SABORSKI DNEVNIK

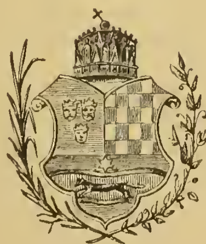
KRALJEVINAH

HRVATSKE SLAVONIJE I DALMACIJE

GODINA 1884.—1887.

SVEZAK I.

KAZALO I OD 1 DO UKLJUČIVO 69. SAB. SJEDNICE (STRANA 1 DO UKLJUČIVO 1024.)

ZAGREB 1887.

TISKARSKI ZAVOD „NARODNIH NOVINAH“.

Kazalo

saborskomu dnevniku od godine 1884.—1887.

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1	Svečano otvorenje sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije na dan 30. rujna 1874.	I. od 30. rujna 1884.	1
2	Vukotinović Ljudevit predsjednik po starosti pozdravlja sakupljene zastupnike i imenuje deputaciju koja će dopratiti Preuzvišenoga gospodina bana u sabornicu	„	1
3	Bilježnici saborski privremeno imenovani	„	1
4	Kraljevski reskript od 18 rujna 1884. kojim se Preuzv. gosp. ban grof Dragutin Khuen-Hédervåry imenuje kr. povjerenikom za otvorenje sabora bude proglašen	„	1
5	Preuzv. gosp. ban Dragutin grof Khuen-Hédervåry dopraćen deputacijom u sabornicu	„	1
6	Kraljevski reskript od 27. rujna 1884. kojim se sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije na dan 30. rujna 1884. otvara	„	1
7	Zapisnik I. sjednice od 30. rujna 1884. pročitan i ovjerovljen .	II. od 1. listopada 1884.	3
8	Odbor gospodarskoga družtva pozivlje saborske članove k izložbi gospodarskih proizvodah	„	4
9	Predaja vjerodajnicah i razdieljenje istih u saborske odsjeke . .	„	4
10	Zapisnik II. saborske sjednice od 1. listopada 1884 pročitan i ovjerovljen	III. od 4. listopada 1884.	6
11	Predlog nar. zast. Popovića Steve i drug. da se izabere odbor ad hoc za sastavak saborske adrese	„	7
12	Čitanje izvješćah pet verifikacionalnih odsjekah	„	7—10
13	Dr. Marković Fr. prigovara što izvjestitelji verifikacionalnih odsjeka nisu se u posebni središnji verifikacionalni odbor sastali, i što prosvjed proti izboru zastupnika za kotar vinkovački nije pred sabor donešen	„	10

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
14	Živković Jovan barun proti prigovoru dr. Franje Markovića .	III. od 4. listopada 1884.	10
15	Dr. Mazura Šime podupira prigovor dr. Franje Markovića . . .	„	11
16	Dr. Spevec Stjepan proti prigovoru dr. Franje Markovića . . .	„	11
17	Dr. Starčević David podupira prigovor dr Franje Markovića . .	„	11
18	Predsjednik po starosti Vukotinović Ljudevit izjavlja da je nadpolovična većina sviuh zastupnikah verificirana stoga da će se pristupiti konštituiranju sabora	„	12
19	Dr. Tuškan Grga prigovara proti izboru predsjedničtva i bureaua. te izjavlja da stranka prava neće sudjelovati kod koštituiranja sabora	„	12
20	Izbor saborskoga predsjedničtva	„	13
21	Hrvat Mirko izabran saborskim predsjednikom	„	13
22	Gjurgjević Vaso izabran I. saborskim podpredsjednikom	„	13
23	Dr. Spevec Stjepan izabran II. saborskim podpredsjednikom . .	„	13
24	Izbor saborskih bilježnikah	„	13
25	Barlović Stjepan izabran saborskim bilježnikom	„	13
26	Dr. Lončarić Marko izabran saborskim bilježnikom	„	13
27	Popović Stevan izabran saborskim bilježnikom	„	13
28	Tompić Ivan izabran saborskim bilježnikom	„	13
29	Šteković Jovan izabran saborskim bilježnikom	„	13
30	Konštituiranje sabora	„	13
31	Hrvat Mirko saborski predsjednik zauzimlje predsjedničko mjesto i zahvaljuje se na izboru	„	13
32	Gjurgjević Vaso I. saborski podpredsjednik zahvaljuje se na izboru	„	13
33	Dr. Spevec Stjepan II. saborski podpredsjednik zahvaljuje se na izboru	„	13
34	Predlog Popovića Stevana i drugova da se izabere odbor ad hoc za sastavak sab. adrese	„	13
35	Razprava o prešnosti predloga Folnegovića Franje i drug. da se izabere odbor ad hoc za sastavak sab. adrese	„	14
36	Predsjednik sabora Hrvat Mirko javlja da će u ime sabora Njeg. Veličanstvu kralju povodom imendana čestitku podastrieti . . .	„	14

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
37	Ustanovljen dnevni red za buduću saborsku sjednicu i to razprava o priepornih izborih	III. od 3. listopada 1884.	14
38	Zapisnik III. saborske sjednice od 4 listopada 1884. pročitan i ovjerovljen	IV. od 6. listopada 1884.	15
39	Dr. Starčević David stavlja upit, zašto nije u zapisnik stavljena izjava bar. Rukavine da stranka prava neće sudjelovati kod izbora predsjedničtva i bureaua	"	19
	Podnesci:		
40	Preuzv. g. ban priobćuje zahvalu Nj Veličanstva kralja na čestitki sabora prigodom rodjendana	"	19
41	Kr. zem. vlada priobćuje, da je Nj. Veličanstvo kralj blagoizvolio sankcionirati zakon o pokriću izvanrednih potrebštinah unut. samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1884. nedosižu	"	19
42	Kr. zem. vlada priobćuje, da je Nj. Veličanstvo kralj blagoizvolio sankcionirati zakon o uzakonjenju naredbe bana o izbornom redu za sjedinjenu bivšu vojnu Krajinu	"	19
43	Kr. zem. vlada dostavlja proglašenja radi zajedničke zak. članke XVI., XVII., XVIII., XIX., XXI., XXII., XXIV., XXV., XXVII., XXX., XXXI., XXXII., XXXIII. i XXXIV. od god. 1884. . . .	"	19
44	Predlog nar. zast. Kamenara Juraja da se izabere odbor, koji bi izpitao, koji su zajednički zak. članci	"	19
45	Dr. Starčević David stavlja predlog, da se kod svakoga zajedn. zak. članka konštatira kada je koji proglašen u Ugarskoj, a kada kod nas	"	20
46	Predlog nar. zast. dr. Mazure Šime da se izašalje saborsko povjerenstvo koje će izpitati djelovanje vlade i upravnih organih kod obavljenih saborskih izborih	"	20
47	Mihalović Josip kardinal-nadbiskup predlaže u svrhu verifikacije bansku pozivnicu	"	20
48	Dr. Posilović Juraj biskup senjsko-modruški predlaže u svrhu verifikacije bansku pozivnicu	"	20
49	Keglević Oskar grof predlaže u svrhu verifikacije bansku pozivnicu	"	20
50	Drašković Teodor grof predlaže u svrhu verifikacije bansku pozivnicu	"	20
51	Uznički stražari kr. sudb. stola u Belovaru mole povišenje plaće	"	20
52	Razprava o izborih koje je verifikacionalni odsjek prepornim proglasio	"	20

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
53	Predlog nar. zast. dr. Markovića Fr. i drug. i razprava, da se svi izbori kao preporni smatrati imadu proti kojimi su prosvjedi uloženi	IV. od 6. listopada 1884.	20
54	Govor dr. Markovića Franje za svoj predlog	"	20
55	Govor Czrnkovicha Nikole proti predlogu dr. Franje Markovića .	"	20
56	Govor dr. Mazure Sime za predlog dr. Franje Markovića . . .	"	21
57	Govor Kamenara Gjure za predlog dr. Franje Markovića	"	21
58	Govor dr. Spevca Stjepana proti predlogu dr. Franje Markovića	"	22
59	Govor dr. Radoševića Jakova za predlog dr. Franje Markovića .	"	23
60	Govor baruna Živkovića Jovana proti predlogu dr. Franje Markovića	"	23
61	Govor dr. Starčevića Davida za predlog dr. Franje Markovića .	"	24
62	Govor dr. Šrama Lavoslava proti predlogu dr. Franje Markovića	"	26
63	Kamenar Gjuro na osobnu primjetbu dr. Starčevića Davida . . .	"	27
64	Zaključni govor dr. Markoviča Franje o svom predlogu	"	28
65	Glasovanjem zabačen predlog dr. Markovića i drugovah da se svi izbori prepornim proglase proti kojim je uložen prosvjed . .	"	30
66	Razprava o predlogu nar. zast. dr. Mazure Sime i drug. da se izašalje saborsko povjerenstvo, koje će izpitati djelovanje vlade i upravnih organah kod obavljenih saborskih izborih	"	30
67	Govor dr. Mazure Šime za svoj predlog i da se prešnim proglasi	"	31
68	Glasovanjem odklonjena prešnost predlogu dr. Mazure Šime i drug.	"	32
69	Ustanovljenje dnevnoga reda za buduću saborsku sjednicu . . .	"	32
70	Zapisnik IV. saborske sjednice od 6. listopada 1884. pročitan i ovjerovljen	V. od 7. listopada 1884.	33
	Podnesci:		
71	Predlog nar. zast. Smičiklasa Tadije i drug. sa osnovom zakona, da bude Žumberak i Marindol zastupani na saboru kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije	"	34
72	Janković Vladimir podnosi vjerodajnicu po kojoj je izabran narodnim zastupnikom za kotar Suhopolje	"	35
73	Kulmer Ljudevit grof predlaže u svrhu verificiranja bansku pozivnicu	"	35

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
74	Pisačić Dragutin moli 8-dnevni dopust	V. od 7. listopada 1884.	35
75	Predsjednik sabora opredieljuje da se interpelacije staviti imadu sriedu i subotu	"	35
76	Razprava o predlogu nar. zast. Popovića Stevana i drug. da se izabere odbor ad hoc za sastavak saborske adrese	"	35
77	Glasovanjem primljen je predlog Popovića Stevana i drug.	"	35
78	Izbori stalnih saborskih odborah	"	35
79	Izbor stalnoga odbora za pravosudje	"	35
80	Izbor stalnoga odbora za trgovinu, obrt, komunikacije i javne radnje	"	35
81	Izbor stalnoga odbora za poslove unutarnje uprave	"	35
82	Izbor stalnoga odbora za bogoštovje i nastavu	"	35
83	Izbor stalnoga odbora za poslove agrarne	"	35
84	Izbor stalnoga odbora za obćinarstvo	"	36
85	Izbor stalnoga odbora za zemaljski proračun	"	36
86	Izbor stalnoga odbora za peticije i pritužbe	"	36
87	Izbor stalnoga odbora za imunitet	"	36
88	Izbor stalnoga odbora za razsudbu zemaljskih računah	"	36
89	Izbor stalnoga odbora za verifikaciju	"	36
90	Izbor stalnoga odbora za promicanje gospodarstva	"	36
91	Zapisnik V. saborske sjednice od 7. listopada 1887	VI. od 7. listopada 1884.	37
92	Izbor adresalnoga odbora	"	39
93	Pejačević Ladislav grof izabran u odbor za adresu	"	39
94	Dr. Šram Lavoslav izabran u odbor za adresu	"	39
95	Miškatović Josip izabran u odbor za adresu	"	39
96	Živković Jovan barun izabran u odbor za adresu	"	39
97	Gjurković Gjuro izabran u odbor za adresu	"	39
98	Dr. Spevec Stjepan izabran u odbor za adresu	"	39
99	Dr. Mazura Šime izabran u odbor za adresu	"	39

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
100	Dr. Starčević David izabran u odbor za adresu	VI. od 7. listopada 1884.	39
101	Dr. Hinković Hinko izabran u odbor za adresu	„	39
102	Ustanovljenje dnevnoga reda za buduću sjednicu i to razprava o prepornih izborih	„	39
103	Zapisnik VI. saborske sjednice od 7. listopada 1884. pročitan i ovjerovljen	VII. od 8. listopada 1884.	40
	Podnesci:		
104	Reizner Ljudevit veliki župan riečki podnosi u svrhu verifikacije bansku pozivnicu	„	40
105	Oršić Stjepan grof podnosi u svrhu verifikacije bansku pozivnicu	„	40
106	Molba uzničkih stražarah kr. sudbenoga stola u Osieku za povišenje plaće	„	40
107	Protupredlog nar. zast. Czrnkovicha Nikole i drugova proti predlogu verifikacijonalnoga odsjeka, da se izbor Eug. Kumičića za II. izborni kotar grada Varaždina ništetnim proglasi, te predlaže da se iztražno povjerenstvo izašalje	„	40
108	Razprava o prepornih izborih izjavljenih u odsjecih	„	41
109	Govor Gjurkovića Gjure izvjestitelja I. verifik. odsjeka u prepornom izboru Eugena Kumičića za II. izborni kotar grada Varaždina	„	41
110	Govor Czrnkovicha Nikole za svoj protupredlog o izboru Eugena Kumičića	„	42
111	Govor Kumičića Eugena za svoju verifikaciju	„	42
112	Govor dr. Hinkovića Hinka za verificiranje Eug. Kumičića . . .	„	42
113	Govor Živkovića Jovana baruna proti verificiranju Eug. Kumičića	„	46
114	Govor dr. Tuškana Grge za verifikaciju Eug. Kumičića	„	47
115	Govor Kamenara Gjure za verifikaciju Eug. Kumičića	„	47
116	Govor dr. Kršnjavia Izidora proti verifikaciji Eug. Kumičića . .	„	48
117	Govor dr. Franka Josipa za verifikaciju Eug. Kumičića	„	48
118	Govor dr. Šrama Lavoslava proti verifikaciji Eug. Kumičića . .	„	50
119	Interpelacija dr. Kršnjavia Izidora radi uredjenja župničkoga bira u Brodu	„	50

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
120	Interpelacija Valušnika Andrije što poglavarstvo grada Rieke izbor nar. zastupnikah za Hrvatski sabor obavilo nije	VII. od 8. listopada 1884.	51
121	Interpelacija dra. Starčevića Ante radi popunjenja obć. zastupstva grada Rieke	„	51
122	Interpelacija dr. Hinkovića Hinka radi uapšenja urednika časopisa „Sloboda" Ivana Krajača	„	52
123	Interpelacija Popovića Stevana u stvari pogibelji u kojoj se nalazi selo Bosud od toka Save	„	53
124	Nastavak razprave o prepornih izborih izjavljenih u verifikacionalnih odsjecih	„	54
125	Govor dr. Pilepića Franje za verificiranje Eug. Kumičića	„	54
126	Govor dr. Bakarčića Andrije za verificiranje Eug. Kumičića . .	„	54
127	Zapisnik VII. saborske sjednice od 9. listopada 1884. pročitan i ovjerovljen	VIII. od 9. listopada 1884.	55
	Podnesci:		
128	Drašković Josip grof predlaže u svrhu verificiranja bansku pozivnicu	„	57
129	Nastavak razprave o prepornih izborih izjavljenih u verifikacionalnih odsjecih	„	57
130	Govor Grlića Gjure proti verificiranju Eug. Kumičića	„	57
131	Govor dr. Markovića Franje za verificiranje Eug. Kumičića . . .	„	57
132	Govor Obada Ivana za verificiranje Eug. Kumičića	„	58
133	Govor dr. Mazure Šime za verificiranje Eug. Kumičića	„	59
134	Govor Sladovića Ferde za verificiranje Eug. Kumičića	„	60
135	Govor dr. Spevca Stjepana proti verificiranju Eug. Kumičića . .	„	61
136	Govor Folnegovića Franje za verificiranje Eug. Kumičića . . .	„	64
137	Govor Czrnkovicha Nikole proti verificiranju Eug. Kumičića . .	„	64
138	Govor Gjurkovića Gjure proti verificiranju Eug. Komučića . . .	„	65
139	Glasovanjem prihvaćen protupredlog Crnkovića Nikole da se izašalje saborsko iztražno povjerenstvo o obavljenom izboru Eug. Kumičića za II. kotar grada Varaždina	„	68
140	Zapisnik VIII. saborske sjednice pročitan i ovjerovljen	IX. od 10. listopada 1884	69

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
	Podnesci:		
141	Inkey Ferdo barun predlaže u svrhu verificiranja bansku pozivnicu	IX. od 10. listopada 1884.	70
142	Razprava o verifikaciji dr. Teodora grofa Pejačevića za virovitički izborni kotar	"	70
143	Protupredlog dr. Tuškana Grge i drug. proti verifikaciji dr. Teodora grofa Pejačevića za virovitički izborni kotar	"	70
144	Govor dr. Spevca Stjepana izvjestitelja verifik. odsjeka o prepornom izboru dr. Teodora grofa Pejačevića	"	70
145	Govor dr. Pejačevića Teodora grofa glede svog izbora	"	71
146	Govor Folnegovića Frana o prepornom izboru dr. Teodora grofa Pejačevića	"	71
147	Govor dr. Starčevića Davida o prepornom izboru dr. Teodora grofa Pejačevića	"	72
148	Govor Živkovića Jovana baruna o prepornom izboru dr. Teodora grofa Pejačevića	"	74
149	Govor dr. Tuškana Grge o prepornom izboru dr. Teodoru grofa Pejaćevića	"	75
150	Govor Stankovića Danila predstojnika unut. odjela kr. zem. vlade o prepornom izboru dr. Teodora grofa Pejačevića	"	76
151	Govor dr. Spevca Stjepana izvjestitelja o prepornom izboru dr. Teodora grofa Pejaćevića	"	77
152	Glasovanjem prihvaćen predlog verificijonalnvga odsjeka da se izašalje iztražno povjerenstvo u izb. kotar trga Virovitica . . .	"	78
153	Razprava o prepornih izborih proglašenih u V. verifikacijonalnom odsjeku i to: Hinka Franciscia, Šandora Nikolića i Vase Paukovića	"	78
154	Govor Popovića Stjepana izvjestitelja o prepornih tih izborih . .	"	78
155	Govor Ožegovića Tite proti izboru Franciscia Hinka za 21. izb. kotar Ozalj	"	78
156	Govor Kamenara Gjure o istom izboru	"	78
157	Govor Gjurkovića Gjure u istom izboru	"	81
158	Govor Živkovića Jovana baruna o istom izboru	"	82
159	Govor dr. Mazure Sime o istom izboru	"	83
160	Govor dr. Starčevića Davida o istom izboru	"	84

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
161	Govor dra. Pilepića Franje o istom izboru	IX. od 10. listopada 1884.	85
162	Govor dra. Markovića Franje o izboru Hinka Franciscia	„	86
163	Govor Stankovića Danile predstojn. unut. odjela kr. zem. vlade o izboru Hinka Franciscia	„	88
164	Govor dr. Hinkovića Hinka o izboru Hinka Franciscia	„	88
165	Glasovanjem ovjerovljen izbor Hinka Franciscia za 21. izborni kotar Ozalj	„	89
166	Zapisnik IX. saborske sjednice od 10. listopada 1884.	X. od 11. listopada 1884.	90
	Podnesci:		
167	Nugent Artur grof predlaže u svrhu verificiranja bansku pozivnicu	„	91
168	Razprava o prepornom izboru Aleksandra Nikolića za 48. izborni kotar Sv. Ivan Žabno	„	91
169	Govor izvjestitelja Popovića Stevana o izboru Aleksandra Nikolića	„	91
170	Govor Zorića Josipa o izboru Aleksandra Nikolića	„	91
171	Govor Fodroczya Aleksandra velikog župana o izboru Aleksandra Nikolića	„	94
172	Govor Kamenara Gjure o izboru Aleksandra Nikolića	„	94
173	Govor Šimcka Ivana o izboru Aleksandra Nikolića	„	95
174	Govor izvjestitelja Popovića Stevana o izboru Aleksandra Nikolića	„	96
175	Glasovanjem ovjerovljen izbor Aleksandra Nikolića za 48. izborni kotar Sv. Ivan-Žabno	„	98
176	Interpelacija dra. Kršnjavia Izidora radi neshodnog namještenja mlinovah seljakah iz Rutah i Kladarja na rieci Savi	„	98
177	Interpelacija Obada Ivana radi počinitog pronevjerenja obćinskih novacah po obć. bilježniku Rajku Zajcu na štetu obćine Sv. Ivan-Zelina	„	99
178	Razprava o prepornom izboru Vase Paukovića za 8. izborni kotar Brlog	„	100
179	Protupredlog dra. Bakarčića Andrije, da se izašalje u izb. kotar Brlog iztražno sab. povjerenstvo	„	100
180	Govor izvjestitelja Popovića Steve o izboru Vase Paukovića . .	„	100
181	Govor dra. Bakarčića Andrije o izboru Vase Paukovića	„	100

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
182	Govor Paukovića Vase o svom izboru	X. od 11. listopada 1884.	100
183	Govor Czernkovicha Nikole o izboru Vase Paukovića	„	101
184	Govor Pavlovića Milana o izboru Vase Paukovića	„	101
185	Govor dr. Mazure Šime o izboru Vase Paukovića	„	103
186	Govor Živkovića Jov. bar. o izboru Vase Paukovića	„	105
187	Govor Stankovića Danila. kojim protestuje proti izrazom dra. Mazure koje je rabio u govoru proti izboru Vase Paukovića . .	„	106
188	Dr. Mazura Šime na osobnu primjetbu baruna Živkovića	„	106
189	Govor Kamenara Gjure o izboru Vase Paukovića	„	106
190	Zapisnik X. saborske sjednice od 11. listopada 1884. pročitan i ovjerovljen	XI. od 12. listopada 1884.	107
	Podnesci:		
191	Adresalni odbor ad hoc podnosi uz izvješće osnovu adrese . . .	„	109
192	Verifikacionalni sab. odbor podnosi svoje izvješće	„	109
193	Predlog dra. Hinkovića Hinka i drugova sa osnovom adrese . .	„	109
194	Nastavak razprave o izboru Vase Paukovića za 8. izborni kotar Brlog	„	109
195	Predsjednik sabora pridonaša dokaze da je zastupnik dr. Mazura Šime u svom govoru o izboru Vase Paukovića i uvredio Paukovića i sabor	„	109
196	Dopis Paukovića Vase kojim moli da se proti njemu povede iztraga	„	110
197	Govor dr. Spevca Stjepana o izboru Vase Paukovića	„	110
198	Govor dr. Hinkovića Hinka o izboru Vase Paukovića	„	110
199	Govor dr. Starčevića Davida o izboru Vase Paukovića	„	112
200	Govor Živkovića Jovana baruna na osobne primjetbe dr. Starčevića Davida	„	117
201	Govor Gjurgjevića Vase o izboru Vase Paukovića	„	117
202	Govor dr. Starčevića Davida na osobne primjetbe Vase Gjurgjevića	„	121
203	Govor dr. Šime Mazure na osobnu primjetbu Vase Gjurgjevića .	„	122
204	Govor izvjestitelja Popovića Stevana o izboru Vase Paukovića . .	„	122

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
205	Glasovanjem prihvaćen predlog dr. Bakarčića Andrije da se povede iztraga proti izboru Vase Paukovića	XI. od 11. listopada 1884.	123
206	Razprava o izvješću verifikacionalnoga odbora	„	123
207	Drašković Teodor grof verificiran za člana sabora	„	123
208	Mihalović Josip, kardinal-nadbiskup verificiran za člana sabora .	„	123
209	Dr. Posilović Juraj, biskup verificiran za člana sabora	„	123
210	Keglević Oskar grof verificiran za člana sabora	„	123
211	Kulmer Ljudevit grof verificiran za člana sabora	„	123
212	Reizner Ljudevit vel. župan verificiran za člana sabora	„	123
213	Oršić Stjepan grof verificiran za člana sabora	„	123
214	Drašković Josip grof verificiran za člana sabora	„	123
215	Nugent Artur grof verificiran za člana sabora	„	123
216	Inkey Ferdo barun verificiran za člana sabora	„	123
217	Janković Vladimir verificiran za izb. kotar Suhopolje	„	123
218	Predsjednik sabora ustanovljuje, da se u idućoj sabor. sjednici preduzme izbor za zajednički sabor	„	123
219	Dr. Mazura Šime prigovara tomu	„	123
220	Zapisnik XI. sab. sjednice od 14. listopada 1884. pročitan i ovjerovljen	XII. od 16. listopada 1884.	125
	Podnesci:		
221	Predlog dra. Starčevića Ant. i drug. da se preko izbora za zajednički sabor predje na dnevni red	„	126
222	Predlog Popovića Stevana i drug. da se skine sa dnevnoga reda razprava o osnovih adresah i stavi nakon obavljenog izbora za zajednički sabor na dnevni red	„	126
223	Predlog dra. Mazure Šime i drug. ujedno sa osnovom adrese . .	„	126
224	Izjava dra. Mazure Šime u ime svoje i stranke neodvisne da kod izbora zastupnikah za zajedn. sabor sudjelovati neće	„	126
225	Izjava dra. Starčevića Davida da je istinu tvrdio kada je u svom govoru napomenuo da je barun J. Živković dobio bezkamatan zajam	„	127
226	Živković Jovan barun odgovara dru. Starčeviću Davidu	„	127

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
227	Popović Stevan izjavlja glede po dr. Starčeviću Davidu prodanih nekretninah jednog seljaka radi duga od 90 novč.	XII. od 14. listopada 1884.	127
228	Razprava o predlogu dr. Starčevića Antuna da se preko izborah za ug. sabor predje na dnevni red	„	128
229	Govor dra. Starčevića Antuna o svom predlogu	„	128
230	Glasovanjem zabačen predlog dra. Starčevića Ante	„	129
231	Izbor zastupnikah za ugarsko-hrvatski sabor	„	129
232	Inkey Ferdo barun, izabran za zastupnika u gornju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
233	Kušević Svetozar, izabran za zastupnika u gornju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
234	Živković Jovan barun izabran za zastupnika u gornju kuću ug.-hrvatskoga sabora	„	130
235	Barlović Stjepan, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
236	Bedeković Koloman izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
237	Czrnkovich Nikola, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
238	Čudić Nikola, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
239	Davidović Lazar, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
240	Francisci Hinko, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
241	Gjurgjević Vaso, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
242	Dr. Gjurić Jovan, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
243	Gjurković Gjuro, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
244	Grlić Gjuro, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
245	Hatz Vilim, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
246	Itlinger Lavoslav, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	XII. od 16. listopada 1884	130
247	Jaić Lavoslav, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130
248	Josipović Stjepan, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130
249	Janković Vladimir, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130
250	Krestić Gjorgje, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskôga sabora	"	130
251	Krestić Nikola, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130
252	Dr. Kršnjavi Izidor, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130
253	Dr. Lončarić Marko, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130
254	Mandić Petar, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130
255	Mikšić Koloman, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130
256	Milekić Čiro, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130
257	Ottenfels Šišman barun, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130
258	Dr. Pejačević Teodor grof, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130
259	Popović Stevan, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130
260	Rukavina Josip vitez, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130
261	Sliepčević Petar, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130
262	Dr. Spevec Stjepan, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130
263	Dr. Subotić Jovan, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	"	130

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
264	Sudarević Hugo, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	XII. od 16. listopada 1884.	130
265	Dr. Šram Lavoslav, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
266	Šteković Jovan, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
267	Thanhoffer Milan, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
268	Tüköry Vjekoslav, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
269	Vukotinović Ljudevit, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
270	Zmajić Bartol barun, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
271	Kritovac Vaso, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
272	Milić Nikola, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
273	Miškatović Josip, izabran za zastupnika u dolnju kuću ugarsko-hrvatskoga sabora	„	130
274	Interpelacija dra. Ivandije Josipa što je dr. Bakarčić prigodom izbora u Klanjcu po oružnicih uzapćen	„	130
275	Interpelacija dra Ivandije Josipa radi izdane naredbe za ukinuće senjske gimnazije	„	130
276	Zapisnik XII. saborske sjednice od 16. listopada pročitan i ovjerovljen	XIII. od 17. listopada 1884.	131
	Podnesci:		
277	Hranilović Ilija, biskup križevački predlaže u svrhu verificiranja bansku pozivnicu	„	132
278	Razprava o predloženih osnovah adresah	„	132
279	Čitanje osnove adrese predložene po adresalnom odboru	„	132
280	Čitanje osnove adrese predložene po dr. Hinkoviću i drug. u ime stranke prava	„	133
281	Čitanje osnove adrese dra Mazure Šime i drug. predložene u ime neodviske stranke	„	137

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
282	Zapisnik XIII. saborske sjednice od 17 listopada 1884. pročitan i ovjerovljen	XIV. od 20. listopada 1884.	142
	Podnesci:		
283	Obć. zastupstvo u Star. Slankamenu moli da se sagradi cesta od Dunava do Novog Slankamena	„	150
284	Sisački trgovci i brodovlastnici mole, da se uklone prometne zaprieke na rieki Savi	„	151
285	Izjava predsjednika sabora da u ime naroda hrv. i sabora prosvjeduje i osudjuje adresu podnešenu po dr. Hinkoviću Hinku i drug. u ime stranke prava	„	151
286	Predsjednik najprije odgadja onda digne saborsku sjednicu radi nastale gungule u saboru	„	152
287	Nakon otvorenja sab. sjednice digne se vika u saboru uslied toga predsjednik sabora zaključuje sab. sjednicu	XV. od 21. listopada 1884.	153
288	Predsjednik predlaže da se radi nastale gungule u saboru na 8 sjednicah izključe dr. Hinković Hinko. Barčić Erazmo, Pisačić Drag., Gjuro bar. Rukavina, Eug. Kumičić. dr. Bakarčić. Milan Pavlović, Andr. Valušnik, dr. Radošević, Fran Folnegović i dr. Pilepić	XVI. od 23. listopada 1884.	154
289	Zapisnik XIV. saborske sjednice od 20. listopada 1884. pročitan i proglašen	XVII. od 24. listopada 1884.	155
290	Zapisnik XV. saborske sjednice od 21. listopada 1884. pročitan i proglašen	„	156
291	Zapisnik XVI. saborske sjednice od 23. listopada 1884. pročitan i proglašen	„	156
292	Izjava dra. Mazure Šime da se predlog predsjednika na izključenje njekih zastupnikah čuo nije	„	156
293	Predlog dra. Lončarića Marka i drug. radi promjene njekih ustanovah saborskoga poslovnika	„	156
294	Predsjednik sabora izjavlja. da je poprimio izvanredne mjere. da se omogući držanje sabora. stoga moli da se odobri njegov postupak	„	157
295	Glasovanjem odobren je postupak sab. predsjednika	„	157
296	Glasovanjem izključeni od osam sab. sjednicah: dr. Hinković H., Erazmo Barčić. Dragutin Pisačić. Gjuro bar. Rukavina. Eugen Kumičić, dr. Bakarčić, Milan Pavlović. dr. Radošević, Andrija Valušnik, dr. Pilepić. Fran Folnegović, dr. Tuškan. dr. Ante Starčević, dr. David Starčević i dr. Ivandija uz ubilježenja ukora u sab. zapisniku	„	157

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
297	Razprava o prešnosti predloga dra. Lončarića Marka i drug. radi promjene nekih ustanovah saborskoga poslovnika	XVII. od 24. listopada 1884.	157
298	Govor dra. Lončarića Marka o svom predlogu	"	157
299	Govor Kamenara Gjure o predlogu dra. Lončarića	"	157
300	Glasovanjem prihvaćena prešnost predloga dra. Lončarića Marka i drug.	"	158
301	Razprava o osnovah adresah	"	158
302	Govor Miškatovića Josipa, izvjestitelja odbora za adresu, o osnovi odborove adrese	"	158
303	Govor dra. Mazure Šime o osnovih adresah	"	158
304	Interpelacija Rašića Stanka radi javne sigurnosti u bivšoj vojnoj Krajini i potajnih diobah	"	164
305	Nastavak glavne razprave o osnovih adresah	"	165
306	Govor Gjurkovića Gjure o osnovih adresah	"	165
307	Govor Smičiklasa Tade o osnovih adresah	"	167
308	Govor Kamenara Gjure o osnovih adresah	"	170
309	Zapisnik XVII. saborske sjednice od 24. listopada 1884. pročitan i ovjerovljen	XVIII. od 7. listopada 1884.	173
310	Izjava Beruta Josipa u ime narodne neodvisne stranke proti odredbi predsjedničtva sabora glede izključenja članovah stranke prava	"	174
311	Razprava o predlogu dr. Lončarića Marke i drug. glede promjene njekih ustanovah sab. poslovnika	"	175
312	Protupredlog dra. Mazure i drug. proti predlogu dra. Lončarića Marka i drug.	"	175
313	Govor dra. Mazure Šime o svom protupredlogu	"	175
314	Govor Živkovića Jovana bar. o predlogu dra. Lončarića i protupredlogu dra. Mazure	"	177
315	Govor dra. Franka Josipa o predlogu dra. Lončarića i protupredlogu dra. Mazure	"	179
316	Govor Zorića Josipa o predlogu dra. Lončarića i protupredlogu dra. Mazure	"	180
317	Govor dra. Kršnjavia Izidora o predlogu dra. Lončarića i protupredlogu dra. Mazure	"	181

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
318	Govor Kamenara Gjure o predlogu dra. Lončarića i protupredloga dra. Mazure	XVIII. od 25. listopada 1884.	182
319	Govor Gjurgjevića Vase o predlogu dra. Lončarića i protupredlogu dra. Mazure	„	184
320	Govor dra. Mazure Šime o predlogu dr. Lončarića Marka i o svom protupredlogu	„	186
321	Glasovanjem zabačen protupredlog dra. Mazure Šime, da se preko predloga dra. Lončarića o promjeni sab. poslovnika predje na dnevni red	„	187
322	Interpelacija Rašića Stanka radi namještenja liečnikah u ličko-otočkom okružju	„	187
323	Interpelacija Rašića Stanka radi provedenja potajnih diobah u bivšoj vojnoj Krajini	„	188
324	Specijalna debata o predlogu dra Lončarića Marka i drug o promjeni njekih ustanovah saborskoga poslovnika	„	188
325	Govor dra. Mazure Šime o prvoj točki predloga dra. Lončarića Marka i drug.	„	188
326	Govor Živkovića Jovana bar. o prvoj točki predloga dra. Lončarića Marka i drug.	„	189
327	Govor Kamenara Gjure o prvoj točki predloga dra. Lončarića Marka i drug.	„	190
328	Govor dra. Spevca Stjepana o prvoj točki predloga dra. Lončarića Marka i drug.	„	190
329	Glasovanjem primljena prva točka predloga dra. Lončarića Marka i drug. o promjeni njekih ustanovah saborskoga poslovnika	„	191
330	Specijalna debata o drugoj točki predloga dra. Lončarića Marka i drug.	„	191
331	Izpravak Zorića Josipa na drugu točku predloga dra. Lončarića Marka i drug.	„	191
332	Govor dra. Mazure Sime o drugoj točki predloga dra. Lončarića Marka i drug. i o izpravku Zorića	„	191
333	Govor Gjurgjevića Vase o drugoj točki predloga dra. Lončarića Marka i drug. i o izpravku Zorića	„	192
334	Govor Kamenara Gjure o drugoj točki predloga dra. Lončarića Marka i drug. i o izpravku Zorića	„	192
335	Glasovanjem primljena druga točka predloga dra. Lončarića Marka i drug.	„	192

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
336	Specijalna debata o trećoj točki predloga dra. Lončarića Marka i drug.	XVIII. od 25. listopada 1884.	193
337	Izpravak dra. Mazure Šime na treću točku predloga dra. Lončarića Marka i drug.	"	193
338	Izpravak Gjurgjevića Vase na treću točku predloga dra. Lončariča Marka i drug.	"	193
339	Govor Gjurgjevića Vase o oba izpravka	"	193
340	Glasovanjem primljen izpravak Gjurgjevića Vase o predlogu dra. Lončarića i drug.	"	194
341	Glasovanjem primljena četvrta točka predloga dra. Lončarića i drug.	"	194
342	Zapisnik XVIII. saborske sjednice od 25 listopada 1884. pročitan i ovjerovljen	XIX. od 26. listopada 1884.	195
343	Nastavak glavne razprave o podnešenih osnovah adresah	"	196
344	Govor Pavića Armina o podnešenih osnovah adresah	"	196
345	Govor dra. Markovića Franje o podnešenih osnovah adresah . .	"	196
346	Govor Živkovića Jovana baruna o podnešenih osnovah adresah .	"	205
347	Predsjednik odgodi saborsku sjednicu na dan 27. listopada 1884.	"	208
348	Nastavak razprave o predloženih osnovih adresah	"	209
349	Govor bana Khuen-Hédervária o predloženih osnovah adresah . .	"	209
350	Govor dra. Mazure Šime o predloženih osnovah adresah i ujedno povlači natrag svoj predlog kojim je predložio u ime narodne neodvisne stranke osnovu adrese	"	211
351	Govor izvjestitelja Miškatovića Josipa o adresi	"	217
352	Glasovanjem primljena osnova adrese predložena po odboru ad hoc za sastavak adrese	"	217
353	Specijalna debata o prihvaćenoj osnovi adrese	"	217
354	Izpravak dra. Franka J. i govor na stavku II. alineju 6. osnove adrese	"	218
355	Govor Živkovića Jovana bar. o izpravku dra. Franka Josipa . .	"	224
356	Govor Gjurgjevića Vase o izpravku dra. Franka Josipa	"	225
357	Govor izvjestitelja Miškatovića Josipa o izpravku dra. Franka Josipa	"	226

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
358	Glasovanjem primljena stavka II. kako ju je odbor za sastavak adrese predložio	XIX. od 26. listopada 1884.	227
359	Zapisnik XIX. saborske sjednice od 26. listopada 1884. pročitan i ovjerovljen	XX. od 28. listopada 1884.	229
360	Izbor članovah kraljevinskoga suda	„	231
361	Bogović Mirko izabran za kraljevinskoga sudca	„	231
362	Dr. Hegedušević Antun izabran za kreljevinskoga sudca	„	231
363	Koretić Dragutin izabran za kraljevinskoga sudca	„	231
364	Kušević Aurel izabran za kraljevinskoga sudca	„	231
365	Mažuranić Ivan izabran za kraljevinskoga sudca	„	231
366	Nikolajević Svetozar izabran za kraljevinskoga sudca	„	231
367	Dr. Pejčić Aleksander izabran za kraljevinskoga sudca	„	231
368	Schmidt Franjo izabran za kraljevinskoga sudca	„	231
369	Šuljok barun Aleksander izabran za kraljevinskoga sudca	„	231
370	Dr. Brlić Ignjat izabran za kraljevinskoga sudca	„	231
371	Vezić Vladislav izabran za kraljevinskoga sudca	„	231
372	Dr. Vuščić Josip izabran za kraljevinskoga sudca	„	231
373	Izbor iztražnog saborskog povjerenstva za vodjenje iztrage proti izboru Vase Paukovića, Eugena Kumičića i dr. Teodora grofa Pejačevića	„	231
374	Crnković Nikola izabran za vodjenje iztrage proti Vasi Paukoviću i Eugenu Kumičiću	„	231
375	Dr. Frank Josip izabran za vodjenje iztrage proti Vasi Paukoviću i Eugenu Kumičiću	„	231
376	Živković Jovan barun izabran za vodjenje iztrage proti Vasi Paukoviću i Eugenu Kumičiću	„	231
377	Gjurgjević Vaso izabran za vodjenje iztrage proti izboru dr. Teodora grofa Pejačevića	„	231
378	Popović Stevan izabran za vodjenje iztrage proti izboru dr. Teodora grofa Pejačevića	„	231
379	Zapisnik XX. saborske sjednice od 28. listopada pročitan i ovjerovljen	XXI. od 29. listopada 1884.	232

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
380	Razprava o izvješću pravosudnoga odbora ob osnovi zakona glede obustave porotnih sudovah	XXI. od 29. listopada 1884.	232
381	Govor izvjestitelja dra Gjurića Jovana o istom izvješću	„	233
382	Govor Živkovića Jovana baruna o istom izvješću	„	235
383	Govor bana Dragutina grofa Khuen-Hédervarya o istom izvješću	„	237
384	Govor dra Šrama Lavoslava o istom izvješću	„	238
385	Govor dra. Franka Josipa o istom izvješću	„	241
386	Interpelacija Türka Franje što poslom gradske uprave u Karlovcu vodi po vladi imenovani povjerenik	„	243
387	Interpelacija Milekića Ćirila radi izdanja naredbe o zabrani izvoza svinjah iz Srbije i postavljenja kontumac. odbora	„	243
388	Interpelacija Mikovića Teodora glede gradjenja državne ceste Osiek-Vukovar	„	244
389	Nastavak razprave o osnovi zakona glede obustave porotnih sudovah	„	244
390	Govor Gjurgjevića Vase o istoj osnovi	„	244
391	Govor Kleina Vjekoslava upravitelja pravosudnoga odiela o istoj osnovi	„	245
392	Govor izvjestitelje dra. Gjurića Jovana o istoj osnovi	„	247
393	Glasovanjem primljeno u generalnoj debati izvješće o osnovi zakona glede obustave porotnih sudovah	„	247
394	Specialna debata o izvješću glede obustave porotnih sudovah . .	„	247
395	Izpravak i govor dra. Spevca Stjepana na §. 2. iste osnove zakon.	„	247
396	Glasovanjem primljen izpravak dra. Spevca Stjepana na §. 2. osnove zakona o ukinuću porotnih sudovah	„	248
397	Razprava o izvješću komunikacionalnoga odbora o molbi trgovacah i brodovlastikah sisačkih da se na rieci savi odstrane zaprieke za brodarenje	„	248
398	Proglašenje zajedničkih zakonskih članakah i to: XVI., XVIII., XIX., XXII., XXIV., XXV., XXVII., XXX., XXXI., XXXII., XXXIII., XXXIV., XXXVI. od godine 1884.	„	248
399	Zapisnik XXI. saborske sjednice od 29. listopada 1884. pročitan i ovjerovljen	XXII. od 24. listopada 1884.	249
400	Treće čitanje osnove zakona kojim se djelatnost porotnoga suda privremeno obustavlja	„	252

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
401	Zapisnik XXII saborske sjednice od 30. listopada 1884. stante sesione sastavljen, pročitan i ovjerovljen	XXII. od 30. listopada 1884	252
402	Predsjednik sabora odgadja sab. sjednice na neizvjestno vrieme	„	253
403	Predsjednik sabora priobćuje o predaji saborske adrese Njeg. Veličanstvu kralju	XXIII. od 11. prosinca 1884.	254
404	Kraljevski reškript od 23. prosince 1884. kojim Nj. Veličanstvo kralj pozivlje sabor na izbor kraljevinskoga odbora za saniranje nagodbe	„	254
405	Kr. zemaljska vlada predlaže osnovu zakona o produljenju valjanosti zakona o proračunu za god. 1884. do 30. travnja 1885.	„	255
406	Kr. zemaljska vlada dostavlja osnovu zakona o proračunu za godinu 1885.	„	255
407	Preuzv. g. ban priobćuje zahvalu Njezinog Veličanstva kraljice na čestitku sabora k imendanu	„	255
408	Kr. zemalj. vlada priobćuje da je Nj. Veličanstvo kralj sankcionirao zakon o uzakonjenju naredabah izdanih na temelju previšnjih riešenjah po banu kao kr. povjereniku za vojnu Krajinu kao i zakon o obustavi porotnoga suda	„	255
409	Kr. zem. vlada dostavlja proglašenja radi zajedn. zak. čl. XXXVII. od god. 1884.	„	255
410	Kotarski sud u Daruvaru moli za dozvolu sudbenoga progonjenja nar. zast. Vjekoslava Tükörya	„	255
411	Kotarski sud u Zagrebu moli za dozvolu sudbenoga progonjenja nar. zast. Vilima Hatza	„	255
412	Gospodarsko družtvo u Zagrebu moli povišenje god. subvencije na 100000 for.	„	255
413	Zapisnik XXIII. saborske sjednice od 29. prosinca 1884. pročitan i ovjerovljen	XXIV. od 30. prosinca 1884.	256
414	Proračunski odbor podnosi izvješće o osnovi zakona o produljenju valjanosti zakona o proračunu za g. 1884. do 30. travnja 1885.	„	258
415	Izbor kraljevinskoga odbora	„	258
416	Inkey Ferdo barun izabran za člana kraljevinskoga odbora . . .	„	258
417	Milekie Ćiro izabran za člana kraljevinskoga odbora	„	258
418	Pejačević Ladislav grof izabran za člana kraljevinskoga odbora .	„	258
419	Dr. Spevec Stjepan izabran za člana kraljevinskoga odbora . . .	„	258

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
420	Dr. Subbotić Jovan izabran za člana kraljevinskoga odbora . . .	XXIV. od 30. prosinca 1884.	258
421	Dr. Šram Lavoslav izabran za člana kraljevinskoga odbora . . .	„	258
422	Vukotinović Ljudevit izabran za člana kraljevinskoga odbora . .	„	258
423	Živković Jovan barun izabran za člana kraljevinskoga odbora . .	„	258
424	Gjurgjević Vaso izabran za člana kraljevinskoga odbora	„	258
425	Josipović Stjepan izabran za člana kraljevinskoga odbora	„	258
426	Miškatović Josip izabran za člana kraljevinskoga odbora . . .	„	258
427	Krestić Nikola izabran za člana kraljevinskoga odbora	„	258
428	Predsjednik sabora moli ovlast da može k novoj godini u ime sabora čestitati Nj. Veličanstvu kralju, kraljici, prestolonasliedniku i supruzi mu	„	258
429	Zapisnik XXIV. saborske sjednice od 30. prosinca 1884. pročitan i ovjerovljen	XXV. od 2. siečnja 1885.	259
430	Predsjednik sabora izjavlja da su dr. Hinković Hinko i drug. podnieli pismen predlog kojim prosvjeduju proti izjavi predsjednika prigodom izključenja — njekoliko članovah stranke prava — iz sabora od 24. listopada 1884. nu da isti predlog neće čitati	„	259
	Podnesci:		
431	Protić Gjuro moli stalnu podporu za davanje narodnih kazalištnih predstavah	„	260
432	Folnegović Franjo stavlja upit na predsjednika, zašto mu je 24. listopada 1884 bio po oružnicih zabranjen ulaz u sabornicu .	„	260
433	Dr. Starčević David isto	„	260
434	Rukavina Gjuro barun stavlja upit zašto izključeni zastupnici nisu obavješteni kada im kazan prestane	„	260
435	Dr. Marković Franjo u ime strane neodvisne prosvjeduje proti obavljenom izboru kraljevinskoga odbora	„	261
436	Razprava o izvješću proračunskoga odbora o osnovi zakona o produljenju valjanosti zakona o proračunu za god. 1884. do 30. travnja 1885.	„	261
437	Govor Stankovića Dane odjel. predstojnika o istoj osnovi zakona	„	261
438	Govor Zorića Josipa o istoj osnovi zakona	„	261
439	Interpelacija dra. Hinkovića Hinka radi povedenja iztrage proti činovnikom obćine Brlog o krivotvorenju izpravah prigodom obavljenog izbora obć. vieća	„	267

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
440	Interpelacija Radića Ivana radi odpusta načelnika obćine Gjurmanec Franje Trstenjaka od službe	XXV. od 2. siečnja 1885.	270
441	Interpelacija Smičiklasa Tade radi ukinuća senjske gimnazije . .	„	281
442	Predsjednik sabora odgadja sjednicu na 5 sati popodne	„	273
443	Nastavak razprave o izvješću proračunskoga odbora o osnovi zakona o produljenju valjanosti zakona o proračunu za godinu 1884. do 30. travnja 1885.	„	274
444	Govor Kamenara Gjure o istoj osnovi zakona	„	274
445	Govor Folnegovića Franje o istoj osnovi zakona	„	278
446	Govor Živkovića Jovana baruna o istoj osnovi zakona	„	282
447	Govor dra. Franka Josipa o istoj osnovi zakona	„	283
448	Zapisnik XXV. saborske sjednice od 2. siečnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XXVI. od 3. siečnja 1885.	287
	Podnesci:		
449	Predlog Rukavine Gjure baruna i drug. sa osnovom zakona ob ukinuću regalnoga prava vinotočja	„	288
450	Predlog Folnegovića Franje i drug. da se izabere odbor od 12 lica koji će imati obaviti posao prenosa ostanakah Petra Zrinyia i Krste Frankopana i da se predlog prešnim proglasi . .	„	288
451	Predlog dra. Pilepića Franje i drug. da se izvorno ručno pismo o imenovanju bana i izvorni obrazac prisege saboru predloži i da se prešnim proglasi	„	288
452	Vilhar Franjo moli podporu za izdavanje svojih glasbotvorinah .	„	288
453	Köröškeny Tereza moli da se njeka stara slika od nje kupi . .	„	288
454	Nastavak razprave o izvješću prorač. odbora o osnovi zakona o produljenju valjanosti zakona o proračunu za godinu 1884. do 30. travnja 1885.	„	288
455	Govor dra. Starčevića Davida o istoj osnovi zakona	„	288
456	Dr. Mazura Šime stavlja upit na sab. predsjednika, da li sa vlada poziva kod dostave interpelacije, da do buduće sjednice odgovori na interpelaciju	„	294
457	Odgovor Stankovića Danila odjelnog predstojnika na interpelaciju dra Starčevića Ante radi popunjenja obć. zastupstva grada Bakra	„	294

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
458	Odgovor Stankovića Danila odjelnog predstojnika na interpelaciju Valušnika Andrije radi neobavljenog izbora narod. zastupnika u gradu Rieci	XXVI. od 3. siečnja 1885.	295
459	Odgovor Stankovića Danila odjelnog predstojnika na interpelaciju Rašića Stanka o provedenju potajnih diobah	„	295
460	Interpelacija dra. Radoševića Jakova što je uredovanje sudovah u svih trih inštancijah vrlo sporo	„	295
461	Interpelacija dra. Radoševića Jakova što u obćini Odra neima načelnika ni bilježnika već je samo upravitelj obćine	„	296
462	Interpelacija dra. Radoševića Jakova radi predloženja osnove zakona ob uredjenju plemićkih zadrugah	„	298
463	Interpelacija Milekića Ćirila radi promjene njekih §§. školskoga zakona	„	298
464	Interpelacija dra. Pilepića Franje što činovnici podžup. riečke uznemirnju i bune primorsko pučanstvo . . . . , .	„	299
465	Interpelacija Ožegovića Tite radi protuzakonito uvedenih biljegah kod mjestnih sudovah	„	303
466	Interpelacija Smičiklasa Tade radi katastralnih operatah . .	„	303
467	Razprava o prešnosti predloga dra. Pilepića Franje i drug. da se saboru predloži izvorno ručno pismo o imenovanju bana kao i izvorni obrazac prisege	„	304
468	Glasovanjem odklonjena prešnost predloga dra. Pilepića Franje i drug.	„	305
469	Razprava o prešnosti predloga Folnegovića Franje i drug. o prenosu ostanakah Zrinija i Frankopana	„	305
470	Glasovanjem odklonjena prešnost predlogu Folnegovića Franje i drug. . , ...	„	305
471	Zapisnik XXVI. saborske sjednice od 3. siečnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XXVII. od 7. siečnja 1885.	306
	Podnesci:		
472	Saborsko iztražno povjerenstvo podnosi izvješće o povedenoj iztragi proti izboru dra. Teodora grofa Pejačevića za nar. zast. 55. kotara virovitičkoga	„	308
473	Saborsko iztražno povjerenstvo podnosi izvješće o povedenoj iztragi proti izboru Eugena Kumičića za narodn. zastupnika II. izb. kotara Varaždin	„	308

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
474	Saborsko iztražno povjerenstvo podnosi izvješće o povedenju iztrage proti izboru Vase Paukovića za nar. zastupnika za izb. kotar Brlog	XXVII. od 9. siečnja 1885.	308
475	Dr. Šram Lavoslav čini opazke na govor dra. Franka Josipa o produljenju zakona o idemnitetu	„	308
476	Interpelacija Obada Ivana radi protuzakonitog postupka kod sklopljenja nagodbe odkupa o gorno-činženih zemaljah	„	315
477	Nastavak razprave o izvješću prorač. odbora o osnovi zakona o produljenju valjanosti zakona o proračunu za god. 1884. do 30. travnja 1885.	„	317
478	Govor dra. Mazure Šime o istoj osnovi zakona	„	317
479	Govor Gjurkovića Gjure o istoj osnovi zakona	„	321
480	Zapisnik XXVII. saborske sjednice od 9. siečnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XXVIII. od 10. siečnja 1885.	324
	Podnesci:		
481	Predlog dra. Starčevića Davida i drug. da se izhodi obdržavanje zakona o imunitetu sab. zastup. dr Radoševića proti kojemu je vojnički sud odredio iztragu o poštenju, što je podpisao osnovu adrese stranke prava. i da se predlog prešnim proglasi . . .	„	325
482	Predlog Popovića Stevana i drug. da se zaključi glavna razprava o osnovi zakona o produljenju valjanosti zakona o proračunu za god. 1884. do 30. travnja 1885.	„	325
483	Glasovanjem primljen predlog Popovića Stevana te se debata zaključuje	„	325
484	Govor dra. Radoševića o osnovi zakona o idemnitetu	„	325
485	Govor Pavića Armina o osnovi zakona o idemnitetu	„	328
486	Predsjednik sabora predlaže da se zastupnik Pisačić Drag. radi uvrede predsjedničtva iz 20 sjednicah izključi	„	328
487	Odgovor Stankovića Danila, odjel. predstojnika, na interpelaciju Mikovića Teodora radi gradjenja državne ceste Osiek	„	334
488	Odgovor Stankovića Danila, odjel. predstojnika, na interpelaciju dr. Izid. Kršnjavia, radi neshodnog namještenja mlinovah na rieki Savi.	„	334
489	Interpelacija Lončarevića Makse radi poklonjenih 4000 fr. od zem. vlade u svrhu gradnje druma u oriovačkom kotaru	„	334
490	Interpelacija Lončarevića Makse radi ustrojenja gospodarske podružnice u Oriovcu	„	335

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
491	Interpelacija dra. Majcena Josipa o donešenju zakona o plemićkih zadrugah	XXVIII. od 10. siečnja 1885.	336
492	Interpelacija Radića Ivana glede upotrebljivanja jedne četvrtine od unišlog novca za odkup javnih radnjah	"	336
493	Interpelacija Živkovića Jov. baruna radi sankcioniranja osnove zakona u pitanju srbske crkveno prosvjetne autonomije	"	337
494	Interpelacija Vukotinovića Ljudevita radi nedovršenih radnjah o odkupu gornjih zemaljah podanikah vlastelinstva Ludbreg . . .	"	339
495	Interpelacija dra. Majcena Josipa radi progonjenja izbornikah kot. vinkovačkog, koji su glasovali za Matiju Ivića	"	339
496	Razprava o prešnosti predloga dra. Starčevića Davida i drug. o zaštiti nar. zastupnika dra. Radoševića, što je proti istomu odredjena iztraga po vojničkih oblastih radi podpisa adrese stranke prava	"	340
497	Govor dra. Mazure Šime o prešnosti predloga dra. Starčevića Davida	"	341
498	Govor dra. Franka Josipa o prešnosti predloga dra. Starčevića Davida	"	341
499	Govor Živkovića Jov. baruna o prešnosti predloga dra. Starčevića Davida	"	341
500	Govor dra. Radoševića Jakova o prešnosti predloga dra. Starčevića Davida	"	341
501	Govor Folnegovića Franje o prešnosti predloga dra. Starčevića Davida	"	341
502	Glasovanjem odklonjena prešnost predloga dra. Starčevića Davida i drug.	"	342
503	Zapisnik XXVIII. saborske sjednice od 10. siečnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XXIX. od 12. siečnja 1885.	343
	Podnesci:		
504	Preuzvišeni gospodin ban priobćuje zahvalu Nj. Veličanstva kraljice na čestitku sabora podnešenu prigodom rodjendana	"	345
505	Predlog Folnegovića Franje i drug. da se izabere odbor za izradbu saborskoga poslovnika	"	345
506	Izjava predsjednika sabora glede osvade počinile po dru. Mazuri Šimi proti predsjedničtvu sabora	"	345
507	Glasovanjem prihvaćen predlog predsjednika sabora da se Pisačić Drag. izključi iz 20 sab. sjednicah	"	345

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice. u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
508	Nastavak razprave o osnovi zakona o produljenju valjanosti zakona o proračunu za god. 1885. do 30. travnja 1885.	XXIX. od 12. siečnja 1885.	345
509	Govor Stankovića Danila odjel predstojnika o istoj osnovi zakona	„	345
510	Govor preuzv. g. bana Khuena-Hédervárija o istoj osnovi zakona	„	349
511	Govor Miškatovića Josipa izvjestitelja odbora o istoj osnovi zakona	„	352
512	Glasovanjem primljena osnova zakona o produljenju valjanosti zakona o proračunu za god. 1884. do 30. travnja 1885. . . .	„	355
513	Zapisnik XXIX saborske sjednice od 12. siečnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XXX. od 14. siečnja 1885.	357
514	Krestiću Gjorgji podieljen dopust od 8 dana	„	358
515	Specijalna debata o osnovi zakona o indemnitetu	„	358
516	Izpravak i govor dra. Franka Josipa na §. 1. iste osnove zakona	„	358
517	Govor Stankovića Danila o izpravku dra. Franka Josipa na §. 1. osnove zakona o indemnitetu	„	362
518	Govor Miškatovića Josipa izvjestitelja o izpravku dra. Franka Josipa na § 1. osnove zakona o indemnitetu	„	363
519	Glasovanjem odklonjen izpravak dra. Franka Josipa na §. 1. . .	„	363
520	Razprava o izvješću sab. povjerenstva o iztragi proti izboru dr. Teod. grofa Pejačevića za 55. izb. kotar Virovitica	„	363
521	Protupredlog dra. Ivandije i drug. proti predlogu iztražnog odbora i da se izašalje novo sab. povjerenstvo na iztragu	„	364
522	Govor Popovića Stevana izvjestitelja o izvedenoj iztragi proti izboru dra. Teodora grofa Pejačevića	„	364
523	Govor dra. Ivandije Josipa o svom protupredlogu	„	365
524	Interpelacija Barčića Erazma da se stradajućemu pučanstvu Primorja pomoć podieli	„	366
525	Odgovor Kleina Vjekoslava upravitelja pravosudnoga odjela na interpelaciju dra. Hinkovića Hinka radi uapšenja urednika „Slobode“ Ivana Krajaća	„	369
526	Dra. Hinkovića Hinka izjavlja da neprima odgovor kr. zem. vlade na znanje	„	369
527	Glasovanjem primljen odgovor Kleina Vjekoslava na interpelaciju dra. Hinkovića Hinka na znanje	„	369

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
528	Odgovor Kleina Vjekoslava upravitelja pravosud. odjela na interpelaciju Ožegovića Tite radi uvedenih biljegah kod mjestnih sudovah	XXX. od 14. siečnja 1885.	370
529	Ožegović Tito izjavlja da neprima odgovora kr. zem. vlade na znanje	"	370
530	Glasovanjem primljen odgovor Kleina Vjekoslava na interpelaciju Ožegovića Tite na znanje	"	370
531	Odgovor Kleina Vjekoslava upravitelja pravos. odjela na interpelaciju dra. Radoševića Jakova radi sporog uredovanja kod sudovah	"	370
532	Dr. Mazura Šime prigovara na odgovore dane po Kleinu Vjekoslavu na stavljene interpelacije, jer kao upravitelj da neima pravo odgovarati i da se odgovori moradu davati u ime vlade	"	370
533	Dr. Radošević Jakov izjavlja da neprima odgovor kr. zem. vlade na znanje	"	371
534	Glasovanjem primljen odgovor Kleina Vjekoslava na interpelaciju dra. Radoševića Jakova na znanje	"	372
535	Odgovor Stankovića Danila odjelnog predstojnika na interpelaciju Rašića Stanka o javnoj sjegurnosti u bivšoj vojnoj Krajini . .	"	372
536	Odgovor Stankovića Danila odjel. predstojnika na interpelaciju Obada Ivana o počinitom pronevjerenju po bilježniku obćine Sv. Ivanu Zelina Rajku Zajcu	"	373
537	Obad Ivan izjavljuje se da neprima odgovor kr. zem. vlade na njegovu irterpelaciju glede pronevjerenih obć. novacah po bilježniku Rajku Zajcu. na znanje	"	373
538	Glasovanjem primljen je odgovor kr. zem. vlade na interpelaciju Ivana Obada na znanje	"	373
539	Izjava preuzv. gospodina bana grofa Khuena-Hédervárya da će odgovoriti na interpelaciju Obada Ivana radi protuzakonitog postupanja kod sklapanja nagodah o odkupu gorno-činženih zemljištah	"	373
540	Interpelacija dra. Ivandije Josipa glede zloporabah počinjenih po financ. organih prigodom pečenja rakije u petrinjskom kotaru	"	373
541	Interpelacija dra. Ivandije Josipa što se pravoužitnici od drvah u imovnih obćinah kazne globami, jer nisu kadri doznačena im drva složiti tik panjevah	"	374
542	Interpelacija dra. Bakarčića Andrije što je kot. oblast u Dubici internirala dra. Ivandiju Josipa prigodom njegovog putovanja za vrieme izbora kao kandidat	"	375

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
543	Zapisnik XXX. saborske sjednice od 14. siečnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XXXI. od 15. siečnja 1885	377
	Podnesci:		
5 4	Predlog Folnegovića Franje i drug. da se izabere odbor od 15 lica za sastavak novog saborskog poslovnika i da se taj predlog prešnim proglasi	„	379
545	Upit Smičiklasa Tade kada će njegov predlog da se razpišu izbori za kotar Žumberak i Marindol, u saborsku razpravu doći	„	379
546	Treće čitanje osnove zakona o produljenju valjanosti zakona o proračunu za god. 1884. do 30. travnja 1885.	„	379
547	Nastavak razprave o priepornom izboru dra. Teodora grofa Pejačevića za kot. virovitički i o protupredlogu dra. Ivandije Josipa	„	380
548	Govor dra. Starčevića Davida o priepornom izboru dra. Teodora grofa Pejačevića	„	380
549	Govor dra. Mazure Šime o priepornom Izboru dra. Teodora grofa Pejačevića	„	380
550	Govor Zorića Josipa o priepornom izboru dra. Teodora grofa Pejačevića	„	381
551	Govor Kamenara Gjure o priepornom izboru dra. Teodora grofa Pejačevića	„	383
552	Govor Folnegovića Franje o priepornom izboru dra. Teodora grofa Pejačevića	„	384
553	Govor Gjurgjevića Vase o priepornom izboru dra. Teodora grofa Pejačevića	„	385
554	Govor Šimeka Ivana o priepornom izboru dra. Teodora grofa Pejačevića	„	386
555	Govor dra. Ivandije o priepornom izboru dra. Teodora grofa Pejačevića	„	391
556	Govor Popovića Stevana o priepornom izboru dra. Teodora grofa Pejačevića	„	392
557	Glasovanjem primljen predlog iztražnog odbora, te je dr. Teodor grof Pejačević za 55 izb. kotar Virovitica ovjerovljen	„	393
558	Razprava o prešnosti predloga Folnegovića Franje i drug. za izbor odbora za sastavak novog saborskog poslovnika i glasovanjem primljen predlog	„	393

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
559	Zapisnik XXXI. saborske sjednice od 15. siečnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XXIV. od 30. prosinca 1884.	394
560	Predsjednik sabora pozivlje gg. Bedekovića Kolomana, dr. Hinkovića Hinka, dra. Ivandiju Josipa, dra. Teodora grofa Pejačevića, Stankovića Danila, Vončinu Ivana i dra. Starčevića Davida, da se izjave koje izborne kotare pridržaju	„	394
561	Dr. Starčević David predlaže da se troškovi iztrage proti izboru dra. Teodora grofa Pejačevića za virovitički kotar nebi namirili iz onih 300 for. koji su prosvjedu priloženi	„	395
562	Razprava o izvješću iztražnog odbora o prepornom izboru Vase Paukovića za kotar Brlog	„	395
563	Protupredlog Pavlovića Milana i drug. da se novo-iztražno povjerenstvo izašalje na iztragu proti izboru Vase Paukovića . . .	„	395
564	Govor Crnkovića Nikole kao izvjestitelja o povedenoj iztragi proti Vasi Paukoviću	„	395
565	Govor Pavlovića Milana o povedenoj iztragi proti Vasi Paukoviću	„	396
566	Govor dra. Mazure Šime o povedenoj iztragi proti Vasi Paukoviću	„	397
567	Govor Živkovića Jovana baruna o povedenoj iztragi proti Vasi Paukoviću	„	399
568	Govor dra. Franka Josipa o povedenoj iztragi proti Vasi Paukoviću	„	402
569	Govor Kamenara Gjure o povedenoj iztragi proti Vasi Paukoviću	„	403
570	Govor dra. Hinkovića Hinka o povedenoj iztragi proti Vasi Paukoviću	„	404
571	Govor dra. Starčevića Davida o povedenoj iztragi proti Vasi Paukoviću	„	405
572	Govor Gjurkovića Gjure o povedenoj iztragi proti Vasi Paukoviću	„	407
573	Govor Paukovića Vase o povedenoj iztragi proti njegovom izboru	„	407
574	Govor Pavlovića Milana o povedenoj iztragi proti Vasi Paukoviću	„	410
575	Govor Crnkovića Nikole o povedenoj iztragi proti Vasi Paukoviću	„	410
576	Glasovanjem primljen predlog iztražnog povjerenstva te je Vaso Pauković ovjerovljen za kotar Brlog	„	411
577	Razprave o izvješću iztražnog povjerenstva proti izboru Eugena Kumičića za nar. zastupnika II. kot. grada Varaždina	„	411
578	Govor dra. Jos. Franka o priepornom izboru Eug. Kumičića za II. kot. grada Varaždina	„	411

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice. u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
579	Zapisnik XXXII. sab. sjednice od 16. siečnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XXXIII. od 17. siečnja 1885.	412
580	Predsjednik sabora predlaže da se radi počinitog u prošloj sjednici izgreda nar. zastup. Milan Pavlović i Vaso Pauković izključe i to prviji iz 20, a potonji iz 8 sab. sjednicah	„	413
	Podnesci :		
581	Saborski gosp. odbor podnosi izvješće na molbu gosp. družtva u Zagrebu za dopitanje povišene subvencije i ustrojenja pivničarske vinogradarske i voćarske škole i predlaže da se odstupe proračunskomu odboru	„	413
582	Saborski imunitetni odbor podnosi izvješće o sudb progonjenju nar. zastupnikah Vjek. Tükörya i Vilima Hatza	„	413
583	Zastupstvo uprav. obćine Brdovac moli da se uvrsti obć. cesta Kupljenovačka i Krajska natrag medju kot. ceste	„	413
584	Razprava o predlogu nar. zastup. Folnegovića Frana i drug. o promjeni sakorskog poslovnika	„	413
585	Govor dra. Mazure Šime o predlogu nar. zast. Folnegovića Frana i drug. o promjeni sab. poslovnika	„	413
586	Govor Gjurkovića Gjure o predlogu nar. zast. Folnegovića i drug.	„	414
587	Govor Folnegovića Franje o svom predlogu glede promjene saborskoga poslovnika	„	414
588	Glasovanjem primljen predlog da se izabere odbor za sastavak novoga sab. poslovnika	„	415
589	Razprava o prepornom izboru Eug. Kumičića za II. kot. grada Varaždina	„	415
590	Dr. Starčević David izjavlja da pridržaje mandat za izb. kotar čabarski	„	415
591	Dr. Ivandija Josip izjavlja da pridržaje mandat za izb. kotar Sunja	„	415
592	Dr. Pejačević Teodor grof izjavlja da pridržaje mandat za izb. kotar Našice	„	415
593	Stanković Dane izjavlja da pridržaje mandat za izb. kotar dol. Karlovci	„	415
594	Govor Kumičića Eugena o prepornosti svog izbora	„	415
595	Govor Czernkovicha Nikole o prepornom izboru Eug Kumičića	„	417
596	Govor Smičiklasa Tade o prepornom izboru Eug Kumičića . . .	„	418

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
597	Govor Kamenara Gjure o prepornom izboru Eug. Kumičića . .	XXXIII. od 17. siečnja 1885.	419
598	Odgovor Stankovića Danila odjel. predstoj. na interpelaciju Popovića Steve radi pogibelji koja prieti selu Bosut od rieke Save .	„	420
599	Popović Stevan izjavlja da prima odgovor interpelacijacije na znanje	„	421
600	Odgovor Stankovića Danila odjel. predstojnika na interpelaciju Obada Ivana o protuzakonitom postupku u poslovih odkupa gorno-činženih zemaljah	„	421
601	Obad Ivan izjavlja da uzima odgovor na interpelaciju na znanje	„	421
602	Interpelacija Gašparića Franje da se predloži osnova zakona o ustanovljenju minimuma posjeda za seljake	„	422
603	Interpelacija Zorića Josipa radi obnove obć. zastupstva u Virju	„	422
604	Interpelacija Šimeka Ivana radi graditi se imajuće pučke učione u Radoboju	„	423
605	Interpelacija Barčića Erazma radi imenovanja povjerenika za usposobljenje mladićah, svršivših nautičku školu u Bakru . .	„	424
606	Interpelacija Pintera Ivana glede naknadjenja zemljišta žiteljstvu iz Posavine oduzeto za savske nasipe	„	425
607	Interpelacija dra. Kršnjavija Izidora radi čišćenja kanala kod željezničkog mosta kod Ruščice	„	425
608	Govor dra. Kršnjavia Izidora o prepornom izboru Eug. Kumičića	„	426
609	Govor dra. Tuškana Grge o prepornom izboru Eug. Kumičića .	„	427
610	Govor Živkovića Jovana baruna o prepornom izboru Eugena Kumičića	„	428
611	Govor Folnegovića Franje o prepornom izboru Eug. Kumičića .	„	428
612	Zapisnik XXXIII. sab. sjednice od 17. siečnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XXXIV. od 19. siečnja 1885.	430
613	Dr. Hinković Hinko izjavlja da pridržaje mandat za izb. kotar Samobor	„	432
	Podnesci :		
614	Erdödy Stjepan grof mladji predlaže verificiranja radi bansku pozivnicu	„	432
615	Imunitetni odbor podnosi izvješće na predlog dra. Starčevića Davida i drug. glede imuniteta dr. Radoševića Jakova	„	432

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
616	Zagrebački kr. deleg. kot. sud moli za dozvolu sudb progonjenja nar. zastup. Miloša Zeca	XXXIV. od 19. siečnja 1885.	432
617	Bedeković Koloman izjavljuje da pridržaje mandat za izbor kotar Rasinja	„	432
618	Vončina Ivan izjavljuje da pridržaje mandat za izbor. kotar Novi	„	432
619	Pavlović Milan nar. zastup. podnosi izjavu kojom opozivlje uvredu nanešenu nar. zast. Paukoviću Vasi	„	432
620	Pauković Vaso nar. zastup. podnosi izjavu kojom opozivlje uvredu nanešenu nar. zastup Pavloviću Milanu	„	432
621	Predsjednik sabora odustaje od učinjenog predloga da se nar. zastupnici Pavlović Milan i Pauković Vaso izključe privremeno iz sabora	„	432
622	Razprava o prepornom izboru Eug. Kumičića za nar. zaztupnika III. kot. grada Varaždina	„	432
623	Govor Stankovića Danila odjel. predstojnika o prepornom izboru Eug. Kumičića	„	432
624	Govor dr. Franka Josipa o prepornom izboru Eugen Kumičića .	„	433
625	Govor Stankovića Danila odjel. predstojnika o prepornom izboru Eug. Kumičića	„	439
626	Glasovanjem proglašen je izbor Eug. Kumičića nevaljanim . . .	„	439
627	Izbor odbora za sastavak novog poslovnika	„	440
628	Czernković Nikola izabran u odbor za sastavak novog sab. poslovnika	„	440
629	Davidović Lazar izabran u odbor za sastavak novog sab poslovnika	„	440
630	Fodroczy Aleksander izabran u odbor za sastavak novog sab. poslovnika	„	440
631	Gjurgjević Vaso izabran u odbor za sastavak novog sab. poslovnika	„	440
632	Gjurković Gjuro izabran u odbor za sastavak novog sab. poslovnika	„	440
633	Krestić Nikola izabran u odbor za sastavak novog sab. poslovnika	„	440
634	Dr. Kršnjavi Izidor izabran u odbor za sastavak novog sab. poslovnika	„	440
635	Kušević vetozar izabran u odbor za sastavak novog sab. poslovnika	„	440
636	Popović Stjepan izabran u odbor za sastavak novog sab. poslovnika	„	440
637	Dr. Spevec Stjepan izabran u odbor za sastavak novog sab. poslovnika	„	440

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
638	Dr. Šram Lavoslav izabran u odbor za sastavak novog sab. poslovnika	XXXIV. od 19. siečnja 1885.	440
639	Dr. Mazura Šime izabran u odbor za sastavak novog sab. poslovnika	„	440
640	Dr. Starčević Ante izabran u odbor za sastavak novog sab. poslovnika	„	440
641	Dr. Hinković Hinko izabran u odbor za sastavak novog sab. poslovnika	„	440
642	Folnegović Franjo izabran u odbor za sastavak novog sab. poslovnika	„	440
643	Proglašenje zajed. zak. čl. XXXVII. od god. 1884. o uzakonjenju ugovora utanačenog sa carevinom Brazilijom o izručenju običnih zločinacah	„	440
644	Predsjednik sabora odgadja saborske sjednice na neizvjestno vrieme	„	440
645	Predsjednik sabora pozivlje članove proračun. odbora u sjednicu na dan 26. ožujka u svrhu razpravljanja proračuna za g. 1885.	„	440
646	Zapisnik XXXIV. sab. sjed. od 19. siečnja 1885. stante sesione sastavljen, pročitan i ovjerovljen	„	440
647	Nastavak sab. sjednicah na dan 18. travnja 1885.	XXXV. od 18. travnja 1885.	442
	Podnesci:		
648	Preuzv. gospodin ban priobćuje zahvalu Nj. Veličanstvah kralja i kraljice, te prejasnih priestolonasliednikah Rudolfa i Štefanije na čestitke sabora podnešene povodom nove godine	„	442
649	Preuzv. gosp. ban priobćuje, da je Nj. Veličanstvo kralj uzeo na previšnje znanje izbor kraljevinskog odbora	„	442
650	Kr. zem. vlada odjel za bogostovje i nastavu dostavlja osnovu zakona o povišenju plaće sveučilištnomu knjižnjičaru	„	442
651	Kr. zem. vlada odjel za unut. poslove priobćuje o sankcioniranju osnove zakona o produljenu valjanosti zakona o proračunu za god. 1884. do konca travnja god. 1885.	„	442
652	Kr. zem. vlada odjel za bogoštovje i nastavu predlaže proračun zem. zakladah stojećih pod njezinu upravu za god. 1885. . .	„	442
653	Kr. zem. vlada odjel za pravosudje dostavlja proglašenja radi zaj. zakonske čl. 39., 49. i 51. od god. 1884.	„	442
654	Kr. zem. vlada odjel za unut. poslove prijavljuje smrt nar. zast. kot. Dobrinačkog dra. Steve Dimitrijevića	„	442
655	Proračunski odbor podnosi izvješće o osnovi zakona o proračunu za god. 1885.	„	442

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
656	Sab. odbor za narodno gospodarstvo podnosi izvješće glede zamoljene dozvole obdržavanja sveobće zem. izložbe u Zagrebu .	XXXV. od 18. travnja 1885.	442
657	Gržanić Josip podnosi vjerodajnicu za 53 izb. kot. Ivanić . . .	„	442
658	Pejačević Ferdo grof podnosi vjerodajnicu za 55 izb. kot. Virovitica	„	442
659	Sudbeni stol u Belovaru moli za dozvolu sudb. progonjenja nar. zast. Stjepana Tudića	„	442
670	Kr. kot. sud u Brinju moli za dozvolu sudb. progonjenja nar. zast Milana Pavlovića	„	442
671	Kumičić Eugen podnosi vjerodajnicu za II. izb. kot. grada Varaždina	„	442
672	Gašparić Franjo nar. zastupnik moli dopust	„	442
673	Thaller Filip nar. zast. moli dopust	„	443
674	Zapisnik XXXV. sab. sjednice od 18. travnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XXXVI. od 22. travnja 1885.	444
	Podnesci:		
675	Predsjedničtvo sabora podnosi račune o sab troškovih za g. 1884.	„	444
676	Prorač. odbor podnosi izvješće o osnovi zakona o povišenju plaće sveučilištnoga knjižnjičara	„	445
677	Pror. odbor podnosi izvješće o proračunu zem. zakladah podnešenih po odjelu za bogoštovje i nastavu za god. 1885	„	445
678	Sab. peticionalni odbor podnosi I. svoje izvješće	„	445
679	Rukavina Konst. barun podnosi ovjerovljenja radi bansku pozivnicu	„	445
680	Suvich Josip podnosi vjerodajnicu za kotar Bošnjaci	„	445
681	Dr. Posilović Mihalj podnosi vjerodajnicu za kotar Nova Gradiška	„	445
682	Dr. Vuchetich Stjepan podnosi vjerodajnicu za kotar Ogulin . .	„	445
683	Pevalek Franjo podnosi vjerodajnicu za grad. Koprivnicu . . .	„	445
684	Khuen Ant. grof nar. zastupnik moli dopust	„	445
685	Šipuš Nikola nar. zast. moli dopust	„	445
686	Razprava o izvješću prorač. odbora o osnovi zakona o proračunu za god. 1885.	„	446
687	Zorić Josip prigovara što je pror. odbor po predsjedniku sabora sazvan bio za vrieme kada sabor zasjedao nije	„	446

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
688	Generalna debata o osnovi zakona o proračunu za god. 1885. .	XXXVI. od 22. travnja 1885.	453
689	Govor Miškatovića Josipa kao izvjestitelja prorač. odbora za osnovu zakona o proračunu za god. 1885.	„	453
690	Govor Stankovića Danila odjel. predstojnika za osnovu zakona o proračunu	„	454
691	Govor dra. Mazure Šime proti osnovi zakona	„	458
692	Govor preuzv. g. bana Drag. grofa Khuen-Hédervárya za osnovu zakona	„	459
693	Interpelacija dra. Tuškana Grge glede siečenja šumah u predielih Kosave i Kragunji	„	461
694	Govor dra. Kršnjavija Izidora u gener. debati za osnovu zakona o proračunu za god. 1885.	„	468
695	Zapisnik XXXVII. sab. sjednice od 22. travnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XXXVII. od 23. travnja 1885.	469
696	Nastavak generalne debate izvješća pror. odbora o osnovi zakona o proračunu za god. 1885.	„	469
697	Govor dra. Hinkovića Hinka proti osnovi zakona o proračunu za g. 1885.	„	477
698	Govor Pavića Armina za osnovu zakona o proračunu za g. 1885.	„	486
699	Govor Berute Josipa proti osnovi zakona o proračunu za godinu 1885.	„	486
700	Nastavak XXXVII. sab. sjednice u 6 sati po podne i govor Berute Josipa u generalnoj debati o proračunu za godinu 1885.	„	491
701	Zapisnik XXXVII. saborske sjednice od 23. travnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XXXVII. od 24. travnja 1885.	496
702	Nastavak generalne debate o proračunu za godinu 1885.	„	496
703	Govor Miletića Ćirila za osnovu zakona o proračunu za g. 1885.	„	496
704	Govor dra. Franka Josipa proti osnovi zakona o proračunu za godinu 1885.	„	498
705	Govor Ittlingera Lavoslava za osnovu zakona o proračunu za godinu 1885.	„	508
706	Govor Pevaleka Franje proti osnovi zakona o proračunu za godinu 1885.	„	509
707	Govor Paukovića Vase za osnovu zakona o proračunu za g. 1885.	„	510

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
708	Zapisnik XXXVII. saborske sjednice od 23. travnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XXXIX. od 27. travnja 1885	512
	Podnesci:		
709	Imunitetni saborski odbor podnosi svoje izvješće glede zamoljene po kr. sudovih dozvole za sudb. progonjenje njekih narodnih zastupnikah	„	512
710	Izbornici II. izb. kotara grada Varaždina podnose prosvjed proti izboru Eugena Kumičića za nar. zastupnika	„	512
711	Šumanović Konstantin podnosi vjerodajnicu za 71. izborni kotar Erdevik	„	512
712	Nastavak generalne debate o osnovi zakona o proračunu za godinu 1885.	„	512
713	Govor Jurkovića Janka, odsječnoga savjetnika kr. zem. vlade za osnovu zakona o proračunu za godinu 1885.	„	512
714	Govor dra Šrama Lavoslava za osnovu zakona o proračunu za godinu 1885.	„	515
715	Interpelacija dra. Starčevića Davida što je obustavljena brzojavna čestitka kluba stranke prava na urednika „Petersburg. vjedomosti“	„	522
716	Interpelacija Gržanića Josipa radi uvedenja iznimnoga stanja i imenovanja vladinog povjerenika za grad Senj	„	523
717	Govor dra. Markovića Franje proti osnovi zakona o proračunu za godinu 1885.	„	525
718	Zapisnik XXXIX. saborske sjednice od 27. travnja 1885 pročitan i ovjerovljen	XL. od 28. travnja 1885.	531
	Podnesci:		
719	Tamničari kr. sudb. stolovah mole za uredjenje njihove plaće . .	„	532
720	Nastavak generalne debate o osnovi zakona o proračunu za godinu 1885.	„	532
721	Govor Barčića Erazma proti osnovi zakona o proračunu za godinu 1885.	„	532
722	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Hédervàry-a za osnovu zakona o proračunu za godinu 1885.	„	536
723	Govor Obada Ivana proti osnovi zakona o proračunu za g. 1885.	„	539
724	Govor Popovića Steve za osnovu zakona o proračunu za g. 1885.	„	5[illegible]4
725	Govor Kamenara Gjure proti osnovi zakona o proračunu za g. 1885.	„	546

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
726	Zapisnik XL. saborske sjednice od 28. travnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XLI. od 29 travnja 1884.	551
727	Nastavak generalne debate o osnovi zakona o proračunu za godinu 1885.	"	551
728	Govor Suvicha Josipa za osnovu zakona o proračunu za g. 1885.	"	551
729	Dr. Tuškan Grga na osobnu primjetbu Suvicha Josipa	"	555
730	Dr. Hinković Hinko na osobnu primjetbu Suvicha Josipa	"	556
731	Predsjednik sabora predlaže da se dr. Hinković Hinko radi uvriede nanešene nar. zastup. Suvichu Josipu u saboru, izključi iz 40 saborskih sjednica	"	556
732	Govor Smičiklasa Tade proti osnovi zakona o proračunu za godinu 1885.	"	556
733	Interpelacija Rašića Stanka što se od obć. bivše vojne Krajine prekomjerno zahtjeva obćinski namet	"	560
734	Interpelacija dra. Ivandije Josipa radi pogrešnog unešenja selskog zemljišta u gruntovnici na ime porezne obćine u kojoj leži . .	"	561
735	Interpelacija Grlića Gjure radi povišenja pristojbe lugarom brodskog okružja za uhićeno blago	"	562
736	Govor Sladovića Ferde proti osnovi zakona o proračunu za godinu 1885.	"	562
737	Zapisnik XLI. saborske sjednice od 29. travnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XLII. od 30. travnja 1884.	568
	Podnesci:		
738	Predlog nar. zastup. Zorića Josipa i drug. za nadopunjenje §. 25. saborskoga poslovnika	"	569
739	Beruta Josip nar. zastupnik moli dopust od tri nedjelje	"	569
740	Glasovanjem prihvaćen predlog predsjednika sabora da se nar. zastupnik dr. Hinković Hinko izključi iz 40 saborskih sjednicah	"	569
741	Nastavak generalne debate o osnovi zakona o proračunu za godinu 1885.	"	569
742	Govor Gjurkovića Gjure za osnovu zakona o proračunu za g. 1885.	"	569
743	Govor dra Posilovića Mije proti osnovi zakona o proračunu za godinu 1885.	"	573
744	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Hédervàry-a za osnovu zakona o proračunu za godinu 1885.	"	579

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
745	Govor Josipovicha Stjepana za osnovu zakona o proračunu za godinu 1885.	XLII. od 30. travnja 1885.	580
746	Predlog nar. zast. dra. Lončarića Marka i drug. da se generalna debata o osnovi zakona o proračunu za godinu 1885. zaključi	„	582
747	Glasovanjem primljen predlog nar. zastup. dra. Lončarića Marka i drug. da se zaključi generalna debata o proračunu za g. 1885.	„	582
748	Govor dra Majcena Josipa proti osnovi zakona o proračunu za godinu 1885	„	582
749	Zapisnik XLII. saborske sjednice od 30. travnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XLIII. od 1. svibnja 1885.	584
750	Dr. Smičiklas Tade na osobnu primjetbu preuzv. gosp. bana što je kazao „da mu se čini da je Smičiklas prijatelj prevrata“	„	585
751	Nastavak gederalne debate o osnovi zakona o proračunu za godinu 1885.	„	585
752	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika za osnovu zakona o proračunu za godinu 1885.	„	585
753	Govor Kleina Vjekoslava vladinog zastupnika za osnovu zakona o proračunu za godinu 1885	„	591
754	Govor Miškatovića Josipa izvjestitelja proračunskoga odbora za osnovu zakona o proračunu za godinu 1885.	„	591
755	Glasovanjem primljena osnova zakona o proračunu za godinu 1885. za podlogu specijalne debate	„	596
756	Specijalna debata o osnovi zakona o proračuna za godinu 1885.	„	596
757	Izpravci dra. Mazure Šime na poglavje II. „Ban“ i to prvi da se službovina snizi od 8000 na 4000 for. i drugi da se izpusti dispositions fond	„	597
758	Govor dra. Mazure Šime za svoja oba izpravka	„	597
759	Govor Pavića Armina proti izpravku dra. Mazure Sime	„	599
760	Predsjednik sabora oduzme narodnom zastupniku Paviću Arminu rieč, što se nije držao predmeta	„	600
761	Govor dra. Pilepića Franje za izpravke dra. Mazure Šime	„	600
762	Govor dra. Franka Josipa za izpravke dra. Mazure Šime	„	601
763	Govor Stankovića Danila odjelnoga predstojnika proti izpravkom dra. Mazure Šime	„	602

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
764	Zapisnik XLIII. saborske sjednice od 1. svibnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XLIV. od 4. svibnja 1885.	604
	Podnesci:		
765	Kr. zem. vlada odjel za unut. poslove, dostavlja računski zaključak o aut. budgetu za godinu 1883.	„	605
766	Obad Ivan nar. zastupnik na osobnu primjetbu Kleina Vjekoslava što ga je objedio radi pronevjerenja	„	605
767	Klein Vjekoslav zastupnik vlade odgovara Obadu Ivanu	„	606
768	Nastavak specialne debate o osnovi zakona o proračunu za godinu 1885.	„	606
769	Govor Kamenara Gjure proti poglavju III. naslov 1. središnja uprava	„	607
770	Izpravak i govor Zorića Josipa na naslov 11 cestogradjevine radi gradjenja ceste od Korinšćaka na Jezero	„	608
771	Govor Kamenara Gjure za izpravak Zorića Josipa	„	610
772	Govor Stankovića Danila odjel. predstojnika proti izpravku Zorića Josipa	„	612
773	Govor Zorića Josipa za svoj izpravak	„	613
774	Glasovanjem primljen predlog pror. odbora a izpravah Zorića Josipa na naslov 11. „cestogradnje" zabačen	„	613
775	Izpravak i govor na naslov 12. „Prinos nar. gosp. svrham, da se kod stavke 5. nagrade za utrkivanje konjah doda „za natjecatelje seljačkoga stališa"	„	613
776	Govor Kamenara Gjure za izpravak Zorića Josipa	„	613
777	Govor dra. Franka Josipa na naslov 12. Prinos za gospod. svrhe	„	614
778	Govor Stankovića Danila odjel. predstojnika proti izpravku Zorića Josipa i za naslov 12. kako ga je odbor predložio	„	616
779	Govor Zorića Josipa za svoj izpravak	„	617
780	Glasovanjem primljen je naslov 12. „Prinos za narod. gospod. svrhe" po predlogu prorač. odbora	„	617
781	Govor Kamenara Gjure proti naslovu 13. „Prinos nar. zavodom"	„	617
782	Glasovanjem primljen naslov 13 „Prinos narodnim zavodom" po predlogu proračunskog odbora	„	618
783	Govor Kamenara Gjure proti naslovu 15. „Mirovine"	„	618

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
784	Glasovanjem primljen naslov 15 Mirovine po predlogu proračun. odbora	XLIV. od 4. svibnja 1885.	618
785	Govor Kamenara Gjure na poglavje II. naslov 1. središnja uprava	„	619
786	Zapisnik XLIV. saborske sjednice od 4. svibnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XLV. od 5. svibnja 1885.	620
	Podnesci:		
787	Verifikacionalni sab. odbor podnosi izvješće o verifikaciji naknadnih izborah i banskih pozivnicah	„	621
788	Pavličević Luka pritužba proti c. kr. austr.-ug. konsulatu u Saloniku što ga nedužna proganja	„	621
789	Nastavak specialne debate o osnovi zakona o proračunu za god. 1885. pogl. IV. bogoštovje i nastavu	„	621
790	Predlog i govor Zorića Josipa glede uvrštenja svote od 10.000 za gradjenje crkve u Šišljaviću	„	621
791	Govor Jurkovića Janka zastupnika kr. zem vlade glede uvrštenja svote od 10.000 for. za gradjenje crkve u Šišljaviću	„	623
792	Govor Kamenara Gjure glede uvrštenja svote od 10.000 for. za gradjenje crkve u Šišljaviću	„	624
793	Govor Zorića Josipa za svoj predlog	„	625
794	Govor Popovića Stevana o predlogu Zorića Josipa	„	626
795	Glasovanjem odklonjen predlog Zorića Jos. i drug.	„	626
796	Izpravak i govor dra. Mazure Šime na stavku 6. zem. prinos u svrhe bogoštovne rim.-kat. crkve	„	626
797	Govor Jurkovića Janka zastupnika kr. zem. vlade proti izpravku dra. Mazzure Šime	„	627
798	Glasovanjem odklonjen izpravak dra. Mazzure Šime	„	627
799	Govor Smičiklasa Tade o stavci 7. naslova IV.	„	627
800	Govor Jurkovića Janka zastupnika kr. zem. vlade o stavci 7. naslova IV.	„	627
801	Izpravak i govor Kamenara Gjure na stavku 2. prinos zakladi narodnih učionah za pučke škole	„	628
802	Govor Jurkovića Janka zastupnika kr. zem. vlade o izpravku Kamenara Gjure	„	628
803	Govor Popovića Steve o izpravku Kamenara Gjure	„	628

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
804	Glasovanjem odklonjen izpravak Kamenara Gjure	XLV. od 5. svibnja 1885.	629
805	Dr. Mazura Šime stavlja upit na preuzv. gosp. bana kani li i kada popuniti mjesto odjelnog predstojnika za pravosudje	"	629
806	Razprava proračuna poglavje IV. odjel za pravosudje	"	629
807	Govor Kamenara Gjure na naslov 6. „Kaznione“	"	630
808	Razprava o poglavju B. Pokriće	"	630
809	Govor dra. Mazure Šime na poglavje IV. o pokriću potrebštinah bivše vojne Krajine	"	631
810	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika za poglavje IV. o pokriću potrebštinah bivše vojne Krajine	"	631
811	Govor dra. Starčevića Davida na poglavje IV. o pokriću potrebštinah bivše vojne Krajine	"	631
812	Govor Stankovića Danila odjel. predstojnika na poglavje IV. o pokriću potrebštinah bivše vojne Krajine	"	632
813	Glasovanjem primljen predlog prorač. odbora o Poglavju IV. . .	"	632
814	Zapisnik XLV. saborske sjednice od 5. svibnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XLVI. od 6. svibnja 1885.	634
	Podnesci:		
815	Kr. zem. vlada odjel za unut. poslove podnosi osnovu zakona o pokriću izvanrednih potrebštinah unut. samouprave kralj. Hrvatske i Slavonije za god. 1885.	"	636
816	Dr. Tuškan Grga pita predsjedničtvo sabora zašto nije proveden izbor nar. zastupnika za izb. kotar Sv. Križ	"	636
817	Predsjednik sabora odgovara da je kr zemalj. vladu zamolio da razpiše izbor za kotar Sv. Križ	"	636
818	Stanković Danilo odjelni predst. daje odgovora na upit dra. Tuškana Grge glede obaviti se imajućega izbora nar. zast. za kotar Sv. Križ	"	636
819	Nastavak specijalne debate o osnovi zakona o proračunu za godinu 1885.	"	637
820	Govor dra. Mazure Šime na §. 3. osnove zakona o proračunu za god. 1885.	"	637
821	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika za §. 3. osnove zakona o proračunu za god. 1885.	"	638
822	Govor Posilovića Mije na §. 3. osnove zakona o proračunu za godinu 1885.	"	638

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
823	Glasovanjem primljen §. 3. po predlogu prorač. odbora	XLVI. od 6. svibnja 1885.	639
824	Izpravak i govor dra. Mazure Šime na §. 4. osnove zakona o proračunu za godinu 1885.	„	639
825	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika proti izpravku dra. Mazure Šime	„	639
826	Govor dra. Posilovića Mije za izpravak dra. Mazure Šime . . .	„	640
827	Govor dra. Majcena Josipa za izpravak dra. Mazure Šime . . .	„	640
828	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika proti izpravku dra. Mazure Šime	„	640
829	Glasovanjem odklonjen izpravak dra. Mazure Šime na §. 4. zak. osnove o proračunu za god. 1885.	„	640
830	Predlog I. prorač. odbora, da kr. zemalj. vlada podnese osnovu zakona o mirovini činovnikah — primljen	„	641
831	Predlog II. prorač. odbora da odbor za saborski poslovnik izradi i saboru podnese statut za poslovanje saborskoga bureau-a i saborske pisarne — primljen	„	641
832	Izpravak dra. Mazure Šime na predlog III. prorač. odbora, da kr. zem. vlada za statistički ured pribavi podatke financijalne uprave, odnoseće se na kralj. Hrvatsku i Slavoniju poput onih koje je priobćio do god. 1878.	„	641
833	Glasovanjem primljen izpravak dra. Mazure Šime da se doda rieč iza pribavi i „priobći“	„	641
834	Predlog IV. prorač. odbora da glede podignuća zem. bolnice u Zagrebu — primljen	„	641
835	Predlog V. prorač. odbora da se ustroji nadzorničtvo za srednja učilišta i pučke škole — primljen	„	641
836	Predlog VI. prorač. odbora o podignuću škole za voćarstvo i vinogradarstvo u Prigorju, — primljen	„	641
837	Predlog i govor Zorića Josipa i drug. da se kao VII. predlog doda: glede diobe seljačkih zadrugah	„	641
838	Interpelacija Gržanića Josipa glede po povjereniku za grad Senj Klemenčiću Oktav. potrošenih novacah i grad. zakladah . . .	„	648
839	Interpelacija Grlića Gjure radi namještenja učitelja u Novom Topolju	„	650
840	Interpelacija Grlića Gjure da mogu i nepravoužitnici kupovati uz taksu goriva drva iz brodske imovne obć. šume	„	651

*

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
841	Razprava o predlogu Zorića Josipa i drug. glede diobe seljačkih zadrugah	XLVI. od 6. svibnja 1885.	651
842	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o predlogu Zorića Josipa	"	651
843	Govor Kamenara Gjure o predlogu Zorića Josipa	"	651
844	Govor dra. Tuškana Grge o predlogu Zorića Josipa	"	652
845	Govor Kuševića Svetozara o predlogu Zorića Josipa	"	653
846	Govor dra. Majcena Josipa o predlogu Zorića Josipa	"	653
847	Govor Josipovicha Stjepana o predlogu Zorića Josipa	"	653
848	Govor Zorića Josipa o svom predlogu	"	654
849	Govor Popovića Steve izvjestitelja prorač. odbora o predlogu Zorića Josipa	"	654
850	Glasovanjem odklonjen predlog Zorića Josipa glede diobe seljačkih zadrugah	"	654
851	Zapisnik XLVI. saborske sjednice od 6. svibnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XLVII. od 7. svibnja 1885.	655
852	Treće čitanje osnove zakona o proračunu potrebštine nutarnje samouprave kraljevine Hrvatske i lavonije za god. 1885. . .	"	657
853	Nastavak razprave o podnešenih predlozih i to o predlogu dra. Franka Josipa da kr. zem. vlada predloži obloženi izkaz dohodakah Hrvatske i Slavonije i bivše vojne Krajine	"	658
854	Govor dra. Franka Josipa o svom predlogu	"	658
855	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o predlogu dra. Franka Josipa	"	662
856	Govor dra. Posilovića Mije o predlogu dra. Franka Josipa . . .	"	664
857	Govor Kamenara Gjure o predlogu dra. Franka Josipa	"	664
858	Govor Gržanića Josipa o predlogu dra. Franka Josipa	"	665
859	Predsjednik sabora pozivlje Gržanića Josipa na red radi nanešene u svom govoru uvrede činovničtvu	"	665
860	Govor dra. Šrama Lavoslava o predlogu dra. Franka Josipa . .	"	666
861	Govor dra. Franka Josipa o svom predlogu	"	667
862	Živković Jovan barun na osobnu primjetbu dra. Franka Josipa .	"	669

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
863	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o predlogu dra. Franka Josipa	XLVII. od 7. svibnja 1885.	670
864	Govor Miškatovića Josipa izvjestitelja prorač. odbora o predlogu dra. Franka Josipa	„	670
865	Poimeničnim glasovanjem zabačen je predlog dra. Franka Josipa i drug. da kr. zem. vlada predloži predloženi izkaz dohodakah kraljevine Hrvatske i Slavonije i bivše vojne Krajine	„	672
866	Predlog dra. Mazure Šime i drug. da kralj. zem. vlada predloži osnovu zakona ob ustrojstvu računarskoga dvora	„	672
867	Zapisnik XLVII. saborske sjednice od 7. svibnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XL. od 8. svibnja 1885.	673
	Podnesci:		
868	Proračunski odbor podnosi izvješće o osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebštinah	„	674
869	Nastavak razprave o predlogu dra. Mazure Šime i drug. da kr. zem. vlada predloži osnovu zakona ob ustrojstvu računarskoga dvora	„	674
870	Govor dra. Mazure Šime o svom predlogu	„	674
871	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o predlogu dra. Mazure Šime	„	676
872	Govor Živkovića Jovana baruna o predlogu dra. Mazure Šime .	„	677
873	Savich Josip na osobnu primjetbu dra. Mazure Šime	„	678
874	Govor dra. Franka Josipa o predlogu dra. Mazure Šime	„	679
875	Govor Josipovića Stjepana o predlogu dra. Mazure Šime	„	681
876	Govor dra. Tuškana Grge o predlogu dra. Mazure Šime	„	681
877	Govor dra. Šrama Lavoslava o predlogu dra. Mazure Šime . . .	„	682
878	Govor dra. Vukotinovića Ljudevita o predlogu dra. Mazure Šime	„	684
879	Govor Barčića Erazma o predlogu dra. Mazure Šime	„	684
880	Govor dra. Mazure Šime o svom predlogu	„	685
881	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o predlogu Mazure Šime	„	687
882	Govor Miškatovića Josipa izvjestitelja prorač. odbora o predlogu dra. Mazure Šime	„	687

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
883	Glasovanjem odklonjen predlog dra. Mazure Šime i drug. o predloženju osnove zakona o ustrojenju računarskog dvora	XLVIII. od 8. svibnja 1884.	688
884	Predlog i govor dra. Mazzure Šime i drug. da kr. zem. vlada podnese izvješće o posljedku izvidjenja ob ustanovljenju vanrednih dohodakah hrv.-slav. vojne Krajine	"	688
885	Govor Stankovića Danila odjelnoga predstojnika o predlogu dra. Mazure Šime	"	689
886	Govor dra. Posilovića Mije o predlogu dra. Mazure Šime . . .	"	690
887	Govor dra. Tuškana Grge o predlogu dra. Mazure Šime	"	690
888	Govor Živkovića Jovana baruna o predlogu dra. Mazure Šime .	"	691
889	Govor dra. Mazure Šime o svom predlogu	"	692
890	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o predlogu dra. Mazure Šime	"	692
891	Govor Miškatovića Josipa izvjestitelja proračun. odbora o predlogu dra. Mazure Šime	"	693
892	Poimeničnim glasovanjem odklonjen predlog dra. Mazure Šime o podnešenju izvješća o posljedku izvidjenja ob ustanovljenju vanrednih dohodakah hrv.-slav. vojne Krajine	"	693
893	Zapisnik XLVIII. saborske sjednice od 8. svibnja 1885. pročitan i ovjerovljen	XLIX. od 9. svibnja 1884.	695
	Podnesci:		
894	Kr. zemaljska vlada odjel za unutarnje poslove dostavlja obračun medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom za godinu 1881.	"	696
895	Razprava o računih saborskih troškovah za godinu 1884. . . .	"	696
896	Glasovanjem odobreni računi saborskih troškovah za god. 1884.	"	696
897	Razprava o izvješću verifikacionalnog odbora o verificiranju banskih pozvanikah i novoizabranih nar. zastupnikah	"	696
898	Hranilović Ilija biskup križevački ovjerovljen za sab. člana . . .	"	697
889	Erdödy Stjepan grof ovjerovljen za sab. člana	"	697
900	Vučetić Stjepan ovjerovljen za nar. zastupnika 11. kotara Ogulin	"	697
901	Dr. Posilović Mihajlo ovjerovljen za nar. zastupnika 24. kotara Nova Gradiška	"	697
902	Jelošić Slavoljub ovjerovljen za nar. zastupnika 20. kotara Petrinja	"	697

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
903	Pevalek Franjo ovjerovljen za nar. zastupnika 12. kotara Koprivnica	XLIX. od 9. svibnja 1885.	697
904	Dr. Pejačević Teodor grof ovjerovljen za nar. zastupnika 55. kotara Virovitica	„	697
905	Gržanić Josip ovjerovljen za nar. zastupnika 53. kotara Ivanić tvrdja	„	697
906	Suvich Josip ovjerovljen za nar. zastupnika 29. kotara Bošnjaci	„	697
907	Šumanović Konstantin ovjerovljen za nar. zastupnika 71. kotara Erdevik	„	697
908	Kumičića Eugena izborni zapisnik uslied pritužbe biraćah 7. izb. kotara Varaždina povraćen verifik. odboru	„	697
909	Proglašenje zajed. zak. čl. i to: zak. članak XXXIX. od godine 1884. o odkupu prugah dioničkog družtva alföldsko-riečke željeznice, zak. čl. XL. od godine 1884. o nakladnoj vjeresiji potrebnoj za radnje prenaprave pruge Nyszöny-Bruck i zak. čl. XLI. od godine 1884. o javnih teretih i državnih izdatcih, koji će se u mjesecih siečnja i veljači god. 1885. imati nositi i pokriti	„	697
910	Interpelacija dra. Starčevića Antuna glede viestih u novinah razglašenih da je njeki poduzetnik ponudio kr. zemalj. vladi za provedenje sab. izborah 50.000 for. ako mu se pribavi gradnja željeznice Barč-Pakrac	„	697
911	Odgovor Stankovića Danila odjelnog predstojnika na gornju interpelaciju dra. Starčevića Antuna	„	699
912	Izjava dra. Starčevića Antuna da se nezadovoljava sa odgovorom kr. zem. vlade	„	699
913	Glasovanjem primljen odgovor kralj. zem. vlade na interpelaciju dra. Starčevića Antuna o gradnji željeznice Barč-Pakrac na znanje	„	700
914	Interpelacija Valušnika Andrije radi namještenja podžup. liečnika u Delnicah	„	700
915	Interpelacija dra. Starčevića Davida što je kr. zem. vlada odbila molbu jednog sveštenika molećeg za podjelenje župe time, da je privrženik stranke prava	„	700
916	Interpelacija dra. Ivandije Josipa radi podignuća školske sgrade u Beočinu	„	702
917	Interpelacija Paukovića Vase u poslu izgradjenja ceste od male Kapele preko Dabra, Staze u Otočac	„	703

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
918	Interpelacija Sladovića Ferde što se pučanstvo sili na bezplatno izgradjenje ceste vodeće iz Pregrade u Rogatac	XLIX. od 9. svibnja 1885.	704
919	Interpelacija Lončarevića Makse radi protuzakonitog postupka kod sastavljanja izbornih listinah u kot. oriovačkom	"	705
920	Odgovor Stankovića Danila odjelnog predstojnika na interpelaciju dra. Tuškana Grge glede siečenja šumah u predielih Kosova i Kragunje	"	706
921	Izjava dra. Tuškana Grge da se nezadovoljava sa gornjim odgovorom kr. zem. vlade na njegovu interpelaciju glede siečenja šumah u Kosavi i Kragunji	"	707
922	Glasovanjem primljen je odgovor kr. zem. vlade na interpelaciju dra. Tuškana Grge o sječenju šume Kosava i Kragunje na znanje	"	710
923	Zapisnik XLIX. saborske sjednice od 9. svibnja 1885. pročitan i ovjerovljen	L. od 11. svibnja 1885.	711
924	Predsjednik sabora pozivlje sab. članove da ne upadaju u rieč pojedinim govornikom	"	713
925	Razprava o izvješću prorač. odbora ob osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebštinah nutarnje samouprave kraljevinah Hrvatske i Slavonije za kojih namirenje redoviti dohodci godine 1885. ne dosižu	"	713
926	Govor dra. Posilovića Mihaija proti istoj osnovi zakona	"	714
927	Izjava Rukavine Gjure baruna da stranka prava neće učestvovati kod razprave gornje osnove zakona	"	714
928	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika za istu osnovu zakona	"	714
929	Govor dra. Franka Josipa proti osnovi zakona	"	715
930	Govor preuzv. gosp. bana grofa Khuen-Hédervárý-a za osnovu zakona	"	715
931	Govor Mazure Šime proti osnovi zakona	"	715
932	Govor Miškatovića Josipa izvjestitelja za osnovu zakona	"	716
933	Govor preuzv. gosp. bana grofa Khuen-Hédervárý-a za osnovu zakona	"	716
934	Glasovanjem primljena osnova zakona o pokriću izvanrednih potrebštinah za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1885. nedosižu za temelj specijalne debate	"	717

Tek. broj	Predmet	Broj. dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
935	Specijalna debata o osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebštinah za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1885. nedosižu .	L. od 11. svibnja 1885.	717
936	Predlog Folnegovića Franje na naslov 11. cesto- i vodogradjevine da se uvrsti „za čišćenje i uredjenje bujice Torente“ u Senju 10.000 for.	„	717
937	Govor Folnegovića Franje o svom predlogu	„	717
938	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o predlogu Folnegovića Franje	„	718
939	Govor Zorića Josipa o predlogu Folnegovića Franje	„	718
940	Govor Gržanića Josipa o predlogu Folnegovića Franje	„	719
941	Govor dra. Tuškana Grge o predlogu Folnegovića Franje . . .	„	720
942	Govor Barčića Erazma o predlogu Folnegovića Franje	„	720
943	Govor Folnegovića Franje o svom predlogu	„	721
944	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o predlogu Folnegovića Franje	„	721
945	Govor Miškatovića Josipa izvjestitelja odbora prorač. o predlogu Folnegovića Franje	„	721
946	Glasovanjem zabačen predlog Folnegovića Franje i drug. da se uvrsti u proračun 10.000 for. za čišćenje bujice Torente u Senju	„	722
947	Predlog dra. Markovića Franje i drug. na naslov 14. da se u proračunu uvrštenih 100.000 for. kao naknada vojnomu eraru za god. 1883. pruženih vojnih asistencijah izbrišu	„	722
948	Predlog Folnegovića Franje i drug. da se kod naslova 14. uvrsti „za postradale selske obitelji u god. 1883. 100.000 for.“ . . .	„	722
949	Govor dra. Markovića Franje za svoj predlog	„	722
950	Govor Folnegovića Franje za svoj predlog	„	728
951	Govor dra. Posilovića Mije za predlog dra. Markovića Franje . .	„	729
952	Zapisnik L. saborske sjednice od 11. svibnja pročitan i ovjerovljen	LI. od 12. svibnja 1885.	732
953	Nastavak generalne debate o osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebštinah za koje namirenje redoviti dohodci godine 1885. nedosižu	„	733
954	Govor dra. Kršnjavija Izidora o predlozih dra. Markovića i Folnegovića Franje	„	733

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
955	Govor dra. Starčevića Ante o predlogu Folnegovića Franje . . .	LI. od 12. svibnja 1885.	735
956	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a o naslovu 14. i o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje . . .	"	737
957	Predsjednik sabora predlaže da se narod. zastupnici dr. Pilepić Franjo i dr. Bakarčić Andrija izključe iz 31 sab. sjednice radi počinitih nemirah i uvrede bana	"	739
958	Govor dra. Ivandije Josipa o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	"	740
959	Govor Radića Ivana o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	"	743
960	Predsjednik sabora podjeluje dru. Starčeviću Davidu ukor radi prekidanja govornika	"	745
961	Govor Pintara Ivana o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	"	746
962	Govor Barčića Erazma o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	"	746
963	Zapisnik LI. saborske sjednice od 12. svibnja 1885. pročitan i ovjerovljen	LII. od 13. svibnja 1885.	749
	Podnesci:		
964	Saborski odbor za unut. zemalj. upravu podnosi izvješće o predlogu nar. zast. Smičiklasa i drug. o donešenju osnove zakona o zastupanju Žumberka i Marindola na hrv.-slav. saboru . . .	"	749
965	Glasovanjem prihvaćen predlog predsjednika sabora da se nar. zastupnik dr. Pilepić Franjo i dr. Bakarčić Andrija izključe iz iz 31. sab. sjednice	"	750
966	Nastavak debate o naslovu 14. izvanrednog proračuna i predloga dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	"	750
967	Govor Suvicha Josipa o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	"	750
968	Govor dra. Mazure Šime o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	"	752
969	Interpelacija Vukotinovića Ljudevita radi dignuća zatvora medje prama Ugarskoj radi marvinske kuge	"	758
970	Interpelacija Czernkovicha Nikole glede zemoljene dozvole obdržavanja literarnog kongresa u Zagrebu	"	758
971	Odgovor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a na interpelaciju g. Czernkovicha Nikole	"	760

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
972	Interpelacija Valušnika Andrije radi provedenja segregacije u općini Vrbovsko i Mrkopalj	LII. od 13. svibnja 1885.	760
973	Interpelacija Pisačića Dragutina radi premještenja kr. podžup. ureda iz sv. Križa u Krapinu trg.	„	760
974	Odgovor Stankovića Danila odjelnoga predstojnika na interpelaciju Makse Lončarevića radi gradjenja ceste u oriovačkom kotaru	„	760
975	Lončarević Makso nezadovoljava se odgovorom kr. zem. vlade na interpelaciju glede gradnje ceste u Oriovcu	„	760
976	Glasovanjem primljen je odgovor kr. zem. vlade na interpelaciju Makse Lončarevića na znanje	„	761
977	Odgovor Stankovića Danila odjelnoga predstojnika na interpelaciju dra. Hinkovića Hinka radi povedenja iztrage proti činovnikom općine Brlog	„	761
978	Folnegović Franjo stavlja predlog da kr. zem. vlada nebi odgovarala na interpelacije onda kad interpelant u saboru nazočan nije	„	762
979	Glasovanjem primljen je odgovor kr. zem. vlade na interpelaciju dra. Hinkovića Hinka radi povedenja iztrage proti činovnikom općine Brlog	„	762
980	Odgovor Kleina Vjekoslava zastupnika kr. zem. vlade na interpelaciju dra. Ivandije Josipa radi unešenja obć. posjeda na ime porezne općine u kojoj leže	„	762
981	Glasovanjem primljen je odgovor kr. zem. vlade na gornju interpelaciju dra. Ivandije Josipa na znanje	„	762
982	Nastavak specialne debate o izvanrednom proračunu i o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	„	762
983	Govor dra. Majcena Josipa o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	„	762
984	Govor dra. Radoševića Jakova o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	„	764
985	Josipović Stjepan na osobnu primjetbu dra. Radoševića Jakova glede turopoljskog komposesorata	„	766
986	Govor dra. Vučetića Stjepana o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	„	766
987	Zapisnik LII. saborske sjednice od 13. svibnja 1885. pročitan i ovjerovljen	LIII. od 15. svibnja 1885.	767

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
988	Šimek Ivan na osobnu primjetbu dra. Vučetića Stjepana koji je kazao da svečenici stranke prava jesu apostate	LIII. od 15. svibnja 1884.	768
989	Dr. Vučetić Stjepan odgovara na izjavu Šimeka Ivana	"	769
990	Predlog dra. Lončarića Marka i drug. da se razprava naslova 14. poglavje III. o izvanrednom proračunu zaključi	"	769
991	Govor dra. Franka Josipa o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	"	769
992	Govor Gjurgjevića Vase o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	"	776
993	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	"	781
994	Nastavak LIII. saborske sjednice u 5 sati po podne	"	785
995	Govor dra. Markovića Franje o svom predlogu	"	785
996	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Hédervárya o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	"	793
997	Govor Folnegovića Franje o svom predlogu	"	794
998	Govor preuzv. gosp. bana grofa Khuen-Hédervàry-a o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	"	798
999	Govor Miškatovića Josipa izvjest. prorač. odbora o predlozih dra. Markovića Franje i Folnegovića Franje	"	801
1000	Gjurković Gjuro predlaže poimenično glasovanje	"	802
1001	Kamenar Gjuro predlaže poimenično glasovanje	"	803
1002	Poimeničnim glasovanjem primljen naslov 14. izvan. proračuna po predlogu odbora	"	803
1003	Zapisnik LIII. saborske sjednice od 15. svibnja 1885. pročitan i ovjerovljen	LIV. od 16. svibnja 1884.	804
1004	Nastavak specijalne razprave o zak. osnovi o pokriću izvanrednih potrebštinah za god. 1885.	"	805
1005	Predlog i govor Smičiklasa Tade na točku 15. da se uvrsti za izdavanje riečnika Jugoslavenske akademije 2000 fr. a za uzdržavanje galerije slikah 1000 for.	"	805
1006	Govor Ožegovića Tite o predlogu Smičiklasa Tade	"	806
1007	Govor dra. Mazure Šime o predlogu Smičiklasa Tade	"	807
1008	Govor Zorića Josipa o predlogu Smičiklasa Tade	"	808

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1009	Govor Pavića Armina o predlogu Smičiklasa Tade	LIV. od 16. svibnja 1885.	808
1010	Govor Kamenara Gjure o predlogu Smičiklasa Tade	„	809
1011	Govor Folnegovića Franje o predlogu Smičiklasa Tade	„	809
1012	Govor Pisačića Dragutina o predlogu Smičiklasa Tade	„	810
1013	Govor preuzv. gosp. bana grofa Khuen-Hédervàry-a o predlogu Smičiklasa Tade	„	811
1014	Govor dra. Mazure Šime o predlogu Smičiklasa Tade	„	812
1015	Govor Ožegovića Tite o predlogu Smičiklasa Tade	„	812
1016	Govor preuzv. gosp. bana grofa Khuen-Hédervàry-a o predlogu Smičiklasa Tade	„	813
1017	Govor Miškatovića Josipa izvjestitelja prorač. odbora o predlogu Smičiklasa Tade	„	813
1018	Glasovanjem primljen predlog odbora te zabačen predlog Smičiklasa Tade i drug.	„	813
1019	Govor dra. Mazure Šime glede dogradjenja uzišta i ženske kaznione	„	813
1020	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Hédervàry-a glede dogradjenja uzišta i ženske kaznione	„	814
1021	Govor Kleina Vjekoslava vladinog zastupnika glede dogradjenja uzišta i ženske kaznione	„	814
1022	Interpelacija dra. Posilovića Mije radi zapliene „Pozora“	„	814
1023	Interpelacija dra. Posilovića Mije radi po obć. činovniku Mitru Ivoševiću pronevjerenih novacah obćine Semeljce	„	815
1024	Interpelacija Pevaleka Franje radi prodaje erarskih sgradah ležećih u području žup. belovarske	„	816
1025	Zapisnik LIV. saborske sjednice od 16. svibnja 1885. pročitan i ovjerovljen	LV. od 17. svibnja 1885.	818
1026	Treće čitanje osnove zakona o pokriću izvanrednih potrebštinah unut. samouprave kralj. Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1885. nedosižu	„	819
1027	Predsjednik sabora odgadja saborske sjednice na neizvjestno vrieme	„	820
1028	Zapisnik LV. saborske sjednice od 17. svibnja 1885. stante sessione sastavljen, pročitan i ovjerovljen	„	821

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1029	Predsjednik sabora otvara LVI. saborsku sjednicu na dan 30. rujna 1885.	LVI. od 30. rujna 1885.	822
	Podnesci:		
1030	Predsjednik sabora podnosi izvješće o poklonstvenoj deputaciji sab. predsjedničtva koja je izišla u Požegu da pozdravi Njeg. Veličanstvo kralja	"	822
1031	Preuzv. g. ban priobćuje zahvalu Njeg. Veličanstva kralja na čestitku sabora podnešenu povodom rodjendana	"	822
1032	Preuzvišeni g. ban priobćuje zahvalu Nj. Visosti prestolonasljednika Rudolfa na čestitku sabora podnešeni povodom rodjendana	"	822
1033	Kr. zem. vlada odjel za unutarnje poslove priobćuje da je Njeg. Veličanstvo sankcioniralo zakon o proračunu za g. 1885. . . .	"	823
1034	Kr. zem vlada odjel za unutarnje poslove priobćuje da je Njeg. Veličanstvo sankcioniralo zakon o izvanrednom proračunu za god. 1885.	"	823
1035	Kr. zem. vlada odjel za unut. poslove podnosi proračun zemalj. zakladah za god. 1885.	"	823
1036	Kr. zem. vlada predlaže osnovu zakona o porabi grba kraljevinah Damacije, Hrvatske i Slavonije	"	823
1037	Kr. zem. vlada pravosudni odjel dostavlja proglašenja radi zajed. zakonske članke, i to: I., II., IV., V., VIII., IX., X., XII., XIII., XIV., XVI., XVII., XVIII., XIX. i XX. od godine 1885. . . .	"	823
1038	Krestić Nikola polaže mandat za I. izborni kotar grada Zagreba .	"	823
1039	Ottenfels Šišman barun polaže svoj mandat za zajednički ug.-hrv. sabor	"	823
1040	Mikšić Koloman polaže svoj mandat za zajednički ugarsko-hrvat. sabor	"	823
1045	Marković Andrija podnosi vjerodajnicu kojom je izabran za nar. zastupnika kotara Sv. Križ	"	823
1046	Bombell Marko grof mladji predlaže ovjerovljenja radi svoju bansku pozivnicu	"	823
1047	Predsjedničtvo sabora podnosi račune o saborskih troškovah u vrieme od 1. siečnja do 30. rujna 1885.	"	823
1048	Predlog Barčića Erazma i drug. da se Bugarskomu narodu čestita na oslobodjenju Bugarske od turske zavisnosti i da se predlog taj prešnim proglasi	"	823

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1049	Predlog dra. Tuškana Grge i drug. da se preuzv g. ban grof Khuen-Héderváry stavi pod obtužbu radi odpreme arhivskih spisah	LVI. od 30. rujna 1885.	824
1050	Magistrat trg. Ruma moli, da se mjestnomu sudu u Rumi podieli nadležnost do iznosa od 100 for.	„	824
1051	Torman Šime i drug. žitelji iz Gušća mole za oprost izrečene kazne radi počinite šumske štete	„	824
1052	Čečković Ivan i drug. iz Prelošćice mole za oprost izrečene kazne radi počinite šumske štete	„	724
1053	Župljani iz gornje krajine mole za uredjenje drvarije za župnike	„	824
1054	Občinari kotara Bošnjaki mole da se kot. sud iz Bošnjaka prenese u Županje	„	824
1055	Predsjednik sabora moli ovlast da može u ime sabora Nj. Veličanstvu kralju čestitati povodom previšnjega imendana	„	824
1056	Barčić Erazmo stavlja upit na predsjednika sabora da li je usljed sjedinjenja južne Bugarske sa Bugarskom odaslao bugarskomu narodu čestitku u ime sabora	„	824
1057	Dr. Mazura Šime pita predsjednika sabora hoće li predlog — podnešen da se sazove izvanredna saborska sjednica, predložiti saboru	„	824
1058	Interpelacija dra. Starčevića Ante radi izaslanja deputacijah pred Nj. Veličanstvo kralja u Požegu	„	825
1059	Govor Barčića Erazma o prešnosti svoga predloga glede čestitanja Bugarskomu narodu	„	826
1060	Govor dra. Mazure Šime o predlogu Barčića Erazma	„	826
1061	Govor dra. Tuškana Grge o predlogu Barčića Erazma	„	826
1062	Govor dra Starčevića Davida o predlogu Barčića Erazma . . .	„	826
1063	Govor dra. Vučetića Stjepana o predlogu Barčića Erazma . . .	„	826
1064	Govor dra. Markovića Franje o predlogu Barčića Erazma . . .	„	827
1065	Govor Barčića Erazma o svom predlogu	„	827
1066	Glasovanjem odklonjena prešnost predloga Barčića Erazma i drug.	„	827

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1067	Zapisnik LVI. saborske sjednice od 30. rujna 1885 pročitan i ovjerovljen	LVII. od 3. listopada 1885.	828
	Podnesci :		
1068	Preuzv. g. ban priobćuje da će se 4. listopada obdržavati svečana služba božja u crkvi sv. Katarine u slavu imendana Nj. Veličanstva i poziva narodne zastupnike	„	830
1069	Dr. Pilepić Fran i dr. Bakarčić Andrija mole da im se za vrieme razprave o predlogu dra. Tuškana Grge i drug. da se prezv. g. ban stavi pod obtužbu radi odaslanih arhivskih spisah, dozvoli dolazak u sabor	„	830
1070	Dr. Starčević David stavlja upit na predsjednika sabora zašto je oružnička straža pred sabornicom i zašto se nepuste slušatelji na galeriju	„	830
1071	Razprava o predlogu dra. Tuškana Grge i drug. da se preuzv. gosp. ban stavi pod obtužbu radi odpreme arhivskih spisah . .	„	830
1072	Protupredlog Vukotinovića Ljudevita i drug. da se preko predloga dra. Tuškana Grge kojim zahtieva da se preuzv. g. ban stavi pod obtužbu radi odpreme arhivskih spisah — predje na dnevni red	„	830
1073	Protupredlog dra. Mazure i Šime i drug. proti protupredlogu Vukotinovića Ljudevita i drug.	„	831
1074	Govor dra. Tuškana Grge za svoj predlog	„	831
1075	Govor Vukotinovića Ljudevita za svoj protupredlog	„	834
1076	Govor preuzv. gosp. bana grofa Khuen-Hédervàry-a o predlogu dra. Tuškana Grge i protupredlogu Vukotinovića Ljudevita . .	„	834
1077	Govor dra. Mazure Šime za svoj protupredlog	„	835
1078	Govor Smičikasa Tadije o predlogu dra. Tuškana Grge i drug. i protupredlozih Vukotinovića Ljudevita i dra. Mazure Šime .	„	837
1079	Zapisnik LVII. saborske sjednice od 3. listopada 1885. pročitan i ovjerovljen	LVIIII. od 5. listopada 1885.	841
	Podnesci:		
1080	Pravosudni odjel kr. zem. vlade dostavlja proglašenja radi zajed. zak. član. VII. i XI. od god. 1885.	„	842
1081	Nastavak razprave o predlogu dra. Tuškana Grge i protupredlozih Vukotinovića Ljud. i dra. Mazure Šime radi obtužbe preuzv. g. bana što je arhivske spise odaslao u Budimpeštu	„	842
1082	Govor Živkovića Jovana baruna o predlogu dra. Tuškana Grge i protupredlozih Vukotinovića Ljudevita i dra. Mazure Šime . .	„	842

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1083	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Hédervárу-a o predlogu dra. Tuškana Grge i protupredlozih Vukotinovića Ljudevita i dra. Mazure Šime	LVIII. od 5. listopada 1885.	847
1084	Radi nastale gungule i težke uvriede preuzv. g. bana u saboru odgodi sab. predsjednik sjednicu i predlaže da se izključe sliedeći zastupnici iz 60. saborskih sjednicah, i to: dr. Starčević David, Gržanić Josip, Kamenar Gjuro, Valušnik Andrija, Kumičić Eugen, Pavlović Milan i Obad Ivan	„	848
1085	Zapisnik LVIII. saborske sjednice od 5. listopada 1885. pročitan i ovjerovljen	LIX. od 6. listopada 1885.	849
1086	Kamenar Gjuro prigovara zapisniku što je uvršteno da je on počinio gungulu u saboru	„	849
1087	Dr. Radošević Jakov prigovara zapisniku što se u njem veli da je sab. sjednica bila odgodjena i opet nastavljena	„	849
1088	Dr. Starčević David prigovara zapisniku	„	850
1089	Gržanić Josip prigovara zapisniku	„	850
1090	Dr. Tuškan Grga prigovara zapisniku	„	850
1091	Dr. Mazura Šime prigovara zapisniku	„	851
	Podnesci:		
1092	Drašković Pavao grof podnosi ovjerovljenja radi bansku pozivnicu	„	851
1093	Predlog Folnegovića Franje i drug. da se predstavkom obrati sabor na Njeg. Veličanstvo da digne bana grofa Khuen-Hédervárу-a iz banske časti i da se predlog ovaj prešnim proglasi	„	851
1094	Predlog dra. Mazure Šime i drug. da se sve dotle nedrže sab. sjednice dok se nerieši sukob nastavši izmedju preuzv. g. bana i sabora i da se predlog taj prešnim proglasi	„	852
1095	Glasovanjem odobrava se predlog sabor. predsjednika na izključenje nar. zastupnika And. Valušnika, Eug. Kumičića, Milana Pavlovica, dra. Davida Starčevića, Josipa Gržanića i Gjure Kamenara	„	853
1096	Predsjednik sabora odustaje od izključenja narodnoga zastup. Obada Ivana	„	853
1097	Dr Mazura Šime prigovara dnevnom redu opredieljenom po sab. predsjedniku	„	853

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1098	Zapisnik LIX. saborske sjednice od 6. listopada 1885. pročitan i ovjerovljen	LX. od 7. listopada 1885.	854
	Podnesci:		
1099	Kr. sudbeni stol u Zagrebu moli za dozvolu sudb. progonjenja nar. zastup. dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa radi počinita zločina javnog nasilja	"	854
1100	Predsjednik sabora predlaže da se nar. zast. dr. Starčević David i dr. Radošević Jakov radi težke uvriede bana izključe iz 60. sab. sjednicah	"	855
1101	Razprava o prešnosti predloga Folnegovića Franje i drug. da se sabor obrati predstavkom na Nj. Veličanstvo radi odklonjenja bana grofa Khuen-Hédérváry-a	"	855
1102	Govor Folnegovića Franje za svoj predlog	"	855
1103	Glasovanjem odklonjena prešnost predloga Folnegovića Franje i drug.	"	856
1104	Razprava o prešnosti predloga dra. Mazure Šime i drug. da se nedrže sab. sjednice dok se nerieši sukob nastali izmedju preuz. g. bana i sabora	"	856
1105	Govor dra Mazure Šime za svoj predlog	"	856
1106	Govor dra. Posilovića Mije za predlog dra. Mazure i drug. . . .	"	857
1107	Predsjednik sabora podieljuje ukor dru. Posiloviću Miji radi njegovog govora	"	857
1108	Govor dra. Tuškana Grge za predlog dra. Mazure i drug. . . .	"	857
1109	Predsjednik sabora oduzimlje rieč dru. Tuškanu Grgi	"	857
1110	Govor dra. Mazure Šime za svoj predlog	"	857
1111	Glasovanjem zabačena prešnost predloga dra. Mazure Šime i drug.	"	858
1112	Razprava o predlogu dra. Tuškana Grge i drug. da se preuzv. gosp. ban stavi pod obtužbu radi odpreme arhivalnih spisah u Budimpeštu	"	858
1113	Govor Czernkovicha Nikole o predlogu dra. Tuškana Grge i drug.	"	858
1114	Izbor jednoga člana u imunitetni sab. odbor	"	860
1115	Suvich Josip izabran članom imunitetnog odbora	"	860
1116	Interpelacija dra. Radoševića Jakova što kr. zem. vlada neodgovara na stavljene interpelacije	"	860

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1117	Interpelacija dra. Radoševića Jakova radi razpusta grad. zastupstva u Kostajnici i imenovanja L. Mašeka vladinim povjerenikom	LX. od 7. listopada 1885.	860
1118	Predsjednik sabora predlaže da se nar. zastupnik dr. Radošević Jakov izključi iz 30. sab. sjednicah radi izuštenih riečih koje smjeraju na podignuće bune	"	861
1119	Zapisnik LX. saborske sjednice od 7. listopada 1885. pročitan i ovjerovljen	LXI. od 8. listopada 1885.	863
	Podnesci:		
1120	Imunitetni saborski odbor podnosi izvješće na zamoljeno sudb. progonjenje nar. zastup. dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	"	864
1121	Drašković Ivan grof podnosi bansku pozivnicu u svrhu verificiranja	"	864
1122	Glasovanjem primljen je predlog predsjednika sabora da se dr. Starčević David izključi iz 90. sab. sjednicah, dr. Radošević Jakov iz 60. sjednicah	"	864
1123	Izbor odbora za razpravljanje predlogah dra. Folnegovića Franje i dra. Mazure Šime glede odstranjenja bana iz banske časti .	"	864
1124	Dr. Gjurić Ivan izabran u odbor ad hoc za predlog Folnegovića Franje i dra. Mazure Šime	"	864
1125	Dr. Šram Lavoslav izabran u odbor ad hoc za predlog Folnegovića Franje i dra. Mazure Šime	"	864
1126	Dr. Mazura Šime izabran u odbor ad hoc za predlog Folnegovića Franje i dr. Mazure Šime	"	864
1127	Folnegović Stjepan izabran u odbor ad hoc za predlog Folnegovića Franje i dra. Mazure Šime	"	864
1128	Dr. Spevec Franjo izabran u odbor ad hoc za predlog Folnegovića Franje i dra. Mazure Šime	"	864
1129	Miškatović Josip izabran u odbor ad hoc za predlog Folnegovića Franje i dra. Mazure Šime	"	864
1130	Suvich Josip izabran u odbor ad hoc za predlog Folnegovića Franje i dra. Mazure Šime	"	864
1131	Razprava o predlogu dra. Tuškana Grge da se preuzv. g. ban stavi pod obtužbu radi odpreme arhivarskih spisah	"	864
1132	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a o predlogu dra. Tuškana Grge	"	864
1133	Govor Starčevića Ante o predlogu dra. Tuškana Grge	"	866

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1134	Govor Pavića Armina o predlogu dra. Tuškana Grge	LXI. od 8. listopada 1885.	870
1135	Govor grofa Kulmera Miroslava o predlogu dra. Tuškana Grge .	"	874
1136	Zapisnik LXI. saborske sjednice od 8. listopada 1885. pročitan i ovjerovljen	LXII. od 9. listopada 1884.	877
	Podnesci:		
1137	Erdödy Stjepan grof podnosi bansku pozivnicu u svrhu verificiranja	"	878
1138	Predlog Kuševića Svetozara i drug. da se razprava o predlogu dra. Tuškana Grge i drug. da se preuzv. gosp. ban stavi pod obtužbu radi odpreme arhivalnih spisah — dovrši	"	878
1139	Glasovanjem primljen predlog Kuševića Svetozara i drug. za dovršenje razprave o predlogu dra. Tuškana Grge i drug. da se preuzv. gosp. ban stavi pod obtužbu radi odpreme arhivalnih spisah	"	878
1140	Govor dr. Kršnjavia Izidora o predlogu dra. Tuškana Grge o obtužbi bana radi odpreme arhivskih spisah	"	878
1141	Živković Jovan barun na osobnu primjetbu dra. Kršnjavija Izidora	"	881
1142	Govor Berute Josipa o predlogu dra. Tuškana Grge	"	881
1143	Govor dra. Tuškana Grge o svom predlogu o obtužbi bana . . .	"	884
1144	Govor Vukotinovića Ljud. o svom protupredlogu proti predlogu dra. Tuškana Grge o obtužbi bana	"	888
1145	Govor dra. Mazure Šime o svom protupredlogu proti protupredlogu Vukotinovića Ljudevita i drug. o obtužbi bana	"	889
1146	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a o istima predlozima	"	895
1147	Zapisnik LXII. saborske sjednice od 9. listopada 1885. pročitan i ovjerovljen	LXIII. od 10. listopada 1884.	898
1148	Razprava o predlogu dra. Tuškana Grge i drug. da se preuzv. g. ban stavi pod obtužbu radi odpreme arhivalnih spisah u Budimpeštu	"	898
1149	Dr Pejačević Teodor grof predlaže poimenično glasovanje o gornjem predlogu dr. Tuškana Grge i drug.	"	898
1150	Dr. Posilović Mijo predlaže poimenično glasovanje o gornjem predlogu dra. Tuškana Grge i drug.	"	898
1151	Pisačić Dragutin predlaže poimenično glasovanje o gornjem predlogu dra. Tuškana Grge i drug.	"	898

Tek. broj	Predmet	Broj. dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1152	Dr. Mazura Šime predlaže poimenično glasovanje o gornjem predlogu dra. Tuškana Grge i drug.	LXIII. od 10. listopada 1885.	898
1153	Poimeničnim glasovanjem primljen protupredlog Vukotinovića Ljudevita i drug da se preko predloga dra. Tuškana Grge i drug. kojim traži obtužbu proti banu radi odpreme arhivalnih spisah predje na dnevni red	"	899
1154	Razprava o izvješću imunitetnoga odbora da se nar. zastupnici dr. Starčević David i Gržanić Josip izruče na sudb. progonjenje radi počinitog javnog nasilja dne 5. listopada 1885. u saboru .	"	899
1155	Govor Suvicha Josipa o izručenju dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	"	899
1156	Govor Pisačića Dragutina o izručenju dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	"	900
1157	Govor dra. Posilovića Mije o izručenju dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	"	901
1158	Predsjednik sabora oduzima rieč dru. Posiloviću Miji što je naveo da neimade povjerenja da bi kr. sudb. stol nepristrano sudio .	"	903
1159	Govor Folnegovića Franje o izručenju dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	"	903
1160	Radi nastale gungule povodom govora Folnegovića Franje predsjednik digne na četvrt sata sjednicu i oduzima Folnegoviću rieč	"	904
1161	Predsjednik podjeljuje ukor Folnegoviću Franji radi uvrede sabora	"	904
1162	Govor dra. Šrama Lavoslava o izručenju dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	"	904
1163	Govor dra. Tuškana Grge o izručenju dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	"	905
1164	Govor Radića Ivana o izručenju dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	"	907
1165	Govor dra. Mazure Šime o izručenju dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	"	908
1166	Govor Suvicha Josipa o izručenju dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	"	910
1167	Pisačić Dragutin i drug. predlažu da se o izvješću imunitetnog odbora poimence glasuje	"	911
1168	Poimeničnim glasovanjem prihvaćen predlog imunitetnoga odbora da se dozvoli sudb. progonjenje nar. zastupnikah dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	"	911

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1169	Izbor jednoga člana u proračunski odbor	LXIII. od 10. listopada 1885.	911
1170	Dr. Vuchetich Stjepan izabran za člana prorač. odbora	"	911
1171	Zapisnik LXIII. saborske sjednice od 10. listopada 1885. stante sesione sastavljen, pročitan i ovjerovljen	"	911
1172	Predsjednik sabora odgadja saborske sjednice do 27. listopada 1885.	"	911
1173	Predsjednik sabora otvara LXIV. saborsku sjednicu na dan 27. listopada 1885.	LXIV. od 27. listopada 1885.	913
	Podnesci:		
1174	Preuzv. g. ban priobćuje zahvalu Nj. Veličenstva kralja na čestitki sabora podnešene povodom previšnjega imendana . . .	"	913
1175	Proračunski odbor podnosi izvješće o proračunu zemalj. zakladah za god. 1885.	"	913
1176	Odbor za razsudbu zem. računah podnosi izvješće o računi sab. troškovah za vrieme od 1. siečnja do 30. rujna 1885.	"	913
1177	Zapletal Augusta udova moli dopitanje podpore iz sirotinske zaklade	"	913
1178	Razprava o proračunu zem. zakladah za god. 1885. stojećih pod upravom kr. zem. vlade odjel za bogoštovje i nastavu	"	913
1179	Glasovanjem prihvaćen gornji proračun zem. zakladah za godinu 1885.	"	913
1180	Razprava o I. izvješća peticionalnoga odbora	"	913
1185	Molba uzničkih stražarah kr. sudb. stolovah Zagreb i Osjek za povišenje plaće — odstupljena kr. zemalj. vladi	"	913
1186	Molba obćine Stari Slankamen za sagradjenje ceste od Dunava do Novog Slankamena, ustupljena preuzv. g. banu	"	914
1187	Molba Protića Gjure ravnatelja kazališta za dopitanja stalne podpore, odstupljena kr. zem. vladi	"	914
1188	Molba Vilhara Franje hrv. skladatelja za podjelenje podpore za izdavanje svojih glasbotvorah, odstupljena kr. zem. vladi . . .	"	914
1189	Molba Köröšköny Tereze da se odkupe od nje slike — odstupljena na kr. zem. vladu	"	914
1190	Razprava o izvješću imunitetnoga sab. odbora o zamoljenom izdanju nar. zastupnikah Tüköry-a Vjekoslava i Hatza Vilima na sudb. progonjenje	"	914

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1191	Glasovanjem primljen predlog sabor. imunitetnog odbora da se dozvoli sudb. progonjenje nar. zastupnika Tüköry-a Vjekoslava i Hatza Vilima	LXIV. od 27. listopada 1885.	914
1192	Razprava o izvješću imunitetnoga sab. odbora o zamoljenom izdanju dozvole za sudb. progonjenje narod. zastupnikah Zeca Miloša, Tudića Steve i Pavlovića Milana	„	914
1193	Glasovanjem primljen predlog sab. imunitetnog odbora da se dozvoli sudb. progonjenje nar. zastupnikah Zeca Miloša, Tudića Steve i Pavlovića Milana	„	914
1194	Proglašenje zajedničkih zak. članakah, i to: zakonski članak I., II., III., IV., V., VII., VIII., IX., X., XI., XII., XIII., XIV., XVI., XVII., XVIII., XIX., XX. i XXII. od godine 1885.	„	914
1195	Interpelacija dra. Mazure Šime radi odpusta tajnika kr. zem. vlade Gjure Milića od službe	„	914
1196	Zapisnik LVII. saborske sjednice od 27. listopada 1885. pročitan i ovjerovljen	LXV. od 30. listopada 1885.	918
	Podnesci:		
1197	Kr. zagrebački sudb. stol moli za dozvolu sudb. progonjenja nar. zastup. Kumičića Eugena radi pokušanoga javnoga nasilja . .	„	920
1198	Kr. zagrebački sudb. stol moli za dozvolu sudb. progonjenja nar. zastup. dra. Radoševića Jakova radi pokušanog javnog nasilja	„	920
1199	Čačić Betika moli dopitanje podpore iz sirotinske zaklade	„	920
1200	Upit dra. Mazure Šime na predsjednika sabora glede odpreme na kr. zem. vladu interpelacijah	„	920
1201	Razprava o računih sab. troškovih za vrieme od 1. siečnja do 30. rujna 1885.	„	920
1202	Govor Rukavine Gjure barune o računih sab. troškovah	„	920
1203	Glasovanjem odobreni računi o sab. troškovah za vrieme od 1. siečnja do 30. rujna 1885.	„	922
1204	Razprava o računskom zaključku o potrebi i pokriću aut. budg. kralj. Hrvatske i Slovonije za god. 1883.	„	922
1205	Glasovanjem odobren rač. zaključak o potrebi i pokriću aut. budgeta kralj. Hrvatske i Slavonije za god. 1883.	„	925
1206	Interpelacija dra. Subbotića Jovana radi sankcioniranja zakona o srbsko-crkvenoj autonomiji	„	925
1207	Interpelacija Živkovića Jovana baruna radi sankcioniranja zakona o srbsko-crkvenoj autonomiji	„	925

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1208	Zapisnik LXV. saborske sjednice od 31. listopada 1885. pročitan i ovjerovljen	LXVI. od 4. studenoga 1885.	927
	Podnesci:		
1209	Preuzv. g. ban predlaže na ustavno pretresivanje sliedeće osnove zakona, i to: 1. Osnovu zakona ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih; 2. osnovu zakona o upravnih odborih u županijah; 3. osnovu zakona, kojom se preinačuju, odnosno nadopunjuju nekoje ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih občinah u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji; 4. osnovu zakona, o karnostnoj odgovornosti urednikah i službenikah, namještenih kod žup. i kot. oblastih	"	928
1210	Predsjednik sabora predlaže da se za razpravu gornjih 4 osnovah zakona izabere odbor ad hoc od 13 lica	"	928
1211	Imunitetni sab. odbor podnosi izvješće glede zamoljene dozvole sudb. progonjenja i nar. zastup. dra. Radoševića Jakoba i Kumičića Eugena	"	928
1212	Uzoriti g. stožernik Mihalović pozivlje sab. članove na svečano posvećenje prvostolne crkve	"	928
1213	Ruvarac Hilarion podnosi vjerodajnicu kojom je izabran za nar. zastupnika za 74 izb. kot. Dobrinci	"	928
1214	Izbornici I. izb. kotara grada Zagreba prosvjeduju proti obustavljenom izboru narod. zastupnika za I. izb. kotar grada Zagreba	"	928
1215	Predlog dra. Mazure Šime i drug. u predmetu obustavljenog po kr. zem. vladi izbora narodnog zastupnika za I. izb. kotar grada Zagreba i da se isti predlog prešnim proglasi	"	928
1216	Razprava o proračunu zem. zakladah za god. 1885.	"	928
1217	Glasovanjem odobren proračun zem. zakladah za god. 1885. kao i predlozi prorač. odbora, i to: 1. da kr. zem. vlada za vrieme podnese proračun zem. zakladah i 2. da se u buduće uz naslov „sirotinjske zaklade" svagdje rabi u zagradi rieč „pupilarne"	"	929
1218	Interpelacija dra. Subbotića Jovana glede javnosti konfesionalne preparandije u Sriemskih Karlovcih	"	929
1219	Interpelacija dra. Posilovića Mije glede porabe magjarskog jezika na srbskom kongresu	"	930
1220	Izbor obora ad hoc od 13 lica za razpravu 4. osnovah zakonah o organizacije uprave	"	930
1221	Budisavljević Bude izabran u odbor ad hoc za razpravu osnovah zakona o organizaciji uprave	"	930

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1222	Davidović Lazar izabran u odbor ad hoc za razpravu osnovah zakona o organizaciji uprave	LXVI. od 4. studenoga 1885.	930
1223	Dr. Gjurić Jovan izabran u odbor ad hoc za razpravu osnovah zakona o organizaciji uprave	„	930
1224	Gvozdanović Dragutin izabran u odbor ad hoc za razpravu osnovah zakona o organizaciji uprave	„	930
1225	Ittlinger Lavoslav, izabran u odbor ad hoc za razpravu osnovah zakona o organizaciji uprave	„	930
1226	Kušević Svetozar, izabran u odbor ad hoc za razpravu osnovah zakona o organizaciji uprave	„	930
1227	Mikšić Koloman, izabran u odbor ad hoc za razpravu osnovah zakona o organizaciji uprave	„	930
1228	Pisačić Dragutin, izabran u odbor ad hoc za razpravu osnovah zakona o organizaciji uprave	„	930
1229	Rukavina Josip vitez, izabran u odbor ad hoc za razpravu osnovah zakona o organizaciji uprave	„	930
1230	Sermage Rikardo grof, izabran u odbor ad hoc za razpravu osnovah zakona o organizaciji uprave	„	930
1231	Dr. Spevec Stjepan, izabran u odbor ad hoc za razpravu osnovah zakona o organizaciji uprave	„	930
1232	Suvich Josip, izabran u odbor ad hoc za razpravu osnovah zakona o organizaciji uprave	„	930
1233	Zorić Josip, izabran u odbor ad hoc za razpravu osnovah zakona o organizaciji uprave	„	930
1234	Zapisnik LXVI. sab. sjednice 4. studenoga 1885. pročitan i ovjerovljen	LXVII. od 16. studenoga 1885.	932
1235	Predsjednik sabora moli za ovlast da može u ime sabora podastrieti preponiznu čestitku povodom prev. imendana Njez. Veličanstva kraljice Elizabete	„	933
	Podnesci:		
1236	Odbor ad hoc za pretres osnovah zakona o reorganizaciji uprave podnosi svoje izvješće	„	933
1237	Peticionalni sab. odbor podnosi II. svoje izvješće	„	933
1238	Preuz. gosp. ban pozivlje članove sabora k službi božjoj koja će se u slavu imendana Nj. Veličanstva kraljice 19. studenoga obdržavati	„	933

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1239	Predlog Živkovića Jov. baruna i drug., da se izabere odbor, koji će sve zajedničke ug. hrv. zakone prije proglašenja izpitati . .	LXVII. od 16. studenoga 1885.	933
1240	Predsjednik sabora predlaže da se predlog baruna Živkovića predade odboru ad hoc od 7 lica koji se u tu svrhu izabrati imade	"	934
1241	Jellačić Gjuro grof podnosi bansku pozivnicu u svrhu verificiranja	"	934
1242	Zastupstvo grada Zagreba moli da sabor neprimi osnovu zakona kojom se preinačuju ustanove zakona od god. 1881. ob ustroju gradskih obćinah	"	934
1243	Žitelji obćine Korenica mole za izgradjenje nekih cestah	"	934
1244	Razprava o izvješću odbora za imunitet o izručenju nar. zastupnikah dra. Radoševića Jakova i Kumičića Eugena na sudbeno progonjenje	"	934
1245	Barčić Erazmo prigovara glede voditi se imajuće razprave o izvješću imunit. odbora pošto izvješće nije tiskano	"	934
1246	Dr. Mazzura Šime prigovara glede voditi se imajuće razprave o izvješću imunit odbora pošto izvješće nije tiskano	"	935
1247	Folnegović Franjo prigovara glede voditi se imajuće razprave o izvješću imunit. odbora pošto izvješće nije tiskano	"	935
1248	Dr. Frank Josip prigovara glede voditi se imajuće razprave o izvješću imunit. odbora pošto izvješće nije tiskano	"	935
1249	Pisačić Drag. prigovara glede voditi se imajuće razprave o izvješću imunit. odbora pošto izvješće nije tiskano	"	935
1250	Dr. Šram Lavoslav glede prigovorah voditi se imajuće razprave o izvješću imunit. odbora pošto izvješće nije tiskano	"	935
1251	Glasovanjem zaključeno da se ima razprava povesti o sudb. izručenju dra. Radoševića Jak. i Kumičića Eug.	"	936
1252	Govor dra. Mazure Šime o izručenju dra. Radoševića Jakova i Kumičića Eug. na sudbeno progonjenje	"	937
1253	Govor dra. Ivandije Josipa o izručenju dra. Radoševića Jakova i Kumičića Eug. na sudb. progonjenje	"	938
1254	Govor Czernkovicha Nikole o izručenju dra. Radoševića Jakova i Kumičića Eug. na sudbeno progonjenje	"	939
1255	Interpelacija dra. Franka Josipa radi regulacije rieke Vuke . . .	"	939
1256	Interpelacija dra. Ivandije Josipa što se u II. bansk. imovnoj obćini u nevrieme razpisuju pristojbe koje pravoužitnici namirivati imadu	"	942

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1257	Govor Pisačića Drag. o izručenju dra. Radoševića Jak. i Kumičića Eug. na sudb. progonjenje	LXVII. od 16. studenoga 1885.	943
1258	Govor Barčića Erazma o izručenju dra. Radoševića Jak i Kumičića Eug. na sudb. progonjenje	„	943
1259	Govor Gjurgjevića Vase o izručenju dra. Radoševića Jak. i Kumičića Eug. na sudb. progonjenje	„	945
1260	Govor Folnegovića Franje o izručenju dra. Radoševića Jak. i Kumičića Eug. na sudb. progonjenje	„	946
1261	Govor dra. Franka Josipa o izručenju dra. Radoševića Jak. i Kumičića Eug. na sudb. progonjenje	„	947
1262	Prigovor Gjurgjevića Vase na osobnu primjetbu dra. Franka Josipa	„	951
1263	Prigovor Kleina Vjekoslava uprav. prav. odjela na osobnu primjetbu dra Franka Josipa	„	951
1264	Zapisnik LXVII sab. sjednice od 16. studenoga 1885. pročitan i ovjerovljen	LXVIII. od 17. studenoga 1885.	952
	Podnesci:		
1265	Kr. zem. vlada unut. odjel podnosi proračun zem. zakladah za godinu 1886.	„	953
1266	Predlog dra. Franka Josipa i drug da sabor izreče da se ogradjuje proti izručenju nar. zastup. dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	„	953
1267	Zastupstvo grada Bakra moli da se zakonska osnova o uredjenju županijah u koliko se gradovah tiče neprihvati	„	954
1268	Katolički žitelji obćine Virje, predstavka u predmetu izbora obć. zastupstva	„	954
1269	Razprava o izvješću imunit. odbora o izručenju nar. zastup. dra. Radoševića Jakova i Kumičića Eug.	„	954
1270	Govor dra. Starčevića Ant. o izručenju dra. Radoševića Jak. i Kumičića Eug.	„	954
1271	Govor dra. Medakovića Bogdana o izručenju dra. Radoševića Jak. i Kumičića Eug.	„	956
1272	Poimeničnim glasovanjem dozvoljeno je sudb. progonjenje nar. zastup. dra. Radoševića Jak. i Kumičića Eug.	„	958
1273	Razprava o prešnosti predloga dra. Mazure Šime i drug. u pogledu po kr. zem. vladi obustavljenog izbora nar. zastupnika I. kot. grada Zagreba	„	959

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1274	Govor dra. Mazure Šime o prešnosti svoga predloga	LXVIII. od 17. studenoga 1885.	959
1275	Govor dra. Markovića Franje o prešnosti predloga dra. Mazzure Šime	„	960
1276	Govor dra. Tuškana Grge o prešnosti predloga dra. Mazure Šime	„	960
1277	Govor Folnegovića Franje o prešnosti predloga dra. Mazure Šime	„	961
1278	Govor dra. Franka Josipa o prešnosti predloga dra. Mazure Šime	„	961
1279	Glasovanjem odbijena je prešnost predloga dra. Mazure Šime . .	„	961
1280	Zapisnik LXVIII. sab. sjednice od 17. studenoga 1885. pročitan i ovjerovljen	LXIX. od 19. studenoga 1884.	962
	Podnesci:		
1281	Odbor za proračun i razsudbu zem. računah podnosi izvješće o obavljenom obračunu izmedju kr. Ugarske te kr. Hrvat. i Slav.	„	963
1282	Pogl. grada Križevca, Varaždina, Senja, Petrinje, Siska i Karlovca mole da se zakonska osnova ob uredjenju županijah u koliko se gradovah tiče neprihvati	„	963
1283	Kralj Franjo arhivarski podvornik moli novčanu podporu . . .	„	963
1284	Razprava o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	„	963
1285	Interpelacija Pisačića Dragutina u pogledu razdieljenja milodarah unišlih za potresom postradalo pučanstvo	„	977
1286	Nastavak razprave o osnovi zakonah o preustrojstvu uprave . . .	„	977
1287	Protupredlog Sermage Rikarda grofa na predlog odbora ad hoc o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	„	980
1288	Protupredlog dra. Mazzure Šime	„	980
1289	Predlog dra. Mazzure Šime, da se za svaku osnovu zakona o preustrojstvu uprave naposeb generalna debata vodi	„	983
1290	Govor dra Šrama Lavoslava glede predloga dr. Mazzure Šime, da se za svaku osnovu napose vodi generalna debata	„	983
1291	Govor Živkovića Jovana baruna glede predloga, da se za svaku osnovu zakona o preustrojstvu uprave vodi napose generalna debata	„	984
1292	Govor Sladovića Ferde glede predloga, da se za svaku osnovu zakona o preustrojstvu uprave vodi napose generalna debata .	„	984
1294	Govor Folnegovića Frana glede predloga, da se za svaku osnovu zakona o preustrojstvu uprave vodi napose generalna debata	„	984

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1295	Govor Budisavljevića Budislava glede predloga, da se za svaku osnovu zakona o preustrojstvu uprave napose vodi generalna debata	LXIX. od 19. studenoga 1885.	985
1296	Govor Miškatovića Josipa glede predloga, da se za svaku osnovu zakona o preustrojstvu uprave napose vodi generalna debata .	„	985
1297	Govor dra. Posilovića Mije glede predloga, da se za svaku osnovu zakona o preustrojstvu uprave napose vodi generalna debata .	„	985
1298	Glasovanjem prihvaćen predlog odbora ad hoc, da se za sve četiri osnove zakona o preustrojstvu uprave jedna generalna debata vodi	„	986
1299	Zapisnik LXIX. sab. sjednice od 19. studenoga 1885. pročitan i ovjerovljen	LXX. od 20. studenoga 1885.	987
1300	Nastavak razprave o osnovah zakona o preustrojstvu uprave . .	„	988
1301	Govor dra. Gjurića Jovana, izvjestitelja odbora ad hoc o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	„	988
1302	Govor Sermage Rikarda grofa ob osnovah zakona o preustrojstvu uprave	„	991
1303	Govor dra. Mazzure Šime ob osnovah zakona o preustrojstvu uprave	„	995
1304	Govor Sladovića Ferde ob osnovah zakona o preustrojstvu uprave	„	1001
1305	Zapisnik LXX. saborske sjednice od 20. studenoga 1886. pročitan i ovjerovljen	LXXI. od 21. studenoga 1885.	1006
	Podnesci :		
1306	Predlog Barčića Erazma i drug., da se preuzv. g. ban i namjestni predstojnik pravosudnoga odjela Klein Vjekoslav stave pod obtužbu radi uzapćenja nar. zastupnika dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	„	1006
1307	Barilović obćina moli, da se dodieli kotaru i sudu karlovačkomu	„	1007
1308	Živković Marija. udova učitelja moli dopitanje podpore iz sirotinske zaklade	„	1007
1309	Nastavak generalne debate o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	„	1007
1310	Govor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika, o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	„	1007
1311	Govor Zorića Josipa o osnovah zakona o preustrojstvu uprave . .	„	1010

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1312	Interpelacija dr. Tuškana Grge u pogledu uzapćenja narodnih zastupnikah dra. Davida Starčevića i Gržanića Josipa	LXXI. od 21. studenoga 1885.	1015
1313	Nastavak govora Josipa Zorića o osnovah zakona o preustrojstvu	"	1017
1314	Sladović Ferdo na osobnu primjetbu odjelnog predstojnika Danila Stankovića	"	1018
1315	Govor Budisavljevića Bude o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	"	1018
1316	Govor Šimeka Ivana o osnovah zakona o preustrojstvu uprave .	"	1021
1317	Govor Fodroczy Aleksandra o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	"	1023
1318	Zapisnik LXXI. saborske sjednice od 21. studenoga 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXII. od 23. studenoga 1885.	1025
	Podnesci:		
1319	Kr. zemaljska vlada, odjel za bogoštovje i nastavu podnosi proračun zem. zakladah, stojećih pod upravom toga vladinoga odjela za godinu 1886.	"	1026
1320	Poglavarstvo grada Belovara moli, da se osnova zakona tičuća se preinačenja zakona o uredjenju gradovah nebi prihvatila . .	"	1026
1321	Poglavarstvo grada Križevca moli, da se obćina Sudovac i nadalje ostavi pod podžup. križevačku	"	1026
1322	Nastavak generalne debate o osnovi zakona o preustrojstvu uprave	"	1026
1323	Govor Lončarevića Makse o osnovi zakona o predustrojstvu uprave	"	1026
1324	Govor dr. Posilovića Mije o osnovi zakona o preustrojstvu uprave	"	1028
1325	Predsjednik sabora odbija od sebe primjetbu govornika dr. Posilovića Mije, da predsjedničtvo sabora ograničuje slobodu govora	"	1033
1326	Govor Raiznera Ljudevita o osnovi zakona o preustrojstvu uprave	"	1033
1327	Govor dra. Ivandije Josipa o osnovi zakona o preustrojstvu uprave	"	1034
1328	Govor Živkovića Jovana baruna o osnovi zakona o preustrojstvu uprave	"	1037
1329	Zapisnik LXXII. saborske sjednice od 23. studenoga pročitan i ovjerovljen	LXXIII. od 24. studenoga 1885.	1045
1340	Dr. Mazzura Šime pita, hoće li se uz predlog Barčića Erazma i drugovah, da se preuzv. g. ban stavi pod obtužbu radi uapšenja dra. Davida Starčevića i Josipa Gržanića nastaviti razprava o osnovi zakona o preustrojstvu uprave	"	1045

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
	Podnesci:		
1341	Poglavarstvo grada Zemuna moli, da se osnova zakona o preinačenju zakona o uredjenju gradovah neprihvati	LXXIII. od 24. studena 1885.	1046
1342	Razprava o predlogu Barčića Erazma i drugovah, da se preuzvišeni gospodin ban stavi pod obtužbu radi uapšenja narodnih zastupnikah dra. Davida Starčevića i Gržanića Josipa	„	1046
1343	Govor Barčića Erazma o gornjem svom predlogu	„	1046
1344	Govor dra. Šrama Lavoslava o predlogu Barčića Erazma i drugovah, da se preuzvišeni gospodin ban stavi pod obtužbu radi uapšenja narodnih zastupnikah dra. Davida Starčevića i Gržanića Josipa	„	1047
1345	Govor dra. Franka Josipa o predlogu Barčića Erazma i drugovah, da se preuzvišeni gospodin ban stavi pod obtužbu radi uapšenja dra. Davida Starčevića i Gržanića Josipa	„	1054
1346	Govor Kleina Vjekoslava, upravitelja pravosudnoga odjela, o predlogu Barčića Erazma i drugovah, da se stavi preuzvišeni gospodin ban pod obtužbu radi uapšenja narodnih zastupnikah dra. Davida Starčevića i Josipa Gržanića	„	1059
1347	Govor Czrnkovicha Nikole o predlogu Barčića Erazma i drugovah, da se preuzvišeni gospodin ban stavi pod obtužbu radi uapšenja narodnih zastupnikah dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	„	1060
1348	Govor dra. Tuškana Grge o predlogu Erazma Barčića i drugovah, da se preuzvišeni gospodin ban stavi pod obtužbu radi uapšenja narodnih zastupnikah dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	„	1060
1349	Zapisnik LXXIII. saborske sjednice od 24. studenoga 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXIV. od 25. studena 1885.	1065
1350	Nastavak razprave o predlogu Barčića Erazma i drugovah, da se preuzvišeni gosp. ban stavi pod obtužbu radi uapšenja narodnih zastupnikah dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	„	1065
1351	Govor Živkovića Jovana baruna o predlogu Barčića Erazma i drugovah, da se preuzv. gosp. ban stavi pod obtužbu radi uapšenja narodnih zastupnikah dra Starčevića Davida i Gržanića Josipa	„	1065
1352	Govor dra Starčevića Ante o predlogu Barčića Erazma i drugovah, da se preuzv. gosp. ban stavi pod obtužbu radi uapšenja narodnih zastupnikah dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	„	1067
1353	Govor dra. Mazzure Šime o predlogu Barčića Erazma i drugovah da se preuzvišeni gospodin ban stavi pod obtužbu radi uapšenja narodnih zastupnikah dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	„	1069

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1354	Interpelacija Rukavine Gjure baruna, što mu kr. porezni ured u Krapini nepravdu čini zaračunavanjem poreza	LXXIV. od 25. studena 1885.	1073
1355	Govor dra. Spevca Stjepana o predlogu Barčića Erazma i drugovah, da se preuzvišeni gospodin ban stavi pod obtužbu radi uapšenja narodnih zastupnikah dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	"	1073
1356	Govor dra. Posilovića Mihe o predlogu Barčića Erazma i drugovah, da se preuzvišeni gospodin ban stavi pod obtužbu radi uapšenja narodnih zastupnikah dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	"	1078
1357	Govor dra. Ivandije Josipa o predlogu Barčića Erazma i drugovah, da se preuzvišeni gosp. ban stavi pod obtužbu radi uapšenja narodnih zastupnikah dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	"	1081
13 58	Govor Barčića Erazma o svom predlogu, da se preuzvišeni gosp. ban stavi pod obtužbu radi uapšenja narodnih zastupnikah dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa	"	1082
1359	Zapisnik LXXIV. saborske sjednice od 25. studenoga 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXV. od 26. studenoga 1885.	1084
	Podnesci:		
1360	Predsjedničtvo sabora podnosi račune o saborskih troškovih za mjesec listopad 1885.	"	1084
1361	Kr. zem. vlada, odjel za unutarnje poslove, podnosi zaključne račune zem. zakladah za god. 1883.	"	1084
1362	Uprava manastira u Gomirju moli podporu za siromašnije parohije	"	1084
1363	Mrak Matija iz Severina podnosi pritužbu proti narodnomu zastupniku Tudiću Stjepanu	"	1084
1364	Upit Barčića Erazma na predsjedničtvo sabora, kada će doći na dnevni red njegov predlog, da se bugarskomu narodu čestita	"	1085
1365	Glasovanjem zabačen predlog Barčića Erazma i drugovah, da se preuzvišeni gospodin ban stavi pod obtužbu radi uapšenja narodnih zastupnikah dra. Starčevića Davida i Gržanića Josipa .	"	1085
1366	Nastavak generalne debate o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	"	1085
1367	Govor Gjurkovića Gjure o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	"	1085
1368	Govor Radića Ivana o osnovah zakona o preustrojstvu uprave . .	"	1088
1369	Govor Czrnkovicha Nikole o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	"	1091

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1370	Govor Pintara Ivana o osnovah zakona o preustrojstvu uprave .	LXXV. od 26. studenoga 1885.	1094
1371	Govor dra. Šrama Lav. o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	„	1095
1372	Govor dra. Markovića Fr. o osnovah zakona o preustrostvu uprave	„	1098
1373	Nastavak LXXV. saborske sjednice 26. studenoga 1885. poslie podne	„	1104
1374	Nastavak govora dra. Markovića Franje o osnovah govora o preustrojstvu uprave	„	1105
1375	Zapisnik LXXV. sab. sjednice od 26. studenoga 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXVI. od 27. studenoga 1885.	1110
	Podnesci:		
1376	Barešić Milan, trgovac iz Narta, moli za izradjenje zakona za kučarce	„	1110
1377	Nastavak generalne debate o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	„	1111
1378	Govor dra Vučetića Stjepana o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	„	1111
1379	Govor Pisačića Dragutina o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	„	1112
1380	Predlog Popovića Stevana i drugovah, da se generalna debata o osnovah zakona o preustrojstvu uprave zaključi	„	1114
1381	Govor Gjurgjević Vase o osnovah zakonah o preustrojstvu uprave	„	1115
1382	Govor Sermage Rikarda grofa o osnovah zakonah o preustrojstvu uprave	„	1119
1283	Govor dra. Mazure Šime o osnovah zakonah o preustrojstvu uprave	„	1122
1384	Živković Jovan bar. čini primjetbu da bi se predstavke gradskih poglavarstvah podnešenih proti osnovi zakona kojom se kani preinačiti zakon o ustroju gradovah prije započete specijalne debate pročitaju	„	1128
1385	Zapisnik LXXVI. saborske sjednice od 27. studenoga 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXVII. od 28. studena 1885.	1130
1386	Nastavak generalne debate o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	„	1130
1387	Govor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	„	1130
1388	Govor dra. Gjurića Jovana izvjestitelja odbora ad hoc o osnovah zakona o preustrojstvu uprave	„	1133

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1389	Glasovanjem primljene sve četiri osnove zakona o preustrojstvu uprave za podlogu specijalne debate	LXXXII. od 28. studena 1885.	1137
1390	Interpelacija Smičiklasa Tade radi povratka komorskih spisah zemaljskomu arhivu	"	1139
1391	Odgovor Stankovića Danila, odjel. predstojnika na interpelaciju dra. Ivandije Josipa radi plaćanja pristojbah po pravoužitnicima II. banske imovne občine	"	1140
1392	Odgovor Stankovića Danila, odjel. predstojnika na interpelaciju Smičiklasa Tade u pogledu katastralnih operatah	"	1141
1393	Smičiklas Tade nezadovoljava se odgovorom kr. zem. vlade na njegovu interpelaciju glede katastralnih operatah	"	1141
1394	Glasovanjem primljen odgovor kr. zem. vlade na interpelaciju Smičiklasa Tade glede katastralnih operatah na znanje	"	1141
1395	Zapisnik LXXVII. saborske sjednice od 28. studenoga 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXVIII. od 30. studena 1885.	1142
	Podnesci:		
1396	Kr. zem. vlada odjel za bogoštovje i nastavu dostavlja računarske zaključke o zem. zakladah za god. 1883.	"	1143
1397	Požega grad. poglavarstvo podnosi predstavku da se nebi prihvatila osnova zakona kojom se kani preinačiti zakon o gradskih občinah	"	1143
1398	Specijalna debata o osnovi zakona ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih	"	1143
1399	Izpravak Pisačića Drag. na §. 1. osnove zakona ob ustroju žup. i uredjenju uprave u županijah i kotarih	"	1143
1400	Izpravak dra. Mazure Šime na §. 1. osnove zakona ob ustroju žup. i uredjenju uprave u županijah i kotarih	"	1143
1401	Govor Pisačića Drag. za svoj izpravak na §. 1. osnove zakona ob ustroju žup. i uredjenju uprave u županijah i kotarih . . .	"	1144
1402	Govor dra. Mazure Šime na izpravak na §. 1. osnove zakona ob ustroju žup. i uredjenju uprave u županijah i kotarih	"	1144
1403	Govor Preuzv. gosp. bana grofa Khuen-Hédervàry-a o izpravci Pisačića Drag. i dra. Mazure Šime na §. 1.	"	1145
1404	Govor Zorića Josipa o izpravci Pisačića Dragutina i dra. Mazure Šime na §. 1.	"	1146
1405	Govor dra. Posilovića Mirka o izpravci Pisačića Dragutina i dra. Mazure Šime na §. 1.	"	1147

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1406	Govor Folnegovića Franje o izpravci Pisačića Dragutina i dra. Mazzure Šime na §. 1.	LXXVIII. od 24. studena 1885	1147
1407	Govor Gjurgjevića Vase o izpravci Pisačića Dragutina i dra Mazure Šime na §, 1.	„	1148
1408	Govor dra. Tuškana Grge o izpravci Pisačića Dragutina i dra. Mazure Šime na §. 1.	„	1149
1409	Govor Barčića Erazma o izpravci Pisačića Dragutina i dra. Mazure Šime na §. 1.	„	1149
1410	Govor Popovića Stevana o izpravci Pisačića Dragutina i dra. Mazure Šime na §. 1.	„	1149
1411	Govor dra. Markovića Franje o izpravci Pisačića Dragutina i dra. Mazure Šime na §. 1.	„	1150
1412	Govor Preuzv. gosp. bana grofa Khuena-Héderváry-a o izpravci Pisačića Drag. i dra. Mazure Šime na §. 1.	„	1150
1413	Glasovanjem prihvaćen §. 1. osnove zakona ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih, te zabačeni izpravci Pisačića Drag. i dra. Mazure Šime	„	1151
1415	Izpravak Folnegovića Franje na §. 2. točku 1. osnove zakona ob ustroju županije	„	1152
1416	Izpravak Folnegovića Franje na §. 2. točku 2. i 3. osnove zakona ob ustroju županije	„	1152
1417	Izpravak Barčića Erazma na §. 2. točku 2. osnove zakona ob ustroju županije	„	1152
1417	Izpravak Zmajića Bart. bar. na §. 2. točku 2. osnove zakona ob ustroju županije	„	1152
1418	Izpravak Sladovića Matije na §. 2. točke 2. slovo d) osnove zakona ob ustroju županije	„	1152
1419	Izpravak Sliepčevića Petra na §. 2. točke 2. slovo c) osnove zakona ob ustroju županije	„	1152
1420	Izpravak dra. Tuškana na §. 2. točke 3. osnove zakona ob ustroju županije	„	1153
1421	Izpravak dra. Tuškana na §. 2. točke 3. i 4. osnove zakona ob ustroju županije	„	1153
1422	Izpravak dra. Markovića Franje na §. 2. točke 5. osnove zakona ob ustroju županije	„	1153
1423	Izpravak dra. Posilovića Mije na §. 2. točke 5. osnove zakona ob ustroju županije	„	1153

*

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1424	Izpravak Lončarevića Makse na §. 2. točke 6. osnove zakona ob ustroju županije	LXXVIII. od 30. studena 1885.	1153
1425	Govor Folnegovića Franje o svom izpravku na §. 2. točke 1. osnove zakona ob ustroju županije	„	1153
1426	Govor Barčića Erazma o svom izpravku na § 2. točke 2. osnove zakona ob ustroju županije	„	1154
1427	Govor Zmajića Bart. baruna o svom izpravku na §. 2. točke 2. osnove zakona ob ustroju županije	„	1158
1428	Govor Sladovića Mate o svom izpravku na §. 2. točke 2. osnove zakon ob ustroju županije	„	1158
1429	Govor Sliepčevića Petra o svom izpravku na §. 2. točke 2. slovo c) osnove zakona ob ustroju županije	„	1158
1430	Govor dra. Tuškana Grge o svom izpravku na §. 2 točke 3. i 4. osnove zakona ob ustroju županije	„	1159
1431	Govor dra. Markovića Franje o svom izpravku na §. 2. točke 5. osnove zakona ob ustroju županije	„	1159
1432	Govor Lončarevića Makse o svom izpravku na §. 2. točke 6. osnove zakona ob ustroju županije	„	1161
1433	Zapisnik LXXVIII. sab. sjednine od 30. studenoga 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXIX. od 1. prosinca 1885.	1163
	Podnesci:		
1434	Predlog dra. Tuškana Grge i drug. da se Preuzv. gosp ban stavi pod obtužbu radi obustavljenog izbora narodnog zastupnika za I. izb. kotar grada Zagreba	„	1165
1435	Vrginmost obćinsko poglavarstvo moli da se sjedini sa županijom zagrebačkom a kot. sud da se iz Čemernice premjesti u Vrginmost	„	1165
1436	Akcesiste kot. ureda u Gračacu molba za povišenje beriva . . .	„	1165
1437	Nastavak specialne debate o osnovi zakona o uredjenju županijah	„	1165
1438	Govor Preuz. g. bana grofa Khuena-Hédervàry-a o §. 2. osnove zakona o uredjenju županijah	„	1165
1439	Govor Stekovića Jovana o §. 2. osnove zakona o uredjenju županijah	„	1166
1440	Govor Smičiklasa Tade o §. 2. osnove zakona o uredjenju županijah	„	1166
1441	Govor Zorića Josipa o §. 2. osnove zakona o uredjenju županijah	„	1170

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1442	Govor Preuz. g. bana grofa Khuena-Héderváry-a o §. 2. osnove zakona o uredjenju županijah	LXXIX. od 1. prosinca 1885.	1171
1443	Sliepčević Pet. povlači svoj izpravak na §. 2. točke 2. slovo c) natrag	„	1171
1444	Glasovanjem primljen je §. 2. osnove zakona o uredjenju županijah po predlogu odbora ad hoc	„	1171
1445	Izpravak Obada Ivana na §. 3. osn. zakona o uredjenju županijah	„	1171
1446	Izpravak Sladovića Ferde na §. 3. osnove zakona o uredjenju županijah	„	1172
1447	Govor Obada Ivana o svom izpravku na §. 3. osnove zakona o uredjenju županijah	„	1172
1448	Govor Sladovića Ferde o svom izpravku na §. 3. osnove zakona o uredjenju županijah	„	1172
1449	Govor dra. Mazzure Šime o §. 3. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1173
1450	Govor Pisačića Dragutina o §. 3. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1173
1451	Govor dra. Posilovića Mije o §. 3. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1174
1452	Govor preuzvišenoga g. bana grofa Khuen-Héderváry-a o §. 3. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1174
1453	Glasovanjem primljen § 3. osnove zakona ob uredjenju županijah po predlogu odbora ad hoc	„	1175
1454	Izpravak dra. Šime Mazzure na §. 5. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1175
1455	Govor dra. Šime Mazzure o §. 5. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1176
1456	Govor Zorića Josipa o §. 5. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1177
1457	Govor preuzvišenoga g. bana grofa Khuen-Hédervárya o §. 5. osnove zakona ob redjenju županijah	„	1177
1458	Glasovanjem primljen §. 5. osnove zakona ob uredjenju županijah po predlogu odbora ad hoc	„	1177
1459	Izpravak i govor Obada Ivana na §. 6 osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1178
1460	Izpravak i govor dra. Mazzure Šime na §. 6. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1178

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1461	Govor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika o §. 6. osnove zakona o uredjenju županijah	LXXIX. od 1. prosinca 1885.	1179
1462	Glasovanjem primljen §. 6. osnove zakona o uredjenju županijah po predlogu odbora ad hoc	"	1179
1463	Izpravak i govor dra. Mazzure Šime na §. 7. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1180
1464	Govor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika o §. 6. osnove zakona o uredjenju županijah	"	1180
1465	Glasovanjem primljen §. 7. osnove zakona ob uredjenju županijah po predlogu odbora ad hoc	"	1180
1466	Izpravak Obada Ivana na §. 8. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1181
1467	Govor Folnegovića Franje o §. 8. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1181
1468	Govor dra. Mazzure Šime o §. 8. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1181
1469	Govor Sladovića Ferde o §. 8. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1182
1470	Govor Stankovića Danila o §. 8. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1183
1471	Glasovanjem primljen §. 8. osnove zakona ob uredjenju županijah po predlogu odbora ad hoc	"	1183
1472	Izpravak i govor dra. Mazzure Šime na §. 9. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1184
1473	Govor Obada Ivana na §. 9. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1184
1474	Govor dra. Posilovića Mije na §. 9. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1184
1475	Govor Stankovića Danila na § 9. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1185
1476	Glasovanjem primljen §. 9. po predlogu odbora ad hoc	"	1185
1477	Zapisnik LXXIX. saborske sjednice od 1. prosinca 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXX. od 2. prosinca 1885.	1186
1478	Predsjednik javlja, da je odjelni predstojnik i narodni zastupnik Vončina Ivan umro	"	1189

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1479	Izpravak i govor Pisačića Dragutina na §. 10. osnove zakona ob uredjenju županijah	LXXX. od 2. prosinca 1885.	1189
1480	Govor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika na §. 10. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1190
1481	Glasovanjem primljen §. 10. po predlogu odbora ad hoc	"	1190
1482	Izpravak Pisačića Dragutina na §. 11. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1190
1483	Izpravak dra. Posilovića Mije na §. 11. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1190
1484	Izpravak Zorića Josipa na §. 11. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1190
1485	Govor Pisačića Dragutina o izpravku i §. 11. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1190
1486	Govor dra. Posilovića Mije o izpravku i §. 11. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1190
1487	Govor Zorića Josipa o izpravku i §. 11. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1190
1488	Govor dra. Mazzure Šime o izpravku i §. 11. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1191
1489	Govor Sladovića Ferde o izpravku i §. 11. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1191
1490	Govor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika o izpravku i §. 11. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1191
1491	Glasovanjem primljen §. 11. po predlogu odbora ad hoc	"	1191
1592	Izpravak i govor dra. Posilovića Mije na §. 12. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1191
1493	Govor Folnegovića Franje o §. 12. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1192
1494	Govor Sladovića Ferde o §. 12. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1192
1495	Govor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika o §. 12. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1192
1496	Glasovanjem primljen §. 12. po predlogu odbora ad hoc	"	1192
1497	Izpravak i govor Folnegovića Franje na §. 13. osnove zakona o uredjenju županijah	"	1192

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1498	Izpravak i govor dra. Posilovića Mije na §. 13. osnove zakona ob uredjenju županijah	LXXX. od 2. prosinca 1885.	1193
1499	Govor dra. Mazzure Šime o §. 13. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1194
1500	Govor Zorića Josipa o §. 13. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1195
1501	Govor Sladovića Ferde o §. 13. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1195
1502	Govor Gjurgjevića Gjure o §. 13. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1196
1503	Govor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika o §. 13. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1196
1504	Glasovanjem primljen §. 13. osnove zakona o uredjenju županijah po predlogu odbora ad hoc	"	1197
1505	Interpelacija Pevaleka Franje u predmetu dozvole za bezplatno pečenje rakije	"	1197
1506	Odgovor Stankovića Danila na interpelaciju Pintara Ivana radi naknaditi se imajuće štete žiteljstvu iz Posavine za oduzeto im zemljište za savske nasipe	"	1198
1507	Odgovor Stankovića Danila na interpelaciju dra. Kršnjavia Izidora radi čišćenja Petrovićeva kanala	"	1198
1508	Nastavak specijalne debate o osnovi zakona ob uredjenju županijah	"	1198
1509	Izpravak i govor Pisačića Dragutina na §. 14. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1198
1510	Govor Sladovića Ferde o §. 14. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1199
1511	Govor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika o §. 14. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1199
1512	Glasovanjem primljen §. 14. osnove zakona ob uredjenju županijah po predlogu odbora ad hoc	"	1199
1513	Izpravak i govor Sladovića Ferde na §. 17. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1200
1514	Govor dra. Mazzure Šime o §. 17. osnove zakona ob uredjenju županijah	"	1200
1515	Govor Obada Ivana o §. 17. osnove zakova ob uredjenju županijah	"	1200

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1516	Govor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika o §. 17. osnove zakona ob uredjenju županijah	LXXX. od 2. prosinca 1885.	1200
1517	Glasovanjem primljen §. 17. osnove zakona ob uredjenju županijah po predlogu odbora ad hoc	„	1201
1518	Izpravak i govor dra. Posilovića Mije na §. 18. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1201
1519	Govor dra. Mazzure Šime o §. 18. o osnovi zakona ob uredjenju županijah	„	1202
1520	Govor Obada Ivana o §. 18. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1203
1521	Govor Kuševića Svetozara o §. 18. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1203
1522	Govor dra. Gjurića Ivana, izvjestitelja odbora ad hoc o §. 18. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1204
1523	Glasovanjem primljen §. 18. osnove zakona ob uredjenju županijah po predlogu odbora ad hoc	„	1204
1524	Izpravak i govor Obada Ivana na §. 19. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1204
1525	Govor Sladovića Ferde o § 19. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1204
1526	Govor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika o §. 19. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1205
1527	Glasovanjem primljen §. 19. osnove zakona ob uredjenju županijah po predlogu odbora ad hoc	„	1205
1528	Izpravak i govor dra. Posilovića Mije na §. 24. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1205
1529	Govor dra. Gjurića Ivana, izvjestitelja odbora ad hoc o §. 24. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1206
1530	Glasovanjem primljen §. 24. osnove zakona ob uredjenju županijah po predlogu odbora ad hoc	„	1206
1531	Zapisnik LXXX. saborske sjednice od 2. prosinca 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXXI. od 4. prosinca 1885.	1209
	Podnesci:		
1532	Kr. zem. vlada, odjel za unutarnje poslove dostavlja osnovu zakona o proračunu za godinu 1886.	„	1213

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1533	Razprava o predlogu dra. Tuškana Grge i drugovah, da se preuzvišeni gospodin ban i odjelni predstojnik Stanković Danilo stave pod obtužbu radi obustave izbora narodnoga zastupnika za I. izborni kotar grada Zagreba	LXXXI. od 4. prosinca 1885.	1213
1534	Govor dra. Tuškana Grge o svom predlogu, da se preuzvišeni g. ban i odjelni predstojnik Stanković Danilo stave pod obtužbu	„	1213
1535	Govor Popovića Steve o predlogu, da se preuzvišeni gospodin ban i odjelni predstojnik Stanković Danilo stave pod obtužbu .	„	1216
1536	Predsjednik sabora predlaže, da se barun Rukavina Gjuro radi neuljudnih izražajah izključi iz 60 saborskih sjednicah	„	1216
1537	Govor dra. Mazzure Šime o predlogu dra. Tuškana Grge i drugovah, da se preuzv. g. ban i odjelni predstojnik Dane Stanković stavi pod obtužbu	„	1216
1538	Govor dra. Posilovića Mije o predlogu dra. Tuškana Grge i drugovah, da se preuzvišeni g. ban i odjelni predstojnik Danilo Stanković stave pod obtužbu	„	1217
1539	Govor Šimaka Ivana o predlogu dra. Tuškana Grge i drugovah da se preuzvišeni g. ban i odjelni predstojnik Danilo Stanković stavi pod obtužbu	„	1218
1540	Govor dra. Tuškana Grge o svom predlogu	„	1218
1541	Glasovanjem primljen §. 27. osnove zakona ob uredjenju županijah po predlogu odbora ad hoc	„	1227
1542	Izpravak i govor Gjurgjevića Vase na §. 30. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1227
1543	Glasovanjem primljen izpravak Gjurgjevića Vase na §. 30. osnove zakona ob uredjenju županijah	„	1229
1544	Zapisnik LXXXI. saborske sjednice od 4. prosinca 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXXII. od 5. prosinca 1885.	1234
	Podnesci:		
1545	Kr. zem. vlada. odjel za unutarnje poslove podnosi na odobrenje kupo-prodajni ugovor, utanačen sa dr. Bogdanom Medakovićem za jamničku kiselicu	„	1236
1546	Glasovanjem primljen je predlog predsjednika sabora, da se barun Rukavina Gjuro izključi iz 60 saborskih sjednicah	„	1236
1547	Glasovanjem zabačen je predlog dra. Tuškana Grge i drugovah, da se preuzvišeni gospodin ban i odjelni predstojnik Danilo Stanković stave pod obtužbu radi odgode izbora narodnoga zastupnika za I. izborni kotar grada Zagreba	„	1236

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1548	Odgovor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika na interpelaciju dra. Ivandije Josipa radi uapšenja dr. Bakarčića Andrije . . .	LXXXII. od 5. prosinca 1885.	1245
1549	Odgovor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika na interpelaciju Vukotinovića Ljudevita radi odkupa gornjih zemaljah dobra Ludbreg	"	1246
1550	Odgovor Jurkovića Janka, zastupnika kr. zem. vlade, na interpelaciju dra. Subbotića Jovana radi javnosti konfesionalne preparandije u Sriemskih Karlovcih	"	1246
1551	Nastavak specijalne debate o osnovi zakona ob uredjenju županijah	"	1247
1552	Zapisnik LXXXII. saborske sjednice od 5. prosinca 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXXIII. od 7. prosinca 1885.	1259
1553	Hatz Vilim, narodni zastupnik, polaže čast člana u proračunskom odboru	"	1264
1554	Nastavak specijalne debate o osnovi zakona ob uredjenju županijah	"	1264
1555	Specijalna debata o osnovi zakona ob uredjenju županijah . . .	"	1273
1556	Živković Jovan barun predlaže, da se predstavke gradovah radi neprihvata osnove zakona, kojom se kani preurediti zakon o uredjenju gradovah; — uputi odbora ad hoc	"	1274
1557	Izpravak i govor Pisačića Dragutina na §. 2. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1274
1558	Govor Folnegovića Franje o §. 2. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1274
1559	Govor dra. Posilovića Mije o §. 2. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1275
1560	Govor Smičiklasa Tade o §. 2. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1275
1561	Govor dra. Gjurića Jovana, izvjestitelja odbora ad hoc o §. 2. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1275
1562	Govor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika o §. 2. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1276
1563	Glasovanjem primljen §. 2. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1276
1564	Izpravak i govor dra. Posilovića Mije na §. 4. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1276
1565	Govor Kuševića Svetozara o §. 4. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1276

*

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1566	Glasovanjem primljen §. 4. osnove zakona o upravnih odborih u županijah po predlogu odbora ad hoc	LXXXIII. od 7. prosinca 1885.	1277
1567	Izpravak i govor Pisačića Dragutina na §. 8. zakona ob uredjenju upravnih odborih u županijah	"	1277
1568	Govor Kuševića Svetozara o §. 8. osnove zakona ob uredjenju zakona o upravnih odborih u županijah	"	1278
1569	Govor Folnegovića Franje o §. 8. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1278
1570	Govor Zorića Josipa o §. 8. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1278
1571	Govor dra. Gjurića Jovana izvjestitelja odbora na §. 8. zakona o upravnih odborih u županijah	"	1278
1572	Glasovanjem primljen je §. 8. po predlogu odbora	"	1278
1573	Izpravak i govor Pisačića Dragutina na §. 9. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1279
1574	Izpravak i govor dra. Posilovića Mije na §. 17. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1279
1575	Govor Pisačića Dragutina na §. 17. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1280
1576	Govor dra. Gjurića Jovana izvjestitelja odbora ad hod na §. 17. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1280
1577	Glasovanjem primljen §. 17. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1280
1578	Izpravak i govor Pisačića Dragutina na §. 22. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1281
1579	Glasovanjem primljen §. 22. po predlogu odbora	"	1281
1580	Izpravak i govor Pisačića Dragutina na §. 32. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1282
1581	Govor dra. Mazure Šime o §. 32. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1282
1582	Govor Živkovića Jovana baruna o §. 32. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1283
1583	Govor dra. Posilovića Mije o §. 32. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1283
1584	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o §. 32. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	"	1283

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1585	Glasovanjem primljen §. 32. po predlogu odbora	LXXXIII. od 7. prosinca 1885.	1284
1586	Izpravak i govor dra. Posilovića Mije na § 34. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	„	1284
1587	Govor dra. Mazure Šime o §. 34. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	„	1284
1588	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o §. 34. osnove zakona o upravnih odborih u županijah	„	1285
1589	Glasovanjem primljen u §. 34. po predlogu odbora	„	1285
1590	Razprava o osnovi zakona kojim se preinačuju odnosno nadopunjuju njekoje ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji	„	1287
1591	Živković Jovan barun, predlaže, da se čita predstavka grada Zemuna radi neprimića osnove zakona kojom se preinačuje zakon ob ustroju gradskih obćinah	„	1287
1592	Izpravak i govor Smičiklasa Tade na §. 1. osnove zakona o preinačenju zakona ob ustroju gradskih obćinah	„	1288
1593	Govor dra. Mazure Šime na § 1. osnove zakona o preinačenju zakona ob ustroju gradskih obćinah	„	1288
1594	Govor dra. Posilovića Mije na §. 1. osnove zakona o preinačenju zakona ob ustroju gradskih obćinah	„	1288
1595	Govor Zmajića Bartola baruna na §. 1. osnove zakona o preinačenju zakona ob ustroju gradskih obćinah	„	1290
1596	Govor preuzv. gosp. bana grofa Khuen-Héderváry a na §. 1. osnove zakona o preinačenju zakona ob ustroju gradskih obćinah . .	„	1290
1597	Glasovanjem primljen §. 1. po predlogu odbora	„	1290
1598	Pauković Vaso izabran za člana u prorač. odbor	„	1290
1599	Zapisnik LXXXIII. sab. sjednice od 7. prosinca 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXXIV. od 9. prosinca 1885.	1291
1600	Predsjednik sabora prijavlja smrt nar. zast. Vilima Hatza . . .	„	1300
1601	Predlog Kuševića Svetozara i drug. da se zaključak donese, da primićem osnove zakona o uredjenju županijah, neprejudicira prava, koje kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji osigurava glede Rieke §. 66. zak. čl. I. od god. 1868.	„	1300
1602	Nastavak specijalne debate o osnovi zakona kojom se preinačuju odnosno nadopunjuju njekoje ustanove zakona od 20. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji	„	1300

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1603	Izpravak Folnegovića Franje na §. 2. iste osnove zakona . . .	LXXXIV. od 9. prosinca 1885.	1300
1604	Izpravak i govor Zorića Josipa na §. 4. iste osnove zakona . .	"	1301
1605	Govor Živkovića Jovana baruna na §. 4. iste osnove zakona . .	"	1301
1606	Govor dra. Gjurića Jovana izvjestitelja na §. 4. iste osnove zakona	"	1302
1607	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika na §. 4. iste osnove zakona	"	1302
1608	Glasovanjem primljen je §. 4. po predlogu odbora	"	1303
1609	Izpravak i govor Živkovića Jovana baruna na §. 6. iste osnove zakona	"	1303
1610	Govor dra. Mazure Šime na §. 6. iste osnove zakona	"	1303
1611	Govor dra. Stankovića Danila odjel. predstojnika na §. 6. iste osnove zakona	"	1304
1612	Glasovanjem primljen §. 6. po predlogu odbora	"	1304
1613	Izpravak i govor Živkovića Jovana bar. na glavu II. ob ustroju upravnih odborih za gradove Zagreb i Osiek	"	1304
1614	Govor Stankovića Danila odjelnoga predstojnika ob ustroju upravnih odborih za gradove Zagreb i Osiek	"	1305
1615	Glasovanjem primljena Glava II. ob ustroju upravnih odborah u Zagrebu i Osieku, po predlogu odbora	"	1305
1616	Izpravak i govor Živkovića Jovana bar. na §. 14.	"	1306
1617	Glasovanjem primljen §. 14. po predlogu odbora	"	1306
1618	Izpravak i govor Živkovića Jovana baruna na §. 29. iste osnove zakona	"	1308
1619	Glasovanjem primljen §. 29. po predlogu odbora	"	1308
1620	Izpravak i govor Živkovića Jovana bar. na §. 36. iste osnove zakona	"	1309
1621	Govor dra. Mazura Šime na §. 36. iste osnove zakona	"	1320
1622	Govor Sermage Rikarda grofa na §. 36. iste osnove zakona . .	"	1311
1623	Govor Pisačića Drag. na §. 36. iste osnove zakona	"	1311
1624	Govor Preuzv. g. bana grofa Khuen-Hédervàry-a na §. 36. iste onove zakona	"	1311
1625	Glasovanjem primljen §. 36. po predlogu odbora	"	1312

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1626	Razprava o osnovi zakona o karnostnoj odgovornosti urednikah i službenikah namještenih kod žup. i kot. oblasti	LXXXIV. od 9. prosinca 1885.	1312
1627	Izpravak i govor Zorića Josipa na §. 1. iste osnove zakona . . .	„	1312
1628	Glasovanjem primljen §. 1. po predlogu odbora	„	1312
1629	Zapisnik LXXXIV. sab. sjednice od 9. prosinca 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXXV. od 10. prosinca 1885.	1316
	Podnesci:		
1630	Proračunski odbor podnosi izvješće o osnovi zakona o proračunu za god. 1886.	„	1322
1631	Predlog Barčića Erazma i drug. za osnovu zakona o položaju grada Rieke i njegova kotara prama novo ustrojiti se imajućoj županiji modruško-riečkoj	„	1322
1632	Treće čitanje i to: I. osnove zakona ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijah i kotarih, II. osnove zakona ob upravnih odborih u županijah, III. osnove zakona kojim se preinačuju odnosno nadopunjuju nekoje ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćinah u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji, IV. osnova zakona o karnostnoj odgovornosti urednikah i službenikah namještenih kod žup. i kot. oblastih	„	1323
1633	Zapisnik LXXXV. saborske sjednice od 10. prosinca 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXXVI. od 12. prosinca 1885.	1324
	Podnesci:		
1634	Preuzv. g. ban priobćuje zahvalu Nj. Veličanstva kraljice na čestitku sabora podnešenu povodom previš. imendana	„	1342
1635	Odbor ad hoc podnosi izvješće na molbe gradskih poglavarstvah kojimi mole odklon osnove zakona kojim se preinačuje zakon o uredjenju gradovah	„	1342
1636	Peticionalni odbor podnosi III. svoje izvješće	„	1342
1637	Izbor jednoga člana u kraljevinski odbor	„	1343
1638	Izbor jednoga člana u odbor za unutarnje poslove	„	1343
1639	Kušević Svetozar izabran za člana u kraljevinski odbor	„	1343
1640	Czernkovich Nikola izabran je za člana u odbor za unutarnje zem. upravu	„	1343
1641	Interpelacija Barčića Erazma da se za sadanji obseg sudb. kotara bakarskog opredieli osobiti upravni kotar	„	1343
1642	Odgovor Stankovića Danila odjelnog predstojnika na interpelaciju Gašparića Franje u poslovih zadružnih	„	1343

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1643	Zapisnik LXXXVI. sab. sjednice 12. prosinca 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXXVII. od 14. prosin. 1885.	1345
	Podnesci:		
1644	Dr. Derenčin Marijan podnosi vjerodajnicu za I. izborni kotar grada Zagreba	"	1345
1645	Zastupnici obćine Krk mole za sniženje obć. nameta i utvrdu savske obale	"	1346
1646	Razprava o osnovi zakona o proračunu za god. 1886.	"	1346
1647	Govor Popovića Stevana izvjestitelja proračunskoga odbora o osnovi zakona o proračunu za god. 1886.	"	1346
1648	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o osnovi zakona o proračunu za god. 1886.	"	1348
1649	Govor Zorića Josipa o osnovi zakona o proračunu za g. 1886. .	"	1349
1650	Govor Kritovca Vase o osnovi zakona o proračunu za g. 1886. .	"	1353
1651	Govor dra. Pilepića Franje o osnovi zakona o proračunu za g. 1886.	"	1354
1652	Govor Pisačića Dragutina o osnovi zakona o proračunu za g. 1885.	"	1356
1653	Zapisnik LXXXVII. saborske sjednice od 14. prosinca 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXXVIII. od 15. prosin. 1885.	1361
1654	Nastavak generalne debate o osnovi zakona o proračunu za god. 1886.	"	1361
1655	Govor Sermage Rikarda grofa o osnovi zakona o proračunu za godinu 1886.	"	1361
1656	Govor Berute Josipa o osnovi zakona o proračunu za g. 1886. .	"	1365
1657	Zapisnik LXXXVIII. saborske sjednice od 15. prosinca 1885. pročitan i ovjerovljen	LXXXIX. od 17. prosinca 1885.	1371
	Podnesci:		
1658	Pravosudni sab. odbor podnosi svoje izvješće o pitanju odkupa Jamničke kiselice	"	1371
1659	Odbor za razsudbu zem. računah podnosi izvješće o saborskih računah za vrieme od 20. rujna do 31. listopada 1885.	"	1371
1660	Zagrebački kr. sudb. stol moli za dozvolu sudb. progonjenja nar. zast. dra. Tuškana Grge	"	1371
1661	Predlog Barčića Erazma i drug. da se uapšeni nar. zastup. dr. Tuškan Grga na slobodu pusti i da se predlog taj prešnim proglasi	"	1372

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1662	Nastavak generalne debate o osnovi zakona o proračunu za god. 1886.	LXXXIX. od 16. prosinca 1885.	1372
1663	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o snovi zakona o proračunu za godinu 1886.	„	1372
1664	Govor Miškatovića Josipa o osnovi zakona o proračunu za g. 1886.	„	1374
1665	Glasovanjem primljena osnova zakona o proračunu za g. 1886. za specijalnu debatu	„	1376
1666	Razprava o prešnosti predloga Barčića i drug. da se uapšeni dr. Tuškan Grga na slobodu pusti	„	1376
1667	Govor Barčića Erazma o prešnosti predloga	„	1376
1668	Govor Živkovića Jov. baruna o prešnosti predloga Erazma Barčića	„	1377
1669	Govor dra. Šrama Lavoslava o prešnosti predloga Erazma Barčića	„	1377
1670	Glasovanjem odklonjena prešnost predloga Barčića Erazma i drug.	„	1377
1671	Izbor jednoga člana u imunitetni odbor	„	1377
1672	Interpelacija dra. Ivandije Josipa, što nisu potvrdjeni i to A. Pirnat za mjestnoga sudca grada Petrinje i M. Posavec za obćinu Petrinja	„	1377
1673	Itlinger Lavoslav izabran za člana imunitetnoga odbora	„	1378
1674	Zapisnik LXXXIX. saborske sjednice od 16. prosinca 1885. pročitan i ovjerovljen	XC. od 17. prosinca 1885.	1379
	Podnesci:		
1675	Predsjedničtvo sabora podnosi račun o saborskih troskovah za mjesec studeni 1885.	„	1380
1676	Imunitetni sab. odbor podnosi izvješće o izručenju dra. Tuškana Grge na sudb. progonjenje	„	1380
1677	Pravosudni odbor podnosi izvješće na predlog dra. Franka Josipa i drug. radi uzapćenja Starčevića Davida i Gržanića Josipa	„	1380
1678	Pravosudni odbor podnosi izvješće na predlog dra. Mazzure Šime i drug. radi obustave izbora nar. zastup. za I. izb. kotar grada Zagreba	„	1380
1679	Pravosudni odbor podnosi izvješće na molbu grada Rume za razširenje nadležnosti mjestnoga suda 100 for.	„	1380
1680	Pravosudni odbor podnosi izvješće na predlog Gjure bar. Rukavine i drug. radi ukinuća regalnoga prava	„	1380

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1681	Pravosudni odbor podnosi izvješće na predlog dra. Pilepića Franje i drug. radi predloženja saboru izvornog ručnog pisma o imenovanju grofa Khuena-Hédervárya za bana	XC. od 17. prosinca 1885.	1380
1682	Razprava o kupoprodajnom ugovoru za jamničku kiselicu . . .	"	1380
1683	Govor Czernkovicha Nik. izvjestitelja odbora glede prodaje jamničke kiselice	"	1380
1684	Glasovanjem primljen predlog odbora o prodaji Jamničke kiselice	"	1382
1685	Razprava o izvješću odbora imunitetnoga o sudbenom progonjenju nar. zastup. dra. Tuškana Grge	"	1382
1686	Govor Tompića Stjepana izvjestitelja imunit. odbora o sudb. progonjenju nar. zast. dra. Tuškana Grge	"	1383
1687	Protupredlog Gjurgjevića Vase proti predlogu imunitet. odbora o sudb. progonjenju nar. zast. dra. Tuškana Grge	"	1384
1688	Govor Gjurgjevića Vase o sudb. progonjenju nar. zast. dra. Tuškana Grge	"	1384
1689	Govor dra. Šrama Lavoslava o sudb. progonjenju nar. zastupnika dra. Tuškana Grge	"	1385
1690	Govor dra. Derenčina Marijana o sudb. progonjenju nar. zast. dra. Tuškana Grge	"	1386
1691	Govor Živkovića Jov. bar. o sudb. progonjenju nar. zastup. dra. Tuškana Grge	"	1389
1692	Govor Obada Ivana o sudb. progonjenju dra. Tuškana Grge. . .	"	1391
1693	Govor Sladovića Ferde o sudb. progonjenju dra. Tuškana Grge	"	1391
1694	Govor dra. Mazzure Šime o sudb. progonjenju dra. Tuškana Grge	"	1391
1695	Govor Gjurgjevića Vase o sudb. progonjenju dra. Tuškana Grge	"	1393
1696	Govor Kleina Vjekoslava zastup. vlade o sudb. progonjenju dra. Tuškana Grge	"	1396
1697	Govor Tompića Stjep. o sudb. progonjenju dra. Tuškana Grge .	"	1396
1698	Poimeničnim glasovanjem primljen protupredlog Gjurgjevića Vase da se odobrava postupak kr. sudb. stola i da mu se dozvoli progon dra. Tuškana Grge	"	1397
1699	Predsjednik sabora odgadja saborke sjednice do 29. siečnja 1886.	"	1397

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1690	Zapisnik XC. saborske sjednice od 17. prosinca 1885. pročitan i ovjerovljen	XCI. od 29. siečnja 1886	1398
	Podnesci:		
1691	Preuzv. g. ban priobćuje imenovanje dra. Spevca Stjep. za predstojnika odjela za bogoštovje i nastavu	„	1399
1692	Preuzv. g. ban priobćuje zahvalu Nj. Veličanstva kraljice, nadvojvode Stjepana i kraljevne Stefanije na čestitku sabora podnešenu povodom nove godine	„	1399
1693	Pakrački kr. kot. sud moli za dozvolu sudb. progonjenja narod. zastup. dra. Derenčina Marijana	„	1399
1694	Zagrebački kot. sud moli za dozvolu sudb. progonjenja nar. zast. Obada Ivana	„	1399
1695	Zagrebački kr. sudb. stol moli za dozvolu sudb. progonjenja nar. zast. Gržanića Josipa	„	1399
1696	Proračunski odbor podnosi izvješće o proračunu zem zakladah za za g. 1886.	„	1399
1697	Mikšić Koloman nar. zast. moli dopust	„	1399
1698	Mažuranić Ivan podnosi vjerodajnicu, po kojoj je izabran za nar. zastupnika za 16. izb. kotar Novi	„	1399
1699	Pavleković Oto podnosi vjerodajnicu po kojoj je izabran za nar. zastupnika za 20. izb. kotar Banija	„	1399
1700	Predsjednik sabora javlja smrt nar. zastupnika dra. Subotića Jov.	„	1399
1701	Zapisnik XCI. saborske sjednice od 29. siečnja 1886.	XCII. od 30. siečnja 1886.	1400
	Podnesci:		
1702	Katkić Ninko podnosi prosvjed proti izboru Pavlekovića Otona .	„	1400
1703	Specijalna debata o osnovi zakona o proračunu za g. 1886. . .	„	1401
1704	Izpravak i govor Živkovića Jov. bar. za poglavje II. „Ban“ . .	„	1401
1705	Govor Sermage Rikarda grofa o pogl. II. „Ban“	„	1402
1706	Govor dra. Derenčina Marijana o pogl. II. „Ban“	„	1403
1707	Govor Josipovicha Stjep. o pogl. II. „Ban“	„	1406
1708	Govor Folnegovića Franje o pogl. II. „Ban“	„	1406
1709	Govor Itlingera Lavoslava o pogl. II. „Ban“	„	1407

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1710	Interpelacija dra. Hinkovića radi neobavljenoga izbora polovice zastupnikah grada Ivanića i radi tamo zavladalog nereda . . .	XCII. od 29. siečnja 1886.	1407
1711	Odgovor Stankovića Danila odjel. predstoj. na interpelaciju dra. Radoševića Jakova radi nepopunjenja mjesta načelnika obć. Odra	"	1409
1712	Odgovor Stankovića Danila odjel. predstoj. na interpelaciju dra. Radoševića Jakova radi razpusta vieća grada Kostajnice . . .	"	1410
1713	Nastavak specijalne debate o osnovi zakona o proračunu za god. 1886.	"	1410
1714	Govor Kamenara Gjure na pogl. II. „Ban"	"	1410
1715	Govor Smičiklasa Tadije na pogl. II. „Ban"	"	1412
1716	Govor dra. Šime Mazzure na pogl. II. „Ban"	"	1413
1717	Zapisnik XCII. saborske sjednice od 29. siečnja 1886. pročitan i ovjerovljen	XCIII. od 1. veljače 1886.	1416
	Podnesci:		
1718	Preuzv. g. ban priobćuje zahvalu Nj. Veličanstva kralja na podnešenu po saboru prep. čestitku k novoj godini	"	1417
1719	Preuzv. g. ban priobćuje, da je vel. župan varaždinski Utješenović Ognj. stavljen u stanje mira	"	1417
1720	Preuzv. g. ban priobćuje da je Nj. Veličanstvo kralj imenovao Rad. Rubido-Zichya vel. županom varaždinskim	"	1417
1721	Rubido Zichy Radoslav vel. župan varaždinski podnosi bansku pozivnicu	"	1417
1722	Dr. Derenčin Marijan pismeno se izpričava radi nastale gungule prigodom njegova govora	"	1418
1723	Predsjednik sabora odustaje od predloženog izključenja dra. Derenčina iz sabora	"	1418
1724	Izbor II. sab. podpredsjednika	"	1418
1725	Francisci Hinko izabran za II. saborskoga podpredsjednika . . .	"	1418
1726	Nastavak specijalne debate o osnovi zakona o proračunu za godinu 1886.	"	1418
1727	Govor Stankovića Danila, odjelnog predstojnika na poglavje II. „Ban"	"	1418
1728	Glasovanjem primljen po predlogu odbora pogl. II. „Ban" te zabačeni izpravci baruna Živkovića	"	1419

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1729	Predlog Smičiklasa Tade na naslov 5. „Arkiv“ da se povrate zem. arkivu komorski spisi	XCIII. od 1. veljače 1885.	1420
1730	Govor Smičiklasa Tade na naslov 5. „Arkiv“ da se povrate zem. arkivu komorski spisi	„	1420
1731	Govor Miškatovića Josipa na naslov 5. „Arkiv“ da se povrate zem. arkivu komorski spisi	„	1420
1732	Govor Smičiklasa Tade na naslov 5. „Arkiv“ da se povrate zem. arkivu komorski spisi	„	1421
1733	Glasovanjem primljen je po predlogu odbora naslov 5. „Arkiv“ .	„	1421
1734	Govor dra. Mazure Šime na naslov 7. „Političke oblasti I. molbe“	„	1421
1735	Govor Kamenara Gjure na naslov 7. „Političke oblasti I. molbe“	„	1422
1736	Govor Stankovića Danila, odjelnog predstojnika, na naslov 7. „Političke oblasti I. molbe“	„	1422
1737	Govor Miškatovića Josipa na naslov 7. „Političke oblasti I. molbe“	„	1422
1738	Glasovanjem primljen po predlogu odbora naslov 7. „Političke oblasti I. molbe“	„	1422
1739	Govor Kamenara Gjure o naslovu 8. „Zdravstvo“	„	1422
1740	Govor dra. Tuškana Grge o naslovu 8. „Zdravstvo“	„	1423
1741	Govor Stankovića Danila, odjelnog predstojnika, o naslovu 8. „Zdravstvo“	„	1424
1742	Govor Miškatovića Josipa o naslovu 8. „Zdravstvo“	„	1424
1743	Glasovanjem primljen po predlogu odbora naslov 8. „Zdravstvo“	„	1424
1744	Govor Kamenara Gjure na naslov 9. „Zem. oružničtvo“	„	1424
1745	Glasovanjem primljen je naslov 9. „Zem. oružničtvo“ po predlogu odbora	„	1425
1746	Govor dra. Franka Josipa na naslov 11. „Cesto- i vodogradjevine“	„	1425
1747	Govor Kamenara Gjure na naslov 11. „Cesto- i vodogradjevine“	„	1427
1748	Govor dra. Tuškana Grge na naslov 11. „Cesto- i vodogradjevine“	„	1427
1749	Govor Živkovića Jovana baruna na naslov 11. „Cesto- i vodogradjevine“	„	1428
1750	Govor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika, na naslov 11. „Cesto- i vodogradjevine“	„	1429

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1751	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Hédervàry-a na naslov 11. „Cesto- i vodogradjevine"	XCIII. od 1. veljače 1886.	1429
1752	Govor Miškatovića Josipa na naslov 11. „Cesto- i vodogradjevine"	"	1429
1753	Glasovanjem primljen je naslov 11. „Cesto- i vodogradjevine" po predlogu odbora	"	1430
1754	Govor Kamenara Gjure na naslov 12. „Prinos nar. gospodarskim svrham"	"	1430
1755	Govor dra. Tuškana Grge na naslov 12. „Prinos nar. gospod. svrham"	"	1430
1756	Glasovanjem primljen je naslov 12. „Prinos nar. gosp. svrham" po predlogu odbora	"	1430
1757	Govor dra. Mazure Šime na naslov 13. „Prinos nar. zavodom" .	"	1430
1758	Govor Stankovića Danila, odjelnoga predstojnika, na naslov 13. „Prinos nar. zavodom"	"	1431
1759	Govor dra. Derenčina Marijana na naslov 13. „Prinos narodn. zavodom"	"	1431
1760	Glasovanjem primljen je predlog 13. „Prinos nar. zavodom" po predlogu odbora	"	1431
1761	Zapisnik XCIII. saborske sjednice od 1. veljače 1885. pročitan i ovjerovljen	XCIV. od 3. veljače 1886.	1434
	Podnesci:		
1762	Pravosudni odjel kr. zem. vlade, dostavlja osnovu zakona o krieposti i pobijanju odštetnih presudah, donešenih po oblastih zajedničke vojske itd.	"	1435
1763	Predsjednik sabora priobćuje da je nar. zastup. Tüköry-u Vjekoslavu i Zoriću Josipu dozvolio dopust	"	1435
1764	Nastavak specijalne debate o osnovi zakona o proračunu za god. 1886. i to Poglavje V. „Odjel za pravosudje". Naslov 1. „Središnja uprava"	"	1435
1765	Govor dra. Mazure Šime na poglavje V. „Odjel za pravosudje" .	"	1435
1766	Govor Kleina Vjekoslava, upravitelja pravosudnoga odjela na naslov 1. „Središnja uprava"	"	1439
1767	Govor Miškatovića Josipa na naslov 1. „Središnja uprava" . . .	"	1440
1768	Glasovanjem primljen je naslov 1. odjela za pravosudje „Središnja uprava"	"	1440

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1769	Govor Kamenara Gjure na naslo 4. „Kr. sudovi"	XCIV. od 3. veljače 1886.	1441
1770	Govor dra. Tuškana Grge na naslov 4. „Kr. sudovi"	„	1441
1771	Govor Kleina Vjekoslava, upravitelja pravosudnoga odjela, na naslov 4. „Kr. sudovi"	„	1441
1772	Govor Folnegovića Franje na naslov 4. „Kr. sudovi"	„	1442
1773	Govor Miškatovića Josipa na naslov 4. „Kr. sudovi"	„	1443
1774	Glasovanjem primljen naslov 4. „Kr. sudovi"	„	1443
1775	Govor Kamenara Gjure na naslov 5. „Kaznione"	„	1443
1776	Interpelacija dra. Franka Josipa u pogledu gradjenja željeznice Vinkovce Brčka	„	1444
1777	Preuzv. g. ban grof Khuen-Hédervárу očituje da interpelacija dra. Franka Josipa odgovora dati neće	„	1446
1778	Interpelacija Lončarevića Maksa u pogledu načina liečenja očne bolesti „Trahomia" u oriovačkom kotaru	„	1447
1779	Nastavak specijalne debate o proračunu za g. 1886. poglavje V. „Pravosudje". Naslov 5. „Kaznione"	„	1448
1780	Govor dra. Posilovića Mije na naslov 5. „Kaznione"	„	1448
1781	Govor Kleina Vjekoslava upravitelja pravos. odjela na naslov 5. „Kaznione"	„	1449
1782	Govor dra. Starčevića Ante na naslov 5. „Kaznione"	„	1449
1783	Govor Kleina Vjekoslava uprav. prav. odjela na naslov 5. „Kaznione"	„	1450
1784	Govor Miškatovića Josipa na naslov 5. „Kaznione"	„	1450
1785	Glasovanjem primljen naslov 5. „Kaznione"	„	1451
1786	Izpravak dra. Franka Josipa na pokriće. Poglavje IV. „Tangenta"	„	1451
1787	Govor dra. Franka Josipa na pokriće poglavja IV. „Tangenta" .	„	1451
1788	Zapisnik XCIV. saborske sjednice od 3. veljače 1886. pročitan i ovjerovljen	XCV. od 4. veljače 1886.	1453
	Podnesci:		
1789	Pravosudni sab. odbor podnosi izvješće na osnovu zakona o krieposti i pobijanju odštetnih predsuda donešenih po vojnih oblastih putem administrativnim	„	1454

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1790	Nastavak specijalne debate o osnovi zakona o proračunu za god. 1886. i to Pokriće. Poglavje IV. „Tangenta"	XCV. od 4. veljače 1886.	1454
1791	Govor Živkovića Jov. bar. na Poglavje IV. „Tangenta"	„	1454
1792	Govor Stankovića Danila od el. predstojnik na Poglavje IV. „Tangenta	„	1455
1793	Govor Miškatovića Josipa na Poglavje IV. „Tangenta"	„	1456
1794	Razprava o proračunu zemaljskih zakladah za g. 1886.	„	1456
1795	Zapisnik XCV. saborske sjednice od 4. veljače 1886. pročitan i ovjerovljen	XCVI. od 5. veljače 1886.	1458
	Podnesci:		
1796	Predsjedničtvo sabora podnosi račun o saborskih troškovah za mjesec prosinac 1885.	„	1460
1797	Odbor za razsudbu zem. računah podnosi izvješće o računih sabora za mjesec prosinac 1885.	„	1460
1798	Zastupstvo obć. Brdovec moli da se obć. cesta Krajnska uvrsti u red kotarskih cestah	„	1460
1799	Zastupstvo obć. Generalski stol moli za dozvolu obdržavanja nedjelnog sajma	„	1460
1800	Predsjednik sabora pozivlje članove na parastos koji će se 6. veljače obdržavati na uspomenu pok. narodnoga zastup. dra. Subbotića	„	1460
1801	Treće čitanje osnove zakona o proračunu za potrebštine nutarnje samouprave kralj. Hrvatske i Slavonije za g. 1886.	„	1460
1802	Razprava o obračunu ovih kraljevinah i kralj. ugarske za g. 1881.	„	1460
1803	Protupredlog Živkovića Jov. bar. proti obavljenom obračunu za g. 1881.	„	1460
1804	Govor Živkovića Jovana o svom protupredlogu proti obavljenom obračunu za g. 1881.	„	1461
1805	Govor dra. Mazure Šime o protupredlogu Živkovića Jovana baruna	„	1464
1806	Govor dra. Posilovića Mije o protupredlogu Živkovića Jovana baruna	„	1465
1807	Govor Kamenara Gjure o protupredlogu Živkovića Jov. baruna	„	1466
1808	Govor Miškatovića Josipa o protupredlogu Živkovića Jov. baruna	„	1466
1809	Govor Živkovića Jov. baruna o svom protupredlogu	„	1468

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1810	Govor Popovića Steve o protupredlogu Živkovića Jovana baruna	XCVI. od 5. veljače 1886.	1469
1811	Govor Stankovića Danila odjel. predstojnika o protupredlogu Živkovića Jov. baruna	„	1471
1812	Poimeničnim glasovanjem primljen, izmedju kr. Ugarske te kralj. Hrv. i Slavonije obavljeni obračun za god. 1881.	„	1472
1813	Razprava o računih za saborske troškove za mjesec studeni i prosinac 1885.	„	1472
1814	Glasovanjem odobreni računi vrhu saborskih troškovah za studeni i prosinac 1885.	„	1473
1815	Zapisnik XCVI. saborske sjednice od 5. veljače 1885. pročitan i ovjerovljen	XCVII. od 6. veljače 1886.	1474
1816	Preuzv. g. ban grof Khuen-Hédervåry daje razjasnjenje glede gradjenja željeznice Vinkovce-Brčka	„	1476
1817	Živković Jovan bar. na osobnu primjetbu preuzv. g. bana glede željeznice Vinkovce-Brčka	„	1480
1818	Dr. Gjurić Jovan izabran za člana kraljevinskoga odbora	„	1480
1819	Zmajić Bartol bar. izabran za člana kraljevinskoga odbora . . .	„	1480
1820	Suvich Josip izabran za člana u odbor za pravosudje	„	1480
1821	Gjurgjević Vaso izabran za člana u odbor za bogoštovje	„	1480
1822	Erdödy Stjep. grof izabran za člana u odbor za unutarnju zem. upravu	„	1480
1823	Budisavljević Bude izabran za člana u odbor za obćinarstvo . .	„	1480
1824	Šumanović Konstantin izabran za člana u odbor za obćinarstvo .	„	1480
1825	Milekić Ćiril izabran za člana u odbor za proračun	„	1480
1826	Pavić Armin izabran za člana u odbor za verifikaciju	„	1480
1827	Razprava o osnovi zakona o krieposti i pobijanju odštetnih presudah, donešenih po vojnih oblastih putem administrativnim . .	„	1480
1828	Govor Czernkovicha Nikole izvjestitelja prav. odbora o gornjoj osnovi zakona	„	1482
1829	Govor dra. Hinkovića Hinka o gornjoj osnovi zakona	„	1482

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1830	Zapisnik XCVII. saborske sjednice od 6. veljače 1886. pročitan i ovjerovljen	XCVIII. od 8. veljače 1886.	1487
1831	Dr. Mazura Šime prigovara što u zapisniku nestoji dali je primljen odgovor Preuz. g. bana na interpealciju dra. Franka glede izgradjenja željeznice Vinkovce-Brčka, na znanje ili ne	"	1487
1832	Dr. Derenčin Marijan prigovara što u zapisniku nestoji dali je primljen odgovor preuzv. g. bana na interpelaciju dra Franka glede izgradjenja željeznice Vinkovce-Brčka, na znanje ili ne .	"	1488
	Podnesci:		
1833	Odbor za unut. zem. upravu podnosi izvješće o osnovi zakona o umirovljenju i obskrbi kr. oružničtva	"	1489
1834	Odbor za razsudbu zem. računah podnosi izvješće o zaključnih računih zem. zakladah za god. 1883.	"	1489
1835	Zagrebački kr. sudb. stol moli za dozvolu povedenja karne iztrage proti dru. Starčeviću Davidu na pritužbu Janka i Marije Haramija	"	1489
1836	Nastavak generalne debate o osnovi zakona o krieposti i pobijanju odštetnih presudah donešenih po vojnih oblastih putem administrativnim	"	1489
1837	Govor dra. Šrama Lavoslava o osnovi zakona o krieposti i pobijanju odštetnih presudah donešenih po vojnih oblastih putem administrativnim	"	1489
1838	Govor Kleina Vjekoslava o osnovi zakona o krieposti i pobijanju odštetnih presudah donešenih po vojnih oblastih putem administrativnim	"	1493
1839	Govor dra. Mazure Šime o osnovi zakona o krieposti i pobijanju odštetnih presudah donešenih po vojnih oblastih putem administrativnim	"	1495
1830	Govor Czernkovicha Nikole, izvjestitelja pravosudnoga odbora, o osnovi zakona o krieposti i pobijanju odštetnih presudah, donešenih po vojnih oblastih putem administrativnim	"	1496
1831	Glasovaljem primljena je osnova zakona o krieposti i pobijanju odštetnih presudah, donešenih po vojnih oblastih putem administrativnim — za temelj specijalne debate	"	1497
1832	Specijalna debata o gornjoj osnovi zakona	"	1497
1833	Govor dra. Hinkovića Hinka na §. 1. gornje osnove zakona . .	"	1497
1834	Govor Kleina Vjekoslava, upravitelja pravosudja, na §. 1. gornje osnove zakona	"	1497

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1835	Glasovanjem primljen §. 1. po predlogu odbora	XCVIII. od 8. veljače 1886.	1497
1836	Govor dra. Hinkovića Hinka na §. 2. iste osnove zakona	„	1497
1837	Govor Kleina Vjekoslava, uprav. pravosudnoga odjela, na §. 2. iste osnove zakona	„	1499
1838	Govor Czernkovicha Nikole izvjestitelja na §. 2. iste osnove zakona	„	1499
1839	Glasovanjem primljen je §. 2. po predlogu odbora	„	1500
1840	Govor dra. Hinkovića Hinka na §. 3. iste osnove zakona	„	1500
1841	Govor Kleina Vjekoslava, upravitelja pravosudnoga odjela, na §. 3. iste osnove zakona	„	1500
1842	Glasovanjem primljen je §. 3. po predlogu odbora	„	1501
1843	Izpravak i govor dra. Hinkovića Hinka na §. 4. iste osnove zakona	„	1501
1844	Govor Kleina Vjekoslava, upravitelja pravosudnoga odjela, na §. 4. iste osnove zakona	„	1501
1845	Glasovanjem primljen je §. 4. po predlogu odbora	„	1501
1846	Izpravak i govor dr. Hinkovića Hinka na §. 5. iste osnove zakona	„	1501
1847	Govor Kleina Vjekoslava, upravitelja pravosudnoga odjela, na §. 5. iste osnove zakena	„	1502
1848	Glasovanjem primljen je §. 5. po predlogu odbora	„	1502
1849	Izpravak i govor dra. Hinkovića Hinka na §. 6. iste osnove zakona	„	1502
1850	Govor dra. Posilovića Mije na §. 6. iste osnove zakona	„	1502
1851	Govor Czernkovicha Nikole izvjestitelja na §. 6. iste osnove zakona	„	1502
1852	Glasovanjem primljen je §. 6. po predlogu odbora	„	1503
1853	Izpravak i govor dra. Hinkovića Hinka na §. 7. iste osnove zakona	„	1503
1854	Izpravak i govor dra. Hinkovića Hinka na §. 8. iste osnove zakona	„	1503
1855	Zapisnik XCVIII. saborske sjednice od 8. veljače 1886. pročitan i ovjerovljen	XCIX. od 9. veljače 1886.	1504
	Podnesci:		
1856	Preuzv. g. ban priobćuje da je Nj. Veličanstvo kralj sankcioniralo sliedeće zakone, i to: 1. ob ustroju županije i uredjenju u županijah i kotarih, 2. o upravnih odborih u županijah, 3. osnovu zakona kojim se preinaćuje odnosno nadopunjuju njeke ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćinah		

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
	u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji. i napokon 4. osnova zakona o karnostnoj odgovornosti urednikah i službenikah namještenih kod županijah i kotarskih oblastih	XCIX. od 9. veljače 1886.	1507
1857	Kr. zem. vlada dostavlja molbu kr. financ ravnateljstva za dozvolu prodaje bivših erar. sgradah	"	1507
1858	Treće čitanje osnove zakona o krieposti i pobijanju odštetnih presudah donešenih po vojnih oblastih putem administrativnim . .	"	1507
1859	Dr. Frank Josip na osobnu primjetbu preuzv. g. bana glede gradjenja željeznice Vinkovce-Brčka	"	1507
1860	Izbor zastupnikah na zajednički ugar.-hrv. državni sabor	"	1508
1861	Dedović Gjuro izabran za člana u ugarsko-hrvatski sabor . . .	"	1508
1862	Pavić Armin izabran za člana u ugarsko-hrvatski sabor	"	1508
1863	Rašić Stanko izabran za člana u ugarsko-hrvatski sabor	"	1508
1864	Suvich Josip izabran za člana u ugarsko-hrvatski sabor	"	1508
1865	Thaller Filip izabran za člana u ugarsko-hrvatski sabor	"	1508
1866	Dr. Vuchetich Stjepan izabran za člana u ugarsko-hrvatski sabor	"	1508
1867	Preuzvišeni gosp. ban grof Khuen-Hédervåry odgovara na izjavu dra. Franka Josipa	"	1508
1868	Predsjednik odgadja saborske sjednice na neizvjestno vrieme . .	"	1508
1869	Zapisnik XCIX saboske sjednice od 9. veljače 1886. stante sessione sastavljen, pročitan i ovjerovljen	"	1509
1870	Predsjednik sabora otvara C. saborsku sjednicu na dan 20. studenoga 1886.	C. od 20. studenoga 1886.	1512
1871	Predsjednik sabora priobćuje smrt nar. zastupnikah Antuna grofa Khuena, Ferde grofa Pejačevića, Lavoslava Jaića i Nikole Čudića	"	1512
	Podnesci :		
1872	Preuzvišeni g. ban priobćuje zahvalu Nj. Veličanstva kralja na čestitku sabora podnešenu povodom previšnj. rodjendana . . .	"	1512
1873	Preuzv. g. ban priobćuje zahvalu Nj. Veličanstva kralja na čestitku sabora podnešenu povodom previšnjega imendana	"	1512
1874	Preuzv. g. ban priobćuje zahvalu Nj. Visosti nadvojvodkinje kraljevne Stefanije na čestitku sabora podnešenu povodom imendana	"	1512

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1875	Preuzv. g. ban priobćuje zahvalu Nj. Visosti nadvojvode prestolonasliednika Rudolfa na čestitku sabora podnešenu povodom imendana	C. od 20. studenoga 1885.	1512
1876	Preuzv. g. ban priobćuje da je Nj. Veličanstvo kralj uzeo na znanje izbor Hinka Franciscia za II. sab. podpredsjednika	"	1512
1877	Preuzv. g. ban priobćuje da je Nj. Veličanstvo imenovalo za velike župane i to: Marka Kasumovića za žup. ličku, Stjepana Kovačevića za žup. zagrebačku, Rad. Rubidu Zichy-a za žup. varaždinsku, Budu Budisavljevića za žup. belovarsku, Dragutina Gvozdanovića za žup. požežku, dra. Teodora grofa Pejačevića za županiju virovitičku, Ervina Čeha za žup. sriemsku i Gjuru Stipetića za žup. ogulinsku	"	1513
1878	Kr. zem. vlada odjel za unut. dostavlja osnovu zakona glede osiguranja svilogojstva u Hrvatskoj i Slavoniji	"	1513
1879	Kr. zem. vlada pravosudni odjel dostavlja osnovu zakona, kojim se preinačuje §. 8. zakona od 21. studenoga 1874. kojim se uredjuju činovnici razreda i beriva urednikah, namještenih kod sudovah u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji	"	1513
1880	Kr. zem. vlada odjel za pravosudje dostavlja osnovu zakona kojim se valjanost prev. patenta od 7. veljače 1858. kojim bi uveden bilježnički red od 21. svibnja 1855. proteže na cielo područje kralj. Hrvatske i Slavonije	"	1513
1881	Kr. zem. vlada odjel za pravosudje dostavlja osnovu zakona, kojom se ukidaju kr. sudbeni stolovi u Vukovaru, Vinkovcih i Zemunu tė ustrojava kr. sudb. stol u Mitrovici, ter preinaćuju neke zak. ustanove o nadležnosti kr. kot. sudova u Bakru i Mitrovici . .	"	1513
1882	Kr. zem. vlada odjel za bogoštovje dostavlja rač. zaključke zem. zakladah za god. 1884.	"	1513
1883	Kr. zem vlada odjel za unutarnje poslove dostavlja rač zaključke zem. zakladah za god. 1884.	"	1513
1884	Kr. zem. vlada odjel pravosudni dostavlja proglašenja radi zajed. zak. čl. XXVI. i XXVIII. od godine 1885. te II., III., IV., V., VIII., IX., X., XI., XII., XIII., XIV., XVI., XVII., XVIII., XIX., XX., XXIV., XXV., XXVI. i XXX. od godine 1886.	"	1513
1885	Kr. zem. vlada pravosudni odjel priobćuje, da je sudb stol u Belovaru obustavio kaznenu iztragu proti nar. zastup. Tudiću Stjepanu	"	1513
1886	Predsjedničtvo sabora podnosi račune o sab. troškovah za mjesec siečanj i veljaču 1886.	"	1513
1887	Boellein Drag. podnosi izb. zapisnik kojim je izabran za narodn. zastupnika za 62. izborni kotar Djakovo vanjsko	"	1513

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1888	Arsenić Pajo podnosi izb. zapisnik kojim je izabran za narodn. zastup. za 72. izb. kotar Ilok	C. od 20. studenoga 1886.	1513
1889	Kršnjavi Josip podnosi izb. zapisnik kojim je izabran za narodn. zastupn. za 60. izb. kot. Kutjevo	"	1513
1890	Dr. Spevec Franjo podnosi izborni zapisnik kojim je izabran za narodnog zastupnika za 53. izborni kotar Virovitica	"	1513
1891	Jäger Lavoslav podnosi izborni zapisnik, kojim je izabran za narodnog zastupnika za 58. izborni kotar Valpovo	"	1513
1892	Dr. Pejačević Teodor grof vel. župan virovitički podnosi bansku pozivnicu i moli da se ovjerovi	"	1513
1893	Kasumović Marko vel župan lički podnosi bansku pozivnicu i moli da se ovjerovi	"	1513
1894	Kovačević Stjepan vel. žup. zagrebački podnosi bansku pozivnicu i moli da se ovjerovi	"	1513
1895	Cseh Ervin, vel. žup. sriemski podnosi bansku pozivnicu i moli da se ovjerovi	"	1513
1896	Vukovar kr. kot. sud moli za dozvolu sudb. progonjenja nar. zast. Mikovića Teodora	"	1513
1897	Zagrebački kr. kot. sud moli za dozvolu sudb. progonjenja nar. zast. Zeca Miloša	"	1513
1898	Dr. Mazura Šime stavlja upit hoće li podnešeni po nar. zastupnicih predlozi doskora doći na dnevni red	"	1513
1899	Izbor dvojice članova u pravosudni odbor	"	1513
1900	Vukotinović Ljud. izabran za člana u pravosudni odbor	"	1514
1901	Rauch Gejza barun izabran za člana u pravosudni odbor	"	1514
1902	Interpelacija dra. Starčevića Ant. što će aust.-ug monarkija učiniti ako bi prisiljena bila maknuti vojsku iz Bosne i Hercegovine .	"	1514
1903	Preuzv. g. ban grof Khuen-Hedervary čini izjavu glede interpelacije dra. Starčevića Ant.	"	1515
1904	Interpelacija Pisačića Drag. glede izbora načelnika obćine Mače	"	1515
1905	Zapisnik C. saborske sjednice od 20. studenoga 1886. pročitan i ovjerovljen	CI. od 23. studenoga 1886.	1518
	Podnesci:		
1906	Kr. zem. vlada odjel za unut. poslove podnosi osnovu zakona o proračunu za g. 1887.	"	1520

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1907	Kr. zem. vlada bogoštovni odjel podnosi osnovu zakona ob ustroju vrhovnog nadzora srednjih i pučkih školah u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji	CI. od 23. studenoga 1886.	1521
1908	Kr. zem. vlada odjel za pravosudje podnosi osnovu zakona, kojom se preinačuju odnosno nadopunjuju neke zak. ustanove kaznenog zakona od 27. svibnja 1852.	„	1521
1909	Predsjedničtvo sabora podnosi račune o saborskih troškovih za vrieme od 1. ožujka do 19. studenoga 1886.	„	1521
1910	Pravosudni sab. odbor podnaša izvješće na osnovu zakona, kojom se ukidaju kr. sudb. stolovi u Vukovara, Vinkovcih i Zemunu, te ustrojava kr. sudb. stol u Mitrovici	„	1521
1911	Pravosudni sab. odbor podnosi izvješće na osnovu zakona, kojim se preinačuje §. 8. zakona od 21. studenoga 1874. kojim se uredjuju činovni razredi i beriva urednika, namještenih kod sudovah u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji	„	1521
1912	Pravosudni sab. odbor podnosi izvješće na osnovu zakona kojim se valjanost prev. patenta od 7. veljače 1858., kojim je uveden bilježnički red od 21. svibnja 1855. proteže na cielo područje kraljevinah Hrvatske i Slavonije	„	1521
1913	Sliepčević Konstantin podnosi vjerodajnicu kojom je izabran za nar. zastupnika za 10. izborni kotar Maja	„	1521
1914	Dr. Majcen Josip nar. zastupnik moli dopust	„	1521
1915	Zagrebački kr. sudb. stol prijavlja da je nar. zastupnik dr. Tuškan Grga dosudjenu mu kazan od 8 mjesecih nastupio	„	1521
1916	Zapisnik CI. saborske sjednice od 23. studenoga 1886. pročitan i ovjerovljen	CII. od 25. studenoga 1886.	1522
	Podnesci:		
1917	Verifikacijonalni sab. odbor podnosi izvješće o verifikaciji novoizabranih vel. županah i narodnih zastupnikah	„	1523
1918	Razprava o osnovi zakona, kojom se ukidaju kr. sudb. stolovi u Vukovaru, Vinkovcih i Zemunu ustrojava kralj. sudbeni stol u Mitrovici, ter preinačuju neke zakonske ustanove o nadležnossti kr. kot. sudova u Bakru i Mitrovici	„	1523
1919	Govor Czernkovicha Nikole izvjestitelja prav. odbora o gornjoj osnovi zakona glede sudovah	„	1524
1920	Govor dra. Mazure Šime o gornjoj osnovi zakona glede sudovah	„	1525
1921	Govor dra. Franka Josipa o gornjoj osnovi zakona glede sudovah	„	1528
1922	Govor dra Posilovića Mije o gornjoj osnovi zakona glede sudovah	„	1531

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1923	Interpelacija dra. Derenčina Marijana što je kot. predstojnik u Vinkovcih Bečić zabranio da se sa plakati oglasi kandidatura gosp. Lovretića	CII. od 25. studenoga 1886.	1532
1924	Preuzv. g. ban grof Khuen-Hédervàry čini primjetbu na gornju interpelaciju dra. Derenčina Marijana	"	1534
1925	Predsjednik sabora odgadja sab. sjednicu na 10 časovah radi smetanja dra. Derenčina Marijana	"	1534
1996	Govor Czernkovicha Nikole izvjestitelja prav. odbora o osnovi zakona o ukinuću njekih kr. sudb. stolovah	"	1534
1927	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Hédervàry-a o osnovi zakona o ukinuću njekih kr. sudb. stolovah	"	1535
1928	Glasovanjem primljena osnova zakona o ukinuću njekih kr. sudb. stolovah za podlogu specijalne debate	"	1537
1929	Govor dra. Mazure Šime na §. 1. gornje osnove zakona	"	1537
1930	Govor Kleina Vjekoslava upravitelja pravosudn. odjela na §. 1. gornje osnove zakona	"	1538
1931	Govor Czernkovicha Nikole izvjestitelja odbora na §. 1. gornje osnove zakona	"	1539
1932	Glasovanjem primljen je §. 1. po predlogu odbora	"	1539
1933	Izpravak dra. Starčevića Ante na §. 4. gornje osnove zakona	"	1540
1934	Govor dra. Derenčina Marijana o §. 4. gornje osnove zakona	"	1540
1935	Govor dra. Mazure Šime o §. 4. gornje osnove zakona	"	1540
1936	Govor Kleina Vjekoslava upravitelja prav. odjela o §. 4. gornje osnove zakona	"	1540
1937	Glasovanjem primljen je §. 4. po predlogu odbora	"	1540
1938	Izpravak dra. Posilovića Mije na §. 5. gornje osnove zakona	"	1540
1939	Govor dra. Posilovića Mije na §. 5. gornje osnove zakona	"	1541
1940	Govor Czernkovicha Nikole izvjestitelja o §. 5. gornje osnove zakona	"	1541
1941	Govor Kleina Vjekoslava upravitelja pravosudnoga odjela o §. 5. gornje osnove zakona	"	1541
1942	Glasovanjem primljen je §. 5. gornje osnova zasona	"	1541

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1943	Zapisnik CII. sabor. sjednice od 25. studenoga 1886. pročitan i ovjerovljen	CIII. od 26. studenoga 1886.	1542
	Podnesci:		
1944	Pravosudni saborski odbor podnosi izvješće o zak. osnovi, kojom se preinačuju odnosno nadopunjuju njeke ustanove kaznenoga zakona od 27. svibnja 1852.	„	1544
1945	Razprava o osnovi zakona, kojom se preinačuje §. 8. zakona od 20. studenoga 1874. kojim se uredjuje činovni razred i beriva urednikah namještenih kod sudovah u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji	„	1544
1946	Govor Czernkovicha Nikole izvjestitelja odbora o osnovi zakona kojim se uredjuju beriva urednikah kot. sudovah	„	1544
1947	Govor dra. Mazure Šime o istoj osnovi zakona	„	1544
1948	Govor Kleina Vekoslava upravitelja pravosudnoga odjela o istoj osnovi zakona	„	1545
1949	Govor Czernkovicha Nikole izvjestitelja odbora o istoj osnovi zakona	„	1546
1950	Glasovanjem primljena je osnova zakona u generalnoj i specijalnoj debati kojom se uredjuju berivah urednikah namještenih kod kot. sudovah	„	1546
1951	Razprava o osnovi zakona kojom se valjanost previšnjega patenta od 7. veljače 1878. kojom je uveden biljeznički red od 21. svibnja 1885. proteže na cielo područje kralj. Hrvatske i Slavonije	„	1547
1952	Govor Czernkovicha Nikole izvjestitelja odbora o istoj osnovi zakona	„	1547
1953	Glasovanjem primljena gornja osnova zakona u generalnoj i specijalnoj debati	„	1547
1954	Razprava o izvješću verifikacionalnoga odbora	„	1547
1955	Jellačić Gjuro grof verificiran za sab. člana	„	1547
1956	Erdödy Rudolf grof verificiran za sab. člana	„	1547
1957	Drašković Ivan grof verificiran za sab. člana	„	1547
1958	Drašković Pavao grof verificiran za sab. člana	„	1547
1959	Bombel Marko grof verificiran za sab. člana	„	1547
1960	Rubido-Zichy Radoslav vel. župan varaždinski verificiran za sab. člana	„	1547

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1961	Mažuranić Ivan verificiran za nar. zastupnika kot. Novi	CIII. od 26. studenoga 1886.	1547
1962	Dr. Derenčin Marijan verificiran za nar. zast. II. kot. grada Zagreb	"	1547
1963	Marković Andrija verificiran za nar. zastupnika kot. Sv. Križ . .	"	1547
1964	Ruvarac Hilarion verificiran za nar. zastupnika kot. Dobrinci . .	"	1547
1965	Cseh Ervin vel. žup. sriemski verificiran za sab. člana	"	1548
1966	Kovačević Stjepan vel. župan zagrebački verificiran za sab. člana	"	1548
1967	Kasumović Marko vel. župan lički verificiran za sab. člana . . .	"	1548
1968	Dr. Pejačević Teodor grof vel. župan virovitički verificiran za sab člana	"	1548
1969	Stipetić Gjuro vel. župan ogulinski verificiran za sab. člana . . .	"	1548
1970	Arsenić Pajo verificiran za nar. zastupnika kotara Ilok	"	1548
1971	Boellein Dragutin verificiran za nar. zast. kotara Djakovo vanjski	"	1548
1972	Kršnjavi Josip verificiran za nar. zastupnika kotara Našice . . .	"	1548
1973	Dr. Spevec Franjo verificiran za nar. zastupnika kotara Virovitica	"	1548
1974	Jäger Lovro verificiran za nar. zastupnika kotara Valpovo . . .	"	1548
1975	Sliepčević Konstantin verificiran za nar. zastupnika kotara Maja .	"	1548
1976	Zapisnik CIII. sab sjednice od 26. studenoga 1885. pročitan i ovjerovljen	CIV. od 27. studenoga 1886.	1549
1977	Treće čitanje osnove zakona, kojom se ukidaju kr. sudbeni stolovi u Vukovaru. Vinkovcih i Zemunu, ustrojava kralj. sudb. stol u Mitrovici, ter preinačuju neke zakonske ustanove o nadležnosti kr. kot. sudovah u Bakru i Mitrovici	"	1551
1978	Treće čitanje osnove zakona, kojim se preinačuje §. 8. zakona od 21. studenoga 1870., kojim se uredjuju činovni razredi i beriva urednika, namještenih kod sudovah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji	"	1551
1979	Treće čitanje osnove zakona, kojim se valjanost previšnjega patenta od 7. veljače 1858., kojim je uveden bilježnički red od 21. svibnja 1855. proteže na cielo područje kraljevinah Hrvatske i Slavonije	"	1552
1980	Izbori članovah za pojedine saborske odbore	"	1552
1981	Kršnjavi Josip izabran u odbor agrarni	"	1552
1982	Rubido-Zichy Radoslav izabran u odbor za unut. zem. upravu . .	"	1552

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
1983	Kovačević Stjepan izabran u odbor za obćinarstvo	CIV. od 27. studenoga 1885.	1552
1984	Boellein Dragutin izabran u odbor za razsudbu zem. računah . .	„	1552
1985	Arsenić Pajo izabran u odbor za narodno gospodarstvo	„	1552
1986	Barlović Stjepan izabran u odbor za narodno gospodarstvo . . .	„	1552
1987	Milić Nikola izabran u odbor za narodno gospodarstvo	„	1552
1988	Zorić Josip izabran u odbor za narodno gospodarstvo	„	1552
1989	Mihaljević Risto izabran u odbor za kraljevinski sud	„	1552
1990	Gjurković Gjuro izabran u kraljevinski odbor	„	1552
1991	Itlinger Lavoslav izabran u odbor za poslovnik	„	1552
1992	Kovačević Stjepan izabran u odbor za poslovnik	„	1552
1993	Marković Andrija izabran u odbor za poslovnik	„	1552
1994	Odgovor Stankovića Danila na interpelaciju Grlića Gjure radi prevelike pristojbe koje pobiraju lugari za uhićeno blago	„	1552
1995	Odgovor Stankovića Danila na interpelaciju Lončarevića Maxa radi ustrojenja gospodarske podružnice u Oriovcu	„	1552
1996	Odgovor Stankovića Danila na interpelaciju Pisačića Drag. glede izbora načelnika u obćini Mače	„	1553
1997	Interpelacija dr. Derenčina Marijana što se je kot. predstojnik u Vinkovcih Becić izjavio, da neće trpiti u svom kotaru kandidaturu opozicionalca	„	1554
1998	Interpelacija Pisačića Drag. u pogledu pobiranja vojno oprostne takse	„	1555
1999	Interpelacija Kulmera Miroslava grofa kojim su pravom kotar. predstojnici u Valpovom i Vinkovcih predsjedali kandidationalnim odborom	„	1556
2000	Interpelacija Barčića Erazma u pogledu odciepljenja obćinah Vrbovsko, Ravnagora, Stari Laz i Kom. Moravice od kot. oblasti i kot. suda u Ogulinu	„	1557
2001	Zapisnik CIV. saborske sjednice od 27. studenoga 1886. pročitan i ovjerovljen	CV. od 30. studenoga 1886.	1558
	Podnesci:		
2002	Kr. zem. vlada odjel za unut. poslove dostavlja: 1. računske zaključke o aut. budgetu za god. 1884., 2. zaključni račun o izvanrednih potrebštinah za g. 1884., 3. blagajnička bilanca, 4.		

*

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
	gospodarski izkaz o primitcih i izdatcih auton. budgeta od 1. siečnja do 31. prosinca 1884. 5. izkaz o gibivoj i negibivoj imovini zemaljskoj	CV. od 30. studenoga 1886.	1561
2003	Kr. zem. vlada odjel za bogoštovje i nastavu podnosi proračune zem. zakladah za god. 1887.	"	1561
2004	Bogoštovni sab. odbor podnosi izvješće o osnovi zak. ob ustroju vrhovnoga nadzora srednjih i pučkih školah u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji	"	1561
2005	Odbor za razsudbu zem. računah podnosi izvješće o računih saborskih troškovah za vrieme od 1. siečnja do 19. studenoga 1886.	"	1561
2006	Guteša Ilija moli izhoditi da mu se dozvoli prelaz u Bosnu i Hercegovinu	"	1561
2007	Kutuzor Dositija, vjeroučitelj u Belovaru, moli povišenje plaće . .	"	1561
2008	Jellačić Antonija baronica moli za dopitanje stalne godišnje podpore	"	1561
2009	Razprava o osnovi zakona, kojim se preinačuju odnosno nadopunjuju neke ustanove kaznenoga zakona od 27. svibnja 1852.	"	1561
2010	Govor Czernkovicha Nikole, izvjestitelja odbora, o osnovi zakona, kojim se nadopunjuju neke ustanove kaznenoga zakona od g. 1882.	"	1563
2011	Govor dr. Derenčina Marijana o istoj osnovi zakona	"	1564
2012	Govor dra. Franka Josipa o istoj osnovi zakona	"	1566
2013	Govor Czernkovicha Nikole izvjestitelja odbora o istoj osnovi zakona	"	1569
2014	Govor Kleina Vjekoslava upravitelja pravosudnoga odiela o istoj osnovi zakona	"	1570
2015	Glasovanjem primljena je osnova zakona kojom se nadopunjuju njeke ustanove kaznenoga zakona od god. 1852., za podlogu specijalne debate	"	1571
2016	Izpravak i govor dra. Franka Josipa na §. 176. iste osnove zakona	"	1572
2017	Govor Kleina Vjekoslava upravitelja pravosudnoga odjela na §. 176. iste osnove zakona	"	1572
2018	Govor Czernkovicha Nikole izvjestitelja odbora na §. 176. iste osnove zakona	"	1572
2019	Glasovanjem primljen §. 176. sa izpravkom dra. Franka Josipa .	"	1572

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2020	Govor Josipovicha Stjepana na §. 463. iste osnove zakona . . .	CV. od 30. studenoga 1886.	1573
2021	Govor Kleina Vjekoslava upravitelja pravosud. odjela na §. 463. iste osnove zakona	„	1573
2022	Govor Kamenara Gjure na §. 463. iste osnove zakona	„	1573
2023	Govor dra. Franka Josipa na §. 463. iste osnove zakona	„	1574
2024	Glasovanjem primljen je §. 463. po predlogu odbora	„	1574
2025	Zapisnik CV. saborske sjednice od 30. studenoga 1886. pročitan i ovjerovljen	CVI. od 4. prosinca 1886.	1575
	Podnesci:		
2026	Proračunski odbor podnosi izvješće na osnovu zakona o proračunu za god. 1887.	„	1577
2027	Kr. kot. sud u Ivancu moli za dozvolu sudb. progonjenja nar. zastupnika Tompića Stjepana	„	1578
2028	Treće čitanje osnove zakona kojom se preinačuju odnosno nadopunjuju njeke ustanove kaznenoga zakona od 27. svibnja 1852.	„	1578
2029	Razprava o računih saborskih troškovih za vrieme od 1. ožujka do 22. studenoga 1886, ...	„	1579
2030	Glasovanjem odobreni saborski računi	„	1579
2031	Razprava o osnovi zakona ob ustroju vrhovnoga nadzora srednjih i pučkih školah u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji	„	1580
2032	Govor Pavića Armina izvjestitelja o istoj osnovi zakona	„	1580
2033	Govor Smičiklasa Tade o istoj osnovi zakona	„	1582
2034	Govor dra. Markovića Franje o istoj osnovi zakona	„	1582
2035	Govor dra. Spevca Stjepana predstojnika odjela za bogoštovje i nastavu o istoj osnovi zakona	„	1583
2036	Glasovanjem primljena osnova zakona ob ustroju vrhovnoga nadzora srednjih i pučkih školah u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji za podlogu specijalne debate	„	1583
2037	Izpravak i govor dra. Markovića Franje na §. 2. iste osnove zakona	„	1584
2038	Govor Pavića Armina izvjest. odbora na izpravak dra. Markovića Franje na §. 2. iste osnove zakona	„	1584
2039	Govor dra. Spevca Stjepana predstojnika bogošt. odjela na izpravak dra. Markovića Franje o §. 2. iste osnove zakona	„	1584

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2041	Glasovanjem primljen je §. 2. po predlogu odbora	CVI. od 4. prosinca 1886.	1584
2042	Odgovor Stankovića Danila, predstojnika za unutarnje poslove, na interpelaciju Rukavine Gjure bar. radi po poreznomu uredu u Krapini učinitih mu nepravdah	„	1585
2043	Odgovor Stankovića Danila, predstojnika odjela za unut. poslove, na interpelaciju dra. Hinkovića Hinka radi neobavljenog izbora polovice grad. zastupnikah u Ivaniću	„	1586
2044	Zapisnik CVI. saborske sjednice od 4. prosinca 1886. pročitan i ovjerovljen	CVII. od 7. prosinca 1886.	1587
2045	Treće čitanje osnove zakona ob ustroju vrhovnoga nadzora srednjih i pučkih školah u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji	„	1589
2046	Razprava o osnovi zakona o proračunu za god. 1887.	„	1590
2047	Protupredlog dra. Derenčina Marijana i drug. da se odgodi razprava o proračunu dok vlada neoznači svoje stanovište koje zauzimlje u shvaćanju i tumačenju temeljnoga nagodbenoga zakona	„	1593
2048	Govor Miškatovića Josipa izvjestitelja pror. odbora o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana .	„	1593
2049	Govor dra. Derenčina Marijana o osnovi zakona o proračunu i o svom protupredlogu	„	1595
2050	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana . . .	„	1599
2051	Govor Zorića Josipa o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana	„	1601
2052	Zapisnik CVII. saborske sjednice od 7. prosinca 1886. pročitan i ovjerovljen	CVIII. od 9. prosinca 1886.	1607
	Podnesci:		
2053	Kr. zem. vlada odjel za unutarnje poslove dostavlja molbu kr. financijalnoga ravnateljstva za dozvolu prodaje razpoloživih erarskih nekretninah	„	1608
2054	Nastavak generalne debate o osnovi zakona o proračunu za god. 1887. i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug. . . .	„	1608
2055	Govor Gjurkovića Gjure o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana	„	1608
2056	Govor Barčića Erazma o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	„	1610

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2057	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváryа o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	CVIII. od 9. prosinca 1886.	1614
2058	Interpelacija Folnegovića Franje što je c. i kr. bečko ministarstvo zabranilo novčanim zavodom izdavati zajmove u Hrvatsku i Slavoniju na hipotekarnu sjegurnost	„	1616
2059	Nastavak generalne debate o osnovi zakona o proračunu za god. 1887. i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug. . .	„	1617
2060	Govor Berute Josipa o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	„	1617
2061	Govor dra. Posilovića Mije o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	„	1624
2062	Zapisnik CVIII. saborske sjednice od 9. prosinca 1886. pročitan i ovjerovljen	CIX. od 10. prosinca 1886.	1627
2063	Nastavak generalne debate o osnovi zakona o proračunu za god. 1887. i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug. . .	„	1627
2064	Govor dra. Spevca Franje o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marija i drug.	„	1627
2065	Govor Draškovića Ivana grofa o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	„	1630
2066	Govor Kovačevića Stepana o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	„	1631
2067	Govor dra. Mazure Šime o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	„	1633
2068	Govor Czernkovicha Nikole o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	„	1638
2069	Govor grofa Kulmera Miroslava o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	„	1640
2070	Govor Pavlekovića Otona o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	„	1641
2071	Govor Gržanića Josipa o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenćina Marijana i drug.	„	1643
2072	Zapisnik CIX. saborske sjednice od 10. prosinca 1886. pročitan i ovjerovljen	CX. od 11. prosinca 1886.	1647
2073	Nastavak generalne debate o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	„	1647
2074	Govor Pavića Armina o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	„	1647

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2075	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	CX. od 11. prosinca 1886.	1651
2076	Govor dra. Markovića Franje o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	"	1654
2077	Govor Gašparića Franje biskupa o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra Derenčina Marijana i drug.	"	1656
2078	Interpelacija Arsenića Paje glede širenja trsne bolesti filoksere i glede razdielivanja amerikanske loze	"	1658
2079	Odgovor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a na interpelacija Arsenića Paje glede filoksere	"	1658
2080	Interpelacija Gjurgjevića Vase o stvari uzakonjenja srbsko-crkvene narodne autonomije	"	1659
2081	Odgovor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a na interpelaciju Gjurgjevića Vase glede srbsko-crkvene narodne autonomije	"	1659
2082	Interpelacija Rašića Stanka da se kod kot. sudovah i kot. oblastih prirede čekaonice za puk dolazeći k oblastim	"	1660
2083	Interpelacija Pisačića Dragutina glede neriešenog utoka obćine Sv. Križ podnešenog god. 1884. u predmetu kupljene kuće za školske svrhe	"	1660
2084	Predlog Milekića Ćirila i drug. da se generalna debata o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug. — svrši	"	1660
2085	Interpelacija dra. Posilovića Mije što je kr. povjerenik za mitropolitski sinod u Karlovcih kr. odpisom izdanim u magjarskom jeziku, otvorio isti sinod	"	1661
2086	Interpelacija Berute Josipa glede po župnim patronom vršiti se imajuće dužnosti u pravu župnikovu	"	1662
2087	Predsjednik odgadja saborsku sjednicu za 5 sati poslje podne . .	"	1664
2088	Nastavak CX. saborske sjednice od 11. prosinca 1886. u 5 sati poslje podne	"	1665
2089	Govor Folnegovića Franje o osnovi zakona o proračunu za god. 1887. i o predlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	"	1665
2090	Govor Popovića Stevana o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	"	1667
2091	Govor Kamenara Gjure o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	"	1671

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2091	Zapisnik CX. saborske sjednice od 11. prosinca 1886. pročitan i ovjerovljen	CXI. od 13. prosinca 1886.	1676
	Podnesci:		
2092	Imunitetni sab. odbor podnosi svoje izvješće radi izdanja njekih nar. zastupnikah za sudb. progonjenje	„	1678
2093	Khuen Antun grof podnosi izborni zapisnik po kojem je izabran za narod zastupnika za 28. izb. kotar Vinkovci	„	1678
2094	Mažuranić Ivan na osobnu primjetbu Josipovicha Stjepana glede podignuća dispositionsfonda i glede njekih objedenjah	„	1678
2095	Nastavak generalne debate o osnovi zakona o proračunu za god. 1887. i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug. . .	„	1680
2096	Govor dra. Derenčina Marijana o osnovi zakona o proračunu i o svom protupredlogu	„	1680
2097	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug	„	1685
2098	Govor dra. Spevca Stjepana, predstojnika bogoštovnoga odjela, o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug.	„	1687
2099	Govor Miškatovića Josipa izvjestitelja o osnovi zakona o proračunu i o protupredlogu dra. Derenčina Marijana i drug. . . .	„	1690
2100	Glasovanjem prihvaćena osnova zakona o proračunu za god. 1887. za podlogu specijalne debate te odbačen protupredlog dra. Derenčina Marijana i drug.	„	1695
2101	Izpravak i govor Pisačića Dragutina na poglavje drugo „Ban“ .	„	1695
2102	Govor dra. Mazure Šime na poglavje drugo „Ban“	„	1696
2103	Govor Gržanića Josipa na poglavje drugo „Ban“	„	1696
2104	Govor Popovića Stevana na poglavje drugo „Ban“	„	1696
2105	Govor Folnegovića Franje na poglavje drugo „Ban“	„	1697
2106	Govor dra. Spevca Stjepana na poglavje drugo „Ban“	„	1697
2107	Govor grofa Draškovića Josipa na poglavje drugo „Ban“	„	1698
2108	Glasovanjem primljeno poglavje drugo „Ban“ po predlogu odbora	„	1698

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2109	Zapisnik CXI. saborske sjednice od 13. prosinca 1886. pročitan i ovjerovljen	CXII. od 14. prosinca 1886.	1699
	Podnesci:		
2110	Janković Lav grof podnosi bansku pozivnicu u svrhu verificiranja	„	1700
2111	Plemenčić Roza udova moli podporu	„	1700
2112	Upit Kamenara Gjure na predsjednika sabora radi netočnog brzopisnog bilježenja njegovog govora	„	1700
2113	Nastavak specijalne debate o osnovi zakona o proračunu za god. 1887. i to poglavje III. „Središnja uprava“	„	1700
2114	Govor Kamenara Gjure na poglavje III. „Središnja uprava“ . . .	„	1700
2115	Izpravak i govor Pisačića Dragutina na naslov 5. „Zemaljski arkiv“	„	1701
2116	Govor preuzv. gosp. bana grofa Khuen-Hédervárya na naslov 5. „Zemaljski arkiv“	„	1702
2117	Govor dra. Mazure Šime na naslov 6. „Zemaljska blagajna“ . .	„	1702
2118	Govor Zorića Josipa na naslov 7. „Županijske i kotarske oblasti“	„	1702
2119	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Hédervárya na naslov 7. „Žup. i kot. oblasti“	„	1704
2120	Izpravak i govor Pisačića Dragutina na naslov 11. „Cesto- i vodogradjevine“	„	1705
2121	Govor Ittlingera Lavoslava na naslov 11. „Cesto- i vodogradjevine“	„	1705
2122	Govor Zorića Josipa na naslov 11. „Cesto- i vodogradjevine“ . .	„	1705
2123	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Hédervárya na naslov 11. „Cesto- i vodogradjevine“	„	1706
2124	Govor dra. Mazure Šime na naslov 11. „Cesto- i vodogradjevine“	„	1707
2125	Govor Sladovića Ferde na naslov 11. „Cesto- i vodogradjevine“	„	1707
2126	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Hédervárya na naslov 11. „Cesto- i vodogradjevine“	„	1708
2127	Izpravak i govor Pisačića Dragutina na naslov 12. „Prinos nar. gosp. svrham“	„	1709
2128	Govor Radića Ivana na naslov 12. „Prinos nar. gosp. svrham“ .	„	1709
2129	Govor Gjurkovića Gjure na naslov 12. „Prinos nar. gosp. svrham“	„	1710
2130	Govor Kuševića Svetozara na naslov 12. „Prinos nar. gosp. svrham“	„	1711

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2140	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Hédervárya na naslov 12. „Prinos nar. gosp. svrham“	CXII. od 14. prosinca 1886.	1711
2141	Govor Gjurkovića Gjure na poglavje IV. naslov 1. „Središnja uprava“	„	1712
2142	Govor dra. Spevca Stjepana odjelnog predstojnika na naslov 1. „Središnja uprava“	„	1712
2143	Izpravak i govor Sladovića Ferde na naslov 2. „Zem. prinos u bogoštovne svrhe“	„	1713
2144	Govor Pisačića Dragutina na naslov 2. „Zemalj. prinos u bogoštovne svrhe“	„	1713
2145	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Hédervára-a na naslov 2. „Zem. prinos u bogoštovne svrhe“	„	1714
2146	Govor Pisačića Dragutina na naslov 6. „Pučke i gradjanske škole“	„	1716
2147	Govor dr. Spevca Stjepana odjelnog predstojn. na naslov 6. „Pučke i gradjanske škole“	„	1716
2148	Zapisnik CXII. saborske sjednice od 14. prosinca 1886. pročitan i ovjerovljen	CXIII od 16. prosinca 1886.	1719
	Podnesci:		
2149	Proračunski odbor podnosi izvješće o proračunu zem zakladah za god. 1887.	„	1721
2150	Proračunski odbor podnosi izvješće o zamolbi kr. financ. ravnateljstva o dozvoli prodaje erarskih nekretninah	„	1721
2151	Odbor za promicanje nar. gospodarstva podnosi izvješće o osnovi zakona glede osjeguranja svilogojstva u Hrvatskoj i Slavoniji .	„	1721
2152	Predlog dra. Mazure Šime i drug. da kr. zem. vlada podnese osnovu zakona koja će štampi zajamčiti nuždnu slobodu . . .	„	1721
2153	Predlog dra. Mazure Šime i drug. da sabor osudjuje čin eksekutivne vlasti, koji bi priečili nezavisnost sudacah	„	1722
2154	Predlog Smičiklasa Tade i drug. da se izabere sab. povjerenstvo da izpita stanje zemaljskog arkiva	„	1722
2155	Josipovich Stjepan na osobnu primjetbu Mažuranića Ivana glede podignutog dispositionsfonda	„	1722
2156	Nastavak specijalne debate o osnovi zakona o proračunu za godinu 1887.	„	1722
2157	Razprava o predlogu dra. Mazure Šime i drug. o podnešenju osnove zakona koja će zajamčiti nuždnu slobodu	„	1724

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2158	Govor dra. Mazure Šime o svom predlogu	CXIII. od 16. prosinca 1886.	1724
2159	Govor Miškatovića Josipa o predlogu dra. Mazure Šime i drug. .	"	1725
2160	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a o predlogu dra. Mazure Šime i drug.	"	1726
2161	Govor dra. Mazure Šime o svom predlogu	"	1728
2162	Glasovanjem zabačen predlog dra. Mazure Šime i drug. da se podnese osnova zakona koja će zajamčiti slobodu štampe . . .	"	1729
2163	Razprava o predlogu dra. Mazure Šime i drug. da sabor osudjuje čin eksekutivne oblasti, koji bi priobćili nezavisnost sudacah .	"	1729
2164	Govor dra. Mazure Šime o svom predlogu	"	1729
2165	Govor Kleina Vjekoslava upravitelja pravosudnoga odjela o predlogu dra. Mazure Šime i drug.	"	1729
2166	Govor dra. Mazure Šime o svom predlogu	"	1730
2167	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a o predlogu dra. Mazure Šime i drug.	"	1730
2168	Glasovanjem odklonjen predlog dra. Mazure Šime i drug. da sabor osudjuje čin eksekutivne oblasti, koja bi priečila nezavisnost sudacah	"	1731
2169	Interpelacija Folnegovića Franje što kr. zem. vlada sporo riešava podneske pogl. grada Zagreba odnoseće se na javnu upravu gradske obćine	"	1731
2170	Odgovor dra. Spevca Stjepana na interpelaciju Folnegovića Franje na koliko se odnosi na škole	"	1734
2171	Interpelacija Radića Ivana glede konačnog obračuna obćinah sa kr. poreznimi uredi o utjerivanju državnoga poreza	"	1735
2172	Interpelacija dra. Pilepića Franje što se na kr. nautičkoj školi u Bakru u hrvatskom jeziku predavanja nedrže	"	1737
2173	Interpelacija Radića Ivana radi diobe zadruge Sajko	"	1738
2174	Interpelacije Berute Josipa i to: 1. radi dogodivših se kod izbora grad. zastupnikah u Koprivnici nezakonitostih; 2. glede odmjerene novčane globe žiteljstvu mjestne obćine Peteranec radi počinite štete u svom šibiku; 3. što je načelnik obćine Peteranec Tomo Petreković osudjen na platež naknade štete od 182 for.; i 4. što se je zapriečilo od strane kr. podžupanije koprivničke svečano odkriće spomenika Ferde Rusana	"	1739
2175	Interpelacija grofa Kulmera Miroslava proti kr. drž. odvjetničtva radi ograničenja slobode štampe	"	1740

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2176	Predsjednik sabora odgadja CXIII. sab. sjednicu za poslje podne u 5 sati	CXIII. od 16. prosinca 1886.	1741
2177	Nastavak CXIII. saborske sjednice od 16. prosinca 1886. u 5 sati poslje podne	„	1742
2178	Razprava o predlogu Smičiklasa Tade i drug. u pogledu izaslanja sab. povjerenstva za izpitanje stanje zem. arkiva	„	1742
2179	Govor Smičiklasa Tade o svom predlogu	„	1742
2180	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a o predlogu Smičiklasa Tade i drug.	„	1743
2181	Govor Miškatovića Josipa izvjestitelja pročun. odbora o predlogu Smičiklasa Tade i drug.	„	1744
2182	Govor dra. Mazure Šime o predlogu Smičiklasa Tade i drug. . .	„	1744
2183	Govor Kuševića Svetozara o predlogu Smičiklasa Tade i drug. .	„	1745
2184	Govor Kamenara Gjure o predlogu Smičiklasa Tade i drug. . .	„	1745
2185	Govor Miškatovića Josipa izvjestitelja prorač. odbora o predlogu Smičiklasa Tade i drug.	„	1746
2186	Govor Smičiklasa Tade o svom predlogu	„	1747
2187	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Hédervary-a o predlogu Smičiklasa Tade i drug.	„	1748
2188	Govor Miškatovića Josipa izvjestitelja prorač. odbora o predlogu Smičiklasa Tade i drug.	„	1749
2189	Glasovanjem odklonjen predlog Smičiklasa Tade i drug. za izaslanje sab. povjerenstva za izpitanje zem. arkiva	„	1750
2190	Zapisnik CXIII. sabor. sjednice od 16. prosinca 1886. pročitan i ovjerovljen	CXIV. od 17. prosinca 1886.	1751
	Podnesci:		
2191	Kr. zem. vlada dostavlja molbu kr. financ. ravnateljstva za dozvolu prodaje t. zv. vrtovah u Belovaru	„	1747
2192	Verifikacionalni odbor podnosi svoje izvješće	„	1747
2193	Zastupstvo općine Jamnica moli sagradjenje ceste vodeće od Jamnice do Šida	„	1747
2194	Treće čitanje osnove zakona o proračunu za potrebštine nutarnje samouprave kr. Hrvatske i Slavonije za godinu 1887.	„	1747

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2195	Razprava o osnovi zakona glede osiguranja svilogojstva u Hrvatskoj i Slavoniji	CXIV. od 17. prosinca 1886.	1748
2196	Govor Kritovca Vase izvjestitelja odbora o istoj osnovi	"	1749
2197	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a o istoj osnovi zakona	"	1749
2198	Govor Folnegovića Franje o istoj osnovi zakona	"	1750
2199	Govor Kamenara Gjure o istoj osnovi zakona	"	1751
2200	Glasovanjem primljena je osnova zakona glede osiguranja svilogojstva za Hrvatsku i Slavoniju, za podlogu specijalne debate .	"	1752
2201	Izpravak i govor Sladovića Ferde na §. 2. zakona o svilogojstvu	"	1752
2202	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a na §. 2. zakona o svilogojstvu	"	1752
2203	Govor dra. Mazure Šime na §. 2. zakona o svilogojstvu	"	1752
2204	Govor Kritovca Vase izvjestitelja na §. 2. zakona o svilogojstvu .	"	1753
2205	Razprava o osnovi zakona o povišenju plaće sveučilištnomu knjižničaru	"	1753
2206	Govor Popovića Stevana o istoj osnovi zakona	"	1753
2207	Govor dra. Spevca Stevana odjelnog predstojnika o istoj osnovi zakona	"	1754
2208	Glasovanjem primljena osnova zakona o povišenju plaće sveučilištnomu knjižničaru za podlogu specijalne debate	"	1755
2209	Izpravak kr. zem. vlade na §. 1. iste osnove zakona	"	1755
2210	Govor dra. Spevca Stjepana odjelnog predstojnika na §. 1. iste osnove zakona	"	1755
2211	Glasovanjem primljen je izpravak kr. zemalj. vlade na §. 1. iste osnove zakona	"	1755
2212	Razprava o izvješću imunitetnoga odbora svrgava se sa dnevnoga reda	"	1756
2213	Kamenar Gjuro stavlja pitanje na predsjednika radi izbora odbora, koji bi imao pregledavati zajedničke zakonske članke prije proglašenja	"	1756
2214	Proglašenje zajedničkih zakonskih članakah i to: II., III., IV. V. VIII., IX., X., XI., XII., XIII., XIV., XVI., XVII., XVIII., XIX., XX., XXIV., XXV., XXVI., XXX. od godine 1886., te XXVI., XXVIII., XXXI. XXXII. od god. 1885. i 1886.	"	1757

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2215	Zapisnik CXIV. saborske sjednice od 17. prosinca 1886. pročitan i ovjerovljen	CXV. od 18. prosinca 1887.	1758
	Podnesci:		
2216	Preuzv. gosp. ban javl,a, da je Njeg. Veličanstvo podielilo previšnju Svoju sankciju sliedećim osnovam zakona i to: 1. kojim se preinačuje §. 8. zakona od 21. studenoga 1874., kojim se uredjuju činovni razredi i beriva urednikah namještenih kod sudovah u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji; 2. osnovi zakona, kojom se ukidaju kr. sudbeni stolovi u Vukovaru, Vinkovcih i Zemunu, ustrojava kr. sudbeni stol u Mitrovici, ter preinačuju neke zakonske ustanove o nadležnosti kr. kotarskih sudovah u Bakru i Mitrovici; 3. kojim se valjanost previšnjega patenta od 7. veljače 1858., kojim je uveden bilježnički red od 21. svibnja 1855. proteže na cielo područje kraljevinah Hrvatske i Slavonije	„	1762
2217	Josipović Stjepan na osobnu primjetbu Mažuranića Ivana glede podignutog dispositions fonda	„	1762
2218	Mažuranić Ivan na osobnu primjetbu Josipovića Stjepana glede podignutog dispositions fonda	„	1762
2219	Treće čitanje osnove zakona glede osiguranja svilogojstva u Hrvatskoj i Slavoniji	„	1762
2220	Treće čitanje osnove zakona, kojim se provisuje plaća knjižničaru sveučilišta Franje Josipa I.	„	1763
2221	Interpelacija Gržanića Josipa radi nekoretnog postupanja kr. zem. vlade proti dru. Starčeviću Davidu	„	1763
2222	Odgovor preuzv. g. bana grofa Khuen-Hédervàry-a na interpelaciju Gržanića Josipa glede progona dra. Starčevića Davida . .	„	1766
2223	Interpelacija Zorića Josipa radi izaslanja enketnog povjerenstva za uredjenje socijalnih zadružnih odnošajah seljačtva	„	1867
2224	Interpelacija Radića Ivana glede izmjene imena njekih željezničkih postajah na zagorskoj željeznici	„	1768
2225	Izbor zastupnikah za zajednički hrv.-ug. drž. sabor	„	1768
2226	Pauković Vaso izabran za zastupnika na zajed. ug.-hrv. drž. sabor	„	1768
2227	Miković Teodor izabran za zastupnika na zajednički ug.-hrv. drž. sabor	„	1768
2228	Marković Andrija izabran za zastupnika na zajedn. ug.-hrv. drž. sabor	„	1769
2229	Boellein Dragutin izabran za zastupnika na zajed. ug.-hrv. držav."sabor	„	1769

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2230	Predsjednik sabora odgadja saborske sjednice do 15. veljače 1887	CXV. od 18. prosinca 1886.	1769
2231	Zapisnik CXV. saborske sjednice od 18. prosinca 1886. stante sessione sastavljen. pročitan i ovjerovljen	„	1769
2232	Predsjednik sabora otvara CXVI. saborsku sjednicu na dan 15. veljače 1887.	CXVI. od 15. veljaće 1887.	1772
	Podnesci:		
2233	Preuzviš g ban grof Khuen-Héderváry priobćuje zahvalu Nj. Veličanstvah kralja i kraljice, te prestolonasljednikah Rudolfa i Stefanije na čestitku sabora podnešenu povodom nove godine	„	1772
2234	Preuzv. g. ban grof Khuen-Héderváry priobćuje, da je Njeg. Veličanstvo kralj podielilo previš. Svoju sankciju i to: 1. osnovi zakona o proračunu za god. 1887.; 2. osnovi zakona. kojom se preinaćuju odnosno nadopunjuju neke ustanove kaz. zakona od 27. svibnja 1850.	„	1772
2235	Belovarska kr. žup. oblast moli za dozvolu, da se županijske skupštine mogu izmjenice držati u Belovaru i Križevcih	„	1772
2236	Kr. kot. sud u Karlovcu moli za dozvolu sudb. progonjenja nar. zastupnika Stanka Rašića	„	1772
2237	Kr. sudb stol u Belovaru moli za dozvolu sud. progonjenja nar. zastup. Tudića Stjepana	„	1772
2238	Kr. sudb. stol u Zagrebu moli za dozvolu sudb. progonjenja nar. zastupnika dra. Starčevića Davida	„	1772
2239	Razprava o proračunu zem. zakladah za god. 1887.	„	1772
2240	Glasovanjem primljeni proračun zem. zakladah za god. 1887. . .	„	1774
2241	Razprava o dozvoli. da kralj. financijalno ravnateljstvo može prodati neke državne nekretnine	„	1774
2242	Govor dra. Šime Mazure o dozvoli prodaje drž nekretninah . .	„	1774
2243	Govor Stankovića Danila o dozvoli prodaje drž. nekretninah . .	„	1775
2244	Govor Folnegovića Franje o dozvoli prodaje drž. nekretninah . .	„	1775
2245	Govor Popovića Stevana, izvj. odbora o dozvoli prodaje drž. nekretninah	„	1776
2246	Zapisnik CXVI. saborske sjednice od 15. veljače 1887. pročitan i ovjerovljen	CXVII. od 25. veljače 1887.	1777
	Podnesci:		
2247	Francisci Hinko, sabor. podpredsjednik javlja. da bolesti radi nemože sudjelovati kod sab. sjednicah	„	1779

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2248	Živković Maksim podnosi zapisnik, po kojem je izabran za nar. zastupnika u kot. st. Pazua	CXVII. od 26. veljače 1887.	1779
2249	Razprava o izvješću imunitetnoga odbora za dozvolu izdanja na sudbeno progonjenje sliedećih nar. zastupnikah i to: dra. Derenčina Marijana, Obada Ivana, Gržanića Josipa, dra. Starčevića Davida, Mikovića Teodora, Rašića Stanka, Zeca Miloša i Tompića Franju	"	1780
2250	Izpravak Gržanića Josipa na predlog imunitetnoga odbora radi dozvole sudb. progona nar. zastupnikah	"	1780
2251	Govor Zorića Josipa o sudbenom progonjenju nar. zastupnikah .	"	1780
2252	Govor dra. Mazure Šime o sudbenom progonjenju narodnih zastupnikah	"	1780
2253	Govor Medakovića Bogdana o sudbenom progonjenju narodn. zastupnikah	"	1780
2254	Glasovanjem primljen je predlog imunitetnoga odbora	"	1781
2255	Razprava o III. izvješću peticionalnoga odbora	"	1781
2256	Molba tamničarah za povišenje plaće, odstupljena je kr. zemalj. vladi	"	1781
2257	Molba žiteljah iz Šida, da se imenuje za Šid obć. liečnik, odstupljena je kr. zem. vladi	"	1781
2258	Pritužba Pavličeka Luke proti austr. ugar. konzulatu u Saloniku radi progona odstupljena je kr. zem. vladi	"	1781
2259	Molba odbora za podignuće Kačićeva spomenika za dopitanje podpore, odstupljena je kr. zem. vladi	"	1781
2260	Molba Češkovića Ivana i drug. iz Preloščice za oprost kazne za počinite šumske štete, odstupljena je kr. zem. vladi	"	1781
2261	Molba Tormana Šimuna i drug. iz Gušća za oprost kazne za počinite šumske štete, odstupljena kr. zem. vladi	"	1781
2262	Molba općinarah obćine Županje da se kot. sud iz Bošnjakah u Županje prenese	"	1781
2263	Molba žiteljstva ličkog okružja za uredjenje podavanja drva župnikom	"	1781
2264	Molba Zapletal Auguste za podporu iz sirotinske zaklade	"	1782
2265	Molba Čačić Betike za podporu iz sirotinske zaklade	"	1782
2266	Molba uprave manastira Gomirje za dopitanja sesionalne odštete za siromašne parohije	"	1782

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2267	Molba izbornikah I. kotara grada Zagreba radi odredjenja izbora, stavlja se medju spise, pošto je izbor jur proveden	CXVII. od 26. veljače 1887.	1782
2268	Pritužba Mraka Matije proti nar. zast. Tudiću Stjepanu	„	1782
2269	Molba žiteljah obć. Korenica za izgradjenje ceste od Udbine do na vrh Gorice	„	1782
2270	Molba žiteljah obć. Virje u predmetu izbora obć. zastupstva . .	„	1782
2271	Molba Kralja Franje podvornika zem. arkiva za podporu	„	1782
2272	Molba Živković Marije za dopitanje podpore	„	1782
2273	Razprava o izvješću pravosudnoga odbora o predlogu dra. Mazure Šime i drug. glede obustavljenoga izbora nar. zastupnika u I. izb. kotaru grada Zagreba	„	1782
2274	Dr. Mazura Šime povlaćuje natrag svoj predlog glede obustavljenog izbora narodnog zastupnika za I. izb. kot. grada Zagreba .	„	1783
2275	Interpelacija Pisačića Dragutina glede izplate odštete žiteljem zagorskim za oduzeto im zemljište za zagorsku željeznicu . . .	„	1784
2276	Interpelacija Pisačića Dragutina u predmetu upravljanja sa unišlom vojno-oprostnom taksom	„	1785
2277	Zapisnik CXVII. sabor. sjednice od 26. veljače 1887. pročitan i ovjerovljen	CXVIII. od 5. ožujka 1887.	1787
	Podnesci:		
2278	Preuzv. gosp. ban grof Khuen-Hédervár̀y podnosi osnovu zakona, kojim se zak. perioda sabora kralj. Hrvatske i Slavonije ustanovljuje na pet godinah	„	1789
2279	Preuzv. gosp. ban grof Khuen-Hédervár̀y podnosi osnovu zakona kojim se produljuje valjanost zakona od 4. kolovoza 1884. na daljne tri godine	„	1789
2280	Predlog Zorića Josipa i drug. da se kr. zem. vlada pozove da podnese proračun hrv.-slav. zemljo-razteretne zaklade za god. 1887. i da se predlog prešnim proglasi	„	1789
2281	Razprava o izvješću pravosudnoga odbora na molbu trga Rume za razširenje nadležnoga mjestnoga suda do iznosa od 100 for.	„	1790
2282	Razprava o predlogu bar. Rukavine Gjure u pogledu ukinuća regalnog prava vinotočja	„	1790
2283	Govor Pisačića Dragutina o predlogu bar. Rukavine Gjure o regalnom pravu	„	1790

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2284	Govor dra. Mazure Šime o predlogu bar. Rukavine Gjure o regalnom pravu	CXVIII. od 5. ožujka 1887.	1791
2285	Govor Kamenara Gjure o predlogu bar. Rukavine Gjure o regalnom pravu	"	1791
2286	Glasovanjem primljen predlog pravosudnoga odbora glede predložene po bar. Rukavini Gjuri osnove zakona o regalnom pravu vinotočja	"	1791
2287	Razprava o izvješću pravosudnoga odbora o predlogu dra. Pilepića Franje da se saboru predloži izvorno ručno pismo o imenovanju preuzv. g. bana	"	1791
2288	Govor Czernkovicha Nikole izvjest. pravosudn. odbora o predlogu dra. Pilepića	"	1791
2289	Govor dra. Pilepića Franje o svom predlogu	"	1792
2290	Interpelacija dra. Starčevića Ante što hrv -slav. zemljo-razteretnice nisu izplaćene	"	1792
2291	Interpelacija Pisačića Drag. glede uzkračene blagodati podate po financ. oblastim napram porezovnikom, tičući se odbitka poreza	"	1796
2292	Odgovor Stankovića Danila odjelnog predstojnika za unutarnje predslove na interpelaciju Zorića Josipa radi izaslanja enquetnoga povjerenstva za uredjenje zadružnih odnošajah	"	1797
2293	Odgovor Stankovića Danila odjelnog predstojnika na interpelaciju Radića Ivana glede izmjene imena njekih željezničkih postajah na zagorskoj željeznici	"	1797
2294	Nastavak debate o predlogu dra. Pilepića Franje o predloženju izvornog previšnjeg ručnog pisma o imenovanju preuzv. gosp. bana	"	1798
2295	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o predlogu dra. Pilepića Franje	"	1798
2296	Govor dra. Starčevića Ante o predlogu dra. Pilepića Franje . .	"	1798
2297	Govor dra. Pilepića Franje o svom predlogu	"	1799
2298	Govor Czernkovicha Nikole izvjest. pravosudn. odbora o predlogu dra. Pilepića Franje	"	1799
2299	Glasovanjem primljen je predlog odbora za pravosudje da se neuvaži predlog dra. Pilepića Franje i drug. o predleženju izvornog previš. ručnog pisma o imenovanju preuzv. g. bana	"	1800
2300	Razprava o prešnosti predloga Zorića Josipa i drug. da se saboru podnese proračun hrv.-slav. zemljo-razteretne zaklade za god. 1887.	"	1800

*

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2301	Govor Zorića Josipa o svom predlogu	CXVIII. od 5. ožujka 1887.	1800
2302	Glasovanjem odklonjena prešnost predloga Zorića Josipa i drug. da se saboru podnese proračun hrv.-slav. zemljo-razteretne zaklade za god. 1887.	"	1800
2303	Zapisnik CXVIII. saborske sjednice od 5. ožujka 1887. pročitan i ovjerovljen	CXIX. od 7. ožujka 1887.	1801
	Podnesci:		
2304	Predsjednik sabora podnosi račun o sab. troškovih za vrieme od 30. studenoga 1886. do 15. veljače 1887.	"	1802
2305	Odbor za razsudbu zem. računah podnosi izvješće o računskih zaključcih aut. budgeta za god. 1884.	"	1802
2306	Odbor za razsudbu zem računah podnosi izvješće o zaključnih računih zem. zakladah za god. 1884.	"	1803
2307	Kr. zem. vlada unut. odjel dostavlja molbu kr. financ. ravnateljstva za dozvolu prodaje erarskog zemljišta u obćini Ladjarek	"	1803
2308	Kralj. zem. vlada odjel za pravosudje dostavlja proglašenja radi zajedn. zak. čl. XXXIII. od god 1886.	"	1803
2309	Razprava o predlogu Smičiklasa Tade i drug. kojim je podnio osnovu zakona o zastupanju Žumberka i Marindola na saboru	"	1803
2310	Govor Czernkovicha Nikole izvjestitelja odbora o predlogu Smičiklasa Tade i drug.	"	1804
2311	Govor Smičiklasa Tade o svom predlogu	"	1804
2312	Govor Kamenara Gjure o predlogu Smičiklasa Tade	"	1805
2313	Govor dra. Posilovića Mije o predlogu Smičiklasa Tade	"	1806
2314	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o predlogu Smičiklasa Tade	"	1807
2315	Zapisnik CXIX. saborske sjednice od 7. veljače 1887. pročitan i ovjerovljen	CXX. od 9. ožujka 1887.	1809
	Podnesci:		
2316	Odbor za razsudbu zemalj. računah podnosi izvješće račun. sab. troškovah za vrieme od 20. studenoga 1886. do 15. veljače 1887.	"	1809
2317	Nastavak razprave o predlogu Smičiklasa Tade o zastupanju Žumberka i Marindola na hrv.-slav. saboru	"	1809
2318	Govor dra. Starčevića Ante o predlogu Smičikasa Tade	"	1809

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2319	Govor Smičiklasa Tade o svom predlogu	CXX. od 9. ožujka 1887.	1811
2320	Govor Czernkovicha Nikole izvjestitelja odbora o predlogu Smičiklasa Tade i drug.	"	1812
2321	Govor Stankovića Danila odjelnog predstolnika o predlogu Smičiklasa Tade i drug. zabaci	"	1812
2322	Glasovanjem primljen predlog odbora za unut. upravu da se predlog Smičiklasa Tade i drug. o zastupanju Žumberka i Marindola na saboru zabaci	"	1813
2323	Razprava o osnovi zakona o umirovljenju oružnikah	"	1813
2324	Govor Czernkovicha Nikole izjest. odbor o istoj osnovi zakona .	"	1813
2325	Govor dra. Medakovića Bogdana o istoj osnovi zakona	"	1814
2326	Govor dra. Mazure Šime o istoj osnovi zakona	"	1815
2327	Govor Folnegovića Franje o istoj osnovi zakona	"	1816
2328	Govor dra. Mazure Šime o istoj osnovi zakona	"	1816
2329	Izpravak i govor dra. Medakovića Bogdana na § 6. iste osnove zakona	"	1817
2330	Interpelacija Lončarevića Makse što je kr. zem. vlada naložila da se školski novac iz štedionicah imade dignuti i za isti kupiti magjarske rente	"	1818
2331	Odgovor Stankovića Danila odjelnog predstojnika na interpelaciju Radića Ivana radi diobe zadruge Sajko	"	1819
2332	Odgovor Stankovića Danila odjelnog predstojnika na interpelaciju Berute Josipa što je načelnik obćine Peteranec Tomo Petreković obsudjen na platež naknade štete od 182 for.	"	1820
2333	Odgovor Kleina Vjekoslava uprav. pravosudn. odjela na interpelaciju Gržanića Josipa radi nepravednog postupka proti dru. Starčeviću Davidu	"	1820
2334	Zapisnik CXX. saborske sjednice od 9. ožujka 1887. pročitan i ovjerovljen	CXXI. od 11. ožujka 1887.	1827
	Podnesci:		
2335	Kr. zem. vlada odjel za bogoštovje i nastavu priobćuje, da je Nj. Veličanstvo podielilo previšnju svoju sankciju sliedećim osnovam zakona, i to: 1. osnovi zakona ob ustroju vrhovnoga nadzora srednjih i pučkih školah u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji; 2. osnovi zakona kojim se povišuje plaća knjižničaru na sveučilištu Franje Josipa I.	"	1828

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2336	Kralj. zem. vlada odjel za pravosudje dostavlja proglašenja radi zajedn. zak. članke, i to: XXXV.. XXXVI. i XXXVII. od god. 1886. i I., II. i III. od god. 1887.	CXXI. od 11. ožujka 1887.	1829
2337	Imunitetni saborski odbor podnosi svoje izvješće	"	1829
2338	Nastavak specijalne debate o preinaci §. 6. i 9. osnove zakona o obskrbi oružnikah	"	1829
2339	Govor Kamenara Gjure o §. 6. iste osnove zakona	"	1829
2340	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o §. 6. iste osnove zakona	"	1829
2341	Glasovanjem primljen §. 6. po predlogu odbora te zabačen izpravak dra. Medakovića Bogdana	"	1830
2342	Izpravak i govor Pavića Armina na §. 9. osnove zakona o obskrbi oružnikah	"	1831
2343	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika na §. 9. iste osnove zakona	"	1832
2344	Govor dra. Mazure Šime na §. 9. iste osnove zakona	"	1832
2345	Govor Kamenara Gjure na §. 9. iste osnove zakona	"	1832
2346	Glasovanjem primljen §. 9. osnove zakona o obskrbi oružnikah sa izpravkom Pavića Armina	"	1833
2347	Razprava o računih saborskih troškovih za vrieme prosinac 1886. siečanj i veljaču 1887.	"	1833
2348	Glasovanjem odobreni gornji računi saborski	"	1833
2349	Razprava o računskih zaključcih o pokriću autonomnog budgeta za god. 1884.	"	1833
2350	Govor Pisačića Dragutina o istih računih	"	1837
2351	Govor dra. Mazure Šime o istih računih	"	1838
2352	Glasovanjem primljeni su zaključni računi o autonomnog budgeta za god. 1884.	"	1839
2353	Razprava o zaključnih računih zem. zakladah za god. 1884. . .	"	1839
2354	Glasovanjem primljeni su zaključni računi zemaljskih zakladah za god. 1884.	"	1840
2355	Proglašenje zajedn. zak. članka XXXIII. od god. 1886.	"	1840

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2356	Zapisnik CXXI. saborske sjednice od 11. ožujka 1887. pročitan i ovjerovljen	CXXII. od 14. ožujka 1887.	1841
	Podnesci:		
2357	Kraljevinski odbor podnosi svoje izvješće	„	1846
2358	Razprava o izvješću imunitetnoga odbora o sudb. progonenju nar. zastupnika dra. Starčevića Davida, Tudića Stjepana i Rašića Stanka	„	1846
2359	Govor Pisačića Dragutina o izvješću imunitetnoga odbora . . .	„	1846
2360	Govor dra. Mazure Šime o izvješću imunitetnoga odbora	„	1847
2361	Govor Kamenara Gjure o izvješću imunitetnoga odbora	„	1848
2362	Govor dra Franka Josipa o izvješću imunitetnoga odbora . . .	„	1849
2363	Govor dra. Hinkovića Hinka o izvješću imunitetnoga odbora . .	„	1853
2364	Govor dra. Ivandije Josipa o izvješću imunitetnoga odbora . . .	„	1854
2365	Govor Barčića Erazma o izvješću imunitetnoga odbora	„	1857
2366	Govor dra, Medakovića Bogdana izvjestitelja imunitetnog odbora	„	1858
2367	Govor Kleina Vjekoslava upravitelja pravosudn. odiela o predlogu imunitetnoga odbora	„	1858
2368	Glasovanjem zaključeno da se dr. Starčević David i Tudić Stjepan imadu izručiti na sudb progonjenje, a glede Rašića Stanka nezadovoljava se zahtiev sudb. stola	„	1860
2369	Proglašenje zajedn. zak. članakah, i to: XXXV. i XXXVI. od g. 1886., I., II. i III. od god. 1886.	„	1860
2367	Zapisnik CXXII. saborske sjednice od 14. ožujka 1887. pročitan i ovjerovljen	CXXIII. od 16. ožujka 1887.	1862
	Podnesci:		
2368	Saborski odbor za unutarnju zemalj. upravu podnosi izvješće o osnovi zakona o porabi grba	„	1863
2369	Saborski odbor za unut. zemalj. upravu podnosi izvješće o osnovi zakona, kojim se zak. perioda sabora kralj. Hrvatske i Slavonije ustanovljuje na pet godinah	„	1863
2370	Proračunski saborski odbor podnosi svoje izvješće na predlog Zorića Josipa i drug. glede predloženja proračuna o zemljo-razteretnoj zakladi	„	1863
2371	Sab. peticionalni odbor podnosi IV. svoje izvješće	„	1863

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2372	Razprava o izvješću kraljevinskoga odbora o vodjenih dogovorih sa kraljevinskim odborom ugarskim radi saniranja nagodbe . .	CXXII. od 16. ožujka 1887.	1863
2373	Protupredlog Barčića Erazma i drug. da se preko izvješća kraljevinskoga odbora predje na dnevni red	"	1864
2374	Govor Miškatovića Josipa izvjestitelja kralj. odbora	"	1864
2375	Govor Barčića Erazma o svom protupredlogu proti predlogu kraljevinskoga odbora radi saniranja nagodbe	"	1865
2376	Govor grofa Draškovića Ivana o predlozih kralj. odbor i Barčića Erazma o saniranju nagodbe	"	1867
2377	Govor dra. Mazure Šime o predlozih kr. odbora i Barčića Erazma o saniranju nagodbe	"	1867
2278	Predsjednik izjavi razpravu zaključenom pošto nijedan govornik se prijavio nije	"	1868
2379	Dr. Mazura Šime predlaže da se debata iznova započme	"	1868
2380	Glasovanjem primljen je predlog odbora o vodjenih dogovorih sa kralj. odborom ugarskim u pogledu saniranja nagodbe	"	1868
2381	Zapisnik CXXIII. saborske sjednice od 16. ožujka 1887. pročitan i ovjerovljen	CXXIV. od 19. ožujka 1877.	1869
	Podnesci:		
2382	Preuzv. g. ban dostavlja osnovu zakona o uredjenju posala crkve grčko-iztočne i o uporabi čirilice u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji	"	1871
2383	Pravosudni sab. odbor podnosi izvješće o osnovi zakona kojom se valjanost zakona od 3. kolovoza 1884. produljuje	"	1871
2384	Razprava o osnovi zakona o porabi grba u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji	"	1874
2385	Glasovanjem primljena osnova zakona o porabi grba u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji u generalnoj i specijalnoj debati	"	1874
2386	Razprava o osnovi zakona kojom se zakonska perioda sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije ustanovljuje na pet godinah	"	1874
2387	Govor Czernkovicha Nikole odb. izvjestitelja o istoj osnovi zakona	"	1874
2388	Govor dra. Derenčina Marijana o istoj osnovi zakona	"	1876
2389	Govor dra. Spevca Franje o istoj osnovi zakona	"	1879

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2390	Interpelacija dra. Franka Josipa u pogledu sniženja vojno-oprostne takse	CXXIV. od 19. ožujka 1887.	1882
2391	Interpelacija Barčića Erazma da se obćini Grobnik dozvoli odkupiti regalno pravo	„	1884
2392	Interpelacija Radića Ivana u pogledu namještenja činovnikah kod zajedničkih oblastih u Hrvatskoj	„	1885
2393	Interpelacija Pavlovića Milana u pogledu ukinuća kotar. oblasti i kot. suda u Brinju	„	1886
2394	Interpelacija dra. Ivandije Josipa što imovne obćine moraju svoj gotov novac ulagati u magjarske rente	„	1886
2395	Izbor odbora ad hoc za razpravljanje osnove zakona o uredjenju posalah crkve grčko-iztočne	„	1887
2396	Barčić Erazmo izabran u odbor ad hoc za razpravu osnove zakona o uredjenju posala crkve grčko-iztočne	„	1887
2377	Erdödy Stjepan grof izabran u isti odbor	„	1887
2398	Gjurgjević Vaso izabran u isti odbor	„	1887
2399	Mandić Petar izabran u isti odbor	„	1887
2400	Dr. Medaković Bogdan izabran u isti odbor	„	1887
2401	Arsenić Pajo izabran u isti odbor	„	1887
2402	Pavić Armin izabran u isti odbor	„	1887
2403	Popović Stevo izabran u isti odbor	„	1887
2404	Vukotinović Ljudevit izabran u isti odbor	„	1887
2265	Zapisnik CXXIV. saborske sjednice od 19. ožujka 1887. pročitan i ovjerovljen	CXXV. od 21. ožujka 1887.	1890
	Podnesci:		
2406	Odbor ad hoc podnosi izvješće o osnovi zakona o uredjenju posalah crkve grčko-iztočne	„	1891
2407	Razprava o osnovi zakona o porabi grba primljena u generalnoj i specijalnoj debati	„	1891
2408	Nastavak razprave o osnovi zakona kojom se saborska perioda ustanovljuje na 5 godinah	„	1892
2409	Govor Stankovića Danila odjelnoga predstojnika o istoj osnovi zakona	„	1892

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2410	Govor Zorića Josipa o istoj osnovi zakona	CXXV. od 21. ožujka 1887.	1894
2411	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a o istoj osnovi zakona	„	1897
2412	Govor Radića Ivana o istoj osnovi zakona	„	1898
2413	Govor Gjurkovića Gjure o istoj osnovi zakona	„	1900
2414	Govor Sladovića Ferde o istoj osnovi zakona	„	1905
2415	Govor Paukovića Vase o istoj osnovi zakona	„	1907
2416	Govor Kamenara Gjure o istoj osnovi zakona	„	1909
2417	Zapisnik CXXV. saborske sjednice od 21. ožujka 1884. pročitan i ovjerovljen	CXXVI. od 22. ožujka 1887.	1919
2418	Nastavak razprave o osnovi zakona, kojom se zakonska perioda sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije ustanovljuje na pet godinah	„	1922
2419	Govor Miškatovića Josipa o istoj osnovi zakona	„	1922
2420	Govor dra. Ivandije Josipa o istoj osnovi zakona	„	1923
2421	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a o istoj osnovi zakona	„	1924
2422	Govor Josipovića Stjepana o istoj osnovi zakona	„	1926
2423	Govor Berute Josipa o istoj osnovi zakona	„	1927
2424	Govor dra. Mazure Šime o istoj osnovi zakona	„	1930
2425	Govor Gržanića Josipa o istoj osnovi zakona	„	1932
2426	Zapisnik CXXVI. saborske sjednice od 21. ožujka 1887. pročitan i ovjerovljen	CXXVII. od 23. ožujka 1887.	1934
2427	Razprava o predlogu Zorića Josipa i drug. radi predloženja proračuna hrv.-slav. zemljo-razteretne zaklade	„	1934
2428	Govor Zorića Josipa o svom predlogu	„	1935
2429	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o predlogu Zorića Josipa i drug.	„	1937
2430	Govor Kamenara Gjure o predlogu Zorića Josipa	„	1938
2431	Govor dra. Mazure Šime o predlogu Zorića Josipa	„	1839
2432	Govor Pisačića Dragutina o predlogu Zorića Josipa	„	1839

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2433	Govor Popovića Stevana o predlogu Zorića Josipa	CXXVII. od 23. ožujka 1887.	1940
2434	Glasovanjem odklonjen predlog Zorića i drug.	„	1941
2435	Razprava o zamolbi kr. financ. ravnateljstva za dozvolu prodaje erarskih nekretninah	„	1941
2436	Odgovor dr. Spevca Stjepana odjelnog predstojnika na interpelaciju Lončarevića Makse glede uloženja školskih glavnicah u magj. papirne rente	„	1943
2437	Interpelacija Šoraka Jovana glede ustrojenja ratarnice u Korenici	„	1945
2438	Interpelacija Gržanića Josipa glede izbora grad. zast. u gradu Ivaniću	„	1947
2439	Zapisnik CXXVII. saborske sjednice od 23. ožujka 1887. pročitan i ovjerovljen	CXXVIII. od 24. ožujka 1887.	1950
2440	Predlog Lončarića Makse i drug. da se predloži osnova zakona o sudjelovanju bana kod vršenja prava vrhovnoga drž. nadzora prama grčko-iztočnoj crkvi	„	1951
2441	Nastavak debate osnove zakona o produljenju saborske periode na pet godinah	„	1951
2442	Govor dra. Derenčina Marijana o istoj osnovi zakona	„	1951
2443	Govor Stankovića Danila odjelnog predstojnika o istoj osnovi zakona	„	1955
2444	Govor Czernkovicha Nikole o istoj osnovi zakona	„	1957
2445	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a o istoj osnovi zakona	„	1959
2446	Glasovanjem primljena u generalnoj i specijalnoj debati osnova zakona kojom se zak. perioda sabora kralj. Hrv. i Slavonije ustanovlje na pet godinah	„	1963
447	Razprava o osnovi zakona o uredjenju posalah crkve grčko-iztočne i o uporabi ćirilice u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji	„	1964
448	Govor Pavića Armina o istoj osnovi zakona	„	1965
449	Govor dra. Medakovića Bogdana o istoj osnovi zakona	„	1966
450	Govor grofa Kulmera Miroslava o istoj osnovi zakona	„	1968
451	Nastavak CXXVIII. saborske sjednice od 24. ožujka 1887. . . .	„	1969
452	Govor Kuševića Svetozara o osnovi zakona o uredjenju posala grčko-iztočne crkve	„	1969
453	Govor Smičiklasa Tade o istoj osnovi zakona	„	1970

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2454	Govor Folnegovića Franje o istoj osnovi zakona	CXXVIII. od 24. ožujka 1887.	1972
2455	Govor Gjurgjevića Vase o istoj osnovi zakona	"	1973
2456	Govor dra. Posilovića Mije o istoj osnovi zakona	"	1975
2457	Govor Miškatovića Josipa o istoj osnovi zakona	"	1976
2458	Govor preuzv. g. bana grofa Khuen-Héderváry-a o istoj osnovi zakona	"	1977
2459	Govor Pavića Armina o istoj osnovi zakona	"	1979
2460	Glasovanjem primljena osnova zakona o urenjenju posala crkve grčko-iztočne i o uporabi ćirilice za podlogu specijalne debate	"	1979
2461	Zapisnik CXXVIII. saborske sjednice od 24. ožujka 1887. pročitan i ovjerovljen	CXXIX. od 26. ožujka 1877.	1980
	Podnesci:		
2462	Kr. kot. sud u Senju moli za dozvolu sudb. progonjenja narod. zastupnika Pavlovića Milana	"	1981
2463	Treče čitunje osnove zakona kojim se zakonska perioda sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije ustanovljuje na pet godinah	"	1981
2464	Specijalna razprava o osnovi zakona o uredjenju posalah crkve grčko-iztočne i o uporabi ćirilice u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji	"	1981
2465	Izpravak i govor dra. Medakovića Bogdana na §. 1. iste osnove zakona	"	1982
2466	Interpelacija Šoraka Jovana radi sbivših se izgredah na petrinjskoj preparandiji	"	1990
2467	Odgovor dra. Spevca Stjepana odjelnog predstojnika na interpelaciju Šoraka Jovana radi sbivših se izgredah na petrinjskoj preparandiji	"	1992
2468	Interpelacija Obada Ivana što učitelj u Oroslavju obavlja ujedno i službu providnika gospoštije Oroslavje	"	1994
2469	Odgovor Stankovića Danila odjelnog predstojnika na interpelaciju Radića Ivana glede konačnoga obračuna obćinah sa kr. poreznimi uredi o utjerivanju drž poreza	"	1995
2470	Odgovor Stankovića Danila odjelnog predstojnika na interpelaciju Barčića Erazma da se za sadanji obseg sudb. kotar. bakarskog opredieli osobiti upravni kotar	"	1995
2471	Nastavak razprave o osnovi zakona glede uredjenja posala grčko-iztočne crkve i o porabi ćirilice u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji	"	1996

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2472	Glasovanjem primljena gornja osnova zakona sa izpravkom Gjurkovića Gjure	CXXIX. od 26. ožujka 1887.	1998
2473	Nastavak CXXIX. saborske sjednice od 26. ožujka 1887. u pet satih po podne	„	1998
2474	Specijalna debata o osnovi zakona glede uredjenja posala grčko-iztočne crkve i o uporabi ćirilice	„	1998
2475	Govor dra. Medakovića Bogdana o istoj osnovi zakona	„	1998
2476	Govor grofa Kulmera Miroslava o istoj osnovi zakona	„	2001
2477	Govor dra. Mazure Šime o istoj osnovi zakona	„	2003
2478	Govor Pavića Armina o istoj osnovi zakona	„	2004
2479	Govor dra. Spevca Stjepana odjelnog predstojnika o istoj osnovi zakona	„	2005
2480	Razprava o osnovi zakona kojom se produljuje valjanost zakona od 3. kolovoza 1884. na dalnje tri godine	„	2007
2481	Govor Czernkovicha Nikole izvjestitelja o istoj osnovi zakona . .	„	2007
2482	Govor dra. Majcena Josipa o istoj osnovi zakona	„	2008
2483	Govor dra. Hinkovića Hinka o istoj osnovi zakona	„	2010
2484	Govor Kumičića Eugena o istoj osnovi zakona	„	2013
2485	Zapisnik CXXIX. saborske sjednice od 26. ožujka 1887. pročitan i ovjerovljen	CXXX. od 27. ožujka 1887.	2017
2486	Treće čitanje osnove zakona o uredjenju posalah crkve grčko-iztočne i o uporabi ćirilice u kralj. Hrvatskoj i Slavoniji . . .	„	2019
2487	Nastavak razprave o osnovi zakona kojom se produljuje valjanost zakona od 3. kolovoza 1884. na dalnje tri godine	„	2020
2488	Govor dra. Mazure Šime o istoj osnovi zakona	„	2020
2489	Govor Pevaleka Franje o istoj osnovi zakona	„	2022
2490	Govor Kamenara Gjure o istoj osnovi zakona	„	2023
2491	Zapisnik CXXX. saborske sjednice od 27. ožujka 1887. pročitan i ovjerovljen	CXXXI. od 28. ožujka 1887.	2027
2492	Nastavak razprave o osnovi zakona kojom se produljuje valjanost zakona od 3. kolovoza 1884. na dalnje tri godine	„	2028
2493	Govor Kleina Vjekoslava upravitelja pravosudnog odiela o istoj osnovi zakona	„	2028

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2494	Govor Czernkovicha Nikole odb. izvjestitelja o istoj osnovi zakona	CXXXI. od 28. ožujka 1887.	2031
2495	Specijalna debata o istoj osnovi zakona	„	2034
2496	Izpravak i govor dra. Mazure Šime na §. 1. iste osnove zakona .	„	2034
2497	Govor Czernkovicha Nikole odb. izvjestitelja na §. 1. iste osnove zakona	„	2035
2498	Govor Kamenara Gjure na §. 1. iste osnove zakona	„	2035
2499	Govor Folnegovića Franje na §. 1. iste osnove zakona	„	2035
2450	Zapisnik CXXXI. sabor. sjednice od 28. ožujka 1887. pročitan i ovjerovljen	CXXXII. od 29. ožujka 1887.	2038
2451	Treće čitanje osnove zakona kojom se produljuje valjanost zakona od 3. kolovoza 1884.	„	2039
2452	Predsjednik sabora odgadja saborske sjednice na neizvjestno vrieme	„	2039
2453	Zapisnik CXXXII saboske sjednice od 29. ožujka 1886. stante sessione sastavljen, pročitan i ovjerovljen	„	2039
2454	Predsjednik sabora otvara CXXXIII. saborsku sjednicu na dan 23. svibnja 1887.	CXXXIII. od 23. svibnja 1887.	2040
	Podnesci:		
2455	Preuzv. gosp. ban grof Khuen-Hédervàry priobćuje da je Njeg. Veličanstvo podielilo svoju sankciju sliedećimi osnovam zakona. i to: 1. zakonu glede svilogojstva u Hrvatskoj i Slavoniji; 2. zakona o uredjenju posalah crkve grčko-iztočne i o uporabi ćirilice u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji; 3. zakon. kojim se zakonska perioda sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije ustanovljuje na pet godina, i 4. zakon, kojim se valjanost zakona od 4. kolovoza 1884. produljuje na daljnje dvie godine	„	2040
2456	Preuzv. gosp. ban grof Khuen-Hédervàry priobćuje da je Njeg. Veličanstvo blagoizvolilo premilostivo ovlastiti ga da sabor kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije na dan 24. svibnja 1887. u previšnje Njegovo ime zaključi	„	2040
2457	Predsjednik sabora govorom svojim ocrtuje rad sabora, zahvaljuje se saboru na podpori te završuje rad i sjednice sabora .	„	2040
2458	Zapisnik CXXXIII. saborske sjednice od 23. svibnja 1887. stante sessione sastavljen pročitan i ovjerovljen	„	2041

Tek. broj	Predmet	Broj, dan i godina saborske sjednice, u kojoj je predmet razpravljan	Broj strane
2459	Svečana zaključna saborska sjednica od 24. svibnja 1884. . . .	CXXXIV. od 24. svibnja 1887.	2043
2460	Predsjednik sabora dade pročitati previšnji kralj. odpis kojim se preuzv. g. ban imenuje kr. komisarom za zatvorenje sabora .	"	2043
2461	Saborska deputacija izaslana po preuzv. g. bana da ga u sabornicu doprati	"	2043
2462	Previšnji kr. reškript od 14. svibnja 1887. kojim se sabor zaključuje i razpušta	"	2044
2463	Kušević Svetozar predlaže da se u zapisnik uvrsti zahvala sabora, predsjedničtvu sabora	"	2045
2464	Zapisnik CXXXIV. svečane saborske sjednice od 24 svibnja 1887. stante sessione sastavljen, pročitan i ovjerovljen	"	2045

Svečano otvorenje i prva sjednica sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije,

obavljeno dne 30. rujna 1884. u 11 satih prije podne pod predsjedničtvom dobnoga predsjednika g. Ljudevita Vukotinovića.

U 11 satih sakupiše se gg. članovi sabora u saborskoj dvorani; g. Ljudevit Vukotinović kao najstariji član zauze predsjedničku stolicu i progovori:

Visokoštovana gospodo zastupnici naroda i presvietla gospodo!

Pozvan na ovo predsjedničko mjesto, da privremeno rukovodim sjednice do konstituiranja sabora, čast mi je ponajprije izjaviti čuvstvo mojega dubokoga počitanja i zajedno prošnju, da me u ovom dielovanju mojem izvolite poduprieti.

Za da odmah uzmognemo pristupiti k radu imenujem najprije za privremene bilježnike gg. Stekovića, Lončarića, Barlovića, Popovića i Dedovića i molim ih, da izvole zauzeti mjesta.

(Zastupnik vlade savjetnik g. Makso pl. Mihalić predaje predsjedniku kr. reskript, glaseći na bana.)

Predsjednik: Molim g. bilježnika, da izvoli pročitati kr. reskript.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

MI FRANJO JOSIP PRVI,

po milosti božjoj cesar Austrijanski, kralj Česki i t. d. i apostolski kralj kraljevina Ugarske, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Velemožnomu banu kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije Dragutinu grofu Khuenu-Hedervaryu.

Vierni Nam iskreno mili!

Pošto je saborski period minuloga sabora zaključen dne 31. kolovoza t. g., obnašli Smo na Vaš predlog sazvati novi sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u zemaljski glavni grad Zagreb na dan 30. rujna o. g. i opunovlašćujemo Vas, da pročitavši Naš dotični otvorni kraljevski odpis isti sabor u Naše ime otvorenim proglasite.

U ostalom ostajemo Vam Našom kraljevskom milosti blagonaklonjeni.

Dano u Schönbrunnu dne osamnaestoga rujna godine hiljadu osamsto osamdeset četvrte.

Franjo Josip v. r.

Koloman Bedeković v. r.

Dragutin grof Khuen-Hedervary v. r.

Predsjednik: Po običaju starom, slavna gospodo! zamolit ću jedan odbor, koji će se uputiti u banske dvorove, da kr. komisara ovamo doprati u svrhu, da proglasi kr. reskript i svetčano otvori sabor.

U tu svrhu molim gg. biskupa Živkovića, Svetozara Kuševića, Fodrocija, Vardijana, Bubanovića, Utješenovića, Gašparića, grofa Normana, Stekovića, Zmaića, dr. Šrama, Franciscia, Čudića, Rašića, Mikšića, Mikovića, Türka, Kamenara, Milića, Sliepčevića, Rukavinu i Sudarevića.

Izvolite se gg. potruditi u banske dvore, da dovedete kr. komisara u našu sredinu.

(Ban došavši u 11 satih 15 minuta u sabornicu praćen izaslanom deputacijom bude sa „Živio“ pozdravljen. Sjednuv na priestolnu stolicu čita:)

MI FRANJO JOSIP PRVI,

po milosti božjoj cesar Austrijanski, kralj Česki i t. d. i apostolski kralj kraljevina Ugarske, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Velmožam, dostojanstvenikom i zastupnikom naroda na saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sakupljenim kraljevski Naš pozdrav!

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni, vierni Naši!

Sazivajuć kraljevskim odpisom Našim od 18. rujna ove godine sabor kraljevina Naših Hrvatske, Slavonije i Dalmacije odazvasmo se želji otčinskoga srdca Našega,

da viernostim Vašim pružimo čim prije priliku, da ustavnim načinom sudieluju oko uredjenja javnih poslova zemlje.

Nagodom uglavljenom medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinami Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom zajamčeno je kraljevinam zastupanim po viernostih Vaših narodnost, ustavnost i samouprava uz jamstva, uvietovana državnim jedinstvom zemalja krune Ugarske, te istim kraljevinam osiguran državno-pravni položaj, koj viernostim Vašim otvara prostrano polje za razvoj trajne i koristne djelatnosti.

Ovršenju te djelatnosti u suglasju sa zakonom, o pravilnom shvaćanju realnih odnošaja i zahtieva državne zajednice zavisit će dakle ponajglavnije, da gore navedeni temeljni zakon, odnosno posvećeni tolikimi stoljeći savez s kraljevinom Ugarskom nosi kraljevinam Našim Hrvatskoj i Slavoniji koristi sve to veće, koristi, koje su prelazna nesporazumljenja tim manje podobna krnjiti, čim se ta nesporazumljena mogu — o tom Smo uvjereni — vazda ukloniti prijateljskim susretajem od jedne strane i druge.

Na osnovu gore navedenoga temeljnoga zakona kao čvrste podloge mogu se indi viernosti Vaše mirnom saviesti posvetiti plodonosnomu radu oko uspješnoga razvitka javnoga stanja zemlje, te oko promaka duševnoga napredka i materijalnoga blagostanja milih Nam kraljevina Hrvatske i Slavonije.

U tom pravcu zahtieva spojenje negdašnjega hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja sa kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom, a time sa zemljami krune Ugarske da se faktično sdruženi dielovi zemlje zakonskimi odredbami sliju u jedno organično tielo i da se za cielokupnu zemlju donese jedinstveni izborni red.

Zadaćom vlade Naše zemaljske bit će dakle, da viernostim Vašim podnese odnosne zakonske predloge, te će viernostim Vašim biti nadalje tečajem zakonarskoga perioda na ustavno pretresivanje dostavljeni kako godišnji proračuni i računarski zaključci o kućanstvu prediducih godina, tako i ine zakonske osnove namienjene mirnom i neprekidnom razvoju zemlje.

Bit će pak prije svega briga viernosti Vaših izabrati propisani broj odaslanika za skupni sabor zemalja krune Ugarske, gdjeno će imat sudielovat kod izbora članova za delegaciju i pri viećanju o važnih predlozih zajedničke Naše vlade ugarske.

U prelaznom stanju, u kojem se mile Nam kraljevine Hrvatska i Slavonija nalaze pogledom na gore iztaknuto spojenje negdašnjega hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja, imat će viernosti Vaše riešiti važnih zadataka, te Mi ne sumnjamo, da će viernosti Vaše tim zadatkom pristupiti onim duhom mudrosti i umjerenosti, kao i onim mirom i dostojanstvom, koji dolikuje reprezentativnom tielu. —

Takovim razboritim vršenjem domoljubnih zadaća svojih pružit ćete Vi, ljubljeni vierni Naši, Nam novih dokaza viernosti i privrženosti svoje prama Nam i ljubavi svoje prama otačbini.

Uzdajuć se dakle podpuno, da će viernosti Vaše kao članovi zakonodavnoga tiela prednjačiti u dužnom poštovanju zakona po Nami posvećenih, te želeći, da blagoslov božji prati osnovano na zakonu dielovanje viernosti Vaših: očitujemo tim sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije otvorenim.

U ostalom ostajemo Vam cesarskom Našom i kraljevskom milosti i prijazni blagonaklonjeni.

Dano u Budimpešti dne dvadeset i sedmoga rujna godine hiljadu osamsto osamdeset i četvrte.

Franjo Josip v. r.

Koloman Bedeković v. r.

Dragutin grof Khuen-Hedervary v. r.

(Kuća slušala je čitanje reskripta stojeć, izim članova stranke prava, koji su ostali sjedeć, te samo ustali. kad se je čitalo te od ciele kuće sa „Živio“ pozdravilo ime Nj. Veličanstva.)

Ban **Dragutin** grof **Khuen-Hedervary**: U previšnje ime Njegovog cesarskog i kraljevskog apostolskog Veličanstva izjavljujem ovim sjednice sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije otvorenimi.

(Živio !)

Predsjednik: Ja sada zaključujem današnju sjednicu i uričem sutrašnju u 10 sati prije podne u svrhu, da se predaju vjerodajnice i da se kuća razdieli na pet odsjeka radi verifikacije.

Preuzv. g. ban želi, da se uputi sabor u crkvu na „veni sancte“.

(Konac sjednice u 11 satih 30 minuta.)

Druga saborska sjednica,

držana dne 1. listopada 1884. u 10 sati prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika po dobi g. Ljudevita Vukotinovića.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posliednje saborske sjednice. — Žriebanje u pet verifikacionalnih odsjeka.

Predsjednik: (zvoni) Otvaram sjednicu i molim g. bilježnika, da izvoli pročitati zapisnik.

Bilj dr. **Marko Lončarić**: (čita)

Zapisnik

1. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu dne 30. rujna 1884. pod predsjedanjem dobnoga predsjednika gosp. Ljudevita Vukotinovića.

Na poziv preuzvišenoga gosp. bana Dragutina grofa Khuen Hedervarya sakupiše se velmože, dostojanstvenici i zastupnici naroda točno u 11. satih prije podne u sabornici, te najstariji po dobi zastupnik Ljudevit Vukotinović zauze predsjedničku stolicu pozdravi prisutne članove sabora i imenova u smislu §. 1. saborskoga poslovnika privremenimi saborskimi bilježnici gg. Stjepana Barlovića, Gjuru Dedovića, dra. Marka Lončarića, Stevu Popovića i Ivana Stekovića.

Čitan bje previšnji kraljevski reskript od 18. rujna 1884. koji glasi:

MI FRANJO JOSIP PRVI,

po milosti božjoj cesar austrijanski, kralj češki itd. i apoštolski kralj kraljevina Ugarske, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Velemožnomu banu kraljevina Hrvatske i Slavonije i Dalmacije Dragutinu grofu Khuen-Hedervaryu.

Vierni Nam iskreno mili!

Pošto je saborski period minuloga sabora zaključen dne 31. kolovoza t. g. obnašli Smo na Vaš predlog sazvati novi sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u zemaljski glavni grad Zagreb na dan tridesetog rujna o. g. i opunovlašćujemo Vas, da pročitavši Naš dotični kraljevski dopis isti sabor u Naše ime otvorenim proglasite.

U ostalom ostajemo Vam Našom kraljevskom milosti blagonaklonjeni.

Dano u Schönbrunu dne osamnaestoga rujna godine hiljadu osamsto osamdeset četvrte.

Franjo Josip v. r.

Koloman Bedekovich v. r.

Dragutin grof Khuen Hedervary v. r.

Po pročitanu previšnjem kraljevskom reskriptu, pozove predsjednik sliedeću gospodu:

biskupa Teofana Živkovića, Svetozara Kuševića, Al. pl. Fodrocija, Ivana Vardiana, Franju Gašparića, Julija Bubanovića, Gustava grofa Normana, Jovana baruna Živkovića, Jovana Stekovića, Bartola baruna Zmajića, Ognjoslova Utješenovića, Lavoslava Šrama, Vilima Hatza, Hinka pl. Franciscia, Vjekoslava Tükörija, Nikolu pl. Čudića, Stanka Račića, Kolomana Mikšića, Todora Mikovića, Franju pl. Türka. Gjuru Kamenara, Nikolu pl. Milića, Stjepana Sliepčevića, Josipa viteza Rukavinu i Hugu Sudarevića, da po starodavnom običaju preuzvišenoga gosp. bana kao kralj. povjerenika doprate.

Preuzvišeni gospodin ban, kao kr. povjerenik pročita reskript upravljen na sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatshe i Slavonije, koji glasi:

MI FRANJO JOSIP PRVI,

po milosti božjoj cesar austrijanski, kralj češki itd. i apoštolski kralj kraljevinah Ugarske, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Velmožam, dostojanstvenikom i zastupnikom naroda na saboru kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sakupljenim kraljevski pozdrav!

Častni, poštovani, poglaviti i velmožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni, vierni Naši!

Sazivajuć kraljevskim odpisom Našim od 18. rujna ove godine sabor kraljevina Naših Hrvatske, Slavonije

*

i Dalmacije, odazvasmo se želji otčinskoga srdca Našega, da Viernostim Vašim pružimo čim prije priliku, da ustavnim načinom sudjeluju, oko uredjenja javnih poslova zemlje.

Nagodom uglavljenom medju kraljevinom Ugarskom, i kraljevinami Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom zajamčeno je kraljevinam zastupanim po Viernostih Vaših narodnost, ustavnost i samouprava uz jamstva uvietovana državnim jedinstvom zemalja krune Ugarske, te istim kraljevinam osiguran državnopravni položaj, koj Viernostim Vašim otvara prostrano polje za razvoj trajne i koristne dielatnosti.

O vršenju te djelatnosti u suglasju sa zakonom, o pravilnom shvaćanju realnih odnošaja i zahtieva državne zajednice zavisit će dakle ponajglavnije, da gore navedeni temeljni zakon, odnosno posvećeni tolikimi stoljeći savez s kraljevinom Ugarskom nosi kraljevinam Našim Hrvatskoj i Slavoniji prelazna nesporazumljenja tim manje podobna krnjiti, čim se ta nesporazumljenja mogu — o tom Smo uviereni — vazda ukloniti prijateljskim susretanjem od jedne strane i druge.

Na osnovu gore navedenoga temeljnoga zakona kao čvrste podloge mogu se indi Viernosti Vaše mirnom saviesti posvetiti plodonosnomu radu oko uspiešnoga razvitka javnoga stanja zemlje, te oko promaka duševnoga napredka i materialnoga blagostanja milih Nam kraljevina Hrvatske i Slavonije.

U tom pravcu zahtjeva spojenje negdašnjega hrvatsko-slavonskoga krajiškoga godručja sa kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom a time sa zemljami krune Ugarske, da se faktično sdruženi dielovi zemlje zakonskimi odredbami sliju u jedno organičko tielo i da se za cielokupnu zemlju donese jedinstveni izborni red.

Zadaćom vlade Naše zem. biti će dakle, da Viernostim Vašim podnese odnosno zakonske predloge, te će Viernostim Vašim bit nadalje tečajem zakonarskoga perioda na ustavno pretresivanje dostavljeni kako godišnji proračun i računarski zaključci o kućanstvu predidućih godina tako i ine zakonske osnove namienjene mirnomu i neprekidnomu razvoju zemlje.

Bit će pak prije svega briga Viernosti Vaših izabrati propisani broj odaslanika za skupni sabor zemalja krune Ugarske, gdjeno će imat sudielovati kod izbora članova za delegaciju i pri viećanju o važnih predlozih zajedničke Naše vlade Ugarske.

U prelaznom stanju, u kojem se mile Nam kraljevine Hrvatska i Slavonija nalaze pogledom na gore iztaknuto spojenje negdašnjega hrvatsko-slavonskoga krajiškoga področja, imati će Viernosti Vaše riešiti važnih zadataka, te Mi ne sumnjamo, da će Viernosti Vaše tim zadatkom pristnpiti i onim duhom mudrosti, i umierenosti kao i onim mirom i dostojanstvom, koj dolikuje, reprezentativnomu tielu.

Takovim razboritim vršenjem domoljubnih zadaća svojih pružiti će te Vi, ljubljeni Vierni, Naši Nam novih dokaza viernosti i privrženosti svoje prama Nam i ljubavi svoje prama otačbini.

Uzdajuć se dakle podpuno, da će Viernosti Vaše kao članovi zakonodavnoga tiela prednjačiti u nuždnom poštovanju zakona po Nami posvećenih, te želeći, da blagoslov božji prati osnovano na zakonu djelovanje i Viernosti Vaših: očitujem tim sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije otvorenim.

U ostalom ostajemo Vam ces. Našom i kr. milosti i prijazni blagonaklonjeni.

Dano u Budimpešti dne dvadeset i sedmoga rujna godine hiljadu osamsto osamdeset i četvrte.

Franjo Josip v. r.

Koloman Bedekovich v. r.

Dragutin grof Khuen-Hedervary v. r.

Sabor poprati oduševljenim živio! po više puta ovaj previšnji reskript.

Preuzvišeni gospodin ban proglasi u ime Njegova Veličanstva sabor kraljev. Dalmacije, Hrvatske i Slavonije otvorenim.

Predsjednik na to zaključi današnju sjednicu u pol 12 sati prije podne i ureče buduću za sutra dne 1. listopada 1884. u 10 sati prije podne u kojoj će gg. saborski članovi vjerodajnice svoje predati, u pet odsjekah se razdieliti u svrhu verificiranja. Napokon ode čitav sabor a na čelu preuzv. g. ban grof Khuen-Hedervary u crkvu sv. Marka, k svečanom zazovu Duha svetoga.

Vukotinović v. r.,
priv. predsjednik.

Dr. Marko Lončarić v. r.
privrem. sabor. bilj.

Predsjednik: Ima li kakva opazka proti ovomu zapisniku.

(Nema).

Ako nema opazke, onda se zapisnik verificira.

Prije nego predjemo na dnevni red, čast mi je priobćiti, da je od strane odbora ravnajućega gospodarskoga družtva stigla molba, da bi gg. zastupnici naroda udostojali počastiti svojim posjetom izložbu gospodarskih proizvoda, koja je aranžirana u gospodarskoj sgradi. Što ovim gg. zastupnikom do znanja stavljam

Prelazim na dnevni red, naime na predavanje vjerodajnica, a poslje toga na ždriebanje na sekcije. Molim g. bilježnika, da čita imenik gg. zastupnika, koji će po tom predati vjorodajnice i na ceduljici pisano svoje ime.

Molim g. bilježnika, da počme.

Bilježnik **Jovan Steković**: (čita imenik.)

Predsjednik: Molim g. bilježnika, neka izvoli prebrojiti cedulje, koliko ih imade predanih.

Predano je 115 cedulja, te molim sada ovo razdieliti

na pet diela. Dakle na svaku sekciju dolaze 23 člana. Molim. ja ću vući imena, a g. bilježnika Lončarića i Dedovića molim, neka bilježe.

Dakle sekcija I. Molim posluh.

Gašparić Franjo, Šorak Jovo, Pauković Vaso, Gjurković pl. Gjuro, Pinter Ivan, Živković Teofao. Hatz Vilim, Tadić Stjepan, Smičiklas Tade, Gvozdanović Dragutin, Zindl Antun, Mandić Petar, Milić Niko, Stanković Danilo, Steković Jovan, Barlović Stjepan, Rukavina Gjuro, Francisci Hinko, Ožegović Tito, Davidović Lazar, Nikolić Šandor, Milekić Ćiro, Pavlešić Janko. Ovdje su 23 člana, to je sekcija I.

Sliedi II. sekcija. Pavić Armin, Kumičić Eugen, Vardian Ivan, Mikšić Koloman, Türk Franjo pl., Obad Ivan, Tompić Stjepan, Radošević Jakob dr., Rauch Levin barun, Ittinger Lavoslav, Hinković dr. Hinko, Budisavljević Bude, Grba Petar, Valušnik Andro. Krestić Gjoko, Kulmer Miroslav grof, Radanović Andro, Norman Gustav grof, Gjurić Jovan dr., Kršnjavi Izidor dr., Rašić Stanko, Majcen Josip dr., Miškatović Josip. To je odsjek II.

Sada sliedi odsjek III.

Ivandija Josip dr., Šram Lavoslav dr., Crnković Nikola, Lončarić Marko dr., Stanković Milan, Tuškan Grga dr., Živković Jovan barun. Rukavina Josip vitez, Vukotinovič Ljudevit, Utješenović Ognjoslav, Grlić Gjuro. Fodroczi Aleksander, Angjelić Ferman, Sermage Rikard grof, Kritovac Vaso, Zec Miloš, Vončina Ivan, Dedović Gjuro, Kamenar Gjuro, Kušević Svetozar. Hrvat Mirko, Budisavljević Danilo, Frank Josip dr. To je III. odsjek. Sada sliedi IV. odsjek.

Tüköry Vjekoslav, Krestić Nikola, Fröhlich Dragutin, Kršnjavi Mirko, Jaić Lavoslav, Ottenfels Sišman barun, Bubanović Julio, Bedeković Koloman, Pisačić Dragutin, Sudarević Hugo. Medaković Bogdan dr., Šipuš Nikola, Sladović Mato, Marković Franjo dr., Starčević David dr., Bakarčić Andro dr., Mazzura Šimon dr., Karatšoni Guido grof, Sliepčević Petar, Spevec Stjepan dr., Zorić Josip, Liebhart Vjekoslav, Lončarević Makso.

Sada sliedi V. odsjek:

Petrović Ivan, Thanhoffer Milan. Starčević Antun dr., Šimek Ivan, Pilepić Franjo dr., Pejačević Todor dr. grof, Rauch Gejza barun, Pejačević Ladislav grof, Zmajić Bartol barun, Čudić Nikola pl., Sladović Ferdo, Miković Todor, Radić Ivan, Folnegović Fran, Popović Stjepan, Barčić Erazmo, Dimitrijević Stevo dr., Thaler Filip, Subotić Jovan dr., Josipović Stjepan, Khuen Antun grof, Gjurgjević Vaso, Beruta Josip, Pavlović Milan.

Molim izvolite slušati, sada će se čitati.

Bilježnik dr. **Marko Lončarić**: (Čita imena od I.—V. odsjeka.)

Predsjednik: Sada gospodo, ja molim, neka se zastupnici u dotične sekcije izabrani izvole sastati poslje podne u 4 sata i to: I. i II. sekcija u dvorani na ljevo; III. u saborskoj dvorani, a IV. i V. u dvorani na desno u tu svrhu, da se konstituiraju. Kad bude konstituiranje svršeno, meni će predsjednici ovo najaviti, onda će dobiti vjerodajnice, a poslje svršene verifikacije predsjednik skupnoga središnjega odbora će meni prijavu učiniti, te ću onda ureći buduću sjednicu.

Za danas ovu zaključujem.

(Svršetak 11 sati 18 časova.)

Treća saborska sjednica,

držana dne 4. listopada 1884. u 11 satih prije podne pod predsjedničtvom dobnoga predsjednika g. Ljudevita Vukotinovića.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje sjednice. — Izvješće verifikacionalnih odsjeka. — Konstitniranje sabora.

Predsjednik (pozvoni): Otvaram sjednicu. Molim gosp. bilježnika, da izvoli pročitati zapisnik posliednje saborske sjednice.

Bilježnik **Stevo Popović** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

2. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, dne 1. listopada 1884. pod predsjedanjem dobnoga predsjednika gosp. Ljudevita Vukotinovića.

Od strane vlade prisutni: odjelni predstojnici gg. Dane Stanković i Ivan Vončina.

Pročitani zapisnik prošle saborske sjednice bi bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da je na sabor stigla molba zagrebačke gospodarske podružnice, kojom moli, da bi gg. članovi sabora svojim posjetom odlikovati izvoljeli gospodarsku izložbu.

Uzima se na znanje.

Predsjednik poziva članove sabora, da svoje vjerodajnice izvole staviti na stol visoke kuće i da predadu naročitim ceduljama upisana svoja imena, da bi se mogli odsjeci ustanoviti, što se i učini.

Predsjednik javlja, da je predano 117 cedulja, te po tome dolaze na svaki odsjek po 23 člana.

Prelazi se na žriebanje članova, te u I. odsjek budu izžriebani:

I.

Gašparić Franjo, Šorak Jovan, Pauković Vaso, Gjurković Gjuro, Pintar Ivan, Živković Teofan vladika, Hatz Vilim, Tudić Stjepan, Smičiklas Tadija, Gvozdanović Dragutin, Zindl Ante, Mandić Petar, Milić Nikola, Stanković Dane, Steković Jovan, Barlović Stjepan, Rukavina Gjuro, Francisci Hinko, Ožegović Tito, Davidović Lazar, Nikolić Šandor, Milekić Ciro, Pavlešić Janko.

II.

Pavić Armin, Kumičić Eugen, Vardijan Ivan, Mikšić Koloman, Türk Franjo, Obad Ivan, Tumpić Franjo, Radošević Jakov dr., Rauch barun Levin, Ittlinger Lavoslav, Hinković Hinko dr., Budisavljević Budislav, Grba Petar, Valušnik Andrija, Krestić Gjoko, Kulmer Miroslav grof, Radanović Andro, Norman Gustav grof, Gjurić Ivan dr., Kršnjavi Izidor dr., Rašić Stanko, Majcen Josip dr., Miškatović Josip.

III.

Ivandija Josip dr., Šram Lavoslav dr., Crnković Nikola, Lončarić Marko dr., Stanković Milan, Tuškan Grga dr., Živković Jovan barun, Rukavina Josip, Vukotinović Ljudevit, Utješenović Ognjoslav, Grglić Gjuro, Fodroczy Aleksander, Angjelić German, Sermage Rikard grof, Kritovac Vaso, Zec Miloš, Vončina Ivan, Dedović Gjuro, Kamenar Gjuro, Kušević Svetozar, Hrvat Mirko, Budisavljević Danilo, Frank Josip dr.

IV.

Tüköry Vjekoslav, Krestić Nikola, Fröhlich Dragutin, Kršnjavi Mirko, Jajić Lavoslav, Ottenfels Simo barun, Bubanović Julio, Bedeković Koloman, Pisačić Dragutin, Sudarević Hugo, Medaković Bogdan, Šipuš Nikola, Sladović Mato, Marković Franjo dr., Bakarčić Andro dr., Starčević David dr., Mazzura Simo dr., Karatčony Guido grof, Sliepčević Petar, Spevec Stjepan dr., Zorić Josip, Liebhardt Vjekoslav, Lončarević Makso.

V.

Petrović Ivan, Rajzner Franjo, Thanhoffer Milan, Starčević Ante dr., Šimek Ivan, Pilepić Franjo dr., Peja-

čević Todor dr. grof, Rauch barun Gejza, Pejačević Ladislav grof, Zmajić Bartol barun, Čudić Nikola, Sladović Ferdo, Miković Todor, Radić Ivan, Folnegović Franjo, Popović Stevo, Barčić Erazmo, Dimitrijević Stjepan dr., Thaller Filip, Subotić Jovan dr., Josipović Stjepan, Khuen Antun grof, Gjurgjević Vaso, Beruta Josip i Pavlović Milan.

Predsjednik poziva odsjeke, da se po podne u 4 sata konstituiraju, prvi i drugi u prostorijah lievo od saborske dvorane, treći u samoj saborskoj dvorani, a četvrti i peti u prostorijah s desne strane sabornice. Iza konstituiranja odsjeka primiti će predsjednici odsjeka od saborskoga predsjedničtva vjerodajnice dotičnih odsjeka, koje će imati da ovjerovljuje.

Zatim zaključi predsjednik današnju sjednicu s tim, da će iduću ureči po potrebi, t. j. kad odsjeci budu gotovi sa svojim radom.

Ljudevit Vukotinović v. r.,
predsjednik.

Stevo Popović v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li kakove primjetbe 'na ovaj zapisnik?

(Neima.)

Ferdo Sladović: Ako sam pravo razumio, kako je bilježnik čitao, rekao je, da je predsjednik izjavio, da ima 117 cedulja, dakle čitao je 117, a predano je 115 cedulja. Po tom su došla na svaki odsjek 23 člana, a ipak su došla poslie dva člana — za jednoga se zna, kad je došao, za jednoga se ne zna, valjda je za jednoga manje brojio. Mi smo prigovorili, da su se ta dva člana zadnjemu odsieku dodielila, jer pravilnije bi bilo, da se je jedan dao jednomu, a drugi drugomu odsieku.

Dakle, da se nebi iz toga izvodio nikakav praecedens, da se nebi članovi kakvi zadnjemu odsieku dodavali.

Predsjednik: Ako ne ima druge primjetbe zapisnik se ovjerovljuje.

Ovomu predsjedničtvu stiglo je 7 podnesaka: 5 izvješća verifikacionalnih, koja će se odmah pročitati, a zatim predlog po dostatnom broju članova podpisan od strane gg. Popovića, Kršnjavija, Pejačevića itd., koji predlažu (čita):

Na previšnji kr. odpis od 27. rujna 1884. imade se preponiznom adresom odgovoriti.

Za izradak adrese izabire sabor odbor od 9 svojih članova.

Predlog ovaj imade se prešnim proglasiti, te o prešnosti istoga odmah iza konštituiranja sabora viećati.

Drugi predlog podpisan po Folnegoviću, Pavloviću itd. dovoljnom broju, koji predlažu (čita):

1. Sabor bira odbor sastavljen od devetorice članova saborskih, komu će biti zadaća izraditi adresu kao odgovor na previšnji odpis, kojim je ovaj sabor otvoren.

2. Izvješće ovoga odbora ima biti prvi predmet dnevnoga reda u ovom saborskom zasiedanju.

Molimo izjaviti predlog ovaj prešnim.

Ponajprije čitati će se izvješća, a poslie konstituiranja sabora izručiti će se predsjedničtvu ova dva podneska.

Molim gosp. izvjestitelja prvoga odsjeka, neka izvoli pročitati svoje izvješće.

Gjuro Gjurković (čita):

Izvješće
I. verifikacionalnog odsjeka.

Odsjek je sliedeće članove verificiranimi proglasio, i to:

Velikoga župana B. Budisavljevića, velikoga župana Ivana Vardiana, grofa Miroslava Kulmera, baruna Levina Raucha; poslanike: Jovu Gjurića za 33. izborni kotar u Staroj Pazovi, Petra Grbu za 13. izbor. kotar u Slunju, Hinka Hinkovića za 53. izb. kot. u Tvrdji Ivanić i za 30. izb. kot. u Samoboru, Lavoslava Ittlingera za 4. izb. kot. u Osieku gornji grad, Gjoku Krestića za 5. izb. kot. u Osieku dolnji grad, Izidora Kršnjavija za 26. izb. kot. u Brodu, Josipa Majcena za 40. izb. kot. u Krapini, Josipa Miškatovića za 19. izb. kot. u Dvoru, Kolom. pl. Mikšića za 34. izb. kot. u Ivancu, Gustava grofa Normana za 58. izb. kot. u Valpovu, Ivana Obada za 28. izb. kot. u dol. Bistri, Armina Pavića za 66. izb. kot. u Vilić selu, Andru Radanovića za 13. izb. kot. u Belovaru, Jakova Radoševića za 21. izb. kot. u Kostajnici, Stanka Rašića za 14. izb. kot. u Veljunu, Franju Tompića za 33. izb. kot. u Vinici, Franju pl. Türka za 9. izb. kot. u Karlovcu, Andriju Valušnika za 17. izb. kot. u Delnicah.

Izbor pak g. Eugena Kumičića u 7. izbornom kot. u Varaždinu izjavljuje odsjek prepornim, te predlaže vis. saboru, da ga ništetnim proglasi.

Predsjednik: Molim g. izvjestitelja drugoga odsjeka, da izvoli pročitati izvješće.

Gjuro barun **Rukavina**: Molim rieč.

U ime moje i u ime mojih jednomišljenika narodnih zastupnika izjavljujem, da mi prosvjed ulažemo, da bi se članovi većine verificirali, gdje je narod postavio protukandidata, a to iz razloga, jer je vlada naložila svim činovnikom i učiteljem, da moraju za vladinoga kandidata glasovati; tim je zapriečila narodu slobodan izbor narod. zastupnika.

Predsjednik: Drugi odsjek; molim g. izvjestitelja, da pročita izvješće.

Dr. **Jovan Gjurić** (čita):

Izvješće
II. verifikacionalnoga odsjeka sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije o verifikaciji saborskih članova III. verifikacionalnoga saborskoga odsjeka.

Nakon toga, kad su se saborski članovi u smislu §. 3. saborskog poslovnika podielili žriebom na pet jednakih

odsjeka, sastanu se svi članovi II. odsjeka izim dvojice dana 1. listopada 1884. u odredjenoj dvorani, te pristupiv konštituiranju odsjeka izaberu si za predsjednika g. Ivana Vardiana, vel. župana zagrebačke podžupanije, a za izvjestitelja dr. Jovana Gjurića.

U drugoj sjednici II. saborskoga odsjeka držanoj dne 2. listopada 1884. u svojoj dvorani u 10 sati prije podne pristupi se verifikaciji saborskih članova III. saborskoga odsjeka, te budu bez prigovora verificirani sab. članovi, proti čijim izborom ne bijaše pritužba:

Angjelić German, Crnković Nikola za 52. izb. kot. u Kloštru, Fodroci Aleksander, Frank Josip za 26. izb. kot. u Popovači, dr. Grlić Gjuro za 27. izb. kot. u Vrpolju, Hrvat Mirko za 32. izb. kot. u Karlovcih, Kamenar Gjuro za 22. izb. kot. u Jastrebarskom, Kritovac Vaso za 75. izb. kot. u Rumi, Kušević Svetozar za 69. izb. kotar u Vukovaru, Lončarić Marko dr. za 56. izb. kot. u Slatini, Rukavina Josip za 7. izb. kot u Otočcu, Sermage Rikard grof, Stanković Milan za 12. izb. kot. u Plaškom, Šram Lavoslav dr. za 2. izb. kot. u Zagrebu, Tuškan Grga dr. za 15. izb. kot. u Švarči, Utješenović Ognjoslav, Vončina Ivan za 16. izb. kotar u Novom i za 29. izb. kotar u Bošnjacih, Vukotinović Ljudevit za 41. izb. kot. u Ludbregu. Zec Miloš za 65. izb. kot. u Pakracu, Živković Jovan barun za 35. izb. kot. u Zemunu, Ivandija Josip dr. za 20. izb. kot. u Petrinji.

Zatim se pristupilo verifikaciji saborskih članova III. saborskoga odsjeka, proti čijim izborom bijahu pritužbe podnešene, te budu pritužbe podnešene proti izboru Danila Budisavljevića, zastupnika 5. izb. kotara sa biralištem u Udbini, nadalje proti izboru Gjure Dedovića, zastupnika 23. izbornoga kotara sa biralištem u Novskoj, te napokon proti izboru dr. Josipa Ivandije, zastupnika 22. izbornoga kotara sa biralištem u Sunji odbačena i sva ta tri saborska člana verificirana.

Prema tomu se izpostavlja, da su svi saborski članovi III. saborskoga verifikacionalnoga odsjeka 23 na broju verificirani, od kojih su Ivan Vončina verificiran za zastupnika 29. izbornoga kotara sa biralištem u Bošnjacih i za zastupnika 16. izbornoga kotara sa biralištem u Novom, zatim dr. Josip Ivandija za zastupnika 20. izbor. kotara sa biralištem u Petrinji i za zastupnika 22. izbor. kotara sa biralištem u Sunji, dakle obojica sa dva mandata, a ostali svi sa jednim mandatom.

Molim, da vis. sabor ovo izvješće do znanja izvoli uzeti.

Predsjednik: G. izvjestitelj trećega odsjeka molim, da izvoli pročitati izvješće.

Miloš Zec: (čita).

Izvješće
III. saborskoga verifikacionalnoga odsjeka.

U II. dne 1. listopada o. g. držanoj saborskoj sjednici izžrebani III. verifikacionalni odsjek, pošto se je istoga dana konštituirao, izabravši za predsjednika g. Mirka Hrvata, a za izvjestitelja Miloša Zeca, u današnjoj svojoj sjednici pregledao je poimence njemu na izpitivanje upućene banske pozivnice, odnosno izborne zapisnike članova IV. saborskoga odsjeka, ter je našavši prema propisu zakona valjanimi tako banske pozivnice, kao i izbore dotičnih članova IV. odsjeka, verificirano i to

A. Kao banske pozvanike:

Bubanović Julija, velikog župana Sriemskoga, Karatšonija grofa Guidu, vlastelina Kameničkoga, Kršnjavia Mirka velikog župana virovitičkoga i Ottenfelsa Gschwinda baruna Šišmana.

B. Kao narodne zastupnike:

Bakarčića Andru dr. za 6. izbor. kotar sa biralištem u Perušiću, Bedekovića Kolomana za 11. izbor. kotar sa biralištem u Ngulinu, Bedekovića Kolomana za 43. izbor. kotar sa biralištem u Rasinji, Fröhlicha Dragutina za 42. izbor. kotar sa biralištem u Ravnu, Jaića Lavoslava za 62. izborni kotar sa biralištem u Djakovu, Krestića Nikolu za 1. izbor. kotar sa biralištem grad Zagreb, Liebharda Vjekoslava za 25. izbor. kotar sa biralištem u Selih, Lončarevića Makse za 25. izbor. kotar sa biralištem u Oriovcu, Markovića Franju dr. za 10. izbor. kotar sa biralištem grad Križevac, Mazzura Šime dr. za 38. izbor. kotar sa biralištem u Klanjcu, Medakovića Bogdana dr. za 4. izbor. kotar sa biralištem u Srbu, Pisačića Dragutina za 36. izbor. kotar sa biralištem u Sv. Križu, Sladovića Matu za 19 izbor. kotar sa biralištem u Netretiću, Sliepčevića Petra za 16. izbor. kotar sa biralištem u Vrginmostu, Spevca Stiepana dr. za 2. izbor. kotar sa biralištem u Gospiću, Starčevića Davida dr. a) za 12. izbor. kotar sa biralištem u Koprivnici, Starčevića Davida dr. b) za 18. izbor. kotar sa biralištem u Čabru, Starčevića Davida dr. c) za 44. izbor. kotar sa biralištem u Križu, Sudarevića Hugu za 62. izbor. kotar sa biralištem u Djakovu, Šipuša Nikolu za 31. izbor. kotar sa biralištem u Sisku, Tükörija Vjekoslava za 64 izbor. kotar sa biralištem u Daruvaru, Zorića Josipa za 27. izbor. kotar sa biralištem u Sesvetah.

Pošto su gospoda narodni zastupnici Koloman pl. Bedeković i dr. David Starčević izabrani prvi u dva a drugi u tri izborna kotara, imaju se pozvati da očituju, za koji će izborni kotar mandat pridržati.

Predsjednik: Molim g. izvjestitelja četvrtoga odsjeka, da pročita izvješće.

Dr. **Stjepan Spevec**: (čita)

Izvješće
IV. saborskoga verifikacionalnoga odsjeka.

IV. verifikacionalni saborski odsjek konstituirao se je u sjednici držanoj dne 1. listopada o. g. izabravši si za predsjednika velikoga župana g Mirka Kršnjavia, a izvjestiteljem sveučilištnoga profesora dr. Stjepana Spevca.

U sjednici držanoj dne 2. listopada o. g. uzeo je

ovaj odsjek u pretres predanih mu dvadeset i šest vjerodajnica, i to dvadeset i četiri izborna zapisnika, a dvie banske pozipnice.

Proti dvadeset i dva izborna zapisnika, te proti banskim pozivnicam nije s nijedne strane nikakav prigovor podignut, a pošto se je odsjek uvjerio iz zapisnika izbornih, da je izbor svuda poveden po zakonskim propisom a kod banskih pozivnica, da postoje uvjeti zak. čl. II. od god. 1870. §. 5. sl. b. ob uredjenju sabora, stvorio je ovaj odsjek jednoglasni zaključak, kojim se ovjerovljuju sliedeći narodni zastupnici, odnosno banski pozvanici:

Barčić Erazmo za 15. izbor. kotar sa biralištem u Krasici, Beruta Josip za 51. izbor. kotar sa biralištem u Peterancu, Čudić pl. Nikola za 18. izbor. kotar sa biralištem u Maji, Dimitrijević Stevo dr. za 74. izbor. kotar sa biralištem u Dobrincih. Folnegović Franjo za 11. izbor. kotar sa biralištem u Senju, Gjurgjević Vaso za 7. izbor. kotar sa biralištem u Irigu, Miković Teodor za 68. izbor. kotar sa biralištem u Boboti, Pavlović Milan za 10. izbor. kotar sa biralištem u Brinju, Pejačević Ladislav grof za 67. izbor. kotar sa biralištem u Kutjevu, Pejačević Teodor grof za 60. izbor. kotar sa biralištem u Našicah, Petrović Ivan Nep. za 6. izbor. kotar sa biralištem u Varaždinu, Pilepić Franjo dr. za 1. izbor. kotar sa biralilištnm u Karlobagu, Popović Stevo za 30. izbor. kotar sa biralištem u Moroviću, Radić Ivo pl. za 37. izbor. kotar sa biralištem u Krapini, Reizer Franjo za 23. izbor. kotar sa biralištem u Sv. Nedelji, Sladović Ferdo za 39. izbor. kotar sa biralištem u Pregradi, Starčević Antun dr. za 8. izbor. kotar sa biralištem u Bakru, Subotić Jovan dr., za 72. izbor. kotar sa biralištem u Iliku, Šimek Ivan za 32. izbor. kotar sa biralištem u Varaž. Toplicah, Thanhofer Milan pl. za 46. izbor. kotar sa biralištem u Čazmi, Thaller Filip za 14. izbor. kotar sa biralištem u Požegi, Zmajić Bartol barun za 50. izborni kotar sa biralištem u Virju, Josipović Stjepan pl. komes turopoljski, Rauch Gejza barun velikaš.

Proti dva izbora i to u Vinkovcih, gdje je izabran grof Khuen Antun star., te proti izboru u Virovitici, gdje je izabran grof Teodor Pejačević dr. podnešeni su prosvjedi obloženi propisanom jamčevinom.

Odsjek uzeo je najprije u pretres izborni zapisnik i prosvjed odnoseći se na izbor vinkovački. Pošto se je većina odsjeka iz zapisnika izbornoga uvjerila, da je sav čin izbora sasvim prema zakonskim propisom obavljen, dočim se u prosvjedu podpisanom po 10 pritužiteljah navode ponajviše obćenite tegobe, te činjenice agitacije prije izbora, to je odsjek sa 12 proti 8 glasova zaključio da je verificiran grof Khuen Antun st. u izbornom kotaru 28. sa biralištem u Vinkovcih. Napokon uzeo je ovaj odsjek u pretres izborni zapisnik, te prosvjed odnoseći se na izbor virovitički.

Izborni zapisnik sastavljen je doduše propisno, nu u prosvjedu podpisan po 126 pritužiteljah navode se njeke činjenice, koje su dotičnici pripravni prisegom utvrditi, te koje u dvojbu dovode, da je sam izborni čin obavljen prema propisu zakona, pak je izbor obavljen samo jednim glasom većine, to nije izključena mogućnost, da su se dogodile takove nepravilnosti, radi kojih bi se morao izbor ništetnim proglasiti, stoga je odsjek jednoglasno proglasio grofa Teodora Pejačevića dr., u 55. izbornom kotaru sa biralištem u Virovitici prepornim, te predlaže vis. saboru, da izašalje iz svoje sredine povjerenstvo od 3 člana, koji bi navode prosvjeda na licu mjesta izvidilo, te vis. saboru o posljedku iztrage podneslo izvješće sa shodnimi predlozi.

Predsjednik: Molim g. izvjestitelja petoga odsjeka, da pročita izvješće.

Stevo Popović: (čita.)

Izvješće
V. saborskoga verifikacionalnoga odsjeka.

Odsjek V. za verifikaciju saborskih članova obavio je verifikaciju dodieljenih mu članova I. odsjeka saborskoga ovako:

Ovjerovio je izbore:

Gašparića Eranju za 3. izborni kotar sa biralištem u Zagrebu, Šorka Jovu za 9. izbor. kotar sa biralištem u Petrovomselu, Gjurkovića Gjuru za 59. izbor. kotar sa biralištem u Dalju, Pintera Ivana st. za 24. izbor. kotar sa biralištem u Vel. Gorici. Hatza Vilima za 20. izbor. kotar sa biralištem na Baniji, Tudiča Stjepana za 47. izbor. kotar sa biralištem u V. Grdjevcu, Smičiklasa Tadiju za 70. izbor. kotar sa biralištem u Sotinu, Zindla Antuna za 57. izbor. kotar sa biralištem u D Miholjcu, Mandića Petra za 3. izbor. kotar sa biralištem u Lovincu, Milića Nikolu za 17. izbor. kotar sa biralištem u Glini, Sankovića Dane za 24. izbor. kotar sa biralištem u Novoj Gradiški, Stanković Dane za 71. izbor. kotar sa biralištem u Erdeviku, Stanković Dane za 34. izbor. kotar sa biralištem u Sr. Karlovcih, Stekovića Jovana za 49. izbor. kotar sa biralištem u Trojstvu, Barlovića Stjepana za 61. izbor. kotar sa biralištem u Vuki, Rukavinu Gjuru baruna za 35 izbor. kotar sa biralištem u Zlataru, Ožegovića Titu za 29. izbor. kotar sa biralištem u Sv. Ivanu na Zelini, Davidovića Lazara za 45. izbor. kotar sa biralištem u Garešnici, Milekića Čire za 31. izbor. kotar sa biralištem u Mitrovici.

Dalje je ovjerovio odsjek banskom pozivnicom pozvane, pošto su pozivnice u redu: gg. Živkovića Teofana episkopa gornjo-karlovačkog, Pavlešića Janka posvećenog biskupa i Gvozdanovića Dragutina velikog župana požežkog.

Pri glasovanju o verifikaciji izbora gg. Franciscia Hinka za izborni kotar 21. sa biralištem u Ozlju, Nikolića Šandora za izborni kotar 48. sa biralištem u Sv. Ivanu i Paukovića Vase za izborni kotar 8. sa biralištem u Brlogu, glasovalo je za predlog izvjestitelja da se ovi izbori verificiraju jedanaest, a protiv tomu predlogu opet jedanaest prisutnih članova V. odsjeka.

Još mi je kao izvjestitelju skupnoga središnjega odbora podnieti ovdje po §. 9. alin. 2. i 3. dva imenika: jedan imenik članova, koji nisu stigli na sabor, a drugi imenik, koji su stigli.

Dr. **Franjo Marković**: Molim opozivom na poslovnik za rieč.

Prama §. 9. poslovnika biti ću tako slobodan, vis. sabore, prigovoriti ovoj zadnjoj izjavi g. izvjestitelja petoga odsjeka, jer se u §. 9. kaže: „Kad verifikacionalni odsjeci svoje djelovanje svrše i sabor o tom izvieste, sabiru se izvjestitelji dotičnih pet odsjeka u posebni središnji verifikacionalni odbor".

Usljed toga nije prama poslovniku ona izjava zadnja g. izvjestitelja petoga odsjeka, da on tu ujedno kao izvjestitelj središnjega verifikacionalnoga odbora predaje popis članova. Nepobitno je po mom sudu, da §. 9. ovakvoga postupka ne dopušta.

Osim toga, ako mi je dozvoljeno s pozivom na poslovnik spomenut, da smo mi u odsjeku četvrtom g. Mazzura i uz njega šestorica predložili, pošto smo smatrali, da nije u odluci verifikacionalnoga odsjeka obzir uzet na zakon izborni, obzir dovoljan; predložio je, da se izbor vinkovački iznese pred sabor.

Dotično predsjedničtvo nije prihvatilo u odsjeku taj predlog, zato sam slobodan u ime dotičnih drugova, ako je dopušteno staviti predlog.

Predsjednik: Ja sudim, da se sva pitanja, koja su preporna, imadu razpravljati poslje konstituiranja sabora. Ja mislim, da bi se ob ovoj primjetbi moglo odlučiti, kad bude sabor konstituiran i kad budu svi preporni izbori na dnevnom redu.

Dr. **Franjo Marković**: Visoko predsjedničtvo, predlog moj sadržaje to, da se pitanja o prepornih izborih imadu razpravljati tek u konstituiranom saboru. Dakle glede imenika, koji je proti §. 9., glede toga imenika, da se neprejudicira sadržajem toga imenika onoj razpravi konstituiranoga sabora, slobodan sam predložiti u ime svojih drugova to, da se iz imenika izpuste sva ona imena, glede kojih je prosvjed podnešen na sabor, te da se pristupajuć k konstituiranju sabora pridrži saboru konstituiranomu to pravo, da donese zaključak glede svih onih izbora, koji su u odsjecih prepornimi proglašeni, kako i onih proti kojim su pritužbe podnešene. Zato predlažem: (čita).

Neka se pristupi konstituiranju sabora, pridržav konstituiranomu saboru pravo donieti zaključak ne samo o valjanosti onih izbora, koji su u odsjecih proglašeni prepornimi, već i o valjanosti onih izbora, proti kojim bijahu podnešene pritužbe.

Prema tomu neka se iz imenika sastavljena na temelju verifikacionalnih izvješća (§§. 9. i 12.) izpuste svi oni članovi, proti izborom kojih bijahu podnesene pritužbe i neka se razprava o valjanosti njihovih izbora stavi na dnevni red odmah nakon konstituiranja sabora.

Ja sam tako slobodan ovo predložiti zato što mi držimo, da je glede verifikacije nepreporno ovo načelo: 1. da sabor stoji nad odsjeci verifikacionalnimi, što se iz samoga našega poslovnika saborskoga jasno razabire; 2. da se verifikacija ima obaviti s gledišta pravnoga, ne s gledišta političkoga, nu niti po slučaju; 3. da se posao verifikacije ima obazirati ne samo na poslovnik saborski nego isto toliko na izborni zakon od god. 1881. i na zakon ob ustrojstvu sabora.

Glede ovih načela, koja sam ja nazvao nepreporniml, pozivljem se na teoriju i praksu u svih ustavnih država, kako je to razloženo u „Mjesečniku" od god. 1879. u znanstvenoj razpravi o verifikaciji.

Pošto mi držimo, da ova načela nisu obavljenom u odsjecih vorifikacijom izpunjena, nego da naročito ovisi uspjeh o slučajnom razmjerju glasova to: hoće li se pritužba važna zabaciti ili hoće li se ona tako ocieniti, da se pritužba iznese pred sabor; pošto bi mi radi, da se ova nejednakost, koja imade oblik nepravednosti t. j. koja se prikazuje kao nepravednost verifikacije. Ova nejednakost, da se izpravi, to je moguće samo, ako se pritužbe koje su po nejednakih načelih riešavane, po slučajnom razmjerju glasova riešavane, da se iznesu pred sabor.

S toga razloga bio sam slobodan staviti predlog.

Predsjednik: Rieč ima g. barun Živković.

Jovan barun **Živković**: Ja mislim, ako se držimo poslovnika, što ima sada nastupiti, da je jasno razpoloženje u samom poslovniku.

Ja se čudim, da vis. predsjedničto može dopustiti debatu o predlozim, koji nisu na mjestu. Jer što kaže poslovnik? Kako predsjedničtvo — ne iz imenika, koji nisu mjerodavni — nego iz izvješća pojedinih odsjeka sazna, da je nadpolovična većina članova verificirana, ima to izjaviti kući i pristupiti k izboru saborskoga bureaua.

Prema tomu ide prva rieč na predsjedničtvo, neka pita predsjedničtvo: jeli je nastupio slučaj §. 12. ili ne. Ako je nastupio, neka nas pozove, da biramo bureau. Što govori g. predgovornik, može biti govora poslje konstituiranja sabora, onda može govoriti o predlogu i može reći ako ima što. Sada je prva rieč predsjedničtva, da ustanovi ne iz imenika, nego iz izvješća, o kom se razpravlja, jeli je nastupio slučaj §. 12.

Predsjednik: Rieč ima g. dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Presvietli g. Živković znati će veoma dobro, da je §. 12. u nekom nesuglasju s ustanovami §. 9. Ako se u §. 12. kaže, da imade predsjednik, čim dozna, da se je to i to dogodilo izjaviti da je toliko i toliko članova verificirano i po tom da se ima preći k konstituiranju sabora: istina je i to, da §. 9 kaže, da se imade sastaviti imenik nepreporních članova a kad je taj sastavljen izvjestitelji pojedinih odsjeka verifikacionalnih imadu se ustrojiti kao odbor, izabrati predsjednika i izvjestitelja i sastaviti imenik saborskih članova.

Dakle ovo je jasno, da obstoji nesporazumljenje medju §. 9. i §. 12. To se ima u sklad dovesti tako, da s

ona ustanova, koja je prije sastavljena i logičnija nego druga — jer se ne može znati, odkuda će predsjedničtvo saznati, ako se neodrži ustanova §. 9., da li je nadpolovična većina članova verificirana — mislim dakle, da je razloga obzir uzeti na ustanovu §. 9. prije, a onda neka sliedi što je u §. 12.

Dopustite, ja ću se obazrieti na ono, što je izvolio moj prijatelj dr. Marković izjaviti.

Sustav verifikacije, koji je poprimljen u našem saboru, nije nov. Taj vlada od god. 1770. u Europi, od kada bijaše u englezkom parlamentu poprimljen usljed Grenvilleova akta. Od ono doba zavladao je isti sustav u većini parlamenata. Ja sam osvjedočen, da kad se je o tom radilo, da se donese novi poslovni red za ovaj sabor, da se nije htjelo ništa nova uvesti nego se je poprimilo ono, što je bilo u drugih saborih. A poznavajuć onoga, komu je bila povjerena zadaća, da stilizira saborski poslovnik, akoprem je uz njega stojao čovjek, koji se je na krila Hrvatske kao olovo sjeo, ipak znam, da mu ne bijaše namjera nikada slobodu ovoga sabora, moć ovoga sabora sustezati.

A ja velim, da po onom tumačenju, koje smo čuli u odsjecih, da je odluka verifikacionalnoga odsjeka nepobitna, da se po tom tumačenju krnji moć sabora i ugled sabora. A reći ću, zašto. Ako dozvolite, da kažem, upravo je nekako nesmišljeno tvrditi, da bi jedna petina imala veću moć nego pet petina: odnosno, da pet petina razdieljenih ima svaka za se veću moć nego ujedinjenih. To je tako nelogično, da se čovjek mora diviti onomu, koji misli, da bi poslovnik mogao ovakvo znamenovanje imati. U drugih parlamentih smatra se odluka odsjeka definitivnom, ali samo onda, kad nema sumnje o zakonitosti izbora. Sada, kad su ovakove pritužbe tu, označuju sumnjivost. Ako je to, onda tvrdim, da je svaka sumnja preporna i pozivam se na §. 5., koji kaže, da o svih preporih riešava sabor. Dakle o svakom drugom preporu ima odlučiti sabor. Vi ćete dozvoliti, da se može dogoditi taj slučaj, da je recimo s formalnoga gledišta odluka odsjeka nevaljana; zar će sada to riešiti odsjek sam in propria causa? Neće riešiti zato, jer §. 5. kaže „o svih preporih odlučuje sabor“.

Temelj za ovo moje tumačenje jest poznat, naime da se je dogodilo, ne znam u kojem odsjeku, da jedan član sabora nije verificiran zato, jer se je u prepornost stavila zavičajnost, dakle stavilo se je u prepor, da li je pravom ili nepravom u listini. Taj član sabora, za kojega je izbor preporan, nije verificiran; za drugoga člana, za kojega se pozitivno zna, da prigodom zaključka listina, početkom godine ne bijaše u listini, nego je kašnje unešen, za toga člana rekao je odsjek, da je izbor nepreporan i verificirao ga je. Evo jednaki motivi morali bi imati jednake posljedice, dakle izazvati jednake odluke, a ovdje se dogadja, da jednaki motivi izazivlju protuslovne odluke. Je li se slaže s doslojanstvom sabora, da sabor potvrdi, ako iz jednakih motiva, protuslovne odluke donesu? Ja mislim da toga sabor ne može dopustiti i da se takve pogrieške imadu izravnati konačnom odlukom sabora.

Predsjednik: Usudjujem se upozoriti g. zastupnika, da nebi izvolio govoriti o stvarih, koje nisu sada na dnevnom redu; sada se ne razpravlja o prepornih izborih, nego po propisu poslovnika o tom, da poslje konstatiranja broja verificiranih članova, ako je dovoljan, pristupi kuća konstituiranju. Kad dodje taj predmet u svoje vrieme na dnevni red, biti će prilike o tom govoriti i zaključiti; jer sada ovako ova slavna skupština, koja još nije konstituiran sabor, nema nikakve moći kakav zaključak stvoriti o tom. (Na desnoj tako je!). Kad bude kuća konstituirana, doći će sva ta pitanja na dnevni red.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoko predsjedničtvo! Meni je veoma žao, što moram strpljenje vis. kuće izrabiti, da obrazložim svoj predlog odnosno Markovićev.

Ja bi priznao, da ovo ne spada na dnevni red, kad nebi bilo imenika, ali upravo zato, jer je tu imenik. . . .

Predsjednik: Ovaj imenik nema znamenitosti, jer sadržaje samo imena članova, koji su bili u odsjecih i imena članova, koji su pozvani, a nisu prispjeli, dakle ne ima na djelovanje sabora nikakva upliva.

Dr. **Šime Mazzura**: Ako se budu predlozi ovi, kako su ih odsjeci predložili primili na znanje, i preko njih se jednostavno prešlo, i imenik sastavio, onda ne ćete dozvoliti, da se o prepornosti jur ovdje pročitanih članova povede rieč; dakle mora se prije riešiti, ta, gospodo, vi imate većinu, vi ćete odlučiti o tom nema dvojbe, ali dopustite, da se čuje glas manjine, da se ne stvori praecedens, da se ne reče: prešlo se preko toga . . . . .

Predsjednik: Ovaj predlog izručit će se poslie konstituiranja sabora predsjedničtvu na razpravljanje, i stavit će se na dnevni red. . . . . .

Dr. **Stevo Spevec**: Ova dva gospodina predgovornika s ove strane nalaze se čini mi se u bludnji: sjećam se, da je ovaj isti §. 9. bio kamen smutnje kod verificiranja, jer nije bilo imenika, a danas zato, jer je imenik tu; i jedno i drugo je neopravdano.

Imenik o kojem se radi u §. 9. ne radi o drugom, nego navadja članove, ne govori, koji je izbor preporan, a koji je nepreporan, to je imenik pod a.); a drugi imenik pod b.) navodi samo ove, koji su pozvani, pa nisu došli; dakle sa verifikacijom ne stoji u tiesnom savezu; ovaj imenik neprejudicira preporom, koji su izrečeni u odsjecih, pa se moraju smatrati ne prepornimi nego riešenimi, jer poslovnik kaže, da se u odsjecih odlučuje većinom glasovah, te da se pred sabor donesu zaključci u odsjecih većinom glasova stvoreni. —

To moram u obranu 4. odsjeka navesti, jer se traži neka se saboru predloži mnogo manjine, a to je proti poslovniku.

Dr. **David Starčević**: Slavna skupštino! Videći Vas ovdje sve skupa, meni pred očima lebde one sve nesgode

nevoljne, a i povoljne, koje je naš narod trpio, dok nas je ovamo skupa spravio.

Gospodo! Čuste izjavu predsjednika kluba stranke prava, koji reče, da svi oni izbori, gdje je vlada službena čovjeka nametnula za kandidata, nebi smjeli po obstojećem zakonu valjani biti, jer imamo pismeni naloga vlade, da je svaki autonomni činovnik, a pače i obćinski morao glasovati za vladina kandidata, jer da će drugčije izgubiti službu.

Ja vas sve skupa molim, je li vi to držite za slobodne izbore, kada se zapovjeda, da tko se mora izabrati. Ove dane pisale su Vaše poluslužbene novine, da je narod s vama; ja to svetčano poričem

Svi skupa smo sinovi jedne domovine; a vi zatražite od vlade izborne listine, pak odbite službene i njihove glasove, a ja ne znam onda, dali će Vam deset kotara ostati.

(Na desnici prigovori.)

Ovdje je Zagreb i mi smo tu. Ako neistinu govorim, ustanite i oprovrgnite me, ako istinu govorim, pokoravajte se jedanput.

U Zagrebu su zastupnici izabrani samo službenimi glasovi, a narod je ogromnom većinom izabrao protuvladine kandidate. Ja držim, da ćete vi morati jednom uviditi, da narod drugo hoće, nego vi, koji ste ovamo bajonetami stjerani.

Kada je tomu tako, i kada znate, da ovaj poslovnik ni vi ne razumjete, a ni mi razumjeti možemo, uz takov postupak, — jer i ja sam pred 3 godine tražio, da se ovako upravo po poslovniku postupa; a vi nieste dopustili, nego ste drugačije postupali; pitam vas, hoćete li svake tri godine po istom zakonu drugačije postupati?

Nu g. Spevec je rekao, da je ono naše postupanje bilo neopravdano. Ja vas pozivam za svjedoke i koji nevjeruju, neka si uzmu dnevnike, da vi sada tako postupate, kako smo mi onda tražili: ja vam na tom zahvaljujem, jer vidim, da ste ipak nekakav napredak učinili. (Smieh.)

Nego, g. predsjedniče, nešto ste poprimili što kaže § 9. onda ste zapeli i preskočili.

§. 9. kaže: (čita) „Kada verifikacionalni odsjeci svoje djelovanje svrše i sabor o tom izvjeste, sabiru se izvjestitelji dotičnih pet odsjeka u posebni središnji odbor.“

Prosim Vas gdje je to? Onih 5 izvjestitelja moraju doći skupa i središnji verifikacionalni odbor sastaviti, vi ste to preskočili, pa ste odmah sastavili imenik, za koji kaže predsjednik, da nema nikakove znamenitosti. Zašto radi te stvari, koje nemaju znamenovanja: je li to igra, ili da se samo nešto razpravlja.

Predsjednik: Ja ću protumačiti svoje rieči.

Dr. **David Starčević**: Ali po poslovniku ovi imenici imaju veliku znamenitost, jer se mora §. 9.

a) sravniti imenik o saborskih članovih pojedinih odsjeka i sastaviti glavni imenik svih prispjelih saborskih članova abecednim redom.

b) sastaviti imenik onih članova, koji su po izbornom redu imali doći na sabor, a nisu došli, pa predložiti oba imenika saboru.

Je li to važno? Je li za vas važno ili nije; za mene je.

Ali, gospodo, vi proti nami postupajuć išli ste izpravljati §. 41. poslovnika, a znali ste, da će opet kod verifikacije nastati nesporazumljenje izmedju članova jedne domovine, pak ipak nieste htjeli izpraviti ovo glede verifikacije. Tako radeć, neće Hrvatska biti sretna uz tu većinu, a ni kruna.

Za ovaj poslovnik Vam je njekoč rečeno, da tražiti u ciganke mlieka ili na pasjem uzglavlju kruha, znači tražiti razboritosti u vašem poslovniku.

Od onda je prošlo 10 godina, a vi još danas tumarate, pa još nam kažete, da mi vrtoglavimo; dočim smo vam mi već pred tri godine kazali, vi istom sada tako radite, a za tri godine ćete još pametnije.

Dr. Mazzura brani predlog, koji u ostalom nije od velike važnosti, jer je svejedno sastavio se imenik o verificiranih članovih prije ili poslie, ali je važno: tko će doći u taj imenik?

Ja sam u jednom odsjeku slušao važnih pritužaba, gdje bi vi sami morali staviti ruku na srce, jer se radi o poštenju slavne ove skupštine; tu su napried došli tako okaljani čini, da bi onaj i koji ih izreče a ne dokaže, morao doći, barem po postojećih zakonih u zatvor, a vi ste to, gospodo, uzeli s lahke ruke i možda se ponosite tim, što imate takove članove.

Ja vam čestitam i vi radite samo tako, pak ćete daleko doći. —

Predsjednik: U smislu poslovnika držim se dužnim, sada pošto su verifikacionalni odsjeci svoja izvješća predložili, konstatirati, koliko je članova verificirano, te ću ih još jedanput pročitati. (Čita imena u pojedinih odsjecih verificiranih članova.) Ukupno 109 članova; to je nadpolovična većina, usljed toga ima se u smislu poslovnika pristupiti konstituiranju sabora, i to se ima ponajprije izabrati predsjednik, 2 podpredsjednika i 5 bilježnika. U svrhu, da bude ovaj izbor kontroliran, (Dr. Tuškan javi se za rieč), molim za kontrolu gg. Pejačevića, Ožegovića i Sladovića, a g. bilj. Steković čitati će imenik.

Dr. **Grga Tuškan**: Gospodo! U koliko su meni poznati parlamentarni običaji, to se pri otvaranju svakoga sabora obično biraju za bilježnike članovi najmladji, a pri otvorenju našega sabora izabraste vi odnosno naš starosta skoro sve članove prijašnjega sabora i samo jednog novog i to sve iz vaše stranke.

Ovim ste prviput povriedili parlamentarni običaj. Danas pozivljete nas, da imamo birati bureau.

Po parlamentarnom običaju imale bi se stranke prethodno sporazumjeti koliko glede izbora predsjednika, toliko glede bilježnika t. j. glede izbora cieloga bureaua, i ako ne sporazumjeti, a ono barem pokušati dogovoriti se.

Vi ni toga ne učiniste. Istina, nama t. j. predsjedniku kluba stranke prava priobćio je predsjednik, neka mu naznačimo trojicu naših članova, od kojih ćete jednoga našega člana birati za bilježnika.

I ovoj pogrdi dodaste još i to, da ste sebi priuzdržali izbor bezuvjetan i niste dopuštali, da mi naznačimo toga člana. Mi znajuć to, branili smo čast naroda, kojega mi zastupamo, doznačismo jednoga gospodina uz dodatak da ćemo primiti izbor, ako prihvatite onu osobu, koju ćemo mi naznačiti. Nu mi se prevarismo u vjeri, i u svemu, čemu se od vas za sigurno nadasmo. Vama ta osoba nije bila po volji, i vi ne htjedoste prihvatiti, koga Vam mi naznačismo, te mjesto njega odabraste drugoga.

Gospodo! iz kojih motiva ste to učinili, ja to neću izpitivati i prelazim preko toga, ali kažem, da i ovim opet povriediste parlamentarni običaj postupkom, kojim postupaste; stoga u ime svojih jednomišljenika svetčano prosvjedujem proti ovakovomu postupku, te izjavljujem, da mi ne ćemo sudjelovati kod izbora cieloga bureaua.

Izvolite to primiti na znanje. —

(Članovi stranke prava ostave dvoranu.)

Bilj. **Jovan Steković**: (čita imenik; članovi predavaju glasovnice za predsjednika. Pošto bi to obavljeno i skrutinium svršen:)

Predsjednik: Resultat glasovanja je sliedeći: Glasovalo je 84 člana; od ovih dobio je g. Mirko Hrvat 72, g. dr. Šram 11, a g. dr. Subotić 1 glas.

Sada se stupa k izboru I. podpredsjednika istim načinom. (Pošto se glasovanje i skrutinium kako prije svršio:

Predsjednik: Resultat glasovanja je sliedeći: Glasovalo je 78 članova; od ovih je dobio g. Vaso Gjurgjević 71 glas (živio!) a g. Rukavina 7 glasova.

Sada molim pristupiti k izboru II. podpredsjednika na isti način.

(Iza skrutinija.)

Predsjednik: Resultat glasovanja je sliedeći: glasovalo je 80 članova, od kojih je dr. Stjepan Spevec dobio 72 glasa, Pintar Ivan 7, Rukavina 1 glas.

Sada će se pristupiti sveukupnomu izboru saborskih bilježnika.

(Iza skrutinija.)

Predsjednik: (zvoni) Tečaj cieloga izbora bio je sliedeći: kod biranja saborskoga predsjednika glasovala su 84 člana, od tih je dobio g. zast. Mirko Hrvat 72, dr. Šram 11, dr. Subotić 1 glas — dakle je većinom glasova za saborskoga predsjednika izabran M. Hrvat.

(Burni živio!)

Za prvoga podpredsjednika glasovalo je 78, od kojih je dobio g. zast. Gjurgjević 71 glas, g. Rukavina 7, — dakle većinom glasova za prvoga podpredsjednika je izabran Vaso Gjurgjević. (Živio!)

Kod izbora drugoga podpredsjednika glasovalo je 80, od ovih je dobio g. zast. dr. Stjepan Spevec 72, Pintar 7, Rukavina 1, — dakle je izabran većinom glasova za drugoga podpredsjednika dr. Stjepan Spevec.

(Živio!)

Kod izbora bilježnika saborskih učestvovala su 75 članova, od ovih je dobio zast. Barlović 75, Lončarić 73, Steković 75, Popović 73, Tompić 43, dr. Ivandija 33, Zindl 3 — dakle izabrani su većinom glasova za saborske bilježnike: Barlović, Steković, Lončarić, Popović i Tompić. (Živili!)

Gospodo moja, poslje tako obavljena izbora imadem čast izjaviti, da je ova kuća konstituirana kao sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Usljed toga molim izabranoga predsjednika, podpredsjednike, i bilježnike, da izvole zauzeti svoja mjesta, a od svoje strane se najučtivije zahvaljujem za podporu, koju ste mi izvoljeli izkazati.

(Burni živio!)

(Predsjedničku stolicu zauze novoizabrani saborski predsjednik Mirko Hrvat.)

Predsjednik: Visoki sabore! Ja sam uvjeren, da svaki član vis. sabora ima pred očima jedino dobro ove zemlje i naroda ovoga i razni su dosta putevi, kojimi se ovo postignuti namjerava, ali sam i uvjeren tvrdo, da medjusobnim štovanjem, da čuvanjem ugleda i dostojanstva vis. ovoga sabora i držanjem propisa, vis. kuća cilj ovaj postignuti može.

Težka je dužnost, koju predsjedničtvo ovoga sabora ima, ali sam tvrdo uvjeren, da podporom vis. sabora, da strogim ne samo vršenjem, nego i držanjem poslovnika, da će biti moguće predsjedničtvu ovomu ne samo savjestno nego i nepristrano dužnost svoju vršiti.

Ja se ovim zahvaljujem na podieljenju ovoga dostojanstva i kažem: Živila nam svim jednako mila domovina, živio naš kralj!

(Živio!)

Visoki sabore! Ja mislim, da ću pogoditi misao cieloga ovoga sabora, ako izrazim zahvalnost u ime njegovo dosadanjemu dobnomu predsjedniku (živio) i molim, da se ova zahvala u zapisnik metne.

Vis. sabore! Ja proglašujem sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije, Dalmacije konstituiranim, a konstituiranje ovo kao i izbor predsjedničtva i bilježnika doglasiti će se Njeg. Veličanstvu.

Vis. sabore! Podnešena su 2 predloga, danas tako rekuć jednoglasno i molio bi prije svega, da ih g. bilježnik pročita.

Bilj. dr. **Marko Lončarić**: (čita.) Podpisani predlažu neka vis. sabor izvoli zaključiti:

Na previšnji kr. odpis od 27. rujna 1884. imade se preponiznom adresom odgovoriti.

Za izvadak adrese izabira sabor odbor od 9 svojih članova.

Predlog ovaj imade se prešnim proglasiti, te o prešnosti istoga odmah iza konstituiranja sabora viećati.

Dr. Kršnjavi v. r., Jovan Steković v. r., Dr. Jovan Gjurić v. r., Stevan Popović v. r., Teodor grof Pejačević v. r., Dr. Marko Lončarić v. r.. Dr. Stjepan Spevec v. r.. Stjepan Barlović v. r.. Gjorgje Krestić v. r.

Drugi predlog podpisan po Folnegoviću, Pavloviću itd. dovoljnim brojem, koji predlažu : (čita)

Podpisani predlažu, da se stavi na dnevni red kao prvi predmet, čim bude sabor konstatuiran, ter u poslovniku označeni stalni saborski odbori izabrani, sliedeći naš

Predlog

1. Sabor bira odbor sastavljen od devetorice članova saborskih, komu će biti zadaća izraditi adresu kao odgovor na previšnji odpis. kojim je ovaj sabor otvoren.

2. Izvješće ovoga odbora ima biti prvi predmet dnevnoga reda u ovom saborskom zasjedanju.

Molimo izjaviti predlog ovaj prešnim.

U Zagrebu 4. listopada 1884.

Fran Folnegović v. r., Milan Pavlović v. r., Dr. David Starčević v. r., Dr. Ivan Ivandija v. r., Makso Lončarević v. r., Dr. A. Starčević v. r., Dr. Bakarčić v. r., Dr. Tuškan v. r., Dr. Hinković v. r., F. Sladović v. r., Valušnik v. r.

Predsjednik : Vis. sabore ! Moglo bi se danas zaključiti o prešnosti jednoga i drugoga predloga, a pošto mislim, da nijedan član nema proti prešnosti ništa prigovoriti, da se glasuje i primi prešnost jednomu i drugomu predlogu.

(Prima se.)

Dakle prešnost ovih predloga je prihvaćena i dalje će se s njimi po propisih poslovnika postupati.

Vis. sabore ! Pošto je danas imendan Njegova c. kr. apoštolskoga Veličanstva našega kralja, ja mislim, da će dopustiti vis. sabor, da tom prigodom predsjedničtvo ovo čestita i izraze lojalnosti mu podnese.

(Burni živio !)

Vis. sabore ! Sada nam je jošte dnevni red ustanoviti za prvu buduću sjednicu. Ja bi predložio kao dnevni red prve buduće sjednice, da se uzme u pretres razprava glede prepornih izbora.

(Prima se.)

Dakle na dnevnom je redu razprava o priepornih izborih. Današnju sjednicu zaključujem, te drugu uričem za ponedjeljak 6. listopada u 10 sati prije podne.

(Živio !)

(Svršetak u 1 sat i 40 časova poslje podne.)

Četvrta saborska sjednica,

držana dne 6. listopada 1884. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Razprava o verifikaciji.

Predsjednik: Sjednica počima. Molim g. bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Bilj. **Stjepan Barlović:** (čita)

Zapisnik

3. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 4. listopada 1884. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem gosp. Ljudevita Vukotinovića kao dobnoga saborskoga predsjednika u prisutnosti 97 gg. saborskih članova.

Od strane visoke kr. zemaljske vlade prisutni: odjelni predstojnik za unutarnje poslove gosp. Daniel Stanković, odjelni predstojnik za bogoštovje i nastavu gosp. Ivan Vončina.

Čitan je zapisnik posljednje sjednice i bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik saobćuje, da su na ovaj visoki sabor stigla izvješća verifikacionalnih odsjeka, ter predlog Steve Popovića i drug., te predlog Franje Folnegovića i drug. u pogledu podastrieti se imajuće adrese.

Predsjednik izjavlja, da će dotične predloge nakon konštituiranja sabora izabranomu predsjedniku sabora izručiti.

Predsjednik pozove izvjestitelje pojedinih verifikacionalnih odsjeka, da svoja izvješća visokomu saboru iznieste, zauzeše redomice izviestiteljsko mjesto, te izvješća glase i to:

Izvješće
I. verifikacionalnoga odsjeka.

Odsjek je sliedeće članove verificiranimi proglasio i to:

Velikoga župana B. Budisavljevića, velikoga župana Ivana Vardiana, grofa Miroslava Kulmera, baruna Levina Raucha; poslanike: Jovu Gjurića za 33. izborni kotar u Staroj Pazovi, Petra Grbu za 13. izborni kot. u Slunju, Hinka Hinkovića za 53. izb. kot. u Tvrdji Ivanić i za 30. izb. kot. u Samoboru, Lavoslava Ittlingera za 4. izb. kot. u Osieku gornji grad, Gjoku Krestića za 5. izb. kot. u Osieku dolnji grad, Izidora Kršnjavia za 26. izb. kot. u Brodu, Josipa Majcena za 40. izb. kot. u Krapini, Jos. Miškatovića za 19. izb. kot. u Dvoru, Kolom. pl. Mikšića za 34. izb. kot. u Ivancu, Gustava grofa Normana za 58. izb. kot. Valpovu, Ivana Obada za 28 izb. kot. u dol. Bistrici, Armina Pavića za 66. izb. kot. u Vilić selu, Andru Radanovića za 13. izb. kot. u Belovaru, Jakova Radoševića za 21. izb. kot. u Kostajnici, Stanka Rašića za 14. izb. kot. u Veljunu, Franju Tompića za 33. izb. kot. u Vinici, Franju pl. Türka za 9. izb. kot. u Karlovcu, Andriju Valušnika za 17. izb. kot. u Delnicah.

Izbor pak g Eugena Kumičića u 7. izbornom kotaru u Varaždinu izjavljuje odsjek prepornim, te predlaže vis. saboru, da ga ništetnim proglasi.

Izvješće
II. verifikacionalnoga odsjeka sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije o verifikaciji saborskih članova III. verifikacionalnoga saborskoga odsjeka.

Nakon toga, kad su se saborski članovi u smislu §. 3. saborskoga poslovnika podielili žriebom na pet jednakih odsjeka, sastanu se svi članovi II. odsjeka izim dvojice dana 1. listopada 1884. u odredjenoj dvorani, te pristupiv konštituiranju odsjeka izaberu si za predsjednika g. Ivana Vardiana, vel. župana zagrebačke podžupanije, a za izvjestitelja dr. Jovana Gjurića.

U drugoj sjednici II. saborskoga odsjeka, držanoj dne 2. listopada 1884. u svojoj dvorani u 10 sati prije podne pristupi se verifikaciji saborskih članova III. saborskoga odsjeka, te budu bez prigovora verificirani saborski članovi, proti čijim izborom ne bijaše pritužba:

Angjelić German, Crnković Nikola za 52. izb. kotar

u Kloštru, Fodroci Aleksander, Frank Josip za 26. izb. kot. u Popovači, dr. Grlić Gjuro za 27. izb. kot. u Vrpolju, Hrvat Mirko za 32. izb. kot. u Karlovcih, Kamenar Gjuro za 22. izb. kot. u Jastrebarskom, Kritovac Vaso za 75. izb. kot. u Rumi, Kušević Svetozar za 69. izb. kot. u Vukovaru, Lončarić Marko dr. za 56. izb. kot. u Slatini, Rukavina Josip za 7. izb. kot. u Otočcu, Sermage Rihard grof, Stanković Milan za 12. izb. kot. u Plaškom, Šram Lavoslav dr. za 2. izb. kotar u Zagrebu, Tuškan Grga dr. za 15. izb. kot. u Švarči, Utješenović Ognjoslav, Vončina Ivan za 16. izb. kot. u Novom i 29. izb. kot. u Bošnjacih, Vukotinović Ljudevit za 41. izb. kot. u Ludbregu, Zec Miloš za 65. izb. kot. u Pakracu, Živković Jovan barun za 35. izb. kot. u Zemunu, Ivandija Josip dr. za 20. izb. kot. u Petrinji.

Zatim se pristupilo verifikaciji saborskih članova III. saborskoga odsjeka, proti čijim izborom bijahu pritužbe podnešene, te budu pritužbe podnešene proti izboru Danila Budisavljevića, zastupnika 5. izbornoga kotara sa biralištem u Udbini, nadalje proti izboru Gjure Dedovića, zastupnika 23. izbornoga kotara sa biralištem u Novskoj, te napokon proti izboru dr. Josipa Ivandije, zastupnika 22. izbornoga kotara sa biralištem u Sunji odbačena i sva ta tri saborska člana verificirana.

Prema tomu se izpostavlja, da su svi saborski članovi III. saborskoga verifikacionalnoga odsjeka 23 na broju verificirani, od kojih su Ivan Vončina verificiran za zast. 29. izbornoga kotara sa biralištem u Bošnjacih i za zast. 16. izbornoga kotara sa biralištem u Novom, zatim dr. Josip Ivandija za zastupnika 20. izbornoga kotara sa biralištem u Petrinji i za zastupnika 22. izbornoga kotara sa biralištem u Sunji, dakle obojica sa dva mandata, ostali svi sa jednim mandatom.

Molim, da visoki sabor ovo izvješće do znanja izvoli uzeti.

Izvješće
III. saborskoga verifikacionalnoga odsjeka.

Visoki sabore!

U II. dne 1. listopada o. g. držanoj saborskoj sjednici izžriebani verifikacionalni odsjek. pošto se je istoga dana konštituirao, izabravši za predsjednika gosp. Mirka Hrvata, a za izvjestitelja Miloša Zeca, u današnjoj svojoj sjednici pregledao je poimence njemu na izpitavanje upućene banske pozivnice, odnosno izborne zapisnike članova IV. saborskoga odsjeka, ter je našavši prema propisu zakona valjanimi tako banske pozivnice, kao i izbore dotičnih članova IV. odsjeka, verificirao i to:

A. Kao banske pozvanike.

Bubanovića Julija, velikog župana Sriemskoga; Karatšonija grofa Guidu, vlastelina Kameničkoga; Kršnjavia Mirka, velikog župana virovitičkoga i Ottenfelsa-Gschvinda baruna Šišmana.

B. Kao narodne zastupnike.

Bakarčića Andru za 6. izborni kotar u Perušiću, Bedekovića Kolomana za 11. izb. kot. u Ogulinu i za 43. izb. kot. u Rasinji, Fröhlicha Dragutina sa 42. izb. kot. u Ravnu, Jaića Lavoslava za 62. izb. kot. u Djakovu, Krestića Nikolu za 1. izb. kot. u Zagrebu gradu, Liebhardta Vjekoslava za 25. izb. kot. u Selih, Lončarevića Maksa za 25. izb. kot. u Oriovcu, Markovića Franju dr. za 19. izb. kot. grad Križevac, Mazzura Šimu dr. za 38. izb. kot. u Klanjcu, Medakovića Bogdana dr. za 4. izb. kot. u Srbu, Pisačića Dragutina za 36. izb. kot. u Sv. Križu, Sladovića Matu za 19. izb. kot. u Netretiću, Sliepčevića Petra za 16. izb. kot. u Vrginmostu, Spevca Stjepana za 2. izb. kot. u Gospiću, Starčevića Davida dr. a) za 12. izb. kot. u Koprivnici, b) za 18. izb. kot. u Čabru, d) za 44. izb. kot. u Križu, Sudarevića Hugu za 63. izb. kot. u Djakovu, Šipuša Nikolu za 31. izb. kot. u Sisku, Tükörya Vjekoslava za 64. izb. kot. u Daruvaru, Zorića Josipa za 27. izb. kot. u Sesvetah.

Pošto su gospoda narodni zastupnici Koloman pl. Bedeković i dr. David Starčević izabrani prvi u dva, a drugi u tri izborna kotara, imaju se pozvati, da očituju, za koji će izborni kotar mandat pridržati.

Izvješće
IV. verifikacionalnoga odsjeka.

IV. verifikacionalni saborski odsjek konstituirao se je u sjednici državnoj dne 1. listopada o. g. izabravši si za predsjednika velikoga župana g. Mirka Kršnjavia, a izvjestiteljem sveučilištnoga profesora gospodina dra. Stjepana Spevca.

U sjednici državnoj dne 2. listopada o. g. uzeo je ovaj odsjek u pretres predanih mu 26 vjerodajnica, i to dvadeset i četiri izborna zapisnika i dvie banske pozivnice.

Proti 22 izborna zapisnika, te proti banskim pozivnicam nije s nijedne strane nikakav prigovor podignut, a pošto se je odsjek uvjerio iz zapisnika izbornih, da je izbor svuda proveden po zakonskim propisom, a kod banskih pozivnicah, da postoje uvjeti zak. čl. II. od g. 1870. § 5. sl. b) ob uredjenju sabora, stvorio je ovaj odsjek jednoglasni zaključak, kojim se ovjerovljuju sliedeći nar. zastupnici, odnosno banski pozvanici:

Barčić Erazmo za 15. izborni kotar u Krasici, Beruta Josip za 51. izb. kot. u Peterancu, Čudić pl. Nikola za 18. izb. kot. u Maji, Dimitrijević Stevo dr. za 74. izborni kot. u Dobrinci, Folnegović Franjo za 11. izb. kotar u Senju, Gjurgjević Vaso za 7. izb. kot. u Irigu, Miković Teodor za 68. izb. kot. u Boboti, Pavlović Milan za 10. izb. kot. u Brinju, Pejačević Ladislav grof za 67. izborni kot. u Kutjevu, Pejačević Teodor grof za 60. izb. kot. u Našicah, Petrović Ivan Nep. za 6. izb. kot. u Varaždinu Pilepić Franjo dr. za 1. izb. kot. u Karlobagu, Popović Stevo za 30. izb. kot. u Morovici. Radić Ivo pl. za 37.

izb. kot. u Krapini, Reizer Franjo za 20. izb. kot. u Sv. Nedelji, Sladović Ferdo za 39. izb. kot. u Pregradi, Starčević Antun dr. za 8. izb. kot. u Bakru, Subotić Jovan dr. za 72. izb. kot. u Iloku, Šimek Ivan za 32. izb. kot. u Varaž. Toplicah, Thanhoffer Milan pl. za 46. izb. kot. u Čazmi, Thaller Filip za 14. izb. kot. u Požegi, Zmajić Bartol barun za 50. izb. kot. u Virju, Josipović Stjepan pl. komes turopoljski, Rauch Gejza barun velikaš.

Proti dva izbora i to u Vinkovcih, gdje je izabran grof Khuen Antun st., te proti izboru u Virovitici, gdje je izabran grof Teodor Pejačević dr., podnešeni su prosvjedi, obloženi propisanom jamčevinom.

Odsjek uzeo je najprije u pretres izborni zapisnik i prosvjed odnoseći se na izbor vinkovački.

Pošto se je većina odsjeka iz zapisnika izbornoga uvjerila, da je sav čin izbora sasvim prema zakonskim propisom obavljen, dočim se u prosviedu podpisanom po 10 pritužitelja navode ponajviše obćenite tegobe, te činjenice agitacije prije izbora, to je odsjek sa 12 proti 8 glasova zaključio, da je verificiran grof Khuen Antun st. u izbornom kotaru 28. sa biralištem u Vinkovcih.

Napokon uzeo je ovaj odsjek u pretres izborni zapisnik te prosvjed, odnoseći se na izbor virovitički.

Izborni zapisnik sastavljen je doduše propisno, nu u prosvjedu, podpisanu po 126 tužitelja, navode se neke činjenice, koje su dotičnici pripravni prisegom utvrditi, te koje u dvojbu dovode, da je sam izborni čin obavljen prema propisu zakona, pak jer je izbor obavljen samo jednim glasom većine, to nije izključena mogućnost, da su se dogodile takove nepravilnosti, radi kojih bi se morao izbor ništetnim proglasiti, s toga je odsjek jednoglasno proglasio izbor grofa Teodora Pejačevića dr. u 55. izbornom kotaru sa biralištem u Virovitici prepornim, te predlaže vis. saboru, da izašalje iz svoje sredine povjerenstvo od 3 člana, koje bi navode prosvjeda na licu mjesta izvidilo, te vis. saboru o posliedku iztrage podneslo izvješće sa shodnimi predlozi.

Izvješće
V. odsjeka saborskoga za verifikaciju.

Odsjek V. za verifikaciju saborskih članova obavio je verifikaciju dodieljenih mu članova I. sabor. odsjeka ovako:

A. Ovjerovio je izbore:

Gašparića Franju za 3. izborni kotar sa biralištem u Zagrebu, Šorka Jovu za 9. izb. kot. u Petrovom selu, Gjurkovića Gjuru za 59. izb. kot. u Dalju, Pintera Ivana st. za 24. izb. kot. u V. Gorici, Hatza Vilima za 20. izb. kot. u Baniji, Tudića Stjepana za 47. izb. kot. u V. Grdjevcu, Smičiklasa Tadiju za 70. izb. kot. u Sotinu, Zindla Antuna za 57. izb. kot. u D. Miholjcu, Mandića Petra za . izb. kot. u Lovincu, Milića Nikolu za 17. izb. kot. u Glini, Stankovića Danu za 24. izb. kot. u Novoj Gradiški, za 71. izb. kot. u Erdeviku i za 34. izb. kot. u Sr. Karlovcih, Stekovića Jovana za 49. izb. kot. u Trojstvu, Barlovića Stjepana za 61. izb. kot u Vuki, Rukavinu Gjuru baruna za 35. izb. kot. u Zlataru, Ožegovića Titu za 29. izb. kot. u Sv. Ivanu na Zelini, Davidovića Lazara za 45. izb. kot. u Garešnici, Milekića Ćiru za 31. izb. kotar u Mitrovici.

Dalje je ovjerovio odsjek banskom pozivnicom pozvane, pošto su pozivnice u redu:

Živkovića Teofana, episkopa gornjo-karlovačkoga; Pavlešića Janka, posvećenoga biskupa; Gvozdanovića Dragutina, velikoga župana požežkoga.

Pri glasovanju o verifikaciji izbora gg. Franciscia Hinka za izborni kotar 21. sa biralištem u Ozlju, Nikolića Šandora za izborni kotar 48. sa biralištem u Sv. Ivanu i Paukovića Vase za izb. kot. 8. sa biralištem u Brlogu, glasovalo je za predlog izvjestitelja, da se ovi izbori verificiraju 11, a proti tomu predlogu opet 11 prisutnih članova V. odsjeka.

Poslie pročitanih izvješća predlaže dr. Franjo Marković i drugovi sliedeće:

Pošto je nadpolovična većina članova sabora proti izborom, kojih ne bijahu podnešene pritužbe, verificirana, podpisani predlažemo: Neka se pristupi konstituiranju sabora, pridržav konstituiranom saboru pravo donieti zaključak nesamo o valjanosti onih izbora, koji su u odsjecih proglašeni prepornimi, već i o valjanosti onih izbora, proti kojim bijahu podnešene pritužbe. Prema tomu neka se iz imenika, sastavljena na temelju verifikacionalnih izvješća (§§. 9. i 12.) izpuste svi oni članovi, proti izborom kojih bijahu podnešene pritužbe i neka se razprava o valjanosti njihovih izbora stavi na dnevni red odmah nakon konstituiranja sabora.

Predsjednik izjavlja, da će se izabranomu predsjedniku dotični predlog predati.

Predsjednik proglasi iz izvješća verifikacional imena verificiranih članova i to:

Prvi odsjek je sliedeće članove verificiranimi proglasio:

Velikoga župana B. Budisavljevića, velikoga župana Ivana Vardiana, grofa Miroslava Kulmera, baruna Levina Raucha, Jovu Gjurića, Petra Grbu, Hinka Hinkovića, Lavoslava Ittlingera, Gjoku Krestića, Izidora Kršnjavia, Josipa Majcena, Josipa Miškatovića, Kolomana pl. Mikšića, Gustava grofa Normana, Ivana Obada, Armina Pavića, Andru Radanovića, Jakova Radoševića, Stanka Rašića, Franju Tumpića, Franju pl. Türka, Andriju Valušnika.

II. odsjeka verifikacionalnoga:

Angjelić German, Budisavljević Dane, Crnković Nikola, Dedović Gjuro, Fodroci Aleksander, Frank Josip, Grlić Gjuro, Hrvat Mirko, Kamenar Gjuro, Kritovac Vaso, Kušević Svetozar, Lončarić Marko dr., Rukavina Josip, Sermage Rikard grof, Stanković Milan, Šram Lavoslav dr., Tuškan Grga dr., Utješenović Ognjoslav, Vončina Ivan,

Vukotinović Ljudevit, Zec Miloš, Živković Jovan barun, Ivandija Josip dr.

III. saborskoga verifikacionalnoga odsjeka:

A. kao banske pozvanike.

Bubanović Julio, Karatsony grof Guido, Kršnjavi Mirko, Ottenfels Šišman barun.

B. kao narodne zastupnike.

Bakarčić Andro, Bedeković Koloman, Fröhlich Dragutin, Jaič Lavoslav, Krestić Nikola, Liebhard Vjekoslav, Lončarević Makso, Marković Franjo dr., Mazzura Šime dr., Medaković Bogdan dr., Pisačić Dragutin, Sladović Mato, Sliepčević Petar, Spevec Stjepan dr., Starčević David dr., Sudarević Hugo. Šipuš Nikola, Tüköry Vjekoslav, Zorić Josip.

IV. verifikacionalni saborski odsjek:

Barčić Erazmo, Beruta Josip, Čudić pl. Nikola, Dimitrijević Stevo dr., Folnegović Franjo, Gjurgjević Vaso, Miković Teodor, Pavlović Milan, Pejačević Ladislav grof, Pejačević Teodor grof dr., Petrović Ivan Nep., Pilepić Franjo dr., Popović Stevo, Radić Ivo pl., Reizer Hugo, Sladović Ferdo, Starčević Antun dr., Subotić Jovan dr., Šimek Ivan, Thanhoffer Milan pl., Thaller Filip, Zmajić Bartol barun, Josipović Stjepan, Rauch Gejza barun i Khuen Antun grof.

V. verifikacionalni saborski odsjek.

Gašparić Franjo, Šorak Ivan, Gjurković Gjuro, Pintar Ivan, Hatz Vilim, Tudić Stjepan, Smičiklas Tadija, Zindl Antun, Mandić Petar, Milić Nikola, Stanković Dane, Steković Jovan, Barlović Stjepan, Rukavina Gjuro barun, Ožegović Tito, Davidović Lazar, Milekić Ćiro, Gvozdanović Dragutin, Pavlešić Janko i Živković Teofan.

Ukupno 113 članova, te tako ustanovio, da je preko nadpolovične većine članova sabora verificirano, odredi predsjednik, da se u smislu §. 12. saborskoga poslovnika predje na konstituiranje sabora.

Prelazi se na izbor predsjednika.

Glasovalo je 84 gg. sab. članova, od kojih je Mivko Hrvat dobio 72 glasa, dr. Lavoslav Šram 11 i dr. Jovan Subotić 1 glas, po tom za predsjednika izabran g. Mirko Hrvat.

Nadalje izbor I. podpredsjednika.

Glasovalo je 78 gg. sab. članova, od kojih je Vaso Gjurgjević dobio 71 glas, Gjuro barun Rukavina 7 glasova, po tom za I. saborskoga podpredsjednika izabran Vaso Gjurgjević.

Nadalje preduzet je izbor II. saborskoga podpredsjednika.

Glasovalo je 80 gg. sab. članova, od kojih je dr. Stjepan Spevec dobio 72 glasa, Ivan Pintar 7, a Gjuro barun Rukavina 1 glas, po tom je za II. sab. podpredsjednika izabran dr. Stjepan Spevec.

Konačno izabrana su sliedeća gospoda narodni zastupnici za saborske bilježnike i to od predanih 75 glasovnica:

Barlović Stjepan sa 75 glasova;
Lončarić Marko dr. sa 73 glasa;
Steković Jovan sa 75 glasova;
Popović Stevo sa 73 glasa;
Tumpić Franjo sa 42 glasa, dočim je narodni zastupnik g. Josip Ivandija 33, a g. Antun Zindl 3 glasa dobio.

Nakon pošto je dobni predsjednik proglasio rezultat izbora, zahvali se na podpori sabora, koju mu je pružao sve do konštituiranja, ter ustupi predsjedničko mjesto novoizabranomu predsjedniku g. Mirku Hrvatu, kojega sabor burnim „Živio“ pozdravi.

Predsjednik zahvalio se na povjerenju, zatim zahvali se u ime sabora podjedno dobnomu predsjedniku g. Ljudevitu Vukotinoviću na rukovodjenju dojakošnjih sjednica, koja se zahvala po saboru prihvaćena uz burni „Živio“ u ovaj zapisnik uvršćuje.

Predsjednik proglasi sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije konstituiranim time, da će se konstituiranje i izbor predsjedničtva previšnjemu mjestu dojaviti.

Predsjednik predlaže, da se povodom današnjega previšnjega imendana preponizno čestita Njeg. c. i kr. apost. Veličanstvu.

Sabor sa oduševljenjem usvaja predlog.

Prelazi se na predloge podnešene po Stjepanu Popoviću i drugovih, te po Franji Folnegoviću i drug., koji glasi:

„Podpisani predlažu, neka vis. sabor zaključiti izvoli:

Na previšnji kraljevski odpis od 27. rujna 1884. imade se preponiznom adresom odgovoriti. Za izradak adrese izabire sabor odbor od devet svojih članova.

Predlog ovaj imade se proglasiti prešnim, te o prešnosti istoga odmah iza konštituiranja sabora viećati“.

Stevo Pcpović i drug.

„Podpisani predlažu, da se stavi na dnevni red kao prvi predmet, čim bude sabor konstituiran, ter u poslovniku označeni stalni saborski odbori izabrani, sliedeći naš predlog:

I. Sabor bira odbor sastavljen od devetorice članova saborskih, komu će biti zadaća izraditi adresu kao odgovor na previšnji odpis, kojim je ovaj sabor otvoren.

2. Izvješće ovoga odbora ima biti prvi predmet dnevnoga reda u ovom saborskom zasiedanju.

Molimo izjaviti predlog ovaj prešnim“.

Franjo Folnegović i drug.

Predsjednik pita: Prima li vis. sabor prešnost ovih predloga.

Sabor prima.

Predsjednik zaključi današnju sjednicu u ½2 sata poslie podne i ureče buduću za ponedeljak dne 6. listo-

pada 1884. u 10 sati prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

Razprava glede prepornih izbora.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Stjepan Barlović v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakvu primjetbu staviti na ovaj zapisnik.

Dr. **David Starčević**: Molim. U zadnjoj sjednici izjavio je svjetli barun Rukavina u ime stranke prava, da mi nećemo učestvovati kod izbora članova bureaua ovoga sabora. pak ja bi rado znati, zašto to nije došlo u zapisnik.

Bilj. **Barlović**: Čast mi je na to odgovoriti, da to nije kao predlog stavljeno nego kao primjetba, pak to ne spada u zapisnik.

Dr. **David Starčević**: To je bila izjava u ime ciele stranke prava, a to spada u zapisnik.

Predsjednik: Vis. sabore! Po poslovniku izjave samo vlade mogu se u zapisnik staviti, a nipošto izjave pojedinih članova, jer u zapisnik ima se staviti samo ono, o čem se je glasovalo — o tom se nije glasovalo, dakle niti ne spada u zapisnik.

Dr. **Grga Tuškan**: Ako se u zapisniku konstatira „burni živio" izrečen po nekoliko ljudi, zašto se nebi konstatirala izjava ciele stranke.

(Glasovi na ljevici: istina.)

Ja mislim, da je to manje važna stvar po konstatiranje, nego ona, koja je predana u formi izjave čitave stranke. S toga ja sam zato, da se i to stavi u zapisnik.

Predsjednik: Ja se pozivam na većinu. Ja mislim, ko što ne spada izjava Starčevića, tako ne spada niti „burni živio" u zapisnik.

S toga ako vis. sabor zahtieva, neka se slobodno izostavi rieč „burni živio."

Dr. **Grga Tuškan**: Molim neka se izostavi to.

Predsjednik: Prima li vis. sabor prvi predlog g. zastupnika Tuškana, da se rieč „burni živio" izostavi?

Koja su gospoda zato, neka ustanu.

(Manjina.)

Pošto primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Preuzvišeni g. ban priobćuje, da je Njeg. c. kr. apoštolsko Veličanstvo blagoizvolilo previšnjim riešenjem od 26. kolovoza t. g. uz izraz previšnje zahvale premilostivo uzeti na previšnje znanje izraz podaničke viernosti i odanosti hv. slavonskoga sabora, velikaša, oblasti i korporacija povodom previšnjega rodjendana.

Uzima se sa homogialnim poklonstvom na znanje.

Kr. zem. vlada odjel za unutarnje poslove priobćuje, da je Njegovo Veličanstvo blagoizvolilo previšnjim riešenjem od 25. kolovoza t. g. osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slaonije, za kojih namirenje redoviti dohodci 1884. g. ne dosižu premilostivo podieliti previšnju svoju sankciju.

Uzima se na znanje.

Kr. zem. vlada, odjel za unut. poslove priobćio je, da je Njeg. Veličanstvo blagoizvolilo previšnjim riešenjem od 9. rujna t. g. osnovi zakona o uzakonjenju naredbe bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije kao kr. povjerenika u poslu sjedinjenja hrv. slavonske Krajine od 3. siečnja 1883. br. 5.338. pr., kojom se na temelju previšnjega riešenja od 22. prosinca 1882. izdaje privremeni izborni red za postojalo sa kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom i tim sa zemljami ugarske krune sjedinjeno hrv. slav. krajiško područje preblagostivo podieliti prev. svoju sankciju.

Uzima se na znanje.

Kr. zem. vlada, odjel za pravosudje dostavlja proglašenja radi prev. potvrdom providjene hrv. izvornike na hrvatsko-ugarskom saboru donešenih skupnih zak. članaka i to: zak. čl. 16. 17. 18. 19. 21. 22. 24. 25. 27. 30. 31. 32. 33. i 34. od g. 1884.

Staviti će se na dnevni red.

Gjuro Kamenar: Ja bi molio za rieč.

Predsjednik: Rieč ima gospodin zastupnik Gjuro Kamenar.

Gjuro Kamenar: Ja sam prije 7, 8 god. bio predložio, da se odbor izabere, komu će se ovakvi zakoni priobćivati i uručivati. Ima važnih zakona, koji dolaze od zajedničkoga sabora tako, da ove nitko ne čita. —

Ovi zakoni dodju u kriepost i tada se vidi, kakva je pogrieška učinjena.

Zato opet pozivljem i upozorujem vis. kuću, da izvoli odbor izabrati, komu će izručivati ovakve zajedničke zakone, da prouči ili pregleda odbor te zakone, pak da odbor, što nije za našu domovinu, i što se ne proteže na našu zemlju, upozori vladu, da se ti zakoni natrag pošalju ili što se njemu čini, da se predlog predloži.

Predsjednik: Vis. sabore! Zajednički zakoni dobivaju zakonsku moć onda, kad se zakonito proglase u sborniku.

U ostalom, ako g. zast. Kamenar misli korist od predloga dotičnoga odbora, onda neka izvoli predlog običnim propisanim putem podnieti, pak će visoki sabor to riešiti.

Dr. **David Starčević**: Molim predsjedničtvo za rieč. Kod nas se proglašuju zajednički zakoni u našem sborniku, kako u zbilji nije.

Mi smo imali biljegovni zakon pol godine unešen, koji nije kod nas proglašen, nego u Magjarskoj, pak su oblasti „befunde" pravile kod nas, a mi Hrvati smo globe plaćali, a zakon taj kod nas nije proglašen.

*

Ovo je velika šteta za naš narod, jer se nove prevare zakonitim putem dogadjaju. Zato preporučam, da se gleda, kad su kod nas proglašeni, a ne kad su u Magjarskoj. Narod ne zna, a i sama vlada nije znala, kad je koji zakon proglašen. Pokojni Vancaš tražio je jedan zakon, a sama vlada nije zanj znala, dočim je pol godine u krieposti bio.

Predsjednik: Vis. sabore! Gosp. zast. dr. Šime Mazzura i drugovi podnesli su predlog, da se izašalje povjerenstvo, koje će izpitati djelovanje vlade i upravnih organa za netom obavljenih saborskih izbora, i traži, da se tomu predlogu prešnost podieli.

Ja mislim, da se o prešnosti ovoga predloga pod konac današnje sjednice vieća.

(Prima se.)

Uzoriti g. kardinal Josip Mihalović podneo je svoju bansku pozivnicu. Ide verifikacionalnomu odboru.

(Dr. Grga Tuškan: Nebi ga trebalo.)

Presvjetli gosp. dr. biskup Posilović podneo je svoju bansku pozivnicu.

Ide verifikacionalnomu odboru.

Presvjetli gosp. Oskar grof Keglević podneo je bansku pozivnicu. Ide verifikacionalnomu odboru.

Presvjetli g. Teodor Drašković podneo je bansku pozivnicu. Ide verifikacionalnomu odboru.

Molba uzničkih stražara sudbenoga stola u Belovaru za povišenje plaće. Ide verifikacionalnomu odboru.

Vis. sabore! Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom redu je razprava o izborih onih, koje su odsjeci prieporními izjavili.

Medjutim podneo je g. zast. Marković i drugovi sliedeći predlog.

Bilj. dr. **Marko Lončarić**: (čita)

Pošto je nadpolovična većina članova sabora proti izborom, kojih ne bijahu podnešene pritužbe, verificirana, podpisani predlažu: Neka se pristupi konstituiranju sabora, pridržav konstituiranomu saboru pravo donieti zaključak ne samo o valjanosti onih izbora, koji su u odsjecih proglašeni prepornimi, već i o valjanosti onih izbora, proti kojim bijahu podnešene pritužbe. Prema tomu neka se iz imenika sastavljena na temelju verifikacionalnih izvješća (§§. 9. i 12.) izpuste svi oni članovi, proti izborom kojih bijahu podnešene pritužbe, i nek se razprava o valjanostih njihovih izbora stavi na dnevni red odmah nakon konštituiranja sabora.

Predsjednik: Vis. sabore! Pošto je ovaj predlog naravi načelne, ima se po mojem mnienju svakako pretresati prije, nego li se predje na razpravu pojedinih slučajeva verifikacije. S toga rieč ima gosp. zastupnik Marković.

Dr. **Franjo Marković**: Vis. sabore! Ja sam, kad sam predložio ovaj predlog obrazložio, zašto ga podnašam, i ja neću ponavljati onih razloga, jer bi uztrpljivost vis. sabora zlorabio, nego ću u kratko kazati, što nas je rukovodilo kod toga predloga.

Mi smo željili, da se načelno odluči, da se imade po obzirih prava i po obzirih zakona kod verifikacije postupati, te da slučajnosti, koje su u rješitbah verifikacionalnih odsjeka nastupile, košto se kod ovih verifikacija pokazalo, budu odklonjene možebitnom svakako poželjnom rektifikacijom razprave u saboru.

Naročito bi se imalo takvom razpravom ukloniti to, da razni odsjeci protuslovne rješitbe ne donose o posve analognih slučajevih — što se svakako ugledu sabora nemože uzeti u prilog.

Mi smo ujedno želili, da se načelno prizna, da saboru pripada konačno pravo odluke o zakonitoj valjanosti izbora.

Ja sam se pozvao poslje toga na strukovni spis, na teoriju i praksu svih u istinu ustavnih država. Sada se još pozivljem na postupak i razpravu sabora hrvatskoga od g. 1878., gdje je tada govorio dr. Spevec glede listine i glede onih, koji su u listinu unešeni, te tvrdo dokazivao i po većini saborskoj je prihvaćeno, da saboru pripada konačna izjava u svih stadijih.

To sam tako slobodan na preporuku našega predloga kazati.

Nikola Crnković: Vis. sabore! Predlog, koga je moj veleštovani drug i prijatelj dr. Marković učinio, može u teoriji valjati, ali u praksi na temelju postojećega poslovnika nema temelja.

Ja dopuštam i rado vjerujem, da je g. moj prijatelj polag svoje idealne razpoloživosti objeručke primio taj predlog i preporučuje ga, ali se čudim g. dr. prava, zastupniku klanjačkomu, da je taj predlog tolikimi prelekcijami prekjučer zagovarao.

Ta prelekcija, koju nam je dao, mogla bi valjati, kad bi se radilo de lege ferenda. Drugo je kad hrvatski sabor pristupa k tomu, da stvori novi izborni red — da, onda bi se prelekcija dra Mazzure mogla uvažiti, prem se i za onaj slučaj bojim, da bi g. Mazzura, košto ne dvojim, da želi, da dodje njegova stranka u većinu, a naša u manjinu, da bi za taj slučaj njegova teorija imala tu posljedicu, da bi se konstatuiranje svake većine, koju bi on u sabor doveo, zapriečilo. (Glasovi u sredini i na desnici: Tako je.)

Prelazeć na konkretni slučaj meni pred očima lebdi samo poslovnik, a taj je u tom pitanju posve jasan. Tako §. 5. kaže: o svih prieporih odlučuje sabor.

Pitati bi se moglo, što je priepor? O prieporu daje nam posve jasno razjašnjenje §. 4., koji kaže: ono je prieporno, što se većinom glasova u odsjecih odluči, da je prieporno: jer §. 4. kaže nadalje: u odsjecih odlučuje većina glasova prisutnih članova.

Ako je koji izbor prieporan, to će odsjek odlučiti i izjaviti, da je prieporan i samo o tom prieporu ima sabor odlučiti. Mene u tom nazoru podupire §. 12., koji

kaže: čim bude nadpolovična većina saborskih članova verificirana, što privremeni predsjednik proglasiv iz izvješća verifikacionalnih odsjeka imena verificiranih zastupnika ustanoviti ima, preduzima se izbor itd.

Dakle §. 12. izvjestno izjavlja, da su oni članovi sabora, koje predsjednik iz izvještaja verifikacionalnih odsjeka proglasi, verificirani. O tom nema više debate.

(Glasovi: Tako je.)

Držeć se jasnoga sloga poslovnika, koji dvojbe nedopušta, odklanjam predlog veleštovanoga druga i prijatelja Markovića tim više, što me podupire §. 9.: kad verifikacionalni odsjeci svoje djelovanje svrše i sabor o tom izvjeste itd.

Velim §. 9. to kaže zato, jer se s neke strane kazalo, da rieč „izvieste" predpolaže to, da se o izvješću ima samo u saboru razpravljati, te da sabor ima to primiti na znanje ili ne.

Ja tumačim taj paragraf drugčije, te kažem da se rieč „izvieste" tako tumačiti imade, da imade iza toga sliediti centralni odbor, koji će imati djelovanje navedeno u §. 9. pod a) i b) sliediti i ono, što §. 12. kaže t. j. čitanje i ustanovljenje članova, koji su verificirani.

Pošto je jasno i izvan dvojbe na temelju postojećega zakona i na temelju zakona, koji se ima tek stvoriti, da je načelo to §. 5. ustanovljeno, da se samo o prieporih, glede kojih §. 4. kaže, da su prieporni, o tih izborih u saboru ima viećati, to predlažem, da se odkloni, predlog g. Markovića i da se predje preko njega na dnevni red.

(Glasovi u sredini i na desnici: Živio!)

Predsjednik: Rieč ima gospodin zastupnik Šime Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja ne mogu na ino, nego da se zahvalim veleštovanomu gosp. odvjetniku Crnkoviću, što je izvolio komentirati razpravu, najprije, a onda zahvaljujem mu se zato, što je uzeo jučerašnju moju izjavu odnosno pridruženje predlogu moga prijatelja Markovića kao prelekciju.

Ja nisam u tom položaju, da mogu davati prelekcije, on će biti bliže onomu, koji prelekcije dava. Ja ću, što se moje izjave tiče, smatrati ju samo kao izjavu izražaj ljubavi, koju osjećam prema narodu bez obzira, da li tko tu izjavu prima kao prelekciju ili ne. Ja se nadam, da će biti veleštovani zastupnik Crnković osvjedočen, da je ono, što je ovdje kazano, izljev ljubavi, koju gojim prema domovini.

Napomenuo je gosp. predgovornik, da se po teoriji može primiti kao valjan predlog zastupnika Markovića, — ali podnipošto u praksi, da se ne može valjanim uzeti.

Zato veli, da je nepraktično, jer da poslovnik proti tomu propisuje. Radi se o tom, veleštovana gospodo, je li i kad je odluka definitivna, koju donesu verifikacionalni odsjeci. O tom se radi.

Po mnienju gosp. Crnkovića, odluka je definitivna, čim je većinom glasova u odsjeku uzeto, da je stanovit izbor neprieporan. Ja kažem, da to ne može biti. A to ne može biti već radi onoga, što sam spomenuo, posliednji put, a neću da opetujem.

Ne može biti niti obzirom na onu zbilja svemogućnost glasovanja, (Glasovi na desnici: Oho!) molim, po kojem svaki parlament ne nalazi nikakvih granica u izpitivanju svih onih čina, koji se na organizam toga parlamenta odnose.

Dakle dozvolite mi, da ne opetujem ono, nego da se obratim na drugi prigovor g. Crnkovića, po kojem misli, da, kad bi naše tumačenje vladalo, da sabor nebi nikada došao do konstituiranja.

To je uztvrdio g. predgovornik misleć kod toga valjda na to, da bi moglo toliko pritužba doći proti članovom saborskim izabranim, da bi broj tih pritužba i zbilja prekoračio nadpolovičnu većinu izabranih članova — pak kako bi se sabor konstituirao.

Sada misli g. predgovornik, da je taj prigovor toli važan, da bi konstituiranje sabora moglo bezuspješno ostati. A što bi onda bilo, ako bi zaista u odsjecih opozicija imala većinu, pak ako nebi htjela da dodje do saborisanja nego bi na temelju zakona posve pravedno označila izbore priepornimi — dogodilo bi se to isto.

Dakle isti bi bio položaj, ako bi toliko pritužba na saboru proti izborom stiglo, košto bi bio onaj položaj, kad bi odsjeci izjavili pritužbe sasvim valjanimi, a dotične izbore priepornimi.

Ali kad bi se na ovo polje kasnistike postavili, za koje nema ustanove u saborskom poslovniku, za takav slučaj našao bi sabor lieka, kako da se konstituira. Dakle na taj slučaj ne treba se obazirati.

Ako sam dobro shvatio predgovornika, rekao je takodjer, da on ne može tako tumačiti §. 9., kao da bi izvjestitelji dotičnih odsjeka imali izvješće saboru podnieti, respektive, da bi se to izvješće imalo čitati. (Nikola Crnković: Nema se o tom razprava voditi.)

Dakle nema se razprava voditi. Sada ja pitam, ako se nema razprava voditi ob onih zapisnicih, kako će u sabor doći razprava ob onih članovih saborskih, koji su u odsjecih izjavljeni kao prieporni.

Onda mislim, da se podnipošto ne može doći do razprave ob onih članovih saborskih, koji su u odsjecih kao prieporni izjavljeni.

Tu se dakle vidi, da imadu referenti dotičnih odsjeka izvjestiti sabor, te na temelju zapisnika i izvještaja, što ih podnesu, ima se razprava povesti, pak ako se povede razprava, to se podvrgava kritici cieli izrad osjeka.

To je po mojem mnienju korektno, i zato ću glasovati za predlog g. Markovića.

Gjuro Kamenar: Vis. sabore! Mi se sjećamo prije 3 godine, kakvu je buru izazvao postupak većine ove kuće, i da se ta buna provadjala kroz tri godine radi jedne sjednice.

Mi, moja gospodo, ne želimo, da doživimo to kroz ove tri godine. Narod očekuje od nas rad i radinost, a ne da se ovdje natežemo.

Što zahtieva ovaj predlog? Barem oni izbori, proti kojim je pritužba podnešena, da se razpravljaju. Predlog taj zahtieva to zato, jer samo u jedan odsjek slučajno je dospjela polovica članova, koji nisu jedne misli, ili koji nisu s većinom složni, ili koji su opoziciona'ci — krstite ih kako hoćete — jednom riečju, koji su drugoga mnienja.

Možebit je samo jedan odsjek pravedno radio, dočim drugi odsjeci nisu radili, niti nisu mogli to raditi, jer su ovi u manjini, prem je možda tu bilo i težkih pritužba.

Zahtieva se jednom riečju, da se sve pritužbe razprave u ovom saboru. Hoće se ovdje jednakosti, pravednosti, a ja mislim, da ne treba nikoga vriedjati s njegovih idealnih misli glede pravednosti. Ovo je tielo, koje ima pravedno biti.

Ja podupirem ovaj predlog. Ja mislim, da ne može biti tomu prigovora.

Jednom rieči svi smo sinovi jedne domovine, koji ako i nismo jednoga mnienja — neka svaki svoje kaže, ta ne bojte se istine — neka se razpravlja. Znam, da ćete sve tamo verificirati ali neka se razpravlja, da se umire duhovi i strasti.

Predsjednik: Vis. sabore! Želi li još tko progovoriti? (Nitko.)

Zast. dr. Spevec.

Dr. **Stjepan Spevec**: Vis. sabore! Ja sam tako slobodan izjaviti prije svega, da ja o svakom članu ovoga vis. sabora držim, kad govori, da govori, kako mu dužnost ljubavi prema narodu nalaže, kako je osvjedočenje njegovo.

Što se predloga stojećega na dnevnom redu tiče, to moram odmah izjaviti, da sam proti tomu predlogu stoga razloga, što se u svih točkah protivi poslovniku.

Taj predlog bi se mogao s gledišta teorije zagovarati i razpravljati. Moglo bi mu se naći razloga de lege ferenda, ali de lege lata protivi se cielomu poslovniku, a uz to stoji u protuslovju sa svom kolikom praksom, koja se na temelju poslovnika od 1875. ovamo razvijala.

Predlog taj imade dvije strane: 1. da se svi izbori proti kojim je prosvjed podnešen, predlaže saboru na razpravu; 2. ako se ne varam, da se iz imenika, koji je po §. 9. sastavljen, izpuste oni, koji su prieporni proglašeni, odnosno u dosliednosti prvoga diela oni, proti kojim je prosvjed podnešen.

Što se prvoga diela tiče, vis. sabore! uvjeren sam, da je u duhu poslovnika našega, ako se oni izbori, koji su u odsjecih verificirani, zbilja smatraju definitivno verificiranimi. Doduše reći će se, da to nije moguće s dinamičkih razloga, jer nije moguće, da je jedan dio više nego cjelost.

Na ovo primjetiti mi je samo to, da ne valjaju uviek prispodobe iz fizike u etičnom svietu, jer ima više primjera u starih parlamentih, gdje su djelovi definitivno verificirali. — Tako je bilo u parlamentu u Englezkoj do g. 1868., dok nije ciela verifikacija predana sudovom.

Samo su verifikacionalni odsjeci definitivno verificirali svakoga, izuzev onoga, proti komu je pritužba podnešena, da je mitom i falsifikacijom proturao izbor. Samo ovaj prigovor je izuzet, dočim svaki drugi prigovor nije mogao zaključiti, da odsjek može verificirati.

Drugi primjer u povjesti. Vrlo prosvjetljeni narod njemački g. 1848., kad je konstituirao skupštinu narodnu u Frankfurtu — i onda su odsjeci verificirali definitivno sve one, gdje nije bilo nikakve dvojbe, nikakve nepravilnosti.

Gdje je bilo dvojbe nepravilnosti, ondje je poseban odsjek, koji je sastojao od svih petnaest predsjednika — jer je bilo petnaest odsjeka — mogao, kako naročito poslovnik kaže i nepravilno obavljene izbore verificirati, te jednostavno rezultat viećanja i zaključak priobćiti predsjedniku.

Nadalje je poznato, da u Ugarskoj odsjeci definitivno verificiraju one izbore, koje proglase neprieopornimi. Za prieporne ima nešto drugčiji postupak, jer se stvara iz odsjeka sud poseban iz članova saborskih — ali on postupa kao sud.

Dakle vidi se, da nije hrvatski sabor, odnosno hrvatski poslovnik jedini, koji ovakvu verifikaciju dopušta. Dakako da ima verifikacija drugačijih, gdje u odsjecih izvjestitelj predlaže samo, pak se to prima bez debate i to: ili se odklanja, pak se upućuje na centralni verifikacionalni odbor. Takova je praksa u Cislajtaniii.

Ima takovih gdje izvjestitelj podnaša izvješe, pak se vodi debata. Ovaj način čini se najneshodniji, jer se dogodi često, da verifikacija može trajati više nego godinu dana — a tim se gubi skupocjeno vrieme, dočim rezultati nisu tako važni, da bi stajali u pravom razmjerju.

Pita se, da li naš poslovnik sam to naredjuje, da odsjeci verificiraju definitivno? Ja, visoki sabore! držim, da naredjuje to, što sliedi iz §. 5. Jer §. 5. kaže: ako verifikacionalni odsjek budi iz vjerodajnice (izbornoga zapisnika ili banske pozivnice) budi iz podnešene pritužbe pronadje, da je izbor nezakonit ili da ima važnih razloga sumnje o njegovoj zakonitosti, takov izbor ima se smatrati prieopornim — a o prieporih odlučuje sabor

(Glasovi: Tako je.)

Ja mislim, da je ovim izrečeno, ako odsjek verifikacionalni ne pronadje niti iz vjerodajnice, niti iz prosvjeda podnešena, da je izbor nezakonit, ili da ima važnih razloga sumnje o zakonitosti njegovoj, da ga onda proglasi neprieopornim — te sabor o tom ništa ne odlučuje.

Kad bi bilo u §. 5. rečeno, da izbor, proti komu je podnešen prosvjed ili barem prosvjed stanovite vrsti, da se ima uzeti prieopornim, onda nebi bilo dvojbe, da se taj izbor mora proglasiti prieopornim. Ali ovdje, po diskreci-

onalnoj i arbitrarnoj vlasti odsjek ima ustanoviti, da li je prieporan ili nije prieporan, te da po savjesti kaže, da li je protuzakonit ili nije. Tuj nema nikakvoga drugoga ograničenja. To pako, da pronadje odsjek, da li je u redu obavljen, to se odluje. ako nije moguća jednodušnost, po §. 4. većinom glasova. Rezultat verifikacionalnoga odbora izražuje se u zaključku, pak makar većinom glasova stvoren.

Stoga sam čvrsto uvjeren, vis. sabore! da u razpravu saborsku spadaju samo oni izbori ili banske pozivnice, koje su prieporními proglašene u odsjecih. U ovom mnienju podupire me dosadanja praksa ovoga sabora.

God. 1875. dne 25. augusta čita se u dnevniku saborskom: (čita) Pošto se visoka kuća razdielila na pet odsjeka . . . . .

God. 1878. čita se opet: Verifikacionalni odbori su svoj posao svršili dotle, da su od svih 84 verificirana, a tri vjerodajnice su prieporními proglašene.

To je sve predteča konstituiranja sabora. Ja se dobro sjećam — bio sam onda u saboru — da se prigovaralo amo tamo poslovanju sekcija — ali da su se razpravljali samo oni izbori, koji su prieporními proglašeni. Gosp. štovani zastupnik križevački bio je tako dobar i pozvao se na mene glede verifikacije g. 1878., da sam ja tom prigodom zagovarao, da spada ciela verifikacija pred sabor. On bi morao imati moju izjavu, koja po prilici ovako glasi:

(Dr. Marković: Nije posve tako bilo. Tu stoji: da saboru pripada pravo izbore u svik stadijih izpitivati.)

To je po prilici drugimi riečmi. Onda se je radilo o dvijuh prieporních izborih, glede kojih se tvrdilo, da sam čin izbora u redu proveden, ali je pobijao sastavak listine — pak se u ovom saboru pojavilo vrlo važno mnienje, da sabor ne može iztraživati. da li je listina valjano sastavljena, te da o sastavku listine odlučuje odbor, na koji se utok ulagao — i tim da je stvar definitivno riešena. Ja sam ustao tada proti tomu i zagovarao, da sabor ima pravo izpitivati listine. Jer gdje nema stalnih listina, koje su definitivno uredjene, nego koje istom izborni odbor uredjuje u vreme izborne borbe, to bi čudnovato bilo, kad sabor nebi mogao takove listine izpraviti. Ja sam i danas toga mnienja, gdje nema stalnih listina, da si svaki sabor mora vindisirati tu vlast, da takove listine revidira, da vidi, da li su korektno sastavljene ili ne.

U stalne listine ne smije se dirati, jerbo zakon tako naredjuje, one se definitivno zaključuju prije izbora i imaju takove ostati. Iz toga sliedi, da ja nisam zagovarao, da se mora svaka verifikacija u saboru razpravljati, nego sliedi, da ako je preporan izbor, da ima sabor sve stadije izbornoga toka izpitati izuzimajuć definitivne listine, u koje ne smije dirati jer su pod sudbenim autoritom.

Što se §. 9. tiče da drugi dio ovoga predloga predlaže, da se izpuste iz imenika oni članovi, koji nisu verificirani odnosno kojih su izbori preporni. Vis. sabore! ovo stoji u odriešitom protuslovju sa poslovnikom, te bi se prije imao poslovnik promjeniti, a onda imenik takav sastaviti. Poslovnik u §. 9. a) kaže: sravniti imenik o saborskih članovih pojedinih odsjeka i sastaviti glavni imenik svih prispjelih saborskih članova abecednim redom. Ne pravi poslovnik nikakove razlike izmedju verificiranih i neverificiranih članova, nego kaže: svih koji su prispjeli na sabor.

Meni je rečeno, da se to zaključuje od saborskih članova, nu ne mogu dopustiti, da ovaj argumenat stoji, jer saborsko članstvo počima po mojem mnienju izborom odnosno pozivom. Kad bi samo oni bili članovi sabora, koji su ovjerovljeni, ne znam, što bi imalo doći u drugi imenik jer se govori pod b) sastaviti imenik onih članova, koji su po izbornom redu imali doći na sabor, a nisu došli, pa predložiti oba imenika saboru.

U. 9. gleda samo, jesu li se pozivu odazvali te došli na sabor ili ne. Kada se predlaže, da se izpuste oni, koji su tu, ali im je izbor preporan, onda se predlaže nješto, što je protuslovno sa poslovnikom.

Stoga ću glasovati proti predlogu u jednoj i drugoj točki.

Dr. **Jakov Radošević**: Što se je god proti ovomu predlogu kazalo, to se dovadja, da je taj predlog opravdan s teoretičkoga gledišta, a gosp. predgovornik kaže, da je opravdan i sa gledišta prakse· Jer g. predgovornik, koji je naveo toliko verifikacija u drugih država nije nigdje naveo, da se onako verificira kao što se u nas hoće verificirati.

Nigdje se verifikacija ne riešava definitivno u odsjecih, nego ima za to šira kontrola, koja će to izpitati tako rekuć sudbenim putem.

Kada se dakle kaže, da ovo tumačenje nije opravdano ni s teorije ni s prakse, čemu tumačenje proti teoriji j praksi drugih naroda.

Ja držim, da bi ondje, gdje se je moglo očekivati, da će u odsjecih pravednost vladati, t. j. da se nijedna pritužba neće zabašuriti, mislim, da bi bilo to mnienje opravdano i da bi se moglo pustiti odsjeku, da konačno verifikaciju rieši. Ja držim, da u zakonito vrieme prinešena pritužba čini izbor prieporním. Nu kad se to može dogoditi, i kad saboru pristoji kontrola nad izbori, to teorija zahtjeva, a ni poslovnik se ne protivi, da se sabor mora upustiti da izpituje djelovanje odsjeka, jeli ima pritužba ili sumnja proti kojemu izboru.

Kada to stoji, to držim, da će se svagda uzeti ovakovo tumačenje zakona, koje odgovara shodnosti, te teoriji i praksi drugih država. A to trmačenje posve je analogno našemu poslovniku, stoga ću glasovati za predlog, koji je podnešen, naime da se ima dati saboru pravo o svakom izboru svoju konačno reći.

Jovan barun **Živković**: Vis. sabore! Ja se moram čuditi, kako se može o ovoj stvari toliko razgovarati sa zakonom u ruci. Uzmite prije šest godina razprave sa-

borske, pak će te vidjeti, da je ista debata vodjena onda, a ne kako je g. Kamenar rekao prije tri godine, i to je dalo povoda preinaci poslovnika, jer je takovu debatu izazvao. Ali onda je bilo u poslovniku ovo:

Ako se iz vjerodajnice . . . . ili da nije zapisnik sastavljen po zakonu, ili je tužba podnešena proti kojemu izboru, onda se taj izbor ima podvrći odluci sabora. Onda je mogao sabor samo one članove verificirati, proti kojim nije bilo prigovora. Ali kakove su bile konsekvencije? Ako nije bilo toliko jasnih i čistih izbora, koliko je potrebno, bilo je pitanje, kako ćemo se konstituirati? Sada je bila dvostruka debata: jedna, u kojoj se izpitivalo, tko ima pravo riešiti, kad je koji izbor prieporan. Jedni su rekli: mi ne mamo toga prava, jer mi nismo konstituirani sabor, a drugi su rekli, mi imamo to pravo. Drugi prepor bio je taj: kakvo pravo može vršiti skupština pod dobnim predsjednikom, dok ne dodje do dovoljna broja verificiranih članova, i t. d. I to je prinukalo našu kuću da je stvorila naš današnji poslovnik, da se takovim neprilikam doskoči. G. dr. Mazzura, dr. Radošević i g. zastupnik dr. Marković, ako uzmu poslovnik i ostanu samo kod slova poslovnika, vidit će, da je sabor kompromitovao sa odsjeci, da odsjeci mogu verificirati, gdje nema razloga sumnji ili gdje prigovor nema mjesta, jer je izbor po zakonu izveden. To će reći, da preko odluke odsjeka nema sabor ništa učiniti i svi juriste svieta će na pitanje; jeli moguća apelacija na sabor, reći nije. I tko neće da izopači poslovnik, ne može dopustiti, da ob onom, što odsjek odluči, ovdje može razgovora biti.

Ja želim, da ovo pitanje ne rieši sila većine, nego pravno uvjerenje, i ja pitam gospodu, koja su protivna ovakovomu tumačenju, kakav bi onda smisao imao §. 12. koji kaže, da čim vidi predsjednik iz izvješćah verifikacionalnih odsjeka, da je nadpolovična većina saborskih članova verificirana i t. d., a to će reći ako ih je našao 70, onda ne možete reći da ih nije 70; a da ih nije našao ne bi se sabor mogao konstituirati, a da se možemo konstituirati nuždno je, da je nadpolovična većina verificirana, koja je na temelju izvješćah proglašena. Ja bih mogo g. predsjedniku starini jedino to prigovoriti, da nije odmah, čim je vidio iz izvješćah, da je nadpolovična većina saborskih članova verificirana, pozvao kuću, da se konstituira. Tomu se ne bi bili mogli oteti, jer tako glasi poslovnik.

A koji je smisao §. 9.?

On samo privremeni tok posala označuje i kaže: kada verifikacionalni odsjeci sabor o svojem svršenom poslu izvjeste, imadu izvjestitelji sastaviti dva imenika, koji će se podnieti saboru, a tu se ne imaju odlučiti članovi, koji su verificirani i koji nisu verificirani. O tom odlučuju po §. 5. jasno samo odsjeci.

O tom ne može biti sumnje, da odlučiti o tom, ima li ili ne ima li prigovor mjesta, ima samo odsjek. Sabor je kompromitovao sa odsjeci i ovih pet malih sabora odlučuje o umjestnosti ili ne umjestnosti kojega prigovora.

Gosp. zast. Kamenaru, koji se je sjetio te borbe i zaželio, da sabor čim prije dodje do rada, kažem, baš da sabor čim prije dodje do rada, je kompromitovao sa odsjeci. Zato se pozivajuć na pravnu sviest svih, koji ne treba da izopačuju smisao poslovnika, mislim, da ovomu predlogu nikakova mjesta ne može biti.

Dr. **David Starčević**: Hajde, da i ja bacim udicu, znajuć, da neću ribe uloviti, kao ni vi, nego se možebiti kakav vrag iz vana uhvati. Gospodo! Vi ste razpravljali po teoriji i praksi kod drugih naobraženih naroda. Ja vidim, da je teorija kod nas kako tako, jer ona ne dieli batine, ni ne nanaša škode narodu, ali praksa ubija nas i mi izašav odavle, ne ćemo ni toliko znati, koliko smo donieli prakse i teorije.

Što se tiče teorije, to je široko polje, te može svatko po svojoj oštroumnosti razvijati i natezati predlog kako hoće; drugo je, što se tiče prakse, i to u državi, u kojoj se, kako vi tvrdite, upravlja po zakonu.

Dakle, ovdje odlučuju jedino zakoni, koje su vaše većine davale.

Uzmite sve saborske dnevnike, počam od g. 1861., pak će te u svakom naći, da je svaka stranka natezala na svoju, a napokon je odlučila sklopljena većina, bilo ovako ili onako.

Prvi govornik g. Crnković rekao je, da će praktično govoriti, i ja sam se nadao, da on, koji je bio sudac, da će po praksi drugačije govoriti. Mi znamo, kod naših oblastih, kad se izašalje izaslanik, da obavi komisiju i da on ima podnesti izvješće sudu.

On sastavi zapisnik i izvjesti o tome sud, a sud višekrat, kako iz prakse znamo, zabaci izvješće.

Dakle, kad bi izvješćivati značilo meritorno odlučivati, onda bi moralo vriediti, što je izaslanik izvjestio, dosliedno sabor bi morao prihvatiti, što je izvjestio izvjestitelj pojedinoga odbora; ali tomu se protivi §. 5., kojega g. praktičnik nije pročitao svega.

Ja ću ga pročitati (čita): Ako verifikacionalni odsjek budi iz vjerodajnice, budi iz podnešene pritužbe pronadje, da izbor, koji nije obavljen po zakonu, ili da bar ima važnih razloga sumnje o njegovoj zakonitosti, ili da pozvaniku, komu po zakonu ne pripada virilni glas u saboru; takov se izbor, odnosno svojstvo pozvanika smatra priepornim.

O svih priepori odlučuje sabor, kojemu se stvar po verifikacionalnomu odsjeku ima za riešenje predložiti.

Dakle verifikacionalni odsjek po svojem izvjestitelju izvjesti sabor i sabor odlučuje.

(Glas: O prieporih.)

Ali mora izvjestiti, ako i nije pronašao priepornim, sve što je učinio, i onda tek sabor meritorno odlučuje.

Gospodo! Po ovom vašem tumačenju ne bi nikada trebalo sjednica kod banskoga stola, jer kako znate iz

prakse, pritužba dodje banskomu stolu i nju dobije referent. Neka je taj referent naš odsjek; pak ovaj kod banskoga stola mora kolegium izvjestiti, da izriče meritornu odluku, a vi hoćete, da manjina ovdje riešava. Sve pritužbe upravljaju se na sabor; dakle zašto niste metnuli: upravljaju se na pojedine odsjeke. Pritužba dodje na sabor, a vi odsjeku dajete pravo, da ju meritorno rieši. Ja se tomu vašemu postupku ne čudim, jer i drugdje tako radite.

§. 9. kaže: Kad verifikacionalni odsjeci svoje djelovanje svrše i sabor o tom izvjeste, sabiru se izvjestitelji dotičnih pet odsjeka u posebni središnji verifikacionalni odbor.

Ja do sada nisam čuo za taj središnji verifikacionalni odbor. Vi niste za dobro pronašli izabrati ga, nego ste to preskočili; koji su to, kako će to dugo trajati u narodu?

Petar ukrade pet forinti, pa ode u Lepoglavu; Pavao ukrade pet forinti, pak se još nagradi. Treba mu još deset forinti dati, jer je pet ukrao.

Kakav moral širite vi u narodu?

Kakav postupak učite nas, koji smo parlamentarci?

Ako čovjek dodje s najboljim znanjem i najplemenitijim srcem medju vas, mora sve to izgubiti.

Vi ste proti izbornoj listini proglasili izbor g. Kumičića priepornim, a vaš g. drugi podpredsjednik, koji kaže, da se u stalne listine ne smije dirati, kad dodje taj izbor, ne će biti protivan, da se kasira.

Pa vi još kažete, da se po uvjerenju radi u tom središnjem verifikacionalnom odboru?

Gospodo! Već vam je kazano, kakav je poslovnik, svaki ima po njemu pravo, i mi, a i vi, jer ste ga napravili tako, da možemo svi pravo imati, a vi ste se vani već pobrinuli, pak vam uz to pomaže vlada i bajunete, da dobijete većinu i onda kažete, da većina odlučuje i Vi imate pravo.

Gosp. zast. dr. Spevec je rekao, da se u stalne listine ne smije dirati, a ja vidim, da se u pojedinim odsjecima sasma protivna praksa tjera, jer ste jedan izbor priepornim proglasili proti načelu, koje je podpredsjednik i profesor prava g. dr. Spevec zagovarao, a u drugom slučaju ste proti stalnoj izbornoj listini odobrili.

Sada pitam vas: Kako dugo ćete tako šarati? Kakvo je to uvjerenje? Ja sam prije dva dana rekao: kad bi se točno uzelo, svi izbori ne valjaju, koji su kod nas provedeni.

Vi ste kroz vladu toliko ne prilika i ne podobština učinili, da je pala mnoga nesretna žrtva, a još će i pasti, jer se izgubila vjera u Boga i pravicu u Hrvatskoj. (Zast. Izidor Kršnjavi: A čim radite vi? Toljagom, revolverom. — Predsjednik pozivlje toga gospodina na red.) Mi? mi se moramo braniti. Kad bih imao revolver, dao bih vas sve postreljati. (Razni glasovi i smjeh.) Vi govorite, da se ne smije dirati u stalne listine.

Ja vas pozivam pred narodom kraljem i bogom, da progledate listine, pak će se možebiti naći samo jedna, koja nije izkvarena. Podsjetiti ću vas samo na izbor u Križu. Župnici dali su si u siečnju, kad su listine definitivno zaključene, iste prepisati. Oni su iste listine donieli izboru i sada su sasma drugačije glasile. A to su učinili vaši ljudi, koje vaša vlada drži na lancu, kao pseta, (Buka.) ja istinu govorim, ustanite, pak prigovorite! (Buka.)

Vaša vlada učinila je od činovnika divlju zvierad; beamterom je rečeno: koji ne protura vladina kandidata, ne će avanzirati i izgubiti će službu.

Izdav vi kroz vladu naloge, prisiliste činovnike, kako moraju glasovati, već time ne bi jedan samo izbor po zakonu posvećenu kraljem smio valjati. (Buka.)

Što se igrate s kraljem, kojim uviek zakrivate vaše zloče? (Nemir.) a pred narodom licumjerite i narod zavadjate glede vjere, narodnosti itd. Pače isto pravo kod izbora upotrebljujete, jer kažete: ako ne glasujete za vladu, izgubiti će te pravdu.

Zato ima primjera po cieloj zemlji i metnite me pod sud, ako neistinu govorim.

Da vam navedem, kako postupate kod izbora, dva slučaja.

Kamenar bio je načelnik u Krašiću, Vaš podžupan odpustio ga je radi okrutnosti i, — ne znam — pronevjerenja, tako glasi dekret.

Pak što se dogodilo? Kad vladin kandidat nije mogao proći, bi činovnikom službeno naloženo, da moraju glasovati za Kamenara. Vi — podupirete samo kradju i prevaru.

Ako ste mu krivo učinili, zašto ste ga odpustili? Odgovorite, ako ste ljudi.

Ako je radi pronevjerenja odpušten, kako ste mogli činovnike siliti, da glasuju za Kamenara? Vi — činite moralnu presiju na činovnike, i Bog će vas pedepsati, ako ste pravicu pogazili.

Drugi slučaj u Brinju! Načelnik nije glasovao za vladina kandidata, pak je dobio dekret od vašega činovnika, koji progoni narod, samo da vam ugodi, bojeć se, da mu ne otmete kruh, odpustili ste toga načelnika, jer je glasovao proti vladi.

Vi kažete, da po zakonu postupate skupa s Vašom vladom. Obratite se, dok je vremena istini i pravdi! Branite pravicu i kaznite krivca neka trpi i ja ću prvi biti s vami. Nemojte pravedna činiti krivcem ni lupeža slaviti, pak će sav narod s vami biti.

Zašto se bojite, ako je pritužba iz naroda izašla? Vi ste, da samo otegotite pritužbe, navlaš metnuli 300 for. za trošak — komisiji, da se, kako rekoste, pritužbe nenagomilavaju. Je li to bila vaša svrha, da se siromah nemože pritužiti, gdje vi jadikujete za dragocienim vremenom. Pak premda ste otegotili pritužbe, zašto se bojite, da se čuje. Uslišite, ako je pravedna, ako je pravedna, mora se uslišati, ako ste ljudi . . . . . (Buka.)

Zato se ne čudim, da su gospoda predlog podniela, koji je opravdan i po pravici, po praksi i po poslovniku. Gospodo! Ja sam vam rekao koliko bi se to uradilo, da se izabere komisija i da se opravi u narod, da sabere sve opačine i zloće, koje je, ne vlada učinila, nego slabići, kukavni činovnici, koji prekoračuju granice proti ljudem. U granici, koliko sam ja opazio, kad je izbor, oni misle, kad predstojnik zapovjeda, da moraju glasovati tako, jer je sve naučeno na komandu, a ako se usudi proti zapovjedi glasovati onda biva odpušten.

Tako je naš čovjek bio zatvoren; i ja sam očekivao, da će taj gospodin dobiti nagradu ili križić, pak ništa, nego će valjda biti velikim županom.

Kada bi ta komisija sve te zloće popisala i to se tiskalo, susjedni sviet u Kranjskoj i preko Kranjske sgražao bi se. što vi sve ne radite, onda onaj sviet nebi rekao, da sam najveći prostak, nego da imam sasma pravo, da vam ovako govorim ovdje.

Na kraju, budite pravedni. dajte čovjeku komu je krivo prilike, da može kazati, da mu je krivo i da mu vi tu krivicu izvidite na njegov trošak pak onda ćete i vi biti mirniji a i mi.

Dakle na kraju sam ja za predlog g. Markovića, pak kad bi i proti ovom vašem poslovniku bilo, jer ste ga sami napravili, morali bi naći put i način, da se dodje do pravice. ali vi idete uviek u maglu, i dao Bog, da zamaglili, da vas sve više nikad ne vidimo. (Smjeh.)

Dr. **Lavoslav Šram**: Molim za rieč.

Predsjednik: Rieč ima g. Šram.

Dr. **David Starčević**: Vi ćete službeno govoriti.

Dr. **Lavoslav Šram**: Izvolite me slušati, a ako vam nije pravo, a vi dodjite, pak ćemo javno ili u četiri oka izravnati to načinom, koji se pristoji ljudem izobraženim. (Na desnici: Živio!) Ja jamčim svakomu za svoju rieč i primam odgovornost i prama Vam i prama drugom svietu.

Dr. **David Starčević**: Molim tu pred cielim saborom, nek se donesu izborne listine, pak neka se prebroje i odbiju službeni gasovi. koji su za Šrama službeno glasovali, pak će se viditi, da li pravo govorim. (Buka.)

Dr **Lavoslav Šram**: Ja ću Vam i na to odgovoriti. Vis. sabore! I ja mislim, ali mislim i to, da se nemože drugčije misliti, nego da se ovo pitanje mora riešiti i prema teoriji i prema praksi: ali pod teorijom razumjevat ću u prvom redu teoriju onu, koja se mora vaditi iz poslovnika kao prvoga neposredno mjerodavnoga zakona. Uslied toga neću toliko reflektirati na druge u tom pogledu zakonske ustanove i običaje u drugih parlamentih nego ću kušati, da vam obrazložim, kako na temelju ovoga poslovnika predlog g. Markovića nije umjestan. Po shvaćanju g. Markovića, a ja mislim da je morao tako shvatiti, jer nebi bio podnio taj predlog, po njegovu shvaćanju mora se predpostavljati, — jer §. 5. druga alinea glasi: (čita) O svih prieporih odlučuje sabor, kojemu se stvar po verifikacionalnomu odsjeku ima za riešenje predložiti, — da se svaki izbor smatra prepornim, proti kojemu je pritužba podnešena, da je svaki takav izbor apriori prieporan, jer o svih preporih odlučuje sabor jer je svaki takov izbor i bez obzira na to, je li taj izbor u odsjeku verificiran ili ne, ima pred sabor donieti. Ako je to g. Marković predpostavljao, onda ću ga upozoriti, da ovo mnienje de lege lata i po jasnom slovu poslovnika nije opravdano.

Po ovom poslovniku upozorit ću najprije na odsjek II., koji nosi rubriku „verifikacija saborskih članova“ pak se veli u §. 3., da se sabor djeli u pet odsjeka od kojih izpituje prvi valjanost izbora 2. odsjeka, 2. trećega, treći četvrtoga, četvrti petoga, i napokon peti prvoga, pak se dalje veli u §. 5. te se tamo crta postupak odsjeda (čita):

„Ako verifikacionalni odsjek budi iz vjerodajnice (izbornoga zapisnika ili pozivnice banske) budi iz podnešene pritužbe pronadje (§. 4.) da izbor, koji nije obavljen po zakonu, ili bar ima važnih razloga sumnje o njegovoj zakonitosti, ili da pozvaniku komu po zakonu ne pripada virilni glas u saboru: takav se izbor odnosno svojstvo pozvanika smatra prieporním.“

Ja neću naglasiti ono, što je prije kazano, što samo po sebi sliedi, da upravo odtuda a contrario sliedi, da tamo gdje ne ima priepora, da mora biti protivno onomu, što je prieporno, t. j. da je neprieporno, da se mora smatrati verificiranim, nego upozoriti ću na dalnju točku, naime na §. 12. poslovnika, koji glasi, (čita): „Čim bude nadpolovična većina članova sabora verificirana, što privremeni predsjednik proglasiv iz izvješćah verifikacionalnih odsjeka imena verificiranih zastupnika ustanoviti ima, preduzima se izbor predsjednika i dvajuh podpredsjednikah iz sredine verificiranih saborskih članova.“

Po ovom §. ustanovljuje dobni predsjednik na temelju izvješćah verifikacionalnih odsjeka imena verificiranih zastupnika t. j. on proglašuje ili javlja saboru, da je rezultat verifikacionalnoga postupka u odsjecih taj, da je preko nadpolovične većine zastupnika verificirano, a evidentno je, da on kada izpituje i ustanovljuje ovakav rezultat, mora uzeti u obzir dotična izvješća verifikacionalnih odsjeka. Uslied toga je opet evidentno i jasno i upravo neoborivo, da se odtuda mora izvesti, da je taj rezultat odsjeka u onom, da li su članovi verificirani mjerodavan.

Pak po tom je §. 5 ostavio djelokrug saboru konstituiranomu samo u toliko, u koliko je dotični izbor ostao prieporan u odsjeku. Toliko o ovom de lege lata; da li bi se dalo prigovarati ovomu de lege ferenda, neću se upuštati, nu našlo bi se razloga.

Nu ovo je pitanje danas suvišno i nestoji na dnevnom redu, jer se ovaj priepor, koji stoji u vis. tielu mora riešiti načinom legis. latae.

Toliko bi govorio iz gledišta teorije. Iz gledišta praks

pozivam se na dosadanje postupanje, koje govori u prilog mnienju, koje sam izjavio i gospode, koji su samom jednoga mnienja.

Sada mi je još na kratko osvrnuti se na neke primjetbe, koje sam učio tečajem ove debate.

Tu se ponajprije kaže od strane g. Mazzure, da bi u tom ležala gotova protunaravnost, da nije moguće, da bi čest derogirala upliv i mjerodavnost cjeline; nu ja bi mislio, da je tu dr. Mazzura pregledao razlikovati na raznolikosti dotičnih razdobja. Ono razdobje o kojem on govori, gdje naime cieli sabor odlučuje, ono je razdobje posve drugo, pak počima od momenta konstituirana sabora, dočim razdobje u kojem se obavlja verifikacija u odsjeku, ono datira od toga momenta natrag: to je razdobje prije konstituiranja sabora, te dakle molim da uvažite, da se tu ne sastaju i ne kriju ova dva pojma, jer onaj odsjek nije čest onoga kasnijega sabora, dakle upravo pred ovaj sabor dolaze gotovi rezultati: jer onaj odsjek izčezava, pak se sve verifikacionalne agende imadu prenieti na saborski odbor. U tom pogledu izvolite i uvažiti, da je ovdje izraženo načelo, koje je htio spasiti dr. Mazzura; jer je verifikacionalni odbor stalan, on ne može ništa definitivno odlučiti; on mora svako pitanje donieti pred sabor. Makar i našao, da nema prigovora, sabor ipak definitivno odlučuje. Zašto? Zato, jer je taj odbor neposredna čest sabora. Ali ovo su sasma razna tiela, ono je tek organičko tielo. a odsjek nije nego aparat, koji je kao ekspediens stvoren, da vodi konstituiranja. U tom ima goleme razlike.

Da se moralo misliti u obće na način, kojim se ima polučiti svrha, naime konstituiranje sabora, i to je posve naravski, jer se inače nebi mogao sabor sastati, kad bi istom dotični verificirani članovi morali a priori stajati, od kojih bi se razplodjivalo i sabor anorganički dobio prirast.

To je nemoguće.

Ovaj način nije osamljen, nego mu ima paralela kod drugih naroda.

Rekao je dr. Mazzura na prigovor, kojega nisam čuo, ali zaključujem, da mu je stavljen, da po njegovoj teoriji bi se moglo slučiti, da bi pretežni dio pritužba bio proti pojedincem i tako nebi nikada došlo do verifikacije, jer nebi se sabor konstituiravo, pak je dr. Mazzura, koji je dopustio mogućnost ovakovu, na koliko sam ga ja razumio, mislio, da se tomu može doskočiti načinom onim, da se kaže: bez dvojbe u ovom slučaju našao bi se način, kojim da se ovo izravna.

Ovo nebi samo po sebi bilo dovoljno. Nu na temelju izkustva moralo se doći do toga, da se ovakova mogućnost apriori izključi, pak je u tom nadjena remedura, po kojoj se neće riskirati, da bi ovo tjelo postalo sabor.

I ovo neorganičko tjelo moralo je misliti na način, kako da dodje do organizma, stoga je ustanova ova stvorena, i zato se je moramo držati.

Njekoliko rieči bi imao odgovoriti g. dr. Davidu Starčeviću. Tu bi ja najprije kazao to, da bi ja vazda želio u interesu stvari i domovine, da ako imade kakvih osvada, da ih iznese u stalnom i preciznom obliku, a neka mi oprosti, da njemu govorim, da nije nikada opravdano, ako i jest možebiti sa stranačkoga gledišta uputno. ali nije sa gledišta pravednosti, sa obćenitimi osvadami stupati pred sviet, jer se proti njima težko braniti, a premučati ih, tumači se tako, da su opravdane. Na priliku citiram iz njegova govora onaj primjer brinjski. Ja ne znam zanj. Ako je ono krivo, neka se žigose kao krivo, neću zagovarati nepravde, ali što sam čuo za g. Kamenara, ja ću ga upozoriti, da je kazao: Ako je to istina, to onda nije pravo. Ako je istina onda nije pravo, ali se mora znati, jeli istina. Ali izaći ovako s obćenitimi osvadami. obćenitimi izrekami, to je jako prikladno k tomu, da zavode mnenje onih, koji nisu u stanju izpitati i do dna stvari zaviriti. Ovakove izreke mogu biti uputne s gledišta stranačkoga, ali im se ne smije reći, da su pravedne.

Najposlje osvrnuti ću se na ono. što je g. dr. David Starčević o meni izvolio kazati, gdje mi je javno predbacio, da ja nemam nego službene glasove. Kada se već pristoji o detaljima osobnim govoriti u saboru, to ću kazati, da preko 300 izbornika u drugom izbornom kotaru grada Zagreba nije glasovalo; pak ako će g. dr. David Starčavić odtuda reći, da nisu za mene bili, onda ću ja reći, da nisu ni za njega bili; jer kad bi bili za nj, glasovali bi za njega. A budite uvjereni, ja ću iskreno kazati, da je u današnje doba ljudi, koji kažu, da treba velike kuraže, koji se usudi javno ne glasovati a nada sve velike kuraže, koji se usude napram terorizmu glasovati za kandidate narodne stranke. (Dr. David Starčević: Dobro da se nas bojite.)

Ja se ponosim tim, a uvjeren sam i mogu kazati, da mnogi od onih, koji su za g. dra. Davida Starčevića glasovali, da ni oni meni neće uzkratiti štovanja . . .

(Dr. David Starčević: Ali Vaše stranačko štovanje?)

Pobijajte ovo argumenti, pak ću odgovarati.

Ja zato glasujem proti predlogu g. dr. Markovića.

Dr. **David Starčević**: Molim rieč na osobnu primjetbu.

Predsjednik: Možete ju drugi put upotriebiti. Rieč ima g. Kamenar.

Gjura Kamenar: Osvada je pala na moju osobu, koju hoću da obrazložim. Rieči g. dr. Davida Starčevića bacaju ljagu na mene, tu je obćinstva mnogo. a tko se sam ne cieni, ne može zahtjevati, da ga drugi sviet cieni, tko se sam uništuje, zavriedio je, da ga i sviet uništi.

Ja sam tisuću puta kazao, da sam svetac medju vama. (Smjeh). Nijedan čovjek ovoga svieta u Hrvatskoj nije kadar te žrtve donieti, koju ja donašam svaki dan za narod. Nikada nisam zanemarivao svoje domovine, niti je svojim dahom iznevjerio nisam. Nikada za tudjim imetkom posegnuo nisam, a iztragu proti meni poveo je Starčevićanac Franić tajnik.

*

(Odobravanje na desnici.) (Presjednik ga opominje.) Što sam u mom kotaru 4 puta izabran, ako bog da još ću 4 puta proti Starčevićiancu izabran biti. Dok Jure Kamenar živi i pošteno se bori, svakoga će u svome kotaru oboriti. Vi se ustanite, pak recite, da je Kamenar i krajcaru za svoj izbor dao, a vi ste hiljade potrošili. Vi ste ubijali moje izbornike! (Buka.)

Predsjednik: To nije osobna primjetba.

Gjuro Kamenar: Što se tiče vlade i iztrage, ona je proti meni povela iztragu, i zna, da je laž.

Dr. **David Starčević**: To sam i ja kazao!

Gjuro Kamenar: Ja držim, da su činovnici isto tako sinovi hrvatske domovine, dapače da su njezini najodličniji sinovi.

(Zast. dr. Franjo Marković prigovara mu.)

Gjuro Kamenar: (Prama Markoviću) Sada govorim ja, a onda govorite Vi. Činovnici su cviet našega naroda, Ja sam na svoje sinove potrošio 20.000 for. pak zar će to biti kakvi nepošteni ljudi, ako su drugoga mnienja nego im je otac. Nijedan činovnik nesmie se terorizirati; ako mu nije pravo neka ostavi službu. (Glasovi na desnici: dosta, dosta!)

Predsjednik: Molim g. zast. Kamenara, to je preko osobne primjetbe.

Gjuro Kamenar: Neka svi činovnici glasuju proti vladi, pak će vlada pasti. Ne mojte se nabacivati na poštene ljude, niti u njihovo poštenje dirati, kao ni u božanstvo, ako hoćete narod braniti.

Dr. **David Starčević**: Molim rieč samo na osobnu primjetbu.

Predsjednik: Gosp. dr. Davida Starčevića nije nitko uvriedio. U ostalom izvolite.

Dr. **David Starčević**: Ja sam naveo slučaj koji je službeno dokazan, da je g. Kamenar od jastrebarske podžupanije sa službe svrgnut i ljudi imaju 12 dekreta u kojima se kaže, da je radi toga svrgnut. što je brutalno postupao s ljudima i da računi školski nisu u redu; ali ja to nisam tvrdio, nego rekao sam i to, ako je vlada postupala po zakonu, kako je mogla naložiti da činovnici za njega glasuju?

Dr. **Franjo Marković**: Visoki sabore! Ja prije svega moram proti izrazu presvietloga gospodina baruna Živkovića učiniti svoju iskrenu opazku i očitovati, da nebi bio podpisao predloga, kad nebi bio uvjeren, da je umjestan i da se ne protivi poslovniku. To je bilo doista vrlo prijateljski rečeno, ali presvietli gospodin ide previše daleko, kada kaže, da nije naše uvjerenje, da imamo pravo.

(Bar. Živković prigovara.)

Vi ste tako rekli, a ja sam ovaj predlog samo zato supodpisao, jer sam bio uvjeren, da i po ovom poslovniku možemo ovakav predlog staviti i zagovarati.

Po poslovniku po citiranom paragrafu držim ja, da je ovako: ako većina verifikacionalnoga odsjeka zaključi, da je izbor preporan, onda mora po §. 5. doći taj predmet pred sabor, i sabor ima odlučiti. Ali ja u poslovniku ne nalazim nigdje, da bi se moglo razabrati, da ne smije sabor uzeti u razpravu takav izbor proti kojemu je pritužba.

Reći će mi se možda, da ja upotrebljujem načelo, koje sam drugdje pobijao, da bi se naime moglo činiti sve, što god zakon ne odredjuje, no ja ne upotrebljujem toga krivoga načela, nego po naravi stvari i sadržaju paragrafa svakako je nepreporno, da je sabor nad odsjeci; pa uslied toga, ako je u kojem odsjeku samo većinom glasova koja pritužba odklonjena, to nije po poslovniku zabranjeno saboru, da on, koji mora biti nad odsjeci i koji nad odsjeci stoji, jer o svih preporih odlučuje, da sabor može i takove pritužbe uzeti u razpravu. To je nepobitno, da je moguće, da je dozvoljeno saboru pretresati izbor, proti kojemu je pritužba, makar verifikacionalni odsjek nije uvažio ovu pritužbu. Mi mislimo, da je to nuždno, da sabor tako postupa, ako je riešitba raznih odsjeka sasma u drugom pravcu provedena, i ako se dogadja nepravda kako glede sadanje verifikacije.

Što se god prigovara našemu predlogu, jest, da je ne dopustiv po poslovniku.

Nu to ne stoji.

Razlog proti našemu predlogu naveden je jedan, da bi po našem predlogu svako konstituiranje sabora bilo nemoguće. To je odmah prvi protivnik naš, moj prijatelj gjurgjevački zastupnik izvolio kazati, da bi mi zapriečili konstituiranje sabora.

To je nepravda proti predlogu, jer pošto je nadpolovična većina verificirana, ima se pristupiti konstituiranju sabora i već konstituiranomu saboru pridržano je pravo da on riešava pritužbe, dakle mi tek za konstituirani sabor zahtjevamo, da on i takove pritužbe uzme u razpravu, koje su u odsjecih zabačene.

To je od prilike i presvietli g. Živković rekao, još jedan se član ove vis. kuće protivio predlogu, jer da bi mi time konstituiranje sabora zapriečili. Nu to ne stoji; ne bi niti mogli konstituiranju zapriečiti; jer mi držimo, da ob onih izborih, koje svi članovi nekoga verifikacionalnoga odsjeka priznadu za bezprigovorne, ne može i ne treba, da bude razprave u saboru, a u svakom odsjeku velika većina izbora nije pobijana, jer s nikoje strane nije bilo pritužbe ni prigovora. Dakle velika većina ili bar većina u svakom odsjeku jednoglasno su prihvaćena. To su izbori, koji će se najprije kao nepobitni i neprieporni verificirati i iz njih će se konstituirati sabor. Svaki odsjek je postupao tako, da je najprije riešio ob onih, gdje nije pritužbe i gdje nije nitko podigo temeljita prigovora, i onda razpravljao ob onih, gdje je pritužba. Dakle tu je garancija, da makar bi sabor svaki izbor, proti kojemu je pritužba, razpravljao, ipak je mogućnost konstituiranja saborskoga tu, a kada bi proti svakomu izboru bilo pritužbe, to bi predpostavljalo ili posvemašnje razsulo pravne svjesti u puku ili posvemašnje izčeznuće zakonite svjesti u

oblastih. Jedno ili drugo! To se ne može predpostavljati u našoj zemlji; u doba, gdje su opreke političue tako jake, ipak je u svakom odsjeku velika većina izbora bila, proti kojima nitko nije prigovarao. Dakle mi ovim ne onemogućujemo konstituiranje sabora, s toga je ovaj prigovor ne umjestan. Mi se u poslovniku oslanjamo na sadržaj §. 5. i §. 9.

Mi smo odlučno toga mnienja, da rieči: Kada verifikacionalni odsjeci svoje djelovanje svrše i sabor o tom izvjeste — uključuju u sebi, da sabor o odsječnih izvještajih može razpravljati. Kakav smisao bi imala ovakova ustanova i taj posao, kad bi sabor to izvješće morao primiti, i kad o tom ne bi bila moguća razprava.

U naravi stvari je, kako je rekao moj prijatelj g. dr. Mazzura, da dinamički smisao stvari zahtieva, da se tako uzme, da cjelina, kada se sastavi, ima više prava, nego jedna petina. To je glede stalnoga odbora verifikacionalnoga priznano, ali se to negira glede ovih odsjeka; a zašto bi oni mogli biti suvereni, a sabor ništa proti njima nebi mogao postupati; a to je protivno ne samo fizici, nego i etici.

Ja sjećajuć se riečih dr. Spevca, koji je rekao, da se ovdje ne smije zakon iz fizičnoga svieta prenositi u etični sviet, baš ovdje se ima u etičnom svietu, kao što je to verifikacija, uvažiti i fizično i etično.

Mi hoćemo, da bude pravednost, dočim gospoda — pošto je govor o dinamičkom i fizičnom — govore, da verifikacija nije pitanje etično, nego pitanje sile, „Machtfrage", a ne prava. Mi ne ćemo da se to riešava po lih fizičnih zakonih, nego hoćemo po zakonih pravde.

Gospodo! Bilo je god. 1878. u saborskoj razpravi, kadno je sadanji podpredsjednik dr. Spevec dokazivao, da makar zakon o izboru odredjuje, da u zadnjoj molbi centralni odbor i deputacija izborna riešava reklamacije i sve poslove listina, to ipak saboru mora pripadati pravo, da i riešitbe one centralne komisije ili odbora izpituje, jesu li po zakonu obavljene.

Analogno tomu dokazivanju držim, da premda poslovnik u §. 4. kaže, da odsjek verifikacionalni ima odlučiti, da li je izbor preporan ili ne, i to većinom glasova, to ipak o tom, što se sabor mora shvaćati kao suveren i makar odsjek nije prepornim proglasio izbora, ipak mora sabor tu pritužbu uzeti u razpravu. Mi postupamo posve analogno, mi ustanovu zakona tumačimo, kako je onda tumačio g. zastupnik gospićki i onda je većina saborska prihvatila takovo tumačenje.

Ja se neću upuštati u historički momenat, nu moram kazati, da arbitrarna vlast odsjeka verifikacionalnoga ne može tako daleko ići, da nebi sabor mogao izkaz konstituiranja kontrolirati i proti odluci verifikacionalnoga odsjeka ništa činiti. Tu bi se dala mogućnost najveće nepravde proglasiti, kojim onda ne ima lieka, jer su se u odsjeku sankcionirale.

Ja mislim, da se ne može moć i pravo konstituiranoga sabora tako daleko poniziti, da bude niža od odsjeka, od ljudi, koji još kao takvi nisu ni potvrdjeni. Moguće je, da je odsjek sastavljen od samih zastupnika, kojih izbor ne valja, pak ipak da je njihova takva odluka vrednija od odluke konstituiranoga sabora?

Što je presvietli g. Živković govorio o debati prijašnjega sabora, to nije bilo prije 6 godina, nego prije, ali to nipošto ne možemo priznati, da bi odluka odsjeka verifikacionalnoga bila suverena i da proti njoj nebi bilo apelacije. Toga ne ima u poslovniku, to vi unj unosite, a ja tvrdim, da kako vi tumačite po poslovniku, da mora doći u razpravu takav izbor, koji je preporan u odsjeku: to, mislim i tvrdim, da ne možete po poslovniku braniti, da sabor uzme u razpravu takav izbor, koji nije u odsjeku većinom glasova potvrdjen, ali proti kojemu imade pritužba.

Dogodilo se je, da je slučajnost prisutnih članova i razmjer odlučio, da je izbor, koji je sam po sebi preporan i nezakonit bio, jer je više povrieda zakona dokumentirano, bio verificiran, a izbor, proti kojem je bilo manje prigovora, nije verificiran, dakle je posve momenat etični, o kojem je govorio dr. Spevec, izčeznuo iz verifikacije. Ja znam, da je ovo vrlo važna stvar za konstituciju i pravilnost sabora, zato smo slobodni bili ovakov predlog zagovarati u odsjeku.

Na koncu moram prvomu g. govorniku prijatelju od nekoč kazati, da bi ja njegov ljubezni izraz, da je valjda idealna razpoloženost mene nukala na takov predlog, shvatio kao izraz ljubeznosti, kad nebi sliedio izraz mom prijatelju g. Mazzuri, da je on prelekciju držao, koji izraz ne sadržaje doista ništa neidealnoga i neljubezniva, ali je takovim načinom ponovljen, da ja moram neku gorčinu nazrievati u ovom izrazu glede prelekcije i glede razpoloženosti idealne. Žao mi je, da je moj vriedni prijatelj od nekoč moga druga Mazzuru za prvi njegov govor u saboru, čim je progovorio — a mislim da je objektivno i nevredjajuć nikoga, govorio — odmah izrazom, koji je postao kod nas geslom, izrazom prelekcija počastio. Taj izraz ima znamenitosti; to je nekakva zastava, i moj drug čini mi se misli: in hoc signo vinces; žalim, da je bezpovodno druga g. Mazzuru htio takovim izrazom udariti, ali se mi takove zastave ne bojimo. Mi smo nastojali govoriti po svom osvjedočenju, nikoga nevredjajuć i tako ćemo nastaviti naš posao, a ne ćemo se smesti i ostati ćemo oni, koji smo bili, prijatelji, premda nas hoće ovakovim izrazom udarati.

Predsjednik: Prelazi se glasovanju.

Bilj. g. Lončarić pročitati će predlog, o kojem će se glasovati.

Bilj. dr. **Marko Lončarić** (čita):

„Pošto je nadpolovična većina članova sabora proti izborom, kojih nebijahu podnešene pritužbe, verificirana, podpisani predlažemo:

Neka se pristupi konstituiranju sabora, pridržav kon-

stituiranomu saboru pravo donieti zaključak ne samo o valjanosti onih izbora, koji su u odsjecih proglašeni prepornimi, već i o valjanosti onih izbora. proti kojim bijahu podnešene pritužbe. Prema tomu neka se iz imenika sastavljena na temelju verifikacionalnih izvješća (§§. 9. i 12.) izpuste svi oni članovi, proti izborom kojih bijahu podnešene pritužbe i neka se razprava o valjanosti njihovih izbora stavi na dnevni red odmah nakon konštituiranja sabora".

Predsjednik: Visoki sabore! Ona gospoda, koja su za pročitani predlog, neka izvole ustati.

(Ustanu obje opozicije.)

To je manjina.

Predlog zastup. g. dra. Markovića i drugova je odklonjen.

Sada će se viećati o prešnosti predloga gosp. dra. Mazzure.

Molim gosp. bilježnika Stekovića, da pročita dotični predlog.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

P r e d l o g

da se izašalje povjerenstvo saborsko, koje će izpitati djelovanje vlade i vladinih organa za netom obavljenih saborskih izbora, uz molbu, da se predlogu ovomu prizna prešnost.

Promotriv, da se u pritužbah. podnešenih samomu saboru, u novinskih izvješćih i u priobćivanjih pojedinaca tvrdi i dokazuje, da su vlada i upravni organi kod netom obavljenih saborskih izbora razvili djelatnost, koja nesamo da se neda složiti s najelementarnijimi nazori o izbornoj slobodi, već stoji u očitoj opreci sa zakoni, koji zajamčuju slobodu osobe i neoskvrnjivost domaćega praga, sa zakonskimi propisi, koji uredjuju upotrebljenje zemaljskoga prihoda, kao i sa zadatci državne uprave. Promotriv naročito, da je u pritužbah gore navedenih i u javnih glasilih bilo uztvrdjeno:

1. da je vlada naložila svim činovnikom, da imadu glasovati za kandidate, koje će ona označiti;

2. da je vlada pozvala disciplinarnim putem na odgovornost činovnika, koji se je uztegnuo od glasovanja;

3. da je sam načelnik zemaljske vlade službenimi pozivnicami pozivao u svoj presidialni bureau izbornike, ter im preporučivao kandidate;

4. da je ban imenovao izborne povjerenike, koji su se kao banovi povjerenici predstavljali izbornikom i u ime njegovo preporučivali kandidate;

5. da je vlada onim činovnikom, koji su nakon godišnjega zaključka izbornih listina uslied premještaja promienili svoje prebivalište, odredila i dala izplatiti poput službenoga partikulara trošak puta na biralište, na kojem su prema izbornim listinam mogli vršiti izborno pravo;

6. da su upravni organi zabranjivali i oružanom silom razpuštali zakonom dopuštene sastanke izbornika u zatvorenih prostorijah;

7. da su oružnici usljed odredbe političke oblasti ulazili u privatne stanove i silom raztjerali izbornike sakupljene i u najneznatnijem broju;

8. da su upravni organi silom odpravljali kandidate iz obsega dotičnih izbornih kotara;

9. da su upravni organi zatvarali kandidate;

10. da su upravni organi plienili izborne proglase i proganjali osobe, koje su ih razprostranjivale:

11. da su upravni organi zabranjivali notorno neporočnim osobam boraviti u stanovitom mjestu. ako su o njih sumnjali, da preporučuju kandidata vladi nepočudna.

12. da su upravni organi u oči izbora skidali sa službe obćinskih knezova (sudaca, starješina) osobe za tu službu izabrane po zastupstvih obćine. ako su o njih sumnjali, da će glasovati za kandidata vladi nepoćudna;

13. da su upravni organi lišavali i časti obćinskoga zastupnika (člana obćinskoga odbora) izbornike, o kojih su držali, da neće glasovati za kandidata vladi poćudna;

14. da su upravni organi pod pretnjam novčanih globa ili prisilnoga dovedenja pozivali preda se izbornike i krieposti uredovne vlasti nalagali im, da imadu glasovati za kandidata vladina, u najblažem slučaju nagovarali ih, da za takove glasuju;

15. da su upravni organi ovakove pozivnice izdavali pod pretnjom, da će se u slučaju nedošašća provesti proti pozvaniku ovrha radi zaostaloga poreza ili inih javnih daća;

16. da su upravni organi službeno nižim umirovljenim činovnikom priobćivali, da će im se mirovina obustaviti, budu li glasovali za kandidata opozicije;

17. da su se upravni organi (naročito šumari imovnih obćina) grozili opozicionalnim izbornikom, da će im uzkratiti uredovanje, na koje su u vlastitom interesu zamolili:

18. da su upravni organi krivotvorili stalne izborne listine. brišuć iz njih izbornike nakon godišnjega zaključenja njihovoga ili uvršćujuć u nje nove izbornike;

19. da su vladini organi zatvarali izbornike opozicionalne jedino s razloga i u svrhu, da ih ustraše, ili da im uzkrate priliku glasovati;

20. da su upravni organi oružanom silom dovadjali izbornike na birališta;

21. da su upravni organi priečili oružanom silom izbornike da dodju na biralište:

22. da su upravni organi priredjivali sastanke, u kojih su izbornike gostili i od njih izmamljivali obećanja, da će glasovati za kandidata vlade;

23. da su upravni organi uricali sastanke izbornika i u njih obećavali obćinam i kotarom ceste, škole i ine polakšice, budu li glasovali za vladinoga kandidata;

24. da je jedan sudac u oči izbora citirao službenimi pozivnicami na sud izbornike prijavljene ili osumnji-

čene s kažnjiva djela, pa mjesto da ih presluša, nagovarao ih, da dadu svoj glas kandidatu vlade:

25. da su upravni organi podpisi, rukoznaci ili svetčanimi obećanji obvezivali izbornike, da će glasovati za kandidata vlade.

26. da su predsjednici izbornih deputacija zabranjivali zakonito postavljenim kandidatom povriedom izrične zakonske ustanove progovoriti izbornikom;

27. da su se predsjednici izbornih deputacija grozili zatvorom onim članovom tih deputacija, koji su prigovarali predsjedničkomu postupku;

28. da su predsjednici izbornih deputacija dozvoljavali glasovati za kandidata vlade osobam, kojih se istovjetnost s upisanim izbornikom poricala od strane dotičnoga župnika, dapače od strane članova izborne deputacije;

29. da su predsjednici izbornih deputacija zaključivali izbor prije izminuća oglašenoga izbornoga vremena;

30 da su se predsjednici izbornih deputacija pod izlikom, da izbornik nije jasno imenovao kandidata, za koje ga kani glasovati, kratili zabilježiti njegov glas, akoprem izjava izbornikova nije dopuštala ni najmanje dvojbe ob osobi, kojoj je njegov glas bio namienjen;

31. da su predsjednici izbornih deputacija uspjeh izbora krivotvorili, dosudjujući kandidatom vlade više glasova nego li ih u istinu dobio, i oduzimajući opozicionalnomu kandidatu glasove, koji su mu nedvojbeno bili dani;

32. da se ovako postupalo i onda, ako su se biljažke kontrolora imenovanih po kandidatih slagale u prilog kandidatu opozicije;

33. da se oružana sila prizvala na biralište ne da uzdrži red i zajamči slobodu izbora, već da izbornike ustraši i zaprieči u slobodnom vršenju izbornoga prava;

34. da su upravni organi namirivali troškove izbornih gostba i prilika za put izbornika na biralište iz novaca, koje im vlada stavila na razpolaganje;

35. da je vlada, da si osjegura izborna agitatora izpostavila u službu, obćinskoga bilježnika, suspendirana u oči kaznene iztrage povedene proti njemu radi zloporabe uredovne vlasti i pronevjerenja, odrediv podjedno, da se kaznena iztraga ima nastaviti.

Promotriv, da se ovakovim uticajem upravnih organa u izbornu akciju — ako se je u istinu vršio — ruši stožerno načelo na kojem počiva reprezentativni sustav; promotriv, da zakonodavno tielo, kojemu pristoji pravo kontrolirati u obće djelovanje eksekutive, ima to pravo vršiti što budnije, kad se radi o djelovanju eksekutive, koje je podobno zapriečiti, da sabor bude pravi i čisti izraz volje naroda, bila ta volja ma kakova, odgovarala ona ili neželjam prolaznih vlada;

promotriv, da i ugled same saborske većine neodoljivo zahtjeva, da se iztraži, da li su istiniti glasovi, koji obiedjuju vladu i vladine organe s navedenih i drugih zloporaba uredovne vlasti, koje probudjuju sumnju o tom, da li je većina sabora stvorena voljom naroda;

promotriv, da se i sama vlada, jer se radi o izvidih, koji se odnose na postanak sabora, nemože opravdano protiviti, da se ti izvidi stave neposredno po povjerenstvu sabora;

promotriv, da sam saborski poslovnik priznaje izrično saboru vlast izaslati vlastita povjerenstva, da sakupe materijal nuždan, da se izpita valjanost pojedinih izbora, kojom je ustanovom opravdano načelno i izaslanje parlamentarne enquete, da izpita u obće postupak izborni;

promotriv, da će uspjeh tih izvida pružati svakako materijal, koji će se moći koristno upotriebiti kod stvaranja novoga izbornoga zakona;

podpisani predlažu sliedeći zaključak:

Neka sabor izašalje povjerenstvo, koje će preslušavanjem izbornika i svjedoka, pregledanjem izbornih listina, i ugledanjem službenih spisa odnosećih se na saborske izbore, izpitati djelovanje vlade i upravnih organa netom obavljenih saborskih izbora. U to povjerenstvo imenuje sabor od svake stranke u koje se on dieli po jednoga člana.

Povjerenstvo ima podnieti saboru obrazloženo izvješće o posljedku obavljenih izvida.

Podpisani predlažu da se ovaj predlog proglasi prešnim.

Dr. Š. Mazzura, Beruta, Zorić, Dr. Maicen, Tumpić, Petrović Ivan, Ožegović Tito, Pinter Ivan, Reizer, dr. Marković, Kamenar, Frölich, Smičiklas.

Predsjednik: Rieč ima g. dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Vis. sabore! Ja mislim, da sadržaj, samoga predloga, što je sada saboru pročitan, već zagovara predlogu prešnost.

Potrebno je sigurno, da se izvidi preduzmu čim prije radi toga, dok su dogodjaji, u kojih su se zbili svakom živo u pameti. Potrebno je, da se taj predlog uzme u pretres zato, jer čini, što ih sadržaje taj predlog, kojimi je on motiviran, takove su naravi, da ovome saboru poriču, kao da bi bio izliev prave volje naroda:

Ne samo, što je taj predlog iztaknut od ciele jedne stranke, iz koje se sabor sastoji, mislim zato, da pod utiskom toga prigovora vis. sabor nebi smio ni jednog ustavnoga čina preduzimati prije, nego se izvidi, jesu li prigovori temeljiti ili ne. Prigovori, što su ovdje pročitani, došli su u javnost ne samo, kad su se čini dogadjali, nego i putem javnih glasila.

Javnomu mnienju, koje je uzdrmano, treba dati zadovoljštinu, ili ga umiriti, ako su netemeljiti oni navodi, koje predlog sadržaje.

I u interesu samih oblasti, vis. sabore jest, da se na čistac izvede, što se u predlogu zahtjeva jer ugled oblasti strada kroz to, a osim toga djelovanje, koje oblasti imadu zajedno sa državljani preduzimati, i od čije jednodušne akcije ima uspjeh odvisiti, neće se nikada moći postići, dok na činovnicih leže takove osvade.

Zato, jer smatram, da razlozi ovdje sadržani koli sa gledišta državnoga toli i sa ustavnoga, bili bi vrstni uzdržati rad naš, to molim, da se predlog moj i mojih drugova proglasi prešnim.

Predsjednik: Glasovati će se o prešnosti predloga g. dra. Mazzure i drugova.

Gospoda, koja su za prešnost predloga, neka izvole ustati.

(Ustane manjina.)

To je manjina.

Po tom je uzkraćena prešnost predlogu g. dra. Mazzure i drugova.

Vis. sabore! Ja ću sjednicu zaključiti i ustanoviti dnevni red za buduću. Na dnevni red buduće sjednice došli bi izbori stalnih saborskih odbora po propisu §. 22. poslovnika.

Ja držim, da se samo po sebi razumije, da je predlog g. Popovića i predlog g. Folnegovića, koji su prešnimi proglašeni i danas razdieljeni imadu doći na dnevni red prije svega. (Prima se.)

Dakle prije svega će u pretres doći predlozi g. Popovića i Folnegovića, onda izbor stalnih saborskih odbora po propisu §. 22. poslovnika, a nadalje, ako tim sjednica nebi svršena bila, razprava o priepornih izborih.

Dr. **Franjo Marković**: Ja sam tako slobodan upitati, kada će g. predsjednik pozvati onu gg. poslanike, koji su na dva i više mjestih izabrani, da očituju, koji mandat žele pridržati i koji odkloniti. Ja to zato pitam, jer su g. 1868. bila gospoda pozivana prigodom razprave o verifikaciji, te su očitovala, koji mandat pridrže i kojega se odriču, da su se mogli odmah novi izbori preduzeti.

Predsjednik: Poslje svršene razprave o verifikaciji pozvati će se gospoda na to očitovanje.

Zaključujem sjednicu i uričem buduću na sutra u 10 satih.

(Svršetak u 1 sat.)

Peta saborska sjednica,

držana dne 7. listopada 1884. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Predlog zast. Smičiklasa glede zastupanja na ovom saboru Žumberka i Marindola. — Izbor stalnih saborskih odbora propisanih §. 22. poslovnika.

Predsjednik (zvoni): Sjednica počimlje.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik današnje sjednice.

Bilježnik **Jovan Steković** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

4. sjednice sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 6. listopada 1884. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 97 saborskih članova.

Od strane visoke kr. zemaljske vlade prisutni: odjelni predstojnik za unutarnje poslove gosp. Danilo Stanković, odjelni predstojnik za bogoštovje i nastavu gosp. Ivan Vončina.

Čitan je zapisnik posliednje sjednice i većinom glasova ovjerovljen.

Na ovaj visoki sabor stigli su sliedeći podnesci:

Br. 20. sab. Molba uzničkih stražara kr. sudbenoga stola u Belovaru za povišenje plaće.

Ide peticionalnomu odboru.

Br. 21. sab. Preuzv. g. ban priobćuje, da je Njeg. c. i kr. apoštolsko Veličanstvo blagoizvoljelo previšnjim riešenjem od 26. kolovoza o. g. uz izraz previšnje zahvale premilostivo uzeti na previšnje znanje izraz podaničke viernosti i odanosti hrvatsko-slavonskoga sabora, velikaša, oblasti i korporacija povodom previšnjega rodjendana.

Uzima se sa homagialnim poklonstvom na znanje.

Br. 23. sab. Kr. zem. vlada, odjel za unutarnje poslove priobćuje, da je Njeg. c. kr. apoštolsko Veličanstvo blagoizvoljelo previšnjim riešenjem od 25. kolovoza t. g. osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci g. 1884. ne dosižu, premilostivo podieliti previšnju svoju sankciju.

Uzima se na znanje.

Br. 24. sab. Kr. zem. vlada, odjel za unutarnje poslove priobćuje, da je Njegovo Veličanstvo blagoizvoljelo previšnjim riešenjem od 9. rujna o. g. osnovi zakona o uzakonjenju naredbe bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije kao kraljevskoga povjerenika u poslu sjedinjenja hrvatsko-slavonske Krajine od 3. siečnja 1883. br. 5338. Pr., kojom se na temelju previšnjega riešenja od 22. prosinca 1882. izdaje privremeni izborni red za postojalo sa kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom i tim sa zemljami ugarske krune sjedinjeno hrvatsko-slavonsko krajiško područje, preblagostivo podieliti previšnju svoju sankciju.

Uzima se na znanje.

Br. 25. sab. Kr. zem. vlada, odjel za pravosudje, dostavlja proglašenja radi, previšnjom potvrdom providjene hrvatske izvornike na hrvatsko-ugarskom saboru donešenih skupnih zak. članaka, i to: zak. čl. 16., 17., 18., 19., 21., 22., 24., 25., 27., 30., 31., 32., 33. i 34. od g. 1884.

Staviti će se na dnevni red.

Br. 26. sab. Presvietli gosp. grof Oskar Keglević podnosi bansku pozivnicu, da se verificira za saborskoga člana.

Ide verifikacionalnomu odboru.

Br. 27. sab. Presvietli gosp. dr. Juraj Posilović, biskup senjski podnosi bansku pozivnicu i moli, da se na temelju iste verificira za člana sabora.

Ide verifikacionalnomu odboru.

Br. 28. sab. Uzoriti gospodin kardinal nadbiskup Josip Mihalović podnosi svoju bansku pozivnicu i moli, da se na temelju iste verificira za sabor. člana.

Ide verifikacionalnomu odboru.

Br. 29. sab. Presv. g. grof Teodor Drašković podnosi bansku pozivnicu i moli, da se na temelju iste verificira za saborskoga člana.

Ide verifikacionalnomu odboru.

Prešlo se na dnevni red.

Na dnevnom je redu razprava glede prepornih izbora i pošto je narodni zastupnik dr. Fran Marković i drugovi podnio na to predlog, uzet je taj najprije u razpravu i pošto je ista dulje potrajala i svršena, glasovano je, te je predlog većinom glasova odklonjen.

Povedena je razprava o prešnosti predloga dr. Šime Mazzure i drugova, koji glasi:

„Neka sabor izašalje povjerenstvo trojice, koji će preslušanjem izbornika i svjedoka, pregledanjem izbornih listina i ugledanjem službenih spisa odnosećih se na saborske izbore, izpitati djelovanje vlade i upravnih organa za netom obavljenih saborskih izbora. U to povjerenstvo neka imenuje sabor od stranaka, u koje se on dieli, po jednoga člana. Povjerenstvo ima podnieti saboru obrazloženo izvješće o posliedku obavljenih izvida.

Podpisani umoljavaju, da se ovaj predlog proglasi prešnim".

Glasovanjem zabačena je prešnost predloga.

Predsjednik zaključi zatim današnju sjednicu u 1 sat poslie podne, ter ureče buduću za sutra dne 7. listopada 1884. u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

1. Predlozi narodnih zastupnika Stevana Popovića i Frana Folnegovića i drugova o izboru devetorice članova za adresu na previšnji kraljevski odpis.
2. Izbor stalnih saborskih odbora u smislu §. 22. sab. poslovnika.
3. razprava o izjavljenih po odsjecih priepornih izborih.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Jovan Steković v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Visoki sabore! Ima li kakove primjetbe k ovomu zapisniku?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Na ovaj visoki sabor stigli su sliedeći podnesci:

G. zast. Smičiklas i drug. podnašaju sliedeću zak. osnovu.

Dr. **Marko Lončarić** (čita):

Predlog

da budu Žumberak i Marindol zastupani na saboru kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Od druge polovice XVI. vieka, pa sve do prve polovice XVIII. vieka bili su Žumberak i Marindol zajedno sa slunjskim krajem dielovi kapitanije sichelburžke, a od organizacije Krajine počamši, pa sve do najnovijega vremena opet su bili cjeloviti dielovi slunjske krajiške pukovnije, pak i danas spadaju k upravnomu okružju slunjsko-ogulinskomu, kotaru rakovačkomu.

Po tom padaju obadva upitna predjela pod ustanove cesarskoga patenta od 7. svibnja 1850. t. j. pod ustanove Grenzgrundgesetzu, po kojem sačinjava vojna Krajina sa hrvatskim provincijalom jedno te isto zemaljsko područje. Na ove predjele proteže se i previšnji kr. reskript od 8. studenoga 1861. na hrvatsko-slavonski sabor, u kojem proglašuje svekoliko tadanje područje hrvatsko-slavonske vojne Krajine za sva vremena cjelovitim sastavnim dielom trojedne kraljevine Pripadnost Žumberka i Marindola priznaje se i sankcioniranom nagodbom, sklopljenom izmed kraljevina Hrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske god. 1868. u kojoj se u §. 66. izrično spominje slunjska krajiška pukovnija kao sastavni dio teritorija kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije bez ikakvoga teritorijalnoga umanjenja, dakle zajedno sa Žumberkom i Marindolom.

Uvaživši sve ovo, a tako i okolnost, da je previšnjom provedbenom naredbom od 15. srpnja 1881. i §. 26. prenešena uprava Žumberka i Marindola na bana kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije;

uvaživši nadalje da ban upravlja s timi predjeli po onih zakonih, koji se stvaraju na saboru hrvatsko-slavonskom, pak i na zajedničkom saboru ugarsko-hrvatskom, bez sudjelovanja ma kakva zastupnika žiteljstva žumberačkoga i marindolskoga; uvaživši osobito, da po načelih ustavnosti nebi smjelo biti, da bude i jedan predjel u državi ustavnoj, koji bi bio ličen ustavnih prava;

uvaživši i to, da Žumberčane i Marindolce spomenuta već previšnja provedbena naredba ne izključuje od uživanja ustavnih blagodati, već da ta previšnja naredba odgadja ciglo provincijalizovanje tih predjela do onoga časa, kad bude ustavnim putem riešeno pitanje o uredjenju granice;

uvaživši, da na hrvatski sabor grad Rieka ima pošiljati dva poslanika, prem da se faktično o tom razprava vodi, da li po pravu pripada Hrvatskoj ili Ugarskoj;

uvaživši, da su Žumberčani ili Marindolci bili zastupani na saboru god. 1848., 1861., 1865., a upravne obćine žumberačke iskale su prošle i ove godine, da budu zastupane na saboru;

uvaživši napokon, da se zastupanjem onoga kraja u ovom saboru ne bi prejudiciralo niti onoj razpravi, koja se sada vodi o pripadnosti Žumberka i Marindola, predlažu podpisani neka vis. sabor izvoli prihvatiti nazočuu zakonsku osnovu o zastupanju Žumberka i Marindola na saboru kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Zakonska osnova

o zastupanju Žumberka i Marindola na saboru kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

§. 1.

Žumberačko okružje (političke obćine Sošice i Kalje)

i mjestna odnosno porezna obćina Marindol kao 36. izborni kotar bivšega krajiškoga područja sa biralištem u Kostanjevcu biraju jednoga zastupnika u sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije po izbornom redu valjanom za ostale izborne kotare bivše vojne Krajine.

§. 2.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu.

Podpisani umoljavaju visoki sabor da ovaj predlog prešnim proglasi.

Tadija Smičiklas v. r., dr. Marković v. r., Ivan Pintar v. r., Juraj Kamenar v. r., Fr. Tompić v. r., dr. Majcen v. r., Franjo Türk v. r., Nikola Šipuš v. r., Tito Ožegović v. r.

Predsjednik: Visoki sabore, g. predlagatelj moli, da se ovaj predlog prešnim proglasi. Buduć da se ova molba protivi §. 21. poslovnika, koji propisuje, da se predlozi, o kojih se ima zakon stvoriti, nemogu prešnimi proglasiti, to toga radi ide ovaj predlog odboru za unutarnju upravu. (Prima se.)

G. Vladimir Janković podnosi izborni zapisnik, kojim je izabran za narodnoga zastupnika kotara Suhopolje.

Ide odboru verifikacionalnomu.

Ljudevit grof Kulmer podnosi bansku pozivnicu.

Ide verifikacionalnomu odboru.

Narodnomu zastupniku Dragutinu Pisačiću podielilo je ovo predsjedničtvo osamdnevni dopust. Visoki sabore, po poslovniku našem imadu se opredieliti dva dana za stavljanje interpelacija; nu u poslovniku nisu dani opredieljeni, stoga imadu se opredieliti danas. Ja mislim, da bi najbolje bilo, da se u tu svrhu opredieli, kako je i prije bilo, srieda i subota. (Prima se.)

Dr. **Grga Tuškan**: Je li sutra počimlje.

Predsjednik: Sutra je srieda, zato sam kazao. da se danas ustanove dani, da nebi prošla nedelja. Prelazimo na razpravu o predlogu g. Stjepana Popovića.

Molim da bi se isti pročitao.

Dr. **Marko Lončarić**: (čita).

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Popović.

Stevo Popović: Visoki sabore! Predlog, koji je sada ovdje pročitan u vis. kući, tako je jasno stiliziran i uvjetovan okolnostima vremena, u kojemu je podnešen, da mislim, da bi se zvalo strpljenje vis. kuće, stavljati na probu, ako bi u obrazloženju i preporuku predloga i rieči potrošio

Ja molim vis. sabor, da izvoli primiti predlog, kako je podnešen.

Prepsjednik: Prima li vis. sabor, pošto se nitko nije prijavio za rieč preporuku g. Popovića, da se za izradak adrese izabere odbor od devet članova?

(Prima se.)

Primljeno.

Prelazim na predlog g. Folnegovića, koji je takodjer prešnim proglašen.

Molim da se pročita.

Dr. **Marko Lončarić**: (čita.)

Predsjednik: Visoki sabore; Što se tiče prve strane predloga, taj je primljen: što se tiče druge strane, taj je po mom mnienju suvišan, pošto je već vis. sabor na dnevni red stavio razpravu o prepornih izborih.

Medjutim mogao bi vis. sabor. ako želi zaključiti to, da čim adresni odbor podnese izvješće, da se može odmah na dnevni red staviti, bila razprava o prepornih izborih svršena ili ne. (Prima se.)

Dakle čim adresni odbor izvješće podnese. u propisano vrieme stavit će se na dnevni red bio predmet dnevnoga reda izcrpljen ili ne.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu su izbori po §. 22. propisanih stalnih odbora.

Da gospoda mogu svoje cedulje izpuniti odgadjam sjednicu na 10 časova.

(11 sati)

(11 sati 7 časova)

Predsjednik: Sjednica se nastavlja.

Imenik će čitati g. bilježnik Steković, a skrutinium obaviti će gg. bilježnici Barlović i Popović: zatim g. zast. Kamenar g. zast. Hinković, g. Davidović i g. Jaić.

(Poslje glasovanja).

Visoki sabore! Je li još tko od gospode, koji nije predao glasovnice? (Nitko.)

Odgadjam sjednicu na pol sata.

(Iza skrutinija.)

Predsjednik: (zvoni) Visoki sabore! Rezultat glasovanja je sliedeći: Glasovala su 84 člana, te su po 84 glasa dobili za odbor za pravosudje: Crnković Nikola, Frank Josip dr., Gjurgjević Vaso, Gjurić Jovan dr.. Ivandija Josip dr., Ittlinger Lavoslav, Majcen Josip dr.. Spevec Stjepan dr., Šram Lavoslav dr., Starčević David dr. i Pejačević Teodor grof dr. 82 glasa. Time se ovi smatraju, da su izabrani.

Za odbor za trgovinu, obrt, komunikacije i javne radnje dobila su gospoda po 84 glasa: Dedović Gjuro, Folnegović Franjo, Josipović Stjepan, Krestić Gjoko, Milekić Ćiro, Ottenfels Šišman barun, Pavlović Milan. Pintar Ivan, Sliepčević Petar. Nikola Šipuš i Kršnjavi Izidor dr. 82 glasa. Time su ovi izabrani.

Za odbor za poslove unutarnje uprave dobili su 84 glasa: Fodroci Alexander, Krestić Nikola. Kušević Svetozar, Milekić Ćiro, Pisačić Dragutin, Rauch Gejza barun, Rukavina Josip, Tuškan Grga dr., Utješenović Ognjoslav, Živković Jovan barun, Zorić Josip. Time su ovi izabrani.

U odbor za bogoštovje i nastavu dobili su po 84 glasa: Budisavljević Budislav, Gašparić Franjo, Lončarić Marko dr., Lončarević Makso, Mandić Petar, Pavić Armin, Starčević Ante dr., Subotić Jovan dr., Smičiklas Tade, Vukotinović Ljudevit i Kršnjavi Izidor dr. 82 glasa. Time se ovi izabranimi smatraju

U odbor za poslove agrarne dobili su 84 glasa: Bar-

lović Stjepan, Beruta Josip. Kritovac Vaso, Mikšić Koloman, Miković Teodor, Norman Gustav grof, Rukavina Gjuro barun, Sladović Ferdo, Sermage Rikard grof, Sudarević Hugo, Thanhoffer Milan, Time se ovi izabranimi smatraju.

U odbor za obćinarstvo 84 glasa dobili su: Čudić Nikola, Kamenar Gjuro, Krestić Nikola, Medaković Bogdan dr., Radanović Andrija, Radić Ivan, Thaller Filip, Tudić Stjepan, Vardian Ivan, Valušnik Andre, Zindl Antun. Time se ovi izabranimi smatraju.

U odbor za zemaljski proračun dobili su 84 glasa: Crnković Nikola, Folnegović Fran, Gjurković Gjuro, Hinković dr., Popović Stevo. Kušević Svetozar, Mazzura Simo dr., Miškatović Josip, Obad Ivan, Ottenfels Šišman barun, Pejačević Ladislav grof, Radošević Jakov dr., Subotić Jovan dr., Šram Lavoslav dr., Smičiklas Tade, Steković Jovan, Türk Franjo. Vardian Ivan, Zmajić Bartol barun, Živković Jovan barun, dočim je dobio Hatz Vilim 82 glasa. Time se ovi smatraju izabranimi.

U odbor za peticije i pritužbe dobili su 84 glasa: Bakarčić Andro dr., Barlović Stjepan, Grba Petar, Kušević Svetozar. Lončarević Makso, Medaković Bogdan dr. Milekić Ćiro, Ožegović Tito, Pavić Armin, Rašić Stanko, a 82 glasa dobio je Sladović Mato. Time se ovi smatraju izabranimi.

U odbor za imunitet dobili su po 84 glasa: Barčić Erazmo, Budisavljević Dane, Hatz Vilim, Krestić Nikola, Medaković Bogdan dr., Šram Lavoslav dr., Sermage Rikard grof, Šimek Ivan, Tompić Franjo, Tüköry Vjekoslav. Time se ovi izabranimi smatraju.

U odbor za razsudbu zomaljskih računa po 84 glasa dobili su: Davidović Lazar, Grlić Gjuro, Jaić Lavoslav, Milić Nikola, Obad Ivan, Ottenfels Šišman barun, Pintar Ivan, Popović Stjepan, Stanković Milan, Vukotinović Ljudevit, Hinković Hinko dr. Time se ovi izabranimi smatraju.

U odbor za verifikaciju dobili su po 84 glasa: Josipović Stjepan. Kršnjavi Izidor dr., Marković Franjo dr., Miškatović Josip, Pilepić Franjo dr., Spevec Stjepan dr., Šorak Jovan, Zmajić Bartol barun, Živković Jovan barun, Time se ovi smatraju izabranimi.

U odbor za promicanje gospodarstva po 84 glasa dobili su: Gašparić Franjo, Kritovac Vaso, Kušević Svetozar. Liebhardt Vjekoslav, Mandić Petar, Mazzura Simo dr., Miković Teodor, Pejačević Ladislav grof, Sladović Ferdo. Sermage Rikard grof, Vukotinović Ljudevit. Time se ovi smatraju izabranimi.

Visoki sabore! Ja ću današnju sjednicu zaključiti, a drugu uričem za danas poslje podne u 6 sati. Predmet današnje popoldašnje sjednice je izbor adresnoga odbora od devet osoba.

(Svrčetak u 11 sati i 45 časova.)

Šesta saborska sjednica,

držana dne 7. listopada 1884. u 6 satih na večer pod predsjedanjem saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Izbor odbora za izradak adrese.

Predsjednik: Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik posliednje sjednice.

Bilježnik dr. **Marko Lončarić** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

5. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 7. listopada 1884. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata u prisutnosti 85 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni gg. odjelni predstojnici Dane Stanković i Ivan Vončina.

Pročitani zapisnik prošle saborske sjednice bi bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da su na ovaj visoki sabor stigli sliedeći podnesci:

1. Zastupnik g. Smičiklas Tade i drugovi podnose uz predlog osnovu zakona o zastupanju Žumberka i Marindola na saboru kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Ide odboru za unutarnju upravu.

2. Zast. g. Vladimir Janković podnosi izborni zapisnik, kojim je izabran narodnim zastupnikom u kotaru Suhopoljskom.

Ide verifikacionalnomu odboru.

3. Gosp. Ljudevit grof Kulmer podnaša bansku pozivnicu.

Ide verifikacionalnomu odboru.

Predsjedničtvo je podielilo zast. Dragutinu Pisačiću dopust do 15. listopada.

Uzima se na znanje.

Predsjednik predlaže, da se dani za interpelacije opredięle srieda i subota.

Sabor usvaja predlog predsjedničtva, te će se interpelacije sriedom i subotom stavljati moći.

Prelazi se na razpravu prešnih predloga, i to: predlog narod. zastupnika Stevana Popovića i drugova, koji glasi:

„Na previšnji kr. odpis od 27. rujna 1884. imade se preponiznom adresom odgovoriti. Za izradak adrese izabire sabor odbor od devet svojih članova".

Predsjednik pita: Prima li vis. sabor predlog zast. Steve Popovića i drug., koji glasi:

„Na previšnji kr. odpis od 27. rujna 1884. imade se preponiznom adresom odgovoriti. Za izradak adrese izabire sabor odbor od devet svojih članova".

Sabor usvoji taj predlog, te će se izabrati odbor od devet saborskih članova, koji će izraditi preponiznu adresu kao odgovor na previšnji kralj. odpis od 27. rujna 1884.

Drugi prešni predmet jest predlog Franje Folnegovića i drug., koji glasi:

„1. Sabor bira odbor sastavljen od devetorice članova saborskih, komu će biti zadaća izraditi adresu kao odgovor na previšnji kralj. odpis, kojim je ovaj sabor otvoren.

2. Izvješće ovoga odbora ima biti prvi predmet dnevnoga reda u ovom saborskom zasjedanju".

Predsjednik drži, da je prva točka ovoga predmeta prihvaćena predlogom Steve Popovića i drug.; a što se druge točke tiče, predlaže, da se izvještaj odbora adresalnoga, bez obzira, da li je ustanovljeni jurve dnevni red izcrpljen ili ne, odmah stavi na dnevni red, čim bude podnešen i čim se prema poslovniku na dnevni red staviti uzmogne.

Sabor usvoji predlog predsjednikov, te će se adresalnoga odbora izvještaj, čim bude podnešen, kao prvi predmet staviti na dnevni red i čim se prema poslovniku na dnevni red staviti može.

Sliedi izbor stalnih odbora u smislu §. 22. sab. poslovnika.

Predsjednik imenuje skrutatori sliedeću gospodu: Lavoslava Jaića, Milana pl. Thanhoffera, Lazara Davidovića, Gjuru Kamenara, dr. Hinka Hinkovića, a bilježnici Stevu Popovića i Stjepana Barlovića.

Po obavljenom skrutiniju proglasi predsjednik sliedeći rezultat:

Glasovalo je 84 saborskih članova.

I. U odbor pravosudni dobiše većinu glasova: Crnković Nikola, Frank Josip dr., Gjurgjević Vaso, Gjurić Ivan dr., Ivandija Josip dr., Ittlinger Lavoslav, Majcen Josip dr., Pejačević Todor dr. grof, Spevec Stjepan dr., Šram Lavoslav dr., Starčević David dr.

I time se ovi izabranimi u odbor za pravosudje smatraju.

II. U odbor za bogoštovje i nastavu dobiše većinu glasova: Budisavljević Budislav, Gašparić Franjo, Lončarić Marko dr., Lončarević Makso, Mandić Petar, Pavić Armin, Starčević Ante dr., Kršnjavi Izidor dr., Subotić Jovan dr., Smičiklas Tadija, Vukotinović Ljudevit.

I time se ovi izabranimi u odbor za bogoštovje i nastavu smatraju.

III. U odbor za trgovinu, obrt, kamunikacije i javne radnje dobiše većinu glasova: Dedović Gjuro, Folnegović Franjo, Josipović Stjepan, Krestić Gjoko, Kršnjavi Izidor dr., Milekić Ćiro, Ottenfels Simo barun, Pavlović Milan, Pintar Ivan, Sliepčević Petar, Šipuš Nikola.

I time se ovi izabranimi u odbor za trgovinu, obrt, komunikacije i javne radnje smatraju.

IV. U odbor za poslove agrarne dobiše većinu glasova: Barlović Stjepan, Beruta Josip, Kritovac Vaso, Mikšić Koloman, Miković Todor, Norman Gustav grof, Rukavina Gjuro barun, Sladović Ferdo, Sermage Rikard grof, Sudarević Hugo, Thanhoffer Milan.

I time se ovi izabranimi u odbor za poslove agrarne smatraju.

V. U odbor za poslove unutarnje uprave dobiše većinu glasova: Fodroczy Aleksander, Krestić Nikola, Kušević Svetozar, Milekić Ćiro, Pisačić Dragutin, Rauch bar. Gejza, Rukavina Josip, Tuškan Grga dr., Utješenović Ognjoslav, Živković Jovan barun, Zorić Josip.

I time se ovi izabranimi u odbor za poslove unut. zem. uprave smatraju.

VI. U odbor za obćinarstvo dobiše većinu glasova: Čudić Nikola, Kamenar Gjuro, Krestić Nikola, Medaković Bogdan dr., Radanović Andro, Radić Ivan, Thaller Filip, Tudić Stjepan, Vardijan Ivan, Valušnik Andrija, Zindl Ante.

I time se ovi izabranimi u odbor za obćinarstvo smatraju.

VII. U odbor za zemaljski proračun dobiše većinu glasova: Crnković Nikola, Folnegović Franjo, Gjurković Gjuro, Hatz Vilim, Hinković Hinko dr., Popović Stevo, Kušević Svetozar, Mazzura Simo dr., Miškatović Josip, Obad Ivan, Ottenfels Šišman barun, Pejačević Ladislav grof, Radošević Jakov dr, Subotić Jovan dr., Šram Lavoslav dr., Smičiklas Tade, Steković Jovan, Türk Franjo, Vardian Ivan, Zmajić Bartol barun. Živković Jovan barun.

I time se ovi izabranimi u odbor za zem. proračun smatraju.

VIII. U odbor za razsudbu zemaljskih računa dobiše većinu glasova: Davidović Lazar, Grglić Gjuro, Jaić Lavoslav, Milić Nikola, Obad Ivan, Ottenfels Šišman barun, Pintar Ivan, Popović Stjepan, Stanković Milan, Vukotinović Ljudevit, Hinković Hinko dr.

I time se ovi izabranimi u odbor za razsudbu zem. računa smatraju.

IX. U odbor za peticije i pritužbe dobiše većinu glasova: Bakarčić Andro dr., Barlović Stjepan, Grba Petar, Kušević Svetozar, Medaković Bogdan dr., Milekić Ćiro, Lončarević Makso. Ožegović Tito, Pavić Armin, Rašić Stanko, Sladović Mato.

I time se ovi izabranimi u odbor za peticije i pritužbe smatraju.

X. U odbor za verifikaciju dobiše većinu glasova: Josipović Stjepan, Kršnjavi Izidor dr., Marković Franjo dr., Miškatović Josip, Pilepić Franjo dr., Spevec Stjepan dr., Šorak Jovan, Zmajić Bartol barun Živković Jovan barun.

I time se ovi smatraju izabranimi u odbor za verifikaciju.

XI. U odbor za imunitet dobiše većinu glasova: Barčić Erazmo, Budisavljević Danilo, Hatz Vilim, Krestić Nikola, Medaković Bogdan dr., Šram Lavoslav dr., Sermage Rikard grof, Šimek Ivan, Tumpić Franjo, Tüköry Vjekoslav, Živković Jovan barun.

I time se ovi smatraju izabranimi u odbor za imunitet.

XII. U odbor za promicanje gospodarstva dobiše većinu glasova: Gašparić Franjo, Kritovac Vaso, Kušević Svetozar, Liebhardt Vjekoslav. Mandić Petar, Mazzura Simo dr., Miković Teodor, Pejačević Ladislav grof, Sladović Ferdo, Sermage Rikard grof, Vukotinović Ljudevit.

I time se ovi izabranimi u odbor za promicanje gospodarstva smatraju.

U $^{3}/_{4}$ na 12 satih prije podne zaključi predsjednik sjednicu i ureče sliedeću za danas u 6 sati poslie podne sa sliedećim dnevnim redom:

Izbor odbora adresalnoga.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Dr. Marko Lončarić v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li kakove primjetbe 'na ovaj zapisnik?

Ferdo Sladović: G. je bilježnik čitao, da sam ja izabran u odbor za peticije.

Bilj. dr. **Marko Lončarić**: Sladović Mato.

Ferdo Sladović: Jest, ali i mene ste čitali.

Predsjednik: Istina je, ima se izpraviti.

Pošto nikakve druge primjetbe ne ima, zapisnik se ovjerovljuje.

Dr. **Franjo Marković**: Mi smo shvatili, da je visoko predsjedničtvo tako ustanovilo dnevni red za popoldašnju sjednicu, da se razumije, da se ono, što je ustanovljeno prije, proteže i na ovu sjednicu, naime razprava o verifikaciji; jer je isto tako jučer bilo rečeno o dnevnom redu, da se razumije, da ono, što je već prije ustanovljeno, ostaje na dnevnom redu. Budući smo mi tako shvatili, s toga nismo prigovorili riečim g. predsjednika u predpoldašnjoj sjednici.

Ja pitam dakle vis. predsjedničtvo, je li se tako razumije.

Predsjednik: Molim, ne razumije se tako. Ja običajem uvjek kazati: stavlja se na dnevni red to i to sa ustanovljenim jur dnevnim redom, a danas sam naročito kazao, da je na dnevnom redu samo izbor odbora adresnoga.

Pošto ne ima nikakovih podnesaka, prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je izbor odbora adresnoga.

Gosp. bilj. Steković čitati će imenik; za skrutatore molim gg. bilj. Barlovića i Popovića, i gg. zast. Ožegovića, Lončarevića, Thanhoffera i Sudarevića.

Bilj. **Jovan Steković** (čita imenik).

(Predavaju se glasovnice.)

Predsjednik (iza glasovanja): Dok se skrutinium obavi odgadjam sjednicu.

(Iza obavljena skrutinija.)

Visoki sabore! Rezultat glasovanja je sliedeći: Glasovalo je 80 članova; od ovih su dobili gg. grof Lad. Pejačević 79, dr. Šram 79, Miškatović 78, barun Živković 79, Gjurković 78, dr. Spevec 78, dr. Mazzura 70, dr. D. Starčević 79, dr. Hinković 80 glasova.

Tim su ova gospoda većinom glasova izabrani u odbor adresni.

Visoki sabore! Budući je dnevni red izcrpljen, zaključujem sjednicu, a drugu uričem za sutra u 10 sati prije podne.

Na dnevnom redu je razprava o prepornih po odsjecih izjavljenih izborih.

(Svršetak 6 sati 45 minuta.)

Sedma saborska sjednica,

obdržavana dne 8. listopada 1884. u 10 sati prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Razprava o verifikaciji. — Interpelacija zast. dr. Iz. Kršnjavog glede župničkog lukna sela Vrbe i Rušćice. — Interpelacija zast. Andr. Valušnika glede riečkih sab. zastupnika. — Interpelacija dr. A. Starčevića glede popune gradskog zastupstva u Bakru. — Interpelacija zast. dr. Hinkovića radi zatvora redaktora „Slobode". — Interpelacija zast. Stjepana Popovića radi pogibelji sela Bosut od Save.

Predsjednik: (zvoni) Otvaram sjednicu i molim g. bilježnika, da izvoli pročitati zapisnik.

Bilj. **Stevo Popović**: (čita)

Zapisnik

6. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane u dne 7. listopada 1884. u 6 sati po podne u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem saborskoga predsjednika Mirka Hrvata u prisutnosti 80 saborskih članova.

Od strane vlade prisutni predstojnici gg.: Daniel Stanković i Ivan Vončina.

Zapisnik prošle sjednice bi pročitan te uz primjetbu zast. Ferde Sladovića, da je njegovo ime pogrješno uvedeno u odbor za peticije, što se izpravilo bez ikakove ine primjetbe ovjerovljen.

Podnesaka ne ima, te se prelazi na dnevni red.

Na dnevnom redu je izbor odbora za adresu.

Predsjednik naredjuje izbor odbora za adresu u poslovniku propisanim načinom te za skrutatore imenuje narodne zastupnike Ožegovića Titu, Lončarevića Maksu, Tanhoffera Milana, Sudarevića Hugu, saborske bilježnike Barlovića Stjepana i Popovića Stjepana da prime glasove, a bilježnika Stekovića Jovana, da čita imenik saborskih članova.

Po obavljenom skrutiniju javlja predsjednik rezultat izbora ovako:

Glasovalo je osamdeset saborskih članova, te je od tih dobio:

Pejačević Ladislav grof 79, Šram Lavoslav dr. 79, Miškatović Josip 78, Živković Jovan barun 79, Gjurković Gjuro 87, Spevec Stjepan dr. 78, Mazzura Šimo dr. 70, Starčević David dr. 79, Hinković Hinko 80, Tumpić Franjo 7, Rukavina Gjuro barun 2, Starčević Ante dr. 2, Hatz Vilim 1, Grba Peter 1, Crnković Nikola 1, Smičiklas Tadija 1, Marković Franjo dr. 1, Barčić Erazmo 1.

Po tome su gospoda: Pejačević Ladislav grof, Šram Lavoslav dr., Miškatović Josip, Živković Jovan barun, Gjurković Gjuro, Spevec Stjepan dr., Mazzura Simo dr., Starčević David dr., Hinković Hinko dr. izabrani članovi odbora za izradbu adrese.

Predsjednik zaključuje današnju sjednicu i uriče buduću za sutra u 10 sati prije podne sa ovim dnevnim redom.

Razprava o ovjerovljenju onih izbora, koje su verifikacionalni odsjeci prepornimi proglasili.

Hrvat v. r. Stevan Popović v. r.
sabor. bilj.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakve primjetbe na zapisnik. Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Veliki župan Reizner podnio je bansku pozivnicu.

Ide odboru verifikacionalnom.

Stjepan grof Oršić podnio je svoju bansku pozivnicu.

Ide odboru verifikacionalnom.

Molba uzničkih stražara sudbenoga stola u Osieku za povišenje plaće.

Ide odboru peticionalnomu.

Zastupnik Nikola Crnković sa drugovi podnesao je sliedeći protupredlog.

Bilj. dr. **M. Lončarić**: (čita) Vis. sabore! Proti predlogu I. verifikacionalnoga odsjeka, kojim se predlaže, da se izbor narodnoga zastupnika 7. kotara odnosno II. ko-

tara grada Varaždina ništetnim proglasi, podnosimo sliedeći:

Protupredlog

Vis. sabor neka izvoli zaključiti, da se izbor zastupnika g. Kumičića prepornim izjavi, i da se prama tomu na osnovi §. 7. sabor. poslovnika iztraga odredi, ter u tu svrhu tri člana ove vis. kuće tamo izašalju, da nakon preduzetih izvida ovom vis. saboru izvješće podnesu.

Predsjednik: Protupredlog uzeti će se u razpravu ujedno sa dotičnim predlogom odsjeka.

Vis. sabore! Pošto su stalni saborski odbori i odbor adresni u jučerašnjoj sjednici izabrani, potrebno je, da se isti konstituiraju. Pošto se svi odbori ne mogu najedanput konstituirati radi pomanjkanja prostora, a drugo, što ima gosp. članova, koji su u više odsjeka podieljeni, stoga pozivljem danas poslje podne četiri komisije za sada, da se konstituiraju i to; odbor adresalni, odbor za poslove pravosudja i odbor za verifikaciju. Drugi odsjeci će sliedeće dane biti pozvani, da se konstituiraju.

Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom redu je razprava o priepornih izborih izjavljenih u odsjecih.

Molim g. izvjestitelja I. odsjeka.

Izvj. **Gjurković Gjuro**: Vis. sabore! Prvi verifikacionalni odsjek izjavio je izbor u II. varaždinskom kotaru priepornim i predlaže saboru, da ga ništetnim proglasi.

Čast mi je najprije izborni zapisnik i prosvjed, koji je stigao na visoko predsjedničtvo sabora da pročitam: (čita)

Vis. sabore! U smislu ovoga prosvjeda u izbornom zapisniku i po prosvjedu samom je I. verifikacionalni odsjek uzeo ovaj izbor samo u pretres.

On s uvjerenjem, da g. Eugen Kumičić ne uživa zavičajnost u Hrvatskoj i Slavoniji je predložio proglasiti ovaj izbor priepornim i ujedno predlog učinio, da sabor taj izbor ništetnim proglasi.

U toku razprave I. verifikacionalnoga odsjeka je jedan jednomišljenik g. Eugena Kumičića tako dobar bio, i iznio svjedočbu grada Zagreba (zvanično, koja dokazuje, da je gosp. Eugen Kumičić uvršten u listinu grada Zagreba.

Na pitanje moje, ima li g. Kumičić ina dokazala za svoju zavičajnost, odgovorio je to, što je Eugen Kumičić u izborne listine uvršten, i što je bio suplentom na realci u Zagrebu, te da je to dovoljno za zavičajnost u Hrvatskoj i Slavoniji.

Odsjek pored svega toga nije mogao pristati na te razloge, jer ti razlozi stoje sasvim u oprieci sa zakonskimi ustanovami toli, što se tiče izbornoga zakona, koli i zakona o zavičajnosti.

Izborni zakon kaže, i to neizborni zakon od g. 1870., koji više ne važi, nego od g. 1881. i to u §. 3. o izbornom pravu: Pravo izbora ima svaki, koji je polag ustanova zakona od 30. travnja 1880. ob uredjenju zavičajnih odnošaja u kraljevinah Hrvatskoj, Slavoniji stekao zavičajno pravo u kojoj obćini ovih kraljevina, ako je 24 godine navršio, te imade koje od svojstva naznačenih u §§. 5. i 6. ovoga zakona.

§. 5. glasi: u 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. itd. kotaru vrši se izborno pravo samo neposredno, pa takovo pripada: mjestnim gradjanom, koji su takovimi imenovani godine predhodeće u popisu izbornika, dotično godišnjoj reviziji izbornih listina §. 6. glasi o izbornih kotarima, koji ne pripadaju ovamo.

Dakle, gospodo moja, stvar ovako stoji. Zakon propisuje i traži za passivno pravo izbora: 1. zavičajnost 2. dvadeset i četiri godine, i da je upisan u ovom smislu u listinama.

Zakon u tom sasvim jasno kaže, da sva tri svojstva moraju biti izpunjena, da imade tko passivno izb. pravo. Dakle ne može se kazati, da ako tko ima 24 godine, da mora biti u izbornoj listini — košto nestoji. da ako je tko u izbornoj listini, da već stoga mora imati zavičajno pravo. Jer moguće je. da je tko ušao pogriešnim putem u izborne listine, bez da ima zavičajno pravo. Jer svaki ured, svaka komisija može da grieši. Tako je moguće, da se netko briše iz izborne listine, koji bi imao u njoj biti, i da ulazi tko u nju, koji nema prava.

Dakle zakon ovo traži. Na upit ili na prosvjed izbornika na mjestu izbora nije g. Kumičić odgovorio, da ima zavičajno pravo, nego da je uvršten u izbornu listinu. Iz toga se može izvesti, da onaj — držim, da je predpostavka takova — koji uživa u ovoj zemlji aktivno pravo, da uživa po sebi i pasivno pravo.

Ovo je predpostavka, koja se pojavlja višeput i ja sam ju slušao.

Ali ja ne mogu dopustiti, da je temeljita. jer ima mogućih slučajeva po kojih to nestoji.

Aktivno pravo izborno vrši se po listinah. Dakle ako je tko uvršten u listine, onda ima pravo birati poslanika.

Izborne listine prave se mjeseca januara, i zaključuju se u mjesecu januaru. te do dana izbora važe izborne listine za aktivno pravo. Predpostavljam, da onaj, koji ima aktivno pravo prelazi u drugo državljanstvo, prelazeć ili izseliv se u drugu državu, ili padši pod stečaj ili pod sud; ako u obće fizično može izvršivati aktivno pravo. ima ga po zakonu, te se ne može odreći aktivnoga prava — ali je sasvim jasno po smislu zakona, da pasivnoga prava nemože više vršiti.

Sada imam kazati, što se tiče zavičajnosti.

Ja ću prije nego predjem na razlog, koga je gosp. Rukavina u odsjeku naveo, da gosp. Kumičić indirektnim putem dobio zavičajno pravo, najprije one zakonske ustanove pročitati, koje se tiču u obće zavičajnosti, te gdje se vidi, kako se dobiva zavičajnost direktnim putem.

Zakon od 30. travnja 1880. g kaže u §. 2.: Samo ugarsko-hrvatski državljan može postići u kojoj obćini zavičajno pravo. Ovo je pozitivna strana zakona, a negativna glasi: Gubitkom državljanstva gubi se i zavičajno pravo.

Dakle što sliedi iz toga. Iz toga sliedi, da je zavičajnost s državljanstvom sasvim i podpuno skopčana. Dakle kako se tvrdilo, da je g. Kumičić rodjen u Istriji, da uživa tamo zavičajnost i državljanstvo, dokazano je tim, da ako bi on hotio ovamo, da direktnim putem gubi zavičajnost i državljanstvo austrijsko.

Ako bi htio po zakonu preći iz državljanstva austrijskoga u naše, da bi morao po zakonu — kako je poznato, jer mogućnost je tu — da se primi ovamo i da položi zakonom propisanu prisegu kao državljan magjarsko-hrvatski. . . . . .

(Glasovi: ugarsko-hrvatski.)

To je svejedno.

(Glasovi: Nije svejedno.)

Dakle „lapsus calami.“ Kad je on prešao u državu hrvatsko-ugarsku, onda on pripada izvjestno ovamo, te položiv prisegu kao ovdješnji državljan dobiva zavičajno pravo u jednoj obćini. To je direktni put.

Ali se kaže ovdje: gosp. Kumičić nije išao tim putem, jer u odsjeku toga dokaza nije bilo.

Stoga se na ovo ne može osvrtati. Ali se tvrdi, da je Kumičić tim, što je postao suplent na realci u Zagrebu stekao zavičajnost u Hrvatskoj. Sada se može ex principio tumačiti, da je to uvjet samo, da netko može dobiti zavičajnost. ali da je zavičajnost moguća samo onda ako on i državljanstvo ima.

Dakle da je postao suplent, ex principio to je uvjet za njegovu zavičajnost, ali mora on takodjer da izpuni u smislu zakona i pozitivnu stranu §. 2. i negativnu §. 16 jer je skopčana zavičajnost sa državljanstvom tako, da jedno bez drugoga ne može biti.

Ako stoji, da je kao suplent mogao imati zavičajnost — usljed toga uvjeta po zakona mora si tražiti zavičajnost i državljanstvo.

A da se dalje ne upuštam, te da nedam prilike, da se o tom odviše govori, ja bi samo na zavičajnost prešao.

Zakon o zavičajnosti kaže §. 3.: zavičajno pravo stiče se uviek u tom smislu, da mora pored državljanstva biti tu — u 4. tačci — stalno namještenje u javnoj službi. §. 11. kaže: Stalno namješteni činovnici jesu: zemaljski, obćinski, zakladni itd., zatim duhovnici i javni učitelji, koji stiču zavičajno pravo u onoj obćini, u kojoj im je stalno uredovno sjedište naznačeno. Dakle sada je tumačenje zakona tu. Je li suplent — sada sam naveo stvar na to — stalno namješten činovnik i spada li ovamo, ili ne? Prvi verifikacionalni odsjek bio je protivnoga mnienja, da suplent nije stalno namješten činovnik u ovoj zemlji. Zašto? Prvo zato, jer pored svega toga, što polaže prisegu istu kao i profesor, on ipak ne stoji u istom položaju spram državi, kao profesor, ili kao u obće stalno namješten činovnik, jer suplent prima plaću ne anticipando, nego posticipando; suplent može svakim danom biti odpušten od vlade na svakom učilištu, koja ga nebi mogla odpustiti tako, kad bi bio činovnik, dapače u izvjestnih slučajevih i ravnatelj toga zavoda može odpustiti toga učitelja, — ne samo to, nego u izvjestnih prilika suplent ne prima cielu mjesečnu plaću, nego prima plaću do toga dana, kad je odpušten. Dakle je on na formu — ne kažem, da je u istom smislu — na formu diurnista. Stalno namješten činovnik pako može biti samo onaj, s kojim se po postojećem zakonu postupa u svakom smislu — dakle, koji samo može biti svrgnut sa službe usljed disciplinarne iztrage. Sam taj razlog nestoji za suplenta.

Ja zato zaključujem, jer tim načinom nije dokazano, niti državljanstvo, niti zavičajnost. Sbog toga, što prva točka zakona glede pasivnoga izbora nije dokazana do sada, zato je I. verifikacionalni odsjek predložio saboru, da ovaj izbor proglasi ništetnim.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Crnković, da obrazloži protupredlog.

Nikola Crnković: Visoki sabore! Kada sam ja i moji drugovi predlog stavili odnosno protupredlog, da se povede u smislu §. 7. poslovnika iztraga, koja će imati ustanoviti, da li u istinu postoje činjenice, koje se u protestu navode.

Tu nas je vodilo načelo, da se nitko prije ne odsudi, dok se ne saslušaju navodi, koji su u protestu navedeni, jesu li u istinu samo navodi.

Dopustiti će mi to svaki, da g. Kumičić, ako se sasluša, ako se iztraga povede o svih okolnosti, koje se u protestu navode, da će se možda moći sasvim protivno od toga dokazati, što je u protestu navedeno.

Usljed toga držim ja i moji drugovi, da nije shodno, da se osuda izrekne prije, nego se taj izvid preduzme. Tim će biti pružena prilika, ako postoje razlozi, koji pobijaju protest protivnoj stranci, da se obrani, a ako se ustanove istiniti navodi protesta, biti će pružena onoj stranci dotično odboru verifikacionalnomu prilika, da mirnom savjesti osudu izrekne.

Usljed toga preporučam vis. kući predlog, da se povede iztraga i da se u smislu §. 7. poslovnika tri člana izaberu, koji će nakon preduzetih izvida, sabor o tom izviestiti.

Predsjednik: Želi li, vis. sabore, još tko govoriti. Rieč ima g. Kumičić.

Eugen Kumičić: Vis. sabore! §. 3. izbornoga reda, što ga je malo prije čitao g. izvjestitelj Gjurković, veli: da pravo zavičajnosti imaju stalno namješteni učitelji, činovnici, zatim duhovni i javni učitelj. Ja sam bio tu svakako javan učitelj, jer je realka u Zagrebu javan zavod.

Meni se proriče zavičajnost. Prije 6 godina, kad sam ne kao diurnista nego kao javni učitelj dobio dekret podpisan po banu Mažuraniću — gdje se baš veli: sa sustavnimi berivi — došao sam u Zagreb i pokazao ravnatelju dopis vlade, gdje se veli, da može primiti od mene prisegu. Ja sam zbilja položio prisegu po obrazcih za profesora, učitelja namjestnih učitelja srednjih zavoda. U toj prisegi ja sam prisegu položio Njeg. Veličanstvu

kao kralju hrvatskomu — a tim sam postao na svaki način državljan hrvatski. Jer da sam ja takvu prisegu položio talijanskomu kralju Umbertu, ili u najustavnijoj Englezkoj, ja bi bio državljan hrvatski. Baš onaj §., koga je citirao g. Gjurković o uredjenju zavičajnih odnošaja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, veli:

Veli: svaki državljan mora da ima pravo zavičajnosti, i to ondje, gdje služi u onom mjestu. Ja sam javno služio u Zagrebu i dobio pravo zavičajnosti, a to je dokazano u listini, jer Napoletanaca i ljudi iz Londona u zagrebačkoj listini nema. Ja nisam tražio, da me stave u listinu, nego me je stavila u nju viša oblast. Ako je pogrieška moje ime u listini, onda je pogrieška i svih Čeha, Slovenaca, Dalmatinaca, koji su na naših zavodih učitelji. Je li temelj te prisege moje bio u redu i jesu li ti zakoni takovi, da s menom tako postupate, to se mene netiče, nego se tiče onoga, koji je stvorio zakon. Ja držim, da temeljni zakon veli, da može biti onaj javni činovnik i javni učitelj, što sam i ja bio. Čudnovato je, da može biti javni činovnik u ovoj zemlji, koji nije državljan.

Ja živim u ovoj zemlji, koju smatram domovinom već preko 25 godina — u Zagrebu samom preko 5 godina. Pak da sam sumnjao, da će mi se takve zaprieke stavljati i da ću to doživjeti, to vjerujte, da sam mogao učiniti svakojake korake i gledati, da direktnim putem dodjem do zavičajnosti.

Ja sam govorio sa juristi, koje svi štujemo, glede toga, pak su mi kazali: čemu to, ti živiš u Zagrebu i imaš zavičajno pravo u Zagrebu. Ja sam osvjedočen, da sam došao glasovati — ali me nije slučajno bilo u Zagrebu 17. rujna — u II. izbornom kotaru, te da sam glasovao za g. dra. Šrama, nitko nebi odbio bio moj glas. (Glasovi na desnici: protivno.)

Velite, da nemam pasivnoga prava. Čudnovato! Kako nebi imao pasivnoga prava, kad imam aktivno. Pasivno pravo ima onaj, koji ima zato sposobnosti. Evo ja držim, da sam sposoban.

Gospodo! Ja sam bio član II. odsjeka verifikacionalnoga, te je tu ovjerovljen gosp. Dedović, koji nije bio u nikakvih listina.

Mi smo se od manjine protivili tomu izboru, pak je g. izvjestitelj dr. Gjurić rekao: u više zemljah bio je takov slučaj, da su izabrani, koji nisu bili u listinah, te je vlada ovjerovila one, koji nisu u listinah.

Da nas umiri g. dr. Gjurić pričao je i čitao, kako je g. Dedović tek naknadno u mjesecu ožujku, pošto su bile zaključene listine, stekao neka svojstva, po kojih će doći u listine tek dojduće godine. Da nisam u listini, smatrao bi se državljanom, i da nisam u listini, morali bi mene ovjeroviti, kad su ovjerovili g. Dedovića, jer i ja mogu steći ona svojstva, koja su meni nuždna, a koja su meni danas posve suvišna.

Vi mi ovdje poričete državljanstvo, a koliko ja znam, nisam više državljan Cislajtaniji. Kako sam mogao biti urednik državne vile, ako nisam državljan ni austrijski, ni hrvatski. Ta zakon kaže, tko može biti državljan austro-ugarski.

Ja držim, vis. sabore, da je ona moja prisega važna i velika stvar u mom životu, i da, ako vi uništite moj izbor, da uništavate tim i moju prisegu, koju sam položio hrvatskomu kralju, kad sam stupio u službu. Tim me lišavate, a to pravo nema jedan državljan prema drugomu državljanu, moje domovine.

Ja se nadam, da će vis. sabor stupati putem pravednosti, te odobriti moj izbor.

Predsjednik: Rieč ima gospodin zastupnik Hinko Hinković.

Dr. **Hinko Hinković**: Gospodo! Predlog g. izvjestitelja ide onamo, da izbor g. Kumičića, koji je priepornim proglašen, ništetnim proglasi, a proti tomu je protupredlog g. Crnkovića, koji onamo ide, da se ovo po saborskoj komisiji prije izvidi. Ja sam proti jednomu i drugomu predlogu i imadem čast obrazložiti svoje mnienje za g. Kumičića, da je zavičajan.

Ja ću dopustiti, da nije zavičajan, ali ujedno će i meni sabor dopustiti drugu izjavu, da niti ja, niti nitko od vas bez razlike stalnoga namještenja i vjere, nije zavičajnik ovdje i da nema izbornoga prava po zakonih vaših, koje ste vi i vaši u Pešti načinili.

(Jedan glas: ja imam zavičajno pravo.)

Zakon od 30. travnja g. 1880. o uredjenju zavičajnih odnošaja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji kaže u §. 2., što je g. izvjestitelj čitao: da samo ugarsko-hrvatski državljan može postići zavičajno pravo — dakle samo ugarsko-hrvatski državljan.

Zakon o izbornom redu kaže: da samo oni mogu i mogu imati izborno pravo, koji su po ovom zakonu, koga sam citirao, stekli zavičajnost i koji imaju druge uvjete, koje izborni zakon naročito zahtjeva, predpostaviv za izborno pravo, da onaj, koji ima izborno pravo i koji hoće, da ima to, mora biti ugarsko-hrvatski državljanin. Tako stoji. Samo molim, izvolite uzeti zakon o državljanstvu, koji je stvoren u Pešti, i tu stoji, da je državljanstvo jednako u svih zemljah krune ugarske. §. 2. veli: ugarsko državljanstvo zadobiva se na sliedeće načine: po porieklu, u cielom zakonu govori se o ugarskom državljanstvu.

Dakle kad mi znamo, da u Hrvatskoj zavičajnost po zakonu, — što sam spomenuo, — i izborno pravo mogu imati samo ugarsko-hrvatski državljani: pak ako znamo, da zakon o državljanstvu govori samo o ugarskom državljanstvu, onda pitam, tko ima zavičajnost, tko izborno pravo. Mi smo po vaših zakonih, koji su stvoreni u Pešti, ugarski državljani. Ugarskih državljana nema u Hrvatskoj nego ugarsko-hrvatskih državljana; a gdje su ugarsko-hrvatski državljani? — u zraku.

Ugarsko-hrvatska država, i ugarsko-hrvatski kralj. Mi nemamo ugarsko-hrvatske države i kralja nego ugarsku

*

državu i ugarskoga kralja, ili kako je g. izvjestitelj kazao zamjeniv sa bolje magjarsko — dakle mi imamo magjarsku državu. Ovo stoji po vaših zakonih. Ako su kontuzije u vaših zakonih — ja ih skrivio nisam — izvolite ih obrazložiti.

Po ovih zakonih niti jedan od nas nema zavičajno pravo, niti izborno pravo — dapače niti domovine, niti znamo, kako se zove, jer ju svaki zove drugačije. Nu kako se zove naša domovina?

(Buka na desnici. Josipović: Mi smo stari Hrvati.)

To su fantazije. Izvolite se pitati, gospodo, je li se tako zove. Mi jesmo Hrvati, ali po našoj nagodi nemamo domovine.

(Josipović: Imamo. Mi smo stari Hrvati.)

Onda g. Josipović ne pozna nagode i on stoji na našem temelju, te ga ja pozdravljam.

(Gjuro Kamenar prema većini: Samo tako dalje radite.) Dakle ovimi zakoni oteta nam je domovina, te niti mi od stranke prava po vaših zakonih nemamo izbornoga prava, jer se gradimo kao hrvatski državljani i hoćemo hrvatsku državu, dočim ovdje nema hrvatskih državljana te hrvatski državljani nemaju zavičajnoga prava.

Sada da predjem iz ove konfuzije u drugu, jer o zavičajnosti i izbornom pravu nije jasno, kako je potrebno da se jasno, temeljito i koncizno o ovom predmetu govoriti može. Ali kad se iz ustanova o zavičajnosti, o izbornom pravu sasvim krivo zaključuje i po onom, što se kao zaključak dobio, da je sadržan u njih, krivi zaključak izvode — dopustite, da te zaključke pobijem.

Za g. Kumičića se kaže, da nema izbornoga prava, a onda da nema zavičajnosti. Meni se čini, da je zavičajnost predpostava za izborno pravo. Stoga je logično, da prije govorim o zavičajnosti pustiv državljanstvo.

Glede zavičajnosti imamo §. 3. To je sve čitano, gdje se govori o stalnom namještenju u službi javnoj, po kojem da se stiče zavičajnost. Imamo i §. 11. koji precizira in detail ove obje obćenite ustanove. Ja mislim, da ovaj §. 3. litera d. sadržaje ono, što je u marginalnoj rubrici §. 11. in detail kazano, što onaj §. 3. u principu navodi. U slučaju, ako ima protuslovja izmedju teksta zakona i marginalne rubrike — kako biva onda — onda odlučuje uviek tekst zakona.

Ja dopuštam, da se ovdje govori o stalnom namještenju u javnoj službi i da se u §. 11. ne govori uviek o stalnom namještenju. Medjutim ovdje se pita, da li je suplent stalno namješten ili nije — ali o tom ću kašnje govoriti. U §. 11. se kaže: (čita) stalno namješteni činovnici zemaljski, obćinski i zaklada obćinskih — dakle ovdje je rieč „stalno namješteni" — zatim je koma pred tim, a to znači, da je ovo sastavljena izreka, razdieljena te se razlučuje tako, da se nema razumjeti onako skupa stalno namješteni činovnici i stalno namješteni duhovnici i javni učitelji, nego da se samo za činovnike zemaljske i obćinskih zaklada traži, da budu stalno namješteni, a za duhovnike i učitelje nema se to tako razumjeti. Ovdje je tako stilizirano. Ako je ovo krivo, onda je krivo stilizirano — te neka se drugda kodefikatori pobrinu, da bude dobro to stilizirano.

Dakle g. Kumičić bio je suplent na kr. vel. realci u Zagrebu — to će mu se vjerovati, jer je položio prisegu, te ovdje ja imam dekret, kojim je primljen, i odpustni dekret, kojim je odpušten. To ćete mi dozvoliti, da je on tu bio javni učitelj, A što je javni učitelj? Javni učitelj je oprieka naprama privatnom učitelju, kojimi se smatraju svi oni, koji lekciie davaju na privatnom zavodu, koji može biti pod kontrolom zemaljske vlade, ali koji nije uzdržavan po vladi niti imenovan nego to vlada znanja radi prima.

Nema dvojbe, da je suplent na kr. vel. realci javnoj, javan učitelj. Kad to dopustite, onda recimo, da se zakon vara u tom, ili da se ja u tumačenju zakona varam, da je potrebno, da bude učitelj stalno namješten §. 3. littera d. — jeli suplent stalno namješten ili nije, on nije učitelj. Meni se čini, da je ovdje bludnja. Ima učitelja, koji se zovu stalno, definitivno namješteni profesori, a to su učitelji, koji su stekli sva svojstva, koja se traže naime, da su stanovito vrieme u službi stajali i kojim je vlada dala naslov definitivnoga učitelja. To bi samo ovi učitelji, ovi profesori bili stalno namješteni učitelji. Ako bi to valjalo, onda nebi niti suplenti, koji imaju propisane izpite, niti učitelji sami, koji su već imenovani učitelji, te koji obavljaju službu, bili stalno namješteni, nebi dobili zavičajnosti, nego tek kao profesori. Nesmisao je za mene, da tek prisjednik banskoga stola dobiva zavičajnost — jer mi se čini, da u tom položaju stoji profesor prema suplentu. Čemu to — dok dodje do stalnoga namještenja. Jeli zavičajnik on ili nije? Po ovom shvaćanju nije, i on bi bio bezzavičajnik.

Meni se ne čini, da odgovara faktičnim odnošajem ono, što je kazano sa izvjestiteljske stolice naime, da bi mogao suplent i od ravnatelja biti odpušten u izvjestnih okolnostih. Nu što ban, vlada imenuje suplenta, to ja držim, da ga može samo onaj odpustiti, koji ga je namjestio — dakle vlada. Ono, što ja držim o suplentu, to nije suplenta, nego asistent, pomoćni učitelj, koji ne polaže prisegu, te stoji u drugoj kategoriji. Suplent nije drugo nego embrio učitelja. Suplent je, koji nema jošte svojstva, da postaje učitelj, i možebit, da ima svojstva — ali nije namješten.

Može se dopustiti taj slučaj, da mladić, kad svrši gimnaziju, gleda svršiti triennium, da ima usposobljenje za učitelja. Nu propisano je, da se nitko, makar ima sve izpite, odmah ne imenuje učiteljem, nego da probu probavi — naime da mora biti suplentom. Ima slučajeva, da bude tko usposobljen za učitelja imajuć sva svojstva, pak da bude ipak suplenta, što nije drugo nego preparacija.

Može se uzeti, da je suplent askultant, dapače suplent je više nego askultant, jer ovaj može ne imati su-

dačkoga izpita, pak ne može obavljati sudačke funkcije, dočim suplent može obavljati sve funkcije pravoga učitelja. Suplent je dakle više nego askultant, a nitko neće podvojiti, da askultant nije javno namješten u službu. Ja sam bio takodjer askultant po banu namješten i po banu kasiran i ja znam, da sam bio u javnoj službi. To je glede zavičajnosti.

Rezultat je taj, da g. Kumičić — uzela se stvar, kako se hoće — svakako je zavičajnik. Veli se, da zavičajnost. — i to moram jošte nadopuniti — stoji u tiesnom i najtiesnijom savezu sa državljanstvom. Citiran je onaj §. o državljanstvu, da se gubitkom državljanstva gubi zavičajnost, dočim a contrario sliedi, da se gubitkom zavičajnosti gubi državljanstvo. Zavičajnost je specialna stvar, a državljanstvo nešto obćenita.

Niti o državljanstvu g. Kumičića ne može biti dvojbe, pošto je postao zavičajnik. Zavičajnik je nešto specialno. Zavičajnikom ne može postati onaj, koji nije državljan, a državljan on postaje istim mahom zavičajnik, jer je nesmisao i po naših zakonih nedopustivo i nedokučivo, kako bi tko bio zavičajnik u kojoj obćini, a nije državljan, jer je državljanstvo predpostava za zavičajnost. To je glede zavičajnosti.

Što se tiče izbornoga prava, valja se razlikovati po izvjestitelju aktivno izborno pravo i pasivno, te veli, da aktivno pravo ne prejudicira pasivno pravo. Aktivno pravo se ravna po stalnih listinah, kako je izvolio reči g. Spevec i čuli smo jučer, da se u ove listine ne smije dirati, te što je u tih listina, da je to sveto pismo. Danas se pako kaže: tko je u listinah, da nema pasivnoga izbornoga prava nego samo aktivno.

Nema dvojbe izuzam malenkosti, da je aktivno izborno pravo u skladu sa pasivnim izbornim pravom. Ako gledate zakonski članak II. od g. 1880., koji govori o uredjenju sabora i koji ovdje citiran, taj napominje isto, što je izborni red, samo je ovdje napomenuto više, da mora biti pismen. Dakle za vršenje aktivnoga izbornoga prava ne treba pismenosti, za pasivno treba.

U ostalom slaže se pasivno izborno pravo sasvim sa aktivnim. Ja ne razumijem, kako bi se onomu, koji nema aktivnoga izbornoga prava, moglo dopustiti, da može biti biran u sabor. O tom ne treba razprave. Jasno je, da je puno veća čast imati mogućnost, da bude tko izabran, nego da bira drugoga. O tom nema dvojbe. Ako se za tu mogućnost, da tko bira naime, za aktivno pravo, stanovita svojstva traže, onda nema dvojbe, da onaj, koji hoće da bude izabran, da mora imati svojstva onoga, koji bira — dakle onoga, koji ima aktivno izborno pravo.

Prema tomu, budué da je g. Kumičić uvršten u listine grada Zagreba drugoga kotara, i buduć da se sa strane većine izrazilo načelo, da se u stalne listine ne smije dirati — to ja mislim, da o njegovom izbornom pasivnom pravu nema dvojbe, još više, ako dopustite na rieč, da je pismen. Sva svojstva stekao je sigurno tim, što je uvršten u izborne listine. Nu stalnost listine je uzdrmana po samoj većini, buduć da je jedan član ovoga sabora verificiran po odsjeku, a odsjeke ste proglasili suverenimi, koji nije u nijedne listine unešen — dakle komu ne pripada aktivno izborno pravo.

Nu pustimo te listine izborne i gledjimo, je li je po zakonu izbor g. Kumičića i jeli on ima izborno pravo? Najprije se traži zavičajnost — o zavičajnosti govorio sam prije — onda je uvjet §. 5. i 5. Dakle u koliko taj uvjet spada na konkretni slučaj, valja ovdje u obzir uzeti, da §. 5. littera e) govori: (čita) da izborno pravo pripada svećenikom itd., te umirovljenim činovnikom. G. Kumičić je činovnik, i to javni zemaljski činovnik dobivajuć plaću iz zemaljskih prihoda — dakle ima uvjet, koji se traži.

U ostalom, gospodo, ako g. Kumičić kao suplent nema izborno pravo, ja pitam vas, ako ne znate vi, onda pitam vriednu vladu, kako je to, da su svi suplenti u Hrvatskoj i Slavoniji, makar bili iz Patagonije, u izborne listine uvršteni? Kako može biti dopušteno, da su suplenti protuzakonitim putem u listine uvršteni, ako nemaju suplenti izborno pravo. Ako je istina, da imadu, kako možete oduzeti izborno pravo jednomu članu, koji je sasvim pravilno uvršten u izborne listine, kako i svi njegovi kolege suplenti. Zašto je kod toga cieloga pitanja toliko skoka — za mene nema o tom dvojbe, pošto je o tom već govora toliko bilo.

Je li suplent ima izborno pravo ili ne, ja sam glede toga svoje mnienje izrekao, te je meni svejedno, da li se drži, da je moje mnienje valjano ili ne. Nu ako to mnienje nije valjano — dakle ako suplent nema izborno pravo i ako je vlada za to znala i oblast, onda je čudnovato, da nisu pogriešno pojedinci unešeni, nego da su svi unešeni.

Dopuštam, da bi se mogla podkrasti pogrieška kod jednoga, ali kad su svi unešeni, onda se nije pogrieška dogodila nego se je tu radilo sustavno naime, da vladini kandidati dobiju više službenih glasova — baš zato se suplentom dalo izborno pravo.

Kad najedanput — kako se svako zlo osvećuje, tako se osvećuje u konkretnom slučaju — jedan, koji je dobio pravo glasa i postavio se na noge kandidirajuć kao kandidat stranke prava, sada se razpravlja o njem. što ste vi učinili, je li korektno to ili nije.

Iz ovoga se postupka vidi, da je ovdje protuzakonitost i da ovaj predlog vaš, kako je postavljen, nišani na protuzakonitost, jer stoji u protuslovju s obćenitim mnienjem, jer ne ima dvojbe o izbornom pravu svih suplenta, ali se jedan hoće izbaciti iz našega tiela.

Buduć da je g. Kumičić zavičajnik i buduć da mu pripada izborno pravo onako isto, kako i svim suplentom, koji su s njim u jednoj te istoj kategoriji i buduć da je izborni čin obavljen pravilno, te proti njemu nema prigovora, ja moram biti i proti predlogu izvjestitelja, da se ovaj izbor ništetnim proglasi, i proti predlogu g. Crnko-

vića, za koji pod drugimi okolnostmi bi bio, ali za koga ne mogu biti zato, jer stavlja u dvojbu zavičajnost, koja bi se tek imala izviditi, a po mojem mnienju je ovdje izborno pravo evidentno. Iz ovih razloga ja sam proti jednomu i drugomu predlogu i ja sam zato, da se izbor g. Kumičića ovjerovi.

Predsjednik: Vis. sabore! Želi li još tko progovoriti. Rieč ima g. Živković.

Barun **Jovan Živković**: Vis. kućo! Ja ću glasovati za predlog g. Crnkovića, i to mi daje povod, da obrazložim svoje mnienje.

O g. predgovorniku moglo bi se reći: qui nimium probat, nihil probat. Ona fina razlikost, koju je g. dr. iztaknuo, dokazuje samo to, da je jedna juristička doskočica kadra obsjeniti na prvi mah, ali kad se dublje u nju pogleda, vidi se, da nema realnosti.

Takova je tvrdnja, da nema nikoga ovdje medju nami, koji u Hrvatskoj i Slavoniji ima pravo državljanstva i zavičajnosti. Kad se komu od gospode svidi, da dokazuje protivno, stavi se na ugarsko stanovište; tako se je g. dr. izvolio staviti na stanovište zajedničkoga ugarskoga zakona, koji ne pozna ugarsko-hrvatskoga, nego samo ugarsko državljanstvo. Po tom shvaćanju vi ste morali za jedan korak dalje poći, pak pitati, što to znači, ugarski državljanin? To znači, da taj izraz obuhvaća sve zemlje krune sv. Stjepana; dakle tko je ugarski državljan, taj je i hrvatski. (Prigovaranja na ljevici.) Ja govorim po njegovom razlaganju. Naš zakon, koji govori o zavičajnosti i izbornom pravu, kaže jedino: tko je ugarsko-hrvatski državljan.

Svaka zajednička stvar i predmet i zajednički zakon treba da nosi obilježje zajedničko, dakle je korektan izraz: ugarsko-hrvatski državljan; jer „ugarski državljan" obuhvaća sve zemlje krune sv. Stjepana, ergo je sinonim sa ugarsko-hrvatski. A da taj izraz nije došao u onaj zakon, neću dati krivnje ni Petru ni Pavlu; dogodi se krivnjom, da dodje izraz takav po naslovu ili imenu u jejedan ili drugi zakon, ali to nestoji, da takav izraz, koji nije korektan može potresti sućstvo zajedničtva ugarsko-hrvatskoga.

Ja vapijem za to, da je ugarsko-hrvatsko državljanstvo isto kao i ugarsko, jer ugarsko državljanstvo obuhvaća sve zemlje krune ugarske, dakle i Hrvatsku i Slavoniju.

(Dr. Hinković: Ugarsko-hrvatskoga državljana nema.) Zato mislim, kad je g. dr. kazao, da priznaje, da g. Kumičić nema prava zavičajnosti, jer ga niti mi niti nijedan nemamo, a ako je ugarski državljanin i ugarsko-hrvatski državljanin jedno te isto, kako to i zbilja jest pred svimi juristi ovoga svieta i ove zemlje, jer drugačije biti nemože — onda ste vi sami izrekli osudu, kad ste kazali, da g. Kumičić nema zavičajno pravo. Ja neću tako strog biti, nego ću obrazložiti krivo mnienje g. dra. Hinkovića, koje tamo ide, da suplenti već kao takovi imadu pravo zavičajnosti.

Prije svega ću napomenuti, ako suplent dolazi u izbornu listinu, do onda, dok oblast, koja je pozvana na reklamacije, na unos ili brisanje, nesudi, nije pozvana vlada da uzme, da se jedan ili drugi zakon krivo utmači. Ne znamo, kako vrhovni sud, koji ima o reklamacija suditi, shvaća suplente. Osude nema; bude li takove, da suplenti imadu pravo, a vlada misli, da je krivo, ona će pozvana biti, da taj zakon tumači putem, kojim se tumačiti ima. Ne znam, odkuda g. dr. Hinković zna, da su svi suplenti u listinah; ja ne znam, a i to ne znam, kako vrhovni sud, koji o tom suditi ima strada. Iz toga izvoditi, da suplenti imadu pravo zavičajnosti zato, što su unešeni u izborne listine, to je krivo mnienje, čekajmo, dok sud, koji je na to pozvan, sudi, onda će in secunda linea vlada kazati, da li imadu pravo ili ne. Dok toga nema nismo pozvani tumačiti to u smislu, da li imadu suplenti pravo zavičajnosti ili ne.

Sada gospodo! još nješto. Meni je jako milo, da smo mi bar jednu stranu neugodnih poslova izbornih odbili od vis. kuće tim, što smo izručili reklamacije sudu. Kamo sreće, da i ova strana nespada pred nas, nego da ima i za te poslove, kako drugdje organa, koji sude o zakonitosti ili nezakonitosti izbora. Tim bi se jedan oštrac, koji ne na korist nego na štetu zemlje postoji bez potrebe medju političkimi strankami, ublažio, kad nebi imale mjeriti stranke svoju snagu jedna proti drugoj kod verifikacije. Ja bi pozdravio onaj čas, kad mi nebi više imali posla sa verifikacijom, kojom se samo onaj oštrac, koji bez potrebe i koristi postoji medju strankami, pooštrava. Ali kad je tu, naše je, da tumačimo zakon, da li je pravo ili krivo, uporavljen, što je došao g. Kumičić u izbornu listinu.

Ja ću dopustiti, da onaj koji dodje u listinu, ima predmnievu, da je valjano došao u listinu, da je ta oblast po zakonu postupala, koja ga je unesla. Tim je dokazano, da je on pravovaljano vršio svoje aktivno pravo, dok je u listini. Ali citirani §. izbornoga zakona još preko toga zahtjeva za onoga, koji može vršiti pasivno pravo, ne samo, da je u listini, nego mora imati zavičajnost itd. Kad dopuštam vama, da je ovaj gospodin došao pravovaljano u listinu, onda ćete vi dopustiti i nam, da protivno dokažemo, da nema prava zavičajnosti.

Ja pored svega toga ne vidim jasno, da li ima to pravo ili ne, jer neznam, da je on za to vrieme, što je u Zagrebu bio, zbilja vršio prava i dužnosti pripadnika občine. Zato je ovaj predlog (Crnkovićev) blaži; dopustite, prije, nego to pravo njemu ukinemo, da se iztraži. Kad vidim, da suplent nije ono, što je g. dr. Hinković kazao, dopustite i drugo da kažem, da suplent nije osoba, koja je stalno namještena, i koja se kao takova smije smatrati činovnikom zemlje, jer suplent je odpustiv u svako doba nema plaće nego samo pristojbe, koje ga idu, dok služi; dakle se ne može uzporediti sa činovnikom ili profesorom.

Ako je došao u listinu, to je krivnja oblasti, zato je

potreba ta, da zakonodavno tielo tumači, da li ima pravo ili ne. Ja dakle želim, da se ta okolnost glede suplenta iztraži, da se izvidi, da li je taj gospodin za svih 6 godina, što je u Zagrebu bio, zbilja vršio prava i dužnosti pripadnika grada Zagreba. Ako se to dokaže, ja ću prvi biti zato, da se verificira.

Stoga ću glasovati za predlog g. Crnkovića.

Predsjednik: Rieč ima gospodin zastupnik dr. Grga Tuškan.

Dr. **Grga Tuškan**: Vis. sabore! Po nazorih presvietloga g. Živkovića, kada se tumači zakon doslovce onako, kako se po pravilu tumačiti mora, drži on, da je to navlačenje zakona. Ja se tomu čudim, da to g. govornik predbacuje nama, koji znamo, da se je na temelju ovakovih zakona, koji se ovako tumače, Hrvatskoj oduzela Rieka baš zato, jer se drži, da se doslovce zakon tumačiti mora, kako se i tumači. Onako kako zakon glasi u prvom redu, mora se i uzeti. Što se nas, stranke prava tiče, mi smo ovdje i naročito ja više puta imali prigode, da prisilimo većinu, neka se izrazi jasno i razgovietno. Gospodo! Zašto smo to zahtjevali? Zato u prvom redu, da znamo, što vi u istinu hoćete, i da narod uvidi načem je i kako vi radite. Bilo je n. pr. prigode kod pitanja, kako se imadu i gdje uknjižiti šume bivše krajine.

Tom prigodom dokazivalo se je, da zbilja obstoji država hrvatska, dokazivalo se, da ima državni erar, državni hrvatski erar, i dakle da se to samo po sebi razumjeva, kada u gruntovnici budu unešene krajiške šume pod naslovom državni erar, da se razumjeva hrvatski državni erar.

Nu mi znamo, da na temelju vaše nagodbe, koju ste vi sklopili s Madjari, ne ima hrvatske države ni hrvatskoga državnoga erara, pa zahtjevasmo, da se vi jasno izjavite. G. Miškatović i drugi dokazivahu, da ostoji hrvatski državni erar, i da obstoji hrvatska država. To je po vašoj nagodbi nemoguće, toga ne ima.

Evo, vidite, mi sada govorimo o državljanstvu, i presvietli gosp. Živković naviestio nam je, da zbilja ne ima hrvatsko-ugarskoga državljanstva, nego samo ugarskoga. Mi hoćemo, da se narodu jasno govori, da se ne zasjenjuje svakojakimi frazami, koje se dadu tumačiti na njegovu štetu. Po mojem mnienju kako je dr. Hinković jasno dokazao po vaših zakonih, hrvatske države ne ima, i po vaših zakonih, ne ima hrvatskoga državljanstva ni hrvatske domovine.

Tko je državljanin? O tom odlučuje državni zakon o državljanstvu. Taj ne pozna hrvatsko državljanstvo, nego samo ugarsko.

Ono: širi pojam, užji pojam, je natezanje; a ondje gdje se treba jasno izraziti, to bi bilo prije oči zamazivati, nego li onda, kada se zakon doslovce tumači, kako to čini dr. Hinković. „Užì pojam, širi pojam", toga ja nerazumijem. Ako hoću da kažem: Hrvat sam, kazat ću: Hrvat sam, a ne Ugar, kad kažem ugarska država, mogu kazati i hrvatska država. Ako je to sve jedno, zašto se onda to zamučava, što je za mene jasnije.

To sam htjeo primjetiti na obćenite primjetbe, a sada glede samoga predmeta.

Svaki zakon ima 2 strane, materialnu i formalnu. Mi se ovdje imamo držati samo formalne strane zakona, naime toga §. 5., koji kaže, da mi odlučujemo o tom, je li se obavio izbor po zakonu, a tko ima pravo na izbor ikakovo, to na nas nespada.

Po ovoj formalnoj strani bila bi nam jedina dužnost izpitati glede pasivnoga prava, da li je §. 3. zadovoljeno, t. j. da je dotičnik stekao zavičajno pravo i druge sposobnosti. Drugo nemamo za razpravljati, jer o zavičajnosti ne odlučujemo mi, nego po §. 35. podžupanije i gradska poglavarstva. Ja ne znam, kako bi imali mi riešiti ono pitanje, koje je kod svih nadležnih oblastih riešeno.

Sabor o zavičajnosti ne ima ni rieči govoriti, on ima znati, da li dotičnik ima zavičajno pravo, da je star 24 godine, da zna pisati i da nije osudjen. U toliko ima sabor pravo izpitati, ali samo zavičajno pravo ne ima sabor izpitivati, jer je to riešeno; a da ga i Kumičić ima, dohazano je time, što je unešen u listinu; inače nebi mogao biti unešen. Ovdje se predpostavlja, da bi netko mogao biti unešen u listinu, a da ne ima zavičajnoga prava. Zar vi imate toliko vjere u oblasti i sudove, da bi umetnula koga u listinu, koji tamo ne spada? Tim vi sami odsudjujete činovnike i oblasti, i sami priznajete, da nije kako bi moralo biti. Nu bilo kako mu drugo, mi ovdje o zavičajnosti nemamo prava govoriti.

To je riešeno, to na nas ne spada. Samo ono spada na nas, što govori §. 5., predpostaviv, da su izpunjeni zahtjevi §. 3. izbornoga reda. Stoga ću glasovati proti oba predloga.

Gjuro Kamenar: Vis. sabore! Najdelikatnija je svakako razprava ovakova o jednom članu, koji med nama sjedi, kojega je narod izabrao i poslao i iza rieči g. Kumičića bilo je suvišno ovakovo dalnje razpravljanje. Čim je kazao, a je 25 godina na ovoj svetoj zemlji, i da nije nikada zaslužio ,da ga tjeraju iz nje, da je položio prisegu, bila bi mogla izostati i liepa Hinkovićeva razprava, pak smo ga mogli mirne duše verificirati.

Pošto se je pako razprava tako otegla i sam presvietli g. barun Živković bio ustao proti izboru, dopustite da i ja kažem svoju.

Najčudnovatije je, da izvješćuje o tom izvjestitelj, koji još do sada nije dokazao svoje zavičajnosti. G. Gjurković nije još dokazao, da je sin ove zemlje, da mu pripada izborno pravo, pak on osudjuje člana, koji je dokazao da je zavičajnik. Gospodo, odbor u kojem sam i ja bio, zabacio je dva puta onaj zakon radi toga, što se je od vlade, a naročito od g. Živkovića sililo, da se ima nazivati ugarsko - hrvatsko.

Već tada smo dva puta odbili, da ne ćemo primiti ugarsko - hrvatskoga državljanstva.

Taj je zakon išao u Beč i u Peštu i g, Živković je govorio tada kao i sada. Meni nekako godi, da ste priznali, da je to pogreška, ali vama je to već onda kazano, pak se ipak to uvuklo.

Medju najodličnijimi doktori nema ih, koji paragrafe ne natežu, a to je najveća pogrieška, Zakon mora biti jasan, da tko zna čitati, da ga i razumije.

A to nas košta, dok se stvori §., koji se dade vući i amo i tamo. Ja, gospodo, kažem što je i g. Hinković kazao, on ima posve pravo ; mi smo se bacili iz ove kraljevine, i Madjari nam mogu kazati : vi niste Hrvati, odlazite iz ove zemlje. Ovo je istina, moja gospodo ! Sami smo se bacili svojimi zakoni, kojih ne razumijemo, premda ste upozoreni, da toga ne činite. Mi pred sobom nemamo nikakova suplenta. G. Kumičić nije suplent ; on je državljanin hrvatski ; on se u pravo doba odrekao svoje službe. Mi imamo samo g. Kumičića a nikakova suplenta, taj je izniknuo, toga nema, on je narodni zastupnik hrvatski, koji je stekao to pravo. Zašto su došli suplenti i madjarski željeznički činovnici do toga prava, to je vaša krivnja, jer je vlada silila poglavarstva. I da je koji Madjar htio kandidirati, on bi i valjda bio izišao. (Smjeh). Jedna protuzakonitost vuče drugu.

Dakle ne mojmo dangubiti, mi ćemo u g. Kumičiću dobiti vriedna člana, koji nam može koristiti, i verificirajmo ga, pak ne delajmo ne prilike, gdje je netreba.

Narod se ne tuži proti nezakonitosti izbora. Kako ga je vlada primila u službu, primismo ga i mi i predjimo preko ovih nepotrebnih razprava i primimo ga, neka bude Koristan za narod. Ja odbijam sve vaše šaranje. (Smjeh).

Dr. **Izidor Kršnjavi**: Gospodo! Da stoji izreka Kumičićeva: čovjek, koji je sposoban za sabor ima pravo pasivno, to bi ja u istinu bio zato, da se g. Kumičić verificira, jer ja držim, da ćemo mi, ako se bude uslied ove razprave g. Kumičić verificirao, u istinu dobiti jako dobru silu u naš sabor i što će nam jako dobro činiti, ako će na ovu stranu doći zastupnik, koji će na civilizirani način s nami govoriti. (Na to se digne na ljevici silna buka na govornika.)

Dr. **Grga Tuškan** (prama govorniku): Vi ste prekasno ustali, a da ćete nas civilizaciju učiti ; vi da ste civilizirani, nebi ni došli ovamo, vi ste se narodu nametnuli, oružnici su vaši zatočnici, oni su vas ovamo dovukli. (Buka sveudilj i razni povici.)

Oružnici ga izaberu, a on ovdje hoće da o civilizaciji govori. (Buka na ljevici.)

Dr. **Izidor Kršnjavi**: Ovaj prizor pokazuje, da sam pravo imao, što sam rekao, dakle . . . (Opet buka.)

Dr. **Grga Tuškan**: Mi mirno sjedimo, a vi nas izazivate. (Čuje se u buki: Na red pozvati.)

Predsjednik: Molim g. zast. Kršnjavia, da nebi s izrazima, koji nisu na mjestu, vriedjao ; a gospodu molim, da ne prekidaju govornike ; ja znam svoju dužnost i ja bi ju učinio i bez ove buke.

Dr. **Izidor Kršnjavi**: Ja nisam htio nikoga vriedjati, ja sam htio samo g. Kumičiću učiniti kompliment. da je izobražen . . .

Dr. **Grga Tuškan**: Mi ga od vas ne trebamo.

Dr. **Izidor Kršnjavi** (prama dru. Tuškanu): Vama ga neću ni učiniti.

Dr. **Grga Tuškan**: Ja bi si ga zabranio.

Dr. **Izidor Kršnjavi**: Dakle ja, ako bi ovo imalo odlučiti, što je g. Kamenar kazao : on je izabran, čestit je i valjan, bit će dobar član sabora. ja bih rekao : najjednostavnije je, da ga verificiramo, jer će to biti dobit za sabor.

Ali ovdje je principalna stvar: hoće li suplenti u buduće imati pasivno pravo izbora. Zato mislim, da će biti dobro, ako se prije ova stvar točno i valjano izpita, te da se na temelju savjestna iztraživanja bude pokazalo, da li je taj put izbor korektan ili ne i da se na temelju savjestna iztraživanja bude ovo principialno pitanje riešilo, da li suplenti imaju aktivno i pasivno pravo ili ne. Ja sam bio suplent 3 godine, kao takav nisam imao prava birati, nisam imao ni prava pasivnoga.

U zakonu se govori o javnih učiteljih, kako je gosp. Hinković naveo, ali svatko komu je poznato ustrojstvo srednjih škola, zna, da ima javnih učitelja, koji moraju tri godine služiti, a onda su tek pravi profesori. Ako zakon govori o javnih učiteljih. to se to sasma jasno proteže na javne učitelje, kojih ima na svakom srednjem učilištu. Ali medju suplenti i ovimi javnimi učitelji ima znamenite razlike. Ja moram kazati, da poslie ovih razlaganja, koja je g. Hinković liepo i temeljito izrekao, da mi nije jasno, da li izvjestitelj ima pravo, da bi se jednostavno ovaj izbor ukinuo i ja bi želio, da kod svakoga glasovanja uviek prije budem na čistu i zato se pridružujem predlogu g. dr. Crnkovića, da se povjerenstvo izašalje, koje će ovu stvar izpitati i stvoriti material, na temelju kojega će se ovo pitanje urediti, hoće li suplenti imati pravo izbora aktivnoga i pasivnoga. — (Dr. Grga Tuškan : To je filozofija kano u Parizu naučena.)

Ja kako sam čuo govoriti, ja sam razabrao još jedno, da se reklo od strane g. Kamenara, da je g. Živković proti izboru govorio. Kako sam ja shvatio g. baron nije govorio proti izboru, nego mu se upravo protivno u ustametnulo što se državljanstva tiče.

Ja mislim, da je g. Živković rekao što i ja, da se danas ovo pitanje ne rieši, nego odboru predstavi, da ga bolje i savjestnije rieši.

Predsjednik: Rieč imade gosp. zastupnik dr. Josip Frank.

Dr. **Josip Frank**: Visoki sabore! Mora se priznati, da vriedna većina ove visoke kuće sa predlogom, što ga je stavio gosp. dr. Crnković nije nikakova nasilja učiniti htjela.

Usuprot mora se priznati, da se predlogu, koji ide onamo, da se stvar točno izvidi i još jedanput pregleda, da je to svakako blag predlog. Nu ja držim, da se stvar samo onda mora točno i još jedan put izviditi, ako je od potrebe, ako nije od potrebe, onda je suvišan svaki korak i upravo zato, jer držim, da bi ti izvidi bili suvišni — a držim zato da su suvišni, jer držim i to ću obrazložiti, da visoki sabor nije ni vlastan danas više riešiti ovo pitanje — upravo zato moram glasovati i proti predlogu g. izvjestitelja i proti predlogu g. Crnkovića.

Moj nazor ide onamo, da vis. sabor nije vlastan više riešiti ovo pitanje. Tu ću biti slobodan najprije citirati ustanovu §. 5. poslovnika saborskoga. Taj paragraf glasi (čita):

„Ako verifikacionalni odsjek budi iz vjerodajnice (izbornoga zapisnika ili pozivnice banske), budi iz podnešene pritužbe pronadje (§. 4.), da izbor, koji nije obavljen po zakonu, ili da bar ima važnih razloga sumnje o njegovoj zakonitosti, ili da pozvaniku komu po zakonu nepripada virilni glas u saboru: takov se izbor, odnosno svojstvo pozvanika smatra priepornim".

I samo ovaj preporni izbor ima biti javljen saboru, koji ima dalje raditi. Doduše u onom odsjeku bio je ovaj izbor proglašen prepornim, nu tim po mojem shvaćanju, kao pravnika, još nije ustanovljeno, da li ovdje doista predleže svi uvjeti, uslied kojih se može ovaj izbor proglasiti prepornim.

Ovaj se izbor nije mogao proglasiti prepornim, jer ne ima zato zakonita uvjeta ovdje i s toga vis. kuća nemože ovaj izbor smatrati prepornim, jer §. 5. ograničuje izrično djelovanje odsjeka samo na to, da izpita, je li bio izbor obavljen po zakonu ili ne, dakle samo čin izbora i ništa drugo nespada na odsjek, a isto tako na sabor; samo ako je izbor obavljen na način, koji ne odgovara zakonu, onda se može ovaj izbor proglasiti prepornim; ako je pako sam izbor obavljen po zakonu, onda ne ima uticaja, da je izbor preporan.

Kako moram čestitati g. predlagatelju i većini vis. kuće, što nije nikakva nasilja htjela učiniti, tako molim, da se i samomu zakonu nasilje ne nanosi.

Zakon izrično kaže, da se i verifikacionalni odbor i vis. kuća može samo glede izbora ograničiti na pitanje, je li izbor po zakonu obavljen ili ne. Da to ne odgovara samo poslovniku sabora, nego i izbornomu redu, to ću dokazati sada. Izborni red strogo razlikuje takodjer ovo pitanje. Načinjeno je više poglavja i mi imamo VI. poglavje: izbor narodnih zastupnika.

Dakle prema tomu mora se vidjeti, je li izbor po ovom poglavju obavljen i vidjet ćemo, da ne ima ustanove po kojoj bi se Kumičićev izbor mogao proglasiti ništetnim. U ovom poglavju ne ima nikakove ustanove, koja bi se mogla ovdje uporabiti, jer vjerodajnica dokazuje, da je izbor sam po zakonu obavljen. Ja ću baš u duh zakona unići, pak ću pitati, kojim se pravom može cielo načelo našega izbornoga reda tako na jedan put rušiti i podkapati sam temelj, na kojem ovaj izborni zakon počiva. Izborni red počiva na temelju stalnih listina. Što su to stalne listine.

Ako se može listina svaki put mienjati, kad to sabor hoće, koji u tom pogledu ne ima prava eksekutive, što ostaje od tih stalnih listina.

Na sastavljanje njihovo pozvani su stanoviti faktori, koji imaju čitav posao obaviti; tu sabor više nema prava uticati.

Ima nebrojenih ustanova u izbornom zakonu, koje to potvrdjuju, a ja ću samo ovu navesti.

§. 12. izbornoga zakona veli ovako: „Tko god drži, da je protuzakonito izpušten iz listine birača ili izbornika, može u roku od 8 dana, računajuć od dana, kojega budu listine izložene, i te po mogućnosti uz doprinešenje eventualno potrebitih dokazala zahtievati, da se u odnosnu listinu unese.

U istom roku može svaki upisani birač ili izbornik i to po mogućnosti uz doprinešenje eventualno potrebitih dokazalah zahtievati, da se iz dotičnih listina briše birač ili izbornik u nje nepravilno unešen itd.

Dakle, gospodo, ovo je načelo, ovo je ona ustanova, koje se mi držati moramo. Zakon označuje onoga i rok u kojem se mora reklamirati, u kojem se mora ona osoba, koja je u listini, sa ovim pravom unešena, reklamovati. To nije učinjeno! Ja nisam čuo, da je itko reklamirao g. Kumičića, da nema prava biti u listinu unešen. On je upisan s ovim pravom; nije reklamiran, dakle on ima ovo pravo izbora.

Naš zakon ne odlučuje i ne razlikuje aktivnoga i pasivnoga izbornoga prava, a gdje toga zakon ne razlikuje tamo nema nitko razlikovati. Dakle, ako je tko sa pravom u listinu upisan, onda to obuhvača i pravo aktivno i pravo pasivno; i samo onaj, koji je u stanovitu roku reklamiran, može to pravo izgubiti uslied takove reklamacije.

§. 27. veli ovako: Na temelju rješitbe kr. stola sedmorice ima reklamacionalni odbor izpraviti i konačno ustanoviti listinu neposrednih i izabranih izbornika. A §. 29. veli: Na temelju konačno ustanovljenih listinah imadu podžupanije sastaviti listine izbornika za svaki pojedini izborni kotar svoga područja, ter ih u ovjerovljenom prepisu podnieti kr. vladnomu odjelu za unutarnje poslove. A §. 30. kaže: Ovako sastavljene listine jesu stalne i mogu se promieniti samo putem revizije, koja se svake godine obaviti ima, zatim naknadnim izborom i napokon novim izborom izbornika, koji se svake treće godine preduzeti ima.

Ali što se namjerava ovdje učiniti? Ovdje je netko upisan sa ovim pravom i hoće se van reklamirati iz listine. Sigurno je, da su ove listine stalne i konačno ustanovljene, i pravo, koje je dotičnik zadobio ovim listinami, ne može mu sabor oduzeti. Ja ću slobodan biti, premda nisam prijatelj primjera, te ću analogan slučaj navesti. Mi juriste razlikujemo pojam vlastničtva i pojam posjed-

nika. Drugo je vlastnik, a drugo posjednik. Posjednik vrši pravo vlastnika; on nije doduše pravi vlastnik, on nema sva svojstva, koja zakon traži od vlastnika, ali ipak ima ono pravo, koje može vršiti. koje je skopčano sa posjedom. Tako i onaj. koji je u listinu upisan o tom nema dvojbe — može vršiti izborno pravo kao posjednik. Drugo je pitanje, jeli pod stanovitim naslovom stekao to pravo? dali ovaj naslov odgovara u svakom pogledu? Vlastnikom toga prava ne može se smatrati, ali vršiteljem toga prava, to se može i mora smatrati po zakonu. Upravo zato mislim da je g. Kumičić, što je u listini upisan bio, stekao sva prava i aktivno i pasivno i da sada vis. kuća iz načela njegov izbor niti na temelju nikakvih izvida ne može ukinuti, nego se samo na to ograničiti, da izpita, je li ovaj izbor po redu obavljen, kako to §. 5. zahtjeva; toga se mora držati, zato ne mogu glasovati ni za jedan ni za drugi predlog.

Predsjednik: Vis. sabore! 12 je sati; želi li vis. sabor, da se debata nastavi ili da se odmah predje na interpelacije.

(Glasovi: Neka se nastavi.)

Rieč ima g. dr. Šram.

Dr. **Lavoslav Šram**: Vis. sabore! Po mojem shvaćanju stvar stoji ovako: Onaj, koji je posve upućen o tom, da izbor g. Kumičića nije zakonit, on će glasovati za predlog odsjeka; onaj koji je skroz upućen o protivnom, glasovati će proti njemu; isto tako glasovati će za predlog g. Crnkovića onaj, koji nije upućen ni o jednom ni o drugom.

Zato ću ja glasovati za predlog g. Crnkovića, jer nebi rado, da se ovakvo važno pitanje rieši ovako ili onako, te bi se svakako mogla veća krivica nanieti pravu dotičnoga gospodina, kad bi se predlog verifikacionalnoga odsjeka primio! pak već zato bi ja bio za predlog, koji dopušta mogućnost, da se stvar, na koliko pravo g. Kumičića nije posve jasno, podpunoma izvidi.

Toliko htjedoh kazati u pogledu samoga predloga jednoga i drugoga. Ali na pose, da se nebi uzelo možda, da sabor čuvši teoriju g. dr. Franka mučanjem uz tu teoriju prianja, zato sam slobodan njekoliko rieči progovoriti, i na ovu se teoriju osvrnuti.

Po mnienju velecienjenoga zastupnika g. dr. Franka, shvaća on pravo uticanja sabora, dotično odsjeka a pitanje o valjanosti ili nevaljanosti izbora u toliko, u koliko se to odnosi na sam čin izbora. Donekle ja bih i to dopustio, kad bi g. Frank shvatio onaj čin čin izbora, kako se ima shvaćati u cielom obsegu, toli u formalnom, koli u materijalnom. Ali iz riečih g. dr. Franka sam ja razumio, te je i vis. sabor razumio, da je on §. 5. i dotičnu ustanovu onako shvatio, da izboru nema prigovora i da je svaki prigovor izključen tim, ako nema formalne nezakonitosti u izbornom zapisniku i činu izbornom, t. j. da kod čina izbora nije možda odbor bio podpun, ili da nije bilo predsjednika ili dovoljnoga broja odbornika, da nije zapisnik u propisanom obliku izdan itd. Ovo sve dakako spada u okvir predmeta, koji se imadu izpitati; ali nema dvojbe, ne samo po obćenitom shvaćanju, nego i po smislu §. 5., da u obće spada izpitivanje zakonitosti izbora pred dotični verifikacionalni odsjek, odnosno pred sabor, jer §. 5. veli, da izbor koji nije obavljen po zakonu, ili ima raznih razloga sumnje o njegovoj zakonitosti, da se takav izbor smatra prepornim.

A što će to reći, da li ima važnih razloga sumnje o zakonitosti izbora? To će reći da treba, da se u dotičnom izboru shvate svi momenti ne samo formalni nego i materijalni, ne samo da je osoba izabrana sasvim formalno, nego da ima i pravo, da onaj čin, koji mu se nudi, da preuzme. Ovo sam htjeo reći, da se nebi držalo, da je vis. sabor na teoriju g. dr. Franka pristao. A naročito moram naglasiti, te se samo po sebi razumije iz uvoda moga govora, da meni sama stvar nije jasna, da odtuda što sam evo kazao, da neću nikakva prejudica, da bude za sam predmet, nego da ovo apliciram na navode g. dr. Franka. A g. Kumičiću, koji je izvolio i moje ime spomenuti, te je kazao, da ni malo ne dvoji, da kad bi došao bio u drugom kotaru, u kojem je u listinu unešen. te za me glasovao, da bi mu se bio glas priznao, imam odvratiti. pošto je g. Kumičić u listinu drugoga kotara unešen, nema ni najmanje dvojbe, da bi se njegov glas morao uvažiti, da je glasovao za me ili za moga premca. A nema takodjer dvojbe, da bi ja njegov glas prihvatio radosno. Ja ću glasovati za predlog g. Crnkovića.

Predsjednik: Pošto su se još dva govornika prijavila, ja mislim, da se predje na interpelacije.

(Prima se.)

Rieč ima dr. Kršnjavi. da stavi interpelaciju.

Dr. **Izidor Kršnjavi**: Gospodo! Kad nas je narod ovamo poslao, kao zastupnike, nadam se je, da ćemo njegove pravedne želje i tegobe izviditi, da ćemo se razpitati i viditi, gdje mu možemo ičim pomoći, ja sam mnogo tih tegoba čuo i primio i od te množine ovde jednu iznašam, te ju u formi interpelacije stavljam na vis. vladu: (čita)

„Je li vis. kr, zem. vladi poznato, da stanovnici sela Vrbe i Ruščice, koja spadaju župi brodskoj, plaćaju svomu brodskomu župniku veliko i malo lukno u vriednosti od 7 for. i 50 novč., dočim ostali njegovi župljani, brodski gradjani istomu župniku plaćaju 1 for. i 20 novč., prem spomenuti župljani seljaci plaćajući sedamput toliko, koliko brodski gradjani nemaju tako sgodno pri ruci župni ured.

Ako su kr. zem. vladi ti odnošaji poznati, jeli je ona voljna urediti te odnošaje tako, da bude zadovoljeno župljanom seljakom rečenih sela Vrbe i Ruščice, koja ide za tim, da im se plaćanje župniku dovede u sklad sa plaćom, što ju ovaj od ostalih svojih župljana, brodskih gradjana dobiva?

Ako kr. zem. vladi ti odnošaji poznati nisu, hoće li

uznastojati, da se oto pitanje prouči i čim prije povoljno uredi?

Predsjednik: Interpelacija ova uvrstit će se u zapisnik i predati kr. zem. vladi.

Rieč ima gospodin zast. Valušnik, da stavi interpelaciju.

Andrija Valušnik: Vis. sabore! Na temelju zakona izbornoga reda od 9. srpnja 1881. i naročito po §. 2. grad Rieka sa kotarom bira i u napried 2 zastupnika na hrvatski sabor. Da se taj zakon proteže i na grad Rieku sa kotarom i da ima podpunu kriepost, mislim, da nije dvojbe, ali sa svim tim ja badava tražim u vis. ovoj kući zastupnike naše Rieke i njezinoga kotara.

Zašto ih nema? ja si to protumačiti nemogu. Ja držim, da vis. naša vlada već radi svojega dostojanstva i da priskrbi dužno poštovanje sankciji, koju je podielio naš kralj ovomu zakonu, mora se pobrinuti, da se na Rieci izbor zastupnika za hrvatski sabor čim prije raspiše i obavi.

Ja sam osvjedočen, da će Riečani zakon ovaj vršiti, jer su odviše poznati kao lojalni podanici Nj. Veličanstva našega kralja. Gospodo! Nema grada u austro-ugarskoj monarkiji, koji se može kao Rieka ponositi naslovom. Taj naslov glasi: „Cittá fedelissima“, što znači: najvjerniji grad.

Taj naslov dobila je Rieka, ako se ne varam, još od Maksimilijana cara diplomu od 2. siečnja god. 1515. i to radi neizmjerne vjernosti i lojalnosti istoga grada, i dotično pučanstva prama vladajućoj kući.

Gospodo! Kada se to uzme u obzir, kako se može i pomisliti, da bi se Rieka i njezini stanovnici protivili zakonu, koji je sankcioniran po našem kralju i svojim podpisom potvrdjen? Takova što samo sumnjati, bila bi za Riečane uvrieda, jer bi se time u dvojbu stavila njihova vjernost prama kralju.

Ako bi se ipak dogodilo, što ne vjerujem, da se na Rieci izbor zastupnika za hrvatski sabor nebi obavio, to, gospodo ne mojte pripisati u grieh Riečanom, nego tražite uzrok u današnjoj magjarskoj vladi i upravi riečkoj, koja svojom korupcijom zavadja Riečane, postavivši Rieku u takvo abnormalno stanje. —

Tu magjarsku vladu i upravu podupire dakako njekoliko pridošlica, kojim Rieka nije domovina, no koji u današnjem stanju nalaze najveću materijalnu svoju korist i podporu za malovriedne svoje namjere — jer u mutnoj vodi najbolje se ribari.

Vis. sabore! Za dalnje opravdanje svoje interpelacije neću ništa drugo govoriti, te zato stavljam na vis. vladu sliedeća pitanja: (čita)

„1. Je li vis. vlada shodno korake poprimila, da se na Rieci obavi izbor zastupnika na vis. ovaj sabor u smislu zakona izbornoga reda od 7. srpnja godine 1881. §. 2.?

2. U slučaju, da nebijaše u tom predmetu ništa učinjeno, je li voljna vis. vlada sve potrebite mjere preduzeti, da se gore rečenomu zakonu izbornoga reda čim prije zadovolji?

3. Ako pako nije nikakav korak preduzela, kako to opravdava, i kani li vis. vlada nam priobćiti razloge?“

Predsjednik: Ova interpelacija dostaviti će se visokoj vladi.

Rieč ima gosp. dr. Ante Starčević, da stavi interpelaciju.

Dr. **Ante Starčević**: Kad sam ovu interpelaciju dobio od kvesture natrag, doznao sam, da u gradu Bakru već 7—8 mjeseci nema mjestnoga sudca, ni njegova namjestnika, dakle da u gradu, koji riešava do 100 for., već njekoliko mjeseci pravosudje spava.

Taj predmet nemogu u ovu interpelaciju potegnuti na njino zahtjevanje, zato tu obstojnost samo javih, da se vidi stanje našega pravosudja. Tim prelazim na predmet moje interpelacije.

Već koje pol godine grad Bakar nema načelnika, niti propisana broja gradskih zastupnika. —

Uprava je predana mužu, koji je, kako se kaže, prošao kroz dva razreda pučkih učionica; poslie nikada se nije bavio javnom upravom, ter o njoj zna samo ono, što je slušao, gledao i trpio od onih, koji su u njoj kako i on vješti.

Vrsta povjerenika riečke županije dolazi u Bakar, da diže nadnice, i kažu da prečesto dolazi.

Onaj upravitelj bakarski svojim znanjem i značajem bez dvojbe je dorastao svim zahtjevom obstojećega sustava; on obavlja onu svoju službu ni malo gore, nego svoju svaki član vredne vlade Nj. otčinskoga apoštolskoga Veličanstva: on bi mogao zauzeti mjesto i obnašati službu svakoga toga člana i svih, koji su te članove postavili; onaj upravitelj izvan Bakra, u obće izvan primorja u mjestih, u kojih su stanovnici omedjašeni na znanje, koji slušaju samo od svojih poglavara, iznašao bi se svagdje, kako se po cieloj domovini njegovi drugovi iznašaju, ali Bakrani su pomorci; putujuć po svietu oni poznavaju takodjer takove narode i vlade, o kojih nekoji drže, da nisu prosvjetljeni, da su barbarski manje ili više, da su podloženi ne omedjašenoj despociji. —

Kad svojim kućam dodju, oni pomorci pod ustavom zakona, pod oblastima Njeg. otčinskoga Veličanstva, nalaze sloboda, moral, pravicu, sigurnost, u obće sve javne odnošaje u mnogo gorem stanju, nego li su na priliku u Zanzibaru. Oni primorci pripovjedaju svojim sugradjanom, da Njeg. zanzibarsko Veličanstvo, premda se ne naziva ni otčinsko ni ustavno, ipak sve izvršuje, što smatra zakonom, da na to izvršivanje ne goni i ne primorava sve svoje javne oblasti, da ga one u tom svem točno slušaju i zakon izvršuju i dosljedno da nijedna Zanzibarska obćina nebi mogla biti ni toliko dana bez propisane oblasti i bez nje raditi, koliko je mjeseci grad Bakar bez načelnika i propisana broja gradskih zastupnika. —

Suvišno mi je dokazivati, da se takova pripoviedanja primaju ljudi, koji svaki dan gledaju i slušaju i uživaju blagodati naših javnih obstojnosti; takva pripoviedanja promiču ugled oblasti onako, kako ga promiču same oblasti svojim postupanjem. Kazivalo se je, da je vriedna vlada ono stanje u Bakar uvela i držala u njem u tvrdoj vjeri, da će kod saborskih izbora, tim načinom protisnuti svoga kandidata, i za osigurati svoju svrhu, da je sama i njeni sredstvi i načini radila, nebi li se u Bakru i drugdje u zemlji smutnje i nemiri izlegli.

Ne mogu se upuštati u razpravljanje tih navoda, nego opažam, da vriednoj vladi nije to ni pošlo za rukom.

Gospodo! Medju vami je mnogo mojih bivših drugova i sjećati ćete se, da sam ja za poslednjega razdobja na vriednu vladu Nj. otčinskoga, apoštolskoga Veličanstva stavio dvie interpelacije i da mi nije na nijednu odgovorila i nije kazala, da neće odgovoriti. Bez dvojbe to se slaže sa časti njezinom i časti onih, koji su ju postavili. Ja ne znam, hoću li u današnjoj interpelaciji biti sretniji, neznam i ne marim, hoću li dobiti kakav odgovor; a ako dobijem, ja sam siguran. da za iznimku neće biti istinit, niti izbor temeljit.

Nu ta njezina nemarnost i bezbrižnost za čast njenu i njenih poglavara, ne mogu me zaustaviti u izpunjavanju mojih zastupničkih držanstva.

(Čita interpelaciju.)

Može li, i ako može, hoće li nam vriedna vlada Nj. otčinskoga i apoštolskoga Veličanstva kazati:

Zašto ona već koje pol godine neda gradu Bakru, da si podpuni broj gradskih zastupnika, pa da si načelnika izabere, nego drži ovaj grad u stanju, koje premnogo škodi njegovim probitkom."

Predsjednik: Ova interpelacija dostavit će se vis. vladi.

Rieč ima g. dr. Hinko Hinković. da stavi interpelaciju.

Dr. **Hinko Hinković**: Gospodo! U broju od 18. rujna „Slobode" uvršten je uvodni članak, u kojem se razpravlja o izborih, koji su dan prije u Zagrebu izvedeni.

Smisao ide tamo, da je za kandidata stranke prava glasovalo svjestno i neodvisno gradjanstvo, a za kandidata vladine stranke glasovali su samo činovnici i neodvisni gradjani, i od ovih njekoliko, da je kupljeno što novcem, a što darovi.

Taj je članak po običaju zaplienjen i kazalo se, da su u tom članku kriterija zločinstva smetanja javnoga mira i prestupak proti ustanovam javnoga mira i reda.

Zapljena, što ju je naredilo državno odvjetničtvo, ta je potvrdjena po sudu i postala pravomočna.

Proti ovoj zaplieni ne mogu ništa imati, i to nije predmet moje interpelacije.

Glede tih zapliena javne oblasti postupaju tako, da sam ja izgubio svako mjerilo i da ne znam, kad što čitam, je li proti zakonu ili ne.

Ja sam bio urednikom političkoga lista, pisao sam dosta članaka i dosta puta sam se trsio, da izbjegnem koliziji sa zakonom, dapače čim sam se više trsio, tim me je sigurnije zatekla zaplieua, i tako sam došao do uvjerenja, da će državne vlasti sve zaplieniti, pak i otče naš.

Ne govorim o zaplieni, nego je učinilo predlog državno odvjetničtvo, da se povede kaznena iztraga proti uredniku g. Ivanu Krajaču radi zločinstva smetanja javnoga mira, radi toga, jer je napisao i uvrstio onaj članak u „Slobodu". Istodobno bude proti istomu gospodinu odredjen iztražni zatvor, i taj je iztražni zatvor odredjen po sudcu iztražitelju, bude po sudu potvrdjen, i tu odluku potvrdio je banski stol, na koju sam odluku ja, kao njegov branitelj, prigovorio. Gledajmo na kakvom je temelju izrečena ta odluka?

U odluci, kojom je sud rekao, da potvrdjuje odluku sudca iztražitelja, veli se, da se ista temelji na §. 166. točki 4. kaznenoga postupka, jer je temeljna bojazan, da će kaznenik opetovati isti zločin.

Imade zaista ustanova u kaznenom postupku, koja dozvoljuje odredjenje iztražnoga zatvora, za slučaj, ako je sumnja, da je počinio kažnjivo djelo i ako osobite okolnosti opravdavaju bojazan, da bi opetovao taj čin.

Ova ustanova ne bi spadala u kazneni postupak, jer je preventivne naravi, i ja nemam proti njoj ništa, jer se samo pita: kakov joj je smisao?

Ako se uzme: ako je tko u iztrazi radi zločinstva i ako ne treba biti osobitih okolnosti, onda se može svaki takav staviti u iztražni zatvor, jer je za svakoga takvoga. koj je u iztrazi radi zločinstva vjerojatno, da kad je učinio jednom, da će i drugi put, a da to ne bude, stavit ćemo ga u iztražni zatvor.

To ne može biti smisao ove zakonske ustanove i kriminalista ne može na to pristati, i smisao je samo taj, da u stanovitih okolnostih može se zatvor odrediti n. pr. akó se buna porodi, te se kolovodje uhvate i stave u zatvor, da čina ne opetuju, jer su sve strasti uzbunjene i razpaljene i kolovodja ovaj ne bi gledao na posljedice, koje bi ga stigle, ili recimo, da je u kući medju rodbinom svadja i jedan ozledi drugoga i ovdje su strasti razpaljene, ovdje se mora staviti u zatvor.

U ovom slučaju bi se ustanova mogla razumjeti ovako, jer bi u stanovitom slučaju ležala dotična mogućnost da počini veće zlo; to su te osobite okolnosti, koje zakon traži i gledajmo, kakav je ovo slučaj.

Istina, Krajać je napisao članak, koji je zaplienjen radi zločinstva.

U obrazloženju kaže se: mi ćemo narediti takov zatvor, jer se u novije vrieme piše u „Slobodu" tako, kako to piše g. Krajač, pak se bojimo, da će opet što napisati. Mogućnost predleži, da sam ja ili tko drugi stavljen u zatvor radi krivnje drugoga.

Ako bi bilo ustanovljeno da je pisao članak, koji su

konfiscirali, jer su kriterija zločinstva u njem, ne bi mogao usvojiti mnienja sada za to, da se zatvori.

Mi imamo blaženi objektivni postupak, te sud odlučuje o zaplieni državnoga odvjetničtva, t. j. potvrdjuje ju ili ju ukida. Ako sud potvrdi zaplienu radi zločinstva, to je subjektivno mnienje onda, pa po izrečenoj ustanovi zakona neprejudicira poznijem progonu, koji može nastupiti.

Ako sam danas napisao u Slobodu članak, pak državni odvjetnik nazrieva u njem zločinstvo i sud prizna i zaplieni, ta zapliena, osim toga, što taj broj ne može cirkulirati, nema nikakova zamašaja za me; ja ću ostati uznemiren, ako državni odvjetnik prosti meni kao piscu, načini prijavu kaznenu, valja zakon, da o takovih stvarih odlučuje porota, i da odluka suda o zaplieni ne prejudicira odluci i odsudi porote; dakle dok nemate porote, gospodo, dok porota nije izrekla svoje mnienje, da li je sadržaj u članku zločinstvo, dotle nitko ne može kazati g. Krajaču, da je u tom članku sadržaj kriterija zločinstva, a još manje, da je pogibelj, da bi opetovao zločin, jer porota nije izrekla i ne zna se, da li je tu zločin i bili on zločin, koji ne eksistira opetovao.

Po ovom postupku, koji se počeo uvadjati ovdje, vidjet ćemo poslie, da će državni odvjetnik mene i svakoga od stranke prava i svakoga nepočudnoga zatvoriti dati, kao i g. Krajača, jer se i meni može kazati: ti si član stranke prava i vjarojatno je i sumnja je, da i ti pišeš u Slobodu; slobodu konfisciraju radi zločinstva, a to bi i ti mogao pisati, a da tog ne bude: stobom u buvaru.

To bi se sa svakim dogodilo, koji nije oblastima povoljan. Državni odvjetnik stoji pod naodvjetnikom, a ovaj pod banom, dakle pod upravnom oblasti.

Nu moglo bi se reći: državni odvjetnik predlaže i sud zaključuje i vriedna vlada ne može ništa kazati, jer su sudovi neodvisni; kako se kaže, ako sudovi potvrde, vlada nema prava, da upliva u odredbe suda i ona meni na interpelaciju ne može odgovoriti.

Nu, gospodo! Vlada po zakonih, koji obstoje i koji su po većinah prijašnjih, koje su bile kao i današnja, po tih zakonih vrši vlada vrhovni nadzor nad sveukupnim pravosudjem, to znači, da vlada mora paziti, da li se vrše zakoni i mora zapriečiti i izhoditi, da sud u slučaju, u kojem je zakon povriedjen, da se ima ukinuti odluka suda, i slati na stazu zakona.

To je razlog i povod, što ja današnju interpelaciju stavljam na vis. vladu.

Ja sam uvjeren, da na ovu interpelaciju neću dobiti odgovora ili odgovor, koji će razjasniti stvar kako treba; u ostalom, bilo kako mu drago, meni je dosta i ja sam izpunio dužnost zastupnika, da iznesem na vidjelo, kako se vrši pravosudje pod vladom Njeg. apoštolskoga Veličanstva, pod kojim okriljem radi sud.

1. „Je li je poznato vriednoj vladi Nj apoštolskoga Veličanstva, da je bivši odgovorni urednik „Slobode“ g. Ivan Krajač, pošto je proti njemu odlukom kr. sudbenoga u Zrgrebu od 20. rujna 1884. br. 10915. k. z. odredjena kaznena iztraga radi zločinstva smetanja javnoga mira po §. 65. a. i prestupka proti javnomu miru i redu po §. 302. k. z., radi uvodnoga članka u br. 213 „Slobode“ od 18. rujna 1884. stavljen u iztražni zatvor s razloga, jer da je temeljita bojazan, da će prijavljenik dovršeni čin opetovati?

2. Ako vriedna vlada Nj. Apoštolskoga Veličanstva odobrava ovaj postupak, po kojem sudovi stavljaju u iztražni zatvor ljude radi pogibelji, da bi mogli opetovati tiskovni delikt, kako se sklada ovaj postupak sa postojećimi zakoni. po kojih o krivnji kod tiskovnih zločinstva i prestupaka sudi porota, ter se prije porotne osude ni ne zna, da li predleži kakav tiskovan delikt, dosliedno ne može razložno biti ni govora o pogibelji, da bi se mogao opetovati?

3. Ako li pako vriedna vlada Nj. Apoštolskoga Veličanstva ovaj postupak sudova ne odobrava, jeli je voljna, vršeći zakoniti nadzor nad ukupnim pravosudjem, shodna odrediti, da se učini kraj protuzakonitosti ovakova sudbena postupka, ter ovakovim protuzakonitostim predusresti za buduće?“

Predsjednik: Interpelacija dostavit će se zemaljskoj vladi.

Rieč ima g. zastupnik Popović, da stavi interpelaciju.

Stevo Popović: Visoki sabore! U toku od posljednih 10 do 15 godina uticajem Drine Sava je promjenila tok i udarila prama Bosutu, selu ležećem na utoku Bosuta u Savu. Za ovih nekoliko godina približila se je Sava tako selu Bosut. da izmedju crkve i obale Save ostao je prostor od 10 do 12 metara. U novije doba nije ništa nastupilo, što bi taj tok promjeniti moglo, te je sva prilika, da će u tom pravcu Sava i dalje rušiti ljevu obalu do sela, koja je prije 15 godina bila čitavi kilometar od obale udaljena, a danas dolazi u pogibelj, da će za vrieme, koje se više ne može brojiti na godine, već na mjesece pasti u vodu.

Onaj dio Posavlja, možda zato, što je u povoljnijih okolnostih bio, ili što mu poplava Save nije bila tako opasna, kao onomu od Jasenovca prema Topolovcu, zidao je kuće od tvrdoga materijala, te se ne može odseliti sa tako malimi žrtvami, kao onaj drugi, koji, kad ga ista nesreća zadesi, svoje kuće odveze.

Selo je maleno, ali po svom stanju imućno; nu mimo toga, što bi ovdje bio gubitak materijalni, mislim. da je zemlja dužna učiniti sve, što je potrebuo, da se ovo selo očuva od preteće mu pogibelji. Da to zahtjeva manje žrtava, selo bi samo obranilo se od ove očite opasnosti; ali utvrditi obalu Save, da voda ne odire sve to više zemlje, to nadilazi snagu stanovničtva.

S toga što je ova stvar bitna, a s obzirom na to, što je rieka Sava uticajem rieke Drine upravila svoj tok u pravcu na selo Bosut, ležeće na utoku Bosuta u Savu,

te se bojati da će u kratkom vremenu odnjeti ne samo prve kuće nego i samu crkvu;

s obzirom na to, da moć stanovnika samoga sela Bosuta ne dosiže dotle, da se samo obrani od ove očite opasnosti, nego da je dužna i zemlja, pa i sama država čuvati narod od ovakih opasnosti.;

slobodan sam upitati:

1. Jeli visokoj vladi poznato, da je Sava podronila selo Bosut u toliko, da se bojati, da će već u najkraćem vremenu voda odnjeti i neke kuće, a i samu crkvu, a u dužem toku vremena i cielo selo;

ako je poznato, da li misli čim prije učiniti shodne mjere, da se ta opasnost od toga sela odkloni, odnosno da se selo spasi.

Ako pak misli, bi li voljna bila, da kaže vreme kad. i način, kako misli u ovoj stvari postupati?

Predsjednik: Ova interpelacija dostavit će se vis. zem. vladi.

Prelazi se na dnevni red.

Rieč ima g. zastupnik Pilepić.

Dr. **Franjo Pilepić**: Visoke sabore! Ovo pitanje je izcrpljeno, te meni ne preostaje mnogo o njem govoriti; nego ću se samo osvrnuti na rieči g. baruna Živkovića. On je u svom govoru razvio mnienje, da nije riešeno pitanje, da li su namjestni učitelji pravom ili proti zakonu unešeni u izborne listine, te kad bi to pitanje riešeno bilo, onda bi imali judikat, koji bi nam služio za ravnanje.

Meni se čini, da je to pitanje riešeno po onoj vlasti. koja ima nadzirati sastavak izbornih listina. Mi znamo, da komisije za sastavak izbornih listina stoje pod nadzorom vlade; a poznato je veoma dobro g. Živkoviću, da nema namjestnoga učitelja u Hrvatskoj, koji nije unešen u izborne listine i to sa znanjem same vlade; jer ona ne samo da nije prigovorila, — jer kad bi bila vidila, da je ciela hrpa učitelja protuzakonito unešena u izborne listine, dala bi ih bila izbrisati — ona ne samo da nije prigovorila, nego je silila učitelje, da proti svom osvedočenju glasuju. Ona im je dala nalog, da moraju ići glasovati proti svom osvedočenju za vladi prijazna kandidata. Tu se nije pitalo, jeli učitelj osvedočen o valjanosti vladinoga kandinata, nego su morali glasovati zanj pod pretnjom gubitka službe.

Nu ne samo to, nego pošto su bili izbori za vrieme ferija, te su mnogi učitelji bili u to doba izvan svoga službenoga boravišta, izdala je vlada nalog, da svaki mora doći glasovati u ono mjesto, gdje je u listine unešen. Ima i takovih slučajeva, gdje su učitelji premješteni n. pr. iz Primorja u Požegu ili Osjek, pak su morali putovati dakako na zemaljske troškove, jer su poslali putne paušale, koje je morala zemlja platiti, da glasuju ondje, gdje su upisani u listine.

Po mom mnienju eklatantnijega dokaza o tom, da su namjestni učitelji po zakonu uvršteni u izborne listine, ne možemo imati. Jer ako su ovi namjestni učitelji proti zakonu uvršteni; onda je vlada, koja ima nadzirati sastav izbornih listina, najveće bezakonje počinila, kad je silila učitelje, da glasuju proti svom osvedočenju i plaćala putne partikulare onim učiteljem, koji su po nalogu putovali glasovati.

To sam htjeo kazati glede toga što je g. Živković kazao, da nemamo riešenja o tom. da li namjestni učitelji spadaju po zakonu u izborne listine ili ne.

Da imamo o tom riešenje, to sam vam čini podpuno dokazao

Čim je g. Kumičić kao namjestni učitelj unešen u izborne listine, njemu je upravna vlast priznala zavičajnost, jer izborni zakon kaže u §. 3. (čita);

„Pravo izbora ima svaki, koji je polag ustanova zakona od 30. travnja 1880 ob uredjenju zavičajnih odnošaja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji stekao zavičajno pravo u kojoj obćini ovih kraljevina, ako je 24. godinu navršio, ter imade koje od svojstva naznačenih u §§. 5 i 6 ovoga zakona".

Čim je g. Kumičić uvršten po pravu kao namjestni učitelj u izborne listine, stoji, da mora imati zavičajno pravo. S ovih razloga, ja sam za to, da se g. Kumičić ovjerovi i glasovati ću proti predlogu g. izvjestitelja kao i g. Crnkovića.

Predsjednik: Rieč ima g. Bakarčić.

Dr. **Andre Bakarčić**: Visoki sabore! Ja sam tako duboko uvjeren, da g. barun Živković zna, da Kumičić ima aktivno i pasivno izborno pravo, da bi bilo suvišno poslje gevora gg. dra. Hinkovića i dr. Franka o tom rieč gubiti. Nu da bolje osviedočim gospodu sa protivne strane, da g. Kumičić ima aktivno i pasivno pravo izborno, navesti ću jedan primjer.

G. Bartolović je u prošlom zasjedanju bio zastupnikom na ovom saboru premda u Hrvatskoj ne posjeduje nepokretnoga imetka, a stanuje u Beču. Ako ste gospodo dopustili njemu da bude zastupnikom, zašto jednakom mjerom ne mjerite.

Ja držim, da je naša patriotička dužnost i da moramo biti veseli, što imamo u našem saboru hrvatskog iredentistu.

U Rimu sjedili su u parlamentu Talijani iz južnoga Tirola, pa se nije nitko našao, koji bi bio proti tomu posredovao.

Meni je žao, da nema ovdje slavnoga slikara Kršnjavoga, ja bih mu rekao, da našoj stranci služi na ponos što imamo u našoj sredini jednoga od najboljih književnika hrvatskih; a ne znam da li većina ima najvećeg slikara u Hrvatskoj u svojoj sredini. Ja ću glasovati za to, da se g. Kumičić ovjerovi.

Predsjednik: Visoki sabore! Ja današnju sjednicu zaključujem, a drugu uričem za sutra u 10 sati prije podne sa nastavljanjem današnjega dnevnoga reda.

(Konac sjednice u 1 sat i 30 časaka po podne.)

Osma saborska sjednica,

držana dne 9. listopada 1884. u 10 sati prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika 7. saborske sjednice. — Podnesci. — Nastavak razprave o prepornih izborih.

Predsjednik: Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da izvoli pročitati zapisnik posliednje sjednice.

Bilj. **Stjepan Barlović**: (čita)

Zapisnik

7. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, dne 8. listopada 1884. pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 95 gg. saborskih članova.

Od strane vlade prisutni: odjelni predstojnik za unut. poslove g. Dane Stanković, odjelni predstojnik za bogoštovje i nastavu g. Ivan Vončina i upravitelj odjela za pravosudje g. Vjekoslav Klein.

Zapisnik posliednje sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Br. 39. sab. 1. Veliki župan Ljudevit Reizner podnosi svoju bansku pozivnicu.

Ide odboru verifikacionalnomu.

Br. 42. sab. 2. Presv. g. Stjepan grof Oršić podnosi svoju bansku pozivnicu.

Ide odboru verifikacionalnomu.

Br. 38. sab. 3. Uznički stražari u Osieku mole, da im se povisi plaća, da se namještaju uz dekret, te da im se podieli mirovina.

Ide odboru peticionalnomu.

Br. 44. sab. 4. G. narodni zastupnik Niko Crnković sa propisanim brojem gg. sab. članova poduprt podnosi sliedeći

Protupredlog

proti predlogu I. verifikacionalnoga odsjeka, kojim se predlaže, da se izbor narodnoga zastupnika 7. kotara odnosno II. kotara grada Varaždina ništetnim proglasi. te glasi:

Visoki sabor neka izvoli zaključiti, da se izbor narodnoga zastupnika g. Kumičića prepornim izjavi i da se prema tomu na osnovi §. 7. saborskoga poslovnika iztraga odredi, ter u tu svrhu tri člana ove visoke kuće time izašalje, da nakon preduzetih izvida ovomu vis. saboru izvješće podnesu.

Predsjednik izjavlja, da će se ovaj protupredlog prigodom razprave u prepornih izborih imati uvažiti.

Predsjednik poziva, pošto su u V. sab. sjednici stalni saborski odbori izabrani, nu nekoja gg. narodni zastupnici izabrani u više saborskih odbora, da se danas t. j. 8. listopada u 4 sata po podne sliedeći saborski odbori konštituiraju i to:

1. Odbor za sastavak adrese.
2. Odbor za pravosudje.
3. Odbor za poslove unutarnje zemaljske uprave.
4. Odbor za verifikaciju.

Uzima se na znanje.

Prelazi se na dnevni red.

Predsjednik poziva izvjestitelja I. saborskoga verifikacionalnoga odsjeka, da u pogledu tamo se nalazećega prosvjeda proti izboru g. Eugena Kumičića izabranoga u 7. izbornom kotaru sa biralištem u Varaždinu predlog toga odsjeka glede uništenja izbora obrazloži, a pošto je zatim g. Nikola Crnković svoj protupredlog obrazložio, započe razprava.

U 12 satih pita predsjednik, da li je s voljom vis. sabora, da pošto je danas dan za interpelacije, da se iste stave ili razprava nastavi.

Sabor prima, da se nastavi razprava o predlogu I. saborskoga verifikacionalnoga odsjeka, odnosno protupredloga Nikole Crnkovića.

U pol 1 sat poslie podne podieli rieč predsjednik g.

zastup. dru. Izidoru Kršnjaviu, da stavi sliedeću interpelaciju.

Br. 36. sab. „Je li vis. zem. vladi poznato, da stanovnici sela Vrbe i Ruščice, koja spadaju k župi brodskoj plaćaju svomu brodskomu župniku veliko i malo lukno u vriednosti od 7 fr. 50 nč., dočim ostali njegovi župljani brodski gradjani istomu župniku plaćaju 1 fr. 20 nč., prem spomenuti župljani seljaci plaćajući 7 put toliko, koliko brodski gradjani, ne imaju tako sgodno pri ruci župni ured.

Ako su kr. zem. vladi ti odnošaji poznati, je li je ona voljna urediti te odnošaje tako, da bude zadovoljeno župljanom seljakom rečenih sela Vrbe i Ruščice, koja ide za tim, da im se plaćanje župniku dovede u sklad s plaćom, što ga ovaj od ostalih svojih župljana brodskih gradjana dobiva.

Ako kr. zem. vladi ti odnošaji poznati nisu, hoće li nastojati, da se ovo pitanje prouči i čim prije povoljno uredi".

Interpelacija ova uvršćuje se u zapisnik, te će se dostaviti vis. kr. zem. vladi.

Predsjednik podieli rieč zast. g. Andriji Valušniku, da stavi sliedeću interpelaciju.

Br. 37. sab. „Čast mi je staviti na vis. vladu sliedeća pitanja:

1. Je li visoka vlada shodne korake poprimila, da se na Rieci obavi izbor zastupnikâ na visoki ovaj sabor u smislu zakona izbornoga reda od 7. srpnja 1881. g. §. 2.?

2. U slučaju, da ne bijaše u tom predmetu ništa učinjeno, je li voljna visoka vlada sve potrebite mjere preduzeti, da se gore rečenomu zakonu izbornoga reda čim prije zadovolji.

3. Ako pako nije nikakav korak preduzela, kako to opravdava i kani li vis. vlada nam priobćiti razloge?"

Interpelacija uvršćuje se u zapisnik, te će se vis. kr. zem. vladi dostaviti.

Predsjednik podieli rieč nar. zast. dru. Antunu Starčeviću, da stavi sliedeću interpelaciju.

Br. 40. sab. „Može li i ako može, hoće li nam vriedna vlada Njegovoga otčinskoga i apoštolskoga Veličanstva kazati:

Zašto ona već koje pol godine neda gradu Bakru, da si upodpuni broj gradskih zastupnika, pa da si načelnika izabere, nego drži ovaj grad u stanju, koje premnogo škodi njegovim probitkom".

Interpelacija uvršćuje se u zapisnik, te će se vis. kr. zem. vladi dostaviti.

Predsjednik podieli rieč nar. zast. dr. Hinku Hinkoviću, da stavi sliedeću interpelaciju.

Br. 41. sab. „Je li je poznato vriednoj vladi Njeg. apostolskoga Veličanstva, da je bivši odgovorni urednik „Slobode" g. Ivan Krajač, pošto je proti njemu odlukom kr. sudbenoga stola u Zagrebu od 20. rujna 1884. br. 10.915. k. z. odredjena kaznena iztraga radi zločinstva smetanja javnoga mira pod §. 65. a) i prestupka proti javnomu miru i redu po §. 302. kz. radi uvodnoga članka u br. 213. „Slobode" od 18. rujna 1884. stavljen u iztražni zatvor iz razloga, jer da je temeljita bojazan, da će prijavljenik dovršeni čin opetovati?

Ako vredna vlada Njegova apostolskoga Veličanstva odobrava ovaj postupak, po kojem sudovi stavljaju u iztražni zatvor ljude radi pogibelji, da bi mogli opetovati tiskovni delikt, kako se sklada ovaj postupak sa postojećimi zakoni, po kojih o krivnji kod tiskovnih zločinstvah i prestupaka sudi porota, te se prije porotne osude ni ne zna, da li predleži kakav tiskovni delikt, dosliedno nemože razložno biti ni govora o pogibelji, da bi se mogao opetovati?

Ako li pako vriedna vlada Njegova apostolskoga Veličanstva ovaj postupak sudova ne odobrava, je li je voljna vršeći zakoniti nadzor nad ukupnim pravosudjem, shodna odrediti, da se učini kraj protuzakonitosti ovakova sudbenoga postupka, ter ovakovim protuzakonitostim predusresti za buduće?"

Interpelacija uvršćuje se u zapisnik, te će se vis. kr. zem. vladi dostaviti.

Predsjednik podieli rieč nar. zast. Stjepanu Popoviću, da stavi sliedeću interpelaciju.

Br. 43. sab. „Narodni zastupnik Stjepan Popović upravlja na vladu Njegove preuzvišenosti bana kraljevina Hrvatske i Slavonije grofa Dragutina Khuen-Hedervary-a u stvari opasnosti, u kojoj se nalazi selo Bosut obćine političke Grk, okruga mitrovačkoga, zbog toga, što se rieka Sava primakla istome selu tako blizu, da će mu u skoro odnieti prve kuće i samu crkvu.

S obzirom na to, što je rieka Sava uticajem rieke Drine upravila svoj tok u pravcu na selo Bosut, ležeće na utoku Bosuta u Savu, te se bojati, da će u kratkom vremenu odnieti ne samo prve kuće, nego i samu crkvu;

s obzirom na to, da moć stanovnika samoga sela Bosuta ne dosiže dotle, da se samo obrani od ove očite pogibelji, nego da je dužna i zemlja, pa i sama država čuvati narod od ovakovih opasnosti, slobodan sam upitati: Je li vis. vladi poznato, da je Sava podronila selo Bosut u toliko, da se bojati, da će već u najkraćem vremenu voda odnieti i neke kuće, a i samu crkvu, a u dužem teku vremena i cielo selo.

Ako je poznato, da li misli čim prije učiniti shodne mjere, da se ta opasnost od toga sela odkloni, odnosno da se selo spasi.

Ako pak misli, bi li voljna bila, da kaže vrieme kada i način, kako misli u ovoj stvari postupati?"

Interpelacija uvršćuje se u zapisnik, te će se vis. kr. zem. vladi dostaviti.

U 1 sat nastavljena je razprava glede prepornih izbora.

Predsjednik zaključi današnju sjednicu u 1/42 sata poslie podne i ureče buduću za četvrtak dne 9. listopada 1884. u 10 sati prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

Nastavak razprave glede prepornih izbora.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Stjepan Barlović v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakvu primjetbu staviti na ovaj zapisnik.

(Nitko se ne javlja.)

Pošto primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

G. grof Josip Drašković podnosi svoju bansku pozivnicu.

Ide verifikacionalnomu odboru.

Visoki sabore! Ja pozivam odbor za bogoštovje i nastavu, odbor za trgovinu, obrt, komunikacije i javne radnje, odbor za poslove agrarne i odbor za obćinarstvo, da se danas u 4 sata poslie podne konstituiraju.

Prelazi se na dnevni red.

Rieč ima g. zast. Grlić.

Gjuro Grlić: Visoki sabore! U jučerašnjoj sjednici predložio je g. Gjurković, da bi se imao izbor g. Kumičića uništiti; a obrazlagao je svoj predlog tim, što je došao protest, gdje se veli, da g. Kumičić ne uživa zavičajnoga prava. G. Gjurković brani svoj predlog na temelju zavičajnoga zakona i zakona o izbornom redu.

G. Kumičić i ostala gospoda govornici sa protivne strane dokazivala su, da g. Kumičić uživa zavičajno pravo sa zakonom o izbornom redu i zakonom o zavičajnosti. Gospoda branitelji veoma su vješto branili, kao što nije bilo inače niti izčekivati od gospode doktora prava i gg. odvjetnika.

Nu meni ta stvar nije čisto jasna i razgovjetna: niti g. izvjestitelj Gjurković, niti protivna stranka nije dokazala, da se taj izbor bud zabaci, bud ovjerovi.

Pošto narodna stranka treba, da stoji uviek na temelju zakona i da svaki pojedini član narodne stranke može reći: ili ću ga verificirati ili neću, podnio je g. Crnković predlog, u komu je prilika pružena g. Kumičiću, da dokaže, da zaista zavičajno pravo uživa; i kad on to dokaže, svaki od naše stranke mirne duše će reći, da se verificira. (Dr. Tuškan: To možete i sada.)

Medju ostalim rekao je g. Kumičić, da više od 25 godina boravi u Hrvatskoj. Ako je tako, došlo bi se na to pitanje, da li je g. Kumičić udovoljio vojnomu zakonu ili ne; je li je ovdje pozvan ili pak u kraljevini Istri. Prigodom tom moglo bi se razjasniti točno i jasno to, kad bi se predlog g. Crnkovića primio. Pošto nikako nemogu glasovati, da se verificira g Kumičić, glasovati ću za predlog g. Crnkovića, da se tri člana sabora izaberu, da stvar na čisto izvedu.

Predsjednik: Rieč imade g. zastupnik Franjo Marković.

Dr. **Franjo Marković**: Visoki sabore! Predlog verifikacionalnoga odsjeka po mom mnienju protivi se poslovniku, jer §§. 5., 7. i 8. glasi tako, da odsjek verifikacionalni može saboru predložiti samo prepornost ili neprepornost, dotično valjanost izbora, a ne može predložiti, da se izbor uništi.

Tako glase §§. doslovce, naročito §. 5.; tako je §. 5. glede zadaće verifikacionalnoga odsjeka bio tumačen od same gospode većine; tako je u savezu §. 5., 7. i 8. duh i smisao tih §§. glasi; tako se je g. 1878. postupalo ovdje u saboru, te je s toga izvjestitelj odsjeka verifikacionalnoga predložio prepornost ili neprepornost, a ne uništenje, tek poslie, pošto je ovo pitanje riešeno, glasovalo se o tom, hoće li se iztraga povesti ili će se odmah uništiti prije iztrage i bez iztrage izbora.

S ovih razloga ja smatram, da predlog odsjeka verifikacionalnoga nije po poslovniku, te da se radi toga nikako nemože primiti.

Verifikacionalni odsjek prisvojio si je ono pravo, koje tek ima stalan verifikacionalni odbor saborski, koji nastaje iz članova verificiranih u saboru već konstituiranom. I bilo bi čudno, kad bi verifikacionalni odsjek, koji se sastavlja od članova još neverificiranih mogao imati tu vlast, da on uništenje kojega izbora predloži.

U tom pogledu držim, da je prama poslovniku protupredlog štov. zastupnika gjurgjevačkoga umjestan, t. j. on je po poslovniku: ujedno je takodjer obzirniji, te mu na svaki način pripada prama predlogu verifikacionalnoga odsjeka prednost. Pa ipak ja sam poslie razprave do sada protekavše, a predlogu štov. zastup. gjurgjevačkoga toga mnienja, da se ni on nebi mogao primiti.

Razpravljalo se od gospode strukovnjaka, pravnika o zavičajnosti, da li zavičajnost pripada gospodinu Kumičiću ili ne.

Ja, ne budući pravnik nemogu i neću se upuštati u ovo težko i zakučasto pitanje juridičko, nego ću reći, da su se razlozi, koji su s jedne i s druge strane navadjani mene tako dojimali, da bi pretežili u mene oni razlozi, koji su za zavičajnost g. Kumičića vojevali. Naročito smatram onaj razlog valjanim, da premda aktivno izborno pravo predpostavlja zavičajnost, ja mislim, da je ona oblast gradska, koja je unesla u listinu g. Kumičića, da je izpitala i mogla izpitati i mogla se osvjedočiti, da li gosp. Kumičić ima zavičajnost ili nema u našoj domovini.

Ja dakle u tom pogledu umiren sam, ja sam uvjeren, da je dotična oblast po zakonu postupala, kad ga je u listinu uvrstila. A uvrštenje u listini predpostavlja zavičajno pravo, kako izrikom kaže §. izbornoga reda o aktivnom pravu.

Nebih se mogao složiti s onim razlogom neke vele-

štovane gospode govornika, koji su navodili, da se ne može o ničem drugom kod verifikacije izvid činiti nego o samom činu izbornom. To bih ja odlučno odklonio kao neteme ljito mnienje. Jer izbor ne samo sam kao konačni svršetak, nego sve što po zakonu pripravlja taj čin, ima se kod verifikacije uvažiti i izpitati, je li je zakon obdržavan ili ne. Isto tako bio bih toga mnienja, da se nemože saboru kao zakonodavnomu tielu poreći pravo, da izpituje izbor u svih točka i dapače sada, pošto su stalne listine, da sabor, koji ima obdržavati sve zakone, da on glede tih listina, ako je zakon prekršen izpravi tu pogriešku i zadovoljštinu dade komu je pravo povriedjeno.

Premda ja ovih razloga ne mogu dalje izpitivati: to s onoga razloga umiren sam o zavičajnosti g. Kumičića. Tim više usudjujem se navesti neke druge razloge, s kojih, ja mislim, da se gospodin Kumičić imade ovjeroviti.

Naime ja pitam, koja je svrha onoga zakona, koji zahtieva zavičajnost za narodnoga zastupnika t. j. onoga, koji bi mogao i imao pravo postati narodnim zastupnikom Sigurno nuždno se je obazrieti na svrhu, na duh zakona, ako se hoće u konkretnom slučaju zakon pravedno upotriebiti i pravedan sud izreći o dotičnom pitanju.

Zavičajnost uvjet je za narodnoga zastupnika sigurno zato, jer se neće i ne smije dopustiti, da bi narodni zastupnik bio čovjek, koji nema sveze sa narodom, sa zemljom, koji se ne ćuti njegovim živim članom, ne poznaje potrebe njegove, ne može imati mara za razvitak duševni i materijalni, za politički život, za politički napredak i razvitak naroda. Radi toga se zahtieva zavičajnost Pak pošto je to smjer i duh zakona: to ja mislim, da je g. Kumičić taj duh zakona podpuno izpunio. Jer on je imao prilike pokazati svojimi duševnimi radnjami na književnom polju, da je živo udo hrvatske domovine; on je imao prilike pokazati, da je u njega budan i sviestan i topao osjećaj za ovu domovinu; da potrebe njezine poznaje, da je sposoban sućustvovati sa sudbinom toga naroda i za njegovu budućnost raditi. Ja mislim, da je intencija zakona, svrha zakona, koja zahtieva zavičajnost kod g. Kumičića izpunjena. (Prigovori na desnici.)

Ja nipošto nisam mislio ni rieči kazati, što nebi mislio, da je istina. Ja sam uvjeren o tom, jer je g. Kumičić kao književnik pokazao, da je istina, što je rekao.

Stoga sam uvjeren, da bi se on kao narodni zastupnik pokazao kao dostojnim i onim, koji su ga poslali, da bi učio čast.

Stoga što ja mislim, da se imade svrha, intencija zakona uvažiti; stoga ja mislim, da g. Kumičić s onih svih prije kazanih razloga, sa strogo jurističkih razloga ima zavičajnost.

Njemu bih ja puno prije, puno pripravnije zavičajnost priznao nego nekim činovnikom magjarskim, kod zajedničkih oblasti kod nas namještenim, koji bi recimo sve formalne zahtjeve zakona o zavičajnosti podpuno izpunili.

Ja nebih mu ipak mogao zavičajnosti priznati, kada bi se radilo o zastupstvu, jer kod njega intencije zakona koje postavljaju zavičajnost kao uvjet, nisu nipošto izpunjene. A ne samo, da nisu izpunjene, nego takav činovnik, kako je dobro poznato, je ovdje proti naročitomu i jasnomu zakonu t. j. ugovoru dvostranom izmedju Ugarske i Hrvatske u našu zemlju postavljen, te je iztisnuo naše domaće ljude iz mjesta, koje mu po zakonu ne pripada i nema pripadati. Gledajuć na duh i intenciju zakona, ja u ovom slučaju, kod takve prigode, već zato, što je postavljen takav čovjek protuzakonito, ja bih odlučno bio proti zavičajnosti takva čovjeka i mislim sasvim pravo.

Nu ja sam i stoga za verifikaciju g. Kumičića, što pravednost po mom shvaćanju zahtieva, neka se jednakom mjerom mjeri svakomu. Po mom osvjedočenju dogodilo se tečajem ovih dana, što se verifikacija obavlja to, da se je u nekih slučajevih vrlo blagom mjerom mjerilo, da se ne uvaže pritužbe, koje navadjaju činjenice, veoma težke povriede zakona, koje činjenice, kad bi se iztraga povela, sigurno morale bi privesti do uništenja dotičnoga izbora; pa ipak nije u odsjecih obzir na te pritužbe uzet. Zato čini mi se, da se nejednakom mjerom mjeri, ako se toliko drugih povrieda zakona ne uvaži i to takovih, gdje je mnogim izborno pravo njihovo povriedjeno po njihovih pritužbah, povriedjeno, a da se uvažuju pritužbe ovakve, gdje se radi o tom, da li dotičnik ima zavičajnost ili ne, te ako se iztraga ovdje povede, morala bi se pravedno povesti i glede drugih izbora. Dakako priznajem, da to nije moguće, jer su već dotični verificirani; ali pravednost ostaje pravednost, a ne jednaka mjera ostaje tim što jest.

Nadalje ja vjerujem, da su svi suplenti u našoj domovini u listine unešeni, a kako sam prije rekao, onda je tim zavičajno pravo priznato. Sada oni su izvršili izborno aktivno pravo usljed toga: a sada se poriče ona listina u kojoj je g. Kumičić. I tu se je išlo nejednakom mjerom. Napokon, gospodo, ja sam toga uvjerenja, da će uništenje izbora gosp. Kumičića biti na neki način povrieda neću reći u formalnom smislu, ali u moralnom.

S ovih razloga jer nisam niti za predlog verifikacionalnoga odsjeka, kojega u svakom pogledu i po poslovniku moram odkloniti, niti za predlog gosp. zast. gjurgjevačkoga.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Obad.

Ivan Obad: Visoki sabore! Ja sam pomno pratio jučerašnju razpravu, a i poštovanoga g. predgovornika dr. Markovića, pa sam iz svega koješta naučio, što će mi za budući saborski rad dobro doći. U ovoj razpravi naučio sam, da u nas vlada stranačka strast. Gospodo! Kada bih slušao razpravu, da medju vama sjedi zastupnik, koji imade sva svojstva, kao naš poštovani drug Kumičić.

Kakovih bi se vi sredstva latili, kako bi zakon tumačili i natezali desno i lievo. Izborni zakon i poslovnik nateže se ovdje već dva dana, pa se divim, da ga preostaje još po koj komadić. Nu vama je badava dokazivati, što je u nas i u naroda bjelo, to je u vas crno. Jasnije dokazivati aktivno i pasivno pravo izbora g. Kumičića, nego je sa naše strane dokazano. već nije moći, jer smo sva moguća jur izcrpili. Moralna pobjeda tumačenja zakona, priznat ćete, je na našoj strani.

Gospodo! Budite pravedni i kažite, da su u ovom konkretnom slučaju pravo, zakon i istina na našoj strani. Dajete nam lekcije o mirnom i treznom radu, govorite o pomirljivosti, pa zar su to znakovi pomirljivosti. Vi gazite zakon, stalne listine držite za svetinju — tako je barem vas odlični drug g. Spevec uztvrdio — pa priznajete zastupniku Dedoviću izbor valjanim, premda ga u listini nebijaše, našega druga g. Kumičića. koji je pravo zakonito u listine unešen bio, ne ćete, da ovjerovite i ne imajuć drugoga temelja, uzeli ste si za motiv zavičajnost.

Gospodo, gradjanstvo, i tako rekuć sav narod željno očekuje odluku u ovom predmetu, pa ako ćete onako uraditi, kako ste nakanili, ogorčiti će te ga; a mi ćemo znati. kako nam bude s vami postupati.

(Nemir na desnici. Glasovi: Oho! Vi se grozite.)

Hrvatski narod je i onako proti vam ogorčen. jer ste amo došli proti volji naroda. (Buka i prigovaranje na desnici.) Vi ste amo došli pritiskom činovnika, zastrašivanjem, novcem, te konačno dojašili ovamo na bajunetih i sabljah magjarskih husara. (Prigovaranje na desnici.)

Ja vam toplo preporučam ovjerovljenje našega druga g. Kumičića, odklanjem oba predloga i glasovati ću proti njim, a za ovjerovljenje g. Kumičića.

Predsjednik: G. zastupnik ne ima prava poricati nijednomu zastupniku, da nije došao ovamo voljom naroda.

Želi li još tko govoriti, jer prijavio se nije nitko.

Rieč ima g. zastupnik dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Oni isti razlozi, koji su jučer vodili g. dr. Šrama, ti vode danas i mene; samo mi je žao, što je veleštovani zastupnik drugoga izbornoga kotara u Zagrebu jedan dio govora gosp. dr. Franka pobio, a drugi dio ostavio nepobijen. Ja ću pokušati, da to učinim.

Prije svega, visoki sabore, obazreti ću se na predloge, koji su donešeni pred ovu ovu visoku kuću. Glede predloga odsjeka slažem se sa veleštovanim mojim drugom dr. Markovićem, i to osobito radi toga. što je saborska praksa prije različita bila.

Najprije se radilo o prepornosti, te odlučilo u saboru o prepornost prema predlogu dotičnoga odsjeka. Ovaj put nije to učinjeno; nego pošto je predlog odsjeka tuj, osvrnut ću se na taj predlog; nu najprije osvrnut ću se na predlog g. zastupnika Crnkovića.

Meni se čini, da je ovaj, t. j. predlog g. Crnkovića bez predmetan. Ja se pitam, što bi taj predlog imao postiči. Moguće to, da se iztraže stanovita facta, na temelju kojih bi ovaj visoki sabor imao izreći to, da li se imade g. Kumičić verificirati ili ne. Ja vas pitam, gospodo, koja su to facta, koja valja da nadjemo? Ja ne mogu niti jednoga facta naći; jer činjenica, na koju su prava g. Kumičića priznata je, glede nje nije se nikakova dvojba porodila, a ta činjenica je suplentura. Ta činjenica nije oprovrgnuta sa nijedne strane. Na temelju ovoga facta imade se iz zakona izvoditi, da li je zavičajnik i kao takovom pripada mu izborno pravo. — Odbor, koji bi se imao izaslati. nebi drugoga rezultata mogao postići, nego nam donjeti na ove premise konsekvenciju svoju.

Ja mislim, visoki sabore, da smo mi ovdje upravo onako vrstni, kao što je odbor vrstan iz javne premise napraviti konsekvencije; pa zato mislim, da su veleštovani g. zast. drugoga izbornoga kotara zagrebačkoga kao i g. zemunski zastupnik saboru postavili na nepotrebni način instruktora, kad su izjavili. da će glasovati za predlog g. Crnkovića, kao da sabor iz javnih premisa nebi mogao izvoditi konsekvencije. Ja ću pokušati, da ih izvedem.

Zakon o zavičajnosti u §. 11. veli ovo: (Čita.)

Sada je ovo pitanje, jeli suplent javni učitelj? Veleštovani zastupnik samoborski je jučer jasno dokazao, kad je alternativu postavio, izmedju javnoga i privatnoga učitelja, da se suplent ne može kvalificirati nego učiteljem javnim, tercium non datur. Ako to stoji, da je suplent javni učitelj, onda je uporaba §. 11. neumjestna. Zato se ne mogu dosta načuditi onim, koji su o svakom drugom pitanju govorili, a ovom su se ugibali. koje je tako jasno, da jasnije ne može biti. Reći će se: vi tumačite §. 11. iztrgnuto od ostaloga zakona zavičajnoga, jer §. 2. kaže. da samo ugarsko-hrvatski državljanin može postići u kojoj obćini zavičajnost; dokažite, da je Kumičić ugarsko-hrvatski državljanin; kad to dokažete, moći ćete zaključiti. da spada pod kvalifikaciju §. 11.

To je bila argumentacija veleštovanoga g. izvjestitelja. Nu gospodo, §. 11. kvalificira zavičajnost zvanjem javnoga učitelja. O tom ne ima dvojbe. Sada je pitanje, da li može javni učitelj u ovoj zemlji biti onaj. koji nije državljanin. Vi ćete reći: ovo je pitanje nuzgredno: jer kad se govori o državljanstvu, moraju se izpuniti propisi zakona. a kad se govori o učiteljstvu, onda se moraju izpuniti propisi učiteljstva. Nu javni učitelj, za koga se zahtjeva prisega, da mu se može podjeliti stolica profesora i povjeriti mu odgoj ostalih državljana, kad sam nebi bio državljanin, toga ja ne mogu pojmiti. Ja kažem, da se po §. 11. ima uzeti ono svojstvo izraženo prama ovoj državi.

S ovih razloga ja smatram, da g. Kumičić, kad je primljen u učiteljstvo i pod prisegu, da je izpunio jedan i drugi uvjet, te je postao zavičajnik i državljan hrvatski i ugarski.

Ja s ovih razloga smatram, da je predlog g. Crnko-

vića suvišan, a drugi nepravedan, te ću glasovati za verifikaciju g. Kumičića.

Glede državljanstva naročito istinita je bila ona oštra doskočica, koju je upotrebio g. zastupnik samoborskoga kotara, ali nije sretna bila obrana državljanstva, koju je upotrebio g. Živković, navadjajuć §. 1. zakona o državljanstvu, rekao je: ono što je ugarsko, to je i naše, to je zajednice, a ono što je naše, nije ugarsko; jer ono, što je jednoga ortaka nije i drugoga. Nu u praksi biva to nješto drugačije: ono što je ugarsko nije naše, a ono što je naše, više je ugarsko nego naše.

(Smjeh na ljevici.)

Dozvolite mi, da još u kratko glede kompetencije sabora progovorim.

Veleštovani g. zastupnik dr. Frank porekao je saboru kompetenciju upuštati se u razpravljanje ovoga prepora. Jedan dio njegova govora pobio je g. dr. Šram, ja ću nastojati, da pobijem drugi dio. Dr. Frank je rekao, da kod stalnih listina nema parlamenat pravo zaključak komisije prosudjivati i iztraživati valjanost listine. Nu visoki sabore, nije to samo onako, da su se uveli izrazi aktivno i pasivno izborno pravo.

Kad se radi o aktivnom izbornom pravu, onda priznajem, da argumentacija g. dr. Franka stoji. Aktivno izborno pravo vrši onaj, koga oblast za to odredjena na temelju svojstva, koje on dokaže u izborne listine uvrsti. Glede aktivnoga izbornoga prava vriedi, da su izborne listine rexjudicata, vriedi da je za svakoga ono, što je u listinah praesumtio juris ut de jure. To priznajem, da ima eksekutiva kod nas u prvoj instanciji prosudjivati sve kvalifikacije za aktivno izborno pravo; a u drugoj instanciji stol sedmorice. To ali nije glede pasivnoga izbornoga prava. Kod pasivnoga izbornoga prava jedini, kompetentni sudac je ovaj sabor na temelju §. 10. zakona o uredjenju sabora, te je ovaj sabor kompetentan iztražiti, ne samo, kako je rekao veleštovani g. zastupnik dr. Frank: da li je dotični valjano izabran i dali je zapisnik o izbornom činu valjano sastavljen i da li se je korektno postupalo kod izbora; nego je takodjer kompetentan iztraživati, da li je dotični izabrani u kraljevini Hrvatskoj rodjen ili stekao u njoj državljanstvo i zavičajnost, da li ima 24 godine i sve što spada na §. 10. To je sve vindicirano ovomu saboru; jer ako to nije, onda ostaju sva pitanja bez kompetencije. Komu pripada aktivno izborno pravo, to odredjuje eksekutiva, a komu pripada pasivno izborno pravo, to odredjujemo mi.

Zakon razlikuje to posve jasno i točno. Djelenje vlastih je provedeno u učevnih knjigah, nu ono se osjeća i u životu, gdje je djelokrug jedne vlasti od druge posve odjeljen. Kod nas na primjer sudbene oblasti ne moraju se obazirati na odredbe oblasti političke; one prosudjuju u svom vlastitom djelokrugu, da li su odredbe političkih oblastih valjane. Ako je to dozvoljeno sudbenim oblastim, tim je to više dozvoljeno saboru. To je stvar jasna, te je posve suvišno to dokazivati.

Ja ću još dodati ovo, zašto govorim za izbor gosp. Kumičića.

Vjerujte mi, kakvo je stanje u našoj domovini, ja bi volio govoriti proti izboru g. Kumičića, jer kad bi mi ovdje jednom kompetentno odlučili, da namjestni učitelji ne maju aktivnoga izbornoga prava, to bi oni bili u buduće od njeg. Što su suplenti znamo. Tu je otvoreno i ostaje otvoreno polje, da se oni meću na torturu, da moraju glasovati za vladinoga kandidata.

Ja više govorim u prilog većini, nego g. Kumičiću, kad molim, da bude verificiran.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Sladović.

Ferdo Sladović: Visoki sabore! Dva predloga su podnešena na stol ove visoke kuće i to: predlog izvjestitelja prvoga odsjeka i predlog g. Crnkovića. Predlog g. izvjestitelja ja dobro razumijem; ali predloga g. Crnkovića, poslje razlaganja, koje smo čuli s jedne i druge strane, istinu kažem, da ne razumijem, jer odbor, koji se ima izaslati na iztragu, ne može novih činjenica iznjeti, nego samo one, što je već ovdje iznešeno.

Što je g. izvjestitelj i ona gospoda, koja su uložila prosved faktičnoga navela, nije se od ove strane pobilo: a što se je faktičnoga s ove strane navadjalo, takodjer nije s one strane pobito. Dakle glede faktičnih činjenica neće taj odbor pronači ništa nova. Glede pravnih posljedica ovih utvrdjenih faktičnih činjenica može se prepirati. Ali ja mislim, da je ova visoka kuća glede pravnih posljedica sasvim na čistu, da se niti tu po odboru neće ništa novoga iznjeti. Ovdje ima jurista i te kakovih jurista, od kojih su neki svoje mnenje izrazili a drugi će ga izraziti glasovanjem.

Ja mislim, da nije nuždno, da se izašalje odbor, da stvori nekim načinom pravnu ocjenu i da na temelju te pravne ocjene sabor konačno odluči. Tu pravnu ocjenu može si svaki sam stvoriti; a ako je potrebno mogu izabrati tri ili četiri zastupnika, te im se naloži, da sutra ili prekosutra iztraže stvar, a na lice mjesta nije potrebno ići.

G. zastupnik dr. Šram je ovdje na temelju §. 5. raz likovao materijalnu i formalnu kvalifikaciju i tu razumij on, da u §. 5. stoji, da ako koji izbor nije obavljen p zakonu, da se tu ima pretražiti ne samo izborni čin: t da spada na formalnu kvalifikaciju, a ova izreka, da im važnih razloga sumnje o zakonitosti izbora, da se im smatrati, da spada u materijalno pravo. Ja mislim, da se ov obe dvie izreke imadu uvrstiti u formalno i materijaln pravo, te da se ne mogu djeliti, jer jedno valja ako i bor nije obavljen po zakonu, ako se to jasno vidi, drugo valja ako ima sumnje o nezakonitosti. Ovo ni anteteza, već jedno popunjuje drugo. Jedno je ako n obavljen izborni čin po zakonu, a drugo ako se sumnj a ne može se za stalno kazati; ovo da se proteže na m-

terijalnu kvalifikaciju kandidata; a ako se dogodi ono prvo, to da se proteže na formalnu kvalifikaciju, te da se to ne proteže samo na izborni čin, već se i drugo iztražiti ima.

Ono što je g. Mazzura iztaknuo, ja prihvaćam, da se ima lučiti kompetencija glede aktivnoga izbornoga prava od kompetencije glede pasivnoga izbornoga prava. Kompetenciju glede aktivnoga izbornoga prava imadu oblasti one, koje sastavljaju listine, a kompetenciju glede pasivnoga izbornoga prava nije mogao sabor ustupiti oblastim onim, jer više puta preko polovina godine prodje i $^3/_4$ godine od onoga vremena kad se sastavljaju listine, do vremena izbora; a u to vrieme mogao je dotični kandidat izgubiti materijalnu kvalifikaciju Pravo razpravljati o tom pripada saboru. Jer uzmimo, da se kandidat ogrieši proti ustanovam zakona izbornoga, da počini kradju ili dug, koji zločin iz koristoljublja, ili da stoji pod iztragom radi zločina proti javnoj ćudorednosti; ako bi se sve to dogodilo poslje kako je u listine uvršten, onda ima sabor odlučiti, da takav čovjek ne može biti zastupnikom. To stoji, premda zakon toga javno ne veli, al to se ima predmnjevati; jer ne može predmnjevati, da je nesmisao u zakonu, gdje ne sljedi iz protuslovja jednoga §. proti drugomu.

Nadalje oni, koji traže, da se uništi ovaj izbor, oni koji su prosvjed podnjeli ne traže ono, što predlog g. Crnkovića hoće. Oni toga ne traže, da se izbor prepornim proglasi, već da se zabaci izbor, te navadjaju sami, da nema ništa za iztražiti. Zašto da sabor misli, da jesu stvari nekoje za iztražiti, kad sami oni koji su uložili prosved toga ne navadjaju.

G. zastupnik dr. Kršnjavi rekao je, da će glasovati za predlog g. zastupnika Crnkovića, jer da će se tom iztragom utvrditi, da li suplenti imadu pasivno izborno pravo ili nemaju. Činovnik dok je u službi nema pasivnoga izbornoga prava, te o tom nije vriedno razpravljati; a državljanstvo g. Kumičića ono je ovdje pretresivano medju pravnici na temelju naših zakona; te se ja tu sa pravnici, doktori prava i odvjetnici natjecati neću. Ja ću kazati kako se to meni čini i ostalim ljudem, koji su u mom položaju, koji misle kao i ja.

Ja si predstavljam, kad je g. Kumičić namješten za javnoga učitelja, postao je činovnikom. Kao činovnik javni, koji je zauzeo stolicu profesora položio je našemu kralju prisegu. Tim što je on ovdje stupio kao činovnik i položio prišegu našemu kralju, tim je on dobio državljanstvo. Čim je on ovdje dobio državljanstvo, izgubio ga je tamo u Cislajtaniji; jer mu oni mogu tamo kazati, da je on položio prisegu našemu kralju ugarsko-hrvatskomu, odrekao se tamo državljanstva. Sada se radi o tom jeli on tim, što se je odrekao suplenture izgubio pravo državljanstva, koje je nastupom suplenture stekao. Buduć on nije počinio ništa, što bi ga po zakonu, lišilo toga prava, koje je kao javni činovnik stekao; ne može se reći, da ga se je odrekao ili da ga je izgubio.

Ugarski zakon je veoma strog glede postignuća prava državljanstva, te po ovom zakonu niti ja nebi bio državljan hrvatsko-ugarski. Ja sam rodjen u Cislajtaniji, te nisam nikada tražio ondje odpust, niti sam tražio ovdje, da budem primljen. Ja sam ovdje kupio posjed g. 1865. Ja sam i prije živio u Hrvatskoj i ovdje u školi bio, ali nikada se nisam tamo formalno odrekao državljanstva, a niti ga ovdje formalno tražio, pa ipak me priznajete, da sam državljanin. Dakle mogućnost je tu, da se može državljanstvo steći, ako se i ne posluži ustanovami naznačenimi u ovom zakonu. Zašto ste glede g. Kumičića tako rigorozni, a proti meni nemate prigovora? (Glas na desnici: Toga nismo znali.) Sada znadete, pa možete prigovoriti. Zakon Bachov glede zavičajnosti je mnogo liberalniji nego li taj, koga je taj liberalni madjarski narod stvorio. Po Bachovom zakonu dosta je, ako je dotičnik 10 godina obitavao u zemlji i ako se iz njegovih čina vidi, da želi ovdje nastaniti se, te se bozprikorno ponaša, tim postaje državljan a ne treba tražiti tamo za odpust, niti ovdje da bude primljen.

Ovaj zakon u absolutno doba stvoren odgovara potrebam, i nije nametnuo pisarije ondje, gdje je nije trebalo. Ovaj zakon stvoren je od naroda, koji samo u vanjskom svjetu ponosi se liberalnošću, a zakone stvara, koji su još gori od absolutističnih. Absolutizma ne može biti većega od Bachova, a zakon njegov o državljanstvu je liberalan. Sada je nekakva policajna oštrina; jer se je onda razsudjivalo, je li je taj čovjek vriedan, jeli je takav i takav, da se može priznati državljanom. Ja smatram, i nitko mi toga ne može poreći, da je Bachov zakon mnogo liberalniji nego današnji ugarski.

Ja, moja gospodo, neću zlorabiti strpljenje ove visoke kuće, i kazati ću samo, da neću glasovati niti za jedan predlog, niti za drugi, te molim, da se rieši ovaj priepor ne stranački, kako stranačko srdce diktira, nego dajte prijateljskim susretanjem riešite ovo. Pomislite, da ima više takovih državljana, koji su de facto, ali nisu de jure državljani.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Spevec.

Dr. **Stjepan Spevec**: Visoki sabore! Ja s radošću konstatiram tu zbilja veselu činjenicu, da se ova debata škakljive naravi uzprkos iznimka veoma mirno, umjereno i stvarno vodila. To je za mene tim veselije, i podaje mi nade, da će se u ovom zasiedanju i druga pitanja mirno i stvarno razpravljati.

Po mojem mnienju je prigovor g. zastupnika bistranskoga ne opravdan, kad se predbacuje s jedne strane većini, da strastveno, pristrano radi, jer je konstatirano s druge strane, ne iz sredine većine, da je postupanje u ovoj debati susretljivo idući zatim, da se rieši stvar, kako je najpravednije. Kod stvarnih razprava je to vrlo dobro, što se mogu krivi nazori izpraviti. Takovih krivih nazora mnogo se pojavilo u ovoj debati. Ja ću neke za umirenje gospode pobiti.

Neposredni g. predgovornik izvolio je reći medju ostalim, da ako je g. Kumičića čin izborni prieporan, i ako on nije državljan, onda da po zakonu od g. 1880. nije državljan niti sam g. Sladović. Ja moram reći za umirenje toga gospodina. da je državljan, i da izbor njegov s ovoga gledišta ne može biti pobijan. Jer zakon zajednički 1880. od 24. prosinca u §. 48. naredjuje: ako je tko 5 godina dana prije krieposti ovoga zakona sproveo u zemlji krune ugarske, te kroz godinu dana unešen u porezovni zapisnik i nije reklamirao svoje staro državljanstvo po porodu, što bi ga išlo po pravu, onda postaje, čim izmine godina dana, državljan po ovom zakonu.

Što se tiče one izjave neposrednoga g. predgovornika, da bi bilo bolje, da se izaberu trojica pravnika, koja bi to proučila, jer su faktične okolnosti ustanovljene, tu nema drugo nego pravno ustanovljenih činjenica, koje su poznate, te moram priznati, da to ide za onim, što želi predlog g. Crnkovića, jer traži nekoliko lica — mislim tri — koja će to pitanje proučiti svestrano i predlog donjeti saboru. Zato ne treba ići na lice mjesta u Varaždin, jer faktične činjenice, koje se ovdje navode, nisu se dogodile u Varaždinu nego ovdje.

Reći će mi mnogi: ta činjenice su poznate, te valja zaključak jednostavno učiniti. To su mnoga gospoda kazala. Ja tomu moram prigovoriti, da zaključak nije tako jednostavan, jer se moraju iztražiti i točno ustanoviti: kakve je vrsti bio suplent gosp. Kumičić, o koga izboru se radi.

Meni je poznato, da ima suplenta, koji nisu prisegu polagali, a ima ih koji polažu prisegu.

Već radi te okolnosti dobro je ustanoviti, u kakov je odnošaj stupio gospodin Kumičić, kad je došao na realku.

To ovdje na brzu ruku nebi se moglo riešiti, i nebi se moglo izvesti, i odriešito odlučiti niti za predlog odbora, niti za protupredlog, da se verificira. Napokon da je — ima tu još jedna činjenica — g. Kumičić imenovan suplentom nakon, što je zajednički zakon od godine 1880. u kriepost stupio, onda samo imenovanje, ako nebi stekao državljanstvo, nebi mu pribavilo državljanstvo, niti zavičajnost — ali on je imenovan god. 1879.. Dakle je dobro, da se te stvari ustanove i izvan dvojbe stave.

Ja mislim, da se nije mogao iz ove razprave uvjeriti, da se ovdje ne čini nepravda g. Eugenu Kumičiću, nego da se izvan dvojbe stave vrlo važna svojstva državljanstva. Gospodo! Ova svojstva se stavljaju s drugimi svojstvi u paralelu.

Ja držim, da ova najvažnija svojstva, koja su potrebna onomu, koji hoće biti zastupnikom, da moraju biti izvan svake dvojbe stavljena. Sredstvo, kojim se do toga može doći najbolje i najshodnije jest, ako se prihvati predlog g. Crnkovića tim više, jer g. zast. II. kotara varaždinskoga sve dotle, dok nije stvar definitivno riešena, ima pravo u saboru sjedjeti, glasovati i u svih razprava učestvovati. Radi toga se ne može reći, čemu zatežemo stvar, te da je najshodnije, da se stvar rieši odmah.

Gosp. zast. križevačkomu moram odgovoriti, da je on danas u jednu krivu pao glede poslovnika.

On je izvolio prigovoriti formalnoj strani predloga odborova.

Ja se dobro sjećam i znam, da se takov predlog učinio, da se izbor proglasi prieporním, te da se uništi, ali ovdje nije takov predlog učinjen nego je prieporním proglašen izbor, te se predlaže da se uništi.

Ja kažem, da je implicite predloženo ono, što se po poslovniku dobro zagovara, da odbor proglasuje izbor prieporním, ali to neprejudicira saboru, da kaže, da nije prieporan izbor, pak da ga verificira.

Ovdje se neradi o tom, nego se radi o tom, da se uništi izbor, ili da se proglasi izbor uništenim, a to se nemože reći, da je proti poslovniku. Usuprot je ono proti poslovniku, što je veleštovani g. zast. križevački izvolio reći, da naime, ako sabor proglasi izbor prieporním, onda debata i razprava o tom spada pred odbor stari verifikacionalni.

(Marković: Ja sam ovako citirao: odsjek si prisvaja pravo, koje ima stalni verifik. odbor.)

§. 11. naredjuje: (čita) Za verifikaciju članova, koji su na sabor iza konstituiranja prispjeli, pa se u nijedan od pet odsjeka nisu mogli uvrstiti, izabrati će sabor iz svoje sredine trajni odbor od devet članova, koji izmedju sebe biraju predsjednika i izvjestitelja. Dakle samo oni, koji su došli iza konstituiranja i nisu uvršteni u nijednu sekciju spadaju pred trajni odbor verifikacionalni.

Svi pako priepori, koji iz sekcija dolaze, riešavaju se uz sudjelovanje izvjestitelja u saboru.

Dvije okolnosti osobi to su me potakle, da se javim za rieč.

Prva je okolnost, što je više govornika govorilo, makar nisam bio spomenut, ali se reflektiralo na onu moju izjavu o stalnih listina; a druga je što je g. zastupnik popovački jučer zastupao i branio teoriju, proti kojoj sam ja vojevao prije 6 godina: da sabor ne može ništa izpititivati nego formalnu zakonitost izbornoga čina. Proti toj teoriji sam i danas, a unapred ću biti.

Obratiti ću se dakle na stalne listine

Vis. sabore! Stalnim listinam daje se u mnogom obziru važnost i znamenovanje, koje one ne mogu imati — a to je izvolio neposredni govornik, g. zast. klanjački iztaknuti. Stalne listine znače, da se imaju listine stalne sastaviti bez obzira na konkretni izbor, t. j. da se imaju po mogućnosti sastaviti onda, kad ima dosta vremena, kad su ljudi mirni, kad još nisu nastale izborne agitacije, te ima vremena i prilike, da se što bolje provedu intencije zakona kod popisa onih državljana, koji po zakonu imaju izborno pravo vršiti.

Jer je izkustvo u mnogih državah pokazalo, da nije dobro, da se listine sastavljaju onda, kad je već izbor raz-

pisan i kad su se izborne agitacije razmahale, jer nema dosta vremena, da nemaju dosta vremena, da popise točno obave, a vrlo često, da se posao netočno obavi — a drugo, što su reklamacije u posliednjoj molbi povjerene vrhovnomu sudištu, a odatle se je nadati, da budu stalne listine, što je moguće bolje, prema pravnim zahtjevom i načelom sastavljene, jer je vrhovno sudište samostalno prosvjetljeno, da zakone i uredbe zakonske te dobro prouči, te je doista mirno, da bez strasti sudi, komu pravo pripada ili ne Čim su listine uz sudjelovanje vrhovnoga sudišta definitivnimi proglašene, onda držim, da te listine moraju biti svetinja glede pitanja, tko ima pravo izbora i tko nema pravo izbora. Dakle aktivno izborno pravo mogu vršiti jedino oni, koji su u listini.

Kod nas barem nema nikakvoga korektiva, po kom bi se mogli pripustiti izboru, koji nisu u listini. S druge strane, ako je tko iz listine izpušten, ne pomažu mu ništa i nemože tražiti od sabora niti od nijedne vlasti, da se pusti na izbor. Neopozivnost listine dakle odnosi se na aktivno izborno pravo.

Druga je glavna bludnja i obično se veli, da onaj, koji je u listini — dakle koji ima aktivno pravo, da ima i pasivno. Ovo je lahko dokazati, da nestoji.

Košto se s druge strane obično tvrdi i dokazuje, da tko nije u listini, ne može imati pasivno izborno pravo, to i onaj, koji je u definitivnoj listini, ima aktivno izborno pravo, a koji nije u listini, taj nema aktivno pravo bezuvjetno. Sada nastaje pitanje, da li je moguće, da državljan, koji nije u listini, da bude izabran.

Ja dopuštam, da je moguće i ja ću biti s razlaganjem sasvim kratak. Prije 6 godina bio je takov jedan slučaj i tada sam se ja vruće zauzeo za verifikaciju, jer sam držao, da nije u javnom interesu — salus publica to ne traži — da se jedan član, koji je važan za razprave, izključi od sudjelovanja u saboru, što slučajno nije bio u listine unešen. Onda su bile okolnosti druge i drugčije, jer nisu tada bile stalne listine, nego listine, koje su se pripravljale za dotične izbore.

Za pasivno pravo izborno odlučan je jedino §. 10. zakona o uredjenju sabora, kako je g. zastupnik klanjački iztaknuo.

Onaj, koji po §. 10. ima uvjeta zato, onaj se mora verificirati. Ti uvjeti jesu: da je državljan i da je pismen; da je 24 godine star; da je neporočan i onda se kaže, da ima jzborno pravo u obće. Ova je točka prieporna.

Ja shvaćam tu točku tako, da ima uvjeta, na temelju kojih se u obće izborno pravo vršiti može.

Mnoga gospoda su kazala: ne tako — nego mora biti sposoban, da se za njegov izbor glasovati može. Ja držim, da ovo tumačenje nije opravdano i opet radi toga, jer materialni uvjeti postoje i javni interesi bi zagovarali to, da premda dotičnik ne može birati, ipak može biti biran. Prigovoriti će mi se, da je pasivno izborno pravo, pak kako može imati manje više, ako ne može imati više manje.

Ako se obazremo širom Europe i pogledamo izborne redove, to ćemo vidjeti, da ima takvih ustanova, gdje se može izabrati onaj, koji nema aktivno izborno pravo. Za aktivno izborno pravo traži se stanoviti census, a koji je izabran, taj ne treba censusa, jer je legitimiran tim, što je izabran. Takovih ustanova, ima više, ali ja neću zlorabiti strpljivost ove vis. kuće, da navadjam paragrafe.

Ali negledeć na ovo vrlo mi je drago, da se mogu pozvati za podkriepu na praksu naroda, komu neće nitko u ovom saboru poreći prosvjetljenost niti ljubav odlučnu za slobodom, niti za napredkom čovječanstva — a taj je narod, narod francezki.

U Francezkoj su naročito u zakonu ustanovljeni uvjeti, pod kojimi može biti tko izabran u senat. ili za zastupnika kuće. U Francezkoj postoje stalne definitivne listine — pače može se reći, da je Francezka domovina tih listina. Kod senata i zastupnika kuće se kaže: ako državljan ima uvjeta onda za senatora i zastupnika kuće može biti izabran — te ne smeta nipošto izboru, ako nije u listine uvršten. Dakle isto se kaže i glede izbora zastupnika kuće. Ona gospoda, koja bi se rado i sama uvjeriti o tom, neka izvole čitati.

Strana 284. govori o senatu, a strana 301. govori o izboru zastupnika. Ovdje posliednje mjesto glasi ovako: (čita francezki.)

Dakle je izbor neodvisan učinjen, te nije izbor zastupnika u saboru podvrgnut upisu u koju izbornu listinu.

Ako materialni uvjeti postoje, onda nema zaprieke, da se dotični izbor za senatora i za zastupničku kuću verificira.

Ako to može biti u Francezkoj, onda gospodo ja mislim, da se možemo, bez da se izvrgnemo porugi, na onako shvaćane odnošaje osloniti. Ako u onom konkretnom slučaju, da nije jedan član u listini, postoje uvjeti §. 10., ja ću uviek zagovarati, da se takov zastupnik verificira pripadao stranci kojoj mu drago.

Što se tiče nazora g. zastupnika popovačkoga, da sabor ne može ništa izpitati nego formalno zakonitost izbornoga akta, tu mi je opaziti sledeće. Gosp. dr. Frank izvolio je citirati više paragrafa i to iz izbornoga zakona. Izborni zakon normira sastavak listina i reklamacije. Izborni zakon niti ne govori o pasivnom izbornom pravu, niti o vlasti sabora, koju on imade glede konstituiranja. Vlast sabora dakle u izbornom zakonu nije ničim ograničena. Vlast sabora sadržana je u §. 14. zakona o uredjenju sabora, a u izvedenju toga §. poslovnika saborskoga normirana je vlast sabora.

Reći će mi se: na temelju poslovnika ima g. zast. popovački pravo, jer se kaže, ako se pronadje, da nije obavljen izbor po zakonu itd. Ja sam prije 6 godina zastupao mnienje ono, da saboru izbornim zakonom nije niti

najmanje prejudicirana vlast, da izpita izbor svih članova te da odluči, da li mogu biti članovi sabora ili ne mogu. Ja sam onda tako sretan bio, te je moje mnienje odlučno većinom prihvaćeno.

Ako bi §. bio dvojben, ili bi dopuštao kakvu dvojbu, to može ta dvojba prestati tim, da sabor, koji je jedino pozvan protumači to. Ja tumačim poslovnik tako, da sabor ima pravo izpitivati izbor u raznih tazah, te da nije ograničen jedino na formalni akt. Dakako da se može to dogoditi, da ne bude verificiran onaj, koji je u stalnoj listini — a onda kažu gospoda, da je van reklamiran. Posljedica je to, ali sredstva i putevi su različiti.

Usljed činjenica navedenih u ovoj vis. kući, da je bio imenovan g. Kumičić već g. 1879. i da je prisegu položio — usljed tih činjenica ne mogu glasovati za predlog odsjeka nego ću glasovati za predlog g. Crnkovića, da se izašalje malo povjerenstvo, koje će izpitati ove odnošaje, te saboru predlog učiniti.

(Živio !)

Predsjednik: Rieč ima g. Folnegović.

Fran Folnegović: Vis. sabore ! Nisam mogao prisustvovati toku ove razprave, te se bojim, ako ću govoriti načelno i obćenito, da nebi opetovao, što su gosp. predgovornici kazali. Ja ću se stegnuti na ono, što sam čuo — naročito na izjavu g. Spevca.

Puno sam si razbijao glavu. kad sam čuo, da je iztaknut predlog g. Crnkovića — čemu taj predlog ?

Hoće da se izašalje nekakva komisija — ne znam kamo, da li u Varaždin ili u Zagreb. Ja držim, da je suvišno ići u Varaždin, jer se izbornom aktu ne prigovara.

Radi se o tom, da se stegne to na rad u Zagreb. Ja kažem : čemu to — čemu degradirati verifikacionalni odsjek i kazati mu ; da nije znao dužnosti svoje izvršivati, te postaviti mu drugoga gospodara — novu komisiju, koja ima to izpitivati.

Da sam ja članom odsjeka, ja bi to smatrao insultom, kad bi mi se reklo. da ne znam stvar svoju. nego treba druga tri zastupnika, koji će stvar temeljito izpitati i površan predlog podnieti saboru.

Kako to vi članovi odsjeka, u kojem vas ima 23, možete dopustiti ? Ja to ne razumijem

Kaže se — i u tom me je podučio g. Spevec — da su neke nejasnosti, koje se imaju izpitati po tom povjerenstvu. Ja sam si razbijao glavu. koje su nejasnosti ? Nisu druge nego te — što je iztaknuo Spevec — da se konstatira, kad je zakletvu položio. je li ju položio i kad ju je položio ?

Jer ako se konstatira, da je zakletvu položio prije g. 1880., a položio ju je prije nego je onaj zakon stupio u kriepost, onda po mojem mnienju nema dvojbe. da je g. Kumičić zakoniti izbranik, te da mu pripada saborski mandat.

Čemu iztrage ? Evo vam dokument podpisan od ravnatelja kr. vel. realke u Zagrebu, koji ima redovni pečat. Taj dokument kaže, da je bivši namjestni učitelj Eugen Kumičić početkom god. 1879. prisegu položio, koji je podpisan dne 7. listopada po vladinom predstojniku odjela za bogoštovje i nastavu. Onda stoji ozdola : u Zagrebu dne 17. listopada 1879. Josip Torbar.

Ja ne razumijem, što još možete iztraživati. Čemu to izaslanstvo ? Grlić je pitao : da li je vojnoj dužnosti zadovoljio i gdje ? To isto pravom može zahtievati on za svakoga nas. To je pravo novačećega povjerenstva, je li tko zadovoljio vojnoj dužnosti. I za informaciju ovoga evo dokumenta. On je bio jednogodišnji dobrovoljac kod pukovnije Leopolda br. 53. u Zagrebu i pristupiv vojsci kao takov sproveo je cielu okupaciju. On ima takodjer odpustnicu. da je dužnosti vojničkoj zadovoljio — i to može svakomu na uvid staviti.

Čemu ta komisija ? Čemu na novo provocirati debatu o stvari, koja bolje jasna ne može biti, nego li je danas. Mi ne možemo ništa nova konstatirati. Ne znam, što bi hotio g. Crnković, da se iztraži.

S nazorom. koji je iztaknuo g. Spevec s teoretičkoga gledišta, da to nije mjerodavno, da li je tko u listini, da ima izborno pravo — ja se s tim posve slažem, te ću mirnom sviesti glasovati za verifikaciju g. Dedovića onda, kad bude govora o gosp. Dedoviću, ako se pokaže, da je naknadno pravo zato stekao. Ja se ovomu nazoru priklanjam i usudjujem se upozoriti na praecedens, da nebi za koji mjesec dana kod nas valjalo : „aliquando valet, aliquando non valet.“

Za predlog odbora nije od vas nitko osim g. izvjestitelja, a ja se nadam, da će g. izvjestitelj povući natrag svoj predlog i pridružiti se predlogu gospod. Crnkovića. Predlažem, i preporučam, da se zabace oba predloga i ovjerovi moj drug g. Kumičić.

Predsjednik : Želi li vis. sabore još tko progovoriti ? Rieč ima g. Crnković.

Nikola Crnković : Vis. sabore ! Kad sam sa drugovi stavio bio predlog. da se izašalje povjerenstvo. koje će izvidjeti čine, koji se u prosvjedu navode, bio sam duboko uvjeren, da je predlog stavljen na temelju zakona, na temelju prava. jer sam držao — kako sam već jučer kazao, da se nitko ne može osuditi prije, nego je izvidjeno, što je proti njemu i za njega. S druge strane se stavljao predlog. da odklonimo priepor, koji se stavljao sa strane velecienjenoga prijatelja Markovića, da mi pitanje verifikacije činimo i pravimo pitanjem sile „Machtfrage.“ S predlogom svojim nadao sam se za stalno, da se neće debata takva razmahati, nego da će biti moj predlog ne samo sa ove strane, nego i sa protivne strane vriedne stranke prava. primljen, jer znam, da si je ova uzela za izključivo geslo „zakon i pravo.“

Ja, gospodo, imadem u ovoj debati lahak položaj, jer ne trebam na meritorne primjetbe obzira uzeti — ja se ograničujem lih na to, da obranim svoj predlog, koji mi se donekle i sa protivne strane opravdanim priznaje, samo

g. Mazzura i Sladović izvolio je kazati, da je bezpredmetan. Ja držim i mene je današnja i jučerašnja zazprava uvjerila o tom, da ja nisam jošte danas uvjeren, kako bi u tom predmetu glasovao, pak sam predložio, da povjerenstvo, koje se ima izabrati, iztraži pitanje o zavičajnosti, pitanje o državljanstvu, pitanje glede suplenture, te da okolnosti, koje se na jedno ili drugo odnose, izvidi, pak da u formi kakvoga autetnoga predloga, odnosno makar u formi pravnoga mnienja saboru stavi, koji će o tom suditi s umirenjem za ovo ili ono.

Gospoda su neka kazala, da taj predlog nema svrhe. Ta svrha je jedina i najbolja svrha predloga ta, da se s naše strane, koji bi proti glasovao ili za, u svakom pogledu umiri, te da može svoj glas eventualno za ili proti dati.

Dopustiti će mi se, prem u meritum nemam uticati, da se na neke primjetbe, koje su učinjene, osvrnem.

Moj visokoštovani prijatelj Hinković izvolio je kazati, da po zakonu o državljanstvu od nas nijedan nije državljan, jer zakon govori o ugarskom državljanstvu.

1. Zakon ne govori o ugarskom državljanstvu nego u naslovu kaže hrvatsko-ugarsko državljanstvo.

II. Provedbene naredbe, koje u suglasju sa exekutivom organi unutarnjih posala izdaje s naputkom glede provedbe govori samo o zakonu hrvatsko-ugarskom.

Stoga je posve opravdana izjava g. baruna Živkovića, da je to pogrieška — dakle zakonitosti nema.

Gosp. Hinković izvolio je kazati, da su svi suplenti unešeni u izborne listine. Prvo g. Hinković nije dao dokaza za tu tvrdnju.

Možebit da su suplenti unešeni u listine s drugih razloga, naime možda imaju posjed, ili možda drugi razlozi vojuju, koje zakon zahtjeva i po kojih dozvoljava, da se u aktivno izborne listine unesu.

G. Hinković pobijajuć zavičajnost naveo je §. 11. Taj paragraf se najviše nateže sa svake strane, i tumači svakako. Stoga uzimam si slobodu sa svoje strane svoje stanovište izjaviti. §. 11. kaže: (čita)

Taj paragraf iztaknut za obranu g. Hinkovića uzima se — kako je posve pravo g. Mazzura rekao „iztrgnut je iz saveza sa drugimi paragrafi.

Za mene je mjerodavan §. 3. (čita): zavičajno se pravo stiče rodom, udajom, naselenjem i stalnim namještenjem u javnu službu. Četvrta točka paragrafa 4. je regulativ pravila, a §. 11. je tumačenje točke 4. §. 4., te se navadja slučaj, koji se pod točkom 4. §. 4. sl. d substituirati ima. Bitni kriterij je stalno namještenje u javnu službu.

Sada je pitanje, da li je g. Kumičić stalno namješten, ili nije, i da li je usljeg toga stekao pravo pasivno ili ne? To pitanje nije riešeno.

(Dr. Tuškan: ima dekret.) Pitanje, da li je suplent stalno namješten ili nije, to nije rišeno.

(Fran Folnegović: Prisega.) Oprostite mi gospodo, malo težko čitam svoje pismo, jer tako zlo pišem, da neznam niti sam svoje pismo čitati.

Kako su se protusloveće izjave u tom pitanju činile, dokazom je to, da je dr. Tuškan kazao, da o zavičajnom pravu ne odlučuje sabor, dočim je gosp. Mazzura protivno stanovište branio, da listine glede pasivnoga izbornoga prava pripada pod kriterij sabora, te da sabor ima pravo u tom pogledu naravno odlučiti glede zavičajnosti.

G. Marković i g. Mazzura izkazali su meni vrlo ljubezno prijateljstvo, što su g. Franka pobili sa njegovimi nazori tako, da meni ne preostaje ništa kazati; nego izvodim iz svega toga, što se o tom pitanju razpravljalo i što je s protivne strane palo protuslovećih izjava, da držim opravdanim moj predlog, da se povjerenstvo izašalje, koje će izviditi pitanje državljanstva zavičajnosti, pitanje o suplenturi, da li se ima suplent smatrati stalno namještenim činovnikom, te da povjerenstvo, makar od kompetentne oblasti zatraži mnienje, i da sastavi elaborat, koji će saboru predložiti, da sabor bude mogao biti za ili proti.

Usljed toga usudjujem se još jedanput što toplije preporučiti svoj predlog.

Predsjednik: Rieč ima g. izvjestitelj.

Izvj. **Gjuro Gjurković**: Vis. sabore! Vrlo mi je žao, što na prijateljsku ponudu veleštovanoga gosp. zastupnika senjskoga nikako ne mogu odgovoriti: 1. Što nemam prava, da odustanem od predloga odsjeka, a 2. što ću imati čast dokazati, da nisam uvjeren o valjanosti izbora gospodina Kumičića.

Najprije ću se osvrnuti na izvjestne, načelne točke, koje su iznešene, a poslje na pojedinosti, koje zavaravaju predlog odsjeka.

Prvo je govorio naš drug, poslanik križevački i izvolio kazati, da odsjek nije imao pravo predlog staviti, nego samo izjaviti izbor prieporním. On se pozivao na poslovnik, pozivao se i na praksu. Ja ću, gospodo, pročitati samo tri reda iz §. 5. poslovnika: (čita) O svih prieporih odlučuje sabor, kojemu se stvar po verifikacionalnom odsjeku ima za riešenje predložiti.

Što to znači „predložiti" To znači predlog napraviti, ...

(Dr. Marković: ljepo.) ali predpostaviv, da se odsjek na to ograničuje, da verifikacionalni odsjek, proglasuje izbor prieporním. (Dr. Marković: predlaže priepor.)

Predsjednik: Molim g. Markovića, Vas nije nitko bunio, kad ste govorili, pak izvolite i vi sada slušati. Vam ne pripada pravo nijednoga govornika prekidati.

Izvjest. **Gjuro Gjurković**: (nastavlja) Sasvim je jasna eventualnost, ako sabor odbaci predlog verifikacionalnoga odsjeka, da izbor ne bude prieporan, ali o tom odlučuje sabor, da li je neprieporan, i da li će se verificirati. Ako sabor kaže: izbor je prieporan — što je onda? Ako to sabor kaže, onda je taj izbor vječito prieporan. — To nije

predlog, jer predlog može biti, da se povede iztraga ili da se ne verificira popriekо.

Prieporno sredstvo samo nije predlog u duhu zakona, koji daje verifikacionalnomu odsjeku onu suverenost, koju ima sabor za sebe, da on ako ne nadje razloga, da verificira, a obratno da verificira člana.

Dakle ne razumijem, što je to proti duhu zakona, kad zakon izrično ne kaže, da o prieporni izborih odsjek verifikacionalni nema prava predlog praviti. Zašto ovaj odsjek ne bi imao pravo isto, koje ima verifik. odbor. Na svaki način govori zato praktičnost toga postupanja. Jer ako odsjek pravi predlog, onda se ima glasovati o tom predlogu sa da ili sa ne. Inače bi se imao, ako ima pravo križevački zastupnik, na novo predlog činiti: a kako je jučer bilo, kad se kazalo, da po zakonu, kad dodje jedan predmet na dnevni red, onda se imaju protupredlogi ili predlogi iznjeti prije te razprave.

Što se tiče predbacivanja, da je odsjek u ovoj stvari, kako je poslanik iz Doljnje ,Bistre kazao, stranački postupao, to je, mislim odbijeno baš predlogom g. poslanika gjurgjevačkoga, koji je izišao na susret u toj stvari, a da nije čuo razloga, koji bi zagovarali verifikaciju gosp. Kumičića.

Ima još nekakvih načelnih pitanja, koja je izvolio poslanik jastrebarski spomenuti, i koja se moje osobe tiču. Ja nemam prava o toj stvari ovdje, sa svoga mjesta ništa govoriti, nego bi bivšemu Kraljeviću Marku i današnjemu svetcu kazao, da ako želi — koliko mi je lični prijatelj — da umirimo kolegialnu svezu, da ću mu dokazati, da imam zavičajnost i državljanstvo u ovoj zemlji. (Dr. Tuškan: to bi se imalo iztražiti.)

Što se tiče same razprave, nekako je po mojem mnienju išla stranputicami. Ja nisam zagovarao ovdje ni malo aktivno izborno pravo g. Kumičića, te nisam niti govorio proti, jer sam se držao, da je o tom ubavješten. Dakle nisam iztraživao, kako je došao u listine, niti jeli odpušten lani, i kako je bio u listini $^1/_1$, kad nije bio suplent. Ja sam zagovarao to, da je usljed toga, što stoji u izbornoj listini, aktivno izborno pravo njegovo dokazano.

Ali to se hoće dokazati možebit s razloga, da li tko ima aktivno pravo, da ima i pasivno. Gosp. predgovornik, poslanik gospički bio je tako dobar, te je neke razloge zato naveo. Ja bi se imao pozvati osim toga na naš izborni zakon, koji očito dokazuje iz ustanova, da onaj, koji ima aktivno pravo, da ima i pasivnog — jer radi se o načelih. Dokazuje to najbolje iznimka ta, da činovnik, koji ima aktivno izborno pravo, da nema pasivno. Ta iznimka pokazuje, da taj princip ne stoji. U ostalom ne stoji, a ne stoji s razloga, koje je naveo g. zastupnik gospiški.

Valja dokazati, da g. Kumičić uživa pasivno pravo, i da se to dokaže, onda bi bila stvar sasvim jasna — i on bi se imao verificirati. A da se nije dokazalo, — što ja uviek držim — mora se predlogu odsjeka njegov izbor zabaciti.

Dakle razgovor je o pasivnom pravu. Ja sam govorio proti tomu, da g. Kumičić ne uživa pasivno pravo, jer nema državljanstva, nema zavičajnosti i ne spada u stalno namještene činovnike. Po mom shvaćanju nije dokazano, da to nije istina.

G. poslanik samoborski je u dobrovoljnoj dosjetci nekako hotio jednu teoriju nihilizma razviti, kao da nema nikoga, koji bi imao državljanstvo. Ja bi ga hotio uputiti na naslov jednoga zakona, koji kaže: (čita) Zakonski članak XI. od g. 1870. Ovdje se kaže: Zajednički ugarsko-hrvatski sabor o proglašenju ugarsko-hrvatskih zakona. Ako je slučajno u kojem zakonu, kako moram kazati, gjurgjevačkomu zastupniku, nadpis o državljanstvu zaista pogriešan, to je nadpis onoga zakona o državljanstvu zaista imao tu pogriešku, jer stoji hrvatsko-ugarski sabor — ali to ne spada ovamo. Samo ja bi to kazao, ako stoji teorija, što ju je razvio samoborski zastupnik o naših zakonih, to ja držim, da su zemaljski zakoni, da su samo naši, a ne zemaljski.

Ja bi pitao zastupnika samoborskoga, po kom pravu je stekao pravo odvjetničtva i namještenja kao takova. Ako on taj zakon prima, onda je taj zakon njegov kao i naš.

Navadja se, ako je g. Kumičić položio zakletvu kao suplent, da je tim stekao državljanstvo i zavičajnost u ovoj zemlji. Ja tvrdim i držim, da to ne stoji, jer prisega suplenta nije prisega državna. To je jedno. Drugo za dobit zavičajnosti i državljanstva u ovom smislu je samo uvjet ono, da je, kad je imenovan činovnikom, ili javnim učiteljem zadobio samo glavni uvjet za zavičajnost i za državljanstvo, na temelju koga uvjeta ne može se odreći zavičajnosti — ali to ga nikako ne riešava dužnosti, da tu zavičajnost i to državljanstvo traži.

(Glasovi na ljevici: baš naopako.)

Na prigovor, da se u praksi tako ne radi, imam kazati, da ima na sveučilištu u Zagrebu profesora, koji to nisu učinili; ali ja držim, ako to biva u praksi, da to po duhu i sustavu zakona ne može biti, Jer izvolite vi pogledati u praksu, koja je meni poznata, u Austriji tražite jedno mjesto kao činovnik, pak će austrijska vlast kazati: izvolite izstupiti iz državljanstva, gdje ste se nalazili, pak kad ste izstupili, onda ćemo vas imenovati činovnikom ili učiteljem. Nije obratno, da netko tim, što je dobio domovinu, dobiva zavičajnost i državljanstvo. Ovo je jedan uvjet, koji se ne može poreći, ako se traži na temelju zavičajnost i državljanstvo, i da se toga ne može odreći, što bi se u drugom slučaju mogao odreći. Dakle regula je ta, da tko dodje u položaj i kaže: ja imam priliku, da postanem činovnikom, to moram tražiti državljanstvo u ovoj zemlji, jer ga samo tako mogu postići.

Nu ova razprava nebi dva dana tekla, kad bi g. Kumičić došao i kazao: gospodo, evo od poglavarstva grada Zagreba, na osnovu toga i toga, što sam ja služio itd. — na osnovu toga dokaza, da sam zavičajan u Zagrebu

od toliko i toliko godina ili od izbora na osnovu ovoga i ovoga zakona.

Nu možebit, kako se je tvrdilo kod one strane kuće, da nije to nuždno, ali ja držim, da je to neshodno. Možebit da se nebi to tako nabavilo — i zato ja baš sumnjam.

Naveo je g. poslanik senjski proti primjetbi g. poslanika vrbovskoga, da je odslužio u Zagrebu svoje vrieme kao dobrovoljac i kao dobrovoljac — kako je tvrdio g. poslanik senjski — da je odslužio kod ovdješnje regimente: ali ja sam slučajno isto tako izviešćen, da je g. Kumičić ne kao dobrovoljac kod regimente Leopoldove, nego kod 22. regimente, odkuda je rodom, da je kod te regimente uvršten i da je kod te regimente služio. Dakle služio je kod svoje zavičajne regimente. To je razlog, koji je doveo kod nas svih sumnju, da nije zavičajan i državljan ovdje.

(Eugen Kumičić: Prisega g. 1879.)

Tim nije dokazana njegova zavičajnost i državljanstvo na svaki način.

Jasno zakon o zavičajnosti kaže: stalno namješteni činovnici zemaljski, obćinskih zaklada, zatim duhovnici i javni učitelji, stiču pravo zavičajnosti u mjestu, u kom imaju stalno sjedište. Gosp. poslanik samoborski je tvrdio i kazao, da g. Kumičić pripada klasifikaciji javnih učitelja. Da je to sasvim jasno, onda nebi glasila ova svjedočba ovako, koju je veleštovani zastupnik senjski donio, gdje se kaže, da je prisegu položio.

(Folnegović; To je glavno.)

Tu stoji: ja sam prisegao kao suplent i to za službu, a ne za državljanstvo i zavičajno pravo. Tim je dokazano, da je on namjestni učitelj — dakle ne „javni“ nego prosto javni učitelj. Sada bi se to moglo iztražiti je li on bio javni učitelj ili ne?

(Folnegović: Čemu?)

Za naše objašnjenje.

Sasvim jasan čini mi se zakon, te ne stoji kako je tvrdio poslanik samoborski. Ovdje stoji: stalno namješteni činovnici itd. — dakle to „stalno“ nema se uzeti za one ostale točke, jer je komom razlučeno. To ne stoji. Zašto ne stoji? Jer ovdje §. 11. nije ništa drugo nego klasifikacija linije d §. 3. koji kaže: stalno namješteni u javnu službu činovnici itd. mogu dobiti zavičajno pravo. Dakle kad ovo nebi bila glavna misao zakona i kad nebi zakon na to najveću važnost stavljao, da bude činovnik stalno namješten; nego da se ta stalnost traži u namještenju u kojem mjestu, onda bi rieč „stalno“ bila na svom mjestu u smislu tumačenja g. poslanika samoborskoga, te alineja d. nebi imala nikakovoga smisla. Zašto? Jer bi onda specifikacija „stalno namješten“ vriedila samo za jedan slučaj. Kad ta stalnost nebi imala obćega generalnoga smisla, zašto stoji u alineji d., (Glasovi na ljevici: Ne valja tumačenje.) dočim je princip izrečen u alineji d., da mora biti „stalno namješten“ — a klasifikacija se nalazi ovdje.

Za mene je jasna stvar, da ako g. Kumičić kao suplent pripada u rubriku javnih učitelja, da ne pripada u one, koji su stalno namješteni. A to po mojem mnienju zakon traži.

To, što se tvrdilo, da su svi suplenti u listina, to ne stoji, jer sam izviešćen iz prilično dobra izvora, da u Karlovcu, gdje ima do 24 profesora i suplenta, da se nijedan ne nalazi u listini. Zašto se ne nalaze, to neznam; ali to znam, da ne stoji tvrdnja g. zastupnika iz Karlobaga da bi ih sama vlada brisala tražeć to izvjestno. Nego moram g. poslaniku iz Karlobaga kazati, da je u zakonu izvjestna ustanova, koja kaže, da vlada nema uplivati da koga briše ili upisuje samostalno u listinu.

Dakle stvar resumiram po mojem shvaćanju ovako. Sasvim je jasno, da g. Kumičić na osnovu toga, što se nalazi u listini, ima aktivno pravo; ali usljed toga što nije stalno namještenim javnim učiteljem — svodim cielu razpravu na to — i sbog toga, što nije stalno namještenim činovnikom, i što nije jasno indirektnim, niti direktnim putem dokazana njegova zavičajnost i državljanstvo, to držim, da se moram usljed toga držati predloga I. verifik. odsjeka i predajem predlog visokomu saboru na glasovanje.

Predsjednik: Vis. sabore! Pristupiti će se glasovanju. Prije svega će se glasovati o predlogu I. verifikacionalnoga odsjeka. Ako ovaj primljen nebi bio, onda će se glasovati o protupredlogu g. Crnkovića. Ako niti ovaj nebi bio primljen, onda je verificiran g. Kumičić.

Vis. sabore! Pošto se o valjanosti izbora ima glasovati, ... (Glasovi: Čujmo!) — molim gg. da idu na mjesta — to se ima glasovati glasovnicami.

Ona gospoda, koja su za predlog . . . . . . — molim — (Glasovi: Čujmo!) I. verifikacionalnoga odsjeka, naime da se izbor g. zastupnika Kumičića nevaljanim proglasi, glasovati će sa „da“, a ona gospoda, koja su proti, glasovati će sa „ne“.

Molim g. bilježnika Stekovića, koji će imenik članova čitati, a g. bilježnik Lončarić bilježiti će glasove onih, koji su predali, ... (Nemir i buka. Predsjednik: zvoni.) za da se može konstatirati, koji su glasovali, a koji nisu.

Skrutinijum imaju obaviti: g. bilježnik Barlović, Popović, Majcen, Radić, Jaić i Zindl.

Molim gg. skrutatori, da bi izvolili svoja mjesta zauzeti.

(Iza skrutinija.)

Predsjednik: Molim vis. sabore, jeli tko došao, koji nije glasovao.

(Glasovi; Nitko nije došao.)

(Nemir. Predsjednik zvoni.)

Visoki sabore! Glasovao je 81 član i to: sa „ne“ glasovala su 74 člana, a sa „da“ 7. Tim je većinom glasova predlog verifik. odsjeka odklonjen.

Sada sliedi glasovanje o protupredlogu g. Crnkovića. Gospoda, koja su za predlog, dotično za protupredlog,

glasovati će sa „da“, a koji su proti njemu sa „ne“. Skrutatori su isti, koji su prije bili.

(Iza skrutinija.)

Predsjednik: Vis. sabore! Rezultat glasovanja je sliedeći: Glasovalo je 82 člana, od tih je glasovalo sa „da“ 56, a sa „ne“ 26.

Tim je većinom glasova protupredlog g. Crnkovića primljen. Glede povjerenstva će se svoje vremeno staviti na dnevni red.

Ja današnju sjednicu zaključujem i uričem sliedeću za sutra u 10 satih, sa istim dnevnim redom: nastavak razprave o prieporních izborih.

(Svršetak u 1 sat.)

Deveta saborska sjednica,

držana dne 10. listopada 1884. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom I. saborskoga podpredsjednika gosp. Vase Gjurgjevića.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Nastavak razprave o prepornih izborih.

Predsjednik (pozvoni): Otvaram sjednicu.

Molim gosp. bilježnika, da izvoli pročitati zapisnik posliednje saborske sjednice.

Bilježnik **Franjo Tumpić** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 9. listopada 1884. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 83 gg. saborskih članova.

Od strane visoke kr. zemaljske vlade prisutni: odjelni predstojnik za unutarnje poslove gosp. Daniel Stanković, odjelni predstojnik za bogoštovje i nastavu gosp. Ivan Žnčina i upravitelj pravosudnoga odjela gosp. Vjekoslav Klein.

Čitan je zapisnik posljednje sjednice i bez primjetbe ovjerovljen.

Br. 45. sab. Predsjednik javlja, da g. grof Josip Drašković-Trakošćanski podnaša na sabor svoju bansku svjedočbu.

Ide odboru verifikacionalnomu.

Predsjednik pozivlje sliedeće odbore, da se danas 9. listopada o. g. u 4 sata poslie podne konštituiraju, i to:

I. odbor za bogoštovje i nastavu;

II. odbor za trgovinu, obrt, komunikacije i javne gradnje;

III. odbor za poslove agrarne;

IV. odbor za občinarstvo.

Uzima se na znanje.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je nastavak razprave o prepornih izborih.

Poslie svršene razprave prešlo se na glasovanje i to o predlogu I. saborskoga verifikacionalnoga odsjeka, koji glasi:

„Izbor pak g. Eugena Kumičića u 7. izb. kot. Varaždinu izjavljuje odsjek prepornim, te predlaže vis. saboru, da ga ništetnim proglasi“.

Predsjednik imenuje skrutatori gg. Jaića Lavoslava, Zindla Antuna, dr. Josipa Majcena, Stevu Popovića, Stjepana Barlovića i Ivana Radića.

Predsjednik izjavlja, da gospoda, koja su za predlog odbora, glasuju balotagom sa „da“, a gg. koja su proti predlogu sa „ne“.

Po obavljenomu glasovanju proglasi predsjednik sliedeći rezultat: Glasovao je 81 sab. član, sa „da“ 7, a sa „ne“ 74.

Te je time predlog odbora pao.

Preduzeto bude glasovanje o predlogu Nikole Crnkovića, koji glasi:

„Visoki sabor neka izvoli zaključiti, da se izbor narodnoga zastupnika g. Kumičića prepornim izjavi i da se prama tomu na osnovi §. 7. saborskoga poslovnika iztraga odredi, ter u tu svrhu tri člana ove visoke kuće time izašalju, da nakon preduzetih izvida ovomu vis. saboru izvješće podnesu“.

Po obavljenom glasovanju proglasi predsjednik sliedeći rezultat:

Glasovala su 82 zastupnika, i to sa „da“ 56, a sa „ne“ 26.

I po tom prihvaćen je predlog zast. g. Nikole Crnkovića većinom glasova, te će se u svoje vrieme preduzeti izbor trojice članova saborskih, koji će ob ovomu izboru iztragu povesti.

Predsjednik zaključi zatim današnju sjednicu u 1 sat poslie podne, ter ureče buduću za sutra dne 10. listopada

1884. u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

Nastavak razprave o prepornih izborih.

Vaso Gjurgjević v. r.,
podpredsjednik.

Franjo Tumpić v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Visoki sabore! Ima li kakove primjetbe k ovomu zapisniku?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Na ovaj visoki sabor stigao je sliedeći podnesak:

G. Inkey Ferdo barun podnosi bansku pozivnicu i moli, da se na temelju iste verificira za sab. člana.

Ide verifikacionalnomu odboru.

Prešlo se na dnevni red.

Na dnevnom je redu izvješće IV. verifikacionalnoga odsjeka.

Molim gosp. izvjestitelja, da bi izvolio zauzeti svoje mjesto.

Molim, da se pročita prije svega predlog odsjeka, a onda će gosp. bilježnik tako dobar biti i pročitati protupredlog g. dra. Tuškana.

Izvj. dr. **Stjepan Spevec**: Visoki sabore! Ja ću tako slobodan biti i pročitati izvješće 4. verif. odsjeka, koje se odnosi na virovitički izbor g. grofa dr. Teodora Pejačevića (čita):

„Visoki sabor neka izvoli izaslati iz svoje sredine povjerenstvo od 3 člana, koji bi navode prosvjeda proti izboru dr. Teodora grofa Pejačevića u 55. izbornom kot. sa biralištem u Virovitici, na licu mjesta izvidilo, te vis. saboru o posliedku iztrage podnieti izvještaj sa shodnimi predlozi".

Dr. **Grga Tuškan**: Ja bi molio, da se prije protupredloga pročita vjerodajnica i prosvjed, da sabor može razumjeti moj predlog.

Predsjednik: Pročitati će se jedno i drugo.

Dr. **Marko Lončarić** (čita):

„Pošto iz vjerodajnice g. dr. Teodora grofa Pejačevića proizlazi, da je on tobože izabran narodnim zastupnikom na hrvat. sabor u izbornom kotaru virovitičkom: pošto iz iste vjerodajnice proizlazi, da je izabran većinom od jednoga glasa, dočim usuprot za drugoga kandidata Miška Tkalčića glasovaše takovi izbornici, koji su njegovo ime doduše manjkavo, ali ipak tako jasno izgovorili, da je izvan dvojbe, da su oni po izvjestnoj namjeri svojoj glasovali za Miška Tkalčića; predlažemo. da vis. sabor, ubrojiv na korist kandidata Miška Tkalčića glasove Tkalčecu predane, ovoga narodnim zastupnikom verificira".

Izvj. dr. **Stjepan Spevec** (čita izborni zapisnik o virovitičkom izboru):

Biljež. **Stjepan Barlović** (čita prosvjed, uložen proti virovitičkomu izboru):

Predsjednik: Ja ću po poslovniku podieliti rieč g. izvjestitelju, a za ravnanje molim gospodu, koja žele udioničtvovati u debati, da se izvole prijaviti kod g. bilježnika Barlovića.

Dr. **Stjepan Spevec**: Vis. sabore! Iz netom pročitana prosvjeda vidi se, da predlog IV. odsjeka odgovara petitu tužitelja; oni na rieči tegobe svoje mole, da vis. sabor odredi iztragu, a to predlaže i odsjek, i ovo je jedino opravdano.

Što se prigovora tiče, to su imenito tri. Prvi, da odbornici nisu bili. koje je obćina izabrala, drugi, da se listina nije abecednim redom čitala i napokon treći prigovor, koji glasi. da nekoji glasovi nisu za Tkalčića pribrojeni, koji bi ga išli.

Prvi prigovor čini mi se, da je neopravdan, jer je vjerojatno. da odbornici nisu došli početkom izbora, a onda je po izbornom zakonu ovlašten predsjednik imenovati zamjenike.

Ali onaj prigovor, da se nije čitala abecednim redom izborna listina. onaj je ako stoji najvažniji. Navodi se u pritužbi, da je predsjednik izbornoga reda naredio da se najprije pročita listina, ne da se glasuje, nego da se konstatira, da su prisutni izbornici. Takva čitanja ne pozna zakon, i premda je tako izjavljeno, ipak da su kod slova „D" glasovati počeli i tako gtasovali do svršetka. Nadalje se navodi, da oni od slova A, B, C, nisu poslje pripušteni glasovanju; to je svakako čudnovato, jer ako je prvi put listina manjkavo pročitana, mogla se je drugi put čitati, nego kaže se, da su prorivani samo oni, koji su za grofa Pejačevića glasovali.

To je po mnienju i većine odsjeka nedostatak. radi koga izbor nije zakonito obavljen, ako je istina.

Što se tiče trećega prigovora, da oni glasovi, koji su dani za Tkalčića nisu pribrojeni Tkalčiću, ne nalazi se pritužba sa izbornim zapisnikom u skladu, koji kaže da su 4 glasovali za Kalčeca. dočim se u pritužbi kaže, da su glasovali za Tkalčeca. Ovo je razlika doduše neznatna ali ja ipak nebi mogao pristati na protu predlog g. dr. Tuškana i drugova. koji predlaže, da se oni glasovi bez ikakova konstatiranja. koji su kao za Tkačeca, pribrojeni Tkalčiću i on proglasi zastupnikom virovitičkoga kotara već radi toga nebi mogo pristati, jer podpisi i imena pritužitelja su većinom križem ovjerovljena, a ne po organih. iz čijega ovjerovljenja bi sliedilo, da su dotični imena stavili i da je nepobitna istina, što se navodi. Zato, jer se ne može jednostavno vjerovati ovomu prigovoru, predložio je odsjek, da se izašalje izaslanstvo od tri člana vis. sabora, da iztraži stvar na licu mjesta, i da shodan predlog vis, saboru podastre.

Ja držim, da je ovo jedini korektan postupak, da se ovako može nepristrano konstatirati, kako je izbor tekao i pronaći pravi rezultat izboru.

Stoga zagovaram predlog odbora, a glasovati ću proti predlogu g. Tuškana i drugova.

Dr. **Grga Tuškan**: Vis. sabore! Za nas je mjerodavno ono, što se navadja u vjerodajnici.

Vjerodajnica konstatira to, da je gospodin Tkalčić dobio većinu glasova, a ta manjina da je proizašla odatle, što je predsjedatelj povjerenstva uzeo do 4 glasa, koja su dana za Tkalčića a krivo izrečena, da se nemaju ubrojiti. To ja smatram od predsjednika nekim vicem, koji nebi smjeli jednostavno u toliko uvažiti, da se povjerenstvo tamo izašalje.

On ako je dvojio, tko je Tkalčec, mogao je pitati tko je taj gospodin. Pače bilo je slućajeva takovih, da su ljudi rekli: ovo je taj gospodin. Dakle o osobi samoj ne može biti dvojbe, da je izabrana sa 4 glasa Tkalčić, a ako je krivo razumio ili možebiti zbilja manjkavo izrečeno, to nemože cieloga izbornoga čina rušiti.

U smislu §. 47 izbornoga reda smatra se izabravim narodnim zastupnikom onaj, za koga glasuje nadpolovična većina, a tu je, kako se vidi iz vjerodajnice uračunav ona 4 glasa, Tkalčić, i on se mora proglasiti izabranim. Ostale protuzakonitosti, koje se navadjaju, tih je bilo kod svakoga izbora, gdje je protukandidat od stranke prava bio proti vladinomu kandidatu; to su obćenite stvari i činovnici su tako svagdje radili i ovo ogorčenje proti njima odatle proizlazi.

Ja dakle mislim, da ovdje ne treba nikakva povjerenstva, i da se na temelju fakta, koji vjerodajnica konstatira, da je Tkalčić dobio većinu, mi ovdje verificiramo Tkalčića kao zastupnika.

Pridržajem si pravo na ostale prigovore pod konac odgovoriti.

Dr, grof **Theodor Pejačević**: Vis. sabore! Ja nisam ni prije ni poslje, ni prigodom izbora bio u Virovitici, stoga mi nisu poznate okolnosti. Ja bi želio. da se stvar izvidi, stoga bi molio visoki sabor, da iztragu odrediti izvoli.

Fran Folnegović: Ja ću opravdati s nekoliko riečih, zašto sam podpisao ovaj predlog, a nisam se pridružio nazoru, koji iztiče izvjestitelj verifikacionalnoga odbora.

Iztraga sama, držim ja, da bi bila umjestna i opravdana samo u tom slučaju, kada bi se kod nas pazilo na pravicu, ako bi se uslied iztrage krivca pedepsalo, a nevina nagradilo, nego mi ovdje ne ćemo toga doživiti. Kad smo ovaj izborni zakon stvarali, ustala je opozicija proti tomu zakonu i ustanovi izbornoga zakona, koja daje vladi u ruke, da predsjeda izbornim deputacijam. Mi smo proti tomu ustali, jer smo kazali vladi: Ljudi budu vlast zlorabili kod ovakovih stvarih, tim će se auktoritet oblasti slabiti i krnjiti; a s druge strane težko je proti ovakovim zloporabam od ljudih druge stranke uspješna lieka naći. Kazalo se onda nama, da upravo u toj ustanovi zakona, da se prezidijum izbornih deputacija predaje oblasti u ruke, leži najbolja garancija, da će izbor točno i zakonito teći, jer se reklo: dok su izborne deputacije u rukuh ne ovisna gradjanstva, dotle ne možemo takova čovjeka za ma kakvu zloporabu povući na odgovornost; on je neodvisan, on će reći, da je radio, kako je najbolje znao i mi moramo trpiti posliedice.

Zakon je dakle stvoren ovako, i mi vidimo sjajan primjer, što može podžupan učiniti, da pogazi prisegu, da pogazi savjest i dostojanstvo i postati ništa nego bjesni stranački korteš. Mi vidimo iz ovoga prosvjeda neku kulminaciju, do koje se može uzpeti strastveni javni činovnik u zloporabi uredovne vlasti. Zna se, da je g. Benak njekoliko dana prije, nego je postao podžupan kotarski sudac bio.

Kako se može protumačiti postupak ovoga čovjeka kod ovoga akta, a nada sve zemaljskih organa, kojima je bditi nad zakonom, kojima mora da je stalo, da svi ljudi respektiraju zakon; kako protumačiti, da taj čovjek, koji je do jučer bio organom suda, one oblasti, koja se mora uviek i svagdje držati svete ustanove načela, da smo pred zakonom svi jednaki; kako protumačiti, da upravo takav čovjek postavlja za upravne činovnike najveće zlotvore medju činovnici u Hrvatskoj. (Dr. D. Starčević: Svi su takovi.)

Je li taj čovjek kao sudac tako postupao?

Ja ne znam, nu vjerovat ću, da je bio savjestan, jer inače zašto bi ga vriedna vlada odlikovala časti podžupana?

(Dr. David Starčević: Još pitaš?)

Ako je kao sudac bio savjestan, to ima taj čovjek pojmova, da je takova razlika izmedju organa sudstva i uprave, kao izmedju načela pravice i same nepravde, da kako se sudbeni organ ima držati uviek zakona, to se takav činovnik kao upravni organ samo toliko zakona držati ima, na koliko to njegovoj oblasti i onima, koji su ga načinili gospodinom zapada u korist.

Ovo je vrlo karakteristično; ovo su pojavi, koji prežalostno ilustriraju javni moral naših oblastih. Kad bi iz ove iztrage, koju je odsjek predložio, proizašlo to, što bi se moralo svagdje pod normalnimi okolnostmi razumjevati i samo se kod nas ne razumjeva, naime, da će se ova iztraga voditi na trošak krivca, ja bi opozvao svoj podpis na predlogu g. Tuškana i priklonio se predlogu g. izvjestitelja verifikacionalnoga odsjeka. To bi bilo pravo i u redu, neka onaj, koji je kriv, da se ovo jadno i biedno pučanstvo izvrgava nepravici, da troškove podnaša; neka dakle on nosi troškove komisije. O ovom drugom ćemo se kasnije razgovarati, ali neka to bude na čistu i ako većina ove vis. kuće odluči, da se to ustanovi, da krivac mora nositi troškove komisije pa ma tko to bio, kauciju je dalo gradjanstvo, pak će ono troškove i nositi, ako budu krivo imali; al hoće li se istom mjerom mjeriti i onome, koji je obtužen? Neće. Nego ako ovi budu imali pravo i ako vi budete morali vratiti kauciju, ovo povjerenstvo će zemaljski budget platiti ili saborska blagajna.

Čemu taj suvišni trošak, koji je i zbilja suvišan, jer su okolnosti tako evidentne, da je g. Tkalčić imao većinu,

da se iztragom ništa drugo ne može izvesti i ne možete si predstaviti većega absurditeta — moj štovani drug i predgovornik izvolio ga je nazvati vicem — nego kad predsjednik izborne deputacije odtjera čovjeka, jer je ne korektno izrekao ime svoga kandidata. Tko daje pravo predsjedniku izborne deputacije jednoga čovjeka, gradjanina, državljana, koji je sasma korektno u izbornu listinu uvršten, da on toga čovjeka liši njegova najuzvišenijega prava izbornoga? Zašto ga lišavati prava, koje mu zakon daje; zašto njegov glas anulirati i reći: Kalčeca ne ima, mjesto upozoriti ga dužnosti njegove i reči mu: glasuje se o ova dva lica, pak daj se posluži svojim pravom, nego ga lišiti toga najuzvišenijega prava na samom biralištu.

Ovakve anomalije to su doskočice desperatnih duša, koje su se pojavile, ali maha obćenita još nisu preuzele; ali ga preuzeti hoće, ako jasno ne proglasimo, da takav predsjednik izborne deputacije ne nadje nikakva obzira od sabora, koji se bude takovimi sredstvi služio.

Ja nebi bio nikada članom hrvatskoga sabora, ako bi se ovako postupalo, jer od 321 izbornika nije ih 10 moje ime korektno izgovorilo, dakle se je moglo 211 izbornika kući poslati.

Ja znam da od 102 glasa, koje je grof Pejačević dobio, nije bilo desetak, koji su jasno kazali, da je grof Theodor Pejačević njihov kandidat. Ili su drugčije izgovorili ili su krstno ime izpustili, a nijedan ne izgovori ga čisto.

U nas ima takovih imena, koja puk ne zapamti; a mi zato nebi mogli u sabor doći, zašto se dakle služiti sofisterijom, koja je ne vriedna kr. činovnika?

Ako će vis. sabor kao zaključak usvojiti, da se ima iztraga voditi na trošak krivca, priključit ću se predlogu gosp. izvjestitelja, ako vis. sabor toga usvojio ne bude, ostajem kod predloga, kojega sam podpisao, a g. Tuškan ga stavio.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik dr. David Starčević.

Dr. **David Starčević**: Gospodo! Ja sam bio u odboru, koji je pretresao ovaj predmet, koji mi sada razpravljamo i buduć sam ja za prošloga sabora stekao uvjerenje tvrdo, da ovo sve, što mi radimo, jest puka igra, koja škodi narodu, a nas ponizuje pred drugimi prosvietljenimi narodi; s toga niti sam držao za važno, je li vaša većina ovjerovi našega člana ili ne, jer znam, da je u narodu jedan glas, da su vladini izbori ne zakonito obavljeni; s toga sam na temelju toga uvjerenja glasovao sa većinom, da ide iztraga, nadajući se onomu, kako ste i dosada postupali.

Dopustite, da vam kažem, zašto sam se tako uvjerio i osvjedočio.

Čitam evo u „Slobodi“: Interpelacija na vis. vladu, zašto se gradu Bakru ne dozvoli izbor načelnika već pol godine.

Danas sam dobio pismo iz moga kotara, izvolite se uztrpiti i čujte, što se piše (čita).

Gospodo! Ja bih rado znati, zašto ne date narodu, da izabere svoje mjestne poglavare po slobodnoj volji?

Ako vi mislite, da narod nema prava birati, zašto vi narodu prouzrokujete trošak i mnoge neprilike i dozvoljavate kroz našu vladu izbore?

Neka se ukinu svi zakoni, neka se reče: u zemlji vlada upravlja kako hoće; a dakako jest, dokazat ću ovim primjerom.

Mi imamo podžupana, moga bivšega protukandidata u Čabru, za kojega je dokazano, da je pronevjerio i kako narod kaže ukrao 12.000 for. Taj čovjek vama prednosom šeće po Zagrebu slobodan.

Kod zadnjih izbora, gdje su se dogodile smutnje i nemiri — znate gdje su dvie stranke, da je pravde — pak su svi sudovi iztraživali i narod naganjali i zatvarali one, koji su za člana naše stranke glasovali.

Što više vlada naša, kako sam naveo, ne da narodu slobodna izbora svojih poglavara, nego ona šalje svoje kreature, da ne rečem balavce, da upravljaju obćinami

Takav komisar u Koprivnici javno pred narodom govori, da sam se ja kradjom i prevarom obogatio, pa kad vlada dade pucati u narod kroz žandare, da ću ja prvi pobjeći a onda će njih strieljati.

Za takove slučaje i povriede nema vis. vlada zakona i ne štiti poštenja pojedinca, jer morate držati, da sam i ja vaš član, makar sam ne znam kakav, i premda se ja takovih osvada ne bojim, jer narod pozna vladu i one koji ga brane. Poznati su našoj zemlji činovnici, koji se odlikuju sirovosti i prostotom.

Takav je vaš podžupan u Karlovcu, kojega svi znate. Iz Slavonije morali ste ga premjestiti u Hrvatsku, da nastavi svoje liepo djelo. Takav čovjek, da je išta pravice, nebi mogao imati nigdje službe, da nije vriedne vlade i takove većine i takov čovjek, kad je išao korteširati za vriednoga člana vaše većine rekao je: što ćete vi držati sa strankom u kojoj je Starčević, koji kaže, da sam ja tat i lopov; a jedan iz naroda reče: mi nismo čuli, da je tko oprovrgo, što je taj gospodin kazao nego je, veli, to istina, kako mi iz prakse znamo.

Najpre je politička oblast naredila iztragu proti tomu čovjeku, i on je sad predan sudu.

Iz Zagreba mladići, koje ste namjestili, skaču vani od kotara do kotara radi izbora i zatvaraju ljude.

Za koji će dan biti pretjesni zatvori kod sudbenoga stola u Zagrebu. Kako sami znate, da se činovnici moraju držati zakona i ne smiju nikoga vriedjati i samo proti krivcem bi morali postupati, a kad tamo sav narod zna i osvjedočen je, da se je nemir dogodio samo ondje, gdje se je vlada umješala sa svojimi činovnici.

Narod ima drugo uvjerenje, a vaši činovnici sile ga zato, jer je vlada obećala, da će samo onoga činovnika

promaknuti na bolje mjesto, koji izabere člana vladi povoljna, t. j. vas iz većine.

Dakle, gdje nema oblasti ni zakona, kojim licem i pravom možete vi nami, članovom stranke prava, naročito meni, predbaciti da sam prost i neotesan prama vama. Bog mi je svjedok, a i oni s kojima obćim, da nisam tako s nikim nigdje postupao, pak ni u Lepoglavi, jer kad sam tamo bio, našao sam samo ljude nesretne, koje ste vi s vašom vladom u nesretni položaj stjerali i oni su tamo prisiljeni čamiti, dočim bi mnogi vaši članovi, koji su ordenima nakićeni zaslužili, da tamo sjede.

Vi imate vladu, imate većinu i podporu od samih Magjara, ali ja držim, da će istina i pravo jače biti od vas, vredne vlade i Magjara, jer smo i mi narod, koji je i u prošlosti zabilježio svoju slavu i sabljom i umom, pak i u ovih težkih vremenih neće klonuti duhom, nego će proti kradji i otmačini ustati i kukom i motikom i radje će propasti, nego da ga smradovi i lopovi dave.

(Nemir.)

Molim ja ću svaki slučaj, koji rečem, dokazati pismeno vašimi riešitbami, i kada vi dokažete, da to nije istina, ja ću vjerovati i glasovat ću u svemu s Vami.

Gospodo! Ja bi rado, da bi naše izbore vodili, pa makar sami Magjari, da nam ih za izborne komisare pošalju, da predsjedaju i da vide, kako narod misli, i svoju bi glavu dao, da bi više pravice bilo, da bi se više gledalo na zakon i poštenje, koji s vama drže, onda nemam povjerenja. (Smjeh.)

Gospodo! Kako rekoh, gdje se tako u zemlji postupa, tko će pametan držati što do zaključka i iztrage, kad narod zna, da je drugačije u životu, a da mi drugčije radimo Kad bi izbor ovaj po zakonu bio obavljen; ako je ovo istina, a kako ljudi da se tuže i novac troše za neistinu, pitam ja Je li ovo istina što se u pritužbi navadja?

Reklo se je, da su 4 glasovala za Tkalčeca. G. Folnegović vam je kazao, kako ide kod glasovanja, a dopustite, i meni, — neću s tim primjerom nikoga vriedjati — da vam istinu kažem.

Naš preuzv. g. ministar zove se Bedeković i u Zagrebu je bila obitelj Bedekovića, pak ipak seljak nikad nije rekao Bedeković nego Bedaković. Ja neću nikoga da vriedjam, nego kažem istinu.

Idite u koji god kotar izborni i kandidirajte njega, pak ćete čuti, da će seljaci tako govoriti; pak hoće li se reći, da to nije presvjetli gospodin?

Tko je pametan i pošten reći će: neka bude preuzv. gospodin.

Kad moje ime, gdje sva nariečja kažu Starčevića izkvare i zovu me Starčević, Stariković i tako dalje, i tako narod svako ime pokvari, pak po vašu nebi vi mene izabrali.

Ja sam vam i zadnji krat rekao, da uzmete kako je u narodu, da promislite nepotrebne troškove siromašnomu narodu praviti; promislite pravo i počmimo jednom kako se zbilja treba raditi.

Vi, gospodo ste jučer jedan izbor proglasili prepornim, i odredili ste, da ide iztraga iztraživat ono, što mi svi u Zagrebu znamo. A što će ta iztraga dokazati? Dokazat će to, da je član naš nezakonito, kako vi mislite, unešen u izbornu listinu

Budué je upravo kod toga izbora i moja osoba upletena, dozvolite, da vam kažem svoje mnienje.

Ja sam čitao izborni zakon i reklo se, tko ima pravo aktivno, taj može biti i izabran. Na temelju toga zakona su mene gradjani drugoga kotara grada Varaždina pitali, koga da biraju, a ja sam im preporučio gospodina Kumičića.

Istina, govorilo se: vlada će biti proti njemu, jer nije više u službi, nu ja sam kazao: izborne su listine stalne, i ako se budu držali zakona on ima pravo, ako ne, onda mogu i mene stjerati.

Iztraga će to pronaći, jer druge pritužbe nema. Ja sam samo jednom slučajno bio kod iztrage i očevida kod banskoga stola. U Samoboru je bio slučaj, da je N. N. jednome vozio kolje u trsje i lagve u Karlovac prevažao.

Pravdali su se za nagradu i zaslugu i to je išlo k banskom stolu, koji je odredio očevid.

Medju vami sjedi član, koji je bio tada kod suda i pita me, kako će obaviti očevid. Ja mu rekoh: evo uzmite kola, pak hajdete u trsje i u Karlovac i svuda kuda se je vozio.

Oni su se tome smijali, i ja ne znam, što se je poslie dogodilo, jesu li se gospoda vozila, nego samo vidim, da su nalike izmedju ove iztrage, koja će u Varaždinu biti, i one sasvim slične, a uz ovakov postupak, bojim se, da ćemo više toga doživiti od vlade.

Ako bi bilo pravice i zakona, pak da bi se iztraga tako točno vodila, pak da mi pošaljemo u kotare, gdje su gospoda od većine izabrana komisiju, ja bi se okladio na prvi mah, da vas polovina nebi tu sjedila.

(Jovan barun Živković: Niti vaša.)

Pak razpišimo nove izbore, pak hajdemo ih skupa obavljati. (Smieh.) Ja znam kotar, gdje su vašega kandidata i sada zastupnika i žandari i husari izpratili izmedju naroda, jer je narod tako razdražen bio na cieli izborni čin, i na vašega kandidata, i kažu da je zastupnik obećao, da ga naskoro neće biti u tom kotaru.

„Pozor“ je donio vjest, da je 5000 ljudi navalilo radi vašega kandidata; vaš član ustane na obranu i kaže, da je to tendenciozna izmišljotina, i veli da ih je samo 4.000 bilo (smjeh) a izabralo ga je 78 osoba, 4.000 seljana ustane a 78 gospode, jer im se reklo, da će biti kasirani. 4.000 ustanu po samom vašem priznanju proti izbornom činu, a 78 ga izabere, i taj se smatra po narodu izabranim zastupnikom, a da još uračunate, koji su proti njemu glasovali, pak ćete vidjeti, kako je taj za-

stupnik došao u sabor. I onda vi u saboru trubite, da samo prostota, glupost i neznanje bira našega člana.

Baš zato, kad sam ja to čitao u službenim novinama, dao sam se birati od gradjana, tako, da imam gradski i dva seljačka kotara. I kažem vam, da su kotari seljački prosvjetljeniji, nego li vaši kotari gospodski, jer skoro svi znadu čitati i čitaju razprave naše, i kažu, da mi samo na štetu i sramotu naroda radimo, kako sam ja uviek govorio. (Glas na desnici: A tko tako radi?)

Većina!

Pustite nami, mi će mo predlagati i razpravljati o tom, pak da vidite, hoćemo li za godinu dana koristnije zakone napraviti, nego li vi od vašega postanka. Mi smo kroz tri godine interpelirali. Preko sto interpelacija nije vlada odgovorila ni rieči, i to na one, koje su najvažnije, nije ništa odgovorila, a na one, gdje se radilo o manjim stvarima, vlada je odmah triumfirala i .vaše novine su pisale, da je interpelant sasvim pokunjen izišao iz kuće. (Smjeh.)

A gdje se radilo o komadu otačbine, glede uvadjanja madjarskih zakona na Rieci, tu nije vlada odgovorila i većina ne mari zato ništa; i gdje smo predložili zakonsku osnovu o odkupu vinotočja, pak jeste li dali razpravu. I one zakonske osnove, koje donosite, donosite zato, da su tu, da nas zabavite, da nešto radimo, a onda se vidi da ne valja. Tako kroz ovo 15 godina $7\frac{1}{2}$ godina ste radili, a $7\frac{1}{2}$ godina sada rušite, ne misleći kakve ste posljedice u narod uveli.

Budué na temelju svega toga ja i cio narod, koji smije kazati istinu i odvažiti se, da ide u rešt za istinu, moram kazati da malo držim do onoga što će te vi zaključiti.

Nadjite mi državu u Europi, makar u Turskoj, da se gazi zakon ovako, kako se u prosvjedu navadja. Pak ja znam, da ako se mjesto vel. župana izprazni, da će on prvi biti preporučen, jer se je odvažno iztaknuo pred narodom za vladu, a to je utemeljeno po praksi vlade, jer poznam takvu dvojicu: jednoga u Sisku, a drugoga u Ivancu, i ti avanziraju svake godine, odkako su pokazali, da se ne drže zakona, da ne poznaju pravice ni božanske ni ljudske.

Vi ste čitali, što se je u Senju dogadjalo, dok su tamo ta dva činovnika, jedan sudac, a drugi vladin komisar, koji su potresli obćinom, zasijali sjeme mržnje medju gradjani, koji su prije složni bili, a to sve zato, da vlada izmanevrira, da bude u Senju izabran njezin kandidat. Kad se je vlada osjedočila, da to nikako neće moći učiniti, maknula je onu dvojicu, jednoga u Sisak, koji je podžupanom postao, a drugoga u Ivanac za sudca, koji je sada prisjednik sudbenoga stola. A vi neki ste čitali, što se je o tom sudcu pisalo u Senju. Ona brošura bila je zapljenjena od vlade i oblasti, kao što sve ono, što je istina i pravo. Zato zaključili vi što vam drago; sav narod je uvjeren, da ovo sve, što se danas uzdržaje, da se uzdržaje na temelju krivice i na bezakonju, premda vi službeno branite, ja i narod držimo, a valjda će te i vi jednom doći k pameti i slušati volju naroda, ako ne, vi ćete strahovitih stvari, gorih nego su i danas u narodu, doživiti. Zato izvolite odlučiti ili iztragu ili ovjeroviti onoga, koji spada u većinu, vi možete učiniti, kako hoćete. Ja sam uvjeren i ova gospoda, koja su došla, do skora će se uvjeriti, da vi nemate zakona, nego kako vam kada puhne u glavu.

Ja vam čestitam, jer vi kroz vaš rad pospješujete naš rad. Vi radite i mi ćemo raditi u uvjerenju, da je bog i svi pošteni ljudi s nami.

Predsjednik: Prije nego podielim rieč, dužan sam sa predsjedničke stolice ovo reći:

Zauzev prvi put mjesto predsjedničko htio sam pokazati, da znam do skrajne granice poštovati slobodu govora. Ali molio bih gg. govornike, da izvole tako isto poštovati i ne zlo upotrebljivati.

Napokon neka ne misli g. govornik, da ja u vršenju dužnosti nisam opazio, da se je udaljio od predmeta; ali nisam htio prvi put na ovom mjestu, da izazovem škandal izmedju predsjedničtva i govornika. Zato ću i u buduće poštovati slobodu govora, ali molim gospodu, neka ju ne zlorabe; a molim to, da u govoru svojem čuvaju dostojanstvo i poštenje pojedinih ljudi kako članova ovoga sabora, tako onih, koji nisu u ovom saboru zastupani i ne mogu se braniti.

Ovako ne mogu dopustiti, da se govori o naših činovnicih, jer to nije dostojno, da se napadaju ljudi, koji nisu u stanju braniti se.

Ovo sam bio dužan kazati od strane predsjedničtva. (Živio!)

Dr. **David Starčević**: Molim dvie tri rieči.

Ja se zahvaljujem u ime onih, koji su me ovamo poslali g. predsjedniku i donjekle i vam (pokazuje na desnicu) što ste danas istinu ustrpljivo slušali; dajte uputite gospodu od većine, da pozove vladu, da se drži zakona, kojega ste vi napravili, da se tat, ako je tat, zatvori; pravedan štiti; ja ću s veseljem pristati na taj čin a neću dosadjivati niti vam i neće se nespodobe ovdje dogadjati.

Ja vam još jedanput zahvaljujem, nastojte da s druge strane bude red i čistoća, pa neću trebati ja metlu donašati. (Smjeh.)

Predsjednik: Rieč ima g. bar. Živković.

Jovan bar. **Živković**: Vis. sabore! Neću zlorabiti strpljenje vis. kuće, kako sa strane, kadgod govori g. Starčević ili drugovi, da običaju kazati: „ja i moji jednomišljenici“. Ja govorim u svoje ime, jer ne mogu primiti na sebe ono, što g. Starčević kaže, da sam do sada štitio da mogu štititi bezzakonje. Ja to odbijam od sebe i svaki član je toga osvjedočenja; mi svi se ogradjujemo proti tomu, da bi mi bezakonje štitili.

G. dr. Starčević vrlo dobro znade i kad nebi znao

zlo bi vršio svoje zvanje, da svaki korak, koji preduzimje, mora to učiniti u izvjestnoj formi, koja je propisana, ako neće, da dobije pakrački dekret. To će reći, ono što traži, mora tražiti onim načinom, koji je zakonom propisan.

Ja ne znam, kojim pravom, jedan put za vazda, g. Starčević nas većinu za sve, u zemlji što biva, apostrofira.

(Dr. David Starčević: Vi podupirete vladu.)

Dobro znate, bar treba, da znate, ako je činovnik što učinio proti zakonu, gdje imate i kojim načinom potražiti lieka. Ako imate što proti podžupanu ili komu, učinite pritužbu, to je prvi korak. Ako ostane bezuspješna, što vam daje zakon kao kontrolu zakonodavnoga tiela? Pozovite vladu na odgovornost ovdje interpelacijom. Nebude li ni to dosta, evo vam zakona, koji za vas jedan te isti kao i za nas ob odgovornosti vlade. Dokažite činjenice, pa ako uzmemo tu vladu pod zaštitu, onda udarajte, a ne prije. Ali to vam se ne rači, ovdje je osam prozora, da govorite narodu, der gläubigen Masse, da je to sv. pismo što vi govorite. Ja odbijam, da ste vi do sada kao i prije u saboru poprimili onaj korak, koji je po zakonu označen, da se postigne to, da se dokaže, da je činovnik i vlada kriva, kako vi govorite. Ovo nije put i način. Ako je to istina, da je Tkalčec zlo shvaćen, treba da se dokaže iztragom; a unicum bi bilo zahtievati, da se netko ovjerovi, tko nije podnešen saboru. (Na ljevici: U vjerodajnici stoji Tkalčić.)

Dokaže li se to, ja ću prvi glasovati, da plati trošak, tko je kriv, pa makar bio i podžupan. Jer da se sa strane činovnika vlade nije postupalo po zakonu reći ću drugi slučaj.

U narodu ima dio svjeta, koji naših imena dobro nerazumije i mi imamo ovdje ime vriedna i štovana člana, koji se zove Smičiklas. Kod glasanja, švabe su glasovali Smelzglas Dakle ja držim, da je dužnost predsjednika izborne komisije ustanoviti indentitet. Ako se to konstatuje, da nije učinjeno, ja ću prvi biti proti tomu, da je zloporaba. Dakle ne biedite većinu bez povoda, bez potrebe, nego donesite konkretan slučaj u zakonitoj formi i ako se dokaže, da većina gazi zakon, onda kažite i ja ću biti s vas. Ali nešta drugo je u vašem postupku, bar kako je izrazio se g Starčević: „Pustite nas, da tamo sjedimo, uklonite se, da se mi tamo sjednemo, pa onda vidite zato ćemo biti“. To je za čim leži kruhoborstvo. (Dr. David Starčević: Vi si pridržite službe. Žamor.)

Dodjite do većine, ali poštenim načinom, ne strahovanjem i ja ću vam se prvi pokloniti. Ali onda ja u opoziciji, budite uvjereni, neću govoriti, kako vi, nego ću pokazati bezdjela, ako su kakva i svojim pravom tražiti u lieka. Dakle ne mojte gospodo timi osvadami neopravdanimi zemlju dehonestirati, jer tim dokazujete, da Hrvatska nije pravna zemlja, nije država.

Ide li to u račun naroda, sudite sami.

Ja to odbijam svečano od sebe, da mi bezakonje širimo i gazimo zakon. Ja dopuštam, da ćemo suditi, kako zakon i pravda donosi; a pošto je vaš predlog unicum, da se zahtieva ovjerovljenje čovjeka, koga nema tu, to preporučam ono, što sam kandidat predlaže, da se iztraga povede. Ne mojte nunc pro tunc kazati. Ja odbijajuć protupredlog prihvaćam predlog odsjeka.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Tuškan.

Dr. **Grga Tuškan**: Visoki sabore! Moram reći, da je dr. David Starčević ovdje možebiti neopravdanim načinom napao na našu većinu, a to zato, jer nije imao sreće, jer nije čuo s kojim se je patosom jučer apeliralo na savjest i duševnost. On toga nije čuo, da je naša većina odlučila postupati savjestno i duševno i samo zato, da neogrieši duše nije verificirala Kumičića. To je štovanja vriedno, a čovjek svojih nazora, koje mu duša namiče, ima se štovati. To je fakt, koji se je s nekim patosom naglašivao jučer i prekjučer. Ja to priznajem, da je to liepo i nadam se, da naša većina ne bude postupala onako, kako je ona dva, tri dana, kad smo imali sreću ili nesreću biti odavle izbačeni, da su ona tako važna pitanja kao što je pitanje lonjsko-poljsko, obračun s Madjari prošla u nekoliko časova, a gospoda nisu pitala ni za savjest niti za dušu, nego su mirnim načinom glasovala Ja ono, što je od strane g. predlagatelja predloženo, ne odobravam, ali sada će gospoda od većine udariti drugim putem, nas će sve skupa voditi osvjedočenje, naša savjest, a to je veliki napredak.

Ovo držim, da sam morao opaziti na govor g. dr. Starčevića.

Što se tiče onoga, što je g Živković u obćenitosti rekao — on mi neka oprosti — on i drugovi njegovi imadu običaj i to često čine, da se pozivlju na ustavnost, ustavnu vladu, ustav.

Po pojmu ustavnosti, vlada je product uzet iz većine, kakva je većina takva je i vlada, jer ta većina može učiniti, da vlada padne i da dodje druga. Dakle mi smo ovlašteni indificirati i najzadnjega pandura s većinom u saboru i ja to činim. Ako je to tako, pozovite vladu, vlada je organ. To valja vice versa, ako je vlada dobra, onda čast pripisuje se većini. Ja mislim, da je to stvar, koja se neda pobiti. Vi ćete oprostiti, da mi tako radimo, da punim pravom i po svih pojmovih ustavnosti pripisujemo svaku krivnju, koju čine organi vlade vani, većini u zadnjoj inštanciji. Ja mislim, da je to opravdano načelo.

Što se toga i u obće onih protuzakonitosti tiće, koje su počinjene prigodom izbora, ja mislim, da to nebi bilo umjestno, da to u pojedinostih navadjam, tomu biti će druge prilike, i onda ćemo dokazati i opet na vidjelo donieti nepodobštine, koje su poznate iz prijašnjih izbora.

Je ne mogu ništa gorega navesti, nego je u onom dopisu, koji je bio u „Slobodi“ glede Senja. Za mene i svakoga čovjeka, koji u sebi pravicu osjeća, morao bi to

biti grozan čin i ja, kad bi bio na vladi, ja onoga svećenika, onoga profesora, ja neznam što bih snjim napravio. Ali kod nas se maltraitiraju pravedni ljudi i radi ovakove stvari meće se gradu teret, komisar, da plaća i sekiran bude. Te protuzakonitosti imati ću prigode drugi put iznašati, za sada ih prelezim.

Ne uvidjam ono, da kada bi mi sada verificirali g. Tkalčića, da bi mi verificirali čovjeka, koji ne predleži ovdje U vjerodajnici je konstatirano, da su dvojica kandidati. U toj vjerojdajnici konštatirana većina uračunav četiri glasa, koja su bila ili iz lahkomišljenosti bilo iz absurditeta izostavljena. Pošto su dva bila kandidata, to ona četiri glasa pripadaju g. Tkalčiću, jer ja mislim, da je ime „Tkalčec“ bliže imenu „Tkalčić“ nego „grofu Pejačeviću“. Kad se to učini, onda je iz vjerodajnice jasno, bjelodano dokazano, da je g. Tkalčić dobio većinu. Zato što je predsjednik izborne komisije kazao, da grof Pejačević ima većinu, to ne može alterirati zakon, a još manje, da okolnost neka neobstoji.

Ako bi mi sada verificirali g. grofa Pejačevića, onda bi mi samo potvrdili onaj absurd, koji je predsjednik komisije potvrdio.

Ako mi ne verificiramo grofa Pejačevića, niti Tkalčića, onda možebiti mi odobravamo onaj postupak, koga je povjerenik komisije učinio, naime prihvaćamo njegov izaziv, onaj njegov prkos, pak mu dajemo njeku važnost. Zato ja mislim, da toga radi, da dokažemo ovomu čovjeku, da je lahkomišljeno postupao, da ne uzimamo njegove reći, kako bi on htio, nego da promjerimo čin, koji čin dokazuje, da je Tkalčić većinom glasova izabran. Stoga ostajem pri svojem predlogu. Unicum bi počinili onda, kada bi ignorirali facta, koja nebi smjeli. To je slučaj i puka samovolja, da je donio vjerodajnicu grof Pejačević, a nije g. Tkalčić, i nigdje nestoji, da dotičnik mora doći s vjerodajnicom u ruci. Ona je dokazana u obće, zato se i jedan primjerak vladi dostavi. Dakle onaj se ima verificirati, koji je dobio većinu, a ne koji donio vjerodajnicu.

Zato ja ostajem kod moga predloga i molim, da se g. Tkalčić verificira.

Predsjednik: Rieč ima presvietli gosp. predstojnik nutarnjega odjela.

Danilo Stanković: Visoki sabore! Kao što na početku svakoga zakonarskoga perioda, tako se i sada u ovoj razpravi podižu proti vladi osvade, da je činila pritisak na slobodu izbora.

Pod slobodom izbora razumjevam ja takovo stanje birača, prema kojemu oni svoj glas bez svakoga obzira mogu dati onomu, koga drže najdostojnijim povjerenja svoga. Ta je sloboda zajamčena zakonom uredjenim postupkom kod izbora, a nije doprinešen nikakav dokaz, da su organi vlade vriedjali u tom pravcu ustanove zakona, a još manje, da su oni to činili po naputku, znanjem ili privolom vlade.

Do god. 1848. vršili su u ovih kraljevinah samo stališi i redovi ustavna prava, pa makar kako da su bile žestoke političke borbe, one su ipak većim dielom ostale na površini i nisu zahvaćale mase naroda, tako da je narod u takovih borbah naličio moru, koje je na površju uzburkano, ali posve mirno u dubljini. Razširenjem političkih prava na sve slojeve naroda počeli su izborni pokreti već mnogo dalje sizati u dubljine narodnoga života, a kod ovogodišnjih izbora povučene su u izbornu agitaciju i one mase naroda, koje ne imadu prava sudjelovati koo izbora narodnih zastupnika i te mase vodjene su čak na birališta. I buduć da mase jednom uzburkane, vazda naginju skrajnostim, nije vlada, koja je odgovorna za mir i red, mogla kraj takovoga gibanja ostati prekrštenih ruku, nego je morala poprimiti shodne mjere u interesu javne sigurnosti i u interesu slobode izbora. Te mjere bijahu vazda udešene prema zakonu, a i javni organi ostali su u granicah zakona, podučavajuć narod i nastojeć ga odvratiti od izgreda. Svim tim mjeram od strane vlade nebijaše druga težnja, van da biračem bude što više osjegurano slobodno biranje i da izbori ne budu lih izrazom izbornih gomila časovito sabijenih burom nasilne izborne agitacije. Istina da se u prosvedu proti izboru zastupnika trgovišta Virovitice iztiču težke osvade proti predsjedniku izbornoga odbora, ali će tek iztraga dokazati, da li su te osvade i navedene nepravilnosti osnovane. Ja se moram dakle ograditi proti tomu, da se iz tih jošte nedokazanih činjenica izvode zaključci na uštrb korektnoga postupka javnih organa kod izbora.

Odkada ja imam čast pripadati vladi, izbori za obćinsko vieće u Virovitici bjehu jur odavna preduzeti, ali su ukinuti radi nepravilnosti pri samom izboru, a ponovno odredjeni izbor morao se poradi raznih proturednosti odgoditi. Da ti izbori nisu prije obavljeni, nije dakle krivnja vlade, koja će se bez obzira na izbor narodnoga zastupnika po svojoj dužnosti pobrinuti, da u rečenoj obćini čim prije bude uzpostavljeno zakonito stanje.

Vojničke asistencije pošiljane su samo onamo, gdje bila temeljita bojazan djelotvornim sukobom izmedju pristaša stranaka, dakle samo u svrhu, da se osigurava mir i red, a time sloboda izbora. Izkustvo je pokazalo, da je tim zapriečeno mnogo nesreće, i nije došlo na biralištih do znatnih izgreda, osim na jednom mjestu i to tek poslje izbora. Stvar je povedene kaznene iztrage, da pronadje krivce. Ali ne mogu, a da ne iztaknem, da žalostni ovaj dogodjaj sam po sebi dokazuje, kako je opasno, kako bezdušno uzpirivati strasti u neukih masa, koje su puni neproračunivih vulkanskih sila.

Moja gospodo, vojničkih asistencija bilo je na 1 biralištih, a na 13 od tih birališta izabrani su narodni zastupnici kandidati štovane opozicije. Nestoji dakle tvrdnja g. zast. koprivničko-križko-čabarskoga, da su članovi narodne stranke došli na bajunetih u ovu vis. kuću. I je pak izborno kretanje, u koliko nije došlo očito u suk

sa zakonom, bilo sasvim slobodno, dokazom je sam malo prije spomenuti g. zastupnik, koji je za cieloga izbornoga pokreta proputovao razne predjele zemlje u izbornih poslovih svoje stranke i to tako revno, da nije nigdje omrknuo, gdje je osvanuo. (Veselost u sabornici.)

O razpolaganju sa zemaljskimi novci daje vlada račun ovoj vis. kući; ona ne može dakle, kad bi i htjela, trošiti javni novac za mito kod izbora, a sredstva, koja vis. ova kuća dozvoljava vladi bez kontrole, toli su razmjerno neznatna, da je već predmnjeva, da bi se timi sredstvi mogli postići uspjesi kod izbora, prava uvreda nanešena poštenju i značajnosti vlastitoga naroda, koju uvredu ja ovime odbijam što odriešitije. (Živio! na desnici. — Žamor na ljevici.)

Daleko pretežniji broj izbornika neodvisan je od vlade, vlada dakle nije niti u stanju vršiti kakav pritisak na njih. Navlastito ne može vlada, odnosno njezini organi činiti pritisak na izbornike fizičnom silom ili prietnjami proti sigurnosti tiela ili vlastničtva, a ipak su te prietnje najodurnije izborno sredstvo, jer su prikladne priečiti u slobodi izbora i poštene ljude.

Činovničtvo u ovih kraljevinah odlikuje se savjestnim i neumornim izpunjivanjem svojih dužnosti u pretežnoj većini, te se može nazvati viernim vršiocem postojećih zakona i nadležećih mu po zakonu zadaća. S toga zaslužuje činovničtvo svaku pohvalu i ja prosvjedujem što svetčanije proti tomu, da se g. zast. dr. Starčević bez opravdana razloga ovdje nabacuje pogrdami proti činovničkomu stališu u obće i proti pojedinim njegovim članovom napose.

Što se napose tiče Maixnera, to je vlada učinila ono, što treba da učini t. j. predala ga je kaznenomu sudu i kad on svoje učini, znati će, što će uraditi s tim čovjekom.

(Dr. David Starčević: On je kandidirao proti meni. Glasovi: Čujmo!)

Stališ činovnički spada jamačno medju najprosvetljenije stališe u zemlji, pa ne razumijem, kako se može porugljivo govoriti o činovničkih glasovih, koji po mojem mnienju služe na sliku onomu, kojemu dopadnu. Upravni činovnici ne mogu u javnom djelovanju svom iznašati načela drugih, nego onih, koja su u skladu sa nazori vlade. U istinu nebi kraj protivnoga shvaćanja mogla postojati niti nuždna harmonija državne vlasti, niti sigurnost njezina, a i odgovornost vlade nebi imala nikakva smisla. Nije dakle trebalo nikakovih naputaka, da upravni činovnici glasuju za kandidate one stranke, koja vladu podupire, jer je to stvar, koja se pogledom na njihovu prisegu sama sobom razumije.

Narodna stranka stoji na temelju zakona i na braniku ustavnih institucija zemlje, pa je sasvim naravno, da su i drugi javni službenici i urednici dali svoj glas kandidatom te stranke. — I moje je uvjerenje, da su javni urednici, ako ne svi ono sigurno daleko pretežni broj njihov, iz osvjedočenja glasovali za kandidate narodne stranke.

Iz svega toga vidi se, da nije trebalo nikakva strahovanja, da javni urednici i službenici čine ono, što jim prisega i dužnost nalaže.

To sam scienio nuždnim, da navedem u obranu vlade i javnih organa, dalje mislim, da mi se nije upuštati, jer je verifikacija pojedinih članova stvar izključivo visoke kuće.

(Živio! na desnici.)

Predsjednik: Rieč imade gosp. zastupnik dr. Stjepan Spevec.

Dr. **Stjepan Spevec**: Visoki sabore! U razpravi, koja se je povela o predlogu ležećem na stolu vis. ove kuće, nije nikakovih stvarnih razloga donešeno, koji bi mogli uplivati na zaključak ili na predlog sekcije. Jedan od govornika, koji je najviše govorio, govorio je o svačemu, samo ne o izboru. Ja to žalim radi toga, jer nije nemoguće, da kad bi se bio na izbor ograničio, možda bi bio stvarnoga štogod donio, što bi za samo pitanje odlučno biti moglo.

Onaj način debatiranja je po mojem mnienju jako lagan i možda za pojedinca koristan, ali nije kadar podići ugleda saboru, a niti koristiti domovini našoj.

Kaže se ovdje: čemu da se iztraga povede, kad stoji u izbornom zapisniku Tkalčec i Tkalčić; neka se pribroji Tkalčec k Tkalčiću, pa ima Tkalčić većinu od 3 glasa.

Visoki sabore! Ja nebi mogao pristati na to radi ostalih prigovora, koji se u prosviedu navode. — Ja se čudim onoj gospodi, koja idealnu pravičnost tako ističu, da bi bila pripravna proglasiti izbor Tkalčića zakonitim, premda se kaže u prosvjedu, da listina nije čitana na izboru, kako zakon nalaže. Zakon nalaže, da se imadu izbornici alfabetičnim redom čitati. — Ona gospoda, koja znadu, kako je bilo do 1875. g., znadu, zašto je to učinjeno.

Do onda, dok nije bilo ove ustanove, sastavljale su se listine onako, kako je komu u prilog išlo. Zato je ove godine ustanovljeno, da se to ima obaviti pod znakom ništetnosti.

Ako to stoji, da kod ovoga izbora ovaj kardinalni uvjet nije izpunjen, ne razumijem, kako se može na temelju ovako nezakonitoga izbora htjeti verificirati makar i svoga vlastitoga člana.

Ja neću poricati, da su oni izbornici, koji su glasovali za Tkalčeca mislili g. Tkalčića; ali nije ne moguće, da nisu mislili njega.

Reklo se je, da su oba kandidata bila tamo; presv. g. Pejačević je sam izjavio, da nije bio tamo; a meni se čini, da nije niti g. Tkalčić bio prisutan. To je doduše malenkost, ali i u njoj je neko nesporazumljenje.

Radi svega toga ja držim, da je jedino opravdano, da se povede iztraga.

G. zastupnik senjski je izvolio očitovati, da bi i on za iztragu bio, kad bi se odredilo, da će krivac imati nositi troškove.

Na to mi je izjaviti, da ću ja drage volje glasovati za predlog, koji će glasiti onamo, da ima troškove nositi onaj, koji je kriv.

Ja ne uzimljem nikoga u zaštitu, nego u ime odsjeka zagovaram predlog, koji jedini odgovara zahtievom pravednosti. Neka se ne odluči niti na temelju prosvjeda, niti na temelju vjerodajnice, nego neka se iztraga povede. Povjerenstvo će biti kadro pronaći istinu i donjeti predlog na temelju koga će moći sabor odlučiti.

Ja još jednom preporučam vis. saboru predlog odsjeka.

Predsjednik: Visoki sabore! Pristupa se k glasovanju.

Glasovati će se po §. 8. balotažom i to najprije za predlog verifikacionalnoga odsjeka.

Ona gospoda, koja su za predlog napisati će na cedulju „da", a koja su proti predlogu napisati će „ne". Ako predlog odsjeka nebi prihvaćen bio, glasovati će se za protupredlog; ako taj protupredlog nebude prihvaćen, biti će posliedica, da je verificiran presv. g. Teodor grof Pejačević; bude li prihvaćen protupredlog, onda je verificiran g. Miško Tkalčić.

Najprije se glasuje o predlogu verifikacionalnoga odsjeka.

Molim g. bilježnika Barlovića, da čita imena, a skrutatori imenujem gg. Valušnika, Gustava grofa Normana, Ittlingera i Kritovca sa bilježnici Popovićem i Tumpićem.

Bilj. **Stevo Popović** (čita imena).

(Poslje skrutinija.)

Predsjednik (zvoni): Visoki sabore! Rezultat glasovanja je sliedeći: Predana je 81 cedulja; sa „da" 75, sa „ne" 3, a 3 su cedulje ostale prazne.

Po tom je primljen predlog verifikacionalnoga odsjeka, te prestaje potreba dalnjega glasovanja.

Prelazi se dalje na dnevni red.

Molim g. izvjestitelja 5. odsjeka, da zauzme izvjestiteljsko mjesto; a gospodu zastupnike molim, da izvole ići na svoja mjesta.

Stevo Popović: Visoki sabore! Iza verifikacije saborskih članova, koje je 5. odsjek imao da verificira, ostala su 3 člana u odsjeku ne verificirana, a to je g. Hinko Francisci, umir. podžupan, za 21. izborni kotar u Ozlju, Nikolić Šandor za 48. izborni kotar u sv. Ivanu Žabno i Pauković Vaso za 8. izborni kotar u Brlogu. U 5. sab. odsjeku, koji je imao da verificira članove 1. odsjeka, nije se mogao postići dovoljan broj glasova, da se ovi članovi verificiraju; od 23 člana odsjeka glasovalo je 11 za predlog izvjestitelja, da se ova trojica verificiraju, a 11 proti predlogu. Uslied toga čast mi je iznjeti ova 3 izbora pred vis. ovu kuću, da o njih riešiti izvoli.

Predsjednik: Najprije će se razpravljati o izboru g. Franciscia za 21. izb. kotar u Ozlju.

Gospoda, koja žele govoriti, neka se izvole prijaviti kod g. bilj. Barlovića.

Stevo Popović: Proti izboru g. Franciscia nije podnešena pritužba i zapisnik je u redu; s toga predlažem, da se verificira.

Predsjednik: Rieč imade gosp. zastupnik Tito Ožegović.

Tito Ožegović: Visoki sabore! Ja nebi govorio proti izboru g. Franciscia, da nije precedens stvoren godine 1875. glede vrednoga člana ove vis. kuće g. Folnegovića. G. Folnegović izabran je g. 1875. posve u redu, da mu prigovora nije bilo, nego prigovorilo se, da je činovnik politički, da služi i da kao takov ne može biti izabran; akoprem je dokazao, da je u razpoloživosti i da je svoju ostavku podnio. Što se dogodilo sa tim izborom? Taj izbor je u odsjeku verifikacionalnom prepornim proglašen i podnešen saboru na riešenje. Visoki ovaj sabor riešio je taj prepor tako, da je zabacio izbor g. Folnegovića i novi izbor odredio na temelju §. 9. zakona o uredjenju političkih oblasti, koji zakon naročito veli, da činovnik, da svi činovnici, osim bana i odjelnih predstojnika, zatim obćinskih bilježnika i blagajnika, ne mogu biti birani dok su u službi.

Navadja se, da je g. Francisci do posliednjega vremena službovao kao podžupan. Ako je tomu tako, što ja dokazati ne mogu, nego će dokazati oni, koji to tvrde; to ja mislim, analogno onomu, što se učinilo god. 1875., moralo bi se učiniti i danas, te bi vis. sabor imao taj izbor ništetnim proglasiti.

Ja dakako ne znam od drugud, nego vidim iz ovoga imenika, gdje su svi članovi ove vis. kuće zabilježeni, da je g. podžupan Francisci umirovljen. Možda je već imao dekret onda u džepu, kad je došao na izbor. Da li je to bilo izbornikom poznato ili ne, i da li bi bili oni za njega glasovali, kad bi bili znali, da on više nije u službi, već da je umirovljen, to sve meni nije poznato.

Jer mi je to sve ne poznato, držim ga za činovnika, te sam toga uvjerenja, da se njegov izbor kao činovnika zabaci i novi izbor razpiše.

Predsjednik: Rieč imade gosp. zastupnik Gjuro Kamenar.

Gjuro Kamenar: Neka mi dopusti vis. sabor, da malo dalje govorim; jer ovo je izborni kotar moj, gdje ja imam pravo glasa. Ja ću ovaj izbor opisati istinito, te molim, da onomu, što rečem, vjerujete; jer je živa istina.

Vis. sabore! Ja sam izabran u jastrebarskom kotaru 17. rujna i tu je podžupan Francisci bio predsjednik. 19. rujna bio je izbor u Ozlju; dakle dva dana kašnje i tada je bio g. Francisci kao podžupan na samom izboru. To je dokazao naredbami, koje je tamo izdavao.

Gospodo, vi ste čitali i čuli predlog, koga se moja stavka dojmila, kroz g. dra. Mazzuru u 35 točaka; svaka

ova točka uporabljena je u mom izbornom kotaru. Ja nisam kadar opisati onaj izborni čin; ja bi morao jako dugo govoriti; samo ću nekoliko stvari navesti, koje će vam dokazati, da nema nijednoga izbora saborskoga u Hrvatskoj, gdje bi toliko nezakonja počinjeno bilo, koliko ih je počinio podžupan Kovačević u Ozlju. Moram kazati, da je to samomu Francisciju, koji je tamo izabran, bilo žao, da je tako radio.

Moja gospodo, mi smo u prošlom zasjedanju još saborisali ovdje, kad je Kovačević tamo držao pijanke, kojih trošak je on platio u podžupanijskoj kasi. On je obećavao ljudem škole i ceste.

Uzmite gospodo, taj nemoral. Ja velim. da najveći nemoral šire vladini organi sami vani. Ja molim gospodina predstojnika, da dobro zabilježi što ću mu reći, to je živa istina.

Podžupan Mažuranić Vladko na moj predlog, kad je došao, dao je napraviti škole. Ja sam mu memorandum pisao i rekao o njem, prem nisam spadao pod njegovu podžupaniju: Ako hoćete podići ovaj narod, morate mu napraviti to i to; rekao sam mu: ovaj narod je u materijalnom stanju posve uništen, podignite ga u prosvjeti.

Taj čovjek me je poslušao. 10.000 ljudi u ozaljskoj obćini nije imalo škole. Jedna je sagradjena bila; nu pošto se je župni dvor srušio i župnik se u njoj nastanio, tako je i ta prestala. Taj podžupan dao je sagraditi župniku novi stan, te otvorio školu. On je otvorio dve škole i to jednu u Mahičnu a drugu u Komajnu. Ali odkada je Mažuranić otišao, zatvorene su te škole.

Što je učinio podžupan sadanji? Govorio je ljudem: birajte vladinoga čovjeka u sabor, pa ću vam ja pomoći, da se škole otvore.

Gospodo moja, to je najveći nemoral. Maknuli ste čovjeka. koji je podigao škole; a za vreme kortešacija govore vladini organi ljudem: ako budete birali vladinoga čovjeka otvoriti ćemo vam škole. Vi znate, koliko muž daje do toga, da mu djeca polaze školu. Vlada bi se morala brinuti, da narodu dade prosvjetu, a ne da ga ubijate. Već ovdje 9 godina govorim za Vivodinsku cestu. Posliednji put sam vam govorio, da narod tu cestu mora batudirati, a mora i odkupninu plaćati.

Za vreme izbora govorilo se narodu: birajte našega čovjeka i dobit ćete cestu. Podžupan je išao od obćine do obćine i držao pijanke. Tako se zavadja narod na nemoral. Tako se je pripravljao izborni čin. U Ribniku digli su sve poglavare i namjestili ljude, koji pod kriminalom stoje, da upravljaju obćinom.

Tim se ljudem naložilo, da čim se pokaže tamo koji korteš naše stranke, da se imade zatvoriti.

Obćine Krašić i Vivodina spadaju pod podžupaniju jastrebarsku, a Ribnik i Ozalj pod podžupaniju karlovačku; gdje je podžupan sav aparat pokrenuo od pisara do šumara, te ih dao od izbornika do izbornika, koje su plašili i strašili, koliko je bilo samo moguće. 1. je bio sastanak: 7 pijanka u Ozlju. a 14 u Brodu, gdje su seljaci pijani ubili skoro učitelja. Pučki učitelji upotrebljavali se ne samo da kortešuju za vladu, nego da aranžiraju ljude i vode seljake. Narod se je bio tako uzrujao, da je podžupan uteći morao.

Znate za nesreću, koja se je dogodila u Jaski na dan izbora? To je dobro došlo Kovačeviću i Franciscij za kotar ozaljski, t. j. za tamošnji izbor, koji je bio dva dana kašnje. Od političke oblasti g. perovodja Radančević, g. živinar Raša i šumar Demetrović, dapače i sudac Matić išli su cielu noć od izbornika do izbornika. te im govorili: neidite u Ozalj, mogli bi nas ubiti kao i one u Jaski, tamo će biti kumpanije soldata. To je bilo u Krašiću. Nu naš narod ne pozna straha, kad ide vršiti svoje pravo.

Možete si sasvim tim pomisliti kakvim čuvstvom su išli izbornici u Ozalj, žene su im se plakale, te je to bio cieli sprovod; kad sam ja svoje izbornike pod barjakom i sa bandom vodio k izboru. Da se narod zastraši pol kumpanije vojnika stajalo je kod broda sa perovodjom Radančevićem, koji je ondje davao novaca: ne zna se je li dao 100, 50 ili 1 for.: samo se zna, da su podžupanijski činovnici davali novaca izbornikom.

Tamo se je htjelo strašiti i prestrašiti izbornike. Ja sam dao himnu igrati, te su soldati morali himnu pozdraviti i tako smo prošli kroz vojsku. U Ozlju i okolici su cielu noć obilazili straža, žandari i vojska: a mi smo bili slobodni.

Ja sam bio uzrujan još iz Jaske k tome bolestan počinuo sam se malo do izbora. Za to vrieme došli su vladini korteši i odveli su mi nekoliko mojih izbornika.

(Tečajem ovoga govora zauzeo je predsjedničku stolicu 2. sab. podpredsjednik dr. Stjepan Spevec.)

Predsjednik: Molim gospodina govornika, da govori o stvari.

Gjuro Kamenar: Po tom se je prešlo na sam izbor. U izbornoj deputaciji bila su 1 župnik, jedan podjašpršt i jedan izbornik iz Vivodine. Kad se je počeo sam izborni čin, vidili smo, da smo u kaštelu okruženi od vojske; al mi smo bili posve mirni i dostojanstveno se ponašali, te sam ja u 4 oka prigovorio i rekao podžupanu: molim g. gospodin podžupan Francisci je još u službi; kako ga možete kandidirati. On mi je odgovorio: ja ne primam nikakova prigovora; ja ću svakoga kandidirati, koga narod birati hoće; a da li je on sposoban ili nije, to neka sabor poslje rieši. Jednoga izbornika, koji je pravom u listinu unešen, odveli su žandari pred izborom u podžupanijsku sgradu; a mnogi drugi vredni starci izbornici iz Ribnika zastrašeni su, te su morali doma ostati; a njihove domare poslali su na biralište. Tomu su župnici prigovorili, koji poznaju ljude. Podžupan je rekao, da će ih dati zatvoriti. a mene najprije, koji sam prigovorio tomu, što je predsjednik sjeo na kraj stola, a liečnih na sred stola. Ja sam pitao predsjednika, zašto učitelj vodi pero, a ne biljažnik. On mi je odgovorio, da bilježnika treba za

drugi posao Bilježnik je korteširao i vukao seljake iz krčme, da glasuju za vladinoga kandidata. Ja sam svemu tomu prigovarao i rekao, da predsjednik mora sjedit na sredini stola.

On mi rekne neka se stanem tamo, inače da će me dati kroz žandare odvesti. Ja sam se stao za perovodju i motrio što on radi. Ne jedan put nego 20 puta zaprečio sam, da nije napisao ime Francisci. kad je kazao seljak: ja glasujem za Jordana.

Tako sam radio. te nisam vidio. da me grabe žandari, te kad nisam mogao odoljeti sili pustio sam.

Kad je koji župnik rekao: ja poznam svoje ljude, to nije taj izbornik, kazao je g. podžupan: žandari, primite toga čovjeka i bacite ga van. Ja sam rekao: ne mojte takovih ludorija praviti i opet se je smirio podžupan.

Ja bih te nepravde mogao dugo ovdje navadjati, ali neću.

On je ne samo pojedinoga čovjeka, nego cielu deputaciju hotio dati zatvoriti, koja je prigovarala, da to nije taj nego druga osoba. (Hatz prigovara.) Vi ste bio polag, recite nije li to istina? (Vilim Hatz: Nije istina.)

Predsjednik: Ja molim g. govornika, da se drži predmeta. Ako je hotio govorit o ovih prigovorih, zašto nije prosvjedovao. Sad glede ovoga izbora nema povrieda, nego samo prigovor; a g. govornik znade kakve je naravi taj prigovor, te ga molim, da samo o tom prigovoru razpravlja.

Gjuro Kamenar: Presvietli gosp. predsjedniče, ja sam ovdje nacrtao, kako zem. vlada kroz svoje organe kod izbora radi.

Sada ću vam razložiti, zašto nismo protestirali.

Ja sam tražio. da se to uvrsti u zapisnik. G. predsjednik je hotio izbor zaključit, jedno pol sata prije; nu ja ga molio, da toga ne učini. rekao sam mu: nemoj dragi, neka klopne prije na tom turnu 12 i onda zaključi.

To mi je jedva za rukom pošlo. Tako se izbor dovršio. Ja sam onda rekao izbornoj deputaciji: ne mojte zapisnika podpisati; mi nismo htjeli podpisati izbornoga zapisnika; jer je bio izbor nezakonit. Podžupan nam je onda kazao, da će on druge imenovati.

Što sam učinio? Rekao sam, da podpišemo: jer sam se bojao, da će nas dati sve postrieljati. Naš podžupan je bio poludio.

Izbor je bio na kvaterni petak, te su naši izbornici jeli suh kruh; a vladini su se gostili mesom i vinom. Rekoh vladini. jer je Francisci rekao, da je on vladin kandidat i da drži sa narodnom, koja stoji uz vladu: jer da može najviše polučiti na narod. Vredno je čuti, što je dalje reko.

Rekao je, da u buduće u obće nebude mogao u Hrvatskoj nitko biti biran u sabor. nego samo onaj. koga bude vlada htjela.

Sada ću vam razložiti, zašto nije prosvjed učinjen.

Ja sam kao izbornik bio najviše kriv, što nije prosvjed učinjen.

Ja sam kazao: što hasni prosvjed ulagati i prilagati 200 for., ta većina će ga i onako verificirati; ali ne može ga verificirati, jer je činovnik. Da je on bio onda činovnik možete vidjeti od tud, što su ga svi činovnici slušali i 19 na dan izbora svi za njegov izbor po njegovom nalogu radili, lovili su ljude, te su 2 ili 3 iz Gornje Kupčine odpeljali i davali im po 10 for. za glas.

Podžupan je dao za svoje izbornike 5 vedara vina dovesti, onda još pet vedara, tako, da je platio 360 for. u podžupanijskom uredu za tu pijanku. Da li je taj novac vlada dala ili ga je dao Francisci, toga ja ne znam, da on kao činovnik nebi smio takovim načinom za svoj izbor kortešírati.

Uzmite onaj naš mukotrpni narod, koji nema ceste, koju bi silno trebao; ali sasvim tim Vivodinci i Krašićani se nisu dali, ove dvie obćine nije mogao predobiti. Mi smo se sasma mirno ponašali za cielo vrieme izbora. Poslje izbora nam je kazao, tornjajte se van, inače ću vas dati iztjerati. Na to smo mi otišli van. On nam je rekao, da ako do 1 sat po podne ne odemo iz mjesta, da će nas dati po žandarih protjerati.

Tako je i bilo; čim je udario 1 sat mi smo još blagovali kruh i vino, dočim su vladini jeli janjce — eto ti 6 žandara, da nas protjeraju, nu mi smo sasvim mirno otišli.

Ovako se zbio izbor u Ozlju. Od svih onih 35 točaka u predlogu dra. Mazzure ne ima niti jedne, koja se nebi bila učinila kod izbora u Ozlju.

Vi dobro znate, da kod nas u Hrvatskoj ima već i suviše činovnika.

Na sreću je vlada na kratko vrieme razpisala izbora, i ja joj za to hvalim; jer u ono cielo vreme nisu činovnici ništa u uredu radili. Podžupanijski činovnici nisu kroz 15 16 dana drugo radili, nego kortešírali, te su im uredi ostali pusti.

Ako to nije demoralizacija kod nas, dok kroz 14 do 15 dana činovnici ništa u kancelarijah ne rade, nego sa narodom pijanke drže i psuju i grde svoje političke protivnike, te podkupljuju narod; onda ja ne znam, što je demoralizacija.

Što je najsvjetlije u tom — ja neću reći, da vlada izdaje zato naredbe — da ovakov jedan načelnik. bilježnik ili podžupan bogove i 300 svetaca kune ovomu ili onomu pred seljaci. Ja mislim, da veće demoralizacije ne treba, nego je ova.

Što se. tiče verifikacije ovoga člana, kako sam kazao, mogao bi pisati knjižurine, kad bi ovaj izbor opisao, — ali ja mislim, da je i to dosta. Sve što se u ovom predlogu nalazi, tako je bilo, da nije ništa drugo preostalo.

Muževi stari su se tada plakali na biralištu, ali ne zato, da smo mi propali, nego su se plakali nad tako propalom vladom. Kad su vidili seljaci. da se tako radi,

onda su plačuć otišli odanle, i kad smo se dielili od našega kandidata. plakali su. Onu tugu nebi mogli opisati — ne što nije naš kandidat izabran — jer što je za jednoga člana, ako nije izabran — nego nad tim, što se krivo činilo pravu naroda samoga i što se je zastrašivalo.

Što se tiče samoga izbora, to ga ne možete verificirati — jer nemojte praviti takov praecedens, po kom da vam činovnici mogu biti ovdje zastupnici. Kazalo se tamo na biralištu, da će g. Francisci velikim županom zagrebačkim postati i kao veliki župan, da smije kandidirati. To je bio obći glas, da bude postao veliki župan, jer se zna, da je podžupan. Mi smo mislili, da imamo velikoga župana zagrebačkoga, te da se smije zanj glasovati. To se nije obistinilo.

Ja čujem, ali ne vjerujem, da je umirovljen g. podžupan, koji ima upliva na narod, koji je radio suglasno i narod zavadjao pijankami, stavljao na muke i zastrašivao. Podžupanu će seljak vjerovati više, kad mu obećaje, da će dobiti podporu, da će mu otvoriti polje zaslužbe, nego meni kad ja govorim kao privatni čovjek: ne mojte ovoga birati.

Odatle možete viditi, da je to zavadjanje i da takov izbor ne može biti nego na ruglo ovoga tiela, a tako i kandidat. Ja, gospodo, mislim, da nije ovdje prosvjeda trebalo, i ja sam mojim izbornikom kazao, da ne treba prosvjeda, nikakvoga opisa, nego da će vis. sabor sam uvidjeti, da se ovaj izbor ne može verificirati nego da se mora kasirati. Preporučam dakle, da se kasira.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Gjurković.

Gjuro Gjurković: Visoki sabore! S dozvolom g. čabarskoga poslanika, koji svakom prigodom kaže, da se od nas ničemu ne nada, čast mi je izjaviti, da ja ovu debatu držim sasvim neosnovanom.

§. 4. poslovnoga reda kaže: u odsjecih se odlučuje većinom glasova prisutnih članova. Jedan votum većine proti jednomu votumu manjine — 11 proti 11 nije po mojem shvaćanju zaključak i nije većina. Nije 22 člana bilo u odsjeku nego 25.

Dakle bilo je prilike, da se donese zaključak po većini. To je jedno. Dakle dotle, dok odsjek nije imao prilike, da većinom zaključi ovako ili onako, nije se imao zaključak predati vis. kući. Jer ako je ovaj odsjek pored svega toga, što je gg. iz opozicije bilo 11 — koji čuvaju uviek zakon i pravdu — bez primjetbe ovako zaključio, onda je danas trebalo prije sjednice donjeti predlog, da se ovako ili onako postupa.

Drugo ja držim, da ova debata, osobito o predlogu ili razgovoru o izboru g. Franciscia nema nikakve osnove, jer je poslovnik u §. 6. sasvim jasan, koji kaže, da može samo pored pritužbe, u koliko je zakonitim načinom obložena sa 300 for., o takvom prieporu biti razgovora.

Ja spominjem gospodu (kaže rukom prema ljevici) s one strane kuće, da smo imali priliku takvu lani, izbor gosp. bivšega zastupnika vrbovskoga, pored koga je bila pritužba, a verifikacionalni odbor nije primio taj protest u razpravu, jer nije bila pritužba obložena sa 300 for.

Dakle ako ćete čuvati zakon i naš poslovnik, košto se jučer govorilo, onda držim, da ova debata u obće nije bila realna niti zakonita. (Kamenar: Najte se srditi.) Zato bi ja bio za to, da se vrati elaborat natrag odsjeku, ... (Smieh! Lončarić: Čemu?) ili da se izbor verificira.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Folnegović.

Fran Folnegović: Gospodo! Glede ove stvari imadem samo g. predgovorniku opaziti, da poslovnik za odsjek jasno propisuje: ako je absolutna većina odbornika prisutna, da je odbor ovlašten zaključak stvoriti. Kad je odbor ovlašten zaključak stvoriti, te kad zaključak stvori na način, kako poslovnik propisuje, naime „glasovanjem“, gdje predsjednik ima pravo skupa glasovati. Ako su glasovi razpolovljeni, onda se ima jedno i drugo mnienje predložiti saboru. Gosp. predgovornik je vrlo mlad parlamentarac, da to ne zna, te mu se ne može zamjeriti, premda se kod nas tako često glasuje. Kako predsjednik glasuje? Je li dvaput glasovao? (Gjurković: Nije glasovao tako.)

Ovako niti ne smije glasovati.

(Gjurković: Kako to? Smieh.)

Kad predsjednik nebi glasovao, onda bi bio naš predlog prihvaćen sa 11 proti 10 glasova. Kad je predsjednik hotio glasovati, onda je 30 glasova na jednoj i drugoj strani bilo i tim izravnano. Dakle g Gjurković hoće, da predsjednik bude imao još jedan glas, a ja se zahvaljujem g. Gjurkoviću kad hoće, da predsjednik ima dva glasa. U ostalom predsjednik glasuje s ostalimi članovi. Ako su glasovi razpolovljeni, onda §. 25., koji se odnosi na odbor i odsjek kaže, da se oba mnienja imaju predložiti saboru. Nu o protestu i ne protestu ne može biti govora, jer se ovdje radi ob kvalifikaciji zastupnika, koju propisuje stanovit pozitivni zakon, tako izborni red, kako i ustrojstvo uprave i sudstva, God. 1875. bio sam i ja objektom specialne debate. Iskreno kažem, da sam iz dna osvjedočen zagovarao tada, da upravni činovnik nije se dužan prije odreći službe, dok nema mandata. Mandat će pako imati onda, kad bude izabran i verificiran.

Gospoda su inače shvaćala ovaj zakon. Sjećam gospodu i budi mi dozvoljeno citirati rieči onih članova, koji su i danas članovi sabora, ali ih danas slučajno nema ovdje, (Dr. Tuškan: uklonili su se!) koji bi i danas opetovali ono, što su onda kazali.

Veleštovani član g. Šram kazao je u toj debati: (čita) §. 9. jasno ustanovljuje to, da činovnik, dok je u službi i t. d.

To su rieči Šrama.

Veleštovani g. zastupnik Spevec, koji baš presidira ovoj sjednici, zastupao je donekle protivni način od Šrama, al je rekao ovo, što valja da dobro zapamtimo: (čita.)

Tu se radilo o sasvim analognom slučaju; samo u toliko je razlika izmedju onoga i ovoga, da ja nisam bio upravni činovnik po zakonu o ustrojstvu uprave, u kom

stoji §. 9., na koga se pozivljem, nego da sam bio razpoloživ municipalni činovnik u razpoloživosti; u dopustu, dočim je g. zastupnik Francisci upravni činovnik in optima forma po ovom zakonu.

Ako je to istina, da se g. Francisci nije odrekao svoje službe, i nije primio odpust prije nego je kandidirao, kako tumače vrlo ugledni članovi, stvorili ste praecedens za većinu tako dugo, dok postoji zakon. Vi danas drugčije nebi smjeli, niti mogli glasovati, nego da se ne verificira g. Franciscia, ako nije dokazao pravodobno, da ima pravo kandidirati, jer se nije prije, nego što je pristupio izboru odrekao službe, i dobio odpust — a to osobito za njega nije dokazano.

Ja opetujem i ja sam protivnoga nazora g. 1875. i danas sam kod svoga osvjedočenja prem nisam dužan i ne mogu se pokoriti praecedensu tumačenja onoga. Zato ja ne mogu glasovati za verifikaciju gosp. Franciscija, što sabor onim činom nije dobro činio, što se dao uputiti od g. dr. Šrama s onimi riečmi, koje sam iztaknuo.

Ja sam danas osvjedočenja, da je ovaj zakon o ustrojstvu uprave naperen proti onim činovnikom, koji su samostalna duha, koji bi bili voljni u opoziciji kandidirati. Slučaj ovaj je najbolji dokaz tomu. Gosp. Francisci, kako sam čvrsto osvjedočen, da nema prava doći u hrvatski sabor na temelju ovoga izbora, tako sam tvrdo osvjedočen, da će biti verificiran zato, jer je vladin kandidat. (Živković: Zato ne! Dr. David Starčević: Kad nebi bio vladin kandidat, nebi mu dali, niti nebi mogao kandidirati.) Ovdje moram danas ostati pri onom, što sam jučer i prekjučer spomenuo: „aliquando valet, aliquando non valet“.

Ali ovdje, u ovom slučaju neće to valjati. Vidio sam na stolu dokument, za koga nije nitko znao, da je gosp. Francisci umirovljen, te čujem, da je umirovljen 18. rujna, o čem nitko nije znao u kotaru od izbornika. Ja sam u dnu duše osvjedočen, da je taj dokument kasnije fabriciran i podnešen, te da g. Francisci nije dobio svoga umirovljenja, dok nije imao mandat u džepu. Jer kad se čulo, da hoće kandidirati, a on nije dao svoje ostavke. Taj dokument je dao za opravdanje njegove verifikacije verifikacionalni odsjek. Ja se čudim ovoj ignoranciji samoga zakona i odluka saborskih, koje se baš u ovom konkretnom slučaju pokazale od strane vlade. Jer pošto je vladi poznato, da je sabor protumačio stanovitu ustanovu zakona, da je to tumačenje po svoj prilici priznato korektnim.

Zašto se nije toga tumačenja držala? Zašto neće, da po svom činovniku razbije one sumnje, koje su opravdane naime te sumnje, da je još g. Francisci bio aktivnim činovnikom u ono vrieme, kad je kandidirao. To se dosada nije učinilo, prem bi vlada sama bila dužna to učiniti i prem bi bio dužan to učiniti g. Francisci kao upravni činovnik, te morao kazati izbornikom: ja sam umirovljen, stoga sam ovlašten kandidirati. Toga nije učinio, nego je auktoritetom aktivnoga činovnika došao na biralište i dao se birati. Da je pako on pao kod izbora, onda sigurno nebi bio pensioniran. Zato sam ja kazao, da se tako g. 1875. dogodilo s Maixnerom naime jer je pao kod izbora, pak nije bio pensioniran. (Dr. David Starčević: Jer je bio vladin kandidat.

Zato sam ja rekao g. Šramu, što sam danas kazao, ako se taj zakon tumači tako, košto ga vi tumačite, da hoćete silovati pravo slobodnoga izbora, što ne date činovnikom upravnim pravo kandidature, to tjerajuć lisicu iztjerali ste kurjaka. Jer neodvisan činovnik, t. j. čovjek, koji hoće biti zastupnik — naročito podžupan, on će biti dužan odreći se službe po vašem tumačenju zakona. Padne li iz službe, to padne izmedju dvije stolice· Ako li je vladin kandidat, on ako bude izabran, postigne mandat: ako ne bude izabran, postaje velikim županom.

Tako se sbilo u ovom slučaju. Ja imam vis. kuću upozoriti samo na praecedens taj, koji bi imao biti za nas moralno obvezatan, i sjećam na ono, što sam jučer kazao: ne mojte do absurditeta voditi ono „aliquando valet aliquando non valet.

Gjuro Kamenar: Imam još to reći, da kod izbora nijedan izbornik nije znao izreći Francisci, nego su govorili Francuz, Francez, Frančić itd.

Predsjednik: Za govornika po redu je zapisan gosp. zast. Mazzura, koji je izjavio, da će proti govoriti. Dakle bilo bi u smislu govora, da sliedeći govor govori presv. g. barun Živković.

Jovan barun Živković: Ja pitam gospodu s one strane, što je mjerodavno za prosudjenje verifikacionalnoga postupka? Ja ću odgovoriti. Mislim poslovnik. Ako vam je poslovnik obvezatan za prosudjenje verifikacionalnoga postupka, onda dopustiti će mi se, da slučaj današnji sa slučajem njegovim nije jedan te isti. Onda je bilo moguće uzeti stvar u razpravu meritornu — danas to nije moguće. Onda je bio ovlašten sabor tumačiti zakone i prosudjivati valjanost postupka kod izbora — danas to pravo saboru poričemo.

(Dr. G. Tuškan i dr. David Starčević: Oho! Zašto! Čujmo!)

Ako poslovnik zakonito postupa, onda ne imate prava sbijati šale. Dva su uvjeta, da možemo jedan predmet obavljene verifikacije našoj razsudbi podvrći, a ti su: 1. Da zapisnik, koji glasi o izboru obavljenom, nije u redu.

(Barun Živković prema Tuškanu: Izvolite to bilježiti doktore.)

Dakle da izbor Petra ili Pavla nije u redu, da ne odgovora zakonu, ili da ima sumnje, da ne odgovara zakonu. 2. Da se pritužba — ako jedna ili druga stoji — podnese po onom, koji je pozvan po sukandidatu ili izbornicih. 3. A preko toga još plus, da se podnese 300 forinti.

Ovdje niti jednoga od tri slučaja nema. 1. Zapisnik je posve u redu. Tko ne vjeruje, neka ga pogleda i pro-

čita. On odgovara uvjetom §. 5. Idemo dalje. Ja ću biti kratak, te ću govoriti po zakonu. 2. Je li tko pritužbu podnio? Nitko, niti sukandidat, niti izbornici. 3. I da se pritužba podniela, je li tko podnio 300 for.?

Pitam ja, tko neće hotice i očito, da nogom gazi zakon, je li opravdan postupak. Za vas nije zakon (kaže prema ljevici), vi imate vaše osvjedočenje i vjeru! Za vas nije valjan §. 5., jer vam ne ide u prilog, pošto je zapisnik valjan. Za vas nije valjan §. 6., jer nema pritužbe i jer nema novaca.

Pored svega toga justamenta iznjeti pred sabor, ako se bude porušilo glasovanje jedanaestorice proti jedanaestorici, na kom temelju se razpravlja ova stvar. Ja nisam ovlašten unići u meritum, da li se to učinilo ili nije. (Dr. Tuškan: Dajte kažite.)

Kažite vi meni, jesu li sve presude u parbenom postupku opravdane, koje su postale pravomoćnimi zato, ako se ne podnese apelat. Nu izvolite mi odgovoriti. (Dr. Tuškan: Ne.)

To će reći, kad se ulaže apelat, onda se dobije formalni zakon, formalno pravo. To neće nitko oteti istini bilo istina ili ne.

(Dr. Tuškan: Comparativ non valet, da su svi apelati pravo riešeni osobito kod nas.)

Drugo ako je tko iz kontumacije odsudjen, može biti i najpravedniji, tako i vam ne pomaže nitko, kad se nije nitko našao tamo, da prigovori, pak da dade saboru mogućnost pravnu. (Žamor.)

Badava mi prekidate rieč. Tko ima iole pojma o jurističkom postupku kod nas i u ovom slučaju, taj će reći, da Živković je imao pravo, da sabor ne ima prava meritum pretresati.

Ja to g. Folnegoviću praštam, ali vam gospodine doktore ne.

On misli samo to, da g. Francisci iz ureda nije odpušten bio.

Vi znate dobro, gospodo, da su pravnici u stanju tumačiti zakon, kako ide njim u prilog i to jedan za se, a drugi za se. Možebit, kad bi ovaj slučaj bio unešen u meritornu razpravu, da u tom pogledu nije jedan te isti slučaj g. Folnegovića i g. Franciscia. Ja ex principio ne ulazim u stvar, ali može biti će drugo dokazati, kako je poznato iz razprave na drugom mjestu, da stvar nije jedna ista, jer da je g. Francisci prije, nego je primio mandat, podnesao molbu za pensioniranje i dakle da je on s toga zakonu zadovoljio. Penzioniranje njegovo sliedilo je prije nego se je došlo do razprave njegova mandata.

Za mene je svetinja zakon, koga se vi, kad u vaš prilog ide i radi, rado lačate, a ignorirate ga, kad vam nije u prilog, te onda proti njemu rujete. S toga držeć se jedino poslovnika, koji je za mene, za prosudjivanje verifikacionalnoga postupka izključivo mjerodavan, zaključujem tim, da poričem pravo kući, da može meritum razpravljati kod pomanjkanja trih okolnosti i stvari kod toga naime ne zakonitosti zapisnika, što ne stoji; prigovora, koji ne stoji — i pomanjkanja 300 for. — što takodjer ne stoji.

(Živio! na desnici.)

Predsjednik: Rieč imade gosp. zastupnik dr. Šime Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Kad sam prije nekoliko dana podnio svoj predlog ujedno sa vriednim drugom i prijateljem zastupnikom Markovićem i s ostalimi drugovi, da se pritužbe, koje su donešene proti izboru narodnih zastupnika predadu ovoj vis. kući, onda mi se ovo odvratilo, da odsjeci verificiraju, te tko je jedan put u odsjeku verificiran, da ne ima tu dalje i više razprave o tom, je li prieporan izbor ili nije — dakle da je to res judicata.

Dakle dobro, odsjeci verificiraju. Ako se to uzme kao valjano, a vis. sabor zaključi, da je to valjano, jer je glasovao proti predlogu g. Markovića, onda ja pitam, tko je verificirao g. Franciscia? Verificirao ga nije nitko. Nije ga verificirao odsjek verifikacionalni, jer je g. Živković kazao, da se nemamo prava upuštati u tu verifikaciju. Ja bi nešto drugo primjetio, nego je g. Živković, naime: neka izvoli g. Francisci izaći iz sabornice. To je konsekvencija, koja izlazi iz argamentacije g. Živkovića. Druge konsekvencije ovdje ne ima. Odbor njega nije verificirao, verifikacionalni odsjek nije ga verificirao, mi ga verificirati ne smijemo. S toga on nije verificiran i gosp. Francisci ne ima prava ovdje sjediti.

Ja bi se na toj argumentaciji zahvalio g. Živkoviću, koji je kazao: pošto mi savjest ne dopušta, ja se ne upuštam u razpravu, jer na kom temelju da se povede razprava ova u saboru. Na temelju izvješća verifikacionalnoga odsjeka, koje kaže: mi nismo mogli doći do rezultata, uzmi u svoje ruke tu stvar, te ju rieši, kako najbolje znadeš.

Dakle ovdje je ipak iztaknut priepor, te je tako dobar g. izvjestitelj, da je predložio, da se g. Francisci verificira i da se ukine prieporn ost. Dakle tu stoji priepor. Pošto je tako nastala debata o predlogu, to ja mislim, da će sabor izaći iz klanjca, u koji ga je g. Živković bezuspješno utjerao.

Meni su, visoki sabore, mjerodavni sliedeći momenti, kad govorim o valjanosti izbora g. podžupana Franciscia. Najprije dekret umirovljenja. Taj dekret umirovljenja leži kod g. izvjestitelja, datiran od 18. rujna 1884. Izbor u Ozlju bijaše 19. rujna g. 1884. Sada pitam, ako je ovaj dekret podpisan 18. rujna, kad ga je primio g. Francisci. (Dr. D. Starčević: Telegrafom.)

Ako ga je isti dan primio, onda molim vladu, neka mi izvoli izjaviti, da li je isti dan odpravila dekret, kojim putem je odpravljen g. Franciscu, da bi ga mogao isti dan primiti. To nije bez važnosti. (Glasovi na desnici: To nema važnosti.)

*

Molim, to nije bez važnosti, je li ga primio isti dan ili sutra dan.

Jer ako mi vis. vlada izjavi, da ga je primio isti dan osobno ovdje u Zagrebu, onda će mi vis. vlada dozvoliti, da isti dan nije mogao predati svoga ureda onomu, koga je vlada naznačila njegovim nasliednikom. Ako ga je primio sutra dan, onda je dokazano, da je sutra dan bio na biralištu u Ozlju i da sutra dan 19. nije mogao nikomu predati ureda. Dakle 18. ga nije predao· 19. ga nije predao, jer je 19. bio službujući činovnik, a službujućem činovniku ne pripada onda pravo kandidature, niti pravo mandata.

Ovo je moment, vis. sabore, koji se ima ovdje uvažiti — moment, koji je iztaknut u zakonu o ustrojstvu političkih oblasti. U tom zakonu je propisano, da službujući činovnik ne može primiti mandata. Zašto je odredio zakon, da službujući činovnik ne može primiti mandat? Odredio je to zato, jer se zakonodavac bojao, da bi svojim uplivom mogao za sebe raditi prigodom izbora, a da bi pod uplivom vlade u saboru mogao raditi po nalogu vlade.

Ako je to „ratio legis“, onda stanje g. Franciscia ne stoji, kad je posliednjega dana dao svoju molbu za penzioniranje. Ova je ratio legis sigurno. Vi ćete mi dozvoliti, veleštovana gospodo, da g. Francisci za sebe radi i da je sigurno radio cielim uplivom svojim, koga je stekao kao podžupan, te da je upravo upotriebljujuć svoju vlast kao podžupan izticao kandidatom i zagovarao svoj izbor. Dakle to je ratio legis i ništa drugo! Ovako je zakon illudiran

Glede drugoga momenta mislim, da bi zakon mogao biti interpretiran, kad bi bio illudiran. Stavimo slučaj, kako je naznačeno ovdje: predaje se ured pristavu kao upravitelju podžupanije. G. Francisci došao je u sabor, on se je ovdje odrekao službe. Je li moguće, da bude rehabilitiran? Ja velim, da jest. Ovo ću kazati na ovo. Ovo izgleda kao da vlada x y odredi, da svi podžupanijski činovnici imaju kandidirati, stavimo, da oni zbilja kandidiraju i da budu izabrani i da dodju u saboru u većinu, zaključiti će više toga, što vlada x y veli, da se prenese sabor u Ugarsku; kašnje kad je i to učinjeno, da se ovi zahvale na časti narodnih zastupnika i da budu opet uzpostavljeni. Tamo vodi ova teorija i žalostno je, kad se ovako zakon krši.

Ne imajuć nikakve dvojbe o tom, da gosp. Francisci radi za sebe kao podžupan; ne imajuć ovdje dokaza, da je ured predao drugomu činovniku prije nego je kandidatom postavljen i imajuć ja podpuno uvjerenje, da se ovim putem na sklizko vodi i polazi, to ne mogu glasovati, da se ovjerovi.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik dr. David Starčević.

Dr. **David Starčević**: Gospodo! Pečenka je gotova, sada treba još kakov sos napraviti, pak će izaći liep Lungenbraten za gg. od većine. (Smjeh. Presjedničku stolicu zauze prvi podpredsjednik Vaso Gjurgjević.) Opet ovom razpravom dokazali smo, da niti vi, a oprostite niti mi ovoga vašega poslovnika i vaše prakse ne možemo razumjeti. Evo isti slučaj jedanput ovako, drugiput onako; jedno mu ovako, drugom u onako — i uviek kažete, da je to sve po poslovniku.

Gosp. bivši predstojnik Živković stupa kao pravnik i kaže: tko se ogluši kod suda, dobije osudu, pak se mora zadovoljiti — ali on bi morao znati po poslovniku, da onomu zavisi od volje, hoće li se pritužiti ili ne. A koliko smo pritužba mi donesli, pak ih sve jednako niste uvažili. Pak što više u onom slučaju privatnom može stranka tražiti povratu u prijašnje stanje, a ovdje ne može jer kakva bi se mogla povrata dati. To će gosp. Živković kroz svoju sofistiku dokazati. (Živković: poslje tri godine.)

Gospodo! Zadnji krat, kad je g. Kamenar govorio i mene oprovrgavao u onom, što ja nisam mislio i rekao, a vi ste od većine tomu pljeskali, a danas ja čekam, hoćete li isto napraviti, ali ne mogu nikoga vidjeti, dapače ste mrmljali proti onomu, što je govorio. Kako vi postupate — dajte mi kažite.

Kad bi drugčije pravilno postupali, onda bi ovakve razprave bile uklonjene; niti bi ja govorio, niti ova gospoda išla po redu. Nu g. Folnegović je bio samo pristav — manje uplivan — dočim gosp. podžupan je više uplivan, veći gospodin, a tim je najveći gospodin, jer s vama drži. On je dapače jedan od utemeljitelja vaše stranke — stari Magjaron. Stoga kad je on u pitanju, onda je dobar, te većina odobrava sve njegove čine.

Gospodo! Ja vam iskreno kažem, gdje o g. Francisciu govorim — ja ga u privatnom družtvu i životu štujem — ali kao činovnik ja velim, on je najzadnji činovnik, jer nikada ništa ne radi u uredu. Pitajte za to sve urede, gdje je služio? Pitajte njegove drugove, je li što radio? (Josipović: Zato je sada umirovljen.) Čekajte, on je rodjen kao magnat ili je rodjen ili hoće da bude — on je onako zaboravan stvor. Vi, koji mu idete na ruku ovako rekoste: kad nije za službu, neka kandidira, pak će biti izabran u Peštu; otvoriti će mu se visoko polje: moći će udodno živjeti — tako je nagradjen za dosadanji njegov nerad.

Gospodo, ja nebi rado iznašao službene mane, ali moram. Mi imamo n. primj. zakon, da se našem u narodu oružje uzimlje. Zato žandari, financieri i činovnici bilo politički ili sudbeni kad im je dužan ili dobe koga seljaka na zub, koji ima kakvu staru luntu, onda mu ju oduzmu, pak još mora globu platiti.

To je po zakonu! Dobro bi bilo, da bi taj zakon kao u ustavnoj državi promjenili — ali žalibože vi branite ustavnimi zakoni dakako naredbe iz Bachovih vremena. Ovo vam je najčvršći temelj. Ovo je pravi ustav vaš Samo tako dalje.

Kad ima liepu pušku seljak, ta puška ide podžupana te se kod podžupana zaslužni činovnici nagradjuju timi puškami. (Nemir na desnici.)

Molim pazite. Jedan činovnik ovako, kako je vaš čovjek videć u seljaka liepu duplonku, uzme ju mu. pak se onda činovnici diele medjusobno: ova će biti tebi, ova će biti ovomu. Ovako se dogodilo u Jaski. Ako hoćete, poimence ja ću kazati slučaje i takvu gospodu.

Tako što se dogodilo? Jedna je puška od jastrebarskoga otišla preko Krašića, Vivodine i preko Save i došla u ove strane i to zato, jer da bi naš čovjek mogao dignuti bunu u Zagrebu. Ja sam tražio za toga čovjeka pušku, ali one nisam mogao dobiti nego mi se obećalo, da ću si izabrati kojugod u ormaru.

Ja, koji nisam lovac i koji se u puške ne razumijem, čekao sam stranku onu, da si ona sama izabere, te da dotičniku ne učinim krivo radi moga neznanja. Ta puška, koja mi se obećala, još i danas leži u ormaru u Jaski. Gospodo, zakonskimi odredbami nije odredjeno, da se darovi čine.

Ja dapače ne žalim, da je gosp. Francisci otišao — prem bi ga drugčije rado imao u družtvu, i štujem ga kao takova; ali ne kao podžupana. Zato ja znam, što ste odlučili i ne ćete mu oteti to, što ste mu dali, prem je protuzakonitost mandat. Medjutim stavite ruku na srdce i kažite, je li on kao podžupan mogao kandidirati kod izbora? Ja govorim ne.

Ja sam ovoga dana kazao, da je svaki za vrieme izbora, koji nema pravo glasa, došav u selo Lasinje, uklonjen bio žandari, ili bio u rešt vodjen. Najljepše je, kad je došao k izboru u Ozalj, da su njegovi podčinjeni činovnici u Kupčini cielu noć kortešovali i plaćali 50 for. za glas, jer je bilo u pogibelji, da neće izaći podžupan.

Ovi činovnici, kako je u Jaski govoreno, kad su vidili, da vladin kandidat nebi mogao kandidirati, niti da bi za njega izbornici bili, onda ste se za nevolju sa gosp. Kamenarom složili — košto u našem narodu, kad ima jedan komad blaga, pak se s drugim složi. Tako ste vi jedan prema drugomu stajali. Činovnici, kako je Širmer, Demetrijević, su cielo vrieme izbora ciele noći dobre volje sa izbornici pijančevali i bunili narod. Ruku na srdce, pak se pitajte, je li to bio slobodan izbor? Je li takvi činovnici ne ponizuju ugled oblasti, koji ciele noći pijančuju s narodom, dočim drugi, kad dulje po noći svjeća gori, bivaju osudjeni na globu.

Nisam čuo, da je oprovrgnuto, da se činovnici u vrieme izbora ovako ne klate, prem ih presvjetli g. predstojnik unutarnjega odjela branio, ali pojedini slučaj prije dokazao, da ne stoji.

U ostalom što je presvjetli g. oprovrgnuo točke, koje se odnose na nezakonitost izbora i koje su ova gospoda navela.

Uzmite od točke do točke, pak ćemo navesti slučaje i svjedoke — pak dajte preslušati je — a ja ću biti osramoćen, da ne istinu govorim, ako dokažete istinu. Dajte budite vi pošteni, pak ne mojte dalje tako postupati.

Neka se vidi, ako smo mi krivi, a mi ćemo se podvrgavati, ako se dokaže.

Vi dajte jednako mjeriti, kako vam i nam. Ja sam već i prije govorio, da se ja od vas ničemu ne nadam. Vi bi primili g. Franciscia makar na bajunetima, samo da si povećate broj. A što se broja tiče, vas je previše i nas, jer svi skupa ništa dobra ne radimo za naš narod. Dosta vas je, ako vas je deset, — jer ako vam treba, vi ćete pozvati viriliste po cieloj zemlji, Hrvatskoj, Talijanskoj itd. — pak se ne bojte. Što se bojite? (Glasovi na desnici: Tako je, mi se nikoga ne bojimo.) Gosp. Živković jaše na poslovniku, a mi svi kao izbornici moramo zakon u obzir uzeti. (Prema Hatzu) Vi g. Hatze izvolite poslje mene govoriti.

Svi zakoni, budući da se i ovdje zakoni navode, propisuju, da politički činovnik ne može kandidirati, dok se nije službe odrekao

Kako je ovo najveća dvojba, to je meni sumnjivo, da je dekret datiran dan prije izbora. Ako je istina, da se vlada s nami igra, to je nedostojno vlade, makar se i ciganska zvala. Ovako je bilo u Čabru. Onaj gospodin u Čabru nakan stupiti u penziju, dobio je dekret u džep s naputkom: ako budeš izabran, onda si pensioniran: ako ne budeš, onda ćeš ostati u službi.

Dakle ako se vlada ovakovimi sredstvi služi, prem joj nije sila, jer ima dosta činovnika, koji su sve nezakonitosti upotriebili, da toga gospodina sprave u većinu. Tako je bilo u Netretiću, te da gospodi pripoviedam u četiri oka, još bi došle i strašnije stvari. Tako je bilo u Draganiću, te g. zastupnik dobro zna, kako je iz Doljnje Kupčine otišao.

Kako bi drugčije mi i ova gospoda mislili i govorili nego cieli narod!

Dakle gospodo, vi ćete valjda vjerovati g. Franciscu, prem je nezakonito, i ja vam ništa drugo nego da kažem: na čast vam bilo, kao i g. kandidatu.

Predsjednik: Rieč ima gospodin zastupnik dr. Franjo Pilepić.

Dr. **Franjo Pilepić**: Vis. sabore! Gosp. Živković izvolio nam dokazati, da slučaj današnji, koga danas razpravljamo, naime verifikacija g. Franciscia, nije istovjetna sa slučajem, što je bio sa g. Folnegovićem, jer da nije pritužbe proti g. Francisciju i da pritužba nije obložena sa 300 for. Koliko sam se mogao obavjestiti, isto tako je bilo kod g. Folnegovića naime nije bilo niti pritužbe, niti nije bila obložena.

Onda je vriedio isti poslovnik, na koga se poziva g. Živković, koji i danas.

Što se mene tiče, slučaj je ovaj identičan, jer i onda je bila razprava bez pritužbe i bez kaucije. Sada bi rado, da dokažem ovim, da li treba kod svake razprave o prie-

poru, da bude proglašen prieporním i da li treba pritužbe i da li treba, da bude 300 for.

Ja velim, da nije to absolutno potrebno. Ako je podnešena izvan verifikacionalnoga odbora, onda pritužba mora biti obložena za trošak iztrage sa 300 for. Ako pako sam član odbora ima sumnju proti zakonitosti izbora, tu ne treba staviti 300 for. Jer što bi se onda dogodilo? Onda nebi trebalo verifikacije, nego bi verifikacionalni odbor morao uzeti u pretres razpravu onih izbora, gdje je 300 for. priloženo (Kamenar: Vrlo dobro.)

Ovo je po samom §. 5. poslovnika, koji ovako glasi, te ga hoću da pročitam: (čita) Ako verifikacionalni odsjek budi iz vjerodajnice, budi iz podnešene pritužbe pronadje, da izbor, koji nije obavljen po zakonu, ili da bar ima važnih razloga sumnje o njegovoj zakonitosti i to iz zapisnika, onda iz pritužbe, ako nema zapisnika — tada svaki član verifikacionalnoga odsjeka ima iznjeti razloge sumnje a protuzakonitosti izbora i da nije zakonito izveden — dakle da je izbor nezakonit u tom, da onaj, za koga se ima glasovati, nema svojstva da bude izabran. Ako se glasuje za čovjeka, koji nema svojstva, onda je nezakonit izbor, ako je n. pr. zastupnik tat, hajduk ili možda žena, kad bi se žene puštale do mandata — prem bi donekle bilo vriedno, da i žene zastupaju narod — samo kad bi donio vjerodajnicu. Moglo bi se sbiti, da ljudi misle, da netko ima 24 godine a član može biti diete.

Po teoriji g. Živkovića mi bi svakoga takova, i hajduka i diete i žene i tata, pak i psa kad bi na repu donio vjerodajnicu, morali priznati, jer nema pritužbe. To bi moralo biti, kad nema pritužbe.

Ja bi se zahvalio, da bi mi takova čovjeka morali primiti i znam, da ga nebi htjeli, niti nebi smjeli primiti.

Ja sam dao dokaz, da to nije bilo drugo nego gosp. Živković je hotio zavadjati — ne vas gospodu većinu, jer je znao, kako ćete glasovati. Da ne duljim razlaganje i mi da negubimo vrieme (Glasovi: Tako je.) što govorimo, bio mi je jedan jedini razlog taj, da oprovrgnem ono, te da ne ostane to, da je narod odsudjen iz kontumacije, ako nema pritužbe, protesta.

Dakle ja se ne upuštam dalje, jer je to dosta razjašnjeno, da li je g. Francisci sposoban ili nije; da li je zakon proti tomu ili nije.

Ako je ovaj slučaj identičan sa slučajem onim, koji se razpravljao o g. Folnegoviću; pošto je onda tumačen bio tako zakon, to se dosliedno isto tako mora tumačiti sada. Ako imate išta poštenja, ako hoćete braniti dostojanstvo sabora, onda ćete ga najbolje braniti, ako dosliedno onomu tumačenju prijašnjemu sada tumačite.

Pošto je onda sabor izrekao, da ne treba, da bude pritužbe za uništenje izbora, da ne treba, da bude pritužba obložena sa 300 for. pošto niti onda nije bilo opravdano u zakonu, to mislim, da se ne samo može, nego da se moraju uvažiti prigovori, koji su učinjeni u verifikacionalnom odsjeku.

Što se tiče toga, da g. Francisci — o tom su se gospoda uvjerila — nije mogao biti izabran: da nema sposobnosti, stoga sam ja zato, da se njegov izbor kasira.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Marković.

Dr. **Franjo Marković**: Vis. sabore! Presvjetli g. Živković hotio je dokazati iz poslovnika, da se vis. sabor nebi smio upuštati u razpravu o izboru g. Franciscia. Ja sam tako slobodan, te ću pokušati, da ovaj navod presvjetloga g. pobijem.

Presvjetli g. pozvao se na §. 5. i njegov sadržaj. Ovaj paragraf odredjuje postupak verifikacionalnoga odsjeka. Gospodo! Mi smo nekoga dana hotjeli, da se iznesu pred ovaj vis. sabor tužbe i pritužbe podnešene razpravi u odsjecih, te smo za razlog tomu navadjali to, da se §. 5. držao dotični odsjek. Od strane većine pobijano je to, da je odluka verifikac. odsjeka suverena, i da nema sabor prosudjivati postupak odsjeka verifikacionalnoga.

Ja pozivljem svu gospodu za svjedoke, da je tako sa strane većine od vaših više g. govornika bilo razlagano. Dakle ako se gospodo hoćete od vas prihvaćenoga i branjenoga mnienja držati danas, to morate danas kazati, da se ne može uzeti u kritiku postupak verifikacionalnoga odsjeka. Stoga razlaganje pravno presvjetljoga g. Živkovića obzirom na §, 5., koji odredjuje, kako ima verifik. odsjek postupati — sigurno je netemeljito.

Što je bio rezultat vjećanja u verifikacionalnom odsjeku?

Rezultat bio je taj, da je 11-ca glasovala za verifikaciju, a 11-ca za uništenje izbora, §. 5. u zadnjoj alineji kaže: O svih prieporih odlučuje sabor, komu se to za riešenje ima predložiti. Dakle ob ovom izboru g. Franciscia, što je mogao predložiti verifikac. odsjek saboru na riešenje i što je faktično predložio? To će se razabrati iz §. 4. kad ugledamo, kako se glasuje u verific. odsjeku. Tu se veli: da se u odsjecih odlučuje većinom glasova prisutnih članova. Za valjanu odluku dovoljna je prisutnost ½ članova. Tako odredjuje poslovnik.

Gospodi je poznato iz izvješća verifikac. odsjeka I., da je bila prisutna nadpolovična većina članova odsjeka. Dakle po poslovniku mogla se stvoriti valjana odluka. Nadalje se kaže, da se je odlučilo većinom glasova — 11 glasova bilo je za verifikaciju, a 11 proti verifikaciji

Molim, gospodo, pošto je takov sadržaj poslovnika, i ovakvo bilo glasovanje u odsjeku — što je rezultat? Rezultat je — ako je istina, što je presvjetli g. Živković govorio — taj: ništa. Rezultat je taj, da g. Francisci niti je verificiran, niti je zabačen njegov izbor. — 11 i 11 medjusobno se uništuje, a onda ostaje 0. Rezultat je taj, ako je istina, što je g. Živković kazao, da se o izboru g. Franciscia, dotično o verifikaciji njegovoj ovdje u saboru ne smije govoriti.

Ovo što je moj g. prijatelj Mazzura rekao, ako ima g. Živković pravo, onda g. Francisci nema ovdje mjesta i o njegovoj verifikaciji nema se govoriti, i on se ne-

može verificirati. To je meni tako jasno, da sam ja upravo donekle začudjen, da je g. Živković ovim načinom hotio suzbijati protivnike, jer je njegovo suzbijanje bilo sasvim proti verifikaciji g. Franciscia.

Dakle pošto ja smatram, da g. Živković nije imao pravo, to ću navesti druge okolnosti, iz kojih ja zaključujem, da stoje ovdje kod verifikac. odsjeka predložena dva predloga i to: predlog 11-ce članova, da se ima verificirati i predlog od 11 članova, da se ima uništiti izbor. Da su tu 2 predloga, to sliedi iz same naravi stvari, kako sam prije kazao, jer 12 u odsjeku je glasovalo, da se verificira, a 11, da se uništi izbor. To nije odluka, jer jednaki broj glasova protivnih medjusobno se ukida.

Dakle verifik. odsjek nije verificirao, niti nije predložio verifikaciju g. Franciscia nego ½ članova predlaže verifikaciju, a ½ uništenje. Kako se ima tu postupati? Sigurno ima se tu postupati analogno po onom paragrafu, koji za stalni odbor saborski odredjuje, ako su razpolovljeni glasovi u odboru, onda se oba predloga iznesu pred visoki sabor. Ovdje postoji predlog iz verifikac. odsjeka donešen: jedan da se verificira i protivni da se uništi.

Dakle ja sam podpuno osvjedočen, da presvjetli g. Živković, kad je poricao saboru pravo razpravljati o izboru g. Franciscia tobože pozivom na poslovnik, da je sadržaj, jasni sadržaj poslovnika izopačio. Već ova okolnost, da je presvjetlomu g. Živkoviću bilo potrebno onako flagrantno izopačiti poslovnik i jasna slova njegova, da navede argumenta proti govornikom, koji su proti verifikaciji g. Franciscia, jest meni neki razlog vjerojatnosti, neko moralno svjedočanstvo za istinitost onih, koji su s razloga zakona, obzirom na poslovnik o izberivosti, vojevali proti verifikaciji g. Franciscia.

Dakle pošto je usljed predloga verifikac. odsjeka ne samo pravo vis. sabora nego upravo po poslovniku dužnost njegova, da on razpravi o verifikaciji i da stvori odluku, ima li se verificirati ili zabaciti taj izbor.

Obzirom na sam meritum, koji je po svih razlozih dozvoljen, imadem čast samo nekoliko opazaka kazati. Zakon o ustrojstvu političkih oblasti u §. 9. izrekom kaže, da službujući upravni činovnik nije izberiv. Molim izrekom (Glasovi: Ne. Dok je u službi ne smije primiti mandat.) To je isto.

Pročitajte si taj paragraf gospodo, koja ste očevidci proti tomu izboru tvrdili, da je g. Francisci u službi ostao. Neki dan kad se je radilo o izboru g. Kumičića, vi ste zahtievali iztragu, da se izvidi, barem to sada tražite, ako je istinita vaša argumentacija, da vam je do pravice i istine. Ako je ta argumentacija bila iskrena, to bi i danas zahtievali to, da se izvidi ta okolnost, je li g. Francisci bio u službi, kad je kandidirao ili nije. Ako ste o istinitosti, pravilnosti izbora u mirnoj i temeljitoj razpravi s iskrenošću zahtievali iztragu glede izbora g. Kumičića, to bi i sada morali zaktievati, da se izpita ta okolnost.

Evo mi tvrdimo sliedeće: da je g. Francisci, kad je biran, još bio upravni činovnik u službi. Ako se proti tomu navede, da je njegov odpustni dekret glasio od 18. rujna — dakle dan prije nego što je izabran, onda smo tako slobodni kazati, da je akt penzioniranja nešto drugo nego li akt odriešenja od službe. Dakle dok nije od službe svoje odriešen upravni činovnik, makar je pensioniran, to po §. 9. ne može primiti mandat.

Ja sam dakle tako slobodan tvrditi, da je g. podžupan dne 19. rujna, kad je bio biran, bio još u službi i da nije predao još uredovnim načinom čovjeku ured svoj, koji mu je postavljen kao nasljednik. Ja tvrdim, da nije bio odriešen od službe još 19. Ja tvrdim po tom, što sam od pouzdanih ljudi i od onih koji su očevidci bili naročito od g. Kamenara osvjedočen o tom; i ja to vjerujem.

Samo jedna izjava bi mogla ovdje dati svjetla i pobiti, što mi tvrdimo — a to je izjava visoke vlade. Ako bi vis. vlada imala dobrotu (Dr. David Starčević: Dužnost!) visokom saboru izjaviti, da je g. Francisci dne 19. rujna kad je bio biran i dok je bio biran, već bio odriešen od službovanja, a ne samo penzioniran (Stevo Popović: Evo vam od 18. rujna); onda bi samo bilo jasno, da §. 9. ne govori proti g. Franciscìu.

Dakle ja sam tako slobodan pitanje indirektnim načinom staviti, pak ako sabor ne uvaži naše razloge proti verifikaciji g. Franciscija i uzprkos svemu tomu, što smo ovdje naveli, to ja smijem tvrditi i tvrdim, da većina ovoga vis. sabora ne dieli jednakom mjerom izmedju kandidata dotično zastupnika većine i kandidata dotično zastupnika opozicije; da ona najveću strogost postojećega zakona upotrebljuje, kad se radi o tom, da se ne verificira član manjine, a da se niti ne obaziru na zakon onom strogosti izpitivanja, da li je zakon podpuno obdržavan ili nije, kad se radi o članu većine, nego upravo iz usta g. Živkovića većina hoće meritum same razprave osujetiti takvim pozivom na poslovnik, koji nije opravdan (Kamenar: Jer se ne ufa braniti ga.)

Visoki sabore! ja sam sretan onda, kad vidim, da se pravica vrši; da se zakon vrši i obdržava, da se pravedno s jedne i druge strane postupa. Pošto ste vi toliko put na usta više govornika veleštovanih članova većine izjavili jučer i prekjučer, kako vam je stalo do najsavjestnijega izpitivanja, da li je zakon obdržavan ili nije; da li dotičnik, o kom se radi, da li ima po zakonu pravo ili nema; da vas nadalje osobito veseli, što se potanko temeljito i mirno stvari razpravljaju i izpituju; pošto je tako izjavljeno ovih prošastih dana, to bar ja ne mogu izgubiti nade, da ćete vi u ovom pitanju pokazati onu istu pomnju o zakonitosti i o pravu.

Dakle barem očekujem, da ćete vi gospodo od većine zahtievati, da se prije nego se verificira g. Francisci, da se izvidi ono, da li stoji ono, što mi kažemo; da li stoji, da je g. Francisci onda, kad je bio biran, bio još

službujući upravni činovnik, te da nije bio od uredovanja riešen.

Predsjednik: Vis. sabore! Pošto se za rieč nije nitko javio, imao bi rieč presvj. g. predstojnik.

Zast. vlade **Dane Stanković**: Vis. sabore! Vrlo je dobro poznato, da onaj, koji je u službi, da ne može primiti mandat; stoga je g. Francisci prije izbora podnio molbu za umirovljenje izrečeno 18. prošloga mjeseca. Taj mu je dekret ovdje u Zagrebu uručen, gdje se je toga dana desio.

O svih činjenica javne izprave, naročito ja se ogradjujem, da se istinitost javne izprave pobija prostom tvrdnjom bez dokaza. Nije to odlučno, kad je predao ured g. podžupan, nego je odlučno to, kad je prestao uredovati i službovati u podžupaniji.

Ja tvrdim, da je prestao službovati odmah poslje 18. rujna, te 19. nije podžupan nego poslje toga dana vodio je posao po zakonu mu namješten tajnik u Jaski. (Glasovi na desnici prema ljevici: Eto vam! Nemir. Predsjednik zvoni.)

Navodi glede nepravilnosti i nekorektnosti izbora mogli bi imati smisla, kad bi bio predložen prosvjed i kad bi bilo prilike, da se istinitost navoda prokuša iztragom. Pošto toga nema ovdje, to sam prisiljen te navode proti korektnosti izbora, u koliko se njima napada postupak javnih organa kao nedokazane odbiti. (Buka.)

Predsjednik: Rieč ima g. izvjestitelj.

Dr. **Hinko Hinković**: Sve ove okolnosti, što ih je g. predstojnik naveo, bile su poznate — dakle novoga nije ništa rekao.

Najbolje je poznato, da dekret glasi od 18. rujna, a 19. je bio podžupan izabran. Ali što bi mi rado znati, je li g. podžupan Francisci predao ured nasljedniku i kad je bio ključ predan; (Glasovi sa desnice: To nije mjerodavno. Kamenar: Plaču je vukao ipak do zadnjega.) je li o tom činu sastavljen služben zapisnik. iz koga bi se mogli uvjeriti, kad je taj čin obavljen. (Glasovi sa desnice: To nije mjerodavno.)

Zast. vlade **Dane Stanković**: Ja kažem, da g. podžupan od 19. rujna nije vodio poslove, nego da je vodio poslove tajnik podžupanijski.

Predsjednik: Vis. sabore! Pošto se nitko nije javio za rieč, imao bi rieč g. izvjestitelj, nego ja pitam visoki sabor, je li je voljan ovu izpravu dalje voditi i dovršiti?

Ako je voljan rieč imade gospodin izvjestitelj. (Glasovi: Čujmo!)

Izvjest. **Stevo Popović**: Vis. sabore! Dosta duga debata o predlogu, što sam ga ovdje stavio u ime V. odsjeka, nije bila kadra da dokaže ono, što se s ove strane vis. kuće (kaže prema ljevici) tvrdilo naime, da bi trebalo izbor g. Hinka Franciscia zabaciti. (Kamenar viče: Mi bi 20 prosvjeda dali, da smo znali, da se ne ćete na zakon obazirati.)

Predsjednik: Molim g. zast. Kamenara, da ne prekida govornika.

Izvj. **Stevo Popović**: (nastavlja.) Glasovi: Predjimo na glasovanje.) Ja bi doduše vrlo lahko mogao dopustiti, da se glasuje i odstupiti od svoje rieči kao referent u toj stvari, ali dopustite mi ovdje, da košto sam ja ovdje slušao tvrdnje, koje ne stoje u savezu s predmetom i kuća se nije našla u nestrpljenju, onda i ja molim, da se poslužim svojim pravom, pak da dovedem razpravu u pravu kolotečinu.

Ja ću biti tako slobodan, da ću biti kratak i neću se služiti frazami, kako poslanik čabarsko-koprivnički i ne znam kako još (Tuškan: križki.) Proti izboru g. Franciscia nije podnešena nikakva pritužba sa strane birača. (Kamenar: Jer je nije trebalo.) Molim pokorno. Po tom kakva je osnova za prosudjivanje pitanja verifikacije dotičnoga izbora; upravo po tom nije mogao uči u razpravu verifikacionalni odsjek glede qualifikacije dotičnoga izabranoga zastupnika.

Prosvjeda nije nikakva bilo. Ovdje se očevidno vidi namjera, da se ovakve i slične debate mogu izazvati u samom odsjeku veleštovanom opozicijom, koja okoristiv se dovoljnim brojem svojih članova, da joj se stvorila prilika, da bi mogla ovoliko govoriti.

Što je ovdje u pitanju? U pitanju je ovdje, da li je g. Francisci smio kandidirati odnosno se dati birati zato, što je javan činovnik, a to je podloga ciele debate. Kaže §. 45. zakona o izbornom redu g. 1871.: (čita.)

Ovdje se prigovara, da ne može i ne smije biti kandidat, a ovdje jasno odredjuje zakon, da svaki može biti kandidatom. koga ovako i na ovaj način mogu birati. (Folnegović: Aliquando valet, aliquando non valet.)

Tko može biti kandidatom i kako će se verificirati zato je ovaj poslovnik mjerodavan, dok se drugo ne učini. Praecedens od gospode s ove strane, koji je uzet za izhodište g. 1875. glede onoga slučaja, taj ne važi s današnjim slučajem. (Glasovi: Čujmo!)

Nije tada oboren izbor g. Folnegovića zato, što je on tada kao bivši činovnik kandidirao i bio izabran, — ne sbog toga nego stoga, što se to i to kazalo naime rezultiralo se, mislim, iz one razprave i onoga tumačenja, što se je onda pitalo, kad činovnik prestaje biti činovnik? Prem zakon o incompabilitetu glasi, to se kazalo g. Folnegoviću i mnogim drugim: u onom trenutku, kad se podnaša molba za umirovljenje odnosno kad se ostavka dade, onda ostavlja službu. S druge strane se tumačilo onako, da se smatra riešenim službe, kad se njegova odnosno molba uvaži.

Izvolio je istina g. Folnegović ići na kandidaturu podnio je svoju ostavku; ali pošto nije bio riešen do dana izbora, to je g. Folnegović izabran kao činovnik (Glasovi na desnici: Tako je.)

Bitna je razlika, kako je bilo god. 1875. s g. Folnegovićem i kako je danas s izborom g. Franciscia (Ka

menar: Tako vlada uviek čini.) Ovdje je jasna stvar, jer tu stoji zapisnik od 19. rujna; predstoji dekret stavljenja u stanje mira od 18. rujna — dakle sutradan: jedan dan prije izbora je već g. Francisci izstupio iz obveze dotičnoga §. 9. o incompabilitetu — dakle onda nije biran kao činovnik.

Vi ćete mi dopustiti, da se ne osvrčem na pojedine tvrdnje redom, a možebit bi to bilo i zanimivo, ali prema tomu, što je vrieme na odmaku, bilo bi suviše. (Dr. David Starčević: Pak si ga zemte.) Prema tomu ja ću imati više obzira na vaše današnje razpoloženje, i cieloga sabora, te ću stvar svršiti s tim, da i sa same velecienjene opozicije naše u V. odsjeku nije podnešen predlog, da se ovaj izbor neverificira.

Ja molim vis. sabor, da izbor gospodina Franciscia ovjerovi.

Predsjednik: Prelazi se na glasovanje.

Glasovati će se, kako poslovnik propisuje, balutažom t. j. davanjem cedulja. Gospoda, koja su zato, da se verificira izbor g. Franciscia, pisati će „da"; a koji ne će pisati će „ne."

Za skrutatore imenujem gg.: Obada, Thallera, Radanovića, Markovića, kojim će se pridružiti bilježnici Lončarić, Thaller, Lončarić će čitati imenik zastupnika.

(Iza skrutinija.)

Predsjednik: (zvoni) Vis. sabore! Rezultat glasovanja je sliedeći:

(Dr. David Starčević viče: Nema nas dosta.) Molimo g. biljежnika Barlovića, da konstatira broj prisutnih članova. (Iza konstatiranja broja članova 39.)

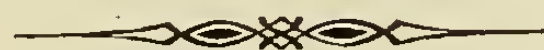
Ovo je dovoljan broj. Vis. sabore! Rezultat glasovanja je sliedeći: samo 74 člana su glasovala, a od ovih je 52 glasa sa „da", a 22 sa „ne." S toga je većinom glasova izbor narodnoga zast. verificiran. (Živio!)

Prije nego zaključim sjednicu, čast mi je prije svega izjaviti, da će povjerenstvo, koje je danas izaslano za iztragu izbora g. Teodora grofa Pejačevića, u svoje vrieme staviti to na dnevni red.

Drugo je došlo do znanja predsjedničtvu, da se nisu stalni odbori konstituirali, stoga pozivljem članove odbora, da se izvole u 4 sata poslje podne sastati i konstituirati.

Zaključujem sjednicu današnju, a za sliedeću odredjujem isti dnevni red t. j. nastavak o priepornih izborih. Zaključujem ovu današnju sjednicu i uričem drugu za sutradan u 10 sati prije podne.

(Svršetak u 2 sata i 37 časova.)

Deseta saborska sjednica,

držana dne 11. listopada 1884. u 10 sati prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Nastavak razprave o prepornih izborih. — Interpelacija zast. dr. Izidora Kršnjavoga radi mlinova na Savi. — Interpelacija zast. Ivana Obada glede iztrage o pronevjerenju novaca ubožke zaklade obćine Sv. Ivan-Zelina.

Predsjednik: Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik posliednje sjednice.

Bilježnik dr. **Marko Lončarić** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

9. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 10. listopada 1884. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem prvoga saborskoga podpredsjednika gosp. Vase Gjurgjevića u prisutnosti 84 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni gg. odjelni predstojnici Dane Stanković i Ivan Vončina.

Pročitani zapisnik prošle saborske sjednice bi bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da je na ovaj visoki sabor stigao sliedeći podnesak:

G. Inkey Ferdo barun podnosi bansku pozivnicu i moli, da se na temelju iste verificira za sab. člana.

Ide verifikacionalnomu odboru.

Prešlo se na dnevni red.

Na dnevnom je redu razprava o priepornih izborih, napose izvješće IV. verifikacionalnoga odsjeka.

K predlogu odsjeka IV. podnosi zastupnik gosp. dr. Tuškan poduprt dovoljnim brojem saborskih članova sliedeći protupredlog:

„Pošto iz vjerodajnice g. dr. Teodora grofa Pejačevića proizlazi, da je on tobože izabran narodnim zastupnikom na hrvat. sabor u izbornom kotaru virovitičkom: pošto iz iste vjerodajnice proizlazi, da je izabran većinom od jednoga glasa, dočim usuprot za drugoga kandidata Miška Tkalčića glasovaše takovi izbornici, koji su njegovo ime doduše manjkavo, ali ipak tako jasno izgovorili, da je izvan dvojbe, da su oni po izvjestnoj namjeri svojoj glasovali za Miška Tkalčića; predlažemo, da vis. sabor, ubrojiv na korist kandidata Miška Tkalčića glasove Tkalčecu predane, ovoga narodnim zastupnikom verificira“.

Predsjednik izjavlja, da će se glasovati balotagom i to ponajprije o predlogu odsjeka IV. za verifikaciju, koji glasi:

„Visoki sabor neka izvoli izaslati iz svoje sredine povjerenstvo od 3 člana, koje bi navode prosvjeda proti izboru dr. Teodora grofa Pejačevića u 55. izbornom kot. sa biralištem u Virovitici, na licu mjesta izvidilo, te vis. saboru o posliedku iztrage podnielo izvještaj sa shodnimi predlozi“.

Ona gospoda, koja su za predlog taj neka izvole glasovati sa „da“, a koja su proti tomu predlogu, neka izvole glasovati sa „ne“.

Skrutatori budu imenovani gg. Gustav grof Norman, Andrija Valušnik, Vaso Kritovac, Lavoslav Ittlinger, sa bilježnici Stevanom Popovićem i Franjom Tumpićem.

Po obavljenom skrutiniju proglasi predsjednik sliedeći rezultat:

Glasovao je 81 saborski član, od istih glasovalo je sa „da“ 75, sa „ne“ 3, a trojica predaše prazne cedulje.

Time je prihvaćen većinom glasova predlog odsjeka IV. za verifikaciju, te će se u svoje vrieme izaslati povjerenstvo od trijuh članova, koji će na licu mjesta u Virovitici izviditi, da li su temeljiti prigovori proti izboru Theodora grofa Pejačevića, a predlog dra. Grge Tuškana i drug. odpada.

Sliedi razprava ob izvještaju V. odsjeka za verifikaciju i to o priepornom izboru g. Hinka Franciscia.

Predsjedničtvo zauzimlje II. podpredsjednik g. dr. Stjepan Spevec, a ovoga zamjeni opet gosp. Vaso Gjurgjević.

Prešlo se je na glasovanje i to balotagom, te predsjednik izjavlja, da ona gospoda, koja su za to, da se izbor Hinka Franciscia verificiranim smatra, glasuju sa „da“, a koja drže, da se izbor Hinka Franciscia ne verificiranim smatrati imade, neka glasuju sa „ne“.

Skrutatori budu imenovani gg. Obad, Radanović, Miković, Hatz i Barlović.

Po obavljenom skrutiniju proglasi predsjednik sliedeći rezultat:

Glasovala su 74 saborska člana; od tih glasovala su sa „da“ 52, a sa „ne“ 22.

S toga je Hinko Francisci verificiran.

Predsjednik zaključi današnju sjednicu u 2 sata poslie podne i ureče buduću za sutra dne 11. listopada 1884. u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

Nastavak razprave o prepornih izborih.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Dr. Marko Lončarić v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Visoki sabore! Ima li kakove primjetbe k ovomu zapisniku?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Na ovaj visoki sabor stigao je sliedeći podnesak:

Presv. g. Artur grof Nugent podnaša bansku pozivnicu

Ide odboru verifikacionalnomu.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je razprava o priepornih izborih, naročito o priepornom izboru u kotaru sv. Ivan Žabno g. zast. prote Aleksandra Nikolića.

Glede ovoga izbora podnio je g. zast. Zorić sliedeći predlog.

Bilj. **Franjo Tumpić** (čita):

Predlog.

„Podpisani predlažu, da se glede izbora narodnoga zastupnika u sv. Ivanu Žabno, to jest u 48. izbornom kotaru, odredi iztraga po odboru od trojice saborskih članova, koji će rezultat ovomu saboru izvješćem priobćiti“.

Predsjednik: Molim g. izvjestitelja.

(G. izvjestitelj Stevan Popović zauzme izvjestiteljsko mjesto.)

Izvjest. **Stevo Popović**: Visoki sabore! Proti izboru, obavljenom 17. rujna 1884. u izbornom kotaru sv. Ivan Žabno, gdje je većinom glasova izabran proto Nikolić, podnešena je pritužba od protukandidata Gjure Crnadka. U V. odsjeku verifikacionalnom, koji je imao da verificira ovaj izbor, uzeo je predlog izvjestitelj, da bi se verificirati imao ovaj izbor, zašto je glasovalo 11 glasova, a 11 je glasovalo proti tomu. S toga je ovaj izbor iznešen pred vis. sabor, da ga izvoli verificirati, odnosno da rieši, što ima s njim biti.

Pritužba je ova u svakom pogledu bezprieporna, naime odgovara 3. alineji saborskoga poslovnika. (Glasovi: Što je to: bezprieporna?)

Nu mimo svega toga u samom odsjeku V., koji je imao da ovaj izbor verificira, nije postavljen predlog, da bi se izbor imao zabaciti na osnovi ove pritužbe.

Ako slavni sabor misli, da će biti ovo dovoljno, ja ću navesti u kratko točke prosvjeda.

(Glasovi: Neka se čita izborni zapisnik.)

Proti ovomu zapisniku je stigao sliedeći prosvjed (čita).

Visoki sabore! Prema tomu, što su se, kako je već rečeno, u odsjeku V. verifikacionalnom glasovi podieliti kod riešavanja ove pritužbe odnosno u verifikaciji izbora ovoga Sv. Ivan-Žabnoga, to se predložila ciela stvar odluci visokoga sabora. Iztičem naročito, da u samom odsjeku nije stavljen protupredlog izvjestiteljevom, koji bi glasio, da se ovaj izbor ima zabaciti; da se ovaj izbor ima zabaciti odnosno priepornim proglasiti, nego prosto 11. je glasovalo, da se verificira, a 11 je ostalo bez konkretnoga predloga nego su zato oni, da sabor to rieši.

Izvjestitelj po dužnosti razgledavajuć izborni zapisnik i ovu pritužbu nije našao, da je i od izloženih paragrafa zakona povriedjen i da je povriedjen čin ovoga izbora.

Ja mislim, da ću dobiti u toku razprave prilike, da to dokažem, a sada se uzkraćujem i uztežem od daljnjega razlaganja, da se vrieme dragocjeno ne trati, po mojem mnienju nepotrebno.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Zorić, da svoj protupredlog obrazloži.

Josip Zorić: Visoki sabore! Iza obavljene verifikacije u odsjecih saborskih, kao i iza trodnevne razprave ob priepornih izborih, došao je svatko do podpunog uvjerenja, da o intenciji i dispoziciji slavne većine ne može sumnje biti; naime da se hoće i namjerava ovaj prieporni izbor verificirati; došao sam do uvjerenja, da se verifikacija ne obavlja u saboru nego u prostoriji kluba vaše većine.

Kad ipak uzimam rieč u ovom priepornom izboru, činim to s toga, da vršim svoju zastupničku dužnost; i da po savjesti i uvjerenju iztaknem, što se o slobodnih izborih i o slobodnoj domovini misliti i suditi može i ima. Ja nisam bio očevidac izbora u Sv. Ivan-Žabnom, ali ono što o tom znam, to znam iz kazivanja vjerodostojnih gledalaca i iz pritužbe, koja je ovdje vis. kući pročitana.

Ja doduše ne mogu bezuvjetnu vjeru pokloniti ovoj pritužbi, jer se može ili koja nekorektna ili netemeljita pritužba unutar nalaziti, ali ta pritužba daje mi dovoljno povoda sumnje, da sam čin izborni nije onako ovršen, kako to izborni zakon propisuje. Ja toj pritužbi tu vjeru moram tim više pokloniti, pošto tužitelj riskira jamčevinu svotu od 300 for.; jer ako se pokaže, da je pritužba ne-

osnovana i povjerenstvo pronadje, da ono sve ne stoji, što je u pritužbi navedeno, naravno da tužitelj gubi jamčevinu, a većina nije tim ništa izgubila.

Već ta okolnost dovede me na misao, da ta pritužba podieljuje svakako dovoljno sumnje, da je izbor prieporan, da nije obavljen onako, kako po propisih zakona imao bi se obaviti. Kako se taj čin obavio?

Iz pritužbe i po vjerodostojnih izvješćih evo ovako. Prije 8 dana pred sam izbor izdao je podžupan križevački nalog svim obćinskim i upravnim organom, ida maju ne samo glasovati za kandidata vladine stranke, nego da imaju svimi sredstvi nastojati, da kandidat vladine stranke prodre, a kandidat opozicije, da propadne. Na sam dan izbora bila je rekvirirana vojnička sila, proti kojoj nemože biti temeljita prigovora, jer se može reći, da se oružana sila upotriebila, da se osigura svakomu slobodno glasovanje, da bude izbor podpuno slobodan. Ali kako se je ta oružana sila rabila, daje se iz toga naslućivati, da nije postavljena tamo za čuvanje slobode izbora, nego joj je dozvoljeno, da vrši pritisak na one, koji su glasovali proti vladinomu kandidatu. To razabirem iz toga, kad je Krstić i Haladi došao u Žabno sa žandari, jer naravno, da se čovjek ovdje videć to može zastrašiti, gdje je prije godine dana bilo ih 10 postrieljano. Kad se sam izbor započeo, kako pritužba kaže, bila je razdieljena soba za izbor vladina kandidata, a posebna soba za opozicionalnoga kandidata s tom razlikom, da je ulaz u sobu vladina kandidata bio udoban, dočim na hodniku, stuba, ulazu i vratih sobe, kud su prolazili izbornici opozicionalnoga kandidata, bili su namješteni stražari i oružnici. (Glasovi na desnici: Sama laž.) To nije dosta, nego je tajnik podžupanijski stajao na vratih i pitao svakoga, za koga će glasovati. Naravno ako bi rekao, da će glasovati za vladina kandidata, vodio ga je liepo i pratio kroz prostrane stube; ako bi obratno rekao, naravno da bi se s njim prepirao, a tada ga odputio, neka maršira kroz četu žandara u sobu, u koju su se kupili izbornici opozicionalnoga kandidata. Svatko će mi dozvoliti, da ovaj prosti postupak mora čudno i žalostno illustrirati sam slobodni akt slobodnoga izbora. Ali to nije bilo dosta, već kad se opazilo, da su glasovi razmjerno jednaki, da bi mogao kandidat opozicije prodrieti, tada su se upravni činovnici obćinski i porezni stavili na puteve čekajuć izbornike, koji bi došli na izbor. Tudjer kako vjerodostojni svjedoci kažu i kako je u pritužbi, da je do 40 izbornika odpravljeno zastrašenih kući tako, da nisu mogli doći na birališe. Evo to je fakt, koji se sbio na biralištu, a taj fakt predstavlja i pritužba, koja je pročitana u ovoj visokoj kući.

Zašto sam stavio taj protupredlog i kojim motivom i razlogom podkriepljujem taj protupredlog, da izbor bude prieporan, i da se izabere komisija, koja će iztražiti glavne momente i motive, koji me potaknuše, jest taj; ovdje je činovničtvo zlorabilo svoju uredovnu vlast i zloporaba uredovne vlasti dovela je onamo, da je izvojevao pobjedu vladin kandidat. (Glasovi na ljevici: Tako su svi!)

U odsjecih i u ovoj vis. kući više put se spominjalo, kako su činovnici zlorabili svoju vlast. Presvjetli gosp. predstojnik za nutarnje poslove uzeo je u jučerašnjoj razpravi u obranu činovničtvo. Ja mu na tom hvalim, da je svakako u mnogom plemenita ova pohvala, nego li je ona obtužba proti sudbenim činovnikom, gdje se proglasili skroz nevaljani. Ja hvalim ovu pohvalu, ali presv. g. predstojnik odjela za nutarnje poslove — ja sam uvjeren — da te pohvale ne dieli obćenito; da će ipak mnoge izuzeti iz one pohvale, jer sam uvjeren, da se njegova pravdoljubivvst i pravna sviest protivi onomu, što se je na biralištu sgadjalo, osobito u Djakovu, Virovitici i Sv. Ivan-Žabnom. Ako hvali, što je dobro, ne smije hvaliti što je prikora vriedno.

Presvjetli g. predstojnik odjela za unutarnje poslove izvolio je svoje nazore, koji su nazori vis. vlade, razviti. On je rekao, da vlada ne može dopustiti, da se činovnici bave kortešacijom i da rade proti ustavu zemlje, da rade proti intencijam vlade. I ja velim, da činovnik nije zvan, da bude korteš; nije zvan, da se baca svojom silom u razne političke borbe. jer on ima uzvišenu zadaću, da čuva red i poredak i da je branitelj zakona. Kad to podpisujem, da činovnik ne treba da bude korteš, niti agitator; pridodajem tomu, da kako ne treba i ne traži se da bude korteš i agitator za opoziciju, isto tako, da vlada mora dozvoliti, da ne smije biti korteš, niti agitator za stranku, makar se zvala stranka i vladina stranka. Ja mislim, da presv. g. predstojnik za cielo ne će odobriti kad se upravni činovnik, kao branitelj svetinja, pušta orgije strančarske borbe divlje, kad sprovadja ciele noć u pijankah i pijane izbornike vodi na birališe; to držim da se ne slaže sa čašću i dostojanstvom činovnika, nego služi na sramotu i podpuno sam uvjeren, da to ni sam presv. g. predstojnik ne odobrava.

Što se tiče dalnjega razlaganja presvjetloga g. predstojnika odjela za unutarnje poslove, kad je rekao. da činovnik mora glasovati za vladina kandidata — nije baš tako rečeno. ali je kazao, da se to samo sobom razumije da svaki činovnik zna, što mu dužnost nalaže, te sjećajuć se svoje dužnosti, da će po dužnosti svojoj glasovati i raditi, naime po mnienju vis. vlade.

Ja na ovo mislim, da moram staviti nekoliko opazaka. Činovnik, stupajuć u službu, poklonio je državi zemlji svoje znanje, svoju radnju, svoje poštenje i svoju silu, da će svomu zadatku zadovoljavati, da ć dužnost, koju je preuzeo, točno i savjestno izvršivat ali činovnik, stupajuć u službu, nije dao nikomu svoj slobodnu volju, dakle niti vladi. Ta slobodna volja n ostaje i on u granicah zakona, koji ga vežu, može se to slobodnom voljom služiti, kako mu zakon dozvoljava, j zakon nikada nikakve razlike ne pravi izmedju činovni i izmedju drugih slobodnih izbornika. (Glasovi: Tako je

Tu se može dogoditi više put — ne često, da činovnik zloporabom ovo i ono radi, gdje on nije kriv u agitaciji, nego je krivo to, što se silom navlači u borbu, i što mu se nalaže, da čini ono, što po svojoj savjesti i uvjerenju nebi hotio činiti. Činovnik takov, koji mora lih po nalogu vlade glasovati, postaje nekom karikaturom. Zašto? Kod nas se vlade strielomičnom brzinom preko noći mienjaju. Mi nismo stari, pak smo zapamtili vladavinu Rauchovu, Vakanovićevu, Mažuranićevu, onda je došla Pejačevićeva i napokon je došla Khuen-Hedervaryeva. Sada činovnik mora glasovati za intencije jedne, druge i treće vlade; pak da dodje skrajna opozicija na vladu, onda bi isti činovnici, koji su prije glasovali za Raucha, morali glasovati za Starčevića i drugove. To su naravne konsekvencije, ako bude činovničtvo vezano maršrutom kod glasovanja.

Još jedno što mi dolazi na um, što ne mogu prešutiti, a to je ovo: ako se ova praksa utvrdi i ako postane zakonom, da činovnik mora glasovati po intenciji, želji i nalogu vlade, onda je sav ovaj reprezentativni sustav postao iluzoran — karikaturom. Zašto? Ja ću to ovdje dokazati bielodano

Naš izborni red, koga sada imamo, može se reći, da je liberalan i da je skroz neliberalan. (Dr. David Starčević: Oho! U čem je liberalan? Liberalan je, jer dava izborno pravo inteligenciji bez obzira na census — a ne liberalan je, jer ogromnoj većini, skoro $^2/_3$ ne daje toga prava, koje daje malenom broju inteligencije. Sada, dok je narod živio u zadrugi, dok su postojali odnošaji, koji su prije 10 godina bili, da je broj neodvisnih, slobodnih glasova mogao nadjačati broj činovnika izbornika, jer je bilo zadruga, koje su po 50 for poreza plaćale. Tako se sgodilo, da je izborni kotar imao po 300, 400 izbornika, u broju kojih je izčeznuo maleni broj činovnika. Nu danas je to drugčije. Danas su zadruge podieljene, a s vremenom će se i druge tajne diobe provesti, jer to interes zemlje zahtieva, te diobe, koje razprostranjene zadruge gruntovnički uredjene, izgubiti će vlast i glas, koji su dobili, pak će spasti kotari, koji su prije imali 300, 400 glasova, na 50, 60 glasova. Ima i danas izbornih kotara, gdje ima 60, 70 izbornika, pak ako pogledate izborne listine, da polovicu sačinjavaju činovnici — dakle ne slobodni glasovi izborni.

Uzmimo, ako tako bude po cieloj zemlji, te ako bude ostao census, kako jest, a s druge strane činovnik, kako mu se zapovieda, onda će imati zastupnika — onda će sve representirati vlada, a narod neće imati u saboru zastupnika. (Dr. Tuškan: Niti ih sada nema.) Ja mislim, da taj obzir odsudjuje praksu, da činovnik mora glasovati, kako vlada želi i koga predlaže, da bude izabran. Ja velim, da je to u svakoj zemlji pogibeljno, a velim, da je u našoj zemlji tim pogibeljnije, gdje se imamo boriti sa stotinu i stotinu zaprieka; gdje ima neprijatelja toliko, proti kojim imademo upotriebiti svu moralnu snagu, da se opremo; gdje nam tiran iz nagode pomalo otimlje, gdje je nagoda, koja je smatrana temeljnim zakonom, u svih točkah uzdrmana; gdje je bitni karakter naroda prometnut u jedinstvenu ugarsku misao. Ipak velim, gdje se tako red i poredak štuje, proti kojem sada se krnji sloboda izbora, kad se na komandu daje birati narodni zastupnik, koji zastupa ugarsku misao, — ja držim, da je gotova propast za zemlju, za narod. (Živio!)

Iz tih razloga, koje sam naveo, ja se ne mogu složiti sa razlaganjem presvjetloga g. predstojnika odjela za unutarnje poslove, kako je jučer razvio. Ali u tom procesu pustimo, da činovnik glasuje na biralištu za onoga, koga je vlada preporučila; ali tko će onda to odobriti, da, ako već činovnik nema slobodne volje, da on jošte mora svoj službeni položaj upotriebi na to, da druge slobodne izbornike sili, da daju glas proti uvjerenju onomu, komu neće. (Glasovi na ljevici: To je ono zlo!) U tom kulminira vlast.

Ja priznajem, da presvj. g. predstojnik ne će odobriti, nego da će odsudjivati tu korupciju. (Dr. David Starčević: Zašto takve naloge izdaje?)

Ja znam, da je on uvjeren, da je takva korupcija prava nesreća i nevolja za narod. Zato ja mislim, da će na put stati tomu i da će onim pravdoljubjem i pravednošću, kojom se ponosi i koju mu nitko ne poriče, da će krivca kazniti pripadao kojoj stranci, jer pravo ne pozna stranke košto niti zakon, pred kojim se ima svatko pokoriti i pred kojim je svatko zaštićen.

U tom izboru su se dogodile velike nepodobštine. Ja mimoilazim vojničku silu, ali će mi se dopustiti, dok su stajali stražari na vratih i stuba, preko kojih je morao ići zastrašen seljak izbornik i dok su žandari odvadjali u buturnicu ljude, i dok su upravni činovnici stojeći na putevih odvraćali izbornike opozicionalne, a propuštali onoga koji je rekao, da će glasovati za kandidata, da to nije bio slobodan izbor. Ako je to slobodan izbor, onda ne znam, što je to slobodan izbor.

Ja ne gledeć na samu stvar nego na dotične zakone, na svetinju zakona, na čast i dostojanstvo parlamenta reprezentativnoga ovoga tiela, molim vis. kuću, da prihvati moj protupredlog i povjerenstvo izašalje, koje će sve činjenice u tom važne na vidjelo iznjeti i saboru podastrieti izvješće, je li to istina ili nije. Većina ovdje nema ništa riskirati, nego protukandidat, jer je jamčevinu položio.

Ja sam čuo čudnovatu praksu i u odsjeku i u ovoj vis. kući. Višeput dodje u pritužbi napisano 11, 10, 5 izbornika, a glasovalo ih je 200, 300 izbornika, pak se prigovara. To su čudnovati zakoni, jer pred zakonom ima jedan pravo, kao što drugih sto. Tko plaća porez — ima pravo. Tko ima dužnost treba, da bude mogao i pravo vršiti. Ja ne znam, da li 10 ljudi ima pravo meni glas uzeti, pošto zakon kaže, da se nitko ne može odreći dužnosti, da ju ne vrši; stoga se ne može riešiti niti prava, koje ima po zakonu.

Ovakvi su nazori vrlo čudnovati. Meni je svejedno, je li podpisan 1 ili 10, ako su u pritužbi činjenice temeljite i uvaženja vriedne. S ovih razloga preporučam vis. kući moj predlog.

Predsjednik: Rieč ima gospodin veliki župan Alex. Fodroczy.

(Glasovi: Čujmo!)

Alexander Fodroczy: Kad čujem ove rieči, koje su ovdje izrečene i izušćene, to bi se i ja imao smatrati velikim griešnikom, jer i ja sam činovnik.

Mnogo se ovdje kazivalo, da su činovnici silovali, da su svoju vlast prekoračivali. Ja gospodo u tom slučaju, o kojem se sada govori, mogu kazati mirnom savjesti: nikoga nisam silovao, niti nagovarao.

Na ono sve, što se kazivalo gospodo, da sam ja nekakve naloge izdao, kažem, to je puka ne istina.

Stvar se ima tako, da su k meni došli činovnici i ne činovnici pitati, koji je kandidat narodne strankè, a ja sam kazao g. Nikolić. To sam rekao glede gospodina Crnadka, da proti njemu kao domorodcu ne imam ništa, ali kad su me pitali za savjet, rekoh, da je g. Nikolić iz toga bolji, jer je domaći iz onoga kotara, koji će znati bolje zastupati interese ovoga kotara. (Nemir. Glasovi na ljevici: Gospodin Spevec je izabran u Gospicu, pak nije ondje domaći čovjek.)

Što se samoga izbora tiče vojnička sila je postavljena zato i radi toga, što se je baš prije 3 godine dogodio ovdje nered, što su izbornici g. Crnadka bili navalili na izbornike g. Crnkovića, kojim načinom je kandidatu narodne stranke prouzročeno, da je g. Crnković pao, koji je bio izabran. (Glasovi sa ljevice: Kako je sada izabran u Gjurgjevcu sa husari.) Da se to ne dogodi, bilo mi je do toga, da se vojnička sila dozove; ali ona nije bila vidljiva, jer je bila po kućah smještena, a na samom mjestu biranja nadje se takov red, da je jedna stranka išla svojim putem; dapače izbornici narodne stranke nisu došli na biralište ni onda, kad smo već otišli u sobu, gdje se ima birati. Oružnici su bili postavljeni na biralištu, da nitko, koji nije izbornik, ne ide na izbor.

Dva oružnika s Popovićem bili su zato postavljeni, da Popović uputi svakoga, kamo da ide, te je on samo pitao, za koga ćete glasovati — za Crnadka, onda mu je pokazao s riečmi: hodite tamo (Kamenar viče: Vani nije glasovanje nego je u sobi. Vi ste protuzakonito postupali, kako uviek radite.) a on bi otišao u onu sobu.

Da nije bilo nasilja vidi se . . . . (Kamenar: To je korupcija, to je nasilje.) Ako mi ne date govoriti, onda ću šutiti. (Glasovi: Cujmo! Kamenar viče: U čije ime vi govorite?)

Predsjednik: Ja pozivljem gospodina Gjuru Kamenara na red.

Alexander Fodroczy: (nastavlja) Znam zašto će gospoda neku iztragu, da se pokaže, da li je bilo pritiska u sobi, gdje su izbornici glasovali za Crnadka.

Što se tiče pritužbe, u kojoj se veli, da su izbornici van tjerani, da nisu pušteni unutar, to mi nije znano. Svi činovnici su onda u sobi bili, a da li je tko vani bio i što je radio, to ne znam.

Ja vas uvjeravam, gospodo, da je meni jako drago, ako se povede iztraga, jer će onda sve, što je ovdje navedeno, dokazati se, da nije istina.

Predsjednik: Rieč ima gospodin zastupnik Gjuro Kamenar.

Gjuro Kamenar: Vis. sabore! Pritužbe, koje se podnašaju ovamo, ako su obložene s novci ili ne; ako su navedene točke velike ili malene, zato se ne uvažuju — dobro je kazao g. Zorić — jer je zaključak prije stvoren od većine u klubu, kako sam čitao jučer u novinah, taj i taj izbor ima se verificirati. Gospodo kažite nam: ustajte odavle svi; badava govorite, jer mi ćemo ga verificirati.

Sada već 7 dana mi ovdje dangubimo, a narod očekuje od nas rada, da nešto činimo, a vi ništa ne činite, a mi ne možemo doći do rada, jer ne date do prava doći.

Ja sam jučer kazao, da je najdelikatnija razprava ob osoba. Meni je svaka osoba mila i svakoj čast, koja je to zavriedila, da dodje u ovo sveto mjesto, ali tko nije po pravu došao i po svih ustanova, koje imamo obdržavati, mi ga ne smijemo primiti.

Vriedni sabore, ja bi pitao gosp. Fodroczija u čije ime govori? (Fodroczy: u svoje.) On ima govoriti pred komisijom i pred njom se opravdati kao griešnik, okrivljenik. Da ja vjerujem ovoj pritužbi, moram objaviti da vjerujem zato, jer poznam g. Fodroczya, koji je jako dobar gospodin, dobroga srdca, ali višeput je jako nesmotren. (Smieh.) Tako ja sam imao prilike, da sam bio skoro ubit radi njegove ne smotrenosti g. 1862. u Vrbovskom. Pred jednu godinu dana je prouzročio, da su se onda ljudi ubijali, a prouzročio je i ovdje, da bi se bili i ovdje ljudi ubijali ne radi soldata nego jer se krivica činila; a kad se krivica čini, to se onda čovjek razdražuje. Kad se čovjek pako razdraži — jer pijan, srdit i žalostan to su tri budale — onda ne zna, što radi.

Kad sam pijan; kad sam srdit i kad sam žalostan, onda ne znam, što radim; tako je i kod naroda, koji ne znajuć, što čini, pograbi za oružje.

Ja sam moja gospodo, jučer kazao: najveće zločinstvo u našoj zemlji je to, što se činovničtvo zlorabi, a zlorabi se onda, ako se zapovieda, da mora glasovati za vladina kandidata, jer kod nas nema vlada nikakve stranke — što je pogrieška. Ovo je jako liepo i plemenito kazano, što se hoće polučiti u našoj zemlji, da bude imala vlada i ban sabor svoj. Ja ću radje neka sam ban gospodari u zemlji, ali kako valja, a ne da odobrava protuzakonitosti.

Gospodo od većine dajte radite; bojte se skrajne ljevice. Dobro je rekao Starčević, da vi radite za nju — niti željeznica ne ide tako brzo, kako vi radite za nju, jer čim vi više pogriešaka pravite, tim on ima više upliva. Ja

sam veseo, da će ova većina nekim drugim putem krenuti.

Vi ste jučer verificirali jednoga člana, koga nebi smjeli verificirati podnipošto, da ne uvriedite 3000 ljudi, koji su birali svimi nezakonitimi sredstvi.

Moja gospodo! Ja sam se od većine nadao, da će nekim drugim putem krenuti vršeć zakone, jer da se boji skrajnje ljevice, da će dobiti sav narod za sebe — i dobiti će. Ja sam najveći konservativac — Njeg. Veličanstvo nije tako konservativno — i vi ćete me natjerati, da i ja medju nje predjem, da se obranim od vas i pred vami. (Dr. David Starčević: Mi ne primamo svakoga!

Moja gospodo, ja bi vas upozorio, ne mojte tako raditi ovdje, već radite ono, što je pravedno.

Vi ste jučer kazali, kad se je radilo o jednom članu, da nije pritužbe, da nije novaca — a ja vam kažem, da bi mi i 10.000 for. poslali, da se o novcu radi, nego se radi o zakonu, pak dajte vidite, da po zakonu ne smije biti izabran niti verificiran.

Danas imate novaca i pritužbe — i ja se bojim, kako sam čitao u „Narodnih Novinah“, da je klub 9. o. m. zaključio, da će verificirati ovoga gospodina, o kom se radi naime g. Nikolića i da ne će izaslati komisije. Ja bi upozorio: ovdje su novci, g. Crnadak izgubiti će 300 for., a oni saborski članovi, koji imadu iztragu voditi, bar će zaslužiti novaca, a iztragom će se zadovoljiti razdraženosti — jer nije šala razdraživati narod.

Ja vam kažem, da ćemo mi za 3 godine imati tako razdražene izbore, da će se u svakom kotaru dogadjati najveći izgredi.

Oni, koji glasuju za vladina kandidata, susretani su sa komplimenti i najudostojiju u ovu sobu, a protivne su naganjali i strašili svimi sredstvi.

Dapače seljaci pripoviedaju, da kad se vidjelo, da će kod ovoga izbora dobiti većinu Crnadak, onda su porezni činovnici dobili nalog: hajte van i tjerajte ljude, da ovamo ne dodju.

Kakav je to izbor? Je li zato, da g. Fodrocy, veliki župan pokaže pred vladom, da je kadar vladina čovjeka proturati. Ne mojte govoriti, da imate ovdje slobodnu zemlju, ne delajte iz sabora nikakvu maškaru, ne mojte da u zemlji dodje do boja, koga nijedan pošten sin ove zemlje ne želi.

Gospodo! Ja ću glasovati za predlog Zorićev.

Trebalo bi da ne ima tlaka, koji je kod vas u klubu; i g. izvjestitelj bi drugačije govorio, da nema stege; ne zna, što bi kazao, kako ste ga sustegnuli; nema sam svoje volje; s toga sam se morao izraziti, da sam za ovaj predlog, da se komisija izašalje, jer je pritužba i novac ovdje.

Gospodo! Nisu podpisala dva izbornika, koja su bila zajedno članovi deputacije; to se je htjelo i u Ozlju, a ja sam rekao: podpišite, jer će Kovačević druge imenovati, pak sam i ja podpisao, da nam se ne može prigovoriti, da smo prilike dali kakvoj gunguli ili drugom čemu bi se moglo prigovarati.

Mi ne bi podpisali, da niesmo vidjeli, kako se prakticira. Uzmu se iz grupe ljudi drugi, a znate da ih ima uvjek, koji rado podpišu.

G. Zoriću, koji je rekao, da on pritužbi nebi davao krieposti, ja odgovaram, da opisati protuzakonitosti sa strane vladinih organa kod izbora nije moguće; trebalo bi zato i stotine araka.

I ja sam podpuno uvjeren, da je sve istina, što je ondje napisano i još mnogo toga više.

Gospoda, koja će iztraživati, ako im bude do istine, a vladi bi moralo biti tim više, jer da ja sjedim na mjestu gdje je Stanković, ja bi odmah zahtievao, da se iztraži, te na put stane takovomu činovničtvu, koje krvavim znojem i zadnjom krajcarom uzdržava kukavni seljak.

Jest, gospodo, on ih svojom mukom uzdržava, a oni rade proti pravu i zakonu.

Ja bih naložio, da se takvi odmah odstrane i ne bih im dao niti penzije, za peldu drugim, da tako ne rade.

Ja, gospodo, preporučam Zorićev predlog.

Ja vis. kuću i većinu molim i ja tu već 9 godinu dana prodičem: radimo za narod. I 9 godina dana nije se ni za vlas dobra za narod učinilo.

Radimo da bude bolje, a tako se može raditi, samo ako se pred očima drži dobrobit naroda.

Ovakovim načinom, gospodo, ne ćemo doći do rada, nego do razdraženosti sto put veće, nego li je danas.

Aleksander Fodroczy: Visoki sabore! Ja sam prije kazao, da i sam želim, da se iztraga vodi, dakle ta bi izreka bila dovoljna, da moju osobu izpustite iz debate.

Ali što je drug g. Kamenar mojoj osobi pripisivao, ja mu praštam, jer ne zna, što govori.

Predsjednik: Rieč ima zastupnik naroda gosp. Ivan Šimek.

Ivan Šimek: Visoki sabore! Već ovo nekoliko dana slušam pomno umne i riečite govornike, kako o verifikaciji razpravljaju. Mnogo sam toga čuo i mnogo naučio, ali bi rado koju i sa svoga gledišta kazati o ovom razpravljaju.

Ja osudjujem svaku silu i nepravdu, tim većma, gdje ista novaca stoji i razdražuje i posvadjuje narod i velike mu štete pravi.

Ja sam, kao mlad čovjek, opazio dosta, što ne mogu odobravati. Ja sam već takodjer kao najmirniji čovjek na svietu sbog izbora morao drhtati. Ja sam vidio, kako jedan vriedan starac mora čamiti u zatvoru i mene su župljani pitali, što da rade?

Meni stoji u srdcu, ja moram osuditi sva nasilja za to, jer sve ne pomaže, ja sam pače osvjedočen, da ovakovi izbori škode vriednoj vladi, škode neizmjerno mnogo narodu i vašemu savezniku Magjaru. Škode narodu, jer sam to vidio toliko puta na svoje oči. Narod mnogo puta tako liepo i prijateljski radi, a kad dodju izbori, ljudi se

strašno posvade i najmiliji rodjaci, pa i braća zavade se radi izbora, a to sve na zapoviedi i naloge vlade.

Toga svega nebi bilo, da se ljudem dozvoli, da mirno glasuju, ali kad im vlada ferman pošalje, onda naravski, da je tu silna trvenja.

Boli me, što je jedno, meni vrlo milo mjesto, imalo tri mrtve žrtve, a to sve samo s toga, što je vlada naložila, da vladini ljudi imadu neodvisnoj stranci dati svoj glas, a ne stranci prava.

Stranka prava smatrala se već pobjednicom, kad na jednom dodje telegraf, da svi činovnici imadu glasovati za neodvisnjaka i tako stranka prava propade. Narod je tim bio ljuto ogorčen, došlo je do tučnje i 3 su žrtve pale.

Ja, kao svećenik, moram osuditi takav posao. Narod se zastrašuje; odkle ga je dosad uvjek pomoć obsipavala, odtud sad nema pomoći; odlični članovi družtva se zavadjaju. U takvom malom mjestu živili su kao najbolji prijatelji, a kad dodju izbori, onda se ni ne gledaju.

Više puta je koji iz naroda činovnik i on mora na zapovjed vlade proti braći raditi.

To je grozno!

Svaki pošten čovjek mora osuditi takve izborne borbe, kojima se narod osiromašuje, jer ostavlja po 2—3 tjedna posao, jer pijančuje i psuje, te sve strahote tvori. To se tim više mora osuditi, što sam rekao, da se zatvara najpošteniji i najmirniji čovjek zato, što je rekao: živio moj kandidat.

Dakle mislim, da se tim narodu škodi i ja kao i svaki prijatelj naroda mora to osuditi. Rekao sam, da škodi i vriednoj vladi. Jest!

Lani su bile bune, i najbolji moji ljudi htjeli su činovnika na biljar staviti „da mu jetra vide“; to su upravo bile njihove rieči, i to zato, jer je svašta radio. Pred 5 godina dao je ljude strieljati kao niemu zvierad i vojnikom je rekao, da i nekoga staroga čovjeka na krevetu pretuku.

Takav činovnik škodi i sebi i vladi. Takovih činovnika ima više, koji su obljubljeni, ali kad dodje do izbora i narod uvidi, da mu ništa ne pomaže, mrzi vladu i njezine organe, pak kad je red štibru platiti, onda i onaj, koji ima novaca, neće da plati, i tako naša vlada ne uspjeva.

Kazao sam, da škodi i Magjarom, jer su i oni po istom načelu jako zamrženi. Narod ne trpi Magjara, jer misli, da su svemu zlu Magjari krivi, a oni su krivi u toliko, da daju takve izbore i da činovnike tjeraju, da za njih kortešuju.

Sav jad i sva ogorčenost, mržnja, svadja, zator i troškovi dolaze od izbora, jer narod misli, da će biti što bolje i pripoviedaju si, kako ga je taj i taj gospodin strašio, napućivao, plaćao itd. Narod to sve čuje i čini za volju vladi, a onda to drugim pripovieda, koji huškaju proti vladi.

Ja sam osvjedočen, da ćete vi još više godina dobivati većinu, s toga se ne bojte, jer sva gospoda neće ništa izgubiti. Magjari ne će nikada poslati svoje ljude ovamo; za razna mjesta trebat će i primat će hrvatsku djecu.

Dakle ne bojte se s nijedne strane. Zašto dakle trvenja izmedju stranaka, izmedju vlade i seljačtva i pojedinih mjesta i porodica?

Toga svega ne treba! Dajte samo slobodne izbore; ne treba tu žandara; ne mojte nalagati činovnikom za koga da glasuju. Narod će tada mirno dolaziti i odlaziti sa birališta i neće onda trebati tako duge debate o verifikaciji.

Iz načela sam proti svakoj sili i proti ovakovim izborom, i s toga ću glasovati za predlog Zorićev, da se ne bi više takve nepodobštine dogadjale i da se kazne krivci.

Predsjednik: Želi li još tko govoriti?

(Ne javi se nitko.)

Pošto nitko ne želi govoriti, rieč ima g. zastupnik Zorić.

Josip Zorić: Visoki sabore! Što sam rekao, tomu ne imam ništa pridodati.

Predsjednik: Rieč ima g. izvjestitelj.

Izvj. **Stevo Popović**: Vis. sabore! Iz ciele ove razprave vidit će svatko, da štovana gospoda govornici s one strane (opozicije) nisu pokušali dokazati, da su navodi sadržani u pritužbi proti valjanosti izbora u Sv. Ivanu-Žabno osnovani. Iztragi dakle prema stanju stvari nema mjesta i ja ću biti tako slobodan, da svedem pažnju vis. sabora na ova data

Pritužitelj proti valjanosti izbora pozivlje se na §. 44., koji da je povriedjen time, što je velika zloporaba uredovne vlasti slobodu izbora na svaki mogući način priečila i vriedjala. Ja mislim, kad bi pritužitelj imao samo jedan jediti slučaj, kojim bi bio §. 44. povriedjen, on bi ga bio naveo; ali on to nije učinio. Medjutim ja ću pročitati §. 44., koji glasi ovako: (čita) „Bude li u slučajevih izvanrednih za uzdržanje mira i poredka u pomoć pozvana oružana sila (§. 43.), dužan je predsjednik odbora pismenim oglasom koji se na više mjestih i na vratih birališta pribiti imade, oglasiti, pa prije započeta izbora prisutnim izbornikom ustmeno izjaviti, da je oružana sila samo zato pozvana, da se uzdrži mir i red, i da se svakomu zajamči pravo slobodnoga glasovanja“.

G. pritužitelj niti ovdje ne navodi činjenice, da bi koja odreba §. 44. bila izpuštena, ne kaže, da je predsjednik pozvao oružanu silu a nije pismeno oglasio i izjavio, čemu ta sila. Ništa ne navadja, nego prosto kaže, počinjena je protuzakonitost i povreda §. 44.

Sada se kaže, iztraga će pokazati. Što će imati iztraga dokazati? Što će imati iztražna komisija, izaslana na osnovu ovih navoda, dokazati? Ništa.

Veli se u 1. točki prosvjeda, da je g. vel. župan Fodroci već prije 8 dana naloge dao, i sav svoj upliv

upotrebio. G. Fodroci bio je tako dobar, te se o tom izjavio. Ja sam uvjeren, da g. pritužitelj nije tako naivan čovjek, koji će onako samo baciti rieč, a da nebi propustio nalog priložiti pritužbi, kad bi ga bilo.

U 2. točki veli se, da je povredjena sloboda izbora, jer g. vel. župan Fodroci dao je dozvati satniju vojnika još jedan dan prije. §§. 42., 43. i 44. glase ovako: (čita) „§. 42. Predsjednici odbora dužni su uzdržavati kod izbornoga čina redoviti postupak. te im pripada pravo i dužnost uzdržavati mir i red. Zabranjeno je k izbornomu činu oružje sobom ponieti“. § 43. kaže: „Gradjanske oblasti i zapovjednici oružane sile dužni su zadovoljiti bez oklievanja pozivu predsjednika odbora, kad ih on u svrhu uzdržavanja mira i poredka zatraži za pomoć“.

Čim je dakle povriedjen §. 44., ako je jedan dan prije oružana sila došla na izborno mjesto, a g. pritužitelj nijednim slovom ne pokušava dokazati, da je prisutnost te sile ikakav akt nasilja činila ili uticala u izbor zastrašivanjem. Kad bi koji slučaj bio, da je koji častnik ili vojnik uticao u izbor, ja sam uvjeren, da bi pritužitelj bio došao i kazao, ovi i ovi su uticali u slobodu izbora; to bi bio slučaj za iztragu, ali ovako ne vidim mjesta komisiji, kad nema povrede, jer §. 42., 43. i 44. kojega sam prije pročitao, nijedan nije povredjen samim činom tim, što jedna satnija pukovnije Wetzlarove bila na licu mjesta, a nije ništa činila. Za nas nije to mjerodavno, što čuje jedan ili drugi od Petra ili Pavla. nego za nas je mjerodavan zakon, a ne kojekakav sadržaj pritužbe, koja ne navodi nijedan fakt protuzakonitosti.

Treća točka pritužbe jest. da su se birači sakupljali u dvije sobe, dočim izborni zakon toga ne pozna i nikakve razdiobe ne dopušta. Ako ćemo tako, onda ćemo reći, izborni zakon toga ne pozna, da se u jednoj sobi sakupljaju, i onda smo gotovi. Medjutim zakon ne propisuje, jeli mora biti u jednoj sobi ili u dvije, ili možebiti na ulici ili dvorištu; to biva prema okolnostim, jer nema u nijednom kotaru sgrade naročito za obavljanje izbora zidane.

Ja ne vidim, da bi bilo time išto dokazano. Što više! Od gg. govornika, koji su zagovarali protupredlog g. zastupnika sesvetskoga, nije nijedan pokušao da iztakne iz sadržaja pritužbe što takova, što bi dokazalo, da oni sami vjeruju sa svoje strane u dovoljno opravdanje ovih navoda, ili da su ti navodi tako jasni, da je osnovano izaslanje komisije, nego su gospoda iz političko-stranačkoga takta uzela priliku, da govore. Mi smo te govore čuli, i ja bi mogao lahko preko toga proći; ali ima njekoliko navoda, na koje se moram obazrieti, naročito, kad se već uzela ova prilika, da se izgovorimo i da se ovdje čitaju levite o stvarima, koje nisu na dnevnom redu, onda ću ja biti tako slobodan i reflektirati malko na te navode.

Veleštovani g. predlagač protupredloga. g. zastupnik sesvetskoga kotara, oborio se je sa svom snagom na to, kako jako demorališe naš narod uticaj činovničtva u izborni akt. On je to zanosom i vrlo liepo predstavio, i moram iskreno kazati, kako on to iznosi, zaista ima istine u tom, da se od ovakova načina izborne borbe u našem narodu ne može povoljna ploda i dobrih posliedicah očekivati za budućnost, nego da je zaista taj način izborne borbe demoralizirajućega značaja. Ja držim, da činovničtvo ne treba moje obrane, znajući da koliko vrši svoje dužnosti nadje svoju zaštitu; ali ja naročito polažem važnost na ono, na što je i g. zastupnik sesvetski važnost položio, naime, da je zadaća činovničtva uzvišenija, svetija, nego da bi trebalo, da bude kortešem i agitatorom Analogno tomu je isto tako uzvišena, a još mnogo svetija i uzvišenija zadaća svećenstva, i najmanje bi ti predstavnici crkve trebali, da budu korteši i agitatori. Ja nisam namjeravao govoriti o tom, ali kad sam već prisiljen govornicima, koji su ovu temu iznieli na tapet, neka mi bude dopušteno kazati, da sam prošlih izbora bio prisutan na dva izborna mjesta, u mom kotaru i u kotaru sotinskom. Tu sam vidio doduše, ne da su činovnici kortešovali, nego baš, da je jedan dio svećenstva katoličkoga agitirao i kortešovao načinom, što ga je osudio g. zastupnik sesvetski. Da je sad ovdje g. zastupnik sotinskoga kotara, pa kad bi htio menuti ruku na srce, da posvjedoći istinu, morao bi kao pošten čovjek priznati, da su oni izbornici, koje je na biralište doveo g. prepošt Tovarnički i njegovi drugovi, da glasuju za g. Smičiklasa, zorom pijani podolazili, a taki su se krenuli iz kuća i dvorišta svećeničkih. Oni dakle, koji su pozvani u prvom redu, da čuvaju i učvršćuju moral, oni demorališu sviet pićem i raznimi drugimi sredstvi, a ne činovnici. Plod te demoralizacije zaista neće donieti našoj zemlji sreće; biti će to gorak plod po naš narod.

Sve što po nalogu utiče u izbore, gospodo moja! mora se osuditi u interesu sobode izbora. Ali, koliko je za osudjivanje, ako je vlada uticala nalozima na pravac izbora, jošte je više za osudjivanje, što i uzvišeni predstavnici crkve šilju pismene naloge, kojimi utiču u izbornu akciju. Ja duboko žalim, što sam prinuždeu da moram kazati, da je jedan veledostojnik katoličke crkve u naših krajevih dole, pisao takova pisma svom područnom svećenstvu, koja ne samo da su eminentno korteškoga, agitacionoga sadržaja, nego — a ovo naročito žalim, što moram kazati — koja nose na sebi tip kortešovanja sa vjerozakonskom opriekom, koja i bez toga na žalost postoji u narodu našem.

U izbornom kotaru morovićkom tako se radilo. Prema meni, koji imam sreću zastupati taj kotar, stupio je kao protukandidat našinovački dechent Jüttlinger. Od svoga prvosvećenika dobili su katolički svećenici u tom kotaru nalog, da biraju istoga gospodina. Ja sam to doznao slučajno, jer kad opazih katoličkoga svećenika, čestita čovjeka u svakom pogledu i inače moga dobroga prijatelja u protivničkom taboru, i rekoh mu: et tu mi fili! dobim za odgovor: Befehl! Dobio je nalog od svoga diecezana.

Ja razumijem, da prvosvećenici valja, da se brinu za svoje područno svećenstvo. da ih pomažu i da im podižu ugled svagdje i na svakom mjestu. Razumijem i to, da je njemu moglo biti milije. da bude izabran moj protukandidat a ne ja. Gosp. dechent Jüttlinger star je čestit čovjek, i da je u tom „Befehlu“ stojalo: birajte Jüttlingera, a ne Stevu Popovića, to bi još bilo u svom redu i ako je „Befehl“ — nalog. Ali je u tom nalogu medju ostalim stojalo i to: „zar bi se smio usuditi čestit katolik, da glasuje za grčko-iztočnjaka?“ To je ono. što se ne smije i ne može ostaviti a da se ne osudi.

Prije četiri ili pet godina isti je crkveni veledostojnik u Rohiću preklinjao mene, da sa svoje strane radim na učvršćenju sloge izmedju katolika i pravoslavnih Srba radi zajedničke nam narodne budućnosti. I dok ja svagdje i na svakom mjestu iz uvjerenja svoga nastojim, da se ova nesretna opricka, — stvorena i izazvana vještačkim putem a na našu nesreću — što prije izgladi, dotle on od gore pomaže, da se ta oprieka još većma razvije.

Rekao je g. zastupnik varaždinsko-topličkoga kotara, da je nesreća najveća, što činovnici utiču u izborne poslove, jer se tim načinom narod medju sobom zavadja i mrazi. Ja nisam pozvan, da branim činovničtvo od neosnovanoga napadaja, brani ih njihova savjest a i inače ima ih tko braniti. Ja priznajem, da valja osuditi one, koji zavadjaju i mraze narod medju sobom: ali je još mnogo veća nesreća i opasnije posljedice, kad se zavadja i mrazi narod agitacijama sa ovakvoga mjesta, sa kojega treba, da se propovieda sloga i ljubav.

Gospodo! Jedino, što se navelo sa strane štovane opozicije neopravdanje predležeće pritužbe, je to; da bi trebalo izaslati saborsku komisiju, koja bi iztražila počinjene protuzakonitosti kod ovoga izbora stoga, što je bilo šest oružnika na biralištu; pa na tom osnovu tvrdi g. zastupnik sesvetski, da su „sirote seljaci“ bili zaplašeni, jer su ulazeć u sobu za glasovanje morali prolaziti pored tih oružnika; toga radi da nisu mogli slobodno glasovati.

No ovaj se navod pobija sam sobom. Gosp. Crnadak kao protukandidat u ovom izboru dobio je 103 glasa. Svaki je taj izbornik prošao pored oružnika ulazeći na glasovanje, i kad je njih 103 bilo, koji se nisu preplašili, sigurno se ni oni drugi nebi „preplašili“ od oružnika, da glasuju za g. Crnadka, da ih je u istinu još bilo, koji bi za njega htjeli glasovati. Kad bi stajala ta tvrdnja, da su se izbornici plašili od oružnika, te zato nisu glasovali za kandidata opozicije, onda g. Crnadak nebi bio dobio ni jedan glas. Bilo je sigurno oružničke sile i na drugih izborih a sigurno na onih biralištih, gdje je opozicija birala, pak vidimo, da je došao velik broj gospode od opozicije, — dokaz jasan, da oružničtvo nije birače zaplašivalo. To je ujedno dokaz, da sloboda izbora nije bila spriečavana tim, što je oružničtvo bilo postavljeno na biralištu, da uzdrži red i mir.

Imam još kazati, vis. sabore! nješto na ono, što je g. zastupnik kotara varaždinsko-topličkoga ovdje iztaknuo On je naime rekao, kako narod misli, da su svemu zlu u našoj zemlji krivi Madjari, kako seljak i onda, kad ima čime da plati porez ili drugo što, što duguje, neće hotimice to da učini iz mržnje na Madjare, te se odtuda izradjaju sukobi i t. d. sa raznimi a uviek po dotičnoga štetnimi posljedicami, i kako je to veliko zlo po narod.

Istina je gospodo!, ali baš taj navod dokazuje, da je prost narod u zabludi, kad krivi Magjare i za ono, čemu je sam kriv, a ne Magjari. I kad iz take zablude potiče zlo po narod naš, onda ja mislim, da ga valja izvesti iz te zablude baš u sobstvenom njegovom interesu. Svećenici, kao obrazovani ljudi a i po svom pozivu dužni bi bili, da narod iz te zablude izvode, a ne da ga u njoj podržavaju ili jošt više učvršćuju, kao što to na žalost i štetu naroda mnogi čine, radi partajskih svojih interesa, (na desnoj strani; Živio! — na ljevici protuslovje.)

Odustajem, vis. sabore, od reflektovanja na daljnje tvrdnje i navode gg. predgovornika i molim, da izvoli vis. sabor, prema stavljenom u V. verifikacijonom odsjeku predlogu, izbor g. Aldx. Nikolića nar. zast. za izborni kotar Sv. Ivan-Žabno, ovjeroviti.

Josip Zorić: Molim rieč na osobnu primjetbu.

Predsjednik: Gospodina zastupnika Zorića nije nitko uvriedio.

Josip Zorić: Molim liepo, stališ je napadnut, ja ga moram braniti.

Predsjednik: Imat ćete zato sgode drugi put!

Vis. sabore! Pristupit će se glasovanju. 5. verifikacionalni odsjek predlaže u pol. da se izbor g. zastupnika Nikolića ovjerovi, a u drugoj poli, da ne ovjerovi.

Dakle odsjek ima dva predloga.

Najprije će se glasovati o predlozih odsjeka. Ona gospoda, koja su zato, da se izbor g. Nikolića ovjerovi, glasovat će sa „da“, ona gospoda, koja su zato, da se ne ovjerovi, glasovat će sa „ne.“ Ako bi većina glasova bila za ne verifikaciju, onda će se glasovati o protupredlogu, pošto ako se ne verificira, onda mogu dva slučaja nastati; može se izbor ukinuti, ili se može iztraga povesti.

Imena prozivat će g. bilj. Tompić, g. bilj. Lončarić će bilježiti glasove neprisutne. Skrutatori imenujem gg.: Barlovića, Popovića, Kamenara, Šimeka, Jaića i Zindla.

(Iza skrutinija.)

Sjednica se nastavlja.

Vis. sabore! Resultat glasovanja je sliedeći: Glasovalo je 77 članova. Od ovih glasovalo je sa „da“ 54, sa „ne“ 23, tim je izbor g. zast. Nikolića ovjerovljen. Tim odpada potreba glasovati o protupredlogu.

Sliede interpelacije.

Rieč ima gospodin zast. Kršnjavi. da stavi interpelaciju.

Dr. Izidor Kršnjavi: Medju najvažnije grane domaćega seljačkoga obrta spada mlinarstvo, koje na svoj

vodenicah samelje svu potrebu za brašno, i naš seljak vuče odtud veliku korist.

Vrlo je važno, da se ova grana domaćega obrta podupire, i da joj se ne stavljaju zaprieke bez nužde.

Na Savi ima jako mnogo vodenica, koje su svojina mnogih seljaka.

Kod jedne vodenice ima 24 ketuša, tako, da je s jednom vodenicom interes cieloga sela spojen.

Ove su prve tri godine stajale kod Klakara i Bebrine, a sada se po nekakvih teoretičkih principih postupa i ne zna se s kakvih razloga su premještene vodenice na bosansku stranu Save.

Što se dogadja? Kad je voda velika ne može seljak do mlina, pače mora često puta, baciti žito u vodu, da život spasi, ako hoće k mlinu ili od mlina.

Pače dogodilo se, da su mlinove metnuli na mjesta, gdje voda dere, tako, da se, kako oni kažu, mlini zadave. Ja sam uvjeren, da nije nuždno nego upozoriti vis. vladu na ovakve činjenice. i da će se u tom pogledu sigurno pomoći. Da dadem povoda tomu, stavljam interpelaciju, jer sam uvjeren, da ako je nuždno radi parobrodarstva, da se mlinovi maknu, onda se mora postupati, kao kad se željeznica gradi, t. j. ako je kuća na putu mora se odkupiti i šteta nadoknaditi, a nije dovoljno, da se mlinovi iz obzira parobrodarstva maknu i to tako maknu, da su za seljaka suvišni.

Na temelju toga kratkoga obrazloženja stavljam na vis. vladu sliedeću interpelaciju: (čita.)

„Je li vis. zem. vladi poznato, da su se mlinovi seljaka iz Kuta, Klakarja, gornje i dolnje Bebrine na Savi nanovo razredili i tako, da sad njihovi mlinovi stoje na vrlo pogibeljnih i nesgodnih mjestih, čim je nastala pogibelj za ostanak ovoga vrlo važnoga domaćega seljačkoga obrta u ovom kraju.

Ako je vis. zem. vladi poznato, je li je voljna još prije nastupa zime shodnim putem uznastojati, da se ti odnošaji uredc na korist seljaka u ovom kotaru."

Predsjednik: Interpelacija unieti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Rieč ima g. zast. Obad, da stavi interpelaciju.

Ivan Obad: Vis. sabore! Još godine 1879. odkrito je kod Sveto-Ivan-Zelinske obćine pronevjerenje, na štetu ubožke zaklade počinjeno po bilježniku.

Na učinjenu prijavu povela se disciplinarna i sudbena iztraga i dokazano je, da je bilježnik odsudjivao obćinare na najveće globe radi poljskih šteta. Ove globe je on sam pobirao, izdavao je ljudem namire, a novce je sebi prisvojio.

Gospodo! Ne radi se o kakvih 10—20 for., nego stotinah. —

Usuprot svim činjenicam nije podžupanijska oblast pronašla, da proti njemu postupa po §. 53. zakonskoga članka 16. od god. 1870., nego ga je i nadalje ostavila na njegovu mjestu. Danas teče 6 godina, odkako je započeta disciplinarna i sudbena iztraga; rezultata ne ima; ubožka zaklada ne ima novaca, a bilježnik još na obću sablazan uređuje.

Nadalje ne vidjeh takva ne reda, kakav je tamo; ima devet godina ne riešenih spisa; ne ima kazala ni registrature.

Treba li koji spis prijašnje ili tekuće godine, valja ga okolo tražiti kao na turskoj pošti pisma.

Gospodo! Da se osvrnem na tečaj iztrage kazat ću nešto, što će vas valjda zanimati.

Kr. podžupanija tražila je u predmetu likvidacija spis, neko razjašnjenje. koje je podao načelnik sa blagajnikom i vratio podžupanu.

Moram iztaknuti, da se ovo sa lanjega župana ne tiče nego prijašnjega; i ovo razjašnjenje nije bilo u prilog vel. županu, pak ne znam kojim nagonom je poslao cieli likvidacionalni spis sa iztražnim izvješćem natrag. (čita.)

Krivac je dobio cieli iztražni spis: mogao je čitati preslušavanja svjedoka i sučinovnika, — a dobio je i izvorne namire u ruke, koje su stranke dobile i predale mu, dakle mu je pružena mogućnost da te spise odstrani i tako osujeti iztragu.

To je i pokušao i zatvorio spise u pisaći stol i nije dao odgovora. Tadanji vel. župan došao je u nepriliku, jer je znao, da će obćinsko zastupstvo tražiti račune, gdje su novci.

Gospodo! Molim vas imajte strpljivost opet ću pročitati.

Piše se obćini Sveti Ivan Zelina: (čita.)

Dakle tu se mnogo citira i to ću priložiti interpelaciji, da vlada čita kako se uređuje. Evo, vriedna vlado, ovako stoji javna uprava; ovakve ljude u upravi podržajete, a poštene ljude radi trica tjerate, gdje nije ni toliko vriedno, (odkinu komadić papira,) ali nije li on samo komu od takvih po ćudi, nadje se odmah dekret i odpuste ga iz službe.

Navesti ću još jedan slučaj, ali ne ću imena spomenuti. Takav jedan čovjek dobi dekret i bi odpušten. Kud će sad? Ide k vladi, da se prituži, podnese pritužbu i predstavi se predstojniku i kaže: molim uvidite nevinost moju, za krivnju nema dokaza.

Što je dobio za odgovor? Jest, ja sam spise proučio, — vidim da imate pravo, ali mi ne možemo vel. župana blamirati; neka dakle ostane, gdje je. Taj predstojnik bio je g. Živković.

Pozvan i zamoljen po obćinarih vršim svoju zastupničku dužnost i stavljam sliedeću interpelaciju na vriednu vladu: (čita)

„1. Da li je vriednoj vladi poznato, da je g. 1879. odkrito kod obćine Sv. Ivan-Zelina pronevjerenje, počinjeno po tamošnjemu obć. bilježniku na štetu mjestne ubožke zaklade?

2. Ako je to vriednoj vladi poznato, čime kani ona zavlačenje iztrage sa svoje kao i od podčinjenih si obla-

sti opravdati, i zašto nije naložila kr. podžupaniji u Zagrebu, da dotičnoga činovnika po §. 56. zak. čl. XVI. od g. 1870. sa službovanja svrgne i s drugim zamjeni?

3. Ako pak taj čin vriednoj vladi poznat nije, kakove mjere kani ista poprimiti, da iztraga kraju privedena bude, da se ubožkoj zakladi šteta ne nanese, pa da li kani radi zavlačenja iztrage podčinjene si oblasti na odgovornost povući?"

Predsjednik: Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Prelazi se na prekinuti dnevni red, na izvješće o prepornih izborih.

Molim g. izvjestitelja V. verifikacionalnoga odsjeka, da zauzme mjesto.

(Medjutim zauze mjesto predsjedničko predsjednik sabora g. Mirko Hrvat.)

Predsjednik: Na ovaj predlog podnio je g. dr. Bakarčić sliedeći protupredlog.

Molim g. bilj. Tumpića, da izvoli pročitati ovaj protupredlog.

Bilj. **Franjo Tumpić** (čita):

„Podpisani predlažu, da se izašalje povjerenstvo od trojice saborskih članova, i to od stranke prava, od neodvisne narodne stranke i od narodne stranke po jedan član, kojemu će biti zadaća, da iztraži činjenice, navedene u prosvjedu proti izboru g. Vase Paukovića, ter da nakon obavljene iztrage podnese vis. saboru izvješće sa predlogom".

Izvj. **Stevo Popović**: Visoki sabore! Izbor narodnoga zastupnika u 8. izbornom kotaru sa biralištem u Brlogu g. Paukovića podpuno je u redu, te ne ima prigovora proti njemu.

Proti tomu izboru stigla je pritužba sedmorice izbornika kotara brložkoga, ali pošto nije prema propisu §. 6. obložena sa kaucijom za iztragu, to je izvjestitelj 5. odsjeka mislio, da se na ovu pritužbu ne može uzeti obzir, i opet su se glasovi razpolovili tako, da je 11 bilo da se ovjerovi, dočim ih je 11 bilo proti tomu: s toga se morao iznieti pred vis. sabor.

U §. 6. alineji 3. kaže se (čita):

„Ne može se uzeti obzir ni na one pritužbe na sabor upravljene, kojima ne priloži izkaz, da je u pokriće troškova za iztragu potrebnih svota od 300 for. kod kr. zem. vlade kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u polog stavljena".

Prema ovomu mislim, da ovoj pritužbi ne ima mjesta.

Dr. **Grga Tuškan**: Neka se pritužba pročita; ovdje se traži odluka vis. sabora, koja mora biti temeljita.

Predsjednik: Premda se po §. 6. poslovnika ova pritužba nebi imala niti smjela u obzir uzeti, nu buduć da je odsjek u takvu pogriešku zapao, s toga mislim, da se može pročitati.

Izvjest. **Stevo Popović**: Visoki sabore! Pritužba glasi (čita).

Toj pritužbi pridodano je privatno pismo, koje počinje sa „dragi gospodine", a ne svršuje nikako, jer je dotičnik za dobro pronašao, da četvrtu stranu odkine, tek da se može posumnjati, da se ne zna od koga je.

Visoki sabore! Kako se vidi ovdje na prvi pogled, ciela je pritužba pisana zato, da se može kazati — i ovo je po mišljenju pritužitelja najglavniji prigovor — da je g. Pauković radi zločina počinjena iz koristoljublja bio zatvoren.

Očevidno je, da je to, što se napried kaže običan navod, koji nije ničim podkriepljen, jer da se . . . (Dr. David Starčević: Žalibog da je to kod nas obično.) . . . može povjerenik Šestak nekomu svećeniku groziti, da ne će dobiti župe, to je stvar tako smijanja dostojna, jer svaki će župnik znati to, da gospoda povjerenici podžupanijski ne imaju u rukuh župa, da one dolaze s druge strane.

Na te prigovore obćenite ne će nitko važnosti polagati, a to da je župnik Jelačić bio zastrašivan i da je morao od straha bježati, to je predmnjeva i tu bi morao sam g. župnik doći, a vjerojatno je, da bi on, kad bi to istina bila, što se u pritužbi navadja, i svoj podpis dao prosvjedu. I to, što pritužba nije po propisu obložena, svjedoči, da i samu pritužitelju nije bilo do stvari. Gosp. Ladislav Krajač, naš štovani drug od lani, zna dobro zakone, a osim toga on nije u takvom stanju, da nebi mogao dati kaucije, kad bi i sam vjerovao, da izbor nije zakonito obavljen, i da bi ga trebalo uništiti, nego to je stvar stranačka, samo da se iznese i da je tako, pokazat će se u debati.

Ja, vis. sabore, mislim, da se na ovakovu golu tvrdnju, kojom se baca jako velika ljaga na g. Paukovića, ne ima povoda, da se izašalje iztraga. Jer šta bi ta iztraga imala da radi? To, da izpita, da li je g. Pauković na tri mjeseca bio odsudjen. Ja mislim, štovana gospodo, ovo: g. Pauković živi u Senju kao advokat toliko godina i kao kr. javni biljažnik. U Primorju, tamo su veleštovana gospoda advokati, i to je psihološki motivirano, da oni nebi trpili druga po zvanju, koji nebi bio dostojan toga mjesta, a čovjek, koji je bio odsudjen iz koristoljublja, ne bi mogao toga zvanja obnašati. Dakle ta gospoda nebi bila toliko dugo čekala, da gosp. Pauković dodje u sabor, nego bi mu prije stali na put. Iz svega toga mislim, da se ova pritužba kao neosnovana i manjkava formalno zabaci i da se g. Pauković verificirati može.

Dr. **Andrija Bakarčić**: Štovana gospodo! Mi smo ovdje čuli osvadu proti jednomu članu sabora, koja kad bi se dokazala, ja sam uvjeren, da ga svi skupa ne bi trpili u svojoj sredini.

(Glasovi: Tako je!)

Koliko je meni poznato g. Pauković je bio u gradskom zastupstvu u Senju. U tom zastupstvu predbacil mu se, što se u pritužbi navadja, kazna, nu on nije ni kakve službene korake učinio, da to oprovrgne, s toga j

presumpcija, da je ovo istinit fakt, koji je naveden. Čuo sam, da kola pričica o tomu slučaju. Nu ta pričica je stavljena na binu od Sardoua, pak je g. Pauković čuo za tu komediju i prisvojio ju i htjeo tako opet da postane tat. Nu ja držim, da ovo nije moguće, da je to samo izmišljeno, da se g. Pauković opravda kradje, što ju je počinio. Znam slučaj u Primorju, gdje ste jednomu izborniku po županiji oduzeli glas zato, što je igrao hasardne igre i to ne na velike svote. Vi tako strogo postupate proti nami, a u svojoj sredini trpite prostoga tata. (Predsjednik opominje govornika.)

Vaša savjest nalaže vam, da iztražite stvar, pak bude li pronadjen nevinim, neka sjedi u saboru, ako bude krivcem pronadjen, onda mu ne ima mjesta ovdje, jer onda možete mjesto u Osiek prenieti sabor u Lepoglavu.

Predsjednik: Visoki sabore! Želi li još tko progovoriti?

(Javi se g. Pauković.)

Rieč ima g. zast. Pauković.

Vaso Pauković: Visoki sabore! Prije svega mi je konstatovati, da moj izbor nije preporan, da se tu ne radi o prepornosti moga izbora, nego o mojoj časti. Dogodio se taj riedki slučaj, da su u odsjeku bili glasovi razpolovljeni.

Predlog izvjestiteljev, da se ovjerovi moj izbor, nije mogao biti primljen, što je 11 glasovalo za, a 11 proti. Uslied toga došao je ovaj izbor pred štovanu kuću na riešenje. Iz ovoga proizlazi, da po analogiji §. 4. mora ova vis. kuća izreči riešenje, da li pristaje uz predlog izvjestitelja ili je protivna tomu predlogu.

Po propisu §. ima sabor odlučiti. — Ovo nije prieporno.

Dakle prije svega mora sabor izreći, postoji li uvjet ili ne, da se može u meritorno razpravljanje unići. Ovaj uvjet ne predleži i nije dokazan. Prvi je uvjet taj, da tužba mora biti obrazložena, nu na goloj laži i izmišljotini da vis. kuća odredi iztragu, to bi sramota bila. — (Predsjednik: Molim g. zastupnika, da saborskim zaključcima ne pripisuje sramote.)

Drugi uvjet, da se može iztraga povesti i da se udje u meritorno razpravljanje, jest, da je pritužba obložena sa 300 for. Ovo nije.

Dakle ja poričem pravo, da se po saboru može o prepornosti moga izbora razpravljati. To ne govorim radi sebe, jer ja se ne trebam bojati nikakvih razprava o mojoj osobi, jer tko je u Senju proživio 20 godina, taj je dosta rešetan i sve se tu zna i tamo ne može biti ništa sakrivena, dakle se tamo i o meni dosta govori, ali nije ništa dokazano: dakle se ne trebam bojati, nego hoću, da konštatiram pravno stanovište ovoga pitanja. Uz to sam proti tomu, da se stvori praecedens.

Visoki sabore! Ja bi se ogriešio proti pravničkomu znanju ove vis. kuće, kad bi dopustiti mogao, da se na pričici može jedna osoba osuditi i žigosati. Ja službujem preko 16 godina kao odvjetnik i kr. javni bilježnik u Senju, i ovo već absolutno izključuje svaku predmnjevu moje poročnosti. Istina je, bilo je zlih jezika, jer tih cvate u Senju. Za istinitost navesti ću samo ovu historičku crticu. U Senju ima jedna starodrevna kuća i na njoj kamenita ploča visoko, da se ne može skinuti. Na toj ploči žigosani su zli jezici, da ih se ljudi mogu čuvati. Ta ploča je tamo već više stoljeća, i pomislite koliko su narasli ti zli jezici kroz 2 stoljeća? I ja sam predmetom tih zlih jezika.

Navodi se ovdje, da sam radi zločina počinjena iz koristoljublja odsudjen. Ja držim, da ne može toga nijedan pravnik, nijedna poštena osoba vjerovati niti časka, jer da je to moguće, onda se može govoriti i reći to isto svakomu, pa ma tko on bio.

Prije više od 20 godina imadoh jedan službeni prekršaj, mala stvar, ali kada je došla u zle jezike, narasla je kao tirolska lavina. A ljudi neće, da se obavjeste, da je to lažno, nego im je to dobro došlo sredstvo, da se mogu očešati o moju osobu. Kad sam prije 10 godina zatražio javno bilježničtvo, onda je bilo puno kompetenta, a ja sam bio prvi predložen i potvrdjen. To zlim jezicima ne bi pravo, opet vika: bio je odsudjen radi toga i toga. Ja, koji se nisam bojao sam potražiti iztragu radi takova brbljanja i ta je iztraga vodjena, kako je javno priznato, kroz sve instancije i senjski pritužitelji dobiše natrag pritužbu, da je ne istinita, odredbom banskoga stola od 16. ožujka 1866. br. 3484.

(Glas: Kako glasi ta odredba.)

Da se ne može prigovoriti meni: ja sam imao borbu za bilježničtvo i ja sam održao tu borbu, i ja sam tu stvar izneo pred Veličanstvo i Veličanstvo je reklo, da je Pauković ne poročan.

(Glas: Nije tako.)

To je poznato i ja se ne imam opravdavati, nego ću predložiti dokument. Ali na proste govore dvajuh, koji šljive i mlieko prodaju po Senju i koji su podpisali pritužbu, da se ja opravdavam?

(Dr. David Starčević: Zar ne može pošten čovjek prodavati šljive i mlieko?)

Ja sam, visoki sabore! u izbornu listinu grada Senja uvršten kao izbornik. Kako je poznato, moj protukandidat je načelnik gradski, a zastupstvo je sastavljeno od narodne stranke. Kad bi gospoda imala temelja, oni bi na tom temelju prigovorili listini, da nisu osvjedočeni, da je to sve laž. To je od vaše strane argument, koji ne stoji. Dalje moj protukandidat g. Krajač je bogat čovjek i da bi on vjerovao i mislio, ne bi se ustručavao sam podpisati, ali on zna, da mi nebi smio u lice pogledati, da to podpiše. Dakle zato nije ni priložio kaucije. Tom pritužbom htio se je samo atentat proti mojoj osobi izvesti. Visoki sabore, prosta i najgadnija laž i najpodlija denuncijacija jest, što je kazao član s one strane i kuća mora s prezirom odbiti, da ne dokazana činjenica može i smije

člana njezina ovdje vriedjati. Ja dopuštam sve da je moguće, da možete proti meni agitirati i kortešírati, ali ja vas molim, da ne uvadjate proskripcija političkih, jer se proskripcija najprije osveti na onomu, tko ju je uveo. Sjetite se Quilotine, koji ju je prvi izmislio, toga je glava prvoga pala pod njom.

(Gjuro Kamenar: Nije prva.)

Ja dopuštam, da vam je žao, što nije gosp. Krajač izabran, ali se ne mogu načuditi tolikoj strasti, da se upuštate u laži i u najgadnije poslove denuncijacije.

Visoka kućo! Ja mogu za umirenje kuće kazati, kakc su izbori bili. Kada je oglašeno, da su rapisani izbori, onda je g. Krajač u sjajnoj pratnji razredio od sela do sela, od kuće do kuće i nitko mu se nije u poslove pačao. On je bio i u najmanjoj kući, tu je novac trošio i ne može biti govora, da ga je politička oblast priećila.

Nu ipak im nije pošlo za rukom; jer je od lanjske godine sviest naroda na bolje okrenula. Birači su uvidili, da moraju inače postupati. nego su dosada radili.

Gospodo, ja imam dokumenata u ruci, da tu nijedno sredstvo nije ostalo neupotrebljeno. Tu su se novci nemilo trošili; tu se je narod zastrašivao ubojstvom. umorstvom i paležom. Sve to upotrebljivala je protivna stranka, da prodre. Ja imam u ruci „Brandbrief“, koji je bio prilјepljen na kući moga izbornika. (Glasovi na ljevici: To ste valjda sami napisali.)

Valjda nismo mi sami proti sebi radili!? (čita).

Ovako se je strahovalo sa protivne strane Po tom se protivna stranka ne može potužiti, da joj je krivo učinjeno.

Nadalje moram primjetiti. da u mom izbornom kotaru nisu nego 2 činovnika i oba su glasovala za protivnoga kandidata; a ostali svi cigli neodvisni izbornici. sami gospodari, koji se ne može niti novcem podkupiti. Mi smo htjeli. da se radi postupka protivnika naših pritužimo, ali poznavajuć naš nerazvijeni javni život, odustasmo od toga.

Političke oblasti učinile su samo ono što su bile dužne, da se uzdrži red i mir, a ništa više.

Ja molim, gospodo, da se u zaštitu uzme poštenje svačije. Ako gospodo držite, da sam krivac: vi gospodo odvetnici znate, gdje su sudovi, pa tamo javite: a ne ovdje kao stare babe na poštenje čovjeka napadati. (Vika i nemir na ljevici.) Ja držim, da niti poštena baba nebi ovako na poštenje čovjeka napadala.

Predsjednik: Rieč ima g. Crnković.

(Crnković: Ako želi možda tko govoriti proti. onda ću ja poslje.)

Rieč ima g. Pavlović

Milan Pavlović: Visoki sabore: Iz govora. kojega je obtuženik g. Pauković govorio vidio sam i razabrao sam da se je zapleo u svojem govoru kao pile u kučine. Nijedne rieči nije kazao, kojom bi oprovrgao onu viest. da je bio odsudjen radi kradje i da je čast izgubio. To budi mimogred kazano, da se nije opravdao. Ja ću govoriti najprije o izboru brložkom.

G. Pauković iznio je ovdje Brandbrief, a meni se čini, da ga je sam pisao, jer to njemu slično izgleda. On kaže, da je bilo grožnja, ubojstva, umorstva. Molim neka mi kaže jedan čin. Ja mogu uztvrditi, ako bi jedno bilo, buduć je g. Pauković najomraženija osoba, da bi on prvi bio. U nijednu kuću ne smije u Brlogu.

Govori se najprije o sastancih. Kakva je sloboda pri sastancih vladala? Meni je poznato, da su pristaše g. Paukovića mogli slobodno ciele noći pijančevati, raditi što ih je volja, po selu ići, vući izbornike; dočim izbornici Krajačevi u privatnoj čestitoj kući Prpićevoj nisu smjeli dalje od devete ure sjediti. Došli su oružnici u kuću i utrnuli im svieću.

Moram opaziti na govor g. izvjestitelja, gdje je napomenuo o župnicih, da mu nije točno poznata inštitucija, kako se namieštaju župnici. On je kazao, da mu se ne može zagroziti, da ne može dobiti župe. Ja sam protivnoga mnienja. Vi morate znati, da molba ide k biskupu, biskup napravi ferman, koji ide k vladi, vlada mora se izviestiti kakva je političkoga ponašanja. Ako je Starčevićijanac ili je glasovao za opoziciju, ne dobije župe.

Ako hoćete dokaza, dokazat ću vam tim, što tajnik našega biskupa senjskoga bio je stavljen za župnika u Mrkopolju, ali nije dobio župe. jer je Starčevićijanac. Dakle ona tvrdnja ne postoji.

Gospodo. ovo sam kazao mimogred, kako se vladalo kod izbora. Ali važnija je ona stvar ili recimo, protuzakonje ili ona tvrdnja, koja se o g. Paukoviću pronosi, dovoljna je. ako nije priklopljeno 300 for.

Gospodo. nije to istina. Ja sam uvjeren. da izbornici i protukandidat nije zato poslao 300 for. jer su bili uvjereni, da ih ne treba, jer komu se u cielom narodu kaže: „ti si lopov“. toga ne možemo medju sobom trpiti, dok ne dokaže protivno.

Gospodo. ja imam sreću po drugi put sjediti ovdje, ja sam kod prošloga zasjedanja čuo više puta s vaše strane razjarenje, kad je koja žestoka rieč pala. osobito kad je moj prijatelj prama činovničtvu ili onim, koji izdaju domovinu. rekao, da su lopovi. Vi ste se, gospodo borili proti tomu i pravo ste imali, da si niste dali to kazati. Ali dozvolite, ako vi čovjeka, o kom je sumnje, ne samo sumnje, nego se zna, da je kradju počinio, u svojoj sredini držite. ako ja. koji vam nisam rekao, da vam to kažem. Prvo, najprvo, što je svakoga čovjeka dužnost. da štiti svoje poštenje. Ja sam čuo, da je g. Pauković iz svakoga družtva izključen: iz štedionice. obćinskoga zastupstva. čitaonice. pjevačkoga družtva. Nijedno pošteno družtvo neće, da ga trpi; dapače mu je javno u skupštini kazato — njegov ne znam jeli prijatelj, ali iste vjere, koje i on. braća su — kazao mu je javno u štedioničkoj skupštini: „ti si ukrao 100 for.“ To nije g.

Pauković oprovrgao, kao što nije ovoga, što mu je danas kazano.'

Gospodo. ja mislim. da dalje ne trebam govoriti; u obće ja ću vas sjetiti na jedno. Vam svakomu je živo u pameti, što se dogodilo tri dana pred zaključkom saborske periode; vi se sjećate dobro na kako brutalan način i sramotan dadoste izbaciti jednoga člana iz sabora; vi će te se sjetiti razloga zašto.

Dobro mi je u pameti, da je jedan put Grga Tuškan nazvao sabor špelunkom. A sada, gospodo, ako vi verificirate izbor g. Paukovića bez iztrage: ja mislim, da će te potvrditi onu rieč, koju je g. Tuškan kazao. Ja sam proti verifikaciji i predlažem da se odredi iztraga.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Crnković.

Nikola Crnković: Visoki sabore! Izvolite mi oprostiti da ja kao mladi parlamentarac već po 3. put utičem u razpravu verifikacionalnu. Ja držim, da danas kod ove razprave ne trebam toliko dokazati praktičnosti zastupničke, koliko moram iznjeti praktičnosti kao jurista i kao čovjek. Kao zastupnik naučio sam to, da pritužba, koja je podnesena proti našemu drugu, ne odgovara formalnostim, koje se zahtjevaju, te da bi se imala odbiti. Medjutim moram kazati kao odvjetnik i kao čovjek, da mi je drago, da je ta stvar u pretres uzeta, da se svestrano razpravi, odnosno, da se razjasne objede, koje se proti tomu čovjeku nalaze.

Gospodo, ta objeda — to će mi svi juriste dopustiti je tako pogibeljno bačena, jest na takov način bačena, da se takva šta može dogoditi svakomu od nas. A, gospodo, nikomu nebi ugodno bilo, ako bi se ovako bez povoda potvorio. Ja se usudjujem potvrditi bez povoda. Ja se nebi usudio ni jedne rieči navesti na obranu g. Paukovića, kad se ne bi uvjerio, da osvade g. Bakarčića nisu temeljite. Prije svega će te vi, koji ste odvetnici dopustiti, da se zvanje javnoga biljежnika, zvanje s kojim je najveće povjerenje skopčano i od koga se najveće povjerenje zahtjeva, da se to zvanje nepodjeljuje onomu, za koga postoji sumnja, koju ste vi iztaknuli. Ja idem dalje. Kad je g. Pauković imenovan javnim biljежnikom — o tom sam se osobno uvjerio iz spisa, koji su isto tako vam pristupni kao i meni, a nalaze se kod vlade i predsjedničtva banskoga stola — kad je g. Pauković imenovan javnim biljежnikom, podigla se proti njemu pritužba, pa su i izvidi preduzeti; nu previšnjim riešenjem, ako se ne varam, od 1. studenoga 1876. naloženo je vladi bana Mažuranića, da imade privremeno obustavljeno uredovanje g, Paukovića uzpostaviti. Gospodo, ako sam do onda bio ma i u najmanjoj dvojbi, onda sam bio podpuno uvjeren, da su svi razlozi, ako su prije i postojali, ovim previšnjim rješenjem prestali.

Gospoda s one strane su izvoljela reći, da je gosp. Pauković radi kradje odsudjen. O tom sam se uvjerio, da to nije istina. Gosp. Pauković bio je odsudjen radi zanemarenja službenoga i sjedio je kod profoza, a ne u zatvoru, a to je razlika. Gosp. Pauković nije počinio taj čin iz pohlepe za dobitkom; jer se tamo naročito kaže, da nije to čin iz pohlepe za dobitkom, nego je zanemarenje službeno, te tim zanemarenjem nije niti država, niti privatna osoba štetu trpjela. (Glasovi na ljevici: Kakav čin? Dokažite.)

Uzmite kazneni zakon u ruke, pa će te naučiti, kakav čin.

Ja vas nisam prekidao, ne mojte ni vi mene; kada svršim, ustanite, pak me pobijte.

Ja govorim za to, da svoj glas opravdam. Po mom uvjerenju i osvjedočenju nije g Pauković počinio kakvoga kažnjivoga čina iz pohlepe za dobitkom, koji bi mogao njegovo zvanje alterirati, nego bi bio kažnjen radi zanemarenja službene dužnosti. Kad bi bio on kažnjen, to su spomenutim previšnjim riešenjem sve posljedice kažnjenja prestale. (Prigovaranje na ljevici.)

Vi, gospodo, dobro znate, kao i ja, da se niti osudjenomu čin predbacivati ne smije.

To se još manje može ovdje učiniti, gdje imademo previšnje riešenje. Ja kao jurista i odvjetnik, kao i većina nas, smatram, da tu ne treba iztrage; jer se može na jednom tko naći, da to proti komu od nas učini. Uzmimo, da tko kaže: Dr. Starčević je spise ukrao. Kad bi ja to proti vami čitao, ja bi sa indignacijom odbio takovu perfidnu denuncijaciju; jer bi zahtjevao, neka mi jedan dokaz dovede. (D. David Starčević: Ja bi iztragu tražio.)

Kad bi pritužba navela činjenice i okolnosti takove, koje bi se imale izviditi, onda bi mogli tražiti iztragu; ali pritužba kaže bez ikakva dometka: Pauković je to i to učinio. Gosp. Paukovič je to oprovrgao njegovim zvanjem, koje je javno obnašao. I zato se ta pritužba ne može uvažiti, i ja ću glasovati za verifikaciju. (Živio!)

Predsjednik: Rieč ima g. dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Prije nego li sam odlučio govoriti u ovom predmetu, nametnula mi se misao: zar da ja budem odvjetnikom časti i dostojanstva slavne većine? Ali pošto se je g. Crnković nametnuo odvjetnikom našim, iztraživajuć u naše ime ono, što bi mi imali iztražiti i kad on zahtjeva, da mi resultatu njegovoga iztraživanja vjerujemo bezuvjetno, kao da su njegove rieči takove, kojim se bezuvjetno vjerovati mora, „presumptio juris et de jure", to sam odlučio, da pripomognem većini, nametavajuć se njoj odvjetnikom, doći do resultata.

Kad je pod Rauchovom vladavinom rodoljubna štampa bila prisiljena uteći u vojni Sisak, vi znate, gospodo, tko je bio urednikom „Zatočnika". To je bio jedan od vaših prvaka, g. Miškatović. Vi znate, tko je bio vlastnik „Zatočnika", — jedan član vaše vlade, presv. g. Vončina. U „Zatočniku", ne znam broja ni datuma, znam, da je izašao dopis pun uvrieda proti g. Paukoviću. U tom se dopisu naročito to navodi, da je Pauković tajni špion, da se je ogriešio deliktom, počinjenim s koristoljublja. Gosp.

Pauković je pred petrinjskim sudom poveo tužbu radi uvriede poštenja i pošto je razprava tekla i sud se osvjedočio: 1. da je g. Pauković bio na glasu kao tajni špion; 2. da je počinio prekršaj s koristoljublja; odpućen je sa svojom pritužbom i gg. Vončina i Miškatović bili su riešeni od obtužbe. To su članovi većine, vi će te ih preslušati.

Ja ne zahtievam, da meni vjerujete, nego njimi. Ako hoćete još jednoga svjedoka, koji je bio preslušan u toj iztragi, čovjeka, komu glede karaktera nije moći prigovoriti — evo ovdje moga prijana g. Smičiklasa. Ako to nije dosta, neka vam Pauković bude. Ja čovjeka, koji je ovim načinom pao, ja toga čovjeka u redovih naših nebih htio imati. Ali ja ću još više kazati.

Bila je g. 1877., ako se nevaram, u formi prikova, na bana Mažuranića stigla pritužba, kojom mu se predbacivalo, da drži u službi javnoga bilježnika u Senju g. Paukovića.

Ban Mažuranić odredio je izvidjenja. Pošto su ova dokazala, da je g. Pauković mimo §. 8. bilj. reda, bivši on doista odsudjen radi delikta počinjena s koristoljublja, imenovan bilježnikom, dekretirano je u smislu §. 8., da se digne sa službe javnoga bilježnika.

Gosp. Pauković dao je pritužbu neposredno na Njeg. Veličanstvo i pritužba dobila je signaturu, jer se je uzelo, da je g. Pauković postao bilježnikom zato, što je bio veoma uslužan državi austrijskoj.

Uslied te signature, po obstojećih propisi, dala je vis. kr. zem. vlada izvjesće, razjasnila je sve čine, koji su ju ponukali, da je ovako proti g. Paukoviću postupala. Ali došlo je riešenje Njeg. Veličanstva načinom nepojmljivim, gospodo, riešenje, da se imade g. Pauković uzpostaviti u službu bilježnika.

Riešenje ovo od strane vladaoca, koje uništava odluku administrativne oblasti, vi ćete dozvoliti, da je nešta nečuvena u ustavnoj državi.

Njeg. Veličanstvu pripadaju prerogativ kraljevske; Njeg. Veličanstvo imalo je pravo pomilovati Paukovića, ali nije imalo pravo reći: ja pomilujući Paukovića, odredjujem u smislu §. 8. obstojećega bilj. reda, da se gosp. Paukoviću bilježničtvo dozvoli; nije mu pristojalo pravo, da takne u odluku odgovorne administrativne oblasti. Što se dalje dogodilo?

Ban Mažuranić shvaćajuć to, dao je dalnju representanciju na Nj. Veličanstvo, umoljavajuć, da bi se izvolilo poslužiti prerogativi krune, ali odluke, koja je izrečena u smislu obstojećega zakona, da nebi taknulo, da bi postupalo onim putem. kojim se u ustavnoj državi postupati ima.

Ta je proturepresentancija došla na ministra Bedekovića i, veleštovana gospodo, preuzvišeni g. ministar Bedeković nije se usudio poslati te predstavke Njeg. Veličanstvu, već ju je povratio banu Mažuraniću natrag, i on je usljed toga povratka i privatnih dopisivanja odustao od dalnje representancije. Stvar se ovako imade.

Banski stol riešavajuć pritužbu Paukovićevu, usljed koje je uzpostavljen, nije se upustio u novu iztragu, već kako je riešitba uzpostave došla iz Beča, tako ju je konstatirao i stranki priobćio.

Reklo se je, da je Paukovića imenovao general odvjetnikom i da proti tomu imenovanju nije bilo mudro dalje postupati. Pošto ovako stvar stoji i pošto znate, o čemu se radi, ne ćete li vi htjeti uviditi spise, da se osvjedočite, kakav je to čin bio, koji se g. Paukoviću u grieh upisuje? Ali, ako vi to ne ćete, pristoji meni to pravo, kao članu ovoga zakonodavnoga tiela, da spise uvidim, ja se toga prava neću odreći; ja zahtievam, da se spis taj, koji je ovdje kod administrativne oblasti kod pravosudnoga odjela, da se spis taj donese, da ga uvidim. Ako vi to uzkraćujete, onda ću reći, da ste mi torturnim načinom nasilje učinili; jer ja ne mogu glasovati za drugo, van za ono, o čemu sam se uvjerio, da je istina, a nipošto prije, nego li sam se uvjerio, da li je istina.

Imadem još nešto primietiti na ono, što je g. Crnković rekao. Ako je g. Pauković zadobio odvjetovanje, to se još ne smatra amnestijom. Ako mu je tim korakom Nj. Veličanstvo oprostilo posliedice kazni, pa ako stoji, što se proti Paukoviću navodi, onda me ne bi mogao osvjedočiti nitko, da je vriedno s čovjekom, koji se je ogriešio s deliktom koristoljublja sjediti ma u privatnom družtvu, a kamo li u javnom.

Nadalje, nešto je drugo, ako je onaj, komu je oprošten delikt, javna, a drugo, ako je privatna osoba. Ako su javnomu bilježniku oproštene posljedice kazni, on u životu svom odgovara za svaki prekršaj, za svaku zloporabu vlasti, odgovoran je on za svoje čine pred zakonom.

Ovdje, kao član zakonodavnoga tiela nikomu nije odgovoran, van svojoj savjesti, čistoj savjesti; a ljudi, koji su se ogriešili deliktom, ti nemaju čiste savjesti, jer čiste savjesti ne podieljuje amnestija.

Ja sam po nješto uzrujan, a uzrujalo me ono, što sam čuo od g. Popovića, da je Pauković odvjetnik, pa kad je mogao biti toliko vremena odvjetnikom, da ima pravo sjediti u ovom saboru.

Zar mislite, da onaj častni stališ, komu ja pripadam, da onaj smatra parvenu-a à la Pauković svojimi kolegi?

Signatura odvjetnička ne stvara odvjetnika; ona mu ne podieljuje toga dostojanstva, ne podieljuje prava, da bi on bio mojim kolegom.

Ljudi à la Pauković, koji knjige nisu ni ugledali; ljudi, koji su po krčmah, reći ću, upravo tumarali; ljudi, koji su se po balovih vukli i u delikte utapali, dok smo se ja i moji drugovi potili nad knjigom, da stečemo doktorsku diplomu i potrebno znanje; ti ljudi, ti parvenu-i u odvjetničkom stališu, jer su zadobili odvjetničku signaturu, da budu naši kolegi? Gospodo, kad se stališ naš ovako baca pod noge, kad se naši državljani sile, da po-

vjerenje svoje stave u ovakove ljude, koji, ako što znadu, ako su što naučili, sve su to naučili i znadu od svojih koncipijenta; kad se ovakovi ljudi u naš stališ bacaju, onda ne možete zahtjevati. da to budu naši kolegi. Možete taj stališ po blatu vući, ali on će ipak znati ono svoje tradicionalno dostojanstvo uviek uzdržati i obćuvati, pa ako vi, smatrajuć ovakove ljude našimi kolegi. vi ga kaljate, ali okaljati ne ćete.

Ja vas molim u interesu moga stališa i u interesu časti i dostojanstva sabora, da dozvolite iztragu.

Jovan Živković: Vis. sabore!

Ja sbilja nisam znao, da ću danas uzeti rieč u ovoj stvari. ali ovaj način g predgovornika izazvao me. da ja njegovu ulogu preuzmem.

Danas ste vi prestali biti pravnik, branitelj i odvjetnik, dopustite, da ja tő preuzmem.

Ako može čovjek postati uzrujan zato, čega se čovjek od karaktera ima stiditi; onda oprostite, ako sam ja uzrujan ondje, gdje nitko nema povoda, da sumnja i dira u poštenje drugoga. (Nemir na ljevici.)

Izvolite me slušati i onda oprovrči.

Ja bih se stidio biti odvjetnikom, kad bi na ovakav način osvadjao ljude i u sumnju dovadjao njihovo poštenje.

(Žamor na ljevici.)

Gospodo. za vaše govore jedna okolnost govori, a to je sloboda govora. Izvolite dr. Mazzura ovo, što ste ovdje rekli, ondje kazati, gdje vas ne brani plašt imuniteta. Ovdje vi meni možete kazati, da sam lupež, tat, ali ne mogu vas tužiti.

Zašto. jer ste govorili u saboru. Nije preuzeo ulogu odvjetnika g. Crnković, već ulogu poštena čovjeka, koji traži za uvjerenje svoje i za ono, što tvrdi, razloge. Za vas toga ne treba, nego calumniare audacter, ako samo ide u prilog „Pošten čovjek“ i „poštenje“ vam je u ustima, ali kako postupate, vaš postupak nije pošten. Ovaj čovjek (g. Crnković) sumnjao je o istinitosti navoda preti Paukoviću — ne branim Paukovića, jer je pravoslavni, srbina nego čovjeka — išao je zaviriti u spise, da se uvjeri. G. dr. Mazzura tako se je zaboravio u neopravdanom zanosu, ma i bila pravna sviest njegova uvriedjena, da je posumnjao o tom, ako je tko dobio na najvišem mjestu signaturu, da ne leži u tom čist povod. Evo što ste rekli: „dobio je signaturu, jer je bio uslužan državi austrijskoj.

Dakle usudjujete se i onu signaturu u sumnju dovesti, da je čista. A znate. da i najzadnji seljak, ako dodje k svietloj kruni i kaže: kralju, molim pravo. da je signatura sjegurna, jer neda kruna, da se krnji zakon i gazi poštenje i pravo. Zato posumnjati o signaturi — Majestet — bitte recht sehr. Gospodine, to niste smjeli izustiti kao pravnik.

Pitam vas i dra. Bakarčića — sami doktori, ali kojim je doktorat deveta briga — kako možete osvadjati Petra ili Pavla, ako niste uvjereni o istinitosti. Vi znate g. doktore, kad bi se usudili takvu prijavu učiniti prvomu sudu, da bi bila zabačena? To zna g. dr. Mazzura bolje nego ja, jer je zastupao stranke.

Nego morao bi navesti ove i ove razloge, da se vidi vjerojatnost, inače takova prijava biti će zabačena, wird verworfen. Sada dr. Mazzura mjesto da kaže g. Crnkoviću: ako si ti vidio, ja ti vjerujem: ali on protestira proti tomu, što je bio dužan sam učiniti. Ja ne dopuštam, da tko u moje poštenje dira. Ako mi tko kaže, da sam lopov, dužan je prije, da dokaže. a ne. govori se po sokaku. da sam lopov; ergo Živković je lopov.

Da ste mene uvriedili na taj način, drugčije bi vam odgovorio.

Dužni ste se uvjeriti prije nego govorite: tako može reći prost čovjek, ne odvjetnik.

Da ste se potrudili k banskomu stolu. pa se uvjerili; onda nebiste imali posla sa mnom ni sa g. Crnkovićem, nego sa spisi: je li je ono falsifikat? Ja vjerujem onomu, što gospodin kaže, da je vidio, da ona odsuda tako glasi. Pitam dra. Mazzuru, kojim pravom smije posumnjati, da je ono falsifikat?

Ako je ondje rečeno radi povriede službene dužnosti; po kojoj teoriji može jedan i drugi doktor izvoditi pronevjerenje. kradju ili prevaru. U vašoj glavi to može biti, ali u mojoj ne. Ja sam tako nedotupavan jurista, da toga ne shvaćam.

Ako je to istina, onda vas ja gospodo uzporedjujem s onimi. koji su podpisali t. j. šljivari, koji nisu pravnici i oprostiti im je. ako se oslanjaju na ono, što se govori. Vi ste kazali špiun, denuncijant g. Paukoviću. bez da se uvjerite o tom, što tvrdite. Dirati u poštenje drugoga, to je denuncijacija. Vaši govori nisu ništa drugo, nego denuncijacije.

Još dalje idem, dopuštam, da smo mi, gospodo, u zemlji, koja žalibože cvate od denuncijacija ne od danas. Ja sam ogorčen, u meni je pravdoljublje tako jako, da ću onoga braniti proti tisuću. koga nepravedno napadaju. To je ovdje slučaj. Kad je bilo vrieme najvećega kruhoborstva u Austriji, koje vi toliko napadate, ali imali su drugi pojam o poštenju nego mnogi u nas, gospodin jedan došao je k jednomu ministru, bio Petar ili Pavao, ovoga morate znati, kazao je mi ministar: schauen sie hin folianten, nichts als Denunciationen aus Kroatien.

Fascikuli su bili, koja je zemlja plodnija od denuncijacija nego nesretna Hrvatska? Je li to plod ovakva medjusobna štovanja? Zlo i naopako ako tim putem podju pa još pravnici, doktori, advokati, koji treba, da brane poštenje i suzbijati svaku osvadu, dok nije dokazana. Sad bez dokaza govorite, pa kažete: „s takovim čovjekom ne mogu sjediti“; osvaditi ondje, gdje treba dokazati i vidjeti, je li je vaša osvada obložena; a dok to ne činite prigovarate izpravnosti one izprave kod banskoga stola, koja se zove presudom, apelacijom, iz koje se vidi, radi

čega je odsudjen i da nije usljed pronevjerenja nego nešto drugo, zanemarenja službene dužnosti. Kada nije dosta, da se jedna puka takva osvada odbije proti poštenju čovjeka: onda ne znam. kako da vaš postupak tumačim. Samo je žalostno to, da kad mi ni toliko do poštenja držimo, koliko vi. da vi ovdje nam ničega do li sumnjičenja ne opravdanoga ne' iznosite i vaš patos ne će nas pobiti. Ja bih se stidio tim se oružjem služiti, još većma kad bi se usudio na takove terozacije, bez obzira što ovdje nema 300 for. dati glas.

Meni je žao, da je taj razlog naveo gosp. Pauković. On je trebao ostati kod osobnosti, a ostaviti nam druge stvari; ali ne mogu dopustiti, da se gazi poštenje čovjeka, proti komu ništa ne mate, nego što mu je pošlo za rukom per fas ili ne fas suzbiti jednoga čestitoga vašega druga. Ako ne maš razloga sumnji, treba da se uzdržiš od sumnjičenja, a najviše onaj, koji nosi naslov doktora. Taj ga nije zaslužio, koji tako postupa.

Dr. **Šime Mazzura**: Molim rieč na osobnu primjetbu.

Predsjednik: Vas nitko nije uvriedio, stoga ne imate rieči.

Dr. **Šime Mazzura**: Meni je rečeno, da sam denuncijant i prost čovjek.

Predsjednik: Vlada ima rieč pred svakim nar. zastupnikom.

Zast. vlade **Dane Stanković**: Vis. sabore!

Kruna je čuvar pravde i pravice u ustavnoj državi. Svakomu je slobodno pritužiti se kruni, ako misli, da mu je učinjena nepravda.

Nepobitno pravo svjetle krune jest, da da od svakoga odrezati ne pravdu. To je tim jasnije, što administrativne oblasti vrše svoju vlast u ime Njegova apošt. Veličanstva.

Stoga ja svečano protestiram proti riečim g. zastupnika klanjačkoga, kojim je hotio to pravo presvietle krune stavit u pitanje.

Dr. **Šime Mazzura**: Molim rieč.

Predsjednik: Vi kažete, da ste uvriedjen. Ja vas opominjem, da uzmete u obzir to, da vi niste tamo jednu osobu, nego cieli sabor uvriedili vašimi riečmi, koje su bile takove, kakove se ne pristoje naobraženomu čovjeku. Vi ste cielu stranku i cieli ovaj sabor ne poštenjem objedili. Izvolite.

Dr. **Šime Mazzura**: Najprije se ogradjujem proti tomu, da sam ja cieli sabor ili pojedinoga člana uvriedio. Ja molim visoko predsjedničtvo, da mi izvoli iz stenografičnih bilježaka naznačiti onu stavku, kojom sam vis. kuću uvriedio, da ju mogu opozvati.

Glede toga, što mi uzkraćuje visoko predsjedničtvo rieč na osobnu primjetbu, ja se obraćam na vis. kuću.

Predsjednik: Izvolite govoriti.

Dr. **Šime Mazzura**: Pozivam se na presvj. g. predsjednika Mirka Hrvata, koji će mi posviedočiti, da sam ja želio u tajnoj razpravi ovu stvar iznjeti na vidjelo. Razlog zašto nije bilo tajne sjednice, ne mogu kazati. Bilo je već kao i dogovoreno, da ću ja tu stvar u tajnoj sjednici iznjeti; pak toga nisam mogao učiniti. Iz toga sljedi da mi nakana nije bila nikoga vriedjati.

Ja molim presv. gosp. Mirka Hrvata, da mi to posvjedoči. Ja ne denunciram nikoga.

Ako tko misli. da ja koga denunciram, taj se vara. Ja sam iznjeo čine javnih oblasti. Ja umoljavam, da vis. sabor spise. koji se nalaze kod zem. vlade potraži.

Meni postupak oblasti daje presumciju tu, da je onako bilo, kako se u pritužbi navodi. Ja zahtjevam i molim, da mi se dade prilika uviditi. da li je bio korektan postupak oblasti i postupak zem. vlade.

Ja ne govorim patosom ako ne osjećam. Nu to sigurno znam, da gosp. Zivković govori onako. kako ne osjeća i da mi ne smije predbacivati, da sam denuncijant, nego ja njemu u većoj mjeri mogu predbaciti. da je on denuncijant.

Predsjednik: Ja opominjem g. zast. da ne bi takovih izraza rabio.

Rieč ima gosp. zast. Kamenar.

Gjuro Kamenar: Visoki sabore!

Ako itko, to ja zahvaljujem g. zast. Crnkoviću i Živkoviću, što su uzeli u obranu poštenje čovjeka.

Moja gospodo, napasti tudje poštenje je lahko: ali onaj je junak, koji uzme tudje poštenje u obranu. Tko je čovjeku uzeo poštenje. uzeo mu je sve. Ja sam vam gospodo od srdca zahvalan, ne samo kao narodni zastupnik nego i kao otac i domoljub. Nu, gospodo, vi nebi smjeli kad branite čije poštenje ovakove zaključke izvadjati. Uzmimo, da se proti meni posumnja. Vi znate, da je mene naša vlada suspendirala od načelničtva, da vodi iztragu. Da me hoće uzeti u službu, da mi nebi potrebe bilo, ja joj nebi služio niti za 5.000 for. kao načelnik, dok me nužda nebi natjerala. To sam ja kazao i mojemu podžupanu. Kad bi na meni takva sumnja bila, ja se nebi usudio, da se dadem birati. Mi smo ovdje izljev naroda. mi moramo biti ovdje u parlamentu cviet naroda. Kad bi vi proti meni izrazili sumnju; ja bi tražio iztragu, da se iztragom pokaže, je li ta sumnja opravdana ili ne.

(Zastupnici dr. Tuškan i Crnković se pregovaraju.) Crnković: Nemojte nam se pretiti. mi se vaših pretnja ne bojimo.)

G. izvjestitelj kaže, da ne pojmi, kako bi mogli odvjetnici trpiti medju sobom čovjeka. koji je počinio takav delikt. Što ću ja učiniti, ako ga zadržite tu kao zastupnika? Da li ja moram uteći? Uzmimo, da je moj drug bilježnik tat. Šta mu ja mogu? On je u službi i ja sam u službi.

Molim vas, ne mojte takovimi frazami poštenje na kocku bacati. Ako se samo sumnja proti poštenju kojega zastupnika, ima se iztraga povesti.

Što iztraga dokazala bude glede toga gospodina, komu

ja svu čast dajem, kao samom sebi, ja ću se toga držati, te ću ga moći štovati.

Gosp. Crnković je govorio mirno i dostojanstveno; dočim je g. Živković govorio razdraženo. Ali ja zahvaljujem obojici.

Samo bi bili morali zaključiti, da se iztraga povede. Ja vas molim, gospodo, ne mojte. Kaže se: proti zaključku visokoga sabora nema prigovora. Malo prije učinili ste, da ste verificirali čovjeka; gdje je bilo 300 for. pritužbi priloženo.

Ovdje nema 300 for. pak ne ćete, da iztragu povedete; jer da nema 300 for.

Ne mojte se igrati sa čašću naroda; jer vi reprezentirate hrvatski narod ovdje. Ja vas molim, dajte nam spise na ugled, pa ćemo onda moći kazati: vi ne spadate ili spadate u ovaj sabor.

Ja preporučam vis. saboru, da se iztraga povede.

Predsjednik: Ja današnju sjednicu dižem i uričem drugu za utorak 14. listop. sa ustanovljenim dnevnim redom u 10 sati prije podne.

(Konac sjednice u 2 sata po podne.)

*

Jedanaesta saborska sjednica,

držana dne 14. listopada 1884. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saboskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Nastavak razprave o prepornih izborih. — Razprava ob izvješću verifikacionalnog odbora.

Predsjednik (pozvoni): Otvaram sjednicu.

Molim gosp. bilježnika, da izvoli pročitati zapisnik posliednje saborske sjednice.

Bilježnik **Stjepan Barlović** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

10. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 11. listopada 1884. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 77 gg. saborskih članova.

Od strane visoke kr. zemaljske vlade prisutni: odjelni predstojnik za unutarnje poslove gosp. Danilo Stanković, odjelni predstojnik za bogoštovje i nastavu gosp. Ivan Vončina.

Čitan je zapisnik posliednje sjednice i bez primjetbe ovjerovljen.

Na ovaj visoki sabor stigao je sliedeći podnesak:

Presvjetli g. Artur grof Nugent podnosi svoju bansku pozivnicu.

Ide odboru verifikacionalnomu.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je nastavak razprave ob izborih priepornih, naročito V. saborskoga verifikacionalnoga odsjeka, ponajprije o priepornom izboru g. nar. zastupnika Aleksandra Nikolića, izabranoga u 48. izbornom kotaru sa biralištem u Sv. Ivan-Žabno.

Kod ovoga priepornoga izbora podnosi g. nar. zast. Josip Zorić poduprt propisanim brojem sab. članova sliedeći protupredlog:

P r e d l o g.

Podpisani predlažu, da se glede izbora narodnoga zastupnika u Sv. Ivanu-Žabno, to jest u 48. izbornom kotaru, odredi iztraga po odboru od trojice saborskih članova, koji će rezultat ovomu visokomu saboru izvješćem priobćiti.

Josip Zorić i drugovi.

Po dovršenoj razpravi izjavi predsjednik, da će se glasovati balotažom, ter pošto predlog odbora u jednoj polovici t. j. sa 11 glasova tamo ide, da se izbor ovjerovi, a u drugoj polovici t. j. sa 11 glasova, da se neovjerovi, to ona gospoda, koja su za ovjerovljenje, neka glasuju sa „da“, a ona gospoda, koja su proti ovjerovljenju, sa „ne“; ter ako bi predlog odbora pao, t. j. izvjestitelja, koji verificiranje predlaže, glasovati će se onda prije o protupredlogu g. nar. zast. Josipa Zorića i drug., ter ako bi i taj pao, smatra se izbor ne verificiranim.

Za skrutatore pozva predsjednik gg. narodne zast. Lavoslava Jaića, Gjuru Kamenara, Ivana Šimeka, Antuna Zindla, te bilježnike gg. Stjepana Barlovića i Stevu Popovića.

Rezultat glasovanja bio je sliedeći:

Glasovalo je 77 gospode članova sabora, od kojih sa „da“ 53 glasovaše, dočim sa „ne“ 24; po tom je g. Aleksander Nikolić sa većinom glasova kao narodni zastupnik verificiran za 48. izb. kotar sa biralištem u Sv. Ivanu-Žabno.

U 1/4 1 podieli predsjednik rieč nar. zast. g. Izidoru Kršnjaviu, da stavi sliedeću interpelaciju:

Je li vis. kr. zem. vladi poznato, da su se mlinovi seljaka iz Kuta, Klakanja, gornje i dolnje Bebrine na Savi na novo razredili i tako, da sada njihovi mlinovi stoje na vrlo pogibeljnih i nezgodnih mjestih, čime je nastala pogibelj za obstanak ovoga vrlo važnoga domaćega seljačkoga obrta u ovom kraju.

Ako je visokoj vladi poznato, je li voljna još prije nastupa zime shodnim putem uznastojati, da se ti odnošaji urede na korist seljaka u ovom kotaru.

Interpelacija dostaviti će se visokoj kralj. zemaljskoj vladi.

Rieč podieli predsjednik nar. zast. g. Ivanu Obadu, da stavi sliedeću interpelaciju:

1. Da li je vriednoj vladi poznato, da je g. 1879. odkrito kod obćine Sv. Ivan-Zelina pronevjerenje, počinjeno po tamošnjem obćinskom bilježniku na štetu mjestne ubožke zaklade?

2. Ako je to vriednoj vladi poznato. čime kani ona zavlačenje iztrage na svoje kao i od počinjenih si oblasti opravdati, i zašto nije naložila kr. podžupaniji u Zagrebu, da dotičnoga činovnika po §. 56. zak. čl. XVI. od god. 1870. sa službovanja svrgne i s drugim zamjeni?

3. Ako pako taj čin vriednoj vladi nije poznat, kakove mjere kani ista poprimiti, da iztraga kraju privedena bude, da se ubožkoj zakladi šteta ne nanese, pa da li kani radi zavlačenja iztrage počinjene si oblasti na odgovornost povući?

Interpelacija ova dostaviti će se vis. kr. zemaljskoj vladi.

U $^{3}/_{4}$1 prešlo se na nastavljanje današnjega dnevnoga reda, naročito na prieporni izbor Vase Paukovića izabranoga u 8. izbornom kotaru sa biralištem u Brlogu.

Kod ovoga priepornoga izbora podnosi dr. Andro Bakarčić poduprt sa propisanim brojem sab. članova sliedeći protupredlog:

P r o t u p r e d l o g.

Podpisani predlažu. da se izašalje povjerenstvo od trojice saborskih članova. i to od stranke prava, od ne odvisne narodne stranke i od narodne stranke po jedan član, kojemu će biti zadaća, da iztraži činjenice navedene u prosvjedu proti izboru g. Vase Paukovića, da nakon obavljene iztrage podnese visokomu saboru izvješće sa predlogom.

Dr. Bakarčić i drugovi.

Predsjednik zaključi današnju sjednicu u 2 sata poslie podne i ureče buduću za utorak dne 14. listopada 1884. u 10 sati prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

Nastavak razprave glede prepornih izbora.

M i r k o H r v a t v. r.,
predsjednik.

S t j e p a n B a r l o v i ć v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakvu primjetbu staviti na ovaj zapisnik.

(Nitko se ne javlja.)

Pošto primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Odbor adresalni podnosi osnovu adrese.

Visoki sabore. pošto će se osnova ove adrese u današnjoj sjednici podieliti, mislio bih, da se ista stavi na dnevni red za petak 19. listopada. (Prima se.)

Stavlja se na dnevni red za sedamnaestoga.

Ve ifikacionalni odbor podnosi izvješće svoje o nekih predmetih njemu povjerenih.

Stavit će se na dnevni red.

Narodni zastupnik dr. Hinković i drugovi podnašaju ssliedeći predlog:

Dr. **Marko Lončarić** (čita): „Podpisani predlažu, da vis. sabor na previšnji kraljevski odpis, kojim su otvorene sjednice ovoga sabora, odgovori priloženom adresom ter da se razprava ob ovoj adresi stavi na dnevni red istodobno sa izvješćem saborskoga adresnoga odbora“.

Predsjednik: Visoki sabore! Ja mislim, da bi se imao staviti za 17. na dnevni red, a medju tim će se tiskati i podieliti medju članove.

Visoki sabore! U posliednjoj saborskoj sjednici g. zast. Mazura na moju primjetbu, da je on u govoru svojem uvriedio g. Paukovića i tim visoki sabor, primjetio je. da on niti je uvriedio g. Paukovića, niti ovaj visoki sabor, te se je pri tom pozvao na bilježke stenografičke svoga govora.

Ja sam si iz stenografičkih bilježaka dao njegov govor izraditi, pa u njem medju ostalim nalazim sliedeće izjave (čita):

„Ljudi à la Pauković. koji knjige nisu ni ugledali; ljudi, koji su se po krčma. reći ću upravo, tumarali; ljudi, koji su se po balovih vukli i u delikte utapali, dok smo se ja i moji drugovi potili nad knjigom, da stečemo doktorsku diplomu i potrebno znanje; ti ljudi, ti parvenu-i u odvjetničkom stališu, jer su zadobili odvjetničku signaturu, da budu naši kolege? . . . . kad se naši državljani sile, da povjerenje svoje stave u ovakove ljude, koji, ako što znadu, ako su što naučili. sve su to naučili i znadu od svojih koncipienta“.

Ja sam, vis. sabore. držao, da je ovimi riečmi g. Pauković uvriedjen, a po tom i visoki sabor. Tim više držao sam, što je gosp. zastupnik tečajem svoga govora medju ostalim i ovo kazao (čita):

„Ja se toga prava ne ću odreći; ja zahtievam, da se spis taj, koji je ovdje kod administrativne oblasti. kod pravosudnoga odjela. da se spis taj donese, da ga vidim. Ako vi to uzkraćujete, onda ću reći. da ste mi torturnim načinom nasilje učinili, jer ja ne mogu glasovati za drugo, van za ono, o čemu sam se uvjerio“.

Visoki sabore! U ovih riečih ja smatram. da je sbilja uvrieda ovoga sabora. kad se njemu kaže, da zaključci svojimi „torturnim načinom nasilje čini“.

Nadalje g. zast. Mazzura opravdati se hoteći, da nije htio škandalozne prepirke izazvati. pozvao se na moje svjedočanstvo.

Moram istini za volju kazati, da je g. Mazzura dva ili tri dana prije, nego je predmet g. Paukovića bio na dnevnom redu, došao k meni i izjavio. da bi on želio i da će predložiti, da se predmet o izboru g. Paukovića u tajnoj sjednici pretresa, na što sam mu ja obrekao, ako

takav predlog učini, da ću ga ja od svoje strane podupirati. Medjutim g. Mazzura poslje je došao k meni i izjavio, pošto njegovi jednomišljenici s takovom sjednicom sporazumni nisu, ne će predložiti tajne sjednice. S toga ja mislim, da g. Mazzura nije namjeravao nikakve škandalozne prepirke zapodjeti.

Molim visoki sabor, da izvoli ovo na znanje uzeti.

Vis. sabore, zastupnik Pauković podnosi vis. saboru sliedeći dopis.

Stevo Popović: (čita) Visoki sabore! U oči svega toga, što ne predleži ni najmanji dokaz, da sam ja ikada bio osudjen bilo radi prekršaja, bilo radi zločina iz koristoljublja i što navod pritužbe u tom nije ničim obrazložen, tvrde moji protivnici, da to ipak postoji, zato sam iz vlastitoga pobudjenja odlučio zamoliti iztragu vrhu toga čina, da koli moje prijatelje, toli i moje neprijatelje o tom podpuno umirim.

Visoki sabor neka bi stoga izvolio dozvoliti iztragu obzirom na moju nevinost istu u najkraćem roku predloženjem dotičnih spisa izvesti dati.

Zagreb dne 14 listopada 1884.

Pauković v r.
narodni zastupnik.

Predsjednik: Dakle visoki sabore, g. Pauković sam želi, da se predlog g. Bakarčića primi. Želi li tko govoriti o predmetu?

Dr. **Stjepan Spevec**: Visoki sabore! Ja sam uvjeren, da bi se izbor zastupnika brložkoga morao verificirati i to: 1. jer prosvjed donesen nema svih uvjeta, koji se po poslovniku saborskom traže; 2. jer zastupnik brložki obnaša takve javne službe, takve funkcije javne, koje samo neporočan državljanin obnašati može. Kao što se traži za zastupnika saborskoga, da nije odsudjen radi zločinstva ili kaznivoga djela iz koristoljublja, traži se i za odvjetnika i javnoga bilježnika.

Ove dvie časti obnašao je g. zastupnik Pauković već više godina, a to nebi bilo moguće, kad bi bilo temeljita prigovora proti njegovoj neporočnosti.

Moglo bi se reći, da je g. Pauković postao odvjetnikom i javnim biježnikom uz zataju dotične okolnosti, koja njegovomu dobromu glasu škodi. Nu to u ovom konkretnom slučaju ne mogu dopustiti, jer je bilo pitanje pokrenuto, razpravljano pred sudom svih molba i došlo je pred samu vedru krunu i posljedak je bio taj, da je zastupnik brložki morao biti namješten, uzpostavljen kao javni bilježnik uzprkos tomu, da je eksekutiva protivni predlog učinila.

Visoki sabore, ova je činjenica tako važna s pravnoga gledišta, da bi dovoljno mogla umiriti savjest zastupnika, koji bi htio glasovati za verifikaciju. Jer kad je stvar pred vedru krunu iznešena i predlog učinjen, koji je bio nepovoljan za zastupnika brložkoga, onda je samo dvoje moguće: ili je bilo razloga poročnosti, te je vedra kruna nedvojbenom prerogativom oprostila posljedice kaznivа djela ili nije bilo razloga, te je radi toga vedra kruna dala nalog podčinjenim organom, da imadu postupati, kako je pravedno.

Obće se znade, kako se glede poštena i dobra glasa skrupulozno postupa na najvišem mjestu. Budući je g. zast. brložki dobio bilježničtvo te je funkcije javnoga bilježnika obnašao, koje su absolutno nespojive s poročnošću, to s pravnoga gledišta držim, da nema razloga proti verifikaciji.

Nu, vis. sabore, već u početku razprave o brložkom izboru donešene su razne osvade takovim načinom, da ja držim i čvrsto sam uvjeren, da ne bi bilo dobro niti po zastupnika brložkoga niti po ugled vis sabora, kad bi se preko tih osvada prešlo na dnevni red i verificirao dotični izbor; zato ću ja, a nadam se i moji veleštovani drugovi glasovati zato, da se izašalje povjerenstvo, koje će izpitati spise sudbene i ine zločine, da se podpuno konstatira, što je na stvari: glasovati ću zato, da se konačno odluči o verifikaciji onda, kad se bude iz izvješća dotičnoga izaslanstva nedvojbenim načinom moglo razabrati pravo stanje stvari.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Hinković.

Dr. **Hinko Hinković**: Gospodo! Zadnji obrambeni govor g. zast. Paukovića neugodno me je dirnuo, a svakako mnogoga od vas, kako je sam g. Živković kazao. On se je najprije upustio u razsudjivanje, da li stanovite formalnosti predleže, a glavnu stvar, koju su mu nabacili, mimoišao je, samo nekoliko rieči rekao je da je bio odsudjen, ali radi malenkosti. Današnji njegov predlog umirio me glede njega: jer, ako one osvade ne stoje, sasvim je opravdano, da se stvar iztraži i on će dobiti najveću satisfakciju; ako stoje, ne može izbjeći sudbini i ovdje mu ne može biti mjesta. Ne znam, da li će g. izvjestitelj odustati od svoga prvobitnoga predloga, ali svakako držim za shodno, da u prilog predlogu, što ga je stavio moj drug g. Bakarčić, nekoliko opravdajućih rieči dometnem.

U zadnjoj sjednici g. Crnković tvrdio je, da se je uvjerio iz spisa na nadležnom mjestu, da je g. Pauković odsudjen po §. 594. vojnič. kaz. zak., ali kaže, da je to bio prekršaj službeni, zanemarenje dužnosti u službi, a naročito je naglasio g. zast. gjurgjevački, da ne može biti sumnje, da bi predležao delikt iz koristoljublja ni ikakve štete, koja bi bila učinjena bilo državi bilo pojedincu. G. zast. Pauković bio je dodieljen konsulatu carskomu u Biogradu i odsudjen je radi delikta po §. 594. vojnič. kaz. zak, Žalim, da nije g. zast. gjurgjevački tekst ove ustanove pročitao; jer kad bi bio pročitao, ne bi bio mogao izvoditi, koje nam je ovdje predstavio. Dozvolite, da ovu zakonsku pročitam. Ona glasi ovako: (čita.)

Dakle stoji — to se priznaje sa svih strana — da je odsudjen po §. 594. voj. kaz. zak. U ovom tekstu nisu sadržana točna kriterija, kvalifikacije zločinstva, kako imamo mi u našem gradjanskom zakoniku; ali se vidi iz sadržaja zak. ustanove, da predpostavlja da je država ili tko

drugi oštećen i ne da je budi kakva šteta nanešena, nego znamenita šteta: ne da je bilo nakanjeno učiniti štetu, nego predpostavlja se, da je šteta jur načinjena. Sada kod ovakove ustanove, mislim, da je dozvoljeno, premda se kvalifikacija ne nalazi niti zločin kradje, prevare, pronevjerenja — dozvoljena sumnja, opravdana, da može predležati delikt koristoljublja, zato jer je nanešena znamenita šteta državi ili pojedincu.

G. Pauković imenovan je bilježnikom; nu kad se je to imenovanje obavljalo, nije se znalo za tu odsudu i tek kad se dočulo o tom, da je Pauković imenovan javnim bilježnikom, stigla je pritužba zem. vladi, u kojoj je ono isto, što je pred vis. sabor iznešeno. Kr. zem. vlada, ona je tu pritužbu uputila na kr. banski stol uredovanja radi. Kr. banski stol jednoglasno stvorio je zaključak, da se iz §. što sam ga prije pročitao, dotično iz čina, radi kojega je g. Pauković bio odsudjen, da se ne može njemu povjeriti javna služba, jer je taj delikt najniže vrsti. Ja neznam, je li je banski stol sudbenomu stolu kao i bilježničkoj komori priobćio ovaj zaključak, ali ovakovo mnienje bilo je podnešeno kr. zem. vladi. Usljed ovoga mnienja jednoglasno stvorenoga po kr. banskom stolu odlučila je vlada, da se obrati na krunu s predstavkom, u kojoj je razložila, da po našem kaz. zakonu učin, radi kojega je g. Pauković odsudjen, sadržaje kvalifikaciju zločinstva najniže vrsti.

Što se je dalje s predstavkom sbilo, to je veleštovani zast klanjački u zadnjoj sjednici kazao. Ministar Bedeković nije ju htio dalje dati, te je došla nazad na zem. vladu. G. Pauković položio je prisegu i ostao je bilježnikom.

Kraj toga, što je klanjački zastupnik naveo, uslobodjujem još jednu činjenicu pridodati.

Kad se je razvojačila bjelovarska Krajina i general Rosenzweig bio komisarom za razvojačenje Krajine, podnio je Pauković molbu generalu Rosenzweigu, da mu podieli mjesto viećnika sudbenoga stola. General Rosenzweig osvjedočen da je Pauković poročan i da za takovu službu sposoban nije, dapače pogibeljan, odputi ovu molbu. Iztražni spisi u ovoj stvari izgubili su se, kad je požar bio u Glini; a budući je g. Pauković bio auditor, dakle častnik, a odpušten od službe, a u takvom slučaju mora, da se spisi podnose višim oblastim, koje na temelju tih spisa čine svoje referade, nema dvojbe, da se ti spisi mogu pronaći kod viših vojničkih oblasti.

Budući da je kr. zem. vlada upotriebila referade viših vojničkih sudova, prizivnoga i kasacionalnoga; budući da se ti spisi nalaze ili kod kr, zem. vlade ili banskoga stola, svakako se mogu pronaći i ja pozdravljam radostno izjavu g. Paukovića, da je sam predložio, da se stvar na čisto izvede,

Kazano je ovdje po neposrednom g. predgovorniku, da sumnja nije opravdana i to iz razloga poglavito toga, što g. Pauković obnaša službu odvjetnika i kr. javnoga bilježnika, što nije moguće, da bi se on, premda je toliko put osvadjen bio, da bi se bio mogao ušuljati u ovu službu. Naveo je to, da se je prejasna kruna u tu stvar upustila i da ga je ona, makar kako stvar bila, rehabitilirala. A postupak, što sam ga ja sada naveo i što ga je klanjački zastupnik pripoviedao, razlaže i omogućuje, da si možemo predstaviti cieli postupak, zašto izjava prevedre krune mjerodavna nije, nije stoga, što prestavka, u kojoj su bile navedene činjenice, o kojih se iztraga povela, što ta predstavka do prejasne krune doprla nije.

U ostalom makar je i g. Pauković pomilovan, mogao je biti pomilovan samo u tom, da su mu oproštene posliedice, koje su sa ovakvom kaznenom odsudom skopčane, dakle glede bilježničtva i odvjetničtva. Ne može obnašati ni jedno ni drugo mjesto, dok mu Nj. Veličanstvo ne dozvoli, da ih može obnašati. Pomilovanje Njeg. Veličanstva može nam raztumačiti to, kako je moguće, da g. Pauković ove javne službe obnaša; ali ovo pomilovanje ne pomiluje njega u ovom saboru i nije mu oprostilo posliedica, koje su gradjanske, na koje se ovdje obzir uzeti ima. Mogu se oprostiti posliedice neke kazne, ali niti Nj. Veličanstvo nije u stanju, da iz tata načini poštena čovjeka.

Još nekoliko rieči odvratiti ću na ono, što je zadnji put g. zast. zemunski spomenuo.

On je kazao, da je veoma uzrujan, a s druge strane prigovorilo mu se, da je komedijant. Ja ne znam, je li je hotice onako govorio; ali ja ću se osvrnuti samo na ove rieči. On je kazao, kako čitam u „Narodnih Novinah", da bi se on stidio biti odvjetnikom, kad bi se onako navaljivalo na tudje poštenje. To je išlo g. Mazzuru. Ja izpoviedam, da se pridružujem onomu, što je rekao gosp. Mazzura i nipošto se ne stidim biti odvjetnikom, nego kažem, da bi se stidio biti braniteljem proti komu se opravdane ovakove osvade iznašaju.

G. zastupnik zemunski izvolio je kazati to, da je dr. Mazzura navalio na ovakav način na njega, da bi mu on drugčije bio odgovorio.

Poznato je i ovomu vis. saboru, a poznato je to cieloj našoj domovini i izvan granica njezinih, da je jedan list „Srbski Narod" navalio na izvanredno drzovit način na g. zast. zemunskoga, spočitavajuć mu svakojake neopoštene čine. (G. Živković: To ne stoji.)

On je naveo opetovano one osvade i pozvao je g. zast. zemunskoga, da ga tuži pred sudom, dapače kazale su novine, ako izgube parnicu, da su novine te pripravne namiriti sudbeni trošak. Sada ja pitam — ono je bio slučaj, gdje se je g. Živković imao braniti, tamo je njegovo poštenje bilo napadnuto na ne čuven način, to nije bilo u privatnom družtvu, nego u srbskom listu, pred istoplemenici njegovimi, tamo je bilo mjesto, da se brani — pitam, kako ćemo još dugo čekati, da g. Živković sudbeni put nastupi, kad nije onda, kad je „Srb. Narod" na njega navalio?

S toga držimo, da ona izreka u govoru g Živkovića: „da ste mene napali, drugačije bio bih vam odgovorio“, da je ono puka fraza, koja ne pokazuje na nikakovu uzrujanost.

G. zast. Živković rekao je, da brani pravednu stvar i spočitnuo je nam odvjetnikom: vi, koji morate po svojem zvanju svakoga braniti, kako je to, da vi najprvi navaljujete na čovjeka — osudjena.

Istina, mi po našemu zvanju moramo braniti one, koji su obtuženi. (G. Živković: Morali bi.)

Mi to činimo po svom znanju i uvjerenju i kod izvršivanja toga za mene postala je — a bit će i kod drugih — obćenitom predmnieva, da dotični, koji je obtužen, nije kriv, jer inače bilo bi mi težko, ako bih bio osvjedočen o krivnji stanovitoga čovjeka, da ga u obranu uzmem.

Ako nije moguće uzdrmati temelje, na kojih obtužba stoji, trsim se, da ju ublažim. To je moje zanimanje i to je sveta i plemenita zadaća i već s toga ćete meni vjerovati, da nisam u ovoj stvari ni malo strastven i ne pristran, jer to moram biti po svojem zanimanju. Ali to je velika razlika: naše zvanje pred sudom, premda se ovaj sabor pretvorio u sud izborni, kako se čini, i u saboru. Kod suda — onaj čovjek, koji je obtužen, koji je možda kriv, možda ne kriv — mi imamo zadaću iznieti one momente na vidjelo, koji govore za to, da se dokaže njegova ne krivnja. I zaista može biti čovjek najpravedniji i najpošteniji i najčestitiji, pa ipak može biti obtužen. Nu ovdje se ne radi ob obtuženiku, nego ob odsudjeniku.

Ovdje imamo res judicata, ovdje se ne ima suditi, da li je X Y krivac stanovitoga kažnjivoga čina, mi smo sudci, nam je iztraživati, da li predleži stanovita kakva činjenica iz koje niti ne izvire njegova krivnja t. j. mi imamo iztraživati, je li je g. Pauković odsudjen ili nije, pravom ili ne pravom, to na nas ne spada, niti se mi u to upuštamo. Dakle je velika razlika izmedju sudbenoga postupka i ovdje. Tamo se radi o obtuženiku, a ovdje moglo bi se raditi o obsudjeniku, koga je sud proglasio krivcem.

Veli se, on je odvjetnik, javni bilježnik, on je vaš kolega. Ja mislim, da ova stvar ne spada ovamo, jer mi smo svi ovdje zastupnici naroda, ne odvjetnici. Nu jer i ja spadam u odvjetnički stališ, reći ću nekoliko rieči.

Poznato je, da mi ne imamo nikakve ingerencije glede odvjetnika, t. j. ne zavisi o nami, da se koji primi u svezu odvjetničku ili da bude izključen. Danas vriedi Bachov zakon odvjetnički red, a po ovom odvjetničkomu redu pristoji imenovanje kr. zem. vladi, a disciplinarnu vlast ima banski stol. Mi ne možemo ništa zato, ako ima u našem savezu ljudi ne dostojnih, ne vriednih. Gospodo, ako vi iz činjenice, da ako je jedan ne pošten medju nami, izvadjate, da su svi ne pošteni, stvorite zakon, po kojem ćemo imati pravo primati koji je dostojan i da budemo uslied toga ovlašteni izključiti iz naše sredine ne dostojne. Kako se postupa kod imenovanja i izključivanja odvjetnika, svim je poznato. Ne ću biti ne čedan, ako svoj primjer navedem, koji sam imao sve uslove, koje vaš nagodbeni zakon traži i ja i moji drugovi morali smo dugo čekati, koji smo bili istoga mnienja, bili smo ne pravom izključeni od odvjetničtva radi toga, jer nismo bili iste političke farbe kao vlastodržci, a svakojaki ljudi, koji niti imaju doktorata, niti drugih uslova, primaju se, samo ako su politički neporočni, t. j. ako s vami drže.

Gospodo, ja mislim, kad g. Pauković pristaje na iztragu i jedan vriedni član vaše većine i kad je i on izjavio, da je za povedenje iztrage, da će taj predlog biti prihvaćen, zato ja držim, da je to sasvim u redu, da ste tim čast, koja je na kocki bila, čast ne samo jednoga člana, nego ciele većine, da ste tim čast obranili, kako će posliedice iztrage dokazati.

Ja glasujem za predlog zast. Bakarčića.

Dr. **David Starčević**: Gospodo! Ja sam se učio u školi i gledam, da se držim ovih načela: „justitia est constans ac perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi“; zatim: „juris praecepta sunt honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere.“ Iz svetog pisma naučio sam pako ovo: „Quod non vis tibi fieri, ne feceris alteri.“ Ovih načela ja se držim u svakdanjem životu, a držim ih se i ovdje medju nami.

Izvolite gospodo poslušati moje mnienje, pa onda sudite.

Kod ovjerovljenja prepornih izbora nekolicine zastupnika prije ovoga slučaja, predbacilo se meni, da govorim kroz prozor na ulicu. Ja znam, da to nije istina.

Nego, gospodo, ja i na vrata i kroz prozor vičem iz naroda vam u nutra u sabornicu, da se popravite i da čujete nevolje narodne. Štogod ja ovdje govorim, jamčim vam svojom glavom i svojim poštenjem, da je to samo žalostni glas naroda.

Meni je vredni g. zastupnik dr. Šram glede Kamenara predbacio, gdje sam ja, iskreno govoreć, proti mom običaju, samo vam dao razumjeti, da istinu govorim; misleći, da hoćete i vi pravicu i da me ne ćete u laž tjerati. Za dokaz onomu, što sam vam naveo, evo izvorne odluke, koja je nedostojna moje osobe, da ju čitam, ali koji ne vjeruje, neka izvoli čitati.

Gospodo, ja sam kroz prijašnje 3 godine vam žalostnih, težkih i gorkih slučajeva iz naroda naveo. Ja te slučajeve nigdje drugdje nebi kazao, nego ovdje; jer mislim, da mogu samo ovdje ljeka naći. A zašto to? Zato, jer ja sam kod naših oblastih tražio pomoći i bio uvjeren, da je po zakonu moram naći, pak ipak je nisam našao. Dakle što mi je preostalo, nego u saboru iznjeti na vidjelo rane našega naroda.

Gospodin zastupnik zemunski, kako ste malo prije čuli, taknuo je u odvetnički stališ, i čuli ste, da odvjetnici stoje takodjer pod Bachovim zakonom, da se moraju

podvrgavati postojećim oblastim. Pitam vas, koji odvjetnik može, da u kratko kažem, nepošteno raditi? Samo onaj, komu oblasti dopuste i koje neće da uvaže pritužbe.

Vi sami priznajete, da je vlada vaša. Stoga ako ona nepošteno radi, pada krivica samo na vas. Po tom ne stoji ona primjetba g. Živkovića, da ne pravedno postupamo, kad vam pripisujemo solidarnost sa vladom.

Mi upravo po ustavnih načelih radimo, kad za svaku krivicu, koja se u narodu dogodi kažemo: vi ste krivci za čine, koje počine oni, koje ste vi tamo namjestili.

G. Živković predbacio je g. dru. Mazzuri, da nije jurista i da ne zaslužuje naslova doktora. Ja znam, da g. Živković ne ima toga naslova doktora; a znam i ono, da ću ga pitati kao bivšega sudca i predstojnika vlade, da se on upravo ponaša proti naslovu doktora.

Pitam ga, koliko je on služio i pitam ga pred vami, je li dobio po službenih godina penziju? Pitam vas, kad smo ovdje koliko puta tražili račune od potresnih novaca, zašto nam ih niste dali. Pitam vas, koliko ste od potrebnih novaca bezkamatno uzeli: koliko nižih činovnika nam je predalo molbe za podporu od 50 do 100 for. Čujem, da ima g. Živković 1000 forinti više penzije nego je zaslužio.

Ne bi li bilo bolje, da se je onim siromakom dalo svakomu po 100 for., koji ne maju kruha, a niti kaplje vina? Ne bi li to onim siromakom dobro došlo? Zar to ne bi bilo bolje, nego što su se dali onomu g. koji može živiti i bez toga.

Pitam g. Živkovića, kakav je to pravni nazor jednoga vladinoga predstojnika.

Pitam ga, kako može onda on nam predbacivati, da ne radimo onako, kako smo se zaprisegli. Ja se dobro sjećam, kad sam položio izpit i dobio kartu o njem, da sam morao priseći, da ću bez ikakvoga obzira istinu govoriti i pravo braniti. Ja držim, da tako i radim. A tako rade i druga gospoda. Ja znam za slučaj, gdje sam se ja sam kod vlade pritužio, dok je još bio na vladi gosp. Živković; a pritužio sam se i u saboru. To je bilo radi zakupa vinotočja u Jaski.

Onda je taj zakup iznašao 6000 for. na godinu, a sada iznosi 8000 for.; jer onda nisu oblasti dozvolile, da se dade drugomu. Tako kroz 3 godine oteto je obćini 6000 for. Je li to pravna sviest?

Kad sam ja o tom govorio, odgovorio mi je g. Živković: što se češem, gdje me ne svrbi. Je li to pravna sviest, kad se obćina za 6000 for. prikrati; jer vlada nije dala onomu u zakup vinotočje, koji je više nudio; premda je podžupan rogoborio.

Ali podžupan dobio je ukor, jer se je zato zauzeo, da obćina više dobije. Na temelju svega toga uvjeren sam da g. Živković nije dr., a niti pravedan čovjek. (Barun Živković: Tako vi kažete.)

Ja govorim na temelju data; a ako mi vi dokažete, da to nije istina; onda ću vam se pokloniti.

Gospodo, što se tiče ovoga slučaja, o kom se razpravlja, ovo je samo jedan primjer i slika dogadjaja, koji se sbivaju u narodu, o kojih ja kroz 3 godine govorim; a evo sada ste u sabor donjeli takav slučaj. Jednoga ste zastupnika u odsjeku ovjerovili, koji je isto takav, kao i ovaj, ali nije pred sabor mogao doći, jer je u odsjeku ovjerovljen, pa zato se o njem muči. Ja bi mirne duše pregorio i ovaj slučaj, kad nebi u narodu hiljada takovih slučajeva bilo. Izvolite poslušati.

Ja znam za sudca kotarskoga, koji je kvareći namire za više stotina prevario naš zemaljski erar. Tu je iztragu vodio sudbeni stol.

Što se je dogodilo?

Taj sudac je samo disciplinarno premješten, premda je sve dokazano, zato; jer je u milosti vlade.

Ja znam, a i vi čujete svaki dan, da je malo koji obćinski činovnik, koji nebi bio u iztragi radi pronevjerenja. Pitam vas, koji držite sa vladom, zašto ne odstranite takove ljude, koji su poznati u narodu kao tati.

Čuli ste prije dva dana interpelaciju, da se od god. 1879. iztraga u sv. Ivanu vodi proti bilježniku radi pronevjerenja. Kako se vodi? Tomu čovjeku, koji je pronevjerio, dali ste sve spise u ruke, da može zabašuriti kradju i pronevjerenje. Što vi velite na to

Za dokaz svega, što sam rekao pozivam se na izreku, za koju sam čuo, da ju je izrekao zapoviedajući general Ramberg, za koga vi velite, da je povriedio naš ustav. Kad je on primio liepu ostavinu g. Živkovića i njegovoga predpostavljenoga rekao je: takovoga reda nigdje na svietu u nijednoj državi vidio nisam. On je počeo čistiti za ono kratko vrieme, što je bio na vladi i ljepše tjerati. Kad se je povratio ustav, sve se je natrag povratilo kao voda, koja, kad navale kiše, nabrekne i izadje iz korita, a kašnje se povrati i ide starim tokom.

A kako se postupa sa drugimi ljudmi, koji su vaši politički protivnici? Oprostite, ako ovdje svoju osobu spominjem. Ako tko vikne: živio Starčević! odmah ga citiraju i mora platiti 10 do 15 forinti globe, ili ga zatvorite.

To se isto dogadja onomu, koji nosi našu ličku crvenu kapu. Dapače otmu mu kapu činovnici, koje vlada i vi podupirete i koje narod krvavimi žuljevi plaća.

Ja vam ne bi zato zamjerio, kad nebi vi nagradjivali one, koji viču krepao Starčević! Nego kako ih nagradjujete? Potajno. Činovnik, koji protuzakonito radi, taj avanzira, ako podporu moli, dobije ju itd. To je stvar javna, znade ju sav narod, samo vi ne ćete, da znate.

Ja vam kažem, da je ovo jedini slučaj, ja nebi o ovom niti govorio. Ja ne imam ništa proti tomu gospodinu; jer ja sam ga samo dva puta vidio.

Gospoda sa one strane kažu, da nije kriv, a gospoda sa ove strane kažu, da je kriv.

Ja kao odvjetnik ovdje bi morao biti sudac. Ali kako izreći odsudu, nego da zavirim u spise, te se osvjedočim, je li je kriv ili nije i na tom temelju sudim.

Vi ste takodjer sada na taj postupak došli; ali ja mislim, da vas je g. Mazzura utjerao u škripac. (Prigovaranje na desnici.)

Ja sam jučer čitao u „Narodnih Novinah". da ćete ga verificirati Kako to, da ste se na jedan put preokrenuli?

(Barun Živković: Ja sam i sada za ovjerovljenje.)

Ja mislim, da ste vi kao ždralovi, kad jedan ide onuda, idu svi. Ja držim, da je ono, što je Spevec rekao mnienje svih nas.

(Barun Živković: Vederemo.)

Onda ćete ostati stari griešnik, kao i prije. Ja za moći suditi moram vidjeti. Ja vam izkreno kažem, da nisam stekao uvjerenja, je li bi rekao, da se ovjerovi ili ne, dok ne vidim spise: g. Hinković rekao je, da kad on brani koga pred sudom, brani ga uvjek po zakonu. Ali ići braniti čovjeka, gdje se vidi, da je velika sumnja: pa onda ne braniti ga stvarno, nego ići samo govoriti proti drugom, to je najveće zločinstvo, to je sramotan čin.

Gospodo, pitam vas, je li onaj veći zločinac, koji učini zločinstvo, razbojstvo, kradju ili drugu lopovštinu, ili onaj, koji te rieči izusti i kaže onaj i onaj je to i to učinio. Svakako je začetnik onaj, koji je takva zločinstva uradio; jer kad nebi bilo takovih zločinstva, nebi imali niti takovih rieči.

Ja se čudim, kako ste vi ustrojili ovu našu zemlju, kako ju kanite i dalje ustrajati. Ne mojte uviek napred ići skrenite se malo natrag i vidjeti ćete, što je za vami. Vi ste, kako vam je vaš prijašnji predsjednik sabora kazao u odsječnoj sjednici načinili takov zakon, da se narod ne može pritužiti proti nezakonitom izboru; jer ste odredili, da se mora priložiti 300 for. Ja vam kažem, kako ste vi do danas pomoćju saveznika osiromašili narod, u cieloj obćini ne ćete naći 300 for. gotova novca. Onda po našem sustavu onaj, koji ne ima novaca ne može se niti pritužiti. To je valjda razlog — ako je istina, jer ja još ne znam — da mi jednoga čovjeka, koji je u sumnji, da je takav delikt počinio ovjerovimo; jer ovi nisu 300 for. položili. Onda bi vi mogli reći: 10.000 for. morate položiti; pak onda ne ćete niti jednoga prosvieda dobiti proti izboru. Ja se sjećam i g. Živković se sjeća izbora gosp. Gjurkovića u zadnjoj periodi.

Upravo smo bili u kavani, kad je došao čovjek pritužiti se, mislim, iz Karlovaca, g. Živkoviću, kako je Pešta i Beč narinuo zastupnika proti komu su svi, te je molio g. Živkovića, da im pomogne i položio je novce.

Ja poznavajući gosp. Živkovića, rekao sam tomu čovjeku: ne vjerujte mu ništa, ako vam ovdje što i obeća, on će tamo protivno viditi.

To sam ja onomu čovjeku rekao pred g. Živkovićem u kavani. Mi smo došli nakon toga ovamo u sabor i g. Živković bio je u saboru za verifikaciju g. Gjurkovića.

Meni, koliko je s jedne strane žao, da se nisam prevario, s druge strane mi je milo, da g. Živkovića tako dobro poznam. Ovi ljudi nisu mogli dobiti svojih 300 for. već su meni pisali, da idem k predsjedniku sabora; jer da moraju kamate plaćati za onih 300 for., koje ne mogu dobiti natrag. To je opet jedan način zadržati novce, kad se nisu potražili, da narod u buduće niti ne priloži pritužbi novce misleći: što ću kvarovati; ako im novce pošaljem, ne mogu ih natrag dobiti.

Gospodo, vi ste kroz vaše službene pisare kroz sve novine razglasili, da sam ja „Skandalmacher." Pitam ja vas, je li veći škandal istinu govoriti, ili krivicu odobravati.

Kažite mi samo jedan zaključak vaš za prošlih 3 godina, koji bi bio odvratio zlo, olahkotio muku naroda, ili zapriečio krivicu.

Ja sam vam mnogo slučajeva naveo, vi pako ništa niste učinili.

Ja sam vam u prošlom zasiedanju govorio o onom slučaju u Čabru. Tamo ni danas narod nije dobio novce, koje je sudac pronevjerio i ubio se. Vlada ništa ne radi, a vlada neka traži svoje novce. Kad dodje izbor, moraju činovnici obećavati puteve, škole, zvona u crkvi, drugoga načelnika i bilježnika, ako izaberu vladinoga kandidata.

Gdje im nije pošlo za rukom takova simo poslati, nego ovakova, ondje ima sud pune ruke posla. Zatražite od sudbenih stolova i kotarskih sudova spise i vidjeti ćete, koliko je iztraga poslje izbora povedeno proti izbornikom, koji nisu glasovali za vas.

Ako je u družtvu rekao koju rieč, to se donjušilo i odmah se vodi iztraga, a ljudi se zatvaraju.

U Jaski dogodila se nesreća, ljudi su se poslje izbora potukli. Vaši činovnici došli su pijani, da jedan drugoga poznao nije i naložili su oružnikom, da odmah pucaju. Ljudi su pobjegli u kuću i zatvorili se; a vaši žandari razrušili vrata i pucali u kuću, te su u zapećku jednoga čovjeka ubili, koji se je tamo sakrio.

Takvoga nasilja niti u afričkih država, medju najvećimi divljaci nema; to se dogadja samo u Hrvatskoj, gdje ovakav sabor sjedi. Pak vi još imadete obraza zagovarati onoga čovjeka, kad mi tražimo, da se iztraga povede; valjda samo zato, jer ste i vi takovi. (Barun Živković: Hvala liepa!)

Hvala liepa pravici i istini, koju ja govorim, a čovjeku, koga narod hrani, čovjeku, koji je svakomu banu skute lizao, dok je bio banom, a poslje ga u saboru i pred svakim ružio, kad je prestao biti banom.

Gosp. Živković mi je prekjučer kazao: mnogo se je koješta dogadjalo, dok sam bio u vladi, al ja nisam bio kriv. Što mu je preostajalo, nego kazati: ja ne mogu služiti kod takove vlade.

Da ste samo 2 slučaja izveli, gdje ste znali, da se

krivica i zlo radi, mi bi rekli: Živković je pošten čovjek. Narod bi onda, kad dodje do toga, da on bude odlučivao, kazao: mi hoćemo njega. Neka bude uvjeren, da on kao Srbin, bio bi kod nas Hrvata isto tako dobro primljen, kao svaki Hrvat.

Ovdje mi valja koju reći glede našega naroda. Hvala bogu naš narod na selu je sav složan bez razlike imena. Ali vi ste ga razdielili medju Srbe i Hrvate, da ga zavadite, te da onda uzmognete njim vladati.

Gosp. Popović je rekao, da je naše svećenstvo dobilo od svoga duhovnoga pastira nalog, da kortešuje. Stavimo, da je to istina. Ali kakav je onaj pastir, koji sam kortešuje i koji u pravoslavnoj crkvi govori: Ne birajte ove, ovo su lopatari. Tako on zove nas, koji se cielom rukom krstimo. (Glasovi na desnici: To je laž. Buka.)

Onda mu narod u crkvi viče: Živio Pavlović, i ide iz crkve, te duhovni pastir ostane sam u crkvi. (Prigovaranje na desnici.)

Hoćemo ovdje izabrati 3 člana, pa neka idu na lice mjesta, da se osvjedoče. (Glasovi na desnici: I to je laž. Smjeh na ljevici.)

Gospodo, vi tako narod zavadjate, da se privremeno uzdržite, jer ja sam tvrdo uvjeren, da ovakva ne pravedna stvar mora sama od sebe prestati.

Ali narod neda se ipak toliko, kako god je zlo, od vas zavadjati, nego složno drži.

Gospodo, nam se ovdje predbacivalo, naročito momu stricu, da je proti Srbom. Istina, on je napisao znanstvenu brošuru i tko misli drugčije, može ga oprovrći, ako ono nije istina

Gospodo, bilo je momenata, kad sam i ja mislio, da nema Srba; ali je bilo momenata, kad sam mislio: kad hoće, da budu, neka budu. Nu, ako sam prije i držao, da vas nema, sad moram držati, da vas ima; jer vašim ponašanjem pokazujete, da ste koreniti Srbi; jer ste uvjek ondje, gdje se radi proti nami.

Predsjednik: Ja pozivam g. dra. Davida Starčevića na red . . .

Glasovi na desnici: To je infamija.)

Dr. **David Starčević**: Gospodo Srbi, vi ste s nami u jednoj kući, krvlju i našom i vašom natopljenoj, pa ipak vi polovinu te kuće rušite i dopuštate, da nam kiša i bura u nju puše, a medjutim i vi zebete s nami. Tko vas je ovlastio rušiti polovinu kuće, gdje sami priznajete, da smo vas ljubezno primili.

Pogledajte kod vlade; predstojnik je vaš čovjek, do sada je bio predsjednik sabora vaš čovjek, kod najvišega suda t. j. kod stola sedmorice je predsjednik vaš čovjek; pak se još tužite. A kad tamo, vi zatirate nas i Srbe. Proti tomu biti će narod sav, bez razlike vjere naše i vaše i pazite, kad narod složno progleda, da ne budete bježali putem bez . . .

Predsjednik: Ja molim g. govornika, da nebi navaljivao na članove sabora, jer ću biti prisiljen oduzeti mu rieč.

Dr. **David Starčević**: Vi budite Srbi, ali ne mojte nami škoditi.

Ja ću dokazati, da vi proti Srbom radite. Vi ste svi skupa primili zakonsku osnovu, kojom vam se dozvoljava, da imate potrebne vjerske škole. Pitam vas, nebi li bolje bilo, da u onom selu, gdje je narod raznih vjera, da svi skupa jednu školu imadu i jednoga učitelja za djecu plaćaju, koji će ih učiti čitati i pisati, a vjerouku neka svaki svećenik uči djecu svoje vjere. Što bi se kroz to dobilo? Prištedio bi i onako siromašan narod, a djeca bi se naučila na ljubav i slogu. A sada, kada budu djeca izašla iz škole srbske i iz naše hrvatske, ili kako narod kaže iz vlaške i šokačke, onda će se djeca tući, osobito, ako dodje duhovni pastir i ako bude učio djecu, da smo mi lopatari.

Vi ćete plaćati jednoga učitelja, a mi drugoga. Već kod nas i protestanti škole prave, pa onda će još i izraelićani; pa vas pitam, kamo će to dovesti. Medjutim vi znate, da zlo radite; ali da zasljepite nas i one vaše, zato kad ste mene odpratili, donesli ste ovaj predlog. Da sam ja bio onda u saboru, ja bi bio iz ovoga razloga proti njemu glasovao i rekao: neka se jedna škola gradi, a svaki svećenik uči svoj vjerozakon. Vaše svećenstvo i onako teško živi, a narod sam plaća, mislim, 20 novčića od rali zemlje; a sada će doći k tomu još škole. Kad dodjete u tjesno, reći ćete: to su vam sve napravili oni od stranke prava.

Vi sve veće terete svaljujete na narod, pa je s toga sav narod proti vami. I sami Srbi viču na vas, da vi ne držite s nami, koji narod branimo, već da rušite svoju vlastitu kuću. Vi medjutim, radite kako hoćete. Ja i svaki pametan čovjek, ujeren sam, da će doći vrieme, kad će se reći, da nije bog stvorio samo Srbe, Hrvate i Magjare, nego reći će se: mi smo ljudi, gledajmo kako ćemo bolje život u ovoj zemlji urediti. Na to ide sva znanost. A kod onih naroda, gdje su ovakove nevolje, kakve vi tu stvarate, najviše je duša u Lepoglavi i u drugih zatvorih, a biti će ih sjegurno najviše i u paklu. Jer gdje je nevolja i nesreća, najviše je svadje. Gdje su najbliži vezi izmedju roditelja i djece, ako su u nevolji, posvade se i jedan na drugoga krivicu meće.

Kad je tako, Srbi obratite se na svoj narod i držite se Hrvata, pak ćete vidjeti, da ne će biti pol nevolje i nesreće, kad bude domovina sretna i samostalna. Zato, gospodo, da vidite, meni je svejedno, što se pravice tiče bio Hrvat, Srbin, Židov ili Magjar. Magjara naročito naglasujem zato, jer ste vi, da nahustite Magjara na nas, rekli, da bi mi sve Magjare na gulaš pojeli. To nije istina.

Vi ste na štetu Magjara, kad dodjete u Peštu, jer bi i Magjari vladu više puta promjenili, jer vide, da nije valjana, nego naši telegrafičkim putem pozvani idu preko

Drave i tamo svi do jednoga s vladom glasuju. A kakve vlada pravice kroji i gradi u saboru u Pešti, to vi dobro znate, a i ja znam i Hrvati i pošteni Magjari. Veli se, da niste nikada rieč rekli na obranu, pak vas pitam, pokažite nam govore, koje ste držali tamo i donesite nam saborske dnevnike i pokažite nam, kad vi Hrvati tamo idete, da li ste jednom zagovarali naše koristi?

Čujem na sramotu vašu i našu, da se već medju vami pogovara i ogovara, koji će biti odabrani za Peštu.

Sada su izbori bili zadnji put, koji su posliednji toliko učinili za vladinu stranku, da bi to bila jako velika nezahvalnost, kad nebi bili u Peštu poslani. Ja mislim, da smo ovjerovili toga gospodina, taj bi sigurno putovao u Peštu, da možete kazati: i taj hrvatski zastupnik ide u Peštu, da vam nosi diku i slavu.

Gospodo! Kažite vi meni, jesam li ja kroz 3 godine ovakvoga škandala napravio, kakov je ova razprava? Vi ste meni krivi, da sam ja prouzročio škandal; ali ja vidim, da sav narod kaže, da ste vi i vlada uzrok svim škandalom. Dajte izaberite odbor izmedju nas i razglasite u narodu: sve pritužbe i krivice u narodu dogodjene neka se ovomu odboru pošalju — pak će te vidjeti, koliko će te ih dobiti. Ja moram iskreno kazati, da ja već nekoliko dana svaki dan ih 10—12 dobijem. Upravo ja bi morao otvoriti u Zagrebu bureau, ili kakvu oblast, koja bi odgovarala narodu i izvješćivala, što ću ja ovdje učiniti.

Ja u ovoj kući kažem, da u našem narodu samo oni, koji su dozrieli za Lepoglavu, drže s našom vladom. (Vika i prigovaranje na desnici. Jedan glas: neka to opozove.) Čekajte!

Predsjednik: Molim g. Starčevića.

Dr. **David Starčević**: (nastavlja) Ja sam samo dokaze naveo — vi ste sudci, pak slušajte. Vi ste sami čuli, da bilježnici, načelnici kradu i da jedne obćine nema, gdje ne bi bilo pronevjerenja. Pitam zašto naša vlada uzdržaje takove ljude nepoštene i kakvo ju načelo kod toga vodi. Ja držim zato, da je tako jer iz prakse znam, da ako je načelnik pošten, ako je bilježnik pošten, onda neće da služi. Što više, ako je izabran jedan pošten, onda ga vlada neće potvrditi. Neki dan sam čitao, da je u Čabru 3 put izabran načelnik, a vlada ga neće potvrditi, jer je dotičnik za mene glasovao. Jeli razumite to?

A koga vlada meće za ovrhovoditelje? Šalje u narod ljude one, koji su iz Lepoglave došli, odsjedio zasluženo vrieme, za bilježnike, načelnike, čak za sudce i za političke činovnike, koji nisu za ništa, a kamo li za ured. Dopustite, da navedem slučaj. Mi smo imali u Jaski perovodju, koji je za posao bio tako sposoban, da se je jedva podpisao. Kad se je g. principal spremao na daleki put u Peštu, onda ga je on službeno zastupao; pak kad je vidio, ako bi došao novi podžupan i vidio da nije za službu, što bi odmah vladi javio — što je on učinio drugo nego mu je dao dekret, kojim je imenovan načelnikom kod sv. Jane. Sada uzmite, da narod rogobori i viče: mi ćemo izabrati svoga čovjeka, a što vriedi imenovanje ovoga, koji je oprostite, poznati stari Madjaron, pak ga je sada tamo spravio podžupan. (Glasovi sa desnice: Pak je pravo!) Ja nemam prava ništa govoriti, nego kad budem iskao jednu svjedočbu, dok ju taj čovjek podpiše čekati ću 3 godine, onda neću učiniti svoju dužnost, pak će me stranka tužiti banskomu stolu — onda će iztraga doći, a ja ću kazati, kako je, onda će biti sa iztragom kao i samnom, koji su proti meni išli. Gospodo ne mojte misliti, da ja izmišljam. Dajte uvedite pravo činovničtvo.

Ja imam ovdje tri lista, gdje se piše, da je načelnik izabran, pak su obćinari proti njemu podigli pritužbu na vladu navedši ovakve čine, o kojih mi razpravljamo. Pak što je vlada učinila? Poslala je pritužbu načelniku, koji je tražio sudbenu iztragu — te za 3 dana biti će u Zagrebu razprava. Načelnik kaže: ja sam povriedjen u pritužbi, koja je na vladu poslana, u svom poštenju. Zašto je vlada oglasila pritužbu? Zašto nije odredila iztragu, koja će pokazati, da li je kriv ili nije. Ali vlada, da zastraši one, koji su pošteni, misli, da se onda neće usuditi pritužiti niti onaj, koji ima najveće pravo. Vi to sve mirno slušate! Imate u jednom kalupu velike župane, koji će kazati, da se ne ide dalje u narodu.

Gospodo, još ću to kazati. Ja prem sam zauzet za slobodu izbora, kako je n. pr. u Englezkoj, Francezkoj, Italiji itd., ali vam kažem, da svi izbori u Hrvatskoj — to je samo pravilo — jesu sljeparija, prevara, nesreća za naš narod. Ja znam, da se izabran učitelj, učiteljica i predložena vladi ova riedko obazire na izbor nego imenuje, kako hoće i koga hoće, već kako se izkazao lojalan prema ovoj vladi — onda taj učitelj i učiteljica ima prednost ne gledeć na sposobnost i poštenje. Ovaj saborski izbor — ja bi vas uvriedio, ako bi rekao — da je igra, koja sramoti sabor i narod. Evo gospodo, jeli narodu rečeno: slobodno birajte koga hoćete; nego ste ljude lovili kroz žandare i postavljali soldate, samo da se ljudi zastraše, da zastupnika vašega biraju, kao da će on dobra što učiniti sudeć to po vami, što ste dosada učinili.

Kod sudova, ako je nepošten, ima prednost; avanzira; kod političkih oblastih, ako drži s vladom, onda se ne gleda, kakov je taj. Što više, kad je ove godine naš nadpastir, kardinal redio mlade svećenike, klerike, rekao im je kod objeda: držite za nagodu sa Madjari i zapamtite, da ja dielim župe, a ne Starčević. (Popović: Vam je žao, da vi ne dielite!) Onda bi vi prvi dobili i susjed. (Smieh.)

Ja poznam čak naše katoličke vjere — oprostite — svećenika, koji je zaslužio, da u Lepoglavi sjedi, a on je meni župnik; a drugi, koji je glasovao za opozicionalnoga kandidata, taj kapelan je premješten 10.000 kilometara od grada, samo da se za njega ne zna. Ovako se postupa sa kapelani, koji nisu s vami držali; a sirotinje i onako imaju slabu plaću. Stoga imajte dušu vi i ovaj nadpastir,

komu čast i poštenje kao magjaru. Pak što više, taj nadpastir, kad bi došao moliti kapelan župu, rekao bi mu: otidjite g. Živkoviću — dakako glede župa, koje vlada može dieliti — i popitajte se kod njega. Pak si pomislite, što mu je g. Živković rekao, kako ga je podučavao (Živković: Ajte s bogom!) Vi ste dielili župe, dok ste bili na vladi.

Dakle u svih trih strukah pravosudnoj, upravnoj i duhovnoj kod župa — tako je i kod vas Srbi, ne mojte se smijati ništa — još gore, kad bi se sve iznjelo na vidjelo, ali se mudro radi. U svih 3 strukah ovaj narod za koje ljeto morao bi sasvim poživinčiti, kako je rekao do mene sjedeći u jednoj brošuri, na koju vi jako vičete.

U Vrbovskom sbio se slučaj, da je narod poslje izbora ustao proti svećeniku i nije mu dao u crkvu. To se uzelo, da je to politički, pak su stranku prava razglasili, da je ona kriva. Otidjite vas 2 tamo i čuti ćete, da je narod upravo proti svećeniku, koga vlada kroz duhovne oblasti proti volji naroda uzdržava, a narod kaže, da on na sablazan služi Tako imamo mi blizu Jaske u Kupincu, koga je vlada imenovala kulturrathom; a taj čovjek služi na sramotu katoličke crkve. On sam ode u Zagreb, ako se pritužba, te uredi sve — te nema ljeka.

Buduć vi ubijate u narodu svaku vjeru; ne poznate zakon; budući vi narod samo svadjate i radite o njegovoj nesreći — slobodno ovjerovite vašega druga, ako ne ćete, dajte iztragu i ja kad stečem uvjerenje i kad vidim iz spisa, da nije kriv, naproti ako je pravedan, onda ću i ja biti za toga gospodina, neka ostane medju vami ne obazirući se na govore ovdje, Vi radite, kako hoćete — a bog će vam dati, da ćete plod svojih žuljeva žeti

Jovan barun **Živković**: Vis. sabore! Ako mi je u poštenje dirnuto, onda dopustite g. doktore, to ja smatram za dužnost na ono, što ste glede moje osobe i poštenja kazali, odgovoriti, jer ne dopuštam, da vaše novine to i to reknu, a Živković je prešutao.

Prvo ste naveli, što je poštenje prijašnje vlade dirnulo, naime nešto o potresnih novcih. Ja kategorično kažem. potresni novci bili su šiljani, da se po glavi zemlje razdiele po pravednosti i uvidjavnosti samo njegovoj. (Glasovi na ljevici. Ah! Čujmo dalje.) Da ah! jer vi nerado slušate istinu sada. Sa strane grofa Pejačevića, bivšega bana je postupano najpravednije, najsavjestnije i najpoštenije tako, da niti krajcar jedan nije zabašuren, da bi otišao drugamo nego u odredjene svrhe. Da bude pošteno postupano, pak da se ne bude moglo prigovoriti, nije on sam te novce dielio. kako se misli, u strančarske svrhe, nego je dielio u povjerenstvu. Ono odlučno odbijam, koji tvrde i koji nam kažu u obraz, da je vlada uzela to na odgovornost. Ban je tako postupao s novci; pak se to može uviditi i iz računa.

Nego tako govoriti, to je kleveta. Ovakva kleveta bi se mogla reći na ulici, ali ne ovdje u saboru. Jer ako ima čina, s kojih bi se moglo posumnjati u pravednost i poštenje bivšega bana, to neka se izadje na sriedu, pak će se viditi računi. (Dr. David Starčević: Dajte nam račune!) Ali to je, gospodo, prosta kleveta. (Dr. David Starčević: Koliko ste novaca uzeli bez kamata?)

Budi rečeno cielomu svietu, gospodo, da ja nisam uzeo niti rabio niti krajcara od potresnih novaca. Ja kažem, da se neće usuditi nitko reći, Živković je uzeo novaca; Živković je dielio, ali uzeo nije. (Glasovi na desnici: Tako je.) Tako govori čovjek savjestan, koji u poštenju ne stoji izpod vas, nego koji je daleko nad vami. (Glasovi na ljevici: Oho!)

Drugo glede moje službe. Moja služba je bila preko 35 godina, u kojoj nema niti sjenke, što bi se moglo prigovoriti; pak stavite se vi g. Starčeviću na glavu, ne ćete niti jednu naći u službi bivšega Živkovića. Činim to ne sbog toga naime sbog službe, nego sbog toga, da ne bude nijednoga Hrvata, koji bi rekao: Srbin taj je, koji nas je predao; taj Srbin nije pošten. Tko drugo tvrdi, a ne dokaže — taj je klevetnik, rekao to na ulici ili ovdje u saboru. Samo moram željeti, da u zakonodavnom hrvatskom tielu vladaju dokazi; pak da g. odvjetnici potraže u svom lexikonu ono: calumniare . . . .
Što se tiče moje službe preko 35 godina, to su ju prosudjivali oni faktori, koji su zato pozvani, a ne vi.

Što se tiče Gjurkovića i onih novaca, to mogu kazati ovo. Gjurković je verificiran po saboru, a ne po meni. Glede onih novaca, glede kojih sam dobio upit, to budite uvjereni svi, da sam baš ja radio, da taj čovjek dobije svoje novce, da se ne bi mislilo, da sam ih zadržao. Novci su odpravljeni onamo, kamo spadaju t. j. dobio ih je vlastnik natrag, da se odbije najmanja sumnja, da je učinjeno ono, što je zakonom nedopušteno. Pazite gospodo, što govorite, što ne spada ovamo (Glasovi na ljevici: Što ne spada ovamo?)

Jedan govornik obrnuo se govorom na „Srbski narod". Srbskomu narodu nije rekao nijedan nepošten čin, koji bi ja imao opravdati nego je rekao: Živković je nepošten čovjek; on je tat kao vi; on je to i to učinio, da se može nazvati tatom. Ja nisam ništa nedostojna učinio. Ako se vi indentificirate s tim listom — onda vam neka bude na čast. (Dr. Hinković: „Srbski narod" kaže, da je 40.000 omladincem . . . . .

Predsjednik: (Zvoni.) Molim gosp. Hinkovica, to ne mogu dozvoliti, jer jednako pravo dajem kako vam, tako i drugim.

Jovan barun **Živković**: (Nastavlja.) Nego ja sa svojim poštenjem stojim na uslugu svakomu, da branim, ako je što proti meni. Što rekoh za srbski narod, budite pripravni, da će srbski narod posliednji rušiti i napustiti prava ove domovine; ali se bojte onoga vremena, kad se oni povuku natrag, onda će te vi biti prvi, koji rušite ono (Glasovi na desnici: Tako je. Glasovi na ljevici: Gdje je penzija?)

Predsjednik: Visoki sabore! Želi li još tko govoriti o tom predmetu. Rieč ima g. zastupnik Gjurgjević.

Vaso Gjurgjević: Visoki sabore! Težko je zaista u ovom vis. tielu uzeti rieč poslje ovakvih govora, kakve smo čuli prigodom ove razprave. Težko je uzeti rieč ne zato, što bi čovjek imao o samom predmetu, koji stoji na dnevnom redu, govoriti, što bi imao u tom pobijati protivnike, nego je težko, gospodo moja, uzeti rieč, što se ti govori najmanje vrte oko predmeta na dnevnom redu stojećega; vec se ti govori više tiču pojedinih osoba, tiču se upravo poštenja pojedinih osoba. Ovako, kako se u ovom vis. saboru govorilo o pojedinih osoba, o poštenju pojedinih osoba, takve govore nisam čuo, niti čitao nikada, da su se govorili u kojem parlamentu.

Evo, gospodo, već dva dana razpravljamo o jednoj verifikaciji. A što čujem i slušam? Čujem, da tu sjedi tat i lopov i da ste vi, koji s njim sjedite, tati i lopovi. Čujem s ove strane kuće (kaže prema ljevici) podvikivati ovakve rieči, za koje ne možete stajati pred sudom, jer ih ne možete dokazati.

Što više jedan je od gg. predgovornika tako daleko otišao, da je zastupnika, koji se ima verificirati ili ne, pored toga, da je tat i lopov, nazvao ga još i špionom; otišao je još i dalje, pa je posumnjao u čistinu izvora i povoda presvietle krune, što se zauzela za ovoga zastupnika; sad ja pitam vas, gospodo moja, je li to muževno, je li to dostojno časti zastupničke, da se ovdje u sabornici ono govori pod plaštem imuniteta, za što bi inače morali pred sudom odgovarati i što se neda dokazati pred sudom.

(Glasovi na desnici: Istina. Tako je.)

Kad je g. dr. Mazzura govorio, onda već ja sam bio uvjeren o tom, da bi morao biti g. Pauković verificiran — uvjeren sam pako bio iz načina njegova govora; zašto? Jer sam vidio, da je g. zast. Mazzura još daleko dalje otišao, nego sam g. predlagač, jer je nazvao zast. Paukovića špionom, a ja držim, da bi g. Mazzura, kada bi imao pred sudom stajati i to dokazati, kraćih rukava izišao. G. zast. Mazzura, neka uvjeren bude, da ja znam izvor, iz koga je on to sve crpio. Kad se u taj izvor pogleda bolje, to će se protivno crpsti od onoga, što ste vi izvolili kazati naime, da se tu radilo o tom, da ne bude g. Pauković bilježnik ne zato, što je sudjen radi čina iz koristoljublja počinjena, nego zato, što se je htjelo dati to bilježničtvo drugomu nekomu, naime onomu gospodinu, koji je bio bliži izvoru i koji je poćudniji bio tomu gospodinu. (Glasovi na desnici: Tako je.)

Odavle polazi to, što se slučajno g. Pauković morao obratiti na previšnje mjesto, a ne sbog kakvoga čina kažnjiva, nego sbog toga, što se drugomu to mjesto htjelo podieliti. Žalibože, gospodo moja, toga u našoj domovini suviše ima.

To je bilo i u ono doba, iz koje dobe je crpio g. Mazzura svoj govor, kad se nije gledalo na to, tko je najsposobniji, nego tko u tešnjem savezu stoji sa vladom po rodbini.

Ja moram iskreno kazati, da sam malo uzbudjen, jer poslie ovakvih govora danas tko nebi bio uzbudjen, zatajio bi, da ima osiećanja i čuvstva u sebi, taj nebi mogao i nebi smio imati kapi krvi u sebi.

Mi, gospodo, imamo u Novom sadu list, koji se zove „Srbski narod“ — žalibože da nosi to ime srbskoga naroda. O tom listu malo je, kad se kaže poznata ona rieč: Ako hoćeš, da čovjeka poznaješ u posvemašnjoj njegovoj pokvarenosti, čitaj ono, što piše plaćeno pero. Ovo je suviše malo rečeno za ljude, koji pišu u tom listu, jer gospodo, ne ima valjana i poštena čovjeka, koji nije u tom listu na najgadniji način napadnut. Zašto? Samo za to, što onomu, koji taj list plaća i drži, godi to, da budu najbolji sinovi srbskoga naroda pogrdjeni, samo da ne mogu imati upliva u narodu.

Taj list je u savezu sa svakim, samo ne s onimi, koji su prijatelji srbskoga naroda. Ne ima toga čovjeka medju Srbi, kojemu bi čuvstvo narodnoga poštenja dopustilo, da uzme u ruke taj list, da ga čita; a kamo li da bi odobrio ono, što se tu piše.

Gospodo! Ja sam već jedan put doviknuo s mjesta zastupničkoga, da taj list ne zaslužuje, da se spominje u ovoj sabornici, a vi potežete taj list za dokaz, da oklevetate poštenje jednoga čovjeka, taj list, o kom je jedan glas u srbskom narodu, da mu pristoji ime turski narod, a ne srbski. S toga bi rekao, da je vam svejednak savez i sa najnepoštenijim Turčinom, ako se radi, da napadnete poštenje kojega člana iz većine. (Živio!)

G. dr. David Starčević sa svojimi latinskimi citati sjetio je mene na jedan Ciceronov citat, koji je sasvim na svom mjestu ovdje. Cicero je rekao:

„Multa in eo esse opertet, qui alterum accuset, primum integritatem adque innocentiam singularem. Nihil eum est, quod minus sit ferendum, quam ab altero vitae rationem reposcere eum, qui non possit reddere suae“

Mnogo štošta treba, da ima u onoga (veli Cicero) koji podiže tužbu na drugoga, a osobito svjetao obraz bezprimjerno poštenje (singularis innocentia.) Jer nije ništa nesnosnije, nego da traži od drugoga račun o životu onaj, koji ga ne može dati o svojem. (Glasovi na desnici: Tako je.)

Svi vi gospodo, koji tako napadate naprosto na poštenje jednoga čovjeka, morate dobro u svoju dušu zaviriti, pak da vidite, da li ne ima toliko crnoga, koliko je crno za noktom, što bi se vašemu životu predbacilo. (Dr. Mazzura: Ne ima.)

Ja držim, da nebi to trebalo, da se ovdje govori ali kad vi to iznosite i kad pravite od muhe medjeda, evo ću i ja da kažem ovo: Jedan iz kotara dra. David Starčevića . . . (Glasovi: Čujmo!) . . . rekao je izriko ovo: gospodine moj, zašto g. dr. David Starčević ne dodje u svoj kotar, gdje živi, gdje ima parnica i klienta, kandidirati, ja vas uvjeravam, da nebi dobio ni jedan glas a zašto? Jer je siromašni narod strašno oglobio. (Smieh)

To je rekao izbornik u onom kotaru, u kom dr. David Starčević živi, ali u kojem on nije kandidirao. (Dr. D. Starčević: Jesam.)

Šta više govorilo se, da je tu nekakov testament, pak da su u testamentu izostale nekakve hiljade, a da su pale Starčeviću u džep. Ja to ne vjerujem, pak zato o tom ne mogu govoriti i suditi, jer ne znam, da li je to istinito dojavljeno; ako tko misli, da mu je krivo učinio što dr. Starčević, eno mu zakona, eno mu suda, pa će dobiti pravdu, ali zato još nije dopušteno, da se predbacuje nepoštenje, ali nije ni g. Starčeviću dopušteno, da se titra sa poštenjem drugih ljudi onako, kako se to čini evo u ovoj razpravi: tako se razpravlja medj djecom, a ne medj zastupnici naroda; to nije način, koji se može u pametnom svietu odobriti.

Vi imadoste 5, pa i 14 dana za pripravu znajuć, da će doći izbor g. Vase Paukovića na razpravu, pak pitam ja vas, gospodo, kad toliko govorite, da je on toli nepošten čin počinio: zašto niste barem jedan čin dali iznjeti ovamo u sabornicu i zašto niste rekli onda: evo vam dokaza i dokumenta, koji dokazuju to i to. Zar mislite, da bi mi onda verificirali g. Paukovića? Zar to možete misliti o nami ozbiljnim ljudima, koji sjedimo ovdje kao zastupnici naroda?

Ali vi, gospodo, niste iznjeli ništa nego to, što je g. Mazzura naveo činjenicu kao dokaz, da je g. Pauković pred petrinjskim sudom izgubio pravdu, kad je tužio bivšega redaktora gosp. Miškatovića i Vončinu vlastnika „Zatočnika“ radi uvrede poštenja.

Ja se čudim g. dru. Mazzuri, uvaženomu odvjetniku ovdje, da je on to predstavio tako, da iz te činjenice mora sliediti dokaz, da je g. Vaso Pauković nepošten. G. Mazzura vrlo dobro znade, da je g. Pauković izgubio pravdu zato, što zbilja onako, kako je o njemu napisano bilo u „Zatočniku“, nije bilo kriterija, objektivnoga momenta, te je petrinjski sud pravo imao, što nije mogao uvažiti tužbe g. Vase Paukovića. Ali odatle izvoditi, da je g. Pauković nepošten, — to je više nego rabulistika i nego sam sofizam.

Kako sam g. dra. Davida Starčevića slušao, moram iskreno kazati, da bi volio kraj učiniti životu svomu nego dalje živjeti u ovakvoj zemlji i u ovakvom narodu, kako ga je opisao g. dr. David Starčević.

Ja mislim, da je i sudac i upravni činovnik i učitelj i učiteljica i svaki zastupnik ovdje isto tako narod, košto je i g. dr. David Starčević član naroda; pa kada bi svi i članovi naroda ovakovi bili, kako ih opisujete vi, onda bi morali očajavati i o samomu narodu.

Ja ne dopuštam to, da g. Starčević bolje zastupa narod i da je više narodni zastupnik nego ja.

O meni se ne može kazati, da me je vlada dala izabrati i da je trebalo od vladinih organa kortešacije a to, što sam kazao za mene, vredi i za druge članove, pa ipak vi se butune bacate na sve zastupnike ovako: svi vi niste zastupnici naroda nego samo mi. Predgovornik kad se je pozivao na narod, povlačio je u sumnju nas Srbe zastupnike, kao da mi ne zastupamo narod srbski, da narod srbski drugčije misli nego mi, pa da bi pošao narod srbski za predgovornikom, ali to ne stoji, vi možete dobiti za sebe pojedinoga čovjeka, kojega zastrašite, ali narod srbski suviše voli i poštuje sebe i ovu zemlju, pa zato ne može i ne će nikada za vama poći; budite uvjereni, da će slušati prije mene nego vas. (Glasovi na desnici: Tako je.) Gospodo moja, liepo kaže narodna poslovica, da nije najveći svetac onaj, koji najviše preko crkvenoga praga prelazi, košto nije najpošteniji čovjek onaj, komu se naviek poštenje u ustima valja. (Glasovi na desnici: Tako je.)

Pa tako nisu samo s ove strane (prema ljevici) svi pošteni, koji se kažu, da su, nego su isto tako pošteni još i na drugoj strani.

Ako se i sada g. dr. David Starčević može potužiti, da mu nije dosta slobode govora, onda ne znam, što bi mu trebalo, jer više slobode ne može biti. (Dr. D. Starčević: Sada ima — tko to veli, da ne ima naime od novije dobe.) No misli g. dr. D. Starčević da ne ima toliko slobode na polju koliko u saboru. Gospodo, izbori pokazuju, da je tu bilo dosta slobode, pače bi rekao malko više, nego što treba, možda i suviše. Ali se mora osuditi bezuvjetno, kad tko govori o kom, zašto bi morao pred sudom odgovarati — da ne govori u saboru, pa se pod plaštem imuniteta bacaju Brand rakete medju publiku: to znači zloupotrebiti slobodu govora i mandat naroda. (Glasovi na desnici: Tako je.) Izvolite sada suditi vi, kako vi shvaćate slobodu govora, vi, koje ste se onoliko i tako lahko nabacivali na poštenje drugoga, a svoje ste kao izvan svake dvojbe stavljali; jeste li vi pozvani, da sudite o poštenju jednoga ili drugoga, da to kod drugoga pod sumnjom ostavljate, da time drugima pomutite sviest. (Dr. Hinković: Ali Miškatović i Vončina . . . .)

Predsjednik: Molim gosp. Hinkovića, vas nije nitko prekidao u govoru, onda ne mojte niti vi drugoga prekidati.

Vaso Gjurgjević: (nastavlja) Ako je g. Miškatović i g. Vončina — što ja neznam — rekao Vasi Paukoviću, da nije pošten, to su rekli Miškatović i Vončina, pa ako su i oni to rekli, a nisu imali pravo, ne daje vam to ni dokaza ni prava, da vi to danas kažete, pa ako su to gg. Miškatović i Vončina i rekli, ne mora to biti istina, i oni su to rekli onda, kad su i oni bili u svojoj polit. borbi isto takvi strančari, kao i vi — samo što su oni bili u tom prema vam šegrti. (Smieh.)

Kako vi strančarsku politiku vodite, to ne ima u nijednoj zemlji. (Nemir. Glasovi: Čujmo!) Ja sam dosada, gospodo, žalibože moram kazati, o svem više govorio, nego ob onom, što stoji danas na dnevnom redu. Ali je težko kod nas govoriti u ovom vis. saboru, pak se držati kao parlamentarni govornik samoga predmeta, jer od

onih, koji su prije govorili, riedko je koji, osobito od ove strane (prema ljevici), držao se predmeta, nego iznosio ono, čim se je mislilo, da se može nabacivati na ovu većinu.

Gospodo! G. dr. D. Starčević izvolio je apostrofirati Srbe, i nabaciti se izdajstvom na njih, i da su čak i sami Magjari dobri patriote napram Srbom i većini ovoga sabora — a ja vam kažem na to: ne mojte gospodo misliti, da mi ovdje na mekanom perju sjedimo, nego je položaj naš triput, i rekao bi neprispodobivo teži nego vaš (Dr. David Starčević: Vjerujem.) Naš zadatak je, da očuvamo ovo autonomije i prava, što imademo danas, i ako taj zadatak sretno izvršimo, učinili smo veći patriotizam u današnjim okolnostima, nego što vi činite.

Zašto? Jer se prave potežkoće ne samo u zemlji od vas, rodjenih sinova u ovoj zemlji nego i tamo, odkud vi kažete, da sve zlo potiče. Oni nam gore kažu, da imademo suviše prava i autonomije i da mi više uviek tražimo, nego što nam nagoda sama daje, mi pak velimo gore, da oni ne izpunjuju ni ono, što je u nagodi ustanovljeno, a vi mjesto da nas u tom podupirete, vi nas još u narodu opadate i ocrnjujete, pa nas tako i vi ovdje dole i oni gore zajedno napadate i slabite u narodu, pa se ja čudim, da imademo i ovakvu većinu, kakvu imademo; i čudnovata je to pojava, da vi jednaku u tom intenciju imadete sa onimi, od kojih držite, da su krivi svemu zlu i zemlji.

Ovaj dakle položaj naš po mojem shvaćanju gori je nego da čovjek na trnju leži, te bi čovjek morao očajavati, kad nebi se tješio time, da svaki čini, što može, i da će mu to u današnjih okolnostih odobriti i priznati kao pametan sviet, a vi možete govoriti, koliko hoćete, da vam na rod daje pravo; masa vam može dati pravo. Tu bi mogao reći: Drein hauen kann die Masse wohl, da ist sie Respectabel; beim Urtheilen aber, da ist sie miserabel.

Ja se ne osvrćem na to, što meni masa kaže, nego na to, što meni kaže pametan sviet.

A vi se pozivate na masu i narod. Vi radite, kako masa hoće — a ja radim, kako mi moja sviest i pamet nalaže.

Što se tiče predmeta na dnevnom redu stojećega, ja bi bio za verifikaciju, jer sam čitao spise; a nisam htio dati glas svoj ni ovamo ni onamo, dok nisam spise ugledao i pročitao. To su mogla sva gospoda učiniti, i onda su mogla kazati, što je u stvari.

Ali g. dr. Starčević i ostala gospoda imaju sasvim drugi način, oni najpre napadnu i obiede čovjeka, pa onda tek gledaju imadu li pravo. Evo je baš danas g. dr. Starčević, kad mu je g. barun Živković odgovorio, da nije istina, da imade i krajcare od potresnih novaca, doviknuo: da će viditi u gruntovnici. Kad vi sada, kad ste već kazali, idete tek gledati u gruntovnicu, kakav je to način?

Imali ste ići najprije u gruntovnicu i onda kazati pod brojem ovim i ovim ima toliko i toliko novaca uzajmljenih; a ne najprije dobaciti g. Živkoviću, da ima potresnih novaca, a kad on vam na to kaže, da je laž, a vi tek onda jer znate, da ne znate, jeste li istinu govorili; nego ćete to tek da gledate.

Vi sami izvolite prosuditi sada, da li je ovo dostojno jednoga zastupnika? (Glasovi na desnici: Niti poštena čovjeka.)

Odbijam svečano onu insinuaciju glede Srba, kao da Srbi izdaju prava i ruše zgradu hrvatske domovine; dr. David Starčević može priznavati Srbe ili ne, dok bude jednoga — taj će se jedan zvati Srbin; ali odbijam to, da bi se smjelo i pomisliti, da je ikoji Srbin kadar učiniti što, čim bi se prava ove domovine okrnjila. Historija će vas poučiti, da se Srbin nije ogriešio o prava ove domovine, nego da ju je krvlju odkupio, da može ovdje živjeti; Srbin nije ovamo sa štapom u ruci došao, da milost prosi, nego puškom na ramenu, pa je kao junak vojevao za prava ove domovine i za svoja prava.

Historija će vas poučiti, da Srbin nikada neće prodati vaša prava; ali znajte i to, da neće ni sebe kao Srbina zatajiti nikada; i posljednji onaj atom, u koje bi se raznieti dao prije, nego što bi zatajio ime svoje i taj atom još će vam doviknuti: Vaso Gjurgjević je Srbin!

To si zapamtite. Ali od Srbina nijednoga ne ćete doživjeti, da se ogrieši u svoju dušu i u ovu domovinu. (Živio!)

Sto ste izvolili kazati o vladiki, da ide u narod kortešovati, to moram odbiti, da je vladika činio to na onaj način, kako ste vi izvolili kazati. To nije u stanju učiniti onaj vladika, koji baš zato, što svoj narod ljubi, i zato, što uživa ljubav i poštovanje u narodu, baš zato i jest i danas još samo vladika.

Ako ide u svoj narod, da kortešuje u intenciji onakovoj, kakvu i narod srbski ima i treba da ima; onda mu se ja klanjam i želim, da ostane takav i u buduće, i kamo sreće, da svi vladike tako rade. Ako vladika Živković ide u narod, da ga uputi, evala mu. Ali odbijam, da je razdor i neslogu sijao, jer, gospodo moja, kad bi on to radio, onda nebi on ljubio narod onako, kao što ga ljubi, i nebi uživao poštovanje, koje uživa, i koje vi niste kadri potresti vašimi klevetami.

Velim, da sam za verifikaciju g. Vase Paukovića; ali čujem, da se je sam izjavio za iztragu. Tim se je htjelo, da se učini koncesija gospodi, koja su komotna bila i nisu našla za nuždno, da se uvjere najprije o stvari kako je, nego samo onako u vjetar govore.

Kad je sam gosp. Pauković iztragu tražio, meni je pravo; ali će se gospoda uvjeriti, da je sve ono, što se je govorilo, da je Vaso Pauković učinio zločin iz koristoljublja, puka laž. (Glasovi na ljevici: Vidjeti ćemo.)

Ono, što je Milan Pavlović doviknuo, kako je Vaso Pauković izključen iz štedionice, pjevačkoga družtva

magistrata senjskoga, to ja ne znam; ali ja to dopuštam, jer to nije nikakovo čudo, da u Senju, gdje su u pjevačkom družtvu sami pristaše Milana Pavlovića, izključe iz družtva onoga, koji nije njihov pristaša. (Veselost.)

Iz toga ne možete konsekvencije izvoditi, da zato Vaso Pauković nije dostojan, da sjedi ovdje kao zastupnik.

GG. dr. Mazzura i dr. Hinković kao pravnici vrlo dobro znadu, da de jure o tom ne može biti ni govora — da Vaso Pauković ne bude verificiran ovdje; baš kada bi on počinio bio i kažnjivi čin kakov iz koristoljublja, kad bi mu posljedice pomilovanjem Njeg. Veličanstva bile oproštene, čini ga to sposobnim, da sjedi u saboru.

Jer, gospodo vi znate, da ima u drugih naroda takovih ustanova u izbornom redu i kaznenom zakonu, polag kojih se onaj, koji biva sudjen sbog kakova kažnjiva djela, ujedno osudjuje na gubitak gradjanskoga prava kroz izviestno vrieme. a poslie toga opet u sva prava gradjanska; kod nas toga nema; ali ipak, kad pomiluje Njeg. Veličanstvo čovjeka, onda dopustite, da prestaju sve posljedice.

Medjutim u ovom konkretnom slučaju nema govora o tom; ovdje ne predleži učin iz koristoljublja, nego ovdje je sasvim što drugo. Tko se htio uvjeriti, mogao se, ja sam se uvjerio, da je odsudjen radi zanemarenja dužnosti u javnoj službi, i da je sudjen po §. 593. i 594. kaz. zak. vojničkoga. A vojnički zakon ima ustanova o kradji, prevari, pronevjerenju, pa da je počinio učin kradje, bio bi po vojnom sudu radi toga sudjen, kako ga je sudio, da nije počinio kradju ili pronevjerenje, nego da se je ogriešio o svoje dužnosti u javnoj službi.

Sada, gospodo, vi ipak nešto drugo kažete, vi hoćete, da ste nad sudom i da drugčije sudite, nego nadležna oblast. Je li taj postupak ovdje opravdan, gdje sjede toliki pravnici u ovoj sabornici?

Ja mislim, kad je sud, i to vojnički sud, koji, kad bi za dlaku dokazao kradju, odsudio bi ga radi toga, kad vojnički sudovi rieše jedanput stvar, da Vaso Pauković nije počinio učin iz koristoljublja, nego nešto drugo; onda dopustite vi meni, da ne imate ni prava posumnjati u to.

Slušao sam, druge učine neke, da je Vaso Pauković počinio, na radost Vase Paukovića iztraga će pokazati, da sve to, što se pripovieda poput Sarduove historije, da je sama laž i da nema ništa istine i da je to bila zaista prava Sarduova komedija.

Ali kad pri svemu tomu g. predlagać tvrdi, da to nije Sardouova komedija, nego istina, a nije se o tom uvjerio, niti je to dokazao, onda je to kleveta. A iztraga će iznieti, da je g. Pauković dostojan i vriedan, da sjedi ovdje. (Glasovi na ljevici: Tako je, neka iztraga dokaže.)

Pristajem dakle na iztragu, ali samo pod tim uvjetom, da svi oni, koji su mu predbacivali, da je lopov, ako se iztragom protivno dokaže, da su onda kao klevetnici, oni ne dostojni, da ovdje sjede. (Dr. David Starčević: Viditi ćemo.) Vi ste trebali vidjeti. (Milan Pavlović: Ja ću dokazati, da je 100 for. ukrao u štedionici senjskoj, a tko to brani i sam nije bolji.)

Ja ako branim Vasu Paukovića, branim ga na osnovu onih spisa, koje sam čitao, a vi, koji se pozivate na nove čine, treba da dokažete, a dok ne dokažete, klevetnik ste prosti; i ja ako branim, branim zato, jer vidim, da nešto iznašate, što nestoji, jer kad bi to istina bilo, vi bi to već sto puta dokazati mogli, imali ste od izbora do sada dosta zato vremena.

S tim ja pristajem na predlog, da se povede iztraga. (Živio na desnici.)

Predsjednik (prema dru. Davidu Starčeviću): Što izvolite?

Dr. **David Starčević**: Molim rieč u osobnoj primjetbi.

Predsjednik: Izvolite, ali molim držite se strogo osobe, jer ja nemogu dopustiti stranputice ovdje, kako prije.

Dr. **David Starčević**: Mislim prije dvie godine gosp. zast. Gjurković tako je po prilici govorio o mojoj osobi, kako je g. Gjurgjević danas, te budući, da sam po zaključku većine odstranjen iz ovoga sabora, to nisam mogao nikada na ono odgovoriti.

Sada su se dva brata združila, te mi dopustite, da obim odgovorim.

Gosp. Gjurković je rekao, da ima u ruci dokaze, da sam si ja napunio ormare — neznam. kako nepoštenim načinom. (Gjurković: To ja nisam rekao.) Uzmite novine i saborski dnevnik, pak pogledajte unj. Ja to samo po prilici velim, kako je rekao. Danas je pako rekao gosp. Gjurgjević, da mu je pripoviedao jedan seljak iz jastrebarskoga kotara, da sam ja ogulio narod, (Gjurgjević: osiromašili.) te kad sam pravio nekakav testamenat o nekakvih hiljada, a drugo nisam dobro čuo, što ja neznam, zato mi izvolite razjasniti, kako je to bilo. (Gjurgjević: Zašto niste bilježili? Trebali ste to upamtiti.) Ja sam bilježio, ali nebi rado, da se latim odgovora, prije nego znam, što i kako je mislio govornik.

Ja sam u mojem govoru rekao, da samo onaj čovjek u cieloj zemlji, bio činovnik ili ne, može zlo raditi, koga oblasti štite.

Ja ovdje pred vami izjavljam i pozivljem se na oblasti u Jaski, neka mi dokažu, da sam ja ikoga prevario. ili komu oteo štogod, ja sam spreman vami dati zadovoljštinu, a dotičniku odštetu, kakvu hoće.

Ja se pozivljem na g. Franciscia. koji je vaš podžupan i koji me pozna iz Samobora, gdje je bio sudac, pozna moj rad iz podžupanije u Jaski, pak neka izvoli kazati, koliko se ljudi tužilo, da sam ih prevario. Pozivam se i na druge vaše oblasti, kad koja dokaže, da sam učinio štetu, da ću nadoplatiti štetu onomu i dati vam zadovoljštinu, kakvu hoćete.

Da sam ja ovdje medju vami testament pravio; (Glasovi na desnici: To nije korektno.) to ja ne razumijem, što je govornik mislio s onimi hiljadami — jer istina,

kad bi ja svoj imetak prodao, da bi iznosio više tisuća, koje neću u grob ponesti, nego ću ostaviti narodu. Ja sam siromak iz naroda s pomoćju naroda; ja sam štedio i gospodario, te stekao imetak — hvalim bogu i narodu — i želim taj imetak upotriebiti na korist naroda.

Dopustite, da kažem, zašto sam nastojao, da stečem imetak. Evo ovdje moga strica, pak taj nema, niti ne nastoji imati 2 for., već gleda, kako će ih prije izdati, kao da ga tište.

Vi, gospodo, oprostite, dok su ova gospoda s vami. Ja sam čitao u „Pozoru" i „Zatočniku" o stranki prava i o momu stricu: Što je taj čovjek Antun Starčević, da je to čovjek na mjestu, bi si uzeo kakvu poziciju u narodu glavni vodja i drugčije bi se u narodu o njem glasalo. To sam ja čitao i mislio: nastojati ćemo skupa ja i on; nastojati ću i ja gledati, da stečem imetak, pak što će onda reći narod. Stric i ja radio sam, štedio, prometao amo i onamo, i tako imetak sam stekao, pak i danas je krivo. Bio siromak ili imao imetak — opet smo mi griešnici i krivci. Evo ovdje sjedi predsjednik, koliki imetak ima u Djakovu i kako ga je stekao, pak neka dodje ga pitati onaj, komu je krivo.

Gosp. Gjurgjević prigovara mi, da ja uviek govorim „kaže se", to je vaša metoda (Popović: Tako vi govorite) Molim, ja sam za dalnji prigovor donio izpravu, te ja sam iskreno kažem, u gruntovnici gledao za g. Živkovića. Ja vjerujuć, da je u našoj zemlji sve raztrovano, tražim uzrok tomu, pak su meni ljudi govorili: Živković je dobio iz nove Alagovićeve zaklade od siromašnih novaca za nesretnike, pak je te novce uzeo za sebe.

Ja nisam to htio govoriti, dok nisam išao u gruntovnicu, gdje sam se htio uvjeriti, je li to istina. To nisam našao, nego sam našao drugo — g. Živković će sam najbolje znati — koliko je pozajmio iz naših zaklada bez ikakvih kamata (Živković: Dokažite. Buka na desnici. Predsjednik zvoni.) Donjeti ću prepis gruntovnički. Zašto nam ne date račune od potresnih novaca, koje smo toliko put tražili? G. Živković se uviek za druge zaklanja, kad se o njem govori. G. bivšemu banu Pejačeviću tko prigovara, da je uzeo sebi novaca.

Predsjednik: Molim ovo ne spada na osobnu obranu.

Dr. **David Starčević**: To ne spada, ali molim, da g. Gjurković i Gjurgjević donesu dokaze, a što ja govorim, za ono ja jamčim i donesti ću dokaze — te ću onda dati zadovoljstvo.

Dr. **Šime Mazzura**: Molim rieč za osobnu primjetbu.

Predsjednik; Molim da bi se strogo držali osobne primjetbe.

Dr. **Šime Mazzura**: Izjava g, baruna Živkovića, a danas podpredsjednika saborskoga, da sam ja podmetnuo nekakve nečiste motive postupku same svjetle krune . . . .

Predsjednik: Ja bi molio g. zastupnika, da ja ne mogu dopustiti razprave o činih Njeg. Veličanstva.

Dr. **Šime Mazzura**: (nastavlja) Ja odbijam to od sebe i to odbijam od sebe čitavim prezirom duše svoje. Gosp. Živkoviću ja držim, da nije potrebno odgovoriti, jer je njegov govor dobio ocjenu; ali to odgovaram g. podpredsjedniku, da tu osvadu odbijam od sebe, da bi imao namisao dirnuti se postupka, niti motiva postupka presvjetle krune. Molim g. podpredsjednika, da to izvoli na znanje uzeti.

Glede špionstva izvolite čuti ovo. Ja nisam rekao, da je g. Pauković špion, nego da je obiedjen špionstvom i da je na njemu ta ljaga ostala. Ja neman vis. sabore, ništa drugo nego čitam ovo: (čita).

Usljed ovoga uvjeta Pauković nije opravdan, jer je to dokazano. (Popović; Što je dokazano?) Dokazano je, da se nije opravdao g. Pauković. Molim neka mi oprosti visoki sabor.

Predsjednik: Želi li još tko progovoriti? Rieč ima g. Bakarčič, te pošto ga nema, rieč ima g. izvjestitelj.

Izvjest. **Stevo Popović**: Visoki sabore! Ja sam u početku ove razprave bio tako slobodan, da obratim pažnju vis. kuće, da se od prvoga trenutka oštrica ove debate obrne lih prema osobi g. narodnoga zastupnika, čiji izbor u pitanju stoji, da se verificira, a nije se mogao položiti akcent na zakonsku podlogu pitanje verifikacije, o kojem samo ovaj vis. sabor ima da sudi i prosudjuje. S toga gledišta motreć stvar mogli bismo biti gotovi za nekoliko trenutaka. Jer što propisuje izborni zakon i što traži zakonski članak II. od god. 1870. o uredjenju sabora kraljevina Hrvatske i Slavonije? Sve te osebine ima zastupnik izbornoga kotara brložkoga.

Pritužba, koja je podnešena, ne odgovara propisom §. 6. poslovnika. Ergo stvar treba u kratko svesti na pravu mjeru i glasovati, da se verificira ili ne. Medjutim s početka vidjelo se, da je sama pritužba podnešena u tu svrhu, da posluži za podlogu ovakvih napadaja. Jer, gospodo, da sami oni pritužitelji ne vjeruju u istinitost onih navoda u pritužbi, sliedi iz toga, što ne tvrdi više nego se veli i javno se govori da je to učinio; drugo što je g. Vaso Pauković izbornik u Senju, gdje zastupstvo gradsko sastoji iz pristaša veleštovane opozicije — dakle ne politički razpoloženih prijatelja prema njemu. Kad bi on imao trpiti od posljedica, koje se navode u pritužbi, onda po svojoj dužnosti dotično zastupstvo i poglavarstvo nebi pripustilo i pustilo g. Paukovića u listinu, koje je imalo listinu sastavljati.

Medjutim da se nije ovo, što se je dogodilo naime, da sam g. Pauković ne moli, da se povede iztraga, ja bi onda bio prinudjen, da pokušam oprovrgnuti svaki navod, koji se s ove strane podigao, da se ne može verificirati. Stoga ovako držim, da je za ovaj mah suvišno i obratiti ću se na to sa nekoliko rieči. Ja ovdje smatram, da sam dužan protestirati proti tomu, da bi se išto učinilo, čim bi se povriedio i jedan zemaljski zakon, kako se činilo osnovanim (Glasovi: Čujmo!) Jer prvo, gospodo moja, sabor nije tribunal — toga atributa mu ne može nitko dati.

on ne može suditi. Ja bi volio viditi, da mi se dokaže, po kom pravu sabor može nekomu politička prava oduzeti. To je ono, što je kazao g. Mazzura. Ali vi ovim putem ste htjeli dokazati, da u naših očih bude taj čovjek poročan. Ako vi tjerate toga čovjeka, jer da je to i to učinio — to znači uzpostaviti princip nasilja. Ovdje su jasno stvorene po vami odluke, po kojih se od posljedica ovih morate zgražati. Da se ovdje kod nas vode računi o tom, kako treba, da se ponašaju narodni zastupnici, koji preuzimlju težku odgovornost za sve posljedice za našu zemlju; kad bi se ovakvi računi vodili, onda nebi bilo ovakve debate (Hinković: Da nema takvih zastupnika.)

Ja pitam, nije li ovaj današnji dan dokazao, da je to stranačka mržnja, koja hoće, da izlije svoj gnjev proti jednomu članu, a ne težnja, da se iztragom pokaže istina: da se uzme u zaštitu poštenje pojedinih saborskih članova.

Pri početku sjednice je pročitano, da se povede iztraga i ja molim, da povedemo iztragu, jer poslje te iztrage biti će prilike, da vidimo, da li je zaista tako. Ja kao referent neću odgovarati na silne navode g. Starčevića, koji ima običaj, da se stavlja onako suverenim govoreć „ja“ i „narod“, pak vidim, da je g. Starčević sa 41 glas većine izabran, dočim kao tribunus plebis bi morao 10 put toliko glasova imati. To bi bila logika. Medjutim ja neću ići njegovim putem, te držim, da ne uzmem u zaštitu srbski narod iz insinuacije, da ga ipak ima, koji bi kadar bio konstatirati stvar, koja ne služi njemu na čast. Ali ja neću da podjem njegovim putem, da graviram jednoga čovjeka, koji se ovdje ne može braniti.

A to pitanje, kako je ta stvar Paukovićeva išla do previšnjega priestolja, predstavio je dr. Mazzura ne znam kako strašno i nepovoljno, a u stvari jest, da se je Paukoviću htjelo spriečiti, da ne nastupi svoga zvanja kao javni bilježnik, koje je već imao i on otimajući se jakoj struji, koja mu je to htjela spriećiti, išao je do priestolja, te se je stvar svršila tako, da je vladni odjel za pravosudje naredbom od 2. svibnja t. g br. 238 imao ga opet opozvati.

To znači za ljude, kojima je do pravice, da se nije postupalo po propisih zakona, i što vlada nije dopustila, da se postupa po propisih zakona, ne sliedi, da je to krivica g. Paukovića, nego svakako mala nezgoda, po tadanju vladu, koja je htjela učiniti nasilje.

Vis. sabore! Ne mogu da odolim jednomu izkušenju a to je, da pročitam jednu malu ceduljicu, koja je datirana u Jaski 26. veljače 1884. Nije liepo, ali kad g. dr. David Starčević dolazi ovamo govoriti, kako je u narodu, pokazat ću kako radi jedan pošten čovjek, (čita).

Dakle tu nije bilo nego 90 novčića duga, a vi kao patriota prodajete imanje! Po zakonu je pravo, al da je meni to došlo, ne znam, bi li ga prodao?

Ja svršujem vis. sabore, ali vas ne mogu moliti, da primite predlog verifikacionalnog odsjeka, jer kad bi ga primili, učinili bi nepravdu i zapriečili bi put, kojim će se svi osvjedočili, da je g. Pauković dostojan, da bude našim članom i članom ove vis. kuće.

Predsjednik: Stupa se glasovanju.

Pošto je, vis. sabore, verifikacionalni odsjek donio dva predloga i predlog, da se verificira i predlog da se ne verificira, glasovat će se prije svega o tih predlozih. Ona gospoda, koja su za predlog, da se verificira, glasovat će sa „da“, a gospoda, koja su za predlog, da se ne verificira, glasovat će sa „ne.“

Ako ne bi predlog verifikacionalnoga odsjeka bio primljen glasovat će se o predlogu g. Bakarčića, da se izašalje iztražno povjerenstvo od tri lica.

Bilježnik gosp. Barlović čitati će imena, a skrutatori imenujem gg. Lončarića, Tompića, Thauhofera, Lončarevića, Jaića i Zindla.

(Glasuje se.)

Dok se skrutinium obavi, odgadjam sjednicu.

(Iza skrutinijuma.)

Sjednica se nastavlja. Vis. sabore! Rezultat glasovanja jest sliedeći: glasovalo je 78 članova ove vis. kuće i od tih 9 sa „da“, a sa „ne“ 69.

Tim ovaj izbor nije verificiran, stoga se ima glasovati o predlogu g. Bakarčića koji zahtjeva, da se iztraga odredi. Glasovat će se opet istim načinom, a koji su za iztragu, glasovat će sa „da“, a koji su proti iztragi glasovat će sa „ne.“

(Iza skrutinija.)

Sjednica se nastavlja.

Rezultat glasovanja je sliedeći: glasovala su 74 člana ove vis. kuće, i svi su za iztragu.

Tim je predlog g. Bakarčića primljen.

Vis. sabore! ja bi predložio, da se izvješće verifikacionalnoga odbora odmah u pretres uzme.

(Glasovi: Prima se.)

Molim g. izvjestitelja, da izvoli pročitati izvješće.

Izvj. **Josip Miškatović**: (čita.)

Odbor nije ništa našao, radi čega bi imao preporučiti priepor izbora ili pozivnica, zato preporuča, da se ovjerovi.

Predsjednik: Prima li vis. sabor izvješće verifikacionalnoga odbora?

(Prima.)

Predlog verifikacionalnoga odbora je primljen i tim su ova gospoda kao članovi ovoga vis. sabora verificirana. Zaključujem današnju sjednicu i ustanovit ću za drugu istiniti red.

Ja predlažem, pošto je Njeg. Veličanstvo delegacije izvolilo sazvati za 27. listopada, da se u prvoj sjednici preduzme izbor za zajed. ugarsko-hrvatski sabor. Prima li vis. sabor ustanovljeni dnevni red.

(Mazzura: Ne.)

Pošto gospodin Mazzura kaže, da ne prima, glasovat će se.

Dr. **Šime Mazzura**: Treba najprije predlog donieti.

*

Vis. sabore! U kr. reskriptu, kojim je sabor otvoren, pozvana je kuća, da izabere nar. zastupnike za zajednički sabor.

Taj kr. odpis odaslan je na adresalni odbor, koji ima na taj odpis sastaviti odgovor u formi adrese na Njeg. Veličanstvo. Taj odgovor sadržavat će takodjer izjavu, da li se ovaj sabor odazivlje pozivu Nj. Veličanstva. Ako to, bit će na ovoj vis. kući, da odluči, da li se odazivlje ili ne. Ja sam toga mnienja, da se za sada ne možemo tomu pozivu odazvati, i molim, da mi se dozvoli, da uzmognem predlog donieti kući, koji će predlog biti po propisu stavljen na dnevni red.

Ja ovoga predloga ne bi donašao, kad bi se adresom to pitanje riešilo, naime, kad bi se dotična alinea primila ili odbacila, t. j. kad bi se izjavili za izbor ili ga odbacili.

Nu pošto mi nije dana sgoda, da se očitujem, neka mi se dozvoli, da donesem predlog na dnevni red i poslie izbora. Molim, da ga visoko predsjedničtvo stavi na dnevni red, da se o njem razpravlja.

Predsjednik: Vis. sabore! Reskript, kojim je sabor otvoren, nije upućen nikakvu odboru i ne stoji, što je g. Mazzura kazao, da je reskript upućen adresalnomu odboru, koji je samostalan i bez obzira na reskript, premda je izabran u tu svrhu, da izradi adresu, nije mu upućen reskript.

Osim toga izbor zastupnika na zajednički ugarsko-hrvatski sabor, ima se preduzeti ne samo uslied reskripta nego na temelju zakona, koji izbor bi mi morali i bez reskripta poduzeti, zatim na temelju §. 36. poslovnika ide pravo predsjednika, da dnevni red za buduću sjednicu prijavi, a sabor može prigovoriti, i ako prigovori ima se glasovanjem odlučiti. Ja sam predložio dnevni red za buduću sjednicu, izbor za zajednički sabor. Dr. Mazzura je prigovorio i sada ima sabor o tom prigovoru odlučiti; pak pitam, prima li vis. sabor po meni pripravljeni dnevni red to jest izbor za zajednički sabor; koji su zato neka ustanu.

(Ustane većina.)

(Dr. D. Starčević: Molim rieč.)

Po §. 36. nema prava nego jedan protusloviti.

(Dr. David Starčević: Mazzura je jedan, a ja sam drugi.)

Uričem sjednicu za prekosutra u 10 satih, sa urečenim dnevnim redom.

(Svršetak u 1 sat i 30 minuta.)

Dvanaesta saborska sjednica,

držana dne 16. listopada 1884. u 10 sati prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Izbor zastupnika za ugarski sabor. — Interpelacija zast. dr. Jovana Ivandije radi zatvora dr. Bakarčića prigodom izbora. — Interpelacija istog zastupnika radi naredbe odjela za bogoštovje i nastavu ob ukinuću senjske gimnazije.

Predsjednik: (zvoni) Otvaram sjednicu i molim g. bilježnika, da izvoli pročitati zapisnik.

Bilj **Stevo Popović**: (čita)

Zapisnik

11. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane dne 14. listopada 1884. u 10 sati u jutro u glavnom zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem saborskoga predsjednika Mirka Hrvata u prisutnosti 78 saborskih članova.

Od strane vlade prisutan predstojnik g.: Danielo Stanković.

Zapisnik prošle sjednice bi pročitan te uz primjetbu ovjerovljen.

Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

I. Odbor za adresu podnosi osnovu adrese, te moli sabor, da ju prihvati.

Staviti će se na dnevni red.

II. Izvješće verifikacionalnoga odbora o banskih pozivnica i izbornoga zapisnika Vladimira Jankovića.

Staviti će se na dnevni red.

III. Predlog narodnoga zastupnika dr. Hinka Hinkovića poduprt po dovoljnom broju saborskih članova, koji glasi:

„Podpisani predlažu, da visoki sabor na previšnji kr. odpis, kojim su otvorene sjednice ovoga sabora, odgovori priloženom adresom, ter da se razprava ob ovoj adresi stavi na dnevni red istodobno sa izvješćem sab. adresalnoga odbora“.

Priložena osnova tiskati će se, medju članove sabora porazdieliti i prema predlogu na dnevni red staviti.

IV. Podnesak narodnoga zastupnika Vase Paukovića, kojim moli: da sabor izvoli odrediti iztragu u stvari izvidjenja podignutih pritužba protiv njegovoj osobi prilikom razprave o verifikaciji izbora narodnoga zastupnika za 8. izborni kotar brložki sa biralištem u Brlogu.

Prešlo se na dnevni red.

Na dnevnom je redu nastavak razprave o verifikaciji ne riešenih izbora iz V. verifikacionalnoga odsjeka imenito razprava o verifikaciji izbora g. Vase Paukovića za 8. izborni kotar brložki sa biralištem u Brlogu.

Po završenoj debati izjavlja predsjednik, da će se glasovati balotažom i to prvo: za verificiranje glasovati će se sa „da“, proti tomu sa „ne“. Ako bi taj predlog pao glasovati će se o protupredlogu dr. Bakarčića i drugova, ter će gg. članovi sabora, koji su za protupredlog glasovati sa „da“, a koji su proti njemu sa „ne“. Ako bi i taj protupredlog pao, smatrat će se g. Vaso Pauković neverificiranim.

Za skrutatore pozva predsjednik gg. članove sabora: Jaića, Zindla, Lončarevića, te bilježnike Barlovića, Lončarića i Popovića.

Rezultat glasovanja je sliedeći: za predlog verificiranja glasovalo je 78 gg. saborskih članova, od kojih su za verificiranje samo 9 glasova, a proti verificiranju 69 bilo. Po tome je glasovano o protupredlogu dra. Bakarčića i drug., ter je isti jednoglasno sa 74 glasa po vis. saboru primljen.

Predsjednik izjavlja, da će se izbor saborskoga povjerenstva za ovu stvar u svoje vrieme na dnevni red staviti.

Drugi predmet dnevnoga reda je izvješće i predlog verifikacionalnoga odbora, da se ovjerove sliedeći banskom pozivnicom pozvani virilisti:

Gospoda: grof Teodor Drašković, kardinal Josip Mihalović, biskup Juraj Posilović, grof Oskar Keglević, grof Ljudevit Kulmer, vel. župan Ljudevit pl. Reizner, grof

Stjepan Oršić, grof Josip Drašković, grof Artur Nugent, barun Ferdo Inkey i izbor narodnoga zastupnika Vladimira pl. Jankovića za izb. kotar suhopoljski.

Sabor odlučuje glasovanjem, da se prima predlog verifikacionalnoga odbora, te su imenovani gore ovjerovljeni.

Predsjednik ustanovljuje za buduću sjednicu sliedeći dnevni red:

Izbor delegacije za zajednički ugarski sabor.

Proti ovomu dnevnomu redu čini prigovor narodni zastupnik g. dr. Mazzura.

Predsjednik poziva sabor, da u ovoj stvari odluči i sabor glasovanjem odlučuje: da se na dnevni red buduće sjednice ima staviti:

Izbor delegacije za ugarski sabor.

Predsjednik zaključuje današnju sjednicu i uriče buduću za četvrtak dne 16. listopada 1884. u 10 sati prije podne.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Dr. Marko Lončarić v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Visoki sabore! Ima li kakove primjetbe k ovomu zapisniku?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Na ovaj visoki sabor stigao je sliedeći podnesak:

Narodni zastupnik g. dr. Antun Starčević podnio je sliedeći predlog.

Bilj. **Stevo Popović** (čita):

„Preko zahtjeva, kojim se hoće, da se izmedju članova ovoga sabora njih izabere u peštanski sabor, prelazi se na dnevni red“.

Predsjednik: Visoki sabore! Pošto se ovim predlogom želi ustanovljeni dnevni red promjeniti, to će se prije nego se predje na dnevni red ovaj predlog uzeti u razpravu.

Dr. **David Starčević**: Po poslovniku molim rieč na osobnu primjetbu u zadnjoj sjednici.

Predsjednik: Prije publiciranja podnesaka ne ima nitko rieči.

Dr. **David Starčević**: Oprostite, mislio sam, da ste gotovi.

Predsjednik: Zastupnik g. Stevan Popović podnio je sliedeći predlog:

Bilj. **Stevan Popović** (čita): „Visoki sabor neka zaključiti izvoli: za dan 17. listopada 1884. stavljena na dnevni red razprava ob izvješću odbora adresnoga, odnosno o adresi podnešenoj po istom odboru. kao što i razprava o adresi g. zast. Hinkovića i drugova, skida se sa dnevnoga reda, te će se ista razprava staviti na dnevni red istom iza obavljena izbora zastupnika za skupni ug.-hrv. sabor“.

Predsjednik: Visoki sabore! Ovomu predlogu, kojim se dnevni red sutrašnje sjednice namjerava promjeniti, viećati će se sutra prije nego se nastupi dnevni red.

Dr. Mazzura i drugovi podnašaju osnovu adrese, kao protupredlog na adresu adresalnoga odbora. Ova osnova adrese uzeti će se skupa sa adresom adresalnoga odbora u razpravu.

Rieč ima dr. Mazzura na poslovnik.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Neka mi bude dozvoljeno u ime drugova i u ime svoje pročitati sliedeću izjavu (čita):

„Obzirom na to, što se po slovu i duhu saborskoga poslovnika na dnevni red staviti može samo takav predmet, glede kojega je vis. saboru predan kakav podnesak ili kakav predlog; obzirom na to, što se budi kakovi izbori u saboru mogu obaviti istom na temelju posebnoga saborskoga zaključka, ako se ne odnose na uredjenje kuće, i ako za to nisu poslovnikom samim ustanovljeni; obzirom na dalje na to, što glede izbora zastupnika na zajednički ug.-hrv. sabor još ne predleži nikakav zaključak sabora, već samo poziv svjetle krune; obzirom na to, da je taj poziv, koji je sadržan u prev. reskriptu od 27. rujna 1884. predan posebnomu adresnomu odboru, da o tom saboru podnese svoje izvješće: obzirom na to, što je taj odbor u svom izvješću predložio osnovu adrese, koja ipak nije ni u razpravu saborsku uzeta, a kamo li prihvaćena; obzirom napokon na to, što se protivi ne samo dosadašnjemu običaju i dostojanstvu sabora, nego i štovanju prama svjetloj kruni, da se iza obavljene verifikacije ikoji predmet riešava prije, nego li se odgovori na prev. reskript; izjavljuju podpisani, da se ogradjuju proti tomu, da bi se izaslanici na zajednički ug.-hrv. sabor izabrali prije, nego li se razpravi i prihvati odgovor na prev. kr. poruku.

Pristupi li pak većina ovoga vis. sabora već sada k izboru izaslanika na zajednički ug.-hrv. sabor, to: s razloga, što je prev. opisom od 4. rujna 1883. uz protupodpis ug. ministra-predsjednika imenovan bio kr. povjerenik u svrhu privremenoga rukovodjenja uprave, te u obće zem vlade i tim ustav kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije obustavljen; s razloga, što je u sjednici svojoj od 10. listopada 1883. sabor ugarski, prisvajajuć si pravo jednostrana tumačenja nagode, uzeo sa odobravanjem do znanja izjave, što ih je dala ugarska vlada u pogledu odaslanoga povjerenika i obustavu ustava, dapače i izjavu ministra predsjednika, kojom si je on pridržao vlast i opet ustav obustaviti; s razloga, što je tim a i nebrojenimi drugimi povriedami, ovomu saboru dobro poznatimi, nagoda, kao dvostrani državopravni ugovor od strane ugarske prekršena; izjavljujemo: da pri izboru izaslanika na zajednički ugarsko-hrvatski sabor sudjelovat ne možemo.

U Zagrebu 16. listopada 1884.“

Molim vis. kuću, neka izvoli ovu izjavu u zapisnik ove sjednice primiti.

Predsjednik: Ova izjava, koja se protivi zaključku sabora, da se naime stavi na dnevni red izbor zastupstva za zajednički sabor, ne može se u obzir uzeti.

Rieč ima g. David Starčević.

Dr. **David Starčević**: Gospodo! Ja sam vam kazao, što ja govorim, da govorim iz znanja i osvjedočenja. Buduć se našlo ljudi medju vama, koji su se latili takovih sredstava, da oprovrgnu moje istinite navode proti vama i navode ne istinite proti meni, da me pred cielim svietom ne osramote, s toga na obranu moga govora navadjam sliedeće:

Danas sam bio u gruntovnici i našao, da je g. Živković od zaklada uzajmio (čita).

Tko ne vjeruje, neka ide dolje, sad su nove knjige i može uviditi.

Molim, to sam našao. Našao se član, koji je iz nekakve cedulje čitao, da sam ja za 90 nč. prodao grunt. Izvolte tko u moju pisarnu. hoće li se naći gdje moj podpis radi 90 novč. To je podla denuncijacija. Jer ne možete istine braniti, iznašate laži proti meni. Ja smatram za ne dostojno braniti se proti ovomu, jer vi službeno laži branite, a nami plienite adresu, koja se danas slobodno u saboru dieli. Mislite nas zatrti, ako nam novine plienite; ako napišemo, koliko ste službenih glasova dobili i to nam plienite. Vrieme je, da lupeštine prestanu u Hrvatskoj, a da i vi prestanete biti takovi.

Jovan barun **Živković**: Vis. sabore! Meni je žao, da moram vis. kuću zabavljati svojom osobom, ali ja nisam kriv. Dopustite, da se svaki, tko je napadnut brani. Svi ste čuli — (Žamor na ljevici.) — dajte mi mira, kako sam i ja vami — svi ste čuli što je g. dr. David Starčević rekao, da sam od potresnih novaca dobio ili uzeo. Vis. kućo! (Glas na ljevici: Račune.) Nemojte mi upadati u rieč, ako se ne bojite istine, jer to je prost klevetnik, koji tako govori. Izgovorit ću ja svoje, pa vi radili, što mu drago, jer ja imam sviesti i glasa kao i vi. Kad se dogodio potres, mi smo se obratili na sviet, koji nam je odvratio milodari, i mi smo se odazvali molbam i bili bi i više dobili, da smo pametniji bili, jer smo krivi, da se je manje priteklo u pomoć Zagrebu i narodu hrvatskomu, nego u istinu, da smo drugačiji bili. Drugo, kad su bili potresni novci, milodari došli, ja tvrdim i rekao sam, tko protivno tvrdi, da kleveće, da su novci razdieljeni bez obzira na političke stranke. Tko je u Zagrebu dokazao, da je stradao i koliko je štetovao, dobio je razmjerno ili badava, ili ako je što imućniji bezkamatno, tako, da kad vrati, da se opet novci poklone. Ti svi novci poklonjeni su stanovnikom zagrebačkim, koji su stradali, bez obzira je li je starčevićianac, vladin ili ne odvišnjak.

Tako je postupao ozloglašeni ban Pejačević i moja malenkost. Od tih novaca dobili su i strani, t. j. izvan Zagreba, koji su od potresa stradali. Ako su oštećene škole ili crkve, dobili su više; dati se je moglo najviše do 500 for. jer se inače nebi moglo izaći. Bilo ih je, koji su po potrebi dobili i dvie tri hiljade for., ali ja nisam ni pomislio na te novce, niti sam ih zatražio. Nego sada ćemo doći na ono, što on kao advokat izvraća. Državni zajam nam je podieljen, da svima, koji su postradali, ako imaju hipoteke, dademo po procieni štete uz kamate ili bezkamatno. Taj je zajam dieljen i svi su, koji su štetu izkazali, a imali su hipoteke, dobili. Novaca je toliko bilo došlo, da je svaki mogao dobiti, a ne samo ja. Moja je molbenica bila medju posliednjimi, i ja sam u njoj rekao, ako ostane što novaca, onda neka mi se podieli iz kategorije najtegotnije.

Ne samo, da je novaca bilo dosta, nego ih je i povraćeno dosta, jer ih je manje bilo, koji su tražili, a imali su hipoteke.

Dakle, ja sam dobio od državnoga zajma, a ne od potresnih novaca, i rekao sam, da ne tražim bezkamatno ili uz male kamate, nego iz kategorije najtegotnije. Ali komisija, koja nije Živkovića pitala, pronašla je štetu u mene i dala mi je bez mojega zahtievanja i znanja hiljadu forinti. (Buka na ljevici: Sramite se.) Ne mojte klevetati, a sramite se Vi ovdje . . . (Dr. David Starčević: Što ste vi od domovine učinili, pak da se mi sramimo.)

Eno vam računa, pak tko kaže, da sam od novaca uzeo krajcaru, jest prost klevetnik, bio to Tuškan ili Starčević, nego ovo je državni novac, koji je vraćen. Zar samo ja takva zajma nebi smio dobiti, koji sam imao 10.000 forinti izkazane štete? Znam, da bi vi želili, da mi se kuća sruši. (Na ljevici: Bože sačuvaj. Dr. David Starčević: Koji su za vas glasovali, te ste darivali.)

Novac je dieljen bez obzira na stranku, kojoj pripada, i Pejačević nije toga pitao. (Glas na ljevici. Dajte račune.)

Eno vam ih! Govorite istinu, neću vam ih poreći. Kad sam kuću gradio, zašto sam dobio zajam? Zato, jer sam išao, da grad poljepšam, pače imam svjedoka, da mi je, kad sam kuću graditi počeo, grad javio, da bi gradio trokatnicu i ja sam na prostu rieč grada podigao trokatnicu pak to mi je blagodarnost. (Dr. Grga Tuškan: Dajte meni takav zajam od 4% i ja ću pet trokatnica podići.) I tim izjavljujem, da se više ne ću obazirati na ne osnovane klevete čovjeka, koji može o svemu govoriti, samo ne o poštenju, a to je David Starčević. (Na desnici: Tako je. Živio!)

Stevo Popović: Visoki sabore! Izjaviti mi je pred cielom zemljom, da u mojim očima dr. David Starčević nije važna osoba, koju bi ja imao klevetanjem da omalovažujem, on je za mene nula i ništa više. (Na desnici: Živio! — Na ljevici: Smjeh.)

Smijte se koliko hoćete. Ja sam našao oglas zvaničan. (Glas na ljevici: To je hulja.) Ja sam ga pročitao

i ne vidim, da se kaže od koje strane, pa ni od strane dra. Davida Starčevića, da ga klevećem i omalovažavam. Evo, ja ću opet čitati (čita).

(Za ovoga čitanja podigla se silna buka na ljevici: Vi toga ne razumijete, tu mora biti „spp." što znači sa pripadci. Vi lažete! Dr. Tuškan: Dajte, da vidimo. Dr. Tuškan pristupi govorniku i uvidi čitav oglas. Dr. Tuškan: Evo vidite, da laže pred cielim svietom, jer ovdje stoji „sa pripadci." Zašto ste to preskočili? Glasovi na ljevici: Laž! Zašto klevečete? Vi lažete! Vi ste hulja i lopov! Dr. David Starčević: U Peštu ga birajte, da i tamo laže, prostak, evo javno laže!)

(Stevan Popović:) Jeste li gotovi?

(Na ljevici: Infamni lažljivče! Pa on da je saborski bilježnik: dolje s prostakom! Tako će i zapisnik čitati, kao i ovo. Lažac!)

Zašto ne dopustite, da pročitam?

(Na ljevici: Takva čovjeka pustite u saboru? Vi dozvoljavate, da vam taj čovjek u hrvatskom saboru u lice laži čita.)

Vis. kućo! . . .

(Na ljevici: Infamna lažo! Huljo! Vi nebi ni smjeli govoriti, vi ste prevarili sabor! Huljo dolje, dolje!)

Ja nisam došao još do onoga mjesta. . . .

(Dr. Grga Tuškan: Sad laže po drugi put.)

Ja sam naročito. . . .

(Na ljevici: Huljo, što čitate, kad neznate što znači? Čitali ste samo 70 for. a nieste rekli s „pripadci.")

Zašto ne saslušate mirno. . . .

(Buka.)

Predsjednik: Ja mislim, vis. sabore, ako vi budete priečili gospodina . . .

(Dr. D. Starčević: Kad laže. Ja molim za rieč, a on neka izvoli čitati kako je tu tiskano . . . Na desnici glas: Kad mu ne date.)

Stevan Popović: Recite mi to izvan sabornice u sobi . . .

(Dr. Grka Tuškan: Vi nieste toga dostojni.)

Dakle, gospodo, evo ste me prekinuli, kad sam čitao a za toga dolazi „s. pp."

(Dr. Grga Tuškan: Vi ste to prešli, pak nieste dalje išli, ja sam čekao, hoćete li to čitati.)

Oprostite, ja sam to pročitao. Dr. David Starčević nije po mom znanju nigdje izjavio, da je oglas od 26. veljače 1884. pogrieška.

(Dr. David Starčević: Nije pogrieška, ali tu stoji sa pripadci.)

Ja kad sam to kazao, niesam kazao to u namjeri, koju mi dr. David Starčević podmeće, nego sam htjeo pokazati, kako gadno izgleda metoda, kojom se gospodin David Starčević služi u kući, te kazuje, da se govori i kaže se . . .

(Dr. David Starčević: Ja sam dokazao iz gruntovnice.)

Ja bih mogao početi govoriti, da kažem, što čujem o imetku Dr. Davida Starčevića, kojega je on tako liepo predstavio, i govoriti o svemu i svačemu, i ovo navadjati kako nije istina, da je on takov poštenjak i rodoljub. Ovo sve, što sam kazao, vis. sabore, kazao sam, kao dokaz, da mu nevalja taktika, a ne da ga omalovažavam, jer on u mojim očima nije nikakva važna ličnost.

Predsjednik: Prelazi se na razpravu o predlogu dra. Antuna Starčevića.

Rieč ima g. dr. Antun Starčević.

Dr. **Ante Starčević**: Dosada, kod ovakovih izbora moji prijatelji i ja izjavljivasmo, da u tom poslu ne udioničtvujemo, to će reći, da ne izabiramo i da ne primamo izbora, ako bi pao na kojega nas. Tako smo morali raditi, jer nas nije bio dovoljan broj za predati predlog.

Ovaj put dadosmo predlog, odnosno protupredlog, i ja priznajem, da su predsjednik i većina samo u redu postupali, kad su ovaj predmet u razpravu dali.

Razprava će biti s naše strane posve kratka. Jer javne obstojnosti i njih posljedice po našu domovinu, koje moje prijatelje i mene nagone na ovaj korak, na uztegnuće od ovih izbora, naznačene su i u dotičnom protupredlogu, i poznane su svakomu, tko se našimi javnimi poslovi bavi, a takovi smo mislim, mi svi, koji smo ovdje. I time su razjašnjeni razlozi, s kojih mi ovaj predlog dadosmo, ter ja samo ne dokučujem, zašto većina nepriznaje obstojnosti kakove jesu, ni njih posljedice, kako ih mi i narod smatramo: ne dokučujem, zašto je ona proti običaju, koji je, na koliko se sjećam, i kod nas bio, zašto je eto navalila na te izbore još prije, nego se je kruni na njezin odpis odgovorilo. Nu ja ću gledati tu navalu pogoditi iz sljedećih obstojnostih i pojavljenja.

Magjari i njihove novine, takodjer one, koje spadaju u njihove službene krugove, pisaše i govoriše, da će — slušajte gospodo od većine — peštanski sabor bez vas raditi kako i s vami. Ja vjerujem, da će onaj sabor tako raditi, dok bude mogao · ali onda ne dokučujem, pošto vi tamo idete, kad vam eno i prijatelji vaši kažu, da se bez vas tamo može biti. Ja ne vjerujem, govorilo se što mu drago, da vas tamo samo osobne svrhe vode. Nu kad su Magjari naložili, i kad ih vi slušate, ter taj izbor tako iznenada hoćete da obavite, ja zaključujem, da Magjari i njihove novine ne vjerovaše ono, što kazaše. Zašto? Zato, jer ako vi ne idete u Peštu, i ako nas nekoliko nebude u delegaciji magjarskoj, moguće je, nužda vjerojatno, da delegacija cislajtanska svojoj sestri translajtanskoj nebi priznala cielost, podpunost.

U tom slučaju u onaj čas počelo bi se odmatati klubko bezzakonja, što ste ga i vi za našu domovinu namotali. Dakle po mojem načinu smišljenja, po obstojnostih, koje napomenuh, vi idete u Peštu glavno zato, da držite i branite javne obstojnosti takodjer naše domovine.

Je li vriedno te obstojnosti braniti: možete li ih Vi i vaši drugovi uzdržati? Što vi do toga držite, ja neznam.

nego meni se čini, da vam je ovo posliednji izbor te vrsti, da vi to poslanstvo ne ćete ni tri godine uživati, i da ovaj naš sabor ovdje u današnjih okolnostih čisto lahko mogao bi posliednji biti.

Možete li vi uzdržati ove obstojnosti? Ja velim, da ne možete, i da ih nije vriedno braniti, kad bi se sve i moglo.

Za opravdati moj nazor, ja ću o izvanjskih odnošajih ukupne monarkije napomenuti samo dvie crte.

U govoru, kojim je Nj. otčinsko i apoštolsko Veličanstvo otvorilo peštanski sabor, nije ni spomenut stanoviti dogodjaj, koji više ili manje ciela Europa, dašto s različitih gledišta, smatra preznamenitim, nije velim, ni napomenut sastanak trijuh cara, nego je naglašeno, da je odnošaj monarkije naprama Njemačkoj najbolji, naprama svim ostalim vlastim predobar.

Kad su izvanjski odnošaji sa svimi državami tako dobri, onda po redovitu načinu mišljenja uzdržanje mira jest više nego stalno, ono je sigurno, i njemu ne može biti dvojbe. Pak i tako u onom govoru izjavilo je Njeg. Veličanstvo samo nadu, da će se mir uzdržati. I ovu nadu njekoji uzimlju za želju, i kaže se, da bi se ta želja ili nada čisto lahko mogla izpuniti.

Najglavnije novine vlade, koje su prijateljski odnošaji naprama ukupnoj monarkiji sa osobitim načinom naglašeni, doniele su rečeni prestolni govor; ali izpustile su cielu rieč, koja govori o izvanjskih odnošajih Austrije-Magjarije. Svatko može to pojavljenje tumačiti i razumjevati, kako mu drago, a mnogi, u koje spadam i ja smatraju ga jako pogibeljnim po njekoga.

Na 27. rujna, dakle isti dan, možda isti čas, kadno je Nj. otčinsko i apoštolsko Veličanstvo peštanski sabor onako izvjestilo o izvanjskih odnošajih monarkije, onda u Varni su iztukli i zlostavili ne samo državljanina nego i konzula, dakle javnoga diplomatičkoga službenika Austrije-Magjarije, koji je svojemu zemljaku u pomoć htjeo priskočiti.

Ovo je pod 8. t. m. donio najvidjeniji peštanski list. Ja sam marljivo tražio po novinah, i nisam našao, da je ta viest pobijena ili razjasnjena, ili da je Austrija-Magjarija za ono bezzakonje dobila zadovoljštinu. Dakle toliku čast uživa ta monarkija i kad država razmjerno neznatnih i slabih, da njezina državljanina bez svakoga straha vriedja, time, kako tko hoće i može, gdje ga nadje; ona ima vani toliku čast, toliki ugled, da je njezinu nesretniku častnije i bolje izdati se za Ciganina, nego za državljanina Austrije-Magjarije.

To je dosta o izvanjskih odnošajih. A o domaćih odnošajih naše domovine gledamo i slušamo svaki dan, svaki čas najstrahovitije stvari. Ja sudim, da je kod nas najgorje; nu da nije dobro ni sriednje u nijednoj zemlji, koju dosiže žezlo Njegovoga otčinskoga i apoštolskoga Veličanstva.

Po mojem sudu, sva razlika medju našim stanjem pa medju onim ostalih zemalja monarkije biti će u tom, da drugdje ima vrstnijih, pametnijih, svjestnijih javnih službenika, koji ne izvršuju kako naši, sustav obstojeći, nego proti njemu puk zaklanjaju: da je drugdje javnih službenika, koji mare za svoju budućnost ter paze na svoje ponašanje, budući su osvjedočeni, da taj sustav danas ili sutra mora propasti.

Vi, gospodo većine, činom, često i riečmi odobravate te domaće i vanjske odnošaje, i smjerate, njekoji možda i nehotice, podupirati ih i ovim izborom. A moji prijatelji i ja sudimo, da niti je vriedno to stanje, budi izvanjsko budi domaće braniti, niti ga može itko obraniti.

Ako se pravo siećam, Plutarko je kazao: lakše ćeš sazidati grad u zraku, nego načiniti državu bez vjere u Boga. A ja sudim, da je još težje načiniti, ili uz dobre uvjete sagradjenu sačuvati od propasti državu bez vjere i u Boga, i u poštenje, i u kriepost, i u zaslugu za obćenito dobro, i u ljubav iskrnjega, i u nadarje za dobro i pedepsu za opaka djela: državu, koja nema kod kuće pravice, vani ugleda, nigdje snage, a svagdje ima samo bezzakonje, prokletstvo i sablazni državu takovu, opetujem, vi gospodo možda nehotice i mnogi bez da zna, hoćete i tim vašim današnjim korakom i izborom da podpomažete uzdržati i braniti.

Ovo sam imao od strane svojih prijatelja i moje pridati razlogom, koji su u tom protupredlogu sadržani. Time zaključujem i odričem se zaključna govora.

Predsjednik: Želi li još tko progovoriti? Pošto nitko ne želi progovorit, stupit će se glasovanju i to na zahtjev dovoljna broja članova glasovat će se poimence. Ona gospoda, koja su za predlog g. dr. A. Starčevića i dr. glasovat će sa „da", a gospoda koja su proti predlogu glasovat će sa „ne".

Molim g. bilj. Stekovića, da čita imenik, a gg. bilježnike Popovića i Barlovića, da skrutinium vode.

Prije nego će se glasovati, pročitati će se još jedanput predlog. (Na ljevici: Steković neka čita; nemir.)

(Bilj. Popović čita predlog.)

(Preduzme se glasovanje: izza obavljena skrutinija.)

Vis. sabore! Rezultat glasovanja je sliedeći: Glasovalo je 97 članova; od tih je glasovalo 30 sa „da", a 67 sa „ne". Tim je dakle predlog g. dr. Ante Starčevića i dr. odklonjen.

Prelazi se na ustanovljeni dnevni red, t. j. izbor zastupnika za ugarsko-hrvatski sabor.

Dr. **Grga Tuškan**: Oh! koja sreća!

(Ljevica izlazi iz dvorane: Dr. Dav. Starčević prama centrumu i desnici: Sretan put! na što mu Lj. Vukotinović odvrati: Sretan ostanak!)

Predsjednik: Molim g. bilj. Stekovića, da čita imenik; g. bilj. dr. Lončarić bilježiti će odsutne, a gg. bilj. Barlovića. zast. Krestića Gjoku i Francisci-a molim, da skrutinium vode.

Bilj. **Jovan Steković**: (Čita imenik; obavlja se glasovanje.)

(Izza obavljena skrutinija:)

Predsjednik: (Zvoni) Visoki sabore! Rezultat skrutinija jest sljedeći: Glasovalo je 67 gospode članova. Od ovih dobila su za gornju kuću sljedeća gospoda i to:

Iekey Ferdinand barun 67 glasova, Kušević Svetozar pl. 67 glasova, Živković Jovan barun 67 glasova.

Za zastupničku kuću državnoga sadora kraljevina krune Ugarske:

Barlović Stjepan 67 glasova, Bedeković Koloman 67 glasova, Crnković Nikola 67 glasova, Čudić Nikola 67 glasova, Davidović Lazar 67 glasova, Francisci Hinko 67 glasova, Gjurgjović Vaso 67 glasova, Gjurić Ivan dr. 67 glasova, Gjurković Gjuro 67 glasova, Grlić Gjuro 67 glasova, Hatz Vilim 67 glasova 67 glasova, Itlinger Lavoslav 67 glasova. Jaić Lavoslav 67 glasova, Josipović Stjepan 67 glasova, Janković Vladimir 67 glasova, Krestić Gjorgje 67 glasova, Krestić Nikola 67 glasova, Kršnjavi Izidor dr. 67 glasova, Lončarić Marko dr. 67 glasova, Mandić Petar 67 glasova, Mikšić Koloman 67 glasova. Milekić Ćiro 67 glasova, Ottenfels Sišman barun 67 glasova, Pejačević Teodor dr. grof 67 glasova. Popović Stevan 67 glasova, Rukavina Josip vitez 67 glasova. Sliepčević Petar 67 glasova, Spevec Stjepan dr. 67 glasova, Subotić Jovan dr. 67 glasova, Sudarević Hugo 67 glasova, Šram Lavoslav dr. 67 glasova, Steković Jovan 67 glasova, Thanhufer Milan 67 glasova, Tüköry Vjekoslav 67 glasova, Vukotinović Ljudevit 67 glasova, Zmajić Bartol barun 67 glasova, Kritovac Vaso 66 glasova, Milić Nikola 65 glasova, Miškatović Josip 65 glasova.

Visoki sabore! Jučer bio je dan za interpelacije. Pošto jučer nije bilo sjednice, stavit će se interpelacije danas na dnevni red. Premda još nema 12 sati, mislim, da se može ipak odmah pristupit k interpelacijam. (Prima se.)

Rieč ima g. zastupnik dr. Ivandija, da stavi interpelaciju.

(Predsjedničku stolicu zauzme 1 sab. podpredsjednik Vaso Gjurgjević)

Dr. **Josip Ivandija**: Visoki sabore! Prigodom ovogodišnjih izbora putovao je g. Bakarčić po Perušićkom kotaru kao kandidat stranke prava i došao u Klanjac. Tamo su ga kod objeda oružnici pozvali, da se legitimira tko je i što je. Na to sva gospoda prisutna izjave, tko je g. Bakarčić i što je. Usuprot tomu kažu oružnici, da ga imadu po zapovjedi g. Kasumovića zatvoriti. Na to ga oružnici odprate iz Klanjca u Gospić, gdje je bio 24 sata zatvoren. Na pitanje zašto ga je zatvorilo, odgovorio je predstojnik g. Kasumović. da ga je dao zatvoriti radi bune.

Ovaj faktum ilustrira terorizaciju upravnih činovnika i pokazuje kako je malo zaštićena osobna sloboda po zakonu, a još manje po upravnih organih.

Radi toga stavljam na vladu sliedeću interpelaciju: (čita.)

„Znade li vis. vlada, da je riečki odvjetnik g. dr. Bakarčić danas zastupnik naroda prigodom ovogodišnjih izbora za sabor u Klancu uapšen, u Gospić pod pratnjom oružnika odveden i tamo 24 sata zatvoren bio?

Ako znade, neka izvoli visoka vlada kazati, zašto je to učinjeno? Pa ako je protuzakonit ovaj čin upravnih organa bio, što kani vis. vlada učiniti, da se dade satisfakcija povredjenoj osobnoj slobodi. a u buduće ovakove zlorabe upravnih organah preprieče“.

Predsjednik: Ova interpelacija uvrstit će se u zapisnik i predat preuzvišenomu gospodinu banu.

Rieč ima isti gospodin, da stavi drugu interpolaciju.

Dr. **Josip Ivandija**: Visoki sabore! Kaže se, da je visoka kr. zem. vlada odjel za bogoštovje i nastavu izdala gradskomu poglavarstvu u Senju naredbu toga sadržaja, da će se senjska gimnazija ako se nemiri u Senju ponove još ove godine dokinuti, a svakako da će se koncem školske godine 1884.|85. dokinuti.

Ova naredba je ponajprije protuzakonita, a osim toga vrlo neumjestna osobito sada, kad je ogorčenost u Senju takova i podobna je tu ogorčenost još više podići. Ova naredba je datirana od 6. listopada ove godine broj 11.259.

Pošto je ova noredba svakako protuzakonita, jer se gimnazija ne može dići naredbenim putem, to stavljam na preuzvišenoga bana sljedeću interpelaciju: (čita.)

„Jeli istina, da je vis. zemaljska vlada odjel za bogoštovje i nastavu izdao gradskomu poglavarstvu u Senju dopis toga sadržaja: ako se nemiri u Senju ponove, dokinut će se s mjesta senjska gimnazija, koncem pako školske godine 1884.85. svakako; ako je istina. čim opravdava Vaša preuzvišenost ovu naredbu“.

Predsjednik: Ova interpelacija uvrstiti će se zapisnik i predat svietlomu banu.

Ja sjednicu odgadjam na nekoliko časova, da se zapisnik stante sessione napravi i ovjerovi.

(Nakon odgode sjednice.)

Predsjedničku stolicu zauzme sab. predsjednik presv. g. Mirko Hrvat.)

Predsjednik: (zvoni) Sjednica se nastavlja.

Vjsoki sabore! Ja današnju sjednici zaključujem i drugu uričem za sutra u 10 sati sa ustanovljenim dnevnim redom, a to je razprava o adresi, a prije toga razprava o predlogu g. zastupnika Popovića.

Molim g. biljeģnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Jovan Steković: (čita.)

Zapisnik

12. sjednice sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 16. listopada 1884. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 97 saborskih članova.

Od strane vlade prisutni: odjelni predstojnik za unut.

poslove g. Dane Stanković, odjelni predstojnik za bogoštovje i nastavu g. Ivan Vončina i upravitelj odjela za pravosudje g. Vjekoslav Klein.

Zapisnik posliednje sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da su na ovaj visoki sabor stigli sliedeći podnesci:

Narodni zastupnik dr. Ante Starčević podnosi sliedeći protupredlog, neka vis. sabor zaključi:

„Preko zahtjeva, kojime se hoće, da se izmedju članova ovoga sabora njih izabere u peštanski sabor, prelazi se na dnevni red“.

Uzeti će se u razpravu.

Predlog narodnoga zastupnika Steve Popovića i drugova:

„Visoki sabor neka zaključiti izvoli: za dan 17. listopada 1884. stavljena na dnevni red razprava o izvješću odbora adresalnoga odnosno o adresi podnešenoj po istomu odboru, kao što i razprava o adresi g. zast. Hinkovića i drugova, skida se sa dnevnoga reda, te će se ista razprava staviti na dnevni red istom iza obavljena izbora zastupnika za skupni ugarsko-hrvatski sabor“.

Uzeti će se u razpravu prije nego li se uzme u razpravu za dan 17. listopada 1884. ustanovljeni dnevni red.

Osnova adrese kao protupredlog dra. Šime Mazzure i drug. na adresu većine adresnoga odbora, kojom se odgovara na prev. kr. reskript od 27. rujna 1884.

Uzeti će se u razpravu.

Narodni zastupnik dr. Šime Mazzura i drug. podnose sliedeću izjavu, da pri izboru izaslanika na zajednički ugarsko-hrvatski sabor sudjelovati ne mogu.

Izjava ova ne može se uzeti u obzir.

Prešlo se je na razpravu predloga dra. Ante Starčevića i drugova, te je poimeničnim glasovanjem od 97 glasujućih sa „da“ za predlog glasovalo 30, sa „ne“ 67 i tim je predlog odklonjen.

Predmet je izbor zastupnika na ugarsko-hrvatski sabor: glasovano je poimence, te je izabran u gornju kuću: Inkey Ferdo barun sa 67, Kušević Svetozar sa 62, Živković Jovan barun sa 67 glasova.

U zastupničku kuću: Barlović Stjepan, Bedeković Koloman, Crnković Nikola, Čudić Nikola, Davidović Lazar, Francisci Hinko, Gjurgjević Vaso, Gjurić Jovan, Gjurković Gjuro, Grlić Gjuro, Hatz Vilim, Ittlinger Lavoslav, Jaić Lavoslav, Josipović Stjepan, Janković Vladimir, Krestić Gjorgje, Krestić Nikola, Kršnjavi Izidor, Lončarić Marko, Mandić Petar, Mikšić Koloman, Milekić Ćiro, Ottenfels Šišman barun, Pejačević Teodor dr. grof, Popović Stevo, Rukavina Josip, Sliepčević Petar, Spevec Stjepan, Subotić Jovan dr., Sudarević Hugo, Šram Lavoslav dr., Steković Jovan, Thanhoffer Milan, Tüköry Vjekoslav, Vukotinović Ljudevit, Zindl Antun, Zmajić Bartol barun, Kritovac Vaso 65, Milić Nikola 66, Miškatović Josip 65.

Prešlo se je na interpelacije.

Narodni zastupnik dr. J. Ivandija stavlja sliedeću interpelaciju:

„Znade li vis. vlada, da je riečki odvjetnik gosp. dr. Bakarčić danas zastupnik naroda prigodom ovogodišnjih izbora za sabor u Klancu uapšen, u Gospić pod pratnjom oružnika odveden i tamo 24 sata zatvoren bio.

Ako znade, neka izvoli visoka vlada kazati, zašto je to učinjeno? pa ako je protuzakonit ovaj čin upravnih organa bio, što kani vis. vlada učiniti, da se dade satisfakcija povriedjenoj osobnoj slobodi, a u buduće ovakove zlorabe upravnih organa preprieče“.

Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi. Isti zastupnik stavlja sliedeću interpelaciju:

„Je li istina, da je visoka kr. zem. vlada odjel za bogoštovje i nastavu izdao gradskomu poglavarstvu u Senju naredbu toga sadržaja:

Ako se nemiri u Senju ponove, dokinut će se s mjesta senjska gimnazija, koncem pako školske godine 1884./5. svakako.

Ako je istina, čim opravdava Vaša preuzvišenost ovu naredbu“.

Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Predsjednik zaključi današnju sjednicu u 2 sata poslie podne i ureče buduću za sutra dne 17. listopada 1884. u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

Razprava osnove adrese podnešene po adresnomu odboru, te osnove adrese podnešene po gg. zastupniku dru. Hinku Hinkoviću i Šimi Mazzuri, a prije toga o predlogu zastupnika Steve Popovića, s tim da je ovaj zapisnik stante sessione pročitan, odobren i zaključen.

M i r k o H r v a t v. r,
predsjednik.

J o v a n S t e k o v i ć v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

Dr. **David Starčević**: Molim g. predsjedniče. Kada je g. Rukavina dao izjavu u ime stranke prava, ta izjava nije došla u zapisnik. Kad sam ja umolio g. predsjednika, da ju metne, rekao je, da izjave u zapisnik ne spadaju. A sada čujem, da je izjava g. dr. Mazzure došla u zapisnik. Kakav je to postupak?

Predsjednik: Ja nemam ništa proti tomu, da se i ova briše iz zapisnika, jer izjave ne moraju doći u zapisnik (dr. D. Starčević: Ja sam zato, da sve dodju u zapisnik.)

Jovan Steković; Visoki sabore! Ova izjava došla je ustmeno pod brojem, te sam držao, da sam dužan uvrstiti ju u zapisnik.

Dr. **Šime Mazzura**: Ova izjava je pismena i podpisana po propisanom broju članova.

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovaj zapisnik, kako je pročitan? (Prima se.)

Primjetbe druge nema zapisnik se verificira.

(Konac sjednice u 12 sati 45 časaka.)

*

Trinaesta saborska sjednica,

državna dne 17. listopada 1884. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Podnesci. — Prvo čitanje osnova adrese, i to: adrese narodne stranke, adrese stranke prava i adrese neodvisne narodne stranke.

Predsjednik (zvoni): Sjednica počimlje.

Visoki sabore! Na ovaj visoki sabor prispjela je vjerodajnica presv. g. Ilije Hranilovića, biskupa križevačkoga.

Ide odboru verifikacionalnomu.

Pošto je g. Stevan Popović i drugovi odustao od jučerašnjega predloga, prelazi se na dnevni red, t. j. na razpravu adrese.

Molim g. bilježnika, da bi izvolio pročitati dotičnu adresu.

Dr. **Hinko Hinković**: Prije nego se pročita adresa stranke prava, moram kazati i upozoriti, da su se uvukle krupnije tiskarske pogreške, koje bi trebalo da izpravim. U drugoj alineji prve strane namjesto „koja je uglavljena“ ima stajati „koja da je uglavljena“: onda na strani 6. u prvom redku ozgora stoji „najnoviji“, te se namjesto rieči najnoviji ima staviti „najpovoljniji“, a u drugom redku namjesto „najnepravednija“ mora stajati „najpravednija“.

(Bilj. Jovan Steković prema dru. Hinkoviću: Ima li jošte što?)

Ne ima ništa više.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

Vaše c. i kr. apošt. Veličanstvo!

Premilostivi kralju!

Sazvani na 30. rujna ove godine sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije zahvalno i željno prihvaća priliku, koju mu je milostiva kraljevska briga Vašega Veličanstva blagoizvolila pružiti, da može ustavnim načinom sudjelovati oko uredjenja javnih poslova zemlje. Pruženu ovu priliku on će upotrebiti i izcrpiti, da razvije trajnu i koristnu djelatnost na prostranu polju autonomno-državnih zadataka, koji su njegovoj njegi povjereni nepredvidivimi ustavnimi uredbami i kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji ne opozovno zajamčeni državopravnom nagodbom, uglavljenom medju istimi kraljevinami i kraljevinom Ugarskom, duboko je pako uvjeren, da svoju djelatnost može vršiti samo u suglasju sa zakonom i na osnovu pravilno shvaćenih realnih odnošaja. Jer ako su ove Vašemu Veličanstvu vazda vjerne kraljevine u svako doba, kada god se nadjoše na odsudnom razkršću svoga života, realni odnošaji i današnjega vremena. No vazda pripravni priznavati i poštovati nuždne uvjete i zahtjeve državne i svaku žrtvu prinieti za slavu i sjajnost prevedre krune, sabori su njihovi neprekidno staranje vodili o tomu, da kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji netaknutu očuvaju političku i narodnu individualnost, uzdrže zemljištnu cjelovitost, osiguraju svetinje narodnoga bića i zajamče blagodati materijalnoga probitka, jer u ime ovih svakomu narodu najsvetijih dobara i najviših interesa i smatrahu toli vriednom državnu zajednicu i toli nuždnim autonomni položaj.

Za ovim nasljedovanja dostojnim primjerom svojih predšastnika povesti će se i ovaj Vašemu Veličanstvu vazda vjerni sabor, ter što stalnije uvjeren, da svekoliko svoje snovanje i djelovanje, hoće li, da bude spasonosno, mora prisnovati na tvrdu temelju postojećega zakona, i da kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija stanu i osiguranu budućnost smiju očekivati od posvećena tolikimi vjekovi saveza s kraljevinom Ugarskom, tim dublje mora žaliti, da su se ne jednoč u izvadjanje temeljnoga zakona uvukle povriede, koje, ako i nisu bile namjeravane, ter su mogle poteći iz ne sporazumka, ipak su podobne uzbuditi u narodnoj sviesti bojazni i sumnje o stalnosti uvedena u zemlji javnoga stanja i o nepovredivosti uzakonjenih prava i ustavnih uredaba, i tim toplije mora željeti, da se još neuklonjene opreke prijateljskim s jedne i druge strane susretajem čim prije i za vazda uklone, pa za to se i uslobodjuje ovaj vjerni sabor smjerno umoliti Vaše Veličanstvo, da kraljevskom milosti blagoizvoli izdati shodne odredbe za sazov kraljevinskih odbora i na-

ložiti im spasonosnu zadaću, da razsvietle i sretnomu koncu privedu pomutnje o nagodbonom zakonu.

A rado će se odazvati ovaj vazda vjerni sabor blagoj napomeni Vašega Veličanstva, da izabere propisani broj odaslanika za skupni sabor zemalja krune ugarske, gdjeno će sudjelovati kod izbora za delegaciju i kod viećanja o važnih predlozih zajedničke vlade Vašega Veličanstva, koja, probudivši od nekoga vremena radostne nade u ovih kraljevinah pokazanom skrbi za nuždna sredstva materijalnomu razvoju njihovu, jamačno će medju važnimi predlozi podastrti zajedničkomu saboru na ustavnu razpravu i predloga takovih, koji su prikladni i vrstni razpršiti mnogostrano u zemlji razširenu bojazan, da se u zasnivanju bljka i gospodarstvenoga procvata od strane zajedničke vlade i skupnoga sabora ne priklanja dovoljan obzir na vjerne Vašemu Veličanstvu kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, ter im napokon prešutiti moraju obilato izcrpljivana vrela dohodaka uprav u ono vrieme, kada je najnuždnije, da svu imovinsku snagu napregnu za podmirivanje državnih potreba; izabranih pako izaslanika za skupni sabor biti će poglavita briga i najpreča dužnost, da zajedničkomu saboru i zajedničkoj vladi budu u pomenutom smjeru ne utrudiva i podpora i opomena.

Pa kada se prijateljskim s obiju strana susretanjem uzpostavi jasna čistoća nagodbenoga zakona; kada iz zabrinutih srdaca izčeznu bojazni radi ne pokolebive sigurnosti stečenih prava zemlje; kada ukupna narodno-gospodarstvena politika obrene vidljivu skrb ovim kraljevinam: kada nuždne željeznice budu izvozile plod marljiva težanja i poticale na tim voljniji čim unosniji rad i umnožale narodnu imovinu; kada u javnoj sviesti uhvati svim ovim duboki koren vjera, da su kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji zajamčeni autonomija i svi moralni i materijalni probitci; onda će se pouzdano sve to više uvriežavati postojeći državopravni odnošaj.

U sigurnu pako očekivanju blagosovljenih tih posljedica, ovaj će vazda vjerni sabor tim lašnje pristupiti na riešavanje važnih svojih zadataka onim duhom mudrosti i umjerenosti, onim mirom i dostojanstvom, koji dolikuju narodnomu zastupstvu, ter će se na osnovu temeljnoga zakona, kanoti čvrste podloge svemu svomu djelovanju mirnom savjesti posvetiti plodonosnomu radu oko uspješnoga razvitka javnoga stanja zemlje i oko promaka duševnoga napredka i materijalnoga blagostanja, očekujući tim radostnije zakonske predloge, koji imadu toli dugo vremena razstavljene, a sada faktično združene dielove zemlje sliti u jedno organično tielo, čim uznositiji pojav, da će mu u tomu patriotičnomu zadatku pomagati jedva dočekani zastupnici iz negdanje vojne Krajine. Po isti način uzimati će ovaj sabor u ozbiljnu razpravu još i druge zakonske predloge, koje mu vlada Vašega Veličanstva podastre s namjerom mirnoga i ne prekidnoga razvoja zemlje, pak i sam ih misli potaknuti, koji mu se učine nuždni i koristni, medju ostalimi po imence u onomu smjeru, da udovoljivši pravednim potrebam bratinskoga plemena srbskoga tim više utvrdi postojeću bratinsku slogu i gradjansku jednodušnost u vršenju narodnih i državnih zadaća, do koje stoji snaga i stalnost svake otačbine.

Vršeći ovako domoljubne zadatke, nada se i želi ovaj vazda vjerni sabor pružiti novih dokaza vjernosti i privrženosti svoje prama Vašemu Veličanstvu i svoje ljubavi prama otačbini, ter podpuno opravdati ono blago pouzdanje, koje Vaše Veličanstvo goji prama članovom ovoga zakonodavnoga tiela, da će prednjačiti u dužnom poštovanju posvećenih po Vašemu Veličanstvu zakona.

Bog živi i uzdrži Vaše Veličanstvo!

U Zagrebu, 13. listopada 1884.

Ladislav grof Pejačević v. r.

Josip Miškatović v. r.

Veličanstvo!

Visoki odpis Vašega Veličanstva, kojim su otvorene sjednice ovoga sabora, upućuju nas na rad temeljem nagodbe, koja je uglavljena izmedju kraljevinah Hrvatske i Ungarije.

Ova se nagodba protivi povjestnomu i prirodnomu pravu kraljevine Hrvatske, ona je stvorena nezakonito, na propast našega naroda i same dinastije Vašega Veličanstva.

Makar da je činom uvedena, mi ovu nagodbu zakonom priznavati niti možemo, niti hoćemo, niti smijemo.

Uvjereni, da je iskrenost napram vladaru najsvetija dužnost državljana, i da je samo na štetu vladara, ako se ogluši glasu naroda, od kojega stoji, mi ćemo, kao zastupnici naroda, vršiti ovu dužnost, kako doliknje narodu, u čije ime, i vladaru, kojemu govorimo.

Tisućljetni ustav kraljevine Hrvatske, kojega je načelo, da o javnih poslih domovine odlučuje složna volja naroda i kralja, temelji se na državnoj samostalnosti i zemljištnoj cjelokupnosti hrvatskih zemalja.

Ovaj ustav je danas faktično uništen, nu pravno on nije oskvrnjen nikada, jer se javno pravo kraljevine Hrvatske nikad s privoljom naroda promienilo nije.

Po izumrću prejasne dinastije iz hrvatske krvi, pozvaše naši predji na hrvatsko prestolje kralja ugarskoga Kolomana i njegove zakonite nasljednike. Medju kraljevinami, koje stojahu pod žezlom zajedničkoga kralja, ne bijaše ništa skupna do osobe kraljeve. Koloman i njegovi nasljednici krunjeni krunom Zvonimirovom; kraljevina Hrvatska imadjaše svoj samostalni sabor; na čelu kraljevine stajaše ban s kraljevskom vlasti, neodvisan od palatina ugarskoga.

Ni ugovorom cetinjskim od god. 1527. nije se kraljevina Hrvatska u ničem odrekla svoje samosvojnosti. Ovim ugovorom zadobi Ferdinand I. i njegovi nasljednici pravo na hrvatski priestol, pod uvjetom, ako budu obdržavali prava kraljevine Hrvatske.

Pragmatičkom sankcijom podieljeno je mužkarcem i ženam iz dinastije Vašega Veličanstva pravo na prestolje Hrvatske, pod uvjetom, da vladaju nad hrvatskimi pokrajinami Štajerskom, Krajinskom i Koruškom, da stoluju u Austriji, nadalje pod uvjetom, da obdržavaju i obdržavati daju prava ove kraljevine.

Hrvatska pragmatička sankcija sklopljena je dvanaest godinah prije ugarske i samostalno od ove, sadržaj im je različit.

Osim jedinstva u osobi vladarevoj nije tim ugovorom uslovljeno nikakovo jedinstvo bilo s Austrijom, bilo s Ungarijom.

Kraljevina Hrvatska bijaše i po zakonu jest neodvisna i danas u poslovih izvanjskih, u pitanju o ratu, u financijah, u trgovini i obrtu, i u svih drugih pitanjih, koja su danas faktično po nagodbi proglašena zajedničkimi.

U medjunarodnih pitanjih zastupa vladar državu, a ako je na čelu više država, on ih zastupa sve. Hrvatska ne bijaše zastupana po nasljednih pokrajina, već je skupni vladar zastupao i Hrvatsku i nje. Pa jer se opazilo, da su se sklapali ugovori mira na uštrb Hrvatske, načinjen bje zakon, po kojem su imali posebni zastupnici Hrvatske sudjelovati kod sklapanja mira s Turčinom, ako se je ticao Hrvatske.

Sabori hrvatski odlučivahu o vojnih poslih, i samo oni Hrvati idjahu u vojsku, koje bje sabor odredio. Još Marija Terezija morala se je obratiti na sabor, da joj dozvoli novaka. Prvi put joj dade sabor, koliko je scienio, da je pravo; drugi put joj naprosto odbi molbu.

I porez stajaše o odluci sabora. Samo s privoljom sabora mogahu se sklapati zajmovi, i dosta je primjera, da je sabor odbio predlog krune, kojim je tražila dozvolu, da može učiniti zajam.

Isto tako odlučivahu hrvatski sabori o uredjenju tridesetnica, izvažanju domaćih stvari i uvoznini za stvari iz Turske.

Kraljevina Hrvatska bijaše dakle samosvojna i u diplomatičkom, i u vojnom, i u financijalnom i u trgovačkom pogledu.

Istina je, da ta samosvojnost bijaše vriedjena, i to upravo po onih, koji pod prisegom bijahu obvezani, da ju štite. Nu iz protuzakonitosti ne izvire zakon, a Vaše Veličanstvo moralo bi tomu bezzakonju kraj učiniti.

Tekom vremena suzi se zakonarski djelokrug hrvatskoga sabora, te je ovaj odlučio g. 1790., da u družtvu s kraljevinom Ungarijom uredjuje svoje državne posle. Nakon desetgodišnje samovlade Josipa II. držali su stališi i redovi, da će ovako složnimi silami odoljeti navalam austrijske vlade. Nu i tu si pridržaše naši predji pravo, da proglasuju u hrvatskom saboru zakone, stvorene na skupnu saboru, i da priznavaju samo one valjanimi, koje sabor bude bez prigovora prihvatio.

Izbjegnuvši u savezu sa Ungarijom centralističkim težnjam bečke vlade, zaprieti Hrvatskoj pogibelj od centralističke struje pasmine magjarske.

Ovoj struji i odnošaju izmedju Hrvatske i Ungarije načini kraj godina 1848. Poslie ovoga po obje kraljevine prenesretna rata stupila je svaka od njih u svoja prvobitna samosvojna prava.

Dvanaestgodišnja vladavina absolutistička, kojom je hrvatski narod samovlastno lišen svoga drevnoga, prisegom tolikih kraljeva i dvostranimi ugovori sa predji Vašega Veličanstva utvrdjenoga ustava, ter kojom bje kažnjen, jer je spasio priestol Vašega Veličanstva, ubila je u ovom narodu povjerenje, koje ga je oduševljivalo za kralja.

Dok je austrijanska politika ubrazdila bezpravjem, nikla je, razvila i učvrstila se je u potlačenih narodih vjera, koja je i povjestnicom posvećena, da im samo iz nesreće monarkije sviće bolja budućnost. Samo u nesreći i od nužde popuštala je Austrija narodom, a čim prodje pogibelj, uklonjena po samih ovih narodih, padoše isti u to veće sužanjstvo. Ova vjera je danas čvršća no ikada prije, i ništa ju ne bi moglo narušiti, do li pravednost vladara, koju do sada uzalud izčekujemo.

Nakon katastrofe kod Solferina sazva Vaše Veličanstvo zastupstvo naroda. Prije bijahu sabor povlašćeni staleži i redovi. Povlastice prestadoše god. 1848., i time posta sav narod dionikom javnih prava.

Na mjesto da je sabor kraljevine Hrvatske sazvan na temelju sveobćega glasovanja, koje bi poslie g. 1848. jedino zakonito bilo, sastade se zastupstvo sedmih županija po pripisu oktroiranom. Onomu zastupstvu predloženi su listopadska diploma i veljački ukazi, da ih prihvati.

Vaše Veličanstvo izjavi, da je izdalo listopadsku diplomu po pragmatičkoj sankciji i po svojoj svevlasti kao stalan i neopozivan državan temeljan zakon. Ipak pragmatička sankcija Hrvatske nezna za svevlast kraljevu, već je zakonotvorna vlast u kraljevini Hrvatskoj dana saboru i kralju. U ostalom listopadska diploma bijaše već uništena veljačkimi ukazi.

Ono zastupstvo nastojalo je oko dobrobiti domovine i dinastije. Od ovoga nastojanja zazirahu ljudi, koji su vazda radili na nesreću naroda i kralja. Da se težnja onoga zastupstva osujeti, pozvani su i zastupnici iz vojničke Krajine.

Nu sav napor neprijatelja kraljevine Hrvatske osta bezuspješan. U adresi od 24. rujna 1861. odbi ono zastupstvo predloge Vašega Veličanstva kao protivne javnomu pravu i interesom domovine, i zatraži od Vašega Veličanstva, da Hrvatom povrati njihovu domovinu i njihov ustav.

Zato je ono zastupstvo razpušteno, i Vaše Veličanstvo obreče sazvati novo zastupstvo našega naroda, te mu predložiti svoje nazore odkrivene rečenim odpisom.

Kad se je držalo, da je narod bezzakonji dosta običinjen za nova bezzakonja, sazvano je novo zastupstvo

po prvašnjem oktroiranom izbornom pripisu. Uprava izvrši onaj pripis, kako je htjela, na zator i sramotu naroda i dinastije.

Vaše Veličanstvo je predložilo, da se urede državopravni odnošaji naše domovine. I prem ovi odnošaji ne spadahu na vojničku Krajinu, dok je stenjala pod tudjom samovoljom, pozvani su iz Krajine ne izabranici puka, već služeći vojnici.

Timi izpravami osvjedoči se narod, da se radi o njegovu zatoru i za to je god. 1866. izpala onako, kako ju doživismo.

Oni vojnici iz Krajine, banski stol, kojemu kao takovomu nije bilo mjesta u zastupstvu, nekoliko činovnika, od kojih nekoji možda bijahu izabrani, proglasi se na 12. stud. 1865. saborom, prem broj svih skupa ne bijaše onolik, kolik bi bio morao biti po poslovniku, potvrdjenom po Vašem Veličanstvu.

Onaj skup, osvjedočen o svojoj nezakonitosti i o zlu, za koje je naručen bio, ne konstituira se ni po odlazku vojnika i banskoga stola.

Po onom skupu odpravljene su tri adrese na Vaše Veličanstvo.

Za adresu od 10. veljače glasovala je manjina bivših nazočnih članova: adresa od 10. ožujka nije bila ni tiskana ni priobćena članovom ni stavljena na dnevni red, već je iz rukopisa čitana i možda prihvaćena: adresu od 19. prosinca, koja bi, buduć razpravlja o državopravnih odnošajih, morala biti razpravljena po riečih Vašega Veličanstva i po graničarih, odpravi skup bez njih kao i onu od 10. ožujka

Ove su adrese odpravljene i po nezakonitu tielu i načinom nezakonitim, i vladar nije ih smio ni primiti, a kamo li smatrati ih temeljem dalnjih razprava.

Još načini onaj skup izboran zakon po nezakonitu porezu i povlasticah, koje bijahu ukinute, stegne broj poslanika na manji nego li bijaše za povlašćenih staleža, i uvede na obće ruglo javno glasovanjem.

Temeljem ovoga, po tadanjoj vladi Vašega Veličanstva još samovlastno osakaćena izborna reda, sastavljeno zastupstvo imadjaše razpravljati o previšnjem pismu Vašega Veličanstva od 20. listopada 1867. na baruna Levina Raucha. Svojimi adresami da je skup priznao zajednicu kraljevine Hrvatske sa kraljevinom Ungarijom, ter je pozvan da dovrši tu razpravu.

Ovakav skup ljudi prihvati nagodu izmedju kraljevinah Hrvatske i Ungarije, i rad ovakovih ljudi posvetilo je Vaše Veličanstvo.

Kako je ta nagoda stvorena, tako je i na gorje revidirana.

Sustav monarkije je takav, da je ciela monarkija podložena dvim razrožnim, samo u tlačenju naroda složnim pasminam.

Većina peštanske skupštine, u onoj zemlji neznatna manjina, žrtvova od ustava Ungarije sve što je vriedilo, stopi ju kao sastavinu u novo državno tielo, sveza ju na tudje probitke naprtivši na sebe i na druge nepodnosljive terete. Prem bi mi želili, da živimo u miru i slozi sa svimi narodi, a ponajpače sa narodi Ungarije, buduć nas i jedne i druge koli naša zajednička prošlost toli pravo probitci obijuh upućuju na što toplije medjusobno prijateljstvo: ipak držimo, da s kraljevinom Ungarijom, čim je stupila na pravedan temelj, ne mogaše biti razpravljanja.

Mi smo uvjereni, da nijedan sabor, koji nije sazvan na temelju obćenita glasovanja, i u kojem nesudjeluju takodjer zastupnici iz granice i Dalmacije: iz većega diela hrvatskih zemalja, koje su pod žezlom Vašega Veličanstva, ne smije i pravno ne može pretresivati ni zaključivati o stožernih pravih naše kraljevine. Ova je nagodba ništetna i mi pred bogom i pred narodi prosvjedujemo proti riečim previšnjega odpisa, da je ta nagodba temeljan zakon kraljevine Hrvatske, ogradjujemo našu domovinu proti toj nagodbi i svim posljedicam, koje iz nje izviru, i koje nuždno vode do podpuna gospodarstvena i družtvena razsula.

Nu sve da povjestnica ne dokazuje podpunu samosvojnost kraljevine Hrvatske, sve da nagodba nije činom uvedena nečuvenom samovoljom i odurnom izdajom domaćih nevriednika, mi bi ju odbijali kriepošću prirodnoga prava, kojim svaki narod, koji do sebe drži i koj se nije odrekao svoje budućnosti, nastoji, da bude gospodarom svoga udesa. Samo kao medjunarodna osoba može Hrvatska postaviti temelj svojoj budućnosti, a život naroda stoji u tom, da može svoje stanje mienjati, kako misli da je bolje.

Po riečih Vašega Veličanstva zajamčena je kraljevini Hrvatskoj nagodbom ustavnost i samouprava uz jamstva, uvjetovana državnim jedinstvom zemalja krune Ugarske.

Po našem drevnom ustavu odlučuje o javnih poslih domovine narod i kralj, a samouprava znači slobodu zakonodavstva i uprave. U državnom jedinstvu zemalja krune ugarske ne bijaše, po pravu nije ni neće nikad biti Hrvatske.

Hrvatski sabori birahu bane; samo kad bi se za ovo dostojanstvo natjecalo više odličnih i zaslužnih muževa, ter se skladan izbor ne mogaše obaviti, običavali bi sabori predlagati kralju muževe, izmedju kojih on imadjaše bana izabrati. Po nagodbi imenuje i skida bana Vaše Veličanstvo na predlog ugarskoga ministra-predsjednika, što znači, da postaju banovi samo muževi, koji, služeći interesom umišljene države magjarske, time su nuždno neprijatelji naše domovine.

I dok je uprava usredotočena u banu, čija odgovornost hrvatskomu saboru je učinjena iluzornom njegovom odvisnošću o ugarskom ministarstvu, dok je tobožnji posredovatelj izmedju krune i Hrvatske član ugarskoga ministarstva, odgovoran kao takav ugarskomu saboru; dok

su najvažnija pitanja državne uprave prepuštena ugarskomu saboru i delegacijam, u kojih ova kraljevina već po broju svojih zastupnika ne ima nikakova odlučna upliva: biva jasno, da je svaka samouprava kraljevine Hrvatske izključena i da visi o pohotici tudjinca.

Po ovom sustavu padaju i na Hrvatsku dugovi, što su ih Magjari ne pravedno preuzeli od Austrije i što ih prave na uštrb naš, a često i svoj; iz naših prinesaka ne crpimo nikakove koristi, već se njimi prečesto radi proti nam.

Nu ni u onih predmetih, koji su doznačeni ovomu zakonotvornomu tielu, nismo samostalni već nas izkustvo uči, da se potvrdjuju samo oni zaključci, koji su na očitu škodu naroda, a koristni i potrebiti zaključci, da se ne smiju ni predlagati.

Upravo s toga, što pravilno shvaćamo realne odnošaje naše domovine ne možemo uviditi, da bi se — kako visoki odpis drži — na temelju današnjega državopravnoga položaja dalo išta trajna i koristna po naš narod uraditi.

U suprot vidjamo sa žalošću, da su pod ovim sustavom razklimani svi temelji gospodarski i družtveni, iz kojih se ne može — ako se ovo stanje čim prije ne promieni — izleći drugo van obćenito razsulo.

Narod pogiba pod užasnim teretom javnih daća, koje se, rastući bezprimjerno u doba duboka mira, ne mogu više ni oružjem utjerati; uprava demoralizuje pučanstvo, namičući nepravedno probitke nepoštenim proti poštenim i daveći ove u prilog onim; sudstvo je izgubilo i zadnji ostan pravičnosti i najpovoljniji je o njem sud, da se i najnepravednija stvar može dobiti.

Vlada Vašega Veličanstva upotrebljuje činovničtvo za sliepo agitatorsko orudje, da uzdrži ovo strašno tobože ustavno stanje. U mjesto, da se brinu za javni poredak, siju upravni organi sjeme krvna razdora medju pučanstvo; u mjesto, da se drže zakona i pravice, pitaju sudbene oblasti samo za volju svojih gospodara. Samo tako su sigurni za svoje službe, i čim koj činovnik više biesni proti narodu, koj ga plaća, tim je sigurniji, da će biti promaknut.

Puk bivše granice mogaše uživati zemlju, koja ne bijaše vlastničtvo pojedinaca, i koliko je tko trebovao, mogaše na sebe prepisati. Sva zemlja bijaše vlastničtvo kraljevine, naroda.

U natoč tomu darovalo je Vaše Veličanstvo najvredniji dio graničarskih šuma neizvjestnu eraru i time su onaj puk i kraljevina Hrvatska onim darovanjem proti pravu i pravici lišeni najvećega, skoro jedinoga svoga bogatstva. — Tudjinac zatire šume, a puk je ostao bez svega.

Veličanstvo!

Nije nam moguće izbrojiti sve jade i nevolje, štono snadjoše ovaj nesretni narod pod ovim sustavom i koje iz ovoga sustava nuždno izviru, i koje moraju sveudilj rasti.

U ovom se narodu čuje već očajan vapaj: bolje je umrieti nego umirati.

Kako će Hrvati braniti monarkiju, koja im je otela sve i koja im ne ostavi ništa, što bi bilo vriedno, da se brani? Ne pripravlja li se time sustavno prevrat i ne će li narod radostno prihvatiti svaku sgodu, da se otrese sužanjstva?

Po nagodbi postadoše tužni ostanci kraljevine Hrvatske podčinjenom pokrajinom krune ugarske, prem se Hrvati nikada nisu pravovaljano odrekli svoga ustava ni svojih prava i prem nikada nisu osvojeni oružjem, već su u suprot njihove desnice na svoj uštrb branile monarkiju i obranile priestol svojih kraljeva.

Ne odlučuje rieč, već stvar.

Nagodba predpostavlja ravnopravne činbenike, nu mi nismo saveznici već podložnici Magjara

Ovomu sužanjstvu dodana je još poruga u tom, što se druga stranka ne drži ni onoga, što je tobože dvostranim ugovorom obrekla i dok ne ima nikakva uspješna sredstva, da se protustranka prisili na izpunjivanje svojih obveza, mi ne znamo, kako da će se ukloniti nasilja, koja visoki odpis krsti nesporazumljenji.

Dok se ovomu bezzakonju ne učini konac, mi se ne nadamo nikakovu uspješnu razvoju javnoga stanja zemlje, već smo duboko osvjedočeni, da se iz današnjega stanja mora razviti samo propast monarkije i jedino se tješimo tim, da će hrvatski narod preživjeti ovu propast.

Izjednačenjem bivše Krajine sa ovim dielom Hrvatske biti će s njim samo izjednačena u bezpravju i bezzakonju.

Godišnji proračuni i računarski zaključci o kućanstvu predidućih godina nisu van prosta nu skupociena igra.

Samosvojnost uprave i financija u tiesnom su i nerazdruživom uzročnom savezu; jedna se bez druge ne da pomisliti, a mi ne imamo ni jedne ni druge.

Tako zvani zajednički poslovi spadaju svi pred ugarski sabor, izvršba glede istih pripada peštanskomu ministarstvu. Zato vapi već toliko godina u zalud ciela Hrvatska za željeznicom, koja bi spojila Slavoniju preko Hrvatske ravno s morem; za to su pod imenom investicija gradjene u Hrvatskoj samo takove željeznice, koje su na očitu propast naše trgovine, na što smiera i uvedena na istih vozna tarifa. U Pešti razmjeruje se naš porez, tamo se odlučuje, na što se naš prihod trošiti imade. Taj prihod upotriebljuje se samo na našu štetu. Pa što preostaje nakon namirenja ovih zajedničkih posala, to nam se dobacuje za naše unutarnje potrebe — kao milostinja, i mi ne imamo ni sredstva ni načina, da se uvjerimo o izpravnosti magjarskih poreznih računa. I zaključni računi vode se bez naše kontrole i ingerencije i mi ih po nagodbi imamo samo primati na znanje.

Budući je današnji sustav uveden proti povjestničkomu i prirodnomu pravu te proti interesom naše domovine; budući je stvoren nezakonito po skupštinah, složenih

na temelju oktroirana izborna reda i bez sudjelovanja Krajine, koja bi i po obećanju Vašega Veličanstva imala bila sudjelovati kod riešavanja državopravnih pitanja; budué se je iz toga protuzakonito uvedena i držana sustava razvilo stanje, u kojem ne ima ni jednoga uvjeta za duševni i materijalni razvoj, a kamo li za napredak ovoga naroda; budué bi se izborom za peštanski sabor i za delegacije imalo samo učvrstiti naše nesretno stanje: očitujemo, da se ne možemo odazvati pozivu Vašega Veličanstva, da biramo zastupnike za peštanski sabor i za delegacije.

Vaše Veličanstvo očekuje od nas onaj duh mudrosti i umjerenosti, te onaj mir i dostojanstvo, koje da dolikuje reprezentativnomu tielu.

Nu ne ima reprezentativnoga tiela, koje bi bilo složeno na tako nezakonitu temelju, kao što je naše i kojemu bi manjkali svi temeljni uslovi za djelovanje, kao što evo našemu. I mi bi sgriešili proti otačbeničtvu, koje nas nadahnjuje, da bi mogli mirno i dostojanstveno gledati, kako se pomoćju nevriednih sinova domovina danomice sve to više upropašćuje.

Tiskovni se zakoni uporabljuju tako, da se plieni sve što se piše istinita i da se bacaju u iztražni zatvor otačbenički novinari iz bojazni, da bi mogli opetovati tiskovni delikt, dok još porota nije sudila, da li je delikt ono, s čega se obtužuju. Kako da u očigled ovakovih nasilja, ostanemo mirni i dostojanstveni?!

Osvjedočeni, da kralj stoji od naroda, ter da si viernost i privrženost stiče, u koliko štuje sveta prava naroda, mi ćemo, nadahnuti ljubavlju za svoju otačbinu, mjeriti drugim onom mjerom, kojom drugi nam mjere.

Izborni red, kraj toga što je nezakonito stvoren, kao što i sve drugo, što je kod nas činom uvedeno, takav je, da je volja naroda paralizirana hrpom činovnika, koje vlada svimi nedopuštenimi sredstvi naganja, da glasuju proti narodu, pa da ne ima bezprimjerna otačbeničtva i odvažnosti pučanstva, u ovom tielu ne bi sjedio ni jedan pravi zastupnik naroda. Prem su nakon god. 1848. prestali povlašćeni staleži, zovu se u sabor ljudi, koji ne zastupaju često ni vriedne svoje osobe, a kamo li koga drugoga. Njihov je broj neograničen i kad se hoće, da se stvori kakav škodljiv zaključak, dolaze ti ljudi, da rade proti narodu od kojega živu.

Samo po izbornu redu, složenu na temelju sveobćega glasovanja, mogla bi volja naroda doći do pravoga izraza i s toga ćemo samo ovakav izboran zakon zagovarati.

Sve da ovaj sabor nije nezakonit, sve da je vlastan zaključivati o zakonih, mi se pod ovim sustavom ne nadamo nikakovu uspjehu od našega zakonarskoga rada, dok vidimo, da se po oblastih Vašega Veličanstva bezkažnjeno gaze i oni propisi, koji su po Vašem Veličanstvu posvećeni.

Veličanstvo!

Samo obreknuće predjah Vašega Veličanstva, da će upodpuniti našu domovinu, sklonu Hrvate na izbor Ferdinanda I. za svoga kralja i na pragmatičku sankciju. Ono obećanje se ne izpuni. Prem su Hrvati prolievali svoju krv i za zemlje, koje na nje ne spadahu, ne samo da nije povraćen Hrvatskoj dio, što no ga bijaše Turčin do Vrbasa osvojio, već je za vladanja predjah Vašega Veličanstva pronevjeren Turčinu velik komad naše domovine. Hrvatske pokrajine Dalmacija, Štajerska, Kranjska, Koruška, Istra odciepljene su i danas od nas, ter im je faktično pridano još i mnogo zemlje od ovoga komada Hrvatske.

Okolice Čabra, Celja, Metlike, Kastva, Istre, uslied faktično poremećenih granica odciepljene, ostadoše odtudjene, a Vaše Veličanstvo dopusti, da austrijanski rajhsrat pretresiva pitanje, spada li Žumberak kraljevini Hrvatskoj ili Kranjskoj.

Rieka sa okolicom bijaše imanje knezova krčkih i od nekada imadjaše ovaj grad posebnu upravu. Oni knezovi prodadoše to imanje tudjincu, a Marija Terezija povrati ga Hrvatskoj. Josip II. primetnu ovaj grad te županiju sriemsku i virovitičku Ungariji, kako županiju saladsku Hrvatskoj. Radi znamenitosti hrvatskoga Primorja za trgovinu, dobiše Rieka i Bakar posebno municipalno uredjenje. Pa prem se iz različnosti uprave ne može izvadjati različitost krunovina, dopusti Vaše Veličanstvo, da se Rieka proglasi prepornom krunovinom izmedju Hrvatske i Ungarije.

Medjimurje, bivše imanje Zrinjskih, pripojeno je činom Ungariji, nu o pripadnosti njegovoj kraljevini Hrvatskoj mogu dvojiti samo oni, kojim nije stalo do svetosti pravah.

Kraljevina Hrvatska je raztrgana, naša prava su pogažena, naša je narodna čast oskvrnjena, sveta bašiina naših otaca, naš ustav, je uništen.

Ovo je stanje hrvatskoga naroda.

Od Vašega Veličanstva stoji, hoće li, izpunivši mu njegovu pravednu želju ter povrativši mu domovinu i ustav, i njegovom pomoćju osigurati svoje prestolje.

Dr. H. Hinković v. r., Ivan Šimek v. r., Vjekoslav Liebhart v. r., Ljud. And. Valušnik v. r., dr. Radošević v. r., Ferdo Sladović v. r., dr. David Starčević v. r., dr. Ante Starčević v. r., Fran Folnegović v. r., dr. Bakarčić v. r., Makso Lončarević v. r., Eugen Kumičić v. r.

Vaše c. kr. apoštolsko Veličanstvo!

Odazvavši se želji otčinskoga srca Vašega Veličanstva sakupismo se mi velmože, dostojanstvenici i narodni zastupnici kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u saboru, previšnjim kr. odpisom od 27. rujna otvorenom, da ustavnim načinom sudjelujemo oko uredjenja javnih poslova zemlje.

Naša je najozbiljnija odluka, da tečajem zakonarskoga razdobja sve one zakonske predloge, koji će nam na ustavno viećanje podnešeni biti, razpravljamo onim duhom

mudrosti i umjerenosti, kao i onim mirom i dostojanstvom, koje dolikuje zakonodavnomu tielu, kako bi i tim pružili nove dokaze vjernosti i privrženosti k posvećenoj osobi svoga kralja i ljubavi svojoj otačbini. A osobitu ćemo brigu obratiti onim zakonskim osnovam, kojih svrha ima biti, da se bivše hrvatsko-slavonsko krajiško zemljište, sdruženo jur s materom zemljom, slije s njom u jedno organično državno tielo.

Ali niti se očinske namjere Vašega Veličanstva naprama ovoj vazda vjernoj kraljevini izpuniti mogu, niti može naš zakonarski rad oko razvitka javnoga stanja i oko promicanja duševnoga napredka i materijalnoga blagostanja naše domovine željnim uspjehom ovjenčan biti, dok se državopravni položaj njezin bitno na bolje ne promieni.

Petnaestgodišnje izkustvo dokazalo je bjelodano, da nagodom, uglavljenom g, 1868. medju kraljevinom Ugarskom, sjedinjenom s Erdeljem i medju kraljevinom Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom, nije ovoj ni narodnost, ni ustavnost, ni samouprava zajamčena, a niti joj je osiguran onakav državopravni položaj, koji bi joj otvorio prostrano polje za razvoj trajne i koristne djelatnosti.

Ako velik dio našega naroda i nije bio već u prvom početku zadovoljan nagodbenim zakonom, jer je u njem nazrievao neopravdano ograničenje državnoga prava hrvatskoga i predvidjao vrelo neprestanih sukoba s Ugarskom: to je ipak od Ugarske. koja je odanle najveću korist crpila, očekivao ne bez razloga, da će ustanove njegove bar štovati lojalno i sdušno vršiti, te da će tim načinom biti donjekle našoj domovini moguće na toj državopravnoj podlozi svoje narodne i ustavne sile njeko vrieme mirno razvijati.

Ali se proti svakomu očekivanju baš protivno dogodilo.

Prem kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija i po samoj nagodi čini s kraljevinom Ugarskom, ne državno jedinstvo, već „jednu te istu državnu zajednicu“, kojoj osim krune skupni su i poslovi zak. čl. XII. god. 1867. zajedničkimi za kraljevine ugarsko-hrvatske krune i ostale zemlje monarhije naznačeni; prem je naša kraljevina uz ove poslove još njeke druge nagodbenim zakonom dobre volje i sporazumno priznala za zajedničke s kraljevinom Ugarskom, povjerivši ih ne ovoj, nego zajedničkomu organu država Hrvatske i Ugarske; prem je istim dvostranim ugovorom našoj zemlji priznana i zajamčena narodna i državna osebnost i samosvojnost: to ide savezna Ugarska putem zajedničke vlade i saborom svakom zgodom za tim, da onu državnu zajednicu preobrazi u jedinstvenu državu ugarsku s premoći magjarskoga plemena i da ovu starodavnu kraljevinu pretvori u pokrajinu magjarsku: Odatle se za ništa drugo toliko ne brini, koliko da se u našoj domovini razširi tudja joj i nenaravna misao magjarska. Odatle se toj misli dosljedno i uztrajno podredjuju svi narodni i materijalni interesi zemlje. Odatle potiču povrede onih ustanova nagodbenoga zakona, pod kojih je okrilje samouprava zemlje postavljena.

Ne imade gotovo ni jedne takove ustanove, koja nije povriedjena, pače na korist Ugarske faktički ili promienjena ili dokinuta. Državnoj se zajednici, koju sastavlja ne jedina Ugarska, nego ujedno i Dalmacija, Hrvatska i Slavonija. daje u naslovu u zajedničkih uredbah i u odnošajih naprama trećemu izključivo ugarski biljeg uz magjarski značaj. Prema tomu smatra se i magjarski jezik službenim u cieloj državnoj zajednici; uslied česa taj se jezik proti jasnoj ustanovi §. 57. nagodbenoga zakona uvadja i u obsegu Hrvatske i Slavonije kod zajedničkih oblasti, što je bilo povodom, da su unatoč §. 46. domaći strukovno sposobni sinovi odanle odpušteni te zamienjeni tudjinci, koji ni jezika, ni zakona zemlje, ni ćudi, ni običaja naroda ne poznavaju. Prema tomu preobraženi su hrvatsko-slavonski odsjeci kod zajedničke vlade, putem kojih imala bi ona zajedničke poslove, odnoseće se na Hrvatsku i Slavoniju, razpravljati, u puke prievodne urede. Prema tomu dokinuto je proti odredbi §. 22. kr. financijalno ravnateljstvo kano izvršujuća u cieloj zemlji financijalna oblast, te novo ustrojeno u Osieku, a za šumsku državnu upravu uredjeno kr. šumarsko ravnateljstvo i podčinjeno ministarstvu za poljodjelstvo. U svem se tom jasno pokazuje težnja za centralizacijom u smislu magjarske državne misli.

Hrvatska samosviest odviše je razvijena, a da bi se naš narod bojao pomagjarenja; ali takove pokušaje dužan je odbiti onom odlučnosti, kojom ga nadahnjuje svetinja prava, znanje prošlosti i nada u budućnost.

U jednakom smjeru razpolažu zajedničko zakonarstvo i zajednička uprava, izvori ukupne ugarsko-hrvatske dr[žavne] zajednice, malo ne jedino u prilog magjarskoj dr[žavnoj] misli; te naša domovina postaje tih izvora dioni[kom] samo u toliko, u koliko se njezini interesi dad[u] dovesti u sklad s onom po nju ubitačnom misli. Ova se opreka očituje osobito u području javnih obćila.

Zajedničko zakonarstvo i zajednička vlada u narodno gospodarstvenoj politici, onom misli vodjeni, stvorili su glavn[i] grad Ugarske središnjom točkom obćila i trgovine za sav koliki obseg ugarsko-hrvatske državne zajednice. S tog[a] se grade u području Hrvatske i Slavonije, u novije dob[a] čak troškom krajiške investicionalne zaklade, koju je Vaš[e] Veličanstvo blagoizvolilo izrikom namieniti jedino koris[ti] i blagostanju bivše hrvatsko-slavonske vojničke granic[e] samo takove krnj-željeznice, koje u onu središnju točk[u] ulaze, dočim ostaje sveudilj neizpunjena davna želja zem[]lje, da se Dunav u sticaju sa Savom s jadranskim more[m] spoji najkraćom željezničkom prugom, koja bi podjedn[o] bila izlazištem susjednoj Bosni i Srbiji. Jednakom se pr[i]stranošću postupa kod uredjenja rieka; jer dočim se [na] Dunav i Tisu troše milijuni, ostaju naše plovne rieke Sav[a], Kupa i Drava neuredjene ne samo prometu, nego i p[o]ljodjelstvu i zdravlju stanovničtva na štetu.

Kano što kod javnih obćila, tako i kod trgovine i prometa odlučujuća je jedino magjarska državna misao, kojoj se prilagodjuju i medjunarodni trgovački ugovori i svakolika tarifna politika, čim i onako težak položaj hrvatske trgovine biva svaki dan nesnosnijim. Ovomu je stanovištu žrtvom palo i hrvatsko primorje, koje se radi Rieke posvema zanemaruje, prem bi oba, kada bi se hrvatsko zaledje gospodarski njegovalo, uzporedice mogla cvasti. A da se ni ratarstvo ni obrt u takovih okolnostih i uz terete, koji ih tište, ne mogu razviti, samo je po sebi jasno, žalostnim pako izkustvom potvrdjeno.

Dočim se naša zemlja gospodarski zanemaruje, dočim joj se blagostanje shodnimi uredbami i koristnimi investicijami ne diže, traže se od nje neprestano nove i nove žrtve, kojih se veća polovina izvan nje ulaže, a ne uzvraćaju joj se otvaranjem vriela gospodarskoj privredi. Tim biva, da zemlja, od prirode bogata, prikladna za sve grane naravne i ljudske privrede, položena izmedju mora i velikih rieka, naseljena žiteljstvom punim umlja, postaje sve to siromašnijom.

Ali ne samo zajednički poslovi stoje pod odlučnim uplivom magjarske državne misli, nego i zemlji nagodbenim zakonom zajamčena samouprava stenje pod njezinim pritiskom. Naše zakonarstvo, koje bi po §§. 47. i 48. imalo biti samostalno, visi o priesudi zajedničke vlade, jer se uz zlorabu §. 44. zak. članak I. god. 1868. i §. 5. revidirane nagodbe njoj podastiru zakonske osnove; a ona im dosudjuje sudbinu ne s gledišta naših narodnih zahtieva i potreba, nego s gledišta magjarske državne misli. Uz to riedko se našemu saboru dopušta na godinu za radnju onoliko vremena, koliko mu je u §. 38. zajamčeno, jer se njegovi na zajedničkom saboru zastupnici ovdje veći dio godine pridržavaju. Odavle biva, da se naš sabor obično na kratko vrieme, ili pretrgano, ili samo da indemnitet podieli, sazivlje. Tuj dakle ne može biti ni govora o uztrajnom i zrelom, pa s toga i uspješnom i blagoslovnom zakonarskom djelovanju; a samo takovo bilo bi podobno izliečiti mnogu ranu na tielu našega mučeničkoga naroda.

Još se veći pritisak osjeća na autonomnoj vladi. Kod imenovanja njezina načelnika u smislu §. 51. nagode uzima se u obzir osoba zajedničkoj vladi poćudna, te voljna i prikladna za utiranje u zemlji puta rečenoj državnoj misli. Svaki ban dolazi u takovu položaju neizbježivo u sukob ili s osjećajem i težnjom našega naroda, ili s političkim smjerom zajedničke vlade. Odavle nastaju na banskoj stolici, koja je narodu s uspomene na tolike za dom i priestol vele zaslužne muževe mila i sveta, toli česte, za dobru upravu i razvitak zemlje štetonosne promjene. A pošto se načelniku autonomne vlade namiće kano glavna zadaća, da i putem samoupravnih uredaba širi u zemlji državnu misao magjarsku: to se on ne može baviti toliko oko dobre uprave, koliko oko izborne borbe koli za sabor toli za obćinska zastupstva, ne može kod namještanja javnih organa paziti toliko na znanje i značajnost, koliko na bezuvjetnu odanost. Budući se pako takovoj zadaći opire budna sviest narodna, ne daje joj se oduška ni u sboru ni u štampi; te kano da pod gospodstvom nagodbenoga zakona nije u Hrvatskoj „slobodno ćutiti što hoćeš i reći što ćutiš“. U tom se smjeru iztiče osobito sadanja vladavina, koja se još manje od predšastnica svojih drži obvezanom na izvršivanje istoga nagodbenoga zakona. Koliko u ostalom stoji zajedničkoj vladi do ustavnosti u našoj domovini u obće, jasno se pokazalo prošle godine mjeseca kolovoza, kada je povodom uličnih izgreda u Zagrebu, izazvanih izvješenjem protuzakonitih grbova, i povodom mjestnih nemira u njekih predjelih zemlje, sliedivših s uzrujanosti nezadovoljnoga puka, ustav u cielom obsegu Hrvatske i Slavonije povredom nagodbenoga zakona obustavljen i iznimno stanje uvedeno; a taj, dvostrani državopravni ugovor rušeći čin, ugarskim saborom odobren i povladjen.

Netom minuli za ovaj sabor izbori opet su dokazali, da u našoj domovini ne ima ustavne slobode za one, koji stoje na braniku njezine državne samosvojnosti. Vlada nije pazila, da se izborni zakon vrši i da izbori budu slobodni, nego je s cielim aparatom svoje vlasti sašla u biralište, da uz kršenje izbornoga zakona, uz pritisak na činovničtvo, pače uz koruptivna sredstva slobodnu izjavu naroda uguši, čisti izraz njegove sviesti izvrne.

Vaše Veličanstvo! Kada je naš narod obnovio savez s Ugarskom, očekivao je, da će ova smatrati našu domovinu ravnopravnom saveznicom; nadao se je ustavnoj slobodi i materijalnomu blagostanju. Ono se očekivanje izjalovilo, ova se nada nije izpunila. Vaše je Veličanstvo blagoizvolilo u previšnjem kr. odpisu dati izraz uvjerenju, da se „prelazna nesporazumljenja“ izmedju obiju kraljevina „mogu vazda ukloniti prijateljskim susretajem od jedne strane i druge“. Ovo je uvjerenje i kod nas donjekle vladalo; ali je protivnomu ustupilo mjesto, odkako je izvan svake sumnje, da ona „nesporazumljenja“ nisu „prelazna“, već bitne naravi, imajući svoj korien u opriečnom političkom sustavu. U okviru magjarske državne misli, koju je Ugarska sada na svojoj zastavi iztakla i koju nastoji svimi sredstvi provesti, samosvojnoj kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji ne ima mjesta.

A ovu smo samosvojnost mi uz svu burnu prošlost i uz sve nepogode vremena od svojih otaca obaštinili, te držimo se obvezani prenesti ju i na potomstvo. Koliko i je hrvatsko državno pravo tečajem posliednjih stoljeća okrnjeno; jedno se je ipak dragocieno svojstvo sačuvalo: pravo na ime samoodluke. Ovo su pravo vršili naši otci, kada su god. 1790/1. svoju domovinu tjesnije prislonili na Ugarsku; ovo su pravo vršili naši suvremenici, kada su u četvrtoj i petoj desetini ovoga stoljeća tražili onu užu svezu razširiti; ovo smo pravo vršili, kada smo nagodbenim zakonom svoje volje riešenje njekih važnih državnih zadataka prenieli u zajednički organ. Na temelju

*

toga prava, pošto smo izkustvo stekli, da se iz svih sila radi oko pretvorbe one državne zajednice uz zator hrvatske samosvojnosti u državu magjarsku, i pošto se Ugarska, kano što je spomenutim obustavom ustava zasvjedočila, ne drži prama Hrvatskoj vezanom na nikakav državopravni ugovor, te je i ovoj tim razriešila ruke, vlastni smo odlučno zahtievati, da se riešavanja onih na zajednički organ prenesenih poslova koli u pogledu zakonarstva, toli u pogledu uprave povrate samosvojnoj kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji.

Vaše je Veličanstvo na temelju izbornoga akta od god. 1527. i pragmatičke sankcije upravo tako kraljem Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kano što je kraljem Ugarske. Dobrobit obiju kraljevina, mir medju njima, leži jednakom mjerom u otčinskom srdcu Vašega Veličanstva. Taj se pako mir, koji je, kano što se neda tajiti, ozbiljno poremećen, dade samo tako uzpostaviti, ako se povodi i uzroci ne „prelaznih", nego ne prestanih „ne sporazumljenja" uklone, ako se Hrvatska sebi povrati. A to će biti samo onda, kada joj se u okviru zemalja zajedničke ugarsko-hrvatske krune samostalan državopravni položaj podieli.

Vaše Veličanstvo! Tražeći za kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju takav samostalan položaj, ne izvrgavamo monarkije novoj državnoj pretvorbi. Tim ne ištemo razvrgnuća sveze, koja je i za nju izmedju zemalja krune ugarske i ostalih živućih pod možnim žezlom Vašega Veličanstva zak. čl. XII. ugarskoga sabora god. 1867. uredjena glede zajedničkih jim poslova i glede načina njihova razpravljanja, i na koju je naknadno pristala. Kod razpravljanja ovih poslova neka bude ona i u buduće zastupana u zajedničkoj hrvatskou-garskoj delegaciji. Šta se tiče poslova, koji premda nisu obima polovinama monarkije zajednički, ali se imadu u smislu spomenute ugarsko-austrijske nagode po jednakih zajedničkim sporazumkom ustanovljenih načelih riešavati, neka u buduće i hrvatska vlada s ugarskom sudjeluje kod toga sporazumka, te dotični predlozi neka se napose po jednoj i drugoj kraljevini prihvate načinom, koji bi se sporazumno utanačio, a izvršba povjeri autonomnoj vladi tako, da se ni jedan organ ugarske vlade ne bude imao miešati u javne poslove Hrvatske. Naša je zemlja pripravna preuzeti primjeren godišnji prinos za državne dugove, koji su u smislu zak. čl. XV. ugarskoga sabora 1867. zemlje krune ugarske preuzele; isto tako za zajedničke troškove pridonositi po ključu, koji će se prema njezinoj poreznoj snagi i gospodarskom razvitku sporazumno ustanoviti. Svi ostali poslovi, kojih zajedinstvo ni po samom nagodbenom zakonu državopravna sveza s Ugarskom ne iziskuje i koje je naša zemlja dobre volje ugarsko-hrvatskoj državnoj zajednici odstupila, pridržav si pravo opet ih u samoupravu preuzeti, imadu se tako glede zakonarstva, kako glede uprave kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji povratiti.

Vaše Veličanstvo! Takov državopravni položaj, koji bi naša domovina u skupu zemalja cielokupne monarkije i u svezi kraljevina ugarsko-hrvatske krune zauzela, ne mienja postojećega državnoga ustrojstva, ne ruši državne zajednice krune Ugarske, ne vriedja ničijega prava, dočim daje našoj zemlji sve uvjete mirna i blagoslovna napredka.

Ali, da Hrvatska zemlja bude u tom položaju zdrav i kriepak državni ustroj, jaka podpora i priestolju i monarkiji, valja da se njezina zemljištna cielokupnost izcieli. Utjelovljenjem vojničke hrvatsko-slavonske Krajine Vaše je Veličanstvo davnu želju našega naroda, poslije god. 1703. često očitovanu, izpunilo. Samo kotar žumberački i porezna obćina Marindol nisu na saboru hrvatskom zastupani, premda se po zakonih stvorenih na našem i zajedničkom saboru upravljaju; premda i po historiji i po narodu, a i po zakonih, posvećenih od Vašega Veličanstva, ovi krajevi nepobitno Hrvatskoj pripadaju. Nepravde one, koje su hrabrim vitezovom krajiškim to kod provedbe utjelovljenja, to kod podjelbe krajiške imovine mimo očinskih namjera Vašega Veličanstva nanesene, uklonjene će biti, ako i kada bude podpuna samouprava našoj skupnoj domovini povraćena. Nu kano što je Vaše Veličanstvo zadanu rieč utjelovljenjem vojničke Krajine izpunilo, smijemo se u podaničkoj vjernosti nadati, da će sdruženjem posestrime Dalmacije takodjer oživotvoriti svečano obećanje i svoje i svojih slavnih predšastnika kraljeva Franje I. i Ferdinanda V. Od strane naše prekovelebitske braće ne ima nikakove zaprieke tomu sdruženju, za koje se je dalmatinski sabor opetovano izjavio. Zemlje zastupane u carevinskom vieću ne mogu mu se po pravu opirati, jer Dalmacija po pravu spada u skupinu hrvatsko-slavonskih zemalja i kroz nju u ugarsko-hrvatsku državnu zajednicu. Narodni pako i gospodarstveni interesi upućuju Dalmaciju na ovaj zapadni diel balkanskoga poluotoka. Jednakom podaničkom odanosti molimo Vaše Veličanstvo, da luku i grad Rieku s njezinim kotarom blagoizvoli Hrvatskoj povratiti. Hrvatska se nije nikada i ne može se nikada odreći svoga narodnoga i historičkoga prava na taj primorski grad, koji joj Ugarska na temelju provizorija što no ga s hrvatskom vladom uglavila, sve to više otudjuje. Mi smo pripravni, već u svojem dobro shvaćenom interesu, gradu Rieci podieliti onakovu samoupravu, kakovu njegov trgovački položaj iziskuje.

Vaše je Veličanstvo u jednakoj otčinskoj brizi za sve zemlje i narode blagoizvolilo često očitovati volju, da se medju njimi mir uzpostavi, kako bi monarkija u nutri složna, izvana moćna, svojoj uzvišenoj zadaći zadovoljiti mogla. S toga se s pouzdanjem utičemo k uzvišenom prestolju Vašega Veličanstva, kano milostivoga kralja i vladaoca, prepokorno moleći, da blagoizvoli pod svoje okrilje pomirbu izmedju obiju kraljevina svoje sjajne krune uzeti, te sabor kraljevine Ugarske sjedinjene s Erdeljem pozvati, da izabere u smislu §. 70. zak. čl. I. god. 186

kraljevinski odbor, koji će s jednakim odborom našim po načelih u ovoj preponiznoj adresi razloženih viećati o promjeni državopravnih odnošaja izmedju obiju saveznih kraljevina. Ako li su zastupnici Ugarske proniknuti uvidjavnosti, da njezina jakost ne leži u ne opravdanoj i ne izvedivoj državnoj misli magjarskoj, nego u zadovoljstvu i u osnovanom na njem savezu zemalja zajedničke krune, pak da joj samo slobodna Hrvatska može biti vjernom družicom u sreći i nesreći; tada ne sumnjamo, da će djelo pomirbe u rukuh Vašega Veličanstva na spas obiju uspjeti.

Pošto mi tražimo prije svega, da se državopravni odnošaj naše domovine naprama Ugarskoj bitno promieni; ne možemo se uz svu podaničku odanost odazvati milostivomu pozivu Vašega Veličanstva, da izaberemo propisani broj odaslanika u zajednički sabor. A obzirom na navedenu obustavu ustava i obzirom na tolike povrede nagodbenoga zakona, ne bismo mogli birati ni tada, kada bismo i uvjereni bili o spasonosnosti postojećih državopravnih odnošaja.

Bog blagoslovi i štiti Vaše Veličanstvo, našega premilostivoga kralja i gospodara!

Vašemu ces. i kr. apoštolskomu Veličanstvu
vazda vierni
sabor kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Predsjednik: Visoki sabore! Pošto je sada pročitana osnova adrese g. zastupnika Hinkovića i drug., kao što i protupredlog g. zastupnika Mazzure t. j. adresa neodvisne narodne stranke, a ova je istom jučer dotiskana i medju članove ovoga vis. sabora podieljena, te je težko koji član imao dovoljno vremena, da istu osnovu adrese točno prouči; s toga današnju sjednicu zaključujem, a drugu uričem za ponedjelak u 10 sati prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom t. j. razprava o podnešenoj osnovi adrese.

(Svršetak u 11 sati 35 časova.)

Četrnaesta saborska sjednica,

obdržavana dne 20. listopada 1884. u 10 sati prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Izjava predsjedničtva povodom osnove adrese skrajne ljevice.

Predsjednik: Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik posliednje sjednice.

Bilježnik **Stevan Popović** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

13. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 17. listopada 1884. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem prvoga saborskoga podpredsjednika gosp. Vase Gjurgjevića u prisutnosti 76 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni gg. odjelni predstojnici Dane Stanković i Ivan Vončina.

Predsjednik javlja, da je stigla saboru pozivnica banska g. Ilije Hranilovića, — upućuje se verifikacijonom odboru.

Pošto je predsjednik javio, da je narodni zastupnik Stevan Popović svoj i svojih drugova predlog o izmjeni dnevnog reda, podnešeni u prošloj sjednici, povukao natrag — prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je razprava o predloženim osnovama adrese i to: o osnovi adrese, koju je podneo adreski odbor; o osnovi adrese, koju je podneo nar. zastupnik dr. Hinković i drugovi i o osnovi adrese, koju je podneo nar. zast. dr. Mazzura i drugovi.

Predsjednik naredjuje, da se ove predložene osnove pročitaju, te osnova adrese adreskoga odbora glasi ovako:

Vaše c. i kr. apošt. Veličanstvo!

Premilostivi kralju!

Sazvani na 30. rujna ove godine sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije zahvalno i željno prihvaća priliku, koju mu je milostiva kraljevska briga Vašega Veličanstva blagoizvolila pružiti. da može ustavnim načinom sudjelovati oko uredjenja javnih poslova zemlje. Pruženu ovu priliku on će upotrebiti i izcrpiti, da razvije trajnu i koristnu djelatnost na prostranu polju autonomno-državnih zadataka, koji su njegovoj njegi povjereni nepredvidivimi ustavnimi uredbami i kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji ne opozovno zajamčeni državopravnom nagodbom, uglavljenom medju istimi kraljevinami i kraljevinom Ugarskom, duboko je pako uvjeren, da svoju djelatnost može vršiti samo u suglasju sa zakonom i na osnovu pravilno shvaćenih realnih odnošaja. Jer kako su ove Vašemu Veličanstvu vazda vjerne kraljevine u svako doba, kada god se nadjoše na odsudnom razkršću svoga života, realni odnošaji ovoga vremena prinukali i upućivali na državnu zajednicu sa zemljami krune ugarske, tako ih na ovu zajednicu upućivaju i nukaju realni odnošaji i današnjega vremena. No vazda pripravni priznavati i poštovati nuždne uvjete i zahtjeve državne zajednice i svaku žrtvu prinieti za slavu i sjajnost prevedre krune, sabori su njihovi neprekidno staranje vodili o tomu, da kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji netaknutu očuvaju političku i narodnu individualnost, uzdrže zemljištnu cjelovitost, osiguraju svetinje narodnoga bića i zajamče blagodati materijalnoga probitka, jer u ime ovih svakomu narodu najsvetijih dobara i najviših interesa i smatrahu toli vriednom državnu zajednicu i toli nuždnim autonomni položaj.

Za ovim nasljedovanja dostojnim primjerom svojih predšastnika povesti će se i ovaj Vašemu Veličanstvu vazda vjerni sabor, ter što stalnije uvjeren, da svekoliko svoje snovanje i djelovanje, hoće li, da bude spasonosno, mora prisnovati na tvrdu temelju postojećega zakona, i da kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija stalnu i osiguranu budućnost smiju očekivati od posvećena tolikimi vjekovi saveza s kraljevinom Ugarskom, tim dublje mora žaliti, da su se ne jednoč u izvadjanje temeljnoga zakona uvukle povriede, koje, ako i nisu bile namjeravane, ter su mogle poteći iz ne sporazumka, ipak su podobne uz-

buditi u narodnoj sviesti bojazni i sumnje o stalnosti uvedena u zemlji javnoga stanja i o nepovredivosti uzakonjenih prava i ustavnih uredaba, i tim toplije mora željti, da se još neuklonjene opreke prijateljskim s jedne i druge strane susretajem čim prije i za vazda uklone, pa za to se i uslobodjuje ovaj vjerni sabor smjerno umoliti Vaše Veličanstvo, da kraljevskom milosti blagoizvoli izdati shodne odredbe za sazov kraljevinskih odbora i naložiti im spasonosnu zadaću, da razsvietle i sretnomu koncu privedu pomutnje o nagodbonom zakonu.

A rado će se odazvati ovaj vazda vjerni sabor blagoj napomeni Vašega Veličanstva. da izabere propisani broj odaslanika za skupni sabor zemalja krune ugarske, gdjeno će sudjelovati kod izbora za delegaciju i kod viećanja o važnih predlozih zajedničke vlade Vašega Veličanstva, koja, probudivši od nekoga vremena radostne nade u ovih kraljevinah pokazanom skrbi za nuždna sredstva materijalnomu razvoju njihovu, jamačno će medju važnimi predlozi podastrti zajedničkomu saboru na ustavnu razpravu i predloga takovih, koji su prikladni i vrstni razpršiti mnogostrano u zemlji razširenu bojazan, da se u zasnivanju boljka i gospodarstvenoga procvata od strane zajedničke vlade i skupnoga sabora ne priklanja dovoljan obzir na vjerne Vašemu Veličanstvu kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, ter im napokon presušiti moraju obilato izcrpljivana vrela dohodaka uprav u ono vrieme, kada je najnuždnije, da svu imovinsku snagu napregnu za podmirivanje državnih potreba; izabranih pako izaslanika za skupni sabor biti će poglavita briga i najpreča dužnost, da zajedničkomu saboru i zajedničkoj vladi budu u pomenutom smjeru ne utrudiva i podpora i opomena.

Pa kada se prijateljskim s obiju strana susretanjem uzpostavi jasna čistoća nagodbenoga zakona; kada iz zabrinutih srdaca izčeznu bojazni radi ne pokolebive sigurnosti stečenih prava zemlje; kada ukupna narodno-gospodarstvena politika okrene vidljivu skrb ovim kraljevinam; kada nuždne željeznice budu izvozile plod marljiva težanja i poticale na tim voljniji čim unosniji rad i umnožale narodnu imovinu; kada u javnoj sviesti uhvati svim ovim duboki koren vjera, da su kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji zajamčeni autonomija i svi moralni i materijalni probitci; onda će se pouzdano sve to više uvriežavati postojeći državopravni odnošaj.

U sigurnu pako očekivanju blagosovljenih tih posljedica, ovaj će vazda vjerni sabor tim lašnje pristupiti na riešavanje važnih svojih zadataka onim duhom mudrosti i umjerenosti, onim mirom i dostojanstvom, koji dolikuju narodnomu zastupstvu, ter će se na osnovu temeljnoga zakona, kanoti čvrste podloge svemu svomu djelovanju mirnom savjesti posvetiti plodonosnomu radu oko uspješnoga razvitka javnoga stanja zemlje i oko promaka duševnoga napredka i materijalnoga blagostanja, očekujući tim radostnije zakonske predloge, koji imadu toli dugo vremena razstavljene, a sada faktično združene dielove zemlje sliti u jedno organično tielo, čim uznositiji pojav, da će mu u tomu patriotičnomu zadatku pomagati jedva dočekani zastupnici iz negdanje vojne Krajine. Po isti način uzimati će ovaj sabor u ozbiljnu razpravu još i druge zakonske predloge, koje mu vlada Vašega Veličanstva podastre s namjerom mirnoga i ne prekidnoga razvoja zemlje, pak i sam ih misli potaknuti, koji mu se učine nuždni i koristni, medju ostalimi po imence u onomu smjeru, da udovoljivši pravednim potrebam bratinskoga plemena srbskoga tim više utvrdi postojeću bratinsku slogu i gradjansku jednodušnost u vršenju narodnih i državnih zadaća, do koje stoji snaga i stalnost svake otačbine.

Vršeći ovako domoljubne zadatke, nada se i želi ovaj vazda vjerni sabor pružiti novih dokaza vjernosti i privrženosti svoje prama Vašemu Veličanstvu i svoje ljubavi prama otačbini, ter podpuno opravdati ono blago pouzdanje, koje Vaše Veličanstvo goji prama članovom ovoga zakonodavnoga tiela, da će prednjačiti u dužnom poštovanju posvećenih po Vašemu Veličanstvu zakona.

Bog živi i uzdrži Vaše Veličanstvo!

U Zagrebu, 13. listopada 1884.

Ladislav grof Pejačević v. r.

Josip Miškatović v. r.

Osnova adrese narodnog zast. dra. Hinkovića i drugova glasi ovako:

Veličanstvo!

Visoki odpis Vašega Veličanstva, kojim su otvorene sjednice ovoga sabora, upućuju nas na rad temeljem nagodbe, koja je uglavljena izmedju kraljevinah Hrvatske i Ungarije.

Ova se nagodba protivi povjestnomu i prirodnomu pravu kraljevine Hrvatske, ona je stvorena nezakonito, na propast našega naroda i same dinastije Vašega Veličanstva.

Makar da je činom uvedena, mi ovu nagodbu zakonom priznavati niti možemo, niti hoćemo, niti smijemo.

Uvjereni, da je iskrenost napram vladaru najsvetija dužnost državljana, i da je samo na štetu vladara, ako se ogluši glasu naroda, od kojega stoji, mi ćemo, kao zastupnici naroda, vršiti ovu dužnost, kako dolikuje narodu, u čije ime, i vladaru, kojemu govorimo.

Tisućljetni ustav kraljevine Hrvatske, kojega je načelo, da o javnih poslih domovine odlučuje složna volja naroda i kralja, temelji se na državnoj samostalnosti i zemljištnoj cjelokupnosti hrvatskih zemalja.

Ovaj ustav je danas faktično uništen, nu pravno on nije oskvrnjen nikada. jer se javno pravo kraljevine Hrvatske nikad s privolom naroda promienilo nije.

Po izumrću prejasne dinastije iz hrvatske krvi, pozvaše naši predji na hrvatsko prestolje kralja ugarskoga Kolomana i njegove zakonite nasljednike. Medju kraljevinami, koje stojahu pod žezlom zajedničkoga kralja, ne bi-

jaše ništa skupna do osobe kraljeve. Koloman i njegovi nasljednici krunjeni su krunom Zvonimirovom; kraljevina Hrvatska imadjaše svoj samostalni sabor; na čelu kraljevine stajaše ban s kraljevskom vlasti, neodvisan od palatina ugarskoga.

Ni ugovorom cetinjskim od god. 1527. nije se kraljevina Hrvatska u ničem odrekla svoje samosvojnosti. Ovim ugovorom zadobi Ferdinand I. i njegovi nasljednici pravo na hrvatski priestol, pod uvjetom, ako budu obdržavali prava kraljevine Hrvatske.

Pragmatičkom sankcijom podieljeno je mužkarcem i ženam iz dinastije Vašega Veličanstva pravo na prestolje Hrvatske, pod uvjetom, da vladaju nad hrvatskimi pokrajinami Štajerskom, Kranjskom i Koruškom, da stoluju u Austriji, nadalje pod uvjetom, da obdržavaju i obdržavati daju prava ove kraljevine.

Hrvatska pragmatička sankcija sklopljena je dvanaest godinah prije ugarske i samostalno od ove, sadržaj im je različit.

Osim jedinstva u osobi vladarevoj nije tim ugovorom uslovljeno nikakovo jedinstvo bilo s Austrijom, bilo s Ungarijom.

Kraljevina Hrvatska bijaše i po zakonu jest neodvisna i danas u poslovih izvanjskih, u pitanju o ratu, u financijah, u trgovini i obrtu, i u svih drugih pitanjih, koja su danas faktično po nagodbi proglaš na zajedničkimi.

U medjunarodnih pitanjih zastupa vladar državu, a ako je na čelu više država, on ih zastupa sve. Hrvatska ne bijaše zastupana po nasljednih pokrajinah, već je skupni vladar zastupao i Hrvatsku i nje. Pa jer se opazilo, da su se sklapali ugovori mira na uštrb Hrvatske, načinjen bje zakon, po kojem su imali posebni zastupnici Hrvatske sudjelovati kod sklapanja mira s Turčinom, ako se je ticao Hrvatske.

Sabori hrvatski odlučivahu o vojnih poslih, i samo oni Hrvati idjahu u vojsku, koje bje sabor odredio. Još Marija Terezija morala se je obratiti na sabor, da joj dozvoli novaka. Prvi put joj dade sabor, koliko je scienio, da je pravo: drugi put joj naprosto odbi molbu.

I porez stajaše o odluci sabora. Samo s privoljom sabora mogahu se sklapati zajmovi, i dosta je primjera, da je sabor odbio predlog krune, kojim je tražila dozvolu, da može učiniti zajam.

Isto tako odlučivahu hrvatski sabori o uredjenju tridesetnica, izvažanju domaćih stvari i uvoznini za stvari iz Turske.

Kraljevina Hrvatska bijaše dakle samosvojna i u diplomatičkom, i u vojnom, i u financijalnom i u trgovačkom pogledu.

Istina je, da ta samosvojnost bijaše vriedjana, i to upravo po onih, koji pod prisegom bijahu obvezani, da ju štite. Nu iz protuzakonitosti ne izvire zakon, a Vaše Veličanstvo moralo bi tomu bezzakonju kraj učiniti.

Tekom vremena suzi se zakonarski djelokrug hrvatskoga sabora, te je ovaj odlučio g. 1790., da u družtvu s kraljevinom Ungarijom uredjuje svoje državne posle. Nakon desetgodišnje samovlade Josipa II. držali su stališi i redovi, da će ovako složnimi silami odoljeti navalam austrijske vlade. Nu i tu si pridržaše naši predji pravo, da proglasuju u hrvatskom saboru zakone, stvorene na skupnu saboru, i da priznavaju samo one valjanimi, koje sabor bude bez prigovora prihvatio.

Izbjegnuvši u savezu sa Ungarijom centralističkim težnjam bečke vlade, zaprieti Hrvatskoj pogibelj od centralističke struje pasmine magjarske.

Ovoj struji i odnošaju izmedju Hrvatske i Ungarije načini kraj godina 1848. Poslie ovoga po obje kraljevine prenesretna rata stupila je svaka od njih u svoja prvobitna samosvojna prava.

Dvanaestgodišnja vladavina absolutistička, kojom je hrvatski narod samovlastno lišen svoga drevnoga, prisegom tolikih kraljeva i dvostranimi ugovori sa predji Vašega Veličanstva utvrdjenoga ustava, ter kojom bje kažnjen, jer je spasio priestol Vašega Veličanstva, ubila je u ovom narodu povjerenje, koje ga je oduševljivalo za kralja.

Dok je austrijanska politika ubrazdila bezpravjem, nikla je, razvila i učvrstila se je u potlačenih narodih vjera, koja je i povjestnicom posvećena, da im samo iz nesreće monarkije sviće bolja budućnost. Samo u nesreći i od nužde popuštala je Austrija narodom, a čim prodje pogibelj, uklonjena po samih ovih narodih, padoše isti u to veće sužanjstvo. Ova vjera je danas čvršća no ikada prije, i ništa ju ne bi moglo narušiti, do li pravednost vladara, koju do sada uzalud izčekujemo.

Nakon katastrofe kod Solferina sazva Vaše Veličanstvo zastupstvo naroda. Prije bijahu sabor povlašćeni staleži i redovi. Povlastice prestadoše god. 1848., i time posta sav narod dionikom javnih prava.

Na mjesto da je sabor kraljevine Hrvatske sazvan na temelju sveobćega glasovanja, koje bi poslie g. 1848. jedino zakonito bilo, sastade se zastupstvo sedmih županija po pripisu oktroiranom. Onomu zastupstvu predloženi su listopadska diploma i veljački ukazi, da ih prihvati.

Vaše Veličanstvo izjavi, da je izdalo listopadsku diplomu po pragmatičkoj sankciji i po svojoj svevlasti kao stalan i neopozivan državan temeljan zakon. Ipak pragmatička sankcija Hrvatske nezna za svevlast kraljevu, već je zakonotvorna vlast u kraljevini Hrvatskoj dana saboru i kralju. U ostalom listopadska diploma bijaše već uništena veljačkimi ukazi.

Ono zastupstvo nastojalo je oko dobrobiti domovine i dinastije. Od ovoga nastojanja zazirahu ljudi, koji su vazda radili na nesreću naroda i kralja. Da se težnja onoga zastupstva osujeti, pozvani su i zastupnici iz vojničke Krajine.

Nu sav napor neprijatelja kraljevine Hrvatske ost

bezuspješan. U adresi od 24. rujna 1861. odbi ono zastupstvo predloge Vašega Veličanstva, kao protivne javnomu pravu i interesom domovine, i zatraži od Vašega Veličanstva, da Hrvatom povrati njihovu domovinu i njihov ustav.

Zato je ono zastupstvo razpušteno, i Vaše Veličanstvo obreče sazvati novo zastupstvo našega naroda, te mu predložiti svoje nazore odkrivene rečenim odpisom.

Kad se je držalo, da je narod bezzakonji dosta občinjen za nova bezzakonja, sazvano je novo zastupstvo po prvašnjem oktroiranom izbornom pripisu. Uprava izvrši onaj pripis, kako je htjela, na zator i sramotu naroda i dinastije.

Vaše Veličanstvo je predložilo, da se urede državopravni odnošaji naše domovine. I prem ovi odnošaji ne spadahu na vojničku Krajinu, dok je stenjala pod tudjom samovoljom, pozvani su iz Krajine ne izabranici puka, već služeći vojnici.

Timi izpravami osvjedoči se narod, da se radi o njegovu zatoru i za to je god. 1866. izpala onako, kako ju doživismo.

Oni vojnici iz Krajine, banski stol, kojemu kao takovomu nije bilo mjesta u zastupstvu, nekoliko činovnika, od kojih nekoji možda bijahu izabrani, proglasi se na 12. stud. 1865. saborom, prem broj svih skupa ne bijaše onolik, kolik bi bio morao biti po poslovniku, potvrdjenom po Vašem Veličanstvu.

Onaj skup, osvjedočen o svojoj nezakonitosti i o zlu, za koje je naručen bio, ne konstituira se ni po odlazku vojnika i banskoga stola.

Po onom skupu odpravljene su tri adrese na Vaše Veličanstvo.

Za adresu od 10. veljače glasovala je manjina bivših nazočnih članova; adresa od 10. ožujka nije bila ni tiskana ni priobćena članovom, ni stavljena na dnevni red, već je iz rukopisa čitana i možda prihvaćena; adresu od 19. prosinca, koja bi. buduć razpravlja o državopravnih odnošajih, morala biti razpravljena po riečih Vašega Veličanstva i po graničarih, odpravi skup bez njih kao i onu od 10. ožujka.

Ove su adrese odpravljene i po nezakonitu tielu i načinom nezakonitim, i vladar nije ih smio ni primiti, a kamo li smatrati ih temeljem dalnjih razprava.

Još načini onaj skup izboran zakon po nezakonitu porezu i povlasticah, koje bijahu ukinute, stegne broj poslanika na manji, nego li bijaše za povlašćenih staleža, i uvede na obće ruglo javno glasovanje.

Temeljem ovoga, po tadanjoj vladi Vašega Veličanstva još samovlastno osakaćena izborna reda, sastavljeno zastupstvo imadjaše razpravljati o previšnjem pismu Vašega Veličanstva od 20. listopada 1867. na baruna Levina Raucha. Svojimi adresami da je skup priznao zajednicu kraljevine Hrvatske sa kraljevinom Ungarijom, ter je pozvan, da dovrši tu razpravu.

Ovakav skup ljudi prihvati nagodu izmedju kraljevinah Hrvatske i Ungarije, i rad ovakovih ljudi posvetilo je Vaše Veličanstvo.

Kako je ta nagoda stvorena, tako je i na gorje revidirana.

Sustav monarkije je takav, da je ciela monarkija podložena dvim razrožnim, samo u tlačenju naroda složnim pasminam.

Većina peštanske skupštine, u onoj zemlji neznatna manjina, žrtvova od ustava Ungarije sve što je vriedilo, stopi ju kao sastavinu u novo državno tielo, sveza ju na tudje probitke naprtivši na sebe i na druge nepodnosljive terete. Prem bi mi želili, da živimo u miru i slozi sa svimi narodi, a ponajpače sa narodi Ungarije, buduć nas i jedne i druge koli naša zajednička prošlost, toli pravi probitci obijuh upućuju na što toplije medjusobno prijateljstvo: ipak držimo, da s kraljevinom Ungarijom, čim je stupila na nepravedan temelj, ne mogaše biti razpravljanja.

Mi smo uvjereni, da nijedan sabor, koji nije sazvan na temelju obćenita glasovanja, i u kojem nesudjeluju takodjer zastupnici iz granice i Dalmacije: iz većega diela hrvatskih zemalja, koje su pod žezlom Vašega Veličanstva, ne smije i pravno ne može pretresivati ni zaključivati o stožernih pravih naše kraljevine. Ova je nagodba ništetna i mi pred bogom i pred narodi prosvjedujemo proti riečim previšnjega odpisa, da je ta nagodba temeljan zakon kraljevine Hrvatske, ogradjujemo našu domovinu proti toj nagodbi i svim posljedicam, koje iz nje izviru, i koje nuždno vode do podpuna gospodarstvena i družtvena razsula.

Nu sve da povjestnica ne dokazuje podpunu samosvojnost kraljevine Hrvatske, sve da nagodba nije činom uvedena nečuvenom samovoljom i odurnom izdajom domaćih nevriednika, mi bi ju odbijali kriepošću prirodnoga prava, kojim svaki narod, koji do sebe drži i koj se nije odrekao svoje budućnosti, nastoji, da bude gospodarom svoga udesa. Samo kao medjunarodna osoba može Hrvatska postaviti temelj svojoj budućnosti, a život naroda stoji u tom, da može svoje stanje mienjati, kako misli da je bolje.

Po riečih Vašega Veličanstva zajamčena je kraljevini Hrvatskoj nagodbom ustavnost i samouprava uz jamstva, uvjetovana državnim jedinstvom zemalja krune Ugarske.

Po našem drevnom ustavu odlučuje o javnih poslih domovine narod i kralj, a samouprava znači slobodu zakonodavstva i uprave. U državnom jedinstvu zemalja krune ugarske ne bijaše, po pravu nije. ni neće nikad biti Hrvatske.

Hrvatski sabori birahu bane; samo kad bi se za ovo dostojanstvo natjecalo više odličnih i zaslužnih muževa, ter se skladan izbor ne mogaše obaviti, običavali bi sabori predlagati kralju muževe, izmedju kojih on imadjaše

bana izabrati. Po nagodbi imenuje i skida bana Vaše Veličanstvo na predlog ugarskoga ministra-predsjednika, što znači, da postaju banovi samo muževi, koji, služeći interesom umišljene države magjarske, time su nuždno neprijatelji naše domovine.

I dok je uprava usredotočena u banu, čija odgovornost hrvatskomu saboru je učinjena iluzornom njegovom odvisnošću o ugarskom ministarstvu, dok je tobožnji posredovatelj izmedju krune i Hrvatske član ugarskoga ministarstva, odgovoran kao takav ugarskomu saboru; dok su najvažnija pitanja državne uprave prepuštena ugarskomu saboru i delegacijam, u kojih ova kraljevina već po broju svojih zastupnika ne ima nikakova odlučna upliva: biva jasno, da je svaka samouprava kraljevine Hrvatske izključena i da visi o pohotici tudjinca.

Po ovom sustavu padaju i na Hrvatsku dugovi, što su ih Magjari ne pravedno preuzeli od Austrije i što ih prave na uštrb naš, a često i svoj; iz naših prinesaka ne crpimo nikakove koristi, već se njimi prečesto radi proti nam.

Nu ni u onih predmetih, koji su doznačeni ovomu zakonotvornomu tielu, nismo samostalni, već nas izkustvo uči, da se potvrdjuju samo oni zaključci, koji su na očitu škodu naroda, a koristni i potrebiti zaključci, da se ne smiju ni predlagati.

Upravo s toga, što pravilno shvaćamo realne odnošaje naše domovine, ne možemo uviditi, da bi se — kako visoki odpis drži — na temelju današnjega državopravnoga položaja dalo išta trajna i koristna po naš narod uraditi.

U suprot vidjamo sa žalošću, da su pod ovim sustavom razklimani svi temelji gospodarski i družtveni, iz kojih se ne može — ako se ovo stanje čim prije ne promieni — izleći drugo van občenito razsulo.

Narod pogiba pod užasnim teretom javnih daća, koje se, rastući bezprimjerno u doba duboka mira, ne mogu više ni oružjem utjerati; uprava demoralizuje pučanstvo, namićući nepravedno probitke nepoštenim proti poštenim i daveći ove u prilog onim; sudstvo je izgubilo i zadnji ostan pravičnosti i najpovoljniji je o njem sud, da se i najnepravednija stvar može dobiti.

Vlada Vašega Veličanstva upotrebljuje činovničtvo za sliepo agitatorsko orudje, da uzdrži ovo strašno tobože ustavno stanje. U mjesto, da se brinu za javni poredak, siju upravni organi sjeme krvna razdora medju pučanstvo; u mjesto, da se drže zakona i pravice, pitaju sudbene oblasti samo za volju svojih gospodara. Samo tako su sigurni za svoje službe, i čim koj činovnik više biesni proti narodu, koj ga plaća, tim je sigurniji, da će biti promaknut.

Puk bivše granice mogaše uživati zemlju, koja ne bijaše vlastničtvo pojedinaca, i koliko je tko trebovao, mogaše na sebe prepisati. Sva zemlja bijaše vlastničtvo kraljevine, naroda.

U natoč tomu darovalo je Vaše Veličanstvo najvredniji dio graničarskih šuma neizvjestnu eraru i time su onaj puk i kraljevina Hrvatska onim darovanjem proti pravu i pravici lišeni najvećega skoro jedinoga svoga bogatstva. — Tudjinac zatire šume, a puk je ostao bez svega.

Veličanstvo!

Nije nam moguće izbrojiti sve jade i nevolje, štono snadjoše ovaj nesretni narod pod ovim sustavom i koje iz ovoga sustava nuždno izviru, i koje moraju sveudilj rasti.

U ovom se narodu čuje već očajan vapaj: bolje je umrieti nego umirati.

Kako će Hrvati braniti monarkiju, koja im je otela sve i koja im ne ostavi ništa, što bi bilo vriedno, da se brani? Ne pripravlja li se time sustavno prevrat i ne će li narod radostno prihvatiti svaku sgodu, da se otrese sužanjstva?

Po nagodbi postadoše tužni ostanci kraljevine Hrvatske podčinjenom pokrajinom krune ugarske, prem se Hrvati nikada nisu pravovaljano odrekli svoga ustava ni svojih prava i prem nikada nisu osvojeni oružjem, već su u suprot njihove desnice na svoj uštrb branile monarkiju i obranile priestol svojih kraljeva.

Ne odlučuje rieč, već stvar.

Nagodba predpostavlja ravnopravne činbenike, nu mi nismo saveznici već podložnici Magjara

Ovomu sužanjstvu dodana je još poruga u tom, što se druga stranka ne drži ni onoga, što je tobože dvostranim ugovorom obrekla i dok ne ima nikakva uspješna sredstva, da se protustranka prisili na izpunjivanje svojih obveza, mi ne znamo, kako da će se ukloniti nasilja, koja visoki odpis krsti nesporazumljenji.

Dok se ovomu bezzakonju ne učini konac, mi se ne nadamo nikakovu uspješnu razvoju javnoga stanja zemlje, već smo duboko osvjedočeni, da se iz današnjega stanja mora razviti samo propast monarkije i jedino se tješimo tim, da će hrvatski narod preživjeti ovu propast.

Izjednačenjem bivše Krajine sa ovim dielom Hrvatske biti će s njim samo izjednačena u bezpravju i bezzakonju.

Godišnji proračuni i računarski zaključci o kućanstvu prediducih godina nisu van prosta nu skupociena igra.

Samosvojnost uprave i financija u tiesnom su i nerazdruživom uzročnom savezu; jedna se bez druge ne da pomisliti, a mi ne imamo ni jedne ni druge.

Tako zvani zajednički poslovi spadaju svi pred ugarski sabor, izvršba glede istih pripada peštanskomu ministarstvu. Zato vapi već toliko godina u zalud ciela Hrvatska za željeznicom, koja bi spojila Slavoniju preko Hrvatske ravno s morem; za to su pod imenom investicija gradjene u Hrvatskoj samo takove željeznice, koje su na očitu propast naše trgovine, na što smiera i uvedena na istih vozna tarifa. U Pešti razmjeruje se naš porez, tamo se odlučuje, na što se naš prihod trošiti imade. Taj

prihod upotriebljuje se samo na našu štetu. Pa što preostaje nakon namirenja ovih zajedničkih posala, to nam se dobacuje za naše unutarnje potrebe — kao milostinja, i mi ne imamo ni sredstva ni načina, da se uvjerimo o izpravnosti magjarskih poreznih računa. I zaključni računi vode se bez naše kontrole i ingerencije i mi ih po nagodbi imamo samo primati na znanje.

Buduć je današnji sustav uveden proti povjestničkomu i prirodnomu pravu te proti interesom naše domovine; buduć je stvoren nezakonito po skupštinah, složenih na temelju oktroirana izborna reda i bez sudjelovanja Krajine, koja bi i po obećanju Vašega Veličanstva imala bila sudjelovati kod riešavanja državo-pravnih pitanja; buduć se je iz toga protuzakonito uvedena i držana sustava razvilo stanje, u kojem ne ima ni jednoga uvjeta za duševni i materijalni razvoj, a kamo li za napredak ovoga naroda; buduć bi se izborom za peštanski sabor i za delegacije imalo samo učvrstiti naše nesretno stanje: očitujemo, da se ne možemo odazvati pozivu Vašega Veličanstva, da biramo zastupnike za peštanski sabor i za delegacije.

Vaše Veličanstvo očekuje od nas onaj duh mudrosti i umjerenosti, te onaj mir i dostojanstvo, koje da dolikuje reprezentativnomu tielu.

Nu ne ima reprezentativnoga tiela, koje bi bilo složeno na tako nezakonitu temelju, kao što je naše i kojemu bi manjkali svi temeljni uslovi za djelovanje, kao što evo našemu. I mi bi sgriešili proti otačbeničtvu, koje nas nadahnjuje, da bi mogli mirno i dostojanstveno gledati, kako se pomoćju nevriednih sinova domovina danomice sve to više upropašćuje.

Tiskovni se zakoni uporabljuju tako, da se plieni sve što se piše istinita i da se bacaju u iztražni zatvor otačbenički novinari iz bojazni, da bi mogli opetovati tiskovni delikt, dok još porota nije sudila, da li je delikt ono, s čega se obtužuju. Kako da u očigled ovakovih nasilja ostanemo mirni i dostojanstveni?!

Osvjedočeni, da kralj stoji od naroda, ter da si vierност i privrženost stiče, u koliko štuje sveta prava naroda, mi ćemo, nadahnuti ljubavlju za svoju otačbinu, mjeriti drugim onom mjerom, kojom drugi nam mjere.

Izborni red, kraj toga što je nezakonito stvoren, kao to i sve drugo, što je kod nas činom uvedeno, takav je, da je volja naroda paralizirana hrpom činovnika, koje vlada svimi nedopuštenimi sredstvi naganja, da glasuju proti narodu, pa da ne ima bezprimjerna otačbeničtva i odvažnosti pučanstva, u ovom tielu ne bi sjedio ni jedan pravi zastupnik naroda. Prem su nakon g. 1848. prestali povlašćeni staleži, zovu se u sabor ljudi, koji ne zastupaju često ni vriedne svoje osobe, a kamo li koga drugoga. Njihov je broj neograničen i kad se hoće, da se stvori takav škodljiv zaključak, dolaze ti ljudi, da rade proti narodu od kojega živu.

Samo po izbornomu redu, složenu na temelju svebćega glasovanja, mogla bi volja naroda doći do pravoga izraza i s toga ćemo samo ovakav izboran zakon zagovarati.

Sve da ovaj sabor nije nezakonit, sve da je vlastan zaključivati o zakonih, mi se pod ovim sustavom ne nadamo nikakovu uspjehu od našega zakonarskoga rada, dok vidimo, da se po oblastih Vašega Veličanstva bezkažnjeno gaze i oni pripisi, koji su po Vašem Veličanstvu posvećeni.

Veličanstvo!

Samo obreknuće predjah Vašega Veličanstva, da će upodpuniti našu domovinu, sklonu Hrvate na izbor Ferdinanda I. za svoga kralja i na pragmatičku sankciju. Ono obećanje se ne izpuni. Prem su Hrvati prolievali svoju krv i za zemlje, koje na nje ne spadahu, ne samo da nije povraćen Hrvatskoj dio, što no ga bijaše Turčin do Vrbasa osvojio, već je za vladanja predjah Vašega Veličanstva pronevjeren Turčinu velik komad naše domovine. Hrvatske pokrajine Dalmacija, Štajerska, Kranjska, Koruška, Istra odciepljene su i danas od nas, ter im je faktično pridano još i mnogo zemlje od ovoga komada Hrvatske.

Okolice Čabra, Celja, Metlike, Kastva, Istre uslied faktično poremećenih granica odciepljene, ostadoše odtudjene, a Vaše Veličanstvo dopusti, da austrijanski rajhsrat pretresiva pitanje, spada li Žumberak kraljevini Hrvatskoj ili Kranjskoj.

Rieka sa okolicom bijaše imanje knezova krčkih i od nekada imadjaše ovaj grad posebnu upravu. Oni knezovi prodadoše to imanje tudjincu, a Marija Terezija povrati ga Hrvatskoj. Josip II. prometnu ovaj grad te županiju sriemsku i virovitičku Ungariji, kako županiju saladsku Hrvatskoj. Radi znamenitosti hrvatskoga Primorja za trgovinu, dobiše Rieka i Bakar posebno municipalno uredjenje. Pa prem se iz različitosti uprave ne može izvadjati različitost krunovina, dopusti Vaše Veličanstvo, da se Rieka proglasi prepornom krunovinom izmedju Hrvatske i Ungarije.

Medjimurje, bivše imanje Zrinjskih, pripojeno je činom Ungariji, nu o pripadnosti njegovoj kraljevini Hrvatskoj mogu dvojiti samo oni, kojim nije stalo do svetosti pravah.

Kraljevina Hrvatska je raztrgana, naša prava su pogažena, naša je narodna čast oskvrnjena, sveta baština naših otaca, naš ustav, je uništen.

Ovo je stanje hrvatskoga naroda.

Od Vašega Veličanstva stoji, hoće li, izpunivši mu njegovu pravednu želju ter povrativši mu domovinu i ustav, i njegovom pomoćju, osigurati svoje prestolje.

Dr. H. Hinković v. r., Ivan Šimek v. r., Vjekoslav Liebhart v. r., Ljud. And. Valušnik v. r., dr. Radošević v. r., Ferdo Sladović v. r., dr. David Starčević v. r., dr. Ante Starčević v. r., Fran Folnegović v. r., dr. Bakarčić v. r., Makso Lončarević v. r., Eugen Kumičić v. r.

*

Osnova adrese narodnog zastup. dra. Mazzure glasi ovako:

Vaše c. kr. apoštolsko Veličanstvo!

Odazvavši se želji očinskoga srca Vašega Veličanstva sakupismo se mi velmože, dostojanstvenici i narodni zastupnici kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u saboru, previšnjim odpisom od 27. rujna otvorenom, da ustavnim načinom sudjelujemo oko uredjenja javnih poslova zemlje.

Naša je najozbiljnija odluka, da tečajem zakonarskoga razdobja sve one zakonske predloge, koji će nam na ustavno viećanje podnešeni biti, razpravljamo onim duhom mudrosti i umjerenosti, kano i onim mirom i dostojanstvom, koje dolikuje zakonodavnomu tielu, kako bi i tim pružili nove dokaze vjernosti i privrženosti k posvećenoj osobi svoga kralja i ljubavi k svojoj otačbini. A osobitu ćemo brigu obratiti onim zakonskim osnovam, kojih svrha ima biti, da se bivše hrvatsko-slavonsko krajiško zemljište, sdružemo jur s materom zemljom, slije s njom u jedno organično državno tielo.

Ali niti se očinske namjere Vašega Veličanstva naprama ovoj vazda vjernoj kraljevini izpuniti mogu, niti može naš zakonarski rad oko razvitka javnoga stanja i oko promicanja duševnoga napredka i materijalnoga blagostanja naše domovine željnim uspjehom ovjenčan biti, dok se državopravni položaj njezin bitno na bolje ne promieni.

Petnaestgodišnje izkustvo dokazalo je bjelodano, da nagodom, uglavljenom g. 1868 medju kraljevinom Ugarskom sjedinjenom s Erdeljem i medju kraljevinom Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom, nije ovoj ni narodnost ni ustavnost, ni samouprava zajamčena, a niti joj je osiguran onakav državopravni položaj, koji bi joj otvorio prostrano polje za razvoj trajne i koristne djelatnosti.

Ako velik dio našega naroda i nije bio već u prvom početku zadovoljan nagodbenim zakonom, jer je u njem nazrievao neopravdano ograničenje državnoga prava hrvatskoga i predvidjao vrelo neprestanih sukoba s Ugarskom: to je ipak od Ugarske, koja je odanle najveću korist crpila, očekivao ne bez razloga, da će ustanove njegove bar štovati lojalno i sdušno vršiti, te da će tim načinom biti donjekle našoj domovini moguće na toj državopravnoj podlozi svoje narodne ustavne sile njeko vrieme mirno razvijati.

Ali se proti svakomu očekivanju baš protivno dogodilo.

Prem kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija i po samoj nagodi čini s kraljevinom Ugarskom, ne državno jedinstvo, već „jednu te istu državnu zajegnicu“, kojoj osim krune skupni su i poslovi zak. čl. XII. god. 1867. zajedničkimi za kraljevine ugarsko-hrvatske krune i ostale zemlje monarhije naznačeni; prem je naša kraljevina uz ove poslove još njeke druge nagodbenim zakonom dobre volje i sporazumno priznala za zajedničke s kraljevinom Ugarskom, povjerivši ih ne ovoj, nego zajedničkomu organu država Hrvatske i Ugarske; prem je istim dvostranim ugovorom našoj zemlji priznana i zajamčena narodna i državna osebnost i samosvojnost: to ide savezna Ugarska putem zajedničke vlade i sabora svakom zgodom za tim, da onu državnu zajednicu preobrazi u jedinstvenu državu ugarsku s premoći magjarskoga plemena i da ovu starodavnu kraljevinu pretvori u pokrajinu magjarsku. Odatle se za ništa drugo toliko ne brini, koliko da se u našoj domovini razširi tudja joj i nenaravna državna misao magjarska. Odatle se toj misli dosljedno i uztrajno podredjuju svi narodni i materijalni interesi zemlje. Odatle potiču povrede onih ustanova nagodbenoga zakona, pod kojih je okrilje samouprava zemlje postavljena.

Ne imade gotovo ni jedne takove ustanove, koja nije povriedjena, pače na korist Ugarske faktički ili promienjena ili dokinuta. Državnoj se zajednici, koju sastavlja ne jedina Ugarska, nego ujedno i Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, daje u naslovu, u zajedničkih uredbah i u odnošajih naprama trećemu izključivo ugarski biljeg uz magjarski značaj. Prema tomu smatra se i magjarski jezik službenim u cieloj državnoj zajednici; uslied česa taj se jezik proti jasnoj ustanovi §. 57. nagodbenoga zakona uvadja i u obsegu Hrvatske i Slavonije kod zajedničkih oblasti, što je bilo povodom, da su unatoč §. 46. domaći strukovno sposobni sinovi odanle odpušteni te zamienjeni tudjinci, koji ni jezika, ni zakona zemlje, ni ćudi, ni obi[-]čaja naroda ne poznavaju. Prema tomu preobraženi su hrvatsko-slavonski odsjeci kod zajedničke vlade, putem kojih imala bi ona zajedničke poslove, odnoseće se na Hrvatsku i Slavoniju, razpravljati, u puke prievodne urede. Prema tomu dokinuto je proti odredbi §. 22. kr. finan[-]cijalno ravnateljstvo kano izvršujuća u cieloj zemlji finan[-]cijalna oblast, te novo ustrojeno u Osieku, a za šumsku državnu upravu uredjeno kr. šumarsko ravnateljstvo i podčinjeno ministarstvu za poljodjelstvo. U svem se tom jasno pokazuje težnja za centralizacijom u smislu magjar[-]ske državne misli.

Hrvatska samosviest odviše je razvijena, a da bi s[e] naš narod bojao pomagjarenja; ali takove pokušaje du[-]žan je odbiti onom odlučnosti, kojom ga nadahnjuje sve[-]tinja prava, znanje prošlosti i nada u budućnost.

U jednakom smjeru razpolažu zajedničko zakonarstv[o] i zajednička uprava izvori ukupne ugarsko-hrvatske d[r]žavne zajednice malo ne jedino u prilog magjarskoj d[r]žavnoj misli; te naša domovina postaje tih izvora dion[i]com samo u toliko, u koliko se njezini interesi dadu d[o]vesti u sklad s onom po nju ubitačnom misli. Ova [s]opreka očituje osobito u području javnih obćila.

Zajedničko zakonarstvo i zajednička vlada u narodn[o]gospodarstvenoj politici onom misli vodjeni stvorili [s]glavni grad Ugarske središnjom točkom obćila i trgovi[ne] za savkoliki obseg ugarsko-hrvatshe državne zajednic[e]. S toga se grade u području Hrvatske i Slavonije, u n

vije doba čak troškom krajiške investicionalne zaklade, koju je Vaše Veličanstvo blagoizvolilo izrikom namieniti jedino koristi i blagostanju bivše hrvatsko-slavonske vojničke granice, samo takove krnj-željeznice, koje u onu središnju točku ulaze, dočim ostaje sveudilj neizpunjena davna želja zemlje, da se Dunav u sticaju sa Savom s jadranskim morem spoji najkraćom željezničkom prugom, koja bi podjedno bila izlazištem susjednoj Bosni i Srbiji. Jednakom se pristranošću postupa kod uredjenja rieka; jer dočim se na Dunav i Tisu troše milijuni, ostaju naše plovne rieke Sava, Kupa i Drava neuredjene ne samo prometu, nego i poljodjelstvu i zdravlju stanovničtva na štetu.

Kano što kod javnih obćila tako i kod trgovine i prometa odlučujuća je jedino magjarska državna misao, kojoj se prilagodjuju i medjunarodni trgovački ugovori i svakolika tarifna politika, čim i onako težak položaj hrvatske trgovine biva svaki dan nesnosnijim. Ovomu je stanovištu žrtvom palo i hrvatsko primorje, koje se radi Rieke posvema zanemaruje, prem bi oba, kada bi se hrvatsko zaledje gospodarski njegovalo, uzporedice mogla cvasti. A da se ni ratarstvo ni obrt u takovih okolnostih i uz terete, koji ih tištu, ne mogu razviti, samo je po sebi jasno, žalostnim pako izkustvom potvrdjeno.

Dočim se naša zemlja gospodarski zanemaruje, dočim joj se blagostanje shodnimi uredbami i koristnimi investicijami ne diže, traže se od nje neprestano nove i nove žrtve, kojih se veća polovina izvan nje ulaže, a ne uzvraćaju joj se otvaranjem vriela gospodarskoj privredi. Tim biva, da zemlja, od prirode bogata, prikladna za sve grane naravne i ljudske privrede, položena izmedju mora i velikih rieka, naseljena žiteljstvom punim umlja, postaje sve to siromašnijom.

Ali ne samo zajednički poslovi stoje pod odlučnim uplivom magjarske državne misli, nego i zemlji nagodbenim zakonom zajamčena samouprava stenje pod njezinim pritiskom. Naše zakonarstvo, koje bi po §§. 47. i 48. imalo biti samostalno, visi o priesudi zajedničke vlade, jer se uz zlorabu §. 44. zak. članak I. god. 1868. i §. 5. revidirane nagode njoj podastiru zakonske osnove; a ona im dosudjuje sudbinu ne s gledišta naših narodnih zahtieva i potreba, nego s gledišta magjarske državne misli. Uz to riedko se našemu saboru dopušta na godinu za radnju toliko vremena, koliko mu je §. 38 zajamčeno, jer se njegovi na zajedničkom saboru zastupnici ovdje veći dio godine pridržavaju. Odavle biva, da se naš sabor obično na kratko vrieme ili pretrgano ili samo da indemnitet podieli, sazivlje. Tuj dakle ne može biti ni govora o uztrajnom i zrelom, pa s toga i uspješnom i blagoslovnom zakonarskom djelovanju; a samo takovo bilo bi podobno izliečiti mnogu ranu na tielu našega mučeničkoga naroda.

Još se veći pritisak osjeća na autonomnoj vladi. Kod imenovanja njezina načelnika u smislu §. 51. nagode uzima se u obzir osoba zajedničkoj vladi poćudna, te voljna i prikladna za utiranje u zemlji puta rečenoj državnoj misli. Svaki ban dolazi u takovu položaju neizbježivo u sukob ili s osjećajem i težnjom našega naroda, ili s političkim smjerom zajedničke vlade. Odavle nastaju na banskoj stolici, koja je narodu s uspomene na tolike za dom i priestol vele zaslužne muževe mila i sveta, toli česte, za dobru upravu i razvitak zemlje, štetonosne promjene. A pošto se načelniku autonomne vlade namiće kano glavna zadaća, da i putem samoupravnih uredaba širi u zemlji državnu misao magjarsku: to se on ne može baviti toliko oko dobre uprave, koliko oko izborne borbe koli za sabor toli za obćinska zastupstva, ne može kod namještanja javnih organa paziti toliko na znanje i značajnost, koliko na bezuvjetnu odanost. Budući se pako takovoj zadaći opire budna sviest narodna, ne daje joj se oduška ni u sboru ni u štampi; te kano da pod gospodstvom nagodbenoga zakona nije u Hrvatskoj „slobodno ćutiti što hoćeš i reći što ćutiš“. U tom se smjeru iztiče osobito sadanja vladavina, koja se još manje od predšastnica svojih drži obvezanom na izvršivanje istoga nagodbenoga zakona. Koliko u ostalom stoji zajedničkoj vladi do ustavnosti u našoj domovini u obće, jasno se pokazalo prošle godine mjeseca kolovoza, kada je povodom uličnih izgreda u Zagrebu, izazvanih izvješenjem protuzakonitih grbova, i povodom mjestnih nemira u njekih predjelih zemlje, sliedivših s s uzrujanosti nezadovoljnoga puka, ustav u cielom obsegu Hrvatske i Slavonije povredom nagodbenoga zakona obustavljen i iznimno stanje uvedeno; a taj dvostrani državopravni ugovor rušeći čin, ugarskim saborom odobren i povladjen.

Netom minuli za ovaj sabor izbori opet su dokazali, da u našoj domovini ne ima ustavne slobode za one, koji stoje na braniku njezine državne samosvojnosti. Vlada nije pazila, da se izborni zakon vrši i da izbori budu slobodni, nego je s cielim aparatom svoje vlasti sašla u biralište, da uz kršenje izbornoga zakona, uz pritisak na činovničtvo, pače uz koruptivna sredstva slobodnu izjavu naroda uguši, čisti izraz njegove sviesti izvrne.

Vaše Veličanstvo! Kada je naš narod obnovio savez s Ugarskom, očekivao je, da će ova smatrati našu domovinu ravnopravnom saveznicom; nadao se je ustavnoj slobodi i materijalnomu blagostanju. Ono se očekivanje izjalovilo, ova se nada nije izpunila. Vaše je Veličanstvo blagoizvolilo u previšnjem kr. odpisu dati izraz uvjerenju da se „prelazna nesporazumljenja“ izmedju obiju kraljevina „mogu vazda ukloniti prijateljskim susretajem od jedne strane i druge“, Ovo je uvjerenje i kod nas donjekle vladalo; ali je protivnomu ustupilo mjesto, odkako je izvan svake sumnje, da ona „nesporazumljenja“ nisu „prelazna“, već bitne naravi, imajući svoj korien u opriečnom političkom sustavu. U okviru magjarske državne misli, koju je Ugarska sada na svojoj zastavi iztakla i koju nastoji svimi sredstvi provesti, samosvojnoj kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji ne ima mjesta.

A ovu smo samosvojnost mi uz svu burnu prošlost i uz sve nepogode vremena od svojih otaca obaštinili, te držimo se obvezani prenesti ju i na potomstvo. Koliko i je hrvatsko državno pravo tečajem posliednjih stoljeća okrnjeno; jedno je ipak dragocieno svojstvo sačuvalo: pravo na ime samoodluke. Ovo su pravo vršili naši otci, kada su godine 1790/1. svoju domovinu tjesnije prislonili na Ugarsku; ovo su pravo vršili naši suvremenici, kada su u četvrtoj i petoj desetini ovoga stoljeća tražili onu užu svezu razširiti; ovo smo pravo vršili, kada smo nagodbenim zakonom svoje volje riešenje njekih važnih državnih zadataka prenieli u zajednički organ. Na temelju toga prava, pošto smo izkustvo stekli, da se iz svih sila radi oko pretvorbe one državne zajednice uz zator hrvatske samosvojnosti u državu magjarsku, i pošto se Ugarska, kano što je spomenutim obustavom ustava zasvjedočila, ne drži prama Hrvatskoj vezanom na nikakav državopravni ugovor, te je i ovoj tim razriešila ruke, vlastni smo odlučno zahtievati, da se riešavanja onih na zajednički organ prenesenih poslova, koli u pogledu zakonarstva, toli u pogledu uprave povrati samosvojnoj kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji.

Vaše je Veličanstvo na temelju izbornoga akta od god. 1527. i pragmatičke sankcije upravo tako kraljem Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kano što je kraljem Ugarske. Dobrobit obiju kraljevina, mir medju njima, leži jednakom mjerom u otčinskom srdcu Vašega Veličanstva. Taj se pako mir, koji je, kano što se neda tajiti, ozbiljno poremećen, dade samo tako uzpostaviti, ako se povodi i uzroci ne „prelaznih“, nego neprestanih „ne sporazumljenja“ uklone, ako se Hrvatska sebi povrati. A to će biti samo onda, kada joj se u okviru zemalja zajedničke ugarsko-hrvatske krune samostalan državopravni položaj podieli.

Vaše Veličanstvo! Tražeći za kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju takav samostalan položaj, ne izvrgavamo monarkije novoj državnoj pretvorbi. Tim ne ištemo razvrgnuća sveze, koja je za nju i izmedju zemalja krune ugarske i ostalih živućih pod možnim žezlom Vašega Veličanstva zak. čl. XII. ug. sabora ged. 1867. uredjena glede zajedničkih jim poslova i glede načina njihova razpravljanja, i na koju je naknadno pristala. Kod razpravljanja ovih poslova neka bude ona i u buduće zastupana u zajedničkoj hrvatsko-ugarskoj delegaciji. Šta se tiče poslova, koji premda nisu obima polovinama monarkije zajednički, ali se imadu u smislu spomenute ugarsko-austrijske nagode po jednakih zajedničkim sporazumkom ustanovljenih načelih riešavati, neka u buduće i hrvatska vlada s ugarskom sudjeluje kod toga sporazumka, te dotični predlozi neka se napose po jednoj i drugoj kraljevini prihvate načinom, koji bi se sporazumno utanačio, a izvršba povjeri autonomnoj vladi tako, da se ni jedan organ ugarske vlade ne bude imao miešati u javne poslove Hrvatske. Naša je zemlja pripravna preuzeti primjeren godišnji prinos za državne dugove, koji su u smislu zak. čl. XV. ug. sabora 1867. zemlje krune ugarske preuzele; isto tako za zajedničke troškove pridonositi po ključu, koji će se prema njezinoj poreznoj snagi i gospodarskom razvitku sporazumno ustanoviti. Svi ostali poslovi, kojih zajedinstvo ni po samom nagodbenom zakonu državopravna sveza s Ugarskom ne iziskuje i koje je naša zemlja dobre volje ugarsko-hrvatskoj državnoj zajednici odstupila, pridržav si pravo opet ih u samoupravu preuzeti, imadu se tako glede zakonarstva, kako glede uprave kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji povratiti.

Vaše Veličanstvo! Takov državopravni položaj, koji bi naša domovina u skupu zemalja cielokupne monarkije i u svezi kraljevina ugarsko-hrvatske krune zauzela, ne mienja postojećega državnoga ustrojstva, ne ruši državne zajednice krune Ugarske, ne vriedja ničijega prava, dočim daje našoj zemlji sve uvjete mirna i blagoslovna napredka.

Ali da hrvatska zemlja bude u tom položaju zdrav i kriepak državni ustroj, jaka podpora i priestolju i monarkiji, valja da se njezina zemljištna cjelokupnost izcieli. Utjelovljenjem vojničke hrvatsko-slavonske Krajine Vaše je Veličanstvo davnu želju našega naroda, poslije god 1703. često očitovanu, izpunilo. Samo kotar žumberački i porezna obćina Marindol nisu na saboru hrvatskom zastupani, premda se po zakonih stvorenih na našem i zajedničkom saboru upravljaju; premda i po historiji i po narodu, a i po zakonih, posvećenih od Vašega Veličanstva, ovi krajevi ne pobitno Hrvatskoj pripadaju. Nepravde one, koje su hrabrim vitezovom krajiškim to kod provedbe utjelovljenja, to kod podjelbe krajiške imovine mimo očinskih namjera Vašega Veličanstva nanesene, uklonjene će biti, ako i kada bude podpuna samouprava našoj skupnoj domovini povraćena. Nu kano što je Vaše Veličanstvo zadanu rieč utjelovljenjem vojničke Krajine izpunilo, smijemo se u podaničkoj vjernosti nadati, da će sdruženjem posestrime Dalmacije takodjer oživotvoriti svečano obećanje i svoje i svojih slavnih predšastnika kraljeva Franje I. i Ferdinanda V. Od strane naše prekovelebitske braće ne ima nikakove zaprieke tomu sdruženju, za koje se dalmatinski sabor opetovano izjavio. Zemlje zastupane u carevinskom vieću ne mogu mu se po pravu opirati, jer Dalmacija po pravu spada u skupinu hrvatsko-slavonskih zemalja i kroz nju u ugarsko-hrvatsku državnu zajednicu. Narodni pako i gospodarstveni interesi upućuju Dalmaciju na ovaj zapadni diel balkanskoga poluotoka. Jednakom podaničkom odanosti molimo Vaše Veličanstvo, da luku i grad Rieku s njezinim kotarom blagoizvoli Hrvatskoj povratiti. Hrvatska se nije nikada i ne može se nikada odreći svoga narodnoga i historičkoga prava na taj primorski grad, koji joj Ugarska na temelju provizorija, što no je s hrvatskom vladom uglavila, sve to više otudjuje. Mi smo pripravni, već u

svojem dobro shvaćenom interesu, gradu Rieci podielhti onakovu samoupravu, kakovu njegov trgovački položaj iziskuje.

Vaše je Veličanstvo u jednakoj otčinkoj brizi za sve zemlje i narode blagoizvolilo često očitovati volju, da se medju njimi mir uzpostavi, kako bi monarkija u nutri složna, izvana močna, svojoj uzvišenoj zadaći zadovoljiti mogla. S toga se s pouzdanjem utičemo k uzvišenomu priestolju Vašega Veličanstva, kano milostivoga kralja i vladaoca, prepokorno moleći, da blagoizvoli pod svoje okrilje pomirbu izmedju obiju kraljevina svoje sjajne krune uzeti, te sabor kraljevine Ugarske sjedinjene s Erdeljem pozvati, da izabere u smislu §. 70. zak čl. I. god. 1868. kraljevinski odbor, koji će s jednakim odborom našim po načelih u ovoj preponiznoj adresi razloženih viećati o promjeni državopravnih odnošaja izmedju obiju saveznih kraljevina. Ako li su zastupnici Ugarske proniknuti uvidjavnosti, da njezina jakost ne leži u ne opravdanoj i ne izvedivoj državnoj misli magjarskoj, nego u zadovoljstvu i u osnovanom na njem savezu zemalja zajedničke krune, pak da joj samo slobodna Hrvatska može biti vjernom družicom u sreći i nesreći: tada ne sumnjamo, da će djelo pomirbe u rukuh Vašega Veličanstva na spas obiju uspjeti.

Pošto mi tražimo prije svega, da se državopravni odnošaj naše domovine naprama Ugarskoj bitno promieni, ne možemo se uz svu podaničku odanost odazvati milostivomu pozivu Vašega Veličanstva, da izaberemo propisani broj odaslanika u zajednički sabor. A obzirom na navedenu obustavu ustava i obzirom na tolike povrede nagodbenoga zakona, ne bismo mogli birati ni tada, kada bismo uvjereni bili o spasonosnosti postojećih državopravnih odnošaja.

Bog blagoslovi i štiti Vaše Veličanstvo, našega premilostivoga kralja i gospodara!

Vašemu ces. i kr. apoštolskomu Veličanstvu
vazda vierni
sabor kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Iza pročitanja ovih osnovah predsjednik zaključuje današnju sjednicu, a uriče iduću za ponedjeljak . . listopada, sa ustanovljenim jur dnevnim redom, t. j. razprava o adresi.

Mirko Hrvat v. r.
predsjednik.

Steva Popović vj r.
bilježnik.

Predsjednik: Ima li kakova prigovora proti ovom ovako sastavljenom zapisniku? (Nema.)

Prigovora nema; zapisnik se verificira.

Na ovaj visoki sabor stigli su sljedeći podnesci: (čita):

„Občinsko zastupstvo u starom Slankamenu moli, da se iz investicionalnog fonda cesta od Dunava do novog Slankamena gradi."

Ide peticionalnom odboru.

„Sisački trgovci i brodovlastnici mole za ukinuće sve većih prometnih zaprieka na rieki Savi."

Ide odboru za komunikacije.

Visoki sabore!

„Po saborskomu poslovniku ne može se nijednoj visokom ovomu saboru podnešenoj osnovi adrese uzkratiti, da se u saborsko pretresivanje uzme.

Nu buduć, da osnova adrese, koju je gospodin zast. Hinković i drugovi ovomu saboru podnio, sadržava u sebi ne samo pojedine izreke, nego i ciele stavke, koje bi kadre bile ne samo ob odanosti i prirodjenoj vjernosti ovoga sabora i naroda, koji isti zastupa, prema posvećenoj osobi Njeg. c. i kr. apošt. Veličanstva našeg premilostivog vladara i njegove sjajne porodice posumnjati, dapače cio smjer i duh iste osnove, mogao bi se uzeti kao odkaz podaničke vjernosti i lojalnosti visokog ovog sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije prema posvećenoj osobi našega vladara i Njegove porodice, naroda, koji je u svojoj odanosti i viernosti vazda i u ovih okolnostih nepokolebiv bio, a i vazda će ostati, to ja u ime i kao tumač osjećaja ovog sabora, te i cielog naroda, koji vis. ovaj sabor zastupa, prosvjedujem već proti samoj pomisli, da bi zastupstvo naroda kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije Njeg. c. i kr. apošt. Veličanstvu, premilostivom našem vladaru i gospodaru, moglo ikada podastrti takovu adresu, te u ime visokog ovog sabora i naroda osudjujem ovu osnovu adrese, koja se u slogu, sadržaju i smjeru, odazivlje neobičnim i nečuvenim u monarhičnoj zemlji načinom, te koja se protivi zavjerenju i osjećaju naroda ovih kraljevina — naroda, koji u svome kralju nada sve štuje neusahnjiv izvor pravde i pravice, kojemu je bio i vazda će biti u doba mira i rata vjerno privržen.

Odgovor visokoga ovoga sabora i cieloga naroda, koji isti zastupa na rečenu osnovu adrese budi: Živio naš premilostivi kralj Franjo Josip I."

Visoki sabore!

Prelazi se na dnevni red; na dnevnom redu je razprava o osnovi adrese.

(Burno živio na desnici.)

Rieč ima g. izvjestitelj.

Dr. **Hinko Hinković**: Molim za rieč.

Predsjednik: O čem izvolite govoriti?

Dr. **Hinko Hinković**: Da kažem svoje misli i misli stranke prava o izjavi, koju g. predsjednik . . . . .

Predsjednik: Izjava ovoga predsjedničtva nije nego izraz lojalnosti ne samo vis. sabora, nego i cieloga naroda (Živio! Živio!)

Takova izjava ne može biti i ne može se dopustiti o njoj nikakva razprava. (Živio!)

Dr. **Hinko Hinković**: Mi zastupamo narod kao vi, vi nemate u ime naše i naroda ništa izjavljivati . . . . .

Ako hoćete ovako nasilno postupati na čast vam bilo. (Vika na ljevici.)

Predsjednik: Izvolite se umiriti.

Rieč ima g. izvjestitelj. (Gjuro Rukavina: Zar mi nespadamo narodu si hrvatskomu, nego ovaj Magjar-tirolec.)

(Buka.)

Pošto smetate, odgadjam sjednicu na četvrt sata (Predsjednik ostavlja stolicu.)

(Poslje 11 sati 20 čas.)

Sjednica se nastavlja. Rieč ima gosp. izvjestitelj Miškatović.

(Na ljevici: Nedamo rieči. Zast. Franjo Pilepić: Opozovite.

Vika; čuju se pojedini glasovi: sa predsjedničke stolice dolje! Drugi predsjednik neka predsjeda! . . . . . Mi smo uvriedjeni sa predsjedničke stolice . . . tražimo razjašnjenja.)

Predsjednik: Pošto smetate držanje sjednice, zaključujem sjednicu i drugu uričem za sutra u 10 sati prije podne.

(Hinković: Lopovi ste svi skupa, lažete kralju, denuncijanti. !)

(Svršetak 11 sati 35 časaka.)

Petnaesta saborska sjednica,

držana dne 21. listopada 1884. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata.

Predsjednik: Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da izvoli pročitati zapisnik posliednje sjednice.

Erazmo Barčić: Molim za rieč. Jučer je g. predsjednik sa predsjedničke stolice stranku prava i njezinu adresu kao veleizdajničku ..... (Nastane nemir i buka.)

Predsjednik: Molim, prije se mora zapisnik pročitati .... (Buka na ljevici; čuje se: Mi zahtievamo, da predsjednik opozove ....; glasovi: opozovite! i mi smo narodni zastupnici, mi smo lojalni kao i vi; opozovite! .... buka sveudilj.)

Pošto gospoda nedadu sjednice držati .... (radi buke se nečuje) .... na osam sjednica izključe. (Na desnici: Živio! Prima se.)

(Na ljevici: Opozovite! Čujte našu izjavu.)

(Svršetak u 10 satih 45 minuta.)

Šestnaesta saborska sjednica,

držana dne 23. listopada 1884. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Predsjednik (pozvoni): Otvaram sjednicu.

Molim gosp. bilježnika, da izvoli pročitati zapisnik predprošle saborske sjednice.

Erazmo Barčić: U ime stranke prava . . . . .

Predsjednik: (zvoni) Molim o tom niti rieči . . . . .

Erazmo Barčić: U ime stranke prava . . . . .

(Buka i vika na ljevici.)

Dr. **Grga Tuškan**: Ne budete ništa govorili, dok ne bude to riešeno.

(Uzrujanost u cieloj kući. Povici sa ljevice: U ime stranke prava . . . . .)

Predsjednik: (zvoni) Molim zapisnik da se po gosp. bilj. pročita . . . . .

(Glasovi sa desnice: Zapisnik! Buka na ljevici i povici: Opozovite!)

Predsjednik: Ja ću odgoditi sjednicu . . . . .

(Glasovi sa ljevice: Opozovite! Mi ćemo ovdje čekati — ta imamo vremena.)

Dakle ja dižem sjednicu.

(Svršetak u 10 sati i 20 časova.)

Sedamnaesta saborska sjednica,

držana dne 24. listopada 1884. u 10 sati prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika 14., 15. i 16. saborske sjednice. — Podnesci. — Izjava predsjednika glede postupka u predidućoj sjednici. — Generalna debata ob osnovi adrese. — Interpelacija zast. Stanka Rašića glede javne sigurnosti.

Predsjednik: (zvoni) Sjednica počima.

Molim g. bilježnika Tumpića, da izvoli pročitati zapisnik sjednice od 20. o. m.

Bilj. **Fr. Tumpić** (čita):

Zapisnik

14. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, dne 20. listopada 1884. pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 76 gg. saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni preuzvišeni gosp. ban Drag. grof Khuen-Hedervary, zatim odjelni predstojnici gg. Daniel Stanković i Vjekoslav Klein.

Zapisnik prošle sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da su na ovaj vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

Občinsko zastupstvo u Starom Slankamenu moli, da se iz investicionalnoga fonda cesta od Dunava do novog Slankamena gradi.

Ide peticionalnomu odboru.

Sisački trgovci i brodovlastnici mole, za ukinuće sve većih prometnih zaprieka na rieki Savi.

Ide odboru za komunikacije.

Predsjednik izjavio je sliedeće:

Po saborskom poslovniku ne može se nijednoj visokomu ovomu saboru podnešenoj osnovi adrese uzkratiti, da se u saborsko pretresivanje uzme. — No buduć, da osnova adrese, koju je g. zastupnik Hinković sa drugovi vis. ovomu saboru podnio, sadržava u sebi ne samo pojedine izreke, nego i ciele stavke, koje bi kadre bile, ne samo ob odanosti i prirodjenoj viernosti visokoga ovoga sabora i naroda, koji isti zastupa, prema posvećenoj osobi Njegovog c. i kr. apoštolskog Veličanstva našeg premilostivog vladara i njegove sjajne porodice, posumnjati, da pače cio smjer i duh iste osnove mogao bi se uzeti kao odkaz podaničke vjernosti i odanosti visokog ovog sabora i naroda kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije prema posvećenoj osobi našega vladara i njegove porodice, naroda, koji je u svojoj odanosti i vjernosti vazda i u svih okolnostih nepokolebivo bio, a i vazda će ostati, to ja u ime kao tumač osjećajah vis. ovog sabora, te cielog naroda, koji vis. ovaj sabor zastupa, prosvjedujem već proti samoj pomisli, da bi zastupstvo naroda kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije Njeg. ces. i kr. apoštolskom Veličanstvu premilostivom našem kralju i gospodaru moglo ikada podastrti takovu adresu, te u ime vis. ovog sabora i naroda. koji isti zastupa, osudjujem ovu osnovu adrese, koja se u slogu, sadržaju i smjeru odazivlje načinom neobičnim i nečuvenim u monarhičkoj zemlji, te koja se protivi zavjerenju i osjećajem naroda ovih kraljevina, naroda, koji u svom kralju nada sve štuje neusahnjivi izvor pravde i pravice, kojemu je bio i vazda će biti u doba mira i rata vjerno privržen.

Odgovor vis. ovog sabora i cielog naroda, koji isti zastupa, na rečenu adresu budi:

Živio naš premilostivi kralj Franjo Josip I.

Većina saborska poprati ovu njegovu sa „živio kralj!"

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu jest razprava o podnešenih adresa.

Predsjednik podieli rieč izvjestitelju odbora g. Miškatoviću. Medjutim nasta buka sa strane skrajne ljevice, te se morade sjednica za četvrt sata prekinuti.

Za četvrt sata nastavi se sjednica, te predsjednik opet podieli rieč izvjestitelju.

Skrajna ljevica neda govoriti i usljed nastale gungule, koja učini, da se sjednica nastaviti mogla nije, digne

predsjednik sjednicu te ureče novu za sutra t. j. 21. listopada 1884. u 10 sati prije podne sa dnevnim redom: Razprava o adresi.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Franjo Tumpić v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Visoki sabore!

Ima li kakove primjetbe na ovaj zapisnik? (Neima.) Zapisnik se verificira.

Molim gosp. bilježnika Stekovića, da pročita zapisnik sab. sjednice od 21. ovoga mjeseca.

Jovan Steković: (čita)

Zapisnik

15. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 21. listopada 1884. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 80 gg. saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutan odjelni predstojnik g. Danilo Stanković.

Predsjednik pozivlje sab. bilježnika g. Franju Tumpića, da pročita zapisnik posliednje sab. sjednice. — Prije započetog čitanja zapisnika zamoli nar. zast. dr. Er. Barčić riеč u pogledu date u XIII. XIV. sab. sjednici po predsjedniku izjave, koju mu predsjednik nedozvoljuje, već ga uputi, da nakon pročitanja zapisnika može govoriti; usljed toga nastala je silna buka sa strane skrajne ljevice, te se zapisnik posljednje sab. sjednice čitati nije mogao.

Predsjednik predlaže po §. 81. saborskoga poslovnika da se gg. nar. zastupnici i to: Dru. Hinkoviću, dru. Barčiću. Drag. Pisačiću, Gjuri barunu Rukavini, Eugenu Kumičiću, dru. Bakarčiću, Milanu Pavloviću, Andriji Valušniku, dru. Radoševiću, Franu Folnegoviću i dru Pilepiću radi težke povriede dostojanstva sabora i predsjednika mu u prošloj XIV. saborskoj sjednici od 20. listopada t god. podieli ukor uz vremenito izključenje na osam saborskih sjednica, a dru. Grgi Tuškanu radi povriede dostojanstva sabora i predsjednika mu u današnjoj sab. sjednici, isto tako da mu se izreče ukor uz izključenje na osam sab. sjednica.

U tri četvrta na 11 sati prije podne digne predsjednik sjednicu, te izjavi, da će se buduća saborska sjednica običnim načinom sazvati.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Jovan Steković v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li, vis. sabore, kakve primjetbe na ovaj zapisnik? (Nema.)

Dr. **Šime Mazzura**: Imam izjaviti u ime svoje i svojih drugova, da predloga radi izključenja gg. nar. zast. čuli nismo.

Predsjednik: Može biti, da g. zast. Mazzura čuo nije; tomu niti je predsjedničtvo niti tko drugi kriv, nego oni, koji su buku podignuli.

Pošto nikakove više primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Molim g. bilježnika Stekovića, da izvoli pročitati zapisnik sjednice od 23 o. m.

Jovan Steković: (čita)

Zapisnik

16. sjednice sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane 23. listopada 1884. u glavnom zemalj. gradu Zagrebu pod predsjedanjem sab. predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti od 78 saborskih članova.

Od strane zem. vlade prisutan odjelni predstojnik g. Danilo Stanković.

Predsjednik otvori sab. sjednicu u 10 i pol sata prije podne, te pozove bilježnika g. Franju Tumpića, da pročita zapisnik posliednje XIV. dne 20. listopada 1884. držane sab. sjednice.

Narodni zast. g. dr. Erazmo Barčić i drugovi njegovi protive se čitanju zapisnika, zahtievaše uz silnu buku da predsjednik opozove svoju izjavu datu u XIV. saborskoj sjednici.

Pošto na opetovani poziv predsjednika nehtjedoše gospoda dr. Erazmo Barčić i drugovi, da se zapisnici obih i to XIV. i XV. sab. sjednice proglase; to je predsjednik predložio, da se po §. 41. sab. poslovnika nar. zastupnici dr. Ante Starčević, dr. David Starčević i dr. Ivandija radi povriede dostojanstva sabora i predsjednika mu na osam sab. sjednica izključe.

U 11 sati prije podne digne predsjednik sjednicu, te uriče iduću za petak 24. listopada t. g. u 10 sati prije podne.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Dr. Marko Lončarić v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

Dr. **Šime Mazzura**: Opažam ono isto, što sam prije primjetio.

Predsjednik: Ja dajem g. zast. isti odgovor, koji sam mu i prije dao.

Druge primjetbe nema; saborski zapisnik se verificira.

Vis. sabore!

Na ovaj vis. sabor prispjeo je podnesak gospodina zastupnika Lončarića i drugova, da se sab. poslovnik u

nekih stavkah promjeni; i mole, da se isti predlog proglasi prešnim.

Ja mislim, da se imade o prešnosti prije nastupa na dnevni red razpravljati.

Visoki sabore!

Dužnost je ovoga predsjedničtva ne samo red i mir uzdržati, nego i omogućiti rad vis. sabora.

Tečaj posliednjih trijuh sjednica uvjerio nas je, da po postojećem poslovniku, bez izvanrednih mjera, niti je moguće red u ovom saboru održati, a još manje rad njegov omogućiti.

Osim toga zakon o imunitetu saborskih članova odredjuje, da je svaki član vis. sabora za rieči svoje izuštene u razpravi u visokomu saboru odgovoran samomu saboru.

U saborskoj sjednici od 20. i 21. listopada ove godine gospoda neka narodni zastupnici težko su povredili dostojanstvo i čast sabora; i s toga je bilo predsjedničtvo ovo prinuždeno i prisiljeno, da predloži izključenje njihovo na 8 sjednica. Medjutim u jučerašnjoj sjednici, u kojoj se o izključenju njihovu imao sabor izjaviti, ista su gospoda viećanje i zaključivanje i rad visokoga sabora nikom osujetila. S toga sam ja držao za povratiti red i mir, za omogućiti rad visokoga sabora, za nuždno sljedeću gospodu narodne zastupnike od današnje sjednice izključiti i to: G. Hinkovića, Barčića, Pisačića, Kumičića. Rukavinu, Bakarčića, Pavlovića, Valušnika, Radoševića, Folnegovića, Pilepića, Tuškana, A. Starčevića, D. Starčevića, i Ivandiju.

Ja priznajem, vis. sabore, da ovaj moj postupak nije prema obstojećem poslovniku; ali moram primjetiti, da muževi oni, koji su poslovnik za vis. sabor pravili, nisu mogli misliti, da će u ovaj sabor doći takovi zastupnici, koji će svojom bukom i vikom, dapače urlikanjem poremetiti, onemogućiti rad vis. sabora

Nisu mogli misliti, da će takovi doći, koji će uvriedami obasuti vis. sabor, koje se niti u najprostijem družtvu nekažnjeno trpiti nemogu. (Živio!)

Ja mislim, vis. sabore, da nije sabor radi poslovnika, nego poslovnik radi sabora; a ako poslovnik stoji u opreci sa životom istoga sabora, ima se prije i mimo poslovnika što učiniti, da se obezbjedi rad i život ovoga sabora.

Visoki sabore!

Molim, da izvoli vis. sabor postupak moj odobriti; dok to vis. sabor zaključi, molim g. prvog podpredsjednika, da izvoli moje mjesto zauzeti.

(Predsjedničku stolicu zauzima prvi sab. podpredsjednik g. Vaso Gjurgjević.)

Visoki sabore!

Ja molim, da vis. sabor izvoli izjaviti, da li odobrava postupak predsjednika, koji je on sada ovdje razložio.

(Prima se jednoglasno.)

Dakle postupak predsjednika odobrava se.

Prelazi se na dnevni red.

(Predsjedničko mjesto zauzeo je saborski predsjednik presv. g. Mirko Hrvat.)

Visoki sabore!

Ima se prije svega glasovanjem odlučiti; prima li vis. sabor predlog predsjedničtva. da se gospoda: Hinković, Barčić, Pisačić, Rukavina, Kumičić, Bakarčić, Pavlović, Radošević, Valušnik, Pilepić, Folnegović, Tuškan, A. Starčević, D. Starčević i Ivandija uz ubilježenje ukora u zapisnik i izključe od 8 sjednica.

(Prima se.)

Vis. sabor primio je ovaj predlog predsjedničtva.

Prelazi se na obrazloženje prešnosti predloga, da se saborski poslovnik u nekih stavkah promjeni.

Rieč ima g. zast. dr. Marko Lončarić.

Dr. **Šime Mazzura**: A dnevni red?

Predsjednik: Prije dnevnoga reda razpravljati će se o prešnosti predloga.

Dr. **Marko Lončarić**: Visoki sabore!

O prešnosti predloga ovoga, koji podnosi većina članova sabora o promjeni poslovnika, ne treba da mnogo razlažem. Jer oni dogodjaji, koji su se sbivali preko godine dana dovoljno su pokazali, koli je absolutna nužda, da se poslovnik promieni, da se dostojanstvo ove vis. kuće, dostojanstvo predsjedničtva i dostojanstvo vlade podpuno obezbiedi. Jer ne ima nijednoga ovdje prisutnoga, komu nije na dnu srdca potreslo ono obezčašćenje ove visoke kuće, u koju naš narod srbsko-hrvatski šalje cviet svoj; koga nije potreslo u duhu i srdcu ono obezčašćenje predsjedničtva, obezčašćenje zastupnika Nj. Veličanstva Franje Josipa, bana?

Mislim, da ne treba da dulje uzroke i razloge motivom navadjam, već apeliram na pravednost i patriotičnost; onu zadaću. koja vam je po tisuće i tisuće izbornika povjerena, da dostojanstvo i čast ove visoke kuće, predsjedničtva i vlade izvolite uzčuvati, da se poslovnik promjeni, da se diskrecionalna vlast predsjedničtva razširi, da se klotura uvede i da se pooštre kazne, koje nisu do sada udovoljavale.

Ja mislim, vis. kućo, da će se moj pokorni predlog uvažiti i prešnost mu priznati. (Živio!)

Predsjednik: Rieč imade gosp. zastupnik Gjuro Kamenar.

Gjuro Kamenar: Visoki sabore! Iznenadio je mene i narod hrvatski ovakov predlog, osobito, kad vi predlažete prešnost ovakova predloga.

Gospodo! S okrutnošću ništa ne budete postigli. Vi znate povod uzrujanosti i naroda i visoke ove kuće. — (Znamo.)

Povod taj je popuštanje vaše, vaš postupak, vaše razdraživanje. Molim dajte vi sami koračite drugačijim korakom, onda nece ni drugi ovako postupati. Ja vas molim, da si to zapamtite, tim ne ćemo doći do one svrhe,

za kojom idemo, nego prije do razsula, a tamo idete vi prvi.

Ja sam dakle proti ovomu predlogu i njegovoj prešnosti.

Predsjednik: Pošto nitko govoriti ne želi, pitam: Prima li vis. sabor ovaj predlog u obće, a drugo da se prešnim proglasi?

(Prima se.)

Ovaj predlog proglašen je prešnim.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom je redu razprava o adresi.

Rieč ima g. izvjestitelj.

Izvj. **Josip Miškatović**: Visoki sabore! Odbor, koga je vis. sabor izvolio izaslati, da izradi odgovor na previšnji odpis Nj. Veličanstva, obavio je ovu zadaću. U tom, što imadu tri osnove adrese, već je vidjeti, da odbor izaslan od sabora nije bio jednodušan o tom. kakvom da adresom vis. sabor odgovori Nj. Veličanstvu.

Odbor u svojoj većini mislio je, da imade odgovoriti Njeg. Veličanstvu u onoj formi, koju sam ja imao čast predložiti, u tako zvanoj osnovi odbora adresnoga.

Adresa imade po mom mnienju troje sadržavati: 1. da je akt udvornosti prema Nj. Veličanstvu; 2. da stoji strogo na postojećem zakonu; a 3. da dade odziva željam i potrebam naroda.

Da u ona dva prva gledišta osnova adrese, koju odbor predlaže, odgovara, to je jasno i ne treba dalje razlagati. Da pak osnova adrese i daje izraza željam i potrebam naroda, to je vidjeti već iz onoga pasusa i one alineje adrese, koja ište, da se sazovu kraljevinski odbori, kojim je zadaća, da viećaju i konačno odluče o onih potrebah i željah, koje narod imade. Da je to istina, da ova osnova odgovara i daje izraza željam i potrebam naroda; to, koliko mi se čini, mogu se pozvati na glasove od protivnih stranaka. Zato mislim, da dalje ne trebam ove osnove niti za sada preporučivati, ona je jasna, ona je u kratko razložila sve, što je odbor mislio, da izraziti mora.

Bude li prigovora proti njoj tečajem razprave, imati ću dužnost i mjesta na to odgovoriti

Ja preporučam osnovu vis. saboru.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Mazzura, da obrazloži svoj protupredlog.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Da mi je neizmjerno težko govoriti pod utiskom dogodjaja, koji su se dogodili u ovo nekoliko dana, a i danas, u ovoj sabornici i izvan nje, to ćete, veleštovana gospodo, lahko razumjeti, ako kažem, da sam doista uzrujan. Vi ćete znati uvažiti to, ja se nadam, pa ćete mi napram ovakovom stanju znati uzeti ozbiljno one rieči, koje kanim prosloviti u ovom položaju i kojimi ću u ovom kratkom govoru nastojati opravdati adresu, koju smo moji drugovi i ja položili na stol ove vis. kuće.

Visoki sabore! Stranka, koje sam načela prigrlio, bila je u prvom početku, kad se je nagoda stvarala, bila je proti njoj.

Dogodjaji, koji su se dogodili god. 1866. i koji su satrvenoj Austriji nametnuli današnji vladajući sustav, stavili su Hrvatsku pred svršenim činom god. 1867., te koji ju je čin sdružio s onim, s kojim se je ona 1848. razkrstila i to upravo razkrstila na bojištu braneći ne samo sebe i osebnost svoju, nego i prestolje jasne dinastije. Da se tomu svršenomu činu podieli pravni temelj, sazvan je hrvatski sabor, da ga ustavnim putem potvrdi. Ali je u istinu uveden Rauchov absolutizam, koji je nagodu stvorio; jest Rauchov despotizam stvorio je nagodu od god. 1868. Boreći se proti onim odnošajem, koji su onako nasilno stvoreni, narod naš satrven u trih civilnih borba kod izbora. Narodna stranka mislila je pristati uz reviziju nagode, misleći, da će donekle za neko vrieme moći koristiti i moralnomu i materijalnomu probitku zemlje. Ali zlatni sni, veleštovana gospodo, brzo su se razpršili.

Akoprem se je u banskih dvorih govorilo tajno, ipak je poznata borba, koja se je vodila izmedju banskih dvora i Pešte i obilježja te borbe jasna su u zakonu, koji je stvoren od god. 1873., jasna su ta obilježja tako, da se doista vidi skoro reći bi bezuvjetno popuštanje Magjarom. Ali koprena ta brzo je razkukuljena pala, a naročito onda, kad je u sabornici stvoren zakon ob oružničtvu. Zakon ob oružničtvu skinuo je koprenu, za kojom je stajao pastos Hrvatske. Tamo počimlje Pejačevićevo doba. Kako je Pejačević pao, ne trebam razlagati, jer je u pameti svakomu, ali reći ću to, da se je ona vlada utopila samo u odnošajih, koji su bili stvoreni, utopila se je, jer im nije odoljeti mogla, a ban Pejačević povukao je sa sobom u dno i posliednju magna charta libertatum, kroz koju žalibože propada naše pravo upravo onako, kako voda kroz rešeto. Pad bana Pejačevića, uzroci njegovoga pada, dogodjaji poslie njegovoga pada morali su uzkrisiti stranku, koja je g. 1861. stvorila zak. čl. 42., a uzkrisili su ju u osviedočenju, da se nagoda razpada pod težinom odnošaja, što ih je sama stvorila i onih, što su ih drugi mimo nje stvorili.

Visoki sabore! Svoje tegobe i svoje zahtieve nanizala je stranka u adresi, koju je predložio početkom ove godine vis. saboru naš vitežki drug knez Vojnović, ona te iste zahtieve i tegobe ponavlja danas, pa ćete dozvoliti meni, da kažem razloge, s kojih mislim, da su opravdane te tegobe i zahtievi.

U koliko bude proti njoj samoj što izrečeno, na to ću se obazrieti onda, kad mi bude podieljena rieč za zaključni govor.

Nagodom od g. 1868. porazdieljene su agende državnoga našega života na tri grane, i to: na poslove, koji su zajednički ukupnoj monarhiji, zatim na poslove, za koje je nagoda naročito izrekla, da se smatra potre-

bitim zajedničko zakonarstvo i uprava i napokon na poslove državno-autonomne.

Glede prvih kaže se, da se osnivaju na pragmatičkoj sankciji. Pragmatička sankcija je akt izmedju dinastije i stališa i redova radi nasliedstva tanke krvi na priestolje. Pravnici vele, a historici potvrdjuju, da se gramatikalnim tumačenjem pragmatičke sankcije, da se iz odnošaja onoga vremena i odnošaja Hrvatske i Ugarske naprama Austriji, da se dogodjaji neda tumačiti niti proizvadjati iz pragmatičke sankcije ono, što je uzakonjeno zak. čl. XII. ug. sabora od god. 1867., a prenešeno u prva 4 paragrafa nagode.

Dakako budućnost, historija, a takodjer i znanost znati će, veleštovana gospodo, ocieniti, da li je Franjo Deak pogriešio proti hermeneutiki, kad je onako pragmatičku sankciju tumačio.

Ali to se neda tajiti, da postoji autentično tumačenje pragmatičke sankcije, iz kojega proizlazi onaj savez, koji je izmedju Austrije i Ugarske nastao na temelju zak. čl. XII. od godine 1867.; ali treba dodati, da to autentično tumačenje ne izključuje mogućnost drugoga autentičnoga tumačenja.

Oprostite, ako sam ovo htio iztaknuti, a dalnju razpravu o tom ako prekinem zato, jer naša adresa u te poslove ne dira. Svaka rieč bila bi posve suvišna Vi ćete dozvoliti, da se obratim na onu drugu grupu poslova, naime na poslove, za koje §. 5. nagodbenoga zakona priznaje naročitu potrebu zajedničkoga zakonodavstva i zajedničke uprave. Skrećem pozornost vašu naročito na to, da se u §. 5. naznačuje potreba, da je potreba jedina ratio legis, koja je potaknula ondašnje zakonarstvo, da ono dodje u odnošaj sa kraljevinom Ugarskom glede onih poslova, koji su danas Hrvatskoj i Ugarskoj zajednički. Dozvolite, da pročitam §. 5. nagode; on ovako glasi: „Izim onih predmeta, koji su zemljam krune sv. Stjepana i ostalim zemljam Njeg. Veličanstva zajednički, ili koji se zajedničkim njihovim sporazumkom ravnati imadu, postoje još i drugi kraljevine Ugarske i kraljevina Dalmacije. Hrvatske i Slavonije jednako se tičući poslovi, glede kojih se ovom nagodom priznaje potreba zajedničkoga zakonodavstva i zajedničke vlade za sve zemlje krune ugarske".

Ako je potreba ratio legis ovih posala, mislim, da neću biti nelogičan, ako kažem, da prestankom potrebe prestaje i zakon sam i to naročito, ako budem ovimi riečmi kazao, da uredbe državne u obće nalaze svoje opravdanje samo u toliko, u koliko odgovaraju realnim potrebam naroda.

Prosudjujuć nagodu s ovoga temeljnoga načela dobroga državnoga uredjenja ne smijemo zaboraviti, moramo nanj obzir imati i onda ćemo doći do zaključka, da je vrieme i vrieme priznato po onom, što danas u našoj domovini biva, da je potreba ta nestalna. A još je jedan razlog, koji se nesmije pustiti s vida, da je nagoda ugovor. Jest ugovor, ali ugarski publiciste izvrnuli su narav toga ugovora i smatraju ga s toga gledišta, kao da je Ugarska učinila koncesije Hrvatskoj, dočim protivno biva; Hrvatska učinila je koncesije Ugarskoj. Zato, oprostite, ako kažem, da je čudnovata ona poruga, koju šilju iz Ugarske: neka Hrvati dobro pamte, da je Ugarska u tih koncesijah pošla do najskranje mjere. Obratno se mora reći i obratno stoji, da je žalibože Hrvatska pošla do najskrajnije mjere.

Ali, veleštovana gospodo, ako je taj glas, koji iz Ugarske dolazi, ako je on neopravdan i ako se pristranim mora smatrati po narav ugovora; vi će te dopustiti, da je žalostno, kad se je i s naše strane nastojalo taj ugovor tumačiti, dapače kod nas išlo se dalje, dapače reklo se: nemojte uporabljivati načela privatnoga prava na ovaj ugovor, jer to su koncesije; jer ako protivni ugovarajući faktor odustane od tih koncesija, ako ih neizpunja, nam ne pristaje pravo odustati, jer ni u civilnom pravu ne stoji, da bi se ugovor razriešiti imao onda, ako ga druga stranka neizpunjava.

Ja kažem obratno, veleštovana gospodo, kad bih mogao dopustiti, da se to načelo na civilne poslove uporabljuje, ako je to istina za civilno pravo; nebih mogao dopustiti to za javno pravo. Jer konstantno stoji: čim se jedna stranka nedrži ugovora, vlastna ga je druga prekinuti. To je konstantno pravilo javnoga prava. Dakle žalim, da su naši vlastiti publiciste, radeć o toj stvari, prošli granice one, koje su udarene u kraljevini Ugarskoj.

Nu, ako to stoji, da je potreba prestala, kao što ću još kasnije dokazati, ako to stoji, da je ugovor taj prekršen, što ćemo reći onda, ako u obzir uzmemo, da je s toga ugovora nastala šteta? To je dakako onda stanje potencirano; stanje, koje uovlaštuje kraljevinu Hrvatsku na drugi ozbiljni korak.

Veleštovana gospodo, budimo iskreni i kažimo, da se danas samo u Aziji ili Africi dogadja, da bi se narod narodu povjerio, onako povjerio, kao što smo se mi povjerili Magjarom.

Nagodom priznaje se potreba zajedničkoga zakonodavstva i zajedničke uprave glede zajedničkih posala; ali način riešavanja tih zajedničkih posala dokazuje jasno, da to nisu poslovi zajednički, već da su to poslovi samo ugarski.

U zakonodavstvu ugarska vlada superioritetom absolutno ne dopušta slučaj, da bi se ma koji posao zajednički mogao riešiti na korist Hrvatske, ako to nije ujedno i na korist Ugarske; a vi znate, da je neizmjerno mnogo slučajeva, gdje se poslovi na ugarskom zakonodavnom tielu riešavaju na korist Ugarske onda, kad su baš na očevidnu štetu Hrvatskoj.

Ugarsko zakonodavstvo niti imade znanja, niti volje, da bi ono za nas proučavalo i izdavalo zakone, koji bi nam zadovoljavali. Ugarsko zakonodavstvo u ekonomičkih pitanjih znate, da baca samo mrvice, koje ostaju na preobilnom stolu, ako ostaju na preobilnom stolu. baca to-

bože siromašnoj, ili kako je veoma mnogo puta rečeno, bankrotiranoj Hrvatskoj.

Neću izbrajati svih pojedinosti, iz kojih je lasno predstaviti stanje, predočiti, da je živa istina, da mi zajedničkih poslova nemamo, već samo ugarske. Ali dozvolite, da se obazrem na parlament ugarski.

Sabor je otvoren bez nas, ugarski sabor je sastavio adresu i razpravlja ju bez nas; ugarski sabor je tu osnovu adrese podpisao i u ime kraljevine Hrvatske i Slavonije bez nas; osvrnuo se nije na kraljevinu Hrvatsku i sabor, već na ugarsku kraljevinu naročito i samo kao ugarsku poentirao; a ta adresa ide ipak u ime kraljevine Hrvatske i Slavonije.

Još ima dogodjaja, koje neću dalje navadjati; ali ću spomenuti naročito dogodjaj taj, da u osnovi zakona, kojom će se gornja kuća preustrojiti, u toj osnovi zakona nedolazimo mi niti kao peto kolo. Naročito znam, da je glede nasljednih članova izrečeno, da će ti nasljedni članovi bezuvjetno biti pripadnici ili članovi gornje kuće, ako borave na zemljištu države ugarske. Spomenuti ću još onaj slučaj, gdje se je u ugarskom saboru jedan član skrajne lievice ogradio proti tomu, da zastupnici, poslani iz hrvatskoga sabora u sabor zajednički, da bi se smjeli nazvati zastupnici zajedničkoga ugarsko-hrvatsko-slavonskoga sabora.

Gospodo, ako to ne dokazuje, da mi zajedničkih poslova nemamo, nego ugarske; ondaneznam, kakvimi bi se dalnjimi argumenti dokazivati moglo.

A uprava zajedničkih poslova ne poznaje zajednice.

Ona posve ignorira, ona je dokazala, da smatra Hrvatsku i Slavoniju nikako inače, nego ugarskom kolonijom. Ja neznam, da li vi smatrate potrebu biti ugarskom kolonijom; ako smatrate potrebu biti, kao što ja to tvrdim, da jesmo — a doći će i dokaza za to — dokažite mi; ako ne smatrate, onda ćete se boriti s nami u borbi, na koju vas želimo privesti i moliti ćemo vas, da se s nami borite.

Pa znate kakvom kolonijom nas smatraju? Takvom, koju treba denaturalizirati.

Ja ću vam kazati, dati ću vam o tom dokaza, da je ovo ugarska kolonija, koju do potrebe hoće Ugarska, da denacionalizira. U ovih okolnostih, veleštovana gospodo, u kojih smo danas, pod utiskom još posve novih osjećaja, koji su me se jako dojmili, kad sam prije nekoliko dana ovdje nazvan denuncijantom, a u istinu sam sam bio denunciran, dozvolite, da jasno i svečano izjavim, da osobu Njegovoga Veličanstva nedovadjam u razpravu; jer smatram, da kruna ne može biti odgovorna, da ona ne može biti povučena u razpravu saborsku i parlamentarnu u obće. Ali kada treba govoriti o vladarskih činih, onda dakako, po onom, što sam prije rekao, izostavljam krunu s vida; jer smatram, da za svaki vladarski čin odgovara onaj, koji ga je protupodpisao.

Takovim vladarskim činom smatram i kraljevski reskript.

Stoga ćete mi dozvoliti, da kr. reskript podvrgnem kritici u onom smislu, u kom ima sabor pravo, da podvrgne kritici svaki vladarski čin.

Ja sam, veleštovana gospodo, osvjedočen, da kad bi kr. reskript ovakovog sadržaja, kakov je naš bio, došao ma u koji parlament dne 30. rujna, da bi već 1. listopada stojala tužba na stolu proti onim, koji ga protupodpisaše. Reći ću zašto. Jer je tim reskriptom dirnuto u najtanje osjećaje našega naroda, u najsvetije pravo njegovo.

U stavci 2. reskripta nalazim ovo:

„Nagodom, uglavljenom medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinami Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom, zajamčena je kraljevinam zastupanim po Viernostih Vaših, narodnost, ustavnost i samouprava uz jamstva, uvjetovana državnim jedinstvom zemalja krune Ugarske.“

Odkada je sklopljena nagoda izmedju naše kraljevine i Ugarske, prvi put dolazi u javnom spisu, da obstoji državno jedinstvo zemalja krune ugarske. U kraljevskih reskriptih, koji su bili izdani za bana Raucha i u kraljevskih reskriptih, koji su bili izdani za bana Pejačevića stojalo je onako. kako je prema sadržaju §. 1. nagode, da ima sačinjavati državnu zajednicu, ali nipošto državno jedinstvo.

Državno jedinstvo razpravljeno u kr. reskriptu nije drugo, nego populariziranje državne ideje ugarske; populariziranje dakako sa posljedicami mnogo zamašnijimi, nego onda kad se izusti.

Proti tomu namitanju ugarske državne ideje, smatram, da se moram ogradjivati dotle, dok se budem osjećao članom kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Ovo što je ovdje navedeno, nije samo povreda nagode, nego je to tako jaka povreda, da nadmašuje sve one druge, koje su do danas učinjene. Ali ima toga više; nije samo državno jedinstvo, koje se tu manifestirati imade. I sama narodnost bogom dana, neizbrisivi karakter jezika, običaja, tradicije — i sama narodnost treba da bude uvjetovana uz jamstvo državnoga jedinstva. Sama narodnost ima nam ostati u toliko, koliko dopušta i uvjetuje ju državno jedinstvo zemalja krune sv. Stjepana. A što to znači? To za mene znači denaturalizaciju.

Prije nego li smo sklopili nagodu sa Ugarskom, nije bila naša narodnost u pogibelji. Njemci su pokušali denaturalizirati Hrvatsku, ali videći, da nemogu uspjeti, povukli su se natrag. Je li nam pogibelj prietila od naroda susjednih; od Slavenaca, Istrana, Dalmatinaca; ili možda nam je pretila pogibelj od braće u Crnojgori, Bosni i Hercegovini i Srbiji? Mi smo jedni, ili ako nismo jedni, tako smo srodni. da razvitak jedne narodnosti — reći ću: naše narodnosti — podupire razvitak drugih narodnostih. Ako je ikada naša narodnost mogla doći u pogibelj poslje 66 godine; to je jedino naš odnošaj sa Ugarskom mogao dovesti u pogibelj našu narodnost. Mi znamo i

osjećamo svi, da se u napasti nalazimo. Mi se doduše te napasti ne bojimo; ali to je kušnja, za koju valja da budemo otvorenih očijuh, da se proti njoj ogradimo koliko samo možemo radi časti, ako ne radi svoje budućnosti.

Sada znate, gospodo, zašto je od potrebe, da se uvede jezik magjarski, kao jezik državni. Ako našinci, veleštovana gospodo, ne znadu toga jezika, onda je posljedica ta, da se našinci imadu pokoriti tudjincu; jer mjesto naših, koji toga državnoga jezika ne znadu, dolaze tudjinci. Nu ne dolaze u urede zajedničke Magjari zato, da uzmu našincem kruh, nego da uzmu nešto, što je mnogo više; -- dolaze ovamo, da im otimlju narodnost. To nije ništa drugo, nego opet denaturalizacija. A što proizlazi još iz tih načela? Proizlazi to, da ako se jezik, da ako se narodnost imade podvrći potrebi državnoga jedinstva; ako je narodnost uvjetovana uz jamstvo državnoga jedinstva: onda se mora uzeti, da je proglašeno načelo, da nije država radi naroda, nego narod radi države i to narod hrvatski, da je tuj radi države ugarske.

Ta ljepa poruka dolazi nam na koncu 19. vjeka iz liberalne Pešte. To je veoma žalostno, al to mene toliko ne dira: jer ja sam glede sebe svoj račun napravio sa našimi plemenitimi saveznici — što me najviše dira je to, da niti o državnom jedinstvu niti o narodnosti i zaštiti te narodnosti nema niti jedne rieči u toj vašoj adresi.

Nije samo narodnost, nego kaže se nadalje, da je uvjetovan naš ustav državnim jedinstvom. Kraljevskim reskriptom potvrdjen je postupak lanjski ministra predsjednika ugarskoga, kad je on radi snimljenih grbova obustavio hrvatski ustav unatoč jasnom slovu zakonskog čl. 2. od god. 1867.

Ustavnost uvjetovana je državnim jedinstvom. Zato je povladjivao cieli ugarski sabor, te je ostavio bieli list ministru predsjedniku, da smije i može, kad mu se ne bude dopala jedna ulična demonstracija u Hrvatskoj, obustaviti ustav. Tim se povladjuje još nješto, a to jednostrano tumačenje nagode.

To je odgovor na vaš zaključak, koga ste donesli prije njekoliko mjeseci i ogradili se proti obustavi ustava. To je odgovor, gdje nam se kaže, da ta ograda u toliko stoji, u koliko mislite, da se smijete ograditi proti obustavi ustava i proti napadanju na stožere, na kojih počiva naš ustav; da ta ograda vriedi u toliko, u koliko to dozvoljava jedinstvo države ugarske.

To se nalaže u reskriptu, koji je supodpisao načelnik vlade, koju vi podupirete. To je možda za vas dosljednost; a mislim, da je to abdikacija.

Ako je ovdje u kr. reskriptu povladjeno, da smije ugarski ministar predsjednik ono učiniti, što je lani učinio, svaki put, kad uzhtije: pitam vas, što je naš ustav. Za mene nije drugo pod takovimi uvjeti, nego mjenica in bianco, kojoj može ministar predsjednik svako doba dopjelost popuniti, kao što je lane, kad nam je poslao ovamo generala Ramberga na ovrhu, da nam postavi nieme grbove: tako će možda popuniti u svako doba, kad mu se ne bude što dopalo u Hrvatskoj.

Gospodo, je li to ustav i je li se to pod imenom ustava može uzeti? Ja nimalo ne dvojim, da ne može; jer je već protuslovje u samih ovih činih, protuslovje o temelju, na kom ustav počiva.

Ovo pitanje iztaknuo sam u adresnom odboru. Glede državnoga jedinstva mi je odgovoreno načinom, koji čini mi se, da ne bi smio odgovarati ozbiljnosti same stvari; a glede ustavnosti, narodnosti i samouprave odgovoreno mi je tako, da se nisam mogao zadovoljiti; jer odgovor sam razumio nisam.

Zato smatram, da je nuždno, da se ovdje izrazim i da opetovano upitam, što to imade značiti, kad se veli: (čita)

„Nagodom uglavljenom medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinami Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom, zajamčena je kraljevinam zastupanim po Viernostih Vaših, narodnost, ustavnost i samouprava uz jamstva uvjetovana državnim jedinstvom zemalja krune Ugarske.“

Koja su to jamstva, o tom nadam se, da ću dobiti odgovor.

Ali ne samo ustavnost, narodnost, nego i samouprava uvjetovana je državnim jedinstvom.

Ali prije nego na ovo predjem, dozvolite, da se okrenem natrag malko i pitam: ako stoji glede narodnosti i ustavnosti ono, što sam rekao, ako su iste uvjetovane državnim jedinstvom, ako je način riešavanja onih posala, koji se smatraju zajedničkimi, onakav, kako rekoh: nisam li pravo rekao, da izmedju Ugarske i Hrvatske nema zajedničkih posala, nego da su to poslovi samo ugarski. A to se isto kaže na temelju kraljevskoga reskripta i o samoupravi. Nije samo rekao kr. reskript, da nam je zajamčena samouprava uz jamstva uvjetovana državnim jedinstvom; već je to priznao i sam preuzv. g. ban, kad je rekao, da ga u Hrvatsku šalje milost krune i povjerenje ugarske vlade. O povjerenju naroda nije tu ni govora bilo. Preuzvišeni g. ban nije niti imao dobrote računati na povjerenje naroda; on nije imao dobrote potražiti ga ma samo u jednom izbornom kotaru od naroda hrvatskoga, a to zato, jer on dolazi amo milošću krune i povjerenjem ugarske vlade. Ja vjerujem, da je to gvozdena dosljednost, jer preuzvišeni g. ban smatra, da bi mogao doći u pogibelj jedan od ovih mandata, mandat naroda ili mandat ugarske vlade. A da se ova dva mandata neizključe, volio je pridržati mandat ugarske vlade, nego li mandat naroda. Preuzvišeni g. ban sjedi na stolcu banova hrvatskih povjerenjem ugarske vlade, kao što je ban Šokčević sjedio povjerenjem bečke vlade, ali s tom razlikom, da je ovaj sjedio prije zak. čl. II. sabora ugarskog i prije nagode.

(Stjepan Josipović: A Mažuranić?)

Mažuranić sjedio je povjerenjem naroda; jer je on to naročito rekao i većina naroda ne u jednom, nego u

dva ili tri izbora podielila mu je svoje povjerenje. On je postavio to povjerenje naroda kano conditio sine qua non; a to nije učinio preuzvišeni gospodin ban grof Khuen-Hedervary.

Ako je to istina, da pročelnik današnje vlade sjedi u saboru hrvatskom i ako je on glava uprave kao mandatar ugarske vlade, onda ćete mi lahko priznati, da je središte naših autonomnih posala naše samouprave u Pešti, a nipošto u Zagrebu.

Glede autonomnoga zakonodavstva i tu je rečeno, da naše autonomno zakonodavstvo ne samo, da ne počiva na parlamentarnih, nego rekao je takodjer preuzvišeni gospodin ban i nisam čuo i čitao, da bi gdje oprovrgnuto bilo, rekao je, da ako u Hrvatskoj ne bude sa saborom mogao vladati, da će vladati bez sabora. Dakako, opet na temelju povjerenja ugarske vlade. On u autonomnih poslovih uživa povjerenje ugarske vlade i ne traži povjerenja naroda.

On je pripravan kod nas upravljati bez sabora: ali povjerenjem ugarske vlade. Ugarska vlada je alfa i omega naše autonomije: a to je equale nagoda. To je naša samouprava, za kojom kažete, da ginu Česi, Poljaci, faktori, koji su mnogo odlučniji i mnogo napredniji, nego mi, ali kad bi oni imali ovakovu autonomiju de jure, znali bi ju de fakto uzdržati.

Nu vi ju imadete de jure, ali ju neznate de facto uzdržati.

Nebi Česi ni Poljaci dopustili, da Austrija ovu autonomiju, koju su oni izvojštili, ili da bar korektno reknem, koju su sami sebi pridržali, da dolazi u pogibelj radi svakoga najmanjega veleiteta; reći ću, upravo radi šovinističkih težnja trećega.

Pak recimo, gospodo, da ne stoji to kao ne pobitna istina, da imajuć mi autonomiju, da nemamo slobode, niti ustavnosti onoliko, koliko ima jedna pokrajina zastupana u carevinskom vieću. Što je ustav u praksi kod nas? Je li ustav to, da smijemo saborisati samo onda, kad nas pozove vlada, koja izključivo uživa povjerenje naroda ugarskoga? Je li ustav to, ako smijemo saborovati samo toliko, koliko nam opet to vlada dopusti, tako, da se niti u obzir ne uzima na to, da se govor, koji je govornik započeo, dovrši?

Je li ustav to, kad se vodi ovakva censura o javnosti sjednica parlamenta? Je li ustav to, kad se ne odgovara na interpelacije, a tim se ne samo umalovažuju rieči narodnoga zastupnika, nego se prieči javna kontrola nedjelovanja vlade? Je li ustav to, ako redoviti budget nemamo, nego je zakon o indemnitetu redoviti, a budget iznimka? Je li ustav to, kad je upliv vlade toli silan i silovitim načinom proveden prigodom izbora, da je narodna volja postala iluzornom i posve izčeznula glede blagodati ustava? Je li ustav to, kad se zakonu o pravu sastajati i skupljati se ne daje niti zakonita podpora, niti zakonita dozvola? Je li valjda ustav to, kad se sloboda štampe onako potiskuje, koja izvrgava sudstvo, ako ništa drugo, a ono sigurno najoštrijoj kritici znanosti jurističke? Je li ustav to, kad se osobna sloboda državljana zato, jer se smatraju politički sumnjivimi, štiti manje, nego li se štiti osobna sloboda zločina?

Ako je ustav to, onda neznam, u čem sastoje blagodati ustava? Ali ja samo to znam, da je taj ustav uvjetan uz jamstvo državnoga jedinstva. Zašto? Jer bi pravi ustav bio desauviran, naime u pravom ustavu bi se uzpostavila u mjesto one ideje državnoga jedinstva ugarskoga, koje nam se namiće, državna ideja hrvatska. To nekim načinom i vi veleštovana gospodo priznajete, ali se ne usudjujete na obranu državnoga individualiteta, narodnosti i ustavnosti niti rieči progovoriti — a tomu je i dokazom i vaša adresa.

Adresa priznaje, da su se naši sabori trsili, da domovini našoj očuvaju političku slobodu, narodnost i individualnost; a malo kašnje opet priznaje, da su tražili teritorijalnu, državnu autonomiju, naime zakonodavstvo i vladu — dakle, da su se trsili, da očuvaju ovo, jer su to faktori, koji državu obilježuju. A kako se adresa trsi oko toga? — Nikako. Mi vas krivimo.

Adresa se utekla u jamstvo na državno jedinstvo, jer muče priznaje — a tko muči, taj priznaje. Ja neznam po kojoj teoriji je valjano to u znanosti, ali po jednoj valjanoj teoriji u praksi stoji; tko muče priznaje, on se odriče. Poznato vam je veleštovana gospodo, da je lani, kad se je radilo o grbovih, jedan od glavnih argumenta g. Tisze bio taj, da su ti grbovi posve u redu, jer se nije prigovorilo onda, kad su bili na drugom mjestu postavljeni. Tko muče priznaje, taj priznaje, da je pravo učinjeno ono, što nebi smjelo biti učinjeno.

Priznavajuć dakle muče državno jedinstvo i uvjete, koji su uvjeti naše samostalnosti, narodnosti, individualnosti, za nekoliko godina će se kazati, da je to sve istina, jer da je to došlo u najsvečanijoj formi. — u formi kraljevskoga reskripta

Ali adresa većine priznaje i to, da su se naši sabori trsili, da se uzdrži zemljištna cielokupnost. Jest. — A kako se trsi adresa za zemljište? Niti rieči nema u njoj niti o Rieci, niti o Žumberku — dakle ona se trsi u toliko, u koliko se nebi zamjerila niti jednom zločestom riečju onomu mjestu, komu to nebi drago bilo.

Adresa manjine priznaje, da su se sabori trsili, da zajamče blagodati i materialne dobrobiti. Kako se ova adresa trsi? Da li se trsi podporom prava tražeć, da bude to zajamčeno narodu hrvatskomu? Ne, ona se trsi, da tu učini podporom i opomenom onih istih članova veleštovane većine, koji za 10 godina u tom pogledu nisu bili niti podporom niti opomenom.

A to vi znate, pa priznaje i adresa vaša to, da su se uvukle povriede u nagodu — povriede, vrstne pobuditi bojazan o samostalnosti stanja i ne povriedivost prava.

Zar nije izjava lanjske godine, koja je prigodom grbova od toli mnogih prihvaćena, zar je ona znamenitost, za koju bi mogli reći, da je tekar vrstna pobuditi proti povriedam nagode nekakvu bojazan? Zar je to ona odlučna mržnja, koja je proti svakoj zajednici s Ugarskom, koja ne u jednom srdcu, nego u velikoj većini hrvatskih srdaca stoji? Zašto se to taji? Valjda zato, što će te opet raditi onako, kako ste kod ovih deset godina.

Lani činilo se, da ste pri koncu, kad ste na vršku bili: mislilo se, da vam se hoće zakovati ovaj kamen, koga ste gore težko nosili, pak vam je preuzvišeni gosp. ban razmetnuo to i razbacao ne samo verige, nego i nakovalo — a to je dokazom i adresa vaša. Adresa dokazuje, da nemate srdca tražiti, da se odlučno i odvažno stane na put onomu, što vi zovete povriedom nagode, a što mi zovemo prekršajem i razderanjem nagode.

Da — vi ćete poći u Peštu i tražiti regnikolarnu deputaciju i tražiti ćete Diogenovom lampom čistoću nagode — a naći ćete samo pepeo, veleštovana gospodo, jer tražite drvo, gdje je oganj bio. (Miškatović: Tako i vi promienu nagode . . . .) Samo pepeo i uviek pepeo. Nu reći ćete mi možda kao rodoljubi, jer se nam poriče to kao fanatikom, da nisam govorio kao praktičan čovjek, i praktičan politik. To nam predbacujete, a predbaciti ćete i meni. Ali lovor vienac praktičnosti Bismarkove — priznajem oprostite — ne vidim niti na glavi referenta radi praktičnosti adrese, niti na nijednoj od vaših glava.

Ja ću reći jedan pikantni slučaj iz života naroda. Praktičan slučaj, koji je odrezao odsudu tako praktično, da nije praktičan, nije moguće pomisliti. Mi kažemo: poderite nagodu, jer ju je i Ugarska poderala: a vi kažete: ne, ne ćemo. Radite upravo ne praktično, jer ne ćete. Slušajte!

Kad su u porabi bile uljene svjetiljke sa debelim stenjem, da se mačka namočila na stenju, onda je narod rekao: kad se mačka namače na stenju, nije drugo, ili ubiti mačku, ili potrti stenj (svieću). Ja ovo velim, da ona mačka, koja se namače na nagodi, da ju uništite i da vam neće preostati, nego svieća potrta. Vi ju morate potrti, jer za onoga, koji bi držao i mislio, da bi svieća bez svjetlosti — to je nagoda bez prava — mogla ostati kao predmet nekakve parade, onda ću mu odgovoriti, da se današnji viek ne zadovoljava tminom, i gdje nije moguća uporaba ulja, da se misli na petroleum. Pojam je ovoga taj: da je s vami jako težko vladati u današnjih okolnostih, jer je sve jako razpršeno.

Gospodo! Jedino praktično, što imate činiti, da narod od velikih budućih nesreća odvratite, to vam je to, da potarete ovu svieću, koja više svjetlosti ne daje. Ali kao što god vi nam predbacujete, da mi nismo praktični, tako možemo i mi vam odvratiti, jer vi ne uvažujete one faktore, koji su osnovani u moralu pravu, praksi i snagi naroda. Recite, je li to faktor i praksa, ako se pozivlje na predje i na njihovu proljevanu krv? Zar nije to faktor odlučan velikoga naroda? Sjetite se, veleštovana gospodo, što je odlučna veliki narod učinio samo u 19. stoljeću? Zar nije faktor tu i pravo naroda? Zar se smije narod brisati onako, kako se spužvom brišu brojevi napisani na tabli?

Recite i možete se pozvati na to posve savjestno, da nismo osamljeni na malom otoku hrvatskom, da ima mnogo i mnogo tisuća, koji istina, ako se ne pačaju u naše poslove i odnošaje, ipak čuvstvuju i kad se bude radilo o našem uništenju, onda će ovi, ako ne odlučno, a ono sigurno rieč žaobe podignuti. Pak ako hoćete, ili ne ćete, mi smo ovdje zaokruženi strujom, koja nas ravno vodi riešenju iztočnoga pitanja — pak s toga bi morala pravičnost onih ići za tim, da se stvori položaj ovdje takov, da nas ta struja ne odnese možda i proti našoj volji. —

Ja držim, da su i to faktori, na koje se imate obazirati, kad govorite, da nam se dade nešto drugo, nego što je pravo i što tražite za obezbiedjenje naše ustavnosti, naše slobode, naše samostalnosti — jednom riečju za obezbiedjenje naše državne individualnosti.

Ja znam i rekao sam opetovano javno i tajno, da mnoge od vas samo sani i sablasti, koje vidite u absolutizmu, odvraćaju od odlučna koraka. Ali ja mislim, veleštovana gospodo, da to nisu sablasti. Kod nas u Hrvatskoj vlada ta pošast, ali u najvećoj mjeri. U ovom lazaretu — dopustite mi prispodobu, — mislim, da je incubacia prešla prvu metamorfozu, dočim se pošast razgranila po cieloj zemlji i lazaretu.

Vi se bojite absolutizma; vi zazirete od njega, ali upravo ta bojazan i zazir izazvala je u Hrvatskoj tu struju. Mi zato u nadi i vjeri bolje budućnosti na temelju prava naroda, na temelju one životne snage, koju narod osjeća kao takov i što ju osjeća kao dionik, ili ćemo reći, kao pripadnik velike obitelji; u nadi bolje budućnosti, veleštovana gospodo, stavili smo ovu adresu na stol vis. kuće, pak molim, da ju blagoizvoli primiti. Ne primi li ju sada, možda neće daleko doći vrieme, gdje ćete reći: bilo bi bolje, da smo na ovu adresu pristali, jer ne samo zahtieva odlučno pravo, nego i resignira na sve ono, što je u nagodi. Ta resignacija, bojim se, da neće dugo zaostati.

Ja bi se imao ovdje još o jednoj adresi izjaviti, ali ja se ne mogu izjaviti, jer nema nikoga, tko da ju brani, a ja nenapadam nikada nikoga onda, kad znam, da se braniti ne može. Zato, veleštovana gospodo, ja ću preko te adrese preći na kratak zaključak moga govora.

Izabrav poslanike na ugarski sabor, ja sam osvjedočen, veleštovana gospodo, da ste vi za tri godine predali oružje i tvrdju, s kojom bi mogli uspješno braniti hrvatska prava. Takvo je moje osvjedočenje.

Žaliti ću onda, ako budem još jedno izkustvo tomu osvjedočenju pribrojio; — izkustvo to možda, da će te vi polazeć u Ugarsku možda biti svjedoci samoubojstva, ubojstva Hrvatske, a tim, što će te tamo biti, da će te

vašom prisutnošću to ubojstvo pretvoriti u samoubojstvo. Nebi želio, da dodje moment takov, gdje bi upravo ugarski sabor nagodbu još jače razderao, a vi da budete prisutni tu u onakvoj sgodi, gdje je rečeno: ugarski ministar predsjednik pravo si učinio, da si tako postupao s Hrvatskom, pak tako dalje radi. — a vi ćete prisutni biti tamo, a pomoći tamo ne ćete naći.

Ja, veleštovana gg., mislim, — neću reći, da koga uvriedim — nego jednostavno, da bi vam preporučio, kad predjete preko Drave, da si zavežete oči, jer tamo na Dravi mogli bi se sastati sa slikom, jednim likom, koji bi vas se možda ne ugodno dirnuo — likom stojećim ondje razvezanih vlasi, uzdignutih golih ruku: „nudisque ad stare lacertis, et gemitu promixta loqui: „Quo tenditis ultra? Quo fertis mea signa viri? Si jure venitis, si cives . . . . . huc usque licet.

Zavežite oči i negledajte toga lika Hrvatske, ali znajte, da vas tamo neće pratiti ljubav nit Hrvata niti Srba. Moja gospodo, to je obzirom na poslove zajedničke rečeno.

Rekao sam prije, da je osnova adrese ugarskog sabora, koja će kao osnova većine biti prihvaćena, sastavljena onda, kad vas nije bilo tamo i koja zato izgubljena nije. Ja znam, kakov ćete vi položaj zauzeti prema toj adresi, a i to sigurno znam, da ćete biti pripadnici većine, te da će se ta adresa nekim načinom i na vas odnositi.

Bila je jedna stvar u toj adresi, koja je prije nekoliko dana uzvitlala mnogo prašine u listovih i mnogo prezira. To je bila prepirka izmedju novinara bečkih i peštanskih, jer da se kazalo u Beču, da ta adresa smjera na odmetnuće dobrih odnošaja s Ruskom, te da to nije drugo ništa nego odmazda za Vilagoš, pak se onda poručilo iz Beča, da ako Ugarska želi tu odmazdu, neka ju sama na vlastiti trošak rukovodi i neka ju na vlastiti trošak proizvede.

Ja, gospodo moja, u ime svoje i u ime svojih drugova, hoću da izjavim to, da obzirom na blagodati evropskoga mira i koristi, što ih odtuda ima crpiti sveukupna monarkija ne sama, nego i obzirom na slavenske osjećaje, koji nas spajaju s našimi suplemenici, da se ogradjujemo i odbijamo od sebe solidarnost za čine, koje bi ugarski sabor poduzeo na poremećenje mira i dobrih odnošaja naprama Rusiji.

U slučaju kad bi se zbilja nastojala odmazda nekakva za Vilagoš proizvesti, imalo bi to ovu konsekvenciju glede Hrvatske i Slavonije, da bi Magjari veoma dobro učinili izpitav prije, da li su izbrisani oni simptomi, koji su nas oduševljivali godine 1848. (Na ljevici: Živio dugotrajni.)

Predsjednik: Vis. sabore! Nastalo je vrieme za interpelacije. Ima prijavljena interpelacija jedna na redu, gospodina zast. Rašića Stanka. Molim, da izvoli staviti interpelaciju.

Stanko Rašić: Poznato je iz službenih glasila, da je javna sudbenost osobito u gornjoj Krajini na zadnji stupanj pala; poznato je, da se u tom postupku jauk naroda jako čuje; poznato je, da se svaki dan dogadjaju kradje, paljevine, otimačine, da se ide skoro na to većim dielom, da se onaj, koji ima što, uništi. Za javnu sigurnost govore ovi dogodjaji.

Već je do toga došlo, da se već narod, ako ima kakov pravedan zahtiev, neufa tužiti, jer se boji, da će ga upaliti; ako ide svjedočiti, boji se, da će ga opet zapaliti, ili mu kakvo drugo zlo učiniti; ako ima kakvu javnu dražbu, to ne smije svatko kupiti, jer se boji, da će mu kakvo zlo učiniti ili ga upaliti ili ubiti.

Od nekoliko mjeseci izgorilo je u gornjoj Krajini 150 kuća većinom od osvete. Tako je sada besjeda, da je nastao vandalizmus. Meni su ljudi dolazili i kazali: Gospodine, kad odlazite na sabor, molim progovorite koju — mi obastati ne možemo. Meni su ovi ljudi kazali: Gospodine, da imam komu svoj posjed prodati, ja bi ga odmah prodao i otišao odavle.

Meni su kazali: Gospodine, ja cieli dan djelam od zore do večera, pak na večer, kad bi imao spavati, to moram o ponoći stajati s puškom i šilbotati, pak ako hoćemo živjeti, moramo se do dana mienjati ovako.

Nastalo je još, da je tu nastao mušturluk. Ukradu se dva volića kao dva srnjaka, koji su sav imetak, onda koliko znam, dotičnik veli: daj mušterluk 40 ili 50 for. pak ću ti kazati, gdje su volići. Više put povrati blago, a višeput odnese mušturluk i blago. Ukradjenik to prijavi sudu, a sud bez svjedoka kaže: što ćete bez svjedoka, te ga odpravi kući.

Što se sigurnosti tiče, da su, kad je razvojačena Krajina, umah postavljeni serežani ili žandari i to više njih, a ne po tri serežana, kako je to osobito malo u gornjoj Krajini, gdje su razširena sela — ovo je jako manjkavo, te kod najbolje volje nisu ova tri serežana kadra uzdržati i očuvati red i sigurnost.

Još se je u zadnje vrieme, što se javne sigurnosti tiče, nešto dogodilo. Uviek se skoro, odkad je obranbeni zakon, civilni brak sklapa bez dopusta ikakvog. On se ženi, te ne treba sveštenika, niti crkve. Što izlazi odavle? Preotimlju se djevojke ili odvedu drugačije — a kašnje nastaju odavle medju njimi pravde i pizme, a odavle se dogadjaju kradje, paljevine i druga zla kroz to. To su samo činjenice, koje sam naveo.

Interpelacija glasi: (čita)

„Je li poznato ovoj zem. kao i zajedničkoj vladi, da narod mnogo trpi kroz pomanjkanje dostatne sigurnosti — i da dragovoljno prinosi svake žrtve, da se sigurnost utemelji.

Ako joj je poznato, je li voljna shodne korake kroz povišenje oružnika bilo sama, bilo kod zajedničke vlade poprimiti.“

Predsjednik: Interpelacija ova uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. zem. vladi.

Prelazi se, vis. sabore, na dnevni red. Na dnevnom redu je razprava adrese.

Rieč ima gospodin narodni zastupnik Gjuro Gjurković.

Gjuro Gjurković: Vis. sabore! Ja sam se javio za rieč, ne da branim adresu većine, nego da progovorim koju o nacrtu adrese „stranke prava." Ja vrlo sažaljevam, što je nema tu, i rado bi pristao na nazor g. predgovornika, da mi je moguće · ali mi nije moguće zato, jer tu pred nami je čin jedan, o kom valja suditi; o kom valja u toliko više suditi, što nam se baš s one strane predbacivalo višeput: gospodo vi šutite, vi nikada ne odgovarate, zato tražite ono u narodu, što mi govorimo.

S toga razloga, gospodo moja, nisam nadahnut nikako onim duhom opozicionalne i kolegialne javnosti moga veleštovanog g. predgovornika; i zato držim, da je nuždno u ovom trenutku, baš danas, koju progovoriti o nacrtu adrese „stranka prava."

Meni se čini pročitav taj nacrt adrese jedanput i dvaput, da je to jedna adresa upućena na nekakvo zanzibarsko Veličanstvo, ne od jednoga evropskoga predstavničtva, nego od nekakvoga zanzibarskoga ili patagonskoga predstavničtva.

Najprije, vis. sabore, da rečem koju o načinu u tom nacrtu — o načinu, kako se govori prema Njegovom c. kr. apoštolskom Veličanstvu? Zar se kaže u jednoj adresi samo „Veličanstvo"? Zar se svjetloj kruni može predbacivati neblagodarnost, krivu zakletvu? Zar može jedno zastupstvo, da poziva narod na bunu: da odkazuje lojalnost spram svjetloj kruni? Zar se tako govori s krunom, kao s fakinim primorskima ili sa kozarima krševite Like? Ja sam uvjeren i priznajem, da je g. predlagač toga adresnoga nacrta zastupnik samoborski g. dr. Hinković pravi rodoljub i čelik Hrvat, ali kako da se nijedan od gospode dra. s one strane vis. sabora, koji su položili odvjetničku zakletvu, nije podpisujući ovu adresu, sjetio dužnosti svoje prisege kao odvjetnika; ja sam se začudio, da su mogli gg. svećenici podpisati taj nacrt, gospoda, koja toliko put kažu narodu: „Dajte caru, što je carevo", te da smiju takve cynične rieči i misli odobravati i podpisivati, kakve sadržaje adresni nacrt stranke prava? Ja držim, gospodo moja, i još si u ovaj mah tarem kao nevjeran oči i pitam: je li mogućno, da čovjek od iole malo obrazovanosti, političkoga i historičkoga znanja može takovu adresu za drugo što primiti, nego za smieha i sažaljenja vriedan izljev fanatizma. Ja držim, da ovaj nacrt adresni, kako ga predstavlja stranka prava, nije vriedan vrlo dubokoga i oštroga promatranja, nego oštre odsude od svakoga čovjeka.

Da predjem na sadržaj toga nacrta. Pročitavši adresu stranke prava moram priznati, da sam došao do uvjerenja, da najobičniji i najprostiji novinarski članak piše sa više uljudnosti, sa više znanja i sa više ljubavi za istinu i pravdu, nego li ova adresa.

Gospoda ova ovdje najprije tvrde, da oni predstavljaju i zastupaju sav narod hrvatski.

Oni to kažu pored svega toga, što izborni kotari, u kojih su oni izabrani ne predstavljaju više od 330.000 duša; pored svega toga, što izbornici njihovi ne broje više od 3900 izbornika; pored svega toga, što jedan jedincati član na ovoj strani (desnoj) vis. sabora broji više izbornih glasova, nego li devet njihovih prvaka. Oni ne znaju, da samo oni poslanici, koji su za narodnu stranku jednoglasno izabrani od naroda i proti kojim nije protesta, da predstavljaju više glasova, nego li ciela veleštovana stranka prava? Dosta im je od gg. mojih predgovornika prilikom verifikacija izbora u tu svrhu kazano, a ja još dodajem: Bože sačuvaj, da sav hrvatski narod ovaj nacrt adrese odobrava, te ja tvrdim, da bi hvala Bogu i onaj Njeg. Veličanstvu vazda vjerni hrvatski narod, koga stranka prava zastupa, protestirao proti ovom nacrtu zgražajuć se od rieči, koje oni ovdje upotrebljuju.

Gospoda veleštovane stranke prava dalje u svojem nacrtu adrese tvrde, da je sa kraljevinom Ugarskom sklopljena nagoda ne zakonita, ništetna, pak očituju, da oni nju ne priznaju.

Ja bi ih pitao, na kom temelju stoje oni, kad dolaze u ovu kuću, na kom temelju viećaju ovdje, na kom temelju protivno nose oni svoje namire ovamo, ti slavni branioci zakona i pravde? Naravno oni o toj dosljednosti nisu nikada vodili račune, pak naravno i danas to nečine.

Predstavljaju nam gg. veleštovane stranke prava takodjer i poviest naše otačbine na način, koji se nikako ne može niti strukovnjački, niti parlamentarno odobriti. Ta gg. stranke prava predstavljaju poviest hrvatsku, da podmeću toj poviesti ideje radikalno-demokratičke i republikanske 19. stoljeća i hotjeli bi dokazati, kako je tečajem viekova u smislu tih ideja poviest državnoga prava i državnoga stanja hrvatskoga postigla neki izvanredni kontinuitet. Oni predstavljaju n. pr. da je narod izabrao kralja Kolomana sveobćim glasovanjem, da je izabrao Ferdinanda I., da je priznao pragmatičku sankciju. Medjutim nam je svim znano, da to nije bilo pravo sveukupnoga naroda, nego da su samo „status et ordines" stališi i redovi, koje stranka prava danas tako grdi, sklapali te ugovore. Oni bi htjeli i to dokazati, da naša poviest ima neki izvanredni kontinuitet, koga su samo čas Magjari, čas Austrijanci, čas Turci slučajno i prolazno prekidali.

Je li, gospodo moja, stoji to, što se tvrdi u adresi stranke prava, da je kralju Kolomanu povjerena sveobćim glasovanjem naroda kruna Zvonimirova? Meni se čini, da nije tako. Poslje smrti kralja Zvonimira — (prema Smičiklasu) molim baš vas gospodine, koji me slušate, da to dobro poslušate, pak da mi odgovorite, ako je tako — udovica njegova, kraljica Jelena, bojeć se, da se ona medju hrvatskimi svadjajućimi se velikaši neće moći održati, pozvala je svoga brata, ugarskoga kralja Ladislava u

pomoć, da učini red. — (Zast. Josip Miškatović: To se ne zna.)

On je zbilja učinio red, te je onda tim putem sklopljena zajednica medju Hrvatskom i Ugarskom. Sin njegov Koloman I. primio je putem nasliedstva to pravo, te je košto je nam svim poznato, prešao s vojskom kroz Hrvatsku u Dalmaciju i krunisao se u Biogradu kao kralj Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Takodjer i ova činjenica ne stoji, kako je ovdje predstavljana, da je poslie bitke mohačke sveobćim glasovanjem postao kraljem hrvatskim Ferdinand I., nego da je pozvan preko stališa i redova na nasliedstvo priestolja Zvonimirova i to je pozvan sbog toga, jer je Ferdinand I. bio najbolji i najmoćniji za zaštitu ove zemlje.

Takodjer samosvojnost naše otačbine i kontinuitet ove, adresa stranke prava izvadja iz pragmatičke sankcije. Tu se tvrdi, kako je istina, da je Hrvatska pristala 22 godine prije na pragmatičku sankciju, nego li Ugarska. Što je pragmatička sankcija? Pragmatička sankcija nije izbor kralja, nego je samo akt državni, koji priznaje, hoće li se pravo nasliedstva — kako to adresa stranke prava tako liepo i uljudno kaže — podieliti mužkarcem i ženam iz dinastije habsburžke.

Nije niti u Austriji svaki municipium, kako je poznato, niti svaka provincija isti dan pristala uz pragmatičku sankciju. Iz toga ne može se drugo izvesti, nego da je Hrvatska i Ugarska pristala uz pragmatičku sankciju uz princip nasliedstva uz druge provincije austro-ugarske monarhije.

Adresa stranke prava prelazi vrlo lasno preko god. 1790. kao jedne činjenice, koja je sasvim nezakonita i koja se ne može uzeti u promatranje. Bila je tu jedna točka našega historičkoga razvitka, koja se nikako ne može poreći.

Adresa stranke prava posve šuti o dobi od preko 100 godina i prelazi na g. 1848., kako je hrvatski narod spasio priestolj austro-ugarski i kako je zato hrvatski narod bio kažnjen. Meni nije posve poznato, ali bi pitao gg. stranke prava, da su ovdje, koliko ih je onda bilo, koji su branili priestolje g. 1848. i koliko je predaka i otaca njihovih bilo, koji su branili to priestolje? Je li ih je bilo toliko, koliko na našoj strani? Još danas ima ovdje drugova, koji su onda svoju dužnost vojničku po primjeru svojih predaka hrabro izpunjavali, što mi od stranke prava nije poznato.

Zatim prelazi adresa stranke prava posve na tvrdnju, da je Hrvatska u izvjestnim prilikama odrekla i vojnu snagu, i materialnu, novčanu pripomoć svojim kraljevom. Gospodo moja! To sve nije ništa, što bi moglo dokazati samosvojnost naše otačbine u smislu ove adrese, nego je to povlastica, kakovih je bilo u austrijskih provincijah, koje su po svojoj striliškoj organizaciji, Ständeverfassung, takodjer odkazivale u toliko ratova i materijalnu i vojnu podporu kraljevom svojim. Naravno o rakovačkoj buni neću da govorim, jer i adresa stranke prava o toj takodjer ne govori, možebit najviše sbog toga, što je onda narod hrvatski baš tu istu stranku takodjer ostavio, kako će ju ostaviti i od sada.

Sada da predjem, gospodo moja, na način, koji se pokazuje ovdje u adresi stranke prava, kako bi se to pravo s historičkoga gledišta moglo na našu otačbinu izvesti. Najprije traži adresa i govori o prirodnom pravu Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, jednu stvar, koju ja ne razumijem, jer ne znam, što su prirodna prava u smislu jedne države. Narod ima prirodno pravo u tom smislu, da o svojoj sudbini može suditi. To je narodno pravo, koje ja poznam, ali to pravo prirodno ne znam, da ima država. Poznato je, o kojoj se državi govori ovdje, te bi naravno pitanje, kad bi gg. stranke prava bila tu, bilo to, kako misle tu državu stvoriti? Sa neuljudnimi adresami, sa nesretnimi saborskimi škandali ne stvaraju se velike države, to je nam svim poznato, nego da se to može učiniti s velikimi i krvavimi ratovi. Zato nebi drugoga savjeta imao za gg. stranke prava, nego da se upusti što prije stranka prava u ratove, jer je govorio njihov drug poslanik bakarski, da za godinu dana ovoga sabora i ev ropskoga sustava neće biti, te da se što više požuri poć u rat, a onda će ih Hrvati gledati, te ako budu imal vremena, graditi će im mostove, da se vrate s tih silni ratova preko Save, Drave u Zagreb i Primorje.

Zar se govori danas, gdje u cieloj Europi vlad struja konservativna, gdje ciela Europa govori o mir zar se u takovom vremenu govori o ratovih, o prevrati o najradikalnijem napredku? Zar to gg. stranke prav čine i onda, kad država ona, kojoj se sasvim bezuspješn klanja stranka prava, naime država ruska, pristaje uz t mir, uz europski mir? Zar i onda to čine, kad ista držav najosudnije socialističke i političke njihove jednomišlj nike goni?

Iz programa stranke prava vidimo nadalje izvjestn točku, koja se tiče tako rečene politike nutrašnje. Strank prava traži ovdje „obćenito glasovanje“ za jedan narod, kojem žalibože sada — nu ako bog dade biti će u to smislu bolje — niti trećina naroda ne zna čitati i pisat Slučajno sam došao do jedne karte, pak sam tu vidi da je u sriezovih, koje zastupa stranka prava, najgor Zar se poslie takvoga izkustva predlaže ovdje u adre stranke prava to, gdje se sve države po hrdjavom izkust čuvaju t. zv. suffrage universella.

Nadalje stranka prava traži najveću slobodu u rad kalno-republikanskom smislu tako rekuć, a moram re da čak one slobode — neću da govorim o državopravn slobodi, nego o gradjanskoj, političkoj slobodi — ko uživamo, žalibože ne možemo tako izcrpiti, jer ju neun jemo onako uživati, kako bi trebalo. Pored svega to traži se veća sloboda samo, da se pomute pojmovi.

Mi, gospodo moja, s ove strane vis. sabora odluč i iskreno se protivimo takvim namjeram. Mi držimo,

u adresi spomenuta zajednica, koja postoji od 700 godina ovamo, da zaista postoji; mi se držimo nagode od god. 1868. i 1873. revidirane ne zato, što nebi mogli osnovati bolje nagode, nego sbog toga, da u današnjih prilikah nebi niti mogli bolje dobiti, te držimo, da ovu nagodu, koliko nam je moguće našom snagom moramo „održati“, jer je najbolja, što ju u današnjih okolnostih možemo imati, „čuvati“ jer boljega ne imamo, pored svakoga pritiska bio ozgora ili ozdola.

Gospodi stranke prava moram kazati: neka idu putem, kojim su počeli; neka idu dalje i pokušaju izvadjati konsekvencije njihove adrese: neka dalje poučaju narod o pobuni, veleizdajstvu; neka ruše auktoritete, koji su auktoriteti u našoj otačbini, to ja držim, da ne za dugo vremena će doživjeti sudbinu Bacha i Kvaternika od 13 g. ovamo.

Ja im iskreno kažem, radite, što brže znate, jer to je u vašem smislu bolje za nas i za našu otačbinu.

Predsjednik: Visoki sabore! Pošto se nije nitko javio za rieč, ja ću glavnu debatu zaključiti.

Želi li još tko govoriti?

Rieč ima g. zast. Smičiklas.

Tade Smičiklas: Visoki sabore! Moram priznati, da nisam mislio danas govoriti u ovoj razpravi; zato ćete mi oprostiti kao novaku u parlamentarnom životu, ako gdjekoja stvar izadje nesgrapna, ili ako se ne razjasni onako, kako sam mislio. Ja ću govoriti samo o jednoj stavci adrese, a u toj se stavci veli: (čita) „Jer kako su ove Vašemu Veličanstvu vazda vierne kraljevine u svako doba, kada god se nadjoše na odsudnom razkršću svoga života, realni odnošaji onoga vremena upućivali i prinukali na državnu zajednicu sa zemljami krune ugarske, tako ih na ovu zajednicu upućivaju i nukaju realni odnošaji i današnjega vremena“.

Ovu izreku u adresi većine protumačio je preuzvišeni g. ban grof Khuen Hedervary u jednom svojem razgovoru, koji nije nikada oprovrgnut, ovako: Ja držim, da će Hrvati upoznati potrebu naravskog saveza s Ugarskom i da će se vratiti onomu naravskomu savezu, koji je kroz toliko stoljeća vladao izmedju Hrvatske i Ugarske; i da će biti sretni, da se mogu osloniti na možne Madjare.

Gospodo! Ja hoću da pogledam malo u najkraćih crtah u prošlost i hoću da dokažem, da je ovaj savez izmedju Hrvata i možnih Madjara bio prirodan, ali sada da nije prirodan, nego da je neprirodan.

Gospodo, pogledom na kartu bivaju tako jasni najveći dogodjaji svjetski, kako ih ne bi mogao čovjek razabrati iz najučenije i najbolje knjige. Ako pogledamo na kartu u XI. i XII. vieku, vidjamo ovdje u orientu jako bizantinsko carstvo i ondje na sjevero-zapadu veliku, možnu agresivnu njemačku carevinu. Izmedju ovih dviju carevina nalazila se Ugarska i Hrvatska ili Ugri i Hrvati; izmedju ovih dviju carevina valjalo je, da se brani jedna i druga. Ja držim, da je ovaj savez, koji su učinili onda Hrvati s Ugarskom, prirodan bio. Karta sama mi kaže: tu su velike carevine, a izmedju tih velikih carevina ovdje postoje dvije manje države, valja da stupe u neki naravski savez. Taj savez bio je još naravniji i morao im je još uži biti, kad je balkanski poluotok postao turskim carstvom; kad su Turci zaprietili svemu kršćanskomu svietu, kad je drhtala od njih ciela kršćanska Europa. Na zapadu pako od Hrvatske i Ugarske bila je Njemačka. Što je bilo naravnije, nego da bude taj savez što uži na obranu od Turaka; a što naravnije, nego da si obadvie zemlje traže vladara, koji vlada i u Njemačkoj, da si traže novu vladalačku kuću. I tako je kuća habsburžka izabrana u Hrvatskoj i Ugarskoj.

Tada je bio taj savez prirodan. Poslje kad je pala turska sila, kad je nastojala austrijska vlada, da od Ugarske i Hrvatske načini austrijske provincije; kad se je radilo o tom, da se zatre ustav hrvatski i ugarski; kad se je trebalo braniti od bečke vlade proti centralizaciji, koja je imala da zatre i zadnju iskru slobode u jedno vrieme, kako je bilo koncem 18. vieka, kad su dapače i narodnost nastojali oduzeti Hrvatskoj i Ugarskoj, što je bilo naravnije, nego naravni savez izmedju Hrvatske i Ugarske. Vriedno je bilo krasno i častno za slobodu ovih kraljevina jedne i druge, kad su se slale poslanice izmedju županija; i moram reći, da one poslanice, koje su se slale za očuvanje slobode jedne i druge kraljevine, da su zbilja kao kriesovi slobode, koje mora poštivati Europa i svaki čovjek, koji poštuje nastojanje naroda, da očuva svoju slobodu i svoju individualnost. I onda je bilo, gospodo, prirodno i to, da su se stališi i redovi ugarski i hrvatski pazili kao braća.

Velika je razlika u predstavljanju naroda političkog danas u 19. vieku i u prijašnjih vjekovih do revolucije. Do revolucije francezke predstavlja svaki narod europejski u političkom smislu narod upravo plemstvo. Plemstvo u Hrvatskoj i Ugarskoj vodila je jedna težnja za „privilegija et libertates“. Plemstvo hrvatsko i ugarsko imalo je jednako pravo i dužnost braniti ta privilegia et libertates. Ovo plemstvo hrvatsko i ugarsko ono se medju se razumjelo, ono je govorilo jednim jezikom — jezikom latinskim.

Gospodo! Plemstvo prošlih vjekova sačinjavalo je u cieloj Europi jedan veliki, ogroman, sve narode predstavljajući, narod. Kad sam rekao „sve narode predstavljajući narod“, hotio sam reći, da se je u cieloj Europi smatralo plemstvo kao takova klasa, koja se smatrala bratinskom. Plemić hrvatski mogao je s plemićem englezkim obćiti i razgovarati se; plemić hrvatski smatrao se, gospodo, bratom plemića englezkoga, dapače bližim bratom — jer je bio plemić — nego li što je smatrao svoga podanika hrvatskoga, jer ovaj nije imao pravo, koje je on imao.

Gospodo! Tu je liepa izreka našeg Turopoljca, kad je rekao, da je cesarov brat, te tko je na svietu plemenit, taj da je njegov brat.

Ali. gospodo moja, ovakva Ugarska, kao što je bila ova, gdje je bio naravan savez izmedju Ugarske i Hrvatske, — te Ugarske više nema, ta je Ugarska umrla. Danas mi imamo pred sobom Magjarorszag, imademo državu, koja se tim imenom krsti — a mi ju volimo nazivati Ugarskom, da sačuvamo staru uspomenu Ugarske, one majke mnogih naroda; ali nema te Ugarske više.

Svi, gospodo, znate, kako je pred malo godina kod nas bila obća uzrujanost, kad je Pešty dokazivao, da nema Hrvatske; kad je dokazivao, da su Arpad i njegovi drugovi današnju Hrvatsku podjarmili i da je ime ove zemlje ovdje samo kradom unišlo pod imenom Hrvatska itd. Gospodo! Meni se čini Pešty u ovom slučaju da je htio biti kao Julijo Caesar. Julio Caesar on je osnovao kolendar, koji je poznat pod imenom julianskog kolendara. Taj kolendar bio je faktično u cieloj Italiji, u puku ciele Italije, samo država rimska nije ga priznavala: — njoj je jako konveniralo radi državnih interesa — da čuva jošte kolendar onakov, da svećenici mogu godinu načiniti, kako ih je volja, pak ga je zato država rimska čuvala, a Julio Caesar, kada je vladu promienio, uzeo je sunčanu godinu ili pučki kolendar, dakle kolendar svoga naroda Italije za kolendar državni. Ovako je Pešty hotio ideju svega madjarskoga naroda uznieti, da bude državna ideja.

Gospodo! Svako diete u Ugarskoj, koje uči magjarsku poviest, svako diete u školskoj knjigi uči ono, od česa se zgražamo, da je učio Pešty. U Ugarskoj nema stranke, koja nebi bila s onim uvjerenjem nadahnuta, koje je izrekao Pešty. Od stotine primjera, navesti ću jedan.

Kad je god. 1881. bila Krajina dokinuta, onda je jedan opozicionalni list kazao: Tisza je prijatelj Hrvata; Tisza je dao Hrvatom magjarsku Krajinu; Tisza je poludio, liečnici njegovi treba da paze na njega. Gospodo! Što na to odgovaraju vladini listovi? Zar su vladini listovi kazali: ovo je bilo pravo naroda hrvatskoga; ovo je pravo posvećeno prisegom tolikih kraljeva; ovo je pravo, koje im je tako dugo uzkraćivano bilo, sada im je istom dano, jer im se više nije moglo uzkraćivati. Ne — vladini listovi vele na primjetbe opozicije: Tisza da nije narodan čovjek? Zar Tisza nije narodan čovjek? Tisza je tri panslavističke gimnazije zatvorio; on zapovieda sa srbskimi poslovi, kako hoće; Tisza je zato, što je dopustio Krajini to priskrbio, da bude manje hrvatskih zastupnika u ugarskom saboru. — No, nesmije kazati vlada magjarska, da je ovo bilo po pravu Hrvatske, ona je morala ovako učiniti, da zadovolji ašpiraciam naroda magjarskoga. Ašpiracije naroda magjarskoga one su takove, da se hrvatska politika s njimi nikada složiti neće.

Gospodo! Iz prenavedenog govora, koji sam spomenuo, kaže se, da je dobro, da se Hrvati naslone na možne Madjare; ali koliko ja znam, najumniji pjesnici magjarski i njihovi državnici od 200 godina oni cvile radi položaja svoga naroda izmedju velikoga slavenskoga i germanskoga svieta i traže sebi oduška — oduška, koji bi osigurao mogućnost magjarskoga plemena u ovoj domovini, koja — kako kaže pjesma njihova — ako ovu izgubiš, druge više za tebe Magjaru na svietu nema. Madjarska državna ideja i madjarska država, ovaj odušak, koji si ona traži, po mnienju šovinističkih Magjara je samo tada kadra, ako Hrvatsku prevali ili ako joj bude Hrvatska pokorna, — dakle ako preko Hrvatske pregazi magjarska državna ideja. Država magjarska tražeć tako oduška po mnienju ne jednoga člana vlade ili sabora, nego većine magjarskoga naroda, ona će se izvesti samo onda, ako onako bude, kako je bilo g. 1848. u zakonih njihovih osnovano, ako Hrvatske sa karte nestane. To je moje duboko uvjerenje, da je takovo mišljenje u svem narodu magjarskom (Kamenar: U svakom madjaronu.)

Gospodo! Proti ovoj ideji magjarskoj, ovako smišljenoj, koja je ovako prociedjena i u pučkih školah i svako ju diete ovako uči, proti ovoj ideji, što vi postavljate? Vi postavljate ovu današnju nagodu, koju je dobro tumačio moj drug i prijatelj Mazzura. Meni se čini, kad na to pomislim, kao što kad sam vidio jednoga siromaha, koji je imao kabanicu od 100 krpa, i dok je onih 100, 200 krpa složio, mogao si je novu kabanicu načiniti i zaslužiti (Glasovi sa desnice: Kad bi imao od šta!) Tako mi se vidi i nagoda. Vidi mi se pokrpana kabanica, kojom ste se vi svi zagrnuli u nadi, da se obranite od nevremena i bure.

Što mi postavljamo proti tomu? Mi proti tomu postavljamo naše državno i prirodno pravo. Gospodo! Ja nisam mislio danas govoriti, ali bio sam učinio bilježke, ali ja ću reći na pamet svojimi riečmi o saboru našem g. 1791.

G. 1791. kad je učinjen najuži savez Hrvatske s Ugarskom, kad je učinjen savez takov, po kojem je Hrvatska predala svoju samostalnu zemaljsku vladu Ugarskoj; kad se odrekla svoga namjestničtva, te godine je zaključio sabor hrvatski — žalim da latinski sada neznam rieči zaključka — da ovo ima samo dotle valjati, dok ove kraljevine teritorijem svojim toliko porastu, da budu mogle svoju samostalnu vladu uzdržavati, kao što su do onda uzdržavale, Gospodo! Poslje 100 godina doista je ove godine prva prilika, da se to izpuni. Otci naši rekoše mi smo sada na prostih šest županija spali, dok se teritorium poveća mi ćemo već, što smo predali u zajednici, sebi opet povratiti: jerbo i u zak. članku LVIII. od g. 1790. po tom čuva se ono, što je Hrvatska predala, da kad joj se bude činilo sgodno, ona si to opet uzme. Kada će to biti? A striliši hrvatski tumače tako, kad bude opet sjedinjena ova zemlja u tolikih velikih turskih i težkih ratovih i kada se povrate tolike zemlje od ovoga kraljevstva onda ćemo mi svoju vladu, koju smo predali u zajednicu, opet tražiti.

Ja sudim, da je sjedinjenjem Krajine upravo ovaj moment nastao, koji su naši otci očekivali, u tom svojem zaključku g. 1791.

Ali, gospodo, mi ne stavljamo samo historijsko naše pravo, nego mi stavljamo i naše prirodno, narodno pravo; mi stavljamo pravo, koje si je stekao svjestan narod. Narod ovaj se je preporodio već od 50 godina, taj se narod preporodio idejom slavenstva. Ideja slavenstva tako je pronikla hrvatski narod, da svi pjesnički i svi umni proizvodi mogu imati smisla samo onda, ako su tom idejom nadahnuti. Literatura hrvatska bila bi danas bez duha, bez srdca, kad nebi bilo u njoj ove ideje.

Gospodo! U ovoj ideji, u ideji slavenskoj (Glasovi sa desnice: Što je to?) mi se u toj rastajemo na prirodan način sa magjarskom idejom, — s onom idejom, koja hoće, da se prije svega od slavizma bilo s daleka ili s bliza otresemo i odreknemo. Ali, gospodo, mi smo za prvanje saveze, koji su bili izmedju Hrvatske i Ugarske pogledali na kartu, pak smo vidjeli, da su ti savezi bili naravni. Pogledajmo sada na kartu. Hrvatskoj i Ugarskoj na iztoku nema više turskoga carstva, tamo su države, koje su nam srodne po krvi i jeziku, i te države obećavaju ljepšu budućnost i obećavaju razvitak. Što je na zapadu? Na zapadu je njemačko carstvo. Ali, gospodo moja, nema više one Austrije, koja je s jedne strane u Njemačkoj, a s druge strane u Italiji kroz toliko stotina godina hotjela, da gospoduje; one Austrije, koja je trošila sile svojih naroda na Rajni, Padu i Ebru, već je država austrijska povraćena u granice svojih naroda. Otci naši hrvatski i ugarski zahtievali su uviek kao uvjet svakoga spojenja s Austrijom svakom prilikom, neka se onim zemljam podieli ustav i taj ustav imadu one zemlje. Mi dakle od ove Austrije, kao što je jedan dio članova ovoga sabora u svojoj adresi mnogom gorčinom spomenuo, nemamo onakvoga straha, košto otci naši, dok su se uže sklapali i spajali sa Ugarskom.

Sada da pogledamo na iztok — jer nam od iztoka sunce dolazi — mi kao prosvjetljen narod valja da tražimo savez, sa svojom najbližom braćom. Ali, gospodo moja, ja već vidim, da neki od vas dižu glave i kažu: ti hoćeš na iztok; Hrvati hoće da se šire na iztok; ili kako mnogo puta onako prosto vulgarno teče rieč: vi ste napravili račun bez krčmara — tamo je srbski narod. Gospodo! Ja upravo o tom hoću da rečem. Ja bi rado reći s podpunim mojim uvjerenjem, hotio bi reći onako, kako se govori medju ljudmi istoga naroda, ako su i inomišljenici; želio bi da reknem to, koliko je moguće bez ikakve strasti.

Opet u izjavi preuzvišenoga g. bana, opet u onom razgovoru nalazi se: Srbi su dobri, oni negledaju preko granica ove zemlje, oni podržavaju mir i red, oni su praktični (Glasovi na desnici: Jest!) — Hrvati su zaokupljeni užgani idejom samostalnosti. Gospodo! Faktum je to, da su Srbi birali svuda jednodušno za vladu; faktum je to i u mojem kotaru, da nijednoga srbskoga glasa nisam dobio; faktum je to, da kuda god se oglasuje s vaše strane u ovoj zemlji, da se oglasuje svuda jedno samo gledište — gledište sadanje vlade.

Gospodo! Ovdje mi se pričinja i pada mi na um jedna priča o rimskom caru Neronu, koji je želio, da bi mu Bog dao takov mač, da bi posjekao vas mir: čini se, da je u ruku vlade bio taj mač, koji je posjekao vas, jer svi pristajete uz sadanju vladu, uz načela većine, one većine, koja je sanctionirala izmedju mnogih bezzakonja.

Predsjednik: Molim, g. govornik ne smije reći, da je većina sanctionirala bezzakonja. Ako jošte jednu takvu rieč upotriebi, ja ću mu oduzeti rieč, jer većina nije nikakva bezzakonja sanctionirala.

(Popović: Kažite čine bez karakteriziranja.)

Gjuro Kamenar: Ja mislim, da ta vlast ne pripada predsjedniku, jer nismo djeca, nego muževi.

Predsjednik: Molim g. Kamenara, da ne govori, jer nije predsjednik niti govornik. Izvolite.

Tade Smičiklas: (nastavlja) Gospodo! Ja držim, da politika srbska i magjarska ne mogu biti jednake, ali po ovom vladanju čini se, da bi bila donekle jednaka. Ja ću izvoditi ovo vaše vladanje i vladanje svih vaših iz jedne ideje, koja mislim, da se jasno izrazuje u svih proizvodih literature srbske, koja govori o jeziku, koja govori o književnosti, koja govori o povjesti.

Ja poznam, gospodo, sve bolje proizvode književnosti srbske, koji rade ob onih granah o jeziku, književnosti i historiji; pak moram reći, da sam našao svuda onu rieč Vukovu „Srbi svi i svuda“; da sam našao onu težnju neku za hegemonijom, koja težnja ide od dulje vremena kroz sve izjave srbskoga naroda. Od mnogih djela spomenuti ću jedno, koje se mene najbliže tiče i moje stranke. Ove godine izišlo je u Biogradu, djelo od Pante Srećkovića „Historija srbskoga naroda“ — a to je djelo izdalo učeno družtvo.

U tom djelu pripovieda se historija srbskoga naroda od egejskoga do jadranskoga mora; tu nema Bugara, nego su samo Blgari, a tko je Bugarin, taj je ipso facto i Srbin; isto tako kraljevi hrvatski paradiraju u redu župana srbskih itd. Gospodo moja! Ja ovo ne spominjem, da razdražim, jer ja bi mogao s druge strane isto takvih spisa hrvatskih navesti, ali to hoću da kažem, da hegemoniste hrvatske isto tako hoću da pobijem, kao i hegemoniste srbske.

Gospodo! Pogledajmo na Italiju. Italija ima od 14. vieka pjesnika, koji pjeva o nebu i paklu, komu se divi sav sviet. Italija je te pjesnike obožavala i obožavao ih sav sviet, ali još Italija nije mogla da dodje do jedinstva, pored svih nastojanja najsjajnijih umova, jer je Genna bila u ratu sa Venecijom, Fiorenzia sa Pizom itd.: te je trebalo, da dodje tudjin u Italiju i da vlada nekoliko stotina godina s istom. Istom kad su sve hegemonističke države propale, onda su održali pravo pjesnici 14. vieka, te je onda istom postala „jedna Italija.“

Dotle, dok bude hegemonstva i kod Srba i kod Hrvata: (Glasovi: Tako je.) dok budu ove hegemonističke težnje nastojale izvrnuti institucije, koje su koristne za

obadva naroda; dotle dok se bude nastojalo — recimo — s neke strane srbske, da Hrvatska bude potištena, da srbski orao tim laglje razstire svoja krila do jadranskog mora . . . . (Nemir na desnici.)

Predsjednik: Molim g. govornika, da nebi uvriedjivao nikoga, jer ja ne mogu dopustiti rieči, da se s ove strane želi potištiti Hrvatska.

(Živković: Tko to traži?)

Tade Smičiklas: (nastavlja) Ja vriedjati ne želim. Gospodo! Meni je čudno, da vi svi — recimo — stojite kao jedan čovjek uz one iste stare oelfarbmagjarone, koji se radi sami tako nazivaju — valjda nisu uvriedjeni — s onimi istimi, koji su god. 1848. vikali Magjarom: ne dajte Hrvatskoj slobode, jer ćete vaše Magjare u Turovompolju uništiti; s onimi istimi, koji su sa hrvatskog sabora g. 1845. zato otišli, jer im nije dano. da od sabora hrvatskog učine turopoljsku skupštinu; s onimi istimi, koji su na nastojanje naše i na nastojanje naših predja. da dodjemo do jedinstvenoga narodnoga jezika. vikali: vi nas hoćete povlačiti — s onimi istimi vidjam, vas u jednoj te istoj slozi, koja je nerazdruživa (Glasovi sa desnice: Zašto ne vidjamo mi to kod vas?)

Gospodo! Ja bi vam mogao pokazati analogiju — kakvim uspjehom — radje ću vam pokazati analogiju braće vaše u Dalmaciji, koja su se tamo sdružili i sa Talijani; i dapače kad se kaže. neka se uvede hrvatski jezik — dapače hrvatski ili srbski neka bude u uredih i školah, onda glasuju zajedno s Talijani. Mogao bi pokazati, kako to vodi na kapitulaciju sa svih strana; mogao bi pokazati malo preko granica ove zemlje. ali preko granica ove zemlje neidem. —

Gospodo! Sigurno je falsum od logike priznat, kada se veli: „što nije bilo nikada, da će ipak biti“ — ali sigurno je. da će se u logici političkoj priznati ono drugo: „što je bilo, i opet će biti.“ Sigurno je to. da je bila država hrvatska; sigurno je to, da je bila pored nje država srbska; sigurno je, da se je država jedna i druga usljed više nasrtaja većih i jačih sila razpadala; a opet je sigurno to, da će sloga jednoga i drugoga naroda to poravnati, ali samo onda, kad se prizna, da je na zapadu država hrvatska, a na iztoku država srbska, te s druge strane neka bude imenu srbskomu toliko slobode, koliko je potrebito za naravsko razvijanje, kakvu mora iziskivati za sebe svaki narod. Toga od naše strane vam nije nikada nitko kratio. —

Zato ja sa svoje strane i sa stranke naše mislio sam, da mogu izraziti začudjenje, da nikoga od vas nema niti za pristup u stranku onu, koja sa sadanjim stanjem zadovoljna nije. Ja poznam medju vami ljude, koji su sliedili sasvim drugo političko uvjerenje i koji su za političko uvjerenje i trpili, a sada ih vidim nepomično na drugoj strani.

Ja znam, da vas uvjeriti neću, ali sam mislio, da reknem ovo i da upravo naročito reknem, da ovo vladanje izvodim iz onih težnja hegemonističkih. koje će možda biti na propast hrvatskoga i srbskoga naroda. (Živković: Ne bojte se dok smo mi živi.)

Gospodo moja! Dopustite mi još samo dvie tri primjetbe na govor g. Gjurkovića.

G. Gjurković vam je pokazao ono, što sam ja kazao i on je to i dokazao, da se u Magjarskoj uči danas, da su Magjari Hrvate sebi pokorili. da što Hrvati imadu, da imadu od milosti Magjara, jer je kazao, da je Koloman naprosto nasliedio svoga otca Ladislava; nu o tom, da li mu je otac bio, dalo bi se prepirati, to ne spada ovamo, ali tko je pratio dokazivanje naših sabora od ovo dvadeset i njekoliko godina, taj se je mogao uvjeriti i toliko putah je ponovljeno, da je Hrvatska s Ugarskom tek za kralja Kolomana savez učinila i zato ja ovoga neću dokazivati, samo konstatiram, da je ovo dokaz onoga, što sam tvrdio, da je u Ugarskoj ova misao obćenita. O pragmatičkoj sankciji izvolio je g. Gjurković kazati. da su ju primila municipija. Istina, ona je proglašena u sva municipija, ali je primljena i proglašena u municipijah kao što se svaki zakon i u municipijah proglasiti imade.

Ali drugčije to bilo s hrvatskim saborom, on je ne samo primio, jer je prvi hrvatski sabor predložio pragmatičku sankciju kruni, i ona je na nju odgovorila hrvatskomu saboru, da prima ponudu njegovu, da mogu u ovih zemljah vladati potomci habsburžke mužke i ženske krvi. Po tom ima pragmatička sankcija sva obilježja, koja su joj potrebna za zakon, jer ima potvrdu od krune, koju možete u zem. arkivu čitati.

Što je o god. 1790. rečeno, to sam prije spomenuo, da je god. 1791. sabor hrvatski naročito kazao: Ovo. što mi dajemo u zajednicu, svakako bude dotle, dok nas je malo, jer ima nas šest županija; a kad nas bude više, onda ćemo samosvojno vladati, kao i dosada.

Ja glasujem za adresu neodvisne narodne stranke.

Predsjednik: Rieč ima gospodin zastupnik Gjuro Kamenar.

Gjuro Kamenar: Vis. sabore! Ja držim najvažnijim momentom u parlamentarnom životu onaj čas. kada narod s kraljem govori.

Nama predleže tri poruke, koje bi imali odaslati kralju, od tri stranke, koje zastupaju narod hrvatski u saboru. Netrebam dugo govoriti, zašto ću za onu poruku glasovati. koja je najotvorenija i koja najbolje crta stanje našega naroda. a to je poruka narodne neovisne stranke. kojoj i ja pripadam. Vis. sabore! Ja sam već kazao, da se sabor mora prema kralju očitovati otvoreno i jasno i kazati sve što mu je potrebno. A zašto? Zato jer kad nema naroda, ili je narod ubog, onda trpi i gospodar sam i kralj njegov. Narod zastupan ovdje kroz nas mora govoriti kralju pravu i živu istinu. Gospodo! Da li se to u adresi većine nalazi? Ne! Nije dovoljno. da ovaj vis. sabor u svoj pokornosti stupi pred Nj. Veličanstvo, jer to sadržava i naša adresa, nego je najpotrebitije, da se očituje

pred prestoljem sve ono, što nas tišti. Ja već 9 godina dana govorim s ovog mjesta o jadih naroda, i s početka se nije vjerovalo, da je to istina. Nu za njekoliko godina putovao je tadanji predstojnik g. Živković zemljom i on je u saboru priznao te jade i nevolje, i većina tadašnjega sabora priznala ih je i govorila je, da nam te rane valja liječiti, te da nam valja na put stati tomu zlu, a danas kada treba tim nevoljam pomoći pružiti i kada treba kralju te jade izkazati, vi šutite o tom.

Vi gradite kazalište i universe, a kad nebude narod toga mogao uzdržavati, onda ćete to porušiti. Ja nisam nikada podigao rieči da sam proti prosvjeti, proti universi, ili proti kazalištu, ali po redu se mora ići; želimo li da nam procvate duševna prosvjeta, mora već u narodu biti materijalna napredka. A možemo li mi u ovom stanju materijalno napredovati? Ja mislim, da se nebi mogao naći ni jedan vjerni sin domovine naše, koji bi mogao priznati i tvrditi, da se ovo stanje smije ma i jednu sekundu podržavati, a kamo li sreće, da ste me pred 9 godina poslušali. Mnoge i mnoge nesretne porodice hrvatske, koje su propale i koje su uništene ostale bi u životu i ciela kraljevina nebi trpila, da mi niesmo predali tudjincu krv i novac, a on za nas ni ne mari.

Kroz ovo 15 godina odkako nagodba postoji mogao se je svatko uvjeriti, da nama uz nju ne ima života; da mi niesmo nijednog novčića investirali, a toliko smo toga dali bez ikakve koristi. Ja mislim, da ne morem naći ni odabrati rieči, koje bi vam na srce metao, ako vi toga ne pojimate i nevidite. Kada je obustavljen ustav mi smo vam predložili prvu adresu, a vi niste prihvatili te poruke; da ste, kolike sreće po naš narod. Narod, komu se neće pomoć pružiti, koji nigdje ne nalazi utjehe ni pomoći, taj pada u zdvojnost i taj se narod hvata skrajnostih. Ja sam toliko krat kazao, rane su takove, da se liečiti ne mogu; počmimo dakle liečiti dok rane niesu takve, da se ne budu mogle izliečiti. Ja nisam uslišan tada, a ja molim vas, koji vladate i upravljate; vas, koji ste u većini, da nezatvarate svojih srdaca i očijuh pred ovimi čini, osobito sada.

Nu nami se govorilo, kad smo adresu napravili, da govorimo kroz prozor i da nama nije do stvari stalo, nego do slave. Neka vama bude sva slava, ali samo primite ono što je koristno po naš narod. Vi morate uviditi da narod naš ne može ostati u ovom stanju, ali vi ćete mi opet odgovoriti, da takav led bije i cielu državu našu, i da je takvo stanje u cieloj srednjoj Europi. Nu ja vas pitam, zar sam ja dužan trpiti zlo, ako ga moj susjed trpi radi zla gospodarstva i raznih eksperimentancija, koje mu zlo u njegovu kuću donose. Pak ako takvo zlo već trpimo radi krivnje drugoga dužni smo reći osobito svomu gospodaru i vladaru: ovakovo se gospodarstvo ne može uzdržati i ne može narodu koristiti.

Gospodo! Punim pravom sam ja mogao reći, da se u nas nije ništa investiralo. Pogledajte samo širom domovine! Sava vam tako mirno teče i topi sela i gradove, kako je tekla i prije tisuću godina, tako i Kupa, a tako i Drava; sve stoji blaženo u miru liepom, kako je stajalo prije 100 i 200 i 300 godina. Ali prije 300 godina nije cieli narod plaćao toliko štibre, koliko danas jedna obćina. Grad Zagreb više plaća poreza, nego li ga je prije plaćala ciela kraljevina. I u Ugarskoj su silni porezi, ali nisu opet toliki, koliki su kod nas: njihova zemlja bolje radja, oni imaju komunikacije, oni reguliraju rieke, oni dižu gradove, kao da je ćoprija. U Magjarskoj se milijoni troše, a što trošimo mi? Niti jednoga novčića! Sava i druge naše rieke su zapuštene i propale, naše najbolje ceste, kao što je lujzijanska cesta, propadaju, a državne su u gorem stanju nego li obćinske. Pa uz takve okolnosti, kako da mi što takva, kao što je vaša adresa, primimo i kralju pošaljemo?

Gospodo! Hrvatski narod morao bi se osobito nagraditi i odlikovati; ne zato, što mu se kaže, da je ubog; što mu se kaže, da ga drugi uzdržava, nego zato, što smo mi žrtvovali i krv i imetak i život za cielu Evropu i austrijanske narode. Mi Hrvati, koji smo imali dužnost prvi vojevati i koji smo imali odklanjati nesreću od ciele Evrope, mi bi i ovdje morali prednjačiti, te kazati, da ovakovo stanje ne samo u Austriji, nego i u Evropi ne može ostati.

Uzmite samo kako stojimo u financijalnom pogledu. Od koga danas narod da novaca posudi? Ako posudi 100 forinti, to će mu lihvar svojimi kamati najbolja zemljišta oteti, a drugo će razgrabiti sudovi i odvjetnici, i tako se jadan narod nigdje ne može da pomogne. Istina neka polakšica je uvedena kaznenimi ustanovami proti onima, koji veće kamate beru, nego li ih zakon opredjeljuje, nu obće novčano stanje u našoj zemlji i u Ugarskoj i u Austriji treba radikalnog liečenja. Ja vidim, u koliko se dade adresa skratiti i precizno reći, da je u našoj poruci narod svome kralju najbolje kazao ono što hoće i što mora htjeti. Ja, moja gospodo, sudim i mislim, da nećete pogriešiti vi od većine, ako ne prihvatite adrese, koju vam je odbor predložio, a dobro će te učiniti, da se sjedinite s nami u dobru naroda, i da prihvatite našu adresu. Mi smo već mjesec dana ovdje i još ni slovke dobra za narod ne učinismo. Ruku na srce i vi ste tomu svemu uzrok: priznajte, da se ovo stanje ne smije podržavati i da morate narodu pomoći i mi ćemo se odmah kod vas naći.

Ne zastupa Kamenar svoje mnienje, nego mnienje naroda svojega. Neka vam g. Francisci pripovjeda, što vani biva; utjerati se ništa neda, narod je postao insolventan. Neki dan sretnem Primorca, od zla bježi iz domovine, pak mi kaže: pomozite, mi se selimo u Ameriku od biede. Narod ostavlja ovu zemlju, a vi to mirno gledate i slušate.

Ja vas molim ne zatvarajte oči u očigled takovih čina. Što se materijalnih odnošaja tiče to ste čuli od gosp.

*

predgovornika. Ne samo da nam se želi materijalna propast, nego nas i uništuju materijalno. A Magjari će i sebe uništiti svojom paradom, kao što će nas uništiti tim da nam ništa ne investiraju. Dakle morate priznati, da nam se prieči i materijalni i duševni razvitak. Vi vidite svaki zakon, koji hoćemo uvesti, Magjari nam prieče.

Dok ste sami svojom glavom i srcem upravljali kroz predsjednika u ovoj sabornici, evo kako je mirno išlo, prem zastupnikom skrajnje ljevice narod, jer ga tišti zlo, još i gore nalaže. Ipak je u njekom miru proteklo, ali kad ste dobili poruku od Magjara, da to nevalja, nego da ćete morati nješto drugo učiniti, eto vidite neslogu medju nami, jer se je treći umješao; i tako će biti uviek, dok ovo stanje podržavate.

Ja vas molim, gospodo! prihvatite ovu našu adresu, a da ne mislite da ste nam uslugu učinili, da mi slavu postizavamo, mi vam slavu predajemo, prihvatite ju kao svoju, a mi ćemo vašu, da propadne: (smieh) vi imajte slavu, da ste ju stvorili.

Gospodo! Ja se nemogu osvrtati na adresu stranke prava, koje ovdje neima, nego jedno ću kazati. Bez osvrtanja na ovu adresu, mi bi Nj. Veličanstvu morali kazati u adresi, da ako želi spasiti dinastiju, ako želi spasiti samu monarhiju, da nebi škodilo i nebi suvišno bilo, da sdruži ove narode pod jednu kraljevinu, ako ne radi drugoga to radi materijalnog dobra, jer mjesto tolikih vladavina to bi se sve moglo jednom upravljati. Ja bi to savjetovao, kad bi imao upliva, i molio bi one, koji imadu upliva, neka savjetuju Nj. Veličanstvo za njegovo dobro, za prestolje i cielo carstvo, neka sdruži sve ove narode od taljanske medje, da se mogu razvijati u svom naravnom položaju, jer su si srodni, a ne ovako, da nas deru nesrodni narodi, tamo Talijani, ovdje Magjari, tamo opet Njemci. To je trvenje, koje zaista niti negodi Nj. Veličanstvu, niti može goditi, jer Nj. Veličanstvo hoće mir i slogu medju narodi.

Preporučujem adresu neodvisne narodne stranke, osvojite ju jednoglasno kao narod. i velim na koncu govora svog, ako vi postojali budete u onom, kako dosada, ako nebudete pokoraknuti mogli ili htjeli napred, znate, što će se iz vas izroditi i naroda hrvatskoga? Nastati će samo jedna stranka, koja hoće da bude hrvatska; a hoće li se onda tko naći, koji će se samo usuditi reći, da je za magjarsku stranku. Vi ste čuli, što vam je g. Pejaković govorio, — nemojte zaboraviti — da u njegovom kotaru nesmije nitko ni Magjara spomenuti; pa koga su poslali mjesto njega ovamo? Mlada čovjeka, koji sjedi na skrajnoj ljevici. Tako vam biva, i tako će mjesto vas, koji danas nećete da okrenete, doći ovamo gospoda od skrajne ljevice, Neću reći, da je to nesreća za narod hrvatski, ili da bi mogla biti, ja želim sreću narodu hrvatskomu i velim, da mu svaki hrvatski sin mora željeti sreću, ja nevjerujem toga od nijednog hrvatskog sina, da je njemu više stalo za korist svoju, nego zemlje naše (Na desnici: Tako je!)

Ja vas opominjem, gospodo! i molim i zaklinjem, dajte osviestite se, nemojte dalje sadržavati ovoga stanja. Nam mora biti preči naš narod, ja moram biti sebi prvi, jer ako nebudem sebi prvi, nemogu ni mom drugu što dobra učiniti. Ja mislim, da smo mi Hrvati zdravi, jaki i bogati, ako nam budu Magjari i prijatelji, ni njima škoditi neće; prva nam briga mora biti ovdje, da za se skrbimo, za naše stanje, za Hrvatsku samu, a drugo je, da li i koliko ćemo se brinuti za susjedne narode.

Gospodo! sklopljena je nagoda sa Magjari. Koliko nam koristi doniela, netreba vam predočivati, svaki to zna; ruglo i sramota je, a ništa drugo, da nas samo Magjari deru, a još pišu, da smo siromasi, da nas moraju podupirati: mjesto da su nam zahvalni; jer mi Hrvati smo uviek mogli biti i budemo mogli se sjajno razvijati bez Magjara, a da li oni mogu biti bez Hrvatske, to je drugo pitanje. To bi si mi Hrvati morali zapisati u grudi i srce, jer moramo znati, da smo mi kao Hrvati sposobniji sebe uzdržavati i mnogo jači u Evropi, nego Magjari. Nebudimo mi kao saveznici vucibatina Magjara i njihovi odvjetnici, nego brinimo se za svoju kuću i zemlju, a u drugom dielu za Magjare. Mi moramo to otvoreno kazati, i ako vi, koji ste u većini, to nećete kazati, pogriešiti ćete.

Ja preporučam adresu neodvisne narodne stranke kao podlogu specialne debate, da ju pošaljete Nj. Veličanstvu kao iskren i otvoren narod, a uvjereni budite, da će vam Nj. Veličanstvo biti zahvalno, ako tako postupali budete.

Predsjednik: G. zast. Kamenaru moram odvratiti, da ja kao predsjednik nisam nijedan korak preduzeo ni po čijem savjetu, a najmanje po čijoj zapovjedi. Sve što sam učinio, učinio sam po svojem osvjedočenju i najboljem znanju i uvjerenju. (Na desnici: Živio!)

Baš sada predložio je preuzv. gosp. ban zakonsku osnovu, kojom se djelatnost porotnog suda obustavlja.

Gjuro Kamenar: I to baš izza moga govora. (Smieh.)

Predsjednik: Molim odbor pravosudni, da izvoli sjednicu držati sutra poslje podne.

Današnju sjednicu zaključujem, a drugu uričem na sutra 25. listopada u 10 satih. Na dnevnom redu stoji nastavak razprave o adresi, medjutim se razumije samo po sebi, da po poslovniku, prije nego se stupi na dnevni red, ima se razpravljati danas podnešeni predlog gosp. Lončarića, pošto je prešnim proglašen.

(Svršetak u 1 sat 45 min.).

Osamnaesta saborska sjednica,

obdržavana dne 25. listopada 1884. u 10 sati prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Izjava zast. Berute i dr. — Razprava o predlogu dr. Marka Lončarića o promjenah saborskog poslovnika. — Interpelacija zast. Stanka Rašića u pogledu pomanjkanja liečnika u gorskih okružjih gornje Krajine. — Interpelacija zast. Stanka Rašića glede potajnih diobah u bivšoj Krajini.

Predsjednik: (zvoni) Otvaram sjednicu i molim g. bilježnika. da izvoli pročitati zapisnik.

Bilj. **Stevo Popović**: (čita)

Zapisnik

17. sjednice sabora kraljevina Dalmacije. Hrvatske i Slavonije, držane dne 24. listopada 1884. u $10^{1}/_{2}$ sati u jutro u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem saborskoga predsjednika Mirka Hrvata u prisutnosti 65 saborskih članova.

Od strane vlade prisutni: Njegova preuzvišenost ban grof Dragutin Khuen-Hedervary, predstojnik unut. odjela g. Danielo Stanković i upravitelj pravosudnog odjela g. Vjekoslav Klein.

Zapisnik sjednice 14. držane 20. listopada t. g. je pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Zapisnik sjednice 15. od 21. listopada t. g. bi pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Zapisnik prošle sjednice bi pročitan te bez primjetbe ovjerovljen.

Vis. sabore! Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Narodni zastupnik dr. Marko Lončarić, poduprt dovoljnim brojem saborskih članova, podnio je ovomu saboru predlog, koji smjera na izmjenu nekojih §§. saborskoga poslovnika i zahtieva prešnost svomu predlogu.

Na pitanje predsjednika, sabor odlučuje: da se viećanje o prešnosti ovoga predloga vieća u ovoj sjednici prije nego se predje na dnevni red.

Predsjednik izjavljuje sliedeće:

Visoki sabore! Dužnost je ovoga predsjedničtva ne samo red i mir uzdržavati, nego i omogućiti rad vis. sabora. Tečajem posliednjih trijuh sjednica uvjerilo nas, da po postojećem poslovniku, bez izvanrednih mjera, niti je moguće red u ovom saboru obdržavati, a još manje rad njegov omogućiti.

Osim toga zakona o imunitetu saborskih članova odredjuje, da je svaki član vis. sabora za rieči svoje izuščene u razpravi u vis. saboru odgovoran samomu saboru. U saborskoj sjednici od 20. i 21. listopada o. g. gospoda neka narodni zastupnici težko su povriedili dostojanstvo i čast sabora, i s toga je bilo predsjedničtvo ovo prinuždeno i prisiljeno, da predloži izključenje njihovo na osam sjednica. Medjutim u jučerašnjoj sjednici, u kojoj se o izključenju njihovu imao sabor izjaviti, ista su gospoda viećanje i zaključivanje, dakle i rad vis. sabora, vikom osujetili.

S toga sam ja držao za povratiti red i mir, za omogućiti rad vis. sabora, za nuždno sliedeću gg. narodne zastupnike od današnje sjednice izključiti i to: gg. Hinković, Barčić. Pisačić, Kumičić, Rukavina, Bakarčić, Pavlović, Valušnik, Radošević, Folnegović, Pilepić, Tuškan, A. Starčević, D. Starčević i Ivandija.

Ja priznajem, vis. sabore, da ovaj moj postupak nije prema obstojećemu poslovniku; ali moram primjetiti, da muževi oni, koji su poslovnik za vis. sabor pravili, nisu mogli misliti, da će u ovaj sabor doći takovi, koji će svojom bukom i vikom, dapače urlikanjem poremetiti i onemogućiti rad vis. sabora. Nisu mogli misliti, da će takovi doći, koji će uvredami obasuti vis. sabor, koje se niti u najprostijem družtvu nekažnjeno trpiti ne mogu. Ja mislim, vis. sabore, da nije sabor radi poslovnika, nego poslovnik radi sabora, a ako poslovnik stoji u opreci sa životom istoga sabora, ima se prije i mimo poslovnika što učiniti, da se obezbiedi rad i život ovoga visokoga sabora.

Visoki sabore! Molim, da se izvoli postupak moj odobriti, a dok to visoki sabor zaključi, molim g. prvog podpredsjednika, da izvoli moje mjesto zauzeti Iza ove izjave ustupa predsjednik svoje mjesto I. podpredsjedniku gosp. Vasi Gjurgjeviću, te ovaj stavlja pitanje: odobrava li vis. sabor ovaj postupak sab. predsjednika ili ne?

Sabor odobri postupak saborskoga predsjednika.

Predsjednik Mirko Hrvat zauzme opet predsjedničko mjesto, podnosi na riešenje vis. saboru svoj predlog, stavljen u sjednici saborskoj od 21. listopada i dopunjen u sjednici od 23. listopada o. g., kojim se radi povriede dostojanstva sabora i njegova predsjednika na osnovi §. 41. saborskoga poslovnika uz podielenje ukora izključuju iz osam sjednicah saborskih ova gg. narodni zastupnici: Hinković Hinko dr., Barčić Erazmo, Pisačić Dragutin, Rukavina Gjuro barun, Kumičić Eugen, Bakarčić Andro dr., Pavlović Milan, Valušnik Andro, Radošević Jakov dr., Folnegović Fran, Filepić Franjo dr., Tuškan Grga dr., Starčević Ante dr., Starčević David dr., Ivandija Josip dr.

Sabor usvaja ovaj predlog, te su po tome imenovana gospoda izključena iz 8 saborskih sjednica, a ovdje u zapisniku ubilježuje im se ukor.

Predsjednik stavlja na viećanje pitanje o prešnosti predloga dra. Marka Lončarića i drugova i sabor odluči, da se ovaj predlog ima smatrati prešnim.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je generalna debata o adresi te se ista odpočinje.

U 12 sati zauzme predsjedničku stolicu I. podpredsjednik g. Vaso Gjurgjević i kako je po poslovniku dan za interpelacije, prekida debatu o adresi i daje rieč nar. zastupniku g. Stanku Rašiću, da stavi sliedeću interpelaciju.

„Je li poznato ovoj zemaljskoj kao i zajedničkoj vladi, da narod mnogo trpi kroz pomanjkanje dostatne sigurnosti. i dragovoljno prinosi svake žrtve, da se sigurnost utemelji, ako joj poznato, je li voljna shodne korake kroz povišenje oružnika bilo sama, bilo kod zajedničke vlade, poprimiti".

Interpelacija ova upućuje se vis. vladi.

Predsjednik Mirko Hrvat zauzima predsjedničtvo, te se prelazi na nastavak gen. debate o adresi.

Predsjednik javlja, da je Njegova preuzvišenost ban podnesao osnovu zakona o privremenoj obustavi porotnoga suda u stvarih tiskovnih.

Upućuje se pravosudnomu odboru s tim, da ju isti ima sutra uzeti u razpravu.

Predsjednik zaključi današnju sjednicu u $1^3/_4$ sata poslie podne i ureče buduću za sutra dne 26. listopada 1884. u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

Nastavak generalne debate o adresi, a prije toga razprava o predlogu dra. Marka Lončarića i drug., koji je danas proglašen prešnim.

Mirko Hrvat v. r., predsjednik. Stevo Popović v. r., sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

Gjuro Kamenar: Molim, visoki sabore, izključenje članova, koji su sad pročitani. nije vis. sabor jednoglasno prihvatio; zato bi se moralo kazati, da je većina ili vladina stranka glasovala za izključenje, jer inače bi izgledalo, kao da sam i ja glasovao za izključenje. Molim da se to izpravi.

Predsjednik: To se ne može izpraviti, jer to niti ne stoji u zapisniku, da je predlog za izključenje jednoglasno prihvaćen.

Josip Beruta: Obzirom na zapisnik i činjenice u njem napomenute. čast mi je u ime moje i mojih drugova, koji su podpisani, dati sliedeće očitovanje (čita).

Predsjednik: Molim g. Beruta, još zapisnik nije autenticiran. a prije nego se zapisnik autenticira ne može se ništa preduzeti.

Josip Beruta: Pridržajem si pravo za poslie.

Predsjednik: Visoki sabore! Pošto primjetbe ne ima, pitam. prima li visoki sabor zapisnik. kako je sada pročitan?

(Prima se.)

Josip Beruta: Molim rieč za nastavak.

Predsjednik: Molim g. zastupnika, da bi to očitovanje dao bilježniku, da ga čita, jer ja ne čujem ništa.

Josip Beruta: Ja ću glasnije čitati (čita od početka):

„Prizori, kojim je ovih dana bila pozorištem hrvatska sabornica, ne mogoše mirne i ravnodušne ostaviti ni one članove ovoga vis. sabora, koji su po svom položaju u ovom zakonodavnom tielu bili tihi pak za to nepristrani motrioci borbe, kod koje se sukobiše stranka većine ovoga vis. sabora i stranka prava.

Kad bi ovaj sukob bio posliedicom časovite strasti ili uzrujanosti, podpisani, akoprem bi ga morali žaliti, ipak nebi u njem nazrievali ubitačnih posliedica po slobodu i ustav ove kraljevine. Nu izvori ovomu sukobu mnogo su dublji, a posliedice mnogo zamašnije. te stranka, kojoj podpisani pripadaju, misli. i sebi i dobroj stvari o njih se izjaviti.

Dok je s jedne strane prigodom provadjanih izbora za ovo zakonarsko zasjedanje, nastojanjem odgovorne kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade narušena zakonom zajamčena sloboda izbora; dok se svaka slobodna izjava putem štampe guši neprekidnimi konfiskacijami; dok se od strane oblastnih organa progone i pojedinci i korporacije, ako nisu spremni pokoravati se stranačkim težnjam vladajućih faktora; dok javne vlasti bilo kakvog imena i stupnja unatoč svojemu uzvišenomu zvanju. po kojem su dužne krojiti nepristrano pravdu, braniti zakon, promicati javnu dobrobit i čuvati oblastni ugled, mjesto toga vrše prečesto svoju službu u duhu stranačkom, te postaju provodnici stranačkih misli i težnja vladajuće stranke; dok je sama većina ove vis. kuće u svom radu i težnjah izgubila samostalnost i iniciativu u nastojanju oko napredka i razvoja

ove zemlje, izvršujuć samo želje i upute, dobivene budi neposredno od hrvatske vlade, budi posredno od ugarskoga ministra-predsjednika; dok napokon ta ista većina ove vis. kuće . . . . .

Predsjednik: Molim, g. zastupniče, ja držim, da ovo nije izjava, da ovo nije ništa drugo, nego naprosto obtužba vlade i većine sabora, s toga predlažem, da se dalnje čitanje ovoga spisa ne dozvoli.

Josip Beruta: Visoki sabore! Jedna stranka iz ovoga sabora je već izključena, a čini mi se, da bi se rado i nas riešiti. Prepor onaj sbio se poglavito radi toga, što se onoj stranci nije dozvolila izjava prije zapisnika, a evo nam se ne dozvoljava ni poslie zapisnika.

Predsjednik (prama Beruti): Molim, g. zastupniče, ova je stvar riešena. To ne stoji, da je ciela jedna stranka izključena iz sabora. Ne mogu dopustiti, da se to još jedanput pretresava.

G. J. Beruta ne ima više rieči. (Prigovori na ljevici.)

Gjuro Kamenar: Rado bi i nas iztjerati. (Povici na ljevici „Čujmo Berutu!")

Predsjednik: Zastupnik Barčić i drugovi podnieli su jedno očitovanje vis. sabora, u kojem prigovaraju zaključkom vis. sabora: nu buduć da sabor ne prima prigovora na svoje zaključke, to nisam dao toga očitovanja niti u zapisnik metnuti, niti ću ga dati pročitati u saboru.

Dr. **Šime Mazzura**: Mi smo slušali, kad je predsjedničtvo pročitalo izjavu, koja je prije nekoliko dana, poslie onih dogodjaja i poslie adrese stranke prava predana. Mi do sada nismo imali vremena ni prilike, da se pod pritiskom onih dogodjaja očitujemo o činih, koji se dogadjaju u sabornici. Zato neka vis. sabor uzme na znanje to, da smo mi obiedjeni kao da i mi pristajemo uza sve, što se je dogodilo s jedne i s druge strane, zato neka nam ne uztegne opravdanje precisno, kako to želimo dati. Smatram, da bi nam se tim velika nepravda naniela i smatram da ni sa formalnog gledišta nebi bilo opravdano, da se nama to uztegne, kad se drugomu dozvoljava, da čita izjavu; s toga molimo vis. predsjedničtvo, da onom mjerom, kojom je sebi mjerilo, neka izvoli mjeriti i nam, već radi glasa, osvjedočenja i pravičnosti u obće, kojom hoćete da budemo prama svietu i vanjštini traktirani.

Umoljavam, da visoka kuća dozvoli, da se ta izjava pročita.

Predsjednik: Ja sam kazao, da ovaj spis ne sadržaje opravdanje gospode, nego obtužbu vlade i većine visokoga sabora, s toga je sabor zaključio, da se dalje ne čita.

Gjuro Kamenar: Ta niste ga ni čuli!

Predsjednik: Ako hoće, g. Beruta može ustmeno izjavu učiniti.

Josip Beruta: Ja mislim, da je ovdje hora i mjesto, da se učini izjava.

Proti gospodi, koja su izključena, postupalo se s toga tako, jer su oni htjeli, da se prije zapisnika, u kojem su se navadjala fakta, kojim su oni mislili, da su uvriedjeni, opozove izjava g. predsjednika; mi, držeć se poslovnika, mislimo, da smijemo sada dati izjavu o činjenicam koje se u zapisniku spominju. Ako se to neda, dopustite mi kazati, da to tako izgleda, kao da se želite riešiti još jedne stranke u sabornici ovoj.

Predsjednik: Visoki sabor je zaključio, da se ne čita.

(Glasovi: Neka se glasuje.)

Gospoda, koja su za to, da se ovaj spis nema čitati, neka ustanu.

(Ustane većina.)

To je većina: dalje se taj spis ne smije čitati.

Prelazi se na razpravljanje predloga dra. Marka Lončarića i drugova o promjeni saborskoga poslovnika. Na ovaj predlog podnio je g. dr. Mazzura sa drugovi sliedeći protupredlog (čita):

„Podpisani predlažu, da se preko predloga g. dra. Marka Lončarića i drugova o promjenah saborskoga poslovnika prodje na dnevni red".

Prije svega će se razprava voditi o ovom protupredlogu, pa ako taj bude prihvaćen, prestaje potreba razprave o predlogu dra. Marka Lončarića. Rieč ima g. dr. Šime Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja se ne mogu složiti s timi riečmi g. predsjednika.

Predsjednik: Najprije će se viećati o protupredlogu dra. Mazzure, jer ako se predje na razpravu predloga dra. Lončarića, onda ne stoji predlog dra. Mazzure.

Dr. **Šime Mazzura**: Vis. sabore! Kada sam pročitao predlog dra. Lončarića i drugova, rekao sam odmah, eto nas opet do konstitucionalne krize, ako se, vis. sabore, može ovaj izraz, da živimo u konstitucionalnomu sustavu, uzeti u strogom značenju, što sam jučer pokušao oprovrći i mislim, da sam zbilja oprovrgao.

Mislio sam dakle, da li zbilja dolazimo do konstitucionalne krize, a sada moram to opetovati, jer poslovnik, to je sastavni dio konstitucionalnoga prava. Ja ne znam, je li veleučeni dr. Marko Lončarić, kada je svojom nježnom rukom posegnuo u obstojeći sada poslovnik saborski, je li on mislio na to, da ide mienjati ustav. Ali to je istina, saborski je poslovnik sastavni dio konstitucionalnoga prava, na što nije predlagatelj mislio, jer da je mislio, niti bi ovako nezgrapno stiliziranih ustanova, a niti do skrajnosti drastičnih ustanova predlagatelj saboru preporučio.

Poslovnik, gospodo, kao dio konstitucionih propisa, nije stvoren zato, da štiti većine, poslovnik upravo ima tu svrhu, da zaštiti manjinu, a kad se ja obazrem na ustanove, koje su stavljene u predlogu, onda zbilja vidim ne samo to, da se naime većina hoće da naužije svoje snage, nego vidim još i to, da većina hoće posve uništiti djelovanje manjine.

Ako bi se reklo, da je jedan dio manjine izazvao ove promjene, odgovorio bi, da i mi spadamo k manjini, a da mi nismo izazvali ovakovih promjena, pa ako je

ikomu krivo učinjeno, to je sigurno nam, i ja pitam zato, kako to, da se predlažu ovakove ustanove i proti nami, koji smo se vladali, kako poslovnik zahtieva?

Ovdje je odmah jasno dokazano, da, ako ikomu, to je sigurno nama krivica nanešena.

Reklo se jučer, a to je rekao upravo g. predlagatelj, da je predlog njegov izazvala manjina t. j. jedna stranka u saboru i to skrajna ljevica svojim ponašanjem, i da on sa svojimi drugovi našao se prinuždenim donieti ovakov predlog.

Ja, gospodo, znajuć, da: „qui est causa causae est etiam causa causati“, i znajuć, da su ti dogodjaji svakom živomu u pameti, molim. da se reduciraju na ono, što jesu, bez obzira na prizore, koji su nastali uslied uzburkane strasti.

Stvar je tekla ovako: Predsjednik našao se prinuždenim izraziti se o stranci prava nepovoljno i predbaciti joj nelojalnost: to je u redu. ako je mislio, da se može i hoće učiniti, al on je to izjavio u ime sabora, po onoj teoriji. po kojoj predsjednik misli, da je sabor većina. Ali sabor nije većina, sabor je cielo ovo tielo i svaki pojedini član sabora je član toga tiela.

Dakle nije mogao izreći, da svoju izjavu čini u ime sabora, a nesaslušav o tom sabor. Nu mimo ovoga krivoga postupka, izrekao je predsjednik još ono drugo, a to je bila uvrieda nanešena stranci prava, uvrieda, kojom se ona biedila s nelojalnosti naprama osobi vladara. Što se sad sbilo? Stranka prava zahtievala je, da joj se dopusti opravdanje. Stranka prava nebi izjavila drugoga opravdanja. do ovoga: „Mi odbijamo prikor nelojalnosti, koji nam se predbacuje“, a to nebi ništa drugo bilo, nego postignuće cilja, kojega je predsjednik pred očima imao, naime, da cieli sabor izjavi svoju lojalnost osobi vladara.

I tu leži po mojem smjernom sudu pogrieška, što predsjednik nije dozvolio stranci prava, da se izjavi. On nije dozvolio, da se stranka, koja je obiedjena, opravdava, ako to, onda stoji ne pobitno, da je on „causa“, prava „causa“, koja je izazvala samoobranu stranke prava, ako baš i nebijaše udešena prema poslovniku. Priznajem, da je ta samoobrana zahtievala nešto proti poslovniku, mogao bi priznati i drugo što, ali ne ću, da nikoga obiedjujem, koji nije prisutan.

Mislim, da se može jasno konstatirati, da je „causa“ svih nereda bila ta, što je predsjednik uztegnuo rieč i izjavu stranci prava; ja priznajem ipak, da su g. Barčić i drugovi bili ipak u velikoj bludnji, kada su zahtievali, da im se prije čitanja zapisnika ima podieliti rieč. Nu oni su mislili, da jim valja ne dozvoliti, da se zapisnik pročita zato, što je sjednica bila protuzakonito prekinuta, oni htjedoše, da prije čitanja zapisnika dodje njihova izjava.

Ovo je stvar forme, koju su oni uzeli jako nezgrapno, a da ste dozvolili, da se zapisnik pročita, bila bi se stvar izravnala mirnim putem.

Ali, ako to priznajem, ne mogu se oteti, gospodo, i drugoj izjavi, na ime toj, da kada je došlo do prisilnih sredstva, da su se upotriebila prisilna sredstva mimo poslovnika, da bi radje bio dozvolio, da se krši poslovnik onako, kako je zahtievala stranka prava, jer je ona doista bila uvriedjena.

Kad bi većina bila dopustila izjavu stranke prava prije pročitanja zapisnika, ona bi kao većina bila plemenito radila, a ovako je duboko povriedjen poslovnik postupkom same većine i na žalost ustavnoga života, dočim dozvola rieči prije pročitana zapisnika, nebi nikakov udarac zadala ustavnomu životu i nebi izazvala predlog ovakav, kakov je ovaj, koji stoji na dnevnom redu. Dakle, ako hoćemo. da logičnom indukcijom dodjemo do pravedna zaključka iz tih činjenica, onda valja reći. da je ne posredna „causa“ svih tih izgreda bila ta, što sa predsjedničke stolice nije dozvoljeno opravdanje na objedu, koja je sa predsjedničke stolice bačena na cielu saborsku stranku.

Toliko sam imao odgovoriti predlagatelju. a obzirom na sam predlog uvidjam, da ako se bude prihvatio, da to ne će biti ništa drugo, nego opet diktatura predsjednika nad saborom. Kako su te diktature pogibeljne, nismo to iskusili u jednoj zemlji.

Spomenite se godine petdesete, pak ćete znati, što je ona porodila u Francezkoj. Dakako, kod nas u današnjih okolnostih nema takovih pogibelji, ali tko jamči, da nebi i takve mogle nastati.

Nu diktatura, koja se ovdje daje u ruke predsjednika ovoga sabora, diktatura ta prelazi preko zadaće predsjednika. Predsjedničtvu je zadaća moderirati stranke, predsjednik, po svojoj zadaći ima u ruci nositi palmu pomirljivosti, njega ide vodstvo baš u času, kada su strasti najvećma razpaljene.

Ovdje pako to vodstvo i ta pomirljivost, ako se predsjedniku tolika vlast podieli, ne će više biti na temelju osobnoga autoriteta, nego na temelju šibe, a to je veoma pogibeljno, jer šiba poremećuje mir, a ja bi unapred rekao, da uz predložene ustanove, mira u ovoj kući više ne će biti. Sredstva i silovito upotrebljena uprava onda, kada će to najteže biti. u momentu razpaljenih strasti izazvati će ono: pritisnuto jače, sve to više skače.

Primite li ovaj predlog, opetujem, mira nikada više u ovoj sabornici ne će biti.

Ja priznajem, da predsjedničtvo sabora mora imati i neku vlast, o tom nema dvojbe: ja bi mu pače podielio vlast. da omogući saborske sjednice, ali to sve predsjedničtvu sabora, ali ne predsjedniku sabora.

Vama je poznato, gospodo, da u zemljah. gdje se sloboda ljubi, gdje se u pravom smislu rieči osjeća za slobodu, da je drugo predsjednik sabora, a drugo predsjedničtvo sabora.

Vi dobro znate, da biva dobar običaj u parlamentih, da se predsjedničtvo sastoji mnogo puta iz 4 i 5 pred-

sjednika; ovi sačinjavaju ono tielo, koje se zove predsjedničtvom i oni imaju medju se svoj poslovnik, po kojem postupaju.

U izvanrednih okolnostih, ako nastaju priepori glede uprave poslovnika, ne zaključuje se možda na prečac, odmah što jednomu od predsjedajućih padne na pamet, nego se zaključci stvaraju u komori predsjednika, osobito, gdje poslovnik ne predvidja dotični slučaj.

Predsjedničtvu sabora u ovom smislu sastavljenu, dao bi puno veći pouvoir, nego onaj, koji se tu daje predsjedniku. Nadalje mora se i to uzeti u obzir, da u zemljah, gdje se ljubi sloboda, nije predsjedničtvo sastavljeno iz jedne stranke, nego iz svih stranaka.

Sjetiti ću vas samo na jedan slučaj, koji se je dogodio god. 1874. u Italiji. U saboru su bile dvie prilično jake stranke. jedna je imala većinu od kojih 20 glasova; te je većina htjela izabrati predsjedničtvo kuće, ne podieliv drugoj stranci onolik broj podpredsjednika, kolik je manjina mislila, da joj pripada. Pošto je manjina prosvjedovala proti tomu, a većina nije htjela prosvjed uvažiti, pustila je manjina, neka većina izabire, kako ju je je volja, te bude izabran samo onolik broj manjine u predsjedničtvu, s kojim manjina nije bila zadovoljna. Izabrani se podpredsjednici manjine zahvališe. Većina videć, da je to udarac, koji se parlamentarnomu običaju zadaje, znate što je učinila? Svi su se članovi predsjedničkoga bureau-a zahvalili, izabrano je s manjinom u sporazumku novo predsjedničtvo, u koje je došao onolik broj članova manjine, koliki je odgovarao snagi njezine stranke.

Ondje, gdje se osjeća za slobodu, ovako se radi, a to je, rekoh, bilo u Italiji g. 1874. Kad bi ovakovim načinom bilo sastavljeno predsjedničtvo kuće, bio bi pripravan dati predsjedničtvu vlast, kakova se zahtieva.

Ali te vlasti ne mogu dozvoliti jednomu predsjedniku, jer znam, da smo ljudi, jer znam, da se jedan čovjek mnogo puta može sam i uz najbolju namisao prevariti u svojih nazorih, jer znam, da ga uvrieda, koja mu se ne hotice nanese, može razpaliti, jer može i sam stranputice poći, jednom rieči ne mogu toliku vlast jednoj osobi dati zato, jer ne mogu jednu osobu smatrati, da je nepogriešiva, a osobito predsjedniku takovu, koji je po svojem temperamentu strančar, veći, nego ikoji drugi u stranci.

Evo vidite, ovi su me razlozi vodili, kada sam donio svoj protupredlog. Al ima i drugih.

Predlog dra. Lončarića pod pritiskom minulih dogodjaja stiliziran, uzimlje obzir na sadašnjost, a ne na budućnost. Onaj, koji je predlog sastavljao, mislio je, da je sada dovoljno, da se neredi, koji su se u saboru dogodili, odstrane, ali nije mislio na budućnost; nije mislio na to, da bi mogao doći na stolicu predsjedničku čovjek i mnogo naglije ćudi i čovjek drugih načela, nego su ona, koja zastupa većina i njezin predsjednik. S ovim predlogom mogli bi članovi većine za kratko vrieme doći u takov položaj, da će se mnogo manjom pravicom proti njima postupati, nego se danas postupa proti manjini. A što onda?

Onda ćete osjetiti, da je vaš predlog šiba, koja je danas u vaših rukuh, ali da ona ima dva kraja i da bi mogla doći u ruke drugih, koji će znati njome mnogo drastičnije mahati, nego vi proti drugim danas. A da vam to još primjerom dokažem, recite mi vi, koji ste bili u saboru god. 1861., je li bi ikada očekivao ban Šokčević, da će Mirko Hrvat biti predsjednik; onaj Mirko Hrvat, koji je drmao predsjedničkom stolicom bana Šokčevića, ako i ne riečmi ovakvimi, kao dr. David Starčević, ali upravo onakom vatrom. Toga Šokčević nije očekivao, a možda ne očekuje danas Mirko Hrvat, da bi David Starčević zasio kad predsjedničku stolicu. (Smieh.) A što onda? Znate što će Dr. David Starčević odgovoriti vama: istom mjerom, kojom ste meni mjerili, mjerit ću ja vama. Samo što je Dr. David Starčević jačih živacah. . . . . dà i komes Josipović ima jake živce kad prigovara upadajuć u rieč, a neće da ustane i da oprovrgne nazore, kojimi se neslaže: nu ipak neka si neutvara, da ima tako jake kao Dr. David Starčević. Ja smatram, gospodo, da je u najpogibeljniji čas ovaj predlog stavljen, zato jer su strasti tako uzrujane, da se ni u ovih predlozih nipošto nisu mogle zatajiti.

Dakle upravo iz ovoga razloga bi molio, da se predlog odkloni, tim većma, što ćete priznati, da naš saborski poslovnik kakav jest, da je vrlo nesavršen. Trebati će da ga promjenimo, ali kad dodje do toga, trebati će, da svoje misli prespavamo ne jedan dan, nego mnogo i mnogo dana, dok ga tako usavršimo, da bude dostojan naroda i sabora, a biti će takav, ako bude po njem svakoj stranci zajamčena sloboda govora i zajamčeno to, da će svaki moći izraziti odlučno, odvažno, bezobzirno, ako bi trebalo, svoje mnienje i političko osvjedočenje. Ja s ovih razlogah mislim, gospodo, da mi je predložiti, da se preko predloga Dra. Marka Lončarića predje na dnevni red.

Jovan barun Živković: Vis. sabore! Neka mi bude dopušteno samo s njekoliko rieči reflektirati na ono, što smo čuli od gg. predgovornika. Prije svega kada je vis. predsjedničtvo tako dobro bilo, saslušati mnienja i prigovore g. predgovornika prije njegova predloga na ono što se je u vis. kući zbilo, mislim, da će mi dopušteno biti, da i ja reflektiram na to, akoprem ne stoji u savezu sa predlogom, koji je stavio g. protupredlagatelj. Dopustit će mi gosp. predgovornik i vis. kuća, da prava i dužnosti predsjednika ovoga vis. sabora stoje u tom, da omogući obstanak ove vis. kuće i razprava, u svojem djelokrugu onako, kako zakon dopušta i kako zakon zapovieda.

Da može to svoje pravo i svoju dužnost vršiti daje mu zakon vlast, ako bi se tko udaljio od predmeta, ili ako bi koga uvriedio, da ga je kadar opomenuti ili mu rieč oduzeti. Nije li to kući od volje ona je kadra podjeliti mu rieč. Ako je to istina, što ni g. predgovornik

nije oprovrgao, bio je predsjednik ovlašten, kada je pročitao adresu, nedopustit njezina pročitanja, jer je svejedno bilo pismena ili ustmena rieč, što se nesmje govoriti ne smije se ni čitati, jer svakako dodje do ustmene razprave, česa predsjednik ne može dopustiti. Nu predsjednik je pustio da se čita, učiniv to valjda po onoj ustanovi poslovnika, po kojoj ima svaki predlog podpisan po desetorici članova doći u razpravu; i tako je i ovaj predlog imao doći u razpravu uz predlog odborov. To je jedno, drugo znamo i to, da se predsjednici ne samo kod nas, nego i u drugih saborih nelaćaju odmah in flagranti sredstava poslovnika, nego to čine nakon govora govornika i onda opomene ga: „to ste i to rekli, izvolite uzeti rieč natrag: ja vas opominjem, ja vam podjeljujem ukor i t. d. Predsjednik je dakle, ako nije kod pročitanja učinio korake njemu dozvoljene, ovlašten bio na koncu učiniti korake, koje je za shodno pronašao. A što je mogao učiniti? Nije mogao opomenuti stranku, nego videći u adresi, da mu se nečini, da se ponaša prema svjetloj kruni onim strahopočitanjem, kako je u svih monarhičkih država običaj, nije dirao u stranku, nego je kazao: ja „odbijam svaku pomisao od ove kuće i naroda, da bi ikada moglo do toga doći, da taj sabor i narod takovom adresom stupi pred prestolje. Ovo se pravo predsjedniku ne može poreći; ali se veli, da to pravo ima i g. Hinković, da odgovori na tu izjavu predsjednika, i da je g. predsjednik u tom pogriešio, što mu nije dopustio na tu izjavu odgovoriti. Na prvi mah čini se ovaj zahtiev opravdan; nu, gospodo! u svih ustavnih država stoji načelo, da osoba vladara stoji izvan svakoga domašaja; može li on dakle dopustiti, da se ovaj predmet, — jer predmet je samo odbiće pretresa o tom, da li možemo takova adresu podnieti kruni, uzme u debatu? Dakle predsjednik, znajući što je rekao, držao je, da je to predmet, o kojem se viećati nesmije. Pošto se kruna ne može uzeti u debatu, on je odbio mogućnost, da se o tom predmetu vieća, a to bi bio predmet, da je g. Hinković dobio rieč. Predsjednik je dakle pravo učinio, tim više, što zna i predsjednik i vis. kuća, a i g. predlagatelj, da je on izza izvjestitelja prvi, kojemu pripada rieč, i koji ima pravo i dužnost svoju adresu obrazložiti, a to je mogao učiniti kako ga je volja, mogao je 2 sata ili čitavu sjednicu govoriti te obrazložiti ono u adresi, česa se mi bojimo. Tako bi možda stvar sveli bili na pravi put, kojim zakonodavno tielo poći mora, ako hoće doći do svrhe. Ali ovo je bilo promašeno, s toga mislim, da u predsjedniku ne leži krivnja, što nije spisu dao toka, koji bi po poslovniku uzeti imao, nego krivnja leži u onih, koji su napustili po poslovniku dopustiv put, naime, kad bi došlo na njih red, da obrazlože ono, što leži u adresi, a da ne diraju u našu izjavu, jer ta je naše uvjerenje, a to nam oni nesmiju poreći.

To što sam rekao o postupku prama njim (opoziciji), stoji i prama nam svim bez razlike. Ja sam smatram i dopuštam, da je absolutizam većine u parlamentu najnesnosniji; ja za-nj neću nikada dati rieč, ali dati ću zato, da spasimo parlamentarizam. Sada, je li se prama vašem postupku nepravilno postupalo? I vi ste došli sa izjavom, premda poslovnik kaže, tko hoće progovoriti, da se ima prijaviti za rieč. Izjava je više nego rieč, ona može doći u zapisnik; ali nije svejedno, da li ju predsjedničtvo zna ili ne. Da je predsjednik znao, kako glasi, mogao je odmah reći, ovo mogu dopustiti, ovo ne. Ako vi u izjavi udarate putem, da je predsjednik ovlašten uzkratiti rieč, onda on može uzkratiti, da se čita dalje, jer vriedja ili vis. kuću, ili predsjedničtvo, ili pojedine članove: tu je dakle predsjednik ovlašten opomenuti. U tom postupku formalnom ne leži povrieda poslovnika, ako je predsjednik uzkratio čitanje spisa, kojega nezna kako glasi, tim manje, što je i g. zast. Beruta dobio rieč za ustmeno obrazloženje.

To je, što se tiče formalnog postupka dosada. Ja veoma žalim, da vidim prazne klupe ovdje; naša situacija je veoma ozbiljna. Ako smo mi patriote, onda se moramo sdružiti, kad vidimo, kakovim su pravcem pošli naši poslovi. Neću pitati, tko je tomu kriv, nego što je tomu pravni liek. Hoćemo li mi, da nas cieli sviet drži za politično nezrele ljude, za ruglo parlamenta? Hoćemo li dokazati, da nismo kadri spasiti parlamentarizam? Hoćemo li, da nam se kaže, — što novine o nas pišu — dali ste djeci oštar nož u ruke, to je nagodba u rukuh Hrvatske! hoćemo li to da dokažemo, da nismo za ono što imamo? Do većine je, da pokaže dvoje: prvo, da spasi parlamentarizam, ako je moguće, a drugo, da sačuva nagodu u svojoj čistoći. Ako nije kadra prvo, mora kapitulirati, ako nije kadra drugo, mora kapitulirati. Niste li i vi (opozicija) pozvani, da nas podpomagate, nego da nam klipove pod noge bacate, ostaviv prazne klupe u dvorani? Ruku na srce, pitajmo, kuda vodi taj postupak? Da smo mi imali poslovnik, kakav treba, nebi klupe prazne bile, mi bi sami tomu bili doskočili drugim načinom, i nebi trebali žandari nikoga van bacati, niti stražiti. Zadaća poslovnika je, da čuva dostojanstvo sabora, i mogućnost razprave svih poslova, što spadaju na Hrvatsku. Da smo mi takav poslovnik imali, nebi bilo došlo do sukoba i do stanja stvari, kako je danas. Što nije bilo do sada, treba da bude odsada, treba da u 12. času poprimimo sredstva kojimi će se doskočiti nepodobštinam, i kojimi će se doskočiti krivom mnienju, da parlamentarizam u Hrvatskoj nije moguć. Moguć je, ako se nadje stranka, koja ga hoće spasiti. Na to pozvani smo svi, a tomu je pravi put poslovnik.

Vi (opozicija) ste se pozvali na to, da se sva diskrecionalna vlast izručila predsjedniku, a to da je jako opasno Ali, tko vlast daje, može ju i uzeti, i to je ona mala razlika izmedju predsjednika Mirka Hrvata i njekadanjeg Šokčevića. Ovaj je imao absolutnu vlast, koju nije dobio od sabora, a današnji predsjednik od nas zavisi; mi mu predajemo vlast, mi ju možemo, ako uztreba, ublažiti ili

i uzeti. Izvor te vlasti smo mi, ograničenja mi i dokončanja opet mi, a nitko treći.

Vis. sabore! Ako smo uvjereni o zadatku svojem, koji u prvom redu u tom sastoji, da spasimo parlamentarizam hrvatski, koji je zbilja u opasnosti, i ako hoćemo, da ne budemo ruglo cielomu svietu, kako de facto jesmo, ako mislimo, da imamo još nješto više od ladje spasiti, a to je čistoća nagode, ako hoćemo dokazati, da smo dorasli za ono, što imamo, i da ono uživamo, — onda nijedno sredstvo nije preoštro i prejako, da se to postigne. U tom pogledu treba prije svega, da se popravi poslovnik, da se onemogući ono postupanje, koje nam ni do toga doći neda, da se brani, štiti i očuva zakon. (Na desnici: Živio!)

Predsjednik: Rieč ima g. zast dr. Frank.

Dr. **Josip Frank**: Vis. sabore! Iz razlaganja g. predgovornika proizlazi već to, kako predlog g. dr. Lončarića duboko zasjeca u parlamentarni život, i s toga bi ja doista želio, da se vis. sabor ne prenagli u ovom pitanju. Nu pošto je predlogu već votirana prešnost, to dobro znam, da stojimo pred gotovim činom, i da nijedan još tako obširan i opravdan govor nebi mogao zapriečiti, da se ne prihvati, Zato neću ja strpljivost vis. kuće zlorabiti, nego ću izjaviti, da se neslažem sa mnienjem g. predgovornika. koji misli, da u predlogu g. zast. Lončarića leži liek, kojim će se izliečiti rane našega parlamentarizma. Težište one situacije, koja je izazvala ovaj predlog, težište one situacije. koje silnu erupciju smo vidili ovih dana u saboru. ono težište, kako kod svake erupcije, ne leži na površini parlamentarnog našeg života, kako je g. predgovornik rekao, nego mnogo dublje.

Gospodo! Vi sami u vašoj adresi priznajete to, da današnje stanje javnih odnošaja naše domovine nije takovo, da bi s njim ijedan od nas u ovoj vis. kući mogao zadovoljiti. Ja nisam onaj, koji bi zanijekao zasluge većini vis. ove kuće: ja zasluge rado priznajem, te želim samo na kratko spomenuti, da n. pr. emancipacija našega seljačtva od ponizujućih javnih radnja, zakon o porabi tiska, kojim je načelno zajamčena sloboda štampe, odjelenje sudstva od uprave, utjelovljenje Krajine, — da su to znamenite stečevine, koje sigurno častno svjetle iz povjestnih listova većine ove vis kuće. Nu ipak, gospodo! većina ova nosi odgovornost za to, da ove velike stečevine nisu urodile plodom, koji je čitavi narod punim pravom mogao očekivati od rada vis. kuće. Neću ovo pitanje na dalje razglabati, nego neka mi bude dozvoljeno samo ovo kazati: Ono neprestano zadirkivanje, uplivanje i umješavanje prekodravske politike u naše odnošaje i temeljni zakon, koji se označuje kao ukupnost javnih prava hrvatskih, nadalje onaj težki jaram, koji je nametnut našemu narodu nespretnom poreznom manipulacijom i još druge neporecive okolnosti, radjaju tako oprieke, silne oprieke, ne samo nezporazumljenja, kako se veli, nego tako silne opreke, koje usljed same logike činjenica moraju provaliti silnimi erupcijami u javnom životu.

Tako je i ovdje došlo; korenito moraju se iztrgati one opreke.

Što je na površinu kod pojedinih prizora doprlo, to ne odlučuje u pogledu samih uzroka, koji su prouzrokovali ove prizore. Ako je to ovdje, onda se mora priznati, da ovakov predlog, kao što je ovaj gosp. Lončarića, ne može izlječiti rana našega parlamentarnoga života.

Ja mislim, da je bludnja očekivati uspjeh od ovakova predloga; jer, gospodo, budi mi dozvoljeno kazati, da samo oružničtvu upotrebljenom proti dru. Davidu Starčeviću imate zahvaliti, da je kod posljednih izbora u 3 kotara izabran.

(Glasovi na desnici: To ne stoji.)

Isto će tako i ove mjere, koje sada poduzimljete — o tom budite osvjedočeni — povisiti znamenitost i ugled ove stranke kod naroda. Dobro kaže dr. David Starčević, da se ovako najviše širi starčevićianizam u našem narodu.

Uz to, gospodo, zbilja ovaj predlog duboko zasjeca u čitavi naš parlamentarni rad.

Veleštovani gospodin predgovornik izvolio je spomenuti neke strane listove i pokazati na onaj oštri mač. Ali, gospodo, izvolite uvidjeti, da je još puno oštriji mač ovaj predlog.

Ovim predlogom, ako bude prihvaćen, imati će upravo absolutističnu vlast predsjednik, a tim i ona stranka, kojoj je on članom. Absolutistična vast, kako je dobro g. predgovornik primjetio, može preći u strast; a ovaj stranački absolutizam. absolutizam stranke mnogo je gori od autokratskog absolutizma.

G. predgovornik prigovorio je — da ne padne ona sjena na me, da želim klipove bacati radi većine saborske; ja protestiram proti tomu, ja želim najuspješniji rad ovoj vis. kući. Samo moram to izjaviti, da parlamentarizam počiva na slobodi rieči; a ovim predlogom nezaštićuje se sloboda rieči. Ovakovim predlogom se ovaj koristni parlamentarizam, ova spasonosna institucija može pretvoriti u niemu mahineriju; ovakovim predlogom može se zaprečiti svaka slobodna rieč. U istinu nije to oštar mač. nego sablja dvosjeklica i ja veoma želim, da se ne upotrebi za to, da se njim sasječe naš parlamentarni rad.

Iz ovih razloga ću glasovati proti predlogu g. dra. Lončarića, a za predlog g. dra. Mazzure

Neka mi dozvoli vis. predsjedničtvo, jer dobro znam, da će ovaj predlog g. Lončarića i drugova biti prihvaćen i pošto onda neću ustati nikada, ako g. predsjednik bude rabio svoju vlast, proti tomu, neću ustati kao član ove vis. kuće, koji štujem svaki postojeći zakon — neka mi dozvoli vis. predsjedničtvo, da se ovdje jedanput za uviek izjavim: ja molim g. predsjednika i očekujem od njegove lojalnosti naprama hrvatskomu narodu, da će on saborske razprave u istom duhu liberalnosti, kako je vodio do sa-

žaljivoga sukoba, i nadalje voditi: ja ga molim, da kod rukovanja tih razprava ne bi toliko imao pred očima strogost poslovnika, koliko svetu instituciju parlamentarizma, koji počiva na slobodnoj rieči i koji bez slobodne tribine ne može postojati.

Predsjednik: Rieč ima gospodin narodni zastupnik Zorić.

Josip Zorić: Vis. sabore! Uzimajući rieč u razpravi predmeta, stojećeg na stolu vis. kuće, očitujem, da to ne rado i težkim srcem činim, jer kao što sam dosele uviek nastojao u svih razpravah sačuvati mirnoću srca i duha, to se ipak bojim, hoće li mi to danas na očigled prizora sbivših se u ovoj vis. kući biti moguće. Ja ću doduše nastojati osjećaje svog srdca dovesti u sklad sa hladnim razborom, nu padne li ipak možda ne hotice koja oštrija, to molim unapred, da mi se u grieh ne upiše.

Kad bi putnik tudjinac ovih dana zabludio u naš glavni grad, pak se zaustavio na platon Markova trga, pala bi mu u oči sgrada, na kojoj se vije razvijena narodna zastava. Na pitanje, kakova je to sgrada, odgovorio bi mu valjda tkogod: to je sgrada hrvatskog parlamenta. A što znači četa oružnika s nataknutimi bajuneti na vratima te sabornice i u veži same sgrade? odgovorio bi mu valjda koji od mnogobrojnih onuda namještenih stražara: oružnici štite slobodu govora u hrvatskoj legislativi. Kad bi se nadalje taj tudjinac provukao kroz redove stražara i oružnika, te dopro u samu sabornicu, a tu vidio praznih 25 sjedala nar. zastupnika, te šaptom zapitao koga: a što to znači? pak bi mu se odgovorilo: to su prazna mjesta hrvatske opozicije, radi kojih su dolje namješteni oružnici, da jih pa bilo i silom zaprieče, da ne zauzmu mjesta, koja im je narod povjerio, da brane njegova prava i interese. Taj bi si doista morao stvoriti čudnovate pojmove o ustavu i o parlamentarnoj slobodi u konstitucionalnoj Hrvatskoj.

Ja neću da uzmem u obranu netom sbivše se prizore u ovoj sabornici te da povladjujem sablaznim, koje mogu biti samo na uštrb parlamentarnoga rada; ali kad se ovakovi čini toli često ponavljaju, da su već kroničkom bolesti postali, to se ne hotice moram pitati i duboko se zamisliti, gdje je uzrok ovim toli učestanim pojavom, gdje im je pravi izvor? Tražiš li ga na površini svakdanjih dogadjaja, nećeš ga naći, izvor im je puno dublji, a sastoji se u današnjem političkom sistemu ove zemlje, koji evo već 15 godina pritište kao težka mora naš narod i zemlju, te mu neda slobodna poleta do uslova materialnog i moralnog blagostanja naroda. U ovom sistemu stoji vrelo neprestanih sukoba i zadjevica, koje za odstraniti treba ozbiljna, patriotična i promišljena rada i napora. Ovdje je vrelo i povod parlamentarnoj našoj nepogodi, u koju sabor toli često zalazi.

Kad je hrvatski narod sklopio nagodbu, ma kakova je i bila, mislio je, da će barem donjekle moći i na njezinu osnovu razvijati svoje sile i unapredjivati svoje blagostanje, mislio je, da će i uz nju moći živiti životom naroda kulturna i napredna. A što se sbilo? To, da se je ista ova nagodba, koju je jedan od odličnijih članova vaše stranke nazvao „magna Charta libertatum croaticarum", da se je, velim, ista ova nagodba, za koju ste kazali, da ćete svimi silami nastojati uzčuvati ju u svojoj čistoći ili abdicirati, u svih svojih točkah stala vriedjati i kršiti, a i sada se još nastavlja kršiti. A koja je posljedica tomu? Ta, da materialno stanje naroda propada, i nazadak toli kulturni koli materialni vidno svagdje providuje. Narod opaža, da mu je snaga sapeta, pak da ne može ni pomisliti uzpeti se do visine drugih kulturnih naroda. Posljedica tomu nadalje je ova, da se je u narodu duboko uvriežilo nepouzdanje u današnji sustav, da se u njem opažaju tragovi nezadovoljstva, koje se jasno očituje u želji riešiti se tih tjeskobnih odnošaja te si izvojštiti one uslove i uvjete naprednog života, bez kojih nema ustava, nema napredka, nema slobode. Iz ovih pojava lasno ćete razabrati uzrok zašto odriešitiji elementi zauzimlju u sve to većih dimenzijah ova mjesta (na ljevici) hrvatske sabornice, razabrati ćete uzrok, zašto narod poklanja svoje povjerenje onim muževom, koji mu kažu i upućuju ga, da na temelju postojećih odnošaja neda se napred, da se narod mora razriešiti spona, koje mu zaustavljaju svaki razvitak; koji ga uvjeravaju, da se tim putem ne može dalje do u duševno mrtvilo, gdje nema sreće ni blagoslova kako za pojedinca tako i za cieli narod. Ja vas ovdje, gospodo, sjećam na najnoviju fazu, u koju nam je dospjela domovina, na fazu, koja je prošle godine iz mjerodavnih ustiju prvi put našla izraza u našoj sabornici, kad se je u mjesto državne zajednice iztaknula misao jedinstvene magjarske države; misao, koja se diametralno opire duhu i slovu nagodbenog zakona, misao, koja se protivi i historičkomu i prirodnomu pravu ove domovine, misao, koja od hrvatske kraljevine stvara Ugarskoj podčinjenu pokrajinu, misao, na koju zakonodavac nije ni iz daleka pomišljao, kad je nagodbu sklapao. Ja vas, gospodo! sjećam na samu enuncijaciju prev. odpisa, gdje se ta državna jedinstvena misao iztiče, te kojoj su podredjeni svi materialni interesi ove zemlje, jer se kaže, da je našemu narodu narodnost, samouprava itd. u toliko zajamčena, u koliko se ona nalazi u skladu sa tom mišlju jedinstvene magjarske države. Pak ako na ovakove izjave sve remonstracije i jadikovke sa strane našeg sabora ostaju jalove i bez uspjeha, onda se nije čuditi, ako u narodnom zast. kadšto strast prekipi, pak ako i prekorači granice obične umjerenosti, davajući oduška potlačenomu, uvriedjenomu ponosu hrvatskoga domoljuba.

Ja vas sjećam, da su članovi na skrajnoj ljevici ove vis. kuće većim dielom sinovi kršnog Primorja, obitavajući na Rieci, pak ovakav zastupnik osjećajuć se tudjincem na vlastitom ognjištu, gledajući, kako mu se danomice proti božjemu i povjestnomu i prirodnomu pravu otimlje najdragocieniji alem-kamen njegove domovine, kako

se upravo na provokatorni način grdi i nogami gazi čast i ponos hrvatskog osjećaja, ako dakle takav zastupnik na očigled ove u nebo vapijuće nepravde plane strašću i gnjevom, ako se za časak i zaboravi, pak reče više nego li bi i uputno bilo, ne mora li mu se ovo nekako izvinuti i kroz prste pregledati.

Prema ovim činjenicam i prema ovim ovdje iztaknutim odnošajem i prema dosljednoj operaciji magjarske legislative i eksekutive, što mi opažamo u našoj domovini, kakav je prema tomu zauzeo položaj naš sabor, naša vlada. Nalazimo li u nas tragova onoj upornoj borbi za naša prava, kojom se u sličnih slučajevih odlikuju magjarski rodoljubi.

Imade li u nas onog oduševljenja i samozataje, koja osobne interese i probitke žrtvuje obćemu dobru i napredku, kojom su narodi drugdje dovinuli se sreće, slobode i blagostanja? Ne, od svega toga nema u nas spomena. Mi idemo ovako od g. 1881. sustavno nizbrdice u napuštanju i popuštanju. Sve one ograde, što no su bile stvorene i podignute na obranu naših prava, razorene su. Vi ste ih svojom rukom pretvorili u razvaline.

Sve ustanove stvorene na zaštitu slobodne rieči i ustava dokinute su, te nam do koji dan neće od svega toga ostati ništa do li spominjanja. Izborni red, koji je u tom bio liberalan, što je izborne poslove uzeo vladi iz ruke, pak jih povjerio narodu, dokinut je protivnim neliberalnim izbornim redom, vraćajući vladi opet prijašnju premoć, odkuda opet nemože drugo nastati, nego li sukob i trvenje. Toli nuždan imunitet saborskih zastupnika tako je izgladjen, da mu je jedva štogod preostalo od prijašnje čistoće. Neodgovornost sudaca, ova novovjeka stečevina naprednog sudstva, morala se dokinuti i pasti žrtvom stranačke borbe. Saborski poslovnik, da uzmogne ograničiti slobodu govora, već se je prošle godine morao promjeniti i zaoštriti, a sada evo što se od njega radi, da bude karikatura hrvatskog parlamenta. Njegove drakoničke ustanove nose biljeg največeg despotizma usredotočenog u rukuh jednog čovjeka, koji neograničenim punomoćjem može svaki slobodniji rad ovoga sabora učiniti iluzornim. Gospodo! u našoj domovini, gdje živi jedan narod iste krvi i jezika bez primjese tudjih nesrodnih elementa; u našoj zemlji, gdje se svaki kretati i razvijati može nezapriečen, u koliko mu to zakon i postojeće obstojnosti dopuštaju; u našoj zemlji pak tolike oprieke, toliko opriečne stranke u saboru i toliko neprijateljstvo i neljubav medju pojedinimi članovi, nije li to najžalostniji pojav, koji si pomisliti možemo.

Neću se osvrnuti na dosadanji postupak našega predsjedničtva, to su već učinili moji predgovornici, ali to moram primjetiti, da u parlamentu gdje se nepostupa onako, kako bi se postupati imalo, da u parlamentu, gdje predsjedničtvo i u obće saborski bureau neima slike sabora, već obilježje stranačke pristranosti, da je tudier pogibeljno jednomu čovjeku, koji nije no strančar, povjeriti tako neograničenu vlast nad cielim saborom, dakle nad svimi strankami: jer tudier nije izključena posve temeljita bojažan, da će se drugom mjerom mjeriti protivnikom, a drugom opet njegovim vjernim.

Dozvolite mi još jedno. Mi živimo u doba iznenadjenja, gdje se i najnevjerojatniji čini strielomičnom brzinom izmienjuju. Stavimo primjerice samo, da na našu dosta već izkušanu domovinu dodje nova kušnja; da joj se hoće izmamiti privole, da se i ono malo prava, što joj jošte preostalo, odrekne. Saboru se ima podnieti dotična osnova.

Ali u sabornici se opaža nezadovoljstvo i mrmljanje, a saborski predsjednik bojeći se, da nebude mogao sjednice držati, izključi njekolicinu nemirnijih zastupnika, a da mu nedodju u sabornicu, namjestit će na vratima stražu, koja će priečiti ulaz u sabornicu nepoćudnim narodnim zastupnikom, dapače njemu će biti prosto rekvirirati vojsku, smjestiti bateriju topova na Markovu trgu, sve samo zato, da štite slobodu govora narodnih zastupnika. Ja ne velim, da je sada tako, neću reći ni to, da će se sadanji predsjednik tom vlasti služiti toli bezobzirno. Ali što nije bilo, biti će, ili barem moglo bi biti, a za taj slučaj mi bismo mu sami dali oružje u ruke proti nama, kao što smo mu ga i onda dali, kad smo bez potrebe pošli mienjati izborni red.

Gospodo! ja vas molim u interesu ove domovine, u interesu slobode i ustava, da nepooštravate poslovnika već i onako dosta pooštrena. Učinite li to ipak, to ja držim, da je ovaj poslovnik sa tako drakoničkim ustanovami mrtvačko zvono, što zvoni na pogreb hrvatskomu ustavu i hrvatskomu parlamentarizmu.

Ustanove ovog poslovnika, jedna je drakoničnija od druge. Što to znači, izključiti narodnog zastupnika za 30 do 60 sjednica iz sabora? To znači toliko, koliko izbraniku narodnjemu uzeti mandat, koji mu je do 30.000 naroda poklonilo. A imate li vi toliko pravo! Što to znači, predsjednik ima pravo govorniku uzeti rieč, ako se udaljuje od predmeta; a govornik nema ni toliko prava, da apelira na pravdoljubje visoke kuće, da mu dozvoli nastaviti. Bude li predsjednik zlovoljan, težko si ga onda govorniku opozicije, osobito ako je na predsjednikovu rovašu, jer taj za cielo neće svoj govor dovršiti.

Ja vas ponovno molim, da ovih promjena neprihvatite, i izjavljam, da ću glasovati za protupredlog dra. Mazzure.

Predsjednik: Rieč ima g. zastup. dr. Kršnjavi.

Dr. **Izidor Kršnjavi**: Visoki sabore! Gospoda predgovornici Frank i Zorić udaljili su se po mom mnienju od predmeta, kad su u ovu debatu uvadjali stvari, kojim je mjesto u adresnoj debati, a ne u debati, u kojoj se radi o kućnom poslovanju, kućnom redu.

Jedan i drugi od gospode govornika drugimi riečmi rekao je to, da uzroci ovim gungulam dublje leže, nego

se ovdje na površju sabora prikazuju i da ovim kućnim redom nećemo odstraniti dublje razloge.

To priznajem. Te dublje razloge nesmijemo razpravljati ovdje, o tom bit će prilike govoriti u adresnoj debati: ali je pitanje sada, jeli se smiju oni dublji razlozi, ono nezadovoljstvo, o kojem govori g. Zorić i g. Frank u toj formi na posvećenom mjestu izraziti? Gospoda se boje, da bi tim absolutistična moć došla u ruke predsjednika i većine.

Ja upozorujem gospodu, valjda ćete se sjećati i znate, da je najparlamentarnija zemlja na svietu Englezka, a u englezkom parlamentu su mnogo strože mjere u kućnom redu sadržane, nego u ovom kućnom redu, kako je sada po g. Lončariću predložen. (Glasovi na ljevici: nikada nije rabljen.) Dokazati ću, da je rabljen prama jako znamenitom zastupniku.

U englezkom parlamentu tako je veliko štovanje ugleda kuće, da se ja sjećam prije nekoliko godina, da, ako samo ukor hoće da podieli predsjednik govorniku, to dotičnomu govorniku kaže, da daje vremena 24 sata, da se predomisli, jer inače će ga ukoriti. A što se kod nas dogadja? Kad predsjednik podieli ukor, dotični govornik se nasmije i kaže: hvala na ukoru! Zar to nije insulta na predsjednika? Predsjednik kaže: oduzimam rieč. Govornik dalje govori. Predsjednik zvoni, a govornik kaže: vi skandal pravite g. predsjedniče. Je li to moguće u englezkom parlamentu?

U englezkom parlamentu možda su se dogadjali prije 200 godina takvi prizori i stvorile su se ustanove mnogo strože, nego ove.

Predsjednik englezkoga parlamenta može zahtievati od onoga člana sabora, koji je uvriedio parlamenat, da klečeć mora moliti za oproštenje i opozvati uvriedu, koju je kući nanio. Poznato je, da je glasoviti Pitt morao klečeć kuću moliti za oproštenje. Poznato je svakomu, da je u englezkom parlamentu tamnica, u koju se može baciti onaj član vis. kuće, koji englezku kuću uvriedi.

U nas svaki seljak ima stroži kućni red, nego ovaj sabor. Usudite se vi u seljačkoj kući njemu reći, da je hulja, lopov, pa ćete vidjeti, kakav je njegov kućni red. Ovdje se ne radi o tom, da se absolutizam uvede, nego o tom, da se pristojnimi sredstvi na civiliziran način prisile oni, koji nisu dovoljno uzgojeni, da sami znadu, kako se u jednom družtvu, parlamentu pristojno ponašati imadu. Dakle, ja držim, da se ovdje samo o tom radi, da se sačuva parlamentarizam.

Čim će biti strože mjere, tim će se više čuvati oni, koji su do sada povriedjivali čast ove visoke kuće.

Ja držim, da time neće nipošto doći u pogibelj sloboda govora u ovom saboru.

Neće biti moguće nikada proti konservativnim elementom ovoga sabora upotriebiti ove stroge mjere; jer ja predpostavljam, da će se ovi pristojno ponašati. Mi smo vidjeli kod naobraženoga čovjeka g. dra. Hinkovića, da se može sva istina, da se može mnogo kazati u ovom saboru, samo valja da bude u europejskoj formi. Ako pročitate ovaj predlog, ne ćete naći rieči: ako se tko usudi istinu govoriti, ili ako bude tko vladu napadao, ili u obće išta vladi ne poćudna govorio; nego ćete naći, da se u predlogu zabranjuje praviti gungule; nadalje se kaže: ako koji član težko povriedi dostojanstvo sabora i člana vlade.

Tko ga sili, da to čini? Imade takodjer kazna smrti mnogo protivnika, mnogi su filantropi proti njoj, a ipak u praksi obstoji. To doduše nije posve pravo, ali se može kazati: nemojte počimati ubijati, pak ne će biti te kazne.

Tako se može i ovdje kazati: nemojte gungule praviti, ponašajte se pristojno, pak ne ćete biti kažnjeni.

Ja mislim, da je ovo opravdano, da se pooštri kućni red, kako je u predlogu, dapače, da je još oštriji, ništa nebi škodilo; jer tim bi bilo osigurano, da se može istina kazati; a da se očuvamo od takovih prizora, koji su se kod nas dogadjali, moram reći na našu sramotu:

Prošle godine u englezkom parlamentu, kad je jedan član oštrije govorio, rekao je predsjednik: izvolite se moderirati i nemojte misliti, da ste u hrvatskom parlamentu. Tako je daleko naša slava došla.

Ja ću glasovati za ovaj kućni red. (Živio! Živio! na desnici.)

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Kamenar.

Gjuro Kamenar: Visoki sabore! Ja poznajem obitelji i otaca, koji svoju djecu na grubi način odgajaju, nikad im poštene rieči ne kažu, već im je uviek batina i korbač u ruci. Poznam otaca strogih, koji vrlo dobro djecu odgajaju, bez da grube rieči kažu.

Gospodo, strogošću i grubijanštinom se ne dolazi do cilja. Tako ne će voditi do cilja niti ovaj vaš predlog.

Dobro je kazao g. Kršnjavi, da nije nepotrebno, što su se uveli uzroci ovim strastim i nemirom u ovu razpravu.

Rekao je g. Zorić, da se ne može Barčiću zamjeriti, koji u Rieci doživljuje onakovih prizora i koji simo dodje, da od vas pomoći i utjehe traži. Vi bi morali sretni i zadovoljni biti, da on ovamo dolazi i ovdje govori. A kad tamo, dok on govori, ili koji od ove strane, vi se smijete i rugate. Kad ja ovdje govorim s plačnim duhom, a vi se smijete i rugate; vjerujte mi, da dolazim u položaj, neznam, kako da se izrazim. Ja vam ovdje plačnim glasom govorim o narodnih ranah, a vi mi se smijete i rugate.

Onda molim vas, da sam ja onako odgojen, kako oni, možda nebi niti ja inače govorio, nego oni, možda bi vam još gore govorio.

Eto vidite uzroke naših zala. Mi ih znamo svi. Složimo se svi i radimo za dobro ove zemlje, nikakovih trvenja neće biti u ovom saboru. Mi ćemo doprinjeti svaki koliko bude znao i mogao za dobro domovine, pa ne će trebati nikakvih kazna.

Mi smo malen narod, kako nam vele. Da smo složni, bilo bi nas malo. Svaki od nas težko se nadomješćuje. Vi uzmite koga god iz ove sabornice, uzmite iz ureda, iz univerziteta, težko ćete ga nadomjestiti, jer nas je malo. Ja najvećom žalošću moram trpiti, kad se napada jednoga ili drugoga. Ali sa ovakovim se predlogom uvlači ne pravda, nego se njim radi nepravda.

Ja sam vam prije kazao i kad sam stupio u ovu sabornicu, kao član njezin: dajte dokažite, da hoćete pomoći narodu u Primorju, Slavoniji i Zagorju; ja ću odmah biti s vami. Čuli ste jučer vašega čovjeka, što je kazao: pali se, robi; pošten čovjek ne može živiti, već se mora sam kuburom braniti, pošto mu oblasti sigurnost osobi i imetku ne pružaju.

Kad je tako vani, a vi hoćete, da ovdje red napravite. Napravite red vani, pa će biti red i ovdje u saboru.

Nije suvišno ono, što vam je rekao Zorić i Frank. Ako vi ne ćete ništa opet ove tri godine činiti, vi ćete morati mene izključiti, jer ja ću vam uviek istinu, gorku istinu govoriti. Predsjednik će me opomenuti, al ja ću dalje govoriti, on će zvoniti i konačno će me baciti van.

Ja ću biti prisiljen tako govoriti, ne radi mene, radi moje osobe, nego radi naroda vani; jer vani je zlo, veoma zlo.

Ja sam jučer ne pripravan govorio, jer sam mislio, da će koji drugi govoriti. Kad sam došao van, jedan mi je seljak poljubio ruku . . .

Predsjednik: Molim gospodina govornika, da govori o stvari.

Gjuro Kamenar: Seljak mi je kazao: Gospodine, mi smo svi pripravni za tući. To su čula nekoja gospoda, koja su išla za nami.

Ja sam mu odgovorio: nemojte, budite pametni, jer će vas sve postrieljati. On mi je na to odgovorio: mi ne imamo i onako već ništa.

Gospodo, ako je tako u narodu, kad vam to govori Starčević; što hoćete, da ugušite istinu?

Kad sam ja bio u većini, u opoziciji bili su onda samo Makanec i Folnegović. — Kazao sam pred 9 godina: liečimo rane narodu, učinimo nješto za narod. Onda ste napali na mene u klubu, da kudim i grdim narod, da ovakove stvari iznašam.

Hodite van, pa ćete vidjeti. Danas već i sami priznajete i u adresi. Počmite raditi. Ovo nije liek ranam, nego služi vam više na sramotu, nego na diku. Vi mene ustrašiti ne ćete. Možete sutra glasovati, da ćete mi oduzeti ono malo siromaštva što imam; ali dok narod želi, odvažno ću vam sve reći, što imam, a onda me slobodno bacite van.

Ciela vaša stranka bi morala istinu govoriti i raditi. Ako vi budete dobro radili, nam ćete oduzeti oružje, te ne ćemo moći ništa proti vam.

Ali vidite. Ja sam jučer govorio, a iza moga govora donesao je preuzvišeni g. ban na stol ove visoke kuće osnovu zakona, da se porota dokine. Ako se ovakove zakonske osnove donose, mjesto, da se donese zakonska osnova o odkupu javnih radnja, ili o uredjenju obćina; onda ne ćete ublažiti opreke, ne ćete ništa postići. Ne ja, ili vi, koji smo danas ovdje, a sutra možemo umrieti, nego za narod se radjaju odatle posljedice.

Narodna stranka bila je, što je sada stranka Starčevićeva.

Mi nismo priznavali nagode. Nu mi smo odlučili priznati ju zato, da dodjemo do mira i do mirnoga trieznoga rada. Pak što se je dogodilo? Evo, što smo mi radili 9 do 10 godina, vi sada rušite. Tako se ne može doći do mira u ovoj vis. kući. Vi mene nikakovimi drakoničkimi mjerami ne ćete zastrašiti; recite, da predsjednik ima revolver na stolu, da slobodno strelja, ja ću govoriti, ili idem kući, pa neka drugi dodje odvažniji. Vi možete sve učiniti, ali prema odvažnomu zastupniku naroda niste kadri takova sredstva ustanoviti, da ne bude istinu govorio i branio. Ja vas opominjem, predjite preko ovoga i nemojte se pačati u to, već morate uzroke ovim pojavom liečiti.

Ja neću kazati, da su gospoda nepogriešiva. Ja sam osobno molio gospodina predsjednika i javno: dopustite, da svaki govori, ako ljepše govori za njega je dika i za narod, ako je prost i ne otesan, za njega je sramota; prem je istina, da sramoti i cieli parlament, ali najviše sebe samoga.

Gosp. Živković je kazao, kako strane novine o nami pišu. Ja sam danas u jutro dobio jedne novine strane, koje tako opisuju dra. Davida Starčevića, kako nijednoga čovjeka ne opisuju.

Uzmite, taj čovjek došao je do slave, jer zemaljski položaj naše kraljevine i vi, koji ništa ne radite, dopustili ste jednomu čovjeku, da je svojim načinom naše nevolje pred sviet iznio i postao velikim mužem. G. Živković poziva se na novine i to na magjarske novine, koje posve slobodno pišu, kad nas grde i vriedjaju, te ne bivaju konfiscirane: a mi ne smijemo o Magjarih niti pisnuti, jer se naše novine odmah konfisciraju. To radja ovdje ovakovu krv, jer se ne smijemo niti braniti, već moramo podnašati najveće uvriede, koje nam nanašaju bratske novine, ne nami, opoziciji mojoj, koliko vama samim.

Ali mene boli, da nas napadaju, a mi se ne smijemo braniti, već se naše novine konfisciraju. Takov je položaj u našoj zemlji.

Vi znate dobro, kad je preuzvišeni g. sadanji ban zasjeo bansku stolicu, da se nije nijedan sin naše domovine našao, koji bi tu stolicu bio pod ovimi uvjeti htjeo primiti. Pisalo se u novinah, da se ne zna kakav ugovor su tri cara u Skiernijevicah napravila, tako niti mi ne znamo pod kojimi uvjeti je sadanji ban zasjeo na svoju

stolicu; ali vidimo, što se radi u našoj zemlji, a to radja zločestu krv, koja je samo posliedica onim uzrokom.

G. Kršnjavi si je sam protuslovio, kad je kazao: kad u našem parlamentu predsjednik dade zastupniku ukor, on se smije i kaže: hvala liepa; a u englezkom parlamentu moli kuću za oproštenje.

Nu u englezkom parlamentu ne podieli mu odmah ukora, već kaže: molim g. zastupnika ozbiljno, da se 24 sata promisli i opozove, jer ću mu podieliti ukor; a kod nas tako ne radi, već mu odmah podieli ukor. Nadalje morate znati, da su Englezi hladnokrvni, a mi smo vruće krvi i nagli kao elektricitet. Ako se onim hladnokrvnim dadu 24 sata za promišljanje, a kod nas se odmah podieli ukor; to je protuslovje.

G. Kršnjavi kaže, da je Pitt klečeć molio parlamenat za oprošćenje. I ja bi zahtievao od svakoga zastupnika, da kleči i moli za oproštenje Veličanstvo naroda, jer kako je Veličanstvo kralj, tako je Veličanstvo narod. Meni nije svejedno, da bi ja dopustio, da se vriedja ovaj sabor: zato držim, da je bilo posve pravo, da je onaj veliki državnik — ne znam, je li bio veliki državnik prije ili poslie toga — klečeć molio za oproštenje, da se je morao pokoriti Veličanstvu naroda. Ako je on klečao, pravo je, da je klečao.

G. Živković je rekao jednu valjanu rieč. On nas je pozvao, da mi vas podupiremo, da radimo složno. Ja sam vam već toliko puta kazao: kad bi koji mu drago član ovoga vis. sabora napravio predlog koristan po narod i zemlju, bez obzira na moju stranku, makar me izključi ona, ja ću glasovati za taj predlog. Mene nije ovamo stranka poslala, mene je poslao narod, koji ja ljubim.

Ja ću podupirati svaki vaš plemenit čin; nu nemojte zahtievati, da vas podupirem u onom, što vidim, da nije na sreću narodu našemu.

Ja vam preporučam, da ne primite ovoga predloga, nego preporučam ondje ozbiljnost, pak će biti i ovdje; ondje rad, pak će biti i ovdje mir.

Predsjednik: Rieč imade gosp. zastupnik Vaso Gjurgjević.

Vaso Gjurgjević: Visoki sabore! Evo za koji dan biti će mjesec dana, kako se je naš sabor sastao; zapitajte se, što je u tom dobu od mjesec dana sve svršio, zaključio, iz kojih zaključaka mogao bi čovjek kazati, da bi potekle posliedice takove, koje bi ovo jadno stanje u našoj zemlji, koje tako crno rišu gg. predgovornici, iole ublažiti kadre bile. Žalibože kad se zapitate, je li je stvoren takov zaključak, iz kojega bi potekla ta posliedica, koja bi to crno stanje — ako je tako crno, kako ona gospoda kažu — ublažila; a vi ćete morati sami odgovoriti, da nismo još do nikakova zaključka došli; pa kad to kažemo, da nismo ništa stvorili, moramo se sažaljevati, da gubeći ovako vrieme, ne možemo da dodjemo do nikakova spasonosna zaključka. — A tko je tomu kriv? Kriva je većina!

Slušajuć ove govore (s ljevice) čini mi se, da je njima većina kriva, ako sunce sja; ako kiše neima; jednom rieči: većina je njima kriva, što je živa.

Ali, gospodo, jedna je ipak radostna pojava u cieloj ovoj razpravi, a to je ta: kolikogod je većina kriva svemu zlu, toliko imamo jednu vrlo veliku stečevinu, koju sam ja danas saznao, da mi ovako radeći, kako radimo, podižemo stranku prava i da idemo na to, da što prije dodje do većine u sabor, dakle do parlamentarne većine.

Ako je tako i ako mi tako radimo, kao što vi mislite, ja vam onda kažem — što se moje osobe tiče — da bih ja jedva dočekao taj momenat, da vidim ovu stranku u većini, s kojom, moram iskreno kazati, vas identificiram.

Ja mislim, da bi mi odlanulo i da bi mi se skinuo težki kamen sa srdca ne sbog toga, što mislim, da sadanja većina ne čini dobro i patriotično, nego zato, što će onda odgovarati ta vaša stranka narodu za svoja djela, a ja bih onda uviek lahko pružio prstom na nje i kazao: vidiš narode, ovi su krivi, ovo su ljudi, koji su u većini, a tebi nije ništa bolje nego i prije. To će svatko priznati, da dodje David Starčević za bana, a ne za predsjednika sabora, da narod neće manje poreza plaćati

Ja bih želio doživiti to, pa da onda mogu reći: evo, narode, sada je David Starčević ban, pa što je bolje? Ništa nije laglje, nego agitirati u narodu i masi proti onim, koji podržaju današnje zakonito stanje; jer treba narodu samo reći: ako ti je dobro, onda zahvali većini; ima li koga, komu nije dobro, koga što tišti, onda je kriva ova većina, a uviek se nalazi više ljudih, kojima nije dobro, pa je tako onda lako naći za to većinu mase, proti vladajućoj većini. Ne treba takvim agitatorom žandara, nikakve sile, ni vojske, takav način agitacije je najbolji za masu, takva agitacija je najlašnja.

Jedan predgovornik, zast. g. dr. Frank, a u nekoliko i g. Kamenar iztakli su, da hoće li većina, da u saboru uspieva, ne treba da tražimo lieka u poslovniku drakoničkimi sredstvi, nego da gledamo, da javno stanje poboljšamo, pa ćemo moći koristiti narodu, a ne ćemo trebati ovakav poslovnik.

Ali, gospodo, tko je za ovo mjesec dana bio svjedokom prizora u ovom saboru, taj se je morao uvjeriti, ne samo uvjeriti, nego — neka metne ruku na srdce — i priznati, da je ovo nesnosno stanje, u kojem se mi nalazimo. I kad to priznate, onda ćete morati priznati i to, da ako ne budemo imali ovakav poslovnik, ne ćemo moći saborisati, a ako ne ćemo moći imati sabora, ne ćemo moći liečiti one rane, koje tište narod.

Samo tako moći ćemo doskočiti, da javno stanje ne bude tako crno, kako ga rišete. Ne bude li sabora ne možemo odrediti lieka; a da može da bude sabor, zato predlažemo takav red; jer smo izkusili za mjesec dana, da pored sadanjega poslovnoga reda našega ne možemo sabora imati, jer ne možemo doći ni da pročitamo za-

pisnik, a kamo da što razpravljamo. Kad smo to izkusili, onda ne možete biti proti tomu predlogu, koji ide za tim, da se razprava u saboru omogući i osigura.

Ja sam uvjeren, da i sam g. Frank, koji je tako pomirljivoga duha, da i on, kad bi znao, da ćemo mi ovaj predlog g. dra. Mazzure primiti, a onaj dra. Lončarića zabaciti, kad bi on to znao, ja mislim, da bi g. Frank onda sam bio za taj posliednji predlog. Ali znajuć, da će većina primiti taj predlog, jer mora, ako hoće da živi, onda je liepo g. dru. Franku zaogrnuti se u plašt liberalizma, pa doviknuti većini: ti si reakcija, ti uvadjaš u sabor, što ja ne mogu odobriti, jer ja štujem slobodnu rieč. Ne mogu ni ja u načelu to odobriti i meni je težko. da dam svoj glas za taj predlog, ali ja ga dajem u toj sviesti, da tako moram, jer ako ne dam, ne mogu saborisati, ne mogu ništa raditi.

Nisu, kako g. dr. Frank kaže, žandari Davida Starčevića podigli i nisu, kako g. Kamenar misli, a ja priznajem, dr. Davida Starčevića podigla toliko njegova vlastita djela, njegov rad saborski i spasonosne ideje; koliko to, što mi moramo proti njemu ovakove drakoničke mjere da izvodimo. Nisu njega niti žandari podigli, nego njegov način agitacije. Kad je on došao u masu naroda. kazao je: komu je dobro i ništa ne fali, taj neka bira jednoga člana iz većine; komu nije dobro, nego mu što fali, taj neka bira mene, ja ću mu pomoći. A ima li koga. komu ništa ne fali, koji nebi želio da mu se pomogne? No taj način može zasliepiti masu, ali jednoga čovjeka, koji zna misliti, to ne može zasliepiti.

Ujedno hoću, da se obazrem na ono, što je g. zastupnik Zorić rekao, kao u opravdanje one gospode, koja su u manjini i koja u svojem uzrujanom čuvstvu prekipe te nije se čuditi, ako što takova počine, da se preći rad sabora. Ja odobravam, da svaki zastupnik mora imati čuvstva, osjećaja i ponosa narodnoga; koji toga nema nije dostojan, da bude zastupnikom. Ali nije niti onaj dostojan. koji lih čuvstvo sluša i nije kadar, da čuvstvo svlada razumom. Ako tko sljedi samo čuvstvo i neda drugim, da čine, što im razum nalaže; onda oni. koji po razumu rade, moraju da izključe onoga, koji samo čuvstvo sluša.

G. zastupnik dr. Frank u svojem miroljubivom duhu apelira na predsjedničtvo ili predsjednika iza kako zna. da ćemo primiti onaj predlog dra. Lončarića i drugova, apelira na predsjednika, da bi on pri rukovodjenju razprava bio što liberalniji i moli ga, da bude takav. Ja mogu uvjeriti g. zastupika dra. Franka, da je ova njegova molba, koliko ju uvažam s moje strane suvišna. Jer budite uvjereni, da ako je ikomu neugodan i nesnosan ovaj predlog, to je predsjedniku tri puta više. Predsjednik neće nikada ovih mjera upotrebiti osim samo u skrajnjoj nuždi; jer njega većma tište te mjere, nego ikoga vas. Njemu je nemila ova ovlast. Ali kad vidim, da nemogu drugče da živim; moram da ovakove mjere upotriebim, ako neću da kapituliram. Kakvu ima vlast po sadašnjem poslovniku predsjednik? U 16. §. kaže se: „Ako se porodi kakova gungula u saboru ili ako bude viećanje na koji način zaprečeno, njemu pripada pravo sjednicu prekinuti“ . . .

To je toliko puta učinio predsjednik. Je li je to koristilo saboru, što je toliko puta prekinuo sjednicu?

Što je dalnje pravo predsjednika? „A one koji na galeriji čine nemir dati odstraniti, pače u skrajnjem slučaju čitavu galeriju izprazniti“.

Do sada, moram kazati da ove posljednje ustanove nije predsjednik morao upotrebljivati. Galerije niti je trebao izprazniti, niti one, koji bi činili nemir, odstraniti. Nego što je najljepše, prešlo je to u sabor, da mora odavle odstraniti članove sabora. da se ovdje pravi, ne gungula, nego ovo je već, što se kaže, sablazan.

Gospodo kazati, kako je g. zastupnik Mazzura kazao da se predje preko svega na dnevni red, kazati i zahtjevati to, znači: dopustiti se zvati huljom i lopovom. Ako on to hoće, neka ide na dnevni red, ja neću s moje strane.

G. dr. Mazzura izvolio je kazati samo da nas zaplaši, kako je to strašno, ako predlog dra. Lončarića primimo: tim, što mjenjate poslovnik, drmate samim ustavom; jer je poslovnik nastavni dio ustava, veli g. dr. Mazzura.

Neka mi oprosti g. dr. Mazzura, ja nisam toga nazora, da je poslovnik sastavni dio ustava. Znamo, da u Englezkoj nema nikakova poslovnika pisanoga. Po tom nebi u Englezkoj bilo toliko ustava, koliko je u nas. (Dr. Mazzura: Englezi nemaju ni ustava pisanog.) Ustav stoji, imali mi poslovnik ili ne. Kamo sreće, da nemamo poslovnika nikakova. Ja držim, da ustav niti stoji, niti pada sa poslovnikom. Ustav je za sebe; a poslovnik je čisto naša nutarnja stvar, kako imamo razprave voditi. Ako je vam poslovnik ustav, na čast vam, meni nije. Meni je poslovnik od nužde medju ljudmi, zastupnici, koji si dovikuju hulje i lopovi. Ovo je stvorila situacija, vaša, nužda i potreba: ne to što hoćemo, da kao većina sebe osiguramo, nego da možemo vjećati i saborisati. Liepo je to. kad se kaže: nesmije se ugušiti sloboda rieči; ali se nesmije ni sloboda zloupotrebljivati. Ako je slobodno govoriti, nije slobodno u saboru vriedjati; jer povrede jednoga člana sabora, ili člana većine, ili predsjedničtva ili vlade i to onakove povrede. kakove smo mi slušali, pitam vas hoćete li vi u oči takove slobode kazati: neka ostane ta sloboda. Kad nemožete, morate gledati sredstva kojimi ćete baš sačuvati slobodu rieči. Ja moram s moje strane ograditi se proti onom, što je kazao g. Kamenar; ja ću istinu kazati i vi ćete me izključiti, ja se proti tomu ogradjujem: govorite vi istinu; istinu ste govorili i do sada, pa niste bili izključen. Ja držim, da vas neće ove mjere postići.

Ogradjujem se i protiv toga s moje strane, da se veli: s ovim predlogom uvodi se nekakva sramota. Ja ne znam, što da radimo, da skinemo sramotu, što je nanešena. Ja bih rado, da skinemo sramotu i ovim predlogom

što su ju nanjeli ovom saboru drugi, ne većina. Ja se ogradjujem, da mi sramotu nanašamo. U ostalom sviet neka sudi, kako mu pamet nalaže. kako tko zna; ali mi želimo, da saborišemo, pa makar i ovakovimi drakoničkimi mjerami, pa makar time i pomogli ojačati stranku prava. Bog i duša ja neću ni najmanje zaplakati, ako se narod povede za njimi: jer držim, da naš narod mora preboljeti još i to. Ali možda će se kajati; a ja bi žalio, da se bude morao kajati, ako onim putem podje Ja nebi želio, da naš narod dodje u tu situaciju. da ga tko žali, kako je to rekao jedan od gg. predgovornika jer težko onomu, koga žale. Ja i većina želimo, da odklonimo tu situaciju; jer ako nam ne može tko pomoći, ne treba nam njegove žaobe. Ja sam za rad i jer sam za taj rad, zato držim, da moramo, da uvedemo ovakov poslovnik. koj će omogućiti djelokrug i rad većine. S toga sam proti predlogu g. zastupnika Mazzure. (Živio! Živio!)

Predsjednik: Želi li još tko rieč?

Dr. **Šime Mazzura**: Neka mi dozvoli vis. kuća, da se obazrem na izjavu presv. g. Živkovića. Presv. g. Živković poentirao je naročito to. da se predsjedniku mora dati mogućnost. da osigura razpravu, da osigura u obće obstanak parlamentarnoga života. Ja se slažem s tim, da se takove mjere imadu poduzeti; ali sam rekao u kakvoj formi treba to izvesti, rekao sam da nemogu dopustiti, da se ta vlast dade predsjedniku, nego predsjedničtvu. Ja mislim, da sam jasno izrazio razliku, izrazio sam ju neračunajuć na današnju bureau predsjedničtva i kako je danas sastavljen, nego što u obće smatram, da će više osoba promišljenije postupati od jedne osobe, a osobito onda, ako se u jednoj osobi stiče takva žestina karaktera, koja kao valovi raste i udara. U tom smislu pristajem u načelu, ali ne uz onu formu, pristajem uz nazor. da treba vlasti. koja će sjednice omogućiti, ali nisam zato, da se takova vlast podieli jednoj osobi. To što sam rekao oprovrgava ono, što je rekao dr. Kršnjavi. da su u englezkom parlamentu neizmjerno stroge mjere. Ali te mjere upotrebljavaju se samo, kad je nešta izvanredna; ali s druge strane u englezkom parlamentu. to će te dozvoliti, da se uživa takva sloboda govora, kako u nijednom parlamentu na svietu; a nećete tvrditi da je u našem parlamentu onakva sloboda govora, kakova u englezkom. Pa nećete tvrditi, niti bi mogli dokazati. To je velika razlika, kad se govori o naših odnošajih i onih odnošajih.

Presv. g. Živković kad govori, govori pol istine, onu drugu polovinu istine zna zatajiti, preći preko nje, samo da je se ne dodirne; jer da je se dodirne po svoj prilici njegova bi argumentacija pala.

On kaže: kako nebi predsjednik imao pravo, da se on izjavi onako, kako se je izjavio o adresi stranke prava, kako da mu nebi pristojalo to pravo, kad mu pristoji pravo, da govorniku prekine rieč.

Zar je govor i predlog jedno te isto? Zar je govor, koji ja govorim u obranu predloga i predlog sam jedno te isto? Ako se to dozvoli i ako se ovako tumačiti imade vlast predsjednika i po ovom novom predlogu: onda, gospodo, nema više obstanka ni nam ovdje zato, jer predložiti ne možemo ništa. Ex primo decreto, po tom, bude li dobre ili zle volje predsjednik, moći će odputiti predlog, jer će reći · taj predlog takav, kakav je, ne smije doći pred sabor u razpravu, jer kako bih ja uztegnuo rieč govorniku, kada bi govorio kao što ovaj predlog glasi tako ne mogu dopustiti ovoga predloga. Kamo ćemo doći? ako ex primo decreto predsjednik može zabaciti svaki podnešeni predlog.

Presv. g. rekao je, da bi svaka izjava morala doći najprije na censuru, da se zna, što sadržaje.

Ja priznajem g. Živkoviću, da o izjavah nema govora u poslovniku; ali je nekakav običaj postao. da se podnašaju izjave, toga se je običaja poprimio i g. predsjednik, izjavu dati indiferentne naravi nebi ju bio napisao. nego jer je mislio, da je ozbiljna stvar, on ju je napisao. Nu i mi kad mislimo, da je stvar ozbiljna, mi napišemo izjavu. koju bi inače ustmeno učinili. To smo smatrali i mi danas; pa nam čitanje izjave nije dopušteno. Ali to je žalost, kad je govor o nami, to je „altra cosa“, a kad je govor o predsjedničkoj stolici, to je opet „altra cosa.“

Presv. g Živković kazao je nadalje, da se situacija nije mogla drugčije spasiti nego koraci, koje je preduzeo predsjednik makar i bili proti poslovniku, jer „salus republicae“ suprema ex esto“; dakle spas parlamenta, da je glavno.

Ja to priznajem, alı ne priznajem, da ste dobro sredstvo upotrebili jednostavno podieljenje rieči. bilo bi dovoljno da spasi sve.

Dakle u tom nema pravo presvjetli gospodin Živković.

G. Živković rekao je, da je velika razlika izmedju predsjednika Šokčevića i našega predsjednika — velika razlika, jer Šokčević bio je imenovan, a naš je predsjednik biran.

To je istina, ali to je samo pol istine. Jer ono što g. Živković kaže, da mu možemo svaki čas oduzeti onu čast, koju mu dajemo, ono ne stoji. Kako ćemo mu oduzeti?

Ako on ostane na svojoj stolici i ako je tvrdoglav uzprkos svim našim izjavam nepovjerenja, mi mu čas predsjednika pa ni onda ako predsjednik tjera stvar na extrem, pa makar i parlament propadne. (Dr. Izidor Kršnjavi: Jedna klubska sjednica je dovoljna.) Kad se ravna po klubu cieli parlament?

Nu kad je to izjavio gosp. Živković, još je nešto, što trebam reći.

Ja priznajem, da je Šokčević bio predsjednik parlamenta po običaju hrvatskom, jer banovi su bili predsjednici sabora.

Ali slušajte, kakav je bio absolutista Šokčević. Pred

ležalo je pitanje o adresi. On je mislio, da deputacija, koja ide u Beč, da nije liepo, da dodje pred lice Njeg. Veličanstva bez adrese tim više, što je Njegovo Veličanstvo povratilo ustav, narodnost itd. Kad je taj predlog donio ban Šokčević absolutista, odgovoreno bje ovako: (čita) „Ja bi pristajo na predlog presvj, g. bana, da bi vladar i kralj imao samo prava a mi samo dužnost. Ja mislim, kad je nam kralj povratio naš jezik i kad nam je povraćen naš nezakonito ugrabljeni ustav, nije nam se milošću izkazao, nego samo izpunio ugovor sklopljen izmedju njega i naroda, kad je na priestol stupio, zato se ne slažem sa predlogom pr. g. bana.“ Ovo stoji u sab. dnevniku od god. 1861. na str. 71.

Ovo je jedan govornik rekao na zahtjev bana, da se sastavi adresa; a ja se toga danas nebi usudio reći, jer bi mi to Mirko Hrvat zabranio, a Šokčević je dopustio, da to rekne Mirko Hrvat. Za mene se reklo zato, što sam o signaturi nešto natuknuo i o odluci administrativnim putem donešenoj, da se nebi smjela vladalačkim činom ukinuti, — za mene se je reklo, da sam dirnuo u praerogative krune, a evo gdje se ovdje odbija milost krune. (Živković: To je onda bilo.)

Ja priznajem, da ima razlike u vremenu, svako vrieme nosi svoje breme, koje danas ovdje opozicija nosi, to je odviše težko i nezasluženo.

Presv. g. Živković izvolio je reći, da smo mi postali ruglo cieloga svieta usljed izgreda, što ih je počinio dr. David Starčević. To izvodi gosp. Živković iz nekih novina magjarskih i bečkih.

Ja želim, da gosp. Živković ne čita novina, koje su odaljene, i u pravom smislu rieči svjetske, da ih čita možda bi se bio osvjedočio, da nije tako. Ni ja možda nedielim u svem osvjedočenja tih novina, glede ponaša- Davida Starčevića; ali g. Živković neka znade, što te novine kažu.

Kažu to, da je Starčević kao stvoren, da skine s lica krinku, ustavu, koji ustav nije, parlamentarizma, koji parlamentarizam nije.

Tako daleko pošle su te novine, da Davidu Starčeviću davaju takovu vriednost, da je on muž, koji je kadar ustavu, koji danas postoji, jer pravo nepostoji krinku s lica skinuti. A znate, koje su to novine?

Ruske novine, a ima ih i u Italiji, koje ponješto odobravaju njegov rad, a ima ih i u Francezkoj.

Ja ne ću to reći, da su to rieči obćega povladjivanja; ali smier njihova rada bio je u nekojih vanjskih novinah odobravan.

(Jovan Živković: Proti smjeru nitko ništa nema ali način.)

G Gjurgjević je rekao: mjesec dana smo ovdje pa što smo uradili? Tko gg. tomu kriv? Je li smo mi krivi, da sabor nije radio? Ja pitam, što ste vi predložili saboru, da može valjano raditi, što, da nas privlačite k radu?

Oprostite, — ništa Vi ste izabrali zastupnike za ugarski sabor, to vam je preča briga bila i od adrese. Predložili ste današnji predlog, kojim se po mom mnienju podkapa ustav. Predložili ste jučer zakonsku osnovu, za koju vam hrvatski narod neće biti zahvalan.

To je sve, pa ne mojte govoriti, da mi ovdje govorimo i zabavljamo i s našim larmanjem rad prečimo. Dajte, da radimo. (Popović: Situacija je bila za rad.) Onda ćete vidjeti, hoćemo li raditi. Ja neznam za vaš predlog nijedan . . . . . (Sa desnice: Niti vaš.)

Manjina nikada nije pozvana, da donosi zakonske osnove, ona nije tomu pozvana nego vlada kao eksekutivni odbor u najmodernijem smislu kao eksekutivni odbor većine; pozvana je i većina, ali manjina nikada nije pozvana.

A donieli smo mi ipak gospodo jedan predlog, koji je važniji od svih vaših, to je predlog o Žumberku uz dotičnu zakonsku osnovu. Taj smo vam donieli i mislili, da ćete ga k srdcu privinuti, ali je otišao daleko i nema nade, da će se u ovom zasjedanju sabora razpravljati: odputili ste ga ad calendas graecas (Gjuro Kamenar: I još ćemo vam donieti.)

G. Gjurgjević bio je tako slobodan kritisirati ne moje mnienje. nego mnienje znanosti t. j. takovo pitanje ne može biti diskutivno. Ja sam rekao, da je saborski poslovnik sastavni dio konstitucionalnoga prava. To nestoji veli g. dr. Gjurgjević. Zašto? Jer u Englezkoj nije pisan poslovnik.

A gdje mi imamo pisani ustav? (Na desnici: Nagoda.)

Nagoda nije ustav. Ako nemamo ustava, onda dakako poslovnik ne zasieca u ustav, onda nemamo konstitucije; ali, dokle stoji, da je nekakva konstitucija i da se zloupotrebljava, onda će i to stajati, da je poslovnik sastavni dio konstitucionalnoga prava, ma kako se zlo upotrebljavao. Preporučujem svoj prelog.

Predsjednik: Vis. sabore! Glasovati će se o protupredlogu g Mazzure, koji glasi: (čita)

Ona gospoda, koja su za predlog, dotično protupredlog g. Mazzure, neka izvole ustati.

(Manjina.)

Tim je protupredlog pao.

Predsjednik: Visoki sabore! Pošto su na dnevnom redu interpelacije, prelazi se na interpelacije.

Rieč ima g. zastupnik Rašić, da stavi interpelaciju.

(Predsjedničku stolicu zauze drugi saborski podpredsjednik g. dr. Stjepan Spevec.)

Stanko Rašić: Visoki sabore! U bivšoj vojnoj Krajini u pukovniji slunjsko-ogulinskoj i ličko-otočkoj prigodom rasvojačenja bijaše 12. liečnika. Kada se je Krajina razdvojila, došla su na dva kotara, na 65.000 duša, dva liečnika; a ta dva kotara bila su razstavljena jedan od drugog 6—8 milja, tako, da je već mnogo naroda radi pomanjkanja liečnika u bolest palo i poumrlo.

*

U toj nevolji još je jedna sreća, što je u rakovačkom kotaru jedan vriedan, čestit i pošten liečnik, da kažem dobrotvor naroda, koji je dan i noć vavjek na putu i toj nevolji predusreta.

Nu budući da su obćine od kotara jako udaljene, kraj najbolje volje nije moći svuda dospjeti. S toga razloga stavljam interpelaciju i ta glasi ovako: (čita.)

„Je li poznato vis. vladi, da u bivšoj Krajini, osobito u bregovitim predjelima sluinsko-ogulinskoga i ličko-otočkoga okružja, narod u velikoj mjeri, a osobito djeca poradi pomanjkanja liečničke pomoći — tako rekuć skapava, jer kotarski liečnik ne dosiže kod najbolje volje svojoj zadaći kroz veliku udaljenost obćina od kotara zadovoljiti.

Pa ako joj je poznato, je li voljna u toj stvari, koja je najčvršći izraz narodne premoći, što učiniti, jer to iziskuje ne samo korist zemlje nego i čovječnost i humanitet“.

Predsjednik: Ova interpelacija staviti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Rieč ima g. zastupnik Rašić, da stavi interpelaciju.

Stanko Rašić: Druga interpelacija. Pred nekoliko mjeseci, kad je bilo zasjedanje ovoga sabora, veleštovani prijatelj moj zastupnik glinski, potaknuo je ovo u ovoj vis. kući, naime djelbe u bivšoj vojnoj Krajini. Kako su diobe u Krajini išle? Bio je najprije zakon, da se dieli polag mužkih glava, kašnje polag mužkih i ženskih glava, dalje se dielila i tamo, gdje je bilo častnika, podčastnika i njihovih familija, koje su u krajiškoj kući rodjene. (Žamor.)

Kašnje je stvoren zakon glede toga, i narod se svagdje podielio tako, da sada zadruga nema, i ako ih gdje ima kao na primjer u bivšoj slunjskoj pukovniji čistih možda dvije ili četiri. Dioba u prvo doba nije koštala skoro ništa najviše 4, 5 for.

Sada su se diobe umnožile, a i mnogo koštaju; jer se najprije iskati mora nacrt, onda nadzorna komisija prva, zatim komisija druga, onda inžinir, a to sve stoji do 70 for. i više, što nije kadar krajišnik platiti.

Dogodilo se, da su se u jednoj obćini, kad je tamo došao kotarski predstojnik, mnogi ljudi potužili: gospodine, ja sam dao 10, 15 i 20 for. bilježniku, a on otišao kući a da nije učinio ništa. Ja mislim, da dioba do danas nije provedeno tako, da se je do danas nagomilalo tih dioba sila, u ovo zadnje vrieme od g. 1873. na tisuće. Tako znam, da ima u jednom kotaru do 1110 dioba, koje nisu provedene, a tako je u svoj bivšoj Krajini.

Ja sam duboko uvjeren i osvjedočen, ako vis. vlada odredi komisiju, da će ta komisija imati mnogo godina još posla, dok se to uredi, da bude narod zadovoljan. Diobe su bile najprije i u ono vrieme, dok je vojna Krajina razdieljena bila, pak su se razdielile zadruge tako, da su se partaje pozvale pred oblasti, gdje im je dotična oblast diobni list pročitala i dala im na znanje, jesu li ili nisu zadovoljni s tom diobom: ili ih je sud onoj bivšoj pukovniji odpravio, koja ih je poslala sudu na potvrdu, pa kad je potvrda došla natrag, stavljen je dotični diobni list u grantovnicu — i tim je bila gotova stvar.

Kako sada biva, to ja neznam. Načelnici krajiški sada imaju s tim dosta posla, te ne mogu odoljeti tomu, jer ih financijalni organi gone, da utjeravaju štibru, vojničku taksu.

Visoka vlada, ako bi polag mojega mnienja, komu je to poznato, jer sam 40 godina u vojnoj Krajini služio, gdje je satnik u vojnoj bio politička, juristička, šumarska i gradjanska oblast, da bi izvolila kakvo povjerenstvo izabrati, koje bi te diobe izvodilo ureda radi, a ne na trošak partaja, jer nisu kadri plaćati troškove zadrugari. Ako se to ne učini, to će se sve više množati svadje, parbe i svake druge neprilike.

Interpelaciju stavljam u toj stvari sliedeću (Čita):

„Znadem, da je poznat vis. vladi sav odnošaj djeloba potajnih u bivšoj Krajini, kao i to, da je nekoliko činovnika extra štatime naimenovano za uspješniji rad u tom smjeru, koje ni iz daleka svrhi ne odgovara: pa znajuć da ovo pitanje prouzrokuje evo svaki dan krvave bitke, umorstva i paljevine medju srodstvom, te znajuć, da u ovoj kraljevini u interesu naroda nema prešnijega pitanja, stavljam na vis. vladu sliedeću interpelaciju:

I. Kako namjerava ovaj kritični i neopisivi čvor u narodu kanačno redu privesti.

II. Kakove su nuždne u toj stvari spreme, da se izposluje bilo u vlastitom djelokrugu, bilo od zajedničke vlade pomoć.

Pa kada je to ne samo vis. vladi, nego i cielom saboru kao akutna stvar poznata, to molim što prije za odgovor.

(Predsjedničku stolicu zauze Mirko Hrvat).

Predsjednik: Ova interpelacija dostavit će se vladi.

Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom je redu specijalna razprava o predlogu zastupnika g. dr. Lončarića i drugova. Molim g. bilježnika Stekovića, da bi izvolio pročitati prvi predlog.

Bilježnik **Jovan Steković** (čita): „Ako se u saboru porodi kakova gungula ili ako bude držanje sjednice saborske na koji god način zapriečeno, pripada predsjedniku pravo sjednicu prekinuti ili ju sasvim dignuti, te u obće preduzeti sve mjere, koje on drži potrebitimi, da se obdržavanje sjednica omogući i osjegura. Predsjedniku pripada pravo stigle na sabor podneske otvarati, saborske poslove pojedinim članovom sabora dodieljivati.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja bi molio rieč, da opravdam nekoliko rieči, koje sam prije u generalnoj debati kazao.

Predsjednik: Ovo je sada specialna debata o dotičnom predlogu. (Prama zast. dr. Mazzura). Izvolite!

Dr. **Šime Mazzura**: Rekao sam, visoka kuća, da je sastavak ovaj upravo nesgrapan, i to moram opravdati danas. Dakle ovako se kaže: (čita) Ako se u saboru porodi gungula i ako bude držanje sjednice na koji god

način zapričeno, pripada pravo predsjedniku sjednicu prekinuti. . . .“

Ako je držanje sjednice zapriečeno, onda neće imati posla više saborski predsjednik, jer je držanje sjednice eo ipso prekinuto. To jedno. Dakle ovo je nesgrapno rečeno, te bi se imalo izpraviti naročito zato, jer mislim da to zahtieva sam predlog, te da predsjedniku pripada i onako u svako doba i po obćih načelih poslovnika pravo sjednicu prekinuti ili dignuti; dakako da mu pripada to pravo i onda, kad je gungula. Dakle vidite, da ova ustanova sama po sebi ne vriedi ma baš ništa, ako ovdje ostane, te sadržaje u sebi protuslovje. Stoga smatram, da nije moguće, da će vis. kuća ovo ovako primiti. Mora se ovdje stilizacija i način stiliziranja gledati, da se popravi.

Onda se veli nadalje (čita): Predsjedniku pravo sjednicu prekinuti ili sasvim dignuti, te u obće preduzeti sve mjere, koje on drži potrebitimi, da se obdržavanje sjednice omogući i osigura.

Gospodo moja! Ovdje mi se čini, da leži jako velika vlast, te bi molio, da mi se razjasni, u koliko se ta vlast smatra ograničenom, jer ovdje nije u ničem ograničena. Je li ograničena po postojećem zakonu ili nije? Neka mi bude dozvoljeno, da vam jedan primjer navedem. Kad predsjednik može preduzeti sve mjere, koje on drži potrebitimi, da se obdržavanje sjednice omogući i osigura, pak ako se obdržavanje sjednice u Zagrebu ne može omogućiti i osigurati, onda pitam ja, da li mu pripada pravo prenieti sabor u Osjek ili u koje drugo središte? (Živković: Zakon je glede toga.) Ako mu pripada to pravo, onda se mienja zakon o uredjenju sabora, jer dobro znate, da je središte sabora Zagreb.

Na to mi je primjetiti, tko mu daje pravo da može zakon mienjati? Ja ovako argumentiram taj §.

Molim (prema ljevici), da li se smatra, da to pravo ima predsjednik (Glasovi na desnici: Ne.) Ako se kaže, da može preduzeti sve mjere, sva sredstva . . . (Glasovi na desnici: Preko zakona.) — ovdje se nekaže preko zakona, niti mimo zakona, niti u zakonu nego se jednostavno kaže: „sve mjere.“

Dakle gospodo moja, tu se mora način naći, da se to na drugi način štilizira, a ne ovako, da se može sve staviti pod ovo.

Nadalje se veli: (čita) Predsjedniku pripada pravo podneske i saborske posle pojedinim članovom sabora podieljivati.“

Toga ja ne razumijem, što je to: „saborski posao.“ Saborski je posao riešavati u saboru predloge koji su stavljeni, pak se to može dodieljivati pojedinim saborskim članovom? Pojedinim članovom podieljivati saborske poslove znači dakle, da predsjednik može delegirati, da jedan saborski član mjesto sabora i prije sabora rieši saborski posao.“

Ja ovo ne razumijem, te molim liepo i tražim, da bude preciznost vladala u ovom zakonu, jer ćete opet tumačiti vi ovo ovako, a s druge se strane bude tumačilo onako. Ja neću gg. da dvojim o vašoj iskrenosti i o vašoj dobroj volji — ali dajte nam garanciju, da budete ovako shvaćali u buduće, te da ne će doći ruka, koja će ovo izvrnuti.

Ja molim, vis. sabore, imajte dobrotu, pa povratite to odboru natrag, da prestilizira — da se tako nešto učini, jer se ovako ne može primiti.

Predsjednik: Rieč ima gospodin zastupnik barun Živković.

Jovan barun **Živković**: Ja ću samo nekoliko rieči progovoriti glede onih opazaka, koje mislim, da su najglavnije. Ja kod silizacije toga predloga nisam sudjelovao, te nisam proti tomu mogao u dotičnom odboru govoriti. Smisao rieči, da predsjednik podjeljuje saborske poslove pojedinim članovom sabora, neshvaćam ju drugačije, nego da sve saborske poslove u istinu predsjednik rukovodi.

Nu najvažnije je ovdje, da se daje predsjedniku disciplinarna vlast, da može naime poprimiti sve mjere, da uzdrži red i mir i da omogući obstanak i red saborskoga djelovanja.

Ja mislim, kad bi bio g. predgovornik malko sebe upitao, što se dosada dogodilo u ovoj sabornici i što je priečilo saborski naš rad, da bi mogao samu sebi najljepši odgovor dati, a nebi govorio ob onom, na što nitko ni mislio nije, t. j. da se ovom ustanovom tobož predsjedniku prepušta pravo, da može sabornicu premjestiti u drugo koje mjesto, te da posiže tako za samim zakonom, koji to mjesto opredieljuje. Recimo, gospodo, da se dogodi u saboru, da razprava kojega predmeta kojemu članu sabora nije po ćudi, pa mu se svidi, da tu razpravu osujeti, i on će se ovdje tako ponašati, da se dotična razprava ne može držati. Sada dodje predsjednik, pak veli: Ja vas pozivljem na red. Vi ćete, gospodo, dopustiti, da osim u Hrvatskoj, u svih parlamentih svieta, i u nekoč ozloglašenoj Ugarskoj, gdje su se sbivali izgredi, rieč je predsjednika svetinja. Čim predsjednik zazvoni, dotičnici slušaju njegovu odredbu, samo hrvatski parlamenat pravi tu iznimku, da ne sluša predsjednikove zapovjedi. Kad bi dakle bilo kod nas tako, kako glede toga biva u drugih parlamentih, kad bi se svatko pokoravao odredbam predsjedničtva, kad bi to, kako je u svakom drugom parlamentu, bio alfa zakona, ne bi svega toga trebalo.

Ali, gospodo, kako je u nas? kod nas se nesluša ovakova opomena. Kod nas se viče: „Ja te neslušam“, „dolje s nedostojnim“, „nedam ti govoriti, dok sam ja ovdje — pitam ja vas, što može u takovom slučaju predsjednik, koji nad nama stoji, inače odrediti, nego da se takav čovjek iz sabornice odstrani. Pošto se pako ovakovi slučaji tekstirati nedadu, metnula se obćenita ustanova te se ostavilo uvidjavnosti predsjednika, imajućeg dostojanstvo kuće uvjek pred očima, da odredi shodna, da se razprava omogući i da se štiti javno mnienje u

zemlji. Predsjednik dakako neće dotičnika baciti na polje, neće tamo upotriebiti dati oružje, gdje je rieč dosta, ali gospodo, treba da se svakomu štiti rieč. Dakle biti će i odsele opomena, pa nebudu li opomene koristile, onda će biti dakako predsjednik primoran poprimiti druga sredstva. Ako to nije, onda, gospodo, odobravamo, što se ovdje dogadja.

Neima dakle druge, nego da se predsjedničtvu dozvoljavaju ovdje sve shodne mjere, da se razprava omogući (Glas na ljevici: Ali predsjednik te mjere i izvan sabora upotrebljava!) Izvan sabora predsjednik nije gospodar; za uzdržavanje reda izvan sabora valjaju drugi propisi. Ovdje dakle nije drugo mišljeno, nego da predsjednik in illo momento, kada vidi, da ne može aktoritet kuće sačuvati, komu se svatko bezuvjetno pokoravati mora, kad vidi, da se to prvo u svakom parlamentu pravilo nesluša, da poprimi sredstva, kojimi će se takav rušitelj autoriteta odstraniti iz kuće. Dok dakle nevidimo, da će praksa možebiti ovo pravilo izopačiti, netrebamo pozivati, da se dotični slučaji teksiraju i dok se ne dogode zloporabe, koje se po poslovniku ne mogu dopustiti, možemo ovo poprimiti, da se doskoči onomu. što smo žalibože u praksi doživjeli, t. j. da se nijedno pravilo sa strane nekojih članova ove kuće nije štovalo.

Za ono drugo. što se napominje, da predsjednik razdieljuje poslove članovom saborskim, ne znam. što je . . . (Narodni zastupnik dr. Lončarić: To je prepisano iz prijašnjega poslovnika.)

Ako je u prijašnjem poslovniku, može, ja mislim, i sada ostati.

Predsjednik: Rieč imade narodni zastupnik gosp. Kamenar.

Gjuro Kamenar: Ja sam već jednom kazao: Čim napravite koji §., već ga i ne razumijete. (Smieh.)

Ja ne znam, zašto g. Živković tako žestoko govori, ako jedan član ove kuće veli, da na ovo ili ono vis. kuću upozoruje, da bi se imalo jasnije kazati.

Dajte dakle u takovu slučaju dotičnu stvar odboru natrag, ta to nije ništa zla, ako se zahtjeva štogod jasnijega. Ne mojte nas radi toga tako žestoko napadati, ako hoćemo samo dobro. ako vam predočujemo, da nije štogod jasno. G. Živković je sam rekao, da se ne može sve predvidjeti. Ja mislim, da bi bilo dovoljno, ako se u dotičnom paragrafu rieč „sve“ izpusti, pa da se reče: „da se preduzmu mjere“, a ne „sve mjere.“

Predsjednik: Molim g. Kamenara, o tom se ne može viećati, jer nije nikakav takav izpravak podnešen. Ili se mora dotični §. primiti, kako je predložen, ili zabaciti, dakle o novoj kakovoj promjeni zabadava govorite.

Gjuro Kamenar: G. dr. Mazzura predložio je izpravak bar ustmeno. ako nije pismeno. Ja mislim, da bi predsjedničtvo na to pristati moralo.

Predsjednik: Ne, ne! O tom neima govora.

Gjuro Kamenar: Moja gospodo! Već u generalnoj debati kazao je g. Gjurgjević, da predsjednik ne će prekoračivati svojih granica. Ja sam nakan glede toga kod drugoga paragrafa govoriti, gdje ću dokazati, da su se prekoračile granice sadašnjega poslovnika.

Isto tako čini mi se nejasna ona ustanova glede izručivanja poslova pojedinim saborskim članovom; tu je sigurno nešto izpušteno, možda ciela izreka (Glasovi: Nije ništa!) to bi se sve imalo predati odboru.

Predsjednik: Rieč ima nar. zastupnik g. dr. Stjepan Spevec.

Dr. **Stjepan Spevec**: Štovani gosp. zast. klanjački izvolio je govoriti o prvoj točki ovoga predloga, ob onih naime riečih: da se predsjednik ovlašćuje sve mjere poprimiti, da se držanje sjednice omogući i osigura; zatim i ob onih riečih, da saborski predsjednik poslove saborske podieljuje pojedinim članovom. Ovo su dvie točke, proti kojima je gospodin zastupnik dr. Mazzura izvolio govoriti.

Što se prve točke tiče, izvolio je on iz iste učiniti zaključak, da može predsjednik i sabor iz Zagreba u Osiek premjestiti. Ja mislim, da se iz ovako obćenitih rieči, koje se u tom predlogu nalaze, ne može nikako do toga zaključka doći, jer predsjednik ovim nije ovlašten, da zakon mienja, a mjesto, gdje sabor svoje sjednice drži, opredieljeno je zakonom i to u §. 1. ob uredjenju sabora od g. 1870. Dakle nikako ne može biti temeljita bojazan, da bi predsjednik ovakova što mogao učiniti.

Ako bi nastale takove okolnosti, da se sabor u Zagrebu nebi mogao držati, česa se ja ne nadam, da bi to moglo biti, onda nebi mogao predsjednik odrediti drugoga mjesta, nego bi se zakonitim putem odredilo, gdje će se sjednice držati. Dakle predsjednik nebi nikako mogao to učiniti. A što znači ono: „sve mjere“, o čem je gosp. Kamenar govorio? Ja mislim, da je u ostalom svejedno, ako se kaže: „odrediti mjere“ ili „odrediti sve mjere“, dakle sa onom rieči „sve“ ili bez nje ostaje smisao isti, jer je po jednoj i drugoj štilizaciji predsjednik ovlašten. da poprimi mjere, da se mogu saborske sjednice držati. Ovo ovlaštenje odnosi se na sam poslovnik, koji je dosada u tom pokazivao najveće zaprieke, što se nije moglo stati na put svakomu izgredu, jer dosada poslovnik nije davao izrikom sredstva predsjedniku u ruke, kojim bi bio mogao svakomu izgredu stati na put.

Što se moje malenkosti tiče, ja zadaću predsjednika tako shvaćam, da ne ima predsjednik po poslovniku naročito navedenih povlasti, da poprimi takove mjere, da je to predsjednikova dužnost po obćenitih pravilih. po obćenitih načelih, jer njemu i redarstvena rieč u saboru pripada, poprimiti one mjere, koje su potrebite, da se sjednica može držati.

Dakle sve ove mjere odnose se prije svega na bitnu ustanovu poslovnika, mjesto da se izbraja, što sve može učiniti predsjednik, ako ovaj ili onaj slučaj nastupi.

Mjesto dakle, da se je upuštalo u takovu cuusuistiku.

izreklo se je obćenito, da je predsjednik dužan ove mjere poprimiti, koje su potrebne, da se držanje sjednica omogući.

Ja mislim dakle, da se odatle ne može više izvadjati, nego ono. što je rečeno.

Što se tiče drugoga prigovora, da predsjednik naime saborske poslove podieljuje pojedinim saborskim članovom, priznajem, da je ova ustanova nespretna, nu ovo nije ništa nova, nego je izvadjeno iz saborskoga poslovnika. Do sada se još nije dogodilo, da bi bio predsjednik takove poslove podieljivao pojedinim članovom, nego je to uvjek odredjivao sabor. Nu imade sbilja takovih manjih poslova, koje može predsjednik podieliti pojedinim saborskim članovom, n. pr. kontroliranje saborskih računa. To se može povjeriti pojedinim saborskim članovom. Na te malenkosti nije se mislilo i svakako je to ovdje ne spretno rečeno i da je tko doneo glede toga kakov izpravak, da se te rieči izpuste. ja bi bio zato glasovao, jer nisu te rieči sasvim skladne sa ostalim §-om. Nu ni u ovih riečih neima pogibelji, da bi mogao predsjednik zlorabiti svoju vlast, jer ima takove poslove podieljivati samo onim organom, koji su dužni to u ime sabora proučavati i saboru o tom izvješće podnašati.

Ja zato glasujem za ovu točku ne promjenjenu.

Predsjednik: Pošto nitko više ne želi govoriti. pitam, prima li vis. sabor ovu predloženu prvu promjenu k §. 16. poslovnika?

Ona gospoda, koja su za ovu promjenu, neka izvole ustati.

(Ustaje većina.)

Ova je promjena primljena.

(Prema izvjestitelju): Molim. izvolite pročitati sliedeću promjenu.

Biljеžnik **Jovan Steković**: U §. 41. imala bi biti sliedeća promjena (čita):

„Alineja I. Govorniku ne smije se rieč prekidati. Samo predsjedniku ide pravo, ako se govornik odalji od predmeta, o kom se vieća, opomenuti ga. da govori o stvari.

Ako je ovakova opomena po drugi put u jednom govoru ponovljena, ostala bez uspjeha i govornik se ne prestaje odaljivati od predmeta debate, moći će predsjednik govorniku oduzeti rieč o predležećem predmetu".

U §. 41. alineja III. glasi:

„Ako koji član sabora težko povriedi pristojnost, može sabor na predlog predsjednika ili deset saborskih članova, proti takovomu svomu članu bez svake debate samo ustajanjem ili sjedenjem saborskih članova izreći ukor uz ubilježenje u zapisnik".

U §. 41. alineja V. glasi:

„1. Koji opetovano težko povriedi pristojnost".

U §. 41. alineja VI. glasi:

„2. Koji je težko povriedio dostojanstvo sabora, njegova predsjednika ili članove vlade".

U §. 41. alineja VII. glasi:

„3. Koji je začetnik gunguli, nastaloj u saboru (§. 16.), radi koje je sjednica prekinuta ili sasvim dignuta, može sabor izreći ukor uz vremenito izključenje iz saborskih sjednica i to za prviput od osam do trideset sjednica a u slučaju opetovanja od trideset do šestdeset sjednica uz gubitak dnevnica za vrieme izključenja".

U §. 41. alineja VIII. glasi:

„Podieljenje ukora ove vrsti, može predložiti predsjednik ili desetorica prisutnih članova sabora u istoj sjednici, u kojoj se je povrieda zbila, ili najkašnje na početku prve buduće, a o predlogu takovom odlučuje sabor bez svake debate samo ustajanjem ili sjedenjem članova u prvoj na to sliedećoj sjednici, prije. nego li se predje na dnevni red.

Izključeni član sabora, koji se nebi pokoravao zaključku sabora, kazni se globom od 500 for., te neće moći prisustvovati sjednicam saborskim, dok ne plati te globe, pa makar izminulo vrieme njegova izključenja".

Predsjednik: K ovoj 2. točki podnio je gosp. zast. Zorić sliedeći izpravak. — Molim g. bilježnika, da ga pročita.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

„Na točku II. predloga k alineji drugoj neka se pridoda ovo: nu govorniku ostaje pravo apelirati na vis. kuću, da mu dopusti nastaviti govor".

Predsjednik: Rieč imade g. Zorić, da obrazloži svoj izpravak.

Josip Zorić: Od svih ustanova ovoga poslovnika, ova je najlastičnija, jer po njoj, ako je i malo zlovoljan predsjednik, svaki čas može govornika opomenuti i svaki mu čas rieč uzkratiti. a staviti stroge granice u govoru, što se smije. a što ne smije govoriti, i predsjedniku je težko. Čovjek može u govoru malo dalje od stvari zaći, ali se zato ipak vraća na svoj tema, na svoj predmet. Ako se posve strogo radi o tom, da čovjek smije lih i jedino o dotičnom predmetu govoriti, onda bi bila konsekvencija, da govornik može kazati samo: „je" ili „ne".

Ako mu dakle predsjednik oduzme rieč. trebalo bi, da se ustanovi u poslovniku, da bude dotičniku slobodno apelirati na kuću, da mu dozvoli ili ne dozvoli dalje govoriti. Ja to tim više želim, što je takova ustanova i u prijašnjem poslovniku bila, da je naime u takovu slučaju dotičnik mogao apelirati na vis. kuću. Ako se je prije moglo ovako ustanoviti, ja ne znam, kakova sada pogibelj prieti tomu, dotičnik apelira na kuću, da mu ona opet dozvoli rieč.

S toga preporučam svoj izpravak.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik gospodin dr. Šime Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja moram svoje rieči opravdati, koje sam prije kazao u generalnoj debati, da se naime smjera dati neku diktaturu predsjedniku. Ova točka to

dokazuje. — Ja ne razumijem, koji je uzrok morao nastati, koja je ratio legis ovoj točki.

Prije, kao što je spomenuo moj velecienjeni drug g. Zorić, bilo je po poslovniku dozvoljeno dotičniku apelirati na sabor. A zašto? Zato, jer je i sam poslovnik dozvoljavao to, da bi se predsjednik mogao prevariti, da bi se njemu moglo činiti, da ovo ili ono ne spada na stvar, a sam govornik misli, da to mora kazati za konklusiju stvari, o kojoj govori.

Predsjednik dakle može misliti, da to ili ono ne spada na stvar, jer ne zna za konklusiju govornika. Zato je onaj dio toga §-a, u prijašnjem poslovniku jako dobro regulirano ono pravo predsjednika, pa se reklo, da ako predsjednik hoće komu da oduzme rieč, da to pravo ne pripada izključivo predsjedniku, jer može dotičnik još apelirati na sabor.

To bar nije stvar, koja ide proti manjini; to je stvar, koja se svakomu može dogoditi. Ta o tom će i opet većina sabora odlučivati, da se komu dozvoli rieč, ako mu ju predsjednik prekine. Ja ne shvaćam, zašto se nebi smjelo u takovu slučaju apelirati na većinu.

Ja molim, da se primi izpravak gosp. Zorića; inače ne imam ništa proti tomu §-u.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. Gjurgjević.

Vaso Gjurgjević: Neću tajiti toga, da može biti opravdana bojazan, kakovu izjaviše gg. govornici, nego ja jih mogu utiešiti time, da se u našem saboru pokazala praksa, da se nikada jošte nije ogriešio predsjednik o to pravo. (Na ljevici: Oho! Oho!) U praksi, u svih drugih parlamentih biva, da je predsjednik osoba, koja se najviše sluša i da je baš on najviše na to pozvan, da dobro pazi, tko govori i da je on više na to pozvan, nego ikoji drugi član sabora, a kao takav da on i najbolje može prosuditi, da li se govori o stvari ili da li se je od iste udaljilo; nadalje pako, prije nego li predsjednik komu oduzme rieč, treba da mu članovi sabora dadu direktivu, kako to biva i u drugih parlamentih. Predsjednik imade po poslovniku pravo, da govornika najprije opomene, da se drži predmeta, pa tako ga opomene i po drugi put. Dakle, ako mu jedanput opomenu dade, onda većina, ako ima zato volje, da sluša dotičnoga govornika, što uradi? Kaže: „Čujmo! Čujmo!“ Time dade svomu predsjedniku direktivu, da pusti, da govori. Ja, što se mene tiče, ja bi bio jako blažen i sretan, da bi bilo prilike, kadno opomenem govornika, da se drži predmeta, dodjem u sretan položaj čuti rieči: Čujmo! Čujmo! I kada bi većina rekla ovako, budite uvjereni, da neće predsjednik tako lahko doći u položaj, da oduzme rieč govorniku.

U toliko mi je bilo kazati, da ublažim vašu bojazan, u koliko je opravdana. Ai u našem saboru nije još sjedio predsjednik, koji bi bio pokazao, da je i pomislio ili hotio zlo upotriebiti takovo pravo, nego se to upotriebilo sbilja samo u najskrajnoj nuždi i potrebi.

S ovim možete se utješiti i velim vam još jedanput: Dao Bog, da nebi bilo ovakova momenta, da se komu mora oduzeti rieč, ako bi se pako čulo od većine „Čujmo Čujmo“ — želja, da dotičnika slušamo, budite uvjereni, da ću ja biti prvi, koji će to posluhnuti. Izvolite to uvažiti i budite uvjereni, da niti jedan niti drugi, niti treći predsjednik neće ovo pravo zlo upotriebiti.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. Kamenar.

Gjuro Kamenar: O nijednom zakonu nesmje se predmievati, da će ga sudac bez svakoga tumačenja razumiti. Ja sam doživio ovdje, da nisam mogao dalje govoriti: sva je kuća kričala. Gosp. Krestić nije mi dopustio, da dalje govorim i ja sam bio često i veseo, da sam se morao sjesti, jer, gospodo, nije ugodno ovdje govoriti. To sam doživio ne samo ja, nego i druga gospoda, koja su jako mirni ljudi, kojim se je uzela rieč bez svakoga povoda.

Vi kažete, da neće g. predsjednik tako raditi, ali morate znati, da se sada ovdje radi o tom, da će se moći narodni zastupnik na 30—60 sjednica izključiti, a dosada mogao se je izključiti najviše na 8 sjednica. Ja mislim, da je i to bilo dosta za drugoga uplašiti, ali od 8 odmah skočiti na 60, to je ipak odviše.

Po zakonu ne smije se takodjer više od 8% kamata tražiti, ali ja znam, da ste svi uvjereni, da ne ima čovjeka, da vam dade novaca uz 4 ili 5% kamata, nego svatko ide do skrajnosti. Tako i ovdje. G. predsjednik nije nikada tražio, da se koji zastupnik izključi na jednu ili dvie sjednice, nego svaki put predložiti odmah na 60 sjednica. Ja sam za to, da, kada se komu oduzimlje rieč, kuća odlučuje. S toga je jako dobro g. dr. Mazzura kazao, da je svaki čovjek pogriešiv; nekoji je, gospodo moja, kadšto zlo razpoložen, boležljiv, pa je korio i opominjao odmah ne članove većine, nego samo nas, koji krotki kao janjci ovdje sjedimo. (Smjeh.) S nami nije bilo nikada uzstrpljivosti: kad smo samo malko oštriju kazali, odmah nam se oduzela rieč, i prietilo nam se s izključenjem. Ja podupirem predlog g. Zorića.

Predsjednik: Pošto nitko više ne želi govoriti, to će se glasovati najprije o 2. promjeni, predloženoj po zastupniku gosp. dr. Lončariću. Ako ovako ova promjena nebi bila primljena, onda će se glasovati o predlogu g. zast. dr. Lončarića sa izpravkom g. zastup. Zorića.

Šime Mazzura: Molim, je li će se glasovati o svih točkah?

Predsjednik: O svih točkah 2. predloga.

Dr. Šime Mazzura: To nisam znao; ja bi želio govoriti . . .

Predsjednik: Ja tomu nisam kriv; čitala se ciela druga promjena . . .

Šime Mazzura: To sam opazio, ali nisam znao, da će se čitava promjena staviti na glasovanje.

Predsjednik: Molim liepo . . . ona gospoda, koja su za predlog g. dr. Lončarića, neka izvole ustati.

(Ustaje većina.)

Ovo je većina; predlog g. zast. dr. Lončarića jest primljen i tim je pao izpravak g. zast. Zorića.

Prelazi se na 3. promjenu.

Bilježnik **Jovan Steković** (čita):

„Kad se razprava o kojem predmetu vodi tri dana, može četvrti dan u svako doba svaki član sabora, poduprt desetoricom saborskih članova, saboru predložiti, da se dalnja razprava zaključi. O takovu predlogu zaključuje sabor odmah bez svake debate i to samo ustajanjem ili sjedenjem članova saborskih.“

Predsjednik: Na ovaj predlog podnieli su izpravke gg. zastupnici Gjurgjević i dr. Mazzura. Molim g. bilježnika, da te izpravke pročita.

Bilježnik **Jovan Steković** (čita):

„Zastupnik dr. Mazzura predlaže: Neka se na koncu izpravka k §. 44. doda: Ako sabor takov predlog usvoji, dozvoliti će predsjednik rieč o predmetu osim izvjestitelju, odnosno, ako jih je više, izvjestiteljem raznih predloga, još jednomu od govornika svake stranke u saboru zastupane, ako to dotični naročito zahtievaju“.

Zastupnik Vaso Gjurgjević predlaže izpravak:

„Ako sabor takov zaključak učini, mogu upisani govornici izabrati iz svoje sredine govornika jednoga, kako za predlog, tako i proti predlogu. Ako se u tom ne slože odmah upisani govornici, odlučuje se to kockom“.

Predsjednik; Gosp. dr. Mazzura podnio je doista prije izpravak, nego li gosp. zastupnik Gjurgjević, nu pošto ga ovdje ne ima, rieč imade g. zast. Gjurgjević, da obrazloži svoj izpravak.

Vaso Gjurgjević: Visoki sabore! Kako je u našem saboru dosada bilo, to pokazuje najbolje opravdanost samoga predloga, koji je podieljen medju članove sabora, jer kod nas nije se nikada ta ustanova poslovnika izvršila, da su se gospoda članovi sabora upisivati dali kod bilježnika za govore, pa se nit nije znalo, tko će od gospode zastupnika govoriti „za“ ili „proti“ predlogu. To, kako rekoh, nije nikada bio u nas običaj, nego se je javljalo za rieč i onda, kad je već predsjednik hotio zaključiti debatu. Takav je običaj bio ovdje već čitavih devet godina, odkako sam ja ovdje zastupnikom. Meni se dakle čini, da je prema tomu podpuno opravdan predlog gosp. zastupnika dra. Lončarića i drugova, da se razprava, kad se već tri dana vodi o jednom predmetu, može zaključiti; pa makar bilo na početku ili u sredini sjednice imadu saborski članovi pravo kazati, da se javna razprava o dotičnom predmetu ne ima voditi. Usljed toga imali bi pravo govornici, koji su se za govor upisati dali, iz svoje sredine izabrati govornika ili „za“ ili „proti“ dotičnom predlogu, tako zvanoga Generalrednera, glavnoga govornika u tom slučaju, ako bi sabor dotičnu razpravu zaključio.

Nu pošto je g. zastupnik dr. Mazura podnio izpravak, koji glasi (čita dotični izpravak zast. dr. Mazzure), to ja, gospodo moja, nebi bio podnio nikakova izpravka, te u interesu samo predlagača pitam: Što onda, kada ne može biti glavnoga govornika od svake stranke „za“ i „proti“ predlogu? Onda su po predlogu g. dr. Mazzure izključeni govornici i „za“ i „proti“, jer su svi jedne stranke, a to po gotovo neće biti niti u vlastitom njegovom interesu. Svuda u svietu jest uvedeno, da oni, koji su upisani za predlog, ako bi razprava odviše dugo trajala, iz svoje sredine izaberu jednoga glavnoga govornika. (Glasovi na ljevici: Ne ima toga običaja svuda!) Meni, gospodo, jest pravo, ako tako zaključite, mene to neće smetati, samo vas molim, da ne primite u zaključak rieči „svake stranke“, jer što onda, ako ne ima nego jedna stranka? Ja mislim, da se ove rieči ne mogu usvojiti, zato molim, da se primi moj izpravak, koji kaže (čita):

„Ako sabor takov zaključak učini, mogu upisani govornici izabrati iz svoje sredine govornika jednoga, kako za predlog, tako i proti predlogu.

Ako se u tom ne slože odmah upisani govornici, odlučuje se to kockom“.

Dakle, da si upisani govornici izaberu iz svoje sredine glavnoga govornika, pa ako se ne mogu složiti u osobi il ako ga na posljedku niti ne izaberu, ne može jim se za to dati vremena možda 5—6 dana; ako se odmah ne mogu složiti, odlučuje se o tom kockom.

U tom smislu stavio sam taj izpravak i molim vis. kuću, da ga izvoli prihvatiti.

Predsjednik: Pošto dakle g. zastupnika dra. Mazzura neima ovdje. . . .

Gjuro Kamenar: Ja prihvaćam izpravak gosp. dr. Mazzure.

Predsjednik: Dobro: rieč imade g. zast. Kamenar.

Gjuro Kamenar: Ja mislim, da bi se ova dva izpravka dala spojiti. Istina je, da bi moglo doći do toga, da bude ovdje samo jedna stranka — Bože daj da bi bilo tako — ali ja mislim, ako već prihvatite ovu ustanovu, da se kaže: „stranka ili dotični predlagač, dotični govornik“, jer ovako bi si dotična stranka svoga govornika mogla izabrati.

Predsjednik: Želi li još tko o tom govoriti?

(Nitko se ne javlja.)

Pošto nitko više ne želi govoriti, stupa se glasovanju i to o trećoj promjeni, onako kako ju je predložio gosp. zastupnik dr. Lončarić.

Ako ovaj predlog nebi bio ovako primljen, onda će se glasovati ob istom predlogu sa izpravkom g. zastupnika Gjurgjevića, pa ako niti ovaj nebi bio primljen, ob izpravku g. zast. dr. Mazzure.

Bilježnik **Jovan Steković** (čita još jednom predlog g. zast. dra. Lončariča).

Predsjednik: Koja su gospoda za štilizaciju g. zast. dr. Lončarića, neka izvole ustati.

(Ustaje manjina.)

To je manjina. Ova dakle preinaka po predlogu g. zast. dra. Lončarića nije primljena.

Sada će se glasovati o dodatku g. zast. Gjurgjevića.

Molim g. bilježnika, da pročita dotični dodatak.

Bilježnik **Jovan Steković** (čita dodatak zastupnika g. Gjurgjevića)

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovu promjenu s dodatkom g. zast. Gjurgjevića?

(Prima).

Ovaj je predlog s dodatkom gosp. zast. Gjurgjevića većinom glasova primljen; odpada dakle nužda glasovati o predlogu g. zast. dr. Mazzure.

Molim g. bilježnika, da pročita 4. promjenu.

Bilježnik **Jovan Steković** (čita):

„Ako tko prisutan izjavi, da ne glasuje, glas se njegov ne broji nikako“.

Predsjednik: Želi li tko o toj predloženoj promjeni govoriti?

(Nitko se nejavlja.)

Prima li vis. sabor onu 4. promjenu ovako, kako je sada pročitana?

(Prima).

Ova 4. promjena je primljena.

Vis. sabore! Ja ću današnju sjednicu zaključiti, pa uričem sliedeću za sutra u 10 sati prije podne, a na dnevni red stavlja se nastavak adresne debate,

(Svršetak u 2 sata poslje podne).

Devetnaesta saborska sjednica,

obdržavana dne 26. listopada 1884. u 10 sati prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Razprava o adresi.

Predsjednik: Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik posliednje sjednice.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

Zapisnik

18. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane 25. listopada 1884. u glavnom zemalj. gradu Zagrebu pod predsjedanjem sab. predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti od 60 saborskih članova.

Od strane zem. vlade prisutan odjelni predstojnik g. Danilo Stanković i upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein.

Zapisnik prošle sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Narodni zastupnik g. Josip Beruta htjede pročitati izjavu, koje pročitanje većinom glasova vis. sabor uzkraćuje.

Prešlo se na dnevni red.

Na dnevnom je redu razprava o predlogu dr. Marka Lončarića i drugova.

Narodni zastupnik g. dr. Šime Mazzura i drugovi podnose na taj predlog sliedeći protupredlog:

„Podpisani predlažu, da se preko predloga dr. Marka Lončarića i drugova o promjenah saborskoga poslovnika predje na dnevni red“.

O tom predlogu povela se najprije razprava i pošto je dulje potrajala glasovano je, te je većinom glasova odklonjen.

Prelazi se na interpelacije.

Br. 75. sab. Narodni zastupnik Stanko Rašić stavlja sliedeću interpelaciju:

„Je li poznato vis. vladi, da u bivšoj Krajini osobito u bregovitim predjelima slunjsko-ogulinskoga i ličko-otočkoga okružja, narod u velikoj mjeri, a osobito djeca po radi pomanjkanja liečničke pomoći tako rekuć skapava, jer kotarski liečnik ne dosiže kod najbolje volje svojoj zadaći kroz veliku odaljenost občina od kotara zadovoljiti, pa ako joj je poznato, je li je voljna u toj stvari koja je najčvršći izraz narodne pomoći što učiniti, jer to iziskuje ne samo korist zemlje već i čovječnost i humanitet“.

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Br. 76. sab. Isti narodni zastupnik stavlja sliedeću interpelaciju:

„Znadem, da je poznat vis. vladi sav odnošaj dioba u bivšoj Krajini, kao i to, da je nekoliko činovnika extra statum naimenovano za uspješniji rad u tom smjeru, koje ni iz daleka svrhi ne odgovara, pa znajući da ovo pitanje prouzrokuje evo svaki dan krvave bitke, umorstva i paljevine, medju srodstvom, te znajuć, da u ovoj kraljevini u interesu naroda ne ima prešnijega pitanja, stavljam na vis. vladu sliedeću interpelaciju:

1. Kako namjerava ovaj kritični i neopisivi čvor u narodu konačno redu privesti.

2. Kakove su nuždne u toj stvari spreme, da se izposluje bilo u vlastitom djelokrugu, bilo od zajedničke vlade pomoć.

Pa kada je to ne samo visokoj vladi, nego i cielomu saboru kao akutna stvar poznata, to molim što prije za odgovor“.

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Nastavljena je razprava o predlogu dr. Marka Lončarića i drugova.

Glasovanjem primljena je predložena u §. 16. saborskoga poslovnika promjena, te alineja III. §. 16. glasi:

„Ako se u saboru porodi kakova gungula, ili ako bude držanje sjednice saborske na koji god način zapriečeno, pripada predsjedniku pravo sjednicu prekinuti ili ju

sasvim dignuti, te u obće preduzeti sve mjere, koje on drži potrebitimi, da se obdržavanje sjednica omogući i osjegura. Predsjedniku pripada pravo stigle na sabor podneske otvarati, saborske poslove pojedinim članovom sabora dodieljivati".

Glasovanjem primljena promjena u §. 41. sab. poslovnika alineja I. glasi:

„Govorniku ne smije se rieč prekidati. Samo predsjedniku ide pravo, ako se govornik odalji od predmeta, o kom se vieća, opomenuti ga, da govori o stvari. Ako je ovakova opomena, po drugi put u jednom govoru ponovljena ostala bez uspjeha i govornik se ne prestaje odaljivati od predmeta debate, moći će predsjednik govorniku oduzeti rieč o predloženom predmetu".

U §. 41. alineja III. glasi:

„Ako koji član sabora težko povriedi pristojnost, može sabor na predlog predsjednika ili deset saborskih članova, proti takovomu svomu članu bez svake debate samo ustajanjem ili sjedenjem saborskih članova izreći ukor uz ubilježenje u zapisnik".

U §. 41. alineja V. glasi:

1. „koji opetovano težko povriedi pristojnost".

U §. 41. alineja VI. glasi:

2. „koji je težko povriedio dostojanstvo sabora, njegova predsjednika ili članova vlade".

U §. 41. alineja VII. glasi:

3. „koji je začetnik gunguli nastaloj u saboru (§. 16.) radi koje je sjednica prekinuta ili sasvim dignuta; može sabor izreći ukor uz vremenito izključenje iz saborskih sjednica i to za prvi put od osam do trideset sjednica, a u slučaju opetovanja od trideset do šestdeset sjednica uz gubitak dnevnica za vrieme izključenja".

U §. 41. alineja VIII. glasi:

„Podieljenje ukora ove vrste može predložiti predsjednik ili desetorica prisutnih članova sabora u istoj sjednici, u kojoj se je povrieda zbila ili najkašnje na početku prve buduće, a o predlogu takovom odlučuje sabor bez svake debate samo ustajanjem ili sjedenjem članova u prvoj na to sliedećoj sjednici prije nego li se predje na dnevni red.

Izključeni član sabora, koji se nebi pokoravao ovakovomu zaključku sabora, kazni se globom od 500 for., te neće moći prisustvovati sjednicam saborskim dok ne plati te globe, pa makar izminulo vrieme njegova izključenja".

Na ovu točku stavljen je izpravak nar. zast. g. Josipa Zorića, koji glasi:

„Na točku II predloga k alineji drugoj neka se pridoda ovo:

Nu govorniku ostaje pravo apelirati na vis. kuću, da mu dopusti nastaviti govor odklonjen".

Na III. točku predloga stavlja nar. zast. dr. Šime Mazzura sliedeći izpravak:

„Neka se na koncu izpravka k §. 44. doda:

Ako sabor takov predlog usvoji, dozvolit će predsjednik rieč o predmetu osim izvjestitelja, odnosno ako ih je više izvjestitelja raznih predloga, još jednomu od govornika svake stranke u saboru zastupane, ako to dotičnici naročito zahtjevaju".

Narodni zastupnik Vaso Gjurgjević podnosi sliedeći izpravak:

„Ako sabor takav zaključak učini, mogu upisani govornici izabrati iz svoje sredine govornika jednoga, kako za predlog tako i proti predlogu.

Ako se u tom ne slože odmah upisani govornici, odlučuje se to kockom".

Glasovanjem primljena je promjena, da se na kraju §. 44. dvie nove alineje uvrste sa izpravkom nar. zast. Vase Gjurgjevića, te glase:

„Kad se razprava o kojem predmetu vodi tri dana, može četvrti dan u svako doba svaki član sabora poduprt desetoricom saborskih članova, saboru predložiti, da se dalnja razprava zaključi. O takovu predlogu zaključuje sabor odmah bez svake debate i to samo ustajanjem ili sjedenjem članova saborskih.

Ako sabor takav zaključak učini, mogu upisani govornici izabrati iz svoje sredine jednoga govornika, kako za predlog tako i proti predlogu.

Ako se u tom ne slože odmah upisani govornici, odlučuje se to kockom".

U §. 55. neka se alineja II. izpusti te uvrsti ova primljena glasovanjem i glasi:

„Ako tko prisutan izjavi, da ne glasuje, glas se njegov ne broji nikako".

Predsjednik zaključi današnju sjednicu u 2 sata poslie podne i ureče buduću za sutra dne 26. listopada 1884. u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

Nastavak generalne debate o adresi

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Jovan Steković v. r.,
biljежnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Pošto nikakove primjetbe ne ima, zapisnik se verificira.

Prelazi se na dnevni red

Na dnevnom redu je razprava adrese.

Rieč ima g. zast. Pavić.

Armin Pavić: Visoki sabore! Od adresa, koje nam predleže, meni se čini, da je najbolja, te da ćemo naj prije zadovoljiti našoj zastupničkoj dužnosti, po kojoj treb da radimo za dobro naroda, ako prihvatimo adresu sa borske većine.

Zašto mi se čini, da adresu veleštovane gg. strank prava ne možemo podnipošto prihvatiti, to ću ja, pošt te gospode, žalibože, ne ima ovdje, veoma u kratko o

razložiti. Njihova adresa ukazuje se u toliko, u koliko se čini, da stoji u nekom savezu sa adresom veleštovane gg. zastupnika nezavisne opozicije.

Gospoda od stranke prava sabravši sve želje na strani 8. u seči najposliednjoj su nasjekli evo ovo (čita):

„Od Vašega Veličanstva stoji, hoće li, izpunivši njegovu pravednu želju, ter povrativši mu domovinu i ustav i njegovom pomoćju osigurati svoje prestolje".

Dakle gospoda vrlo poštovane stranke prava žele, da Njegovo Veličanstvo opomenemo, ako je voljno priestol svoj osigurati. neka nam povrati naš ustav, našu domovinu. Tražeći po adresi vrlo poštovane gospode. što razumievaju pod „našim ustavom", našao sam, gdje su na strani 1. u seči četvrtoj i petoj nasekli evo ovo (čita):

„Tisućljetni ustav kraljevine Hrvatske pravno nije oskvrnjen nikada, jer se javno pravo kraljevine Hrvatske nikad s privolom naroda promienilo nije".

Dakle gospoda od vrlo poštovane stranke prava žele, da nam Njegovo Veličanstvo vrati naš ustav, kakov je bio prije 1000 godina, jer se taj s privolom naroda nije nikada promjenio.

Tamo prije 1000 godina vladao je u Hrvatskoj „dux Croatarum" Ladislav, koji je pristajao uz bizantinsko carstvo, a pošto se u zemlji našla znamenita partaja, koja je pristajala uz iztočnu crkvu, kojoj ovo nije bilo po volji, ubili su Ladislava i izabrali za duxa Branimira, koji je pristajao za rimskom crkvom.

Iz nekoliko dokumenata, što ih iz ove dobe u hrvatskoj povjesti imamo, vidimo toliko, da su tada Hrvati s one strane Kupe u Dalmaciji, jer Posavska hrvatska bila je od njih odcjepljena, imali u ono doba prava da si svaki put po želji većine naroda biraju za duxa, vojvodu. a ne za kralja, koga su svaki put htjeli.

Zato pitam, bismo li pravo učinili i da li bi si Njegovo Veličanstvo svoje kraljevsko baštinjeno priestolje osiguralo, kad bi nam vratilo onakov ustav?

A kakovu domovinu pitaju gospoda od Njegova Veličanstva, da nam ju vrati? U tom poslu gospoda su na strani 2. u seči prvoj nasekli evo ovo: (čita) „Pragmatičkom sankcijom podieljeno je mužkarcem i ženam iz dinastije Vašega Veličanstvo pravo na priestolje Hrvatske, pod uvjetom, da vladaju nad hrvatskimi pokrajinami Štajerskom, Kranjskom i Koruškom." A na strani 8. nasekli su opet u seči trećoj evo vo: (čita) „Hrvatske pokrajine Dalmacija, Štajerska, Kranjska, Istra odciepljene su i danas od nas."

Ja mislim, kad bi pred Njegovo Veličanstvo došli s molbom, neka nam vrati hrvatske pokrajine Štajersku, Kranjsku i Korušku, Njegovo Veličanstvo, komu i gospoda vrlo poštovane stranke prava daju naslov „očinski", moralo bi nam odgovoriti punim pravom: djeco, podjite kući i proučite elementa vaše istorije, iz nje ćete vidjeti, da one zemlje nikada ni po jeziku, ni po istoriji nijesu bile hrvatske, pak ćete onda spoznati, da vam ja ne mogu onoga vratiti, što nije nikada bilo vaše (Glasovi na desnici i u središtu: Tako je!)

I za adresu vrlo poštovane gospode od neodvisne opozicije mislim, da nebismo pravo i dobro učinili, kad bismo ju prihvatili. Ova adresa, kako mi se čini, u jednu ruku ište ono isto, što i adresa vrlo poštovane gospode od stranke prava, jer i ta adresa na strani 3. piše evo ovo: (čita) „U okviru magjarske državne misli . . . . . samosvojnoj kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji neima mjesta."

Pak tako dalje malo opet se kaže: (čita) „vlastni smo odlučno zahtjevati, da se riešavanje onih poslova . . . . . povrati samosvojnoj kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji."

Dakle gospoda ištu samosvojnu kraljevinu hrvatsku, a upravo to pitaju i ištu vrlo poštovana gospoda stranke prava, jer su ovi na strani 1. posliednjoj seči nasekli ovo: (čita) „ni u ugovorih cetinjskih od g. 1527. nije se kraljevina Hrvatska u ničem odrekla svoje samosvojnosti."

Gospoda se, kako se meni čini, razlikuju po onom tek, što jedni za volju samosvojnosti Hrvatske ištu, da nam Njeg. Veličanstvo vrati ono, što nam absolutno vratiti ne može; a drugi tražeći da nam se samo nagoda s Ugarskom razširi radi postići ono naime samosvojnost, što se tim absolutno postići ne može.

U kratko reći, pošto gg. od vrlo poštovane neodvisne opozicije žele ostati nadalje u okviru ugarske zajednice, to oni ne mogu postići, da Hrvatska bude samosvojna, jer tko je svoje zajedinstvo združio s kim drugim, taj ne može biti, da bude sam za sebe i da bude mogla biti Hrvatska, koja bi i po receptu gg. neodvišnjaka trebala da ostane u zajedinstvu s Ugarskom, koja nije sama svoja. Vrlo poštovana gospodo neodvišnjaci, kad bi postigli ono, što u adresi pitaju, onda nebi došli do samosvojnosti, nego tek do nešto šire zajednice Hrvatske i Ugarske, nego što sada postoji.

A zašto gg. nisu zadovoljni sa današnjom zajednicom Ugarske i Hrvatske? Oni nam to odgovaraju u adresi riečmi ovimi: „da nisu zadovoljni s nagodom, jer nam njome ni narodnost, ni ustavnost, ni samouprava nije zajamčena." Kada sam poslje rieči u ovoj alineji čitao, kako gospoda u sedmoj alineji opet o toj istoj nagodi pišu: „prem je zemlji priznana i zajamčena narodna i državna osebnost i samosvojnost" — pak isto tako u alineji 13.: „zemlji nagodbenim zakonom zajamčena samouprava" — kad sam ovo čitao, ja sam se prečudio, kako gospoda vrlopoštovane neodvisne opozicije u adresi na jedan dučak mogu reći, da nam nagodom nije zajamčena samouprava, narodnost i ustavnost i opet, da nam je njome zajamčena ne samo samouprava i narodnost, nego još i državna osebnost, što više samosvojnost, za kojom gospoda u daljnjem sjeku svoje adrese tako toplo žale, što je ne imamo.

(Živković: To je istina!)

Ja držim, Hrvatskoj je nagodbom doista priznata i zajamčena sloboda, da si svoje škole, sudstvo i upravu uredi, kako želi. Što se tiče pitanja o ratu, vanjskih poslovih, državnih financija, trgovine itd., i tu je opet nagodbom Hrvatskoj priznan i zajamčen glas, koji će se dobro čuti, samo ako Hrvati pregnu, te svojski na mjestu, dje im je slobodno, glas svoj dignu.

Kod oveliko ovih dobrih strana naše nagode, meni je ona častna i tim, što ju priznaše i s njom sretno sedam godina vladahu ban Mažuranić, dr. Derenčin, M. Mrazović — sve muževi, pred kojih otačbeničtvom i političkom mudrošću za cijelo, da i gg. od vrlo poštovane neodvisne opozicije kapu skidaju; a ona mi još tim sveta, što znam, da joj sam preuzvišeni vladika Strossmayer iz Rogaca svoj sveti biskupski blagoslov poslao. Zato vrlo dobro razumijem, kako je i obzirom na prava, što ih je Hrvatska imala prije ove nagode, i obzirom na prava, koja bi mogla steći, kad bi se u Austriji srušio dualizam, kako je onda za nju g. barun Živković naime vlade bana Mažuranića vrlo sgodno kazao, da je ona „magna charta libertatum croaticarum.“

Kad je tomu tako, onda od te „magna charta libertatum croaticarum“ ne može biti istina ono, što se po novinama piše i ovdje iznosi, da Hrvatska od nagodbe nema si pomisliti koristi, nego da je kod nje na rubu propasti. Da ovu tvrdnju pobijem, to ću biti kratak.

Ja mislim, da se ne može poreći, da s napredovanjem ili nazadovanjem naroda drži korak napredovanje ili nazadovanje njegova glavnoga grada, pak ako tko naš glavni grad Zagreb pogleda, kakov je bio prije nagode i kako se razvio, odkako evo nešto deset godina živimo ovdje pod nagodbom, taj, boga mi, kod zdravih očiju ne vidi, da se razvio, razširio i procvao, kako se je razmjerno malo koji grad u monarkiji.

I sam moj vrlopoštovani prijatelj i drug g. dr. Mazzura, kako je plemenit, nije mogao zatajiti istinu, kad je rekao, da bi Česi i Poljaci srećni bili, kad bi imali ovakvu autonomiju, koliku smo mi nagodbom postigli, ali samo vrlo poštovani drug je dodao sjetku opazku: ali ti narodi, kad bi onaku autonomiju imali, oni bi ju znali i braniti, a nebi pustili, da se krnji, kako mi puštamo. Ja molim vrlopoštovanoga prijatelja, da malo razmisli, ako je naš narod doista tako siromašan, ter eto već preko deset godina i pod vladom Rauchovom, i pod Mažuranićevom, i pod Pejačevićevom i pod sadašnjom nije bio kadar obraniti ovo malo, što imamo, u što se onda vrlo poštovani prijatelj uzdaje, kada s takvim narodom hoće da započme vrlo tegotnu vojnu, te da bi s njim osvojio još mnogo veće ciljeve, koji su još mnogo teži. (Na desnici i u sredini: Tako je! Živio!) Pošto se u politici — ja bi rekao — kod jednaki obstojnosti, po izkustvu iz prošlosti može nagadjati redovito budućnost, to držim, da bi iz boja, u koji g. Mazzura hrvatski narod hoće povesti, moglo poteći tek ono, što se dogodilo poslje znamenitoga rujanskoga manifesta, to jest nagodba, i samo bi se vikalo: dajte nam patriotičnu vladu, a to će reći „birajte bana iz naše sredine.“

(Glasovi na desnici: Bravo!)

Vrlo poštovani prijatelj dr. Mazzura misli, da bismo od Magjara laglje dobili, što njihova adresa ište; a to razabirem iz rieči adrese, koja piše: „da onaj naš petit ne vriedja ničije pravo“

Ja bih se usudio reći, pošto naša zajednica s Ugarskom može biti tješnija ili šira nego što je naša sadašnja, da bi se Magjari, kad bismo od njih tražili, da ju razšire, našli u svom pravu isto tako povriedjeni, kao što bi se mi naravski smatrali povriedjenimi, kad bi se od nas tražilo, da ju suzimo, te bi se mi ovome suzivanju svimi silami oprli, kako neima sumnje, da bi se Magjari proti onomu razširivanju branili.

Prema tomu — mislim — treba dobro na um uzeti, da li su sada takove okolnosti, da bismo mogli s Magjarima onako uzpješni rat voditi? Ja mislim, da nisu — a vrlo u kratko kažem, da samnom po mojem mišljenju tako misli veći dio hrvatskoga naroda, koji nas je ovamo poslala. Ovdje mi je u kratko taći se onih tužba, kojih ima u adresi veleštovane vrlo poštovane nezavisne opozicije, na groznu tobožnju presiju vlade i njenih činovnika kod posljednih izborih.

Ja, gospodo, mislim i uvjeren sam, da vašemu porazu kod posljednjih izbora nije kriva vladina presija na naše činovničtvo, jer ako je i takove presije bilo, nije mogla biti sigurno gora nego ona za vlade Vakanićeve, pak valja dobro znati, da je upravo za one vlade otačbenička požrtvovnost činovničtva odlučila pobiedu narodne stranke.

Porazu vašemu, kako sudim, dakle nije kod posljednjega izbora kriva presija vladina na činovničtvu, nego je kriva uvidjavnost činovničtva, koje je zrielo, da vidi i presudi poslje onih izbora za vlade Vakanovićeve, tko narodu progovara i šta narodu obećaje.

Ne može vam se gospodo, nipošto poreći istinitost vašega tvdjenja, da su Magjari dosada naša prava, što smo ih autonomijom stekli, kojekako vriedjali i zakidali, ali ne možete ni vi poreći istine, da je onome zakidanju najvećim djelom krivo, što je naša zemlja, žalibože, vazda toliko plodna onim aspiracijama, koje sizući daleko preko svake zajednice s Ugarskom ne mogu roditi drugim plodom, nego bojem, a da mi u tom ratu uviek poraženi ostajemo, a to bi nas imalo jedanput pameti privesti, da se kanimo boja.

(Glasovi na desnici i u sredini: Tako je!)

Neću poreći ni one istine, da je većina zvana, da ne pušta dalje vriedjati nagodbe i da nastoji, da se izvide rane, koje su učinjene. Prva je zadaća lahka izgleda, a druga nije tako lahka, ko što nam se u prvi čas čini.

Vrlo poštovani moj prijatelj Mazzura odgovorio je prekjučer na primjetbu g. komesa Josipovića s rječima;

„ban Mažuranić tri puta je povjerenje naroda tražio i tri puta ga je dobio.“ Ali pošto je vlada bana Mažuranića gotovo sve povrede nagode budi kao baštinu mirne duše primila i trpila 7. godina. budi isto tako puštala, da još i nove povrede koren puste; pak neka pomisli vrlo poštovani prijatelj, kako je težak posao odstraniti one nepravde, koje kao da se po onom, što eto rekosmo, povjerenjem naroda uvriežiše i sankcionisaše!?

Pošto je sve ovo tako, ja pristajem uz adresu saborske većine, koja obećaje, da ćemo u lojalnosti stojati na temelju nagodbe, a stojeć tako, da ćemo nastojati oko onoga dobra, što ga za narod na tom temelju obilno pruža.

Prije nego sjednem, neka mi bude dozvoljeno, da samo nešto opazim na dvije primjetbe, što ih rekoše dva prijatelja.

Gosp. dr. Mazzura žalio se prekjučer na sadašnjega preuzvišenoga g. bana, što kod posljednjih izbora nije u nijednom kotaru tražio povjerenje naroda. Kad sam tu primjetbu čuo, spoznao sam, kako je vrlo poštovanoj gg. opoziciji težko ugoditi, jer opomenuvši se, kako je prije tri godine tadašnji preuzvišeni ban g. grof Pejačević izkazao čast g. Matiji Mrazoviću i stupio mu kao protukandidat, znam, kako su gg. članovi od opozicije vikali na nepravdu, kako može ban ići kandidirati, jer da on svojim zvaničnim činom sprečava slobodnu volju birača! (Glasovi na desnici i u sredini: Živio!) To nije bilo onda pravo, a sada nije pravo ovo, što sadašnji ban neće svojim zvaničnim zvanjem sprečavati izbore.

Dragi moj prijatelj g. Smičiklas žalio se na Srbe, kako sada stoje i drže s „Oelfarbmagjaronima“ jer da su se ti bili uzoru našega najnovijega narodnjega preporoda pokazali kao protivnici hrvatstva, te da su bili uviek neprijatelji hrvatske narodnosti. Komu nije odprije znano taj je barem iz istorije dragoga moga prijatelja Smičiklasa mogao naučiti i viditi, da su u onaj čas, kad se u Magarskoj počeo voditi rat za narodnost i jednakost slobode svih gradjana, u onaj čas su upravo ti „Oelfarbmagjaroni“ u Hrvatskoj skupili vojsku iztaknuv visoko zastavu hrvatskoga imena i hrvatske narodnosti. Tek odkako je nekim mladim patriotima pošlo za rukom narod entusiasmirati za tudje ime ilirsko i za neki pravopis te jezik, koji bijaše hrvatstvu tudj, kako i ime ilirsko, tek onda su ona gospoda došla u sukob ne sa hrvatstvom nego sa ilirstvom.

Ja mislim, vrlo pošteno srdce hrvatsko profesora Smičiklasa nebi se trebalo smućivati, nego bi trebalo, da se veseli, što Srbe vidi u družtvu s onom vriednom gospodom, koji u prošlosti nigda nijesu drugo bili, a i u budućnosti nigda drugo neće biti nego „pravi i pošteni Hrvati.“ (Na desnici i u sredini: Burni živio!)

Ja u tom njihovom udruženju vidim jamstvo da nije daleko doba, te će narod jednoga jezika u ovoj zemlji bez ikakova primišalja iskreno kazati, da nam živi hrvatska otačbina. (Na desnici i u središtu pljeskanje i klicanje: Živio!)

Predsjednik: Rieč ima g. zastup. Marković.

Dr. **Franjo Marković**: Visoki sabore! Gledajući težko stanje svoje domovine mislim, da bi imao svaki Hrvat ponoviti rieči ilirskoga pjesnika: „Pali, pali, duboko smo pali; tko to vidi, pak se ne razpali, taj hrvatskog nije sisao mlieka!“ Ali narodnome zastupniku nije podizati samo vapaje i tužaljke, nije mu samo dati oduška svomu raztuženomu srdcu; nego kao što u Odisseju Telemaku pristupa Palada Athena, tako narodnomu zastupniku pristupa lik domovine opominjuć ga na njegovu dužnost i tim donjekle umiruje njegovo raztuženo srdce.

Gospodo! Kod ove razprave mislim da je izhodište ona istina, kojoj se, koliko ja znam, nitko u našoj domovini ne otimlje, istina ta: 1. da su narodna prava naša, koja su i u nagodbi upisana, mnogostrano povriedjena od strane Ugarske; 2. da je od Ugarske isto tako mnogostrano zanemaren materialni napredak našega naroda u ovoj zajednici, u kojoj po nagodi stojimo. Ovo je tako obćenita priznata istina u našoj domovini, da se ni većina saborska u svojoj osnovi adresnoj toj istini ne može oteti, nego ju priznaje.

Većina saborska hoće u svojoj adresi naznačiti put, kojim bi se imalo nevoljam našega naroda doskočiti; ona hoće, da se povriede nagodbe uklone i da se zanemarivanje našega materialnoga blagostanja, zanemarivanje od strane zajedničke vlade i od zajedničkoga zakonarstva dosada provadjano, obustavi i pomnja se obrati našemu napredku. Nu dočim adresa većine hoće, ovim putem udariti, da izlieči bolujuću domovinu, ona ne opaža ili neće opaziti onoga izvora, iz koga iztiču one dvie naše biede i sve druge naše nevolje. Taj izvor naznačen je takodjer, kao nazor vis. naše vlade, a ujedno mislim kao nazor ugarske vlade. u previšnjem odpisu. To je onaj nazor i ona težnja ugarske vlade, da se zajednica državna izmedju Hrvatske i Ugarske pretvori u državno jedinstvo, i to takovo državno jedinstvo, koje kao jedinstvo stoji nad narodnošću, nad ustavom, nad autonomijom naše kraljevine. Proti ovomu izvoru adresa većine ne podiže nikakva glasa: ona onaj izraz o „državnom jedinstvu“ mimoilazi, kao da ga ni neima pa s toga mislim, da što glavnomu izvoru sve naše biede adresa većine neobraća pomnje. sve ono, što ona inače preporuča ili u izgled stavlja, ne može i neće imati uspjeha.

Izraz državno jedinstvo sadržaje program vlade ugarske od mnogo godina proti našoj kraljevini. Taj izraz ima u našoj prošlosti parlamentarnoj počam od g. 1868. svoju poviest. Izraz „državno jedinstvo“ nije se nalazio dosada u nijednom od previšnjih odpisa, niti u onom od prije tri godine, koji je supodpisan od bivšega preuzvišenoga g. bana Pejačevića; pak niti u zakonu, kako je poznato svakomu, toga izraza nema, nego svagdje stoji izraz „zajednica državna“. Da postoji bitna razlika izmedju ta dva

izraza, to se razabire već iz one prepirke u hrvatskom saboru, koja je bila o tom izrazu god. 1868., onom prigodom, kad je sabor imao sastaviti adresu na Njegovo Veličanstvo, u kojoj adresi je bila pripravnost izražena za dogovor s Ugarskom glede zajednice državne. Tada u razpravi saborskoj, kako dnevnik od 1868. pokazuje, proti izrazu „državno jedinstvo“ ustadoše mnoga gospoda: poimence g. Vukotinović, grof Janković, Broz, pak i g. Živković, koji, je, da samo njegove razloge kažem, naveo, da „jedinstvo državno“ izključuje svako posebno zakonarstvo za Hrvatsku, dakle stoji u protuslovju sa traženom autonomijom hrvatskom, te se s toga ima izraz „zajednica“ a ne izraz „jedinstvo“ rabiti.

Medju inimi je jedan od najgorljivijih prijatelja unije pokojni biskup dr. Luka Petrović govorio proti izrazu „državno jedinstvo“ i evo kako je on to obrazložio. Njegovi birači, reče naročito svećenici zahtievali su od njega, da proti tomu izrazu vojuje u saboru, jer ako ta rieč „državno jedinstvo“ ostane, onda već nema imena kraljevini Hrvatskoj, pošto, ako je država jedina, onda ima i jedno ime.“ Još doda biskup Petrović: „Ta želja, da se ukloni izraz državno jedinstvo, tolika je, da mi je jedan kanonik pripoviedao, da je jučer kod njega bio na objedu odličan čovjek, koji je radi lojaliteta svoga dobio zlatan krst za zasluge, i da cielo vrieme nije jeo, nego samo suze prolievao misleći, da sada nestaje imena kraljevine Hrvatske radi izraza državno jedinstvo; on ga je doduše tješio, neka muči, jer da će providnost božja, koja je toliko put Hrvatsku spasila, i opet ju spasiti; nu taj gospodin je odgovorio: mučati mogu, ali suze uzdržati ne mogu.“ Tako je god. 1868. biskup Petrović govorio proti izrazu „državno jedinstvo.“

A gospodo, sada saborska većina u svojoj adresi takodjer muči o tom izrazu „državno jedinstvo“; da li je pak sbog njega koji od njih proljevao suze, ne znam, ali skoro mi se čini, kao da je barem presvjetli g. barun Živković, ako ne prolio, a to barem u svom oku zatisnuo suzu; jer je on g, 1878. kao predstojnik nutarnjega odjela, dakle sa stolice vladine, sa stolice auktoritetne, ili bar sa stolice takove, koja sigurno nije bila pretjeranih nazora u prosudjivanju nagode, kazao u saboru sliedeće rieči: „Nagoda, naročito revizija nagode, postignula je u pravcu političkom to, da je podpuna neovisnost za tri struke (političku upravu, pravosudje i nastavu) obezbiedjena i zajamčena Hrvatskoj; zakon glasi jasno, te u onih triju strukah ima Hrvatska isto tako one tako zvane Staatshoheitsrechte kao što i Ugarska. Reći će se, da Ugarska može uzgredno na te stvari uticati; nu ja velim, da bar po zakonu ne može. Po nagodbenom zakonu, i to po revidiranom, jest naša zemlja u tom pogledu suverena i neodvisna.“

Tako je godine 1878. tumačio smisao nagode tadanji član vladin. (Živković prema Markoviću: I sada!) Ako je tomu tako, onda ne može biti „državno jedinstvo“ korektan izraz i ne može po zakonu obstojati, jer Hrvatska ima sama za se u one tri struke svojstvo države.

Još ću spomenuti, da je god. 1868. grof Janković, kad je primio članstvo u delegaciju, koja je išla sklapati nagodbu, glede izraza „državno jedinstvo“ ovako kazao: „Svečano i opetovano izjavljam, da uz taj izraz nikako pristati ne mogu: jer i stari zakoni i noviji diplomatični spisi samo o zajedničtvu, a ne jedinstvu našem s Magjari govore, a isto tako i u pragmatičkoj sankciji i u stožernih naših zakonih od g. 1790. i 1791., kao i u najnovijem kraljevskom odpisu od 20. listopada 1867. i u zaključku ugarskoga sabora samo se zajednica spominje, a isto tako i u inauguralnoj diplomi, koju je kralj prigodom krunisanja svoga izdao, spominju se samo regna soria et non unite (kraljevine savezne, a ne sjedinjene). Izraz nesmije stajati u nikakovu protuslovju sa alinejom 10, u kojoj se traži podpuna autonomija od Ugarske za našu zemlju, a tu ću autonomiju ja proti svakomu napadaju svagda braniti“.

To je, gospodo, poviest toga izraza. Tu je iztaknuta razlika golema izmedju državne zajednice i državnoga jedinstva.

Budi mi dozvoljeno o zamašaju ovoga izraza, koji stoji u previšnjem odpisu kao nazor vlade, još nešto pripomenuti. Državno jedinstvo naznačeno je kao faktor, o kom ovisi naša narodnost, ustavnost i samouprava, jer je narodnost, ustavnost i samouprava zajamčena — tako se veli u previšnjem odpisu — „uz jamstva uvjetovana državnim jedinstvom zemalja krune Ugarske“. Po tom se bez ikakve dvojbe „državno jedinstvo“ ono, koje opredjeljuje granice naše narodnosti, naše samouprave i naše ustavnosti. Ovaj nazor kao načelo ugarske vladavine bio je provadjan toliko put u našoj zemlji; bio je naročito jasno i bjelodano proveden onda, kad su se grbovi s magjarskim nadpisom izvjesili; bio je proveden i onda, kad se obustavio ustav supodpisom i odredbom ministra-predsjednika ugarskoga.

Proti ovim činom saborska je većina prosvjedovala načinom najsvečanijim ne samo u mnogih izjavah svojih stranačkih pred javnostju, nego takodjer u svojih saborskih izjavah i u svojih saborskih zaključcih.

Početkom godine, kad je bila radi obustave ustava razprava u saboru u mjesecu siečnju, većina je saborska najdlučnije iztaknula, da je u biću svom povriedjena nagoda kao dvostrani ugovor i onom obustavom ustava i svimi čini, koji su joj predhodili i koji su poslje sliedili. Pak i poslje nekoliko mjeseci, kad je većina saborska odustala od nekih svojih nazora u siečnju izpoviedanih, ipak se je svečano ogradila proti povriedam ustava izvedenim kroz ugarsku vladu i proti povriedi, koju je počinio svojim jednostranim tumačenjem nagodbe ugarski sabor. U onih prijašnjih toli svečanih izjavah i ogradah, pak i u onoj konačnoj ma kako osakaćenoj izjavi i ogradi saborska je većina uzdržala ipak barem to stanovište, da

da je načelo na kom se osniva nagoda, načelni paritet, načelna ravnopravnost izmedju kraljevine Ugarske i kraljevine Hrvatske.

Proti tomu načelu radila je i radi dosljedno ugarska vlada s toga, što ona podlaže našu narodnost, našu samoupravu i naš ustav „državnomu jedinstvu“. Pravo na to, da uvadja u Hrvatskoj magjarski jezik, da u Hrvatskoj obustavlja ustav, izvadja ugarska vlada baš odatle, što Hrvatsku nesmatra kao ravnopravnu nego kao podčinjenu Ugarskoj. S toga mislim, da izraz u previšnjem odpisu o „državnom jedinstvu“ nije ino, nego je odgovor vlastan na onaj svečani protest sabora prošaste godine.

Ovaj izraz „državno jedinstvo“ opravdava ili hoće opravdati svaku povriedu hrvatskoga jezika kao državnoga jezika u Hrvatskoj; taj izraz hoće opravdati i onu obustavu ustava, jer samo tim, što Hrvatska ima svoju političku individualnost i svoj posebni teritorij kao kraljevina — što je, kako je svakomu poznato, u nagodi jasno izrečeno — samo tim je po pravu izključena mogućnost, da se postupa prema Hrvatskoj kao kakvoj županiji ugarskoj. Ona obustava ustava izvedena unatoč autonomnoj hrvatskoj vladi, unatoč zakonu od g. 1869., o djelovanju te autonomne vlade — ta obustava upravo znači, da ima politički individualitet, posebni teritorij, posebna samouprava, i to „podpuna“ autonomija kraljevine Hrvatske u trih struka — prestati, i da u mjesto državne zajednice ima nastupiti državno jedinstvo. Taj nazor izrazuje se takodjer i publikacijami službenimi sa strane Ugarske.

Treba na primjer samo ići u zemaljsku blagajnu, koja je autonomni ured, pak ćemo vidjeti tamo kartu, na kojoj je napisano „Magjarorszag“, a u toj karti je Hrvatska kao dio toga Magjarorszaga, kao kakva magjarska županija. Ova je karta grafički izraz onoga, što se pod „državnim jedinstvom“ razumieva; tako da nitko ne može dvojiti, da je istinita bojazan izražena g. 1868. od biskupa Luke Petrovića, da s „državnim jedinstvom“ prestaje i ime naše kraljevine, prestaje naš narod kao politički individualitet.

Bar u saborskoj razpravi g. 1868. o nagodbenoj osnovi možemo naći autentičnih nazora o tom, kako je zajednicu državnu s Ugarskom tadanja hrvatska saborska većina i tadanja hrvatska vlada shvaćala, koja i jest sklapala nagodbu s Ugarskom. Mogao bi iz tadašnje razprave navesti mnogo izreka, da se ona nagodba ima smatrati kao zajednica, a nipošto kao jedinstvo državno s Ugarskom.

Tadašnja gospoda na vladi, naročito Šuhaj i Zlatarović, izvan svake su sumnje stavili to stanovište, da se nagodbom samo po federalističkih načelih zajedinstvo državno, a nipošto po centralističkih načelih jedinstvo državno s Ugarskom ustanovljuje. Naročito su članovi vlade gg. Šuhaj i Zlatarović iztaknuli, da se nagodba glede zajednice državne s Ugarskom temelji na onom načelu, koje je izrazio zakonski članak 42. od g. 1861., t. j. da nagoda stoji na temelju podpuno paritetnih prava izmedju kraljevine Hrvatske i Ugarske, te da si je Hrvatska za 3 struke državnoga života pridržala podpunu samostalnost i neovisnost od ugarske vlade. I ona druga gospoda tada u saboru kao Kraljević, Petrović, Žuvić dopunili su one vladine izjave i tumačili su nagodu tako, da je na federalističkom temelju, na principu podpune ravnopravnosti izmedju kraljevine Hrvatske i Ugarske ova nagodba sklopljena.

S toga ja mislim, gospodo, da se čitava poviest našega naroda, dotično našega saborskoga rada sve od g. 1868. pak do prije nekoga vremena odlučno protivi onomu izrazu „državno jedinstvo“; taj se izraz ne može smatrati suglasnim sa nagodbom; s toga mislim, da saborska većina, u svojoj adresi neogradjujuć se proti tomu izrazu, napušta jedno bitno i načelno pravo naše domovine, a napuštajuć to pravo, ne znam, kako se saborska većina nadati može ikakvomu uspjehu glede izpravljanja nagodbenih povrieda.

Ima u osnovi adrese saborske većine glede tih povrieda nagodbenoga zakona još druga jedna okolnost, koja ne probudjuje u nas nade na uspjeh. Naime u toj osnovi adresnoj govori se o tih povrieda nagodbenih na tri načina: najprije se rabi izraz „povriede nagodbe“; zatim se malo niže s tim u savezu rabi izraz „neke još opreke“ i napokon kao konačni rezultat u toj alineji kaže se „pomutnje glede nagodbe imaju se razsvietliti“. Ovo je od stepena do stepena padanje sve na niže. Najprije izvjestno „povriede“, pak onda ne izvjestno „neke još opreke“, a napokon posve tamno „pomutnje“.

Kad se pod ovakvim geslom sprema saborska većina na saniranje nagode, na zahtievanje, da se nagodba na prvobitnu čistoću povrati, onda mora razuman čovjek izgubiti svaku nadu: jer tko si je ovakav program postavio njemu je doduše uspjeh siguran, ali što je u tom uspjehu, to je drugo pitanje. Po tom je programu moguće sliedeće. Ako se kraljevinski odbori ugarski i hrvatski sastanu, naš će odbor najprije tvrditi, da su te i te povrede nagodbe počinjene; nu ugarski će odbor protivno tvrditi i tako će postojati „opreke“ nazora. A kako će se te opreke izgladiti? Te opreke će se izgladiti time, da će se članovi hrvatskoga kraljevinskoga odbora uvjeriti, da su bili oni u „pomutnji“. Tako će se moći doma vratiti obavivši posao s podpunim uspjehom i uputiti će hrvatski sabor, da su postojale „pomutnje“ glede shvaćanja nagodbenoga zakona i to pomutnje od strane hrvatskoga sabora. Tako će moći izpasti ono „razsvietljenje pomutnja“, ali onaj duh, koji će tako biti razsvietlio našu kraljevinsku deputaciju glede tih pomutnja, da li će biti duh sveti ili drugi kakov duh, toga ja dakako ne znam.

Gospodo! Gdje se ovako govori, da se odmah opredieljen upravo program popuštanja ustanovljuje; tu, gospodo, ja ne znam, kako se možemo nadati ikakovu uspjehu.

To je vrlo žalostan znak, kad se tako govori u osnovi adresnoj o upravo flagrantnih, od svega naroda priznatih i toliko put oćućenih težkih povrieda nagodbenoga zakona. Kakvomu se uspjehu, gospodo, možemo nadati, kad evo saborska većina na taj način govori, dočim s druge strane saborska većina ugarska glede jezika na grbovih sva je jednoglasno tvrdila, da po zakonu može biti i magjarski jezik na grbovih u Hrvatskoj, a samo se je našao jedan jedini član ugarskoga sabora, Csanadi, koji je rekao: „vi svi imate krivo; po zakonu ima Hrvatska pravo, i samo njezin jezik je zakonit na grbu u teritoriju hrvatskom“. Svi su na njega vikali, kao na čudovište kakvo, premda je bezdvojbeno izrazio ono, što je istina. Tako se složno i odlučno postupa proti našemu jasnomu pravu od Ugarske strane, a ovdje saborska većina već unapred uzmičuć govori dvolično o povrieda nagodbenoga zakona.

Nu i kada bi čudom ne nadanim držanje onoga odbora, kojega bi ta zadaća zapala, bilo drugačije; i kada bi ona bila prema jasnomu slovu zakona, ipak mislim, da se ne imamo nadati nikakvu uspjehu.

Jer nagodba je takov dvostrani ugovor, koji u praksi svu težinu i snagu stavlja u ruke onoga drugoga ugovaratelja, naime Ugarske; ugovor je takav, kao kad se na tezulji u jednu zdjelicu metne više težine, to po naravi uviek ona druga zdjelica lebdi u visini, a veća težina uviek daje prevagu onoj prvoj zdjelici.

Kada je takove naravi nagodba sama u sebi, to se po prirodnom zakonu nikada ne može ono ravnovjesje izmedju obih strana uspostaviti, koje bi se želilo polučiti.

Nagodba je sama po sebi stvorila takov položaj našoj domovini, da se naša domovina ne može uspješno braniti proti ne zakonitomu provadjanju nagodbe od strane ugarske vlade.

Da upotrebim jednu rečenicu, koju je njekoč bio rabio baš glede nagodbe presvjetli gosp. barun Živković, reći ću: nagodba je takav dvostrani ugovor, da se može o njoj kazati: „slovo iže, sirac sve na niže“.

Slobodno uzpostavite „slovo iže“ u prvanjoj čistoći, sirac će ići ipak sve na niže, i napokon će ga i nestati.

Da to nije puka doskočica, nego da je to tvrda istina: da nagodba faktično omogućuje, premda u načelu ne dopušta, ugarskoj vladi i ugarskomu zakonodavstvu našu autonomiju i jezik naš i blagostanje naše gaziti, a da mi ipak ne imamo proti tomu uspješne obrane: to ću nastojati dokazati baš iz onih nazora, koje je presvjetli g. Živković sa svojimi drugovi razvijao g. 1868. proti sklapanju te nagodbe.

Onaj pododbor kraljevinskoga odbora ugovarajućega s Ugarskom nagodbu, kojemu pododboru je bio dušom g. Živković, te koji je najprije predložio osnovu nagodbe, izrazio je svoja načela ovako (saborski dnevnik g. 1868. strana 97—101. i strana 145—152.): „Zajedinstvo krune i zajedinstvo delegacije to su ona dva momenta, koja izcrpljuju državnu zajednicu izmedju Hrvatske i Ugarske“ (mimogred budi spominjem, da je to od prilike ono isto, što sada adresa neodvisne stranke zahtjeva); „preko toga obzirom na korist svoju Hrvatska stupa u užu zajednicu glede njekih poslova, nu za autonomiju svoju pridržaje Hrvatska:

1. neizravni porez;

2. ona pridržaje nadalje paritetno riešavanje svih zajedničkih poslova, dakle ne onako, kako to sada biva na ugarskom saboru, nego paritetno kroz jednaki broj članova s jedne strane ugarskih a s druge hrvatskih;

3. nadalje, Hrvatska zahtjeva, da bude autonomna njezina vlada ne samo posve ne ovisna od Ugarske, tako, da imenovanje bana bude polazilo ne posredno od krune, bez uticaja ugarske vlade, nego dapače

4. autonomna Hrvatska hoće, da eksekutivu u zajedničkih poslovih u obsegu Hrvatske kraljevine vrši hrvatska autonomna vlada“.

To su bila godine 1868. načela presvj. g. Živkovića i njegovih drugova; ta načela su samo donjekle prihvaćena bila od većine odborske, te su samo djelomice ušla i u nagodbu, ali presvj. g. Živković dobro je dokazao u tadanjoj saborskoj razpravi, da ako se posve na načelih pododbora ne osnuje nagodba, da će onda autonomija hrvatska biti iluzorna. A to, gospodo, mi članovi ne odvisne stranke tvrdimo i danas, ne samo s razloga teoretičkih, koji su presvjetlomu g. Živkoviću g. 1868. na razpolaganju bili, nego i po izkustvu svih vas sve od god. 1868. pa do danas; tako je dvostvukim načinom kao ne oboriva istina dokazano, da je s nagodbom ovom autonomija hrvatska u činu i u djelu samo utvorna; dokazano je i to a priori i a posteriori, a proti takovomu dokazu ne ima na svietu snage, takov je dokaz ne oboriv.

Evo, da u kratko samo napomenem, što je presvj. g. Živković tada, g. 1868., naveo proti nagodbi.

Glede financijalnoga stanja rekao je: Mi predajemo nagodbom svu financijalnu upravu i zakonodavstvo, dakle sva sredstva i sve izvore naše Ugarskoj, a po tom se načelno može reći, da mi ne imamo prave autonomije, jer nemamo budgeta.

Ona zemlja — kazao je presvj. g. Živković tada — koja tih sredstava nema u svojih rukuh, samo životari (vodi Scheinexistenz), te nije pravo, da naša domovina bude uvjek u tom položaju, da što se njezinih stvarih tiče, bude odsudjena uviek pod tudje tutorstvo.

Karakteristično je i to, da presvj. g. Živković nije to kao samo svoj tadanji nazor napomenuo, nego takodjer kao njemu i svim hrvatskim delegatom izjavljeni nazor tadanjega ugarskoga vodje Deaka!

Nadalje, ne pravednost financijalnoga ključa, koji je nagodbom ustanovljen izmedju Ugarske i Hrvatske, dokazao je presvj. g. Živković one g. 1868. On je medju inim pokazao, kako tom nagodbom Hrvatska u gorji financijalni položaj dolazi, nego li je stajala prije nagodbe. On je, što se tiče Krajine, tada iztaknuo golemu nepravdu,

što se i Krajina meće u nagodbi pod isti taj ključ, i naveo je, kako je Krajina samim tim, što obstoji, prištedila svake godine 4 milijuna monarkiji, i kako bi s toga pravedno bilo, da se s Krajinom drugčije postupa kod ustanovljivanja ključa; u obće, presvj. g. Živković uztvrdio je g. 1868., da je većina hrvatske delegacije kod sklapanja nagode lahkoumno i ne ozbiljno i vrlo štetno za našu domovinu postupala glede novčanoga pitanja.

Zatim, što se tiče vlade hrvatske, isti je presvj. g. Živković god. 1868. glede toga, što se imenuje hrvatski ban na predlog ugarskoga ministra predsjednika i što hrvatski ministar nije odgovoran hrvatskomu saboru, nego ugarskomu, glede toga je on razložio i potanje dokazao, da ovakovimi ustanovami nastaje takva vladarinska mašina u našoj domovini, koja će omogućiti, da „sva naša autonomija do sjenka izčezne“, kazao je, da ovakovim kaosom samosvojnost i odgovornost naše domaće autonomne vlade postaje posve iluzornom“.

Tako je g. 1868. gospodin barun Živković govorio istinito proti toj nagodbi, koju sada saborska većina, i s njim skupa, brani. Ali mi, gospodo, pošto smo mi uvjereni iz petnaestgodišnjega izkustva, sve od god. 1868. do sada, pošto smo uvjereni i iz nepobitnih razloga, crpljenih iz same naravi nagodbe; mi nikako i nikada ne možemo pristati na taj put, koga saborska većina predlaže, t. j. da bi se išlo samo na izpravljanje povrieda te nagodbe, nego mi izvadjamo iz temeljnoga načela sklopljene nagodbe, naime iz toga načela, da je ona dvostrani ugovor, da je ona ugovor dvijuh ravnopravnih kraljevina, da je ona dragovoljan ugovor dvajuh ravnopravnih naroda, mi odatle, pak nadalje iz one istine, da je u stožeru i biću svom kroz obustavu ustava povriedjen taj ugovor od strane Ugarske, mi iz svega toga izvadjamo pravo, da zahtjevamo natrag našoj kraljevini sva ona prava, koja su god. 1868. nagodbom ustupljena u zajednicu s Ugarskom, osim zajednice krune.

Ja za opravdanje ovoga pravnoga načela, izraženoga u našoj adresi, u adresi ne ovisne stranke, ne trebam ništa više kazati.

Sada budi mi dozvoljeno još nješto progovoriti glede one druge težke biede t. j. glede financijalnoga položaja naše zemlje i glede propadanja blagostanja u našoj zemlji.

Gospodo! Godine 1868. kada se je sklapala nagodba, onda su sva gospoda zagovaratelji te nagodbe s Ugarskom tvrdila, da će se zajednicom državnom sa Ugarskom znamenito popraviti blagostanje naše domovine; ta su gospoda dapače izrikom tvrdila, da će se tom državnom zajednicom porezi u našoj domovini umanjiti.

Kako je glede toga, najprije ću samo jednu činjenicu spomenuti, naime: dočim je Hrvatska prije nagodbe plaćala $2\frac{1}{2}$ milijuna za zajedničke poslove čitave carevine, to je onaj čas, pošto je nastupila nagodba, imala plaćati 4 milijuna, dakle za $1\frac{1}{2}$ milijuna više od prije. Znamo, koliko plaća Hrvatska sada; sada plaća 16 milijuna svega poreza, a onda je Hrvatska sa Krajinom plaćala od prilike 6 milijuna.

Nu godine 1868. bile su nade onih članova hrvatskoga sabora, koji su zagovarali nagodbu s Ugarskom, kako to iz tadanjega saborskoga dnevnika proizlazi, sasvim druge. Dapače, nisu se samo nadali, nego su i tvrdili i kao razlog za nagodbu s Ugarskom spominjali to, da će se uslied te nagodbe blagostanje materijalno naše zemlje znamenito podići; glede toga evo rieči biskupa dra. Luke Petrovića. On je u sab. razpravi god. 1868. (dnevnik g. 1868. strana 176.) rekao:

„Netko je kazao od protivnika nagodbe, da je pitan za uspjeh te nagodbe od svojih birača ovako: Gdje su nam polakšice? Ja bih — reče dalje biskup Petrović — da su mene birači tako pitali, njih pitao: zašto ne berete kukuruz? a kad bi mi odgovorili, da još nije zreo, onda bi im ja rekao: vidite, koj sije, ne žanje odmah, nego mora čekati, dok ono, što je posijano, doraste; tako vam je i glede nagodbe s Ugarskom; mi ju sada stopro sijemo, i biti će posijana, kad bude primljena, a rasti će, kad bude odobrena“.

Evo tako je, gospodo biskup Luka Petrović branio godine 1868. nagodbu s Ugarskom, radi onoga dobra, koje će iz nje našemu narodu narasti.

I gospodo, izpunilo se, što je Luka Petrović kazao; naraslo je, što je posijano, od 6 milijuna narasao je porez na 16 milijuna! Dakako, da sam taj golemi prirast poreza ne dokazuje još svega; jer prirast poreza može biti dokaz tomu, da narod sve to više smaže, i da sve to laglje porez plaća, da je sve to bogatiji; nu bilo bi nositi kapljicu u more, kad bih ja ovdje htjeo dokazivati tu žalostnu svim poznatu istinu, da naš narod sve to dublje propada glede materialnoga stanja glede svoje porezne snage, dočim se s ugarske strane sve to više povisuju porezi tomu narodu. Odjek nalazi se toj obćenito poznatoj tužnoj istini i u osnovi adrese same saborske većine.

Kako se postupa kod utjerivanja poreza, kako je to postupanje grozno, i kako se očituje, sve to više malaksajuća novčana snaga naroda, to su užasno pokazale one nesreće, koje su se dogodile prije godinu dana a i poslje. Onda je kroz službene organe ustanovljeno, kako grozno trpi naš narod.

Nu nije se samo glede poreza obećavalo god. 1868. da će stanje naroda biti laglje poslje nagodbe s Ugarskom, nego i glede komunikacija, cesta, rieka, željeznica itd., obećivao se je narodu napredak.

Što se tiče polakšica u porezu, još ću naknadno spomenuti, da je god. 1861. sadanji ministar hrvatsko-slavonski kazao u sabornici, — kako može svatko u dnevniku čitati — da je porezi naš narod tako obterećen, da ako se ne obale, mora naš narod propasti, pak da se to obaljenje omogući, treba na temelju podpune ravno-

*

pravnosti — to je izrikom gospodin kazao — sklopiti savez s Ugarskom. To je bilo govoreno g. 1861., savez taj je sklopljen g. 1868., a rekao sam već, koja je visina poreza bila tada, a koja je sada! Po tom može se prosuditi, kako su namjere, koje su gospoda zagovornici nagode s Ugarskom imali, sasvim promašile glede poreza, glede materijalnoga stanja naše domovine u obće, pa tako i glede željeznica.

Gospodo! Sabor onaj, koji je god. 1868. nagodbu sklapao s Ugarskom, stavio je zaključke i podnio Njeg. Veličanstvu, moleći, da „naloži" ugarskomu ministarstvu, neka izvede te i te željeznice u našoj domovini; same one delegacije, hrvatska i ugarska, koje su razpravljale osnovu nagode, primile su u zapisnik, da je životna potreba za našu domovinu željeznica od Zemuna do Rieke.

O toj željeznici hrvatski je sabor toliko predstavaka činio i poslie: a nje nema ni danas! Onaj isti sabor i ona ista delegacija god. 1868. tražila je kao životno pitanje naše domovine željeznicu od Čakovca do Zaprešića: ni o toj željeznici nema do danas ni traga! Nadalje je onaj sabor god. 1868. zaključio na temelju peticija županija slavonskih, da se ima željeznica sredinom Slavonije od Osieka kroz Požegu na Sisak graditi; glede takove željeznice bio je poslie stvoren i zakon u ugarskom saboru, ali taj je poslie opet opozvan, te ni toj željeznici ni do danas nema traga! Isto tako je onaj sabor od godine 1868. stvorio zaključak, da se imade životni zahtjev grada Senja, Bakra i Kraljevice izpuniti, naime da željeznica, koja će ići na Rieku, ima ići kroz te gradove: ni od toga nema ništa! I tako, gospodo, bilo je i glede regulacije Save i Drave, i glede državnih cesta stvoreno toliko zaključaka u saboru te podnešeno na najviše mjesto, pak, gospodo, koji je uspjeh svemu tomu do sada?

Zato onome, što adresa saborske većine kaže glede narodnoga našega blagostanja, ništa se ne možemo veseliti, onome naime, da će imati hrvatsko zastupstvo na ugarskom saboru opominjati zajedničku vladu i zajednički sabor, neka potrebam životnim naše domovine zadovolje. Neuspjeh sabora od god. 1868. i svih potlanjih sabora u takovih pitanjih ne daje nikakve nade, da bi se mogao polučiti ikakov uspjeh u buduće.

Što se tiče napose Krajine, gospodo, njezino je stanje upravo žalostno; golemo je njezino propadanje materijalno, odkako je stupila pod nagodbeni odnošaj.

Ja sam imao prilike govoriti i sa seljani i s inteligentnimi ljudmi iz raznih strana Krajine, pa svi kažu, da je to upravo čudo i pokor, kako je Krajina propala, odkako je pod nagodbenimi odnošaji, naročito odkako su njeke oblasti ugarske, dobile sav mah i svu vlast u Krajini glede šuma itd. Glede krajiških šuma, o kojih bi se i po nagodbi morao uviek takodjer u našem saboru voditi računn, kadgod se radi o njihovoj prodaji, — što je toliko puta, ovdje zahtjevano. — Jedan član investicionalnoga povjerenstva jednoč mi je kazao, da se ima za njekoliko godina očekivati podpuna devastacija, a da se ipak za korist Krajine iz tolikih novaca veoma malo čini, nerazmjerno malo, tako, da se svrha te zaklade nipošto ne izpunjuje. Bio sam upravo prestravljen, kada mi gospodin star i izkusan, na moje tješenje, da će se to ipak popraviti jednom, i da će i pred naša vrata sinuti sunce, odvratio: Nikada, mi smo propali! Od stara, triezna čovjeka razumijućega odnošaje u Krajini, to je izreka, koja mora žalošću napuniti svakoga patriota.

I boljak se zbilja za našu domovinu ne može očekivati po onih naredbah i ustanovah, koje postoje sa nagodbom, zato mi, neovisna stranka, u našoj adresi takva prava zahtjevamo natrag za našu domovinu, da bi po tih pravih i ono gospodarstvo sa imovinom Krajine, sa državnom imovinom kraljevine Hrvatske, krenulo na bolje, jer bi bilo sasvim u rukuh našega naroda.

Gospodo! Vi od većine saborske za izpriku svojega držanja i takvih postupaka govorite: „mora se računati sa postojećimi faktori." A ja sam tako slobodan upitati vas: je li medju postojeće faktore, koji sudjeluju kod odluke o našoj budućnosti i o našem pravnom položaju, broji vam jedan faktor i naše pravo? je li jedan faktor narodna radnja od dvadeset godina, i kroz 20 godina izpoviedano i izticano osvjedočenje saborskih članova? Pitam nadalje: je li faktor, koji ima uticati na vaše držanje, sadašnje nesnosno i nevoljno stanje našega naroda? Je li faktor, što se naročito tiče Krajine, ona uzvišena rieč u previšnjem proglasu, kojim se je konačno razvojačenje Krajine naviestilo, ona rieč, da će, dok je svieta i vieka čovječanstvo biti zahvalno zaslugam Krajišnika za sviet? je li jedan faktor ona uzvišena rieč u istom proglasu, da će pod ustavom Krajišnici moći razvijati gradjanske vrline, i da će ustavno doba njihovo materijalno i duševno blagostanje podići?

Gospodo, u kratko još pitam vas: je li medju odlulučujuće faktore brojite ono, što ste pred cielim narodom svetčano izjavili prošle godine glede magjarskih grbova i glede obustave ustava, i što ste ovdje zaključili o temeljnoj povriedi zakona?

Do sada se sbivalo žalibože toliko puta, da ste, i izjave davši i odluke stvorivši i načela kao neporušiva postavivši, odustali opet od svega toga.

Gospodo, hoće li to i u buduće bivati tako? Pitam vas, gospodo: oni drugi, koji takodjer računaju sa postojećimi faktori, kada pristupite k njima, da branite domovinu našu, zar oni ne razmatraju, kakvi ste vi faktor, u obće kakav je faktor naša domovina? Sile nemamo; dakle će gledati oni drugi faktori: imate li tvrdo pravno osvjedočenje, imate li postojanosti u svojem pravnom zahtjevanju? A vi ste mienjali i snizivali svaki čas svoje pravne zahtjeve! Ako drugi faktori vide u faktoru, koga može sada Hrvatska tamo na dogovor slati, to svojstvo, da je pravno osvjedočenje u hrvatskih zastupnika slabo da oni uzmiču svaki čas i da idu sve na niže: kakav su

onda faktor kod odluke o našoj budućnosti ti naši zastupnici? Nikakav faktor! Jer jedino, što možemo sada imati tvrdoću i postojanost u našem pravnom osvjedočenju, jedinu tu snagu ako ne imadu oni, koji ugovaraju, a ti će biti ne iz naše nego iz vaše sredine; ako te snage vaše ne opažaju Magjari, onda im je lahko postupati sa kraljevinom Hrvatskom kao sa ništicom, koja se pridaje jedinici! Baš ono mjesto u vašoj adresi o povriedah nagodbe. gdje se veli najprije „povriede", onda „oprieke", a napokon „pomutnje"; ono mjesto mora nas napuniti bojazni. da će se opet dogoditi ona ista nesreća, koja je toliko puti u nazadak turala našu domovinu kod dogovora, ona nesreća, da se od naših pravnih zahtjeva odustaje, da „sirac sve na niže ide."

Mi, gospodo, nemamo nikakve nade popravku stanja naše domovine ni u pravnom ni n materijalnom pogledu od onoga postupka, na koji se hoćete vi dati.

Ja dočim gledam svaki dan nove povriede narodnih prava, dok one stare nisu još izliečene, pače nije ni od ove ni od one zajedničke vlade još ni pokušano, da bi se liečile; dočim vidim sve to veće materijalno propadanje našega naroda: dočim vidim, kako se sloboda i ustanove institucije danomice sve to više stežu ili pače ukidaju i to sudjelovanjem same većine ovoga sabora; dočim sve to vidim i gledam: obuhvaća me neko čuvstvo, kao da da sam otudjen u domovini; i nije inače, nego sjećajuć se bolje prošlosti domovine svoje, kao peregrinus in patria, mora se ćutiti hrvatski patriot u hrvatskoj domovini ćutiti se kao Tennysonov onaj Euoh Arden, koji je nesrećom brodolomlja bačen na pusti otok, pak udubljen gvireć u daljinu očekuje uzalud, da mu dodje ladja, samo kadkada pričinja mu se, da sluša zvonove iz svoje daleke domovine, da čuje glas svoje žene, svoje djece, svojih prijatelja! Na kako je njega ladja napokon našla te je ugledavši ju klicao: „ladja, ladja, ja sam spašen!" tako i hrvatski patriota jer si uvjeren. da ima pravde na svietu. da ima pravnih stožera vječitih i neoborivih i nuždnih obstanku ljudskoga družtva; jer je uvjeren, da će moć vječite istine i pravice jedanput i njegovoj domovini priskočitt u pomoć, i samo zato, jer je tako uvjeren, on može stisnuti svoje srdce i podnositi ovo nevoljno stanje, gdje vidi, kako mu domovina sve to dalje nekuda izčezava, kako se ona sve više gubi u neku maglu, kao da hoće izčeznuti; on to gorko i težko stanje podnosi samo, jer je uvjeren, da će jednom iz te magle opet se promoliti njegova domovina, i da će pa bilo to makar u zadnjem času svome on joj uzkliknuti i pozdraviti ju riečmi: moriturus te saluto, carissima patria Croatia."

U toj nadi, gospodo, hrvatski patriota težko stanje današnje podnosi stisnuv svoje srce i vršeći svoju dužnost, ne vriedjajući nikoga, ali braneći svoje.

(Živio, na ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima nar. zastupnik gospodin barun Živković.

Jovan barun Živković: Vis. sabore! Kad se god povela rieč o adresi prema kruni, i isto tako kad je proračun došao na dnevni red. uvjek bi iznieli i onaj po našu domovinu velevažni predmet, naime naš državopravni odnošaj prama Ugarskoj i taj bi uvjek uzeli na rešeto. Ja dopuštam visoki sabore, da je danas mnogo teže o toj stvari govoriti, nego li je dosad bilo, da je težko o ovoj stvari čitati, a još teže izgovarati. Kada ćutiš, primaš priznanje, da si kriv i da dobro ne radiš, i da su objede istinite; ako govoriš, što da kažeš, ne kako da se braniš, nego što da radiš u današnjih okolnostih naše domovine.

Naprama dole politički kaos, stranački „scopa discipaia" u podpunom smislu rieči, a prema gore nesviest i nemoć, a ti sada uzmi u ruke oružje i izvojuj jednim državnu samostalnost, a drugim samosvojnost; i samo mi hoćemo, da obćuvamo ono, što imamo.

Tko je slušao predgovornika, mislio bi, da je Živković u ono vrieme kad je bio proti nagodbi bio prvi čovjek; ali se vara! On je bio izdajica domovine, a tako isto onaj Živković koji brani tu nagodbu je izdajica domovine. Kad je Živković došao, da brani, što treba, onda mu je sva sabornica okrenula ledja, a Živković je sa svoja dva druga ostao, da brani prava domovine. To je hrvatska opozicija. To je, da mi nikad ne razlikujemo vrieme i da narodna a danas neodvisna stranka uvjek sa jednom idejom prekasno dodje.

Protrči zeče još jedanput, al zec dva put ne trči. Ja gospodo moja, ne mogu ovdje govoriti de lege ferenda, nego o onom, što stoji: de lege tata. Onda, kad sam ono branio, o čem je dr. Marković govorio, bio je još jedan muž po važnu položaju, a to je današnji ministar Hrvatske, koji je takodjer zagovarao u nekoj mjeri financijalnu samosvojnost Hrvatske.

Onda se radilo, da se crpi iz povjesti naše i prema ondašnjem položaju onakav položaj, kakav smo držali, da bi odgovarao potrebam našim. Gospodo! Vremena su preko one dobe prešla; Deak sam je išao na ruku nam, da se u koliko je moguće obezbiedi Hrvatska od nepotrebna tutorstva, kako je rekao, i da se utanači ono, u čem se ugleda državna zajednica. U takvih vremenih polučilo se je, što je bilo moguće. Ja, koji sam dalje išao, ne mogu reći, da je ono, za čim sam težio bilo moguće; a ne mogu reći, da su oni, koji su svalili zahtjeve Hrvatske u nagodbu, prihvatili minimum. Dopustite, da ja stojeć na tom zemljištu nagode, kažem kako stoji, jer najveća naša krivnja leži u tom, da mi izkrivljujuć pravne pojmove sami sebe ili sav narod varamo, a to je najveća pogrieška, jer konsekvencije ne mogu biti dobre, ako su predpostave krive. A ja bi se usudio reći, da je štovana opozicija u stvari isto sa narodnom strankom, samo da toga neće ili ne smije kazati, da pomućuje pojmove i da vara sebe. O adresi stranke prava neću da govorim jer ih ne ima ovdje, premda bi mogao kazati kao Napoleon:

ovo je adresa suvišno ozbiljna za šalu, a suvišno šaljiva za zbilju. Kakvimi sredstvi nastoji ona cilj svoj doseći i tko za njom stoji. o tom ne govorim; prelazim preko nje na dnevni red, jer ona nije predmet razprave, a i nema njih, da im u oči kažem, al ću se dirnuti vaše adrese. Prije svega dopustite, da ja kažem svoje mnienje o previšnjem odpisu, jer ovo je odgovor na odpis.

Kraljevski odpis za mene, a i za hrvatski sabor mislim, da nije nikakov zakon; kraljevski odpis i ako sadržaje kakav pravac politike, još nije taj pravac zakonodavstvu mjerodavan. Ja govorim o onoj strani odpisa, koja Vam se svidja. Ako u njem leži nješto, što ide dalje nego nagodba, je li taj pravac drugi nego li nagodba, onda on pada, ako smo mi ljudi.

Ja mislim jedno u odpisu što mi se vrlo dopada, a to je, da vrlo triezno govori, a tako je potrebno, da se kanimo iluzija, govori o realnoj politici i realnim potrebam naroda, a to su rieči samoga naroda, jer i on kaže: pobrinite se i za me; vi, koji me zastupate pogledajte na moje potrebe. meni nije stalo do vis. politike, koje ne razumijem; a to kaže i previšnji odpis.

Što dalje kaže? Ako su se razmirice dogodile, ne može ih krstit bezzakonja, jer kruna stoji nad jednim i nad drugim, i ona ne preokupira mnienja ni jedne ni druge legislative; ona vidi da ima razmirica, pak želi, da se izmire.

Do nas je, da kažemo, što i kako mislimo mi o povriedami nagodbe; meni je putokaz u previšnjem odpisu, kaji kaže, da kruna želi, da tomu bude kraj onim načinom, kojim to zakon donosi, a to je putem regnikolarnih deputacija. U odgovoru na previšnji odpis ja vidim, da se mi u bitnosti slažemo. Mi prihvaćamo to, da treba razmirice odstraniti i doskočiti nagodbenim povriedam, dočim vi, koji znate. da neće doći ta adresa na previšnje mjesto, govorite malo oštrije, a mi znajuć, da se kruni sa izabranimi riečima govoriti mora, rekli smo toliko koliko je dosta, da se zna, da ima povrieda i da ih treba odstraniti. a kakve su, to će se reći, ako dodje do toga, da ih podjemo sanirati. Vi kažete, a i mi kažemo, samo mi opet sa odabranimi riečmi. da nam je već do grla došla ova narodno gospodarstvena politika ugarska, da ju smatramo nepravednom, da želimo, da na bolje okrene, ako hoće, da joj bude narod privržen i da bude od naroda štovana ta zajednica. To smo rekli sa tri rieči, i tko hoće, da čita medju linijami, taj će pročitati u tom sve ono, što ste i vi rekli.

Vi ste to rekli kao obtužbu, jer znate, da vam adresa neće doći do priestolja,, a u stvari je isto, što i u nas. U čem se ne slažemo? Sada je skok! Mi želimo, da se zakon štuje i vrši, a vi idete dalje, a kako to dokazujete, o tom ću progovoriti. Ja o onoj gospodi ne vodim računa, jer je njima slobodno svašta napisati, ali vami, koji ste na temelju zakona, usudjujem se prigovoriti, da vaša adresa ne odgovara zakonu. Vi imate u adresi: država, organ država, samosvojnost, obnova saveza, ravnopravna saveznica,odkaz nagodbe, državno pravo i t. d., ovo su sve pojmovi takove naravi, koji nemaju i ne mogu imati mjesta kod onoga, koji kaže, da se drži zakona. Vi na prvom mjestu velite: (čita).

To bi čovjek trebao da rekne da stoji; ali stoji li to, da su dvie države, da je to organ zajednički. Ako ste nagodbenjaci, onda ću vam kazati, kako stojimo u tom pogledu. Uvod u nagodbeni zakon sadržaje dva principa. Prvi kaže: (čita) da su se na temelju pragmatične sankcije i pošto je u pragmatičnoj sankciji takodjer izrečeno, da su zemlje krune.

Dakle što ovdje predleži? To, da bi ja priznao, da državni kontinuitet nije bio poremećen onda, kada se je nagodba sklapala, jer se kaže, da se na temelju pragmatičke sankcije sklapa nagodba, da se urede odnošaji, koji su se bili prekinuli, dakle ne savez nego forma, a kazat ću, da je to pogrieška, jer su oni uvedenjem jednostranih zakona od g. 1848. pogazili individualitet Hrvatske i poremetili državopravnu formu autonomnu, koju je ona uživala.

Nu nije poremećen savez, nego forma juris publicae, koja nas veže do god 1848 i zato kaže jako dobro nagodba za poravnanje državopravnih pitanja, a ne za sklapanje državopravnoga saveza.

Dakle nama nije do obnove saveza, nego do uredjenja državopravnih pitanja, koja su bila, čijom krivnjom ne govorim, poremećena. Već ova predpostava adrese ne stoji, a kad nestoji onda sve drugo pada. Ovako vi obmanjujete sebe i naše mlade pravnike da i oni misle, da je onda državopravni savez sklapan i da su nam onda ustupili mjesto, kojega nismo ni imali.

Prema tomu vidimo, da pada pojam države u nas, onda organ zajednički, državni sabor, a ne organ koji per delegationes obavlja poslove. Vi na više mjesta govorite samosvojnot. G. Zastupnik Pavić je kazao, da ga je to pomutilo, a i mene; jer ne znam, što to znači, je li eigenberechtig, da znamo samosvojna tri državna atributa.

Dobro. Al ako to znači, kao u one gospode, koje ovdje ne ima samostalnost, onda toga ne dopuštam, jer onda dolazimo nehotice na pojam kraljevine, koja onoj stranci pomućuje pojmove. Što je kraljevina? Ja vidim, da Pethy posve drugo razumjeva pod kraljevinom nego mi, a on je u madjara ono, što u nas Smičiklas, koji je državni historik, i do njega mnogo drže i on kaže, da ne pozna kraljevine Hrvatske i da nepozna prava hrvatskih i pita državnike i pravnike magjarske neka kažu, kakvo je to državno pravo Hrvatske.

To je pisao pred tri dana, i pozvao zemljake. da mu kažu, što je kraljevina Hrvatska i kakvo je to državnopravo Hrvatske.

On poriče, da je ova nagoda Hrvatske izljev razvitka historijskoga prava hrvatskoga, Hrvatska nije nikada imala toga teritorija, ona nije nikada imala individualnosti, nego je to izum naših mudrih državnika magjarskih, koji su

tu nagodbu dopustili; izum vrlo nesretan, pošto taj zbilja daje Hrvatom pravo na državnu individualnost kakov si oni danas vindiciraju i tu leži klica daljnim zahtjevima, na kojima će posve pravo Hrvati jašiti, jer klica leži u temeljnom zakonu zemlje.

Zato brišite nagodbu.

A što mi velimo, velite i vi. Stara kraljevina Hrvatska hoćemo. da je pojam državni i ja dopuštam, da će svaki pravi državoslovac, kad mu samo date pitanje: što je kraljevina? da će razumjeti državu neodvisnu u svom teritoriju, a to je ne samo kraljevina nego i kneževina, to je država; ako uzmemo kraljevinu, a to je samostalna država.

Mi barem, gospodo pravnici, smo pozvani, da rukovodimo i upućujemo neuku masu, koja toga ne zna, kako treba razgovarati, kada govori o pojmu, koji je klasičan, koji se može razno shvatiti, a koristno je samo kako glasi po postojećih zakonih.

A ja velim, mi i vi stojimo na jednom te istom zakonu

Danas kraljevina Hrvatska za me nije nego državna politička individualnost u zajednici državnoj sa Ugarskom. To je pravo ono, a ne država, a još manje samostalna. To što bi svaki pravnik o njoj kazao, što kažem i ja, kad mogu govoriti, kako zakon zapovjeda.

Ta individualnost u čem se ogleda? I to je rečeno. Ima svoj teritorij i ima svoja tri državna atributa posve neovisna o Ugarskoj. To branim i danas, što sam branio onda.

Ali kad to branim, ne mogu dopustit, da mi se reče samosvojnost. Hrvatska nije ništa ustupila Ugarskoj, što je imala, to ću odgovorit ne samo Magjarima nego i g. Smičiklasu, koji veli, da smo mi g. 1791. bili samosvojni — opet ta nerazumljiva rieč — pak veli i to: i mi suprotstavljamo Magjarom naše državno pravo, koje leži u onom, što smo učinili god. 1791., kad smo ustupili Ugarskoj ono, što smo imali i kad se razširimo, opet ćemo vladu natrag uzeti, t. j. gospodin mješa, jer mu spada u račun, vladu sa pozivom.

Ja bih rekao, da mi polučismo, što smo izstupili, a rekao bih i to, a to mi neće g. Smičiklas iz povjesti poreći, da smo manje dobili, nego smo ustupili, konsilium bila je vrhovna uprava politička a danas imamo ne samo to nego i juridičku i nastavnu upravu.

Istina, imali smo financije t. j. kovani novac, i imali smo vojsku; ali tko uzme, što je to bilo i uzme pojam današnje vojske, znati će, jesmo li izgubili ili dobili, jer onakvu vojsku imao je i biskup. Iz pojedinih čina i nečina izvadjati državnu samostalnost, nije ozbiljan posao medju državoslovci. Ja dakle usudjujem se tvrditi i poričem, da smo mi i onda bili samosvojni.

Ako je zakon nagodba, onda sve ono, što je bilo do nagodbe, i onaj tisućgodišnji ustav, koji se kao crvena nit provlači i koji se konkretno ogleda u zakonskoj ustanovi, koju ćete naći u Verbecziju, pada.

Nije državna samostalnost, nego kad smo šta dobili i polučili naš ustav, a državno pravo naše kad smo došli pod krunu sv. Stjepana je zajedničko sa ugarskim ne seperatno. Država, koja ne postoji, nema seperatna državnoga prava. Govoriti, odkako smo sa Ugarskom jedna država, u ovom ili onom smislu o seperatnom državnom pravu, to je mali nesmisao.

Ako dakle vi zakon štujete, morate dopustiti, da se taj ustav ogleda u onom, što je konkretizirano. Jer što će reći pravo? Pravo je ono, što kada realizujem, vidim formalno u formi zakona, ali reći imam pravo nepriznanja od onoga drugoga faktora ne znači ništa, jer se može govoriti i o historijskom pravu, koje ima toliko prava, da se može prema okolnostima realizovati.

Može li se iz historije dokazati, da je Hrvatska imala kadgod više prava i samostalnosti, nego li se ogleda u nagodi prema tim trim strukam, to prepuštam gg. Smičiklasu i Mazzuri. —

Ako je sve zakonom ustanovljeno, što gospoda nepriznaju, onda kažem, da je bezzakonje kod vas zakon i morate priznati, da se je tečajem vremena došlo do zakona, koji je nagodba i kada je zakon tu, prestanimo govoriti o samosvojnosti i o onom, što nema, t. j. da smo ustupili Ugarskoj kao država neka atributa i druga zadržali i da je vrieme, da tražimo povratak onoga, što smo ustupili. Onda ta prava nismo uživali, jer što smo imali prije 48. godine. Ovako stojimo sa pravnoga gledišta, i ja sada sve pitam, je li sada vrieme nadošlo, da sada na lahku ruku možemo ovaj temeljni zakon razširiti? Vi, gospodo i gosp. Smičiklas upitajte se, kad je trebalo 100 godina od 1791. do 48. i 68. proteći, da smo došli do ovakva ugovaranja, kakvo je bilo, je li vrieme, da se takov zakon preko noći mienja?

Svaki deset godina, pik Jovo na novo, praviti nove saveze!

Tu se moraju uzeti u obzir i druge okolnosti, a ne samo naše želje i historijsko pravo, nego i moralna i materijalna snaga naroda. Vi ste izvoljeli kazati: državno pravo suprot stavljamo proti vašoj nagodbi; a ja velim pravo, koje vi zovete državnim jest nagodba, dakle jedno je i po vašu i po našu. Ako i jesmo na temelju zakona i prirodnoga prava, koje svaki narod ima, da bude samostalan i neovisan, ali narodi imaju nagon, da se slabiji s jačim slaže; gdje je prirodno pravo složilo državu? jesu li to faktori, koji stvaraju države? je li narodnost prirodno pravo? je li prirodan savez velike Italije i velike Njemačke? pitam one narode, da li nemaju svojih seperatističkih želja, da budu ono, što bi htjeli da budu, a da ne izčeznu u masi? Je li velika Rusija kao jedan narod? Je li danas vrieme, da hrvatski narod straži državu, nedam odgovora, jer bi se reklo, da sam neprijatelj hrvatskoga naroda, a ja sam mu prijatelj nu neprijatelj sam

fantazije. G. Smičiklas je još jednu žicu pokrenuo, za koju bi želio, da ju je poštedio. On vidi, da sam ja kroz 20 godina na braniku ne srbskih nego hrvatskih prava, da sam ih branio kao da svoje branim, i da ih branim i danas. I danas kad bi mi svi kao jedna stranka stajali na braniku naših prava, da bi drugčije stajali, ali žalibože niesmo.

Danas Srbi igraju ulogu kao najsvjestniji patriote, i Sriemci su pravo imali, da vas nisu birali, a neće ni odsad. Vi Žumberčani baš ste najsjajniji iz povjesti navedeni dokaz, da ono nije istina, što ste izvolili reći o narodu srbskom, da tjera hegemoniju.

Tko ostavi vjeru ili ju promjeni od Srba, ne smatra se Srbinom.

Čitajte povjest Švabe Schwickera, pak ćete vidjeti, da su u Žumberku Srbi, a tko je gdje vas reklamirao za Srpstvo; vi ste ovejani Hrvat i nitko vam ne zamjera.

Ta hegemoniju, da je ono i Srbi svi i svuda.

Ja ne držim, do kojekakovih šlagvorta, ali ću reći: jesmo svuda, ali ne svi.

Gdje je god Srbin, hoće da bude Srbinom u Austriji, Hrvatskoj, Ugarskoj i Dalmaciji nije Srbin došao sa borbom, da prosi, nego oružjem, da brani ovu zemlju.

I kamo sreće, da nismo nikad ni došli ili da su nas natrag vratili, barem bi nas tamo više na okupu bilo. i nebi doživili, da orošene i našom krvlju nakvašene zemlje ne smijemo svojim zemljištem zvati. A što se traži? Ime! Gdje je Srbin, koji ove domovine kao hrvatsku ne priznaje i koji prava njena kao hrvatska prava ne priznaje?

Toga nema. Hrvat mora se ponositi svojim imenom i stid ga bilo, ako se ne ponosi. A zašto, da se to Srbinu krati? To nije liepo, a ni pravo ni po ovu zemlju probitačno.

Mi ćemo s vama za prava ove zemlje uviek u boj, i biti ćemo prvi na braniku svetinja narodnih. Ako vas nije medju onima, koji misle, da ovaj put ne vodi dobru i da bi se imali drugačije braniti, to je zato. jer smo uvjereni, da branimo prava ove zemlje, kao i najovejaniji Hrvati.

Ja nebi ovoga bio potaknuo, da nije bilo osvade g. Smičiklasa, i ja rekoh, da smo Srbi svuda, ali ne svi; da nismo svi Srbi to sam kazao. Mi ne pravimo nikakvu vrst prozelitizma. To je nama nepoznato, dapače, koji se od nas odtudji. taj nije Srbin, nu samo koji smo, ti jesmo i hoćemo, da jesmo; koji niesmo, niesmo.

Ovoliko u kratko, a sada završujem tim, da kako sam branio in illo tempore stanovište i najprobitačnije, pak nisam bio prvi medju Hrvatima nego u manjini, tako može biti. da će se na današnje moje rieči spominjati drugi Hrvati ako i ne dr. Marković: kamo sreće da smo ga poslušali 1884. god. i svi ostali na braniku onoga, što je u pogibelji. Ja nisam uzhićen od kraljevskoga dopisa a ni od adrese, nego o tom se sad ne radi; ali sam si svjestan zadaće i dužnosti i kazao sam, da u nagodbi leži to, da je ovo državna osebina, i ako ona izčezava, to boli narod hrvatski, ako se ne održaje ta osebina, pada ljubav naroda prama njoj, i ako se ruši onda niesmo dovoljni ni mi, ni vi, nego cio narod.

Želimo li se boriti sa uspjehom, a sami mi ne možemo, jer nam vi ne priznajete većine u narodu, treba zato, da svi složno ustanemo.

Snadje li nas neuspjeh, nije naša krivnja, nego li svih nas.

Ako sam onda bivši proti nagodbi dobro radio, uvjeren sam i držim, da i danas braneći ju dobro radim; uspjeh je u božjoj ruci, a čija je krivnja pokazat će se, kad se stvar svrši.

(Živio!)

Predsjednik: Želi li još tko progovoriti? (Javi se nar. zastupnik dr. Mazzura.) Rieč ima zastupnik gospodin dr. Mazzura.

Šime Mazzura: Vis. predsjedničtvo! Pošto je kasno i svetčan je dan i pošto se želim razabrati, molim da se sjednica odgodi.

Predsjednik: Želi li visoki sabor, da se sjednica odgodi?

(Prima se.)

Dakle vis. sabore! ja današnju sjednicu neću zaključiti, nego ju odgadjam za sutra u 10 sati.

Rieč ima prvi zastupnik dr. Mazzura, kao branitelj protupredloga.

(Svršetak u 1 sat po podne.)

Nastavak devetnaeste saborske sjednice,

držane dne 27. listopada 1884. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Predsjednik (zvoni): Sjednica se nastavlja.

Rieč ima g. zast. dr. Mazzura. Nu preuzv. g. ban javio se je za rieč, te ima preuzv. g. ban rieč.

Dr. **Šime Mazzura**: Molim u smislu poslovnika.

Ja se dosjećam razlogu, zašto se ne čita zapisnik; jer je jučer g. predsjednik kazao, da se sjednica odgadja. Ja jesam sam jučer molio za odgodu razprave, a ne za odgodu sjednice.

Pošto se ne mogu složiti s tim, da se jučerašnja sjednica odgodi, kako je g. predsjednik izvolio kazati, a ne mogu se složiti za to; jer ta odgoda ima posljedice za one članove, koji su, kako znate, izključeni; to molim, da se ova moja izjava uzme na znanje.

Predsjednik: Imam kazati g. zastupniku, da ne zavisi od njegove volje i želje, da li ja imam sjednicu odgoditi ili zaključiti.

S toga ne ću dati uvrstiti nikakove izjave u zapisnik.

Rieč ima preuzv g. ban.

Dragutin grof Khuen-Hedervary: Visoki sabore! Gospodin saborski predsjednik dovoljno je označio osnovu adrese, koju je podnesao na stol visoke kuće g. dr. Hinković i drugovi njegovi.

Dakle, ja ću samo u kratko u ime vlade ograditi se proti tomu, da se pod plaštom imuniteta šire prevratna načela, te da se, kao što u onoj adresi, pokazuju putevi, koji ne mogu voditi nikamo, nego na vlastitu propast.

Svjetujuć dakle svakomu, da se kani takovih puteva, dodati mi je samo to, kako je dužnost i vladi i visokoga ovoga sabora razmišljati o zakonskih mjera, koje bi bile podobne sličnim zloporabam već u napredak na put stati, koje idu samo na štetu i zemlji i narodu.

A sada mislim, da mi je prije svega osvrnuti se na one primjetbe, koje je gospodin zastupnik klanjački primovao na sam kr. reskript.

U previšnjem odpisu izraženi su nazori prejasne krune! ali ja se neustručavam za sadržaj kralj. odpisa preuzeti podpunu odgovornost.

Po nagodi, uglavljenoj izmedju kraljevine Ugarske i kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije izraženo je, da su te kraljevine medju sobom ne razdružive i da sačinjavaju jednu te istu državnu zajednicu i to kako naprama ostalim kraljevinam i zemljam Njegovoga Veličanstva, tako i naprama inim državam.

Izraz „jedinstvo“, koji je rabljen u 2. stavci previšnjega odpisa, jest sinoniman zakonitomu izrazu „državna zajednica“ rabljenom, kao što to izlazi iz 3. stavke, mislim, kralj. odpisa, gdje je izrično naveden izraz „državna zajednica“ i savez sa kraljevinom Ugarskom.

Nu ako već gospodin zastupnik u tom traži kakav smjer, onda mi je još izvan toga, da kažem, da je sinoniman, i to dodati, da je i opravdano rabljen taj izraz „jedinstvo“, — „jedinstvo u toliko u koliko je jedinstvo u onih poslovih, koji su u nagodbenom zakonu uglavljeni kao takovi, koji se imadu jedinstveno obavljati. A „jedinstvo je zato, jer nad tim jedinstvom stoji, jer kruniše to jedinstvo posvećena kruna sv. Stjepana.

Jamstva, o kojih se govori u 2. stavci previšnjega odpisa, ogledaju se u onom, što je pridržano u državnoj zajednici zemalja krune ugarske, a ništa drugo. I zato je podmetanje ne osnovano, da se pod izrazom „jamstva“ mogu ina jamstva razumjevati, nego u nagodbenom zakonu naznačena.

Iz toga razabrati će visoki sabor, da kralj. odpis, kako to inače biti ne može, osniva se strogo na sadržaju nagode, kao temeljnoga zakona ove zemlje.

Nadalje iz svakoga redka kralj. odpisa proviruje misao i želja, da se zemlja na temelju ovoga nagodbenoga zakona i u duševnom kao i materijalnom obziru što više razvija.

Na temelju ovoga zakona stoji zemaljska vlada, na čelu kojoj sam ja danas, i ta zemaljska vlada nema druge zadaće, već onu, da utire put napredku obćem u zemlji, pa ne mogu ni ja, ako hoću biti, što hoću, da budem, vjeran izvršitelj zakona, doći u sukob niti s opravdanimi osjećanji i težnjami naroda. (Živio! Živio! na desnici i

središtu.) niti sa smjerom političkim zajedničke vlade. A to potonje tim manje, čim zajednička vlada sve svoje djelovanje napram ovim kraljevinam osniva na temelju zakona i u granicam zakona.

Ja sam si sviestan svoje dužnosti nastojati oko toga, da se dobra uprava osigura i u tu svrhu paziti ću kod namještenja javnih organa na znanje, upotrebljivost, valjanost i značajnost dotičnika.

Ja mislim, da se o tom svaki, koji je stvar sine ira et studio motrio, mogao osvjedočiti, da sam se tih načela djelotvorno držao.

Kako rekoh, vlada stoji strogo na temelju nagodbenoga zakona. I zato ja moram ovu osvadu, da se sadanja vladavina još manje od predšastnica svojih drži obvezanom vršiti zakon nagodbeni, budué nije dokazana ničim, posvema odbiti. (Živio!)

Kod izbora razvijale su stranke, protivne sadašnjemu sustavu silnu agitaciju. I vlada nije mogla u interesu mira i poredka prekrštenih ruku ostati. Nu akcije organa vlade ograničile su se na to, da su u interesu javnoga mira i sve potrebite mjere poprimile, da su poukom kod naroda njega od izgreda odvratile. A ja moram očitovati i najsvečanije prosvjedovati proti tomu, da je vlada išla na biralište sa svom moći svoje vlasti, da je pritisak činila na činovničtvo, da je kršila izborni zakon, ili da je upotrebljivala demoralizirajuća sredstva.

Budué to nije ničim dokazano, moram to odbiti kao sasvim ne osnovano.

U borbi izmedju stranke one, koja brani zakonito stanovište i stranaka, koje vojuju proti zakonitomu stanju u zemlji, jasno je označeno mjesto činovničtvu; a to je isto mjesto po dužnosti svojoj zauzelo.

Nagoda stvara toliko široko polje radu oko duševnoga i materijalnoga napredka ove zemlje i naroda, da po mom osvjedočenju mora ova zemlja sve svoje snage napregnuti, da može ovo polje obraditi onako, kako valja. A do nas je dakle, da to polje, da taj vrlo povoljni državnopravni položaj izcrpimo i pretvorimo u onakav, da bude što od veće koristi za narod i zemlju; tomu ne smeta ništa toliko, koliko neprestano poticanje državnopravnih pitanja i napadaji na nagodbeni zakon; jer tim se preči svaki rad, a radjaju se trvenja, od kojih nuždno mora stradati slabije tielo.

Sve nas dakle upućuje na to, da na temelju zakona radimo oko duševnoga napredka i materijalnoga boljka, da prikupljamo i pomnožamo snagu naroda i da tim ne zaostajemo toliko od drugih naroda, koji nas okružuju.

To je po današnjih okolnostih, po mom osvjedočenju, jedina moguća, dakle jedino mudra politika.

Ja ću onu stranku u zemlji, koja će ovu politiku braniti svom svojom snagom i cielim srdcem podupirati. (Živio!)

Još mi se je osvrnuti na druge primjetbe, koje je g. zastupnik Mazzura u svojem govoru naveo. Naime, rekao je g. zastupnik, da po slovu i duhu nagodbenoga zakona i, ako se dobro sjećam, po tobože nekakovih izjava ministra predsjednika, može ministar predsjednik onda, kad mu je dobra volja, kad mu se svidi, ili kako se je on izrazio, kad mu se dopadne obustaviti ustav i učiniti, što će mu se dopasti.

Ja mislim, da nije od potrebe, da ja suprot ovoj izjavi u obranu uzmem ministra predsjednika. Nu ipak držim, da je, ako ne nuždno, svakako dobro, da na put stanem, da se širi takovo mnienje, da se šire takovi nazori o dostojanstveniku, koji će sve svoje djelovanje osnivati na zakonu, te će samo ono savjetovati kruni, što mu nalaže po njegovom osvjedočenju, interes dinastije i interes državne zajednice.

Još je gospodin zastupnik spomenuo i to, predbacujuć mi, da sam ja, kad sam zauzeo čast bansku i nastupni svoj govor držao, očitovao, da zauzimljem tu čast po milosti prejasnoga vladara i povjerenjem zajedničke vlade.

To je posve istina, i ja to držim i hoću to izpuniti. Ali mi je g. zastupnik predbacivao, da se nisam pozvao na povjerenje naroda. To nisam učinio, nisam mogao učiniti; jer nisam pravo imao na to.

Ja povjerenje naroda od sebe odbacio nisam; usuprot, ja sam u istom govoru protivno izjavio, kad sam se obratio na visoki sabor bez razlike stranaka i molio ga, da me u mom djelovanju podpomaže. Molio sam sabor za podporu. Dakle ja mislim, kad sam molio tu podporu, tim sam dokazao, da sam potražio povjerenje sabora, dakle i naroda.

A da g. zastupnik dokaže, što mi predbacuje, naveo je to, da ja kod posljednih izbora nisam tražio mandata. To da opet dokazuje, da ne tražim povjerenja naroda.

Ja se čudom čudim toj primjetbi gospodina zastupnika. Ja joj se čudim tim više, jer sam u onom glasilu, koje zastupa i brani nazore gosp. zastupnika, čitao svaki dan: ban kandidira ovdje, ban kandidira ondje; i jedan put sam čitao: ban kandidira u 5 kotara, samo da spasi te kotare večini.

Ja sam mislio, da toga ne treba, i ja mogu kazati, jer mi je stalo do večine, da se nisam prevario u mojem računu. Ako nisam sam kandidirao, našla je stranka kandidate u onih pet kotara, koje je zauzela večina, bez da sam ja kandidirao. A da se je našla stranka u zemlji, koja moje nastojanje podupire, ja tu podporu visoko cienim kao što i podporu sabora. (Živio!)

Tim više, jer sam uvjeren i osvjedočen sam, da t[a] podpora izilazi iz povjerenja naroda. (Živio! Živio! u središtu i na desnici.)

Rekao je još i to gosp. zastupnik Mazzura, da ope[t] uztvrdi, da ne tražim povjerenja naroda, da sam se j[ur] izjavio, da ću vladati i bez sabora.

Ja ne znam, od kuda je to uzeo. Ja toga nikad nisam rekao, jedno nisam rekao, a drugo nisam moga[o]

reći. Jer, kao što sam prije kazao, nisam niti pravo imao, da to reknem. Ali, ako je tko mislio u ovom saboru, u ovoj zemlji ili izvan zemlje, da će se morati vladati u ovoj zemlji i bez sabora, ja držim, da je vrieme prošlo, kad se je tako moglo misliti, baš zato prošlo, što se je našla u ovoj zemlji, u ovom saboru većina, koja hoće, da današnje stanje u zemlji brani, koja hoće, da ga uzdrži. Ja ću tu stranku, kao što sam prije rekao, u njezinu nastojanju najizdašnije, po mojoj snagi podupirati, a i mnogo cieniti njezinu podporu, kao izraz povjerenja naroda. (Živahno odobravanje u središtu i na desnici.)

Predsjednik: Rieč ima g. zast. dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Najprije mi se je obazrieti na izjavu, koju je preuzv. g. ban izvolio dati, obzirom osobito na moj govor, kojim sam branio adresu svoju i svojih drugova.

Ja sam se uviek običavao u svakom svom djelovanju na polju političkom, dok još nisam u ovom saboru bio, običavao sam se, rekoh, strogo držati smiera, da ono što u drugih zemljah ustavnih vriedi, da vriediti ima i kod nas. Ja sam se toga tim više držao, ako sam vidio i proučio, da taj smjer odgovara onomu stepenu, na kom se znanost državopravna nalazi.

Odkad sam u sabor došao držim se načela znanosti i u ustavne prakse, smatrajuć, da kad su ona bila za ustavni život spasonosna drugim državam, da će biti spasonosna i za nas i za ustav naš. Pošto se tih načela strogo i danas držim, ne mogu se slagati s nazorom preuzvišenoga g. bana, da se u kr. reskriptu, kao i u drugih takvih reskriptih ne izražava drugo, nego nazor ili nazori krune. Ne, veleštovana gospodo, nazori krune ili nazore, koje kruna hoće da nadvladaju u državi, izražava ona drugim načinom, nego li putem kr. reskripta. Kruna izražava svoje nazore onda, kad dodje svojim suverenim pravom do momenta, da se odluči za ovu ili onu vladu. To je onda suvereni akt, kojim kruna izrazuje smjer vladanja, a kad kruna to čini, onda dakako izvršuje ono pravo, koje joj u svakoj ustavnoj državi pripada, da sebi izabere posrednika, koji će u parlamentu, ako stekne većinu, znati nazore i želje krune razvijati i braniti. Ali čim je to kruna učinila povlači se ona sa parlamentarnoga života natrag; ne izražava svojih nazora više, nego izražava ih ustavna ona vlada, koju je kruna odabrala, da bude posrednikom izmedju nje i parlamenta. Ja sam se ovih nazora držao, jer je tako i u drugih ustavnih državah i jer se tih načela i znanost drži.

Jovan barun Živković: Tako je samo u Englezkoj.

Dr. **Šime Mazzura**: Ne samo u Englezkoj, nego i u svih drugih ustavnih državah.

Obzirom na kr. reskript izvolio se je preuzv. g. ban izjaviti glede one stavke, koju sam ja podvrgao ustavnoj kritici, te je rekao, da odgovara podpuno nagodi; jer da nagoda sklopljena medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinom Hrvatskom izrazuje nerazdruživost zemalja i da izrazuje državnu zajednicu. Da nagoda izrazuje državnu zajednicu o tom nitko ne dvoji, niti je tko to poreko: ali sadržavajuć nagoda „državnu zajednicu“, poriče se, da bi ona bila stvorila „državno jedinstvo“.

Preuzvišeni g. ban misli, da su izrazi „državno jedinstvo“ i „državna zajednica“ sinonimni. To on dokazuje time, što jedan put u istom reskriptu dolazi „državno jedinstvo“, a drugi put „državna zajednica“. Pozivom na ono, što sam prije nekoliko dana rekao, dokazujuć razliku tih dvajuh pojmova, i pozivom na to, što državoslovci, dakle ljudi, koji od naše prepirke daleko stoje i koji se naukom bave, da označe točno pojedine pojmove za ovo ili ono državno tielo, pozivom dakle na to, što su našli neizmjerno veliku razliku izmedju „državnoga jedinstva“ i „državne zajednice“: ne mogu se složiti sa razlaganjem preuzv. g. bana. Vi znate razliku, koju je upravo o tom iztaknuo Bluntschli i drugi znameniti državoslovci, ljudi na koje su se i same kranjene glave obraćale, da riese pitanja državo-pravne naravi. Ovi su udarili posve jasnu razliku izmedju „državnoga jedinstva“ i „državne zajednice“; u njemačkom jeziku izraženo je jedno sa „Bundesstaat“, a drugo sa „Staatenbund“. „Državno jedinstvo“ je „Bundesstaat“, a „državna zajednica“ „Staatenbund“.

Ovdje se o tom radi, kako je jučer rekao g. Živković, da se svakomu pojedinomu pojmu podieli njegovo pravo znamenovanje. Kad bi ja bio onako omalovažao kr. reskript, kako je onaj tobože stilistiku umalovažavao, koji ga je sastavljao; a vidim, da preuzv. g. ban hoće, da ga umalovažava, kad reducira ovu stavku kr. reskripta na stilističnu pogrešku — velim, kad bi ja tako umalovažavao kr. reskript, nebi sigurno bio stavio proti dotičnoj stavci tako silnih prigovora, kako sam ih stavio. Ali neka mi preuzvišeni g. ban dozvoli izjaviti, da „carta canta, vilan dorme“. — Dok na ovoj karti bude „državno jedinstvo“ onako napisano, kao što ovdje, neće se hrvatski narod umiriti; jer će misliti, da ga vlada tumači onako, kako doista glasi, a iz smisla napisanoga da bi se mogla poroditi krpica. Pa tako iz kr. reskripta, za koji je jučer g. Živković rekao, da nije zakon, mogao bi se poroditi zakon, što nebi kod nas ništa neobičnoga bilo.

Ako bi i mogao ovu tobožnju pogriešnu stilizaciju sastavitelju kr. reskripta oprostiti, to ne mogu onomu nazoru preuzv. g. bana, kojim je izjavio, da je ona rieč u kr. reskriptu naime „državno jedinstvo“ opravdana tim, što su poslovi izmedju nas i Ugarske jedinstveni. Ovako, čini mi se, rekao je preuzvišeni g. ban. Jedinstva državnoga u zajedničkih poslovih izmedju nas i Ugarske nema, već zajednice. Ovdje se u reskriptu govori o državnom jedinstvu, a poslovi zajednice, ako se u nekoj mjeri hoće da uzmu kao jedinstveni, to se može odnositi samo na riešavanje istih; ali da bi u bitnosti bile države, koje sačinjavaju zajednicu konfundiranu, toga pojam zajednice državne ne podnaša. Državna zajednica ostavlja svakoj državi svoj individualitet; to nije „Bundesstaat“, već je

*

„Staatenbund". A dok ima svaka država svoj individualitet, ne može biti jedinstva državnoga.

Glede jedinstva posala, koje je spomenuo preuzvišeni gospodin, da se njegov nazor može odnositi samo na formu riešavanja, a iz te forme konkludirati na državno jedinstvo, ja mislim, da se ne može. Tomu ću navesti i drugih razloga kašnje, kad budem odgovarao g. Živkoviću.

Preuzvišeni gospodin opet je ovdje dao isto razjasnjenje glede „jamstva" spomenutih u kr. reskriptu; kao što je prije nekoliko dana to pitanje tobože razjasnio presvietli g. Stanković u odboru. On je dao razjasnjenje, koje ja ne shvaćam, što je možda pogrieška moga težkoga shvaćanja, ali će svaki ne pristran, bar to reći, da se to tumačenje ne slaže riečmi kr. reskripta. Preuzvišeni gospodin rekao je naročito, da se pod izrazom „jamstva" ne mogu razumjevati nikakova druga jamstva, nego ona, koja su u nagodbi. Ovu misao ne izrazuje kr. reskript, kad veli:

„Nagodom . . . zajamčena je narodnost, ustavnost i samouprava uz jamstva uvjetovana državnim jedinstvom".

Kr. reskript ne veli dakle: uz jamstva uvjetovana nagodom. Ako državno jedinstvo nije označeno u nagodi, onda je konsekvencija ta, da nisu to jamstva, koja su sadržana u nagodi.

Preuzvišeni gospodin oslanja sve na državnom jedinstvu, a ja na državnoj zajednici; ovdje se veli: jamstva uvjetovana državnim jedinstvom, a toga jedinstva u nagodi nema.

Zato u nagodi nema niti jamstva uvjetovanih državnim jedinstvom, nema u nagodi ni onoga smisla, koji joj preuzvišeni gospodin namiće.

Zemaljska vlada, veli preuzv. g. ban, nema druge zadaće do one, koju joj zakon opredieljuje. Dakako, posve je naravno, da nebi smjela imati druge zadaće. Ali kada preuzvišeni gospodin veli, da zajednička vlada osniva svoje djelovanje na temelju zakona, onda mi je žao, ne radi mene, nego radi naroda moga mi je žao, što moram izjaviti, da to ne stoji u suglasju sa onimi čini, koje ugarska vlada proizvadja u Hrvatskoj. Zajednička vlada ne osniva svoga djelovanja na zakonu; ona nije samo jedan put prekršila zakon, nego ga krši svaki dan.

To je ne samo moje mnienje, već je to mnienje cieloga naroda. Evo vam adrese većine i ona to potvrdjuje. Zajednička vlada kršila je zakon osobito onda, kad je obustavila ustav i svojim postupkom izazvala odpor u narodu, koji je buknuo očajanjem izraženim izrazom: „volimo umrieti, nego umirati". Narod taj osjetio je težku ruku tudjinca, koje nebi bio osjetio onda, kad bi ugarska vlada naprama zakonu udesila svoje djelovanje. Osjetio je tu ruku u onaj čas osobito, kad je narod uvidio, da zajednička vlada ne krši samo zakon u pojedinih ustanova, nego da ga posvema kao raztrgnutu haljinu baca na stran. Svega toga ne možete tajiti.

Vi ste, veleštovana gospodo, (govornik pokazuje na većinu) lane svi izrekli, da je zajednička vlada bitno uzdrmala i povriedila ustav. To je bio donekle i zaključak saborski; dakle to je bilo osvjedočenje svih nas. Vi ste danas aplaudirali preuzvišenomu gospodinu, kad je rekao, da ugarska vlada stoji na temelju zakona; vi ste dakle danas izvoljeli aplaudirati! A taj je aplausum abdikacija vašega lanjskoga zaključka.

Ja se tim manje mogu slagati s izjavom preuzvišenoga gospodina, kad znam, da je narodu našemu bio ustav, koji mu je zajamčen i z. čl. II. od god. 1867., oduzet. Ja se ne mogu s ovom izjavom složiti ni za to, što znam, da je tim uzdrman temeljni zakon, koji vriedi ne samo za nas, nego i za Ugarsku. Ja nisam bio sam; nu bio sam prvi, koji sam Ugarskoj uzkliknuo: „hodie mihi, eras tibi". Ja ne želim, premda stojim u velikoj opreci prema Ugarskoj, da se njoj uzkrati ustav onim istim putem, kojim se je nama uzkratio.

Ja se bojim, da bude i Ugarska u skoro vrieme došla u onu težku kušnju, na koju je nas stavila. Ja neću da budem prorokom i žao bi mi bilo, da budem, ali ja se bojim, da će Ugarska težko oplakivati one čine, koje je u Hrvatskoj lani proizvela.

Glede izbora izvolio je preuzv. gosp. ban kazati, da vlada nije učestvovala u izbore, ona se nije bacila u agitacije; već su vladini organi radi mira učestvovali, pa i zato, da upute narod na bolje.

Vi znate, da smo ja i moji drugovi podnieli na stol ove visoke kuće predlog, po kom bi se imalo izpitivati djelovanje vlade u minulih izborih. Ja uzimljem za rieč preuzvišenoga gospodina, on će imati dobrotu nastojati, da taj predlog dodje u razpravu i da bude primljen od većine i kad se budem uvjerio, da ne stoje činjenice u predlogu navedene, ja ću biti prvi, koji ću ga desavoirati. Ali preuzvišeni gospodine, ja sam bio na biralištu i ja sam se protivno vašim tvrdnjam osvjedočio. Ja sam se osvjedočio, da su vladini organi onako radili, kako je naznačeno u mom predlogu. Ja bih mogao za svaku nabrojenu činjenicu naznačiti mjesto i imena pojedinih činovnika, koji su ono izvadjali, što je u predlogu. Ja vas molim nastojte — i onda će biti posve oprana vlada s one moje obiede — nastojte, da dodje do riešenja moj predlog i to do onakovoga, kakvo je u predlogu naznačeno.

Ja mislim, ako sam dobro njeg. preuzvišenost shvatio, da je preuzvišeni g. rekao, da je ugarsko ministarstvo postupalo na temelju zakona, kad je ustav obustavilo.

Dragutin grof **Khuen-Hedervary**: Tu rieč nisam ja rekao.

Dr. **Šime Mazzura**: Ako nije njeg. pveuzvišenost to rekla, ja sam tako shvatio, ali da je rekla, ja bi dokazao, da zak. čl. II. od god. 1867. ne podnosi takove obustave, da obustava ustava nije tim zak. članokom dozvoljena.

Na moju opazku da preuzvišeni g. dolazeć u Hrvatsku nije računao na povjerenje naroda, odvratio je pre-

uzvišeni gospodin, da nije onda mogao računati na povjerenje naroda.

Kada sam to rekao, zar sam tim izrekao nešta takova, što bi, kako je preuzvišeni gosp. kazao, bilo puko predbacivanje?

To ne. To ja mnogo uzvišenije shvaćam, nego li pukim predbacivanjem.

Ja znam, što znači parlamentarni sustav; znam, kako se vlade stvaraju u parlamentu i u državi ustavnoj; zato sam podpunim pravom hotio reći preuzvišenomu gospodinu: da je neparlamentarnim načinom došao do banstva. Preuzvišeni g. ne imajuć niti sjenke sigurnosti, da li će, neće li u onom uspjeti, što preuzimlje, preuzeo je bansku stolicu, dakle ustavnu vladu; a nije se ni ogledao, da li ju preuzimlje parlamentarno ili neparlamentarno.

Ja tvrdim, da parlamentarnim načinom preuzvišeni gospodin nije sjeo na stolicu bansku.

(**Kršnjavi**: Sada sjedi.)

Dr. **Mazzura**: Ako sjedi! G. Kršnjavi mora znati, da i mi imademo svojih pravila, kao ovo: što je ab initio ratiosum non potest tractu temporis convalescere."

A kakovih iznimka proti ovomu pravilu to jest „vitia ab initio" ne podnosi parlamentarni sustav, radi posljedica: jer nosioc vlasti, imajuć on u svojih rukuh svu snagu, koju mu pružaju državna sredstva, može izopačiti mnienje onoga faktora, koji je mjerodavan u izborih — naroda — može naime dati izabrati većinu onakovu, koja će zbilja kašnje povratiti ono, što nije parlamentarno. Dakle vidite, da onaj „ab initio vitiosum" valja i u državnom pravu.

Preuzvišeni g. je rekao, da je on osvjedočen, da mu današnja podpora dolazi iz povjerenja naroda. Dolazi iz povjerenja naroda, ako se narodna misao smatra izraženа u ovoj većini, koju ja — neću opetovati razloga, — ne smatram, da je voljom naroda suglasna.

Ja tih razloga opetovati neću; ja sam ih već naveo naveo sam ih poglavito, kad sam izjavio u predlogu svojem, da je parlamenat ovaj sastavljen pod pritiskom organa vladnih. (Na desnici: To nije istina.)

Predsjednik: Molim g. zastupnika, da nebi ovo izustio, jer nije vlastan većini sabora zanijekati svojstvo, da zastupa naroda.

To ne mate pravo izustiti, jer ja ću vam rieč uzkrati; toga ne smijete reći.

Dr. **Šime Mazzura**: Vi meni možete rieč oduzeti, ali mogu svoje osvjedočenje kazati.

Predsjednik: Ne možete zanijekati većini, da zastupa narod.

Dr. **Šime Mazzura**: Dakle preko toga . . . prek.

(Glas na ljevici: Spužvom prek.)

Dr. **Mazzura**: Preuzv. g. izvolio je nadalje kazati, da je nikada rekao, da će vladati bez sabora.

Ja to uzimljem na znanje; veoma mi je drago i milo, kad znam, da je tako tanka ćud ustavna u preuzv. gospodina. On kaže, da toga prije nije mogao reći; a sada se nada, da je prošlo vrieme, kad bi to mogao reći, jer da se je našla većina. Ja sam tako shvatio rieči preuzvišenoga gospodina; a odtuda ja izvodim konsekvenciju: prošlo je dakle vrieme, jer se je našla većina.

Da se nije našla većina što bi sliedilo? Ne znam, je li bi to sliedilo — to će preuzv. gospodin naknadno izjaviti — je li bi to onda sliedilo. da bi on naime i bez sabora vladao.

Ovim sam u koliko je bilo moguće objektivno, neka bude uvjeren takodjer i g. predsjednik, da sam objektivno nastojao. da razložim svoje mnienje i tako ću ga uviek objektivno izražavati.

Predsjednik: Molim gosp. zastupnika, ja znam, da je objektivno govorio, jer da nije, nebi mu bio dao tako dugo govoriti. U ostalom, ja ga molim, da u buduće — takova razlaganja za sebe zadrži.

Dr **Šime Mazzura**: Tako daleko nismo još došli, da biste slobodu govora mogli ograničiti na to, da govori, što je vam ugodno.

Kad govorim u ime naroda, ne imam svoje razlaganje za sebe zadržati.

Ja svoje razlaganje držim nuždnim u saboru, a ovamo me je poslao narod upravo zato, da svoje nazore po njegovoj želji izjavim.

Predsjednik: Glede predsjedničtva sam ovo rekao.

Dr. **Šime Mazzura**: Aha, glede predsjedničtva! Uzimam na znanje.

Ja u ovoj kući riedko kada dodjem do toga, da odgovorim g. Živkoviću. On obično poslje mene ustaje, ja mu onda ne mogu odgovoriti; ali danas zapala me je sreća, da mu mogu dvie-tri rieči i opet posve objektivno kazati. Moram to zato učiniti, jer sam mu jučer obećao, da ću mu razložiti, što to znači „samostvojnost."

Presv. g Živković rekao je, da mi nikada nismo bili samosvojni; onda se je kašnje nješto malo izpravio i rekao je, da smo bili samosvojni; ali možda onda, kad smo Kolomana izabrali.

Ja ću reći g. Živkoviću, da je izraz u našoj adresi izraz „samosvojnost" uzet u onom smislu, da smo samosvojni bili, ne samo kad smo Kolomana izabrali; već da smo bili samosvojni i onda, kad smo izabrali na prestolje prejasnu danas vladajuću kuću Habsburgovaca; da smo bili i onda, kad smo pristali na pragmatičku sankciju; da smo bili samosvojni onda, kad smo sklopili ovu nagodu; jer su to sve čini, iz kojih naša samosvojnost proizlazi. Meni je bilo jako težko jučer slušati gosp. Živkovića, kada je rekao, da on stoji 20 god. na braniku prava hrvatskih — pa stojeć na tom braniku, da nije naučio ništa o našoj samosvojnosti.

On je poreko našu samosvojnost u onaj isti čas, kad je pjesnik uzkliknuo: „koli smo, duboko pali." A ja nikada nebi bio mislio, da ću doći u takov položaj u hrvatskom saboru, da ću trebati dokazivati, da smo mi bili samosvojni.

Vi ćete priznati, veleštovana gospodo, a to i historija priznaje, da nikada nije bilo crnijih oblaka nad Hrvatskom, od onih od god. 1791.

Kaže se, da je onda Hrvatska na one nizke grane spala „iniquitate temporum“; ali i onda, kada je Hrvatska na tako nizkih grana stajala i onda se je Hrvatska sjetila na svoju samosvojnost. Ja ću to dokazati presv. gospodinu dokumentom, iz kojega će on u isto doba razabrati, što znači „samosvojnost.“

Nalazim zaključak hrvatskoga sabora od god. 1791. koji ovo kaže:

Oprostite, da latinski jezik čitam po talijanskom načinu, tako sam se naučio, ali svakako će se razumjeti. (čita)

„Cum regna haec Croatiae nempe Slavoniae et Dalmatiae inde ab origine propriam habuerint consistentiam et sub hac unice propriae consistenciae conditione semet Regno Hungariae univerint; iniquitate interea temporum factum sit, ut ereptis ab hoste Partibus Regno haec itd. itd. itd

Evo presv. gospodine što znači samosvojnost; t. j. mi smo imali „propriam consistentiam“ i to ne samo „ab origine“ nego smo se i Ugarskoj pridružili: „unice sub hac propriae consistentiae conditione“ a to znači, da se svoje samosvojnosti nismo mi onda odrekli, kada smo se s Ugarskom sdružili.

To znači nadalje, da smo bili samosvojni god. 1791. onda, kad je pao državni naš život na najniže grane; jer da te samosvojnosti sabor hrvatski od godine 1791. nije osjećao, da ju nije namjeravao potomstvu ili kraljevini našoj reservirati, nebi si bio pridržao pravo iskati upravu natrag onda, kad naša kraljevina bude teritorijalno popunjena.

Ja sam ovim dokazom, da smo mi bili samosvojni u zakonodavstvu, ali smo bili samosvojni i u nutarnjoj upravi. O tom će se moći osvjedočiti presv. gospodin iz Kukuljevićevih „Jura regni.“ U svez. II. na strani 235. stoji odpis Marije Terezije od g. 1767. koj veli o našoj vladi odnosno o Consiliumu: da je (čita)

„Dycasterium Politicum sub titulo Regii in Regnis Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Consilii, politico economicorum et respective militarium secundum benignas Dispositiones nostras . . . ad normam Consilii Nostri Locumteventialis Regni in Ungaria . . . . sub praesidio Bani . . . .“ a to znači samosvojna vlada.

Tamo današnje odgovorno ministarstvo representira prijašnjega palatina, ovdje u Hrvatskoj vlada jest representant prijašnjega bana.

Pa upravo onaj isti djelokrug, koji je tamo imao palatin, imao je u Hrvatskoj ban. I to ne samo djelokrug riešavanja posala školskih i pravosudnih nego „politico economicorum et respective militarium, a oeconomicorum znate što znači? To su poslovi financijalni.

Ovo je dakle odpis Marije Terezije, kojim je dokazano, da smo bili mi u velikoj mjeri upravno samosvojni. Dakle ne ćete nam moći više predbaciti, da je u adresi nesmotreno, onako za čudo nesmotreno došao onaj izraz: kojim velimo, da smo mi bili samosvojni i da nam je tu samosvojnost vindicirati.

Ako ovo stoji, moja gospodo, a to bi morao znati svaki djak na univerziteti, to ja mislim, da nismo mi bili oni, ko što nam se predbacilo, koji pojmove mutimo, nego da su to bili drugi, a naročito oni, koji se upuštaju u razpravu stvari, kojih ili nisu znali, ili su ih navlaš izopačili.

Ja hoću, da ono prvo uzmem, pak ću reći, da ovakove stvari nisu bile poznate presvj. gosp. barunu Živkoviću.

Presvj g. barun je rekao, da on hoće, da se zakon štiti, a naša adresa da ne odgovara zakonu. I tu je presvjetli g. barun u bludnji. Drugi je jedan gospodin rekao, da aspiracije naše adrese ne odgovaraju našemu sustavu, koji je označen u nagodbi. To priznajem, ali se mora i to priznati, da je nagodba podvržena promjeni, da je to smisao §. 5. u suglasju s §. 70., jer kada nebi bila nagodba podvržena promjeni, onda bi bili ovi paragrafi najveći nesmisao ovoga svieta; jer §. 5. nagodbenoga zakona govori o poslovih, glede kojih se priznaje nagodbom privremena potreba zajedničkoga zakonodavstva i zajedničke vlade za sve zemlje krune ugarske, a §. 70. normira način promjene, kad druge potrebe nastanu.

Gosp. Živković je rekao, da naš savez s Ugarskom nije bio nikada promjeni podvržen.

Ovo je, moja gospodo, zaušnica najnovijim dogodjajem, koji su se u Hrvatskoj dogodili.

Ja ću napomenuti presvj. gosp. barunu Živkoviću, da je savez državno-pravni — o državi samoj govoriti ću kašnije — medju Hrvatskom i Ugarskom bio de jure i de facto prekinut ratom. (Barun Živković: Mi nismo vodili rata!) Mi smo vodili rat, pravi formalni rat je ono bio, koji smo vodili g. 1848. proti Ugarskoj, jer je bio zaključen u hrvatskom saboru.

Vi, koji ste tako nježni prama Magjarom, dopustite, da budemo i mi nježni napram sebi i da ono, što je g. 1848. izvedeno, da ne damo desavoirati.

Ja ću reći i to, da prekinuće saveza dokazuje i članak 42. od g. 1861. (Barun Živković: Ne! Ne!)

Molim liepo, da mi nismo i tim prekinuli saveza s Ugarskom, kako bi se inače mogao tumačiti onaj poziv svjetle krune, kojim nas je pozvala u rajhsrat? Ako mi nismo prekinuli toga saveza s Ugarskom, neka mi protumači gosp. barun Živković, kako je mogla biti hrvatska dvorska kancelarija u Beču posebna od ugarske kancelarije, koja je pače tako neovisna bila od ugarske kancelarije, kao što je vlada austrijska od francezke. To su sve momenti, koji jasno dokazuju, da je narod hrvatski počam od g. 1848., pa sve do nagodbe bio i sbilja savez

s Ugarskom prekinuo de jure i de facto. (Bar. Živković: Ja sam rekao. po nagodbi ne.)

Evo vam. presvj. g. i na to odgovora. Gosp. bar. Živković dakle veli, da po nagodbi naš savez s Ugarskom nije podvržen promjeni. Molim, upravo onako, kako je bio i prije nagode, tako je i sada po nagodbi u smislu §. 5. i 70. nagode.

Ja se i tomu podvrgavam, da je po nagodi naš savez ne razdruživ, ali obseg je saveza podvržen promjeni.

Gosp. barun Živković govori obično samo polovicu istine. pa neka mi dopusti. da onu drugu polovicu ja nadopunim u koliko se odnosi na adresu.

Ne ima dvojbe. da nagodba u svom uvodu kaže, da su kraljevine Hrvatska i Slavonija spadale tečajem stoljeća. koli pravno, toli faktično, ka kruni sv. Stjepana i da je na temelju pragmatičke sankcije izrečeno. da su zemlje krune ugarske medjusobno ne razdružive; ali je zatajio g. barun Živković, da se i mi u adresi toga saveza držimo, kad nadovezujemo na pragmatičku sankciju naše odnošaje naprama Ugarskoj.

Ja sam naročito rekao. da u poslove, odnoseće se na pragmatičku sankciju ne diramo. Upravo na onom temelju. na kojem stoji i nagodba. na temelju proizlazećem iz pragmatičke sankcije, odnosno na temelju zak. članka XII. ug. sabora od g. 1867. gradimo mi svoju sgradu, jer je prestala potreba, označena u §. 5 nagode.

Evo, gospodin Živković je ovu drugu istinu, koju je imao reći, da bude pravedan naprama našoj adresi, zatajio.

Nadalje je izvolio reći gosp. Živković, da mi nismo država.

Kad je to rekao, on je hotio nešta drugo kazati, pak nije znao pravoga izraza. Ali on je ipak rekao, da imamo svoju individualnost. Kakov individualitet?

Evo §. 59. nagodbe, koji veli (čita):

„Obzirom na to, da su kraljevine Hrvatska i Slavonija politički narod, imajući posebni svoj teritorij i u pogledu nutarnjih svojih poslova vlastito zakonodavstvo i autonomnu vladu, ustanovljuje se nadalje, da se zastupnici istih kraljevina tako na zajedničkom saboru, kao i u delegaciji mogu služiti i jezikom hrvatskim“.

Dakle, to je politički narod, koji imade svoj teritorijum i svoju vladu.

To su obilježja svake države i u svakoj knjizi državnoga prava naći će g. barun Živković, da su to elementi, iz kojih se država sastoji. To će naći . . . . . ta ne trebam drugih autora citirati, kad to slušaju naši djaci na universiteti od vrloga prof. Pliverića.

Na temelju toga §. dokazana je obstojnost tih faktora obstojnost države Zato, kada tvrdimo. da je doista ono, što kod nas biva, državno biće, mislim. da smo na temelju §. 59. nagodbe ovlašteni to utvrditi.

Je li državna zajednica briše naše državno biće? To je ono. što ću u kratko reći i što sam imao i preuzv. g. banu odgovoriti. naime, da ga ne briše.

Ja kažem, da se državna zajednica nije nikada u državno jedinstvo izvrgla.

Ad vocem, individualitet moram reći g. Živkoviću, da individualnost, koju smo sačuvali u državnoj zajednici, (a to priznaje g. Živković) napram Ugarskoj. ne podnosi superioriteta. (Bar. Živković protuslovi.) Ja sam prije nekoliko dana iztaknuo ovdje u svom govoru, da nam je superioritet. uslovljen u nagodbi škodljiv. a pošto je paritet ne moguć, pošto ga ne možemo postići. da nam ne preostaje ništa drugo, nego postupati u smislu naše adrese.

Po nazorih g. Živkovića mi nismo država, jer da ne imamo posebnoga državnoga prava, jer naše državno pravo, da je u isto doba ugarsko državno pravo. Kada mi ne imamo svoga državnoga prava, kaže g. Živković, kako bi mogli biti država?

Gosp. barun Živković znade dobro, da je tim porekao existenciju i posebnoga ugarskoga državnoga prava. jer ako ga mi ne imamo, onda ga nema ni Ugarska. pa ako Ugarska nije država. onda dakako dozvoljavam, da nismo ni mi.

Ali, doklegod smatra g barun Živković Ugarsku državom, a nas ne, opet dokazuje. da stoji na pristranom stanovištu.

Rekao je nadalje gosp. barun Živković. da Hrvatska ne ima što. da povrati samoj sebi.

To je težki izraz. veleštovana gospodo. koji se dade protumačiti samo s onim drugim nazorom g. Živkovića, da on nezna naime. što je prirodno pravo. i da ne pozna države na svietu, koja bi si na temelju prirodnoga prava osovila. (Prema zast. barunu Živkoviću): Je li tako presvjetli gospodine?

Pitajte Amerikance. zašto su se podigli proti materi Englezkoj? Samo zato, jer su osjetili, da mogu svoji biti.

Onaj „ja sam svoj“ nije osnovan u pismenom pravu. nego u prirodnom pravu, u onom pravu, što ga je bog dao svakomu čovjeku, kada ga je na svoju sliku i priliku stvorio.

„Ja sam svoj“ — to je glas prirode, a iz toga su postale države, postao je slobodnim onaj dio svieta, što ga zovemo Amerikom. sa raznolikimi svojimi državami. (Zast. Miškatović: Jest, ili pobjeda, ili vješala.)

Gosp. bar. Živković je nadalje rekao: Reskript nije zakon.

Neću opetovati, što sam prije rekao, ali ću iztaknuti, da u reskriptu dolazeći izrazi, ako se ne slažu sa postojećimi zakoni, bivaju veoma fatalni; ako ništa drugo. to se s takovimi izrazi tumačenje dotičnih zakona jako otešćava.

Upravo žalostan slučaj nam je dokazao taj fatalitet. Kao što znamo, nije §. 66. o Rieci redigiran onako, kako

je zakonom prihvaćen, nego na temelju kraljevskoga reskripta prilieppljena je krpica.

Gosp. Živković znade dobro, da izraz „separatum sacrae regni coronae adnexum corpus“ ne dolazi u nijednom zakonu, što bi ga bio sabor stvorio, nego da je taj u izpravi Marije Terezije, koja se odnosi na municipalna prava Rieke.

Gosp. Živković je veoma dobar dialektik, o tom ne sumnja nitko; on imade, kako se znade, veoma oštar jezik i znade ex abructo govoriti o naših pravih uvjek tako, da se pričinja, da je jako temeljito ono, što kaže.

Ali gosp. Živković imade tako oštar jezik, da kadkada s njim sam sebe posječe.

Tako je bilo i jučer. On neće ni sam protestirati, da nije hotio dati takova smisla svojim riečim, kakova je sbilja dao.

Gosp. barun je rekao: Ta vidite, gospodo, da ste sa svojom samostalnošću i sa svojom ne sretnom adresom ravni upravo stranki prava. (Barun Živković: Istina je.) A kašnje, kad se je o tom radilo, da se oprovrgne moj govor glede adrese većine, rekao je g. barun Živković: Ta moja gospodo, vi, znajuć, da neće ta adresa stupiti pred vedro lice Njegova Veličanstva, stavili ste zahtjeve, koji su u jezgrovitijoj formi iztaknuti, nego li su u našoj. Ali naša je adresa jednaka s vašom, jer i mi ne tajimo onoga, što vi otvoreno kažete.

Dozvolite, da odtuda zaključim, da ako je naša adresa ravna adresi stranke prava, a naša adresa je opet ravna adresi većine, onda je adresa većine takodjer jednaka adresi stranke prava. (Obći smieh.) Ovo je dakle konsekvencija, koja se izvodi iz riečih presvj. g. baruna Živkovića.

Moram se osvrnuti i na ono, što je moj prijatelj g. Smičiklas iztaknuo glede Srba, pa i u tom da izpravim nazore g. baruna Živkovića. Ja ću jednostavno to uztvrditi, da nije nikada nitko ni dokazivao, da su Žumberčani Srbi.

Schwicker, kao što znamo, iz citata osniva svoje argumentacije, na lamentacije plaških vladika.

Žumberčani su podnašali predstavke na Njegovo Veličanstvo, na vladu i tih je bilo subjektivah nazora takovih, koje je Schwicker upotrebio kao neko historičko vrelo, iz kojega je koješta zaključivao.

Dakle na lamentacija plaških vladika Schwicker je zaključivio svoje historičko djelo. Ali kada bi to bio izvor, iz kojega se imadu prosudjivati prava, ili ako hoćete, politička individualnost naroda, onda bi daleko došli.

Morao bi znati presvj. g. barun, da su plaški vladike tvrdili i dokazivali, da je car Srbom darovao cielo zemljišie izmedju Save i Drave. To vam mogu dokazati. (Barun Živković: O tom nije rieč.)

Pa ako su to valjana vrela, onda izmedju Save i Drave hrvatskoga naroda ne ima, ili bar to zemljište nije njegovo, već je srbsko.

Naša gg. Srbi veoma su nježni, kad se povede rieč o njih. (Jedan glas: Nepravedni.)

Ja ne znam, je li su nepravedni, ja ću biti bar s njimi pravedan, jer hoću, da se postavim na temelj, koji je prihvaćen po srbskomu narodu, živućem u ovih kraljevinah i u Ugarskoj kraljevini.

Što ćete bolje od toga, ako se postavim na temelj rumskoga programa, što ga je stvorio Srbin, a izpunio vlastitom rukom najveći Srbin — Miletić?

Ja vjerujem, da srbski narod zahtjeva još i danas, što je u rumskom programu, a u rumskom programu stoji i ovo, da se preporuča i želi, da srbski, zastupnici na hrvatskom saboru ustroje svoj posebni klub. Vi ga ne imate danas, vi ste napustili svoj klub, pa ste prešli preko hodnika u klub vladine stranke i tim je prva točka onoga programa brisana. Onaj isti rumski program u 6. točki kaže: da će se Srbi na hrvatskom saboru zauzeti za razširenje hrvatske autonomije.

G. Gjurgjević bio je proti toj točki, on se je borio proti njoj, premda znade, da je ta točka prisvojena po prvaku Miletiću (Zastupnik Gjurgjević: Nikada.), a da narod srbski i danas pristaje uz nazore Miletića.

Gosp. Gjurgjević, koji je rekao, da će narod srbski uvjek slušati prije njega nego nas, mora znati, da je narod srbski poslao današnje zastupnike na ovaj sabor pod tim uvjetom, da mu zatraže ona prava, koja nisu još danas zakonom zajamčena. Ali ja tvrdim g. Gjurgjeviću i to, da ova prava, što ih Srbi za se traže, budu tek onda zajamčena, kada razširenje autonomije bude uspjelo u onom smislu, u kojem to mi želimo, jer samo u takovu razširenju autonomije naći će i Srbi sigurnu zaštitu za ono, što žele. Zato, ako je rekao g. Gjurgjević, da će njega srbski narod uvjek prije slušati nego nas, može se ipak dogoditi, da se to ne bude obistinilo, već da će srbski narod radje slušati nas nego vas (pokazuje na Gjurgjevića), osobito onda, ako točku po točku budete napustili rumski program.

Ja ne vjerujem, da su srbski zastupnici na ovom saboru složni, ali ako su složni, onda uz njih ne stoji srbski narod.

Hoću da nešto kažem i g. zastupniku Paviću. Smier njegova jučerašnjega govora bio je čudnovat. Smierao je dokazati, da je presvietli gosp. komes turopoljski, onaj od godine 1848. Dane Josipović, bio bolji Hrvat od Ljudevita Gaja.

U tom je dokazivanju g. Pavić uspio, kao i u onom od prije malko godina, da je naime Kosovo polje hrvatsko.

A sada, moja gospodo, na koncu još nekoliko rieči i to obzirom na članove stranke prava. Obzirom na to, što je toliko stolica narodnih zastupnika izpražnjeno načinom, o kojem sam već posliednji put kazao, da se s poslovnikom ne slaže, smatram, da je tim odstranjen i predlog one veleštovane gospode, koja su predložila ad-

resu stranke prava, de facto skinut s dnevnoga reda, jer sada ne ima tko da brani adresu i nismo još čuli razloga, s kojih su predlagatelji hotjeli opravdati ono, što ovdje predložiše. Ta činjenica dokazuje, da u svojih predlozih i odlukah sabor ovaj nije podpun.

Pa doista fali ovdje ništa manje, nego zastupstvo od 25 izbornih kotara. Sabor, koji nije podpun, ne može biti representantom suvereniteta narodnoga dotle. dok se ona gg. zastupnici, koji su odstranjeni, ne povrate. — Zato mislim, da takov sabor ne može biti pozvan, da zakone stvara.

Biti će, veleštovana gospodo, za koji dan stavljen na stol ove kuće jedan zakon, koji dira u najtanje živce ustavnosti i kojega' mi smatramo stečevinom. Kaže se, da se ova stečevina mora porušiti. Zaključak jučerašnje sjednice i način, kojim je ona, mjesto da je prekinuta, odgodjena, daje mi razabrati i to, da se ide i opet pravcem, koji se po mom osvjedočenju podniposto ne slaže sa saborskim poslovnikom, i da se hoće produljiti ono vrieme, koje je ustanovljeno bilo, da se ovaj sabor popuni. U oči toga, jer smatram, da se zakoniti zaključci ne mogu stvarati sve dotle, dok ovaj sabor ne bude podpun, dozvolite da povučem svoj predlog o adresi natrag i da izjavim u ime svoje i svojih jednomišljenika, da se mi iz ove sabornice udaljujemo i da ćemo se povratiti onda, kad ovaj sabor povratkom ne zakonito izključenih saborskih članova bude se mogao podpunim smatrati.

(Zastupnici neodvisne stranke udalje se iz saborske dvorane.)

Predsjednik: Visoki sabore! Na posliednje rieči g. zastupnika dr. Mazzure imam primjetiti, da se ovaj sabor smatra i smatrat će se kao zakonito zastupstvo zemlje i da svi zaključci, učinjeni u ovom saboru, smatraju se zakonitimi za cielu zemlju

(Živio! Živio!)

Rieč ima g. izvjestitelj.

Izvj. **Josip Miškatović**: Visoki sabore! G. govornik, koji je svršio svoj govor nekim teatralnim načinom, oduzeo mi je priliku, da i ja koju rieč reknem na obranu adrese većine.

Pripomenuti mi je osim toga, da g. predgovornik nije imao nikakova uporišta u zakonu izjaviti, da je ovaj sabor ne podpun. Ja ću na ovu čudnovatu taktiku upozoriti vis. sabor samo na to, da se je to g. predgovornik sjetio istom danas izjaviti, pošto je uzeo dva puta priliku, da pobija naša načela i nakon toga jednostavno ostavio saborsku dvoranu, da ne čuje odgovora. Ljudem, koji neće, da oči u oči slušaju razloge, takvim ljudem ja niti odgovarati neću.

Preporučam ovu adresu. (Živio!)

Predsjednik: Prelazi se na glasovanje. Pošto je zast. g. dr. Mazzura povukao svoju osnovu adrese natrag, glasovati će se prije svega ob osnovi adrese, koju je adresalni odbor podnio

Prima li vis. sabor osnovu adrese, koju je adresalni odbor podnio za podlogu specialne debate?

(Prima se.)

Ova osnova adrese primljena je za podlogu specialne debate.

Molim gospodina bilježnika, pošto se prelazi na specialnu debatu, da bi izvolio čitati pojedine alineje.

Bilj. **Jovan Steković** (čita 1. alineju):

„Vaše c. i kr. apostolsko Veličanstvo!

Premilostivi kralju!

Sazvani na 30. rujna ove godine sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije zahvalno i željno prihvaća priliku, koju mu je milostiva kraljevska briga Vašega Veličanstva blagoizvolila pružiti, da može ustavnim načinom sudjelovati oko uredjenja javnih poslova zemlje. Pruženu ovu priliku on će upotrebiti i izcrpiti, da razvije trajnu i koristnu djelatnost na prostranu polju autonomnodržavnih zadataka, koji su njegovoj njegi povjereni nepovredivimi ustavnimi uredbami i kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji neopozovno zajamčeni državopravnom nagodbom, uglavljenom medju istimi kraljevinami i kraljevinom Ugarskom, duboko je pako uvjeren, da svoju djelatnost može vršiti samo u suglasju sa zakonom i na osnovu pravilno shvaćenih realnih odnošaja. Jer kako su ove Vašemu Veličanstvu vazda vierne kraljevine u svako doba, kada god se nadjoše na odsudnom razkršću svoga života, realni odnošaji ovoga vremena upućivali i prinukali na državnu zajednicu sa zemljami krune ugarske, tako ih na ovu zajednicu upućivaju i nukaju realni odnošaji i današnjega vremena. No vazda pripravni priznavati i poštovati nuždne uvjete i zahtieve državne zajednice i svaku žrtvu prinieti za slavu i sjajnost prevedre krune, sabori su njihovi neprekidno staranje vodili o tomu, da kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji netaknutu očuvaju političku i narodnu individualnost, uzdrže zemljištnu cjelovitost, osiguraju svetinje narodnoga bića i zajamče blagodati materijalnoga probitka, ter u ime ovih svakomu narodu najsvetijih dobara i najviših interesa i smatrahu toli vriednom državnu zajednicu i toli nuždnim autonomni položaj“.

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovu 1. alineju, kako je sada pročitana?

(Prima.)

Prva alineja je primljena.

Bilj. **Jovan Steković** (čita 2. alineju):

„Za ovim nasliedovanja dostojnim primjerom svojih predšastnika povesti će se i ovaj Vašemu Veličanstvu vazda vierni sabor, ter što je stalnije uvjeren, da svekoliko svoje snovanje i djelovanje, hoće li da bude spasonosno, mora prisnovati na tvrdu temelju postojećega zakona i da kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija stalnu i osiguranu budućnost smiju očekivati od posvećena tolikimi

vjekovi saveza s kraljevinom Ugarskom, tim dublje mora žaliti, da su se ne jednoč u izvadjanje temeljnoga zakona uvukle povrede, koje ako i nisu bile namjeravane, ter su mogle poteći iz nesporazumka, ipak su podobne uzbuditi u narodnoj sviesti bojazni i sumnje o stalnosti uvedena u zemlji javnoga stanja i o nepovredivosti uzakonjenih prava i ustavnih uredaba, i tim toplije mora želiti, da se još neuklonjene opreke prijateljskim s jedne i druge strane susretanjem čim prije i za vazda uklone, pa zato se i uslobodjuje ovaj vazda vierni sabor smierno umoliti Vaše Veličanstvo, da kraljevskom milosti blagoizvoli izdati shodne odredbe za sazov kraljevinskih odbora i naložiti im spasonosnu zadaću, da razsvietle i sretnomu koncu privedu pomutnje o nagodbenom zakonu".

Predsjednik: Visoki sabore! Na ovu alineju podnio je narodni zastupnik gosp. dr. Josip Frank sliedeći izpravak.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

„Da se u adresi, stavci II. liniji 6 poslie rieči „žaliti" uvrsti sliedeće:

da bitna ustanova nagodbenoga zakona sadržava odlučna, s načeli i uvjeti same ove ustanove u protuslovju stojeću brojnu pogrešku, koja vriedja čast hrvatskoga naroda i podvezuje njegov materijalni procvat".

Predsjednik: Rieč ima zast. g. dr. Frank, da obrazloži svoj izpravak.

Dr. **Josip Frank**: Visoki sabore! Po nagodbenom zakonu, kako je poznato, Hrvatska imade dvije vrsti zajedničkih posala: takove, koji su zajednički čitavoj monarhiji i takove, koji su zajednički Hrvatskoj i Ugarskoj. Po nagodbenom zakonu nadalje dužna je Hrvatska pridonašati za troškove ovih zajedničkih posala, ter je izvorno nagoda g. 1868. ustanovila prinosbenu svotu . . . (Barun Živković: Mir za boga! — Glasovi: Čujmo!) Hrvatske, po kojoj ima doprinašati za troškove zajedničkih posala sa 6·44%, dočim obnovljena nagoda financijalna g. 1880. je složila tu svotu na 5·57% zato manje, jer su kod izračunavanja ključa bili izključeni dohodci t. zv. krajiških proventa.

Nu izpostavilo se i nepobitan je faktum, da Hrvatska po svom dohodku onu tangentu, koja po ključu 6·44% i 5·57% na nju odpada za troškove zajedničkih posala, nikako plaćati ne može, da se svake godine po tom ključu pokazuje znatan manjak od 4—5 milijuna na teret Hrvatske, pak se tvrdi, da Ugarska ovaj manjak za Hrvatsku svake godine plaća, da Ugarska Hrvatsku uzdržava s ovim iznosom. Ovu za našu domovinu ni najmanje častnu činjenicu i tvrdnju potvrdjuju i službeni spisi, računi, državne kontovne knjige, a napose spominjem ovdje zaključne račune, koji su sastavljeni po kr. ugar. državnom računarskom dvoru, koji su po ugarskomu saboru revidirani i odobreni, a zatim i po našemu saboru na znanje primljeni, koji taj godišnji manjak na teret Hrvatske izkazuju.

Uslied ove petnaestgodišnje prakse, gdje je ovakva činjenica izkazana, da Ugarska plaća za Hrvatsku 4—5 milijuna, nije nikakvo čudo, da Ugarska i Magjari na ovu činjenicu prisižu kao na evangjelje. U ugarskom narodu, gospodo, uvriežio se duboko ovaj nazor, da Ugarska Hrvatsku uzdržava. Ne samo njihove šovinističke novine nego i znameniti ugarski državnici živu u tom osviedočenju, da Ugarska Hrvatsku uzdržava. Ja imadem ovdje elaborat od Kolomana Szela od g. 1873., kad je bila nagoda prvi put revidirana, pak se u tom elaboratu izrično to navadja i potvrdjuje; a i gospoda od Hrvatske, koja su tada bila u Pešti, primili su ovo na znanje. Ja za sada neću čitati, što govore o tom službene novine, izim ako žele to gospoda. Osobito rado bavi se ovim pitanjem, kako je poznato, čuveni Bela Lukacz, čovjek osobito uman i plemenita srdca. On je veoma zabrinut za dobrobit i materijalni napredak Hrvatske; on neprestano dokazuje, da Hrvatska bez Ugarske samostalno financijalno živjeti ne može; on dokazuje i to, da magjarski deficit svake godine od 4—5 milijuna potiče samo od Hrvatske — dakle Hrvatska samo pod zaštitom i okriljem veledušne i požrtvovne magjarske financijalne politike obstojati može, te da bez nje Hrvatske ne ima.

Ja ću u kratko dva citata iz njegove razprave, brošure, tako slobodan biti, da mi dozvolite čitati. Bela Lukacz kaže: (čita njemački).

Ja ću zbilja moliti pozornost visokoga sabora u ovom velevažnom pitanju. (Barun Živković: Čujmo!) Tako se 15 godina o Hrvatskoj piše, te se uviek veli u magjarskih i stranih listovih, da Magjarska Hrvatsku uzdržava. Nije čudo zato, da i vanjski krugovi, koji živu izvan granica magjarske države, to već vjeruju. Ako je tomu tako, onda, gospodo, nitko ne može poreći veliku važnost i veliku znamenitost ovoga pitanja za Hrvatsku. Jer svaka naša težnja došla s koje god strane hrvatske, naći će ovo pitanje naime pitanje, da li zbilja Magjarska Hrvatsku uzdržava — naći će to pitanje kao ogromnu zaprieku na svomu putu.

Nije dosta, da mi mislimo i znamo i vjerujemo, da to nije istina, da nas Magjari uzdržavaju, nego to osvjedočenje moramo stranomu svietu, napose magjarskomu pribaviti. Inače nijedan, makar i najpravedniji zahtjev Hrvatske, neće se izpuniti. Ja ću spomenuti pogledom na adresnu debatu, da su tri nacrta adresna ovdje na stolu ove vis. kuće, pak nijedna težnja ovih adresa nebi se mogla izpuniti, ako ovo pitanje stoji. Stranka prava, koja je doista napisala na svoj barjak plemenito i uzvišeno geslo, da Hrvatska postane samostalnom i neodvisnom, ali ću uviek pitati, tko će pomagati stranci, da ovo postigne za svoju domovinu, dok stoji dokazano, da Hrvatska sbog premalenih svojih dohodaka samostalno i neovisno financijalno živjeti ne može? Gospodi od neodvisne stranke, koji takodjer žele, da se naša samouprava razširi, da obuhvati sve grane onih zajedničkih posala, koje

su zajednički izmedju Ugarske i Hrvatske, tko će pomoći, da dobe samoupravu, ako stoji dokazano, da Hrvatska troškove ovih zajedničkih posala nikako ne može nositi i pokriti? Vi gospoda od većine nećete cilja, o kojem adresa govori, nikada postići, dok ovo pitanje stoji i dok ona ne odstrani ovu zaprieku Na svaki bo zahtjev, da se grade željeznice, da se investira, da gradnje željeznica odgovaraju našim interesom, a ne samo interesom centralističke financijalno-prometne politike magjarske, moći će Magjari uviek, kao što su i do sada, pokazati prstom na zaključne račune, na one milijune, koje da svake godine za nas plaćaju. Dapače Magjari mogu kazati našim, što možete od nas više zahtjevati, budite pravedni, jer Ugarska treba gledati, da sebe kojim god načinom odšteti za ovaj deficit, za ove 4—5 milijuna, o kojih tvrdi Lukacz, da jih Magjarska za nas plaća.

Ja mislim, ako Magjarska to tvrdi, da mi kao pravedni ne možemo na ovo ništa odgovoriti. Ja im ne mogu kazati: vi ne pravedno odgovarate, ako tako govorite. Na svaku našu težnju uviek se dobije zbilja ovaj odgovor. Tako dakle ovo pitanje, ovaj ključ leži kao silan kamen na prsijuh Hrvatske i ogromnom svojom težinom i pritiskom prieči razvijanje naših sila. Naša trgovina, naša vjeresija, naš obrt, jednom riečju čitavi naš ukupni gospodarstveni i državni život je podvezan tim ključem, te se neće moći razcvasti prije, dok ga ne riešimo tih stezujućih okova

Da vidimo, kakvi su ti okovi, te da vis. saboru omogućim uvid ovih okova, navesti mi je ovo:

God. 1876. n. pr. imala je Hrvatska po ključu od 6·44 post. za ukupne poslove prinieti 8,400.000.

Ako bi Hrvatska čitavi svoj čisti prihod od godine 1876., koji je iznosio 6300.000 obratila za podmirenje ovih skupnih troškova, to nebi za svoju autonomiju ni novčića uzdržala, to bi ona na zajedničke troškove one godine još uviek dužna ostala 2,100.000.

Tako je bilo g. 1876., a tako je bilo svake godine dalje. Ovo računi dokazuju, a i Bela Lukacz dokazuje, da se svake godine izpostavlja stvar ovako.

Ovako popriečno računajuć, odkad nagoda postoji, vidimo, da kad bi Hrvatska uviek čitav svoj dohodak davala svake godine samo na troškove zajedničkih posala, a sebi niti krajcare zadržala, da bi ipak dužna ostala svake godine jedan milijun i preko toga Ugarskoj! To znači onaj u nagodbenom zakonu za Hrvatsku izračunani ključ. Zar je takov robski odnošaj ikada i igdje obstojao? Rob je morao dati sve svomu gospodaru, što je zaslužio, ali preko toga mu ne ostaje ništa dužan. Samo Hrvatska je pod financijalnim takovim odnošajem, da mora dati čitav svoj dohodak po načelih zakona glede obračunanja ključa, pa ipak svake godine ostaje dužna jedan milijun i preko toga, a sebi ne može niti novčića zadržati za trošak svoje samouprave. (Barun Živković: To je interesantno!)

Ja čujem prigovor presvj. g. Živkovića, da to nije po zakonu.

Jedan Medium iz četvrte dimenzije veli mi, kako može ozbiljan čovjek ovako tvrditi, da tako po zakonu stoji. U zakonu sasvim drugčije stoji. U zakonu nagodbenom stoji, da Hrvatska mora za troškove zajedničkih posala pridonašati samo 55% svoga dohodka, a ostalih 45% da po zakonu pripada Hrvatskoj za troškove njezine samouprave. (Barun Živković: §. 12.) Ne §. 12., nego §. 13. nagode. Dakle ključ onaj, da je samo mimogredna stvar, neki formalitet, koji nije odlučan, dočim je glavna stvar ona ustanova zakona, da Hrvatska plaća 55% za zajedničke poslove, a 45% za sebe zadrži.

Upravo u tom leži, što Hrvatsku najviše u srdce dira ova ustanova zakona, koja baš pokazuje, kako je ovaj zakon ne osnovan, a onaj ključ ne opravdan. U toj ustanovi stoji težka sramota za Hrvatsku.

Ja velim, da zakon sadržaje pogriešku u sadržaju. Da to vidite, slušajte, kako se stvar ima.

Po zakonu nagodbenom §§. 11., 12. bi Hrvatska dužna plaćati 6·44% za troškove zajedničkih posala. Nu kad su gospoda napravili taj zakon, imali su budget pred sobom, pak su opazili, da po tom, ako se ovako postupa, naime, da Hrvatska za troškove zajedničkih posala mora plaćati 6·44%, ona ne može ništa za sebe zadržati, nego da bi morala sve platiti Ugarskoj.

Kad su to vidili, onda su gospoda naša kazivala: to nije moguće, jer kako će ostati kod toga! — pak su onda Magjari bili tako pravedni i velikodušni i rekli: obzirom na naš bratski odnošaj od više stoljeća, to mi drage volje pristajemo na to, da najprije bude za pokriće troškova hrvatske autonomije izlučeno 45% od njezina dohodka, a 55% će biti za zajedničke poslove.

Upravo u tom leži potvrda onoga, da je po tom ključu Hrvatska dužna Magjarskoj. Pak ako i Hrvatska plaća onih 55% zbilja podpuno prema zakonitoj dužnosti, to ipak tim ne mienja ništa na toj činjenici, da onih drugih 45% samo iz milosti od strane Magjara pripadaju Hrvatskoj.

Magjari vele: vi ne imate toliko, vi ste dužni; — a mi kao braća, boga mi smo tomu pokorni.

Tako veli §. 13. nagodbenoga zakona, odnosno §. 3. financijalne nagodbe od god. 1880. izrično, da mi ovih 45% samo od milosti Magjara dobivamo.

Dakle, gospodo, tu je u zakonu s jedne strane uzakonjena plemenitost i velikodušnost Magjara, a s druge strane naša nemoć i sramota, a što je najgore kod toga, Hrvatska se ne može nikada riešiti tih okova, dok ovaj ključ postoji.

Tu čujem prigovor presvj. gosp. Živkovića, da tomu nije tako, jer će se dirati porezna snaga Hrvatske, a kad će biti to, onda će Hrvatska više plaćati u onom dielu zajedničkih troškova, koji bi po ključu na nas spao, onda

će deficita onoga nestati. (Barun Živković: Ja nisam niti branio pravednost toga ključa!)

Ovo je izvješće kraljevinskoga odbora o zakonu, o financijalnoj nagodbi izmedju Hrvatske i Ugarske. Tu se veli: deficit mora biti tim manji, čim se bolje razvije materijalno dobro, porezna snaga Hrvatske.

Možda presvj. g. nije bio kod one regnikolarne deputacije, ali se u službenom izvješću veli to: da deficit mora tim manji bivati, čim se bolje razvije materijalno dobro, porezna snaga Hrvatske.

Nazor je ovaj, da će razvijanjem materijalne snage i povećanjem dohodka Hrvatske ovaj deficit manjim postajati.

Sada da vidimo, da li je zbilja tomu tako. Ja ću sada brojevi dokazati, da to nije istina. Nu u pogledu brojeva moram primjetiti. Za nas je težko, da si pribavimo brojevni materijal. Nama stoje na razpolaganje samo zaključni računi, koji su dostavljeni našemu saboru, a i tih nemamo sve. Znamo, kako su sastavljeni računi ovi, da ne odgovoraju točnosti, koja se od njih može zahtjevati.

Doista, visoki sabore! ja sam se hotio osvjedočiti u pogledu jedne točke, a ovo moram iztaknuti, jer stoji u savezu s ovim pitanjem. Ja sam se hotio osvjedočiti, da li je tangenta, koju Ugarska plaća na troškove zajedničkih posala, naime 30%, točno upitana.

Da te troškove uzmognem kontrolirati i sravniti, pribavio sam si u tu svrhu račune cislajtanske, bečkoga računarskoga dvora, revidirane po bečkom rajhsratu, pak sam našao, da se tangenta od 30%, koju zemlje krune ugarske doprinašaju i koja dolazi u naših zaključnih računih, nikada ne slaže s bečkimi zaključnimi računi i uviek na štetu Hrvatske, jer nam je skoro svake godine više zaračunato u ime tih 30%, nego bi to sliedilo po bečkih računih.

Ti zaključni računi, o kojih bi mogao druge stvari pripoviedati, koje medjutim ne spadaju ovamo, nisu uviek točni. Nu ja ću ostati kod rezultata tih računa i izpitivati, da li sbilja stoji ono, da će se povećanjem našega dohodka umanjiti onaj deficit.

To glasi logično i možda činilo bi se absurdnim, koji bi protivno tvrdio. Ja moram kazati, da je iluzija i ništa druga to, te da moram tu iluziju razoriti. Baš obratno stoji: povećanje dohodka onaj deficit ne može prestati nikada. Ja ću to brojevi dokazati. Idimo logično od prvoga početka od g. 1869., da vidimo dohodak i deficit prve godine poslje nagode.

U prvoj godini poslje nagode, dakle godine 1869. iznosili su poslovi za poslove zajedničke čitave monarkije 75 milijuna.

Otuda iznosi tangenta, koja odpada na Hrvatsku	1.400.000	for.
Troškovi zajedničkih posala izmedju Ugarske i Hrvatske godine 1869. iznosili su 44 milijuna, a odtuda naša tangenta 6·44%	2,800.000	„
Trošak naše samouprave iznosio je godine 1869.	1,900.000	„
Ukupno indi	6,100.000	for.
Naš čisti dohodak god. 1869.	4,200.000	„
Pokazuje se manjak	1,900.000	for.

U prvoj polovini poslje nagodbe bio je deficit 1,900.000 forinti.

Dakle da vidimo, kako je bilo u sliedećoj godini. Tu je zbilja nastalo ono, što se ovdje u izvješću tvrdi: digla se i umnožala porezna snaga Hrvatske. Već sliedeće godine bio je naš dohodak za milijun veći. Zajednički troškovi čitave monarkije je g. 1870. iznosili su 95 i pol milijuna.

Odtuda naša tangenta . .	1,600.000	for.
Troškovi zajedničkih posala izmedju kralj. Hrvatske i Ugarske iznosili su 59,600.000, a naša tangenta odtuda sa 6·44%	3,800.000	„
Trošak naše samouprave	2,300.000	„
Ukupno	7,700.000	for.
Naš dohodak godine 1870.	5,200 000	„
Manjak	2,500.000	for.

Dakle u sliedećoj god. 1870. mi smo imali veći dohodak za milijun od dohodka god. 1869., to naš deficit nije iznosio manje nego je sada veći naime 2,500.000 forinti.

Tako mjesto da je pao deficit, to je iznosio više 600.000 forinti. Ovo je bilo u drugoj godini poslje nagode.

Da neidemo od godine do godine, preskočiti ću na god. 1874., jer je rezultat jedan te isti. Ja moram kazati, da za sve godine ne mogu to izpostavljati, jer je Hrvatska dobila zaključne račune od 6 godina i to: za godinu 1869., 1870., 1871., 1872., 1874. i 1881., drugi mi ne stoje na razpolaganje.

Kako stoji s god. 1874.? Tu se, vis. sabore, liepo umnožao naš dohodak iznoseć 6,400.000 for.

Zajednički troškovi ukupne monarkije bijahu godine 1874.	101,100.000	for.
Odtuda naša tangenta	1,900.000	„
Zajednički troškovi Ugarske i Hrvatske bijahu 91,500.000, a odtuda po ključu sa 6.44%	5,900.000	„
Trošak samouprave	3,000.000	„
Ukupno	10,800.000.	for.
Naš dohodak	5,400.000	„
Manjak	4,400.000.	for.

Dakle opet je znatno narasao deficit, akoprem ima više dohodka.

Bilo bi mučno i suvišno ovaj račun nastaviti za svaku pojedinu godinu počam od god. 1869. do danas. Dakle ja neću od svake pojedine godine napose govoriti, nego ću uzeti sveukupni rezultat od 6 godina.

U tih 6 godina iznosili su troškovi zajedničkih posala čitave monarkije

U tih 6 godina iznosili su troškovi zajedničkih posala čitave monarkije	10,200.000	for.
Troškovi zajedničkih posala Ugarske i Hrvatske po ključu od 6·44% odnosno 5·57%	27,100.000	„
Troškovi naše samouprave	14.800.000	„
Ukupno	52,100 000	for.
Naš dohodak u tih 6 godina . . .	34 400.000	„
Manjak	17,800.000	for.

Tako vidite opet, kako to zakon propisuje, da povećanjem našega dohodka od naše porezne snage onaj kobni deficit dakle ne pada, već usuprot raste, a to je i sasvim naravski, te odgovara samo logiki činjenica. Jer porez se umnaža i povisuje, ako monarkija ili Ugarska ima nositi većih izdataka, pa je stoga umnoženi dohodak samo equivalent za nove izdatke.

Buduć da povećani dohodak odgovara povećanim izdatkom, a obratno povećani izdatci nalaze svoje pokriće kroz u tu svrhu povećane dohodke, to rašćenje dohodka ne može prouzročiti padanje ovoga deficita.

Zakon stavlja bitne uvjete, kako se ima ključ izračunati. Bitni uvjeti su: 1. po §. 11. dužna je Hrvatska pridonašati za troškove zajedničkih posala polag svoje 2. po §. 12. mora ovo razmjerje, po kojem Hrvatska k ovim troškovom doprinaša biti „primjereno“ poreznoj snagi njezinoj. Ovo je dakle uvjet, kojemu po zakonu točan i pravi ključ odgovarati mora. Da li je primjeren ovaj ključ poreznoj snazi Hrvatske?

Ja sam prije dokazao, da nije, jer kad Hrvatska mora na sve troškove zajedničkih posala trošiti toliko, da sebi ne ostavi ništa i da je dužna svake godine milijun i preko toga, onda se ne može tvrditi, da će taj ključ odgovarati poreznoj snazi Hrvatske.

Dakle tu je prvobitno protuslovje sa ključem i zakonom. Zakon veli, da je ovaj ključ izračunan na temelju onih istih službenih podataka, na temelju kojih je zemljam ugarske krune njihovo prinosbeno razmjerje s ostalimi zemljami Njegova Veličanstva ustanovljeno. Nu podatči na temelju kojih mora se ključ izračunati, pokazuju sasvim drugi rezultat, a ne tangentu i cifru 6·44%. Zakon veli — i u tom grmu leži ne zec nego bi rekao vuk — da se ključ Hrvatske mora na temelju istoga postupka izračunati, na temelju koga je primljen izmedju krune ugarske i Cislajtanije — dakle na temelju istih podataka, a to nije učinjeno. Da se je izravnao onaj ključ, koji je u zakonu spomenut, na temelju istih podataka, nebi se nikada došlo do toga rezultata.

Ja ću to odmah u kratko pokazati. Oni službeni podatci, na temelju kojih je ustanovljeno prinosbeno razmjerje zemalja Ugarske sa Cislajtanijom, jesu sveukupni dohodci od izravnih i neizravnih poreza u god. 1860.—1865. U tih 6 godina imale su dohodke:

Cislajtanija 1188 mil. Zemlje ugarske krune: Ugarska 453 mil., Hrvatska 31 mil. Ovaj dohodak, gospodo, nalazi se u izvješću Kolomana Szela od 1873. Ovo izvješće izkazalo je bilo i one podatke, na temelju kojih je i naša prinosbena svota izračunana. God. 1873. bila je revizija nagode, te je onda Jakić tvrdio, da naš ključ nije na temelju istih podataka izračunan, pak je Szel došao sa elaboratom svojim i dokazao: jest zbilja ključ izračunan na temelju istih podataka naime dohodaka sveukupne monarkije od 1860.—1865.

Prvi službeni podatci pokazuju sliedeći razmjer: za Cislajtaniju 71·02%, za zemlje ugarske krune 28·98%. Ovo je izjednačeno, kako je poznato, putem nagodbe tako, da na Cislajtaniju odpada 70·70%, a na zemlje krune ugarske 30%.

Tako je učinjena nagodba izmedju Ugarske i Cislajtanije.

Zakon pokazuje, da se na istom temelju mora izračunati prinosbena quota Hrvatske prema Ugarskoj. Zakon veli, da bi bila najveća nepravda i nezakonitost, da se ovaj ključ za Hrvatsku ne izračuna na istom temelju. Zakon to veli ovdje ovako: (čita njemački)

Dakle Szel i svi magjarski državnici i zakon tvrdi, da tako mora biti, da se mora naša kvota izračunati na istom temelju, na kojem je izračunana quota Ugarske prema Cislajtaniji. Nu akoprem se to tvrdilo i kazalo, to ćemo vidjeti, da naš ključ sa 6·44% nije izračunan na temelju istih podataka. Proporcija je po zakonu, to se zna, kako se nadje kvota, ključ, da se pomnoži dohodak jednoga faktora i dieli kroz dohodak sveukupne monarkije.

Kod ovoga ustanovljenja kvote služila je dakle na temelju ukupnost dohodaka Cislajtanije i Translajtanije u godinah 1860.—1865., a to je 1672 milijuna, dočim se razmjerje našlo time, da se je dohodak pojedinoga faktora pomnožio sa 100, a dielio kroz temelj to jest 1672 milijuna.

Cislajtanija:

$$x = \frac{1188 + 100}{1672} = 71·02$$

Zemlje krune ugarske:

$$x = \frac{484 + 100}{1572} = 28·98$$

Svagdje se vidi kao temelj 1672 milijuna t. j. dohodak sveukupne monarkije u onih 6 godina.

Ako se za Hrvatsku tako postupa naime ako se isto tako izračunava prinosbena kvota, kako to zakon propisuju i kako Szel tvrdi, onda se dobije sasvim drugi rezultat, a ne rezultat 6·44%.

U onih 6 godina bio je dohodak Hrvatske 31 milijun, koji je takodjer u dohodku Ugarske kroz 448 milijuna uzet za temelj izračunanja kvote izmedju Cislajtanije i Ugarske.

Ako se sada dohodak Hrvatske od 31 milijun pomnoži sa 100, kako to Szel hoće i dieli kroz 1672, tada se dobije ovo razmjerje za Hrvatsku:

$$ex = \frac{31 + 100}{1672} = 1{\cdot}86\%$$

Nije dakle istina, da na temelju onih istih podataka naše prinosbeno razmjerje iznosi 6·44%, kako to u §. 12. nagode stoji nego ovo razmjerje iznosi 1·86%. Ovo je pogrieška u računu; ovo je — hoću kazati najblažim izrazom — bludnja u računu. Ja neću ništa drugo tvrditi. Po toj bludnji se je to izpostavilo, te smo mi dobili ovaj ključ.

Dosada sam ciframi dokazao, da nije naš ključ na istom temelju izračunan, kako to zakon propisuje i kako Szel tvrdi. Nu sada dobro znam, kako je to išlo i moram stvar sasvim razložiti, što nije težko shvatiti.

Naša nagoda je sklopljena i napravljena godinu dana kašnje, nego l inagoda izmedju Ugarske i Cislajtanije, Magjari i naši zastupnici sasvim su u dobroj vjeri postupali, pak su rekli: kako su Magjari načinili nagodu sa Cislajtanijom, tako ćemo financijalnu nagodbu načiniti izmedju Ugarske i Hrvatske. Ovo je bila njihova intencija, da na temelju istih podataka, na temelju porezne snage načine kvotu. Ovo je sasvim pravedno načelo, jer se tako mora načiniti ovakov zakon. Drugčije nebi smjelo ni biti, jer porezna snaga odgovara onomu, što čovjek može državi dati. Magjari su dakle rekli, da će na temelju istih podataka izračunati našu quotu, ali nisu uzeli ove podatke.

Oni su ovako načinili.

Kod nagode izmedju Cislajtanije i Ugarske su uzeli podatke dohodak Cislajtanije, zatim dohodak zemalja ugarske krune i dohodak sveukupne monarkije, dočim kod naše nagode su isto tako postupali uzev naš dohodak i dohodak Ugarske.

Slično su postupali, to je istina, ali nisu slične podatke uzimali, kako to zakon zahtjeva. Istina ondje su za basis uzeli dohodak sveukupne monarkije 1672 milijuna, a ovdje kod nas su uzeli dohodak zemalja krune ugarske sa 484 milijuna.

Ovako su našu quotu izračunali po sličnom načinu, kako su ju izračunali sa Cislajtanijom.

Predstavite si, gospodo moja, dva kruga: veliki i mali. Dakako da je uviek mali krug laglji nego veliki; ali uzev površinu od velikoga kruga, vidjeti ćemo, da je veliki krug veći od maloga. Po jednakoj su formi postupali, ali faktični sadržaj nije jedan te isti bio. Zakon veli, da ima jedan te isti sadržaj naime podatci službeni, pak su ovi ipak mjesto velikoga kruga uzeli mali. Tako je morala velika diferencija nastati u razmjeru, u kojem je veliki krug prema malom.

Nu možda će tko razglobiv ovo pitanje reći: jest, ali što će nam onaj veliki krug, u kom stoji Cislajtanija i Ugarska za naše zajedničke poslove izmedju Ugarske i Hrvatske, stoga onoga trećega faktora moramo izpustiti. Ali, gospodo moja, to nikako ne stoji!

Tu ćete vidjeti, kako sam pokazao i dokazao, da ti podatci nisu bili isti.

Sada ću faktični dokaz pribaviti tomu, da zbilja stvar ovako stoji, kako ja tvrdim.

U godini 1860.—1865. bila je jedinstvena monarkija onaj faktor, koji je vodio sve poslove Cislajtanije, Ugarske i Hrvatske. U toj monarkiji bili su združeni svi poslovi Hrvatske i to: poslovi, koji spadaju na našu autonomiju i poslovi, koji su zajednički izmedju Hrvatske i Ugarske, te koji su kašnje usljed dualizma razmetani u autonomne i zajedničke poslove tih drugova. Sve troškove svih tih u g. 1860.—1865. još ne razlučenih posala pokrivala je jedinstvena monarkija s ukupnim svojim dohodkom u tih godinah. Kako vidimo, bijaše taj dohodak za Cislajtaniju 1188 milijuna, za Ugarsku 453 milijuna, i za Hrvatsku 31 milijun, ukupno 1672 milijuna.

Ukupni dohodak upotrebljen je dakle bio za sve poslove nazvane kašnje stranom autonomnimi, stranom zajedničkimi poslovi. Ovi kašnje zajednički poslovi iznosili su u onih godinah od 1860.—1865. poprečno računajuć i to najviše 120 milijuna, i to računam za poslove, koji su poslje nagode zajednički izmedju Cislajtanije i Translajtanije 75 milijuna, a za poslove, koji su zajednički Ugarskoj i Hrvatskoj 45 milijuna. Ja sam osvjedočen. da nisu niti toliko iznosili, koliko sam naveo, ali uzimljem za temelj računa troškove tih posala od g. 1868., naime prve godine poslje nagode, a više sigurno nisu u godinah 1860.—1865. prosječno iznosili.

Sada koliko je Hrvatska za troškove zajedničkih posala u ukupnoj jedinstvenoj monarkiji svake godine doprinašala? To je lahko izračunati.

Trošak naše samouprave pošto je godine 1869. bio 1,900.000 for., to u god. 1860.—1865. nije mogao biti veći, recimo dakle 2 milijuna for. Za sve grane ovoga državnoga života plaćala je dakle Hrvatska u jedinstvenoj monarkiji prosječno 4,300.000 for. Njezin dohodak bijaše tada prosječno 5,080.000 for., te se odtuda vidi, da je Hrvatska u jedinstvenoj monarkiji mogla na nju odpadajuće troškove namiriti a ostala još liepa svotica.

Tada dakle nismo pasivni bili. nitko nas nije uzdržavao. Tako je bilo do zadnjega časa prije nagode. Nagoda se podpiše, a gle čuda, u sliedećem času već je Hrvatska bila pasivna za 2 milijuna.

Podpisom nagodbe bijahu naime oni poslovi porazdieljeni. Poslovi zajednički čitave monarkije ostanu centralizirani u Beču, poslovi zajednički izmedju Hrvatske i Ugarske budu centralizirani u Pešti.

Prvi kako vidismo iznašahu 75 milijuna, a tangenta Hrvatske ostade i nadalje kao prije 1·86% naime 1,400.000 forinti.

Drugi izmedju Ugarke i Hrvatske zajednički iznašahu i nadalje poslje podpisa toliko kao i prije, jer financijalni i drugi uredi ostali su oni isti kao i prije nagode, iznašahu dakle 45 milijuna, ali naša tangenta kroz ovaj chan-

gement neiznosi sada više 1·86% već 6·44% t. j. ne više 900.000 for. već 2,900.000 for.

Ova dva milijuna dakako ne imadosmo i tako samo potezom pera, podpisom nagode postadosmo pasivni sa 2 milijuna, akoprem su oni poslovi i troškovi za iste ostali isti kao i prije nagode. Ništa se dakle u stvari nije promjenilo do centralna mjesta i ministarstva, gdje se oni poslovi upravljaju ili osobe, koje s njimi upravljaju, pak ipak Hrvatska kroz to odmah pasivna sa 2 milijuna for. Svakomu mora to jasno biti, da je ovaj deficit samo faktivan, da mu manjka svaka realnost i da leži samo u pogriešnom računu. Jer ako je Hrvatska za one poslove do podpisa nagode platila na 45 milijuna po svom tadanjem dohodku to jest po svojoj tadašnjoj poreznoj snazi 1·86% dakle 900.000 for., te ako i po nagodi mora platiti za one troškove i nadalje po onoj istoj poreznoj snazi odnosno po dohodku u godinah 1860. do 1865., samo za svoju kvotu mora poslati u Peštu mjesto u Beč. to je sasma naravski da Hrvatska i nadalje poslje nagodbe mora na 45 milijuna platiti samo 900.000 forinti, a ne 2,800.000 for., dakle po ključu od 1·86%, a ne po ključu 6·44% Gdje leži dakle pogrieška i to je veoma jednostavno. Kod izračunanja ključa napravilo se je iz 28·29% očitom bludnjom 100%. Magjari rekli su nama: kako smo s Cislajtanijom izračunali ključ za zemlje ugarske krune, tako ćemo ključ izračunati i izmedju nas, pa tako i zakon glasi.

S Cislajtanijom su tako računali, da su uzeli s jedne strane dohodak Cislajtanije, a s druge strane dohodak zemalja krune Ugarske naime 1188 milijuna i 484 milijuna. ukupno 1672 milijuna. Formula za kvotu zemalja krune ugarske bijaše po tome: x: 100 = 484: 1672

$$\text{ili } x = \frac{484 + 100}{1672} = 29{\cdot}98\%$$

Tako su rekli Magjari, a tako veli i zakon, tako ćemo sada na istih podatcih izračunati kvotu za Hrvatsku naime od onoga ukupnoga dohodka zemalja krune ugarske s 484 milijuna odpada 453 milijuna na Ugarsku, a na Hrvatsku 31 milijun i prema tomu da glasi formula za kvotu Hrvatske:

$$+ : 100 = 31 : 484 \text{ ili:}$$

$$\text{ili } x = \frac{41 + 100}{484} \text{ t. j. } 6{\cdot}44\%$$

Zna se, da kod takovoga računa odgovara prvi član trećemu a drugi član četvrtomu i obratno i prema tomu u ovoj formuli 484 odgovara 100%. Nu mi smo vidili, da kod nagodbe izmedju Ugarske i Cislajtanije 484 milijuna ne odgovara 100% već samo 28·98%, dočim 100% odgovara 1672 milijuna. Stoga je proporcija kod nagodbe izmedju Ugarske i Hrvatske morala glasiti:

$$+ : 100 = 31 : 1672 \text{ ili:}$$

ako se mjesto posliednjega člana te proporcije t. j. dohodka čitave monarkije uzme samo dohodak zemalja krune ugarske t. j. 484, to po sto 484 odgovara samo 28·98% mora proporcija glasiti:

$$+ : 28{\cdot}98\% = 31 : 484$$

$$\text{ili } x = \frac{28{\cdot}98 + 31}{484} = 1{\cdot}86\%$$

Pošto su daklem Magjari s nama u proporciji mjesto 28·98% uzeli 100% to su time našoj poreznoj snagi i naš dohodak fiktivno priečili 71·02% i tako su našli ključ od 6·44%. Dakako da nam onda kod uporabe ovoga ključa fali onaj fiktivni nam dodani dohodak i tako nastane ovaj fiktivni manjak, koji svoj izraz nalazi u zaključnih računih.

Ja sam već spomenuo, da nam Magjari kod uporabe ključa računaju za zajedničke troškove čitave monarkije 1·86%. Oni uzimaju od sume tih troškova, koji iznašaju recimo u jednoj godini 100 milijuna, tangentu svih zemalja krune ugarske 30% t. j. 30 milijuna, a od 30 milijuna računaju nama 6·44%, što iznosi 1,900.000 for. Ovaj iznos odgovara i onoj kvoti, koju sam ja izračunao, jer 6·44% od 30 milijuna odnosno od 28·98% jest jednako 1·86% od 100 milijuna. Sasma drugčije računaju kod onih posala, koji su nam zajednički samo s njimi, tu nam ne računaju našu tangentu od 100 milijuna sa 1,900.000 nego sa 6,440.000 for. U tom dakle leži uporaba dvostrukoga ključa: naprama Cislajtaniji računaju nam od 100 milijuna 1·86%, a naprama Ugarskoj od 100 milijuna 6·44%.

To je pako očita protuzakonitost, zakon ne poznaje dva ključa, zakon nigdje ne veli, da Hrvatska imade za jednu vrst zajedničkih posala više, a za drugu manje doprinašati, usuprot zakon ne pravi nikakve razlike, ter veli da se za obadvie vrsti ima kvota na temelju istih službenih podataka izračunati, dakle može samo jedan temelj i jedna kvota biti, pošto Magjari ovu kvotu pram Cislajtaniji tako računaju, da je ona jednaka 1·86%, to može samo ova, a ne druga sa 6·44% točna biti.

Kod dosadanjega izračunanja kvote stavio sam se, kako je bilo opaziti, na temelj izvorne nagode. Kod obnovljene nagode bijahu sliedeći službeni podatci: prosjek svih izravnih i neizravnih poreza čitave monarkije u godinah 1868.—1875. Po tome odpalo je na Cislajtaniju 275 milijuna, na Ugarsku 106,600.000, na Hrvatsku 5,800.000 fr., što čini za Hrvatsku kvotu od 1·51% i u toliko se naše prinosbeno razmjerje sada izpraviti mora.

Po ovom ključu ne može si doduše Hrvatska puno prištediti, ali i nije pasivna, po tom u svakom pogledu uvjetom i načelu zakona odgovarajućem ključu ne ima nikakovog deficita, nikakovog uzdržavanja, nego se račun ovako izpostavi.

Naša tangenta za troškove zajedničke čitavoj monarhiji kroz ovih 6 godina iznosi	10,200.000 for.
tangenta za hrvatsko-ugarske zajedničke poslove	7,700.000 for.
trošak samouprave	14,800.000 for.
ukupno	32,700.000 for.

i pošto je u tih godina naš dohodak
iznosio 34,300.000 for.
to bi prištedjeno kroz 6 godina bilo 1,600.000 for.
ili poprečno računajuć svake godine 2,600.000 for.

Odtuda se pako vidi i to, da je ovaj ključ sasma primjeren našoj poreznoj snazi, jer po njemu možemo upravo pokrivati troškove naše autonomije i zajedničkih posala.

Odtuda napokon proizlazi i to, da smo sasma i podpuno u stanju troškove tih zajedničkih posala iz našega dohodka plaćati.

Ovdje mi je još jedno iztaknuti. U ovih razpravah, s kojimi se dokazuje, da Hrvatska ne može financijalno za se, dakle samostalno existovati, predstavlja se naš položaj tako, da mi nismo u stanju namiriti troškove zajedničkih poslova. Tu dakako svatko odmah misli, da su to zajednički troškovi ukupne monarhije i time bi se zastrašili oni faktori, koji bi Hrvatskoj veću ulogu u monarhiji priznali.

Suprot tomu mi je samo u pogledu brojnoga rezultata konštatovati samo to, da je Hrvatska uviek u stanju i po madjarskomu računu podmiriti ove troškove. Ovi troškovi iznosili su po tom računu kroz spomenutih 6 godina 10,200.000 for., koji iznos odgovara i ključu, koji sam ja za Hrvatsku po zakonu izračunao, ali sasma drugčije stoji s troškom zajedničkih posala Ugarske i Hrvatske. Po magjarskomu računu iznašaju oni u tih 6 godina 27,100.000 for. Samo ovi nas dakle ubijaju, samo ovi prouzročavaju onaj milijuni deficit, kojemu manjka istinita i realna podloga.

I time sam svršio za sada pitanje našega prinosbenoga razmjerja ključa. Ja bih imao još dosta toga kazati, nu neću zlorabiti strpljivost vis. sabora.

Zadaća i svrha moga izpravka jest, da mjerodavne krugove upozorim na ovo velevažno za nas pitanje. Ne ima nikakove dvojbe, da je ovaj izpravak i po samom previšnjem odpisu sasma umjestan. Previšnji odpis naglasuje, da nesporazumljenja ne smiju krnjiti koristi izviruće iz temeljnoga zakona.

Nu razloženo po meni nesporazumljenje, koje u prinosbenom ključu leži, mora doista krnjiti, mora očemeriti i uništiti koristi ovoga zakona, s toga ne dvojim gospodo od većine, da ćete pristati na moj izpravak, vi time ne vriedjate lojalnosti niti prema svietloj kruni, niti proti zakonu, niti proti Magjarom.

Samo se istina konstatuje, a istini se ne smiju oglušiti Magjari.

Od danas ovo pitanje ne smije više doći s dnevnoga reda: do sada, dok se nije znalo za ovu brojnu pogrešku u zakonu, mogla se je ona smatrati kao bona fide počinjena bludnja. Nu čim je ta bludnja odkrita, sada se moraju svi na to pozvani faktori žuriti, da ju zakonitim putem izprave: inače prestaje bona fide, a počimlje mala fides, bludnja se pretvara u nasilje. Već bludnja takova, koja se tiče glavne stvari, čini po svih pravilih zakona i prava svaki ugovor ništetnim.

Umni pravnici u vašoj sredini potvrdit će to, kakove posliedice pako mora imati za obstanak zakona bludnja, koja se zaštićuje silom, to će vama kazati vaše patriotičko čuvstvo i vaš državnički um.

U vašoj ruci leži sudbina naše domovine, vi imate kroz vašu većinu zakonitu vlast, samo vi možete aktivno djelovati, nama izvan vašega kruga su ruke vezane. Vi možete koristno i dobro raditi. Učinite tako!

Jovan barun **Živković**: Visoki sabore! Ja bih molio, da se taj izpravak još jednom pročita.

Bilj. **Marko Lončarić** (čita).

Jovan barun **Živković**: Visoki sabore! Nema dvojbe, da je to jako važno pitanje, a nema ni o tom dvojbe, da prema tome kako ćemo postupati, da će to naći odjeka u ovom ili onom pravcu u cielom narodu, a nema dvojbe ni o tom, da sada iza kako je jedna i druga stranka ostavila sabornicu leži najveća odgovornost na nami kako ćemo se odlučiti. Ja prije svega odbijam, što mi je g. predgovornik podmetao, kao da sam ja kod ustanovljivanja ključa bio drugoga mnienja i kazao je, da unapred vidi, što ću mu odgovoriti, a još manje može znati . . .

Dr. **Josip Frank**: Po izvješću oprostite!

Jovan barun **Živković**: Istina, kad se je nagodbeni ključ ustanovljivao, da je ondašnji izvjestitelj pitao, kako je to moguće, da Hrvatska mora više plaćati, nego može plaćati, kako da plaća onoliko, koliko ne odgovara njezinoj poreznoj snazi. Ako to stoji, onda ne može dužnost biti jača nego snaga i umovali smo, da je moguće, da sve zemlje ugarske krune odgovaraju poreznoj snagi, koja je utanačena u ključu prama Austriji, ali da naše dvie kraljevine ne odgovaraju poreznoj snagi, jer se po ključu nadmašuje snaga, jer faktum je taj, da bi mi više morali plaćati za zajedničke poslove, nego li to prihodi naši iznose.

§. 12. nagodbe ne ima za nas smisla dok nismo financijalno samostalni, a tim manje ima smisla, što se veli: ako dodje Hrvatska do te financijalne snage, da može podmirivati te troškove, onda će višak dobivati, ali neće deficita morati plaćati, dakle nema smisla, kada nismo obvezani kao tražbinu tražiti, dakle dokazuje, da nije opravdano iztaknuće našega duga, jer to nije dug što se ne mora platiti; dakle nije ni opravdan, kada se ne mora vratiti.

Nu o tomu svemu nije ovdje pitanje, nego bih ja rado znati po dr. Franku, što je to, što on predlaže? Je li to eror calculi ili ne? Ako jest, onda bi mogao doći i ne doći u adresu, jer erar calculi ne smije ni jednoj ni drugoj stranci ni škoditi ni koristiti i može se u svako doba upozoriti na taj eror calculi, da se izpravi kako treba. To će biti posao regnikolarnih deputacija, koje se imadu sastati radi nesporazumljenjâ i povriedâ nagode.

Ako ne bude tih deputacija, ne može se zajednička vlada oglušiti, ako kaže hrvatska vlada: evo, to je eror calculi, izpravi ga, da tako ne dolazi.

Dakle ne ima praktične vriednosti bio unutra ili ne, jer se može i bez toga kao eror calculi izpraviti.

Ali drugčije stoje stvari, ako to nije eror calculi, a ja se bojim, da nije, jer je sam dr. Frank rekao: da se najblažije izrazim rekao bih, da je eror calculi, ali htijuć pravo imao bi smatrati ključ neizpravnim. Ovaj ključ kako je u zakonu smatrati neizpravnim, to je, što je ciela dedukcija g. dra. Franka htjela predočiti.

Ja pozdravljam velikom radošću iz dna duše svoje razpravu dra. Franka i kažem: kamo sreće, da nas ima više, koji bi znali i mogli se baviti tim pitanjem, a ne on sam, jer težko ononiu, koji radi ignorancije strada. Oni tamo imaju vještake, umne ljude, pak težko nama, ako im mi ne možemo naših vještaka suprot staviti. Žaliti je, da Hrvatska ne ima toliko sila koliko Ugarska u tom pogledu, ali ako je ključ neizpravan, kazati to u adresi da je neizpravan i reći, da je to pogreška, koja izazivlje, koja narušava čast zemlje itd., dopustite da rečem, da je to takva mala osvada, da bi mi morali biti podpuno uvjereni o tom, što je to, je li pogrieška ili neizpravnost? Ako je prvo, onda je svejedno bilo ili ne, ali ako je neizpravnost ključa, onda moram staviti prigovor, koji ne možete oprovrći, a to je taj, da onda nije ni vrieme ni mjesto, da možemo kompetentno neizpravnost ključa na rešeto uzeti. Ako to stoji, ja sam uvjeren, da i ova deputacija, koja bude, ako se bude sastala do kojega vremena sa ugarskom deputacijom, da ni ona neće i ne može biti pozvana na to, da taj financijalni ključ glede njegove izpravnosti ili neizpravnosti u pretres uzme. Ako je eror calculi, onda ga može vlada i deputacija izpraviti, ako je neizpravnost, onda ja poričem, da mi možemo danas ovdje o tom razpravljati i da to može danas imati praktične svrhe i sve donle, dok ne budu na to pozvani faktori da financijalnu nagodbu uzmu u razpravu i utanače ključ. Onda može biti vrieme i mjesto, da se izpravnost ključa uzme u pretres i utanači se drugi ključ, onda sve što je za ovih 10 godina bilo 30,000.000 for., ako ne budemo morali vraćati, mi ćemo preko te financije spužvom prek.

Dokaže li se izpravnost g. 1880. ili danas, onda je svejedno, ali nije sve jedno, kada će se i gdje će se to reći.

Ne izpravnost ključa ne može se spominjati u adresi, jer još vrieme nije nadošlo, al eror calcul može se u svako doba. Ja s moje strane, jer me stvar interesira, nisam u stanju odlučiti se, nego držim, da ovo ne spada ovamo i da se mora odbiti, jer on i sam zna bolje od mene, da on to spominjati nebi imao, nego samo toliko povoda, koliko treba, da pokaže, da Hrvatska plaća ne izpravno. Nu doći će vrieme i zato, al to nije danas, s toga, kako rekoh, pored najbolje volje ne mogu glasovati za ovaj izpravak, jer ne znam, kako stoji stvar, je li ili nije li eror calculi, drugo nema mjesta. Iz tih razloga nebih mogao glasovati, nego ako vis. kuća dopusti, da se razprava odgodi za jedan dan, da stvar inako promotrim, jer mi je težko na srcu, jer na nami je prevelika odgovornost, gdje mi sami odlučujemo.

Dakle, ja bi molio, pošto se je odmaklo vrieme, da bi se odgodila do sutra razprava i onda o tom odlučilo, a sada kažem, je li ključ ne izpravan, onda moramo čekati vrieme, kada dodje, da se pravovaljano odluči, ako pako nije, onda je svejedno bilo to unutra ili ne.

Vaso Gjurgjević: Visoki sabore! I da se nije g. dr. Frank pozvao na mene, kao na bivšega profesora matematike, ja bi kao zastupnik osjećao se dužnim, da na njegovo razlaganje uzmem rieč, nego više zato moram govoriti, da prosudim, da li stoji sve, što je gosp. dr. Frank naveo.

Ne može se danas upuštati u razlaganje onoga djela njegovoga govora u kojem on upravo sa ciframi radi, jer nije moguće iz jednoga govora zapamtiti, a još manje zabilježiti sve cifre, koje je spomenuo, a kad ne možemo imati pri ruci sve cifre, ne možemo dokazivati, je li izpravan račun g. dra. Franka.

Ja sam g. dra. Franka i osim današnjega govora čuo u tom predmetu, a čuo sam ga i preksinoć, a i danas sam ga pratio vrlo pazljivo, pa ipak moram kazati, da nisam na čistu, jer ne samo što nemam sve cifre, nego šta nisam ni u samom načelu na čistu.

Svakako smo mi svi zahvalni g. dru. Franku, da je ovu stvar potaknuo, a i zato, što se vidi, da je on ovu stvar podvrgao osobitoj studiji i da je ovo moglo biti plodom dugoga rada, žato mu hvala.

Ali držim, da će g. dr. Frank dopustiti, da se mi ne možemo o tom predmetu odlučiti s noge, da ga prebijemo preko koljena, jer ako to stoji, kako g. dr. Frank kaže, to ta bludnja postoji već 15 ili 16 godina, pak nije se za cielo to vrieme odstranila, onda se ne može danas od nas iskati, da se odlučimo, da je to bludnja, a ne može se ni iskati, da se sutra očitujemo; jer svaki mora praviti ista študija, kao i g. dr. Frank, a to je g. dr. Frank dugo študirao, i tomu imamo zahvaliti njegov govor, ali mi se ne možemo odlučiti niti za da, niti za ne, a niti do sutra.

Moram odmah reći, da ni sam izpravak po sadržaju svom, ne radi o praktičnom posliedku, nego više o časti i dostojanstvu našega naroda. Dr. Frank i sam zna, da ako bi ovaj izpravak i primili u adresu, da nebi ipak zato svršili tu stvar, a mi sami ne možemo toga sa krunom svršavati, nego kako i g. dr. Frank zna, to spada u djelokrug faktora, koji su zakonom pozvani, da ovo grdno ne sporazumljenje riešavaju.

Kada to tamo spada, onda ćemo biti zahvalni g. dru. Franku, ako tu stvar iznese na tapet onda, kada budu faktori pozvani, da i ostale povriede riešе. Ja, što se

mene tiče, držim. da ćemo u toj deputaciji drage volje ustupiti mjesto g. dru. Franku, pak će on tada imati prilike i vremena, da dokaže nama i drugima, jer nama je, koji i onako puno držimo do časti našega naroda, lahko dokazati, ali onima, koji kažu, nije tako, treba dokazati. jer i oni će imati onda prilike, da iznesu taj predmet i da dokažu.

Što se mene tiče, to sam na čistu, da mi izpravka danas ne možemo primiti. jer držim, da mu nije mjesta, da se u adresi spominje o čemu nismo na čistu sami sa sobom, a kad nismo na čistu, ne smijemo spominjati toga u adresi, koja ide kruni.

Što se same stvari tiče, koliko sam mogao misliti, držim, da stoji ovako: Da deputacija, sve kako je g. dr. Frank naveo, nadje, da je istina, onda mu ja ipak, stavljajuć se na stanovište protivnika, staljam jedno pitanje, na koje bi rado čuti odgovor.

Istina je to, da Ugarska, kada je računala s nami ključ za doprinašanje za zajedničke poslove, da je ona onda faktore promjenila, to dopuštam i to se neda poreći, ali dopustiti će mi g. dr. Frank. da mi, računajuć zajedničke troškove sa Ugarskom, imamo dvie vrsti zajedničkih troškova, kojih onda nismo imali, kada smo bili sa Ugarskom u jednoj monarkiji; jedne zajedničke troškove s Ugarskom napram monarkiji, a onda naše sa Ugarskom.

Kada se prigovara Ugarskoj, da ne računa kako g. dr. Frank hoće: $x : 100 = 31 : 1762$ odobravam i ja; kad bi Magjari uzeli taj ključ, mogli bi kazati i taj ključ i ta proporcija stoji onda, ako se ovo prema cielokupnoj monarkiji stavi onako, kako glede cielokupne monarkije. onda nema dvojbe, da imate pravo.

Dakle, što se tiče zajedničkih troškova naših prama ukupnoj monarkiji je pravo, ali što se tiče zajedničkih troškova naroda. živućih u zemljah krune ugarske ne stoji ta proporcija.

I ja ne mogu kazati, da nije tako, moguće je, da mi ne možemo zadržati tu proporciju, kad hoćemo ustanoviti te troškove.

Kada se računa $x : 100 = 31 : 1762$, onda izlazi 1·86% i po tom držite, da bi mi samo toliko imali doprinašati za zajedničke troškove, a ne 6·44, ili kako sada 5·55 . 1672 opravdano je prama ukupnoj monarkiji, ali naprama Ugarskoj može biti samo 484.

Ja tu nisam na čistu i ne znam, kako ću biti na čistu. Kad bi g. dr. Franka račun bio prav. onda neka za cieloga vieka već ništa ne učini, on je učinio veliko djelo, koje će ga učiniti preslavnim.

Nu mi moramo to sve pravo uvažiti i ne treba, a i ne možemo to danas, niti sutra, niti prekosutra, niti za 14 dana, a najmanje sada učiniti. Kaže se, da je to eror calculi, a to je i g. dr. Frank povladio. Nu to nije. Eror calculi bio bi, kad bi bilo $2 \times 2 = 5$, nego izpravak kaže (čita).

A to je eror u principu, po kojem se računa. Dakle, kada se radi o to, da je to eror u tumačenju i uporabi principa, onda se nemože danas više odlučiti i ja držim, da će g. dr. Frank biti zadovoljan, što je svojim izpravkom povukao osobitu pažnju i neka se dalje o njoj razmatra.

Nu danas moram se odlučno izjaviti, da ne mogu pristati uz izpravak.

Josip Miškatović: Visoki sabore! Ključ, o kojem je danas ovako obširno i bar na pogled temeljito razpravljao g. dr. Frank, pomalja se kroz more naših vjekovitih nagodaba kao Seeschlange, pak se opet pojavila. i ja bi želio, da ova bajoslovna Seeschlange postane vidljivo biće, koje se dade rukom uhvatiti.

Hoće li to biti, ja iz kratka razlaganja ne mogu sada kazati da. ili ne; ali to znam, gospodo, da se u adresi moli kraljevinski odbor od Njeg. Veličanstva u to ime, da imali povrieda nagodbe, da ih u sklad dovede.

Makar izpravak g. dra. Franka bio posve istinit, ne mogu reći, da spada u red povrieda, o kojih adresa govori. Bila pogrieška ili ne, taj ključ je uzakonjen kao zakon.

Ako je pogrieška, onda se ne može izpraviti ono, što će kao zakon trajati do g. 1887., ne može se izpraviti g. 1884. ili 1885., pošto to ne spada u red povrieda nagodbenih ustanova, o kojih današnja adresa govori. Dakle, ja bi već s toga morao kazati, da vis. sabor mora dosljedan ostati pri tekstu adrese bez izpravka gosp. dra. Franka.

A moguće, da mi se poradja sumnja o izpravnosti njegovih dokazivanja. Možebiti nije temeljito pozivati se u ovakovih stvarih na sud drugih ljudi, ali moram izpovjediti, da sam sa g. Bartolovićem, koji se smatra autoritetom u ovakovih poslovih razgovarao kako gosp. Frank shvaća ovu stvar, pak mi je kazao, da mu se ne čini, da bi g. dr. Frank na pravom temelju bio; ako to kaže Bartolović, koji se sbilja može smatrati kao kompetentan, onda je i meni dopušteno ovako za njim misliti, tim većma, što sam čuo opazku, koja je karakteristična po Frankovu tvrdnju (čita):

Ako se ovaj ključ izpravi, na pravi put svede, onda Hrvatska u svojem prinosu za skupne poslove i za svoju eksistenciju nije novčano pasivna i ne može biti pasivna. Ovo mi se čini vrlo smjela tvrdnja. Zašto? Jer Ugarska doprinaša po ključu pravom. dapače po ključu napram nami puno povoljnijem, kako računa g. dr. Frank, pak ipak je pasivna.

Dakle mi bi mogli u istinu biti u našem prinosu za skupne poslove pasivni, kad bi pravi ključ imali: dapače, kad je Ugarska pasivna, koja doprinaša po povoljnijem ključu, kako nebi i Hrvatska bila pasivna, tim većma, neka mi oprosti g. dr. Frank, što faktično po nagodbenom zakonu Hrvatska u prinosu za skupne poslove uživa pogodnosti, da za svoje poslove, koji su autonomni,

ima faktično razmjerno i po nagodbenom zakonu barem 20% više potrošiti na svoju autonomiju, nego li Ugarska na svoju.

I ova je u prinašanju za skupne poslove pasivna, i danas je deficit za Ugarsku, kako je ministar financija izvjestio 13 milijona forinti.

Mi bi nekim % bili sudionici na tom deficitu, dakle kako velim, ova opazka me upravo utvrdjuje u tom, da ne uzmem toga kao dokazanu istinu. Želim da bude istina, nu bilo istina ili ne, dok postoji financijalna nagodba, mi ne možemo toga mienjati, a najmanje možemo metnuti ovaj izpravak u adresu, gdje se ne govori o promjeni nagodbenoga zakona, nego kako da se izprave učinjene povriede. Molim vis. sabor, da primi adresu bez izpravka.

Predsjednik: Stupit će se glasovanju. Glasovat će se o alineji drugoj, kako ju je odbor predložio, a ako ovako nebi bila primljena, onda će se glasovati o njoj sa izpravkom g. Franka.

Ona gospoda, koja su za alineju drugu onaku, kaku ju je odbor predložio neka ustanu.

(Ustane većina.)

To je većina, tim je alineja druga primljena bez primjetbe.

Molim gospodina biljежnika, da izvoli pročitati treću alineju.

Bilj. **Jovan Steković**: (čita treću alineju)

A rado će se odazvati ovaj vazda vjerni sabor blagoj napomeni Vašega Veličanstva, da izabere propisani broj odaslanika za skupni sabor zemalja krune ugarske, gdjeno će sudjelovati kod izbora za delegaciju i kod viećanja o važnih predlozih zajedničke vlade Vašega Veličanstva, koja, probudivši od nekoga vremena radostne nade u ovih kraljevinah pokazanom skrbi za nuždna sredstva materijalnomu razvoju njihovu, jamačno će medju važnimi predlozi podastrti zajedničkomu saboru na ustavnu razpravu i predloga takovih, koji su prikladni i vrstni razpršiti mnogostrano u zemlji razširenu bojazan, da se u zasnivanju boljka i gospodarstvenoga procvata od strane zajedničke vlade i skupnoga sabora nepriklanja dovoljan obzir na vjerne Vašemu Veličanstvu kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, ter im napokon presušiti moraju obilato izcrpljivana vrela dohodaka uprav u ono vrieme, kada je najnuždnije, da svu imovinsku snagu napregnu na podmirivanje državnih potreba; izabranih pako izaslanika za skupni sabor biti će poglavita briga i najpreša dužnost, da zajedničkomu saboru i zajedničkoj vladi budu u pomenutom smjeru neutrudiva i podpora i opomena.

Predsjednik: Prima li vis. sabor treću alineju?

(Prima.)

Treća alineja je primljena.

Bilj. **Jovan Steković**: (čita četvrtu alineju)

Pa kada se prijateljskim s obiju strana susretanjem uzpostavi jasna čistoća nagodbenoga zakona; kada iz zabrinutih srdaca izčeznu bojazni radi nepokolebive sigurnosti stečenih prava zemlje; kada ukupna rarodno gospodarstvena politika okrene vidljiviju skrb ovim kraljevinam; kada nuždne željeznice budu izvozile plod marljiva težanja i poticale na tim voljniji čim unosniji rad i umnažale narodnu imoviuu; kada u javnoj sviesti uhvati svim ovim duboki koren vjera, da su kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji zajamčeni autonomija i svi moralni i materijalni probitci: onda će se pouzdano sve to više uvriežívati postojeći državopravni odnošaj.

Predsjednik: Prima li vis. sabor 4. alineju?

(Prima.)

Četvrta je alineja primljena.

Bilj. **Jovan Steković**: (čita petu alineju)

U sigurnu pako očekivanju blagosovljenih tih posljedica, ovaj će vazda vjerni sabor tim lašnje pristupiti na riešavanje važnih svojih zadataka onim duhom mudrosti i umjerenosti. onim mirom i dostojanstvom, koji dolikuju narodnomu zastupstvu, ter će se na osnovu temeljnoga zakona kanoti čvrste podloge svemu svomu djelovanju mirnom savjesti posvetiti plodonosnomu radu oko uspješnoga razvitka javnoga stanja zemlje i oko promaka duševnoga napredka i materijalnoga blagostanja, očekujući tim radostnije zakonske predloge, koji imadu toli dugo vremena razstavljene, a sada faktično sdružene dielove zemlje sliti u jedno organično tielo, čim uznositiji pojav, da će mu u tomu patriotičnomu zadatku pomagati jedva dočekani zastupnici iz negdanje vojne Krajine. Po isti način uzimati će ovaj sabor u ozbiljnu razpravu još i druge zakonske predloge, koje mu vlada Vašega Veličanstva podastre s namjerom mirnoga i neprekidnoga razvoja zemlje, pak i sam ih misli potaknuti, koji mu se učine nuždni i koristni, medju ostalimi po imence u onomu smjeru, da udovoljivši pravednim potrebam bratinskoga plemena srbskoga tim više utvrdi postojeću bratinsku slogu i gradjansku jednodušnost u vršenju narodnih i državnih zadaća, do koje stoji snaga i stalnost svake otačbine.

Predsjednik: Prima li vis. sabor petu alineju?

(Prima.)

Peta je alineja primljena.

Bilj. **Jovan Steković**: (čita šestu alineju)

Vršeći ovako domoljubne zadatke nada se i želi ovaj vazda vjerni sabor pružiti novih dokaza vjernosti i privrženosti svoje prama Vašemu Veličanstvu i svoje ljubavi prama otačbini, ter podpuno opravdati ono blago pouzdanje, koje Vaše Veličanstvo goji prama članovom ovoga zakonodavnoga tiela, da će prednjačiti u dužnom poštovanju posvećenih po Vašem Veličanstvu zakona.

Predsjednik: Prima li vis. sabor šestu alineju?

(Prima.)

Šesta je alineja primljena.

*

Bilj. **Jovan Steković**: (čita sedmu alineju)

Bog živi i uzdrži Vaše Veličanstvo!

U Zagrebu, 13. listopada 1884.

Predsjednik: Prima li vis. sabor 7. alineju?

(Prima.)

Sedma je alineja primljena.

(Živio!)

Vis. sabore! Ja današnju sjednicu zaključujem i uričem buduću za sutra u 10 sati sa sliedećim dnevnim redom: izbor kraljevinskoga suda i zatim izlet iztražnih povjerenstva za izbor gospode Kumičića, Paukovića i Pejakovića.

(Svršetak sjednice u 2 sáta po podne.)

Dvadeseta saborska sjednica,

obdržavana dne 28. listopada 1884. u 10 sati prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Izbor kraljevinskog suda. — Izbor povjerenstva za iztragu u priepornih izborih.

Predsjednik: (zvoni) Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik današnje sjednice.

Bilježnik dr. **Marko Lončarić** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

19. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 26. listopada 1884. u 10 sati u jutro u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem saborskoga predsjednika Mirka Hrvata u prisutnosti 56 saborskih članova.

Od strane vlade prisutni: Njegova preuzvišenost ban grof Dragutin Khuen-Hedervary, predstojnik unut. odjela g. Danielo Stanković i upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein.

Zapisnik prošle sjednice bi pročitan te bez primjetbe ovjerovljen.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je adresna debata.

U 1 sat poslie podne bude završena generalna debata ob adresi, te predsjednik odgodi sjednicu i uriče nastavak iste za sutra dne 27. listopada 1884. u 10 satih prije podne sa ustanovljenim jur dnevnim redom.

Dne 27. listopada nastavljena je sjednica u 10 sati prije podne.

Predlagatelj adrese gosp. dr. Šime Mazzura povlači svoju i drugova adresu natrag.

Prešlo se je glasovanju, te predsjednik pita?

Prima li vis. sabor nacrt adrese kako je odborom adresalnim predložen u načelu i za temelj specialnoj debati?

Sabor prihvaća nacrt adrese, podnešene odborom adresalnim za podlogu specialne debate.

Prelazi se na specialnu debatu.

Naslov prihvaćen je po predlogu adresalnoga odbora, te glasi:

„Vaše c. i kr. apostolsko Veličanstvo!

Premilostivi kralju!

Sazvani na 30. rujna ove godine sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije zahvalno i željno prihvaća priliku, koju mu je milostiva kraljevska briga Vašega Veličanstva blagoizvolila pružiti, da može ustavnim načinom sudjelovati oko uredjenja javnih poslova zemlje. Pruženu ovu priliku on će upotrebiti i izcrpiti, da razvije trajnu i koristnu djelatnost na prostranu polju autonomnodržavnih zadataka, koji su njegovoj njegi povjereni nepovredivimi ustavnimi uredbami i kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji neopozovno zajamčeni državopravnom nagodbom, uglavljenom medju istimi kraljevinami i kraljevinom Ugarskom, duboko je pako uvjeren, da svoju djelatnost može vršiti samo u suglasju sa zakonom i na osnovu pravilno shvaćenih realnih odnošaja. Jer kako su ove Vašemu Veličanstvu vazda vierne kraljevine u svako doba, kada god se nadjoše na odsudnom razkršću svoga života, realni odnošaji ovoga vremena upućivali i prinukali na državnu zajednicu sa zemljami krune ugarske, tako ih na ovu zajednicu upućivaju i nukaju realni odnošaji i današnjega vremena. No vazda pripravni priznavati i poštovati nuždne uvjete i zahtieve državne zajednice i svaku žrtvu prinieti za slavu i sjajnost prevedre krune, sabori su njihovi neprekidno staranje vodili o tomu, da kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji netaknutu očuvaju političku i narodnu individualnost, uzdrže zemljištnu cjelovitost, osiguraju svetinje narodnoga bića i zajamče blagodati materijalnoga probitka, ter u ime ovih svakomu narodu najsvetijih dobara i najviših interesa i smatrahu

toli vriednom državnu zajednicu i toli nuždnim autonomni položaj".

K alineji drugoj podnosi zastupnik gosp. dr. Josip Frank izpravak:

„Da se u adresi, stavci II. liniji 6. poslie rieči „žaliti" uvrsti sliedeće:

da bitna ustanova nagodbenoga zakona sadržava odlučna, s načeli i uvjeti same ove ustanove u protuslovju stojeću brojnu pogrešku, koja vriedja čast hrvatskoga naroda i podrezuje njegov materijalni procvat".

Predsjednik pita: Prima li visoki sabor alineju II. ovako, kako ju adresalni odbor predlaže?

Sabor prima alineju II. po predlogu odbora, te glasi:

„Za ovim nasliedovanja dostojnim primjerom svojih predšastnika povesti će se i ovaj Vašemu Veličanstvu vazda vierni sabor, ter što je stalnije uvjeren, da svekoliko svoje snovanje i djelovanje, hoće li da bude spasonosno, mora prisnovati na tvrdu temelju postojećega zakona i da kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija stalnu i osiguranu budućnost smiju očekivati od posvećena tolikimi vjekovi saveza s kraljevinom Ugarskom, tim dublje mora žaliti, da su se ne jednoč u izvadjanje temeljnoga zakona uvukle povrede, koje ako i nisu bile namjeravane, ter su mogle poteći iz nesporazumka, ipak su podobne uzbuditi u narodnoj sviesti bojazni i sumnje o stalnosti uvedena u zemlji javnoga stanja i o nepovredivosti uzakonjenih prava i ustavnih uredaba. i tim toplije mora željeti, da se još neuklonjene opreke prijateljskim s jedne i druge strane susretanjem čim prije i za vazda uklone, pa zato se i uslobodjuje ovaj vazda vierni sabor smierno umoliti Vaše Veličanstvo, da kraljevskom milosti blagoizvoli izdati shodne odredbe za sazov kraljevinskih odbora i naložiti im spasonosnu zadaću, da razsvietle i sretnomu koncu privedu pomutnje o nagodbenom zakonu".

Izpravak g. dra. Franka odpada.

Alineje III., IV., V., VI. i VII. usvojene po predlogu odbora, te glase:

A rado će se odazvati ovaj vazda vjerni sabor blagoj napomeni Vašega Veličanstva, da izabere propisani broj odaslanika za skupni sabor zemalja krune ugarske, gdjeno će sudjelovati kod izbora za delegaciju i kod viećanja o važnih predlozih zajedničke vlade Vašega Veličanstva, koja probudivši od nekoga vremena radostne nade u ovih kraljevinah pokazanom skrbi za nuždna sredstva materijalnom razvoju njihovu, jamačno će medju važnimi predlozi podastrti zajedničkomu saboru na ustavnu razpravu i predloga takovih, koji su prikladni i vrstni razpršiti mnogostrano u zemlji raširenu bojazan, da se u zasnivanju boljka i gospodarstvenoga procvata od strane zajedničke vlade i skupnoga sabora nepriklanja dovoljan obzir na vjerne Vašemu Veličanstvu kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, ter im napokon prešutiti moraju obilato izcrpljivana vrela dohodaka uprav u ono vrieme, kad je najnuždnije, da svu imovinsku snagu napregnu za podmirivanje državnih potreba; izabranih pako izaslanika za skupni sabor biti će poglavita briga i najveća dužnost, da zajedničkomu saboru i zajedničkoj vladi budu u pomenutom smjeru ne utrudiva i podpora i opomena.

Pa kada se prijateljskim s obiju strana susretanjem uzpostavi jasna čistoća nagodbenoga zakona; kada iz zabrinutih srdaca izčeznu bojasni radi ne pokolebive sigurnosti stečenih prava zemlje; kada ukupno narodnogospodarstvena politika okrene vidljiviju skrb ovim kraljevinam; kada nuždne željeznice budu izvozile plod marljiva težanja i poticale na tim voljniji čim unosniji rad i umnožale narodnu imovinu; kada u javnoj sviesti uhvati svim ovim duboki koren vjera, da su kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji zajamčeni autonomija i svi moralni i materijalni probitci: onda će se pouzdano sve to više uvriežívati postojeći državopravni odnošaj.

U sigurnu pako očekivanju blagoslovljenih tih posljedica, ovaj će vazda vjerni sabor tim lašnje pristupiti na riešavanje važnih svojih zadataka onim duhom mudrosti i umjerenosti, onim mirom i dostojanstvom, koji dolikuju narodnomu zastupniku, ter će se na osnovu temeljnoga zakona kanoti čvrste podloge svemu svomu djelovanju mirnom savjesti posvetiti plodonosnomu radu oko promaka duševnoga napredka i materijalnoga blagostanja, očekujući tim radostnije zakonske predloge, koji imadu toli dugo vremena razstavljene, a sada faktično sdružene dielove zemlje sliti u jedno organično tielo, čim uznositiji pojav, da će mu u tom patriotičnom zadatku pomagati jedva dočekani zastupnici iz negdanje vojne Krajine.

Po isti način uzimati će ovaj sabor u ozbiljnu razpravu još i druge zakonske predloge, koje mu vlada Vašega Veličanstva podastre s namjerom mirnoga i ne prekidnoga razvoja zemlje, pak i sam ih misli potaknuti, koji mu se učine nuždni i koristni, medju ostalimi po imence u ovom smjeru, da udovoljivši pravednim potrebam bratinskoga plemena srbskoga tim više utvrdi postojeću bratinsku slogu i gradjansku jednodušnost u vršenju narodnih i državnih zadaća, do koje stoji snaga i stalnost svake otačbine.

Vršeći ovako domoljubne zadatke nada se i želi ovaj vazda vjerni sabor pružiti novih dokaza vjernosti i privrženosti svoje prama Vašemu Veličanstvu i svoje ljubavi prama otačbini, ter podpuno opravdati ono blago pouzdanje, koje Vaše Veličanstvo goji prama članovom ovoga zakonodavnoga tiela, da će prednjačiti u dužnom poštovanju posvećenih po Vašem Veličanstvu zakona.

Bog živi i uzdrži Vaše Veličanstvo!"

Predsjednik zaključuje današnju sjednicu i uriče buduću za četvrtak dne 28. listopada 1884. u 10 sati prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

1. Izbor kraljevinskoga suda.
2. Izbor jednoga iztražnoga povjerenstva za izbor

Eugena Kumičića i Vase Paukovića, drugoga pako izbor u Virovitici.

M i r k o H r v a t v. r.,
predsjednik.

Dr. M a r k o L o n č a r i ć v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Pošto nikakove primjetbe ne ima, zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Odbor za pravosudje podnesao je izvješće o osnovi zakona, kojom se djelatnost porotnoga suda obustavlja na tri godine.

Staviti će se na dnevni red.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je izbor kraljevinskoga suda i povjerenstva glede izbora gg. Vase Paukovića, Eugena Kumičića i grofa Teodora Pejačevića.

Bilježnik Steković čitati će imena, skrutatori imenujem gg. Lončarića, Popovića, Šipuša i Thallera.

Jovan barun Živković: Molim, vis. sabore, sada bi bilo vrieme, da se opredieli, kako bi adresa išla na Njeg. Veličanstvo. Ja mislim, da bi, sliedeć stavi običaj, predsjednik i prvi podpredsjednik nosili ju osobno pred Njeg. Veličanstvo.

Predsjednik: Ako visoki sabor primi, to će se danas pročitana adresa, po predsjedničtvu uručiti Njeg. Veličanstvu.

(Bilj. Steković čita imena.)

Dok se skrutinium obavi, odgadjam sjednicu

(Poslje skrutinija.)

Razultat glasovanja je sliedeći: Glasovalo je 50 članova za kraljevinski sud i od tih glasova dobili su: Mirko Bogović, dr. Antun Hegedušević 50, Dragutin pl. Koritić 50, Aurel pl. Kušević 50, Ivan Mažuranić 49, Svetozar Mikolajević 50, dr. Aleksandro Pejčić 50, Franjo Schmidt 50, Aleksander barun Šuljok 50, dr. Ignjat Brlić 49, Vladislav Vežić 50, dr. Josip Vuščić 50 i tim su ovi izabrani kao članovi kraljevinskoga suda.

Za saborske izaslanike za vodjenje iztrage o izboru narodnih zastupnika gg. Vase Paukovića u 8. izb. kotaru Brlog i Eugena Kumičića u 7. II. izb. kotaru grada Varaždina glasovalo je 50 članova, a od tih su dobili: Crnković pl. Nikola 50, dr. Josip Frank 50, Jovan barun Živković 49; a za iztragu glede izbora dra. Teodora grofa Pejačevića u 55 izb. kotaru Virovitica glasovalo je 50 članova, a od tih su dobili: Gjurgjević Vaso 45, Popović Stevo 43, Pavić Armin 43 i tim se ovi smatraju izabranimi za članove tih povjerenstva.

Visoki sabore! Današnji dnevni red je izcrpljen; ima se ustanoviti dnevni red za buduću sjednicu. Ja bi predložio za dnevni red prve buduće sjednice, da se uzme u razpravu osnova zakona, kojom se djelatnost porotnoga suda obustavlja.

(Prima se.)

Današnju sjednicu dižem, a uričem buduću za sutra u 10 sati prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom.

(Svršetak u 11 sati.)

Dvadeset i prva saborska sjednica,

držana dne 29. listopada 1884. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Razprava ob osnovi zakona glede obustave porotnih sudova. — Interpelacija zast. Franje Türka o komisariatu za gradsku upravu u Karlovcu. — Interpelacija zast. Ćire Milekića o zatvoru granice prama Srbiji, radi izvozs marve. — Interpelacija zast. Milekića ob odšteti za zemljišta, uzeta za ceste. — Izvješće komunikacionalnoga odbora. — Proglašenje zajedničkih zakona.

Predsjednik: (zvoni) Sjednica počima: molim g. bibilježnika, da bi izvolio pročitati zapisnik posliedje sjednice.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

Zapisnik

12. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 28. listopada 1884. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 50 saborskih članova.

Od strane vlade prisutni: odjelni predstojnik za unut. poslove g. Dane Stanković.

Zapisnik posliednje sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Br. 80|sab. Pravosudni odbor podnosi izvješće ob osnovi zakona, kojim se djelatnost porotnoga suda privremeno obustavlja.

Staviti će se na dnevni red.

Narodni zastupnik Jovan barun Živković predlaže, da saborski predsjednik i I. podpredsjednik po dosadanjem običaju adresu Njegovu posvećenom apostolskom Veličanstvu premilostivom kralju podnesu.

(Prima se.)

Prešlo se na dnevni red.

1. Izbor članovah kraljevinskoga suda.

2. Izbor jednoga iztražnoga povjerenstva za izbor narodnih zastupnika Eugena Kumičića i Vase Paukovića i drugoga za izbor dra. Teodora grofa Pejačevića.

Glasovano je ceduljami, te je od 50 glasujućih saborskih članova izabran u kraljevinski sud: Bogović Mirko sa 50, Hegedušević Antun sa 50, Koritić Dragutin sa 50, Kušević Aurel sa 50, Nikolajević Svetozar sa 50, Peičić Aleksander sa 50, Šmidt Franjo sa 50, Šuljak Aleksander sa 50, Vežić Vladislav sa 50, Vuščić Josip dr. sa 50. Mažuranić Ivan sa 49 i Brlić Ignjat dr. sa 49 glasova.

Za saborske iztražne izaslanike. Za izbor Eugena Kumičića i Vase Paukovića dobiše od 50 glasujućih: Crnković Nikola 50, Frank Josip dr. 50, Živković Jovan barun 49 glasova, a za izbor dra. Teodora grofa Pejačevića od 50 glasujućih dobiše: Gjurgjević Vaso 45, Popović Stevo 43, Pavić Armin 43 glasa.

Predsjednik zaključi sjednicu u 11 satih prije podne i ureče buduću za sutra dne 29. listopada 1884. u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom.

Razprava osnove zakona, kojim se djelatnost porotnoga suda privremeno obustavlja.

M. Hrvat v. r. predsjednik. — Jovan Steković v. r., sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li. vis. sabore, kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Vis. sabore! Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom je redu razprava ob osnovi zakona glede obustave porotnih sudova.

Molim g. bilježnika, da bi dotično izvješće pročitao.

Jovan Steković: (čita.)

Br. 78 sabor.

Osnova zakona

kojim se djelatnost porotnoga suda privremeno obustavlja.

§. 1.

Djelatnost porotnoga suda u stvarih tiskovnih obustavlja se na vrieme od tri godine.

§. 2.

Obustava ima taj posliedak, da u pogledu glavne raz-

prave radi tiskovnih delikta i u pogledu pravnih liekova proti osudam izrečenim radi takovih valjaju obćeniti propisi zakona od 17. svibnja 1875. o kaznenom postupku (br. 30. sbornika).

Nadležnost sudova ustanovljena zakonom od 17. svibnja 1875. o kaznenom postupku u poslovih tiskovnih (br. 34. sbornika) ne mienja se.

§. 3.

Na kaznene predmete, glede kojih je glavna razprava pred porotom već obavljena ili bar odpočeta danom, kojim stupa ovaj zakon u kriepost, imade se ustanova §. 2. samo u toliko protegnuti, u koliko bi se opetovala glavna razprava.

Kaznene parnice, u kojih je glavna razprava pred redovitim sudom već obavljena ili bar odpočeta danom, kojim prestaje obustava porotnoga suda, imadu se kraju privesti na način označen u §. 2. ovoga zakona.

§. 4.

Zakon ovaj stupa u kriepost danom, kojim se proglasi u sborniku zakona i naredaba, valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju.

§ 5.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu.

Obrazloženje.

Institucija porote, koja je u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji uvedena zakonom od 17. svibnja 1875. o kaznenom postupku u poslovih tiskovnih (br. 34. sbornika), nije opravdala očekivanja u nju stavljena.

Kadgod je državna vlast, nakon uvedenja porote, pred istom po javnom tužiocu tužila radi zločina i prestupaka tiskom počinjenih, ostala je tužba bez svakoga uspjeha, akoprem se je pravorok porote zatražio samo u najeklatantnijih slučajevih, u kojih je povrieda kaznenoga zakona bila nedvojbena i osoba krivca poznata.

Takav dosta puta ponovljen neuspjeh nukao je vladu, da je u novije vrieme sasvim zazirala od subjektivnoga progona tiskovnih delikta, ter da je nastojala drugim zakonitim sredstvom bar zapriečiti razširenje tiskopisa sadržavajući kažnjivi koj čin, dočim je dala zaplieniti takov tiskopis, izhodivši naknadno odobrenje zapliene kod nadležnoga kaznenoga suda.

Nu i to sredstvo nije dovelo do cilja, jer se je izkusilo, da spomenuti — takozvani objektivni postupak nimalo nije osujetio razširenje inkriminiranih tiskopisa po zemlji, dapače pojav, da krivac u svakom takovom slučaju ostade nekažnjen, počeo je utvrditi krivo mnienje, da je u Hrvatskoj slobodno sve pisati i da se tiskovni delikt ni ne može kazniti.

Kakovim plodom urodila je ta posvemašna stanka pravosudja u nekom dielu javne naše štampe, sveobće je poznato; najbezobzirniji nasrtaji na vladu i njezine organe, na sabor, na pojedine nepoćudne ličnosti, na postojeće zakone i uredbe bili su na dnevnom redu, nemoralni čini se povladjivahu, i neriedko se izazivlje kruta sila.

Dužnost je vladi, ozbiljno uzpostaviti autoritet zakona i u tu svrhu po njezinom osvjedočenju ne preostaje drugo, već izručiti sudbenost u stvarih tiskovnih redovitim sudovom; jer se pram crpljenom izkustvu i pri sad vladajućoj uzrujanosti i bojazljivosti ne dade očekivati, da bi mogli porotnici občuvati mirnu razsudnu objektivnost i nezavisnost, koje su preduvjeti pravednoga pravoroka.

Netraži se, da bude porota sasvim dokinuta, već se jedino predlaže obustava djelatnosti porotnoga suda za tri godine, ter se scieni, da bi se mogli tečajem tog trienija povratiti normalni odnošaji.

Sloboda štampe, ako se ista kreće unutar granica zakona, svakako je zajamčena tiem, da bude sudbenost povjerena sudovom strukovnjačkim, koji su pri uporabi zakona nezavisni i neodgovorni.

Bezuzdanosti štampe mora se u interesu reda i mira, u interesu javnoga morala na put stati zakonitimi sredstvi.

S toga drži vlada, da je predložena zakonska osnova nuždna i nada se, da će — postaje li zakonom, biti od sveobće koristi.

Predsjednik: Rieč ima gospodin izvjestitelj dr. Jovan Gjurić.

Izvjest. dr. **Jovan Gjurić**: Vis. sabore! Kao što ste izvolili viditi, na dnevnom redu stoji osnova zakona, kojom se djelatnost porote za vrieme ukida, a tu je zakonsku osnovu predložila vis. vlada ovom visokom tielu na razpravu i na prihvat.

Da je vis. zem. vlada s ovom osnovom pred visoki sabor došla, tomu je povod nezdrava politička struja, koja je upravo ponukala vladu na to, da ovu zakonsku osnovu pred sabor iznese.

Ima li ljudi, koji shvaćaju, da vis. vlada s ovom zakonskom osnovom meće oštar nož pod vrat slobodi štampe, i da namjerava slobodu štampe uništiti i izbrisati. Nu da vidimo, koliko je opravdana ova zakonska osnova, koju je vis. vlada vis. saboru na prihvat podniela, a ujedno ću se potruditi, da opravdam kao neopravdano ono podmetanje, kojim se veli, da vlada namjerava s ovom zakonskom osnovom ili sa onim zakonom oštar nož podmetnuti pod vrat slobodi štampe.

Sloboda štampe je, kako je poznato, gospodo, tečevina novijega doba.

Ona je ustanovljena najprije u prvoj ustavnoj evropskoj državi, u Englezkoj pod vladavinom ustavnoga kralja Vilima Orbanskoga u g. 1694., onda kad je parlament zaključio, da ne potvrdjuje censuram postojećim punovlast i punomoć, koju su do onda donekle censori uživali; u sjevero-amerikanskom savezu je sloboda štampe ustanovljena onda, kad je god. 1781. zastupstvo u ustavu svojem uvelo ukinuće censure; pak u isto je doba u Francezkoj uvedena sloboda štampe, u ono doba, kad je francezki narod razvio barjak, na kom je napisao ova imena „sloboda, bratstvo i jednakost.“

God. 1848. bila je sloboda štampe objeručke prihva-

ćena u njemačkom savezničkom saboru, a iste god. bila je sloboda štampe zakonom fundamentalnim prihvaćena i u ugarskoj državi.

Košto rekoh, sloboda štampe je tečevina razvijenoga uma čovječjega; sloboda štampe je ravnatelj i korektiv um javnoga mnienja; sloboda je štampe najjasniji izraz javnoga mnienja — a s toga je sloboda štampe u današnjem vieku postala velika sila i velika moć. Moderne države nisu mogle to, da ju ne prime i da ne uvaže tu struju duha čovječjega — one su dakle poprimile slobodu štampe i ovjenčale ju državnim svojim fundamentalnim zakonom tim, jer su tvrdo uvjerene, da će se kraj slobode štampe pobjedonosno moći istina povlačiti, te da će se jih svuda naći pod zaštitom slobode štampe, koji će umjeti i kadri biti istinu propoviedati i za istinu junački na braniku stojati.

Hvala onim sinovom naše domovine, koji prije 10 godina sjedište u ovoj kući, koji zabrinuti slobodoumnimi idejami svom snagom prionuše oko toga, da se sloboda štampe uzakoni i da ju zakonom ovjenčaju. Ali košto sloboda štampe ima svojih jasnih i sjajnih strana, košto je sloboda štampe alem-kamen u ustavu svake moderne države, tako nema sumnje i izkustvo nas je naučilo, da sloboda štampe ima i svojih tamnih i slabih strana.

Neširi se uviek slobodom štampe kroz dnevnu presu istina, nego se desi vrlo često, da se njom razprostiru neistine, izvrtanja, da se šire predrazsude dnevnom presom, da se ove učvršćuju upravo u narodu onom, koji sačinjava masu, jer za njega su manje pristupačne naučne knjige, ali mu je tim večina pristupačna dnevna presa. Ima bez savjesti ljudi, koji pod slobodom štampe šire i razpaljuju strasti u masi naroda. Ima, velim, bez savjesti ljudi, koji tako daleko razpiruju te strasti, da se upravo ugnjezdi terorizam. Kad se pako to nezdravo stanje u narodu dostigne, onda je badava svaka obzirna, razložna kritika i svaka politika, koja postupa s razloga ustavnih proti takvom terorizmu, jer terorizam ne poznaje razloga, a tada terorizam svaku takvu obzirnu kritiku razpršuje u vjetar.

Kad su tako strasti kroz bezsviestne ljude dnevnom presom u narodu razpaljivane, došlo se je vrlo često do toga, da se bezstidno navaljuje i napada na veličanstvo, na dostojanstvo same države, da se napada na sigurnost njezinu, da se baca blatom na pojedine stališe i pojedine individue, da se kvari javan moral, da se napada čak i na mir porodičnoga života i na mir pojedinih družtvenih krugova. U takvim nezdravim momentima, boga mi, pozvana je u prvom redu državna vlast, da stane tomu na put, da uzpostavi sve zakonite mjere, da se s jedne strane zadovolji ili dade zadovoljstvo povriedjenomu pravu države i pojedinaca, a s druge strane da onoga, koji je počinio kažnjiv čin, zaista zaslužena kazna postigne.

Kako stojimo sa slobodom štampe u našoj domovini? Ja držim, i tvrdo sam uvjeren, da svi odlični sinovi, koji prije 10 godina u ovoj vis. kući svom snagom radiše na gradnji zakona, kojim je ujamčena sloboda štampe u našoj domovini, da bi i oni, kad bi ruku na srdce stavili, to priznali, da su se u svom očekivanju od toga zakona tiskovnoga jako prevarili.

Neka mi izvine vis. kuća, što ću si uzeti slobodu, da nekoliko obilježim ona zla upotrebljenja slobode štampe, koja su za 10 godina u našoj domovini počinjena. Nisam rad, niti mi je namjera, koga da biedim ili inkriminacije proti komu da stavljam, ali ne mogu na ino, nego kazati, da je odmah, kako je zakonom utamčena sloboda štampe, počela dnevna presa pisati proti jednokrvnoj braći, koja zajedno s Hrvati diele dobro i zlo toliko stotina godina, da je počela ustajati proti jednokrvnoj braći Srbom, s početka podmetajuć jim, da njihovi cilji idu van granica ove domovine, a tim se hotjelo opravdati ono nezakonito postupanje i proti prosvjetnim i nastavnim institutom srbskoga naroda, a opravdati se hotio i onaj nezakoniti postupak, koji je proti pojedinim licem i osobam učinjen onda, kada su nevini Srbi bili badava uapšivani.

Medjutim nije se pomoglo dnevnoj presi širećoj takvo mnienje po narodu; nije se pomoglo s razloga toga, što je to svakoga valjanoga i patriotičnoga Hrvata moralo dirnuti u najtanje žice njegove, i zato nije uspjeha pokazalo, jer se je to protivilo najtanjem i najosjetljivijem čuvstvu svakoga brata Hrvata. Mi vidimo danas, gospodo, da su te neprilike prestale, da se presa okanila takvih potvora, a najeklatantnije se to manifestiralo iz izjednačenja ili odklonjenja nesporazumljenja onda, kad je većina saborska u prošloj periodi saborskoj prihvatila program srbskoga kluba, priznavši time, da su želje i zahtjevi srbskoga kluba u programu sabrani, podpuno pravedni i opravdani. Manifestiralo se to izjednačenje izmedju oba bratska naroda naročito onda, kad je opet u prošloj saborskoj sjeditbi jednodušno i najvećim oduševljenjem ona zakonska osnova prihvaćena, kojom se uredjuju srbska pitanja u ovoj domovini.

Ja velim, da je najviša potencija toga sporazumljenja onda dostignuta, kad je početkom ove saborske periode i većina saborska, u kojoj veliki broj sjedi braće Hrvata i Srba, kad su se njihovi programi složili u jedan i spojili se u jedno tielo i u jednu stranku, da kao moćna stranka, stojeća na državopravnom postojećem sustavu na temelju zakona radi oko boljka i napredka ove domovine.

Nu nije se zloporaba prese ili slobode štampe samo odnosila na naše Srbe, ona je u posliednje doba daleko prešla širenjem neistinitih odnošaja, širenjem i učvršćenjem predrazsuda, razpaljivanjem strasti tako, da je skrajnje vrieme, da se mora državna vlast, odnosno visoka vlada pobrinuti zato, da strogimi mjerami stane na put tim razvratnim tendencijam dnevne prese u našoj domovini. —

Pisalo se svaki dan, a i govorilo se, kako nevalja državni sustav; kako sve u našoj zemlji, što postoji i obstoji. nevalja. Ne valja vlada; ne valja većina; ne valjaju oblasti; sve je hrdjavo — a što je tomu krivo nego državopravni ovaj postojeći sustav.

Ja držim, da je to čista neistina, da ju drugčije ne predstavim, jer naš državopravni sustav pruža široko polje, da možemo raditi na probitak našega naroda, na širenje prosvjete, na širenje i podržanje blagostanja našega naroda.

Ne smeta nam postojeći državopravni sustav ništa, da ne dižemo prosvjetne zavode, naime škole, da one škole, koje ne odgovaraju potrebam naroda, boljimi zamjenimo, te da cielu prosvjetu u našoj domovini kao čvrsti temelj naše bolje budućnosti utvrdimo.

Ne smeta nam postojeći državni sustav, da mi, kad bi nam se dalo vremena i prilike, da možemo i upravu, za koju i ja držim, da nije cielji najshodnija i da ne odgovara potrebam naroda, popraviti sa boljom upravom. Ne stoji nam državni sustav na putu, a da ne investiramo i ne dižemo komunikacije, da ne provadjamo sistematičke kanalizacije u našoj domovini, kako bi se poljodjelstvo, obrt, a i trgovina podigla, kako bi se tim čvrsti temelj položio materialnomu dobru, blagostanju našega naroda.

Velim dalje, da ne stoji na putu državopravni sustav današnji niti tomu, da se u pravosudje zasjecajući zakoni u toliko poprave, da se bar narodu olakša i onako dugotrajni i skupocjeni postupak, koji je već nekako to krivo shvaćanje u našem narodu porodio, da se sumnja u samu pravičnost naših sudova. Ali svemu tomu treba vremena, mirna i obzirna rada, a mi imamo — na žalost moram tvrditi — jednu stranku u zemlji i u ovoj visokoj kući, koja svakom prilikom neda, da se radi na ostvaranju, na onom, što sam malo čas prije naveo, da se digne prosvjeta i materialno blagostanje u zemlji. Viče se neprestano na nevaljanost državnoga sustava, a medjutim, kako svi znamo, i kako sam rekao, ne smeta nam tu državni sustav, da se može u pogledu prosvjetnom i materialnom blagostanju naš narod dići.

Kod razpaljivanja strasti, kod takove političke struje, koju je jedna frakcija u našem narodu kroz dnevnu presu počela širiti i razturivati, ne može stojati zemaljska vlada mirna i skrštenih ruku, nego je prinudjena, da sve zakonite mjere upotrebi na to, kako će tomu zlu, koje se kod nas počelo ukorjenjivati, na put stati. S toga je visoka vlada ovu osnovu na prihvat visokoj kući predložila; ali s tim ne može se kazati, da je vis vlada i iz daleka smjerala na ukinuće slobode štampe, jer tiskovni materialni zakon i tako ovom zakonskom osnovom ne taknut neostaje.

Visoka je vlada imala samo to na umu, da tiskovni delikti, gdje je kažnjiv čin počinjen dnevnom presom, zaista zasluženu kazan dobije, te da se ne razširi i neučvrsti to mnienje u narodu našem, da kažnjiv čin, počinjen tiskom, ostaje svagda i uviek bez kazne. S druge strane težila je vis. vlada, a teži i sada za tim, da povriedjeno pravo i države, a i pojedinaca dobije kroz pretrpljenu kaznu i kroz uvedenje kazne svoje podpuno zadovoljstvo.

Kako je danas politična struja u glavnom gradu našem bila zavladala, mora svatko priznati, da je upravo ne moguće, da porotnici, koji se nisu uzvisili nad talasima političke struje, nego koji plivaju u njoj, ne mogu objektivno, mirno prosudjivati tiskovni delikt, nego da su nehotice preokupirani; ovako mislim, da ne može nikada do prave objektivne presude pred porotnim sudom doći.

S razloga toga je vis. vlada namjenila ovom zakonskom osnovom ukinuti porotni sud i predati upravu sudjenja tiskovnih delikta onim ljudem, koji su po položaju svojem po zvanju svojem neodvisni i neodgovorni u judikaturi — a to su sudci u našoj zemlji.

Ja kao izvjestitelj pravosudnoga odbora slobodan sam ovdje visokoj kući izjaviti, da je odbor u posljednoj sjednici jednodušno prihvatio tu osnovu zakona, podnešenu od vis. vlade; i s toga sam iz navedenih razloga tako slobodan preporučiti vis. kući, da ovu zakonsku osnovu na cjelini svojoj primi.

(Živio!)

Predsjednik: Sliedi glavna razprava.

Molim gospodu, koja žele govoriti, neka se izvole prijaviti.

Želi li još tko govoriti u glavnoj razpravi? Pošto nitko ne želi . . . . .

(Zast. barun Živković ustaje.)

Rieč imade narodni zastupnik gospodin barun Živković.

Jovan barun **Živković**: Vis. sabore! Moram reći, kad smo ovako sasvim medju nami, ne videć protivnike političke, da mi je težko pomisliti, da ovako ovaj zakon prodje, bez da se koja iskrena kaže s one strane, koja je za ovaj zakon — a to je naša stranka.

Dva su razloga, koji me nukaju, da povedem rieč: jedan, što je veleštovani gosp. izvjestitelj bio više zastupnik vlade nego li odbora, te ja mislim, da tu ulogu prepusti mirne duše visokoj vladi samoj; a drugi nuka me na to jedna prijateljska opomena vis. vladi, kako se danas postupa s javnom štampom u našoj zemlji.

Moja gospodo! G. 1852., kad je porota imala biti uvedena prvi put u Austriji, ja sam tada bio vježbenikom kod sudb. stola u Beču. (Dr. Šram: G. 1850.!) Molim g. doktore, (prema Šramu) ja sam slušao predavanja 1850. Je li tako? Ja sam tada slušao predavanja slavnoga muža dr. Wirtha bivšega onda predstojnika apelacionalnoga suda u Beču. Taj je držao predavanja za inteligenciju bečku, koja su polazili svi juristi, a i moja malenkost, pak samo s velikom pomnjom pratili njegove nazore o tom, što je porota? On je za onda dokazivao, da je porota institucija

„njemačka.“ Meni nije poznato, ali sam kašnje čuo, da je vindicirao za se to prvenstvo slavan muž, Palazky, da je to institucija „slavenska“ : a poznato je, da je slična institucija bila i u zakoniku Dušanovom.

Dakle slavenska institucija je porota. Nije mala stvar, kad mi Slaveni danas idemo, da podkopamo tu instituciju. Ja jesam zato, da se ova institucija dokine, a na to ću kasnije doći.

Kad je dr. Wirth držao predavanja, pukao je glas medju starimi juristi „das ist eine Schandbühne“ braniti, da se iznese tako pred javni sviet ta komedija. Tako je i obće negodovanje prouzročeno kod uvedenja porote u našu zemlju, naime pod duhom onoga absolutizma. Moja gospodo! Drugi su opet kazali, da nije ustavni život pojmljiv bez porote. Zašto? U ustavnom životu, a to će dobro znati naš veleštovani i od moje strane zaista štovani slobodouman ban grof Khuen Hedervary, koji je bio uviek slobodouman ban grof Khuen Hedervary, koji je bio uviek slobodouman u Ugârskoj i branio ta načela, pa će mi potvrditi, da stranke političke nisu pojmljive, ako jedna izključuje drugu od izraza slobodnoga svoga osvjedočenja. Ako je slobodno to, gdje je onda granica od dopustivoga i slobodnoga naprama onomu, gdje se prekoračuju granice, te ide u granice kazne? Prvi uslov ustavnoga života jest taj, da se moraju materialni ustavni zakoni sa pojmom o ustavu u sklad dovesti, te da nije svaki slobodan izražaj mnienje pobune. Istina je i to, da se mnienja politička trti moraju i mogu, da je diskusija dnevnih pitanja slobodna.

Ako je tomu tako, onda su rekli ustavnjaci: „slobodni gradjani treba da sude slobodnim gradjanom“ — dakle da izrazuju mnienja svoja; što više, da dodju politička zločinstva pred porotu, a ne pred redovite sudove, koji su pozvani samo po paragrafima, da sude, što se tobože njima poriče, jer se veli, da ne mogu imati slobodna uvjerenja bez obzira na zakon, a zakon porote kaže, da slobodan gradjan sudi ondje slobodnom gradjanu, gdje se radi o političkom zločinu, te da ovakov politički zločin svakako ima, da dodje pred porotu.

Gospodo! Mi vidimo u kasnijem razvitku stvari, da je ovo mnienje prevagnulo, da se porota uvadjala u svih državah evropskih, a tako i kod nas.

Gospodo! Kod nas je porota uvedena, ali žalibože nije ostala u granicah onih, da se politička mnienja mogu sukobiti, nego se išlo tako daleko, da se je kod nas nekoj, oprostite stranci, koja misli uporabom slobode štampe tako rekuć ovaj sustav prevrnuti, povladjivalo, što po zakonu nije dopustivo, ja neću toga krstiti pravim imenom, ali izazvana je struja u zemlji, koja bi ovaj sustav ne onim putem i načinom odstranila, kako zakon propisuje nego inim načinom. Ovo je izazvalo, da je porotni sud došao u priliku, da mora po postojećem zakonu pokušati, da se takov postupak kazni, jer stoji u očitom neskladu sa postojećim zakonom. Akoprem je dopušteno, da naš zakon ne odgovara podpuno načelom ustavnoga života, to ipak, dok je zakon, mora se štovati. Otvoreno kažem, da je način pisanja naše štampe bio takove naravi, da u političkom pogledu nije bio u skladu sa postojećim zakonom.

Pored svega toga nesamo što su se štampom izrazivala protivna mnienja politička, nego su ju protivnici naši zlorabili i u osobnih uvriedah, grdnjah i psovkah, i tu su prekoračili granice, koje treba, da vladaju, kad politička stranka jedna prema drugoj svoju snagu mjeri. Mi smo bili ne samo u saboru, nego i izvan sabora na svih mjestih, u svih člancih grdjeni i psovani, kako to u izobraženom svietu ne biva i ne smije bivati. To je izazvalo, da su se neki slučaji pojavili pred sudom — pak koja je bila posljedica? Posljedica je ta, da niti flagrantni slučaji niti drugi nisu nikada došli do onoga „fiat justitia“, jer je porota našla, da niti ovdje ima krivnje niti ondje. Porota je dakle postala u našoj zemlji sprdnjom, a ne sudom.

Gospodo! Ja sam već onda kazao: u takvih okolnostih ja sam proti poroti; ali sam dodao još nešto, da bi s porotom zajedno imao postojati t. zv. objektivni postupak. Objektivni postupak po obrazloženju vis. vlade imao je doskočiti onomu zlu, na koliko porota svoju dužnost ne čini, da se bar objektivnim postupkom odstrane posljedice te zloporabe štampe tim, da se zapljenjuju takovi članci i koliko moguće odstrani pogibelj, kojoj nije mogla doskočiti porota.

Ako, gospodo moja, porota zato postoji, da ne vrši svoje dužnosti — onda ona nema racionalne existencije. Nu mene, gospodo moja, umiruje jedan passus u izvješću, koji na pitanje gg. u odboru, kako će vlada postupati, odgovara dalje, i koji ovako glasi: (čita)

Meni će biti milo, ako vidim, da vis. vlada, imenito preuzvišeni ban razjasni, što razumjeva pod tim, jer moram reći, da ne mogu pojmiti, da će vlada postupati u skladu sa postojećim sustavom. Ali evo, kako se postupa sa postojećim sustavom.

Gospodo! Ja sam bio 20 godina sudija, i mogu se pohvaliti, da nisam bio medju posljednjimi, pak od ove nedjelje, čitajuć zaplienjene članke „Pozora“ po mojoj juridičkoj sviesti nisam našao povoda, da se zapljene. Ja sam jučer kazao svomu jednomu prijatelju od šale: vidjeti ćeš, da će to biti zaplienjeno — te je akorat bilo zaplienjeno. Ako su takva plienjenja slobodna, ako se bude tako dalje postupalo, onda nije moguća diskusija u Hrvatskoj. Zar to koga ženira, ako se ondje poslovnik rešeta? Zar je to pobuna, ako tko neodobrava, da se poslovnik popravi?

Pa ipak i taj jučerašnji članak smatrao se kao pobuna. Gospodo moja, ja vam kažem, da sam 100 godina sudija, nikada nebi došao do toga, da se onaj članak stavi pod škare.

Kad su takovi pojmovi kod državnoga odvjetničtva onda zaista pitam g. predstojnika, kako smatra, da je to u skladu sa postojećim zakonom? To će reći, gospodo moja, na prosto šikanerija — a ništa drugo. Ako dakle

ja izručam slobodu štampe, koja je sloboda štampe Ugarskoj ono dala, što ona danas ima, redovitim sudovom jedino radi izgreda i — kako da kažem — ne oprostivoga postupka naše opozicije, glede koje vriedi „qui est causa causae est etiam causa causati", to ima takodjer svoje granice, kada treba izručiti redovitim sudovom, a ne, da Staattsanwald zaplienjuje ono, što nije kažnjivo, jer bi to bila naprosto šikanerija, kad bi se bez temelja plienilo. Ja nisam našao samo u jučerašnjem „Pozoru", nego u svih pet brojevah ove nedjelje, koje sam pomno pratio, pak nisam našao opravdana razloga zaplieni. Ja kao ustavnjak ne mogu nikada dopustiti, da se ubija ustavni život i da se uništi ono, što je slavenskoga korena. Neka vide gospoda, da nisam mnienja, kako g. referent, nego da s velikom obzirnošću idem na to, da glasujem za suspensiju porote.

Gospodo moja! Ja dvoje žalim. Žalim, da vis. vlada istodobno nije podniela, kad je htjela, da prestane ono, što nema racionalne existencije, da nije istodobno ukinula objektivni postupak već zato, jer ako smo s Ugarskom u zajednici, ne treba da smo izpod nje u vršenju političkih zakona, to nebi trebalo, a ona toga postupka ne poznaje, jer ga netreba. Ja nisam bio nikada za taj postupak, jer ne nalazim u njem smisla; „tko je kriv neka se progoni, a tko nije kriv, neka se ostavi na miru", pošto se i onako zna, da ova kaštiga nema svrhe, jer dobro znamo, da članke, koji su sekvestrirani imade cieli Zagreb, što više, da je kadra štamparna i rekadcija liepo sub kuverta, poslati članke te komu hoće; a tim se postiže samo to, da se ovi članci još većom pomnjom čitaju — dakle to je način, koji svrsi ne odgovara, a skoro izazivlje mržnju. Gospodo za takove granice upotriebite nuždne mjere, — a ne dalje, jer „pritisnuto jače sve to više skače".

Mislim, da moram još nešto kazati i na još jedno opomenuti. Nije dosta, moja gospodo, da se porota ukine; vis. vlada, ako već nije podniela predloga, da se taj postupak dokine, neka bar postupa tako, kao da ga neima, neka učini, da se onomu izvoru ili vrielu tih erupcija u zemlji doskoči. Nu valjda ima još i dubljih razloga, da se tako postupa, ne samo mržnja proti nam.

Valjda su i to ljudi, u kojih je bar nešto patriotizma, pak imadu drugi razlog, da ovako postupaju. Trebalo bi dakle gledati, da se ublaže ti razlozi. Ja želim, da ne budu imali sudovi posla sa štampom i da ne bude progonstva, a to bi bilo, ako prestanu oni dublji izvori, o kojih neću da govorim. Vis. vlada znade za te dublje izvore, a ti su izvori razlogom ukinuću porote i sistiranju slobode štampe, a ja kako rekoh, samo žalim, da istodobno nije podnešen predlog i ob ukinuću objektivnoga postupka.

Nadalje bi imao još jednu malu opazku, a to je ta, da, kada smo već neodvisnost sudstva suspendirali na više vremena, vis. je vlada rekla, da treba vremena za preustrojstvo sudstva i to 5 godina; mi smo joj dali to vrieme, da se preustroji sudstvo i uprava. Ako je tomu tako, onda bi mislio, da bi vis. vlada u istom vremenu mogla i tiskovni zakon tako udesiti, da se podnese u razpravu vis. kući.

Ja mislim, kada prestane valjanost zakona ob odgovornosti sudaca, da bi se tada imao uvesti i novi tiskovni zakon, koji će odgovarati našim odnošajem.

Treća moja opazka jest ta, da već po načelu nijedan zakon neima natrag djelujuće moći. Gospodo! Bar u javnom mnienju drži se, da je povoljnije sjediti pred porotom, nego li pred sudom. Kaže se:

Pa što, ako dodjem pred porotu; ta ona još nikoga nije odsudila, — dakle ut figura docet, svakako je povoljnije biti sudjen porotom, nego li sudom. Kako sam kašnje saznao, nalazi se jedna osoba pod iztragom, a javno mnienje kaže, da se radi te osobe hoće zakonu ovomu dati natrag djelujuća moć. Ovaj jedan slučaj može se ostaviti onomu sudu, koji je još u krieposti, da nam se nekaže, da tjeramo osvetu. Ja napominjem to radi toga, što se bojim prigovora, a težko mi je kao Srbinu i želio bi, da se nebi reklo, da mi to iz neke osvete sada činimo. Neka se zna i uvidi, da to zahtjeva potreba zemlje, i da mi to težkim srcem činimo. Mi jako dobro znamo važnost porote, koja bi imala čuvati, da se ne prekoračuju granice slobodnoga izraza, ali niti mi tih granica ne mojmo prekoračivati, jer kako rekoh, pritisnuto jače, sve to više skače.

Ja dakle molim vis. vladu, kad već toga nije učinila, da bar u buduće tako radi, da ne budu opravdani prigovori proti većini, koja treba, da vazda ima pred očima samo sveobće dobro.

To sam imao opaziti, a inače glasujem za ovu zak. osnovu kao podlogu specijalne debate.

Predsjednik: Rieč imade Njeg. preuzvišenost gospodin ban.

Ban, grof **Khuen-Hedervary**: Vis. sabore! Gospodin predgovornik u svom govoru žali, što je vlada — a to kaže on u početku svoga govora — podniela taj zakon, koji ukida djelatnost porotnoga suda, a sada na koncu svoga govora dao je meni najbolji orgumenat u usta, iz kojega sam ja bio prisiljen podnieti tu zakonsku osnovu, naime, rekao je on sam, da porotni sud u nijednom slučaju nije ništa drugo učinio, već da je odriešio dotičnika, koji je zlorabio slobodu tiska. Jest, ona zloporaba slobode tiska, to je pravi uzrok, da je danas na stolu vis. kuće ta zak. osnova, a ništa drugo.

Kaže g. predgovornik i hvali mene radi liberalizma. Ja se time hvaliti neću, ako i visoko sciemim sva načela liberalizma. Nu što je liberalizam — to je pitanje. Ja ću liberalizam dotle braniti, dok neće ići na štetu drugoga, jer pravi liberalizam je onaj, koj svakomu slobodu štiti i daje pravo svakomu; a da se može sloboda štampe zajamčiti i bez porote, ja mislim, da o tom ne možemo dvojiti. Porota je samo jedna ustanova državna ili zakon, koji je stvoren, da se s njim, košto u obće zakoni, štiti pravo i

države i pojedinaca. Ako se koji zakon ne izkaže dovoljnim ili povoljnim, mora se ili obustaviti ili promjeniti.

Ja ne držim do toga, da taj zakon ima stalne vriednosti, košto to proizlazi već iz naslova same te zakonske osnove, nu ja mislim, da će vis. sabor primiti to kao izkrenu izjavu, da sam ja samo u nuždi tu privremenu ustanovu, tu privremenu zakonsku osnovu podnio, jer mislim i kanim, da u obće novi tiskovni zakon za vrieme, kad to uzmogne biti, podnesem vis. kući, a onda će vis. sabor imati priliku u načelu o tom odlučiti, hoće li i nadalje porotu uzdržati, ili hoće li druge ustanove uvesti, koje bi bile podobne, da se sloboda tiska uzčuva i da se zloporaba proti slobodi štampe podvrgne pravednoj kazni.

Sloboda tiska ima tu zadaću, da u svih okolnostih istinu zajamči, da se istina saznade svuda i u svako vrieme, a to je opet ono, što nas je nukalo, da porotu ukinemo, jer žalibože sloboda tiska se je uporabljivala kod nas na štetu istine.

(Glasovi: Tako je!)

Ja se ne bojim istine nikada; neka bude istine — ali kad se svaki dan može kazati i uviek širiti ono, što moram kazati, da nije istina, jer druge rieči zato ne imam niti nenadjem, da se ova neistina može širiti, bez da se kazne dotičnici, koji te neistine tvrde, onda se mora vlada i vlast pobrinuti, da se istina zaštiti. (Živio! Tako je!) Baš zato, u interesu istine, koju hoću uviek drage volje slušati i čuti, držao sam nuždnim, da se sloboda štampe tim načinom osigura, jer vidim u tom i zaštitu istine same.

A kakove su danas okolnosti, dobro je pozato: da niti vlada, a još manje narod može istinu saznati, jer takove viesti, o kojih se ne zna, da li su istinite ili neistinite, ne može prosuditi vlada, a još manje publika ili u širem smislu narod. A to je ono, što nije dopustivo, da se naime šire neistinite viesti, koje idu svakako na štetu onih, koji jih ne mogu razumiti, niti koji ne mogu oprovrgnuti.

A budué se nikada ne kaže, da je koja viest istinita ili neistinita, onda se veli, da je sve, što se kao neistina tvrdi, istina. Tim načinom, kada se bude, što se pouzdano nadam, to od sudova ustanovilo, da je tko neistinu tvrdio u javnih glasilih i da će biti radi toga kažnjen, onda će publika znati držati se onih, koji joj istinu kažu i znati će se uzdržavati od onih, koji joj neistinu govore. (Burni živio!)

Govorio je g. zastupnik proti tomu, da se nije ukinuo objektivni postupak.

Ja se neću upuštati u to pitanje potanje, u koliko je to više strukovna stvar, koja će s druge strane biti bolje razjašnjena, ali ipak ja nebi to mogao niti smio onako tvrditi, kao što to čini g. zastupnik, da je objektivni postupak sada posve nepotrebit. Ja mislim, da je u stanovitih okolnostih potrebit i taj objektivni postupak. On kaže da valjda zato nije za objektivni postupak, jer vidi, da se ne rabi onako, kako bi on želio.

To može biti, ali zato, što se kadgod koja ustanova ne rabi, kao što bi najbolje bilo, nije još dostatan uzrok, da se odmah i dokine. Ako se sada objektivni postupak više rabi možda u onih slučajevih, za koje misli g. zast. da nije opravdano, to se dogadja možebit iz razloga, jer se i onako znade, da drugoj kazni neće biti podvrgnuta dotična zloporaba tiska. U onom času, kad će vlada imati veću moć, neće ona sigurno uporabljivati sredstva, koja je gosp. zast. naveo, za koja veli, da idu samo na čikaneriju.

Vlada će progoniti kroz svoje organe štampu samo u onih slučajevih, gdje će to morati učiniti u interesu javnoga mira, u interesu možda poštenja javnih činovnika ali drugo neće učiniti. (Odobravanje.) Zato će, kako je navedeno u izvješću odbora, što sam izjavio i u odboru, to izjavljam i ovdje, vlada u tu svrhu dati poseban naputak svojim organom, da samo u onom slučaju progone dotičnika, koji zlorabi štampu i koji će se sbilja morati podvrći po osvjedočenju tih organa zasluženoj kazni.

A čim je veća moć u rukuh vlade, tim je i veća odgovornost. (Barun Živković: To je istina!) Ta odgovornost će vladu uputiti na to, da tu moć, koju ona traži tom zakonskom osnovom, rabi u granicah onih, koje može u svakom slučaju opravdati. (Burni živio!)

Predsjednik: Rieč imade zastupnik gospodin dr. Lavoslav Šram.

Dr. **Lavoslav Šram**: Visoki sabore! I ja si smatram za dužnost u naznačenom predmetu progovoriti ne samo s toga razloga, što imam čast biti predsjednikom pravosudnoga odbora, nego obzirom takodjer na osobitu važnost ovoga momenta, na osobitu važnost pitanja, o kojem se ovdje radi.

Da budemo na čistu, ja moram ponajprije kazati, da i ja prihvaćam osnovu odbora za podlogu specialne debate, nu i ja ću se okoristiti tom sgodom, da pripomenem nešto glede toga, a medju ostalim doći ću takodjer u prvom redu na neke primjetbe veleciienjenoga g. predgovornika baruna Živkovića, pa ću mu reći, da po mojem mnienju g. barun nije onu točku izvješća u predzadnjoj alineji, koja glasi (čita): da se je vlada na ono u odborskoj sjednici stavljeno pitanje . . . . nije shvatio pitanja kako je bilo stavljeno na vladu, i da ne shvaća doseg ove alineje, jer je u odborskoj sjednici kazano to, i to sam ja bio slobodan staviti na vis. vladu, te sam kazao: pošto je materijalni naš kazneni zakon od god. 1852. kad nije bilo ustava i ustavnosti i pošto su dotične ustanove takove, da ako se bude zakon strogo po njegovu slovu vršio, da nije moguća nikakova sloboda štampe, jer da nije moguće pisati ni najobjektivniju kritiku, a da se nebi mogla, ako se hoće subsumirati pod §. 65. ili koji drugi, jer se može to tumačiti, ako bi se htjelo onamo, da smjera bud na razdraženje, bud na ogovaranje i na to, da se što smiešnim učini, da bi prema tomu bila ne moguća svaka kritika; usljed toga i obzirom na to, pošto sam znao i

uvidio, da naprečac i istodobno sa ovim zakonom nije moguće donieti sustavne i načelne promjene sa kaznenim zakonom, stavio sam pitanje, kako se ima shvatiti i kako se namjerava u sklad dovesti načelo ustavnosti i načelo ustava sa aplikacijom kaznenoga zakona, koji ne odgovara ovim predpostavama, pak sam dobio odgovor od presvj. bana i vlade, koji je mene a i odbor umirio i koji je uzet u izvješće, da se drugačije ne misli, nego kazneni materijalni zakon tumačiti prema ustavnom sustavu, i tako ga shvaćati, da bude u skladu sa ustavom. To se je htjelo naglasiti u predzadnjoj alineji izvješća i smatram to za dužnost navesti na primjetbu g. predgovornika, koji nije shvatio doseg ove alineje.

Glede ostaloga, što je izvolio navesti presvj. g. bar. Živković ima mnogo toga, što ja zajedno s njim podpisujem, te ću izjaviti što s njime dielim.

Navesti ću odmah koje su to točke, pak ću kazati, da i ja mnijem, prem zato ne mogu navesti teoretičkih razloga, pak sam bio slobodan i u odboru naglasiti, da se ovaj zakon, kada stupa u život, nebi imao retroaktivno tumačiti.

Ja dodajem, da sam u odboru kazao, da nema teoretičkih razloga, jer onakav zakon, koji se odnosi na formalnosti, stupa u život, te razpravlja činjenice, kakve nadje prema onoj formi, koja je s njim uvedena, ali sam naglasio i naveo, da bi s toga to želio, jer se mora s gledišta pravednosti dopustiti to, da dotičnici, koji će se preko noći naći pred drugim sudom, da su pisali i štampali svoje nazore pod predpostavom, da stoje u prekodovoljnoj zaštiti porotnoga suda. Ova predpostava je uplivala možda u dotičnicih, da su iz vida izpustili obzir opreznosti i da su prema tomu držali, da su u stanju postupati i tu pisati onako; i ovo im se mora u prilog računati, jer nebi pravedno bilo, lišiti ih aposteriori te blagodati.

To mnienje dielim i ja, što je predgovornik kazao.

Nadalje dielim i mnienje u pogledu objektivna postupka, prem bi morao kazati, da se objektivnom postupku dade mnogo reći.

Ako se pod objektivnim postupkom razumjeva, što se po slovu zakona razumjevati mora, da se naime samo dotični članak sezira i tu izreći kažnjivost članka, a da se progon ne nastavlja, onda se mora dopustiti, da je ovo i nešto blaže sredstvo, da je prema tomu subjektivnomu postupku, koji bi uviek bio imperativan blaži, pak da bi, ako se ovo i posvema briše, vlada dotičnomu javnomu tužiocu dala taj naputak, da mora ne kažnjene ostaviti stvari onakve, koje su po njegovu shvaćanju za progon ili vazda zametnuti subjektivni postupak.

Ako se pod objektivnim postupkom razumjeva to, što se u nas izvrglo, da se bez izbora i često puta bez dovoljnoga razloga sve sezira, što se ne svidi, onda ovakov postupak ne može se u sklad dovesti sa načelom fiat justitia.

Nu pošto se danas o tom ne radi, i tu ne predleži zakonska osnova, ja mislim, da je dovoljno ovu ideju danas iznieti i mislim, da je dovoljno konstatovati i naglasiti, i ja mislim, da to neće možda bez dalnje kakve klice ostati.

Sada mi se je, prem nebi rado osvrtati, na sam zakon, a velim, da nebi rado s toga, jer sam u tom pogledu ženiran, po tom što nema stranke ni jedne ni druge ovdje i samo je jedna stranka u saboru i što bi mnogo išlo na adresu ovih stranaka, navlastito jedne stranke i što mi se upravo protivi, te mi je jako neugodno o komu i proti komu govoriti u njegovu odsuću, ali ću ipak govoriti stvari za volju, jer držim, da se ovakova velevažna osnova ne smije donieti u sabor, a da se temeljito ne razpravi i svestrano ne govori o njoj. To me nuka, da i sa svim tim i preko te ne pogodnosti, da nemam komu govoriti, da se na tu stranku osvrnem, ali nastojati ću, da budem što moguće nježniji i objektivniji.

Veli se, pa i tu rieč sam čuo od g. predgovornika, da je bitno načelo ustavnosti liberalizam.

Nu, ja bi rekao, to stoji i ne stoji, jer najposlie liberalnost i liberalizam, to se odnosi na posve druge odnošaje, te se dade pomisliti najustavnija forma vladavine a uz to najkonservativnija načela i najkonservativnija struja; ovi se pojmovi ne kriju i ne sastaju, ali moram kazati, da sam uviek bio i uviek ću biti za liberalne ideje i nazore, kako ih god mogu najbolje shvatiti.

Nu jedno moram primjetiti, da u tom pogledu vlada neka ne jasnost, te mnogi zamjenjuju liberalizam, koji je sam po sebi veoma blagotvoran i spasonosan sa radikalizmom, a ja ću kazati, da se upravo u tom vidi istinitost poslovice: les extremes se touchent, jer kako znam iz povjesti i koliko sam sam izkusio, da nema kriepčega štita slobodi i ustavnosti, nego su konservativni faktori, tako ima sgoda, gdje nema većega neprijatelja ustav, nego u pretjeranu liberalizmu, ili da ga krstim pravo u liberalizmu.

Kako može i kako je često konservatizam pravi štit slobode bio, tako je po izkustvu povjesti radikalizam bio zator slobodi.

Zašto? Jer prvo po svoj naravi ide na ono, što je naglasio i naveo barun Živković u uvodu svoga govora, naime na nasilnu exclusivnost, koja za sebe vindicira narav dogmatičnosti i izključuje opravdanost i mogućnost svakoga mnienja, koje nije u skladu sa mnienjem izraženim po radikalnoj struji.

Ne treba mi o tom mnogo govoriti, jer znam iz povjesti, i to kad se je god liberalizam opravdani, zdravi, u korenih naroda osnovani liberalizam izvraćao u radikalizam, da je nastao terorizam, a iza njega nije nastala sloboda, nego je počelo cvasti najbujnije reakcionarstvo.

Oni, koji su, dopustiti ću, u najboljoj namjeri mislili i išli za tim, da liberalnu ideju propagiraju pod pritiskom ekskluzivnosti i radikalnoga terorizma i kažu: ovako je,

kako mi velimo i mi moramo narod na taj način usrećiti. Oni, koji tako misle i računaju, zaboravili su, da u tom računu fali jedna kolona i da ta može pokazati sasma drugi facat, nego su ga oni u svojih faktorih zasnovali. Da se tu osvrnem, jer je i to od potrebe na stanje, koje je kod nas zauzela štampa i napose periodična štampa, jer ne podleži dvojbi, da je namjena one zakonske osnove u tom pogledu navlastito naperena proti periodičnoj štampi i da je u obće ona iztaknula najviše u tom pogledu, te je moglo biti povoda kakvih progonstva.

Tu mi je najprije kazati to, da neka uvažiti izvole gospoda to, da se ovim zakonom obustavlja porota na tri godine, ali ne tiskovna sloboda, te se načelo tiskovne slobode, kako je u zakonu, ne mienja ništa.

Ako su to načela glede periodične štampe, a ta su da nema sustava koncesioniranja, t. j da svaki ima propisane uvjete, koji je državljanin i koji je položio jamčevinu, može izdavati bez dozvole politički časopis, u to se ne dira. Drugo je načelo, da je tu upliv političke oblasti kroz avertismane ukinut, koji je po starijih tiskovnih zakonih od g. 1852. obstojao i da je upliv administrativnih oblasti sasma izključen i da je ovo pitanje predano sudstvu i sudovom. Treće je načelo tiskovne slobode, da može svaki preuzimajuć odgovornost, misli svoje objelodaniti i netrebajuć ih podnesti predbježnoj censuri. Mi znamo, ne govorim o censuri do g. 1848. nego i o onoj censuri koja je obstojala po tiskovnom zakonu od g. 1852. gdje se nije smjelo razpačavati prije, dok oblast nije uvidila, i poslie toga imao se razpačavati. Bitna ova načela tiskovne slobode su usadjena u tiskovni zakon, u koji se ne dira, ali se porota obustavlja. Jeli ovo opravdano? Ja moram kazati i odgovaram za to pred bogom i svjetom po čistoj savjesti svojoj, da jest, opravdano je, a navesti ću razloge, koji me uvjeravaju o tom.

U pogledu porote ima raznolikih mnienja, te ima mnogo prvaka pravoslovnih, koji ju zagovaraju, a ima čuvenih pravoslovaca kod svih naroda, koji vele da porota nije inštitucija odgovarajuća svome duhu i smjeru. To sve ja ostavljam na stranu i moram kazati, da sam uviek nazrievajuć odviš idealno, te ne imajuć zgode motriti stvar u aktualnosti bio zagovaratelj porote. Ali jedno ću kazati, da gdje je porota, neka bude obćenita i prevladalo je mnienje, da porota jednostrana samo za političke delikte ne može odgovarati svojoj svrsi zato, jer ako se, gospodo, tu — izvolte paziti na red umovanja — ako se tu veli, a to je red umovanja, obični sudovi makar neovisni, ali stojeći u nekom savezu prema državnoj vlasti, ako mogu sudovi o svemu i o životu i zločinu suditi, dolaze ipak u čudnovat položaj, kad bi imali izreći osudu o političkom deliktu, jer politički delikt je više manje elastične naravi, te su danas ono, što jučer nisu bili i sutra ne budu, a sudac koji je ukočen i vezan na slovo zakona i komu nije dopušteno, tu smjeti daleko ići u interpretiranju, stisnut je u tiesne granice; usuprot evo porota je jedini štit, koji može zaštićivat političke delikte osobito kroz štampu počinjene. Već u tom leži neki izraz nepovjerenja u podpunu dosliednost dotičnih strukovnih sudova, te leži povjerenje prema poroti, a što sliedi od tuda? Sliedi, da porotnik sebe smatra kao nekim izabranikom, koji mora stati na branik slobode, pa ju mora napram vladi i javnom tužitelju braniti i gledati, da se ne naruši sloboda tiskovna, a u ovom slučaju sloboda politička, koja je povjerena, da ju razsudi dotični porotni sud. Već po tom će porotnik biti u nepovoljnom položaju i njegovo će razpoloženje biti onakovo, ako je ikada dvojbena strana, da će prije prionuti uz nevinost, nego li uz obtužbu, te ja sâm znam, i stvar je poznata, da ima jako čestitih i pravednih muževa, koji će uviek zagovarati pravicu a osudjivat nepravicu, ali su meni rekli u oči i svaki je imao izkustva: koliko budem porotnik, te će doći politički delikt pred porotu, uviek ću ga odriešiti, jer držim, da je veća krivica, ako se postupa onako, nego da se pravorok donese u smislu obtužbe. To razpoloženje u porotnicih nastaje od tuda, što je porota samo za političke delikte, pak sam kazao, da je mnienje u pravoslovnom svietu, da je porota samo onda blagotvorna, gdje je uvedena za sve zločine, jer se tim može naći škola za porotnike i oni mogu doći do shvaćanja, da oni zauzimaju uzvišeno mjesto sudovanja podpuno neovisnoga, koje im nalaže neodloživu dužnost, da su pravedni prama gore i dolje. Gdje toga nema, gdje je porota ograničena samo na tiskovne delikte kao kod nas, tu dolaze porotnici u nepovoljan položaj, jer nemogu imati Lehrjahre i Wanderjahe, oni dolaze u svakom slučaju u isti nepovoljan položaj; već prema tomu je stvar ostala nepodpuna i porota donešena za ove delikte je nosila klicu, da ne može odgovarati očekivanju, a da je to opravdano, to je pokazao uspjeh porotnih razprava, u koliko ih je bilo. Istina, pravorok je osuda kao svaka druga, i pravorok morate više cieniti nego li osudu, izrečenu od suda redovita, zato ja obzirom na to neću podmetati pravoroka kritici, ali je čudnovato, da u slučaju, koji su se sa mnogo strana a ne samo od vlade smatrali za flagrantne povriede zakona, da su svi pravoroci izpali proti obtužbi, pak je javni tužitelj i za njim vlada, o kojoj javni tužitelj ovisi, morala doći do uvjerenja, da ovaj aparat u istinu ne odgovara i da je bolje ako ona na taj način ni ne progoni i ne donosi pojedinih slučajeva pred porotu. Pak i u tom je ležao jedan razlog, što je izvolio naglasiti barun Živković, da se je razplodio onaj neopravdani objektivni postupak.

Prelazeći od ovih obćenitih načela, koja sam razvio u govoru, moram se svrnuti na položaj naš, na politički naš život i položaj naših stranaka u pogledu štampe, te moram kazati, sa svom nježnosti, koju sam prije naglasio, da ću ju upotriebiti napram odsutnikom, da je u tom pogledu stvar do skrajnosti dospjela kod nas. Ja neću citirati primjera, ali svakako se može kazati o jednom dielu naše periodične štampe to, da se u njoj izražava ona struja

koju ja smatram za pogibeljnu za bivstvo državno i za bivstvo samoga liberalizma, a to je struja radikalizma, koji apriori sve drugo izključuje, i koji je najliberalnija struja, jer vindicirajuć za sebe podpuno i neograničeno bez svake stege postojeću slobodu izključuje, i apriori ne dopušta mnenja drugoga, nego ono, koje je u skladu izraženo prama onoj struji. Prema tomu mislim je opravdano, da državna vlast, koja smije i koja mora dopustiti i stranački život i borbu stranačku, ali ne smije dopustiti borbu onakvu, koja ide onamo — već ako ne po smjeru, ali po posliedicah i djelovanju — da samo bivstvo državno i sve stožere izvrće, nije smjela ostati prekrštenih ruku. I odsada će biti zajamčena mogućnost, da svaki izrazi svoje mnienje u podpunoj slobodi, pak se neće imati bojati, da mu tu budu zapriekom oni paragrafi kaznenoga zakona, koji se ne dadu u sklad dovesti s ustavnosti, jer će se ovaj zakon i §. tumačiti onako, da bude u skladu s ustavnosti, ali kako će ova sloboda biti podpuna i bez ikakvih stega, to će biti izključena i preduppredjena onakva borba i onakvo stanje periodičke štampe, koje ne može dovesti drugamo, nego podpunu razsulu. Još mi je prije nego svršim, navesti to, da kako se budu gospoda sjetila, da je do g. 1875. obstojao stariji kazneni postupnik, gdje nije bilo porote i sudovi su uviek sudili o deliktih i bilo je kroz cielo vrieme do dva — tri slučaja, gdje su sudovi sudili o tiskovnih deliktih i znam to iz izkustva, jer sam imao prilike braniti kod tih razprava, da su te kazne bile veoma blage. U tom pogledu nije moći pokazati na izkustvo kakvo, koje bi onda već smjeralo na to, da slobodu štampe uguši. Još bi mogao njekoliko riečih privezati na to, što je presvjetli g. Živković izvolio kazati, da nije dovoljno ono, da treba tu u obzir uzeti i u obće nastojati, da se vrelu nezadovoljstva doskoči.

Ja ovo podpisujem, ali sam uvjeren, da ovo leži na srcu i vis. vladi, pak ću se osloboditi kazati i to: ne ima dvojbe, da ima mnogo razloga, kojima treba, da se doskoči, i koji će još uspješnije djelovati, nego će djelovati ovaj zakon, ali ostavljajuć to do one primjetbe, koju sam kazao za sada na stranu, moram kazati i dodati još to, da kako će vis. sabor, ako li primi osnovu, kako predleži, kako će vis. sabor tim pokazati, da ima povjerenje u vladu, svjetloga bana, da neće nikada zlorabiti ovo povjerenje, i da nikada neće doći čas, u kojem bi se sabor imao kajati što je primajuć osnovu toliko povjerenje svjetlomu banu izrazio, to moram dodati i to bez aplikacije na sadašnjost i osobu, da kad bi ikada nadošao čas, te bi bilo razloga pokazati: evo to su posljedice toga i sabor je sukriv tomu. jer je obustavio porotu previš. vlasti dao u ruke vladi, te bi ovo opravdano bilo — budite uvjereni — ja ne mogu govoriti iz čednosti u ime svih, ali mslim, da smijem govoriti u ime svih, te moram od svoje strane kazati, da bi se u onaj čas skupili svi članovi sabora na branik slobode, da stanu na put onomu, čemu bi se onda prigovaralo kao posljedici one zakonske osnove.

Uslied toga ja ću glasovati za zakonsku osnovu. (Na desnici i središtu: Živio!)

Dr. **Josip Frank**: Vis. sabore! Bio bi doista čudnovat slučaj i čudan pojav, da se u hrvatskom saboru nebi našao nijedan glas protizakonskoj osnovi, koja leži na stolu ove vis. kuće. Meni je nekako sudbina slučajno dodielila ovu zadaću i izim toga i moja zastupnička dužnost to mi nalaže, i ja ću ovu dužnost vršiti po najboljem svojem znanju i osvjedočenju; ja se nikada neću oglušiti zadaći zastupnika, koji po mojem mnienju mora vazda u svih okolnostih uztrajati i svoju dužnost u saboru vršiti. zato s ovih razloga prihvaćam rieč i moram priznati, gospodo, da ako neću moći onako govoriti, kako bih htjeo govoriti, da je tomu samo neka uzrujanost kriva, uzrujanost, koja me je već onda obuzela, kad sam čuo, da će ovaj predmet doći na dnevni red, a tim više sada, što se u ovoj nesretnoj situaciji nalazimo.

Već zadnji put, kad je bilo na dnevnom redu zaoštrenje poslovnika, uzeo sam si slobodu i rekao: gospodo. ne prenaglite se; ja mislim, da još nije hora zato i to danas opet velim, još nije tako nuždno ni potrebno, još se ne osjeća velika sila, da se sbilja tako važna ustanova našega konstitucionalnoga života ukida.

Ovoliko moram odmah kazati na primjetbu g. predgovornika. On se ne nalazi ovdje, ali pošto je ovo u savezu sa njegovimi riečmi usudit ću se sada prigovoriti. Mnogo je on govorio o liberalizmu i radikalizmu i terorizmu i fanatizmu i koješta takova. Ako ja to čujem, gospodo, onda moram priznati, da se jako lahko i malko nesmotreno rabe ovakove rieči.

Radikalizam i terorizam nije se kod nas još onako pojavio, da bi se mogao uzeti kao naslov za ukinuće porote. Ja se, budi bez svake zamjere primljeno, sjećam izraza, kako je Mephisto kazao Famulusu: Wo die Begriffe fehlen da stellt sich . . . . .

Ako se točno proviri u duh pojmova, koje označuje liberalizam, radikalizam i terorizam, još se kod nas ne može kazati, da je liberalizam prešao u radikalizam i terorizam.

Gospodo! Sjećajte se, da je i u Ugarskoj ovo pitanje danas potaknuto, ali u Ugarskoj još nije na dnevnom redu u saboru magjarskom.

U Ugarskoj to znate, da je baš radi toga, što se je tvrdilo, i što se još tvrdi, da tamo sbilja vlada u stanovitom smjeru radikalizam i terorizam, da se radi toga hoće promjeniti tiskovni zakon, ali odnosna zakonska osnova ne nalazi se još na stolu magjarskoga sabora. A ipak pitam vas. ne mora li se priznati, da onaj terorizam, koji tamo zahtjeva, i koji daje naslov ministru predsjedniku, da promjeni tiskovni zakon, da je taj terorizam u mnogo većoj mjeri nego u nas.

Znate koliko je ljudih i imetka palo žrtvom toga radikalizma? A je li kod nas? Kod nas u tom smjeru nije

bilo izgreda i ipak se u magjarskom saboru ne nalazi na dnevnom redu ovo pitanje.

Zato sam ja u uvodu moga govora kazao: ja mislim, da je još prerano, da se ne prenaglimo. Magjarski sabor i ministar predsjednik čekao je i čeka još i da smo mi čekali i bar vidili u kojem se smjeru i kako hoće ograničiti sloboda štampe. Kod nas se odmah radikalno uništuje porota za tri godine. Zbilja da je to prenaglo. Štovani gosp. predgovornik izvolio je to iztaknuti: Sloboda štampe ta se ne može onako shvatiti, kako se obično stvar shvaća. Doista, rieči se lahko upotriebe i na razni se način mogu tumačiti, ali onakvo tumačenje slobode štampe, koje je štovani g. predgovornik izvolio iznieti pred vis. saborom na vidik, takvo tumačenje, pa po mojem mnienju nebi ni sanjati mogao. Jer veli on: sloboda štampe počiva ponajviše na ovih načelih: koncesija, te kod nas nema. koncesionarnoga sustava nema, censura, te takodjer nema. U tom ima se razumjevati sloboda štampe, ali o poroti veli, da to po njegovu nazoru ne spada na slobodu štampe, a to mi se čini, kao da se kaže: čovjek se sastoji iz glave, ruku i tjela, nogu itd. a ako mu se glava odsječe, pitam ja, je li on još čovjek.

Glava, najvažniji dio čovjeka, to je porota kod slobode štampe, nezahtjeva samo, da se istina brani; ja podpisujem to, da slobodna štampa mora istinu braniti, ali da je štampa samo na to ograničena, da istinu brani, tu bi onaj, koji ovakvu zadaću pripisuje slobodnoj štampi bio odviše jednostran. Slobodna štampa ima sasvim drugu zadaću, a ta je, da u stanovitih okolnostih, gdje je pogibelj za narod, gdje se radi o tom, da se brani pravo i obrani ustav, te temeljni zakon, onda je tu porota na svom mjestu. Tu nevalja pisati suhoparne istinite činjenice, nego tu valja živom patriotičkom rieči zvati u boj i u opravdanu borbu. Tada štampa neeksedira, nego vrši svoje zvanje i svoju dužnost.

U tom joj je zadaća i u tom ju štiti porota, jer je to zadaća te institucije i vi, gospodo, ćete u sasma kratko vrieme biti dokaz za istinu mojih riečih, što sam ih naveo. Vis. sabor je u svojoj adresi naveo, da ima različitih stvari, da ima povrieda zakona, o kojima valja u Pešti sada regnikolarnim putem razpravljati. Ja sam osvjedočen, gospodo, da vi idete svi na ovaj posao s velikim vašim patriotizmom, da idete s najboljom vašom voljom na ovaj posao, da tim povriedam kraj učinite.

I ja sam osvjedočen, da vas svaki pojedini želi postići to za našu domovinu. Ali vi ste samo jedan faktor, a drugi se faktor nalazi izvan granica naše domovine. Jeste li vi sigurni, i jeste li vi dukoko i zrelo razmišljavali, hoćete li uspjeti kod ovih dogovaranja, hoćete li se vi vratiti u domovinu sa uspjehom na koji mislite?

Ja hoću i to vjerovati, da vi kažete, kako i onaj ponositi Spartanac: „Auf dem Schilde oder mit dem Schilde."

Ali što će biti, kad se vratite, a nemate ništa u ruci? Vi svi morate nositi odgovornost za taj slučaj, a što će biti tomu posljedice.

U toj borbi je vama neobhodno nuždna podpora slobodne štampe, vi bez ovakove podpore ne možete biti. Kako je u Magjarskoj, ako se radi o važnom magjarskom pitanju napram Cislajtaniji, cieli narod složan: kako piše proti Cislajtaniji, ja mislim, istim se načinom mora dozvoliti i našoj domovini i našemu narodu, da isto tako podupire naše pozvane faktore, da brane i izhode to pravo našoj domovini.

Na ovaj slučaj ste morali misliti i tu vidite potrebu slobodne štampe. Nu ja pitam, ako ćete vi biti u Pešti poraženi, to ne može ostati tajna, da vi nieste uspjeli i narod će ovdje biti radi toga ogorčen, pak će se htjeti pisati i onda će svako tumačenje zakona, koje će malko preći granice, a koje će biti namienjeno, da vas podupire, biti sudjeno po strogom slavu zakona i moći će se smatrati kao prestupak §. 300. našega kaznenoga zakona. Vi idete u borbu, a bacate već u napred vaše oružje? najčvršću podporu našega naroda vi ste već odbacili i u napried uništili ovakvo postupanje.

U tom ja nazrievam slobodu štampe, a ne mogu dopustiti, da je samo koncesioniranje i cenzura mjerilo za slobodu štampe.

Nu rekao je štovani gospodin predgovornik i to, da upravo to dokazuje, jer se nema povjerenja u strukovnjački sud i jer ima povjerenja u porotu, to je najbolji dokaz, da porota nije zvana, da ona izključivo vrši ovu zadaću.

Ja moram tvrditi protivno; samo sudci porotnici, samo sudci oni, koji iz sredine naroda ovu zadaću vrše su pozvani i mogu suditi, da li se u stanovitu članku nalazi kažnjiv delikt ili ne, a ne strukovnjaci, jer strukovnjak ima druge nazore a narod ima druge nazore. Ja kao porotnik mogu pitati: je li ovaj članak subsumiran zločinstvom smetanja javna mira, to pitam gdje je bilo smetanje javnoga mira, mene nije nitko smetao i pošto to vidim, ja ga ne mogu odsuditi. A sudac uzme dotični članak i sravni s tim člankom zakon i kazat će: tu je smetanje javnoga mira i taj se članak neće smjeti razpačavati. Premda je sve u miru, došlo je ipak do nepovoljne osude. Odtuda se vidi, da porotnici imaju prosudjivati smjer i sadržaj kakova članka, a ne strukovnjaci. Gospodo! Ja neću vaše strpljivosti zlorabiti, pak samo ovo kažem: već je natuknuo presv. gosp. barun Živković, da se ovdje nekako sustavno radi. Najprije se je ukinula neodgovornost sudaca, sada je došao poslovnik, a iza njega došlo je na red ukinuće porotnoga suda. Tim su doista sva ona prava i ona sredstva ukinuta, što mogu služiti narodu, ako dolazi u priliku, da se mora braniti. Vi dakako sada to možete učiniti, ali dobro je gosp. Živković iztaknuo, da vi nosite veliku odgovornost i tim veću što se ovdje ne nalazi jedan velik dio zastupnika, zato ja molim, ako vi stupate na glasovanje ne zaboravite na

to i ublažite barem tu zakonsku osnovu, ako ju prihvaćate. kako treba.

Predsjednik: Pošto je 12 sati pristupa se interpelacijam. Rieč ima g. zastupnik Türk, da stavi interpelaciju.

Franjo Türk: Već prije njekoliko mjeseci pronašla je vlada postaviti u Karlovcu komisara, kojemu je povjerena zadaća, da vodi gradsku upravu. Izvanrednu ovakovu mjeru mogla je rabiti samo u izvanrednih odnošajih, koji bi zasvjedočavali, da uprava nije u stanju občuvati interesa javnoga mira i poredka. Ne mogu zatajiti svoga uvjerenja, da pučanstvo grada Karlovca nije baš ničim dalo opravdana povoda za tu odredbu. I doista ni prije uvedenja ni tečajem komisarijata nije se u Karlovcu dogodio nered. Ni u samoj gradskoj upravi nije komisar našao ni najneznatnijega nereda. Uprkos tomu, što je karlovačko gradjanstvo vazda vjerno i zakonu i kralju mora ono gledati, kako se u gradu Karlovcu vrše izvanredne mjere, koje tako izgledaju, kao da je vladi stalo, da se ozloglasi grad, kojemu ja imam čast biti zastupnikom. Iskrenost me nuka, da očitujem da po mojem uvjerenju upravo taj postupak vladin može uzgojiti odlučnih neprijatelja sustavu postojećem, i jer žalim, da se u obće razdraženost duhova širi, i da se neopravdanimi izvanrednimi mjerami povećavaju zaprieke mirnih posala, prisiljen sam staviti na svjetloga bana sliedeću interpelaciju (čita):

1. s kojega je razloga vis. zem. vlada obnašla povjeriti jedan dio posala gradske uprave u gradu Karlovcu komisaru

2. Kani li preuzvišenost Vaša izniinnu tu mjeru, kojoj sada više neima nikakova ni prividno opravdana povoda, u najkraćem vremenu opozivom odnosne odredbe odkloniti.

Predsjednik: Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti svietlomu banu. Rieč ima g. zast. Milekić, da stavi interpelaciju.

Ćiro Milekić: Vis. sabore! U „Narodnih Novinah" od 22. oktobra t. g. uvršteno je sliedeće (čita):

O g l a s.

Sbog pošasti slinavke i šapa, koja je u Srbiji zavladala, odredilo je kr. ugar. ministarstvo za poljodjelstvo, obrt i trgovinu zatvor svoga područja za uvažanje svinja iz Srbije, Rumunjske i Bugarske.

Skladno s ovom odredbom kr. ugar. ministarstva zabranjuje se uvoz svinja iz Srbije u ovostrano područje.

Dotične pogranične oblasti pozvane su brzojavnim putem, da prolaz svinja iz Srbije u svoje područje namještenjem obćinskih straža zaprieče.

Kralj. hrv.-slav.-dalm. zemalj. vlada, odjel za unutarnje poslove.

Grof K h u e n - H e d e r v a r y.

Vis. sabore! Bolest, radi koje je zabranjeno uvažanje svinja iz Srbije pokazala se je u okružju niškom i pirotskom u kraljevini Srbiji, dakle u djelovima kraljevine Srbije, koji su nama najudaljeniji. Sama bolest u koliko sam mogao razumjeti od strukovnih ljudi nije baš od takve pogibelji, pošto marva od iste bolesti neskapa, a ni potrošak bolestnih svinja nije škodljiv. Zna se da u centrumu trgovine sa Ugarskom a to je u Stein-Brucku kod Pešte vlada druga bolest svake godine, zato se može razumjeti i ta okolnost, da se ova naredba u Ugarskoj ne sprovodi tako strogo, pošto se, u koliko sam saznao, dozvoljava uvoz svinja iz Srbije preko Dunava putem Bazijaša i željeznice u Steinbruck, gdje se u kontumacionom oboru zatvaraju. Da je tako, svjedoči izkaz od prošle nedelje, dakle iza vremena, kada je odredba u krieposti bila, da je znatan broj srpskih svinja u Steinbrucku. Protegla se ova naredba samo na naš teritorij, a to možda s toga, što kod nas nema kontumacionih obora i možda zato, što se boje, da ako susjedne države doznaju, da se svinje iz Srbije, gdje ima bolesti, mogu uvadjati ovamo bez kontumacije podvržen bi bio zabrani uvoz svinja iz Ugarske. I neposredna ova opasnost, ako je ima, pa i ova napomenuta može se odkloniti medjutim i bez zabrane i bez zatvora, a sa istim uspjehom, ako bi se kod nas kao u Steinbrucku i to još praktičnije postavili kontumacioni obori na granici na najvećim i znatnijim ulaznim točkama kao Zemun i Mitrovica. Mora se obazrieti na posljedice, koje priete uslied te odredbe našoj trgovini. Trgovina, koju naši trgovci tjeraju sa svinjami iz Srbije je vrlo velika i s toga je razumljivo kad napomenem, da se kod mitrovačke carinare 100 i više tisuća svinja uveze. Ovakovoj znatnoj trgovini zadat je znatan udar, pa ako i za vrieme, ipak je trgovina sasvim zaspala. Još ću iztaći jedan momenat. U obće tuži se na visoke ciene mesa. U cislajtaniji bjehu spremni radi toga na trgovačke ratove, a evo kod nas se nješto čini, što je u stanju cienu toga konsumnoga artikla znatno povisiti. Držeć da je ova odredba prestroga i po trgovinu štetna, i da bi se mnogo praktičnijimi mjerami dala zamjeniti, slobodan sam podnieti sliedeću interpelaciju (čita):

Naredbom vis. zem. vlade od 21. listopada 1884. izdane u skladu sa odredbom kr. ug. ministra za poljodielstvo, obrt i trgovinu, zabranjen je sbog bolesti slinavke i šapa, uvoz svinja iz kraljevine Srbije u našu zemlju. Pomenuta bolest nije medjutim tako pogibeljna a da bi se krajnje ovo sredstvo upotriebiti moralo, pa zato kao i obzirom na tu okolnost, što uslied pomenute odredbe osjetljivo pati trgovina ovih kraljevina, koja je doista velika, i baš sa tom vrsti marve dolazećom iz kraljevine Srbije, te što će uslied ove naredbe skočiti ciena toga konsumnoga artikla — čast mi je zapitati vis. zem. vladu, je li je voljna shodnim putem posredovati, da se obustavi pomenuta odredba, u koliko se bar na naš teritorijum odnosi, pa ako u tome naidje na potežkoće, koje se odkloniti nebi dale, hoće li tada kod zajedničke vlade zauzeti se za to, da se trgovina sa svinjami iz Srbije u ove kraljevine ipak omogući i to tim načinom, da se podignu

*

kontumacioni obori na onim ulaznim točkama naše granice prema Srbiji, na kojima se najviše svinja uvozi, naime kod grada Mitrovice.

Predsjednik: Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti svjetlomu banu. Rieč ima g. zastupnik Miković, da stavi interpelaciju.

Todor Miković: (Govor se ne razumije.) Interpelacija glasi:

Je li poznato visokoj vladi, da se gradi državna cesta od Osieka prama Vukovaru i da je ta cesta uzela drugi tok, t. j. da neide starom cestom, nego da ide preko oranica općine Bobota i Trpinja i da te oranice nisu dotičnikom odštećene, nego što više, dotičnici na iste i porez plaćaju, kani li visoka vlada tomu na put stati i kada?

Predsjednik: Interpelacija uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Rieč ima podpredsjednik saborski g. Vaso Gjurgjević o dnevnom redu.

Vaso Gjurgjević: Visoki sabore! Izjavljujuć se odma za predlog odbora, izpovjedam ujedno, da ja neću, dajuć svoj glas za predlog, niti jednoga časa žaliti, niti zebsti sbog toga.

Ja, kad nebi niti bilo potrebno, kao što nije, da uzmem rieč za predlog odbora, uzeo bih rieč u vlastitu obranu.

O meni se reklo, da sam ja najodlučniji protivnik porote. Što se tiče porote, gospodo, ja sa svoje strane mogu kazati, da sam ja od uviek bio veliki privrženik te institucije i da sam bio privrženik te institucije, kako sam si ju ja zamišljao.

Ja sam tu instituciju, kako sam si ju zamišljao, tražio svuda po svietu i nisam je nigdje takve našao. Samo mogu kazati, da se je toj ideji približila u samoj Englezkoj i nigdje više.

Ovu zamisao sam stekao, kad sam slušao profesora s katedre i onakve valjda neću doživiti kod nas, a ni drugdje u svietu.

Svatko misli o poroti što treba, da bude, a to je, da bude institucija podpuno pravedna, ali ona je većom stranom, a kod nas faktično, mjesto takve institucije i mjesto zavoda pravde, postala organom politike.

U poroti tražim ja, kao i g. predgovornik, ljude takove, koje je težko naći, jer se ište od njih, da mogu prosuditi sve dobro i da imaju plemenito čuvstvo, da se mogu uzvisiti nad ljude, da su bliži bogu, nego ljudem. Kad bih ovakove ljude mogao ne samo zamisliti, nego ih i imati, onda bi bio za porotu. A da se za porotu ištu takvi ljudi, vidi se odtuda, što se od njih više ište, nego od sudaca, jer se od porotnika ište, da prosudi struju i vrieme: traži se, da prosudi činjenice, koje se upravo imadu za podlogu, je li počinjeno djelo kažnjivo ili ne.

To sve ima prosuditi porotnik i još ima izreći vrlo važnu rieč, je li kriv ili nije kriv.

Promislite to, pa pogledajte, kako stojimo sa porotnici. Je su li to ljudi, koji su dorasli, da dadu u najodlučnijem smjeru glas svoj, jer zakon je na porotu prenio važniji dio odsude, t. j. porota ima presuditi, je li okrivljenik kriv ili ne, a sud ima samo dosuditi kazan.

Institucija porote je ta, u kojoj treba, da je porotnik nad sudcem, jer glasuje za odlučnu stranu.

A kakvi su naši porotnici? Je su li to ljudi takvi, da bi se mogli uzvisiti nad sudcem i više prosuditi? Porotnik nijedan ne će se naći uvriedjen, ako kažem, da ne.

Porota, gospodo, je postala kako znate, više braniteljem do sada, ali porota ne smije biti niti tužitelj, niti branitelj, nego sudac. Pravo štititi pozvana je porota, ali, gospodo, ako mi sada kažemo, da prenosimo posao porote na sud redoviti, tko smije kazati, da je sud manje pozvan ili voljan, da štiti pravo, nego porota.

Kod porote nije pravo zaštićeno, jer se ne smije porota obazrieti na to, hoće li goditi javnomu mnienju, nego mora kazati bez obzira na to: tko je prekršio mir, zakon i red, taj se mora kazniti, bez obzira, hoće li to goditi na polju.

Ali se ona nije mogla uzdići nad javno mnienje, nego je podlegla. Tako je težko vojevati proti javnomu mnienju, a političaru, koji pliva kao javno mnienje, ni pol muke.

Nu teže je političaru, koji se bori proti javnomu mnienju, i koji sluša samo glas svoje savjesti i koji zna, da ne valja, kako javno mnienje radi.

To je pravi patriota i političar, koji ne pliva za javnim mnienjem, nego radi, kako misli, da je po domovinu dobro i kako mu savjest diktira.

Ali dajte nam takve porotnike, koji će znati i smjeti tako raditi. Jer ih nema, zato moramo, da sačuvamo slobodu štampe latiti se drugoga sredstva. Slobodu štampe definirao je g. dr. Šram, ali je definiciju kušao pobiti dr. Frank i kazao je, da definicija nije dobra. Nu ja mislim, da je bolja, nego g. dra. Franka. Jer istina je, da čovjek ne može biti bez glave, ali pitanja, je li porota glava slobodne štampe? Je li slobodna štampa može biti bez porote? Po g. dru. Frankovu mnienju jest porota najbitniji dio u pojmu slobodne štampe.

Nu štampa može i bez porote biti slobodna, samo ako nitko ne pretjeruje. Porota ne involvira slobodne štampe.

Ja mislim, gospodo, da je porota pozvana, da upravo svojim verdictom daje patriotičku i upravo narodu koristnu struju. Ona ima zadaću, da tu struju korigira, ako je stranputice pošla. Pak čini li se to? Ne.

Porota ne uredjuje presu, nego pušta, da piše, što tko hoće i nikad neće kazati, da dotičnik nema pravo.

Tim nije cielj postignuta, za koju je porota postavljena. Tamo, gospodo, gdje je presa uredjena, a da se uredi, pozvana je porota, ako ne porota, a ono državna

vlast, rekli su mnogi učenjaci, da uredjena presa više vriedi, nego uredjena vojska u državi.

Danas je kazao g. dr. Frank: ne ćete vi ni s ovim doskočiti zlu, morate vi njega dublje tražiti. Kod nas nije radikalizam zavladao, kao u Magjarskoj i veli, tamo ovoga postupka nema. Na to mu moram odgovoriti, da u Magjarskoj sabor uviek saboriše, pak može uviek dovesti taj postupak, a kod nas to uvjek nije moguće; pak mi, videći zlo, ne možemo ga inače liečiti.

Ljuto se vara g. dr. Frank, ako misli, da u nas nije zavladao radikalizam, da se ova osnova nije mogla donieti. Ja ne znam, je li on već zaboravio, ali znam, da je u nas, kao i u Magjarskoj tekla krv ne samo radi struje proti grbovom, nego se je išlo i na imetak i badava sve, taj je fakt istina, da su bajonete morale imetak spasavati.

Ako je tako, je li narodno predstavničtvo moglo skrštenih ruku ostati i čekati katastrofu, za kojom odmah bajonete dolaze? Mi idemo onamo, da moramo korigirati javno mnienje i očuvati imetak.

Sloboda štampe istina, dopušta, da piše, što tko hoće, ali ipak se ište, da dotičnik, koji piše, može odgovarati zato, što piše i da piše u formi, kako se pristoji u iole izobraženom družtvu.

Obazrimo se, kako je kod nas. Ne samo, da se napada institucija i organ, nego i pojedini ljudi, koji zastupaju jednu instituciju i mnienje, i da takovim načinom, da bi ga tužio, kad nebi znao, da u porote neće naći ono, što traži. Ne može se obraniti poštenje lično, niti javnih organa i s toga moramo mi segnuti za sredstvom, koje mi držimo, da se mora naći na zadovoljstvo i privatno i javno.

Nisam zato za predlog odborov, što sam protivnik porote, nego zato, što sam prijatelj porote, jer do sada, kako je porota prakticirala, do sada se je taj princip kompromitirao, mjesto, da je spasio ugled i dostojanstvo svoje.

Presvjetli g. Živković izvolio je kazati, da mi, kao većina, ne treba samo da suzbijamo napadaje opozicije na našu osobu, nego treba, da se obazremo i na to, da nam valja što god koristna i za domovinu učiniti i za narod. To podpisujem i pružam ruku, da radimo zajedno oko toga, ali držim, da ćemo moći laglje raditi, ako se nebudemo neprestance morali braniti od nasrtaja opozicije, jer tad neće oni snage u to ulagati, da grdeć nas, podižu sebe i kad budu tako radili, onda će biti lahko raditi za dobro domovine.

Nama gosp. dr. Frank dovikuje i veli, da neće biti dobro, jer će te vi ugušiti slobodu štampe, a ona bi vam dobro došla, kad budete morali ugovarati sa drugim faktorom s one strane, ona bi vam bila podpora i tako ćete laglje do uspjeka doći.

Dao bog, da bi doživili, da se nami nadje podpora u štampi, koja je bila do sada protivne stranke, dao bog, jer do sada je nismo imali, a hoćemo li ju u buduće imati, biti će zasluga ovoga zakona. Nu što se tiče uspjeha, ja znam prama dosadašnjem, da mi donesemo zlatne jabuke, da nas niti onda ta štampa nebi našla za prave, jer većina je kriva, što je živa.

Gospodo! Mi ne tražimo ništa drugo, nego, da postignemo štampu, koja će solidno pisati i govoriti, što je istina i koja će solidno braniti pravo i istinu, i kako je g. predgovornik kazao: ustav i temeljni zakon itd.

Kamo sreće, da oni brane temeljni zakon i kad budu to činili, onda će biti ovakov zakon suvišan, a baš jer su protivno radili, a protivno rade zato, jer misle, da smo mi za sve dužni odgovarati pred svjetom i narodom. Da solidno piše slobodna štampa, to hoćemo.

Dosada, dok nije bilo našega zakona tiskovnoga, bile su druge garancije. Tu je bilo, da se mora kaucija položiti i to je prvi uvjet za solidnu štampu.

Dakle, tko ne može kaucije položiti, ne može pisati, ali to je postalo nuzgrednim, jer kad nije nitko kriv, ne može biti niti kažnjen. Ali kad budu redaktori znali, da bi zbog kakva članka mogli izgubiti kauciju, to će se dobro promisliti, kako je stvar u istinu, a onda tek napisati.

Govorilo se o tom, da je jedan uvjet takodjer i koncesioniranje, nu toga danas neima.

Skoro kad pomislim, što taj sustav zahtjeva, skoro bih ga morao poželiti. U javnih organih napadaju se političke oblasti i njihovi organi, pravosudje i zastupstvo naroda, ne razlikujuć, da je zastupstvo naroda i pravosudje više od onoga činovnika u uredu javnom.

Nu, redaktori htijuć baš ono pisati, što nebi smjeli, da pišu, podmetnu pod članak šifru x. y i tako se pravo ne zna, tko je pisao i to je tako izopačeno, da se takav redaktor ne može niti pred porotu povući, jer on članak podmeće nekom trećem i četvrtom.

Dakle za obranu istine nema sredstva pred porotom, ali koji je kadar što napisati, neka bude momak i za to odgovarati, a ne da se sakriva za tudja prsa. Ja, gospodo, izjavljujuć se za predlog odborov, želim, da se princip porote kroz ove tri godine občuva u svoj njegovoj svetosti, da u buduće svjetli onakvim sjajem, kako sam si ju ja zamišljao, a ako opet za tri godine ne postigne te čistoće, ja ću opet biti za nju, da se ukine. —

Predsjednik: Rieč imade g. predstojnik odjela za pravosudje.

Zast. vlade **Vjekoslav Klein**: Vis. sabore!

Kod svih govora u današnjoj debati jedini je zast. popovački ustao proti načelu, koje je zastupano u današnjoj na dnevnom redu stojećoj osnovi zakonskoj. Zast. dr. Šram i podpredsjednik saborski g. Gjurgjević lišili su mene zadaće, da to načelo branim, ipak ću se osvrnuti ponajprije na prigovore, koje je stavio zast. popovački glede današnje osnove.

On najprije veli, da nije još možda nastala potreba, da se ta-

kova osnova donese pred sabor, jer nije još nastao onaj terorizam, koji bi upravo opravdao obustavu porote.

Svaka institucija u državnom životu samo u toliko je opravdana, u koliko vrši svoju zadaću. Poroti bila je namienjena zadaća, da sudi. Akoprem su do sada simo tamo drastični slučaji tiskovnoga delikta donešeni pred porotu, koji bi po sudu najnepristranijega čovjeka bili povriedom zakona; ipak u nijednom slučaju nije porota izrekla, da je dotični krivac; a tu je bilo slučajeva ne samo političke naravi, nego tu je bilo i slučajeva privatnoga poštenja; tu je bilo takodjer slučajeva smetanja vjerozakona, a u nijednom slučaju nije bio krivac, akoprem poznat po poroti odsudjen. Dakle ako taj dosadanji opetovani neuspjeh i ukinuće institucije: onda neznam, koja bi okolnost dostatna bila, da pokaže, da jedna institucija ne odgovara svojoj zadaći.

Nu i sam g. govornik dr. Frank nije se usudio tako daleko poći, da bi bila institucija porote još potrebna u onom obsegu, u kom danas postoji, već je htio samo dokazati, da bi bilo nuždno, da se samo politički delikti pred porotom sude. Dosljedno tomu načelu, bio bi onda onaj zastupnik javne vlasti, koji se napada najkruće pogledom na svoje uredovanje bez zaštite zakonite; dočim privatnik, koje je on u svom poštenju dirnut i koji nepredstavlja niti vlasti koje, niti zastupa koju oblast državnu, taj bi bio više zaštićen nego javni organi.

Dr. Frank tvrdi, da se dosljedno postupa sa suspenzijami; da se je najprije ukinula kao prenotorni čin odgovornost sudaca, a sada se hoće, da se političko pravo porote suspendira.

Nu ja držim, da odgovornost sudaca u pogledu sudovanja nije suspendirana već disciplinarno zakon proti sudcem, nipošto pak u sudačkoj vlasti. I to je bilo izrično rečeno, da unapred zakon o sudačkoj vlasti u svih točkah ima valjanost, da i u buduće nebude sudac kao tumač zakona, u koliko presude izriče odgovoran nikomu van sviesti i zakletvi svojoj i da će biti nezavisan.

Još mi se je osvrnuti na primjetbu, koju je barun Živković naveo proti nečemu, čega u zakonu nema. Presv. g. izvolio je natuknuti: ako se ukine porota, da bi se dosljedno tomu morao ukinuti i objektivni postupak.

Obustava porote je u obće samo obustava na neko vrieme, a ne dira niti materijalni niti u formalni zakon tiskovni. Dakle stoga razloga nije ni vlada htjela uzeti u pretres ni jedan ni drugi zakon i možebiti prama promieni načela pročistiti zakon. Nu ja mislim, da se objektivni postupak ipak može opravdati, akoprem se porota ukine; jer objektivni postupak uveden je zato, da se može koji kažnjivi delikt t. j. čin u svojoj štetnosti umanjiti tim, da se sistira, koji tiskopis glede kojega se nezna niti za sastavitelja niti za razširitelja, dakle tiskopis takav, koji nije dnevnik koji, nego brošura, koja se razširuje u pučanstvu, koja može vrlo zlo djelovati. Evo za taj slučaj zakon daje državi moć, da može šestirati takov tiskopis i može bar prama onim, koji su u posjedu djela, opravdati napadaj na vlastničtvo i po sudu može dati izreći, da takov tiskopis sadržaje povredu zakona.

Nu ja držim, da upravo zato, što je naš kazneni zakon stvoren u absolutistično doba, ima nazore, koji se mogu šire i uže tumačiti, te da je objektivni postupak donekle korektura kaznenoga zakona.

Nam je poznato, da je proganjanje pred kaznenim sudom po novom kaz. postupniku predano u ruke državnoga odvjetnika, dakle organa, kojim može vlada dati upute i naredbe, ako bi se iz prerevnosti kojega državnoga odvjetnika možebiti po strogom tumačenju zakona sistirao koji spis, koji po strogom tumačenju slova zakona bi sadržavao koji kažnjivi delikt tako vlada ocieni, da tumačenje ustanove postojećega kaznenoga zakona nebi takove stroge mjere opravdalo; može biti vladi prepušteno, da upotriebi i blagu mjeru.

Napokon ja držim, da se nebi dao §. 12. tisk. post. jednostavno izlučiti i kazati, da odsada ne bude objektivnoga postupka, jer za tim postupkom su gdjegod druge ustanove glede zaklonjenja tiskopisa u uzkom savezu. I tako bi se cili taj zakon morao podvrći kritici i pročišćenju, a da se to nebi dalo izvesti jednostavnim odstranjenjem jednoga §. nego sustavnim postupkom sa cielim postupnikom; a to vlada nije htjela učiniti.

Prigovorio je presv. g. barun Živković tomu, da bi ako se uvede taj zakon jednostavno kojim stanovitim danom, da bi se tu uveo princip, da zakon djeluje natrag t. j. oni, koji su se ogriešili proti zakonu, nadajuć se u blagi sud porote odgovarati će pred strožim zakonom sada redovitim sudom.

Nu ja držim, da svaki, koji vriedja zakon, mora biti sviestan, da veže materijalni zakon. Formalni zakon mora se uvesti uviek sa stanovitim rokom, neobziruć se, je l je dotičnomu okrivljeniku poćudan ili nije. I novi kazneni postupnik, koji je nedavno uveden, po tom je princip uveden, da je odmah počeo djelovati glede svih slučajeva glede kojih nije obtužba izdana, dotično nije zajamčena glavna razprava; a ipak znamo, da je po starom postupniku porota okrivljeniku puno povoljnija već stoga raz loga, što su sudci bili vezani na dokaznu teoriju, na ne kakvu stanovitu formu pri stvaranju dokaza; dočim po novom postupniku odlučuje osvjedočenje sudca. I izkustvo uči, da to osvjedočenje, kad sudac nije stegnut formal nosti dokaznom, puno više doprinosi osudi okrivljenika nego u protivnom slučaju. Nu proti tomu neima lieka dru goga, već da se dotičnik, ako je po novom postupku strož sudjen, da se uteče vladaru i možebiti, da pri odmjerenju kazne može i tiskovni sud uzeti u obzir tu okolnost, d ga u okviru zakona blaže sudi.

To sam imao primjetiti na izjave gosp. Živkovića; pošto su gg. predgovornici u svojih govorih dostatno iz taknuli opravdanost ove zakonske osnove naše kao i sa

princip branili: to nemam ništa učiniti, već preporučiti ovu zak. osnovu za podlogu specialne debate.

(Živio!)

Dr. **Jovan Gjurić**: Visoki sabore! Ko što sam u cieloj današnjoj razpravi o osnovi ovoga zakona čuo, pojavilo se je samo jedno protivno mnienje, a to je ono g. zastupnika popovačkoga. Moji predgovornici su mu u svojih govorih dovoljno odgovorili, da sam ja kao izvjestitelj dignut te dužnosti, da uzmem u opravdanje ovu osnovu, koju je pravosudni odbor pred ovaj sabor donio.

Medjutim neka mi ipak bude dozvoljeno, obazrieti se na 3. primjetbe g. zastupnika popovačkoga.

Ako se ne varam, izvolio je dosta nezgodno sravnjenje učiniti medju radikalnom strankom u našoj domovini i radikalnom strankom, koja postoji danas u Ugarskoj. Ja držim, da je to sravnjenje nezgodno stoga, što radikalna stranka, koja kod nas postoji, naperuje svoje djelovanje proti državnom pravu i državnom sustavu, a radikalna stranka u Ugarskoj naperila je svoje djelovanje proti jednoj konfesiji. Akoprem ja niti ove stranke ne odobravam, to ipak moram iztaknuti, da je mnogo opasnija ova stranka po narod, koja radi proti državnopravnom sustavu, nego ona, koja radi proti jednoj konfesiji.

Nadalje, ako sam dobro razumio, rekao je g. dr. Frank, da je slobodna štampa za to, da čuva i štiti prava naroda, da brani njegov ustav i da onda braneći prava naroda i ustav, ne mora se strogo držati istine. Ja sam tako shvatio, možda je krivo. Ali ako je tako on mislio, kako sam ga ja shvatio; onda moram odgovoriti, da je to čudnovato, tim više, što dolazi od juriste. Ja mislim, da pravo svakoga naroda i ustav njegov je na istini osnovan, a ne na neistini. Stoga ne razumijem, kako je moći državno pravo i ustav braniti, nego istinom.

Još moram odgovoriti na onu primjetbu, koju je odmah pri početku svoga govora kazao g. Živković. Kazao je, da sam bio ovdje vladin branitelj ili zastupnik vlade, a ne referent odbora. Na to imam odgovoriti, da sam ja dužan kao izvjestitelj biti vjeran tumač odbora pravosudnoga. Ja držim, da sam to u mom govoru i učinio, a što me je g. barun tako shvatio, da ja nisam odbor zastupao već branio vladu i zastupao ju, to je njegova stvar. Ja držim, da sam učinio svoju dužnost. Sada visokomu saboru preporučam, da izvoli primiti podnešenu osnovu zakona za podlogu specijalne debate.

Predsjednik: Visoki sabore! Stupa se k glasovanju. Prima li visoki sabor osnovu zakona, kojom se djelatnost porotnoga suda privremeno obustavlja, za podlogu specialne debate? (Prima se).

Osnova zakona je primljena za podlogu specialne debate.

Prelazi se na specialnu debatu.

Molim g. bilježnika Stekovića, da izvoli čitati.

Jovan Steković (čita naslov):

„Osnova zakona kojim se djelatnost porotnoga suda privremeno obustavlja".

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov? (Prima se.) Naslov je primljen.

Jovan Steković (čita):

§. 1.

Djelatnost porotnoga suda u stvarih tiskovnih obustavlja se na vrieme od tri godine.

Predsjednik: Prima li vis. sabor §. 1.? (Prima se.) §. 1. je primljen.

Jovan Steković (čita):

§. 2.

Obustava ima taj posliedak, da u pogledu razprave radi tiskovnih delikta i u pogledu pravnih liekova proti osudam izrečenim radi takovih propisa zakona od 17. svibnja 1875. kaznenom postupku (br. 30. sbor.). Nadležnost sudova ustanovljena zakonom od 17. svibnja 1875. o kaznenom postupku o poslovih tiskovnih (br. 34. sbornika) ne mienja se.

Predsjednik: Vis. sabore! Na ovaj §. podnio je gosp. zast. dr. Spevec sljedeći izpravak stilističke naravi: „Da se rieči: „obustava do da" izpuste, a mjesto njih uvrsti „za vrieme te obustave valjati će", zatim da se izbrišu rieči „valjaju obćeniti."

Rieč ima narodni zastupnik gospodin doktor Stjepan Spevec.

Dr. **Stjepan Spevec**: Vis. sabore! Dobro je gospodin predsjednik označio moj izpravak, on je stilističke naravi. Ja sam predložio radi toga, jer u vladinoj osnovi tumači §. 2. §. 1. Ja mislim, da zadaća zakona nije tumačiti i da takovo tumačenje ne odgovara tehnici zakona, već zakon imade odredjivati. Zato sam moj izpravak podnio, te ga preporučam vis. kući na prihvat.

Zast. vlade **Vjekoslav Klein**: Vis. sabore! Jer nemam proti tomu ništa, da se prihvati protupredlog, odnosno izpravak g. dra. Spevca, da se mjesto riečih „obustava ima taj posljedak da" uvrste rieči „za vrieme te obustave valjati će" i da se izbrišu rieči „valjaju obćeniti." Jer to je mom mnienju identično, te je taj izpravak samo formalne naravi.

Predsjednik: Rieč ima gospodin izvjestitelj dr. Jovan Gjurić.

Dr. **Jovan Gjurić**: Ja kao izvjestitelj prihvaćam ovaj izpravak.

Predsjednik: Stupa se k glasovanju. Prima li visoki sabor §. 2. po predlogu odbora?

(Ne prima.)

Prima li vis. sabor §. 2. po predlogu odbora uz izpravak g. dra. Spevca.

(Prima se.)

§. 2. je primljen uz izpravak nar. zastup. gosp. dra. Spevca.

Jovan Steković: (čita §. 3.)

§. 3.

Na kaznene predmete, glede kojih je glavna razprava pred porotom već obavljena ili bar odpočeta danom, kojim stupa ovaj zakon u kriepost, imade se ustanova §. 2. samo u toliko protegnuti, u koliko bi se opetovala glavna razprava.

Kaznene parnice, u kojih je glavna razprava pred redovitim sudom već obavljena ili bar odpočeta danom, kojim prestaje obustava porotnoga suda, imade se kraju privesti na način označen u §. 2. ovoga zakona.

Predsjednik: Prima li vis. sabor §. 3.?

(Prima se.)

§. 3. je primljen.

Jovan Steković: (čita §. 4.)

§. 4.

Zakon ovaj stupa u kriepost danom, kojim se proglasi u sborniku zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju.

Predsjednik: Prima li vis. sabor §. 4.?

(Prima se.)

§. 4. je primljen.

Jovan Steković: (čita §. 5.)

§. 5.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu.

Predsjednik: Prima li vis. sabor §. 5.?

(Prima se.)

§. 5. je primljen

Visoki sabore!

Prelazi se na sljedeći predmet dnevnoga reda i to izvješće odbora komunikacionalnoga. Molim g. izvjestitelja, da zauzme mjesto.

Dr. Izidor Kršnjavi: Vis. sabore!

Tko se proveze tokom Save, vidjeti će putem još jako mnogo tragova velike kulture, koja se duž obale ove rieke ustanovila bila za vrieme starih Rimljana. U ono vrieme tekla je Sava kao kroz jednu liepu bašću, a naokolo su bile plodne poljane, krasni veliki gradovi, kanali prokopani kroz zemlju: tako da je svuda bio trag mišljenoj i dobro promišljenoj osnovi, koja je iz ove zemlje učinila: „delitiae Romanorum." Od tada do sada za 1500 godina propale su sve te liepe kulturne institucije.

Ako danas pogledamo kako ta zemlja stoji, možemo kazati, da za 1500 godina, isto tolik, koliko je razdobje u vriemenu, pokazuje se nazadak u stvari. Kanali nekadanji sada su zamuljeni, bašće nekadanje sada su močvare, te tamo groznica vlada; a gdje su onda gradovi bili, ondje su danas zapuštena mjesta.

To je slika mnogo žalostnija, nego li je bila onda, kada je to bila daleka provincija Rima. Tomu su krivi veliki historični dogodjaji, borbe, koje su na Savi bile od bitke Licinijeve do borba sa Turci, koje su prestale u prošlom stoleću.

Mnogo će truda trebati i vremena proći, dok će se ova polja pretvoriti u liepe i cvatuće bašće. Vriedna naša opozicija, ona bi kazala, da je ovdje: nagoda je kriva, što to učinjeno nije.

Ja ću obratno uztvrditi, upravo našim naslovom s našim spojem sa ostalim zemljami krune sv. Stjepana, da će nastati nova epoha i nova era za svu okolicu Save današnje.

Jer ako nema sumnje, da je rieka Sava žila kucavica naše zemlje; to neima niti sumnje, da je rieka Sava isto tako važna i znamenita za cielu kraljevinu Ugarsku.

S jedne strane Sava vodi naš promet u Dunav, pa kad se budu željezna vrata regulirala, otvorit će se promet u velikoj mjeri prama Crnom moru; a s druge strane vodi Sava iz ubave i bogate Bačke i Potisja cieli promet prama moru.

Dandanas rieke nisu više ono, što su nekoč bile. Rieke su bile prije jedine prometne ceste zemlje. U takvom položaju bila je naša zemlja, pošto je medju dvie velike rieke, prava Mezopotamija, te je morala postati znamenita zemlja.

Dandanas nisu više rieke jedina obćila, dandanas željezničke pruge odlučuju smjer, kojim će se razviti trgovina. Ali mi smo u tom sretnom položaju sa našom glavnom riekom, da ma kako tekle željeznice, da Sava nikada neće izgubiti svoje znamenitosti.

Dakle je u interesu zajedničke države i našem, da se sve moguće učini, da se Sava učini tako brodivom, kako treba, da bude njom otvoren put našoj trgovini.

Ovdje predleži molba brodovlastnika i trgovaca sisačkih Što oni mole veoma je čedno. Oni ne mole, da se po jedinstvenoj osnovi Sava regulira, nego da se nešto provizorno učini, da se podruženjem na više mjesta, gdje je Savu šljunak pretrpao, da se taj šljunak prograbi, da se otvori put brodovom na takovih mjestih.

Kod Rače je već povjerenstvo, koje o tom radi, da se to popravi. Nu ima više takovih mjesta; a jedno od najvažnijih je kod Jasenovca. Kod Jasenovca utiče Una, te je tako zamuljila i zapremila Savu, da brodovi niti kod velike vode prolaziti ne mogu.

Odbor za komunikacije uzeo je u pretres ovu molbu sisačkih trgovaca i brodovlastnika, proučio ju je i na temelju toga zaključio je podnjeti visokomu saboru sljedeće izvješće (čita.)

Predsjednik: Želi li tko progovoriti?

(Nitko.)

Pošto ne želi nitko progovoriti, pitam: prima li vis sabor predlog odbora na komunikacije?

(Prima se.)

Predlog odbora je primljen.

Prelazi se na sljedeći predmet dnevnoga reda, a ta je publikacija zajedničkih zakona.

Molim g. bilježnika Stekovića, da ih izvoli pročitat i to najprije članak XXXVI. a onda one, koji su uslje odbitka visokoga sabora donešene u 4. sjednice za danas pripravni bili.

Jovan Steković: (čita)

Zakonski članak XXXVI. od g. 1884. o uzakonjenju državnoga ugovora, sklopljenoga dne 8. siečnja 1884. u Brnu sa Švajcarskom u predmetu uzajamnoga osiguranja prava ubožtvo.

Zakonski članak XVI. god. 1884. o autorskom pravu, zakonski članak XVIII. od god. 1884. „o izgradjenju budimpeštanskoga velikoga krugoputa i ob oprostu od poreza sgrada, koje će se podići na pojedinih dielovih prostora desne obale Dunava u glavnom gradu Budimpešti, zakonski članak XIX. god. 1884. „o porezu na žestu, kao i ob porezovanju s proizvadjanjem žeste skopčanoga pravljenja prešanoga kvasca ter o povišaju uvozne carine od prešanoga kvasca“, zakonski članak XXII. od god. 1884. „ob izvanrednom oprostu od poreza za gradjevine, koje će se u području grada Rieke sagraditi“, zakonski članak XXIV. od god. 1884. „o pokriću dugovine, koja se pokazuje na teret ugarske polag obračuna osnovanoga na zajedničkom zaključnom računu godine 1881.“, zakonski članak XXV. god. 1884. „ob opredieljenju obćinskoga nameta zavoda i poduzeća naznačenih u točkah d) i e) §. 4. zakonskoga članka X. od god. 1870.“, zakonski članak XXVII. „o gradjenju željeznice mostarsko - metkovičke“ zakonski članak g. 1884. „o odkupu pruga I. erdeljske, željeznice“, zak. čl. XXX. god. 1884. „o odkupu battaszék-dombovar-žakanjske (dunavsko-dravske) željeznice“. zak. članak XXXI. god. 1884. „o izgradjenju čakovačko-zagrebačke (zagorske) željeznice mjestnoga interesa“, zakonski članak XXXII. god. 1884. „u predmetu ovlašćenja odnosećeg se na dozvolu i podporu morošludaš-bistričke željeznice mjestnoga interesa“, zak. čl. XXXIII. god. 1884. „o sastavljanju izvan kriepostih ustanova prometne naravi, sadržanih u dodatih njekojih željezničkih dozvolbenih izprava“, i zakonski članak XXXIV. god. 1884. „o protegnuću vrhu izgradjenja samošdolinske željeznice 2. reda glaseće, sa zakonskim člankom XXXII. od god. 1880. uzakonjene dozvolne izprave na prugu Deés-Bistrica pobočnu prugu Deés-Deesakna kao i preinaci njekojih ustanova ove dozvolne izprave.

Predsjednik: Pošto je današnji dnevni red izcrpljen, to današnju sjednicu zaključujem, a drugu uričem za sutra u 10 sati prije podne sa sljedećim dnevnim redom: treće čitanje osnove zakona, kojim se djelovanje porotnoga suda privremeno obustavlja.

(Konac sjednice u 1 sat 40 časaka.)

Dvadeset i druga saborska sjednica,

obdržavana dne 30. listopada 1884. u 10 sati prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Treće čitanje zakonske osnove ob obustavi porote. — Čitanje i ovjerovljenjo zapisnika 22. saborske sjednice.

Predsjednik: (zvoni) Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik današnje sjednice.

Bilježnik **Stevan Popović** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

21. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 29. listopada 1884. u 10 sati u jutro u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem saborskoga predsjednika Mirka Hrvata u prisutnosti 56 saborskih članova.

Od strane vlade prisutni: Njegova preuzvišenost ban grof Dragutin Khuen-Hedervary, predstojnik unut. odjela g. Danielo Stanković i upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein.

Zapisnik prošle sjednice bi pročitan te bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da su na ovaj vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

1. Preuzvišeni g. ban priobćuje, da je Njeg. ces. i kralj. apoštolsko Veličanstvo previšnjim riešenjem od 21. listopada t. g. blagoizvoljelo uzeti na previšnje znanje izbor Mirka Hrvata za predsjednika, a Vasu Gjurgjevića i dra. Stjepana Spevca za podpredsjednike ovoga vis. sabora.

Uzima se homogialnim poklonstvom na znanje.

2. Preuzvišeni g. ban priobćuje, da je Negovo ces. i kralj. apoštolsko Veličanstvo blagoizvolilo previšnjim riešenjem od 16. listopada t. g. uz izraz previšnje zahvale preblagostivo uzelo na previšnje znanje čestitku sabora kraljevina Hrvatske. Slavonije i Dalmacije podastrte povodom previšnjega imendana.

Uzima se homogialnim poklonstvom na znanje.

3. Kr. zem. vlada, odjel pravosudni, dostavlja previšnjom sankcijom providjeni zajednički zakonski članak 36. od g. 1884. proglašenja radi.

Staviti će se na dnevni red.

4. Komunikacionalni odbor podnosi izvješće o molbi sisačkih brodovlastnika trgovaca, glede odstranjenja zaprieka brodarenja na Savi.

Staviti će se na dnevni red.

5. Edmund knez Batthyany podnaša svoju bansku pozivnicu.

Upućuje se verifikacionalnomu odboru.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je razprava ob izvješću pravosudnoga odbora ob osnovi zakona, kojim se djelatnost porotnoga suda privremeno obustavlja, te se otvara generalna debata ob osnovi toga zakona.

U 12 satih prekine se debata, da se prema poslovniku stave interpelacije, te drugi podpredsjednik gosp. dr. Spevec zauzme predsjedničko mjesto, te podieli rieč nar. zast. Franji Türku, da stavi sliedeću interpelaciju:

1. S kojega je razloga vis. zem. vlada obnašla povjeriti jedan dio pošala gradske uprave u gradu Karlovcu komisaru.

2. Kani li preuzvišenost vaša iznimnu tu mjeru kojoj sada više ne ima nikakova ni prividno opravdanpovoda, u najkraćem vremenu opozivom odnosne odredb odkloniti.

Interpelacija će se staviti u zapisnik i dostaviti kr zem. vladi.

Narodni zastupnik Ćiro Milekić stavlja sliedeću interpelaciju:

Naredbom vis. zem. vlade od 21. listopada 188- izdane u skladu sa odredbom kr. ug. ministru za polj djelstvo obrt i trgovinu, zabranjen je sbog bolesti slina

ske i šapa, uvoz svinja iz kraljevine Srbije u našu zemlju. Pomenuta bolest nije medjutim tako pogibeljna, a da bi se skranje ovo sredstvo upotrebiti moralo, pa zato, kao i obzirom na tu okolnost, što uslied pomenute odredbe osjetljivo pati trgovina ovih kraljevina, koja je doista velika, i baš sa tom vrsti marve, dolazećom iz kraljevine Srbije, te što će uslied ove naredbe skočiti ciena toga konsumnoga predmeta, — čast mi je zapitati vis. zem. vladu, je li je voljna shodnim putem posredovati, da se obustavi pomenuta odredba u koliko se bar na naš teritorijum odnosi, pa ako u tome naidu na potežkoće, koje se odkloniti nebi dale, hoće li tada kod zajedničke vlade zauzeti se za to, da se trgovina sa svinjami iz Srbije u ove kraljevine ipak omogući i to tim načinom, da se podignu kontumacni odbori na ovim ulaznim točkama naše granice prema Srbiji, na kojima se najviše svinja uvozi, naime kod grada Mitrovice.

Ova interpelacija uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti zem. vladi.

Narodni zastupnik Teodor Miković stavlja sliedeću interpelaciju:

Je li poznato vis, vladi, da se gradi državna cesta od Osieka prama Vukovaru, i da je ta cesta uzela drugi tok t. j., da neide starom cestom, nego, da ide preko oranica obćine Bobota i Srpinja i da te oranice nisu dotičnikom odštećene, nego što više, dotičnici na iste i porez plaćaju, kani li visoka vlada tomu na put stati, i kada?

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi.

Predsjednik Mirko Hrvat zauzimlje opet predsjedničko mjesto, te se nastavlja generalna debata o osnovi zakona na dnevnom redu ležećeg.

Iza dovršene generalne debate stavlja predsjednik na sabor pitanje:

Prima li vis. sabor predloženu osnovu zakona, kojom se djelotvornost porotnoga suda privremeno obustavlja, za podlogu specialne debate?

Vis. sabor prima ovu osnovu za podlogu specialne debate.

Prelazi se na specialnu debatu, te predsjednik naredjuje, da se osnova od §. do §. čita.

Čita se naslov osnove, koji glasi:

O s n o v a z a k o n a

kojim se djelatnost porotnoga suda privremeno obustavlja.

Sabor prihvaća naslov kako je pročitan.

Čita se §. 1., koji glasi:

§. 2.

Djelatnost porotnoga suda, u stvarih tiskovnih, obustavlja se na tri godine.

Čita se §. 2., koji glasi:

§. 2.

Obustava ima taj posliedak, da u pogledu razprave radi tiskovnih delikta i u pogledu pravnih liekova proti osudam, izrečenim radi takovih, propisi zakona od 17. svibnja 1875. kaznenom postupku (br. 30. sbor.).

Nadležnost sudova ustanovljena zakonom od 17. svibnja 1875. o kaznenom postupku u poslovih tiskovnih (br. 34. sbornika), ne mienja se.

Na §. 2. podnosi nar. zastupnik dr. Stjepan Spevec ovaj izpravak:

Da se rieči „obustava do da“ izpuste, a mjesto njih uvrsti „za vrieme te obustave valjati će“, zatim, da se izbrišu rieči „valjaju obćeniti“.

Sabor odlučuje, da se §. 2. prima sa izpravkom dra. Stjepana Spevca, te glasi:

Za vrieme te obustave valjati će u pogledu glavne razprave radi tiskovnih delikta i u pogledu pravnih liekova proti osudam, izrečenim radi takovih, propisi zakona od 17. svibnja 1875. o kaznenom postupku (br. 30. sbornika).

Nadležnost sudova ustanovljena zakonom od 17. svibnja 1875. o kaznenom postupku u poslovih tiskovnih (br. 34. sbor.), ne mienja se.

Čita se §. 3., koji glasi:

§. 3.

Na kaznene predmete, glede kojih je glavna razprava pred porotom već obavljena, ili bar odpočeta danom, kojim stupa ovaj zakon u kriepost, imade se ustanova §. 2. samo u toliko protegnuti, u koliko bi se opetovala glavna razprava.

Kaznene parnice, u kojih je glavna razprava pred redovitim sudom već obavljena, ili bar odpočeta danom, kojim prestaje obustava porotnoga suda, imade se kraju privesti na način označen u §. 2. ovoga zakona.

Sabor prima §. 3. kako je pročitan.

Čita se §. 4., koji glasi:

§. 4.

Zakon ovaj stupa u kriepost danom, kojim se proglasi u sborniku zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju.

Sabor prima §. 4. kako je pročitan.

Čita se §. 5., koji glasi:

§. 5.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu.

Sabor prima §. 5. kako je pročitan.

Drugi predmet dnevnoga reda je izvješće komunikacionalnoga odbora o molbi sisačkih brodovlastnika trgovaca, glede odstranjenja zaprieka brodarenja na Savi, te sabor prima predlog komunikacionalnoga odbora, kojim se ova molba s preporukom upućuje visokoj kr. zemaljskoj vladi.

Dalje je na dnevnom redu proglašenje zakonskih članaka zajedničkoga zabora ugarsko-hrvatskoga i to:

Zakonskoga članka XVI. godine 1884. o autorskom pravu; zakonskoga članka XVIII. od g. 1884. „o izgradjenju budimpeštanskoga velikoga krugoputa i ob oprostu od poreza sgrada, koje će se podići na pojedinih dielovih

prostora desne obale Dunava u glavnom gradu Budimpešti"; zakonskoga članka XIX. od g. 1884. „o porezu na žestu, kao i ob porezovanju s proizvadjanjem žeste skopčanoga pravljenja prešanoga kvasca, ter o povišenju uvozne carine od prešanoga kvasca"; zakonskoga članka XXIV. od g. 1884. „o pokriću dugovine, koja se pokazuje na teret ugarske, polag obračuna, osnovanoga na zajedničkom zaključnom računu g. 1881."; zakonskoga članka XXV. od g. 1884. „ob opredieljenju obćinskoga nameta zavoda i poduzeća naznačenih u točkah d) i e) §. 4. zakonskoga članka X. od g. 1870."; zakonskoga članka XXVII. „o gradjenju željeznice mostarsko-metkovičke"; zakonskoga članka XXIX. od g. 1884. „o odkupu pruga prve erdeljske željeznice"; zakonskoga članka XXX. od god. 1884. „o odkupu battaszek-dombovar-žakanjske (dunavsko-dravske) željeznice"; zakonskoga članka XXXI. od g. 1884. „o izgradjenju čakovačko-zagrebačke (zagorske) željeznice mjestnoga interesa"; zakonskoga članka XXXII. od g. 1884. „u predmetu ovlašćenja, odnosećeg se na dozvolu i podporu morošludaš-bističke željeznice mjestnoga interesa"; zakonskoga članka XXXIII. od g 1884. „o sastavljanju izvan krieposti ustanova prometne naravi, sadržanih u dodatih njekojih željezničkih dozvolbenih izprava"; zakonskoga članka XXXIV. od g. 1884. „o protegnuću vrhu izgradjenja samošdolinske željeznice drugoga reda glaseće, sa zakonskim člankom XXXII. od g. 1880. uzakonjene dozvolne izprave na prugu Deés-Bistrica, pobočnu prugu Deés-Deesakna kao i preinaci njekojih ustanova ove dozvolne izprave, te zakonski članak XXXVI. od g. 1884. „o uzakonjenju državnoga ugovora, sklopljenoga dne 8. siečnja 1884. u Brnu sa Švajcarskom u predmetu uzajamnoga osiguranja prava ubožtva".

U $1^3/_4$ sati poslje podne digne predsjednik sjednicu, te uriče buduću za sutra 30. listopada u 10 sati prije podne sa ovim dnevnim redom:

Treće čitanje zakona, kojim se djelatnost porotnoga suda privremeno obustavlja.

Mirko Hrvat v. r.
predsjednik.

Steva Popović vj r.
bilježnik.

Predsjednik: Ima li kakove primjetbe na ovaj zapisnik? (Neima.)

Pošto primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Podnesaka ne ima, te se prelazi na dnevni red.

Na dnevnom redu je treće čitanje osnove zakona, kojim se obustava porotnih sudova izriče.

Molim g. bilježnika, da bi izvolio čitati.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

Osnova zakona
kojim se djelatnost porotnoga suda privremeno obustavlja.

§. 1.

Djelatnost porotnoga suda u stvarih tiskovnih obustavlja se na vrieme od tri godine.

§. 2.

Za vrieme te obustave valjati će u pogledu glavne razprave radi tiskovnih delikta u pogledu pravnih ljekova proti osudam izrečenim radi takovih, propisi zakona od 17. svibnja 1875. kaznenom postupku (br. 30. sbornika).

Nadležnost sudova, ustanovljena zakonom od 17. svibnja 1875. o kaznenom postupku u poslovih tiskovnih (br. 30. sbor.), ne mienja se.

§. 3.

Na kaznene predmete. glede kojih je glavna razprava pred porotom već obavljena, ili bar odpočeta danom, kojim stupa ovaj zakon u kriepost, imade se ustanova §. 2. samo u toliko protegnuti, u koliko bi se opetovala glavna razprava.

Kaznene parnice, u kojih je glavna razprava pred redovitim sudom već obavljena, ili bar odpočeta danom, kojim prestaje obustava porotnoga suda, imadu se kraju privesti na način, označen u §. 2. ovoga zakona.

§. 4.

Zakon ovaj stupa u kriepost danom, kojim se proglasi u sborniku zakona i naredaba valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju.

§. 5.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu.

Predsjednik: Prima li visoki sabor sada pročitanu osnovu zakona u cielosti svojoj, kako je iz specialne debate proizašla?

(Prima se.)

Osnova zakona je u trećem čitanju primljena.

Ja današnju sjednicu zaključujem i odgadjam sjednice, koje ću u svoje vrieme po potrebi i mogućnosti sazvati.

Molim g. bilježnika, da bi zapisnik današnje sjednice stante sesione sastavio. U tu svrha odgadjam sjednicu na 10 časova.

(Poslje 10 časova.)

Predsjednik: Sjednica se nastavlja.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik posliednje sjednice.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

Zapisnik

22. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane 30. listopada 1884. u glavnom zemalj. gradu Zagrebu pod predsjedanjem sab. predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti od 55 saborskih članova.

Od strane zem. vlade prisutan odjelni predstojnik g. Danilo Stanković.

Zapisnik prošle sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Na ovaj sabor nije stigao nijedan podnesak.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je treće čitanje osnove zakona, kojim se djelatnost porotnoga suda privremeno obustavlja, te glasi:

Osnova zakona

kojom se djelatnost porotnoga suda privremeno obustavlja.

§. 1.

Djelatnost porotnoga suda u stvarih tiskovnih obustavlja se na vrieme od tri godine.

§. 2.

Za vrieme te obustave valjati će u pogledu glavne razprave radi tiskovnih delikta i u pogledu pravnih liekova proti osudam izrečenim radi takovih valjaju obćeniti propisi zakona od 17. svibnja 1875. o kaznenom postupku (br. 30. sbornika).

Nadležnost sudova ustanovljena zakonom od 17. svibnja 1875. o kaznenom postupku u poslovih tiskovnih (br. 34. sbornika) ne mienja se.

§. 3.

Na kaznene predmete, glede kojih je glavna razprava pred porotom već obavljena ili bar odpočeta danom, kojim stupa ovaj zakon u kriepost, imade se ustanova §. 2. samo u toliko protegnuti, u koliko bi se opetovala glavna razprava.

Kaznene parnice, u kojih je glavna razprava pred redovitim sudom već obavljena ili bar odpočeta danom, kojim prestaje obustava porotnoga suda, imadu se kraju privesti na način označen u §. 2. ovoga zakona.

§. 4.

Zakon ovaj stupa u kriepost danom, kojim se proglasi u sborniku zakona i naredaba, valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju.

§. 5.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu.

Glasovanjem primljena je osnova zakona u svoj cielosti.

Predsjednik zaključi sjednicu u 11 satih prije podne i odgadja saborske sjednice na neizvjestno vrieme, te će buduću ureći po potrebi i mogućnosti; tim je ovaj zapisnik stante sessione sastavljen, pročitan i odobren.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Jovan Steković v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Ja vam želim sretan put! (Živio predsjednik!)

(Konac sjednice u 10 sati i 40 časova.)

Dvadeset i treća saborska sjednica,

držana dne 29. prosinca 1884. u 11 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Podnesci. — Izvješće saborske deputacije o predanju saborske adrese. — Kr. reskript od 23. prosinca 1884.

Predsjednik (zvoni): Sjednica počima. Na visoki ovaj sabor prispjeli su sliedeći podnesci: Izvješće saborskoga predsjednika i prvoga podpredsjednika saborskoga o predanju preponizne adrese Nj. ces. i kralj. Veličanstvu. Molim g. bilježnika da ga izvoli pročitati.

Bilj. **Jovan Steković** (čita)! Visoki sabore! Izaslani po visokom saboru, da u XIX. dne 28. listopada 1884. obdržavanoj sjednici prihvaćenu po visokomu saboru u trećem čitanju preponiznu adresu u posvećene ruke Njegovoga cesar. i kraljev. apostolskoga Veličanstva predamo, — uputismo se mi podpisani u prestolnicu Njegova Veličanstva, grad Budimpeštu, gdje nas je Njegovo c. i kr. apostolsko Veličanstvo kao poslanstvo visokoga ovoga sabora dana 13. studena 1884. u dvorani kraljevskoga svoga dvora u svečanoj audijenciji najmilostivije primiti blagoizvoljelo. Izručujuć Njegovomu c. i kr. Veličanstvu preponiznu adresu popratio je istu prvopodpisani predsjednik saborski sliedećim govorom na hrvatskom jeziku: „Vaše cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo, kralju i gospodaru premilostivi! Nama je u dio pala sreća podastrieti Vašemu c. i kr. apostolskomu Veličanstvu preponiznu adresu i izraz neograničene odanosti vazda viernoga sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Bog blagoslovi, Bog štiti Vaše Veličanstvo".

Na ovo je Njegovo Veličanstvo, Naš premilostivi kralj, odgovoriti blagoizvoljelo, kao što sliedi: „Primam ovu adresu kao i uvjerenje vjerne odanosti hrvatsko-slavonskoga sabora blagonaklono na znanje, te se nadam, da će isti i nadalje loyalnim načinom, stojeć na temelju zakona u dobrobit ljubljenih mi kraljevina Hrvatske i Slavonije uspješno djelovati".

Izza toga blagoizvoljelo je Njegovo c. i kr. Veličanstvo sa podpisanim poslanstvom prijazno porazgovoriti i tada ga u milosti odpustiti.

Što kao izaslanici visokoga sabora i po izraženoj po Njegovom c. i kr. apostolskom Veličanstvu želji visokomu saboru do ugodnoga znanja stavljamo.

U Zagrebu, dne 27. prosinca 1884.

Mirko Hrvat m. p.
predsjednik sabora.

Predsjednik: Ja mislim, vis. sabore, da visoki sabor prima na znanje ovo izvješće. (Prima.)

Ban grof **Khuen-Hedervary**: Vis. sabore! Čast mi je izručiti na vis. sabor glaseći kraljevski reskript. Molim da se pročita.

Predsjednik: Molim g. bilježnika, da bi izvolio ovaj prev. kr. reskript pročitati.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

MI FRANJO JOSIP PRVI,

po milosti božjoj cesar austrijanski, kralj češki itd., i apostolski kralj kraljevinah Ugarske, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Velmožam, dostojanstvenikom i zastupnikom naroda na saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sakupljenim kraljevski Naš pozdrav!

Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni vjerni Naši!

Preponiznom adresom podnesenom Nam običnim putem kao odgovor na kraljevski Naš odpis od 27. rujna t. g. mislíše Nas Viernosti Vaše, da izdamo shodne odredbe za sazov kraljevinskih odbora i da im naložimo spasonosnu zadaću, da razsvietle i svietlomu koncu dovedu pomutnje o nagodbenom zakonu.

Toj molbi odazivljemo se Mi tim radje, čim smo iz spomenute preponizne predstavke razabrali, da težnja Viernostih Vaših ide za tim, da se medjusobnim sporazumkom podpuna jasnoća postojećega nagodbenoga zakona izvan dvojba stavi. Bit će dakle briga Viernostih Vaših, da izaberete kraljevinsku deputaciju, sastojeću po dosadanjem običaju iz dvanaest članova sabora, koja će sa sličnom kraljevinskom doputacijom, imajućom se iza-

slati iz ugarskoga sabora u gore naznačenom pravcu stupiti u viećanje i izvještaj svoj saboru predložiti.

Nadamo se pouzdano, da će tim putem poći za rukom na temelju postojećega nagodbenoga zakona sva pitanja, koja bi mogla nastati, razbistriti i time odstraniti mogućnost nesporazumkom.

U ostalom ostajemo Vam cesarskom i kraljevskom Našom milosti i prijazni blagonaklonjeni.

Dano u Budimpešti dne dvadeset i trećega prosinca godine hiljadu osam sto osamdeset i četvrte.

Franjo Josip m. p.
Koloman Bedekovich m. p.
Dragutin grof Khuen-Hedervary m. p.

(Čitanje podpisa Njeg. Veličanstva sa živio! popraćeno.)

Predsjednik: Vis. sabore! Uslied sada pročitanog prev. kr. reskripta ja bi vis. saboru predložio, da se izbor regnikolarne deputacije preduzme u prvoj budućoj sjednici. (Prima se.)

Izbor regnikolarne deputacije staviti će se na dnevni red u prvoj budućoj sjednici.

„Kr. zem. vlada, odjel za unutarnje poslove dostavlja na ustavno pretresivanje osnovu zakona, kojim se ovlašćuje hrv.-slav.-dalm. zem. vlada na pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885.“

Ide odboru proračunskom.

„Kr. zem. vlada, odjel za unutarnje poslove dostavlja na ustavno pretresivanje osnovu zakona o proračunu za potrebštine nutrnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije i sjedinjenog s istim hrv.-slav. krajiškog područja za god. 1885.“

Ide odboru proračunskom.

„Preuzv. g. ban priobćuje, da je Njezino ces. i kr. Veličanstvo kraljica uz izraz previšnje zahvale blagoizvolilo na prev. znanje uzeti homagialnu čestitku hrv.-slav. sabora, podnešene prigodom prev. imendana Njez. ces. i kr. Veličanstva.“

Uzima se do poklonstvenog znanja. (Živila!)

„Pravosudni odjel kr. zem. vlade priobćuje, da je Nj. c. i kr. apoštol. Veličanstvo blagoizvoljelo previšnjim riešenjem od 2. prosinca 1884. podieliti previšnju sankciju osnovi zakona o uzakonjovju naredaba izdanih na temelju previšnjih riešenja po banu kraljev. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije kao kr. povjereniku u poslu sjedinjenja hrv.-slav. Krajine, kojim je valjanost njekojih u gradjanskom dielu kraljevinah Hrvatske i Slavonije postojećih zakona protegnuta i na područje bivše hrv.-slav. Krajine i osnovi zakona, kojim se djelatnost porotnoga suda privremeno obustavlja“.

„Pravosudni odjel kr. zemaljske vlade dostavlja proglašenja radi hrvatski izvornik na zajedničkom hrv,-ug. saboru donešenoga skupnoga zakon. čl. 37. od god. 1884. o uzakonjenju državnoga ugovora sklopljenoga u Rio de Janeiru dne 21. svibnja 1883. s Brazilijom u predmetu zamjenita izručivanja običnih zločinaca“.

Stavit će se na dnevni red.

„Kotarski sud u Daruvaru moli za izručenje saborskoga poklisara g. Vjekoslava Tüköry-a iz Daruvara u svrhu kaz. progona na prijavu Stjepana Tadića župnika u Daruvaru rad prekršaja uvriede poštenja“.

Ide odboru imunitetnom.

„Kr. grad.-deleg. kot. sud u Zagrebu moli za dozvolu sudbenoga progonjenja nar. zastupnika gosp. Vilima Hatza radi počinitog prekršaja po §. 427. k. z.“

Ide odboru imunitetnom.

„Hrvatsko-sluvonsko gospodarsko družtvo u Zagrebu moli uslied zaključka glavne skupštine da bi visoki sabor izvolio za provincijalnu Hrvatsku povisiti subvenciju za promicanje gospodarstva od 20.000 na 100.000 for., a za bivšu pako Krajinu opredieliti u tu svrhu barem svotu od 20.000 for.“

Ide odboru za promicanje gospodarstvenih interesa.

Vis. sabore! Pošto danas nema na dnevnom redu nikakvoga predmeta, to ću današnju sjednicu zaključiti, a buduću ću ureći, kada odbor proračunski podnese svoje izvješće ob osnovi zakona glede dozvole trošenja za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja g. 1885., time, da će u istoj sjednici doći izbor članova kraljevinske deputacije.

Tim zaključujem današnju sjednicu.

(Svršetak u 11 sati 35 minuta.)

Dvadeset i četvrta saborska sjednica,

državana dne 30. prosinca 1884. u 12 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesak. — Izbor regnikolarne deputacije.

Predsjednik (pozvoni): Sjednica počimlje.

Molim gospodina bilježnika da pročita zapisnik prošle sjednice.

Bilj. dr. **Marko Lončarić**: (čita)

Zapisnik

23. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 29. prosinca 1884. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 50 gg. saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade Preuzvišeni gosp. ban Dr. Khuen-Hedervary i odjelni predstojnici gosp. Danilo Stanković i Ivan Vončina te upravitelj pravosudnoga odjela Vjekoslav Klein.

Predsjednik saobćuje, da su na ovaj vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

Mirko Hrvat predsjednik i Vaso Gjurgjević I. podpredsjednik sabora, kao izaslanici vis. sabora, stavljaju do ugodnoga znanja, da su u XIX. dne 28. listopada 1884. držanoj sjednici po vis. saboru prihvaćenu preponiznu adresu predali dne 13. studena 1884. u posvećene ruke Njeg. c. i kr. apošt. Veličanstva.

Izvještaj do slovce glasi:

Visoki sabore!

Broj 122. sab. Izaslani po vis. saboru da u XIX. dne 28. listopada 1884. obdržavanoj sjednici prihvaćenu po vis. saboru u trećem čitanju preponiznu adresu u posvećene ruke Njeg. ces. i kr. apošt. Veličanstva predano — uputismo se mi podpisani u prestolnicu Njeg. Veličanstva, grad Budimpeštu, gdje nas je Njeg. c. i kr. apošt. Veličanstvo kao poslanstvo vis. ovoga sabora dana 13. stud. 1884. u dvorani kr. svoga dvora u svečanoj audienciji najmilostivije primiti blagoizvoljelo.

Izručujuć Nj. c. i kr. Veličanstvu preponiznu adresu popratio je istu podpisani predsjednik sab. sliedećim govorom na hrv. jeziku:

Vaše ces. i kr. apoštolsko Veličanstvo kralju i gospodaru premilostivi!

Nama je u dio pala sreća podastrieti Vašemu ces. i kr. apošt. Veličanstvu preponiznu adresu i izraz neograničene odanosti vazda viernoga sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Bog blagoslovi, Bog štiti Vaše Veličanstvo!

Na ovo je Njeg. Veličanstvo naš premilostivi kralj odgovoriti blagoizvoljelo, kao što sliedi:

„Primam ovu adresu kao i uvjerenje vjerne odanosti hrvatsko-slavonskoga sabora blagonaklono na znanje, te se nadam, da će isti i nadalje lojalnim načinom, stojeć na temelju zakona, u dobrobit ljubljenih mi kraljevina Hrvatske i Slavonije uspješno djelovati.“

Iza toga blagoizvoljelo je Njeg. c. i kr. Veličanstvo sa podpisanim poslanstvom prijazno porazgovoriti i tada ga u milosti odpustiti.

„Što kao izaslanici vis. sabora i po izraženoj po Nj. c. i kr apošt. Veličanstvu želji vis. saboru do ugodnoga znanja stavljamo. —

Mirko Hrvat predsj. sabora.

„Sabor prima izvještaj do ugodnoga znanja.

Broj 128. sab. „Preuzv. g. ban Drag. grof Khuen-Hedervary predaje predsjedničtvu previšnji reskript na pročitanje koji glasi:

MI FRAMJO JOSIP PRVI

po milosti božjoj cesar Austrijanski, kralj Češki itd. i apošt. kralj kraljevina Ugarske, Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. sakupljenim kralj. Naš pozdrav!

„Častni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljeni vierni Naši!

„Preponiznom adresom podnešenom Nam običnim putem kao odgovor na kr. Naš odpis od 27. rujna t. g. umoliše Nas Viernosti Vaše, da izdamo shodne odredbe

za sazov kraljevinskih odbora i da im naložimo spasonosnu zadaću, da razsvietle i sretnomu koncu dovedu pomutnje o nagodbenom zakonu.

Toj molbi odazivljemo se Mi tim radje, čim smo iz spomenute preponizne predstavke razabrali, da težnja Viernostih Vaših ide za tim, da se medjusobnim sporazumkom podpuna jasnoća postojećega nagodbenoga zakona izvan dvojbe stavi. —

Bit će dakle briga Viernostih Vaših, da izaberete kraljev. deputaciju sastojeću po dosadanjem običaju iz dvanaest članova sabora, koja će sa sličnom kraljevinskom deputacijom imajućom se izaslati iz ugarskoga sabora u gorenaznačenom pravcu stupiti u viećanje i izvještaj svoj saboru predložiti.

Nadamo se pouzdano, da će tim putem poći za rukom na temelju postojećega nagodb. zakona sva pitanja, koja bi mogla nastati, razbistriti, i time ostraniti mogućnost nesporazumka.

U ostalom ostajemo Vam cesarskom i kraljevskom Našom milosti i prijazni blagonaklonjeni.

Dano u Budimpešti dne dvadeset i trećega prosinca god. hiljadu osam sto osamdeset i četvrte.

Franjo Josip v. r.

Koloman Bedeković v. r.

Dragutin grof Khuen-Hedervary v. r.

Sabor poprati burnim živio kr. reskript, a predsjednik predlaže, da se u smislu previšnj. kraljevskoga reskripta izbor regnikolarne deputacije preduzme u prvoj budućoj sjednici.

Sabor usvaja predsjednikov predlog.

Br. 121. sab. Kr. zem. vlada, odjel za unutarnje poslove dostavlja na ustavno pretresivanje osnovu zakona, kojom se ovlašćuje hrv. slav. dalmatinska zem. vlada na pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885.

Ide odboru za proračun.

Br. 127. sab. Kr. zem. vlada, odjel za unutarnje poslove dostavlja na ustavno pretresivanje osnovu zakona o proračunu za potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije sjedinjenoga s istimi hrv.-slav. krajiškoga područja za g. 1885.

Ide odboru za proračun.

Br. 18. sab. Preuzv. gosp. ban priobćuje, da je Njez. c. i kr. Veličanstvo kraljica uz izraz previšnje zahvale blagoizvolila na previšnje znanje uzeti homogijalnu čestitku hrv.-slav. sabora, podnešenu prigodom previšnjega imendana Njez. c. i kr. Veličanstva.

Uzima se poklonstvom homogijalnim na znanje.

Br. 119. sab. Pravosudni odjel kr. zem. vlade, priobćuje, da je Njeg. c. i kr. apošt. Veličanstvo blagoizvoljelo previšnjim riešenjem od 2. prosinca 1884. podieliti previšnju sankciju osnovi zakona o uzakonjenju naredaba, izdanih na temelju previšnjih riešenja po banu kraljevina Hrvatske i Slavonije i Dalmacije, kao kr. povjereniku u poslu sjedinjenja hrv. slav. Krajine, kojimi je valjanost njekojih, u gradjanskom dielu kraljevina Hrvatske i Slavonije postojećih zakona protegnuta i na područje bivše hrv. slav. Krajine i na osnovi zakona, kojim se djelatnost porotnoga suda privremeno obustavlja.

Uzima se na znanje.

Br. 118. sab. Pravosudni odjel kr. zem. vlade dostavlja proglašenja radi hrvatski izvornik na zajedničkom, hrv. ug. saboru donešenoga skupnoga zak čl. 37. od g. 1884. o uzakonjenju državnoga ugovora sklopljenoga u Rio de Janeiru dne 21. svibnja 1883. s Brasilijom u predmetu zamjenika izručivanja običnih zločinaca.

Staviti će se na dnevni red.

Br. 114. sab. Kr. kot. sud u Daruvaru moli, da se zast. gosp. Vjekoslav Tüköry, izruči u svrhu kaznenoga progona.

Ide odboru imunitetnomu.

Br. 117. sab. Kr. grad. deleg. kot. sud u Zagrebu, moli za dozvolu sudbenoga progonjenja narodnoga zastupnika gospodina Hatza radi počinitoga prekršaja po §. 427. kaz. zak.

Ide odboru imunitetnomu.

Br. 126. sab. Hrv. slav. gospodarsko družtvo u Zagrebu moli usljed zaključka glavne skupštine, da bi vis. sabor izvolio za provincijalnu Hrvatsku povisiti subvenciju za promicanje gospodarstva od 20.000 forinti. a za bivšu pako Krajinu opredieliti, u tu svrhu barem 20.000 forinti.

Ide odboru za promicanje gospodarstva. —

Br. 123. sab. Hrv. slav. gospodarsko družtvo u Zamoli usljed zaključka glavne skupštine hrv. slav. gospod. družtva moli, da bi izvolio vis. sabor središnjoj upravi hrvat. slav gosp družtva opredieliti iz bivšega krajiškoga budgeta stalnu godišnju podporu od 20.000 for.

Ide odboru za promicanje gospodarstva.

Br. 124. sab. Hrvat. slav. gospod. družtvo podnaša usljed zaključka glavne skupštine hrv. slav. gosp. družtva molbu gospodar. podružnice u Jaski za ustrojenje pivničarske, vinogradarske i voćarske škole u hrvatskom Prigorju.

Ide odboru za promicanje gospodarstva.

Br. 125. sab. Hrv. slav. gosp. družtvo u Zagrebu, moli usljed zaključka glavne skupštine vis. sabor za opredieljenje stanovite svote za pokriće troškova zem. izložbe, koja bi se imala kao petdeset godišnjica hrv. slav. gosp. družtva obdržavati g. 1890.

Ide odboru za promicanje gospodarstva.

Predsjednik zaključi sjednicu u 11 i pol sati prije podne, te će buduću ureći, kada odbor proračunski ob indemnitetu svoj izvještaj podnese, s tim dodatkom, da

će se u prvoj budućoj sjednici preduzeti izbor regnikolarne deputacije.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Dr. Marko Lončarić v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabore kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe neima, zapisnik ze verificira.

Vis. sabore! Proračunski odbor podnio je izvješće o zak. osnovi, kojom se ovlašćuje hrv.-slav.-dalmatinska zemaljska vlada za pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevine Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja godine 1885. — Stavit će se na dnevni red.

Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom je redu izbor regnikolarne deputacije.

Molim g. bilježnika Stekovića, da izvoli čitati imena; gospodin pako bilj. Barlović i gg. zastupnici Jaić i Milić voditi će skrutinij.

(Bilježnik Jovan Steković čita imena te sliedi glasovanje.)

(Poslje obavljena skrutinija.)

Predsjednik (pozvoni): Vis. sabore! Resultat glasovanja je sliedeći: Glasovalo je 49 članova vis. sabora, od kojih dobiše 49 glasova: barun Inkey Ferdinand, Ćiro Milekić, grof Ladislav Pejačević, dr. Stjepan Spevec, dr. Jovan Subotić, dr. Lavoslav Šram, Ljudevit Vukotinović, barun Jovan Živković, Vaso Gjurgjević i Stjepan Josipović; 48 glasova dobio je Josip Miškatović a 47 Nikola Krestić.

Time se smatraju ova gospoda izabranimi članovi regnikolarne deputacije.

Današnji dnevni red jest izcrpljen. Prije, nego li današnju sjednicu zaključim, molio bi vis. sabor, da me izvoli ovlastiti, da prigodom predstojeće nove godine u ime vis. sabora mogu podastrieti prepokornu čestitku Njeg. Veličanstvom kralju i kraljici i prejasnom prestolja nasljedniku i njegovoj uzvišenoj supruzi. (Živili! Živili!)

Prije, nego li se zaključi današnja sjednica, ima se ustanoviti dnevni red buduće sjednice. Predlažem, da se na dnevni red za buduću sjednicu stavi izvješće proračunskoga odbora ob osnovi zakona o indemnitetu.

(Prima se.)

Dakle na dnevni red buduće sjednice stavlja se izvješće proračunskoga odbora.

Buduća sjednica biti će u petak 2. siečnja u 10 sati prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom.

Dočim vam, gospodo, želim sretnu novu godinu, zaključujem ovu sjednicu. (Živio predsjednik! — Živili! Živili! Živili!)

(Svršetak u 12 sati 40 čas. po podne.)

Dvadeset i peta saborska sjednica,

držana dne 2. siečnja 1885. u 10 sati prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Izvješće proračunskoga odbora i generalna debata ob indemnitetu. — Interpelacija nar. zast. dra. Hinka Hinkovića glede nepravilnostih kod izbora u Brlogu. — Interpelacija nar. zast. Ivana Radića radi načelnika upravne občine Gjurmanec. — Interpelacija nar, zast. Tadije Smičiklasa u pogledu namjeravanja ukinuća senjke gimnazije.

Predsjednik: (zvoni) Sjednica počima; molim g. bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

Zapisnik

24. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 30. prosinca 1884. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 51 saborskoga člana.

Od strane vlade prisutni: odjelni predstojnici Danilo Stanković i Ivan Vončina.

Zapisnik posliednje sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Proračunski odbor podnosi izvješće o osnovi zakona, kojim se ovlašćuje hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemalj. vlada za pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885.

Prešlo se je na dnevni red, izbor regnikolarne deputacije. Glasovano je ceduljami te je od 49 glasova dobio: Inkey Ferdo barun 49 glasova, Milekić Ćiro 49 glasova, Pejačević Ladislav grof 49 glasova, Spevec Stjepan dr. 49 glasova, Subotić Jovan dr. 49 glasova, Šram Lavoslav dr. 49 glasova, Vukotinović Ljudevit 49 glasova, Živković Jovan barun 49 glasova, Gjurgjević Vaso 49 glasova, Josipović Stjepan 49 glasova, Miškatović Josip 48 glasova, Krestić Nikola 47 glasova, i time su isti u regnikolarnu deputaciju izabrani.

Predsjednik moli ovlaštenje, da nastupajuće nove godine u ime sabora podnese preponiznu homogijalnu čestitku Njegovomu c. i kr. apoštolskomu Veličanstvu premilostivomu kralju, Njezinomu Veličanstvu kraljici, prejasnomu kraljeviću Rudolfu i uzvišenoj mu supruzi.

Sabor usvaja sa oduševljenjem.

Predsjednik zaključi sjednicu u 1 sat poslie podne i ureče buduću za petak dne 2. siečnja 1885. godine sa sliedećim dnevnim redom: izvješće proračunskoga odbora o osnovi zakona, kojim se ovlašćuje hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada za pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885. godine.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Jovan Steković v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li kakve primjetbe na ovaj zapisnik? (Neima.) Zapisnik se verificira.

Visoki sabore! G. zastupnik Hinković sa drugovi podnio je visokomu ovomu saboru predlog, da se izjava od 24. listopada 1884., kojom se prosveduje proti izjavi predsjedničtva, stavi u saborski zapisnik, pa da se ob ovom pitanju, da li se ima staviti u zapisnik, prešnost proglasi.

Visoki sabore! Pošto je ova izjava pisana onakvim načinom, kako se ustmeno ovdje izjaviti nikako nebi dopustila; s druge strane pošto se u izjavi proti svim zaključkom visokoga sabora, koji ista izjava krnjim saborom nazivlje i posve nezakonitim, prosveduje, a sabor proti zaključkom svojim prosveda ni primjetbe ne prima; s toga istu izjavu pročitati neću dopustiti, niti dati da se ista izjava u razpravu uzme.

Dr. **Hinko Hinković**: Primam na ugodno znanje.

Predsjednik: Visoki sabore! Gjuro Protić, ravnatelj

*

putujućega kazalištnoga družtva, moli za primjerenu stalnu novčanu podporu.

Ide odboru peticionalnomu.

Prelazi se na dnevni red.

Fran Folnegović: Molim za rieč pozivom na kućni red. Čast mi je upitati vas, gospodine predsjedniče, zašto je meni i mojim drugovom 24. listopada uzkraćen ulaz oružničkom silom u ovu dvoranu i na kojoj ustanovi poslovnika, ili kojega drugoga zakona je taj postupak utemeljen?

Predsjednik: Visoki sabore! Gospodinu interpelantu odgovoriti ću, da sam uzrok, s kojega je njemu i njegovim drugovom dne 18. listopada ulaz u ovu dvoranu zapriečen, ja razložio vis. saboru. I vis. sabor je ovaj moj postupak odobrio. S toga ja dalje ništa na to primjetiti ne imam.

Dr. **David Starčević**: Molim jedan upit predsjedniče.

Gospodo! Da obranite čast, kako velite, ovoga sabora i pojedinoga zastupnika, uvedoste proti meni postupak, koji nije osnovan niti na zdravom razumu, a niti na postojećem poslovniku.

Ja sam imao sreću 3 puta biti izključen iz ovoga sabora i kod svakoga puta drugčije se je samnom postupalo.

Prvi put iztjeran sam i ja sam dolazio pred sabor, da vršim svoju dužnost, a oružnici zaprečili su mi ulaz.

Drugi put, kad sam bio iztjeran, dobio sam od predsjedničtva sabora izvadak zaključka iz zapisnika i obavješten sam bio, kada počima moja kazan i kad svršava — ovo se može naći u pismari ovega sabora.

Treći put, kad ste svi skupa ovdje nekakvu, kako velite, komediju zaigrali, mene ovdje nije bilo.

Predsjednik: Molim, sabor nikakve komedije ne igra.

Dr. **David Starčević**: Ja to od sebe odbijam: ja ovdje nisam bio; za braniti čast ovoga sabora i članova, ja sam tako krstio; jer gdje je kazna, mora biti i nekakav učin.

Ne znajuć, što se je dogodilo, došao sam u sjednicu i ništa nisam govorio. Ja pozivam svu gospodu i gosp. predsjednike, neka kažu, što sam ja osobno učinio. Kad se tko kazni, kazna se ima osobno dieliti.

Pitam g. predsjednika, zašto sam ja bio zapriečen po oružnicih, da ne dodjem u sabor, buduć znam, da nisam ništa kriv.

Drugo, zašto naše predsjedničtvo ne postupa uviek jednako: pošto je isti postupak kod svih trih kazna. Jedanput obaviesti, kad počima i kad svršava kazna, a drugi put ništa, već postavi žandare, da ne puste zastupnike u dvoranu.

Ja to smatram najvećom uvriedom za narodnoga zastupnika, a da ne govorim o uvriedi, koja se tim postupkom nanaša cielomu narodu.

U sjednicah, u kojih mene nije bilo, vi ste za naš narod stvorili najvažnije zaključke. Navalili ste kroz Lonjsko polje narodu teret od 300.000 for.

Predsjednik: Molim g. zastupnika, sabor o svojih zaključcih ne prima nikakvoga prigovora.

Gjuro Kamenar: To je najjeftinije, iztjerati zastupnike.

Predsjednik: Molim g. Kamenara.

Dr. **David Starčević**: Vi ste obavili izbor, a vas ima 49 koji ste birali, a zastupnika po narodu izabranih ima 110, a koji sami sebe zastupaju do 50. Ja u ime naroda moga prosvjedujem proti tomu postupku, i stavljam to pitanje, neka g. predsjednik odgovori, zašto je drugačije postupao po istom zakonu; da obranim svoju čast i da uzmognem odgovoriti onim, koji su me ovamo poslali.

Predsjednik: Gosp. zastupniku imam odgovoriti ono, što sam već odgovorio, da je visoki sabor moj postupak odobrio.

U ostalom moram primjetiti, da za zaključak valjano učinjen u saboru, dovoljno je 35 članova sabora; dakle tim više 49 može valjan zaključak praviti.

Gjuro barun **Rukavina**: Molim za rieč.

Predsjednik: Molim, gospodo, ja sam izjavio razloge, te molim, da odustanete od dalnjih upita; jer poslovnik ne dozvoljava, da se proti zaključkom sabora prave primjetbe.

Ja nikomu neću rieči dozvoliti osim g. Rukavini, neka kaže što želi.

Gjuro barun **Rukavina**: Ja sam u ime svojih drugova podpisao sebe zajedno sa gosp. zast. Hinkovićem na upit kod predsjedničtva, da nam kaže, kada će izminuti rok kazne, koja nam je do znanja stavljena kroz novine.

Predsjedničtvo odgovorilo nije i mi svi nismo dobili poziva nakon izminuća tih 8 dana. Mi smo morali po ulici sabirati, je li možemo doći u sabor ili ne, jer predsjedničtvo nije za vriedno pronašlo, da nas pozove.

Molim, što ima na to odgovoriti?

Predsjednik: Premda na ovo ništa nebi morao odgovoriti. (Glasovi: Aa! to je provokacija.) Ja ću ipak odgovoriti.

G. zast. barun Rukavina nije kao zast. tražio nikakvoga pitanja, nego je kao predsjednik kluba stranke prava upravio upit na predsjednika sabora; a predsjednik sabora nema nikakova doticaja ni dopisivanja sa predsjednikom ma kojega kluba. Da je gosp. barun Rukavina došao k meni i zapitao me kao zastupnik pa makar i pismeno; ja bih mu bio odgovorio. (Folnegović: Kako smo smjeli doći, kad nas žandari nisu pustili.) Ali predsjedniku kluba nisam dužan odgovarati. (Dr. Hinković: Predsjednik kluba je i narodni zastupnik.)

Rieč ima g. izvjestitelj.

Dr. **Franjo Marković**: Molim za rieč.

Predsjednik: Ja sam dao rieč g. izvjestitelju.

Dr. **Franjo Marković**: Biti će vis. predsjedničtvu poznato, da je klub većine saborske upravio na struku, kojoj imam čast pripadati poziv, da sudjeluje kod izbora

regnikolarne deputacije. To je realni povod, zašto s obzirom na poslovnik, primjećujem to, da moji drugovi i ja mislimo, da je taj izbor obavljen nepravilno proti poslovniku i mi prosvjedujemo proti tomu izboru.

Predsjednik: I na ovo pitanje odgovaram, da sabor ne prima nikakove primjetbe proti svomu zaključku.

Josip Miškatović: (čita izvješće)

I z v j e š ć e

proračunskoga odbora o osnovi zakona, kojim se ovlašćuje hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada za pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885.

U saborskoj sjednici od 29. prosinca 1884. podastrla je kr. zemaljska vlada saboru osnovu zakona o indemnitetu, tražeći dozvolu, da može od 1. siečnja do 30. travnja 1885. pokrivati potrebe unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije naprama ustanovam proračuna za g. 1884., pošto se nije mogao do konca g. 1884. uzakoniti proračun za godinu 1885. Sabor je osnovu zem. vlade predao prorač. odboru, da o njoj razpravi i podnese saboru predloge.

U to ime proračunski se je odbor sastao u sjednicu 29. prosinca 1884., te je poslje kratke razprave, u kojoj su preuzv. g. ban u ime zem. vlade, zatim pojedini članovi odbora razvili razloge, s kojih je spomenuta osnova opravdana, te ju je proračunski odbor prihvatio, pak i vis. saboru preporučuje, da ju izvoli prihvatiti.

U Zagrebu, 29. prosinca 1884.

B a r t o l Z m a j i ć barun,
predsjednik.

J o s i p M i š k a t o v i ć,
izvjestitelj.

Ja nemam tomu ništa dodati.

Predsjednik: Molim g. bilježnika, da izvoli pročitati zak. osnovu.

Jovan Steković: (čita)

O s n o v a z a k o n a

kojim se ovlašćuje hrv.-slav.-dalm. zem. vlada na pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja godine 1885.

§. 1.

Hrv.-slav.-dalm. zemalj. vlada ovlašćuje se, da može vlastite dohodke i kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji po zakonu od 27. studenoga 1880. o inartikulaciji ugovorene medju Ugarskom i kraljevinami Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom financijalne nagodbe pripadajući iznos svih izravnih i neizravnik poreza i inih javnih dohodaka kraljevina Hrvatske i Slavonije, koje je zajednička ugarsko-hrvatska vlada ovlašćena pobirati u Hrvatskoj i Slavoniji upotriebiti za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885. na pokriće potreba javne autonomne uprave kraljevina Hrvatske i Slavonije po razmjerju i unutar granica zakonom od 13. srpnja 1884. ustanovljenoga proračuna za godinu 1884.

§. 2.

Izvršba ovoga zakona povjerava se banu.

Predsjednik: Otvaram generalnu debatu.

Rieč ima g. izvjestitelj.

Josip Miškatović: Ja nemam ništa dodati ovom izvješću. Neka vis. sabor izvoli odlučiti.

Predsjednik: Rieč ima g. predstojnik odjela za unutarnje poslove.

Dane Stanković: Vis. sabore!

Po zakonskom članku II. od god. 1869. ob ustrojstvu autonomne hrv.-slav.-dalm. zem. vlade imade vlada svake godine saboru predložiti proračun tako, da se uzmogne izpitati i ustanoviti prije početka godine, za koju ima valjati. Čast mi je navesti one razloge, s kojih nije bilo moguće zadovoljiti toj ustanovi.

Vis. ova kuća je opetovano pozvala vladu, da iznese jedinstveni proračun, koji bi obsizao kako dojakošnje gragjansko područje hrv.-slav. tako i područje bivše vojne Krajine. Da se tomu pozivu odazove, bila je prisiljena vlada ugovoriti kr. ugarskim ministrom financija paušal za pokriće potreba autonomne uprave područja bivše vojne Krajine. To je ustanovljivanje paušala duže vremena trajalo. Povrh toga, što je sada prvi put položen na stol vis. kuće jedinstveni proračun za cielu zemlju, te je takav proračun trebao više vremena nego prvašnjih godina, zasiedao je od listopada ovamo zajednički sabor razpravljajuć predmete zajedničkoga zakonodavstva, koji su zahtjevali prisutnost članova, koje ova vis. kuća odašilje u zajednički sabor; nije bilo moguće prije sazvati ovaj visoki sabor, da ustavnim načinom u pravo vrieme razpravi proračun za g. 1885.

To su uzroci, koji su vladu prinukali, da vlada nije mogla prije predložiti proračun i koji su prinukali vladu, da zatraži indemnitet za prva četiri mjeseca ove godine, u čvrstoj nadi, da će dotle izpitati i po nješto ustanoviti jedinstveni proračun za g. 1885.

Indemnitet, koji se traži, proteže se samo na dojakošnje gradjansko područje i zakon od 13. srpnja 1884. imao bi služiti vladi za ravnalo pri upotrebljivanju zemaljskih dohodaka za to područje. Za pokriće autonomnih potreba bivše vojne Krajine valjati će ustanove cesar. naredbe od 15. srpnja 1881. odnosno zakon od 27. studena 1882. sve dotle, dok jedinstveni proračun nepostane zakonom.

Molim vis. kuću, da izvoli primiti ovu zak. osnovu za podlogu specialne debate.

Predsjednik: Želi li tko govoriti? Rieč ima gosp. zast. Zorić.

Josip Zorić: Visoka kućo! Riedko biva kad, da bi naša zem. vlada koncem godine s gotovim razpravljenim i odobrenim proračunom mogla unići u buduću upravnu godinu.

Pa pošto to nije bio običaj do sada, nije se moglo držati, da će biti sada, te mjesto zak. osnove o proračunu, imamo na stolu kuće u razpravi zakonsku osnovu o indemnitetu. Ovo su naravske posljedice sustava, u kojem danas živimo i ove će se posljedice tako dugo ponavljati, dok se isti sustav drugim ne izmjeni. A ja smatram razpravu o indemnitetu anticipiranom razpravom o proračunu, pa stoga svi oni razlozi, koji bi me nukali, da govorim i glasujem proti proračunn, nukaju me, da glasujem i govorim proti zak. osnovi o indemnitetu.

Čulo se je više puta u ovoj vis. kući, da ne votirati proračuna, ne votirati indemnitet, znači izvrći zemlju raznim zamršajem, jer trošiti se mora, da upravna mašinerija ne zapne.

Ja nisam toga mnienja. Ja velim, da je veći dio naših potrebština osnovan na drugom zakonu. Veći dio ide na sistomizirane plaće i uzdržavanje činovnika i zavoda. Stoga votirali ili nevotirali mi proračun ili indemnitet, ove se potrebštine na osnovu postojećega zakona podmiriti moraju. Pa kad bi vlada bila skrupulozna za ustavna načela, ona bi znala, što joj je učiniti, ustupila bi mjesto vladi, kojoj bi narod indemnitet podielio. Dakle ja smatram votiranje indemniteta pitanjem povjerenja onoj vladi, kojoj se daje. a pitanjem nepovjerenja onoj vladi, kojoj se uzkraćuje.

Ja u sadanju vladu nemam povjerenja, ne iz osobnih razloga, ne iz toga, kao da ja dvojim o dobroj volji pojedinih članova vis. ove kuće, kao da nebi voljni bili promicati dobrobit i blagostanje našega naroda, nego drugi je razlog, a taj je, što se je rodila sadanja vlada povjerenjem one zajedničke vlade, koja se je uviek pokazala neprijateljicom državnoga našega bića, koja je uviek svojom politikom radila na zator i štetu materijalnih interesa naše domovine.

Pa stoga vlada ova rodivši se od takove vlade uz najbolju volju ne može uspješno u protivnom smjeru raditi i upravljati. Jer kao što se je rodila povjerenjem zajedničke vlade, mogla bi isto tako prestati živiti nepovjerenjem iste ove zajedničke vlade.

Kad sam uzeo rieč u razpravi o indemnitetu, nepravim si iluzija, da ću pokrenuti mnienje u sabornici; ali držim na očigled sbivših se činjenica uputnim, da sa svoga gledišta vis. kući svoje nazore iztaknem.

Obazrimo se okom po našoj domovini i opaziti ćemo, da u njoj vlada pridušljiv zrak, pred kojim se je težko kretati i gibati moći. Odnošaji u našoj domovini tako nesnosni i težki, da je čovjek zabrinut, kako će se razmrsiti i narodu olahkotiti snositi ih.

Kraj tolike pomutnje pojmova o zakonu, pravu i pravici, naravna stvar, da o materijalnom razvitku ove zemlje ne može biti uspješna govora. Za nas zakon postoji i nepostoji, jer provedba ovoga zakona visi o volji jednoga faktora. Tumačenje ovoga zakona ovisi o volji jednoga ugovaratelja, a taj ugovaratelj — budi mi dozvoljeno reći — dosta je nelojalan, da taj zakon onako vrši, kako se je zamislio, stvorio i kao što je sankcioniran.

Ja bih se ondje nehotice mogao upitati, kako je do toga došlo, da li je zbilja pravna sviest tako duboko pala kod nas, da se je tako dugo nelojalnomu savezniku pružala podpuna sloboda, da je mogao u mjesto zakona kao načela staviti svoju volju ili bolje samovolju. Kako je do toga došlo postepeno, ja ću tečajem svoga govora obrazložiti.

Na pitanje, da li je koristnije i probitačnije po narode i po države, da one same sebe upravljaju, na sudbinu svoju uplivaju ili da li nebi možda koristnije bilo, da se pojedinac za interese naroda brine, odgovorio je sav prosvjetni sviet uvedenjem reprezentativnoga parlamentarnoga sustava, hoće li, da blagotvorno djeluje, hoće li, da promiče dobrobit naroda i narodne interese, vezano je od dva glavna uvjeta, bez kojih ustav i ustavna sloboda postaje tiranstvom pojedinih stranaka, što je isto tako pogibeljno i možda još pogibeljnije od absolutizma.

Prvi je uvjet, uz koji je vezan uspješan rad ustavne vlade, da je sav narod, kojemu je ustav namienjen, sposoban za ustavni život. Drugi je uvjet, o koji je vezan uspješan rad ustavnoga života podpuna sloboda državljana i podpnna slobodna volja u samoodluci ne samo u vršenju njihovih dužnosti nego i u vršenju njihovoga prava. Nema li tih dvaju uvjeta, onda, naravno ustavan život ne može uspješno djelovati na razvitak naroda, kako to želja i svrha i načela ustavnoga života sa sobom nose.

Što se prvoga uvjeta tiče, da li je narod za ustavni život sposoban, priznati mi je, da je u prijašnje vrieme narod sam, masa naroda slabo uplivao u svoju sudbinu, jer se je za njegove interese, za njegovu sudbinu i njegovu domovinu razpravljalo u drugih krugovih, koji su za sebe svojatali taj upliv. U potlanje doba, kad su privilegija te klase prestala, prava i posliedice prestale, prenešen je upliv na cieli narod i počeo se je uvadjati malo po malo i sam narod u ustavnu kolotečinu i sam narod gledao se je sprijateljiti s ovimi ustavnimi načeli. Naravna stvar, da to nije moglo odmah gladko ići, pa ipak i danas opažamo, da je svaki čovjek i svaki narod zabrinut za svoju eksistenciju, da o tom razmišlja, kako bi svoj položaj i život olahkotio. U našem narodu u najzabitniji kutić prodiru osjećaji narodnoga ponosa i tim se malo po malo približava onomu svojstvu, koje je nuždno za uspješan rad u ustavnom životu i u koliko još nije posve dozrio za ustavni život, najsvetija je dužnost onih faktora koji živu s narodom, koji narodu dobro žele i dolaze do upliva u javnom i privatnom životu na odnošaje, da savjestno i sdušno navadja narod na pravu kolotečinu, da ide onim pravcem, koji odgovara njegovoj svrsi i pravim probitkom.

Što se drugoga uvjeta tiče, t. j. slobodne volje u odlučivanju, sa žalošću moram spomenuti, a živa i nedvojbena je istina, koje nitko poreći neće, da u najvaž

nijih momentih života našega naroda, da je slobodna volja naroda najjače pridušena bila, da je tako rekuć bila ugušena. Pod pritiskom ugušene slobodne volje stvorilo se je onda mnogo toga, što nije niti časti niti ponosu naroda odgovaralo, niti je moglo njegovim materijalnim interesom zadovoljavati.

Ja ću u kratko ovdje, da ustav u savez dovedem sa današnjom upravom i vladom, osvrnuti se na prošle dogodjaje, ali nastojati ću, da ne zlorabim dragocieno vrieme i da ne dosadjujem članovom ove visoke kuće. Na razbojištu solferinskom razbio se je absolutizam, što je uveden poslje godine 1848. Bachovim sustavom. Listopadska diploma vratila je narode same sebi, vratila je ustavnu slobodu; dobili su i Magjari i mi ustavnu slobodu u načelu i ustavna prava. Sada je nastupila doba za Hrvatsku, za domovinu našu, da si ona odsječe nov pravac u ustavnom i političkom životu. Poznato je djelovanje tadanjega sabora; zahtievala se je cjelokupnost domovine i zahtievalo se je bezuvjetno priznanje svih njezinih prava, zatim se je iztaknulo, da je dogodjaji godine 1848. svaki savez medju Ugarskom i Hrvatskom prestao i da je Hrvatska sada slobodnih rukuh prama Magjarom isto tako, kao i naprama monarhiji. Magjari su onda još bili dosta uvidjavni i videći u kakovih se okolnostih nalaze, laskali su Hrvatskoj, dapače prvi njihov državnik Deak ponudio je Hrvatskoj bieli list, da napiše pod kojimi zahtjevi želi stupiti u zajednicu sa Ugarskom. Hrvatska je odbila taj bieli list i bezuvjetno zahtjevala priznanje svojih prava i zemaljsku cielokupnost. I radje je nesudjelovala kod krunitbe i sastavljenja krunitbene zavjernice, nego da odstupi od zahtjeva, što su u ovom saboru stavljeni. Medjutim stvar se je kašnje promjenila. Grmljavina topova kod Sadove dala je drugo lice Austriji; pobjedom ovom okoristila se je Ugarska i dovinula se je svojih želja i svoje slobode i odgovorne vlade. Ugarska je povukla natrag svoj bieli list, ona je mislila okoristiti se svojim položajem, da može načiniti od Hrvatske stafažu za svoj imaginarni velevlastni položaj u Europi. Pošto su Magjari ustavan narod, nastojali su, da Hrvatska sama prizna ono, što oni žele. Pošto su Magjari znali, da hrvatski sabor takova zaključka stvoriti neće, da se može stvoriti takav sabor, koji će na njihove zahtjeve priznati, trebalo je, da se najprije namjesti na bansku stolicu muž, koji će biti voljan i dovoljno snage i energije imati, da ukroti narod i da sakupi takav sabor, koji će biti voljan intencijom magjarske vlade služiti. Pod takovimi auspicijami sastao se je sabor god. 1868. Kako se je sastao i kakva su se sredstva rabila i upotrebljavala, bilo bi suvišno o tom razpravljati; ali to stoji, da onaj bieli list, koji su Magjari Hrvatskoj dali bili, izpisao se je onako, kako se je diktiralo u Pešti.

Uz sve to je u onom zastupstvu bilo ljudi, koji su se žacali ići odviše daleko, te su htjeli Hrvatskoj osigurati njezinu individualnu osebinu i položaj prema Ugarskoj, koji su htjeli državno biće naroda hrvatskoga, sa državnim bićem naroda ugarskoga na posve paritetni temelj postaviti.

To je iztaknuto u tom, što Ugarska sa Hrvatskom ugovara kao jednak faktor na temelju pariteta i što Hrvatska ne stupa u jedinstvo sa Ugarskom državom, nego u državnu zajednicu.

Poznato je svakom, ako ja s kim stupim u zajednicu u družtvo, ako čovjek sa čovjekom stupi u zajednicu, on će toj zajednici osigurati zajednički cilj, žrtvovati će joj onoliko, koliko će vidjeti, da je nuždno za uzdržavanje njezino; ali nijedan neće htjeti, da se razpline njegovo biće u biću ugovaratelja, on će gledati osigurati se proti možda pretežnoj moći ugovaratelja. U svakom družtvu, gdje je takova osocijacija prava, valja da je izlaz moguć, ako se vidi, da interesi zajednice ne odgovaraju onomu cilju, koji si je postavio; da može biti interes pojedine stranke poguban interesom ostalih, koji su u tu zajednicu stupili: onda valja da se zajednice razkine. Možda će mi se prigovoriti, da to valja za privatni život, ali ne za javni život.

Ja upozorujem, da sama nagoda ima na umu i iztiče takovu mogućnost, te se po njoj samoj može ta zajednica, ako nije prema svrsi jednoga ili drugoga ugovaratelja, promjeniti.

Individualna osebina hrvatskoga naroda iztaknuta je i u drugih ustanovah. Tako ima Hrvatska svoj teritorij i na tom teritoriju hrvatskom je izključivo službeni jezik hrvatski; na tom teritoriju hrvatskom imadu se namještati u službe jedino sinovi ove zemlje. Ovo sve ilustrira osebinu hrvatskoga naroda.

Nagoda je sklopljena i sankcionirana, te je došla u život. Ali kakav je bio efekt u samom narodu. Narod je u trogodišnjoj borbi pokazao, da nije sporazuman, da nije zadovoljan s tom nagodom. Narod je u toj trogodišnjoj borbi u dva izbora pobjedio i priznao, da on s nagodom, koju je sabor od god. 1868. sklopio nije zadovoljan i da ju hoće promjeniti. Moram i to spomenuti, da je sabor 1867. godine zaključio, da svaki sabor, koji se ima sastati na oktroiranom izbornom redu, a ne na onom, koji je onaj sabor stvorio, da je nezakonit. I iz toga gledišta narod pošao je i odobrio je to iza trogodišnje borbe.

Pošto je narod dva puta pobjedio, kod izbora sastao se je novi sabor i sljedila je revizija nagode.

Ja bi preko te revizije nagode najradje prešao na dnevni red; ali faktum je ovdje, koji se ne može ignorirati i pred kojim zatvoriti oči bilo bi možda isto tako neumjestno, kao što i pogibeljno.

Revidiranom nagodom nije se mnogo poboljšao položaj. Ako tko čita reviziju nagode i rujanski manifest, pa prispodobi ga sa revizijom nagode; tad ga mora u srcu zazebsti i upitati se mora, da li bora tako očajna odgovara tako sićušnomu uspjehu, kakov se je postigao revizijom nagode.

Reći će nam se: vi ste kumovali reviziji nagodbe, vi ste isto tako krivi, kao i oni.

Što se nas tiče. koji sjedimo u ovoj vis. kući, mogu reći, da nijedan nije sudjelovao kod revizije nagode. Ali reći će nam se: vi priznajete nagodu. Ja ju priznajem; ali zašto? Ne zato, jer ju je sabor g. 1868. stvorio, nego zato; jer ju je sabor izabran voljom naroda revidirajući ju priznao.

(Dr. D. Starčević: Kao što i danas.)

Vi ćete ovdje osudu na nas bacati; ali ja se sjećam jednoga veoma uvažavanoga člana ovoga sabora sada već preminuloga dra. Milana Makanca, koji je sjedio na ovih klupah i komu nitko ne može reći, da je pristran; on je je uzeo u obranu napadnute one muževe i rekao: „kad je vojska poslje dvijuh borba izmučena, treba odmora ne da se uljulja, nego da prikupi nove sile i snage za uspješnu daljnju borbu.

Ja mislim, da je dr. Milan Makanec pravo imao rezultat izbora, mogao nas je o tom poučiti.

U prvoj izbornoj borbi ogroman je bio dio naroda; a neznatna čest unionista.

Medjutim, gospodo moja, imade u životu naroda, u životu veoma silnih država, koje razpolažu većimi sredstvi nego mi, takovih slučajeva, gdje je zbilja pojedini narod ogromne žrtve za kakvu stvar doprineo, pa ipak nakon svršene pobjede nije uspjeh odgovarao žrtvam, koje si takav narod doprinjeo. Tako neka bude u kratko spomenut posliednji rusko-turski rat. Rusija je žrtvovala milijarde svoje i na tisuće najboljih junaka prevaliv Balkan osvanula pred Carigradom, i još koji dan, bili bi se njezini konji napajali u Bosporu i šetali okolo njega.

Evo to je bila sjajno zamamna stvar za uspjeh Rusije! Pak nitko neće predbaciti, da nije bila sviestna svoga cilja, kad je popustiv okolnostim, koje su na nju djelovale, pristala na Santstefanski mir, a od Santstefanskoga mira za polovicu popustila. Ovo je samo mimogredice rečeno, da ono, što se slučilo ovdje, da se može slučiti kod mnogo silnijih i jačih naroda.

Ali ako bih ja preko ovoga prešao i ako bi ono izvrnuo, što se kod revizije nagode dogodilo, to ono, što je sada sliedilo, nitko razborit i pametan odobriti ne može; a to je ona popustljivost i mlitavost, koja se postepeno od periode do periode razvijala, i koja je tako daleko dotjerala, da je od nagodbenoga zakona ostalo ono, što je Magjarom u prilog.

Da je to istina, vis. kuća će mi dozvoliti, da navevedem nekoje slučaje. Tako nagodbeni zakon zahtjeva, da u zajedničkom ministarstvu moraju biti za hrvatske poslove hrvatski odsjeci. Sada pitam vas. da li postoje zajednički odsjeci hrvatski u ugarskom ministarstvu? Nijedan.

U ovogodišnjoj razpravi ugarskoga proračuna, koliko se prašine uzvitlalo, kad je samo nekoliko dnevničara zahtjevalo, za hrvatski prevod u ugarskom ministarstu. Nagodbeni zakon, kako je poznato, zahtjeva izrično i izključivo porabu hrvatskoga jezika u svih zajedničkih poslovih na teritoriju hrvatske kraljevine. Ja neću spomenuti, vi sami znadete, koliko se te ustanove drže. Nagodbeni zakon zahtjeva, da u zajedničkih uredih na teritoriju hrvatske kraljevine budu namješteni domaći sinovi; a vi znate, da se i to ne drži, dapače sami autonomni djelokrug naše vlade je sužen po tumačenju i po samovolji ugarske legislative i eksekutive, jer danas vi ne dobijete na stol kuće nijednu zakonsku osnovu na razpravu, koja ne bude gore odobrena i kojoj sude ne s gledišta našega prava, nego s gledišta jedinstvene ugarske državne misli. Ima ovdje dosta primjera, ja ih ovdje navadjati neću. Bilo je mnogo, što se htjelo i što se želilo promjeniti.

Kad je ban Pejačević zasio na bansku stolicu, on je mnogo obećao, da će preustrojiti upravu, organizirati zemlju. On je imao dobrih namjera, ali da je uspio? Sav rad mu se izjalovio. Zašto? Što je krivo? Valjda ona narinuta državna misao ugarska, koje se on kraj svih svojih konsekvencija nije držao.

Kad se je prošle godine razpravljala ovdje zakonska osnova o proračunu, bio je presv. g. predstojnik odjela za unutarnje poslove naglasio, da hrvatska vlada ne može voditi druge politike dobre uprave. Kad sam ja te rieči čuo, ja sam razmišljao o tom, pak sam došao do uvjerenja, da je sretan i presretan narod, komu je dano, da se može baviti politikom dobre uprave. Ne stoji dobrobit blagostanje i razvitak naroda u onoj vis. politici, koja utiče svoje prste i u ostale države evropskoga kontinenta, nego dobrobit i blagostanje naroda visi ondje, gdje narod sve sile upotrebiti može na svoj materialni razvitak, na promicanje svojih interesa. Stoga opažamo, da ima naroda, koji se ne bave velikom politikom i ne pitaju kad se radi o Kini, Egiptu i koji nemaju odlučujući rieči, ali su narodi sretni i zadovoljni, jer se bave politikom dobrom. Tako je Švica i Belgija.

Dočim bi ja želio, da se kod nas vodi politika dobre uprave, to sam došao do žalostnoga uvjerenja, da uz današnje obstojnosti u Hrvatskoj politika dobre uprave skroz je ne moguća.

Ovdje bi morali biti najprije na čistu, što se razumieva pod politikom dobre uprave, ili što politika dobre uprave sve zahtjeva?

Pak ja velim: politika dobre uprave zahtjeva, da sve grane javnoga života ona uzimlje u svoju obranu i zaštitu. Politika dobre uprave zahtieva, da se promiče poljodjelstvo, obrt i trgovina, da se radi oko izsušenja urbarialnoga zemljišta, močvara, potoka i t. d., da se pruža narodu prigoda što veće povriede.

Dobra uprava sastoji u tom, da nastoji, da se poreznom snagom ne uništava produktivna snaga naroda. Politika dobre uprave zahtjeva, da se nastoji o tom, kako da se komunikacionalne mreže kao putevi, željeznice, potočni putevi onako urede, kako će interesom naše zemlje

odgovarati; politika dobre uprave zahtieva, da se tim komunikacionalnim putevom, željeznicam itd. dade onaj pravac, koji interesom, koristi i moći naroda odgovara.

Ja mislim, da se ovo ima subsumirati pod pojam dobre uprave, jer gdje uprava ne može drugo nego siromaštvo proizvesti, ja neznam, kako bi se mogla zvati. (Povici s ljevice: Magjarska!) Je li u tom pravcu moguća kod nas politika dobre uprave? Ja velim, da nije.

Naš narod je većim dielom upućen na poljodjelstva mogao bi crpiti neizcrpivo vrielo dohodka, ali je žalostno to, da im se prodavaju najbujnije i najplodovitije zemlje, a uz to ima i zaprieka, koje prieče produktivnost ove zemlje. Tako ste imali razpravu prije mnogo godina i to god. 1867. 1868. osnovu o izsušenju lonjskoga polja, čim bi neizmjerno blagostanje nastalo za naš narod. Što se pod auspicijami dobre uprave izvelo, što se je iz onoga konsorcija o izsušenju lonjskoga polja izleglo i da li je taj rad išao za tim, da se narodu pomogne i produktivnoj snagi naroda. Ne — ta imali smo prošle godine, kad je došla na razpravu tužba konsorcija, prilike uvjeriti se o tom.

Idem dalje, da govorim o poreznoj snagi. U dobro uredjenoj državi porez mora biti u nekom razmjeru sa produktivnom snagom naroda. Ja ne velim, da su veliki porezi veliko zlo, jer u dobro uredjenoj državi, gdje su veliki porezi, tu je velika produktivna snaga, samo ti porezi moraju biti u razmjeru sa produktivnom snagom naroda. Čim država od državljana zahtieva veće podatke i žrtve, veći prirez, tim joj mora biti veća briga na drugoj strani stvoriti narodu vrelo privriede tako, da narod, što je državi dao, da dvostrukimi kamati dobije.

Kod nas biva obratno.

Uzmimo mi statističke podatke od dobe nagodbenoga života, pak ćemo doći na protivne rezultate. Mi ćemo vidjeti, da u doba, gdje su porezi najmanji bili, da je blagostanje zemlje bilo prilično. i nije bio narod siromašan. Danas, kad je natega poreza vršak dosegla, je narod siromašan, te se upravo porezi postizava to, da se rastućimi porezi ubija produktivna snaga i snaga njegova imetka a to se ne može subsumirati pod pojam dobre uprave.

Porezna manipulacija je ona, koja upravo naš narod ubija, i koja će biti prije ili kašnje s vrlo zlimi posljedicami kod nas. Našemu se narodu krivo čini, kad se kaže, da neće plaćati porez, dokle ne mora, jer ja sam uvjeren, da narod, što mora platiti, kad ima, sigurno ide k poreznom uredu svoj porez namiriti.

Ali uz najbolju volju velika sila naroda ne može to činiti radi velikih zaostataka, koji se utjerati ne mogu, jer blaga nemaju više, a ostalo je već prije prodano. Sada se za porez prodavaju posjedi, naravno u bezcienu, ili se dostavljaju selišta eraru, koji ih, jer ih sam ne može obradjivati, prodavaju — kao što sam čitao u novinah — tudjincem Magjarom i Njemcem, koji ovako na domaćem ognjištu vode gospodarstvo. S jedne strane takova politika uvadja tudjinstvo, a s druge strane od domaćih sinova stvara proletarce, što ne može dobrim plodom za našu zemlju uroditi.

Ima druga jedna pomutnja, riečju ogromna pogrješka u sustavu poreznom, kojoj vlada ne može i veoma će težko moći pomoći. Upravo radi toga sustava je politika dobre uprave ne moguća, a to je, što se evidencija ne vodi kod poreza, i što se nezna, što se ima namiriti i što se ogroman dug drži na onom posjedu, koji tako rekuć ne existira. Meni je slučajno došla u ruke predstavka obćine vrbovske u poreznih poslovih, pak sam čitao, da je obćina vrbovska dužna 55.000 for. na porezu, a taj je porez dužan onaj, koji ima veliki posjed, dočim je ciela vriednost posjeda procienjena na 2.000 for.; (Glasovi sa ljevice: Ah!) — da, to je službeni akt, da 55.000 for. duga stoji na posjedu, koji je procienjen na 2.000 for.

Što se iz toga može poroditi, opet pomutnja ili zazamršaj ili da će platiti, koji ima, ili da će se taj dug voditi uviek kao ogroman zaostatak, jer nema onoga, koji bi ga podmirio.

Napokon što se tiče komunikacionalnih sredstva kao puteva željeznica i t. d., gospodo, neka mi jedan kaže od onih, koji na mjerodavnom mjestu u Pešti sjede i riešavaju ta pitanja, je li se i jedna željeznica izgradila u smjeru trgovine hrvatske, na korist i probitak hrvatskoga prometa Ja se dobro sjećam, da sve predstavke za pojedine željeznice i sve osnove se obećavale, da će se nešto učiniti, a kašnje ipak se nije ništa učinilo. Kad ja to vidim, onda veoma žalim, da ono, što je u najboljoj namjeri predstojnik u tom rekao, da vodi vlada dobru upravu, da mu moram kazati, da je ta politika dobre uprave u našoj zemlji pod današnjimi okolnostmi, nemoguća.

Idimo dalje. Reći će možebit tkogod, dobro, to je širi okvir politike dobre uprave, ali mi skrenimo na uzak okvir nagodbenoga života i politike dobre uprave, pak ćemo reći, da u ovom uzkom okviru možebit da se dade voditi politika dobre uprave. Ova pako politika dobre uprave u užem okviru može se jedino protegnuti na činovnički birokratički mekanizam.

Ali ako ja politiku dobre uprave i na ovaj najuži okvir nagodbenoga života protegnem, opet moram reći, da je i u ovom najužem okviru politika dobre uprave u današnjih okolnostih nemoguća. Zašto? Temelj cielom ustrojstvu i mekanizmu uprave sačinjavaju obćine.

Obćina je duša i sudstva i uprave i školstva; obćina stvara materialno gradivo tako za upravu i sudstvo i školstvo; te ako je obćina dobro uredjena, ona će olahkotiti i te kako posao i pravosudnom i nutarnjem i bogoštovnom odjelu. Kad bi vlada mogla, te imala sile i snage, da na obćine onako djeluje, da će ove u svih točkah odgovarati svojoj zadaći, onda će biti temelj položen u užem okviru politike dobre uprave. Ali to je baš, što je nemoguće. Obćine danas imadu djelokrug svoga djelovanja i to najprije djelokrug, koji se tiče lih njegovih domaćih

posala, a zatim je drugi djelokrug, koji je od druguda joj narinut i metnut, a to su agende njezinog prenešenog djelokruga. Ja neću o agendah prenešenoga djelokruga govoriti, ali spominjem, da su to razpisivanje, odmjerivanje i utjerivanje poreza.

To je takva agenda, koja zahtieva toliko skrupuloznosti, vještine i požrtvovnosti, da se od onih organa, koji imaju tako razširen djelokrug i od kojih se toliko zahtieva, to ne može zahtievati.

Porezni poslovi, koji živi u narodu, te motri i gleda razvitak i djelovanje obćinskoga života, zauzimlju polovicu njihovoga uredovnoga posla, i reći ću više nego polovicu. Tako kad obćina ima najviše posla domaćega, onda dodje ferman od financijalne vlasti: ako neima do konca mjeseca toliko i toliko tisuća forinta, dobiti ćete na svoj trošak ovrhovoditelje. Svatko se pako najbolje boji za svoju kožu, pak se i načelnik boji, da ne dodju na njegov trošak ovrhovoditelji, onda gleda oko toga, te mora da napusti poslove svoga djelokruga, koje je dužan za obćinu raditi pak se onda poprimi posala; koji su nametnuti i naloženi od ministarstva financijah.

Vi ćete opaziti, da su pod konac godine, kad je u obćinah najviše posla, jer imaju sastavljati svoje račune i proračune, obćine upravo time na muke udarene, pak onda sa svojimi panduri i aparati organizma obćinskoga, obćinskimi starješinami kao kavezi idu od sela do sela, samo da skinu sa sebe odgovornost sa zaostatci poreza. Tomu je naravna posljedica, da se onda ne može na obćinske puteve, na ratarstvo, na školstvo onoliko pomnje i rada posvetiti, koliko bi se moralo na to posvetiti.

Preuzvišeni ban g. Pejačević uzeo si je glavnu zadaću toj rani naših obćina pomoći i odteretiti obćine od agenda prenešenoga djelokruga. Neka nam kaže preuzv. g. ban, kako je uspio? Ja doduše nisam polagao velike nade u njegovo obećanje, pak sam imao i pravo, jer rezultat je pokazao, da se ono, što je on u plemenitoj namjeri obećao, izjavilo na samovolji Magjara, koji neće, da gledaju na ono, što je dobro i od interesa za naš narod.

Kad je preuzvišeni g. grof Khuen-Hedervary zasio na bansku stolicu predstavio se saboru rekavši, da će stojeć na temeljnom zakonu gledati taj zakon sdušno i savjestno provesti. Saborska većina, koja se oslonila na to i koja podupire vladu grofa Khuen-Hedervarya, takodjer kaže, da stoji na temelju zakona, a to je izjavila i u ugarskom saboru, Ministar predsjednik Tisza takodjer je čovjek zakona, i on veli, da stoji na temelju nagodbenoga zakona, a da bude koncert podpun, dapače skrajna opozicija Magjara kao Ugron i umjerena opozicija svi su složni, da štuju zakon i da stoje na temelju nagodbenoga zakona.

Kad čovjek pomisli sve to mora se čudom čuditi, zakon je jasan i razgovjetan, a faktori, koji uplivaju na sudbinu Hrvatske su složni, pa ipak koliko oprieka i razlika u shvaćanju nagodbenoga zakona.

Ja mislim i neka mi se ne zamjeri, ako kažem, da ja u iskrenost tih enuncijacija ne vjerujem. Preuzvišeni g. ban čini mi se najiskrenijim. Iz njegova bo govora i iz njegovih izjava, što jih je u saboru dao, ako sam jih dobro shvatio, njemu je načelo, ista misao, koja i ministru Tiszi, naime jedinstvena ugarska država, kojoj se sve ostalo ima podrediti

Saborska većina ona se istina žaca toga izraza i ne upotrebljuje ga, već ona upotrebljuje korektniji izraz „državna zajednica", ali se ne protivi i ne oponira onakvim konsekvencijam, koje se iz jedinstvene misli ugarske mogu proizvesti.

Saborska je većina rekla u svojoj adresi, da je ustav i ustavni život u svom stožeru povriedjen. Ministar Tisza ne vjeruje i rekao je deputaciji, da nije povriedjen. Svjetli ban isto tako se izrazio, da nije povriedjen ustav u stožeru. Dakle saborska većina kaže, da je nagodbeni zakon povriedjen, a Tisza kaže, da nije povriedjen. (Dr. David Starčević: I oni će kašnje kazati, da nije.)

Saborska većina u adresi kao da ublazi te povriede, ide najprije na oprieke, onda na same pomutnje

Ja bi rado znati sada, kako će se taj proces razviti, i tko će ostati tu kratkih rukava . . . . . (Dr. D. Starčević: Naši siromašni mužeki!)

Saborska većina išla je za tim i uzela si je zadaćom, da sanira nagodu. To je njihova stvar kroz regnikolarnu deputaciju.

Ja sada ne znam, koliko izgleda ima regnikolarna deputacija. Saborska većina znade i podpuno je uvjerena o dispoziciji ugarskoga sabora i ugarske vlade. Ako ju o tom nije mogla uputiti dosele praksa, to posliednja razprava u ugarskom saboru, kad se je radilo o hrvatskom ministarstvu, mogla ih je uvjeriti, jer one poruge, što ih je jedan Ugron, Herman Szalaj, kazao hrvatskim zastupnikom, ne padaju medju narodom, koji drži štogod do svoga saveznika i koji lojalno postupa prama onomu, s kojim živi u zajednici. (Dr. D. Starčević: To samo na nas pada!)

Možebit će tkogod kazati, da su to skrajni elementi u ugarskom saboru. Ja mislim, koji tako kaže, da je u iluziji, u halucinaciji o ugarskom saboru.

Ja sam toga mnienja, da u Ugarskoj što se tiče Hrvatske vlada takova sloga, kakve ćete malo gdje u parlamentu naći.

Ako nije poštovana većina uvjerena o tom, mogla se je uvjeriti, kad je jedan zastupnik vikao, da su hrvatski zastupnici došli s krinkom u sabor pozivajuć jih, da snime te krinke, a nije se našao nijedan zastupnik od 200 na broju, da lojalnim načinom braću podupre u savezu, te da ih uzme u obranu i prosvieduje proti pogrdam, koje su na nje pale. (Dr. David Starčević: Zašto se nisu sami branili?)

Reći će možebit tkogod: ministar Tisza uzeo ih je u obranu; te ja hvalim na obrani toj, ali ja se takve obrane jednom za uviek odričem, jer on je kazao najpo-

nizućim načinom tako, da bi se drugi odrekao za uviek svoga prijateljstva s tim. On je kazao, da stoji na temelju zakona, kako to shvaća sa temeljne misli ugarske države, te je pridodao rekav, da će tu nagodu u toj svojoj misli čuvati sa najdrastičnijimi sredstvi proti svim, koji bi kadri bili i usudili se podrmati tom njegovom mišlju.

Ja mislim uz ovakve enuncijacije i uz ovakvu dispoziciju ugarskoga sabora i ugarskoga zastupstva, da se ne imade nadati velikih uspjeha od rada regnikolarne deputacije. Medjutim ono, što je ministar-predsjednik govorio i ono, što je kazao pojedini ugarski zastupnik i poznavajući makar i površno poviest mukotrpnoga naroda hrvatskoga, znam, da se nije nikada odanle velikih dara mogao nadati, dapače u najstarije vrieme, gdje su zajednički interesi bili vezani na obranu proti Turkom i onda se izuzela Hrvatska, da ju Turci plačkaju.

Videć, da je Ugarska malo učinila za Hrvatsku i na korist Hrvatske, ne čudim se tomu, ali se čudim jednomu i to me boli, jer ako i nisam sudjelovao na zajedničkom saboru, a to gospoda, koja su zastupala Hrvatsku na saboru ugarskom, zastupala su i mene, te ukore, prikore i poruge bacane na naše narodno zastupstvo smatram, da su bacane i na mene. To me u duši boli, a boli me najviše zato, jer u 38 zastupnika na ugarskom saboru nije se našao jedan, koji bi rekao muževnom odvažnošću: „Liberi sumus et non mancipia“.

Ja, kad sam tu razpravu čitao, onda sam se sjetio nadpisa na ulazu Danteovog pakla: „Lasciate ogni speranza voi che entrate“.

Ja velim, da Hrvatska u Ugarskoj neće nikada do svojih prava doći, da Hrvatska u Ugarskoj nikada neće ništa dobra za svoju zemlju polučiti i da ove rak-rane na ustavnom životu tolike i tolike nije moć izliečiti (Burno pljeskanje na ljevici sa povici: Živio! Živio!) i da članovi kraljevinske deputacije neće mnogo koristiti za svoju domovinu. (Dr. David Starčević: Za sebe i za svoj trbuh.)

Regnikolarna je deputacija izabrana i ona će svoj posao započeti, a kako će izpasti ovo, to se je zato već postarao „Pester L.“ i druge magjarske novine unapred. (Dr. D. Starčević: Mi znamo.)

Možda će se sanirati ono, što tamo hoće? Tako će se svršiti četvrti akt u drami nagodbenoga života, a kako će se svršiti peti, to bog znade. Jedno mi dolazi na um i vrza mi se po mozgu, a to, odkuda Magjarom tolike smjelosti, tolike bezobraznosti, da nas najnelojalnijim načinom izazivlju.

Ja ću odgovoriti na to i navesti rieči vrlo čestitoga Srbina, sada pokojnoga Milana Gjorgjevića, koji je rekao s ovoga mjesta: Magjari znadu s kim imadu posla. (Povici sa ljevice: Živio! Tako je!)

Predsjednik: Želi li još tko govoriti?

Ako nitko ne želi, rieč ima g. zastupnik Gjuro Kamenar.

(Glasovi: Interpelacije! 12 sati jest!)

Dobro dakle, ako je 12 sati, preći će se na interpelacije.

Rieč ima zastupnik g. dr. Hinković, da stavi interpelaciju.

Dr. **Hinko Hinković**: Visoki sabore! U službenih i poluslužbenih novina govori se i govorilo se mnogo toga o dogodjaju u Brlogu. Ovih dana pripoviedao mi je jedan očevidac, kako se je to dogodilo. Ja sam ga slušao, i ono što sam čuo, ja ću vam kazati. — To je povod mojoj interpelaciji.

Na 24. studena prošle godine bio je odredjen izbor obćinskoga zastupstva u Brlogu. Obćina je vrlo razgranjena. Tek dan prije, naime 23. studena, u 2 sata poslie podne proglašeno je u Brlogu, da će se sutradan obdržavati izbor, a zna se, da ima izbornika, koji su 4 i 5 sati odaljeni od Brloga, tako, da im se absolutno nije moglo dojaviti, kada će biti izbor.

Za provedenje izbora bio je izaslan vladin povjerenik kr. podžupanijski tajnik g. Martin Šestak.

Dvie su se stranke otimale, koja da će od njih pobjedu iznieti: jedna, kojoj je bio na čelu Ivan Prpić, a drugoj bio je na čelu Dane Grčević, bivši obćinski načelnik. Ova su dvojica bili kandidati za mjesto obćinskoga načelnika.

Kad se je po prilici nagadjalo, da će biti skoro izbor — pozitivno se ništa nije znalo — upitaše Vaso Branković, Mane Ogrizović, izbornici Prpićevi, vladinoga povjerenika g. Šestaka, kako će biti sa punomoćmi, naime: ako bude odsutnih, koji bi rado glasovali, kako bi se imale graditi punomoći, da budu tako ovlaštenici pripušteni k izboru. On je na to rekao, da se s timi punomoćmi ima ovako: ako je jedan prisutan, pak neće da sam glasuje, nego da drugomu dade punomoć, da ovaj glasuje za nj, neka bi došao prije g. Šestaku zato, da se potvrdi identičnost jednoga i drugoga, pak da se onda na punomoć udari obćinski pečat — i ovlašteni moći će glasovati za ovlaštenika. Što se tiče odsutnih, da ima kod odsutnih obćinsko poglavarstvo, u čijem se području dotičnici nalaze, potvrditi svojim pečatom punomoć, da je valjano izdana i da ju je onaj izdao, koji ju je podpisao.

Istoga dana, kad je proglašeno, da će sutra biti izbor, tražili su Vaso Branković i Rade Ogrizović pismenim podneskom g. Šestaka, da bi iz stanovitih razloga, koje neću da opetujem i koji su navedeni u podnesku, promienio povjerenstvo u toliko, da bi drugoga perovodju postavio; a osim toga tražili su ta dvojica od podžupanijskoga tajnika: kako je protivnoj stranci dozvoljeno, da dvojica njezinih članova prisustvuju izboru kao kontrola, da bi se tako i stranci Prpićevoj po dvijuh članovih dozvolila kontrola, da li se izbor u redu obavlja ili ne. Vladin povjerenik odbi prošnju, a izbornici obratiše se na predstojnika Janzu u Otočac, koji im je kazao, da neće ništa učiniti, pak neka ga idu tužiti makar Bogu.

Došao je sam dan izbora, i sve se obavilo u redu

do po prilici 4—5 sati poslie podne. Izbornika Prpićevih bilo je 300—400 pred obćinskim uredom. Na jedan put bane medju nje Petar Biondić iz Vratnika. ter im stane sliedeće pripoviedati: „Evo, ja dolazim od Grčevićevih izbornika, koji su me zavukli u krčmu Filičićevu, tik obćinskoga ureda; tamo je Dane Grčević. imajuć pred sobom punomoći, udarao ih obćinskim pečatnikom, pak je taj načelnik i meni uručio cedulju da glasujem za njegove kandidate i predao mi nekoliko punomoćih, koje je pred mojima očima izpunio i pritisnuo na njih uredovni pečat, veleći mi: evo ti nudjam 5 for., uzmi punomoći i hajde unutar povjerenstvu, pak ih predaj — za drugo te nije briga. Meni se to činilo napadno i kao nečist posao, jer mi nudio 5 for., zato ja to nisam hotio učiniti". Na to stadoše pričati i drugi izbornici, i to Jandre Odorčić, Dane Ogrizović iz Brloga, Toma Odorčić iz Kompolja i Dane Vrzić žuti iz Vratnika: i mi smo vidjeli, gdje se uredovnim pečatom providjaju krive punomoći. Možete si lahko pomisliti, da je uslied toga nastala pomutnja.

Sada su si dozvali u pamet ovi izbornici razna opažanja. Gledj! Nas je 300—400 pred obćinskim uredom, pak nas zovnu samo kad god, a drugi izbornici su mogli ući tri i četiri put n ured, pak su uviek nosili nešto, nekoga biesa. Kraj toga dozvali su si izbornici u pamet, da su i obćinski panduri išli često u sobu, pak da su uviek nekakve spise nosili. — Sad je bilo to napadno izbornikom, pak su došli na misao. da to nije čist posao, jer da su te punomoći krivotvorene, i s toga, da si moraju pribaviti izviestnost o tom, što je na toj stvari.

Kad je protivna stranka Grčevićeva opazila, da se Prpićevi izbornici miešaju, i da se govori o pečatnjaku, kojim da su udarale punomoći, onda Grčević udesi sve to tako, da je potajno podao starješini Manojlu Crnoeviću uredovni pečat s naputkom, neka ga potajno kroz prozor dadne kojemu obć. panduru, a ovaj, da ga stavi na svoje mjesto tako, da nebi nitko opazio. Tako se sbilo. Kasnije se tvrdilo, i sam blagajnik Ilija Nećak tvrdio je, da je pečatnjak bio kroz cielo vrieme izbora na njegovom stolu, s toga, da nije moguće, da bi ga Dane Grčević bio upotrebio u svoje svrhe. Moguće, da blagajnik istinu govori, nu to ne sporazumljenje možemo si lahko raztumačiti. Valja pamtiti, kako mi je očevidac rekao, da ima u Brlogu pečatnjak stari i novi; stari bio je u uredu, a novi je bio u Dane Grčevića. (Kamenar: Uviek su 2 pečatnjaka u uredu.) Moram kazati i to, da je Grčević sbilja učinio, što je namislio, naime, da je po obćinskom panduru eskamotirao pečatnjak u ured; čemu su svjedoci Ilija i Dane Ogrizović iz Brloga.

Što sada? Ljudi su mislili: najbolje je i najkorektnije, da mi upozorimo na to vladinoga povjerenika, koji će stvar izviditi. Sbilja petorica ili šestorica njih podjoše preda-nj; ali on se s njimi ne upusti u parlamentiranje, nego ih odputi odrapiv im, da se njih ne tiču ni pečatnici ni punomoći, pak neka izadju na polje. Oni se vratiše van medju izbornike, nu jer stvar nije napredovala, odoše po drugi put i rekoše mu: „mi imamo sumnje, da su rabljena krivotvorene punomoći, te da se je zlorabio u svrhu izbora obćinski pečat, dakle, da je cieli izbor falsifikat; mi hoćemo, da to izadje na čistac. — Vi, tajniče, dajte nam punomoći, da ih pregledamo, a onda, kad bude stvar u redu, mi ćemo dalje glasovati". Tako je to postojalo neko vrieme. Tajnik nije hotio ići odmah medju ljude, nego je tek kašnje pošao medju nje, veleć im, da je to buna. U to odašalje s pismom jednoga oružnika u Otočac po vojničku asistenciju. Ne znam, s koga uzroka je tajnik tražio, da bi došao vojnički brachium. Ljudi opetovaše svoju molbu radi punomoćih. Napokon tajnik pristane, da će čitati punomoći, te otišav u drugu sobu, donese u obćinski ured punomoći, pa će reći: sada, ako je tko izmedju vas pismen, neka bilježi imena, koja ću pročitati, a vi drugi pazite, nije li tko od onih, čija ću imena čitati, odsutan ili je umro. Ilija Puhalo uze olovkom bilježiti imena i gle čuda! Pokazalo se, što je i sam tajnik konstatirao, da je od prozvanih opunomoćitelja: Joso Dregoricia — umro, Mijo Odorčić i Mijat Katalinić — odsutni u Slavoniji, Gjuragj Ljubobratović, Luka Degoricia i Ivan Degoricia — izbornici stranke Prpićeve, ne dadoše nikomu punomoći, Jandre Dubravčić — nije u listinah, jer izpod starosti za glasovanje, Toma Nikšić — dao punomoć iz drugoga svieta, Mate Bilović — odsutan u Senju, Joso Biondić, Martin Odorčić i Marko Marković — odsutni u Banatu, Jovan Drakula — preminuo, Stevan Glumac — nije dao nikomu punomoći. Ovaj je izbornik stranke Prpićeve. Kad je došao da glasuje, iztjeraše ga, jer da je već glasovao na punomoć.

Kada se ovako vidjelo, da su punomoći krivotvorene, onda tajnik, može biti da vremena dobije, što je učinio? Kazao je: Dobro, neka donese jedan svoj pečatnik, mi ćemo te punoći i listine sakupiti i zapečatiti, a sutra u nastavit ćemo s glasovanjem. Jedan potrči po svoj pečatnjak, nu medjutim bio si je g. Šestak predomislio stvar, pa da neće ništa da pečati. Ljudi. 3—400 njih, čekali su vani na studeni. Pitalo se, što će biti s timi punomoćmi? Izbornici htjeli su da znadu. Nu g. tajnik, misleći, da će doći vojnička asistencija, uzme novine u ruke da čita, ne hajeći za to, što su izbornici zahtievali. Na jednom dodje oružnik, koji je poslan bio u Otočac, natrag s pismom, da ne ima vojničke asistencije

I tako se g. Šestaku nije pružala prilika, da si osvietla lice da dade pucati na narod.

Kad je tajnik vidio, da ne ima vojničke asistencije, kazao je: Mi ćemo danas zaključiti i sutra nastaviti, i svi odoše svojim kućam.

Sutra dodjoše opet izbornici pred obćinski ured, da se nastavi izbor, odnosno da se uredi ono, što se jučer zahtievalo.

Nu pobjegle su ptice; ne bijaše više gosp. Šestaka. Kada su to ljudi opazili, kojih je bilo ondje 300—400,

odlučiše, da će i oni u Otočac. I sbilja odoše k sudu, gdje se je filozofiralo, da je to politička stvar. Reklo im se: To na nas ne spada. ajte vi k političkoj oblasti. Izbornici čudili se, kako bi to mogla biti politička stvar, nu znadući, kakova je njihova politička oblast, odoše kući i mir bijaše povraćen. Sada se po gotovo nije znalo, je li je stvar svršena, nije li.

Izbornici išli kući — i ništa više. Napokon dodje vojnička asistencija iz Otočca. Treći dan, 26. proglašen je rezultat izbora; naravski Prpićeva stranka bje hametom potučena, a ona druga je pobiedila. (Dr. David Starčević: Pod bajunetami. kao i ova; pokazujuć na desnicu.)

Službene novine trube, da je to bilo aranžirano. — Nu čemu bi bilo to aranžirano, kad je Prpićevih bila većina, naime do 300—400, pak da su se baš u borbu pustili, velika je vjerojatnost, da bi bili pobjedili. Zašto da ne glasuju? Zašto da se predadu prije glasovanja? Zašto da je ustanak aranžiran, kad se može izborna pobjeda polučiti glasanjem? To si nikako protumačiti ne mogu.

Sada je barem izbor prošao, pak je ipak vojnički brachium još uviek u Brlogu, te ustaša glavni, kandidat Prpić i drugovi njegovi su dobili najviše vojnika i častnika, da ih moraju uzdržavati. Tako to traje još danas.

Gospodo! Ja sam to sasma objektivno pripoviedao, ja nisam rekao nigdje, da li je što korektno ili nije, premda bi se tu dalo mnogo govoriti o ne korektnosti postupka oblastih. Tako n. pr. da je tek dan prije oglašan izbor, to je švindlerija itd. Jedna je okolnost ovdje, o kojoj moram govoriti, a to je krivotvorenje punomoći. Konstatirano je, da su se krivotvorene punomoći gradile, da ih je tajnik, vladin povjerenik ili izaslanik znajuć, da su krivotvorene, (jer o tom se je vodila razprava) rabio i dopustio one, koje je načelnik fabricirao. — To se dopušta pod vladom Njeg otčinskoga apoštolskoga Veličanstva! (Nemir na ljevici. Predsjednik zvoni.)

Sada se spočitava ljudem, da nisu dopustili, da se ovakve punomoći rabe, kad su to opazili. Ja mislim — svatko — ne ću reći od nas, jer tu ima svakojakih — nego svatko, koji ima iole čuvstva i poštenja, morat će prosvjedovati kod izbora proti ovakovom postupku, naime proti krivotvorenju punomoćih. Da narod nije prosvjedovao proti tim zloporabam, ja bih držao, da neima pravne sviesti.

Pak evo što ima tu pravnu sviest, to mu se upisuje u grieh. Što više, onda se šalje po vojnički brachium, oblasti izazivlju pučanstvo, a onda se kaže, da su ustanak učinili stekliši. (Dr. D. Starčević: Das ist ein abscheuliches Treiben.) Pa kad se o oblastih istina piše, onda je to bunjenje, smetanje javnoga mira, jer to su odnošaji, o kojih se ne smije više govoriti, jer bi se tim javni mir mogao poremetiti. (Vika s ljevice: Ta činovnici sami prave smutnje mira i reda.)

Sad da vam dalje kažem. Kad je vojnički brachium došao, koj još i sada traje, morala je doći apoteza svemu tomu, naime sudbena iztraga, uslied koje je došlo 49 izbornikah pod obtužbu. (Dr. D. Starčević: A Šestak?)

Ja neću govoriti ob obtužbi — to ne spada ovamo — ali za karakteristiku, kako oblasti rade, navesti ću državno odvjetničtvo. Prpića nije se moglo uhvatiti, jer je onda bio u prijatelja, te nije ondje sudjelovao, iznašli su naravski, da je on intelektualni začetnik. Toga su intelektualnoga začetnika zaboravili prije baciti u zatvor, pak sada državno odvjetničtvo zahtieva, da se stavi u iztražni zatvor radi toga, što se je bojati: 1. da bi mogao dosadanji uspjeh izvidjenjah osujetiti; 2. što se bojati, da bi mogao čin opetovati. (Smieh na ljevici.)

Gospodo! Ne treba tu nikakve pravničke razprave, ta zdrav razum nas uči. a zdravoj se pameti pridružuje i zakon, da koluzionalni zatvor predpostavlja, da iztraga još nije dovršena. U nazočnom slučaju ne predleži neposredna obtužba.

Čim je izdana obtužnica, znak je, da samo državno odvjetničtvo smatra iztragu dovršenom, da je sa stvarju na čistu. Sada mi tu imamo dovršenu iztragu, a državni odvjetnik, upravni organ, traži se da se okrivljenik stavi u zatvor, jer da bi mogao osujetiti iztragu. Izvolite mi raztumačiti. kako se može to dogoditi u pravnoj državi?

Dr. **David Starčević**: Gdje je pravna država? To je razbojnička država!)

Dva druga Prpićeva pritvorena su u zatvoru — kako iz obtužnice vidim, koju ovdje imadem. Ova su dvojica u pritvoru po prilici 6 nedjeljah, odkad se taj dogodjaj dogodio. Mi pravnici, koji stojimo na temelju zakona, znamo, da ima paragrafa, koji odredjuju: kad policija koga uhvati, ima ga za toliko i toliko vremena predati sudu. Znamo nadalje, kad osumnjičenik dodje sudbenomu stolu, da ga se ima preslušati najkašnje za 3 dana, pače valja se opravdati, zašto se preslušanje nije obavilo prije, i odmah nakon preslušanja da mora odlučiti, hoće li okrivljenika pustiti na slobodu ili proti njemu odrediti iztražni zatvor. Sada su ti ljudi još u pritvoru, a iztraga je gotova! To su načela, koja u Gospiću valjaju, a čini se, da i drugdje u Hrvatskoj vriede.

Ovdje se nadalje traži iztražni zatvor, da nebi okrivljenik opetovao čin, kao da će svaki dan biti izbor, k tomu. za veću sigurnost, je vojnički brachium u mjestu, da se ne može ni iz kuće maknuti, a kamo li da misli na kakav odpor.

To vam je u kratko taj dogodjaj, koji sam hotio iznieti na vidjelo. Ja ću kazati otvoreno, da sam ovaj dogodjaj izneo u formi interpelacije ne zato, što očekujem od vis. vlade kakov odgovor, nego iz razloga, da ovo dodje na javnost.

Kako izkustvo uči, vis. vlada ne odgovara na interpelacije, dapače čim su više obrazložene, tim je sigurnije da odgovora vlade neće biti. Zato sam u ovom slučaju o tom posve siguran. pak ako bi i dala odgovor vis. vlada, ne bi se mogao s njim zadovoljiti, jer već u napried

znam, da bi ona crpila gradivo za odgovor svoj iz izvještaja ljudih, koji bi morali sjediti na obtuženičkoj klupi.

Ja sam to izneo na vidjelo u ovom vis. saboru za to, jer se danas istina pisati ne smije, a kušati ćemo, dokle budemo smjeli istinu kazati u ovom saboru. Već je ovdje precedencijah čudnovatih.

Samo da se kratko taknem toga . . .

Predsjednik: To nespada na stvar same interpelacije.

Dr. **David Starčević**: Dosta su čuli za danas.

Dr. **Hinko Hinković**: Dakle opet ni o tom se ne dozvoljava govoriti.

Predsjednik: Ne.

Dr. **Hinko Hinković** (nastavlja): Tim vidim, kamo jedrimo. Ovu interpelaciju upotriebio sam za to, da iznesem na vidjelo, da laži, neistine, bezobraznosti službenih i poluslužbenih novina žigošem, kako zaslužuju. — (Na ljevici burni Živio!)

Predsjednik: Ja moram opomenuti g. govornika da pristojnije govori.

Dr. **Hinko Hinković** (nastavlja): Čast mi je dakle staviti sliedeću interpelaciju:

1. Je li je vlada Njegova otčinskoga i apostolskoga Veličanstva voljna povesti dati iztragu proti onim činovnikom, koji su prigodom izbora obćinskoga zastupstva u Brlogu dne 24. studena 1884. krivotvorenjem izprava i drugimi protuzakonitimi sredstvi uplivali na uspjeh izbora, i je li ih je voljna kazniti?

2. Ako da, kada? — i za što nije već učinjeno?

3. Ako ne, kako se slaže sa ustavnošću i pojmom o pravnoj državi, da činovnici bezkažnjeno smiju gaziti zakone?

Predsjednik: Ova interpelacija uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi.

Rieč ima nar. zast. g. Ivan Radić, da stavi interpelaciju.

Ivan Radić: Visoki sabore! Poznato je, kako se u našoj tužnoj domovini od onog vremena pri sudovih i oblastih radi, odkako se počelo propagirati magjarsku državnu ideju. Danas je u domovini Hrvatskoj, štovana gospodo, glavna stvar za činovnika, bud kod sudbene, bud kod političke struke, da je valjan korteš i dobar propagator magjarske ideje, dočim mu je uzvišeno njegovo zvanje deveta briga. Ovo se zlo pokazalo najbolje prigodom predlanjskih izgreda, gdje si je narod našao oduška i prilike, da se otrese takovih kukavnih činovnika, koji svoje uzvišeno zvanje nogama gaziše, samo da svojim predpostavljenim ugode, kortešujuć i radeć za kandidate vladine stranke. Pod plaštem kortešacije i pod imenom, da su vladini ljudi, počiniše ti ljudi u našoj domovini na štetu našega naroda groznih opačina i neopisivih nepodobština.

Ja ću, gospodo, izmedju mnogih takovih slučajeva spomenuti samo jedan, radi kojega ću si uzeti slobodu interpelirati vis. vladu, a taj se čin dogodio u obćini gjurmanečkoj, u obćini onoj, koja je najsiromašnija obćina u čitavoj našoj kraljevini Hrvatskoj i koja je imala prekląni takove poglavare, kakovim opet u čitavoj našoj domovini para ne imade. (Dr. David Starčević: Ima, ima!)

Kada su nemiri buknuli u našoj domovini radi protuzakonito izvješenih magjarskih grbova, buknuo je takov nemir naročito u Krapini, gdje je imala obćina gjurmanečka svoje sjedište, pa je narod tom sgodom, misleći, da će se otresti svojih pijavica, obćinskih činovnika, ustao listom i tražio jih u najvećem bjesnilu i ogorčenju po trgovištu krapinskom. Nije se dakle taj narod pobunio, jer se je bavio Bog zna kakovom politikom, nego je htio, da si obezbiedi svoj život, da se liši svojih činovnika, koji mu život otežčuju. Na sreću poslan je bio u naše Zagorje za kr. povjerenika presvietli g. dvorski savjetnik veliki župan Ognjoslav Utješenović i samo njemu i njegovu energičnomu postupanju imademo zahvaliti, da se je taj nemir svršio povoljno. Da se je dakle taj nemir svršio, ima se pripisati njemu u zaslugu, što je on upravo prave uzroke tim nemirom potražio, te je izpitivao objektivno misleće obćinare: koji da je pravi uzrok tomu strašnomu ogorčenju u toj obćini. Medju timi pozvanici imao sam biti i ja čast te sam mu stanje stvari razložio, da je to jedna od najsiromašnijih obćina i da ima tako bezdušne poglavare, da je jedva dočekala sgodu, da se ih liši.

Za primjer, kako se postupa i zašto je narod ogorčen naveo sam jedan slučaj, koji je slučaj bio po meni i po dotičnoj stranci prijavljen državnomu odvjetničtvu u Varaždin, te je isto odvjetničtvo tu prijavu odbilo, jer nije našlo u njoj razloga progonjenju, a zašto? dade se naslućivati.

Taj se je slučaj sbio u obćini Vidovec, gdje živi seljak Nikola Haramin, koji ima u svojoj zadruzi dvie punodobne sestre, oko 50 godina stare. a imade takodjer šestero neobskrbljene djece. To troje žive u zadruzi na selištu, koje je označeno u gruntovnici imenom „zadruga Haramin“.

Taj Nikola Haramin kao kuće gospodar i udovac počinio je više dugova i hotio se oženiti. On je tražio drugaricu u cieloj obćini, ali ga ne htjede nijedna uzeti, budué imadjaše dugova. S toga je trebalo počiniti neku prevaru, a to je lahko počiniti u takovoj obćini, gdje su poglavari, koji su na sve spremni, što nije pošteno. Išao je taj čovjek k obćinskomu poglavaru, pak mu rekao: Gospodine! kako bi se ja riešio mojih dugova i kako bi ja osjegurao svoju buduću drugaricu, da nešto imadem. A ovaj mu odvrati: Prijatelju dragi, ja ću i tebi kako sam već i mnogim drugim pomogao, da se svojih vjerovnika riešiš i da svoju svrhu polučiš. Pita ga: kako stoji tvoja gruntovnica? Veli mu ovaj: Upisano je ime: „zadruga Haramin“. Tomu se lahko dade pomoći, odvrati onaj. Je li tko od zadruge živ? — Jest, odgovori ovaj, dvie sestre i 6 neobskrbljene djece. I on mu sastavi obćinsku svjedočbu pod kućnim brojem, ako se ne varam

19. i obaviesti gruntovnu oblast, te napiše: Pošto nitko ie živi u toj zadruzi, nego Nikola Haramin sa svojom ljecom, s toga se može brisati taj naslov i upisati se on :ao samac. I pošto nije bilo dugova uknjiženo na pom. adružno selište, rekao mu je: evo ti ćeš imati kao samac grunt prost od dugova. Obćinski načelnik sastavi na sudbeni stol podnesak i sbilja izposluje brisanje zadruge na emelju krive obć. svjedočbe, te upis Nikole Haramina :ao neograničenoga vlastnika. Pošto pako svaki poznavaše oga Nikolu Haramina kao nestašna čovjeka, nije mu itjela niti njegova vjerenica Terezija Zubić vjerovati, te nu reče, da ju prije udaje osigura. I zbilja učini načelnik gjurmanečki za plaću fingirani kupoprodajni ugovor iznedju N. H. i T. Z. za fingiranu kupovninu od 700 for. ı svrhu da prikrati poštene vjerovnike i osjegura — na štetu dviju punodobnih članova zadruge i 6 malodobne ljece — Tereziju Zubić, akoprem dotičnica niti novčića odbrojila nije. Nu kad dodje platežni nalog, da ima Terezija Zubić preko 30 for. percentualnih pristojba platiti, loleti k meni sa istom, veleć da ona nije znala, da će oliko platiti mora i da je neuka u to zavedena.

Ja sam joj razložio, da je to nepoštena i grdna prevara, ako bi morali pošteni ljudi svoje novce kvarovati i ekao sam joj, neka učini, kao ne znajuća za tu prevaru, prijavu na državno odvjetničtvo u Varaždin, što ona i učini. Nu državno odvjetničtvo odgovori, jer mu je po voj prilici dotičnik prijavljen kao vladin čovjek, a ja, da am pravaš etc., da nije pronašlo to kao zločin progoniti, te je ona prijava došla natrag ne uvažena.

Poslie toga udaraše načelnik Franjo Trstenjak na nene svakom sgodom, shvastajuć se, da on imade vladu iza se. Ja sam bio miran, te sam taj proturedni postupak jednom prigodom, kad sam bio pri bivšem predstojniku nutarnjega odjela g. Živkoviću, istomu primjerice laveo, te sam ga pitao, što on o tom sudi. On mi je rekao: To je grozota, to je strašan čin! — Nu kada sam mu sve potanko opisao, kako se stvar imade, onda naravski već nije bio tako echoufiran. (Smieh na ljevici.) Ta je stvar tako ostala, dok je došao kralj. komisar g. Utiešenović. Ja sam mu to priobćio i rekao, da narod s ovakovim načelnikom neće može biti zadovoljan i ako se skoro ne ugne, biti će pobune i bez izvješenja magjarskih grbova.

Presvjetli g. komisar kao čovjek pošten, koga bi ja poslie njegove smrti pulverisirao i njegov prah svakomu upravnomu činovniku dao popiti, (Smieh na desnici.) rekao mi je, da će dati stvar izpitati i po zakonu postupati. Čuvši za oto pomenuti načelnik podnese ostavku i ostade bez službe. Nu odmah čim je prestao kraljevski komisarijat, namjestila je istoga čovjeka kr. podžupanija krapinsko-toplička u istoj podžupaniji kao načelnika i to u obćini Kraljevec, gdje on i danas službuje kao mjestni sudac.

Gospodo! Gdje se ovako radi, ja mislim, da se ne može inače govoriti, nego, ako ne sasma onako, kao što se je više puta izrazio moj drug g. David Starčević, a to se ne može govoriti mnogo blažije o ljudih, koji ovako postupaju, jer, gospodo, koji je ovako siromašan, koji se ovako sa svih strana bije i tuče, — narod, komu se poštenje i moral u klici ubija, ako se demoralizuje na ovakav način, onda nije čudo, što je dr. David Starčević, jedan od najpopularnijih muževa, radi izraza, koje on proti vladi i proti poštovanoj većini ove kuće rabi. To je žalostno, da tko radi ovakovih izraza može biti glasovit, a tomu nije on kriv, nego ovakovi činovnici, koje vi i vaša vlada sasma lahko odkloniti možete. (Dr. David Starčević: Da Magjari dopuste.)

S toga stavljam na visoku vladu sliedeću interpelaciju (čita):

„Da li je vis. kr. zemaljskoj vladi poznato, da se je bivši načelnik upravne obćine Gjurmanečke Franjo Trstenjak prigodom lanjskih nemira u Krapini morao pred presvj. gospodinom dvorskim savjetnikom Ognjoslavom Utješenovićem, kao kr. povjerenikom za Zagorje, radi izdane krive uredovne svjedočbe u svrhu gruntovnoga brisanja naslova „zadruga Haramina“ i krivotvorenja dvaju uredovnih zapisnika na štetu Jane i Jele Haramina odreći svoje službe kao načelnik?

Ako da, kako je pomenuti Franjo Trstenjak odmah iza odlazka rečenoga kraljevskoga povjerenika mogao biti u istoj podžupaniji u obćini Kraljevec po kr. podžupaniji krâpinsko-topličkoj kao načelnik namješten?

Ako ne, da li je vis. zem. vlada voljna pribaviti si dotične spise od kralj. podžupanije krapinsko-topličke o pomenutih činjenica, te naknadno za očuvanje ugleda političke oblasti proti Franji Trstenjaku postupati dati“.

Predsjednik: Ova interpelacija dostaviti će se vladi. Rieč ima nar. zast. g. Tade Smičiklas, da stavi interpelaciju.

Tade Smičiklas: Vis. sabore! Već je bila u ovom vis. saboru stavljena interpelacija radi namjenjenoga dokinuća senjske gimnazije, te ja samo nalazim povoda ovu interpelaciju popuniti i pokazati, kako je vis. vlada na opakom putu, ako želi ovaj čin izvesti. Tomu za popunjenje služi mi odgovor, što ga je ovih dana dao preuzv. gosp. ban i presvjetli gospodin predstojnik za bogoštovje i nastavu deputaciji senjskoj.

Preuzv. g. ban kazao je, da su tu tri gimnazije jedna do druge blizu, a ono drugo kazati će vam presvj. gosp. predstojnik za bogoštovje i nastavu. Presv. g. predstojnik doista je veoma mnogo rekao On veli: „Razlog je to, što grad Senj po družtvenih odnošajih pučanstva njegova nepruža uvjeta, potrebnih za valjan odgoj gimnazijalne mladeži. Škola doduše da čini dužnost svoju, ali kućni život djaka ne podupire škole, stoji dapače u najoštrijoj oprieci sa naukom i disciplinom školskom. Politika ulice, koja je u Senju prevladala, povukla je ne samo gimnazialnu mladež, nego i istu nejaku djecu iz pučke škole obojega spola

u svoj vrtlog, a tko se u manifestaciji političkoga svoga mnienja usudi doći u oprieku s nazori i težnjami ulične politike, tko se pokaže prijateljem i privrženikom vlade, taj, pak bio on učitelj, pop ili budi kojega častnoga stališa čovjek, ne samo da mora podnositi pogrdno ime izdajice i prodane mješine, nego je ujedno izložen i opasnosti u pogledu osobe svoje i imetka. Kraj takova stanja u Senju nametnuta je vladi upravo dužnost, da dokine gimnaziju senjsku."

Gospodo! Ovo su veoma težke osvade, ali ove osvade što ih je izrekao presv. gosp. predstojnik jošte nisu onako podpuno priobćene, kako ih je on izrekao. Ja znam pouzdano, da je on kazao: „vidite, što ćete, ovo što vam ja kažem, ovo vam je uzeto iz zapisnika profesorskoga sbora gimnazije senjske; profesorski sbor sam veli, da nema uvjeta u Senju za moralni uzgoj i za obstanak gimnazije."

Gospodo! Ja sam bio učiteljem mnogo godina na gimnaziji i znam, kako se prave takovi zapisnici, osobito konačni zapisnik na svih gimnazijah, a znam, da se tako prave koncem svakoga semestra i na svih zavodih ovoga carstva. Kad je loših redova mnogo, onda što će da učine, odvaliti treba tu krivnju, pak se onda kaže: „družtvo je krivo, djeca zlo stanuju, djaci na moralno nepouzdanih mjestih stanuju, ovo i ono čuju u ovom gradu na ulici, ovako je po mnienju profesora u družtvu krivnja, a škola čini sve što je moguće." Presv. g. kazao je, da je crpio to iz ovogodišnjega konačnoga izvješća, kakav je družtveni život djaka. (Dr. David Starčević: Da budu za Magjarone, sve bi drugčije bilo.) To je takova fraza, koja liepo paradira u svih zapisnicih svih gimnazija za sve slučaje, gdje gimnazija ne može da u jednom ili drugom uspije.

Kad bi se na ovakove zapisnike išlo, što je zapisana na gimnaziji zagrebačkoj, što na vinkovačkoj, što na osječkoj itd., onda bismo morali žrtvovati sve gimnazije, jer to je upravo ona prieporna stvar o pedagogiji u novije vrieme, gdje se škola i družtvo otimlju, te jedno drugomu prigovara.

Družtvo kaže: škola je kriva, da neće da čini koliko treba, naša djeca nevaljaju, jer škola nevalja. Školnici vele: družtvo naše nevalja i djeca ne mogu napredovati. kad nam od družtva, od roditeljske kuće podpore nema. Presv. gospodin je to uzeo iz zapisnika gimnazije senjske, a neka se izvoli potruditi u svoj bureau, pak će naći na stotine takovih zapisnika, u kojih upravo to kaže o svakoj gotovo gimnaziji ove zemlje, to je dakle obična formula, ovo nebi moglo biti povodom da se dokine gimnazija senjska.

Gospodo moja! Mene i čovjekoljubje goni, da o tom sada govorim. Gospoda od deputacije otišla su u Senj, te su kod kuće kazala: evo vidite, kako „Narodne Novine" kažu, sve ovo pisao je profesorski sbor u Zagreb. Tako će se lahko dogoditi, da će babe senjske udariti na profesorski sbor, pak da će se dogoditi gungula. (Glasovi na ljevici: I pravo bi bilo! To se i hoće.) Gospodo! Meni je žao i one gospode i onih neprilika, koje se mogu sbog toga dogoditi, zato bih ja želio, da ovaj moj govor stigne po mogućnosti s ovimi „Narodnimi Novinami" zajedno u Senj, da se uvjeri onaj neuki sviet, da nisu profesori krivi, da su uradili upravo kao i sva braća njihova na drugih zavodih.

Ali kad sam ja ovdje stavio interpelaciju, lebdila mi je pred očima potreba, osobito koja vlada u našem Primorju i u cieloj gornjoj Granici.

Što se tiče gimnazije, pomislite na Ožegovićev konvikt, pomislite ne senjsku biskupiju i na odnošaje senjske biskupije. Ima toga veoma mnogo, što je važno, da se ovdje iznese.

Gospodo! Jošte prije g. 1850. presv. gosp. predstojnik kao tadanji klerik senjske biskupije znati će dobro, kako je bilo. U biskupiji senjskoj bila je velika nevolja radi priprave svećenstva. Tamo su učili djaci kod popova na parohijah, pak su onda išli kojekuda izpite praviti. Biskup Ožegović, da toj nevolji pomogne, sam je osnovao nekakovu gimnaziju i namjestio je njekoliko svojih svećenika, te je uz male svoje prihode kroz 10 godina uzdržavao gimnaziju. Biskup senjski Ožegović uvidio je, da neće inače moći proći ta stvar, van ako ju država preuzme, jer je to njemu samomu bilo tegotno. Sabirao je n. pr. mise po svietu, pak ih je davao služiti svećenikom, da iz toga budu plaćeni profesori; i tako je petljanjem i prosjačenjem po svietu, a i velikimi svojimi žrtvami uzdržavao tu gimnaziju. Napokon mu je sreća poslužila, da je dobio državnu gimnaziju, a to mu je poslužilo najviše zato, jer je mogao pokazati državi, da je biskupija senjska u velikoj nevolji radi svećenstva, te da će u biskupiji senjskoj, ako nebude gimnazije, morati ostati crkve prazne.

Biskup je to postigao, a da to utvrdi, učinio je konvikt za siromašne mladiće, naime za 40 siromašnih mladića, a poslje njega učiniše i drugi ljudi zaklade tako, da Ožegovićev konvikt imade trećinu djaka ciele gimnazije. Po tom stoji senjska gimnazija u osobito ugodnom položaju, da ima jednu trećinu djaka, koji se nalaze u konviktu pod dobrom pazkom; nalazi se u takovom položaju, koga badava tražimo na drugih, pa i največih gimnazijah naše domovine.

Gospodo! Kada je biskup Ožegović osnivao konvikt, sliedio je ona načela, koja sliede mnogi najplemenitiji biskupi katoličke crkve, koji postupaju, kao što je on postupao. Biskupi katoličke crkve, videći u novije vrieme nehajnost u družtvu za svećenički stalež, napinju se svimi mogućimi silami, da naprave dječačka sjemeništa. Evo vam u našoj državi, u Austriji i u Tirolu biskupi katoličke crkve imaju idealna dječačka sjemeništa.

U Zagrebu se započela misao, da se načini takovo sjemenište, a i u Djakovu. Gospodo! To vam sve kultiviraju biskupi, koji imaju bregate biskupije. Sadanji senj-

ski biskup Posilović je ovdje pred punim saborom tako žalostne stvari govorio o svojem svećenstvu, da je mene kao patriotu, koji još onda nisam sjedio u saboru, u srcu bolilo, da biskup mora reći : ja uzimljem onoga, koji mi dodje, za svećenika, i kojega drugi biskupi proćeraju iz svojih biskupija.

Gospodo! Biskup senjski nalazi se i danas u težkoj upravo neprilici ; jedina je njegova nada, da će možebiti ovaj zavod, koji je osnovan od biskupa Ožegovića, po vremenu podavati toliko svećeničkih sila, da nebude trpio najveću nevolju. Gospodo! Zavod ovaj nije tako lahkoumno osnovan, niti ga je pokojnik ostavio samo onako. Zavod ovaj nastojao je biskup Ožegović svezati sa gimnazijom.

Kada se bude trgao zavod ovaj, onda će praskati i u Beču i u Rimu, jer je dobila zakladnica potvrdu od Njeg. Veličanstva i kurije rimske; zavod ovaj neće se rušiti. i ako se pokuša, uvjeravam, da se neće to izvesti bez velikih neprilika i zato, jer po ustanovah crkvenih sabora n. pr. tridentinskoga sliedi, da se ne može trgati biskupov zavod od biskupa. Ali ćete reći ; neće se trgati seminarij, nego konvikt, a to je gimnazij.

Gospodo! Čuje se još i više toga, čuje se i to, pak se i vjeruje, da se i seminariji kani oduzeti svaka podpora, a na to bi rado čuti jako brz odgovor, jer se je sviet uznemirio ; čuje se opet i to, kao da biskupu senjskomu nije ugodno biti u Senju.

Gospodo! Čuje se i zna se, da je u riečkom kaptolu samo jedan kanonik, a imalo bi ih biti pet, a čuje se pouzdano, da je radi mjesta, koja se imaju popuniti pisao biskup senjski na bivšega bana Pejačevića, neka mu kaže, na koga bi se imao obratiti radi te stvari, pak nije dobio odgovora. To se glasa i pripovieda, pak onda ljudi ovako kombiniraju : nema riečkih kanonika, a znamo, da se na Rieci radi o njekakovom vikarijatu, da se ondje njekakova modruška biskupija ustroji. Onda se ljudi pitaju : e pak kad nebi imao biskup senjski u Senju mjesta, onda nebi imalo ni sjemenište, koje bi se moglo na Rieci smjestiti, pak će proći na Rieku biskup, sjemenište, gimnazija i sve. A šta se onda kaže : evo vidite, vlada hrvatska hoće, ili radje se veli Magjari hoće, da naime od Rieke do Karlobaga jednu grobnicu, neka bude Senj kao Karlobag, neka od svega Primorja nebude ništa, nego jedna grobnica, a visok svjetionik nad njim Magjarska Rieka.

Ovo se vjeruje u Primorju hrvatskom i radi ove vjere postavljam ovu interpelaciju i molim, da mi se što prije odgovori, a biti će mi jako drago, ako nebude sve istina, ako se nedogodi, što sam pripoviedao. (Čita interpelaciju.)

„1. Koji razlozi nukaju Vašu preuzvišenost na to, da nakanjujete ukinuti gimnaziju senjsku?

2. Kako kanite predusresti, da tim činom neupropastite Ožegovičanski konvikt, da neupropastite biskupiju senjsku radi posvemašnje nestašice svećenstva?

3. Kako ćete sve to opravdati?"

Predsjednik: Interpelacija staviti će se u zapisnik, i predati svjetlomu banu.

Vis. sabore! Ja ovu sjednicu odgadjam na 5 satih poslje podne.

(Svršetak u 1 sat i 15 minuta.)

Nastavak dvadeset i pete saborske sjednice,

državana dne 2. veljače 1885. u satih poslje podne pod predsjedničtvom prvoga podpredsjednika g. Vase Gjurgjevića.

Predsjednik: Sjednica se nastavlja.

Na dnevnom redu je razprava ob indemnitetu.

Rieč ima g. zast. Kamenar.

Gjuro Kamenar: Visoki sabore! Ja vas, gospodo, pozdravljam kao narodni zastupnik na novu godinu i velim: dao Bog da nam novom godinom bolje sunce sine i da se nadjemo na jednoj strani ujedinjeni za dobro naše domovine. (Živio.)

Ja bi vam kazao i drugu rieč: reci ime Isus i spašen si, a ja bi vam mogao navesti i iz rimske povjesti, da su rimski carevi, kad su kršćane proganjali govorili: priznaj naše bogove i biti ćeš spašen i biti ćeš odlikovan.

Mislim ako sam ovo troje kazao, da sam vam čestitao i da kažete Isukrst i bit ćete spašeni, a što su rimski carevi razumiete me. Ja da sjedim na vladi, ja bi se prije dobro posavjetovao, bili ja ovakov zakon zahtievao i bili ga moguéno bilo zahtievati u ovih odnošajih, u kojih živimo. Kada bi bio samo jedan odvažan zastupnik proti ovomu zakonu, ja kao načelnik vlade nebi ga mogao predlagati.

Ban naš hrvatski nije bio ni na turskoj granici ni u 30-godišnjem ratu, niti izvan zemlje, da nije mogao sastaviti proračuna.

Ja žalim presvietloga gospodina što se je počeo izgovarati, jer ja bi morao uviek uzimati svoju osobu kao otac i načelnik i narodni zastupnik, te nikakva izgovora nedozvoljavati. Koji mora raditi, neka radi ili neka odstupi; neka zna raditi ili neka pusti drugoga, koji zna bolje raditi. Što se od nas zahtieva, to je unikum, to je ono zlo, koje se uvuklo u sviet: dajte mi povlast, da trošim novac. Ja sam pred 8 godina predložio hipotekarnu banku, a mislite li, da sam ja to lahkoumno učinio. Ja sam mnogo razmišljavao o njezinoj sigurnosti i potrebi; jer je u ovom vieku švindlerstva i prevare težko novac uložiti, jer vi i sami vidite, što se sbiva u svietu. Koji ukrade 10 forinta u obćinskom uredu taj dodje na obskrbu vlade; koji ukrade milijun taj se ako je savjestan ustrieli ili se otruje, poždere pilulu ili je odlikovan. Ban i vlada zahtievaju ne samo da novac troše, da troše muku i znoj naroda, nego vlada ima i veću odgovornost; ona ima prosvjetu svu u svojih ruku, ima cielu upravu, sudstvo i sav organizam u svojih ruku i još zahtieva, da troši novac po svojoj volji onako, kako joj se svidi; to je mnogo teže nego tada kada sam ja predložio hipotekarnu banku, a vi vidite u Beču i u Českoj, kako se koprca. Jučeranja sjajna banka u koju bi mirne duše sve uložio, ne ima sutra ni novčića vriednosti. Dajuć vladi povlast mi kao narodni zastupnici moramo biti na oprezu. Nas je Njegovo Veličanstvo nazvalo mudrimi i obzirnimi, a ja ću takav biti i hvala Bogu da jesam. (Smieh.)

Što sam vam ja u ovoj visokoj kući s ovog svetog mjesta zastupničkog kazao sve se obistinilo, jer niste slušali rieči mojih, a ja mislim, da će mi sveti duh poredati misli, jer ja ne imam vremena zato, nego govorim kako je biskup Strossmayer rekao improvizatorno: ja govorim iz srca.

Kad nas Njegovo Veličanstvo naziva mudrimi i obzirnimi, budimo jedan put mudri i obzirni. (Smieh.)

Vi se smijete, imate smiešak na svojih ustih, a narod vani plače i škripi zubima. Danas sam govorio s jednim velikim činovnikom od vlade, koji mi je rekao: a što bi tamo bila gimnazija, kad se tuku; a ja vama velim, za koji dan ćete i vi batina dobiti. (Smieh.)

Znajte, što mi je rekao jedan stari gradjanin, koji dobro pozna narod: da će narod doći s koljem i sve nas potući.

Ako tako govore o narodu stari izkusni gradjani, onda vam ja velim svima skupa: budite mudri i obzirni, a nemojte se smijati kad Kamenar govori, jer ćete za 10 godina osjetiti, da je ovo sve istinito, ali će opet prekasno biti.

Gospodo! Moj je predgovornik rekao, da je votiranje indemniteta votiranje povjerenja, a to i jest, votiranje pod-

punoga povjerenja. Komu ja dajem kesu bez broja, da on troši kako mu je po volji, taj mora biti čovjek, koji uživa moje veliko prijateljstvo i moje neograničeno povjerenje.

A ja ovakovoj vladi ne mogu dati povjerenja. Ako tko treba vlade i oblasti to sam ja, ali vladu i oblast, koja je zbilja vlada i oblast, a ne koja pravi bunu i širi razvratnost u narodu. Da to pobliže razjasnim morao bi opetovati sve ono, što sam kroz devet godina ovdje govorio, kao i moj prijatelj Zorić, koji nije znao ništa novoga kazati.

Ja sam kod kuće čitao govor, što sam ga ovdje izgovorio, kad se je radilo o dokinuću neovisnosti sudačke, i ja nisam mogao vjerovati, da sam to ja izgovorio, jer mi se je činilo kao da me je Bog nadahnuo bio.

Ja sam vam tada predočio sve grozne posliedice tog zakona, a vi ste ipak dopustili vladi da stupi na istu kolotečinu na kojoj je bio Rauch.

Ja sam tom prilikom doviknuo presvietlomu ili preuzvišenomu — ne znam kako bih rekao, jer ste i bogu tituluše oteli. kojemu se jedinomu kaže preuzvišeni gospode — pa neka bude kakvom god načelniku pravosudja, neka se ne smije, jer će biti slab, da pritegne one konjiće i skakavce, koji skakuću oko vlade i to se bogme već danas osjeća u našoj zemlji, jer čuli ste danas dvie interpelacije.

Kada ste izabrali Hinkovića u sabor, ja sam se bojao i mislio sam: s njim ćemo imati svi posla, a to je janjčec, on to sve vrlo umiljato predaje. (Smieh.)

To je istina vjerujte mi. Ono je samo nješto, što je moj medjašin Žumberka Radić pripoviedao o svom načelniku, nu neka se izašalje komisija u cielu zemlju, pak ćete naći i u mojoj obćini strahota. Da li sam ja kriv ili tko drugi, to će komisija vidjeti. Ja samo tražim izaslanje te komisije, koja će se sigurno namjeriti na grozne stvari, jer kad ima nereda u obćini, u kojoj Kamenar živi, koji ima upliva u narodu, kako ga nebi bilo u drugih obćinah. A zar vi mislite, da to vlada odstranjuje? Ne, ona to još podržava.

Ja bi vam mogao ovdje nabrojiti sve vriedne i ne vriedne, dobre i ne valjane upravne činovnike, ali neću. Zašto ne? Otvoreno ću vam kazati, jer moram! Kad bih ja napomenuo vriedne, onda bi oni sutra odpuhnuli, (Smieh.) a kad bi naveo ne vriedne, ti bi sutra odlikovani bili. jer je to govorio Kamenar. A to je veliko zlo po narod, gospodo moja! Ja sam govorio svim predstojnicima: bilježite si svaku rieč, što ju koji zastupnik prosbori u saboru, pak iztražite je li istinita.

Ako je zastupnik govorio neistinu, a vi mu ju dokažite, a ako je istinu govorio, onda mu budite zahvalni i popravite što je zla. Ja sam se netom razgovarao s jednim upravnim činovnikom, koji mi je kazao: bože moj, Sodoma i Gomora jest ova naša upravna mašinerija, ja ne znam, kako ću urediti svoj posao; ja za njega ne mogu odgovarati. Tako mi je govorio vriedan upravni činovnik i ja bih vam ga mogao i imenovati, ali me je on molio, da mu ne kazujem imena, jer da i onako stoji na zraku.

To je žalostno u ustavnoj zemlji. Naša je zemlja ustavna, ali vam je Zorić kazao odakle sva ta zla dolaze; od one nesretne braće, za koju neću više da znam. Ja sam vam kroz devet godina dana neprestance govorio: uputite tu braću da možemo s njima snosljivo živiti, a ako nebi htjeli, ja bi ih pustio.

Ja bi i svoga sina bacio u vodu, kad me nebi htio slušati.

Nema sredstva, koje bi me sklonulo da budem dobar s braćom, koja pravo gaze i krše. Ja vam ove rieči polažem na srce i vi ih morate čuti, ako hoćete dobro narodu i sebi. — Kako vam spomenuh, rekao mi je onaj upravni činovnik: ja ne znam, kako ću urediti svoju podžupaniju; nu nemojte misliti, da je to pojedini slučaj. Obćine su otrovane. nitko se neda u službu tko je malo pošteniji čovjek. A to ne možete kazati da je od jučer, jer je bilo vriednih zastupnika osim mene, koji su na to upozorili i opominjali, da ne uvadjate takva stanja u zemlju, jer će doći takvo doba, da pošten čovjek neće htjeti služiti u obćinskom poglavarstvu.

Moram još nešto kazati, da mi se ne prigovoji zašto toga već spomenuo nisam. Naše svećenstvo je osim ovdje ondje čisto i domoljubno i ono je pripravno sve pridonieti na spas naše domovine. Pak što radite danas? Gdje bi se morali diviti, da imate čovjeka i svećenika, koji je požrtvovan te dieli kruh sirotinji, vi ga progonite i namještate ljude narodu ne povoljne, misleć da su njemu povoljni. Ja vam kažem, gospodo, uzmite vojaka, husara ili kakva hoćete težaka, pa koji je meni kukavac, taj je i tebi, a koji je junak meni, taj je i tebi. Ja sam vam već toliko puta kazao, da čovjeka dobra i radina možete upotriebiti za plemenite svrhe, a nemarna i nevaljana možete upotriebiti samo u zločeste svrhe.

A što se kod nas dogadja. Na onoga siromašnoga podžupana u Karlovcu, koji ima četvero djece, pucalo se, a kugla je pogodila kočijaša, koji je i umro sasma nedužan.

Ja sam vam kazao već pred devet godina: ne tjerajte seljaka s posjeda, ne činite ga petrolercem, da savjesti ne izgubi i da ne postane živinom. U Draganiću na sred ceste prokopaše trgovcu zid i porobiše ga, a podžupan nastojeć zabašuriti to, zabrani, da se o tom u javnost govori. Ja bi sve to mogao napisati u sve novine, ali neću da iznašam sramote našega naroda na vidjelo.

Ovomu svemu je vlada kriva, kako sam to kazao i g. izvjestitelju, jer od glave riba smrdi

Ako je moj sin kukavac, ja sam sigurno nešto tomu doprineo. Kad bi moj sin, makar oni doktor bio, pušio, dok ja boga molim, onda sam ja tomu kriv, jer bi mu, kao valjan otac, morao doviknuti: klekni sine i uči boga

moliti, pak ćeš biti pošten čovjek. Daj dobar primjer i narod će biti dobar. Kada zahtievate od podžupana ili velikoga župana, da čini ovo ili ono, onda se ne čudite, da imate ovakove posljedice. Ja sam vam govorio: nemojte dokinuti ne odgovornosti sudačke.

Pod Rauchom su se grozne stvari dogadjale. Koji je sudac podržavao tata i žderao ukradeno blago. odlikovan je, i takve su posliedice u zemlji, da se mi ne ćemo smjeti usuditi u saborinicu, jer ako ovo dugo potraje, to se ne će nitko dati izabrati za načelnika, niti za kakvoga drugoga obćinskoga službenika, a neće se nitko dati birati u narodno zastupstvo, jer će se bojati, da ga ne dočekaju toljagom, ili da ga ne upale.

Ja vam, gospodo, nebi mogao ništa nova kazati, nego što sam već toliko puta govorio, da ja ovakovoj vladi, uz ovakove okolnosti, ne mogu dati povlasti, da troši tužni novac, koji se gorko utjeruje u našoj zemlji; a kako je dobro napomenuo moj prijatelj Zorić, ako ne damo te povlasti vladi, to ćemo ju tim prisiliti, da se u doba pobrine. da se proračun sastavi.

Gospodo! Da obćinsko poglavarstvo svoga proračuna na vrieme ne sastavi, dobilo bi ukor i sve moguće kazne, te bi se moralo 14 dana opravdati, zašto već toga nije učinilo. a mi smo tu, da pitamo vladu: zašto već ona nije to učinila. Mi smo bili tu u listopadu, i vlada, ako nije mogla sama proračun sastaviti, evo nas trinaestorice, koji bi taj posao drage volje učinili. Naš proračun nije težko sastaviti. Tu je činovnička lista, kojom su normirane plaće i mi zato ne trebamo nikakove državničke mudrosti. Mi smo našu mudrost predali Magjarom i oni sada za nas mudruju. Vidite samo, kako nam krasno Savu reguliraju, da nam liepo mirno teče i da u Karlovac parobrodi Kupom dolaze. Zar ih ne vidite, kako svaki dan ovuda prolaze? Mi nešto cesta imamo, a Slavonci ih ne imaju, dakle treba njima dati sve, da nami ništa ne ostane. I tako bi mi to brzo poredali, to simo, a to tamo. Ja sam već posliednji krat kazao, da se ne smije niti sekunde podržavati ovakovo stanje u zemlji i u našem narodu, a kamo li davati na to povlast na četiri mjeseca; niti sekunde, rekoh, jer je ovo prokletstvo, što se radi u našoj zemlji. Ja čitam i druge povjesti, a ne samo svoga naroda, ali takve demoralizacije i takve prevare ne nalazim nigdje.

Žalibože ne može se kod nas varati na milijune, kao u Beču i Pešti, jer ih nema. Da mi tako krademo i varamo, eh sveti bože, risali bi nas na svih slika pet hvati visoke, a brke duge, kao metla; ali oni mudrijaši Švabe i Magjari slobodno kradu, a Hrvat mora biti janjčec, da se kolje; on mora žrtve doprinašati, a oni neka mirno kradu

I opet vam velim, niti sekunde ne podržavajte ovakova stanja u zemlji. Ja vladu držim nedužnu, kao janje. Zašto? Jer vlada polag ovakova sustava ne može ništa bez nas — sabora. a kakav narod, takav sabor, kakav sabor, takva vlada.

Ali zato nemojte osuditi, da narod nije više vriedan od vlade; nemojte do te — moram vam latinsku rieč kazati — do te konkluzije, do toga zaključka doći, jer je naš narod pošten, makar se i sa gladom bori. Danas sam gledao Posavca, koji se je prije deset godina kao grof vozio na četiri konja, a danas se je dovezao na ćoravoj kobili i jedva ju je odtjerao iz Zagreba. (Smieh.)

A narod se uviek u nas nada; u mene i u svakoga od vas, gospodo; on sve misli, biti će bolje, a ono svaki dan gore. Tako je narod došao do uvjerenja, da mu mi nikakve pomoći, niti koristi ne pružamo, pak veli: treba vas sve s koljem raztjerati. A to je veliko zlo!

Vjerujte meni, gospodo, pak nemojte narod tjerati do uvjerenja, da je sabor na zlo, a ne na dobro. Vlada, kako sam kazao, bi si morala dobro promisliti prije, nego bi ovakov zakon doniela na stol vis. kuće. Kakve ste nam samo zakone prošle godine donieli? Ja sam već pred devet godina tražio: dajte odkupni zakon, dajte lovni zakon — nami ga ne treba, ali Slavonci imaju šume; dajte revidirajte i druge zakone, dajte hipotekarni zakon i zakone obćinske

Na ove lamentacije vlada uviek odgovara: čekajte, ja ne mogu ništa učiniti, dok stvar ne proštudiram; i tako vlada već devet godina študira, a ovamo ne može niti proračuna sastaviti, kojega bi mogli jednostavno prepisati. Banu ne ćete dati manje plaće, a tako ni drugim, i tako bi mogli samo kao na sveta tri kralja ne napisati sve, nego izbrisati samo „4“, pa napisati „5“, a to danas već zvonari čine. (Smieh.)

S tih razloga, vis. sabore, ne mogu ja vladi dati povjerenja. Danas se neću osvrtati na visoku politiku, niti na naše gospodarstvene odnošaje; biti će prilike, da vam, kad se bude o proračunu govorilo, time dalje dosadjujem, jer se bojim, da do godine nebi bio živ, pak bi mi na duši bio najveći teret. što nisam kazao, što se je imalo kazati.

Još bi vam imao jednu veliku tezu kazati, koja je višeputa ovdje došla na razpravljanje, al još nikad nije pravo razjašnjena, a to je približenje medju nami i dopustite mi, braćom Srbi.

Gospodo! Ja sam odgojen u gradu Ivaniću: tamo se nije znalo za ime Srb, nego su tu bili samo Vlasi i Šokci. Mi smo se znali kadšto počupati i popravdati, ali smo uviek bili prijatelji. Mi smo svi bili u jednoj školi, predavao nam je jedan učitelj. Kada je došao naš katolički župnik i predavao naš vjeronauk mi smo ga svi slušali, a kad je došao pravoslavni, mi smo i njega rado slušali. Imali smo rado jedno i drugo, išli smo u jednu i u drugu crkvu i to je i danas.

U Ivaniću je jedan Srbin bio načelnik a moj otac birgergardekomandant, pak poslje je došao Srbin na to mjesto. Na jedanput ne znam, kako je do te grozne stvari

došlo, da smo mi vaši neprijatelji ili vi naši. Ma kako bi ja tebe držao svojim neprijateljem, kad tuča koja mene bije, bije i tebe, kad sunce koje mene grije, grije i tebe. Ja nebih rado prvi navjestio vjerski rat, ali kažem, da su stvari te vrlo žalostne.

Žalostno je, da obćina, koja može jedva jednu crkvu uzdržavati, da može uzdržavati dvie crkve. Nu danas ne ćemo više o tom razpravljati, samo ću reći Srbima, da se oni najviše prieče za tu ćirilicu. Imade ih i medju nami starijih, koji vele, to je naše pravo pismo, mi se toga moramo držati.

Gospodo! Zar se niste prije vozili bez željezne osi, zašto se sada vozite? Zar nije ćirilica prije i naša bila; ja neću razpravljati jeste li ju si od nas, ili mi od vas uzeli, to se razpravljalo na drugom mjestu, ja samo kažem ovo: ćirilica, nebi rado reći da je nespretna, nego je i zbilja nespretna prema latinici; pa kad ja vidim, da je bolji plug koji bolje ore, nego onaj, kojim je moj otac orao, ja ću s njim orati, pa makar i švabski bio, jer je i Švaba čovjek.

Ja ljubim Magjara više nego vi, ali samo preko granice. Tamo se brate, to je tvoje, a ovo je moje! I vi gospodo, dajte se ugledajte u Magjare.

Jeste li vidjeli, kako su se svi uzvrpoljili i na vas navalili, a vi ne što nieste povukli sablje kao Bakač ban, nego nieste znali ni usta raztvoriti. Ja vas vrlo žalim i velim da to i mene vriedja kao i vas, kako je to Zorić rekao.

A vama kažem neka vam na utjehu bude, da učitelji muče djecu ćirilicom. Što treba našem mužu ćirilica?

Neka se on uči moralu i poštenju, što mu je potrebno, a ne ono što mu ne treba.

Ne mojte to za uvredu držati; već uzmimo svi ono, što je bolje u čem narod napreduje. Ostavimo se trica, pa se prihvatimo spasa. Ne mojte misliti, da smo mi vam kakvi neprijatelji. Nisu Hrvati nikada Srbom neprijatelji; oni su uviek skočili a i danas će za vas, da vam pomognu.

U zadnjoj gospodarskoj skupštini kazao je Jelačić: gledajte, da zakone dokinete, da se seljak netjera iz posjeda. Prije u Novih dvorih nije bilo petljara, a danas ih ima.

Kleče danas, kad putujete u Vivodinu, seljaci i mole krajcaru.

Toga prije nije bilo, nego je seljak dovikivao: stoji, hodi k meni, da čašu vina popijemo. I uvredjen je bio naš seljak, ako se nisi svratio k njemu, da te podvori, a danas su petljari.

Nemojmo se baviti tricami, već radimo oko spasa narodnoga, skrajno je tomu doba.

Vi držite radi trica i drugih malenkostih, da će vam donieti ovo ili ono spas. O moj kume, neufaj se u me, nego u se i u svoje kljuse.

Razumijete li to? Pružimo si desnice i složimo se za dobro naroda. Ja sam uvjeren i dobro osiguran, da su i sva ova gosopda pripravna: ali gledajte, jer je skranje doba; jer je nemoralnost zavladala u našoj zemlji.

Što će mi cieli sviet, kad me tamo čeka s kuburom da me ubije; a naši predji nisu gledali, da tomu predusretnu. Ja idem i danas svuda bez oružja; a kako liepo napreduje, bog zna, hoću li sutra.

Ja ne nosim sobom ništa, nego kad kiša pada ambrelu; a ima ih koji 2 revolvera na kolih nose, kad idu pogledat na svoje.

Vjerujte gospodo, tomu je uzrok vlada. Ja sam vam kazao, kad se je radilo o zakonu o sudstvu: ne mojte dopustiti toga vladi, jer će tada trpiti ne sud, ne koji sudac; već njegova obitelj i kraj njega drug obitelji. To se već vidi sada. Jednom vlastelinu dopituje se gornica, a drugomu se ne dopituje. Onaj gornjak ima gornih zemalja jednoga i drugoga vlastelina, te veli: kako je to, onom nisam dužan platiti gornicu, a ovom jesam. Onda uzme pištolu, dočeka činovnika i puca po njem. A tomu je kriva vlada, koja to prouzrokuje. Sada se to vidi. Ona je jednom dokinula, a drugom dade utjeravati; a ima gornjaka, koji imadu 7 gornih gospodara. Ovi se ljudi pitaju: kako to, onom imamo dati, a ovom nemamo.

Pak kad si inače nezna pomoći, uzme pištolicu u ruku.

Jedni vele, da su htjeli podžupana Kovačevića ubiti. Ja toga nevjerujem.

I onaj izaslanik se zove Kovačević, koga su dočekali al ga srećom nisu ubili, već kočijaša i provizora.

Stoga vas molim, prestanite, pa se složimo i radimo za dobrobit ove svete zemlje u kojoj živimo, ako hoćemo u njoj živiti; ako nećemo, koji ljubimo Magjare putujmo u Magjarsku; a koji ljubimo Švabe putujmo u Švabsku; pak pustimo one, koji ovdje hoće živjeti, da rade onako, kako misle, da je najbolje.

Onda vam neće pomoći vikanje: dajte nam žandare. Šta će siromah žandar, kad bude za svakim grmom stajao jedan; morati će, jer tjerate narod iz posjeda. Jedan činovnik mi je rekao, da je prodao 100 rali grunta za 10 for.

Ja sam vam prigodom razprave o ovršnom postupku prije 9 godina 2 i pol sata govorio i kazao: ne mojte toga stvarati u našoj zemlji. Sve što sam onda govorio, dogodilo se je. Izvjestitelj tomu zakonu bio je današnji predsjednik — on se sjeća onih rieči — i rekao: nijedan profesor se nije tako potio pod njegovim predavanjem, kako on pod mojim govorom. Sve što sam vam kazao sliedom sliedi. Ja bi rado, da ne sliedi, ali žalibože sliedi. Ja sam i danas ustao za to. Ne dajmo vladi indemniteta dok neokrene na bolje.

Ja znam sve, što se kod vlade dogadja, mene duh obavještuje; ja bi vam mogao strašnih stvarih pripovjedati. Ja znam, što se u kojoj podžupaniji dogadja, meni angjeli nose viesti. Ja ću vam to sve predstaviti prigodom

razprave o proračunu. Ja vam još jednom kažem, da se složimo, tim više, što vidite, kako Magjari s nama barataju. —

Vi ste nas pozvali, da sudjelujemo s onom gospodom tamo u razpravah. Ja ću vam otvoreno kazati na vaše umirenje: ja ovako smatram dužnost narodnoga zastupnika: ti koji se daješ birati, moraš svakamo ići, kamo te narodna potreba zove, kao vojak kamo ga kralj zove. Kao što vojak ne smije reći, da ne ide: jer ga čeka kugla u čelo, tako ni narodni zastupnik ne smije reći da neide. Ja bi bio išao medju vas, premda sam unapred osvjedočen, da gospoda Magjari takovi danas, kakovi su već od Košutove dobe, da se s njimi što ili ništa opravdati ne da.

Ali kad god su Hrvati rekli: ovako hoćemo mi, onda su bili Magjari pokunjeni. Tako je uvjek, kad čovjek ima čovjeka pred sobom, koj mu kaže: ne idite k meni; jer ja bi morao na vas udariti; onda se gospodin primiri i postane inteligentan. Tako i Magjari, da im Hrvati kažu ovako; i kako bi bili pokorni, svi oni lajavci magjarski nebi lajali. nego bi pobožno izgovarali sveto ime Hrvatske. Mi možemo živjeti bez Magjara, a oni bez Hrvata niti trenutka.

Gospodin Zorić nam je kazao, da smo postali slabi — ili smo preveć inteligentni ili smo bolestni — da Magjari znadu s kim posla imadu. Ja vas opominjem, ne mojte odstupiti. Ja kad ne budem mogao na ovom mjestu kazati vam istine; ja ću reći: dragi ljudi, star sam postao i hrdjav, da kažem onoj gospodi istinu u lice, gledajte, da pošaljete odvažnijega čovjeka u sabor. Ali dok vam mogu istinu reći, možete na mene 100.000 bajuneta naperiti, ja ću vam ju reći. Ja vas neću vredjati; ali vi sami sebe vredjate.

Ja sam neprijatelj drugoga imena, nego kako se tko zove.

Ja nebi mogao prišivavati nikom drugih izraza. Ali vi morate znati, da ste narodni zastupnici, neidite u onu zemlju nesretnu, a čim tamo nebudete išli, ogranuti će sunčece milo.

Vidite, banka je pala u Českoj i ministar financija pisao je ovamo: polagano, ne mojte naglo prodavati Hrvatske, da se ne bi uzvrpoljili Hrvati.

Liepo vam je Zorić rekao: prodaju Hrvatom grunte, bacaju ih na ulicu, a druge namještaju na njihovu staru djedovinu. Fakini budu Hrvati, a magjarski čikoši doći će u Hrvatsku našu krasnu i učiti će nas pameti, ako ne stanemo tomu za vremena na put.

Ja vam otvoreno kažem, ja ovakovoj vladi niti sekunde duže živjeti nebi dao, a kamo li povjerenje za 4 mjeseca, da novce troši, da nam kvari prost narod, svećenstvo i sudstvo. Ja takovoj vladi ne mogu povjerenje dati.

Predsjednik: Rieč ima gospodin nar. zastupnik Folgović.

Fran Folnegović: Gospodo! O indemnitetu govoriti u ovoj sabornici bilo bi meni težko, pošto sam često o tom istom predmetu govorio, a situacija nije se kroz ovo 10 godina odkad stojim na ovom mjestu u Hrvatskoj ništa promienile na bolje; ali jer se u mnogom sve na gore mienja, iz toga pogoršanoga stanja izvire i meni material, da danas ustanem polag mojih slabih sila govoriti proti obstanku toga sustava, koga mislite podržavati votirajuć vladi radećoj na tom sustavu indemnitet na četiri mjeseca.

Nije tomu davno, što se je promienila vlada naša, osobe su se izmienile. Kad se je ta promiena dogodila, imao sam čast sjediti u ovoj visokoj kući, te sam tom zgodom kazao: ove česte promiene osoba na vladi stojećoj na nagodbenom sustavu dokazuju najbolje, kako se je taj sustav sasvim iztrošio i izrabio i kako svaka razborita nada mora izčeznuti na tom sustavu išta dobra, koristna i čestita za ovu zemlju privrediti.

Medjutim u isto ono vrieme, možda dan dva kasnije imao sam prilike govoriti sa sadanjim glavarom zemlje, te sam mu — ne žacam se ovdje to kazati — izjavio: meni su jadi, meni su zla i bjede, koje su ovaj narod prišle, tako dobro poznate i tako u dušu usječene, da bi bio kadar zaboraviti se u toliko, da bi u sabornici, premda bi ostao i nadalje na svom sadanjem stanovištu političkom i državopravnom, bio pripravan i vladi stojećoj na nagodbenom temelju votirati indemnitet, ako mi dokaže, da misli pošteno i da hoće pravicu i red u ovoj zemlji uzdržati.

Pa ako ja danas ne budem ipak indemniteta vladi votirao, učiniti ću to zato, jer sam se sam o protivnom osviedočio. To sam dužan javno opravdati.

Gospodo! dozvolite, da bacim nekoliko misli, kojih dalnje razglabanje vašemu razmišljanju prepuštam; ali iz kojih ćete se osviedočiti, da me ne vodi nikakva strast u ovoj borbi, nego jedino načelo, proti kojemu boriti se je tako rekuć nemoguće, jer je načelo pravice i istine. Početi ću sa nekim kronologičkim redom i osvrnuti se na našu upravu odiel za unutarnje poslove.

Dopustite, da vam nekoliko crtah nacrtam. Hoćete da vam spomenem, kako naša vlada shvaća političku slobodu. Tu vam je na stol ove visoke kuće bio stavljen spis, spis koji će imati veliku historičnu vriednost, koji će se u historiji čitati i ljudi će se diviti njegovoj monstruoznosti i nevjerojatnosti. Ali taj spis biti će strahovita osuda za ovu eru i ljude, koji ovu eru podupiru. Taj spis je protest proti izbornomu postupku sa strane vlade, koji je po 11 članova na stol ove visoke kuće stavljen i sadržaje 33 točke nezakonitosti, progonstva, u obće nečuvenog postupka, kojim si je vlada stojeća na nagodbi i njezina stranka ogriešila dušu kod prošlih izbora. Gospodo, mi smo preko toga spisa prešli mirno na dnevni red. Ali nevarajte se, narod nije preko toga spisa prešao na dnevni red, a ni poviest neće proći. Ja za svoju osobu

mogu kazati, da smatram najvećom kaznom, koju bi mi Bog mogao dati, ako bi se slika moja ovjekoviečila u poviesti i kazalo: i taj je jedan od onih, na koje pada ljaga onih bezzakonja, s kojih se ti ljudi u onom spisu obtužuju. Da sam ja na vladinoj stolici bio, ja bi kazao svojoj većini: gospodo, ovakove strahovite obtužbe ne mogu mukom mimoići, ne mogu ušutkati, neka iztraga dokaže tko je kriv, nepodnosimo ljage: jer sustav, koji se samo ovakovimi sredstvi braniti i podržavati mora, taj sustav je odsudjen; toga sustava ja ne mogu braniti i podržavati svojim imenom, pa makar se ja zvao grof i tajni savjetnik Njegova Veličanstva. Nije se to zahtievalo od naše većine, već se je preko toga mukom prešlo na dnevni red.

Ali ne varajte se, gospodo, znati će narod zato i za krivce; bog ne plaća svake subote.

Kako je sa osobnom slobodom u Hrvatskoj?

Vi ste imali priliku čuti i čitati, na koliko se je dalo čitati, kako su ljudi, koji su branili ideje ove političke stranke, u izborno vrieme po oružnicih kao zvjerad proganjani, kako su morali preko granice bježati, da se spase od zatvora; a to osobito s toga, jer bi bili tim zatvorom prepriečeni, da ne mogu za svojimi privatnimi poslovi ići, što bi im materijalnu propast prouzročilo.

Vi ste imali prilike čuti u ovoj kući, kako je muž, koji je po svom osviedočenju napisao članak, gdje je tu izbornu borbu u pravom svietlu ocrtao, bačen u tamnicu, kako je u toj tamnici 2 i pol mjeseca čamio, premda je za 24 sata iztraga mogla biti svršena; jer je priznao, da je on taj članak napisao i njegov rukopis je nadjen i premda je kasnije porota jednoglasno izjavila, da je on nevin.

Gdje se ne štuje osobna sloboda, gdje se ne respektira temeljno ustavno pravo naroda, koje leži u izbornom redu; gdje se državnim organizmom ovakav postupak proizvodi: tuj sustavu tomu ne može biti dugog obstanka, i svaki onaj, koji će tomu sustavu služiti, svaki onaj može već danas biti na čistu, što narod sudi. Ali veli se: mi moramo ovako raditi, jer inače nebi vas mogli nadhrvati, a mi moramo imati u saboru većinu nagodbenu, inače bi morala Hrvatska propasti; a za uzdržati to, mi ćemo raditi kao patrioti, brinuti ćemo se za blagostanje materijalno naroda i kulturni njegov napredak, te ćemo ga tako nastojati odštetiti za nevolje, koje ga u političkoj borbi nalaze.

Izvolite baciti sliku na ovo 15 do 16 godina nagodbene politike i viditi ćete, kako smo pokročili i u čemu je naša vlada, sama autonomna vlada pokazala, da opravdava povjerenje naroda, koje je sa votiranjem indemniteta spojeno. Ja neću od ovih 14 do 15 godina govoriti, jer su se osobe izmjenile; nego od ove godine, da vidite, je li u čem na bolje okrenulo.

Ja ne znam, premda i slušam, što se radi, za išta bitna i odlučna, što bi u upravnoj struci na bolje okrenulo. Godina dana je probujila nad Hrvatskom bez da se je ikakva reforma stvorila, od koje bi se mogao hrvatski narod kakovoj polakšici nadati. Ono što je pod provizornom vladom jednoga vojnika bilo skoro „fait accompli“, odgadja se ad calendas graecas.

Izvolite se osvrnuti na razpravu, koja se je netom vodila ovdje u glavnoj skupštini hrvatskoga gospodarskoga družtva, vi ćete moći iz ove skupštine razabrati, kako se je ovo družtvo zbilja razširilo u narodu, kako svi slojevi naroda uzanj pristaju, kako bez obzira na političke razlikosti u svojih podružnicah nastoji promicati narodno gospodarstvo; ali ste mogli naići i na zapreku, koja dolazi od sustava.

Mogli ste opaziti, da gdje god, u kojoj god podružnici je vlada zadjela svoje prste, da je samo zlo i prokletstvo za napredak gospodarski uzsliedilo. Samo njoj i njezinim organom ima se zahvaliti, da je karlovačka podružnica u razsulu, da je veći dio zagorske inteligencije ozlovoljen i ogorčen, i da će prestati misliti na dalnji rad.

I tako onaj novac, krvavo stečeni novac porezni, što se u te svrhe obraća, ne može da urodi onim plodom, kojim bi inače uroditi mogao, kad nebi vlada svagdje kod svakoga čina pazila samo na političku korektnost dotičnoga čovjeka i na ništa drugo.

U Hrvatskoj je uvedena institucija kulturnih viećnika. Ja sam, kad se je taj zakon stvarao, otvoreno kazao — i ne hvastam se proročanskoga duha, ako opetujem — da će se ta institucija kod nas izjaloviti. Ali da će tako brzo i na takav način biti karikirana, da će na takav absurdum dovedena biti, kako je danas kod nas; toga nisam mogao misliti. Kulturno vieće nije nikada ništa dobra kod nas stvorilo, ali su se postavljali kulturnimi viećnici u pojedinih predjelih ljudi bez obzira na političke stranke, nego izkusni gospodari. A danas se postavljaju ljudi, koji su poznati kao najprostiji lihvari, a nisu niti članovi gospodarskoga družtva, koji su zazorni honetnomu čovjeku, pa makar nosili i častnu odoru.

Kako se štuje municipalna sloboda?

Biti će prilike govoriti o tom malo više, kad dodje na red pitanje o verifikaciji; tada ću čitati ovdje dokumente, koji mene nebi ženirali ni najmanje; jer ja i u tom nalazim moralan trulež sustava; ali me budu ženirali, jer će doći u veliku javnost i baciti kukavnu sjenu na umnu snagu ili bar moralno shvaćanje dužnosti činovnika od strane najvećih organa naših. Vi ćete to čuti, kad bude govora o izboru g. Kumičića.

Bolnica bila bi pod vojničkom upravom gosp. Ramberga danas već pod krovom; a od kada smo dobili konstitucionalnu vladu, do koje nam je bilo tako mnogo stalo, a koju mi tako skupo plaćamo i tako brzo stečemo, kad naš saveznik Magjar hoće, ovo je pitanje zaspalo.

Što je sa gradnjom kazališta?

Rieka je manja od Zagreba, a imala je i liepše ka-

zalište, nego je naše zemaljsko, pa ipak sagradi novo kazalište i 1. srpnja se je već glumilo u njem; a ipak, prije nego su oni i mislili na gradnju, bila je stvorena u hrvatskom saboru zakonska osnova i moglo se je početi odmah graditi, a ne gradi se ni danas. Prinosi su iz početka tekli liepo, nu pošto su ljudi vidjeli, kako se kod nas sa svakom stvari na bezdušan način oteže za pokriti nemarnost i nedaću, prestali su plaćati. I pošto prinosi sve to manje i slabije utiču, to se to pitanje na daleko odgadja.

I premda vlada zna, da je sporom prinosivanju to uzrokom, što se odgadja gradnjom, jer su ljudi vjeru izgubili, da će se kazalište graditi i premda zna, da bi se ti prinosi potrostručili, povećali, da se počnu dotične radnje i badava, ovo se je pitanje u piesak zakopalo i zaspalo. I mi imamo uslied toga tako ugodnu zabavu u kazalištu, da gledamo bolestne ljude, koji manje više za koju godinu moraju izginuti, nemogući podnositi ove nenormalne odnošaje, koji su na našem kazalištu. I kad bih ja bio oblast sanitarna i redarstvena, ja bih ga zatvorio osvjedočen, da bi se s tih obzira morao kraj učiniti.

Kako stoji sa našim seljačtvom? Mi smo stvorili zakone, koji su omogućili, pospješili ono, što u samom sustavu države postoji, oglobiti narod, spraviti ga na prosjački štap.

Razdielivši zadruge ili omogućivši, da se što prije razciepkaju, a neomogućiv da budu diobe zadružne provedene, mi smo stvorili neki kaos u najvažnijem stališu našem seljačkom, iz kojega kaosa ništa nevidimo nego jauk i lelek sirotinje ili sdvojnost onih, koji nepravdu podnose, koje ih tjeraju na insulte, insulte na zločine, a zločini na posljedice, kojimi su preobterećeni naši sudovi i prenapunjene naše tamnice.

Za donekle ovu neizmjerno važnu metamorfozu omogućiti u narodu, da može živiti, vapile su sve županijske skupštine: stvorite hipotekarne zavode, da seljak nebude u raljah lihvarskih, da si ima čim kupiti bar jedno blažče za ekonomiju, jer mu je doba požderala sav fundus instructus. Premda su to županijske skupštine vapile i premda se je to svake godine u ovoj sabornici izticalo i požurivalo o tom svem, gospodo, mi stojimo ondje, gdje smo bili prije 14—15 godina.

Gospodo, što je s pravicom, kakvo je naše pravosudje? Vam da govorim, koji ste pomogli ovu zemlju staviti u ono jadno stanje, da stoji lišena jedne institucije, kojom se ponosi sav prosvietljeni slobodoumni sviet bez iznimke — instituciju porote; koji ste uzvišenu ideju, uzvišeno načelo odgovornosti sudaca pogazili nogama, vam da o tom govorim? Istina i plodovi toga ne će izostati, vi ćete ih sami vidjeti i moći ćete se svomu djelu radovati. Ali ta radost bila bi za nas dobra satisfakcija, kad nebi s te radosti trpio naš narod mnogo strahovitije nego ste vi mogli pomisliti, kad ste onako lahke ruke onaj u svakom pogledu reakcionalni zakon votirali. Mislite da narod nezna, zašto ste to učinili? Mislite, da se smije o hrvatskom narodu ili gradjanstvu glavnoga grada tvrditi, da ti ljudi nebi znali pojam pravice i nepravde razlikovati? Ne, to se vi, gospodo, neusudjujete tvrditi vi, niti vaše oblasti, usudjuju se tvrditi, ali izbjegavaju svaki dokaz. Nitko porote nije znao da štiti privatno poštenje Zašto? Jer ili je riedko tomu prilika dana u našem novinstvu osim službenoga ili se je to navlaš po sudovih zabacivalo, nego su se samo državopravne stvari, državnopolitičke, strančarske iznosile pred porotu, da se može dokazati, kako je porota pristrana, da se može kamenom baciti na nju i pokopati ju. Da mi ne stojimo sa Ugri u istom državnom savezu, da ne postojimo kano kraljevina: vi ste postavili Hrvatsku u odnošaj prama Ugarskoj kako je Indija prama Britaniji. Danas se slobodno po zagrebačkih trafikah šire i prodaju sve austrijske i magjarske novine, koje su prepunjene najogavnijimi klevetami, najveće i najgnjusnije ruglo na ovu jadnu hrvatsku domovinu. Te se novine slobodno prodaju; organ stranke, koja je samo to kriva, što neće, da se upregne pod ovaj zlosretni jaram, koji nam je dogustio i koji će što prije i vam dogustiti, organ one stranke ne dobiva pogodnosti, koju dobiva najgnjusniji neprijatelj, najveći smet, što ga žurnalistička industrija na čitavom svietu producira. (Pljesak i odobravanje na ljevici.)

Reklo se je, nam je stalo do zakona, pravice, protekciji mora biti kraj, treba odlikovati vriedna, treba kazniti nevriedna. A, gospodo, to su govorila usta, ona ista usta, koja su podpisala isti dan ili koncem istoga dana sasvim drugačije glaseću izpravu.

Karakteristično budi spomenuto, što se je nedavno dogodilo, da je jedan isti činovnik dobio u jutro dopis, gdje mu se podieljuje strogi ukor radi nekorektna postupka u njegovom uredovanju, a dobije dva tri sata kašnje dekret, kojim je šestdeset i šest kolega svojih preterirao. (Živio!)

(Dr. Hinković: A — to je Radivojević.)

Uzmite bogoštovje i nastavu. Bar tu bi trebalo, da prestane stranačka razlika, bar tu bi trebalo nada sve obazirati na moral, obazirati se nada sve na pravicu, bar tu bi trebalo zaklopiti oči prije stranačkomu ili mladenačkom zanosu nego ikojoj drugoj pogrješki, ako i jest taj stranački mladenački zanos kakva pogrješka. Ali gotovo sve drugo slobodno je u Hrvatskoj mladiću, samo nije mu slobodno hrvatski misliti, osjećati, tomu osjećanju makar kako čedna i glasna oduha dati.

Najvrstniji mladići gospodo, — i to ne može se poreći, to moraju i oni profesori priznati, koji su za njihovo izključenje glasovali — bivaju tjerani iz škole. I to nam na utjehu služi, kriepost velika je za nas i moralna snaga, što vidimo, da ona mladež, koja uz nas prianja, naš glas sluša i nepravedno bude proganjana, ali kod tih progona da joj niti oni, koji ih tjeraju, nemogu uzkratiti priznanja, da su ženijalni, marljivi, radini, da nisu nepošteni.

Karakteristikom toga budi zabluda, koja se je dogodila na jednoj gimnaziji. Mladići jednoga razreda dogovore se — dobri su prijatelji — da će se dati fotografirati, otišli su k fotografu i načinili su tu, recimo budalaštinu, da je svaki u ruci držao broj „Slobode“ i tako su se fotografirali. Ta fotografija došla je do ruku ravnateljstva i bila je strašna iztraga i iztakao se je najveći odium, ali karakteristično je to, da je opet glavni začetnik, koji je dao inicijativu. krivac najveći bio slučajno prvi eminens. Naravna stvar. dečko je valjan, ne smijemo ga ubiti zato. ali kažnjen mora biti. I kaznili su ga: podieljen mu je drugi red iz ćudorednosti, strogi ukor, ne znam koliko sati zatvora i to je sve poslano vladi, da se vidi, kako se pravica strogo vrši i odriešito. A što kod vlade? Naš predstojnik htio je iz kože skočiti i ravnatelja obiedio sa starčevićijanstva, jer toga mladića nisu valjda na ražanj nataknuli.

Kako je s našimi učitelji? Notira se, doći će sve na svoje vidjelo. Ali da je ova ista vlada, koja govori sama i preko svojih glasila, kako joj je stalo do samostalnoga položaja ove autonomije, da je ta ista vlada znala podrediti sebi sve tako rekuć kotrige javnoga života, a samu sebe da je tako podredila krotko i pitomo Ugarskoj i ugarskomu ministru-predsjedniku: to je factum. I učiteljstvo je skučeno pod igom magjarskoga ministra-predsjednika isto tako kao i zadnji kondukter, jer i nad njim gospoduje šibika onoga kultusšefa, koji je podredjen banu, kojemu je gospodar Tisza. Posljedice toga osjećaju se jako dobro. Kvinkvenali teku onim, koji su korteši, ali za vladu. Kvinkvenala ne dobivaju oni, koji ili vrše svoju dužnost i koji se ne iztiču nigdje, ali bivaju denuncirani, ili koji se dadu na tu slaboću, pa izuste. što osjećaju za narod. To je ona satira na autonomiju naših obćina, tako da se dogadja medju obćinami i učiteljstvom najveći razdor, najveća ogorčenost, medju učitelji i obćinskimi odbori, jer samo oni učitelji dobivaju kvinkvenale koji su u najvećoj oporbi sa čitavom obćinom, a oni ne dobivaju, koji su u slozi, ljubavi i prijateljstvu radili oko obće prosvjete i djece same. Kakve odnošaje to stvara u socijalnom odnošaju, možete si predstaviti i želim, da si predstavite.

Govor bio je tu i danas već o taktici, kojom se je počelo raditi za prakticirati štednje. Govor je bio naime kad je vriedni zast. g. Smičiklas interpelirao glede senjske gimnazije. Ja sam o tom navlaš šutio, premda bi mene stvar morala najviše zanimati, jer — govorilo se sa stolice vladine što mu drago — obćenito je uvjerenje, da kad bi u Senju bio izabran Bedeković, a ne Folnegović, da se ta gimnazija nebi ukinula i da bi se drugčije o stvari govorilo. Ali to se hoće zakloniti, pod ovom ili onom formom bude se kušalo zakloniti, možda će poći za rukom, te je sve moguće. Ja se tomu ne čudim i neću se čuditi ničemu, što će u Hrvatskoj doći iz one ruke, koja ima zahvaliti svoju karieru, koju je stekla pravljenju paskvila najgnusnije vrsti.

Gospodo, nedavno čitao sam spis jednoga od znamenitih učenjaka njemačkih, koji je razglabao političke stranke prajzke naročito, a u obće njemačke i koji plaidira, da se ustroji u Prajzkoj posebna konservativna stranka. On kaže: doduše mi imamo dvie takve frakcije, koje se broje u konservativce, ali ni jedna ni druga frakcija nije stranka, nego jedna i druga frakcija su puke skutonoše Bismarka kancelara, a to politička stranka nikada ne smije da bude. Konservativna stranka ima veliku i važnu zadaću u nas. I onda nabraja, što spada medju glavne zadaće te konservativne stranke. Tu spominje. kao jednu od najvažnijih zadaća, izposlovati, da se u program te stranke uvrsti kao jedna bitna i glavna točka programa, da svaki državni gradjanin ima pravo kontrolirati svakoga javnoga službenika i pravo takodjer, da ga na obtnženičku klupu zove, pravo vrhovne kontrole nad upravom. Nije to dosta, da ja imam pravo tužiti, ako sam povriedjen u pravu, nego svaki gradjanin, koji je član skupnoga družtva ovoga, svaki taj član neka tuži svakoga činovnika, komu se može dokazati kakva nepodobština i nije dosta da tuži činovnika, koji je, recimo, kasu okrao, nego i onoga, koji bi bio morao onoga kontrolirati, koji je kasu okrao. Tako daleko se je ukazala potreba kontrole javnih službenika u Prajzkoj. A znate vi, što je Prajzka? Bez dvojbe znate, kao što i ja, da nema birokracije na čitavom svietu onako sviestne, onako točne. da nema tako valjanih činovnika nijedna država, kao Prajzka.

Pa u toj državi treba stvoriti stranku. koja će kao glavnu točku upisati u svoj program javnu kontrolu činovnika. A kod nas je svakomu sve dopušteno, ako je korteš vladin, kod nas nitko u štampi nema zaštite, nego samo vladin činovnik, ako se proti njemu što kaže u ne službenih novina.

A dok se s jedne strane ovako pravo dieli, s druge strane što doživljujemo? Onaj isti absurdni odnošaj, ali samo u mnogo većoj mjeri, nego u Prajzkoj, gdje je onaj učenjak kazao: ove dvie frakcije nisu stranke političke, nego skutonoše jednoga čovjeka. Tu istu anomaliju doživljujemo u ovom saboru, nema stranke, koja bi bila politička stranka, nego skutonoše jednoga čovjeka. koja se gerira, da stoji većina naroda iza nje i koja broji glava umnih i imućnih, pa ipak ta stranka uz sve svoje bogatstvo i materijalno i umno, neće podržavati svoga glasila. Posljedica tomu je ta, da listovi, koji se uzdržavaju o novčanom trošku zemlje službenimi oglasi, da su oni listovi. koji u svih državah, gdje se iole pazi samo na zakone pristojnosti, moraju stajati nad strankami i samo notirati činjenice i u svom službenom dielu primati izjave vlade i slobodno im je pisati sve proti svojim političkim protivnikom. A kad prekipi, pak im se s druge strane što odgovori, državni odvjetnik je tu, konfiscira se i vi ste se pobrinuli i za to, da bude tamnica puna naših žurnalista i oglobili ste trudove i žrtve naše, kojimi smo mi omogućili i onako težko izdavanje povremenoga časopisa.

Dakle, gospodo, kad si ja ovako predstavljam sliku ove zemlje i uprave, vi će te lasno pojmiti, da ne mogu takovoj vladi povjerenja votirati, a tim niti indemniteta, koji se ovdje pita.

I dakako čudno vam se bude možda činilo i nami će se to predbaciti, ja sam osvjedočen, da se indemnitet ne votira vladi, nego zemlji i činovnikom, ali mi smo već tako ne popravljivi i velimo. da se votira vladi, a ne činovnikom, i da je to pitanje povjerenja, koje se može za 24 sata promieniti, pa bi se mogao votum taj promieniti.

Ja nisam ovaj put zašao u slikanje obćenito o pogledu državo-pravnom; ja nisam govorio o odnošaju našem napram Hungariji; ja nisam dirao one dobre strane našega proračuna, a tim i onoga diela. koji je danas u savezu sa indemnitetom; a to su one dobre strane, čega unutri nema. Ja sam to prepustio, da će se tomu prilika pružiti onda, kad se vas dvanaest apoštola, koje ste izabrali u Budapeštu, budete vratili. Onda biti će prilike dalje razgovarati o tom, a danas morao bih i onako sve opetovati. što sam prije govorio, pošto se situacija nije promienila, ili bar nije se na bolje promienila. Samo to dozvolite, da naglasim: niti ova vlada, kao što nijedna prijašnja u bitnosti nije nagodbeni zakon ništa povoljnije za Hrvatsku provodila, nego ove druge. Pa ako za zasliepiti oči onim, koji i onako ne vide, ako je možda u formalnosti kakav uspjeh pokazala, u bitnosti nema uspjeha, nego se zrcali u užasnoj slici. koja je predočena od mojih predgovornika, da financijalni erar sistematično radi, da hrvatskoga seljaka deposedira, da je u tom sistemu prilično daleko dopro, da ima podžupanija, u kojih je više stotina posjeda u ruku erara i da hrvatski seljak pod egidom nagode. koju vi podržajete, postaje proletarac. A što će onda biti. to sudite vi. nedao bog, da vam on bude sudio.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik gosp. barun Živković.

Jovan barun **Živković**: Ja se nalazim, gospodo, obvezanim, da pri koncu debate takodjer uzmem rieč i to iz mnogo većih razloga, nego li su one malenkosti. koje neka gospoda ističu i što oni taktikom nazivlju.

Danas je ovdje pala rieč, koja izazivlje odgovor. Ako se imamo, vis. sabore, boriti proti jačemu, snažnijemu i kako sami velite. kriepostnomu, dapače kriepostnijemu od nas, valja da u nas ne izumire kriepost, ako hoćemo da budemo ravnopravni ovomu narodu, o kojem sudite de illo sed sine illo. Kako rekoh, pala je ovdje rieč nepromišljena od zast. Kamenara, inače štovanoga gospodina, da naš suparnik, kad o nami govori. laje. Dvaputa je on rekao . . . (Prigovori na ljevici. Zastupnik Kamenar protuslovi.) . . . . . . jest tako ste rekli. a ja sam srećom možda i po nesreći pozvan, da stupim danas sutra na branik prava ove zemlje s ovim suparnikom, pa sam dužan kao zastupnik isto tako, kao i gospodin Kamenar, da dadem odziva, da dadem čuvstva uvriedi, koju smatram u onih riečih, koje su ovdje pale. (Žamor na ljevici.)

Ja sam bio, velevriedna gospodo, svjedokom onoj nemiloj, vrlo neugodnoj debati u ugarskom, ili recimo madjarskom saboru, koji je imao, da razpravi nešto i o hrvatskom pitanju. Najoštrija bila je rieč pala od onoga, koji je izazvao tu debatu, koji je rekao unatoč ovim dogodjajem, za koje su mislili oni, da mi njim o glavi radimo: da bi svako daljnje ćutanje bilo ubijstvo po Ugarsku.

Bilo je nuždno, da se tomu prigovori, — a to je učinio skrajni ljevičar Lederskeny, koji je sa svoje strane razložio, kako stoji stvar u Hrvatskoj, a što vlada misli o Hrvatskoj, znate — što je rekla glava te stranke, pa ako ona žestoka glava, koja bi imala biti na vrhuncu stranke — a to je bio tako zvani Danilo Irany (Zast. Folnegović: Taj je neumjereniji.) . . . . glava je stranci, pak on je rekao: Gospodo i braćo, recite, što vam je na duši i što na srcu (Smjeh na ljevici) . . . gospodo, nemojte se smijati jer su vremena jako ozbiljna i nije daleko vrieme, kada ćemo zajednički guditi . . . (Glasovi na ljevici: Magjarski ne!) . . . a kako će nam tada biti, to je u božjoj ruci . . . rekao je dakle Irany: „Recite, što vam je na duši i srdcu, recite, što želite, pa ćemo izliečiti.“

Vi ćete reći: to je bio izraz ćuvstva izkrenoga Magjara prama Hrvatom, koji nije nikakova ulizica, koja jedno misli, a drugo govori (Glas na ljevici: Kako vi!) Ako braća Hrvati kao zastupnici na ugarskom saboru za onaj par nisu poveli rieči, razlog je tomu možda taj, što su znali, da će danas sutra doći na okup obe deputacije, koje će to izcieliti i izravnati. Onda je na nami, da kažete, kako da se to izcieli. Tako govori narod, koji je danas s nami u savezu i koji u tom savezu i želi ostati. Ja sam uvjeren, da se je onaj žestoki Ugron usudio takove rieči izustiti u ugarskom saboru, da bi ga ciela kuća bila pozvala na red. Tako se ne usudi nitko ondje govoriti o braći Hrvatih, kao što govovite (prama ljevici) vi o Magjarih.

(Vika na ljevici. Zast. Folnegović: A zašto je Irany položio čast predsjednika? — Povici: Zašto jih branite, ta znamo, kakovi su.)

Ja jih branim i od te obrane ne popuštam, jer sam pozvan, da branim pravo. (Vika na ljevici. Ako vi one izraze odobravate, bilo vam slobodno, ali ja jih od sebe odbijam, pa i od svojih sumišljenika. (Na desnici: Tako je. Na ljevici vika. — Predsjednik zvoni.)

Običaj je, vis. sabore, da se prigodom proračunske razprave politika vlade uzimlje na rešeto. Tako biva i u Ugarskoj, pa je i kod nas dosele tako bilo. Ali gospoda u ovom predmetu nisu ništa stvarnoga navели, nego to, da neima povoda, da vladi povjerenje votiramo. Gospodo moja! Vlada je ne samo jedanput rekla, da ne smatra ovo pitanjem povjerenja. I neka danas vlada kaže, da je to glas povjerenja, ja to odbijam. Nego ja se pitam, je li nuždno, da votiramo indemnitet. Vi se pozivljete na ugar-

ski sabor, koji traje 10 mjeseci. Taj sabor, koga ne prieči u njegovom radu ništa, kao što prieči naš sabor, votirao je ipak vladi indemnitet bez prigovora. Kada dakle to čini onaj sabor, koji deset mjeseci traje, može činiti i ovaj sabor.

Vlada podniela je i proračun, pa dok se taj ne razpravi, sasvim je u redu, da se traži po ustavnom zakonu indemnitet. Ja mislim, da će vis. kuća uviditi, da vlada drugčije postupati ne može.

Tu dakle nije rieč o kakovu povjerenju i pošto gospoda o stvari nisu niti govorila, ja indemnitet smatram ne kao povjerenje, nego kao ustavnu potrebu u ovoj zemlji.

Da samo letimice prodjem, što se ovdje kazalo. Glavno, što je bilo prosboreno, bilo je o tih 11 apoštolih i o tom, što o njihovu radu čeka našu zemlju.

Moja gospodo! Naša stranka nastoji na temelju zakona, kojim idemo, i božjom pomoći, da se popravi, što je manjkavo; ova stranka (pokazuje na neodvisnu stranku) stoji tobož na temelju zakona, pa ako niste s nami, je li opravdano, da bježite, kada vas zovemo u pomoć, da se na temelju zakona nedostatnosti izprave?

Mi to učinismo prama vam, a vi, koji se toliko pozivate na onu slogu u magjarskom saboru, gdje su zaista sve tri stranke složne, kad se tiče kojega pitanja glede nas gdje su sve stranke u tom složne, da Hrvatskoj ne dadu više, nego samo manje, ako je moguće, vi pako ne ćete, da radimo zajedno, da popravimo, što popraviti treba, nego idete na raztrojstvo zemlje, idete, da strmoglavite i ono, što imademo. Mi vas zovemo u pomoć, a vi rekoste: Ne ćemo; neka sva odgovornost pade na nas.

Moja gospodo! Ona stranka, koja radi, da više postigne, mora, ako se drži logike, da ono, što svaki dan piše, i osbiljno misli, da se uzdrži bar ono, što jest.

A vi, kada vas zovemo, da radite s nami, da spasimo, što imamo, velite: Idite onamo sami. Je li to logika, je li to smisao vašega rada? Je li to znači ići za onim dobitkom, koji visi danas o tom zakonu?

Moja gospodo! Ja se nadam Bog zna čemu (smieh na ljevici), možda ne ćemo ni ono spasiti, što je tu . . . (Na ljevici: Oho! Vika.)

Vaša će biti radost, da dodjemo kući re infekta (vika na ljevici), još veća radost bila bi za vas ta, kada bi došli kući, da u čem popustimo. (Dr. David Starčević: Uh! Uh!)

(Prama dru. Davidu Starčeviću: Jest — uh, uh — tako je — (Vika na ljevici. Povici: Zašto idete tamo? Pa vi neidite tamo. — Smieh.)

Što ćemo odande donieti, to ja ne znam, ali to znam, da ona slika, koju je dosta vjerno nacrtao g. zastupnik Folnegović, tvrdeći, da su naši odnošaji tužni i da je naše socialno stanje podrovano, dobru ne vodi, nego da se ide za ciljem, za kojim vi najviše težite, naime za krizom u Hrvatskoj, a ova stranka (pokazuje na desnicu) radi o tom, da ju što više odgodi, pa ako do toga dodje, onda ćete, moja gospodo, vidjeti još crniju budućnost. To je moje uvjerenje. Vi se možete radovati poradi re infecta, ali toliko vam kažem da ne ćete dočekati, da bi i jedan izmedju nas dvanajstorice „apoštola“, kojim ste povjerili svu odgovornost (Silna vika na ljevici: Mi ne! Bože sačuvaj!) iznevjerio se svojoj patriotičkoj dužnosti. (Živio na desnici. Prigovori na ljevici.)

Gjuro Kamenar: Molim rieč za osobnu primjetbu. — G. predgovornik kaže, da sam ja uvriedio Magjare i na nedostojni način kazao o jeziku Madjara, — ja nisam tako rekao (Barun Živković: Pitajte stenografe.), ja sam samo pozvao vas, da budemo tako složni proti Magjarom, kako su Magjari složni proti Hrvatom. Ja nisam nikoga osvadio, neka budu Magjari slobodni u svojoj domovini, tamo jim je mjesto preko granice naše domovine, ali u ovoj svetoj zemlji našoj ne ima jim mjesta. I drugo jim nisam kazao.

Predsjednik: Rieč imade zast. g. dr. Frank.

Dr. **Josip Frank**: Visoki sabore! Prije svega moram reflektirati s nekoliko rieči na veoma uman govor zastupnika senjskoga, te moram opaziti, da ja sada dobro pojmim i uvidjam, da se s ovoga gledišta pitanje indemniteta smatra pitanjem sistema, pitanje o podržavanju sistema.

Ja sa ovoga gledišta ne smatram tako. Ja smatram, da se indemnitet ne može identificirati s budgetnim pitanjem, akoprem stoji indemnitet u uzkom savezu s njime.

Podieljivanje budgeta smatra se povjerenjem, votumom povjerenja vladi, ali ja kod indemniteta ne stojim na tom stanovištu, nego smatram, da su tu mjerodavni stvarni razlozi, razlozi naime oni, koji su vladu zapriečili, da je bila ili nije bila u stanju u pravo doba predložiti ovamo budget.

Presvjetli g. predstojnik nutarnjega odjela razložio nam je, zašto je vis. vlada bila zapriečena, te nije mogla pravodobno podnieti budget na ustavno pretresivanje i samo ovi stvarni razlozi su mjerodavni za moj glas. Vlada je naime htjela predložiti ovomu saboru jedinstveni budget i tim je htjela izpuniti svoje shvaćanje i izpuniti — što se neda poreći — živo gojenoj želji našega naroda, te je izkazala i pribavila dužno štovanje pravu naše domovine. Vlada je takodjer izhodila previšnji kraljevski odpis na ovaj vis. sabor, kojim se isti pozivlje na izbor kraljevinskoga odbora. U jednom i drugom ovom činu vidim ja — bar za mene — leži u tom vidljiv izraz nastojanja, koje smiera na promicanje interesa naše domovine.

To je donekle i gosp. zastupnik sesvetski takodjer priznao, jer je rekao, da možda vlada ima te intencije, ali da nisu izvedive po današnjem sustavu, nu ja želim to upravo naglasiti, da tu leže neki vidljivi izrazi takova nastojanja. (Žamor.)

Pronose se glasovi, koji ne vjeruju u uspjeh rada regnikolarnoga odbora, koji već sada kažu, da ovo in-

sceniranje regnikolarne deputacije nije ništa drugo, nego puka obsjena. Do sada ja ne imam nikakve stvarne podloge, da se pridružim tim glasovom. Možda će doći vrieme, da ću se njim i ja pridružiti.

Za sada odlučuju čini. Regnikolarna deputacija je izabrana; ona se sastoji iz umnih i patriotičnih članova ove vis. kuće, ona ima pristupiti radu; zadaća je njoj dana i neda se poreći. da su nagodbom ugovorena bitna važna državna prava našemu narodu, nu neda se poreći ni to, da su bitne ustanove te nagodbe povriedjene. pače neke nisu izvedene.

Zadaća regnikolarne deputacije biti će, da te povriede, da te pomutnje sanira, da stvori jamstvo za čuvanje priznatih do sada naših prava.

Ova zadaća može patriotičnim nastojanjem i pravednim uvaženjem ovlaštenih interesa obijuh stranaka za rukom poći. U tom slučaju biti će korist za našu domovinu i jer je vlada u tom pravcu korake učinila i jer jedinstveni budget imade sličnu zadaću, promicati naime blagostanje zemlje, to ću ja drage volje ovu vidljivu težnju podupirati, te ću ovaj put glasovati za indemnitet.

Nu kada ja to činim, moram naglasiti, da se ne smatra moj votum prejudicom za budgetni votum, a ujedno bih molio i upozorio vis. sabor i vladu na važnu nekorektnost, koja se dogadja, kad se imade složiti pokriće našega autonomnoga budgeta.

Nedavno bila je o tom debata na zajedničkom ugarskom saboru. U budget, koji se tamo razpravlja, uvršćuje se, odkada nagodba postoji, naša tangenta za pokriće autonomnoga budgeta, u početku s paušalom od 2.200.000 for.i a kašnje, naime od prve revizije nagodbe g. 1873. sa paušalom od 45% naših dohodaka. Kako svaki drugi, tako se i naš budget sastoji iz dva glavna diela; jedan je dio pokriće, a drugi je dio potreba. Za pokriće pripada Hrvatskoj po postojećem zakonu 45% vlastitih dohodaka i ovo je integrirani dio našega autonomnoga budgeta i o tom integriranom dielu stvara zaključke magjarski sabor. (Dr. David Starčević: Tako je po vašoj nagodbi.)

Jest, gospodo. nedavno je bila ovdje debata o tomu. (Žamor.) Ja vas pitam. po kojem zakonu to biva? Po kojem pravu uvršćuje se u onaj budget tangenta, spadajuća u naš autonomni budget? Kako dolazi u onaj budget naša tangenta? Ja moram pitati, kojim se pravom upušta magjarski sabor u razglabanje tangente. koja ima služiti za pokriće autonomnoga budgeta? Te vlasti, toga prava u našem zakonu ne ima.

Ja se neću upustiti u razlaganje državnoga prava Hrvatske. jer to ne spada u okvir ovoga pitanja. nu moram naglasiti. da je Hrvatska po samom nagodbenom zakonu u onih poslovih, u kojih ima svoju autonomiju, sasma samostalna. jer na polju legislativnom riešavaju se svi poslovi autonomni ovdje u saboru ne posredno s krunom, isto tako, kako u Cislajtaniji, kako i u Magjarskoj, a u pogledu eksekutive imamo našu odgovornu vladu. Nu kako stoji s ovom samostalnošću, s ovom neodvisnošću u praksi?

Ja neću o tom iztraživati za danas, ali to stoji, da je Hrvatska u toj stvari sasvim neodvisna od Cislajtanije i Magjarske, kako su Magjarska i Cislajtanija neodvisne od nas. Kako indi imamo mi po postojećemu zakonu zajamčenu, ili da bolje kažem, ugovorenu samostalnost i neodvisnost, tako imamo po zakonu i svoj budget glede ovih poslova. Ovaj budget je takodjer sasma samostalan; s tim našim budgetom ne imadu Magjari nikakova posla, pošto je tangenta od 45% javnih dohodaka, koja po zakonu pripada nam za pokriće našega autonomnoga budgeta, integrirani dio naše samostalnosti, to ne uvidjam, po kojem si zakonu mogu Magjari prisvajati to, da smiju zaključke stvarati k toj tangenti, koja služi za pokriće autonomnoga budgeta. Nu možda će se kazati, da je i ta tangenta financialna stvar, pa da su financialni predmeti zajednički izmedju Ugarske i Hrvatske i da po tom stvara glede toga zaključke i ugarski sabor. Nu to bi bilo pred zakonom sasma ne logično zato, jer na zajedničkom saboru imadu se riešavati zajednički predmeti, a zakon izrično ustanovljuje. koji su zajednički poslovi. §. 8. nagodb. zakona nabraja taksativno sve poslove financijalne naravi, spadajuće na zajednički državni sabor, a tu se veli, da na ovaj sabor spada „ustanovljivati proračun zajedničkih troškova". Dočim pako spomenuta tangenta od 45% naših dohodaka nije zajednički trošak, to niti ne spada na zajednički sabor. Tu dakle imademo zakon, koji ustanovljuje, što spada na zajednički proračun, nu kako dolazi naša tangenta onamo, koja ne spada u zajedničke troškove, to ja po ovom zakonu ne pojmim

Po zakonu stoji stvar ovako: Sabor magjarski je uži i širi. Na užem magjarskom saboru mogu se riešavati i pretresivati samo oni poslovi, koji spadaju u autonomiju magjarsku. dakle samo oni poslovi, koji nisu zajednički, a u zajednički državni sabor spadaju samo oni poslovi, koji su zajednički izmedju nas i Magjarske.

Pošto tangentu. koja služi za pokriće našega autonomnoga budgeta. ne može nitko razuman nazvati zajedničkim predmetom, tada ta tangenta ne spada u zajednički sabor. Prema tomu mora imati uži sabor svoj vlastiti budget, a zajednički sabor opet svoj vlastiti budget. A da je pomiešan budget, to ja ne mogu pojmiti; to po zakonu ne može biti. da se onako postupa, kako dosada.

Po §. 8. nagodbe imade se dakle na zajedničkom saboru razpravljati samo zajednički proračun. ali što se tamo dosada činilo? Tamo se stvara jedinstveni budget za sve zemlje ugarske krune.

Slučaj imamo kod delegacije. Delegacije nisu drugo, nego neki zajednički sabor. Delegacije imadu takodjer svoj vlastiti budget za zajedničke poslove. pa tako je i sasma naravski i logično, da imade i državni sabor svoj posebni budget, a nipošto za naše autonomne potrebe.

Gospodo! To nije formalno pitanje, to nije formalna stvar, to je pitanje velike važnosti za nas.

Ja ću to u kratko obrazložiti. Očit dokaz za izpravnost moga nazora leži i u tom, što bi po temeljnom načelu nagodbe Hrvatska morala plaćati za troškove zajedničkih posala samo stanoviti postotak. — Taj postotak označuje zakon sada sa 5·57% (izvorno 6·44%) i samo privremeno, jer Hrvatska tobože ne može plaćati na nju odpadajući dio od zajedničkih posala, uzet je paušal od 55% za zajedničke izdatke.

Nu stavimo, da Hrvatska može po glavnom načelu svoju dužnost namiriti, kako ju i doista može, tada ustanovio bi se na zajedničkom saboru naš postupak na zajedničke poslove, a ništa drugo. Naš ostali dohodak nebi došao u nikakovo pitanje na magjarskom saboru. (Tako je! na ljevici.)

Zato je u svakom pogledu dosadanji postupak nekorektan.

Da se ovako postupa, kako po zakonu mora biti, došla bi Hrvatska u sasma drugi položaj, nego li je danas. Po današnjoj praksi, čim se opredieljuje nama na ugarskom saboru naša tangenta, tako izgleda, kao da nam Magjari ovu tangentu davaju, izgleda, kao da nas, kako to oni i tvrde, uzdržavaju. Da se pako sastavi samo zajednički budget, tada bi unutra došlo, da Hrvatska k tomu plaća 55% svojih dohodaka, što sada već čini do 10 milijuna, pa bi se vidilo, da ne Magjarska nama, nego da mi Magjarskoj plaćamo veliku svotu. (Gjuro Kamenar: Mi bogci!)

Nadalje, da se onako postupa, kako bi se imalo postupati, tada bi mi došli do kontrole tangente od 45% naših dohodaka, koja nam je kontrola bez svakoga prava faktično oduzeta, a izpostavilo bi se, da izim ovih 10 brojenih miljuna, zajednica s Ugarskom nas stoji još dosta ne brojenih miljuna, koji nama izmiču samo uslied načina, kako se zajednica vrši. To je već i Bartolović dokazao, a može se još koješta dokazati. Bela Lukacs doduše tvrdi, da ne ima nijedne države na svietu, koja bi zajednici toliko žrtvovala, koliko Magjarska nama; nu ja mislim, da bi nas za 10 brojenih miljuna svaka država u zajednicu primila, da bi mi našli i drugoga zajedničara, koji bi nam drugih prava osigurao, nego to sada Magjarska čini. (Josip Miškatović: A tko je taj zajedničar? — Žamor i smieh na ljevici.)

Izvojštite nam, da budemo samostalni, mi ćemo sigurno dobro živiti, te ne ćemo nikomu na teret pasti. (Zast. Jos. Miškatović: Niti netreba! Govorite radje o drugom!) Ovako stvar stoji, zato bi molio slavni odbor kraljevinski, da uzme obzir na ovo pitanje. (Smieh na ljevici.) Kraljevinski odbor je tako izvrstno sastavljen, da smo osvjedočeni, da će obzir uzeti na to. (Smieh na ljevici.)

Meni je u novije vrieme za rukom pošlo dobiti autentične podatke o tom, koliko da je Hrvatska u centralisovanu monarkiju prije nagodbe plaćala za one poslove, koji su sada za nas po postojećoj nagodbi zajedničkimi proglašeni. Kad sam zadnji put u ovoj vis. kući o tom govorio, rekao sam, da bih dotični iznos mogao samo nagadjati. Sada mogu izvjestno kazati, da je Hrvatska za one poslove plaćala 1,900.000 for. a sada plaća u to ime 10 milijuna. Koja ogromna razlika! (Na ljevici nemir i uzrujanost.)

Da se napokon zajednički budget onako pravi, kako bi se morao praviti, tada izražavala bi se u takovom lih zajedničkom budgetu doista prava zajednica. Nu sadašnji na zajedničkom saboru stvoreni budget, ne predstavlja nam nikakove zajednice, nego pravo pravcato jedinstvo.

U tom budgetu sadržani su svi magjarski autonomni i zajednički poslovi po tekućih brojevih i bez svake razlike, tako su i hrvatski poslovi u njih kao integrirani dio sadržani, a uz to je tamo i naša tangenta za autonomne poslove pod br. IX. umješana. Tako je čitav budget kao iz jednoga lieva, Hrvatska tu izčezava (Zast. dr. D. Starčević: Tako je!), budget nam predstavlja državno jedinstvo, što je proti zakonu.

Za ovo ja ne činim odgovornom našu vis. vladu, jer se ovako već davno prakticira, ali iztičem kao nekorektan postupak, koji će naš regnikolarni odbor moći odstraniti. (Na ljevici smieh. Jedan glas: Zašto nisu vas izabrali?)

To se mora tim više željeti, jer bi onda i odpala frivolna debata, kako ju onomad doživismo o našoj tangenti u magjarskom saboru.

Ja se neću upustiti u polemiku ili kritiku onih govora, jer ako je poštovani član ugarske dolnje kuće kazao, da su hrvatski zastupnici s krinkom stupili u magjarski sabor, ako je drugi magjarski zastupnik rekao, da su nam Magjari poklonili kraljevinu Slavoniju, ako je na primjetbu ugarskoga ministra financija, da bi se izvješenje magjarske zastave u Hrvatskoj moglo tu smatrati provokacijom, odgovorio veleučeni i plemeniti magjarski profesor, da je svaki, koji smatra izvješenje magjarske zastave provokacijom, prevratnik — Rebell — a drugi zastupnik opet na to vikao, da za rebela treba štrika, čitava pako Hrvatska smatra izvješenje magjarske zastave povriedom zakona, indi provokacijom, pa se takav rebell i štrik odnosi na sve Hrvate (Zast. Folnegović prama grofu Lad. Pejačeviću: Dakle i vam je taj štrik namienjen! — Smieh.), to se onda dopustiti mora, da ovakove izjave ne podnose nikakove kritike. Naši zastupnici na zajedničkom saboru nisu dali oduška hrvatskomu čuvstvu na ove navale (Ne, nije sramota, nemojmo ih kriviti, ta oni nisu one pogrde ni razumjeli. (Veliki smieh na ljevici. — Jedan glas: Ima jih, koji znadu magjarski.)

Oni naši zastupnici, koji u svojih grudih osjećaju živi hrvatski patriotizam, nisu razumjeli one magjarske uvriede. (Glasovi: Istina!)

Oni nisu mogli ni odgovoriti, jer ne znadu (Barun Živković: Znadu!) Dakle oni nisu htjeli odgovoriti, nego

je mjesto njih odgovorio ugarski ministar predsjednik. Nu glede njega morao bi čovjek kazati:

„Čuvaj me Bože od mojih prijatelja, od mojih neprijatelja ću se ja već sam braniti."

On je napadačem odgovorio, neka ne lievaju ulje u vatru i tješio ih je, da će on, ako bude potrebno, proti Hrvatskoj jur upotriebiti drastična sredstva . . (Smieh na ljevici.), u kojoj izjavi neima razlike od one, koja Hrvatom štrikom prieti.

Doista, svaki iskreni prijatelj dobroga odnošaja izmedju Ugarske i Hrvatske mora ovakove glasove veoma žaliti. Naš je nagodbeni odnošaj i onako neprestance boležljiv, te stoji na slabih noguh. On se može samo frižkim, svježim, toplim zrakom okriepiti i ozdraviti. Što nam pako u takovih enuncijacijah iz Pešte dolazi, to je leden dah, te ne može toga odnošaja nadahnuti novim životom, to nedaje, to ubija životnu snagu. Dobar odnošaj medju Ugarskom i Hrvatskom nije težko uzpostaviti. Treba samo patriotizma na obih stranah: tamo magjarskoga, kod nas hrvatskoga patriotizma. Taj patriotizam kaže: Magjarska Magjarom, Hrvatska Hrvatom.

(Na ljevici: Tako je!) Tako, gospodo, može dobar Hrvat biti ujedno i dobar Magjar, a dobar Magjar dobrim Hrvatom. Nu dobar Hrvat može samo onda biti dobrim Magjarom, ako je ujedno dobar Magjar dobrim Hrvatom. Samo tada mogao bi državni odnošaj izmedju Hrvatske i Ugarske korjen uhvatiti duboko u srdcu, u čuvstvu obijuh naroda. Zato bi molio kraljevinski odbor, da ovo napiše kao geslo na svoj barjak, pa kako rekoh, ja se držim samo čina, pa jer je vlada u tom smjeru učinila korak, te je izhodila kraljevinski odbor, to ću ja glasovati za indemnitet. (Odobravanje i žamor na ljevici.)

Predsjednik: Današnju sjednicu dižem a sliedeću uričem za sutra u 10 sati prije podne sa ustanovljenim za danas dnevnim redom.

(Svršetak u 7 sati 50 čas. po podne.)

Dvadeset i šesta saborska sjednica,

držana dne 3. siečnja 1885. u 10 sati prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Nastavak generalne debate ob indemnitetu. — Odgovori vlade na interpelacije nar. zast.: dr. Antuna Starčevića, Andrije Valušnika i Stanka Rašića. — Interpelacija nar. zast. dra. Jakoba Radoševića glede uredjenja plemićkih obćina. — Interpelacija nar. zast. dra. Jakoba Radoševića o sporom uredovanju sudova. — Interpelacija nar. zast. dra. Jakoba Radoševića radi ne popunjenih mjesta načelnika i bilježnika u obćini Odri. — Interpelacija nar. zast. Ćire Milekića ob uzdržavanju pučkih škola u bivšoj Krajini. — Interpelacija nar. zast. dra. Franje Pilepića radi ne zakonitoga postupanja organa osiečke podžupanije. — Interpelacija nar. zast. Tite Ožegovića radi ne pravilnoga propisa zemljarine i obćega dohodarinskoga prireza. — Predlog nar. zast. dra. Franje Pilepića o ručnom pismu ob imenovanju bana grofa Khuena-Hedervarya. — Predlog nar. zast. Frana Folnegovića o prenosu kosti Zrinskoga i Frankopana.

Predsjednik: (zvoni) Sjednica počima; molim g. bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Bilj **Stevan Popović** (čita):

Zapisnik

25. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 2. siečnja 1884. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 87 saborskih članova.

Od strane visoke kr. zemaljske vlade prisutni: odjelni predstojnik za unutarnje poslove gosp. Daniel Stanković, odjelni predstojnik za bogoštovje i nastavu gosp. Ivan Vončina i upravitelj pravosudnoga odjela gosp. Vjekoslav Klein.

Zapisnik posliednje sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik priobćuje, da je na sabor stigla molba Gjure K. Protića, kojom se moli, da mu se odobri stalna novčana podpora.

Ide peticionalnomu odboru.

Prelazi se na dnevni red.

Br. 132. sab. na dnevnom redu je: izvješće proračunskoga odbora o osnovi zakona, kojim se ovlašćuje hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada za pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885. god.

Predsjednik javlja, da se započima generalna debata ob ovom izvješću.

U 12 sati prekida se odpočeta generalna debata, da se stave interpelacije.

Narodni zastupnik dr. Hinković stavlja sliedeću interpelaciju:

„1. Je li je vlada Njegova otčinskoga i apoštolskoga Veličanstva voljna povesti dati iztragu proti onim činovnikom, koji su prigodom izbora obć. zastupstva u Brlogu dne 24. studena 1884. krivotvorenjem izprava i drugimi protuzakonitimi sredstvi uplivali na uspjeh izbora i je li ih je voljna kazniti?

2. Ako da, kada? i zašto to nije već učinjeno.

3. Ako ne, kako se slaže sa ustavnošću i pojmom o pravnoj državi, da činovnici bezkažnjeno smiju gaziti zakone?“

Predsjednik izjavljuje, da će se ova interpelacija staviti u zapisnik i predati kr. zem. vladi.

Narodni zastupnik Ivan Radić stavlja ovu interpelaciju:

„Da li je vis. kr. zem. vladi poznato, da se je bivši načelnik upravne obćine gjurmanečke Franjo Trstenjak prigodom lanjskih nemira u Krapini morao pred presv. g. dvorskim savjetnikom Ognjoslavom Utješenovićem kao kr. povjerenikom za Zagorje radi izdane krive uredovne svjedočbe u svrhu gruntovnega brisanja naslova „zadruga Haramina“ i krivotvorenja dvajuh uredovnih zapisnika na štetu Jane i Jele Haramina odreći svoje službe kao načelnik?

Ako da, kako je pomenuti Franjo Trstenjak odmah iza odlazka rečenoga kr. povjerenika mogao u istoj podžupaniji u obćini Kraljevec po kr. podžupaniji krapinsko-topličkoj kao načelnik namješten biti.

Ako ne, da li je vis. zem. vlada voljna pribaviti si dotične spise od kr. podžupanije krapinsko-topličke o pomenutih činjenica, te naknadno za očuvanje ugleda političke oblasti proti Franji Trstenjaku postupati dati".

Ova interpelacija stavit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Narodni zastupnik Tadija Smičiklas stavlja sliedeću interpelaciju:

„1. Koji razlozi nukaju Vašu preuzvišenost na to, da nakanjujete dokinuti gimnaziju senjsku?

2. Kako kanite predusresti, da tim činom ne upropastite Ožegovičanski konvikt, da ne upropastite biskupiju senjsku radi posvemašnje nestašice svećenstva?

3. Kako ćete sve to opravdati".

Ova interpelacija stavit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

U $1\frac{1}{2}$ sata po podne odgodi predsjednik sjednicu i ureče nastavak iste u 5 sati po podne.

U 5 sati po podne nastavlja se pod predsjedanjem I. podpredsjednika g. Vase Gjurgjevića saborska sjednica sa produženjem generalne debate o izvješću proračunskoga odbora o osnovi zakona, kojom se ovlašćuje hrv.-slavon.-dalmatinska zemaljska vlada za pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevine Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885.

U 8 sati u večer zaključi predsjednik sjednicu i ureče buduću za sutra 3. siečnja u 10 sati prije podne sa već ustanovljenim dnevnim redom.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Stevo Popović v. r.,
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabore kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe neima, zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Na ovaj visoki sabor stigli su sliedeći podnesci:

G. zastupnik barun Rukavina podnaša sliedeću zak. osnovu.

Molim g. bilježnika, da ju pročita.

Bilj. dr. **Marko Lončarić** (čita):

Zakonska osnova
u pogledu ukinuća regalnoga prava vinotočja.

§. 1.

Dokida se 31. prosincem 1884. godine regalno pravo vinotočja. Od 1. siečnja 1885. slobodno je svakomu u stegah obrtnoga zakona cielu godinu krčmariti.

§. 2.

Dosadanji vlastnici u ime odštete dokinutoga regalnoga prava vinotočja, ovlašćuju se pobirati prve godine iza ukinuća ovoga prava od svakoga litra u novo otvorenih krčma iztočenoga

a) vina 1·5 novčića,

b) piva, rakije i ostalih žestokih pića 3 novčića.

Ova pristojba umaljivati će se svake godine na vinu $\frac{1}{10}$, a na pivi, rakiji i ostalih žestokih pića sa $\frac{2}{10}$ nvč. tako, da po izminuću 15 godina prestati će pobiranje ove odštetne pristojbe.

§. 3.

Izvršba ovoga zakona povjerava se banu.

Predsjednik: Ova zak. osnova ide odboru za pravosudje.

Gosp. zastupnik Fran Folnegović podnio je sliedeći predlog.

Bilj. dr. **Marko Lončarić** (čita):

„Da sabor izabere odbor od 12 lica, komu je zadaća izposlovati prenos ostanaka posliednjih potomaka staroslavnih i po Hrvatsku prezaslužnih velikaških obiteljih Petra Zrinjskoga i kneza Krsta Frankopana iz bečkoga Novoga mjesta u Zagreb o trošku autonomnoga budgeta.

Ujedno se umoljava, da vis. sabor ovaj predlog izvoli prešnim proglasiti".

Predsjednik: Ja mislim, da se o prešnosti ovoga predloga pod konac današnje sjednice odluči.

Gosp. zastupnik dr. Franjo Pilepić podnaša sliedeći predlog.

Bilj. dr. **Marko Lončarić** (čita):

„Da se predlože kr. izvorna ručna pisma o imenovanju grofa Dragutina Khuena-Hedervary-a kao bana kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i izvorni obrazac o položenju njegove prisege.

Ujedno se moli, da vis. sabor ovaj predlog izvoli prešnim proglasiti".

Predsjednik: Ja mislim, vis. sabore, da se o prešnosti ovoga predloga pod konac današnje sjednice odluči.

Franjo Vilhar moli podporu za izdavanje svojih glasbotvorina. — Ide odboru peticionalnomu.

Tereza Köröskeny iz Vinice moli, da se stara slika za 258 for. kupi. — Ide odboru peticionalnomu.

Vis. sabore! Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom je redu razprava o zak. osnovi, kojom se ovlašćuje hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada za pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885.

Vis. sabore! Nitko se nije prijavio za rieč . . .

(Vika na ljevici: Govorit će se. — Dr. Mazzura: Molim, tko bilježi govornike? — Dr. Tuškan: Gdje se imademo prijaviti?)

Želi li dakle tko govoriti?

(Ustaje dr. David Starčević.)

Rieč imade zastupnik g. dr. David Starčević.

Dr. **David Starčević**: Gospodo! Država je družtvo, u kojem svaki državljanin mora naći zaštitu svoje osobe i svoga imetka. I Hrvatska, ako i nije samostalna država, a ona je pokrajina, ili kako hoćete — provincija ugarske krune — po nagodbi, a ta država, bila ona ustavna monarkija, ili gdje sam vladar upravlja bez parlamenta ili

sabora, ili gdje je republika, — u tom su svi složni, da u svakoj državi mora čovjek naći zaštitu za svoju osobu i imetak i za sve, što čovjek na svietu treba.

Gospodo! Budué sam i ja imao takove pojmove o državi, kada sam stupio u sabor i budué sam vidio, da mi u Hrvatskoj, kako danas stvar stoji, ne imamo upravo ništa od onoga, što država može dati svomu državljaninu što mu korist pruža, a što imamo? — imamo terete i muku — a sve, što imamo, moramo dati toj državi, koja nam za sve to, kako je g. Zorić rekao, za tu žrtvu našu ništa ne doprinaša, — ja sam, znajuć to, što bi moralo biti u Hrvatskoj, a videći, što se radi, upotriebio sve moguće mjere i moguće, da sam kadkada prekoračio izrazom pristojnost, ali danas pred vami i pred cielim svietom kažem, da nisam nikada sagriešio proti istini. Ja, crpeć ono, što ovdje govorim, iz života našega naroda, nadao sam se, da neću naći — ne možebiti prezira od koga, jer mi zato nije stalo — nego, kako neki zovu osramoćenje i tjeranje iz ovoga sabora — nadao sam se, da ću naći od zastupnika hrvatskoga naroda podpore i priznanje istinitih dogodjaja, koji se u narodu sbivaju, a tomu nadao sam se tim više, jer ove terete, koje Hrvatska na svojih ledjih danas nosi, osiećate, gospodo, valjda svi više manje, pa mislim, da ćemo tu biti svi složni, jer svakoga to boli, pa će kazati: I meni je tako, ovaj istinu kaže.

Uzmimo, da sam ja koji taj izraz upotriebio za označiti predmet, koga nebi u drugih okolnostih upotriebio, ali kada sam vidio, da onaj čovjek, koji trpi, što i ja, za ugoditi drugomu, neće da istinu prizna, onda sam ja upotriebio izraze, koje samo u ovoj kući mogu upotriebiti. Odtuda je došlo ono nesporazumljenje izmedju vas i nas, nesporazumljenje, koje s nami cieli narod goji, kako i vi sami osiećate, da vi i vlada, koju podupirete, jako malo odziva u narodu imade. Kako je Hrvatom danas? Oni se za drugo ne imadu brinuti, nego kako će što prodati, da podmire državni porez.

Gospodo! Vi, za prikriti narodom prosvietljenim tugu i nevolju našu, vi, da nas prikazujete kao prostake, u službenih novinah javljate, da smo mi svi najveći buntovnici i sva imena, koja za prevratnike u Europi kolaju, bacate na stranku prava, premda, ako bi mi pred licem božjim stajali, ja dvojim, da bi se i jedan mogao naći, koji bi rekao, da je to istina, da smo mi petrolerci, nihilisti i Bog zna, kakovih sve imena imade za ove ljude! Vi tužite nas i saveznikom, bolje rekuć gospodarom Magjarom, da smo mi buntovnici, a kako se u novinah čitalo, što ja u ostalom ne vjerujem, ta je potvora došla ćak do našega premilostivoga vladara i službene i poluslužbene novine javile su, da se je vladar izjavio: „Das ist ein abscheuliches Treiben".

Gospodo! Kada bi naš vladar znao, bar ja tako mislim, što naš narod trpi, kako cvili, nebi on tako rekao nam, nego bi rekao protivno onim, koji su to zlo u Hrvatsku uvukli, kazao bi njim nešto drugo, a što, — to si svatko može misliti.

Vi proglasiste, da mi bunimo narod, da ne plaća poreza. To je velika potvora i neistina. Porez mora se plaćati u svakoj državi i svaki ga narod plaća, ali zašto? Da nadje sigurnost za svoju osobu i imetak i da se može razvijati u granicah zakona za slobodu svoju duševnu i tjelesnu silu. Pitam vas, za ovaj porez, koji Hrvatska plaća, imamo li mi ono, što nam je dužna dati država, makar i Kaligulina. Vi ste to čuli kroz cielo prošlo saborovanje, a niste ništa čuli, nego ono, što je jučer neki gospodin govorio, a to je dosta, da se okanite ovoga posla i da se povratite na pravi put.

Za ocrtati naše stanje, navesti ću samo dva slučaja, a ne ima niti Engleza niti ikojega učenjaka, koji bi to naše kukavno stanje i tu nezakonitost mogao opisati.

Gospodo! Imali smo najveće svetce prije nekoliko dana. Škola, osobito njemačka, kako znate, uvadja bezvjerje. Što se mene tiče, ja vam smatram protestantizam za nikakovu vjeru, jer ona kaže, kako tko hoće, onako si napravi vjeru, pa budué znamo, koliko ljudi, toliko ćudi, to si može napraviti svatko vjeru, kako mu koristi. Ako mu treba krasti, — on si tako tumači — pa može i krasti, a ako je pošten, on će biti pošten. U ostalom ja nisam niti biskup, niti kardinal, niti svećenik, pa se ja držim i cienim ovu vjeru, koju me otac i majka naučili. Kada su božićni svetci došli, sjećam se iz djetinjstva kako su se ti svetci sprovadjali u kući, gdje je bilo više morala i poštenja i vjere, nego, kako sam opazio, u najvećih kućah, gdje učenost i znanost vlada. Mi imademo na božić polnoćku u onom mjestu, gdje sam ja, i pitam mužkarce: hoćete li ići noćas k sv. misi? Ja imam jednoga čovjeka, koji me dvori, pak što mi on kaza? kazao mi: Danas će ženskadija ići u crkvu, pošto se glasa, da će nam se zapaliti mjesto i da će biti vatre, moramo mi ljudi ostati kod kuće, da branimo. Vi, gospodo, znate, da je dvakrat vatra u Jaski gorjela i da je izgorjelo preko 60 000 for. vriednosti. Pitam vas, tko je tomu kriv? Ja sam ovdje za prošloga zasiedanja govorio i razložio stvar i pred onim, za koga vi kažete i držite, da je ban. Vi znate, da je tamo pravda izmedju žiteljstva i već je 3 krat od vlade ta pravda meritorno riešena i sada se još po četvrti put očekuje. Ja neću reći, da je jedan drugomu zapalio, ali vlada Njeg. apostolskoga Veličanstva neriešava niti danas još takovih stvari, a tko je tomu kriv? Dakle vidite (prama desnici) vi ubijate vjeru, vi ste već i Boga iz Hrvatske iztjerali. (Smieh na desnici.) Smijte se, smijte vi bezdušnici . . . ja znam, što je vjera u svietu; odkad je Bog ljude stvorio, svaka država postavila si je Boga, makar taj Bog bio i poganski, a kad je postala bezvjerskom, onda je propala. Ja nalazim utjehu jedino u tom, da će i ova bezvjerska država propasti i to naskoro, jer smo već na vrhuncu propasti. Rimljani, makar su u svoga Boga vjerovali, imali su poštenja,

premda su držali krive Bogove za istinite, pak su gospodovali svietom. Katolicizam ima načela, kojih ne ima u drugoj vjeri, a ipak ima ljudi, koji ne samo da su ostavili narod i njegova prava, nego i vjeru i Boga te služe samo svomu trbuhu.

To je jedan slučaj. Drugi slučaj eno vam u Draganiću, a zastupnika odanle evo gosp. Hatza imate medju sobom. Tamo je usried sela kuća g. Wasserthala, o kojem ste jučer čuli, da su mu tati provalili kroz zid u kuću usried sela (Glas na desnici: A tomu smo mi krivi?)

(Prama desnici): Jest, vi ste krivi, vi, jer podupirate vladu. Tati su otišli i odnesli stvari iz kuće, nu došli su drugi krat, pa lupali, da provale zid. ali su to začuli ljudi, pa ih projerali. Što taj čovjek sada radi? Po cielu noć gori u cielom stanju svjetlost i ima slugu, da ga čuva. Je li vriedno, da toj razbojničkoj državi plaćamo i jedan novčić?

Predsjednik: Molim, — ja vas opominjem i pozivljem na red, jer ovakove izraze kaošto „razbojnička država“ smatram za uvredljive . . .

Dr. **David Starčević**: Vi jih smatrajte, kako hoćete, mislite si, što hoćete. a ja ću misliti i govoriti, kako ja hoću.

Predsjednik: Ja ću vam uzkratiti rieč . . . . (Buka na ljevici.)

Dr. **David Starčević**: Kad nam ne date ovdje govoriti, pa ćemo valjda s vami ići u Peštu, da tamo govorimo. A što je Czanadi Tiszi u Pešti rekao? Pa ga nisu zato iztjerali ondje van, kako vi nas ovdje tjerate.

Ovo su vam dakle dva slučaja izmedju ostalih, koji dobro obilježuju naše današnje odnošaje. A je li se vaša oblast, naša vlada samo maknula, da potraži, kako su nastali ti odnošaji? Nije, upravo ništa nije učinila, a kad bi bio tko viknuo na cesti u Draganiću: „Živila Hrvatska i njezina prava!“ već bi se našli odmah denuncijanti, koji bi to prijavili; tu bi imala posla i podžupanija, pa i državno bi odvjetničtvo priskočilo, da izvidi stvar, a najmanja bi kazan bila, da bi dotičnik globu platio, ako nebi nekoliko dana bio zatvorom kažnjen. Dakle, gospodo, u Hrvatskoj pod vladom Njegova apostolskoga Veličanstva danas se tako žive, a kako se porez plaća, to ste čuli već od druge gospode. Ima tobož nekakav zakon, da se nesmje uzeti za porez čovjeku. koji imade jednu kravu i jednu odjeću, ta krava i odjeća, ali pitam ja, je li se drži taj zakon? Ne drži. premda je na njem podpisan kralj, da će ga sam obdržavati i kroz druge obdržavati dati. Pa kada bi to znalo Njegovo Veličanstvo, nebi li reklo: „Das ist ein abscheuliches Treiben“. Oni, koji bi dužni bili istinu kazati Njegovu Veličanstvu, ne kažu ju, nego da ostanu na svojih mastnih mjestih, bacaju krivnju na one, koji tomu nisu krivi, a to smo mi.

Gospodo! U cielom svietu, kod svih naroda drži se. da je uzvišeno raditi za domovinu i doprinašati štogod u njezinu korist, samo u Hrvatskoj jest to najveći zločin. Ja poznavajuć prošlost i čitajuć mnogo o rodu Magjara, ne držim ih ipak za tako pokvarene, da bi mislio, da se ne drže niti onoga načela: Sto nećeš da drugi učini tebi, ne učini ni ti drugomu. Mi vidimo, da Magjari svoj jezik šire, koji, ako se uzme sa znanstvenoga gledišta, niti sluga nije našemu, nu oni imadu pravo, za njih je taj jezik najbolji, dapače oni si načiniše već i svoga Boga magjarskoga napose. Ja to mogu samo pohvaliti; kako dakle da ti Magjari. koji su se g. 1848. i pobunili, da obrane svoje svetinje, da oni sada nakon tako kratkoga vremena, ovako postupaju u Hrvatskoj? A te Magjare opravdava još više onaj Deakov bieli list, a tko je kriv, da taj bieli list za Hrvatsku nije izpunjen, kako treba? To vam je kazao g. Zorić. Mi nismo tomu krivi — stranka prava bar ne, a da je to istina, pozivljem se na svjedoka g. baruna Živkovića. Ja se jako dobro sjećam, da je on u onoj sjednici, kad je stao veslati u političku borbu, rekao: Ako vi hoćete tako. onda je samo jedan, koji brani hrvatska prava, a to je ovaj čovjek: dr. Ante Starčević. To je rekao g. Živković. Pitam vas, kako da od onoga vremena do danas niste i vi počeli braniti hrvatska prava? (Barun Živković: Ne ćemo vam pokvariti posla.)

(Prama zast. barunu Zivkoviću): Stupite pred mene, ja ću vas napred turati (Smieh), pa ćete vidjeti, kamo ćemo doći.

Gospodo! Poslie bune g. 1848. sve je bilo izjednačeno; bila su jednaka prava za sve narode austrijske carevine, a danas najzadnji seljak pod vašim ustavom jauče i plače za ovom upravom. Naš je narod dosta krupnih žrtava doprineo, naročito u Italiji, pa što je za to dobio? Dobio je to, da je nakon nesretnih tih ratova stao na kormilo carevini austrijskoj čovjek, koji bi bio g. 1848. skoro na kocu visio. Je li vidite, kako se je to promjenilo, da je obješenjak postao pravim savjetnikom Njeg. Veličanstva?

Danas vaš hvaljeni ustav vlada. Ne ima duše u Hrvatskoj, koja nebi iz dna srdca i duše željela, da bi taj ustav ne znam kamo prošao, samo da ga u Hrvatskoj nebi bilo.

Vi, videći to i znajuć, kako se to mienja, vi još izabraste regnikolarnu deputaciju. koja ide utvrdjivat i učvršćivat taj ustav.

Ja ću se staviti s vami na temelj nagodbe samo za čas, jer se bojim, da bi se pokvario (Smieh.), pa ćemo vidjeti, što bi Hrvatska dobila, makar se sve te povrede, te tobožnje pogrieške popravile. Jedni kažu, da je sijaset povrieda; drugi kažu, da nisu to povriede, nego da je to sve učinjeno na temelju nagodbe, jer se nagodba kao nejasna dade svakako tumačiti. Sada nakon one burne sjednice u Pešti proti Hrvatom, pitam vas: hoće li Magjari tumačiti ovako, kako Hrvati tumače, da je nagodba povriedjena ili će ustati, pa će tumačiti, da je tako po nagodbi? Ja držim, da će oni kazati, da je to po nagodbi i oni će, kao svaki pametan čovjek, raditi na svoju korist proti nam, a vi, kako je jučer sam g. Živković kazao,

niti se ne nadate ničemu od toga, jer je rekao, da se ne nada, da ćemo mnogo dobiti — da dakle „ne ima nade“ — tako je rekao. Pitam vas ja, pošto dakle idete u Peštu u toj deputaciji? Da se bolje posvadimo s Magjari? Ja držim, da je ovo valjda zadnji put, što se idete tamo svadjat. Mi vas nismo onamo poslali, niti vas je narod poslao. Ja neću govoriti o tom, kako je taj izbor obavljen, vi to sami dobro znate. Imade 110 izabranih zastupnika, virilista oko 50, a izbor u Peštu vas je obavilo svih skupa 49, kako ste u službenih novinah javili. Nas ste iztjerali van, da nismo mogli prigovarati. Dakle 49 vas izabrali ste u ime cieloga naroda dvanaestoricu, koja idu tamo za nas govoriti! A g. Živković kaže: Ako ništa ne dobijemo, vi ste krivi; jer mi da tjeramo do nekakove krize. (Barun Živković: Sigurno!)

Dakle ja ću uzeti, da je kriza. Je li bolje, da ta kriza pukne ili da se damo od vas i od Magjara derati? Ako ostane ovako, kako je sada, onda su Magjari s nami gotovi i vi sami grabite za motiku i krampove, da nas pomognete Magjarom zakopati. Mene ni od toga nije strah, a zašto, to ću vam poslie kazati.

Gospodo! Vi kažete, da je stranka prava prevratna i buntovna, jer ona radi proti ovomu sistemu zemlje. Mi znamo, da je poslie g. 1848. došao despotizam, tako rekuć vojnička uprava, pa znamo i to, da ima ljudi uglednih medju vami, koji su radili proti ovomu sistemu i gledali, da se promieni taj sistem, pa što više, vi se ponosite, da ste nagodbu napravili. Pitam vas: niste li vi bili buntovnici, jer ste radili, da se postojeći sistem promieni? Ja držim, da jeste, pa ako ste vi bili takovi, zašto nam predbacujete? Ta radili ste sami ono, što radimo sada mi! Što više, onaj sistem je bio mlieko i sir prama današnjemu za naše narodno blagostanje; bilo je vjere u Boga i poštenje, što ste vi sve izbrisali.

Gospodo! Nekoji kažu, a i jučer kazao je neki moj prijatelj i drug ovdje, da sam ja, krsteć stvar pravim imenom, postao najpopularnijim čovjekom u narodu zato, jer ste me izmedju sebe iztjerali. Ako sam ja najpopularniji kroz to, što ste me iz svoga družtva bacili, onda morate priznati, da je sav narod proti vam. Čudnovato je to u Hrvatskoj!

Drugdje vlada imade stranku u narodu, a pitam ja vas: gdje je u hrvatskom narodu stranka naše vlade? Naša vlada imade stranku medju činovnici, medju timi kukavnimi sinovi naše domovine, koji bi morali narodu i znanjem i poštenjem i pravicom prednjačiti, a žalibože po današnjemu sustavu postadoše oni robovi i tlačitelji svih svetinja svoga naroda. Nadje li se koji, da neće tako, jao si ga njemu! Taj bježi od mjesta do mjesta, dok ga vlada napokon i ne iztjera. Nadje li se jedna takova zemlja, gdje vlada nebi imala u narodu podpore, pokažite mi ju! (Zastupnik Fran Folnegović: Nigdje na svietu!)

Ustajte, pa idemo van u narod, sazovite skupštinu, pa ćete vidjeti, kamo će narod potegnuti.

Gospodo! Ne krivim ja s toga mnogo hrvatske činovnike, jer znam, da se pod ovim sužanjstvom ne usudi čovjek, ako nije kadar isti život pogibelji izložiti, kazati niti što misli, tim manje smije to učiniti, ako imade svoju obitelj, koju je dužan uzdržavati. Vi se možda čudite, kako to, da hrvatski narod, o kom ste poslie izbora pisali u službenih novinah, da je sama prostota, glupost, neznanje i sirotinja, pristaje uz stranku prava. (Žamor na desnici.)

To su službene novine pisale, nu kad tamo eto i u gradu Zagrebu i u mnogih drugih gradovih, gdje su ljudi naobraženi i koliko je moguće u slobodnom životu razvijeni, pokazali su, da pristaju uz stranku prava. A najveća sramota, koja se je najviše naniela gradjanom grada Zagreba, jest to, što se je u službenih novinah pisalo, da gradjani kao porotnici krivo sude, pa da se je zato morao taj zakon ukinuti. Nadjete li, gospodo, veće potvore, nego kada se čovjeku reče, da je kriv čan sudac? Uzmimo, gospodo, da su stranačke borbe zanešene, pa da gradjani, uvaživ sve okolnosti, i malo pristranu osudu izreknu, to nebi bilo čudo, jer vide, da i oni, koji tuže, nisu bolji, nego dapače gori, da su baš oni začetnici svega zla, pa si misle: kada ovaj slobodno to radi, koji je viši, zašto bi mi ovoga siromaka progonili? Ne misle tako zagrebački gradjani; to vam se je u Beču dogodilo, kada se je sudilo u onoj željezničkoj prevari Offenheimu. Svatko, koji je znao čitati, mislio je, taj će biti odsudjen, nu jer se moglo nazirati, da su tu upletene velike osobe, dapače da su upletena u tu prevaru i tri ministra, mislilo se: Kada su te velike osobe nevino prošle, neka ide i ovaj! Pa jesu li zastupnici u bečkom rajhsratu predložili, da se porota ukine? Nisu, jer su znali, da je tako. Ali u Hrvatskoj drugi su odnošaji, jer samo tu imamo ovako slavni sabor.

Gospodo! Mi članovi stranke prava i naroda hrvatskoga bez razlike, zvao se tko Srbin ili Izraelićanin, vidimo, da ovako ne može biti dulje; mi ne možemo ovako dulje živjeti, niti ovih tereta podnašati, pa vam otvoreno kažem, da je zadnje vrieme, da drugačije ubrazdimo, jer niti činovnik u uredu ne može obavljati svoje dužnosti, kako stvari danas stoje. Toliko je zakona napravljeno, a imali smo jih puna kola i od prije, tako da se već sve pomiešalo. Što više, vi ste toliko zakona napravili u saboru i postigli ste priznanje od krune, kako ste brzo radili, a sada sve to rušite; sada činovnik jedva da dobije vremena, da sa strankom govori, a kamo li, da ide učiti sve te zakone! Osviedočen sam i vidio sam, da ima činovnika u Hrvatskoj, koji, kada dodje „Sbornik“, ostave isti ne razrezan, jer ne ima vremena, da ga razreže, od jutra do večeri pravi je mučenik, kako Graničar veli: „kao da je na šancu“.

Sada onako uzrujan i srdit viče, da se kroz cielo

selo čuje, ako ima jača prsa. tjera narod, kune oblasti i Boga i fiškale i sve skupa, jer mu nije moguće raditi, zaplelo se sve.

Ja, gospodo, držim. da medju vami imade činovnika, koji su bili do jučer kao takovi, pa su vidjeli, da je tako, da se ne može od čovjeka drugo iskati, nego da je čovjek. U današnjih težkih okolnostih naše činovničtvo, neki da dobe krunu, neki radi slave. a neki i od nužde počini ono, što nebi smio; progoni stranku prava, da vlada vidi, da on s vladom drži. Ako dodje iztraga proti takovu činovniku, onda se kaže: taj je zato prijavljen, jer je stranka prava prevratna stranka, pak jer je ovoga ili onoga njezinoga člana odsudio, prijavila ga; ili ako vlada tečajem vremena povede iztragu obično se dokaže, da je dotičnik zaslužio nagradu, jer je jednoga člana stranke prava ne zakonito i ne pravedno progonio. Dakle činovnik već kao takav jest mučenik, a onda dodju još naredbe za izbor, ako ne bude za vladu glasovao, neka znade, što ga čeka. Onda takav kaže: Ja moram tako, ja kao pošten čovjek bar ne kvarim naroda, ne tjeram ga u zlo, ja imam djecu, vi radite, kako znate.

Tko pako hoće, da ne zakonito radi, priskoči svojoj braći u pomoć, pa ako je okorjela srca i crne duše čovjek na kormilu, progoni sve, što mu se neće pokoriti i svaki čas vesla na trg sv. Marka, gdje ga obima rukama očekuju.

Naše svećenstvo. koje je zakonom osigurano, progoni se na svaki način. Svećeniku, koji neće držati s vladom, veli se: Ti tražiš lukno od naroda, tražiš sgradu, tražiš, da ti se krov metne, ako ne budeš s vladom držao, ne bude od svega toga ništa. Ja znam slučaj, gdje se narod bunio od strane vlade proti svećeniku, koji je tražio od naroda nešto, jer da drugčije ne može živjeti. Ja znam svećenika, koji u svojoj sobi kišobran kod stola nad glavom drži, jer bi mu inače kiša padala na glavu, a to sve sbiva se pod vladom Njegova apoštolskoga Veličanstva. Gospodo! Svećenik per eminentiam katoličke države u 19. stoljeću drži kišobran u svojoj sobi nad glavom, kada kiša pada!

Imademo i drugih slučajeva. Imade svećenika — neću jih okrivljivati, da su griešnici, jer to ne spada na mene — nego znadem, da ima svećenika, o kojem se narod dogovara, da će mu crkvu zatvoriti i ključeve uzeti. Nu pametni su ljudi rekli: Nemojte tako, imat ćete neprilika, a njemu će vlada još bolju župu dati, jer proti vam radi. I tako ostali narod mora trpiti, pa gubi vjeru u Boga i pravicu i tako idemo u sigurnu propast, ako se drugačije ne okrene. To bi bio taj stališ! A koliko trpe gradjani, koliko trpe pojedina mjesta! Jučer ste čuli, što vlada snuje proti gradovom, koji nisu njezina kandidata izabrali. Uzeti će jim školu zato, jer se kaže, da se tamo pokazuje čudan duh i da ne ima za mladića pravoga odgojenja. Ali uzmimo, da onaj mladić, koji ide iz ovoga mjesta u drugo mjesto u školu, ostaje isti, tim vlada ipak neće ništa postići na ovaj način. Uzmimo kukavnoga seljaka, od kojega mi svi bez razlike do premilostivoga vladara živimo, je li mi njemu što za ono dajemo, što on nam pruža pod imenom Bog zna kakovih daća.

Gospodo! Ja sam seljački sin, pa kada sam vidio uredjeno gospodarstvo kojega vlastelina, došla mi je ta čudnovata misao u pamet, da je u 19. vieku bolje živini dobroga gospodara, nego našemu seljaku. — (Žamor na desnici.)

Jest. bolje je istoj divljoj zvieri u šumi i na polju, jer se narav pobrinula za tu niemu živinu, a državnici u Hrvatskoj pobrinuli su se. da naš seljak živi gore nego niema živina. I zato, što je to država učinila seljaku, mora on još sve do kože dati; pak što više i tlo, gdje se je rodio, oduzimlje mu se i postaje državnim dobrom vaše ugarske krune, a on neka ide po svietu batinom u ruci tražiti koru kruha.

Gospodo! Mi Krajišnici, što smo učinili za tu našu krunu, da smo to učinili medju Irokezi, ili gdje drugdje medju divljaci, oni bi nas štovali i obožavali radi junačtva i prinešenih žrtava. a ovdje danas u ovoj državi trpimo najveća progonstva. Krajišnik namočio je i talijanske poljane, krajišnik je namočio i isto tlo svete krune ugarske preko Drave, da ne govorim o drugih ratovih i o ratovih s Turci. Pa što ste vi savjetnici te krune za nj učinili, za Krajišnika? Učinili ste to, da ste mu uzeli i zadnje, što je imao, naime šume.

Dok je mogao Krajišnik svoje blago pasti po šumi i dok je mogao sjeći drvo za gradju i za vatru po potrebi, mogao je kako tako živiti, danas pako — neću reći, da je to hotice učinjeno, ali valjda kroz neznanje odnošaja — onaj Krajišnik mora plaćati drvo, koje za vatru treba, pak vam u Gospiću danas košta hvat drva 12 do 14 for.; i to samo država prodaje iz svojega magazina, a drugi nitko ne smije, jer su obćine vidjele, da je ta dioba za njih slabo izpala, pa nisu ni to htjele uzeti.

Država dakle nadzire sve šume, a narod povrh toga što glad trpi, sada ga i studen ubija i tako ga vi tjerate pod okrilje svete krune ugarske.

Gospodo! Poznavajuć vas, poznavajuć Magjare i videći u kakvih se okolnostih naš premilostivi vladar nalazi, mi, članovi stranke prava, odlučili smo ovo kukavno stanje vjernoga krajiškoga naroda i ciele kraljevine Hrvatske i Slavonije opisati i podastrieti Nj. Veličanstvu i kazati, da mi za istinu našim glavami jamčimo. Hoće li na to Nj. Veličanstvo kazati: „Das ist ein abscheuliches Treiben“ ili „Das ist recht“ nami će biti svejedno. —

Gospodo! Ja sam vam kazao prije, da ja nemam straha za budućnost naroda na jugu. A zašto?

Nedavno smo svi doživili, da naš srodni narod, naša braća dadoše slobodu i samostalnost narodima na jugu, koji nisu ni malo vredniji nego Hrvati.

Postade Bugarska, postade Srbija, postade Crnagora, postat će i Hrvatska, jer se kaže: kud je voda tekla, teć

će i opet. Te srodne braće ima preko sto milijona, a stranka je prava član tih milijona, i mi ćemo se od Trsta do Novaje zemlje uhvatiti u kolo, a ja vas pitam, gdje vam je onda vaša magjarska kruna.

Gospodo! Mi vidimo da narodi, koje vodi njihov probitak i njihova korist, pa ma da i nisu srodni pruže si ruke, da si u nevolji pomognu, a ja mislim, da pod suncem nema veće nevolje, nego što ju narodi u nesretnoj Austriji i Ungariji trpe.

Ovo je samo jedna četa, koja je u prošlosti radila o propasti svih naroda.

Mnogi su se narodi već pomoću drugih a i svojom snagom oslobodili, a i mi ćemo imajuć vjeru u boga i u pravicu ljudi, te u srodnost susjednih nam naroda, danas sutra uzkliknuti: Bog poživio kralja hrvatskoga u slobodnoj samostalnoj kraljevini.

Vi ćete kazati za ovo, da je buna, ali to nije buna. Ja štujem svaku vlast, jer se kaže, da je svaka vlast od boga; ali vlast, koja samo krivicu sije i o zlu radi, takva vlast nije od boga, jer je bog nepokorne i zle od sebe protjerao i odtuda su nastali takovi vragovi.

Gospodo! Magjari i Njemci rade slobodno, što hoće. Ja čitam u novinah, da u Beču Schönerer javno izpovjeda, da će Njemci spadati velikomu njemačkomu carstvu, ovdje mu je granica iza naših ledja

Pa Schönereru nije zato ništa; kamo on dodje, tu se pjeva i slavi, pa nikom ništa, što se ovdje ondje pjeva Wacht am Rhein" Mi vidimo, da Magjari svoje buntovnike od godine 1848. slobodno slave, i vlada im ide na ruku trošeći naš zajednički novac, a vi glasujete u Pešti ne misleći, da su naši hrvatski sinovi tamo glave gubili, nemisleći, da vi tjerate njihove potomke, da slave one, koji su nam krv pili i koji nam je i sada piju.

Mi smo dva put predložili, da se prenesu kosti naših sinova, koji su bili buntovnici, jer su morali to biti za slobodu hrvatskoga kralja. I vi ne htjedoste to dozvoliti, premda u Pešti toliko dajete; a trebalo bi, da se prenesu makar da su proklete, jer ako je i prokletstvo neka bude naše. Oni su živili i glavu izgubili za slobodu Hrvatske, vi ne dozvoljavate, da se prenesu u domovinu, pače čuo sam, gdje izsmjehavate našu nakanu i jedan drugomu vete: ti ćeš ići po te kosti. Da sam bliže bio, odmah bi ga za vrat pograbio, jer ne mogu trpiti krivice. Medju vami ima svećenika i velikih dostojanstvenika i recite mi, za istinu ne govorim, te ako mi dokažete da lažem, onda me evo medju vami, da skupa radimo.

Gospodo! Moguće je, da ćete se u zadnji čas okrenuti i da ćete vi osjetiti, da smo pravo mi imali.

Liepo to kaže sveto pismo, da se nad jednom izgubljenom ovcom treba više veseliti, nego nad sto neizgubljenih, ali meni će to biti kukavno veselje, kad Krajišnici izgube šume a naša djedovina postane zemljištem ugarske krune. Slušajući jučer govor neodvišnjakah, kažem vam, da mi je padao melem na srce, jer vidim, da su to novi kršćani stranke prava. Mi vam čestitamo; pristupite, da idemo skupa makar u grob za slobodu naroda hrvatskoga, da ovim lopovštinam, koje su se uvukle u narod na kraj stanemo. A vi drugi se promislite, okrenite se bogu i narodu i hajte promišljavat o nevolji našega naroda i krune. Ako su Magjari pravedni, oni će nam reći: poručite nam da znamo, što vam je krivo; ali vi ne ćete toga izkazati, jer nemate obraza, kad ste to sve sami u zemlju uveli, a i sami Magjari su vam rekli, da ste sa krinkom došli u sabor.

S krinkom dolazi hrvatsko zastupstvo u sabor! gdje je na sablji hrvatskoga bana uviek kruna bila, gdje su pred njim štrepile države i sultani iz Carigrada u najvećoj moći njemu se klanjali, te tražili junačtvo i prijateljstvo hrvatsko; jezik hrvatski bio je kod dvora govoren, a vi nam danas magjarski uvlačite! (Burno pleskanje na ljevici.) Ja štujem Magjara, kad svoje ljubi, al neka nedira u moje, jer premda ćete vi reći, da je to buna, kad branim pravo radje ću poginuti, nego dopustiti, da se kaže, da lupež ima pravo, a ja krivo.

Gospodo! Mene je strah samo jednoga na svietu. A što? Obazrimo se na prošlost samo do 48. godine. Svi prvi naši muževi, što su u najljepšoj snazi radili i pisali, te u narodu širili narodnu sviest, ti su svi u drugoj poli svoga života, sav svoj rad izbrisali, da ne rečem osramotili. Tako čitam u knjižici: Hrvati Magjarom, od g. 48., od Ivana Mažuranića, gdje on kaže: Drugo je hrvatska kruna, a drugo je kruna sv. Stjepana. Ja čitajuć to, rekoh: eh kvala Bogu. Kad taj gospodin postade banom priznade krunu sv. Stjepana za našu; što više, kako kažu, i što veliku smutnju kod nas pravi, taj gospodin dobio je magjarski dekret za hrvatskoga bana. To ja razumijem, da je ovaj vaš ban dobio dekret magjarski pisan i zato ga neće ni da pokaže, jer misli, ako to dodje u javnost, biti će još veća mržnja na njega. Nijedno se zlo neda sakriti, kao što se neda sakriti golotinja ni sirotinja. A da bude još veća sramota, mi smo i po drugi put predlog učinili, a pravedna većina nam opet neda. Šta više, i drugi naši učenjaci i veliki narodnjaci što su radili, pak su sve protivno priznali i s vami u Hrvatsku ovo stanje uveli. Ja i ne slute, da ću kad znamenit postati, da ću imati rieč u narodu, mislio sam, ja ću bit prost vojak, pak ću i ja pridonjeti koje zrnce, kad tamo, a vi me uzdigoste i zbilja sada ja gledam, kamo će to sve dovesti, pak me je strah, kad pomislim na one, koji su dosad imali rieč, nebi li me bog pokazao, da osramotim sebe i narod i dom, te ja pogazim istinu i da se dadem na nepravedne poslove.

Ja se čuvao toga i svaki dan, kad spavat podjem, razmišljavam o tugi i nevolji naroda, i kako bi se izpravile, i kako ću ostati postojan, makar me na vješala vodili. To je odlučna volja za istinu i pravo, a vi proganjajuć nas stranku prava, i narivavajuć nedužnim ljudem po 15 vojnika, da ih hrane u svojoj kući, vi, koji se upuštate

u takve zloće, da će se težko popraviti moći u narodu, vi, koji ste i istu krunu zaveli, jer se sve to zbiva u ime Nj. apoštolskoga Veličanstva po ustavu — vi ćete zato odgovarati pred Bogom i narodom.

Kad vas nebude, neće se naći nijedan Hrvat, koji će reći, da ide pregledati grobove tih nesretnika, nego će vam prokleti i ime i sjeme, u što nas je uveo! Ja si takva groba ne želim, nego ću govoriti, kako mi moja načela nalažu i što u srcu nosim, te ću podupirati samo onoga, koji to zasluži.

Kad dodje zadnji čas i škripanje zubi, zamaglit će vam se i ne ćete vidjeti sjaja krune, a narodna bujica pogazit će vas.

Neće se to samo vami dogoditi, nego se je tako dogadjalo kod svih narodah, koji su tako radili.

O indemnitetu nije vriedno govoriti, jer je sabor zajednički državni proračun uredio i poslao ga ovamo po mojem mnienju, vi bi ga mogli samo proglasiti kao zajednički zakon. Proračun vam je došao i već je odmjereno, to dajte sim, a to tam, pak je stvar gotova.

Ali vi, samo da se malo poigramo pušiate ga razpravljati, a to i onako neće ništa koristiti zemlji; zato ja neću o njem ništa govoriti, jer su ga u Pešti razpravili.

Gospodo! Još ću vam jednu kazati. Kad je Tisza bio u opoziciji u govoru g. 1861. u maju rekao je, kad je bio proti nagodbi s Austrijom: Svaka buna dolazi od ozgo, a nikada od ozdo. Taj Tisza dobiv korbač u ruke danas drugčije govori pa kaže, da će on u Hrvatskoj i drastičnije postupati, a da bude mogao to izvadjati poslao je simo ovoga dečka . . .

Predsjednik: Molim, ja sam vas opomenuo, da nikoga ne vriedjate, vi nieste opomene poslušali, s toga vam ja uzimljem rieč.

Dr. **David Starčević**: Hvala liepo! —

Predsjednik: Pošto je dvanaest sati, prelazi se na interpelacije.

Rieč ima g. Radošević, da stavi interpelaciju.

Dr. **Šime Mazzura**: Molim rieč u smislu poslovnika.

Predsjednik: O poslovniku nema sada govora.

Dr. **Šime Mazzura**: Glede interpelacija imam u smislu poslovnika interpelirati visoko predsjedničtvo!

Predsjednik: Izvolite

Dr. **Šime Mazzura**: Po propisu §. 35. našega poslovnika ima se kod interpelacija ovako postupati: „Prepis interpelacije ima se po predsjedniku sabora dostaviti banu s pozivom, da u prvoj saborskoj sjednici, na interpelaciju odgovori".

Molim, neka nas vis. predsjedničtvo obaviestiti izvoli, je li se drži ovaj postupak i je li ban dobiva poziv, da se izjavi, hoće li, ili neće li na dotičnu interpelaciju odgovoriti?

Predsjednik: Predsjedničtvo dostavljajuć interpelacije poziva se na taj §. i traži izjavu vlade, hoće li odgovoriti i kada.

Dr. **Šime Mazzura**: To predsjednik čini, a vlada je li odgovara?

Predsjednik: Ja sam samo rekao, da to predsjedničtvo čini.

Rieč ima predstojnik unutarnjega odjela g. Danilo Stanković.

Dr. **Grga Tuškan**: Das ist ein abscheuliches Treiben.

Danilo Stanković: Visoki sabore! Gospodin zastupnik bakarski dr. Ante Starčević stavio je na vladu sliedeću interpelaciju (čita).

Na ovu interpelaciju čast mi je u ime svjetloga bana odgovoriti sliedeće:

Gradski načelnik bakarski Jure Mikulčić podnio je dana 5. ožujka prošle godine svoju ostavku. Ta ostavka stavljena je na dnevni red pod predsjedanjem gradskoga podnačelnika. Nu stvar ta nije riešena, jer je nastala takva razmirica, da se je zastupstvo razstalo, a da nije ništa moglo zaključiti.

Načelnik Juraj Mikulčić je vodio gradsku upravu sve do 22. srpnja prošle godine, kada ga je veliki župan županije riečke, koji je kao povjerenik poslan u Bakar da red napravi, digao sa uprave.

Kada je načelnik Mikulčić podnio svoju ostavku a onda je i pet zastupnika gradskih podnielo svoje ostavke uslied odstupa načelnikova.

Pošto su pako izbori gradskoga poglavarstva u Bakru redovito obavljeni istom godine 1883. i pošto su gradski zastupnici dužni obnašati svoju službu do izminuća službenoga roka, i pošto je prema tomu manjkala zakonska podloga zakonskoj ostavci, to se nije mogla uvažiti, i oni su po dužnosti opet nastupili svoju službu. Uslied toga je u sjednici od 22. studenoga prošle godine primljena ostavka načelnikova i načelnikom izabran Mićo, kojem je uprava predana i koji je nastupom službe učinio kraj iznimnomu stanju, koje je nastalo radi ostavke Jurja Mikulčića i petorice gradskih zastupnika.

Molim, da vis. kuća izvoli uzeti odgovor vlade na znanje.

Predsjednik: Prima li g. interpelant odgovor vlade na znanje.

Dr. **Ante Starčević**: Ja ne znam, što bih kazao; p nešto sam zadovoljan. Zadovoljan sam u toliko, što je z budućnost red uveden, ali vriedni zastupnik vlade ni na moje pitanje: zašto je tako dugo bilo iznimno stan u Bakru bez zakonita načelnika i podpuna broja služeći zastupnika, dao dovoljna razloga. U ostalom, što je prošl dao bog, da se više ne povrati. — Ja se s njim zadov ljavam.

Predsjednik: Prima li vis. sabor odgovor vlade n znanje?

(Prima se.)

Odgovor vis. vlade primljen je na znanje.

Rieč ima predstojnik odjela za unutarnje poslove Danilo Stanković, da odgovori na interpelaciju.

Danilo Stanković: Zastupnik delnički g. Andrija Valušnig stavio je sliedeću interpelaciju (čita).

Na ovu interpelaciju čast mi je u ime svjetloga bana izjaviti, da je vlada, čim je previšnjim odpisom od 20. kolovoza prošle godine odredjen razpis novih izbora, odmah na temelju toga previšnjega odpisa i zakona od 15. srpnja 1881. i o izbornom redu za sabor kraljevina Hrvatske i Slavonije pozvala guvernera riečkoga, da municipalno poglavarstvo obavjesti o novih izborih i da na temelju §. 2. izbornoga reda u opredieljeno vrieme preduzme izbor dvajuh zastupnika grada Rieke.

Da li je izbor obavljen i kakav mu je uspjeh, vlada nije dobila obaviesti, ali ju je požurila.

Molim, da visoki sabor izvoli primiti odgovor vlade na znanje.

Predsjednik: Zadovoljava li se interpelant s odgovorom vlade?

Andrija Valušnig: Visoki sabore! Što se tiče odgovora visoke vlade na prvo pitanje moje interpelacije, ja bi se mogao zadovoljiti, jer je rečeno u odgovoru: da Rieka bijaše kroz guvernera pozvana, da preduzme i obavi izbor zastupnika za naš sabor.

Ne tako glede drugih pitanja, jer mi nije odgovoreno, da su bile preduzete sve mjere, za da se zakonu izbornoga reda na Rieci zadovolji, i zato ne mogu ni ja zadovoljan biti s odgovorom. Nije moja nakana vis. vladu podučavati, što da ima preduzeti u tom pogledu, samo ću opaziti, da se što takova dogodi u drugomu kojemu kotaru ili gradu, odaslan bi bio odmah kr. povjerenik uz nalog, da izbor razpiše i obavi, i on bi ga sigurno i obavio bio.

Možda će mi se opaziti, da na Rieci zapovjeda magjarska vlada, i da hrvatska ne može nikakav korak poprimiti u tom pogledu. To je žalibože istina, nu to današnje stanje imamo zahvaliti samo onoj krpetini u nagodi i dotično onim hrvatskim patriotom, koji su na tom polju radili i Hrvatsku tako sramotno prevarili. Sasvim tim ja mislim, da vis. naša vlada ima još otvoren put obratiti se na magjarskoga ministra-predsjednika Tiszu i zahtjevati od njega, da već jednom konac učini toj nezakonitosti i shodna odredi, da na Rieci sankcioniranomu po Njeg. Veličanstvu kralju zakonu bude čim prije zadovoljeno. Ne mogu zato primiti odgovor vis. vlade na znanje.

Danilo Stanković: Vlada ne zna, da li je obavljen izbor i koji mu je uspjeh, ali je požurila stvar.

Predsjednik: Prima li vis. sabor odgovor vlade na znanje? Koji su za to da se primi, neka se ustanu.

(Ustane većina.)

Odgovor vlade primljen je na znanje.

Rieč ima predstojnik odjela za unutarnje poslove Danilo Stanković.

Danilo Stanković: G. zast. Stanko Rašić stavio je na vladu sliedeću interpelaciju: (Čita.)

Prije svega primjetiti mi je, da se ovdje radi o poslu autonomnom i da ne može biti govora o pomoći zajedničke vlade. U stvari samoj iztaknuti mi je, da interpelanta tako razumijem, da se potajne diobe čim prije urede. U tom pogledu je vlada pomnožila broj upravnih činovnika i ustanovit će se stanovit broj činovnika, koji će se zanimati uredjenjem tih zamršenih zadružnih odnošaja i vlada se nada, da će kraj učiniti tim nepodobštinam. Molim vis. sabor da izvoli uzeti odgovor vlade na znanje.

Predsjednik: Zadovoljava li se interpelant s odgovorom vis. vlade?

Stanko Rašić: Uzimam s zadovoljstvom na znanje.

Predsjednik: Prima li vis. sabor odgovor vis. vlade na znanje? (Prima.)

Odgovor vis. vlade primljen je na znanje.

Rieč ima zastupnik dr. Jakov Radošević, da stavi interpelaciju.

Dr. **Jakov Radošević**: Justitia est regnorum fundamentum. To je staro načelo, koje se uviek obistinilo i danas se obistinjuje. Gdje se pravednost podkapa, podkapa se i temelj državi. Hoteć zakonitost kod nas uvesti, uvadja se ona tako, da jedan zakon drugi krši, i zakon koji je uveden da bude drugima podlogom, bude dokinut, a drugi ostanu viseć. U obće izdaju se kod nas zakoni takovi, koji si u načelih protuslove. Još obstoji kazneni zakon, koji je uveden za vrieme absolutizma i za život absolutistički, po kojem nije slobodno ni kritizirati zakone, dočim je u ustavnoj državi svatko pozvan pače i dužan, da zakone kritizira. Naš kazneni postupnik uveden je na slobodnu uvjerenju sudaca, jer je postojao zakon o neodgovornosti sudaca, koji ste ukinuli, a kazneni postupnik ste ostavili, koji bi morao imati, podlogu neodgovornosti sudaca. Kod nas sve zakone, što ih uvadjate ili prepisujete ili prevadjate, a nipošto ne ćete, da se popitate za posebne životne odnošaje našega naroda. Uzmite n. pr. samo zadružni zakon. Ovdje se tužbah čulo, da je to rak rana našega seljačtva. Ne znam, zašto se tako sili kod stvaranja zakona; valjda za to, što se hoće sabor poniziti do županijske skupštine, a drugo sve prenesti na magjarski sabor, te tako nemajuć vremena, da se pojedini inštituti narodni izpitaju, rade se zakoni na brzu ruku, pa tako izadju tako loši zakoni, da ih morate ukinuti. Naše seoske i plemićke zadruge bijahu uredjene zakonskim člankom IV. od g. 1870. Nu odmah se je vidjelo, da je djelovanje ovoga zakona pogibeljno i. g. 1872. morao se obustaviti, dok se bolje promisli, kako da se stvori novi zakon. G. 1873. stvoren je taj novi zakon, nu i taj je vrlo loš. U tom zakonu zaboravljeno je na velik dio seljačtva, a to su plemićke zadruge, koje stoje van zakona. Takvih ljudi ima najviše u Turopolju. U Turopolju i u okolici, gdje je moje odvjetničko djelovanje, živi narod bez zakona kao u zemlji, gdje se ne pozna zakon, samo tom razlikom, što je zloća u narod uvedena i što su zli poglavari nad narodom. Kad bi vladala u ljudih pravednost, dopustio bi, da se radi ne po zakonu

nego po čistom srcu i zdravom razumu. Kod nas plemićke zadruge ne mogu tužiti, niti tužene biti, nitko ih ne može zastupati. Nigdje nije zakonom ustanovljeno, kako mora živiti ta plemićka zadruga: ni jedan sudac ni odvjetnik ne može kazati, koji je dio čiji, i tko je vlastnik toga imetka. A kako će se djeliti ta zadruga, ako dodje, da ne može zajedno ostati, kad zato zakona neima. Imade slučajeva, da se po dvie i tri parnice podignu, pak se ne zna prosuditi i onda obično izgubi onaj, koji ju je poveo. Dogodi se, da je velika svadja medju članovi, pa se medju njima nadje sirota, koja si ne može sama izvojštiti pozicije i tako ju drugi iztisnu. Malodobnici bivaju zanemareni u odgoju, ako ne imaju roditelja ili bližnjih rodjaka, te budu držani kao pseta, jer nema zakona, koji bi ih u zaštitu uzeli. U tom sam položaju već više puta bio, da ne mogu dati savjeta, nego uzmi sve, što nadješ i prodaj, jer nema oblasti, koja bi to zapriečiti mogla, ili koja bi ti dala pravo, da uživaš kao tvoje što ti drugi nasiljem nastojeć osigurat si poziciju. otimlju. Na ovakove se zakone nipošto ne misli, nego na takove, kojimi se gleda upravo na propast hrvatskoga naroda. Upravo najveća sramota što se je mogla hrvatskomu narodu dogoditi jest ukinuće porote, jer ukinuće . . .

Predsjednik: Molim g. zastupnika, da o stvari govori. Dr. Radošević prijavio je interpelaciju glede spora sudjenja u svih trih instancijah.

Ja ga pozivljem, da govori o sporosti sudovanja, jer ću mu rieč oduzeti.

Dr. **Jakov Radošević**: Ja imam tri prijavljene interpelacije i prva je ona, koju sam u ruke uzeo, a to je o zadrugah.

Predsjednik: Dobro.

Dr. **Jakov Radošević**: Ako se sada uzme odgovarati zašto to dosad nije učinjeno, neće se moći reći, da vlada nije za to znala, jer je to dužnost vlade znati, za takve rane naroda; a neće se moći reći, da ni sabor nije za to znao, jer je tu stvar potaknuo jednom interpelacijom u saborskoj sjednici 86. od 24. rujna 1877. dr. Malec, a predstojnik je bio g. Živković.

Interpelacija ta glasila je ovako: (čita)

„Je li ban voljan već za buduće zasjedanje predložiti ovoj vis. kući zakon ob uredjenju plemičkih zadruga, na ustavno razpravljanje?

Na ovu interpelaciju trebalo je čekati skoro godinu dana odgovor, a taj je stigao 11. srpnja 1878. i taj odgovor je dao presv. g. Živković ovako: (čita)

„Sada mi je odgovoriti na interpelaciju g. dra. Malca glede plemičkih zadruga.

I ovo je jako važna stvar. Nutarnji odjel zem. vlade za sada nije toga mnienja, da su to u obće zadruge. On to smatra faktičnim stanjem, te misli, da se tomu može doskočiti izpravkom gruntovničkih zapisnika. On drži, da dotičnici sami to najlakše mogu učiniti · ali oni toga nečine. Stoga je nutarnji odjel ustupio tu stvar medjutim pravosudnomu odjelu. A pravosudni odjel prije svega kupi podatke, da vidi, koliko ima takovih zadruga i kako se diele: pa onda će nutarnji odjel sporazumno sa pravosudnim odjelom vidjeti, je li potrebno, i kako se može doskočiti ovoj mani.

Ova je stvar dakle još „in studio.“ I kad se sastave mnienja ovih dvajuh odjela — što će biti svakako do budućega sabora — onda će vlada učiniti ono, što je od potrebe, da se ovo faktično stanje u pravno pretvori. —

To je bilo barunovo obećanje, koje se nije izpunilo, kao ni druga njegova obećanja, jer ni danas nema nikakva rezultata tim velikim izvidom.

Plemičke zadruge nemaju ni danas nikakvih zakona; ni sada se ja takodjer ne nadam; da će ih skoro biti, jer se zakonski predlozi, koji se stavljaju vis. kući, ako su na korist naroda, stavljaju tako, da ne dodju do riešenja i moraju se u drugoj saborskoj periodi obnoviti, da imaju isti udes. Ja znam, da će se na interpelaciju odgovoriti. da se stvar študira. nu to me ne prieči, da zadovoljim svojoj zastupničkoj dužnosti.

Slobodan sam staviti na vis. vladu sliedeću interpelaciju: (čita)

„Je li voljna vis. vlada čim prije predložiti vis. saboru zak. osnovu ob uredjenju plemićkih zadruga za ustavno razpravljanje?“

Predsjednik: Interpelacija dostaviti će se zemaljskoj vladi.

Rieč ima isti gosp. narodni zastupnik, da stavi interpelaciju.

Dr. **Jakov Radošević**: Naši sudovi još su u mnogo boljoj slici nego naša uprava.

Tko se hoće osvjedočiti o lošoj upravi, taj neka dodje u podžupaniju sisačku, osobito što se tiče uredovanja vrlo zaslužnoga njezinoga članka podžupana g. Klemenčića. Diobe zadruga on je tako vodio, da je ciela Posavina osiromašila njima, jer se dioba zadruge neće da vodi bez tri komisije, da se može čitava pristojba zaračunati; a kad se na mjesto dodje, nije moguće svega izvršiti, nego se na papiru štogod samo škicira i ovo ostane po godinu i više dana i ja znam, da ima dioba, kojim nije spis riešen od god. 1880., jer sam ga sam našao: to je kod zadruge Zordić.

Ja znam, da je u jednom slučaju poslan utok god. 1881. na vladu, koji nije do danas riešen, a sam sam u jednom utoku zamolio, da se poseban povjerenik izašalje, da se vidi, kako su te diobe nemarno vodjene, ni na već od godinu dana nisam dobio odgovora. Ali isto tako, kao što je u našoj upravi zavladala korupcija, jer se pošteniji elementi neće da ciene polag poslenosti, nego polag korteškoga vladanja, počela je ona prevladjivati i u sudstvu. Sporost sudstva je već tako obćenita, da se može stvar zategnuti koliko se hoće; na godinu dana može se zavući stvar, koja je u ovršnom tečaju. Ja ću spomenuti samo fakta. God. 1882. počeo sam svoje odvjetovanje: u

mjesecu veljači prodane su nekretnine zadruge Kovačić. Proti dražbenom činu uložen je utok, koji nije bio riešen godinu dana; to će i g. Crnković znati.

Bijaše uložen i previdni utok na stol sedmorice u istom predmetu Antolčić proti Kovačić; i taj je trebao preko godinu dana. i tako nakon dvie godine i pol dobili smo riešenje stola sedmorice, da se dražba ukida i to stoga, što nije podpuna tri mjeseca visio oglas na sudnici. Ja mislim, da važnijega predmeta od ovoga ne može biti. Kad se toliko vremena parnicom potrati i kada se dražba provede i dvie i pol godine se očekuje, hoće li biti dražba potvrdjena, kakvo je to pravosudje? Koji je takov grunt kupio, taj je pozajmio novac i prodao svoj dio, da može izplatiti kupovninu; poslie dvie i pol godine dodje, da je dražba ukinuta, a on sad nema ni što je kupio, ni što je prodao.

Neke nekretnosti Bušićeve kupio je Hribar u Gorici i na se prenio, te jedan dio i prodao; to će mi i gosp. Crnković posvjedočiti; dao je i vinograd zasaditi, sagradio je kliet i kuću. pa nakon tri godine dodje od vis. stola sedmorice: dražba je ukinuta. Nije li to parnicu na parnicu voditi, da Hribar kao dostalac mora natrag vratiti ono, što je u nadi na pravosudje i u dobroj vjeri kupio? Ima slučajeva vrlo drastičnih. Godine 1882. 25. kolovoza izrečena je osuda u jednom predmetu, gdje se je radilo o 50 forinti.

Proti tomu došla je riešitba banskoga stola na priziv dan za godinu dana 28. ožujka 1883. U mjesecu lipnju 1883. bio je predan previd, a riešenje je došlo 29. prosinca 1884. Samo u instancijah morao je ovaj predmet stajati dvie i pol godine. (Dr. Grga Tuškan: To je još dosta brzo!)

Upravo ovim postupkom, koji je uveden nastaje velika korupcija u pravosudju, jer niži činovnici videć, da viši sporo rade i sami ne rade, a medju narodom se gubi vjera u pravednost i tako se „justitia est regnorum fundamentum“ podkapa sa strane sudstva i činovnika. A kako do toga dodje? Reći će se: u ustavnoj državi Hrvatskoj su Hrvati sudbeni činovnici, a kad ih neimate sposobniji, mi ćemo vam ih iz Magjarske bolje poslati. To bi bio zaključak logičan, kada nebi u namještenju sudaca vladala pristranost i kada se nebi najgluplji elementi dizali na vis. mjesta.

Gospodo! Moj šogor Miškić u Kostajnici je jedan od najuglednijih gradjana.

To može kazati svatko, tko pozna tamošnje odnošaje. Taj čovjek je zatvoren prošle godine. Zašto? Jer je pripovjedao neki krčmar, da je čuo od svoga sluge, koji je čuo od sluge Miškićeva, da on ima oružja na tavanu. Na temelju takve prijave ni nehtijući izpitati niti jednoga sluge, dodje ciela komisija u Kostajnicu, i stade tražiti ključe od Wertheimerice.

To je bio g. Weber sa g. Mladjenovićem. Oni su dapače i novce brojili, a mogu sumnjati, da su što i odnjeli, jer tko neovlašten ide u tudju kasu. na toga se može sumnjati, da ide krasti, i onaj, koji je to činio postao je državnim odvjetnikom, a to je Weber.

Ja sam na temelju mjenice, na koju sam dobio platežni nalog u Kostajnici za Miškića tražio proti Nikoli Paukoviću predbilježbu prava zaloga na njegove nekretnosti. G. Radivojević upravitelj suda riešio je tu stvar tako. da je molbu odbio, jer da Niko nije isto što i Nikola.

Prije toga bila je isto takova molba proti istomu Nikoli Paukoviću na temelju obveznice, koju je podpisao sa Nikola i onda je bilo Nikola isto što Niko.

Poslje je štedionica predbilježila pravo zaloga proti istomu Nikoli, kao takova i provedena. a moja molba nije niti radi prvenstva ubilježena i tako sam ja u pogibelji, da će moj klient izgubiti tražbinu. Vi ćete mi sigurno reći, da apelujem, nu zašto mi se prave ovakove zapreke, koje su očito protuzakonite.

Bastajić u Kostajnici došao je tužiti u ime svoje žene, koja je nasljedstvom dobila jednu obveznicu. te dužnik nemajuć drugoga prigovora reče, da je predložena obveznica falsifikat. To je prigovor civilni, koji se može dokazati ili nedokazati. Ali što je učinio mudrac sudac gosp. Radivojević? Dao je zatvoriti ovoga Bastaića i držao ga osam dana u zatvoru, te ga poslao u Petrinju po bielom danu pod žandari četiri sata daleko i takvu mu sramotu učinio. (Dr. Grga Tuškan: Zato je avanzirao.)

G. Radivojević razumije tako zakon. da je Lederera. trgovca u Kostajnici, radi toga, što je podpisao jedno očitovanje tiskano u Slobodi. da je glasovao zato za Mašega, jer ga je držao poštenim čovjekom odsudio radi prekršaja na zatvor od 4 mjeseca. Bar onda nije bila porota ukinuta, znalo se je, da to pod porotu spada, i on mu nije mogao nikada suditi, jer ono, što je tiskopisom učinjeno spada kao prestupak pod nadležnost sudbenoga stola. Nu Radivojević odredio je razpravu i odsudio je Lederera na 4 mjeseca zatvora.

Krivošić u Kostajnici dao je punomoć dru. Tuškanu, da načini proti odluci gradskoga poglavarstva utok.

U tom utoku učinila se tobože uvrieda Mašegu, a g. Radivojević naredi razpravu radi prekršaja uvrede poštenja proti Krivošiću. Krivošić kaže: Ja nisam podpisao utoka. podpisao ga je dr. Tuškan i on prima odgovornost za čitavi spis na sebe.

A što je zaključio Radivojević? Da se g. dr. Tuškan poput svjedoka presluša i da se Krivošić radi onoga, što nije prije nikada ni čitao, zašto nije niti znao na 3 mjesece zatvori. (Smieh.)

Neki Mirković došao je kot. sudu, gdje je imao podignut novaca, te pita Radivojevića: gdje su moji novci. Poslani su dru. Ivandiji, vašemu zastupniku reče mu g. Radivojević.

Ovaj dodje k g. Ivandiji i kaže mu to. Ivandija veli u mene novaca nema. — Pita opet za 14 dana jesu

li stigli novci, te dobije odgovor, da ih neima. Novaca nema ni u poreznom uredu, a on brzojavi Radivojeviću: gdje su moji novci. A što je ovaj učinio? Pozvao ga je kaznenim putem, da je uvriedio sud i osudio ga disciplinarno na 4 dana zatvora, valjda zato, da ne ide dalje novaca iskati, dok se odakle ne namaknu; jer ne znam, da on ima tako slabo znanje sudačko, da bi svatko morao biti zadovoljan, kad dodje tražiti novce, pak mu se kaže, da su novci poslani njegovu zastupniku, a ovaj ih nije primio.

Neki Lasić dodje na dražbu nekretnina i videć, da bi se sve prodale, ponudi osvršenici zadrugi, da će kupiti jednu zemlju i platiti cieli dug: On načini ugovor sa dotičnom zadrugom i obćina a i kotarska oblast to potvrdi. To je od njega bilo i plemenito. Al dodje jedna žena te zadruge i kaže g. Radivojeviću, da je kupac zadrugu prevario, jer da su nekretnosti vriedile 2000 for. Radivojević premda je imao pred sobom valjanu izpravu odobrenu od nadležne oblasti, dao je ovoga čovjeka zatvoriti radi prevare.

Ovi čini jesu juridički, ali nesmisao su istiniti. Ja sam prijavio g. radi zloporabe uredovne vlasti glede sliedećega slučaja.

G. Miškić imao je kod suda posla, te je čekao u hodniku, dok na njega red dodje. U to nadodje g. Radivojević i opazi malo psetance, te upita, čije je isto. Na to se obazre g. Miškić i opazi svoje psetance, te se izpriča i iznese ga napolje. Isti dan poslie podne dobije Miškić odluku od suda, da se radi toga čina odsudjuje na globu od 60 for. ili istoj globi odgovarajući 10-dnevni zatvor, ako ove svote drugi dan do podne osobno k sudu nedonese.

Budué je bilo tamo svjedoka zatražio sam, da se isti preslušaju i da se g. Radivojević radi ovoga samovoljnoga i protuzakonita čina kazni.

Nu do danas, premda je stvar već davno izvidjena nije ovaj predmet riešen, a medjutim je g. Radivojević avansirao i preskočio 66 svojih drugova.

Kakovu će volju za službu imati ovi uvredjeni sudci, koje može ovakov čovjek preskočiti, na to se sigurno nije ni mislilo, nego se radilo samo o tom, da se njegove agitacije nagrade, radilo se samo o tom, da se zadovolji njegovom otcu, koji je predsjednik stola sedmorice. A što će tek počiniti ovaj čovjek krivica kod banskoga stola, kad stane meritorno riešavati?

Spomenuti mi je, da su svi ovi čini učinjeni u ime Njeg. apoštolskoga Veličanstva. (Dr. Grga Tuškan: Das ist ein abscheuliches Treiben.) A ja držim, da bi vjeran savjetnik Nj. ap. Veličanstva morao zabraniti to, jer lojalnost pada tim, kada se mora kažnjenikom klicati živio. Tim će se srušiti fundamentum regni.

Vi ćete reći, da mi sve rušimo, a ništa pozitivna da ne činimo. U ovom slučaju lasno ćete uspjeti, ako čujete i moj savjet, a taj je uvedite poštenje i nepristranost kod imenovanja sudaca.

Pošto sam naveo dovoljno dokaza, da je uredovanje kod naših sudova sporo, pošto sam dokazao, da se počela u sudstvo uvadjati korupcija, to stavljam na vis. vladu sliedeću interpelaciju:

„Je li vis. vladi znano, da je uredovanje sudova u svih trijuh inštancijah vrlo sporo? Što namjerava visoka vlada učiniti, da se ovomu zlu doskoči."

Predsjednik: Interpelacija dostaviti će se visokoj kr. vladi.

Rieč ima isti g. narodni zastupnik, da stavi interpelaciju.

Dr. **Jakov Radošević**: Gospodo! Meni nije namjera, da ikomu koju uvriedljivu kažem, nego ja ću navesti sgoljna fakta. Kada se bude zakonitost uvela u svih granah, onda će biti najbolja uprava i sudstvo.

Ta se zakonitost u nas ne uzimlje u obzir. I presv. g. Vardijan će znati, da i u njegovoj županiji ima dovoljno ne zakonitosti; on zna, da u obćini odranskoj već toliko vremena ne ima po zakonu sastavljena obćinskoga poglavarstva i da sve molbe, da se tomu ne zakonitomu stanju na put stane, ništa ne koriste. On zna, da sam podžupan daje upravitelju Šegi, da izvrši naloge županove, koje on samo tada obavi, ako su njemu u prilog, jer zna, da mu je veliki župan prijatelj. Na primjer zadruga Zubak neće se da dovrši.

Ja badava utoke ulažem, jer odgovora ne dobijem. Kod obćine kažu stranki: hajte k velikomu županu; i ja ju pošaljem. Kad dodju k njemu, on kaže, da on ne ima s tim posla; dočim činovnik veli, da to sve o njemu ovisi.

S toga ja, da se samo zakonitost vrši, stavljam sliedeću interpelaciju (čita):

„Je li vis. vladi znano, da u obćini Odri već dvie godine ne ima načelnika niti bilježnika, već da postoji samo upravitelj, što je protuzakonito?

Ako je to znano, čim se opravdava ovakov postupak?"

Predsjednik: Interpelacija ova dostaviti će se visokoj vladi.

Rieč ima g. zastupnik Ćiro Milekić, da stavi interpelaciju.

Ćiro Milekić: Visoki sabore! Kad je g. 1871. uslied previšnjega riešenja započelo razvojačivanje hrvatsko-slavonske Krajine, izašlo je riešenje od 8. juna iste godine o ustroju pučkih škola u hrvatsko-slavonskoj Krajini. — §. 74. toga previšnjega riešenja ustanovljuje, da se pučke škole u Krajini imaju uzdržavati iz 10% nameta na izravni državni porez, i to sve dok se ne uredi porez za Krajinu i da pojedine pukovnije u tom pogledu imaju sačinjavati jednu zajednicu. U koliko ovaj namet nebi podmirivao školskih potreba dotičnih pukovnija imadu se tada prihodi eventualnih školskih fondova u pomoć uzeti, a u skrajnoj nuždi imao bi se manjak uvrstiti u krajiški budget.

§. 74. izmienjen je zakonom od 10. veljače 1880. o preinaki nekih školskih propisa u vojnoj Krajini. U §. 3. ovoga zakona odredjuje se. da se u bivšoj Krajini imaju pučke škole uzdržavati od 20% školskoga nameta na državni porez redovni i izvanredni, i to sve dotle, dok se u Krajini ne uvede nov zemljarinski katastar. a ovo u pogledu krajiškoga područja ima jednu zajednicu sačinjavati. Ustanove ovoga zakona jesu po veći dio obština u bivšoj vojnoj Krajini teretne i štetne i ne pravedne. Po ovomu zakonu uzdržavaju se dakle obćinske pučke škole od 20% nameta.

Obćine plaćaju namet, koji u većem dielu iznosi više nego to pojedina obćina za svoju školsku potrebu imaju nuždno, te višak ide za uzdržavanje škola ovih obćina, koje manje imadu. Ovakva viška daje varadinsko okružje preko 20.000 fr. godišnjih, a mnoge obćine ovoga okružja. koje tako velik višak daju, ne imaju ni dobro izpitanih učitelja, a ni valjanih školskih sgrada, dočim mnoge od obćina, koje ovaj višak dobivaju, imaju luksuriozne sgrade. Ima obćina, koje plaćaju tri do četiri tisuće forinti ovakva razreza, a njihova vlastita potreba ne iznosi ni jednu polovinu ove svote.

Iz toga sliedi, da porad težkih prireza i tereta financijalnih posala naše obćine ne mogu da podmire svojih obštinskih potreba, koje bi smjerale na unapredjivanje i razvitak blagostanja obćinskoga.

Priznati se dakle mora, da je ovaj prirez po obćine teretan, štetan i ne pravedan, te da isti sprečava i materijalno razvijanje obćina. Želja i težnja ovakovih obćina, da im se olakša od ovoga prireza mora se uzeti, da je posve osnovana, a opravdana je tim više, što u starom provincijalu obćine svaka svoju školu o vlastitom trošku uzdržavati ima; u tom pogledu zajednica izmedju obćina ne postoji. Zakon od 14. oktobra 1874. o uredjenju pučkih škola u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji u §. 28.—32., ustanovljuje način i prihode, iz kojih se imaju obćinske pučke škole uzdržavati, te je medju ovimi prihodi prvi i najglavniji obćinska potrošarina. U bivšoj Krajini pobire se i može se pobirati od g. 1883. takodjer obćinska dohodarina, te je i ovim obćinam pružen ovaj prihod za uzdržavanje škola, te su izjednačene sa obštinama u starom provincijalu, i ja mislim, da nebi bilo zapricke, da se ustanove pomenutoga zakona i §§. 28.—32. za uzdržanje pučkih škola protegnu i na vojnu Krajinu, te da se ovaj težki namet od 20% skine. Siromašnim obćinama u koliko ne mogu svojih škola uzdržavati neka se pruži podpora, kako je to sa starim provincijalom, iz proračuna, ili krajiške investicionalne zaklade.

Iztaći ću konačno, da obzirom na sam zakon od 10. februara 1880. §. 3. ne ima se ovaj prirez dalje pobirati pošto u zakonu stoji, da važi isti samo dotle, dokle se ne uvede nov zemljarinski katastar, a g. 1884. stupio je novi katastar u život, te se i prirez plaća po istom katastru i mogu vam reći, da varadinsko okružje uslied novoga katastra skoro dvostruko prirez plaća od prije.

Držeći dakle obzirom na to, što i sam zakon ustanovljuje dobu, kada se ima prestati pobiratl ovaj prirez i pošto je ovaj rok nastupio. da bi se trebala druga ustanova zakonska donieti, po kojoj će se u bivšoj Krajini imati uzdržavati pučke škole i pošto držim. da bi za sada barem najprilićnije i najsgodnije bilo ustanove opredieljenja daća, koje je u tom pogledu ustanovljeno u §§. 28.—32. zakona od 14. listopada 1874. godine ob uredjenju pučkih škola u Hrvatskoj i Slavoniji, da se na krajiško područje protegne, te sam slobodan uslied toga staviti sliedeću interpelaciju na vis. vladu (čita):

„Je li voljna vis. vlada shodna učiniti, da se §. 3. zakona od 10. veljače 1880. godine o nekojih promjena školskih propisa, odobrenih kr. riešenjem od 8. lipnja 1871. za hrv.-slav. vojnu Krajinu preinači tako, da se obćinske pučke škole u bivšoj hrv.-slav. vojnoj Krajini imaju onim načinom uzdržavati po seoskih obćinah, kao što ga §§. 28.—32. zakona od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih škola u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji odredjuju?“

Predsjednik: Interpelacija dostavit će se zem. vladi u smislu poslovnika.

Rieč ima zastupnik g. dr. Pilepić, da stavi interpelaciju.

Dr. **Franjo Pilepić**: Visoki sabore! Jednoga dana prošloga zasjedanja uputio sam se ja sa svojimi drugovi u ovu sabornicu; dodjemo na vrata i vidismo, da su zaposjednuta sa žandari, a ravnatelj saborske pisarne g. Kuzmanović reče nam, da ne smijemo unići. Ja sam onda uzmakao, kako su i drugi, i pokorio se sili, jer vjerovah, da je on od vas mogao dobiti takav nalog, kad sam uvjeren, da vi možete kršiti i vriedjati zakon. Ali što bi bilo, da smo ja i moji drugovi više držali do vas i do vaše pravice, da držasmo, da je vama stalo do zakona i reda? Mi bi pomislili, da je g. Kuzmanović poludio i sam doveo žandare.

Mi bi na svoju ruku počeli tjerati žandare i njega, a oni bi upotriebili oružje, a posliedica toga bi bila, da biste vi rekli: eto bune, stranka prava ju je načinila.

Da se to dogodi, tko bi bio kriv neredu? Vi, jer vi ste ga izazvali i krivnja je vaša; nu za sreću mi smo znali. da Vi ste u stanju svaku ne zakonitost počiniti, a da naše izgonjenje bijaše i proti zakonu i proti redu. to ćete i sami priznati i priznaste.

Jedno ipak znajte: kako ste vi taj veliki čin i junačtvo, služeći se žandari izveli, tako bi i drugi mogli vami, a još i gore, i ja vam želim, da se to što prije dogodi.

Ćete mi reći. kako stoji ovaj uvod u savezu i skladu sa mojom interpelacijom, u kojoj smjeram upitati vladu za kojekakve nerede i bezzakonja, koja županijski činovnici županije riečke u Primorju izvadjaju.

*

Na toliko je u savezu, da činovničtvo, videć da je saborska većina spala tako na nizko, da može izvraćati zakon kako hoće, misli, zašto nebi i mi zakon izvraćali, pak ćemo gospodi ugoditi. Primjer ste dali i ljudi ga sliede. Ne drže se oni one:

Quod licet Jovi, non licet bovi.

Što može mazga, ne može žaba, nego misle, može i mazga, što može žaba, pak vas liepo sliede u bezzakonju i slabu štovanju zakona.

Da se nebi reklo, da je to osvada i da bacam u taman rieči, kako službene novine radi nas nabacuju se pogrdami i laži, ja ću data pokazati, da se bude popunila liepa slika, koju su nam predgovornici predočili; neka se vidi, kakvi smo i kako nam je.

Mi imamo u riečkoj županiji namještena medju ostalimi činovnici nadzornika školskoga; taj čovjek sam priznaje, da nije dorasao toj službi, i da se on u taj posao ne razumije, nego kaže: ja uživam protekciju vlade i ja sam intiman s predstojnikom nastave, pak se meni nemože ništa dogoditi; tko vriedja mene, taj vriedja velikoga gospodina, a tko drži samnom, taj je dobar i bit će mu dobro.

Taj čovjek bio je za prošlih izbora najveći i najžešći vladin korteš, po noći i po danu vozikao se je po Vinodolu, obilazio redom kuće izbornika, učiteljem davao naloge, kako se imaju vladati kod glasovanja.

On je kazivao učiteljem, ako ne glasujete za vladu, ja imam dekret u džepu, da vas odpustim. Zato bi mogao doprinieti svjedoka koliko hoćete i dokazati, da nije to izmišljotina: kad bi vlada htjela izviditi, uvjerila bi se o istinitosti mojih rieči. Nu vlada to sve zna i ona takve ljude nadaruje i podupire.

Dakle taj čovjek, mjesto da pazi na školu, da bude u školi red i da učitelji svoju dužnost čine, gleda i nanjuškiva, za koga će glasovat ovaj ili onaj, s kim prijateljuje ovaj ili onaj učitelj ili učiteljica, je li se učitelj šeće s ovim ili s onim pristašom stranke prava. Ako dočuje, da prijateljuje, ili samo se sastaje s kojim steklišem, eto zla i iztrage. Nikad nije iztrage glede škole i školskih poslova, nego uviek pazi i izpituje, kako koji učitelj misli. U tom liepom poslu ima i vrednih pomagača, a najbolje se iztiče njegov njekakov rod učitelj grižanski Stjepan Mažuranić, koji nije, kako se veli ni usposobljen, i koji sije samo razdor medju obitelji. Tomu čovjeku nije ništa sveto; najsvetija mu je prosta denuncijacija i zato je vele uvažen kod podžupanijske gospode, jer stoji pod protekcijom našega nadzornika ili kako ga naši ljudi zovu oberškolnika, koji uživa veliku protekciju, zato ostala gospoda počam od pandura do velikoga župana se ga boje, kad otvoreno kaže, da ima veliku gospodu za prijatelje i da oni su za njega.

Tim njegovim pripovjestim svjet, koji obično ne propitkuje vjeruje, a ako koji učitelj ne vjeruje, to je njegova šteta. Da si tim bolje osigura upliv na narod, da ga tim laglje demoralizira, upućuje svoje vierne, da svaku i najmanju uvredu, njima nanešenu, prijave podžupanijskoj oblasti, koja protuzakonito uporablja carski patent od 20. travnja g. 1854. tako zvani Prügelpatent, koje ga su Švabe stvorili, kad je bilo zabranjeno i slobodno disati.

Ovaj Prügelpatent je universalno sredstvo za osvetiti se protivnikom svojim.

Evo jedne takove iztrage.

Našlo se jednoga jutra na prozoru školskomu napisano ne perom, nego mastilom: magjarska izdajica hrvatski školnik. Sad istoga jutra sastavio se kod načelnika zapisnik i konstatovao je sam uvredjenik, da je to pismo istovjetno sa pismom jednoga djećaka, imenom Mate Kružića. U službenom protokolu se ovako kaže: „obćinski načelnik Filip Papić očituje, da je on sa Martinom Ivanovom Stipaničićem, Stjepanom Mažuranićem konstatovao, da je ono pismo istovjetno sa onim Mate Kružića, a Ivo Vučić obćinski bilježnik preslušan svjedok izpovjeda suglasno ono, što je obćinski načelnik Filip Papić. te se poziva na zapisnik od 8. listopada 1884. te izvješće poglavarstva u Grižanih 3. listopada 1884. br. 1510. kojim je dokazano, da je Mato Kružić napisao one rieči.

Uslied prijave obćinskoga poglavarstva taj djećko je pozvan pred podžupaniju; on ne zna o čem se radi; nema ništa, kaže: nisam toga napisao, ali na temelju prije navedenoga svjedočanstva načelnika Papića i bilježnika Vučića podžupanija po Prügelpatentu ga odsudi na 14 dana zatvora, dakle na najveću kazan i njega odmah zatvoriše.

Ovaj dečko nema otca ni matere, te k meni doleti njegov ujak i kaza mi: moj dečko pošao je k podžupaniji, pa su ga zatvorili na 14 dana. Podjem ja s njim k podžupaniji, da vidim, što je to. Došav tamo, obaviestim se o stvari, upitam: kakav je to način, da li su djećka podučili, da može apelirati, i uslied ove poduke što se je dečko izjavio.

Dotični činovnik na ovaj upit mi odgovori: nije ništa kazao, pa smo ga odmah zatvorili. Ja im rekoh: Kad dečko nije ništa izjavio, znak da ga niste podučili, eto mu ujca, on će za njega apelirati; stoga pustite ga kući, dok se utok rieši. Oblast uvidiv svoju nepravdu primi utok i odpusti dečka, a sada odvisi od zem. vlade, kako bude podnešen utok riešen.

Nu zemaljska vlada običaje sve takove presude potvrdjivati, te sva je prilika, da će dečko ljepo sjediti 14 dana u zatvoru.

Sada pitam, ako je to riešenje, ta presuda postala pravomoćna, zašto je podžupanija pustila djećka? Jer došao je odvjetnik, a podžupanija uvidila ipak svoju nepravdu i pustila ga, inače bi bio čamio u zatvoru. Vidite, da to kod nas ide sve po domaću.

Eto vam drugi slučaj.

Kad su se obavljali posljednji izbori za sabor, 2 iz-

birnika, koja su glasovala za vladina kandidata, voziše se kroz obćinu Grižane i baš medju kućami doleti na njihova kola jedna frižka smokva i to samo jedna jedincata. U tih kolih vozio se je bilježnik i župnik revenički. Bilježnik skoči s kola i poleti u bližnju kuću, u kojoj je bila u dućanu razi zemlje gospodarica, vriedna starica sa dvie djevojke, te reče njoj, da je smokvu bacila. Ona mu odvrati, da ona nije smokve bacila, neka je ne napastuje i ostavi na miru. Na to njoj bilježnik: vi ćete odgovarati kod podžupanije za tu smokvu. Nota bene, ulica je tjesna, ova žena je bila, kako rekoh u dućanu razi zemlje, a smokva je doletila s visoka, ne zna se od kuda I gospodja dobije zbilja poziv na podžupaniju po Prügelpatentu; jer je počinila redarstveni prekršaj, što je povriedila red i pristojnost. Dakle gospodja ova po Prügelpatentu uvredila je red i pristojnost, što je bacala smokve i tim počinila redarstveni prekršaj.

Gospodja dodje bolestna na Rieku, što je svjedočbom zasvjedočiti mogla, te u podžupaniji upitana, je li ona smokvu bacila, odgovori nisam. Ja ne znam smokve bacati. Na to će postupajući činovnik: ali smokva je iz vaše kuće došla i vi ste prekršaja kriva, i bi odsudjena na 50 for. globe i da plati petorici svjedoka svakomu 10 forinti putnoga troška.

To je bila veleskupa smokva.

Nadošli su izbori u obćini Grižane; trebalo birat novi odbor i obć. načelnika.

Tu je za našu županiju domovina bila u velikoj pogibelji, jer narod neće onoga da bira, koji je bio do sada, već radje bi drugoga birao, a neće nikako onoga birati, kojega podžupanijski činovnici preporučuju. Podžupanija poslala na izbor svoga izaslanika, koji će voditi izbore. Moram napomenuti, da je obćina Grižane jedna od najvećih i najinteligentnijih obćina u Primorju broji do 4000 stanovnika: pučanstvo grižansko je sviestno, pošteno, mirno, radino i triezno.

Ja mislim, da se za takovu obćinu izbor načelnika i odbora velevažan čini, čin od velikoga interesa po obćinare, i da se mora obaviti mudro, trezno i obzirno.

Županija, valjda je obterećena bog zna kakvim poslom, valjda na posprdu naslala ovamo najzadnjega pisara, kao svoga izaslanika, da rukovodi izbor.

On dodje onamo, ljudi se skupe, da biraju i izaberu čovjeka, koji nije bio po volji tomu velikomu gospodinu, pisaru slavne riečke županije. I eto neprilike, jer ni županija neće da potvrdi po narodu izabranoga načelnika, prem nije stekliš, već je kako čujem glasovao za vladina kandidata; ali on ne može biti izabran, jer županija hoće, da bude dosadanji načelnik potvrdjen; i tko se toj želji protivi, radi proti oblastnim odredbam, on je buntovnik. Eto u Vinodolu rata; buna je u Grižanih; treba pronaći krivce, koji su krivi, da nije narod izabrao po podžupaniji preporučenoga načelnika. Krivi su kapelan u Grižanih, Lovro Lenac i Stjepan Tićak, jer su narod bunili. Ovi su buntovnici. Za to svoje bunjenje kapelan Lenac i Tičac pozvani su po Prügelpatentu na riečku županiju na razpravu, koja se je proti njim vodila radi bunjenja. Gledajte, silna ova razprava spisana na punih 7 araka (čita patent broji arke razpravnoga zapisnika.

Da su otca ubili, bilo bi dosta te pisarije. Što se kaže proti kapelanu, da čujete (čita):

Okrivljen je dakle kapelan, što je imao zakon o izboru i čitao ga narodu. (Veselost na ljevici.) To je dokazano izkazom svjedoka. Obćinski načelnik navadja kao svjedok sliedeće: (čita.)

Kazivanje obćinskoga bilježnika ovako je ubilježeno: (čita.)

Zato što je dakle čitao i tumačio zakon onim, koji ne znaju čitati, kapelana odsudili na 14 dana zatvora a valjda što je svećenik pomilovahu ga na globu od 70 for. i platiti 5 svjedokah svakomu po 10 dakle 50 for. a. vr. (Dr. David Starčević: Das ist ein abscheuliches Treiben.)

To je za županiju grozan čin, što je čitao zakon. Tićak, što je agitirao, ali u čem i kako, to se ne zna, dobio je 14 dana zatvora.

Ali da vam još nješto ljepšega kažem. Dan razprave kapelan dodje k meni i kaže mi: imam poziv na podžupaniju, izvolite me zastupati.

Ja mu odvratim: vam ne treba zastupnika, vi ste svećenik znati ćete se sam braniti, kažite samo istinu i to bude vaša najljepša i najbolja obrana. On mi odgovori: biti će zlo, jer je tajnik jako namrgodjen, rekao mi je, da sam buntovnik.

G. tajniku rekao je gosp. pisar Vuičić, koji je dobro kao izaslanik izbor rukovodio, da je kapelan buntovnik; jer preslušan kao sviedok, ovako se izjavio: (čita.)

Dakle ne smije se govoriti proti starom činovniku, jer je to buna.

Stoga valja buntovnike kazniti, (Dr. Ante Starčević: Pa još te buntovnike zemlja nosi. Veselost.) i kako rekoh i kapelan Lenac i Stjepan Tićak odsudjeni su svaki na 14 dana zatvora radi redarstvenoga prekršaja.

Gospodo, još nješto.

U Crkvenici namestilo lani proti volji naroda za mjestnoga sudca njekoga Ivana Skomeržu, il kako ga narod zove Lažicu.

Prije toga je mislila vlada, da je taj čovjek pravaš, pa ga je radi njekoga prekršaja metnula pod iztragu, i odsudila da plati 600 for. globe i izrekla, da ne može biti načelnikom. Nu Skomerža je jako spekulativan, koji zna dobro brojiti i računati te pomisli si: to neide tako i on se ponudi vladi, da će kod sljedećih izbora raditi za vladu i zbilja je radio. Stoga onih 600 for. globe ne treba platiti i postane načelnikom. u Crkvenici proti volji naroda.

(Dr. A. Starčević: Kad je praktičan.)

Taj čovjek ima uz more ljepu kuću; ali more mu

podkapa pijacu, a on hoće imati liepu pijacu uz svoju kuću.

Kao sudac ima vlast a i s vlasti mora imati i koristi. On odredi, da obćinari tlakom urede pijacu itd. njegovu kuću; te ovaj mora pod moraš dovažati Cinmen, onaj zemlju; jedan lupati, drugi ravnati, ciela obćina mora robotati.

Ljudi se tuže na županiju, te kažu: mi imamo dosta poreza plaćati, a imamo i drugih potreba za škole i ostale stvari, te ne možemo pijace praviti. Nu to nije pomoglo. Tko nije hotio ići na tlaku, hajd s njim u zatvor.

Jednoga dana prolazila mimo Skomeržine pijace djevojka, koja je zaručnica, a zaručnice se u Primorju osobito štuju, te se nješto nasmjehnula a silni Skomerže držeć, da se njegovoj nasilnoj radnji podrugiva, pozove pandura, te s njom u zatvor.

U Crkvenici je obćinar imenom Katkić, čestit trgovac i imućan čovjek, koji nije hotio dati tlake; s razloga, što nije po propisu razpisan, što on za nju ne zna. Skomerža pozove pandura i reče mu: Zapljeni u dućanu Katkićevom, za 20 for. robe. Dodje pandur u dućan, te hoće da uzme robe. G. Katkić mu kaže: Ne mojte me globiti, jer vi nemate za to naloga, hodite s Bogom; a ako g. Skomerža što samnom imade, neka sam k meni dodje. Evo opet prijave i zato. Pozvat je taj čovjek, pozvati su svjedoci na riečku županiju radi bunjenja t. j. redarstvenoga prekršaja.

Ja bih vam ovakovih slučajeva mogao mnogo nabrojiti; al ću vam navesti samo još jednoga. (Dr. David Starčević: Dosta je za danas.)

Čekaj, ovaj je druge sorte.

U Dragi bila je već duže vremena privremeno namještena učiteljica, koju je pučanstvo osobito obljubilo. Ta učiteljica nije bila u milosti oberškolnika, kako ga dolje zovu: a prijavila se je druga učiteljica, koja je u jako blizom rodu sa presvietlim g. županom, te trebalo onu prijašnju odstraniti, a ovu namjestiti. Školski odbor predložio je preponizno onu stariju. Županija neće one starije, koju je pučanstvo obljubilo, već onu drugu; jer tako hoće presv. g. veliki župan. Odbornici su sviestni i izkusni ljudi, koji su putovali cielim svietom, te su kazali: tako neide; mi plaćamo učiteljicu, pa kad mi predlažemo takovu, koja ima sposobnosti i koju je narod obljubio, oblast ju mora imenovati. Ali podžupanija ne obzire se na odborov predlog, a odbornici izjavili: kad je tomu tako, mi ne ćemo s vama posla imati, te polažemo svoju čast. Što se je dogodilo? Po „Priegelpatentu" odsudiše ih svakoga na 40 for. globe. (Smieh i veselost.)

Stara učiteljica je odpuštena, a nova namještena, ali majke se puntaju i neće šiljati djece u školu. Onda će se globiti i konačno će se morati poslati onamo jednu ili dvie kumpanije vojske, pak će se onda kazati: stekliši u Primorju bune narod. — A tko buni? Županijski činovnici.

Jučer je moj vriedni sudrug g. dr. Hinković kazao, da se ne nada od svoje interpelacije uspjehu. Tako se ni ja ne nadam, jer znam, da se neće nikada ništa popraviti, da neće biti ništa bolje, nego da će se narod i nadalje progoniti. Nego samo zato ovdje iznašam to, jer danas sutra, a to nije daleko, narod će uzeti batinu i tjerati činovnike, i nijedan činovnik neće smjeti u narodu se pokazati; pak makar došao ban ili biskup ili drugi poglavar, baciti će ih u more.

Zato vam kažem, da ako kojega vas onda u more bace, ne budete rekli, stekliši su krivi; već da budete znali, da ste sve to sami pripravili i da ste narodu sami dali u ruke batinu, kojom ćete dobiti po ledjih.

Znajte, primorski narod se ne buni lahko, on je čestit i pošten, ondje nema ubojstva niti kradje, to zna vlada, ali zato županija kazni ga sa najvećom kaznom po Priegelpatentu . . . (Jedan glas: Ima fakina!)

Da Primorci jesu fakini, ali su radini i pošteni, koji mrze i preziru svakoga, i najzadnji izmedju njih više vriedi nego neki pustolov, komu se ne zna: ni što je, ni odakle je došao.

Ljudi. koji se znojem i trudom hrane, ne daju se progoniti od pisarčića i kojekakvih ljudi.

Ja sam to samo zato naveo, da vis. vlada znade, što je i kako je, da bude znala. ako do čega dodje, da mi ne bunimo, nego da vi bunite i da ćete zbilja i pobuniti narod.

Još samo to. Kako prije napomenuh, županija kod tih svojih razprava sudi odmah na 14 dana zatvora.

Hoću da vam još samo ilustriram, kako nije pravedno, da se po Priegelpatentu na toliku kazan sudi. — Najveća kazan po Priegelpatentu je 14 dana zatvora i to od 6 sati do 14 dana.

Nu u tom patentu se kaže (čita).

Prema tomu kad tko počini redarstveni prestupak, gdje mora policija uticati, ne smije uporabiti veću kaznu, nego li je najmanja za isti čin, kad bi sudio redoviti sud.

Ja imam ovdje pred sobom kazneni zakon, kojega §. 312. glasi (čita).

Za uvredu nanešenu javnomu službeniku u vršenju njegove službe kazneni zakon odredjuje kazan od 3 dana do jednoga mjeseca; dakle je najmanja kazan 3 dana, koja ima biti najvećom, ako se po Priegelpatentu sudi. Po mom mnienju, po meni izbrojeni slučajevi, kad i bi dokazani bili, ne sačinjavaju policajni prekršaj, već u najgorem slučaju jednostavnu uvredu poštenja, koja bi se imala kazniti na zahtievanje uvredjenoga po sudbenoj, a ne po policajnoj oblasti.

Sada glede sviedokâ. Kako vidite ovdje kod svake razprave ima 5, 6 sviedoka, a svakomu se dopituje po 10 for. U tom je nekakav sistem. (Dr. Ante Starčević: To diele medju sobom.)

Vinodolci težkom radnjom služe novac, te za 10 fr poći će i u Ameriku, a kamo li ne na Rieku. Županija

dopituje tim ljudem, novca željnim, svakomu po 10 for. nebi li ih time i na krivo sviedočanstvo namamili.

Tim postupkom ona demoralizira narod; to je demoralizacija, koja se medju pukom širi. Ja sam čuo već govoriti: ide svedočiti, dobit će danas dobru žurnadu. Iz toga se vidi, da se na svaki način radi oko toga, da se onaj nevini narod zatare, da se onomu narodu i poštenje uzme.

Sada ste čuli dosta toga. Ja znam, kako sam prije kazao, da neću imati nikakvoga povoljnoga odgovora, da je težko da se ona gospoda na Rieci poprave. jer moraju tako raditi.

Ali kazao sam to zato, jer znam, da se onaj narod mora pobuniti, a ja ću morati biti blizu; da ne budete onda mogli reći: stekliši su ga pobunili. Ja ću vam pak moći odvratiti: sam vas opominjao, ali bijah „vox clamantis in deserto".

S toga stavljam na vis. vladu sliedeću interpelaciju (čita):

„1. Je li vis. vladi poznato, da organi riečke podžupanije uznemiruju i bune primorsko pučanstvo, što, ili s ne poznanja zakona, ili iz strastvene zlobe ne nadležno i protuzakonito pozivlju na Rieku na kojekakve razprave čestite žitelje, nemoćne žene i nejaku djecu, te ih bezrazložno odsudjuju na mnogodnevni zatvor i globe za čine ili u obće ne kažnjive ili kažnjive samo na zahtiev uvredjenika i to ne po redarstvenoj, već po sudbenoj oblasti?

2. Ako njoj ovo bezzakonje, ova samovolja poznata nije, je li vredna vlada voljna povesti iztragu, krivce kazniti i pribaviti zakonu dužno štovanje".

Predsjednik: Ova interpelacija dostavlja se vis. zem. vladi.

Rieč ima zastupnik gospodin Ožegović, da stavi interpelaciju.

Tito Ožegović: Visoki sabore!

Ja sam još prošle godine 1884. u sjednici 68. od 9. siečnja stavio interpelaciju na vladu, na koju interpelaciju do danas odgovora dobio nisam.

Ta interpelacija glasila je glede biljegovine, koja je uvedena kod mjestnih sudova protuzakonito. Biljegovina kod mjestnih sudova bila je preko 25 for., a do 25 for. biljegovina nije postojala niti na tužbe niti na osude niti na prizive.

Ja se nadam od vlade i gospode, koja polaze u Peštu, da ćemo dobiti bar ako ne nikakve polakšice, bar odgovor, kako se je ušuljao taj zakon na mjestne sudove, gdje u sborniku zakona nema ni traga ni glasa od toga biljegovnoga zakona, gdje u saboru niti po nijednoj vlasti taj zakon nije kod nas proglašen.

Nu medjutim čekam na odgovor već godinu dana, za nekoliko dana bit će godina, nema odgovora. Medjutim, moja gospodo, obilaze okolo revidenti. koji revidiraju te biljegovine kod mjestnih sudova, kazne narod radi neposloženja biljegovine i tako narod globe na način, koji po nijednom zakonu nije bar opravdan kod nas, dočim taj zakon nije ni proglašen.

Ja molim vis vladu i gospodu, koja idu u Peštu na novo. da se zauzmu u tom smislu, da se taj teret od nas odvali, da ta biljegovina, koja nikada do sada kod nas upotrebljivana nije, i nadalje upotrebljivana ne bude. U to ime nemam ništa drugo, nego staviti odnosno ponoviti sliedeću interpelaciju (čita):

„Iz razloga što je podpisani stavio u prošlom zasjedanju saborskom i to: u sjednici 68. od 9. siečnja 1884. na preuzvišenoga gosp. bana i vis. vladu interpelaciju glede protuzakonito uvedenih biljega kod mjesnih sudova, na tužbe, osude, prizive i ovršbene zapisnike, i pošto na stavljeni upit sve do danas odgovora dobio nije, pita preuzvišenoga g. bana i vis. vladu, koji je uzrok, da na ovo za narod vrlo važno i toli teretno pitanje odgovora nikakova neda.

Da li preuzv. gosp. ban i vis. vlada, ako već ovomu protuzakonitomu teretu po svojoj dužnosti na put stati neće ili ne može, drži za dostojno na pomenuti upit za umirenje naroda barem odgovoriti i kada?"

Predsjednik: Ova interpelacija stavit će se u zapisnik i predati vis, vladi.

Rieč imade zast. gospodin Smičiklas, da stavi interpelaciju.

Tade Smičiklas: Visoki sabore! Ja sam si preduzeo, da interpeliram glede poreza po novih katastralnih operatih.

Gospodo! Mogao bih ja iz prvanjih vjekova navesti mnogo primjera, kako kataster udara u žicu narodnoga života, ali ću samo jedan primjer navesti, i to iz prošloga vieka. Svim je poznato, da je veleumni car Josip II. zasnovao takovu novu državnu osnovu. koja se je protivila svemu, što je bilo prije njega, i napokon morao je sve to opozvati. Bojao se je bune u Ugarskoj i Hrvatskoj. Zašto? Radi katastra zaprietila je buna u Ugarskoj i Hrvatskoj. Radi ozbiljnih prietnja pala je ona toli glasovita u historiji i u političkom životu spominjana reforma Josipa II.

Ovo sam zato spomenuo, da, ako i dugo ne budem obrazlagao, pokažem važnost predmeta, o kojem stavljam interpelaciju.

Meni su se tužili ljudi iz moga izbornoga kotara, da je u tih katastralnih operatih svakojako, da je tu unešeno nješto na nekoga. česa taj nikada nije imao: da je unešeno nješto u 1., 2 ili 3. klasu — kako znate ima osam klasa — što 50 godina ploda donielo nije, dakle bi spadalo valjda u 8. klasu; da je unešena kukuruza za vinograd, pašnjak za livadu, šikarje za šumu itd.

Dok se ove nepravilnosti na čisto ne izvedu, naravno je, da se nebi smio po ovih operatih porez pobirati, niti onaj zemljarinski prirez od 30%, koji nam je na teret pao usljed našega glasovanja prošle godine.

Zato su stigle mnoge predstavke na vladu i na mi-

nistarstvo, da se neukupljuje porez po novom, već po starom računu od g. 1883. Uslied tih mnogih predstavaka pronašlo je ministarstvo financija za shodno, da se napravi neki mali red i kazalo je ovako: dok se opotrage, t. j. reklamacije ne obave, nema se u porezne knjižice unositi novi porez. To je vis. kr. zem. vlada svojim odpisom br. 25.095 kr. podžupaniji vukovarskoj dostavila (čita):

„Povodom predstavaka, podnešenih ovamo sa više strana za izposlovanje, da se dovršenja u tečaju stojećih opotraga za uredjenje zemljarine, dužnost zemljarine za g. 1884. razpiše po sadanjih operatih, odredilo je kr. ug. ministarstvo financija glasom dopisa kr. fin. ravnateljstva od 11. lipnja 1884. br. 28661, riešenjem svojim od 27. svibnja 1884. br. 31071 sliedeće: U svih onih obćina, u kojih će se to ne izbježivim ukopati, ima se propis zemljarine za g. 1884. u glavnih knjiga i poreznih knjižica tek onda provesti, kada će se to na temelju izpravljenih jur posjedovnih araka moći obavljati, propisivanje zemljarine ima se dakle u ovakovih obćina in suspenso držati, te se ima dotle utjerivanje zemljarine i obćega dohodarinskoga prireza ovršiti na temelju razpisa za prošlu g. 1883. dosliedno tomu imati će se i razpisivanje dohodarinskoga prireza nakon izpravka posjedovnih araka provesti“.

Gospodo, ja sam, pošto su mi se pritužili iz moga kotara, upitao telegrafički obćinsko poglavarstvo sotinsko, neka kaže, je su li ove opotrage svršene, premda kažu ljudi, da se u njihove knjižice unosi porez po novih katastralnih operatih. Oni su mi odgovorili (čita): „Zemljarina i obći dohodarinski prirez u glavnih knjiga i poreznih knjižica propisani, nu podnešene opotrage nisu riešene. Poglavarstvo obćine Sotin“.

Dakle gospodo! Opotrage nisu riešene, a ipak, premda nisu riešene, a može se dogadjati i dogadja se, kako rekoh, da se gdjekomu upisuje porez na zemlju, koje on on doista ne posjeduje, ili da mu se upiše porez na zemlju, kao da je 1. klase, a ona spada u 8. klasu. Te reklamacije nisu dovršene, a porez se pobira kao da su riešene.

Gospodo! Evo jasne odluke fin. ministarstva i zem. vlade. Organi zem. vlade i organi financ-ministra valjda moraju izvršivati zapovjedi svojih viših oblasti, pak ga ne izvršuju. Ggdje je tomu razlog? Ili je financministar svoju naredbu, koju je izdao, medjutim opozvao, a naša zem. vlada o tom ništa nije znala, ili pako, kako se mnogo puta dogadja, organi financijalni, da si steku zasluge, budu veoma revni i gule sviet, da si steku zasluge kod svojih viših poglavara.

Gospodo! Reći će se: pa ako tkogod plati više, to će mu se poslje povratiti, kada se izvidi pravo stanje stvari. Ali recimo, ja imam zemlju, a uza me moj susjed Marko. Ja plaćam za njegovu zemlju, poslje se to pronadje, pa će meni Marko morati povratiti. Ali, gospodo moja! uzmimo samo, da vidimo, kako se danas postupa. Može biti, da je baš ona Markova zemlja slaba, jer se Marku nametnulo, da plaća, kao da je 1. klase, pak može Marko usljed velikoga poreza brzo doći na bubanj, može mu se sve njegovo prodati. Marku bi se moglo dogoditi, što se u Posavini često dogadja, da seljaku erar proda zemlju i kuću. Medjutim se jadnik neda iz svoje kuće, pak dodju žandari, zapale kuću i odtjeraju nametnika u sviet. Može biti, da tako Marka nestane, pak će odnesti moj novac i ja si neću imati na komu naplatiti.

Gospodo! Ako se već naredbe financministra, naredbe vis. kr. zem. vlade po nižih organih mogu na svoj način u pitanju, doista životnom kršiti i rušiti, kada svaki od nas osjeća, kako vibrira u svem narodu ogorčenost radi ne smiljenosti financijalnih organa; ako mogu ovako jasne odredbe financministra i zem. vlade nizki državni organi rušiti i derati sviet po svojoj volji, onda ne znamo, gdje je zakon, pravda i uprava; u obće kako će biti moguće živiti poštenomu čovjeku u ovakovoj zemlji. (Povladjivanje na ljevici.)

Interpelacija glasi ovako (čita):

„Znade li kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, odjel za unutarnje poslove, da je unatoč njenomu odpisu od 22. lipnja 1884. br. 25095. i odredbi kr. ug. ministra financija od 27. svibnja 1884. br. 31071. zemljarina i obći dohodarinski prirez u području političkih obćina sotinske, tovarničke i nuštarske propisan u glavnih knjiga i poreznih knjižica, premda podnešene reklamacije jošte nisu riešene niti katastralni operati i posjedovni listovi izpravljeni?

Ako kr. zem. vlada to znade, da li je ona voljna ovomu saboru priobćiti, što je dosele učinila, da se od odloni ne opravdana materialna šteta?

Nije li pako dosele to kr. zem. vladi poznato, kani li ona uložiti svoj upliv, da se ta šteta od naroda što moguće prije odkloni, a još više, da postojeće uredbe nadležne oblasti i organi točno vrše?“

Predsjednik: (Predsjedničko mjesto tečajem obrazloženja ove interpelacije zauzeo je saborski podpredsjednik Mirko Hrvat.)

Ova interpelacija dostaviti će se visokoj kralj. zem vladi.

Vis. sabore, ima dva sata, sve prijavljene interpelacije ne mogu se zaključiti u ovoj sjednici.

Ja ću ovim sjednicu zaključiti, a preostale interpelacije staviti će se na prvi za interpelacije dan ustanovljen

Viećati će se o prešnosti predloga gosp. zastupnika Pilepića.

Rieč ima g. zast. Pilepić.

Dr. **Franjo Pilepić**: Visoki sabore!

Lanjske godine kad sam došao prvi put u ovu dvoranu, ja sam učinio predlog, da mi pozovemo čovjeka onoga, koji se je vam predstavio kao ban, da nam se izkaže, da je redovito imenovan; da li izprava odgovar

propisanomu zakonu; da li je obrazac prisege onakav, kakav je sabor ustanovio kod namještenja u čast bana.

Ja mislim, da taj predlog bio bi se morao onda odmah razpraviti; da nebi ni bilo, treba toga predloga činiti, jer je bila dužnost grofa Hedervarija, da nam se drugim načinom predstavi, da ima više obzira prama zastupstvu, da se onako predstavi, kako se svaki čovjek predstavlja, kad dodje u kakvo družtvo. Nijedan čovjek, kad je nepoznat nikada nekaže: ja sam ban, evo poslao me je taj; nego pokaže pismo: evo gledajte. Ali danas je to natuknuto, da se to i ja mislim, da se to navlaš čini, jer se hoće upravo poniziti ovaj sabor i hoće se, da se spravi na skupštinu, kako tamo prijatelj vaš kaže, da je spravišće, da nije sabor. Ja mislim, da je skrajne vrieme, da ta pisma vidimo, da se uvjerimo, kad je sbilja grof Khuen-Hedervary po zakonu imenovan i da je udovoljio svim propisanim zakonom.

Ja mislim, da za prešnost netreba, da više navadjam, jer svaki može to lahko uviditi i ja velim, da pristojnost zaktieva, sama pristojnost i udvornost grofa jednoga, da pokaže pisma, a ne da sam piše; ja sam imenovan za bana, vi mi morate vjerovati. Ja vjerujem, da se on nije prevario, pa je ovamo došao, nego velim to, da pristojnost i zakon zahtieva i to čini svaki čovjek i najprostiji seljak, kad dodje kaže: ja sam taj i taj.

Stoga ja preporučam, da se taj predlog namah razpravi i zaključi, da se to pismo pokaže.

Predsjednik: Vis. sabore, glasovati će se o prešnosti. Ona gospoda, koja su za prešnost, neka izvole ustati.

(Manjina.)

Predlog prešnosti primljen nije, stoga ide odboru za pravosudje.

Rieč ima gosp. Folnegović, da razloži prešnost predloga glede prenosa kosti Zrinskog i Frankopana.

Fran Folnegović: Gospodo, kad samo ja ovaj predlog u prijašnjem saboru na stol ove kuće stavio, spomenuo sam, što se je dogodilo u Bečkom Novom Mjestu s ostanci ovih velikana. Danas mogu pridodati samo to, da lies ili bolje rekuć prosti sanduk, u kojem su strpani ostanci ovih dvajuh velikih pokojnika je izložen i pristupan svakomu, da se te kosti kao kosti psa mogu raznašati i raznašaju se faktično, jer niste onda, kad sam ja predložio, da mi stvar u svoje ruke uzmemo, niste onda htjeli primiti taj predlog nego ste ga odbili i to vam neka na čast služi.

Ja sam onaj čas, kad ste vi odklonili prešnost predloga, onaj čas sav uzdrmao, kako se je i čitav hrvatski narod uzdrmao i počeli su kraj svega našega siromaštva, počeli su listom sa svih krajeva zemlje priticati prinosi i bili su upravljani na moju osobu. Kazalo se: uzmite vi stvar u ruke i nebude li sabor ovaj predlog primio nebude li zemlja taj akt pieteta prema pokojnikom izkazala: mi ćemo sami i ja prilažem ovaj prinos, a poslati ću i više; a ako zemlja to uzme u ruke, onda vam dajem pravo glede ovoga prinosa, da s njim po svojoj volji u patriotičke svrhe disponirate. Tako su ti prinosi tekli i čine danas svotu od 2000 for. Ja sam te novce predao blagajniku kluba stranke prava, pošto sam ostavio redakciju „Slobode“, pošto su na mene kao takova dolazili i stoje danas u eskomptnoj banki uloženi t. j. onako se ulažu, kako pritiču.

Stupivši u sabor, kušam činiti svoju dužnost; apeliram na patriotizam hrvatskoga sabora, na pijetet, koji bi vas mogao vezati na uspomenu ovih nesretnih velikana. S kakvim uspjehom, to ćemo vidjeti ovaj čas. Samo izvolite svakako na čistu biti, da je prešnost predloga opravdana tim, što on ovako upravo bestialnim načinom izloženi smrtni ostanci ovih velikana bez pažnje i tim se izpričavaju, da čekaju poruku od nas Hrvata i prenos očekuju. Opravdava se prešnost i tim, jer netreba razmišljati stvar je na dlanu i bilo je dovoljno prilike razmišljati. Prešnost opravdava se i tim, jer kako čajem, kanite sutra prekosutra, da se razidjete. Dakle razloga prešnosti je više nego dovoljno i pošto sam osvjedočen, da ćete odbiti i danas uvjeren, da ste tim taj predlog pokopali, da od njega zazirete i da će taj predlog ista sudbina postići, koja ga je postigla i u prijašnjem saboru: to ću ja svoju dužnost činiti sa prinosnici prama svojemu patriotičkomu uvjerenju i osjećanju, koje ja dielim s mojimi drugovi, a vam naplatio Bog, kako vi svomu narodu.

Predsjednik: Vis. sabore!

Ona gospoda, koja su zato, da se ovomu predlogu prešnost dopita, neka izvole ustati.

(Manjina.)

To nije dovoljan broj, stoga ovaj predlog ide odboru proračunskomu.

Vis. sabore, današnju sjednicu zaključujem, a drugu uričem za petak 9. siečnja u 10 sati u jutro sa ustanovljenim dnevnim redom.

(Svršetak u 2 sata 30 čas. po podne.)

Dvadeset i sedma saborska sjednica,

držana dne 9. siečnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Nastavak generalne debate zakonskoj osnovi ob indemnitetu. — Interpelacija zast. Ivana Obada glede nagoda ob odstupu gorno-činženih zemalja u području podžupanije zlatarske.

Predsjednik (pozvoni): Sjednica počimlje.

Molim gospodina bilježnika da pročita zapisnik prošle sjednice.

Bilj. **Fr. Tumpić** (čita):

Zapisnik

26. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 3. siečnja 1885. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 78 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni gg. odjelni predstojnici Dane Stanković i Ivan Vončina.

Predsjednik javlja, da su na ovaj vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

Br. 147. sab. Barun Rukavina sa drugovi podnaša zakonsku osnovu u pogledu ukinuća regalnoga prava vinotočja, koja glasi:

Zakonska osnova
u pogledu ukinuća regalnoga prava vinotočja.

§. 1.

Dokida se 31. prosincem 1884. godine regalno pravo vinotočja. Od 1. siečnja 1885. slobodno je svakomu u stegah obrtnoga zakona cielu godinu krčmariti.

§. 2.

Dosadanji vlastnici u ime odštete dokinutoga regalnoga prava vinotočja, ovlašćuju se pobirati prve godine iza ukinuća ovoga prava od svakoga litra u novo otvorenih krčma iztočenoga

a) vina 1·5 novčića,

b) piva, rakije i ostalih žestokih pića 3 novčića.

Ova pristojba umaljivati će se svake godine na vinu $^{1}/_{10}$, a na pivi, rakiji i ostalih žestokih pića sa $^{2}/_{10}$ nvč. tako, da po izminuću 15 godina prestati će pobiranje ove odštetne pristojbe.

§. 3.

Izvršba ovoga zakona povjerava se banu.

Ide odboru za pravosudje.

Br. 145. sab. Gosp. zastupnik dr. Franjo Pilepić podnaša sliedeći predlog:

„Da se predlože kr. izvorna ručna pisma o imenovanju grofa Dragutina Khuena-Hedervary-a kao bana kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i izvorni obrazac o položenju njegove prisege.

Ujedno se moli, da vis. sabor ovaj predlog izvoli prešnim proglasiti“.

Prešnost predloga odlučiti će se na koncu sjednice.

Br. 146. sab. Gosp. zastupnik Fran Folnegović podnio je sliedeći predlog:

„Da sabor izabere odbor od 12 lica, komu je zadaća izposlovati prenos ostanaka posliednjih potomaka staroslavnih i po Hrvatsku prezaslužnih velikaških obiteljih Petra Zrinjskoga i kneza Krsta Frankopana iz bečkoga Novoga mjesta u Zagreb o trošku autonomnoga budgeta.

Ujedno se umoljava, da vis. sabor ovaj predlog izvoli prešnim proglasiti“.

Prešnost predloga odlučiti će se na koncu sjednice.

Br. 138. sab. Franjo Serafin Vilhar, hrvatski skladatelj u Karlovcu, moli vis. sabor za podporu u svrhu izdavanje svojih glasbotvora.

Ide odboru peticionalnomu.

Br. 139. sab. Tereza Köröskeny iz Vinice moli, da visoki sabor kupi za narodni muzej 258 godina staru sliku pokojnoga grofa Stjepana Patačića zamjenika bana, koji je banovao u Hrvatskoj 1626. godine.

Ide odboru peticionalnomu.

Prelazi se na dnevni red i to generalnu debatu o osnovi zakona, kojim se ovlašćuje hrvatsko-slavonsko-

dalmatinska zem. vlada na pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885.

U 12 sati prekinuta je debata i pretazi se na interpelacije.

Prije, nego li se interpelacije započmu, odgovara predstojnik odjela za unutarnje poslove g. Danilo Stanković na interpelaciju dra. Antuna Starčevića, stavljenu u 7., dne 8. listopada 1884., držanoj saborskoj sjednici, zašto grad Bakar nema podpuni broj svoga zastupstva.

Interpelant se odgovorom vlade zadovoljava a visoki sabor uzima odgovor na znanje.

Po tom odgovara na interpelaciju narodnoga zastupnika Andrije Valušnika, stavljenu u 7., dne 8. listopada 1884. držanoj saborskoj sjednici, zašto Rieka ne pošalje svojih zastupnika na hrvatski sabor u smislu zakona izbornoga reda od 7. srpnja 1882. §. 2.

Interpelant zadovoljava se prvim dielom odgovora, dočim se drugim ne zadovoljava.

Predsjednik pita: prima li vis. sabor odgovor vlade do znanja? — Većina sabora prima do znanja odgovor vlade.

Predstojnik unutarnjega odjela napokon odgovara na interpelaciju narodnoga zastupnika Stanka Rašića stavljenu u 17., dne 21. listopada 1884. držanoj saborskoj sjednici, da se već jedan put uvede neki red u potajnih dioba.

Interpalant i sabor prima odgovor vlade do znanja.

Predsjedničko mjesto tečajem obrazloženja ove interpelacije zauzeo je saborski podpredsjednik Vaso Gjurgjević.

Rieč dobi nar. zast. dr. Jakov Radošević, da stavi sliedeću interpelaciju:

„Je li voljna vis. vlada čim prije predložiti vis. saboru zak. osnovu ob uredjenju plemićkih zadruga za ustavno razpravljanje?“

Isti zastupnik stavlja drugu interpelaciju:

„Je li vis. vladi znano, da je uredovanje sudova u svih trijuh inštancijah vrlo sporo? Što namjerava visoka vlada učiniti, da se ovomu zlu doskoči.“

Isti zastupnik stavlja treću interpelaciju:

„Je li vis. vladi znano, da u općini Odri već dvie godine ne ima načelnika niti biljžnika, već da postoji samo upravitelj, što je protuzakonito?

Ako je to znano, čim se opravdava ovakov postupak?“

Predsjednik izjavlja, da će se sve tri interpelacije staviti u zapisnik i predati visokoj kr. zem. vladi.

Narodni zastupnik Ćiro Milekić, stavlja sliedeću interpelaciju:

„Je li voljna vis. vlada shodna učiniti, da se §. 3. zakona od 10. veljače 1880. godine o nekojih promjena školskih propisa, odobrenih kr. riešenjem od 8. lipnja 1871. za hrv.-slav. vojnu Krajinu preinači tako, da se općinske pučke škole u bivšoj hrv.-slav. vojnoj Krajini imaju onim načinom uzdržavati po seoskih općinah, kao što ga §§. 28.—32. zakona od 14. listopada 1874. ob ustroju pučkih škola u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji odredjuju?“

Predsjednik izjavlja, da će se interpelacija uvrstiti u zapisnik i dostaviti zem. vladi.

Narodni zastupnik dr. Franjo Pilešić stavi sliedeću interpelaciju:

„1. Je li vis. vladi poznato, da organi riečke podžupanije uznemiruju i bune primorsko pučanstvo, što, ili s ne poznanja zakona, ili iz strastvene zlobe ne nadležno i protuzakonito pozivlju na Rieku na kojekakve razprave čestite žitelje, nemoćne žene i nejaku djecu, te ih bezrazložno odsudjuju na mnogodnevni zatvor i globe za čine ili u obće ne kažnjive ili kažnjive samo na zahtiev uvredjenika i to ne po redarstvenoj, već po sudbenoj oblasti?

2. Ako njoj ovo bezakonje, ova samovolja poznata nije, je li vredna vlada voljna povesti iztragu, krivce kazniti i pribaviti zakonu dužno štovanje“.

Ova interpelacija vrstiti će se u zapisnik i dostavlja se vis. zem. vladi.

Narodni zastupnik Tito Ožegović stavi sliedeću interpelaciju:

„Iz razloga što je podpisani stavio u prošlom zasjedanju saborskom i to: u sjednici 68. od 9. siečnja 1884. na preuzvišenoga gosp. bana i vis. vladu interpelaciju glede protuzakonito uvedenih biljega kod mjesnih sudova, na tužbe, osude, prizive i ovršbene zapisnike, i pošto na stavljeni upit sve do danas odgovora dobio nije, pita preuzvišenoga g. bana i vis. vladu, koji je uzrok, da na ovo za narod vrlo važno i toli teretno pitanje odgovora nikakova neda.

Da li preuzv. gosp. ban i vis. vlada, ako već ovomu protuzakonitomu teretu po svojoj dužnosti na put stati neće ili ne može, drži za dostojno na pomenuti upit za umirenje naroda barem odgovoriti i kada?“

Ova interpelacija staviti će se u zapisnik i predati vis. vladi.

Narodni zastupnik Tade Smičiklas stavi sliedeću interpelaciju:

„Znade li kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlada, odjel za unutarnje poslove, da je unatoč njenomu odpisu od 22. lipnja 1884. br. 25095. i odredbi kr. ug. ministra financija od 27. svibnja 1884. br. 31071. zemljarina i obći dohodarinski prirez u području političkih općina sotinske, tovarničke i nuštarske propisan u glavnih knjiga i poreznih knjižica, premda podnešene reklamacije jošte nisu riešene niti katastralni operati i posjedovni listovi izpravljeni?

Ako kr. zem. vlada to znade, da li je ona voljna ovomu saboru priobćiti, što je dosele učinila, da se od odkloni ne opravdana materialna šteta?

Nije li pako dosele to kr. zem. vladi poznato, kani li ona uložiti svoj upliv, da se ta šteta od naroda što

moguće prije odkloni, a još više, da postojeće uredbe nadležne oblasti i organi točno vrše?'

Ova interpelacija dostaviti će se visokoj kralj. zem. vladi.

Predsjedničku stolicu zauzimlje opet saborski predsjednik.

Predsjednik prekida interpelacije, pošto su 2 sata prošla, a kojih još imade, to će se iste nastaviti u budućoj za stavljanje interpelacija odredjenoj sjednici.

Predsjednik podieljuje rieč nar. zast. dru. Franji Pilepiću da obrazloži prešnost svoga predloga.

Većina ne prihvati prešnost predloga, s toga ide predlog odboru za pravosudje.

Predsjednik podieljuje rieč nar. zast. g. Franji Folnegoviću o prešnosti njegova predloga o prenosu kosti Zrinsko-Frankopanovih.

Većina ne prihvati prešnost predloga. — Ide odboru za proračun.

Po tom zaključi predsjednik sjednicu u 2½ sata poslje podne, te ureče sliedeću za 9. siečnja 1885. u 10 satih prije podne. Na dnevnom redu je generalna rasprava o zakonskoj osnovi, kojom se ovlašćuje hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada za pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Franjo Tumpić v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Saborsko povjerenstvo izaslano glede iztrage proti izboru nar. zast. u 55. izbornom kotaru sa biralištem u Virovitici podastire svoje izvješće.

Tiskati će se i staviti na dnevni red.

Saborsko povjerenstvo izaslano u iztragi g. Kumičića podnaša izvješće.

Tiskati će se i staviti na dnevni red.

Saborsko povjerenstvo izaslano u iztrazi o izboru g. Paukovića podnaša svoje izvješće.

Tiskati će se i staviti na dnevni red.

Prelazi se na dnevni red.

Rieč ima g. zastupnik dr. Šram.

Dr. **Lavoslav Šram**: Visoki sabore! Prije nego što predjem na glavni zadatak, kako sam si ga danas postavio, osvrnuti ću se sa nekoliko rieči na primjetbe neke, napose na govor g. zastupnika dra. Franka.

Ne znam, je li on ovdje. (Glasovi: Jest, evo sada dolazi.)

Tu moram kazati, da ja slučajno nijesam bio u onoj sjednici, kad je gosp. dr. Frank govorio, te sam njegov govor crpio iz referade novinske; na koliko bi u toj referadi bilo što pogrešno, molim g. zastupnika, da one ne izvoli upisati na moj račun.

U njegovu govoru nalazim nešto, što nebi rado da mukom mimoidjem, a to je ono, što je on naglasio onu okolnost, da se pokriće našega autonomnoga budgeta votira u zajedničkom saboru u Pešti, što je, kako veli, svakako proti nagodbenomu zakonu

Kako sam takodjer iz referade novinske opazio, ova izjava g. dra. Franka naišla je na osobito negodovanje, pa sam opazio i to, da se je uzelo i primilo, kao da ovo i zbilja obstoji.

Ja moram ponajprije usloboditi se, da upozorim g. dra. Franka na sam budget zajedničkoga sabora, gdje u poglavju 10. i to kod izdatakah dolazi izdatak, koji da se obraća na samoupravu naše domovine kraljevine Hrvatske i takodjer onaj izdatak od 2,200.000 for., koji se obraća na samoupravu onega diela naše domovine, koji je prije bio vojna Krajina. Dakle u toliko samo ima g. zastupnik dr. Frank pravo, da je našemu autonomnomu budgetu traga u zajedničkom budgetu. Ali nije pravo, kad g. dr. Frank kaže, da zajednički sabor votira pokriće našega autonomnoga budgeta. (Dr. Josip Frank: Toga nijesam kazao.)

Ja sam bar tako čitao.

Ja bih bio u stanju ovdje iz novina navesti, da je g. dr. Frank kazao, da se pokriće votira u zajedničkom saboru. (Dr. Frank: Ja toga nisam kazao.)

Inače nebi toga bile novine napisale. Ali u tom leži gravamen.

G. dr. Frank, koji se upravo nekom ljubavju bavi sa strukom financijalnom, državnim računstvom i državnim gospodarstvom, bio bi lahko mogao doći na razlog, zašto je onoj svoti, koja se u naš budget postavlja kao pokriće, našao traga u zajedničkom budgetu. Taj razlog sastoji se u tom, što zajednički budget u svojih izdatnih stupcih mora nabrojiti i sadržavati sve razhode, koji se iz državnoga prihoda troše i potroše. Pak buduć da se pokriće našega autonomnoga budgeta, taj prihodni stupac našega budgeta, krije u smislu nagode iz onih 45%, koji se imadu odbiti od čistoga prihoda zajedničkoga, koji unilazi u državnu blagajnu, buduć dakle, da se o naših prihodih ima samo račun pokazati, to mogu nastati samo dvie alternative: jedna je ta, da se o tih 8,382.896 for. čistoga prihoda ništa ne kaže.

Ali kod bilanciranja ovoga prihodnoga i razhodnoga stupca zajedn. budgeta nastao bi manjak od 8,382.896 for., te sav prihod našao bi svoju aplikaciju do ovoga iznosa; jer o njem se nebi smjelo govoriti, te bi ostao kao nekakav misteriozni superplus. Samo u tom pravcu mora o našoj tangenti da bude u zajedničkom proračunu spomena; jer se u zajedničkom proračunu mora izkazati prihod i razhod.

Nije dakle istina, da zajednički sabor votira pokriće našega autonomnoga budgeta. A da to istina nije, dopustiti će mi i g. dr. Frank, kad pomisli, da ova cifra nije mjerodavna, kako stoji u zajedničkom proračunu: ona je na temelju obračuna kao rezultat prosječnoga prihoda za godinu 1881., 1882. i 1883. upotrebljena kao operativni prihod.

Nu bude li taj prihod veći, to će mi g. dr. Frank dopustiti i priznati stvar, koja se ne može tajiti, da će se ovaj dotični pokazavši se plus nam izdati, makar prelazio ovu sperativnu brojku. Isto tako i obratno. Po tom ova brojka nije nego preliminar sperativni, koji ni najmanje neprejudicira, da nećemo možda i više dobiti

Što se tiče onih 2,200.000 for., koji su za pokriće krajiškoga budgeta votirani, to će mi dopustiti g. dr. Frank, da se ovo stranom s istih razloga, koji valjaju za provincijalni budget, a stranom na temelju zakona našega i zajedničkoga; i našega od 27. studena 1881., kojim je ustanovljeno, da se počam od g. 1882. do izlazka postojeće financijalne nagode izmedju nas i Ugarske imade od godine do godine, na temelju sporazumka preuzvišenoga g. bana i zajedničke vlade, ustanovi proračun dotično pokriće za krajišku upravu.

Na ovom temelju je to postavljeno, dakle bez svake dalnje ingerencije. Ovo je brojka, koja je u smislu zakona ustanovljena. (Dr. Frank: A debata, a zaključak?!)

O tom nije bilo debate.

To sam hotio naglasiti, jer se je ovomu izletu g. dr. Franka, kako sam čitao, veoma povladjivalo. Ja bi to u ostalom samo žalio; jer bi se odtuda moglo zaključiti, da zbilja nije narav ovoga predmeta i ovoga pitanja onako poznata i studirana, kako bi se to od ovoga predmeta po samoj njegovoj naravi pravom iziskivati moglo.

Prelazeći sada na samu stvar, progovoriti mi je o osnovi. kako predleži, naime o osnovi zakona, da se vladi votira 4 mjesečni indemnitet. Tu bi ja veoma rado zauzeti ono stanovište, da, braneći osnovu zakonsku, propitujem i na koliko mi bude moguće, da pobijem razloge, koje sam čuo s protivne strane proti osnovi zakona o indemnitetu. Nu koliko sam do sada čuo govorah proti ovoj osnovi zakona, moram reći, da sam čuo drugih svakakvih razloga, na koje ću, na koliko mi bude moguće, odgovoriti; ali da nisam čuo stvarnih razloga proti samoj osnovi zakona. Dakle pošto je ova razprava već u tom pravcu i smjeru zametnuta, neka mi se oprosti, da ću se morati i ja držati ovoga pravca i smjera i da ću ja istom na svršetku govora doći do toga, da govorim o samom indemnitetu.

Prvi je na redu — i tu moram kazati, da niti u onoj sjednici nisam bio; ali ja sam govor onoga gospodina, koga sada citiram, čitao po viernom nacrtu u jednom listu ovdašnjem. (Dr. David Starčević: U kojem?)

Prvi govornik g. Folnegović, na koliko sam mogao crpiti ubaviesti iz novinah, koncentrira sve svoje proti predležećoj zakonskoj osnovi naperene nasrtaje u tom, da po redu prigovara pojedinim granam naše uprave, da žigoše stanje u njoj, napose stanje uprave, a i sudstva i nastave kod nas.

Na temelju svega toga dolazi do zaključka, da kraj ovih okolnostih nije nikako niti njemu moguće votirati vladi indemnitet, premda je prije jednom zgodom izjavio, da bi bio voljan glasovati, bez prejudica za njegov državopravni položaj, za proračun predložen po vladi, proti kojoj je on u opoziciji, kad bi imao jamstva, da će biti uprava takova, koja će odgovarati dobrobiti naše domovine. —

To je po prilici jezgra govora g. zast. Folnegovića.

Govor zastupnika g. dra. Davida Starčevića bio je stranom ponavljanje neke asonancije iz govora rečenoga gospodina i njegova predgovornika; ali on ide mnogo dalje, jer kako u govoru g. zastupnika Folnegovića ne bi mogao naći pozitivna programa. sav mu bo govor služi na to, da motivira negativno stanovište, koje zauzima naprama predležećoj zakonskoj osnovi; tako razvija g. dr. David Starčević napose pozitivni program. I u tom pogledu moram kazati i konstatovati, da se je držanje cienjene „stranke prava“, ako uvažim ovu najnoviju izjavu g. dra. Davida Starčevića, promienilo i da je, sudeć po govoru, ta stranka nakanila nekako izdašnijim načinom stupiti na polje pozitivnoga rada.

Ja to mogu, gospodo, tim većma konstatovati, što sam i ja bio jedan od onih, koji su u prijašnjih zasjedanjih u prijašnje vrieme prigovarali stranci prava, da je jedna od bitnih mana njezinoga programa, da se ograničuje na puku negaciju i da sve ono drugo ostavlja budućnosti i nepoznatomu razvoju chanca obćenitih ili posebnih obstojateljstva. U tom dakle pogledu konstatujem napredak; ali konstatujem — a to će mi g. dr. D. Starčević oprostiti, te će razumjeti, ako uvaži moje stanovište i moje političko uvjerenje napram njegovom, oprostiti će, te će razumjeti. ako kažem, da ovaj napredak nalazim samo u formalnom pogledu, ali u materialnom pogledu, ako ocienim program, kako sam ga razumio iz govora g. dr. Davida Starčevića, u tom pogledu moram kazati, da po mom shvaćanju ne mogu njegov program nazvati napredkom makar je izrazitiji, makar je u toliko naprednji, ali po mom mnienju ja velim, da sam ipak volio ono negativno držanje (Smieh na ljevici.); ali ne od straha, nemojte to misliti, da sam volio ono negativno držanje nego ovo pozitivno napredovanje. Ja ću biti tako slobodan, pa ću u tom pogledu navesti pozitivnih razloga i nastojati, da svoj nazor opravdam.

Javni život, djelatnost, u obće život kojega naroda, ako se hoće ocieniti, može se onako na velikom razdieliti, ja bih rekao, u tri glavna činbenika, na tri grane. Može se ocieniti sa gledišta duševnoga rada, može se ocieniti sa gledišta materijalnoga rada i može se ocieniti sa gledišta političkoga rada.

U pogledu duševnoga rada možemo mi svi jednodušno sa zadovoljstvom i veseljem konstatovati, da je malena ova zemlja, kao što je naša domovina, od ovo petdeset godinah razmjerno neizmjeran napredak učinila sa svojimi slabimi silami, ova je sirotinja osnovala zavode i uvjek iste i iste osobe, gdje podupiru knjigu, žurnalistiku, jednom rieči se sve u duševnom pogledu čini, što u razmjeru uzamši na daleko presiže materijalnu našu silu. U tom pogledu, ja bih rekao, da možeme sa zadovoljstvom gledati na prošlost i bog dao, da to i od sada bude tako.

U pogledu materijalnoga rada ja mislim, da će biti uputnije i možda po gospodu protivnoga mnienja sgodnije, — jer i oni tako uvjek postupaju — ako ja pitanje o materijalnom radu podjedno razpravljam sa pitanjem o političkom radu, jer s one strane uviek se govori, da je to ona velika nevolja i glavni povod svemu zlu u materijalnom pogledu, što politički rad, politička podloga tobož nevalja. U tom pogledu, dakle ja ću biti tako slobodan, pa ću razpravljati ova dva nazora i ove dvie grane uzporedo.

Sa nekoliko rieči samo ja ću reflektirati na vrieme prije 1848.-9. gdje oni, koji su onda živili, znadu, a kašnji naraštaj, čuo je, da je položaj i družtveni i materijalni u obće bio mnogo povoljniji od ovoga današnjega. Razlozi tomu bijahu razni. Netreba da se odviše neudaljim od predmeta, kojim se hoću baviti, netreba, da se dalje upuštam u te razloge, ali napominjem to jedino stoga, da ću spomenuti i u pamet dozvati visokomu saboru onaj, ja bih rekao refleks, koji se je usljed pamtenja onoga u materijalnom pogledu sretnijega pred ožujskoga doba, onaj refleks, koji se je uslied toga pamtenja pomaljao na obzorju našega naroda odmah; čim je god. 1860. počela pokazivati slobodniji politički život i to odmah prije nego li je to bilo liveno u stalnu neku formu A taj se je refleks dokumentirao tim, da se je sav ili bar velik dio naroda nekim oduševljenjem ponio za mišlju i za idejom, da se savez izmedju naše domovine i kraljevine Ugarske ponovi i to poglavito iz razloga i materijalnoga blagostanja i političkoga osiguranja. Ovaj drugi razlog mogao bi više djelovati, ja bih rekao, na izabrane duhove, ali onaj prvi razlog, a to ćete dopustiti, ako dopuštate vjerno crtanje poviesti, da je tako bilo, da je ono pamtenje blagostanja prije 1848. god. je više djelovalo na obćenit narod, da je više djelovalo, da se tako bez svake povriede izrazim na masu naroda.

Po tom se je sbilo, da je ta težnja našla izraza u onoj poznatoj rieči, koja je sbilja onda jedno vrieme bila geslom u rieči „unija“, pa se je moglo rapravljati samo imali biti uvjetna ili bezuvjetna; ali rieč unija bila je neko vrieme na dnevnom redu. Dapače ja moram kazati, ja to nisam onda niti odobravao, ali ja ću navesti kao factum, da je g. 1860. ovaj entuzijazam tako daleko išao upravo u ovom gradu Zagrebu da je ljeti g. 1860. u našem kazalištu — gospoda će se sjećati, koja su tada živila — jedno magjarsko družtvo i to ne samo opere nego i komade davalo: da je kazalište preko i preko puno bilo, premda od svih ljudih možda stoti dio nije razumio magjarski, a to stoga, da činom dokumentiraju i dadu izraza onomu entuzijazmu, koji se je bio označio u rieči „unija.“ Kašnje toga, ja ću preći preko dalnjih frazah, jer se sjećamo svi, kako se je kašnje razvilo, ali to sam htio konstatovati, da svaki, koji nepristrano, bez preobuzetosti motri poviest god. 1861., 1867., 1868. u našoj domovini i koji će, ja bih rekao, ne sa partikularnoga, majušnoga, osobnoga ili stranačkoga stanovišta, nego sa stanovišta pragmatičnoga, višega stanovišta, koji će motriti onu poviest i dogodjaje, da će svaki doći do uvjerenja i da će dopustiti, da, kako je godina 1866. silno potresla sa našom monarhijom i kako se je kašnje iza toga razvio sistem dualistički, koji i danas postoji, to će svaki dopustiti, da se onim muževom, a ja mogu to reći, jer sam bio politički protivnik i nisam sjedio u saboru, ali danas to velim, da se mora priznati, onim muževom, koji su iza katastrofe, iza uvedenja dualizma iza silne prevage, koju je ova pola u tom sustavu dobila, koji su znali izhoditi, izvojštiti našoj domovini nagodu, kojom se utvrdjuje i ustanovljuje naša individualnost politička, naše državno bivstvo, kojim su osigurane tri veoma znatne grane uprave, da su oni muževi pokazali veliku požrtvovnost, veliku političku srčanost i patriotizam kad su to izveli. (Dr. David Starčević: Zašto ste onda bili proti njima?)

Ovako je, gospodo, bilo, ovako je ovo stanje privedeno, pa ja si ne mogu pomoći, ako hoću tjerati pozitivnu, trieznu, realnu, s postojećimi faktori računajuć politiku, ja sam i danas toga uvjerenja, da ji nagodbe ni ovaj zakon, dobar, ako se pošteno, točno i u svih grana vrši i da nam osigurava za vazda narodnu našu političku individualnost i takovu eksistenciju.

U politici, u javnom životu, u životu naroda nekako čudno glasi, kad bi se govorilo o simpatiji i antipatiji, jer ono bi bio nezreo narod, koji bi svoju dobrobit zapostavio simpatiji i antipatiji.

Simpatija ima svoje polje isto tako antipatija; ali niti simpatija niti antipatija u tom pogledu nisu odlučujuće mjerodavni činbenici; stoga ja velim, nije tu niti simpatija niti antipatija, koja odlučuje, nego trezno i stvarno razmatranje.

Sada po ovom, što sam kazao, vi ćete razumjeti, napose gospoda s ove strane, da slabo dokučujem i sbilja nerazumijem, kamo li, da bih držao opravdanim, ako se postupa ovako, kako se postupa s one strane, naprama ovoj strani napose u tom pogledu ja ću to odmah reći, a kašnje će iznieti pojedinih faktor napose u pogledu regnikolarne deputacije. Regnikolarna deputacija predložena je po ovom saboru, votirana i Nj. Veličanstvu inicijativnim putem predložena, da se odabere u tu svrhu, da se

nagodbeni zakon u onih točkah, gdje je griešeno, a da je griešeno o tom ne može biti dvojbe, da se nagodbeni zakon u tih točkah sanira i čist uzpostavi. Tu, gospodo, mogu biti dvie alternative. Ona neka gospoda, koja u obće zabacuju ovu nagodu i koja idu za tim, da se ona skrši, briše iz ovoga svieta, ona bi bar mogla toliko imati, ja bih rekao, vlasti nad samim sobom, da dopuštaju taj zaključak, da dok je ovo stanje i dok ne može doći na njihovo, da se ovo stanje promieni, o tom ću kašnje govoriti, da je čisto u svih svojih točkah vierno izvedena nagoda svakako bolja i bolje odgovara dobrobiti našega naroda, nego krnja i onakova, proti kojoj se grieši i to je zaključak proti kojemu se, ja mislim, sa strane logike, nije moći opirati. Ja bih rekao, da patriotička sviest, premda ja dopuštam sa stanovišta ove gospode, ali samo samo sa stanovišta ove gospode, stranka prava, dopuštam, da ima smisla, kad oni u obće negiraju i sve njezine konsekvencije, u toliko dopuštam, ali ja velim, da sam se ja od njihovoga patriotizma nadao, da se u ovih okolnostih čuvaju tako, da onomu postojećemu zlu nedodavaju još većega zla, radeć i jur unapred osudjujuć ovu stranku, koja je imala odvažnosti i naprama dole i naprama gori. (Smieh na ljevici. Dr. David Starčević: Junaci! Dr. Tuškan: Vidjeli smo, kad ste se išli Tiszi klanjat. Glasovi: Čujmo!)

Koja je imala odvažnosti i naprama dolje i naprama gore, da se stavi na branik. (Dr. David Starčevi: Same sebe.)

Predsjednik: Molim g. Starčevića, da neprekida govornika.

Dr. **Lavoslav Šram**: Ako ne ćete slušati, ja mogu i prestati, ali to primjećujem, da vi nikada niste našli, da ja kojemu od vaših govornikah rieč prekidam, a dopustiti će g. dr. D. Starčević i vi, koji se zovete stranka prava, ovo dvoje ili ja istinu govorim, a onda morate slušati ili negovorim istinu, pa nemam pravo, onda će se to i onako razbiti o uzvišenost vašega stanovišta. (Živio! na desnici.) Ja mislim, da bi vi mogli mirno slušati. (Dr. D. Starčević: Kad ja istinu govorim, mene van tjerate.)

Predsjednik: Opominjem vas, ako budete prekidali govor, ja ću dignuti sjednicu i vi ćete posljedice nositi. Ja neću dopustiti, da vi govornika ma kojega prekidate. (Dr. D. Starčević: Zašto vi prekidate mene.)

Dr. **Lavoslav Šram**: Što se moje osobe tiče, to me ni najmanje ne ženira, jer ono što imam po svom uvjerenju izjaviti, to ću i ovdje izjaviti, ali čini mi se, da se odviše dulji stvar. Dakle molim, ja ću nastaviti.

Dakle ja sam imao kazati u pogledu onoga, što se govori već danas proti regnikolarnoj deputaciji, gdje se ona ruglu izvrgava i proriče, da će se njezin uspjeh izjaloviti i na tako rekuć već se napušta, kao da stoji na mjestu onakvom, koje se zove u vojničkom jeziku ein verlorener Posten. Sve ovo ja ne mogu u sklad dovesti s onim nazorom, koji ja imam o patriotizmu i patriotičnoj dužnosti, jer ovo može posredno ili neposredno u istinu nahuditi uspjehu regnikolarne deputacije i po tom imati posljedica, koje nikako nisu u skladu sa zadatkom, kojega imaju te regnikolarne deputacije.

A ovo ipak nije nikako, ja bih rekao, nikako podobno, da bi promicalo neposrednu svrhu gospode proti nikah, a pogoršeno stanje ili bi pogoršavalo stanje ono, kako danas stoji.

Nu kako velim, g. dr. Starčević — da se obazrem nešto neposrednije na njegov govor — jest kako sam kazao, sada prvi put izdašnijim načinom razvio poštovane stranke prava pozitivni program; a to nije nova stvar, što ću kazati, makar je sada podvostručena bila, da je nada sve razvio svu silu u agresivnom nadanju na ovu stranku.

Ovo potonje je, čim ću se u prvom redu baviti, pak ću kazati, a to stoji u savezu s onimi refleksijami, koje sam naveo u pogledu političkoga i materialnoga rada i političkoga života, da je kod nas zavladalo, što se političkoga života tiče, stanje, koje, da budem iskren, ne mogu označiti drugačije, nego da je stanje upravo nesnosno. (Žamor na lievici.)

(Dr. David Starčević: To je istina.)

Molim. Zašto da je nesnosno? Jer ako je i prije izmedju stranaka protivnoga političkoga mnienja bilo i moralo biti uviek protimba, pak ako su načelno uz protivna mnienja morale biti i velike protimbe, ili ako hoćete jazi, ali jedno je, što bi moralo izmedju stranaka postojati i što se nebi smjelo, možda si ja tako utvaram, napustiti, a to je onaj odnošaj zamjenite tolerancije, koji ne vindicirajuć za se niti exclusivnost niti infalibilnost, hoće raditi, hoće govoriti proti političkomu protivniku, ali neće ovu borbu ovako daleko nositi, čak, ja bih rekao, u najzabitnije krajeve životne, kako to kod nas biva i kako se to kod nas radi.

Kod nas je stranački odnošaj, stranačka protimba već tako silno zaoštrena, da se zbilja više puta mora kazati, da je zrak pun elektriciteta.

Ali je li to tako moralo biti? Ja bih rekao, da to ne mora biti tako, a posliedice tomu ne mogu nikada biti blagotvorne, već posliedice moraju biti tomu veoma žalostne. A da tomu ima još opravdanja, da ima tomu jošte dostatnoga motiva, motiva opravdanja, kad jedna stranka drugu stranku proglasuje skroz — ja se neću služiti tim izrazom, koji se u tom pogledu rabi, nego ja ću mnogo blaži izraz rabiti — skroz ne patriotičnom, a to poglavito s toga, jer je mnienja drugoga, nego stranka ona, koja taj prigovor stavlja, onda motiv, onda opravdanje ovakvomu prigovoru može ležati u tom, u toj težkoj osvadi, da i ova stranka, koja se tim prigovorom i osvadom služi, već a priori i u absolutnoj mjeri vindicira podpun infalibilitet i exclusivni patriotizam, koji da nije u nikoga, nego u onoga, koji stoji i pada s tom strankom. Ako je tomu tako, onda moraju osnova, nazori i program

ove stranke biti takvi, da podnose na izpitivanje i propitivanje na sve strane, da svuda pokazuju, da je program u istinu prikladan ostvariti blagostanje i ostvariti sreću domovine.

To mora taj program, kako velim, koji ovakovu exclusivnost vindicira, imati, mora imati ta kriterija i da li taj program, kako smo ga u najnovije vrieme čuli, napose od dra. Starčevića, imade ta obilježja, ja ću kušati u tom pogledu taj njihov program donekle izpitati.

G. dr. David Starčević naglasio je kao — ja bih rekao onu točku, prema kojoj je osnovan njegov program i program njegove dakako stranke — podpunu samostalnost kraljevine Hrvatske pod svojim kraljem. (Dr. David Starčević: Tako je!)

Molim. Ovo je pozitivna izjava, koju smo već prije čuli, ali ju nismo čuli uz onaj dodatak, koga smo onomadne čuli od velecienjenog dra. Davida Starčevića.

Ja ću kazati, te ne smijem ovo i kao pošten čovjek ne bi smio to drugčije tumačiti nego tako, jer ne ima razloga to drugčije tumačiti nego tako, da se je ovdje razumio kralj iz prejasne dinastije vladajuće. (Dr. David Starčević: Tako je! — Dr. Grga Tuškan: Drugčije ne smije biti.)

Ali onda je jedno, što ja nebih razumio i jošte jedno, što takodjer nebih razumio. Ja ću doći na jedno i drugo.

Ono prvo je, što ja ne razumijem, da je g. dr. D. Starčević u tom pogledu, u tom programu uzeo, da razpolaže u idealu dakako i s onim faktorom, koga ja u debatu povući ne mogu, te o kojem je g. dr. David Starčević govorio, veleć: „kraljevina Hrvatska pod svojim kraljem“. Da — dakle g. dr. David Starčević tu razpolaže sa voljom, sa nazori, sa nastojanjem onoga faktora u toliko barma, što se tu presumira — pretvaranje državopravnoga sustava kod nas postojećega, a tu nema dvojbe, da to nije moguće nego uz podpuno pretvorenje toga sustava, pak da se ovo pretvorenje sustava mora ostvariti, makar to nije s voljom onoga faktora. To je jedno, što ne bi znao u sklad dovesti sa tumačenjem ove izjave, kako smo danas od g. dr. Davida Starčevića čuli.

Drugo što opet nebi znao u sklad dovesti, jest dodatak onaj, koga nismo čuli od ovoga puta, a taj je dodatak gdje se veli: „da ćemo se, jer ima naše na stotinu milijuna srodne braće od Trsta do Novaje zemlje, uhvatiti u jedno kolo, i tako će biti slobodna Hrvatska pod svojim kraljem“. Ja sam mnogo razmišljao i dao si truda, da unidjem do dna ovoga dodatka tomu programu. Ja nebi rado o tom javno misliti, jer držim, da je već ovo tim škakljivije i nebi rado misliti javno o tom, jer nebi rado ni nehotice učiniti krivo g. dr. Davidu Starčeviću, te nebi rado to na svoju dušu uzeti. (Dr. David Starčević: Izvolite samo kazati.)

Molim. Ali ja ću kazati i iztaknuti to ne samo kao novum, nego i kao veliku čudnovitost u državnom životu.

Poviest evropska — hoćemo ostati kod ovoga samo vieka — pokazuje nam više sgodah, gdje se pojedina zemlja, pojedini narod razstao od, hoćemo reći — svoga dotadašnjega saveznika, ili se oslobodio izpod vlade njemu nepoćudne. Takvih primjera ima više, ali ja se nebi dosjetio na brzu ruku, gdje je to kojemu narodu pošlo za rukom bez izvanjske pripomoći, bez tomu pristupivše katastrofe.

Narod, koji imade svoj državopravni život, o tom ne može biti dvojbe po današnjemu shvaćanju javnog državnoga prava, svaki ovakov narod ima pravo imati težnjah vodećih i smjerajućih na promjenu onoga sustava, te on ima pravo i pristupiti na ostvaranje takvih težnja, ali u tom pogledu ću distingvirati. Ovakva težnja može se ostvariti ili po samom narodu onom, ili se može ostvariti tim, što onom narodu u prilog dolazi, kako sam kazao, izvanjska pripomoć ili izvanjska velika katastrofa. Vlastitom snagom ima opet dva načina, kako da može narod postupati na ostvarenje ovakvih težnja i to je jedan način onaj, koga bi nazvao načinom legalnim, a to je, kad onaj narod valjanim, legalnim, zakonotvornim putem ide za tim, da si izhodi i izvojšti promjenu svoga državno-pravnoga položaja. Tu pristupaju tomu svi dotični pozvani činbenici tako, da tu ne može biti dvojbe o podpunoj legalnosti i opravdanosti ove težnje. Drugi način, gdje se pita da si ovaj narod može sam pomoći, ovaj način jako mi je težko izjaviti, ali ja ga ne mogu nazvati legalnim. Ovaj drugi način — ja o teoriji govorim bez svake aplikacije, pak to ne ima nitko na se protegnuti — presuponira, da se ovaj narod digne, pak da si silom izvojšti položaj, za kojim on teži. A kako da se ovakov postupak nazove? (Na ljevici žamor.)

Molim. O tom ja mislim, da ne treba dalje govoriti.

Preostaje još alternativa o izvanjskoj pomoći ili o silnoj kakvoj katastrofi.

Sada, gospodo — meni je težko, da odviše ne duljim govorom — ja bi imao u tom pogledu jako mnogo govoriti, ali ja ću gledati, da budem što kraći, pak ću u tom pogledu kazati to, da državnik, koji si je iztaknuo kakvu svietlu točku kao točku, prema kojoj on teži, da će se ostvariti onda, kad će nadoći dogodjaji, koji izostati ne mogu i kad će nastati ta i ta katastrofa, o kojoj ja pobliže neću govoriti. Ja bi rekao, da mi se a priori ovakov politik i državnik čini da je nalik onomu gospodaru, koji se nalazi u veoma nepovoljnih imovinskih okolnostih, pak kad bi ga tko pitao, kako si kani ovo stanje popraviti, a on će odgovoriti: to ću urediti onda, kako onaj veliki „Haupttreffer“ ili sgoditak napravim.

Ja bih rekao, da će me sam g. dr. David Starčević dispensirati, ako se dalje ne upuštam u razmatranje svih chancâ, koje bi mogla imati ona alternativa, gdje se izčekuje ostvarenje programa od katastrofe budi onakve, koja će razoriti sve, što postoji, budi da će se ostvariti uslied pripomoći, koja će biti donešena od države, koja

bi se po tom imala postaviti u hostilni položaj naprama našoj monarhiji.

Ja se u dalnje razmatranje upuštati neću.

Ali da — to sam htio reći — svakako bi tu bilo vriedno pamtiti, da kod ovakvih katastrofa mogu nastati u istinu velike posliedice, ali da nije nitko u stanju predvidjeti izlazak i završetak tih posliedica, da se ove mogu naopako izvrnuti, pak da će i tuj odlučiti svakako onaj, koji će biti jači, a tko neće biti jači, da će biti predmetom razpolaganja i opet jačega.

Sada, je li prema svemu tomu, prema ovomu uvaživanju uputno napadati i nastojati oko razorivanja postojećega stanja, koji nam osigurava po državnomu pravu autonomni život, pak u mjesto da se nastojava pojedinosti ovoga sustava, na koliko se proti njemu grieši, sanirati i sam položaj u njegovu čistoću uzpostaviti, umjesto toga dakle nastojati, da se postojeće stanje razori i naša domovina izvrgne sliepoj i nepredvidljivoj budućnosti, a sva nada da se priveže o mogući izlazak katastrofe, koja može i ne može nadoći, ali koja ne stoji u vlasti nikoga i koja se ne smije u program uzeti? Da li je patriotičnije jedno ili drugo, to si neka svatko o tom stvori sud. Ja držim, da je stanovište, na kojem ja stojim, patriotičnije, zato će svatko razumjeti, zašto da ja ovo branim i zašto da ja ne mogu pristati uz nazor, proti komu sam evo sada govorio.

U tom pogledu da prekinem s ovim izletom, ja ću sjetiti samo na onu okolnost ili na onaj historički faktum, da je velika i moćna Rusija nakon sretno vodjenoga rata i sklopljenoga mira morala odstupiti od svoga stanovišta, i da je morala mnogu možda vatreno gojenu nadu napustiti; ja ću sjetiti i navesti onaj dalnji faktum, da je veliki, moćni i donekle, ja bih rekao, na čelu Evrope stojavši i u mnogom pogledu sada stojeći narod, koji je opravdanim ponosom o sebi kazao: La France marche à la tête de la civilisation, da je veliki taj i oduševljeni, taj jedinstveni narod, u kojem se u kobno doba izkušavanja nije našlo medjusobnih protivnika, nego najljući protivnici su stajali u jednom kolu, da je onaj narod morao popustiti i da je morao odstupiti od one ponosne izreke: „niti jedan pedalj zemlje, niti jedan kamen naših tvrdjava ne ćemo ustupiti“. To, kako velim, mogli bi možda onako mimogred napomenuti, pak ću tomu dodati: „aliquando meminisse juvabit“.

Ja ću imati još samo nekoliko riečih navesti, pak ću kazati to, ali već tu moram se i nehotice vratiti jošte jedan put na ovo, što sam kazao o g. dru. Davidu Starčeviću, te ću ga pitati uz onaj nazor, gdje se ima hrvatstvo pretopiti u slavenstvo, kako on dovadja u sklad ovo stanovište s onim u tom pogledu nada sve ekskluzivnim stanovištem, koje je njegova stranka zauzimala donekle i do prije nekoliko godina, gdje je upravo ob onoj vlasti, o kojoj kaže, da se proteže do Novaje zemlje, sasvim druge nazore gojio? Ja ću pitati g. dra. Davida Starčevića to, a kad će mi na to reći po svoj prilici. (Dr. David Starčević: Ne smijem.) — da su Hrvati po svojoj naobrazovanosti, po geografskom položaju i po svojoj političkoj zrelosti pozvani na jugu zauzeti neku ulogu, pa kad g. dr. David Starčević tako dolazi do ideje koja je u svoje vrieme našla refleksa takodjer obzirom na neko duševno približavanje Slavena na jugu, koje je našlo izraza svoga u rieči „jugoslavenstvo“, kako dolazi to, da se u svoje vrieme toliko protivio tomu jugoslavenstvu, (Žamor na ljevici.) — pak se uviek naglasivalo exclusivno hrvatstvo, axclusivna Hrvatska u Slavenstvu? Gospodo, ja se bojim, da bi mogli igrati istu ulogu, koju je igralo exclusivno poljačtvo u Rusiji.

(Dr. David Starčević: Pak ćemo biti Rusi!)

Ja nebi rado, da budem dosadan, te ja bi rekao bar da sam dosada bez svake oštrine govorio, kako mi moja narav već težko donosi, da što oštroga rečem, nu kako se već kod nas sve zaoštruje ipak ću morati kazati, gdje što oštriju, a to ću učiniti poput nekih aforističkih refleksija, jer bi odviše dugo govorio, a govoriti odviše dugo morao bi, kad bi ovako sustavno nastavljao na nekoja fakta, činjenice, koje se sbivaju te se odnose na nekoje navode, koje smo čuli.

Ja velim, već sam prije kazao i sada opetujem, da je cienjena „stranka prava“ veoma nepravedna proti stranci onoj, kojoj ja čast pripadati imadem. U tom ću navesti neposredno iz ove sabornice jedan faktum, a kašnje jošte i drugi. Onaj iz ove sabornice tiče se g. zastupnika dra. Hinkovića. (Na ljevici žamor.) Molim! Gosp. zastupnik dr. Hinković izvolio je u sjednici 2. siečnja upraviti na vis. vladu interpelaciju, pak ja ću samo jednu alineju iz nje pročitati, jer je to u savezu s onim, što ću reći. Interpelacija počima: (čita.) „Vis. sabore! U službenih i poluslužbenih novinah govori se i govorilo se mnogo toga o dogodjaju u Brlogu. Ovih dana pripoviedao mi je jedan očevidac, kako se je to dogodilo. Ja sam ga slušao i ono, što sam čuo, ja ću vam kazati. To je povod moje interpelacije.

To je govorio g. Hinković, kako smo čuli, pak iz ovih rieči je sasvim jasno razumjeti, da g. Hinković nije bio u Brlogu i da nije bio očevidac onih prizora, nego da to sve zna po onom, što je čuo od očevidca. Ja proti tomu ne imam ništa, niti proti vjerodostojnosti onoga očevidca, o kojem neznam, tko je to. Ali ja ću to kazati, da sa gledišta parlamentarne pravednosti, ja bi ipak mislio, da će g. Hinković tu doći do zaključka samo hipotetičnoga, ako dakle ovo stoji, ako se to tako imade, onda izvadjati dalnje zaključke, ali velecienjeni gosp. dr. Hinković predpošiljajuć ovo svršio je sa sasvim drugim zaključkom, te je na svršetku svoje interpelacije uzeo sve premise za dokazane, pak iz njih izvadja zaključke, kojimi krivi najtežimi osvadami vladu. Ja ne znam, kako je tu bilo, pak neću zagovarati vladu niti onog činovnika, ako li je kriv, ali toliko pravednosti se smije iskati od

čovjeka parlamentarna spram vladi, da će ovaj dopustiti da se uvjeri o istinitosti ili neistinitosti onoga. Nu unapried osudjivati, to se izkazuje poput onoga, gdje se radi i nastoji, da ona u ozbiljnoj formi i pozitivna bačena osvada pred javnim mnienjem istinom ostane — to nije pravedno. Pravedno bi bilo onda i pravedna bude osvada, ako se obistini, ali dok se izvori osnivaju na tom, što je jedan čuo od drugoga, tako dugo je svakomu i vladi dopušteno, da može bar toliko pravednosti za se zahtjevati, da se ovo do konstatovanja in suspenso ostavi.

Ja ću, gospodo. navesti izmedju ostaloga jednu činjenicu, što nije u savezu s tim, što sam kazao o g. Hinkoviću, pak ću kazati: nema dvojbe i to će svatko dopustiti, da je ružno, grdo i nada sve koriti se imajuće sredstvo, kad se ide za tim, da se glas koga glasovatelja kod izbora kupi, jer se time nastoji — ja to ovako shvaćam — da onaj podkupljeni, podmićeni imajuć drugo političko mnienje dade glas onomu, komu ga inače nebi dao, i tako zatajiti svoje političko osvjedočenje, svoju savjest, jer jer je dobio novaca, a to je stvar, koja se mora osuditi, o kojoj ne može biti govora i koja se ne smije dopustiti. Ali, gospoda, će mi dopustiti, ako je ovo gadno i ogavno, da će od te gadnosti i ogavnosti glavni dio ostati na osobi, koja je značaja takvoga, da se dade podkupiti i to je stvar, koja se više ima osuditi, ali se ima nada sve osuditi onaj treći stepen, kad se nadje osoba, koja će primiti novaca, pak primivši novac raditi i prevariti onoga, od koga je novac primio. (Na lievici smieh.) Jednom rieči, to je najogavnija stvar. Je li to moralno? Sigurno nije moralno. Ako to nije moralno, nije moralno niti to u javnosti izticati niti preporučivati. Nije tajna, da je jedan list izlazeći u Zagrebu ovo preporučivao, pak je kazao; tamo i tamo hodite, pak ćete dobiti novaca, onda im pokažite kod glasovanja brus. (Na ljevici žamor i glasovi: Sasvim pravo. To je dobro.)

Ja sa velikim zadovoljstrom primam to na znanje, ali veoma žalim, da nisam čitao osudjenje toga u nijednom glasilu.

(Dr. Grga Tuškan prema dru. Šramu: Nož ću mu dati u ruke, da ga porazi — ne, ako mogu, ja ću mu ga uzeti). A tako? Što je to?

Izvolite dopustiti, gospodo, da o drugom liku govorim da razsvjetlim naš položaj. Govori se uviek, a to je žalibože istina, o zlom materialnom stanju našem, pak se jedan čovjek našao, koji je sa svimi silami nastojao, zapostavljajući svoj vlastiti interes, to mu dopušta i protivnik njegov svaki, oko toga, da za jedan dio naše domovine izposluje željeznicu, naime zagorsku željeznicu. Ne ima dvojbe, a to će svatko dopustiti, da bi to bilo poduzeće, koje bi materialno stanje onoga kraja, posredno cielu domovinu unapredjivati moglo. A što se i kako se kod nas radi?

Svatko bi razumio, da se makar politički protivnici, dolazeć pred ovakov predlog, slažu oko ovoga predloga, da bi se sa sve strane doprinjelo tomu, da se ovo poduzeće ostvari i ostvarenje omogući, jer bi se tim doprinjelo onoj uviek naglašenoj težnji pomagati dobrobit naše domovine, unapredjivati materijalno njezino stanje.

Kako se u tom pogledu kod nas radi? Gospodo, ne treba i nebi rado biti gorak, te ne treba, da o tom mnogo govorim, ali ću samo to konstatovati, da se u tom pogledu izticalo s više strana i razpravljalo i čitavo ovo pitanje ovako razpravljalo, kao da se sbilja želi, da se ne bude došlo do toga, da se bar ovo malo izvede, da se već barem nešto ostvari, što bi moglo doprinjeti materijalnom blagostanju naroda.

Ja razumievam daleko iduću političku ogorčenost, ali nemogu takve razumjeti, jer velim, da mi nije moguće to dovesti u sklad s onim, što mora biti absolutno glavno načelo patriotizma, s onim glavnim načelom, da se svuda i u svih okolnostih ima nastojati oko toga, da se dobro i dobrobit promiče i da se nenastoji tim i ovakvim težnjam nahuditi, makar bio motiv toga i u tom ležeći, da je ovaj predlog došao sa stranke političkoga protivnika. Kako je u tom pogledu, tako je u svih naših obstojnostih. Kako sam već prije kazao, do dna, do najzabitnijih krajeva i kuteva i obiteljskoga života već došla i doprla mržnja i ono proganjanje i ogovaranje radi političkih protimba tako, da se može danas na žalost kazati, da se u istinu nalazimo već pogledom na to — ja neću govoriti o drugih razlozih — u takvom socialnom razdoru, da stojimo već u ovom smislu, ja ne govorim u smislu sociologije, na pragu socialnoga razsula.

Da li će ovo dobrim plodom uroditi i kamo će nas ovo dovesti?

Ja mislim, tu će težko moći tko povoljna odgovora naći, te se ja neću upuštati u daljnje razmatranje ove veoma žalostne činjenice, van ću se zadovoljiti tim, da sam ju jednostavno konstatovao.

Prije nego svršim, moram se sa njekoliko rieči jošte jedan put nehotice osvrnut na govor g. dra. Dav. Starčevića.

(Dr. D. Starčević: Pak na mene?)

Žao mi je.

(Dr. Grga Tuškan: Mi to rado slušamo.)

Molim. Tu moram iztaknuti onu jednu točku, koju sam jako nerado čuo, te koja glasi po prilici ovako: Krajišnici da su svojom krvlju topili svoje polje, a imadu najveću nezahvalnost, jer vi ste uzeli Krajišnikom zadnje njihove šume, što su ih imali.

(Dr. D. Starčević: To je istina.)

Molim. Ja ne znam, kako je to dr. David Starčević shvatio, jer ja mjestnih okolnostih ne poznam, ne mogu kazati drugo nego, što sam mogao naučiti iz zakona. Po tom zakonu nalazi se u previšnjem odpisu od 8. lipnja 1881. to, da su se šume imale dieliti na dvoje, na dvie pole, da je jedna pola imala dopasti občinare dotično bivše Krajišnike, a druga je imala ostati državnomu eraru.

(D. David Starčević: Zašto jih izručujete Magjarskoj, eraru magjarskom.)

Sada kako je moguće uz to i uz te obstojnosti govoriti o tom, da su se Krajišnikom sve šume oduzele, toga ja ne mogu razumjeti.

Na koliko sam versiran u tom i na koliko sam čuo, u tom pogledu nije smio Krajišnik niti prije po volji ići po drva, nego je svaki dobivao doznačena drva. On je dakle uživao pravo servituta onako, kako su uživali s ove strane provincijalci.

(Dr. Grga Tuškan: Dajte mu i sada to.)

Sada u ime dotiranja ovoga servituta smatralo se je da će dobiti polovinu. te bi se moglo kazati u pojedinom slučaju, da je u pojedinih slučajih polovica preko dosta, ali u pojedinom slučaju može biti, da specijalna dotacija ne odgovara — ali se stoga ne smije reći i onako bacati u javnost, da su Krajišniku sve šume oduzete.

(Dr. D. Starčević: Jest sve. Dr. Grga Tuškan: Dvie obćine imadu nešto, a druge ništa. Žamor. Predsjednik zvoni.)

(Dr. Grga Tuškan: Hodite u granicu pitati graničare, pak će vam to kazati. Glasovi sa desnice: Posluh!)

Ja mislim, da sam tim onako po prilici u glavnih točkah naznačio, što sam htio kazati. te neću više i dulje zlorabiti strpljivost vis. kuće, jer sam odviše umoren, nego ću se vratiti i osvrnuti na sam predmet, a tu ću govoriti po prilici isto onoliko, koliko su u tom pogledu govorili gg. predgovornici, koji su na kratko kazali, da ne votiraju, a ja ću posve u kratko kazati. da votiram indemnitet.

(Glasovi sa desnice i sredine: Živio!)

Predsjednik: Vis. sabore! Pošto je 13 sati, prelazim na dnevni red.

Na dnevnom je redu nastavljanje današnjih interpelacija.

Rieč ima g. zast Obad.

(Žamor u cieloj sabornici. Predsjednik zvoni.)

Ivan Obad: Vis. sabore! Ja bi pitao vis. predsjedničtvo, zašto dolaze sada ove interpelacije prije na red, te zašto nebi došle prije interpelacije, koje su prijavljene za posliednju sjednicu?

Predsjednik: Molim. G. zastupnik ako hoće prigovoriti, neka se prije točno informira.

Nakon posliednje sjednice sam naročito kazao, da će se prijavljene, a nedovršene interpelacije nadostaviti onaj dan, koji je po poslovniku za interpelacije opredieljen — dakle sutra.

Ovo je došlo i u današnji saborski zapisnik, pak nitko nije tomu prigovorio. Stoga će se prekinute interpelacije sutra nastaviti, a danas nove.

(Dr. D. Starčević: Dobro.)

Molim gg., da slušaju predsjednika, kad govori, onda neće biti nesporazumljenja.

(Dr. David Starčević: Tako je, ali nas većina uviek buni.)

Izvolite vi g. Starčeviću miran biti, sigurno će vas većina u miru ostaviti.

Ivan Obad: Gospodo! Kad ste prošle godine moje poštovane drugove oružanom silom odpravili iz ove sabornice, bio sam i ja moralno zapriečen, da prisustvujem sjednicam. pak sam se prošetao malo medju narod, da vidim njegove jade i nevolje i našao sam vani, da se pomoćju vladinih činovnika narod guli, šteta nanaša narodu i zemaljskomu eraru.

Uvedene su vani političke komisije, koje sklapaju s pojedinimi strankami dobrovoljne nagode glede odkupa daća gorno-činženih zemalja. Dobro, ja odobravam ovaj postupak jer je mnogo brži, a ima u tom i razloga štednje, jer će se tim prištediti zemaljskom eraru trošak za onog povjerenika koga erar mora platiti, a u ovom slučaju platiti će interesenti. Dakle ja odobravam ovaj postupak. Nu kad politička oblast ureduje, neka ureduje kako to propisuje zakon od 10. siečnja 1874.

U stubičkom kotaru ureduje jedna komisija, gdje glavnu rieč vodi privatnik, koji se izdaje za komisara, a uz njega prisustvuje politički činovnik iz podžupanije zlatarske. Uvjeren sam, da ova komisija radi na štetu naroda i zemaljskoga erara, jer sili seljaka na sklapanje nagoda takovih, koje se protive ustanovam §. 5. zakona od 10. siečnja 1876., koji jasno propisuje, kako imadu vlastelski podanici svoja gorno-krčevinska ili činžena zemljišta odkupiti. a to biva 20 strukom svotom sviju podavanju izračunanih u gotovom novcu, od koje svote imade se jošte odbiti jedna šestina u ime upravnih troškova.

Kako rekoh, ova komisija traži naime od seljaka, da sklopi nagodu dvo-do petero strukom većom svotom, nego bi iznosila svota, izračunavši godišnje podavanje u 20-strukom iznosu.

Poštovani predgovornik gosp. dr. Sram predbacio je zast. g. dru. Hinkoviću, da je obrazloženje svoje interpelacije radi obćinskih izbora u Brlogu temeljio na izpovjedki privatnika, ne nabavivši si o tom osvjedočenja i dokaza

Da se to meni od poštovane većine nepredbaci, pružit ću odmah dokaza.

Ovdje imadem predbježno 6 zakupnih ugovora, na temelju kojih su zakupnici pozvani bili, da si u zakupu držana zemljišta odkupe.

Već bi bilo to nedopustivo, da se u zakupu držana zemljišta odkupu podvrgnu, nu gledom na okolnost, da su to prije bila činžena zemljišta nazadodkupne naravi pa su urbarskom parnicom vlastelinu u izključivu vlastnost predana, nu ipak većinom još gruntovno neprovedena, mogu se dakle privolom obiju stranaka kao odkupiva smatrati i odkupu posredovanjem zemlje podvrći.

Nu kad se to već čini, ima se strogo vršiti zakon.

*

Da se pako u onom izbornom kotaru nezakonito postupalo dokazati ću sliedećim:

Evo zakupni ugovor Gjure Janka, Ivana i Steve Kralj, koji plaća na godinu zakupnine 42 for. i imade 800 for. jamčevine, koja glasom ugovora služi samo za nadomješćenje štete koju bi zakupnik na zakupnih zemalja počinio u kratko rečeno za pokriće pogoršica. Ako se takove nenedokažu, proizlazi iz svega i posve je naravno, da čim zakupni odnošaj prestane, da se ta jamčevina zakupniku povratiti ima. Zakupnici ovi plaćaju 42 for. zakupnine. Odkupna svota iznosila bi dakle, neračunavši odbitak jednu šestinu u 20-strukom iznosu 840 for.

Imajući jamčevinu 800 for. dužni bi bili nadoplatiti 40 for. Što se od ovih ljudi traži? Traži se, da napuste jamčevinu, a da još sklope nagodu za odkupnu svotu od 1640 for.

Mato, Janko i Štefan Mrnjec plaćaju zakupa 60 for. Imadu jamčevine 700 for. Traži se napust jamčevine i odkupna svota 1900 for.

Brušelj Štefan plaća zakupa 15 for., ima jamčevine 150 for., traži se napust jamčevine i odkupna svota od 1030 for.

Čulig Ivo plaća zakupnine 25 for., imade jamčevine 700 for.: traži se napust jamčevine i odkupna svota od 1700 for.

Čulig Ivo i Josip podavaju 4 vedra i 12 polića vina i jednoga purana, imadu jamčevine 340 for., traži se napust jamčevine i odkupna svota 500 for.

Sudčia Tomo i Josip podavaju zakupa 24 for. Imadu jamčevine 250 for., traži se napust jamčevine i odkupna svota od 1200 for.

Nekoji od ovih a i većina takovih, koji mi se neprijaviše, sklopili su prema stavljenomu zahtjevu nagode, dakle nezakonite nagode u prisuću podžupanijskoga izaslanika.

Još ću vam, gospodo, priobćiti jednu sbivšu se nepodobštinu.

Sudčija Tomo i Josip sklopili su nagodu na odkup dosele u zakupu držanih zemljišta, kako su u izdanoj mu izpravi navedene. Drugim danom dojavi mu vlastelin, da će mu dosele u zakupu držanu šumu oduzeti, jer da se on nije kod sklapanja odkupne nagode i za takovu pogodio.

Ako je istina, što mi je ta stranka uztvrdila, onda bi se mogao ovakav čin nazvati očitom prevarom

Rekoh dakle, da svim ovim nepodobštinam i protuzakonitostim asistira podžupanijski činovnik naše poštovane vlade, komu bi bila zadaća i svrha izaslanja, da bude čuvar zakona, pa da smjesta odkloni ovakovu nezakonitost, kojom se kani nanieti budi šteta narodu, budi zemaljskom eraru.

Osvrnimo se dakle malo na posljedice ovakova postupka.

Nagoda je dakle sklopljena na pretjeranu svotu. Seljak dobiva zemljište kao „slobodno" u vlastničtvo i nakon provedene gruntovne uknjižbe dobiva tako zvanu plavu knjižicu, kojom je dužan ugovorenu odkupnu glavnicu u 22 godišnja obroka izplatiti. Bivši vlastnik zemljišta dobiva pako od odkupne zaklade vriednostne papire i to u nominalnoj vriednosti vrhu cielokupne, odkupnim operatom pokazavše se svote.

Papiri ovi nalaze se u javnom prometu i dadu se unovčiti, a za vriednost takovih jamči zem. odkupna zaklada, odnosno zem. erar.

Zemaljski erar utjeruje odkupnu glavnicu u navedene obroke, pa je stoga obvezan redom izžriebane zadužnice izplatiti. — Pitao bi sada, što može nastati, ako odkupnik nije u stanju izplatiti odkupnine? Naravski, da sliedi ovrha. Zemaljski erar stiče pravo zaloga samo na odkupni predmet, pa sliedstvom toga može samo na takov ovrhu voditi. Zemljište, kojega je vriednost protjeranom odkupnom glavnicom previsoko ustanovljena, prodat će se u bezcienu. Nastati će diferencija, a pitanje je, tko će platiti diferenciju? — Zemaljski erar, odnosno zemaljsko-odkupna zaklada

Uz ovakav odkupni postupak, kako ga ovdje navedoh nanaša se velika nepravda narodu, šteta zemaljskomu eraru a javni papiri gubiti će vriednost i zapet će u javnomu prometu.

Pripoviedao mi je jedan prijatelj, da je čuo iz ustiu jednoga slavonskoga vlastelina, kako je bio sretan svojimi odkupnimi papiri. Dobio je naime takovih nedavno u vriednosti od 180.000 for. (Dr. D. Starčević: Tko?) Neću kazati imena, — i nemoguć jih ovdje unovčiti, obrati se na g. grofa Khuena, kao svomu dobromu prijatelju, g. grof Khuen, ban, učini uslugu, pa dade krajiškom investicionalnom fondu nalog, da imade odmah upitne papire od tog gosp. za isti fond kupiti, pa mu u gotovom izplatiti 180.000 for.

Gospodo! Uzmimo slučaj, da su odkupne glavnice kod toga vlastelina isto tako ustanovljivane, kako vam danas iz mog kotara pripoviedah, kolika šteta tu prieti investicionalnomu fondu, eventualno odkupnoj zakladi?

Ja dakle ne znam, kako bi okrstio ovakav postupak i kakove će to imati posliedice, ako se ovakovu gulenju i varanju naroda pomoćju vladinih činovnika s mjesta na put ne stane.

Imajući dakle interes naroda i zemaljskoga erara pred očima, vršim svoju zastupničku dužnost i stavljam na visoku kralj. zemaljsku vladu sliedeću interpelaciju (čita):

„Da li je kr. zem. vladi poznato, da se u području kr. podžupanije zlatarske u prisuću podžupanijskoga činovnika sklapaju s pojedinimi strankami dobrovoljne nagode ob odkupu gorno-činženih zemalja, nu takove nagode, koje se protive ustanovam §. 5. zakona od 10. siečnja 1876., naime sa 2—5-strukom većom svotom, nego gore navedeni §. i zakon propisuje?

Ako da, čime kani kr. zemaljska vlada ovakav po narod i kralj. zemaljski erar štetonosni postupak opravdati?

Ako ne, da li je voljna kr. zem. vlada ovakov ne zakonit po narod i zemaljski erar štetonosni postupak ukinuti, zakonu štovanje pribaviti, a radi dosele počinjenih protuzakonitostih odnosne krivce na odgovornost povući?"

Predsjednik: Ova interpelacija dostaviti će se visokoj vladi.

Zast. vlade **Dane Stanković**: Čast mi je izjaviti, da će vlada tako na ovu kao i na prijašnje interpelacije u jednoj od budućih sjednica odgovoriti.

(Glasovi: Dobro!)

Predsjednik: Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom je redu nastavak razprave ob indemnitetu.

Rieč ima zast. g. dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Ja ću nastojati odazvati se, koliko moguće, želji veleštovanoga g. zastup. dr. Šrama, tamo izraženoj, da bi se kod svake razprave imalo strogo govoriti „ad rem", ili kao što je on izvolio kazati, držati se stvarnih razloga za predmet, koji se nalazi na stolu visoke kuće. Ali meni se čini, da je velecienjeni g. predgovornik svoj govor udesio na krivu adresu. Morao je najprije opaziti velecienjeni g. predgovornik, da je g. izvjestitelj, pročitav izvješće bez sadržaja, rekao nekoliko rieči ne doduše „ad rem", ali ipak takovih koje imadu neizmjerno velik sadržaj. Te su rieči bile: da on k onomu izvješću bez sadržaja ne ima ništa pridodati, a to je značilo, da ne ima razloga, da opravda zakonsku osnovu, koja se ovdje razpravlja, a to je bilo vrieme, gdje su se imali stvarni nazori razvijati. Priznati ću, da je vis. vlada po svom zastupniku već navela nekoliko stvarnih razloga, a ja ću te stvarne razloge uzeti u pretres.

G. vladin zastupnik naročito kaže, da nije vis. vlada mogla sgotoviti budgeta prije, nego evo sada na kraju g. 1884. zato, jer da je sabor vladu pozvao, da čim prije sastavi i saboru predloži jedinstveni proračun, t. j. za Hrvatsku i Slavoniju, skupa sdružen s budgetom bivšeg područja Krajine.

Visoki sabor viećati će se, da je taj zaključak donešen već onda, kad su u razpravu uzete naredbe carske o inkorporisanju Krajine s civilom, dakle taj razlog nije obstojao god. 1884., već je obstojao, ako se ne varam, godine 1881., pa je sigurno, da se ne može ovim razlogom opravdati indemnitet, koji se sada zahtieva.

To je jedan faktum. Drugi je faktum taj, da je ugarska vlada predložila ugarskomu saboru već u mjesecu listopadu proračun, gdje je bila ustanovljena tangenta za Krajinu, naime 2,200.000 for. U koliko g. vladin zastupnik drži, da je to bio razlog, s kojega se nije mogao predložiti budget u svoje vrieme, ne znam, nu mislim, da taj razlog ne stoji prvo s toga, što već prije rekoh, a drugo s toga, što je vlada ipak imala nekakav proračun za Krajinu, na podlogi kojeg je trošila, pa nije moguće, da nebi bila od listopada pa do konca prosinca mogla uvesti u proračun one stavke, koje odgovaraju definitivnomu trošenju, t. j. pokriću potreba.

Nu zato drugi razlog, što ga je naveo vladin zastupnik, takove je naravi, da zaslužuje uvaženja, naime, on je izvolio spomenuti, da je vis. kr. zem. vlada odazvala se želji sabora, pa da je evo predala jedinstveni proračun, t. j. proračun kraljevina Hrvatske i Slavonije, sdružen s proračunom bivšeg područja vojne Krajine.

Moja gospodo! Istina je, i mi znamo svi, da su ovdje mnogo puta bili upotrebljeni izrazi, koji nisu parlamentarni, nu ja mogu reći, koliko god puta sam ovdje govorio, da sam uviek nastojao da nijedan ne parlamentaran izraz ne upotrebim, ali moram reći, da ova izjava vladina zastupnika nije ništa drugo nego mistifikacija.

Jedinstveni proračun nije podniela vlada saboru, a ipak ona navadja, da je to učinila, da si time neku zaslugu ubroji, koje zasluge faktično ne ima.

Visoka vlada podniela je zakonsku osnovu o proračunu, ali ta zakonska osnova u §. 4. ovako kaže (čita):

„Prenašanju ne ima mjesta niti medju poglavji niti naslovi ovih troškova, osim posebno izkazanih troškova za upravu bivšega krajiškoga područja, glede kojih ima mjesta prenašanju medju poglavji i naslovi, ali izključivo na korist krajiškoga područja".

Veleštovana gospodo! Ako ovo stoji, da je vis. vlada — a to stoji u zakonskoj osnovi, da je vlada dala budget, u kojem budgetu su posebno izkazani troškovi za bivšu vojnu Krajinu, glede kojih ima mjesta prenašanju, onda si ja predstavljam, premda to doduše nije ovdje tiskano, da je poseban proračun za Krajinu, koji imade svoja posebna poglavja i svoje posebne naslove, pa velim, da jedinstvenoga budgeta ne ima i da visoka vlada nije jedinstvenoga budgeta načinila drugačije, nego da je sbrojila poglavja i naslove, spadajuće u civil i Krajinu; a ja mislim, da za to sbrojenje nije trebalo toliko vremena, jer će svaki komptuarista u Zagrebu za četvrt sata to sbrojiti. Mene je taj razlog, što ga je naveo zastupnik vis. vlade, žalostno dirnuo, jer mi se činilo, kao da se u ovom saboru smatra sve slobodno i da se misli, da će se već naći nekoliko dobrih ljudi, ili možda i cieli sabor, koji će to kao istinu primiti. (Dr. David Starčević: Ne, ne, to vjeruje samo većina.)

Ja pitam, je li moguće sastaviti jedinstveni proračun, a da ne bude prije reorganizacije. Mi znamo, da nemamo zakona glede toga, nego zakon o kotarskih sudovih i o nekojih sudbenih stolovih, koji se izjednačuju sa provincialom. Taj zakon imamo i taj je zakon sankcioniran već 7. kolovoza 1884. Drugih zakona osim toga ne ima.

Vlada dakle nije nikakove osnove dala, koja bi služila za temelj reorganizaciji. Jednom riečju bez zakona,

koji bi organizirao cielu upravu, koji bi ju tako rekać spojio, stopio u jednu jedinstvenu upravu, nije moguć jedinstveni budget — ja bar mislim tako.

Ja sam nastojao, da se stvarno obazrem na ova dva razloga. Nu priznati mi je, da treći razlog, što ga je vis. vlada izvoljela navesti, sbilja stoji.

Presv. g. vladin zastupnik kazao je, da je ugarski sabor bio zapriekom, što se naš sabor nije mogao u vreme sastati. Jest, ja to vjerujem, ali to nije argument, koji bi za mene vriedio. Ja znam, da današnji odnošaji s Ugarskom zapriečuju naš ustavni život Ja sam to jur iztaknuo, a drago mi je, da mogu to konstatirati s argumenti, koji dolaze s druge strane. S toga, gospodo, okrivljujte ne nas, nego same sebe. Vi ste na onom putu, na kojem se bude ovakovo stanje u Hrvatskoj oviekoviečilo, t. j. da u Hrvatskoj ne budemo imali budgeta nego samo kao iznimku, a indemnitet kao pravilo. Ovo je već nekoliko godina trajna zaprieka kod nas, a to je onaj sustav, koji vi podržajete.

Ovo su samo formalni razlozi, s kojih ja nebi mogao glasovati za onu zak. osnovu, koja je na stolu vis. kuće, nu mislim, da imade i drugih razloga. Kao što je vlada sa zakonom o proračunu za g. 1885., koga je očevidno kasno podniela na ustavno pretresivanje, prekršila ustanovu §. 13. zakona ob ustrojstvu zemaljske vlade, tako je prekršila i drugu ustanovu istoga §. 13., naime onu, koja glasi, da zem. vlada predlaže svake godine zaglavne račune i rezultate godišnjega poslovanja saboru na odobrenje i prosudjivanje. Pa kao što je budget u ustavnom životu potreban, da se vidi u njem državno gospodarstvo za buduće, tako je potrebna i ona druga ustanova kao temelj ustavnoga života zato, jer je to kontrola naroda, da vidi, je li se za prošlost izpunilo ono, što je narodno zastupstvo dozvolilo

Bez te kontrole, to znamo već iz prakse, ne ima nikakova gospodarstva, a vlada možda je već 4 godine dužna da udovolji tomu zahtievu, pa i ove godine nije mu zadovoljila, već je preko ove ustanove prešla na dnevni red. Trebalo bi ju prisiliti, da najprije podnese zaključne račune, pa da se vidi, kako se je radilo, onda istom moglo bi nastati pitanje ob indemnitetu. Pa kad bi se mirne duše osviedočili, da je vlada odgovorila svojoj dužnosti, onda bi se mogao dozvoliti indemnitet. Ali svakako treba prije garancije, da će vlada postupati i trošiti po volji narodnoga zastupstva.

I ovo je jedan razlog, s kojeg ću glasovati proti indemnitetu.

Veleštovana gospodo! Materialni razlozi ištu od mene nadalje, da glasujem proti ovoj zak. osnovi. Budi mi sada dozvoljeno osvrnuti se na ono, što je g. barun Živković prije nekoliko dana rekao, da on naime u pitanju indemniteta ne nazire povjerenja, nego samo pitanje potrebe i da zato on glasuje za ovu zak. osnovu, koja se nalazi na stolu ove vis. kuće. jer on to smatra absolutnom potrebom. Meni se pako čini, da je upravo obratno.

Vi znate, gospodo, da smo već prešli u god. 1885., a da vladi nije votiran indemnitet. Zašto se traži indemnitet? Radi kontinuiteta onoga, koji treba da bude u trošenju države. Taj je kontinuitet prestao, toga više nema, čim je nastao ili već minuo dan 31. prosinca Pitam ja, kakova je potreba danas, da votiramo indemnitet? Reći će mi presv. g. zastupnik, treba da saniramo naknadno ono, što je nekim slučajem zaostalo. Jest, i ja mislim, da to saniramo, ali ne onim načinom, da votiramo indemnitet i da votiramo povierenje vladi, nego upravo da ne votiramo indemniteta. Tim poći će nam za rukom osloboditi se vlade, koja nije bila vrstna za ovu godinu predložiti pravodobno zakonske osnove o proračunu. Hoćemo ili nećemo, votirajuć indemnitet i proračun mi povjeravamo vladi, da ona rukovodi potrošak državni za dotičnu godinu, a kad se radi o indemnitetu, tu se radi za jedan dio godine, dakle u samom tom činu leži već povjerenje.

Reći će se: Gledajte, u drugih državah radi se tadjer tako. Gosp. barun Živković spomenuo je Ugarsku i rekao je, kako su sve stranke u ugarskom saboru, čim je došlo pitanje o indemnitetu, bez razlike votirale indemnitet, jer su vidjele, da nije moguće preći s gotovim proračunom u novu godinu, a ipak su hotjele očuvati kontimitet ustavni, koji je u ustavnoj državi potreban.

Dakle vidite, rekao je, sve su stranke votirale indemnitet, a tako se radi u svih drugih ustavnih državah. Istina je, da je u svih ustavnih država tako. Osobito u Englezkoj, gdje znamo, da postoji financijalni sustav konsolidiranoga fonda, u koj teku neprekidno dohodci za stanovite struke. Ali moramo i to priznati, da u drugih državah nepostoji pogibelj, da bi u svaki čas mogla vlada ma bilo i podporom većine nešto uzraditi proti zakonu Ili je možda to u drugih državah, da većina, koja zaštićuje dotičnu vladu, da upravo ona nemilo ruši one temelje, na kojih ustavnost stoji? Toga neima nigdje.

Upravo zato, jer u drugih državah neobstoji mogućnost, da bi koja vlada što uzradila proti zakonu, postupa se ondje tako i votira se indemnitet od svih stranaka bez razlike.

Upravo radi toga kaže se drugdje vladi: Neću prigode proračuna upotriebiti kao izliev svojih jada, da ti izrazim nepovjerenje, ja ću čekati drugu sgodu, kad nebudeš budi s predlogom kojim, budi s osnovom zakona u suglasju s mojim osvjedočenjem, bud liberalni, bud konservativni, pa ću se onda s tobom uhvatiti u koštac. Nu što je u drugih državah valja, kod nas ne može valjati radi iznimnog položaja, u kojem se nalazimo.

Veleštovana gospodo! Nam je svim poznato, da je preuzv. g. ban, kad je došao u Hrvatsku, rekao, da dolazi ovamo s povjerenjem ugarske vlade. S drugim programom Njeg. preuzvišenost nije se pohvalila. Prva njegova načelna izjava sadržana je u kr. reskriptu od 27.

rujna 1884., naime, da je nagodbom zajamčena našoj kraljevini ustavnost uz jamstvo uvjetovana državnim jedinstvom. Tu nam se preuzvišenost Njegova pokazala apoštolom magjarske državne ideje. Druga izjava Njeg. preuzvišenosti bila je glede nagodbenih povrieda, kojom je ona takodjer u prošlom zasiedanju dokazala. nije posve na čisto tim pitanjem.

Rekla je Njeg. preuzvišenost, da joj se čini, da je ugarska vlada obzirom na nagodbu uviek zakonito postupala. Pošto mi nije ta izjava posve jasna bila, morao sam čekati drugu sgodu. I ta sgoda pružila mi se i opet u kr. reskriptu od 20. prosinca 1884., gdje se je druga načelna izjava nalazi a ta jest, da su možda oni Hrvati u bludnji, koji smatraju, da bi nagodba bila povriedjena, jer preuzvišeni g. ban u tih povriedah neuvidja drugo, nego samo „pomutnje". koje se moraju izravnati, a to će biti zadaća regnikolarnih deputacija, koje je Njegova preuzvišenost zagovarala pred svjetlom krunom, da sretno dovedu koncu te „pomutnje."

Veleštovana gospodo! Zar je to pomutnja, ako je u §. 1. nagodbe navedeno, da se medju Ugarskom i Hrvatskom sklapa državna zajednica pa u naslovu monarkije Hrvatske neima, nego samo Ugarske?

Zar je pomutnja to, ako u naslovu državnih zajedničkih hrvatsko-ugarskih željeznicah Hrvatske neima, nego samo Ugarske, ako u naslovu austrijsko-ugarske banke opet Hrvatske neima, već samo Ugarske?

Je li pomutnja to, ako se zajedničke oblasti drugače u Hrvatskoj i Slavoniji nazivlju nego li u Ugarskoj?

Pa sve ovo, što sam glede naslova reko, sve se to dogadja pomutnjom na štetu Hrvatske!. Ja mislim, da to nisu samo pomutnje, već navlašno izopačenje zajednice — Ili je pomutnja, što vojne pukovnije, koje se iz Hrvatske i Slavonije popunjuju nose ime ugarskih pukovnija; što u Hrvatskoj i samo domobranstvo nenosi naslova, koji bi moralo nositi? Je pomutnja to, što šumarsko ravnateljstvo u Zagrebu zatim ravnateljstva katastralna u Zagrebu i Osieku podpadaju neposredno pod zajedničko ministarstvo?

Je li pomutnja to, što obćine u Hrvatskoj i Slavoniji pobiru poreze? Ovakovih bi „pomutnja" mogao još mnogo navesti, da mi je do toga, da produljim razprave.

Nu ipak, što da reknem glede magjarskoga jezika. koji se uvlačuje u zajedničke urede u našoj kraljevini? kako da to smatram pomutnjom, kada bar o tom jasno zakon govori?

O tom su se i naši zastupnici na ugarskom saboru mnogo puta izjavili.

Gospodo! To je nešto više nego pomutnja; to smatrati pomutnjom znači zatvarati oči pred istinom i htjeti sama sebe pomutiti.

Kada bi se to sve kao pomutnje mogle shvatiti, pitam, možemo li kao pomutnjom shvatiti obustavu ustava? (Dr. David Starčević: Malo škode.) To bar ne možemo shvatiti pomutnjom. Dakle nije se smjelo u kr. reskriptu, kojim se sazivlju kraljevinske deputacije, uzeti izraz, koji ne odgovaraju faktičnomu stanju stvari. Ja znam, kako je elastično postupao sastavitelj adrese većine s dotičnimi izrazi. Najprije je uzeo oznaku „povrieda nagodbe", onda „opriekom", a onda „pomutnjom." I eto ovo potonje uzeo je i preuzvišeni g. ban. Ja ću uzeti, da to nije original Njegove preuzvišenosti, ali svakako je Njeg. preuzvišenost voljna staviti se na stanovište onih, koji tvrde, da nagodba nije povriedjena, da nisu to nego pomutnje. koje se mogu eventualno i na korist Ugarske riešiti. Pa kao što se program državopravni Njeg. preuzvišenosti malo po malo pomalja u kr. reskriptih, tako se pomalja njegov program i u pitanjih internita, o kojem se je Njeg. preuzvišenost na nastupu banstva izjavila, da joj stanje zemlje nije tako jasno, da bi se odmah mogla izjaviti o svom programu. Medjutim provadja svoj program činom.

Nutarnju njegovu politiku i ljubav za ustavnu slobodu označuje ona fatalna obustava zakona o neodvisnosti sudaca i slobodi štampe, tu prikazuje ona žalostna i turobna slika o stanju naroda našega, koju je pred nekoliko dana vješto naslikao g. zast. Folnegović, pa i ona slika, koja se vidi iz mnogobrojnih interpelacija. Ako se ona slika još popuni s nekoliko crta, reći ću, s crnimi crtami, tako n. pr. da vlada Njeg. Preuzvišenosti neustaje nigdje na obranu zakona, da nije skoro nijedne provedbene naredbe, kojom se nebi zakon povriedio, pa naročito provedbenimi naredbami za obrtni zakon: ako se ta crna slika popuni s ovakovimi crtami, onda ćete dozvoliti, da stojeći u obće u oprieci sa smjerom, kojim stupa vlada Njeg. preuzvišenosti, ne ćemo moći podnipošto dozvoliti indemniteta. Uza sve to čini se, da je nastupila doba, u kojoj tjera Nj. preuzvišenost i politiku osvete.

Zar nebi bila politika osvete, kad bi se zatvorila senjska gimnazija radi toga, jer se veli, da imade tamo stranka prava svojih privrženika, kojih vlada nije kadra inače kazniti? Je li se netjera politika osvete. kad se progone izbornici radi toga, što nisu glasovali za kandidate vladine stranke? Ili nije politika osvete, kad se obćini grada Zagreba stavljaju kojekakove zaprieke samo zato, što glavni grad, pokazuje opozicionalnim? Ja ovakovu politiku osvete nekako. rekao bih, osjećam. te podnipošto ne bi mogao takovoj vladi votirati indemniteta.

Ali ja ne mogu votirati indemniteta ni zato, jer Nj. preuzvišenost podupire udružbu, kojoj ja poričem ime stranke, — a to je veleštovana većina; zato joj to poričem, jer ta većina nema političkih načela, a većina koja nema političkih načela nije vriedna, da nosi ime stranke. (Barun J. Živković: Obratno.)

Kad bi vi imali političkih načela, vi bi trebali da sjedite na ovih klupah u Hrvatskoj sabornici. i na klupah ugarskoga sabora u opoziciji.

(Stjepan Josipović: A što ste vi radili pod Mažuranićem? Vi ste svoj politički barut izpucali)

A ja pitam Vas, što ste pod Mažuranićem bili vi? Vi ste bili za vladu Mažuranićevu ono, što ste i ovoj vladi danas. Vi meni ne možete ništa predbaciti, a dozvolite mi da vam kažem, da sam ja pod Mažuranićem izvan sabora stojao u oposiciji na obranu prava ove kraljevine . . .

(Dr. D. Starčević: Sada predsjednik neće da zvoni. Zašto puštate da govornika prekidaju?)

(Predsjednik: Molim gosp. Starčevića izvolite se umiriti, ja znam, što je moja dužnost.)

Dozvolite mi gosp. Josipoviću, da vam kažem, da ste vi član udružbe, a ne političke stranke.

(Stjepan Josipović: Izvolite!)

Svaka stranka treba da ima svoje nazore i načela, a vi nemate nikakove samostalnosti, ni toliko, da bi mogli imati svoju vlastitu volju u izboru jednoga predsjednika i izvjestitelja regnikolarne deputacije. Ja smatram, da je istinit glas, koji sam čuo pred nekoliko dana, naime, da je regnikolarna deputacija želila drugu osobu nego onu, koja je danas imenovana predsjednikom regnikolarne deputacije. a isto tako i drugoga izvjestitelja, ali da te osobe nisu bile po želji Nj. preuzvišenosti.

Ali ovo budi mimogred rečeno. (Više glasova na desnici: nije istina!)

Ja ću se povratiti na ono, što sam prije kazao, da kad bi većina imala političkih načela, da bi morala ovdje sjediti. Ako hoćete, da radite o čistoći nagode, i ako priznajete, da je ona u stožeru svom i u mnogobrojnih ustanovah povriedjena, pitam vas ja tko ju je vriedjao? Ugarska vlada u Ugarskoj, a hrvatska vlada u Hrvatskoj. (Barun J. Živković: To ne stoji!)

To stoji, pa ako ne stoji tko ju je povriedio? I ako to stoji, onda vas pitam, kako je to, da vi, koji tražite čistoću nagode, podupirete vladu, koja je u Ugarskoj vriedjala nagodu i koja ju ovdje vriedja? Vi biste dakle morali biti u opoziciji.

Nu do čistoće nagode nije vama stalo, jer vi neuporavljate sredstva. koja bi trebali uporaviti, da dodjete do čistoće nagode. Vi dakle ne imate ni svrhe, a stranka. koja ne ima svrhe ili koja ima ovakovu, dozvolite mi da kažem, prikrivenu svrhu, a u istinu za drugim teži, ta se stranka ne može nazvati političkom strankom, nego konsorlerijom.

I doista, veleštovana gospodo, neka vam to potvrdi i ova kratka opazka. Kad vas ja vidim oko čistoće nagode sakupljenih, tada mi se pričinjate kao Turci oko korana, ali s tom razlikom, da Turci u koran vjeruju. a vi u čistoću nagode ne vjerujete, jer da vjerujete, onda bi bili opozicija proti vladi, koja nagodu vriedja.

(Dr. David Starčević: Sada vas je potukao!)

Pa i ovo je istina, koja se neda oprovrći, naime, da su neprijatelji onih ustanova nagode. koje raztičuju naša prava, vaši prijatelji: a neprijatelji onih ustanova nagode, koje stezavaju naša prava, vaši neprijatelji. Mi smo vaši neprijatelji, jer raztićujemo one ustanove nagode, koje naša prava zajamčuju i oni, koji bi ih htjeli porušiti, to su vaši prijatelji.

Mi smo vaši neprijatelji, jer rušimo one ustanove nagode, koje ruše naša prava, dočim su oni u Ugarskoj, koji baš protivno rade, vaši prijatelji; pače takvi mi neprijatelji, a oni prijatelji, da kako se upravo u Ugarskoj oni nama priete drastičnimi sredstvi, tako ste i vi voljni proti nama u svako doba upotriebiti drastična sredstva. U tu svrhu načinili ste si ugodnu ležaljku u vašem poštrenom poslovniku saborskom.

Pitam vas. veleštovana gospodo, je li to politička stranka. koja antišambrira pred sobami ministara, mjesto prava tražeći milostinju, koja radje na tudja vrata kuca, mjesto da zastupa svoj narod na mjestu, gdje to treba.

Je li politička stranka ono, koja kad dodje u Peštu, zaboravlja put u sabornicu, kada se radi o razpravi proračuna; ona, koja ako ga je i našla, ostavlja ga, kada se radi o razpravi za komunikacije?

Tim vas izpričavaju, da to radite zato, jer niste vrstni magjarskomu govoru. Sada ste sigurno našli bedem, koji vam zatvara vrata ugarske sabornice.

To što je moj prijatelj Smičiklas u prošlom zasiedanju kazao, da je unija s Magjari imala smisla, dokle se je rabio zajednički jezik u parlamentu, opravdano danas posve. Danas je jezik podigao golemi zid medju nami i Ugarskom, jer su nam jezici različiti i vi ga nećete porušiti ni onda, ako naučite magjarski. kako čujem da se učite; ne ćete ga zato porušiti. jer ne ćete imati privilegium zastupati hrvatski narod samo vi, koji magjarski znate.

Presv. g. Živković znade po svoj prilici za razlog, zašto stranka. kojoj imam čast ja pripadati, nije pristala na to. da bude ma koji od njezinih članova izabran u regnikolarnu deputaciju: on ih samo ignorira. Barun pozna sigurno jako dobro naš program. Mi vidimo da kr. reskript ne odgovara smjeru našega programa, zato, jer je djelovanje regnikolarnih deputacija stegnuo lih na saniranje tobožnjih pomutnja u nagodi. — Morate priznati, veleštovana gospodo, da je ovaj sabor čudnovatim načinom prigrlio zahtiev kr. reskripta, kada je onako, bez da ga je na dnevni red stavio, odmah preduzet izbor kraljevinske deputacije. Sabor dakle nije podielio precizna mandata regnikolarnoj deputaciji, već je prepustio pojedinim članovom te deputacije, da oni iztaknu one pomutnje, koje su se dogodile u aplikaciji nagode. Ja vidim, da ta regnikolarna deputacija neće u Pešti nego zastupati pojedine nazore njenih članova. — A zna se pozitivno s druge strane, da će ugarski sabor dati strogi naputak ugarskoj regnikolarnoj deputaciji.

Vi se sjećate, da je to i posliednji put tako bilo, i kad ste god htjeli koje novo pitanje donieti ne sadržano u naputku ug. sabora, a vašim opravdanim nazorom odgovarajuće, odgovorili su vam od strane ugarske deputa-

cije: „non possumus“, jer to prelazi djelokrug našega mandata.

Ovako će se i ovaj put dogoditi. Nastat će onda to, da što budu zaključile regnikolarne deputacije, da će se brže bolje prihvatiti u ugarskom saboru ne čekajuć na izjavu hrvatskoga sabora i tako ćete, ako što učinite, doći sa „fait accompli“, pred ovaj sabor i reći: ovo smo ustanovili i ugarski je sabor ovo jur prihvatio, te se sada ništa više promieniti neda. Tako će se ostati u granicah onih, u kojih je ostala regnikolarna deputacija glede Rieke; naime ostati će status quo i glede aplikacije nagode.

Čim se je naša stranka, veleštovana gospodo, uvjerila, da je štovana većina voljna preko noći mienjati, reći ćemo povriede, koje ruše temelj nagode u jednostavne nagodbene povriede, od povrieda načiniti oprieke, a od oprieka pomutnje, a iz pomutnje će se i opet poći možda za korak niže, pak će se reći, da su to samo nesporazumljenja, kako se to u reskriptu veli; kada je stranka, kojoj ja imam čast pripadati, vidila, da se tako vlada i postupa u većini, mislila je, da ona ne može na takav put poći i da bi povriedila upravo onaj stožer, na kojem danas stoji, t. j. program svoj, kad bi primila mandat u regnikolarnu deputaciju.

Vi ćete reći, da ja svakako priznajem, da Ugarska nije voljna ni sanirati nagode, kako bi ju trebalo, t. j. povratiti joj njezinu čistoću, a onda da moram priznati, da ugarska vlada neće pristati, da se revidira nagoda u smislu našega programa; dakle da kad vaš program pobijamo, da pobijamo i svoj program. Ja se neću da uklanjam prigovoru, a kazati ću i zašto.

Vi ste se bacili u struju onakve politike, koja ne može uroditi drugim rezultatom, nego tim, da se uzdrži sve ono, što se iz Ugarske zapovieda i to zato, jer ne imate odvažnosti, da se Ugarskoj uzprotivite. Vi uviek kažete: mi ne možemo odoljeti, jer su Magjari jači od nas, mi ne možemo i ne smijemo doći s njima u sukob, dakle ne preostaje drugo, nego da liepim načinom izvedemo ono, što možemo, da izvedemo. Liepim načinom ne ide ništa, dakle ste se vi u takvu struju upustili, koja ne odgovara onomu, što vi sami želite. Istina je, vi ćete reći: vi, gospodo, idete predaleko. Vi to uviek velite, ali ja mislim, da se mi, tjerajuć politiku, stavljamo u takvu struju, koja nas može dovesti k cilju. Mi sa današnjimi dogodjaji nismo zadovoljni i da idemo za tim, da stvorimo nove dogodjaje; da bodrimo narod, da bude budan i da upozna svoja prava i tako da dobijemo onaj faktor, koji će odlučiti politikom hrvatskom. Jer ako narod pošalje u sabor takve privrženike političke, koji perhoresciraju današnje naše stanje prema Ugarskoj, te ako bude čvrst u odluci, onda Ugarska neće moci reći: ja toga neću da čujem, pa si zatvaram uha.

To je smjer, koji smo označili i u osnovi naše adrese, te se uvjerili, da treba poći ne strujom vašom, nego novom strujom, koja će nam dati u ruke one faktore, koji će nam pomoći do žudjena cilja.

Ja ne znam, je li vam pravo ili ne, što nas vidite u saborskom djelovanju sjedinjene sa strankom prava, što radimo, glasujemo, nastojimo promaknuti cilj napredka ove zemlje, kad u saboru idemo zajedno sa strankom prava.

(Barun Jovan Živković: Žalostno po zemlju!)

Ne, to nije žalostno po zemlju, a to ću vam još kašnje razložiti, a sada vam kažem, da smo to od vas naučili. Samo je nekakva razlika. Vidite, srbska koterija, koju zato tako nazivljem, jer političkih načela ne ima, nego samo interesa lokalnih, što se označuju sa srbskimi privatnimi interesi, ta srbska koterija pridružila se vama iz jednostavnoga razloga, da te nekakve njoj privatne interese polući, kad ne ima političkih načela. Mi smo vidili da su Srbi kao jedan čovjek glasovali u pitanju riečkom, kada se je o tom radilo, da se odgovor vlade na interpelaciju Valušnikovu primi na znanje. To nas nuka, da pouzdano vjerujemo, da se je srbska koterija sliepo predala vladinoj stranci. Mi ne postupamo tako uz stranku prava.

Ne može se tajiti, veleštovana gospodo, da se je Ugarska uvukla ponudom bieloga lista u Hrvatsku u dlaki janjeta i da je to janje preko noći promienilo dlaku i pretvorilo se u vuka u polju zakona i materijalnih interesa Hrvatske.

Hajka nije mogla izostati i u toj hajci sastali smo se mi sa strankom prava, pridržajuć svaki svoje vlastite naboje i vlastito svoje oružje. Mi se sastadosmo š njom tim radostnije — i to odgovaram dru. Šramu — što smo razabrali, da je stranka prava prigrlila ideju slavenske uzajamnosti, koju smo mi od početka zagovarali, pak radeći na tom polju, svaki sa svojim programom, svojim nabojem i oružjem, mislimo, da ćemo se sastati na točki, koja će glasiti: Hrvatska Hrvatom! (Živio!)

Predsjednik: Rieč ima gospodin predsjednik Gjuro Gjurković.

Gjuro Gjurković: Vis. sabore! Vis. zem. vlada predložila je zakonsku osnovu za indemnitet i navela je stvarne razloge i uvjeren, da ne traži indemniteta iz lahkomišljenosti, nego iz nužde, već iz toga razloga pristajem i glasovat ću za nju. Nu pristajuć na načela štovane opozicije, da je glasovanje za indemnitet znak povjerenja, ja čak i uz to pristajem i glasovat ću za indemnitet, jer imam povjerenje u vladu. Ja vjerujem gosp. predstojniku unutarnjega odjela, da vlada namjerava voditi politiku dobre uprave, upućuju me i izvjestni znaci na to, a vjerujem i to, što je našla opozicija, da nije predložena reorganizacija uprave i občina, da će ju vlada još ove god. predložiti.

Nalazim, da vlada po svojem programu, koji može biti neide tako daleko kao program štovane opozicije, pošteno i ozbiljno napreduje, nalazim to upravo u našoj na-

stavi, samo bi još dodao i nadam se, da će on, naime presv. gosp. predstojnik nastave valjda naći prilike, da zadovolji željam srbskoga naroda glede crkve i škole. Vidim, da i sudstvo napreduje za ovu godinu dana, premda štovana opozicija jadikuje radi ukinuća neodvisnosti sudačke, nu ja nalazim, da je to ukinuće bilo nuždno i cieli shodno.

Ne možete vi s one strane vis. kuće kazati, da se vis. vlada nije pobrinula i za materijalne interese zemlje, koliko je mogla; moram još priznati, da je vis. vlada izhodila izbor kraljevinskih odbora, koji će imati jedanput da razčiste medjunarodna i državopravna pitanja medju Ugarskom te Hrvatskom i Slavonijom, i nadam se, da će nastupiti takvo stanje, da ćemo se prestati jednom razgovarati o državopravnih pitanjih i pristupiti jedanput k praktičnomu radu, koji će više koristi našemu narodu donieti. Ovo je bilo dovoljno za motivaciju mojega glasovanja, nu ne mogu, da propustim prilike, da odgovorim na izvjestne izreke, koje su pale s one strane vis. kuće.

Prvo ću se obratiti na primjetbe veleštovanoga zast. popovačkoga kotara, koji je najprije tvrdio, da on ne razumije, pod kojim naslovom i s kojim pravom dolazi naš autonomni budget od 6,011.000 for. u zajednički proračun; on je dalje tvrdio, da po njegovu shvaćanju Hrvatska nema načina za kontrolu zajedničkoga proračuna, a tvrdio je dalje, da ne samo što ne imamo kontrole zato, nego da je proračun hrvatski sa zajedničkim proračunom jedan jedinstveni, tako da se ne vidi što prima, i što prinaša Hrvatska.

Ja ću, veleštovana gospodo, dokazati, da nijedna od ovih tvrdnja nestoji, jer da bi stajala, ja bi pristao sa veleštovanim zastupnikom kotara popovačkoga, da upitam našu regnikolarnu deputaciju, da ona vrati te milijone, koje po njegovu shvaćaju Hrvatska poklanja zajedničkomu proračunu.

Nu ja se toga ne držim i moram da kažem, da će veleštovani zast. kotara popovačkoga morati ostati kao Mojsej na briegu neba Hrvatskoga, a Hrvatska će bez njega ići u obećanu zemlju naše financijalne budućnosti. Da se najprije obratim prvoj česti, čast mi je pročitati dva članka nagodbenoga zakona od god. 1868. i 1873. Članak VIII. glasi medju ostalim i prema tomu spada na zajednički sabor.

Što dakle kaže zakon?

Zajednički ministar financija putem svojih zajedničkih organa u Hrvatskoj i Slavoniji razrezuje porez, kupi ga i razdjeljuje. To je po smislu zakona sasvim jasno i čisto. Sada kaže veleštovani zast. kotara popovačkoga, da Hrvatska nema nikakve kontrole zato, kako razdjeljuje zajednička vlada prihode Hrvatske.

On kaže, da mi ne znamo i da nemamo nikakva načina kontrolirati, jesu li onih 45%, koji su razdjeljeni, u zajedničkom proračunu. Tu veleštovani zast. popovački ne zna, što postoji, on valjda ne zna, da naša vlada pri ustanovljenju te točke zajedničkoga proračuna učestvuje kao vlada i da bez nje zajednički ministar financija tih 45% ne razrezuje. Vlada dakle to kontrolira, a veleštovani zast. popovački može samo kazati, da nema povjerenja u tu vladu, a to je druga stvar.

Dalje tvrdi, kako je moguće, da će tih 45%, koje doprinaša Hrvatska dolaziti kao razhod u zajednički proračun.

To doprinaša Hrvatska, dakle bi moralo ulaziti kao prihod u zajednički proračun. Nu on opet nije nješto opazio, pa ću ga ja upozoriti, kako je to u stvari. Zajednički proračun vodi naše sve prihode i kaže: Hrvatska doprinaša 13 milijona forinti od izravnih i neizravnih poreza i t. d.

Sasvim je jasno, da tih 13 milijona mora zajednička vlada uvrstiti u prihod, dakle nije moguće, da bi 6, ... uvrstila takodjer kao prihod, jer bi inače ta suma dva put stojala u proračunu. Sasvim je naravno, da kad na jednoj strani stoji 13 milijona kao prihod, da moraju 6 milijona stajati na mjesto razhoda. (Gjuro Kamenar: Tako se ni djeci u pučkoj školi ne predaje.)

Još jasnije sbog toga, jer je po zakonu ustanovljeno da 45% ide u autonomni budget. Kako članak 3. glasi, mora zajednička vlada da jamči za tu svotu od 45%, bez obzira hoće li toliko poreza unići, koliko je preliminirano.

Dakle mi moramo tu svotu primati i dobivati bez obzira, koliko je poreza unišlo. Dokaz tomu jest to, da nismo mi za ovo deset godina nikad bili prikraćeni u autonomnom budgetu, a porad toga su naši zaostatci prekoračili 5 i pol milijuna. Dakle je s toga gledišta posve korektno, da naš autonomni budget ulazi u zajednički budget kao razhod, jer naš prinos ulazi kao prihod. Što veleštovani zast. kotara popovačkoga traži našu kontrolu, to mu tu mogu samo to odgovoriti, da toga ne može sabor kod preliminara tražiti od ministra financija hoće li baš toliko poreza ili ne.

Ministar financija misli, da će iduće godine ući ovoliko i ovoliko; parlamenat ne kontrolira nigdje preliminara, ali zato kontrolira zaključne račune. Kada su računi zaključeni, to parlamenat, ako nema povjerenja u vladu kaže: daj vlado izkaz, je li toliko zbilja unišlo ili nije, a vlada obavlja kontrolu, kad zajednički ministar financija sastavlja naš budget. Tvrdio je nadalje veleštovani zast. kotara popovačkoga, da je budget naš i zajednički jedan jedinstveni i da se iz toga ne može vidjeti, koliko doprinaša Hrvatska u pojedinih stavkah.

To je on morao izvaditi iz kakvih novinah, jer da je ikada u zajednički proračun zavirio, to nebi mogao toga tvrditi. Eto zaključnih računa od prošle godine (Dr. J. Frank: A proračun?) i ovdje na prvoj strani stoji najprije Magjarska, a ona Hrvatska i Slavonija izrikom svota po svotu.

A ovo je proračun ove godine, i ovdje ćete naći od-

mah na prvoj strani razdieljeni proračun t. j. svote ugarske i svote Hrvatske. (Dr. J. Frank: Nije istina!)

Oprostite, kako možete to kazati, kad ja držim u ruci . . . . . .

(Dr. J. Frank: Čujte!)

. . . proračun 1885. godine. Dakle nema veleštovani zast. kotara popovačkoga ni toliko povjerenja, da mi nevjeruje, kad pitam: je li ovo proračun 1885.

(Dr. J. Frank: Čitajte!)

(Dr. D. Starčević: Dajte, da vidimo, što je. Ne date? Onda je madjarski.)

Dakle nestoji, da je sasma jedinstven budget, nego se vidi, kako iz zaključnih računa, tako i iz proračuna, da je zaista razdieljen. Čini mi se gospodo, da sam dokazao, da nijedna od tvrdnja veleštovanoga zast. kotara popovačkoga ne stoji; jer nestoji, da Hrvatska nema kontrole, i da je budget naš autonomni nepravilno uvršten u zajednički proračun i da je to jedinstveni budget, te da nema traga našim potrebam.

Nu imam još jednu primjetbu na govor veleštovanoga zastupnika kotara popovačkoga, a to je ta, što se je on nekako sa jednom, da blago rečem, lahkoumnom dosjetkom dotaknuo patriotizma poslanika, koji su izabrani za zajednički sabor. Ja ne mogu toga nikako dopustiti i moram to odlučno odbiti, isto tako, kao što bi odbio, da mi tko kaže, je li ime Frank i poreklo njegovo, i njegovo poznavanje hrvatskoga ili srbskoga jezika tako izvrstno, da ima pravo, da nas uči patriotizmu, osobito ono, čiji su otci krv ljevali za slavu ove naše domovine.

Imam još jednu izreku svetca jastrebarskoga, koja se tiče ćirilice, koju je on imao čast nazvati nespretnom. Ako kraljević Marko veleštovane opozicije za sebe drži, da je ćirilica nespretna, onda se to mene ništa ne tiče; ali ako on drži u obće, da je nespretna, to mu ne mogu dopustiti, da to razumije.

Ako mu i netrebam drugih razloga navesti, navest ću mu taj, da 100 milijuna tom ćirilicom piše, ćak i oni do Navaje zemlje.

Podsjeća me dr. David Starčević, da i njemu nešto odgovorim. On je tako dobar bio i zapitao nas, koji smo bili u delegaciji, je li jedna izvjestna izreka Njeg. Veličanstva, koja je prošla kroz nekoliko novinah istinita ili ne, i ta primjetba povraćena je s izvjestnim načinom, o kojem ja ne mogu govoriti. Ali valja da veleštovani zast. čabarski ne zna toga, ili je to valja da u kakvom zanzibarskom saboru običaj, ali ovdje nije običaj ni dužnost, da mu ja govorim rieči, koje je Njeg. Veličanstvo spram mene i drugih upotriebilo. Ali radi obćega znanja naroda i vis. sabora, čast mi je to izjaviti, da ako je Njeg. Veličanstvo upotriebilo one rieči „abscheuliches Treiben", da to nije bila najjača rieč, koju je upotriebilo.

(Dr. D. Starčević: Na vaša lažna izvješća.)

Nitko nije imao prilike ni volje, da izvješćuje Njeg. Veličanstvo, a kamo li, da denuncira; a nije ni potrebna denuncijacija poslie vašeg ponašanja u saboru i poslie vaše adrese.

(Dr. H. Hinković: Mi se ponosimo s njome.)

A što se tiče vaših prietnja, budite uvjereni, da nama ne škode pred narodom i svietom.

Budite uvjereni, da mi uz to ništa ne gubimo, nego da se uz to samo širi poznavanje ponašanja pojedinih članova stranke prava.

A što se tiče prietnje s batinama, to vam mogu kazati, da se mi batina ne bojimo, a ako ih i bude, naći će i vas sudbina, koje mi ne želimo ni najvećemu protivniku.

(Dr. D. Starčević: Mi već trpimo.)

A vi makar vikali od Čabra do Novaje zemlje nećete naći na vašem putu slobode ove domovine.

Uz te razloge molim, da se primi predlog o indemnitetu.

Predsjednik: Današnju sjednicu zaključujem i buduću uričem za sutra u 10 sati, sa ustanovljenim dnevnim redom. —

(Svršetak sjednice u 1 sat 45 min.)

Dvadeset i osma saborska sjednica,

držana dne 10. siečnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Glasovanje o predlogu zast. Steve Popovića, da se razprava o zak. osnovi indemniteta zaključi. — Nastavak i svršetak generalne debate ob osnovi zakona indemnitetskog. — Predlog predsjedničtva o privr. izključenju zast. D. Pisačića. — Odgovor vlade na interpelacije: zast. T. Mikovića u pogledu odštete dotičnim žiteljem kod gradnje ceste od Osieka prama Vukovaru; zast. dru. Kršnjaviu u predmetu nekojih vlastnika mlinova na Savi. — Interpelacija zast. dra. M. Lončarevića glede dopitane svote po c. kr. glavnomu zapovjedničtvu za popravak ceste u oriovačkom kotaru. — Interpelacija zast. dra. M. Lončarevića glede gospodarske podružnice u Oriovcu. — Interpelacija zast. dra. J. Majcena glede zakona o plemićkih zadruga. — Interpelacija zast. I. Radića glede preinake odkupnoga zakona. — Interpelacija zast. bar. Živkovića u pitanju srbsko-crkveno-prosvjetne autonomije. — Interpelacija zast. Ljud. Vukotinovića glede izvidjenja i predradnja za odkup gornih zemljišta u obsegu vlastelinstva ludbrežkoga. — Interpelacija zast. dra. J. Majcena glede progona nekojih izbornika vinkovačkoga kotara. — Glasovanje o prešnosti predloga dra. Davida Starčevića glede imuniteta zast. dra. Radoševića.

Predsjednik: (zvoni) Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik današnje sjednice.

Bilježnik dr. **Marko Lončarić** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

27. sjednice sabora kraljevina Dalmacije. Hrvatske i Slavonije, držane dne 9. siečnja 1885. u 10 sati u jutro u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem saborskoga predsjednika Mirka Hrvata u prisutnosti 68 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni preuzv. g. ban Dr. Khuen-Hedervary i odjelni predstojnici gosp. Danilo Stanković i Ivan Vončina te upravitelj pravosudnoga odjela Vjekoslav Klein.

Predsjednik saobćuje, da su na ovaj vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

1. Saborsko povjerenstvo izaslano u predmetu iztrage ob izboru nar. zastupnika Eugena Kumičića, podnaša svoj izvještaj.

Ovaj će se izvještaj tiskati i staviti na dnevni red.

2. Saborsko povjerenstvo izaslano u predmetu iztrage ob izboru nar. zast. za izborni kotar 55. sa biralištem u Virovitici podnaša svoj izvještaj.

Ovaj izvještaj će se tiskati i staviti na dnevni red.

3. Saborsko povjerenstvo izaslano u predmetu iztrage ob izboru nar. zastupnika Vase Paukovića podnosi svoj izvještaj.

Ovaj izvještaj će se tiskati i staviti na dnevni red.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je nastavak generalne debate ob osnovi zakona ob indemnitetu.

Pošto bi 12 sati prošlo, prodje se na interpelacije.

Nar. zast. Ivan Obad stavlja sliedeću interpelaciju:

1. Da li je kr. zem. vladi poznato, da se u području podžupanije zlatarske u prisuću podžupanijskih izaslanika sklapaju sa pojedinimi strankami dobrovoljne nagode ob odkupu gorno činženih zemalja, nu takove nagode, koje se protive ustanovam §. 5. zakona od 10. siečnja 1876. naime sa 2—5 strukom većom odkupnom svotom, nego gori navedeni paragraf i zakon propisuje?

Ako da, čime kani kr. zem. vlada ovakav po narod i zem erar štetonosni postupak opravdati.

Ako ne, da li je voljna vis. vlada ovakav ne zakoniti po narod i zemaljski erar štetonosni postupak odmah dokinuti, zakonu štovanje pribaviti, a radi dosele počinjenih protuzakonitosti odnosne krivce na odgovornost povući.

Interpelacija ova dostaviti će se kr. zem. vladi.

Iza toga bude generalna debata nastavljena do $^3/_4$2 sata poslje podne, kad no predsjednik zaključi današnju sjednicu i ureče buduću za sutra dne 10. siečnja 1885. u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

Nastavak generalne debate o zakonskoj osnovi ob indemnitetu.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Dr. Marko Lončarić v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabore kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Na ovaj visoki sabor stigli su sliedeći podnesci:

Dr. David Starčević podnaša sliedeći predlog.

Bilj. dr. **Marko Lončarić** (čita):

„Poziva se kr. zemaljska vlada, da izhodi, da se obdržava zakon ob imunitetu saborskoga poslanika u pogledu g. dra. Jakova Radoševića, proti kojemu se kod kr. VII. domobranskoga okružja u Zagrebu vodi iztraga po postupku o poštenju toga radi, što je i on podpisao nacrt saborske adrese, koju je stranka prava predložila saboru.

Prosimo ovomu predlogu priznati prešnost".

Predsjednik: O prešnosti predloga viećat će se pod konac današnje sjednice. Gosp. zastupnik Stevan Popović podnio je sliedeći predlog.

Bilj. dr. **Marko Lončarić** (čita): „Buduć da je razprava ob osnovi zakona, kojom se ovlašćuje hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada na pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevine Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885. vodjena već tri dana a da nije dovršena, to podpisani na temelju §. 44. sabor. poslovnika predlaže, da se daljnja razprava ob istoj osnovi zakona zaključi".

Predsjednik: Prelazi se na dnevni red. Prije svega glasovati će se na temelju §. 44. poslovnika o predlogu g. zastupnika Stevana Popovića, da se glavna razprava o idemnitetu zaključi. Ona gospoda, koja su za predlog g. zastupnika Stevana Popovića, da se glavna razprava o indemnitetu zaključi, neka ustanu. (Ustane većina.) To je većina, glavna razprava je zaključena. Pošto su se u glavnoj razpravi prijavili gg. Obad i Radošević proti, a gg. zastupnici Pavić i Josipović za, to molim gospodu da bi svaki jednoga izmedju sebe izabrali, koji bi imao rieč. Imam prijaviti, da su se gg. Pavić i Josipović složili tako, da ima Pavić rieč.

Ivan Obad: Ja ustupam pravo govorenja dru. Radoševiću.

Predsjednik: Rieč ima dr. Radošević! (Jedan glas: Neka Pavić govori.)

Posliedni govornik bio je za, a sada je proti.

Dr. **Jakov Radošević**: Vis. sabore! Pitali su me, kako da se označi odnošaj Hrvatske prema Ugarskoj znanstvenim izrazom. Na ovo pitanje nisam mogao drugo odgovoriti, nego da se ovim odnošajem nije nitko znanstveno bavio, da bi mu ime mogao nadjeti, da je to unicum medju državami i narodi, da bi se ovako samovoljno odrekao koji narod svojega prava, i predao drugomu narodu, kako se kod nas zbilo. Rekoše mi, da je to unicum, a meni se to tako predstavlja kao družtvo dvojice, gdje jedan leži, a drugi batina. Kako je to zbilja unicum na svietu ovaj odnošaj tako su unicumi na svietu i svi zakoni i proračuni naše države na ime Hrvatske, a takodjer Austro-Magjarije.

U ovom unicumu ne može se razprava voditi poput razprava u drugih narodah. Mi nismo vlastni, niti možemo o proračunu govoriti, jer nismo vlastni da naše prihode povečamo, niti u obće da glede prihoda što odlučujemo, t. j. nismo vlastni novih prireza razpisati. A tako kad nismo vlastni novih prihoda pronaći, još manje možemo to činiti kod razhoda, jer je on u uzkom savezu sa prihodom, koji nam je odmjeren. Naš financijalni odnošaj sa kraljevinom Ugarskom ne može se ni pomisliti da može biti čist na temelju, na kojem sada stoji. Pošto se je počeo sada izpitivati taj odnošaj, došlo se do rezultata toga, da niti su znali, kada se je nagodba stvarala, što imaju uzeti za podlogu ustanovljenja ključa za doprinašanje svota za zajedničke poslove, niti su imali vjerodostojnih izvješća i podataka o prihodih Hrvatske.

Znade se to, da u zakonu zajedničkom o proračunu i o zaključnih računih nema posebne stavke, ni o prihodih naših, — kako je krivo naveo g. Gjurković, koji nije čitao zakona, nego drugu neku knjigu, moguće izvješće magjarskoga ministra financija ili izvješće odborovo, ali nipošto zakon, u kojem ne stoji ono, što je on rekao, da dolazi. Jasno je, da naše svote sačinjavaju tako integrirajući dio, da se posebno o njih evidencija ne vodi. Ja ne mislim, da bi najčišći bio posao onda, kada bi bio proračun poseban za one institucije, koje su posebne i proračun zajednički za one, koje su zajedničke. Tako bi se znalo, koje svote mi imamo i koja nam je svota zajednička i kojimi svotami mi imamo doprinašati pokriću zajedničkih troškova.

Ovaj se odnošaj ne može razbistriti ni s toga, što se po nagodi bira u magjarski sabor četrdeset poslanika, koji već brojem bi izčezavali u magjarskom saboru prema broju magjarskih zastupnika, a tim više, kada ovi poslanici ne razumiju jezika, kojim se razpravlja, te tako ne mogu ni posebnih izpravaka pridonašati niti stanovišta hrvatskoga zastupati. Zakoni, koji se stvaraju na tom saboru ni najmanje se ne osvrću na autonomiju, koja nam je zajamčena po zakonu; u tih zakonih dolaze najveća protuslovja sa autonomnim našim ustanovama. N. pr. mjenbeni red; ondje je navedena i lajiku u oči padajući pogrieška, gdje se kaže, da je u originalu izraz mjenica magjarski izraz Zakoni financijalni ne obziru se na zakone naše autonomije. Tu je jasno, da samo napomenem biljegovnu skalu, gdje se n. pr. u smetanju posjeda veli, da se imadu pristojbe plaćati za izrečenje odsude. Kod nas se ne izriče odsuda, nego odluka, pa ipak moramo

biljegovati, kao da se izriče odsuda. Velika pomutnja nastaje, kad se ima utok uložiti, jer nema zanj propisa Ne mogu ga biljegovati po skali, jer ulazi priziv proti odsudi, a moramo biljegovati proti odluci; na taj način nas može financijalni erar uviek globiti. Velike protivštine u obrtnom zakonu i u svih zakonih na zajedničkom saboru stvorenih vriedjaju one zakone, koje mi ovdje stvaramo. Razlozi za osnovu o idemnitetu, koji su navedeni po vladi ti su dobro oboreni po dru. Mazzuri, a razlozi koje je naveo dr. Šram nipošto se ne mogu uzeti kao razlozi za osnovu, nego kao razlozi. koji stoje izvan predmeta, jer se je razprava povela tako, da se nisu razpravljali razlozi za osnovu, kojih ni nema, nego se u obće razpravljala politika i odnošaj Hrvatske prema Ugarskoj. Dr. Šram kazao je, da je odnošaj Hrvatske prama Ugarskoj upravo blagodat za Hrvatsku, te je za dokaz toga naveo naš kulturni napredak i napredak materijalni, te politički. Dr. Šram je kazao, da smo mi neizmjerno mnogo napredovali u kulturi, odkako je sklopljena nagodba, a kad je prešao na to, kako smo u materijalnom i političkom pogledu napredovali, zaboravio je napomenuti rezultate u tom pogledu i kazao je, da je tomu napredku uzrok sustavni razlozi. Ipak je priznao, da su u materijalnom pogledu nastala zla vremena; on je materijalne odnošaje našega naroda opisao tako crnimi bojami, da sam ja mislio, da će on do sasvim drugoga rezultata doći, naime, da temeljni zakon ne valja, a on ipak postavlja nagodu, kao neku svetinju. Al ni to, što je naveo, da smo u kulturnom pogledu napredovali nestoji. Pojedini mogu napredovati, a da se narod ipak napried ne pomiče. I u nas se može rodit matematik, koj će biti na svjetskom glasu; mi bi mogli imati i slikara svjetskoga glasa, a takav bi mogao biti i g. Kršnjavi, kada bi imao sposobnosti.

Zato ako se prosudjuje napredak cieloga naroda, ne može se obzir uzimati na pojedince, nego na cieli narod. A pogledajmo, kako je naš narod napredovao.

Neću tu uzimat najviše škole i sveučilište, nego narod. A tu treba ne samo u znanosti, nego i u gospodarstvu u moralu i u poštenju narod odgajati; a to je baš duboko palo upravo za ovo vrieme. Dr. Šram je naveo za ovaj odnošaj, da nam ga ljepše predstavi, kako je narod god. 1860. htjeo taj odnošaj uzkrisiti; a ja velim, da je to najbolja nauka, kako taj odnošaj ne valja. Narod je vjerovao, da će u odnošaju sa Magjari kao pošteni saveznici napredovati, s toga je prigrlio misao unije; ali kad se je osvjedočio, da mu ona ide na propast, podigao se je proti uniji, a medju borci bio je i dr. Šram, koji nam je htjeo tu uniju kao najveću svetinju predočiti.

Dr. Šram je kazao, da je nastalo upravo razsulo u socijalnom životu, i ovo bi ga moglo podučiti, da taj odnošaj nije blagotan po Hrvatsku, nego da joj ide na propast; jer je veliko razsulo zbilja nastalo, ali se ono tako razvija, da će i oni, koji to stanje podržavaju s njim propasti. Dr. Šram je osobitim negodovanjem spomenuo to, da se je stranka prava izjavila za misao slavensku, da se je pozvala upravo ponosom na to, da ima više Slavena nego Magjara, i da će upravo slavenska ideja i napredak slavenski učiniti, da će Magjari ili doći k sebi, jer će Slaveni biti pravedni prama njima, ili će posve izčeznuti. To reći, da je promjena programa kriva nije nipošto dopustivo, jer da li se tko poziva na zajednicu naroda srodnih. to ne spada na načela stranke, nego to je taktika. Mi bi se mogli povratiti na svaki drugi narod, o kojem bi mogli misliti, da će nas izbaviti tog žalostnoga stanja. A sada se upravo pozivljemo na Slavene osobito na Rusiju bez svakih drugih podataka, da ćemo što dočekati, niti se čemu nadamo, nego mislimo ovako: Rusija je vidila potlačene narode u Turskoj; njihov položaj nije bio gori nego naš, te je ona ove narode upravo iz humanitarnih razloga podigla i to tako, da su oni sami pri tom sudjelovali. Mi treba da držimo budnom narodnu sviest, da narod pripravljamo na samostalnost, neka narod napreduje u pomisli samostalnosti, da se je ne odreče, i nepriljubi sužanjstva. A kada dodje do čega. bilo do mirna razpravljanja medju vladami ili dvorovi, mislimo, da će se ipak naći koji kulturni narod, koji će sjetiti Hrvata, i koji će nastojati svojim načinom, makar i diplomatičkim, a ne bojnim, da će im se dati živovanje, koje svaki narod i svaki čovjek iz samoga humanizma zahtjevati može. Dr. Šram je kazao, da tu slobodu možemo postići ili sami po sebi ili vanjskim odnošajima, a ja kažem i sami po sebi i vanjskim odnošajima. A tomu, kazao je dr. Šram protivi se jedan faktor, kojim mi ne razpolažemo; dr. Šram nije htjeo spomenuti toga faktora, ali iz njegovih riečih proizlazi, da je to Nj. Veličanstvo kralj.

Predsjednik: Molim, da nebi govorili o Njeg. Veličanstvu.

Dr. **Jakov Radošević**: Ja nisam upotriebio nepristojna izraza. Ovaj izraz, da je Nj. Veličanstvo upravo proti cielokupnosti i proti napredku Hrvatske, ja držim, da je upravo potvora prama Nj. Veličanstvu, jer se tim kaže, da Nj. Veličanstvo neće izvesti ono, na što se je zapriseglo, da neće oživotvoriti virtualna prava Hrvatske.

I g. Gjurković je povriedio Nj. Veličanstvo tim, što je rekao, da je Njegovo Veličanstvo rabilo takve izraze, da je „abscheuliches Treiben“ bio najblaži; ja držim. koliko je g. Gjurković inteligentan i fin čovjek toliko bi se ipak mogao poniziti, da nam recitira izraze, koje je Nj. Veličanstvo tom sgodom izrazilo, a ovako bacati samo rieči to je potvora i uvrieda Nj. Veličanstva, jer je nepristojno govoreno o Nj. Veličanstvu. Ovakovim načinom kaže se, ne ćemo dobiti tog faktora za-sebe. Kad upravo vi ovakovimi izmišljenimi i lažnimi načini obsjenjujete, kada dajete izvješće o našem dielovanju takvo, koje se ne bazira na istini, kako se može očekivati, da ćemo dobiti taj faktor za sebe i ako ga ne imamo, krivi ste vi, koji ste savjetnici njegovi. A da je tomu tako, dokazati ću čini.

G. Gjurković je kazao: imam povjerenje u vladu, jer znam, da se je naša uprava popravila, jer znam, da se je sudstvo visoko podiglo; ja držim, da on nije odvjetnik i da ne ima sa sudstvom posla, nego ako mu se dodju klanjati, ali je on čuo ovdje takvih čina, kakovi se u najzadnjih narodah ne mogu sbivati, a to su čini, koje je g. Pilepić naveo o upravi, a ja o sudstvu navedši razloge proti Radivojeviću, koji su upravo kolosalni nesmisli juridički i koji toliko samovolje odaju, da bi on morao biti kažnjen, a ne da preterira 66 svojih drugova i da bude imenovan za tajnika banskoga stola. A sve se to u liepoj slici predstavlja po g. Gjurkoviću, da smo napredovali.

Vlada upravo ovakve ljude stavlja uzorom sudstvu, jer kaže, ako budeš kao Radivojević i ti ćeš nápredovati. To je nazadak, koji je karakterističan za postojeći sistem. Nu ja mislim, da gospoda upravo proti svome osviedočenju rade tako, jer dokaza imaju dovoljno, da je ono stanje pogubno u kojem se nalazimo. A da je tomu tako i to ću dokazati. Glavno je, što ću uzeti u obzir one, koji podržavaju ovu misao proti vlastitomu osviedočenju, a to su oni, koji sačinjavahu srbski klub.

Gospoda grčko-iztočne vjere nisu nigdje konkretnih političkih nazora ili načela iztakli, niti ovdje, niti igdje u Hrvatskoj. Nisu kazali ono, što upravo žele. Oni samo kažu: mi želimo, da očuvamo ime Srb, pismo, vjeru i školu srbsku. Ime Srb ne može nas do toga dovesti, da polučimo ono, što i vi kažete, da želite, a to je dobrobit naroda ove zemlje, jer samo pod imenom hrvatskim možemo se mi pozivati na naša prava i zahtjevati, da nam se dade to; pod imenom Srb ne možemo toga. A onaj, koji ima ovako liepu prošlost i dobro zajamčena prava, zašto da se odmeće od imena tako slavna.

Kad bi ja vidio, da možemo do samostalnosti doći pod imenom Srb, ja bi bio prvi, koji bi primio to ime.

A što je pismo srbsko? Ćirilicu zahtievati, je li to zahtjev, koji može stajati proti zdravu razumu u Hrvatskoj. Ne! Nije politička zadaća odlučiti: je li se piše ćirilicom ili latinicom; zato se nije ni jedna pol. stranka borila; to je stvar ukusa i literature. A ćirilica i jest staro hrvatsko pismo.

G. Gjurković se je pozvao na to, da tim pismom piše sto milijuna, a ja kažem, da još više od sto milijuna piše latinicom, n. pr. pišu Englezi, Francezi, Niemci itd. G. Gjurković i drugi, koji hoće, mogu svoja učena djela pisati i tiskati ćirilicom, pa ako prevagne, dobro će biti, ako ne prevagne, onda neka se piše i latinicom i ćirilicom. Nu oni zahtievaju, da se i uredjuje ćirilicom.

Ja mislim, da se ne može zahtjevati, da se otežča poslovanje, nego da se pojednostruči. Pošto je većina, bar ćete to dopustiti, koja će voliti pisati latinicom nego ćirilicom, pošto svi sudci i činovnici pišu i znadu latinicu, pošto je u školi latinica obligatna, to ćete dopustiti, da će i grčko-iztočne vjere djeca učiti latinicu, čemu da se ćirilica u urede uvadja i tako poslovanje otegoćuje. Vi bi mogli kazati, da ste ovamo došli i našli zakrilje u ovoj zemlji, pak sad da vas nekolicina ne može narinuti starosjediocem, da moraju primiti ćirilicu, koja nije ni tako shodna, ni tako primljena u Hrvatskoj. Kažete, da ćete čuvati srbsku vjeru. Ja držim, da izraz srbska vjera nije nipošto shodan ni sa vjerskoga gledišta, osobito ako se uzme naziv: srbska pravoslavna obćina. Je li se ime srbska odnosi na narodnost ili na vjeru, ime srbska ne ćete protezati na vjeru, nego na narodnost.

Vi sami velite, da je vaša vjera jedina spasonosna, a da netko drugi predje na vašu vjeru, zato ne mislite, da će ići u srbsku narodnost. A je li srbsko-pravoslavna izraz vjerski? Ne može biti, ni ne smije biti, jer tim izrazom pravoslavna upravo hoćete, da vriedjate druge vjere u svietu. Zašto? Jer bi se moglo uzeti, da su druge vjere krivoslavne. Nego starinom je uvedeno, da je za tu vjeru najbolje obilježje grčko-iztočna vjera, a to je ime internationalno, koje može svaki poprimiti, kao što je za našu vjeru ime rimo-katolička.

Kažete, da želite čuvati svoje srbske škole. Ja držim, da osobito elementarni nauci ne mogu i ne smiju biti strogo i izključivo vjerski, nego da se mogu zajedno podučavati djeca razne vjeroizpovjesti. Ona mogu učiti: čitati, pisati i računati i tada će se upravo u djeci medjusobna ljubav potaknuti i tada će se narod, koji je skupa živio u slogi u ljubavi i koga su strani putnici razdvojili opet jedan drugomu priljubiti i u ljubavi i slogi napredovati. A kao što vjeroizpovjest katoličku uče naši svećenici, tako mogu i svećenici vaši učiti svoje sliedbenike vjeroizpovjesti.

Osobito se još iztiče i sama autonomija crkvena, a ta je mnogo veća, nego kod rimo-katolikah. I ja sam zato, da se to pitanje uredi, jer će tim prestati velike razlike u žitku svećenika. Dočim jedni razpolažu neizmjernimi prihodi, moraju ostali istoga stališa oskudjevati u svojoj siromašnoj župi. Ako se ti odnošaji urede, uvesti će se jednoličnost i pravednost, a dokinut će se ne shodni i za svećenstvo zlo djelujući postupak, da su svećenici sami svoje prihode utjeravali, jer odium, koji pada na utjerače pada takodjer i na svećenike. A da se tim načinom narod razdvaja i na mržnju potiče, to se vidi svakoga dana. Kad sam u Kostajnici bio, došao je tamošnji paroh svomu sliedbeniku i nazvao mu: Faljen Isus i Marija, i tim mu se htio rugati, jer se je on odlučio, da za mene glasuje. Paroh meminski Mandić neće ni da krsti, dok dobro ne okrsti onoga, tko mu dodje, pa kaže: hajde Jakovu neka te on krsti. Ja vidim, da se tim načinom želi polučiti upravo propast. A kako je u prostom narodu, tako je i ovdje i svagdje.

Da samo još spomenem kakvim je oduševljenjem g. Živković govorio za verifikaciju g. Franciscija, da je rekao: ja apeliram na zakon, na vašu pravnu sviest i na vaše poštenje, da ćete biti pravedni i priznati, da ne možemo

uzeti u pretres verifikacije g. Franciscija, jer ne priležì 300 for. i protest.

A kada je o ovom navodu rekao g. Pilepić, da ne može stajati, jer da upravo o kvalifikaciji mora sabor odlučiti; jer kada bi bila žena u ovaj sabor poslana, a nebi bilo protesta i 300 for., da bi morali i ženu primiti, premda je to zakonom zabranjeno, te da bi morali primiti na taj način i cucka, kad bi donio vjerodajnicu na repu, a nebi bilo protesta i 300 for., jer da po nazoru presvietloga g. baruna Živkovića nebi mi tada smjeli razpravljati.

Tada je uvidio g. Živković svoju bludnju i došao kašnje u sjednicu i rekao: dobro me je pobio, ali ja bi se još bolje. Čovjek, koji tako govori i apelira na zakon, na pravnu sviest i na poštenje, a zna, da ima krivo i da radi proti svome osvjedočenju, taj gazi zakon i pravnu sviest i poštenje, tomu je to sve ništetno.

A navesti ću što čine i drugi. Zastupnik Popović je hotomice krivo čitao ceduljicu, kojom je htio ljubimca narodnoga Starčevića pred narodom omraziti i izpustio je zato ono s pripadci. A ja kažem, da imam i drastičnijih slučajeva.

Ja imam jednu tražbinu za moju stranku od 65 for. Tražio sam ovrhu; ovrha je ostala bez uspjeha, jer se je stranka opirala. Drugi put je ovrha došla sa žandari, nisu našli predmeta, jer je blago otišlo. Na to je nastala izvršna tužba i ja sam se morao uknjižiti, jer mi je to dužnost. Na 65 for. plaćeno je 90 for. i još nije sve plaćeno. Hoćete li mi vi na to reći, da radim ne pravedno, da gulim narod? Ja postupam, kako zakon propisuje i nitko me ne može radi toga koriti; ali htjeti to premučati i ne htjeti pojmiti, što ono spp. znači, to je zloba i kleveta, a to možete činiti vi.

Predsjednik: Ja molim gospodina zastupnika, da bi prestao na osobe napadati, jer ću mu inače morati rieč oduzeti.

Dr. **Jakov Radošević**: Ja bi još samo spomenuo o g. Gjurgjeviću, ako mi bude dozvoljeno.

G. Gjurgjević je tako bio zamrzio klevetu, da se je jednom sgodom pozvao na Cicera proti kleveti i kazao, da se s naše strane, osobito dr. David Starčević upravo bez razloga samo obćenito kleveće. Dr. Starčević i mi svi s ove strane podkriepljujemo primjeri, što velimo; pa kada je sve to izustio g. Gjurgjević kazao je, da mi se hoće govoriti, imao bi mnogo toga kazati o dru. Starčeviću o nekom testamentu i o nekih 10.000 for., a upravo ovako govori klevetnik, jer ne ćete kazati na sva usta što mislite. Još i danas se pita dr. Starčević: kakav testament i kakvih 10.000 for.?

A rečeno je ovdje, da ste upravo vi grčko-iztočnjaci došli ovamo oružjem u ruci; to je rekao g. Gjurgjević, a g. Gjurković je rekao, da su njegovi pradjedovi lievali krv za ovu zemlju. A što ste zbilja učinili, ako uzmemo historiju točno u ruke? Prebjegli ste ovamo i mi smo vas uzeli u zaštitu; kao što ste i za zadnjega ustanka došli ovamo i mi smo vas primili, dali smo vam sva prava kao i nam, a vi hoćete ovdje pomoćju tudjinca da nas tlačite . . .

Predsjednik: Ja vam oduzimljem rieč, jer ne mogu dozvoliti klevete. Rieč ima Pavić.

(Na ljevici: To je najbolje, da nas razpustite. jednomu je slobodno sve reći, a drugomu ništa. Gjuro Kamenar: Neka samo jednu osobu spomene, odmah mu treba rieč oduzeti.)

Opominjem gospodina Gjuru Kamenara, neka izvoli biti miran.

(Dr. Franjo Pilepić: Valjda neće takvoga šta odobravati!)

Molim gospodu, neka budu mirni, jer ću ja inače sva sredstva upotriebiti, a vi ćete morati posliedice toga nositi.

(Dr. David Starčević: Kakve posljedice? Šta nam se grozite, ta nismo djeca; tako se u školi grozi, a vi još velite, da je ovo sabor, pak se mora reći i vis. sabor. Kad ćete šibe donieti?)

Armin Pavić: Vis. sabore! Pridružujem se gospodi, koji votiranje indemniteta smatraju pitanjem povjerenja u vladu. Ovo je već druga vlada, kojoj obje naše vrlo poštovane opozicije odklanjaju povjerenje, držeći, da ga nezaslužuju, jer su, da najkraće rečemo, vlade magjaronske.

Ja sam se u adresnoj debati takao ovoga prigovora, rekavši, da su magjaroni bili vazda dobri i čestiti Hrvati, a vrlo poštovani moj prijatelj dr. Mazzura, odgovorio mi je na podkraj prošle saborske sjednice riečima: „Hoću, da nešto kažem i g. zast. Paviću. Smjer njegova jučerašnjega govora bio je čudnovat. G. Pavić smjerao je dokazati, da je presv. g. komes turopoljski, onaj od g. 1848. Dane Josipović bio bolji Hrvat od Ljudevita Gaja. U tom je dokazivanju g. Pavić uspio, kao i u onom od prije malo godinah, da je „Kosovo polje hrvatsko."

(Zastupnik Gjuro Kamenar: Je li to stvarno? Opomenite ga.)

Predsjednik: Molim, ako ćemo ići na pravednost od, vaše stranke nije nijedan govorio o stvari.

(Dr. Šime Mazzura: Ja prosvjedujem proti tomu, jer ja sam stvarno govorio. Izvolite sa predsjedničke stolice: istinu govoriti.)

(Drag. Pisačić: Ugledajte se u predsjednike drugih parlamenata! Da ste pošten, nebi ste tu sjedili.)

Zast. Pisačić izustio je rieči, koje ja ne mogu prešutiti, s toga predlažem, da se gosp. Pisačić radi uvriede nanešene predsjedničtvu na 20 sjednica izključi.

Armin Pavić: Tako moj vrlo poštovani prijatelj na veliku radost nekih svojih političkih jednomišljenika reče, malo zatim pobra svoja pisma i odoše iz sabornice.

Kod onoga tvrdjenja, da sam od prije malo godina smjerao dokazati, da je Kosovo polje hrvatsko, došlo mi

je u pamet, kako su u mojem kotaru, gdje su mi bila dva protukandidata od vrlo poštovane neodvisne opozicije, korteši te gospode obilazili oko Srba i odvraćali ih od moga izbora upravo tim istim sredstvom, kojim eto i ovdje moj vrlo poštovani prijatelj bijaše rad, da od mene odvrne njihovu dobrohotnost, ali kako ona gospoda tamo ovakovim manevrom nisu uspjeli, tvrdo se nadam, da ni moj prijatelj neće bolje proći.

Vrlo poštovani prijatelj moj, dokazujući u posljednjoj saborskoj sesiji g. barunu Živkoviću, šta je politički individualitet, država, država samostalna, država samosvojna, nekoliko ga je putah shvraćao na predavanja profesora Pliverića, Palmija, Blunčlija; ali vrlo poštovani prijatelj moj mora, da predavanja profesora Pliverića vrlo nemarno polazi, i da je sasvim površno čitao Palmija i Blunčlija, ako ih je čitao onako, kao što moju knjižicu „narodne pjesme o boju Kosovu" jer po onom što reče. da ja tu smjeram dokazati, vidim, da te knjižice doista nije proučio.

Da li sam ja u toj knjižici, doista ne iz mržnje ime hrvatsko izostavljao gdješto više, nego što dopuštaju razlozi historijski ili lingvistični, o tom dakako da ovdje nemogu razpravljati, a s vrlo poštovanim prijateljem drom. Mazzurom i ako ga inače vrlo štujem, i nigdje drugdje. Bilo je o tom vrlo žestoko polemike medju menom i mojim za tada drugom u velikoj školi biogradskoj, pa tome se nigda nisam čudio; ali da u hrvatskom saboru moj vrlo poštovani prijatelj s odobravanjem nekih svojih političkih pristalaca onakovo nastojanje moje htjedoše da u ruglo izvrnu. to mi se učinilo tim čudnovatije. što je prije nekoliko danah iz iste one stranke bila potekla ona osvada Srba, da pod devisom Vukovom, „Srbi svi i svuda" još i danas rade, da se srbsko ime i orao prnže do jadranskoga mora.

Primjetba moga vrlo poštovanoga prijatelja neizravnim je riečima htjela ono, što je novinska kritika moje prve besjede izravno kazala, a ova me tužila, da sam nekoč bio Starčevićijanac najčišće boje." Ja se, gospodo, ni malo neskanjivam izpovjediti, i ako nigda nisam imao časti, da upravo stojim u redovih vrlo poštovane stranke prava, ali vazda sam bio poštovatelj njihova vodje, pa i gdje što drugo i navlastito nazori, što ih ja imam o dosegu imena hrvatskoga, velikim su dielom plod učenja, razgovora, besjeda i pisama njegovih iz onoga doba, kad vrlo štovana stranka prava, čuvajući doista vazda svoja načela, prijateljski bijaše sdružena i slabljena o tobožnjim magjaronima. Nisam se nigda žacao toga priznavati, gdje god sam dosada zahvatio u politički rad, svagdje sam radio očito i odkriveno zato mirne duše ono podmetanje sebičnih otajnih motiva, kojim je organ g. neodvišnjaka moj tek započeti rad u saboru sumnjičio, odbijam na račun one latinske: rustica natura tenet sua jura.

I ako stojim kod svoga mišljenja o imenu hrvatskom opet držim, da je prijatelj moj gosp. zast. sotinski, krivo prekorio Vuka rad one njegove „Srbi svi i svuda." Vuk je ovim riečima vrlo liepo hrvatski kazao, što se njemački kaže: „die Serben im Ganzen und Allgemeinen" ili „die Serben im Ganzen und Grossen." Ta pokojnik u onom članku na kraju vrlo liepo nagadja, „da su Srbi i Hrvati, kada su se amo doselili, bili jedan narod pod dva različita imena." Da je ime hrvatsko kod njega i toliko zlo prošlo, ter mišljaše, da „po pravdi" ne pripada štokavcima, tome je ponajviše krivo, što je starac, tražeći kako se narod sve zove, našao se pred faktom. da su naši hrvatski književnici svoj jezik zvali imenom ilirskim, za koje Vuk vrlo liepo sred onoga ilirskoga entusiasma reče, da je „starinsko, ali bog zna čije", i da je mrtvo i tamno, koje danas ne znači ništa."

Pošto je poslje kod nas, znamo doista čijom poglavito zaslugom, kroz pepeo kojekakovih zajedničkih imena sve to više probijao plamen čistoga hrvatstva, to je napokon samoga Daničića prinudilo svečano izrečenoj izjavi: hrvatski je, kada se radi o narodu i jeziku isto, što i srbski.

Kada se jedared, a ja držim, da to vrieme nije daleko, sa svih strana prizna pravo, da svaki Srbin, štogod je budi gdje mu drago govoreno ili pisano našim jezikom, nazove srbski, a Hrvat opet hrvatski, onda će se lahko riešiti i drugo mnogo delikatnije pitanje.

Tko sve treba da bude Srbin, a tko Hrvat.

Ako smo po narodnosti jedno, iz toga bi se lahko dala izvesti zamamljiva teorija, da svak pripadnik Hrvatske treba da bude Hrvat, jer ni druge kakve razlike osim državne, medju nama ne ima. Ali „grau ist jede Theorie", pa tako se ni pod ovu neda skučiti faktična obstojnost, da veliki diel naroda pristaje za onim, što je gosp. Vaso Gjurgjević u prošastoj saborskoj sesiji onako liepo hrvatski rekao, „da se rastavim sve u same atome, još će svaki atom moj dovikivati: „Srbin Vaso Gjurgjević." Štujući svetost ovakova patriotizma, ja se radujem, što iz izjavah gospode, da u ovoj zemlji ne poznaju dvie državne politike, nego li Hrvatske, vidim, da niesu u konfliktu sa svojimi srbskimi čuvstvi, ako s nama zajednički nastoje, da se što više označi i ojači ime hrvatsko. koje je, što se naroda tiče, isto tako kao i srbsko, ali samo ono i po historiji ove zemlje ima pravo, da bude ime državno.

Kod pitanja, s kojom će partijom združena gospoda ovakovu politiku uspješnije unapredjivati ne mogu, da prešutim, kako je moj vrlo poštovani prijatelj dr. Mazzura gospodu prekorio, jer da su oni proti volji svojih komitentah pustili svoj osobiti srbski klub. Znajući dobro, da je vrlo poštovani prijatelj dr. Mazzura ipak Hrvat, nema sumnje. da se i on od srdca raduje, što gospoda na pitanja jedinstvene hrvatske otačbine neće da gledaju kroz osobite srbske naočale i za cielo, da vrlo poštovani prijatelj tek žali, što su gospoda. kakono reče „preko hodnika" došli u klub vladine stranke. da su se kojom srećom spustili

niz promenadske stube i svratili se u štampariju jugoslavenske akademije, tu bi putem vjetar onu njihovu obavezu spram svojih komitentah ponio: jer samo pod krilom programa vrlo poštovane neodvisne opozicije kadra su gospoda svojim srbskim dužnostima zadovoljavati. Vrlo poštovani prijatelj dr. Mazzura, tako je rekao. replicirajući na besjedu Vase Gjurgjevića, tvrdo se nada, da će Srbi njega ipak radje slušati. Kako su Srbi skupa s nama pošli, kada su pod stiegom ilirstva ravnopravnima proglašeni, s nama vojevali protiv Magjara i tome imaju svjedočanstva u Bachovu absolutizmu, a kako su opet prošli po što su u saboru 1867. i opet ravnopravnima proglašeni i opet s nama bratski vojevali protiv Magjara i tome imaju svjedočanstvo u ovim bolnim i čemernim interpelacijama dra. Subotića i Vase Gjurgjevića u saboru god. 1876. Ja mislim, da će svaki Srbin, držeći ovo na umu, liepo se zahvaliti za ravno pravno, pod kojim smo skupa s njima ovako grbavi izašli.

Ako ugarski Srbi na sastancima kod nas, a još više tamo u Ugarskoj, od nas izgledaju, da bismo njima za volju s Magjarima se složili, to je isto onako razumljivo, kao kada Slovaci od Čeha izčekuju, da bi njih radi ratovali na Magjare; ali, ako bi već Česi ljuto griešili, kad ne bi slušali svoga Riegera, da ne treba Slovaka radi na kocku stavljati svojih stečevina, kojima se tek nadaju; pogrieška bi naših Srba bila toliko veća, koliko je zamašnije dobro koje bi kod ovakove igre na kocku stavljali, jer to je dobro suverenitet hrvatske, dakle i srbske narodnosti u upravi, sudstvu i školstvu.

Ja sam u adresnoj besjedi svojoj, na žaobu moga prijatelja Smičiklasa, što su se Srbi sdružili sa Oelfarbmagjaronima, s timi tobože neprijatelji hrvatstva, rekao, da se ja od toga združenja za Hrvatsku mnogomu dobru nadam, jer ti Oelfarbmagjaroni niesu nigda ništa drugo bili, nego pošteni i čestiti Hrvati, a što su se opirali ilirstvu, da su tako radili samo zato, jer su branili hrvatstvo. Na to mi vrlo pošteni prijatelj dr. Mazzura odgovori: G. Pavić smjerao je dokazati, da je presv. g. komes turopoljski, onaj od g. 1848., Dane Josipović, bio bolji Hrvat od Ljudevita Gaja.

Vrlo poštovani prijatelj prigovarajući u prošloj saborskoj sesiji g. barunu Živkoviću, nekoliko je puta spočitnuo, da g. barun svaki put samo polovicu onoga kaže, što bi trebalo, da kaže, a polovicu zašuti. A ma po onome, što vrlo poštovani prijatelj meni reče, najprije o Kosovu, i što opeta o Ljudevitu Gaju i Dani Josipoviću, vidim, da vrlo poštovani prijatelj jedva ako četvrtinu od onoga kaže, što bi trebalo, da reče, a dobre tri četvrtine zašuti. Ako sam rekao, da se radujem, gledajući Srbe združene sa tobožnjimi magjaroni, za cielo da sam tim morao imati na umu žive, a ne mrtve, pa onda ne jednoga osobito, nego sve skupa.

Na pitanje, tko je bio bolji Hrvat: Josipović ili Gaj, odgovaram vrlo poštovanomu prijatelju, da po mojem mišljenju svaki pošten čovjek patriotske dužnosti vrši po najboljem znanju svome, a razlikujemo se medju sobom tek mišljenjem, kojim putem se svakomu čini, da će moći svojoj otačbini najbolje u pomoć priteći. Koji toga ne priznaju, nego drže, da je samo njihovo nastojanje patentirano, da bude patriotsko, to su oni patrioti, koji u narodu spodievaju najveće zlo, gradjanske ratove. (Živio na desnici.)

Uzmimo der malo preda se ona tvrdjenja, kao da tobože Magjaroni niesu kadri dobro naroda spoznati, ili kao da su narodu take tudji, da neće njegovo dobro.

Pošto se pod tobožnjimi magjaroni razumjeva onako osjekom sva naša aristokracija i staro imućnije plemstvo, i pošto vi s obiju strana s velikom hvalom i slavom obasipavate onaj narod hrvatski, koji da je u saborih hrvatskih sve do u najnovije dane, hrabro i junački čuvao naš tisućljetni ustav neoskvrnjen, obranio nam ne ozledjenu našu samoodluku, samostalnost, samosvojnost, ne dopustivši nigda, da bi se naše javno pravo promjenilo; ne vidite li po tom u kakvom ste mrzkom protuslovju, kada jedne te iste ljude ujedno slavite i kudite; (T. Smičiklas: Zar su to jedni ljudi?) a onaj narod hrvatski nije nitko drugi, nego naša stara aristokracija i plemstvo!? Ako su ti ljudi do u najnovije dane vitežki svoju otačbeničku dužnost vršili, kako i zašto, da su se štono rieč preko noći prometnuli u izdajice i neprijatelje naroda? Zar samo zato, jer su se oprli ilirstvu?

Ilirstvo, bila je vrlo plemenita, reći ću, literarna zadruga, koja je radila, da dobijemo jedan književni jezik. Samo ću pripadom spomenuti ovo: Upravo god. 1836., koje je Vuk u „Poslovicama“ pokazao gotovo podpunu sliku našega književnoga dijalekta, kako se u narodu govori: mi smo u Zagrebu u prijateljskom dogovoru sklopili „osnovu jeziku slavjanskoga narječja ilirskoga“, to jest gramatiku jezika, kojega bi ortografija i oblici zadovoljavali svakomu dijalektu hrvatskomu, pače bi dotekao i za Slovence i za Bugare i još bi osobitost hrvatsku ugadjao sa slavenskimi jezici. Ovu obstojnost puštam na stranu, jer to je bila pogrieška, od koje se žalibože osjećaju tako štetne posljedice, te još ni danas, nakon 50 godina, ne imamo obćenito priznane gramatike, ali u ono doba ona se gramatička naivnost držala velikom mudrošću, i kako su od g. 1790. u napredak svi Hrvati bez razlike vitežki branili svoju narodnost od magjarske, tako su iznajprije svi bez razlike oduševljeno pozdravili onu ilirsku renasansu našu književnosti. Ali pošto su ilirski gramatičari zaokupili i politiku, kada su zauzeli propagirati i politički savez ilirskih te slavenskih zemalja, makar i na ruševina dualizma u Austriji, ja vidim tek zreliju političku uvidjavnost u one stranke, koja se g. 1841. pod vodstvom grofa Aleksandra Draškovića prozvala „hrvatsko-ugarska“, pokazavši već samim tim imenom, da se doista čvrsto drži saveza s Ugarskom, ali tako, da kod toga čuvamo svoju hrvatsku individualnost. I sam dragi prijatelj moj

profesor Smičiklas liepo kaže na str. 453. svoje historije, da se ova hrvatsko-ugarska stranka, gledajući, kako se Ilirci, napustivši hrvatsko ime, sdružiše s Bečom proti Magjaru, s kojima se toliko viekova zajednički branjasmo od toga istoga Beča, stala bojati, da nam se u tom ratu ne zatare naše staro hrvatsko ime i naš stari hrvatski ustav; pa nam se onim ratom naš ustav nije bio doista sasvim zatro, i zar s imenom hrvatskim ne imamo još i danas pune ruke posla, da se dostane podpunoga prava svoga.

Doista, gospodo, tko uzme na um, kako je ilirska partija kod našega slavnoga hrvatskoga imena g. 1843. poslala deputaciju k caru moliti, da bi nam dopustio, da se ne bismo zvali Hrvati; taj svak iz podpuno poštovane te stranke mora ipak reći: bili smo političari upravo kao i gramatičari!

Isti vrlo poštovani prijatelj g Smičiklas upro je u posljednjoj saborskoj sesiji pogled na kartu Europe, pa je iz nje čitao, da je savez naš s Magjarijom bio potrebit, dok smo ovako stali po sriedi medju carstvom bizantinskim, poslje turskim i s druge strane carstvom njemačkim, ili dok je narode reprezentiralo samo plemstvo, koje je sačinjavalo kao bratstvo, a dogovaralo se jednim jezikom latinskim, ali pošto je svega toga nestalo, i pošto je u svem austrijskom carstvu zavladala ustavnost, da onaj savez nema više smisla. Da vidimo, kako se ta tvrdnja podudara sa historijom najnovijih dana!

Godine 1860. Austrija je postala ustavna carevina. Mi s Magjarima nismo sklopili nove zajednice, nego smo u ustavnoj, jedinstvenoj Austriji dobili svoj ustav s kancelarom, banom, županijom itd. Vlada je došla u ruke ne Magjarona nego Iliraca. Pa je li ta vlada bila blagoslovna po našu ustavnu slobodu i narodnost?

Što se ustavne slobode tiče, sabor nije četiri godine saborisao: mnogi županijski činovnici i dostojanstvenici, medju njimi i sam biskup Strossmayer, ili biše odpušteni ili prisiljeni, da sami odstupe; baruna Kušlana coram publico u javnoj županijskoj skupštini odpustiše; Kvaternika prognaše iz zemlje; Starčević i Perkovac dopadoše tamnice; napokon „Pozor“ pokopaše. U poslu „Pozora“ neka mi bude dopušteno vrlo poštovana prijatelja Mazzuru podsjetiti na ovo: On je Ljudevita Gaja stavio kao remek hrvatskoga patriotstva protiv Josipovića, a zar nije „Pozor“ u ono doba, zakriljujući Magjarone, na Gaja i njegove novine udarao onom istom žestinom, kojom danas na Magjarone i njihove novine?

Što se tiče unapredjivanja narodnosti u literarnim institutima, da čujemo auktoritet u toj stvari biskupa Strosmayera, koji dne 19. prosinca 1865. u saboru protuži riečima: „gospodo, od g. 1861. do danas četiri godine minuše, a akademiji, sveučilištu i dobro uredjenomu muzeju ni traga ni glasa ne ima.

Gospodo, četiri godine vrieme je jako dugačko, četiri godine gubitak velik i šteta golema, šteta ne samo materijalna, nego i moralna. Upravo je sramota, ako čovjek dodje u Zagreb i u muzeju taj nered vidi. Gospodo, oprostite, to je žaoba i žaoba velika i reći mi je, žaoba tim pravednija, što smo se pravednim načinom nadati mogli, da će oblasti, koje svojimi nazivamo, zavode te oživotvoriti. Žaoba tim pravednija, čim smo bili vlastniji očekivati od plemenitih i odličnih muževa, koji bi po prošlosti svojoj i književnomu radu najprije pozvani bili zavode te i slične institute podupirati“.

Tako naš biskup, koji 25. siečnja 1866. opet reče, ja bih rekao i onu sasvim opravdanu i jedku primjetbu: „Gospodo, da kako naša visoka vlast, koja se četiri godine ortografijom bavila, nije imala vremena, da u red postavi naš arkiv.

Ja ću k ovomu pravednomu prekoru dodati opažnje, da upravo nekako one godine, kada je u Srbiji prestala presija državne vlasti na ortografiju, kod nas je tek započeta. Glede hrvatske cielokupnosti, navlastito sdruženja vojničke Krajine, ona je vlada za cielo do kod najbolje volje svoje tako malo mogla učiniti, da je ubogi Perkovac 3. ožujka 1866. u saboru zdvojan morao uzkliknuti: „Poljaci, ti mučenici medju narodi, prispodabljaju narod svoj Isukrstu i muki njegovoj, i kad je narod najjače pritisnut, najjače ugnjeten, oni vele, da je obumro, ali da će uzkrsnuti. A ja velim, da se hrvatski narod ima prispodobiti razpetomu Isukrstu, kojemu mjesto hladne vode, da se okriepi, nudjaju žuč, da se ožalosti“.

U kratko reći, na mišljenje, kao da bi nam otačbina prošla bolje, kad bi se odkinula od zajednice s Ugarskom, ter bi tražila mjesto u jedinstvenoj ustavnoj Austriji, za čim očito danas ide naša vrlo štovana nezavisna opozicija, na to mišljenje odgovorio je poslie četiri godine vladanja naših najodličnijih muževa vapajem narod, da se brže sdružimo s Peštom protiv zajedničke nevolje, koja nam dolazi iz Beča.

Ako vrlo poštovani prijatelj moj profesor Smičiklas uzme ovo na um, rekao bih, da će spoznati, da je ono krivo čitao s evropske karte, da naša sveza s Magjarima već ne ima svrhe, a kad u pameti sbroji sve one odlične Ilirce, koji se u onoj velikoj fuzioniranoj narodno-liberalnoj stranci nisu sramovali prijateljstva s Oelfarbmagjaronima, on će, ja bih rekao, prestajati čuditi se, što se toga Srbi ni danas ne srame.

Ja mislim, dokle god smo u austrijskom carstvu i dokle god Ugarska u tom carstvu uzmogne svoj samostalni položaj da očuva, dotle je naš savez s njome naše individualnosti radi nuždan i naravan; kada ugarske samostalnosti nestane onda prestaje i potreba naše sveze s njime, ali onda prestaje i ova naša individualnost, što je sada imamo. Do toga mišljenja doći će svaki, tko politiku hrvatsku ne gradi na pustom nagadjanju, nego na historijskom izkustvu.

Tko uzme u ruke novine i saborske dnevnike od g. 1860.—1867., pa tu čita onaj kaos nedosliednosti, kako

gospoda upravo stranka, koju danas zastupaju vrlo poštovana gospoda neodvišnjaci, čas slavljahu plemeniti, vitežki, per eminentiam ustavni narod magjarski, čas opet protiv njega udarahu u najljuće tužbe, ne znam, kako da se to drugčije nazove, nego li „Gefühlspolitik“, a gdje god u narodnim frazama kod političara čuvstvo prevlada razumom, tu ma da je to čuvstvo najplemenitije, ne može po narod koristi poteći. Najbolje svjedočanstvo tome je naša nagodba od g. 1868. Ne može biti sumnje, da se ova naša liepo zasnovana velika narodno-liberalna stranka nije odmah u početku svome bila razvrgla, naša nagodba bi u prvom svom porodjaju toliko povoljnije po nas bila izpala, koliko se u politici novi, a nuždni prijatelji više ciene, nego stari, kojih dobrohotnost ne trebaš da tek zadobiješ.

U onom nagodbenom ratu s Magjarima g. 1868., u kojem je, ako se pravo spominjem, vrlo poštovani prijatelj dr. Mazzura ubrao prve lovore političkoga mučeničtva, pokojni je Gaj novine svoje prepustio službi tobože Magjarona! Ne spominjem toga, da bih tim slavu Gajevu, kojega uspomenu svaki Hrvat treba da visoko poštuje, htio smanjiti, nego da rečem koju za one muževe, kojima vrlo poštovani prijatelj Mazzura ni u grobu neda mira, a to jer su pripadali stranci, koju su napokon i Gajeve novine zagovarale!

Pak zbilja! Zar su se Magjaroni u saboru 1868.—1870. pokazali neprijatelji narodnosti hrvatske tim, što su akademiju znanosti k životu priveli, ili tim, što su muzej uredili i najvećom liberalnošću snabdjeli, ili tim, što su veliku knjižnicu Kukuljevićevu nabavili za centralnu zemaljsku biblioteku, ili tim, što su kazalištnu subvenciju od 7000 for. povisili na 32.000 for. i tako omogućili, da se je pored drame stvorila hrvatska opera, ili tim, što su drugoga razreda profesorima plaću za $^1/_5$ povisili, ili tim, što su izhodili sankciju hrvatskoga sveučilišta, ili tim, što su i oko znanstvena uredjenja arkiva pokazali najbolju volju, ili tim, što su i malim stvarma n. pr. nabavljanjem onih Mükeovih slika iz dobe hrvatske suverenosti pokazali podpunu gotovost i spremnost.

Ako je željeznica iz Žakanja dojurila u Zagreb, a iz Karlovca na Rieku; ako se izhodila ona carska odredba, da se Krajina razvojači, i jedan se diel njezin odmah i spojio s materom zemljom — tko da uzporedivši onolike rezultate četiri godišnjega vladanja magjaronskoga s onim vladanjem ilirskim naše kancelarije jošte dvoji o koristi naše zajednice s Ugarskom, ter o dobroj patriotskoj volji i mogućnosti tobože Magjaronah, koji relativno tako mnogo dobra namakoše? (Glasovi: Tako je! — Živio! na desnici.)

Pošto se već isti navikasmo, da nagodba nije zakonito postala, dakle da za nas nije obvezatna, pošto u „Zatočniku“ već izadjoše unionistička pisma, ali pošto u rujnu 1871. trgosmo natrag te ipak izdasmo ultimatum što sve tražimo od Magjara, eto nas u lipnju g. 1872. opet slavodobitnih u saboru.

Ubogi Milan Makanec s nekoliko prijatelja pucali su od jada radi onoga verifikacionoga kompromisa s tobože Magjaronima i radi one kompromisne adrese, ali najrazboritiji govornik naš dr. Derenčin liepo ga u sjednici od 8. srpnja podsjeti, da valjan političar treba da radi kao mudar brodski kapetan, koji broda ne vodi u luku najkraćim putem, nego prebire čas desno čas lievo, kuda su najudesniji vjetrovi. Ovo poredjenje države s brodom na pučini morskoj običajno je u svietu još od vremena, kada je ono Horacij pjevao „o navis, referent in mare te novi fluctus?“ pa zato nije čudo, da se upravo tim poredjenjem, da bi mirio nestrpljivost tadanje opozicije poslužio i pokojni R. Zlatarović u sjednici 2. svibnja 1870., ali je čudnovato to, što su mnogi Zlatarovića držali izdajničkim magjaronom, koji su Derenčinu radi iste političke mudrosti pljeskali. (Živio! na desnici.)

A kada uzmemo na um, kako se ponješto naši novi krmilari hrvatskoga broda, kada ono podjoše u Peštu po zlatno runo revidirane nagodbe, a vratiše se s ovcom starom zakrpanom (Živio! na desnici i skrajnoj lievici.), nitko ih, znajući njihov patriotizam, toga radi neće prekoriti, ali svaki će pravom očekivati, da se poslie takva izkustva od sada bar na političku nuždu i mudrost ne ćemo nabacivati nepatriotstvom i izdajstvom. (Živio! na desnici.)

Tome se doista nitko zdrav nebi nadao, kada uzme na um onih sedam godina zlatnoga doba, u kojih najglavniji Ilirci i Magjaroni u rajskoj bašći revidirane nagode življahu u takvom zadovoljstvu, prijateljstvu i slozi, da će se moj prijatelj Smičiklas, ako još i ovo malo razmišlja, može biti prestati čuditi, kako to Srbi još i sada živu u prijateljstvu s Magjaronima. Srbi su idealnosti predpostavljali realnost, pa zato nas i jesu daleko pretekli.

Ja, gospodo, tvrdo držim, da je dr. Marijan Derenčin pronicavim pogledom spoznao istinu, kada je još 4. rujna 1873. u saboru rekao: „Što se tiče autonomije, koju nam daje revidirana nagodba, ja ću potanko izreći duboko svoje uvjerenje, da u nagodbi označena autonomija otvara nam široko polje, na kojem ima još godina i godina posla za sve, koji svojemu narodu žele radom pomoći“. A da taj sud našega odličnoga juriste i muža u historiji i političkoj literaturi sjajno versirana, nije bio prenagljen, stvoren ovako na prvi spoljašni pogled, tome mi svjedoči ona izjava njegova od 21. lipnja 1880. učinjena pošto je nekoliko godina sjedio na vladinoj stolici, a koja glasi: „Gospodo, ja držim, da je autonomija naše zemlje vriedna, da razpršimo ovaku sumnju o izkrenosti naših težnja i naših namjera. Naš nagodbeni zakon stvorio je u monarkiji ne dualizam, nego u nekih državnih poslovih, koji su nam dobro poznati, trializam, u kojem naša

zemlja stoji ravnopravna o boku i Ugarskoj i ostalim zemljam Njegova Veličanstva.

Prispodobite današnji položaj naše zemlje sa čednim i umjerenim moljakanjem naroda slavenskih u Cislajtaniji, pak ćete se uvjeriti, da je autonomija ove zemlje zbilja vriedna, da ju iskrenom voljom čuvamo.

Kad je tako, ne mogu nikako dokučiti razborita povoda onoj žalostnoj koncesiji jednoga i ako brojem maloga ali imenom znatnoga diela velike narodne stranke, iz koje je potekla današnja naša vrlo poštovana nezavisna opozicija. koja je na barjak svoj napisala, da nagodba ne valja, pače se u najnovijih izjava svojih toliko primakla stranci prava, da već drži, da nikakvi savez naš s Ugarskom nema smisla.

Dogodila se ta secesija 24. lipnja 1880., a izvanjski povod joj bijaše ona zlosretna Davidova škola. Gospodo! I početak i svršetak vladanja grofa Pejačevića obilježen je neprilikom nove naše tegobe na magjarizaciju, a ja držim, da se preuzvišeni ne samo nema bojati suda hrvatske historije, kad se jednom ne pristrano uzme poredjivati njegovo bansko vladanje napram tim neprilikam i vladanjem prijašnje vlade, nego, da spokojno može očekivati priznanje njezino. da je uradio sve, što je od njega dužnost pitala. Gospodo! Dvor je carski na čestitke hrvatskih korporacija po običaju prvašnjih sedam godina, protiv odredbam nagodbe odgovorio preko ugarskoga ministra predsjednika, novi ban je, što se kaže, sio na kola, i nije se vratio, dok se ta pogrieška nije popravila. Gospodo! Akademija znanosti je kod ove vlade naš'a svaku pomoć, koju je tražila; kako je s prijašnjom prolazila, toga me patriotizam spreča, da bih iz bližega spominjao. Gospodo! Sveučilište, doista se prije 7 godina otvorilo, ali je do'sta istina i to, gdje god se u tih sedam godina radilo, da se što pištedi, sve su te prišteduje padale na teret nastavnoga odsjeka. Glavni dio sveučilišta bio je tako stisnut, da niti se je tamo moglo disati, niti se je gimnaziji puštalo, da slobodno diše, a od odkinutih dielova u kemičkom laboratoriu na kraju su svieta i profesori i djaci tako su laborirali, da su jedva živi ostajali. Novom vladom otvori se veličanstvena sveučilištna zgrada i podiže se ugledan kemički laboratorij. Gospodo! Ne samo, da su tako dojakošnje prosvetne institucije nalazile najliberalniju podporu, nego je postala i obrtnička škola, za narod potreba doista vrlo velika, pa ipak se za prvašnje vlade uz najdosadnije urgacije nisu bile kadre namiriti. Gospodo, potres je zaljuljao Zagrebom. Od užasa bježahu iz grada i mnogi najbučniji patrioti, koji nemahu što, da spase do gologa života, pa ako uzmemo na um, koliko i šta se za prijašnjih godina za ovakovih nesreća sa strane vlade radilo, doista, da ćemo se i ogavnošću odvrnuti od rugobe, te se i potresnim blatom nabacivalo na muža, koji je potrešeni Zagreb zaustavio, da ne padne. (Živio! na desnici i središtu.)

Gospodo! Koliko je za onih 7 godina bilo u saboru interpelacija i predloga u poslu sjedinjenja Krajine, pak ipak sve uzalud. Pošto je ono g. 1875. pao i posljednji izgovor, da se ne može utjeloviti radi rata u Bosni, upravo tada se u Krajini germanizacija počela na sve strane razmahivati. S novom vladom udovoljeno je toj najtoplijoj želji naroda. Ako se gospoda od neodvisne opozicije sve do zadnjega časa rugahu, da je izpunjenje te želje na dugom štapu, a kada se izpunila, pisahu, da to nije ničija zasluga, jer da je to pitanje bilo već sasvim dozrela jabuka; nu ja odvraćam, da je ta jabuka g. 1875. bila isto tako dozrela kao g. 1880., pak je ipak uz sav petogodišnji trud nismo bili kadri ubrati. (Živio na desnici.) Govorilo se, da je ono žrtvovanje nekolikih zastupnika u peštanski sabor bila prevelika ciena pod koju tu zlatnu jabuku dobismo, ali je konstatovano, da tako govoraše oni, kojim se ta ciena činila sasvim neznatna, dok trgovina bijaše u njihovih ruku. (Živio na desnici.)

Gospodo! Harmonija Srba i Hrvata izrodila se za onih sedam godina u takvu pizmu i omrazu, da se već neprijatelji naši veseliše, kako će Hrvate pritisnuti Srbima, a Srbe Hrvatima; u viencu zasluga preuzvišenoga grofa Pejačevića najljepši je list, da se iz mržnje k slozi i ljubavi vratiše braća rodjena i najrodjenija. (Živio na desnici.) i mogao bih ovu paralelu još i dalje ovako izvoditi, ali ja je ni do ovdje nisam doveo, da bih tim omalovažio i blagoslovni po narod rad one velike narodne stranke, kojoj je na čelu stajao muž, kojega ja već i kao najuzornijega pjesnika hrvatskoga previsoko cienim i poštivam, nego sam to učinio, da bih s ovoga mjesta po dužnosti svojoj pred narodom opravdao. zašto mi se čini, da je sasvim neopravdana ona vika, kao da nam se imenovanjem tobože magjarskoga bana i njegovim radom dobro otačbine u crno zavilo, tako, da njegovoj vladi već ne bismo smjeli povjerenja poklanjati.

Na pitanje, zašto su Magjari uklonili prijašnjega bana, koji je tri puta dobio povjerenje naroda i u saboru je imao veliku većinu, odgovaram:

U svakoj je državi, a osobito u ustavnoj, običaj najobičajniji, da se lica vlade mienjaju s razloga osobnih, koji nimalo nemaju posla sa sistemom državnim. U takvim krizama najbolje se ugleda neporočan patriotizam državnika. Svakome na svietu mila je vlast, zato ljudi vrlo mučno prebole, kada padnu iz vlasti, u kojoj su zastupali kakav državni sistem. taj žalac težko pregore, da ne padnu u opoziciju protiv onoga, što su malo čas prije sami stvorili ili zagovarali. Riedkost takovih, a množina protivnih primjera glavni su povod kompromitiranju konstitucionalnoga državnoga principa u obće. sobstveni egoizam takovih političara postaje ne ugodnom karakteristikom čitave stranke, u kojoj sada opet glavnu rieč vode.

Neću poreći, česa ne mogu, da današnja vlada, kao i njena predhodnica, većom enržijom suzbija bujicu opozicije, ali ne tajite ni vi, što ne možete. da to ne biva

od obiesti, nego od one nužde, kojoj se ni vi ne biste oteli, da ste ostali na vladi. Represalija, kojih se je vlada za onih 7 godina laćala proti opoziciji — a i tih dosta nam u saborskih dnevnicih pričaju interpelacije, još više redakcija „Slobode“ na Sušaku, još više redakcija „Drave u Osieku, najviše redakcija „Agramer Post“ u Zagrebu — ta represalija spram veličine opozicije niesu bila ništa manja od sadašnjih ; ako je danas institucija porote suspendirana, a ma već su najvažniji odvjetnici tadanje vlade u novinah stavljali mišljenje, da bi ju trebalo dokinuti, a radili su tako, jerbo su „Sloboda“, „Drava“ i „Agramer Post“ tek u rukavicah pisali, što danas n. pr. „Pozor“ golih ruku piše. (Živio na desnici.)

I tako me eto na kraju moje besjede, koju završujem najiskrenijim osvedočenjem, da ne imamo, zašto bismo uzkraćivali povjerenje muževom, starliškim potomkom onih slavnih Hrvata, koji su nam naš tisućljetni sustav sačuvali ne oskvrnjen, muževom, kojim pripada najglavnija zasluga, što je Hrvatska danas autonomna, kako već čitavo stoljeće u natrag nije bila i što je velika i ljudstvom brojna, kako već čitiri stoljeća natrag nije bila.

A osobito pristajem, da se dozvoli indemnitet vladi, koja se njegujući vierno sve velike narodne stečevine prijašnjih godina mnogo uspješno brine oko najveće potrebe narodne. to jest institucijah, kojimi će se postići materijalno stanje zemlje, i koja, tražeći indemnitet, dolazi pred nas novom narodnom stečevinom : jedinstvenim proračunom Krajine s provincijalom. (Burni živio ! i odobravanje na desnici i središtu.

Predsjednik: Rieč ima presvjetli gospodin predstojnik odjela za unutarnje poslove, da odgovori na interpelacije.

Danilo Stanković: Vis. sabore !

Gospodin nar. zastupnik Todor Miković, stavio je na vladu sliedeću interpelaciju : (čita.) (Vidi upitnu interpelaciju.)

Na ovu interpelaciju, čast mi je u ime vlade odgovoriti. da je ovo državna cesta, koja se gradi o trošku zajedničke vlade.

Stoga je vlada izdala nalog na zajednički mjernički ured u Osieku, da stanje stvari izvidi i da ju obaviesti. Obaviest je odmah i sliedila, da se ova cesta nije gradila prvašnjim pravcem, nego preko polja i oranica, ali da se tomu stanovnici nisu protivili, dapače, da su kod razprave izkazali zahtjev, da se započnu zemljoradnje. Te zemljoradnje morale su se izvesti prije, nego se je pristupilo k izvlastbi, jer radi prepunosti voda, nije se znalo, kolika površina morati će se izvlastiti. Sada su zemljoradnje svršene i mjernički ured je sastavio izvlastbene operate i dotične svote biti će izručene i porazdieljene, koje će se izplatiti od neuživanih površina zemlje i vlada je naložila već podžupanijam, da to provedu.

Todor Miković: Ja se zadovoljavam s odgovorom.

Predsjednik: Prima li vis. sabor na znanje odgovor vis. vlade ?

(Prima se.)

Danilo Stanković: G. zast. I. Kršnjavi stavio je sliedeću interpelaciju : (čita.)

(Vidi upitnu interpelaciju.) Čast mi je odgovoriti, da opredieljenje stanica za vodenice na Savi od Siska do Zemuna pristoji zajedničkomu mjerničkomu uredu u Mitrovici i Zemunu.

Mjernički ured u Mitrovici preuzeo je g. 1882. povjerenstveno pregledanje i bilo mu je izručeno opredieljenje stanica. Tomu povjerenstvu prisustvovalo je i odaslanstvo političke vlasti, trgovišta i občina, tom prilikom bje odredjeno glede skela, da imadu ostati, a glede drugih, da se kamo drugamo metnu u interesu brodarstva. Sada mole ti stanovnici, da se povrate na stare stanice na kojih su bili do god. 1879. Vlada je naložila nadležnim kotarskim uredom, da se u tom pogledu prama potrebi odredi novo povjerenstvo, da pregleda stvar i da vladi uspjeh priobći.

Dr. Izidor Kršnjavi: Ja se zadovoljavam sa odgovorom.

Predsjednik: Prima li vis. sabor na znanje odgovor vis vlade.

(Prima se.)

Rieč ima gosp. zastupnik Barčić, da stavi interpelaciju.

(Neima ga.)

Pošto g. Barčića neima, rieč ima g. zast. Lončarević da stavi interpelaciju.

Makso Lončarević: Vis. sabore !

Kad narod što duguje, to se svom silom utjeruje od njega ; ali kad narod što tražiti ima od vlasti državne, to badava nastoji oko toga, da do svoga dodje.

Tako je Severović u Sibinju, Gradiškom okružju dugovao samo pol novčića poreza, sve drugo je izplatio, i evo pred božić došlo je 6 ljudih, da eksekucijom onoga pol novčića dužnoga poreza od njega utjeraju.

Drugi jedan slučaj dogodio se je u istom mjestu. Niko Stojić izplatio je sav svoj porez, pak je ipak došlo k njemu 6 ljudih na eksekuciju i tražili su od njega, da plati 25 for., da je toliko poreza dužan. Badava im on dokazivao, da je sav porez namirio, badava im je pokazivao poreznu knjižicu ; na to se sve niti ne gleda. Oni mu izvedoše kravu iz štale, bez da je što kriv : zapljeniše ju, da ju prodadu. Njegova supruga je sudbeno dokazala, da je dotična krava njezino vlastničtvo.

Treći dan dodjoše i tražili su ne više 25 for. kao prije već 17 for., te odvedoše jednu junicu i iztjeraše guske i purane i zatvoriše u obćinski ured, a muža i ženu otjeraše u kotarski ured u zatvor, gdje su ove zadnje božićne blagdane probavili.

Napokon se je dokazalo, da je prije jedanaest godina

ostao dužan 1 for. 71 novčić. Nu ovdje su bar našli nješto, da je dužan.

U zadrugi Papazović razdielili su se članovi na dvie strane. Jedna je strana točno uplaćivala svoj porez, a druga je strana nešto zaostala u porezu. Jedne večeri pred sam božić dodjoše gospoda na eksekuciju, te su se cielu večer tako do jedno 10 ure zabavljali u kući onoga, koji je imao nješto još poreza platiti. Kad su se čestito nakitili s pićem, onda odoše u štalu, gdje je bila krava onoga, koji nije ništa dužan, i njemu izvedoše kravu na polje u noći, bez da je taj isti opomenut, da ima kakovu poreznu dužnost, kakav porezni zaostatak namiriti i bez da se je ta krava zapljenila.

Njegovi susjedi kad opaziše, gdje mu vuku kravu iz štale na polje, probudiše ga, veleći, da mu hajduci odvedoše kravu. Čovjek dakako misli, da nije moguće, da je tko pošten došao po noći po kravu, bez da se najavi gospodaru, udari na polje onako iza sna a eksekutor ga dočeka sa hitci iz revolvera, i odčeše mu čestito tjeme na glavi. Na to se sakupili ljudi, pa koji motikom, koji sjekirom raztjeraju goste, koji su došli po noći kravu izvesti, te su otišli bez krave.

Tako se, gospodo, kod nas postupa i tako se utjeruje od naroda ono, što nije dužan platiti. Po tom je istina, što veli naš narod: to nisu ni desetari činili u Bosnoj, što se kod nas radi, niti isti zaptije niti karaule nisu tako tištili narod, kako se kod nas tišti.

Kod nas niti sudbeni izpravci kod poreznih ureda nemaju nikakove krieposti. O tom sam se ja sam osvjedočio.

Tu se traži, samo da se uplati, a ti traži od onoga kako hoćeš, što se je od tebe utjeralo.

Gospodo, time sam dokazao, da se od naroda silom i bez obzira uzima, samo ako je sumnja, da je što dužan. Ali ako narod traži, jedva da dobije svoje.

Godine 1881. vojno zapovjedničtvo u Zagrebu odredilo je za kotar oriovački 4000 for., da se glavni put, cesta kotara oriovačkoga popravi, jer je jako rujnirana bila od okupacije a išlo je glavno zapovjedničtvo i na to da se narodu pomogne, koji je radi oskudne godine i silnih radnja na savskih nasipih sasvim satrven bio. Pod brojem 1698. od 25. ožujka kotarska oblast pozove obćine, neka svaka svoj dio te ceste naspe i uredi, pa svaka od tih 4000 for. dobiti će odgovarajući dio svote.

Obćine su osim jedne jedine to odbile; jer im je daleko do šljunka bilo, a konji su im i onako bili silnimi rabotami sasvim izmrcvareni. Medjutim našlo se je jedno poduzeće, koje je počelo sipati ovaj drum, ali samo što su počeli, već su ostavili.

Na to je kotarska oblast pisala dopis pod br. 4713. od 16. rujna iste godine 1881., da svaka obćina svoj dio posuti i popraviti ima. Oni, koji nisu toga učinili, bili su odsudjeni na globu od 10 for. U mojoj maloj obćini ima takovih 35, dakle su odsudjeni na 450 for. globe, što nisu odmah došli sipati cestu, jer su imali svoga posla doma, pobirati kukuruzu, vinograde obrati itd. One sljedeće zime bile su strahovite kiše, i kako je voda tekla od brda izkvarila je na mjestih taj drum. Opet u proleću g. 1882. pod br. 1484. izdala je kotarska oblast nalog od 13. ožujka, da imadu žitelji drum popraviti.

Medjutim od onih 4000 for. jedva što je nekoliko stotina forinti dobila obćina Nove Kapele, koja je dobrovoljno pristala, da će posipavati cestu; a ostale obćine, koje su silom natjerane bile na to, niti novčića. Moja je obćina upitala kotarsku oblast u Oriovcu, što je sa onim novcem i zašto taj novac nije dan obćinam.

Na to je sliedio odgovor, da kot. oblast nije dužna vrhu erarskih novaca računa obćinam polagati, nego da ga je položila vis. vladi.

Ja znam, da imade više puta krivih izvješća. Ja sam o tom osvjedočen, a to može i o mojoj osobi biti poznato vis. vladi, da od kot. oblasti naše dolaze kriva izvješća. Ja to mogu dokazati iz mojih spisa.

Zato upravljam ovu interpelaciju na vis. vladu, koja glasi (čita):

„Je da li je vis. kr. zem. vladi poznato, da je bivše c. kr. glavno zapovjedničtvo početkom godine 1881. dopitalo 4000 for. a. vr. za popravak ceste, što se kroz oriovački kotar proteže?

Je da li kr. zem. vlada znade, da su naredbom kr. kot. ureda oriovačkoga pod br. 4713. od 16. rujna 1881. prisiljene bile obćine kotara oriovačkoga, da svaka svoj negdašnji diel ceste naspe i popravi, u istinu nasule i popravile?

Pita se vis. kr. zem. vlada, zašto iste te obćine kotara oriovačkoga nisu u to ime upitnu svotu od 4000 fr. primile i kamo je ta svota dospjela?

Što kani kr. zem. vlada učiniti, da upitne obćine do svoje zaslužbe dodju?"

(Tečajem ovoga govora zauzeo je predsjedničku stolicu prvi saborski podpredsjednik gospodin Vaso Gjurgjević.)

Predsjednik: Interpelacija uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti zem. vladi.

Rieč ima isti g. narodni zastupnik, da stavi interpelaciju.

Makso Lončarević: Gospodo! Kad čovjek vidi kakvu otrcanu, obataljenu kuću, onda uviek kaže, da tu ne ima gospodara ili su svi gospodari, pa se jedan sa drugim ne mogu složiti, jedan drugoga ne sluša i tako se kuća mora obataliti.

Tko je prije 20 ili 30 godina prošao kroz naše okružje Gradiško, morao se je upravo čuditi, kako je narod dobro stajao. Osobito u Posavju, u onom mjestu izmedju Save i Brda, kud ide glavna cesta. Danas su ona najimućnija sela, koja su bila onda u najljepšem redu, pala u najveću sirotinju, a to su sela Vrbje, Sturca, Debrina, Kuti, Kaniža itd. U samoj Stivici, tom najliepšem selu u

cieloj gradiškoj regimenti, već je do sada preko četrdeset obitelji bez kuće i djedovine svoje, koja mu je za porez prodana.

Po ovomu vidimo, da ne ide ništa napred, nego sve natrag, da mi ne napredujemo, nego da nazadujemo.

Sada evo u zadnjem zasjedanju, koncem prošle periode počelo se ozbiljnije misliti na gospodarstvo, da se gospodarstvo u našoj zemlji podigne. I vrieme je, da se jedan put latimo gospodarstva, da narod u gospodarstvu podignemo.

Ali ako se gore i čini nešto o gospodarstvu, dole se ništa ne čini; niže oblasti ne idu na to, da se gospodarstvo podigne. Evo primjera.

U početku prošloga ljeta žitelji kotara oriovačkoga naumili su podići gospodarsku podružnicu u Oriovcu i prijavilo se do 200 osoba kao članovi; ali do danas ne ima nikakvoga glasa o toj podružnici. Ja sam ovdje gore privatno hodio pitati, da li će ovaj kotar dobiti dozvolu za tu podružnicu. Oni mi odgovoriše, da ovdje ta stvar nije poznata.

S toga upravljam na vis. vladu sliedeću interpelaciju (čita):

„Je da li je poznato vis. kr. zem. vladi, da su žitelji kotara oriovačkoga jošte početkom prosle godine zatražili preko kotarske oblasti u Oriovcu dozvolu, da mogu gospodarsku podružnicu u Oriovcu za kotar oriovački ustrojiti, za koju se je već do blizu 200 osoba kao članovi najavilo?

Ako je poznato, hoće li vis. vlada kazati razloge, zašto se ta dozvola do sada nije podielila?

Napokon pita se zem. vlada, kani li do skora zatraženu dozvolu podieliti ili ju sasvim uzkratiti?“

Predsjednik: Sa ovom interpelacijom postupati će se kao i sa prvom.

Rieč ima g. zastupnik dr. Majcen, da stavi interpelaciju.

Dr. **Josip Majcen**: Visoki sabore! U sjednici od 3. siečnja naglasio je g. zastupnik Radošević potrebu zakona o uredjenju plemićkih zadruga. Ja sam isti dan dao u uručbeni zapisnik interpelaciju, koja je istoga predmeta, te se pozivam na obrazloženje g. dra. Radoševića; jer znam da je svaki jurista danas uvjeren o potrebi toga zakona; samo vlada s tim oteže.

S toga neću obrazlagati dalje moje interpelacije, već ću ju pročitati samo (čita):

„1. Uvidja li vis. kr. zem. vlada potrebu zakona o plemićkih zadruga?

2. Ako uvidja, kani li i kada donieti takav zakon na ustavno pretresivanje?“

Predsjednik: Ova interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Rieč ima g. zastupnik Ivan Radić, da stavi interpelaciju.

Ivan Radić: Visoki sabore! Stvarati zakone u jednoj državi nije mala stvar i to tim više pošto zakoni imadu normirati odnošaje družtva ljudskoga u obće, a napose u ovom slučaju u našoj domovini. Stvarajući zakon mora dotični zakonodavac, a kod nas ovo zakonodavno tielo, poznavati potanko narav naroda, za koji dotični zakoni valjati imadu; mora imati nadalje patriotičnih osjećaja i ljubavi prama narodu; a napokon u obzir uzimati socijalne i imućtvene odnošaje. A povrh svega toga valja da izvršujući organi, kako sudstveni tako i upravni, budu vješti, savjestni i nepristrani. Gdje toga ne ima moraju zakoni protivnim, a ne željenim plodom uroditi.

Kakvi su zakoni u našoj domovini, to svi vidimo, buduć narod domovine pod sve većim pritiskom propada i biva sve siromašniji.

Nemojte zamjeriti, gospodo od većine, ako budem prigovorio onoj okolnosti, da, stvarajući vi zakone za ovu našu tužnu domovinu, niste imali dovoljno patriotičnoga osjećaja za ovaj narod, niste poznavali naravi njegove i niste imali pred očima njegove socijalne i imućtvene odnošaje. A da je tomu tako, svjedoče posliedice.

Da niste imali osjećaja za ovaj narod tužni, dokazuje to, što ste izabrani, kako je već više puta spomenu'o, ne slobodnom voljom kao ljubimci, nego nečuvenim pritiskom kao protivnici sreće naroda hrvatskoga.

Predsjednik: Molim g. zastupnika, da se drži interpelacije.

Prijavljena je interpelacija o odkupu javnih radnja.

Ivan Radić: Niste mogli poznati naravi našega naroda, kad ste stvorili zadružni zakon, koji je ubitačan po naš narod zato, buduć je on naravi udružne, patriarkalne, te sada čim se zadruge počeše razvrgavati postaje siromašnijim.

Zato danas vidim zadrugare, koji su prije 10, 15 godina bili kao zadruga bogati, danas kao pojedince sasvim propale.

Isto se tako vidi, da niste pri stvaranju odkupnoga zakona za javne radnje pokazali čuvstva pravednosti, buduć se isti zakon na tako ne pravednom odkupnom ključu, individualnom razporezanju osniva, da danas na temelju istoga zakona najveći siromak najviše plaća.

Po tom dolazi, gospodo, da sbilja siromah najviše platiti mora, jer se narod u obće, a naročito u Zagorju veoma množi, a posjed mu je isti, stoga za uzdržavanje javnih obćila naš seljak, a naročito Zagorac razmjerno previše plaća, dočim ljudi, koji se na cestah upravo obogaćuju rabeći isti u svojih poslih plaćaju razmjerno veoma malo a po okolnostih ništa, što osobito valja za Zagorje, gdje nema drugih obćila, osim ceste.

Žalošću opažam, gospodo, da su zbilja za vis. vladu Tantalove muke štogod dobra po narod učiniti i onda, kada tu potrebu i sama uvidja.

Pošto je vapaj cieloga naroda, da se taj zakon promieni, učinila je vis. vlada sama inicijativu, te je pred 4 godine na sve kr. podžupanije upravila pitanje, kako bi

se taj nepravedni zakon po narod hrvatski mogao promieniti, da tim snosniji bude. Po svoj prilici, ja mislim, da su izvješća od kr. podžupanija stigla na vis. vladu temeljeć se na mnienju podžupanijskih skupština i kulturnih viećnika, pa ipak protekoše 4 godine dana, a visoka vlada nije ipak ništa u tom obziru učinila, premda je sama tu inicijativu poduzela.

Prije nego samu interpelaciju predam na stol ove vts. kuće, opaziti mi je i to, da se takodjer u obće s odkupninom nekako čudnovato upravlja, a naročito u krapinsko-topličkoj podžupaniji, kako s onima trima četvrtinama, tako i s ostalom četvrtinom, koja bi se imala upotrebljivati izključivo na popravak obć. cesta.

Za vrieme podžupovanja gosp. podžupana Franciscija u podžupaniji krapinsko-topličkoj obdržavale su se dražbe za navažanje kot. cesta pri kr. podžupaniji, te su obično takovi posli pali u ruke ljudi, koji su bili ili u prijateljskom ili rodbinskom odnošaju sa dotičnim podžupanom, pak su se navažale ceste po volji i na korist dotičnoga poduzetnika, a na štetu naroda tako, da su se pojedini jedni te isti kupovi bili po dvaput plaćali. Ta se je obstojnost izniela na vidjelo prigodom jedne podžupanijske skupštine u sv. Križu. Na moj predlog, da uslied toga pri preuzimanju kupova na cestah, imadu učestvovati kao kontrola i občinski povjerenici iz onih občina, kroz koje cesta teče, bude zaključeno, da uz podžupanijskoga povjerenika bude takodjer i jedan obć. odbornik kod preuzimanja kupova od dotičnoga poduzetnika; nu zaključeno, ali nikad prakticirano; jer kad se je to imalo izvesti u mojoj občini god. 1878., da se izbjegne ta kontrola, od strane občine nisu se kupovi ni preuzimali, već ostali onako, kako ih je poduzetnik navozio.

Nu došav do podžupana u podžupaniju krapinsko-topličku pokojni g. M. Barabaš, koji je imao ipak toliko ljubavi i milosrdja prama narodu, dao je priliku, da su mogli i seljaci licitirati to navažanje kot. cesta. Ali što se je sbilo?

Novčari i ljudi, kojim to po volji nije bilo, udri naćerivati, da sada seljaci navažaju one kupove po 80—90 novč. najviše po forintu, za koje su prijašnji ljubimci dobivali 2—3 za iste kupove.

Nadalje, gospodo, ona jedna četvrtina, koja bi se imala upotrebiti na popravljanje obć. cesta, upotrebljava se pri občina radi nehajnoga nadzora nad rukovanjem sa pom. četvrtinom odkupnine sa strane predpostavljene političke oblasti na sve drugo, samo ne u onu svrhu, u koju su ti novci zakonom opredieljeni. N. pr. Kad nastupe izborne borbe, onda dotični podžupanijski činovnici kao korteši vis. vlade pod krinkom, da idu uredovati po dotičnoj podžupaniji sazivlju občinske sjednice, za kojekakve trice i prisustvuju kao politički povjerenici. Naravno, te troškove, miljarinu i dnevnice mora plaćati občinska blagajna. Tako se u takove svrhe kao i u ine druge troši novac, koji bi se imao upotriebiti jedino na popravak občinskih cesta.

Gospodo, naše občinske ceste u Zagorju takove su, da siromah gospodar, koji si prigospodari koje vedro vina ili što drugo, i hoće da ide na tržište u veće mjesto, nije moguć to učiniti, ako malo kiša padne, budući su nam občinski puti uslied pom. činjenica sasvim neprohodni. A gdje ne ima obćila, tu nema govora o napredku gospodarstva. Tako n. pr. iznosila je jedna četvrtina odkupa za javne radnje god. 1884. u mojoj občini Gjurmanečkoj 666 for. 90 novč., a od te svote upotriebilo se je samo 99 for. 34 novč. na obć. ceste, a drugo sve u sasvim druge svrhe. Ja mislim, to je velika proturednost, kojoj treba na kraj stati, i stoga stavljam na vis. vladu sliedeću interpelaciju: (čita)

1. Kani li vis. kr. zem. vlada već pred toliko godina svojom inicijativom zamišljenu preinaku odkupnoga zakona na temelju od svih kr. podžupanijah jamačno joj već priposlanih u tom smislu izvješća ovomu zakonodavnomu tielu na ustavno pretresivanje predložiti i zašto to jur dosele učinila nije?

2. Da li je vis. kr. zem. vladi poznato, da se u području kr. podžupanije krapinsko-topličke, a naročito u upravnoj občini Gjurmanečkoj zakonom opredieljena četvrtina odkupnine za občinske ceste ne upotrebljuje lih u tu svrhu, već i u ine svrhe, dočim nam time občinske ceste na veliku štetu gospodarstva sasvim propadaju i to sve znanjem kr. podžupanije.

Ako da:

Kani li vis. kr. zem. vlada toj protuzakonitosti na put stati?

Ako ne:

Da li se je voljna o tom osvjedočiti i shodno odrediti, da se pomenuta četvrtina odkupnine lih u svoju zakonom opredjeljenu svrhu bude upotrebljavala?

Predsjednik: Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. zem. vladi.

Rieč ima zast. g. barun Živković, da stavi interpelaciju.

Jovan barun **Živković**: Prama onomu, gospodo, što sam danas čuo u ovoj vis. kući i jučer, danas od dra. Radoševića i jučer ili prekjučer od dra. Mazzure, nebih stavio ove interpelacije, da nije došla u novine, te sada i čast zahtieva, da ju ovdje sbilja naprvo donesem.

Nebih stavio, jer kao što se je, gospodo, ona debata na magjarskom saboru u cieloj Hrvatskoj nemilo kosnula koja se je ticala hrvatskoga pitanja: tako se je ova mala razprava dra. Radoševića i prijatelja mu dra. Mazzure, danas sutra njegovoga jednomišljenika vrlo neugodno dojmila nas.

(Veselost na ljevici.)

Nemojte se uvjek smijati: ja vas i vašega prijatelja dra. Starčevića sa najvećom pomnjom slušam, bez inter-

rupcija: dopustite ravnopravnost i ništa više. (Prama dru. Tuškanu.)

Jest „srbin“ je ime vrlo smiešno, pak zato vam se i hoće na to smijati. (Dr. Tuškan: Kako vi možete reći, da se ja srkskomu imenu smijem!)

Kao što su u ugarskom saboru svi Magjari složni, kad se tiče hrvatskoga pitanja, čini se, da i vas taj patriotizam nuka, da se, kad se o nama Srbima radi, svi složite, koji tacite, koji javno.

Vis. sabore, ja i moji drugovi stavismo jedno pitanje na dnevni red, koje je vam vrlo dobro poznato. Pitanje to nije od danas ni od jučer, nego od vremena ustavnoga života našega, pitanje od 15 god. t. j. uredjenje onoga, što smo i kako smo prama državi, prama zemlji hrvatskoj, pitanje o t. zv. autonomiji crkveno-prosvjetnoj, pitanje Srba u ovoj zemlji.

Moja gospodo, postulat je ne samo našega prava, koje izvire iz naših privilegiah, da se to pitanje uredi, nego je to još u većoj mjeri postulat državnoga položaja naše zemlje na prama kraljevini Ugarskoj, dakle se tiče i vas. Da ste i vi to tako shvaćali, nebi čekali, da bude pokretač toga pitanja srbski klub.

Ovdje budi samo mimogred rečeno, da ja to smatram kratkovidnošću, ako nam se sa hrvatske strane predbacuje, da ne sačinjavamo političke stranke. Sreća je to za vas, da ne trebamo stvarati političke stranke; ne mojte, da do toga dodje, to nebi bilo dobro po našu zemlju, i na tom treba, da ste nam zahvalni. (Dr. D. Starčević: Tako i treba!)

Moja gospodo, ono, što smo mi pokrenuli u ovoj kući, prvi je pokrenuo u ovoj zemlji, patrijarh Maširević prije 15 godina i to se vuče neriešeno kroz 15 godina. (Dr. D. Starčević: To valjda nismo mi krivi.)

To je kako već rekoh — postulat prava našega, koji nalazi izvora svoga u naših privilegijah — i tomu će se možda tko nasmijati — privilegija, koja su dana našemu narodu, koji je došao u ove pustoši ne kao „pribjeglica“ ne, da mjesta zauzeta po Hrvatih otme, jer da su vas našli ondje, nebiste ih bili primili; a tko je jedanput na tom starosjedioc, nitko ga ne može iztjerati. Došli smo ovamo, da s vami zajedno proti zajedničkom dušmaninu vojujemo i krv svoju lijemo, kao patriote ove države i da s vami dielimo jednu sudbinu.

Onda bila nam je zajamčena ne samo ona crkveno-prosvjetna autonomija, o kojoj je sada rieč, nego i naša u današnjem smislu, državno-politična osebina, koja se u današnjih modernih država zove politička individualnost, kojoj pak danas niti traga nema, jer nam je po privilegijama zajamčena politička osebina tečajem vremena po svema zbrisana, izčeznula; i nema danas srbina, koji zato vojuje. (Živio!)

Zašto vojujemo? Vojujemo, da nam se ostavi naša narodna crkveno-prosvjetna autonomija ili osebina, koja je danas ostvarena u ugarskom članku IX. od g. 1868. a kojoj danas u zemlji našoj nema zakonita uredjenja. Mi se u tome pogledu u ovoj zemlji moramo do zakonita uredjenja držati naših privilegija, a vlada se faktično drži i ravna po onom članku, koji je donešen na ugar. saboru t. j. čl. IX. 1868.

Ako je dakle to postulat našega prava, još veći je postulat državopravnoga položaja kralj. Hrvatske naprama Ugarskoj, da se uredi.

Ali čudnovato je, gospodo, da se riešenju toga pitanja svi mjerodavni faktori naše zemlje nekako tugaljivo uklanjaju.

Tomu tražite riešenja u onom, što je g. dr. Radošević kazao. Ujedi se u jezik, kad bi kazao „Srbin“ nego „pravoslavni“, „grčko-iztočni“, „grčko-nesjedinjeni“ samo ne „Srbin“. Jer ako bi rekao „Srbin“ potresla bi mu se krv.

Ima — veli — nesloge, nesporazumljenja medju nama. Ako je naša sloga i nesporazumljenje pod tu cienu, da napustimo ime svoje, onda je gospodo nikada neće biti! Ja želim kao Srbin i umrieti, a moja je briga, da i moj sin svoga imena ne zaboravi. No pod tu cienu ja ću rado biti prvim vojnikom za prava zemlje i neće mi biti premca medju vami. Ako ti tko kaže, da je Srbin, ne izpituj dalje, nemoj zapodievati kavge svaki dan, ne zabadaj trn u zdravu nogu, čemu to dr. Mazzura izpostavlja, kad tomu povoda nije bilo? Ali ako nas vi izazovete, ne ćemo vam ni mi dužni ostati.

Ja žaliti moram, da ta stvar još nije uredjena, a žalim toliko u interesu zemlje, jer je ta vlast atribut naše državne vlasti, koju ima u nastavi i bogoštovju, pak se ne ravna po našem zakonu, nego je još tako reći u zraku i vrši se u Budapešti. Ako ćete vi preći preko toga na dnevni red i mi ćemo; no tada ćemo doći na ono drugo pitanje glede naših škola i školskoga zakona, da se u tome prama nami vrši pravednost.

Meni je žao, da ovdje nema moga druga g. Vončine, da mu kažem, kako se zakon vrši, koji je školski zakon. Nagoda prama Ugarskoj, ta se, kako kažete krnji i nevrši kako treba: a vi našu autonomiju, a to je, našu „školsku nagodu“ još manje kako zakon zapovieda, a o tom se nikada ni rieči povelo nije. Ima po 50 djece pravoslavne, koja nemaju učitelja svoga; ima po 90 djece pravoslavne, gdje nema srbskoga učitelja (Na ljevici: Zašto vlada neda?)

Je li to pravednost?

(Dr. D. Starčević: Zašto podupirete vladu?) Ja znam, što to znači, obterećivati narod bez potrebe, nije lahka stvar, da narod isti dvostruke škole uzdržaje konfesionalne i komunalne: ja sam od srdca želio komunalne, ali da ove budu tako uredjene, da je i Srbin kano i Hrvat u njima kod kuće, t. j. da sve u njoj nadje, što treba. A što treba Srbinu? Njegov popo ne može službe služiti bez djaka, a ovaj treba, da zna bar čitati ovaj časoslovar i psaltir i da znade pojati.

Ali, gospodo moja, kako to, da 90 djece ni jednoga pravoslavnoga učitelja ne imaju; je li to pravo? (Glasovi: Nije!)

Znajte dakle, kada ne bude više ovoga pitanja, onda će se preći na ovo pitanje glede naših škola, a neka se ne misli, da ćemo što zabašuriti, onda ćemo se ogledati, ja ne želim, da se kavga zameće i da se nove rane zadavaju, ja želim ljubav medju nama, želim borbu za dobro naroda, za dobro domovine. (Glasovi na desnici: Dobro!)

Ali kada dodje do gusta, onda iznosim ovakove jade na vidjelo. (Dr. David Starčević: Tako ćemo mi s Magjari napraviti.)

Predsjednik: Molim g. dra. Davida Starčevića, da ne upada u rieč.

(Glasovi: Čujmo!)

A gosp. interpelanta molim, da se drži svoje interpelacije.

(Na lievici: Živio predsjednik!)

Jovan barun **Živković**: Čast mi je dakle upitati vis. vladu: Da li je ova stvar zapela; ako nije zaspala, hoće li ugledati sviet?

(Čita):

„Je li predlog osnove zakona u pitanju srbsko-crkvene prosvietne autonomije na previšnje odobrenje podnešen i što je u stvari, da do sada još nije postignuta previšnja sankcija?“

Predsjednik: Interpelacija ova dostaviti će se visokoj vladi.

Rieč imade zastup. g. Vukotinović, da stavi interpelaciju.

Ljudevit Vukotinović: Visoki sabore! Ja držim za suvišno, da interpelaciju ovu jednostavnu i jasnu bud kakovim uvodnim govorom popratim, te bi molio g. bilježnika, da ju izvoli jednostavno pročitati.

Bilj. dr. **Marko Lončarić** (čita):

„Godine 1880. poduzeo je vladin povjerenik u obsegu vlastelinstva Ludbrežkoga i obližnjih susjednih, potrebna izvidjenja i predradnje glede odkupa gornih zemljišta i gornih daća, uspjeh ovih radnja vlad. povjerenika bio je povoljan za posjednike napomenutih zemljišta u svih ondje ležećih okolicah, samo ne za posjednike gornih zemljišta i u obće za gornjake gospoštije Ludbrežke, jer dočim ovi prvi već nekoliko godina odkupljivaju i odplaćuju svoje daće, to gornjaci Ludbrežki ne vide nikakova uspjeha ovim radnjam vladinoga povjerenika, buduć se i sada još nalaze u starih odnošajih gornjačkih.

Tim povodom čast mi je upitati vis. kr. zem. vladu, zašto se posjednici gornih zemljišta nalaze još sveudilj u iznimnom stanju? — pa kad je tomu tako: Hoće li vis. vlada čim prije poprimiti mjere, te izdati odriešite naredbe, da se stanju, koje niti je zakonito, a za Ludbrežko žiteljstvo svakako štetonosno, učini konac?“

(Za ove interpelacije zauze predsjedničko mjesto sab. predsjednik Mirko Hrvat.)

Predsjednik: Interpelacija ova dostaviti će se visokoj vladi.

Rieč ima zastupnik g. dr. Majcen, da stavi interpelaciju.

Dr. **Josip Majcen**: Visoki sabore! Kao mali prinos za karakteristiku, kako se štuje sloboda izbora, neka služi današnja interpelacija.

U vinkovačkom kotaru bio je kandidirao prigodom prošloga izbora g. Mato Ivić, te akoprem nije on izpao, ipak se još dandanas proganjaju oni, koji su za njega glasovali i za nj radili. Upravni činovnici zalaze dan na dan u kuće izbornika, koji su glasovali za g. Ivića i sam g. okružni predstojnik.

Bilo je 13. prosinca da je išao od kuće do kuće izbornika, te je strogo izpitivanje držao, da tko jih je na to naputio, da glasuju za g. Ivića i da hoće svakoga uhvatiti kao izdajicu. Žene znajuć, da je dan sv. Lucije, mislile su, da je predstojnik došao, da pregu i predivo pregleda, te su se i bojale, ali odmah im je odlanulo, kad su čule, da je g. predstojnik izpitivao o izboru i pitao, tko ih je uputio na to. da rade za gosp. Ivića, a čudom se začudiše i uzradovaše u srdcu, kad su čule muževe svoje. kako jednoglasno odgovaraju predstojniku, da ih je on sam uputio, da biraju gosp. Ivića, pak kad su uvidjeli, kakov je to ljudina u saboru, opet su ga birali.

Eto na ovakve brige i muke stavlja se u kotaru ovom danas ovo, sutra ono mjesto naravski uvjeravajuć, da činovnici nisu korteširali i da nisu ništa radili u onom izboru. Kako je tu, tako biva i u drugih mjestih. Tako primjerice u Andriaševcu denuncirao je neki kapetan u miru proti Alakoviću, Kovačiću i drugim.

Najsramotnije je to, što se nije tu iztraga vodila, kako to zakon propisuje, nego su činovnici zalazili u škole i privatne kuće, da pokažu svoju kriepost i vriednost u vršenju svoje dužnosti.

Ja, kako rekoh, velim, da se bezzakonja, koja su se vršila prije izbora i izza izbora, vrše i danas poslie izbora, te su neki izbornici, koji su glasovali za g. Ivića po predstojniku odsudjeni na globu i kaznu. Pošto se ovakov postupak, kako ga ovdje ocrtah, ne slaže sa zakonom, te maniše dostojanstvo prava kao i ugled činovnika, slobodan sam staviti na vis. vladu sliedeću interpelaciju (čita):

„Znade li Vaša preuzvišenost, da se proti zakonu proganjaju po tamošnjem okružnom predstojniku, izbornici vinkovačkoga kotara, koji su kod posliednjih izbora za odvjetnika Ivića glasovali i radili?

Ako znade, je li voljna Vaša preuzvišenost shodna odrediti, da se ovakov protuzakoniti postupak obustavi?“

Predsjednik: Interpelacija ova dostaviti će se visokoj vladi.

*

Visoki sabore! Prije zaključka sjednice ima gosp. zastupnik dr. David Starčević obrazložiti prešnost svoga predloga.

Rieč ima g. dr. David Starčević.

Dr. **David Starčević**: Gospodo! Koliko god puta sam ustao i ovdje govorio, uviek sam govorio po svom uvjerenju i znanju, i oslanjao svoj govor na činjenice, koje su u narodu i više manje svakomu od nas dobro poznate.

Nego uza sve to nikada nisam tako siguran bio, da ću i vas osvjedočiti o tom, kako ovaj put ob ovom predmetu, koga ću sada kazati.

Gospodo! Istina je, da su se odnošaji izmedju ove stranke i one stranke jako zaoštrili, a gospodo mi svi dobro znamo, da oštro jače prodre, nego tupo. I vi priznajete, da je zaoštreno, i mi priznajemo, da je zaoštreno — pak što onda treba, ili baciti oružje, pak krenuti na bolje ili onda bosti. Hej ako vas je volja, evo nas! Od nas ne stoji, hoće li to doći, nego od vas, koji imate sve u ruci; imate vlast, novac dielite medju narod, što nam braća saveznici dadu i sve, što se radi, u vaših je ruku, a mi jedino, kad nam batine dielite, mi vičemo i branimo se. Hoće li nam uspjeti braniti se, to će odlučiti sudbina naroda i drugi i bog.

Gospodo! Vi uviek, kad ste mene ukorili i iztjerali iz sabora ovoga . . .

Predsjednik: Molim g. zastupnika, da ne govori o tom, nego da predje na stvar.

Dr. **David Starčević** (nastavlja): Molim ovo je uvreda. Ja sam danas veoma veseo nakon govora g. Živkovića (Žamor i smieh na lievici.), pak uvaživ tu okolnost, kako sebi tako i meni pustite govoriti.

Gospodo! Ja sam priznao, da sam više put pristojnost povriedio, te ja mislim, da je to olahkoćujuća okolnost. (Smieh na ljevici.)

Uviek ste rekli, da se to dogadja radi ugleda i dostojanstva ovoga tiela, sabora i naroda, krune i bog zna čega ne sve.

Ja odobravam, da imate pravo tako misliti, jer znam, zašto vi tako mislite, ali ja mislim, da i vi meni odobrite, da i ja imadem pravo ovako misliti i ovako govoriti. Dakle g. predsjednik ne može to slušati, zato ja ću na stvar preći.

Gospodo! Nam kao narodnim zastupnikom svim je poznat zakonski članak o nepovriedivosti i neodgovornosti saborskih poklisara i prva stavka toga zakona glasi ovako (čita).

U duhu našega ustava i ustavnih zakona utemeljena je neodgovornost i nepovriedivost saborskih članova. Dakle nijedan član saborski nije nikomu osim saboru samo odgovoran za mnienje izjavljeno pri razpravi koga predmeta ili pri glasovanju o kojem predmetu u saboru, te da se radi toga ne može na nikoji način proganjati i kazniti.

Gospodo! Mi svi skupa kao zastupnici znamo, da je zastupnik medju nami g. dr. Radošević i ovjerovljen po cielom saboru — dakle on je zastupnik. Ja pako znam iz sigurna izvora, a i on sam može kazati, da je on bio pozvan pred oficirski sbor sedmoga okružja domobranskoga u Zagrebu, da se opravda, zašto je on podpisao adresu, koju smo mi stranka prava pred ovaj sabor podnjeli ili podastrieli, i taj sbor, kako se kaže, u poslu poštenja razpravljao je o tom. G. Radošević bio je pozvan u taj sbor i razlagao tamo, zašto je to učinio, pak kako se zna kod glasovanja samo su dva gg. oficira bila zato, da to na njih ne spada, jer da je on zastupnik naroda, a oni drugi svi, ne znam koliko ih je bilo, zaključili su jednostavno, da je povriedio on tim domobransku čast.

Gospodo! Ako vi to odobravate, onda vi rušite zakon koji je Njeg. Veličanstvo potvrdilo, a ja sam ga vam pročitao, te vi odobravajuć taj čin ne rušite samo zakon i ugled Njeg. Veličanstva i naroda, nego vi izmedju svih onih okova, kojimi su Hrvati okovani uvodivši da hrvatski sinovi spadaju u ugarsko nekakvo domobranstvo i da ovi sinovi proti svomu bratu, ako istinu kaže, glasuju i glasovati moraju, da je on povriedio poštenje oficirsko, ako je u saboru svoje mnienje kazao. Ako nam nije ovdje, kako vidim, da nam nije slobodno misliti, kazati i odkriti rane našega naroda, pitam ja vas, zašto vi sami ne radite o tom, da se ovo tielo razpusti, pak neka se vlada, kako se more i kako se dugo bude moglo. Jer ovako oslanjajuć se na zakon čovjek učini i kaže svoje mnienje, pak s druge strane dodje drugi, pak ga lovi za te misli.

Tako sam doznao, da je preuzoriti kardinal pozvao svećenstvo na red i zabranio mu, da dolazi u sabor, eto domobranstvo ugarsko brani, da se ovamo dolazi, a sutra će po nalogu oblasti pozvati odvjetnike, da tamo odgovaraju pred svojom oblasti.

Tako nas sa svih strana tiskate, da će morati mreža ona puknuti, jer ste nas jako stisnuli. Ja dvojim, da je ta mreža tako čvrstoga i jakoga konca, da neće puknuti, makar ima ona toliko pletilaca, koliko vas je tu.

Gospodo! Uvjeren, da ste vi o nezakonitosti čina domobranskoga sbora osviedočeni, ja ne marim ovdje obrazložiti prešnost, jer gospodo zapamtite, da se kaže: „danas meni, sutra tebi“.

Prije nego zaključim, dopustite, da vam jedno kažem iz moga djetinstva. Mi smo išli u Klanjac kod Pazarišta u školu. Vi znate pod graničarskim sistemom, da su djaci dobivali šibe, te koji je bio najjači dečko, on je odmjerivao ili dielio te šibe.

(Smieh. Povici sa središta: Valjda ste vi bili taj?)

Ne, onda ja nisam bio tako velik. Dogadjalo se tu, da su ovi djaci sami donašali šibe, koji su išli kroz brezovu šumu. Takov jedan, oprostite, imenom Martin Vrkljan je dielio šibe. G. učitelj je jednom rekao, da donese on nove šibe, kad je već znao, da će se dieliti, pak kad je on sjekao jih u šumi, skupa smo išli s njim i rekli mu, nemoj jakoga držala šibe odsjeći, nego slabije grane

odreži, jer ako tko šibe dobije, neće ga jako boliti, ali on reče, da mu je g. učitelj kazao jake šibe odrezati, pak on odrapi debeo vršak. Nije bilo posla, pak su se nekoliko dana šibe za tablom u vodi močile, da su friške bile. Nije bilo dugo, da je naš Martin nešto župniku sakrivio, pak je onda Martin s tom šibom prvi dvadeset i pet šikaca dobio.

Onda, premda žalostno, ipak smo svi rekli: pravo je, pravo Martine, zašto nas nisi poslušao, mi smo te dobro učili, ali ti si najdeblje odrezao. Martin se poslie pokajao i kašnje je uviek slabe šibe nosio.

Navedši sve to, ja preporučam, da to prosudite i oslanjajuć se na zakon, mislim, da sam samim predmetom ovim preporučio prešnost, ako ne za g. Radoševića, a to za sve skupa.

(Na ljevici: Živio!)

Dr. **Šime Mazzura**: Molim za rieč.

Predsjednik: Tu ne ima rieči, jer se tu glasuje o prešnosti.

(Glasovi sa ljevice: Hoće o prešnosti predloga govoriti.)

Hoćete li o prešnosti predloga govoriti? Ako hoćete, izvolite.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! U pitanju ovom nuždno je, jer je pitanje jasno, da svi članovi ovoga sabora o tom svoje misli dadu. Pošto prešnost nije hotio obrazložiti g. dr. David Starčević, s toga ja ću oprezními učiniti one momente, koji prešnost zagovaraju.

Moj veleštovani kolega je u iztragi, ta je iztraga dovršena, radi se sada samo o tom, da se osuda izrekne. Prije nego se osuda izrekne uputno je, da sabor u svoje ruke taj predmet uzme i upotriebi sve, što smjera tamo, da nepovriedivost članova saborskih bude obezbiedjena. Ja mislim, da je to korist za onu oblast, reći ću vlast medju oblastmi, koja iztragu vodi. To je svakako častno za tu vlast, ako sabor zaključak naprama ovomu predlogu donese prije, nego je osuda izrečena, nego li onda, kad bude osuda izrečena Jer poprimi li predlog ovaj visoki sabor, jednostavno će se u iztragi stvar razmetnuti i ne će doći do posliedica, do kakvih bi mogla doći, kad bi osuda već obstojala.

Ja mislim, da su to razlozi, koji nas nukaju, da imademo prešnost zaključiti i preporučiti.

Predsjednik: Rieč imade gosp. zastupnik dr. Josip Frank.

Dr. **Josip Frank**: I ja se pridružujem glasovanju veleštovanoga predgovornika ovdje. Zbilja u ovom predmetu jest periculum in mora, te vis. sabor ne smije niti čas čekati, čim je doznao za ovu stvar. Po mojem osviedočenju je atentat učinjen proti zakonu, koji obezbiedjuje nepovriedivost narodnoga zastupnika.

Zato, čim je vis. ovaj sabor saznao za tu stvar, da je tu periculum in mora, jer mora čuvati osobnu slobodu i čast svoga druga.

Uslied toga ja se pridružujem tomu i glasovati ću za prešnost predloga.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Jovan barun Živković.

Jovan barun **Živković**: Visoki sabore! Ja mislim, da predlog sam po sebi ne može saboru služiti za podlogu, da je to istina, o čem se govori.

Saboru kao zakonodavnomu tielu nije glede toga do sada ništa stiglo, pa ako dodje ovamo, da se tako radi, mislim, da će sabor učiniti svoje, makar se ticalo i g. Radoševića, kako ga ide, jer mu je najsvetija dužnost braniti imunitet svojih članova (Glas na ljevici: Radi se o izdanju jednoga člana.) . . . ali, gospodo, to mi još ne znamo, pa da sudimo o prešnosti predmeta, o kojem još nitko ne zna, to nije meni testimonium legale niti po dr. Franku periculum in mora.

Što se dakle o tom znade, znade se dosele samo privatno, a sabor kao takav o tom još nije obavješten, te po tom niti nije povoda uteći se k onim sredstvom, koja zakon pruža.

Ja, nebuduć o stvari upućen, ne mogu glasovati za ono, što g. zastupnik dr. David Starčević predlaže.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. dr. Jakov Radošević.

Dr. **Jakov Radošević**: Visoki sabore! Onaj navod, koji je učinjen kod obrazloženja predloga, jest istinit. Ja sam bio naime pozvan već privatno k okružnomu zapovjedniku domobranstva u Zagreb, a bio sam takodjer već i saslušan na častničkoj skupštini . . . (Žamor.)

Ja sam došao na tu skupštinu i pročitao sam zakon o imunitetu, te sam kazao, da nitko po ovomu zakonu ne može od mene zahtjevati opravdanja za moje dielovanje u saboru, s toga da ja nikomu nisam dužan davati opravdanja glede podpisa nacrta adrese stranke prava. Onaj častnički sbor nije hotio respektirati ovoga zakona o imunitetu, nego je kazao i zaključio, da imade o tom suditi posebno povjerenstvo. tako zvani „Ehrengericht“ po postupku o poštenju i sada ja predmnjevam, da neću biti više pozivan, to će reći, da će ovo povjerenstvo odmah i osudu izreći.

G. barun Živković kaže, da moramo čekati, dok dodje poziv na izručbu na ovaj sabor. Da se je respektirao zakon o imunitetu, nebi bio taj predlog niti stavljen, pa pošto taj poziv nije stavljen na visoki sabor, to je već u tom povrieda zakona ob imunitetu saborskih članova.

Ja mislim, da je tim prešnost ovoga predloga dokazana i da ne treba nikakova drugoga dokumenta. Neka se vlada pozove, da izhodi, da se obdržava zakon ob imunitetu saborskih poslanika, a ne bude li istina ovo, o čem je govor, moći će se ipak stvar svakako riešiti.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. Fran Folnegović.

Fran Folnegović: Ako bi ja kao politički protivnik g.

barunu Živkoviću prišaptnuo, da ovaj čas njegova kuća na Jelačićevu trgu gori, dvojim, da bi i časak počekao, da ju braniti ide, ja mislim, da bi on odmah i potrčao, da ju brani.

(Dr. David Starčević: Još bi i nas zvao! — Smieh.)

I posve pravo bi imao, da ju odmah ide braniti. Pošto ovdje ne imade dvojbe, da je zakon ob imunitetu izigran, ne može biti dvojbe niti o periculum in mora, kako je iztaknuo g. dr. Frank, te je predlog ovaj sasma opravdan i sasma umjestan.

Ja vas, gospodo, upozorujem, da će se forcirati, da će se s tom stvarju požuriti i da je vrieme, da svoju dužnost učinite. Kazalo se sa strane nekoga gospodina, koji imade velik upliv: „Ein jeder Offizier ist rettungslos verloren, der für den Radošević stimmen würde“. Tako se postupa, gospodo, pa s toga možete viditi, da je skrajnje vrieme, da se što učini.

Predsjednik: Stupa se glasovanju. Gospoda, koja su za to, da se ovomu predlogu podieli prešnost, neka izvole ustati. (Ustaje manjina.)

Prešnost ovoga predloga nije primljena, s toga ide odboru imunitetnomu.

(Buka na ljevici. — Predsjednik zvoni.)

Gospodo! Izvolite se umiriti.

Današnju sjednicu zaključujem, a sliedeću uričem za ponedjeljak 12. siečnja u 10 sati prije podne sa dnevnim redom:

Nastavak generalne debate i eventualno specialna debata o zak. osnovi o indemnitetu.

(Svršetak u 1 sat 30 časova po podne.)

Dvadeset i deveta saborska sjednica,

držana dne 12. siečnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Glasovanje ob privremenom izključenju zast. Drag. Pisačića. — Nastavak i svršetak generalne debate o zakonskoj osnovi ob indemnitetu.

Predsjednik: Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik posliednje sjednice.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

Zapisnik

28. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane 10. siečnja 1885. u glavnom zemalj. gradu Zagrebu pod predsjedanjem sab. predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti od 68 saborskih članova.

Od strane vlade prisutni: Njegova preuzvišenost ban grof Dragutin Khuen-Hedervary, predstojnik unut. odjela g. Danielo Stanković i predstojnik odjela za bogoštovje i nastavu g. Ivan Vončina i upravitelj pravosudja g. Vjekoslav Klein.

Zapisnik prošle sjednice bi pročitan te bez primjetbe ovjerovljen.

Na ovaj visoki sabor stigli su sljedeći podnesci:

Dr. David Starčević podnaša sliedeći predlog:

„Poziva se kr. zemaljska vlada, da izhodi, da se obdržava zakon ob imunitetu saborskoga poslanika u pogledu g. dra. Jakova Radoševića, proti kojemu se kod kr. VII. domobranskoga okružja u Zagrebu vodi iztraga po postupku o poštenju toga radi, što je i on podpisao nacrt saborske adrese, koju je stranka prava predložila saboru.

Prosimo ovomu predlogu priznati prešnost".

O prešnosti predloga viećat će se pod konac sjednice.

Gosp. zastupnik Stevan Popović podnio je sliedeći predlog:

„Budući da je razprava ob osnovi zakona, kojom se ovlašćuje hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada na pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevine Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885. vodjena već tri dana a da nije dovršena, to podpisani na temelju §. 44. sabor. poslovnika predlaže, da se daljnja razprava ob istoj osnovi zakona zaključi".

U smislu §. 44. saborskoga poslovnika glasovano je odmah ustajanjem, te je predlog većinom glasova primljen.

Upisani govornici izabraše si govornike i to dra. Jakova Radoševića proti, a Armina Pavića za predlog.

Prešlo se na dnevni red: nastavak generalne razprave o zakonskoj osnovi, kojom se ovlašćuje hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada za pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885.

Predsjednik predlaže saboru, da se narodni zastupnik Dragutin Pisačić radi izuštene težke povriede prlstojnosti napram predsjedniku, na temelju §. 41. saborskoga poslovnika, izključi iz 20. saborskih sjednica.

Iza toga podieli predsjednik rieč drugomu govorniku nar. zast. Arminu Paviću.

U 12 sati o podne prešlo se je na interpelacije.

Predstojnik unutarnjega odjela odgovara na stavljenu u 22. saborskoj sjednici od 29. listopada 1884. narodnoga zastupnika Teodora Mikovića u pogledu odštete dotičnikom kojim su gradnjom ceste od Osieka prama Vukovaru zemljišta presiečena.

Interpelant zadovoljava se odgovorom vlade, a sabor uzima do znanja.

Isti predstojnik odgovara na interpelaciju nar. zast. dra. Izidora Kršnjavi-a stavljenu u 10. sab. sjednici od 11. listopada 1884. u predmetu mlinova seljaka iz Kula, Klakara te gornje Bebrine na Savi.

Interpelant zadovoljava se odgovorom vlade, a sabor uzima do znanja.

Pošto narodni zastupnik Erazmo Barčić nije prisutan, stavlja drugi na redu nar. zast. Makso Lončarević sliedeću interpelaciju:

„Je da li je vis. kr. zem. vladi poznato, da je bivše c. kr. glavno zapovjedničtvo početkom godine 1881. dopitalo 4000 for. a. vr. za popravak ceste, što se kroz oriovački kotar proteže?

Je da li kr. zem. vlada znade, da su naredbom kr. kot. ureda oriovačkoga pod br. 4713. od 16. rujna 1881. prisiljene bile obćine kotara oriovačkoga, da svaka svoj negdašnji diel ceste naspe i popravi, u istinu nasule i popravile?

Pita se vis. kr. zem. vlada, zašto iste te obćine kotara oriovačkoga nisu u to ime upitnu svotu od 4000 fr. primile i kamo je ta svota dospjela?

Što kani kr. zem. vlada učiniti, da upitne obćine do svoje zasluže dodju?"

Ova interpelacija uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Isti narodni zastupnik, stavi sliedeću interpelaciju:

„Je da li je poznato vis. kr. zem. vladi, da su žitelji kotara oriovačkoga jošte početkom prosle godine zatražili preko kotarske oblasti u Oriovcu dozvolu, da mogu gospodarsku podružnicu u Oriovcu za kotar oriovački ustrojiti, za koju se je već do blizu 200 osoba kao članovi najavilo?

Ako je poznato, hoće li vis. vlada kazati razloge, zašto se ta dozvola do sada nije podielila?

Napokon pita se zem. vlada, kani li do skora zatraženu dozvolu podieliti ili ju sasvim uzkratiti?"

Ova interpelacija uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Narodni zastupnik dr. Majcen stavi sliedeću interpelaciju:

„1. Uvidja li vis. kr. zem. vlada potrebu zakona o plemićkih zadruga?

2. Ako uvidja, kani li i kada donieti takav zakon na ustavno pretresivanje?"

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Narodni zastupnik Ivan Radić stavlja sliedeću interpelaciju:

1. Kani li visoka vlada već pred toliko godina svojom inicijativom zamišljenu preinaku odkupnoga zakona na temelju od svih kr. podžupanija jamačno joj već priposlanih u tom smislu izvješća ovomu zakonodavnomu tielu na ustavno pretresivanje predložiti i zašto to još do sele učinila nije?

2. Da li je vis. kr. vladi poznato, da se u području kr. podžupanije krap.-topličke, a naročito u upravnoj obćini gjurmanečkoj zakonom opredieljena četvrtina odkupnina za obće ceste ne upotrebljuje već u ine svrhe, dočim tim obćinske ceste na veliku štetu gospodara sasvim propadaju i to znanjem kr. podžupanije?

Ako da, kani li vis. kr. zem. vlada toj protuzakonitosti na put stati?

Ako ne, da li je voljna o tom se osvjedočiti i shodna odrediti, da se ta četvrtina odkupnine lih u zakonom opredieljenu svrhu upotrebljavala bude.

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Narodni zastupnik barun Jovan Živković stavlja sliedeću interpelaciju:

Je li predlog osnove zakona u pitanju srbske-crkvenoprosvetne autonomije na previšnje odobrenje podnešeno i što je u stvari, da do sada još nije postignuta previšnja sankcija?

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Narodni zastupnik Ljudevit Vukotinović stavlja sliedeću interpelaciju:

Godine 1880. poduzeo je vladin povjerenik u obsegu vlastelinstva ludbrežkoga i obližnjih susjednih — potrebna izvidjenja i predradnje glede odkupa gornih zemljišta i gornih daća, uspjeh ovih radnja vladinoga povjerenika bio je povoljan za posjednike napomenutih zemljišta u svih ondje ležećih okolica, samo ne za posjednike gornih zemljišta i u obće za gornjake gospoštije Ludbrežke, jer dočim ovi prije već nekoliko godina odkupljivaju i odplaćuju svoje daće — to gornjaci ludbrežki ne vide nikakova uspjeha onim radnjam vladinoga povjerenika. buduć se i sada jošte nalaze u starih odnošajih gornjačkih.

Tim povodom čast mi je upitati vis. kr. zem. vladu, zašto se posjednici gornih zemljišta nalaze još sveudilj u iznimnom stanju? Pa kada je tomu tako: Hoće li visoka vlada čim prije poprimiti mjere, te izdati odrešite naredbe, da se stanju, koje, niti je zakonito, a za ludbrežko žiteljstvo svakako štetonosno, učini konac.

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Narodni zastupnik dr. Josip Majcen stavlja sliedeću interpelaciju:

Znade li vaša preuzvišenost, da se proti zakonu proganjaju po tamošnjem okružnom predstojniku izbornici vinkovačkoga kotara, koji su kod posliednjih izbora za odvjetnika Ivića glasovali i radili.

Ako znade, je li voljna vaša preuzvišenost shodna odrediti, da se ovakav protuzakoniti postupak obustavi.

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Poslje obrazloženja prešnosti predloga dra. Davida Starčevića i drugova, odklonjena je prešnost većinom glasova, te se predlog upućuje na odbor imunitetni.

Predsjednik zaključi sjednicu ob $1\frac{1}{2}$ sata poslje podne i ureče buduću za ponedjeljak dne 12. siečnja 1885. u 10 sati prije podne sa sliedećim dnevnim redom: nastavak generalne odnosno specialne debate ob indemnitetu.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Jovan Steković v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Preuzvišeni gosp. ban priobćuje, da je Njezino Veličanstvo carica i kraljica uz izraz previšnje zahvale premilostivo uzelo na znanje čestitku ovoga sabora prigodom previšnjega rodjendana. (Živila! Živila!)

Uzima se poklonstveno na znanje.

Narodni zastupnik Fran Folnegović podnio je sliedeći predlog:

Bilj. dr. **Marko Lončarić** (čita):

„Sabor izabire odbor od 15 lica, komu će biti zadaća izraditi novi saborski poslovnik.

Molimo predlog izjaviti prešnim".

Predsjednik: O prešnosti ovoga predloga viećati će se na koncu ove sjednice.

Vis. sabore! Iza posliednje sab. sjednice osvjedočio sam se, da je prigodom onom, kad sam gosp. zast. Kamenaru izjavio, da nijedan govornik od lieve strane vis. sabora nije samo o stvari govorio, gosp. zast. Mazzura pozvao mene, da ja sa predsjedničke stolice govorim istinu, buduć da je on o stvari govorio.

Cieli vis. sabor zna, a i sam g. zast. Mazzura mora priznati, da i on nije o stvari govorio, jer kad medju ostalim govori i dokazuje, da većina ovoga visokoga sabora nije stranka, da većina ovoga vis. sabora nema nikakvoga programa, zaista o stvari ne govori.

Stoga ja držim, kad sam izjavio, da nijedan govornik s lieve strane vis. sabora nije o stvari govorio, da sam kazao istinu, i mislim, da poziv g. zast. Mazzure nije bio umjestan. (Na desnici: Tako je!)

Prelazi se na viećanje o glasovanju predloga predsjedničtva, da se gospodin Drag. Pisačić na 20 sjednica izključi.

(Predsjedničku stolicu zauze prvi podpredsjednik Vaso Gjurgjević.

Dragutin Pisačić: Molim za opravdanje rieč.

Predsjednik: U smislu §. 41. nemate rieči, nego će se odlučiti o predlogu glasovanjem.

Dragutin Pisačić: Na visoko predsjedničtvo imam staviti jedan upit.

Predsjednik: Izvolite upotriebiti drugi put tu priliku, jer se ovdje po §. 41. ima odlučiti o predlogu predsjedničtva ustajanjem sab. članova bez debate.

(Na ljevici vika.)

Dragutin Pisačić: Ali ja neću debatirati, nego ću vrlo važno pitanje staviti na predsjedničtvo.

Predsjednik: Ne mogu vam u smislu sab. poslovnika dati rieč.

Janko Kamenar: Ja molim rieč ne u tom predmetu. Ovo je najvažnije, da jednoga drugoga obranimo. Neću govoriti o tom predmetu, jer ne znam . . .

Predsjednik: Onda vam još manje mogu dati rieč, ako ne znate i ne ćete o tom predlogu govoriti.

(Nemir na ljevici.)

Ovdje ima vis. sabor odlučiti o predlogu gosp. predsjednika. Stoga molim vis. sabor, da se izvoli izjaviti o predlogu gospodina predsjednika, prima li ga ili ga neprima.

Ona gospoda, koja su za predlog gosp. predsjednika, da se gospodin narodni zastupnik Dragutin Pisačić iz 20 sjednica izključi, neka izvole ustati. (Glasovi sa ljevice: Zašto?)

(Većina ustane.)

Ovaj je predlog primljen, te je g. zast. Drag. Pisačić iz 20 sjednica izključen.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom je redu glavna razprava o zak. osnovi indemniteta.

Rieč ima g. predstojnik za unutarnje poslove.

(Predsjedničku stolicu zauze sab. predsjednik Mirko Hrvat.)

Odjelni predstojnik **Dane Stanković**: Vis. sabore! G. zast. klanjački. dr. Mazzura tvrdio je, da proračun, predložen po vladi, nije jedinstven proračun, i utemeljio je tu svoju tvrdnju na onoj ustanovi osnove financijalnoga zakona, prema kojoj se ustanovljuje revirement u pogledu poglavja i naslova za sve potrebštine krajiškoga područja, koje nisu izkazane kumulativno, nego posebno.

Pod jedinstvenim proračunom razumieva se proračun, koji obuhvaća, kako dosadanje gradjansko područje kraljevina ovih, tako i područje bivše Krajine, a takov proračun je predložila vlada na ustavno pretresivanje ovoj vis. kući. Pitanje revirementa ne smeta niti najmanje pojmu jedinstvenoga proračuna u naznačenom smislu; tu nema nikakve mistifikacije, a ako je imade, ona nije na strani vlade.

Proračun autonomnih potreba krajiškoga područja, kakov imade pred očima §. 9. carske naredbe od 15. srpnja 1881., odnosno §. 4. zakona od 27. studenoga 1882., to jest, proračun, koji je uglavljen medju ugarskim ministrom financija i banom obih kraljevina, te potvrdjen po Njeg. Veličanstvu, ima značaj definitivni; on ne podleži, niti je podležao nikada ustavnomu pretresivanju vis. ovoga sabora.

Valjalo je dakle ugovoriti sa zajedničkom vladom paušalnu svotu za pokriće autonomnih potreba krajiškoga područja, te odnosnu svotu uz previšnju dozvolu uvrstiti u zemaljski proračun, da sabor dodje u položaj, da ustavnim načinom pretresa i ustavni proračun za obje polovine zemlje.

Ne stoji dakle tvrdnja g. zast. klanjačkoga, da je vlada mogla iz lanjskoga krajiškoga proračuna uvrstiti svote u proračun zemaljski za ovu godinu, i tako pravo-

dobno donieti proračun za god. 1885., jer se vlada potrebštinom uvrštenom lanjske godine u krajiški proračun, nije mogla zadovoljiti kao paušalnom svotom.

Vlada je predložila vis. saboru zaglavne račune do godine 1882. ukupno, te je sabor ove zaglavne račune izpitao i odobrio.

Zaglavni račun za god. 1883. biti će predložen vis. ovoj kući tako, da će ga moći izpitati uzporedo sa pretresanjem proračuna za tekuću godinu. Nije dakle osnovana niti ona tvrdnja g. zastupnika klanjačkoga, da vlada 4 godine nije visokomu saboru predložila zaključnih računa.

U glavnom uzkraćuju gg. predgovornici, koji sjede na lievoj strani ove kuće, vladi indemnitet poradi toga, što nemaju u nju povjerenja. Uzrok nepovjerenju nazrieva g. zast. sesvetski u tom, što se ova vlada porodila povjerenjem zajedničke vlade. Istina je, da je svjetli ban zasio bansku stolicu povjerenjem prejasne krune i povjerenjem zajedničke vlade, ali je istina i to, da su svi njegovi predšastnici od godine 1869. istim putem dospjeli u banske dvorove.

Kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija i kraljevina Ugarska sjedinjena s Erdeljem, sačinjavaju po nagodbenom zakonu jednu te istu državnu zajednicu, a ta državna zajednica zahtjeva bezuvjetno, da izmedju zajedničke vlade i vlade ovih kraljevina, postoji podpuni sklad.

Ja mislim, da mi nije nuždno to dalje razlagati, jer će se svatko slagati sa mnom sigurno u uvjerenju, da zakoni dinamike ne valjaju samo za fizični sviet nego i za politički život. Ja mislim, da u tom nije ništa pogubna? i zajednička vlada i vlada ovih kraljevina dužne su brinuti se za dobrobit ove zemlje, a sklad i sporazumak je prvi uvjet uspješnoga rada u tom pravcu. I budući, da obje vlade i zajednička i vlada ovih kraljevina imadu zakonom opredieljeni djelokrug, to ne može sukob nastati medju njima, čim se u kretanju svojem drže granica povučenih zakonom.

Zajednička vlada i vlada, kojoj stoji na čelu svjetli ban, nijesu dakle neprijateljske sile, koje su tu, da vode rat medju sobom, nego su tu, da na temelju zakona nastoje oko promicanja boljka ovih kraljevina.

Taj isti zadatak ima vršiti zajednički sabor i vis. ova kuća u poslovih zakonodavnih, pak tako ne može nagoda, čim ona osigurava harmonično sudjelovanje svih državnih činbenika, biti zapriekom dobroj upravi u ovih kraljevinah, kako to tvrdi gosp. zast. sesvetski. Nagodbenim zakonom otvoreno nam je u istinu tako široko polje za promicanje našega duševnoga i materijalnoga napredka, da je do nas samo, da to polje valjano obradimo, i da izvadimo što veću korist iz državopravnoga položaja našega. Uprava ima tu riešiti važnih zadataka.

Vlada Njeg. Veličanstva čini, što može, ali ona mora na žalost mnogo truda i vremena da uloži u to, da obrani velevažne interese, povjerene pazki njezinoj. (Tako je! u središtu i na desnici.)

Gosp. zast. senjski nema dakle pravo, kad on sve kolike griehe obara na vladu, imenito moram se ogradit proti tvrdnji, da se nutarnji odjel kr. zem. vlade minule godine prometnuo u prosti korteški bureau. Rečeni vladn odjel izdao je u pogledu saborskih izbora one samo od redbe, koje propisuje zakon od 15. srpnja 1881. o izbor nom redu za sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske Slavonije.

Gosp. zast. senjski imao je dakle pokazati naredbu koju je nutarnji odjel izdao u poslovih saborskih izbora koja nebi bila u skladu s tim zakonom.

On nije toga učinio nego se jednostavno pozivlje na predlog zast. gosp. Mazzure i drugova, pak na prosto veli, da je tim predlogom dokazano, „kako vlada zakon bezobzirno gazi i ustavnu slobodu naroda bezdušno tlači" premda rečeni predlagači nikakvih dokaza za svoje osvade doprinieli nisu, već tek traže, da saborsko povjerenstvo istinitost tih osvada istom utvrdi i ustanovi. (Odobravanje u središtu i na desnici.) Upitne osvade odnose se, na koliko se sjećam, na postupak kod izbora.

Zakon propisuje, kako se imade tražiti liek proti protuzakonitostim, sbivšim se tečajem izborah. Podnositeljem upitnoga spisa, odnosno dotičnikom, kojih se tiče, prosto je dakle bilo, udariti naznačenim putem, koji jih je jedin mogo dovesti do žudjene svrhe.

Ali budući, da su oni udarili putem, koji daleko leži od zakona, to ćete mi dozvoliti zaključak, da je njim bilo samo do toga, da ture te osvade u sviet i da tjeraju politiku osvete, koju su predbacili vladi. (Živio u središtu i desnici.) U ostalom vlada nebi se žacala niti te iztrage jer bi ta iztraga pokazala, da vlada nije činila nikakav nezakoniti pritisak na izbore i da su njezini organi samo toliko uticali, da preprieče sukobe medju strankami, uzdrže mir i osiguraju slobodu izbora. (Smieh na ljevici.)

Politička agitacija dozvoljena je samo unutar javnoga poredka i čim ona prekorači te granice, mora doći u sukob sa državnom vlasti, koja je tu, da brani javni poredak. Tako je u svih država i svagdje na svietu, pak tako mora da bude i kod nas.

Vlada ne tjera stranačke politike u upravi; ona zna vrlo dobro, da su javne službe i javni uredi za zemlju, a ne za pojedinu stranku. Navlastito ona ne tjera stranačke politike na polju narodnoga gospodarstva, kako je vriedni zast. senjski hotio njoj da prišije, nego vlada ima tu jedinu svrhu, da što bolje promakne narodno gospodarstvene interese zemlje. (Glasovi sa desnice i sredine: Tako je!) Vladi je na tom polju svaka sila dobro došla, te ona imenito ne gleda kod imenovanja kulturnih viećnika niti na stališ, niti na političko mnienje, ali je pri tom imenovanju, ne poznavajuć uviek odnosne ličnosti i nebudući u sretnom položaju, velecienjenoga zastupnika jastrebar

skoga, koji obći s dusi i angjeli, (Smieh na desnici i središtu) upućena na predloge dotične oblasti.

Zadruge, o kojih veleštovani gosp. zast. senjski kaže, da su u podpunom razsulu, baštinila je ova vlada, ali vlada nastoji, da pospješi uredjenje tih odnošaja, pomnažanjem osoblja za te poslove, vlada bavi se i pitanjem, kako bi se ustrojenjem ambulantnih povjerenstva pospješila provedba otajnih dioba.

Gospodin zastupnik senjski žali na vladu i poradi toga, što nije dosele sagradjena zemaljska bolnica i kazalište u Zagrebu.

Istina, da je prije pol druge godine bilo povedeno pitanje o tom, da se u Zagrebu sagradi zemalj. bolnica sa troškom od 561.000 for., ali pokriće toga gradjevnoga troška nije u nikojem pravcu bilo osigurano, nego se je kombiniralo, da tomu trošku doprinese jedan dio krajiška investicionalna zaklada, jedan dio grad Zagreb, a ostalo zemaljski budget. Uvaži li se, da krajiška investicionalna zaklada ima svoju posebnu posvetu i da se ona naprama tomu nebi mogla povući, da doprinese tomu trošku, a da se ne preinači carska naredba od 15. srpnja 1881., to je jasno, da bi troškovi za gradnju morali pasti na grad Zagreb i na zem budget. Sile zem. budgeta napete su medjutim prečimi potrebami tako, da vlada ne može smatrati već sada nadošlim onaj čas, da započme gradnju zem. bolnice. S toga nitko pravedan ne može vladu koriti s nemara i nebrige za taj humanitarni zavod.

To isto valja i glede gradnje zemaljskoga kazališta. Po osnovi arhitekta Helmera i Fellnera, koju je prihvatio odbor postojavši za gradnju zem. kazališta, iznose troškovi te gradnje 579.000 for., a po računu tadanjega odbora stajala je tada na razpolaganje za tu gradnju svota od 232.000 for. To nerazmjerje medju troškovi i razpoloživim novcem bilo je povodom, da se je razmišljalo o tom, nebi li se gradjevna osnova mogla kako suziti, pak su rečeni arhitekti podnieli dvije nove skice; po jednoj od tih skica iznosili bi troškovi gradnje 455.000 for., a po drugoj 415.000 for. Ove svote su još uviek u velikom nerazmjerju prema razpoloživoj gradjevnoj zakladi, pak je to jedini uzrok, s koga vlada nije pristupila gradnji nove kazalištne sgrade.

Vlada je u ostalom zaključila sazvati enquetu, kojoj će stvar tu predložiti i pronadje li se put i način, da se može započeti s gradnjom, vlada će radostno pristupiti poslu, jer je i njoj stalo do toga, da se u glavnom gradu zemlje podigne dostojna kazalištna sgrada. (Živio! u središtu i na desnici)

Visoki sabore! Ja neću i ne mogu tvrditi, da kod nas vlada zlatno doba, koje je neumrli Ovid tako liepo opisao, ali to mogu tvrditi, da i u drugih zemljah ne vladaju rajski odnošaji. Kudgod pogledamo, svagdje vidimo nekakvo grčevito naprezanje, kojemu je po mom mnienju poglavitim uzrokom bolest današnjega vieka, a ta bolest zove se nepriznavanje auktoriteta i pomanjkanje svake resignacije, bolest, koja je kod nas jaki mah preotela. (Tako je! Živio! u središtu i na desnici.)

G. zastupnik križki dr. David Starčević naveo je dva slučaja, da oriše sadanje stanje zemlje. Prvi je slučaj pravda, koja postoji medju žiteljstvom jastrebarskim o uživanju šuma. O razpravi te pravde kazao je g. zastupnik, da ju je vlada već tri put meritorno riešila, pak da se sada očekuje četvrto riešenje. Razprava ova traje već nekoliko decenija i sadanja vlada našla ju je u onom stadiju, da je podžupanija imala izreći odluku medj strankami. Podžupanija je tu odluku izrekla, te su obe stranke uložile utok na zemaljsku vladu. Uzgredno sa glavnom stvari nastale su medju strankami razne razmirice i pitanja, pa se cieli čvor tih razmirica i pitanja mora savezno razmrsiti. I to je uzrok, da se ta stvar donekle zategla, a zategla se zato, što se mora nastojati, da se svi ti predmeti skladno po strogom zakonu t. j. po pravednosti rieše.

Drugi je slučaj taj, da su tati u kuću trgovca, mislim, Wasserthala u Draganiću usred sela provalili i odnjeli stvari iz kuće. U prvih gradovih Evrope, u središtih civilizacije dogadjaju se stvari mnogo groznije usred bieloga dana, ali nikomu nije palo na um dotičnoj zemlji ili državi davati ime, koje pripada zločincem. (Burni živio! na desnici i u središtu.)

Nijedna vlada ovoga svieta ne može zapriečiti izgrede i bezdjela pojedinaca, nego je dužnost svake vlade uzpostaviti poremećeni pravni red, izručivši zločince zasluženoj kazni; toj kazni neće jamačno izmaći ni zločinci, koji su provalili u kuću g. Wasserthala. A ako organi javne sigurnosti nisu još dosada mogli uhvatiti te zločince, to je opet nešto, što se ne dogadja samo u Hrvatskoj. (Tako je! u središtu i na desnici.)

Visoki sabore! Javni organi su svagdje zato, da čuvaju javni poredak i da brane one institucije, na kojih počiva njihova uredovna vlast. Taj zadatak vrše i činovnici ove zemlje i jer neće da ruše ili da pomognu rušiti ustav, na koji su položili prisegu, to su oni u očima g. zastupnika križkoga tlačitelji svih svetinja naroda svoga. (Burni živio na desnici i u središtu.)

Činovnik služi svojoj domovini najbolje točnim i savjestnim izpunjavanjem svojih dužnosti, te moram u ime hrvatskoga činovničtva što odriešitije odbiti gore navedenu, ničim neopravdanu pogrdu. (Burni živio na desnici i u središtu.)

G. zastupnik križki nazivlje činovnike hrvatske takodjer mučenici. Zbilja oni su mučenici u toliko, u koliko su izvrženi u vis. kući ovoj pogrdam, proti kojim se ne mogu braniti. (Burni živio na desnici i središtu.)

Mi smo bili svjedoci nedavno, da je g zastupnik kostajnički sa svoga jednostranoga odvjetničkoga i stranačkoga stanovišta razlagao stvari, koje se nalaze u molbenom tečaju sudbenom. Sudci donašaju riešitbe po svom uvjerenju i po svom najboljem znanju, a da li je ta rie-

šitba u skladu sa zakonom, to nitko nije nadležan prosuditi, nego nadležni viši sud Ako igdje, to je u ustavnoj zemlji nuždno, da se državne vlasti strogo drže medja svoga djelokruga; jer je inače gotovo razsulo i gotov kaos.

Ali, gospodo, što je najžalostnije u ovoj stvari, taj g. zastupnik nije se ograničio samo na to, da kritizuje javno dielovanje urednika, nego se je taknuo i privatnoga njihova poštenja. Tako govoreći o kućnoj pretragi u kući gradjanina Miškića u Kostajnici veli, da su državni odvjetnik Mladjenović i sudbeni viećnik Veber pretraživali takodjer i blagajnu pomenutoga trgovca, „pa da on može sumnjati, da su što i odnieli". Isto tako govoreći o upravitelju suda kostajničkoga, koji je sbog nepristojna ponašanja kaznio jednu stranku, koja je kod suda imala novaca, veli, da je pomenuti upravitelj suda tu stranku osudio na 4 dana zatvora „valjda zato, da ne ide dalje novaca iskati, dok se odakle ne namaknu". Nije li to onaj isti način govora, radi kojega je zastupnik kostajnički sa svim negodovanjem moralne svoje sviesti u posliednjoj sjednici korio zastupnike irižkoga i morovičkoga kao klevetnike časti i poštenja zast. dra. Davida Starčevića? Ali ne, to nije isti postupak: jer su g. zastupnik irižki i morovički g. dru. Davidu Starčeviću ono, što su rekli, kazali u brk ovdje, gdje se je g. dr. David Starčević mogao braniti, dočim je g. zastupnik kostajnički pod plaštem imuniteta napao čast urednika, koji ovdje nisu nazočni, te se ovdje ne mogu braniti. (Na desnici i u središtu: Živio! Živio!)

Krajišnici nisu bili nikada vlastnici krajiških šuma, nego su imali samo pravo drvarenja u krajiških šumah. Sada su te šume podieljene tako, da polovica pripada eraru (Fran Folnegović: Kojemu eraru?), a polovica obćinam imovnim. Iz tih šumah obćinskih dobivaju krajišnici drva bezplatno; samo ondje, gdje su to imovne obćine radi namirenja upravnih svojih troškova same zaključile, plaćaju krajišnici neznatnu taksu i to obično za gradjevno drvo. U ličkom okružju, o kojem je govorio in specie zastupnik križki dr. David Starčević, nisu jošte šume predane imovnoj obćini, te u toj imovnoj obćini dobivaju krajišnici drva bezplatno po dosadanjem načinu iz šumah namienjenih imovnoj obćini.

Na pitanje g. zastupnika križkoga dra. Davida Starčevića, „što je učinjeno za krajišnike?" odgovara najbolje previšnja naredba od 8. lipnja 1871. i od 15. srpnja 1881. g., koje u svakom redku svojem odišu otčinskom skrbi i toplom ljubavi za junački narod krajiški, koji je Njeg. Veličanstvo u velikodušju svojem upravo obasulo blagodati, utemeljiv u korist njegovu zaklade, kakvih malo koji narod imade. (U središtu i na desnici burni živio!)

Timi naredbami podiglo si je Njeg. Veličanstvo spomenik aere perennius" i osiguralo si zahvalnost junačkoga naroda krajiškoga za sva vremena. (Na desnici i u središtu burni uzklici: Živio! Živio!)

Visoki sabore! Ja mislim, da se nijedan narod ne smije titrati sa svojom povjesti. Hrvatski je narod već 8 stoljeća u savezu sa zemljami krune ugarske i moje je uvjerenje, da narod hrvatski može samo u tom savezu uzčuvati svoju političku individualnost i igrati onu važnu ulogu, koju je narodu hrvatskomu sudbina namienila. (Uzklici sa desnice i središta: Tako je! Istina! Živio!)

Zato je čvrsto moje uvjerenje, da se narod hrvatski neće uhvatiti u kolo, koje stranka prava po izjavi g. zastupnika križkoga kani zaigrati od Trsta do Novaje zemlje, znajući dobro, da to nebi bio samo skok u tminu, već u propast. (Burni živio na desnici i u središtu.)

Moje je čvrsto uvjerenje, da će ovaj narod osiguranje svoga političkoga obstanka, svoje sreće i budućnosti, kao dosele tako i odsele tražiti u nepokolebivoj viernosti prema Nj. c. i kr ap. Veličanstvu i prejasnoj vladajućoj dinastiji i u bratskoj slozi s narodom, s kojim je 800 godina dielio dobro i zlo. (Burni živio u središtu i na desnici.)

G. zast. križki pripisuje sve zlo, a navlastito velike javne terete sadanjemu ustavu, odnosno nagodi, i želi, da ta nagoda propadne čim prije. Ja velim, da javni tereti nebi bili niti za novčić manji, da nema nagode, a o čem mi je dopušteno dvojiti, jest to, da bi mi tada od javnih tereta trošili 45 postotaka odnosno 4 milijuna na svoje vlastite potrebe.

Glavni naš grad napredovao je u gradnjah ovih zadnjih 15 godinah, razmjerno više, nego ikoji grad ove monarkije, napredovao je dakle od vremena, odkada je nastupila u život nagoda i odkada autonomna vlada stoluje u ovom gradu, a da se izpuni želja zast. križkoga, ja sam uvjeren, da bi taj grad rapidno nazadovao. Zato je Sokrat vrlo mudro rekao: „da je najveća sreća za ljude, da neumrli bozi ne izpunjuju jim svaku želju. (Na desnici i u središtu: Živio! Smieh.)

Vis. je sabor zakoniti izraz volje naroda: pa ako većina ove vis. kuće pristaje uz vladu, gosp. dr. D. Starčević ne može pravom tvrditi, da vlada ova nema stranke u narodu. Tvrdnja „stranke prava", da ona zastupa narod hrvatski, Hrvatsku, oprovrgnuta je već brojevnim razmjerom stranaka u ovoj vis. kući. Ali negledeć na to, nema ta tvrdnja ni inače smisla.

Stranka, partija već po znamenovanju rieči znači samo 1 dio cjeline, ali nikako cjelinu. Nijedna politička stranka ne smije se identificirati sa narodom i sa zemljom; jer onda precienjuje svoju važnost, i nepravedna je prema drugim strankam. I onda, kad bi se bio prihvatio predlog gosp. zast. zlatarskoga, da se verificiraju svi kandidati „stranke prava", koji su kod pojedinih izbora kandidirali, još niti onda nebi se „stranka prava" mogla indificirati sa narodom hrvatskim. (Glasovi sa desnice: Tako je!); jer u narodnoj stranci ima znatan broj članova, koji su izabrani jednoglasno, bez protukandidata.

Stoga ne može kazati „stranka prava", da ona sve

političke struje i osjećaje od Velebita do Zemuna zastupa. (Živio! Tako je! na desnici i u središtu.)

To krivo stanovište „stranke prava“, naime, da je ona identična sa narodom hrvatskim, je po mojem mnienju uzrokom trzanju u visokoj ovoj kući i u javnom životu kod nas.

Vis. sabore! Vlada je razložila razloge, zašto nije mogla za vremena podnieti proračun, i zasto je bila prisiljena moliti visoku ovu kuću za indemnitet i ti razlozi nisu ničim oboreni. Vlada ne traži indemnitet za sebe nego ga ona traži za zemlju, zato se podpunim uvjerenjem obraćam na visoku ovu kuću i molim, da predležeću zakonsku osnovu uzme za podlogu specijalne debate. (Burni živio na desnici i u središtu.)

Predsjednik: Rieč ima gosp. Frank na osobnu primjetbu.

Dr. **Josip Frank**: Vis. sabore! Sigurno neće mi uzkratiti ovaj vis. sabor i vis. predsjedničtvo svjedočbu, da kad sam god imao priliku govoriti o vladi i o vladinoj stranci, da sam uviek govorio onako sa priznanjem i štovanjem, što se tiče zasluga, koje ta stranka i vis. vlada za ovu zemlju doista ima.

Ja se mogu upravo pozvati, da sam prigodom verifikacionalne razprave rekao, da priznajem, da velecienjena ova atranka nije pristupila onoj debati sa nikakvom strašću, nego da je mirno i objektivno to učinila.

Ja sam takodjer, kad je bila promjena poslovnika na stolu vis. kuće, iztaknuo neke zasluge štovane ove stranke. Isto tako prigodom glavne debate ob indemnitetu, ja sam napose to iztaknuo, da ja priznajem one zasluge, koje je vis. vlada imala u pogledu jedinstvenoga budgeta za našu domovinu.

Kako mi se to odvraća, ja na to ne stavljam nikakvu važnost, nego jednu okolnost ne mogu nipošto premučati, a to je, da sam čitao jučer govor u „Narodnih Novinah“, a tako i u „Agramer Zeitung“; u kojem se tvrdi, da ga je držao u ovoj vis. kući g. zast. Gjurković.

Nu kad sam ja ovaj govor dva put pročitao i pitao druge, koji su takodjer u vis. kući bili, jesu li čuli taj govor, onda smo svi kazali: „toga govora u ovom vis. saboru tako, kako je naštampan, doista držanoga čuli nismo.“

To se lahko može dogoditi. (Glasovi sa ljevice: Ah!) Ja to ne zamjeram nikomu, jer može koji zastupnik biti zamoljen od kojega uredničtva, da mu napiše govor. Zašto se nebi odazvao takvoj molbi?

Ali nikako — ja mislim — ili riedko će se naći tkogod, tko će onda zaoštriti govor u osobnom pravcu sa kojekakvimi primjetbami i dosjetkami, koje u ovom vis. saboru učinio nije.

Jer doista dade se to težko opravdati i pred formom pravde i pred forumom nar. zastupstva.

Ja se u osobne primjetbe, kojimi je hotio i mislio izazvati me nar. zast. g. Gjurković, neću upuštati, i ja na njegove navode neću ovdje odgovoriti, — jer to ne spada ovamo — jer ću imati već prilike, da ove njegove navode u pravoj vriednosti razložim i dokažem. Ali jedno ne mogu podnipošto prešutiti iz izbora naprama inteligentnomu stališu, kojemu imadem čast pripadati, i obzirom prema vlastitoj osobi; a to je, da je g. zast. Gjurković u svom štampanom govoru — ne u ovoj vis. kući govorenom, jer kad bi bio to ovdje govorio, ja bi mu odmah odgovorio na to — tvrdio, da sam ja u ovoj vis. kući kazao: „čim manje znanja, tim veći patriotizam. (Gjurković: Da — govorili ste o jeziku.)

Ja kao čovjek, koji pripadam inteligentnomu stališu, da sam rekao: „čim manje znanja, tim veći patriotizam?!“ (Gjurković: Govorili ste o jeziku. Je li?) Molim, tako ne stoji u vašem govoru.

Vis. sabore! Dočim ja za upotrebljivanje takvih nizkih sredstava u parlamentarnoj borbi imadem samo ono čuvstvo, koje mi u vis. kući izrazujete, a označene izraze zabranjuje jezik naobraženosti, to molim vis. predsjedničtvo, da bi dobrotu imalo konstatovati iz stenografskoga zapisnika, da ja ovaj izraz „čim manje znanja, tim veći patriotizam“ u svom govoru upotriebio nisam. (Na ljevici uzrujanost.)

Predsjednik: Vis. sabore! Ja držim, da je zahtjev g. zastupnika Franka suvišan tim više, što je kazao, da g. Gjurković taj izraz nije rekao. Što pako po mnienju g. zastupnika Franka nije kazano, to se ne može iz stenografskih izvještaja konstatirati.

Gjuro Gjurković: Vis. sabore! Ja imadem primjetiti samo to . . . (Kamenar prama govorniku: Hajte s Bogom!) . . . da je zastupnik popovački kazao, da su oni, na zajedničkom saboru, koji ne znadu magjarski, nadahnuti življim patriotizmom nego oni, koji znadu. Ako je tako . . . (Zast. dr. Frank: Nisam tako rekao.) . . . ja držim, da ste rekli, onda stoji to, da su oni, koji manje znadu, življi u svom patriotizmu. Ako niste tako kazao, ja sam vas bar tako razumio, . . . (Žamor na ljevici . . . dr. Frank prigovara) onda je dobro, da ste još jedanput primjetio . . . (Žamor na ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima preuzv. g. ban.

Preuzv. g. ban grof **Khuen-Hedervary**: Vis. sabore! Ne želim strpljenje vis. ove kuće na dugo upotriebiti, no moram reflektirati na nekoje primjetbe, koje su tečajem razprave pale, a ponajprije na onu, koja — ne znam već, s koje je strane pala — da je vlada već tim zanemarila svoju dužnost vršiti, što nije skrbila za to, da se ovaj zakon pravodobno uzme u pretres. Ja držim, da se to vladi pravedno predbaciti ne može; jer mislim, da se ne varam, ako uztvrdim, da se u svih saborih Europe slični zakoni u jednoj jeditoj sjednici obavljaju. Da to u našoj zemlji tako nije, to je samo žalostan dokaz, koli je težko i razmjerno malu stvar u našem saboru riešiti. Ako je opravdan prigovor, da na polju zakonodavstva i uprave samo slabo napredujemo, najveća odgovornost za to pada na

one, koji nas u radu prieče. (Tako je! u središtu i na desnici.)

Ja mislim, da bi gospoda od opozicije postupala mnogo patriotičnije, da jednostavno izreknu, da ne imaju povjerenja u vladu i da nam dosliedno tomu ne votiraju indemnitet. Time bi sami stavili na dnevni red pitanje povjerenja; jer oni, koji imadu povjerenja u vladu, sigurno bi glasovali za zakon, ako vlada i nije toga smatrala pitanjem povjerenja.

Manje mi je razumljivo, kad netko kaže, da indemnitetski zakon ne smatra pitanjem povjerenja, da će s toga glasovati, da se zakon primi, a ipak se ujedno ogradjuje proti tomu, da bi se njegov glas smatrao za votum povjerenja.

I u ovom slučaju bilo bi mnogo jednostavnije kazati: Ne imam povjerenja, ne dam!

Priznajem medjutim, da je ta forma originalnija, kako su u obće originalne one ideje, koje je zastupnik g. dr. Frank do sada u našem saboru razvio. Tako i u zadnjem dugačkom svom govoru potaknuo je on nekoja nova pitanja, za koja mislim, da mu nitko neće uzkratiti patent originaliteta. Čudi se naime g. zastupnik, da je on morao nakon 17 godina pronaći, da se tangenta za pokriće naših autonomnih izdataka izlaže u zajedničkom proračunu. Na to mi je odvratiti, da bi se on jošte mnogo više čudio, kada bi mu ja za slučaj, da to ne bi bilo tako, 1. januara doznačio cielu svotu od 6 milijuna forinti, a da mu dotični porezni ured ipak ni krajcare ne bi izplatio. Da bi tomu tako bilo, zato mu mogu jamčiti, a to nebi bilo ni originalno. Dodajem, da bih najkrupnije zanemario dužnost svoju, ako za slučaj, da zajednička vlada ne bi tu svotu uvrstila u budget, ne bih zajedničku vladu upozorio, da tu svotu uvrsti.

Ugarska zajednička vlada, koja na temelju zakona pobire poreze u cielom području krune ugarske, ima i saboru našemu o tih novcih položiti račun i to u proračunu, kako jih misli upotrebiti, a u računskom, kako jih je upotriebila. Kad zna, dakle ne bi našu tangentu uvrstila u zajednički proračun, ne bi je nami mogla ni doznačiti, a mi ne bi imali što uvrstiti kao pokriće u naš budget. (Tako je! u središtu i na desnici.)

Ugarski zajednički sabor, ne magjarski, kako ga g. zastupnik naziva, ne razpravlja o dotičnoj svoti, no dogodi se, da kod votiranja dotične svote jedna ili druga stranka upotriebi priliku, da govori o Hrvatskoj.

Nova je ideja u g. zastupnika Franka i ona, da je ugarski zajednički sabor uži i širi. U kojem je zakonu on to našao, nije nam razjasnio. Ugarski zajednički sabor uvjek je isti, jedan sabor za cielu državu. U poslovih, u kojih su kraljevine Hrvatska i Slavonija autonomne, ne imaju zastupnici iz ovih kraljevinah glasa; to je jedina razlika, koja postoji za zastupnike naše zemlje, ali ta razlika ne alterira značaj zajedničkoga sabora samoga.

Neznam, da li bih epitet originaliteta priložio i onoj tvrdnji zastupnika dra. Franka, da je Hrvatska za one poslove, koji su po nagodbenom zakonu proglašeni zajedničkimi, u centralističkoj monarkiji plaćala 1,900.000 for, a sada, da za iste poslove plaća 10,000.000 for. Ako to nije bludnja, onda je najveća smjelost, kada g. zast. dr. Frank tvrdi, da Hrvatska i Slavonija izim tih 10 milijuna plaća još ne znam koliko nebrojenih milijuna. (Zast. dr. Frank: I plaća.) Bude li se g. zast. dr. Frank ovako razsipno razbacivao s miljuni, mogu ga uvjeriti, da mu u buduće ne će nitko vjerovati ni onda, kada bude govorio o brojevih i zaračunatih valjda milijunih. (Smieh u središtu i na desnici. — Odobravanje.)

Gosp. zast. dr. Frank izumio je i novi sistem kontrole našega autonomnoga sabora nad zajedničkim državnim saborom; no kakav bi taj sistem imao biti, to će on valjda drugi put obrazložiti. Za sada nas je valjda samo hotio upozoriti na onaj dan, kada će taj njegov sistem ugledati svjetlo. Medjutim valja ona kontrola, koja po zakonu spada na zajednički računarski dvor i na zajedničku vladu.

Poslje financijalnoga razlaganja držao je g. zastupnik dr. Frank nuždnim i političku situaciju, današnju i buduću naslikati, pa počima tim, da govoreći o ministru predsjedniku kaže: „Bože, čuvaj me mojih prijatelja, od ne prijatelja čuvati ću se sam.“ Kad bih se ja hotio našaliti, pitao bih g. zast. dra. Franka, za koga on drži gosp. ministra-predsjednika, za prijatelja ili neprijatelja, no ja toga učiniti ne ću.

Ja tvrdim samo to, da je sigurno najbolji prijatelj ovih kraljevina onaj, koji kaže, da će postojećim zakonom pribaviti štovanje, ako bude od potrebe i sa drastičnimi sredstvi. Što je g. ministar-predsjednik izrekao na zajedničkom saboru, to ja otvoreno opetujem i u ovom saboru; jer je dužnost moja po nakonu bditi nada tim, da se postojeći zakoni štuju. (Živio! u središtu i na desnici.)

Na koncu svoga govora reče g. zast. dr. Frank, da želi, da se odnošaji medju Ugarskom i Hrvatskom poboljšaju, pa da bi s toga trebalo, da svaki Magjar bude dobar Hrvat i obratno svaki Hrvat dobar Magjar. Ako g. dr. Frank to tvrdi, valjda to i želi, ako pak to želi, ja očitujem, da bih tu njegovu izreku doslovce podpisao. Ja mislim, da već i danas ima dosta Magjara, koji su dobri Hrvati i obratno.

No ja ne razumijem, kako on misli odnošaje medju Hrvatskom i Ugarskom poboljšati, kada je malo prije toga uztvrdio, da izvješenje ugarske zastave u Hrvatskoj smatra provokacijom u doba, kada se izvješenje hrvatske zastave u Ugarskoj ne smatra takovom; ja držim, da jedno drugo izključuje. Svakako pak nije to znak onoga toploga duha i čistoga zraka, kojega bi on želio disati, da se stvore zdraviji odnošaji.

Gosp. zastupnik dr. Mazzura nije se upuštao u debatu indemnitetskoga zakona, već je više govorio o re-

skriptu. koji je stigao na ovaj visoki sabor u poslu regnikolarne deputacije

On ne razumije, što znači u reskriptu ona rieč, gdje se kaže, da se želi, „da se pomutnje sretnomu koncu dovedu". Ove rieči. onako, kako su izrečene u obće, u istinu težko su razumljive. ali tu je izražena želja, da se one razprave, koje se budu vodile o tih pomutnja, sretnomu koncu privedu. Ja mislim, da to nije nesmisao, nego, da je to ono, što mi želimo i treba, da želimo.

Što se pako tiče onih povrieda, o kojih se bude govorilo, gosp. zastupnik Mazzura nipošto se ne slaže sa razpravom istih, već u napred kaže, da se neće zadovoljiti s onim, što se bude za povriedu držalo, jer vidi, da se zaboravlja i na to, da u naslovu monarkije leži povreda. Ja mislim, da se naslov monarkije onakav, kakav je danas, ne može smatrati povredom postojećega zakona; ja mislim, da bi se cieli sviet, ali sigurno Europa, težko upustila u to, da prizna, da je taj naslov monarkije povreda zakona.

Još je zast. dr. Mazzura naveo druge povrede, nu buduć su iste naravi, kao i prva, koja se tiče naslova monarkije, to neću na nje reflektirati, da ga oprovrgnem. Nu on je naveo jednu drugu povriedu zakona, za koju se čudim, da ju je naveo, a to je po njegovu mnienju povrieda, što se porezi u zemlji po obćinah pobiru. Kakova bi to povreda bila, što je ustanovljeno zakonom g. 1875. u sporazumljenju sa sadanjom vladom, to ja bar s njegove strane baš najmanje razumijem. (Na desnici: Tako je! Živio!) Dakako, da su one povrede, koje g. zastupnik navadja, možda sve temeljite, ako se primi njegova premisa, da je Hrvatska država, nu pošto sam ja u tom pogledu svoje nazore jur na temelju zakona razjasnio, to kažem, da one povrede, koje on drži za povrede, ja ne držim za povredu. (Zast. Folnegović: Niti slavna većina.)

Niti to nije g. zastupniku pravo, da se u reskriptu rabi rieč „pomutnje". On kaže, da se već zna, kakovim će plodom uroditi te ragnikolarne deputacije, jer u adresi, koja je predhodila reskriptu, da su bili drugi izrazi vlada, koja je može biti sastavljala reskript, da nije hotjela upotriebiti rieči: „opreka", „povreda", „nesporazumljenje", već da je tražila najblažiju rieč i to rieč: „pomutnja". U tom ima gosp. zastupnik posve pravo.

Jest, ja jesam tražio najblaži izraz, kao što ću uviek i svagdje tražiti najblaži izraz, kada se bude radilo o tom. da bude mir ondje, gdje se razpravlja o miru i boljku ove zemlje. (Živio na desnici.)

Predbacio je gosp. zastupnik, da sam rekao — ne sjećam se ni sam, kada i gdje, — a sjećam se, da sam rekao u prvo doba, kada sam bansku stolicu zauzeo, da mi nije poznato stanje u zemlji i da ću morati istom čekati, dok si stvorim program o nutarnjoj upravi, a ipak kaže g. zastupnik dalje, da sam važnih zakonskih osnova predložio saboru, to pak da nije u skladu s onom mojom izrekom.

Ja mislim, kada sem ono izjavio, da sam se ja strogo držao dužnosti i zahtjeva čednosti da bi bilo baš obratno, t. j. da bi bio povriedio i dužnost svoju i čednost, da sam preko toga išao, na što bi bio imao pravo, da sam odmah predložio zakonske osnove. Nu ja sjećam gosp. zastupnika, da je u ono doba, kada sam podnio zakonske osnove vis. kući, bilo od moje izjave minulo osam mjeseci, da sam si ja do toga doba stvorio mnienje o odnošajih u zemlji i o njezinih potreba. Baš što se tiče tih zakona, ja sam ih s podpunim uvjerenjem predložio ovomu visokomu tielu pak pošto su nuždni i pošto sam znao, da će dobrim plodom uroditi. (Živio na desnici.)

Nu sada dolazi g. zastupnik, kako da kažem, ad fortissimum, pa veli, da ne ima povjerenja u vladu, jer tjera politiku osvete, pa da nam to dokaže, veli, eto senjske gimnazije, izbornici se proganjaju, koji su glasovali za opoziciju, a i gradu Zagrebu, da se zaprieke stavljaju.

Što se tiče senjske gimnazije, biti će druge prilike o tomu govoriti, ja neću sada time vrieme trošiti.

Što se drugoga navoda tiče, da se naime proganjaju izbornici. koji su glasovali za opozicionalnu stranku . . . (Žamor na ljevici.) niti na to ne mogu mu ništa odgovoriti, dok ne bude toga navoda dokazao, samo to bi mu mogao reći, da bi ja mogao pružati dokaza, da su se s druge strane progonili izbornici, koji su glasovali za narodnu stranku. (Žamor na ljevici. — Na desnici: Tako je.)

Što se onoga tiče, da se u gradu Zagrebu stavljaju zaprieke, to je najmanje obrazloženo. Zašto g. zastupnik nije to obrazložio. toga ne znam i zato mi je nerazumljivo, kakove se zaprieke gradu Zagrebu stavljaju. No, veli on, da politiku osvete njuši u zraku Ja se time tješim, pa velim: Ako on jedno sluti u zraku, ja mogu slutiti drugo. (Živio na desnici.)

Predbacuje g. zastupnik vladi i to, da se ona oslanja na većinu, koja da ne ima načela. Niti to nije ničim dokazao, ma baš niti riečju i zato mi je težko taj prigovor oprovrgavati; njemu je od strane većine u tom pogledu odvraćeno. Da dokaže, što je uztvrdio, naveo je samo jednu okolnost, naime tu, da se je vidjelo, da ova stranka ne ima načela, kada se konštituirala regnikolarna deputacija, gdje se sbilo, što je ban hotio, a ne ono, što je htjela većina. Ja mislim, da sam riešen dužnosti ograditi se proti tomu. Bila bi najveća uvreda za članove regnikolarne deputacije, kada bi rekao, da trebaju ikakove upute; konštatiram samo to, da kada se je konštituirala regnikolarna deputacija, nisam ja bio niti prisutan. (Živio na desnici.)

Predbacio je g. zastupnik narodnoj stranci, da ona valjda zato ne ima načela, što nije nikada vjerovala u nagodbu. Ja držim, da je ova stranka, koja danas brani nagodbu i u ono doba branila nagodbu, kad je ona stranka, kojoj pripada g. zastupnik, takodjer branila nagodbu; nu možda da ova stranka, kada je branila nagodbu, nije vjerovala u nju, jer je, kada je vidjela, da se ne samo §§,

već i sam duh nagodbe hoće da brani, izstupila iz te stranke. (Burni živio na desnici i u središtu.)

Potužio se g. zastupnik i proti pooštrenju poslovnika, koje je stvoreno u ovom vis. saboru. Nu ja mislim, da niti on niti ovaj vis. sabor ne ima zarad toga požaliti; ja mislim, da ćemo baš od vremena toga pooštrenoga poslovnika mnogo više puta imati sreću ovdje vidjeti slavnu opoziciju.

Razlažući g. zast. dr. Mazzura, zašto on i njegova stranka nisu htjeli sudjelovati kod izbora regnikolarne deputacije, navodi kao glavni razlog taj, što u reskriptu nije ništa reflektirano na njihovu adresu.

Ja žalim, da to nije učinjeno i težko da će to ikada biti, dok manjina ne bude zakon za temelj priznavala, a najmanje će to biti onda, kada jedna stranka sama ostavi svoju adresu na cjedilu. (Na desnici: Tako je! Živio! — Žamor na ljevici.)

Da regnikolarna deputacija u ovom slučaju nije dobila naputka, kako je to bilo prigodom regnikolarne deputacije o riečkom pitanju, to je posve naravno. U riečkom pitanju bila je izaslana regnikolarna deputacija lih ad hoc za riešenje toga pitanja, a sada — molim vas gospodo — gdje možebiti niti stranka, a najmanje pojedini članovi opozicije nisu na čistu tim, zašto se izašilju regnikolarne deputacije, je li sbog „nesporazumljenjâ“ ili „pomutnjâ“, da se još označuje potanko njihov naputak, ja mislim, da to nebi ništa cilju doprinielo.

Najviše se čudim, da g. zast. dr. Mazzura s toga nije mogao stupiti u regnikolarnu deputaciju i da s toga nije htio sudjelovati pri izboru, što mu je, veli, svejedno, hoće li regnikolarna deputacija te „povrede“, „opreke“, „nesporazumljenja“ ili „bludnje“ riešiti ili ne. Rekao je g. zast. dr. Mazzura i jednostavno uztvrdio i to, da Ugarska neće ništa „sanirati“, a ta tvrdnja — moram kazati — ne stoji; ta bar je znano, da je već u jeseni g. 1883. ugarski ministar-predsjednik izjavio, da se ne protivi tomu, da se izašalje regnikolarna deputacija, a i sada u zadnjem zasjedanju zajedničkoga sabora stavljen je od skrajnje ljevice zahtjev na hrvatske zastupnike, neka kažu, što im je na srcu i svaka njihova pravedna želja da će se izpuniti. To je rekao zastupnik od skrajnje ljevice, sigurno posve uvjeren, da će to i većina ovoga tiela drage volje učiniti.

Još je naveo g. zastupnik i to, da narodna stranka samo zato drži s Ugarskom, što su Magjari jači. Na to je mnogo bolje odgovorio g. predstojnik unutar. odjela; on je naime liepo razvio, da ne samo zato, što su Magjari jači, — možebiti da je i to razlog, koji se može prihvatiti, jer onaj, koji dobro misli po zemlju i narod, uviek će se družiti s onimi, koji su jači, koji mogu interese ove zemlje braniti, — dakle ni onaj ne grieši, koji tako misli — nego ja držim, da izim toga mnogo je veći razlog ono osjećanje, što je 800 godišnjom historijom nekako posvećeno osjećanje, da je to temelj, na kojem se graditi dade i to uspješno graditi dade. (Žamor na ljevici. — Odobravanje na desnici i u središtu.)

I baš zato, što g. zastupnik osjeća, da je to čvrst temelj, kaže, da se moraju stvoriti novi dogodjaji, novi faktori, „da se budnom uzdrži narodna sviest“. Da se ta narodna sviest budnom uzdrži, sigurno je najljepša zadaća narodnoga zastupstva i svakoga člana naroda, nu tomu moram kazati, da ću pri stvaranju tih novih dogodjaja i faktora možda i ja biti i da ću ja budnim okom pratiti stvaranje tih novih dogodjaja i faktora, pazeći, da ono ne prelazi u bunjenje naroda. (Burni živio na desnici i u središtu.)

Još je g. zastupnik, govoreći o strankah ove vis. kuće, nazvao članove srbske crkve i narodnosti srbskom konsorterijom. Što on pod tom riečju razumieva, to će znati samo on, koji stoji bliže odnošajem, koji takove konsorterije stvaraju, nu ja bi rekao, da u hrvatskoj historiji ne ima momenta, gdje su konsorterije odlučile ob ovom narodu. (Živio!)

Na koncu svoga govora rekao nam je g. zastupnik, da je njegova stranka postigla podpun sklad sa strankom prava, a to da vladi, da nama nije po volji.

Ja bi mu odvratio, da bi tim našlo opravdanje samo ono, što sam možda jedan put rekao, da obje stranke tjeraju jednu politiku, nu je li taj sklad baš onako čvrst, kako nam ga g. zastupnik predočuje, o tom bih ipak morao podvojiti već i zato, što je mislio, da mora kazati i razloge, s kojih su se složile.

G. zastupnik naveo je, da je slavenska ideja ona nit, kojom se Hrvatska ima uzdržati Hrvatskom. Jest, gospodo, svakomu svoje. No ja dvojim, da bi mogla ideja slavenska poslužiti onoj ideji i onoj želji; svakako će mi biti vrlo drago, ako nastane onaj moment, gdje ćemo biti sasvim osigurani, da je stranka g. zastupnika položila izpit zrelosti, na temelju kojega će moći sasvim preći u stranku i š njome se sdružiti. (Smieh. — Burni živio na desnici.)

Nakon svega toga možda će onaj, koji pročita moj današnji govor, pitati o čem je bilo govora u današnjoj sjednici. Na to moram kazati, da sam se ja strogo držao govora g. zastupnika u debati o indemnitetu, pa da nisam o indemnitetu govorio, nisam ja kriv. (Burni živio i odobravanje na desnici i u središtu.)

Ja molim visoki sabor, da se taj zakon primi za podlogu specijalne debate. (Živio! Živio! — Žamor na ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima g. izvjestitelj.

Izvj. **Josip Miškatović**: Visoki sabore! Jedan od gospode predgovornika bijaše ukorio g. izvjestitelja i izvješće o predlogu o zakonskoj osnovi o indemnitetu, da je izvješće bez sadržaja, a drugo da je izvjestitelj kazao, da k onomu izvješću ne ima što dodati; dakle, pošto izvješće nije nikakva sadržaja imalo, a izvjestitelj nije ništa mogao pridodati, da nije imao razloga preporučiti indemnitet. Ja

mislim, visoki sabore, da sam ja naveo za razlog ovomu predlogu jedino ono, što u istinu mora odlučiti, ima li se indemnitet dati ili ne, naime, ja sam naveo, da pošto se zakonito nije mogao budget za ovu godinu ustanoviti, drugo ne ostaje, nego da se dade indemnitet i to je čini mi se jedan jedini razlog, radi kojega se imade indemnitet primiti ili ne primiti. Onaj isti g. predgovornik rekao je, da je u tom vlada nekakvu mistifikaciju učinila, što zove zajedničkim budgetom naš današnji budget, uvrstiv budget i za bivšu Krajinu i za provincijal. Jer ovaj budget nije sastavljen na način, kako bi ga on želio, a ja se sjećam, da je zajednički ovaj budget došao na nasilniji zahtjev gospode od stranke g. predgovornika; onako kako je zahtievala ta stranka po g. Vojnoviću u prošloj sjeditbi, a u ovoj g. Marković, upravo onako je sastavila vlada zajednički budget. T. j. uviek se je govorilo, kako može sabor razpravljati o budgetu provincijala, a da ne razpravlja o budgetu bivše Krajine. Neka se uvrsti, kako se ugovori medju ministrom financija i banom zemlje svota, koja je potrebna za vojnu Krajinu i neka se dade na razpravu saboru, a tim je postignut ustavni i zajednički budget.

Dakle kada veli, da je vlada učinila mistifikaciju, zaboravlja, tko je zahtievao, da su članovi njegove stranke htjeli, da se mistifikacija uvuče u sabor. Ja razumijem, da isti g. zastupnik ne ima povjerenja u sadanju vladu, jer je kazao, da je njegov program jedino izpostavljen u adresi njegove stranke, ova pako vlada stoji posve na drugom temelju. Dakle on prema vladi, koja stoji na drugom temelju, ne može imati povjerenja, ali ja zahtievam od njega toliko pravednosti, da dozvoli, da dok postoji sadanji zakon, kruna ne može poslati nijednoga bana, niti postaviti nijedne vlade, koja bi imala njegovo povjerenje, jer svietla kruna ne može poslati takva bana, koji će njemu udovoljiti i da radi sam proti postojećemu zakonu. To bi bilo upravo tako, kao da tko postane odvjetnik u to ime, da krivicu zastupa odvjetnik pravice. Tako je i ovdje. Kad kruna pošalje vladu i bana glavu vlade, da izvršuje zakon, kako može g. zastupnik zahtievati, da bude ban takov, koji će upravo proti zakonu raditi. Neka se ovaj zakon danas promjeni po volji g. zastupnika klanjačkoga, onda će doći vlada takva, u koju on može imati povjerenje, ali kad bi druga stranka kazala: ta stranka ne zaslužuje mojega povjerenja, onda bi on mogao reći: vlada mora imati povjerenje, dok stoji na postojećem zakonu, jer kruna drugčije nebi vladu imenovati mogla.

Drugi prijatelji zastupnika klanjačkoga ne imaju takodjer povjerenja prema sadanjoj vladi i navadjaju druge razloge, može biti u boljem savezu stojeće razloge svojemu nepovjerenju. Naime poštovani g. Zorić, a s njime misli i g. Folnegović, da pod ovom vladom i pod ovim sistemom ne može absolutno biti govora o dobroj upravi, a da naročito ne može biti govora o dobroj upravi naveo je g. Zorić posebice jedan razlog, jer veli, da je temelj svakoj upravi obćina, a naše su obćine tako obterećene, da ne mogu absolutno uprave voditi, da dakle ne mogu jamčiti za dobru upravu. Ja sam se uviek tomu čudio, visoki sabore, kako da kraj istih ovih zakona, koji nalažu ugarskim obćinam isto što i nama, pak po slušanju doznao sam, da ondje obćine zaista tu dužnost obavljaju i obavljati mogu, kako da samo kod nas niti imaju dosta vremena, niti imaju, kako je rekao g. Zorić, tako vještih ljudi, koji bi zakon provadjali. Jesu li oni ljudi više daroviti, imaju li oni više ruku nego hrvatski? Mogu li oni te dužnosti obavljati, ja ne znam, je li hrvatski činovnik gori od ugarskoga, da iste dužnosti nebi obavljati mogao?

Ja dopuštam, da ima premnogo posla i tereta, ali da se absolutno nebi mogao obavljati uz ono, što se drugdje obavlja, to ne razumijem. U ostalom nisu se gospoda sjetila, da ovaj zakon i ove dužnosti na obćinama leže od g. 1876. i 1877. Prije dakle obćine naše takvih poslova nisu obavljale, nego znam, da se je prije toga vremena upravo tako i još žešće navaljivalo na zlu upravu u našoj zemlji, kako se i danas navaljuje i ja znam, moram priznati, i sa mnom su toliki prijatelji i protivnici upravo tako govorili o upravi, kako se danas govori s one strane, da posve ne valja, da nitko ne čini svoje dužnosti, da je zavladala korupcija, da se ne radi o dobru naroda; ovo me sjeća i potiče, da pomislim, da nije može biti kriv sam sistem, na koga se vi pozivljete kao na uzrok zle uprave, nego može biti naša u tom pogledu još nerazvijena sposobnost.

Ja držim, da ne ima težega posla, nego voditi upravu zemlje, ja držim da Hrvatska upravu na svoju ruku vodi istom kojih 14—15 godina, da je to vrieme prekratko za postati sposobnim i spretnim za upravu, tim većma, što znamo, da se narodi muče s upravom nekoliko viekova, pa ipak ima sto puta povoda, da uprava ne odgovara svim potrebam i svim zadaćam svojim, da onda nije ni najmanje čudo -- a najmanje se može zato naš državopravni sistem odgovornim učiniti, ako uprava kod nas nije toliko napredovala, koliko kod drugih naroda, koji su ju počeli izvršavati prije dva vieka. Ja znam, da se u našem narodu nije do nedavna ni govorilo o upravi, da puk nije ni mislio, da mora imati dobru upravu i da je tek sada došao do toga, da može zahtievati od državne vlasti, pošto je uzdržava, da i njenu dužnost radi, da traži dobru upravu. Naravski da se sada tim većma opažavaju do sada postojeći nedostatci, ali odatle izvadjati nepravednu tužbu proti sistemu i vladi, čini mi se, da nije opravdano, kako nije opravdano s druge strane što je veleštovani zastupnik klanjački radi okolnosti, što je proračun prekasno došao, rekao, da je tomu sistem kriv, i ne mojte nas koriti, nego sebe, jer podržavate taj sistem, da nije Hrvatska s Ugarskom, ona bi mogla razpraviti budget. Sada ne znam, odkle dolazi, da ni Ugarska ne ima razpravljena budgeta, je li joj Hrvatska kriva ili je može biti Ugarska kriva, kako se može vidjeti, da u Ber-

linu razpravljaju budget za trajuću godinu. Ni tamo nisu s budgetom gotovi, te moraju i oni indemnitet tražiti. Čini mi se, da u Austriji još nisu ni počeli, a kamo li svršili budgetnu razpravu, pa i oni trebaju indemnitet. Ni Italija nije razpravila svoga budgeta, dakle i tamo su odnošaji državpravni i nagodbeni zakoni Hrvatske i Ugarske krivi, da se mora tražiti indemnitet, a nije budget završen. Naročito pako u ovoj monarhiji jest njezin komplicirani sustav mnogo doduše zapriekom, da se nekoji parlamentarni poslovi ne mogu za vremena obaviti, jer delegacije, koje svake godine uzmu najsgodnije vrieme, barem mjesec dana na tu razpravu i tako u ovoj monarhiji nijedan sabor ne može za vremena budgetnu razpravu obaviti.

Veleštovani senjski zast. prigovorio je medju ostalim — neću spominjati onih gimnazijalnih državnika, koji se ne mogu inače fotografirati, nego sa državničkim listom „Slobodom“ u ruci, mjesto da uzmu, kad se hoće s knjigom fotografirati, gramatiku u ruku, na to i na druge prigovore neću se obazirati, nego samo što je najkrupnije progovorio — da ga je upravo stid, kako se u Hrvatskoj stvaraju reakcionarni zakoni, kojih danas nijedan izobraženi narod u Evropi podnosio nebi, a ti jesu n. pr. o poroti, što se je suspendirala na njeko vrieme, i što se je suspendirao zakon o neodgovornosti sudaca. Glede porote to zna sigurno veleštovani gospodin zast. senjski, da doduše još osim u Beču, a nešto i u Berlinu inače još drugdje nisu suspendirali porote, nu da se ovo pitanje u svakoj i civiliziranoj zemlji, izuzam Englezku, na dnevni red stavilo; to je mogao čitati iz mnogih razprava saborskih i novinarskih.

U ostalom ja mislim, a to je i veleštovani zastupnik senjski toliko put tvrdio, da zemlja ne stvara zakone po zahtjevih prosvjetljenih naroda Europe, nego po svojih svagdanjih potreba.

Svaka zemlja gleda, da stvori zakon kakav treba. Treba li koji zakon, da se postigne svrha onoga vremena, onda se ne može zvati ni reakcionarnim ni liberalnim, nego zakonom realne potrebe, a takav se zakon stvara i bez obzira na to, što se u nas piše u političke listove u političkom smislu, i toljage se pozivlju u pomoć i vješala se napominju, što može biti samo kod najdivljijih narodah, ali uzmimo, kako se piše u literarnoj struci.

U istinu, ako se gosp. Folnegović mora stiditi, da se stvaraju reakcionarni zakoni, ja se moram stiditi, kakvi se literarni produkti na svjetlo donose, i to nisam samo ja, koji se stidim, nego vas mogu uvjeriti, da su meni gospoda od neodvisne stranke govorila, da kud će narod doći uz takve divlje voćke, koje rastu na grani naše literature; naročito se pozivam na zast. g. Markovića, koji je samnom toliko put o tom razgovarao, da ovaj narod u istinu mora podivljati i svoje sve, što mu je sveto u pogibelj staviti, gledajuć dan na dan ovakove produkte. Ako se tuže ljudi, ne reakcionarni, u stvari, gdje politika nema ništa odlučiti, onda je treba pomisliti, da treba našoj štampi stega nekojih, koje će ju odgajati, i koje su treba u svakoga naroda, dok se nije razvio, do tolikoga savršenstva, da može podnašati neograničenu slobodu. Tako se je n. pr. i veleštovani zast. sesvetski gosp. Zorić, ne samo za nas, nego i za se rumenio od stida, čitajuć onu razpravu na zajedničkomu saboru, gdje su nekoji zastupnici onoga sabora magjarskoga našim zastupnikom na ugarskom saboru nekakvu krinku našli na licu i govorili, da treba tu krinku skinuti, i da se onda osobito stidio stoga, što se nijedan nije našao, da im štogod odgovori; a veleštovani zastupnik popovački je mislio u svojem prijateljstvu, da bi našim zastupnikom pritekao u pomoć, te ih je izpričavao, da bi odgovorili, ali da nisu znali, što se tamo kaže. Veleštovanomu zastupniku popovačkomu mogu to kazati, da doduše mnogi zast. hrvatski na ugarskom saboru ne razumije u jutro, što se kaže u saboru, ali po podne razumije, i kad bi našli za potrebno na nešto odgovoriti u saboru, da bi imali vremena i prilike, da sutra odgovore . . .

(Glas na ljevici: Magjarski?)

Magjarski i hrvatski; ima prilike, da magjarski ali mogu i hrvatski. Nu ovaj put mislili su hrvatski zastupnici, da nije potrebno odgovarati; oni se nisu zarumenili od stida, što se je našlo gospode na skrajnoj ljevici, koja su rekla, da se ti hrvatski zastupnici u svojem hrvatskom patriotizmu isto tako osjećaju, kao i vi, ali ne nalaze za probitačno, — jer danas nije tobože prilika — da taj patriotizam izvršuju, te svoje patriotičko čustvo stoga uspavljuju. Da netko dakle kaže hrvatskim zastupnikom, da su patriote, koliko i dr. Hinković, koji se nasmješkuje . . . (Dr. H. Hinković: Jer imaju krivo!)

Ja ne kažem, da imaju pravo; ali to je ta uvrieda, i to nije uvrieda a najmanje u vašim očima, da bi se g. Zorić morao radi toga rumenilom politi.

Veleštovani g. zast. popovački izvolio je kazati, da ih je branio zajednički ministar presjednik.

Ja uvjeravam gospodina, da on to nije radi hrvatski zast. učinio, da ih on nije branio, te da se je samo digao zato, da sebe brani: jer zast., koji su se digli proti hrvatskim zastupnikom nisu toliko naperili svoje napadaje na hrvatske zastupnike, koliko na ugarsku vladu, držeći o njoj, da ona interese Ugarske samo zato, što može dobiti nekoliko zast. hrvatski, žrtvuje, izdaje i prodaje Hrvatskoj. To je bio smisao one ciele razprave. Proti takovoj insinuaciji se je digao ministar predsjednik, ne da brani hrvatske zastupnike, nego da brani sebe, jer se tamo dogadja obratno.

Mi ovdje neprestano izdajemo interese hrvatske, a tamo elementi po temperamentu srodni kažu, da onaj ministar predsjednik i vlada žrtvuju i prodaju interese Ugarske. Hrvatski su zastupnici mislili, da sa takvim elementima zapodjevati kavgu nije vriedno, i zato nisu smatrali

uvriedom, da ih netko smatra patriotima, a drugo nisu držali vriednim kavge zametnuti s takvimi elementi.

Čabarski zast. dr. D. Starčević, kao misleći ili slutеći ili ne znam — ne mogu pravo kazati — da nebi Hrvatska mogla svega onoga izvesti, što on u svoj program stavlja, napokon je onako uzkliknuo, da će doći u pomoć i osloboditi Hrvatsku Rusija upravo onako, kako je Bugarsku oslobodila. — Ja na to ne ću odgovarati, nego sam našao, što odgovara dr. Ante Starčević. Da vidimo, mogu li se složiti u toj misli! U Hrvatskoj, koja je izlazila godine 1871. u br. 5. pripovjeda se u jednom članku, koji doduše nije podpisan po Anti Starčeviću, ali je tako markiranim slogom pisan, da se ne može sumnja poroditi, da je on pisao, pripovjeda taj članak, kako su se Bugari pravdali sa Grci radi crkve, pak je Rusija pristala, da carigradski odbor sudi o toj prepirci, jer veli: Rusija za dostignuti svoju svrhu u iztoku najglavnijim sredstvom smatra, kako će, koliko se dade razjarivati i unesrećivati narode iztoka. U tom istom časopisu, ali u drugom broju pripovjeda isti g. dr. A. Starčević: (čita.)

Na drugom mjestu veli gospodin dr. Ante Starčević: (čita.)

Onda ću samo još jedan citat navesti; nisam mogao hrvatske knjige dobiti, nego mi je došao u ruke prevod njemački, ali svejedno je, njegova je knjiga, gdje veli: (čita.)

Ja više neću navadjati, ali samo poslie ovako precizno i markantno izrečene misli, da Rusi ne misle ni Čehe ni Hrvate, ni Bugare osloboditi, kako može dr. D. Starčević na lahku ruku u hrvatskom saboru zagrmit, da će Rusi doći, da Hrvate oslobode, to ne raznmijem. I zato još manje razumijem onu metafisiku, koju je neki dan razvio moj prijatelj zast. klanjački, da se u ničem drugom nisu opozicionalne stranke složile, nego u sveslavjanskoj ideji složio se dr. Mazzura sa drom. Antom Starčevićem, koji kaže, da je to abscheulich i slavenske ideje i ime, da je to gadno, gnjusno; — ove metafizike od dra. Mazzure ne razumijem; ali ne razumijem ni to, kakva je to hvala opozicije proti nama, da ona u nekakvoj sveslavenskoj ideji danas pliva. Koji su to sveslaveni? Kad ih uzmemo konkretno brojiti, onda ćemo naći, da su tu Hrvati, Srbi i Slovenci, onda Bugari, Česi, Poljaci, Rusi itd. Izvolite redom ove narode proći i pitajte, u kojoj se struji danas nalaze i vidjet ćete i priznat ćete, da se nalaze u onoj struji, u kojoj ide ova većina; ako se uzme, da odlučuje o struji naroda onaj, koji s njim vlada. Danas s Ugarsko-Austrijanskom monarkijom prijateljuje Srbija, Rusija; Poljak će se uviek proti vašim idejama ne samo izjaviti, nego i inačem ustati; čuli ste, što su rekli zastupnici obih stranaka českoga naroda, pred nekoliko vremena. Vidite, da u Dalmaciji u drugih slavenskih zemljah dobri Hrvati neprestano podupiru politiku grofa Taffea, koji je prijatelj današnjemu sistemu.

Ja ne znam, na koje se sve slavenske prijatelje vi pozivate, kada se pozivate na vašu sveslavensku ideju. Ovako je danas; hoće li uviek tako biti, to naravno neznam, ali samo to znam, da zemlje i narodi ne mogu praviti politike, koja će valjati poslie petdeset ili 100 god., nego onu, koja je danas. Vi u svojoj sveslavenskoj ideji ne imate danas nigdje podpore, a najmanje u vašoj slozi, jer se meni čini, da vaša sloga u tom stoji, da su moji prijatelji od neodvisne stranke počeli klipsati za poštovanom strankom prava, uzprkos tomu, da se gospoda od stranke prava obraćaju i kažu, što ćete nama, odlazite, putujte, kud vas je volja. To je jedini uzrok, u kojem ste složni.

Kako se može reći stranci, da nema načela, koja u skladu stoji sa povjesti narodnom od sedam vjekova — to ne razumijem.

Može joj se prigovoriti da sporo ide, da ovoga posla ne razumije, ali stranka, koja stoji na temelju onih istih historičkih dogodjaja, koji se od poštovane opozicije priznaju i hvale, kao na primjer, na priznanju pragmatičke sankcije od prošloga vieka, koja je u skladu sa politikom ove većine i sa izborom habsburžke kuće na kr. priestol hrvatski i ugarski, koja je s ovimi samimi dogodjaji od 700 godina u neprestanom skladu, koja je u skladu — što se čini paradoksno — i sa težnjami, koje je imao narod g. 1848., kada je na oružje ustao, ja neću obširnije razlagati, kakve su to težnje, ovakva stranka, da nema načela i korena u narodu; ovakov prigovor stavljati, ja ga ne razumijem i moram ga odbiti.

Gospodo! Kad se jedan politički odnošaj, koji je 700 godina bivstvovao u monarkiji, koja je takodjer kroz mnogo stotina viekova postajala i kristalizirala se, ne slučajem niti silom, niti kapricom, nego upravo historičkom potrebom, kad se ovakav odnošaj želi na jedan put i na priečac prekinuti, to još razumnijem; ali kad se ište, da taj sistem dade podpunu slobodu onomu, koji tu, takvu, na historiji osnovanu monarkiju i odnošaje raztrgnuti želi, kad se u tom ište podpuna sloboda, toga opet ne razumijem. Ovakva se država ne ruši novinarskimi članci, niti se ne ruši slobodom porote, ovakvi se odnošaji ruše s velikimi žrtvami, s mnogim prolievanjem krvi, i tko misli, da će imajuć slobodu štamparsku, za kojom se inače pravedno uzdiše, razpuhnuti ote odnošaje, taj vidite, gospodo, može to postići, da Hrvatska bude uzvitlana u nekakvom pravcu, gdje se neće znati, čija je, a tko polagano gradi na temelju, koji postoji od toliko viekova, prema potrebi, koju vrieme donosi, — kako mi radimo —, taj će zaista učiniti to, da Hrvatska ostane Hrvatom. Ja preporučujem indemnitetski zakon.

Predsjednik: Vis. sabore! Pristupit će se glasovanju; glasovat će se o tom, prima li vis. sabor osnovu zakona, kojim se ovlašćuje hrv. slav. dalm. zem. vlada na pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja g. 1885. (Prima.)

Zakonska osnova je primljena na temelju specijalne debate.

Dr. **Šime Mazzura**: Neka se glasuje; mi smo rekli, da ne primamo.

Predsjednik: Vis. sabore! ja nisam čuo nijedan glas, da se ne prima, sada ne primam vaše glasove.

Dr. **Šime Mazzura**: Po saborskom poslovniku se mora glasovati.

Predsjednik: Vis. sabore, koji su zato, da se zakonska osnova prima, neka ustanu. (Ustane većina.)

Daklė je primljena!

Vis. sabore! Ja ću današnju sjednicu zaključiti, a drugu uričem za prekosutra, dne 14. siečnja u 10 sati prije podne.

Na dnevni red buduće sjednice stavljam: u specijalnoj debati primljenu osnovu zakona o indemnitetu, zatim eventualno izvješće saborskoga povjerenstva o izboru narodnoga zastupnika za 55. izborni kotar sa biralištem u Virovitici, zatim izvješće saborskoga povjerenstva o izboru narodnoga zastupnika Vase Paukovića, i izvješće saborskoga povjerenstva za izbor narodnoga zast. Eugena Kumičića.

O prešnosti predloga Folnegovićeva neće se vjećati stoga, što ga je sam opozvao.

Dnevni red je ustanovljen, ja zaključujem današnju sjednicu. —

(Svršetak sjednice u 1 sat i 45 čas. po podne.)

Trideseta saborska sjednica,

držana dne 14. siečnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Specialna razprava o zakonskoj osnovi ob indemnitetu. — Razprava ob izvješću sab. povjerenstva za iztragu izbora nar. zast. u Virovitici. — Interpelacija E. Barčića radi materijalnoga stanja u Primorju. — Odgovori vlade na interpelacije: zast. dra. Hinkovića glede zatvora urednika Krajača; zast. Ožegovića gleda biljegovine kod mjestnih sudova; zast. dra. Radoševića glede uredovanja sudova; zast. St. Rašića glede stanja sigurnosti u bivšoj Krajini; zast. Ivana Obada o iztrazi proti bilježniku obćine sveto-ivanske. — Izjava svjetloga bana o interpelaciji zast. I. Obada od 9. siečnja. — Interpelacija zast. dra. I. Ivandije o uživanju drva iz krajiških šuma. — Interpelacija zast. dra. I. Ivandije u pogledu pristojba za pečenje rakije. — Interpelacija zast. dra. A. Bakarčića glede zatvora Ivandije prigodom zadnjih izbora.

Predsjednik (pozvoni): Sjednica počimlje.

Molim gospodina bilježnika da pročita zapisnik prošle sjednice.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

Zapisnik

29. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 12. siečnja 1885. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 70 saborskih članova.

Od strane kr. zem vlade prisutni: preuzvišeni g. ban Dragutin grof Khuen-Hedervary, zatim odjelni predstojnici gg. Dane Stanković i Ivan Vončina, te upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein.

Zapisnik prošle sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da su na ovaj vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

Br. 28. sab. Preuzvišeni gosp. ban priobćuje, da je Njez. Veličanstvo carica i kraljica blagoizvoljela uz izraz previšnje zahvale premilostivo uzeti na znanje čestitke sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije podnešene prigodom previšnjega rodjendana.

Uzima se poklonstvom do znanja.

Br. 144. sab. G. Fran Folnegović i drugovi stavlja sliedeći predlog:

Sabor izabira odbor od 15 lica, komu će biti zadaća izraditi novi saborski poslovnik.

Molimo predlog izjaviti prešnim.

Pod konac sjednice viećati će se o prešnosti ovoga predloga.

Prešlo se je na glasovanje o predlogu saborskoga predsjednika, učinjena u 28. saborskoj sjednici, kojim predlaže, da se narodni zastupnik Dragutin Pisačić radi izuštene težke povriede pristojnosti pram predsjedniku na temelju § 41. sab. poslovnika izključi na 20 saborskih sjednica, te pošto je predsjednik g. Mirko Hrvat predsjedničtvo ustupio I. saborskomu podpredsjedniku g. Vasi Gjurgjeviću, koji pita:

Prima li visoki sabor predlog predsjednika, da se naime g. narodni zastupnik Dragutin Pisačić radi težke povriede nanešene predsjedničtvu, na temelju §. 41. saborskoga poslovnika iz 20 saborskih sjednica izključi?

Sabor prima.

Nakon toga nastavljena je glavna razprava ob indemnitetu, te po dovršenoj razpravi pita predsjednik:

Prima li vis. sabor osnovu zakona, kojom se ovlašćuje hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada na pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885. u načelu i za podlogu specijalne debate?

Sabor većinom glasova prima.

Predsjednik javlja, da je g. narodni zastupnik Fran Folnegović svoj predlog povukao natrag, s toga odpada glasovanje o prešnosti gore označenoga predloga.

Predsjednik zaključi današnju sjednicu u $1\frac{1}{2}$ sata poslie podne, te ureče buduću za 14. siečnja 1885. u 10 sati prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

1. Specijalna debata ob osnovi zakona ob indemnitetu;

2. izvješće saborskoga povjerenstva za iztragu izbora narodnoga zastupnika za izborni kotar 55. sa biralištem u Virovitici;

3. izvješće saborskoga povjerenstva o provedenoj iztragi glede prosvjeda i pritužbe proti izboru narodnoga zastupnika Vase Paukovića u izbornom kotaru 8. sa biralištem u Brlogu;

4. izvješće saborskoga povjerenstva u predmetu iztrage ob izboru narodnoga zastupnika Eugena Kumičića u izbornom kotaru br. 7. sa biralištem u gradu Varaždinu.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Stjepan Barlović v. r.
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Pošto nikakove primjetbe ne ima, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Predsjedničtvo ovo podieljuje g. zast. Gjorgju Krestiću 8-dnevni dopust.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom je redu specijalna debata o osnovi zakona za indemnitet.

Molim g. bilježnika, da izvoli pročitati naslov.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

Zakon
od . . . .

kojim se ovlašćuje hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada na pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov?

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Po mojem podpunom uvjerenju smatram izjaviti, da se nikako ne može opravdati to, što vis. vlada zahtieva po §. 1.

Predsjednik: Molim o naslovu.

Dr. **Šime Mazzura**: A o naslovu, ja sam mislio o §. 1.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov?

(Prima se.)

Naslov je primljen.

Molim §. 1.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

§. 1.

Hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zem. vlada ovlašćuje se, da može vlastite dohodke i kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji po zakonu od 27. studenoga 1880. o inartikulaciji ugovorene medju Ugarskom i kraljevinami Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom financijalne nagodbe pripadajući iznos svih izravnih i neizravnih poreza i inih javnih dohodaka kraljevine Hrvatske i Slavonije, koje je zajednička ugarsko-hrvatska vlada ovlašćena pobirati u Hrvatskoj i Slavoniji upotriebiti za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885. na pokriće potreba javne autonomne uprave kraljevina Hrvatske i Slavonije po razmjerju i unutar granica zakonom od 13. srpnja 1884. ustanovljenoga proračuna za g. 1884.

Predsjednik: Visoki sabore! Na ovaj §. podnio je g. dr. Frank sliedeći izpravak.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

U sigurnoj nadi, da će vlada do razprave o proračunu predložiti saboru sve podatke, koji služe za izračunanje 45% dohodaka kraljevine Hrvatske i Slavonije opredieljenih zakonom za pokriće autonomnoga proračuna ovih kraljevina, ovlašćuje se hrvatsko - slavonsko - dalmatinska vlada, da može vlastite dohodke i kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji po zakonu od 27. studenoga 1880. o inartikulaciji ugovorene medju Ugarskom i kraljevinami Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom finan. nagodbe pripadajući iznos svih izravnih i neizravnih poreza i inih javnih dohodaka kraljevine Hrvatske i Slavonije, koji je zajednička ugarsko-hrvatska vlada ovlašćena pobirati u Hrvatskoj i Slavoniji upotriebiti za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885. na pokriće potreba javne autonomne uprave kraljevina Hrvatske i Slavonije po razmjerju i u nutar granica zakonom od 13. srpnja 1884. ustanovljenoga proračuna za g. 1884.

Predsjednik: Rieč ima zast. g. dr. Frank, da opravda svoj izpravak.

Dr. **Josip Frank**: Visoki sabore! Izpravak moj, što sam ga stavio, je samo logička posliedica onoga, što sam govorio u generalnoj debati o ovoj zakonskoj osnovi. Ja sam naime naglasio u generalnoj debati, da naša tangenta, koja služi za pokriće autonomnoga budgeta, tangenta od 45%, ne spada na zajednički budget i rekao sam tim, da ne ima nijednoga zakona i da nema nikakvoga prava, po kojem bi se ova praksa dosadašnja mogla opravdati.

Ja nebih imao i nebih morao opravdati svoj izpravak, da nije bilo prigovora proti onomu, što sam ja govorio u glavnoj debati.

Zato sam ja prisiljen reflektirati na one prigovore, koji su učinjeni proti mojemu razlaganju i sve ono, što ću ja kazati za oprovrgnuće onih protivnih nazora, služi ujedno za opravdanje moga izpravka.

Predsjednik: Ja bih molio g. zastupnika, da bi se izvolio strogo držati samo stvari.

Dr. **Josip Frank**: Ja ću po mogućnosti biti svakako veoma objektivan i neću preći granica pristojnosti.

Visoki sabore! Ponajprije veleštovani g. dr. Šram učinio je prigovor proti onomu, što sam ja rekao, da tangenta od 45% naših dohodaka ne spada u zajednički budget. Proti tomu je g. dr. Šram.

Ja veoma štujem i moram štovati g. dra. Šrama i

on je veoma objektivno odgovorio i ja ću mu objektivno odgovoriti.

Predsjednik: Ja bih molio g. zastupnika. oprovrgavanje navoda u generalnoj debati nikako ne spada na dokazivanje i obrazlaganje ovoga izpravka.

Dr. **Josip Frank**: Dr. Šram rekao je, da naša tangenta 45% zato spada u zajednički budget, jer su u zajedničkom budgetu takodjer svi naši dohodci; tangenta od 45% da je korelat onih naših dohodaka, koji su kao superplus naših zajedničkih troškova takodjer uvršteni u zajednički budget.

Nu kad je veleštovani g. dr. Šram takodjer to kazao, nije se pitao, kako je to da onaj superplus od 45% t. j. onaj superplus dohodaka, koji služi za normiranje zajedničkih troškova, kako onaj superplus dolazi u zajednički budget. Dakako, ako se uvrsti u zajednički budget onaj superplus naših dohodaka, onda se po onoj istoj neosnovanoj praksi može uvrstiti i 45%.

Nu najvažnije je to. kako naši dohodci, koji služe za podmirenje našega autonomnoga budgeta, kako oni mogu doći u zajednički budget. To je zakonom izključeno, jer §. 8. nagodbe izrično kaže, da na zajednički budget spada samo ustanovljenje zajedničkih troškova, dakle samo naši dohodci u koliko se odnose na zajedničke troškove. Ako se ovako postupa i veli: moraju doći naši autonomni tamo naime 45%, jer su u tom budgetu oni naši dohodci, koji prelaze tangentu od 55% onda se to može okrenuti.

Moram kazati: kako je to, da oni dohodci preko 55% dolaze tamo? Dakle ovo je načelno pitanje, to ničim g. dr. Šram nije oprovrgnuo. To je isto tako kao čorbina čorba, to je circulus vitiosus, uviek se kreće u jednom te istom krugu. Ali to je svakako mjerodavno, da 45% samo nam služiti ima i zato da se moraju svi podatci, koji se na to odnose, nam predložiti i prepustiti na uvid; u tom smjeru glasi moj izpravak.

Zatim mi je odgovoriti štovanomu g. Gjurkoviću. Na moje razlaganje izrekao je ponajprije, da naša tangenta od 45% spada zato u zajednički budget, jer Ugarska jamči za ovih 45%. S tim je u savezu takodjer preuzvišeni g. ban prekjučer takodjer takav nazor razvio. Ja ću dakle na ovaj prigovor odgovoriti onda. kad ću i odgovoriti na razlaganje preuzv. g. bana. Ja ću samo za sada reflektovati na onu originalnu ideju, koju je izvelio ovdje g. Gjurković izvesti. A tu prije svega opažam, da je on kazao kod pitanja kontrole: vlada mora zato uvrstiti 45%, a mi nemamo prava tomu se protiviti zato, jer čim madjarski sabor jedan ovo votira, onda se mora to nam izplatiti makar toliko u ime tih 45% kod nas u ime poreza unilazi ili ne, to je svejedno. I još navadja to za dokaz, da smo kroz 10 prošlih godina uviek dobivali podpunih 45% od naših dohodaka. akoprem su zaostatci porezni u tih 10 godina iznašali 5 milijuna. Dakle ako sam pravo shvatio i ja sam malo dublje razmišljao o tom navodu. koji nije sasvim jasan, ako mogu pogoditi misao njegovih rieči, to on tvrdi tim, da je u ime tih 45% kroz 10 god. 5 milijuna manje unišlo, a mi smo čitavu svotu dobili (Gjuro Gjurković: Svih poreza, a ne 45%.)

Predsjednik: Ja bih molio opetovano g. zastupnika, ja sam podpuno uvjeren, da sve, što g. Frank govori ne spada na njegov izpravak. Molim, da ne budem prisiljem rieč vam uzeti, da se strogo držite stvari.

Dr. **Josip Frank**: Ja se veoma rado odzivljem opomonam veleštovanoga g. predsjednika, nego samo mi je čast primietiti, da ako govorim o 45%, svakako moram one podatke, koje je napomenuo g. Gjurković takodjer da pobijem. (Dr. David Starčević: Račun mora točan biti. Njih je 4—5 govorilo nam ne dadu, to je sramota!) Obzirom na one podatke, da mi tobože nebi mogli dobiti onih 45%, ako nebi uvršteni bili u zajednički budget, ja ću samo u kratko odgovoriti na to, da je svakomu poznato. da se kroz čitavu godinu utjeruju perezi i mogu samo to navesti, da se je izpostavilo u mjesecu prosincu, da je grad Zagreb kroz čitavu godinu uplatio 8—10 hiljana for. više nego je prepisano. A ne samo ovdje u gradu Zagrebu nego u čitavom svom okrugu, koji spada na nadležnost zagrebačku, ako sam dobro ubavješten, našlo se je preko 200.000 for. više, nego je propisano. Tako smo se naučili plaćati, da bez svake potrebe prisilnih aparata u našoj okolici sasvim liepo i mirno ide, da se je uplatilo preko 200.000 preko preliminirane svote, koja je propisana. To sasvim stoji. Dakle ako se tako točno uplaćuje. onda ne vidim, kako gospodin Gjurković može u pogledu naše tangente, u pogledu 45% tvrditi, da mi ne ćemo dobiti. Zakon izrično kaže u §. 3. nagode revidirane od godine 1873, i 1881. koji ovako glasi: (čita) „toliko postotaka — naime 45% — javnih dohodaka istih kraljevina ima se izručivati u onu hrvatsko-slavonsku zemaljsku ili municipalnu blagajnu, kamo će to željeti zakonodavstvo ili vlada sdruženih kraljevina“. To je naša autonomna vlada. Dakle mi imamo pravo, visoki sabore, ovdje je izrično u nagodbi ustanovljeno, mi imamo pravo ovdje zahtievati naše zakonodavstvo, naime visoki ovaj sabor, da nam se to izruči. A tko će to nam izručiti zakon prepisuje takodjer.

§. 22. nagode glasi ovako: (čita) „Kraljevski ugarski ministar vodi izvršbu (executivu) u kraljevina Hrvatskoj i Slavoniji glede izravnih i neizravnih poreza, dohodaka od državnih monopola, biljegovine. taksa i t. d. Dakle izvršbu vodi sam ugarski ministar. koji je zajednički naš financministar. Ako to stoji. onda se ovo zakonodavno tielo ima samo obratiti putem zem. vlade na financijalno ministarstvo, na financijalnoga ministra; tu nema nikakkvoga posla u pogledu tih 45% naših dohodaka sa zajedničkim saborom. Zato podatci u tom pogledu spadaju ne na zajednički sabor, nego samo na naš sabor.

G. Gjurković takodjer i to kaže. da ja nisam istinu rekao tim, što sam tvrdio, da se u budgetu neizražava naša zajednica, jer nema kod pojedinih poglavja tih naših

dohodaka, koji se odnose na 55% I g. Gjurković takodjer je čitao, kako veli budget za god. tekuću 1885.

Ja ne mogu pojmiti, kako je mogao g. Gjurković čitati budget zajedničkoga sabora našega za tekuću godinu, kad taj budget još nije ni primljen. (Gj. Gjurković: Preliminar.)

Po mojem mnienju i shvaćanju budget je zakon, a to može g. Gjurković u svakoj znanstvenoj knjizi naći, da je budget sam zakon, da budget nije budgetna osnova, nego ono, što je već prihvaćeno, primljeno po zajedničkom tielu i što je po Nj. Veličanstvu sankcionirano, ono je budget i samo o tom budgetu ja govorim. Jer ono drugo, one podatke, koje si je nekako g. Gjurković pribavio, ja dopuštam, da će zajednički ministar to saboru zajedničkomu takodjer izkazati, to mora pokazati, ali ako to učini i dade podatke, onda upravo u koliko se odnose ovi podatci od 55% na nas, onda se to mora zrcaliti u zakonu i mora se znati, da tu sbilja zajednica postoji. Ali ja to i danas tvrdim, kad me je g. Gjurković okrivio, osumnjičio, da ja nekako ne tvrdim istinu. Tu je zajednički zakon, članak budgetni od prošle godine, tu je financ. ministarstvo; tu nema nijedne rieči nijedne brojke, koja se odnosi na Hrvatsku. Ovdje to nije izpostavljeno: ja nemam nikakve tajne kao g. Gjurković, neka bude osvjedočen. da je tako u našem zakonu i samo što je u zakonu to je mjerodavno, a nipošto ono što je u arkivu, jer je zakon živi izraz onoga, što se čini stvara, a ono što u arkiv dodje, na to nitko ne gleda. Moram još i to pridodati, sada se upravo stvara zajednički budget i za 3—4 mjeseca dobiti ćemo zak. članak, ako će onda g. Gjurković meni pokazati, da u tom novom zakonu za ovu godinu, ako tamo takodjer nije kumulativno, nego ako mi pokaže, koliko Hrvatska doprinosi na svaku pojedinu stavku, onda ću mu se ja pokloniti i reći: ja odustajem od svoga predloga, on ima pravo. Ali ja ću mu predložiti onaj zakon i pokazati, da g. Gjurković nije imao pravo, jer u tom zakonu, koji će doći, neće te ništa naći, što bi izražavalo našu zajednicu.

Tim sam donekle ja izcrpio one prigovore od g. Gjurkovića, na druge neću reflektovati. Ja imam sada teži posao, moram sada reflektovati na one prigovore i umne prigovore preuzv. g bana proti momu razlaganju. Na ona epiteta neću odgevarati, koja sam dobio tim, na originalnost, frivolnost, smionost, jer ja znam, da sam preuzv. g. ban neće uviek ove nazore dieliti, da će doći doba, gdje on neće ukusa naći u ovakovih izrazih, nego ja ću se truditi dokazati, da oni prigovori osnovani nisu i po onom onda noblesse oblige, ja sam osvjedočen, da će preuzv. g. ban sam odustati od svoga nazora, da sam ja smjel ili originalan. (Stevo Popović: I to je obrazlaganje izpravka!)

Preuzv. g. ban rekao je glede tangenta naših od 45% glede onoga, što sam ja tvrdio, da spada pred naš sabor, a ne pred ugarski sabor rekao je ovako: (čita)

„Čudi se naime g. zast. Frank, da je on morao nakon 17 godina pronaći, da se tangenta za pokriće naših autonomnih izdataka izlaže u zajedničkom proračunu. Na to mi je odvratiti, da bi se on još mnogo više čudio, kad bi mu ja za slučaj, da to nebi bilo tako 1. januara doznačio cielu svotu od 6 milijuna for., a da mu dotični porezni ured nebi ipak ni krajcaru izplatio. Da bi tomu bilo tako za to mu mogu jamčiti, a nebi bilo ni originalno. Dodajem, da bih najkrupnije zanemario dužnost svoju, ako za slučaj, da zajednička vlada nebi tu svotu uvrstila u budget, nebih zajedničku vladu upozorio, da tu svotu uvrsti".

Meni je težko to razumjeti naime, ako će preuzv. g. ban doznačiti svotu 1. jenera, a naš ured nebi izplatio. To tumači sliedeća stavka, koja glasi (čita):

„Ugarska zajednička vlada, koja na temelju zakona pobire poreze u cielom području krune ugarske ima i saboru našemu o tih novcih položiti račun i to u proračunu, kako ih misli upotriebiti, a u računskom zaključku, kako ih je upotriebila.

Kad ona dakle nebi našu tangentu uvrstila u zajednički proračun, nebi je nam mogla ni doznačiti, a mi nebi imali što uvrstiti, kao pokriće u naš budget."

Dakle u koliko sam ja ovo točno proučio, mogao sam razumjeti i to, mislim, da je nazor preuzv. gosp. bana, da je ovaj budget zakon, u koji se moraju uvrstiti svi dohodci zato, da se mogu takodjer izplatiti t. j. one zadaće uprave i države, ako sam dobro razumio, i takodjer, da je zakon o izdatcih, o potrošku.

Nu narav budgeta ustanoviti i po znanstvenoj teoriji je veoma težko i strukovnjaci su se s ovim pitanjem veoma mnogo bavili.

Ali mogu to odgovoriti, da po znanstvenih načelih, zato i u našem zakonu nema nikakva osnova — po znanstvenih načelih nestoji, znanost sasvim odsudjuje ovaj nazor, da bi budgetni zakon bio zakon o izdatcih, o zadaćah državnih. Zašto? Stanoviti izdatci, vis. sabore, ne mogu čekati na nikakav indemnitet, a to nije samo neznatan broj izdataka, je najveći broj izdataka.

Ja spominjem vojsku n. pr, ja spominjem plaće činovnika, ja spominjem državne kamate za drž. dug.

To ne može nipošto čekati na to, da se budget pravi. Zato po znanosti i po samoj državnoj praksi budget nije onaj zakon, u kojem se imadu u onom smislu, kako je preuzv. g. ban razložio, da se imadu uvrstiti izdatci.

Da je tomu doista tako, ja ću na to još odgovoriti. Dakle kaže se. da je zakon o dohodcih, ali i to nestoji. Glede dohodaka stvar ovako stoji.

Država imade svoje zakone, koji se odnose, koji su već prije učinjeni. a ne budget, koji ravnaju i ustanovljuju ove dohodke; a to je napravljeno i u pogledu državnih dobara. To su upravni zakoni, onda tu su zakoni porezni glede utjerivanja poreza, napokon su tu i kreditni zakoni; to su t. zv. financijalni zakoni, koji ustanovljuju one dohodke nipošto budget. Ovi zakoni uzdržavaju se u

neprekidnom djelovanju, ne mogu čekati, da se budget stvara, a takov je naš zakon, kojim nam se zajamčuje 45% naših dohodaka. Dakle ovaj financijalni zakon već postoji i ne trebamo čekati, dok nam se otvori ovaj budgetni zakon i dok nam se doznači. Da tomu nije tako, ja se sjećam, da je preuzv. g. ban, ako se ne varam u prošloj godini, kad se je o indemnitetu razpravljalo. kazao: što bi bilo, kad bi ja uzkratio 1. siečnja izplatu plaća činovnikom? Nu ja mislim, to je nazor, koji se na temelju zakona nikako opravdati neda.

Jer svi činovnici već su na temelju postojećega financijalnoga zakona i postojećih upravnih zakona dobili pravo, da im se neprekidno izplaćuje njihova plaća i ne treba, da je to budi 1. siečanj ili 1. prosinac.

Država živi neprestano i činovnik, koji se posvećuje državi, mora biti osiguran i zajamčen imati svoj položaj i ne može čekati, dok se indemnitet ili budget stvori.

Tako i jest. Da je tomu sbilja tako, ja ću samo to pridodati, da je prava zadaća budgeta samo ona, da se stanovite grane i stanovitim granam uprave, da se putem budgeta ono doznačuje, što se imade upotriebiti, to je svrha budgeta, a ne da se može odvisnim učiniti od budgeta, da sbilja bude izplaćeno.

A da je tomu tako, ja sam htio opravdati, da to nije moja originalnost, nego znanost, koju ja branim mojim predlogom i koju ovdje branim.

Ako mi se dozvoli, ja ću pročitati u kratko od Steina. poznatoga auktoriteta, profesora na bečkom sveučilištu. U knjizi Lehrbuch der Finanzwissenschaften na strani 67 veli ovako·

Predsjednik: Molim g zastupnika, ako neće prestati od stvari udaljivati se, ja ću mu rieč uzkratiti. On nijedne rieči nije spomenuo na izpravak.

Dr. **Josip Frank**: Dakle neću čitati, ali svaki može naći na strani 67. u knjizi Lehrbuch der Finanzwissenschaften, što sam ja sada kazao. (Veselost na ljevici. Dr. D. Starčević. To smo mi učili, to znamo, ako je tko zaboravio, može si pogledati.)

Preuzv. g. ban kazao je, da je „ugarski zajednički sabor“ ne „magjarski“ — meni je to lapsus linguae bio, nisam hotice kazao. (Drag. grof Khuen-Hedervary: Više puta ste kazali) — (čita): „ne razpravlja o dotičnoj svoti, no dogodi se, da kod votiranja dotične svote jedna ili druga stranka upotriebi priliku. da govori o Hrvatskoj.“

Dakle u toj stavci je izrično priznato, da ugarski sabor votira našu tangentu od 45%. Dakle, kad votira, kad zaključak stvara o našoj tangenti od 45%, onda je pitanje, kako po §. 8. koji glasi, da se samo zajednički budget ima na zajedničkom saboru glasovati, kako votiranje našega budgeta spada tamo?

Ja sam zakon naveo, kad sam ja svoje nazore branio, ali preuzv. g. ban nije nikakve zakonske ustanove naveo, na kojoj se osniva njegov nazor.

Ja dakle odtuda izvadjam, da tangenta od 45% spada samo na ovaj sabor.

(Čita.) Nova je ideja u gosp. dr. Franka i ona, da je ugarski sabor uži i širi. U kojem je zakonu on to našao, nije nam razjasnio. Ugarski zajednički sabor uviek je isti, jedan sabor za cielu državu“

I odtuda sliedi po nazoru preuzv. g. bana, kad bih ja doista priznao, kad bih uviek bio jedan te isti sabor, „uži“ i „širi“, kad ovaj pojam nebi obstojao, onda razumijem, da se ovako postupa. Ali kad me je preuzv. g. ban pozvao, koji je to zakon, ja ću čitati onaj zakon, jer se odnosi na nj. To je lih madjarski zakon, kojim ću podkriepiti ovaj nazor, naime zak. čl. XLIV.: 1868. Ja madjarski ne znam. a hrvatskoga prevoda nisam našao, dozvolite, da pročitam njemački: (čita.) §. 29.: Die Bestimmungen dieses Gesetzes erstrecken sich nicht auf die ein besonderes Gebiet besitzende und auch in politischer Hinsicht eine besondere Nation bildende Länder Cr., S. D., sondern es hat hinsichtlich dieser Länder auch bezüglich der Sprache jene Convention als Norm zu dienen (naime nagoda) welche zwischen dem ungarischen Reichstage einerseits — to je jedan faktor — und dem krot.-slav. Land anderseits — to je drugi faktor, dakle imamo već dva faktora — zu Stande gekommen ist, und nach welcher die Repräsentanten dieser Länder am gemeinsamen ungarischen Reichstage — to je treći faktor — auch in ihrer Muttersprache sprechen können.“

Pa tako glasi sama nagoda, koje kaže §. 31.: „Pravo zakonarsko glede onih predmeta, koji su kraljevinam ugarske krune i ostalim zemljam Nj. Veličanstva zajednički, ili se njihovim medjusobnim sporazumkom obavljati imadu kao i glede onih poslova, koji se u gornjih §§. za svekolike kraljevine ugarske krune zajedničkimi označuju, pripada zajedničkomu saboru svih kraljevina ugarske krune, koj se svake godine u Peštu sazvati imade.“

Od tuda proizlazi, da je ovaj zajednički sabor posebno tielo, koje se sazivlje posebno po Nj. Veličanstvu. Ona prijašnja ustanova kaže, da s jedne strane madjarski sabor, a s druge strane hrvatski sabor, da su sklopili konvenciju, da su dvie stranke, koje stvara treći faktor, a to je zajednički državni sabor. To je dakle ona ustanova, po kojoj sam našao uži i širi sabor.

Uži sabor je onaj, koji je s nami nagodbu sklopio i koji ima riešavati samo vlastite poslove; a širi je onaj, koji Nj. Veličanstvo ad hoc sazvati mora po ustanovi zakona i to je sasvim različit pojam i mora se juridički uzeti kao sasvim drugi pojam od onoga.

Dakle i od tuda ja izvadjam, pošto je samo širi zajednički sabor, da naša tangenta ne spada onamo, nego ovamo, i da se svi oni podatci, kako moj izpravak glasi, imadu predložiti našemu saboru.

Nadalje dolazi težak prigovor proti meni. (Čita.) „Neznam da li bih epiteta originaliteta priložio — veli preuzv. g. ban — i onoj tvrdnji zast. dr. Franka, da je

Hrvatska za one poslove, koji su po nagodbenom zakonu proglašeni zajedničkimi, a centralističkoj monarhiji plaćala 1,900.000 fr. a sada pa za iste poslove plaća 10,000.000 forintih.

Ako to nije bludnja, onda je najveća smjelost, kako je bezdvojbeno smjelost, kada g. zast. dr. Frank tvrdi, da Hrvatska i Slavonija izim tih 10 milijuna plaća još nebrojenih milijuna. Bude li se g. zast. Frank ovako razsipno razbacivao sa milijuni, mogu ga uvjeriti, da mu u buduće neće nitko vjerovati ni onda, kada bude govorio samo o brojevih i zaračunatih valjda milijunih" . .

Predsjednik: Visoki sabore! Ja sam g. zast. Franka opetovano pozvao da o stvari govori, on se nije prestao od stvari udaljivati, stoga mu ja po poslovniku oduzimljem rieč u ovom predmetu.

(Dr. D. Starčević: Zašto nebi govorio. Mi ne ćemo nikoga slušati. — Kamenar: — predsjedniku — sjedi kao Madjar ovdje; predsjednik zvoni.)

Predsjednik: Rieč ima g. predstojnik odjela za unutarnje poslove.

Danilo Stanković: Visoki sabore! Ovdje se radi o tom, da se dozvoli vladi indemnitet i to naravno kao svagdje u formi zakona. Najobičnija forma zakona je ili zapovjed ili zabrana, ali ima takodjer zakona, u kojih se nješto dopušta, ili koji sadržaju u sebi tumačenje.

Predležeća zak. osnova spada u vrst dopuštajućih zakona, jer se njom ovlašćuje vlada, da pod stanovitom stegom, i u stanovito vrieme razpolaže sa dohodci zemlje.

Izpravak zast. dr. Franka sadržaje u sebi neku motivaciju; a pravila kodifikacije protive se tomu, da se motivacija sama meće u zakon, Ali kad bi se ovaj izpravak imao smatrati razriešujućim uvjetom, nebi bio dupustiv.

Većina ovih izdataka, koje vlada izdaje, osnovana je na zakonih, a ti zakoni donešeni su medjusobnim sporazumkom obiju činbenika zakonodavne vlasti. Jedan činbenik, i to ovaj sabor, nema prava učiniti vlast ili kriepost tih zakona ovisnom o uvjetih; a to bi učinio, kad bi prihvatio predlog zastupnika popovačkoga.

Činovnici, zemlja mora da činovnike plaća; mora da uzdržaje zavode; mora da izpunja ugovorom preuzete obveze, to sam zast. popovački priznaje i tom izrekom odsudio je svoj izpravak, jer napram tomu uvjetovani indemnitet nebi imao nikakvoga smisla.

Obzirom na to, čast mi je u ime vlade izjaviti se proti predlogu, odnosno izpravku g. zast. popovačkoga i molim vis. kuću, da izvoli taj izpravak odkloniti.

Predsjednik: Želi li još tko govoriti? Rieč ima g. zast. bar. Živković.

Jovan bar. **Živković**: Stvar, vis. sabore, koju je g. dr. Frank potaknuo, dosta je važna i dopustit će mi g. dr. Frank, da ob onom, o čem je on zapodjeo rieč, može biti pravovaljano samo kod razprave budgetne govora, da li spada u poglavje budgeta ona svota, koja je uvrštena ili ne, i da li je opravdano, da dolazi u proračunu ugarskom. O tom može biti onda govora, kad je o našem kućanstvu rieč; onda, kad imamo opravdano razloga rieč povesti i državni proračun na rešeto uzeti. O svemu tomu kod indemniteta s razlogom govora biti ne može, to jako dobro zna g. dr. Frank, možda bolje nego ja; ali on je htio, da nekakvu novu ideju iztakne, o kojoj ne ću govoriti zato, da ne padnem pod kritiku onu, pod koju je i on, da mi predsjednik ne kaže: uzimam vam rieč; jer ovo nespada na stvar.

Ja sam, vis. sabore, vi će te to priznati, jako pravedan u prosudjivanju stvari. Dočim s jedne strane odlučno kažem, da dr. Frank nema pravo, kad se usudjuje tvrditi, da naša tangenta nebi imala biti pravom sadržana u državnom proračunu; s druge strane kažem, da ima pravo, što traži sa svojim izpravkom, da imamo pravo ugledati u spise i podatke, koji dokazuju prihod, koji je u našem proračunu. Ja držim i nadam se od vis. vlade, da će, kad dodje na dnevni red proračun. na upite sabora dati valjane odgovore i informacije, koje se tražile budu. To je do vlade, da bude uvid, da se vidi. da li je pravilno ona tangenta s onom svotom uvrštena. Ja se nadam i g. dr. Frank nema povoda sumnji, da ne će dobiti odgovora.

Ako je tako, da se bude mogla povesti rieč, kojim povodom predlaže, da se u zakon stavi motivacija, koje ja, ni on valjda nigdje ni čuo, ni čitao nije.

U nadi, da će vis. vlada saboru i onako odgovoriti na upite, ja ću votirati indemnitet i ne mogu dovesti u sumnju, da vlada neće dati odgovora tim manje, što znam, da, kad smo mi razpravljali naš budget, da je vis. sabor iz onoga izkaza, koji je bio predložen glede našega provincijala, na kojem temelju uzeta je ona tangenta od 45%, koja je u naš proračun uvrštena.

Dakle na koliko smo hotjeli, uviek smo imali te podatke glede civilne Hrvatske i Slavonije, uviek smo vidjeli razloge, na kojih se temelji tangenta i uviek smo bili u stanju kazati, da li je dobro unešeno ili nije. Dapače dva puta smo rekli: ova je stavka, koja je glede pristojba ureda financijalnih uvrštena u troškove, da nije pravilno unešena.

Tu smo učinili taj prigovor. Tako isto kod soli i duhana.

Dakle prigovora jesmo imali i prigovorili smo tomu na svom mjestu, s kakvim uspjehom, to će vrieme pokazati. Dakle dosta je, da kažem g. dru. Franku, da smo imali čega on traži t. j. podataka iz kojih smo uvidili, je li je pravilno ili nije ona svota, koja nas ide.

Što je bilo u provincijalu, ja se nadam, uzdam i očekujem, da će biti i glede Krajine, naime, da ćemo imati podatke iste, na temelju kojih je uzeta ona svota.

Zato ja s jednoga razloga, što mislim, da nije ovdje govor povesti o tom, da li je pravilno sastavljen proračun državni ili nije, a da to može biti u svoje vrieme, na koliko može biti govora u našem saboru i buduć, da

g. dr. Frank jako dobro znade to, i da će onda imati prilike o tom govoriti, koju će priliku sigurno jako obširno upotriebiti; te da mu nije krivo učinjeno u debati, koju je izazvao i o kojoj će biti rieč za 3 mjeseca dana, kad će imati pravo tražiti te podatke, i dobiti ih; ja odbijam njegov izpravak.

Predsjednik: Rieč ima gospodin izvjestitelj J. Miškatović.

Izvjest. **Josip Miškatović**: Vis. sabore! Ja držim, da bi izpravak g. dra. Franka samo onda bio opravdan, kad bi se radilo o tom, da vis. sabor stvori zaključak nekakov, da se ovlaštuje vlada na indemnitet. Nu pošto sabor ne stvara ovdje zaključak, niti nema prava stvoriti zaključak, nego u sporazumku sa svjetlom krunom stvara zakone, onda ne može ovdje izpravak ovakov biti uvod ovomu zakonu, jer svjetla kruna ne može kazati „u nadi"; ona potvrdjuje i pomaže stvarati zakone, a ne može se kazati, da se svjetla kruna nada od vlade, da će to i doprinjeti u svoje vrieme. Ovakov zakon kruna ne može podpisati, niti ga pomagati stvoriti.

Pravo je rekao neposredni štovani predgovornik, da će g. dr. Frank u svoje vrieme, kad bude sabor razpravljao o budgetu, imati sgode i pravo, da zatraži podatke, kojim se sada nada i da će ih dobiti, te ne budu li došli sami podnešeni po vladi, gosp. dr. Frank imati će sgode da ih traži, i neka bude uvjeren, da ću ga i ja podupirati u tom, te će onda biti prilike za ova razlaganja. Navadjati danas, — neka mi oprosti, jer ja poštujem vrlo g. dra. Franka, zato razloga nema, da se odgovara na ono, što je prekjučer bilo, nego da se odgovara na ono, što je danas bilo. (Na ljevici: žamor.)

G. dr. Frank bi mogao počekati vrieme, da odgovaram na govor njegov . . . (Žamor na ljevici: Kamenar viče: Slobodno je braniti se.)

Molim liepo, ja slušam i gosp. štovanoga zast. Kamenara. Malo prije čuo sam s ove strane: (pokazuje na ljevice) neda se govoriti; tomu su najbolji dokaz toliki govori s ove strane, koje nije nitko smetao. Ali nije slobodno kod svake razprave i kod razprave svakoga predmeta govoriti o predmetih, koji nespadaju na ovu stvar. Ovako razpravljajuć, znajte, da nebi mogli nikada niti jednoga zaključka stvoriti, kad bi slobodno bilo govoriti, kako bi tko izvolio (Povici s ljevice: Izvolite samo stvarati zakone i zaključke.)

Stoga vam nitko ne može vjerovati, da ovdje nije slobodno govoriti, te da ne smijete ovdje govoriti, jer vas pobijaju ti vaši govori.

Ja dakle preporučam, da vis. sabor primi ovaj zakon onako, kakov je tekst prvobitan.

Predsjednik: Vis. sabore! Glasovati će se §. 1., i to prvo onako, kako ga je vis. vlada predložila, ako to nebi bilo onako primljeno, onda sa izpravkom gospodina dra. Franka.

Gospoda, koja su za §. 1. onako, kako je vis. zem. vlada predložila, neka izvole ustati.

(Većina ustane.)

To je većina. Tim je §. 1. po stilizaciji vis. vlade primljen i prestaje nužda glasovati o izpravku.

Bilj. **Barlović Stjepan**: (čita §. 2.) Izvršba ovoga zakona povjerava se banu.

Predsjednik: Prima li visoki sabor ovaj §. 2. onako, kako ga je vis. vlada predložila?

(Prima se.)

Tim je §. 2. primljen.

Prelazi se na drugi predmet dnevnoga reda t. j. na izvješće saborskoga povjerenstva o iztragi narodnoga zast. za izborni kotar 55. u Virovitici.

Molim gosp. izvjestitelja Popovića, da izvoli zauzeti mjesto.

(Gospodin izvjestitelj Stjepan Popović zauze izvjestiteljsku stolicu.)

Dr. **Josip Ivandija**: Molim, da bi glede ovoga predloga stavio protupredlog.

Predsjednik: Molim liepo, sada nije vrieme zato, jer se ima protupredlog staviti prije, nego dodje na dnevni red predlog.

Dr. **David Starčević**: Sada je to na dnevnom redu.

Predsjednik: (prema izvjestitelju.) Dakle izvolite vi pročitati izvješće, a dok se čita, možete sastaviti protupredlog.

Izvj. **Stjepan Popović** (čita):

Izvješće

saborskoga povjerenstva za iztragu izbora narodnoga zastupnika za izb. kotar 55. sa biralištem u Virovitici.

Visoki sabore!

„Zaključkom vis. sabora u 9. dne 10. listopada 1884. držanoj sjednici izaslano bijaše saborsko povjerenstvo sastojeće iz članova sabora: Vase Gjurgjevića, Armina Pavića i St. Popovića, da na licu mjesta iztragu povede o izboru narod. zast. za izborni kotar 55. sa biralištem u Virovitici."

„Usljed toga uputiše se podpisani članovi toga povjerenstva u Viroviticu, pa su dne 27 prosinca i sljedećih dana 1884. iztragu dovršili, te im je ovime čast o istoj podnieti sliedeće izvješće:

„Preslušani su: predsjednik i članovi izbornoga odbora i 71 izbornik, od kojih su 60 na prosvjedu proti izboru podpisani."

„U ovom 55. izbornom kot. bilo je svega 266 izbornika uvedenih u izbornu listinu.

„Na dan izbora pročitani su svi izbornici abecednim redom prvi put, te su nakon toga čitanja odmah prebrojeni glasovi, i izpostavilo se, da je glasalo 62 izbornika za dra. Teodora grofa Pejačevića, 91 za Miju Tkalčića, 3 za Tkalčeca, a 18 nisu glasovali ni za koga, nego su na proziv svoga imena odgovorili „ovde sam."

„Za tim su iza kratke počinke, u kojoj su gore na-

*

vedeni glasovi prebrojeni čitana imena onih izbornika, koji su pri prvom čitanju bili odsutni, te je rezultat poslie dovršenoga drugoga čitanja bio taj: da je grof Teodor Pejačević dobio 104, Mijo Tkalčić 103, Tkalčec 4 glasa. Točno u 1 sat po podne bijaše taj rezultat izbornikom proglašen."

„Isti rezultat ogleda se i u izbornom zapisniku, a i sami saslušani pritužitelji ovaki rezultat potvrdjuju.

„Ali se oni poglavito tuže na to, što se nisu onih 18 izbornika, koji su se pri prvom čitanju odazvali sa „ovdje sam" još jedanput čitali i što ona 4 glasa, koja su pala na „Tkalčeca", nisu pribrojeni glasovom gosp. Mije Tkalčića."

No iztragom se izpostavilo, da u tom pogledu stvar stoji ovako: Iza dovršenoga drugoga čitanja listine i u 1 sat već proglašenoga rezultata izbora, te sasvim dovršenoga izbora, zahtjevali su neki onako iz gomile u jedan mah vičući, da se čitaju još jedanput i imena onih, koji su pri prvom čitanju odazvali se sa „ovdje sam", ali koji su to zahtjevali, nije se dalo ustanoviti."

„No predsjednik izbornoga odbora nije zadovoljio tomu zahtjevu, jer je čin izbora bio već dotle završen."

„Što se tiče ona 4 glasa, koja su pala na Tkalčeca, pokazalo se je iztragom, da je njih više izbornika pri glasanju reklo „Tkalčec", ali da su se mnogi popravili, pa zatim rekli „Tkalčić", no 4 izbornika ostala su pri imenu „Tkalčec", jer u Virovitici ima gradjanin po imenu Tkalčec, koji je i na samom biralištu prisutan bio, s toga je izborni odbor ta 4 glasa računao Tkalčecu.

„Izkazom samih preslušanih pritužitelja konstatovano je, da od strane predsjednika izbornoga odbora nije bilo nikakvoga pritiska na izbornike, kako se to u prosvjedu navodi, nego je svaki glasovao, kako je htjeo.

„Iz svega se vidi, da je izborni čin tekao pravilno i zakonito, da je u zakonito vrieme odpočeo i dovršen, pa da je rezultat izbora zaista onakav, kako je to sadržano u izbornom zapisniku od 17. rujna 1884. te je dr. Teodor grof Pejačević dobio većinu od jednoga glasa. Prema tomu predlaže ovo saborsko povjerenstno, da vis. sabor izvoli izbor dra. Teodora grofa Pejačevića za narodnoga zastupnika za izborni kotar 55. sa biralištem u Virovitici ovjeroviti.

U Zagrebu, 3. siečnja 1885.

Vaso Gjurgjević, v. r.
Stevan Popović, v. r.

Predsjednik: Vis. sabore! Na ovaj predlog stigao je protupredlog g. zast. Ivandije.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

„Neka se izabere novo povjerenstvo, koje će imati izbor gosp. grofa dra. Teodora Pejačevića u Virovitici ponovno iztražiti."

Predsjednik: Rieč ima g. izvjestitelj.

Izvj. **Stjepan Popović**: Visoki sabore! Pročitav izvješće saborskoga iztražnoga povjerenstva, čast mi je dodati ovomu nekoliko rieči.

Iztražno povjerenstvo odpočev svoju zadaću na licu mjesta držalo se strogo prosvjeda podnešena, koji je služio podlogom zaključku saborskomu, da se iztražno povjerenstvo tamo izašalje. Prema tomu vodila se iztraga u tom pravcu, kako je sam prosvjed označio. Ja ću biti tako slobodan, da iztaknem sve momente u prosvjedu navedene, makar da su kao odprije navedeni poznati.

U prosvjedu se kazalo, da je ovaj izbor nezakonit, i zato se prosvjedovalo, što je predstojnik izbornoga kotara dr. Benak zamjenio odbornike izborne. Odbor taj bio bi jedna nezakonitost, a druga je nezakonitost postupak izbora, naime, da je prije, nego je počeo imena prozivati, izjavio, da će prozivati imena svih u listinu uvedenih izbornika, da se konstatuje, da li su tu, a poslje, da će čitati imena radi glasovanja. U odpočetom glasovanju prvi izbornici od prilike 15—20, koji su svi rekli abecednim redom do „d" Demetrović, glasovali su sa „ovdje", a od Demetrovića poslje glasovali su neki za jednoga, a drugi za drugoga kandidata. To bi bila druga nezakonitost. Treća nezakonitost po prosvjedu jest, da je u 11 sati, kad se izbor obavio i dr. grof Pejačević dobio jedan glas više, podžupan dao requirirati vojnu silu, ma da vani nije bilo nikoga osim tri žene i jednoga dječka. To su nezakonitosti, koje su u pritužbi navedene i odnose se na tok izbornoga čina. Nadalje, navelo se kao nezakonitost o samom razultatu izbornoga čina ovo: da listine, koje su bilježili kontrolori izborni gg. Golub i Zolner, izkazuju, da je za g. Tkalčića 112 glasovalo — po tom da ima više on glasova. To je jedna nezakonitost, a druga bila bi, da nije podžupan 19 izbornika na izbor niti pripustio, te da je podžupan odputio nekoliko izbornika, koji su rekli Tkalčec, makar su uvjeravali, da su pod tim mislili Tkalčića. Takov pritisak na izbornike od podžupana je četvrta nezakonitost i napokon, da se nisu po propisu prebrojili glasovi i da nije valjano sastavljen zapisnik — to bi bila peta nezakonitost.

Iztražno povjerenstvo uzev sve točke obtužbe, da objasni sve to iztragom, konstatovalo je sa izkazanjem ovdje predležećim u zapisniku pojedinih preslušanih izbornika, da je podžupan imenovao zamjenike odbornikom s toga, što svjedoče oba odbornika, da nisu došli u vrieme na izbor, to je on, razumieva se, po posliednjoj alineji §. 41. imao pravo učiniti — po tom to odpada. Što se tiče izkaza, a to je glavno, jer je iztragu svelo na to, da je predsjednik izbornoga kotara dr. Benak izjavio izrično, da je najprije čitao izrikom imena, da konstatuje, da li su svi tu, a poslje započe izborom. To je tok iztrage pokazao. Prisutni članovi odbora izjavili su, da predsjednik izbora to nije rekao. Izpitani predsjednik izbora poriče, da je to rekao, i kontrolori sami Golub i Zolner takodjer ne tvrde, da je to rekao. U obće ne tvrdi nitko od prituženih, koji su podpisani na prosvjedu vlastitom rukom,

nego to tvrdi nekolicina izbornika, izmedju kojih su mnogi došli u opreku sa izkazanji. Tako je neki tvrdio, da je to podžupan rekao, a sam u izkazu svom kaže, da je došao kašnje, a drugi svakojako izkazuje, da nije mogao čuti. Naročito nekoji, na pitanje: od kuda su to čuli, odgovoriše, da su čuli to od drugoga; a pitanje: od koga, onda obično se nije nitko napomenuo.

Što se tiče trećega, da je podžupan requirirao silu, to poriču svi sami pritužitelji. Što se tiče navoda. da su dotični, koji su glasovali sa „ovdje“ išli i zahtjevali od g. podžupana, da se pripuste glasovanju na novo, to većina izkazuje, da to nije zahtjevala, jer su izjavili na ovo pitanje: ja. pošto sam kazao „ovdje“ otišao sam kući, ili otišao sam na vašar. Naročito nekolicina izkazuje po konstatovanju, da su vikali to iz gomile, da nas ima jošte, koji hoćemo, da glasujemo, ali svi se slažu, da su to vikali, pošto je predsjednik proglasio glasovanje izbora, dakle sam izbor kao dovršen.

Sve se žalbe i upiti svode na to, što nisu ona četvorica, koja su glasovala sa Tkalčec, pribrojena glasovom g. Tkalčića, koji je bio protukandidat gosp. dra. Teodora Pejačevića. U prosvjedu samom kaže se ovo: da je podžupan četvoricu, koji su ime Tkalčić izmjenili u Tkalčec odputio s riečmi, da tu nema Tkalčeca, a ovi su uvjeravali ga, da ga ima. Prije svega mimogred konstatiralo se, da su svi navodi u prosvjedu tendenciozno navedeni i pretjerani. Što se ovoga tiče, to ne stoji, da je Ivan Šipak medju ovom četvoricom glasovao za Tkalčića, jer je on sam se popravio. Evo tako je Šipak glasovao za Tkalčeca, pak je tako upisano ovdje. Nego mjesto Šipka, koga su navodili u prosvjedu, konstatirano je, da je glasovao Verbenski za Tkalčeca. U obće ne može se tu broj konstatovati, ali je bilo izmedju 10—15 izbornika, koji su rekli Tkalčec, pak se ili sami sjetili i popravili, što je redje, nego nakon vike okolo stojećih izbornika, koji su ovdje na neki način suplirali, su ovi izbornici izrekav Tkalčec popravili to u Tkalčić. Samo četvorica su ostala kod toga, te su izpitana odgovorila ovako. Simončić, na pitanje, kako je glasovao, izjavio je, da je glasovao sa Tkačec, a kada smo ga pitali, što pod je tim mislio, odgovorio je to: ja sam na izboru vidio Tkalčeca, i videć ga, pomišljao sam, kako će šnajder, da bude narodni zastupnik, (Dr. David Starčević: Zar mu to vjerujete?) te ja poznajem samo Tkalčeca, a ne poznam Tkalčića. Verbenski se nije predstavio povjerenstvu, veleć, da nije kod kuće. Moslavac Petar takodjer je kazao, da je glasovao sa Tkalčec, koga pozna, naime onoga šnajdera, pak mu je i dao glas. Ova je stvar crpljena na licu mjesta, te izgleda, kao da su od njega šalu sbijali i smatrali to za šalu. To je na mene efekt učinilo zato, jer se je konstatiralo kroz čestite virovitičke gradjane, da se je onomu čovjeku gratuliralo ovako: „čestitamo ti, jer si dobio jedan ili dva glasa“. Nijedan nije kazao, da je mislio Tkalčića. Ovako su izkazali mnogi, koji su na prosvjedu podpisani, te ako žele gospoda, ja ću te izkaze pročitati.

Mnogi, koji su pozitivno tvrdili, da su išli podžupanu i zahtjevali od njega, da ovo ili ono ime izpravi, na upite stavljene, odgovorili su, da nisu to rekli, da nisu to vidili. da je to drugi rekao. Tako se nisu mogli konstatovati navodi prosvjeda glede odbornika Goluba i Zolnera i one četvorice. Samo Golub u početku je pitao, hoće li se još jednom glasovati, pošto su imena prozvana, a odvratio mu je podžupan, da ne smeta izbor. Ništa više nije bilo u pauzi izmedju prvoga i drugoga čitanja imena izbornika. Isto tako glede reklamiranja onih, koji nisu glasovali i glede pitanja, da li će se imena na novo prozivati, koji su to tvrdili u prosvjedu sada ne kažu to.

Naročito pada u oči, kako veli prosvjed, da su do Demetrovića neki glasovali sa „ovdje“, a od ovoga se počelo glasovati, a izpitani pod zakletvu kažu, da je stvar tako tekla, te da do Demetrovića nije nitko kazao drugo nego „ovdje“, il ako nije bio tu, ništa, te od Demetrovića počimlju glasovati jedni za Tkalčića, a drugi za gosp. dra. Pejačevića (Dr. David Starčević: Zašto nisu do Demetrovića glasovali? Na ljevici nemir i buka. Predsjednik zvoni.) Zašto nisu glasovali, to je zato, jer su smatrali, da je izbor počeo, pošto je pročitano imena 10—15 izbornika. Tako neki Črpić izkazuje, da prije njega nije nijedan glasovao niti lievo niti desno. Golub, kontrolor stranke prava ne navodi drugi čin, niti ne tvrdi, da bi se listina drugčije čitala, nego abecednim redom. Isto tako Ivan Kvrgica kaže, da je listina sasvim korektna.

Što se tiče ovoga, zašto se nisu čitala imena do Demetrovića, konstatovano je, da su oni, koji su kazali „ovdje“, čuli od g. podžupana, da je rekao, da će najprije prozivati, koji su ovdje, a onda da će se glasovati. Koji su glasovali sa „ovdje“, razumjeli su, da je podžupan tako rekao: sada izbor počima, te ću ja čitati abecednim redom izbornu listinu, a po drugi put one, koji su odsutni. Ovo ovdje podpisani potvrdjuju, da je tako. Iz svega izlazi, da ova gg. izbornici, kako je razumjeti, možebiti prema lokalnoj situaciji, mislili su, da je najbolje to izvraćati. (Sa desnice: Tako je.)

Na pitanje predsjednika: zašto nije čitao imena ova još jedanput, odgovori, da je razumio odnosni §. 41. izbornoga reda, da čitanje imena po dva puta zakon ne propisuje i da nije to dopušteno. Ja mislim, da prema tomu, što je ovo iztražno povjerenstvo, zaključkom sabora, izaslano na osnovi pritužbe, koja u nijednoj točki nije osnovana, ovo sve više manje tendenciozno i pretjerano, te pošto iztraga nije mogla iznaći na licu mjesta, što bi dokazalo nezakonitost ovoga izbora, jesam tako slobodan predložiti vis. kući, da izvoli ovo izvješće na znanje primiti i izbor za 55. izborni kotar prema glasu ovoga izbornoga zapisnika ovjeroviti.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Ivandija.

Dr. **Josip Ivandija**: Ja mislim, da će se mnogi od

gospode osvjedočiti iz ovoga izvješća, a opravdava to i g. izvjestitelj, da se je šaralo tu kod ovoga izbora, te da je izbor u Virovitici bio nekorektan, ali ja tvrdim i to, da izaslano povjerenstvo iztražno nije izvršilo, kako bi moralo svoju zadaću.

Ponajprije primjećujem, da je povjerenstvo preslušavalo pojedine izpitanike u prisutnosti načelnika Liščića i bilježnika Lukača; zatim dalje da se glasa, da je ovaj bilježnik Lukač zastrašivao ove pojedine izpitanike prije nego su došli pred ovo povjerenstvo, tako da je to vjerojatno, da je. kad su s njim govorili povjerenici, molio povjerenstvo. neka se povjerenstvo, zauzme kod visoke kr. zemaljske vlade odnosno u visokomu saboru zato, da bilježnici, koji su tako revni pristaše današnjega sistema dobe mirovine, jer kaže unapried, da je njegov život u pogibelji, pak da se, ako ga pristaše protustranke ubiju, može barem obitelj bilježnika takvoga uzdržavati, koji je za vladu i današnji sistem u pogibelji života.

Koliko je takov čovjek, koji je takve molbe stavio na povjerenstvo, u stanju učiniti i koliki je morao učiniti pritisak na izpitanike, to ja mislim i na vladu. Upravo ove protuslovne izjave, kako su prije dane i sada pred povjerenstvom pokazuju na onaj pritisak, koji je on učinio na ovaj izbor. Iz ovoga pritiska i daljnih protuslovnih izjava i svjedočba sliedi napokon to, da je poslje zaključenoga izbora došlo ih mnogo glasovati, koji su tražili, da imaju pravo glasovati i da će glasovati.

Uz ovu okolnost, što je samo izvješće priznalo, trebalo je izpitati, da li je izbor u pravo vrieme zaključen. Ovdje se veli, da nije, te je o tom kontrolorni odbor stranke prava preslušan, naime u toj okolnosti, da je čitav sat i pol prije zaključen izbor, nego bi smjelo to biti. To je jedno, što je zanemareno. Zatim je dopustilo povjerenstvo, da jednoga od onih, koji je Tkalčec izrekao, nije preslušalo, a to je jedan glas, i to odličan i odlučan glas, koji bi odlučio o izboru, da li je izabran gosp. dr. grof Teodor Pejačević ili pako Mijo Tkalčić. To je drugo, što je zanemareno. A ovih 12 izbornika pod slovom „a" do „d", koje g. dr. Benak nije glasovanju pripustio. i te nije samo povjerenstvo preslušalo, koje bi povjerenstvo moralo preslušati.

Pošto dakle niti ovi nisu preslušani, zato mislim, da povjerenstvo nije svoju zadaću izvršilo; a i više točaka ima kod toga izbora, koje bi se imale razsvjetliti. a koje se nisu razsvjetlile, stoga mislim, da je opravdan ovaj predlog, da se tamo novo povjerenstvo izašalje.

Predsjednik: Vis. sabore! Sada je 12 sati, stoga će se prieći na interpelacije.

Rieč ima gosp. zastupnik Barčić, da stavi interpelaciju.

Erazmo Barčić: Vis. sabore! Od nekolicine otačbenika iz hrvatskoga Primorja zamoljen sam, da stavim interpelaciju na vis. vladu u veoma važnom predmetu za hrvatsko Primorje i za hrvatsko brodovlje. Ja sam se težkim srdcem odvažio toj želji njihovoj zadovoljiti, te im obreko, da ću interpelirati; jer znadem iz izkustva, da vis. vlada veoma malo mari za želje i zahtjeve, koje dolaze s ove strane vis. kuće, te na interpelacije s ove strane kuće ili daje odgovore takove, koji ne mogu zadovoljiti nijednoga hrvatskoga otačbenika, ili pako što je najkomotnije ne daje nikakova odgovora, premda se upiti s ove strane donešeni, uviek tiču ponosa, blagostanja i prava hrvatskoga naroda.

Od onoga vremena, odkada bijaše u našoj domovini dualistički sistem, magjarsko ministarstvo hotomično i sistematično radi, da uništi i upropasti naše Primorje. God. 1868. trasirala se je karlovačko-riečka željeznica, koja mimoidjenjem svih primorskih luka, bijaše mrtvačko zvono za primorje naše. (Žamor.) Istodobno ugovarao je barun Rauch sa Magjari infaman pakt, koga nagodom zovu. Ovim paktom imfamije Rauch i njemu slični hrvatski rodoljubi izručili su Magjarom sve najbitnije državne atribute hrvatske kraljevine; i za omogućiti izdaju Rieke, privolili su na prikrpinu §. 66. nagodbe. Za ovakovu uslugu položenu na žrtveniku magjarske državne ideje držim, da su oni rodoljubi bar mogli zahtjevati . . . (Žamor) da se ova željeznička trasa izmieni sa onom belgijskoga družtva i tako dočim željeznica dotaknuvši se primorskih luka bi ih spasila bila od propasti, bila bi željeznica za istu Rieku mnogo koristnije izpala nego li sadašnja. Nu tadašnjim rodoljubom lebdila je veća materialna korist pred očima za našu domovinu, pa su oni izposlovali sankciju zakona za osušenje lonjskoga polja, usljed kojega zakona doista lonjsko polje nije bilo izsušeno, nego na korist dotičnih koncesionara bijaše izsušena zemaljska blagajna sa 300.000 forintih. Plemenitu namisao Magjara da upropaste i unište naše Primorje, podpomagaše naša vlada i naši zastupnici u magjarskom saboru . . . . (Žamor).

Ja ne ću ovdje navesti ubitačnih zakona za Primorje, stvorenih u magjarskom saboru, nu ne mogu zamučati zakona, kojim bijahu ukinute slobodne luke u Bakru, Kraljevici, Senju i Karlobagu. Proti tomu zakonu naši zastupnici nisu ni rieči progovorili, pače su glasovali za taj zakon bez da bi bili zatražili odštetu za toli ogroman gubitak. Vis. kr. zem. vlada pako nije smatrala vriedno ni odgovoriti na moju interpelaciju, da li je voljna naime zauzeti se u svrhu, da se rečenim gradovom pripadajuća im odšteta dopita, od koga mučanja zaključiti moram, da po običaju nije ništa u stvari poduzela, niti da poduzeti ne će.

Gospodo! Odkada bijaše karlovačko-riečki željeznički vlak prometu predan, od onoga dana izčeznuo je u gradu Bakru i posliednji trag jednom bujne trgovine, veličanstvena luka je prazna, narod u gradu i u okolici pogiba, isto tako u Bagu i Kraljevici, samo u Senju, hvala njegovomu zaledju, koje se s nikakovom željeznicom ne dotiče, premda mnogo izgubi, uzdržalo se je nešto trgovine. Magjari milijune troše za podizanje odmetnice Rieke, dočim

naša kr. zemaljska vlada ništa ne radi za naše Primorje, premda bi po mojem mnienju morala nešto učiniti iz autonomnih sredstva, da priskoči u pripomoć našemu Primorju; te da ako imade kakova upliva, taj upliv uloži, da se budi kakove investicije upotriebe, da se njimi Primorje od posvemašnje propasti spasi.

Ali, gospodo moja, Primorci, preziruć političke kameleone i izdajice roda svoga svi listom pristadoše uz častnu zastavu, koju je razvila stranka prava, inde irac: i zato su pali u nemilost vis. vlade i njezinih prijatelja. Zašto vis. vlada nije iz autonomnih sredstvah bar predložila, da se produži lujzinska cesta, iz mjesta Meje do željezničke istoimene postaje? Tom veleliepom trgovačkom cestom grad bi se Bakar spojio sa željeznicom. Zašto kr. zemaljska vlada nije izposlovala od magjarskoga ministarstva, da izjednači željezničku tarifu za postaje Bakar, Meja i Plase sa onom za Rieku valjanom? (Žamor.) Zašto naši zastupnici na ugarskom saboru, kadno su svojimi glasovi Tiszino ministarstvo od sigurnoga pada spasili, nisu u ime koreškpektiva zahtjevali, da se n. pr. preloži štacija iz Zale Drage na prugu Bakar zvane na mjestu mnogo bližjem Bakru Sv. Kuzam zvanom; (Žamor), ili da se u Kraljevici dogradi dock, ili da se trasira željeznica iz Senja do Bihača. Tim bi bilo ne samo ovim gradovom mnogo pomoženo, nego i državnomu eraru. Ali, kako sam kazao, Primorje naše je oporno; Primorje naše treba ukrotiti ili uništiti i zato ne samo da ne bijaše ništa dobra za Primorje učinjeno, nego i ono malo dobra, što još obstoji, hoće da se upropasti.

Grad Senj rad svoga patriotizma slavljen, radi u svih slojevih njegova pučanstva razvijene hrvatske sviesti, kazni se gubitkom gimnazije — osveta dostojna čovjeka, koji je svojimi čini dokazao, da smatra naše političke institucije kao kakove maškarade, koje se mogu po volji svaki dan obući, svući i promieniti. (Dr. David Starčević: To je naš kultus-chef!)

Golo, neplodno, kršovito primorje naše upućeno je na more. I doista more do nekoč bijaše jedno od najizdašnijih vrela, iz koga je primorac crpio sredstva uzdržavanja. Nu, žalibože, odkada su brodovi na paru preoteli mah brodovom na jedrih, izčeznu primorcu i ovo vrelo. Naši primorski glavničari nisu tako jaki, da bi si mogli sagraditi velike parobrode i takmiti se sa parobrodarskimi poduzeći inozemstva. Vlade u Italiji, u Francezkoj i u drugih naprednijih državah, zabrinute žalostnim stanjem mornarice na jedrih, priskočile su im u pomoć sa znatnimi državnimi podporami, s raznimi pogodami u porezu itd., ali ugarska, ta država izvanjskoga sjaja, a unutarnjega prosjaka, dočim troši zs riečku luku milijune, gradi boulevarde, veličanstvenu palaču parlamentarnu, narodno kazalište, ali se ništa ne brine za promicanje narodnoga gospodarstva u svih svojih granah naročito u grani pomorskoj. Takovo zanemarivanje imade užasnih posljedica za Primorje naše. Primorci ne traže od brodova bogatstva; oni su zadovoljni, da dodju do svakdašnjega kruha, ali i do toga doći ne mogu. Zato mornari naši jatomice se sele, pučanstvo na obalah naših svaki dan sve to više propada, bivši hrvatski brodovlastnici, ako im je koj novčić preostao, poduzimlju podhvate, kojim nisu dorasli, pa težkom mukom privredjeni novac, izgube. Naši hrvatski kapetani, čast hrvatskoga imena u inozemstvu, moradu se poniziti, da preuzmu službe koje ne odgovaraju njihovu družtvenomu položaju. Tako n. pr. u gradu Bakru kapetan, koji je pred 2 godine zapoviedao jedan od najvećih brodova naše mornarice, sada se je morao poniziti, da primi bezplatnu službu listonoše, samo da dobije za svaki dostavljeni list od dotičnoga naslovnika po 1 novčić. Dohodci brodova nisu dostatni za namiriti poreze i velike osjeguravajuće premije, tako dolaze na bubanj, i jednom bogati brodovlastnik doveden na prosjački štap. (Dr. David Starčević: Eto gospodo većina ne će, da sluša, ne mari za govore, nu kod glasovanja biti će već svi ovdje. . . . Žamor.) . . . Nu nepravda osvetu vapijuća na nebo, koju brodovlastnici moradu trpjeti karakteriše azijatstvo magjarske vlade i pokazuje tendenciju iste, da upropasti Primorje naše. Brodovi se mjere na bačve, na lagve; brodovi plaćaju za svaku bačvu 40 novčića dohodarinskoga poreza na godinu; ovaj se porez svake godine umanjuje za $1^1|_2$ novč. Pred 8 godina bijaše uvedena sveobća internacionalna bačva, koja je od austrijske bačve veća za $20^0|_0$ tako da brod koji je mjerio 200 starih austrijskih bačava, sada mjeri 160 internacionalnih bačava. Na Rieci i u Trstu i u Cislitaviji odmjeriva se dohodarinski porez na temelju nove internacionalne bačve, samo za Primorje odmjeriva se na temelju stare austrijske, i tako da naši brodovlastnici plaćaju $20^0|_0$ više nego brodovlastnici na Rieci, u Trstu i u Cislitaviji. (Zast. dr. David Starčević: Kako se zove ta država? Žamor na ljevici.) Pa da nije imao pravo g. dr. David Starčević, kad je nazvao ovu državu razbojničkom? (Živio na ljevici.) Nu nije ni to dosta. Pošto brodovi iz hrvatskoga Primorja su upisani kod pom. oblasti na Rieki, dolazi do slučaja, da imadu porez platiti na Rieci i u Bakru, pa ako ga ne plate, tjera se ovrha.

Imade brodovlastnika, koji su dva puta imali izplatiti porez, molili su, da im se vrati, ali sve badava. Tako je neki Bakarčić još g. 1877. platio u Bakru u ime poreza 400 i nekoliko forinta, pa mu je isto tako bio na Rieci odmjeren taj porez, gdje ga je morao takodjer izplatiti. On se je bio obratio na sve financijalne oblasti radi povratka nedužna dvaput izplaćenoga poreza, uteko se je čak do ministarstva, došao je bio i glavom u Zagreb, pa ipak ništa nije mu koristilo niti nije mu se vratila ovako dvostruko dakle nepravedno uplaćena svota. Pod Rambergovim povjereničtvom ponovio je bio svoju molbu. Ramberg bio se je uvjerio o nepravdi i obrekao je, da će sliediti povratak uplaćenoga iznosa. Nu medjutim madjarska je vlada Rambergovo povjereničtvo zamienila svojim pro-

consulom . . . (Žamor) i tako stvar osta pri starom, a naš brodovlastnik zaludo čeka te je izgubio nadu, da mu se po dva puta uplaćena svota vrati.

Pošto ovdje spomenuh Rambergovo povjereničtvo, ja bi molio presvjetloga gospodina predsjednika, da mi dozvoli opravdati stanovište, koje je stranka prava zauzela napram ovomu povjereničtvu. Sa desnice i u službenih se glasilih nekakovim začudjenjem i ostentativnom ironijom predbacuje stranci prava, da ona hvali i u zviezde kuje baruna Ramberga. Doista moraju biti vrlo, vrlo žalostni odnošaji u našoj domovini, da mi, koji od kad počesmo misliti uviek borismo se za uvedenje slobodnih institucija u našu domovinu, sada smo prisiljeni, da hvalimo željeznu ruku austrijskoga generala. Ja to žalim; ali što je tomu krivo? Evo vam razloga vrlo jednostavnoga: Mi ne imamo nego samo fikciju ustava, pod okriljem kojega mogu se okoristiti samo ljudi takovi, koji drže ljubav domovine i religiju političkih načela ludošću. (Žamor.) Naša vlada postavila si je najuzvišenijim ciljem, da si stvori magjaronsku većinu u hrvatskom saboru.

Ovoj je zadaći sve drugo podredjeno. S toga se u Hrvatskoj ne nagradjuje, ne uvažuje značaj, poštenje, znanost, požrtvovnost, ljubav domovine i druge gradjanske krieposti, nego nagrada ide onim, koji su najbolje, najvještije i najbezobzirnije agitovali prigodom izbora za vladinoga kandidata. A posliedica tomu jest ta, da je naš sabor kroz takovu većinu postao kao nekakov zavod osjeguravajući, kao zavod vjeresijski, kroz kojega vis. vlada protura svaku ne zakonitost, makar ona najubitačnija bila za našu domovinu, samo da je ista za vladine interese. S toga nije čudo, ako mi volimo absolutnu ali pravednu, nepristranu i moralnu vladu, nego li ustav, koji počiva na podlogi tako podlih, najpogibeljnijih političkih agitacija, koje bi bile kadre i najmoralniji narod ovoga svieta pokvariti. (Živio! na ljevici.)

Gospodo! Iz interpelacija mojih prijatelja Radića, Hinkovića i Pilepića doznali ste, kakove se strahote dogadjaju kod upravnih uredah; iz interpelacije g. Radoševića uvidjeli ste žalostno stanje našega sudstva: iz govora moga prijatelja dr. Davida Starčevića vidjeli ste, kako nam stoji sigurnost u našoj zemlji, sigurnost naime osobe i imetka; govori gg. Zorića i Folnegovića, interpelacija g. zastupnika Smičiklasa sadržavaju vrlo težkih osvada proti bezzakonju i nepodobštinam vis. vlade, a iz današnje moje interpelacije mogli ste uvidjeti, kakovo turobno stanje vlada u našem Primorju, kakovu nepravdu trpe naši brodovlastnici od financijalne oblasti.

Gospodo moja! To vodi, to tjera narod do sdvojnosti, do ustanka. Kotao državne mašine u Hrvatskoj nastojanjem naše vlade danomice prepunjava se parom razvratnom, revolucionarnom. Paklena misao hoće, da mašina eksplodira u nesgodno vrieme, kadno monarhija, prosta izvanjskih neprilika, mogla bi staviti našim tlačiteljem na razpolaganje vojsku od 300.000 momaka, da bajonete njihove napere na srdce Hrvatske i da ju satare. (Žamor. Odobravanje na ljevici.)

Ali otačbenici obijuh opozicija budnim okom bdiju na ventil, grozničavim pozorom paze, da se nebi začepio i time da zaprieče eksploziju, dok ne nastanu one neprilike, koje će onemogućiti monarhiji vojsku staviti Magjaru na razpolaganje proti Hrvatskoj. A te neprilike možda su bliže, nego li se misli.

Kako nagovješta „Il Diritto“, jedan od najuglednijih listova Italije, koji stoji u neposrednom odnošaju sa ministarstvom vanjskih posala, možda će se već g. 1885. pojaviti strašna oluja. A kad ove neprilike nastanu, naša je misija svršena. Mi ćemo dopustiti, da se ventil začepi, neka državna mašina pukne.

Eksplozija će poslati na komade trulu ovu monarhiju, a otačbenici stranke prava pobožno će podići komad, koji se Hrvatska zove, te nastojati, da dopale joj rane izlieče, da ju njeguju, te da ju predadu neodvisnu i slobodnu narodu svomu. (Burni živio na ljevici.)

Gospodo! Vi, s desnice i na vladinih stolicah, sve što mi govorimo i razpravljamo držite pukom rekriminacijom, prostom igrarijom riečih; mi to shvaćamo, da onomu, koji je na vladi svaka opomena, svaka opazka s ove strane kuće dolazi nesnosljivom; mi shvaćamo, da vladati bez oporbe je najsladje, ali pošto narod tako ne misli, s toga mi ćemo uztrajati na dojakošnjoj stazi, mi ćemo, marili vi za to ili ne, i nadalje govoriti i razpravljati. Dužnost narodnoga zastupnika jest: konštatirati činjenice, podučiti narod, razsvietliti zemlju, a mi to činimo, našu dužnost vršimo.

I upravo u izpunjenju ove dužnosti stavljam na vis. vladu sliedeću interpelaciju:

(Živio! Živio! i pljeskanje na ljevici.)

(Predsjedničku stolicu zauze II. sab. podpredsjednik dr. Stjepan Spevec.)

(Zast. g. Barčić čita:)

„1. Može li i ako može, hoće li vis. vlada prigodom prvoga budućega saborskoga zasiedanja donieti na saborsko razpravljanje kakov i koj konkretan predlog, da se propadajućemu materijalnomu stanju Primorja u pomoć priskoči.

2. Ima li i ako ima vis. vlada kakov upliv kod ug. ministarstva, hoće li taj upliv upotriebiti, da se shodnimi državnimi investicijami Primorje od materijalne propasti spasi; te će nam vis. vlada uspjeh eventualnoga svoga posredovanja priobćiti.

3. Može li i ako može, hoće li vis. vlada izposlovati, da porez na dohodarine za brodove hrvatskoga Primorja bude izjednačen sa porezom, kakov je odmjeren za brodove riečkih brodovlastnika.

4. Može li i ako može, hoće li vis. vlada izposlovati, da se onim brodovlastnikom hrvatskoga Primorja, koji su upitni porez dva puta izplatili, povrati nepripadno jedan put uplaćena svota?“

Predsjednik: Interpelacija ova dostaviti će se visokoj vladi.

Rieč ima g. predstojnik odjela za pravosudje, da odgovori na stavljenu interpelaciju.

Zast. vlade **Vjekoslav Klein**: Visoki sabore! U sjednici od 8. listopada prošle godine stavio je dr. Hinko Hinković, narodni zastupnik, sliedeću interpelaciju (čita dotičnu interpelaciju).

Na ovu interpelaciju čast mi je u ime preuzv. g. bana odgovoriti sliedeće. (Dr. David Starčević: U ime vlade ne bana!)

Poznato je bilo vladi, da je odgovorni urednik „Slobode" g. Ivan Krajač bio radi zločina javnoga mira, kao i prestupka proti javnomu miru i redu stavljen pod iztragu i da je odredjen bio iztražni zatvor proti njemu. Nu pošto proti odredbi sudca iztražitelja i suda iztražnoga postoje u zakonu pravni liekovi označeni u §§. 104. i 105. kaznenoga postupka, pošto je sud u vršenju sudačke vlasti sasvim nezavisan od zemaljske vlade, to zemaljska vlada nije imala prava niti povoda mješati se u iztražni postupak.

U ostalom držim, da nije osnovan nazor g. interpelanta, da bi iztražni sud u ovom konkretnom slučaju bio vezan na meritornu riešitbu porotnoga suda, jer u iztražnom postupku u tiskovnih stvarih postoje isti propisi, koji valjaju za obćenito postupanje u redovitih kaznenih parnicah, naime označenih naročito §. 67. zakona od 17. svibnja 1875. god. o postupku u poslovih tiskovnih, da imaju ti propisi valjati, u koliko isti zakon ne čini iznimke.

Molim, da vis. sabor primi ovaj odgovor vlade na znanje.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik dr. Hinko Hinković.

Dr. **Hinko Hinković**: Gospodo! S odgovorom visoke vlade ne mogu se zadovoljiti sa sliedećih razloga, jer zastupnik vriedne vlade veli, da proti odredbi suda dotičnoj stranci pripada pravo pritužbe na viši sud. Ja sam kao branitelj g. Ivana Krajača znajuć, da na njegov uštrb radimo i da ćemo vrieme izgubiti, zato da mogu ovomu saboru kazati to, uloživ pritužbu na banski stol proti iztragi, a taj je iztražni zatvor potvrdio.

Drugo je pitanje, što je zastupnik vlade kazao, da je to pitanje sudova, da su sudovi nezavisni od vlade i da ova ne može uplivati na riešenje suda. To je sasvim istinito, da ne smije u to uticati, ali stoji u vašem ustavu, kako se veli, da vlada vrši vrhovni nadzor nad pravosudjem, pak onda, ako se dogodi flagrantna povreda zakona i ako vlada toj flagrantnoj povriedi ne smije na put stati, onda pitam, u čem stoji taj nadzor vlade nad pravosudjem i kako se vrši taj nadzor?

Ne stoji nazor veleštovanoga zastupnika vis. vlade, da ne treba kod iztražnoga zatvora u tiskovnih stvarih, buduć valjaju iste odredbe kao i za druge delikte, čekati na uspjeh porotne parnice. Ja priznajem, da se ne samo u tiskovnih stvarih, nego i u drugih kaznenih stvarih pokazuju velike nepravde i protuzakonitosti i da se radi protuzakonito, a osobito ovdje da se iztražni zatvor ovaj odredi radi t. zv. reata, gdje ne ima nikakve povriede. Ja, recimo, počinim nešto, stave me u iztražni zatvor, jer da bi mogao opetovati čin?! Kakov je to razlog? A zakon veli, ne jer bi mogao opetovati čin — jer to je slutnja. to je sumnja, pak zato to nije dovoljno — nego u zakonu se traži, da se mora s razloga predmnjevanoga t. j. da moraju konkretne činjenice to dokazati, iz kojih se može zaključak stvoriti, a ne da bi dotičnik mogao čin opetovati. Takvih pako činjenica nije bilo tu, a takvih činjenica nije i ne ima ih u drugih kaznenih slučajih, gdje se proti ovomu načelu grieši. Ne samo u tiskovnih nego i u drugih kaznenih stvarih se u ovom pravcu jako grieši. Tu je široko polje samovolje suda i drugih oblasti, koje mogu zatvoriti na temelju zakona krivo shvaćajuć svakoga, koga hoće.

Oni mogu danas mene zatvoriti, jer im ne smeta ništa imunitet, te mogu reći, da su me i u flagranti uhvatili, kako su i g. Folnegovića odsudili na globu, premda je zastupnik bio veleć, da su ga in flagranti uhvatili. Dobro, ja sam zastupnik. oni se ne trebaju držati imuniteta, kako smo vidili kod g. Radoševića, pak me jedan prijavi samo, da sam kao odvjetnik zlobno što počinio ili drugi kakov kažnjiv čin, onda će sud kazati: odsudjujemo vas, buduć da ste to učinili, a pošto bi se moglo dogoditi, da bi vi taj čin opetovali. mi ćemo vas staviti u luknju.

Kakvo je to pravo? Kakov je to red i zakon? — Kakva je to vlada, koja ovako vrši nadzor nad pravosudjem?

S toga se ne mogu zadovoljiti s odgovorom visoke vlade.

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovaj odgovor vlade na znanje?

Ona gospoda, koja su zato, neka izvole ustati.

(Dr. Hinković prema desnici: Bože daj, da bi od vas koga zatvorili!)

(Pošto je ustala većina čuju se povici s ljevice: To je manjina!)

(Velika uzrujanost na ljevici.)

Predsjednik zvoni.

Dakle ona gospoda, koja su za to, da se ovaj odgovor visoke vlade ne primi na znanje, neka izvole ustati.

(Povici s ljevice: To je većina.)

Molim g. bilježnika, da prebroji glasove onih, koji nisu zato, da se primi odgovor vlade na znanje.

(Bilj. dr. Marko Lončarić broji glasove.)

Dakle 29 se je izjavilo, da ne primaju odgovor vis. vlade na znanje.

Molim sada g. bilježnika, da izvoli prebrojiti one, koji su ostali sjedeć.

Dr. **David Starčević**: Molim, da se ne smije nitko pustiti na vrata, da unidje unutra, jer će se slobodno glasovati.

(Bilj. dr. M. Lončarić broji glasove. — Na ljevici smieh.)

Predsjednik (zvoni): Dakle sjedećih je ostalo 39 sab. članova, a po tom je odgovor visoke vlade primljen na znanje.

G. upravitelj odjela za pravosudje ima rieč, da odgovori dalje na interpelaciju.

Zast. vlade **Vjekoslav Klein**: Visoki sabore! U saborskoj sjednici od 3. siečnja ove godine stavio je g. zast. Tito Ožegović sliedeću interpelaciju.

(Čita dotičnu interpelaciju.)

Na ovu interpelaciju častim se u ime preuzvišenoga bana odgovoriti sliedeće: Usljed interpelacije stavljene po gosp. narodnom zastupniku Titu Ožegoviću, u prošlom saborskom zasjedanju obratila se zemaljska vlada na preuzvišenoga gosp. zajedničkoga ministra financija, koji je u tom predmetu bezdvojbeno nadležan, i zagovarala je, da bi se kod mjestnih sudovah prije postojeći oprost od biljegovine uzpostavio.

Nu pošto je taj oprost od biljegovine po nazoru preuzvišenoga gosp. ministra financija ministerialnom naredbom, indi administrativnim putem uveden, i pošto je isti oprost od biljegovine i po onoj ministerijalnoj naredbi uveden za mirovne sudove, koji nisu istovjetni sa mjestnimi sudovi, to se nije preuzv. g. ministar financija hotio skloniti, da pristane na predlog zemaljske vlade.

Nu preuzv. gosp. ban obratio se je opetovano dopisom na preuzviš. g. ministra financija, i nada se usljed obnove predstavke povoljnomu uspjehu. Pošto je ova stvar još u tečaju, to je vlada oklievala s odgovorom na ovu interpelaciju, inače bi već prije bila odgovorila. Stoga molim vis. sabor, da primi ovaj odgovor vlade na znanje.

Predsjednik: Rieč ima g. interpelant, da se izjavi.

Tito Ožegović: Vis. sabore! Ja se s odgovorom vis. vlade ne mogu zadovoljiti tim više, što mislim, da ovdje nije mjesta nikakvoj molbi niti od strane vis. vlade, niti od strane vis. ovoga sabora, već je ovdje stati na put protuzakonitosti, koja je ovdje samovoljno po ugarskom financministru naredbenim putem onako uvedena. (Sa ljevice: Tako je.)

Ako je tomu tako, da će svaka naredba, koju financministar bez pitanja, bez da je ova naredba u ovom vis. saboru proglašena, da ju mi ovdje smatramo kao zakon, onda vis. sabore ja mislim, da mi ovdje badava sjedimo. (Povladjivanje sa ljevice: Tako je.)

Stoga ja, kao što sam u mojoj interpelaciji kazao, ponovno umoljavam onu gospodu, koja idu u magjarski sabor, neka ovoj protuzakonitosti na put stanu, i neka se zauzmu zato, da se ova naredba protuzakonita za nas nevaljanom proglasi. Tim odgovorom vlade ja se ne mogu zadovoljiti. (Kamenar viče: To bi morala vlada učiniti za 24 sata! Vika na ljevici.)

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovaj odgovor vis. vlade na znanje. (Glasovi sa desnice i središta: Prima; a sa ljevice: Ne prima.)

Ona gospoda, koja su za to, neka izvole ustati.

(Većina ustane.)

Dakle većina je primila odgovor vis. vlade na znanje. (Folnegović: Živili ustavnjaci!)

Rieč ima g. upravitelj odjela za pravosudje, da odgovori na interpelaciju.

Zast. vlade **Vjekoslav Klein**: Vi sabore! U saborskoj sjednici od 3. siečnja ove godine stavio je gosp. narodni zastupnik dr. Radošević sliedeću interpelaciju; (Čita dotičnu interpelaciju.)

Na ovu interpelaciju imadem čast u ime preuzv. bana odgovoriti sliedeće: Kako se može razabrati iz godišnjega poslovnoga izkaza sudova, raste poslovni obseg i sudova prve molbe svake godine i poslovni brojevi banskoga stola i stola sedmorice su se tečajem minuloga decenija upravo potrostručili.

Naravska je posljedica takve navale posala, da nemogu tomu odoljevati materialne radne sile, i zato je vlada, da doskoči zlu, postarala izhoditi na previšnjem mjestu dozvolu, da se mogu obim višim sudovom pridjeliti još dva pomoćna izvjestitelja. Izim toga nastoji vlada kod nižih sudovah materialni broj činovnika popuniti, da poslovi odpravničtva ne zapinju, dodieliti sudovom unutar granica po priekoj potrebi broj pisarničkih sila.

Napokon nastoji vlada umanjenjem posala i periodičnim izkazom ovih administrativnim putem uredovanje sudova ujednostručiti, a kani i legislativnim putem donjeti shodan predlog smjerajuć onamo, da se ujednostruči poslovanje kod sudova u poslovih gradjanskih i u kaznenih. Nadati se je, da će se takvimi mjerami moći pospješiti uredovanje sudova.

Na pojedine napadaje, kojimi je gosp. interpelant prigodom obrazloženja svoje interpelacije napadao žestoko ne samo kotarski sud u Kostajnici nego i osobu upravitelja toga suda, a koji nisu u nikakvom savezu sa upitom samim, scienim, da mi se s ovoga mjesta nije osvrtati, osim u toliko, što je gosp. interpelantu vrlo dobro poznato, da su u naših zakonih ustanovljeni točno pravni ljekovi proti nezakonitomu, ne nadležnomu, nepravilnomu postupku sudova, dočim glede smjelo obiedjenoga upravitelja suda odlučno izjaviti moram, da je on po sve puta čovjek i činovnik uzornoga poštenja. (Sa desnice i središta povladjivanje sa Živio!) Tim više požaliti i odsuditi moram te napadaje, kojimi se gosp. interpelant zaletio čak do sumnjičenja, kao da je isti činovnik zatomio tudje novce, kao i napadaje, da su činovnici sudbenoga stola petrinjskoga, prigodom kućne pretrage njegova šogora tražili i osvojili tudje novce. (Povici s ljevice: Zašto su išli u

blagajnu? Zašto branite takvoga činovnika? Na desnici burno povladjivanje.)

Ovakvo težko sumnjičenje pred licem vis. sabora, a na mjestu, gdje se dotični napadnuti činovnik osobno braniti ne može . . . . . (Dr. Hinković: Vi ga branite! Vi ste odgovorni.) nemože izpričati niti najcrnija zloba, niti najžešća politička borba. (Vika na ljevici: Vi udarate na opoziciju — nedužne ljude zatvarate. Predsjednik zvoni.)

Ja u ime svega poštenoga činovničtva svečano odbijam ovakova sumnjičenja i ovakove potvore.

Molim, da vis. sabor blagoizvoli ovaj odgovor primiti na znanje.

Dr. **Šime Mazzura**: Vis. sabore! Saborski poslovnik obvezatan je za svakoga člana ove kuće, bio on član opozicije, većine ili bio on član vlade. Ovo predsjedničtvo, kada je izvolilo podieliti g. predgovorniku rieč, da odgovara na interpelacije, imalo je vršiti po poslovniku dužnost u toliko naime, da izjavi, da je g. predgovornik ovlašten govoriti u ime vlade. Ja toga nisam čuo, a valja znati, da se svaka interpelacija po §. 31. poslovnika stavlja na zemaljsku vladu, a da se na interpelacije ne odgovara „u ime bana" nego u ime zemaljske vlade, jer se u poglavju 21. poslovnika pripovjeda, da vlada odgovara na interpelacije, a ne ban. Tko toga ne zna, neka se ne nabacuje na gospodu interpelante onakovimi izrazi, kakove smo sada čuli . . . (Žamor.)

Predsjednik: Ja bi imao g. zastupniku dru. Mazzuri samo to odgovoriti, da ob ovlaštenju dotičnoga gospodina neima dvojbe, jer su se i dosada njegovi odgovori odavle slušali; napomenuti mi je i to, da je svejedno, da li se u ime vlade ili u ime bana odgovara, jer ban upravlja zemljom.

Molim g. interpelanta, da se izjavi, da li odgovor vlade prima na znanje.

Dr. **Jakov Radošević**: Kod nas postoji zakon ob odgovornosti bana i njegovih predstojnika, počini li što nezakonita ban ili njegovi predstojnici, to oni za to odgovaraju; gosp. pako Klein nije predstojnik, pa stoga on niti nije odgovoran saboru kao takav, jer on je samo sekretar preuzvišenoga g. bana. (Nemir i žamor na desnici. — Na ljevici: Tako je!)

S odgovorom na moju interpelaciju ne mogu se zadovoljiti, jer je jasno i jer je i sama vis. vlada uvidjela, da je uredovanje naših sudova sporo, a to tim više, što se posao sve to više gomila. Ja sam želio, da se to popravi i kazao sam za to razloge, a nisam rekao, da su u nas sudci zločesti i nemarni; ja priznajem, da imade kod nas vrlo poštenih i radinih sudaca, a da bude takovih što više, toj želji ne može se nikako doskočiti time, da se oni, koji su nemarni, koji imadu najmanje brige, da vrše u sudstvu svoje dužnosti, da se baš takovi po vladi protežiraju, pa da takovi ljude mnogo sposobnije i marljivije preskoče. Zato sam i naveo taj slučaj Radivojevićev, koji je preskočio 66 mnogo sposobnijih svojih drugova. Da to dokažem, naveo sam tu činjenicu, koje pako vis. vlada nije pobila, dapače ja sam bio sâm kod g. Kleina prije toga imenovanja, te sam mu točno sve kazao. Gosp. Klein i vis. vlada imala je vremena, da izpita i da se osvjedoči, je li istina, što sam naveo, a da je to učinila, nebi ga bila mogla protežirati i preskočiti toliko sudaca. imenovavši ga na ono mjesto, na kojem je sada. Samo taj razlog vodio me je. da sam to naveo.

Gosp. predstojnik uzeo je u obranu činovnike (Zast. vlade g. Klein: Poštene.) . . . . dakle g. Klein dopušta, da ima nepoštenih i nesposobnih . . . (Žamor.) . . . to ste bar sami sada priznali. Ja sam kazao, da je dotičnik nepošten — ne zato, da ga grdim. već sam naveo slučaj, gdje je došao seljak po novce k Radivojeviću, koji je te novce primio i kazao je seljaku, da je poslao novce dru. Ivandiji. Zatim se izpostavilo, da nije bilo istinito, da je poslao novce, jer niti tri nedjelje iza toga nije jih tamo bilo. Gdje je dakle bio taj novac? kod dra. Radivojevića. Ako ga je odmah slao u ruke, radi čega se lažnom izprikom brani, da ga je poslao njegovu zastupniku, nije li to temeljita sumnja? Pa kad je dotičnika još i zatvorio, što sam mogao drugo misliti, nego li, da je lažno kazao? Takovoj samovolji ja ne mogu naći drugoga motiva, nego taj, kako sam kazao.

Što sam kazao o kućnoj premetačini moga šogora, ja sam se čudio, da se ima komu činiti premetačina, što ima u njega oružja. Pa ako se već oružje ima tražiti, zašto da se najprije traže ključevi od Wertheimerice. Ja mislim, da od kase nisu imali prava tražiti ključeve tim manje, što dotičnika ne bijaše kod kuće. Premetačina bijaše u prisuću nekoga starca učinjena, a ja sam kazao i kažem, da tko ide neovlašten u tudju kesu, ne može imati poštene namisli; ja inače ne mogu misliti, jer zašto bi tako bio postupao, kakovi su bili za to motivi? Ja sumnjam, da su hotjeli novac uzeti.

Predsjednik: Ja moram g. govorniku na ovu njegovu sumnju kazati, da ne sliedi iz toga, ako su tražili, da se Wertheimerica otvori, da su htjeli novac uzeti.

(Buka na ljevici. — Povici: Jest novac su htjeli . . . Predsjednik zvoni.)

Dr. **Jakov Radošević** (nastavlja): Premetačina bijaše radi oružja, što su tražili u Wertheimerici (Na ljevici: Tako je!) Kad se radilo o oružju, nisu mogli tako naivni biti i misliti, da će ga naći u Wertheimerici.

Ja sam dakle naveo razloge, da se vidi, kako se postupa i kakovi se ljudi protežiraju. Premda sam za što manji trošak erara, bilo bi mi ipak drago, ako se bude imenovalo još nekoliko pomoćnih referenta, jer i onako prištednje ne možemo imati, pa neka se bar troši, da se ovomu zlu doskoči. Najveće zlo može nastati, ako se kaznene referade pomnažaju, a ne ima dovoljna broja činovnika . . . (Žamor.) S toga se ne mogu zadovoljiti s odgovorom vis. vlade.

Zast. vlade **Vjekoslav Klein**: Vis. sabore! Nebi bio

strpljivost vis. sabora opetovano upotrebio, ali ipak moram prije svega primjetiti, da su razlaganja interpelanta i narodnoga zast. g. dra. Radoševića sasma stranačka i da sam se upravo u tih predmetih, koje je on ovdje iztaknuo, iz uredovnih spisah osvjedočio, da stvar tako nije bila, kako ju je on predstavljao.

(Dr. J. Radošević: Izvolite reći primjera.)

Glede pritužbe klienta njegova proti upravitelju kot. suda koji je tražio svoj novac jasno je iz izvida, da je taj novac sačuvan pod kontrolnim ključem u blagajni kot. suda, što je i interpelantu, koji pozna rukovanje s novcem u Krajini, poznato bilo, i da je to stoga zloba, da se je moglo posumnjati na pronevjerenje.

Sudac, dotično upravitelj suda, bio je dotični predmet riešio treći dan, kako je stigao sud. Pošto je bila stranka zastupana po dru Ivandiji, naravno, da je položenje novaca odredio pod imenom Ivandije. Kad je stranka došla upitati: gdje su moji novci, onda je sudac odgovorio: ja sam izdao odredbu, vi ćete novce dobiti od Ivandije. Stranka nestrpljiva ide u Petrinju: medjutim ležao je taj predmet u odpravničtvu, pošto je običaj uveden, jer nema poreznoga ureda u Kostajnici, da se novčani odpravci skupa sa komadi svaki mjesec pošalju dva puta. Taj je izpravak zakasnio 14 dana! U tom vremenu ne samo, da je brzojavio upravitelju ovo: gdje su moji novci? nego ga nepristojnim načinom u sudu vriedjao: tako glasi spis.

(Dr. David Starčević: Kad je brzojavio, nije ga bilo u sudu!)

Isto tako moram izpraviti navod g. interpelanta, da bi mi on žalostno stanje kostajničkoga suda razložio. Upravitelj kot. suda je izdao disciplinarnu odredbu i podnio pritužbu na zem. vladu i utok proti odredbi suda: banski stol je ovo izvidio i molbenim putem shodna odredio.

Izim toga moram primjetiti g. interpelantu, da je bio kostajnički kot. sud prije u žalostnom stanju, da je vjekovito laborirao na zaostatcih, i da je predstojničtvo petrinjskoga suda izvjestilo, da je sud u uzoritom redu, (Glas na ljevici: Fakta!) i da je vlada imenovala istoga činovnika upraviteljem suda na predlog banske stolice pomoćnim perovodnim činovnikom, a ne kako interpelant veli izvjestiteljem.

(Dr. J. Radošević: Preskočio ih je 66!)

Nije istina, da ih je toliko preskočio, a predsjedniku u viših sudovih mora se dozvoliti, da si odabere lica, koja mogu imati osobno povjerenje.

(Dr. D. Starčević: Dakle svi drugi nemaju kod njega povjerenja!)

Predsjednik: Dr. D. Starčević ne ima rieči! Prima li vis. sabor odgovor vlade na znanje?

(Glasovi: prima, ne prima.)

Ona gospoda, koja su zato, da se odgovor vlade primi na znanje neka ustanu.

(Ustane većina.)

Odgovor vlade primljen je na znanje.

Rieč ima predstojnik unutarnjega odjela da odgovori na interpelaciju.

Dane Stanković: Nar. zast. St. Rašić stavio je slieđeću interpelaciju: (čita.)

Na tu interpelaciju čast mi je odgovoriti, kao što slieđi:

Vladi je poznato, da javna sigurnost u nekih predjelih zemlje, navlastito u briegovitih predjelih uzduž bosanske granice nije u najboljem stanju.

Uzrok tomu leži ponajviše u razštrkanih obitavalištih, i u konfiguraciji tla i najviše u nehajstvu pojedinaca za čuvanjem blaga.

Ponajviše imadu se odnošaji, orisani po g. interpelantu pripisati okolnosti onoj, da ni oštećenici ni svjedoci bojeć se osvete ne idu javnim sudovom u tolikoj mjeri, da se krivci mogu privesti zasluženoj kazni. Ti su odnošaji obratili na se pozornost, kako prve krajiške oblasti tako i zemaljske vlade i tražilo se je ljeka u točnom vršenju gradjanskoga reda, u tom poslu, da se sklopljena mjesta ustroje i uvedene su u raznih predjelih Krajine i izvanredne sigurnostne mjere, prema kojima su pod osobnu pazku stavljene osobe, o kojih se zna, da su imetku i osobnoj sigurnosti drugih opasne. Uz to je kod obćinah uvedena sigurnostna služba, te su obćinske vlasti dužne prema svomu financijalnomu stanju držati stražu; a pridržana je od prije postojeća u Krajini noćna obhoda tako, da se i obćinari moraju brinuti za svoju sigurnost. Pri razmještanju oružničkih postaja vlada brižljivo pazi na mjestne okolnosti i potrebu pojedinih predjela, i prema tomu je razdieljena momčad pojedinih postaja.

Uvaži li se, da troškovi za oružničtvo iznose 460.000 for., to leži mjera u razpoloživom novcu, preko koje se ne može preći u povećavanju oružničtva, da se ne zanemare drugi mnogo važniji interesi. Vlada si je sviestna, da je javna sigurnost glavna poluga svakoga naroda i budno će bditi, da se javna sigurnost osigura, koliko je više moguće, ali ne može zatajiti svojega osvjedočenja, da sve mjere ne vode žudjenoj svrsi, ako se narod ne osvjesti i naobrazbom nestane na put svim tim zločam. Ta preobrazba nestoji od broja oružnika, nego je nuždan sklad naroda, oblasti, škole i crkve, vlade, te rodoljuba, koji ga mogu u tom pravcu podučavati, a upravo u onih predjelih, o kojih je govor, ima dostatan broj ljudi, koji mogu tu liepu zadaću dostojno vršiti.

(Dr. David Starčević: Miškatović će ići u svoj kotar kao propovjednik!)

Molim vis. sabor, da izvoli primiti odgovor vlade na znanje.

Predsjednik: Prima li vis. sabor odgovor vlade na znanje?

(Prima.)

Odgovor vis. vlade primljen je na znanje.

Rieč ima odjelni predstojnik za unutarnje poslove, da odgovori na interpelaciju.

Dane Stanković: G. zast. Ivan Obad stavio je sliedeću interpelaciju: (čita.)

Na ovu interpelaciju čast mi je odgovoriti, da je na prijavu bivšega blagajnika obćine sveto-ivanske proti obćinskomu bilježniku radi pronevjerenja i zloporabe uredovne vlasti god. 1879. tadanji veliki župan vodio iztragu, da li je što bilo u blagajni i individualnoj likvidaciji. Spis putem političkim vodjene iztrage dostavljen je dopisom podžupana od 5. travnja 1879. državnomu odvjetničtvu sudb. stola u Zagrebu, komu su dopisom od 18. veljače 1880. dostavljene naknadno prispjevše prijave bilježnika obćine sveto-ivanske, da su računi izginuli.

Kazneni izvidi započeli su god. 1879.; iztraga još traje i u najnovije vrieme preduzeti su potrebni izvidi. Kaznena iztraga dokazat će, da li u prijavi obćinskoga blagajnika ima kriterija pronevjerenja i od te će zavisiti postupak proti bilježniku obćine sveto-ivanske. Vlada je učinila odredbu, da se iztraga čim prije dovrši i kraj tomu svemu učini. Molim vis sabor, da odgovor vlade primi na znanje.

Predsjednik: Zadovoljava li se g. interpelant s odgovorom vlade.

Ivan Obad: Vis. sabore! S odgovorom presv. gospodina odjelnoga predstojnika ne mogu se podnipošto zadovoljiti.

Mi znamo i imamo dosta primjera, gdje se drugi obćinski činovnici, kad im se dokazala najmanja neurednost ili pronevjerenje, da se, čim su stavljeni pod iztragu suspendiraju od službe. Ovdje su na mjestu dokazi predležali, jer su predležali računi ubožke zaklade i drugi računi, koje je s mjesta veliki župan sa dotičnim odborom izpitao i sa svojim sučinovnikom, i dokazao je, da je obć bilježnik dotične novce, koji su pripadali ubožkoj zakladi zaista pronevjerio. On je sudio ljude na novčane globe radi poljskih šteta i predležali su kazneni zapisnici o političkom uredovanju. gdje je bilo naročito, uvedeno koliko ima platiti stranka globe i stranka je platila.

Na to je bila preslušana i imala je namiru podpisanu po bilježniku i tajniku. Ne mogu okrstiti postupka vlade i njezinih činovnika.

Ima na priliku ovdje jedan slučaj, gdje je načelnik trgovišta Krapine suspendiran od službe, a zašto? Ne zato, da je što pronevjerio, nego samo radi toga. što je zanemario nadzor nad svojim blagajnikom, da je ovaj mogao pronevjeriti, i tu naročito stoji (čita).

Tako; dakle ovomu nije dokazano, da je novčić pronevjerio, a ovomu je prije 6 godina na mjestu dokazano pronevjerenje, i on još službuje na sramotu uprave i ciele obćine.

Ja sam, gospodo. bio tada blagajnik sveto-ivanske obćine; bilo je puno izkaza o globah, pa mi je načelnik naložio, da se globe utjeraju.

Kad smo došli k strankam, sve su stranke dokazale. da su već sve platile obćinskomu bilježniku. I uzprkos tomu, da je to sve sudbenom iztragom konstatovano, on ipak nije svrgnut sa službe.

Po svoj prilici ne može se drugo očekivati.

Ja se stoga, kako rekoh, s ovim odgovorom ne mogu podnipošto zadovoljiti, a što se tiče izjave presv. g., da se iztraga vodi proti načelniku i bivšemu blagajniku, kao imenito željno čekam, što će izaći, a bilježnik je upućen da što počini, samo da se stvar zavlači i da on opet može mirno na svom mjestu stajati.

Dane Stanković: Vis. sabore! Disciplinarna vlast nad obćinama jest stvar velikoga župana i on nije pronašao, da se suspendira.

Politička iztraga mogla je konstatovati, da ima neurednosti u manipulaciji s novcem, ali još nije riešeno, je li ima pronevjerenja ili ne, to će odlučiti sud, a onda će sliediti odluka i ako bude počinjen delikt. neće uteći zasluženoj kazni.

Predsjednik: Prima li vis. sabor odgovor vlade na znanje?

(Prima.)

Odgovor vlade primljen je na znanje.

Ban grof **Khuen Hedervary**: Vis. sabore! G. zast. Ivan Obad stavio je u sjednici od 9. svibnja interpelaciju na vladu u poslu postupka kod ustanovljenja odkupnine. Ja neželim na meritum te interpelacije odgovoriti, jer moram se istom ubavjestiti o stanju stvari, ter će za obširni odgovor biti druge prilike. Nu na obrazloženje te interpelacije kazao je g. zastupnik sliedeće: (čita) „Pripovjedao mi je jedan prijatelj, da je čuo iz ustih . . .

Na ovo imam čast sliedeće izjaviti. Ponajprije, da u zadnje vrieme nijedan slavonski vlastelin nije dobio 180.000 f. takovih papira; drugo da nisam nikada dao nalog, da se ovakovi papiri od ikoga kupuju; treće, da se nije nitko na mene obratio, da se njegovi papiri kupuju, a četvrto, da investicionalna zaklada nema ni novčića od tih papira. (Na desnici: živio!)

Ivan Obad: Ja ne znam, što bi kazao na ovaj odgovor na moju interpelaciju.

Predsjednik: Svjetli ban nije dao odgovor, nego prostu izjavu, a odgovor će sliediti. (Glas na ljevici: Tko je taj velikaš? Ivan Obad: To je Aladar Janković!) Rieč ima g. zast. Ivandija, da stavi interpelaciju.

Dr. **Josip Ivandija**: Vis. sabore! Kako su bivši krajišnici šumami nadareni i na što je njihovo uživanje šuma spalo, dalo bi se ilustrirati s mnogo primjera iz raznih krajevah naše domovine.

Iz mnogih primjerah navesti ću samo jedan od onih, koji se svaki dan dogadjaju u drugoj banskoj imovnoj obćini. U toj obćini dobiše ove godine bivši krajišnici, t. j. seljani, koji imaju pet dušah u kući, po jedan hvat drva na cielu godinu, i tu još moradoše za taj hvat platiti 64 novčića. Kada se sravni, da su prije imali za

bivše krajine najmanje tri hvata na godinu takve obitelji, kojima se najmanje davalo, to se već vidi da su za ciela dva hvata prikraćeni; oni su prije dobivali tri hvata, i za ta tri hvata nisu plaćali ništa. Sada se moraju pitati: zar smo se zato sjedinili sa materom zemljom, da ovako s nami gospodare, a mora se kazati, nije sjedinjenje zemlje krivo, nego podieljenje šuma, što ih danas dobivaju krajišnici.

Po bogu i pravici morale bi se šume dati krajišnicima, a ne na pol podieliti, te polu dati madjarskomu eraru, a drugu polu dobro podstrići, te ju takvu dati krajišnikom. Neka bi još bio taj hvat, jer se ne može više dati. ali imovna obćina mora razpisati pristojbu od 64 nvč. od hvata, a to po mojem uvjerenju najbolje ilustrira današnji užitak šuma bivših krajiških.

U naputku glede provedenja užitka šuma, kaže §. 18., da se samo u skrajnoj nuždi može pristojba na drva za ogriev natovariti.

Druga banska imovna obćina ima 30.000 for gotova novca, ako se uzme, da su madjarski papiri gotov novac.

Sada pitam, je li to protuzakonito, ili je po zakonu, ako se kaže, da se ta imovna obćina danas u skrajnoj nuždi nalazi, jer je faktum, da je natovarila 64 novčića pristojbe po hvatu drva. Ja ću uzeti, da je to po zakonu. Kakav je to zakon, uslied kojega se može u Hrvatskoj kazati, imovna obćina ima 30.000 for. gotovine, a ipak je u skrajnoj nuždi, jer se u skrajnoj nuždi natovaruju pristojbe na drva za ogriev. Ja držim, da je taj zakon, koji je izručio pol šume madjarskomu eraru, a drugu polovicu pretvorio u stotine tisuća madjarskih državnih papira, imao služiti samo zato, da se udes Krajine spoji na takav način sa obstankom madjarske države, uručiv sve u njihovu vlast.

Nu da vidimo — o zakonu će se još govoriti, i ja ću biti slobodan na to doći — za danas dosta je da se spomene još to, kako krajišnik uživa i taj jedan jedini hvat drva.

Ima jedan propis, da se mora odsječeno drvo pocjepati i složiti kod panja i na to mora doći lugar radi premjerbe i iznova mjeriti ono, što je aproksimativno doznačemo bilo. Ta kontrolna premjerba kaže se, da bi se morala drugčije preudesiti, jer nije moguće čekati, dok se lugaru svidi, kad će doći u šumu; u to vrieme može tko god taj hvat ukrasti, a tim načinom je krajišnikom sada još gore, nego je prije bilo. Imade brdovitih strana u drugoj banskoj pukovniji, tako da se deblo, čim se posječe, odmah surva u nizinu, i sada je već nemoguće propisu zadovoljavati, jer ako bi ga i ustavio, da ga posječe, ne može ga složiti, jer se sruši u jamu, i tako je još prije na putu, da ga ukradu.

Ako su ljudi imućniji cielo drvo odvezli kući, bili su radi toga propisa, koga nisu izveli, globljeni. Ja držim, da bi svaki kazao: premjereno je drvo, kad je doznačeno; čemu sada radi $\frac{1}{4}$ hvata, za koji on ima platiti 16 nč. premjerba, ili čemu da se radi $\frac{1}{2}$ hvata čovjek kazni, kada je to i onako krajiška šuma.

Ali ne, kotarska je oblast u Petrinji njih 60, svakoga sa 5 fr. globe kaznila, jer je zakon bio proti propisu imovne obćine, a ovo će se ponavljati u drugoj banskoj imovnoj obćini, jer je u tih stranah brdovitih šuma mnogo, sve dotle, dok se ne izsjeku. Ti ljudi plate 64 nvč. i 5 for. globe, i tako ih košta hvat 5 for. 64 nvč.

A koliko će se hiljada hrastova strovaliti u nizinu. a šumar će doći radi kontrolne premjerbe, te će se ljudi globiti opet sa 5 forinti.

Ja držim, da je to skrajna nepravda; zakon naravi protivi se propisu ljudskomu, i ja držim, da bi onda ljudski propis morao prestati.

G. Lukačević je seljane osudio na 300 forinti globe; takovih slučajeva mora biti i u drugih krajevih, gdje ima brdovitih šuma i po svoj prilici kotarske oblasti, koje ne znaju za naravski zakon i za zakon težine, da tako izvršuju ljudske zakone.

Već je potrebno, da se stane na put tomu stanju radi same II. banske imovne obćine, kod koje mora nedvojbeno da je nastupilo mnogo takvih slučajeva ove godine, a bit će ih i na godinu.

Stoga stavljam sliedeću interpelaciju: (čita):

Imade šuma imovnih obćina, u kojih se posječeno drvo ne može kod panja složiti, ili se ne može izvesti, te je stoga propisana kontrolna premjerba upravo nemoguća, oni pravoužitnici imovnih obćina, kojim se u takovih predielih drva doznače, padaju stoga bezuvjetno pod kazan redovite globe.

Znade li vis. vlada za tu nepodobštinu? i ako znade, što kani vis. kr. zem. vlada odrediti, da se toj nepravdi na put stane?

Predsjednik: Interpelacija ova dostaviti će se visokoj vladi.

Rieč ima isti g. narodni zastupnik dr. Josip Ivandija, da stavi interpelaciju.

Dr. **Josip Ivandija**: Visoki sabore! Ovu drugu interpelaciju stavljam više radi toga, da upozorim gospodu, koja idu u Peštu, nego da se nadam pomoći od vlade. Ta Magjari sami priznavaju, da naši financijalni organi zlo gospodare, te su se sami zgražali vrhu toga, što se kod nas zbiva.

Ja sam čuo u svojih izbornih kotarih sliedeće: ima propis jedan, da se porez od pečenja rakije može odmah ustanoviti, t. j. da financijalni organi zajedno s obćinom ustanove toliko imaš šljiva i toliko ćeš platiti poreza. Ljudi, koji se u to razumiju, kažu: to bi bio jedini način za nas, koji pečenje rakije od šljiva u malo tjeramo. Ali ima i drugi način. Oni idu po selu i ljudi moraju nastaviti kotao i dok financijalni stražari ne dodju, ne smiju otvoriti. Oni moraju 24 sata peći i koliko izpekli, da iz-

pekli, moraju platiti 1 for. 20 nč. Kažu ljudi, koji se u to razumiju, to je veksacija te drže, da smo upravo po zakonu prisiljeni i platiti veći porez za bolji proizvod i producirati loš proizvod, jer kad se po vremenu plaća, onda onaj koji peče, a nije mu stalo do dobra proizvoda, izvadja zli proizvod u samoj Krajini, a onaj, koji bi htio nešto boljega, njemu se upravo radi većega poreza zaprieka stavlja, da bolje proizvodi, jer čim laganije kotao peče, tim više vremena treba za proizvesti bolji proizvod, a tim više poreza plaća, jer po vremenu plaća.

Što rade financijalni organi?

U Rastovici su postupali ovako. Najprije su išli sa zastupstvom obćine od jednoga do drugoga, koji ima spremljene šljive i rekoše: mi mjerimo samo onako, mi ćemo poslie doći i stvar će biti izravnana nagodom. Ali su u svemu previsoko procienili količinu šljiva. Sada su otišli i govorili su pojedincem: nemoj ti na to privoljeti, nego reci, da hoćeš po vremenu plaćati porez. Narod se je dao nagovoriti i tako su ga financijalni organi dobili za se. Oni su to zato učinili, da mogu per fas et nefas što šta užiti. Ali zlo djelo urodi još gorim plodom. Više financijalne oblasti imale su prijašnju procienu, koju su zavedeni seljaci bacili samo onako da bude, a ta je pokazala, sravnjujuć ju sa unišlim porezom od prociene po vremenu, da je erar prikraćen. Sada su ljudi pozvani na očitovanje i ljudi kažu: mi smo spremni zakleti se, da smo bili na višu procienu u nadi, da će nagoda biti, zavedeni. Nu to ništa ne pomaže, jer kako čujem morati će sve četverostruko platiti.

Drugi slučaj. U Praćnu su mi pripovjedali, da je istina i da su se spremni zakleti na sliedeću anomaliju. Ima propis, da Krajišnik može 112 litara rakije za kućnu porabu speći, bez platiti porez. Zna se, da je takovih kuća u Banalu malo, koje imaju preko toga šljiva, a većina ne ima ni toliko, da dva akova izpeče. U cielom selu ima dva tri kotla. Ti ljudi ipak plaćaju porez. Zašto i kako?

Financijalni organi dodju i kažu: Ako hoćeš ovo izpeči bez plaćanja poreza, onda moraš kotao od komšije dovesti u svoje dvorište; ako hoćeš kod komšije peći moraš platiti porez. Sada mora ili kotao vući ili porez platiti. — Koji imaju manje moraju ići komšiji i platiti porez.

Ja držim, da je ovo skrajna nepravda, pa bilo zakonito ili nezakonito.

S toga stavljam na vis. vladu sliedeću interpelaciju (čita):

„Financijalni organi u kotaru Petrinji kod procienjivanja šljiva gerirali su se ove godine, kao da će se porez za pečenje rakije platiti nagodbenim putem te procieniše količinu šljive od prilike, ali previsoko; poslie odgovoriše narod od nagode, samo da imadu kontroliranjem nagode užiti se koječega; napokon više financijalne oblasti sravnjujuć ovu procienu sa unišlim porezom nadju, da je erar prikraćen i odredjuju preveliku kazan na zavedeni narod.

Nadalje financijalni organi istoga kotara dozvoljuju od poreza prostu količinu rakije za domaću porabu samo onda bez plaćanja poreza izpeći, ako si ovlaštenici kotao u svojem dvorištu namjeste, ako kod drugoga peče, mora i za onaj kotao platiti.

Ako je to istina, što kani vis. vlada učiniti, da se ove nepravednosti od naroda uklone“.

Predsjednik: Ja oprezna činim gosp. interpelanta, da vlada neće moći odgovoriti na ovu interpelaciju, jer se u interpelaciji mora navesti i obrazloženje.

Dr. **Josip Ivandija**: Obrazloženje je unutra, a ja ga nisam čitao, da se isto dva put ne opetuje.

Predsjednik: A onda dobro!

Interpelacija ova dostaviti će se visokoj kr. zemaljskoj vladi.

Rieč imade g. zastupnik Bakarčić, da stavi interpelaciju.

Dr. **Andrija Bakarčić**: Štovana gospodo! Čuli smo s one stolice, da je prigodom izbora posliednjih vlada nalagala činovnikom, da ne rabe nasilnih sredstva proti izbornikom. Ako je ono istina, što je rekao dr. Frank da je istinito, ja ne imam rieči, kako da okrstim ovako ne istinito opravdanje vis. vlade.

Moj prijatelj dr. Ivandija je od dugo vremena stavio interpelaciju glede moga zatvora, nu još danas ne ima odgovora i ja se nadam, da ako je vladi stalo do časti, da ona neće ne kao obično ne dati odgovora, nego da se neće moći opravdati.

Predsjednik: Molim g. zastupnika, neka izvoli birati rieči.

Dr. **Andrija Bakarčić**: Nu nisam samo ja bio taj miljenik vlade, kojega je ona htjela zatvoriti, nego i moj prijatelj Ivandija, a zatvor se sbio ovako. Ivandija bi pozvan u Dubicu, te ondje htjede razgovarati sa svojimi izbornici.

Nu predstojnik kotarski poruči mu kroz g. Manojlovića, da imaju strog nalog, da on ne smije javno ni sa pojedinci razgovarati . . . (Glas: Kakva je to sloboda?) i da imaju nalog, kad bi htio sa izbornici razgovarati, da ga zatvore. I zbilja Manojlović — taj je valjda imao više uljudnosti i nije htio rabiti sredstva, koja je proti meni hvalevriedan i dobar činovnik Kasumović upotriebio, naime žandari me, bez da bi me i za vraga pitao, dao odvesti u kasarnu — umoli Ivandiju, neka ostane kod njega i da će skupa s njim večerati i da bi mu žao bilo, kad bi se htjeo protiviti. Videć Ivandija, da mu ne ima pomoći telegrafira grofu Hedervariju, da neka Dragojloviću naloži, da ga pusti razgovarati sa izbornici. Dva sata poslie dobio je namiru, jer se nije udostojio grof odgovoriti. Očekujuć ja i moj prijatelj odgovor vis. vlade stavljam sliedeću interpelaciju (čita):

„Znade li vis. kr. zem. vlada, da je zastupnik naroda g. dr. Josip Ivandija putujuć kao kandidat stranke prava u Dubicu ondje interniran bio po činovnicih ondješnje kotarske oblasti?

Ako znade, koju satisfakciju kani vis. kr. zem. vlada povriedjenoj osobnoj i gradjanskoj slobodi dati i što kani učiniti, da se u buduće ovakova samovolja upravnih organa preprieči?"

Predsjednik: Interpelacija ova dostaviti će se zemalj. vladi.

Visoki sabore! Ja današnju sjednicu zaključujem i uričem sliedeću za sutra u 10 sati sa sliedećim dnevnim redom:

Treće čitanje zak. osnove o indemnitetu i nastavak prekinute razprave o prepornih izborih.

(Konac u 2 sata 30 minuta.)

Trideset i prva saborska sjednica,

držana dne 15. siečnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesak. — Upit zast. Smičiklasa glede njegova predloga o zastupanju kotara žumberačko-marindolskoga. — Odgovor predsjedničtva na isti upit. — Treće čitanje osnove zakona ob indemnitetu. — Razprava ob izvještaju sab. povjerenstva za iztragu u 55. izb. kotaru u Virovitici. — Glasovanje o predlogu prešnosti zast. Frana Folnegovića glede izbora odbora za izradak novoga saborskoga poslovnika.

Predsjednik (zvoni): Sjednica počima; molim g. bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Bilj. **Franjo Tumpić** (čita):

Zapisnik

30. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 14. siečnja 1884. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 74 saborskih članova.

Od strane visoke kr. zemaljske vlade prisutni: odjelni predstojnik za unutarnje poslove gosp. Dane Stanković, odjelni predstojnik za bogoštovje i nastavu gosp. Ivan Vončina i upravitelj pravosudnoga odjela gosp. Vjekoslav Klein.

Zapisnik posliednje sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Saborski predsjednik javlja, da je narodnomu zastupniku Gjorgji Krestiću podieljen dopust na 8 dana.

Izjavu predsjednika prima sabor do znanja.

Prelazi se na specijalnu debatu zakona ob indemnitetu.

Pročitan bijaše naslov, koji glasi:

Zakon
od . . . .
kojim se ovlašćuje hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada na pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885.

Sabor prima naslov u cielosti.

K §. 1. podnaša nar. zastupnik dr. Frank sliedeći izpravak:

U sigurnoj nadi, da će vlada do razprave o proračunu predložiti saboru sve podatke, koji služe za izračunanje 45% dohodaka kraljevine Hrvatske i Slavonije opredieljenih zakonom za pokriće autonomnoga proračuna ovih kraljevina, ovlašćuje se hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada, da može vlastite dohodke i kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji po zakonu od 27. studenoga 1880. o inartikulaciji ugovorene medju Ugarskom i kraljevinami Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom financijalne nagodbe pripadajući iznos svih izravnih i neizravnih poreza i inih javnih dohodaka kraljevina Hrvatske i Slavonije, koje je zajednička ugarsko-hrvatska vlada ovlaštena pobirati u Hrvatskoj i Slavoniji upotriebiti za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885. na pokriće potreba javne autonomne uprave kraljevina Hrvatske i Slavonije po razmjeru i unutar granica zakonom od 13. srpnja 1884. ustanovljenoga proračuna za g. 1884.

Predsjednik predlaže, da se najprije glasuje o predlogu odbora, ne bude li §. 1. odbora prihvaćen, glasovati će se o izpravku. Bude li §. 1. odbora prihvaćen, odpada glasovanje o izpravku.

Većina sabora prihvati §. 1., koji glasi:

§. 1.

Hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemalj. vlada ovlašćuje se, da može vlastite dohodke i kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji po zakonu od 27. studenoga 1880. o inartikulaciji ugovorene medju Ugarskom i kraljevinami Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom financijalne nagodbe pripadajući iznos svih izravnih i neizravnih poreza i inih javnih dohodaka kraljevine Hrvatske i Slavonije, koje je zajednička ugarsko-hrvatska vlada ovlaštena pobirati u Hrvatskoj i Slavoniji upotriebiti za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885. na pokriće potreba javne autonomne

uprave kraljevina Hrvatske i Slavonije po razmjerju i unutar granica zakonom od 13. srpnja 1884. ustanovljenoga proračuna za g. 1884.

Isto tako prima sabor većinom glasova §. 2., koji glasi:

§. 2.

Izvršba ovoga zakona povjerava se banu.

I time bude specijalna debata ob indemnitetu zaključena.

Po tom se predje na drugu točku dnevnoga reda: Izvješće saborskoga povjerenstva za iztragu izbora narodnoga zastupnika za izborni kotar 55. sa biralištem u Virovitici.

Nar. zast. dr. Ivandija i dr. podnio je proti ovomu izvješću sliedeći protupredlog:

Neka se izabere novo povjerenstvo, koje će imati izbor g. grofa dr. Teodora Pejačevića u Virovitici ponovno iztražiti.

Pošto je 12 sati, prešlo se na interpelacije.

Predsjednika zamienjuje II. podpredsjednik g. dr. Stjepan Spevec.

Nar. zastup. Erazmo Barčić stavlja sliedeću interpelaciju:

1. Može li i ako može, hoće li vis. vlada prigodom prvoga budućega saborskoga zasiedanja donieti na saborsko razpravljanje kakov i koj konkretan predlog, da se propadajućemu materijalnomu stanju Primorja u pomoć priskoči.

2. Ima li i ako ima vis. vlada kakov upliv kod ug. ministarstva, hoće li taj upliv upotrebiti, da se shodnimi državnimi investicijami Primorje od materijalne propasti spasi, te će nam vis. vlada uspjeh eventualnoga svoga posredovanja priobćiti.

3. Može li i ako može, hoće li vis. vlada izposlovati, da porezne dohodarine za brodove hrvatskoga Primorja budu izjednačene sa porezom kakav je odmjeren za brodove riečkih brodovlastnika.

4. Može li i ako može, hoće li vis. vlada izposlovati, da se onim brodovlastnikom hrvatskoga Primorja, koji su upitni porez dva puta izplatili, povrati nepripadno jedan put uplaćena svota.

Interpelacija ova uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein odgovara na interpelaciju dr. Hinka Hinkovića, stavljenu u VII. dne 8. listopada 1884. državnoj sab. sjednici radi iztražnoga zatvora Ivana Krajača.

Interpelant ne zadovoljava se s odgovorom zastupnika visoke vlade, dočim sabor primi odgovor vlade na znanje.

Isto tako odgovara isti zastupnik vlade na interpelaciju narodnoga zastupnika Tite Ožegovića, stavljenu u XXVI. dne 3. siečnja t. g. državnoj sjednici o protuzakonitom biljegovanju tužba kod mjestnih sudovah.

Interpelant ne zadovoljava se sa odgovorom visoke vlade.

Većina prima odgovor vlade do znanja.

Isti zastupnik odgovara na interpelaciju dr. Radoševića, stavljenu u 26. dne 3. siečnja t. g. državnoj sab. sjednici o sporosti sudova.

Interpelant nije s odgovorom vis. vlade zadovoljan, dočim sabor prihvaća odgovor kr. zemaljske vlade do znanja

Predsjednik zauzimlje opet svoje mjesto

Odjelni predstojnik g. Danilo Stanković odgovara na interpelaciju narodnoga zastupnika Stanka Rašića, stavljenu u 18. dne 20. listopada 1884. državnoj saborskoj sjednici glede javne sigurnosti u bivšoj vojnoj Krajini.

Interpelant zadovoljava se s odgovorom vlade, koji takodjer vis. sabor prima do znanja.

Isti predstojnik odgovara na interpelaciju narodnoga zast. Ivana Obada, stavljenu u X. saborskoj sjednici od 11. listopada 1884. u predmetu pronevjerenja obćinskih novaca po obć. bilježniku Rajku Zajcu u obć. sv. Ivanu Zelini.

Interpelant ne zadovoljava se s odgovorom visoke vlade, dočim visoki sabor prima odgovor zem. vlade do znanja.

Preuzvišeni g. ban odgovara na razjašnjenje interpelacije narodnoga zast. Ivana Obada stavljene u 27. od 9. siečnja t. g. državnoj sjednici, glede protuzakonitoga postupka kod sklapanja nagodaba o odkupu gorno-činženih zemalja, dočim će na samu interpelaciju kasnije odgovoriti.

Narodni zastupnik dr. Ivandija stavlja sliedeću interpelaciju:

Financijalni organi u kotaru Petrinji kod procienjivanja šljiva gerirali su se ove godine, kao da će se porez za pečenje rakije platiti nagodbenim putem, te procieniše količinu šljive od prilike, ali previsoko, poslie odgovoriše narod od nagode, samo da imadu kontroliranjem zgode užiti se koječega; napokon više financijalne oblasti sravnjujuć ovu procienu sa unišlim porezom, nadju, da je erar prikraćen i odredjuju preveliku kazan na zavedeni narod.

Nadalje financijalni organi istoga kotara dozvoljuju od poreza prostu količinu rakije za domaću porabu samo onda bez plaćanja poreza izpeći, ako si ovlaštenici kotao u svojem dvorištu namjeste, ako kod drugoga peče, mora i za onaj kotao platiti.

Ako je to istina, što kani vis. vlada učiniti, da se ove nepravednosti od naroda uklone.

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Isti narodni zastupnik stavi još sliedeću interpelaciju:

Imade šuma imovnih obćina, u kojih se posječeno drvo ne može kod panja složiti ili se ne može izvesti, te

je s toga propisana kontrolna premjerba upravo nemoguća, oni pravo užitnici imovnih obćina, kojim se u takovih predielih drva doznače, padaju s toga bezuvjetno pod kazan redovitu globu.

Znade li vis. vlada za tu nepodobštinu? i ako znade, što kani vis. vlada odrediti, da se toj nepravednosti na put stane?

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Nar. zast. dr. Andrija Bakarčić stavlja sliedeću interpelaciju:

Znade li vis. kr. zem. vlada, da je zastupnik naroda g. dr. Josip Ivandija putujuć kao kandidat stranke prava u Dubicu, ondje interniran bio po činovnicih ondješnje kotarske oblasti?

Ako znade, koju satisfakciju kani vis. kr. zem. vlada povriedjenoj osobnoj i gradjanskoj slobodi dati i što kani učiniti, da se u buduće ovakova samovolja upravnih organa preprieči?

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Narodni zastupnik dr. Hinko Hinković stavlja sliedeću interpelaciju:

Je li je poznato vriednoj vladi, da vrhovni šumarski činovnik kod kr. zem. vlade g. Anderka, ne znajući hrvatski, uredjuje njemački i da mu njegove koncepte prevadja jedan podredjen činovnik;

da je odlukom kr. ug. ministarstva financija broj 28.075. od 1875. radi prikračenja erara odsudjen na povratak previše zaračunanih troškova:

da je odbor križevačke imovne obćine od 28. svibnja od 1877. br. 852. podnio kr. zemalj. vladi izvještaj, iz kojega se vidi podpuna nesposobnost g. Anderke;

da je njegova nesposobnost dokazana i time, što su prociene, koje je taj vještak prošle godine (1883./4.) rukovodio i izpitivao po Krajini, nadbijene kod dražbah za 55 do 70%;

da u slučaju oprieke izmedju naših i državnih interesa glede šuma g. Anderka radi u prilog državnim, a na uštrb našim hrvatskim interesom?

Da li je vriedna vlada voljna shodna odrediti, da se g. Anderka vrati u status državnoga šumarskoga osoblja, odnosno da se makne sa današnjega svoga mjesta i da se vrhovna šumarska uprava kod kr. zem. vlade povjeri kojoj hrvatskoj usposobljenoj sili?

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Predsjednik zaključi sjednicu ob $2^3/_4$ sata poslje podne i ureče buduću za sutra dne 15. siečnja 1885. u 10 sati prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

Treće čitanje osnove zakona, kojom se ovlašćuje hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada na pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885., zatim nastavak o prepornih izborih.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Franjo Tumpić v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Pošto nikakove primjetbe ne ima, zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Na ovaj visoki sabor stigli su sliedeći podnesci:

Zastupnik g. Folnegović sa drugovi podnaša sliedeći predlog (čita):

„Sabor izabire odbor od 15 lica, komu će biti zadaća izraditi novi saborski poslovnik.

Molim predlog izjaviti prešnim“.

Vis. sabore! O prešnosti predloga viećati se može pod konac današnje sjednice.

Rieč imade narodni zastupnik g. Tade Smičiklas, da stavi upit.

Tadija Smičiklas: Ja sam zajedno sa mojimi drugovi već početkom mjeseca listopada donio predlog, da se pozove visoka zemaljska vlada, neka bi što prije razpisala izbor za kotar Žumberak i Marindol. Taj predlog do danas nije došao na dnevni red. U onom kraju agitira se od susjedne Kranjske, agitira se i tako, da se kaže: za vas u Zagrebu i onako ne mare.

Gospodo! Čim dulje bude ovaj predlog ovako stajao, tim će više razloga imati ova agitacija, zato pitam, kada će se donieti predlog moj na dnevni red?

Predsjednik: Na ovaj upit imam odgovoriti, da pošto se po poslovniku ima svaki predlog jednom odboru dodieliti, to ću isti predlog dotičnomu odboru u prvoj saborskoj sjednici dodieliti.

Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom je redu treće čitanje osnove zakona o indemnitetu. Molim g. bilježnika, da bi ju izvolio pročitati.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita:)

Zakon

od . . . . ,

kojim se ovlašćuje hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zem. vlada na pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885.

§. 1.

Hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zem. vlada ovlašćuje se, da može vlastite dohodke i kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji po zakonu od 27. studenoga 1880. o inartikulaciji ugovorene medju Ugarskom i kraljevinami Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom financijalne nagodbe pripadajući iznos svih izravnih i neizravnih poreza i inih javnih dohodaka kraljevina Hrvatske i Slavonije, koje je zajed-

nička ugarsko-hrvatska vlada ovlašćena pobirati u Hrvatskoj i Slavoniji upotrebiti za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885. na pokriće potreba javne autonomne uprave kraljevina Hrvatske i Slavonije po razmjerju i unutar granicah zakonom od 13. srpnja 1884. ustanovljenoga proračuna za godinu 1884.

§ 2.

Izvršba ovoga zakona povjerava se banu.

Prima li vis. sabor sada pročitanu zakonsku osnovu u cielosti svojoj? (Prima.) (Glasovi: Neka se glasuje!) Gospoda, koja su zato, da se zakonska osnova ob indemnitetu za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja o. g. primi, kako je iz specijalne debate proizašla, neka izvole ustati. (Većina ustane.) Sada pročitani zakon primljen je u trećem čitanju. Drugi predmet dnevnoga reda jest razprava o priepornih izborih. Rieč ima zastupnik dr. David Starčević.

Dr. **David Starčević**: Gospodo! skoro svi rekosmo sve, a isto tako svi skupa neučinismo ništa dobra, za one, koje ovdje zastupamo. I stoga vam iskreno kažem, da se meni ne mili razvijati i razlagati kukavno stanje našega naroda, jer vidim, da je svaki dan ponor sve to veći, i sve to veća nevolja, i da mi ovdje ili nećemo ili ne možemo narodu pomoći i samo tratimo tako vrieme. Stoga ću ja biti sasvim kratak; samo ću nekoliko činjenica još navesti, da se vidi, da sam i danas istinu rekao.

Izabrasmo odbor od trih osoba, koji je išao iztraživati ovaj prieporni izbor; kako čusmo od g. izvjestitelja, nisu te tri osobe išle da razvide, nego samo dvie. Po zakonu kod drugih oblastih, a i po načelu, koje svagdje vlada, kada se nije cielo osoblje sastalo u odboru, da što načini, ne može se uzeti za nikakav predmet iztraga, koja bi se mogla saboru predložiti na razpravu.

Nu uza svu tu manjkavost g. izvjestitelj i sam priznaje, da je izbor nezakonito obavljen. Tako je barem jučer izvjestio. (Izvj. Stevan Popović: Nije istina, nije tako!)

Vi možebiti niste ni mislili, što rekoste.

Gospodin je rekao, da je predsjednik izborne komisije javio izbornikom, da će najprije pročitati sva imena izbornika. da se vidi, koji su došli na izbor. Čitano je do Demetrovića, a onda da se počelo glasovati, tako da je 15—20 izbornika pročitano, a da nisu glasovali. Onda od Demetrovića počelo se glasovati. Dakle tu svaki vidi. da je to bio nezakonit postupak, jer §. 46. izbornoga reda kaže: „Da uzmognu glas svoj dati izbornici, koji pri prvom čitanju izborne listine i prozivanju izbornika ne bijahu prisutni, moraju se prije, nego se zaključi izbor, imena njihova jošte jedanput abecednim redom prozvati. G. izvjestitelj je priznao, da drugi krat nije listina čitana, nego je zaključen izbor i onda su još nekoji iz naroda vikali, te se priznaje, da bi i oni glasovali, ali se je reklo, da je izbor zaključen. Dakle na temelju izvješća, oslonjena na zakon, priznaje se, da nije izbor po zakonu obavljen, listine nisu dvakrat pročitane, a reklo se je, da će se jedanput pročitati za pokus, pak se nije držalo; vidi se dakle, da nije bio čist posao kod izbora.

Gosp. izvjestitelj javlja saboru, da ona četiri glasa, koja su za „Tkalčeca“ glasovala, da su rekla, da je tamo čovjek, koji se zove tako, i da su oni mislili toga, i išli su mu čestitati, da je on toliko glasova dobio kod izbora.

Dopustite, ja imam od tih trijuh izbornika vlastoručnim, stranom podpisom, a stranom pred dva svjedoka učinjeno očitovanje koje glasi ovako (čita)

Gospodo, evo ovo je vlastoručno očitovanje, i ja ću ga dati g. izvjestitelju, i ovo očitovanje ilustrira i postupak izborne komisije u Virovitici, a i postupak gospode, koja su izabrana. Ja držim izpod moga dostojanstva razlagati o tom, a ako vi od većine i vi od manjine imate obraza prigovoriti, molim, da se izašalje nova komisija, koja će izviditi; ako se dokaže, da imate pravo, onda ću ja s vama biti, ali očekivam po pravici — ako dokažem da imam pravo — da jedanput s nami skupa budete. Ja sam govorio više krat o zlu, koje se uvuklo u naš narod i kojemu bi morali skupa s vladom i našim kraljem nastojati. da se na kraj stane.

Vi znate, da je kod zadnjih izbora nekoliko ljudi poginulo, i da su sudjelovale oblasti, koje nisu imale prava, i kaže se, da je jedan činovnik naložio, da oružnici pucaju na ljude, koji su mirno sjedili. Bila je razprava kod sudbenoga stola i bili su ljudi kao obtuženici i kao svjedoci, i morali su prisegu polagati, da utvrde, što su vidjeli i čuli. Jedan od činovnika položio je prisegu, da će istinu govoriti, kako ide po zakonu. Osuda je izišla i ljudi nekoji osudjeni, a nekoji pušteni kući. Jedan kočijaš poslie toga, kad je došao kući, kaže: ljudi božji, kako ćemo mi živiti? Ja sam bio prisutan kod čitave stvari, i vidio sam, što se radi i govori, a činovnik je kod suda sasma protivno izpovjedio, premda je s nami prisegu položio. Što hasni škola i crkva, kad gospoda krivo prisižu?

Vi ste se sgražali, kad sam vam rekao, da ste iztjerali boga iz Hrvatske. Na ovakav postupak zabadava i učiti koga što, a protivno raditi. To se slabo prima naroda, a i nas. Dobar primjer i čini dobro podučavaju narod.

To sam htjeo za razjasniti, kako se postupa kod izbora, a da se uzmogne bolje razjasniti, kako se postupalo . . . .

Predsjednik: Ja bi molio g. zastupnika, da govori o izboru virovitičkom.

Dr. **David Starčević**: Predstojnik unutarnjega odjela, odgovarajuć na naše tužbe i tegobe, rekao je naročito proti meni, da se i kod drugih narodah, koji su prosvjetljeniji, krade, ubija i otima, pa je li čudo, da se to kod nas dogadja? Ja to priznajem, ali da bi se toliko kralo i ubijalo i sve druge nezakonitosti činile koliko kod nas, to ćete malo kod kojega naroda naći; a da istinu

kažem, to je i sam presvietli gospodin kazao, da je narod izgubio svjest, i pozvao je sve, bez razlike stranaka, da moramo sudjelovati, da narod dodje do sviesti.

Predsjednik: Ja molim g. zastupnika, to ne spada na stvar, molim govorite o izboru virovitičkom.

Dr. **David Starčević**: Kad sam ja god pod prijašnjom vladom iznesao tegobe, reklo se je, da vlada nema volje, a sada presvjetli gospodin kaže, da je pod ovom vladom narod sviest izgubio. Je li onda vlada istinu govorila ili sada, a za godinu dana će se drugčije govoriti od strane vlade, a narod će sve gore stojati. Čuli ste i jučer, što je zastupnik govorio.

Predsjednik: Molim g. zastupnika, ako će se još jednom udaljiti od stvari, biti ću prisiljen rieč mu oduzeti; već sam vas tri put molio.

Dr. **David Starčević**: Navesti ću još, što je g. Gjurković govorio o nami.

Predsjednik: Molim!

Dr. **David Starčević**: Onda njega niste opomenuli i rieč mu uzeli.

G. Gjurković se nami tada zagrozio i ovako rekao: ja ne želim ni najvećem mome neprijatelju ono, što će se vami dogoditi, t. j. stranci prava.

To sam čitao u „Narodnih Novinah“, premda moram priznati, da je dr. Frank kazao, da je Gjurkovićev govor tiskan drugačije, a drugačije rečen; ako nije molim za oproštenje. (Gjuro Gjurković: kazao sam.)

Zašto ga, gospodo, nije predsjednik na red zvao i kako se on usudjuje i je li to dostojno manjini se groziti? (Gjuro Gjurković: A što je s batinami?)

Ja sam kazao, da batina ima dva kraja. (Smieh.). Gospodo! Ja mislim, da na temelju ovoga što sam rekao, malo će koji biti, koji neće uviditi, da je izbor u Virovitici nezakonito obavljen. Moguće je, da će se naći većina, koja će odobravati, a biti će ih, koji će biti proti tomu, a meni je svejedno, iskreno vam kažem; a ja sam od uvjerenja, da je i vami svejedno, jer vas ima većina, osobito vi koji brojite na stotine, a mi na desetke, pa kad je nami svejedno, može biti i vami, i tako ne ima zaprieke, da budete pravedni, da se stvar izvidi i da se izbor obavi po zakonu. Kako rekoh meni je svejedno, jer ja imam vjeru u boga, da će svako pravedno dielo dobiti nagradu, i da će svako zlo biti na onom svietu, ako ne na ovom pedepsano, i stoga mirne duše gledam razvitak ovih odnošaja, i ne želim se voziti u vašoj ladji, jer mi se čini trula gradja i napuknula, a močvarno je vrieme, pak bi bilo nesreće, da vam idem u pomoć?

Gospodo! Vi branite ovdje čast i dostojanstvo samo proti našoj stranci. Kad dodju ovake istine, onda se jako bunite, jer se vriedja dostojanstvo i sve novine, službene i poluslužbene pišu o škandalu u hrvatskom saboru, a kada se ovakove strahote iznesu pred sabor, gdje bi se divljak morao sgražati, to je u redu, tu većina muči, to nije škandal. Zato bi ja molio gospodu i g. predsjednika, da jednakom mjerom mjeri i vama i nama. Vi, kako sam rekao, dajete govore u službene novine, malo dodate i izpravite; ja nemam ništa proti tomu, ali meni je žao, kad ja što ovdje govorim, da se najprije krivo i neistinito donese u službenima novinama. (Glas: A Sloboda?)

Slobodu možete suditi, i ona će biti osudjena, ako je kriva. A već ima deset dana, da sam zadnji govor rekao, pa ga ne mogu dobiti; ne dadu mi govora, a tamo je službenim novinam velika neistina rečena, jer sam rekao, da je Tisa g. 1861 rekao, da svaka buna odozgo dodje — od vlade, pa tko se drži zakona, rekao je taj gospodin, taj će priznati, da buna odozgo ide, jer je on tada bio u opoziciji, a onda sam još rekao, da Tisa na vladi izmišljava sredstva drastična, i bunu proti onim, koji govore onako, i koji onako rade, kao što je on radio; a u službenim novinama je javljeno, da je Tisa rekao, da svaka buna dolazi odozdo. Mi znamo toliko iz naravi da je drugo odozgo, a drugo odozdo. Meni ne dadu govora, da bi ga dao tiskati, već nas tako obsipavate potvorami, a to je krivo, i ja mislim, da bi svakomu bilo krivo, skim bi se tako nepravedno postupalo.

Da zaključim, jer vidim, da vam je dugo, a znate stvar bolje nego ja. Ja bih predložio, da se radi ništetnosti, što nisu tri odaslanika izbor iztraživala, nego samo dva: to je već mana, jer kad bi samo dva mogla taj posao obaviti, mi nebi birali tri, nego dva — a rado bi znati, kako bi oni glasovali, kad bi jedan bio proti, a drugi za — ja znam zašto su dvojica išli; zato jer su bili složni već prije iztrage, i onda podastrli izvješće u nadi, da ćete i vi biti složni, te zaustaviti trećega, koji nije mogao ići, kako se veli radi bolesti; onda. ako se uvaži ono očitovanje, što su sami izbornici poslali, i iz kojega se vidi, da su odbor i oblasti radili nezakonito, ne mojte nezakonitost odobravati, jer mi imamo nade, da i vi stojite na zakonu, u toj nadi preporučam vam, da zabacite, što nije istina,

(Mazura se javi za rieč.)

Predsjednik: Molim g. zastupnika, imam njekoliko rieči doprimietiti naknadno o upitu g. Smičiklasa te priobćiti, da je njegov predlog u 5. sjednici od 7. listopada 1884. dodjeljen odjelu za unutarnju upravu: dakle g. Smičiklas nije imao pravo tražiti ni razjašnjenje, jer sam ja svojoj dužnosti zadovoljio, a nije imao pravo ni reći, da ja hotimice stvar zavlačim, pošto je isti predlog odboru za unutarnju upravu upućen bio.

Dr. **Šime Mazura**: Visoki sabore! Biti ću u ovom predmetu radikalniji od stranke prava. (Glas: Maturu je položio.) Ne mojte se čuditi, jer to će biti zato, što sam — kad bih se htjeo šaliti rekao bih — veoma dobro položio izpit zrelosti za prelaz u vašu stranku.

Nu bit ću radikalniji zato, jer ne mogu glasovati za predlog stranke prava, odnosno za predlog dr. Ivandije. a ni za predlog odborov.

Ja sam, gospodo. bio u odsjeku, gdje se imao verificirati izbor 55. izbornoga kotara, pa sam se iz pritužbe, podnešene na vis. sabor proti tomu izboru uvjerio, da nije moguće, da bi se činjenice, koje su tamo navedene izmislile, a da im nebi bili koja podloga.

Bio sam dakle u odsjeku proti ovjerovljenju dr. gf. Pejačevića, a osobito sam bio zato proti tomu, jer je, kao što je poznato, njemu dana vjerodajnica, zato što je samo jedan glas imao više od kandidata protivne stranke. Prosudio sam onda stvar iz same pritužbe, a danas vidim, da se je posve obistinila, i da je posve temeljita, a pruža mi tomu dokaz upravo izvješće saborskoga odaslanstva. U izvješću gg. Gjurgjevića i Popovića priznaje se naročito, da 18 izbornika nije glasovalo za nikoga zato, što su, kad su prozvana njihova imena, odgovorili: ovdje sam. Ja mislim, da onaj stanoviti „ovdje sam“ nije bio kandidiran, i zna se, da predsjednik izborne deputacije smije dati glasovati samo za onoga, koji je kandidiran, a za onoga, koji nije kandidiran ne može dopustiti glasovanja; može se ubilježiti, da je htio glasovati za toga i toga, a da mu je to uzkraćeno, jer nije glasovao za postavljenoga kandidata. Ako to stoji, onda morate priznati, da je predsjednik izborne komisije, koji je i podžupan, zanemario svoju dužnost, kad nije izbornike, koji su glasovali sa ovdje, uputio da imaju glasovati za ovoga ili onoga kandidata, i kad nije njihov glas pribrojio ovomu ili onomu, ili naročito izjavio, da se nisu htjeli niti jednomu niti drugomu kandidatu pridružiti. Ovo nije nego izlika, da bi podžupan, koji dobro znade, što radi, da bi mislio, da su oni, koji su glasovali sa „ovdje sam“ glasovali za nikoga; smatram da je to izlika i da se ne može ozbiljno ni uzeti.

Ako je istina, da osamnaest izbornika nije glasovalo, nisam čuo, da li ih je koliko preslušano od saborskoga izaslanstva, i ako su ti preslušani, ja mislim, da se je saborskomu izaslanstvu imala nametnuti ta misao, pošto se radi o jednom glasu većine, iztražiti, za koga bi imali glasovati. Ja nisam čuo, da bi poslanstvo pitalo: ljudi, vi koji ste pogriešno glasovali, kažite za koga ste, za koga bi glasovali? A to mi daje podlogu vjere da bi za Tkalčića glasovali. Ovo je jedan moment, koji crpim iz izvješća slavnoga povjerenstva. Drugi moment premda je jednake naravi, mislim, da je odlučan zato, jer već znamo, da ona četvorica, koji su spomenuli ime Tkalčeca, da su nakanili bili glasovati za Tkalčića. To je navedeno u pritužbi, koja je navedena proti izboru dr. gf. Pejačevića. i imamo danas dokaz. da su ta četvorica doista oni, koji bi dali prevagu izboru. Odavle pako sliedi, da ja uvidjam, da bi Tkalčić svakako bio izašao izabranim narodnim zastupnikom, onda, kada bi se izbor nepristrano obavljao, pa pošto vidim, da je povjerenstvo saborsko pristranim načinom izložilo sve činjenice i došlo do zaključka, da se dr. gf. Pejačević ovjerovi, zaključujem, da je izbor bio nezakonito obavljen, i da ne ima nikakve podloge za ono, što povjerenstvo predlaže, naime, da se ovjerovi dr. gf. Pejačević.

Gospodo! Ne mogu zato pristati uz predlog stranke prava odnosno dr. Ivandije, i drugo jer mi se čini posve suvišnim. Ja sam čuo onako govoriti, da će se u ovoj stvari glasovati za preolog odborov, zato, jer se zna, da će se u Virovitici u 55. izbornom kotaru obaviti novi izbor, jer dr. gf. Pejačević kani optirati za drugo mjesto, gdje je izabran. Nu meni je ovo irelevantno i ja očekujem, da će vis. sabor objektivno i naprama istini izreći verdikt. Osim toga čast mi je upozoriti vis. kuću, da za slučaj, ako bi naprama pritužbi ostala iztraga bezuspješna da bi se naniela nepravda onim, koji bi morali nositi troškove; dakle ne može biti jednostavno, da će se Pejačević zahvaliti na izboru, pa pošto sam pripravan objektivno glasovati za ono, što je pravo, glasovat ću proti jednom i drugom predlogu.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Zorić.

Josip Zorić: Vis. sabore! Prigodom verifikacije saborskih izbora čitala se je pritužba izbornika 55. izbornoga kotara virovitičkoga. U toj pritužbi bijahu iztaknute tako važne činjenice, da je dotični odsjek, koji je imao verifikaciju, zaključio, da se ima proglasiti izbor prieporním. Mnienje ovo usvojio je cielokupni sabor ovdje, te ga je proglasio prieporním, i u saborskoj sjednici od 10. listopada 1884. izabrao povjerenstvo, koje će imati iztražiti, koliko su istinite pritužbe.

Imam samo to dodati, da kad se radilo o verifikaciji ovoga prieporuoga izbora u odsjeku, da se zaključilo, neka bi se izabrali članovi svih stranaka ovoga sabora, dakle da bi bila tri člana, a to zato. da se oduzme povjerenstvu biljeg pristranosti, i pruži garancija, da će povjerenstvo objektivno posao obaviti. Medjutim na ovaj zahtjev koji se iztaknuo u odsjeku nije se uzelo obzira i izabrao se odbor jedne stranke — saborske većine, koji ima izpitati temeljitost ovih pritužaba.

Kako su stvari tekle, i kako se je u istinu dogodilo. Povjerenstvo ovo išlo je na lice mjesta, izvidilo stvar, akoprem ne u podpunom broju, jer su bila samo dva člana, trećega nije bilo i ovo povjerenstvo rezultat svoga djelovanja podnese u svom izvješću, o kom je rieč.

Čitajuć ovo izvješće ne mogu se oteti sumnji, da je sbilja to povjerenstvo svoj posao pristrano obavilo. Ali makar je pristrano obavilo, ako je unatoč našemu očekivanju gledalo u interesu svoje stranke djelovati, to je ipak meni samo ovo izvješće, što je na stolu ove vis. kuće dovoljna podloga, dovoljan razlog, da glasujem proti predlogu.

U izvješću navedene su činjenice, a ove su takove, da bih ja iz njih posve drugi zaključak izveo, nego samo povjerenstvo. Povjerenstvo na koncu izvješća zaključuje, da se taj izbor verificira. Ja pako iz ovih činjenicah, koje su u tom izvješću navedene predlažem vis. saboru, da ovaj izbor ne uvaži, ne ovjerovi.

Ja ću svoje glasovanje podkriepiti sasvim u kratko i objektivno navesti ću prije nekoliko rieči.

U svakoj pravnoj državi svaki državljanin ima svojih dužnosti i svojih prava. Državni organi imadu dužnost bditi, da državljani vrše svoje dužnosti, ali isti državni organi imadu istu svetu dužnost bditi, da državljani mogu vršiti nezaprečeno svoje pravo, a ne samo svoje dužnosti. Ako se od državljana traži vršenje dužnosti, a prieči u vršenju prava, onda će sigurno doći do toga, da kao što se on prieči, kao što mu se stega stavlja u vršenju prava, gledati će oteti se vršenju svojih dužnosti.

Medju prava svakoga gradjanina u ustavnoj zemlji spada izborno pravo samoodluke, a oni, koji imadu bditi, da se ovo izborno pravo vrši po zakonu, da se nebi zaprećivao državljanin u vršenju svoga prava, to je kod samoga izbornoga čina tako zv. izborna deputacija, a predsjednik takve izborne deputacije po izbornom zakonu je izaslanik upravne oblasti.

Dužnost izborne deputacije, odnosno predsjednika izborne deputacije jest: bditi i nastojati o tom, da budu izbornici točno upućeni u svoja prava i način, kako da ta prava vrše. a ovo naznačuje sam izborni zakon.

Kad je urečen dan za izbor i izbornici se sastanu na biralištu, prva je dužnost predsjednika izborne deputacije — ja gdjegod sam bio kod izbora od 1861. god do danas, tu sam praksu svagdje vidio na duhu i slovu zakona osnovanu — prva je dužnost predsjednika izborne deputacije, da pozove izbornike, da predlože svoje kandidate i to kaže zakon. I kandidatom i narodnim zastupnikom smatra se onaj, koga su predsjedniku izbornoga odbora kao takova naznačili u seoskoj obćini pet izbornika.

Dakle kad predsjednik izbor. odbora pozove izbornike, da predlože kandidata i pošto su ga predložili, predsjednik izborne deputacije upozoruje izbornike: Evo, evo, kandidat je ovaj: ovaj po zakonu, njega birajte sada izmedju ovih.

Tada se pozivlju izbornici po izbor. zakonu §. 46. abecednim redom.

Zašto se pozivlju? Ovdje je izrikom kazano, da se pozivlju zato, da mogu dati svoj glas, komu hoće, a ne zato, da kažu ovdje sam.“ Dakle zato se pozivlju, da dadu svoj glas kojemu kandidatu, a ako ne misli dati, da kaže: ja nikomu ne dajem svoj glas. Ja to posve shvaćam, razumijem i opravdanim smatram, ako izborna deputacija za osigurati se proti zloporabam traži autentičnost istovjestnost imena prozvanoga izbornika i onoga, koji je na biralištu. Jer znalo se je slučiti, da je koja stranka u svojem interesu, kad se je glasovalo, ako nije bilo dotičnoga, koji je u listini, gledala, da drugi glasuje i glas svoj dade njezinoj stranci.

Tako se dogodilo više put, da je onaj, koji nije u listinu unešen glasovao mjesto onoga, koji jest.

Dakle izborna deputacija može pitati: jesi li ti ovdje — Jesam. Dodji ovamo i glasuj. Ali tim nije obavljeno, ako on kaže: ovdje sam.

Predsjednik izborne deputacije, ako je pravedan i kako mu je stalo do zakona, ako neće, da se igra sa narodom, da ga zavara, korumpira, morao je kazati: dobro ti si ovdje, sada daj svoj glas, komu misliš, po svojoj slobodnoj volji. Ako bi kazao, da neda nikomu glasa, onda je imao zabilježiti, nedaje nikomu, a ako je glasovao, unesti u izbornu listinu. Iz svega se vidi, da nije bilo tako na biralištu u Virovitici.

Podžupan čitao je listinu abecednim redom i zadovoljio se je tim, da se je kazalo: ovdje sam.

Ja neznam, kad koja oblast pozove čovjeka preda se, za informaciju, da ga sjeti na pravo i dužnost i kaže: jesi li ovdje? Jesam. S bogom, sad smo gotovi.

Ja mislim, ona će ga pitati, pošto si došao. Ja nemislim, da bi koji izbornik, koji ima 3—4 sata hodati, došao na birališt, da kaže, ovdje sam. Ja mislim, da je došao nakanom, da glasuje. Iz ovoga se vidi, da je predsjednik izborne deputacije htio izvrnuti zakon, izkriviti ga po duhu i slovu i osjegurati pobjedu svomu kandidatu. To je jedno.

Što se one četvorice tiče, pošto iz njihova vlastoručnoga pisma jasno i bjelodano proizlazi, da je izborno povjerenstvo krivo izviestilo sabor, ako je ono krivo, što su oni svojom izjavom podkriepili i na što su pripravni prisegu položiti.

Ali sam onaj prigovor je dovoljan, da se taj izbor nevaljanim, ništetnim proglasi, da se dakle ne ovjerovi.

Ja ću stoga glasovati proti predlogu iztražnoga povjerenstva, a isto tako i proti predlogu gospodina nar. zastupnika dra. Ivandije i glasovati ću za neovjerovljenje toga izbora.

Predsjednik: Rieč ima gospodin zastupnik Gjuro Kamenar.

Gjuro Kamenar: Vis. sabore!

Nepravda radja zlo i zlo naproti nepravdu. Moja gospodo, ja sam već nekoliko puta naglasio, kako se nepravde stvaraju u našoj zemlji. To je priznato od ovih. Ali tako je i u drugih narodah.

Dakle, vis. sabore, ovo zastupstvo ne smije praviti nepravde, mora biti od svake nepravde prosto i nastojati, da čim jasnije, čim plemenitije radi. da se ne radja zlo u zemlji.

Ovo, gospodo moja. tako je važno pitanje, koje stoji u pretresivanju, jer se je zaplelo, zamrsilo. Ovdje nije samo izborna deputacija, koja je nepravedno postupala, nego i saborsko povjerenstvo. Ovo zamršeno zlo postalo je još gore. Zašto je sabor izaslao povjerenstvo? Kad se zamrsi posao ili stranačke strasti uzvitlaju, izbor nejasnim postane, dužnost je sabora izaslati po zakonu, koga je uredio, članove, koji će nepristrano priepor riešiti, da bude stvar jasna, a ne da ju zamrse.

Vis. sabore, što se ovoga izvješća tiče, najvažniji mo-

menat je, gdje se govori o onih osamnajst, koji su kazali „ovdje sam."

Preko toga se prelazi.

Izvolite poslušati, ja ću vam čitati: „No iztragom se izpostavilo, da u tom pogledu stvar stoji ovako:

Iza dovršenoga drugoga čitanja listine i u 1 sat već proglašenoga rezultata izbora, te sasvim dovršenoga izbora, zahtjevali su neki onako iz gomile vičući, da se čitaju još jedan put imena onih, koji su pri prvom čitanju odazvali se sa „ovdje sam", ali koji su to zahtjevali nije se dalo ustanoviti."

Dalje o tom ostaje zamršena stvar. Je li je dakle izvješće podpuno? Ne može biti. Je li je komisija iztražila, je su li drugi put prozivani, ako nisu, zašto nisu preslušani od našega povjerenstva.

Možebiti, da je predsjednik izborne deputacije, kako i u Ozlu zaključio pol sata prije izbor, nego je odzvonio podne. To povjerenstvo nije iztražilo, da bar nije iztaknulo.

Predsjednik izbornoga odbora nije zadovoljio tomu zahtjevu, jer je čin izborni završio, da ovi nisu mogli glasovati.

Ovo nije odbor razjasnio ni iztražio. U pritužbi se kaže, da bi bili ovi svi glasovali za Tkalčića, koji su glasovali za Tkalčeca. Francisci je moj zastupnik i pitajte ga koliko je za njega glasovalo; nego su glasovali: Francez i Francezi, ali biljежnik je zapisao, kako treba Fransisci.

Ja imam bar naravno ime Kamenar, pak su mi kazali i kapetan i Kamenar, jer seljak riedko dolazi medju gospodu i ne zna im imena ili zareče se. Ali onaj, koji ima takav sveti čin, najveći čin u ustavnoj zemlji, koji ima to bilježiti, mora pravedno postupati i ne smije takvu važnu stvar kao lakrdiju predstavljati, da u sabor dolazi. Zato što je seljak rekao „Tkalčec", da zato nije za Tkalčića. Sada mi sami zastupnici naroda, došli smo do toga, da ne znamo kamo, na koja vrata. jer naši mili drugovi, koje smo izaslali i oni dolaze, da su nepravo radili ili nepodpuno, dakle nisu svoju zadaću znali, ili bolje htjeli riešiti.

To je užasno, najužasnije, da samo sab. povjerenstvo čini grozne nepravde, a nepravda je mati zlu.

Vis. sabore, ja nebih govorio, jer nisam razpoložen, nego ovo sam htio iztaknuti, ne mojmo činiti. Ja ne mogu niti za Zorića niti za Mazzuru biti i ovo je najbolji izlaz neka se izvidi, predložite novo povjerenstvo, radi prijatelja, koji su vani bili, osim što sigurno nećete učiniti, da verificirate Tkalčića. Neka se dakle povjerenstvo od svih stranaka sastavi, neka se sve iztraži, tko što hoće i kad se sve iztraži, ne može biti prigovora, ako je izbor ovoga ili onoga. Ja svaku osobu štujem, zato mislim, u koliko suditi mogu, da je najbolje. da predložimo drugo povjerenstvo, jer troškovi su tu. Tko će ih nositi? Tkalčić i njegovi izbornici. Molim, gospodo, troškovi su tu, tko ih ima nositi?

Ona stranka. Dakle ne samo, da ćete odsuditi nepravedno onu stranku, nego ćete joj još naprtiti i troškove. To su grozne stvari. Ja sam zato, da se izvidi, ja nemogu nepravde podupirati, ja to ne smijem podupirati. Ja vas upozorujem, ne mojte to činiti. ovo je pristrano. pošaljite drugu komisiju, neka popuni ono, što je manjkavo u izvješću, da se može po pravici postupati i razjašnjenje dati. Ja sam zato, da se stvar izvidi, neka se postupa pravedno, pa makar i pojedinac stradao. One, koje smo van izaslali, pa nisu činili svoju dužnost, njihova je krivnja.

Ja molim visoki sabor, da nemoral, koji je u našoj zemlji, osobito u našoj zemlji, sve više ne širi. Nemojmo gospodo, nemoral odavle zalievati kao ružu, da bolje cvate, nego gledajmo, da ga u korienu izrežemo, da ne ide dalje.

Ja sam vas, gospodo, htio samo toliko upozoriti i pristajem na predlog g. Ivandije, jer mislim, da je najbolje, neka se razjasni stvar, koja u samom izvješću nije dovoljno razjašnjenja.

Predsjednik: Rieč ima gospodin nar. zastupnik Folnegović.

Fran Folnegović: Gospodo!

Kad je stvoren novi izborni red. prenešene su agende povjerenstvene kod izbora iz prije slobodnih organa župana u županijskoj skupštini izberivih na organe upravne, koji su vladini organi. I to se je opravdalo tim, jer se je kazalo: podžupanijska skupština izabrana kao povjerenstvo izborno često se je pokazalo pristrano, nije točno i savjestno izborni čin provadjalo a onda nastale su iztrage, a iz iztraga potekli su troškovi, te ih je morala nositi zemlja jer ovakova povjerenstva nitko nije mogao na odgovornost pozvati radi zloporaba i nereda, jer to su privatne osobe. Sada ćemo mi drugčije urediti, povjeriti ćemo ovaj posao izborni organom oblasti. koje ćemo moći na odgovor pritegnuti, odsuditi ih na nošenje troškova, disciplinarno proganjati zloporabe vlasti, ako se kao predsjednici komisije ne budu držali zakona. I na ovom argumentu, naravna stvar pošlo je lahko za rukom i u ovoj sabornici zaključila se je preinaka zakona tamo, da se rukovodjenje izbornih agenda oblastnim organom, a ne slobodnim gradjanom u županijskoj skupštini izabranim dade.

Ja sam prilično imao sgode motriti verifikacionalne razprave od 1872. god. ovamo i moram kazati, da ovakova horrendnoga slučaja, sofisterije, zloporabe uredovne vlasti, kako je u ovom aktu, da takovoga slučaja u ovoj sabornici nije bilo.

I čudnovato je, da se ovakve stvari dogadjaju onda, kad smo mi mislili iz te neprilike stvorivši zakon, da činovnici moraju stajati kao predsjednici izbornih povjerenstva. Što smo tim postigli, to vidite kod ovoga rada. Postigli smo to, da činovnik za prilaskati se vladi, kojoj je

samo jedan zakon pod ovim nebom poznat i najviše ga se drži, a to je nagoda, dočim sve drugo nije zakon nego samo u koliko ovomu zakonu časovitu uslugu čini — onaj činovnik sve druge zakone gazi ili će ih mimoići za izigrati pozitivni zakon izborni.

Došlo je izvješće ovamo kod verifikacije evidentno preporno, stvar je upravo grozna, siromasi jedva skucali težkom mukom 300 for. — jer to pitate, inače nema prava — „nanesli smo 300 for., pošaljite povjerenstvo na lice mjesta".

Meni je drago, da ste ga izabrali iz svoje sredine, na vami sva odgovornost i slava za ovaj čin. Povjerenstvo je izašlo. Istina, čujem pogovara se, da će se grof Pejačević odreći toga mandata, ne znam je li zato, jer se ženira pridržati, ne znam, s kojih razloga; ali ako dopustite da do toga dodje, odsudili ste se kao ljudi, koji za promicati svrhe svojih stranačkih interesa, pokazujete se pristrani i onda, kad morate biti sudci i vršiti najveće državljanstvo svoje, da izključivo kao porota sudite. Posljedica biti će ta, da oni isti ljudi, koji su u punoj sviesti, da imadu pravo — a pravo imadu, o tom nema dvojbe, govorili vi što mu drago, za onoga, koji zna razlučiti crno od biela jasno je, da imadu pravo prosvjedovatelji — oni će imati tu čast, da će nositi troškove ovoga povjerenstva, jer inaće mislim, da ne ima smisla kaucija od 300 for. Jer ako se izbor ovjerovi, to je razlog. da nije trebalo povjerenstva, naravna stvar, da one, koji su u saboru ne ćete na ovaj trošak odsuditi, da oni taj trošak nose. dakle za prav boga morati će oni siromaci nositi te troškove. A daljna posljedica biti će ta. budite uvjereni, tim ćete si postaviti monumentum aere peremius u ovoj sabornici, nikada više, makar kakva nasilja, makar kakva bezzakonja pravile više oblasti, nitko neće više protestirati proti izboru, jer znade, da mu je svaka nada izgubljena o pravici, da bi se mogao doista zakona držati onaj, koji zakon stvara. Nitko neće protestirati proti izboru, koji je izbor u prilog većine, dok bude ta većina, kakva je današnja i moralni nazori većine takvi, kakvi su vodili ovu gospodu, koja su ovo izvješće podniela. Ja neizmjerno i duboko žalim, da je velečstovani g. podpredsjednik i inače moj prijatelj ovo izvješće podpisao.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Vaso Gjurgjević.

Vaso Gjurgjević: Visoki sabore! Kako sam imao čast kao član povjerenstva podpisati izvješće, namiće mi se dužnost i neće mi se zamjeriti, ako ja u ovoj razpravi rieč uzmem.

Može se iztražnomu povjerenstvu, vis. sabore, sve predbaciti, što se hoće, ali to se ne može predbaciti, što se predbacuje, da je odbor stranački postupao.

Onaj, koji to prigovara, pokazuje, da nije pročitao ni ogledao iztražnih spisa, jer budite uvjereni, da onaj, koji prigovara iztražnomu povjerenstvu, da je stranački postupalo, da je samo zavirio u spise, bio bi protivnoga mnienja. Ja to mogu svakomu u lice kazati, koji ste to predbacivali, da niste pročitali spise. (Dr. D. Starčević: Čitajte vi pred saborom.)

Predsjednik: Ja pozivam g. Starčevića na red, sloboda govora kako se poštuje s jedne strane, neka se poštuje i s druge. (Dr. D. Starčević: Zašto vi mene pretrgrvate.) Imadem pravo na to.

Vaso Gjurgjević: Visoki sabore, na stolu ove kuće je izvješće iztražnoga povjerenstva. Ako sam igdje u svojem vieku pazio, da se ne ogriešim o princip nepristranosti. to sam pazio kod ovoga izvješća. I tko je pročitao to izvješće, neće u njem naći ništa, nego gole činjenice o rezultatu iztrage.

Što se u izvješću kaže? Saslušan je ovaj i ovaj; ovoliko je izbornika u listini. ovo je rezultat izbora, takve i takve okolnosti napominje sam prosvjed, kaže, da se prosvjedovatelji poglavito tuže sbog toga, što onih 18 izbornika, koji su glasovali sa „ovdje sam", nije čitano još jedan put i što se ona četvorica, koja su glasovala za Tkalčeca, nisu pribrojila Tkalčiću.

Ovdje se u izvješću ne kaže, što se je izpostavilo iztragom. Evo kaže se, oni, koji su prozvani bili i kazali: „ovdje sam". nisu to zahtjevali za tečaja izbora, nego su to iz gomile iskali, da se poslje dovršena čina još jedanput pročitaju. Tomu zahtjevu predsjednik izbornoga povjerenstva nije zadovoljio, jer je bio izjavio, da je izborni čin dovršen. To konstatuje izvješće. Taj fakt je osnovan iz iztražnih spisah.

Što se dalje tiče onih četiriju glasa, koja su zapala Tkalčeca, nije jih predsjednik izbornoga povjerenstva zato pribrojio Tkalčiću, jer su tvrdo ostala pri imenu Tkalčec, a u Virovitici ima gradjanin krojač Tkalčec, koji je i sam bio pri izboru, pa je izborna deputacija, izborni odbor tako i uzeo ona 4 glasa za Tkalčeca. Dočim su mnogi drugi izbornici bili, koji su takodjer kazali najprije Tkalčec, ali na nagovor svoje stranke izpravili su se i kazali: to smo mislili i hoćemo Tkalčića; ali ova četvorica ostala su pri imenu Tkalčec i uzelo se tako, da su glasovali za njega. (Nemir na ljevici.) Izvolite slušati. Mene ne ženira, ako mi upadate u rieč, ali danas sam i onako trošan, ne mojte me činiti još više nervoznim. (Glasovi. Čujmo!) Hoću samo, da kažem, da smo u izvješću iznieli samo fakta, same činjenice, a ove su osnovane na iztražnih spisih i onda smo kazali: prema svemu tomu predlažemo mi, da se ovaj izbor ovjerovi; ovo je na predlog. A ja moram kazati, zašto sam ja tako predložio i moj sudrug. Ja ću to tek sada kazati, a u izvješću nisam htio izrikom navesti. Evo kako ja mislim.

Ovdje su vis. sabore činjenice, novo povjerenstvo neće ništa pomoći, nego ih komentirati, i ja moram otvoreno kazati, koji predlog odbora zagovaram, da je predlog gospodina zastupnika Ivandije nekako čudan i nema smisla.

Ne preostaje ino, nego li predlog odbora, da se g.

dr. Teodor grof Pejačević verificira ili kako zast. klanjački predlaže, da se ne verificira, drugo u ovom slučaju nije moguće pomisliti. Samo izvješće i iztražni spisi imadu toliko podataka, da se možete odlučiti, da verificirate ili ne tercium non datur.

Sada oni, koji su za verifikaciju, ti će imati svoje razloge, koji su proti tomu, imati će svoje. (Nemir na ljevici.) Izvolite vi moje razloge tako slušati, kao što sam ja vaše, ako vi imate pravo suditi, dopustite i meni to pravo i ja vas samo molim slušajte me mirno i neprekidajte me.

Sada da opravdam najprije to, kako je neumjestan onaj prigovor, ali težak prigovor.

Lahko se je nabaciti, da je povjerenstvo stranački išlo, kako često kaže organ „Sloboda“ i titrati se s poštenjem drugoga čovjeka kao da nitko drugi nije pošten nego taj, koji prigovara. Kad bi oni, koji prigovaraju bili pregledali spise, vidili bi, da smo sve saslušali, što smo mogli.“

Kažete: niste saslušali onih 18. Zašto niste zavirili u spise i bili bi vidjeli, da smo ih saslušali 13, onih pet nisu htjeli, ili nisu mogli doći, više ih nismo mogli saslušati. Dakle kako možete kazati: nisu saslušani, prije nego ste pročitali, što kaže svaki od onih 18. Saslušali smo ih odmah, kad smo došli u Viroviticu, pročitav zapisnik i pritužbu i uvidiv, da se najviše u pritužbi napada osoba podžupana samoga. Podžupana morali smo saslušati, da očituje, što ima, koji je napadnut i koji se u pritužbi napada, neka kaže, što ima.

Kad smo njega saslušali, što dalje? Saslušali smo funkcionare samoga izbora i to smo morali, da čujemo od njih, koji su bili kod izbora.

Tu se u pritužbi kaže, da je zamjenike imenovao. To je zakonito, viditi, da svako prigovaranje nije osnovano. On je bio dužan, da imenuje zamjenike, jer su odbornici sami preslušani kazali: mi smo kasno došli, poslje početka izbora. Dakle zato je imenovao zamjenike.

Dakle saslušali smo funkcionare one, koji su trebali odbornici biti, pa nisu bili, čuli smo zašto. Onda smo u prvoj liniji pozvali ona četiri, koji su glasali Tkalčec i mi smo te saslušali i što vele? Evo, da ste uzeli spise bili biste sve našli. Bili biste našli, da ta četiri čovjeka nisu ništa kazala. Jedan evo što kaže — hoću da kritizujem taj dopis, ova četvorica, koja su podpisala taj dopis, saslušana su, vi ste rekli da se jedan zove Josip Ječek, ako je tako, onda ga nema u listini, ali ovo je Josip Šipek — evo što kaže: taj čovjek je 85 god. star, pa od njega je tako težko dobiti, da kaže što o izboru, da čovjek može jedva što saznati. On je kazao, ja sam u Virovitici 36. godina mrtvace vozio, meni je težko živiti. (Dr. D. Starčević: Aha! vidite, težko živiti!) Ja znam, da sam kazao Tkalčec, ali ne znam, sam šta je bilo pritom, tako me je glava bolila kao da sam holbu rakije popio. To je od rieči do rieči kazao. (Fran Folnegović: I ujedno „molio sam dosadanjega zastupnika“.) Taj ništa nije mislio. (Glasovi na ljevici: Pročitajte izvješće, što se kaže u njem.) Taj Josip Šipek čovjek je star i po svom stališu takav, od kojega ne možete tražiti intencije, što misli. „Mene je tako glava bolila, kao da sam holbu rakije popio“. To je taj vaš Josip Šipek, koji je podpisao protest, (Dr. D. Starčević: I vaš, mi smo svi domaći.)

Onda, gospodo, podpisan je na ovom dopisu Jozo Šimunčić. Prije svega morate znati, da nezna pisati, a ovdje je podpisan vlastoručno. Izvolite vidjeti, što on kaže. I naći će te, da Jozo Šimunčić kaže ovako: Glasao sam za Tkalčeca, prenaglio sam se, a poslje nisam dobio vremena, da izpravim ime Tkalčec u Miju Tkalčića. (Dr. D. Starčević: Vidite nezakonit postupak, zašto mu se nije dalo vremena?)

Tomo Kolesarić i taj je podpisan, da je glasao za Tkalčeca i taj je preslušan i sam je osobno izkazao: nisam glasao za Tkalčeca nego za Tkalčića. I u listini smo našli da je zaista za Tkalčića glasovao i oni kontrolni odbornici Golub i Colner tako su hrdjavo morali voditi kontrolu, da se ništa ne slaže s onim što je bilo. Iztraga je pokazala, da je Toma Kolesarić u samoj listini ubilježen, da je glasao za Tkalčića, a Golub i Colner zabilježili su, da je svoj glas dao za Tkalčeca i sam je potvrdio, da je glasovao za Tkalčića. I izborna listina a prosvjed kaže, da je glasao za Tkalčeca. Kako je mogao podpisati nešto protivna, da je glasao za Tkalčeca? Tako je i upisao odbor izborni. Kako ja mogu takovomu dopisu vjerovati, kad kaže, da je glasao za Tkalčeca, što je protivno izbornim spisom i njegovoj vlastitoj izpovjedi, kako se je to iztragom izpostavilo? Iz ovoga vidimo, da Tomo Kolesarić nije podpisao ovaj dopis, nego onaj Adam Klasnić, koji je većinu imena na prosvjedu podpisao i iztraga je dokazala, da on nikoga nije pitao nego ih je samo podpisao. Ima puno vlastoručnih podpisa, koji kažu, kad smo ih pitali, tko te je podpisao? Kažu ne znam. Dakle ili ih je podpisao taj Klasnić ili tko drugi. I samo tim, što ste producirali taj dopis, ne možete ništa dokazati, jer je Klasnić podpisivao imena bez da je i sve pitao.

Petar Moslavac podpisan je, da je glasao za Tkalčeca, a mislio je Miju Tkalčića. Što je taj Petar Moslavac upitan kazao? Ja sam kazao: Tkalčec. Zašto? Ja ne znam; jer je jedan Tkalčec u Virovitici, krojač i ja sam kazao: kako će to moći biti, da jedan krojač bude nar. zastupnikom. To su njegove rieči. Što ja mogu misliti o tom čovjeku? Ništa.

U ovom dopisu, kao što vidite, kaže se nadalje to, da taj Tkalčec nije bio prisutan. A svi izbornici potvrdili su, da je bio u samoj dvorani izbornoj i neki možda iz šale išli su mu čestitat, da je on kandidat i da na njega padaju glasovi. A ovdje stoji, da nije bio prisutan (Dr. D. Starčevič: Nisu ga vidjeli.) Iz toga vidite, da je ovaj

dopis skroz i skroz neistinit. (Dr. D. Starčević: A je li vaš istinit, oficiozni?)

Dakle saslušali smo funkcionare i tu četvoricu, koja su glasala za Tkalčeca. Zatim saslušali smo od onih osamnaest, trinaest. što se je dalo. Uzeli smo prosvjed i kazali, sada ćemo uzeti i redom pozivati. koji su ovdje zapisani. I uzeli smo one. koji su na pritužbi podpisani. Te se je uzelo odmah, ti su bili prvi. Dalje se je ovako postupalo. Mislili smo, ako hoćemo do valjana razjašnjenja doći, treba da pitamo ljude, koji nešto više mogu znati, a to su oni, koji su pismeni i obazirali smo se na to, koji su vlastoručno podpisani. I od 56 koji su podpisani, pozvali smo ih 36 pismenih a 20 nepismenih, pokraj ostalih, koji su morali biti pozvani, jer su kazali: Tkalčec ili ovdje sam. Poglavito išli smo zatim, da saslušamo one, koji su izgledali na pritužbi, da su ju vlastoručno podpisali, jer smo držali, da će nešto više znati, nego drugi. I tako se radilo i pozivalo najglavnije. Te će svaki, koji je u Virovitici poznat rado priznati, da su Golub i Colner ljudi od te stranke (prava) glavne kolovodje i nje smo pozvali i saslušali. Dakle ne može nam se to predbaciti, da smo pri ovoj iztragi strančarili, da smo postupali sasvim jednostrano. Sve nam možete predbaciti. Saslušali smo sve druge pismene . . . (Žamor na ljevici) Skoro bilo bi vriedno, da ne odgovaram, jer kad ne vjerujete, što je napisano, nećete ni ono, što kažem. Nemojte mene pitati nego vidite.

Od ovih 56 pozvanih, od kojih je 36 pismenih izpostavilo se je, da 12 ne zna pisati, nego da ih je netko sasvim treći podpisao. Našlo se je i takovih, koji nisu bili izbornici. To možete vidjeti, pa razgledajte, a podpisani su vlastoručno. Onda gospodo, svega imade na pritužbi 122 podpisa, od tih saslušali smo 56. više nismo ih ni trebali, a mislim, da nebi želili ni vi, jer smo kolovodje saslušali. A što vele? Evo izašli smo, da konstatiramo činjenice one, koje su navedene u prosvjedu, da li su istinite ili ne

1. U pritužbi je rečeno to, g. izvjestitelj je sigurno rekao, ja nisam bio tu, ali moram redom ići, u pritužbi je rečeno, da je podžupan nezakonito imenovao zamjenike. Tu će te dopustiti, da je korektno predsjednik izbornoga povjerenstva radio.

Rečeno je, da je podžupan, to je najveći momenat, otvorio izbor i rekao: sada ću najprije pročitati izbornu listinu svih izbornika, da vidimo koji su tu, pa onda će se drugi put čitati. Sada ovo je najglavniji momenat, pa što kažu Antun Golub i Colner? Ovi kolovodje potvrdjuju to doslovce, što su podpisali u prosvjedu. Ali, gospodo moja, sada su bili preslušani ostali izbornici, koji nisu bili od te stranke, pogledajte njihova imena i za cielo reći ćete, da su ljudi po stališu i imetku, kojim za cielo ne ćete prigovoriti, da nisu istinu kazali. Od prisutnih izbornika sasvim inteligentnih i uvaženih — to su svi od prvoga do posljednega tvrdili — da je predsjednik izbornoga odbora otvorio izbor i kazao, kako nalaže izborni red: najprije će se čitati izborna listina abecednim redom prvi put, a onda oni, koji u prvom čitanju nisu bili prisutni. I počeo je čitati. Na to su se neki odazvali: ovdje sam. Jovan Demetrović on je glasao prvi. Oni koji su kazali, da je podžupan rekao, da će najprije čitati da bajage vidi koji su prisutni, ne proizlazi iz njihova izkaza to, da je podžupan kriv, nego da oni nisu razumjeli, mislili su iz nepoznavanja zakona, da im je tako glasati.

Da na taj momenat odgovorim. Kažete: zašto ih nije uputio i kažete: to su sve takovi. koji bi bili glasali za Tkalčića.

Medjutim iztragom se je sasvim drugo izpostavilo. Odnošaji u Virovitici ovako stoje. Stranka, koja je za Miju Tkalčića, ti ljudi — čast i poštenje njihovomu životu — ali to su ponajviše ljudi nižega stališa, i ti mogu skoro kazati, da nemaju ništa, da reskiraju i izgube; (Na ljevici: kad su već izgubili sve.) Iole bolji seljaci, malo imućniji, koji što znadu i razumiju, koji što misle, ti spadaju u drugu stranku. Sada znajte, što se je dogodilo? To da smo saslušali mnoge, koji su kazali: mi smo bili došli na izbor i bili bi glasali za grofa Pejačevića, ali ne smijemo to činiti. jer na usta jednoga izbornika čuo sam ovo: nisam bio na izboru, jer sam prije tri godine glasao za kandidata narodne stranke, bio sam u obćinskom odboru i zastupao sam svoje mnienje, pošto drugi nisu bili istoga mnienja napali su me i zlostavljali, da sam ih morao tužiti i sudjen je bio neki Bedeković radi uvriede. Meni su liepili plakate na kuću, prietili paležem, ubojstvom i onaj isti dan, kad je Bedeković, kojega sam tužio radi uvriede poštenja, došao u zatvor, iztjerali su me iz odbora obćinskoga i izgoriela mi je kliet i imetak u vriednosti od 600 for.

Kad se je to dogodilo, onda je moj stari otac od 73 godine, mati, žena i djeca došli k meni i kazali: kuda ideš, hoćeš, da gubim hranitelja svoga, ako je tako, mi ćemo svi propasti. Ja sam se onda zavjerio sebi i obitelji, da neću više ići niti na obćinsku kuću ni na izbore, dok sudbina vremena ne donese, da mogu biti slobodan i glasati bez pogibelji za se i za svoju obitelj. Sada izvolite prosuditi odnošaje u Virovitici, izmedju jedne stranke i druge.

Gospodo, nije bilo u izvješću ono, što je na mene djelovalo, sada će moći g. senjski zastupnik razumjeti, zašto je Vaso Gjurgjević podpisao ono izvješće.

Na mene je djelovalo ovo: Jedan, koji je glasovao za Tkalčeca rekao je: ja sam podpisao prosvjed, jer nesmijem, da ne podpišem. Zašto? Evo to je baš onaj Petar Moslavac, koji je za Tkalčeca glasao, rekao je: ja moram s tima ljudima držati, jer ako ne ću naopako meni. Pitam ja, gdje je zloporaba slobode, da li kod ove stranke ili kod one. Folnegović: (Zašto ih ne zatvorite.)

Tu bi se mogli zaista potužiti na vladu, da su oni

od vladine stranke zlostavljani. I nam se tako dogadja, a vi mislite, da se to dogadja samo vam. (Žamor.)

Vi me prekidate ne mogu sustavno govoriti. Tako su redom izkazali. Što se tiče toga momenta t. j. činjenica. Jedan je kazao, da je podžupan rekao, da će najprije čitati listinu, da vidi, koji su prisutni. I ljudi tako su slabo inteligentni, da se ne može pomisliti, da je to istina, da je tako kazao podžupan, nego da ga nisu razumjeli. I onda se je izpostavilo iztragom i to, da ljudi, koji su ne samo neporočni, nego stališem i imetkom takovi, da im se ne može predbaciti, da neistinu govore, te su potvrdili, da je izbor tekao sasvim onako, kako je u izbornom zakonu propisano, da se je dva puta čitala izborna listina, prvi put svih, drugi put onih, koji su kod prvoga čitanja bili odsutni.

Sada izvolite o tom dati komentar, zašto nisu čitani, ili trebali, da budu čitani treći put ili ne. O tom možemo se prepirati i u tom leži momenat, da li ćemo se odlučiti za verifikaciju ili ne. Ako ste vi toga mnienja, da se je morala čitati listina još jedanput i ako ste uvjereni, da bi bilo onih 18 glasalo za Tkalčića, onda imate pravo, da se izbor neverificira. (Na ljevici: A što mislite vi?) Ja mislim ovo. Nisam htio u izvješću iztaknuti, da mu neudarim žig stranačkoga mnienja, ja mislim ovo.

Izpostavilo se je tečajem iztrage, da oni, koji su prosvjed podpisali i ovu činjenicu izpostavili, da su neistinu govorili, dakle ja moram vjerovati podžupanu, da je onako kazao i to potvrdjuju mnogi svjedoci, kako valja. Kad su ovi glasali, veli podžupan, ja moram biti njegov komentar, ja sam bilježio: „ovdje sam“, jer su tako glasali, a za koga to nisam morao znati; nisam htio pristupiti s mojim nagovaranjem niti poučavanjem, ti moraš glasati, jer ako bi bio jedan od ovih 18 glasao za grofa Pejačevića, reklo bi se, da sam uticao na njih, zato sam pustio, da kažu: „ovdje sam.“ Sada je li su ti morali još jedanput biti pročitani? Recimo, da bi bili morali biti pročitani, ali to za cielo, tečajem izbora. Nu pošto je konstatirano, da ti nisu zahtjevali tečajem izbora, nego nakon dovršena izbora, sada je pitanje, možete li vi predsjednika izbornoga odbora dalje koriti, kad je kazao: pošto je izborni čin dovršen i izbor proglašen, ne mogu više dati glasati. Ali ja kažem: da sam ja bio predsjednikom izborne komisije, ja nebih bio dopustio, da se opet čitaju. Kako možete kazati, da se oni imadu smatrati odsutnimi, kod prvoga čitanja, koji su glasali „ovdje sam.“ Što kaže izborni zakon? §. 46. glasi (čita):

„Da uzmognu glas svoj dati izbornici, koji pri prvom čitanju izborne listine i prozivanju izbornika nebijahu prisutni, moraju se prije, nego se zaključi izbor, imena njihova još jedanput abecednim redom prozvati.“

Uzmite zakon u ruke pa govorite. Dakle predsjednik izbornoga odbora rekao je: ja ću pročitati drugi put one, koji kod prvoga čitanja nisu bili prisutni, a ovih 18 sam izpustio i mislio sam i mislim i danas, da nisu htjeli glasati niti za jednoga niti za drugoga kandidata. Zar to nije moguće? I u saboru se dogadja, da koji član ne glasuje. Neću ni jednoga ni drugoga kandidata. Ovo je glasovanje strogo zakonito i ja kao predsjednik izbornoga odbora, moram se držati ovoga. Uz to uzmite i tu okolnost, da onih 18 nije zahtjevalo tečajem izbora, da se još jedanput čitaju, nego na svršetku.

Sada, gospodo, predbacuje se u pritužbi, da je predsjednik izbornoga odbora kao podžupan upotriebio svoju vlast, da pritisak čini, nezakonje, nasilje, da je doveo na biralište oružanu silu itd.

Izpostavilo se iztragom, to je posvjedočio svaki, koji je bio preslušan i sam Antun Golub i Colner i ti su kazali: pritiska nije bilo, glasovao je svaki, kako je htio. Zašto je bila oružana sila? Zato, što je tolika sila svieta nalegla i to onih, koji nisu izbornici, da nisu mogli pristupiti ni oni, koji su imali red praviti, prijavili su to podžupanu i podžupan je prama §§. 44. i 45. izbor. zak. kazao: izdajem oglas, na ovom biralištu, ovdje u dvorani, dolje i svuda, da uzmognu pristupiti izbornici k izboru po §. 51. da bude osiguran mir i red, ja sam naredio, da dodje ovamo oružničtvo i oružana sila, s tom naročitom izjavom, da je po §. 44. pravo slobodna glasovanja svakomu zajamčeno. Samo zato bila je pozvana oružana sila, kako propisuje §. 44. i 51. izb. zakona. To je sve potvrdjeno izjavami svjedoka, dakle su sve lamentacije u prosvjedu neistinite i članovi, koji su podpisali prosvjed, kažu, da nije tako, nego tvrde, da je bio posve slobodan izbor.

Predbacuje se nadalje u toj pritužbi ovo (čita): „Rezultat izbora bio je sliedeći: Glasom priložene listine pod 1. koju su vodili za kontrolu postavljeni izbornici Ante Golub i Dragutin Colner, dobio je kandidat Mijo Tkalčić 112 glasova.

Glasom listine pod 2. gosp. grof Teodor Pejačević 104 glasa.

Glasom listine pod 3. bilo je odsutno 36 izbornih glasova.

Glasom listine pod 4. nije g. podžupan 19 na biralištu nazočnih izbornika, koji bi za g. Miju Tkalčića glasovali, k izboru pripustio, tada bi on 131 glas dobio.

Evo kako su kontrolni odbornici neistinito bilježili. Oni vele: Dobio je Mijo Tkalčić 112 glasova. Od 112 glasova izkazali su kontrolni odbornici, da su glasali za Miju Tkalčića, koji su samo glasali: „ovdje sam“, a to su Franić, Černi, Colner i četvrti Martin Ambrošić. (Na ljevici: A jesu ti preslušani?) Jesu.

Dakle nisu točno bilježili. Morate znati, da je taj Mijo Franić i Andro Franić kod „F“ iza kako su već počeli glasati jedni za Tkalčića, a jedni za grofa Pejačevića, jer se je od Demetrovića počelo glasati.

Ova četvorica ipak su kazala: „ovdje sam.“ Što sliedi odatle? Sliedi, da ova četvorica nisu htjela glasati, nego su se izvukla tim, da su kazala: „ovdje sam.“

Iz iztrage ja sam se osvjedočio, da su mnogi od tih, koji su kazali: „ovdje sam“ zato tako glasali, jer su držali: za Pejačevića ne smijem, a za Tkalčića neću, najbolje ovako: (Veselost.) Dakle od onih 112 glasova, što su ih ti kontrolni odbornici biljažili, četvorica glasala su sa „ovdje sam.“ Daljnja četvorica glasala su za Tkalčeca, te su ih oni upisali Tkalčiću. Jedan nije ni u listini i to smo našli i ti kontrolni odbornici ubilježili su ga Tkalčiću, a nije glasao, što se vidi iz izborne listine. Kako su dakle ti kontrolni odbornici, koji su postavljeni u tu svrhu, da bilježe, kako koji glasuje, potrpali i ubrojili Tkalčiću one, koji su glasali za Tkalčeca i onoga, koga nije niti bilo? Kad ovih 9 glasova, koji nepripadaju Tkalčiću odbijemo od 112, koji mu se pripisuju, ostaje 103. Tako stoji i u zapisniku izbornom. Dakle predsjednik odbora i odbor nije šarao, nego je istinu kazao, jer od 112 glasova, koje su kontrolni odbornici prisvojili za Tkalčića, od tih 112 odpada 9, koji ne vriede.

Onda ti isti kontrolni odbornici sastavili su listinu od 19 onih, koji su kazali: „ovdje sam.“ Konstatujem, da ih je 18. Od tih 19 za koje oni vele: mi kažemo, da su to Tkalčićevi izbornici i nisu pripušteni k izboru. Kako ti kontrolni odbornici ili neće ili neznadu, da je od tih 19 izbornika 14 glasalo sa „ovdje sam“ a petorica, koji su ovdje kazali, da su za Tkalčića bili, da nisu pripušteni k izboru. nisu ni u listini.

Ti ljudi su preslušani i kažu: nismo prozvani. Dakle ti kontrolni odbornici kao kontrolni odbornici zlo su računali. Ne mogu se dakle oslanjati na to, što se kaže, nego moram tražiti ljude, koji mogu nešto kazati. Oni kažu: 104 glasalo je za grofa Pejačevića. Ni jedan nije medju njima, koji nije upisan u listinu; naprotiv našao sam s druge strane, da je jedan došao i mogu vam kazati, da je stranka disciplirana (Veselost na ljevici.), pa je došao Stevo Vinar, pa je glasao za mrtvoga otca. Ivu Vinara. On je mislio, otac mi je umro, zašto nebi glasao ja. A ni otac ni sin prava nije imao. a i mnogi drugi od izbornika materijalnoga prava ne imaju. To je na me djelovalo. jer kad verifikacija jednoga člana sabora nema se toliko obazirati na formalnost. koliko na sućnost, bitnost. Dakle ja tražim čistu volju izraženu naroda onoga, iz kojega treba, da poteče narodni zastupnik, a od onih, koji su glasali za Tkalčića dobra četvrtina, mogao bih kazati trećina ne imaju prava materijalnoga, ali imaju formalno.

Zašto su u listini? A to je vaš čovjek načelnik sanžirao; ali buduć nitko nije prigovorio, zato je i ostalo. nu ja sam uvjeren, da ne imaju pravo glasa. I taj je momenat na mene djelovao, jer sam tražio čisti izraz volje narodnje ne osvrćuć se na formalnost, nego na bitnost.

Je li je volja naroda, kako vi kažete ili kako je ovdje, ja sam uvjeren, da je prava volja naroda čista, ne zapriečena. da je za ovu stranu, a kad nebi bila, budite uvjereni, da ja neću podpisati, ako ne imam uvjerenja (Na ljevici: Vidjeti ćemo kod Kumičića.), gdje je volja narodna. Zašto? Jer nije do toga, kao što je kazao zastupnik križko-čabarski i bog zna koliko titula, da li vi imate jednoga više ili manje zastupnika, ali je to mnogo, gdje je pravo i pravica. A onaj apel senjskoga zastupnika, da ćemo mi uslied toga, ako budemo tako radili, kako predlaže iztražno povjerenstvo, to postići. da se neće nitko više usuditi potužiti, ma se kakve nepravde događjale kod izbora. Ja ću ovaj prigovor lahko moći snašati mirne duše i mirne sviesti. Zašto? Jer ja ne gledam, kako je nam u ovoj kući, nego na ono, kako je u Virovitici, hoću da učinim pravo ne vam ni nam, nego onim tamo. I ja sam uvjeren i ovo moje uvjerenje pred bogom mogao bih opravdati, da ondje zaslužuje ona stranka, da se kazni, koja je podpisala prosvjed, a ne ona, koja je korektno po zakonu postupala. Ako se to ima kazniti, u obće ako izgube prosvjednici zato, što im je prosvjed na ne osnovanih činjenicah osnovan bio, onda ja moram kazniti onoga, koji te ne istinite navode kaže. To je, gospodo moja, kako se je sbilo; kako su sada gg. govornici iztakli činjenice?

Nisam bio prisutan pri govoru g. protupredlagatelja, ali sam čuo, da je od prilike kazao, da je bilježnik obćinski Lukić izkazao povjerenstvu, da nastoji, da se izradi mirovina za bilježnike, koji su za vladinu stranku, a čitam u organu stranke prava, da je strahovao ljude i čitam, da je povjerenstvo stranački postupalo, da je zaključak izbora bio jedan sat prije i da onih 18 nije pripušteno glasovanju. Ja kažem, da to ne stoji.

Od onih 18 preslušali smo 13. Evo sam prosvjed, da ga je g. protupredlagatelj pročitao, vidio bi bio, kad je izbor zaključen. U tri četvrta i 5 časova iza 12, pročitana je izborna listina po drugi put, prebrojeni su glasovi i pri tom je prešlo više nego 10 časova. A to je točno u 1 sat; a vi kažete, da je 1 sat prije zaključio izbor. Kako da se borimo proti navodom, koji su prosvjedom oboreni.

Što se tiče strahovanja Lukića, taj se čovjek tuži, da on strahuje. Ne da on strahuje, nego on siroma misli na to, kako je izbornik jedan izrekao, da je dotle došlo: da mi tko hoće kupiti kuću, otišao bih. To mi je kazivao jedan čovjek a tako izgleda i ovaj Lukić bilježnik, dotle je došlo, da bi volio otići, a tuži se, da on strahuje. Ali mogu to reći, da je stranka prava disciplinirana i da tamo ne ima traga, da tko strahuje, nego to je kao haranga, svi su bili na okupu, kad je povjerenstvo došlo i svi su se dogovorili, jedan kao drugi, kako će govoriti. Naravna stvar, koji je malo manje duhovit, taj se brzo sbuni.

Jedan je kazao — a to je svaki kazao — da je podpisao. Kada i gdje se je to dogodilo? Kaže: u sriedi moje kuće ja sam podpisao. Pa valjda nije baš tako. Baš tako. mogu se zakleti, ja sam mojom rukom podpisao. A

na prosvjedu stoji: Martin Lipovčić, sada od kuće odsutan (Veselost.), piše onaj, koji je podpisan, a on je rekao, da je on sam podpisao.

Ne ima dakle govora o kakvu strahovanju, gdje su ljudi tako izmuštrani.

Je li je bilo govora za kakve mirovine, ne znam. Sta je zazorna u tom, ako se je Lukić obratio članovom povjerenstva, da se zauzmu da bilježnici dodju do mirovine.

G. zastupnik križki prigovara manjkavost izvješću i predlogu i s toga razloga, da ga nebi smjeli prihvatiti i da je u povjerenstvu manjkala treća osoba, a bile su samo dvie osobe. Što bi bilo onda, kaže g. zastupnik, da je svaka svoj predlog podniela? Ja ne vidim u tom ništa smiešna.

Ja sam čitao i doživio, da je jedna osoba imala jedno mnienje, a druga drugo i svaka je osoba svoje mnienje zastupala i branila. a sabor je riešio. To bi isto bilo, da se nismo složili. I ja tvrdim, da je to sasvim pravilno. Jer ako su tri osobe, ne biraju se za to, da budu tri osobe, nego ako jedna razboli, da su bar dvie tu. Dakle mi smo dva otišli. A ja mislim, da je u cielom svietu i kod vas većina, ako dvojica od trojice nešto zaključe. Dakle tu nije ništa manjkavo i sabor može odlučiti.

Ono drugo, što je zast. križki kazao, ne spada na stvar. Samo ću spomenuti, što je rekao, da listine nisu dva puta čitane. Ja ne znam, kako može čovjek tako javno u saboru uztvrditi nešto protivna i samomu prosvjedu i iztražnim spisom i izbornomu zapisniku. Da je u spise zavirio, bio bi vidio, da je listina dva puta čitana. Ili hoće kazati možda, da nije tri puta čitana? Ali dva puta jest čitana i kada nebi bila čitana dva puta, onda bi to bilo nezakonito. Ali jest: prvi put čitani su svi, a drugi put oni, koji su kod prvoga čitanja odsutni bili. Dakle nemojte govoriti ono, što je u protuslovju sa spisi, da ja moram, da odgovaram, da ne stoji.

G. zastupnik klanjački, moram priznati, da je postupao korektno, kad je kazao: neću da se ovjerovi, imam razloga. To pojmim, ali da se odredi nova iztraga, to ne mogu pojmiti. Jer tko je pročitao spise, taj se je mogao uvjeriti, da ne ima mjesta iztragi, nego ili ili. G. zastupnik klanjački sad je čuo, da je preslušano 18 ljudi ili mogao je čitati i bio bi vidio, što su kazali. Ali kaže, da je samo izlika predsjednika izbornoga odbora, što nije onih 18 na novo čitao ili uputio, dakle da je izlika to, da ne glasuju niti za jednoga niti za drugoga kandidata. Je li to izlika? Što je mislio predsjednik izbornoga odbora, ne mogu znati, ali znam to, da kad bi se meni kao predsjedniku izbornoga odbora, pošto se je već počela izborna listina čitati i čitali se prvi put svi, a drugi put oni, koji su bili kod prvoga čitanja odsutni, kad bi se meni jedan oglasio: ovdje sam, a ne glasuje ni za ovoga ni za onoga, da bi ja isto tako postupao kao i dr. Benak, jer neću na njega da uplivam. Jer da je što kazao predsjednik izbornoga odbora, predbacivalo bi mu se i te kako.

Ja ne znam, što je dr. Benak mislio, ali znam to, da je sasvim zakonito postupao osobito u onih odnošajih, u kojih se on u Virovitici nalazi.

G. zastupnik jastrebarski može biti umir⋅n, da sab. povjerenstvo nije iz ne znanja ništa izostavilo, niti je išto ostalo, što iztragom nebi bilo dovršeno. I kad bi bio g. zastupnik pročitao spise, bio bi uvidio, da je sve iztraženo i da je svaka dalnja iztraga suvišna.

G. senjski zastupnik kaže o dru. Benaku, da ono sve nije nego sofisterija. Mogu dopustiti, da je to njegovo mnienje, ali za mene su činjenice. 104 izbornika glasali su za grofa Pejačevića i ovo je neoboreno od svih stranaka priznato; 103 za Tkalčića i ovo je neoboreno; onih 18 niti za jednoga niti za drugoga, a onih četiri za Tkalčeca.

I to je stanje stvari.

Dakle glasalo je za Pejačevića 104, a 103 za Tkalčića i ja ne mogu na ino, nego da predložim, da se primi i ovjerovljenim smatra izbor grofa Teodora Pejačevića.

Predsjednik: Rieč imade narodni zastupnik g. Ivan Šimek.

Ivan Šimek: Prije nego glasujem, ja bih rado bio na čistu. Ja sam jako pozorno slušao razpravu glede ona 4 glasa i onih 18. Za ona 4 kaže se, da su glasovala za Tkalčeca, a ja mislim, da je bila dužnost gospode, koja su bila izaslana, pitati one, za koga su mislili glasovati, da li za Tkalčeca ili Tkalčića i morali bi nas o tom izvjestiti.

Isto tako glede onih 18 imam to primjetiti, da nema nikakva dokaza, da nisu kanili glasovati tim, što su kazali: „ovdje sam". Jer to se više puta kod izbora dogadja; kao djak u školi naučio se je, kad ga učitelj pozove, da kaže: „ovdje sam". Ali predsjednik imao ga je pitati: dobro, kad si tu, za koga glasuješ. Zato bi ovih 18 i ona 4 glasa bili odlučili, da se je g. izvjestitelj htio uvjeriti, za koga su mislili glasovati. Zato je izvješće manjkavo. Ja dopuštam, da je istina, što g. predsjednik povjerenstva kaže, ali se ne mogu složiti s predlogom, da se ovjerovi izbor g. grofa Pejačevića.

Izvjestitelj rekao je, da nije mogao od tih ljudi ništa doznati; jedan da je kazao, da je pijan bio; ali da je g. izvjestitelj kušao doznati, koga je onaj mislio, ja mislim, da bi nas mogao o tom izvjestiti. Možda je kazao, da je bio pijan, zato, da se izpriča. Ako je jedan i bio starac, mogao je glasovati za nekoga, ali nije mogao glasovati za Tkalčeca, kojega nije ni bilo. Dakle, po mojem uvjerenju, osim onoga jednoga, koji je glasovao za Tkalčića i ne bi spadao u onu četvoricu, za ostalu trojicu i onih 18 imalo bi se iztražiti, koga su mislili. Oni su još u tri četvrta na jedan tamo stajali i čekali, da budu prozivani, dakle su stajali, da glasuju.

Ja mislim, da bi svi, koji će savjestno glasovati o tom predmetu, imali zahtjevati ne samo drugu iztragu, van glasovati za to, da je gosp. Tkalčić pravomoćno izabran.

Predsjednik: Želi li još tko o tom predmetu govoriti?

(Nitko se ne javlja.)

Pošto se nitko za rieč ne prijavlja, rieč imade g. protupredlagatelj dr. Ivandija.

Dr. **Josip Ivandija**: Visoki sabore! Ponajprije kazati mi je na prigovor g. dra Mazzure, da je u zadnjoj svrsi jednako, je li danas ili poslie druge iztrage, koja bi se imala voditi strožije i savjestnije, zabacimo izbor g. grofa dra. Teodora Pejačevića

Ja znam i vidio sam razpoloženje vaše, da će te vi izbor gospodina grofa Pejačevića verificirati; ja znam, da je dakle dokazivati vam, da je isti nezakonito izabran, posve suvišno; ja ću to navesti samo radi toga, da vidi narod i da sudi o tom, pošto je čuo sada g. predsjednika ovoga povjerenstva, a čuo je i drugu gg. govornike, pa će vidjeti, tko od vas imade pravo.

Ja mislim, da je g. Vaso Gjurgjević sam dokazao, da je izbor g. grofa Teodora Pejačevića protuzakonit: on je sam priznao, da je podžupan pozivao abecednim redom pojedince, a drugi put odsutne, pa da su se od „a" do „d" njih osamnaestorica izjavili sa „ovdje sam".

To nije ovršenje izbornoga prava, to je protuzakoniti postupak, to je eklatantno.

Zašto je istom Demetrović počeo glasovati i to upravo za grofa Teodora Pejačevića? Kako je to, da bi svih onih 18 ljudi bili takove neznalice, da nebi znali, o čemu se radi i da bi trebalo istom Demetrovića, koji bi bio znao, da se glasuje? Zar nije bilo niti jednoga pametnoga čovjeka u cielom onom družtvu, koji bi bio rekao: Ljudi, glasujte! — To nije moguće. Gosp. predsjednik dotičnoga povjerenstva imao je dužnost, da ljude opomene i upozori, što imadu činiti.

Gosp. Vaso Gjurgjević rekao je, da nije nitko kazao, da će se sada birati, nego, da će se pročitati imena izbornika abecednim redom. A u koju svrhu su se čitala imena? Dakle, po vašoj izjavi nije se ljudem niti to kazalo, da svaki glasuje za svoga kandidata. Ja sam pročitao samo jedan zapisnik Ivana Celnera, koji izkazuje, da se je reklo: Čitati će se imena abecednim redom iz listine, da se vidi, tko je tu. To je rekao Celner. (Zast. Vaso Gjurgjević: Ima jih više, koji su to rekli.) Što je dakle vjerojatnije, da li je to makinacija g. podžupana, ili skrajne neznanstvo svih onih, koji su sudjelovali kod toga izbora?

Gosp. Vaso Gjurgjević kazao je, da se je stranka prava kao falanga postavila u Virovitici kod izbora, pa mi se čini, da je trebalo proti toj falangi ovakovih makinacija, da propadne kod izbora. Ja pako kažem, da je uzprkos toj makinaciji ipak više glasova — za 3 — dobio g. Tkalčić. Josip Šipek i Šimunčić rekli su, da su htjeli glasovati za dosadanjega zastupnika; uzmimo, da se ove dvojice glas uzeo, to bi onda formalno bio Tkalčić izabran. To je resultat, koji se dade deducirati iz samoga opravdanja g. predsjednika izbornoga povjerenstva, a kako se može kazati, da je opravdan postupak g. podžupana, kada se veli, da je posve dobro učinio, što je izpustio nazočne, kad je listinu po drugi put čitao? Je li to opravdano? Ja držim, da se u tom postupku vidi opet upravo zavadjanje, jer je hotio izbornike prije zavesti, a kasnije jih nije niti zvao na glasovanje. Da su se ona trinaestorica izbornika preslušali i da se jim stavilo pitanje: Za koga bi bili glasovali? — pa da su kazali: Za Pejačevića, a ne za Tkalčića, nedvojbeno bi se bilo to stavilo u zapisnik. To pako nije učinjeno, s toga je temeljiti razlog sumnje, zašto se dotičnici nisu upitali, za koga bi bili glasovali, (Zast. Vaso Gjurgjević: Bilo je i to!)

Gosp. izvjestitelj veli, da jih mnogo nije imalo materialnoga prava glasa kod izbora. Ja mislim, da gosp. Vaso Gjurgjević nije bio poslan onamo, da izpita, tko je imao materialno pravo glasa, jer su listine bile mjerodavne, a to je on kao indirekte priznao. (Žamor.) Pustimo, što je podžupan učinio, te predjimo preko toga na dnevni red za volju osvjedočenja samoga predsjednika te deputacije, nu ne može se dopustiti, da bi dotičnici zato još kazan zaslužili, što su se pritužili proti izboru, o kojem je po samom odboru dokazano, da je nezakonito obavljen; ja mislim, da zato sigurno niti pritužitelja, niti prosudioci nezaslužuju kazan.

Primjećuje g. predgovornik, da su doista bile u toj deputaciji samo dvie osobe, jer da je g. Pavić bio bolestan, a ja primjećujem, što bi bilo, da je i g. Popović obolio, bi li onda samo jedan mogao tu iztragu obaviti? (Žamor.) a moglo bi se bilo dogoditi, da je još jedan član te deputacije obolio. (Dr. David Starčević: Već bi si bili drugoga izabrali.)

Gospodo! Ja bi još samo to primjetiti imao, što su već mnogi iztaknuli, kako je bezrazložno ne ubrojiti glasa, ako se dotično ime kandidata slučajno krivo izgovori. Pripoviedao je g. Kamenar, kako je glede toga bilo kod njegova izbora, pa i meni se u Sunji dogodilo, da su nekoji izbornici rekli „Bevandija", a da se je ondje ovako radi toga postupalo, niti ja ne bi bio izabran. Ima ondje činovnik Mlakarić, koji je zauzet bio za vladina kandidata, ali je inače jako savjestan, te se nije usudio što takova učiniti; to pokazuje, da je u Virovitici trebalo upravo jednoga Benaka, kao falangu za vladina kandidata. Ja držim — vi dvojite — ali ja ne dvojim ni najmanje po onom, što smo danas u saborniči čuli, da se u Hrvatskoj u obće veliko zlo pokazuje, a ovo zlo potiče po mom mnienju odtuda, što imamo ovakovih činovnika, koji evo obavljaju izbor, koji je evidentno nezakonit, a vi će te ga po svoj prilici ovjeroviti; da je tomu tako, može se razlog tražiti samo u naših odnošajih prama Magjarom; ja držim, da je razlog svemu tomu, što morate

upravo zlo i nezakonito postupati s narodom, što morate imati ovakova krnjava povjerenstva, a da ne moramo tražiti, da se odnošaji prama Magjarom što prije promiene, a s druge strane, da Magjari ne nastoje, da se nagodba malo po malo na njihovu korist ne mienja, svega toga ne bi trebalo.

Ja molim, da se moj predlog primi.

Predsjednik: Rieč imade g. izvjestitelj.

Izvjestitelj **Stevo Popović**: Visoki sabore! Ja ću samo s nekoliko rieči nastojati, da se svoje dužnosti kao izvjestitelj oprostim i ne ću reflektirati na sve ono, što su gospoda govornici s protivne strane naveli, jer je to i onako veleštovani g. predsjednik sabora učinio i tako temeljito stvar obrazložio, da se ne može oboriti.

Ja bih samo jošte dvoje naveo iza njegova govora, a na to ću se samo u kratko osvrnuti.

Veleštovani gosp. član ove kuće razlaže, da je najglavnija mana ovomu izvještaju saborskoga povjerenstva, što ovo saborsko povjerenstvo nije izpitalo dotičnike, koji nisu glasovali, za koga bi bili glasovali. Veleštovani gosp. dr. Ivandija i njegovi stranački drugovi kažu nam, da povjerenstvo nije imalo zadaću, da iztraži, da li su listine pravovaljane ili ne. Ja sam kazao, da jeste tako. Povjerenstvo toga nije imalo iztražiti, povjerenstvo je samo za svoju osobnu informaciju odatle napravilo nekakav projekt, da napravi saboru predlog; ono nije imalo zadaće, da iztraži, da li su listine dale materialnu podlogu pritužbi, koja predleži, pa tako nije ovo povjerenstvo niti dobilo mandata od sabora, da pita dotičnike, za koga bi bili glasovali, pošto je izbor prošao. Da je to povjerenstvo učinilo, ono bi se bilo stavilo nad zakon i mi bi više vriedili, nego izborni zakon. Dakle, ja mislim, gospodo, da nijedno povjerenstvo, pa niti ovo, našega sabora povjerenstvo, nije pozvano, da tu učini štogod proti zakonu.

Razlozi, koje je u svom zaključnom govoru gosp. Ivandija naveo, su takvi razlozi, koji nisu nijednoga navoda gosp, Vase Gjurgjevića oborili, a to su mojem mnienju više kombinacije. Iz toga što potiče? Ja kao drugi član povjerenstva iztražnoga, koji sam sve to čuo, držim, da mnogo zla potiče od nas samih naročito, što se u posliednje vrieme počeo moral žrtvovati strančarskim težnjam. Potražite ovo u ovih spisih iztražnoga povjerensva, pak ćete viditi, na koga krivnja pada.

Odmah u početku govora i razprave o tom citirao je rieči, kao da bi bile moje; g. zastupnik križki tvrdeći, da sam priznao ovo i ono, a ja jučer nisam ništa drugo kazao, nego što se je iztragom konstatovalo ovo i ono tako jasno, da se ne može kazati, da je to slučajno govorio, nego g. zastupnik križki meni se predstavlja kao čovjek, koji istinu ne govori. Ja se pozivljem na sve ovdje, da ja sve to nisam govorio u svoje ime nego po navodu pritužitelja, kako se iztragom konstatiralo, te da sam naveo svih osam točaka pritužbe, koje sve dokazom iztrage po mojem mnienju ne stoje, a samo po svojem mnienju nisam kazao ništa. Gospoda misle, da je slobodno svakomu, koji nosi na čelu firmu stranke prava, nabaciti se na drugoga „neistinitom“ u ovom saboru. Stoga odbijam od sebe svečano, da bi govorio ovdje, što nije istina. (Sa desnice i središta povici: Živio! Žamor na ljevici. Dr. David Starčević viče. U zrak s njim!)

Molim sada ću sve opetovati. Ja vidim ovdje kod današnjega vodjenja ove razprave, da se ova debata razvlači već nekoliko sati, pak konstatiram po tom, da je ova stvar naime stvar verifikacionalnoga izbora po mojem mnienju jako zanimala cielu zemlju.

Na osnovu pritužbe čitave zemlje tobože izaslao je sabor ovo povjerenstvo, koje je doneslo material, a taj leži već na stolu vis. kuće nekoliko dana, pak se nije jedan ili drugi od gospode govornika našao. da bi milostivo pogledao izkaz od 50 dokazanih stvari. (Žamor na ljevici. Predsjednik zvoni.) To je dokaz, da vam nije stalo do istine, do stvari nego da vam je samo do debatiranja. (Sa središta i desnice povici. Živio! Živio!)

Na mene je činila ciela ova debata utisak ovaj, (Nemir na ljevici. Glasovi: Čujmo!) i meni to sve tako izgleda, kao da je gospodi kao glavna stvar spasiti novac, jer toliko su govorili o toj kauciji. (Mazzura: Nije istina!) Ne znam, da li je istina, ali vjerujem, a vi ćete mi dopustiti, da mogu sumnjati. Iz toga bi izveo to, da ja vjerujem, da su gg. članovi naše skrajne opozicije možda u uvjerenju, da su tim patriotičnu dužnost učinili, ne iz svoga osvjedočenja, da dobro čine, nego da zadovolje po svojem mnienju žrtvam mistificiranim svojih pristalica.

Sada izgleda, da je ova izjava potekla otuda, što oni, koji su formalno uložili ovaj protest, da pokažu nevaljanost izbora, tražili su ovih 300 for. jamčevine svuda, od kojih nekojim možda treba vratiti — pak stoga je u interesu ovim ova obrana, da jih ne vrate. Gospodo moja! Gdje je pitanje o zakonitosti i nezakonitosti izbora, o pravednosti i istini, ne mogu se voditi takvi računi, hoteć nepravednim načinom oštetiti drugoga.

Ja vis. sabore nisam rad dulje uztrpljivost zlorabiti, a stvar je ta evidentna i dokazana, te sa svoje strane molim vis. sabor, da izvoli ovjeroviti ovaj izbor. (Povladjivanje na desnici i u središtu. Predsjedničku stolicu zauze saborski predsjednik Mirko Hrvat.)

Predsjednik: (zvoni) Molim, vis. sabore, razprava o tom pitanju jest završena. Prelazi se na glasovanje o dotičnom predlogu i protupredlogu.

Saborsko iztražno povjerenstvo predlaže, da vis. sabor izvoli izbor dr. Teodora grofa Pejačevića za narodnoga zastupnika za izborni kotar 55. sa biralištem u Virovitici ovjeroviti“,

dočim s druge g. zastupnik dr. Ivandija stavlja protupredlog, neka se izabere novo povjerenstvo, koje će imati izpitati izbor g. dr. Teodora grofa Pejačevića.

Prije svega glasovati će se o predlogu saborskoga

izaslanstva; ako ovaj nebi bio primljen, o protupredlogu g. zastupnika dr. Ivandije.

Glasovati će se ceduljami. Gospoda, koja su za predlog saborskoga izaslanstva, napisati će „da", a ona gospoda, koja su proti — „ne".

Molim gg.. da izvole prema tomu napisati cedulje. Gosp. bilježnik Barlović pročitati će imena, a gg. bilježnici Lončarić i Tumpić, i zastupnici Šipuš, Ožegović, Rašić i Thanhoffer biti će kod skrutinija.

(Bilježnik g. Barlović prozivlje imena sab. članova te sliedi glasovanje.)

(Poslje obavljena skrutinija.)

Predsjednik: (zvoni) Glasovalo je 70 članova ovoga visokoga sabora; od ovih sa „da" 44, sa „ne" 26. Tim je većinom glasova predlog saborskoga povjerenstva primljen i dr. grof Teodor Pejačević kao pozvanik 55. izbornoga kotara verificiran.

Prelazi se na dnevni red o pitanju prešnosti predloga g. zastupnika Folnegovića.

Rieč imade zast. g. Folnegović.

Fran Folnegović: Gospodo! Već prije 6 godina imao sam čast u ovoj vis. kući neke nedostatke poslovnika izticati i predložiti, kako bi se neke ustanove poslovnika promienile. Taj se predlog odavle odputio, jer nije odgovarao propisanoj formi, t. j. nije imao dovoljno podpisa, nego se ipak priznala potreba preinake, pa se kazalo, neka podnesem taj predlog u pravoj formi i da bi se poslovnik prema tomu izpravio. Medjutim dogodilo se koješta i mi smo naš poslovnik stvorili takav, kakovu ne ima primjera nigdje u svietu, kakov dolazi u sukob ne samo sa načeli pravednosti, nego i sa samim zakonom. Mi smo timi preinakami izigrali zakon, odobren po Nj. Veličanstvu, a to jest izborni naš red; prigodom zadnjih naših razprava opazilo se je jako mnogo i to raznih nedostataka i manjkavosti u našem poslovniku. Ja ću to u svoje vrieme obrazložiti, kada bude govor o samom predlogu; pošto pako čujem, da (prama središtu i desnici) i vi ćutite manjkavosti u poslovniku, a i onako idemo, da se što prije ovo zasjedanje svrši, predlog je jasan, te ne treba da stoji 3 dana na stolu vis: kuće, zato predlažem da vis. kuća prizna prešnost ovomu predlogu.

Jovan barun Živković: Ja mislim, ako želimo, da se ne preprieči razprava ovoga predmeta, da je konsekventno, da priznamo prešnost ovomu predlogu, jer i mi smatramo po onom: quod justum alteri . . . . važnim, da se saborski naš poslovnik promieni. Ja dakle preporučam, da vis. sabor ovaj predlog prihvati.

Dr. Šime Mazzura: Visoki sabore! (Glasovi na desnici: Primamo! Primamo predlog! Ne treba govoriti.) Oprostite, gospodo i dopustite, da se izjavim; bar sada još nije vaša rieč za mene mjerodavna, ako je već onda, kad glasujete.

Meni je drago, da smo bar u ovom predmetu složni te da smo složni za prešnost ovoga predloga. Nu, gospodo, ovaj posao neće biti možda za 24 sata gotov; sabor uz to, što će preinačiti poslovnik, trebati će po mom sudu, da donese takodjer poslovnik za predsjednički bureau, trebati će nadalje, da se donese takodjer poslovnik ili štatut za saborske činovnike i štatut za stenografe. To je sve potrebno, da se izradi te mislim, da to svi želimo, da se postigne, naime, da u ovoj kući bude vladao podpun red i pravica. (Zast. Ljudevit Vukotinović: I mi to želimo.

Predsjednik: Želi li još tko govoriti?

(Nitko se ne javlja.)

Pošto nitko više ne želi govoriti, rieč imade gosp. predlagatelj.

Fran Folnegović: Pošto nije nitko proti predlogu govorio, ne imam povoda govoriti. (Dr. David Starčević: Ja bi govorio, ali onda bi predlog propao. Smieh.)

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovaj predlog zast. Folnegovića prešnim?

(Prima.)

Ovaj je dakle predlog primljen prešnim. Kada će biti tiskan i porazdieljen, stavit će se na dnevni red.

Današnju sjednicu dižem a sliedeću uričem za sutra u 10 sati prije podne sa jur ustanovljenim dnevnim redom.

(Svršetak u 1 sat 35 časova poslie podne.)

Trideset i druga saborska sjednica,

držana dne 16. siečnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Razprava o prepornom izboru zastupnika Vase Paukovića. — Razprava o prepornom izboru zastupnika Eugena Kumičića.

Predsjednik: (zvoni) Sjednica počima.

Molim g. bilježnika. da pročita zapisnik današnje sjednice.

Bilježnik dr. **Marko Lončarić** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

31. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 15. siečnja 1885. u 10 sati u jutro u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem saborskoga predsjednika Mirka Hrvata u prisutnosti 71 saborskoga člana.

Od strane zem. vlade prisutan odjelni predstojnik g. Danilo Stanković i upravitelj pravosudnoga odjela Vjekoslav Klein.

Čitan bje zapisnik posliednje sjednice, koji se bez primjetbe ovjerovljuje.

Predsjednik javlja. da je zastupnik Fran Folnegović i drugovi podnio sliedeći predlog: Sabor izabire odbor od 15 lica. komu će biti zadaća izraditi novi saborski poslovnik.

Molim predlog izjaviti prešnim.

O prešnosti ovoga predloga viećati će se pod konac današnje sjednice.

Zastupnik naroda g. Smičiklas pita predsjedničtvo, kada kani njegov predlog o zastupanju kotara Žumberačko-marindolskoga staviti na dnevni red?

Predsjednik odgovara. da će u budućoj sjednici taj predlog dodielili kojemu od saborskih odbora na razpravu.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je treće čitanje osnove zakona ob indemnitetu. koje glasi:

Zakon

od . . . .

kojim se ovlašćuje hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zem. vlada na pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885.

§. 1.

Hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zem. vlada ovlašćuje se, da može vlastite dohodke i kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji po zakonu od 27. studenoga 1880. o inartikulaciji ugovorene medju Ugarskom i kraljevinami Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom financijalne nagodbe pripadajući iznos svih izravnih i neizravnih poreza i inih javnih dohodaka kraljevina Hrvatske i Slavonije, koje je zajednička ugarsko-hrvatska vlada ovlašćena pobirati u Hrvatskoj i Slavoniji upotriebiti za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885. na pokriće potreba javne autonomne uprave kraljevina Hrvatske i Slavonije po razmjerju i unutar granicah zakonom od 13. srpnja 1884. ustanovljenoga proračuna za god. 1884.

§. 2.

Izvršba ovoga zakona povjerava se banu.

Predsjednik pita: Prima li vis. sabor osnovu zakona, kako je sada po treći puta pročitana. Ona gospoda, koja osnovu prihvaćaju, neka izvole ustati! Većina ustaje; tim je zakon ob indemnitetu prihvaćen. te će se sankcije radi na previšnje mjesto podastrti.

Prelazi se na razpravu ob izvještaju saborskoga povjerenstva za iztragu izbora narodnoga zastupnika za izborni kotar br. 55 sa biralištem u Virovitici.

Predsjednik javlja naknadno, da je predlog Tade Smičiklasa i drugova sa osnovom zakona o zastupanju Žumberka i Marindola na saboru kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije predan odboru za unutarnju upravu

na razpravu u 5 saborskoj sjednici dne 7. listopada 1884., stoga je upit g. Smičiklasa bio neumjestan.

Po dovršenoj debati ob izvješću saborskoga povjerenstva za iztragu izbora narodnoga zastupnika za izborni kotar 55 sa biralištem u Virovitici pita predsjednik: Prima li vis. sabor predlog saborskoga povjerenstva, koji glasi: da vis. sabor izvoli izbor dr. Teodora grofa Pejačevića za narodnoga zastupnika za izborni kotar 55 sa biralištem u Virovitici ovjeroviti.

Glasovati će se balotažom, te gospoda koja su za predlog odbora, neka izvole glasovati sa „da“, a koja su proti sa „ne“. Skrutatori budu imenovani gg. zastupnici: Milan Thanhoffer, Tito Ožegović, Stanko Rašić, dr. Marko Lončarić, Ferdo Sladović i Fr. Tompić.

Po obavljenom skrutiranju proglasi predsjednik sliedeći rezultat:

Glasovalo je 70 saborskih članova, od tih glasovalo je sa „da“ 44, a sa „ne“ 26, te je dr. Teodor grof Pejačević ovjerovljen zastupnikom za izborni kotar 55 sa biralištem u Virovitici, a protupredlog dr. Ivandije odpada.

Nakon toga prešlo se na razpravu o predlogu Frana Folnegovića i drugova.

Predsjednik pita: Koja su gospoda za prešnost predloga g. Folnegovića i drugova, koji glasi:

„Sabor izabire odbor od 15 lica, komu će biti zadaća izraditi novi saborski poslovnik.“

Sabor prihvaća prešnost toga predloga, te će se tiskati i staviti na dnevni red.

U ³/₄ na 2 sata po podne zaključi predsjednik današnju sjednicu i uriče buduću za sutra dne 16. siečnja 1885. u 10 sati prije podne sa jur ustanovljenim dnevnim redom.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Dr. Marko Lončarić v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabore kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe nema. zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Pošto su gg. zastupnici Bedeković, Hinković, Ivandija, grof Pejačević Teodor, Dane Stanković, Vončina i Starčević David izabrani u dva ili više kotara, stoga pozivljem ovu gospodu, da se u prvoj, a najposlje u drugoj sab. sjednici izjave, koji od dotičnih izbornih kotara pridržavaju, a koji ne, za da se izbori u drugih izbornih kotarih razpisati uzmognu.

Prelazi se na dnevni red.

Dr. **David Starčević**: Ja bi molio g. predsjednika, pozivajuć se na poslovnik za rieč.

Predsjednik: Izvolite.

Dr. **David Starčević**: Gospodo! Po §. 6. poslovnika sab. ustanovljuje se, da pritužitelji proti izbornom činu imaju položiti 300 for., a u §. 7. je rečeno, ako pritužitelji padnu svojom pritužbom, da su dužni namiriti troškove iztrage. Zakon o izbornom redu u §. 47. kaže: (čita.) Izabranim narodnim zastupnikom smatra se onaj zastupnik, za koga je glasovala nadpolovična većina glasujućih izbornika.

Jučer smo imali jedan prieporni izbor, i dokazano je po slavnom povjerenstvu, koje je išlo na iztragu, da je glasujućih izbornika bilo ukupno 211, i dokazano je po slavnom povjerenstvu i od svih strana u ovom saboru priznato. da je za g. Pejačevića glasovalo 104, za g. Miju Tkalčića 103, a za g. Tkalčeca 4. Dakle ako se sve ovo skupa sbroji, to je 211 glasova, a absolutna većina glasujućih nije 104 od 211. (Dr. Grga Tuškan: Sigurno!) Dakle zaključak je zaključak i to se dakako po postojećem zakonu neda mienjati, jer ste vi zaključili. Ja sam jučer rekao. da mi se ne mili govoriti i napinjati kod ovoga priepora, jer sam držao, da je ovaj izbor nezakonit.

Sada meni nije, jer je stvar gotova, za zaključak, nezo ja pitam, gospodo, cieli vis. sabor i g. predsjednika, hoće li biti pravedno, da pritužitelji plate 300 fr. u ime troškova na temelju u ovom saboru nezakonito stvorenoga zaključka. Toliko sam imao pitati radi pravice, da nebi nedužni ljudi trpili, jer su se zakonito pritužili, kako se svatko valjda može na temelju postojećega zakona.

Predsjednik: Vis. sabore! Na upit g. Davida Starčevića imadem čast odgovoriti. da ću se strogo držati poslovnika, dakle da će padši pritužitelji morati troškove sab. povjerenstva nositi. (Dr. David Starčević: Je li čujete!) Neka izvoli svatko slušati: ja se držim i ja ću se držati zakona. (Dr. David Starčević: To smo jučer čuli i vidjeli.)

Dakle prelazi se na dnevni red. Na dnevnom je redu izvješće prepornoga izbora g. Paukovića. Molim g. Pavlovića, da li se to proteže na ovo.

Milan Pavlović: Jest.

Predsjednik: Dakle g. zastupnik Pavlović podnio je sliedeći predlog.

Bilj. **Stjepan Popović**: (čita.) „Podpisani predlaže, da se gg. Marušić, Babić i Gržanić izpitaju, da li su oni čuli, kad je Mileusnić spočitnuo Vasi Paukoviću kradju zaloga u vriednosti od 100 fr., pa da se za iztražiti ovu činjenicu izabere novo povjerenstvo.“

(Pavlović: Vidite, ne zna čitati.)

Predsjednik: Dakle bitnost predloga je ta, da se novo povjerenstvo izvede.

Rieč ima g. izvjestitelj.

Izvjest. **Nikola pl. Crnković**: Vis. sabore! Kao izvjestitelj odbora, koji je izaslan. da iztraži predmet, odnosno prosvjed i činjenice, koje su tu navedene, čast mi je ponajprije pročitati izvješće i dotični zapisnik. a iza toga ću se osvrnuti na pojedine pritužbe.

(Čita izvješće iztraž. povjerenstva.)

Vis. sabore! Dopustite mi, da prije nego predjem na

obrazloženje, pročitam prosvjed, i ja mislim, da ću tim jučer izraženoj želji članova sab. zadovoljiti. Prosvjed glasi ovako: (čita.)

Vis. sabore! Prosvjed i činjenice, koje su se kasnije dogodile, dielim ja na troje.

Prvi čin odnosno pritužbeni navodi odnose se na čin izbora, drugi su osvade, koje su u ovoj sabornici pale, a treći navod pritužbe, kojim se kaže, da je g. Pauković radi zločina učinjena iz koristoljubja — ako sam dobro čitao — odsudjen bio, i da usljed toga nema izborno pasivno pravo. Kad bi ove činjenice stajale, ja bi nedvojbeno pristao uz prosvjed, makar i nema formalnosti, koje zakon propisuje, naime, da je položena propisana dotacija od 300 for., ali tečajem iztrage i izvidjenja, koja su učinjena, uvjerili smo se sva trojica, da te činjenice nepostoje.

Prvi čin, što se tiče nekakvoga pritiska, to nije s nijedne strane dokazano, a zapisnik izborni, koji ima cieli čin opisati dokazao je upravo protivno. Ja ću si uzeti slobodu taj zapisnik pročitati, ako gospoda žele, da se čita. (čita.)

Zapisnik je pravilno sastavljen, zapisnik odgovara propisom §. 37.—49. Usljed toga u toj točki nije povjerenstvo nazrievalo nikakve pogrieške.

Druga činjenica jesu osvade učinjene u ovoj vis. kući po g. vriednom članu stranke prava, gosp. Pavloviću, da je g. Pauković ukrao u štedionici senjskoj 100 for., i da mu je to javno kazano.

Predleži ovdje očitovanje 1. predsjednika senjske štedione (Pavlović: Bivšega predsjednika. Tuškan: Vriednoga člana vaše većine.) Molim ja ću pročitati na zahtievanje to očitovanje. (čita.)

G. Pavlović nije naveo niti dobe niti godine, kad je izuštena ta izjava, dakle svakako nije zaslužila one važnosti, koja se ovomu očitovanju podaje, a svakako ovim očitovanjem dokazuje predsjedničtvo štedione, da g. Pauković taj čin učinio nije.

2. Da mu je to g. Mane Mileusnić predbacio javno. Mane Mileusnić očitovanjem svojim g. 1884. u prisutnosti svjedoka Vinskia i Banjavina pisao je g Paukoviću sliedeće pismo: (čita.)

Dakle i ove osvade oprovrgnute su onimi istimi činbenici, na koje se gospodin nar. zastup. Pavlović izvolio pozvati.

Sada prelazim na najcrniju točku pritužbe i to na pritužbu, kojom se g. Pauković okrivljuje, da je radi zločina počinjena iz koristoljubja . . .

Milan Pavlović: Ja?

Izvj. **Nikola** pl. **Crnković**: Oprostite, ne vi, nego g. Pauković (Tuškan: Nebi bio zastupnik, da je to učinio.) Povjerenstvena sva tri člana čitali su spise, i uvjerili su se, da je g. Pauković odsudjen radi prestupka počinjena zanemarenjem službenih dužnosti, kako je to u zapisniku pročitano.

Ta ustanova §. 594. nalazi se u kaznenom zakonu vojničkom od g. 1885. u poglavju, koji govori o prestupcih proti dužnostim javnoga uredovanja. Tako §. 594. u savezu s §. 593. kaže: (čita njemački.) Oprostite, nisam si mogao pribaviti hrvatski tekst. (Dr. Grga Tuškan: Dobro!)

Osuda je utemeljena na ovih ustanova, a sve ustanove ne rade niti o zločinu, niti prestupku, učinjenu iz koristoljublja. Zakon izborni naročito stavlja u tom pogledu i označuje kvalifikaciju, te kaže u §. 3.: (čita) Pravo izbora ne mogu vršiti. 2. Osobe osudjene radi zločina i radi drugoga kažnjenoga čina, počinjena s koristoljubja ili proti javnoj ćudorednosti.

U kaznenom zakonu vojničkom, u koliko sam ga mogao čitati i u koliko sam ga shvatio, naših ustanova — o čem se svatko uvjeriti može — o zločinih, prestupcih i prekršajih, učinjenih iz koristoljubja nema, te ima posebne kazne i posebne kvalifikacije. Dakle ne može nitko i ne smije uzeti, da je taj čin učinjen s koristoljubja, pak i sama osuda, iz koje sam si u kratko jednu najvažniju točku izvadio, glasi tako, te se u razlozih osude kaže: (čita njemački.)

Vi ćete dopustiti gospodo, da svatko može pogriešiti, a osobito može činovnik, koji je obterećen, i to veoma obterećen, može kakvo zanemarenje učiniti, i to takvo zanemarenje, usljed koga nastati može šteta budi za stranku, budi za državu, ali uza sve to dopustiti ćete mi, da nemora biti nikakva nakana iz koristoljubja.

Može se odvjetniku, komu su povjereni važni poslovi, dogoditi, da promaši koji rok, rokovnicu, (Tuškan: Priznajem.) a otuda za stranku nastane šteta radi zanemarenja dužnosti, pak tko će takovomu odvjetniku predbaciti koristoljubje? Da — on je bio nemaran i lahkouman, ali koristoljubje to mu ne može nitko predbaciti.

Nazočan učin je ovimi ustanovami jasno označen, te ustanove ne sadržavaju kriterija, koja se zahtjevaju za zločin počinjen iz koristoljubja, kako zahtjeva §. 3. izbornoga reda. Usljed toga je držalo povjerenstvo jednoglasno, da g. Pauković nije izgubio pasivno pravo izborno i buduć da ga nije izgubio, da se ima ovjeroviti.

Iz ovih razloga, koje sam ja kao izvjestitelj dotičnoga povjerenstva iztaknuo, usudjujem sa vis. saboru predložiti, da se izbor g. Vase Paukovića ovjerovi.

Predsjednik: Rieč ima gospodin nar. zastupnik Pavlović.

Milan Pavlović: Vis. sabore! Ja se nebi trebao opravdavati, niti bi imao povoda staviti ovaj predlog, pošto se slavna većina nije držala svoga zaključka stvorenoga u sjednici onoj, kad je naime bila o prieporном izboru g. Paukovića razprava, pošto se nije povjerenstvo izabralo, kako predlog glasi i kako je naime bio jednoglasno primljen u cielom saboru. Mi smo naime predlog stavili, da se od svake stranke po jedan u to povjerenstvo izabere, jer tu

bi se lakše sgoda pružila, da se sve dokaže, što je potrebno.

Gospodo! Ja sam naveo takodjer kradju u senjskoj štedioni u vriednosti od 100 for. Kazao sam takodjer, da je tada u tadanjoj skupštini senjskoj jedan spočitnuo javno to Paukoviću, ali ja se sjećam, da imena toga, koji je bio, nisam rekao. Stoga se vrlo čudim, kako je Mileusnić, ako to on nije rekao, došao do toga, da on nije rekao. te ja držim, da je on onaj, koji se češe, koga ne svrbi. On je to rekao, ja to ponovno tvrdim, a navadjam zato gospodu, koja su u predlogu navedena imenom. S toga razloga stavljam predlog, da se ta gospoda preslušaju još jedanput, je li to Mileusnić rekao ili ne.

Kazati ću, što je tu na stvari. Ako ćete rabiti vaše sklizke rieči, ako ćete se držati navedene forme, možete reći: „g. Pauković nije ukrao sto forinta." Stoga odobravam, da je g. Vuić, bivši predsjednik štedionice tako kazao, pošto nije bila svota od 100 for. u novcu ukradjena, nego kako to gospoda kažu, koja su voljna priseći, da je g. Vaso Pauković založio, ako se ne varam svoj sat i lanac za 100 for. (Pauković viče: Lažeš! Dr. D. Starčević: Kako vi istinu ljubite?! Dakle nova laž. Smieh na ljevici. Povici s desnice: Prostota.)

Predsjednik: (zvoni) Molim.

Milan Pavlović: (nastavlja) G. Pauković ujedno je u ravnateljstvu i odbornik, te je istoga dana bio i revizor u štedioni, a istoga baš dana je zaloga nestalo. Čudnovato je, da je baš istoga dana zaloga nestalo, te se je držalo, da se je stavio u posjed zaloga g. Pauković. Ja dvojim, da sam ja ili tko drugi to počinio, a stoga razloga je temeljita sumnja, da je on to počinio.

U onoj istoj sjednici mu je g. Mileusnić — sada mu je kazao — to javno spočitnuo Paukoviću, a na što Pauković nije nijedne rieči kazao. Tada, je li on nakon mjeseca ili tek u sporazumku sa Vuićem onih 100 for. unutra platio, to ja ne znam.

Kako je to gospodo, kad njih desetorica gospode tvrdi, da je zalog falio, a da nije uplaćena svota izdana. Sat i lanac, gdje je bio? Bio je kod g. Paukovića. Tko ga je onda ukrao?

Stoga molim, da se moj predlog primi.

Predsjednik: Rieč ima gospodin narodni zastupnik dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Vis. sabore! Ja se nadam, da će mi svatko vjerovati, da mi je veoma težko uzeti rieč u stvari personalnoj. Ako uzimljem rieč, to činim samo zato, da se moje mučanje nebi krivo tumačilo.

Obazrieti ću se najprije na rad sab. povjerenstva, i moram požaliti, što se sab. povjerenstvo nije nimalo obaziralo na pritužbu. U pritužbi navadja se naročito, da je bio veliki pritisak učinjen prigodom izbora g. Paukovića; navadja se, da su se tu upotrebljavala sredstva, koja su u zakonu zabranjena, i koja vriedjaju izborno pravo. Što nam je odgovorilo na to sab. povjerenstvo? Kaže se, to nije dokazano, mi smo se iz vjerodajnice osvjedočili, da to tako nije bilo. Zar je ovaj vis. sabor trebao poslati povjerenstvo, da se iz vjerodajnice osvjedoči, da li stoji pritužba navedena ili ne? Zar nije odsjek dotično vis. sabor prilike imao pročitati vjerodajnicu prije, nego li povjerenstvo odsjeka? Nije to dokazano, jer da je to dokazano, nebi trebalo povjerenstva. I upravo povjerenstvo imalo je da iztraži razloge, koji su površno navedeni u pritužbi, pak da ih iztraži i da presluša dotičnike, koji su pritužbu dali, te da utvrdi, da li su istiniti ti navodi ili nisu istiniti. U tom je, kako vidim, povjerenstvo posve svoju dužnost zanemarilo, i nije se odazvalo pozivu ovoga sabora, pozivu, koji je tamo smjerao, da se iztraže oni učini, koji su tamo navedeni.

Ali je povjerenstvo i s drugoga gledišta zanemarilo svoju dužnost. G. izvjestitelj izvolio je pročitati pisma, koja bi imala oprovrgnuti navode pale u ovoj sabornici. Pak slušajte! Je li ta pisma pribavilo sab. povjerenstvo? Ne — sab. povjerenstvo je delegiralo, da sam g. Pauković iztragu vodi, i sam g. Pauković je pisma pribavio, te na temelju ovih pisama dolazi sab. povjerenstvo tvrditi, da su oprovrgnuti razlozi, koji su ovdje navedeni! Ja sab. povjerenstvu hvalim liepo na toj liepoj zadaći?!

Ali ja dakako ovdje sam iztaknuo uzornu iztragu, koja je vodjena od sab. povjerenstva, i konstatiram, da je posve objektivna naprama spisom, koji se nalaze kod vis. kr. banskoga stola. G referent je qualificirajuć čin, koji se nalazi u osudi, te qualifikaciju iztaknuo i dotične ustanove zakona takodjer pročitao.

Ali dozvolite mi, veleštovana gospodo, da ja jedan učin ovdje kažem, s koga je bio g. Pauković osudjen, jer želim, da ne ostane na meni ljaga moga predbacivanja g. Paukoviću, predbacivanja onom prigodom danoga, kad se je reklo u ovoj vis. kući, da se g. Pauković ima zato verificirati, što je odvjetnik, da ne ostane ljaga predbacivanja na mene, kad sam doviknuo, da ljudi, koji se utapaju u deliktih, nisu moji kolegi, zato vis. kući navadjam sliedeći učin.

G. Pauković bio je kapetan auditor komandiran od 1860.—1862 konsulatu u Sarajevu i tu se je bavio ostavinskimi razpravami. Dne 29. kolovoza 1861. g. umro je u Biogradu Jovanović, agent željeznički i trgovački zast. jedne bečke kuće, a koji je imao više takvih poslovnih kuća u Biogradu, koje su opet bile u savezu u Biogradu i u Beču. U ostavini toga Jovanovića nadjene su 94 mjenice, reći ću točnije prihvata nekoga Piškarovića, koji je bio u stečaj pao, a taj prihvat Piškarovićev bio je izpunjen do dana izplate, i to zato do dana izplate, jer se je taj Piškarović sa svojimi vjerovnici nagodio, da će mjenice ove izplatiti onda, kad njegov stečaj bude dignut. A 6 mjeseci i 12 mjeseci poslje dignuća mjenice ove bijahu izdane za svotu podpuno, kako rekoh, na takovu, koja je svakako bila veća od 50% od izvorne tražbine, dočim

je sudbena nagoda sa Piškarovićem u sudu sklopljena tako, da plaća svoje vjerovnike sa 50%.

Dakle Piškorović izdao je mjenice preko 50%, dočim je sklopljeno sudbenom nagodom i po vjerovnicih podpisano na 50%. Pitati ćete, kako je to moguće i zašto? To i tako imademo i danas u praksi, naime prezaduženik se nagodi sa svojimi vjerovnici, i to s jednim se nagodi na 60%, s drugim na 70, 80 i 90%. pak izdaje efekte odgovarajuće svoti, ali dade si podpisati korentu, da nijedan vjerovnik, koji bi na manje postotke pristao, ne bude ozlovoljen i da ne bude zahtjevao od njega postotke veće. Dakle to biva i danas u praksi ovdje kod nas. Mi to radimo u interesu ne samo onoga dotičnoga stečajnika, nego takodjer u interesu samih vjerovnika, pošto se znade, da je stečaj sasma skup i da on stezava slobodu dotičnika u poslovanju svojem.

Razjasniv to, konstatirano je, da su prije smrti Jovanovića kod njega bile mjenice, koje su odgovarale iznosu od preko 55%. (Vaso Pauković: To je laž.) Tu je gosp Frank, koji takodjer veli, da nije laž. (Dr. D. Starčević: Sada je slobodno reći laž, a da ja to rečem. bio bi stjeran.) Meni g. Pauković ne može reći, da je laž zato, jer što znam, crpio sam iz spisa, koje sam čitao kod banskoga stola. (Vaso Pauković: To je tako prijavljeno, a nije dokazano.)

Predsjednik: Molim g. Paukovića.

Dr. **Šime Mazzura** (nastavlja): Pošto su ti spisi kod banskoga stola, može jih svatko vidjeti, a vidio jih je referent presvj. g. Živković i g. dr. Frank. Ja ću kazati, što je, kako je i kako je dokazano.

Ovih 94. mjenica prihvaćeno po Piškoroviću. nadjeno u ostavini Jovanovića predane su g. Paukoviću. Gosp. Pauković tih mjenica nije podpisao, a predane su zato, da jih inventira, inventirao jih nije, nego jih povrati kuratom ostavine Obradoviću i Markvartu. Ova dvojica ne znajuć, kako da baraću s tim, ne izpune glede datuma mjenice i povrate jih opetovano g. Paukoviću.

I dignut je stečaj nad imovinom Piškorovića, ne znam pravo iz spisa, koji je mjenice glede datuma izpunio, ali su nepobitne činjenice, da su dane dotičnim vjerovnikom. Tako je jednu takovu mjenicu dobio podpuno izpunjenu glede datuma u podpunoj formi, dakle valjano primio u Beču nekakov Kaunitz, tvrdka „Kaunitz Sohn“. Kad je opazila tvrdka, da mjenica glasi jedva na 50%, dočim se Piškarović nagodio na veće postotke, tako. da bi sama ova tvrdka imala izgubiti 312 for., obratila se ona na Markvarta, bivšega upravitelja ostavine pokojnoga Jovanovića. te ga upitala, kako da ja na jedanput dobivam mjenicu na 50%, dočim znadete, da je Piškorović izdao mjenicu na toliko i toliko više. Markvart je rekao. tu je zloporaba, tu se je nešto dogodilo, jer bivši ja prije smrti Jovanovića u stanu njegovom, ja sam osvjedočen, da je mjenica Kaunitz i drugova glasila na svotu više od 50%. Faktum je, da je mjenica izmjenjena. Napokon, mjenica je bila kod mene i poslje smrti Jovanovića, i ja sam osvjedočen, da su mjenice poslje smrti Jovanovića, koje sam za života Jovanovićeva vidio, dakle onda, kada jih je Pauković meni povratio, mjenice bile pravo originalne, te on jih je morao kašnje, kad sam jih povratio ja i Obradović, izmjeniti.

Na tom temelju, visoki sabore, dao je Markvart pritužbu na vrhovno sudište u Beču, najprije imenujuć, da se dade iztraga povesti, a onda pritužbu na konsulat u Sarajevu, gdje je trebalo iztragu voditi. Naredbom bana Šokčevića odredjeno je, da se gosp Pauković s mjesta svoga makne i da se stavi pod obtužbu radi zloporabe uredovne vlasti. Čini mi se, da je on bio u iztražnom zatvoru, prem se to ne vidi iz iztražnih spisah. I poče teći iztraga. Što se u toj iztragi izpostavilo? Markvart tvrdi, što sam rekao, naime, da su se vjerovnici izvansudbeno, primiv efekte od prezaduženika s Piškorovićem nagodili sa svotom većom od 50%, da je efekte t. j. mjenice vidio prije smrti Jovanovića, da je poslje Jovanovićeve smrti te mjenice dobio od Paukovića, i poslje toga, što su Paukoviću povraćene, da su se morale zloporabe dogoditi. Obradović ne kaže jasno ovih okolnosti, nego poriče samo to, da bi on znao za istinitost navoda Markvartovih. Ali svjedočanstvo Markvarta tu stoji. Jovanović ga ne oprovrgava. Kad je došlo do toga, kako je mogao to učiniti, pala je odmah misao.

Kada je došlo do toga, da se izpita, kako je mogao on to učiniti. pala je odmah misao na to, zar nije popis učinjen i popitati onoga, koji je poslan na inventuru u kuću pokojnoga Jovanovića-Sokolaja, je li popis napravio. On je kazao: taj popis obstoji, ali ja sam taj popis napravio mnogo mjesecih kasnije; mene je nagovorio Pauković, da ja taj popis antidatiram i kazao, što te je briga za prisegu. Ako dodje do prisege. zaprisegnite, da ste napravili popis u pravo vrieme. To kaže u spisu Sokolaj. Kada se to izpostavilo. popitalo se Sokolaja, kada je taj popis napravio. Odgovorio je: onda, kad su mjenice bile povraćene Paukoviću, i na temelju mjenica, što mi ih je Pauković dao. Navod ovoga Markvarta posvjedočuje u podpunoj mjeri. glede iznosa mjenica odvjetnik Stojaković, te veli, da je njemu znano protivno, da je većina vjerovnika sklopila nagodu i izdala tegote od više nego 58 . . . . dakle za 25% više.

Jovan Piškarović pozvan na odgovornost dakako poriče učin. ali ima preslušanih svjedoka, koji izpovjedaju, da je Piškorović rekao, da ga ta stvar košta 400—500 dukata. pače i 600 dukata. Ima dakle u ovoj iztragi još dalnjih uzgrednih crta, ali ne ću, da dosadjujem vis. saboru. te velim. ovo su glavni momenti, koji iz te iztrage proizlaze. Referent Schaurer kvalificirao je naročito ovaj učin zloporabe uredovne vlasti; navadja deset razloga sumnje i pozitivnih dokaza, da učin utemeljuje. da subjektivno biva Pauković okrivljen, nego — i ovo je glavni momenat — s razloga, što je Pauković bio neporočna

života, ne može se vjerovati, da bi on taj učin bio počinio.

Dakle, gospodo veleštovana, u osudi toj udareno je novo kriminalno načelo, da koji je neporočan bio, da će takav i ostati; a prvi krat su svi zločinci pravi i po tom bi bilo umovanje g. referenta ništetno, jer tada, hvala bogu nebi bilo zločinaca na svietu, pa zato kaže, što se ne može vjerovati, da bi on taj učin počinio, ima se osuditi kako osuda glasi i kako je g. referent izvolio naglasiti, osudjen je radi zanemarenja uredovne dužnosti na tri mjeseca zatvora i odpust iz službe.

Zašto? Jer nije inventar načinio. Vidite, kako je Pauković krivo osudjen i kako je siromak nastradao. On je radi malenkosti, što nije popisa učinio taksu od 30 forinti, bio tako strogo odsudjen. Ja sam iz spisah crpio protivno uvjerenje, nego je osuda; ja osudu pravomoćnu ne mogu zahtjevati, da se ne uvaži javno, ali ono moje osvjedočenje ostaje uviek i poslie u privatnom životu biti ću ovlašten reći Paukoviću: ljudi, proti kojima se ovo navadja i koji su se utapljali u ova delikta. nisu moje kolege.

Dr. **Grga Tuškan**: Visoki sabore! Što se tiče načina postupanja povjerenstva, to se ja ne mogu nikako zadovoljiti s tim, što je g. izvjestitelj izvolio navesti. i baš mi je drago, što je moj predgovornik taj čin razložio, jer ja sam htjeo, da izvjestitelja za nj upitam. Ja mislim, gospodo, da mi ovdje imamo izreći osudu, i trebalo bi i dolikovalo bi se od g. izvjestitelja, da kaže sam učin, a ne da pripovjeda same posljedice onoga učina.

Kako je ovdje g. dr. Mazzura učin predstavio, to mislim, da od nas ne može biti nikoga, koji bi mogao podvojiti, radi čega je kažnjen g. Pauković i u čem je sastojalo to zanemarenje dužnosti. Kako osuda shvaća taj učin, odnosno kako razlozi osude glase. ne može biti za nas mjerodavno, nego je mjerodavno to, da je Pauković kažnjen radi učina, kojega mi možemo kvalificirati. kako se mora. a ne kako je taj učin kvalificiran u osudi.

Za mene je jako težko, da ja ovdje idem dovadjati razloge osude u sumnju. nu medjutim niti izvjestitelj nije predočio svih razloga, kako su u osudu stavljeni, i mi ih ne znamo; nu da ti razlozi ne odgovaraju istini i da se protive frapantno onomu. kako je izložen čin. je dokaz to. da se u osudi. kako je izvjestitelj priobćio, kaže: nije Pauković osudjen radi koristoljublja. Pitam ja g. izvjestitelja i sve. koji imate pojma o razlozih osude, kako dolazi ova izreka u te razloge; s kojih razloga je ona opravdana? Nije s koristoljublja. a ipak sam učin mora svakomu oči otvoriti i kazati, da je sbilja iz koristoljublja osudjen.

Čemu je izvadjao to sa mjenicami? Čemu nije kazao učin, kada smo o njemu govorili? Čemu ga nije izvjestitelj kazao? To mi daje povoda vjerovati, da je sve do slovce istina. što je dr. Mazzura rekao.

Dokaz je i to — što stuži na čast g. Paukoviću — da nije toga mogao slušati, nego se je udaljio; dočim onda, kada se je prvi put rieč povela, on je tvrdokorno ustao i rekao: to sve nije ništa, nema tri sto forinti i ne treba povjerenstva.

Ja, što se mene tiče, i mislim svaki čovjek, koji je u duši uvjeren, da je pravo, kad mu se nešto javno predbacuje, ja onda, ako se to protivi zakonu, ja bi učinio sve moguće, da se stvar na čistac izvede. A on se pozvao samo na to, da nema 300 for. i da s toga ne treba iztrage voditi. On se je bojao, da se sazna istina, a sada, kada se saznala, ima toliko moralnoga čuvstva, da se je odaljio, da ne prima moralnih ćusaka, koje mu se dobacuju. Pošto dakle povjerenstvo ovdje nije nami razložilo samoga čina onako, kako ga je razložio dr. Mazzura, držim, da je iztraga ovoga povjerenstva bila nepodpuna, da se je ono riešilo te svoje dužnosti tim, što je povjerilo Paukoviću samomu. da on iztragu o sebi vodi.

To je sasma slično Paukoviću; on zna tako postupati, jer kada se radi o istini, on te ne priznaje. Ja sam imao prilike u Senju osvjedočiti se o njegovoj pravnoj sviesti. gdje sam ga pred 200 gradjana pozvao, da očituje, je li se stvar ima ovako ili onako. On je govorio svašta, ali o stvari ništa. Njega ne ženira zatajiti ono, što je istina. A uslied toga, kakav je rezultat njegove iztrage, to smo čuli iz ustiju g. izvjestitelja u prispodobi s onim, što je kazao dr. Mazzura.

Kada bi se naše povjerenstvo u toj stvari bolje potrudilo. ono bi bilo ono, što se Paukoviću javno predbacuje u saboru i što se u pritužbi konstatovalo kao istinito iztražilo, nu povjerenstvo nije toga učinilo i zato bi ja bio za predlog g. Pavlovića. da se izašalje drugo povjerenstvo i da se preslušaju gospoda. koja ne imaju nikakvoga razloga biti proti Paukoviću.

Jovan barun **Živković**: Vis. sabore! Ja sam se digao samo zato, da opravdam moje ponašanje u ovom povjerenstvu i naći će te mene uviek na megdanu. gdje se radi o tom. da se brani zakon i pravo: ne samo ako se tiče čovjeka. koji je meni bliži. nego. ako se tiče čovjeka. koji je vama bliži. Ovdje se baca sjena pristranosti na povjerenstvo. Ja razumijem od dra. Mazzure, da je on uzeo rieč, jer je i dužan bio. jer je podigao osvadu. a prema njegovu položaju je težko. da onaj, koji je pozvan, da brani zakon i pravo i pravicu. da ide osvadom. koje ne može dokazati.

Dužan je bio i zato, što je naveo razloge proti Paukoviću. za koje ne znam. je li to bila kleveta. ili pobuda osnovana, što je rekao proti Paukoviću; ali bih se usudio reći. da je slabo odgovorio svome pozivu.

Ja ću redom proći njegove razloga i obazrieti ću se i na navode g. Pavlovića i na stanje stvari. kako predstoji. te unapred odbijam, da je povjerenstvo moglo i pomisliti. da bude pristrano.

Prije svega, vis. sabore, izvoliti će te znati, da izaslanje ovoga povjerenstva nije bilo s toga, da se izpitaju

tegobe pritužitelja, kakav je bio pritisak kod izbora, nego s toga, jer je pala rieč: ovaj je čovjek osudjen radi zločina iz koristoljublja i taj riešava njega mogućnosti, da bude izabran. Da se to dokaže, sabor je privolio, makar da nije bilo 300 for., daj povjerenstvo, da se vidi, je li istina. Ako je tomu tako, pitam ja, što je bila dužnost povjerenstva? Po mojem shvaćanju mogla je samo ta biti, da se konstatuje, da li predleži slučaj, koji izključuje Paukovića, da može biti izabran za narodnoga zastupnika ili ne. Ako da, izbacimo ga, ako ne, onda ne imate prava sumnjičiti čovjeka nekriva i neka se štuje zakon, pravo i poštenje sveto. Dr. Mazzura bacio se je na učin, koji je predležao iztraživanju radi činjenica, koje su se dogodile u Biogradu; evo, da saznate, što je.

Ja sam si dao truda, te sam puna dva dana čitao one spise kod banskoga stola, jer mi je stalo, da se uvjerim, je li istina, što se tvrdi, da je on radi čina iz koristoljublja stavljen pod iztragu, i da vidim, je li ljaga na tom čovjeku, da ga izključimo, da ne bude u našem družtvu. Ako su vam činjenice, koje su potvrdjene, mjerodavne, onda mogu reći, da ne ima govora o budi kakvomu učinu iz koristoljublja, i da je ciela stvar, koju je potakla stranka u Senju, radi njoj dobro poznatih razloga stranačkih, da je došla do vlade; to je bilo g. 1873.

Vlada, i to kažem prem sam bio član vlade, moram se čuditi riešenju vlade, koja je, na predstavku grada Senja, jer je to unikum, obustavila imenovanje Paukovića kao bilježnika, t. j. digla ga je na način turski. (Smieh na ljevici.)

Ja, kao bivši član one vlade, kažem to pred cielim svietom, da se moram diviti onomu riešenju! (Na ljevici: Živio!)

Ali zapamtite to, gospodo, što se dogodi u Hrvatskoj Srbinu, nikada se Hrvatu dogoditi neće.

(Dr. David Starčević: Ta svi ste kod vlade šefi Srbi; zato je takva vlada, jer ste vi bili.)

Dosta toga, gospodo; na ovaj preko-sudni dekret što je mogao činiti? Ta i crv se brani kad ga hoćete da pogazite! Uteći se onomu, koji je najviši zaštitnik prava, pravice i zakona. Ova je stvar došla do toga, da je uslied toga podnešen referat, koji je iznosio preko 20 tabaka. Ciela je stvar bila na najvišem mjestu i uvidilo se je, što se je moralo uviditi, da u stvari ne ima ništa. Dapače budite uvjereni, gospodo, ja govorim kao jurista, da i onaj prestupak, o kojem je rieč „wegen Vernachlässigung der Dienstespflichten", u toliko traga ne ima, da ga radi onoga, što je učinio, da izprave nije stavio u inventar, da ga po našemu zakonu nebi osuditi mogli; to se samo kod vojničkih sudova učiniti može, ali kod nas ne.

Reklo se, gospodo, da ipak ova osuda, koja o njem glasi, kako glasi ne sadržaje kriterija ona, koja zahtjeva naš zakon, da ga možemo lišiti zastupstva narodnoga; nu to osuda pobija, dakle de jure ne možete tvrditi, da nije mogao biti izabran.

Nu da vidimo je li moralna strana stvari povod iztragi.

Poziva se dr. Mazzura na dva čovjeka, koji su bili svjedoci nepoštenoga postupka g. Paukovića.

Kakvi su to svjedoci? (Dr. Šime Mazzura: Zaprisegnuti.)

Vi kao advokat nebi ih uzeli za svjedoke, jer dobro branite svoju stranku. Maquart, taj glavni koji je podnio prijavu, to je Winkelschreiber, nadripisar prve klase; čovjek taj Maquart, koji je po onom istom, koji je dao parere, kako se ponaša Maquart, Stojanović i Pauković opisao zloglasno, da ne može crnije biti.

To možete vidjeti iz spisa. Stojanović je malko gorega ponašanja, jer je bio u zatvoru radi kradje „wegen Diebstahl und Veruntreung" i od službe odpušten u Biogradu. To su ta dva svjedoka! A kada je taj Maquart o tim mjenicama progovorio, da su iste na manji procenat obaljene, nego što je ugovoreno, ja vas pitam, mi svi ako tražimo nije li u naravi čovjeka, kada vidi, da bi mogao dobiti 60, da će on radje na to pristati, nego kad mu se nudi 50. Nego svi oni, koji su došli prikraćeni, od tih se nijedan nije našao, da je prijavio sudu: ja sam prikraćen na ovaj ili na onaj način i imam sumnju na Paukovića.

Nijedan se vjerovnik nije našao, a ne Maquart, koji je ništarija po spisih, nego onaj, kojega se to tiče, koji je izgubio i prijavio, da je počinjena zloporaba, jer bi imali dobiti toliko, a nisu dobili. Ne samo da se nije nijedan vjerovnik pritužio, nego se dokazalo iz spisah, da je Pauković svojim ponašanjem i postupanjem spasio tisuće i tisuće vjerovnicima austro-ugarskim, da bi oni te novce bez njega izgubili, od njih je on i priznanje zaslužio, da nitko proti njemu prijave učinio nije. Ja pitam, kad je ova stvar kod vojničkoga suda, koji je mnogo stroži od nas i skrupulozniji od civilnoga suda, te za najmanju sjenku kaštiguje, kad on nije ništa drugo našao nego „Vernachläsigung der Dienstespflichten" i kad u tom pravcu izadje osuda „Ein Profosen-Arest", može te li vi kao juriste i pošteni ljudi reći: on je ipak takav čovjek, on je radi koristoljublja osudjen.

Gospoda u Senju znajuć to, rekli su, da je osudjen radi pronevjerenja; a kako je to moglo biti u Senju? Koji su se prijavili jesu (čita).

Ako ta gospoda znadu, da nije osudjen, a oni ga ipak tako obilježe, to onda ne odgovara čuvstvu poštenja; ako nisu znali, onda dosta zlo, ako čovjek ne zna, a ide drugoga biediti, da je osudjen. Ovo se neda opravdati nego stranačkom zanešenosti; radi ove predstavke su ova gospoda sva preslušani i svih 18 je kao na jedan glas govorilo: Pauković ne ima sposobnosti, Pauković ne ima ovo, ne ima ono, kao da su oni pozvani, da kažu

je li on ima sposobnosti. Izvolite pitati stranke i čuti ćete, je li on koga ogulio.

Ako ću ja biti inkvizitorni sudac, uzet ću doboš i vikati: voditi će se iztraga kod Paukovića, dodjite kazati, koji imate što proti njemu. Zar je to način? A bio bi po zahtjevu g. Pavlovića.

Branite svoje poštenje, ali pravedno prema drugima i nemojte tako daleko ići, jer onda je bolje, da imetka ni poštenja ne ima.

Kad bi tko vas objedio, onda . . . (Glas: Zašto branite Paukovića?)

Branim ga kao predsjednik povjerenstva, kojemu sam bio na čelu i od kojega odbijam, da je bilo pristrano, nego je bilo posve objektivno, dapače ako bi vis. kuća i to htjela, da bi mogli vi imati prilike, da vi čitate akte dva dana, pa moja glava, ako sam kazao, što nije istina. Rekao je dr. Mazzura i to mu moram oprovrgnuti kao advokatu. jer ne dopuštam da čovjek pozvan braniti pravo i pravicu, da može tako govoriti o razlozih sumnje, koji protivno dokazuju nego ono, što je on tvrdio, a to je rekao: referent navadja mnoge dokaze i brani ga samo radi dobra glasa. (Dr. Šime Mazzura: To ne spada u razloge!)

Ja ću vam kazati to moje mnienje javno, otvoreno, jasno i glasno, da sam pročitao taj referat i da ne ima ni jednoga razloga sumnje, koji bi mogao pasti pod udar sumnje, da je radi učina on bio pod iztragom radi koristoljublja, pronevjerenja ili zloporabe; ima deset razloga, ali nijedan ne vriedi ništa . . . . (Glas: Ali činjenice vriede.)

Vi niste pitali Mazzure, je li to on dokazao, ne govorite o njih, jer je to kao 2 put 2 je 4, a ja velim, da nijedan razlog ne stoji i ja upućujem dra. Hinkovića, neka pročita, gdje je razlog sumnje, o kojem je tvrdio Mazzura, da postoji.

In fine finali, kada je sud pronašao to, da izreče svoju osudu u svom pravcu, ja to poričem našemu zakonodavnomu tielu, da može biti sudija nad sudom. Za nas mora biti respekt prema osudi, koja je u tom pravcu učinjena, da ne ima ništa nego zanemarenje uredovne dužnosti i dosta zlo, kad bi vis. tielo kao zakonodavni organ u sudu htjelo dalje ići, da iznova vodi iztragu, da o iztragi sudi i da izreče osudu o osudi suda, a pošto je zakonodavstvo jedino mjerodavno, da dokaže, da jedan ili drugi učin sadržaje kriterija, koja ga mogu lišiti mogućnosti zastupstva, a to je bielodan dokaz, da takva kriterija ne postoje.

(Glas: Al činjenice?)

Činjenica je ta, da je Maquart osoba jako sumnjiva i vi bi se sigurno po paragrafu tomu i tomu pozvali i kazali, to je svjedok, koji nikakve vjere ne zaslužuje i sud bi mogao kazati: imaš pravo, kad bi vidio, kako se protuslove njegove izjave i kakvo mu je ponašanje i koje su ga pobude na to navele. Takav je svjedok Maquart i advokat Stojanović.

(Glas: Sada se po uvjerenju sudi!)

Branitelj ima pravo, kad uvadja u sumnju vjerodostojnost svjedoka. Prema tomu nije se našao nijedan od onih, koji bi bili pozvani, da se pritužе. pače stoji u Vortragu, da se upravo izključuje dobit ili koristoljublje. To se izrično izključuje.

Kada to stoji. pitam, kojim pravom možemo mi kazati, pored svega toga, da je sud izrekao, da niesi takav mi hoćemo, da si takav i ne ćemo te da trpimo; možete li vi zahtjevati od zakonodavnoga tiela, da takav zahtjev opravdanim smatra i da ga proti zakonu ovjerovimo. Ja mislim, da to pravu ne odgovara, a neću da diram u ničije poštenje, jer ja u tudje poštenje neću dirati. dok ne vidim povoda. A da vidimo o čem g. Pavlović govori? To je još čudnovatija stvar.

G. Pavlović veli: Mileusnić je onaj, koji je kazao, da je tih 100 forinti nestalo i da su ukradeni, te da je on to Paukoviću spočitnuo. Taj čovjek, čuvši to i čitajuć to u novinah i misleći, da je on ta osoba, o kojoj se radi, bez poziva i povoda. bez zahtjeva i molbe g. Paukovića kaže u pismu i ja mu moram vjerovati: to sve nije istina i ako sam taj ja. ja to odbijam. Ona osoba. koja je pozvana, da uredovno znati može i znati mora sve zloporabe kod štedionice, ta kaže svojim podpisom: to nije istina. Što bi bila konsekvencija prema ovim izjavam. S jedne strane kaže g. Pavlović, da je ukrao, a s druge strane stoji tvrdnja, da nije. Pa je li to dokaz, da je ukrao. Neka se dokaže, da je to rekao Mileusnić. (Milan Pavlović: Ja to i tražim.)

Predsjednik: Molim g. Pavlovića, neka se umiri, pa će se i g. Živković držati stvari.

Jovan barun **Živković**: Ja velim to. neka se dokaže kroz dva svjedoka, da je Mileusnić rekao, da je ukrao, a on veli da nije. Leži li u tom, da je on sbilja ukrao? Je li to dokaz? Kad bi vi to rekli na drugomu mjestu, tako da morate jamčiti zato, onda bi nepobitna konsekvencija bila, da bi radi uvriede poštenja bili osudjeni ili ako bi ta vaša prijava mogla za posliedicu imati proganjanje toga čovjeka kod suda, onda bi došli i na robiju. To bi bila ta posliedica.

Ako ju želite, to vam je otvoren put; učinite prijavu, da je kriv i onda će biti osudjen; a inače ćete biti klevetnik.

Nije stvar sabora, da kao španjolska inkvizicija, ako se što čuje proti Petru ili Pavlu, da odmah iztražuju, je li on to zbilja učinio ili ne: a to bi bilo i nedostojno. Na čovjeka ne pada sjenka, gdje se stvar ne može iztražiti; a pošto ja vidim, da g. Pavlović nema volje ili nema povjerenja da tu stvar potakne ondje. gdje bi sigurno mogao doći do iztrage sudbene, i onda do konsekvencije iztrage. Mi imamo samo činjenice izpitivati, a ne mamo obavljati poslove iztražnoga sudca. Tako je. To sam već

kazao i to sam našao u Vortragu. To, moja gospodo, vidjet ćete u aktu, koji su podpisali iztražitelji, koji su imali strog nalog od Šokčevića i nisu inače mogli i koji su rekli o Marguartu i Stojanoviću, da su takve i takve osobe i koji su dali takvo svjedočanstvo o Paukoviću, kakvim bi se ja podičio, da imam takvo ponašanje u cielom uredovanju.

Dakle čovjeku, koji ima u cielom svom uredovanju najsjajnije svjedočbe, udarate vi sa stranačkih obzira na poštenje, to nije pravedno.

Dr. Tuškan je rekao: treba, da se kaže učin, a ne posljedice učina.

Učin se kazao, a taj je, da on nije vodio kod svojega ureda, kod konzulata bivši činovnik onaj red, o kojem se drži, da bi ga imao voditi, to je, da dobivene novčane vriednostne papire nije vodio kako treba, da ih nije odmah dalje poslao na deposit. Nu ja mogu kazati: kada bi mi sve konsulate uzeli, koji sude u trgovačkih poslovih i koji vode ostavinske razprave o naših državljanih na rešeto, našli bi svuda taj red, jer oni nisu uredjeni kao sudovi, koji se tim bave.

Dakle se ne čudim, da nije tamo bio uzoran red, jer je takov po svuda, zato sam i kazao, da radi toga nereda mi po našem zakonu nebi Paukovića odsuditi mogli, radi čega je on odsudjen bio. Ja apeliram na vašu uvidjavnost, da povjerenstvo nije imalo povoda ići u Senj, ne samo zato što nije bilo 300 for., nego zato, što mi nismo imali izpitivati tako zvane presije, o kojih je bilo kod svih izborah govora, nego smo imali izpitivati činjenice, je li istina, da je on radi pronevjerenja ili kradje bio pod iztragom i osudjen. I tu kao nikada imamo dva referata svaki preko dvadeset tabaka, jer se je zahtjevalo, da se stvar točno konstatuje, i nigdje nismo našli, da predleže kakve povriede zakona, na temelju kojih bi on bio osudjen. Ja odgovoriv svojoj dužnosti, molim, da odustanete od osvada neopravdanih, koje ne služe na čast ni nama ni vama i bit će bolje, da priznate, da nema povoda ne ovjeroviti ovoga čovjeka. Ja sam za ovjerovljenje.

Dr. **Josip Frank**: Visoki sabore! Pošto je već izvjestitelj govorio jedanput a i predsjednik našega odbora presvjetli g. Živković, ali je bilo raznih prigovora proti korektnomu postupku toga povjerenstva, to smatram za svoju dužnost, da ob ovom predmetu progovorim. Ja moram prije svega reflektirati na prigovore g. Pavlovića, da je povjerenstvo pristrano postupalo. Koliko je gosp. Pavlović pogledom na svoje navode i stvarne razloge solidarno govorio o povjerenstvu, to mi je čast izjaviti, da ja u onom predmetu nisam bio solidaran, naime da nisam bio takvih nazora, kao gg. izvjestitelj i predsjednik toga povjerenstva. U koliko izvidi nisu učinjeni — i to imam g. dr. Mazzuri kazati — ja tomu nisam kriv, ja se nisam pridružio tomu predlogu, da se ne čine nikakvi izvidi, nego nasuprot ja sam tražio, da se g. Pavloviću prilika dade, da dokaže svoje tvrdnje, da možda na temelju njegovih podataka taj predmet pobliže iztražimo. Ja sam smatrao za svoju dužnost, da posve objektivno i savjestno iztražimo ovu stvar, jer je vis. sabor naložio i zato sam stavio svoj predlog, nu izvjestitelj i predsjednik su se proti tomu izjavili. Radi toga nisu ovi izvidi bili.

Glede one stvari, što ju je potaknuo dr. Mazzura, u koliko se odnosi na spise kod banskoga stola, to moram sasma objektivno izjaviti da stoji, što je dr. Mazzura kazao, to je istina i sveta istina.

Ja sam takodjer čitao ove spise, ja vjerujem i znam, da ih je i presvietli g. Živković čitao; kakvim naočalama, to ne zmam: ja sam čitao bez naočala i moram tvrditi po istini, da je upravo onako, kako je to dr. Mazzura kazao. (Jedan glas: Što?)

Vi niste porekli, što je dr. Mazura rekao stvarnih navoda, a ovi stoje, kako ih je dr. Mazzura razložio. G. Tuškan ima donekle pravo, što je rekao, da smo mi ovdje površno postupali, te da nismo točno glede toga postupali, da nije čitav učin ovdje iznesen.

Nu ja mislim, u toliko ovaj prigovor ne stoji, što je g. Tuškan i svi zastupnici mogli i morali očekivali, da će g. bilježnik čitav ovaj učin razložiti; učin ne spada, kako g. Tuškan misli, u zapisnik, nego na referat izvjestitelja. (Glas: To je svejedno.)

Ovaj je prigovor išao tamo, kao da sam htjeo što zabašuriti — nu to nisam. A ja žalim, da izvjestitelj nije referata razložio i čitavi učin kazao i tim nadopunio naš zapisnik. Ja sam u sigurnoj nadi, da će se stvar točno i s njegove strane razložiti, to dakako nisam imao povoda, u tom pravcu kakav dodatak dati u zapisnik, i da nije dr. Mazzura sam ovdje učin razložio, to bi ja smatrao za svoju dužnost, da ubavjestim visoku kuću, kako se stvar nalazi. Ja moram kazati, da što dr. Mazura veli, da je istina i ako g. Živković kaže, da nema razloga u u onom referatu, to velim, da tih razloga ima tamo i baš takovih, koji se odnose na to, da predleži učin takva čina, koji je počinjen iz koristoljublja. (Glas: pa zašto ste glasovali za verifikaciju.)

Oprostite, kad govorim o sadržaju spisa i ja mislim . . . . .

(Žamor na ljevici. Glasovi: Zašto niste iz trih stranka povjerenstvo izabrali? Pa vas nije stid! Posluh! Mir!)

Da li je gospodin predsjednik čuo rieči baruna Živkovića, da može tako samo Frank govoriti. Ja molim vis. kuću, da se ovaj referat donese od banskoga stola, i ako nema unutra tih razloga, koje sam spomenuo, ja ću se odreći moje časti kao narodni zastupnik.

(Na ljevici: Tako se istina brani, a ne samo reći: Nije! Slušajte samo!)

Vis sabore! Ali vi ćete sada pitati, kada sam ovako stvar potvrdio, kako je dr. Mazzura takodjer razložio, onda ćete pitati, jeli ovako pravo, da je jednoglasno zaključeno

o tom, da se imade ovjeroviti ovaj izbor. Ja kako sam objektivno sada kazao, kako se stvar ima, to smatram za svoju dužnost samo onako postupati u pogledu votuma, kako meni nalaže zakon, i tu velim, da sud onaj, koji je izrekao osudu, koja se mora smatrati nadležnom, taj sud nije kvalificirao kao učin takva čina, koji je učinjen iz koristoljublja, on je kvalificirao onako, kako je izvjestitelj kazao.

O tom nema dvojbe i u tom g. Živković ima pravo, da je osuda mjerodavna za moj predlog i za moj votum, jer tu zbilja nije izrečeno u osudi, da je on učinio kažnjivo djelo iz koristoljublja. Dakle ja se podvrgavam zakonu i po zakonu glasam ovdje. Kako se učin ima, to je drugo pitanje; nego imam u pogledu učina to dodati, da je presvjetli g. Živković kazao, da je Maquart nekakav propalica, nadripisar. Ja nisam samo spise čitao, nego sam se u pogledu tih osoba, koje su preslušane popitao i čuo sam, da je Stojanović zbilja propalica. Drugi Maquart nije duševna propalica, nego je to bio čovjek bogat, ingenieur savjestan i ugledan, koji je uslied spekulacije i velikih osnova, što je htjeo sve provesti propao t. j. izgubio je sav svoj imetak. Ali on je dobio dozvolu, da si može kao privatan agent, a ne kao Winkelschreiber tamo zasluživati kruh. Ali moram pridodati i upravo upozoriti na to, da je ovaj Maquart živio u velikom neprijateljstvu i omrazi sa Paukovićem, a to je takodjer momenat važan, na koji je sud obzir uzeo, jer nema dvojbe, da čovjek, koji s drugim živi u neprijateljstvu, da nije nesumnjiv u pogledu toga svjedočanstva. Ja moram to kazati, jer je sud na ovu okolnost upozorio. Više nemam ništa dodati ovim razlogom, radi kojih sam glasovao. Želim samo ovo iztaknuti, da po našem zakonu i po pravnoj praksi osuda stvara formalno pravo; doduše u civilnoj parnici sama stranka ne po dispozitivnom djelu osude, to pravo nadomješćuje zakon u konkretnom slučaju. Ako je sud tako kvalificirao učin i izrekao osudu, onda sam morao glasovati na tom temelju i nisam htjeo izreći u pogledu sama učina, kakav je.

Barun **Jovan Živković**: Molim rieč na osobnu primjetbu, jer je dr. Frank opetovao rieči: tako može samo Frank govoriti. Ja sam dužan, da kažem, zašto sam to kazao, jer to smatram za uvriedu. Onaj gospodin, koji s nami razpravlja stvar i nikada ne veli, ako postupamo tako i tako, to je pristranost, zato . . . (Dr. Josip Frank: Ja sam to odbio.) zato, što nismo poslušali g. Pavlovića.

(Glas: Nije baš tako rekao!)

Nu vidit ćemo iz govora. Ono drugo, gospodo, radi čega nam dobacuje to pred oči, neka g. Frank ne izvoli izvraćati moje rieči. Ja nisam porekao, da u referadu gospodina, kojemu imena ne znam, ne dolazi deset, a možda i više razloga, nu da nijedan nije razlog sumnje po zakonu, kako ga uzeti možemo. To sam ja kazao i ja se pozivam na stenografe. Oprostite, ali je istina, da nijedan od ondje navedenih razloga ne sačinjava takove činjenice da bi ga vi mogli smatrati kao razlog sumnje. Neka gg. Frank i Mazzura budu toga mnienja, ja sam protivnoga. I ja nisam rekao neistinu, nego svoje uvjerenje. Onaj g. Frank, koji drži, da je istina, da je učin bio radi koristoljublja, nije mogao opravdano kazati, da se ovjerovi, nego protivno je uvjerenje dr. Franka, da kvalifikacija odlučuje a ne učin. (Prigovori na ljevici.) Molim zapisnik donieti.

Gjuro Kamenar: Evo dvadeset dana kako je narodno zastupstvo sakupljeno, pa molim vas koliko i što smo narodu dobra učinili? U kakvom položaju narod i domovina stoji mislim, da ne trebam danas pripovjedati, a koliko smo lieka proti tomu donieli u 20 dana pitam vas, neka sudi svaki sam po sebi.

Dr. **David Starčević**: Idemo svi van; kad mi počmemo govoriti onda bježite van; zašto ih ne opomenete?

Predsjednik: Neka ostanu gg. zastupnici na svojem mjestu.

Gjuro Kamenar: U kakav položaj naš narod i našu zemlju dovadjate? Ja sam jučer kazao, da ovo vis. tjelo mora biti nepristrano i da mora pravo vršiti, jer je nepravda mati zla. A danas ja vam ne mogu opisati moga položaja, nego bi morao, kako je Frank kazao položiti mandat i otići kući. Ja moram izreći, da sam zahvalan g. Živkoviću, koji je ustao na obranu časti čovjeka. I ja sam kazao ovo, i to zapamtite, kad tužitelji donašaju tužbu, što opažamo ovdje? Veselje vidimo u ovom saboru nad propalim poštenjem i objedama čovjeka, a s druge strane kad branitelj ustane, da ga brani, opažamo prezir. Ja nisam bio u tom povjerenstvu, meni je drago, ako se za svakoga čovjeka dokaže, da nije takav, kako se biedi, jer nami nije do toga, da mi dokažemo jeli vriedan da sjedi medju nami i da bude zastupnik naroda, te da nosi sveto ime narodnoga zastupnika. Kad je Živković govorio, mi smo ga pretrgavali i nismo ga slušali, nu ja bi najviše pristao uz dr. Franka. Ja sam kazao, da ne mogu biti proti tomu, da se ne verificira, jer nisam htjeo objediti druge, da se još iztražuje, jer on veli jedan navlači ovako, a drugi tako. Vi stvorite danas zakon, a drugi dan već jedan navlači amo, a drugi tamo. Kakav je to zakon? Jedan iztražuje ovako, a drugi onako i ja sada neka štap pretrgnem preko čovjeka, da je nepošten, a vi sami niste složni i ne ćete, da jasno iztražujete. Ja, gospodo, kažem, da je ovo užasan položaj u našoj zemlji: zaoštravaju se tako stvari, da će trpiti samo narod i naša domovina.

Ja sam kazao prvi put i onda sam hvalio g. Živkovića, ali da sam ja Pauković, nebi se usudio biti narodnim zastupnikom, Da bi jedna baba kazala: ti niesi vriedan, da budeš narodni zastupnik, i ja se nebi, za pet rana božjih ufao radi naroda biti narodnim zastupnikom. Čovjek mora biti svet i nikomu ništa ne smije predbaciti. Od strane vlade mora se dopustiti profesoru ili činovniku, ako je pogriešio, da i dalje radi; trgovac ako je bankrotirao radi na tudje ime ali mu se ne smije dopustiti, da on bude najveći gospodin ove zemlje, on sam nebi smoi

*

nas dovadjati do ove kolizije, a s nami i narod, da kroz 20 dana nemamo jedan prema drugomu povjerenja. Kamo će to dovesti? Kamo se tjera narod? Vi ćete posljedice vidjeti za kratko vrieme. Kako sam prije kazao, ja bi morao opet reći, neka se bira drugo povjerenstvo i to iz svih stranaka. Ja vas ne tražim, da mene birate, ali izbirite uviek u svaki odbor sve stranke, pak će se ljudi umiriti i uvidit će se, što je pravo, te se neće iznašati ovakove strahote pred narod. Tko će do nas što držati, kad smo već tati i razbojnici i sve drugo ovdje. Ma to je grozno poslušati. Tko će to čitati, što je ovdje kazano? Kakve će predstavke imati drugi narodi o nami? Švabe su nam već rekli die Barbaren na turskoj granici, a što će još onda reći, kad vide ovakav sabor? Što sve neće oni izvraćati? Može bit se to i želi. Ja uvidjam sa užasom, da se sabor provrgnuo u nekakvu špilju, u nekakvu goru obćinsku skupštinu. Na mene to tako djeluje, da ću vas, ako to dulje potraje, morat ostaviti; tako mi boga moga, ja ne mogu glasovati za verifikaciju nipošto. Ne mogu glasovati za predlog verifikacionalnoga povjerenstva.

Dr. **Hinko Hinković**: Današnja razprava je sigurno svima jako neugodna, a meni je osobito neugodna i baš zato jer je neugodna, ja žalim, da povjerenstvo nije sasvim izvršilo onoga što je imalo, jer onda bi se stvar izvela na čisto i nebi bilo nikakove dvojbe. Pitanje je, jeli se mi imamo držati formalne osude ili se imamo upustiti u materijatni sadržaj osude.

S jedne se strane to pitanje zagovara; ja ne pitam dr. Franka, što je na stvari, već što je učin, imamo se držati osude. Osuda veli, da je Pauković osudjen radi zanemarenja svojih dužnosti; to nije koristoljublje, dakle se ima verificirati. Ja se u tu razpravu, vis. sabore, neću upuštati, nego ću samo spomenuti, da je to pitanje u ovom saboru riešeno; jer kad je bila prva debata, ja se sjećam, da je g. izvjestitelj današnji čitao §., radi kojega je osudjen, i mi smo ga čitali i razpravljali o njem. Mi smo već onda znali formalnu stranu osude, nu nismo znali učina i radi učina jest izaslana komisija. Stoga je veliki nedostatak, što povjerenstvo nije učinilo izvješća po zaključku sabora, da imamo razpravljati o materijalnom sadržaju osude, te što nije iztraživalo, jeli ima u iztragi činjenica, u kojih ima kažnjivoga djela iz koristoljublja. Ja se ne mogu u tom upuštati u prosudjivanje, jer nisam čitao spisa, a čuli smo od dr. Mazzure cieli učin, a dr. Frank član povjerenstva potvrdio je, da je istina, te je dr. Frank išao tako daleko, da je kao pravnik i čovjek rekao: po mojem uvjerenju predleži učin iz koristoljublja, a i glasovat ću za verifikaciju jer formalna osuda radi koristoljublja ne predleži. Po onom, što se od Mazzure navelo, upuštati se u razsudjivanje jeli koristoljublje, mislim da nije potrebno, jer je razjašnjeno. Nego ću se osvrnuti na nekoje obsjene presvjetloga g. Živkovića, koje je izustio u obranu verifikacije. On je kazao to: vojnički su sudovi vanredno strogi, pa uzmite, kad je vojnički sud izrekao, da u onom učinu leži samo zanemarenje uredovne dužnosti, a ne koristoljublje, ja sam uvjeren, da drugi sud, koji nije tako strog nebi ni toga našao, i rekao je, da ono, što se spočitava gosp. Paukoviću nebi ni bilo kažnjivo. On je kazao samo jedan faktum, koji bi po kaznenom zakonu bio kažnjiv a to je, da se nješto ne uvrsti u inventar, jer to može biti iz zanemarenja; nu ja držim, da se učin u tom ne sastoji, nego da je učin puno teži, i ja mislim — ne poznam doduše cieloga učina, nego samo o njem sudim po onom što je dr. Mazzura tvrdio — ako je dokazano, ja držim, da bi ga civilni sud kao radi učina iz koristoljublja osudio bio.

Braneći svoj i svoje komisije predlog udarao je na svjedoke u samoj iztragi i htjeo je oboriti ono, što je dr. Mazzura kazao, da je iztragom konstatovano. U tom pogledu udarao je na Maquarta i Stojanovića, ja ih ne poznam, nego je dr. Frank u tom pogledu razjasnjenja dao. Ja opažam samo to — izlazeći sa stanovišta, s kojega i presvj. g. Živković — ako su vojnički sudovi tako strogi, kako to, da su dopustili zaprisegnuti svjedoke, a da im se ne može vjerovati, jer je na tom temelju referat sastavljen.

Kada se navelo, da postoji 10 razloga sumnje, rekao je barun, da ne vriede ništa. Kako je to, pitam ja njega, ako su vojnički sudovi tako strogi, kako to, da oni tu navadjaju deset razloga sumnje, a da nijedan ne vriedi ništa; kako je nadalje to, ako su tako strogi, pa se navadja, i referent je kazao, da je samo radi toga, što je neporočan, tako blago osudjen; kakva je to strogost? Ja mislim, da ovako blaga suda nema u cieloj Hrvatskoj, jer je neporočnost samo olakšajuća okolnost, a nije kaznu izključujuća. Protuslovje se nalazi i u tom, da se kaže s jedne strane, da je sud vojnički tako strog, a s druge strane, da su konsulati neuredni, i da se ne vode strogo, i da se je to lako moglo dogoditi.

Ja sam čuo, vis. sabore, da su u našoj sredini dva muža, koja bi nam više, nego mi svi mogli dati razjašnjenja u toj aferi; ako nisam krivo upućen, ali čuo sam, da su gg. Čudić i Milić bili članovi suda, koji je sudio u toj aferi; i mi bi im bili zahvalni, kad bi oni pristali, da bi nam na temelju onoga, što je kazano, izvolili stvar razjasniti. Za me stvar stoji tako, da je — neću reći, da je sumnja, nego da je učin iz koristoljublja, da je ustanovljeno, da je Pauković materijalno osudjen radi zločinstva iz koristoljublja, da se mi po zaključku sabora ne trebamo, da držimo formalne osude, nego ćemo ući u razsudjivanje materijalnoga sadržaja; što dakle postoji uvjet zakona izbornoga, t. j. što je dokazano, da Pauković nema pasivnoga prava, ja bi najvolio glasovati za to, da se ne verificira.

Nu budući nebi htio biti nepravedan, i budući, da se mi moramo držati zakona i budući, da ne mamo točna izvješća, nego da se moramo osloniti na izvješća drugova naših, to bi ja najvolio, da mogu sam spise proučiti i s

toga ću glasovati za predlog g. Pavlovića, da se stvar još jedanput razvidi.

Što se tiče g. Pavlovića, nije moja zadaća, niti bi spadalo na me, da ga branim, a on ni ne treba obrane, nego ja se čudim tomu, što se ovdje u izvješću uzimlje obzir na to, što je kazano u saborskoj sjednici i što se dopušta, da je komisija bila izabrana, da se stvar iztraži, a ovdje povjerenstvo konstatuje na usta presv g. Živkovića, da se nije trebalo ništa iztraživati. Ako je ta osvada pala, i ako je vis. sabor usvojio zaključak, da se ima iztraživati, je li istina, što je Pavlović kazao ili ne, onda se morala iztraga povesti, da se vidi, kako stoji stvar. Kad bi se ovo pripovjedalo onomu, koji je čuo za zaključak i onda za predlog, rekao bi: zaključilo se, da se iztraga povede, zato da se vidi, je li istina, što je Pavlović rekao; a ovo ne stoji, jer kad ste vi uvrstili kao zadatak iztrage, da se to iztraži, onda je trebalo, da se iztraži, a ne reći, da se nije trebalo iztraživati. Ako je povjerenstvo toga nazora bilo, da se ne treba iztraživati, onda to nije trebalo ni u izvješće ući, jer bi se po ovom moglo pomisliti, da je iztraga vodjena i da je ućerala g. Pavlovića u laž. Nije se iztraživalo, niti mu se dala prilika, da sabere dokaze i da ih povjerenstvu dade. Zato ću glasovati za predlog g. Pavlovića.

Dr. **David Starčević**: Gospodo! I vi svi znate, što i ja znam. Mi smo zaključili kod preporoda, da se od svake stranke ima jedan izabrati u odaslanstvo glede iztrage priepornoga izbora g. Paukovića.

Ja ne znam, zašto se vi niste držali toga jednoglasnoga saborskoga zaključka, nego ste pogazili svoj zaključak. Nadalje u početku današnje sjednice, ja sam vam dokazao na temelju zakona, da ste vašim jučerašnjim zaključkom glede izbora Pejačevića takodjer pogazili zakon, jer ste ga ovjerovili, prem nije imao absolutne većine glasova od izbornika, koji su bili prisutni. Vi ste opet pogazili zakon, pa pitam vas, zašto tako radite? Ja neću reći, da tako postupate samo proti nami, nego i proti sebi, jer što da nas zaključite, sutra pogazite i tako ćete moći do sudnjega dana stvarati zaključke i zakone i nikad se neće moći reći, da imate zaključak. Vi može biti mislite, da sam ja u stranačkoj borbi tako zanešen, da bi postao nepravedan. Nu ja gledam od kada se radi o pravici, da obuzdam strasti i da se stavim izvan stranaka, kao da sjedim u Švajcarskoj na najvećem brdu i gledam na ovaj sabor, kako bih mogao izreći pravednu osudu, sasvim abstrahirajuć, da sam Hrvat i ja ću glede priepora kazati moje mnienje. U §. trećem izbornoga zakona stoji ovako: (čita.)

Ja se sjećam, da je jednom bilo razprave ob ovom, što se razumjeva proti javnoj ćudorednosti, i viste to umetnuli, da imate otvorena vrata. Ja vas pitam, je li to proti javnoj ćudorednosti, ako tko kao viši činovnik ne vrši svoje dužnosti? Je li to proti javnoj ćudorednosti, kad imamo naredbu vis. vlade i imamo vjeru, da ljudi svetce i Boga ne kunu? Je li to proti javnoj ćudorednosti, ako sudac ne izreče meni osudu po zakonu, nego zateže i ja time štetu trpim. Ja držim, da je, jer su ustanove morala šire nego protivnik zakona, jer ono ne može nikada u zakon doći, što vjera i moral propisuje. Zato se kod naprednih naroda, gdje se zakoni prave po sviesti i duši i čim je bliže zakon moralu, tim je narod napredniji ali u Hrvatskoj se mnogi zakoni protive javnomu moralu i vi ste ih mnogo takvih napravili.

I tako mnogi siromašni seljak sjedi u Lepoglavi radi zločina, kojega nije htio počiniti. Ako vi smatrate onaj čin, kojega oni, koji su čitali spise za istinu drže, ako smatrate, da nije proti javnoj ćudorednosti, onda imate pravo, da ga ovjerovite. Ja nemam proti g. Paukoviću osobno ništa, a i g. Živkovića neće stranačka strast zavesti, da bi proti zakonu i sviesti krivično dao glas, da ga nebi ovjerovili.

Nego moje je mnienje, da čin, koji je dr. Mazzura pripoviedao, jest ne samo proti moralu i javnoj ćudorednosti, nego da je tako kvalificiran, da bi po zakonu osuda morala drugačija biti.

Dakle razmislite dobro, i od krojite po moralu i zakonu osudu, jer osuda ova neće ostati ovdje u saboru, nego će ići van pred cieli sviet, i ljudi, koji će objektivno misliti, kazati će: Hrvati su uz barbarstvo, koje se nam predbacuje u ovoj državi pogazili svaki moral i ovjerovili čovjeka, koji je to i to učinio, i to je dokazano u spisih, koji su u njemačkomu kulturnomu jeziku napisani.

To morate priznati, jer ste svi zaljubljeni u te susjede.

Gospoda, koja su o tom predmetu govorila, govorila su onako, kako su znala i mogla. Presvjetli g. barun Živković stavio se na temelj zakona i prava; to mi je drago od njega čuti, nu mislim, da je zaboravio u sredini i na svršetku ono, što je rekao na početku. On je rekao, da su vojnički sudovi jako strogi, premda je to g. Hinković pokazao, da nisu, nego da su nepravedni; nisu se držali zakona, jer po tom nisu osude dali. G. Živković je dao liepu osudu svima konzulatima, rekavši, da je takav nered kod svih konzularnih sudovah; oni će se sigurno obratiti na g. Živkovića preko vlade i ministarstva, da mu se zahvale, da je tako liepo o tih sudovih govorio.

Gospodo! Na temelju prijave odlična čovjeka i gradjanina grada Senja bivša zem. vlada — ili ista vlada, ali samo druge osobe — zabranila je Paukoviću vršiti javnu službu bilježnika i odvjetnika. Sada ja pitam presv. g. Živkovića, kakvi su razlozi ondašnju vladu vodili, da je to učinila?

(Barun J. Živković: Denuncijacije!)

Je li presv. g. Živković sve pročitao i riešitbu zem. vlade?

(Barun J. Živković: Jesam!)

A zašto ih nije kazao?

Ja ne znam zašto, a g. Živković nije kazao i dokazao. Ja ne znam, niti mogu suditi, zašto je takva, nu dosta da je od vlade izrečena. Ali buduć, da je g. Živković, koji je sam služio kod vlade i vršio te dužnosti rekao, da je ta vlada gore postupala, nego turska, pa ja pitam gosp. Živkovića, kako je mogao kod takve vlade služiti, buduć ona takva zla na Hrvatsku navaljuje? Ako je g. Živković Turčin, kako može o kršćanskom moralu govoriti; i o postojećih naših zakonih; neka se kani toga, pa neka uzme koran, i neka ide u džamiju u Carigrad. (Smjeh.)

Tako je g. Živković odsudio vojnički sud. Ja držim, osuda pravomoćna je za svakoga svetinja, tako i razlozi, zašto je ta osuda izrečena, mogu se razpravljati znanstveno, a ne ovdje u saboru, pa reći: onaj je svjedok nadripisar, ništarija, a odvjetnik Stojanović, taj je još gori od onoga.

Gospodo! Ako je vojni sudac izrekao osudu na temelju iztrage vodjene, ja mislim, ta osuda je danas pravomoćna i za nas sveta, te se nje moramo držati. Ja sam rekao, da ovaj čin uzmete, gospodo, kako u odsudi stoji, da je proti javnoj ćudorednosti, jer se kaže, da gospodin, kad je bio činovnik i u izvanjskoj zemlji zastupao interese naše, da nije vršio svoje dužnosti, pak ga je vojnički sud odsudio na 3 mjeseca zatvora i gubitak časti kapetana. —

Vi, koji niste iz Granice, ne znate, što je čast kapetana. Kao što je oberstar otac regimente, tako je kapetan otac kumpanije. Kad ga je tako velika pedepsa dopala, jer nije vršio svoje dužnosti, to ja držim, da je taj čin proti javnoj ćudorednosti i vi po §. 3. izbornoga zakona, ako držite do javnoga morala i do vašega zakona, vi ga ne možete ovjeroviti.

Najljepše je gospodo to. Vi znate u Hrvatskoj kakvi smo i što smo: tko je škole svršio, dobije svjedočbu po postojećemu zakonu: vi znate, koliko ima Hrvata, koji su odsudjeni, da glasuju, dok tudjinci našom mukom stečeni kruh jedu, a mi gladni buljimo očima, što je još više moramo im se klanjati. Vi znate, koliko ima domaćih sinova, koji imadu svjedočbe o osposobljenju n. pr. za odvjetnika, pak znate, kako dugo takovi moraju čekati, dok dobiju mjesto od vlade.

Što to znači, podieliti komu odvjetničtvo?

Znači, daj komu motiku na rame, pa neka ide kopati, pa ako se namjeri na bolju zemlju, bolje za njega, ako na kamenje, ruke će ga boljeti. Po postojećemu zakonu, po odvjetničkomu redu, gdje bi rado, vlada mi neda. Evo g. dr. Hinković morao je komisarijat čekati, da postane odvjetnikom, a ban mu nije htio dozvoliti. Uz sve štovanje prema generalu držim, da manje znade, jer se nije bavio s fiškalskimi poslovi, nego preuzv. g. ban, pak mu ipak ban nije hotio dati. Ako mu je radi toga uzkraćena dozvola, jer ne misli, kako naša vlada, onda je to ono, proti čemu je rekao g. Živković, da je on proti tomu. Mi svi znamo, da je onda gosp. Živković bio kod vlade, pak nisam nigdje čuo niti čitao, da je rekao medju predstojnici vladinimi: zašto ne date ovim ljudem advokacije. Ali g. Živković je onda, dok je bio u praksi drugčije radio, a danas drugčije govori.

Buduć je to težko kod nas postići, rekao je g. Živković, da je vlada naša ne radi stranačkih razloga zabranila g. Paukoviću odvjetnikovanje i bilježničtvo, nego da je sa najvišega mjesta došao nalog, da mu se odvjetničtvo i bilježničtvo imade vratiti.

(Barun Živković: Zabranila mu vlada na temelju ne osnovane predstavke.)

G. Živković kaže, da je to bila ne osnovana predstavka gradjana senjskih. Ja sam čuo, a i sam znadem, da su to bili veoma odlični gradjani senjski, koji su se pritužili, te su nekoji rekli, da g. Pauković ne ima sposobnosti za službu. Naša vlada je navode te uvažila i zabranila g. Paukoviću odvjetničtvo i bilježničtvo.

Što više, kaže se, da je gosp. Pauković po nalogu najvišega mjesta postao na novo odvjetnik i bilježnik. Dokazano je, što je g. Mazzura ovdje naveo, a g. Frank potvrdio, da je upravo radi nemarnosti, radi ne zakonitoga postupka gosp. Pauković odsudjen na tromjesečni zatvor i gubitak kapetanije; a sada, gospodo, na što smo spali, da se taj isti čovjek sa najvišega mjesta imenuje za službu, gdje ima najveću odgovornost kâo javni bilježnik, gdje dolaze k njemu oporukė, za koje ste meni nešto predbacili, premda u cielom životu nisam nego jednu napravio, zatim sirotinjski novci; a odsudjen je, da ne vrši svoje dužnosti. Ja bi rado znati, kakvi razlozi su najviše mjesto ponukali, da je takvu čovjeku takvu službu podielilo; jer sam čuo, da je prvašnja vlada naša ustala na najviše mjesto proti tomu; ali spis vladin nije mogao doći na najviše mjesto, jer je Dunav zaustavio ga. Onda se je govorilo, da nije iz najvišega mjesta, nego iz srednjega mjesta iz Pešte imenovan.

Ja kao Hrvat, zastupnik i kao poslanik našega prejasnoga kralja odbijam to, da Njegovo Veličanstvo takvim ljudem podieljuje takove službe . . .

Predsjednik: Molim g. govornika, da Nj. Veličanstvo ne uvlači u razpravu.

Dr. **David Starčević**: Ustanite, pak dokažite, da nije istina, što ja govorim, da lažem: ja ću vam se onda pokoriti.

Jučer smo dali očitovanje podpisano od izbornika, pa ste rekli, da ne zaslužuje nikakove vjere; a danas su pred vami svjedočbe i to je sveto pismo.

Vjerujte mi, da ne mogu shvatiti, kakav razum imate vi, nego po trbuhu; ako grah jedete drugčije, ako pečenke drugčije.

Ja, gospodo, jednako vjerujem jučeranjim očitovanjem i današnjim. Ja sam jučer bio zato, da se izvidi i danas sam zato, da se izvidi.

Ono jedno očitovanje od gosp. Mileusnića je kao iz vetra dovučeno, ondje se tvrdi, da je Pavlović rekao, da

je g. Pauković 100 fr. ukrao, a Pavlović nije toga rekao. nego da je zalog uzeo, koji je bio založen za 100 for. To je drugo.

Vi hoćete ovdje raditi kao i onaj englezki sudac. Netko je kazao, da mu je ukradena guska, dokazalo se, da je bio gusak i zato je osuda drugačije pukla. (Veselost.)

Gospodo! Ja po mom uvjerenju, ili vi vjerovali ili ne, od toga neće odvisiti sudbina našega naroda niti nas; vam je slobodno zadržati, koga hoćete, a nam koga mi hoćemo; ja vam samo kažem to, da onaj čovjek, koji nije bio u stanju, nije dorasao, da služi medju oficiri u armadi, da onaj isto tako nije dorasao, da ovdje medju nami kao narodni zastupnik junačkih Hrvata sjedi.

(Burni živio i pljeskanje na ljevici.)

Ako ne imate drugoga razloga, nego taj, da koji nije za jednu branžu zemlje sposoban, kako će ovdje sve najsvetije dužnosti vršiti.

Osim ako ste vi zbilja ono, što ste učinili iz Hrvatske, sluge naših saveznika, a sluga ne može prebirati kakovu družinu gospodar sakupi, nego makar gospodar ušljivce dotjera. mora medju njimi sjediti.

Ako ste vi kraljevina Hrvatska paritetna Ugarskoj, kako kažete, dajte držite ugled zastupničke slobode, ako ste sluge Magjara, pa makar vam i cigane dovedu, da zasviraju u sabornici, trpite ga.

Ja, držeći se načela i stojeći, kao i g. Živković na temelju prava i zakona, jesam za to, da se točno izvidi cieli predmet i kad se dokaže, moguće da ću biti sam za to, da se ovjerovi.

(Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Rieč imade g. zastupnik Gjuro Gjurković.

Gjuro Gjurković: Visoki sabore! Danas će nam pasti sreća u dio, da će g. zastupnik čabarski dr. David Starčević s nami glasovati i verificirati poslanika brložkoga. On je kazao, da je za njega izreka sudačka svetinja i da se ne upušta u razloge te osude, pošto je pravomoćna. Ako postoji, logička je konsekvencija, da g. dr. Starčević mora glasati za verifikaciju brložkoga zastupnika. On je čitao članak; kazao, da ne može biti verificiran onaj, koji je počinio čin proti javnoj ćudorednosti i on sebe kao odvjetnik pita: nije li onaj čin, što ga je počinio zastupnik brložki proti javnoj ćudorednosti. Ja bi na to g. zastupniku čabarskomu odgovorio samo to, da izvoli pogledati u kazneni zakon i naći će sve čine, koji pripadaju toj klasifikaciji i ja sam uvjeren, da toga čina, s kojega je odsudjen poslanik brložki, neće naći.

Zato je meni jasno da će g. poslanik čabarski poslie liepe i duge razprave glasovati za verifikaciju gosp. poslanika brložkoga, a i ja ću takodjer glasovati za verifkaciju.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik gosp. Vaso Pauković.

Vaso Pauković: Ja osjećam, vis. sabore, da je veoma težko u svojoj vlastitoj stvari govoriti; ali u ovoj prigodi nebi meni bilo težko zato, što su gospoda samo strastvene, samo ne istinite govore govorila.

Visoki sabore! Nikada ma nikada nisam mogao niti u snu pomisliti, da bi se moglo naći ljudi, hoću reći, narodnih zastupnika u ovoj sabornici, koji će načinom ne dostojnim i časti i ugleda ovoga sabora napasti na privatno poštenje svoga političkoga protivnika. Pa ipak evo, gospodo, to se je obistinilo, našla se je nekolicina govornika, koji su napali na moju privatnu čast samo radi stranačke strasti bez stvarne podloge, samo da me se napsuju i nagrde i svoju osvetu izvedu. U tu svrhu naručili su nekakav protest proti momu izboru; jer nisu imali stvarnih razloga.

Što kaže ta pritužba, koja je podpisana po ljudih, koji ne znadu za to, te su i dolazili k meni, da će dati očitovanje, da toga nisu znali; ali ja toga nisam htjeo. U tom očitovanju kaže se: govori se to i to. Na temelju takova govorenja ustao je g. zastupnik Bakarčić i stavio predlog, pak je rekao: pošto se govori, to postoji presumcija, da je to istina. Je li to postupak jednoga odvjetnika i jednoga pravnika?! Je li to dostojno jednoga narodnoga zastupnika, da on na tom temelju, što se govori, ustane, da najtežu osudu izreče?! — Ja mislim, da nije.

Takova napadanja ne dolikuju ovoj stranci, koja nam često prigovara. Što se svašta ne govori? Meni su poznati odnošaji gospode s one strane; ja bi mogao puno i puno toga navesti, ali ja nisam takav.

(Glasovi na ljevici: Ako ste pošten čovjek, navedite. Folnegović: Navedite, da ne budete još klevetnik uz ono što jeste.)

G. zastupnik Bakarčić natjeran od svojih drugova i u mamurnom stanju . . .

(Dr. Bakarčić: Molim predsjedničtvo, da govornika pozove na red; jer ja ću mu dati ćusku pred svima.)

Predsjednik: (zvoni.) Molim g. govornika, da ne upotriebljuje ovakovih izraza.

Vaso Pauković: Gospodin zastupnik Bakarčić rekao je, da je to meni javno u zastupstvu grada Senja predbačeno. To nestoji i iztragom je dokazano, da to nije istina. Nego nekoji su podigli pritužbu proti meni i na temelju te pritužbe zatražio sam ja sam iztragu, pak je ta iztraga i provedena, i rezultat bio joj je taj, da su svi ti navodi neistinitimi pronadjeni.

G. zastupnik Bakarčić trebao je prije nego je rekao takovu osvadu osvjedočiti se, je li ono stoji, što je on ovdje naveo. Zato mu je pravo kazao g. Gjurgjević, kad je rekao, da ono, što je g. Bakarčić naveo, nije ništa drugo nego kleveta, i da ostaje dotle klevetnik, dok to ne dokaže. A pošto je iztraga dokazala, da nisam odsudjen radi zločina iz pohlepe za dobitkom, ostaje g. Bakarčić klevetnik, dok protivno ne dokaže.

G. zastupnik Hinković videći u neprilici svoga prijatelja, htjede mu priskočiti u pomoć, što uztvrdi u svom govoru. On je rekao posve nejuridički, da ono, što su oni naveli, da ja dokažem. Dapače g. dr. Hinković je išao tako daleko, pak je kazao, da je to delikt najniže vrsti, ali kakov delikt toga nije rekao; to je ostao dužan i danas. Da g. dr. Hinković prouči vojni kazneni zakon, nebi toga uztvrdio. Po njegovom tvrdjenju bi i onaj, koji je počinio javno nasilje, bio počinio zločin iz koristoljublja, pače i onaj, koji je lampu razbio, bio bi počinio prekršaj iz koristoljublja, jer je nanio štetu.

Gospodin dr. Hinković išao je tako daleko, da je za dokaz, naveo i podmaršala Rosenzweiga. Gospodo, da vidite koliko je Hinković istinu ljubio i koliko mu možete vjerovati, ja ću vam navesti cieli slučaj.

Kad se je radilo u Senju, da se ustroji novi kolegialan sud, onda, u razgovoru sa podmaršalom Rosenzweigom, reće on, da ja neka kompetiram za mjesto predsjednika toga suda.

Ja sam mu rekao, da nemam ambicije za činovnike; al mi on odvrati, da bi dobro bilo, pošto su mi odnošaji poznati. Pošto od toga suda nije bilo ništa, taj sud nije stupio u život, onda mi je povraćena molbenica. Ali mi nije rekao podmaršal niti itko, da mi zato nije podieljeno mjesto, jer sam poročan. Ja molim g. izvjestitelja, da taj list podmaršalov pročita, da se u tom osvjedočite.

Gosp. dr. Mazzura je odmah skočio, te se na mene bacio kamenom. Sve se čudi, s kojih razloga je gosp. dr. Mazzura mogao ustati proti meni. G. dr. Mazzura je pripadao onoj stranci, koja je upravo kumovala svim tim progonstvom proti meni, pak je kao spiritus ageus ove stranke našao se dovoljno ponukanim, da ustane proti meni.

G. dr. Mazzura vodi veliku politiku ovoj stranki; mi ga vidimo u slici . . . .

Predsjednik: Molim g. govornika, da govori o stvari.

Vaso Pauković: On je sašao u arenu uličnjaka, te vas je najstrastvenijim kazivanjem htjeo obmaniti proti meni.

Visoka kućo, glede moje osobe on je ponajprije naveo nekakvo špiunstvo, pak je uztvrdio, da je to samo „Zatočnik“ godine 1871.

Prije godine 1866. do 1871. vladao je u Senju red, gradjani su bili zadovoljni, trgovina je cvala, a luka je bila puna brodova. Radilo se samo o tom, da se grad uvede pod gradjansku upravu. Ovaj položaj doveo me na čelo tomu pokretu i mogu kazati, i to će mi posvedočiti svi rodoljubi, da smo polučili najveći uspjeh.

Mi smo doživili u to doba u mom danas nesretnom Senju, da je došao u našu sredinu prejasni naš kralj i svi dostojanstvenici s eve i one strane države naše. I Senju se je otvorio izgled u bolju budućnost. Ali to se nije dopalo onoj stranci, kojoj pripada dr. Mazzura, nego se je počelo rovati i raditi oko toga, da se onaj krasni temelj, koji je položen uništi i u svoje svrhe upotriebi. Da to postignuti uzmognu, oni su sve moguće upotriebili, da se domognu i ostanu gospodari situacije. Da to uzmognu postići, trebalo je novaca, a kako govore došao je biskupov blagoslov; jer za kratko vrieme, kako su primorci vruće krvi, počelo se pjevati, orgije držati i razbijali prozore, te se je okrenulo sve, da pripada stranci, koja se danas neodvisnom zove. Kad su tako svojim postupkom uništili što je liepoga i dobroga bilo, došao je Senj u krilo stranke pravo, koja mogu reći, nije kriva današnjim odnošajem u gradu Senju.

U to vrieme, kad sam bio na čelu toga pokreta, počelo se piskarati, ali ne u „Zatočniku“, nego u „Braniku“ je bio jedan dopis u broju 3 od 23. ožujka, a ne kao što g. dr. Mazzura krivo navadja u „Zatočniku“, gdje se je o meni govorilo, te gdje je redakcija dodatak učinila. Ja sam se obratio na redakciju, da to opozove. I uredničtvo „Branika“ u broju 12 od 8. travnja primilo opoziv i rekto je, da ono samo nije toga reklo, već da su mu to neki našinci kazali u Senju. Ali ja nisam bio niti tim zadovoljan, već sam predao tužbu, da se urednik kazni. Nu nisam dobio odluke, a niti kao oštećenik bio pozvan i preslušan, a po vojničkom zakonu nisam imao niti pravo zahtjevati. Ali ako danas tvrdi dr. Mazzura, da je uredničtvo nevinim proglašeno, to ne stoji.

Što je to austrijanski policist? To je bačena rieč, da se čovjek okalja, njegovo poštenje poruži, austrijanski policist u Beču, to je nesmisao; možda u Parizu, Pruskoj, Turskoj ili gdje drugdje, ali Beču, da austrija drži tajnu policiju, gdje joj je sjedište, to je meni nesmisao. Ali možda me je držala za prostoga dedektiva; ja mislim, da joj ja kao Hrvat nebi mogao poslužiti, pošto mi nisu osobito okolnosti poznate. Dakle vidite, da je to samo nabačeno, da se ja okaljam, poružim i osramotim.

Poziva se na svjedoka g. Smičiklasa. Ja se mogu sjetiti na nekoga Smičiklasa, ali ne znam da li je to današnji, jer taj nije bio akademik. Toliko znam, da bi onaj mogao svjedočiti: jer je piskarao u opozicionalnih listovih, a čini se kao da ništa ne zna; zato su ga prozvali: Tadija je ljuta zmija, jer ugrize. Da li je to taj, ja ne znam.

Nadalje navodi g. dr. Mazzura, da nisam svršio propisanih nauka. To je više nego bezobrazno. Ja, koji sam svršio na prvih universitetih nauke pravoslovne, koji sam bio zemaljski štipendista, koji sam u Beču kod svih sudovah prakticirao, koji sam najvećim trudom izpite popoložio; pa on meni kaže, da sam parveni i da nemam prava, on tudjinac, (prigovaranje na ljevici) koji se je obogatio ovdje, kaže meni, da sam parveni. Ja imadem svjedočbe, izvolite doći i vidit ćete, da imam pravo veće nego li vi.

Pravo je kazao g. Živković, da je to prosta denunciacija i da ne zaslužujete naslov doktora prava. Ja se od-

ričem grubijanstva; nu vi, koji napadate na privatno poštenje, morali bi kazati visokoj kući i zašto. Vi ste digli toliku viku i buku na mene bez ikakvoga razloga. Sami kažete, da je odsuda sveta, kad postane pravomoćnom. Onda morate štovati odsudu, ako ste pravnici, a ne kazati ono, što u odsudi nije istina. Po vašem nazoru bi se morao Krajač podvrći iznova sudu, zato što ga je porota nevinim proglasila, neka mu opet sud sudi. Evo, kamo dolazite vašom logikom. (Folnegović: Sasvim drugo je kod g. Krajača, on je pošten čovjek.)

Nu kod mene se ne radi o poštenju. (Dr. Tuškan: To vi sami govorite; nu što govorite, niste dokazali. — Mjenice! Mjenice!)

Što da rečem o govoru g. Pavlovića. Dopustite, da je on meni dobro poznat i da ga poznam, kako mu u loncu kuha, i taj se je upleo, da tumači zakon, da kaže, što je prekršaj, a što je zločin kradje i prevare. On toga nije mogao naučiti u Drežnici, niti u dućanu Stowe u Beču; dakle se Pavlović upliće u poslove, u koje se razumije toliko, kako naša poslovica kaže: kako magarac u kantar.

Ja sam, gospodo, na govor Pavlovićev zatražio predsjednika senjske štedionice, da mi dade svjedočbu, je li to istina, što je Pavlović govorio. Predsjednik današnji, kao pošten čovjek, dao mi je zatraženu svjedočbu.

Što se drugoga svjedoka tiče, on je sam čuo, što se zbilo, i sam bez ikakvoga moga povoda i molbe, dao mi je ono pismo, još gospodo, mogu kazati, da taj čovjek samnom živi u neprijateljstvu; nu kao pošten čovjek, čitajuć ove laži, sam je pisao na mene ono pismo i dao mene podpisati kroz dva svjedoka, u kom kaže, da to sve nije istina, i ovlastio me je, da ga mogu i u novine dati. Ja sam držao, da će biti najbolje, da ga dadem povjerenstvu, i Pavloviću bilo je slobodno, ako je još što znao, povjerenstvu sve podatke dati, ali on toga nije učinio, jer cieli njegov govor ne ima temelja i nije istinit.

Nu kad se je dokazalo, da nije ono istina, što je u zadnjem zasjedanju kazao, došao je danas s novom verzijom, da sam ja sat moj u štedionici založio. Tko pozna mene i moje okolnosti, znati će, da sam ja u ravnateljstvu štedionice i najglavniji dioničar.

Nu kada Pavlović meni prigovara, onda mogu ja njemu s puno većim pravom kazati, da je on ukrao, uzev iz senjske štedionice 16.000 for., bakarske 8.000 for., iz komercialne banke 4.000 for. Gospodo, koji toliko uzme novaca iz zavoda, a ne ima imetka u Križpolju 5—6.000 for. taj . . . . (Pavlović: Nigdje krajcara, vi lopov, to je laž.)

Predsjednik: Pozivam g. Pavlovića na red.

(Pavlović: Idemo u komercialnu banku i idemo brzojaviti štedionicam, pa će te se osvjedočiti, da nije istina. — Nemir i prigovaranje na ljevici. — Pavlović: Vi ste hulja!)

Vaso Pauković: Pavlović navadja, da sam iztjeran iz družtva u Senju. (Dr. Tuškan: Pustite to, o mjenica govorite.)

Pavlović navadja, da sam iz svih družtva iztjeran u Senju. To nije istina. Ja sam član štedionice, družtva činovničkoga, obrtne zadruge, član sam glasbenoga zavoda, u komu je moj protukandidat g. Krajač tajnik, a vodja stranke prava Gržanić predsjednik, ja sam nadalje član družtva sv. Jurja, koje sve slojeve grada Senja drži zajedno, ja sam gradski zastupnik i predsjednik pravoslavne obćine. Po tom je g. Pavlović ne istinu govorio, kad je kazao, da sam iztjeran iz svih družtvah u Senju. Neka mi on kaže, u kojem je on družtvu.

Ja mogu kazati, da sam najobljubljenija i najpopularnija osoba u Senju.

To sam, gospodo, morao navesti, da se obranim od napadaja g. Pavlovića. Ja bo zastupam sve stranke u gornoj Krajini. Kad on takova šta može reći jednomu mužu, koji nosi ime odvjetnika, to se mora žigosati. Neka se g. Pavlović ne igra takovimi govori, neka se kani ćorava posla, jer će se osvetiti Drežničani.

Narodni zastupnik g. dr. David Starčević navadja, da je meni vlada oduzela odvjetničtvo. Gospodo, ovakovi muževi bi barem morali zakon znati, i svaku izpeći, pa onda reći. Nikada meni nije vlada oduzela odvjetničtva, niti pomislila na to, nego se je tu radilo o bilježničtvu; pak pošto je vlada Vakanovićeva meni podielila bilježničtvo, htjela je vlada Mažuranićeva, kojoj sam bio protivnik, dati ga svojemu čovjeku. Ja sam na temelju mojih svedočaba kod svih sudovah postigao to mjesto, i kad je vlada Mažuranićeva tako daleko išla, da se osveti svomu političkomu protivniku, obustavila je potvrdu moga bilježničkoga pečata, a ne službu bilježničku, još manje odvjetničku.

Ja, držeći se zakona, napravio sam pritužbu na najviše mjesto. Njegovo Veličanstvo je na temelju te pritužbe sve dalo izviditi kod Kriegsministeriuma, da li sam ja zbilja što kao javni službenik prikorna počinio. Ja sam od ratnoga ministarstva takovu svedočbu dobio, da je kazalo, da ne samo, da nisam ništa takva počinio, nego, da sam sasvim neporočan.

Na tom temelju je izdalo Njegovo Veličanstvo nalog na vladu, da ima po zakonu postupati, a ne po stranačkoj svojoj strasti. Na tom temelju je ban Mažuranić sam izdao naredbu, kojom se moj bilježnički pečat potvrdjuje.

Dakle, niti je meni vlada oduzela odvjetničtvo, niti bilježničtvo. S toga, gospodo, kad govorite, ne govorite strastveno, nego prije, nego što kažete, osvjedočite se iz spisah, da li je istina.

Ja bi mogao više govoriti ob onom, što je g. dr. Mazzura kazao, ali ja se podvrgavam sudu iztražnoga povjerenstva i mogu samo toliko reći, što se mjenica tiče, da mogu dokazati, da meni nikada mjenice nisu predane, niti u moje ruke došle. Ja imam samo tu zaslugu, da sam spasio ono, što se je spasiti dalo, i nijedan vjerov-

nik se nije pritužio, nego su mi se vjerovnici zahvalili. što sam to učinio kod konsulata, gdje nema osoblja, niti ureda depozitnoga, niti kasa, niti kakvoga drugoga ureda. Ja sam učinio sve, što sam mogao, da spasim imetak vaših gradjana.

A što je samnom bilo, to su bili razlozi osobni. (Glasovi: Kažite jih.) Ja sam molio, da se reasumira, pak bi mogao dokazati, da sam krivo odsudjen.

Govorili vi, što vam drago, ja ostajem kod zakona i baziram se na to, da postoji formalna osuda, koja kaže, da nisam nikada bio radi zločinstva iz koristoljublja osudjen. Ako štujete zakon, onda me morate ovjeroviti; ako ne štujete, onda ste me oklevetali. Ja dakle, ako vam visoki sabor oprosti, ja vam tih kleveta ne ću oprostiti. (Dr. Tuškan: O mjenica niste ništa govorili.)

Ja ne znam o tom ništa reći. (Dr. Tuškan: Tako, nema ništa. Sada podpuno vjerujem, da ste ukrali.)

(Predsjedničku stolicu zauze sab. predsjednik.)

Predsjednik: Rieč ima gosp. dr. Mazzura na osobnu primjetbu.

Dr. **Šime Mazzura**: Već pol sata slušam psovke, kao da stojim na obtuženičkoj klupi. Čuo sam psovke ne samo proti osobi, nego . . . .

Predsjednik: To nije osobna primjetba.

Dr. **Šime Mazzura**: Vi niste čuli, kako je on mene psovao. Ali ja ne ću ulaziti u razpravu, već ću samo reći, da psovke jednoga Paukovića ne dosižu ni do podplata nogah, s kojimi blato gazim. (Glasovi na ljevici: Tako je.)

Predsjednik: Rieč ima g. Pavlović, kao predlagatelj protupredloga.

Milan Pavlović: Gospodo! Ja ću se manje osvrnuti na predlog, koji sam bio slobodan podnieti na stol ove vis. kuće, nego ću se osvrnuti, zagovarajuć moj predlog, na navode . . . (Gosp. Pauković odlazi iz sabornice.)

Ostajte tu, što bježite.

Sada bježi. Nu meni je do publike, ja ću svejedno govoriti, da vidi.

Ja se čudim, da čovjek takove prošlosti, takove infamne prošlosti . . . .

Predsjednik: (Zvoni.) Molim g. govornika, da ne rabi takovih izraza. (Glasovi: On je nas vriedjao.)

Milan Pavlović: Da ste čuli, što je on meni rekao, vi bi rekli, da je to još premalo; nu ja ću blaže govoriti.

Ja se čudim, da takav čovjek može i pomisliti da se može naći čovjek, koji će proti njemu raditi. Što se ja čudim, to je to, da takav čovjek ima obraza doći u ovu sabornicu medju ljude, gdje je cviet Hrvatske, cviet poštenja, a što se najviše čudim jest to, da ga većina trpi medju sobom.

Predsjednik: Molim gospodina govornika, ja ne mogu dopustiti, da se članovi sabora na takov način vredjaju s napadaji.

(Glasovi na ljevici: A zašto je on nas vriedjao.)

Milan Pavlović: Ja sam na ovo uztvrdio, čega g. Pauković nije mogao oprovrći. On se je samo jednom riečju dodirnuo moje tvrdnje, da je svoj sat založio u senjskoj štedionici, on je rekao: „Gospodo, tko mene pozna; a ja sam mu na to odgovorio: taj će to vjerovati . . . . (Žamor.) Ja ponovno kažem: on je založen sat i lanac ukrao.

Predsjednik: Ja gospodinu Pavloviću odduzimam rieč.

Milan Pavlović: Ja moram svoj predlog braniti.

Ja se pozivam na gospodu od većine, da idemo na brzojav, pa će te se osvjedočiti, kako laž govori.

Pradsjednik: Rieč ima g. Crnković.

Nikola Crnković: Visoki sabore! Kad bi ja bio znao, da ću time, što neću izviešća tako sastaviti, gdje bi cielu činjenicu naveo, da ću tim prouzročiti i raztegnuti razpravu tako; to budito uvjereni, da bi se bio veoma rado toj zadaći podvrgo. Ja nisam zato toga učinio, te sam propustio činjenica navesti, koje je g. dr. Mazzura sasvim istinito pripovjedao, kao što se u spisih nalaze; jer sam držao, da to nije moja zadaća. Ja sam držao, da ja nemam biti državni odvjetnik, kako je to g. dr. Mazzura vrlo liepo razvio, nego da smo mi sudci, da imamo ono, što se navodi u prosviedu ustanoviti, dali je istina ili ne: a ako je istina, onda prema tomu osudu izreći.

U prosviedu glavna točka, koja se spominje i glede koje je povedena iztraga, jest, da je g. Pauković osudjen radi zločina, počinjena iz koristoljublja. Tu činjenicu oprovrgava osuda, koju ja vis. saboru predlažem i time je prestao svaki razlog, koji se proti g. Paukoviću s formalne strane navodi, da nema pasivnoga izbornoga prava

Kako se je čin taj razvio tečajem iztrage prije 20 godina, to na nas ne spada, mi ovdje nemamo konačne razprave; mi imamo samo o tom suditi, dali je čin zločina počinjen iz koristoljublja.

Pravo je rekao g. dr. David Starčević i ja to podpisujem: osuda pravomoćna je za svakoga svetinja. Osuda pravomoćna, kojom je g. Pauković osudjen radi prestupka zanemarenja svojih službenih dužnosti, ta je osuda pravomoćna. Po toj osudi nije on počinio prestupka proti javnom moralu; jer zakon, koji je tada valjao u vojnoj Krajini, u 10. poglavju sadržaje prekršaje proti javnoj ćudorednosti, pa se u tom poglavju ne nalaze ustanove §. 393. i 394. kz. Dakle se ne može stavka 2. §. 3. izbornoga reda ovamo uporaviti.

Kazalo se je — ja ću se samo u kratko toga taknuti; jer je već dovoljno vremena proteklo — kazalo se je, da mi imamo kvalificirat. A što? Zar mi imamo osudu izreći na temelju onih čina, koje je g. Pauković počinio, dali je on kriv prekršaja radi zanemarenja dužnosti svojih ili zločina pronevjerenja? Mi možemo imati uvjerenje, da onaj čin nije kvalificiran onako, kako bi trebalo: ali osuda je sveta.

Goś. Mazzura izvolio je kazati, da je povjerenstvo nemarno postupalo. Glede jednoga diela toga prigovora odgovorio je g. dr. Mazzuri posve dobro g. Živković. Naša

glavna zadaća bila je izviditi onu osvadu, koja je proti g. Paukoviću nabačena. To smo izvidili, ustanovili, oprovrgli prosvjed i tim je naša zadaća prestala.

G. dr. Hinković, moj inače vrlo cienjeni prijatelj, upustio se je ovdje u krivo razglabanje, kako se imade u ovakovih slučajevih postupati. Materijalna strana osude nije naša stvar; naša je stvar samo formalna strana osude.

(Dr. D. Starčević: Jučer ste imali materijalnu stranu savjesti, a danas formalnu. Smieh.)

Ja ću rado dopustiti, da činjenice, koje je g. dr. Mazzura i dr. Frank razložio, da bi se možda mogle, po shvaćanju g. dr. Mazzure drugčije kvalificirati; ali tomu danas ovdje nema mjesta.

Pošto, kao što sam uvodno kazao, nije čin iz koristoljublja, niti proti javnoj ćudorednosti: zato predlažem, da se predlog verifikacionalni primi i gospodin Pauković verificira.

Predsjednik: Visoki sabore: Dva su predloga o kojih treba glasovati; jedan je predlog iztražnoga povjerenstva, da se izbor ovjerovi. Ob ovom će se predlogu najprije glasovati. Ako ovaj predlog nebi bio primljen, onda će se glasovati o predlogu g. Pavlovića, da se izabere novo povjerenstvo.

Glasovati će se ceduljami.

Ona gospoda, koja su za predlog. glasovati će sa „da". a koja su proti predlogu sa „ne".

Za skrutatore imenujem gg. Thalera, dra. Tuškana, Kamenara, Davidovića; g. bilježnik Barlović neka izvoli čitati imena, a gg. bilježnici dr. Lončarić i Tompić primati cedulje.

Stjepan Barlović: (Čita imena.)

(Poslje skrutinija.)

Predsjednik: (zvoni). Molim gospodo!

Rezultat skrutinija je sljedeći: Glasovalo je 69 gospode članova; od ovih sa „da" 37, a sa „ne" 31, a jedna cedulja prazna je bačena. Tim je g. Pauković većinom glasova ovjerovljen.

Prelazi se dalje na dnevni red. Na dnevnom je redu prieporni izbor g. Kumičića. Molim g. izvjestitelja da zauzme mjesto.

Dr. **Josip Frank**: Visoki sabore! Povjerenstvo, koje je bilo izaslano, da iztraži izbor g. zastupnika Kumičića, izabralo je za predsjednika presv. g. Živkovića, a za izvjestitelja g. Nikolu pl. Czernkovicha. Nu pošto je g. Czernkovich stavio predlog, da se g. Kumičić nema ovjeroviti, a ja usuprot, da se imade i g. predsjednik našega odbora pristao je uz moj predlog; to se je g. Czernkovich odrekao izvjestiteljstva, te sam ja prisiljen preuzeti izvjestiteljstvo.

G. Czernkovich obrazložio je svoj predlog time, da domovnica, koju je g. Kumičić predao nama, vriedi za sadašnjost i budućnost, ali nikako za prošlost.

Vi ćete se, gospodo sjećati, kad se je razpravljalo o tom predmetu, onda je kazao tadašnji izvjestitelj g. Gjurković g. Kumičiću: donesite nam samo jednu svedočbu ili izpravu, iz koje proizlazi, da imate vi vaše pravo, onda ćemo vas drage volje ovjeroviti I zbilja g. Kumičić pobrinuo se za takovu izpravu, te je povjerenstvu predao domovnicu, izdanu po poglavarstvu grada Zagreba.

Na temelju one domovnice podnjeli smo vis. saboru predlog, da se g. Kumičić ovjerovi. Nu g. Czernkovich bio je proti tomu iz navedenih razloga, koji se po mom mnienju ne slažu sa §. 31. zakona o zavičajnosti.

Usljed toga pristao je takodjer i g. predsjednik našega odbora na to, da se ovaj izbor ovjerovi.

Ja za sada nemam nikakvoga razloga više govoriti, nu za slučaj, ako bude tečajem razprave navedeno razloga proti ovjerovljenju, ja ću nastojati obrazložiti naš predlog.

Molim vis sabor. da izvoli g. Kumičića ovjeroviti.

Predsjednik: Visoki sabore! Ja današnju sjednicu zaključujem, a drugu uričem za sutra u 10 sati prije podne sa ustanovljenim jur dnevnim redom.

(Konac sjednice u 2 sata i 15 minuta).

*

Trideset i treća saborska sjednica,

držana dne 17. siečnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Predlog predsjedničtva u pogledu privr. izključenja zast. Milana Pavlovića i Vase Paukovića. — Podnesci. — Razprava ob prešnosti predloga zast. Fr. Folnegovića glede odbora za izradbu novoga sab. poslovnika. — Izjava nekojih zastupnika glede pridržaja mandata. — Razprava o verifikaciji zast. Eugena Kumičića. — Odgovor vlade na interpelacije: zast. S. Popovića u predmetu uredjenja Save; zast. J. Obada glede sklapanja nagoda ob odkupu gornočinženih zemalja. — Interpelacija zast. Fr. Gašparića glede poreznoga duga. — Interpelacija zast. J. Zorića glede zastupstva obćine virjanske. — Interpelacija zast. J. Šimeka u predmetu pučke škole u Radoboju. — Interpelacija zast. E. Barčića glede izpitnog povjerenstva za usposobljenje mladića kao pomorskih poručnika kod kr. nautičke škole u Bakru. — Interpelacija zast. J. Pintera glede izplate oduzetih zemljišta kod gradnje savskih nasipa nekojim žiteljem u podžupaniji sisačkoj. — Interpelacija zast dr. J. Kršnjavija glede zamuljenja Petrovićeva kańala i odtud proizticuće poplave.

Predsjednik: (zvoni.) Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik posliednje sjednice.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

Zapisnik

32. sjednice sabora kraljevina Dalmacije. Hrvatske i Slavonije držane 16. siečnja 1885. u glavnom zemalj. gradu Zagrebu pod predsjedanjem sab. predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti od 72 saborskih članova.

Od strane vlade prisutni: predstojnik unut. odjela g. Danielo Stanković i predstojnik odjela za bogoštovje i nastavu g. Ivan Vončina i upravitelj pravosudja g. Vjekoslav Klein.

Zapisnik prošle sjednice bi pročitan, te bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik poziva gg. nar. zastupnike Kolomana Bedekovića, dra. Hinka Hinkovića, dra. Josipa Ivandiju, dra. Teodora grofa Pejačevića, Daniela Stankovića. dra. Davida Starčevića i Ivana Vončinu; pošto su u više izbornih kotara izabrani, da u prvoj najkašnje u drugoj budućoj saborskoj sjednici izjave, koji izborni kotar žele pridržati, za da se u drugima može izbor zastupnika razpisati. Gospodin narodni zastupnik Pavlović i drugovi predlaže k izvješću saborskoga iztražnoga povjerenstva u pogledu izbora Vase Paukovića sliedeći protupredlog: „Podpisani predlaže, da se gg. Marušić. Babić i Gržanić izpitaju. da li su oni čuli, kad je Miicusnić spočitnuo Vasi Paukoviću kradju zaloga u vriednosti od 100 for., pa da se za iztražiti ovu činjenicu izabere novo povjerenstvo.

Za tim narodni zastupnik dr. David Starčević pita predsjednika, tko će u smislu §. 6. saborskoga poslovnika troškove iztražnoga saborskoga povjerenstva prigodom iztrage u izbornom kotaru br. 55. sa biralištem u Virovitici nositi.

Predsjednik izjavlja, da će se držati zakona. ter po tom da će krivci troškove nositi.

Sliedi dnevni red i to: Razprava ob izvješću saborskoga iztražnoga povjerenstva u pogledu iztrage glede pritužbe podnešene proti izboru narod: zastupnika Vase Paukovića izabranoga u 8. izbornom kotaru sa biralištem u Brlogu.

Po dovršenoj razpravi pita predsjednik:

Prima li vis. sabor predlog sab. iztražnoga povjerenstva, koji glasi: da vis. sabor izvoli izbor Vase Paukovića za nar. zastupnika za izborni kotar 8. sa biralištem u Brlogu ovjeroviti.

Glasovati će se balotagom, te ona gospoda, koja su za predlog odbora, neka izvole glasovati sa „da“ a koja su proti, neka izvole glasovati sa „ne.“

Za skrutatore pozva predsjedničtvo sliedeću gg. nar. zast. Filipa Thalera. dra. Grgu Tuškana, Lazara Davidovića i Juraja Kamenara.

Po obavljenom skrutiniju, proglasi predsjednik sliedeći resultat.

Glasovalo je 69. gg. sab. članova od tih glasovalo je

sa „da“ 37, a sa „ne“ 31, a jedna glasovnica bijaše neizpunjena.

Polag toga ovjerovljen je g. Vaso Pauković većinom glasova za narod. zastupnika za izborni kotar 8. sa biralištem u Brlogu.

Nakon toga prešlo se na razpravu ob izvješću sab. iztražnoga povjerenstva u pogledu iztrage glede prepornoga izbora g. Eugena Kumičića izabranoga u 7. izbornom kotaru sa biralištem u gradu Varaždinu.

U četvrt na 3 sata poslje podne zaključi predsjednik današnju sjednicu, ter ureče buduću za sutra dne 17. siečnja u 10 sati prije podne sa nastavkom razprave ob izvješću saborskoga iztražnoga povjerenstva u pogledu iztrage glede prepornoga izbora gospodina Eugena Kumičića izabranoga u sedmom izbornom kotaru sa biralištem u Varaždinu

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Stjepan Barlović v. r.
bilježnik.

Predsjednik: Ima li kakova prigovora proti ovom zapisniku?

(Nema.)

Prigovora nema, zapisnik se verificira.

Visoki sabore!

Izgredi, koji su se u jučerašnjoj sjednici saborskoj dogodili sile me vis. saboru predložiti:

Da se gg. zastupnikom Milanu Pavloviću i Vasi Paukoviću radi težke povriede dostojanstva vis. sabora izreče ukor uz vremenito izključenje iz saborskih sjednica, i to Milan Paulović kao začetnik istih izgreda, da se na 20 sjednica izključi, Vaso Pauković pako, da se izključi na 8 sjednica.

(Prigovaranje na ljevici i povici: Zašto ne mjerite jednakom mjerom obojici?!)

Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Saborski gospodarski odbor podnosi izvješće na molbu gospodarskoga družtva u Zagrebu za dopitanje povišene subvencije i ustrojenja pivničarske i vinogradarske i voćarske škole.

Visoki sabore!

Pošto gospodarski odbor ništa drugo ne predlaže, nego da se ove dvie peticije predadu odboru proračunskomu, mislim, da bi to odmah vis. sabor mogao zaključiti, da se ustupe odboru proračunskomu.

(Prima se.)

Dakle će se odstupiti odboru proračunskomu.

Odbor imunitetski podnosi izvješće, da se gospoda zastupnici Tüköry i Hatz predadu sudu. Stavit će se na dnevni red.

Kr. gr. del. sud u Zagrebu moli za dozvolu sudbenoga progona narodnoga zastupnika gospodina dra. Grge Tuškana.

Ide imunitetnomu odboru.

Zastupstvo upravne obćine Brdovec u Zaprešiću moli, da se uvrsti obćinska cesta Kupljenovačka i Krajska natrag medju kot. ceste.

Ide odboru komunikacionalnomu.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom je redu razprava prešnim proglašenoga predloga g. Folnegovića.

Rieč ima g. Folnegović.

Fran Folnegović: Pošto je ciela kuća priznala prešnost ovoga predloga, držim suvišnim upućivati o shodnosti samoga predloga. Pošto mi pripada zaključna rieč, onda ću odgovoriti, ako tko ustane proti predlogu. Za sada neću govoriti dalje.

Predsjednik: Rieč ima narodni zastupnik gosp. dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Molim samo nekoliko časaka uztrpljenja, da označim svoje stanovište u ovoj stvari, koju veoma važnom smatram.

Meni je pitanje poslovnika saborskoga, pitanje prava, mira i reda i s ovoga gledišta ću govoriti. Da me tko upita, kako ja s gledišta kodefekatornoga klasificiram današnji saborski poslovnik, rekao bi, da je to skup ustanova predanih bez sustava, mnogo puta nerazbornih, a često i bezsmišljenih. Nije ni čudo, vis. sabore, da je naš poslovnik takov; jer sa kompetentnoga mjesta mi se je prigovorilo, što sam rekao, da je sab. poslovnik dio konstitucionalnoga prava. To je znakom, da kad se je sab. poslovnik često mjenjao, da se nije bilo na čistu sa naravi ovoga zakona našega domaćega, da su se promjene izvadjale pod pritiskom dogodjaja, koji su se zbili u saboru. Prema tomu dakako taj poslovnik postao je ovakav, kakav je danas.

Dozvolite samo, da sa formalnoga gledišta njekoliko opazaka učinim.

U poglavju IX. govori se o pravu i dužnosti predsjednika, a u poglavju XIX. dolazi većim dielom u većem broju ustanove o pravih i dužnostih predsjednika; akoprem se odnosi to poglavje na red viećanja. Poglavje XV. ima naslov interpelacije.

U tom poglavju govori se o svem drugom, samo ne o interpelacijah. Poglavje XXI. govori o odgovorih na interpelacije. Tu dolazi ustanova, da se interpelira dva puta na nedjelju. Ovakove nezgrapnosti čine poslovnik sam posve nerazumljivim, a i pojedine ustanove su nerazumljive. To možete razabrati iz ustanovah, koje se odnose na verifikaciju, koje svaki put davaju povoda, da u početku, kad sabor zasjedati počme, kad su strasti od izborne borbe još nove, te ustanove davaju povoda, pošto nisu jasne, velikim prepirkam u ovoj vis. kući.

Nu meni je materijalni dio poslovnika koliko više na duši.

Neda se tajiti, veleštovana gospodo, da je klubstvo kod nas tako razvito i uredjeno, da većina dolazi u sabornicu ovu posve pripravna, dolazi sa znanjem i uvje-

renjem, da ono, što ona predlaže, mora biti prihvaćeno. Za nju dakle u poslovniku ne treba zaštite manjina; jer ako ona nije sigurna zaštite, onda takodjer je svaki parlamentarni red nemoguć, ne može da odgovara zakonom parlamentarnoga života. Ako sa toga stanovišta hoćemo promotriti odnošaje našega poslovnika, moramo zbilja reći, da on ide više na zator, kao što ću kašnje dokazati, da upotrebim izraz, ako hoćete, koji je nastao moderan, ali nije ustanovljen, reko bi, da je naprama manjini drastičan.

Visoko predsjedničtvo u ovoj sabornici jeste osoba, koja ima vlast absolutnu, mjesto da je, kao što u drugih parlamentih, predsjednik primus inter pares. Kad bi gosp. predsjednik takav bio, mogao bi biti tiran

U tom predsjedničtvu, veleštovana gospodo. nije zastupana manjina. Tu nema norme dakle, koja bi trebala da bude u svakom poslovniku, a to je izvor onoga razkola izmedju vas i nas. Nemajući mi člana u predsjedničtvu sabora, mi smo se podielili; jer nismo imali, jer nije onoga. koji bi izmedju nas i vas kad nastane najteža razpra, koja se često puta izvrgne u osobnosti, nema tu dobrih ljudi, koji bi posredovali i razjasnili mnogo puta prepirke i nastala nesporazumljenja; već je ostavljena svaka stranka sama sebi.

Po tom se sudi često, da je zloća ono, što je možebiti nesporazumljenje. Ja bi želio, da u buduće bude manjina zastupana u predsjedničkom bureau.

Neda se tajiti, ja sam doživio upravo u razpravi o indemnitetu, da manjina nema slobode govora po sadašnjem poslovniku.

Nema je radi toga, što predsjedničtvo može, kad ga je volja uztegnuti rieč svakomu članu bez priziva na sabor: a drugo zato, jer je uvedena clotura. Ja ne znam, je li se to u kojem parlamentu dogadja. da se većina, koja ima braniti predlog proti manjini, kako se veli, izbombardira; a na koncu, kad nastane četvrti dan, ustane jedan od većine i govori, da se zaključi clotura. Od svih stranaka, koje u saboru proti predlogu govore, ima jedan rieč: a kako je sa članovi većine?

Ima ju preuzv. g. ban, 3 odjelna predstojnika; to su četiri i izvjestitelj je peti i jedan od većine. Dakle imadu šestorica pravo govoriti naprama jednome. Visoka kućo, ovo ne znači parlamentarizam razvijati, ovo znači utući manjinu; a ja mislim, da na ovakav način nije upotrebljena clotura u nijednom parlamentu; ona je na zator parlamentarizmu.

Glede izključenja članova trebalo je, da se uzda neka postavi. Ta za boga miloga, čovjek ne smije niti opozvati rieči u saboru, koju je u naglosti rekao; on ne smije opozvati, niti razjasniti onoga, što je rekao.

U svakom parlamentu pozove predsjednik govornika: izvolite opozvati rieč. Tamo čovjek, koji u srčbi što kaže, može to opozvati i razjasniti; ali kod nas ne, jer toga ne dozvoljava poslovnik. Na takov način mora nastati medju strankami jaz, te ne može nikada doći do mira i reda. Gospodo, ja sam uvjeren i svi znamo, da se progonja manjina; ali zašto?!

U parlamentarnom životu liberalna stranka krši put stranci konservativnoj.

Dozvolite, da vam navedem, što je Castelar, republikanac španjolski rekao: „sve što su napredni elementi zahtjevali, to su konservativci izveli. Autonomiju Ugarske zahtjevao je Košut, a proveo konservativac Deak; slobodu ruskoga seljaka zahtjevao je Hercen, a dozvolio ju je konservativac Aleksander III.; jedinstvo Italije zahtjevao je Manzzini, a proveo ga konservativac Cavour; jedinstvo Njemačke zahtjevali su republikanci učenjaci i profesori frankfurtski upravo revolucionarci, a proveo ga cesarista Bismark; Gambeta je zahtjevao demokratsku republiku u Francezkoj, a proveo ju je donjekle rojalista Thiers u život. Ako se obazremo na našu poviest, si licet parva componere magnis, vidjeti ćemo, da je autonomiju zahtjevao ilirac Gaj, a donekle samo proveo ju je magjaron Rauch. Gespodo, ako promatrate ova facta, upoznati ćete, da su ideje uviek proniknule iz liberalne stranke, i za koristi, koje su državam i narodom od tuda proizašli, ima se zahvaliti upravo onim elementom. koji su tjerali na napredak i zahtjevali, da se razvija država onako, kako to izobraženi viek i pojedinac iziskuju.

Kad ja to opažam, veleštovana gospodo, onda znam i to, da će te vi većina usljed neodoljive sile, usljed onih dogodjaja, koje mi provociramo, najveću korist imati; jer kada dodje vrieme, da se to oživotvori, vi ćete i onda biti „regierungsfähig“; a mi u zakutku biti ćemo sretni i zadovoljni, da smo to učinili, da smo na zastavu našu napisali: „napredak i sloboda naše domovine“. Meni će već i zato biti drag novi poslovnik. jer znam, da će onda preuzvišeni g. ban biti češće medju nami, da se nauči, kako treba žarko ljubiti domovinu Hrvatsku.

Zato preporučam predlog g. Folnegovića.

Predsjednik: Rieč ima g. Gjurković.

Gjuro Gjurković: Predlog gosp. zastupnika senjskoga je jednoglasno primljen. Većina ima razloga, zašto pristupa k promjeni poslovnika. te tu ne treba dalje razpravljati o tom. Odbor će to pitanje proučiti, a svaki nas uvidja nuždu promjene poslovnika za naš sabor.

Ja ne držim, da je shodno upuštati se već danas u razpravu toga pitanja, već primam bez primjetbe predlog g. zastupnika senjskoga.

Predsjednik: Ako nitko ne želi govoriti. rieč ima g. Folnegović.

Fran Folnegović: Čudan je slučaj, da smo se svi oko ovoga predloga saborskoga na okupu našli i složili. Taj slučaj karakterizuje naše odnošaje, što će se pokazati osobito onda, kada budemo imali dotični predlog. donešen pred ovu visoku kuću. (Dr. David Starčević: Taj će liep biti.)

Zna se, s kojih motiva i zašto smo predložili preinaku oslovnika, a možemo si misliti, zašto većina prihvaća vaj predlog, ekstremi su se našli. Mi, nepazeći na ono, to ima doći, nego imajući pred očima našu dužnost i ačelo, nastojimo i ovom prilikom pokazati i vami i naodu, tko kako misli, želi postupati.

Ja sam osvjedočen, da će predlog biti primljen, te je o tom svaka rieč suvišna.

Predsjednik: Visoki sabore! Pristupa se glasovanju. Prima li vis. sabor predlog, da se izabere odbor od etnaest lica, kojemu će biti zadaća izraditi novi saborki poslovnik?

(Prima se.)

Predlog je primljen. Izbor odbora staviti će se na lnevni red.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je razprava o izboru g. zastupnika Kumičića.

Gosp. zastupnik dr. Frank želi pročitati domovnicu g. Kumičića.

Dr. **Josip Frank**: Domovnica, koju je gosp. Kumičić predao povjerenstvu, glasi ovako; (Čita domovnicu izdanu po gr. poglavarstvu u Zagrebu.)

Dr. **David Starčević**: Ja zadržajem kotar čakarski, a odričem se kotara koprivničkoga i križkoga.

Dr. **Josip Ivandija**: Ja zadržajem Sunju, a odričem se kotara Petrinje

Dr. **Teodor** grof **Pejačević**: Ja zadržajem Našice, a odričem se Virovitice.

Dane Stanković: Ja zadržajem kotar Karlovci, a odričem se Erdevika i Nove Gradiške.

Predsjednik: Prelazi se na dnevni red. Rieč ima g. Kumičić.

Eugen Kumičić: Visoki sabore! Svim vam je priznati, da je moj izbor u Varaždinu obavljen zakonito. Gospoda izbornici moga protukandidata uložili su protest, jer da ne imam zavičajnosti.

Ja sam došao ovamo i predao vjerodajnicu, i kako znamo, razpravljalo se je o tom u dvodnevnoj razpravi, gdje smo čuli svakojakih dokaza, ali se nije došlo na čistac.

Gosp. Czernkovich je rekao: da se ne učini nepravica Kumičiću, ja predlažem, da se izabere povjerenstvo. Tako se je i učinilo. Za vrieme ove razprave, koja je trajala 2 dana, ja sam se naučio koješta.

Najprije govorilo se je, da sam Istran. Gospodin dr. Spevec je dokazao, da su listine svete, u koje se ne smije dirati, jer stoje pod okriljem najvišega suda u Hrvatskoj. To nije koristilo, kad se je dokazalo, da sam u listinu unešen.

Malo kašnje g. profesor Spevec, kad se je govorilo o mojoj prisegi, rekao je: ako je zastupnik g. Kumičić položio prisegu prije godine 1880., prije, nego je uveden novi zakon o zavičajnosti, onda je on u istinu zavičajnik. Kada sam dokazao, da sam prije godine 1880. položio prisegu onda se je preokrenulo. Išli smo dalje.

Gosp. zast. Gjurković, kako je jučer rekao g. referent, rekao je: donesite samo komadić papira, koji će vam posvjedočiti, da ste zavičajnik, pak ćemo vas verificirati. To je bilo pred svimi vami. Ja sam se potrudio, pošao sam na magistrat zagrebački, jer sam bio uvjeren, kao što sam i danas, da sam član zagrebačke obćine, da ću dobiti domovnicu. Samo zavičajnik može doći u izborne listine, jer je izbornik više nego zavičajnik, pošto svi zavičajnici nisu unešeni u izborne listine. Ja sam došao na magistrat i umolio domovnicu.

Onaj prigovor g. Czernkovića, koji veli, da ta domovnica svjedoči za sadašnjost i budućnost, ali ne za prošlost, ne stoji.

Molim vas, dajte mi potvrdite ono, što ću sada reći. Koji vas ima u žepu domovnicu? Od mene ste ju zahtjevali, pak sam išao k mojoj nadležnoj obćini, koja mi je domovnicu dala. To je svjedočba, koja je izdana, jer sam zavičajnik, i g. dr. Hofman, načelnik zagrebački, je to razložio, zašto mi ju daje; zato, jer sam zavičajnik, jer 6 godina neprestano sam u Hrvatskoj, jer plaćam porez, jer sam položio prisegu kao državljan.

Godine 1880. kod brojenja pučanstva stojala je uz moje ime nadležna obćina Zagreb. Mene su metnuli u izborne listine, prem sam ja bio proti tomu, jer se je reklo: vi, kao činovnik, imate za vladinoga kandidata glasovati, i dokazali su mi, da sam državljan.

Dozvolite, da vam pripovjedam, kako je došlo do moje prisege, kad je već govor o zavičajnosti.

Ondje, blizu onoga grada, koji je odtrgnut od nas činom, od koga historija odvraća lice, blizu Rieke, po prilici dva sata daleko jest moje rodno mjesto. Mi svi Primorci smo kao Riečani; ja sam djetinstvo sproveo na Rieci, tu je moja rodbina, tu sam učio gimnaziju, kao i svi Primorci, jer druge ne ima, nego na onom zavodu, koji je trn u oku braći, ne znam čijoj, jer moja nisu, preko Drave.

Kad sam svršio te nauke na Rieci, onda sam pošao na sveučilište i svršio sam nauke u Beču i Parizu, te sam tada došao u Zagreb.

Mnogi Istrani, dapače svi, koji se posvete učiteljskoj karieri, dolaze u Hrvatsku, jer ne imaju u Istri mjesta, budué su Hrvati, pak tamo ne će da ih prime u službu. Srećom su onda bili čestiti ljudi kod vlade, koji nas priznavaju Hrvati, te sam dobio službu na realci. To sve zna g. Jurković, koji me nije odbio, kao Uhlir jednoga iz Kastva, koji je ovdje u Hrvatskoj tražio službu. (Dr. David Starčević: Uhlir, on ima domovnicu?!)

Kad sam ja došao ovamo u Hrvatsku, imenovao me je ban i vlada; dakle upravo ona oblast, koja podieljuje državljanstvo, baš ona i nijedna druga, ona me je imenovala.

Roussau kaže, da je učitelj prvi činovnik u zemlji:

a to je istina. Kako da se povjeri mladež tudjincu, da ju podučava. Vlada, znajući, da ja nisam rodom odavde, da sam Cislajtanac, naložila je ravnatelju gosp. Torbaru, da primi u svoje ruke od mene prisegu. Ta je prisega mnogo šira, koju sam ja položio, nego ona, kojom se drugim putem postizava državljanstvo. U toj prisegi, koju sam ja podpisao i položio u ruke direktora i dvajuh profesora, su zakoni ovih zemalja krune sv. Stjepana, a položio sam ju Njegovomu Veličanstvu, kao kralju hrvatskomu i ugarskomu.

Ja sam se čudio, kako ja, koji ću predavati poviest i francezki jezik, dolazim, da prisegnem na sve to; pošto sam ja i onako državljan Njegova Veličanstva. Onda je bio Muhić šef nastave, te sam mislio: zar on može to od mene zahtjevati. On može zahtjevati od mene samo, da ja dobro predajem i točno vršim svoje dužnosti. Ali mi rekoše: zakon je jasan, kojega nitko ne može pobiti i ima toliko dekreta i naredaba, koje izrično kažu, da svaki javni učitelj, ne govori se o definitivnom, dapače i provizorni mora biti državljan.

Imamo naredbu od Njegova Veličanstva od godine 1848., u kojoj stoji, da nitko ne smije biti u tu službu primljen, koji je tudjinac, koju ću vam, ako izvolite pročitati. A kako je to, da sam ja primljen? Položio sam prisegu.

Vi te prisege ne ćete i ne možete razriešiti; to je svetčan čin, koji mene sa mojim monarhom veže; ja sam njom kao podanik svezan sa svojim kraljem. Kako vi to porušiti možete, niti vis-a-vis meni, niti vis-a-vis mojemu kralju.

Te korporacije ne ima.

Ja sam bio namješten na realci, a da je realka javan zavod, toga vam ne trebam da dokažem. Ja sam podpisivao semestralne svjedočbe. Kao razrednik podpisivao sam 3 godine svjedočbe izpita zrelosti na onoj strani, gdje je bilo ljudi, koji su podpisivali doktorske diplome koji su imenovani po Njegovu Veličanstvu za profesore na sveučilištu, koje nosi ime vladara. Ja sam bio komisarom na realci.

Valjada znate, da učiteljski sbor velike realke u Zagrebu sačinjava i komisiju, povjerenstvo za gradjanske učitelje i učiteljice, tako da sam podpisivao svjedočbe gospodičnam i gospodi, koji su već na temelju istih namješteni. To su dakle svakako javne izprave, kao što su javne izprave i svjedočbe izpita zrelosti. O tom dakle ne ima sumnje, da sam bio javni učitelj. Po tom sam po jasnomu slovu zakona i državljan.

Na tri načina se stiče državljanstvo. To sam bo kroz ova dva mjeseca imao prilike študirati. Kad se rodi u državi, ne polaže prisege: onda kad se primi, polaže prisegu i konačno mučeći način. a to je službom, kao što je tu mnogo činovnika, koji su na takav način stekli državljanstvo, kao i ja. Moja prisega je ona ista, istoga je sadržaja, kao i ona predstojnika justicije g. Kleina; nikakove razlike ne ima. Samo što u mojoj stoji, da ću slušati direktora i točno i savjestno vršiti svoje dužnosti.

Kad sam ja morao podpisati prisegu bilo mi je ne ugodno, ter sam mislio: ja ću moći predavati ako i ne budem državljan. Ali meni se je reklo: ne, ne, prisegu morate položiti. Meni je i to žao bilo: Istra je moja uža domovina, pak mi je težko bilo, da se dadem tamo doma brisati. Nu mislio sam: Hrvatska, ovo nekoliko županija, to je isti narod, isti vladar kao i tamo u Istri, a granice, koje su ljudi postavili, šire se i uže, a naše će se, ako Bog dade, razširiti doskora. S toga sam mislio, da to nije nikakav zločin, da stupim u Hrvatskoj u službu i primim državljanstvo.

To sam i učinio.

Došavši na magistrat, oni su proučili sve točno, obrazložili i napokon izdali su mi domovnicu Na temelju te domovnice dobio sam gradjanstvo. Za izdavanje domovnice u Zagrebu jedina je kompetenta oblast magistrat; a nitko ne ima prava, niti ovo visoko tielo, niti vlada, da uništi ovu sentenciju. Istina vlada vrši nadzor nad magistratom, ali sasvim tim se ona ne smije pačati u sentencije izrečene po javnomu sudcu.

Da sam ja molio sada zavičajnost, bio bi dobio od gradskoga zastupstva; ali domovnice podieljuje magistrat, i dok postoji onaj zakon, po komu je samo magistrat nadležna oblast, koji je zakon stvoren u ovom saboru, a sankcioniran po Njegovu Veličanstvu, nitko nema prava ukinuti ove domovnice

Vi, ako hoćete, možete stvoriti drugi zakon, koji će sankcionirati Njegovo Veličanstvo.

Ja sam bio izabran gradjanom jednoglasno i dobio sam dekret. Tu stvar je toliko ljudi proučavalo, o njoj se je već prije ovdje 2 dana razpravljalo, velemožni g. načelnik i svi juriste kod ovoga magistrata dali su si največega truda, da im se ne bude moglo predbacivati: pak se je jasno uzpostavilo i dokazalo, da sam državljanin.

Gdje je toliko glava radilo, u 24 sata vlada je sve uništila. Vlada je kasirala moju domovnicu, zato me i ne ćete verificirati. Ali čujmo: zar je vlada ne pogriešiva? Nije sjegurno. Ja ne vjerujem, da je to kakovo rafinirano nasilje, nego su se prenaglili.

Čuo sam neki dan, kako je govorio preuzv. g. ban jasno o nekakvih drastičnih mjera.

Ja toga ne vjerujem; g. ban ne može biti u onoj mjeri tiran u kojoj Filip II.; jer težko da bi našao čovjeka, koji bi mu naredio statute za torquemadu — bez zamjere — recimo, prečastnoga gospodina dra. Lončarića . . .

Predsjednik: Molim, ja opominjem g. govornika, da ne pravi apostrofe na pojedinoga g. zastupnika.

Eugen Kumičić: Meni je žao; nu ja mislim, da nisam uvriedio g. dra. Lončarića; ako sam ga uvriedio, ja ću opozvati.

Predsjednik: Svakako ste ga uvriedili.

Eugen Kumičić: Dakle ne ima sumnje, da sam ja državljan.

Ovaj čin, što je vlada kasirala domovnicu, nije još dokaz, da nisam državljan. To je samo faktum, da se kasira izbor.

Mi znamo iz historije, da ima vladâ, koje se uzdržaju na svom mjestu, počinjajuć kojekakove stvari, kojih nebi smjele počiniti; mi znamo, da svako nasilje izazivlje drugo nasilje; mi znamo na priliku iz najnovije historije, kako je — reći ću vam g. 1851. 2. decembra — jedan republikanski parižki otačbenik poslao ženu k nadbiskupu parižkomu, jer drugi nisu znali, kako š njim u dogovor stupiti. Ta žena imala je diete, a polag njega list, a u listu nagovaralo ga, da nagovori Napoleona, da obustavi krvoproliće. Ob onomu listu veli Viktor Hugo, da se već tamo njuši prah Sedana. Čitajte Silvija Pelika djelo, što ga je napisao u Špilbergu, pa ćete vidjeti, kako je bljesnuo mač kod Solferina.

Vlade, koje takove stvari počine, mogu se uzdržati, ali vlade, koje imadu biljeg nasilja i smiešnosti, malo se vremena uzdržaju.

Da sve ono ne stoji, što je g. predstojnik Stanković dokazivao, kako veli, i dokazao, da ja nisam državljanin, možemo si misliti već i s toga, što se je prije 300—400 godina dokazivalo, da se sviet ne vrti i svi ljudi su vjerovali u to. Tako je mogla biti i to pogrieška. Da je jedan od te gospode uzeo si pripravnosti, pa da je proučio tu cielu stvar, kako sam ju proučio ja, kako ju je proučio velemožni g. načelnik grada Zagreba, drugačije bi sudio.

Najbolji advokati ne znadu sasma točno o pravu zavičajnosti uslied toliko dekreta o tom u našoj monarhiji. Da ste i jedan od većine proučili to, jako bi bili lahko konputirali g. predstojnika

Ja vam neću citirati nikakovih zakona, da vam dokažem, da sam državljanin, nu dozvolite, da vam nešto kažem. Na zapadnoj istarskoj obali imade nekoliko taljanskih gradića. To je, gospodo, pjena mletačkih galija, pa oni Taljani osjećaju veći patriotizam, nego mi; s onimi, koji u Italiju dolaze, koji tamo živu, postupa se drugčije ondje, nego se postupa s Istrani, koji živu u Hrvatskoj, premda oni Taljani istina ne živu pod žezlom iste monarhije. Kada bi došao čovjek Talijan onamo u svoj narod, koji je toliko vremena — 20 godina — medju njimi proživio, kao što ja ovdje, koji bi imao svoga roda, svojih prijatelja, čuvstva i spomena, kad bi bio nešto i uzradio na književnom polju, taljanski parlamenat ponosio bi se š njim, kad bi takav stupio u nj. To vam, gospodo, garantiram; to znam iz povjesti. Nu kod nas je drugačije; pravna je sviest uništena, a uništeno je i ono čuvstvo patriotizma, koje je ondje u zadnjem našem bratu; nu gospodo, Istrani, koji su dalje od nas, znadu, što se ovdje zbiva, sav istarski narod gleda u ove klupe i odatle crpi snagu za svoju budućnost, jer odavle vrcaju iskre patriotizma i tješe narod izvan granica, koji s nami jednako misli i ćuti; pa tako i Hrvati u Istri poznaju pravac te struje, svi znadu naše odnošaje, pa se neće začuditi niti iznenaditi, da ste me bacili van, da ste me lišili ove domovine, koju smatram domovinom svojom.

Gospodo! Dozvolite, da vas sjećam rieči najslavnijega francezkoga govornika, koji kaže:

„Povod razsulu klubova većine jeste prečesto ona sićušna (mesquine) ambicija za kompaktnom većinom u svakom pitanju savjesti, jer nije moguće, da ima mnogo ljudi isti nazor u svakom pitanju, pitanju, koje nije i načelno".

(Živio! Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. Nikola Crnković.

Nikola pl. Crnković: Vis. sabore! Ja ću ob ovom predmetu govoriti „sine ira et studio" i to zato: 1. jer mi je moja narav već tako udešena, da svaki predmet razsudjujem objektivno; 2. jer je sam predmet, o kojem imademo suditi, za mene tako jasan, da me niti iz daleka ne može strast zavesti, da prekoračim granice; 3. moram iskreno kazati, da mi je gosp. Kumičić, o kom radimo, neću mu laskati, tako simpatična osoba, da bi kad prvo i drugo nebi stajalo, iskreno govoreć svaka strast izginula.

Ja neću gosp Kumičiću laskati, da je njegovim dolazkom u ovu sabornicu podan civiliziran ton ovoj stranci (pokazuje prema ljevici) jer ne želim stranku vriedjati. (Dr. David Starčević: To si mi zabranjujemo. Vika na ljevici. Glasovi sa desnice: Čujmo. Predsjednik zvoni) Ja sam mirno vas slušao, zato molim, da i vi mene slušate.

Stoga ne želim mu niti laskati, jer si je on sam slavospjev spjevao, te ću, kako rekoh, sine era et studio prieći na stvar samu.

Ja sam tečajem iztražnoga postupka izjavio, ako ću tako nazvati onu izjavu, da ja nisam uvjeren o njegovoj zavičajnosti, jer svjedočba i domovnica, koja je tu izdana, po mojem uvjerenju samo za sadašnjost i budućnost, da je zakonito izdana i da valjanosti odgovara. Ja sam to tim više opravdao i mogao kazati, jer se upravo o tom, o zavičajnosti priepor u ovoj vis. kući poveo, te je bila dužnost gradskoga poglavarstva za opravdati sebe pred saborom izdati svjedočbu, koja istina dokazuje, da je gosp. Kumičić onda, kad je bio biran, imao zavičajnost ovdašnju, i da prema tomu ne može i ne smije nitko dvojiti o njegovom pasivnom izbornom pravu.

Toga ja nisam našao i stoga sam rekao i onda kod toga.

Ja sam kazao, da predpostavljajuć, da je to zakonito izdano, te ja sada tvrdim, da ta domovnica nije zakonito izdana, te da g. Kumičić zavičajnosti ovdje nema. Tako §. 2. zakona o zavičajnosti kaže, da je uvjetovana zavi-

čajnost, za koju se traži bezuvjetno ugarsko državljanstvo, g. Kumičić to državljanstvo nije stekao. (Glasovi sa desnice: Tako je.) a stekao ga nije po zak. članku 50., jer onda, kad je bio on imenovan provizornim učiteljem, nije taj zak. članak niti postojao, a nije ga niti tim imenevanjem stekao, nili mučeć na §. 29. — košto tvrde — obćega gradskoga zakonika. Ja tvrdim, da niti to ne stoji, jer §. 29. gradjanskoga zakona kaže, da se stiče državljaustvo nastupom u državnu službu. Ali tomu §. 29. postoji glede tumačenja naredba dvorske kancelarije od 15. travnja g. 1828., koja izrazito kaže, da se pod javnim činovnikom imadu razumjevati stalno namješteni, te se izrazito izključuju provizorno namješteni samo u toliko, u koliko bi tko bio prije izdanja ovoga dekreta provizorno namješten, u toliko valja njegovo namještenje.

Veleštovani g. Kumičić nije imenovan prije g. 1828. nego mnogo poslje, te on ni na temelju §. 29. državljanstvo stekao nije. Veli se nadalje, da je onda valjao obćinski red od god. 1859. za grad Zagreb, kad je bio g. Kumičić imenovan, pak da po tom obćinskom redu stalno namješteni činovnici stiču zavičajnost, te se pozivlje na to, u koliko sam čuo i čitao u protivničkih novinah, gdje se kaže, da obćinski red, ako se ne varam, od 1850. gd. nije stavljen izvan krieposti

Usuprot tomu stoji članak XI. carskoga patenta, ako se ne varam, od 24. travnja 1859. g., koji izrazito kaže, da sve ustanove, odnoseće se na zavičajnost stupaju izvan krieposti, dakle stupa i §. 8. i 10. zakona od 1850. gd. izvan krieposti, kojimi bi eventualno g. Kumičić mogao bio zavičajnost steći, u §. 42. patenta od 1859. g. izrazito se kaže, da samo stalno namješteni javni činovnici mogu steći zavičajnost.

Gosp. Kumičić nije stekao državljanstvo, to je jedno uporište, na koje se on naslonio, da je imenovanjem javnoga učitelja stekao državljanstvo, a po tom zavičajnost, da je jedan razlog takov tomu, jer je g. Kumičić bio provizorno namješten. Gosp, Kumičić izvolio je danas kazati, da je prisegu položio kao suplent. Ja to dopuštam, ali ne mogu toj prisezi veći domašaj dati, nego li ga u sebi ima, naime to je prisega, da će kao učitelj provizoran, vršiti svoju dužnost. Toj prisegi ja ne priznajem djelovanje zavičajnosti, da bi tim tako sticao drugo pravo, izim ako je stalno namješten, onda stiče drugo pravo, naime ima pravo, koje je sa prisegom skopčano t. j. vršenje dužnosti s jedne strane, a s druge strane pravo predpostavljene oblasti s njim postupati eventualno, ako prisegu prekrši.

U koliko sam mogao iz svega razabrati „si licet magnis componere magna“, kako je kazao gosp, Mazzura, nastale su tu pomutnje, a pomutnje su nastale odatle, što se u istinu u Hrvatskoj mnogo stranih imenovalo u svih strukah na gimnazijah, realkah, sveučilištu, pače imenovali se i odvjetnici iz preko litavskih strana, iz cislitanije. Odatle gosp. Kumičić misli i izvodi, da kad svi ovi, vriedna i prava naša braća, Kranjci, Štajerci budi kao liečnici i advokati, vršeć svoje zvanje u izvršivanju tom stiču državljanstvo, zašto sam ja izključen. Ja mu dajem pravo, ali je gosp. Kumičić zaboravio, da su sva gospoda imali sve uvjete, koje zakon propisuje, i zato, jer su stalno namješteni, da su stekli i zavičajnost, a g. Kumičić nije bio stalno namješten. (Dr. David Starčević: Neka g. Klein pokaže domovnicu. Smieh i vika na ljevici.) Ja sam mirno slušao g. Kumičića, zato molim da i on mene sluša. (Dr. David Starčević: Samo mu dajte govoriti! Vika na ljevici. Predsjednik zvoni.) Ja u koliko su ta imenovanja stalna, definitivna, u toliko ih ja odobravam, i u toliko im ja ne prigovaram, ali rado priznajem, da ne želim, da se u našoj domovini ma ikojim imenovanjem stranih krivica učini domaćim sinovom, i da se domaći sinovi ne zapostavljaju stranim, te da se kod služba u obće više obzira uzme na naše domaće sinove. (Glasovi sa ljevice: Tako je.)

Gosp. Kumičić nije domaći sin . . . . (Folnegović: Tyköry je domaći! Dr. David Starčević: I Hedervary je domaći sin! Vika na ljevici.) Ako ćete na to ići, onda ću vam iskreno kazati, da svaki Madjar ima u tom pogledu više prava, nego gosp. Kumičić, (Folnegović: Bravo! Dr. David Starčević: Živio! Živio! Vika na ljevici) jer ima zakonom uvjetovano pravo državljanstva. (Glasovi sa desnice: To je istina! Vika i žamor na ljevici. Kumičić: Ja sam bio u Beču, jer . . . .)

Predsjednik: (zvoni.) Ja pozivljem na red g. Kumičića, da g. Crnkovića ne prekida. (Dr. David Sterčević: Zašto ste vi njega prekidali? Svaki Hrvat je vriedniji više nego sva Madjarska.)

Nikola pl. Crnkavić: Ja sa svoje strane, je li me prekidate ili ne, uvjeren sam i izražujem ovdje to svoje uvjerenje bez straha, da ja ne odobravam, da se strani ovdje imenuju, te želim, da se na domaće sinove uzme više obzira. (Kamenar: To ne spada simo.) Tako su usljed ovakvoga imenovanja nastale ovdje te pomutnje, koje su kadre u gosp. Kumičića utvoru stvoriti, da je on zavičajnik.

Iz razloga, što g. Kumičić nije stalno namješten, s razloga, što po tom nije mogao steći zavičajnost i državljanstvo, predlažem da se predlog verifikacionalnoga odbora odbije i g. Kumičić ne ovjerovi.

Predsjednik: Rieč ima gosp. zastupnik Smičiklas.

Tade Smičjklas: Vis. sabore! Ja se u ovom pitanju neću upuštati u razglabanje zakona, nego ću samo na jedno odgovoriti gosp. Crnkoviću, jer je on napokon glavnu themu svoju sveo na to, da nije bio g. Kumičić stalno namješteni učitelj, i to mu je zadnja tvrdjava, u koju se je uvukao, da se iz nje brani.

Gospodo! Suplenti po zakonu i formah, koje danas obstoje u našoj zemlji, ti suplenti obično se uzimlju kao kandidati učiteljstva, koji nisu jošte stekli usposobljenje.

Uzimlju se suplenti i mješa se, kad se pod imenom suplenti uzimlju svi suplenti jednako.

Mi imademo po normah i zakonih naročito, koji danas valjaju u Hrvatskoj — jer u ovom saboru za srednja učilišta nije učinjeno ništa, odkad postoje ovi zakoni ovdje i odkada su se pravili ovi zakoni, nije učinjen nijedan zakon — stoje zakoni oni, koji su bili izmedju 1850.—1860. godine, učinjeni, i ti se ovršuju na naših srednjih učilištih. Po „Organizations-Entwurfu", koji valja za našu zemlju, naime po tom se razlikuju pomočni učitelji tako, da valja razlikovati namjestne učitelje, koji ne zastupaju podpunu učiteljsku silu od onoga, koji takvu silu zastupa.

Gosp. Kumičić zastupao je podpunu učiteljsku silu, jer je predavao kao jedini profesor toga predmeta, naime kao jedini profesor francezkoga jezika, ili zastupao je podpuno profesorsku jednu silu. Za ovakvu silu veli se i odredjuje „Organizations-Entwurf", koji je valjan u ovoj zemlji, i po kojem se vlada vlada, da je suplent . . . .

Naprotiv učitelji pomoćni, koji nemaju i ne zastupaju podpunu učiteljsku silu, oni po ovih zakonih, po „Organizations-Entwurfu" u učiteljskoj sjednici nemaju pravo glasa nego samo o razredih, u kojih oni službuju, kad se radi o ćudorednosti, što je najvažnije, ako se radi ukupno. Ali ovakvi učitelji imaju pravo u svih onih stvarih govoriti i glasovati, o kojih govori i glasuje svaki pravi učitelj,

Gospodo! Kaže se, da imade i izvršivati sva prava. Pravoga učitelja imenuje ban, isto tako imenuje i ovakvoga učitelja ban — dakle dekret je od jedne te iste oblasti. Pravi učitelj prisegu polaže, a namjestni učitelj isto tako jednako samo s razlikom, ondje se kaže „pravi", a ovdje „namjestni". (Tuškan: Tako je.) a od rieči do reči je prisega jednaka.

Po izbornom zakonu — na to ću se pozvati, dalje neću razglabati — svaki javni učitelj ima pravo izborno pasivno, a i ovakov učitelj na javnom zavodu kao podpuna učiteljska sila, koji uživa sva prava pravoga učitelja — moje je uvjerenje — da ima pravo, da se i na njega protegne izborno pasivno pravo. Zato mislim, da je g. Kumičić korektno unešen u listine, i da stoga imade pravo pasivno izborno. (Sa ljevice burno odobravanje sa Živio!)

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Kamenar.

Gjuro Kamenar: Vis. sabore! Najprije ću g. Crnkoviću odgovoriti na to, što je kazao, da je on zato, da se strani učitelji ne namještaju u našu domovinu. Ja sam mu jako zato zahvalan, jer i ja nisam zato, da se strani ovdje namještaju, da se u našu zemlju stranci uvlače, i mastne plaće ovdje beru, a naši sinovi domaći, da radi toga stradaju.

Nu moja gospodo, ja ću gosp. Crnkoviću odgovoriti ovo. Mi Hrvati — ja sam to toliko krat u ovoj sabornici kazao — ne možemo se kako nekad zidom ograditi, pak ostati barbari, a da ne ostanemo to, moramo, — hoćemo ili ne ćemo — posegnuti za Francezkom ili Njemačkom, naime za zapadnom kulturom. Ako nemamo za to vrstnih svojih sinova, moramo uzeti strane. Zašto? Pitajte vi vladu, pitajte vi sami sebe, kolliko je nasih Hrvata u Parizu na univerzi. (Dr. David Starčević: Jer jih vlada šalje u Peštu.) Molim sada ja govorim. (Smieh na ljevici.) Koliko je Srba iz Biograda na parižkoj univerzi? Kralj Milan je 30 svojih Srba na parižku školu poslao svojim vlastitim troškom, a gdje je koji velikaš ili koja vlada, koja je to učinila.

Jeste čuli, gosp. Kumičić je bio u Parizu, a da li se moj sin može s njim mjeriti, koji je ovdje učio škole, da li može on enako predavati francezki, pa ako bi cieloga vieka ovdje učio francezki. To vam je g. Crnkoviću, da ljude, koji su se svojim vlastitim troškom, ili prijateljskim ili čijim mu drago troškom učili ili naučali po svietu bilo koga zvanja i znanja, u našu zemlju treba namjestiti, da nam našu djecu uče u onih strukah, u kojih su se učili.

Pitam ja vas, gospodo moja, ne možete li vi financijalnu struku trebovati u našoj zemlji? Mi nismo vještaci u ovih stvarih žalibože. A koliko ste mladića poslali u Francezku i Englezku, da tamo uče financijalnu struku? Kad budemo dobili slobodu u financijalnom pogledu, ne budemo znali pravo vladati financijama. (Tuškan: Budemo!) Dajte pošaljiie jih tamo, a to je dužnost vlade, da pošalje nekoliko mladića u Beč, Berlin, Pariz, London, da se tamo uče sve struke. Ja znam, gdje je jedan sin naš učio „narodnu ekonomiju" vani na vladin trošak, pa kad je došao simo, dali su mu 400 for. plaće za nekakvo pisarsko mjesto, jer nije bilo drugoga mjesta, a taj čovjek je onda otišao u Madjarsku, gdje ga je Batyany namjestio sa 12.000 for. plaće, a mi ne imamo niti jednoga ekonoma, koji bi nas učio. Tako ne znadete upravljati, kad imadete orudje. Kad imadete čovjeka, koj bi vas mogao što naučiti, onda ga tjerate van. (Smieh na ljevici.) To je odgovor g. Crnkoviću.

Što se domovnice tiče, to si neka zapamti gosp. Crnković. (Crnković: Što? Nismo čuli.) Bješe vam slušati, kao što su drugi slušali. Učite se, pak onda radite, a ako ne znate, dajte drugim, da rade. (Crnković: Morati ću k vam u školu.) Ja bi vam glede domovnica liepe stvari pripovjedao, jer i ja sam domovnice izdavao kao načelnik, ali izdavao sam jih često proti svojoj volji i zavičajnosti, jer me je vlada silila, da moram ovomu i onomu čovjeku domovnicu izdati. (Dr. D. Starčević: To je liepo uredovanje!) Ja bi mogao i imena tim ljudem navesti. A koliko sam pravda imao sa vladom glede toga?

Tako imao sam žestoku pravdu sa gradom Zagrebom. Rodilo se diete naime u Zagrebu, a ja ga moram priznati, da je moje, pak sam zato diete 300 fr. plaćao. (Smieh po cieloj kući i na galerijah.) Moja gospodo! Podžupan je pako nesmotreno osudu izrekao, što je pri-

*

znao i sam podžupan, a vlada je potvrdila osudu, te je obćina i taj teret nosila. Tako zagrebačko diete krašički gradjan! I ja sam ga priznao.

Ovdje je gradsko zastupstvo g. Kumičića potvrdilo, pa ga neće vlada priznati. Takov jedan odnošaj, ja sam jučer kazao, ali ova sabornica ne smije biti ono mjesto, gdje se ne radi pravo i gdje nepravda vlada. Ja sam već kazao, da je nepravda mati svakoga zla, a ja nebi radi, da iz ove sabornice polazi samo nepravda.

Ovo je domovnica a ne svjedočba, koju će takodjer g. Kumičić dobiti, da je već od tada i tada priznat kao gradski pripadnik Ova je domovnica izdana onda, kad ju je izdalo gradsko poglavarstvo. Gosp. Crnkoviću su odatle nastale pomutnje, ali ovdje nema pomutnja, jer ne bude poglavarstvo njemu izdalo domovnicu od 17 prosinca nego od dana u domovnici naznačenoga. Što je unutri? U domovnici je ime, kaže se, kakvoga je zanata, odkuda je rodjen, tko mu je otac i mati i kaže se unutri, da ga grad prima i potvrdjuje „taj je naš". Ovo dakle nije svjedočba, a gospj Kumičić će dobiti i svjedočbu od grada, da smo g. Kumičića usljed ovoga i onoga, tako i onako smatrali i moramo ga smatrati zavičajnikom ne po rodnom gradu, nego po zakonih, koji su nam ga narinuli. Moja gospodo, to se neda tako raditi, jer vi možete svi ustati proti tomu, ali to se ne može izbrisati, što je tamo izdano, i ako se u arkiv metne, može se vidjeti, da je tako izdano.

Ja bi vam to mogao o mojoj vlastitoj osobi kazati. Moji su predji došli u ovu svetu zemlju, predobili ju svojom krvlju, pa kad sam tražio domovnicu od rodnoga mjesta, nisu mi ju dali veleć, da tamo ne pripadam. Tako sam se nekako mučke zavukao u onaj kraj, gdje već 25 godina živim i gdje imam svoj posjed. Ja bi vam mogao pripovjedati dogodjaj, da me moj vlastiti grad, gdje sam se rodio, nije htio priznati kao svoga.

Svašta se dogadja, a dogadja se svašta i kod vladine stolice. U cielom svietu, u cieloj Evropi dogadja se zla, pak i u mojoj obćini i rodnom gradu, a i u gradu Zagrebu povuče se ovo ili ono mučke. Obavješten sam kroz susjede, da se je glede toga gospodina jako dobro pazilo osobito obzirom na zakon ustavni o zavičajnosti, kojemu sam i ja kumovao i u kojem nisam htio sve ustanove primiti, jer ima mnogo toga, što ne bi smjelo biti i što je jako pogibeljno za pojedine obćine, ali zakon postoji, a ono, što postoji, nemojmo izvračati. Stoga ja molim vis. sabor, nemojmo to izvračati.

Ja sam već tada kazao ono, što je gosp. Kumičić danas govorio, to su „patriotični" izrazi ali istiniti! Ono je istina, kad jedan Istranin dodje u Talijansku kao izgubljena ovca, ondje ga primaju radostno i veselo: a mi čovjeka, koji dodje ovamo, da nam koristi i cieloj zemlji, koga je narod. grad Varaždin birao i to kako čujem ne samo većinom nego možebit ogromnom većinom, jednoglasno, da mi jednoga ovakvoga čovjeka bacimo van bez razloga. Uz ono, što smo činili dva dana prije proti svim zakonom i proti svoj ćudorednosti, ono smo prihvatili najljepše, i nismo drugove te iztjerali; a danas, gdje je najjasnija stvar, gdje je čovjek pošten i nema mu prigovora, gdje je čovjek radin, te nam može koristiti, nadje se gospode, koji preporučaju, da se ne verificira.

Moja gospodo! Ja sam jučer kazao, ja ne znam, kamo to vodi. To su ne razbori, nego su to strasti, to je više nego drastično, a to se radja i radjati će takov nered, jer je tomu ovdje temelj i povod. Ovdje je kvasac u samom saboru tomu i razširuje se to, a kamo će to dovesti? Ja vas upozorujem i kažem vam opet: Prestanite tako raditi, jer je zadnje doba, da se uhvatimo u jedno kolo, da svi jednako mislimo za dobrobit ovoga naroda, ove zemlje.

Stoga ja ću glasovati, da se gosp. Kumičić ne tjera iz ove kuće van, nego da se prihvati; i molim vas, da svi tako glasujete.

Predsjednik: Pošto je 12 sati, stupa se na interpelacije. Rieč ima g predstojnik za unutarnje poslove, da odgovori na interpelaciju.

Odj predst. **Dane Stanković**: Vis. sabore! Gosp. zastupnik morovički stavio je na vladu sliedeću interpelaciju: (Čita dotičnu interpelaciju.)

Na ovu interpelaciju čast mi je u ime vlade odgovoriti, da je rieka Sava od Siska do Zemuna državna rieka i da spada u djelokrug zajedničkoga ministarstva za javne radnje i komunikacije. Od štajerske medje do Siska je Sava zemaljska rieka i kao takova spada u djelokrug zemaljske vlade. Uredjenje gornjega diela Save od štajerske medje do Siska imala bi tu posljedicu, da bi voda ova uredjenim tokom još većom snagom navaljivala na nizine posavske i da bi bile još veće poplave. Buduć da za taj djel i onako nemamo svote tolike, tako nema nikakvoga uzroka ni povoda, da bi se uredjenjem gornjega diela Save odpočelo prije, nego što bude Sava od Siska do Zemuna uredjena.

Izsušenje Save i posavskih nizina spada u djelokrug vlade, i radi se oko toga, da se osiguraju te nizine i izvadjaju se takodjer prema sredstvom dotične radnje, premda svestrano osušenje posavskih nizina sada ovisi o regulaciji Save, jer se je tek regulacijom Save nadati sniženju visokih vodnih strana i brzom uticaju vode u savske nizine.

Sveobća dobra za regulaciju Save i savskih nizina ne postoje, kako to ne predpostavlja niti gosp. interpelant nego jedino, da je godine 1876. bivši glavar krajiški, glava zemaljske upravne oblasti barun Mollinary dao sastaviti načela, prema kojim bi se imala urediti Sava i savske nizine, i ta načela obielodanjena su u knjizi jednoj, koja je god. 1878. izašla. U veliko mogla bi se ova radnja izvesti samo onda, kad bi stajale na razpolaganje potrebne svote velike, ili kad bi se ustrojilo družtvo za izsušenje i uredjenje vode i izsušenje zemljišta.

Ali baš u savskih nizinah, u krajiškom području nema privatnih veleposjednika, koji bi mogli ustrojiti takvo družtvo, a nije se nadati tomu od seljaka, jer su ovi protivni svakoj novoti, a osobito ako je ta novota skopčana sa troškom. Budući da i sredstva investicionalne zaklade takodjer ne dospjevaju, da se te radnje u cjelosti izvedu, to će vlada odnosno ban kao upravitelj investicionalne zaklade i nadalje nastojati oko toga, da se, koliko je moguće, odnosne nizine očuvaju od poplava, koliko budu dopuštala sredstva zemaljskoga budgeta i krajiške investicionalne zaklade.

Molim, da vis. sabor ovaj odgovor vlade uzme na znanje.

Predsjednik: Gosp. interpelant neka se izvoli izjaviti o tom.

Stjepan Popović: Vis, sabore! Kad sam si uzeo slobodu, da ovo pitanje potaknem interpelacijom u ovom vis. saboru, ja sam znao, da tako jedan veliki podhvat, kako je uredjenje Save, regulacija Save i sa njezinimi pritoci i izsušenje teraina uz Posavlje, da je to tako veliki posao, kad bi i spadao neposredno u autonomno pravo naše zemlje, da naša zemlja nebi imala snage, da ga izvede.

Znajuć, da je u prvoj liniji država pozvana, da se brine o regulaciji, ja sam znao i to, da ovo pitanje prema odnošaju u kojem naša zemlja stoji prema ugarskoj kraljevini, kao državno u prvom redu briga zajedničkoga ministarstva.

Ja sam samo želio, da se potakne ova stvar s toga ovdje, što smatram, da je to pitanje od najveće važnosti za našu zemlju, jer u onom leži blago, koje ako se bude umjelo iznjeti na svjetlost, donjeti će veliku korist našoj zemlji. Ja s ovom interpelacijom hotio sam u prvom redu, da se iz ove vis. kuće zainteresira i naša publika za to, i ujedno da opomenem vis. zemaljsku vladu, neka sa svoje strane ne zaboravi na ovo pitanje važno, a s druge strane neka se to čuje i kod same centralne, zajedničke vlade.

Medjutim ja ću biti tako slobodan, da i druge puteve pokušam, da se ovo pitanje, u koliko je moguće, čim prije stavi na riešavanje. Nu ja znam, da ima tu potežkoća financijalnih, da postoje tu težkoće tehničke, na koliko ne bi bili dogotovljeni projekti, nego ponajviše u tom, što se regulacija Save kao i jednoga diela Drave neda izvesti, (Žamor na ljevici. Predsjednik zvoni.) dok se ne izvede regulacija dolnjega Dunava.

Radujem se, da sam ovih dana mogao čitati u listovih, da se na uredjenju zemljišta oko Dunava radi ozbiljno, i sva je prilika, kad će to pitanje doći na red o regulaciji Dunava u doljnjem rukavu, da će se pristupiti i na regulaciju Save. Ja nisam kazao izrično, da su dogotovljene glede toga tehničke predradnje, nego da su u glavnom dogotovljene, jer ima toliko spremna materiala, koji je bivši glavar vojne Krajine izdao, da se može kazati, da je material u tom pogledu gotov.

U ostalom čast mi se je izjaviti, da sam s odgovorom kr. zem. vlade zadovoljan, i molim svoje drugove na zajedničkom drž. saboru, da me u ovom pitanju pomognu, u koliko im bude to moguće. (Glasovi sa strane desnice: Živio!)

Predsjednik: Prima li visoki sabor odgovor vlade na znanje?

(Prima.)

Rieč ima gospodin predstojnik unutar. odjela Stanković.

Odjelni predst. **Dane Stanković**: Gosp. zastupnik Obad je stavio na vladu sliedeću interpelaciju: (čita dotičnu interpelaciju.)

Na tu interpelaciju čast mi je u ime vlade odgovoriti, da je predmet ove interpelacije dospio do znanja vlade prvih dana mjeseca prosinca, i da je vlada s mjesta izdala poseban naputak na podžupana zlatarskoga obzirom na zakon od 16. siečnja 1876. i da će vlada meritornomu riešenju toga predmeta pristupiti onda, kad joj bude predloženo izvješće i odnosni spisi i riešenje podžupana.

U ostalom mogu sada već izjaviti, da će to riešenje sliediti točno unutar granica zakona od 10. siečnja 1876. Zato molim vis. sabor, da ovaj odgovor vlade primi na znanje.

Predsjednik: Rieč ima gospodin interpelant nar. zast. Obad.

Ivan Obad: S odgovorom presv. g. predstojnika posve sam zadovoljan. Tom sgodom smatram si za dužnost, da se obazrem na izjavu, koju je njegova preuzvišenost dala u ovoj vis. kući, koja glasi ovako: (čita dotičnu izjavu.)

Za opravdanje samoga sebe i moje interpelacije smatram si za dužnost, da ovim riečim Nj. preuzv. povjerujem, nu neoboriva je istina, da je jedan vlastelin dignuo za 160.000 for. papira, nu da li je to bio upravo slavonski vlastelin, ne mogu uztvrditi, jer ima posjed tamo i ovdje; odpada dakle u mojoj interpelaciji ona rieč „slavonski vlastelin." Nu istina je, da su ti papiri dignuti, te bi ipak rado znati, kojim povodom se je za te papire izdao nalog za toga vlastelina . . . (Dr. David Starčević: Kojega vlastelina? Kaži ime! . . . Žamor) . . . ti su papiri kupljeni za investicionalni fond . . . Nadalje mi je izjaviti, da sam ja na tu nekoreknost samo upozoriti htio da se tim činom nije nikakova šteta naniela, ja sam samo kazao — tko pomno moju interpelaciju čita, opazit će to — da bi ti papiri mogli izgubiti vriednost . . . (Žamor) i želio sam, da se tomu na put stane, jer bi inače mogla nastati šteta za zemaljsku zakladu, ako bi dotičnik postao insolventan. . . .

Ja sam rekao ovako u svojoj interpelaciji, da ne znam, kako bi krstio ovakov postupak (čita dotično mjesto iz interpelacije.) Ovaj pasus ne proteže se niti na bana, niti na vladu, nego na ono prvo obrazloženje . . . Ja vrlo žalim, da je ovo vis. kuća kao i Njeg. Preuzvišenost ban krivo shvatio moje obrazloženje, te smatram za dužnost, da

glede sebe i glede protuizjave Njeg. Preuzvišenosti ovo kažem i molim, da ovu moju izjavu vis. kuća na znanje primi.

A s odgovorom na interpelaciju, kako rekoh, podpuno se zadovoljavam.

Glasovi: A koji je to vlastelin? — Govornik: Aladar Janković.)

Predsjednik: Rieč ima gosp.[r] predstojnik unutarnjega odjela.

Odj. predst. **Dane Stanković**: Gosp. zastupnik je priznao i sam kazao, da je krivo obavješten, kad je kazao, da je Njeg. preuzvišenost dala kojemu slavonskomu magnatu kakvih 180 hiljada razteretnica, kupljenih na račun investicionalne zaklade.

Ja mogu kazati, da je g. zast. krivo obavješten, ako to misli. Meni nije znano, da je g. Aladar Janković dobio toliko razteretnica. U ostalom vlada se ograničuje na to, da doznači samo zakupe i da izdade tomu odgovarajuće zakupne obveznice, a vlada se niti najmanje ne tiče, kako će to dotičnik unovčiti svoje obveznice ili kako će ugovarati kod toga, i vlada se u to ne pača nikada, te dvojim, da će g. interpelantu poći za rukom naredbu pokazati, koja bi mogla glede toga vriediti.

Predsjednik: Prima li vis. sabor odgovor vlade na znanje.

(Prima.)

Prva je interpelacija presv. gospodina Gašparića, te pošto g. Gašparić ne želi govoriti, molim g. bilježnika, da ju izvoli pročitati.

Bilj. **Stjepan Popović** (čita):

„1. Pošto je vis. vladi za cielo dobro znano, da se posjednikom radi poreznoga duga sve, što imaju, prodaje, pa tako se u narodu širi proletarijat a umanjuje porezna snaga;

2. pošto ima u drugih državah zakonskih odredaba, koje od naroda i država takovo zlo odklanjaju;

3. je li visoka vlada voljna ovomu saboru predložiti zak. osnovu, koja bi onakovu nevolju od naroda i zemlje kadra bila odvratiti?"

Predsjednik: Interpelacija će se dostaviti zemaljskoj vladi.

Rieč ima narodni zastupnik g. Zorić, da stavi interpelaciju.

Josip Zorić: Vis. sabore! U kakvom se položaju nalazi naša domovina i kako je njezino materialno i moralno stanje, poznato je vis. vladi i nam svim u ovoj vis. kući; pak stoga sam uvjeren, da je jedna te ista želja vis. vlade i cieloga zastupstva, da jedanput u tom pogledu bude bolje i okrene na bolje.

Ja znam, da vis. vlada bez moga savjeta znade, da u prvom redu treba pozornost staviti na obćine, obćinsko zastupstvo i obćinske organe. Obćine stojeće u najužem savezu samim narodom poznavaju najbolje njegove potrebe, utiču najviše u njegove odnošaje, pak ako budu valjano uredjene i obćinski organi valjani i sdušni, nadati se je, da će u težkih okolnostih ipak dobrobit naroda obćine promicati.

Imade u svakoj obćini ili u mnogih obćinah ljudi, koji se znanjem, položajem, imućtvenimi odnošaji i uplivom svojim ističu nad drugimi, koji uživaju ljubav i povjerenje naroda, i kojimi se dadu voditi ovi. Naravno narod imajuć u takve ljude povjerenje i osjećajuć prema njim ljubav, bira ovakve ljude u zastupstvo i bira jih za svoje odbornike. Ovi odbornici uživajuć ljubav naroda izvršuju svoju zadaću brižno i sdušno tako, da oni biraju obćinsko poglavarstvo, kako to potrebam i interesom njihove obćine odgovara.

Gdje ima takvih obćina, gdje je zastupstvo birano povjerenjem naroda, gdje ovo bira po volji svoje obćinsko poglavarstvo, sigurno, da je najbolje u takvoj obćini i da se od takve obćine nije čulo pritužba niti tegoba niti drugoga čega.

Ali ima, vis. kuća, obćina takvih, gdje se namiču i narivavaju ljudi na čelo obćina, te gdje uplivom i uticajem drugoga faktora budu izabrani zastupnici obćinski, a ovi opet kao odbornici biraju takvo zastupstvo, koje neodgovara interesom obćine same nego njihovim posebnim interesom.

Naravno od takvih obćina, kakvih dosta ima u našoj domovini, čuje se najviše osvada, najviše tegoba, najviše nepodobština. Ja znam, da je vladi stalo, da budu obćine u redu, i znam, da će vlada red i sporazumak izmedju obćinskih organa, htjeti i znati imati volje, ali ja bih želio, da vis. vlada na one druge obćine, gdje ima takvik nametnika, koji se ne voljom naroda podržavaju, nego samo umjetnom svojom silom, svrati svoju pozornost, i nastoji, da se ono zlo tamo izkorjeni. Doduše kad bude jedno zastupstvo izabrano, pak ako se obćinarstvo pokaže nezadovoljno s takvim zastupstvom, ne preostaje obćinarom drugo, nego čekati, dok jim sgoda pruži u ruke sredstvo, koje je u zakonu normirano; a takvo sredstvo je, koje se zakonom daje obćinarom i obćini, zakon obćinski, koji zahtjeva, da se svake tri godine obćinsko zastupstvo promjeni, iznova biva i ovo izabrano zastupstvo, da bira svoga načelnika.

To je posve naravna stvar.

Ja mislim i želim, da se zakoni vrše točno, a ne da se prekršuju zakoni, te da je dužnost vlade, da u obćinah gleda, da se zakoni točno vrše i provode.

Pošto sam ovo rekao, sada ću se svratiti na predmet moje interpelacije a to je „obćina virjanska." U Virju imadu obćinsko zastupstvo, komu je proljećem minule godine u mjesecu svibnju iztekla zakonska perioda, te bi se na osnovi zakona imalo izabrati novo zastupstvo.

Akoprem su to obćinari molili i zahtjevali od podžupana, to se ipak oklieva tim, a pronosi se glas od usta do usta, da je to bivalo zato, neka ostane staro zastupstvo i stari odbornici tako dugo, dok se izbor narodnoga zastupnika ne obavi, a kašnje da će se obnova odbora pre-

duzeti, jer se držalo, da će prijašnji odbor biti u prilog vladinom zastupniku.

Medjutim ja veliku važnost na to ne stavljam, nego ja kažem toliko, da se, kad se izbor narodnoga zastupnika obavio, tada razpiše izbor za obćinsko zastupstvo. Taj izbor obavio se mjeseca listopada i ovdje prigodom ovoga izbora se vidjelo, koliko povjerenja i koliko osnove ima u samoj obćini i narodu prijašnje zastupstvo, a koliko opet ono, koga su htjeli oni izabrati u odborskoj sjednici.

Prijašnje zastupstvo sa svojim načelnikom dobilo je jedva jedvice 56 glasova, dočim je novo izabrano zastupstvo dobilo 624 glasa. (Dr. D. Starčević: Oho!) Ovdje je jasan biljeg, da je volja obćinara odlučila bila proti tadanjem zastupstvu, i da se hotjela riešiti toga zastupstva i imati drugo novo zastupstvo. Ja toga im ne mogu zamjeriti, jer obćinari imaju pravo, i to pravo u samom zakonu. Što se sada dogodilo? Bivši zastupnici, zatim poglavarstvo sa načelnikom gledalo je osujetiti to i postići, da se ne potvrdi novo zastupstvo.

Zbilja to se osujetilo i novo izabrano zastupstvo nije uvedeno u svoje funkcije, nego je u vršenju ovih funkcija ostalo staro zastupstvo. Nadalje dana je peticija obćine i žitelja obćine virjanske sa 1200 podpisa na visoku vladu moleć, neka se uzpostavi novo zastupstvo, koje je izabrano, te neka se izbor načelnika po propisih obavi.

Ovo su činjenice, a na temelju ovih činjenica ja stavljam na zem. vladu sliedeću interpelaciju: (čita.)

„Da li je vis. vladi poznato, da zastupstvo obćine virjanske, komu je već mjeseca svibnja minule godine mandat iztekao, te koje bje mjeseca listopada uslied izbora novim zamienjeno, još uviek funkcionira?

Ako joj je poznato, s kojih razloga ne će, da razpusti staro zastupstvo, komu je mandat iztekao, te ne uvede novo mjeseca listopada zakonito izabrano, te ne odredi izbor novoga načelnika, kako to zakon propisuje?“

(Predsjedničku stolicu zauze prvi podpredsjednik Vaso Gjurgjević.)

Predsjednik: Interpelacija će se dostaviti zemaljskoj vladi.

Rieč ima gospodin zastupnik Šimek, da stavi interpelaciju.

Ivan Šimek: Vis. sabore! Smatram za svetu dužnost svoju na vis. vladu staviti interpelaciju, jer se radi o duševnom boljku meni povjerene župe radogojske.

Vlada je već uvidjajuć potrebu pučke škole u Radogi pred 8 godina dopitala joj svotu od 1800 for., da se barem meštri naplate gotovim novcem, a drugo na priliku kamen bi mogla dati, košto i težake obćina. Ovaj je novac uložila upravna obćina gjurmanečka u štedionicu u to ime, da budu kamati rasli, pak da će se onda moći željena škola sgodno podići.

Medjutim kako je veliko siromaštvo i kako je obćina uviek u oskudici novaca, bila je jednom u neprilici, jer nije imala novaca, da plati činovnike, pak je molila obćinsko zastupstvo, da joj nekoliko stotina posudi tako dugo, dok ona dobije novaca od vinotočja. Obćinsko zastupstvo je zbilja obćini gjurmanečkoj dozvolilo, da si uzme potrebnih novaca od onih 1800 for. za novu školu radogojsku namjenjenih za svoj potrošak, pak da im za 3 mjeseca povrati dotične novce sa kamati.

Što se dogodilo? Ne samo da nije radogojska obćina dobila posudjenih 300 for., nego se je sve to tako zaplelo, da se može razumjeti, da je svih onih 1800 for. potrošeno, što je vis. vlada darovala za školu.

Ja sam kao mjestni obćinski nadzornik u obćinskom zastupstvu više put pitao za te novce, pak su mi uviek izbjegavali sa jasnim odgovorom. Istom ljetošnje godine došla je komisija, valjda gledati, gdje bi se škola imala graditi, pak sam tamo čuo od izaslanika podžupanijskoga, da nisu svi novci potrošeni, nego da je potrešeno samo 300 for., i da su sparkasne knjižice založene.

Bilo kako mu drago, mene je strah, da su svi novci potrošeni, jer činovnici tako kažu, a mi u Radogi škole ne imademo.

Gospodo! Najbolje me boli, da mi siromašni Zagorci, koji i onako ne možemo živjeti kod kuće, ne imamo niti škole, koja bi nam olahkotila put u strane krajeve. Kod nas je narod pao u najveće siromaštvo, a k tomu dolazi to, što ne znam, da li bi nazvao srećom ili ne srećom, da naš narod jako napreduje u pučanstvu. Mi imademo svake godine više 50 rodjenih nego mrtvih tako, da bi mi mogli upisati i 500 sposobnjaka za školu. Što se pako dogadja? Mi imademo tako tiesan prostor za školu, da ne možemo više uzeti niti upisati u školu nego 50 djece tako, da mi ne možemo uzeti u školu više nego kakvih pet, šest mladića svake godine, a o djevojčicā ne ima niti govora. Zašto? Zato jer svake godine, koliko jih iz četvrtoga razreda izadje, toliko jih možemo uzeti. Svih skupa je 120—130, od kojih polovica djece prije podne, a polovica poslie podne polazi školu. Tako ovdje stari učitelj, ali pošten i marljiv ne može uspjevati i napredovati sa školom, a narod, koji bi mogao liepo napredovati, sada nazaduje.

Posliedica tomu jest, da se umnažaju kradje, prevare i druge ciganije, da se sada ljudi, koji su na glasu sa svoje pobožnosti i pitomosti, ponose, kad mogu koga prevariti.

Ovako je vis. vlada liepu svotu od 1800 for. darovala, pak što je dobra učinjeno, to su njezini niži činovnici pokvarili. Prijašnje godine je razpisan „namet“ na gjurmanečku obćinu, jer su ovi novci potrošeni tobože, a potrošeni su na upravnu obćinu gjurmanečku i to namet od 20%.

Ja sam o tom nametu pred dvie godine govorio i obćinu gjurmanečku nagovarao, da bi se stavio namet, jer sam držao boljim, da tim padne u nepriliku obćinsko poglavarstvo nego da siromaška školska zaklada radogojska trpi. Tu je, kako sam vidio, načelnik navlaš poslao

ljude van iz sjednice, da nismo onda mogli pravovaljan zaključak stvoriti. Tako je lanjske godine istom došlo, da imamo svi namet plaćati i to obćina gjurmanečka 20%, a mi 10%.

Ja se nadam, da će tomu biti doskora kraj, ali mi je već predugo čekati, jer se živo sada radi o zagorskoj željeznici, pak bi dobra prilika došla ubogim Zagorcem, da bi si mogli što zaslužiti, ali tko hoće makar i služiti, taj mora znati čitati i pisati.

S toga ja molim vis. vladu, da bi to tim primila na znanje i pospješila posao u tom pogledu, a zato stavljam sliedeću interpelaciju (čita):

„1. Znade li vis. kr. zem. vlada, što je i kako je sa pučkom učionom u Radoboju?

2. Ako znade, da li se kani sa podignućem nove učionice požuriti?“

Predsjednik: Interpelacija dostaviti će se zemaljskoj vladi.

Rieč ima gosp. zastupnik Barčić, da stavi interpelaciju.

Erazmo Barčić: Visoki sabore! Meni je veoma žao, što moram vis. saboru dosadjivati s mojimi interpelacijami. Neka mi vjeruje vis. sabor, da vrlo ne rado interpeliram, ali upravo danas sam moralno obvezan, da ovu interpelaciju na vis. vladu stavim.

Primio sam danas list, u kojem neki Dujmić i Šikić (Žamor.) zaklinju, da bi se zauzeo kod vis. kr. zemaljske vlade, da bi jih u zaštitu uzela proti velikoj nepravdi, što jim se nanaša sa strane pomorske oblasti na Rieci. (Dr. David Starčević: To je jedan naputak vladi.)

Ovi mladići vape „pomozite“, a siromasi ne znaju, da Primorje cielo i sva zemlja do Zemuna vapi: „Pomozite, olakšajte nam nesnosno stanje, oslobodite nas tlačenja i nepravda“, ali žalibože vapaj naroda je „glas vapijućega u pustinji“.

Znano je, da u Bakru obstoji „nautička škola“, te moram priznati, da je ta nautička škola dobro uredjena i da podpuno odgovara svojoj zadaći.

Tvrdi se, da Hrvatska uživa podpunu autonomiju u stvarih i poslovih nastave. Ovomu je posliedica ta, da se nitko nebi smio pačati niti uticati u poslove nastavne, te da bi Hrvatska morala imati podpunu vlast ustrojavati, podići, koliko bi htjela naukovnih zavoda u svih granah znanosti i mladići, koji bi svršili nauku u kojem od takovih zavoda, da bi se imali usposobiti za one grane, za koje su se posvetili.

Ako n. pr. zagrebačko sveučilište može promovirati dr. teologije, dr. filozofije, dr. prava, te kad bude otvoren medicinski fakultet, dr. liečničtva; ja držim, da bi i kr. nautička škola u Bakru mogla usposobiti mladića, da bude pomorski poručnik, nadporučnik i pomorski kapetan. Ali uzprkos toli hvaljenoj nagodi i autonomiji ipak mladići, koji svrše nauke na kr. pomorskoj učioni u Bakru moraju položiti izpit, da se usposobe kao pomorski kapetani kod povjerenstva imenovanoga po kr. pomorskoj oblasti na Rieci. Kr. pomorska oblast na Rieci zavidnim okom gleda na kr. nautičku školu u Bakru zato, jer je ta škola bolje pohadjana, nego li riečka nautička škola i takodjer jer mladići, koji dodju sa nautičke škole u Bakru, mnogo bolji uspjeh pokazuju, nego li mladiči, koji su izučili na Rieci. Uslied toga kr. pomorska oblast, dotično izpitno povjerenstvo baca svakojake klipove pod noge bakarskoj nautičkoj školi, kod izpita pristrano postupa tako, da najbolji i najslabiji mladići riečke nautičke škole dobivaju dekrete sposobnosti, dočim se najvrstniji mladići hrvatski bacaju.

Posliedica toga biti će, da će se mladići hrvatski odvraćati od nautičke škole, a tim će Magjari postići dva cilja: 1. pokazati će, da je Hrvatska ne moćna i ne sposobna i da bez Magjara ne ima života; 2. potalijančiti će se mladići, koji će polaziti riečku nautičku školu.

Ja mislim, da bi se ovomu zlu jedino doskočilo tim, ako bi se za Hrvatsku ustrojilo posebno izpitno povjerenstvo, koje bi imenovala zem. vlada i da se onda naravno ovomu povjerenstvu nebi ništa protivilo pripadajuće nadležno mjesto kr. pomorske oblasti na Rieci. (Žamor. Glasovi: Čujmo!)

Ja se doista moram čuditi, da se onda, kad se je ustrojavala bakarska nautička učiona, nije mislilo na to, da se takvo posebno povjerenstvo ustroji, jer faktično kr. nautička škola u Bakru odvisi od kr. pomorske škole na Rieci. Što je pomoženo tim, ako imamo zavod i trošimo za pomorce, pak ne imamo vlasti, da jih možemo usposobiti? (Dr. David Starčević: Ali Magjari imaju zato vlast!)

A sada ću vam dokazati, kako Magjari štuju našu autonomiju i koliko drže do naših oblastih i najviših dostojanstvenika i do naših zakona. (Gj. Kamenar: To mi znamo.)

Dujmić i Šikić (Žamor.) su još 13. kolovoza prošle godine 1884. položili izpit zrelosti kod kr. nautičke škole u Bakru, a na tu svjedočbu, koja je izdana od strane ravnatelja škole nautičke u Bakru pripušteni su ovi kod kr. pomorske oblasti na Rieci kao prislušnici za položenje izpita. Jedan od ovih Šikić je izpitu bio pripušten, gdje je s odlikom položio izpit, ali do danas ne može dobiti dekreta, a ostala dvojica nisu pripuštena dotičnomu izpitu. Znate zašto? Ne znam, je li po običaju ili po kojem pravilu ravnatelj nautičke škole u Bakru poziva na izpit izaslanika trgovačke komore u Senju i trgovačke komore na Rieci, da, ako hoće, prisustvuju kao gosti kod dotičnoga izpita.

Dosada nije bilo neprilika. Kr. nautička škola u Bakru izdala je svjedočbu i na temelju ove svjedočbe dotični se mladić pripustio izpitu.

Sada ove godine kr. pomorska oblast na Rieci ne priznava valjanost svjedočbâ naše škole nego zahtjeva — što je najveća povreda i što može biti povreda autono-

mije — da onoga izaslanika, koji je došao tamo kao gost i koji ne ima nikakvoga zvanja drugoga što činiti, nego samo prisustvovati, ne ima podpisa na tih svjedočba i da ne ima na tih svjedočba udarenoga magjarskoga pečata kr. pomorske oblasti na Rieci.

Tako su ovi mladići 3 godine na teret svojih roditelja učili u Bakru, te izza kako su dovršili sjajnim uspjehom izpite, evo danas ne mogu biti pripušteni izpitu. Evo ovo je mjesto u listu, koje dokazuje kako su siromašni: „Mjesto da skrbimo za naše roditelje, moramo ostati njim na teret već evo četiri mjeseca od kolovoza pa do danas“.

Evo niti dosada ne mogu dobiti ono, za čim teže i ne mogu doći do svoga cilja.

(Dr. David Starčević: Zašto držimo s takovom vladom?)

(Kamenar: Nije to vlada kriva nego mi Hrvati, narod je kriv.)

Ja mislim, da taj postupak dokazuje, koli malo magjarska vlada i magjarski organi sciene naše zakone i koliko drže do naše autonomije, do naših najviših glavara. Jer kad jedan podredjeni činovnik magjarske pomorske oblasti može mimoići naše zakone, to će reći, da uprava te oblasti ništa ne vriedi na svietu, jer je ovdje jasno pisan zakon.

Što se mene tiče, to moram kazati istinu sa svoga političkoga gledišta: „Ja se tomu radujem, jer ako je dosele u Hrvatskoj bilo ikoga, koji se nadao, da će se Hrvatska ikada sprijateljiti s Ugarskom i da će moći Hrvatska ikada prionuti uz gospodstvo magjarsko. ja mislim, da je tim postupkom, koji se 17 godina sistematično tjera, svatko izgubio svaku nadu, da će se Hrvatska moći s njom ikada sprijateljiti. Ja držim, da ne ima koncesija, da ne ima koristi, da ne ima pokušaja nagode, koja bi mogla više Hrvate dovesti na onaj pogubni put, na kojem su se nalazili g. 1868.; ja držim, da ne ima ništa na svietu, što bi moglo djelovati, da se Hrvati odreknu aspiracija slobodne i nezavisne Hrvatske“. (Burno povladjivanje na ljevici.)

Gospodo! Netom se viećalo u Budimpešti ili Beču — ne znam dobro — glede povjerenstva za osnovu novoga pomorskoga redarstvenoga zakona, a kod toga zastupana je Magjarska, Austrija, trgovačka komora u Trstu i trgovačka komora na Rieci, a Hrvatske, gospodo moja, tamo nije bilo (Glasovi sa ljevice: Bila je uz Magjarsku?! Žamor. — Predsjednik zvoni.), a taj zakon ima vriednost takodjer i za Hrvatsku.

Ja držim, da je ovo najžalostnije stanje i da ovo sadašnje stanje ne može potrajati. Primorci su slovili od starih vremena kao najbolji i najizvrstniji mornari, a i Napoleon V. proglasio je, da su najbolji mornari ciele Europe Primorci (Kamenar: Jer imaju srdce!), pak da za usposobljenje za brodarstvo trebaju, da jih „čikoš“ usposobljuje?! (Smieh na ljevici. Burno povladjivanje sa ljevice: Živio! Živio! Tako je.)

Bartol barun Zmajić: Ni jednoga Magjara ne ima tamo.

Erazmo Barčić (nastavlja): Ja mislim, da je to istina, presvietli gosp. barune, naime, da ne ima tamo oblasti i da nisu drugo nego — ćemo kazati — magjarske, koje tamo sjede i kojih Primorcem slavnim, odkada postoji sviet, treba da jih usposobljuju ovakvi ljudi. (Burno povladjivanje sa ljevice.)

S toga ja se smatram obvezanim i prema ovim mladim ljudem i prema domovini i s razloga pravde i pravice na kr. zem. vladu staviti sliedeću interpelaciju (čita):

„1. Je li vis. kr. zemaljska vlada može i ako može, hoće li prigodom prvoga budućega zasiedanja donieti na saborsko razpravljanje osnovu zakona: da se osobito izpitno povjerenstvo za usposobljenje mladića kao pomorske poručnike i kapetane, koji su dobrim uspjehom kod kr. nautičke škole u Bakru dovršili nauke, po kr. zem. vladi imenuje?

2. Je li vis. vlada može i ako može, hoće li izposlovati, da, dok se takovo posebno za kr. nautičku školu izpitno povjerenstvo u Bakru imenuje, budu mladići na temelju svjedočaba, izdanih po ravnateljstvu iste nautičke škole, k izpitu pred izpitno povjerenstvo kod kr. pomorske oblasti bez zaprieke pripušćeni“.

Predsjednik: Interpelacija dostaviti će se kr. zemaljskoj vladi.

Rieč imade zastupnik gosp. Pinter, da stavi interpelaciju:

Ivan Pinter: (Govor se nije mogao razumiti.) Interpelacija glasi:

„Je li vis. kr. zem. vlada voljna odrediti. da se žiteljem sela Jezero, Železno, Martinska Ves i Žvičica u podžupaniji sisačkoj za njimi oduzeta zemljišta kod gradnje savskih nasipa u svoti jur opredieljenoj od 2983 for. 3 nč. jednom i što prije izplati, te da se takodjer od otih zemljišta državni porez odpiše.

Ako to ne, čim opravdava vis. kr. zem. vlada taj postupak?“

Predsjednik: Ova interpelacija dostaviti će se kralj. zem. vladi.

Rieč ima g. Izidor Kršnjavi.

Dr. **Izidor Kršnjavi**: Visoki sabore! Kod Broda je savska nizina u čudnu polcžaju, da tomu polju ne prieti pogibelj od Save, nego od planine. Odkada je željeznički nasip sagradjen, kao ovaj red stolova u sabornici, tamo je zatvorena ravnica; a recimo, da je tamo planina, a ovdje Sava. Tako se sve vode stiču iza nasipa. Kroz taj nasip načinjena je ustava, kroz koju ima voda odticati u tu ravnicu

Na papiru ima tako zvani Petrovićev kanal, koji bi sve te vode imao primati i preko Bidja u Savu odvadjati. Ali on eksistira samo na papiru, a Bidj je tako zamuljen,

da je na izlazu viši, nego ondje, gdje voda u nj utiče. Što je posliedica toga? Sve se vode razliju po ravnici, koja je zaokružena Savom i svakoga proljeća potopljena je poljana od Rušćice do Zadubravja tako, da sela Bebrina, Klakarje, Vrba, koja bi mogla biti dobro stojeća sela, spadaju ovako medju oskudna sela, jer ova sela budu poplavljena ne od Save, nego od planinske vode.

Ja sam se pobrinuo i dobio sam troškovni plan od strukovnjaka tako izradjen, da se može odmah posao započeti i staviti ću ga vis. vladi na razpolaganje, a ima u dotičnih fondovih toliko razpoloživa novca, a pripravna je i svaka obćina pripomoći radom rukuh svojih, da se to djelo izvede. Osobito u proljeće pošto se snieg raztopi prieti osobita pogibelj, to bih molio vis. vladu, da ovo pitanje što više pospješi i što energičnije u ruke uzme. A da na to potaknem visoku vladu, stavljam sliedeću interpelaciju (čita):

„Je li je vis. kr. zem. vladi poznato, da je Petrovićev kanal kod Rušćice i Bigij zamuljen tako, da vode dolazeće i zaustavljajuće se kod željezničkoga nasipa izmedju Rušćice i Zadubravja ne mogu odticati, već poplavljuju skoro svake godine poljane sela gornja i dolnja Vrba, obe Bebrine, Klakarje i Zadubravje a osim toga i liepe tamošnje šume tako, da se ote kvare, a poljski plodovi da se uništuju?

Ako je vis. vladi poznato, je li voljna odrediti, da se iz razpoloživih fondova izvede ravan kanal od željezničkoga nasipa do Save, gdje bi se u savskom nasipu primjerena ustava napraviti imala“.

Predsjednik: Ova će se interpelacija uvrstiti u zapisnik i dostaviti će se zem. vladi.

Ne mogu, a da gosp. interpelantu ne primjetim, da mora govornik s mjesta govoriti. To niesam htjeo kazati tečajem interpelacije, da ga ne prekidam, ali svaki govornik mora s mjesta govoriti.

Dr. **Izidor Kršnjavi**: Ja sam opazio, da stenografi idu do govornika, zato sam blizu njih stao.

Predsjednik: Prelazi se na dnevni red. Rieč ima dr. Kršnjavi.

Dr. **Izidor Kršnjavi**: Visoki sabore! Ako u ikojem pitanju, tada je sigurno u ovom ne samo meni, nego i svakomu drugomu članu kuće težko govoriti, jer proti jednomu izabranomu, ali još neverificiranomu članu kuće jest uviek jako mučna zadaća, a tim mučnija, ako se spaja još osobno štovanje za dotičnika, proti kojemu se ima govoriti. Ja u ovom slučaju, prije nego glasujem, moram obrazložiti, zašto ću glasovati proti verifikaciji g. Kumičića, zato, što se je bilo reklo, i to je sam zastupnik g. Kumičić kazao, da je nekim načinom nepatriotično ako proti njemu glasovali budemo, obzirom na istarske Hrvate. Da dakle dokažem, da glasujem proti o toj verifikaciji ne iz nepatriotizma, nego iz podpuna uvjerenja; dopustite mi, gospodo, da svoje razloge u kratko razvijem. Ja ću se truditi, da budem što objektivniji, pa ću pomisliti, da ja stojim na onoj strani kuće tamo, da sam u opoziciji, a ovaj čovjek, o kojem se radi da je na našoj strani. Ja ću pomisliti, kako bih u tom slučaju kalkulirao, kada bi bio na strani opozicije.

Dakle ponajprije pitam, je li gospodin državljanin ili ne? Na to se pitanje odgovorilo s jedne i druge strane dokazi, i polagala se glavna važnost na to, je li izabranik g. Kumičić državljanin naš ili ne? I sam gospodin Kumičić bavio se tim pitanjem; ja priznajem, da imade važnosti i u tom pitanju, ali glede toga bio sam sasma umiren, kada sam čuo razlaganje dra. Crnkovića, tako, da mislim, da je u tom pitanju pravo na našoj strani, ali neću na to da polažem važnosti, nego ću misliti, da punctum drugdje leži. Ja neću priznati, ali ću predpostaviti, da je g. Kumičić sbilja državljanin. Pitanje sada nastaje ima li on sva ona svojstva, koja državljanin imati mora, ako hoće, da bude u ovaj sabor izabran. Da točnije kažem, pitanje je, je li u onom času, kada je gosp. Kumičić kandidirao imao pravo aktivnoga i pasivnoga glasovanja. Govorilo se od strane g. profesora Smičiklasa obširno o tom, da li ima namjestni učitelj pravo biranja aktivnoga i pasivnoga. Ja se ni u tom slučaju ne slažem sa navodi g. Smičiklasa, koji će iz vlastitoga izkustva iz Osieka znati, da kao suplent nije imao niti aktivnoga, a kamo li pasivnoga prava glasovanja, kao niti ja, premda sam isto takvu zakletvu položio kao g. Kumičić. I u ovom ću slučaju predpostaviti, ali ne priznati, da je državljanin i suplent i kao suplent, da je imao pravo glasa. Nu čudim se, da nije nitko iztaknuo taj fakt, da je g. Kumičić pustio tu službu prije, nego je kandidirao, i nije bio suplent, kada je kandidirao, i nije plaćao poreza i nije bio doktor niti akademik, nijedan dakle od uslova, koji su ustanovljeni nije izpunjen. (Glas: Stalne listine.)

Što se stalnih listina tiče, to je dr. Spevec posve jasno dokazao, da tim, što je tko u listinu došao i dobio pravo glasovanja aktivnoga, nije dobio pravo pasivnoga izbora. Sve, ako je i bio g. Kumičić u listini, to se je tim, što se je odrekao suplenstva, izgubila svaka materijalna podloga, na temelju koje je on došao u listinu; on je figurirao u listini, ali nije imao više prava na temelju kojih je došao u listinu.

Ja sam čvrsto uvjeren, da g. Kumičić na temelju ovih razloga u onaj čas, kada je kandidirao, nije imao pasivno izborno pravo, zato nebi mogao po svojoj savjesti glasovati, da bude verificiran. Ali kazalo se punim pravom drugih obzira, s kojih bi mi njega morali verificirati; obzirom i na njegovu narodnost, literarne zasluge i inteligenciju. Ja kažem, da nebi bilo moguće, da bi se svimi timi obziri možebiti dao osvjedočiti, da bi oportuno bilo, kada bi mi, prem sam uvjeren, da nebi po zakonu radili, verificirali Kumičića. Ali nisam u stanju učiniti toga, da iz oportuniteta glasujem ondje, gdje slovo zakona ne dopušta. Zašto? Zato, jer je g. Obad, kada je prvi put bilo o izboru g. Kumičića razgovora rekao: ako ne ćete

glasovati za Kumičića, onda ćete vidjeti, što će ogorčenost proti vami učiniti! Ja vami priznajem, da ste vi sve obzire oportuniteta navodom g. Obada srušili, jer ma koliki bili obziri oportuniteta, je, da stoji meni mnogo više, da ako bi glasovao iz oportuniteta proti zakonu, da bi tko mogao pomisliti, da sam glasovao iz straha i kukavštine; ja da vam baš kažem neću glasovati za verifikaciju i to ne za volju vladi, nego jer je proti slovu zakona i što nema razloga iz kojih bi po oportunitetu glasovao za verifikaciju g. Kumičića.

Dr. **Grga Tuškan**: Ja u koliko predgovornika poznajem, već sam čuo i prije, ne poznajuć ga osobno, da jako rado o sebi mnogo misli i sbilja od kada sam imao prilike upoznati ga, potvrdjeno je ono, što mi je kazano, a najpače sada.

Dr. Kršnjavi nije pravnik, a on si umišlja, da je odkrio neku tajnu i mudrost, na koju nije nitko pomislio, da g. Kumičić nije državljanin, jer je državljanstvo izgubio tim, što je izstupio iz državne službe. Eto mudrosti, na koju nije nitko došao i na koju je trebao predgovornik doći. Dakle uslied toga, što g. Kršnjavi misli, da je sbilja ono istina, o čemu je on duboko uvjeren i da je to ta velika tajna, ja ću mu u kratko odgovoriti to, što se tiče izbornoga prava, da je to pravo utemeljeno u našem zakonu i uslied toga dobiveno, što je g. Kumičić unešen u listinu, a pravo jedanput stečeno, ne gubi se više. Uslied toga on ima pravo glasa, kako je i g. Spevec dokazao.

Što se tiče ostalih svojstava kao što je pravo državljanstva i toga nije mogao izgubiti. Tim sam odgovorio na onu mudrost odkrića g. dra. Kršnjavia, da je Kumičić tim, što je izstupio iz državne službe, izgubio i izborno pravo. Što se tiče primjetbe, da gospodin s toga neće glasovati za verifikaciju, jer bi se reklo, da glasuje iz straha, a on baš hoće, da glasuje, da ne bude verificiran, ova njegova točka, mislim, da je glavna, a prijašnje, što je rekao, bilo je samo za poljepšati cielu stvar, a to ne dolikuje mužu, koji ima stvarati zakone i zastupati i braniti pravo. Što se tiče obćenitosti, to mi je opaziti sliedeće. Kada se prvi put radilo o verifikaciji za prošloga zasjedanja, onda je g. Crnković apelirao na savjest, da mu ona ne dopušta isto to opetovati, zato bi želio neka se konstatira, da ima pravo biti izabran i doći u sabor. Savjest je jedini temelj, na kojem mi ovdje možemo koristno činiti po naš narod, i to mi je bio ugodan znak, da se s ote strane apelira na savjest, jer sam uvjeren, da će svaki vas, kada posluša glas savjesti postupati kako pravo i korist naroda zahtjeva; ali žalibože opet danas vidim, da vi s te strane ne slušate savjesti, već kako je g. Kršnjavi iztaknuo, da se sluša tu savjest stranačka, t. j. nikakva savjest.

Gospodo! Ja sam pravnik i ja se nješto u zakone razumijem, i razumijemo se svi skupa, pa ja sam, gospodo, iskreno kažem da ja absolutnim osvjedočenjem nebih mogao tvrditi, recimo konkretan slučaj, da g. Kumičić na temelju naših zakona imade pravo doći u sabor. Zašto? Zato jer je tih zakona toliko, jer si tako protuslove, da ja mislim, da je i najvrlijem juristi nemoguće iznaći se u njih. Gospodo od većine, ja vas pozivam sve osim g. Crnkovića neka svaki kaže, da je u svojoj duši duboko osvjedočen znanjem i spoznanjem, da na temelju zakona g. Kumičić nije ovlašten ući u sabor. Uvjeren sam, da toga uvjerenja na temelju zakona nemate. Što se tiče samoga predmeta, za mene je mjerodavno to, da se ima cieli ovaj predmet očistiti, te tako g. Kumičić ima ostati u saboru; a sve ove zakone: zakon o zavičajnosti i zakon o kojem je g. Hinković razložio, da ima toliko protuslovja i takve druge odstraniti, jer je u njih takva sadržaja i bezsmisla, da vas nijedan, ni ja s vami nije državljanin. Ako dakle odstranite sve bezsmislene zakone, onda mogu kazati, da je Kumičić na temelju gradjanskoga zakona stekao pravo državljanstva i da ima pravo doći u sabor. To je moje znanje i osvjedočenje u ovom predmetu glede tumačenja samoga zakona. Gospodo, mi smo jučer imali jedan predmet, a danas drugi, koji su sami po sebi različiti, što se tiče njihova shvaćanja. Jučer smo mi branili moral i pravo proti nemoralu i nepravici, a danas . . .

Predsjednik: Molim g. zastupnika, da nebi takve rieči upotrebljavao, ni nazivao većinu nemoralnom i nepravednom, jer ja razumijem vaše rieči.

Dr. **Grga Tuškan**: A danas imamo mi ovdje braniti s jedne strane patriotizam a s druge strane pravo. Već kad nebi ništa drugo odlučivalo, bio bi to patriotizam, za kojega g. Kršnjavi kaže, da ga ne može vezati. Dakle ja bi i na temelju toga bio za g. Kumičića. S ote strane se uviek govori: vi tamo od opozicije pripisujete sebi patriotizam i tvrdite, da ga samo vi imate, a nami ga odričete. Kad mi to kažemo, mi, gospodo, oslanjamo naš sud na vaše čine, mi gledamo, što vi činite i prema tome moramo o vami imati takovo mnienje. G. Živković svakom prigodom skoro predbacuje sranci prava, ako se razgovara o kojem gospodinu od većine ili Srbinu: vi ste samo zato proti njemu, jer je Srbin.

(Barun Jovan Živković! Ne uviek!)

Neka mi oprosti, ali jučer kad bi me Srbi pitali hoćete li, da ovjerovimo Paukovića, ja bi bio rekao, ja to želim, jer je vriedan član vašega družtva. Dakle ja jučer nisam stoga glasovao proti Paukoviću, jer je tobože Pauković Srbin; a gospodo, što bi bilo, kad bi ja samo reko, da vi glasujete i glasovati hoćete proti Kumičiću zato, jer je Hrvat iz Istre. Ja mislim, ako ste jučer vi glasovali, i ako vam možebit ni samim nije po volji da ste glasovati morali, a budite uvjereni, da bi se mi ponosili i služilo bi nam na čast, kad bi glasovali za Kumičića. A najsretniji bi bili da vidimo ne samo njega, nego i sve, koji imadu pravo zastupati Istru i Dalmaciju i sve hrvatske zemlje. G. Kumičić na temelju zakona ima pravo doći u sabor, nu ima to pravo i na temelju prava hrvat-

skoga. Ne spada samo njega to pravo, nego i sve iz Dalmacije, Bosne, Hercegovine i t. d. Kada je g. Kumičić glede svojega opravdanja nješto spomenuo, rekao je, da njegovi zemljaci prate naše djelovanje o njemu i neka budu uvjereni, da oni, koji u Hrvatskoj brane pravo i koji zastupaju hrvatski patriotizam, da su zanj i da žele, da bude u ovom saboru zastupnik i neka budu njegovi zemljaci uvjereni. da je svaka sila za vremena. a onda kad nastanu dani pravde, da će ne samo on, nego i svi iz Istre biti nama dragi. Zato ću glasovati, da se g. Kumičić ovjerovi.

Barun **Jovan Živković**: Vis. sabore! Neka mi bude dopušteno njekoliko rieči o ovoj stvari progovoriti. Ako govorim više i češće nego drugi, možebiti leži razlog u tom, da i vi, kad koji govorite. ne možete. a da se mene ne dotaknete. Rečeno je u ovoj vis. kući od g. Kamenara i s drugim riečima od g. Tuškana, kao da se je jučer radilo proti pravnoj svjesti i samo iz interesa stranačkoga. G. Kamenar rekao je, da radimo proti ćudorednosti, a g. Tuškan reče. što ne smatram uvredom: bio bi za Paukovića, jer je vriedan član vašega družtva: t. j. ako želite takva čovjeka u vašem družtvu, neka vam bude; ja se ogradjujem proti tomu, da je on takav, za kakva ga smatrate, i zato hoću, da operem čistu pravnu svjest i savjest, da nisam postupao po dužnosti, nego po dubokom uvjerenju, da ga neopravdano napadate, i treba da reknem, da ga niste branili nego osvadjali, a pošto vam pravnikom i meni mora biti sveto načelo:

pitam: jeli liepo od doktora prava, da ondje, gdje nemaju dokaza, idu napadati na najsvetiju stvar, na poštenje. Iztraga obavljena nije dokazala, da imate pravo, ali vi kažete, što je to sve, mi ipak ostajemo pri tom; tako može svaki govoriti samo ne jurista. Dopustite, da vam bez uvriede kažem, da nieste imali plemenite uloge, koja bi vas zapadala na odvjetničkoj stolici, kada zločinca branite; onda se zauzmete žarkom vatrom, da ga branite proti zakonu, a ovdje bez dokaza govorite, mjesto da platite tribut pravu; ne rušite poštenja, ako ne imate dokaza kao sunce. Gdje je bilo pravno uvjerenje, neka sudi sud izvan sabornice. Opetujem, da sam g. Paukovića branio iz uvjerenja, a ne iz stranačkih obzira.

U ostalom ja iskreno kažem, da žalim ovakove prizore i duboko sam uvjeren, da bi svi izbjegli mnogim neprilikam, kada bi bilo organa, nad strankami stojećega; jer ne može biti dvojbe o tom. da se mi za našega, a vi za vašega člana zauzimljemo više, nego li bi to nepristranost dopuštala. Zato je željeti. da bi bio organ kao u drugih parlamentih, gdje se članovi zakletvom zavjere, da će postupati po zakonu i pravici bez obzira na stranke, i zato ću uviek biti za takov organ, koji će izključiti prizore, koji nama ni vama ne služe na čast. A sada dopustite. ako danas branim čovjeka svoga, možda ću sutra braniti vašega. Ali da predjem na verifikaciju g. Kumičića. Što je mene, ja sam dao podpis za ovjerovljenje, u tom mogu biti kratak, jer je stvar kratka i jasna. On je došao u izbornu listinu bez prigovora, to mu je dalo aktivno pravo izbora; proti tomu nije nitko reklamirao, to se pobiti neda. Prigovor je opravdan samo taj, da ti nemaš pored svega toga zavičajnosti i ma da si ti u listini, to ne pobija saboru prava, da stavi u dvojbu tvoje pravo zavičajnosti. Ja i to priznajem, da g. Kumičić nije imao pravnoga povoda tražiti domovnicu prije, nego se je zahtjevala, ni ja je nemam a ni drugi. On se je smatrao zavičajnikom i zato je nije tražio; ali uslied te pobude zatražio je domovnicu, te ju je dobio. To zato navodim, da se vidi, da aposteriozno donašanje toga dokaza nije izključeno, nego da je osnovano. Kad je on došao s tom domovnicom, izpitivao sam se ja kao jurista; je li mu tu podjeljeno ili priznano pravo zavičajnosti? Ja sam vidio, da on toga prava nije dobio, nego da mu je samo priznano, da je zavičajnik.

Ja sam vam kazao odmah, a i sada opet kažem, da on nije dobio zavičajnosti u decembru 1884. g. kada je izdata ta izprava, nego da ga je imao, a nemam prava poreći, da ga nije imao, kada je biran.

Smatrajuć ja, da je domovnica izdana po oblasti nadležnoj i da mi nismo pozvani, ako vidimo, da je nadležni organ izdao domovnicu, staviti u pitanje, zašto ju je dao; to nije naša stvar, da izpitujemo to, nego uzeti izpravu i vidjet, je li njezina riešitba osnovana na zakonu; s toga sam za ovjerovljenje jer nema povoda, da se ne ovjerovi.

Fran Folnegović: Visoki sabore! Moga štovanoga prijatelja zastupnika gjurgjevačkoga je uvod obično sine ira et studio, i ja sam to prihvatio. Ja ću odgovarajuć njemu govoriti sine ira et studio, a da mi to laglje bude moguće, predstavit ću Kumičića samo za čas. jer vam ga nebi dali, kao člana većine, a da sam ja u opoziciji, i da govorim proti njemu, kako je g. Crnković sine ira et studio govorio proti verifikaciji, ja sam osvjedočen, da bi g. Crnković opet sine ira et studio mogao mi sgodno odgovoriti, i sgodnije nego je meni moguće. ali ja bi rekao ovako: glavni razlog, koji je g. Crnkovića odvratio od verifikacije je taj, što on nije osobitu važnost stavljao na rieči namjestni profesor, a ne definitivni, i upravo od te kvalifikacije ovisi njegovo državljanstvo. Kad bi to isto ja tvrdio s ove strane bi, predpostavio, da je on od većine, onda bi g. Crnković našao zakon i naredbu, koja nije, kao što g. Crnković tvrdi sine ira et studio, koja nije opozvana, a to je carska riešitba od 28. travnja 1828., gdje se doslovce kaže (čita.)

Isti bi se mogao sjetiti, te bi poslie toga našao, jer se pozivlje na dvorski dekret od 15. travnja 1828., koji je mladji — našao bi normativ od 1839. godine, gdje se opet izrično kaže, da i suplent mora biti državljanin u ovih državah u §. 17., to bi našao i uslied toga bi bila stvar na čistu, medjutim onda bi ja ustao, pak bi imao u zakonu još jedno moćno oružje, a to je vladina riešitba, kojom se Kumičiću ono, što mu se je kroz pet godina

obćenito priznavalo zavičajnost i državljanstvo, koje je on vršio u svih granah javnoga života, da mu se uzimlje, jer je došao u sabor, a nije član vladi povoljne stranke, kako narod veli. Tu se kaže u §. 42. zakona obćinskoga od g. 1859. izrično, da se zavičajnost može podieliti samo definitivno namještenim učiteljem ili profesorom u kojoj obćini. I oko toga se sve vrti. Na tom se basira čitava riešitba zemaljske vlade; sve što je dalje kazano, nije nego natezanje zakona na najdjetinastiji način, jer je došlo sa strane. koja bi ga morala u svoj čistoći čuvati i iztaknuti. Mi moramo znati, da je vlada najviša instancija, da bi njezina riešitba morala objektivnošću kao sunce sjati; da je to druga i posliednja instancija, da proti njenoj odluci nema lieka, i prema tomu morali bi misliti, koliko se hoće pomnje, dok se ovako važna i načelna stvar ne rieši, ali tu se rieši za 24 sata, pa riešilo se kako mu drago. §, 42. kaže: onaj je obćini zavičajnik, koji je stalno namješten; a što to znači? Zar odatle sliedi, da ne može biti zavičajnik, koji je provizorno namješten: on je mogao i prije biti zavičajnik, nego li je postao suplent. Ako je zavičajnost pod drugim naslovom stekao, jer je kao državljanin dobio sjelo ovdje. Jeli definitivno namješten ili ne, to je irelevantno, jer to stoji, da onaj, koji je stekao državljanstvo. mora spadati ma kojoj obćini, ako i nije imenovan; i ako stoji, da i suplent mora biti državljanin, kako sam citirao, i ako stoji, da svaki državljanin mora niti zavičajnik te obćine, u kojoj živi; a koja to obćina može biti, nego ona, gdje je namješten. To je tako jasno i ja mislim da ne može biti ništa jasnijega. to je obćina grada Zagreba uvidila i zato ga je g. 1880. uvrstila medju zavičajnike i na zahtjev oblasti uvrstila ga u listinu izbornu.

Sada dolazi g. Kršnjavi i iznenadjuje nas, da je on tim, što je prestao biti profesorom, izgubio pasivno pravo izberivosti i da ne može biti narodnim zastupnikom, i dr. Spevec da je kazao, da su listine stalne. Ja bi molio g. Kršnjavia, da kaže, jeli on u hrvatski sabor došao u svojstvu kao profesor, je li to kvalifikacija njegova: pa pitam, da položi čast profesora, bili izgubio mandat. Ako prizna, onda ima posve pravo, da je Kumičić izgubio pravo izberivosti, jer je položio čast profesora, premda je u stalnoj listini i ne može biti van reklamiran.

Gospodo! Ova stvar ima u tom pogledu zbilja svoju tragičnu stranu, koja nas u vrlo žalostnoj slici svietu prikazuje. Mi se natežemo u stvari, koja je jasna; mi svi znamo, zašto se natežemo, da su to samo stranački obziri. Nikomu nije palo na pamet zavičajno pravo odricati g. Kumičiću, dok nije postao članom ove stranke i izabran u sabor, kako nitko nije poricao prava g. Tüköryu, koji je došao iz Pešte, a nije znao ni jedne rieči. Ali jednomu se mjeri jednom mjerom, a drugomu drugom.

A što je žalostno, sabor premda je poslao povjerenstvo iz svoje sredine, od ljudi. koji ne stoje u bližnjem doticaju sa g. Kumičićem, i premda se je povjerenstvo izjavilo za verifikaciju Kumičića, sabor ipak pravi skrupule i dapače je većina došla do protivnoga osvjedočenja istom onda, iza kako je uzsliedila maršruta zemaljske vlade za 24 sata sklopljena, koja nalaže, da ju ne smijete desavuirati i da ne smijete verificirati g. Kumičića. Ovdje se pokazuje stranka u žalostnoj slici ovisnosti od vlade; koja u nijednom pogledu principa ni načela nema, nego sluša ono, što joj se odozgo nalaže. I kako ste sasma logično postupali, zabaciv utok prijatelja Virovitičana i verificirali izbor u Virovitici, premda je dokazano. da absolutna većina nije glasovala za Pejačevića i kako ste verificirali Paukovića, to je sasma logično, ako zabacite izbor g. Kumičića:

Predsjednik: Želi li još tko govoriti? Pošto nitko ne želi govoriti, rieč ima g. izvjestitelj.

Izvj. dr. **Josip Frank**: Ja bi želio da se sjednica odgodi i u budućoj ću sjednici uzeti zaključnu rieč.

Predsjednik: Ja ću današnju sjednicu dignuti i uričem drugu za ponedeljak u 10 sati prije podne. Dnevni red je nastavak razprave o prieporном izboru g. Kumičića i izbor odbora za preinaku poslovnika.

(Svršetak sjednice u 1 sat 50 časova.)

Trideset i četvrta saborska sjednica,

držana dne 19. siečnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Svršetak razprave o prepornom izboru zastupnika Eugena Kumičića. — Izbor odbora 15-orice za izradbu novog saborskog poslovnika. — Proglašenje zajedničkih zakona. — Čitanje i ovjerovljenje zapisnika 34. saborske sjednice.

Predsjednik (zvoni): Sjednica počima; molim gosp. bilježnika, da izvoli papisnik pročitati.

Bilježnik **Stevan Popović** (čita):

Zapisnik

33. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 17. siečnja 1885. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem gosp. saborskoga predsjednika Mirka Hrvata u prisutnosti 57 saborskih članova.

Od strane vis. vlade prisutni: predstojnik unutarnjega odjela g. Daniel Stanković i upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein.

Predsjednik stavlja na vis. sabor ovaj predlog:

Izgredi, koji su se u jučerašnjoj saborskoj sjednici dogodili, sile me vis. saboru predložiti: Da se gg. zastupnikom Milanu Pavloviću i Vasi Paukoviću radi težke povriede dostojanstva vis. sabora izreće ukor uz vremenito izključenje iz saborskih sjednica, i to Milan Pavlović kao začetnik istih izgreda, da se na dvadeset sjednica izključi, a Vaso Pauković, da se izključi na osam sjednica.

O ovom predlogu odlučiti će vis. sabor u budućoj svojoj sjednici.

Dalje prijavljuje predsjednik saboru ove podneske: Izvješće saborskoga imunitetnoga odbora u stvari zatražene dozvole sudbenoga progonjenja narodnih zastupnika gg.: Vjekoslava Tükörija i Vilima Hatza.

Stavit će se na dnevni red

Saborski gospodarski odbor podnosi izvješće na molbu gospodarskoga družtva u Zagrebu za dopitanje povišene subvencije i ustrojenja pivničarske. vinogradarske i voćarske škole u Primorju.

Pošto odbor predlaže, da se podnesci gospodarskoga družtva u Zagrebu odstupe proračunskomu odboru, to predsjednik pita: „nebi li se taj podnesak bez da se stavi na dnevni red odmah ustupio proračunskomu odboru. Sabor prima, te se izvješće gospodarskoga odbora ustupljuje proračunskomu odboru.

Kr. grad.-deleg. kot. sud u Zagrebu, moli za dozvolu sudbenoga progonjenja narodnoga zastupnika dra. Grge Tuškana.

Ide imunitetnomu odboru.

Zastupstvo upravne obćine Brdovec podastire molbu radi uvrštenja obć. ceste Kupljenovačke i Krajske natrag medju kotarske ceste.

Ide komunikacionalnomu odboru.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je razprava o prešnosti predloga nar. zastupnika Frana Folnegovića i drugova, koji glasi: Sabor izabire odbor od 15 lica, komu će biti zadaća izraditi novi saborski poslovnik.

Ovaj je predlog primljen i izbor toga odbora stavit će će na dnevni red,

Na poziv predsjednika, da se gg. narodni zastupnici, koji su u više izbornih kotarah izabrani, izjave, koji kotar zadržavaju; izjavljuje:

Dr. David Starčević, da zadržava izborni kotar čabarski, dr. Ivandija zadržava izborni kotar Sunjski, dr. Teodor grof Pejačević zadržava izborni kotar našički, Danilo Stanković zadržava izborni kotar doljno karlovački.

Sliedi razprava na dnevnom redu stojeća o izvješću saborskoga iztražnoga povjerenstva u stvari verifikacije izbora narod. zastupnika Eugena Kumičića za 7. izborni kotar sa biralištem u gradu Varaždinu.

U 12 sati o podne prelazi se po poslovniku na interpelacije.

Predstojnik unutarnjega odjela kr. zem. vlade odgovara

na interpelaciju narod zastupnika Steve Popovića, stavljenu u 8. sjednici od 8. listopada 1884. u predmetu uredjenja Save i izsušenja povodnji izloženoga diela Posavine. Interpelant i sabor uzima odgovor vis. vlade na znanje.

Predstojnik unut. odjela vis. vlade odgovara na interpelaciju nar. zastupnika Ivana Obada, stavljenu u XXVII. od 9. siečnja 1885. držanoj sab. sjednici u predmetu sklapanja nagoda o odkupu gorno činženih zemalja.

Odgovor vlade na ovu interpelaciju uzima interpelant i sabor na znanje.

Narodni zastupnik Franjo Gašparić stavlja na preuzv. g. bana ovu interpelaciju:

1. Pošto je vis. vladi za cielo dobro znano, da se posjednikom radi poreznoga duga sve, što imaju prodaje, pa tako se u narodu širi proletarijat, a umanjuje porezna snaga.

2. pošto ima u drugih državah zakonskih odredaba, koje od naroda i države takovo zlo odklanjaju;

3. je li vis. vlada voljna ovomu saboru predložiti zakonsku osnovu, koja bi ovakovu nevolju od naroda i zemlje kadra bila odvratiti.

Ova interpelacija staviti će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi.

Narodni zastupnik Josip Zorić stavlja na kr. zem. vladu sliedeću interpelaciju:

Da li je vis. vladi poznato, da zastupstvo obć. virjanske, komu je već mjeseca svibnja minule godine mandat iztekao, te koji bje mjeseca listopada uslied izbora novim zamienjeno, još uvjek funkcionira?

Ako joj je poznato, s kojih razloga neće, da razpusti staro zastupstvo, komu je mandat iztekao; te ne uvede novo, mjeseca listopada zakonito izabrano: te ne odredi izbor novoga načelnika, kako to zakon propisuje?

Interpelacija ova uvrstit će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi.

Narodni zastupnik Ivan Šimek stavlja na kr. zem. vladu sliedeću interpelaciju.

1. Znade li vis. kr. zem. vlada, što je i kako je sa pučkom učionom u Radoboju?

2. Ako znade, da li se kani sa podignućem nove učionice požuriti?

Interpelacija ova stavit će se u zapisnik i dostaviti kralj. zem. vladi.

Narodni zastupnik dr. Erazmo Barčić stavlja na kr. zem. vladu sliedeću interpelaciju:

1. Je li vis. kralj. zem. vlada može, i ako može, hoće li prigodom prvoga budućega zasiedanja donieti na saborsko razpravljanje osnovu zakona: da se osobito izpitno povjerenstvo za usposobljenje mladića kao pomorske poručnike i kapetane, koji su dobrim uspjehom kod kr. nautičke škole u Bakru dovršili nauke, po kr. zem. vladi imenuje.

Je li vis. vlada može i ako može, hoće li izposlovati, da dok se takovo posebno za kr. nautičku školu izpitno povjerenstvo u Bakru imenuje, budu mladići na temelju sviedočaba, izdanih po ravnateljstvu iste nautičke škole k izpitu pred izpitno povjerenstvo kod kr. pomorske oblasti bez zaprieke pripušćeni.

Ova interpelacija uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi.

Narodni zastupnik Ivan Pinter stavlja na kr. zem. vladu ovu interpelaciju:

Jeli vis. kr. zem. vlada voljna odrediti, da se žiteljem sela Jezero, Železno, Martinska ves i Žirečica u podžupaniji sisačkoj, za njima oduzeta zemljišta kod gradnje savskih nasipa u svoti jur opredieljenoj od 2983 for. 3 nvč. jednom i to što prije izplati, te da se takodjer od otih zemljišta državni porez odpiše.

Ako to ne, čim opravdava vis. kr. zem. vlada taj postupak.

Ova interpelacija uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi.

Narodni zastupnik dr. Izidor Kršnjavi stavlja na kr. zem. vladu ovu interpelaciju:

Jeli vis. kr. zem. vladi poznato, da je Petrovićev kanal kod Rušćice i Bigij zamuljen tako, da vode dolazeće a zaustavljajuće se kod željezničkoga nasipa izmedju Rušćice i Zadubravja, nemogu odticati, već poplavljuju skoro svake godine poljane sela gornja i doljna Vrba, obe Bebrine, Klakarje i Zadubravje, a osim toga i liepe tamošnje šume tako, da se ote kvare, a poljski plodovi, da se uništuju?

Ako je vis. vladi poznato, jeli je voljna odrediti, da se iz razpoloživih fondovah izvede ravan kanal od željezničkoga nasipa do Save, gdje bi se u savskom nasipu primjerena ustava napraviti imala.

Interpelacija ova uvrstiti će se u zagisnik i dostaviti kr. zem. vladi.

Nastavlja se prekinuta razprava o izvješću saborskoga povjerenstva za iztragu u predmetu izbora narodnoga zastupnika Eugena Kumičića za 7 izborni kotar sa biralištem u gradu Varaždinu, te je u istoj razpravi došlo do zaključnoga govora izvjestitelja.

U 2 sata poslje podne zaključi predsjednik današnju sjednicu te ureče buduću za ponedjeljak dne 19. siečnja u 10 sati prije podne sa ovim dnevnim redom:

1. Nastavak razprave ob izvješću saborskoga povjerenstva za iztragu u predmetu izbora narod. zastupnika Eugena Kumičića za 7. izborni kotar sa biralištem u gradu Varaždinu.

2. Izbor odbora petnaestorice za izradbu saborskoga poslovnika.

G. zastupnik dr. Hinković zadržava izborni kotar 30. samoborski.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Stevan Popović v. r.,
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabore kakve primjetbe na ovaj zapisnik.

Dr. **Hinko Hinković**: Ja sam u zadnjoj sjednici optirao kotar Samobor, a ne Ivanić, a toga ne vidim u zapisniku. Molim, da se u tomu smislu zapisnik izpravi.

Predsjednik: Hinković zadržava kotar samoborski.

Pošto druge primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Na ovaj vis. sabor prispjeli su sliedeći podnesci:

Imunitetni saborski odbor podnaša svoje izvješće o predlogu dra. Davida Starčevića i drugova glede imuniteta narodnoga zastupnika dra. Jakova Radoševića. Visoki sabore, pošto je izvješće tiskano i podjeljeno, a sjednice saborske moraju se čim prije zaključiti, ja bi predložio, da se dotično izvješće još danas u pretres uzme.

Dr. **David Starčević**: Proti poslovniku. Ja vas molim držite se jednom poslovnika. Vi velite, da se pod nijednim načinom ne može poslovnik prekinuti, a danas ga sami želite, da se poslovnik pogazi.

Predsjednik: Pošto je moj predlog dobio prigovor, ja ga povlačim natrag.

Posvjetli gosp. grof Stjepan Erdödy mladji podnaša bansku pozivnicu.

Ide odboru verifikacionalnomu.

Kr. kot. delegovani sud u Zagrebu moli za dozvolu sudbenoga proganjanja narodnoga zastupnika Miloša Zeca.

Ide odboru imunitetnomu.

Presvjetli g. Koloman Bedeković izjavio je, da zadržava kotar Rasinja, a drugi da napušta, isto tako i presvietli g. Ivan Vončina, da zadržaje kotar Novi. Pošto su se sada sva gospoda izjavila, pozvat će se vis. vlada, da u izpražnjenih kotarih čim prije izbor narodnih zastupnika razpiše.

Vis, sabore! Zastupnik Milan Pavlović dao mi je sliedeće očitovanje (čita);

Narodni zastupnik g. Vaso Pauković podnio je sliedeće očitovanje (čita):

Uslied ovih očitovanja ja odustajem od učinjena predloga, da se gospoda narodni zastupnici Pavlović i Pauković iz sabora privremeno izključe, (Živio!)

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom je redu razprava o prieporpom izboru g. Eugena Kumičića

Vis. sabore! Rieč bi imao g. izvjestitelj, komu je i podieljena; medjutim, ako vis. vlada u toj stvari želi govoriti, može rieč poprimiti.

Izvjest. dr. **Josip Frank**: I ja bi molio, da vis. vlada svoje očitovanje u tom predmetu izvoli dati, jer opet ima rieč poslie moga govora, da mogu na nj reflektovati.

Predsjednik: Rieč ima predstojnik unutarnjega odjela.

Danilo Stanković: Vis. sabore! Vlada smatra ovjerovljenje saborskoga člana izključivim poslom vis. kuće i ona je uticala u te razprave samo toliko, da suzbije navale proti sebi samoj i proti svojim organom. Tomu stanovištu svojemu bila bi vlada ostala vjerna i u debati, koja se je razbila o verifikaciji narodnoga zastupnika g. Eugena Kumičića, da ju nije izazvao veleštovani zastupnik senjski navaliv na naredbu vlade, kojom je naredba gradskoga poglavarstva u Zagrebu, odnoseća se na podieljenje domovnice g. Eugenu Kumičiću ukinuta i izvan krieposti stavljena.

Prinuždeu dakle u ovoj stvari rieč uzeti, ja ću se ograničiti na to, da odklonim osvadu nezakonita postupka. Iz spisah, koje si je vlada dala predložiti na temelju §. 90. zakona od 28. siečnja 1881. o ustroju gradskih obćina u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji proizlazi, da je narodni zastupnik g. Eugen Kumičić zatražio izdanje domovnice od gradskoga poglavarstva na temelju dekreta od 15. rujna 1879., kojim je imenovan namjestnim učiteljem na kr. velikoj realci u Zagrebu i na svjedočbi ravnateljstva, prema kojoj je u tom svojstvu položio prisegu. Čuli smo od veleštovanoga zastupnika sotinskoga, da namjestni učitelji imadu prava i dužnosti iste, koje imaju i pravi učitelji; dopuštam, da je tomu tako u didaktičkom pogledu, ali ta ravnopravnost prestaje u pogledu službene pragmatike, najpače u pravcu službene sveze. Namjestni učitelji namještaju se prema potrebi i činu: nje nestane, prestane i djelovanje njihovo.

Dakle se namjestni učitelji mogu maknuti bez prava na naknadu i obskrbu. Pače i onim istim namjestnim učiteljem, koji su neposredno postali pravim učiteljima ne uračunava se kod podieljenja mirovine ono vrieme, koje su oni sproveli u svojstvu namjestnih učitelja.

Iz svega toga proizlazi, da namjestnim učiteljem manjka značaj samostalnosti, premda dopuštam, da i oni polažu prisegu kao pravi učitelji. A upravo ta samostalnost po zakonih, koji su u krieposti bili, kada je gosp. Eugen Kumičić imenovan namjestnim učiteljem, nuždna je za stečenje prava državljanstva i prava nadležnosti obćini grada Zagreba. Po §. 29. obćega gradjanskoga zakona stiču inozemci pravo državljanstva na stupom javne službe, ali ta javna služba mora biti definitivna, konačna, a ne provizorna, kako jasno proizlazi iz dvorskoga dekreta od 15. travnja 1528. godine. Previšnje riešenje od 24. travnja 1828. prema kojem se ne može inozemac upotriebiti u učiteljskoj službi ni privremeno, nego iznovičnom dozvolom Njeg. Veličanstva — na koje se poziva senjski zastupnik, nema posla sa stečenjem prava državljanstva, nego ovisi prema toj previšnjoj odredbi namještenje inozemaca u učiteljskoj službi lih u iznimnih slučajevih. To previšnje riešenje ne dopušta tumačenje takvo, da su oni inozemci, koji su mimo previšnje dozvole namješteni u učiteljskoj službi, zadobili pravo državljanstva, nego se ima pravo državljanstva i u tom slučaju prosuditi posebnimi propisi, koji u tom pogledu postoje. Prema tim propisom nije g. zastupnik Kumičić prelaznom upotrebom kao namjèstni učitelj i položenjem prisege u tom svojstvu, koja je prisega lih službena, postigao ugarsko državljanstvo,

on nije izkazao, da je on to državljanstvo polučio drugim kojim načinom, n. pr. načinom predvidjenim u §. 48. zakonskoga članka 90. od 1879. godine, o stečenju i gubitku ugarskoga državljanstva. Tim prelaznim ustanovljenjem nije zastupnik g. Kumičić mogao steći ni prinadležnosti občini grada Zagreba, kako to jasno proizlazi iz ustanova občinskoga zakona od g. 1859. slovećega o prinadležnosti kojoj od občina. Te su ustanove na temelju članka 11. ces. patenta od 1859. g. stupile u kriepost onoga dana, kojim je i občinski zakon od g 1856. proglašen, te su lišene krieposti sve ustanove, odnoseće se na prinadležnost občini, koje stoje u oprieci sa odnosnimi ustanovami občinskoga zakona od g. 1859. Občinski zakon od 1859. g. proglašen je u državnom zakonskom listu 27. travnja 1859. g., te valjaju ustanove njegove glede nadležnosti gradskim občinam u Hrvatskoj i Slavoniji od onoga dana, kada je u život stupio zakon od 30. travnja 1880. god. ob uredjenju zavičajnih odnošaja u Hrvatskoj i Slavoniji navlastito preinačene su ustanove občinskoga reda za grad Zagreb od 7. rujna 1850., u koliko one stoje u oprieci sa ustanovami občinskoga zakona od g. 1859. u pogledu prinadležnosti občinam. Občinski zakon od g. 1859. ustanovljuje izrikom u §. 49., da samo javni, stalno namješteni učitelji i urednici namješteni u javnoj službi ostaju prinadležnici dotičnih občina. Prema tomu nije gosp. Kumičić mogao na temelju imenovanja javnim učiteljem postati prinadležnikom občini grada Zagreba, bez naslova javnog učitelja. — Ova zakonska ustanova je odlučna, jer je g. Kumičić, kako sam imao čast navesti zatražio pravo zavičajnosti u Zagrebu t. j priznanje prava zavičajnosti u Zagrebu na temelju njegova imenovanja namjestnim učiteljem na kr. velikoj realci u Zagrebu i položenjem prisege u tom svojstvu. Uvrštenje u stalne listine daje mu pravo izbora, dok se nalazi u stalnoj listini, koje su podvržene svake godine reviziji. Uvrštenjem u stalne listine izbornika grada Zagreba mogao je zastupnik g. Kumičić po mojem mnienju tim manje steći zavićajno pravo u Zagrebu, čim o ulaženju u stalne listine odlučuju drugi činbenici, nego oni koji su nadležni u pitanju prava zavičajnosti.

Vis. sabore! Zastupnik g. Eugen Kumičić nije dakle imenovanjem namjestnim učiteljem i položenjem prisege u tom svojstvu polučio ni prava ugarskoga državljanstva ni prava zavičajnosti u Zagrebu, pa budué nije izkazao, da ga je polučio drugim načinom, to odredba gradskoga poglavarstva u Zagrebu, kojom se rečenomu gospodinu izdaje domovnica u priznanje njegova prava zavičajnosti nema zakonite podloge.

Kriepošću vrhovnoga prava i nadzora nad upravom občinskom, koja vladi pristoji prema §. 90. zakona od 28. siečnja 1871. ob ustroju gradskih občina morala je vlada dakle ukinuti upitnu naredbu gradskoga poglavarstva, kao na zakonu nepočivajuću i lišiti valjanosti sve. što je učinjeno na temelju toga. Vlada je bila tim više vlastna to učiniti, jer je pitanje, da li je g. zastupnik Kumičić imenovanjem namjestnim učiteljem na kr. vel. realci u Zagrebu i položenjem prisege u tom svojstvu zadobio zavičajnost u gradu Zagrebu, pitanje političko. koje je gradsko poglavarstvo riešilo kao politička oblast i vlada je izdala tu naredbu kao vrhovna administrativna oblast u svrhu, da stane na put krivoj uporabi zakona, a na vis. je saboru, da pitanje glede ovjerovljenja narodnoga zastupnika g. Eugena Kumičića rieši prema slobodnoj razsudi svojoj.

Predsjednik: Rieč ima g. izvjestitelj.

Izvj. dr. **Josip Frank**: Vis. sabore! Ako rezultat prekjučeranje i današnje debate saberemo u jedno, onda se vidi, da se čitavi priepor i odlučno pitanje vrti samo o tom, da li g. Kumičiću pripada pravo zavičajnosti u Zagrebu. Poznato je svima, vis. sabore, da je pravo zavičajnosti postalo obćenitim dobrom civilizacije i humanizma, da je pravo zavičajnosti neodtudjivi aksiom napredka, da je upravo stečevina civilizacije. Zato od svih pitanja, koja su bila predmetom ove naknadne verifikacionalne debate, ima samo ovaj predmet, samo ovo pitanje neki viši, ja bih rekao, etični interes: ja abstrahiram od svake osobe. Kod virovitičkoga izbora radilo se je samo o nekoj nepravilnosti i nezakonitosti izbora: to se često dogadja. I kod drugoga slučaja radilo se o neugodnoj osobnoj aferi: samo nazočni predmet, koji danas leži za riešenje na stolu vis. kuće, samo ovaj radi načelnoga pravnoga pitanja, pitanja, koje duboko zasieca u socijalni i pravni život, samo ovo pitanje ima neki, rekao bih, neki viši interes za nas. Pošto se ovdje radi eminentno o pravnom načelnom pitanju stupa samo pravo pred nas sa svimi svojimi zahtjevi. Kod drugih slučajevah moguće je, da se pitanje rieši s gledišta jedne ili druge stranke: u nazočnom slučaju, gdje mora samo zakon vladati, nije dozvoljen upliv bud stranke bud kluba. Samo zakon je mjerodavan ovdje, i obzirom na to, što je ovdje samo eminentno zakonito pitanje. angažovan je ugled i čast i dostojanstvo vis. tjela u nazočnom slučaju. Čestokrat se naglašuje, da se u djelovanje sabora moraju ugledati svi faktori: činovničtvo, sudstvo i uprava. Ako ovdje vršimo zakon i uporabimo kako zakon postoji, — a ja želim samo uporabu zakona — onda će sjati ugled vis. tjela na daleko i široko. Ako zakon ne uporabimo, ako ga žrtvujemo, onda će gospodo! onaj autoritet, na koji se je pozivao i presvietli g. Stanković, jako trpiti; a mi ćemo upravo ovakovim načinom podkopati sami onaj temelj, na kojem počiva jedino ovlaštenje naše eksistencije Sigurno je samo iz ovih razloga, veleštovani zastupnik gjurgjevački gosp. Crnković, da zadovolji savjestnoj uporabi zakona i autoritetu vis. tiela izjavio i nas uvjeravao u početku svojega govora, da je ovaj predmet veoma točno proučio, da je proniknuo narav toga predmeta do temelja i da mu je za to sasma jasan ovaj predmet.

Ja bih mu bio veoma zahvalan na njegovom trudu, ja bi se rado koristiti plodom njegova izkustva i znanjem njegovim, ali veoma žalim, da u njegovu razlaganju nisam

našao ploda onoga dubokoga proučavanja predmeta.i ja se bojim, da se ovakvim javnim razlaganjem jurističkih i načelnih pitanja, ne čini našemu obćenitomu jurističkomu naobraženju nikakva dobra usluga. Ja sam zato prisiljen, pošto sam opazio, da se veleštovani zastupnik gjurgjevački nije u svojem govoru obazrio na zakon, nego je svaka njegova bitna tvrdnja i zaključak u bitnom protuslovju sa postojećim zakonom pače i sa samom logikom, to će mi biti dozvoljeno, da svaku njegovu tvrdnju iztražim i samo u interesu uporabe zakona, a ne obzirom na osobu, kritički prosudim. Rekao je veleštovani zastupnik gjurgjevački, da mu je predmet sasvim jasan, a za dokaz toga naveo je odmah, da je domovnica dokaz samo za sadašnjost i za budućnost, i samo za sadašnjost i budućnost da ima valjanost. Ovaj navod, kako mi se čini, jest veoma dobro odklonio i donekle oborio presvjetli g. Živković, nu pošto on svojega nazora, zašto taj navod ne stoji, nije pobliže razložio, to ću ja ovo razložiti.

Veleštovani zastupnik gjurgjevački nije se obazrio na sam zakon, na naročiti propis zakona, koji veli u §. 31. zakona o zavičajnosti ovako (čita): „Domovnica je izpravna, kojom se priznaje, da osoba, kojoj je izdana, uživa zavičajno pravo u obćini“. Moram ovo naglasiti, vis. sabore, jer tu se radi najprije o domovnici g. Kumičića, koji ju je dobio, a pita se, ima li ona kriepost ili ne. G. narodni zastupnik Crnković misli, da ta domovnica nema kriepost, on ne veli to zato, što je vis. vlada ukinula ovu domovnicu, on abstrahira od ovoga fakta i veli: domovnicu je Kumičić dobio sada poslie izbora, a kada je nije imao prije izbora, onda je već ovaj fakt takodjer dokazom, da on prije izbora nije imao sva prava, uslied kojih bi mogao dobiti domovnicu. Ovako misli veleštovani zastupnik gjurgjevački (Crnković odobrava.) Da tomu nije tako, vidi se iz ovdje pročitanoga §. 31. zakona o zavičajnosti, koji veli, da je domovnica izprava, kojom se priznaje osobi, kojoj je izdana, da uživa zavičajno pravo u obćini. Dakle se domovnicom priznaje, a ne podjeljuje pravo zavičajnosti, a izmedju priznanja prava i podjeljenja prava je velika razlika. To zna svaki jurista. Meni se može samo ono priznati, što već posjedujem, a podjeliti mi se može ono, što još ne posjedujemo; pravo, koje mi se podjeljujemo, toga još nisam imao do sada; ono što sam imao i posjedovao, to mi se priznaje.

(Dr. Nikola Crnković: odkada?)

Ja mislim, to leži već u naravi same stvari, priznati se može samo za prošlost, a steći nješto za sadašnjost i budućnost. To nije samo juridički pojam nego i sama nam logika tako veli. Nu, ako veleštovani zastupnik gjurgjevački, kako se čini, ne vjeruje mojim riečima i kompetentnoj osobi presvjetloga g. baruna Živkovića, vjerovat će ovoj knjizi.

Vis. sabore, ja moram ovu stvar točno razložiti i vi ćete mi dozvoliti da vam ovdje raztumačim donekle čitavi razvoj ovoga zakona u pogledu zavičajnosti.

Pročitani §. 31. je doslovce sadržan u cislajtanskom zakonu od god. 1863.: kako sam malo prije čitao ovaj naš §. 31. tako od rieči do rieči glasi §. cislajtanskoga zakona od god. 1863. (čita): „Der Heimatsschein ist die Urkunde, welche bestättiget, dass der Person, welcher er ertheilt wird, das Heimatsrecht in der Gemeinde zusteht“.

Sada imam ovdje, i svatko može uviditi — izvolite g. Gjurkoviću, ako želite — dvie riešitbe: jedna cislajt. ministarstva unutarnjih poslova od 19. travnja 1874. br. 3891 i Verwaltungsgerichtshofa od 6. prosinca 1877. br. 1503. Ja ću ih čitati (čita): „Der Heimatsschein documentirt, dass die Person, welcher derselbe ertheilt ist, das durch diese Urkunde bestättigte Heimatsrecht schon vor dem Zeitpunkte der Ausstellung des Heimatsscheines besessen habe“. (Gjurković: Wie lange?) Zatim druga riešitba (čita): „Der Heimatsschein begründet nicht, sondern bestättigt nur das Heimatsrecht“. (Crnković §, 34.?)

Ja mislim, da više nikomu ne trebam poslie ovoga razlagati, da domovnica, kako je veleštovani zastupnik gjurgjevački izvolio tvrditi, podjeljuje tek odsada ovo pravo. Ne! Tomu nije tako; nego se samo priznaje pravo ono, koje je narodni zastupnik g. Eugen Kumičić imao prije na temelju svojih osobnih svojstva do dana izbora i tim ovaj razlog, koga je veleštovani zastupnik gjurgjevački naveo, odpada, taj se razlog u jurističkom svietu uvažiti ne može.

(Dr. David Starčević: To je istina: al ovdje?).

Drugi je razlog ovaj: Veleštovani zastupnik gjurgjevački pozvao se je na pozitivni zakon o zavičajnosti, gdje to isto stoji, što on o §. 2. kaže (čita): „Samo ugarsko-hrvatski državljani mogu postići u kojoj obćini zavičajno pravo“. On iz toga jasnoga propisa zakona izvadja, da g. Kumičić do valjanosti ovoga zakona nije imao prava zavičajnosti. Tu imamo jednaki slučaj, koji sam prije naveo, i s tim se slaže malo prije razjasnjena ustanova. Ako naime zakon kaže, da samo ugarsko-hrvatski državljanin može postići u kojoj obćini zavičnjno pravo, to odtud jasno sliedi, da u buduće samo ugarsko-hrvatski državljanin može ovo pravo postići. To se ali neodnosi na Kumičića, čim je on već prije krieposti toga zakona pravo zavičajnosti stekao. Zakon nedjeluje nazad, pa s toga ova zakonska ustanova ne može biti ovdje uporabljena, a tim manje, jer i sam ovaj zakon — a to je veoma važna odlučujuća okolnost — i sam ovaj zakon o zavičajnosti pozna slučajeva stanovitih, u kojih i ne ugarsko-hrvatski državljanin može imati ovdje u našoj domovini pravo zavičajnosti i po ovomu samomu zakonu. (Dr. Nikola Crnković: Ne!)

Ne? Vi kažete ne! ali ja ću sa dotičnom ustanovom zakona dokazati, da je tako.

„Poglavje 8. o postupku sa osobami bez zavičaja“. Tako zakon glasi; iz samoga konteksta zakona pako sliedi, da nema takovih osoba, koje nebi imale nikakove zavičaj-

nosti. nego da su to samo one osobe, kojih se zavičajno pravo neda odmah dokazati: §. 20. glasi (čita): „Osobe, kojih se zavičajno pravo predbježno neda izkazati, imadu se po ustanovah sliedećih paragrafa pridieliti jednoj obćini, u kojoj će se smatrati tako dugo zavičajnimi, dok se neiztraži njihovo zavičajno pravo, koje im pripada ili dok one takovo gdje drugdje ne postignu". Ova ustanova nam je dokazom, da čovjek može privremeno imati takodjer zavičajno pravo ovdje, makar da obćenite uvjete za ovo pravo nema, makar i nije ugarsko-hrvatski državljanin, i ako se ni ne zna, gdje se je rodio. Imao on gdjegod svoje zavičajno pravo, pripao on kao državljanin kojoj god zemlji, dakle ako je i inozemac, ako i nije ug.-hrv. državljanin, čim se njegovo zavičajno pravo neda predbježno izkazati, ima se on po ovoj ustanovi tako dugo smatrati zavičajnim u stanovitoj obćini, dok mu se pronadje prava zavičajnost, ili dok on ne postigne pravo zavičajno. U kojoj je to obćini. na to ću doći. Ne smeta indi, kad dotični doista ni nebi bio ugarsko-hrvatski državljanin ipak bi se on i po postojećem zakonu mogao našoj obćini u pogledu prava zavičajnosti doznačiti. Zakon normira pročitanom ustanovom iznimku od onoga u §. 2. izrečenoga načela, da samo ug.-hrv. državljanin može dobiti zavičajno pravo. Ova iznimka stoji, a po ovoj iznimci ima se, kako ću još dokazati, svakako ovdje postupati onda, ako se narodnomu zastupniku Eugenu Kumičiću nebi iz drugih razloga u Zagrebu priznalo zavičajno pravo.

Nadalje se poziva veleštovani zastupnik gjurgjevački na cesarsku naredbu od 15. travnja 1828. god. i veli, da je ova naredba izašla kao dodatak obćemu gradjanskomu zakoniku, po kojemu mogu samo stalno namješteni činovnici steći pravo državljanstva. Ta se stvar imade ovako: Dotična ustanova gradjanskoga zakona nije sasma jasna bila, kako ih i više ima, uslied toga je izišla ova naknadna naredba, koja ima i kod nas kriepost. Ta naredba, kao dodatak §. 29. i 30. gradjanskoga zakona glasi (čita): „Pod javnom službom, pod kojom inozemci, nastupivši ju, dobivaju državljanstvo austrijsko, razumjeva se samo prava služba državna, a ne ima se pod otim razumjevati ni privremena ili ina javna služba, ni sama podiela dostojanstva tajnoga savjetnika ili komornika." Ova se indi naredba odnosi na inozemce i tu dolazim na čudnovatu okolnost i momenat. Ja ne razumijem natezanja tih naredaba ni onoga vremena.

Gradjanski zakon uveden je u Cislajtaniji g. 1811., a kod nas god. 1852. Naredbe ove, odnosno previšnje odluke izdane su 15. ožujka i 15. travnja 1828. godine kao dodatci tomu u Cislajtaniji postojećemu gradjanskomu zakonu.

Mi se dakle moramo staviti, da možemo prosuditi svrhu volje Njegova Veličanstva, koje je izdalo ovu odluku i riešitbu, moramo se postaviti na ono vrieme i dobu, inače je ne možemo razumjeti.

U ono vrieme bio je svaki inozemac, koji se nije kao podložnik Njegova Veličanstva rodio u ovoj monarhiji. Pak kada je Njegovo Veličanstvo tada svoju volju izreklo, onda mora za svakoga čovjeka jasno biti, da ono nije svoje podložnike i one, koji u ovoj monarhiji stanuju, mislilo pod izrazom inozemci. Naredba, koja sa ovim zakonom sačinjava cjelinu, kad je Njegovo Veličanstvo izdalo, onda je bila previšnja volja, izrežena na previš. mjestu, da inozemac ne može steci javne službe. Tim je Njegovo Velič. htjelo izreći, da ovdašnji stanovnici, koji živu pod Njegovim žezlom, da uživaju podpuno Njegovo povjerenje. i samo napram tudjincem, koji ne živu u ovoj monarhiji, imade se uporaviti ovaj zakon. S toga ne može biti umjestno, da se ovaj zakon ovdje uporavi.

Visoki sabore! Od onoga vremena, kad je posebni zakon došao o ugarsko-hrvatskom državljanstvu, od onda kad je ovim zakonom promienjen gradjanski zakon u pogledu stečenja gradjanstva, onda je nastupilo ono novo vrieme, kad se je moglo kazati, da se sad može smatrati i Cislajtanac, prem je podložnik Njeg. Veličanstva kao inozemac. Da to nije samo moj nazor, nego da je obično ovako praktično, to mogu takodjer služiti sa knjigom: „Studien zum östereichischen Staatsrechte" i „ungar. Ges. Art. L. 1879, Tübingen 1880" od dra. Emanuela Milnera. Ovdje se veli na strani 91. (čita): „Ueber einen Beschluss des Viener Gemeinderathes, Angeshörige der ungarischen Länder, wie andere nicht östereichische Staatsbürger zu behandeln erklärt der keuserl. Minister des Innern. es dürfte zwar nicht angesen Ungarn, als förmliches Ausland zu bezeichnen u. s. w.

Dakle tada još toga nije bilo. Nego usljed toga što je godine 1879. poseban zakon u život stupio o stečenju ugarsko-hrvatskoga državljanstva, postala je ona razlika, da se može kazati, da su Cislajtanci inozemci kod nas i obratno.

Medjutim naglasiti mi je, da ta naredba od g. 1828. samo o stečenju državljanstva govori, a u nazočnom slučaju se ne radi o stečenju državljanstva, o zavičajnosti, dakle ovdje nije mjerodavna ona naredba, koja je izdana po Njegovom Veličanstvu, a radi o stečenju državljanstva, nego ona, koja radi o stečenju prava zavičajnosti. I ako veleštovani g. zastupnik gjurgjevački se poziva na ovu naredbu u tom smislu, da je pravo državljanstva preduvjet pravu zavičajnosti, onda ga upućujem na obćinski red od god. 1850., u kojem zakonu je ona naredba derogirana upravo u tom smislu.

Ja ću doći na to, da li je obćinski zakon upravo opet derogiran zakonom od 1859. Ali to stoji, da je god. 1850. došao novi obćinski red, novi zakon, u kojem zakonu su uvjeti navedeni, po kojih se može dobiti pravo zavičajnosti. Onda u koliko taj novi zakon od god. 1850. stoji u protuslovju sa onom naredbom od god. 1828., u toliko ta prijašnja naredba je tim zakonom izvan kriepostí stavljena.

To je sasvim jasno, jer novi zakon, ako je u opreci

sa prijašnjim zakonom derogira prijašnji. Po obćinskom redu od god. 1850. ne ima nikakove dvojbe, a to i sama vlada dopušta u riešitbi svojoj, da po obćinskomu redu od god. 1850. je Kuničić vlastan bio i imao sve preduvjete za zavičajno pravo. Ja mogu čitati dotični §. zakona od g. 1850., tu se veli §. 10. (čita): „Državni, zemaljski i obćinski urednici, zatim svećenici, pravi učitelji, jesu obćinari, ako radi svoje službe za stalno u obćini prebivaju“.

Visoki sabore, ovdje se ne govori o stalno namješteni činovnicih, nego se veli u ovom §. 10., da svi zemaljski, državni i obćinski urednici, koji stalno prebivaju i javni učitelji, koji stalno prebivaju u stanovitoj obćini, imadu tamo svoje pravo zavičajnosti. Po ovom §. je izdana domovnica g. Kuničiću. Ali vis. vlada je izrekla, a to je rekao i g. zastupnik gjurgjevački, da je ova ustanova izvan kriepošti stavljena kašnjim zakonom od g. 1859.

Dakle da vid mo, da li to stoji.

Donekle je prekjučer g. zastupnik senjski takodjer svoje nazore u tom izrekao, u čemu se i ja s njime slažem, da onaj zakon od god. 1859. iz istih razloga, koje je on naveo, nederogira ovu ustanovu. Uz ove razloge navesti ću ja još jedan razlog.

Ja ću čitati ovaj zakon od 24. travnja godine 1859., članak 11. glasi ovako (čita): „Ustanove ovoga zakona o prinadležnosti stupit će u kriepost onoga dana, kojega bude proglašen i timi lišavaju se svoje kriepošti svi zakoni i naredbe o prinadležnosti, koje se ne slažu s ovimi ustanovami.“

To je istina, ovako glasi ta naredba, o tom nema dvojbe. Sada se samo pita, da li dotična ustanova stoji u oprieci sa §. 10. obćinskoga zakona.

Dotični §. toga zakona §. 42. ovako glasi (čita):

„Konačno imenovani i postavljeni urednici, dvorski i državni, duhovnici i javni učitelji dobivaju, čim stupe u službu svoju prinadležnost k onoj obćini, u kojoj po službi svojoj imadu stalno boraviti.

Ovdje tako stoji. Sada ćemo tumačiti zakon. Sada se pita, visoki sabore, da li taj zakon zbilja predpostavlja i zahtjeva, da učitelj mora biti konačno imenovan po ovom zakonu.

Kod svake interpelacije mora se — to je juridički aksiom — obazirati na gramatikalne i logične elemente: dakle ne samo na logičke, nego i na gramatikalne elemente. Gramatika kod stvaranja zakona veliku ulogu igra.

Kod nas, visoki sabore, gdje se obično, kao i u ovom slučaju, postojeći zakon uviek iz druge zemlje, tuj dakako nije od potrebe, da se kod stvaranja zakona samoga to toliko naglašuje; mi moramo paziti na original. Nu izvorni zakonodavac uzimlje točan obzir na gramatikalne elemente kod svakoga zakona. Tuj svaki, koji se bavi sa interpretacijom zakona, zna takodjer, da se imadu uviek pojmovi postojeći u zakonu točno razlikovati. Ne samo da ima svaka rieč svoju svrhu, nego i svaka kategorija, koja je navedena u zakonu ima svoje stanovito svojstvo i proizvadja kao takova svoje posljedice. Jedna rieč, koja se odnosi u zakonu na stanovitu kategoriju, ta rieč ako nije pridodana drugoj kategoriji, po gramatikalnoj interpretaciji, ne može se protezati na drugu kategoriju. To će mi potvrditi svaki, koji i nije jurista, nego koji se bavi sa filologijom, znati će, da atribut, adjektiv mora biti uviek inkorporiran dotičnoj kategoriji. Ako taj nije inkorporiran, onda se ne može na tu kategoriju ni protezati.

Sada dolazim vis sabore na ovaj naš slučaj. Atribut je: konačno imenovani; taj atribut je postavljen uz kategoriju urednika dvorskih i državnih. Sada dolazi druga kategorija: duhovnici i javni učitelji dobivaju svoje pravo. Mi vidimo ovdje, da je za kategoriju dvorskih i državnih urednika izrično u zakonu postavljen ovaj uvjet, da budu konačno imenovani. Sada ako se „konačno imenovani i postavljeni“ proteže na drugu kategoriju, mora to biti spomenuto po zahtjevih gramatike, i to ne smije disjunktivno, nego konjuktivno biti izraženo u zakonu. To je jasno po pravilih gramatike, i upravo bezsmisao mora izaći, ako se ne postupa tako.

Uzimam jedan primjer. Ako velimo: Konačno imenovani i postavljeni urednici dvorski i državni, žene i djeca išli su u crkvu. Tu imamo razne kategorije osoba, imamo činovnike, žene i djecu. Tada ako ja velim: konačno imenovani činovnici, žene i djeca išli su u crkvu, koji će na svietu misliti, da su djeca i žene konačno namještene i imenovane. (Tako je! na lievici. Veselost). To vam je gramatikalni dokaz, da svaka kategorija stanovitih osoba i predmeta, koja je u zakonu uvrštena, ta kategorija mora imati uviek svoj posebni atribut, ako toga atributa kod druge kategorije nema, tad se niti po logici, niti po gramatici ne može ovaj atribut takodjer protezati na onu drugu kategoriju.

Reklo se je i to, da pošto je on bio samo provizorno imenovan, da onda ono pravo provizorno, koje je dobio, ne može podieliti njemu nikakovoga definitivnoga prava. Da tomu nije tako, pročitati ću vam sasvim sličan slučaj. Ovaj slučaj, visoki sabore, je u obće riešen u Cislajtaniji bio, gdje je i isti zakon: samo što onaj profesor nije bio na realci, nego na gimnaziji. Ja mislim, da to nije nikakova razlika. (Glasovi na ljevici: To je velika razlika?! Smieh). (čita):

„Gymnasialsuplenten könnten in Gemässheit des §. 13. provis. Gemeinde-Gesetzes in der Gemeinde ihres Anstellungs-potis das Heimatsrecht erwerben.“

Ta riešitba izašla je godine 1877. u Cislajtaniji: gdje je takodjer, kako i kod nas, bio onaj zakon od g. 1859. u kriepošti. Ta riešitba od g. 1877. veli, da po prijašnjem zakonu gimnazijalni suplenti imadu pravo zavičajnosti. Dakle akoprem suplent nije stalno namješten, ima svoje pravo zavičajnosti. (Kamenar: To g. Crnković dobro zna).

Ja sam s ovim, što sam do sada kazao, donekle od-

govorio na onu interpelaciju. koju smo čuli danas od strane vlade.

Nego ovdje je još jedna okolnost, koje nisam spomenuo. Tu okolnost smo danas čuli. a ta jest. da je g. Kumičiću tim, što je uvršten u listine. podjeljeno samo aktivno izborno pravo. Dakle da mu je tim, što je u stalne listine uvršten Kumičić. samo aktivno izborno pravo podjeljeno. Nu naš se zakon ne razlikuje ni najmanje izmedju aktivnoga i pasivnoga izbornoga prava. (Folnegović: samo kod opozicije se razlikuje).

Nisam našao. Ako se je dodalo. da drugi faktor odlučuje ob unosu u listine. a drugi ob zavičajnosti. to stoji.

Zato dolazim na veoma interesantno pitanje i mjerodavno. dali vlada. obzirom na to. što ona kao politička oblast misli. da je pozvana postupati i riešiti u ovom predmetu, nalazi u zakonu onih uvjeta. da može onu sugerenciju vršiti. koju je vršila u nazočnom slučaju. Ja mislim, da vlada ne može toga učiniti i to iz sljedećih razloga koji su iz zakona izcrpljeni.

Naš zakon od god. 1881. od 28. siečnja ob ustroju gradskih občina u kraljevini Hrvatskoj veli u §. 57. (čita):

Djelokrug gradske občine jest: 1. naravni. u kojem občina uz obdržavanje postojećih zakona samostalno odlučuje i uredjuje o svem, što se neposredno tiče interesa občine i što u području svojem vlastitimi silami upravljati može."

Nadalje veli zakon u §. 58. (čita):

„U poslovih naravnoga djelokruga občine, gradsko je zastupstvo zaključujući i nadgledajući organ."

Onda veli zakon u §. 59. (čita):

„Spada na kompetenciju gradskoga zastupstva: primati u občinsku svezu i podjeljivati pravo gradjanstvo i počastno gradjanstvo."

Tu se navadjaju izrično svi slučaji, koji spadaju na kompetenciju gradskoga zastupstva. Tu se veli u točki 17.: spada na kompetenciju gradskoga zastupstva. primati u občinsku svezu i podjeljivati pravo gradjanstvo i počastno gradjanstvo.

Visoki sabore. tu je u zakonu izrično rečeno. da je u ovom občina samostalna i da samostalno odlučuje i odredjuje o svemu bez razlike. što se napose tiče interesa občine. Tu je občina sasvim autonomna u tih stvarih. A što to znači autonomna občina? Ima li to kakvih posljedica u obće? Može li se govoriti o samostalnoj občini, ako vlada može ukinuti njezine zaključke? Ili jest samostalna, ili nije, tercium - non datus. Ako je samostalna, onda smije ona odlučivati, ako nije, onda ima vlada pravo, da može onako postupati. kako postupa. Kako glase dotične ustanove na koje se, kako sam čuo i čitao, poziva vlada u svojoj rješitbi

Presvietli gosp. predstojnik je sam spomenuo §. 90. ovoga zakona. koji glasi: „Vrhovni nadzor nad upravom občinskih posala, te občinskih zavoda i zaklada vrši kr. zem. vlada budi neposredno. budi preko svojih organa".

To stoji, vrhovni državni nadzor ima vlada vršiti. Ali se sada pita. što razumjeva zakon pod vrhovnim državnim nadzorom. Već je g. Kumičić pripomenuo nešto u tom pogledu. akoprem nije jurista. Ja moram takodjer o smjeru onoga. što je on kazao, nešto pridodati. Na primjer. predsjednik sudbenoga stola vrši nadzor nad svimi organi i nad svimi poslovi kod sudbenog stola. ali je li tko čuo, da predsjednik sudbenoga stola rješitbe, koje sudbeni stol izdaje. može ukinuti. Nemože. Može li predsjednik banskoga stola? Ne može. Samo ono. što molbeničkim putem ide, dolazi u njegovu kompetenciju, samo za ono je on pozvani faktor, da po zakonu rieši. Vrhovni nadzor je sasvim nešta drugoga. a ukidajuća oblast je sasvim drugi faktor. Tuj postoji velika razlika

Sada dolazim na ono. što je presv. g. rekao, da ovo spada na političku oblast. a ne na juridičku. Da vidimo. Da vlada nije ovu stvar sada riešila, nego da se je potaknula prigodom sastavljanja listina. pak da je g. zastupnik gjurgjevački reklamirao g. Kumičića iz listine i rekao: on nema zavičajnog prava ovdje. po tom ne spada u listine: bila bi ta stvar došla do stola sedmorice, koji bi bio sudio po uvjetih. koji predleže, da li može biti gosp Kumičić unešen u listine na temelju onih svojstva. koja sačinjavaju ukupnost prava zavičajnosti, te bi bio na tom temelju izrekao svoju osudu. Dakle je stol sedmorice pozvan. da ovo pitanje rieši i tim je ingerencija vlade ovdje izključena.

S toga ja ne mogu pristati uz onaj nadzor. da ova stvar ne spada pred sud. nego pred političku oblast. Kad bi mi imali naš „Verwaltungsgerichtshof". onda glede samoga prava nebi došlo to pred političku oblast, nego pred taj „Verwaltungsgerichtshof".

Visoki sabore, ja ću svoju polemiku sada svršiti. Ja mislim. da iz ovoga razlaganja. što sam dosada kazao. da je prilično jasno. da oni razlozi. koji su s ove strane navedeni bili, nisu opravdani na temelju zakona.

Nego ja ću još samo jednu reći u pogledu zakonarstva samoga o pravu zavičajnosti.

U uvodu moga govora spomenuo sam. da je pravo zavičajnosti stečevina humanizma i civilizacije. Civilizacija i humanizam izrekli su ovaj factum kao neodoljiv aksiom, da čovjek bez zavičajnosti ne može biti. To je dužnost družtva prema svakomu čovjeku. To je načelo zakonarstva svih naroda na čitavom kontinentu, da nema čovjeka u družtvu bez zavičajnosti. Tada bo čovjek zna. od koga može tražiti. da mu u slučaju nužde priskoči u pomoć. Zavičajnost je ono, što se danas nikomu oteti ne može. Na tom načelu počivaju zakonarstva svih naroda na kontinentu. To je načelo humanizma, koga se nije nijedan narod odrekao. Zato vidimo, da je u svih zakonih svih naroda na kontinentu bez iznimke uvrštena ustanova. da čovjek bez zavičajnosti biti ne može. Zato upravo veli, vis

sabore, §. 21. našega zakona ovako, da pokaže, da je to sbilja neodoljiv aksiom čovječtva, veli ovako (čita): da osobe „bez zavičaja“, najme „kojih se zavičajno pravo predbježno neda izkazati“ imadu se uviek pridjeliti jednoj obćini“.

Napose točka 2. veli: „onoj obćini u kojoj su prije pitanja nastavšega o njihovom zavičajnom pravu, najduže vremena, ali ipak jednu godinu dobrovoljno i neprekidno prebivale“, a točka 4.: „onoj obćini, u kojoj se nadju za vrieme nametnuta pitanja o njihovu zavičajnu pravu.

Dakle naš zakon ne trpi i ne dozvoljava to, a tako ni jedan zakon na svietu, da bi tko bio bez zavičajnosti.

Visoki sabore, ovdje treba jednu veoma važnu okolnost i točku ustanoviti i ako ovu točku nadjemo, našli smo onu točku, za koju je Archimed rekao: da mihi punctum, teram movebo, biti će svakomu jasno, da g. Kumičić ima pravo zavičajnosti, a to je ova točka. G. Kumičić otišao je iz Cislajtanije s voljom, da se tamo ne vrati. To je vrlo važna okolnost, animus non redeundi. Tim animus non redeundi kaže se: čim se tko izseli iz kojega kraja s nakanom, da se ne će povratiti, prestaje biti državljanom i gubi zavičajnost. Za taj moment o izseljivanju kaže se, da svaki onaj Cislajtanac, koji se izseli s voljom, da se ne povrati više, taj je izgubio tamo pravo zavičajnosti. (N. Crnković: nije se izjavio.) Ovo ne stoji. Tu leži u toj točki priepor. Veleštovani g. zast. gjurgjevački misli, da mora izjaviti izrično moju volju, anisnus non redeundi. Ja velim, da u tom pogledu ne mora izrično očitovati svoju volju. Nego kad vi to ne vjerujete, ja ću vam čitati zakon. Dakle ja velim, da se i muče t. j. takovim djelovanjem, koje ne daje povoda niti najmanjoj dvojbi, da ću se ja povratiti, ako su takova djelovanja dokazana: ako je po zakonu dokazano, da postoji animus non redeundi. I čim takav čin predleži, ne treba izrične izjave naročite aninus non redeundi, nego je sam čin dovoljan. Da je tomu tako, naš postojeći zakon i ovaj cislajtanski, koji je ovdje važan izrično ovako propisuje. Cislajtanski zakon ovako glasi (čita): „Wenn sich heute ein österreichischen Unterthan ins Ausland begibt, so ist seine Auswanderung in dem Augenblicke perfekt, und damit seine Staatsbürgerschaft erloschen, in welchem zu der thatsächlichen Ueberschreitung der Grenze der erweitbare animus non redeundi sich gesellt. Das Auswanderungspatent von 1832. hat es unternommen, eine Reihe von konkludenten Handlungen normativ aufzustellen, durch deren Vorhandensein der animus non redeundi als erwiesen angesehen werden soll“. (Glasovi na ljevici: G. Crnković, pamtite si ovu lekciju.) Molim pustimo to.

Dakle čovjek može svoju volju animus non redeundi i stanovitim djelovanjem očitovati; a to su zakonom nabrojeni svi slučaji. Nadalje stoji ovdje (čita): „Als solche Handlungen werden erklärt (§. 7. Ausv. Patent. c,) ein durch fünf Jahre ununterbrochener Aufenhalt im Auslande. (Milner str. 56, 57. i 58.)“.

Dakle gospodo! mi znamo, da je g. Kumičić već 6 godina neprekidno ovdje kod nas, da je bio suplentom pet godina. Time izgubio je po izričnoj ustanovi cislajtanskoga zakona jur ipso facto u Cislajtaniji pravo državljanstva, kamo dakle on spada? (Povici na ljevici. — Dr. Dav. Starčević: Kumičić nikamo ne spada. Kumičić: Na Kongo).

Predsjednik: Izvolite biti mirni i pristojno se vladati.

Dr. **Josip Frank**: Dakle g. Kumičić izgubio je pravo državljanstva u Cislitavi, a cislitavski zakon veli: onaj, koji je izgubio pravo državljanstva, taj takodjer i pravo zavičajnosti gubi (čita): „Velcher die Staatsbürgerschaft verliert, wird seines Heimatsrechtes dadurch verlustig“.

Dakle g. Kumičić izgubio je to pravo. Kad tamo nema prava zavičajnosti, a naš zakon poglavje III., vis. sabore, ne dozvoljava, da takav čovjek, koji nema drugdje prava zavičajnosti živi bez zavičajnosti, aho se samo godinu dana nalazi, a g. Kumičić nalazi se godinu dana od krieposti ovoga zakona, onda on mora biti onoj obćini dodieljen u pogledu prava zavičajnosti, gdje se nalazi. (Na ljevici: Živio!)

Osobe, kojih se zavičajno pravo predbježno ne da izkazati, kako misli g. Crnković, imadu se, dakle imperativno, po ustanovah sliedećih §§. pridieliti jednoj obćini, u kojoj će se smatrati tako dugo zavičajnimi, dok se ne iztraži njihovo zavičajno pravo. Najprije, ako hoćete ukinuti ovo pravo, morate drugo iztražiti i naći i dok ovaj priepor traje, dok nije drugo njegovo pravo zavičajnosti dokazano, dotle morate provizorno ovo pravo priznati. Što znači ovo „provizorno“? Znači to: dum Roma deliberat, Saguntum periit t. j. da može važan slučaj nastati, gdje je pogibelj u odvlaci, on izvršuje uporabu toga prava, jer je sila, nužda, ne može istom tražiti, gdje ima pravo zavičajnosti, nego po načelih čovječnosti i civilizacije i humanizma, moraš mu dati pravo zavičajnosti u onoj obćini, gdje se nalazi, dok se ne nadje. I zato izrično kaže riešitba u pogledu zavičajnosti u Cislajtaniji, gdje se veli: dok priepor traje, moraš mu ovdje dati izvršiti svoje zavičajno pravo. (čita):

„Er kann die Behandlung als heimatslosen im Linie der §§. 18. und 19. des Heimatgesetzes nicht von der vorheriger Nachweisung der öster. Staatsbürgerschaft abhängig gemacht werden.“

Nego čovjek se mora staviti na ono stanovište, koje zakon zauzimlje, a to stanovište je to, da nikomu neodriče prava zavičajnosti. Samo je pitanje, kakvo je pravo spojeno s ovim pravom, ne samo pitanje prava zavičajnosti, koje po našem zakonu nikomu ne možeš uzeti, koji je ovdje samo godinu dana; a tako glasi §. 34. (čita): „Domovnica samo je onda ništetna, ako obćina naknadno dokazati može, da je posjednik iste u vrieme, kad mu je izdana, imao zavičajno pravo u drugoj kojoj obćini.“

Iz toga, visoki sabore, sliedi, da vlada nije bitno

vlastna ukinuti tu domovnicu. (Fr. Folnegović: U tom leži sramota! Žamor na ljevici).

Predsjednik: Ja g. Kumičića pozivam na red. (Kumičić: Nisam ništa rekao).

Ja sam čuo. (Dr. D. Starčević: Ništa nije sramotnije od vladine riešitbe. gdje gazi zakon).

Dr. **Josip Frank**: Samo onda može biti ta domovnica ništetnom. ako se dokaže. da ima u drugoj obćini svoje zavićajno pravo. I odtuda sliedi, da vlada nije vlastna ukinuti ju. Tim mislim, da sam izcrpio predmet, samo još jedno

Po ovom što sam dokazao, mislim, da nije ni jedan u našem saboru, koji bi kazao, da po zakonu g. Kumičić nema prava zavičajnosti. (Dr. D. Starčević: Vidit ćemo kod glasovanja.)

Još jedno mislim.

Ja sam spomenuo. vis. sabore, ovo, da je to postulat civilizacije, i humanizma i ako bi se izreklo pravorokom ovoga vis. sabora, da se g. Kumičić nema ovjeroviti, onda bi odtuda sliedilo, u toj izreci bilo bi izrečeno, da je g. Kumičić bez zavičajnosti, jer je u Cislitavi izgubio i taj naš zaključak stvorio bi unicum, da bude čovjek bez prava zavičajnosti. Što dakle čitav kontinent i zakonodavstvo svih naroda želi zapriečiti. to bi naše zakonodavno tielo izreklo.

Čitavo zakonodavstvo svih naroda kaže: čovjek ne smije biti bez zavičajnosti; vi biste ovdje kazali: taj čovjek jest bez zavičajnosti. vi biste unicum stvorili u ovom pitanju.

Ja sam u početku govora rekao. da je ovdje ugled i dostojanstvo vis. kuće angažirano. Jest. u ime toga ugleda i dostojanstva molim vas. ovjerovite g. Kumičića. (Odobravanje na lievici).

Predsjednik: Rieč ima g. predstojnik, odjela za unutarnje poslove.

Zast. vlade **Danilo Stanković**: Visoki sabore! Samo sa nekoliko rieči osvrnuti ću se na primjetbe g. izvjestitelja. On je izveo iz ustanove poglavja VIII. zakona o uredjenju zavičajnih odnošaja, da se g. Kumičić mora pridieliti kojoj obćini.

To bi bilo osnovano tek onda, kad bi se dvojilo o tom. je li on. nije li stekao ugarsko državljanstvo. Ali o tom, da on nije stekao toga državljanstva. o tom. po mom mnienju ne može biti dvojbe. niti je g. izvjestitelj to dokazao. A čim on nije polučio ugarsko državljanstvo. on kao inostranac ne može niti privremeno biti pridieljen kojoj obćini.

Što se tiče tumačenja §. 42. zakona obćinskoga reda od god. 1859.. to ja mislim. da se zakon ne tumači samo po slovu nego i po duhu. §. 42. govori o stalno namještenih javnih urednicih, javnih učiteljih. ja ne znam. koja bi bila ratio legis. da se čini razlika izmedju urednika i javnoga učitelja. Ja se ne mogu dovinuti, domisliti. zašto bi zakon pravio razliku izmedju namještenih urednika i namještenih javnih učitelja. Dakle ja držim. da se ona rieč „stalno namješteni“ proteže i na javne urednike i na javne učitelje i da je ustanova §. 42. sbilja preinačena §. 10. privremenoga reda za grad Zagreb.

Što se tiče slučaja. koji je g. izvjestitelj naveo o gimnazijalnom suplentu jednom u Cislitavi, u zemljah, zastupanih u car. vieću, mislim, da taj slučaj nije identičan sa ovim, koji se danas razpravlja, jer je g. izvjestitelj sam čitao, da odluka glasi onamo, da suplentom u smislu privremenoga zakona od 1849. pripada pravo zavičajnosti. Ali on je morao dokazati, da namjestnim učiteljem u smislu §. 42. od god. 1859. to pravo pripada, koje on hoće i kojega je svaki dokaz izbjegao.

G. izvjestitelj izvadja iz ustanova o gradskih obćina, da vlada nije vlastna donieti ovu riešitbu navlastito zato. što gradsko zastupstvo samostalno razpravlja poslove obćinske.

Visoki sabore! G. Kumičić nije molio. da mu se podieli pravo zavičajnosti u gradu Zagrebu. već je molio. da mu izda domovnicu na temelju njegovoga imenovanja za namjestnoga učitelja i položene prisege.

To nije stvar. koja spada u nutarnji djelokrug zastupstva gradskoga, nego je političko pitanje, koje imade riešiti gradsko poglavarstvo kao oblast politička, kao što je ono i zbilja riešilo.

Kao što sam već napomenuo po §. 90. ustrojstva gradskih obćina pripada vladi pravo vrhovnoga nadzora obćinske uprave. Po tom zakonu ima vlada pravo iskati spise svih zapisnika i zaključci gradskoga zastupstva moraju se vladi predlagati. Kakav bi smisao imala ta ustanova. kad vlada nebi imala prava ukinuti ono. što je proti zakonu učinjeno. Ako i onaj §.. kojega je g. izvjestitelj naveo. formulira one uvjete. pod kojimi može obćina ništetnom proglasiti domovnicu, ne sliedi. da ne može vlada kriepošću vrhovnoga nadzora nad upravom obćine.

Ja nisam nikada uztvrdio. da stalne listine ne spadaju pod judikaturu sudbene oblasti. najpače pod judikaturu stola sedmorice; ali sam uztvrdio, da se uvrstba u stalne listine ne stiče pravom zavičajnosti, jer tomu sude drugi faktori, a zavičajnomu pravu drugi faktori.

G. izvjestitelj kazao je. da nitko ne može biti bez prava zavičajnosti.

Ja to dopuštam, ali ja mislim. da g. Kumičić ima pravo zavičajnosti i to u Istri: a dokaz tomu je to. da je g. Kumičić i unovačen kod svoje pukovnije i da se nalazi u pričuvi kod iste pukovnije. (Kumičić: Nije istina).

Predsjednik: Visoki sabore! Razprava je zaključena. Stupit će se glasovanju. Glasovat će se o predlogu izaslanstva saborskoga, koje predlaže, da se izbor nar. zast. II. kotara grada Varaždina Eugena Kumičića ovjerovi.

Glasovati će se ceduljami. i to ona gospoda, koja su za predlog, glasovat će sa „da“, a ona, koja su protivna sa „ne. Ako će većina vis. sabora glasovati sa „ne“, tim

će se smatrati, da izbor g. Eugena Kumičića nije ovjerovljen nego ništetnim proglašen.

Imenik čitati će g. bilježnik Barlović, kontrolu voditi će gg. zastupnici Pavlović, Reizer, Sudarević, Dedović i gg. bilježnici Tumpić i Popović.

(Iza obavljena skrutinija.

Visoki sabore;

Posljedak skrutinija je sliedeći: glasovalo je 70 članova, od ovih glasovalo je sa „da“ 28, a sa „ne“ 42.

Tim je većinom glasova izbor g. zast. Kumičića nevaljanim proglašen. S toga će se vis. vlada pozvati, da novi izbor razpiše.

Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom redu je izbor odbora od 15 članova, da izrade novi poslovnik.

Skrutinium, molim, da obave ista gospoda, koja i prije.

Predsjednik (zvoni): Visoki sabore! Posljedak skrutinija jest sliedeći: Glasovalo je 58 sab. članova; od ovih dobili su gg. zastupnici: Crnković Nikola 51, Davidović Lazar 55. Fodroczy Aleksander 55, Gjurgjević Vaso 55, Gjurković Gjuro 52, Krestić Nikola 55, dr. Kršnjavi Izidor 55, Kušević Svetozar 54, Popović Stjepan 52, dr. Speveć Stjepan 56, dr. Šram Lavoslav 55, dr. Mazzura Šime 47, dr. Starčević Antun 58, dr. Hinković Hinko 58 i Folnegović Franjo 58 glasova. Ovi se dakle smatraju izabranimi, dočim su ostali glasovi podieljeni na više gg. zastupnika.

Visoki sabore! Imade jedan zajednički zakon u proglašenje, naime zakonski članak 37. od g. 1884., stvoren na hrvatsko-ugarskom saboru o uzakonjenju državnoga ugovora, sklopljenoga u Rio-Janeiro dne 21. svibnja 1883. s Brazilijom u predmetu zamjenita izručivanja običnih zločinaca.

Molim g. bilježnika, da bi taj zakon proglasio.

Bilježnik dr. **Marko Lončarić** (čita):

Predsjednik: Visoki sabore! Dnevni je red današnje sjednice izcrpljen. Ja ću ovu sjednicu u svrhu, da se sastavi zapisnik, kao i u obće sjednice saborske do dalnje odredbe odgoditi. Buduća saborska sjednica sazvat će se svojim putem, nu prije nego zaključim sjednicu, pozivljem i molim gg. članove proračunskoga odbora, da bi izvoljeli 26. ožujka u 10 sati prije podne u odborsku sjednicu doći, da se može preuzeti razprava proračuna za g. 1885.

Ja sjednicu odgadjam u svrhu autenticiranja zapisnika na pol sata.

(Poslje pol sata.)

Predsjednik (zvoni): Sjednica se nastavlja. Molim g. bilježnika, da bi izvolio pročitati zapisnik današnje sjednice.

Biljež nik dr. **Marko Lončarić** (čita):

Zapisnik

34. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu dne 19. siečnja 1885. pod predsjedanjem saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata u prisutnosti 72 saborskih članova.

Od strane vlade prisutni odjelni predstojnici gg. Danilo Stanković, Ivan Vončina i upravitelj pravosudnoga odjela Vjekoslav Klein.

Čitan bje zapisnik posliednje sjednice, koji se s primjetbom, da dr. Hinković Samobor zadržaje, a napušta Ivanić tvrdju ovjerovljuje.

Predsjednik javlja, da su na ovaj visoki sabor stigli sliedeći podnesci:

1. Imunitetni saborski odbor podnosi izvještaj o predlogu g. dra. Davida Starčevića i drugova glede imuniteta narodnoga zastupnika dra. Jakova Radoševića.

Stavit će se na dnevni red.

2. Presvietli gosp. grof Stjepan Erdödy ml. podnaša bansku pozivnicu.

Ide odboru za verifikaciju.

3. Preuzv. g. Koloman Bedeković Komorski izjavljuje, da zadržaje saborski mandat za 43. izborni kotar u Rasinji, a napušta kotar ogulinski; a zastupnik Ivan Vončina izjavljuje, da prima saborski mandat za izborni kotar 16. u Novom, a napušta 29. izborni kotar u Bošnjacih, te predsjednik izjavlja: „pošto su se sva gospoda zastupnici u više kotarah izabrani izjavili, koji kotar da zadržavaju, to će se pozvati visoka kr. zemaljska vlada, da u svih izpražnjenih kotarih čim prije izbore razpiše.

4. Kr. sudb. stol u Zagrebu moli za dozvolu sudbenoga progonjenja narodnoga zastupnika g. Miloša Zeca.

Ide odboru za imunitet.

5. Zastupnik Milen Pavlović podnosi sliedeću izjavu:

U sjednici od 16. o. m. ja sam naprama g. Paukoviću upotriebio takovih izraza, kojimi sam proti svojoj namjeri povriedio čast i dostojanstvo sabora.

Imajući na umu samo g. Paukovića, s kojim ću započetu razpru drugim putem dokončati, ja nisam mislio, ni želio uvriediti sabor, te žalim, što sam to učinio i molim ga, da mi oprosti; — a zastupnik g. Pauković podnosi sljedeću izjavu: U saborskoj sjednici od 16. o. m. jasam prigodom obrane mojega poštenja naprama g. narodnomu zastupniku Milanu Pavloviću rabio izraze, koji su povriedili čast i dostojanstvo visokoga sabora.

Uslied toga molim, pošto te rieči nisam upotriebio u nakani, da visoki sabor uvriedim, da mi visoki sabor uvriedu oprostiti izvoli.

Uslied tih dvijuh izjava predsjednik sabora očituje, da odustaje od svoga predloga, učinjenoga u 33. sjednici od 17. siečnja 1885. te da se gg. zastupnici Milan Pavlović i Vaso Pauković privremeno iz saborskih sjednica izključe.

Prima se na znanje.

Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom redu je izvještaj iztražnoga povjerenstva izaslanoga u pogledu priepornoga izbora g. Eugena Kumičića.

Po svršenoj debati o ovom izvještaju pita predsjed-

nik: Prima li vis. sabor predlog izaslanoga povjerenstva u pogledu provedenja iztrage glede pritužbe proti izboru narodnoga zastupnika Eugena Kumičića, koji glasi: da se izbor navedenoga zastupnika (7) II. kotara grada Vararaždina g. Eugena Kumičića ovjerovi?

Glasovati će se balotažom, te gospoda, koja su za predlog ovaj neka izvole glasovati sa „da", a koja su proti tomu predlogu, neka izvole glasovati sa „ne".

Skrutatori imenujem gg. zastupnike: Pavlovića, Reizera, Dedovića, Sudarevića, a bilježnici Tompića i Popovića.

Po obavljenom škrutiniju proglasi predsjednik sliedeći rezultat:

Glasovalo je 70 saborskih članova, od tih glasovalo je sa „da" 28, a sa „ne" 42; te se time izbor Eugena Kumičića za II. izborni kotar u Varaždinu izjavlja anuliranim, te će se visoka vlada pozvati, da za II. izborni kotar u Varaždinu novi izbor razpiše.

Prelazi se na izbor odbora od 15 članova sabora za izradbu novoga saborskoga poslovnika.

Glasovalo se ceduljami, a skrutatori bijahu ista gospoda, koja i u prijašnjem izboru.

Po obavljenom skrutiniju proglasi predsjednik sliedeći rezultat:

Glasovalo je 58 saborskih članova, od tih dobiše gg.: Crnković Nikola 51 glas, Davidović Lazar 55 glasova, Fodroczy Škender 55 glasova, Gjurgjević Vaso 55 glasova, Gjurković Gjuro 52 glasa, Krestić Niko 55 glasova, dr. Kršnjavi Izidor 55 glasova, Kušević Svetozar 54 glasa, Popović Stevo 52 glasa, dr. Spevec 56 glasova, Šram Lavoslav 55 glasova, Mazura Šimo 47 glasova, Starčević Ante 58 glasova, Hinković Hinko 58 glasova, Folnegović Fran 58 glasova, te se ova petnaestorica smatraju izabranimi u odbor za izradbu novoga saborskoga poslovnika.

Zatim bude proglašen zajednički zakonski članak 37. od g. 1884., stvoren na hrvatsko-ugarskom saboru o uzakonjenju državnoga ugovora, sklopljenoga u Rio-Janiro dne 21. svibnja 1883. s Brasilijom u predmetu zamjenita izručivanja običnih zločinaca.

Izcrpiv time dnevni red, odgodi predsjednik u 1/4 2 sata sjednice saborske na neizvjestno vrieme, te pozivlje članove odbora proračunskoga, da se dne 26. ožujka 1885. u 10 sati prije podne u Zagrebu sastanu u odborsku sjednicu i zemaljski proračun u pretres uzmu.

Buduća sjednica će se sazvati običnim načinom.

Na to bude prekinuta na pol sata današnja sjednica, da se zapisnik sastavi i ovjerovi stante sessione.

U opet nastavljenoj sjednici bude zapisnik pročitan i ovjerovljen.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Dr. Marko Lončarić v. r.,
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe ne ima, zapisnik se verificira.

Gg. zastupnikom želim sretan put. (Klicanje: Živio predsjednik!)

(Svršetak u 1 sat 45 časova poslie podne.)

Trideset i peta saborska sjednica,

obdržavana 18. travnja 1885. u 11 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Podnesci.

Predsjednik (pozvoni): Sjednica počimlje. Vis. sabore! Na visoki ovaj sabor stigli su sliedeći podnesci:

Preuzvišeni g. ban priobćuje, da su Nj. c. kr. apostolsko Veličanstvo cesar i kralj Franjo Josip, Nj. Veličanstvo carica i kraljica Elisabeta, zatim prestoljonasljednici Rudolf i Stefanija premilostivo primili čestitku ovoga sabora, podnešenu prigodom nastupa nove godine 1885.

Uzima se na znanje.

Preuzvišeni g. ban priobćuje, da je Nj. c. kr. apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo premilostivo uzeti na znanje obavljeni izbor regnikolarne deputacije.

Uzima se na znanje.

Zemaljska vlada, odjel za bogoštovje i nastavu dostavlja na ustavno pretresivanje zakonsku osnovu. kojom se povisuje plaća sveučilištnomu knjižničaru. te se stvara kod iste knjižnice mjesto pristava.

Ide odboru proračunskomu.

Pravosudni odjel kr. zemaljske vlade priobćuje, da je Nj. c. kr. apostolsko Veličanstvo previšnjim riešenjem od 25. siečnja 1885. premilostivo blagoizvolilo odobriti zakonsku osnovu, kojom se ovlašćuje kr. zemaljska vlada na pokrivanje potrebe nutarnje samouprave od 1. siečnja do 30. travnja o. g.

Uzima se na znanje.

Zemaljska vlada, odjel za bogoštovje i nastavu dostavlja na ustavno pretresivanje proračun zaklada narodnih učiona i zaklada štipendialnih Marije Terezije za godinu 1885.

Ide odboru za proračun.

Zemaljska vlada, odjel za pravosudje, dostavlja proglašenja radi skupne zakonske članke 39., 49., 51. od god. 1884.

Stavit će se na dnevni red.

Zemaljska vlada priobćuje, da je dne 19. veljače o. g. umro narodni zastupnik kotara dobrinačkoga dr. Stevan Dimitrijević. Ja mislim, da će vis. sabor primiti moj predlog, da se nad ovim gubitkom sažaljenje u zapisnik uvrsti.

(Prima se.)

Ujedno će se zemaljska vlada pozvati, da novi izbor u kotaru dobrinačkom razpiše.

Proračunski odbor podnaša izvješće ob osnovi zakona o proračunu za potrebštine nutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1885. Visoki sabore! Pošto je ovo izvješće danas tiskano i medju članove vis. sabora podieljeno, predlažem, da se isto stavi za sriedu 22. o. mj. na dneuni red. — Prima li visoki sabor ovaj predlog?

(Prima.)

Dakle ovo će se izvješće staviti na dnevni red za sriedu 22. travnja o. g.

Saborski odbor za promicanje narodnoga gospodarstva podnosi izvješće glede zamoljene dozvole obdržavanja sveobće zemaljske izložbe u Zagrebu g. 1890.

Ovo će se izvješće tiskati i staviti na dnevni red.

Gosp. Josip Gržanić podnosi izborni zapisnik vrhu obavljena izbora u 53. izbornom kotaru.

Ide odboru za verifikacije.

Gosp. Ferdo grof Pejačević podnosi izborni zapisnik vrhu izbora u 55. kotaru, u Virovitici.

Ide odboru za verifikacije.

Sudbeni stol u Belovaru moli za dozvolu sudbenoga progonjenja narodnoga zastupnika g. Steve Tudića.

Ide odboru za imunitet.

Kotarski sud u Brinju moli za dozvolu sudbenoga progonjenja narodnoga zastupnika g. Milana Pavlovića.

Ide odboru za imunitet.

G. Eugen Kumičić pognosi izvješće vrhu izbora obavljena u gradu Varaždinu.

Ide odboru za verifikacije.

Presvietli g. biskup Gašparić moli iz službenih obzir

dopust od 21. o. m. do 17. svibnja o. g. Dozvoljava li sabor ovaj dopust?

(Dozvoljava se.)

Ovaj je dopust dozvoljen.

Narodni zastupnik g. Filip Thaler moli 14 dnevni dopust radi bolesti. — Dozvoljava li vis. sabor ovaj dopust?

(Dozvoljava se.)

Ovaj je dopust dozvoljen,

Vis. sabore! Pošto za danas na dnevnom redu ne ima nikakova predmeta, to današnju sjednicu zaključujem, a drugu uričem za sriedu 22. travnja o. g. sa dnevnim redom:

Izvješće proračunskog odbora o zakonskoj osnovi budgeta za g. 1885.

(Svršetak u 11 sati 45 časova.)

*

Trideset i šesta saborska sjednica,

obdržavana dne 22. travnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Izjava zast. Josipa Zorića glede poslovanja odborah za vrieme nezasiedanja sabora. — Razprava o zak. osnovi o proračunu za g. 1885. — Interpelacija zast. dr. Grge Tuškana o sječnji drva u krajiških šuma bez razpisana natječaja.

Predsjednik: Stjednica počima.

Molim gospodina bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Bilj. dr. **Marko Lončarić:** (čita)

Zapisnik

35 sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 18. travnja 1885. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 47 gg. saborskih članova.

Od strane visoke kr. zemaljske vlade prisutni: odjelni predstojnik za unutarnje poslove gosp. Dane Stanković, odjelni predstojnik za bogoštovje i nastavu gosp. Ivan Vončina i upravitelj pravosudnoga odjela gosp. Vjekoslav Klein.

Predsjednik saobćuje. da su na ovaj vis. sabor iza odgodjenih dne 19. siečnja 1885. sjednica stigli sliedeći podnesci.

Br. 53. sab. Preuzv. gosp. ban priobćuje, da su Nj. c. i kr. apoštolske Veličanstvo kralj Franjo Josip I., Njezino Veličanstvo premilostiva kraljica Jelisava i Njihova Visost kraljević i nadvojvoda Rudolf i prejasna supruga mu nadvojvodkinja Štefanija blagoizvoljeli uz izraz hvale uzeti na previšnje znanje čestitku sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije podnešene povodom nastupa nove godine 1885.

Uzima se s homagijalnim poklonstvom na znanje.

Br. 193. sab. Preuzv. g. ban priobćuje, da je Njeg. c. i kr. ap. Veličanstvo blagoizvoljelo premilostivo uzeti na previšnje znanje obavljeni izbor regnikolarne deputacije u predmetu pomutnja o nagodbenom zakonu. Uzima se na znanje.

Br. 200. sab. Kr. zem. vlada, odjel za bogoštovje i nastavu, dostavlja na ustavno pretresivanje osnovu zakona, kojom se povisuje plaća knjižničara na sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu i ustrojava kod knjižnice istoga sveučilišta mjesto pristava. — Ide odboru za proračun.

Br. 197. sab. Pravosudni odjel zem. vlade priobćuje, da je Nj. c. i kr. apoštolsko Veličanstvo blagoizvoljelo premilostivo podieliti previšnju sankciju zakonu od 25. siečnja 1885., kojim se ovlašćuje hrv. slav. dalmatinska zem. vlada na pokrivanje potreba unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. travnja 1885.

Uzima se na znanje.

Br. 198. sab. Kr. zemalj. vlada za bogoštovje i nastavu dostavlja na ustavno pretresivanje proračun zaklada narodnih učiona i štipendijalne zaklade Marije-Terezijanske za g. 1885.

Ide odboru proračunskomu.

Br. 195. sab. Kr. zem. vlada. odjel za pravosudje, dostavlja proglašenja radi previšnjom potvrdom providjene hrvatske izvornike na zajedničkom hrvatsko-ugarskom saboru donešenih skupnih zak. članakah i to: zak. čl. 39. 40. i 41. od god. 1884.

Staviti će se na dnevni red.

Br. 219. sab. Kr. zem. vlada, odjel za unutarnje poslove priobćuje, da je nar. zastupnik izbornoga kotara dobrinačkoga dr. Stevo Dimitrijević dne 19. veljače t. g. umro.

Predsjednik predlaže, da se sbog smrti dra. Steve Dimitrijevića sažaljenje u zapisnik uvrsti. Sabor usvaja predsjednikov predlog, te će se pozvati visoka kr. zem. vlada, da za izborni kotar dobrinački novi izbor nar. zast razpiše. —

Br. 217. sab. Proračunski odbor podnosi izvješće o

osnovi zakona o proračunu za potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije i sjedinjenoga s istimi bivšega hrvatskoga-slavonskoga krajiškoga područja. —

Staviti će se na dnevni red.

Br. 199. sab. Saborski odbor za promicanje narodnoga gospodarstva podnosi izvješće glede zamoljene dozvole za obdržavanje sveobće zem. izložbe u gradu Zagrebu g. 1890 —

Staviti će se na dnevni red.

Br. 221 sab. Gospodin Josip Gržanić, podnosi izborni zapisnik ob izboru njegovu u 53. izbornomu kotaru. —

Br. 220. sab. Gospodin Ferdinand grof Pejačević podnosi izborni zapisnik ob izboru njegovu u 55. izbornom kotaru. —

Br. 222. sab. Gosp. Eugen Kumičić podnosi izborni zapisnik ob izboru njegovu u 7. izbornom kotaru.

Ide odboru za verifikaciju.

Br. 204. sab. Kr. kot. sud u Brinju, moli za dozvolu sudbenoga progonjenja narodnoga zastupnika gospodina Milana Pavlovića na tužbu Vase Paukovića radi uvriede poštenja. —

Ide odboru za imunitet.

Br. 194. sab. Kr. zem. vlada, odjel za pravosudje. odstupljuje molbu kr. sudb. stola u Belovaru za dozvolu sudbenoga progonjenja narodnoga zastupnika gosp. Steve Tudića. —

Ide odboru za imunitet.

Br. 223. sab. Presvjetli gospodin zast. biskup Gašparić Franjo, moli iz službenih obzirah dopust od 21. travnja do 17. svibnja.

Dopust se dozvoljava.

Br. 218. sab Zastupnik naroda g. Filip Thaller moli 14 dnevni dopust sbog oporave poremećena zdravlja.

Dopust dozvoljava se.

Nakon toga zaključi predsjednik današnju sjednicu u tri četvrta na 12 sati o podne, te ureče buduću na 22. travnja t. g. u 10 sati prije podne sa slidećim dnevnim redom:

Razprava o podnešenom izvještaju ob osnovi zakona o proračunu za potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije i sjedinjenoga s istimi bivšega hrv. slav. krajiškoga područja za g. 1885.: dotično razprava ob istoj osnovi. —

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Dr. Marko Lončarić v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabore! kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javi.)

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Na ovaj visoki sabor stigli su sliedeći podnesci: (čita)

„Predsjedničtvo sabora podnosi račune saborskih troškova za vrieme od 1. siečnja do 31. kolovoza godine 1884."

Ide odboru za razsudbu zem. računa.

„Saborsko predsjedničtvo podnosi račune saborskih troškova za vrieme od 1. listopada do 31. prosinca god. 1884."

Ide odboru za razsudbu zem. računa.

„Proračunski odbor podnosi izvješće ob osnovi zak., kojim se povisuje plaća knjižničaru na sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu."

Staviti će se na dnevni red, pošto je osnova jur tiskana.

„Proračunski odbor podnosi izvješće o proračunu zem. zaklada, narodnih učiona i zaklade štipendijalne Marija-Terezijanske za g. 1885."

Tiskati će se i staviti na dnevni red.

„Saborski petic. odbor podnosi 1. svoje izvješće o molbah na nj upravljenih."

Tiskat će se i staviti na dnevni red.

„Barun Rukavina Konstantin podnosi bansku pozivnicu i moli, da se na temelju iste verificira za saborskoga člana."

Ide odboru verifikacionalnomu.

„Žuvić Josip podnosi izborni zapisnik, po kojem je izabran za nar. zast. kotara Bošnjaci."

Ide odboru verifikacionalnomu.

„Dr. Mihajlo Pavlović podnosi izborni zapisnik, po kojem je izabran za narodnoga zastupnika kotara Nova Gradiška."

Ide odboru verifikacionalnomu.

„Dr. Stjepan Vučetić podnosi izborni zapisnik, kojim je izabran za nar. zast. kotara Ogulin."

Ide odboru verifikacionalnomu.

„Pevalek Franjo podnosi vjerodajnicu, po kojoj je izabran za nar. zast. za grad Koprivnicu."

Ide odboru verifikacionalnomu.

„Grof Antun Khuen-Belassi moli tronedjeljni dopust bolesti radi."

Molim, dozvoljava li vis. sabor ovaj dopust? (Dozvoljava se.)

Dopust ovaj je dozvoljen.

„Nikola Šipuš, nar. zastupnik moli za dopust na 4 nedjelje."

Dozvoljava li vis. sabor taj dopust?

(Dozvoljava se.)

Dopust je dozvoljen.

Vis. sabore! Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je razprava ob izvješću proračunskoga odbora o proračunu za g. 1885.

Josip Zorić: Vis. predsjedničtvo! Ja bi molio još prije za rieč.

Vis. sabore! Za dan 26. ožujka o. g. sazvalo je predsjedničtvo ovoga sabora proračunski odbor, da razpravi zakonsku osnovu o proračunu. kakov mu je vlada predložila a zatim da ju podastre saboru na ustavno pretresivanje. Pošto taj postupak smatram i držim, da je u protuslovju s duhom i slovom poslovnika i parlamentarnoga običaja, to si ja kao narodni zastupnik smatram za dužnost, da o tom progovorim i da upozorim vis. kuću, da se taj postupak protivi duhu i slovu poslovnika, te odbijam svaku odgovornost od sebe, za štetu, koja bi se iz toga precedensa za ustavni život zemlje mogla poroditi.

Sav saborski rad, svi predlozi i sve zakonske osnove upućuju se na odbore, u koje se obično biraju vještaci i strukovnjaci, da ih svestrano razprave i razglobe i tako razpravljene podnesu vis. saboru na ustavno pretresivanje.

Naravna je stvar, da svi članovi sabora ne mogu sudjelovati kod tih razpravah, zato su odbori omedjeni na stanoviti broj lica, ali je nedvojbeno, da je u interesu cieloga sabora, i u interesu svakoga pojedinoga člana, da bude točno upućen i obavješten o radu odbora, i da prisustvujuć odborskim sjednicam prikupi znanja i uvjerenje, koje mu je nuždno, da opravda glasovanje, kojim će se zakonska osnova prihvatiti ili zabaciti. I čim je takav predlog ili takova zakonska osnova važnija, tim je nuždnije, da saborski članovi što češće i marljivije takvim sjednicam prisustvuju. I naš je poslovnik takova nazora, jer sam u §. 25. govoreć o odborih kaže, da saborski članovi. ako i nisu članovi odbora, mogu prisustvovati odborskim sjednicam, a da mogu prisustvovati, nuždno je, da odbori onda rade, kada sabor saboruje. Mi znamo iz izkustva, da kada su odbori radili, osobito ako je bila važna zakonska osnova, da su se takve sjednice od članova sabora vrlo često posjećivale, a osobito razprave proračunskoga odbora. Pa ako je to prije bilo nuždno, uputno i koristno, ja mislim. da je sada tim uputnije i koristnije, da se pruži prilika svim članovom sabora, da prisustvuju tim razpravam, jer ovoga puta je prvi put, što proračun ukupne ujedinjene zemlje dolazi na stol visoke kuće, a ja držim, da svaki član sabora želi, da je svakomu članu sabora na duši, da se točno uputi u stanje naše zemlje i razgleda potrebštine i pokriće, kako se potrebštine namiruju i kako se pokriće upotrebljuje. Ima u proračunu stotina stavaka, o kojih bi ja ili drugi, a možda cieli sabor želio saznati razjašnjenja, a takvo se u saboru težko dobije, a i ne može se dobiti, jer poslovnik to nemogućim čini, dočim je u odborskoj sjednici to moguće; jer ja ako i nisam član proračunskoga odbora, bih mogao zamoliti prijatelja, da moli za ubaviest o ovoj ili onoj stvari. Reći će se možda, da naš poslovnik nije u tom jasan i da u poslovniku ne stoji izrično, kada odbori mogu zasjedati i raditi, a kada ne. Moguće je, da je poslovnik u toj točki nejasan, i da to izrikom ne izriče, što ja navodim, ali ondje, gdje je zakon nejasan, svaki će pravnik znati, da se zakon intencijom samoga zakonodavca tumači, a bez sumnje je, da je bila intencija sabora, kad je poslovnik stvarao, ta. da se saborskim članovom omogući prisustvovat odborskim sjednicam Ali ova intencija zakonodavca biva izvan svake sumnje samom interpretacijom ovoga zakona. Kada zakonodavac tumači zakon, njegovo je tumačenje autentično i ono ima valjanost kao zakon. Ovdje je pitanje. jeli kada sabor poslovnik u tom pravcu tumačio; ja kažem da jest. i da njegovo tumačenje ide u prilog mojemu nazoru.

G. 1879. kada je vis. vlada podastrla na ustavno pretresivanje zakonsku osnovu o proračunu i zakonsku osnovu o uredjenju gradskih i seoskih občina. Kada je sabor svršio razpravu proračuna, tada se je porodilo medju članovi sabora mnienje, nebi li bilo uputno, da se sabor odgodi, a za vrieme odgode sabora, da kombinirani odbor za občinski red zasjeda i razpravlja, a kada bude gotov, da se istom onda sabor sazove. Mnienja su se razilazila, i u tu je svrhu predsjednik tadanjega sabora g. Nikola Krestić sazvao konferenciju i u toj su se izmjenjivala razna mnienja, ali je nadvladalo to mnienje, da odbor ne može raditi, kada sabor ne saboruje. Iz ove konferencije rodila se je 11. kolovoza 1879. tajna saborska sjednica, u kojoj se imalo opet pretresti, što se je razpravljalo u konferenciji. Tada je bilo u tajnoj sjednici vidjeti, da vlada naginje tomu, da se sabor može odgoditi, a odbor da može raditi i iza odgode; to mnienje bar je zastupao g. Jovan Živković. Pojedini članovi sabora su ga pobijali i tadanji predsjednik g. Nikola Krestić je odlučno bio proti tomu, da bi odbor, koji nije drugo nego samo čest sabora mogao raditi onda, kada sabor ne saboruje, i ja se sjećam, da je neki član saborske većine doviknuo: narod, koji nije kadar podmirivati potreba svojega zakonodavnoga tiela, neka ga nema; i tada je sabor većinom glasova u tajnoj sjednici zaključio, da saborski odbori ne mogu raditi, ako je sabor odgodjen, već da usporedo imaju teći razprave saborske i razprave pojedinih odbora. Tako je bilo onda, i tim je sabor nedvojbeno i autentično tumačio poslovnik, koji još danas vlada, i kojega se moramo držati. Medjutim i negledeć na to, i bez obzira na ovo autentično tumačenje samoga zakonodavca, ja bih podigao glas proti takovu postupku upravo iz razloga ustavne slobode i parlamentarnoga rada našega sabora. Usvoji li se ta praksa i to načelo. da mogu odbori raditi bez obzira na saborsko zasjedanje i kada nema sabora. što može posve logično odtuda sliediti? Može sliediti to, da predsjednik sabora može sav rad podieliti pojedinim odborom, i da ovi odbori mogu zasjedati i raditi i poslovati. a da sabor zato ne posluje. a odtuda može sliediti to, da mnogi član sabora bude posve izključen iz saborskoga djelovanja, jer ima članova sabora, koji nisu članovi nijednoga odbora; ima mnogo članova sabora, koji su članovi takvih odbora, koji obično za ciele saborske periode nikada posla ne imaju, i takvi se članovi saborski neće moći točno uputiti u onih predmetih, koji se ipak razpravljaju i za koje se ima glasovati. Tada može,

kada odbori izrade posao, predsjednik sazvati saborsku sjednicu i tada, kao što ste uveli ograničenje parlamentarnoga rada kloturom, može se svaki najvažniji predmet, pače i više predmeta riešiti u nekoliko dana, a tim stvoriti od hrvatskoga sabora karikaturu. (David Starčević: Onako je već karikatura!)

Ja u interesu takva parlamentarnoga rada — od kojega se iziskuje, da bude svestran, sviestan i razborit, i da svaki član crpi uvjerenje, da može odgovarati pred bogom i narodom za svoje glasovanje — želio bih, da odbori ne rade, nego kad sabor saboruje. Reći će se može biti i to, da su razlozi štednje prinukali na ovaj postupak predsjednika saborskoga, da sazove saborske odbore onda, kad sabora nema. Ako se radi o štednji, ja ću biti prvi, koji će svakom sgodom štednju zagovarati, jer priznajem, da na narodu ima stotina potrebština, koje iziskuju novčanih sredstava, a trošiti, gdje nije nuždno, te nedati gdje je potrebno, bilo bi nepravedno; ali s druge strane ja neću nikada zagovarati štednju ondje, kada biva na štetu ustava i parlamentarnoga rada te materijalnoga probitka naše zemlje i naroda.

A ja ne znam, da li se je sada kakva ništednja polučila. Predsjednik sabora sazvao je proračunski odbor na 26. ožujka, a sabor urekao na 18. travnja. Proračunski odbor razpravio je svoj predmet, ako se nevaram, u deset ili jedanaest sjednica; ovaj rad, koji se obavi u deset ili 11 sjednica, taj se je mogao obaviti i onda, kada bi saborski predsjednik sazvao sabor na 10. travnja; dakle vas molim, koliko bi se tom ništednjom polučilo. Može bit se želi i to prigovoriti, da je već praksom i običajem ušlo u tečaj, da zbilja može koji odbor raditi i onda, kada sabor ne zasjeda. Ja što sjedim u ovoj sabornici — to je već treća perioda — ne znam za taj slučaj. Bijaše jedan slučaj, i to s lonjsko-poljskim odborom, ali i taj se odbor sastao kao i odbor proračunski, i ja sam mislio već onda podignuti glas proti tomu, ali sam mislio, da je to iznimka, koja se više neće opetovati, pa sam premučao.

Morda će se iztaći još jedan slučaj, a to je sa odborom za savske nasipe. Ovdje imam primjetiti, da je taj odbor svršio svoj zadatak do 8. kolovoza iste godine, dakle prije, nego je sabor autentično interpretirao poslovnik i stvorio zaključak, da se odborske razprave ne mogu držati, kada sabor ne zasjeda.

Medjutim ovdje mi je primjetiti, da sam bio član toga odbora, i da odbor ni nije imao formalnih sjednica u vrieme izvan saborskih sjednica, i da se je jedan put sastao kod svoga predsjednika g. vel. župana Pogledića, a drugi put kod g. kanonika Vučetića na razgovor, da se izmjene misli i mnienja o savskih nasipih, a u ostalom nije odbor ni novčića stajao, jer je privatan bio; a odbor je počeo svoj rad ozbiljno, kada je ovdje sabor zasjedao. Po tom vidite, da nema take prakse, koja bi taj postupak odobravala. Možda će se još jedno prigovarati, a to je ovo, da sabor proti svojim zaključkom ne prima prigovora. Ja to priznajem, ali bih mogao sjetiti visoku kuću, da se je slučio jedan slučaj, gdje je sabor proti zaključku predsjednikovu podigao prigovor i srušio ga.

Nu to ja smatram za iznimku i prelazim preko toga. Nu ovdje nije bilo saborskoga zaključka, a da ga nije bilo, upućuje me izvješće proračunskoga odbora, da je ne na poziv sabora nego po vlastitom zaključku pozvao proračunski odbor, da se sastane i na poziv predsjednika, a ne kaže se, kako se vidi iz izvješća i zapisnika posliednje sjednice od 19. siečnja o. g., da to nije bio zaključak sabora nego poziv predsjednika. Da se ovo ne može smatrati zaključkom sabora, izvodim odatle, jer ako predsjedničtvo želi, da se što usvoji, bio je običaj dosele u parlamentarnom životu, da predsjednik pita, jeli s voljom vis. kuće. Predsjedničtvo nije pitalo; pače se sjećam, da kada je 19. siečnja bila posliednja sjednica sjeditbe, da je tada iza dovršena dnevnoga reda digao sjednicu, i obećao, da će sabor prema okolnostim opet sazvati, te još dodade: i pozivam proračunski odbor, da se na 26. ožujka sastane; i to tako, da nije bilo moguće nijednomu članu prigovoriti, jer su već svi bili ustali, a predsjednik otišao. Dakle ni vis. predsjedničtvo ne drži, da je to zaključak sabora. Reći će tko, zašto ja to govorim, jer je ovo svršen čin, a factum infectum fieri nequit. Proračunski odbor u vrieme nezasjedanja sabora razpravlja proračun, i izvješće njegovo leži na stolu visoke kuće i neda se promieniti; ali ja to govorim samo zato, da se više to ne ponovi, i molim da vis. sabor preko toga predje na dnevni red, a molio bih izjavu predsjednika, da to kao iznimku smatra, a u buduće da će se poslovnik provadjati po slovu i duhu svojemu. Kada predsjedničtvo nebi u tom smislu dalo izjave, onda si ja pridržajem pravo, u svoje vrieme u tom predmetu staviti poseban predlog vis. kući.

Predsjednik: Na ovo mi je primjetiti sliedeće: Gosp. zastupnik kaže, da običaj držati odborske sjednice za vrieme, kada sabor ne saboruje, da je proti poslovniku i praksi. Moram navesti, da ovaj običaj nije proti poslovniku, pošto se u poslovniku nigdje ne nalazi, da se ne mogu držati odborske sjednice za vrieme, kada sabor ne saboruje; a da je proti praksi, to je sam g. Zorić oprovrgnuo, jer je dokazao, da su odbori i prije toga na taj način držali sjednice.

G. zastupnik Zorić kaže, da je može biti poslovnik nejasan u tom, pa ako je ne jasan, ima ga tumačiti sam sabor, a da ga je sabor tumačio u tom smislu, da se ne mogu držati odborske sjednice, kada sabor ne saboruje, ja kažem, da to ne stoji; jer je sabor protivno tumačio, kad je sabor zaključio da odbor lonjsko-poljski ima držati sjednice i kad sabor ne saboruje.

G. Zorić tumačio je stvar protivno zaključku od 19. siečnja o. g., jer tečaj stvari ovakav je bio, — što se visoki ovaj sabor iz stenografičkih bilježaka osvjedočiti može.

Ja sam kazao: „prije nego sjednicu zaključim, po-

zivam članove odbora proračunskoga, da bi se sastali na dan 26. ožujka u sjednicu". Naročito sam kazao: prije nego sjednicu zaključim.

G. Zorić, za kojega naročito znam, da je bio prisutan, mogao je kazati, da se tomu protivi. Tomu se nitko nije protivio, što se može osvjedočiti iz stenografičkih bilježaka, a onda sam tek kazao: sada dižem sjednicu i drugu ću sazvati po potrebi i mogućnosti. Sabor je dakle tumačio, da se mogu držati izvan saborskoga zasjedanja odborske sjednice, kad je zaključio, da odbor za lonjsko polje ima držati sjednice izvan sabora i kada je pristao na moj predlog, da se sjednice proračunskoga odbora mogu započeti 26. ožujka. U ostalom ako će g. Zorić predlog načiniti i sabor zaključi, da se odborske sjednice ne smiju držati izvan vremena sabora, to će se predsjedničtvo sigurno držati strogo toga zaključka.

Molim g. bilježnika, da izvješće proračunskoga odbora izvoli čitati.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

Izvješće
proračunskoga odbora.

Po vlastitom zaključku za vremena svojih posliednjih razprava, vodjenih mjeseca siečnja t. g. i na poziv predsjednika sabora, izrečen u XXXIV. saborskoj sjednici od 19. siečnja t. g. započeo je prorač. odbor dne 26. ožujka t. g. sjednice, makar i nije sabor bio sazvan, da u to vrieme saboruje, i uzeo u razpravu predlog kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, kojom dne 2. siečnja 1885. saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije predlaže na ustavno pretresivanje osnovu zakona o proračunu za potrebštine nutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije i sjedinjenoga s istimi bivšega hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja, te je tečajem više sjednica razpravio tu osnovu zakona, a posliedak njegovih razprava vidi se u predlozih, koje proračunski odbor podastire uvaženju i zaključku vis. sabora.

Osnova zakona o proračunu za g. 1885. bitno se i u svoju pohvalu time razlikuje od svih prijašnjih osnova, što obuhvaća autonomne potrebštine i njihovo pokriće ne samo provincijala, nego i razvojačene bivše Krajine, te je sabor došao u željenu priliku, da može o potrebština i pokriću ukupne sjedinjene zemlje ustavno razpravljati i zaključivati. Pružena ova prilika bila je proračunskomu odboru, a može biti i saboru, tim povoljnija, što je potaknuta inicijativom samoga sabora. Dok je bivša vojna Krajina stojala provizorno pod upravom c. i kr. Generalcomande, nutarnje njezine potrebštine i pokriće tih potrebština ustanovljivahu uz potvrdu Nj. Veličanstva ministar financija i zapovjedajući general, upravitelj Krajine. Prešavši Krajina pod upravu bana kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kada su već i njezini zastupnici stupili u sabor istih kraljevina, u načinu, kako da se ustanove autonomne potrebštine i pokriće za vojnu Krajinu, ništa se drugo nije promienilo, osim što je ban zauzeo prijašnju vlast zapovjedajućega generala, te s ministrom financija imao opredieliti potrebštine i pokriće, pošto §. 9. prev. odpisa od 15. srpnja 1881. odredjuje, da dotle, dok se ne obnovi financijalna nagodba medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinami Dalm., Hrv. i Slavonijom (do godine 1888.), imadu ministar financija i ban svake godine sporazumno ustanoviti, a Nj. Veličanstvo potvrditi autonomne potrebštine i njihovo pokriće za bivšu Krajinu. Ova ustanova §. 9. tako se je razlagala, da se nutarnje potrebštine i njihovo pokriće za razvojačenu Krajinu, pošto su od stavke do stavke medju banom i ministrom financija uglavljene, a od Nj. Veličanstva potvrdjene, zadobile ne promienljivu moć zakona, ne mogu se u ni jednoj stavki mienjati, te s toga da se ne imaju podastirati razpravi i zaključivanju sabora, premda su u taj sabor već pristupili zastupnici iz razvojačene Krajine. U saboru je pako prevladjivao nazor, da se ovim razlaganjem §. 9. prev. odpisa od 1. srpnja 1881. ograničava njegovo budgetno pravo i naročito, da se protivi ustavnim pojmovom, da zastupnici iz Krajine razpravljaju i zaključuju o budgetu za provincijal, a da ne smiju razpravljati i zaključivati o budgetu za onaj dio sjedinjene zemlje, komu su oni zastupnici, te je pozvao vladu, da kojim bilo načinom izhodi, da sabor uzmogne vršiti budgetno pravo i glede budgeta za Krajinu. Da ovomu pozivu udovolji, zemaljska je vlada sa zajedničkim ministrom financija i uz privolu Nj. Veličanstva onaj u §. 9. ustanovljeni način tako promienila, da se počam od tekuće godine, pa do g. 1888., koje se godine ima obnoviti financijalna nagodba medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinami Dalm., Hrv. i Slavonijom, neće svake godine ugovarati autonomne potrebštine i njihovo pokriće za bivšu Krajinu, nego je medju banom i ministrom financija uz privolu Nj. Veličanstva uglavljena paušalna svota od 2,200.000 for., koja će se sve tri buduće godine do izmaka sada trajuće financijalne nagodbe nepromienjeno uvršćivati u proračun kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, da bude pokriće autonomnim potrebštinam razvojačene Krajine. U okviru ove paušalne svote, osnovane na izkustvu od više godina, može se ova stavka povisiti, druga smanjiti, opet druga dapače izostaviti, a da se ne dirne u stalnu svotu pokrića, zato se dakle može i saboru podastrieti, da u njezinu okviru o pojedinih stavka razpravlja i zaključuje. Njom je uztegnuto od prvoga početka ustavno pravo na razpravu ukupnoga budgeta sjedinjene zemlje saboru povraćeno.

Povraćeno je naravno odstupom od ustanove §. 9. u prev. odpisu od 1. srpnja 1881., koja je zaključkom sabora postala zakonom od 27. studenoga 1883., te se može poroditi pitanje, je li zem. vlada mogla od ustanove, koja je zakonom postala, odstupiti i ugovoriti paušalnu svotu na tri godine? Može li se postojeći zakon promieniti, osim novim zakonom? Ustanova §. 9. spomenutoga prev. odpisa postala je zakon naredbom Nj. Veličanstva

sporazumnim predlogom hrvatske i ugarske vlade, te prihvaćenom inartikulacijom ugarskoga i hrvatskoga sabora. Od ovih faktora pristali su na odstup od spomenute ustanove Nj. Veličanstvo, obe vlade i ugarski sabor prihvatom zakona o zajedničkom budgetu za tekuću godinu. Sada se predlaže još i onomu faktoru, koji dosele nije pristao na odstup, da se u tomu pridruži ostalim faktorom, te ako on usvoji ovaj predlog, ako se dakle svi faktori, koji su pomogli stvoriti zakon, slože u promieni zakona, onda ne može biti sumnje, da je promiena zakonito izvedena i da paušalna svota zadobiva moć zakona. Sabor može odkloniti predlog i u tom slučaju paušalna svota nebi zadobila zakonite valjanosti, te bi ostao u krieposti §. 9. zakona od 27. studenoga 1883. i vlade bi opet od godine do godine sve do g. 1888. uz potvrdu Nj. Veličanstva ustanovljivale autonomne potrebštine i njihovo pokriće za razvojačenu Krajinu. Ali u tom slučaju sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije nebi sve do g. 1888. dolazio do prilike, da uzme zakoniti upliv na krajiški budget. Ovoga ustavnoga prava nebi se sabor imao ni onda odreći, kad bi morao za nj' i koju materijalnu žrtvu doprinieti. No uzme li se na um, da ugovorena i saboru predložena paušalna svota iznosi 2,200.000 for., svote pako, koje su po §. 9. prev. odpisa od 1. srpnja 1881., dotično zakona od 27. studenoga 1883. ugovorene medju banom i ministrom financija, a po Nj. Veličanstvu potvrdjene za g. 1883. i 1884. svaki put iznosile znamenitu svotu od preko 100.000 fr. manje, nego je paušalna svota; uzme li se na um, kako ne ima jamstva, da bi se ikoje od budućih trijuh godina ugovorila svota i tolika, koliko iznosi paušalna, kamo li veća; uzmu li se napokon na um sve gore napomenute okolnosti: to onda svi razlozi i onaj budgetnoga prava i onaj zakonitosti i napokon razlog materijalne koristi svetuju saboru, da prihvati po zem. vladi predloženi paušalni sistem, tim radje, što je taj sistem provizorne naravi, te će trajati još samo tri godine, kada će se i onako obnoviti financijalna nagodba medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinami Dalm., Hrv. i Slavonijom, pa ne ima nikakve sumnje, da će se tom prilikom ugovoriti sistem percentuacije za ukupnu sjedinjenu kraljevinu.

No ako ugovorenim paušalnim sistemom sabor i jest došao u priliku, da može razpravljati i zaključivati i o krajiškom budgetu, sam razporedjaj toga budgeta pokazuje na prvi pogled, da razlika, koja je toli dugo lučila bivšu Krajinu od provincijala, nije ni danas jošte prestala. Jer u budgetu ima nekih naslova, u kojih su oblasti i za provincijal i za Krajinu sjedinjene, posve stopljene, ima pako drugih, koji predočuju još uvjek nepromienjene, od provincijalnih posve različite oblasti, upravljajuće po posebnih zakonih i pravilih. Nije lasno, ne dadu se na jedan mah izjednačiti razlike dugih vremena. Medjutim je prorač. odbor sa zadovoljstvom slušao, a čuti će bez sumnje i sabor izjavu zem. vlade, da ima posve temeljite i sigurne nade, da će sabor za sjednica buduće jeseni dobiti na razpravu osnovu zakona o ustroju, koji će jednakimi ustanovami obuzimati ukupnu sjedinjenu zemlju. Tom sgodom završit će se ono veliko djelo, kojemu se cieli narod toli željno nadao i toli jako obradovao, ter će nam domovina biti ne samo ujedinjena, nego u upravi i zakonih izjednačena. Tom će sgodom sabor razabirati ne samo o tomu, da li sadanji ustroj uprave odgovara potrebam dobre i napredne uprave, ili ga valja u nečem promieniti, nego i o tom, da li se dade tako promieniti, da shodnim razvrstanjem posala i dostojnim uvažavanjem vrstnih činovničkih sila bude osigurana prištednja, toli potrebna za investicionalne svrhe. Jer ako i jest istina, da dobra uprava, pod kojom činovnici kojega mu drago reda svoje dužnosti savjestno izpunjavaju i učitelji od sveučilišta počamši, pa dolje do pučke učione najzabitnijega sela željeni plod svoga truda postizavaju, sačinjavaju najsolidniju podlogu i materijalnoga razvoja, te je sve, štogod se na njih izdaje, najplodnija investicija, zato se ipak neda poricati, da zakonodavstvo mora zasnovati takav ustroj, uz koji se najbolji ciljevi uprave uz najmanje izdatke mogu dokučiti.

No dok postoji ne promienjen dosadanji ustroj, to drugčije nije moglo ni biti, nego da se u ovogodišnji proračun uvrsti pokriće za sve one potrebštine, koje se na stalnih zakonih osnivaju. Institucije, zakonom ustrojene, moraju se uzdržavati, dapače koje nisu prema odredbam zakona dotjerane, postepeno izgradjivati i popunjavati. Uza sve to izkazuje ovogodišnji proračun liepe svote, namienjene investicionalnim svrham, gradnji cesta, dizanju gospodarstva, raznim stipendijam, nabavi zem. sgrada, gruntovnim uložkom. Sve to ukupno daje svotu od 629.317 for. Pa ni ovom svotom nije izcrpljeno pokriće, namienjeno nuždnim investicijam.

Dopis preuzv. g. bana od 2. siečnja t. g., kojim se ovogodišnji proračun predlaže, stavlja u izgled izvanredni dohodak zemlje, potičući iz obračuna medju Ugarskom i Hrvatskom za g. 1881., jer je obračun izkazao veći efektivni dohodak, nego je preliminar ove godine predmnievao. Od sličnoga izvanrednoga dohodka za g. 1880., jedan je dio već lanjske godine uložen u različite izvanredne investicije, prištednja od 100.000 for. predložiti će se za investicije u ovogodišnjem izvanrednom proračunu, koji će vlada saboru predložiti. Sam ovogodišnji preliminar predlaže tangentu izravnih i neizravnih poreza i inih javnih dohodaka, za 77.429 for. više, nego preliminar lanjske godine; da li će pako preliminaru odgovarati efektivni dohodak, neće li dohodak biti veći ili manji od preliminirane svote, pokazati će obračun ove godine, tek je sigurno, da se preliminirana svota osniva na trogodišnjem promjeru efektivnih dohodaka.

U proračunskom odboru zem. je vlada sama predložila, da se u poglavju IV. odjel za bogoštovje i nastavu i naslovu 2., ne dirajuć bitno i znamenito u samc svote

pojedinih stavaka, ove stavke tako razporede, da u tom naslovu bude odmah očevidna razlika medju svotami, koje se, kano proizticući iz patronatske dužnosti prinos, a koje kano dobrovoljnu pripomoć davaju iz zem. budgeta u bogoštovne svrhe jedne i druge crkve. Premda se zemlja ne može onim prvim oglušiti, primivši ih historijskim razvitkom uz uzporedno pravo, po kojem kruna imenuje biskupe, kanonike i veliki dio župnika katoličke crkve, ne može ipak ni ovih drugih s vida smetnuti, pošto ima ubogih općina jedne i druge crkve, koje ne mogu dostojno podmiriti bogoštovnih svojih potrebština, a nema sumnje, da je crkva najvažniji faktor u postizavanju onih moralnih i kulturnih ciljeva, radi kojih i sama država postoji. Zato se i jest proračunski odbor složio u tom sa zem. vladom, da se imadu potanko izpitati sve one historičke podloge, na kojih se osnivaju dužnosti zemlje, da daje prinose u bogoštovne svrhe jedne i druge crkve i one potrebe, koje nuždno iziskuju pripomoć zem. budgeta, ter da se u buduće prema tomu glede jednoga i drugoga u zem. proračunu postupa.

Ako i jest proračunski odbor, razpravljajući proračun, razna, što načelna, što manje važna, pojedinih grana uprave tičuća se pitanja potaknuo, te kadšto i dosta zanimive razprave vodio, nije ipak došao u priliku, da kakve bitne i znamenite promjene u predloženu proračunu zaključi. Promjene, koje je usvojio, ukazuju se u sliedećem predlogu:

Proračunski odbor predlaže, da vis. sabor izvoli zaključiti:

A. Potreba.

Poglavje I.

Sabor, prima se po predlogu vlade sa	75.000	for.

Poglavje II.

Ban prima se po predlogu vlade sa	35.800	„

Poglavje III

Odjel za unutarnje poslove.

Naslov	1. Središnja uprava, prima se po predlogu vlade sa	159.823	„
„	2. Gradjevni odsjek, prima se po predlogu vlade sa	33.013	„
„	3. Računarski ured, prima se po predlogu vlade sa	67.369	„
„	4. Statistički ured, predlaže se da vis. sabor izvoli povisiti, prema predlogu vlade, stanarinu predstojnika statističkoga ureda od 200 na 300 for.; isti naslov primiti sa	7.100	„
„	5. Zemaljski arkiv, prima se po predlogu vlade sa	3.923	„
„	6. Zemaljska blagajna, prima se po predlogu vlade sa	14.971	„
„	7. Kr. političke oblasti I. molbe, prima se po predlogu vlade sa	633.566	„
Naslov	8. Zdravstvo, prima se po predlogu vlade sa	217.780	„
„	9. Zemaljsko oružničtvo, prima se po predlogu vlade sa	475.000	„
„	10. Zemaljske i županijske sgrade prima se po predlogu vlade sa	49.300	„
„	11. Cesto- i vodogradjevine, prima se po predlogu vlade sa	845.025	„
„	12. Prinos narodno-gospodarskim svrham, prima se po predlogu vlade sa	173.957	„
„	13. Prinos narodnim zavodom i zem. štipendiji, prima se po predlogu vlade sa	39.240	„
„	14. Razne potrebe i nepredljiviji troškovi, prima se po predlogu vlade sa	56.200	„
„	15. Mirovine, prima se po predlogu vlade sa	306.539	„

Poglavje IV.

Odjel za bogoštovje i nastavu.

„	1. Središnja uprava, prima se po predlogu vlade sa	46.361	for.
„	2. Zemaljski prinos u svrhe bogoštovne, predlaže se, da se po novom izpravljenom predlogu vlade primi sa	294.181	„
„	3. Kr. sveučilište Franje Josipa I. u Zagrebu, prima se po izpravljenom predlogu vlade, da se naime u stavci 6. tek. br. 3. uvrsti nagrada ne za 3, već 4 učitelja živih jezika po 400 for. sa	95.832	„
„	4. Srednja učilišta, predlaže odbor, da se primi predlog vlade s tim ipak, da se u stavku 7. uvrsti novi tekući br. 4. „U ime skuparine učiteljem riečke gimnazije po 100 for., ukupno dakle 1400 for.; dakle sa	330.585	„
„	5. Primaljsko učilište, prima se po predlogu vlade sa	5.780	„
„	6. Uprava pučkih škola, preparandije, gradjanske učione i prinos za pučke škole, prima se po predlogu vlade sa	204.000	„
„	7. Štipendije i obće obrazovne svrhe, prima se po predlogu vlade sa	36.128	„
„	8. Zemaljske i školske sgrade, prima se po predlogu vlade sa	21.000	„

Naslov	9. Mirovine, prima se po predlogu vlade sa	83.244	„

Poglavje V.

Odjel za pravosudje.

„	1. Središnja uprava, prima se po predlogu vlade sa	37.824	„
„	2. Kr. stol sedmorice, prima se po predlogu vlade sa	60.111	„
„	3. Kr. banski stol, prima se po predlogu vlade sa	146.081	„
„	4. Kr. sudbeni stolovi, prima se po predlogu vlade sa	771.259	„
„	5. Kr. kot. sudovi, prima se po predlogu vlade sa	552.810	„
„	6. Kaznione, prima se po izpravljenom predlogu vlade, da se naime u stavci I. tek. br. 3. mjesto 2 oficijala po 900 for. uzme 1, a pod tek. br. 4. iste stavke, da se uzme mjesto 1 pisara, 2 pisara po 500 for., ukupno sa	188.918	„
„	7. Zem. i žup. sgrade, primljeno po predlogu vlade sa	58.840	„
„	8. Mirovine, prima se po predlogu vlade sa	168.334	„

B. Pokriće.

Poglavje I.

Odjel za unutarnje poslove.

Naslov	1. Prihod odjela za unutarnje poslove, prima se po predlogu vlade sa	36.612	for.

Poglavje II.

Odjel za bogoštovje i nastavu.

Prima se po predlogu vlade sa 180.751 „

Poglavje III.

Odjel za pravosudje.

Prima se po predlogu vlade s time ipak, da se stavka 6. tek. br. 2. prihod zemaljskih kaznionah u Glini, Gospiću i Mitrovici povisi sa 1300 forinti, dakle ukupno sa 66.123 „

Poglavje IV.

Tangenta poreza i javnih dohodaka prima se po predlogu vlade sa 6,011.408 „

Tome dosljedno predlaže odbor, da vis. sabor izvoli prihvatiti sliedeću osnovu zakona:

Osnova zakona.

o proračunu za potrebštine nutarnje samouprave kraljevinah Hrvatske i Slavonije za g. 1885.

§. 1.

Za potrebštine nutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije i sjedinjenoga s istimi hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja za godinu 1885. ustanovljuju se troškovi sa šest milijunah dviesto devedeset četiri tisuće osamsto devetdeset četiri for. a. vr. (6.294.894 forinta.)

§. 2.

Svota ova razdieljuje se na sliedeća poglavja i naslove:

Poglavje I.

Sabor 75.000 for.

Poglavje II.

Ban 35.800 for.

Poglavje III.

Odjel za unutarnje poslove.

Naslov	1. Središnja uprava	159.823	for.
„	2. Gradjevni odsjek	33.013	„
„	3. Računarski ured	67.369	„
„	4. Statistički ured	7.100	„
„	5. Zemaljski arkiv	3.923	„
„	6. Zemaljska blagajna	14.971	„
Naslov	7. Političke oblasti i molbe	633.566	for.
„	8. Zdravstvo	217.780	„
„	9. Zemaljsko oružničtvo	475.000	„
„	10. Zemaljske i županijske sgrade	49.300	„
„	11. Cesto- i vodogradjevine	845.025	„
„	12. Prinos narodno-gospodarskim svrham	173.957	„
„	13. Prinos narodnim zavodom i zemaljski štipendiji	39.400	„
„	14. Razne potrebe i nepredvidljivi troškovi	56.200	„
„	15. Mirovine	306.539	„

Poglavje IV.

Odjel za bogoštovje i nastavu.

Naslov	1. Središnja uprava	46.361	for.
„	2. Zemaljski prinos u svrhe bogoštovne	294.181	„
„	3. Sveučilište Franje Josipa I.	95.832	„
„	4. Srednja učilišta	330.585	„
„	5. Primaljsko učilište	5.780	„
„	6. Uprava pučkih škola i preparandija, gradjanske učione i prinos za pučke škole	204.000	„
„	7. Štipendije i obće obrazovne svrhe	36.128	„
„	8. Zemaljske i školske sgrade	21.100	„
„	9. Mirovine	83.244	„

Poglavje V.

Odjel za pravosudje.

Naslov	1. Središnja uprava	37.824	for.
„	2. Kr. stol sedmorice	60.111	„
„	3. Kr. banski stol	146.081	„
„	4. Kr. sudbeni stolovi	771.259	„
„	5. Kr. kotarski sudovi	552.810	„
„	6. Kaznione	188.918	„
„	7. Zemaljske i županijske sgrade	58.840	„
„	8. Mirovine	168.334	„

§. 3.

Troškovi predidućim paragrafom odobreni imadu se pokriti:

1. vlastitimi dohodci i to:

a) odjela za unutarnje poslove sa	36.612	for.
b) odjela za bogoštovje i nastavu sa	180.751	„
c) odjela za pravosudje sa	66.123	„
2. Tangentom izravnih i neizravnih poreza i drugih javnih dohodaka kraljevina Hrvatske i Slavonije i to:		
a) Prihodom u ime 45 postotaka izravnih i neizravnih poreza i drugih javnih dohodaka sa	3.772.303	for
b) Župničkim birom u županiji belovarskoj sa	19.105	„
c) biljegovnom pristojbom od željezničkih i parobrodarskih poduzeća i agencija, osiguravajućih družtva, zatim prevozarinskim porezom i biljegovnimi pristojbami od poštarskih tovarnih listova paušalnom svotom od	20.000	„
3. Paušalnom svotom za pokriće potrebština autonomne uprave utjelovljenoga hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja od	2,200.000	„

§. 4.

Prenašanju neima mjesta niti medju poglavji, niti medju naslovi ovih troškova, osim posebno izkazanih troškova za upravu bivšega krajiškoga područja, glede kojih ima mjesta prenašanju medju poglavji i naslovi, no izključivo na korist krajiškoga područja

§. 5.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Napokon predlaže ovaj odbor, da visoki sabor izvoli zaključiti:

1. Poziva se kr. zemaljska vlada, da poslie zakona ob preustrojstvu političke uprave, podnese saboru osnovu zakona ob umirovljenju činovnika, ob obskrbi njihovih udovica i sirotčadi.

2. Poziva se saborski odbor, izabran za izradak novoga saborskoga poslovnika, da izradi i saboru podnese statut za poslovanje saborskoga bureaua i saborske pisarne.

3. Poziva se kr. zem. vlada, da nastoji o tome, da statistički ured dobije podatke financijalne uprave, odnoseće se na kraljevine Hrvatske i Slavonije, poput onih, koje je priobćio do g. 1878.

4. Poziva se kr. zem. vlada, da sve okolnosti izvidi i sve odsudne momente u pitanju podignuća zem. bolnice u Zagrebu tako na čisto izvede, da se ovo pitanje definitivno riešiti uzmogne.

5. Poziva se kr. zem. vlada, da nastoji konačno ustrojiti nadzorničtvo za srednja učilišta i pučke škole.

6. Da se molba podružnice jastrebarske za podignuće škole za voćarstvo i vinarstvo u Podgorju uputi kr. zem. vladi s time, da predmet ovaj potanko izpita i prema stanju stvari, da saboru u svoje vrieme predlog podnese.

Bartol barun Zmajić v. r.,
predsjednik.

Josip Miškatović v. r.,
izvjestitelj.

Slavni odbore!

Po ovogodišnjoj osnovi proračuna za potrebštine samouprave kraljevina Hvvatske i Slavonije, poglavja IV. odjela za bogoštovje i nastavu, naslov 2. „Bogoštovje“ uvršteno je u ime potrebe za katoličku i grčko-iztočnu crkvu svota od 294.381 for.

Kod toga naslova nije posebno naznačeno, koliko od spomenute potrebe odpada na katoličku, pod pokroviteljstvom Njegova Veličanstva stojeću crkvu u ime stalnih svećeničkih beriva, zatim u ime stalne i promjenlive podpore, napokon koliko od te potrebe odpada na grčko-iztočnu crkvu u ime stalne listine, a koliko u ime promjenljive podpore.

Da se dotične potrebe katoličke kao i grčko-iztočne crkve radi lagljega pregleda označe, uslobodjujem se od strane kraljevske zemaljske vlade na blagovoljno uvaženje predložiti, da se naslov 2. razdieli na četiri diela, i da se izkaže u prvom dielu potreba za pokriće manjka vjerozakonske zaklade, u drugom dielu potreba za namirenje stalnih beriva svaćenstva katoličke crkve, stojećega pod pokroviteljstvom Njegova Veličanstva, u trećem dielu podpora za bogoštovne svrhe katoličke crkve, a u zadnjem, to jest četvrtom dielu podpora za bogoštovne svrhe grčko-iztočne crkve.

S toga mi je čast predložiti: I., da naslov 2. glasi „zemaljski prinos u svrhe bogoštovne“ mjesto „Bogoštovje“ i da se za cieli naslov rabe rieči „katolička crkva“ u mjesto „rimo-katolička crkva“ i to s toga, što blagodati prinosa uživa ne samo rimo-katolička nego i grčko-katolička crkva, na koliko jedna i druga crkva stoji pod pokroviteljstvom Njegova Veličanstva II., da nepromjenjena ostane stavka 1. A, zemaljski prinosi u svrhe bogoštovne crkve katoličke za pokriće manjka polag priloženoga pod A. previšnjom odlukom odobrenoga proračuna vjerozakonske zaklade sa 74783 for.

Ostali dio toga naslova da se razstavi u tri razdiela i to na:

III. B. Zemaljski prinos za namirenje stalnih beriva svećenstva katoliške crkve, stojećega pod pokroviteljstvom Njegova Veličanstva, sa stavkom 2. br. 1. do uključivo br. 16., br. 23. do uključivo br. 28., br. 34. do uključivo br. 39., nadalje stavkom 3. br. 1., zatim stavkom 4. br. 1.

Ova zadnja stavka ima pravije glasiti na 10 mirovina u mjesto predloženih 9 mirovina po 500 for., te bi

se predložena potreba od 4500 for. imala povisiti na svotu 5000 for.

Potreba tih stalnih beriva iznosi 148.550 for.
A po odbitku interkalara od 7.931 „

IV., C. Podpora u svrhe bogoštovne katoličke crkve, stojeće pod pokroviteljstvom Njegovoga Veličanstva sa stavkom 2., br. 17. do uključivo br. 22., br. 29. do uključivo br. 32.. dočim se br. 33. sa potrebom od 200 for. izpustiti ima, pošto je župnik Miroslav Matić umro, nadalje stavkom 2. br. 40.. stavkom 3. br. 2. i 3., stavkom 4. br. 2. i 3. Kod iste stavke ima br. 2. glasiti s potrebom od 363 for.. pošto dotični svećenik višak od 500 for. bere iz dotacije izkazane pod istom stavkom br. 1.

Zatim ide ovamo stavka 5. i 6. br. 1. do uključivo 6., s tom promjenom. da se pod br. 5. za nabavu crkvenih potrebština izkazana potreba od 5148 for.. snizuje na iznos od 5148 for.. jer ostatak od 2000 for. ide pravoslavnu crkvu.

Konačno idu ovamo stavke 10. i 11.

Potreba za podporu bogoštovne svrhe katoličke crkve iznosi svega skupa 35140 for.

V. D. Podpora u bogoštovne svrhe grčko-iztočne crkve sa stavkami 7., 8. i 9. br. 1., 2. i 3. i dionim iznosom pod stavkom 6. br. 5. za nabavu crkvenih potrebština od 2000 for.

Ukupna podpora za bogoštovne svrhe grčko-iztočne crkve iznosi svega 43639 for.

Pod stavkom 7. predložena podpora od 9910 for. imala bi se prema njenom opredieljenju razstaviti i to: na podporu grčko-iztočne crkve sa 9500 for., na pripomoć grčko-iztočnomu samostanu u Lepavini sa 210 for. i na sisionalnu odštetu župniku u Senju sa 200 for., ukupno 9910 for.

Opetovanje pojedinih potreba pod	II.	sa	74.783 for.
„ „ „ „	III.	sa	140.619 „
„ „ „ „	IV.	sa	35.140 „
„ „ „ „	V	sa	43:629 „
		Svega	294.181 for.

Dakle manje prema osnovi proračuna za 200 for., koja je svota radi preminuća župnika Miroslava Matića za brisanje predložena.

Završujuć moje razloženje, molim slavni odbore, da da izvoli predlog kr. zem. vlade prihvatiti i predlažem ujedno osnovu preinačenoga naslova 2. poglavje IV. k proračunu za ovu godinu.

U Zagrebu 8. travnja 1885.

Dragutin grof Khuen-Hedervary v. r.

Predsjednik: Otvaram generalnu debatu. Rieč ma g. izvjestitelj.

Josip Miškatović: Ja ne mislim. da je nuždno, da sada progovorim, zato se odričem rieči.

Predsjednik: Rieč ima gosp. predstojnik za unutarnje poslove.

Dane Stanković: Visoki sabore! Prema svom obećanju, danom u ovoj visokoj kući. podniela je zemaljska vlada proračun za tekuću godinu, koji obuhvaća kako dojakošnje gradjansko područje kraljevine Hrvatske i Slavonije, tako i područje bivše hrvatsko-slavonske vojne krajine. Taj predlog predstavlja jedinstveni proračun zemlje. Stime udovoljeno je opetovanoj želji visokoga sabora, koja je našla izraz u dopisu saborskoga predsjedničtva od 12. siečnja prošle godine.

Kako je visokomu saboru poznato, ima se prema §. 9. carske naredbe od 15. srpnja 1881. sloveći o sjedinjenju hrvatsko-slavonske vojne krajine sa kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom, od 1. siečnja 1882. do izmaka financijalne nagodbe medju kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom i kraljevinom Ugarskom, autonomna potreba krajiškoga područja ustanoviti medju banom kraljevina Dalmabije, Hrvatske i Slavonije s zajedničkim ministrom financija i onda podnieti Njegovom Veličanstvu na odobrenje. Malo prije spomenuta carska naredba uzakonjena u cjelosti zakonom od 27. studena 1882, pak je u §. 4. toga zakona izrikom odredjeno, da će se svake godine prinos za autonomne potrebe krajiškoga područja ustanoviti dosadanjim načinom, jedino s tom razlikom, da djelokrug, koga je vršio glavar krajiške uprave, prelazi na bana ovih kraljevina.

Dosadanji način ustanovljenje proračuna krajiškog bio je. da je proračun, uglavljen medju banom i ministrom financija, imao značaj definitivni, te nije bio podložen saborskomu pretresivanju. Da se uzmogne zadovoljiti pozivu sabora, te podnieti proračun ciele zemlje na ustavno pretresivanje: valjalo je zemaljskoj vladi ustanoviti sa zajedničkom vladom paušalan prinos za pokriće autonomnih potreba hrvatsko-slavonske vojne krajine počam od 1. siečnja t. g. do izmaka financijalne nagode.

Dogovori povedeni u tom pravcu imali su taj posljedak, da je upitni paušal ustanovljen u iznosu od 2,200.000 for.. te je Njegovo Veličanstvo previšnjim riešenjem od 7. prosinca prošle godine izvolilo dozvoliti, da se za autonomne potrebe krajiškoga područja počam od 1. siečnja tekuće godine pa do izminuća financijalne nagode ustanovi stalna svota. koja će se uvrstiti svake godine a autonomni proračun kraljevine Hrvatske i Slavonije.

(Dr. D. Starčević: Štibre se smiju povećavati.)

Zem. proračun se osniva na financijalnom zakonu. Ovaj zak. predlog odstupa od §. 9. carske naredbe od 15. srpnja 1881. godine, te će taj odstup prihvatom ovoga zakonskoga predloga po visokom saboru dobiti zakonsko odobrenje.

Zemaljska vlada bila je vlastna ugovoriti paušal za pokriće autonomnih potreba krajiškoga proračuna. čim je to jedini način, da se prema pozivu sabora podnese jedinstveni proračun za oba diela zemlje. §. 9. carske naredbe od 15. srpnja 1881. absolutno izključuje ustavno pretresivanje proračuna po tih ustanovah ustanovljenoga

Za pokriće autonomnih potreba krajiškoga proračuna

preliminirana je god. 1882. svota od 2, 104, 180 for., te ugovoreni paušal nadilazi tu svotu za 96.000 for. odnosno za 100.000 for.; što se svakako može nazvati povoljnim uspjehom. God. 1881., dakle prije sjedinjenja zemlje. bilo je preliminirano za autonomne potrebe krajiškoga područja 2,266.000 for.; dakle za 161.890 for. više nego za proračun od god. 1882. U tom pogledu valja uvažiti to, da je u naslovu 8. gradjevine odsjek, u naslovu 9. gradjevni uredi, u naslovu 10. cesto i vodo gradjevine i u naslovu 11. mirovine cestovnog osoblja unešeno u proračun za god. 1881. To je učinjeno stoga, što su neke ceste prešle u upravu vis. zajedničkog ministarstva za komunikacije, te što su i izdatci skopčani s tim cestami, kao što i osobna beriva i mirovinski izdatci prešli na etat rečenog ministarstva. Buduć, da su upitni izdatci, prema rečenom. ostali na teret zajedničkoga državnoga budgeta, to se ugovoreni paušal od 2,200.000 for. i napram proračunu nesjedinjenoga krajiškoga područja za g. 1881., prikazuje povoljnim.

Kod uglavljivanja radilo se o tom, da se taj paušal na temelju dosadanjega izkustva odmjeri tako, da će se njime za upitno razdobje od 1. siečnja one godine do obnove financijalne nagode moći pokriti autonomne potrebe krajiške.

Želeći pako, da vis. kuća uzmogne ovo pitanje razsuditi sa svih strana, iztaknuti mi je, da je bruto dohodak krajiškoga područja god. 1881. iznosio 4,195.180 for. 93 i pol novč., izdatci su iznosili 1,103.982 forinta 1 i pol novčića.

Po tom je čisti dohodak iznosio 3,091.198 for. 95 novč. Godine 1882. iznosio je bruto dohodak 4,337.837 for. 84 novč., izdatci su iznosili 1,032.391 for. 21 i pol novčića.

Po tom je čisti dohodok iznosio 3,305.446 forinti 62 i pol novčića.

Godine 1883. iznosio je bruto dohodak 4,263.017 for. 66 novč., izdatci 997.047 for. 3 novč. Po tom je iznosio čisti dohodak 2,265.970 for. 63 novč. Ugovoreni paušal od 2,200.000 for. na autonomne potrebe krajiškoga područja iznaša u okrugloj svoti 71% čistoga dokodka krajiškoga od god. 1881. 66% čistoga dohodka od g. 1882; 67% čistoga dohodka od god. 1883.; a po trogodišnjem promjeru iznosi 67% čistoga dohodka krajiškoga. Iz te strane može se takodjer nazvati povoljni uspjeh polučen glede ugovorenoga paušala za podmirenje krajiških potreba; a to tim viče, čim je ovaj paušal ravan onomu paušalu, koji je po nagodi od 1868. godine ugovoren za svekoliko gradjansko područje ovih kraljevina.

Jedinstvenim proračunom, koji leži na stolu ove vis kuće, znatno je unapredjeno ujedinjenje zemlje; a to djelo biti će ovjenčano preustrojstvom zemlje po istih načelih i uredaba.

Vlada će nastojati iz svih sila i smatrati dužnošću, da s organizatornom osnovom stupi pred vis. kuću u jesenskom zasjedanju i sa svoje strane učiniti će sve, što je nuždno, da se sjedine dielovi zemlje, te da se zemlja sastavi u jedno organičko tjelo.

Sve kolike potrebe iznose 6,293.594.; a te potrebštine biti će pokrivene redovitim dohodkom u istom iznosu.

Unutar toga redovitoga dohodka uvrštena je za uzdržavanje i razširenje komunikacija, unapredjenje narodnoga gospodarstva i prosvetne zavode i ciljeve razmjerno znamenita svota, te će biti svrha vlade, da namakne i dalnje svote od viška proiztičućeg iz obračuna izmedju ovih kraljevina i Ugarske za g. 1880. i 1881. za investicionalne svrhe.

Zakonska osnova u tom pogledu biti će ovom visokom saboru predložena još tečajem ove sjeditbe.

Gledom na obširno razjašnjenje vlade, čast mi je umoliti visoku kuću. da izvoli zakonsku osnovu o proračunu za godinu 1885. uzeti za podlogu specijalne debate.

Predsjednik: Rieč ima gosp. narodni zastupnik dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visokiəsabore! U parlamentarnih krugovih vlada uvjerenje, da bi trebalo opoziciju stvoriti, kad je nebi bilo. Naš parlamentarizam neće doći u takovu nepriliku; ali nipošto veleštovana gospodo zato, što bi naš narod možda bio po naravi svojoj oporan ili što bi htjeo oponirati, kako se kaže, od inata. Naš narod je odviše blag i dobar, kad dozvoljuje, da se na biralištu pokazuju mrtvaci politički, o kojih se po službenih listovih piše s uzklikom . . . resurexit! Kod nas je, veleštovana gospodo, opozicija plod dubokoga uvjerenja, da nam je pod današnjim sustavom zlo, da moramo tomu zlu doskočiti.

Naročito glede opozicije, kojoj mi je čast pripadati, priznalo se je, veleštovana gospodo, da je ona plod inteligencije, povredjene u svojih osjećajih, koja osjeća, da se današnjim sustavom dira u narodni ponos, da je današnji sustav poguban za domovinu našu. (Prigovori na skrajnjoj ljevici. Dr. Hinković: A mi? Što smo mi?)

Rekav, da je plod inteligencije naša opozicija, nisam toga zaniekao drugoj opoziciji. Druga je opozicija možda plod povredjenih osjećaja narodnih, pa možda da nije plod inteligencije. (Dr. Tuškan: Mi zastupamo volju naroda, a to je zastupstvo.)

(Dr. David Starčević prigovara.)

O tom ne trebam g. dru. D. Starčeviću odgovarati, jer on bi to znao dokazati, a onda tekar mogao bi mu odgovoriti. Bez dokaza na takove njegove rieči, na njegove fraze odgovarati neću.

Stranka, kojoj mi je čast pripadati, jest svoj obstanak nastojala opravdati onda, kad je u ovom visokom saboru podniela osnovu adrese priredjene tako, da se u njoj ogleda njezin program; ona ga je nastojala opravdati i opravdava ga svaki dan u novinah, ona će i danas po mojih slabih sila nastojati opravdati ga prigodom razprave ovoga proračuna.

Proračun, veleštovana gospodo, veli se, da je slika državnoga života. Ja nisam od onih, koji zahtievaju od vlade sve i sva, a ne spadam niti medju one ljude, koji zahtievaju od vlade, da bude pasivna u poslovih koji ne spadaju na političko i upravno polje, po onoj izreci: „laisser-faire laisser-passer". Ja spadam medju one, koji vjeruju, osobito obzirom na vladavinu ustavnu, da država može od vremena do vremena opredieliti zadaću, kojom da utiča u djelokrug narodno-gospodarstveni. Ali ako tu zadaću država na se preuzme, onda zahtievam, da ju takodjer i sdušno vrši. Polazeći sa toga stanovišta, ogledati ću se malo po našem proračunu i upitati, kakvu nam sliku pruža našega državnoga života.

Malo prije smo čuli, da naš proračun i državni život nisu pojmovi, koji bi se dali skupa složiti. To je istina, naš proračun i državni život to nisu pojmovi, koji bi se dali prispodobiti. Vi nećete naći najznamenitijih grana državnog gospodarstva u našem proračunu, a to su industrija i trgovina. (Dr. D. Starčević: Jer nismo država.) Komunikacijam, prometu zatvorena su vrata; to je izvan dosega naših odluka. Izvori su tu, jer se narav za njih brine, ali čuva ih pomno nesmiljen Cerberus, upravo onakov, kakov je opisan u pjesmi: „fame rabida tria gultura paudens". Pa ako i proviri kad i kad koja zlatna žica, ona se odmah odvadja tako, da mora zlatni pjesak voditi u močvare, kod kojih straži Cheroute, stari neprijatelj našega boljka i napredka. Nu ostaviti ću takove prispodobe, pa ću reći izravno, da obrtom, trgovinom, komunikacijami ne vladamo mi, nego Ugarska. Pa imademo li posebnih izvora zato, i ti su se morali zatvoriti saboru hrvatskomu i dati ih pod upravu posebnomu investicionalnomu povjerenstvu, kao ovršitelju oporuke onim nasljednikom, za koje stoji carski napisano: „da će sveobće priznanje za sve što su učinili oni i njihovi otci živiti u grudih čovječanstva dok je svieta i vieka".

Obrtom, trgovinom i razgranjenimi komunikacijami postaju države bogate, po bogatstvu jake a po jakosti slobodne. Za to države ulažu velike kapitale u te grane gospodarstva, dapače vode za nje i ratove.

Vi svi znate, da se danas vodi borba medju državami europejskimi upravo zato, što jedna drugu hoće da preči u razvitku obrta i trgovine. Vi znate, što je značilo u svoje vrieme kolonizacija novoga svieta; a znate, što znači danas kolonizacija još posve nepoznate Afrike. Željeznice, luke, brodarstvo, ta prometna sredstva su biljeg komercialne moći svake države tako da se posve opravdano veli, da je komercionalna moć naroda u razmjerju sa njegovimi komunikacijami. Evo danas cieli sviet hoće da postane arsenalom, cieli sviet bori se, da nadvlada potežkoće naravi, one dieve za koju kaže pjesnik, da se podaje samo u naručaj onomu, koji ju najviše napastuje.

A mi, gospodo? Mi spavamo sladak sanak, opojeni narkozom koja nam dolazi od naših saveznika. Pitam ja vas, jeli opravdana ona opozicija, koja hoće, da ove grane narodnoga gospodarstva natrag našoj državi budu povraćene; jeli opravdana ona opozicija, koja budi iz sna narod svoj u tu svrhu, da ono, što je jedanput ustupio ugovorom, opet sebi povrati.

Istina je živa, da se naša trgovina i naš obrt narkotiziraju. Za njekoliko godina, kad nebude liesa u naših šuma, za hrvatsku se trgovinu sigurno neće više znati a kraljevina Hrvatska neće biti više poznata u poslovnom svietu. Trgovina sa vinom je ograničena na domaći potrošak; na oplemenjenje toga produkta ništa se ne ulaže. Ako je kakov produkt prikladan za eksport, onda mu se stavljaju zapreke budi carinskimi ugovori budi veoma tegotnimi prevoznimi tarifami. Proizvadjanje rakije je kod nas u povojih; nu nesamo da je u povojih, već je neće nitko, da u veliko tjera! jer se od strane financijalne oblasti stavljaju toj produkciji najveće zapreke, upravo sekature radi toga, da se osjegura porez, koji je za državu propisan. Naše žito ne može podnieti konkurencije drugih naroda. Na oplemenjenje blaga, malo daje i čini, a osim toga, što se malo čini, trgovina blaga je otegoćena po nesreći s marvinskom kugom, koja nesreća se mnogo puta upotrebljuje, da se zatvore granice, kada niti nije potreba. Naše rieke su zatrpane, željeznička mreža gradi se napram središtu, a za nas ustanovljuju tarife tako težke, da imadu tu posljedicu, da produkti ovdje proizvedeni ne mogu podnositi konkurencije onih, koji su proizvedeni ondje, gdje su tarife povoljnije Naše luke, gospodo, ako ne stoje pod upravom Ugarske, posve su zapuštene. Rieke su nam tako zamuljene, da je pogibelj gdjegdje, da će se tlo rieke sastati sa obalom Brodarstvo privatno dobro vam je poznato da težko podnaša konkurenciju, koju mu je napredak stvorio; a osim toga otegoćen mu je napredak sa družtvi parobrodarskimi, koja su subvencionirana po državi, te naš mali kapital sa tim družtvi konkurirati ne može. Naš obrt avisiran je većinom na Peštu, a ako postoji, otešćavaju mu tarife izvoz.

Poznato vam je gospodo, da je u Zagrebu poveće obrtno poduzeće, a to je parni mlin, za koga ste čuli u ovom saboru i u novinah, da zapinje zato, što ne može konkurati sa drugimi mlinovi, koji obstoje u Pešti; a ne može konkurirati zato, jer ne može dobiti izjednačenja vozne tarife. To družtvo obratilo se je m morandumom na preuzvišenog g. bana, trgovačka komora sama obratila se je memorandumom u onaj čas, kad su ovdje bili vis. činovnici ugarske željeznice Baroš i Mavro Tolnaj prošle godine. Zatim obratilo se je družtvo neposredno na ministarstvo molbom, da se izjednači tarifa i prije dva tri dana došao je odgovor iz koga proizlazi, da se izjednačenje tarife nipošto dopustiti neće. Ako se o tom radi, da se koji novi obrt stvori, čine mu se neprilike; nezadovoljavaju mu se ni one pogodnosti, koje su utemeljene na zakonu, ali mu se obećavaju sve moguće pogodnosti, ako se bude etabliralo na teritorij Ugarske.

Ako je takovo stanje našega narodnoga gospodarstva,

pitam ja vas, jeli opravdana ona opozicija, koja zahtieva, da se uprava svih tih grana povrati autonomnoj vladi, da ih našim sporazumom i djelovanjem napreduje?

Mi vidimo, da se kraljevine koje su prije stojale pod turskim jarmom kao Srbija i Bugarska, u svih tih grana tako oporavljaju, da će za njekoliko godina biti njihovo blagostanje onakovo, kao što se dolikuje slobodnim državam. Jeli opravdano ako mi to zahtievamo sinovom onih otaca za koje stoji carski napisano, da će sveobće priznanje za ono, što su učinili njihovi otci, živjeti u grudih čovječanstva dok je svieta i vieka, ako to zahtjevamo za onu kraljevinu, koja se priznaje, da je bila antemurale christianitatis; da je stojala kao uviek proti barbarstvu; a sinovi njezini umirali na njem dok su drugi spali. (Glasovi, Na svoju nesreću. Dr. D. Starčević: Ali onda nije bilo ovoga sabora.)

Ja ću zaslužiti prikor da ne govorim „ad rem" jer da to ne spada pred ovaj sabor, te bi mi nagoda s Ugarskom imala usta zatvoriti. Jest, gospodo, nagoda s Ugarskom, onaj crni križ pod kojim su zakopani toliki životni interesi našega naroda. Postoji li stranka, koja se tomu križu klanja, dopustite opravdanost stranke, koja nad onim grobom plače. (Dr. D. Starčević: Skršite taj križ)

Skršite ga vi, koji ste jači, a reći ću vam i to, da ja u svom srcu nisam joj nikada oltara podignuo; a reći ću vam i zašto, zato, jer se nagoda protivi mom razumu, a ono, što se protivi mom razumu, može imati za mene kao pravnika izvan ovoga sabora legalni auktoritet, ali pravnoga auktoriteta nema, pa obstojalo to 10, 100, 1000 godina, zvalo se to historično ili državno ili kakovo god pravo.

To je odgovor gosp. dru. Davidu Starčeviću. (Dr. David Starčević: Tomu smo se od vas i prije nadali.)

Reći će nam se, zašto vodite opoziciju proti domaćoj vladi. Zato, jer je naša vlada sporazumna sa gospodarskom politikom Ugarske u Hrvatskoj; jer smo osvjedočeni, da je neprijateljica političkoj slobodi, bez koje nema niti ekonomičkoga napredka. Niti najokoreliji fiziokrate nisu mogli zatajiti priznanja, da se u slobodnih država bogatstvo najhitrije razvija, da se slobodna država najprije obogaćuje.

Neću navesti primjera Englezke, jer bi mi se odmah prigovorilo, da sam šovinista, koji previsoko leti; ali pogledajte malenu Belgiju i jedva prije njekoliko godina sjedinjenu Italiju, pa će te znati, da su se financijalno tako restaurirale, da se mogu nazvati već danas bogatimi državami. Kakova je naša politička sloboda, o tom sam nedavno govorio, pa se na to neću obzirati; nu dopustite mi, da vam navedem jednu izreku englezkoga pisca diela „o demokraciji u Europi", Mayad, koja glasi: Nema primjera u povjesti, da bi narod, koji je politički podvržen drugomu narodu, mogao na dugo vremena dobru vladu i dobru upravu imati.

Nigdje se nije ta izreka tako obistinila, kako kod nas. One poslove upravne, koje smo ugovovom predali Ugarskoj, tako lošo stoje, da ste vi sami prinuždeni tražiti čistoću nagode zato, jer priznajete, da je vlada, kojoj je nagoda te poslove povjerila, bitno ih zanemarila i povriedila bitno dotične ustanove nagode. Glede domaće vlade dozvolite mi malu ilustraciju.

Izvolite obratiti vašu pozornost na naslov 10. „Cesto i vodogradjevine", pak će te opaziti, da osim „za uredjenje dovoznih cesta do kolodvora željeznice Barč-Pakračke i Slatinske pruge" za koje je uvršteno 25.000 for. ne imate ljetos po predlogu vlade niti jedne nove ceste, niti jednoga komunikacionalnoza sredstva, koje bi vlada ljetos predložila; to je sve samo nastavak i nastavak od prije votiranih gradjevina, a niti jedne nove, samo je za izgradjenje možda jednoga mosta nalazim 6000 for.

Istina, da je u ljetošnjem proračunu za investicionalne svrhe uvršteno 40.000 for. više nego prvašnje godine; ali tih 40.000 for. više ide kao prinos za uzdržavanje izgradjenih cesta u krajiškom području u iznosu od 35.000 for.

Po tom ne imate niti jednoga novoga objekta, koji bi se po predlogu vlade imao ljetos sagraditi.

Ako uzmete sliedeći naslov 12. „Prinos narodno-gospodarskim svrham", onda će te opaziti, da vlada predlaže za ovu godinu 10.000 manje, nego lanjske godine. Kada smo u proračunskom odboru zastupali i zagovarali molbu gospodarskoga družtva, kojom ono družtvo moli, da se u proračun uvrsti svota od 100.000 for. za svrhe narodno-gospodarske, izvolila je vlada očitovati, da za boga nebi znala, što bi tolikim novcem započela. Ne ima sigurno gospodara u Hrvatskoj, koji ima imanje od 200.000 for., da nebi znao svotu od 100.000 for. investirati u svoje imanje; a naša vlada kaže, da nebi znala, što započeti sa svotom od 100.000 for.

A vidite ova dva naslova, to su one investicije i jedine skoro, koje se takovim imenom nazvati mogu.

A izvolite pogledati gdje vlada više predlaže. U tom obziru mjerodavna je stavka na strani 5. iz koje ćete crpiti, da vlada više predlaže na središnju upravu 8944 for. više, na računarski ured 364 for. više, na zemaljsku blagajnu 3365 for. više, na zdravstvo 10.000 for. više, na zemaljsko oružničtvo 22204 for. više, na mirovine 18319 for. više. I tako je dokazano sigurno ovim, da vlada zahtieva za upravu sve to više, a za narodno gospodarstvene svrhe stavlja svotu sve to manju. Ako je tako, onda je to sigurno znak, da se naša uprava poboljšava. I ja se nadam, da će koji od većine znati dokazati, da naša uprava uslied ovih većih potrošaka napreduje, da je bolja. Ako neće koji od većine, to će sigurno vis. kr. zem. vlada. Mi taj dokaz očekujemo tim više, što smo uvjereni, da je ono načelo, koje je izrečeno u izvješću proračunskoga odbora temeljito, da je najbolji onaj ustroj, uz koji se najbolji ciljevi uprave uz najmanje izdatke mogu dokučiti.

Ali dozvolite. ako ne bude taj dokaz pružen, da nas spopadne volja baciti se u naručje Kantove teorije, dopustiti ćete nam bar s njim vjerovati, da bi najbolja bila ona vlada, koja bi mogla prestati živjeti. A to osobito onda, kada znamo, da je najpreša zadaća naše uprave ona, da se pobrine za saborsku većinu; da je najbolji onaj činovnik, koji zna čvrsto proganjati izbornike, koji nisu glasovali njemu po volji. a najsposobniji da su za upravu oni, koji znadu sastaviti predloge, te ih predlagati obćinskomu vieću, tako, kako bude izabran za načelnika onaj, koji je puku najzazorniji, samo ako je za vladu najbolji korteš.

Ovako kritizirajuć upravu našu. smatram, da je opravdana ona opozicija, koja zahtieva, da se naša uprava popravi. — Ali još imam razloga biti u opoziciji proti vladi.

Kao što se ljubav odaje jednim pogledom, jednim posmjehom lica, tako jedna rieč, jedan korak vlade odaje tendenciju njezinu i njezinu politiku. Iz razštrkanih izjava vlade možete saznati za njezinu tendenciju.

Ja ću nekoliko izjava, nekoliko vladinih čina priobćiti.

Uzmite pitanje domaće izložbe. Da je u takovih pitanjih mjerodavna trgovačka komora, gospodarsko družtvo o tom neće nitko podvojiti. Ovi su došli do toga uvjerenja, da treba našoj zemlji za nekoliko godina osigurati zemaljsku izložbu. U tu svrhu obratila se je trgovačka komora i gospodarsko družtvo, čini mi se, da se je obratilo na sabor.

Naša vlada toga nedopušta zato, jer misli, kad bi ovdje kod nas izložbu priredili, da bi to bilo na uštrb našega obrta, koji bi se mogao blamirati. Uzprkos tomu misli vlada, da se neće naš obrt blamirati. ako učestvuje u Pešti, gdje je konkurencija veća; a znamo. da vlada živo nastoji oko toga, da nadje što više učestnika za peštansku izložbu. Kako ćete izvoliti to tumačiti?

Ja si to mogu tumačiti samo tako, da se nepodnosi nešto. što bi specialno hrvatsko bilo, zato, jer je to neki separatizam, koji bi dokazivao eksistenciju Hrvatske jasnije, nego li se dokazuje onda, kada učestvuje s drugimi zemljami ugarske krune kod jedne izložbe.

Hoćete li prosudjivati tendenciju vlade iz poznate rješitbe bezrazložne, koju je izdala na molbu glede kongresa književnika. Znate, da su u drugih zemlja takovi kongresi vladom podupirani. Ne samo to, nego znamo, da su članovi ne samo odličnih obitelji, nego i vladajućih obitelji, stavljaju kao protektori tih kongresa.

Znamo. da vlade pružaju trošak za takove kongrese. Ovdje, kada nije se molio trošak za kongres, a riešeno je ipak. da se taj kongres ne dozvoljava. Kako to? Zašto se ne dozvoljava?

Kako za boga miloga smije biti kongres u Zagrebu, da se saznade, da je Hrvatska ipak nešto u znanosti napredovala, da je ova nešto različita od Ugarske.

Uzmite izjavu, što ju je vlada dala u odboru proračunskomu glede medicinskoga fakulteta. Ja sam upitao, je li vlada misli na medicinski fakultet, ima li nade, da će se oživotvoriti. Bio je odgovor, da je vlada na to mislila prije. nego je Kutjevo prodala, ali od Kutjeva da je tako mala svota unišla, kojom je već razpoloženo. da se sada na medicinski fakultet kod kr. zem. vlade više niti ne misli.

Uzmite, da nisam mogao uspjeti sa zahtjevom, da se uvrsti 500 for. više za izdavanje znanstvenih knjiga. za sveučilištnu obuku.

Uzmite, da jučer u odboru nisam mogao uspjeti, da se bibliotekaru dade takva plaća. kakvu imadu bibliotekari drugih universa, koje su manje, nego li je naša.

Uzmite to, da se je sbilja samom voljom, odlučnom voljom kr. zem. vlade pokazuju na pozorištu politike ljudi, koji su davno u Hrvatskoj zaboravljeni: pa onda će te vidjeti, kakve tendencije ima današnja vlada. Vidjeti će te iz svega toga. da ona nastoji nagomilati na obzorju politike naše, takove oblake, koji su navjestnici krupe, koja će oklaštriti i one male grančice napredka i blagostanja, koje su se pomolile u našoj zemlji.

Hoćete razmatrati odnošaj naprama kraljevini Ugarskoj pitajte, kakove si je jastuke razastrla vlada u saniranju nagode. Po mom shvaćanju reći ću, da je tu vlada svoju vlastitu stranku pustila nasući.

Znamo svi, da su povriede nagode administrativnim putem nanesene; znamo svi, da se je većina tih povrieda nagodbenih imala putem administrativnim takodjer sanirati. Vlada si je taj posao tako udesila, da je prepustila stranci čistoće nagode, neka ona te povriede sanira; kad se ta stranka bude iz Pešte povratila, rebus inflectis što će reći?

Reći će: ako zakonodavno tielo nije moglo u tom poslu ništa učiniti, što može vlada, kao eksekutiva i vlada će imati pravo. a vi krivo, vi, koji ste pokušali da izvedete, što možda i sami znate, da izvedivo nije.

Podpora je današnjoj vladi stranka čistoće nagode. ali svakim danom odalečuje se vlada od te čistoće, ne samo svojimi intencijami, nego po dielih, što jih stvara ugarska vlada, a ona domaća povladjuje.

Uzmite obrtni zakon, pa ćete vidjeti, da akoprem imamo mi eksekutivu u toj stvari, da taj zakon donaša ustanove o kompetenciji, koje spadaju na eksekutivu.

Uzmite reformu gornje kuće i §. 37. nagode i vidjeti ćete, da je izbrisan; da u Hrvatskoj osim možda preuzv. g. bana nitko ni nije upitan.

Uzmite osnovu zakona o vodnom pravu, opaziti ćete da se proteže na sve vode bez obzira, da li su to vode državne koje spadaju na zajedničku kompetenciju Ugarske, ili opet takove, koje spadaju na autonomiju našu. Pa ipak sve ovakove povriede, pa kad bi i krupnijih bilo u svojih organih, opravdava vlada po spisateljih, ad usum

Delphini", koji bi mislim i onda opravdao postupak vlade, kad bi nagodu cielu na jedan put prekršila.

Pitajte, što misli vlada u onom pitanju, koje se odnosi na narodno poštenje i narodni ponos, u pitanju riečkom. Ja neću ni iz daleka posumnjati u lojalnost, koju preuzv. g. ban kao tajni savjetnik ima naprama vladajućoj kući Njeg. c. kr. ap. Veličanstva, ali ne mogu si podnipošto raztumačiti jednu stvar, naime tu, da ban kraljevine Hrvatske onom prigodom, kada je priestolonasljednik na Rieci bio, nije za shodno našao, da se tako uzvišenomu članu naše vladajuće kuće tamo pokloni.

Znam, da bi čuvstvo lojalnosti to od njega zahtievalo: ali znam, da preuzv. gosp. tamo nije pošao, samo da se dokaže, da je Rieka izbrisana iz teritorija hrvatske kraljevine. Da bude izbrisana iz toga teritorija, to je smjer magjarske politike, pa je taj smjer, ako ne nadvladao, a ono sigurno paralelizirao čuvstva lojalnosti Njeg. preuzvišenosti.

Ja uz ovakove okolnosti, kad danas vidim, da se velike države bore za pedalj tudje zemlje, da su pripravne do zubih oružane, braniti svoje interese na tudjoj zemlji ja u oči ovakove politike naprama vlastitoj kraljevini ne mogu dozvoliti izvršbe proračuna ovoj vladi, koja onako vlada i upravlja, kako sam danas razložio.

Dozvolite, da u kratko prodjem izvješće proračunskoga odbora.

Izvješće proračunskoga odbora uzimlje onako, kako i vlada to spominje, da se na koristne investicije doista 629.000 for.; i to na ceste 307.960 for. Od ovih dakako imade se odmah oduzeti 2 stavke, i to je stavka za uzdržavanje važnijih cesta u rumskoj podžupaniji sa 10.000 for. Za najnuždnije uzdržavanje lujzinske ceste 22.000 for. Na svrhe gospodarstvene, veli se, da se ulažu znamenite svote. Jest, ali polovica te svote odlazi na dotaciju za pastuharnu, a znamo, u koju je to svrhu. Nipošto u tu svrhu, da bude narodnomu gospodarstvu pomoženo, nego da se za vojsku mogu nabaviti potrebiti konji.

Medju investicije, da se što veća svota stvori, i s njom paradira, stavljaju se i gruntovni uložci i neću pretjeravati, ako kažem, da je ovo izvješće doduše ružičasto, ali da neodgovara stvari.

Samo mi je to kao kuriozum iztaknuti, da je izvjestitelj svojim izvješćem pronašao jedan novi faktor, u ustavnom zakonodavstvu, a taj je novi faktor vlada, što do sada nismo znali. Što je znak vremena, po kojem se hoće, da se vladi dade u ustavnoj državi veći upliv i zamašaj nego ga može imati. Ali ne mogu i sada; a da ne iztaknem, da je po mom uvjerenju, onaj odstup §. 9. ces. nared. od 15. srpnja 1881., bitno povriedio obstojeću zakonsku ustanovu, jer se načinom protuustavnim odstupilo od toga postojećega zakona, kako ću to ja još na svojem mjestu kazati.

Izvješće odbora uzimlje gospodo kao znak osobite prijazni, što nam je dozvoljeno, da razpravljamo i kako izvješće veli, da zaključimo o potrebah i pokriću za upravu bivše Krajine. U bitnosti nije tako.

Dozvoljeno je samo našoj znatiželjnosti O ukupnom pokriću nalazimo svotu, koja je ustanovljena paušalovano. Glede pojedinih potreba vlada pridržala si je, a odbor je dozvolio prenašanje iz jednoga poglavja i naslova u drugi drugi; dakle može izpremiešati poglavja i naslove, kako ju je volja. Ako to znači ustavno votirati proračun, kad se vladi dozvoljava, da ona svote izmedju poglavja i naslova mienja, kako ju je volja, onda ne znam, čemu služi proračun i čemu se pretresuje?

Nitko nije mogao razboran dokučiti, da zastupnici Krajine u ovom saboru budu, da zaključuju i odlučnu rieč imadu u razpravi našega proračuna, a mi da glede proračuna za Krajinu, pa niti oni sami, da ne vršimo nikakove ustavne kontrole. Toj anomaliji moralo se je doskočiti, a doskočilo se je onim načinom, kako švaba hotio, da mu se „Pelz" opere, ali zaboga, da mu se ne smoči.

Istina je dakle samo to, da smo primili predlog vlade, ali tako, da ona može i mimo onoga, što smo mi zaključili, i što je sama predložila, razpoložiti, kako je njoj volja.

Još i oko i srdce, zadjelo mi se je o jednu izreku ovoga izvješća, a to je ona izreka na strani 3., gdje se veli, da onom sgodom, kad bude vis. vlada doniela zakon o preustrojstvu političke uprave, da će se završiti ono veliko djelo, kojemu se je cieli narod željno nadao i obradovao, te kojim će domovina ne samo ujedinjena biti, nego i u upravi i zakonih izjednačena.

I na drugom mjestu izvješća dolazi izreka, da je tim domovina naša ukupno ujedinjena, da je to upravo ono konačno ujedinjenje, posvemašno ujedinjenje.

Ja ne bih zamierao sastavitelju ovoga izvješća, niti proračunskomu odboru, da je zaboravio na Solun. Ali je on zaboravio, da domovina naša nije ujedinjena, da ovdje fale zastupnici iz Dalmacije, a po tom, da je naša kraljevina okrnjena. Pa kad to znamo s jedne strane svi, a s druge strane, kad se kaže, da je djelo ujedinjenja naše zemlje dovršeno, dozvolite, da me je to zaboljelo, kad znam, da se zaboravlja na to u ono doba, kad se hoće čistoća nagode provesti.

Iz ovih razloga stranom zato, što vlada niti proračun njezin ne odgovara onomu djelovanju, koje bi htio, da zauzme vlada u Hrvatskoj, ne odgovara onomu položaju, koji bi naša domovina imala zauzeti prama Ugarskoj, to iz svih ovih razloga ne mogu vladi dozvoliti izvršbe proračuna, zato ja neprimam za podlogu specialne debate.

Predsjednik: Rieč ima Njegova preuzvišenost gospodin ban.

Dragutin grof Khuen-Hedervary: Visoki sabore! Jednu je izreku g. predgovornik i zastupnik Mazzura rekao . . . (E. Barčić: Interpelacije!)

Predsjednik: Vlada ima u svako doba rieč, takav je

zakon o ustrojstvu sabora i sabor ne može proti svomu zaključku raditi.

U ostalom sam gospodin interpelant je zadovoljan s tim.

Dragutin grof **Khuen-Hedervary**: Visoki sabore! Jedna izreka g. zastupnika i predgovornika Mazzure nuka me, da u kratko odgovorim pridržavajuć si, da obširnije drugom prilikom odgovorim na njegovo razlaganje, što je proti predlogu govorio.

Ja bih samo to konstatirao, da je g. zastupnik — a budući da je on govorio u ime stranke ciele, koju zastupa — ostao i danas dosliedan ovomu postupku, koji postupak označio je u mnogih prilikah i njegov i njegove stranke rad, naime sumnju i razdor sijati svuda, gdje bi mislio, da postoji sloga. On traži i tu sumnju i razdor sijati prvom prigodom u sadašnjem govoru, kad je govorio o slogi izmedju vlade i one stranke, koja ovu vladu podupire (Dr. Hinković: Svaku vladu.), da ovu stranku razstavi od vlade.

To je jedna tendencija.

A druga je ta, proti kojoj moram se svakako ne braniti; jer daleko mi je i misao od toga, već da se ogradim, a to je, da je bacio sumnju o lojalnosti mojoj napram vladajućoj kući. Dobro sam razumio tendenciju; bar ju je pokrio tim, da nisam išao na Rieku zato, da ne riešim velevažno pitanje riečko.

Ja se ne bojim sumnje, on neće tu moju lojalnost moći u dvojbu staviti, kao što mu neće poći to za rukom, da mene navede na to, da ovakvim lahkoumnim načinom, jednim kratkim putovanjem, mislim riešavati velevažno pitanje državo-pravno ove zemlje. A sada još to karakteristično, ako je dosliedan bio u postupku svojem dosada, u jednom ipak nije — a to ne on sam, nego ciela stranka, koju on zastupa — dosada smo čuli samo to, da je vlada naime samo krutim nasiljem i ne dopustivimi sredstvi došla do većine i da se ima tomu pripisivati, da nije mogla pobiediti njegova stranka; a sada se je u tom svom postupku promienio i samo plače, da ne nasilje, nego duh naroda je tako djelovao, da on nije mogao i njegova stranka pobiediti.

(Živio! na desnici.)

Predsjednik: Rieč ima g. zast. dr. Tuškan, da stavi interpelaciju.

Dr. **Grga Tuškan**: Visoki sabore! U ovoj sabornici, u javnih novinah i današnjem izvještaju proračunskoga odbora uviek se viče za materijalno blagostanje i narodna stranka ne zna ništa na svoj barjak napisati, nego materijalno blagostanje, nebi li tim osviedočila narod, da ona o tom nastoji. Za podići materijalno blagostanje važna su dva faktora: nastojanje države i pojedinca.

Dužnost države nastoji ondje, gdje ne dosižu sile pojedinca, otvoriti ponajglavnija vrela narodnoga blagostanja. G. predgovornik dokazao je, kako država tu svoju zadaću riešava, kako otvara vrela; ja se pozivljem na ono, što je on rekao i zaključujem tim, da kod nas biva to, da država vrši to nastojanje tako, da ta vrela zatvara. Izmedju ostalog spomenut ću samo krajiške šume.

Krajiške šume su tako rekuć jedino bogatstvo: koje nam je tudjinac ostavio i kojih sa sobom nije mogao odnieti. Od kad je krajiški naród došao u sreću, da bude konstitucionalan, postigao ga je ovaj udes, koji je pratio kroz toliko stoljeća hrvatski narod, t. j. da je mogao konstitucionalni život, od kojega ništa ne ima, skupo platiti sa svojimi šumami. Štetu ne samo da je trpio odatle, da su mu šume uzete, nego i u moralnom obziru. Krajišnik uživao je šume, imao je drva, on je rabio te šume kao svoje vlastite.

Kad je došlo ustavno doba, na jedan put ne stalo je to i znanost je nekakva dokazala, da je Hrvatska nekakav Kongo i da stiče vlastničtvo ovaj onaj, a sam narod ne. Tako su šume proglašene magjarskimi, prem ja, koji sam u granici odrasao i odhranio se, nisam vidio nijednoga Magjara u krajiških šumah, da je što radio, bud sadio ili čistio.

To je šteta u materijalnom obziru, a ima i druga moralna.

Čovjek, košto znate, rado čini ono, što je vikao, a po gotovo kad potrebuje. Krajišnik išao je u šumu i drvario i sjekao. Što je posliedica bila? Bila je ta, da je bio globljen i zatvaran i — košto mi je jedan izbornik rekao — najgore je to — proglašen je tatom; jer je u svojoj šumi sjekao drva.

Kako se s timi šumami gospodarilo, navesti ću jedan primjer; a da se nije gospodarilo po zakonu i običaju, kako bi se moralo, spominjem još okolnost, koja je bila u službenih krugovih prašine razvila, kad se je radilo o poslovanju g. Anderke i ja sam čitao u poluslužbenih i „Narodnih Novinah“ takove stvari, na koje, kad bi ja bio glavar zemlje, smjesta bi stavio dotičnoga g. Anderku u iztragu i svake službe riešio; ondje su naime obćine i pojedini skupovi izdavali pouzdanice g. Anderki, a naročito navadjalo se je, da se naročito njemu imade zahvaliti i pripisati — kako to u takovih mazbatah mora biti — što imadu pašu i drva.

Dakle g. Anderka bio je taj čovjek, koji je darovao i izposlovao Krajišniku, da uživa ovo ili ono u svojih šumah. Gdje to biva, ondje ne ima zakona. Ako su seljaci to pravo imali, zašto ga nisu dobili? Kako je to, da je g. Anderka došao do toga, da im to pravo daje? To je, što sam imao spomenuti, da se glede gospodarenja krajiških šuma ne vrši niti zakon niti propisi, kako bi se moralo.

Idem na jedan drugi slučaj.

Gospodo! Kako znadete, radi se o magjarskoj izložbi ove godine. Naša trgov.-obrtn. komora u Zagrebu, koja bi bila najkompetentnija suditi o tom, da li bi bilo potrebno, da naš narod bude zastupan, izjavila se je proti tomu. Naša vis. vlada, koja se je malo prije dala izjaviti

na usta glavara zemlje. da radi o slogi, radila je tom prigodom tako. te se je ona sa svim svojim moćnim uplivom obratila u Osiek i izposlovala, da je dotična obrtnička komora dala drugo mnienje i izjavila se je za pošiljanje u Peštu na izložbu. Dakle ja iz toga zaključujem — posto je Njegova preuzvišenost, kad je g. Mazzura izjavio, da vlada zato sav svoj upliv ulaže, da narod što više izloži u Pešti, da pokaže Hrvatska svoj politički položaj, namignula glavom, te tim htjela reći: ja to hoću i ja sam sporazuman i kad je to očitovala, onda držim, da je Nj. preuzvišenost sporazumna i s ovim kšeftom, koji ću navesti.

Vis. sabore! Radilo se je dakle o tom. da Hrvatska sudjeluje na peštanskoj izložbi, a naročito sa svojimi šumskimi proizvodi. Uslied toga obratilo se je ministarstvo na šumarski ured u Zagrebu. da on imade stanovite objekte izraditi iz šumah naših i poslati u Peštu. Šumarski ured rekao je. da ne ima sposobnih ljudi, da on to ne može izvadjati, ali da znade jednoga čovjeka i taj da je stanoviti trgovac g. Sorger u Osieku. G. Sorger poduzeo je taj posao i zahtievao je. da mu se dadu drva i to 600 hrastova iz šuma erarskih i 700 iz občinskih i to uz taksu, koja je obično glede prodaje šuma 7 for. 60 nvč. po kub. met. Ali s tim nije bio zadovoljan g. Sorger. on je zahtievao još i više — u svemu dobio je 2200 stabalja tako, da si ih može u dotičnih srezevih ili dielovih šumskih izabrati po volji. To mu je dozvoljeno i to zato, gospodo, da tim, kako smo čuli, izloži bure od 2000 vjedara — ako se ne varam — i nekoliko panjeva. Za tu svrhu dati 2200 stabalja, to je strahota!

Ja, kako sam upućen po vještacih i izvještaju. držim, da bi za taj posao dovoljno bilo 100 stabalja i još sigurno bi kod toga dobar posao napravio i gospodin Sorger.

Što je. tim učinjeno. u koliko i u čem smo štetovali mi?

Meni su kazali vještaci. da su oni danas pripravni. neka im se dade na izbor hrastova, platiti za pojedina stabla do 300 for.. a bezuvjetno 200 for. napred, a g. Sorger dobio je te hrastove na izbor za jednu bagatelu. Tako dakle prikraćena je naša zemlja. investicionalni fond i imovinska občina, košto tvrde vještaci. najmanje do blizu 150.000—200.000 for.

Ne samo da je ta šteta tolika. što je jeftino dobio ogroman broj stabalja. nego više. što dotični dielovi, gdje su ta stabla izabrana i posječena. ne imaju niti jednu desetinu vriednosti, koju su imali, dok su stabla bila tamo. S ovoga razloga trgovac, kad kupi šume. ide tamo i obavjesti se o kvantitetu stabalja, on znade, ja imam toliko i toliko te i te vrsti stabalja i za volju ovoga dobroga stabla kupi on 9 drugih hrastova. prem znade, da onih 9 ne bude ništa vriedilo, nu jedno izplatiti će mu ostalih 9. Ako se uzme, da je 2200 hrastova onih najbolji kvalitet onih dielova šume, gdje su izabrani, onda ja pojmim. da oni dielovi šume ne imaju nikakove vriednosti.

Ne samo to. nego i stanoviti Gipinger i Hein trgovci u Vinkovcih, koji su nabavljali švelere za magjarsku željeznicu. kad su oni te dostaviti imali izjavili su, da te priečnice ne mogu dati, ako im se ne dozvoli, da oni mogu u državnih šumah i občinskih opet dobiti na izbor stabla. Naravna je stvar, gospoda počela su svojim putem gospodariti i što su trebali, dozvolilo im se, da si mogu po volji izabrati 200 stabalja u eravskih šuma. a 200 u občinskih. Tako su oni iz tih šuma dobili stabla, iz kojih su napravili dužice, prodali ih liepo i skupo u Trst, a od dotičnih vršaka napravili su oni švelere za magjarsku željeznicu; a platili su ih običnom taksom, po prilici 20% kano nadoplatak. Ovdje prem je to tim vriednije, što je izabrano, nego što se i kod javnih dražba pokazalo, da obična taksa biva dvostruko nadkriljena i kod ove prigode prikraćen je investicionalni fond i imovinska občina.

Kaže se za jedan treći slučaj, najme kod izradjivanja željeznice Barč-Vinkovci, da ovdje prolazi stanovitimi šumami, a tu imade stabalja hrastovih i ta su opet prodana jednomu družtvu, košto prva dva slučaja i ovdje je prikraćen investicionalni fond i občine; jer su tu ciene udarene po 5 for. 70 nov., prem su te ciene tako malene, da bi se kod javne dražbe i tri put tolika ciena postigla.

Visoki sabore! Već sam naveo tri slučaja. s toga razloga i držim. da je nepravedno i da nije u redu, da mučim, znajući, da se krajiški narod maltretira, globi, kazni i zatvara, ako jedno vlastito drvo odsječe i odnese a država dotično visoka vlada tako zlorabi imetak našega naroda, što me ovlaštuje na misao, da se ovdje radi o privatnih žepovih to, što se ne drži zakon u tom, da se šume prodavaju na javnih dražba. Ovdje se nije tako postupalo. nego Sorger, Hipinger i Hein i treće družtvo potajno su to postigli. Čemu to, zašto se nije javna dražba razpisala? Onda bi se barem postigla ciena, koja bi bila na korist cielomu narodu. Ako oblast postupa ovakvim načinom. kako se može očekivati i zahtievati od siromašnog seljaka, da si on ne namakne korist, gdje si može i onako. kako oni, koji su mu predpostavljeni.

U cielom je to upravo najgore, što vlada ovim javno pokazuje narodu, da se tu prave kšefti. Pošto smo uvjereni, da ta tajnost samo uslied toga vlada, što kod kšefta biva rebach, to bi rado znati, koliko je visoka vlada dobila? Uslied toga slobodan sam staviti sliedeću interpelaciju: (čita)

„U šumskih predjelih, pripadajućih t. zv. državnom eraru i občinam. naime Kosavi, Kragunji. Orljaku, Desićevu, Radševu. Sibu, Sočni. Boljkovu. Trislavi itd sjeklo se je stabalja. bez da je kao dosele za to bio razpisan natječaj.

Kažu, da jedan trgovac sječe drvo za predmete. koje će izložiti na magjarskoj izložbi, a drugi za magjarsku

željeznicu, a to svi izabiru stabla po volji, plaćajuć samo običnu taksu.

Pošto nije bio razpisan natječaj, smatra se, da je sječnja svakako na štetu koli krajiškog fonda i državnog t. zv. erara, koli imovinskih občina, uslied čega pitam:

Jeli visokoj kr. zemaljskoj vladi gornje poznato, i ako jest, čime opravdava postupak taj, kojim je nanešen gubitak za krajiški fond imovinske občine do 200.000 for. po mnienju vještaka."

Zast. vlade **Dane Stanković**: Visoki sabore! Vlada će odgovoriti u svoje vrieme na ovu interpelaciju, nu ogradjuje se već sada proti tomu, što g. zastupnik navodi neke činjenice, koje ničim ne dokazuje. Ja u ime zemaljske vlade proti tomu prosvjedujem.

(Vika na ljevici. Dr. David Starčević: Jesu li posječeni hrastovi? Zast. vlade Dane Stanković: To neznam. Dr. David Starčević: Dosta zlo. Glasovi na ljevici: Ali zna vlada to. To mora znati vlada kroz svoje špijune, da se narodu imetak otimlje. Dr. Tuškan: Zašto se javna ličba ne razpisuje? — Vika na ljevici: Mi smo graničari.)

Predsjednik (zvoni): Rieč imade zastupnik g. dr. Kršnjavi.

Dr. **Kršnjavi Izidor**: Vis. sabore! Ponajprije mi je odgovoriti na neke primjetbe gg. predgovornika, imenito g. Mazzura. (Dr. David Starčević: Jasnije!)

Molim, bolestan sam — ne mogu (Dr. D. Starčević. Onda hodite ovamo bliže, ili sutra govorite.)

Gosp. Mazzura razvio je ovdje na novo svoje mnienje o programu svoje stranke, razvio i opravdavao je obstanak te stranke. Meni se to nekako čudno čini, da se ta stranka uviek opravdava zato, što postoji — pa mi je čudno i to, da g. Mazzura na novo i danas opravdava taj obstanak. Qui s'excuse s'accuse. (Žamor na ljevici.)

On u ostalom navadja, da se njegova opozicija temelji na tom, što u narodno-gospodarstvenih pitanjih podpadamo pod zajedničku vladu ugarsku, te što nemamo imenice za trgovinu, obrt i komunikacije vlastitu upravu i vlastitu svoju vladu.

Mi imamo, moja gospodo, u tom pogledu jedan odsjek naše vlade, koji stanovitimi zadaćami upravo tih spomenutih struka narodnoga gospodarstva upravlja. Ovdje je upravo točka, gdje se donekle slažem s g. Mazzurom, a dokazati ću, u koliko se ne slažem. On se tuži na taj odsjek narodno-gospodarski naše vlade; i ja se nanj tužim i ja nisam sporazuman s načinom, kako se poslovi u tom odsjeku narodno-gospodarstvenom obavljaju, ali ja znam, moja gospodo, da se u istinu ozbiljno o tom misli i radi, da se u tom odsjeku učine takve promjene i uredbe, kako bi taj odsjek one poslove, koji su mu dodieljeni, zbilja tako vršio, kako bi na korist naše zemlje bilo.

Neuspjeh reorganizacije tog odsjeka leži poglavito u tom, što je ne samo težko, nego za sada upravo ne moguće naći prave i valjane strukovnjake, koji bi mogli obavljati one zadaće, koje su na tom polju autonomiji našoj osigurane.

A kako gosp. predgovornik može pomišljati na to, da bismo mi obsežnije i veće zadaće čitavoga ministarstva za trgovinu i komunikacije mogli obavljati bolje, nego li ovaj odsjek, koji ograničene svoje zadaće ne može obavljati?

To si ja ne mogu protumačiti. (Kamenar viče: Bolje i pametnije nego Magjari, oni divljaci.) Ja mislim, da vam mogu to iskreno kazati. (Glasovi na ljevici: Ne razumijemo! Glasnije! Jasnije!)

Oprostite, rekao sam već: da sam bolestan. (Dr. D. Starčević: Dobiti ćete već jači glas. Gjuro Kamenar: Ne mojte grditi narod, da nije sposoban. — Žamor.)

Dr. **Izidor Kršnjavi**: (nastavlja) Molim, ja nisam kazao, da nije sposoban, ali za sada takvih strukovnjaka nema, te tekom govora mislim kazati, kako bi se došlo do takvih strukovnjaka. Ne mojte kazati, da ja grdim narod, jer ja to smatram za osobnu uvriedu.

Ja samo to konstatiram, da zbilja nisam zadovoljan s tim odsjekom, ali iz toga ne izvodim, da moram u opoziciji biti proti vladi ili da moram zahtievati jedno ministarstvo. Ako tko stanuje u malom stanu, koji jedva posobljem popuniti može, njegova sreća ne će postojati u tom, da će si palaču naći i najmiti, u koju će ono malo posoblja smjestiti, jer će tamo tako još kukavnije živjeti.

Ja držim, da neleži naša nevolja u tom, što nemamo takova ministarstva, nego u tom, što niti one zadaće, koje su nam po nagodi osigurane, da jih vršimo, ne možemo vršiti onako, kako bi jih vršiti imali. Ja se neću upuštati u pojedine točke, koje g. predgovornik navadja, zaradi toga, što bi oduljio govor, jer bi morao točku po točku pobijati; a moram priznati, da bi ga lahko pobio, jer sam čuo daleko bolje izradjenih govora gosp. predgovornika, nego je bio današnji. Ovo si tumačim tim, što se upušta u razpravu stvari, koje po dosadanjih govorih sudeć, nisu njegov specialitet. (Dr. D. Starčević: Zato ste vi vještak. Smich na ljevici.)

Predsjednik: (zvoni) Molim gospodina Davida Starčevića . . .

Dr. **Izidor Kršnjavi**: (nastavlja) Gospodo! Medj ostalim naveo je takodjer peštansku izložbu, pak je g. Tuškan uzeo tu izložbu za izhodište jedne interpelacije, na koju će vlada sigurno obširno i temeljito odgovoriti.

Što se peštanske izložbe tiče, izjaviti mi je za moju osobu, da sam i ja mislio, da ta izložba nije sada umjestna, jer je prerana i prebrzo došla poslje tršćanske izložbe. Ali nije onako, kako je g. predgovornik kazao, da je vlada prisilila svojim uplivom Slavoniju, da je ona uzela ovaj posao u ruke, nego se obratno u Slavoniji podigla velika agitacija, sastavljena je adresa sa 6.000 podpisa, u kojoj se osječka trgovačka komora pozivlje, da

taj posao uzme u ruke, pošto je to odklonila trgovačka komora zagrebačka.

Osječka trgovačka komora primila se toga posla zato, jer je bila prisiljena na to. Tko pozna odnošaje Slavonije, taj će razumjeti, da to nije učinjeno jedino agitacijom, nego da je to bila agitacija zbilja iskrena, jer trgovina Slavonije u istinu naginje u Peštu i naginjala je prije bez obzira na državopravni odnošaj, jer se ovakve stvari ne riešavaju na temelju državopravnoga odnošaja, nego na temelju sasvim drugih razloga komunikacionalnih i trgovačkih, koji s politikom ne stoje neposredno savezu. Dakle Slavonija je trebala tu izložbu, ona je njoj dobro došla, a kad je Slavonija onamo pošla, mislim, da nebi umjestno bilo, da Hrvatska nebi išla tamo. Pošto smo do dobili od lutrijskoga poduzeća te izložbe 20.000 for., što su pako dobro došli našim obrtnikom, koji u ono vrieme nisu imali posla. . . . (Dr. David Starčević: Platiti će tih 20.000 for.) Ja velim, da su me ti novci, koje je privatno lutrijsko poduzeće dalo, potakli na to, da sam se zauzeo sa svoje strane za izložbu, jer se nebi slagalo s mojom savjesti, da bi u ime naših obrtnika odklonio dosta znamenitu svotu. (Dr. D. Starčević: A koliko se njim otimlje? To je čista svota!)

Ja mislim, da ovdje vlada nije samo korektno postupala, nego je dužnost vršila, ako je pozvana i zamoljena od trgovačke komore, odazvala tomu i ako svimi silami podupire poduzeće, koje nije njezinom inicijativom postalo.

Ja sam kazao, da se sa odsjekom narodno-gospodarstvenim, kakov je danas u nas uredjen, kod naše vlade, ne slažem, a tim nije rečeno, da imam nepouzdanje u samu vladu, pače protivno. Ja se u preuzv. g. bana jako uzdam, da će pregraditi i tu našu zemaljsku vladu i da će dobru upravu dati cieloj našoj zemlji, koju jako nuždno treba. Takva pregradnja ne dade se naglo obaviti, neda se naglo obaviti, neda se zdanje sasvim srušiti i odmah novo napraviti, nego se mora izmjenjivati stup za stupom, mora se po lahko promjeniti i mnogo starih ustanova pridržati zato, što se na brzu ruku ne mogu promjeniti, pa treba o tom dobro i razborito prije promišljati.

Dakle, gospodo, ne smijemo biti zato neuztrpljivi i odmah nepovjerenje votirati vladi, što ne može sve u brzo učiniti tako, da se nebi protivili samoj naravi stvari.

Što mi se vidi u tom odsjeku za narodno gospodarstvo kod naše visoke vlade gotovo neumjestno, to mi se čini, da taj odsjek, koji ima prevažnih i velikih posala koji bi mogao uticati, koliko nijedan u blagostanje našega naroda, da se taj odsjek s timi poslovi najmanje bavi, te da se bavi sa stvarmi, koje se njega niti ne tiču. Narodno gospodarstveni odsjek vlade u dotičnom naslovu proračuna iztiče u čudnom nekakvom sglobu sa kazalištem, veterinarstvo, veterinarne štipendije, subvenciju gospodarsko-šumarskoga učilišta u Križevcih, a osim toga je jedna svota umetnuta za putujuće učitelje, koji će podučavati puk u raznih granah gospodarstva, zatim svota za priredjivanje regionalnih izložba, nadalje troškovi za obrtničku nastavu mladeži u Senju, Zagrebu, Osjeku u večernih tečajih — a za sve te potrebe pod točkom 4. stavljeno je 3.000 for., kojih 3.000 for. nije niti za jednu od ovih napomenutih svrha dosta, pa mi se u tom zaglavku, kako su izkazane potrebe, čini, da dotični referent nije znao zamašaj toga, što je naveo. (Dr. David Starčević: Kako je mogao biti namješten?) Nije ga namjestila ova vlada. (Na ljevici nemir.)

Predsjednik: Molim g. Starčevića, da ne prekida govornika, a gosp. govornika molim, da se nebi u dialoge upuštao.

Dr. **Izidor Kršnjavi** (nastavlja): Ja mislim, da bi se u prvom redu moralo izmetnuti iz budgeta nutarnjega odjela sve, što se strukovne nastave tiče, te bi nuždno bilo, da sve svote za nastavu strukovnu, za nastavu gospodarsku, obrtničku, trgovačku stoji u odjelu za bogoštovje i nastavu tim više, pošto se taj odjel za bogoštovje i nastavu sbilja brine za te struke i sbilja uredjuje strukovna učilišta.

Tim je neka konkurencija medju ova dva odjela: medju nutarnjim i nastavnim odjelom, koja ne može biti nikada povoljna, a jedno ne ću ovdje da iztičem, naime one nepodobštine, koje de facto iz ove konkurencije nastaju, a koje odlučujući faktor niti treba, niti može neprestance uklanjati.

Tražio sam razlog, zašto su upravo u nutarnjem odjelu izkazane ove svote za strukovnu nastavu, a ne u nastavnom odjelu, pošto takve imade; pak nisam našao nikakvoga stvarnoga razloga, nego sam našao samo jedan razlog, koji mi kaže, da je tako i drugdje.

Moja gospodo! U Austriji je sbilja tako. U Austriji ima u raznih ministarstvih raznih strukovnih škola: ministarstvo vanjskih posala brine se za orientalnu akadedemiju, ministarstvo financija brine se za školu za montanistiku, premda velika zaliha papirnoga novca to ne zahtieva, niti neopravdava, ministarstvo trgovine brine se za škole agrikulturne i za škole obrtne. Razlog tomu našao sam u tom, da je ministarstvo nastave u Austriji u obće jedna mlada institucija. Ministarstvo nastave je tamo istom g. 1848. postalo, a svi oti zavodi, koji su u raznih ministarstvih, bili su već odprije u tih ministarstvih. U raznih ministarstvih su bili strukovnjaci, koji su uz svoje ine poslove i te zavode vodili, kojih tada nije bilo mnogo. Naravno je, da su poslie tradicionalno zadržali te zavode, premda je stvoreno novo ministarstvo, koje bi imalo svu nastavu skupiti u jedno.

Sve, što postoji, bori se za svoj obstanak, makar ne bi bilo dobro, a tako se bori stara historička tradicija sa novim uredjajem u istoj vladi. Tako je austrijsko ministarstvo nastave moralo vrlo težku borbu boriti sa ministarstvom trgovine, dok je otelo tomu ministarstvu nastavu za obrt, te se može kazati, odkada je obrt iz mini-

starstva trgovine oduzet i predan ministarstvu nastave, od onda je poskočilo znamenovanje tih škola, i od tada je obrtna nastava valjano i dobro organizirana u Austriji.

U Ugarskoj takodjer ima ministarstvo za trgovinu strukovne škole. Ja sam imao prilike upoznati tamo sve zavode i učilišta obrtna, pak sam imao prilike sravnjivati učilišta, koja utemeljuje ministarstvo trgovine, sa učilišti, koja utemeljuje ministarstvo za nastavu. te sam vidio, da sve one škole, koje ministarstvo za trgovanu uredjuje, postaju po malo subvencionirane fabrike, dočim ministarstvo za nastavu ustraja škole, koje imadu podpun izgled, da će ostati obrtne škole.

Gospodo! U ovako razvijenom velikom ministarstvu, kako je austrijsko i kako je ugarsko, ima jako mnogo vrlo vještih strukovnjaka, savjetnici tih ministarstva, koje sam upoznao, velikoga su znanja, obsežna pogleda, poznaju literaturu, marljivo prate sav napredak u strukah, njim se može oprostiti šport, da se kraj svojih glavnih posala brinu i za nastavu svoje struke. Ali kod nas, ja žalim to, u našem odsjeku takvih strukovnjaka nema, (Dr. David Starčević: Aha! — Smieh na ljevici.) zato ne uvidjam potrebu, zašto bi se pustilo, da se za strukovnu nastavu brine odsjek, koji nema zato po stvari nikakvih razloga, niti može voditi onako strukovnu nastavu, kako bi trebalo.

U istinu, rezultati u stručnoj nastavi dosada, ako prispodobimo zavode kod nas, takvi su, da opravdaju podpuno želju, koju izričem.

Zavodi, stojeći pod vodstvom odsjeka za narodno gospodarstvo, ne mogu se sravniti s uspjehom sa zavodi, koje uredjuje naš odjel za nastavu. Ja držim, da bi se gospodarske, trgovačke, obrtne, šumarske škole, riečju sveukupna nastava imala predati našemu odjelu za nastavu. Imamo primjera i u manjih zemlja, da se ministarstvo za unutarnje poslove brine za stručnu nastavu i to n. pr. u Belgiji.

U Belgiji ne ima nastavnoga ministarstva, nego ministarstvu nutarnjih posala vodi svu nastavu, a u tom ministarstvu ima dvie komisije, dva vieća nastavna, koja od prilike obavljaju poslove, koje obavlja naš nastavni odjel.

Ove komisije u Belgiji sveukupnu nastavu imaju u rukuh, pak u toliko ministarstvo nutarnjih posala može kazati, da nastavu vodi, što daje svoje ime i što u svojim rukama ima te komisije, ali te komisije u istinu nastavu vode.

Molim, neka se ne misli, da ja na vladu navaljujem. (Smjeh na ljevici.) Oprostite. Možete se smijati, meni nije do smieha, to je meni jako ozbiljna stvar. Vi nam jedan put predbacujete, da smo mameluci. da nam je sve pravo, pak mislite, da imate samo vi privilegij, da možete kazati, ako vidite, da bi se što na bolje imalo promieniti — pa i mi evo vladi kao dobri prijatelji prijateljsko naše mnienje kažemo.

(Dr. David Starčević: To ste mogli učiniti u klubu, ta uviek ste u klubu. — Folnegović: In camera caritatis. — Kamenar: Vas nije nitko razdraživao. — Dr. David Starčević: Ja bi ga predložio za kultusšefa.)

Ja se čvrsto nadam, ako bi sva stručna nastava sjedinila u odsjeku za bogoštovje i nastavu, da bi se onda istom na pravi temelj postavila. Kušala se provesti neka razredba i kazalo se, da teoretični nauci, naravno obrtni, padaju pod odjel za nastavu, ali da ostanu praktične djelaone i vježbaone u odjelu nutarnjem.

Nije moguća ova razdielba, jer stručna nastava bez teoretične nije moguća, dapače uviek prevaga mora biti na teoretičnoj strani

Vidio sam u Ugarskoj i Erdelju vrlo uspješno spojene gospodarske i obrtne škole sa gradjanskimi školami. To se pokušalo u svoje vrieme i u Austriji, ali u Austriji su brzo prestali, jer nisu imali dovoljno odvažnosti. Ja sam opazio, da u Ugarskoj mnogo svježi i odlučniji duh vlada, i da se ondje realiziraju brže svi napredci, koji su u nastavi učinjeni, da ondje ne paze toliko, da se uzdrži, što je staro, što se uzdržati ne može, nego budnim okom gledju, da svaki napredak odmah kod sebe uvedu. Ja sam vidio, da te gradjanske škole s trgovačkimi i obrtnimi školami spojene, jako dobro uspievaju.

Gradjanske škole stoje pod nastavnim odjelom kod nas. Kako bi bilo moguće, da se odjelu unutarnjem dodiele vježbaone na gradjanskih škola.

Vježbaone i slični zavodi, koji bi onda stajali pod dvimi inspekcijami ne bi uspievati mogli, jer bi morale po naravi stvari biti pod jednom rukom. Od jednoga odjela mora se voditi sveukupna nastava, samo onda je moguće pomisliti, da se dade po dobroj osnovi provesti jedinstvena, odlučna nastavna politika.

Ja sam, moja gospodo, osim gradjanskih škola, spojenih sa ovakovimi učilišti za pojedine praktične svrhe još opazio u Ugarskoj, da se sa preparandijom spaja škole za gospodarstvo, ali takodjer škole za obrt, obrtne vježbaone, pa koliko bi to moguće bilo, da preparandija, vodjena od nastavnoga odjela, ima vježbalište, koje vodi nutarnji odjel?

Dakle, ja držim, eto iz toga novoga razloga, da bi umjestno. naravno i korektno bilo, kada bi se sva nastava spojila.

Kazati će mi se na to, da se to sve može učiniti, a da ostane ondje stručna nastava gdje je sada. Tada bi imali strukovne škole u odjelu nutarnjem i u odjelu nastavnom, pak bi se sadanja mala konkurencija, koja postoji, još više razvila.

Jedan i drugi odjel ne bi mogao ništa dobro provesti, kad bi im se predložila jedinstvena osnova. Kušalo se i na taj način obići potežkoće, da se komisije ustroje. mješovito, iz nutarnjega i nastavnoga odjela, a ta neka rukovodi ove poslove.

Ovaj aparat čini mi se kompliciran, a da se obidje

jednostavno riešenje, da se sveukupna stručna nastava predade odjelu nastave.

Istina, da nastavni odjel u svom sadašnjem ustroju ne razpolaže onimi strukovnimi silami, koje bi mogle sve te pojedine škole i struke urediti i rukovoditi tako, kako bi u istinu trebalo.

Ja sam rekao i iztaknuo, što je nastavni odjel učinio, da je svakako bolje, nego li ono, što je učinjeno u nutarnjem odjelu, ali kada bi se znamenito pomnožao i razširio djelokrug nastavnoga odjela, razumije se, da današnji aparat ne bi bio dovoljan, da te zadaće riešiti može.

Zato scienim, da bi nuždno bilo, da se neke uredbe učine u nastavnom odjelu, koje bi spodobne bile, da ovako razširene zadaće taj odjel provesti može. Riešenje ovo dade se provesti na više načina. Pres. g. predstojnik nastavnoga odjela dosadanji svoj uspjeh nastojao je polučiti na taj način, da se je sa raznimi krugovi u pojedinih pitanjih u dodir stavio, a to je postupak, koji je urodio u istinu dobrim plodom. Ja scienim, da je ovo dobro i vješto postupanje g. predstojnika zaslužilo, da dobije zakonom osigurani trajni obstanak.

Komisije, koje bi se možda mogle sazivati, sazvane su uviek za dotični slučaj, ali ljudi u takvih komisijah ne mogu se uviek sastajati i svoje nazore izmienjivati, pa tako se ne može stvoriti neka korporacija, koja bi u medjusobnom skladu nešto provadjala.

Ja dakle scienim, da bi se ovakva komisija ili nastavno vieće ustrojilo, koje bi se nastavnomu odjelu pridieliti moglo i koje bi bilo skup dovoljno vještih i dobrih stručnih sila.

Takvo nastavno vieće bilo bi kadro za nastavni odjel postati onim orudjem, kojim bi nastavni odjel te nove velike zadaće stručne obuke vrstno obavljao i bolje riešiti mogao.

Imade, moja gospodo, više takvih vieća u nas; (Dr. David Starčević: I preveć!) imamo kulturno vieće, školsko vieće, ali sva ta vieća imaju samo votum consultativum, pa s toga ne imaju velikoga znamenovanja. Ova se vieća sastaju, nešto rade, referenti su u početku marljivi, ali kad vide, da je to što rade „ein schätzbares Material". koji nitko velikoga ne uvažuje, onda napokon prestaju raditi, a vieća se više i ne sastaju. — Tako školsko vieće samo po imenu obstoji, a ne znam, da li jošte živi.

Dogodjaji s ovimi vieći, mogli bi čovjeka dekoražirati, da predloži novu osnovu vieća, ali, moja gospodo, ja sam uvjeren o tom, kad bi meni pošlo za rukom osvjedočiti vladu i vas o potrebi takvoga nastavnoga vieća, da bi nas to izkustvo, koje je s drugimi vieći učinjeno, moglo obraniti od toga, da ne učinimo u konstrukciji pogrešku. Ovakvo vieće moralo bi imati takov djelokrug, da bi moglo uticati u samu vladu, da bi, kako je u Belgiji i Švicarskoj, nastava pravo rekuć stajala u rukuh toga nastavnoga vieća, a da bi odjel ostao samo eksekutivni aparat, koji ima provadjati, što je nastavno vieće zaključilo.

Može se kazati, da takova nastavna vieća ne imaju pravoga obstanka ni drugdje; može se kazati, da takova nastavna vieća niti drugdje nisu uspjela, n. pr. u Austriji, gdje je nastavno vieće pod predsjedničtvom Hasnera, koji je imao velikih zasluga za reorganizaciju nastave, propalo. U Ugarskoj imade takodjer takovo nastavno vieće pod predsjedničtvom biskupa Spoly-a, ali niti tamo nije djelokrug toga vieća onakav, kakova si predstavljam za naše vieće. U Francezkoj, gdje je Napoleon I. postavio vieće nastavno, koje je bilo u istinu skup svih sveučilišta, to se je vieće tekom godina u svojih privilegijah tako oklaštrilo, da je bilo samo još po imenu „vieće".

Ovi primjeri nebi mene u istinu hrabrili, da se ovdje zauzimljem, da se kod nas ustroji takovo vieće, ali, gospodo, pogledajmo manje zemlje, manje države, kojih su odnošaji srodni našim, pa da vidimo, kako je tamo. U Belgiji imade nastavno vieće . . . (Žamor na ljevici.) gospodo, da ne pomislite možda, da ja to govorim s nekog razloga, da se samo za svoju ideju eschofiram, da tu ideju spasim, ja ću ovdje navesti nekoga jako znamenitoga pedagoga, koji kaže o belgijskomu nastavnomu vieću (čita):

„Die Organisation des Studienrathes war ein glücklicher Wurf der belgischen Regierung. Die gemachten Erfahrungen werden von diesem verwerthet, den neu auftauchenden Bedürfnissen, welche das frische Leben der Gegenwart fordert, Rechnung getragen. Jener birokratische mehanismus, welcher in dem Schulwesen so vieler Länder mit voller Behaglichkeit sich breit macht ist in Belgien nicht zu finden".

U Švicarskoj, gdje svaki canton svoje školstvo samostalno uredjuje i upravlja skoro svagdje nastavna vieća školstvom vladaju.

U Zürichu ima „Erziehungsdirektion", koji pomoćju nastavnoga vieća upravlja školstvom i to tako, da ga broje medju najbolje u Švicarskoj.

U Bernu vodi uzgojna direkcija nastavu bez nastavnoga vieća, ali uredba pravilnih školskih synoda nadomješta školsko vieće.

U cantonu Sct. Gallen bira država nastavno vieće, sastojeće od 11 osoba, da kraj državnoga vieća vodi nastavu. Ovo vieće vrši svoju zadaću tako, da ga strukovnjaci u velike hvale, osobito radi vrlo umnoga uredjenja škola shodnimi učili.

U cantonu Basel grad je uzgojni kolegij od 9 članova, koji uz bok stoji malomu vieću, te upravlja sveukupno školstvo na tako hvale vriedan način, da su naukovne osnove, zavodi i sbirke cantona uzorne.

U cantonu Basel i okolici vodi pod nadzorom zem. vlade nastavno vieće svu nastavu.

Canton Schaffhausen ima nastavno vieće.

Luzern ima nastavno vieće od 5 osoba i posebne strukovne komisije.

U cantonu Zug nadomještaju nastavno vieće periodične konferencije učitelja svih zavoda.

U cantonu Thurgau ima u nastavnom vieću 5 osoba, u Aarga-u 6.

Solothurn ne ima nastavnoga vieća, ali ima pravilnih konferencija učiteljstva svih zavoda u vladinom odjelu za nastavu.

Graubünden imade uzgojno vieće, u kojem su zastupane sve vjeroizpovjesti po razmjerju pučanstva.

U cantonu Freiburg ima kraj nastavnoga ravnateljstva školski odbor za sva učilišta.

U cantonu Waadt, koji je medju francezkimi pogledom na školstvo prvi. isto tako Zürich medju njemačkimi, ima u odjelu za bogoštovje i nastavu posebnih školskih odbora.

U cantonu Glarus, osobito pako u polucantonih Appenzell-Ausserhoden školski su odnošaji anarhični. Svaka obćina je u tih poslovih suverena.

Ako sada, gospodo, prispodobimo ovo jedno s drugim, vidimo, da ovakova nastavna vieća u velikih državah ne uspjevaju, dočim ona u malih zemljah uspjevaju, te se s toga može upravo za nas izvoditi, da ono, što za velike države sa gotovimi ministarstvi nije probitačno, može biti probitačno za našu malu zemlju, koja ne ima doduše jedne jedinstvene vlade. nego koja imade vladu uz samostalne odjele, za koje je odgovoran preuzvišeni g. ban. U tako malenoj dakle zemlji, koja ne ima svojih ministarstva, bilo bi svakako koristno, da se uredi nastavno vieće.

Ja mislim, da sam tim dokazao, da je nastavno vieće kod nas sbilja moguće i da je nuždno. Samo na jedno bi u toj prilici odmah upozorio, što bi se dalo proti tomu nastavnomu vieću kazati.

S jedne se je strane već u proračunskom odboru govorilo, da bi se disciplinarna vlast nad učiteljstvom takodjer mogla povjeriti takovu vieću; ja držim, da bi takovo vieće u pitanjih pedagogijskih, u pitanjih čisto nastavnih moralo imati neku inicijativu, dakle svakako neku samostalnost, zakonom osigurani djelokrug, ali sam i o tom uvjeren, da, želimo li. da bude vlada jaka, treba da disciplinu u svojih rukuh uzdrži. Za bržu izmjenu elemenata nuždno je, da se članovi takova vieća imenuju za stalni rok i da se po tom roku i opet izabiru. Gospodo! Ja držim. da bi onda nastavni odjel dorasao toj zadaći, koju mu vindiciram, on bi toj zadaći svojoj mogao odgovarati.

U ovakovu nastavnom vieću mogao bi sjediti i koji katolički svećenik. jer u nastavu spada i kultus, a uz to mogla bi biti zastupana i narodna srbska crkva tako, bude li interes crkve zahtjevao štogod, da se to u vrieme kaže i zaključi. Po tom nebi onda koji član poštovane ove većine došao u neugodan položaj, da bi votirao predstojniku odjela ne povjerenje . . . (Žamor na ljevici. — Dr. David Starčević: Onda treba i židova ovamo!) votum, koji ova većina nikako odobriti i ratificirati ne može.

Ja, moja gospodo. još se jednoga proturazloga bojim, a taj jest, da bi se reklo: Dosada se vladalo bez takova nastavna vieća, čemu da se odsada vlada š njime? Ako razmotrimo javno naše stanje, koje može biti kao ilustracija dosadanje naše nastavne politike, vidi se, da bi bilo jako opravdano, kada bi se ozbiljna skrb posvetila tomu, da se u nastavi našoj nešto učini. što bi zapriečilo ne ugodne pojave u našem javnom životu, koje moram spomenuti, nu kojih neću u veliko razvijati, da nebi na koju stranu koga objedio.

Gospodo! Ako mi našu literaturu pogledamo i to onaj dio naše literature, koji iztiče iz pera našega mladjega naraštaja, opazit ćemo, prispodobimo ju li sa prijašnjom starijom literaturom, da se u novijoj našoj literaturi opaža u istinu veliki nazadak . . . (Žamor na ljevici.) jedan put se upravo sa strane stranke prava reklo, da čitava hrvatska literatura ne vriedi mnogo. (Dr. David Starčević: Hvala Bogu, da nije to samo stekliš rekao.)

Gospodo! Ja sam ponosan sa svim, što je naše te sam pripravan svaki podhvat našega naroda podupirati i podpomagati, pa ako kažem, da je nazadak u sadanjoj našoj literaturi, budite uvjereni, da to ne kažem veselim srcem.

(Fran Folnegović: U svem je nazadak, ne samo u literaturi.)

(Dr. David Starčević: Kakav da bude napredak u sužanjstvu!)

(Žamor u dvorani.)

Razlog tomu nazadku. gospodo moja. leži u tom, što su naši stariji odgojeni u klasičnoj literaturi, u latinštini. Naši najbolji stariji patriote bili su izvrstni poznavaoci klasične literature, jer su svršili djelomice ili cielu teologiju; kasnija generacija pod germanizacijom Bachovom, učila je njemačku literaturu. Naši ljudi. naši patrioti iz Primorja i Dalmacije. svi znadu jako dobro taljanski jezik i taljansku literaturu. Fino naobraženi dusi iz svih djelova zemlje, crpili su svoje znanje stranom iz klasične latinštine, a stranom iz taljanske i njemačke literature. Mi braneći se od germanizacije punim pravom, išli smo predaleko, jer za usavršiti naš jezik, našu literaturu, nije dosta, da poznamo samo sva naša plemena. nego hoćemo li se uzvinuti do visoka stepena prosvjetljenih naroda, hoćemo li, da nam ostane jezik valjan, ne smjemo zatvarati vrata svjetskoj literaturi, paće treba, da ozbiljno nastojimo, da naš mladji naraštaj upozna tudje jezike, da upozna tudje literature. Nu kako je s današnjim poučavanjem mladeži u toj svjetskoj klasičnoj literaturi? Ja moram iskreno kazati, da današnje poučavanje u klasičnoj literaturi na naših gimnazijah ne valja. Ovo je poučavanje kod nas uvedeno po primjeru Pruske od god. 1836., proti kojemu su se često glasovi dizali. Kada je Bovitz

takovo poučavanje u Austriji uveo, bilo je odmah proti tomu prigovora, a Bovitz branio se je u „Gymnasialzeitschriftu“, da ne leži u sistemi krivnja, nego u tom, što ne ima sila, koje znadu taj sistem provesti.

Gospodo! U Austriji da ne ima sila, koje to provesti nebi znale! . . . . (Žamor.)

Klasična je literatura skroz nuždna . . . a iz starijega sistema poučavanja proizašli su veliki filozofi Ritschel i sam Bovitz, dočim. kako znamo, danas nisu kadri mnogi abituirenti na izpitu zrielosti prevesti jednoga prostoga sastavka pristojno u dobru latinštinu, ne iz kakovoga valjanoga djela, nego iz vježbenica i knjiga, u kojih je jezik tako izkvaren, da rabe kao kakov faullenzer kod prievoda.

Jesu li to uspjesi te klasične naobrazbe iza 8 godina nauke, gdje se mladež na 1000 sati poučava u klasičnoj literaturi, da onda ne zna čitati klasika, nego da jih čitaju samo oni, koji će opet druge maltretirati u toj klasičnosti. (Smieh. Dr. David Starčević: Ne dajte novca takovoj vladi!)

Naša starija gospoda znadu izvrstno i fino latinski pisati, naročito naši stariji svećenici, dočim mladji svećenici nisu kadri napraviti niti latinsku referadu na konsistorij, jer ne znadu latinski. Nuždno je dakle, da se klasična literatura na gimnazijah bolje goji, da se mladež imade u tudjih jezicih bolje poučavati — ja to iskreno kažem! ne mojte se, gospodo, ljutiti, ako vam kažem, da ja držim, da je kalamitet, da imade ljudi, koji ne znadu njemačkoga znanstvenoga djela čitati, a gdje je naša znanstvena literatura, po kojoj bi mogli očekivati znanstveno izobraženih ljudi?

Najveća satira, najveća ilustracija tomu našemu žalostnomu stanju jest onih 500 for. u budgetu za pouku, za izdavanje znanstvene literature. Dakle 500 for. godišnjih za znanstvenu literaturu! Da metnete 50.000 for. u tu svrhu . . . (Dr. David Starčević: Metnite za rusku literaturu. — Žamor.) To nije pitanje novca, to je pitanje naobrazbe; vi morate gledati, da se naša djeca uče francezki, taljanski, njemački. (Vika na skranoj ljevici: Ruski! Ruski! — Na desnici: I magjarski! — Dr. David Starčević: Mi ćemo ruski, jer je najlaglje.)

Oprostite, gospodo, meni nije stalo do nikakove političke izjave, ja ću sasvim stvarno govoriti; ja želim, da se našoj mladeži širom otvore vrata u svietsku literaturu. Niti naše sveučilište ne može ostati takovo, kakovo je sada. Vi išćete medicinski fakultet, a naše sveučilište nije niti u ovih svojih fakultetih, koje imade, dogradjeno. (Žamor i prigovori na ljevici.) Vi gradite kao lahkouman čovjek kuću bez novca, kao što hoćete ministarstvo za komunikacije, a nemate valjanoga stručnoga odsjeka kod vlade, tako nemate gotove postojeće fakultete, a hoćete medicinski fakultet. (Dr. David Starčević: A vi hoćete nastavno vieće!) Naš filozofički i juridički fakultet može se upodpuniti, ako se urede seminari, mi sad nemamo nit filologijskoga, nit historijskoga, nit arheologijskoga, pače niti pedagogijskoga seminara, to valja ponajprije razviti, onda se može pomišljati dalje. Biti će nuždno, oprezno po jedinstvenoj i čistoj osnovi raditi i dogradjivati, a što se ne može uraditi za godinu dana, može se u više godina, pa makar se 50.000 for. u to ime traži. Pa ako se to razborito uloži, može se učiniti štogod trajne vriednosti. Ja danas onu generaciju, koja se od gimnazijalnih profesora uči, naobraženih prvih godina na našem sveučilištu, upravo žalim, jer ti profesori nisu niti mogu biti, kakovi bi imali biti. Ja želim, da se takovi inštituti stvore, kakovi treba, da budu za naobrazbu odgojitelja mladeži.

Ja neću time dalje mučiti gospodu, da sve nabrajam, što bi u tu svrhu nuždno bilo. Spomenuti ću samo pedagogijski seminar, kakav je u Pruskoj g. 1884. neki Gedike utemeljio. Taj seminar nije našao mnogo nasliednika. U Ugarskoj, gdje ljudi rado uvadjaju, što vide dobra i valjana, tamo imadu takav pedagogijski seminar. Ja sam čitao i njemačku ocjenu, koja taj seminar u velike hvali i kaže, da bi trebalo i u Njemačkoj takov seminar.

Na tom zavodu napravili su seminar u uzkoj svezi sa gimnazijem, koji ima samo 4 razreda; ostali uvode se uzastopce sliedećih godina, tako da se svaki učenik povede kroz sve razrede. Svaki kandidat mora 2 godine predavati pod vodstvom i u nazočnosti sveučilištnoga profesora na toj gimnaziji, a posebni pedagog naobražen kod Zillera u Leipzigu, drži sa kandidati svake nedjelje konferencije, te iztiče, što je dobro i pogriešno i kako treba, da se što predaje. Svaki mjesec sav učiteljski sbor pohadja takovo predavanje, koje se odredi kandidatu i za koje se taj ima pripraviti. A kako je kod nas? Kod nas, kada kandidat svrši trienium, ne dadu mu kašnje niti štipendija, da nauke nastavi, već postane odmah suplent. Pokazalo se zatim pred izpitnom komisijom, da su dotičnici malo znali, a to bi morala gospoda priznati, koja su u komisiji bila, pred kojom se taj izpit polaže, ako su iskrena, kao što sam ja . . . (Žamor.) Kako su dakle ti suplenti za to vrieme podučavali? Nuždno je dakle, da se uredi ovakov pedagogijski seminar, pa da se uredi i arheologijski seminar. To se dakako ne dade sve na jedanput, ne dade se to možda za jednu godinu, nego bi se dalo u više godina, jedno za drugim. Mi imamo već liepi zavod, konvikt, koji je jako dobra podloga za takvu gimnaziju i pedagogij.

Ovdje u Zagrebu imamo u 6 razreda gimnazije paralelke, u svakoj paralelki imade po 70 učenika. Učitelj u ovako prenatrpanom razredu sam sebi vjeruje, jer se o napredku učenika uvjeriti ne može; o napredku svih učenika ni ne može biti govora, jer su učenici jedanput ili dvaputa na godinu pitani, pa znajući, da neće biti više pitani, možete si predstaviti, kako onda rade do konca godine. Želi li se napraviti jedna uzorna gimnazija, može se onim novcem, što se izdaje za paralelne razrede. Ja bi spojio novu gimnaziju sa konviktom, a ciel taj zavod sa sveučilištem u ime pedagogijskoga vježbališta. Onda bi

dobili vješte mlade sile, kojim bi većim povjerenjem mogli povjeriti mladež, nego li danas.

Znam, da imade iznimaka medju dotičnimi silami. nu svaka iznimka potvrdjuje pravilo.

Kada bi mi dakle hotjeli imati strukovnjaka za gimnazije, mi bi si ih mogli naobraziti, a za druga učilišta, za druge zavode, naročito za zavode gospodarske, mi bi morali mlade ljude štipendirati, mi bi ih morali poslati napolje na uzorne zavode, poslje našemu zajedničkomu ministarstvu na par godina, da se nauče, što će reći vladati. pa kad bi se povratili, onda nebi imali razloga tužiti se na naše odsjeke. (Dr. David Starčević: Da se nauče madjarski. — Na desnici: Pa i to! — Gj. Kamenar: Francezki neka se uče!)

Ja, moja gospodo, samo još kratak čas moliti ću za vaše uztrpljenje, te ću biti odmah gotov. Želim jošte nešto reći, što se tiče realka, kako mislim o humanističnoj naobrazbi ovdje. Ja sam uvjeren, da su ti zavodi nuždni. a isto sam tako uvjeren, da naravoslovna struka isto tako humanistički upliva na ljude, kao klasična naobrazba.

Istina, što naravoslovac nadje, ako koju zagonetku prirodnu rieši, izpunjuje mu dušu daleko većim zadovoljstvom, nego ako u svojoj struci koju zagonetku rieši historik ili jurist; jer historijska i juridička djela, djela su ljudska.

Treba dakle ljudski um i tako naobražavati, da proučaje prirodu. kao što ga upućujemo. da upoznaje djela ljudska.

Ja s cienim, da nije pravo, da se kandidatom realke ne dopušta pristup na sveučilište. jer realka isto tako zaslužuje, da svoje učenike šalje na sveučilište. kao i gimnazija. Dakako, realke, kako sada postoje. ne mogu to činiti, a gosp. vladin savjetnik mahnuo je eto olovkom. da tako ne može biti, nu trebalo bi taj zavod, dotično nauke na tih zavodih preurediti, da bi učenici realke u istinu bili dobri učenici na sveučilištnih fakultetih. Profesor Hirtel rekao je, da mu je za medicinu mnogo draži realac, koji dobro umije kemiju, nego li gimnazialac s malo latinštine.

Ovo bi pitanje trebalo uvažiti i dobro razmisliti.

Ako sam vas, gospodo, s ovim svojim govorom potaknuo na razmišljanje o svem tom — meni je dosta, ja si neću utvarati, da sam vas osvjedočio, da će biti djelo odmah gotovo, ali pobudivši vaše zanimanje. postigao sam sve, jer budete li se vi gospodo timi pitanji bavili. doći ćete do boljega rezultata, već ja sa svojimi slabimi silami. (Odobravanje.)

Predsjednik: Današnju sjednicu dižem, a sliedeću uričem za sutra u 10 sati prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom.

(Svršetak u 1 sat 50 časova poslie podne.)

Trideset i sedma saborska sjednica,

obdržavana dne 23. travnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Nastavak generalne debate o proračunu za g. 1885.

Predsjednik: (zvoni) Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik današnje sjednice.

Bilježnik **Stevo Popović** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

36. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 22. travnja 1885. u 10 sati u jutro u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem saborskoga predsjednika Mirka Hrvata u prisutnosti 73 saborska člana.

Od strane kr. zem. vlade prisutni: preuzvišeni g. ban Dragutin grof Khuen-Hedervary, zatim odjelni predstojnik g. Dane Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein te odsječni savjetnik g. Janko Jurković.

Čitan bje zapisnik posliednje sjednice, koji se bez primjetbe ovjerovljuje.

Predsjednik javlja, da su na ovaj vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

Br. 229. sab. Predsjedničtvo sabora podnosi račun o saborskih troškovih za vrieme od 1. siečnja do 31. kolovoza 1884.

Upućuje se odboru za rasudbu zemaljskih računa.

Br. 230. sab. Predsjedničtvo sabora podnosi račun o saborskih troškovih za vrieme od 1. listopada do 31. prosinca 1884.

Upućuje se odboru za rasudbu zemaljskih računa.

Br. 232. sab. Proračunski odbor podnosi izvješće zakona, kojim se povisuje plaća knjižničara na sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu.

Staviti će se na dnevni red.

Br. 233. sab. Proračunski odbor podnosi izvješće o proračunu zemaljskih zaklada narodnih učiona i zaklade štipendijalne Marija-Terezijanske za g. 1885.

Tiskati će se i staviti na dnevni red.

Br. 231. sab. Saborski peticionalni odbor podnosi I. svoje izvješće o molba nanj upravljenih.

Tiskati će se i staviti na dnevni red.

Br. 227. sab. Rukavina Konstantin barun podnosi bansku pozivnicu i moli, da se na temelju iste verificira za saborskoga člana.

Upućuje se verifikacionalnomu odboru.

Br. 224. Žuvić Josip podnosi izborni zapisnik, po kojem je izabran za narodnoga zastupnika kotara Bošnjaci.

Upućuje se verifikacionalnomu odboru.

Br. 225 sab. Dr. Mihail Posilović podnosi izborni zapisnik, po kojem je izabran za narodnoga zastupnika kotara Novagradiška.

Upućuje se verifikacionalnomu odboru.

Br. 226. sab. Dr. Stjepan Vučetić podnosi izborni zapisnik, kojim je izabran za narodnoga zastupnika kotara Ogulin.

Upućuje se verifikacionalnomu odboru.

Br. 235. sab. Pevalek Franjo podnosi izborni zapisnik, kojim je izabran za narodnoga zastupnika za grad Koprivnicu.

Upućuje se verifikacionalnomu odboru.

Br 228. sab. Antun grof Khuen-Bellasi, narodni zastupnik moli 3-nedjeljni dopust.

Dopust se po molbi dozvoljava.

Nikola Šipuš, narodni zastupnik moli za 4-nedjeljni dopust.

Dozvoljava se.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je izvješće proračunskoga odbora ob osnovi zakona o proračunu za potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za godinu 1885.

Iza pročitanja ovoga izvješća otvorena je generalna debata o tom predmetu.

U 12 sati o podne prekine se debata, da se stave interpelacije,

Narodni zastupnik dr. Tuškan stavlja na visoku kr. zem. vladu sliedeću interpelaciju:

„Je li vis. kr. zem. vladi poznato, da se u šumskih predjelih, pripadajućih državnomu eraru i obćinam u Kosavi, Kragunji, Orljaku, Radoševu, Sibu itd. sjeklo stablja bez da je kao dosele zato bio razpisan natječaj; ako jest, čime opravdava postupak taj, kojim je nanešen gubitak za krajiški fond i imovinske obćine do 200.000 for. po mnienju vještaka".

Interpelacija dostaviti će se kr. zem. vladi.

Zatim je opet nastavljena generalna debata ob osnovi zakona o proračunu za potrebštine unutarnje samouprave kraljevine Hrvatske i Slavonije za g. 1885.

U $1^1/_2$ sata poslje podne zaključi predsjednik današnju sjednicu i ureče buduću za sutra 23. travnja u 10 sati prije podne.

Dnevni red iduće saborske sjednice jest nastavak današnjega dnevnoga reda.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Stevo Popović v. r.,
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li, vis. sabore, kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Prelazi se na dnevni red

Na dnevnom redu je nastavak generalne debate o zakonskoj osnovi o proračunu za g. 1885.

Rieč ima g. dr. Hinković.

Dr. Hinko Hinković: Ako sam još dvojio, a to sam se osvjedočio u jučerašnjoj sjednici, da ima sbilja i u ovoj dvorani bezazlenih ljudi, koji drže, da mi razpravljamo o proračunu, i da možemo razpravljati o proračunu, a ne ima dvojbe, da nam fale svi uslovi za proračun. Bez samosvojnosti ne ima države; samosvojnost je temelj svake države. Hrvatska nije država, već pokrajina krune ugarske, i zato ne ima samosvojnosti, a s toga ne može imati proračuna. Nu, reći će se, proračun ima pojedinac, proračun ima tečevno družtvo, proračun ima svako autonomno tielo; kako bi to bilo, da proračun ne ima zemlja, makar i ne bi bila država. Nu ne radi se tu o veličini svota, niti o raznih prihodih, već se radi o principu, a princip je taj, da dotičnik, koji ustanovljuje proračun, mora imati u rukuh dohodak i izdatak, mora imati odluku o jednom i drugom. A to mi ne imamo, s toga se ne može govoriti o proračunu, i zato pojedinac može imati proračun, a zemlja, kadgod ga ne ima, a mi ga zaista ne imamo. Uzmite, n. pr., da pojedinac ima dohodak od 1000 for., on će prema tomu dohodku urediti izdatak, a bude li htio, da troši više, a da mu se financialno stanje ne poremeti, to će nastojati, da više privriedi; ne će li htjeti, da toliko više radi, to će on morati, da mu se financialno stanje ne poremeti, ograničiti izdatak. U jednom i drugom slučaju, pojedinac je redovito gospodar udesa svoga i zato može imati proračun.

Uzmimo, da ima muž ženu, pa joj daje stanovitu svotu, kojom ima pokrivati potrebe kućanstva. Žena nema proračuna: zašto ne? Zato, jer joj ne pristoji odluka o dohodcih; ona se ima zadovoljiti s onim, što joj muž daje, i to ima stanovitoj svrsi privesti, a da li će se dohodci povisiti ili umanjiti, o tom joj ne pristoji odluka. U našem odnošaju prama Magjarom moglo bi se reći, da smo mi žena, a Magjari, da su muž; ali je razlika velika, jer muž daje ženi za uzdržavanje kućanstva iz svoga, dočim mi dajemo sav naš dohodak Magjarom, a oni nam iz našega dobacuju tangentu bez naše kontrole.

Nu, gospodo! Za proračun ne traži se samo samosvojnost, nego se traži i slobodna država, t. j. parlamentarna država. Meni se čini, da je proračun u modernom smislu rieči vezan na parlamentarnost, tako, da bi se usudio reći, da autokratična država nema proračuna u modernom smislu rieči. U parlamentarnoj državi vlada pripravlja i provadja proračun, a sabor ga kontrolira i votira zato, jer vlada ne troši svoj novac, nego onaj, što ga je od porezovnika primila, a ima ga u tu njihovu obću svrhu upotriebiti. Budući vlada ne razpolaže svojim novcem, mora se onim, čiji je novac, dozvoliti kontrola. To je parlamentarizam, ako sabor sastoji u tom, da narod bira zastupnike po slobodnoj volji, da se iz većine zastupnika uzima vlada, koja ima po smjeru većine upravljati javne poslove zemlje, i da je za posliednje odgovorna saboru, t. j. narodu. I tako se kaže, da je u parlamentarnoj državi svaki zastupnik odlomak suverena.

A kako je u tom pogledu kod nas? Treba se samo u kratko obazrieti na naš izborni red; taj naš izborni red jest puko uzakonjeno pravo jačega; manjina nedolazi tu u obzir. Ne kažem to u prilog ove većine ili naše manjine, nego velim, da se dogodi, da se jednim glasom većine izabire narodni zastupnik, kako je to bilo u Virovitici u Djakovu.

Jedan izbire, a manjina ostaje bez prava. Uzmite još i to u obzir, da su izborni kotari razciepani tako, da je u većini izbornih kotara, gdje je samo ikako moguće bilo kompaktan broj službenih glasova, koji moraju glasovati za vladina, il kako vi eufemistički kažete, za kandidata stranke narodne.

Uzmite i na to obzira, kako se izbori provadjaju, pak ćete morati priznati, — budete li htjeli biti iskreni — da nije istina, da bi većina bila pravi izraz narodne volje, jer narod nije slobodne volje izabrao ovakovu većinu. Tako je sa saborom. Kazao sam, to je princip poznat, da se iz većine sabora ima uzeti vlada.

Gospodo! Je li ova vlada uzeta iz vaše sredine?;

je li tko vas pitao, kada ju je namještao; je li ona ima vaše smjere i vaše pravce provadjati, ili nije li obratno: nije li vlada uzdigla vas k sebi, ne da je ona vami odgovorna, nego vi njoj?

(Gjuro Kamenar: Vrlo dobro!)

Reći ćete, da je vlada odgovorna saboru, jer eto imamo zakon ob odgovornosti bana.

Bez dvojbe imamo mi taj zakon, nu o tom je jako mnogo govora bilo, da je taj zakon sljeparija, jer uzmimo taj eventualitet, koji je moguć, da kraljevinski sud stavi vladu i bana pod obtužbu; magjarsko ministarstvo i ban će se smijati i neće nikoga biti, koji će što do te osude držati, jer što da se drži do zakona, glede koga se nitko ne može prisiliti, da se izvrši; dakle je to puka lakrdija. Mi imamo ovdje vladu, a ja pitam, kako je ovamo došla? Po nagodi sasma korektno.

Preuzvišeni g. Hedervary sigurno nije bio poznat u Hrvatskoj tako jako; ja pitam za zasluge, jer on je mlad čovjek bez prošlosti i zasluga i bez imena političkoga; što je on bio i kakvo si je pravo stekao na toli častno mjesto hrvatskoga bana?

On je bio magjarski vel. župan i poslao ga je Tisza ovamo, po pravu, što mu ga daje nagodba.

Gospodo! Kaliguli se prohtjelo jednom, da dade izabrati konja svoga za konsula. Tiszi se može prohtjeti, da se povede za Kaligulom i da nam pošalje magarca za bana. —

(Buka.)

(Stjepan Josipović: Sram vas bilo.)

Ja nisam ništa kazao . . .

Predsjednik: Molim gospodu zastupnike, da izvole mirni biti!

Dr. **Hinko Hinković**: Ja nisam ništa kazao, nego sam izveo puke konsekvencije iz nagode.

(Buka.)

Molim liepo! Vama je poznato — kad je bilo prigovoreno, dozvolite, da se obranim — da Nj. Veličanstvo na predlog ugarskoga ministra predsjednika imenuje bana, dakle je Tiszi slobodno predložiti koga hoće.

(Stjepan Josipović: I magarca!)

To ovisi o Njegovu ap. Veličanstvu, hoće li ga potvrditi.

(Žamor.)

(Stjepan Josipović: Za bana hrvatskoga magarca! Počastili ste narod. Vi niste Hrvat, tako može govoriti samo inostranac o narodu hrvatskom.)

Ja da nisam Hrvat?

Molim, g. predsjedniče, da me izvolite u zaštitu uzeti. Tko su bili Josipovići, to zna poviest!

Što se tiče inostranstva, mogu kazati, da sam rodjen u Hrvatskoj, i da dobro hrvatski govorim, a čuli smo jučer jednoga gospodina tako hrvatski govoriti, da je bila sramota.

Predsjednik: Opominjem gospodina zast. Hinkovića po drugi put.

(Glas: A Josipovića?)

Vi mene ne ćete redu učiti.

(Buka.)

G. Bakarčiću, ja ću druga sredstva upotriebiti, ako se ne ćete umiriti: držite se, kako se pristoji zastupniku, ili ne budite zastupnik.

G. Hinković nema prava bana tudjincem imenovati, jer ne samo on, nego su i predji njegovi ovdje rodjeni, imaju tu svoj posjed, te diele isto dobro i zlo sa ovom zemljom.

Dr. **Hinko Hinković**: To nisam ja kazao o preuzvišenom gospodinu banu, nego se meni kaže, da sam tudjinac.

Predsjednik: Ja sam čuo, što ste kazali.

Dr. **Hinko Hinković**: Ja sam rekao, da smo jučer čuli gospodina jednoga govoriti, koji hrvatski ne zna.

(Glas: Tko je taj?)

To neka si svatko misli.

Izvolite iz toga, što sam rekao, izvesti konsekvencije, pak ćete doći do toga rezultata, da se kod nas ni po obćenitih načelih ne može govoriti o proračunu, jer nam fali samosvojnost i parlamentarizam u pravom smislu rieči. U ostalom znademo svi, da o dohodcih svojih nemamo odlučujućega glasa; o dohodcih razpravlja se u Pešti. Vi ćete reći: istina, da sabor ne odlučuje izravno o dohodcih Hrvatske, nego neizravno, jer da je Hrvatska zastupana u Pešti i u delegacijah. A ja vam kažem, da je vas u Pešti ne 40 nego pet puta toliko, a u delegacijah ne tri, nego pet putah toliko, vi da bi i htjeli uza svoju najbolju volju, nebi ništa koristna mogli učiniti iz razloga toga, što niste zastupnici Hrvatske, nego zastupnici iz Hrvatske, kao što su drugi vaše kolege zastupnici iz koje magjarske županije; dakle tu vlada medju vami jednakost. Čim ste se nagodbom odrekli pariteta, vi već niste zastupnici Hrvatske ne odlučujete u Pešti.

To je glede dohodaka i izdataka, glede kojih ne pripada vam nikakva direktna ingerencija; dakle o dohodcih ne odlučujete o zajedničkih izdatcih, o čem dakle da odlučujete?

Ta svaka obćina u Hrvatskoj ima više moći, nego ovo vis. tielo, jer njoj pripada vlast, da može do stanovite mjere namet stavljati, ako joj nisu dovoljni dohodci; a možemo li mi to? Ne možemo!

Gospodo! Dokazavši ovako, da mi nemamo proračuna, a razpravljamo o proračunu, ja mislim, da stvar stoji ovako: proračun kod nas ne može biti ni financijalno ni ekonomičko, nego eminentno političko pitanje državopravno.

Razpravljajuć naime o proračunu, mi mislimo na naše državopravno stanje, i zagovarajuć vi proračun, vi očitujete, da hoćete, da se uzdrži današnji sustav; mi prosvjedujuć proti proračunu i ne primajuć ga i ne glasu-

juć za nj, očitujemo, da prosvjedujemo proti današnjemu sustavu u ime naroda, kojega zastupamo.

Tim novcem imao bi se uzdržati taj sustav i tako je ovo konsekvencija sasma logična i naravna: ja glasujem proti proračunu, a mislim, da glasujem proti nagodbi, i glasujem zato proti proračunu, jer sam proti nagodbi i tako držim, da će se glasovi, koji će se sada predati, imati tako tumačiti, da onaj, koji glasuje za proračun, da glasuje za današnji sustav, a koji ne glasuje za proračun, da glasuje proti današnjemu sustavu.

Može biti, da ću se imati osvrnuti na jednu iznimku, glede stranke, koja će bezuvjetno glasovati proti proračunu, a glede koje predieži mogućnost — još ću se o tom pobliže izjaviti — da je ipak za današnju nagodbu. Nije težko pogoditi, da je to poštovana stranka neodvišnjaka.

Gospodo! Da vidimo, kamo smo mi pod zastavom ovih nagodaba dojedrili, mi ciela monarkija bit će dobro, da uzporedimo današnje financijalno stanje, sa stanjem prije nagodaba. Koliko smo poreza onda plaćali, a koliko danas plaćamo itd. itd.

Naravski, u tom pogledu igra porez najglavniju ulogu. Glasoviti pisac „duha zakona“ kazao je, da pojedinac plaćajuć porez, daje od svojega blaga nješto, da osigura ostatak ovoga blaga i da ga što bolje užije, a Ivan Baptiste Say dodao je, da je razbojnička država, koja ne daje za porez sigurnost, a mi znamo danas još i to, da se porez mora u upravi vraćati u narodno gospodarstvo, te da to ne smije biti ekonomički gubitak. Stoga veličina poreza nije absolutno mjerilo za blagostanje koga naroda, jer more biti narod, koji plaća malo poreza, pak je siromašan, a može biti narod, koji plaća mnogo poreza, jer u državah uredjenih, u državah zakona i prava, tamo se porež upotrebljuje u tu svrhu, da se narodno gospodarstvo opet obogati, t. j. svaki porezovnik dobiva svoj porez sa kamati vraćen u upravi.

Ja plaćam 100 forinti poreza; zato imam sigurnost osobe i vlastničtva, imam svoje pravo, imam valjane ceste, željeznice i kanale, kojima ću provadjati svoju robu, tim se diže moj promet, moja trgovina i trgovina mojih drugova i blagostanje svih skupa i svakoga pojedinca i može se reći to, da čim se više poreza plaća u uredjenih država, da je tim veće blagostanje. Da smo mi uredjena država, mi bi morali jako bogati biti, jer je naš porez jako velik, o tomu ne ima dvojbe.

Rekao sam, gospodo, da ćemo prispodobit naše stanje sadanje sa stanjem pred nagodbenim, i da će ova paralela pružit najjasniju sliku o tom, što znači nagodba i kamo ćemo s njom dojedriti.

Redovit prihod Hrvatske i Ugarske s Erdeljem bijaše do pred godinom 1848. ukupno nešto preko 31 milijun; razhod 20·9 milijuna, tako, da je preostajalo 10·1 milijuna. God. 1852., dakle nakon burnih vremena 1848. i 1849. narastao je redovit prihod na 62·5 milijuna; dakle je već podvostručen. G. 1862. poslie Solferina, već je redovit prihod narastao na 90 milijuna, dakle je napram pred 1848. vremenom peterostručen. Za tek. g. 1885. preliminiran je redovit prihod (osim prelaznih prihoda 12·5 milijuna) sa 312·8 milijuna.

Dakle uzporedimo li kako je bilo stanje prije god. 1848. sa današnjim, vidimo, da su se redoviti prihodi podeseterostručili, a od uvedenja dualizma do danas da su se po trostručili; naravski da su rasli i izvanredni dohodci. Nu bolje nije ni u Cislajtaniji, prem o tom ne treba ovdje govoriti, jer ste sigurno čitali budgetnu razpravu u rajhsratu, te se i tamo tuže na kukavno financijalno stanje, premda je Cislajtanija dualizmom dobila leoninski dio. A na što je ciela monarhija došla sa porezi i koliko su se povećali?

Ja držim, da su Magjari onim danom, kada su prihvatili dualizam za sebe i za nas proglasili državni bankrot. Izvolite uvažiti to po onom, što sam kazao, da je današnji prinos Hrvatske i Ugarske s Erdeljem za poslove zajedničke cieloj monarhiji veći, nego je bio prije nagode redoviti prihod tih svih trijuh zemalja.

Ja pitam, nije li to proglašenje bankrota, kada se je to prihvatilo i kada je država ugrezla u dug od jedne miljarde.

Državna su se dobra prodala, utržak je prošundran, a kamo će to dovesti?

Pitam sada, jer ne odlučuje veličina poreza, koji nije absolutno mjerilo za prosudjivanje financijalnoga stanja, kako je sa našom poreznom snagom; da li je rasla uzporedo sa povišenjem poreza? Hrvatska je zemlja agrikulturna; $^{9}/_{10}$ pučanstva bavi se poljodjelstvom, a i ostala $^{1}/_{10}$ živi donekle od onih $^{9}/_{10}$, zato je stanje nekretnina kod nas najbolje mjerilo za prosudjivanje naše porezne snage. Data, što sam ih pobilježio, izvadio sam iz službene statistike, koju je izdao g. Zoričić. Ja uzporedjujem dvie godine: g. 1867. prije nagode i g. 1879., a to je najnovija godina za koju imamo podatke poslie nagodbe: dakle 12 godina razlike.

G. 1867. bijaše uknjiženo u civilnoj Hrvatskoj novih tereta 2·3 milijuna, odplaćeno tereta 1·5 milijuna, dakle ostaje čistih novih tereta 0·8 milijuna.

G. 1879. — 12 godina kašnje iza nagodbe — uknjiženo je u civilnoj Hrvatskoj 6·2 milijuna, odplaćeno 3·6 milijuna; ostaje čistih novih tereta 2·6 milijuna u jednoj godini, dakle više nego trostruko, nego u g. 1867.

G. 1867. bijaše hipotekarni teret u civilnoj Hrvatskoj ukupno 28 milijuna, a g. 1879. bijaše 58 milijuna, dakle više nego dvostruko naprama vremenu prije nagodbo. G. 1867. bijaše uknjižbâ u civilnoj Hrvatskoj do 500 for. 2650, a g. 1879. bijaše uknjižba u civilnoj Hrvatskoj do 500 for. 6613; što vam dokazuje, da je mali posjed sasma zadužen. Ove brojke nisam ja izmislio, to je službena statistika i ta jasnije govori, nego da vam ja tu 5 sati pripoviedam. Broj ovršnih dražba se je od vremena prije

nagodbe pak do nekoga razdobja podvostručio, što je takodjer karakterističan znak, a koliko je ovršnih dražba provedeno radi poreza!

Gospodo! Kad su se na početku nagodbene ere počele radi poreza provadjati ovrhe, onda se je čulo od branitelja nagodbe govoriti: pak što je zato, ako tko propadne, ako mu se proda imetak; pače tim bolje, jer ako on ne mari i ne može da plati porez, to je znak. da je ljenčina, da je ne maran, da ne zna racionalno gospodariti i što ti ja znam; dakle se na neki način tvrdilo, da su ovrhe ekonomički regulator. Reklo se: tim bolje da se imanje takvu gospodaru proda i iztisne taj nevaljani posjednik i posjed dodje u ruke valjana gospodara, koji će znati iz zemlje izvući svu korist, koju zemlja dati može i tim će se pomoći i država, jer će se dobiti porezna snaga za državu i tim će biti povećano narodno gospodarstvo. Nu porezne su ovrhe tako učestale, da nisu samo nevaljalci, neznalice propali, nego i valjani gospodari propadaju, te i najvaljaniji gospodari drhću pred budućnošću i sa zabrinutošću gledaju u budućnost, što će biti. Sada se je uvidjelo, da porezne ovrhe nisu ekonomički regulator, nego da je tu sakriveno socijalno pitanje, koje se ovim pitanjem uvadja u Hrvatsku. Socijalno pitanje radi toga, jer se ovim postupkom deposedira puk, a zemlja će doći u ruke kakvih špekulanta, koji će ju izsisati, eksploatirati, izsjeći šume i napokon opustošenu baciti ju, a puk će ostati bez kuće i kućišta i ikakve pomoći. Kakvo je to užasno pitanje, koje se ovim pripravlja, to možete i sami lahko dokučiti.

Prigovara se u ovom pogledu, da se ne gospodari racionalno, da je seljak lien i da se neda uputiti i veli se: koliko bi se puste zemlje dalo privesti težatbi, koliko bi se povisio dohodak narodni i povećalo narodno blagostanje, a ako to nije učinjeno, ja mislim, da je to samo obtužba proti vama, jer vi imate vlast u ruci, pak zašto ne učinite toga, ako je moguće; nu kod toga valja uvažiti to, kojim srcem i kakvim veseljem da gospodar. da seljak teži zemlju, kad iza njega stoji ne zasitljivi Moloh, koji će mu ugrabiti sve, što si je privredio; kada zna, da neće uživati ploda svojih žuljeva, nego da će sve ići u ždrielo Moloha, koji uviek traži, a nikad ne daje; tu ne ima nade, ni poleta, ni veselja. Seljak nazire u lienosti jedinu utjehu u svojem očajanju, a kada pane nada, pada pučanstvo i industrija.

Gospodo! Pod Ljudevitom XIV. došlo je do toga, da su seljaci počeli svoje vinograde izsjeći radi toga, da se uklone ogromnim porezom, koji su bili razpisani. Mi toga ne imamo, ali imamo ovu eru u drugoj formi, a ta mora još uviek rasti i rasti, a ta forma je ta, što mnogo i mnogo zemljišta leži zapuštena, što se ne obradjuju zemljišta, a radje se ne obradjuju, samo da iz gruntovnice izadje moje zemljište, da ne trebam poreza plaćati, jer se od zemlje ne može dobiti, koliko država od mene poreza treba.

Karakteristično je naprama tomu stanju, da utjerivanje poreza godimice sve više i više stoji. To znači, da ljudi teže plaćaju. Evo to su vam opet brojevi. Ministarstvo financija stoji 64·8 milijuna forinti, koju svotu ako uzporedimo sa prihodi državnimi, to vidimo, da ministarstvo financija treba upravo 20% od cieloga prihoda. Što to znači? To znači: ja plaćam 100 for. poreza, a utjerivanje i uprava poreza stoji glede tih 100 for. 20%; dakle ja moram platiti 100 for. poreza, od kojih država dobiva 80 for., a 20 for. dobe organi državni, one pijavice, koje se obrtimice bave tim. što moraju ovrhe obavljati. (Dr. Ante Starčević: A obćinski troškovi?)

Izvolite uvažiti to, da pobiranje i uprava poreza danas stoji preko $^2/_3$ one svote, koja je bila prije nagodbe. $^2/_3$ svote naime redovitoga prihoda ukupnih zemalja t. zv. ugarske krune; dakle 64 naprama po prilici 90. To je užasan razmjer!

Još za 30% ako bi dodali, onda bi ova svota, koju traži ministarstvo financija, sadržavala cieli redoviti prihod prije nagode. Evo kamo smo došli?! To je napredak, kako kažete?! Pak je rečeno: mi napredujemo. Kako nebi napredovali?!

Neka se pogleda ljetošnji budget, pa ćemo naći od nekadašnjih 40 milijuna, da je spalo na 11·6 milijuna; dapače buduć je mnogo toga preliminirano za investicije, to odpada ovaj manjak na pokriće investicionalnih troškova. Dakle ako se redoviti izdatci uzporede sa redovitimi dohodci, tada ministarstvo financija ne samo ne ima deficita, nego ima suficit od čitavih 5 milijuna. Kako da to ne bude napredak?!

Nu, gospodo, velim samo u kratko: nitko ne vjeruje u taj napredak. To je smješno. Nego da malo ilustriram, kako se je do toga suficita došlo, evo navodim vam sliedeće.

Vidimo, da se je ljetošnji prihod podigao sa 14·4 milijuna što porezom, što povišenjem željezničkih pristojba. Što znači povišenje poreza, to smo svi izkusili i izkušavamo svaki dan. A što znači povišenje željezničkih dohodaka? To znači, da se otežčava konkurencija i da država napram ovim par milijunom, što jih dobiva ovim načinom, mnogo i mnogo više milijuna gubi, jer otežčava komunikaciju, otežčava konkurenciju, ona tim gubi puno i puno više, nego li dobiva. I to je napredak financijalni?!

Kraj toga izvolite uvažiti, kad govorim o suficitu, koliko se je državnih dobara prodalo, koliko se je novih zajmova učinilo itd.; izvolite nadalje paziti na to, da je prije nagode redoviti prihod Ugarske i Erdeljske iznosio 90 milijuna, a danas 313·8 milijuna, izvolite uzporediti ove svote, pa ćete naći puno veću razliku od 200 milijuna. — Ova razlika od 200 milijuna forinti je efektivni manjak, makar se pokrivao zajmovi, koje i mi plaćamo.

Da se vidi dalje, kamo smo došli, izvolite paziti na to, da za čiste dugove plaćamo danas 105·5 milijuna. (Povici sa ljevice; Više.) za uzdržavanje državnih željeznica

Dakle za čiste dugove plaćamo više kamata, nego li su bili ukupni prihodi svih trih zemalja prije nagode. Dobro. Ja mislim gospodo, — ja to citiram iz magjarskoga proračuna — da niti u Magjarskoj ne mora biti puno bolje nego kod nas, da i tamo puk očajava i zdvaja, kako i kod nas, te i tamo kao i kod nas dobro je onim, koji su na vladi i vladi blizu, a ostali puk strada.

Oni Magjari, koji ovako gospodare, kako sam jur pokazao, oni Magjari vele, da nas uzdržavaju. Gospodo, ovaj se prigovor često čuje, i ovaj je prigovor tako smiješan i bezobrazan, da se pametan čovjek nebi trebao nanj obazirati. Nego upravo zato, jer se tako često čuje, budi mi dozvoljeno, da se nanj u kratko obazrem.

Po zaključnih računih od 1881. g. izmedju Hrvatske i Ugarske bio je čisti prihod Hrvatske 7·9 milijuna, a svota što bi ju imala Hrvatska doprinjeti u zajedničke posle t. zv. zemalja krune ugarske i za posle druge pole monarkije, iznosi 8·7 milijuna; dakle ovaj prinos naš za zajedničke poslove nadmašuje ukupni prihod za 800.000 forinta. Dobro. Od našega čistoga prihoda, kako znate, dobivamo 45% za autonomnu upravu.

Dakle dobivamo za g. 1881. po tom 3·5 milijuna forinta — ja ovdje okrugle brojeve naravski navadjam, po čem je ukupni manjak 1881. god. 4·3 milijuna forinta; te buduć smo za našu autonomiju trošili toliko i toliko, mi smo ostali dužni za zajedničke troškove po računih 1881. god. 4·3 milijuna forinta. Buduć mi nismo platili ovu našu dužnost, koja na nas odpada, platili su za nas to naša draga braća Magjari. Pa tko da se ne divi ovomu velikodušju?! Uzmimo, da su oni za nas platili, onda bi se nametnula ova alternativa za nas: ako mi nemamo toliko dohodaka, da iz čitavih dohodaka plaćamo potrebe zajedničke, onda se mora doći do toga zaključka, ili Madjari nisu za nas, ili mi nismo za Madjare. U svakom slučaju valja, da se razkrstimo, jer, gospodo, ta zajednica da je ugovor, ova nagoda se ne sklapa iz nikakve platoničke ljubavi, nego iz interesa; a kad nebi imali interesa, kako se vidi, onda bi jedan drugomu kazao „s bogom“ — jer bogme nije šala plaćati za saveznika 4·3 milijuna forinta na godinu.

Gospodo! Po nagodi ima Hrvatska i Ugarska doprinašati za zajedničke poslove po omjeru njihove porezne snage, a po obnovljenoj financijalnoj nagodi ustanovljen je omjer njihove porezne snage i to Hrvatske 5·5%, Ugarske 94·43%. Ako sravnimo ove dvie svote i svedemo na jedinicu, vidimo, da te svote stoje kao 1 : 16 95, ili recimo okrugli broj kao 1 : 17, a to znači, da naša porezna snaga naprama poreznoj snagi ugarskoj stoji u omjeru kao 1 : 17.

Mimogred spominjem, da su se podigli prigovori proti izpravnosti toga ključa, ali obzirom na podatke, na temelju kojih je proračun razložen, a jesu li podatci dobri ili ne — ne znam — ali dopuštajuć, da su podatci odgovarali realnim odnošajem, moram tvrditi, da taj prigovor ne stoji, i da se je sofistika zastupnika popovačkoga razbila o gvozdenoj logici matematike.

Prema tomu imade Ugarska 17 put toliko prihoda, koliko Hrvatska. Od zajedničkih troškova — recimo — 100 for., platiti tim zajedničkim troškovom ima Ugarska 94 for. i 43 krajcara, a mi 5 for. i 57 krajcara. Ovaj omjer je sasvim jasan.

Sada uzmimo to rečeno za g. 1881., što se pronašlo, da Magjari troše za svoju autonomiju u istom omjeru, kako mi za našu autonomiju, a naš dohodak je u omjeru 1 : 17, to je jasno, da bi deficit njihov bio 17 pomnoženo sa deficitom našim. Naš deficit iznosi 800.000 for., to je 4·3 pomnoženo sa 18, to bi magjarski deficit bio 74 milijuna, a pribrojiv k tomu naš deficit 4·3 milijuna, dobimo kao ukupni deficit t. zv. zemalja, t. zv. ugarske krune daleko preko 78 milijuna, što ne odgovara istini, jer mi imamo 11·6 milijuna, ili respektive plus, višak od 5 milijuna forinta. Tu mora kakva pogreška biti, jer se veli: nije istina da Magjari troše za autonomnu upravu 45% kako mi, nego 20%. Ja priznajem to, pa uzmimo, da je to istina, jer ja to ne mogu kontrolirati.

Idimo dalje. Porezna snaga Hrvatske naprama Ugarkoj stoji kao 1 : 17. Hrvatska pod uvjetom, da ne troši niti jedan novčić za autonomnu upravu, ima manjak 800.000 for. za zajedničke troškove, te sada ne uzev u obzir razliku 45% i 20% — to je irelevantno, dolazimo do zaključka toga, da Ugarska za slučaj, da ne troši niti novčića za autonomne potrebe, morala bi imati deficit 17 put tolik, kolik ima Hrvatska pod istimi uvjeti t. j. 17 put 800.000 čini 13·6 milijuna forinta, te da vidimo eventualni deficit, k tomu pribrojimo deficit naš 800 000 for. i mi bi imali deficit od 14·4 milijuna forinta, a taj deficit od 14·4 milijuna predstavljao bi deficit, koji bi morao predležati, da niti Ugarska niti Hrvatska, da ciela zemlja ne troši niti novčića za upravu, da su računi čisti. Uzmimo da Hrvatska, Slavonija i sada Krajina troši za svoju autonomnu upravu 6 milijuna, pribrojiv to k tomu, onda imamo 20·4 milijuna, a ova svota predstavlja deficit, što bi ga morali imati za slučaj, da Ugarska sama ne troši niti novčića za autonomnu upravu.

Još korak dalje. Izvolite uzeti preliminar Ugarske i osvjedočiti će te se, da je za tri grane autonomne za tekuću godinu: za pravosudni, nutarnji i bogoštovno-nastavni odjel preliminirano 29 milijuna. Dakle to je najmanje, to je faktični magjarski trošak za autonomno-magjarsku upravu, ali jeli to 20% ili 45%, to mi je svejedno — nego to je faktični trošak. Pribrojiv sada 29 milijuna k svoti onoj, onda bi iznašao deficit u najboljem slučaju 50 milijuna forinta — a kad tamo 11·5 milijuna deficit iznosi, dapače imamo tobože višak od 5 milijuna. Kako je to? To je zakonetka, koju ne znam, kako bi se mogla riešiti.

Stoji li to, ako je istina, a to je istina, jer su službeni podatci, po kojih dohodak Hrvatske naprama dohodku Ugarske stoji kao 1 : 17, i ako je istina, da Hrvatska

ne plaćajuć ili ne trošeć, pod uvjetom, da ne troši ni krajcaru za upravu, ostala bi dužna 800.000 for. Onda nije istina, da je deficit državni 11·5 odnosno višak 5 milijuna. Niti obratno.

Gospodo! Pod uvjetom, da Magjari za autonomne troškove troše kao i mi, pod uvjetom, da mi imamo iz zajedničkih koristi toliko, kao što i oni, pod uvjetom, da u magjarskih računih nema prevare, bilo bi jasno, da od svakih 18 milijuna deficita odpada na nas 1 milijun, pa tu jedan drugomu ne bi mogao ništa spočitavati, dapače ljetos bi bili u sretnom položaju, te bi višak po omjeru 1 : 17 podielili. Nu tu se veli, da ti preduslovi ne stoje, jer oni ne troše 45% nego 20%. Dobro. Ako to dopustimo, onda moramo dopustiti i to, da mi Hrvati iz zajedničkih troškova nemamo razmjerno onoliko koristi, koliko Magjari, dapače u to ne mogu se upustiti, na žalost imamo mi tu dapače štete. Recimo i dopustimo to, da se ova razlika izmedju svote, koja je nastala tim, što Magjari razmjerno manje troše za autonomnu upravu, a mi imamo nerazmjernu korist iz zajedničkoga izdatka, dapače štete; recimo, da se izjednače. onda bi imali iztražiti treći preduslov, što sam naveo, da li su magjarski računi izpravni. O tih računih je jako težko govoriti, jer znate, da se obračuni prave po državnom računarskom dvoru u Pešti, da se predlažu zajedničkomu peštanskomu saboru, a mi obračune ne dobijemo u ruke, nego mi to samo primamo na znanje. Po tom nemamo kontrole niti ingerencije glede toga, da li su računi izpravni ili ne.

Gospodo! Proti ovim računom bilo je mnogo prigovora i stavljali se prigovori od takvih osoba, koje stoje na stanovištu nagode, proti kojim ne ćete nikakve sumnje imati, dapače g. Bartolović, koji je te prigovore stavio, bio je ravnatelj financija i kompetentna osoba i auktoritet u tih stvarih. Njegovi su prigovori poznati, ja toga neću opetovati ovdje. Ja ću se samo na dva prigovora osvrnuti reproducirati jih u kratko, jer stoje u savezu.

Najprije dokazao je g. Bartolović sliedeće: od pristojba i taksa, ubranih na teritoriju Hrvatske odbijaju se troškovi za urede za odmjerivanje pristojba, a troškovi za ove urede za odmjerivanje pristojba, to su zajednički troškovi, zajedničke financijalne naravi, koji se po zakonskom članku 54. od 1880. nebi imali staviti u odbitak.

Jedna još bludnja — recimo — prem je više nego bludnja: dohodarstvo soli i duhana, to je zajednička stvar, a po obnovljenoj nagodi ima se od dohodarstva toga odračunati dohodak proizvadjanja i trošak neposredne rukovodnje. To je zanimivo, kako se postupa. Dolaze ovdje u obzir troškovi i predujmovi za sadjenje duhana, predujmovi za odkup duhana na račun austrijske uprave; ovi se predujmovi vraćaju natrag u blagajnu — u obće, ovi predujmovi ne imaju drugo, već obaviti matematičku operaciju, iz jednoga žepa van, a onda dolaze u isti žep. Dakle, budući se to izpustiti iz računa ne smije, mora zbilja, da je izdan i dan, a razumjeva se samo po sebi, da su ovi predujmovi, koji se u istinu iznose, i da se moraju na isti konto staviti — naravski. Tako predujmnovi za odkup na račun austrijske uprave, to se veli, da su to zajednički izdatci, to se stavlja kao izdatak na konto zajednički. Dobro. Ti predujmovi vraćaju se natrag, nu sada se nalazimo u primitku autonomno magjarskih dohodaka. Ako to nije prevara, onda ne znam, što je prevara.

Predsjednik: Molim g. zastupnika, da nebi takve rieči upotriebio.

Dr. **Hinko Hinković** (nastavlja): Recimo, da je to nesporazumljenje. Svakako je čudno, kako dolazi jedna svota u taj autonomni dohodak, koja bi morala biti u primitku zajedničkom. Ovo dohodarstvo soli i duhana, ove pristojbe i takse, to je grana naših dohodaka, od kojih dobivamo 45%, a 55% za zajedničke poslove ostaje.

To vam sada moram kazati. Gosp. Bartolović pronašao je za g. 1881, da smo ovom manipulacijom prikraćeni za 435.000 for. na godinu. Ako se uvaži, da 435.000 for. bi podpalo pod percentuaciju, dobili za pokriće naše autonomije za g. 1881. svotu 189.000 for., a odpalo bi 55%, dakle 239.000 for. za namirenje zajedničkih izdataka — evo dvostruke štete. Mi dobivamo za autonomne troškove manje i puno manje, nego bi nas išlo, a Magjari tvrde, da za nas više plaćaju, a s druge strane nam grabe i ne računaju.

Gospodo! To su primjeri gosp. Bartolovića, a ja ću jedan svoj primjer dodati. Evo, u jednoj godini iznosi 435.000 for., a tangenta bi bila blizu 200.000 for., a koliko se mi mučimo, da podignemo kazalište i bolnicu, i ako trebamo 100—200.000 for. za podignuće gospodarstva.

Evo, u jednoj sitnariji je 200.000 for. za jednu godinu bačeno van. Pomislite si, koliko to godina teče? Koliko bi već kamata naraslo? Uvaživ to, doći ćete do uvjerenja, da bi svake godine mogli graditi kazalište, da ne bude takvoga postupka, kad se ne smije kazati strožija rieč.

Na ovo nadovezati ću nekoliko primjera. Izvolite uvažiti, da za kamate, za amortizaciju državnih dugova plaćamo 121·5 milijuna preko, a svi redoviti prihodi iznose 313·3 milijuna — dakle preko ⅓ cieloga prihoda treba za državne dugove. Po ključu odpalo bi na nas 6·7 milijuna na godinu. Molim, šta je od miljarde državnih dugova za nas potrošeno? Što mi imamo od investicija, što se od ove milijarde prave? Kamate plaćamo, a imamo li na godinu koristi 6·7 milijuna? Zar mi nismo ovdje evidentno povriedjeni?

Idemo dalje. Za ujamčenje kamata željeznica, za investicije preliminirano je za tekuću godinu 42·2 milijuna, a na nas odpada 2·3 milijuna. Imademo li od tih željeznica koristi 2·3 milijuna; nisu li magjarske željeznice tu gradjene na zator poljodjelstva; nije li faktum, da magjarske željeznice nose poprieko samo 2%, a ostala 3%, koja su zajamčena, nadomještaju se iz naše kese.

Nije li istina, da su magjarske željeznice skupo gradjene i tko tu sve zaslužuje, nego je faktum to, da bi se mogle puno jeftinije graditi? Nije li poznato, da su mnoge željeznice gradjene za volju kojega šljivara, ili kojega grofa, koji ima nekoga u vlasti? Nije li poznato, da se je presvj. g. Živković osokolio, pa je u peštanskoj visokoj kući razlagao, da su tarife željeznica takve, da nas moraju upropastiti. To je priznato dakle s ove strane (pokazuje na većinu.)

Sada uvaživ to, da se od nas traži, da 2·3 milijuna plaćamo za željeznice, nije li to strahota! Gospodo! Za sabornicu jim je preliminirano 16 milijuna. (Miškatović: Devet milijuna.) Molim, ja sam čitao 16 milijuna, a već je ove godine u preliminar uvršteno 800.000 for.

Predsjednik: Molim g. izvjestitelja, da ne bi prekidao govornika. (Odobravanje na ljevici.)

Dr. **Hinko Hinković** (nastavlja): Ja sam bar čitao, da je tako preliminirano. Ja sam osvjedočen, da niti 16 milijuna ne bude dosta. Ako po onomu ključu računate, što odpada za nas, to bi nas odpalo na godinu 900.000 for. I eto, opet vam moram kazati za naše kazalište i bolnicu, dok mi naime za naše kazalište i bolnicu skucamo trošak, treba da alarmiramo cielu zemlju, jer siromak mora, da si iz svoga žepa dobavi sveučilište i gradi bolnicu, — kad tamo, gospodo, mi dajemo 900.000 for. za magjarsku sabornicu. Je li od te sabornice i od onoga, što se ondje radi za našu domovinu tolika korist za nas, da imamo toliko plaćati? A izvolite, gospodo, i to upamtiti, da su geoložki i statistički zavodi uvršteni u ministarstvo za poljodjelstvo i obrt, šemnička i druge rudarske akademije uvrštene su u ministarstvo financija.

Jučer je g. Kršnjavi, govoreć o cislajtanskih zavodih razložio, na koji su način ovakovi strukovno ministarstvo, a ne obćenito ministarstvo nastave. Kako je u tom pogledu u Austriji, tako je po svoj prilici i u Ugarskoj. Mene za historijski razvoj te stvari nije briga. Ja se pozivam na g. dr. Kršnjavoga, da ti zavodi, da te škole spadaju pod bogoštovje i nastavu, te da su to eminentno troškovi autonomni, koji se ipak uvrštuju u troškove za poljodjelstvo i obrt, dakle u zajedničke troškove, i da mi participiramo na njimi. Je li to pravo? Je li to zakon? Je li to obraz? Kada mi to vidimo, možemo puno većim pravom kazati, da mi uzdržajemo Magjare, jer oni nam ne daju ništa za križevački zavod, dočim mi dajemo za njihove škole.

Onda još nešto. Tamo dolazi i Deakov spomenik, a Deak je nagodbu stvorio, koju vi nekoji smatrate srećom, ali ja mislim, da ne možete biti takovi farizejci, da ne bi priznali, da ju narod smatra nesrećom. Dakle, da mi možemo dizati spomenike onomu, koji nas je unesrećio. (Žamor na desnici.)

Ne mogu premučati u tom pogledu niti krajiških šuma, kada se govori, da nas Magjari uzdržavaju. Ja ću samo s nekoliko rieči opetovati ono, što je već ovdje kazao, da nas povjest uči, da su krajiške šume vlastničtvo zemlje i da je tako od vajkada bilo. Nu tečajem vremena poslala je Austrija svoje beamtere u Krajinu, koji su počeli najprije zloporabom i nepodobštinom uvadjati takse za šumske užitke; i tako je i dalje išla krivica za krivicom, dok je napokon izašao g. 1860. šumski zakon, koji je one šume proglasio cesaro-kraljevskimi, t. j. državnimi šumami, obterećene dužnostmi u korist krajiškoga puka i crkve.

Zakonom od 8. lipnja 1871. odredjuje se pako, da se imadu te službenosti odkupiti na način, da bi polovica pripala na korist države, a druga polovica narodu. Mene još nije bilo u toj sabornici, kada se je o tom radilo, nu čitao sam prošle godine na dugo i široko razprave o vlastničtvu tih šuma, kojimi je baš vis. vlada sama utjerana u rog. Gosp. dr. Spevec kazao je naime, da je to vlastničtvo hrvatskoga erara.

Gospodo! Ja sam nagodbeniji od vas, jer kada stojim na temelju nagodbe, ne mogu tvrditi, da bi eksistirala hrvatska država: ja poznam samo ugarsku državu i ako je vlastnica tih šuma država, to je samo ugarska država vlastnica tih šuma. Treba samo slieparije ili švindela, kada se govori, da smo mi vlastnica tih šuma. Ove su šume pronevjerene ugarskomu eraru, a te su šume procienjene na malenkost od 128 i pol milijuna forinti.

Gospodo! Ake sve ovo uvažite, što sam kazao, je li možete vjerovati, da nas Magjari uzdržavaju, a da nas ne uzdržavaju, dokazuju najbolje oni silni dugovi, koje moraju činiti.

Gospodo! Kada nas ne grdite, kada nam ne velite, da smo petrolerci, socialiste, dinamitiste i što ja znam, koji bies sve, onda velite, da smo idealiste. Nu dobro, pustimo to za sada. Moramo uzeti u oko to, da naš narod ne mari za idealne stvari, da naš narod ne mari za visoku politiku. Vi, prigovarajuć nam, da se bavimo visokom politikom, pozivate nas, da se takove politike kanimo da ovdje nije polje ovakovoj politici, pa da u praktičkih pitanjih zajednički radimo za boljak domovine.

Dakle, ja velim: Ako je istina, da smo idealiste, onda ja zaista ne razumijem, kako puk može stajati u taboru idealista. Ja znam, a i vi svi znate, da naš puk visoke politike ne shvaća; našemu je puku do obstanka, našemu je puku do kruha.

Kada dakle puk uza sve to stoji uz stranku prava, što to znači? To znači, da puk osjeća u svih političkih pitanjih pitanje kruha, i naša visoka politika nije drugo, nego pitanje ob obstanku, pitanje o kruhu. Zato vam kažem: Kada vi na nas toliko napadate, vi imate jedno sredstvo, kojim možete tu stranku poraziti. Ja ću vam to sredstvo kazati, a to jest: Uredite snosljive odnošaje. Vi znate, zašto je narod s nami. Jer ne može živjeti. Stranka je prava obćeniti vapaj cieloga naroda. Stvorite dakle snosljivu upravu, stvorite snosljive odnošaje i ja vam kažem

vi ste oduzeli jako mnogo, možebiti raison d' être stranki prava, jer kada do toga dodje, šta će puk sa idealisti? Ja i puno dalje idem, te ću naravski govoriti samo u svoje ime, a ne u ime svojih drugova. Ja ću kazati i to: Stvorite te odnošaje, a ja nisam nikakav ascetik; ja nisam onaj, koji bi žrtvovao realne interese idealom, jer interes je jedan u političkom životu. Dakle stvorite dobru upravu, dajte pravicu narodu, omogućite mu, da pravicu može naći, da može naći zaštitu osobe i imetka, ustrojite pravnu državu, pa makar se i držala nagodba, evo me s vami. (Na desnici: Dobro! Dobro!) Ja ne znam, gospodo, je li će vam biti s menom mnogo pomoženo, nu možda bi se našlo i drugih bjegunaca od stranke prava. Mi, ako tražimo ujedinjenje domovine, mi ne tražimo idealnih kakovih odnošaja, mi ne radimo možda oko toga, da će se naš kralj po Zagrebu šetati; mi tražimo, da nam bude obstanak obezbiedjen. Ako to možete nagodbom stvoriti, evo mene uz vas. Nu vi ne možete toga učiniti, to nam svjedoči cieli naš sustav, to nam svjedoči korupcija, kojom jedino možete uzdržati taj sustav. Dajte slobodu štampe, mi ćemo mlatiti taj sustav, a vi ju ne dadete, pa se time mlatite sami: dajte pravicu narodu, on će ju tražiti proti vam; vi ju narodu ne date, u narodu se diže gnjev, te se razpaljuje proti nam. Činite, što vam drago, progonite ili ljubite nas, svejedno je, vi morate raditi proti sebi, jer radite proti interesom domovine, a interesi domovine tako su čvrsti, da će oni srušiti, makar bilo i deset ovakovih stranaka, kakova ste vi. (Na ljevici odobravanje.) Pak i ono, što biste mogli učiniti, ne radite — ja ne znam zašto — možda su takove zapovjedi iz Pešte, ali istina je, da mi ne imamo samostalnosti. Uzmimo — oprostite — najvažnija mjesta. Ja se ne ću u geologiju dotičnika upustiti, jesu li oni tudjinci ili nisu, nego ta se mjesta sbilja popunjuju ljudmi, koji ne znadu našega jezika Ja sam uvjeren, da bi za jednu stolicu kod nas bilo sigurno 50 ljudi sposobnijih, nego li onaj gospodin, koji taj resort zastupa. Imade u Zagrebu jurista jako dobrih, a kako možete to podnieti, da vam se narivavaju drugi ljudi. Zar vas nije stid toga. (Odobravanje na ljevici.)

Gospodo! Ja, promatrajući položaj naše domovine, poznam dva politička stanovišta. Jedno je stanovište, koje stoji na nagodbi, a drugo, koje je proti nagodbi, a o svih onih, koji su u sredini, kazati ću nešto. Mi imamo najprije gospodu „divljake"; ta su gospoda, kako jim već ime svjedoči, politički nomadi (smieh), oni glasuju za ovo ili ono, ja ću vam ih pokloniti, jer tko nije strogo uz nas, taj je proti nam.

Ta oni i sjede medju vami (Glasovi: Ne trebamo jih. — Smieh.), i to je već simbol, da pripadaju vašoj stranci.

Nu sada ću se dodirnuti još jednoga škakljiva pitanja, a ja ću gledati, da ga najdelikatnije razložim, a to su gospoda neodvišnjaci. Ja si ne mogu pomoći, ali ja tu gospodu smatram političkimi dvoživci, amfibijami.

Gospodo! Kako je ta stranka nastala, svi znamo. Sigurno će mi se odgovoriti: Što je bilo, jest prošlo; nije Mazzura stvorio nagodbe niti Smičiklas, nisu oni kumovali nagodbi, nisu oni proglasili Hrvatsku pokrajinom ugarskom. Nu ima i takovih, koji jesu kumovali i u saboru i izvan sabora; u svakoj stranci jest nekakav kontinuitet, a ja si ne mogu pomoći, ja smatram jednu te istu stranku, odkada je bio Mažuranić banom i odkada je u obće ta komedija državopravna postala.

Ja znam, kako je baš ova stranka, ili ljudi ove stranke, ili predšastnici ove stranke, kako su Hrvatsku proglasili krunovinom austrijskom a kašnje magjarskom, kako su kašnje, kada je Rauch bio na vladi, navaljivali nanj dotle, dok su ga srušili, dok su u službe došli; znam; kako su ti ljudi spočitovali stranci prava, da je bila u službi Rauchovoj, — naravski, zato se je tako onda obogatila. Tako je trajalo, a g. Mažuranić, — ne mogu drugoga izraza naći — driemao je na banskoj stolici.

Država je znala, blagostanje je raslo; nigdje nije bilo ljepše, nego u Hrvatskoj.

Uvadjali su se zakoni, na kojih boluje sada naša domovina, a to je najprije zadružni zakon.

G. Mažuranić imao je prilike, da nešto koristna učini, a nije učinio. Ovo je vrieme prošlo. Mažuranić, kako je došao, tako je i prošao. Došao je na vladu Pejačević. Vi svi znate, da preuzvišeni g. Pejačević isto tako stoji na nagodbi, kao i Mažuranić. Recimo, da je g. Pejačević bio malo živahniji, da nije driemao, ali u principu bio je jedan te isti. Čudno je ipak bilo kod jednoga maloga povoda, kod Davidove škole dogodilo se secesija: „Miškatović et consortes" i „Mrazović et consortes", koji su izstupili i ustrojili nove stranke. Sada su bili u neprilici, što će biti program te stranke. Program te stranke biti će: Čistoća nagodbe. Preuzvišeni g. grof Pejačević potvrditi će, da je kao ban sam želio, da se nagodba u svojoj čistoći vrši, dakle program Pejačevićev bijaše ekvale programu Mrazovićevu, te nije bilo medju njima nikakove razlike. Oni su to uvidjeli, da se to ne može dugo sakrivati, pa su našli povoda seperatne stranke ustrojiti. Tako je trajalo dalje. Došla je Vojnovićeva adresa, zadnja adresa, koju je štovana stranka neodvišnjaka predložila vis. ovomu tielu, a ja vam otvoreno kažem, da mi je jako težko kritizirati tu adresu radi toga, jer je ona plod inteligencije, kako je jučer ovdje netko iztaknuo. Ja vas pitam, gospodo, jeste li za nagodbu ili proti nagodbi? Na ovo pitanje nikada točna odgovora nije.

Jučer je govornik te stranke više govorio proti nagodbi, nego ja; on je govorio o križu, rekao je, da joj nije u srdcu podigao spomenika, dakle i do poezije podigao se dotični govornik, napadajuć nagodbu. To je dakle sveto pismo, program, to je zadnja adresa njihova. Da čujemo, što se ovdje kaže: (čita): „Ovo 15godišnje

izkustvo bjelodano je dokazalo, da nagodba, uglavljena g. 1868. medju kraljevinom Ugarskom, sjedinjenom s Erdeljem i kraljevinama Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom nije ovim zajamčena niti narodnost, niti ustavnost, niti samouprava, niti joj je osiguran kakav državopravni položaj, koji bi joj otvorio polje za njezin razvoj.“

Dakle sada molim liepo, tu se veli, da nagodbom to nije osigurano, — neću dalje gubiti vremena, da vam sve čitam, — nu ne znam, je li 20 redaka kašnje, gdje se veli, „premda je nagodba dvostrani ugovor, to ona zajamčuje narodnu i državnu osebujnost.“

Dakle tamo jest. tu nije priznato. Ja ne znam po tom jeli nagodba sreća ili nesreća. je li imamo kakovu autonomiju ili ne imamo.

Takovih sam protuslovja našao više. nu neću vam njimi dosadjivati. Ja znam samo to, da gg. neodvišnjaci traže sada, kako mi se čini, revisiju nagodbe. Dobro! Dakle revisija nagodbe na temelju današnje nagodbe. Ja se u taj njihov zahtjev ne mogu upuštati, nu čine mi se ti zahtjevi osobito naivni, dok se priznaje zakonitost nagodbe i dok svi znamo, da smo pokrajina magjarska i da ne možemo ništa polučiti, dok nam to oni ne dadu.

Kakovu dakle svrhu imade ovakov program?

To je u kratko, što sam vam htio kazati o tom programu.

Reći će se sigurno sa strane neodvišnjaka: Stranka neodvišnjaka traži manje nego vi, a to bi stajalo u načelu „plus i minus“, pa kada mi ne možemo izposlovati od Magjara više, kako hoćeš izposlovati ti, koji više tražiš?

Pobijajuć ti nas, pobijao si sama sebe. Nu to bi bila bludnja Naš program sa programom neodvišnjaka ne stoji u odnošaju plus i minus. Naše je stanovište posve različito od njihova.

Mi ne stojimo na stanovištu nagodbe; mi stojimo na temelju državnoga prava; mi stojimo na temelju prava domovine, a inter parenthesi kazati ću vam, da neki mnogo previše, a neki mnogo premalo ciene historično drž. pravo. . . . (Žamor.)

Što se tiče mene, ja ću se ograničiti na to, da taj program odgovara realnim interesom domovine, pa makar ovi ne odgovarali historičnomu državnomu pravu, jer interesi domovine moraju biti jedan i najglavniji program svake patriotične stranke.

Nu, gospodo, što se može dogoditi? Recimo, da mi kojom srećom dodjemo u ovoj sabornici u većinu. premda jako težko — ne radi toga, što nebi mogli dobiti većine zastupnika, nego radi toga, što imade gospode, koja nezastupaju naroda, nego ne znam što, valjda sebe same, pa će ta gospoda paralizirati opozicionalnu većinu; nu dopustimo, da dodjemo u većinu; dopustimo, da sabor nebi bio razpušten. Što ćemo učiniti? Mi ćemo učiniti to, da ćemo adresu podastrieti Nj. Veličanstvu pa kazati: To i to trebamo za naš obstanak, to su naši interesi, mi narod i ti kruna moramo ići jednim putem; naši su interesi zajednički i nedaj Bože, da dodje do opriеke izmedju tvojih i naših interesa.

Što se može onda dogoditi?

Kruna može na naše zahtjeve pristati i ne pristati, a po današnjoj konštituciji to ona bez Magjara ne može. Gospodo! Toga je bilo uvjek i konštitucija se je mienjala. Ako bi taj nazor stajao, onda nebi bilo nikada govora o promjeni konštitucije. Nismo dakle zato veleizdajnici, ako velimo: dolje s nagodbom! —

Ako smo mi zato veleizdajnici, onda dopustite, da ste i vi bili veleizdajnici u ono vrieme, kad ste uvadjali dualizam, jer ga prije nije bilo, dakle ste i vi mjenjali konštituciju, i vi ste onda vodili opoziciju, kako i mi danas.

I vi ste mjenjali konstituciju ili absolutizam i vi ste radili proti ondašnjemu stanju, kao što i mi danas legalnim načinom.

Dakle ovakva argumentacija nije dozvoljena inače je to stagnacija u političkom životu, ako kažem, da se jedna konstitucija mienjati neda.

Da se mienjati., kad to interes naroda iziskuje.

Ja sam osvjedočen, da Nj. Veličanstvo pazeći na to, da interesi naroda budu u slozi s njegovimi interesi, da bi se on sam osobno zauzeo i morao zauzeti, da naša domovina dobije svoje zakonito stanje, da dodje do ustava, pravice, jednom rieči do stanja, u kojem možemo mi živiti i za sebe i za našega kralja. Dakle nema paralele izmedju stranke neodvisne i stranke naše, ta ne stoji, jer mi hoćemo nešto sasvim drugo, nego stranka neodvisna. Ja ne trebam, kad znate naš program, ne trebam, da ga branim, nego samo kažem i završujem, da glasujem proti proračunu, jer sam proti nagodi i sustavu i da je moja devisa: Carthaginem esse delendam, a Carthago jest nagoda. (Pljesak i odobravanje na ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima gospodin narodni zastupnik Pavić.

Armin Pavić: Vis. sabore!

Od g. 1868., koje je naš sabor prvi put proračun autonomnih potreba zemlje na temelju naše nagodbe s Ugarskom pretresao, evo se danas već sedamnaesti put tim poslom bavimo.

Dopustite, gospodo, da iz dojakošnjih proračunskih debatah s „pet, šest riečih“, izvadim one momente, koji s današnjom razpravom stoje u tvrdu savezu, ter bacaju na nju javno svjetlo.

Danas obje vrlo poštovane opozicije predlažu, da se vladi ne votira proračun.

Toga opozicija nije radila, niti za banovanja gosp. Raucha; ni g. 1872., koja većina saborska nije bila solidarna s vladom, pak je ipak, da upravna makina ne zapne, kako dr. Derenčin reče, vladi votirala proračuna; a nije toga radila ni za prvoga triezna banovanja Mažuranićeva.

Prva tri proračuna razpravljahu se za banovanja baruna Raucha. I ako se sabor sastojao gotovo samo od jedne, a vladom solidarne političke partije unionističke, baštinicom stare hrvatsko-ugarske stranke, opet se kod svakoga proračuna protiv vladinih predloga stavljahu mnogi prigovori, ali u te tri prilike opozicija nije nigda vladi uzkraćivala proračuna, nego je svaki puta odmah započela specialna debata.

Proračun za g. 1872, počeo se razpravljati tek 14. kolovoza te same godine.

Taj sabor bješe zapao u anomalni položaj, da vlada nije bila solidarna sa saborskom većinom, sa strankom narodnom, baštinicom stare ilirske partije Nu ni taj puta se sabor nije upuštao u generalnu debatu, nego je većina, grozeći se na usta dra. Derenčina, kako će proračun, kada ona uzrevidira nagodbu i vlada se izmjeni, dobiti sasvim drugo lice, za sada da je „da upravna mašina ne zapne" doduše vladine predloge u koječem prekrojila, ali joj je ipak votirala proračun.

Nagoda se izrevidirala pod jesen godine 1873. i prihvatila.

Nu to je 16. rujna započela razprava proračuna za tu godinu, a pošto novi kandidat banstva, već bješe otišao u Peštu po dekret, razprava se svršila brzo, bez mnogih prigovora opozicije, tek što nas je Makanec malo sbunio s pitanjem, koliko li smo u Pešti izvršili od onih želja, za koje kod razprave o proračunu g. 1872. obećasmo, da ćemo oko njih u Pešti kod ugovaranja nove nagodbe uzraditi, da im se zadovolji.

Sada počimaju razprave proračunske za banovanja Mažuranićeva. Klasički naobraženi, najodličniji muževi narodne stranke takvom su odlučnošću bud u saboru, bud na biralištima izjavljivali svoje osvjedočenje, da je razvitku naše političko-narodne individualnosti iznovice potvrdjenom nagodom zadovoljeno, da o iskrenosti tih izjava nije moglo ostati nikakve sumnje, pa jerbo se tako narodna stranka kod toga imena u stvari nije lučila od stranke hrvatsko-ugarske, iliti unionističke, zato se najodličniji članovi obijuh složiše u jednu veliku narodnu stranku.

Odmah 25. listopada 1873., uzeo se pod novim banom u pretres proračun za g. 1874. Nagodba je bila izrevidirana, vlada izmienjena, ali bidžet je u stvari ostao, kakov je i bio i narodna stranka pobjedom, što si je izvojevala „patriotičnu vladu", osjećala se tako srećna i smirena, da se zadovoljila i tim, te joj ta vlada nije ni doniela podpuno novi proračun, nego samo neke malo promienjene naslove proračuna za g. 1873.; čitava razprava toga proračuna, prikazana je za cigle tri strane saborskoga dnevnika.

Tek na Tominje g. 1874. sastao se sabor: dd. 30. prosinca započne viećati o proračunu za g. 1875., a ipak vlada nije tražila indemniteta. Toga medjutim nije ni trebalo, jer ni taj put nije bilo generalne debate i čitava proračunska razprava, i ako se do toga cielo ustrojstvo iz temelja promienilo, svršila se je uz neke žestoke primjetbe Makančeve već 4. siečnja 1875.

Istom u novom saborskom trieniju od jeseni 1875. do 13. srpnja 1878. opozicija je, u kojoj bijahu Makanec, conte Burati, Folnegović, S. Popović, Antolek, poslie Beruta, a kod najposliednjega proračuna i prof. Vrbanić, u sva tri maha zapodjela generalnu debatu, uzkraćujući proračun vladi, koju braniše osim drugih osobito stručnjaci izvjestitelji Jakić i prof. Lorković.

Treći saborski trienij za banovanja Mažuranićeva započeo je 28. rujna 1878. Opozicija, koja u prvašnjem trogodištu još nije imala jedinstvena izrazita cilja, u ovom se novom trieniju sabrala poglavito pod zastavu vrlo poštovane stranke prava, a ova dakako da je proračun uzkraćivala. Medju najglavnija gravamina, što ih opozicija, a i neki članovi same većine, i u prvašnjem trogodištu i prve godine ovoga trienija izstavljaju protiv vladi, na prvom je mjestu njezin podpuni ne uspjeh u poslu sjedinjenja Krajine, a na drugom su mjestu one t. zv. povrede nagode.

Proračun za g. 1880. razpravljao se je u rujnu te godine, a to već pada u doba banovanja grofa Pejačevića, i ako se prije toga još mjeseca lipnja u povodu one zlosretne Davidove magjarske škole od nekih secesionista stranke narodne i stranke prava sastavila još jedna nova, današnja ne zavisna opozicija, proračun je prošao bez mnoge težkoće.

Vrlo poštovana gg. Beruta i Zorić, zastupnici nove opozicije, odkrivaju žalostno stanje zemlje, ali u oči znamenite izjave banove, osobito one, da se već sada dogovorno počeo utirati put, kako će sjedinjenje Krajine u najbliže doba započeti, oni, spadajući — kako velepoštovani g. Beruta reče — k lojalnoj opoziciji ipak primaju proračun za podlogu specijalne debate. Samo stranka prava vierna dojakošnjemu stanovištu svome, ne prima proračuna, pak jer je g. Beruta svoj votum za proračun nazvao votumom lojalne opozicije, g. Folnegović sa svoje strane, pošto se gospodi hoće razlike u opoziciji naglašivati, zove svoj i svojih prijatelja votum, glasom iskrene opozicije.

Još gladje prošao je jeseni g. 1880. proračun za g. 1881.; glavni besjednik lojalne opozicije prof. conte Vojnović izjavio je u ime svoje stranke, da ona u nagodbi zajamčena prava Hrvatske ne drži vrškom svojih želja, ali u oči izjave banove, što ju dade kod debate lonjskoga proračuna, pa osobito „u oči spojitbe Krajine" stranka misli, da se ne ima otežćati položaj vlade i njezine glave. Preveć je malena naša zemlja, a da ne ima potrebe složnih sila svih njezinih sinova, da se poluči želja i zahtjev stoljeća.

Lojalna će opozicija slušati s veseljem — bude li vlada u kratko vrieme naviestila, da je Davidov kurs zatvoren, a u ne daleko, da je stala na put onim ne zako-

nitostim glede zloporabe magjarskoga jezika kod zajedničkih organa.

Jeseni g. 1881. započe pod banom grofom Pejačevićem novo saborsko trogodište. Proračun za g. 1882. uzeo se razpravljati proljećem te godine. I ako do toga Davidov kurs već bješe prestao, a Krajina još 15. srpnja 1881. pade pod bana kao komesara, ipak je ne samo stranka prava proračun uporno odklanjala, nego ju je u toj upornosti ne zavisna opozicija, kao da je zaboravila na onu u prošastom trogodištu naglašivanu lojalnost doista i pretekla, pokazujući na usta svoga prvoga besjednika prof. conte Vojnovića, izmedju ostalih nevolja, kao što su povriede nagode, osobito na onu, da se Krajina dotle ne ima smatrati spojenom, dok se s nama ne združi i parlamentarno i financijalno. Tako je oštro jeseni g. 1882. tekla proračunska razprava.

Prije nego što je proračun za god. 1884. došao na red, dogodila se je ona žalostna afera s grbovima, u povodu koje je grof Pejačević, pošto se sretno u travnju već i izbori krajiški svršiše, u jesen odstupio.

I tako junački naši Krajišnici, kada pod banom grofom Khuenom 17. prosinca 1883. prvi put stupiše u sabor, biše svjedoci one burne debate o indemnitetu, koja se započela 3. siečnja 1884.; i isto takove debate proračunske, koja je bjesnila u lipnju 1884.; i ako su Krajišnici eto i parlamentarno bili s nama sdruženi, pošto su sjedili u saboru i pošto je novi ban još pred božić god. 1883. prestao biti krajiškim komesarom. Opozicija brojeći kojekakova druga zla, kao što su povrede nagode itd. osobito ne imaše vjere u izjavu vladinu, da će Krajina u proračunu za godinu 1885. biti s nama i financijalno sdružena.

Jesenas započeo je novi trienij; vlada je rieč svoju održala i Krajina je s nama i financijalno sdružena; vlada se postarala i za prilike, kako će se one povrede nagodbene zakonskim putem izpitati, pa uza sve to, jedva smo u siečnju okršili onaj žestoki rat za indemnitet, evo gdje ga sada kod proračuna još žešće nastavljamo.

I eto narod hrvatski pod vladom dvajuh posliednjih tobože magjaronskih banova, kojima vi proračun ne povjeravate, leti od jedne narodne stečevine drugoj, a naša lojalna iliti umjerena opozicija postaje sve to radikalnija. (Vrlo dobro!)

Ako vrlo poštovana „stranka prava“ odklanja proračun, ja to ponešto razumijem, jer ona to ne čini, što ne ima povjerenja u vladu, nego što ostaje vierna programu, postavljenu njenim častnim vodjom već u onoj velikoj besjedi njegovoj od 26. lipnja 1861., da se ne bismo ni u što upuštali, dok nam se od same svietle krune ne vrati naša podpuna samostalnost i samosvojnost. Ovaki program vrlo poštovane stranke bit će, da je sliedstvo one njezine nekoliko puta izjavljene nade, da austrijskomu carstvu ne ima za dugo obstanka, a ja te nade ne mogu dieliti, ne samo, što se dosada pokazala tašta, nego što vidim, da je to carstvo i po narode u njem sakupljene i po ravnovjes evropskih država takova politička nužda, koja je našla izraza u onom rijeku: da Austrije ne ima, trebalo bi, da je stvorimo.

Mnogo teže mi je razumjeti, kako je vrlo poštovana ne zavisna, lojalna, umjerena opozicija, koja je, kako jučer čusmo, plod hrvatske inteligencije, došla do toga te proračun, eto ovo je ljetos već po četvrti puta, ne će da votira.

Meni se ponajprije čudnovat čini onaj kontrast, ter vrlo poštovana gospoda danas sa svijem protivno negdašnjim, napred pominjanim izjavama njihovih drugova shvaćaju samo načelo uzkraćivanja proračuna. Ja kao zastupnik kotara, u kojem sam imao dva protivnika od vrlo poštovane ne zavisne opozicije, a kao čovjek državnim pitanjima slabo vješt, vrlo se radujem, što moje mnienje, da na uzkratu proračuna i sa samoga principielnoga stanovišta smatram, smjerno privoljeti, mogu osloniti na parere prof. Lorkovića, koji dosta da je u ovakim pitanjima i po svom zvanju sudac autoritativan, a taj 6. studenoga 1876. u saboru reče (čita):

„Što znači uzkratiti vladi proračun i kakve posliedice mogle bi odatle za ovu zemlju nastati? Uzkratiti proračun znači po Steinu uzkratiti državi život. Tim se hoće obustaviti djelovanje upravne makine, sva prava na temelju zakona stečena obezkriepiti, izazvati podpunu anarhiju. Ja ne vjerujem, da bi ona gospoda, koja su stavila predlog, da se proračun ne votira, to željela . . . Ja sam mislio na ovu točku s toga veću važnost položiti, što držim, da moraju biti na čistu načela, na kojih se u obće ovo uzkraćivanje — ako može gdje biti — osniva. Po mom mnienju gospoda, koja su predložila, da se vladi uzkrati proračun, predlažu nešto, što napokon sama nebi željela, da se zbude . . .“

I ako tako ja držim, vrlo poštovana gg. već i što se samoga principa tiče, ne rade pravo, kada proračun odklanjaju, ja ću se opet truditi, da od ovuda pred mojim biračima dadem račun i s političkim i s financijalnim po mojem mnienju ne osnovanim skrupulima, koji se do sada stavljahu kao razlozi, da ne bismo proračun vladi votirali.

Vrlo poštovana gg. nezavišnjaci ne poriču zakonitosti nagodi, na kojoj proračun počiva, ali drže, da je preuzka za razvoj naših političkih aspiracija i materijalnih potreba.

Kada uzmem na um, da n. pr. nezavisnoj opoziciji budi u saboru, budi izvan njega, pripadaju neka najodličnija lica narodne stranke od g. 1872.—1880., koji su u ono doba tu nagodu tako toplo zagovarali, meni su još i danas ne razumljivi motivi njihovoga sadanjega sasvim novoga mišlenja.

Znam, da je u povodu naše posliednje indemnitetske debate, koju sada, može se reći, nastavljamo, u organu vrlo poštovane nezavisne opozicije neki „bivši član na-

rodne stranke", a po stilu pisanja vidi se, da je to vrlo znameniti član, gledao da tu zagonetku odgonene, ali za me je taj odgonetaj ostao zakučastiji od same zagonetke.

Kaže se, da je tadanja narodna stranka revidiranu nagodu smatrala stankom u razvoju narodnoga života, sredstvom do postignuća konačnih narodnih ciljeva; ova je na temelju ne odvisne nagode „sjedinila Krajinu" s materom zemljom.

Za volju ovoga posliednjega cilja, „da se ne odgadja spojenje Krajine" ona je narodna stranka, braneći se u svakom slučaju junački i muževno od vriedjanja nagode sa strane magjarske, po koji ne uspjeh svoj pregoravala, a to je mogla tim lakše, što su one povrede bile takove, da je kod njih „temeljno načelo nagode ostalo ipak ne taknuto"; istom Davidovom školom i obustavom ustava radi grbova dirnulo se u samo načelo nagode, pa tim je opravdana secesija, u povodu koje je postala nezavisna opozicija.

Gospodo! Ja neću, da na vagi mjerim, nije li možebiti teža ona povreda, kada su se g. 1875 šestnaest naših tehničara, što nijesu znali magjarski, iz željezničke službe digli, nego li ono Davidovo nastojanje, da bi financijalni činovnici naučili magjarski, i nije li teža ona povreda, kada su g. 1876. na Rijeci potrgali te pogrdili krvatske zastave i polupali kuću našega vrlo štovanoga druga Barčića, nego li ona, kada je David objesio grbove s nadpisom i magjarskim i hrvatskim, pa jer smo mi te grbove koje kuda pobacali i u zemlji se narod digao na siloviti odpor, imenovan bi, da red i mir uzpostavi, kraljevski komesar, koji kao što si je prsi izkitio junačkom službom svojemu caru, tako si je glavu vjenčao lovorom, izvodeći mudro i lojalno blage intencije našega kralja, ali ja mislim, sjedinjenje Krajine tolika je velebna narodna stečevina, da bi ona gospoda, da su ostali na vladi, njoj za volju, kao što su druge, tako i ove dvije povrede pregorjeli. A što se tiče onoga, da je naša narodna stranka za njihove vlade „krajinu sjedinila", to se pobija i onom drugom toliko puta ostavljanom versijom, da kod onolikih žrtava našega prava nijesu htjeli Krajine sjediniti, a i poznato je, „da je preuzv. g. Mažuranić odstupio, jer je muževnom iskrenošću i lojalnošću izjavio kruni, da se Krajini ne mogu dalje uzkratiti blagodati ustavnoga života, i da on rado ustupljuje mjesto drugomu, kojega mjerodavni faktori smatraju prikladnijim, da utjelovljenje Krajine izvede". Neću da iz dnevnika saborskih vadim žalostne dokaze, kako se ona gospoda žalibože uzalud trudiše, da barem vrhovna sudišta krajiška i naša sjedine, a dovoljno je napried razloženo, koliko je stalo truda, dok se Krajina, dugo poslije odstupa tadanjega bana, iznajprije predala novomu banu kao komesaru, dok se poslije tek parlamentarno s nami sjedinila i dok se tek ljetos sjedinila i financijalno. A treba, gospodo, dobro nu um uzeti, da je saborska većina pod vladom dvajuh posljednjih, tobože magjaronskih banova, kojima vi proračun ne povjeravate, sve te težkoće svladala, da nijesmo trebali gutati i one dvije velike povriede nagodbene: mi smo i Davidovu školu i grbove s magjarskim nadpisom odklonili i Krajinu smo dobili. Ako je tako uzrok, s kojega je secesija n. p. nezavišnjaka usliedila, danas postao „gegenstandslos", trebalo bi da tako bude i sama secesija. Meni kod tužbe n. p. gg. nezavišnjaka na one dvije velike pobjede našega prava vazda lebdi pred očima ona politički vrlo mudra a lično prepoštena izjava vodje v. p. stranke prava, koju je rekao uslied odgovora presv. g. Stankovića na njegovu interpelaci radi onih protuzakonitostih Bakarskih, u povodu kojih se autonomija gradska obustavila. Naš predstojnik odgovorio je, da se je vlada, razabravši, da ovakve protuzakonitosti doista postajahu, postarala, te su sada već uklonjene, a interpelant izjavio se s ovim odgovorom zadovoljen, pošto vidi, da je ono, što je žalibože bilo, hvala bogu prestalo i bog bi dao, da se više ne dogodi. Ovaka iskrenost meni je vazda milija od tako zvane lojalnosti,

Ama nijesam se ja ni taj puta digao, da rekriminiram narodnu stranku, kakova bijaše onih prvih sedam godina. Ne bih dosta radio pravo, kada bih to činio, pa što se zna, da sam u dva maha primio poziv, da u njeno ime kandidiram u sabor, a odklanjao sam protivno pozivanje tadanje opozicije, ja sam se digao, da rad i ciljeve one stranke branim, pa ako je svakako čudnovato, što sam prisiljen taku zadaću vršiti spram v. p. nezavisne opozicije, koja svakolika danas priznaje u jaku ruku solidarnost s onom narodnom strankom, tješim se, da nijesam ja povod tome čudu Ja vrlo visoko cijenim onu iz klasična karaktera poteklu izjavu tadanjega našega bana spram svjetle krune. „Ako sam kome od mjerodavnih faktora na putu, da se Krajina sjedini, drage volje ustupam mjesto drugome", jer po njoj bismo i od same v. p. nezavisne opozicije, u kojoj ima toliko prijatelja njegove preuzvišenosti, mogli očekivati, da će i ona lojalno i blago podupirati svakoga bana, kojega će, braneći nagodu bar koliko su oni, poslužiti sreća, da nam ono veliko narodno djelo izvrši.

Vrlo poštovana nezavisna opozicija kaže, da priznaje nagodu, ali oštrina, kojom se protiv nas tako uoštrila te ne votira vladi ni indemniteta, ni proračuna i odklanja čak i onaj poziv, da zajednički u regnikolarnoj deputaciji vidamo nedostatke one nagode, koju oni priznaju, to sve skupa, kao da nekako opravdava onu bojazan našega dra. Derenčina, koji se još ono 21. lipnja 1880. bojao, da gospoda ne priznaju nagodu „kao tvrdju, iz koje bismo u zajednici s Ugarskom branili i državnu eksistenciju i autonomiju ovih kraljevina, već samo kao provizorno utvrdjenje, kao šanac, za kojim se lakše, sigurnije i udobnije pucati može na uzakonjeni savez s Ugarskom". Ja odveć štujem v. p. gg. u nezavisnoj opoziciji, da bih ove rieči htio uzeti pod svoje, ali kada današnji program vrlo poštovane nezavisne opozicije i oštrinu njena oponovanja

poredim s njenom izjavom, da priznaje nagodu, meni je i tu od lojalnosti vrlo poštovane nezavisne opozicije milija iskrenost v. p. „stranke prava“.

Nu kada uzmem na um tijek dogovora naše regnikolarne deputacije s Magjarima g 1872.—1873., sve mi se nekako čini. da vrlo poštovana gospoda, polazeći od častne želje. da otačbini svojoj što više dokra namaknu, još i danas misle, da u politici treba posljedovati mudru trgovcu, koji od kupca za robu ište, što god može višu cjenu, jer se tako nada, da će popuštajući ipak dobiti više, nego kada bi odmah s početka odao, za koliko ju je voljan dati. Ali po rezultatima, što iz onoga dogovaranja uslijediše, vidim, da onakova trgovačka mudrost u politici ne valja. jer ako se masa uzbuni vrlo v.sokim nadama, pak se najednom nadje u njima prevarenom, iz toga se legu vrlo štetne političke posljedice, koje ću malo poslije spomenuti.

Mislim, da je moj vrlo poštovani prijatelj dr. Mazzura krivo radio, kada nam je u indemnitetskoj debati, koju sada, može se pravo reći nastavljamo, svima skupa, a osobito Srbima porekao, da nijesmo stranka, nego udružba iliti konsorterija u svoje svrhe. Istina bog u saborskoj većini udružene su dvije nekoč protivničke partije, hrvatsko-ugarska i ilirska, ali ta udružba nije nova, nego datira iz onoga doba, kada je i vrlo poštovana nezavisna stranka uz nju pristala. A da se ta udružba ne povodi sebičnim ciljevima, vidjeti je po tome, što su njoj najglavnija lica negdašnje hrv.-ugar. stranke isto tako lojalno podupirala vladu izabranu iz stranke ilirske. kao što sada najglavnija lica negdašnje stranke ilirske lojalno podupiru vladu biranu iz stranke hrvatsko-ugarske. Narodna korist i nužda ove udružbe, da gojimo prijateljski savez Hrvatske s Ugarskom sankcionirana je historijom hrvatskom nekolikih vjekova.

Mene k stranci danas narodnoj, kao k sastavku nekadanje hrvatsko-ugarske partije, privlači ta obstojnost, što mi se čini, da program te stranke, i ako su inače njeni putevi dijamentralno odvojeni od puteva stranke prava, ipak ima jako uporište i u znamenitom dijelu programa te stranke. Ono bitno prijateljstvo tih dvijuh stranaka tamo od g, 1865. do 1872. ima svoj izvor u tome, što obje drže, da u političkom stremljenju našem treba stajati na temelju hrvatske historije, a razlika je med njima ta, što je stranka prava osovila na temelj stariji čisto hrvatski, a stranka narodna na potonji hrvatsko-ugarski.

Ja se najpouzdanije nadam, da će se ono prijateljstvo ponoviti, kada stranka prava jednom sretno kestene a nezavisnu opoziciju iz vatre izvadi.

Mišljenje moga v. p. prijatelja dra. Mazzure, rečeno u indemnitetskoj debati, koju sada nastavljamo, da stranku nezavisnu veže sa strankom prava idea sveslavenska, desavuirano je i očitovanjem generalnoga besjednika dra. Radoševića, koji je, meni se tako čini, pravo rekao, ako se koji od njih gdje zalotio, da se utekne k slavenima i sveslavenima, da to spada k programu stranke, nego tek k taktici. Ja nisam do sada ni u čem našao traga, da se je stranka prava kao takova odrekla svoga toli uspješno vodjena rata protiv tlapnja ilirskih, jugoslavenskih i sveslavenskih, ili da je odustala od svoga osvjedočenja. da mi Hrvati nemamo nigdje drugdje da tražimo spas svoj, nego u hrvatstvu.

Ako se stranci nekoč hrvatsko-ugarskoj. koja je danas sadržana u saborskoj većini, kada se, zazirući od tlapnja sveslavenskih, ilirskih i jugoslavenskih, zaklanja za realnost hrvatsku, spočituje. da ona kod toga ide za separatističkimi ciljevi, da Slavoniju izruči Magjarima, ne znam, kakvim bih epitetom začinio tu klevetu, kada uzmem na um, da je bačena na stranku, koja mjesto, da je Slavoniju izručila, Krajinu nam je stekla. Ako i Srbi danas pristaju uz ovaku narodnu stranku, tu o njihovu pucanju u ledja v p. gg. nezavišnjaka, dok ovi brane prava hrvatska. doista ne može, da bude govora. Nisu Srbi u našu zemlju došli kao bezpravni prebjegi, nego pod kojekakovim obećanjima. koja su išla čak i na račun hrvatskoga državnoga teritorija.

Srbi za potoke proljevane krvi mjesto onih mimo saborah hrvatskih i ugarsko-hrvatskih obećanih darova nadjoše stanje, iz kojega vapiše za svojom domovinom. odkuda ih izmamiše. Nudile su im se poslie onake zračne kule pod barjacima ilirskim i jugoslavenskim. ali tu se imaše dosta prilike osvjedočiti, da pod egidom hrvatskom, i ako nema mjesta onakim aspiracijam, ali ima dovoljno zaklona, da im se izpune bar one pravedne želje, koje ne prelaze okvira historijskih prava imena hrvatskoga. A taj okvir dovoljno je za njih prostran, kada med nama osim imena druge razlike i nema, ter bi tako svaka druga želja srbska trebala, da bude k jednu i želja hrvatska.

Program narodne stranke sankcioniran je ne samo davnim vjekovima hrvatske istorije, nego je i u najnovije vrieme narod može se reći listom uza nj pristao nekolikim prigodama, a najposljednji put u jesen g. 1873. kada je onolikim oduševljenjem pozdravio novi savez stranaka u svrhu, da gojimo s Magjarima prijateljstvo. Neda se poreći, da je to narodno oduševljenje za prvih sedam godina znamenito jenjalo, ali ja držim, da uzrok tome nemamo tražiti ni u naravi novo sklopljenoga pakta, ni u nemaru tadašnje vlade. Onaj dio narodne stranke, koji je tada došao do vlade, bješe u narodu obećanjima, da će sada po nj nastati zlatno doba, pobudio tako visoke nade, da je u narodu, kada se u tijem nadama našao prevaren, morala nastati ona reakcija, koju je tadanja opozicija vrlo dobro okrstila apatijom, a vlada, i ako je sudbina ugarskoga ministarstva u zajedničkom saboru za prva dva trienija visila o dobroj volji onoga našega trideset i jednoga zastupnika, ipak kod svega svoga, ja to vrlo rado vjerujem, patriotskoga nastojanja, nije bila kadra, da na temelju nagode izvojevanim narodnim stečevinama onu apa-

tiju slomi, a nije bila kadra, jerbo joj je kod povjerenja, što ga imaše u narodu, ne dostajala ona za nas korist, koju vi osobito posljednjemu banu upisujete u najveći grieh, a to je povjerenje zajedničke vlade. Naši vezovi s Ugarskom dakako, da su takovi te osobno povjerenje ugarskoga ministra-predsjednika spram našega bana ostaje glavna kondicija, da nam taj savez nosi onu korist, koju od njega pitamo. A što vlada našega bana od g. 1873. nije mogla, da očuva povjerenje zajedničke vlade, tome niti su krivi Magjari niti Njegova preuzvišenost, od koje se, kako saborski dnevnici za njegova banovanja obilno svjedoče, neda pomisliti lojalniji i oprezniji čuvalac zakonom uglavljena prijateljstva Hrvata s Magjarima, nego je kriv tadanji sabor, što nije bio dorastao, da u njem i sama većina, koja treba, da u pitanjima te vrste bude svakolika s vladom solidarna, drži korak u shvaćanju te zadaće naše, kako ju je shvatio orlovski polet bistroga uma i tadanjega bana i upravo one gospode u tadanjoj narodnoj stranci, koji danas pripadaju vrlo poštovanoj nezavisnoj opoziciji." Dopustite mi gospodo, da se u tome poslu pozovem na mnienje našega dra. Derenčina, kojega je um u zvanju njegovu našao podpore, da tu bolje i dalje vidi, nego itko drugi, a on sam 21. lipnja 1880. reče: (čita) „Vlada drži, da je nagodbeni zakon stvorio u ovoj zemlji definitivan državopravni odnošaj. Vlada ne smatra nagodbeni zakon provizornim, nego definitivnim uredjenjem državopravnih odnošaja ove zemlje prema Ugarskoj i prema monarkiji. Dopuštajuć, gospodo, da Magjari vriedjaju nagodu, vlada drži, da ovo ne može biti razlogom rušiti nagodu, da ovo ne može biti razlogom smatrati ju provizornom, nego to može biti razlogom, da ju branimo i to uztrajnom borbom. Gospodo, meni se čini, da jedan od glavnih izvora naših tegoba prama Ugarskoj, naših nevolja, leži u nepovjerenju Ugarske proti nama. Ako ovaj visoki sabor i nije izključivi krivac toga nepovjerenja, svakako, gospodo, dopustite mi izreku, da je ponešto sukrivac. Gospodo moja! mi znamo, da su se u nedavnoj prošlosti od same saborske većine čuli govori, koji nijesu stajali u logičkom savezu s inače korektnimi zaključci ovoga sabora."

Ovakve naravne okolnosti moraju pobuditi u saveznika našega sumnju o iskrenosti naših namjera, te vlada želi, da bi se kanili ovakova postupka, jer će i njezin položaj prema Ugarskoj biti puno jači, bude li ona u stanju, da očuva čistoću nagodbenoga zakona, pozvati se na jednodušnu iskrenost intencija većine saborske. Vlada narodne stranke od g. 1873—1880. zadužila si je narod velikom zaslugom svojom, te joj je pošlo za rukom, da za čas ujedini gotovo sve narodne partije u jednu veliku narodnu stranku. Zato pad one vlade svaki patriota iskreno žali, ali što se u onu slogu i jedinstvo odmah u prvom početku uvukao crv destruktivne opozicije, tome v. p. nezavisna opozicija nebi smjela uzroke da traži daleko preko svojih vlastitih sfera.

Ako v. p. gg. u nezavisnoj opoziciji svoje neuspjehe u pogledu očuvanja naših, nagodbom stečenih prava danas izpričavaju onom rekompensacijom, da su oni „Krajinu sjedinili", ne mojte, gospodo, ni nas odveć odsudjivati, ako nam se po koji neuspjeh u onom čuvanju podkrade, jer Hrvatska nije postala s Krajinom podpuna, fali tu još ponajprije Dalmacija, a o tome ne može biti sumnje, da ćemo mi Dalmaciju bar onako sjediniti, kako ste vi Krajinu (Smieh na desnici).

Ako se i stavljaju tužbe, da je u najnovije doba reda u upravi i pravde na sudovima nestalo, ako se tolika buka podiže na t. z. korupciju činovničtva, ja bih rekao, da je uprava i sudstvo danas, kao što bijaše i od g. 1873. do 1880. i razlika je tek u tome, što sada na nered i nepravdu viču još stvoritelji ovoga našega sadašnjega stanja. Vlada je u ono doba u sudstvu i upravi postavila činovničtvo, za koje bijaše pouzdana, da će u svakoj prigodi znati svoju dužnost vršiti. Dvije vlade, što su za njom došle, nijesu u onaj obćeniti status dirale. Promjene u njekim najodlučnijim mjestima uslijedile upravo su povodom urgiranju vrlo poštovanih opozicija. A moje znanje utvrdjuje se uvjeravanjem kompetentnih sudija činovničkih vrstnoća, da je preuzvišeni gospodin ban najpodpunijim pouzdanjem odpovrnuo dru. Mazzuri, kada je ono rekao, da ga kod imenovanja činovničtva u obće nije vodila politička osveta, nego pažnja na njihovu karakternu i znanstvenu kvalifikaciju. Ako se je dogodio onaj jedan slučaj nepotizma, na koji se podigla tolika buka, a ma zar se sav svijet ne vlada onom narodnom „tko će kome, ako neće svoj svome", a vrlo poštovanoj nezavisnoj opoziciji doista, da ne bi moglo goditi, kada bi se mnogim istavljanjem toga slučaja budila uspomena na one najranjavije strane u našoj inače tako zasluženoj narodnoj vladi od g. 1873—1880., s koje predstavnicama vrlo poštovana gospoda još i danas podržavaju intimnu solidarnost. (Vrlo dobro! na desnici.) Ako su i preko toga mnoga mjesta ostala popunjena, kako ne bi trebalo pak se zato u upravi i sudstvu amo tamo pokazuju osjetljivi nedostatci, tome niti je kriva vlada, niti ikoji ban nego ine obstojnosti, za koje bi trebalo, da svaki patriot nastoji, da se ne vješaju na veliko zvono, nego da s strpimo, dok nam doraste podmladak vrstnijih sila (Tako je.)

Svrnut ću se još i k onoj više puta i stavljenoj ob ćenitoj tužbi, koju sam našao i u znamenitoj besjedi v p. zastupnika križevačkoga, rečenoj kod debate proračunsk g. 1882. „da je stanje naše zemlje materijalno i gled reda (u doba od g, 1850—1860.) znamenito bolje bil nego što je sada" Ovako je govorila opozicija već i doba vlade Mažuranićeve, ali mislim, da je naš dr. De renčin liepo pokazao, koliko takav govor vriedi, kada ono rekao, da protiv redu, koji je u Bahovo doba vlada nije bilo prigovora s vrlo prostoga razloga onoga, što na taj red spadalo i to, da protiv njega nitko nije sm

prigovarati. A liepa je i ona opazka presvjetloga besjednika, da je red, što je vladao u Bahovo doba, bio simetrija grobova, bez narodnjega napredka i duševnoga i materijalnoga.

Još samo malo, da razmotrimo one česte tužbe, da je osobito vlada sadanjega bana porušila one bedeme ustavne slobode, što se je narodna stranka g. 1873 požurila, da ih podigne, kaošto su štamparska porota itd. Gospodo! ti naši bedemi, koji se tako lako srušiše, pokazuju već time, da nijesu bili nikakvi bedemi. Ja podpunoma pristajem uz onoga znamenitoga odvjetnika septenitske narodne stranke, koji je za njezina vladanja u novinama pisao, da ovakove stvari nijesu bedemi ustavne slobode, nego su sve dotlje sredstva za aranguiranje mase u kojekakove svrhe, dok se u narodu solidnom, naobrazbom školskom i učenom i praktičnom, ne otvori zrelo shvaćanje i razumievanje i osobnih i obće narodnih potreba i dok mudra narodna politika ne stvori u zemlji takva vrela napredku materijalnoga stanja, da se pojedini, onako izučeni, uzmognu domoći blagostanja, jer neznanje i jadna sirotinja najvjerniji su provodići narodnjega robstva. Vrlo je dobro moj v. p. prijatelj dr. Mazzura rekao: Macini je snovao, Cavour je stvorio jednu Italiju, frankfurtski demokrati su zamislili, Bismark je napravio jedinstvo Njemačke; Ilirci su zasnovali, Rauch je donekle izveo hrvatsku autonomiju. Da bude moj v. p. prijatelj samo još rekao: Mi Ilirci smo uzdisali za sjedinjenjem Krajine, a Rauch, Pejačević i Khuen ju sjediniše, njegova bi glorifikacija čitave one užasne vladine presije kod saborskih izbora u obće, a navlastito kod posljednjih, o kojima je saboru na ime svoje partije jesenas predao golemu tužbu i u onom slučaju ostala najsjajnija, kada bi ti užasi doista bili onako užasni, kako se njemu pričiniše. U ustavnim zemljama, kaošto je Italija, Njemačka u kojima je narod dotlje napredovao, da se za gramatiku brinu gramatičari, za jus juristi, za upravu upravnici, za politiku državnici, tu se državnici, koji ne mare za parlamentarne neprilike, što im stoje na putu, kada osjete u sebi moć, da su kadri svojim putem dokučiti velike narodne ciljeve, vjenčavaju lovorom, ako su te ciljeve doista dokučili, a u zemljama, gdje se drži, da ne može biti državnik, koji misli, da sviet ne će propasti, ako se on neće da mieša u svadju, da li se ta rieč svijet treba pisati sa ije s ie ili s rogatim ě, samo tu se može dogoditi ono čudo, da se onakim državnicima, mjesto, da se vjenčavaju lovorom, putevi posipavaju trnjem (Vrlo dobro).

Sada gospodo dopustite, da malko zaronim i u financijalne prigovore, koje sam do sada čuo ili čitao, da se istavljaju protiv nagodom nastaloga stanja u zemlji i rad kojih se misli, da vladi ne bismo smjeli proračun votirati.

Ona obćenita jadikovka, da nam je vapajem i krikom narodnjim „bolje je umrieti, nego li umirati“ vierno karakterisano prejadno materijalno stanje zemlje, u koje je zapala u povodu naše nagode, jer da narod već ne može kod podpune stagnacije privrednih prilika nasmagati nemilosrdno utjerivanje poreza, pa će, ako još malo potraje tako, doskora sav savcat pasti na prosjački štap, u te je jadikovke nov tek onaj pjesnički locus communis: bolje je umrieti, nego umirati, koji zdravo jako zaudara izumom kakova dramatskoga pjesnika; inače je ta tužba vrlo stara, svakako mnogo starija od naše nagode s Magjarima. Gospoda, koja uzdišu za egipatskim loncima, što se pušahu po zemlji prije naše nagode, neka izvole otvoriti stranu 397. sab. dnevnika od g. 1866., tu će naći, kako je u sjednici 2. ožujka, a tada Magjari s našim porezima još nemahu nikakova posla, pokojni Miroslav Kraljević jadao: „bit vam poznato, da je gdje što u davanju i eksekutiranju poreza došlo dotle, da se stanovnikom izpod vlastitoga njihova kreveta perje i drugo posudje odnaša i prodava u ime porcije, da se prodaje kravica, koja jedino hrani udovicu i djecu; poznato je, da se u mnogih mjestih u ime poreza prodavaju zemljišta, tako da se dogodi, da vlastniku ne ostane drugo, nego uzeti ženu pod ruku, diete na ruku, po dvoje, troje okolo sebe, te izići i kazati: so leb den wohl du stilles Haus.“

Kad ne bismo znali, da su gospoda, koji se tuže na današnje materijalno stanje zemlje spram onoga prije nagode, ljudi puni duha, bili bismo prinudjeni pomisliti, da su svoje tužbe prepisali iz malo čas citovana mjesta u saborskom dnevniku, gdje se opisuje, kakovo bijaše onda stanje, a pošto nema sumnje, da bi narod naš za ovo dvadeset godina, gdje su porezi dvostruko narasli, da se nisu k jednu i privredne prilike popravile sav koliki reć i hramao na prosjačkom štapu, to je sva prilika, da gospoda koja žele povratak onih starih vremena, pripadaju medju laudatores temporis acti, koji podpadaju pod bič Horacijeve satire. Vrlo mi je dobro znano jadno stanje našega osiromašenoga naroda, da tome niti su krivi sami porezi, u koje nagodom zapadosmo, niti političko naše stanje, za koje jadni narod doista vrlo malo mari, nego je tomu mnogo više krivo, što mi ovdje za politiku odveć mnogo marimo, mjesto da se smisle valjani zakoni, kod kojih će za uviek nestati onakova bezakonja, da za dug n. pr. od 80 novč. narastu toliki sasvim zakonito zasluženi „pripadci“, da se smisle zakoni, koji će brže zaustaviti ovo bezzakonito zakonsko dieljenje zadruga, da se smisle i drugi takovi zakoni, kojimi će se ukloniti i mnoga druga takova zakonita bezzakonja, koja su ponajviše kriva, „što se je Posavac nekoč vozio na četiri ugojena paripa, a danas jedva ga vuku dva izmučena kljuseta.“

Kod učenja financijalnoga diela naše nagode na prvo mjesto izlazi ono toliko puta razpravljano pitanje, da li nam je nagodbom pravedno naprćena dužnost plaćanja onolikih zajedničkih tereta, da li je pravedan onaj t. zv. ključ. Vrlo poštovani g. dr. Frank, i ako je divljak, ipak nam je sasvim kratko razlagao, da su računi oko toga ključa sasvim pogrješni. Hrvatu, koji se u cifre mnogo

*

ne razumije, a takav sam i ja, lahko će se računi gosp. Franka pričiniti vjerojatnimi, i po tom, ja bi iz svih sila plaudirao za to, da brže zakonitim putem tražimo, da se rektificira onaj falični račun Magjara; nu pošto su za izpravnost toga računa angažovane naše najodabranije financijalne i državničke sile, koje su nagodu ugovarale, ja za sada tvrdjenja g. dra. Franka turam na stranu i umiren sam u dnu duše osvjedočenjem, da su oni naši korifeji i kapaciteti uz nagodu, po kojoj nam od naših čistih dohodaka za autonomne poslove pripada 45% pristali samo nakon zreloga razmišljanja i pošto su vidjeli, da povoljnijih financijalnih uvjeta ni od koga drugoga u Austriji za se ne bismo iznudili.

Profesor Vrbanić, o tom nema sumnje, u proračunskoj debati za g. 1878. rekao je podpunu istinu, da ovo, o čem mi radimo, nije pravi budget, jer ovaj je karakterisan tim, da sabor namiče dohodak prama potrebam, a mi treba, da razredamo potrebe prama stalno odredjenu dohodku. Ali ja držim, da ni ovo stanje, u kom smo, nije tako na odmet, da bismo imali pravo tužiti se, da nam je sada pače i gore, nego što nam je bilo prije nagode.

Kaže se, da je ono 55%, što ih plaćamo za zajedničke potrebe, za nas, dok smo ovom nagodom sapeti, kao izgubljeno, jer naša vlada i naša ona 43 zastupnika u zajedničkom saboru nemaju upravo nikakve moći, da bi išta u korist Hrvatske izradili.

Ako tako misli: n. p. nezavisna opozicija, kako, te su bar neka gg. od njih ipak sedam godina sebi budget votirali? Reknete li pošto se za punih 7 godina imaste prilike osvjedočiti, da se od Magjara nikako neda izdvoriti n. pr. ni u Zagrebu centralni kolodvor, ni državna pripomoć, za budi samo koji col željeznice, da po tomu treba, da se s njima razkrstimo, ja bih vam na to odpovrnuo, ne mojte po svojoj nemoći sav sviet nemoćnim držati, jer toga ne možete poreći, da je i u tom pogledu okrenulo i kasno na bolje, od kako ste si drage volje drugima mjesto ustupili.

Nu da ne govorim na dugo o ovom očitom najnovijem obrtu materijalnih pitanja na bolje, nebi li se n. pr. gg., koji onako patetički tvrde, da nam je materijalno stanje u doba od g. 1850.—1860. bilo mnogo bolje, nego što je sada, našli u velikoj neprilici, kada bi od njih ponajprije pitali, neka nam tu tvrdnju svoju posvjedoče računima, neka nam dokažu, da nam je u ono doba za namirivanje naših autonomnih potreba ostajalo 45% od naših čistih dohodaka, a od 55%, da se je kod nas više investiralo prije godine 1860.? Ja se dobro opominjem, kako je g. 1861., kada su Savom dovezli prvi lokomotiv u Zagreb, polovica grada izašla, da vidi, kakovo je to čudo, šta će to reći lokomotiv, jer prije god. 1860. toga u Hrvatskoj nitko nije ni vidio. A kolike i kakove smo drumove i ceste prije nagode imali, na to mislim, da i za nagluhe dosta glasno viču naše proračunske debate od god. 1868. počamši. Ako se kaže, da već i konfiguracija naše zemlje pokazuje, da bi željeznice u njoj morale teći od iztoka k zapadu, a one Pešti za volju teku od sjevera k jugu; ama da nam je i Beč na sjeveru, to se jasno vidi po tom što je i željeznica iz zidanoga mosta u Sisak i Karlovac, koju dobismo, dok spadasmo pod Beč potekla od sjevera k jugu.

Preostaje, da još vidimo prigovore, da vladi ne treba proračuna votirati, jer nije umjela sgodno razdati onih 45%, što ih imamo za naše autonomne potrebe.

Čulo se je za ovo 16 godina s jedne strane prigovarati, da je vlada navratila svu pažnju i trošak na odsjek juridični, a zanemarila je za zemlju kud i kamo važniji odsjek nutarnji: drugi opet prigovarahu, da se oba ta osjeka odveć njeguju prama odsjeku nastavnome, i ako se zna, da štogod se na ovaj više troši, sve spada u prilog neposredno produktivnim investicijama; treći napokon mišljahu, da se u nastavnom odsjeku odveć miluju institucije, koje promiču strogo znanstvenu naobrazbu, a zanemaruju se one za praktičnu naobrazbu.

Tko bi vjerovao, što se govori, gotovo bi za čas pomislio, da čitavo uredjenje naše zemlje nije k ničemu. Ja ne mislim, da bi takovo tvrdjenje bilo u prilog vrlo poštovanoj nezavisnoj stranci, kojoj danas pripadaju upravo oni nekoč naši članovi, koji su kod ovoga uredjenja imali glavnu rieč. I ovo uredjenje spada k onim bedemima, koje se žurasmo, da ih god. 1873. brže podignemo, da narod njima u t-žkom ratu za svoja prava bude zaštićen. U debati proračunskoj za g. 1875. dovikivao nam je upravo s ovoga mjesta kanonik Vučetić, da ne bismo kod tako velikih, zamašnih promjena toliko hitali, ali mi se ne dasmo smesti, nego nam oni bedemi rastoše lahkoćom, kao što nekoč Amfionu na glas njegove lire bedemi tebanski; ne znam kako i čime bismo se sada toliko mogli sbuniti, da svoje tebanske bedeme držimo zidovima neprijateljskoga Jezitona, ter bismo uzeli trubiti u vojničke rogove, da bi ih srušili.

Ja ću u povodu naših budgeta od g. 1869. napred k jednu da razmotrim ono tvrdjenje, da nam je u doba od g. 1850.—1860. bilo bolje, nego odkako s Ugarskom sklopismo nagodu. Kako su naša tri zemaljska resorta u ono doba bili dotirani, toga točno ne znam, nu za cielo da se ta dotacija pod našom kancelarijom od g. 1860. do 1868. popravila, a proračun za g. 1869. za cielo da nam je u obćenitosti računao etat, kakvo je bilo stanje još g. 1868.

Po onom proračunu zapalo je od totalne svote po 1,916.860 for. nutarnji odsjek 1,303.289 for., a to je 67·9%, nastavni odsjek 154.388 for., a to je 8%; juridični odsjek 460.183 for., a to je 24%. Ovo je doista bilo vrlo ne pravedno razmjerje, po kojem je nutarnji odsjek absorbirao preko dvie trećine svega dohodka, a od preostale ne čitave trećine opet je nastavni odsjek

zapala samo jedna četvrtina. Ali taj se je razmjer popravio odmah sliedeće g. 1870., u kojoj je od mnogo većega dohodka po 2.528.356 for. zapalo nutarnji odsjek 1,684 369 for., a to je 66·6%; nastavni 352.855 for., a to je 13·9%; juridički 491.132 for., a to je 19·4%.

Ovako povoljan rezultat odmah u prvoj godini naše nagodbe s Ugarskom, po kojem se svote za odsjeke nutarnji i juridički poboljšaše, a svota za odsjek nastavni se više nego podvostručila, to je ipak matematično evidentan dokaz za korist, što nam je savez s Ugarskom pruža.

A ta poboljšica nije bila časovita, nego se onaj poboljšani razmjer, tako je naš budget bio jak, mogao svake godine ne samo održati, nego se je još i sve to više popravljao.

G. 1871. od 2.367.408 for. odpadaše na unutarnji odsjek 1.486.345 = 62·3%; na nastavni odsjek 348.586 for. = 14·7%; na juridički 532.477 for. = 22·4%. G. 1872. od 3,087.800 fr. na nutarnji 2,023.523 fr. = 65·8%; za nastavni 449.493 fr. — 14·5%; na juridički 514.864 for. = 19·6 for. Godine 1873. od 2,981.451 for. na nutarnji 1,894.441 for. = 63·5%; na nastavni 426.688 for. = 14·3%; na juridički 660.322 for. = 22·1%. G. 1874. od 2,935.155 na nutarnji 1,917.266 fr. = 65·3%; na nastavni 395.883 fr. = 13·4%; na juridički 624 006 for. = 21·3%. Godine 1875. od 3,105.771 for. na nutarnji 1,714.413 for. = 55·2%; na nastavni 495.798 for. = 15·9%; na juridički 895.560 for. = 28·8%. G. 1876. od 3,166.442 fr na nutarnji 1,857.535 = 58·7%; na nastavni 412.021 for. = 13%; na juridički 896.886 for. = 18·3%. Godine 1877. od 3,440.536 fr. na nutarnji 1,810.029 fr. = 52·3%; na nastavni 503.166 fr. = 14·6%; na juridički 1,127.341 for. = 32·7%. Godine 1878. od 3,310.229 for. na nutarnji 1,698.824 for. = 51·3%; na nastavni 480.766 for. = 14·5%; na juridički 1,130.639 for. = 34·1%. Godine 1879. od 3,270.087 for. na nutarnji 1,078.763 for. = 51·3%; na nastavni 403.971 for. = 14·1%; na juridički 1,127.953 for. = 34·5%. Godine 1880. dobismo novoga, tobože magjaronskoga bana, i strah nas obuze osobito za nastavni odsjek, ali se brzo pokazalo, da je ovaki strah bio nervozna halucinacija, jer od 3,289.335 for. pade na nutaruji odsjek 1,660.093 fr. = 50·4%; na nastavni 473.972 fr. = 14·4%; na juridfčki 1,155.270 for. = 35·1%. Godine 1881. od 3,603.464 for. na nutarnji 1,937.300 for = 53·7%; na nastavni 498.907 for. = 13·9%; na juridički 1,167.257 for. = 32·3%. Godine 1882. od 3,821.854 for. na nutarnji 2,016.062 for. = 52·7%; na nastavni 567.952 for. = 14·8%; na juridički 1,237.840 for. = 32·4%. Godine 1883 od 3,830.719 for. na nutarnji 2,010.869 fr. = 52·4%; na nastavni 15·4%; na juridički 1,227.103 for. = 32·3%. Godine 1884. obuze nas pod novim sada već tobože magjarskim banom strah još veći, nego ono 1880 godine; ali hvala bogu te i taj put još sretnije izplivasmo: jer od 4,008.833 for. pade na nutarnji odsjek 2,159.584 fr. = 53·8%; na nastavni 588.755 fr. = 14·6%; na juridički 1,260.494 for. = 31·4%.

Iz ovih računa vidjeti je jasno, da su se sve naše vlade i svi naši sabori sretno ter uspješno natjecali, da se u zemaljskom kućanstvu popravi razmjerje nad naša tri resorta, jer po obsegu dužnosti, koje na svaki odpadaju, može se tim više reći, da je pravedan razmjer od po prilici 50% za nutarnji, 14·5% za nastavni, 35·5% za juridički, što su u ovom računu troškovi za sabor i bana pribrojeni samo nutarnjem odsjeku i što u ovom znamenite stavke, kao one za kazalište, križevačku školu itd. služe upravo naobraznim svrham, a još tome gotovo čitavo pučko školstvo ne pada na teret zemaljskoga budgeta. A pošto je s ovim poboljšanim razmjerjem postojano korak držalo sveukupno rastenje zemaljskoga dohodka, ne može ni časa biti sumnje, da nam kod naše nagode s materijalne strane nije stajalo ništa na putu, da narodni napredak u svakom pogledu promaknemo; uzmimo, gospodo, primjerice samo na um, da je izdatak u nastavnom odsjeku godine 1869. iznosio 154.388 for., a godine 1884. 588.755 for., dakle gotovo se po četverostručio.

Vrlo poštovani zastupnik križevački liepo je kod proračunske debate za g. 1882. pokazao, kako druge zemlje, koje treba, da nam budu primjerom, na nastavni odsjek troše znamenito veći percenat nego li mi, ali v. p. g. trebao je, da pokaže zemlju, u kojoj se, kod onako relativno zanemarenih odsjeka nutarnjega i juridičkoga, kao što ovi bijahu kod nas, izdatci na odsjek nastavni u roku oo 17 godina početverostručiše.

Od podpunoga sjedinjenja Krajine nadali smo se i opet poboljšici u budgetu, pa kada razmotrimo, da u ljetošnjem prvom jedinstvenom proračunu od 6,293.594 fr. pada na nutarnji odsjek 50·7%, na nastavni 17·7%, na juridički 31·5%; vidimo doista napredak na bolje, a treba dobro na um uzeti, da u sliedećih proračunih izdatci na plaće i suvišnih činovnika moraju tim više padati, čim više budu prestajale naše dužnosti spram statusu činovničkom, koji smo u prvi mah od Krajine kao gotovu stvar morali preuzeti, pak ga moramo i držati dok ovi činovnici živu, a znamo, da je svaki od njih urednom službom zavriedio, da nas nitko ni jednomu ne želi smrt prije reda.

Nu što se tiče onoga prigovora u obće, da se gotovo sav naš dohodak troši na činovničtvo, a premalo da ostaje za investicije, kojima se ne posredno promiče porezna snaga narodna, nadopuniti će računi, kojima se već prije mene u ovoj sabornici dokazivalo i ako nam se činovničtvo, od kad imamo nagodu, silno pomnožalo i njihova se beriva znamenito poboljšala, naš je budget uza sve to dotjecao, da postepeno rastu izdatci i na onakove investicije. Ako u budgetu nutarnjega odsjeka od ostalih troškova odielimo one, što padaju na stavke „cesto- i

vodogradjevine", „prinos gospodarskim svrham" i „prinos narodnim zavodom i zemaljski stipendiji". vidimo, da se na njih godine 1870. od 1,684.369 for. trošilo 410.226 for. = 24·3%. Godine 1871. od 1,486.345 for. 187.510 for. = 12·6%. Godine 1872. od 2,023.523 for. 409.868 for. = 21·8%. Godine 1873. od 1.894.441 for. 303.266 for. = 16·008%. Godine 1874. od 1,917.266 fr. 347.785 for. = 18·1%. Godine 1875. od 1,714.413 for. 401.790 for. = 23·4%. Godine 1876. od 1.857.535 for. 427.702 for. = 23·02%. Godine 1877. od 1,810.029 fr. 645.844 for. = 35.6%. Godine 1878. od 1,698.824 for. 527.292 for. = 31·04%. Godine 1879. od 1,678.703 fr. 492.953 for. = 29.3%. Godine 1880. od 1,660.093 for. 471.453 for. = 28·6%. Godine 1881. od 1.937.300 for. 738.908 for. — 38·1%. Godine 1882. od 2,016 062 for. 773.464 for. = 28·2%. Godine 1883. od 2,010.869 for. 770.409 for. = 38·3%. Godine 1884. od 2,159.584 for. 912.149 for. = 42·2%.

Kako vidimo. tu se je svota od g. 1870. po 410.226 for. u lanjskom proračunu u svoti od 912.149 for. više nego podvostručila.

U ljetošnjem jedinstvenom proračunu od 3,082.706 for. ne spadaju na one stavke 34·3%, dakle više od trećine, a to gotovo sve samo na provincijal, jer potrebe za Krajinu namiruju se iz njezinih zaklada. Rekao bi, da sam tako pokazao, da razlozi, koji se dovode za uzkratu proračuna, nisu osnovani, jer niti su nagodom dobivana prava naša premka, da narodu namaknemo i političkih stečevina i materijalni napredak, niti su predstavnici vladâ, kojima su opozicije dosada proračun uzkraćivale, pokazivali budi zlu volju, budi moć, da narodu namaknu dobro koliko mogu, nego su se u tome zdušno i uspješno natjecale, svaka je vlada svoju dužnost vršila, kako je najbolje mogla, a u toj moći upravo su se najmogućnije pokazale, proti kojih je opozicija najljuće ratovala.

Završujem svoju besjedu radostnim priznanjem, da je pobjedam naših vlada dosta pripomogla i opozicija svojim urgiranjem. Dobro je za opoziciju neki državnik rekao, da je u parlamentu toli nuždna, da mudra vlada, ako je ne ima, gledati će, da ju stvori. Nu ja držim, da naše od god. 1852. amo boluju velikom pogreškom, s koje je njihovomu koristnomu djelovanju primiešan još veći dio štete.

Ta je pogreška onaj nesretni princip, da svaki, koji ne misli, kako opozicija drži, da je za pravo, ne podpada samo pod priekor, da s ne znanja krivo misli, nego je osvadjen, da hotomice zlo radi, jer da nije patriota. Kada se ovakvomu mišljenju spoji masa naroda, iz toga teče kao naravita posliedica partajska intolerancija, od koje smo i nedavno doživjeli vrlo žalostnih plodova, a kod koje dakako da o podpunom blagoslovu opozicionalnoga rada ne može biti govora, jer je kod nje izključena mogućnost složnoga rada.

Liepo je ono vaš dr. Derenčin rekao, da naša nagoda s Ugarskom otvara široko polje svakomu, koji otačbini svojoj želi radom pomoći, a još je liepše ono prihvatio prof. conte Vojnović, da je naša zemlja premalena, da u postizanju još mnogih nepostignutih narodnih želja nebi trebala složna rada svih njenih sinova.

Znam, da moj apel, ni ovakvimi svjedoci podkrepljen, neće dirnuti onih, kojim je namienjen, i to me doista boli, ali se tješim, što znam, da je bog Hrvatsku izveo sretnu iz mnogo veći zala, pak mu se tako saborska većina i u ovom svom pravednom ratu smije najpouzdanije uteći onimi znamenitimi riečmi: „Gott helfe weiter!"

(Živahno odobravanje. Govorniku čestitaju.)

Predsjednik: Rieč ima g zastupnik Bernta.

Josip Beruta: Vis. sabore! Još nijedan put sa svoje zastupničke stolice nisam tako nerado ustao i progovorio, kao što danas.

Razlog tomu nije u individualnoj nerazpoloživosti, niti kao da ne bi znao što govoriti, niti kao da nebih imao volje stati na branik prava naroda, niti kao da nebih imao odvažnosti zastupati načela stranke, kojoj pripadam — razlog je tomu neprijazni, zadušljivi zrak, kojim smo ovdje okruženi, razlog je vanredna težkoća, s kojom je kod nas u obće, a napose ovdje, skopčano vršenje dužnosti. Ja u ovom vanredno težkom vršenju dužnosti nalazim glavno obilježje današnje situacije. Svatko će se sjećati velike razdraženosti, kojom je zadnje zasjedanje našega sabora zaključeno, koja razdraženost je odovuda u narod prenešena, u narodu prigodom izbora podržavana, do skrajnosti uzpirivana, a odonuda opet ovamo donešena, svatko će si moći predstaviti onu veliku pomutnju pojmova, a i politiku, s kojom se je ovdje vojevalo, taktiku prelazeću ograde, koje su joj bile postavljene svetinjom mjesta. Nitko ne zaboravlja kakvoj pogibelji je izložen kod nas čovjek, koji je, ponukan svojom savješću, u službi istine, časti i prava. Tko razmotri ljutinu, kojom se mi sinovi jednoga naroda razdiremo i osudjujemo, a tamo, odakle prava pogibelj dolazi našemu pravu i časti, ne smažemo niti muževne rieči; tko to sve drži na umu, taj će, visoki sabore, priznati, da za ljude, koji su vični stvar ozbiljno uzimati, vrlo je neugodno ovdje saborski mandat zapremati, a kamo li djelotvorno vršiti. Za mene, visoki sabore, je vršenje toga mandata dvostruko težko; jer kako bih i po svojem zvanje i ćudi želio, da ovdje vlada in necessariis unitas mi u velikom svjetlu našega vjeka, u velikom napredku naobraženosti ne znamo mjeriti, što je kod nas potrebno, a što je dvojbeno; a najmanje znamo što je ljubava = karitas, — ljubav prama istini, ljubav prama napredku, ljubav prama narodu, ljubav za njegovo pravo, ljubav za njegovo blagostanje. Dapače, mi u velikoj svojoj slobodi i samostalnosti niti možemo, niti smijemo to znati.

Ako sam ja, dobro poznavajuć taj nezdrav zrak u našoj sabornici, primio mandat, podvrći mi se je svim

posljedicam njegovim, o kojih sam govorio i zalazimo u bezpuće i čim je vladino djelovanje izdašnije, tim je za narod naš opasnije i pogubnije. Naša ustavnost je nakažena, naša kraljevina je krnj kraljevina, a naš proračun je samo na tjelu našega naroda jasno izpisan, a drugčije je on nepoznata olina, izpisana tudjom rukom; mi ga drugčije ne poznamo. (Živio! na ljevici.)

Opisali mi ma kako drugčije ovo stanje u naših adresah, mi nismo dosta iskreni niti prema nam, niti prema svjetloj kruni, niti prema svietu, te će nepodmitljivi sudac povjest moći o nas, zastupstvu i vladi, napisati rieči: „Ipsi non erant de semine virorum illorum per quos salus facta est Croatiae. (Tako je! na ljevici.)

Da ovaj svoj, svakako nepovoljan sud opravdam, saći ću u podrobnosti, i iz tih podrobnosti naći će odgovor toli g. Pavić, koli g. dr. Hinković.

Ljudi proučavajući iz vanjskih crta ljudskoga tiela nutarnjost naravi čovjeka i njezine tajne, smatrali su od vajkada oko najvažnijim organom, kao ogledalo, u kom se sva nutarnjost duše, njezina vrlina i strasti, ozbiljnost i veselost, kao i njezine boli najvjernije odsjevaju, pače, da i samo tielo prima ugled od oka

Ovaj sud, kao valjan, potvrdila je autentična istina, rekav: „Lucerna corporis tui est oculus tuus". Ovo sam zato spomenuo, da uzmognem lakše razviti vriednost našega života i rad našega zakonodavstva; jer sabor ovaj, ovo zastupstvo je oko naroda: u ovom oku se kuje odgonetka mnogim zagonetkam; iz toga oka proiztiče i po svemu tielu razlieva se budi sjaj, budi tama; kako nas ovo oko prikazuje, sudi nas sviet.

Bojim se, gospodo, saći dublje u ova razmatranja i razplesti sve konsekvencije analogije. Ja vidim u ovom oku mutne, da upravo crne pjege, koje daju slutiti na nezdrav i nenaravan život. Jedna od tih pjega jest posljedica ove žestoke borbe, koja se je borila kod izbora zastupstva za ovaj sabor. Ova borba, kamo je sve dopirala svojim udarcem? Ima li oblasti ili dostojanstva, koje nije u njoj postradalo? Ima li kreposti ili dobra običaja, koji nije bio oskvrnjen? Ima li značaja velikana i dobrotvora naroda, koji nije izranjen? Nemilo se je u toj borbi pucalo na sve sveze javnih odnošaja i privatnoga obiteljskoga života. Najgore je pri toj borbi prošao prost neuki sviet, na koji se je najviše namjeralo, a koji se zna i može najmanje braniti. Ljudi, koji drugčije ni po svojem zanimanju ne imaju posla s tim pukom, niti imaju smisla, ni mara baviti se s njime, osim kada imaju što od njega tražiti, — ljudi oni, koji, kada je narod na pol zdvojan tražio pravicu, a oni ga odbili, svi ti postadoše topli prijatelji toga naroda; zabrinuti za njegov boljak obilažahu oko njega, svjetovahu ga, dvorahu ga, nudjahu ga, pače ne samo obećanji, nego i novcem. Gdje i ta sredstva nisu koristna bila, morala je služiti dobro smišljena opomena i grožnja, ako ne više a to toliko, da dotičnik ne bude vršio izbornoga svoga prava. Posljedica svemu tomu bijaše da je još ono malo dobre svjesti, što je u narodu ima, bilo ugušeno te on većinom proti svom osvjedočenju i volji i koristi odluči. A zar nije bilo i dobrih i uvidjavnih i sdušnih ljudi, koji bi ga pravo i za njegovo dobro svjetovali?

Bilo je takvih i borba sama dokazuje, da ih je bilo. Ali vi će te dopustiti, gdje su onako razputane strasti, kao ondje, gdje se ne pita za sredstva i način borbe, kao ondje, tu, gospodo, zakrčeni su u napred putevi uvidjavnim i savjestnim ljudem, njihova snaga je unapred slomljena, volja unapred odsječena.

Mnogo takovih nije ni došlo ovamo, premda je smatralo svoj dolazak i pravom svojim i dužnošću svojom; a valjalo im je ipak ostati kod kuće, videći ne samo neprilike, nego upravo pogibelji s kojima je skopčano vršenje njihova prava i dužnosti. Dapače, mnogo više bi ih rado ostalo kod kuće svoje, da ih nije nesmiljeni „moraš" primukao, da idu. Reći će se možda: koji su se dali moralno prisiliti, te su ili proti svojoj volji došli, ili ostali, mogli su i tu silu svladati; pa ako je nisu svladali, sami su krivi. Ali ja odvraćam, da ovdje nije bilo samo moralnih, nego i kojekakvih drugih sila. Pa da je i sama moralna sila bila, ja mislim, zašto se uzima u zaštitu samo onaj, koji silu čini, a ne i onaj, koji ju trpi. Mi zastupnici naroda, ne imamo li zaštite od sile, koje izbornici ne imaju, ne imamo li imuniteta, koji nas štiti; pa koliko ih ima srca i snage računati i služiti se tim, a koji su imali srca i snage, vidili smo, kako su prošli.

Ja ne bi izcrpio svoje zadaće, kada se u ovom razmatranju ne bi sjetio još jednoga faktora. Vi će te me preteći pitanjem: a što oblasti, koje imadu od boga ne samo vlast, nego i dužnost vršiti vlast, a njihovi podložnici imadu plaćati i slušati, što ustavna vlada, koja ima braniti slobodu glasa i to svakomu po njegovom osvjedočenju, koji glas ima samo biti odvisan od toga osvjedočenja?

Ovim prigovorom upućujem se na polje, na kojem se nerado stupa, a meni je dvostruko težko koracati na njem, što nebih rado učiniti nekomu krivo. Ja ću se malo kasnije izjaviti o vladi i oblasti, a sada dopustite mi izreči sud o prošlih saborskih izborih.

Odkada postoji nagoda s Ugarskom, ja pamtim za dvajuh bana slobodu izbora, za vlade Bedekovića i Mažuranića, a manje slobodnih ne pamtim od posljednjih. Ja sam prvi, koji ću priznati vladi pravo i dužnost bditi nad javnim mnienjem, dapače i ravnati ga. Kad to u obće dopuštam, dopuštam i prigodom izbora. Vlada ima najprije u granicah zakona paziti, da se javno mnienje t. j. sviest naroda ne razvije načinom, koji bi bio po javni mir i poredak opasan ili kojim bi se kako god narušila sloboda izbora, Ona dapače ima ne samo zapriečiti sve, čim bi se izbor onemogućio, osujetio ili pomutio, nego i čim bi se vršenje izbornoga prava izbornikom otegoćilo, razžalilo, očemerilo. Vladi pristoji i nemalo će joj poslužiti, ako u

oči izbora kroz svoje organe razloži svoje nazore o stanju zemlje, o manah i nedostatcih bud s pravne ili zakonarske naravi, pa ako protumači svoje misli. kako kani ovim potrebam i manam doskočiti, razvoj i napredak što više pospješiti. Naći će se ljudi, koji će ovaj postupak vladin usvojiti i vladi prijaznu stranku stvoriti, osobito ako su sigurni i iz prijašnjega rada vladina osvjedočeni, da iskreno misli i da joj se može vjerovati. Vladi dolazi još u pomoć i njezin oblastni upliv, koji je uviek bio i ostati će jak faktor, predpostaviv, da ga vlada i njeni organi sami ne obezcjene. Ovaj faktor tako je važan, da je u zemlji i narodu, kakav je naš i uz podpunu slobodu izbora dosta puta odlučio sudbom vlade. Ovaj faktor obilno odštećuje vladu za svakojaka sredstva, kojima se političke stranke u izbornoj borbi per fas et nefas, sad više sad manje služe prema naravi svojoj i prema naravi ustanova izbornoga zakona. Dočim za stranke i njihove pristaše valja izborni zakon kao ograda, koja se prekoračiti ne smije, ima se vlada osim pisanoga zakona držati zakona moralnoga, pače bi vladi rado oprostio njeno nastojanje, kojim bi ona stranke silila na poštivanje zakona.

S ove visine, na kojoj ja gledam vladu, strah me je svrnuti okom na prošle izbore; ali žalibože razprava proračuna nalaže narodnomu zastupniku dužnost, razgledati stvari ma kako ne povoljne, kao i liečniku ranu, ma kako bila krvava. Već kod priprava za izbor tako je izgledalo, kao da osim vlade i njenih organa ne zna nitko drugi, što je sabor i njegova zadaća, te koji ljudi najbolje pristaju zato, izgledalo je tako, kao da osim njih nitko drugi nema smisla ni volje za dobro svoje i za dobro ciele zemlje, te ono, što sam već ja spomenuo o ljutini izborne borbe, ima se pripisati poglavito ovim organom. Kao da je pristalo sve zvanično djelovanje oblasti, ostavili prostorije ureda, obilazilo je činovničtvo po kotarih izbornih. Ja znam slučaj, gdje su upravni organi na s kroz nepromišljen i nedostojan način sazvali svietinu, da ona bude demonstrirala po njihovoj volji; pa kada je ta svietina, u tu svrhu sabrana, počela demonstrirati, ali ne po njihovoj, već po svojoj volji, tada su ju htjeli odmah raztjerati. Kada se nije dala raztjerati, onda su prizvali oružanu silu i nalagali joj, da puca na narod, pa kada to oružnici, pametniji od svojih zapovjednika, nisu htjeli učiniti, osmjeli se jedan od tih organa i izpali više hitaca u svietinu i bilo je ranjenih. (Začudjenje.)

Što se je kod samih izborah od tih organa radilo, neću, da spominjem. Ako se usljed toga nije više zla dogodilo, pače i ljudske krvi prolilo, ima se pripisati treznosli naroda i uztrpljivosti protuvladinih kandidata. Doći na izbor i dati svoj glas, nije priličilo častnomu pozivu i dužnosti, nego mukam i kazni. Sami izbornici nisu priličili slobodnim i svjestnim ljudem, nego pod oblastnim nazorom nalazećim se i silom dopraćenim krivcem, omamljenim, podpućenim, zastrašenim.

Ja, gospodo, priznajem i žalim odlučno, da su i same stranke imale svoj dio zasluga u toj sablazni, da su mnogo skrivile. Ali stranom, što to spada na vlastitu reputaciju stranke, te ne stoji u savezu sa današnjim predmetom, reći mi je još to, da bi zasluge bile opale znatno i snizile se, da se sama vlada nije u izbor nasilno a bezpotrebno pačala, da nije izazivala, strašila, od birališta po svojih ljudih izbornike odbijala, već da je u granica zakona vršila svoju dužnost, branila izborno pravo.

Ja sam s ovoga mjesta govorio jednoč o demoralizaciji, koju sadanji vladajući sustav podupire: a sada vam moram reći: još nekoliko ovakovih izbora i nema se više tko demoralizirati, još nekoliko ovakovih izbora i mi smo prekinuli sa svojom prošlosti. Ako se ne zna javnimi poslovi valjano upravljati, a sadanja vlada ne zna, onda ne znam, zašto je vlada. Narod hrvatski je pod svojom autonomnom vladom došao do toga, da svjestan dio njegov mora misliti, ako toj autonomiji nije moguće veće koristi donjeti, tada u obće ta autonomija ne samo da nije dobra, niti ta autonomna vlada, već ona je veliko zlo, onda ćemo morati moliti drugoga, da nam dade drugu vladu.

Mene veoma boli, da sam se morao ovako izjaviti, ali ovaj sud je iz moje savjesti izvadjen i izpripovjedan, on je skrivljen po drugih.

Ja znam, da će se na ovu izjavu odvračati s protivne strane, da se je akcija vlade i njezinih organa ograničila na to, da preduzme potrebne mjere za uzdržanje mira i reda, da je vlada kroz činovnike narod od izgreda odvraćala; ja znam, da se od vladine stolice prosvjeduje proti tomu, da je vlada sa svom svojom moći išla na bialište i činila pritisak, te da se je služila demoralizirajućimi sredstvi. Ja to sve znam i kako bi rado vjerovati toj protuizjavi, moram se ipak pitati: odkuda novci, koji su se na toliko mjesta u prilog vladinom kandidatu upravo rasipno djelili, tolike pijače, koje su se pod zaštitom vladinih organa davale; kako si to protumačite, da vladi nakon izbora u prosudjivanju ljudih služi za pravilo, dali je tko za ili proti njezinom kandidatu glasovao, te i svećenici, bili oni ma kako čestiti, nalaze samo onda vriednosti kod nje, ako su za njezina kandidata glasovali i svećenik imao bi zametnuti zakon božji, pa vjerovati u nepogrešivost i spasonosnost vladinoga sistema, toliko puta medju sobom protivnih, a većinom i zakonom božjim protivnih. Istina je žalibože. To je žalibože sve istina i ovdje ima svoj razlog, da od vlade niču tolike iztrage, tolike osude, tolika progonstva i tolika premještenja; ovdje ima svoj razlog, da se mnogim vrednim uzkraćuje pravo i pravica, a nevrednim rasipno diele milosti i nagrade. S ovim možda prije nego s ičim drugim mogla bi se dovesti u savez i sudbina, kojom se grozi senjskoj gimnaziji. Ja vas molim i vladu i zastupstvo, da ne pustite tako daleko doći. Sve da je ono sve i istina, što se govori, sve da se tim hoće zaprečiti veće zlo, sve da o toj gimnaziji i o njenom ukinuću nema nitko drugi rieči osim

vlade i zastupstva — u očigled Senja i Primorja zapuštenoga imalo bi se oprezno postupati i hladno misliti.

Ako ukinete tu gimnaziju sav sviet će reći, da je to osveta, koja dolazi iz onoga mjesta, odkuda bi pravica imala dolaziti.

Tko ove okolnosti drži na umu, taj bi se onim protuizjavam i prosvjedom morao smijati, kad one nebi dolazile sa vrlo uvažene strane, i kad se nebi ticale toli ozbiljnih stvari.

Ali upravo ovi prosvjedi su ono, što je u cielom ovom žalostnom stanju najžalostnije, pak se hoće ne malene srčanosti, gdje se ovako jasne i od toliko ljudi vidjene činjenice naprosto taje, pa kad se za izpitanje krivca traži iztaknuće dokaza, to se jednostavno zabaci.

Vis. sabore, ja sam ovdje slušao spominjati rušenje auktoriteta, kao izvor postojećem zlu, a nemanje pojmim službeno uvjeravanje sa vladine stolice, da će se budno paziti, da to ne predje u bunu. Ja ovomu ne samo nemam što prigovoriti, nego sam zadovoljan sa ovim; ali, visoki sabore, one protuizjave i prosvjedi sa one strane vrlo uvažene napunjuju me strahom i nemirom, jer sam u duši osvjedočen, da su oni prosvjedi vrstni nemalo uzdrmati oblastni auktoritet u narodu, tako da ne bude li bune, imati će se zahvaliti ne samo providnosti, nego i mukotrpnosti naroda, za koga vriedi ona: cum iis, qui oderunt pacem, eram pacificus."

Scienim se dužnim kazati, da mi činovničtvo poznamo, kao i njegove političke nazore iz njegove prošlosti i prijašnjega rada: a glasovanje njegovo kod posljednjih izborah, kao onom protivno, nije moglo bit izraz njegove misli i njegove volje; jer sveze, koje to činovničtvo vežu sa njegovom obitelju i domovinom dokazuju protivno. Pak ako je to činovničtvo bilo prisiljeno dobivenom zapovjedju, da proti svojem osjedočenju glasuje, nije se moglo prisiliti, da nam toga ne kaže.

Ja sam nekoč smatrao krivicom, poniženjem za čovjeka, koji je srednje i najviše škole izučio, te kao javni činovnik služi i za dobro zemlje radi, da ne bude imao pasivnoga prava izbora. Obzirom na naše okolnosti, držao sam to za još neprobitačnije. Ali, vis. sabore, sada sam ja svoje mnienje promjenio. Pošto je naša ustavnost tako se razvila, da je činovnik unatoč slovu zakona njemi stroj, tada bi se imalo nastojati, da se ti siromašni ljudi i aktivnoga izbornoga prava oslobode, a po tom za se i najveće pogibelji i poniženja.

Gospodo, o rezultatih prošlih izbora govoriti, bilo bi suvišno i neumjestno; ali toliko će mi biti dopušteno kazati, a ako nas je i mnogo zvanih, da nas je malo odabranih, te da kad bi kralj iz ove poznate priče došao u našu sredinu i razgledao se, imao bi razloga mnogom reći: „Amice quomodo intrasti, non habes vestem nuptiabus.

Nastojmo promotriti naše oko i pogledajmo mu pjege mutnost. Tu čitamo novu neurednost našega stanja, a ta bolest je ova: kod nas su sve oblasti vlada, vlada je jedan čovjek jest i ovaj sabor, donekle i sami zastupnici. (Živio! na ljevici.)

Ovo je vrlo smjela tvrdnja, ali ona ipak karakteriše naše odnošaje i kad bi vi imali dobrotu te odnošaje nepristrano prosuditi, ja mislim, da bi mi dali pravo; jer ja promatram sljedeće činjenice i iz njih izvadjam zaključke.

Iza sklopljene sa Ugarskom nagode, pala je domala vlada, koja je tu nagodu pripravila i do kraja privela. U sabor je onda došla većina protunagodbena, iz koje dodje njezin čovjek na čelo vlade.

Ta većina kako je imala program i bila u sebi složna, sačinjavala je jednu stranku, te se za drugu kakovu stranku u saboru nije ni znalo. Ova stranka onda izgubi njekoje od svojih članova, dočim se u njoj pomoliše nova imena, kojih prije nije bilo. Ovi odpadnici jesu i sada opozicija, kakova je bila ciela većina prvobitno; dočim nova imena, u koliko su bila poznata, bila su u protivničkom zboru, te i sada nisu pristupili oni k većini, nego većina k njim.

Vis. sabore! vlada od utanačenja nagode izmjenilo se je i te vlade priznati ćete, da nisu bile sve jednoga duha i sve za jednim ciljem išle.

One ma da su i navjestile svoj program, ma da su se u tom programu donekle u formi slagale; duhom i smjerom su se upravo razilazile. Te razlike je posljedica, da jedna vlada ukida one zakone kao štetne, koje je druga kao koristne uvela: te razlike je posljedica, što postojeći zakon jedna drugčije tumači, nego druga; te razlike je posljedica, što zajednička vlada usudjuje se staviti takove zahtjeve na jednu vladu, kakovih se nije usudila stavit na drugu vladu.

Gospodo, i sama niema prošlost, tradicije i rodoslovje ovih vlada, pokazuje inđi razne vlade i različite programe; ali svakoj od njih služi jedna te ista većina.

To je factum. Vi ste gospodo mudri i uvidjavni, te ćete znati prosudjivati dostojno ove činjenice i prosuditi, da li većina daje duh i život vladi, ili ga prima, da li ona drži i vodi vladu ili biva ona držana i vodjena; da li su oni banovi, koji su jedan za drugim dolazili i odlazili, bili vučeni po njekoga: ali taj neki nije bila saborska većina, nego neka druga sila. Glede toga čuo sam sa vladine stolice, da je sadanji ban zasjeo bansku stolicu povjerenjem prejasne krune i zajedničke vlade, pa da su tim putem počam od g. 1869. dospjevali na bansku stolicu svi predšastnici. Ovom izjavom priznalo se je jasno, od kuda dolaze micanja i podizanja banova. Tu se pita za nečije povjerenje, ali ne za povjerenje zastupstva i naroda.

Za razlog tomu se je navelo, da ova vlada ne smije biti u ratu, nego u skladu sa zajedničkom To i ja podpisujem, pa stavljam jedan upit: zar se kod ustavne vlade ne mora pitati još za čije povjerenje, zar smije vlada biti

u ratu sa narodom, zar nije moguć mir i sklad medju narodom i vladom? Ako mi se na to odgovori niječno, onda sam na čistu, onda mi nemamo autonomne vlade, onda se interesi naroda i vlade razilaze. Ako da, onda, gospodo oprostite, ovakov govor korektan i većina, koja predstavlja nagodu i zakon, nebi ga smjela primiti.

Kod ove izjave vlade, primjetiti mi je, da nisu svi banovi počam od god. 1869. došli jednim putem na bansku stolicu, jedan je došao ne samo povjerenjem prejasne krune i recimo, zajedničke vlade, nego i sa voljom naroda i njegovoga zastupstva.

To je bio jedini slučaj, gdje se je izjavila volja i duh sab. većine.

Poslje obično nebi saborska većina niti znala, da će i zašto će ban odstupiti, dok nebi odstupio; ona ne bi znala, koji smjera zapremiti bansku stolicu, dok na njoj ne osvane.

Ako su se u tom smjeru sa kakvom vladom vodili pregovori, nije ih vodila saborska većina. Za banove i saborsku većinu može se kazati, da su svi njezini, jer ona na sve pristaje i njezin nije nijedan, jer ih ona niti diže, niti skida. (Živio! na ljevici.)

Visoki sabore!

Ja se usudjujem umoliti, da se sjednica digne, jer je već vreme odmaklo, a ja sam umoran, pa da mi dozvoli svršiti u sutrašnjoj sjednici.

Predsjednik: Ja mislim, da se odgodi sjednica do 6 sati poslje podne.

(Kamenar: Ja ne mogu na to pristati i neću, makar me bajonetami van bacili.

Glasovi: Zašto nebi sutra držali.)

Ja odgadjam sjednicu do 6 satih.

(Svršetak u četvrt na 3 sata po podne.)

Nastavak trideset i sedme saborske sjednice,

držane dne 23. travnja 1885. u 6 satih na večer, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presviet. g. Mirka Hrvata.

Predsjednik: Sjednica se nastavlja, molim g. Berutu, da bi nastavio.

Josip Beruta: Visoki sabore! Ja sam danas naše zastupstvo naroda prozvao okom naroda, te sam stao ovo oko i u njem opažene mutne pjege razmatrati. Opisao sam prvu pjegu kao posljedicu ljute borbe kod izbora poslanika za ovaj sabor. počeo sam razmatrati drugu pjegu, a ta pjega je ta, rekao sam, da su kod nas sve oblasti vlada, a vlada je jedan čovjek, pače taj jedan čovjek da je donekle i sabor, a donekle i sam zakon. Ocrtav što je sabor, što saborska većina, počet ću sada razmatrati tu pjegu dalje: dolazi naime red, da si stavim pitanje i odgovorim: što je kod nas sa zakoni? Uzmimo najprije glavni zakon državopravne naravi nagodbu. U jednom §. i to 65. te nagodbe obećaje nam naš saveznik, da će on uskoravati sjedinjenje vojne Krajine sa materom zemljom, a zatraživati inkorporaciju Dalmacije; dočim sjedinjenje Krajine taj saveznik nije uskoravao, pače ga svimi mogućimi načini priečio i zatezao, dočim je ipak ta Krajina većim dielom silom odnošaja i voljom Nj. Veličanstva s materom zemljom spojena, ostale su odružene još nekoje obćine bivše slunjske pukovnije, za koje obćine, gospodo, ne može se kazati što su i kakav život živu; svakako takav. kakav u austro-ugarskoj monarkiji nema primjera. Reinkorporacija Dalmacije nije se ni pokušala zahtjevati od prije, a kada bi se i pokušala, po izkustvu možemo kazati, nehoteći nikoga sumnjičiti, da bi se ta reinkorporacija na istoj strani priečila svimi mogućimi načini, na koje je priečeno sjedinjenje Krajine.

Saborska naša većina u poslu cielokupnosti zemlje ima svakako tu zaslugu, što je ona pristala, da je ban grof Pejačević izvojevao i ovakovo sjedinjenje, kakovo sada imamo, dočim je ista većina bana Mažuranića pustila maknuti onaj čas, kada je on stao vlastitom inicijativom ozbiljnije raditi o sjedinjenju Krajine, a i bana grofa Pejačevića napustila je većina onaj čas, kada se on nije dao sklonuti na povriede nagodbe.

Drugi jedan §. nagodbenoga zakona i to §. 57. propisujuć porabu hrvatskoga jezika za organe zajedničke vlade u ovoj zemlji imala je dužnost provesti zajednička vlada; izvršenju te dužnosti nisu stajale nikakve zaprieke na putu, to izvršenje nije o nikom drugom ovisilo, nego o tój zajedničkoj vladi. ali do dana današnjega nije našao za shodno naš saveznik tu zadatu rieč izkupiti

Razmatrati pojedine paragrafe toga nagodbenoga zakona, ako bi i bilo u proračunskoj razpravi umjetno i zanimivo, nebi ipak bilo dozvoljeno. Nu toliko stoji, gospodo, neoborivo, da neke ustanove te nagode nisu nikada ni izpunjene. druge su izpunjene krivo t. j. povriedjene, a treće je naš saveznik kasnije sam svojimi zakoni i nezakoni drugim smierom zadahnuo na našu štetu, te uslied toga stvorio kod nas nepovladjene institucije. Unatoč §. 22. nagode stvorio je on uz fiaancijalno ravnateljstvo u Zagrebu još drugo jedno financijalno ravnateljstvo u Osieku; zatim stvorio je kraljevsko šumsko ravnateljstvo. katastralno ravnateljstvo u Zagrebu i Osieku, te ih podčinio neposredno ministarstvu u Pešti, dapače podčinio ne zajedničkomu ministarstvu, nego svojemu posebnomu, tako da sada i ugarsko autonomno ministarstvo ima u našoj zemlji svojih organa. dočim bi sva ova ravnateljstva imala biti podčinjena kr. financijalnomu ravnateljsvu u Zagrebu. Nadalje je taj saveznik naš unatoč §. 24. natovario našim obćinam terete pobiranja i razpisivanja poreza, čim je ne samo navalio na njih ogromne troškove, nego ih i njihovo pravo zvanje i poslovanje zanemariti prisilio. Napokon je taj naš saveznik neke ustanove nagodbenoga zakona na oko izpunio a kasnije ih napustio ili na našu štetu protivnim duhom i smierom izopačio, kao što se je dogodilo s našim ministarstvom, s našimi odsjeci kod zajedničkoga ministarstva; dapače ih je svojimi zakoni trgovačkimi i obrtničkimi i u našu nastavu i u naše pravosudje kao struke autonomne mnogostrano zakinuo; ima još i takovih zakona ondje stvorenih, koji imajuć na sebi biljeg zajednički, imali bi valjati za Hrvatsku, ali ti zakoni nisu jednaki, već oni tamo za Ugarsku pogodniji, a ovi ovdje za Hrvatsku nesmiljeni i štetonosni. Ipak, go-

*

spodo, za ovaj nagodbeni zakon drži se, a i njegov postanak i sadržaj nešto takova govori, da je on dobrovoljni pakt utanačen izmedju dvijuh ravnopravnih faktora, kojim paktom da je postao savez slobodnih kraljevina, a savezom državna zajednica; zajednica ipak u nekih samo poslovih uz pridržanje drugih.

Sada najednom čita se iz toga nagodbenoga zakona državno jedinstvo, kojim pače jedinstvom, da je uvjetovana i sama narodnost, ustavnost i samouprava kraljevina Hrvatske i Slavonije. Pače moglo se je dogodit, da je i sam ustav u ovih krvljevina ukinut i to po onom faktoru, koji da ima bditi nad jedinstvom državnim, i taj isti faktor poručuje opetovano, da se neće žacati upotriebiti najdrastičnije mjere kod nas za uzdržanje ustanova nagodbenoga zakona; poručuje s one strane, gdje taj isti zakon niti se igda poštivao, niti se poštuje, poručuje nam, koji iz držanja toga zakona nazadujemo, stradamo, propadamo; poručuje on, koji u stvarih naše unutarnje, dakle autonomne uprave nema rieči.

Vis. sabore! Ako je bilo kod nas ljudi, koji su bili protivnici nagodbe, pa su pristali na nju, ako je bilo narodne stranke, koja računajuć s okolnostmi vremena, štedeć sile naroda, pa i žrtvovav nešto od svojih prava izmirila se bila s novimi odnošaji, računajuć da će na nagodbi kao na dobru uporištu i podlogi pričuvati snagu narodnu, da će mnogo koristna moći raditi, pače da će izvojevati napuštena prava; ako je bilo kod nas pojedinih ljudi pače i stranka, koja je želila uniju i radila o njoj, nadajuć se njom polučititi ma samo materijalno dobro naroda osigurati i pospješiti, sve to moglo se je razborito i iskreno misliti, ali samo kratak čas iza utanačenja nagodbe. Sada, gospodo, iza izkustva tolikih godina, iza izkustva kojim takodjer računaju razboriti ljudi, po mojem mnienju sada iz činjenica pred našim očima razvijenih, one nade i očekivanja o polučenju dobra i o osnaženju narodne jakosti i izvojštenju napuštenih prava još gojiti, znači obsjenjivati sebe i druge. Sada, gospodo, nema drugoga programa, nego ovu iztrošenu, osakaćenu, poderanu nagodbu čuvati, pod tom zastavom voditi narod, zvati se uviek narodnom strankom, oprostite, ja ne razumijem. (Na lievici: Živio!)

Ja dvojim, gospodo, da ima ljudi, koji su sklopili kakav ugovor s kime, pa videć da taj njihov saveznik ne prestaje vriedjati njih, ne prestaje kršiti taj ugovor, vriedja njih i njihova prava, ne smatra se ravnopravnim njihovim saveznikom, nego gospodarom, dvojim da ima ljudi, koji se nebi u tom položaju znali drugčije pomoći nego moleći toga saveznika, da s njima ugovara o saniranju prvoga ugovora.

Dopustite, da kod ove točke dulje postanem, to sam dužan ne samo onima, koji su me amo poslali, nego i svojoj stranci i sebi.

Vi ste, veleštovana gospodo od većine, bili tako dobrostivi, pa ste željeli, da i moja stranka bude kod toga novoga ugovaranja u kraljevinskom odboru sudjelovala, a mi smo to inače častno zvanje odklonili. Zašto smo ga odklonili ima puno krupnih i sitnih razloga, ja ću kazati samo jedan glavni. Mi smo odklonili, jer motreći i razbirući od postanka nagodbe sve dogadjaje i stanje u našoj zemlji, morali smo se uvjeriti, da nemamo što sanirati, jer nagodba je mrtvac; nemamo s kim to saniranje ugovarati, jer on, s kojim vi mislite ugovarati, jest nju poderao, sam toga ne priznaje; nemamo napokon zašto ugovarati, jer od nagodbe, koju vi mislite, nema naš narod koristi.

Na očigled svega toga nam se, gospodo, s vladinih stolica veli, da se upravo sada nagodba po svojem duhu izvadja, te upravo zato, da smo se mi neodvisna narodna stranka od vas odciepili, od vas, koji da ste prijatelji takovu provadjanju. Vi, gospodo od većine, vi ste ne samo mukom primili, nego dapače s povladjivanjem, premda ste jednom prije glasno bili zavapili, da je ta nagodba u stožerih uzdrmana. Ovo bi opet bio nepobitan dokaz, da je kod nas jedan čovjek i sabor, a donekle i zakon. Ali ona rieč sa vladine stolice, da nagodba nije povriedjena, nego se upravo sad provadja pravo, jest još sa druge strane vrlo znamenita. Ako naime nagodba nije povriedjena, nego se upravo sada u pravom duhu provadja, tada, gospodo od većine, pošto ide vaš kraljevinski odbor u Peštu? Taj odbor nema, ne može imati druge zadaće, nego da ondje u Pešti nauči pravi duh nagodbe, kojega ovdje naučiti nije moći.

(Na lievici: Tako je! Živio!)

Dakle, ova izjava vis. vlade, kao što će biti kraljevinskomu odboru kažiprstom u njegovu radu, u savezu s onimi izjavami, koje su tamo učinjene, tako je ta izjava za nas razumljivo proročanstvo; mi naime iz te izjave, staviv se na vašc stanovište posve jasno razabiremo sada rezultat toga novoga ugovaranja. Ova ovako jasno sa mjerodavne strane navještena nedaća kraljevinskoga odbora vriedi meni i mojim jednomišljenikom kao novi razlog opravdanja, zašto toj nedaći nismo svoga imena dali, tim više nismo dali, jer bi bili u tom odboru u velikoj manjini.

Da, gospodo, kad bi nagodbeni zakon bio ono, što bi imao biti; kad bi o njem bilo moći, bilo vriedno sada više govoriti, to bih ja, koji sam isti zakon učio poznavati iz njega samoga i iz okolnosti pod kojima je postao, rekao, da bi se on mogao sanirati jedino i samo pod onim uvjetom, pod kojim bi se bio mogao živ i nepovriedjen uzdržati. A kad on nije živ i netaknut uzdržan, ne ima uvjeta ni za njegovo saniranje, ne ima uvjeta ni s one strane, a ne ima, priznajemo iskreno, niti s ove strane; ondje se nije nikada ni kanilo držati taj zakon, a ovdje nije se imalo srca i snage vršenje njegovo uspješno zahtjevati.

Jest, gospodo, te žalostne okolnosti porodile su neodvisnu narodnu stranku. Ja sam ovim, mislim, dosta jasno kazao, što o nagodbi držim, pa mislim, da je svim

ovim postanak neodvisne narodne stranke, secesija njezina od većine, dovoljno opravdana; mislim svakako bolje opravdana ta secesija, nego akcesija g. Hinkovića k većini, uz uvjet, kada bi većina i vlada oko materijalnoga napredka naroda počele raditi, on da bi k njoj pristupio i da bi ga razoružala.

Ovo, gospodo, o nagodbi. Obstoji nadalje zakon ob odgovornosti bana i odjelnih predstojnika vlade, i to ne samo za čine, nego i za propuste, kojimi bi se koji zakon imajući valjanost u Hrvatskoj i Slavoniji po vriedio, a naročito zakono državopravnoj nagodbi; ali kada se je, gospodo, za prijašnje vlade kazivalo na tolike povriede zakona, nije se doduše imalo srčanosti te povriede tajiti i reći, da se nagodba sada u pravom duhu izvadja, nego se je odvraćalo s mjerodavne strane, da provedba nagodbe nije ovdje nikomu povjerena, i čuvanje njeno, pa da zato ne može tko biti odgovoran za te povriede, makar da zakon ob odgovornosti postoji. Ili ovo tumačenje ne valja, ili ne valja zakon ob odgovornosti vlade. Ali ista većina saborska stvorila je zakon ob odgovornosti vlade, ona pače bira i sudce odgovornomu faktoru, pak ista većina primila je isto tumačenje kao valjano. Ima zakon, koji autonomnoj zemaljskoj vladi nalaže, da ima zemaljski proračun pravodobno i tako podnieti, da se on bude mogao razpraviti i konačno ustanoviti prije početka one godine, za koju ima valjati; ali kod nas, kako nigdje drugdje može se vladati ne samo bez proračuna, nego i bez posebne ovlasti putem indemniteta, jer se tako nekomu hoće. Od g. 1875. postoji kod nas jedan zakon u cieloj zemlji o porabi tiska, a još od prije jedan zakon kazneni, ali po ovih zakonih nije se uviek jedno te isto branilo tiskati, nije uviek jedno te isto bilo zločinstvom ili prestupkom ili nije bilo u Zagrebu, što je u Vukovaru. Po ovih zakonih nisu se uviek plienile novine, ili kada bi se plienile novine, ne bi se jednako plienile. Po ovih plienitba, kada bi imale značenje, koje im se hoće dati, bili bi naši žurnalisti na svem svietu najpokvareniji; u malenoj hrvatskoj od šake žurnalista griešilo bi se više, nego u cieloj monarkiji u godini dana; bunilo i dražilo proti narodnostim; dočim svuda drugud, makar se sgrade i željeznice dinamitom razvaljuju i ljudi ubijaju i pljene, i sami oblastni organi strieljaju, makar da se stvaraju posve nove i političke i vjerske sekte; na njihovih sastancih i u tiskopisih ljuto se napadaju sve družtvene institucije, a sa svim tim ne ima razdraženosti ni pogibelji kao kod nas, gdje radi svega toga trebalo je i porotu za tiskovne stvari obustaviti.

Kamo sreće, gospodo, da se i drugi naši zakoni i uredbe to upravne, to sudbene struke ne bi od različitih vlada i u privatno pravnih poslovih različito tumačili i provadjali. Ali žalibože ne bi težko bilo primjeri dokazati, da se istim zakonom mjeri pravda različito prema raznolikim osobam i prema vjetru, koji sa visine duva.

Opisav ovako, što je kod nas sabor, što zakon i njegova vriednost, dužan sam prema zadatoj rieči osvrnut se još na vladu i oblasti predstavljene u njihovih organih činovničtva. Kada su se kod nas banovi izmjenjivali, ostajali su riedkom iznimkom njihovi doglavnici; ali mi smo uviek rekli: vlada se je izmienila. To se ne bi moglo reći, kada vlada ne bi bio jedan čovjek. Vlada se nije osobno promjenila, nego se je tim izmjenila, što su stari predstojnici odjela od novih vlada dobili nova nadahnuća, po kojih imadu upravu voditi i zakone vršiti ne samo oni, nego i njima podčinjene oblasti. Taj novi duh nije li se toliko puta jasno očitovao, osobito prigodom saborskih izbora; samo tomu duhu imadu se pripisati ljute nevolje, pod kojima naš narod uza sav ustav i autonomiju i zakone sve više strada i gine, te se molbami, tužbami i predstavkami obraća više na vladu sada, nego ikada prije. Taj duh ne pita, da li su oblasti radi naroda, ili narod radi oblasti, on ne mari što naše obćine i svojim imetkom i svojim činovničtvom služe nepozvanomu gospodaru više, nego sebi; što imadu i narinute poglavare, koji su za sve drugo sposobniji, nego za poglavare, koji su od cvjetajućih mjestnih obćina načinili pustoš, zaharčiv imetak obćinski i obogativ se njime; taj duh ne pazi, da se bude narod dostojno odgajao, trebeći zlo, razdraženost, poškodnost, svadljivost i druga zla, a kriepeći dobra svojstva i običaje. Taj duh ne traži, da si činovničtvo bude sticalo zasluga revnim i nepristranim vršenjem službe, pa za takve zasluge i godine budu odlučivale njegovim promaknućem. Taj novi duh, gospodo, ne mari paziti, da ako u naših oblastih vlada još uvidjavnost, dobra volja i savjest, ne bude se sve to odozgo rušilo protuslovnimi i dvoličnimi naputci, svakakvimi riešitbami, sablažnjivimi primjeri i ne zasluženimi protekcijami. Taj duh ne opaža, da se u oblastnih organih sve više gubi dostojanstvo, ozbiljnost i savjestnost, taj duh ne haje, što ti organi, bojeć se svjetlosti, zatomljuju svoja djela, te brane javno priobćivati svoje riešitbe, on ne mari i ne haje, što mnoga činovnička mjesta, jednom izpražnjena, premda je za njih proračunom providjeno, na veliku štetu naroda ostaju nepopunjena, valjda, da se novcem za ta mjesta odlučenim pokriju deficiti, nastali kod kojekakvih uredah. Tomu duhu, a ne osobnomu osvjedočenju i ne pravo shvaćenoj disciplini ima se pripisati, što naše činovničtvo sve u cieloj zemlji pod vodstvom predstojnika dolazi na biralište i ondje kao jedan čovjek glasuje za vladina kandidata. Ovo je pojav kod kojega bi bilo vriedno dulje postati i zamisliti se. Politička prava jesu takodjer vlastničtvo, ako se ne varam, pa tko to vlastničtvo, zakonom zajamčeno ne poštuje, taj stere put nesigurnosti drugoga vlastničtva, a mi živimo u vremenu, gdje ovakve zablude, širene pod štitom kojekakvih doktrinarskih sistema, zadaju svietu puno glavobolje.

Počelo se kod nas, obzirom na oblasti, govoriti o još jednom zlu, koje, kada gdje zavlada, znak je nebro-

jenih drugih zala, pače i podpune izkvarenosti, uzelo se naime govoriti, da mito igra veliku ulogu.

Drži li se najme, da mito igra veliku ulogu, vlada bar toga zla nebi smjela trpiti.

Visoki sabore, ja znam, da je u drugih zemljah, kod izmjenah njihovih poglavica, zvali se oni namjestnici ili kako drugčije, obično se mjenja i duh uprave. Ali ta promjena, kod te promjene radi se o tom, da uprava prema upoznanim manam blaže ili strože vrši, da se prema činovničtvu postupa odlučno u smislu zakona, što je dakako onda velika blagodat. Ja ću dopustiti doista, da se i u političkom smjeru goje kakove želje, možda neka nastojanja, ali bez povrede zakona i uz čuvavje nepristranosti i onih viših interesa, kojim uprava služiti mora. Ja pače znam, da u velikih samostalnih država siže s promjenom još i dalje, ali tada izmjenjuje se ne samo vlada, nego i zakon, forma i sistem vladavinski. Ali u zemlji, koja ima svoj starodrevni ustav, kakove takove autonomne zakone i pravo, u takovoj zemlji, da se vlada protuustavno, protupravno i protuzakonito, to je unicum.

Ovim razmišljanjem dospio sam na onu točku, koja je povodom priepora. Kazujuć na nagodu kao magnam ckartam libertatum, dovikuje nam se s one strane: vidite kako smo sretni, da takova šta Česi imadu, oni bi bili zadovoljni. Ja ću to priznati, ali i vi će te priznati, da u Češkoj uz ovakovu autonomiju ne bi moguća bila onakova vladavina; u Českoj uz ovakovu autonomiju bila bi uprava mnogo naprednija i pravednija. Ja dapače dvojim, da li ima nesretnije uprave, nego je ova.

Ovo zlo mnogovrstno kod nas nije posljedica naših zakona, naše organizacije ili primitivnosti našega stanja. Ja bi rekao, da smo mi primitivnost davno prošli, a i naši zakoni i oblastni sustav oduzeli smo većim djelom od najnaprednijih naroda, pa ako to nije udešeno prama našim odnošajem i našim potrebam, ne može biti to krivo tolikomu zlu. Razlog tomu je, što bi se hotjelo, da mi ne budemo mislili svojom glavom, svojima grudima disali, svojim jezikom govorili, da ne budemo radili prama našoj naravi i našim tradicijam, te da se ne budemo zvali svojim imenom; htjelo bi se, da se to zamjeni sa drugim, što se zove „madjarska državna ideja“. Tomu zahtjevu imala bi služiti naša autonomija, naš sabor, naše oblasti, naše škole, naše pravo; imali bi pače služiti i vjera i crkva i njezini službenici. Pak jer se na to dobre volje ne pristaje, od tuda borbe, zla uprava, krivice i progonstva, od tuda medju nama ovo žalostno cjepkanje i strančarenje.

Što se posebice našega činovničtva tiče, jer priznajem, da za valjano činovničtvo od absolutizma, osim povišenja plaća, nije se ništa učinilo, uz sve to moram priznati, da ipak ima vrstnih činovnika, a moglo bi ih i više biti, ali i najvrstniji nisu proste ruke. Ja poznam jednoga župana, koji bi bio velika blagodat za svoju županiju, kad bi mu se dalo po njegovoj volji dobro tvoriti. Znam za javnoga službenika, koji neprestano narod strahnje i zavadja; župan zna za njega i on bi brzo doskočio tomu zlu, ali ne smije: jer je dotičnik dobar vladin korteš. Ovako je sapet činovnik, ovako su dobri i čestiti elementi u nazadak potisnuti, te su otudjeni za vladu i njezine intencije, a nevriedni elementi dolaze na površinu,

Uz ovo žalostno stanje u našoj zemlji, predstavlja i ovaj naš parlamenat i njegove stranke nješta sasvim posebna, čega drugdje nigdje ne ima.

Nije mi ni iz daleka za sve zlo kod nas kriviti izključivo ma koju stranku; nego ovo zlo, kada se je zametnulo nekih stranaka nije ni bilo; neke je ovo zlo stvorilo a neke krepi. Ove stranke pod sadanjom formom nisu obstojale, niti sadanji njihovi članovi sudjelovali; treći nisu niti slutili u prvi mah zlo, noseći sa sobom vjeru u iskrenost tudjih namjera, gojeći nadu za dobro zemlje. Ali razčistile se sada namjere, vjera u njihovu lojalnost se skroz razplinula, a nada u dobru budučnost naroda iztisnula je sadašnjost puna gorkoga izkustva. Sada se ne može više reći, da mi svi silimo za jednim ciljem, ali samo različitimi putevi; sada više ne može biti govora o patriotizmu kod svih stranakah. A kada se to o svih strankah ne može reći, tada one gube pravo na obstanak; tada se ono, što sam rekao o cilju, o patriotizmu i stranačkoj reputaciji ne može na nje protezati. Da se ovo, što sam rekao, uzmogne po ovih jasnih činjenica prosuditi i sigurno uztvrditi, ne treba tuj nepogrešivosti, koju si niti ja ne prisvajam, nego običan razbor, razbor i dobra volja.

U francezkom parlamentu može biti imperialista, rojalista i republikanaca, ali oni su svi Francezi, do smrti ljubomorni na čast i napredak domovine.

(Tako je! na ljevici.)

U Ugarskom parlamentu su tri glavne stranke; ali sve one idu za jednim ciljem, sve su oduševljene za dobro svoga naroda i kad tko pokuša dirnuti u njihovu svetinju, eto ih svih složnih s vladom na braniku. Tako bi imalo biti i kod nas i bilo bi, da se ide za jednim ciljem. Ali jer se ne ide za jednim ciljem, zato mogući su u ovom saboru pojavi, koji drugdje nisu mogući. Samo uz ovakove odnošaje moglo je nastati ono nesretno stanje, na koje se i vi tužite i koje se žalibože prenosi od ovud u naše kuće, Ovim pojavom, ako ih ima svatko žaliti, čuditi se ne mora nitko, tko odnošaje pozna. Vi im gospodo pokazujete puno brige, te svaki čas pooštrujete poslovnik saborski, da ih zaprečite. Ali oni pojavi će prestati, kada se odnošaji dokinu. Ali dok oni odnošaji obstojali budu, obstojati će i pojavi, jer: „pritisnuto jače, sve to više skače“. (Folnegović: To oni dobro znadu.)

Ja se, gospodo, tješim na očigled tih dogodjaja, da netko drugi još bdije nad sudbinom ovoga naroda. Državnici od mnogo oštrijega vida našli su na jednom sve svoje račune pomršene, te su u zamku, koju su drugim nastavili, najednom ulovili sami sebe. Ovakova zakidanja u vječnu pravdu, ovakove zloporabe vlasti, ovakove igre

sa najsvetijimi interesi čovječanstva, ovakova poniženja osobne slobode i dostojanstva ne može dugo trpiti onaj, koji je večna pravda. Dali i kada redovitim putem navršiti će se mjera nesreće, sablazni i poniženja u ovoj zemlji od onih, koji su zvani starati se za njezin mir, čast i napredak; ja ne znam. Dali i kada će doći vrieme, da se tko sjeti ponukanim upitati za zakon o odgovornosti vlade i za kraljevinski sud; ja ne znam. Ali ona vjera ostaje u meni nepokolebiva.

Još jedan je faktor, koga državnici modernoga kova svjetom šire, a ako znaci ne varaju, šire ga i kod nas oni, koji su prije sami nastojali, da podkopaju i oslabe u narodu pozitivnu vjeru, koji su u tom nastojanju stvorili zakon o ravnopravnosti svih vjera; a koji i sada, čim se pozitivna vjera pojavi, nemilo ju obaraju i progone. Oni su najednoč zamjetili, da osobito jednoj vjeri preti od drugih vjera pogibelj, da ravnopravnosti nema dosta. Ali u stvari je sasvim nešta drugo. Ma da je istina samo jedna. ma da i vjera može biti samo jedna istinita, ili bi morali kazati, da podpune istine niti nema; a to bi bio najopasniji nihilizam, ma da je bilo dosta prilike tu istinu upoznati; ma da istina sa neistinom ne zaslužuje jednakoga prava, ipak radi mira drži se vjerska snosljivost potrebitom, pak smo ju dužni i mi trpiti. Ali se ne radi o tom kod nas, da se u ičiju vjeru i njezine sljedbenike dirne; ne radi se o tom, da se komu javno zapreči raditi i živiti po svojoj vjeri, čim jedinim mogla bi se snosljivost i pravednost poremetiti. Osobito naš narod vičan je još od prije, nego li je zakon o ravnopravnosti donešen, svaku u zemlji postojeću vjeru i njezine sljedbenike ne samo snositi, nego i poštovati; on je još prije, nego li je zakon o bezvjerskih škola stvoren, pripustio svačiju djecu u svoje škole. On je u zastupstvo birao i sljedbenike vjera, koje su vjere skoro do nevida malobrojne; narod naš je pri tom dotle snosljiv, da će prije sam štetu trpiti, nego li ju drugim činiti. Bude rečeno, da to sve nije dosta. Hrvatski narod imao bi se odreći svoga prava i vlasti u svojoj kući i odstupiti onim, skojimi je to dosada dobrovoljno djelio.

Ljudi stanovite sekte, koji nemaju vjere i proganjaju ju svagdje, gdje im se pokaže, pod formom jedne se ističu i rade. Ti ljudi premda sveudilj govore o svietlosti, počelo se je od njih mračiti; ovi ljudi premda neprestano utiču toplotu čovječanstva, počima od njih čovječanstvo zebsti. Nastojanjem najviše ovih ljudi, zašla je štampa na kolotečinu, na kojoj ne brani istine i prava, osobne časti i obćega dobra, nego širi mržnju, neprijateljstvo, trvenje i korupciju svakovrstnu. Narod jedan uz drugoga nema više života u miru, ljubavi i poštovanju, već se vriedjaju i razdražuju i s puškom u ruci jedan na drugoga idu; svadja se preniela u akademije i parlament, a najgore je onom pri svem tom, koji za obranu svoga prava ne razpolaže milijuni bajoneta. Ako još i nismo došli, doskora idemo u susret času, gdje će se moći na nas uporaviti ona: „conturbatae sunt gentes“. Ovo se već sada osjeća, ali se ne priznaje. Osobito ona vrst ljudi, kojoj to ide u prilog, nastoji, da se to obćenito prizna.

Moderni državnici malo pitaju za one nevolje; njim je poglavito do toga stalo, da se uzdrže na svojih unosnih mjestih. Za ovu svrhu nije im preskup nijedan pokušaj, nijedna žrtva prevelika. Oni sveudilj govoreći o ravnovesju u državnom gospodarstvu, od toga ravnovesja odaljuju državu, pomnažaju državne terete, tjeraju narod u sve veći dug, posudjuju novce, gdje ih dobiju i plaćaju za nje ne samo novčane kamate, nego skuplje, mnogo skuplje probiti svoga naroda; oni iztiču visinu, moć, ugled i sjaj do koga državu podigoše, ne mareći, da sva ta moć i ugled i sjaj u obće visi o voljici onih, od kojih novac posudjuju. Oni ne mare zato, da se u narodih gubi moral i kriepost i da se narod guši u korupciji.

Da ovi jadi stoje u savezu sa vjerskim pitanjem, očito je, što je sdušnost odnosno bezdušnost vlastodržaca rezultat vjere odnosno nevjere. To priznaju i vlastodržci, kada stupaju u družtvo i primaju od ljudi maksime, koji bez vjere idu za osobnimi probitci, a ne mare za probit svoga naroda. Pak kada se narod potuži i dade oduška svom nezadovoljstvu, tada sami ti državnici okreću vjersku stran pitanja, te obečavaju braniti slobodu savjestinesavjesti. Oni spočitavaju narodu, da nije elemenat mira i reda i upotrebljuju najveštije represalije vjerske naravi.

Ja priznajem, da pozitivna vjera mora biti ovakovim vlastodržcem trn u oku, dok ih ona osudjuje, dok ona uči, da narodi imadu ne samo dužnosti, nego i prava, da vlastodržci imadu ne samo prava, nego i dužnosti; dok oni od nje moraju slušati nepočudnu ali ozbiljnu poruku, da su za svoje čine odgovorni ne samo kraljevom, koji su kao posvećene osobe u ustavnoj državi mrtvi, ne samo narodom, kojih parlamente odnosno većine znadu kojekako ušutkati, nego da su odgovorni bogu, do koga srećom njihova moć ne dopire.

I čim koja vjera ovu istinu izvjestnije uči, odlučnije zastupa, čim ima jačih dokaza, da je ona kraljeve podigla, narode preobrazila i oplemenila, da je odgojila mučenika i preživila svaku silu; tim jačće bore se proti njoj i njezinim institucijam. I samo to znači u jeziku onih ljudi, kad se oni kao prijatelji i zaštitnici koje vjere iztiču, ili kao pobornici vjerske ravnopravnosti; jer se oni služe vjerom za svoje svrhe i draže sad jedna sad drugu proti ostalim, kako koja najbolje njihovim osnovam pristaje, a kratkovidni, mlitavi i častohlepni pastiri ta nastojanja gledaju.

Ja sam puno toga govorio i već sam iznemogao, a znam, da je već i vaša strpljivost iznemogla, te dočim vam hvalim na strpljivosti, odklanjam proračun.

(Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Današnju sjednicu dižem, a drugu uričem za sutra u 10 sati prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom.

(Konac sjednice u 7 sati 35 časaka.)

Trideset i osma saborska sjednica,

obdržavana dne 24. travnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Nastavak generalne debate o proračunu za g. 1885.

Predsjednik: (zvoni) Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik današnje sjednice.

Bilježnik **Franjo Tumpić** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

37. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 23. travnja 1885. u 10 sati u jutro u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem saborskoga predsjednika Mirka Hrvata u prisutnosti 72 saborska člana.

Od strane kr. zem. vlade prisutni: preuzvišeni g. ban Dragutin grof Khuen-Hedervary, zatim odjelni predstojnik g. Dane Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein te odsječni savjetnik g. Janko Jurković.

Čitan bje zapisnik posliednje sjednice, koji se bez primjetbe ovjerovljuje.

Predsjednik javlja, da su na ovaj vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

Br. 238. sab. Slavoljub Jelošić podnosi izborni zapisnik, kojim je izabran za narodnoga zastupnika za grad Petrinju.

Upućuje se verifikacionalnomu odboru.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je izvješće proračunskoga odbora ob osnovi zakona o proračunu za potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za godinu 1885.

U $2^1/_4$ sata poslie podne odgodi predsjednik sjednicu te ureče nastavak iste u 6 sati poslie podne.

U $6^1/_4$ sati poslie podne nastavlja se sjednica.

U $^1/_2 8$ sati zaključi predsjednik današnju sjednicu te ureče sliedeću za sutra 24. travnja u 10 sati prije podne.

Dnevni red iduće saborske sjednice jest nastavak današnjega dnevnoga reda.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Franjo Tumpić v. r.,
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li, vis. sabore, kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Na ovaj sabor nije stigao nijedan podnesak.

Prelazi se na dnevni red

Na dnevnom redu je razprava osnove zakona o proračunu.

Rieč ima zast. g. Ćiro Milekić.

Ćiro Milekić: Visoki sabore! Iz predložene osnove, kao i iz proračuna prošlih godina vidimo, da svota pokrića autonomnih potreba od godine do godine sve to više raste, a to s toga, što naši zemaljski dohodci od tangente, koja nam pripada sve su to veći od godine do godine.

Porez je neki povećan, a neki nov uveden porad toga, što su ciene hrane i stoke — dva glavna proizvoda naše zemlje — bile dosta visoke, a od nekoga vremena su opet pale Jedna dobra žetva u zemljama kontinenta, kao i preko mora bila je dovoljnim uzrokom, da se ovaj za nas značajni i zamašni prekret učini.

Ja sam se ovdje dotaknuo nečega o čem je prošloga vremena bilo dosta govoreno i razpravljano, ja mislim o nizkim cienama surovina naime hrane i stoke.

Ova okolnost dala je povoda mnogim, da se vrate na stanovište narodne privrede, financijalne i gospodarstvene politike za koju mi već mišljasmo, da je zastarila i zaboravljeno. Drži se, da je uslied nizkih ciena surovina, a

naime pšenice te stoke dopalo gospodarstvo u neku krizu, te da se proti tomu u zaštitu uzeti ima. S toga zavedoše i glavnije države u Evropi znatnu carinu na surovine, a osobito na pšenicu, pa i na stoku u namjeri, da štite svoje producente, pa bilo to ma i na uštrb svojih konsumenta, a u glavnom da ih štite proti stranim producentom. Hoće li se željeni rezultat postići, pokazati će skora budućnost. Ovu gospodarstvenu politiku prihvatit će bez dvojbe i naša monarhija tim više, što Ugarska, pa i naša zemlja spadaju u zemlje agrikulturne, gdje se drži, da se treba prije svega štititi stalež poljodjelski. Medjutim i o tom ima raznih mnienja i ovoj pojavi može se dati ovakov ili onakov karakter.

Tako i ja u padu, odnosno u nizkim cienama vidim samo neki prelaz od abnormalnih k normalnim cienam, koji je prelaz, pošto je nagao bio, prouzrokovao neku trzavicu. Visoke ciene surovina, najpače hrane i stoke u posliednjih 10 godina, koje su kod nas bile prouzročene sbog hrdjavih žetva u mnogim zemljama na kontinentu tako, da se od naše strane mnogo više eksportiralo u konsumirajuće zemlje, nego je u običaju bilo. Ove okolnosti povraćale su se vrlo često, te tako da su ciene od hrane svuda mal ne visoke bile tako, da smo iz vida izgubili, da su ciene za 15, 20 pa i više % veće, nego su ciene srednje. Tako izkusismo, da je jedna dobra žetva u zemljama importrajućim i eksportirajućim hranu bila dovoljna, da nas do toga dovede, da pomišljamo na gospodarstvenu krizu i da donosimo takve mjere, za koje smo mislili, da su zabačene i zaboravljene. Sve se ovo čini, da se stane na put prirodnomu toku izravnanja izmedju ponude i potrebe, toga jednoga od najglavnijih načela narodne privrede. Zato i držim, da će ove mjere biti od veće štete po obći interes, nego će biti koristne po one, za koje se donašaju.

Ovaj momentani materijalni napredak u našem gospodarstvu, koji je izišao iz toga, što su naši producenti uz dobre ciene mogli unovčiti svoje produkte, povod je dao, da su se porezi povisili i neki novi porezi ustanovili i tako se umnožile potrebe zemlje, koje su se morale pokriti. Dogadja se, kao što vidimo, da je još i neki plus preko preliminiranih zemaljskih prihoda rezultirao. Ja medjutim držim, da nije savjestno bilo ni potrebno prema ovom prelaznom stanju u vriednosti hrane i porez udesiti, te ako ima kakve krize, to bi samo kriza bila u tom, što se je naglo promienila glavna podloga, po kojoj se proračunava porezna snaga, pa tako je potrebu i pokriće ovih opredieljivala ciena hrane.

Materijalni ovaj i momentani napredak u gospodarstvenoj struci našega života narodnoga uplivao je i vrlo koristno i na obrt i na trgovinu, jer je jedna i druga struka toga narodnoga života skopčana tiesno. Ali se je i ovdje opet izpostavilo ono, da gdje je sreće, tu je i nesreće.

Uslied ovako povoljnih okolnostih po obrt i trgovinu umnožao se znatno broj obrtnika i trgovaca; zakon nije stajao na putu, da se je svaki mogao latiti onoga rada i zanata i posla, kojega mu je volja bilo; a ovo je većina s toga učinila, da se što prije uzmogne osjećati svojim gospodarom i zato nije ni pomišljao nitko, da li je sposoban, da li razumije ono, čega se laća. I s toga smo vidili, da u koliko je novih obrtnika i trgovaca svoj rad započelo, u toliko je više drugih rad napuštalo i propadalo, a samo jedna loša godina u cienama surovina bila je dovoljna, da se je izkazala agrarna i prometna kriza, te je mnogi obrtnik i trgovac propao. Ovaj pojav u našem narodnom i privrednom životu držim, da nije ništa drugo, nego nekakav pročišćavajući proces, iz kojega će i ova grana narodnoga života u normalno stanje doći, te da je samo koristno, da ono, što je trulo, što životne moći ne ima odpane i nestane. Kad sam ovo sve iztaknuo mislim upozoriti vis. vladu na ove promienjene okolnosti gospodarstvene, obrtne i prometne, te da bi se taj momenat pri novoj organizaciji zemlje dovoljno uvažio, jer držim, da svota pokrića, koja nam od naših dohodaka zemaljskih dolazi za godinu prošlu i za ovu godinu, nebi se mogla ni smjela kao kakva normalna uzeti, te na osnovu iste po vremenu naša organizacija udesiti; nebi se zato mogla uzeti kao normalna, pošto vidimo, da je takvo gospodarstvo, obrt i trgovina bolje i povoljnije okolnosti imala nego sada.

Niže i srednje ciene surovina, a naime pako hrane i stoke pored velike konkurencije, koju valja izdržati na svietskih tržištih sa drugimi narodi u ovim proizvodima prije će dovesti do toga, da će naši zemaljski dohodci manji biti, nego ovakvi ostati ili se povisiti. Posliedica ovoga biti će, da naši producenti neće moći u toj mjeri snositi javne terete tako kao danas, te da će se smanjiti godišnji dohodak i svota, koja nam za pokriće autonomnih potreba služi. Iz svih ovih razloga držim, da bi se prije nove organizacije prije svega trebalo gledati ustanoviti svotu, koja bi normalnim gospodarstvenim te obrtnim i prometnim odnošajem u našoj zemlji odgovarala, dakle neki minimum dohodaka, te da bi se prema ovomu pri organizaciji naše potrebe ravnati trebale.

Ne učini li se ovo, to po mojem ne mjerodavnom mnienju mogli bi doći u onaj ne ugodan položaj, da će naše ne uklonive potrebe veće biti nego pokriće, koje će biti na razpoloženju, da će se tako moći ciela organizacija u pitanje staviti ili znatno potresti, što bi svakako šteta po zemlju bila.

Slobodan ću biti, da iztaknem jednu humanitarnu ustanovu, koja bi potrebna bila za našu zemlju, ja mislim zavod za gluho-nieme. Nije mi poznat broj tih nesretnika u našoj zemlji, ali držim, da će dosta znatan biti.

S malom iznimkom ovi su uzgubljeni za naše družtvo, jer ne imaju prilike ni sredstava, da se nastave i upute zanimanju, koje bi obavljati mogli. Svota od 1800 for., koja je u te svrhe stavljena, držim, da nije dovoljna;

ja bi vis. vladu upozorio, da li se nebi takav jedan zavod spojiti mogao s našom obrtničkom školom, te bi tako mnogi od tih nesretnika bio spašen za ljudsko družtvo.

Konačno obazriet ću se još i na cestogradnje i gospodarstvene zavode. U poslu cestogradnja moram kazati, da je ta svota u proračunu uvrštena dosta znatna, nu primjetiti mi je, da bi u budućem proračunu želio, da se uzme obzir na dolnji Sriem, naime na okružje petrovaradinsko, pošto u ovom dielu vrlo malo i nikakvih cestogradjevina ne ima, a to je jedan od najimućnijih i najplodnijih dielova naše zemlje, a isto tako bih želio, da se jedan put za te dielove uredi kanalizacija, kako bi se narod od vode i poplave spasio.

Znam, da je u Sriemu gospodarstvo dosta razvijeno, da se u Sriemu producira velik kvantum hrane i stoke, pa pored toga od velike bi potrebe bilo, da se je u tom kraju zemlje jedan gospodarstveni zavod ustanovio, kako bi ovaj narod mogao još bolje razviti svoje gospodarstvo. Iza svega navedenoga prihvaćam ja osnovu proračuna za podlogu specialne debate, te iz ovoga, što sam rekao, razumjet ćete me, ako rečem, da usvajam i utanačeni paušal za podmirenje potreba krajiškoga područja, bez kojega se do proračuna za cielu zemlju nije doći moglo.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik gosp. dr. Josip Frank.

Dr. **Josip Frank**: Visoki sabore! Gospoda govornici, koji su dosada uticali u ovu debatu, razložili su nam svaki sa svojega stanovišta i gledišta veliku važnost ove debate za našu domovinu.

Tako je veleštovani zastupnik kotara klanjačkoga nastojao dokazati potrebu obstanka njegove stranke po našu domovinu. Sudilo se o toj potrebi, kako mu drago, to ipak ne može nitko poreći, da je sam program te stranke takav, da bi svaki nas čestitao našoj domovini, da se ona nalazi u posjedu svih onih prava, koja ovaj program namienjuje našoj zemlji; i s toga gledišta neće nitko moći poreći plemenito i patriotičko nastojanje pojedinih članova stranke.

Jedna rieč pala je sa strane veleštovanoga zastupnika kotara klanjačkoga, koja se ne ugodno primila ovdje, a to bijaše rieč, da je njegova stranka cviet inteligencije. Ja mislim, da ona rieč nije onako upotriebljena bila, kako se je shvatila; ja mislim, da veleštovani zastupnik kotara klanjačkoga nije ovom rieči htio da kaže, da u ovoj ili onoj stranci vis. ove kuće ne ima inteligencije; to nije mogao tvrditi o stranci, kojoj stoji na čelu dr. Ante Starčević, a isto tako o stranci, kojom ravna preuzvišeni g. ban jer ja bana smatram vodjom narodne stranke, smatram ga onom osobom, za kojom se narodna stranka povadja. Ona rieč znači samo to — ako sam dobro razumio g. zastupnika kotara klanjačkoga — da je on htio kazati, da se njegova stranka najviše rekrutira iz razreda inteligentnih, a ova stranka — skrajna ljevica — iz demokratičkih elemenata, htio je da kaže, da njegovoj stranci ne toliko u saboru, nego izvan sabora pripadaju profesori, doktori itd., dočim uz drugu prianja ponajviše, a može se kazati skoro sav narod.

(Glasovi na ljevici: Tako je narod, mi drugih ne trebamo!)

Ja medjutim pozdravljam sa strane veleštovanoga zastupnika kotara klanjačkoga iztaknutu inteligenciju u tom smislu, da on i njegovi članovi žele svu svoju inteligenciju posvetili domovini, a zato mislim, da je on indirektno htio prigovor i samoj svojoj stranci dati, kad je izrazio, da se ona odlikuje više inteligencijom, u čem leži i manje uztrajnošću, koja je potrebna za uspješan rad. Ova uztrajnost, ja ne kažem prošlu nego novu, i žilavost, koju su sada pokazivali, pozdravljam i želim da se pokaže i u napred. Nadalje držim, da se je dr. Mazzura time, što je pokazao i iztaknuo tu inteligenciju i njezinom svrhom označio služiti patriotičnom uztrajnošću narodu i domovini, priblížio i mogao bih kazati i klanjao geniusu stranke prava.

I tim ja dolazim stranci prava iz čije sredine smo jučer čuli i to od odlična člana te stranke velevažnu i interesantnu izjavu — neću reflektovati na pojedine momente te izjave, ali želim kazati, i ovo mi je bilo vrlo ugodno čuti, da je tako uvaženi član te stranke toliko puta jučer naglašivao pozitivan rad, stvaran rad, komu će se posvetiti ova stranka. Ja mislim, da sam razumio iz tih riečih, da je stranka došla do spoznanja svoje dužnosti, do spoznanja svoga parlamentarnoga rada.

Dosad nije tako bilo. Stranka danas kaže: „Ja sam tu!“ Ona zna, da je tu i sada misli, razmišljava, kako će posvetiti svoj rad narodu. Nekada nije tako bilo, kad je dr. Ante Starčević sam tu bio — ne znam, je li i Folnegović bio — nu on je bio onaj, koji se pokazao zagovornikom programa te stranke, tada on nije mogao kazati: „tu sam, zato mislim“, nego je mogao Descartesovu izreku: cogito, ergo sum, doviknuti drugoj stranci, koja nije htjela dopustiti, da ima onakovih elemenata, koji zastupaju tu ideju u narodu, mogao je punim pravom kazati: Cogito, ergo sum. Danas pako stranka s ponosom kaže: „Sum, ergo cogito“. Ona je tu i želi raditi i dr. Hinković pokazao je put, kojim ona želi udariti, kad će doći do nagodbe izmedju njegove stranke i drugoga odlučujućega faktora: tu ćemo se naći na polju nagodbe i ja želim, da ovaj momenat čim prije nadodje, da se može viditi i pozdraviti onaj rad, koji nam je dr. Hinković stavio u izgled. Ovu enuncijaciju smatram indi u razloženom pravcu važnim momentom.

Napokon smo čuli i sa ove strane (desne) vis. kuće velevažnih momenatá izticati u ovoj debati.

Ne trebam pojedine naglašivati, nego mi je ugodno slušati bilo, da se s one strane ne zagovara samo što pestoji, nego se pušta prostora napredku, a napredak želimo svi, a i ja kao divljak.

Kad se tako sa svih strana iztiče velevažnost raznih

momenata ove razprave, onda dozvolite da i ja sa svoje strane kao divljak, al ne u svezi sa divljaci — jer takva sveza medju nami ne postoji — razložim moje nazore. I ja smatram budgetnu razpravu velevažnim činom i dogodjajem parlamentarnoga rada. Dozvolite kako su ostala gg. govornici činili, da i ja učinim prispodobu.

Mi znademo, da državni poredak stvara uredbe, uredbe da stvaraju imovinu, imovina — kako je dr. Hinković razložio — stvara moć, ugled i pomaže do ostvarenja idealnih ciljeva. To je napredak, a proces, kojim sve ovo biva, predstavlja nam budget, zakon o državnom gospodarstvu, moćno, bujno razgranjeno drvo, noseće u svojih žila zamete i klice za plodonosno i koristonosno uspjevanje.

Ojačati njegov život i pripomagati i klice tjerati k novomu životu, k novomu stvaranju i novim tvorbam, to smatram zadaćom parlamentarnoga tiela kod budgetne razprave.

Sretna ona zemlja, kojoj se zastupstvo može takvoj zadaći posvetiti. Naša domovina žalibože nije u tom sretnom položaju, ona se ne može posvetiti razpravljanju čitavoga budgeta, svih potreba njezinih.

Zakon priznaje, da Hrvatska jest, da ima svoj vlastiti teritorij, da tu živi vlastiti jedan narod, a ipak samosvojna zemlja i narod nema po zakonu svoga vlastitoga i samosvojnoga budgeta glede svih posala i grana javnoga života domovine. Samo razdieljenimi čuvstvi može pristupiti sabor k razpravi budgeta.

Ovaj vis. sabor vidi ono stablo, budget, životnu snagu naroda — kako je rekao dr. Mazzura — razciepljeno u dvoje. Jedan dio i to manji jest ovdje, u formi našega autonomnoga budgeta pridieljen nami. a drugi veći prenešen je u krilo tudjega naroda, gdje mu manjka materinska zemlja i njega; samo nemaju čuvstva ni pravoga shvaćanja, a više putah ni dobre volje za njegovu gojitbu, a to nas mora žalostiti.

I ako mi ovdje razpravljamo samo manji dio budgeta, što ga zovemo autonomnim budgetom, onda ne možemo na ino, nego da gorkim čuvstvom svrnemo preko i da ne želimo i ne damo oduška opravdanomu čeznuću, da se razpolovljenom, nenaravnom i zlosretnom stanju budgeta kraj učini i da možemo jednom pozdraviti momenat, gdje ćemo razpravljat o čitavom budgetu naše domovine.

Jur ove reflexije pokazuju, da predležeća osnova budgeta ne odgovara mojim željam; nu s njom se ne mogu složiti ni sa gledišta postojećih zakona. Po našem zakonu budget je samo torso, 45% javnih čistih dohodaka naše domovine doznačeno nam je za budgetnu razpravu.

§. 3. zakona revidirane nagode od god. 1880. ustanovljuje ovaj paušal od 45% do konca g. 1887. naime, dok traje nagoda Ugarske sa Cislajtanijom. Nu i ovaj §. ustanovljuje to samo u okviru postojećega nagodbenoga ugovora; a napose §. 27. nagodbe od g. 1868. kaže, da taj paušal od 45% mora prestati, kad budu dohodci kraljevine Hrvatske jednom tako narasli, da se od tuda bude mogla namiriti naša tangenta za troškove zajedničke i trošak autonomnoga budgeta. Ta ima prestati za nas ovaj paušal od 45%.

Ja mislim, da je ovaj važan momenat jur nadošao. Ja sam o toj stvari svoj nazor u ovoj visokoj kući već razvio.

Ja mislim, da doprinosbeni razmjer od 5·57. ne odgovara nagodbenim ustanovam i nagodbenim premisam.

Ja danas nisam bio naumio o tom govoriti; ali moram, jer me je izazvao jučer g. zast. kot. samoborskoga sa nekimi primjetbami.

Obzirom na to i obzirom na veliku važnost, koju ovo pitanje za nas imade, te napokon obzirom na to, da je ovo pitanje u uzkom savezu sa našom tangetom od 45% ja ću se vratiti na ovo pitanje i vis. sabor može biti uvjeren, da ću ono, što sam dosada kazao, samo u kratko spomenuti, u koliko bude potrebito i neobhodno nuždno za lagljе shvaćanje i savez stvari.

Doprinosni razmjer, kako sada postoji od 5·57%. Zato moramo pitati, kako je onaj razmjer nastao. §. 11. i 12. nagodbe od g. 1868. govore o tom, ter upućuju nas na poreznu snagu zemlje i na financijalnu nagodu sklopljenu izmedju Cislajtanije i Translajtanije.

Mi znamo, da je ta nagoda izmedju Cislajtanije i Translajtanije izračunata i sklopljena na temelju bruto dohodka od g. 1860. do g. 1865. u obih polah monarkije i znamo takodjer, da je u onom razdobju imala dohodaka:

Cislajtanija	1.188,000.000 a. vr.
Translajtanija	484,000.000 „

Mi znamo nadalje i to, da je razmjer bio:

za Cislajtaniju	71·02%
za Translajtaniju	28·98%

i da se je taj razmjer zaokružio na 70% i 30%. Znamo, da je u onoj svoti Translajtanije od 484,000.000 for. sadržana:

Hrvatska i Slavonija sa	31,000.000
Ugarska sa	453,000.000

i da je razmjer ovih dvijuh 6·44% i 93·55%.

To je izvorni doprinosbeni razmjer nagodbe od god. 1868.

Sada se tvrdi, da je potonji ovaj razmjer od 6·44% 93·55% izračunat na temelju istih podataka, na kojih temelju je izračunat praviji razmjer od 70% : 30% odnosno nagoda medju Cislajtanijom i Translajtanijom. U tom leži odnosno ondje pitanje.

Ja mislim, da je veoma lahko naći korektan odgovor na ovo pitanje.

Kod nagodbe medju Cislajtanijom i Translajtanijom imali smo ove podatke:

Cislajtanija	1.188,000.000 for.
zemlje krune Ugarske	484,000.000 „

Kod nagode pako medju Hrvatskom i Ugarskom bili su ovi:

Za Ugarsku . . . . 453.000.000 for.
Za Hrvatsku . . . . 31.000.000 „

Tko tuj može tvrditi, da su kod jedne i druge nagodbe bili isti podatci? Ako se čovjek drži istine, tada to ne može i ne smije tvrditi.

Da bude stvar upravo rukopipateljna!

Stavimo da je 1.188,000.000 = A.
484.000.000 = B.

koje potonje slovo opet razdielimo na B_1 i na B_2. Tu imamo razmjer odnosno nagodu izmedju Cis- i Translajtanije utanačena je na temelju A i B a razmjer odnosno nagodba izmedju Ugarske i Hrvatske na temelju B_1 i B_2 Opet pitam: tko može tvrditi, da su kod jednoga i drugoga razmjera podatci isti? Nagodbeni ugovor ipak traži, da se razmjer ima izračunati kod jednoga i drugoga razmjera na istih podatcih, a kad to, kako se vidi, učinjeno nije, tada razmjer od 6·44 : 93·55 ne odgovara nagodbenim premisam. —

Ali se veli: to su mekanički računi; ili kako je g. dr. Hinković rekao: to je samo sofisterija!

Ja bi mogao većim pravom g. dru. Hinkoviću kazati, da je njegovo u tom pogledu učinjeno razlaganje sofisterija. Ali ja toga učiniti neću, ja se neslužim ovakovimi izrazi; jer ja želim od svakoga narodnoga zastupnika iztaknuti samo njegova plemenita svojstva, jer hoću, da tim svaki dodje do spoznanja onih svojih liepih svojstva i da ih može onda posvetiti dobrobiti domovine. (Tako je! na desnici) Zato ću g. zast samo u stvari odgovoriti.

Reklo se je daklem: to je sofizam, mekanički računi, to ne odgovara duhu zakona, a resonoment je kod toga ovaj:

Hrvatska da ima dvovrstne zajedničke poslove, one sa čitavom monarhijom i one samo sa Ugarskom.

Ako se radi o našem doprinosbenom razmjeru sa Ugarskom za čitavu monarhiju, onda je ono sasvim osnovano, što dr. Frank kaže: tu se mora u račun postaviti Cislajtanija, Ugarska i Hrvatska, t. j. za temelj razmjera uzeti: A, B_1 i B_2, pa onda da dolazi račun doista onako, kako dr. Frank tvrdi, t. j. na 100 for. dolazi za Hrvatsku 1·86 for.

Ako se pako radi o zajedničkih poslovih, koje imademo samo s Ugarskom, onda da dolazi i da mora doći u račun samo Ugarska i Hrvatska.

Ja ću priznati, da će na prvi mah svatko pomisliti, da je ovaj prigovor osnovan; ipak je samo prividno osnovan i ja ću sada predgovorniku g. dru. Hinkoviću reći, te ga za tim zapitati, da li još ostaje kod svoga nazora.

Prije nego naglasujem i gospoda to sami uvidjaju, da zakon veli, moraju biti u jednom i drugom slučaju isti. Tu već počimlje za onu gospodu prva neprilika, jer se ne može podnipošto tvrditi, da su podatci isti, pošto je tamo nagoda sklopljena na temelju A i B a ovdje na temelju B_1 i B_2.

Ali gospoda kažu: pod „istimi podatci“ razumjeva zakon, samo to, da se kod nagode medju Ugarskom i Hrvatskom ne smiju drugi podatci u račun uzeti, nego oni, koji su kod nagodbe sa Cislajtanijom za Ugarsku i Hrvatsku upotrebljeni bili.

Tomu usuprot mora se konstatovati, da nagodbeni ugovor ni najmanje ne razlikuje ovako, da u samom nagodbenom zakonu, u tekstu njegovom, ne ima rieči niti jedne, koja bi opravdavala ovo razlikovanje.

Zakon iza kako u §. 11. ustanovljuje, da smo dužni po poreznoj snagi pridonositi za zajedničke poslove, upućuje nas u § 12. na nagodu Cislajtanije sa Translajtanijom.

Zakon ne kaže: radi li se o doprinosbenom razmjerju medju Cislajtanijom i Translajtanijom, tada se imade ono razmjerje izračunati na svih gornjih podatcih, a radi li se o doprinosbenom razmjerju medju Ugarskom i Hrvatskom tada imade se isto ustanoviti na temelju onih podataka, koji su za Ugarsku i Hrvatsku upotrebljeni bili kod izračunanja doprinosbenoga razmjerja medju zemljami Ugarske krune i Cislajtanijom.

Kad pako zakon nespominje niti jednom rieči onoga razlikovanja, to se niti kod uporabe zakona ne smije ta razlika praviti. To je prvo pravilo interpretacije. Ako je zakon nejasan, ja nisam kriv.

Ali ona doprinosbena kvota ne odgovara ni izazvanom duhu zakona. Kako je sa ovim duhom?

Visoki sabore! Ne može biti teže obtužbe i uvrede za stvoritelje nagodbe, nego ona kada se tvrdi: ovo razmjerje odgovara duhu zakona. Ja neću ugovaratelje nagode tako ogovarati, da bih kazao, da su kod stvaranja zakona imali tu intenciju. Zašto? Moje iztraživanje, to i g. dr. Hinković potvrdjuje, donjelo je na vidik takovih rezultatah, koji su u svojih posliedcih upravo užasni.

On je jučer razložio, da bi po ovom doprinosbenom razmjerju od 6·44% ili 5·57%, Hrvatska dužna bila čitavi svoj dohodak potrošiti na zajedničke troškove, a njoj nebi za namirenje njezinih autonomnih potreba ni novčića ostalo.

Ali ne samo to, nego Hrvatska bi preko toga uviek još stanoviti iznos dužna ostala Magjarskoj.

Nagodbeni zakon predpostavlja u §. 27., da će dohodci Hrvatske narasti i da će onda Hrvatska biti u stanju, da će moći namiriti i svoju tangentu za zajedničke poslove i naše autonomne potrebe. Mi znamo, da su se naši dohodci doista digli, ali uzprkos tomu — to je velevažno — predpostava zakona ne može se izpuniti, usuprot, danas je rezultat još gorji nego prije. (Dr. D. Starčević: To je otimačina.)

Ja ću doći na to.

Sada — rekoh — je još gore nego prije: mi imademo mnogo više dohodaka, pak ipak nisu dostatni za

zajedničke i autonomne poslove, nego mi bi morali sve svoje dohodke dati Magjarom za zajedničke poslove, a još bismo im ostali jedno 2000.000 for. dužni za iste zajedničke poslove, a za naš autonomni budget nebi imali niti jednoga novčića. Medju tim i to još nije sve. Još je gore! Eto i to nepobitno stoji, da naši dohodci mogu ma kako narasli: po ovom doprinosbenom razmjerju, posljedica biti će, ostati uviek ista, Hrvatska bi morala dati sve svoje dohodke Ugarskoj, samo za zajedničke poslove, sebi nebi mogla za autonomni budget niti novčića zadržati, a još će uviek dužna ostajati Magjarskoj nekoliko milijunah.

Po ovom doprinosbenom razmjerju, ako odgovara duhu i intencijam zakonodavca i ugovaratelja, Hrvatska bi bila odsudjena i ožigosana, da uviek živi i visi o milosti Magjara, da bude uviek pasivna i da se ne može nikada riešiti ove upravo nemoralne podložnosti. Ja ovakove intencije kod zakonodavaca ne mogu predpostavljati, već iz toga ne; jer takova intencija zakon ili ugovor, bio on javni ili privatni, ili medjunarodni, učiniti odmah ništetnim ili nevriednim. (Živio! Tako je! na ljevici.)

Tako stoji sa duhom zakona. Nadalje veli se, pa kako je mogao i g. dr. D. Starčević odmah prihvatiti, da to dolazi od velikih zajedničkih zahtjeva. Zajednički troškovi da su ogromno narasli, i da u tom rastenju leži ona posljedica.

Da vidimo, kako stoji s ovim pitanjem

Ne može biti ni najmanje dvojbe, da su zajednički troškovi narasli.

Zajednički troškovi, izdatci su dvovrstni, a vrlo je interesantno, da baš tu leži klica one bludnje g. dr. Hinkovića, koji sjegurno nebi u tu bludnju zapao bio, da se je temeljitije bavio s ovim pitanjem, kako se ja s njim bavim i nastojim oko riešenja toga pitanja. (Živio!)

Zajednički su indi troškovi takovi, koje imamo sa ukupnom monarhijom. Ovi su godine 1869. iznosili 75,000.000 for., a danas iznašaju 97,860.000 for. u toliko, u koliko se imadu pokriti sa 70% i 30%. Dakle narasli su za nješto više 22,000.000 for. Za ove troškove može Hrvatska i ove godine svoju tangentu platiti, koja je po računu osnovanom na zakonu 5·57 od 30% od ove svote.

Zaboravih kazati: da gospoda još vele: u računu dr. Franka i zakonu nema razlike, jer Ugarska nam nestavlja u račun sve zajedničke troškove, ona ne računa našu tangentu od 100%, nego od 30%, od tih 30% plaćamo 6·44%, a to je isto kao i 1:86 od 100%. To je istina, ali samo s dodatkom, da Ugarska ovako nama računa samo kod troškovah zajedničkih čitavoj monarkiji. Kod tih zajedničkih troškovah plaćamo po ovom računu, ako se najme ove godine uzme 6·44% odnosno 5·57% od 30% na gornju svotu od 97,860.000 for. našu tangentu sa 1,600.000.

Za to naša dužnost ove godine za troškove zajedničke čitavoj monarkiji iznosi 1,600.000 for. i po samom zakonu. To stoji i tomu nitko neprigovara.

Kako je pako kod užih naših poslovah sa Ugarskom? Ti troškovi iznašaju — toga neće ni g. Gjurković poreći, koji se bavi tim pitanjem — ove godine najmanje već 160,000.000 for.

Tu pako neplaćamo samo od 30% od svote 5.57%, nego kako i g. dr. Hinković priznaje, mi bi od ukupne ove sote imali platiti 5·57%, to iznosi:

Ove godine	9.000.000 for.
Dodajmo k tomu našu tangentu za zajedničke poslove ove godine koja iznosi	1.600.000 for.
to bi ukupna naša dužnost za zajedničke poslove ove godine iznošila	10.600.000 for.
Naš čisti dohodak po proračunskoj, osnovi, nama predloženoj osnovi . .	8.400.000 for.
Po tome izkazuje se deficit od	2.200.000 for.

u onom slučaju, da sav naš čisti dohodak samo za zajedničke poslove damo! Ja ovdje govorim o Hrvatskoj i Slavoniji, jer samo za ove zemlje ustanovljen je doprinosbeni razmjer, a ne za Krajinu. Dakle mi bi ostali još dužni 2,200.000 for. za zajedničke poslove, a nebi nam za naše autonomne poslove ostalo ni novčića. Slično je g. dr. Hinković i glede godine 1881. iztaknuo.

(Dr. D. Starčević: To će većina platiti.)

Stoji indi, da su zajednički troškovi znamenito narasli Ali u tom, što su tako narasli, ipak ne leži uzrok navedenomu pojavu. uzrok leži u samom vrelu. Jer ako tražimo i pitamo, kolika je dužnost za zajedničke poslove već u prvoj godini bila, to ćemo vidjeti, da se jur tamo taj manjak pokazuje. Po zaključnih računih, koje smo mi dobili za godinu 1869. odmah u prvoj godini iza nagodbe, iznasa naša dužnost:

Za zajedničke poslove	4.600.000 for.
Iste godine naš čisti dohodak	4.200.000 for.
Izpostavlja se već u prvoj godini manjak od	400.000 for.

Mi vidimo odtuda, da je naš deficit izvorno obstojao, da je to izvorni grieh, da je to izvorni grieh nagodbeni; a može se reći i iztočni grieh. (Smieh i odobravanje na ljevici.) Manjak danas je samo veći, a to je naravno. Kosni položaj Ugarske naprema Hrvatskoj predstavlja se najbolje i najočiglednije sa kutom. Naši dohodci i zajednički izdatci su kraci tomu kutu; gdje se ovi sjeku, tamo je kut od 6·44%: njemu na suprot je tangenta za zajedničke poslove. Ako se kraci toga kuta produžuju, ako narastu naši dohodci i zajednički izdatci, tangenta dakako biva većom, ali raste i deficit s njom naravno, jer je izvorno u njoj sadržan, i jer se produljenjem krakova njihov razmak povećava. (Vrlo dobro na ljevici.)

Sada ću doći na ono, što je g. dr. Hinković prigovorio. Ovdje je od važnosti, da ovaj manjak ne postoji u poslovih zajedničkih sa ukupnom monarkijom, niti je tamo od početka obstojao.

Ja moram to naglasiti, pošto se Hrvatskoj uviek

predbacuje, da samostalna Hrvatska nebi mogla podmiriti dužnosti svoje naprama ukupnoj monarkiji. Neka se znade, da nije niti jedanput u ovom razdobju od godine 1868. amo do danas Hrvatska za ove poslove dužna ostala ma samo 1 novčić. Od onda do danas plaćala je Hrvatska, premda velikim naporom i natezanjem svih sila ovu tangentu svu. Tamo u onom kutu nema indi deficita: jer smo u početku već mogli našu dužnost od 1,400.000 for., koja je danas narasla na 1,600.000 for. plaćati, Zato mogu kazati, da bi i samostalna Hrvatska mogla namiriti sve svoje dužnosti napram monarkiji. Ali sasvim drugačije stoji sa ovimi drugimi poslovi, zajedničkimi samo medju Hrvatskom i Ugarskom. Taj je bio manjak a priori odmah od početka. Onaj manjak postoji i sada, samo je veći. Tu se vidi razlika, uzrok tomu deficitu. Tamo je basis druga, a ovdje druga. Kod zajedničkih poslovah ukupne monarkije je naš doprinosbeni razmjer 1·86%, to jest na 100 for. 1·86 for., odnosno po nagodi od g. 1880. 1·51 for., a ovdje kod zajedničkih poslovah Ugarske i Hrvatske, tu dolazi na 100 for. 6 for. 44 nč., ili po novom 5 for. 57 nč.

Tako dolazi, da ove godine iznosi naša dužnost 9.000.000 for.! (Živio na lievici) Dakle različit je temelj, različita je basis u jednom i drugom slučaju! Da takove različite base pako ne smije biti, to zakon izrično kaže. Da je tomu zbilja tako i da je to bila intencija nagodbenoga ugovora, to je nehotice priznao Koloman Szell u renunciju regnikolarne deputacije od g. 1873. kad je odgovarao našemu kraljevinskomu odboru.

Dopustite, da pročitam samo jednu kratku stavku; a onda vidite, kako sami Magjari tumače. (čita):

„Und man muss auch wircklich das Beitrags Verhältniss in beiden Richtungen aus einer und derselben Grundlage berechnen das Beitragsverhältniss der kroat.-slavon. Länder auf eine andere Basis zu stellen, als auf welchen die zwischen sämmtlichen Ländern der Stefanskrone u. den Erbländern gegenüber berechnet wurde, wäre weder ein gerechter noch ein billiger Vorgang". (Živio i veliko odobravanje na ljevici. Marković: To je barem jasno!)

Mislim da je već ovo klasično svjedočanstvo. Ali ja imam još mnogo važniji i odlučniji dokaz; a to je nuncij magjarski od godine 1867. kod ugovaranja sa Cislajtanijom. Taj interesantan spis datiran je od 15. rujna 1867. a podpisan po Senyeyu kao predsjedniku i Kautzu kao perovodji. Poznato nam je, da je nagoda izmedju Ugarske i Cislajtanije imala raznih stadija i raznih predloga i da je jedan predlog ugarske regnikolarne deputacije bio taj, da se doprinosbeni razmjer ustanovi na temelju faktičnih podavanja (auf Grund der factischen Beitragsleistung), koliko se faktično plaćalo od g. 1860. do godine 1865. u Ugarskoj i Hrvatskoj u zajedničku, centralnu kasu. Od tih da se uzme prosjek kao pravi temelj za nagodu. Po ovom predlogu odpada na zemlje krune ugarske 25%, te je magjarska regnikolarna deputacija rekla već tada glede tih 25%, da je ona sa tim naznačila najskranje granice preko koje zemlja ne može ići. Onaj nuncijum veli: (čita)

„Die faktische Beitragsleistung ist demgemöss auch der zuverlüssigste Schlussal der Steuerfähigkeit der Länder der ungar. Krone. Sie representirt einen bis zu seiner Gränze reichenden Betrag, über welchen hinaus jede weitere Belastung nicht mehr die Einahmen, sondern blos die Rückstende ersuchen könnte".

Ugarska regnikolarna deputacija je dakle godine 1867. pronašla i izrekla, da 25% naznačuje najskrajniju granicu, do koje može ona ići, te da bi povišenje ove kvote i ovoga doprinosbenoga razmjerja radjalo ne više prinosom, nego deficitom. Kašnje odstupila je ona od toga predloga i uzela je drugi temelj, naime brutto dohodke s jedne i druge strane u god. 1860—1865., tako da je na tom temelju palo na zemlje krune ugarske 28·98%, koja svota se je kašnje zaokružila na 30%.

Glede toga iznova veli magjarska deputacija u konačnom zapisniku, da se je mogla odlučiti na nj samo pod jednim uvjetom, a taj jest: ako austrijska deputacija sve ostale njihove zahtjeve označene u čl. XII. od g. 1867. izpuni. U tom članku zakonskom je za zemlje ugarske krune ustanovljena samostalnost i neodvisnost. Ali i u tom slučaju dodaje ugarska deputacija, da može samo sa najvećim naporom i naprezanjem svih svojih sila plaćati tangentu od 30%. Rekli su u zapisniku od 25. rujna 1867.: (čita)

„Die ungar. Regnicolar-Deputation erklärt sich bereit, dem ungar. Reichstage für die Länder der ungar. Krone den Proportionalsatz zu 30% u. für die übrigen Länder S. Majestät jenen zu 70% vorzuschlagen, trotz dessen, dass hiedurch dem Lande eine grössere Last aufgehördet wird, als jene wer, die aus den bisherigen Beitragsleistungen zu den besten der gemeinsamen Angelegenheiten hervorgeht. Die ungar. Deputation thut diess in Rehoffnung dessen, dass die materielle Kraft u. Wohlfahrt des Landes im Laufe der 10 Jahre für welche diese Beitragsquote bestimmt wird, zufolge der wiedererlangten Selbstverwaltung sich haben werde u. in der Voraussetzung, dass gleichzeitig aber auch die übriegen schwebenden Fragen in ihrer Gesammtheit im Sinne des Ges. Art. XII. 1867 eine befriedigende Lösung erhalten".

Što je time ustanovljeno? Da je Ugarska sama pronašla i priznala, da zemlje ugarske krune mogu 30% plaćati, samo ako budu u upravi zemlje podpuno samostalne i da mogu i u tom slučaju samo sa velikim naporom plaćati tu svotu.

Pitajmo sada za kvotu Hrvatske, koja leži u tih 30%. Svaki a i moji prigovaratelji priznavaju, da je ovdje sadržana Hrvatska sa 1·86%. Tim su pako priznali Ugri i to, da i Hrvatska samo sa najvećim naprezanjem svojih sila s naporom može za zajedničke poslove plaćati na 100 for. 1·86 for. i svako povišenje ovoga temelja od

1·86% da bi radjalo ne više prinosom, nego deficitom. Držimo se toga, pa gledajmo sada dalje.

Sljedeće godine sklopljena je nagoda izmedju Ugarske i Hrvatske. Magjari su nam sada rekli, da ćemo plaćat po poreznoj našoj snagi i na temelju istih podataka. na kojem temelju je ustanovljen razmjer naprama Cislajtaniji. Oni su to morali reći, da nam ne čine krivice, jer su tamo vidili, da je najveća snaga naša, da je najskrajnija doprinosbena mogućnost Hrvatske za zajed. poslove 1·86%. Pa ipak su ustanovili, da za druge poslove zajedničke plaćamo 6·44%! I tu nastupa i mora sada nastupiti ono, što je dobro predvidjela i unapred kazala ugar. regnikolarna deputacija, naime da ovo povišenje ne radja više prinosom. nego deficitom! (Živio, Živio na ljevici. Dr. David Starčević. Najbolje da se razidjemo!)

To vam je periodički razvijena stvar. a tim se riešava i onaj prigovor, kojim se kaže: što ima Cislajtanija s nama posla, ako se radi o našem doprinosbenom razmjerju s Ugarskom.

To je istina i ja ne tvrdim, da Cislajtanija ima sudjelovati tuj. Nego ja ovo tvrdim: U nagodbi sa Cislajtanijom su Magjari sami našli kao skrajnu našu mogućnost doprinosbenu na 100 for. 1·86 for.

Na temelju savjestnoga i brižljivoga iztraživanja i uvaženja svih podataka ustanovili su kao skrajnu granicu doprinosbene mogućnosti Hrvatske za zajedničke poslove na 100 for. 1·86 for.

Čim su to jedanput pronašli, sada kod nagode s nama ne mogu više kazati, da za zajedničke poslove, koje imademo još sa Ugarskom, možemo po našoj poreznoj snagi plaćati na 100 for. 6·44 for., jer time je prekoračena pronadjena skrajna mjera. Ja indi Cislajtaniju ne povučem ovdje zato u račun, da se š njom ustanovi naš doprinosbeni razmjer napram Ugarskoj, nego zato, što su u nagodi sa Cislajtanijom Magjari jur pronašli našu skrajnu doprinosbenu mogućnost i rekli svako povišenje istoga radja deficitom, pa prema tomu i rekli u nagodbenom zakonu. da prinosbeni razmjer kod naše uže nagodbe mora izračunan biti na istih podatcih kao kod nagodbe sa Cislajtanijom. To dakako zahtjeva pravednost, čim je u potonjoj nagodbi jur bila pronadjena naša skrajna platežna mogućnost. Zato i jest svejedno, da li je ta skrajna platežna mogućnost pronadjena u nagodbi sa Cislajtanijom ili sa Kinom (Tako je! na ljevici), nego valja samo na to gledati, da se pronadjena skrajna mjera zadrži a ne prekorači, to biva pako ako se na mjesto 1·86% stavi 6·44%, pa zato i jesmo po tom ključu uviek pasivni. kako su to Magjari dobro predvidjeli.

Sada ću razjasniti g. dru. Hinkoviću njegovu bludnju glede deficita. On umuje: jer se deficit naš, koji je g. 1881. iznosio 1 mil., povisio, to da se je morao i magjarski povisiti prema našemu u razmjeru 17 : 1; dakle da magjarski deficit mora biti 17 puta tako velik kako naš. On to izvadja odtuda, što nagoda veli, da je naš doprinosbeni razmjer izračunan na istih podatcih, na kojih je nagoda s Cislajtanijom izračunana. On po logiki mnije, ako je po toj nagodbi Hrvatska pasivna, tada mora po istih premisah biti u jednakom razmjerju i Ugarska pasivna. Ali on je pregledao, i tuj leži njegova bludnja, da kod nagodbe izmedju Cislajtanije i Translajtanije Hrvatska nije pasivna, kako sam malo prije pokazao. Za zajedničke troškove čitave monarkije može Hrvatska svoju kvotu plaćati. Kod one nagodbe nije niti Ugarska pasivna i ona može te troškove plaćati. Deficit se za Hrvatsku pokazuje samo kod naših užih zajed. poslova sa Ugarskom i taj deficit preneo je dr. Hinković takodjer na zajedničke poslove čitave monarkije i rekao je, kad mi imademo deficita 1 milijun. mora Ugarska imati 17 milijuna, a Cislajtanija 70 milijuna! Ne! tako nije, nego je deficit samo, kako rekoh i pokazah, kod užih naših zajedničkih posalah sa Magjarskom, a za to upravo i umovanje g. dra Hinkovića pokazuje osnovanost moje tvrdnje, da je kod jedne i druge nagodbe basis različita, da podatci u jednom i drugom slučaju nisu bili isti, inače morao bi se onaj deficit pokazati ne samo kod zajedničkih posalah izmedju Hrvatske i Ugarske nego i kod zajed. posalah izmedju Cislajtanije i Translajtanije (Tako je! na ljevici!)

Ja ću glede toga pitanja samo još jedno navesti.

Usljed velikih navala i napadaja na mene, odkad se ovim pitanjem bavim, obratio sam se ja na takove osobe, koje su sasvim indiferentne napram Hrvatskoj, na jednoga profesora bečkoga sveučilišta i jednoga državnika europejskoga glasa, o kom se ne može tvrditi, da je pristran u svom sudu i mnienju. Ja sam se obvezao, da neću ime toga gospodina saobćiti u javnosti.

Glede onoga profesora imam kazati, da me je na nj upozorio jedan ovdješnji profesor, čije ime mogu kazati. pošto je o tom bilo u ovdješnjih novinah govora. — To je bio sveučilištni profesor dr. Pliverić, koji mi je rekao: znate što, obratite se u interesu naše domovine na profesora državnoga prava na bečkom sveučilištu dra. Jellineka. Taj profesor nije Hrvatom prijatelj, jer je pisao proti samostalnosti Hrvatske, dakle će biti njegovo mnienje tim važnije za nas.

Ja sam ga poslušao i obratio sam se na Jellineka, stavio mu na razpolaganje sav materijal, koji imam. G. Jelinek mi je odgovorio ovo (čita):

„Die von Ihnen vorgebrachten Argumente gegen die jetzige Berechnung der Quote Kroatiens zu den mit Ungarn gemeinsamen Angelegenheiten, so mir die Interpretation welche Sie den bezüglichen Bestimmungen des ungar.-kroatischen Ausgleichgesetzes zu Theil werden lassen, scheinen mir nicht unbegründet zu sein.“

Ja sam se dakako onda obratio na našega profesora Pliverića, koji me je bio uputio na g. prof. Jellineka, pak sam mu pokazao ovaj list. On se je veoma uzrujavao, kad je to čitao. sakupio je sav materijal, što je proti meni bio pisao i pošalje sve to g. profesoru Jellineku i

pridoda veliko blago svojih vlastitih razlaganja. Onda mi je rekao: sada sam vašu teoriju o ključu uništio, sada će svakako Jellinek odstupiti od svoga prijašnjega nazora. I došao je odgovor profesora Jellincka na prof. Pliverića, koji se odgovor sada priobćuje u „Agr. Zeitungu", te ćete ga za koji dan moći čitati, gdje mu bečki profesor piše: Vi me niste osvjedočili, ja nemogu odstupit od ovoga nazora; g. dr. Frank je to ipak plausibel razjasnio.

Tim ja zaključujem ovdje razpravu glede toga pitanja; samo imam još dodati to, da ona kvota, kako ju ja mislim, da odgovara intencijam ugovaratelja, koja predstavlja skrajnu granicu naše platežne mogućnosti; ta kvota u početku nagodbe odgovarala je 55% naših prihoda, a to je važno. Tada su sami Magjari rekli; plaćajte 55% od vaših prihoda, mi smo time zadovoljni. To pako odgovara upravo onoj kvoti od 1·86% u početku. To je svakako interesantno — možda je slučaj; ali je interesantan slučaj (Marković: Nije slučaj!)

Još jedno, da se vidi, da tu nije možda nepravednost,

Magjari su rekli: mi ćemo moći plaćati 30%, samo ako budemo samostalni i neodvisni. Od tuda sljedi, da Hrvati 1·86% bi mogli platiti, samo kad bi bili sobodni i ne odvisni kao Magjari. Dobro je predvidio jedan domaći državnik, što će sljediti, samo da se kašnje nije toga držao. (Dr. D. Starčević: Valjda je bi neodvišnjak.) Bio je Mažuranić. (Smjeh na skrajnjoj ljevici i desnici,) On je dobro predvidio to, kad je godine 1861. ili g. 1865. rekao po prilici ovako: „Dok se budu djelili štapovi, smatrati će nas Magjari za braću, ali ako se bude djelilo pravo, onda će nas smatrati za sluge". (Jako dobro! na ljevici.) Ja hoću tim. da ovo kažem: kod nagodbene dužnosti za čitavu monarkiju sa 1·86 na 100, tu su nas smatrali Madjari braćom, ali prava skopčana stom dužnošću nam nisu dali, kako su ga sami dobili.

Ako ja ovo sve u obzir uzmem, onda si ja moram kazati, da tangenta ova, koja odpada na nas za zajedničke poslove iznosi ove godine ne toliko, koliko je izračunata, već mnogo manje, te da ju možemo našimi dohodci pokriti i da će nam još dosta ostati za naše autonomne poslove. Pošto, kako sam u početku spomenuo, §. 27. kaže; ako će doći ono vreme. onda će ovo paušalovanje prestati, a pošto po mom mnienju imali bi višak od 300.000 for. više nego li nam je dodjeljeno, to ja s ovoga gledišta neću da prihvatim ovu osnovu zakona za temelj specijalne debate. (Živio! na ljevici.) Imam i drugih razloga.

Kod budgetne razprave moram se pitati kao narodni zastupnik, što je upravna vlast radila i što radi — kako je to više puta izraženo — za kulturni i materijalni napredak naše domovine; što je učinila za promicanje obrta, trgovine, za narodno gospodarstvo, ratarstvo itd.

Ja ću si staviti zadaću, da u kratko izračunam razmjer izmedju onih dohodaka, koji se crpe iz zemlje sa onim, što se zemlji opet povraća. Ja mislim, da to jako upliva kod samoga budgeta.

Ja ću u tom pogledu, gospodo, govoriti takodjer o ukupnoj našoj „dosada" sjedinjenoj domovini, jer nebi rado pasti u onu pogrešku govornika, koji misli, da je čitava naša domovina već sada sjedinjena. Zato velim: dohodci sveukupne dosada sjedinjene domovine iznašaju najmanje 16,000.000 for. Ovdje, u proračunu ne izkazuju se oni 17,000.000 for., i ja sam naumio zato staviti poseban predlog, da se izkaz o svih naših dohodcih priobći saboru, ali bojim se, da taj predlog neće biti prihvaćen. (G. Žuvić: To će biti interesantno.)

Molim, da me poduprete, te ću već u sljedećoj sjednici staviti taj predlog. Naši dohodci iznašaju indi najmanje 16 milijuna. (G. Gjurković: Dokažite, što tvrdite.) Ja tvrdim, a mogu i dokazati odmah, ako se želi, da najmanje 16,000.000 for. iznašaju. (G Gjurković: Zašto nije 17.) Čekajte ja ću odmah dokazati. Ako se hoćete osvedočiti, možete to čitati u razpravi Bele Lukača u „Pest. Lloydu" od 10. siečnja 1884., tamo on kaže, da dohodci Hrvatske i Slavonije za 1884. na temelju dohodaka od g. 1883. iznašaju 16,375.000 for.

Zato ću ja sada izpitati, da mogu pravedno i upravo savjestno postupati, koliko centralna vlast u Budapešti, a koliko centralna vlast ovdje daje za ojačenje imovnih vrela naše domovine. Da vidimo ovaj razmjer! Ja hoću znati, koliko centralna vlast tamo u Magjarskoj troši na investicije, na ceste, na vodogradnje; koliko ovdje.

Nedavno je slično o tom predmetu govorio jedan odličan član visoke ove kuće u velikaškoj kući u Budapešti — barun Živković — koj je zagovarao materijalni interes naše zemlje. Sigurno je i ne može biti dvojbe, da kod postojećih okolnostih treba neke odvažnosti, a možda i požrtvovnosti, da se u Madjarskoj zagovaraju naši interesi. Gospodin barun Živković je to učinio, a ja mu javno, ako mu i nije stalo do toga, moram svoje priznanje izreći, te bi samo želio, da se uviek ovakvi glasovi čuju u Magjarskoj. (Dr. David Starčević: Prekasno, kad je sve dao.) Nije nikada prekasno.

Ali kakav uspjeh, kakav je odgovor dobio? Dobio je odgovor: „toliko, koliko se za Hrvatsku radi, ne radi se za nijednu zemlju". To je odgovorio ministar predsjednik Tisza. Da vidimo sada, kako se taj odgovor slaže sa istinom. Jesu li to možda investicije, željeznice, vodogradnje, cestogradnje, gde se tako požrtvovno, tako obilato troši za Hrvatsku, kano za nijednu drugu zemlju?! Ja ću sada revu držati.

Željeznice! Imademo najprije željeznicu Zakanj-Rieka. Niti najokorjeliji Magjar neće tvrditi, da je ta željeznica posvećena bila koristi naše domovine. Ona imade tu zadaću, da služi velevlastnoj i trgovačkoj politiki Magjara; ona mora najkraćim putem spajati more sa Budapeštom i ja sam osjedočen, da su Magjari mogli, i kroz zrak bili bi ju protegnuli. Ona ide kroz dosta neplodne krajeve

naše zemlje, te se ne može kazati, da je namjenjena našoj koristi. To se vidi i iz tarifne politike Magjara, koja je na zator naših poduzetnih družtva domaćih. Ne mogu nikako pristati na to, da je našoj koristi posvećena. (I nije! na ljevici.)

Pendent k ovoj željeznici je pruga od Dalja-Broda, samo s tom razlikom, da najveći dio te željeznice od Vinkovaca do Broda sagradjen je iz investicionalne krajiške zaklade — tu ne može biti govora o požrtvovnosti sa strane državne vlasti. Samo jedan dio od Dalja do Vinkovaca sagradjen je iz državnih sredstava Ali kako je upravo sagradjena? Na propast najvećega i najznamenitijega trgovačkoga mjesta naše domovine — Osjeka — koj je upravo tim u svojoj trgovini bio uništen. I ova željeznica ima tu svrhu, da najkraćim putem spoji bosansku trgovinu s Budapeštom. (Povladjivanje na desnici.)

Onda imademo željeznicu Sisak-Novi. Nitko ne će moći tvrditi, da je ta državno veledušje; jer je ta takodjer na teret krajiške investicionalne zaklade sagradjena.

Idemo dalje, željeznice što se sada grade? Barč-Pakrac gradi se iz privatnih sredstva, a država nije dala ništa, mislim niti Zinsen-Garanz. Onda se gradi Josipovićev Schmerzens-Kind (Dr. David Starčević: Ne gradi se, to je kortešacija.) zagorska željeznica, a tu imademo prilike diviti se magjarskoj požrtvovnosti. Naime ugarska vlada, da pokaže ovdje, da može podupirati gradjenje te željeznice, obećala je jamstvo kamata u ime zakupa. Gradjevni kapital iznaša 6.200.000 for., a ugarska vlada uzela je prugu za 240.000 for. u zakup, što nije niti 4%, a južna željeznica pako stavila je ponudu, da će za zakup dati 300.000 for. Dakako, to nije moglo biti prihvaćeno, jer vlada ugarska mora vladati s tarifom i zato je sama za manju svotu primila prugu u zakup. (I to je veledušnost! na ljevici.)

Tako je glede željeznica! Nego još sam jedno skoro zaboravio.

Da sasma ilustriram tu požrtvovnost: §. 3. zak. čl. od g. 1880. obvezala se je ugarska vlada, da mora istodobno s prugom Sisak-Sunja graditi Sisak-Karlovac. Tako je u zakonu izrično kazano. A što se je dogodilo? Sada su prošle 4 godine. Ona se je željeznica gradila, ali pruga Sisak-Karlovac još se nije počela graditi, akoprem se je ugarska vlada bila zakonom obvezala, da će istodobno obe pruge graditi. Zašto nije to učinila? Ja ću vam riešiti tu zagonetku. Razlog leži u tom, da se ova pruga Sisak-Karlovac ima graditi iz državnih sredstva! To sve ilustrira onu veliku požrtvovnost, što se tako za nas radi. To su željeznice.

Jučer je g. Hinković primjetio, u čem zrcali ova veledušnost njihova, koja je toliko puta naglašena, ona vika, da Hrvatska na svoju autonomiju 45% od svojih dohodaka potroši, a Ugarska na slične grane ima samo 20%. Ja se čudim veoma, da oštroumlje gosp. dra. Hinkovića, koje mu iskreno priznajem, kao i sva ljepa njegova svojstva, koja posjeduje; čudim se, velim, da je on rekao, da to može biti, da se tamo troši samo 20%. (Dr. Hinković: Ne mogu kontrolirati.) Mogli ste, jer ste sami rekli, da su u onih granah državnoga života, koje su zajedničke sadržane institucije i grane takove, koje spadaju po svojoj naravi u ona ministarstva Ugarske, koja predstavljaju kod nas autonomnu vladu. Stvar ovako stoji.

Djelokrug naše zemaljske vlade, odnosno naših odsjeka, ne sudara se u pogledu obsega i poslovanja s jednakimi ministarstvi u Ugarskoj. Tamo imadu manji djelokrug glede ministarstva nutarnjih poslova, glede nastave i glede pravosudja, što su tamo prenjeli na ministarstvo obrta i trgovine, komunikacija, domobranstva itd. i zato su ona ministarstva u Magjarskoj, koja odgovaraju našim odsjekom obterećena, a teret izdataka je prenešen u zajedničke poslove; s toga nije moguće prispodobiti troškove onih ministarstva, našimi, i može se punim pravom reći, da nije istina, da onih 20% tamo odgovara 45% našimi, akoprem je to Bela Lukacs s tolikim naglašivanjem razvikao po čitavom svietu. (Živio na ljevici.)

Nego ipak je paralela na jednoj strani državnoga života moguća i ja ću vam tu paralelu pokazati i vidjeti ćete, tko je najviše u ovoj monarkiji obterećen. Ta grana je iznos sveukupnih zajedničkih troškova ciele monarkije; tu se lahko prosuditi dade, tko najviše plaća. Ove godine iznose troškovi za zajedničke poslove ukupne monarkije, po onomu, kako je u delegacijah pr šle godine ustanovljeno 97,860.000 for., a sada ćemo vidjeti, koliko svaka država — država ne smijemo niti kazati, jer Hrvatska po nagodi nije država — svaki faktor na to plaća i koliko dohodaka imade na to za razpoloženje.

Cislajtanija ima po ovogodišnjem budgetu 504,800.000 for., a Ugarska — ja ne ću tako računati, kao što je jučer g. dr. Hinković sa 310.000.000 for., — nego računam Ugarsku bez Hrvatske i Slavonije, ali ipak s Krajinom, jer Krajinu kod tangente za zajedničke poslove ne mogu još staviti u Hrvatski račun, pošto za Krajinu još ključ ustanovljen nije, daklem Ugarska s Krajinom, ali bez Hrvatske i Slavonije ima ove godine 315,700.000 for. dohodka, a Hrvatska i Slavonija imadu po ovogodišnjem budgetu 10,600.000 for. bruto dohodka.

Sada uzmite razmjer, koliko od ovih svojih dohodaka svaki član daje na one zajedničke troškove, to će te moći vidjeti po onoj kvoti od 70 i 30, kako su djelovi razdieljeni. Po zakonu odpada od 97,860.000 for. na Cislajtaniju 67,100 000 for., na Ugarsku 29,160.000 for., a na Hrvatsku 1,600.000 for. Ako tražimo, kakvi je to postotak, onda ćemo vidjeti i naći, da Hrvatska od svojih dohodaka tuj plaća 15%, Cislajtanija 13%, a Ugarska 9%. (Živio na ljevici.)

To si može svatko tako izračunati. Tu opet vidite ono veledušje i vidite mu požrtvovnost i vidite, tko najviše trpi pod teretom i tko najviše imade prava u ovom družtvu. (Živio na ljevici.)

Ja još ne mogu dovršiti. ali ipak biti ću na skoro gotov.

Sada idem za korak dalje. Procenti ti ne odlučuju, će možda tko od vas kazati. Zato tražimo cifre, tražimo brojeve za investicije.

Ja sam tražio te podatke. vi znate, kako je za nas, koji nismo u tako sretnom položaju, kao g. Gjurković, koji magjarski čita, težko pribaviti si te podatke. Ja sam si pribavio ne zajednički budget, nego zaključne račune na zajedničke budgete, jer budget nije odlučan, kojega se uviek ne drži, nego zaključni računi zajedničkoga računarskoga dvora će nam razjasniti stvar. Ja sam si pribavio, što sam mogao i dobio sam za godine počam od 1875.—1882. i ja ću sada u kratko podati sliku iz ovih pozitivnih računah, tu imate istinite podatke, ja jamčim za istinitost i tu ćete vidjeti, koliko je potrošeno na investicije u Ugarskoj. a koliko u Hrvatskoj. Ja mislim, da je to za nas vrlo važno i da to mi moramo znati.

Moram još to dodati, da sam u ove investicije i izdatke izvanredne uvrstio pojedine iznose za jamstvo kamata glede željeznica, jer se i nas tiču i jer su se stavljali — i to podpunim pravom — u rubriku investicija. Slika je ova:

U Ugarskoj i Hrvatskoj na investicije:

God. 1875.: 21,100.000. — kod nas: ništa! ni jedan novčić! (Dr Hinković: Koliko je to procenata? Smieh i uzrujanost.)

God. 1876.: 22,600.000. — kod nas: 51.600 for. (Gjurković: A autonomni budget?)

Dr. Frank: Ja kažem zajednički i ja ću saći na vaš prigovor. (Žamor na ljevici.)

God 1877.: 22,700.000. — kod nas? napišite g. Gjurkoviću: niti jednoga novčića. (Glasovi: Čujmo.)

God. 1878.: 20.100.000. — kod nas: niti novčića! (Dr. D· Starčević: Napišite!)

God. 1879.: 20.200.000 — kod nas: 1,500.000 fr., to je bilo za prugu Dalja-Vinkovce, što ću još razjasniti.

God. 1880.: 18,400.000 — kod nas: 195.000 for.

God. 1881.: 28,100.000 — kod nas: 1.400.000 for. što se ipak ne može smatrati državnim potroškom, jer je u tom iznosu sadržano za prugu Sisak-Sunja iz krajiške investicionalne zaklade 1,270.000 for.

God. 1882.: 38.800.000 — kod nas: 500.000 for.

Ukupno u Ugarskoj: 192,000.000. Ukupno u Hrvatskoj: 3,646.600 for.

Pošto se je pako usljed zak. čl. XXVI.: 1877. i XLIII.: 1880. §. 4. pruga Sisak-Sunja gradila na teret krajiške investicionalne zaklade, to se imade odbiti dotični gornji iznos naime 1,270.000 for., ter tako iznose investicije zajedničkoga državnoga erara kod nas 2,376.000 forinti.

Kakav razmjer! U Ugarskoj 192 milijuna, kod nas niti $2^1/_2$ milijuna. (Žamor i uzrujanost.) Primjetiti mi je tu ipak, da podatci dokazuju, da se u Hrvatskoj onda investira, kada dobijemo novu vladu, a moram naglasiti, čim je grof Pejačević došao na bansku stolicu, odmah se je brinuo za investicije. Mi to vidimo kod cesta i željeznica. (Na ljevici: Da privrženost za Magjare steče.)

Da uzmognemo izračunati sav razmjer, moramo gledati podatke za vodogradnje i cestogradnje. Ovo valja staviti u račun, jer se tiče životnoga pitanja. Da dakle vidimo, kako je kod gradnja novih cesta. Tu moram pravedan biti i pokazati da su Magjari — ali više u ono vrieme. kada je preuzvišeni g. grof Pejačević došao na vladu — počeli više trošiti, nego u drugih grana. Ipak je jako poučno, kako je to ovdje teklo od g. 1875.—1882.

U Ugarskoj i Hrvatskoj za nove cestogradnje:

God. 1875.: 180.000 for. — kod nas: 2.400.
God. 1876.: 151.000 for. — kod nas: ništa!
God. 1877.: 281.000 for. — kod nas: ništa!
God. 1878.: 225.000 for. — kod nas: ništa!
God. 1879.: 176.000 for. — kod nas: ništa!
God. 1880.: 191.000 for. — kod nas: 62.400.
God. 1881.: 215.000 for. — kod nas: 45.500.
God. 1882.: 318.000 for. — kod nas: 140.000.

Za nove vodogradnje:

God. 1875.: 531.000 for. — kod nas: 12.600.
God. 1876.. 342.000 for. — kod nas: 6.000.

A sada ide redom u Hrvatskoj: ništa!

God 1877.: 575.000 for. — kod nas; ništa!
God. 1878.: 118.000 for. — kod nas: ništa!
God. 1879.: 220.000 for. — kod nas: ništa!
God. 1880.: 631.000 for. — kod nas: ništa!
God. 1881.: 748.000 for. — kod nas: ništa!
God. 1882.: 1,128.000 for. — kod nas: 5.500.

(Dr. David Starčević: Kako se zove ta nagodba? — Velika uzrujanost u čitavoj kući.)

Ako se sračuna sav ovaj potrošak, onda dobijemo: U Ugarskoj: 197,930.000 fr. U Hrvatskoj: 2,651.000 fr.

Potrošeno je indi ukupno nešto preko 200 milijuna, odtuda odpada na Magjare okruglo 198 milijuna, na nas preko $2^1/_2$ milijuna, pa ako to svedemo na postotke, dolazi na Magjarsku $98^{\cdot 63}\%$, na Hrvatsku $1^{\cdot 32}\%$.

Molim još nisam gotov. Najodlučniji moment je ovaj: u tih 8 godina magjarska država uradila je 500,000.000 for. duga. Ovo su zajednički tereti; nu pošto sam već računao 200,000.000 for. da je potrošeno na investicije, to od onih 500 milijuna duga mogu računati, da budem sasvim pravedan, samo još 300,000.000 for. kao potrošeno. Dakle potrošeno je zajedničkoga novca 500,000.000 for. Koliko je Hrvatska dobila od tih? 2,651.000 for.! A molim, koliko je to? Niti 1%! To je na strani ugarskoj 99·52%, a na našoj 0·48%!

To sam držao za nuždno navesti, da ilustriram veliku požrtvovnost, koja je kao odgovor dana presv. gosp. barunu Živkoviću u magjarskoj velikaškoj kući.

Sada prelazim na ono, što mi je g. Gjurković prigovorio.

Uzmem li prosjek — a ja sam rekao, da želim razmjer naći izmedju onoga, što se izvadi iz naše zemlje i što se našoj zemlji daje: neću upotriebiti izraz, koji se obično rabi, ako velim prosjek za jednu godinu uzmemo od onoga, što je ugarska vlast u onih 8 godina za nas trošila, to dobijemo 330.000 for., a ja sam osvjedočen — možda će mi i tu g. Gjurković protivno dokazati — da ove godine u zajedničkom budgetu za Hrvatsku nije predloženo više od 300.000 for. Ja ću ipak uzeti, da se u jednoj godini troši za nas 330.000 fr. od centralne vlasti u Ugarskoj. Po zakonskoj osnovi, koja leži na stolu vis. kuće i kako g. izvjestitelj njezine cifre tumači — premda je g. dr. Mazzura dobro odgovorio, da računi ne stoje onako — ipak recimo po ovoj osnovi, da imademo ove godine 620.000 for. na investicije iz našega zemaljskoga budgeta.

Iz zajedničkoga budgeta	330.000 for.
iz autonomnoga budgeta	620.000 „
ukupno	950.000 for.
Jednogodišnji dohodak	16,375.000 for.

Iz zemlje se indi u jednoj godini crpi preko 16 milijuna, a povraća se niti jedan milijun, niti 6%.

Ja mislim, da to ne može dobro biti za napredak, za razcvat domovine. Magjari drugačije postupaju; postupaju kao kulturan narod; oni rade i znadu, što rade i to sbilja kao patriotičan narod, ali rade za se, a ne za nas. Oni na jednake svrhe, na one svrhe, koje je g. izvjestitelj ovdje izračunao, troše do 25% for. Jer se pako kod nas tako malo troši, zato je naravno, da nastaju one posliedice, koje se kod nas pokazuju.

Ako se materijalna snaga ovako izcrpljuje, a tako malo čini, da se ne može oporaviti, gospodo, kamo ćemo doći!

Ako se tako malo radi za ceste i vodogradnje, onda mora promet i trgovina, za koje se ovdje kaže, da se promiču i napreduju, sve to više otegoćivati. Nastaje, kako svaki znade, koji ima na ladanju posla, ako malo kiša pada, posliedica, da je sav promet obustavljen.

Ako se tako malo radi za vodogradjevine, moraju se dogoditi one katastrofe i nesreće, kako u Prelošćici, gdje se je Sava prolila i jadna sela poplavila i toliku nevolju tamošnjemu narodu naniela. Ja moram priznati, kako i rado priznajem, da je visoka vlada odredila i poprimila shodne mjere, da se izvidi, kolika je šteta i da hoće narodu nadomjestiti; ali ova ekonomična šteta, koja se je dogodila, neda se nadomjestiti. To je pravi gubitak. Ovakve katastrofe, od kojih naš narod tako često trpi, mogu se samo preventivnimi mjerami zapriečiti. I zato želim, da se u ovom pravcu ovaj budget, ova zakonska osnova izpravi.

A sada ću ja još jedan razlog navesti, radi kojega neću budget votirati, a napose ne preuzv. g. banu. Žalim, da ne imam sreće, da je ovdje. Kako je on meni sve kazao u mojoj prisutnosti, tako bih i ja želio, da je ovdje i da moje rieči čuje, a to tim više, pošto je Njeg. preuzvišenosti poznato, da ja nikada ne prelazim mjere pristojnosti, da ja nikada ne diram u nijednu osobu ove vis. kuće, meni je osobna čast sveta.

Ja neću preuzv. g. banu votirati budgeta radi smiera njegove politike.

Ja ne mislim tu gospodarstveni dio njegovoga programa. Ja priznajem, da je preuzv. g. ban naglasio kao svoju zadaću i iztaknuo materijalni i kulturni napredak ove naše domovine. Ja mu se zahvaljujem za ovaj dio njegovoga programa. Ja danas doduše ne vidim još plodova toga programa, ali moram znati, da je vrieme kratko: zato da se možda ovi materijalni plodovi vidjeti ne mogu. Ali ja ovo ne mislim, kad ne votiram proračuna; nego ne votiram ga radi smiera politike bana, one politike, koja nalazi izražaja u riešavanju odnošaja Ugarske naprama Hrvatskoj, u izvršivanju one premoći magjarske. (Dr. D. Starčević: Bahatosti, bahatosti!) Ta politika i smier ove politike po mom mnienju ide za tim, da se Hrvatskoj uzkraćuje mogućnost, da zauzme onaj politički položaj, što ju po pravu i pravici i znamenovanju njezinom svakako ide. Ovakove politike ja kao zastupnik hrvatskoga naroda podupirati neću. (Na ljevici: Živio! Dr. Marković: Samo zast. tudjega naroda bi to mogao.)

Preuzv. g. ban izjavio je, da dvoji o lojalnosti, o izkrenosti mojih osjećaja naprama Ugarskoj, a to sam više puta čuo i od većine ove vis. kuće, od pojedinih članova vis. kuće. Napose je preuzv. g. ban ovu dvojbu glede izkrenosti mojih osjećaja izrekao povodom moga izražaja, nazora glede magjarske nastave, glede slučaja, koji se je dogodio u Novoj Gradiški.

Ja na ovu izraženu dvojbu odgovaram i molim, da se moj odgovor onako primi, kako ga ja uviek dajem, bez ikakvoga premišljanja.

Ja kažem: Ugarska po pravu i po dobrom shvaćanju vitalnih interesa obiju naroda, naša saveznica, ona Ugarska neka se pokazuje činom prijateljicom našom, Ugarska neka priznaje i poštuje prava Hrvatske, onda ne će nikada doći preuzv. g. ban u položaj, ne će nikada imati povoda, da sumnja o lojalnosti mojih čuvstva naprama Ugarskoj.

Glavno vrelo svemu zlu leži u našem financijalnom odnošaju.

Ovaj je odnošaj neiskren, neistinit, ovaj je odnošaj nemoralan, on je za nas sramota i laž Na ljevici: pljesak i burno odobravanje. Dr. D. Starčević: A što su oni, koji ga brane, to će oni sami kazati.) Ovaj odnošaj neka se promieni, neka se povrati Hrvatskoj njezina samostalnost. Ja želim, da sama Nj. preuzv. g. ban Khuen-Hedervary bude našim ministrom financija, ali ne našim zajedničkim ugarskim ministrom, nego hrvatskim ministrom, da bude ministar financija kao ban hrvatski Ako će to biti, ja ću prvi bit, koji ću magjarsku zastavu uz hrvatsku trobojnicu izvjesiti. Neka nam se povrati naša samo-

stalnost, ja ću to učiniti. Tako ja štujem magjarsku zastavu

Ja želim, da bi se naša zemlja i domovina mogla koristiti liepimi svojstvi Nj. preuzvišenosti, njegovimi obiteljskimi svezami, moćnim njegovim uplivom, koji imade tamo. (Dr. D. Starčević: Koji radi na zator naš.) Ja ću samo još to reći: jedan njemački pjesnik rekao je: „Der Mensch erfährt, er sei auch wer er mag, ein letztes Glück und eines letzten Tag.“

S malom promjenom s poetičkom licencijom, premda nisam pjesnik, ja ću to ovako reći: „Svaki čovjek, bio i Hedervary ban, ima zadnju sreću i svoj zadnji dan.“ (Živio! na ljevici veselost.)

Može biti, doći će ono vrieme, zadnji dan banovanja g grofa Hedervarya. Ja bih veoma želio, da sada grof nebi žalio, što je sliedio onim smierom, kojim danas ide u Hrvatskoj ban Hedervary.

Ja bih želio, da mu ne bude njegov nutarnji glas rekao: sada je prekasno, zašto se prije nisam sjetio, da radim za ovu zemlju, gdje mi je koljevka, zašto nisam slušao na sve plemenite osjećaje hrvatskoga naroda. Ja želim, da se ovaj glas ne onda, nego sada u njem pobudi.

To su oni moji razlozi, radi kojih ja neću glasovati za prihvat budgeta. Razlozi su: naše financijalno robstvo, zapostavljanje vitalnih interesa naše domovine i pogibeljni smier politike preuzvišenoga gospodina bana za našu domovinu.

(Živio! Živio! burno odobravanje i pleskanje na ljevici. Svi zast. opozicije čestitaju govorniku.)

Predsjednik: Rieč ima narodni zastupnik gospodin Ittlinger. (Dr. D. Starčević: Sad će jedan od većine to sve oprovrći.)

Lavoslav Ittlinger: Vis. sabore! Kad prvi put u ovoj vis. kući rieč uzimam, nije mi nakana, da govorim o osnovi budgeta, koju u obće primam i prihvaćam za podlogu specijalne debate, nego mi je nakana, da upozorim vis. vladu i ovu kuću na njeke činjenice, koje se doduše tiču zajedničke vlade, ali pošto zasiecaju u interese naše zemlje i pojedinih mjesta, zahtjevaju ingerenciju naše vlade, naših oblastih, a to je u prvom redu regulacija rieka Drave i Dunava obzirom na njihovu desnu obalu i obzirom na mjesta na toj obali ležeća.

Regulacija Drave spada doduše sada na ministarstvo komunikacija, koje je u tu svrhu imenovalo povjerenika, koji izvadja osnove na regulaciju spadajuće bez upliva naših oblasti i ingerencije naše vlade. Tako je u proračun zajednički ove god. uvršteno 100.000 for. za regulaciju Drave, a sada se izvadja na ušću Drave u Dunav prokop, bez da je naša vlada kod osnivanja ove zadnje uplivala . . . (Žamor.)

Predsjednik: Molim posluh.

Lavoslav Ittlinger: Selo Almaš leži na desnoj obali Dunava izpod dravskoga ušća, koje je imalo prije 20 g. 4—500 jutara, što paše, što rita, te je od Dunava bilo udaljeno pol sata hoda; danas teče Dunav tik izpod sela, a prostor naznačeni je odplavljen per diluvionem, da i samomu selu prieti pogibelj, ako se tok Dunava na desnoj strani ne oslabi i ne nagne na lievu stranu.

Grad Osiek je na obali kod gornjega grada napraviti dao velikim troškom tako zvani quai, a trgovci su na istom postavili velika skladišta za robu, prokopom nad Osiekom izvedenim, je obala zaglavljena, i od „quaia“ mjestimice do 20 metara udaljena, a sva je prilika, da će se i dalje otisnuti, na očitu štetu grada i dotični trgovaca.

U doljnjem Osieku kod t. zv. Nemetinskih vinograda Drava dere desnu obalu tako, da su i sami vinogradi u pogibelji. Gradsko poglavarstvo zatražilo je od rečko-merničkoga zaštite, izvidjenja su učinjena, ali žalibože bez uspjeha, jer je rečeno, da fonda za utvrdjenje obala nema, nego samo za plovitbu reke. To sve nebi se dogodilo, kad bi naša vlada ingerentno, a naše oblasti političke i tehničke učestvovale kod osnivanja takovih radnja.

I stoga smatram si za dužnost, da vladu upozorim, da si potrebitu ingerenciju ili administrativnim ili zakokonodavnim putem nastoji pribaviti.

Druga je točka, koju sam nakan ovdje iztaknuti, prije nego budem na dotičnom mjestu rieč podigao, a to su materijalni interesi srednje Slavonije u obće, a grada Osieka napose.

Osiek je po svom naravskom položaju, zvan, da bude znatno emporialno mjesto, ako mu se podadu blagodati, koje mal ne sve pokrajine države austro-ugarske uživaju, samo srednja Slavonija i grad Osiek još nemaju.

To jesu plovitba bezprečena na Dravi i Dunavu željeznice sredinom zemlje, županijom požežkom i virovitičkom. Da je Osiek znatno trgovačko i obrtno mjesto, to svatko zna, koji kartu položaja u ruke uzme.

Da je srednja Slavonija bogata u tlu i inih proizvodi to svatko zna, koji taj dio naše domovine poznaje. Znamenitost i važnost srednje Slavonije i grada Osieka, nekada dolnje Panonije, priznavala se je i pod rimskim carstvom, jer gdje je Osiek, ležao je oriaški grad Murzia zvan, koji je obsizao cielu četvornu milju i bio sjedištem rimske kolonije, sjedište rimske VI. legije Hercules zvane silne javne sgrade, koji je imao kako historik Katančić veli laberna cum duplicibus porticibus, in quibus meriatus ageretur, daklem skladišta i spremišta, tovarišta sa dvostrukimi hodnici, što danas odgovara Lagerhäuser. Srednja Slavonija bila je izprekrižana cestovnimi mrežami od kojih se danas vide ostanci po šumama, a silne razvaline dokazuju, kako je nekoč bio živ promet u onoj pokrajini. Nakon pada rimskoga carstva, nakon razorenja Panonije po Hunih i silnoga turskoga jarma kroz stoleća je ova zemlja propadala i propala, a danas su ostatci izloženi konačnoj propasti, ako se tomu dielu naše zemlje u pomoć ne priskoči. Istina je, da je g. 1849. za onda

ugarska vlada. pozornost na taj diel obraćala, jer onda se je mnogo govorilo o željeznici Alfredrečkoj, kako je to u djelu: Die neueste Geschichte Ungarns navedeno ali ipak nikada se nije oživotvorila.

G. 1864. je izašo memorandum pod naslovom: Denkschrieft die Nothwendigkeit und Bedeutung einen Eisenbahn von Semlin nach Fiume mit den Abzweigung nach Esseg, Brood. Zeng.

G. 1869. izašla je brošura pod naslovom: Slavonija i pitanje o njezinih željezničkih cesta. O svem tomu do dandanas nikakvoga traga, dapače g. 1873. protivno je izvedeno, kad je željeznica Alfeldska gradjena. da je u Slavoniji izpod Osieka težište na 28 kilometara postavljeno na očitu štetu toga grada.

Potrebu željezničkih cesta kroz Slavoniju ne može nitko bolje ćutiti nego pučanstvo te zemlje, koje od vajkada strada, što nema valjanih puteva za dolazke na veća tržišta, izim jedne državom oskudno uzdržavane ceste.

I tako se mora doći do onoga, što je g. 1871. naš spisatelj g. M. Bogović rekao: Was dennoch die Eisenbahnen betrifft so kommt bei uns wie gewöhnlich zu lezt die Reie.

Ja znam i uvjeren sam, da kako preuzv. gosp. ban, tako i visoka vlada nose otčinsku skrb za našu milu domovinu, a znam, što od novijega vremena obraća osobitu pozornost na taj dio naše domovine. Pa stoga još to velim, da se sada izgradjuje željeznica od Barča preko Virovitice do Slavonije, koja neće imati ni znamenovanja niti vriednosti, ako se dalje nepovuče srednjom Slavonijom i ne spoji s Osiekom s jedne strane, a s druge, ako se ne izradi željeznica preko Batrine odnosno Nove Gradiške, tad će županija požežka sa liepim požežkim poljem, što su Rimljani zvali valis aurea. zlatna dolina ostati navieke odciepljena od svietske sveze, a Osiek i srednja Slavonija izložiti će se konačnoj propasti.

Ja mislim. da u interesu nijedne države ne može ležati, da se jedan dio države, u kojega je još životne snage imade zapusti, ili propasti izloži. Ako se uzme, da Slavonija još danas ima 600.000 hektara visoke šume, milijarda vriednih, od kojih je velik dio bez koristi, jer se industrija podići ne može, gdje željeznica ne ima, pa ako se uzme, da se na jednoj točki naime Osieka uz pomanjkanje komunikacionalnih sredstva, sada godišnje izvaža do 1,500.000 met. centih raznih proizvoda, da se takav dio države ne smije i ne može zapustiti, već je država dužna tomu dielu pripomoćno doskočiti.

Ja držim, da je državna prometna politika samo ona valjana i zdrava, koja kad je centralizacija prometa i trgovine na jednom glavnom mjestu i ostala za trgovinu sposobna mjesta iz vidika ne pusti. (Glasovi: Tako je!)

Ovo su vis. sabore dva momenta, koja sam nakanio vis. kući predočiti s molbom, da se na ista u svoje vrieme kako ovdje. tako i na drugom kompetentnom mjestu valjan obzir uzme.

Predsjednik: Vis. sabore! Pošto se više nitko nije javio za rieč, to će se generalna debata zaključiti. (Prigovori. Glasovi: Ima još govornika.)

Ali se nisu upisali za rieč. Ja bi molio, da se govornici prijave i za rieč upišu. (Zast. Fr. Pevalek ustaje: Molim.

Predsjednik: Izvolite.

Franjo Pevalek: Vis. sabore! Prateć rad ove visoke kuće, naišao sam prije nekoliko vremena na neku debatu, koja se bila povela u ovoj vis. kući o tom, koliko i u kojem razmjeru, da su pojedine stranke representirane. Ovimi naknadnimi izbori, koji su ovih danah obavljeni, ti procenti malo, ili moguće ništa alterirani nisu. Nu dopustiti ćete mi, da ovu statistiku donekle popunim time, da ovdje naglasim, da je i meni takodjer 313 slobodnih gradjana starodrevnoga grada Koprivnice, ne reflektirajuć na službene glasove, povjerilo saborski mandat, čime se ponosim, dočim si, gospodo, ni najmanje za čast držao nebi, da sam prag ove visoke sabornice prekoračio na način, košto većina većina ove visoke kuće. (Povici sa desnice i središta: Aha!)

Predsjednik: Ja molim g. zastupnika, da ovakve rieči ne upotrebljava, jer ako će još jedanput takvu rieč upotriebiti, oduzeti ću mu rieč.

Franjo Pevalek: (nastavlja) Ja držim, da se i ostali slažu s menom . . . .

U Koprivnici, starodrevnom gradu izborni funkcioneri za vrieme izbora upotriebili su cieli službeni aparat. Tako su jednostavne ponude, tiskane kandidature moje, podpisane od 140 izbornika, gradski stražari, svakako po višem nalogu. službeno mačem i golom sabljom u ruci sa zida trgali. Ali sve se je to osujetilo.

Zbilja jedan izbornik dapače je još priljepio takvu ponudu na dimnjak svoje kuće; pak gle prerevne revnosti gradskih stražara! Došli su stražari, prislonili lojtre na kuću — i dolje s tom ponudom! Imam napomenuti, da je ta ponuda bila u „Slobodi“ tiskana — dale nije bila zaplienjena.

Eto, vis. sabore, dokaza, kako vlada silom nastoji, da opoziciju obori; dokaz je to, da se uzdrmava zemlja izpod nogu; dokaz je to. da je narod počeo razpoznavati prijatelja od protivnika.

Gospodo moja! Čuo sam jučer ili prekjučer — mislim — g. dr. Mazzura, da je izvolio nazvati svoju stranku „plodom inteligencije“. Ja nisam pristaša one stranke, pak s toga ja ću govoriti kao jednostavan državljanin onako, košto mi to moj osjećaj uljeva.

Da se nebi dočepao ukora, ja ću preći na samu razpravu o proračunu. Naglašeno je bilo s one strane (pokazuje prema desnici), da nam treba učevnih zavoda. Dakako kad bi imali više učevnih zavoda razgranjenih i razširenih u našoj zemlji, onda bi nas bilo više učenih ovdje, ali, gospodo, tada bi morali u istu svrhu takodjer veću svotu uvrstiti u proračun. Ako to učinimo, a što onda?

Tada nam nastaje deficit. Pak sada je pitanje, odakle bi pokrili taj deficit? Morali bi jednostavno braću Magjare, koji svakom sgodom predbacuju, da nam milostinju diele, umoliti, da nam tu milostinju bar podvostruče, da nebi onda deficita imali.

Najposlje prigovora je bilo nekih osnovi proračuna sa strane poštovane većine dakako u nekih točkah samo, a ja joj prigovaram takodjer poglavito, što se tiče uprave. Tu je mnogo znatnija svota uvrštena naprama prijašnjim godinam, dočim se na komunikacije i druge životne grane mali ili nikakov obzir uzeo nije.

Proti navedenim i drugim činjenicam, gospodo, uzrujava se moje ćuvstvo. Uzrujava se pako s toga, što vidim pristranu, nasilnu vladu.

Gospodo! Vladi, koja demoralizira činovničtvo, šiljajuć ga, da kortešuje za njihove kandidate. a činovničtvo je, koje tu demoralizaciju prenaša u narod, gospodo, takvoj vladi ne mogu votirati povjerenje, i s toga ću glasovati proti osnovi proračuna.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. Pauković. (Žamor na ljevici.)

Vaso Pauković: Visoki sabore! U obće je poznato, da je pravo razpravljati zemaljski proračun najeminentnije pravo ustavno, jer se u proračunu ogleda pravo stanje na ustavno vladane zemlje. Ovo je teorijom priznata istina, ali, gospodo, bivši Krajišnik nije do danas uplivao na ta ustavna prava bivše Krajine (D David Starčević: Zahvaljuje vam se i sada na tom!); bivša Krajina bila je bez svakoga zastupstva, razpolagalo se njezinom krvlju i njezinim novcem i imetkom bez nje (Dr. D. Starčević: Kao i danas), — radilo se sve „de nobis sine nobis“. Tek milošću našega dobroga kralja postadosmo mi dionici našega starodavnoga ustava i evo danas doživjesmo tu davno žudjenu sreću, da prvi put vršimo ustavna svoja prava, da prvi put razpravljamo svoj domaći proračun. Čuvstvom duboke zahvalnosti mi krajiški zastupnici (Dr. David Starčević: Aaa! Gle!).

Mi u prvom početku našega ustavnoga života prihvaćamo prvi krajiški proračun za izhodište i temelj našega budućega rada.

Visoki sabore; Krajišnik je u tužnih i dugih borbah sačuvao muževnost svoju i svoj bistar um, pa se neda više povadjati za onimi, koji ga hoće da vode na druge puteve, koji mu svjetuju, da odkloni ono, zašto smo kroz vjekove čeznuli i težili, da odbaci zakoniti temelj, na kojem mu se pruža slobodan razvitak. Krajiški zastupnici poznavaju najbolje stanje i položaj svoje zemlje (Dr. D. Starčerić: Vi ste magjarski zastupnici. — Predsjednik: Molim g. dra. Davida Starčevića, da se ne upliće u govor.) Naš proračun ne može još ono biti, što bi morao biti; mi uvidjamo posve dobro prelazno doba, u kojem se nalazimo. (Dr. David Starčević: A kad ćete jedanput stalno preći?) Naša Krajina bila je razvojačena u ono doba, kad je nagodba bila gotova i ustanovljena već svota potrebštine Krajine, pak pošto mi, stupajuć u krilo matere zemlje, nismo mogli zahtjevati, da se za Krajinu posebna nagodba sklopi, posve je jasno, da je moralo onako ostati, kaošto je bilo ustanovljeno za naše potrebštine sve dotle, dok se nagodba ne obnovi. Da se utre put ustavnomu razpravljanju i krajiškim zastupnicima, išla je vlada uz dozvolu Nj. Veličanstva na susret želji vis. sabora, te je nam evo dozvoljeno, da možemo u okviru pokrića, koje je još povećano, razpravljati naše potrebe.

Pred nami stoji dakle alternativa: ili da prihvatimo ovaj predloženi proračun, koji se nalazi ovdje na stolu vis. ove kuće, t. j. da razpravljamo o naših potrebštinah i da prihvatimo pokriće onako, kako je ustanovljeno, ili pako da odbacimo to i da čekamo, dok se nova nagodba sklopi.

Ja držim, gospodo, da nije težko pogoditi, kojim ćemo putem udariti (Na ljevici: Sigurno! Sigurno! Smieh.)

Prihvaćajuć proračun, kako je predložen, mi ćemo razpravljati potrebštine i sabirati ćemo izkustva za buduća vremena, a u specialnoj debati mi ćemo izložiti na vidjelo naše potrebe. Tim pako još nismo mi rekli, da je naš proračun podpun i savršen. Mi dopuštamo, da imade mana, da je zanemareno više grana narodnoga gospodarstva; da pako bude bolje, odvisiti će od nas, od našega složnoga rada i od sporazumka medju narodom i vladom, a najviše zavisiti će od reda i mira, koji se ima učvrstiti u zemlji, jer krajišnik je naučen na to i želi postići razvitak svojih duševnih i materialnih sila.

Ne slažem se dakle s onimi, koji sploh sve kude, što je ovdje, koji zlorado sve zabacuju, što imamo, jer znamo, da to čine jedni s toga, što jim je žezlo iz ruku izvinuto, a drugi opet zato, što su zajahali vranca, koji će jih dovesti preko cilja njihova (Dr. David Starčević: A vi jašete na magaretu. — Smieh.)

Predsjednik: Ja molim g. dra. Starčevića, da se uzdrži ovakovih izraza, te mu podieljujem ukor za taj izraz. (Dr. David Starčević: A on može spomenuti vranca — a? — Smieh i žamor.)

Vaso Pauković (nastavlja): Ruši se mnogo stavaka našega proračuna naravno s onim, da su zanemarene struke gospodarstva, da se ne troši toliko na ovo, koliko na drugo, n. pr. na žandarmeriju itd. Ali, gospodo, i tu se dade lahko pomoći. Neka se gospoda dotična sama za to pobrinu, pa neka savjetuju svojim pristašem, da se uztežu od napadaja na druge, da ne dadu prilike i da ne izazivlju potrebe tolikih asistencija, pa neće trebati niti iztraga niti tolikih putovanja činovnika, a time će se prištediti znatna svota, koja će priteći u korist investicijam (Glasovi na ljevici: A što je bilo u Brlogu? Tamo ste vi bunili narod!).

Što se tiče reglementa, to nije ustanovljeno u našem proračunu, ali mislim, da po izjavi naše vlade možemo u okviru proračuna o tom i o naših potrebah zaključke podnašati.

Napokon mi je samo spomenuti još onu bludnju, koja postoji ovdje u saboru glede krajiških šuma, čije su naime vlastničtvo te šume bile. Ja mislim, da će krajišnik najbolje te šume poznati, te ćemo imati prilike, kada bude o tih šumah govor, kazati, čije su vlastničtvo bile, u kakovih su odnošajih stajale, kako se je prešlo na diobe i kakovo je glede toga stanovište krajiških zastupnika.

Ja ću i moji jednomišljenici glasovati za proračun, koji je ovdje na stolu vis. kuće i prihvaćam ga za podlogu specijalne debate.

Predsjednik: Ja današnju sjednicu zaključujem a drugu uričem za ponedjeljak, 27. o. mj. u 10 sati prije podne sa dnevnim redom: Nastavkom glavne razprave, dotično, ako bude potrebno, specialnom debatom ob osnovi zakona o proračunu.

(Svršetak u 1 sat 20 časova poslie podne.)

Trideset i deveta saborska sjednica,

obdržavana dne 27. travnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Nastavak generalne debate o proračunu za g. 1885. — Interpelacija zast. dr. Davida Starčevića ob obustavi brzojavke časopisu „Peterburžke vjedomosti". — Interpelacija zastupnika Josipa Gržanića o nezakonitom stanju i nemirih u Senju.

Predsjednik: (zvoni.) Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik posliednje sjednice.

Bilj. **Jovan Steković** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

38. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane 24. travnja 1885. u glavnom zemalj. gradu Zagrebu pod predsjedanjem sab. predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti od 75 saborskih članova.

Od strane vlade prisutni: preuzvišeni g. ban grof Dragutin Khuen-Hedervary, predstojnik unut. odjela g. Danielo Stanković, upravitelj pravosudja gosp. Vjekoslav Klein i odjelni savjetnik za bogoštovje i nastavu gosp. Janko Jurković.

Zapisnik prošle sjednice bi pročitan, te bez primjetbe ovjerovljen.

Podnesaka ne ima.

Prešlo se je na dnevni red.

Na dnevnom je redu: nastavak generalne debate ob osnovi zakona o proračunu za potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za g. 1885.

Pošto je razprava podulje potrajala zaključi predsjednik današnju sjednicu u $^{3}/_{4}$ na 2 sata po podne i ureče buduću za ponedjeljak dne 27. travnja 1885. u 10 sati prije podne.

Na dnevnom je redu generalna eventualno specialna debata o proračunu.

Mirko Hrvat v. r,
predsjednik.

Jovan Steković v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Pošto primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Odbor imunitetni podnosi izvješće.

Tiskati će se i staviti na dnevni red.

Izbornici 2. izbornoga kotara grada Varaždina podnašaju prosvied proti obavljenomu dana 17. travnja 1885. izboru narodnoga zastupnika Eugena Kumičića.

Ide odboru verifikacionalnomu.

Krsto Šumadinović, izabrani narodni zastupnik kot. 71. sa biralištem u Erdeviku, podnosi izborni zapisnik kao vjerodajnicu radi ovjerovljenja sa molbom, da mu se izhod ovjerovljenja saobći.

Ide odboru verifikacionalnomu.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom je redu glavna razprava osnove zakona o proračunu.

Na molbu vlade ima rieč zastupnik vlade g. Jurković.

Zast. vlade **Janko Jurković**: Visoki sabore! Pošto je moguće, da će meni tečajem ove razprave biti još na koješta odgovoriti, rad sam već danas da svoj račun zaključim sa g. zastupnikom Kršnjavijem i to tim većma, što mi se čini, da onaj njegov govor zaslužuje poseban odgovor. Kaže se: krivo sjedi, a pravo reci. Ja bih volio, da je g. zastupnik Kršnjavi sjedio ma na kojem drugom mjestu, a da nije onako govorio; ali s onoga mjesta rekao je on takav govor, koji se odanle nije mogao očekivati i koji je jamačno svakoga morao iznenaditi.

(Dr. David Starčević: Što se ne smije istina s onog mjesta čuti?)

G. zastupnik Kršnjavi doduše je opetovano tečajem

svoga govora uvjeravao, da ima podpuno uvjerenje u vladu, ali je ipak govorio tako, da kad bi ono sve onako bilo, nastavna uprava ove zemlje nebi se mogla riešiti težke odgovornosti i zato meni mora biti dozvoljeno, da ja s g. Kršnjavijem postupam kao sa protivnikom. Politički dio njegova govora na mene ne spada; a i ono, kako je on kvalifikovao vladine činovnike gospodarstvene unutarnjega odsjeka zemaljske vlade ja mukom mimoići mogu, jer bi se i s druge strane mogli naći ponukanimi, da mu na ono štogod odvrate.

Ja ću se baviti samo s onim dielom njegova govora, koji se tiče strukovne, a navlastito obrtne nastave. Valja mi priznati, da u onom, što je g. Kršnjavi rekao o načinu, kako se kod nas upravlja obrtnom nastavom ima dosta istine.

I u Austriji je do g. 1881. djelokrug glede obrtne nastave bio podieljen izmedju ministarstva nastave i ministarstva trgovine.

Ta zajednica, ako se i nije vršila bez dogovora, ipak je imala mnogo inkonviencija, te se je tražilo, a napokon i našlo sredstvo, da se tomu doskoči i to ustrojenjem centralne komisije, koja je komisija ustrojena pri ministarstvu nastave i u kojem je osim drugih priznatih vještaka zastupano po svojem zastupniku i ministarstvo trgovine; ali eksekutivu u poslovih obrtne nastave ima tamo samo ministarstvo nastave i u tom je udjelotvoren princip jedinstvene uprave tih posala. G. zastupnik dobro znade, kakvimi je upravo sjajnimi i neočekivanimi plodovi urodilo u kratko vrieme dielovanje te komisije, pak se je moglo očekivati, da će on za nas preporučiti takvu komisiju, tim većma, što on dobro znade, da se kod naše vlade o tom radi, jer i on pri tom sudieljuje, a on to nije učinio, nego je predložio za nas neko nastavno vieće, ali ne kakvogod, nego stalno i najobsežnijimi pravi snabdjevenu uredbu, neku vrst vladajućega vieća, pozivajuć se na one od poznatih obstojećih institucija, koje mu se najbolje svidjaju, a to je, kako on reče, parižko sveučilište, t. j. institucija, koju je Napoleon I. za svukoliku nastavnu upravu francezke države stvorio dekretom od g. 1808. — Osim toga ono, kako je u Belgiji i u Švajcarskoj.

S tim sveučilištem francezkim dogodio se g. Kršnjaviju mali malheur. Čini se, da g. Kršnjavi ne ima jasna pojma ob onom, što je tim imenom naznačiti htio.

L' université de France nije bilo parižko sveučilište, jer bi g. Kršnjavi morao znati, da Francezka ne ima sveučilišta uredjenih poput njemačkih ili recimo poput austrijskih, nego ima samo kojekuda razsijane pojedine fakultete. L' université de France nije bilo parižko sveučilište, nego institucija obsižuća sve zavode i škole francezke zemlje.

Ali bilo tomu kako mu drago, te velike institucije, koja je onda sbilja bila vrhovna nastavna oblast u Francezkoj, više ne ima i mjesto nje stupilo je: conseil de l' instruction publique, nastavno vieće, koje je sada samo savjetujuće tielo. A ni u Belgiji nije tako. Nastavno vieće u Belgiji nije ono, kako ga je označio g. Kršnjavi od prilike, da odgovara našemu odjelu za bogoštovje i nastavu i da obavlja sve nastavne poslove. Nastavno vieće u Belgiji jest samo savjetujuće tielo i g. zastupnik bio bi se mogao lahko uvjeriti, da je na istom mjestu one knjige, iz koje nam je naveo onaj citat malo dalje čitao, te bi bio vidio, da se članovi belgijskoga nastavnoga vieća, koje je podieljeno u dva odsjeka, na godinu četiri puta periodično sazivlju i ne imaju plaća stalnih nego dnevnice i odštetu putnoga troška. I u Švajcarskoj ima nešto slična, ali samo u demokratskih kantonih, dočim je u drugih kantonih državna vlast pridržala manji ili veći uticaj u nastavne poslove, a u obće vladne uredbe republikanskih država htjeti prenieti u monarhične države, držim nije uputno.

Visoki sabore! Mi za poslove pučkih škola imamo ovdje u zemlji ustrojeno zem. školsko vieće. U proračunskom odboru izjavila se s jedne strane želja, da bi se to nastavno vieće razširilo tako, da bi u njem bile zastupane i ostale grane javne obuke i ja sam kao zastupnik vlade imao čast odgovoriti, da se vlada ne misli tomu protiviti, kad bi se obnašlo potrebnim, premda vlada ima drugih puteva savjetovat se sa sudom vještaka i strukovnjaka u važnih školskih pitanjih, a to su učiteljski sastanci i sborovi i pojedini vještaci.

Pa će gosp. Kršnjavi i sam dobro znati, kolika je njemu kao službeno postavljenu expertu u poslovih obrtne nastave ingerencija dana upravo u našem odsjeku za bogoštovje i nastavu: ta njemu je i još jednomu priznatomu vještaku izručeno i kolegijalno ravnanje I. obrtne škole u Zagrebu. Da se preko toga umnože savjetujući organi, ne znam, da li je potrebno i bili bilo koristno. Kod nas se i onako mnogo vieća, te bi se za nas mogla uporabiti ona njemačka poslovica, da se od samoga čišćenja kamaša ne dospieva u boj.

(Glasovi: Istina, istina!)

Bilo, kako mu drago, pa došlo i do toga, da se ustroji još kakvo nastavno vieće, neka bude uvjeren g. Kršnjavi, da se neće tako lahko naći vlada, koja će se dati od takova vieća potisnuti sa svojega mjesta i iztjerati iz svoje kuće; takvo bi vieće moglo postojati samo uz nju, a ne u njoj, kao klin u njezinu tielu.

Da se je g. Kršnjavi, komu je pošlo za rukom akreditirati se kod nas kao vještak u poslovih obrtne nastave, ograničio na tu nastavu, neka bi mu i bilo; nu on je pošao dalje i nezadovoljan je sa stanjem svekolike javne nastave. Kao da je zadaća škole kod nas, da odgoji literate, veli g. Kršnjavi: u književnih proizvodih mladje generacije nalaze se očevidni znakovi nazadku, s kojih valja biti težko zabrinutu.

Kakvi su to književni proizvodi? Mislim, nalaze se u nekih časopisih, koji našoj mladeži služe vježbalištem.

Ja bih pogodio kakve časopise misli, ali mislim, visoki sabore, može li se za ono, što se u tih časopisih piše, učiniti odgovorna škola? Zar ne ima i drugih pojava u družtvenom životu, gdje bi se nazadak po tih znakovih u književnoj produkciji protumačiti mogao. Da je vidio izpitnu pismenu radnju abiturienta od srednjih škola sa onim označenim obilježjem, onda bi imao pravo zaključiti odatle na nepovoljan uspjeh nastave u naših srednjih škola, ali za ono. što je djak izvan školskoga života natepao činit odgovornu školu ne može biti, da najblažije reknem, pravedno.

Škola ne samo da uči, nego i odgaja, te ako bi se dogodilo, da je netko ukrao, koji je išao u školu, bili se zato mogla kriviti škola? U sličnih okolnostih opaža se, veli g. Kršnjavi, i propadanje klasičkih nauka, ali on tomu nalazi i drugi uzrok, taj naime, da se kod nas u mladeži malo pomnje i mara posvećuje izučavanju tudjih jezika i literatura.

Prijašnje vlade da su skrivile u tom, što su odveć stezale učenje njemačkoga jezika.

Koje su to prijašnje vlade i zašto gosp. Kršnjavi govoreć o mladeži sadanjega vremena, govori o prijašnjim vladama? Absolutna vlada njemačke ere, težko da će biti, a od god. 1860. sve su vlade nastojale o učenju njemačkoga jezika u gimnazijah i u realkah, i to nastojanje, bilo je po mnienju strukovnjaka posve dostatno.

(Dr. D. Starčević: Zato i jesmo tako daleko došli, da smo grah sadili, bolje bi nam bilo!)

Kakva se je hrvatskomu jeziku, koji ipak mora biti središte i temeljem jezikoslovne obuke tolika prednost davala, ili na koliko se je naprama hrvatskomu jeziku, po mnienju g. Kršnjavia stezao njemački jezik, vidi se najbolje odatle, što je njemačkomu jeziku u nižih razredih pridjeljen isti broj ura, koji i hrvatskomu, a u viših za jednu uru manje, nego hrvatskom.

Takvim postupkom, t. j. tom odmjerom ura za njemački jezik, postizava se u srednjih učilištih toliko, koliko je potrebno, da mladić, svršiv srednje škole, može da je vrstan s onim znanjem njemačkoga jezika čitati znanstvene knjige, pisane njemačkim jezikom; a to je dosta i preko ne može se više zahtjevati, pošto se broj učevnih ura za njemački jezik i druge predmete mora odmjeriti obzirom na ostali program dotične srednje škole.

Da je pako ta mjera znanja njemačkoga jezika, koja se postizava u srednjih učilištih dovoljna, dokaz je taj, da naši mladići, koji odlaze na njemačka sveučilišta ili politehnike mogu nastaviti nauke bez zaprieke i uspievaju sasma dobro. Našoj mladeži srednjih škola pružena je prilika, da osim njemačkoga nauči i francezki i talijanski jezik, i tom se prilikom naša mladež obilno služi.

Dočim se je prije 20 godina pokazivalo prstom na ljude, koji umiju francezki, ima danas stotina mladih ljudi, koji su mu vješti. Ja pitam, je li to nazadak? U proračunskom odboru spomenuto je po izvješću sveučilištne biblioteke, da se u njoj čita 20—30.000 knjiga.

Ja pitam, tko čita te knjige, i jesu li sve pisane hrvatskim jezikom? Mjesto, da vlada izdaje učevne knjige za srednje škole i za sveučilišta — toga ne razumijem — trebalo bi, da više pomnje obrati na obrazovanje kandidata gimnazijskoga učiteljstva, a to razumijem sustavnim postupanjem sa stipendiji, pri čem bi se moralo gledati na to, da ti mladići polazeć radi popunjenja znanstvene naobrazbe u tudji sviet, da ponesu sa sobom toliko znanja, da se mogu s uspjehom povratiti.

Ja sam zahvalan gosp. Kršnjaviju, da mi je dao priliku, da mogu javno posvjedočiti, da su naši mladi ljudi, koji su dosada sa vladinimi štipendiji u tudjinu odlazili, da su se na stranih sveučilištih njemačkih, francezkih i belgijskih svojom darovitošću i napredkom iztakli i domovini svojoj čast učinili. Za bolju pripravu kandidata gimnazijskoga učiteljstva preporuča g. Kršnjavi ustrojenje seminara

Manimo se getika i takvih stvari; kad budemo imali getike i sve drugo, onda ćemo imati i takve seminare.

(Dr. D. Starčević: Kad budemo slobodni!)

Za sada se čini, što se može. Organizacija seminara, kakvi drugdje postoje, zapela je žalibože o tom kod nas, o čem i mnogo drugoga zapinje, t. j. o pitanju novčanom.

Ali zato ipak red predavanja našega sveučilišta može uvjeriti svakoga, da profesori, koji izobrazuju kandidate gimnazijskoga učiteljstva, da drže praktične vježbe u dotičnoj disciplini.

Onako, kako gosp. Kršnjavi misli i kako je drugdje uredjeno, košta novaca.

Na priliku za sam peštanski seminar, na kojeg se je on pozvao, osim svega drugoga potroška podieljuje se desetorici od redovitih pitomaca po 300 for. Ali gospodin Kršnjavi, čini se, da se je osobito zaljubio u uzorne gimnazije, koje pitomcem seminara služe za praktične vježbe, dočim upravo ugarski strukovnjaci do te vježbaone puno ne drže i nepovoljno sude. On je nedužno spomenuo ta četiri razreda, a zna li gosp. Kršnjavi, kakva su to 4 razreda?

Profesor Schwicker u svojem djelu: „Die Gimnasien Ungarns" opisuje ta 4 razreda i ovako veli:

Vježbaona peštanskoga seminarija je podpun gimnazij od 8 razreda, ali uči se izmjenice samo u takih i lihih razredih, t. j. jedne se godine uči u 1., 3., 5. i 7., a druge u 2., 4., 6. i 8. razredu. Schwicker dodaje, da tomu u školskoj praksi nema primjera i on tu školu nazivlje Künstliche Schöpfung.

U ostalom bilo tomu kako mu drago, meni je dužnost ovdje javno i svečano izjaviti, da i bez takvih seminara, naši sveučilištni profesori i kao učitelji, a navlastito kao izpitatelji sviestno i sdušno i strogo vrše svoju dužnost, te su nam već uzgojili liepi broj izvrstnih učitelj-

skih sila za srednje škole, koje se ne trebaju stiditi ni svojih drugova izobraženih na drugom sveučilištu. Našim srednjim školama, veli g. Kršnjavi, nebi škodila ni u drugom obziru temeljita reforma. Dakle reforma srednjih škola! Na tu rieč potekli bi svi kapaciteti njemački i austrijski, da čuju riešitbu te velike zagonetke. Pa što bi tu čuli? Zast. g. Kršnjavi preporuča kao panaceum, da se gimnazije rieše kojekakvih suvišnih pridataka, a zatim da se ozbiljnije i više ura klasičnoj nauci posveti, te upozoruje kao na uzore na takozvane saksonske kneževske škole u Meisenu Pforti i Grini, nu gosp. Kršnjavi bi morao znati, da su te kneževske škole ustrojene kao i druge sve škole u Njemačkoj. Bilo je vrieme, kada su se u tih školah klasički nauci tjerali skoro eksekutivno, ali je to davno bilo; poslie je vrieme došlo sa svojimi zahtjevi ter se je taj program morao razmači onako, kao kod nas, da se je humanističkoj nauci dodala jednaka mjera realističkih predmeta.

Badava nas upozoruje g. Kršnjavi za sto godina natrag i ne možemo ga sliediti i ne smijemo, moramo se držati onoga, što je vrieme kod nas stvorilo. I Ugri su poslie listopadske diplome kušali udaljiti se od onoga gimnazijalnoga sustava, što ga je 1849. u Austriji inaugurirao Prus Boniz, ali poslie nekoliko nesretnih eksperimenata morali su se opet korak po korak vratiti na taj sustav, a i zakon od god, 1883., kojim su uredjene škole u Ugarskoj, pokazuje sliku gimnazija skoro posve upravo onakvu, kakva je prije bila i kakva je kod nas sada.

Sgodnije bi nas bio mogao g. Kršnjavi uputiti na one glasovite englezke kolegije, gdje i danas nalazimo gimnazijski sustav takav, da zbilja u njem nema tih, što g. Kršnjavi zove suvišnih pripadaka, nego je obuka čisto humanistička. U tih zavodih još se grade latinski stihovi i još danas mladi Englezi znadu na izust po koji govor Denwentena i Cicerona, ali zar mi možemo i smijemo to učiniti? Zar se mi smijemo odciepiti i stvoriti neki insularni položaj sred naroda, na koje smo mi po položaju i razvoju naše kulture upućeni.

Vis. sabore! Reforma gimnazija nije mala stvar. U Njemačkoj ima čitava poplavica brošira, koje su o tom napisane; to se pitanje razpravlja neprestance u vladinih enqueta i strukovnih listovih, ali se do danas nije ni za korak u napried pomaklo. Mi dakle moramo čekati i držati se sustava, koji imamo.

Još jednu, vis. sabore! G. Kršnjavi misli, da bi se učenikom realka, imala otvoriti vrata sveučilišta. Kako on lahko riešava ta pitanja! I o tom se je u Njemačkoj tako mnogo pisalo, ali se još nije ništa riešilo, premda se više ne traži, nego da se izučenim realcem dozvoli prelaz u medicinski fakultet. Ugarski zakon od god. 1883. sadržaje ustanovu, po kojoj izučeni realac, ako je naobrazbu popunio izpitom iz latinskoga jezika može preći u juridički i medicinski fakultet, a ako je iz latinskoga i grčkoga jezika načinio izpit, može preći u sve fakultete. I kod nas se to dogadja u pojedinih slučajevih, ali da se dira u organizam samih realnih škola, držim, da nije potrebno; a ni nije potrebno u očigled žalostne hiperprodukcije i bez umjetnoga umnažanja sveučilištnih slušatelja.

Ja sam svršio.

Predsjednik: Rieč imade nar. zastupnik gospodin dr. Šram.

Dr. **Lavoslav Šram**: Visoki sabore! Ja mislim, da mogu bez velikog opravdanja povoda, zašto ovo govorim, preći odmah, kako se veli, in medias res; jer je samo po sebi razumljivo i dokučivo opravdanje, da se kod razprave o proračunu utiče s razloga, što se ovdje razpravljaju sva pitanja, zasjecajuća u narodno blagostanje, u narodnu dobrobit, toliko u materijalnom, koliko u duševnom i političkom pogledu, a kako se već opažava iz do sada vodjenih razprava zakonske osnove proračuna, stranačka borba, koja se vodi izvan sabornice u našoj domovini izmedju postojećih političkih stranaka, vodi se ona i ovdje sa sve većom i većom intenzivnošću, pa sam stoga ponukan i s razloga, koji sam prije naveo, da progovorim; i napose kao član stranke, kojoj pripadati čast imadem. Prije svega i prije, nego li priedjem na dalnje pojedinosti svoga govora, koji ću udesiti prema tomu, što sam evo malko prije kazao u pogledu intenzivnosti stranačke borbe, imao bi se najprije osvrnuti na navode i govor velecienjenoga g. dr. Franka i napose na pitanje o pravilnosti ključa.

Ovo je pitanje, koje je jur god. 1872—73. bilo potaknuto, tečajem više godina spavalo, dok nije g. dr. Frank g. 1879. ovo pitanje opet iztaknuo i na dnevni red metnuo svojom poznatom brošurom „Die Kvote Croatiens". Iza toga — ja abstrahiram od polemike, koja se u dotičnom pogledu vodila — g. dr. Frank, došav u sada zasjedajući sabor, kako je znano, prigodom lanjske debate o indemnitetu, ovo je pitanje opet potaknuo i na dnevni red metnuo, imenito per eminentiam metnuo na dnevni red, pak je i u sabornici i izvan sabornice veliku senzaciju probudio, ali nije toliku senzaciju probudio, koliko je probudio onomadni njegov govor, koji je, kako smo vidjeli, bio od opozicije upravo frenetičkom dopadnošću prihvaćen i popraćen, što ja uzimljem za dokaz, da su se dotične argumentacije g. dr. Franka od opozicije u istinu uvažavale i da se uzima, da su one skroz pravilne i obstojatne.

Već ovo samo po sebi i važnost pitanja, koje se tim ventilira, mora da svakoga ponuka na to, da po svojih slabih silah propitiva to pitanje, i da dodje na čisto. Jer ima li g. dr. Frank pravo, to se neda tajiti, da su konsequencije njegova umovanja veoma važne; ima li g. dr. Frank krivo, tada se mora žaliti, da je izašao sa argumentacijama prije nego se o pravilnosti nije podpuno osvjedočio, jer je tako anticipirajuć uspjeh i za se i za svoje argumentacije predobio senzatorni uspjeh u

javnosti, koji, ako bi ova premisa stojala, nije zaslužen, i koji dakako ne može imati drugi posljedak, nego da pomuti pojmove.

Ja ću u tom pogledu kazati odmah svoje mnienje i nastojati, da ga opravdam onako jednostavno bez velikih pridodataka matematičnih, da ga opravdam onako, kako me moj zdravi um vodi, jer držim, da se ovo pitanje tim lakše razumjeva i tim lakše riešava, čim se bez velikoga aparata na čim jednostavniji način razpravlja.

Ja držim i velim, da je argumentacija g. dr. Franka kriva i usljed toga, da i onaj korolar, koji izvodi, nije pravilan. G. dr. Frank veli: „Kvota — ja ću uzeti samo ciele brojeve — ključ naime, koji representira dužnost našu doprinašanja k zajedničkim troškovom toli ciele monarkije, koli i zajedničke nam kraljevine Ugarske, ključ taj stoga je nepravilan, jer se uzima u razmjerju od 6·94. — Kako rekoh, ja uzimljen ciele brojeve, jer nije baš 94 — ili kako je sada od g. 1880. preinačeno 5·35. G. Frank veli, da je ključ nepravilan stoga, jer da se je kod one nagode, koja se bila sklopila g. 1867. izmedju Cislajtanije i Translajtanije u pogledu zajedničkih cieloj monarkiji troškova, ključ od 1 — ja ću takodjer ovdje uzeti ciele brojeve — naime od 1·99. Sada veli, dočim §. 12 nagode ovako glasi: (čita) „Ovo poreznoj snazi primjereno razmjerje polag istih službenih podataka, na kojih temelju je zemljam ugarske krune prinosbeno razmjerje za pokriće troškova zajedničkih posala s ostalimi zemljami Nj. Veličanstva medjusobno ustanovljeno na 10 godina, čini za isto ovo vrieme za kraljevinu Ugarsku s Erdeljem $93^{5592201}$, za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju $6^{4407799}$ postotaka, dakle 93:6.“ O tom argumentira g. dr. Frank ovako: „Pošto je ona kvota tamo za pronadjena i ustanovljena sa 1% bez slomaka sa 1·99, i pošto po §. 12. onda, kad se pita, kako da se imadu troškovi podieliti zajednički nam i kraljevini Ugarskoj, imadu ovi na temelju istih podataka podieliti, to se ima ovdje pridržati razmjer od 1·99“. Tako veli g. Frank u brošuri, žurnalističkoj polemici i ovdje u saboru. Ali tu pada već to u oči, da je tu g. dr. Frank promienio pojmove, izraze, i substituirao pojam podatka pojmu razmjera: jer ona kvota od 1·99 nije podatak, već to je razmjer, koji je stvoren na temelju podataka. Dakle oni podatci, koji su onomu ključu služili za podlogu, imadu se uporabiti kod ustanovljivanja našega ključa naprama Ugarskoj, a ne onaj razmjer. To je prva pogrieška. (Dr. Frank prigovara.) Molim.

Druga je pogrieška, da je g. dr. Frank, ja sam uvjeren, u najpatriotičnoj namjeri i optima fide pregledao jednu malu okolnost, naime tu okolnost, da je — kako znamo — nagoda izmedju kraljevine Ugarske, koja je tada kao negotiorum gestor radila za nas, (Dr. David Starčević: Bez privole naše, bez nas!) — molim, ja kazujem samo fakta, te o tom imade kasnije ustanova u zakonu, da se je ta nagoda izmedju cislajtanije i Translajtanije sbila 1867 god., dočim je nagodba izmedju nas i kraljevine Ugarske kasnija, te je bila g. 1868. u život privedena.

Po naravnom teku stvari, kako bi se imalo sbiti, nema dvojbe, da bi imali inverse postupati, t. j., imali bi mi najprije sporazumjeti se s kraljevinom Ugarskom, urediti naše odnošaje u ovoj poli, pak u okviru uvedenoga dualizma kao u jednoj cjelini postupati, da dogovaramo s drugom polom monarkije. (Prigovaranje s ljevice.) Molim. Nu okolnosti su takve, i to se zna, da tomu nije tako bilo, pak tu je ležao taj anakronizam, da su ti podatci, koji su se morali gotovi donjeti, na temelju medju nama već prije utanačit se imajuće nagode, bili ovdje crpljeni i tamo uporabljeni, ali ova nagoda, koja je imala ovoj nagodi predhoditi, da je bila kašnje ustanovljena. Ovo je anakronizam. Ako se pazi na to, ne može nastati povod onakvoj bludnji, u kojoj se nalazi g. dr. Frank. (Dr. Frank prigovara.)

Molim. G. dr. Frank mnogo je govorio i upotriebio velik matematički aparat u svojoj brošuri. Ja mislim, kako sam već kazao, jednostavnije će biti, ako se razpravlja to sasvim jednostavno, onako bez velikoga dodatka matematičkoga.

Proti samom načelu, da za mjerenje dotične dužnosti ima služiti dotična porezna snaga, ne može biti prigovora, te se tu može pregovor voditi o tom, da bi brutto prihod ili netto prihod, ali je istina i to, da druge podloge ne može biti, da se mjeri snaga koga naroda, nego njegova porezna snaga, koja se zrcali u državnih prihodih. Ponamus, da bi imala kraljevina Hrvatska, Slavonija s jedne, a kraljevina Ugarska s druge strane, poreznu snagu sasvim ravnu, t. j. naš dohodak bi iznosio recimo broj okrugli, 100 milijuna, dohodak kraljevine Ugarske 100 milijuna, a dohodak one pole monarkije opet 100 milijuna. Stavimo sad, da još nema nagode, nego bi se sastala ova tri faktora, kako se u istinu sastajala Cislajtanija i Translajtanija na prigovaranje, kako se ima ustanoviti razmjer za pokriće dotičnih zajedničkih troškova. Tu leži na dlanu, da će svatko reći, to se ne može drugčije ustanoviti pravedno, nego da se dotični trošak razdieli na tri djela t. j. Cislajtanija nositi će 33⅓%, a sve zemlje krune ugarske i kraljevina Hrvatska dvie trećine, i to Ugarska 33⅓%, a Hrvatska 33⅓% — dakle 66⅔. O tom ne može biti pregovora. Dakle po §. 12., na koji se poziva g. dr. Frank, iznosio bi ključ 33⅓%. Sada je to obavljeno; nagoda izmedju Cislajtanije i Translajtanije skljopljena, te se sada radi samo o dielitbi izmedju nas i kraljevine Ugarske. Ali ponamus, da se tu ne radi o trošku, nego se nadje blago kakvo, državno blago, koje je zajedničko nam, (Dr. David Starčević: Šume.) koje je vriedno 100 milijuna. Po g. Franku ovo bi se imalo dieliti na temelju istih podataka, dakle kako veli §. 12., na temelju istoga ključa. Tako bi mi dobili 33⅓%, kraljevina Ugarska 33⅓%, to je

istina, a kamo sa 33⅓%? Eto od tuda se vidi, gdje leži manjkavost cieloga umovanja g. dr. Franka.

Okrenimo taj primjer, pak aplicirajmo to na izdatke i troškove. Izmedju nas i kraljevine Ugarske ima zajedničkih troškova, koji se imaju pokriti u smislu nagode, recimo taj izdatak čini 100 milijuna, to po ključu g. dr. Franka ima se pokriti onako, kako je tamo ustanovljeno, t. j. mi imamo dužnost platiti 33⅓%, kraljevina Ugarska 33⅓%, a tko će nositi treće 33⅓%? To ja ne znam. (Dr. Frank: To je jednostavan dokaz.)

To je sasvim jednostavan dokaz, jer se od tuda vidi, da je ovakva pomutnja nastala odtuda, što videć čovjek pred sebom te faktore od 1 i slomak, 98 i slomak, 6 i slomak, 93 i slomak sasvim zaboravlja na to, da se ova 2 broja, kada se sastanu, moraju uviek tako nadopuniti, da njih oboje daje svotu od 100%. O tom ne može biti dvojbe. Tu ne smije ništa faliti. (Glasovi: Tako je Žamor.) Molim.

Dakle o tomu ne može biti dvojbe. Gosp. dr. Frank je zaboravio na to i na onu matematičnu istinu, da kada koja svota, sada bio to razhod ili prihod, in abstracto govoreći, kada ta svota ide jednoga, da ta ima sastaviti 100%, cielu svotu. Kada se diele dvojica prema razmjeru, onda jedan ne može imati sve, nego mora kod toga i drugoga nešto dopasti, te da u izravnom razmjeru pada dotična tangenta tim više, koliko više ima paciscenta.

Tako, budu li trojica, tada valja razdieliti onu cjelinu i mora svakako onaj treći nešto participirati, a bude li jih 4, tada mora i četvrti participirati.

Sada se ovako sbiva, da ima A i B poseban račun medju sobom. Kako bi gledao B, kada bi A rekao: mi ćemo dieliti onako, kano da su još ona dva, ili onaj treći tu, premda onaj treći ne upliva niti u aktivnom, niti u pasivnom pogledu; na pitanje, koje je u tom pogledu zajedničko samo izmedju A i B, konkretno izmedju kraljevine Hrvatske i kraljevine Ugarske. (Glasovi: Tako je.)

O samom ključu držim, da ne će biti suvišno, da takodjer što dodam. O samom ključu kazati ću, da je istina, što se s više strana naglasivalo, da je vriednost toga ključa, ili značenje toga ključa prema tomu, što odtuda ne nastaje neposredni kakav učinak, više manje samo teoretičko.

Nu sasvim tim nije ovo pitanje tako irelevantno, da bi se preko njega moglo prieći, jer prvo ja držim i moram kazati, da prema onomu načelu, koje je u nagodi ustanovljeno, da Hrvatska i Slavonija u svakom slučaju ima do visine paušala, a od 1873. g. da kraljevina Hrvatska i Slavonija ima svakako dobiti 45% od svoga čistoga dohodka, a samo višak od 55% čistoga prihoda, da se ima dati u ime zajedničkih troškova, ja moram kazati, da je prema ovomu načelu; ključ i spominjanje ključa u samoj nagodi moglo samo u toliko biti opravdano, u koliko se možda onda kod stvaranja nagode mislilo i predstavljalo, a to se po svoj prilici predpostavljalo, jer je tomu nazoru u jednoj ustanovi nagode izraz dan, da bi moglo nadoći vrieme, kada će sav prihod kraljevine Hrvatske i Slavonije biti tolik, da će nadmašiti s onih 55% ono, što je kao maksimum uzeto po ključu. (Dr. David Starčević: Što je to? Molim, ako ne razumijete — ja ću kazati. (Dr. David Starčević: Što je maksimum.)

Ja velim: Pošto je u nagodi izraženo, da Hrvatska ima dobiti 45% u ime autonomnih troškova, a višak od 55% ima dati tamo, da uz ovu ustanovu pridržanje i spojenje ključa može biti samo u toliko opravdano, jer se je to valjda onda predpostavljalo, da će kraj ovih 55% preostati višak i da će nadoći vrieme, da će se prihodna snaga podići, te da će tako preostati nješto, što bi preko onoga ključa mogla Hrvatska reklamirati. Evo ovako: Mi moramo odbaviti onih 55%, ali tih 50% iznose više, nego li bi na nas za zajedničke troškove po ključu dolaz lo, a taj višak, preko 55%, ide nas.

Dakle samo u to ime moglo se je metnuti u nagodu, a to je bio povod i s toga se metnulo u nagodu, jer je u nagodbi od 1868. prihod bio paušaliran, pak je to imalo smisla, jer se kazalo, da će preko 2,200.000 for. Hrvatskoj i Slavoniji dopasti onaj višak, koji bi promašio onu svotu, koju bi Hrvatska imala po ključu, po kvoti dati.

Medjutim kako stvari stoje, težko će ovo vrieme doći. (Smieh. Dr. Frank: Nikada.) Ali se jako ljuto vara g. dr. Frank, pak je učinio, prem se je pokazao kao osobit matematikom se baveći strukovjak, jednu pogriešku, koju ću mu ja, koji sam u tom samo nalik, naznačiti u tom, jer je g. dr. Frank prispodobio ove naše odnošaje kutu, recimo od 40 stupnjeva, pak je kazao, da je naš odnošaj nalik kutu, koga se traci mogu produžiti, a kako veli g. dr. Frank, da će se tim taj kut sve više i više povećavati. (Dr. Frank: Molim, toga ja nisam rekao. Žamor.)

Predsjednik: Molim g. zastupnika Franka. Njega nije nitko bunio u govoru, pa neka se ne drži za tako odlična člana, da svakomu prigovara. (Glasovi: Tako je! Možete poslje govoriti.)

Dr. **Lavoslav Šram** (nastavlja): Molim, ako niste tako rekli, ja sam vas tako razumio, te ja ću reći, da sam vas krivo razumio. Ali svakako je g. dr. Frank pogriešio u tom, kad je držao, da povišenje porezne snage, povišenje prihoda i povišenje onih 55%, kojih mora davati kraljevina Hrvatska i Slavonija kraljevini Ugarskoj za zajedničke troškove, stoje u izravnom razmjeru sa zajedničkimi troškovi.

Tu je svakako pogreška, jer se dade pomisliti slučaj, to će dopustiti g. dr. Frank, da bi se prihodi kraljevine Hrvatske i Slavonije povećali, a zajednički troškovi da bi se sasvim time umanjili, jer to ne stoji u nikakvom direktnom savezu.

Moglo bi se sbiti, da bi naš prihod bio tolik, da bi ovih 55% više iznosili, nego li ono, što bi u ime zajedničkih onih troškova imali davati, makar i po onom ključu. U tom je falio gosp. dr. Frank. Kada sam rekao, da će

težko nadoći slučaj, nisam imao na umu to, kako stvari stoje. da zajednički troškovi ne pokazuju izgleda, da bi se sami po sebi umanjili, te da će zajednički troškovi po svoj prilici još dugo vremena onoliki ostati, da ne će niti iz povećanoga 55%-noga prihoda preostati kakov višak.

Glede ključa imadem opaziti, da se na koliko se kraj svega toga ima važnost polagati na ključ, o tom razpravljalo, ja se sjećam, gdje se je g. 1873. u regnikolarnoj deputaciji ventiliralo pitanje bi li bio ključ na temelju netto prihoda opravdan, ili na temelju bruto prihoda, a to je primjetba, koja se dade diskutirati, koja ima mnogo za se, ali ovu primjetbu g. dr. Frank nije povukao u okvir svoga umovanja, niti u okvir svoje argumentacije.

Kad je dr. Frank, a meni se čini prije toga g. dr. Hinković kazao i po dokazivanju naveo, da nam se sa strane kraljevine Ugarske spočitava, da kraljevina Ugarska za nas plača ono, što bi mi morali plaćati. to moram opaziti, da je to primjetba, koja polag svoje važnosti svakako vriedi, da se njom bavimo.

Ja ću reći, a u taj se par ne sjećam, da li je to iz mjerodavnih krugova naglašeno, ali se sjećam, da se naglasilo u javnom životu, u žurnalistici, te da je to zbilja primjetba, koja se više puta navela, i koja se čula, ali ću na to odmah reći, na koliko mi je ovdje reflektirati, da je težko naći razlog i da je težko naći argument, s koga bi se ova primjetba smjela držati opravdanom, jer jedno. kad bi se ova primjetba smjela držati opravdanom, da naime kraljevina Ugarska plaća, što bi mi morali plaćati i što mi ne smažemo iz nestašice našega prihoda, da nam se dakle u tom pogledu milostinja daje, kad bi se ova primjetba smjela uvažiti, onda bi tomu morala predhoditi diskusija o dotičnom obračunu, diskusija, u kojoj bi dopušteno bilo ventilirati pitanja svakojaka, koja imaju uplivati na ovo pitanje n. pr. pitanje o tom, da li nema u onoj svoti zajedničkih troškova izmedju nas i Ugarske troškova onakovih, koji po strogom tumačenju ne mogu ići u taj okvir, bar ne smiju ići onda u račun. kad se iz računa izvadjaju, nadalje financijalni naš kalamitet i financijalna naša nedostatnost, n. pr., da samo jedan primjer navedem, kamate onih zajmova, koji su investirani za svrhe specialne, odnoseće se na kraljevinu Ugarsku; a kada se navadja sa strane g. dr. Franka i sa strane g. dr. Hinkovića plane dokazuje, da bi mi, makar bi sav prihod naš dali, kako ga dobivamo, ipak jošte ostali pasivni i sav taj prihod da nebi sizao za namirenje naše tangente zajedničkih troškova, to ću na to reći, da takav slučaj nije moguć, jer uzmimo, da se sav naš prihod obrati na zajedničke svrhe, pa da nebi bio dostatan za pokrivanje zajedničkih troškova. što bi to značilo? To bi značilo, da su ti zajednički toliki, da ne možemo pokrivati one procente, koji na nas spadaju, ali u isti mah pokazalo bi se i to, da kraljevina Ugerska ne može pokrivati svojih 95%, a ne može pokrivati zato, jer je taj ključ ustanovljen na temelju naše porezne snage. Ako naša porezna snaga izkazuje, da je razmjer od 5 na 95% opravdan, onda se ove dvie oline uviek izpunjuju, te u taj mah, kada mi ne možemo naše 5%-ne tangente namiriti, tad ne može niti kraljevina Ugarska svoje 95%-ne tangente namiriti, jer je isti razmjer, a za kolikoputih je njezina porezna snaga veća, za isto tolikoputah je i prinosbena tangenta kraljevine Ugarske veća. To je sasma evidentno. Taj dakle prigovor nebi bio opravdan.

(Zast. dr. Hinković: Ja sam to isto tvrdio.)

Ja mislim, da bi mogao prekinuti sa refleksijami o ključu. ali još bi mogao samo jedno dodati i to obzirom na to, što je kazano prije u pogledu tom, je li opravdan „netto“ ključ ili „brutto“ ključ.

Ja ću navesti za primjer i obračun. Slučajno nisam imao drugoga kod ruke, — te ću uzeti obračun izmedju nas i Ugarske od god. 1872.; onda je još dakako postojao paušalni sistem. To ne čini ništa, jer se je i onda obavljao proračun po razmjeru: 45 prama 55, odnosno na temelju ključa 6 prama 94. Godine 1872. po državnom obračunu izmedju nas i kraljevine Ugarske, bio je brutto-prihod 7.226.169 for. 42½ nov., od toga bruttoprihoda, ako uzmemo po tom ključu, iznašala je naša kvota g. 1872. 6,094.420 for., dakle od brutto-prihoda preostalo je za pokriće naših troškova 1.131.147 for. i nekoliko novčića. što je 15%; dakle po tom od bruttoprihoda od g. 1872., kada bi namirili našu kvotu, preostalo bi samo 15%; medjutim troškovi dotični. koji se imadu od toga brutto-prihoda odbiti od nagodbe 1872., iznašaju 1,574.713 for. 75½, pa je tako čisti prihod preostao od 5.651.455 for. 67 nov. Sravniv sada ovaj nettoprihod sa gornjom kvotom, koja bi se imala u smislu ključa odbaciti. pokazuje se nedostatak, t. j. nebi nam niti 15% već izravno ništa preostalo. Što ovo svjedoči? Ovo svjedoči. da. ako je ključ uveden u nagodbi od god. 1868. u najboljoj intenciji, da su kašnje nadošle obstojnosti, keje su pokazale, da je ključ svakako osnovan na podlogi, na predpostavi, koja se predpostava ne može ostvariti. (Žamor na ljevici.) Molim, to je glede ključa. a dolazi se i do toga, da kraj onih 45%, koji procenti svakako su osigurani od našega prihoda, da je taj ključ i dotična iz njega izvedena aplikacija bila suvišna ili u protimbi sa glavnim načelom. po kojem nas svakako dopada 45% od čistoga prihoda Ako svakako 45% ima nas dopasti, a 55% kraljevinu Ugarsku, onda je na dlanu, da, ako mi 55% čista prihoda damo, da smo tim podpuno svoju dužnost izpunili prema nagodbi i da nitko za nas ne plaća, nego da mi plaćamo sve ono, što po smislu nagodbe plaćati moramo.

Razstajuć se sada s g. dr. Frankom i njegovim ključem, prieći ću na obćenita pitanja, koja su bar, kako držim, u savezu s predmetom, stojećim na dnevnom redu i s današnjom razpravom.

Ja sam na uvodu svoga govora naglasio, da je borba

stranačka u ovoj sabornici i tečajem ove debate postala sve intenzivnijom, a pod tim razumievam to, da se sve stranke sve više i više prononciranim načinom grupiraju oko svojih programa tako, da nastoji svaka sa svoga stanovišta, da pokaže opravdanost svoga programa i da izhodi povladjenje ovoga svoga programa. Ocienjujuć s te strane debatu, moram ponajprije doći na stanovište, koje zauzimlje cienjena stranka, tako nazvana „neodvisna", (Dr. David Starčević: Koju ste vi nekada zastupali), a kako ću kasnije svojih prigovora i cienjenoj „stranci prava" učiniti, to ću ovaj svoj prigovor aplicirati samo na „neodvisnu stranku" — da je naime cienjena ta stranka, koja je prije stajala sa strankom ovom, kojoj ja pripadati čast imam, u jednom logoru, te je poznatim onim povodom izstupila iz sredine ove pod geslom. da izstupa samo zato, da će nagodbu sačuvati i visu držati, počela svetiti nekom, da tako reknem, upravo grozničavom uzrujanošću, a taj grozničavi rad, to naprezanje te stranke ide tako daleko, da ju dovadja sada n ovaj, sada u onaj položaj. Ja bih rekao, da se pokazuje, kao da se ta stranka nalazi u položaju, sličnom onomu brodaru na visokom moru, koji je, ako ne kormilo, a to svakako izgubio kompas, po kojem bi svoje kormilo ravnao. U tom pogledu mi je navesti, da se ta stranka sada, ja bih rekao, možda samo putativno, fiktivno umjetno razlikuje od stanovišta cienjene „stranke prava", od onoga naime stanovišta. koje je cienjena stranka prava, zauzela prije toga. Ja sam upamtio jedan izraz, koji sam čuo onomad iz ustiuh g. zastupnika dr. Hinkovića, koji kaže — apostrofirajuć vladu i ovu stranku — da je voljan (Žamor na ljevici) — molim, to je on za se govorio, ali u koliko nije bio desauvoiran, mislim, da je to mnienje i ostalih, — legalnim načinom promieniti sadanji ustav. Ako taj izraz g. dr. Hinkovića sravnim sa poznatom adresom, koju i sama „neodvisna stranka" naznačuje svojim stanovištem, gdje i ona ne želi drugo, nego promieniti sustav, onda moram reći, ako ne bude znatnijega kojega obilježja bud ove ili one stranke, da se od govora g. Hinkovića datira podpuno stopljenje (Zast. dr. Hinković: „Neodvišnjaci" su vaši, a ne naši. — Dr. David Starčević: A kako vi želite promieniti taj položaj? Žamor.)

Predsjednik: Molim g. dr. Davida Starčevića, da se dostojnije vlada, kako to pristoji narodnomu zastupniku.

Dr. **Lavoslav Šram** (nastavlja): Kada sam već spomenuo — možda ću se još povratiti s nekimi refleksijami na cienjenu onu stranku. Kada sam već naveo i citirao govor g. dr. Hinkovića, onda mi je konštatirati, što je svakako važno i zanimivo, da je cienjena „stranka prava" od onoga vremena, što ovdje u saboru prisustvuje, u istinu veoma znamenitih preporodnih faza prešla (Dr. David Starčević: Ne više nego vi.) jer kako se znade, a to će se sjetiti i sama gospoda cienjene ove stranke, da je bilo vrieme, kada se je i u javnosti i u ovoj sabornici punim pravom, a medju ostalimi bio sam i ja tako slobodan, pa sam ovoj stranci prigovarao te sam kazao, da se ona nalazi na polju podpune negacije, kad je ona ignorovala postojeće odnošaje, odsudjivala sve postojeće te reklamirala neko stanje, koje je označila i označivala u onom geslu: „kraljevina Hrvatska i kralj hrvatski", ali dalnjega detailiranoga, pozitivnoga programa ova stranka nije razvila.

Ja ću prieći preko dalnjih fazah, pa ću naznačiti samo onu drugu eminentnu fazu, koja je konštatirana u onom govoru g. dra. D. Starčeviće u indemnitetnoj debati, uslied koje je tada neki posebni novi, pozitivni pravac te stranke naglašen bio, dočim se najnovija faza i najnoviji preporod te stranke datira od govora g. dra. Hinkovića, koji kaže po prilici ovo: Da je njegovo mnienje, jer da za se govori, ali da bi moglo biti i u samoj stranci pristaša toga mnienja, a na koliko ih ima, valjda ćemo čuti, a na koliko neće biti desavouirani, možemo uzeti, da je to mnienje ciele stranke — kaže dakle gosp. dr. Hinković po prilici to: da je on spreman posve pristupiti, složiti se sa strankom većine, čim se uvede dobra uprava, čim se stvore snosljiviji odnošaji i popravi materialno stanje naroda. (Dr. Hinković: Čim se obezbiedi obstanak naroda.) Tu bih najprije primjetio — neka mi dopusti velecienjeni g. dr. Hinković — ako je ovo program, najnoviji program, da je ovo u istinu skroz razlučno od dosadanjega programa „stranke prava" (Dr. Hinković: Nikada.), — ali tim se ja za sada neću dalje baviti, nego kažem samo to, da je to program onakav, kakav je program svačiji, jer ja bih rado vidio politiku, državljanina i čovjeka, koji bi, ma da je još tako zloban i zlohotan, da može biti neprijatelj vlastitoj domovini, da bi se on makar uz djavolsku zloću, tomu protivio, jer kad bi se tko tomu protivio, to bi njegov program za tim išao, da bude u zemlji zla uprava, zlo sudstvo i zli odnošaji. (Dr. Hinković: Vi radite drugačije, a po nagodbi ne možete drugačije ni raditi.)

Na koliko je to novi program „stranke prava", to moram reći, da to nije drugo, nego program svačiji. Ovo su abstraktni izrazi, abstraktne formule, obćeniti izrazi, koji značenje dobivaju po konkretnom x, y.

Da vidimo, kako stojimo u tom slučaju, jer ovo pitanje treba razpravljati iz dva gledišta: prvo iz gledišta onoga, je li onaj prigovor, koji inplicite leži u navodu g. Hinkovića, opravdan, a drugo, ocienjujuć rad „stranke prava", da kušamo ustanoviti, da li u tom programu panacea leži, što može dovesti na ono, što g. dr. Hinković želi, kako i mi svi, želimo, dobra naime naravna, dobro sudstvo i dobro materialno stanje.

Ja ću se osvrnuti u tom pogledu na prvo pitanje: da li je taj prigovor već sam po sebi na toliko opravdan, — ja se tu ne upuštam u dubljinu toga pitanja, na koje se imade osvrtati u prvom redu sama vis. vlada, samo ću to reći, da, ako se može s te strane prigovoriti, kao što se inplicite prigovara, da je taj prigovor, što no se veli „im Ganzen und Grosen" neopravdan i pretjeran.

(Žamor na ljevici.) Ali na koliko je opravdan i na koliko imade za takov prigovor povoda i razloga. ja bih rekao, ne u ovom obliku obćenite osvade, nego u obliku konkretne osvade, na koliko se to dokazuje i dokaže. ja ću biti prvi, koji će kazati: Dolje s njim, koji neće odgovarati svojoj dužnosti (Gj. Kamenar: Ne može biti bolje uz ova načela.)

Ja prelazim preko toga, pa ću se baviti pitanjem financijalnim (Dr. D. Starčević: Hvala Bogu!), naročito s onim, što ga je g. dr. Hinković veoma umjestno iztaknuo kao glavnu klicu, koja služi na to, da dade povoda nezadovoljstvu, i stvara po svemu klicu i korien njegovoj stranci i u obće nezadovoljstvu, dakle opoziciji.

Ja ću se baviti tim pitanjem, pa propitivajuć, kako je s tim, najprije mi je kazati, da je istina i da ne ima dvojbe, da materijalno stanje kod nas nazaduje: istina je i ne ima dvojbe, da materijalno stanje kod nas nije povoljno, a to u prvom redu dolazi u prilog njegovoj stranci, što g. dr. Hinković i sam priznaje, jer ovakova obstojnost pomnožava nezadovoljstvo, a ja sam bio jedan od onih, koji sam prvi kazao opoziciji. neka se ne vara, a to je bilo još u ono vrieme, dok nije izašla na polje konkretno, neka se opozicija ne vara, da možda sirenski glasovi njenih liepih napjeva dovode narod u njezin logor, nego da ona asonancija, koja se nalazi u onom refrainu (Dr. D. Starčević: Tuga i nevolja.). širi krugove nezadovoljstva i da ona pomnožava redove te opozicije. Ovo je faktum, kojega plodove bere ova stranka. Nu je li cienjena ova stranka ikada pomnožala djelatnost u tom pravcu, da bi se moglo zaključiti, da stoji u istinu na visini ovoga zadatka, koji si nameće svaki od nas, da nastoji oko toga, da promakne materijalno blagostanje naroda? Nije nikada u tom pogledu ona dala povoda, nije nikada ona dala dokaza, s kojega bi se moglo zaključiti, da se ona u istinu bavi študiranjem ovoga pitanja. (Prigovori na ljeljevici. Glasovi: Dajte vi!)

Jadikovati i navadjati, to i to je zlo. to nije velika umjetnost, to ćemo pogoditi svi i svi ćemo lahko prigovarati onomu, koji stoji na vlasti, da je on tomu kriv.

A takovi su prigovori samo ondu opravdani. ako tko pokaže, da je u položaju, da je u stanju stvoriti bolje materialno stanje. (Vika na ljevici: Dakle mi nismo u stanju? — Dr. D. Starčević: Mi smo u stanju.)

Ali se, gospodo, takovi odnošaji ne popravljaju niti kakvimi preslikanimi čašami, niti lupanjem prozora, niti osvadami, niti obtužbami (Dr. David Starčević: To samo vi radite, koji Magjare pohadjate u Pešti, sramotite narod, idete moljakati u Peštu, zar vam je treba klanjati se u Pešti?)

Mislite, da vas se bojim?

Predsjednik: Ja g. zast dru. Davidu Starčeviću podieljujem ukor, radi nedostojna ponašanja. (Vika.) Ja opominjem g. Davida Starčevića na posljedice. (Dr. David Starčević: Sada su interpelacije. — Vika. — Dr. Bakarčić: Ne bude ništa bez Rusije. — Dr. Antun Starčević: Bez toljage!)

Predsjednik: Ja podieljujem g. Antunu Starčeviću ukor radi nedostojne rieči.

Dr. **Lavoslav Šram**: Ja molim g. dra. Davida Starčevića, da me ne prekida. (Dr. David Starčević: Ja slušam, dok ne vriedjate.)

Ja nikoga ne vriedjam, ali dopustite, s vaše strane nema prigovora. koji nije uvriedljiv. (Dr. Hinković: Kada sam ja lupao prozore?)

Ja nikada nisam prigovarao vašemu patriotizmu, a vi uviek . . .

(Dr. David Starčević: Zašto izdajete.)

Predsjednik: Ja gosp. Davidu Starčeviću podieljujem opet ukor.

Dr. **Lavoslav Šram**: Ja sam stao razpitivati, da li možemo nalaziti u dosadanjem radu cienjene ove stranke pojava misli, o kojih bi se dalo zaključiti, da se ona intenzivno bavi s ovim pitanjem i već sam prije hotio kazati to, da u tom pogledu nije nikada smjeti zaboraviti na rieči velikoga Franklina, koji je kazao: „Onaj; koji vam reče, da ćete vi drugčije steći bogatsvo. nego štednjom i radom. on će vas zavesti, on vas vara“. U tom pogledu ja bih rekao, da ne ima druge panaceje, da ne ima druge, nego ove misli, ove ideje: štednja i rad. (Zast. Sladović: Ali za sebe, a ne za Magjare.) Molim, doći ću i na to.

Veli se i upravo mi se je sada kazalo štednja za sebe; i to je onaj program i to je ono, što se naglasuje, pa se veli: kraljevina Hrvatska imade toliko i toliko dohodaka ali pošto je vitalne svoje interese i veliki dio svojih interesa, rukovodjenje njihovo, zakonodavstvo i upravu ovom nagodom ustupila zajedničkoj legislativi, odnosno zajedničkoj eksekutivi, s toga nije u položaju, da može u tom pogledu izdašnije djelovati i izdašnije nastojati. Mi, videći to. idemo za tim, — tako cienjena „stranka prava“ argumentira — idemo za tim, da oslobodimo Hrvatsku i da ju dovedemo u položaj, gdje će biti sama gospodarica u svem, po tomu, da je taj program svakako blagotvoran, jer smjera onamo, da Hrvatsku dovede u položaj, gdje će si moći providiti ove svoje interese. Uzmimo sada tu stvar, kako je šnjom in concreto. Ja abstrahiram od postojeće nagodbe, nego ću reći: uzmimo ponajprije, da bi kraljevina Hrvatska i Slavonija danas postala posve samostalna pod žezlom dakako vladajuće dinastije, da bi s drugimi pokrajinami stojala jedino u personalnoj uniji zajedničkoga vladara, — to je svakako vrhunac umovanja i nastojanja cienjene ove stranke; jer preko toga valjda ne može ići. Bi li se već tim samim činom, bi li se tim namah promienili naši dotični materijalni odnošaji; tim pitanjem ne ću se baviti, jer to svaki znade, da se to na prečac pretvoriti ne će, ali se ne smije niti to zaboraviti. da velika takova pitanja. pitanja o narodnom životu u imovinskom pogledu, da je ta pitanja morati s malo većega, širjega, prostranijega,

da kažem, uzvišenijega stanovišta promatrati, nego sa ovoga stanovišta; pa se tu mora doći do razmatranja takodjer onoga, da danas, gdje je kraj razboja, koga je u obće čovječanstvo u iznašašćih u napredjivanju prometa i obćila prometnih polučilo, da je danas, tako rekuć, ne samo europski kontinent, nego i veći dio Azije, veliki dio amerikanskoga i australijskoga kontinenta, da su već u zamjenitom odnošaju i doticaju, i tako rekuć reagirajuća uda jednoga te istoga tržišta.

Znade se, gospodo, da se danas milijuni i milijuni daju, da se izhodi kraća koja pruga, kraći, brži i lakši promet i tim zadobije prednost pred dotičnim premcem. Znade se, de se izmedju moćnijih faktora, nego je kraljevina Hrvatska i Slavonija, da se već od god. 1860. ovamo sve to više i više, s većom i većom intenzivnosti, vodi ovaj ne krvavi, ali sigurno duboko uzdrmajući rat, koji se ukazuje u tarifnoj politici, u carinskoj i prometnoj politici.

Sve ove faktore treba na umu imati, pa ako se sve to na umu ima, mora se dopustiti i s te cienjene strane, da, kada bi danas bili posve samostalni, da se u tom pogledu tarifna i prometna politika nikako ne bi mogla oteti reagiranju onih upliva, koji se izrazuju od strane onih, u ljutoj borbi nalazećih se moćnijih faktora.

Gospodo, sve ovo valja uvažavati.

Pa je li cienjena „stranka prava“ ikada pokazala, da je ona s te strane shvatila ovaj položaj i je li si je ona sviestna, da je ona, pobudjujući u narodu one velike nade, da će se odmah izpraviti, podpuno izpraviti, izcieliti biedno naše materijalno stanje, čim narodna stranka padne i stranka prava dodje na vlast, je li si ona sviestna, da je ona prema tomu dužna, ako bude pitana, kako ona to misli ostvariti, dati odgovor, ali taj odgovor ne smije biti onomu nalik: „Ha, gore ne može biti, kako je sada, kako mu drago, ovako je nesnosno“.

S ovakvim odgovorom može se zadovoljiti pojedinac, ovakvu tendenciju, ovakov nazor smije gojiti pojedinac, ali ne smije ga gojiti stranka, a ako ga goji — ja hipotetično govorim — mora ga napustiti u onaj mah, čim si je sviestna, ili čim bar teži za tim, da bi mogao doći onaj dan, gdje bi bila primorana dati pozitivni račun o svojih sposobnosti, da radi, da stvara stanje, koje će biti bolje od onoga, koje je danas. (Dr. H. Hinković: Vratite nam pronevjerene šume i kamate od 130,000.000 for. pa eto blagostanja. — Dr. David Starčević: Podne je prošlo.)

Predsjednik: Do sada je bio običaj, da se govornici nisu prekidali, tim više moram to primjetiti, što dr. D. Starčević ima vremena, da stavi svoju interpelaciju.

Dr. **Lavoslav Šram**: Ja ću biti odmah gotov, gospodine kolego!

Tu mi je iztaknuti jedno, ja bih rekao jednu manu ili krivi jedan nazor, koji kod nas, a osobito u našem narodu jako mah preoteo i koji je donekle takodjer povod, da je stranka prava tako ojačala i to je taj nazor, da se kod nas svemu zlu u prvom redu traži početak u vlasti — u vladi, a s druge strane, da se predpostavlja, da se očekuje, da vlada, kada bi hotjela, da bi mogla namah stvoriti paradis, u raj sve preokrenuti, ali da njezina zloća toga ne dopušta. (Dr. Hinković: Ustav ne valja.)

Predsjednik: Molim, gospodo, izvolite se jedanput naučiti na jednako pravo, gospodina Hinkovića nitko nije prekidao.

Dr. **Hinko Hinković**: A g. Josipović.

Predsjednik: Ako vas je gosp. Josipović prekinuo, to vas je jedanput, a vi danas već dvadeseti put.

Ja mislim, vi ne imate nikakvo veće pravo, nego svaki drugi, dakle kakvo pravo sebi hoćete, dopustite to i drugomu. Ja ne mogu dopustiti opoziciji veća prava, nego svakoj drugoj stranci. Ja nikakvo prekidanje ne mogu dopustiti.

Dr. **Lavoslav Šram**: Ja ću nastojati, da što prije svršim, da zlo ne rabim ustrpljenje visokoga sabora, te ću se osvrnuti još na program cienjene stranke neodvisne opozicije, koja naglasuje, što je i g. dr. Frank naglasio u svom govoru, „samostalne financije“, da li stoji. Sada ću reći o pravu, nastojati o tomu, da se ova nagoda pretvori u onakovu, da bi imali samostalnu vlast rukovoditi financije. O tom pravo ne može biti dvojbe, to je pravo posve jasno, to nitko ne stavlja u dvojbu. (Živio!) Ja to pitanje mimoilazim, jer niti danas ne stoji na dnevnom redu, a niti je umjestno, da se sada s njim bavim, naime o shodnosti ili neshodnosti ovakovo pretvorenje nagode. Ali jedno je, što ću cienjenoj opoziciji neodvisnoj primietiti, da u ovom računu, koji dolazi, ako ne brojevno, a to barem po svojih rezultatih, izraženih u onoj adresi neodvisne stranke, koju ona sama označuje kano svoj program, a ako nije tamo; a to je svakako u onom glasilu, koje zastupa mnjenje cienjene stranke i u govorih njezinih pristaša, da naši prihodi, ja bih rekao, po računu, ako se ne varam, g. Bartolovića, iznašaju 16.000.000 bruto prihoda, pa veli cienjena ta neodvišnjačka opozicija, da bi taj prihod bio dovoljan pokrivati sve naše potrebe, pače još i u izdašnijoj mjeri, nego danas.

Ja ću na ovo kazati to, da se neupuštam u izpitivanje toga računa, da li je izpravan ili neizpravan, ali jedno je, što ne treba s uma metnuti, da ciela ova argumentacija, koja se nastavlja na ovu predpostavku, polazi s ovoga stanovišta, da li svi javni prihodi ostali nepromienjeni, t j. da bi svi tereti, proti kojim se veli, da su nesnosni, da su upravo povod, s koga se ustalo proti nagodi, da bi svi ovi tereti morali ostati na istoj onoj visini, ako hoće, da onaj calcul stoji. — (Vrlo dobro, na desnici.)

Na to ne smije zaboraviti ta cienjena stranka, te je dužna to kazati narodu, da bi mogla dotične izdatke drugčije grupirati, ali da se nebi tereti niti za novčić umanjili, ovo neka doda kano dodatak svomu programu.

Cienjena stranka prava u tom pogledu mnogo je

kraće postupala, ova o tom svemu ne kaže ništa, pa misli, da bi naši prihodi svakako dovoljni bili, da pokriju ne samo naše autonomne potrebe, nego i one, koje sižu preko tih autonomnih potreba i koje danas spadaju na zajednički budget, ali preko toga ta stranka, ako hoće izvesti svoj program u onoj svojoj čistoći i prema onomu vrhuncu, koji sam prije iztaknuo, onda ta stranka ne smije zaboraviti, da bi uz ove današnje izdatke trebalo još i drugih, koje bi morali svakako podnositi i da se mi tim izdatkom ne bi mogli oteti, ja bar ne znam, kako misli i mnije ta stranka, ako misli, da bi se mogli oteti, ali po mom shvaćanju držim, da se ne bi mogli oteti mnogim teretom, koji datiraju od prijašnjih vremena.

Ako je tako, kako se kaže „spužvom prek“, pak „table nette“ napraviti, onda u ovom smislu jest njezin program razumljiv. ali ovako to pokazuje, da ova stranka nije u obzir uzela sve obstojnosti.

Ja razloge, s kojih nije uvažila ovu jednu okolnost, dalje ne ću razpitivati, jer možda bi me to dovelo do razmatranja onakovih, s kojimi je možda uputnije, da se dalje nebavim, jer ta razmatranja dovela bi me možda dotle, da bih se pitao, da li je moguće, da mogu nastati eventualnosti, uz koje bi se ovakove predpostavke ostvarile? Ako mogu nastati ovakve eventualnosti, da li je u istinu dopuštano; ja bih rekao, patriotično željeti takove eventualnosti? (Juraj Kamenar: To je strašno, baš kao da bi bolestniku kazao, da ne smije ozdraviti.)

Ja mislim, da sam i predugo izcrpio dobrohotnost vis. kuće, pa ću sada još samo označiti stanovište svoje naprama predležećoj osnovi, ja velim svoje, jer govorim za se, tim nisam niti iz daleka rekao, kao da se lučim od koga, ali kažem to zato, jer ne imam vlasti, da za koga govorim, nego za se, a biti će mi tim ugodnije, ne budem li od strane onih, uz koje stojim, desavouiran.

Ja glasujem za proračun.

Ja glasujem za proračun, premda dopuštam — a to nije istina, koja nije istom pronadjena s te strane (ljevice), nego je istina, koju smo osjetili svi i koja je izpoviedana svuda — ja priznajem i nadam se, da će u buduće biti drugčije i bolje, priznajem, da materijalni naši interesi sa strane naših saveznika nisu do sada bili uvaženi, kako bi morali biti, pa velim, govoreć za se, a ako mi dopuste, govoreć i u ime svoje stranke, da ćemo nastojati u tom pogledu izhoditi boljak, da ćemo nastojati oko toga. da se ono, što je zanemareno, nadoknadi. I ja kažem, da je istina, dopuštam, priznajem, izpoviedao sam više puta i sada izpoviedam, da ima pregnantnih slučajeva, gdje je nagoda povriedjena i velim, da sa svim tim stojim na tom stanovištu, na kojem stojim i govorim za nagodu, zagovaram nagodu, jer se nadam i to je temeljna ideja svega moga političkoga rada, jer se nadam, da će se ono, što je bilo povriedjeno, izcieliti. jer ću nastojati oko toga dušom i tielom, da se izvida ono, što je ranjeno i nadam se, kako velim, da će tomu tako biti.

U to ime pomogao Bog!

(Živio! Živio!)

Predsjednik: Sada je vrieme, da se predje na interpelacije.

Rieč ima g. dr. David Starčević, da stavi interpelaciju.

Dr. **David Starčević**: Gospodo! Kad bih ja bio uvjeren, kako je velevriedni g. predgovornik rekao, da hrvatski narod ne ima se nadati samostalnosti, slobodnoj budućnosti svojoj: ja bih nastojao najprije učiniti svemu svomu rodu, a onda sebi i narodu kraj.

A, gospodo, da se uvjerite, da je to istina, ja ću navesti samo neke crte blagodati, koje danas Hrvati pod ovim sustavom uživaju.

Osobito u posliednje vrieme, za ove sjeditbe, čuli ste od mnogih govornika velevriedne stranke većine, da nam se podastrla na ustavno pretresivanje ova ili ona naredba, ovaj ili onaj zakon. Dakle ja priznajem za ovaj čas s vami, da mi imamo ustav i da mi ovdje ustavno pretresivamo.

A ja mislim, da vi svi ovdje i velevriedni g. predgovornik priznati ćete, da gdje je ustav, slobodno je svakomu svoje mnienje kazati bilo za jedan stanoviti predmet, bilo proti. A ja ću dokazati i sama moja interpelacija pokazati će, da to pod ovim ustavom nije, t j. da nitko ne smije kazati svoje mnienje, nego onako, kako se je zapoviedilo, kako vi velite, po eksekutivnoj oblasti. Sada pitam ja vas, u čem se ovaj sustav luči od onoga najstrožega despotičnoga sustava; molim vas svakoga pojedinoga, da mi na to odgovorite, a naročito žalim, da ne ima g. glavara zemlje, koji je na čelu ustavu, koji provodi. Ja bih ga upitao sasvim mirno bez uvrede, da mi odgovori, ako on mene zapita i ja ću njemu odgovoriti pred vami i pred cielim svietom.

Gospodo! Vi držite, bar neki, kako sam čuo, da oni, koji se ne slažu s većinom, a naročito mi, članovi stranke prava, da smo precerani, da nešto ne mogućega tražimo. Koji bi takova šta tražio i zahtjevao, to je istina, da je ludjak; ali, gospodo, opet istina je s druge strane, da svaki, bio on član većine ili stranke prava, da dobro zna, ako je gladan ili žedan bez razlike i da tu prestaje svako umovanje i filozofiranje.

Vi znate, da u Hrvatskoj, od kad današnji sustav postoji, da je svaki dan gore i to gore. To su gospoda od strane većine pokazala Vi sami ste dokazali, da škole ne valjaju i to učitelj, profesor, koga mi plaćamo. To sam ja prije godinu dana govorio i dobio sam ukor Danas je zastupnik vlade dokazao, da je onaj gospodin prije nekoliko dana, vještak, govorio protivno nego vlada misli i najteža je rana vladi, da se je jedan član iz većine usudio govoriti, da što ne valja, bar tako je g. Jurković naglasio.

Druga gospoda, koja su o željeznicah govorila, velevriedni g. zastupnik iz Osieka kazao je, da je Slavonija

osobito pod ovim sustavom izvržena najvećoj propasti i ako se ne okrene, da će zaostati.

To je čovjek od vaše većine i druga gospoda su to izticala, koja su govorila o sudstvu i upravi, a osobito sudstvo je radost vladi, a uprava se brani, jer uprava u Hrvatskoj znači: kortešsirati za vladu.

Predsjednik: Ja vas opreznim činim, da ovo u nikakvom savezu ne stoji s vašom interpelacijom.

Dr. **David Starčević**: Ja ću samo blagodati navesti pod ovim sustavom. Videći, da se članovi vriedne većine medju sobom peru, ja se nadam, da će se naskoro i Hrvatom pokazati u onoj čistoći, u kakvoj se mi pokazujemo i onda neće g. predgovornik imati razloga predbacivati nam, da nešto ne mogućega tražimo.

Rimski pjesnik kaže: est deus in nobis agitante calescimus illo.

Ja, što se mene tiče, i svi članovi stranke prava osjećamo iskru božansku istine i prava i tražimo za našu domovinu isto, što svi i malo vriedniji narodi nego Hrvati imaju. Ja pozivljem svakoga od vas, gdje je čovjek, koji će dokazati, da ja nebi mogao to, da sebe, kad bi došao u okolnosti tako upravljam, kako Englez ili Francez, a mislim, da je i svaki od vas uvjeren, kad bi Hrvati na svojih nogu stajali, kad bi s onim, što su si privriedili, sami razpolagali, nebi bili tako krive račune slušali.

Ja ne znam, tko ima pravo: govorio je jedan od naše stranke, jedan divljak i velevriedni član većine. Bilo ovako ili onako, učinimo jednom kraj, jer se vidi, da su krivični i ubitačni. Tako ćemo riešiti naše saveznike tereta, da nam neće moći predbacivati, da Hrvate hrane. Dopustite, da kažem, da su to ludjaci, koji koga tako uzdržavaju, ako su Magjari takovi ludjaci, ja vam onda čestitam.

Predsjednik: Ja vas po drugi put opominjem, ako se ne ćete prestati od predmeta odaljivati, ja ću vam rieč uzeti.

Dr. **David Starčević**: Danas je zavladalo ono, što drugi rimski pisac kaže (čita), t. j. kad se čuje zvek novca kao da se je pokazao najveći vladar, razjažuju se vrata i ne čuje se drugo, nego: dobro nam došao.

Gospodo! Čuli ste u svih europejskih i amerikanskih parlamentih, da je danas novac zavladao svietom i dapače kažu, da onaj, koji za tim ne teži, da je ludjak. U Hrvatskoj svaki onaj, koji radi za hrvatske probitke, ne teži za novcem, jer tamo ga neće steći počam od seljaka, jer mu se svaki dan otimlje sve to više i mora doći na prosjački štap, a tomu neće uteći niti onaj, koji danas ovo stanje brani.

Gospodo! Istina je priznana, da vlada . . .

Predsjednik: Ja sam g. dr. Starčevića dva puta opomenuo, da se drži predmeta, on se nije prestao odalečivati od predmeta, dapače niti jedne rieči nije o njemu progovorio, s toga mu oduzimljem rieč.

Dr. **David Starčević**: Vi ste prije rekli, da ćete svakoga zastupnika jednako slušati, ja se pozivljem na većinu i cieli sabor.

Predsjednik: Ja sam vam oduzeo rieč.

Dr. **David Starčević**: Ja ću pročitati moju interpelaciju.

Predsjednik: Izvolite.

Dr. **David Starčević** (čita):

„Može li i hoće li nam vis. vlada Nj. ap. Veličanstva kazati:

Tko i zašto je obustavio na brzojavu čestitku, koju su na 18. o. m. saborski članovi stranke prava odpravili „St. Peterburgskija Viedomosti“ prigodom svetkovanja 1000-godišnjice sv. apostola Ćirila i Metoda, čestitku, koja hrvatski glasi ovako:

Uredničtvu „Petersburžkih Viedomostih“.
Petrograd.

Članovi hrvatske stranke prava, sastali se na saboru, svesrdno čestitaju bratinskomu narodu ruskomu prigodom dostojna svetkovanja tisućgodišnjice na slavnu i svetu uspomenu apostola, utemeljitelja njegove narodne neodvisnosti i veličine i žale, što uz najvruću želju ne mogu kod toga slavlja udioničtvovati“.

Predsjednik: Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostavit će se g. banu.

Rieč ima zastupnik gosp. Gržanić, da stavi intepelaciju.

Josip Gržanić: Gospodo! Predmet današnje moje interpelacije nije drugo, nego uprava naše vladavine, a drugom zgodom spomenut ću, kako sustavno politička oblast i sudstvo radi proti narodu, navesti ću tada eklatantan slučaj, s kojega će se i većina možda zgražati. Danas mi je predmet najnoviji, tičući se grada Senja. Poznato je, kako je u zadnje vrieme razglašeno službeno o buni dogodivšoj se u Senju 19. rujna pr. g.; čitali smo, brzojavku u „Narodnih Novinah“, gdje se kaže, da su Senjani izbornikom, dotično pristašam vladine stranke polupali prozore, te skoro da su ubijeni i oni i njihova djeca, da je navaljeno bilo na carinski ured, te ga htjeli pokrasti, i da su mnoge obitelji pobjegle iz grada Senja. Te viesti raznesle su i sve novine po Austro-Ugarskoj u istom tonu. Najtežje je, što se je javilo, da u Senjani htjeli navaliti na carinski i porezni ured, te ga htjeli porobiti.

Ja mislim, da u Senju još nije tako daleko magjarska državna idea zavladala, da bi se takova što moglo počiniti.

Ta okolnost naniela je štetu odmah gradu Senju, čime je ona brzojavka razglašena. Odmah su stigla mnoga pitanja, da li se još može Senjanom kreditirati, da li nije opasno za život u gradu Senju.

Ne samo, da se zajedničkimi poslovi ubija naša trgovina, nego evo: na ovakov način, kojega nije trebalo, radi naša vlada. A kako i da li je opravdano, izvolite poslušati :

Kazalo se je, da su neki gradjani i posjednici u pogibelji života i imetka. Vlada je odmah bez izvida odpravila brzojavku u Senj, javljajući, da šalje vojničku asistenciju od dvie satnije i vel. župana Reiznera, da uzpostavi red. Zbilja došli su Jelačićevci sa generalom Reiznerom, mislilo bi se zbilja, da je iskra smutnje na Balkanu pala i da će se evropejski rat povratiti A što je bilo na svršetku ?

Nekoliko dečurlije i baba počiniše izgred i zato je trebalo dvie junačke satnije. Da je uprava tomu kriva a ne Senjani. spomenut ću ovo :

Prije izbora narodnoga zastupnika radilo se je o tom, ne bi li mogao vladin kandidat u Senju prodrieti.

Kakve su okolnosti bile i kakve su danas, težko da bi mogao prodrieti član one stranke, one vlade. koja je grad u svakom pogledu materialno uništila. (Dr. Hinković : Cielu domovinu.) Gospodo ! Niti luku ne daju danas čistiti ; željeznicu ne dadu graditi ; privatnomu čovjeku, koji je htio preuzeti to poduzeće ne daju koncesiju ; komunikacija se ne unapredjuje ; brodarstvo je uništeno. Svemu tomu je ona stranka povod, ili je bar to podupirala, koja hoće, da izmami mandat Senjana. Gradjanstvo u uvjerenju, da ta stranka radi proti gradu i domovini, nije moglo povjeriti mandata drugomu, nego članu one stranke, koja unapredjuje interese domovine, koja nije nigdar nikakva zla učinila.

Videći vladinovci. da težko ide u takovih odnošajih agitirati, upotriebili su veleštovanoga presv. biskupa Posilovića, da bi on nagovarao gradjane, kako bi prodro ministar Bedeković kao vladin kandidat.

Ovo je, što je najvažnije. Vidjeti ćete posljedice. Presv. g. biskup Posilović kazao je senjanskim nekojim izbornikom, kako nam sami kazaše :

Preporučam vam. birajte preuzv. gospodina Bedekovića, jer se inače, kako sami čujete. groze, da će ukinuti i gimnaziju, sjemenište i rezidenciju biskupa. Ja dopuštam, da je on to činio iz patriotizma. bojeć se za gimnaziju, pak se je dao na posao, koji njegovomu stališu i ne dolikuje.

U to vrieme desio se je presv. g. predstojnik bogoštovja i nastave u Novom. te se govorilo u to vrieme, da će se prenieti gimnazija u Novi. ili da će se otvoriti tamo razne klesarske škole Ja do toga, što se govori ništa ne držim. nego samo spominjem. što sam slušao.

G. Reizner došao je kao vladin povjerenik u Senj, te je vodio posebnu iztragu, redarstvo je vodilo posebnu iztragu, a sudbeno povjerenstvo opet posebnu.

Reizner vodio je iztragu u drugom smislu, a redarstvo u drugom smislu, a sud opet u trećem.

Velikomu županu nije bilo do ničega drugoga, nego da može donieti dokaze, da su gradjani, ili bar vodje stranke prava intelektualni krivci te bune, te je pozvao gradske zast i rekao im : Kažite mi intelektualne krivce ja ću otići i maknuti vojsku.

Ali što ćeš kazati. kad nije ništa na stvari. Iztraga redarstvena je dokazala, da je izgred provociran od službenih ljudi. Na dan 17. rujna 1884. na dan izbora proglasio je financijalne i porezne straže nadzornik Vinski, da je neki Babić, bivši brzojavni činovnik, odpušten radi pronevjerenja, brzojavio vladi, da bi mogli činovnici prodrieti s vladinim kandidatom, ali da su i oni ideal stranke prava. Ta viest je navlaš razvikana, da se pobuni gradjanstvo proti Babiću, da se može izbornoga dana uništiti, a moguće i u toj nakani, da se dobije povod, da se može gimnazija dokinuti. Pametniji su ljudi molili sve nižje slojeve, da se ne bune i da ništa ne čine, jer da je to naručeno i da bi moglo imati zlih posljedica. Što nije išlo 17. išlo je 19.

Kukavna i ne dužna djeca i žene, nahuškane parohovom suprugom, započeše izgred, prateć ju zviždanjem do kuće nekoga profesora, odakle netko iz stana bacio lonac na svjetinu. Ova razdražena polupala za uzvrat prozore na istoj kući. Svjetine se više sakupilo, te razdražena otišla demonstrirati dalje, i to zamraženim osobam.

Ovi javiše vladi, da su u pogibelji života i podpisaše se kao mirni gradjani i posjednici. Ja ne znam ni jednoga od onih. koji se vladi brzojavno pritužiše, da su gradjani ili posjednici, osim profesora Magdića, koji je začastni gradjanin. To sve javljeno je vladi po naputku Vase Paukovića. Doglašeno je med ostalim vladi i to, da je bačen kamen od 10 kilograma na drugi kat, a ja bi rado vidjeti čovjeka u današnjih okolnostih, koji će u drugi kat baciti kamen od 10 kilograma.

Na ovakovu viest poslala je vlada vojničku asistenciju u Senj. Pogreška vlade sastoji u tom, što je na privatnu viest odaslala asistenciju u Senj bez izpitivanja, da li to stoji ili ne.

Poglavarstvo i zastupstvo, da odvrati vladu od toga pogibeljnoga koraka, brzojavilo je vladi, da ne ima bune ; nu vlada je ostala naprama tomu gluha.

Vlada je htjela to učiniti i zato je učinila za osvetu bunu u Senju.

U obće je na Senj najveća vika, da je nemiran grad. Moguće je, da se to i mene tiče i govori se, da sam ja tomu kriv, nu čina za to nije nigdje ni vlada ni njezini organi dokazala. Nego ovako je na stvari : U Senju su namješteni njekoji nesposobni i nevaljani činovnici, koji su opazili, da danas bude samo onaj promaknut, koji je vladin korteš, koji zadirkuje u privatne i političke odnošaje, i koj se izkaže kao ulični agitatori. U Senju bio je stari ravnatelj gimnazije, neznajući nekoliko nevaljanaca na uzdi držati, koji su željeli učiniti vladi uslugu, te valjda postali ravnatelji i to je onaj povod nemirom, da se toliko bunilo i toliko uznemirivao grad i vlada.

Danas, gdje je vlada postavila privremenoga ravnatelja gimnazije, ušutkani su nemirnjaci, jer su vidjeli, da nije na njih kocka pala i grad je miran, i biti će miran dok ga vladini ljudi ne budu uznemirivali. Ciela je stva

provocirana. Na teret grada dodjoše vojnici i vladin povjerenik. On ne samo da bere silne dnevnice, nego je grad materialno znatno oštetio tim, što je dao krčme u rano doba zatvarati, odbiv tim gradskoj blagajni dohodak. koja već danas ne može plaćati gradske činovnike; obćina, koja je imala dohodak prije od 45—48.000 for., a sada joj spao na 28.000. Tim ću svršiti i pročitati interpelaciju (čita):

Može li i hoće li nam preuzvišeni g. načelnik vlade Njeg. ap. Veličanstva odgovoriti na sljedeća pitanja:

1. Zašto je vis. kr. zem. vlada bez izvida na privatne brzojavne denunciacije privatnih ljudi poprimila najstrožije mjere u gradu Senju odpraviv tamo vladina povjerenika i satniju vojnika radi izgreda, počinjenih 19. rujna 1884.?

2. Je li se vis. kr. zem. vlada na temelju obavljenih sudbenih i redarstvenih izvida osvjedočila, da su izgredi, počinjeni istoga dana izvedeni i zasnovani po činovnicih zem. i zajedničkih?

3. Je li se vis. kr. zem. vlada nakon povedene iztrage uvjerila, da je službeno razglašena viest o navali na carinarski i porezni ured neistinita, a isto tako i ona viest o biegu obitelji iz Senja?

4. Je li vis. kr. zem. vladi poznato, da su tužitelji, dotično prijavitelji za pokriti opako svoje djelo, a krivnju na gradjanstvo baciti, svjedoke kupovali i snubili proti ne dužnim gradjanom, da krivo proti istini svjedoče i prisižu?

5. Znade li vis. kr. zem. vlada, kolika je šteta učinjena obćini grada Senja, proglašenjem nesjegurnosti života i imetka u Senju, znade li nam napokon kazati:

6. Koliko će troškova imati grad Senj za uzdržavanje vojske i dnevnica vladina povjerenika ili će te troškove krivci nositi?

Predsjednik: Ova će se interpelacija uvrstiti u zapisnik, i dostaviti g. banu.

Prelazi se na dnevni red.

Rieč ima narodni zastupnik gospodin dr. Franjo Marković.

Dr. **Franjo Marković**: Vis. sabore! Gospoda predgovornici, koji su se izjavili proti dozvoli proračuna sadašnjoj vladavini, naveli su povorku čina magjarske vladavine proti Hrvatskoj, povorku čina, koji nose Hrvatskoj propadanje blagostanja, koji ruše njezina ćudoredna i prosvjetna dobra, koji kvare njezina narodna i politička prava, koji svako zlo ili bar mnogo zlo u njoj uvriježuju; naveli su povorku činjenica, iz kojih je jedan predgovornik izveo izreku, da je novčani odnošaj Hrvatske naprama Ugarskoj neistinit, ne moralan i sramotan po Hrvatsku, a drugi svoju izreku, da ne ima jamačno u čitavoj monarkiji ni jedne zemlje, koja bi bila nesretnije upravljana od Hrvatske.

Neposredni predgovornik, veleštovani gosp. dr. Šram, dokazivo je. da niti glede novčanoga materialnoga pogleda, niti glede političkoga odnošaja ne stoje navodi proti proračunu, bar tako ne, kako su predgovornici prije njega naveli. Ja si ne mogu svojatati i ne svojatam si prikladnosti, da bi, ne posredno poslie tako duhovita i inimi vrlinami urešena govornika, njega uspješno mogao pobiti, ali ja držim, da je stvar tako jasna: da je istina tako nepreporna, da bude i meni slabo vještomu moguće prigovarati njegovomu razlaganju, te pridonieti nješto, da istina svane to jasnije na vidjelo. G. dr. Šram nastojao je pobiti argumentaciju dra. Franka.

Gosp. dr. Frank mislim, da ovako u bitnosti umuje: U nagodi onaj paragraf, koji ustanovljuje 6·4 za Hrvatsku kao dužnost prinosnu za zajedničke troškove, stoji u putuslovju sa onim paragrafom, koji kaže, da ima biti taj prinos razmjeran prama poreznoj snagi Hrvatske.

G. dr. Šram stavlja prispodobu: „Recimo, da Hrvatska skupa s Ugarskom ima blago, koje iznosi 100 milijuna; kad bi se radilo o tom, da se podieli taj imetak, onda ne bi pripustili trećega — u ovom slučaju Cislajtaniju — da participira, nego bi podielili medju sobom. Na isti način ima biti i glede izdataka za Ugarsku i Hrvatsku zajedničkih; tu ne smije još neki treći participirati, nego samo Ugarska i Hrvatska.“ G. dr. Šram imao bi pravo, kad bi se o tom radilo, da se ono podieli, što se ima, ali glede prinosa za troškove zajedničke radi se o tom, da mi nešto doprinesemo, česa ne imamo, da doprinosimo preko naše mogućnosti. To je upravo bitna točka, koju ustanovljuje dr. Frank. Kad se je uglavilo, da mi 6·4% doprinosimo, onda se je zahtjevalo, da mi doprinosimo više, nego što imamo, nego što sav prihod naše zemlje iznosi, zahtjevalo se, da toliko više doprinosimo, da bi još i dužni ostali za zajedničke poslove, a nam ne bi ništa ostalo za autonomne poslove.

Ja zato mislim, da je sasvim nesretno izabran primjer g. dra. Šrama i da argumentacija dra. Franka time još jasnije izlazi na vidjelo, kao istinita.

G. predgovornik dr. Šram priznaje, da kad se dieli medju dvojicom ili trojicom, da to ima biti razmjerno prema prihodu, a baš kod one podjelbe zajedničkih troškova sasvim je napušteno gledište razmjerja, pak je sasvim drugo gledište postavljeno G. predgovornik kaže, da je ključ od 6·4% samo od teoretičke vriednosti, i da bi bio opravdan samo uz tu predpostavku, kad će doći vrieme, kada će Hrvatska imati toliko prihoda, da će joj još ostati preko 45% za njezine autonomne poslove. G. predgovornik kaže, da je pravo načelo, po kojem ima Hrvatska doprinositi za zajedničke poslove, ono od 45% za Hrvatsku, a 55% za zajedničke poslove. To da je odlučno i pravedno načelo. Ja mu odgovaram, da je to ono isto, što je kazao dr. Frank, jer je pronašao, da po njegovom ključu, kako ga on izvodi, upravo od prilike izlazi ovo razmjerje, da Hrvatska za se troši 45%, dočim po onom ključu, kako je u jednom onom paragrafu nagodbenom, Hrvatskoj ne samo da ne dolazi 45% svih njezinih pore-

za njezine autonomne potrebe, nego ona ne može svimi svojimi prinosi platiti niti svoje zajedničke dužnosti, te je ostao dug već prve godine 1868. 1 milijun, a sada to ide na više milijuna.

G. dr. Šram. prigovarajuć dru. Franku, prispodobi s kutem, kaže, da se in thesi dade pomišljati, da bi jedanput nadmašio prihod Hrvatske toliku svotu, te bi nju i preko 45% zapalo za autonomne poslove; ali je priznao, da u praksi po izkustvu dosadanjih godina nije tako, pak nije ni nade, da će biti bolje u budućnosti.

Ali, gospodo, u tom pitanju, gdje se radi o novcu, ne pomaže nam ono, što je in thesi, nego ono, što stoji in praxi, jer se ovdje ne možemo tješiti tim, što teoretički stoji, nego nas tišti, što nas praktički tišti. Stoji, da su sve to veće naše tobožnje dužnosti i tobožnji dug prama Ugarskoj za zajedničke poslove. Liepo bi bilo, kad bi onaj ključ od 6·4 imao samo teoretičku vriednost, ali mi vidimo kod magjarskih državnika, da ima taj ključ tu veliku praktičku vriednost, da oni u obračunih spotiču Hrvatskoj, da je ostala toliko dužna za zajedničke poslove i da Ugarska mora to pokrivati. To Magjari ponavljaju uviek za to, da odatle izvedu nesposobnost Hrvatske za samostalni život, nesposobnost i za autonomiju, koju sada imade, te kažu, da Hrvatska živi od milosti Ugarske. To je toliko put izticano s magjarske strane tako, da taj ključ od 6·4 imade veliku političku važnost za moralno promicanje Hrvatske, što je takodjer faktor u svietu, odlučujući sudbinom naroda.

Meni je lahko bilo navesti nešta proti dokazivanju dra. Šrama, jer je on završujući sam kazao isto, što kaže dr. Frank. Dr. Šram izrekao je naime ovo: „Pokazalo se je tečajem godina, da je onaj ključ od 6·4% ili 5·57 osnovan na predpostavci, koja se izpuniti ne može. Taj se je ključ pokazao tečajem godina ili ne moguć, ili u protimbi s glavnim načelom onim, da ima Hrvatsku zapasti 45% a za zajedničke poslove ide 55%.“ Dr. Šram priznao je time glavnu misao dra. Franka. Dr. Šram nadovezao je na to sasvim opravdanu ogradu, proti neistinitomu prigovoru magjarskom, da mi Hrvati ne izpunjujemo svoje prinosne dužnosti i da oni za nas plaćaju; on je rekao, da nitko za nas ne plaća ništa. Ako je to priznao, a poslie prama koncu govora izrekao, da se zanemaruju materialni interesi Hrvatske sa strane magjarske vladavine; ako je tako, da Magjari za nas ništa ne plaćaju, nas ne uzdržavaju, ali zanemaruju naše materialne interese, ja ne znam, kako dr. Šram može odatle izvoditi, da nije istina ono. što se kaže u adresi naše neodvisne stranke, da mi Hrvati možemo sami o sebi obstojati, da možemo dužnosti vršiti prama monarkiji, i da, nehtijući se izvrgnuti zanemarivanju naših materialnih interesa po Magjarih, hoćemo sami za sebe biti.

Ja ne vidim, kako bi iz onih priznaja g. dra. Šrama mogao sliediti prigovor njegov proti našemu programu. On je nadalje priznao, da naš zahtjev samostalnih financija — a mislim, da je s time razumio samostalnost u svih strukah državnoga života, koje je nagoda predala zajednici s Magjari, odgovara pravu Hrvatske, jer da je to pravo Hrvatske posve jasno, te da ne može o njem biti prepora. Ako je tako, onda, uz one njegove prijašnje priznaje, ja ne znam, zašto se nebi Hrvatska mogla poslužiti tim pravom i tražiti ga? Nu g. dr. Šram ipak misli da bi to bilo pogibeljno, jer da bi tereti ostali oni isti kao i do sada, a da se baš na porezne terete tolike tegobe dižu i da je to glavna tegoba svih opozicionalaca. Nu to je očevidno golema razlika, je li odredjuje i upravlja porezne terete u zemlji samostalna hrvatska vlada i sabor i to tako, da porez od naroda unišli, bude opet obraćen u samoj zemlji na korist naroda i investicioniran za željeznice, te u drugom svakom pogledu, da se izcrpi, kako je to pokazao u razpravi gosp. Bartolović, i koristonosno uloži u samoj zemlji, — to je velim nešto posve drugo, nego kad se troše ogromni porezni tereti naše zemlje na tudje stvari, kako je dr. Frank pokazao.

Mi. zahtjevajući, da se porez bivši po samostalnoj odluci u samoj zemlji, svakako smo puno naprednjiji, nego dr. Šram, koji hoće, da nadalje ostane ovako, da Ugarska s porezi postupa po svojoj volji, da ne investira u Hrvatskoj ništa ili bar neznatno, da upravlja komunikacijami i t. d., što je uviek na štetu razvitku u našoj zemlji.

Što se tiče tarifne politike, komunikacija i t. d. g. dr. Šram zahtjevao je od nas, da se postavimo na uzvišeno stanovište, s kojega ćemo gledati Europu. Aziju, Afriku, Ameriku i Australiju, kako su u medjusobnoj svezi, kako reagira jedan dio svieta na drugi glede trgovine, kako se samo za kratku željeznicu vode ratovi i t. d. To je istina, ali meni se čini, da je to stanovište tako uzvišeno, da s njega iz vida gubimo sbiljne okolnosti, koje su kod nas i koje ne ovise o golemih kosmopolitskih trgovačkih zapletajih i pitanjih. Što se to tiče velikih trgovačkih konjektura svieta. kad se radi o tom, da paromlin zagrebački svoju melju na Rieku mora skuplje voziti, nego mlinari iz Pešte? Što se to tiče svesvjetskih trgovačkih sveza, kad naše vino iz Sriema samo preko Save u Srbiju mora plaćati mnogo veću daću, nego magjarska vina? Što se to tiče velike svjetske politike, kad željeznica, koja je izticana sve od g. 1861. kao absolutno nuždna našoj domovini, željeznica od Zemuna izravno do Rieke, ostaje sveudilj nemoguća, zato jer oni, koji o tom odlučuju, ne dadu nam je, a to su Madjari? Gospodo! Kad bi mi bili od njih samostalni, onda glede onih tarifa za vino i za proizvode paromlina našega nebi bili ovisni o odnošajih trgovačkih u Englezkoj i sjevernoj Ameriki.

Dokazivanje dr. Šrama glede trgovine sjeća me na to, kako je neki pisac prispodobio u jednom slučaju Engleza sa Francezom. Englez brijač veli u brijačnici čovjeku: „Baroka, koju vam postavljam na glavu. tako čvrsto stoji, da ako ju metnete u ovu zdjelu vode, neće se

ganuti", a Francez će brijač čovjeku reći: Gospodine, metnite baroku na ocean, ona će mirno stojati. Englez može odmah praktično vidjeti, dočim je malo daleko iz Pariza na ocean. Tako isto, što g. predgovornik o svesvetskoj politiki govori, to je nam daleko. Kod nas se radi o konkretnih najbližjih svakdanjih okolnostih, koje bi ovisile o samostalnoj odluci hrvatske vlade i sabora, a sada ovisi o samovolji Magjara.

Ima još nešto, što se tiče materialnoga zanemarivanja naše zemlje, a glede čega se boji g. dr. Šram, da se ne bi popravilo, kad bi mi postali samostalni od Magjarske. Prigovarao nam je g. dr. Šram — mislim bar, da sam takva što čuo — da mi pretjerujemo, biedeći vladu magjarsku sa zanemarivanja materialnih interesa hrvatskoga naroda. Ja ću navesti iz spisah „o šumskom katastru Hrvatske i Slavonije", iz spisah, koji su podpisala gospoda, koja ne mogu doći u sumju kakve neprijaznosti proti Magjarskoj ili kakve pretjeranosti hrvatske; to su gospoda grofovi Pejačevići, Aladar Janković, g. Josipović, g. Mihalović, g. Julio Jelačić i t. d. Od ove gospode, odlične, podpisani spis sadržaje mnoge interesantne podatke, kako se je oporezovanje šuma izvelo kroz dotične zajedničke organe u našoj domovini, kako su svi oni pojedinci naši, kojih se je taj posao ticao, radili pri tom, da ne bude niti proti zakonu niti proti pravednosti ljestvica oporezovna ustanovljena, a svimi svojimi nazori nisu postigli baš ništa. Samo, da spomenem jednu izreku iz toga spisa, koja glasi ovako (strana 29. u Poviesti šumskoga katastra u Hrvatskoj i Slavoniji, god. 1884.): Mi smo velikom pozornošću pratili razprave zemaljskoga katastralnoga povjerenstva u Budimpešti. Vidili smo, kako su Hrvati u tom povjerenstvu svom dušom i temeljitimi razlozi ustali na obranu prava i pravice, kako su se borili za obstanak; ali sve badava. Njim se je doduše prigovaralo, ali pobili se nisu; glasovi se nisu mjerili, već samo brojili, pa tako pade najpravednija stvar na svietu". To je izjava, koje nepristranost neće moći nitko u sumnju dovesti, te neće moći nitko tvrditi, da su to hrvatski pretjeranci podpisali.

Gospodo! Naše nepovoljno stanje i materijalno i političko i moralno možebiti stoji u svezi sa ciljem, koji imadu madjarski vlastodržci kako naprama narodnostim nemagjarskim u Ugarskoj, tako naprama kraljevini Hrvatskoj? Ako je tomu tako — a sigurno se ovo stanje naše ne može odbiti na puki slučaj — onda mislim, da se pukom nadom g. dr. Šrama ne ćemo oteti žalostnomu stanju. Ja ću biti tako slobodan navesti njeke izjave magjarskih politika i pisaca, ljudi, kojih izjave mogu služiti kao mjerodavne i nepobitne, izjave, iz kojih se jasno vidjeti može, koji je cilj magjarskih vlastodržaca naprama nam i naprama nemagjarskim narodnostim u Ugarskoj. Često smo zadnjih godina čitali ovakve izjave: „Mi — kažu Magjari — moramo razkrojiti i raztrgati druge narodnosti, mi moramo stisnuti, prekinuti i osujetiti posebnu njihovu narodnu kulturu i razvoj; mi moramo na onom putu, na kojem ide vlada, dalje ići, te mi hvalimo našu magjarsku vladu, što je narodni razvitak Srba, Rumunja, Sasa i Slovaka obustavila ili zapriečila; mi Madjari smo gospodari u državi, a sve druge narodnosti su nam podložne". Ovo je nepobitno cilj Magjara, potvrdjen i od njihovih vladinih ljudi. Gospodujuće pleme, kažu oni, jest i ima biti magjarsko, a drugi su narodi služeći. Prema ovomu očitovanomu cilju i nakani Magjara, mislim, da ne stoji u nikakvom protuslovju, nego u suglasju to, ako se samo u Ugarskoj tako zvani „narodnostni zakon" gazi t. j. da se ili ne izvodi, što je u njem sadržano ili se on sve na gorje mienja. Prema toj namjeri Magjara biva, ako se na isti način politička prava hrvatske kraljevine vriedjaju i gledaju suziti i uništiti, jer ako budu politička prava Hrvatske manja, onda će i ona namjera Magjara, podložiti si druge narode, zapriečiti razvitak im prosvjetni i t. d. laglje izvediva biti. Zadnjih 70 godina Magjari su više put očitovali takve namjere, njeki od njihovih prvaka odsudjivali su takve pohote, ali su ostali uviek u manjini, te bili pače pogrdjivani i izsmjehivani od onih, koji su napisali na svoju zastavu „uništivanje drugih narodnosti". Glede toga upozoriti ću samo na knjigu profesora u Pešti Švikera „Niemci u Ugarskoj" iz godine 1881. Tamo na strani 492 može se naći jedna potvrda onomu, što sam kazao, a na strani 188 stoji što je grof Sechenyi, toliko slavljeni patriota magjarski, g. 1842. rekao u magjarskom učenom družtvu: (čita) „Kad se radi o našem — kaže taj Magjar — jeziku, onda i najpravedniji naši ljudi postanu nepravedni te zaborave na onu staru zapovjed, da ne smiemo činiti drugim onoga, česa ne želimo, da drugi nam čine. Na moju veliku žalost ja sam osamljen, takovim svojim mišljenjem. Magjarstvo se je nasiljem nametnulo i ondje, gdje mu po naravi ni traga nije bilo. Tko proti tomu nasilju, nesnosljivosti i okrutnosti podigne svoj glas, toga grde i obasiplju svakom porugom; a kad koji Nemagjar, prisiljen ovom magjarskom pretjeranosću, ustane na obranu svoga narodnoga jezika, onda ga biede, da je neprijatelj".

Tako čitam u knjizi pisca, koji se ne može obiediti s kakova neprijateljstva proti Magjarom, jer služi njihovim svrham.

A kako se je postupalo proti Hrvatskoj od davna glede toga, neka mi bude dozvoljeno, da navedem dva dogodjaja iz poviesti.

Godine 1826. Josip Kušević protonotar Hrvatske, kao njezin nuncij na ugarskom saboru, držao je ondje govor, kojim on prosvjeduje proti zaključku ugarskoga sabora, da bi se magjarski jezik uveo i u Hrvatskoj kao službeni. To je eto bilo već 1826. godine; vidimo kakvu svrhu imao je onaj narod već onda, a kakvu izpovjedaju današnji njegovi politici, koji opet hoće spriečiti razvoj prosvjetnih naroda, koji nisu magjarski? A da podpunu svezu ovoga narodnostnoga pitanja sa pitanjem političkim i dr-

žavopravnim Hrvatske iztaknem; reći ću, da je onaj protonotar Kušević u ogradi svojoj proti namjeri magjarskoj kazao, da „odnošaj, koji izmedju Hrvatske i Ugarske od 800 godina postoji, jest konstitucionalni foedus, ustavni savez"; na drugom mjestu svoga govora spominje „pacta conventa — ugovor — kojim da je „foedus" sklopljen medju Hrvatskom i Ugarskom. Federativno dakle načelo, a ne odnošaj podložnosti kraljevine Hrvatske prama Ugarskoj, izticali su davno prije nagode politički službeni ljudi Hrvatske i priznali ga Hrvatskoj kao jedino zakonito i braniti ga. Premda patriota hrvatski Josip Kušević prema tadašnjim okolnostim ima u govoru svom mnogo šta, s čim se mi danas ne možemo složiti; ipak onako braneći naša prava politička i autonomnu slobodu veli Magjarom: „volunt esse liberi, et non nolunt justi esse" t. j. hoće biti slobodni a ne znadu pravedni biti". Tako je bilo prije 60 godina, a tako je i danas.

Godine 1836. — 10 godina kašnje — ban Vlašić govorio je na saboru hrvatskom, pošto je prije na ugarskom politička prava naše kraljevine branio i dokazivao, da nam ne mogu nametnuti, sto su i opet htjeli, magjarski jezik kao službeni. Zanimivo je zbilja, kako tadanji ban u ono doba govori ob odnošaju našem naprama Ugarskoj, o dužnosti svojoj kao bana braniti politička prava ove zemlje i o dužnosti zastupnika Hrvatske na ugarskom saboru, da brane prava svoje domovine. Samo da nješto iz njegova govora spomenem. Ban Vlašić veli: „Sabor će hrvatski sada čuti iz izvješća svojih poslanika, kako su oni naputke dobivene od sabora ovoga, da brane prava politička, savjestno vršili; vi ćete razabrati iz toga izvješća, kako čestim i kako žestokim navalam bila su prava ovih kraljevina izložena, prava, koja svaki od nas za sveta i nepovrediva smatrati mora; vi ćete razabrati, kako je u tih okolnostih bio težak položaj ne samo vašim poslanikom nego i meni, koji, od onoga vremena, kad sam nastupio bansku stolicu, ne poznajem druge domovine, osim onih kraljevina, kojimi se dičim, da na čelu stojim". Na drugom mjestu veli tadanji ban, da politička prava naša sačinjavaju „politicam nostram consistentiam". Što je to „politica consistentia", to je ovdje jednoć gospodin zastupnik Smičiklas razložio: to je „politička samosvojnost". Dakle — veli ban — „prava, koja sačinjavaju našu političku samosvojnost, mi smo proti najžešćim navalam svojom odlučnošću uzčuvali i spasili".

Glede političkoga položaja našega prama Ugarskoj govori odmah iza bana podban hrvatski, namjestnik banske časti, biskup Alagović u svomu odgovoru na bana. On kaže medju inim ovo: (čita) „Sabor ovih kraljevina, koje u jednakosti prava od vjekova, zovu se savezne kraljevini Ugarskoj". (. . . Regnorum horum, quae in adnequata jurium paritate Regni Hungariae soria a saeculis appellatus.)

Po tom evo davno prije nagode ističe podban, banski namjestnik, biskup Alagović podpunu ravnopravnost političku izmedju Ugarske i Hrvatske; a eto sada ima po volji njekih nastati tek pitanje, da li je Hrvatska po pravu podložena Ugarskoj, ima li ona svoju po pravu samosvojnost ili ne. Magjarske navale na naša politička prava imale su, kako vidite, već onda taj cilj, da nam se nametne madjarski jezik kao službeni. Dakle su Madjari već onda za istim ciljem išli za kojim idu danas, kako napram narodnostim u Ugarskoj, tako i napram kraljevini Hrvatskoj.

Neću spominjati, što se je dogodilo zadnjih godina, s kojega povoda povredjen je u stožeru naš ustav, naša autonomija; neću govoriti o tolikih povreda našega narodnoga jezika, to je odviše dobro poznato svakomu. Ali ako je tomu tako, da postoji namjera magjarska, koja ide na naše prosvjetno uništenje, koja ide zatim, da budemo sluge, podložnici magjarskoga kao vladajućega plemena; onda pitam: kako bi moglo biti, da oni ugovorena naša prava štuju? Neštovanje naših političkih i narodnih prava, i hotomično i nehotomično zanemarivanje naših materijalnih interesa sliedi ili kao posljedica ili kao sredstvo iz one glavne magjarske nakane. Zato biva, da u svakom pogledu stoji danas Hrvatska jako žalostno, da zakon, pravo, napredak hrvatski stoje o samovolji, u dobroj ili zloj volji onih, koji onakovu namjeru imadu i provode.

Kada g. dr. Šram prigovara stranci neodvisnoj, kojoj se dičim, da pripadam, da je ona izgubila kormilo i kompas; onda ga moram pitati: zar ne obstoji program naše stranke, zar on nije ništa, zar nije on naše kormilo i kompas, a zar je to kakvo kormilo i kompas, kad g. dr. Šram kaže, da se nada, da će biti bolje? Zar nemaju svi narodi poslovicu, koja veli, da je nada slab vodja? A pošto smo toliko izkustva stekli, ne samo glede povrede našega prava, nego i glede zanemarivanja naših materijalnih interesa; pošto imademo uz to i izjave magjarskih političara, da se hoće naškoditi kako ne madjarskim narodnostim u Ugarskoj, tako i kraljevini Hrvatskoj u svakom pogledu — a da se zbilja škodi Hrvatskoj, to su nepobitni čini, koje svatko s g. dr. Šramom priznaje, ja bih rado znati, kako će se nadom g. dr. Šrama naše okolnosti popraviti?

Mi bismo mogli takodjer kazati, kako je njeki dan ovdje jedan član stranke prava kazao — ja mislim, da neće moji politički drugovi poreći — da smo spremni složiti se sa strankom većine, čim dobijemo dobru upravu, čim budu snosljivi odnošaji u našoj domovini, i čim se bude pružila mogućnost razvitka hrvatskoga naroda. Ali mi smo osvjedočeni velimo, da toga izvesti nije moguće nikada, dok postoje nagodbeni odnošaji, dok postoji tendencija magjarska, koja nije od jučer nego od davna, i koja se očituje sve to jače, čim više Hrvati popuštaju.

Kada se zna ta tendencija, onda u nagodbenom odnošaju, po kojem svu prevlast imadu Magjari u ruci nikada se neće popraviti uprava u našoj domovini; nego se ona udešuje prama onomu cilju, koji imadu Magjari,

i koji se u tri rieči izražuje: „madjarska državna ideja“. Ta ideja magjarska hoće se provadjati udešavanjem uprave i pripravljanjem svih okolnosti, do kojih siže djelovanje vlade. Zato u nagodbenom odnošaju nema Hrvatskoj napredka ni popravka njezina stroja, nego od početka nagodbe što dalje to u cielosti sve gorje te gorje biva; ako se za čas koja okolnost i popravi, to dolazi skoro za tim još s većim nasiljem još težji udarac od magjarskih vlastodržaca na Hrvatsku.

Gospodo, kad ovako iz izjavah magjarskih i kad iz činah magjarskih proizlazi da se mi ne možemo ničim nego našim pravom braniti, i da samo zahtjevajući i zadobivši našu samostalnost, možemo popraviti naše stanje, onda onakovi govori u prilog postojećemu sustavu, kako ih poštovani zastupnici dr. Kršnjavi i Pavić ovdje izustiše mislim, nisu nipošto spodobni. da nas ma i najmanje potresu glede osnovanosti i spasonosnosti našega programa.

G. dr. Kršnjavi pružao je osobit u saboru prizor, kada je ocjenjivao odsjek kod vlade, koji se bavi gospodarstvom, te je orisao sposobnosti i vještinu strukovnu dotičnoj gospodi; kada je nadalje ocjenjivao nastavu u svih njezinih granah, to je poricao sposobnost nekim gimnazijalnim profesorom. On je sustave školske, naročito gimnazijski, glede kojih se najveći izkusni umovi Europe (G. Kumičić: I on spada medju nje.) trude sjedinjenimi silami, ocjenjivao te je za sve težkoće glede njih sam našao lahku rješitbu, kao da bi ti sustavi bili njekakove lopte, koje se rukom prebacivati dadu u zraku. Najosobitije je to. što je on gimnazijske profesore, koji su prvih godina na ovdašnjem sveučilištu slušali, objedio s nesposobnosti, osobito to pokazuje, da nije objektivnosti u cielom njegovom razlaganju. Gospodin dr. Kršnjavi nije inspektor gimnazija. Kako može on znati, kakve su sposobnosti u tih profesorah? A ja, gospodo, mogu bar nješto više o tom znati, pošto mi je poznato, da su baš ti profesori pohvaljeni od svojih ravnatelja. a i velemožni zastupnik vlade bio je danas ovdje tako dobar, pak je javno pohvalio vrstnoću i liepu sposobnost dotične gospode. G. dr. Kršnjavi niti je komisare izpitao, niti je bio u Zagrebu, kad su ona gospoda polazili sveučilište, nikada ih nije vidio ni inspicirao, pa ipak kaže, da žali onu mladež hrvatsku, kojoj su učitelji oni, koji su polazili prvih 3—4 godine naše sveučilište. Ova objeda, lahkoumna i neopravdana, upravo je obilježje čitavoga govora g. dr. Kršnjavoga. On sebe prikazuje sposobnim kritizirati sve strukovnjake raznih grana, i gospodarstvene i nastavne (G. Kumičić: I slikarstvo.) onako, kao da je on to sve nadzirao i proučio; on čini kao prst providnosti, koji svagdje utiče, (G. Kumičić: 6. prst.) ali toga prsta providnosti valjda neće pripoznati svojim.

G. Pavić prigovarao je nedosljednost našoj neodvisnoj stranci. Ali on smatra nedosljednošću ono, što je dosljednost, a dosljednošću ono, što je nedosljednost.

On misli, da bi neodvisna stranka dosljedna bila, kada bi, spoznavši iz petnaestgodišnjega izkustva, da su nagodbeni odnošaji za Hrvatsku pogubni, ipak te pogubne odnošaje nadalje htjela podržavati. On misli, da je to dosljednost, kada članovi većine saborske toliko puta u najsvečanijih izjavah kažu, da je zakon u temelju povriedjen, da se ne štuju od protivnika naše svetinje; pa ipak, kada su poslje svih tih njihovih izjava, nove povrede od istih vlastodržaca izvedene, sve te povrede oni članovi većine saborske mirno prihvaćaju i odpućuju kao zadaću regnikolarnih deputacija. Pošto su izjavili svečano i odlučno, da oni zahtjevaju od vlade hrvatske, da ne dopušta nikakove povriede nagodbenoga zakona; pošto su izjavili barem neki od njih. tako n. pr. mislim Miškatović kao pisac „Narodnih Novinah“, da je odlučno načelo to, da hrvatski sabor ima zahtjevati od vlade hrvatske izpunjenje nagodbenoga zakona. pošto postoji i zakon o odgovornosti vlade, koji u §. 1. kaže. da bi povriedio svoju dužnost ban, kada bi počinio ili propustio nješto, čim bi se težko oskvrnila ili u pogibelj stavila zakonita državopravna samostalnost kraljevine Hrvatske; ipak ta gospoda od većine sada rade tako, kao da ništa ne spada na hrvatsku vladu brinuti se za to, da se administrativnim putem opozovu sve povriede nagodе, koje su administrativnim putem nastale; nego su preuzeli na se svu onu brigu, tako, da u buduće njihova stranka neće više moći zemaljsku vladu pozvati na odgovornost radi vriedjanja nagodbenoga ugovora, i zahtjevati od nje. da ukloni povrede njegove. Ovakov postupak g. Pavić smatra dosljednim. Razumijem zašto. Za to. jer njegovo glavno načelo jest, da ono, što sada postoji, valja, a da je ono, što je postojalo, dobro bilo. dok je imalo vlast, ali sada nije više dobro. To je gosp. Paviću dosljednost.

Tako on nam članovom neodvisne stranke predbacuje. da smo laudatores temporis acti, a ja njemu odvraćam, da je njegovo načelo „carpe diem“. On se je toga načela držao, kada je sravnjivao pjesnika bana Mažuranića sa pjesnikom starim gospodinom, koji davno već nije bio medju živimi, sa Gundulićem, pak je našao takov odnošaj izmedju njih, da mu je pjesnik Gundulić prama Mažuraniću pjesniku bio kao šeširdjija prama bogu.

Sada smo čuli, da je politička vladavina bana Mažuranića napram vladavini sadašnjega bana opet kao šeširdjija napram bogu. A kada bih htjeo ovim istim jezikom označiti njegovu komparativnu misao, kojom je on završio svoj govor veleć: „Gott helfe weiter“, onda bih morao reći, da je njemu Gundulić bio „Stiefelputzer“ na pram Mažuraniću kao pjesniku, a ovaj mu je sada „Stiefelputzer“ prama sadanjemu banu kao politik. Ja ostavljam gosp. Paviću svu nasladu i sve nutarnje zadovoljstvo, s kojim on slavi svagda ono, što postoji, a kori ono, što je bilo.

Ja mislim, da ne može biti zadatak politički u saboru

dokazivati, kako prijašnje ne valja, a sadanje je sve dobro. (Smieh na ljevici.)

Tako se drugdje nigdje ne radi. Ja znam, da se drugdje govori: prijašnje stanje bilo je bolje; ali da se o prijašnjem samo zlo govori, a sve sadanje se hvali, toga nisam nigdje čuo. To je isti onaj način, po kojem dr. Kršnjavi kori niže organe vladine s nesposobnosti, a odlučujuće organe najvećom slavom uznosi i diže.

Ja mislim, da bi bilo u svakom pogledu štetno, kad bi Hrvatska na toliko spala u svojoj duševnoj snazi, te bi i dalje podupirala ovakovo nasilno vladanje Magjara (Živio! Živio! na ljevici.), koji nas u materijalnom i duševnom pogledu tlače. Jer, gospodo, kad se ovako postupa, kako Magjari naprama narodnostim u Ugarskoj i naprama nam, kad se zahtjeva odpadničtvo od onoga, što je naobraženomu čovjeku najsvetije. a to je prosvjeta njegova naroda, onda vas pitam: kakovimi sredstvi hoće Magjari doći do cilja? Time, da ili zadavaju strah pojedincem, ili time, da pružaju pojedincem koristi. (Tako je! na ljevici.)

Oni, koji se podavaju strahu, podavaju se od podlosti, a oni, koji se podavaju zamami koristi, čine to iz ružne sebičnosti.

Sada razmislite, gospodo, kad narod već imade živu sviest bitka svoga, kao što ju ima narod hrvatski; kad narod hoće svojim se jezikom naobrazovati i napredovati, kada je narod dotle dopro, onda bi morao on i njegovi umovi zaboraviti na idealne dužnosti i svrhe ljudske, ako će služiti tudjemu nasilju.

A što će biti onda, ako bi ovakova struja uspjela? Zar neće onda nastati takov narod, koji će biti sastavljen s jedne strane od potomaka krutih tlačitelja, a s druge strane od potomaka kukavnih i sebičnih tlačenih? Pak kakova moralna snaga biti će u takovoj sastavini naroda? Kakov zadatak prosvjetni može takov narod vršiti? Može li takov narod napram jugu, napram balkanskom poluotoku preuzeti oživljujuću regeneratornu zadaću? Zar nebi bio takav narod slika i prilika turske vladavine? Ako je u carevinskom vieću ne pravo kazao g. Carneri, da je sada u Cislajtaniji nastala Turska; to uvažujući naše okolnosti, mislim, može se reći punim pravom, da, ako bude tako dalje s Hrvatskom išlo, s Hrvatskom, koja se je otela Turkom onda, kada je skoro sva Ugarska u njihovoj vlasti bila, Hrvatska će postati takova nešto. što će biti još gore, nego li je bilo stanje slavenskih naroda pod Turskom.

Kad bi tako dalje išlo, onda bi na koncu 19. vieka ili u dvadesetom vieku jako liep pogled pružala sredina Evrope!

Nu to je ne moguće. Evropa je danas rukovodjena ipak takodjer načeli idealnimi, te ne dopuštaju interesi ljudstva, da bi se takova okrutnost, takovo izdajstvo počinilo na narodu Hrvatskom, da bi se Hrvatska iz svojih zadaća plemenitih i prosvjetnih potisnula na ulogu kukavnoga sluge, koji se podaje svomu tlačitelju.

Gospodo! Ja moram kazati, da makar je težko danas, makar će u najbližoj budućnosti naroda biti još teže zastupati načela služeća na obranu domovine, ja se ipak ćutim sretan, što me je narod ovlastio na tu obranu i pružio mi priliku, da vršim ovu dužnost, koju ja smatram, da je patriotična.

Iz navedenih razloga ja sam proti dozvoli proračuna sadanjoj vladavini.

Predsjednik: Visoki sabore! Za danas će biti mislim dosta.

Dnevni red buduće sjednice biti će: Nastavak generalne debate, eventualno specijalna debata o proračunu.

Današnju sjednicu dižem, a drugu uričem za sutra dne 28. travnja u 10 sati prije podne.

(Konac sjednice 1 sat 55 minuta.)

Četrdeseta saborska sjednica,

obdržavana 28. travnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Glavna razprava zakonske osnove o proračunu za godinu 1885.

Predsjednik (zvoni): Sjednica počima; molim gosp. bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Bilježnik **Stjepan Barlović** (čita):

Zapisnik

39. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 27. travnja 1885. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem gosp. saborskoga predsjednika Mirka Hrvata u prisutnosti 78 saborskih članova.

Od strane kr. zemalj. vlade prisutni: gg. Dane Stanković, predstojnik unutarnjega odjela, Vjekoslav Klein, upravitelj pravosudja te Janko Jurković, savjetnik odjela za bogoštovje i nastavu.

Nakon pročitanja zapisnika 38 sab. sjednice bje isti bez primjetbe ovjerovljen.

Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Br. 244. sab. Imunitetni saborski odbor podnosi svoje III. izvješće. Tiskati će se i staviti na dnevni red.

Br. 240. sab. Izbornici II. izbornoga kotara grada Varaždina podnose prosvjed proti obavljenom dana 17. travnja t. g. izboru narodnoga zastup. Eugena Kumičića.

Ide odboru verifikacionalnomu.

Br. 241. sab. Kosta Šumanović podnosi svoju vjerodajnicu, glede izbora obavljena dana 17. travnja t. g. u kotaru 71. sa biralištem u Erdeviku.

Ide odboru verifikacionalnomu.

Prelazi se na dnevni red i to: nastavak glavne razprave ob izvješću proračunskoga odbora, glede osnove zakona o proračunu za potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1885.

U pol 1 sat po podne podieli predsjednik rieč narodnomu zastupniku dru. Davidu Starčeviću, kojemu je prigodom obrazloženja, nakon trokratne opomene predsjednik rieč oduzeo, a isti stavlja sliedeću interpelaciju.

Br. 242. sab. Može li i hoće li nam visoka vlada Njeg. apoštolskoga Veličanstva kazati, tko i zašto je obustavio na brzojavu čestitku, koju su na 18. t. m. saborski članovi stranke prava odpravili „St. Peterburgskija Vjedomosti“ prigodom svetkovanja 1000 godišnjice sv. apoštola Ćirila i Metoda, čestitku koja hrvatski glasi ovako:

Uredničtvu Petersburških Vjedomostih Petrograd. Članovi hrvatske stranke prava, sastali se na saboru, svesrdno čestitaju bratinskomu narodu ruskomu prigodom dostojna svetkovanja tisućgodišnjice na slavu i svetu uspomenu apoštola, utemeljitelja njegove narodne neodvisnosti i veličine, i žale što uz najvruću želju ne mogu kod toga slavlja udioničtvovati.

Interpelacija uvršćuje se u zapisnik i dostavit će se kr. zem. vladi.

Predsjednik za tim podieli rieč nar. zastup. Josipu Geržaniću, da stavi sliedeću interpelaciju:

Br. 243. sab. Može li i hoće li nam preuzvišeni gosp. načelnik vlade Njeg. apoštol. Veličanstva odgovoriti na sliedeća pitanja:

1. Zašto je vis. kr. zem. vlada bez izvida na privatne brzojavne denuncijacije privatnih ljudi poprimila najstrožije mjere u gradu Senju odpraviv tamo vladina povjerenika i satniju vojnika radi izgreda počinjenih 19. rujna 1884.

2. Je li se vis. vlada na temelju obavljenih sudbenih i redarstvenih izvida osvjedočila, da su izgredi počinjeni istoga dana izvedeni i zasnovani po činovnicih zemaljskih i zajedničkih?

3. Je li se vis. kr. zem. vlada nakon povedene iztrage uvjerila da je službeno razglašena viest o navali na carinski i porezni ured neistinita i isto tako i ona viest o bjegu obitelji iz Senja?

4. Je li vis. kr. zem. vladi poznato, da su tužitelji dotično prijavitelji za pokriti svoje opako djelo, a krivnju na gradjanstvo baciti, svjedoke kupovali i snubili proti nedužnim gradjanom, da krivo proti istini svjedoče i prisižu?

5. Znade li vis. vlada, kolika je šteta učinjena obćini grada Senja, proglašenjem nesjegurnosti života i imetka u Senju, znade li nam napokon kazati:

6. Koliko će troškova imati grad Senj za uzdržavanje vojske i dnevnica vladina povjerenika ili će te troškove krivci nositi?

Interpelacija uvršćuje se u zapisnik i dostaviti će se kr. zemalj. vladi.

Nakon toga nastavljena je glavna razprava o proračunu, a u 2 sata poslje podne zaključi predsjednik današnju sjednicu te ureče buduću za sutra 28. travnja 1885. u 10 sati prije podne sa nastavkom glavne odnosno specijalne razprave ob izvješću proračunskoga odbora glede osnove zakona o proračunu za potrebštine unut. samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1885.

Mirko Hrvat v. r.
predsjednik.

Stjepan Barlović v. r.
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabore kakve primjetbe na ovaj zapisnik. (Neima.)

Primjetbe neima, zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Predstavka tamničara kralj. Hrvatske i Slavonije za blagomilostivo preuredjenje njihove službovne i plaćevne ustanove. Ide odboru peticionalnom. Predstavka stanovnika trgovišta Šida radi sistemizovanje mjesta podžupanijskoga liečnika u Šidu. Ide odboru peticionalnom. Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom je redu razprava proračuna za g. 1885. Rieč ima g. Barčić.

Erazmo Barčić: Vis. sabore! Veoma je neugodan položaj govornika, koj a priori znade, da njegove rieči ma bile i najplemenitije i najistinitije, ipak neće moci ništa promieniti u zaključcih, koje cienjena većina poput boga starih Rimljana Terminusa u svojem klubu nepromjenljivo stvara. U ovom za mene vrlo neugodnom položaju, jedino što me može tješiti, jest uvjerenje, da razvili se dogadjaji naše tužne domovine kako mu drago, da će ipak savjest preživjeti nasilje: neovisan čovjek, pravi otačbenik će u savjesti moći vazda kazati: Borio sam se, uztrajao sam, branio sam, koliko mi ikako moguće bijaše prava, neovisnost, i slobodu svoje otačbine. Ovo me uvjerenje sokoli, da u predmetu današnje razprave nekoliko rieči progovorim.

Vis. sabore! Narod je nas ovamo poslao, da mi zastupamo njegovu volju, da budemo tumači njegova mnienja, da budemo zagovornici njegovih potreba i da branimo njegovo pravo. Istina, u smislu §. 11. zakona, o uredjenju sabora, zastupnik nije vezan nikakvimi instrukcijami sa strane svojih mandanta; on vrši osobno svoje pravo; zastupnik nije dužan nikomu o svom saborskom radu račun, položiti. Nego upravo zato, što zakon riešava zastupnika svake odgovornorsti prema mandantu, upravo zato što je mandantu uzeto pravo da na račun pozove mandatara, i da za slučaj, kad bi on prkosio njegovim naputkom ne može mu oduzeti mandata, upravo zato je veća i teža moralna dužnost narodnoga zastupnika, da djelovanje svoje udesi prema volji naroda, a kada mu njegovo osobno uvjerenje toga dopuštalo ne bi, onda mu nalaže poštenje, da se odreče mandata, prije nego bi zlorabeći mandat počeo raditi proti volji naroda. Narod hrvatski u najnovije je vrieme pružio svečanih dokaza svoga nezadovoljstva sa sadanjim stanjem naše otačbine, s toga narodni zastupnik u ovoj sabornici mora uzkratiti sredstva, da se ovo stanje dulje podržava. Minuli sabor spada sada u historiju; prosudjivati i kritizovati djelovanje njegovo i njegovih stranaka pa makar i najoštrijimi izrazi mislim, da će mi biti dopušteno, bez da bi me mogle stići posliedice §. 41. našega poslovnika. Moj čestiti prijatelj i politički jednomišljenik čabarski zastupnik dr. David Starčević bijaše u jednoj od posliednjih sjednica minuloga sabora doviknuo onoj većini, ja ću reći, izraz nepristojan, neparlamentaran, grub, bijaše doviknuo: lupeži, hoteći tim izrazom karakterisati djelovanje one saborske većine. Radi toga izraza bijaše dr. David Starčević na deset saborskih sjednica iz sabora izključen, dapače prije nego li je rok njegova izključenja minuo bijaše odgodjen sabor. Nadošli su novi izbori i dr. David Starčević uzprkos svim vladinim makinacijam i svim koruptivnim sredstvima i uzprkos svim vladinim i od vlade ovisnim glasovom bijaše izabran u tri izborna kotara, i odluči izbornu borbu u deset izbornih kotara u prilog stranci prava, a da se je mogao potrideseterostručiti i prisustvovati suvremeno u trideset biralištih, narod bi ga bio izabrao još u trideset kotara. Na dan svečanoga otvorenja sabora dr. David Starčević u kočiji nakićenoj lovor vienci, praćen silnom množinom gradjanstva pozdravljen sa neprestanimi burnimi: Živio dr. David Starčević, dovezao se do Markova trga i odtud poput rimskoga triumfatora stupio u saborsku dvoranu. Do četiri tisuće zagrebačkih gradjana čekaše ga, kad će iz sabornice izaći, da mogu ponoviti radostne uzklike svojega zadovoljstva za njegovu izbornu pobjedu; ali medjutim izlazi grof Khuen-Hedervary u svetčanoj odori, praćen od predstojnika odjela i velikaša i štovane većine. U očigled grofa Khuena-Hedervarya na Markovom trgu zavlada grobna tišina, dok povorka ne stupi u crkvu. Malo zatim izlazi dr. David Starčević iz sabornice: od 4000 grla gradjana zagrebačkih puknu urnebesni živio, komu ne bijaše kraja ni konca i koj se intenzivnije ponovi, kad izlazi prorok naše budućnosti dični dr. Ante Starčević. Stari u poznatoj svojoj čednosti se upravo morao ukloniti simpatičnoj i entusiastičnoj demonstraciji.

Gradjanstvo zagrebačko je zatim pratilo dra. Davida Starčevića do stana uz neprestane urnebesne uzklike: Živio dr. Ante Starčević, živio dr. David Starčević, živila stranka prava! Vis. sabore! Oni izbori i ovaj doček u glavnom gradu Zagrebu priredjen Starčevićem nije li dosta riečit? ne znači li odobravanje one rieči malo prije izuštene i povladjivanje Starčevićeve oporbe te načela stranke prava izraženo toli impozantnim načinom po najsvestnijem gradjanstvu Hrvatske? Onaj mramorni muk u očigled grofa Khuena-Hedervarya ne znači li odsudu današnjega javnoga stanja u našoj domovini i predstavnika njegovih? neznači li odsudu današnjega javnoga stanja u našoj domovini? Ali još se nije utaložila jeka tih radostnih uzklika, kojima je gradjanstvo zagrebačko pozdravilo izbornu pobjedu Starčevića, pruži mu se druga sgoda, da može očitovati svoje nezadovoljstvo sa sadanjim stanjem naše otačbine. Dani 8., 9. i 10. studenoga 1884. blistati će u ljetopisih Hrvatske neizbrisivimi slovi; toga dana zagrebačko gradjanstvo i s njim hrvatski narod slavilo je otvorenje galerije slika, koju je prvi hrvatski prelat narodu svomu darovao. Hrvatski narod pojmi, da jedan od najvažnijih, najbitnijih uvjeta za moći postići blagostanje i neovisnost je kulturni napredak, jer što je koj narod naprednji u kulturi, tim je samosvjestniji i dosliedno žilaviji, da prigne vrat pod igom tudjinca. Hrvatski narod shvaća, da kao što svagdje u svietu, gdje se više plemena bore o prvenstvu, tako je i na balkanskom poluotoku uspjeh osjeguran onomu, koji se nalazi na višem stepenu naobrazbe; hrvatski narod zna, da je njegovim gnječiteljem i neprijateljem onaj kulturni napredak trn u oku, i da ga toga radi nastoje sa svimi mogućimi sredstvi obustaviti u tom napredku; dokaz tomu pitanje o trećem fakultetu na našem sveučilištu, o našem kazalištu, o našoj bolnici itd. itd. Dakle nije čudo, da zagrebačko gradjanstvo mužu, koj svojom inicijativom i znatnimi novčanimi žrtvami je dao najmoćniji impuls, da se u gradu Zagrebu podigne sveučilište i akademija znanosti i umjetnosti; mužu, koji je velikodušnim darom obogatio hrvatsku prestolnicu dosta znamenitom galerijom slika; mužu, koji želi da u kolu balkanskih zemalja bude grad Zagreb ono, što je Italiji Florenca, ova prva postaja talijanskoga jedinstva, a što je Toskana, da bude Hrvatska, tomu mužu, priredilo takav veličanstven doček, kakav ni jednomu monarku nije u Hrvatskoj u dio pao.

Ovim dočekom zagrebačko gradjanstvo i hrvatski narod htielo je slaviti svoje težnje za kulturni napredak, htielo je slaviti svoje težnje za narodnu nezavisnost i oslobodjenje.

Naravno zagovornikom današnjega sustava, kojim bi se htjelo težnje ove ugušiti, te robovanje Hrvata Magjarom utvrditi ona veličanstvena manifestacija bijaše zazorna.

Kao što vrag bježi izpred križa, toga znaka ljudske civilizacije, kao šišmiši i namiguše sakrivaju se, kad sunce sine, tako naši neprijatelji i mračnjaci ne mogav podnieti svjetla treće kulturne baklje, koja je onom prilikom zapaljena hrvatskomu narodu, pobjegoše iz Zagreba, te se sakrivaše po svih kutovih. Ja držim, da je za svakoga misaonoga čovjeka ova druga manifestacija hrvatskoga naroda, kojom je očitovao podpuno svoje nezadovoljstvo sa sadašnjim državnim sustavom i predstavnici njegovimi.

Nego hajdmo dalje.

18. rujna 1884. „Sloboda“ je doniela uvodni članak. U tom se članku sadržavaju najteže osvade proti upravi, proti vladi i proti njezinim pristašam. U tom se članku doslovce kaže, da je u Hrvatskoj ustavnost prostituirana, da je u Hrvatskoj usahlo svako vrelo blagostanja i trgovine i obrta, da izjelice plaćene poreznim novcem, narodu otetim, narod do sdvojnosti tjeraju, da je glavar zemlje tudjinac, neizkusan dečko, skup prnja kraljevskim dekretom odjet, da samo dotepenci mogu podupirati današnji sistem u svrhu, da mogu polučiti svoje sebične koristi, pripravni sve poduzeti, što služi na sramotu hrvatskoga naroda.

To su vrlo težke osvade; i slavno državno odvjetničtvo je proti piscu onoga članka diglo obtužbu pred porotom. Porota je izliev narodne sviesti; porotnici na stavljena im pitanja — odstraniv pravnički smier i znanštveni smisao odgovaraju sa običnim razumom.

Porota konštatuje utisak vremena gdje, i naroda — kod koga bje inkriminirani tiskopis objelodanjen. Porota zagrebačka na stavljeno joj pitanje odgovorila je jednoglasno, da pisac onoga članka nije kriv. Saviest naroda je kroz taj pravorok priznala, da su sve osvade, ssdržate u onom članku, istinite. — I ovo je jedna za drugom treća narodna manifestacija, kako narod sudi o današnjem jadnom stanju naše otačbine.

Ja bih indi scienio da bih počinio najveći grieh, kad bih svojim glasom, to jest dozvoliv vladi budget, pripomogao, da se to stanje na dalje podržava, jer bih time radio proti očitoj volji naroda.

Ali možda ovaj sud naroda, ova vox populi ne počiva na činjenica? — Da vidimo. — Pitam ja vladu Nj. preuzvišenosti grofa Khuena-Hedervaria, kojom je blagodati usrećila hrvatsku našu domovinu? Uporabom najogavnijih sredstava korupcije i pritiska znala si je sagraditi saborsku većinu sebi povoljnu, pomoću koje hoće, da predstavi svietloj kruni svietu falsifikat javnoga mnienja hrvatskoga. Ja spadam izmedju onih, koji ne poriču vladi pravo, da može prigodom saborskih izbora dojaviti narodu njegove potreboće i da može naznačiti način, kako je nakana tim potreboćam doskočiti, nego to se ima činiti sredstvi, koja moral i ustavnost dopušta. — Zato sam odriešito proti akciji, koju vlada neposredno vrši na činovnike i oblasti; te držim, da nema ništa pogibeljnijega, ništa ubitačnijega po ustav, a ništa griešnijega za ustavnu vladu, nego li slično uticanje vlade u saborske izbore. Konštitucionalna monarkija počiva na temelju razdruži-

vosti svih faktora, naime krune, legislative i eksekutive, koji ju sastavljaju.

Ako vlada kroz svoje činovnike, kroz pritisak i strahovanje odluči izbornom borbom na korist svojih kandidata, tada neće biti u saboru zastupana legislativa, jer sabor neće biti izljev narodne volje, nego vladine. Ali ja pitam, gdje je onda istina ustavne vlade? Nije li vlada time krivotvorila javno mnienje, nije li time varala krunu i sviet o pravoj intenciji hrvatskoga naroda? Takoj vladi, a ta je vlada preuzvišenoga gospodina grofa Khuena-Hedervaria, koja se usudjuje tako grdno oskvrnuti ustavnost, sviestan narodni zastupnik ne smije dozvoliti budget. — Nego vlada Nj. preuzvišenosti grofa Kkuena-Hedervaria još je teži grieh na štetu hrvatskog naroda počinila. Zlorabiv neznatne vjerske razmirice i predsude obstojeće u našem narodu pozvala je na pomoć elemenat pravoslavni. Neka si izvoli okolo pogledati, pak će sama priznati, da bijaše još preveć pomožena!

Razpiriv vatru nesloge uspjela je preko svojih nada. Jaz izmedju pravoslavnih i katoličkih Hrvata svaki dan veći postaje; jedni se od drugih tako silno odvraćaju — jedan drugoga tako počima prezirnim okom gledati, da ne bi se mislilo, da su jedan narod, nego dva naroda, jedan drugomu nadmetnuti. Ali za živoga boga, gospodo, ne imamo li mi jednu te istu otačbinu? ne imamo li jednoga te istoga od vieka neprijatelja, protiv čijim nasrtanjem na naša prava smo se više puta zajedno, a naročito u najpopularnijem našem ratu od god. 1848. borili — neprijatelja, koj ruje proti našoj sreći, proti našoj neodvisnosti, i proti našemu sjedinjenju? ne imamo li jednu samo budućnost, kad spojeni od Marice do egejskoga mora ćemo slaviti naše narodno ujedinjenje? Ne izpovjedamo li jednu te istu, Isusovu vjeru, vjeru ljubavi i oproštenja, koja je i kod nas i kod vas ostala jedna te ista, uzprkos razkolu, kojega je ne ograničena ambicija carigradskoga patriarha Fotija i ne opravdana tvrdokornost rimskoga biskupa Nikole I. proizvela, a to radi neznatnih i ne bitnih razlika, kao što je ženitba popova, posvećenje kruha bez kvasa, ponovno pomazanje biskupa, proizašće duha svetoga od otca i sina na mjesto od otca, post subote i t. d.

Što je program stranke prava? što mi želimo? To uzprkos svim izvraćanjem službenih plaćenika jest svakomu dobro poznato. Mi hoćemo oslobodjenje Hrvatske izpod tudjega gospodstva: ujedinjenje i nezavisnost svih balkanskih zemalja — to je naš program. Ja, koji sam u pogledu Srbstva spadao izmedju protestante stranke prava jesam uviek držao i vjerovao, da je srbski elemenat pozvat, da ostvari naše narodno jedinstvo: ja sam se divio požrtvovnosti srbskih rodoljuba za vrieme Karadjordja i Miloša Obrenovića i nazrievao sam u srbskoj kneževini Piemont balkanskih zemalja: nu odkada se kraljevina srbska, stvorena prolićem ruske krvi, iznevjerila tradiciji srbske kneževine, odkada se uzmaknula ruskom protektoratu, komu jedino ima zahvaliti svoju državnu samostalnost i bacila se u naručaj austrijske diplomacije — te ne popravljive neprijateljice svih naših težnja — odkada u našemu saboru naša braća pravoslavni pod devisom srbskoga kluba, mjesto da budu propovjednici našega narodnoga jedinstva i oslobodjenja, — za obećanu ali ne izplaćenu cienu niekih ne znatnih pogodnosti u pogledu crkvene autonomije i niekih maljušnih koncesija u pogledu cirilice, prigrliše svojim programom nagodu, tu negaciju svih naših aspiracija; odkada se pod tim plaštem tjera politika osobnih koristi; ne će mi se zamjeriti ako sam u pogledu Srbstva prinužden promjeniti svoje nazore, i ako smatram pravoslavni elemenat u Hrvatskoj najvećom opriekom k ostvarenju našega narodnoga ideala.

Vladi — a ta je vlada Nj. preuzvišenosti bana grofa Khuena-Hedervarija — koja nije se žacala takav razdor sijati izmedju sinova jedne te iste domovine, koja na takav razdor računa; vladi, koja sve svoje nade obstanka svoga polaže u vriedjanju našega državnoga prava i u poticanju naroda na gradjanski rat; takvoj vladi sviestan narodni zastupnik ne smije dozvoliti budgeta.

Govor narodnih zastupnika gosp. dra. Mazzure i Berute, a naročito sjajni govor narodnih zastupnika dra. Franka i dra. Hinkovića, su nam predstavili vjernu, ali turobnu sliku naših materijalnih odnošaja. Ja se upravo moram diviti obsežnomu znanju neumornoj požrtvovnosti narodnih zastupnika dra. Franka i dra. Hinkovića oko sabiranja tolikih brojevnih podataka, kojimi su dokazali pogubnost nagodbe i nepravednost pram našemu narodu sa strane Magjara.

G. zastupnik dr. Šram je nastojao njegovimi, kako je kazao, domaćimi i jednostavnimi računi pobiti visoko aritmetičko razlaganje, kako ga je on krstio, dra. Franka.

Ja priznajem, da sam posve lajik u tom pitanju, u cifre se ne razumijem; ali moram konštatovati, da visoko-aritmetičko razlaganje dra. Franka jesam razumio i da me je uvjerio o pogubnosti nagodbenoga ključa; dočim razlaganje g. dra. Šrama, koje je on domaćim nazvao, jest za mene prava metafizika, od koje ništa ne razumijem. (Smieh na ljevici. Dr. D. Starčević: Toga on ni sam nerazumije).

Nego ja moram žaliti požrtvovnost i trud te gospode zastupnika, i to zato: jer makar mi imali hiljadu prava, a Magjari hiljadu krivica, ipak ostati ćemo mi krivi, a to zato, jer Magjari imadu uza se silu. To nam poručuje ministar-predsjednik Tisza, kad se je radilo o izboru regnikolarne deputacije u magjarskom saboru; on je navjestio i Magjarom i Hrvatom, da magjarska vlada nije povredila nagode. Ja držim, da ako svi Hrvati bismo se složili pod geslom: „dolje sa nagodbom“, da ta naša sloga bi više imponirala, nego svi računi i svi ključevi. Ona naša sloga bi dokazala kruni i svjetu, da smo voljni i sposobni, da budemo samosvojni.

Pošto sam ovdje napomenuo govor moga prijatelja dra. Hinkovića, držim za svoju dužnost, da izpravim krivi

nazor o jednoj izreci sadržanoj u njegovom govoru. G. dr. Hinković je rekao, da on do materijalnih interesa naroda drži nada sve; da ako cienjena većina bude makar kroz nagodu, znala učiniti od Hrvatske zemlju pravde, zemlju blagostanja, da će on preći k većini.

Ova se je izreka g. dra. Hinkovića po nekih mojih predgovornicih, a najobilatije po g. Beruti i dru. Franku tumačila tako. da bi g. dr. Hinković bio pripravan radi nekih materijalnih poboljšica uskočiti iz tabora stranke prava i preći u tabor stranke vladine. G. dr. Šram pako je pošao još dalje glede te izreke, i vidio neki preobražaj prvobitnoga programa stranke prava. Ali ovu izreku dra. Hinkovića treba tumačiti u njezinom figurativnom znamenovanju.

Jedan od najvećih državnika, jedan od najgenijalnijih ekonomista moderne epoke, Cavour, reče, da ni jedan narod, koji stoji pod tutorstvom drugoga naroda, ne može se dovinuti blagostanja narodnoga, da kod takova naroda ne može procvasti trgovina, niti obrt, niti komunikacije, da za postići narodno blagostanje neobhodan je uvjet državna samostalnost i pravo samoodluke. Dakle čim je dr. Hinković rekao, da ako većina učini od Hrvatske zemlju pravde, zemlju blagostanja, da će tada preći i on u većinu; mislio je, da je štovana većina od Hrvatske već morala učiniti zemlju pravde i blagostanja, što učiniti može samo, ako ju oslobodi, i time ostvari program stranke prava; a onda ne samo dr. Hinković, nego i mi svi vesela srca preći ćemo u većinu.

Gospodo! ja ne ću ovdje ponavljati litanije žalosti, pod pritiskom kojih hrvatska uz nagodbu stenje. To sve su moji predgovornici, a najpače predgovornici štovane većine priznali; a priznala je ista saborska adresa većine, tražeći joj ljeka u izaslanju regnikolarnih deputacija. Ovdje moram još na jedan prigovor dra. Srama reflektirati.

G. dr. Šram nam je spočitnuo, da mi ne ćemo biti vrstni — ako dojdemo do većine i ako se naš program obistini tako, da preuzmemo vladu — stojati do visine istoga programa. Ja se ne ću upuštati u polemiku sa g. drom. Šramom; jedino to ću mu odgovoriti: dajte nam neodvisnu Hrvatsku, pa onda ćete vidjeti, je li znamo računati i upravljati, je li ćemo znati stvoriti snosnije odnošaje za naš narod, nego li su sadanji.

Neka g. dr. Šram pogleda na Bugarsku, pak će vidjeti, od kad je neodvisna država, kakav je orijaški napredak u svih granah javnoga života učinila. Ja mislim, da će dr. Šram takodjer dopustiti, da Hrvatska ima sposobnosti isto takovih, kao i Bugarska prije svoga oslobodjenja, da bude država samostalna.

Što se tiče stranke neodvisne, ja ne ću se njom baviti, a to s razloga, što je moj predgovornik dr. Hinković dobro označio program, bez da ga je s te strane, koliko bi ja znao, itko pobio. Program bo, koji hoće i neće nagodu, koji je sam sobom u protuslovju, ne može biti program ozbiljne političke stranke.

Visoki sabore! po želji vlade preuzvišenoga gospodina grofa Khuena-Hedervaria pooštren je nečuveno naš saborski poslovnik tako, da govornik visi o milosti diktature predsjednika.

Sloboda govora potištena u saboru traži drugdje oduška; a jao onoj vladi, a zalibože jao onoj zemlji, gdje se iz sabornice razprava o javnih poslovih prenaša na polje.

Ako je iza godine 1867. carstvo Napoleona III. tako naglo dovedeno do propasti, ima se pripisati najviše tadašnjim Bonapartistom, koji su svimi mogućimi i nemogućimi sredstvi stezali Thiersu i njegovim pristašam slobodu govora u saboru. — Inicijativom vlade grofa Khuena-Hedervaria bijaše dokinuta porota u tiskovnih poslovih.

To dokinuće dira u organičke naše zakone, vriedja jedno od najsvetijih naših prava, ono znamenuje naš moralni nazadak. Ja držim, da je porota institucija eminentno koristna za dobru upravu pravde, i da je takodjer u pogledu financijalnom povoljna, jer se njom umanjuje broj krivaca i svjedoka. Ja držim, da od svih slobodoumnih institucija porota najblagotvornije djeluje k moralizaciji pučanstva. Stari Rimljani nisu nikada bili tako krepostni, tako moćni, kako dok im je porota sudila.

U moderno doba u nijednoj državi ne ima toliko štovanja zakona i toliko gradjanske krieposti, kao u sjevernoj Americi i Englezkoj, gdje porota u svih poslovih sudi. Kod nas, mjesto da se porota ukine, morala bi se protegnuti i na obična zločinstva. Nego još to nebijaše dosta vladi grofa Khuena-Hedervarija, već je njenom inicijativom obustavljen zakon o neodvisnosti sudaca. I tako na sudce o vladinoj milosti ovisne bijaše prenešen i djelokrug za štamparske prekršaje, te time je štampa podvrgnuta politici vlade.

Možda bi se i to dalo pregoreti, kad bi hrvatski sudci bili pokazali, da su voljni načelom pravde podvrći pitanje konvencijencije. Nego postupak proti uredniku „Slobode" prije ukinute porote, osuda, koju je izrekao kr. sudbeni stol u Zagrebu proti uredniku „Pozora" izza dokinute porote, dokazuje, da su hrvatski sudci pripravni donjeti na stolicu pravde mržnju strančarstva i u dvorani pravice smiestiti žrtvenik osvete.

Istina, osude sudova ne bi se smjele protegnuti u saborsku razpravu, osude ove imale bi se smatrati u interesu svih stranaka istinom. Ali osuda izrečena proti uredniku „Pozora", što se družtva tiče, prelazi već u dominij poviesti. — Kao obća poviest siegurno ne će nikada zaboraviti prezreno ime onih sudaca, koji su odsudili Sokrata da izpije cikutu, kao ne će zaboraviti imena onih sudaca, koji su Nerona, ubojicu vlastite si matere i Caracallu, ubojicu rodjene si sestre opravdali, kao će ogavno spominjati vazda ime Pilata, koji je Isusa izručio njegovim krvnikom, tako će naša domaća povjest spominjati grozotom imena onih sudaca, koji su naše slavne junake Zrinjskoga i Frankopana na stratište obsudili i prezirom

će spominjati imena onih sudaca, koji su osudili nevinoga Miletića na tamnovanje.

Ovoj vladi, a ta je vlada preuzvišenoga gosp. grofa Khuena-Hedervaria, koja mjesto da nastoji, da Hrvatsku novimi slobodoumnimi institucijami obogati, nastoji da one, koje imadosmo, dokida; takovoj vladi ne smije dobar Hrvat dozvoliti budget.

Ja sam uvjeren, da vlada grofa Khuena-Hedervaria bijaše a priori osviedočena, da stranka prava neće joj dozvoliti budget.

Vladini plaćeni službenici razvikali su stranku prava kao nelojalnu, kao veleizdajničku, predstavljali su ju kao nekakav skup ciglih razbojnika. Mi se tih potvora ne plašimo; narodni zastupnik, koji je zauzeo mjesto s ove strane vis. kuće, ne pozna što je strah. Ali pitam ja zašto smo mi ne lojalni? Risum teneatis. Jer od nekoga vremena slušamo čitanje kraljevskih reskripta sjedeći.

Gospodo! nama nada sve stoji dostojanstvo naroda. Mi znamo, da nismo ničiji robovi; mi znamo, da kad kruna ovdje govori, govori jedan paciscent zastupstvu naroda kao drugomu paciscentu indi „par pari".

Neumrli Viktor Emanuel, kada je g. 1849. prvi put svečano otvorio subaljunski parlamenat, dao je po ministru unutarnjih posala reći sakupljenim senatorom zastupnikom naroda: Gospodo! kralj vas poziva, da izvolite sjediti. I kralj poštenjak Viktor Emanuel čitao je vazda za života svoga s odkrivenom glavom kraljevske poruke senatorom i zastupnikom. Srdčeni njegov nasliednik kralj Humberto sada drži se onoga uglednoga narodnom dostojanstvu odgovarajuća običaja.

Ako predstavnici savojske dinastije, iza čijega prestolja nije se još ugnjezdila nevjera i krivorota, ne smatraju znakom nelojalnosti, što narodni zastupnici sjede, kad kralj čita prestoljni govor, i to sa odkrivenom glavom, ja mislim, da se ne može ni stranci prava predbaciti nelojalnost za to, što mi sjedimo, kad se pročita kraljevski reskript i to ne po kralju samom, nego po pouzdaniku magjarske vlade pokrivenom glavom.

Nadalje nam se predbacuje, da smo veleizdajnici, a zašto? — jer smo predložili poznatu osnovu naše adrese. Mi smo otvorenost i iskrenost hrvatskoga naroda prama svomu vladaru naučili od naših pradjedova, mi nismo zaboravili poslanicu, koju su dne 27. travnja god. 1527., dakle 4 mjeseca iza cetinjskoga izbora, poslali naši pradjedovi kralju Ferdinandu I. U toj se poslanici gorko tuže, što nisu izpunjena obećanja, učinjena hrvatskomu narodu kroz poklisare Njegova Veličanstva, te se ondje doslovce čita: Hoc autam manifeste inspicimus, quod valde melius esset pro anima Majestatis Vestrae, ut Majestas Vestra unquam nos ad manus suas receperit. To je nešto drugo nego izrazi u našoj prepokornoj adresi sadržati.

Gospodo, mi dosele držasmo, a i danas držimo, da providnost božja je Habsburgovcem namjenila na istoku poslanstvo gorostasno. Gospodari Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Kranjske, Štajerske, Koruške, Gorice, Istre, Tamiškog Banata, Bosne i Hercegovine, Novoga Pazara, danas držeći podložnom Srbiju, ako bi sjegurnije i uspješnije mogao ostvariti naše narodno jedinstvo, t. j. program stranke prava. Uz poznatu lojalnost i slavljenu hrabrost hrvatskoga naroda, koja bi sila mogla zapriečiti, da kruna Bisanta ne sjaje na glavi Habsburgovca. Stranka prava nije kriva, da se mjesto ove velikodušne i spasonosne politike nastavlja na istoku ona pogrieška koja je Austriju u Italiji do Solferina, a u Njemačkoj do Sadove dotjerala; stranka prava nije kriva, što će ovakovu politiku morati stići onaj isti žalostan rezultat, koga državnički veleumi jednoga Felixa Schwarzenberga i Meternicha nisu mogli u Italiji i Njemačkoj odvratiti, tim će manje moći na iztoku odvratiti politički patuljak, debrecinski Rabagas. Stranka prava nije kriva što se i na Iztoku mora obistiniti Gladstonov sud, da neima na svietu točke, gdje bi Austrija što god dobra učinila: stranka prava nije kriva što je u narodu našemu već počela malaksati povjestnička vjernost, koju dosele ne mogaše potresti niti mučeničtvo Zrinjskoga i Frankopana, niti nezahvalnost pram Trenkovim i Jelačićevim zaslugam. Stranka prava nije kriva, što je naš narod prisiljen baciti svoj pogled bolje budućnosti preko granica pram sjeveru . . .

Predsjednik: Ja molim gospodina zastupnika, da takove rieči ne upotrebljuje.

(Dr. D. Starčević: Što ste pandur magjarski.)

Ja ne mogu dopustiti, da se ovdje kaže, da narod baca pogled preko granica države.

(Nemir, na ljevici.)

Erazmo Barčić: Ja ću odmah svršiti. Stranka prava konačno nije kriva, što u našem narodu svaki dan sve više i više prodire uvjerenje, da nam ne ima spasa, dok uz poznatu davoriju: „na oružje svi sada", neće prevaliti, da ondje kao i godine 1848. pod zaštitom svete Rusije, te zaštitnice svih Slavena, ne ponovi liepe dane od Vilagoša. (Živio! Živio! Pljesak na ljevici. Glas: Komarov će doći ovamo.) Ali, gospodo, stranka prava svjestna svoje dužnosti prema prestolju i narodu svomu, upravo zato neće i ne smije dozvoliti budget vladi grofa Khuena-Hedervarija, koja upravo silom tjera narod do takove užasne zdvojnosti.

Evo razloga zašto ću glasovati proti predloženoj zakonskoj osnovi o proračunu. (Burni živio! i pljeskanje na skrajnjoj ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima preuzvišeni g. ban.

(Dr. D. Starčević: Sada će ga ovaj refutirati.)

Ja gosp. dra. D. Starčevića pozivam na red, te ga činim opreznim, da ću u opetovanom slučaju druga sredstva upotriebiti.

(Dr. D. Starčević: Dovedite žandare.)

Preuzvišeni gospodin ban grof **Khuen-Hedervary**: Visoki sabore: Neka mi bude dozvoljeno u toku debate nekoliko riečih progovoriti već zato, da po mogućnosti sliedim

štovanu gospodu predgovornike i pružim priliku gospodi, da i na ono reflektiraju, što budem danas kazao. Žalim, što nemogu sliediti tok govora doslovce, jer bih bio primoran, cieli državopravni essai progovoriti, što ipak nijesam nakanio već i zato, što mislim, da su ovomu visokomu tielu vrlo dobro poznati moji nazori i moja načela o državopravnom našem položaju i s druge strane, što danas ne stoji na dnevnom redu ništa drugo, nego zemaljski proračun.

Ponajprije imao bih nešto primjetiti na neke izreke g. dra. Barčića. On se naime tuži, da se je na inicijativu vlade i njezinih „plaćenika" poslovnik ove kuće pooštrio. a to žali on s toga razloga, jer da je sloboda — kao što je sasvim pravo kazao — najbolje osjeguranje državnoga blagostanja i svih težnja naroda, pa je onda primietio, ako se sloboda ovdje u sabornici uguši. da će si ona napraviti put izvan sabornice. Ja bih rekao, da je taj poslovnik proizveo to, da je uzrujanost prestala izvan sabora, kad je agitacija prestala u saboru. (Tako je! na desnici.) Da ovaj poslovnik nije tako oštar, vidi se odtuda što gospoda iz „stranke prava", ako nemogu nešto drugčije izvan sabora izjaviti, kažu to u saboru, da tim štamparski zakon izigraju. I to se vidi, da niti štamparski zakon nije onako pogibeljan, kako to g. zastupnik Barčić tvrdi, već da djeluje zbilja pomirljivo, po mojem mnienju u interesu i na čast ove zemlje. Ja znam vrlo dobro, da bi gospodi zastupnikom na toj strani kuće (ljevici) bilo možda povoljnije, kada bi mogli dokazati, kako se taj štamparski zakon rabi; ali zalibože, g. zastupnik Barčić nije toga mogo dokazati. Samo u jednom slučaju rabio se štamparski zakon od obustavljenja porote po redovitih sudcih, a i ovdje se nije radilo o političkoj stvari, nego o uvriedi poštenja privatnoga.

Što se tiče ostaloga dokazivanja gospodina zastupnika Barčića. ne marim nanj niti najmanje reflektirati. Ja se zadovoljavam tim, da je g. Barčić našao nuždnim, dokazivati loyalnost „stranke prava". No ja se bojim, da je ono povladjivanje, koje su zadnje rieči njegova govora našle u njegovoj stranci, tu lojalnost opet u dvojbu stavilo. (Živio! Živio! na desnici.)

A sada da se povratim na prijašnje štovane govornike. Ja neznam. imam li to pripisati „plodu inteligencije", ali moram priznati, da su se gospoda od „neodvisne stranke" još najviše bavila sa proračunom. Osobito je g. dr. Mazzura redom naveo sve one grane gospodarstva, koje mogu uticati u život naroda. On je sve to vrlo lahko, rekao bih, sa deset redaka obavio, on je spomenuo vino, rakiju, obrt, trgovinu, željeznice, rieke, luke i brodarstvo, No meni se čini, da je on sve to naveo za to, da u okviru svoga govora dodje do toga, da je svemu zlu. što ga on vidi. kriva nagoda, te da po tome „Carthaginem esse delendam", kako je g. dr. Hinković, najnoviji Kato najnovijega vieka, s velikom emfazom naglasio. (Smieh na desnici.) Istina, g. dr. Mazzura nije tako kategoričan, već izjavljuje samo to. da ne može u svom srcu podići žrtvenik nagodi. No ja mislim i moje je uvjerenje, da oni, koji su nagodu sklopili i oni, koji danas čvrsto uz nagodu drže, nisu računali niti neće računati na taj momenat, a mogu i to prorokovati, da će nagoda postojati. pa makar tugujućega mu srca bol dielila i ciela „neodvisna stranka". Pak, kao što se čini, gosp. Mazzura i sam je osvjedočen, da tim argumentom neće omekšati našega srca od kamena; jer on ide odmah za drugim argumentom pa kaže: što predstavlja domaća vlada o proračunu? Ne ima ništa novoga, nikakvih plodonosnih investicija. već sami nastavci jur započetih cestogradjevina. Kako bi ta cestovna mreža izgledala, koju bi gosp. dr. Mazzura izveo kao ministar gradjevina, ja nisam zviedljiv. (Smieh.)

Nadalje prigovara g. dr. Mazzura, što vlada neće više da traži za promicanje gospodarstva i da je u proračunskom odboru izjavila. da nebi mogla više potrošiti na taj naslov. Ja opetujem tu izjavu. jer oni troškovi, koji idu iz zemaljskih sredstavah, moraju se osnivati na jednom sistemu, a investicije biti će samo onda plodonosne, ako se postepeno izvedu.

No gosp. zastupnik Mazzura veli dalje i sam: U jednom naslovu vidimo. da je vlada više uvrstila. a to je zemaljsko oružničtvo. On je pravo rekao. da to nije investicionalni izdatak. Na ovaj prigovor mogu ja odvratiti, da se je i vlada težkim srcem odvažila, da za taj naslov više zatraži od sabora i da u nijednom slučaju nijesu troškovi pomnožani na taj naslov na inicijativu vlade. već uviek samo na zahtjev i molbu koje obćine i stanovnika kojega predjela. gdje se je javna sigurnost poremetila. Vlada će, bude li moguće. drage volje pristati na to, da se ovi troškovi, što prije snize.

Predbacuje zastupnik Mazzura vladi i to, da je ostala dužna bolju upravu. koju je obećala. No g. zastupnik Mazzura nije ni jednom činjenicom dokazao. da je uprava loša, nego je samo jednostavno izjavio, da je loša, s razloga toga, što činovnici moraju da kortešuju za vladu i zato ne imaju vremena, da drugo što rade. Ja to moram odbiti kao osvadu. a da je osvada, dokazom neka služi to, da je vlada malo prije izbora velike promjene učinila u činovničtvu. i da je u mnogih kotarih, u mnogih podžupanijah postavila sasvim ne poznate ljude, koji već iz toga razloga nisu mogli nikakov upliv vršiti na tečaj izbora, za što u ostalom nisu imali ni naloga, a drugo da je rok za obavljanje izbora bio tako kratak, samo od 14 dana. a da bi se već prije bilo kortešovalo, to bi slavna opozicija bila signurno za vremena doznala. Da je pak opozicija bila razpisom izbora iznenadjena, vidi se iz toga, što je nekoliko dana prije bila raztrubila u nekom glasilu, da vlada neće razpisat izbore, nego čak u novembru.

Što se same uprave tiče. to će mi gosp. zastupnik dopustiti, da i ja mogu suditi o njoj i da sam zbilja u položaju suditi bolje nego on, koji ima samo stanoviti predjel pred očima. Zato izjavljujem, da su i meni poznate

mahne naše uprave. Ja te mahne nazrievam u sistemu, u organizaciji samoj, a dodati mi je i to, da veći dio nalazim u ovom pravcu, nego u osoblju. Ali ja se nadam, da ćemo doskočiti i jednim i drugim mahnam; samo da je meni svakako teže, nego gospodinu zastupniku: moj položaj teži je od njegova, jer ja ne mogu zadovoljiti se tim, da oduška dadem svome nezadovoljstvu, nego ja se imam pobrinuti zato, kako da se postepeno popravi, što se ne povoljnim pokazuje. (Burni živio! i odobravanje na desnici.)

Znam i to, da u drugih granah izvan političke uprave ima koješta, što bi moglo bolje biti i koji posao bi se mogao bolje riešiti. Nu ja velim, gospodo moja, lagano, chi va piano va lontano e va sano. Prije svega mislim, da moramo izvesti onu zadaću, koja nam je nametnuta kroz sjedinjenje Krajine sa materom zemljom. To stoji u prvoj liniji, a sve drugo kašnje.

Da gospoda od slavne opozicije nebi htjeli koju protuzakonitost izvesti iz toga, što je ovdje rečeno ili drugdje, to ja izjavljujem, da mi nije niti na kraj pameti bilo, da bi odgovornost djelovanja ikojega vladinoga odjela ili odsjeka odbio od sebe. Ja znam, da se to nije od mene predmnievalo, ipak sam nuždnim držao to izjaviti, pa makar s koje strane visokoga tiela budem stvarno upozoren, da se ovdje ili ondje nalazi koja krivnja, koja bi se mogla izpraviti, da ću to drage volje slušati i po mogućnosti izpraviti. To bih takodjer rekao g. dr. Kršnjavomu, koji je može biti preveć strogo sudio. Ipak sam nazrievao u nekom pogledu dosta toga, što će se moći izvesti vremenom.

Da se povratim na govor g. dr. Mazzure: u trećem odsjeku njegova govora, on je tražio još treći razlog za odklonjenje proračuna. On ako bi se još i kako tako pobratio s nagodbom i oprostio vladi, što ovo stoji ili ono ne stoji u proračunu, ali ne može toga učiniti iz onoga trećega razloga i po njem sigurno najglavnijega, naime porad tendencije, koja vladu tobože vodi. Nu da vidimo, kakva je tendencija vlade i dokaze, koje je g. Mazzura za tu tendenciju naveo. Ponajprije kaže, da vlada neće, da dozvoli domaću izložbu. Ja sam toga mnienja, da stoji u interesu zemlje, da se sada ne priredi domaća izložba. Ja mislim, da se u tom ne može nikakva pogibeljna tendencija naći, nego da vlada čini, što su i druge vlade učinile, što je ugarska vlada činila do sada, kad se je protivila takovomu poduzeću, dok se nije uvjerila, da se zemlja može častno pokazati vanjskomu svietu. Isto je učinila Njemačka i kako je meni poznato, Rusija nije na izložbu još ni pomislila.

Drugi dokaz pogibeljnosti tendencije vladine bila bi po g. Mazzuri zabrana kongresa. Po izreci g. zastupnika mora se misliti, da se od strane vlade ide za tim, da se sve ruši, što je hrvatsko, a ja bi mu odgovorio, da je po mome uvjerenju ova zabrana sliedila baš u zaštitu hrvatstva. (Dr. David Starčević: Zašto?)

Treći je dokaz, da vlada neće, da stvori medicinski fakultet. Ja moram otvoreno kazati, nazivao to g. zastup. tendencijom ili ne, da ću se sve dotle protiviti, da se otvori medicinski fakultet ili koja druga inštitucija, dok ono valjano ne izgradimo, što smo do sada stvorili, a žalibože još ne izgradili.

Zadnja točka njegovih tegoba i žaoba jest, da vlada neće da pristane, da preko predloženoga povišenja plaće još 200 forinti namakne za bibliotekara. Ja mislim, da će g. zastupnik sam odustati, da u tom nazrieva pogibeljnu tendenciju.

Moram priznati, da si je g. zastupnik Mazzura mnogo dao truda opravdati obstanak svoje stranke, i tu me nuka već uljudnost, da mu nešto kažem na tu točku.

Ni ja nisam znao dugo protumačiti, odkud to dolazi, da njegova stranka tako malo odziva nalazi u narodu, nu jedna njegova izreka meni je na jedanput oči otvorila i raztumačila program stranke i prije pomenutu izreku. To je ona izreka, da je njegova stranka, „plod inteligencije“. Što je plod inteligencije? Plod inteligencije je arte factum i sada mi je ono posve čisto i jasno, jer arte factum je program stranke, a to može biti i njegova stranka sama: šteta za gospodu, da narod ne ima osjećaja za to, što se odaljuje od naravnoga. (Živio na desnici.)

U tom ima svakako g. dr. Hinković prednost, jer ako se je koji put udaljio od prirodno-naravnoga, on se je odmah požurio, da to izpravi kojom sveobće razumljivom izrekom n. pr. „profućkanje državnih dobara“, „prevara u računih,“ „pijavice naroda“ itd. Nu vieran svomu obećanju ipak neću, da se pobliže bavim s njegovim govorom, jer bi se odviše morao udaljiti od proračunske osnove, samo jedno moram odbiti, a to je ono, što je rekao, da vlada ne znam, u kojoj debati, nije htjela izjaviti, kojemu eraru da pripadaju krajiške šume. Ja ne znam, zašto bi se ustručavao kazati ono, što sam lani krajiškomu narodu sto putah kazao, zašto nebi to bio izjavio i u ovoj sabornici? (Dr. David Starčević: Da čujemo). Moram gosp. zastupniku, koji nije ovdje, kazati, da u jednoj državi, kao što i ne može biti drugčije, nego samo jedno državljanstvo, ne može biti nego samo jedan državni erar. (Dr. David Starčević: Tako smo i mi rekli, jeste li čuli g. Živkoviću? Nemir, glasovi posluh!) Taj je imetak ciele države, a dohodak ovoga zajedničkoga imetka služi za pokriće zajedničkih troškova. (Glas na ljevici: To je otimačina. Dr. David Starčević: Sada ste čuli!)

Predsjednik: Molim gosp. Starčevića, da ne prekida.

Preuzv. g. ban grof **Khuen-Hedervary**: Najznamenitija je bila izreka g. dr. Hinkovića, kojom je u ime svoje stranke izjavio, da gospoda nisu niti petroleri niti idealiste. Buduć je g. Barčić danas izpravio njegovu izreku, neću na to odgovarati, nego ću mu samo kazati: Buduć nisam čuo s nijedne strane, da su gospoda petroleri, indi to odpada, nu da g. Hinković nije idealista, to ja vjerujem poslje onoga, što smo čuli od njega, što je tako temeljiti dokaz, da neće nitko o tom na početku više podvojiti,

jer onaj, koji tako govori o državnom pravu, da ga nazivlje komedijom, koji krunu, koju nosi posvećena glava našega vladara, nazivlje tako zvanom krunom, koji zajedničke činovnike, koji su sinovi ove zemlje, nazivlje pijajavicami, taj je sigurno obračunao s idealizmom. (Tako je na desnici.)

Ja koji praktički imam politiku voditi, ne mogu ni ja biti u strogom smislu idealista, no to budi rečeno g. Hinkoviću i gospodi od skrajne opozicije, da ću se svojski truditi, da oduzmem podlogu politiki „stranke prava" i to, kako je g. Hinković sasvim temeljito dokazao, u interesu blagostanja naroda — to ipak, pa makar trgujući o državnom pravu zemlje sa g. zastupnikom, zadobio i cielu njegovu stranku, — to neću zaboraviti, da ne ima nijednoga naroda, koji bi mogao živjeti bez ideala i da ću uviek ideal narodni za svetinju držati i paziti, da ne izčezne iz naroda. (Živio na desnici.)

Što se tiče financijalnoga razlaganja dra. Franka, zastupnika popovačkoga, mislim, da nije vrieme, da mu danas na nj odgovorim, već će tomu biti vrieme onda, kad bude financijalna nagodba na dnevnom redu, a odgovoriti će možda koji drugi bolje od mene, a svakako će na to najbolje odgovoriti g. dr. Hinković, a nitko od slavne opozicije — bez šale budi rečeno — nije bolje od njega označio državo-pravni položaj zemlje, nitko nije tako kao on iztaknuo, da se financijalni položaj zemlje strogo osniva na državnom-pravnom položaju ove zemlje. U koliko moram priznati, da me nije ni malo iznenadio financijalni talent g. zast. popovačkoga, to mu ipak moram jedno kazati, da me je zbilja iznenadio, što je u meni odkrio svojstvo, za koje ja do sada nisam znao, naime da imam sposobnost financiera pretvoriti u pjesnika, nu, ako bude do mene stajalo, steći će si on spomenik aere perennius na tom polju. (Smieh na desnici.)

Za dobre želje, koje se tiču moje osobe, hvala liepa i njemu i g. dru. Mazzuri, koji misli, da je najbolje za zemlju, da vlada izumre. Jedno bi ipak porekao g. dru. Franku, da smije podvojiti o mojem rodoljublju; jer na to neima pravo. Jedno ga mogu uvjeriti, da neće njemu, najmanje njemu, pa i nikomu na svietu za rukom poći, da me ozlovolji u službi namienjenoj domovini svojoj (Živio na desnici) i to zato ne, što mi je mirna sviest i zato mogu mirno dočekati sudbinu, pa makar i zadnji dan. (Živio i pljeskanje na desnici.)

Predsjednik: Rieč ima zastupnik g. Obad.

Ivan Obad: Visoko poštovana kućo! Čast mi evo po prvi put u dio pade, da u glavnoj razpravi poprimim rieč.

Gospodo! Ja sam još mlad parlamentarac, pak vas s toga unapred molim, da me izviniti izvolite, ako mi se koja izmakne, koja ne bude svakomu po volji. Ja Vam pako obećajem, da ću govoriti samo istinu, pa istinu.

Ja neću govoriti ob izbornih borbah, jer je to pitanje odviše već ventilirano, a doći će skorih dana opet u živahnu razpravu, niti ću se baviti pitanjem o ključu, jer ovo pitanje zalazi već tako daleko, da ćemo mi, pridržati naš ključ kao i ključ poštovanoga g. dra. Franka za dalnje medjusobno razmatranje i eventualnu porabu, a vaš je ključ već tako daleko iztrošen, da spada samo u magjarsku ključanicu, ja vam ga s toga prepuštam. Ja ću dakle govoriti samo proti proračunu i postojećemu sistemu. Ja ću zagovarati, što je dobro, preporučati, što bi dobro bilo, a kuditi, što ne valja.

Vlada današnja predložila nam je nekoliko komadica papira, što vi krstite proračunom, pa zahtjeva, da tuj zastupstvo naroda, prema predloženoj osnovi dozvoli trošiti krvave žuljeve hrvatskoga naroda. Ako ja komu povjerim svoje gospodarstvo, pak predam mu i ključeve svoje blagajne te mu kažem: Evo ti sve moje dobro, gospodari i timari, kako za mene najbolje znadeš i možeš, to se predpostavlja, da u takovoga čovjeka moram imati ne uzkolebivoga povjerenja.

Vlada današnja ne uživa u narodu povjerenja, pa joj s toga ja, kao zastupnik naroda ne mogu dozvoliti niti jednu sekundu, da troši krvave stečevine hrvatskoga naroda!

Kazao sam, da današnja vlada ne uživa u narodu povjerenje, pak ću se trsiti tečajem moga govora moju rečenicu podpuno opravdati.

Ja znadem, da su sva gospoda u visokoj kući uvjerena bila već po tom, što sam ustao, da ću biti proti votiranju proračuna, to sliedi odatle, što mi je čast pripadati stranci, uz koju stoji skoro sav hrvatski narod i koja je jedina vierna načelom hrvatskoga naroda, premda joj poštovani zastupnik klanjački poriče, da je iz ploda inteligencije, pak inteligenciju samo sebi i svojoj stranci prisvaja.

Rekoh stranka, koja je jedina vierna načelom, koja izpovieda sav hrvatski narod, pak jer se vlada protivi ovim načelom, jer ona radi proti volji naroda, takva vlada držim ja, ne može učiniti ništa koristna i ništa stalna za hrvatski narod i ne smatram ju za ništa drugo, van za sliepu podložnicu ovoga sustava, proti kojemu se hrvatski narod mora boriti na život i smrt, ako ne će da abdicira na svoju budućnost.

Ja kao i moji jednomišljenici pripisujemo to zlo stanje samo postojećemu sistemu.

Gospodo! Ovaj sistem stvorili su kod nas ljudi, koji ga i sada brane, oni se za nj zauzimlju, jer taj sistem brani sila, brane bajoneti. Ti ljudi, kad bi se bili nalazili u okolnostih, u kojih su sada, za vrieme absolutizma, ti ljudi branili bi isto tako absolutizam, a i centralizam Schmerlingove dobe. Premda su bajoneti branili i absolutizam i centralizam, pao je ipak jedan i drugi, a tako će pasti i ovaj sistem.

Ja držim, da ne može postojati sistem, koji se osniva na sili, te ja se držim načela, da svaki sistem, koji nejamči za pravni poredak u sadašnjosti, i za napredak u budućnosti, da je nevaljan i da nema pravo na svoj ob-

*

stanak. Držeć se toga načela ja dakle zahtjevam u prvom redu sistem, koji će zajamčiti pravni poredak.

Pitam vas gospodo, kakov je pravni poredak u našoj zemlji? Kad bi hotio o tom obširno govoriti, ja bi zbilja zlorabio uzstrpljivost ove vis. kuće, jer sve, što smo dosada u saboru saborisali, i što sada saborišemo, nije se ništa drugo radilo, nego su se iznašala fakta odnoseća se na javni poredak.

Propuštajuć pojedinosti osvrnuti mi se je na pobune prije 3 godine, koje su najeklatantniji dokaz, da u Hrvatskoj pravnoga poredka nema. Istina, nekoja gospoda poštovane većine, koje i sada tamo vidim, jer se od onda nije ništa tako rekuć promjenilo, samo što ste od tada još više sodomskih grieha proti vlastitom narodu počinili, htjela su u tih pobunah nešto vidjeti, čega nitko vidio nije, hotjeli su naime vidjeti u njih neke socialističke težnje, a to zato, da mogu predbaciti stranci prava i prikazati ju pred stranim svietom, da je ona socialistička, komunistička, nihilistička. Nu recimo, kad bi te pobune imale zbilja taj značaj, kakav jim se pripisuje premda cieli sviet to znade, da su bile skroz političkoga značaja, to govore samo zato, da u zemlji nema pravoga poredka.

Pitam vas gospodo, zar su to socialističke, komunističke i nihilističke težnje, ako narod videć nemoć svoje vlade sam ustane na obranu prava pradjedova svojih, pak da suzbije navale svoga najvećega dušmana Magjara, koji pod krinkom zakona i zakrpane nagode, hoće da gospoduje u njegovoj kući? Zar su to socialističke, komunističke i nihilističke težnje, ako narod ustane na obranu svojih prava pa hoće stranom svietu da pokaže, da ljubi svoju domovinu, da je pripravan se boriti za nju na život i smrt, da odklanja narinuto mu tutorstvo Magjara, te da je došao do političke zrelosti?

Sigurno nisu, već su svi ti čini jasan izraz, da je narod izgubio povjerenje u svoju vladu, u zakon i u pravicu. Sjećam se dobro, da se tadanja poštovana većina, mogu reći i sadanja, jer kako prije rekoh, da se tamo male promjene opažaju uzvrpoljila: da je zakon povriedjen, nagoda je povriedjena, mi prosvjedujemo proti tomu, mi ćemo dati izjavu, koju su i dali i mi ćemo pribaviti narodu zadovoljštinu. Pak što su ta gospoda učinila? Narodu su zamazali oči, te umjesto da su ta gospoda uzela tu skrpanu nagodu, pak ju poderali, ta gospoda, koja u svako doba kadgod uztreba znadu od naših prava i narodnoga ponosa popuštati: ta gospoda, išla su hodočastiti u tu vašu Meku s obećanjem, da će narodu zadovoljštinu donjeti. Narod je očekivao tu zadovoljštinu, a kakvu je dobio? Ta gospoda su došla u Peštu, pak su nam donjela ploda, koga dobro osjećamo mi i sav narod hrvatski.

Vi nam predbacujete, da mi bunimo narod pak nam predstavljate tu nagodu kao reliquiae sreće i blagostanja naroda.

Gospodo! Ako čovjek, u koga ima i male iskre poštenja i narodnoga ponosa, paralizira sve te blagodati magjarske, koje su nam nagodbeni odnošaji donjeli, kako smo jih čuli iz ustijuh poštovanoga g. zastup. dra. Franka, taj mora s mjesta reći, da je najveći buntovnik i neprijatelj naroda onaj, koji zagovara takovu nagodu! Hrvatska zemlja iz nagodbenoga odnošaja ovislosti od Magjarske postala je u ekonomičkom pogledu najzadnja u cieloj monarkiji. A da smo došli na rub propasti, kriv je postojeći sistem, i poglavito su kriva i ona gospoda, koja su taj sistem stvorila!

Poštovani g. zastupnik Milekić je branio taj sistem, pak je kazao, da su zlom u stanju naroda krive elementarne nesreće i nerodice. Ja dopuštam, da bi bolje bilo možebit, da mjesto tuče padaju dukati, ili bar novčići, nego upravo zato, pošto narod neprestano nerodice i elementarne nezgode stizavaju, valja mu boljim sistemom u pomoć priteći, što se ne čini i ne sbiva.

Kad već govorim o tom pogubnom sistemu, proti kojemu ćemo se mi boriti sa svimi sredstvi, dok bude u obće Hrvatske, dopustite mi gospodo, da se obazrem na upravu, koja se po ovom sistemu upravlja.

Sjećam se dobro, da je prigodom ovogodišnje razprave o indemnitetu štovani zastupnik g. Zorić kazao, da vlada ne vodi politiku dobre uprave! Ovu rečenicu moram i ja uztvrditi i kažem, da se na bolje ništa ne kreće, nego da se u svem pokazuje nazadak. Vi to i sami priznajete, a priznali ste i prije 3 godine, kad su radi zlosretnih magjarskih grbova buknuli bili u zemlji nemiri. Uz osumničenje na stranku prava kazali ste ipak, da uprava ne valja. Na jedan put tamo nije valjao podžupan, ondje tajnik, tamo načelnik, ondje bilježnik ili blagajnik, a došlo se je gdje gdje i na siromašnoga pandura, jer je možda kojom sgodom uzkliknuo „živila Hrvatska!“ Očekivalo se je sada, da će se uprava prema obećanju popraviti, imenovali su se vladini povjerenici, koji su imali odstraniti ne valjane činovnike i druge namjestiti. Pak što smo doživili? Vladin povjerenik je dignuo jednoga obćinskoga činovnika radi nesposobnosti, pronevjerenja i raznih nepodobština, a čim je vladin povjerenik iz svoje misije odputovao, onda je podžupan u istoj podžupaniji namjestio istoga činovnika kod druge obćine bez da je toga radi na odgovor dalje pozvan. Proti dignutom činovniku vodila se iztraga, pak se kod mnogoga dokazalo, da su osvade skroz ne osnovane, a kad se je to dokazalo, nije se vis. vlada pobrinula, da nastoji te ljude ponamjestiti, već su ti ljudi nedužni sa svojom obitelju lišeni kruha i vidimo je, kako tumaraju po svietu sada, da sebe i svoju obitelj dnevničarskom službom prehrane. Vaše službene novine bile su pune tužba na postojeće odnošaje. Opisivalo se stanje uprave takvim načinom, da kad bi naše glasilo „Sloboda“ ma samo jedan od najblažih tih članaka, preštampalo i u javnost turilo, ne samo da ju nebi revno kr. državno odvjetničtvo zaplienilo, već bi se

moglo dogoditi i to, da bi urednika bacilo u iztražni zatvor, da tobože takovoga zločina više ne opetuje.

Najsretnija je ona zemlja, koja ima valjanu upravu. Mi se prema razlaganju u ovoj vis. kući ne možemo tim pohvaliti. Dok se činovnikom namiče kao najsvetija dužnost, da se bavi politikom, da nastoji pribaviti privrženika vladinoj stranci, dotle ne može biti govora o dobroj upravi.

Ja poznam činovnike, koji su bili uzor znanja i marljivosti, ali pošto se nisu htjeli baviti politikom, nego svojim uzvišenim zvanjem, ti su se činovnici morali odstraniti i zamjeniti drugimi, koji korteški posao bolje razumiju Koji su to činovnici, ne trebam ih spominjati, jer ih vlada dobro pozna, a u pojedinih odsjecih sjede na Markovom trgu. Kod imenovanja činovnika ne pazi se na sposobnosti, već na političko držanje, te koji posjeduje samo dovoljno znanja, kako će vani znati progoniti političke protivnike vis. vlade, taj si je osigurao svoju budućnost.

Ja, gospodo, ne krivim činovnike i ne mogu reći, da su činovnici svemu zlu krivi. Hrvatska poslovica veli: „riba od glave zaudara“. Mi imamo dobrih, revnih i zaslužnih činovnika, ali to mogu podpunim pravom reći, da je u posliednje vrieme u činovničtvu zavladala korupcija, koju je vlada medju nje posijala. Bolja budućnost činovničtva zavisi samo od toga, koji se kao bolji sliedbenik vladine politike iztaknuti može.

Ja ću navesti nekoliko kratkih primjera.

Poznata je stvar, da naš seljački puk u nedjelje dodje u što većem broju službi božjoj, a poslie službe božje da se narod sastane u skupe, pak se posavjetuje o gospodarstvu i sličnih stvari. Poslie toga, znamo, ide seljak, koji si je tečajem tjedna što privredio, pa si kupi čašu vina, da si okriepi tielo, koje se je kroz cieli tjedan dovoljno izmučilo. Bio je slučaj u mom izbornom kotaru, gdje su se seljaci ovako sakupili i započeli razne razgovore, kad k njim pristupi obćinski pandur, pak hoće da k njim sjedne. Ovi su mu u šali kazali: „ti medj nas ne spadaš, ti nisi s nami glasovao, ti si magjaron“. To je ne malo uvriedilo g. pandura, pak je to javio obćinskomu poglavarstvu, a obćinsko poglavarstvo nazrievajuć u tom zločin, da steče možda kakovih zasluga, prijavi to kr. podžupaniji. Kr. podžupanija odredi na to razpravu, ali, gospodo, sada je pitanje, za koji dan je ta razprava odredjena. Poznato je nam svim kršćanom, koji ovdje sjedimo, da je dan svih svetih veliki blagdan posvećen miru, polazku službe božje, a i veselju, da je napokon taj dan po podne namienjen spomenu mrtvih, da se ide na groblje pomoliti se bogu za pokojne itd. Na taj dan pozvala je kr. podžupanija 6 žitelja, o kojih prije govorih, na razpravu, koji imadu od kuće 4 sata hoda, pak je taj dan bio namienjen, da izvede svoju ne čistu namjeru, naime da jih radi rieči „magjaron“ na sablast svih i na blagdan svih svetih baci u zatvor.

Ja sam proti tomu prosvjedovao, pak se stvar izravnala time, što mi se kazalo, da su pozivi za taj dan previdjenjem izdani.

Ovih šest ljudi bili su dakle taj dan samo radi rieči „Magjaron“ oteti službi božjoj, oteti obitelji, oteti spomenu pokojnika, kao svojoj vierskoj dužnosti. (Na lievici viču: Absurdno!)

Pitam vas, gospodo, nije li ovakav postupak sa našim narodom od strane vlade viernih činovnika absurdan, pa da li ovako korumpirani činovnici ne ruše vjeru, boga i moral!

(Pokazuje zastupnikom uredovne pozivnice glaseće na 1. studena 1884.)

Kod obćinah ima se sa upravom još gore. Tamo se narivavaju ljudi silom takovi, koji će za volju existencije sve učiniti, što hoće njegova predpostavljena oblast. Koliko imamo obćinskih činovnika po zatvorih, a koliko pod iztragom radi pronevjerenja? A tko je tomu kriv? Sama vlada! Jer dok se obćinski činovnik iztakne kao dobar korteš vlade, može krasti, varati, otimati, koliko ga volja, on uživa zaštitu vlade.

Pitam vas, gospodo, kakov ugled može imati činovnik, za kojega u obćini svako diete znade, da već 6 godina pod iztragom stoji radi pronevjerenja? Kakov ugled može imati takav činovnik pred svojim pandurom, kad dodje iztražni sudac, od koga dobiv 30 pozivnica da jih raznese raznim strankam, koje su pozvane kao svjedoci u kaznenoj iztrazi proti svomu obćinskomu činovniku?

Ako se, gospodo, s naše strane interpelira i iznose na vidjelo ovakve činjenice, tada dotičnik može sigurno računati, da neće biti proganjan, nego da će mu vlada, ako je njezin vjeran pristaša, poslati jošte foteuil, da na svom mjestu dalje čvršće i udobnije sjediti može.

Gospodo! Moramo priznati, da je već tako daleko došlo, da su bezprikorni činovnici, nemogući polučiti nikakvo promaknuće, zamolili članove naše stranke, da što god proti njima interpeliramo, jer će tada vlada svu pozornost na nje obratiti, pak mogu na sigurno promaknuće u što kraćem vremenu računati. (Smieh.)

Kazati ću sada jedan slučaj, kako se kod nas namještaju obćinski činovnici.

Po §. 41 zakona o izbornom redu ima poglavarstvo izmedju zastupstva izabrati 2 odbornika, koji imaju prisjedati izboru.

Po ustanovâ toga zakona bilo je obćinsko poglavarstvo u Bistri sazvalo zastupstvo, koje ima taj izbor preduzeti. Izaslale se pozivnice (govornik pokazuje zastupnikom pozivnice), iz kojih se vidi, da je za taj dan na dnevnom redu samo izbor odbornikâ, koji će imati prisjedati izbornoj deputaciji. Većinu zastupnika nije zanimao taj izbor, jer jim je svejedno, tko će biti izabran odbornikom izborne deputacije, pa su taj posao smatrali ne važnim. Nu reć bi, da je stvar tajno organizovana bila, jer su u

sjednici osvanuli bili svi pristaše obć. načelnika, koji je imao odstupiti.

Ovoj sjednici predsjedao je bivši vel. župan Vardian. Kad je izbor odbornikâ za izbornu komisiju svršen bio, iznenadi veliki župan prisutne izbornike s predlogom, da pošto je trogodišnja perioda načelnikova službovanja iztekla, te pošto imaju birati načelnika, preporuči sadanjega načelnika.

Premda predmet na dnevnom redu stajao nije, dade veliki župan preduzeti odmah izbor načelnika. Pristaše načelnika glasovaše za nj, a drugi, koji o preduzeti se imajućem izboru ništa znali nisu, izidjoše, nekolicina pako iznenadjeni s predlogom i na silno nagovaranje velikoga župana dadu svoj glas predloženomu kandidatu. Tako sada odmah neznatnom većinom proglasi veliki župan bivšega načelnika novoizabranim.

Začuv za taj čin žiteljstvo tamošnje občine bilo je ne malo ogorčeno, jer se je većina složila bila u jednom svom domaćem sinu, koji je Hrvat, dočim je sadanji načelnik Magjar, koji ne umije našega jezika niti u govoru niti u pismu, te se bavi više svojim gospodarstvom i svilarskom službom, dočim se za druge potrebe u občini naročito pako puteve nimalo ne brine.

Ja sam, gospodo, ovo pripoviedao samo za karakteristiku namještenja občinskih činovnika, dočim si pridržajem pravo glede toga svojedobno napose interpelaciju staviti.

(Mali odmor.)

Sada mi se je, gospodo, osvrnuti na jedan veliki nedostatak, koji kod naše centralne uprave vlada. Poznato je svima nama, kako je veliki teret svaljen na naše občine sa razpisivanjem i utjerivanjem poreza. Financijalno upravno pitanje je jedno od najvažnijih pitanja, koje se ne može tako lahko mimoići.

Mi znamo, gospodo, da kod svakoga zajedničkoga zakona posliednji paragraf sadržaje: provedba ovoga zakona povjerava se ministru, dakle u financijalnih pitanjih ministru financija i banu kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Pitam vas, gospodo, što je naša vlada, što je ban o provedbi tih zakona učinio? Ništa. Što financijalno ministarstvo u Pešti napiše, bilo to dobro ili zlo, bilo to po zakonu ili proti zakonu, to se sve ovdje sliepo izvrši.

Kod vlade bi morali biti namješteni strukovnjaci za financijalnu struku, koje bi valjalo rekrutirati iz starijih valjanih financijalnih činovnika ili bi vlada morala uzeti mladje vlastite sile, koje bi se imale baviti samo tom poslovnom granom, a tako bi se omogućilo, da bi si ti činovnici pribavili ne samo teoretičkoga već i praktičnoga znanja u poreznih zakonih i ti bi sada postali u toj struci specialiste.

Pomnim okom morala bi vlada razpisivanje i utjerivanje poreza pratiti, a glede jednoga i drugoga moram reći, da se ništa ne čini nego se samo intimiraju naredbe, koje se preko ravnateljstva ili neposredno iz Pešte amo šalju.

Ja sam bio, gospodo, 10 godina financijalni činovnik, a posliednje 4 godine i perovodni, pak nisam doživio, da je viša politička uprava uplivala ikada na razpisivanje ili utjerivanje poreza. Reći će mi se možda i prigovoriti, da se biraju u podžupanijskoj skupštini odbori, koji odmjeruju porez dohodarine, pa tako smo sami krivi, ako si velike poreze odmjerimo. Ovako podžupanija bira 2 člana, a erar 2 člana i predsjednika — to je odbor porezovni. Žalibože kako se odmjeruju porezi? Više put su izbornici podžupanijski tako nesretne ruke, da izaberu takove ljude, kojim je stalo samo do dnevnica, a nije im do pravednoga odmjerenja poreza, te sve prihvate, što jim financijalni izaslanik predloži. Ali ima i druge vrsti poreza, koje ne razpisuje ovaj odbor, nego občinski organ na što nitko ne pazi, pa i naša vlada valjda ne zna, da financijalno ministarstvo nagradjuje one organe, koji su se iztakli u razpisivanju poreza. Žalibože imade i kod naših urodjenika i takvih ljudi, koji za volju nagrade od 20, 30 for. pomažu Magjarom globiti Hrvate.

Magjari stvorili su posliednjih godina uz pripomoć naših štipendista mnogo pogubnih zakona, ne samo za Hrvatsku, nego i za sebe. Nu oni su kraj svega toga još i bahati i drzoviti! Nu sjećam se dobro, kad je prije nekoliko godina onaj magjarski patuljak David, koji je uzrok stotini nevinih žrtava, našim njekojim zemaljskim činovnikom, koje narod plaća iz autonomnoga budgeta, obustavio plaću samo zato, jer su bili sdušni činovnici, pa nisu dopustili, da David kroz svoje izaslanike proti zakonu globi hrvatski narod. Pitam vas, kakvu smo zadovoljštinu dobili za takvu bahatost i drzovitost? To si već možete misliti, a najbolje vam može odgovoriti preuzv. gosp. grof Pejačević, koji je tada banovao.

Vlada dakle, na koliko bi po zakonu još moći imala, ne rabi ju, već sve prepušta volji Magjara — i tako nas vodi na rub propasti.

Ućerivanje poreza ne nadzire nitko od viših političkih činovnika.

Poznato je, da naš seljački puk rado ne plaća, ali ono, što mora platiti, neka bude pravedno.

Nu to moram odbiti, što se nam predbacuje, da mi odvraćamo narod od svojih dužnosti.

Ja kažem, da to nije istina i proti tomu prosvjedujem! i bio bi najveći neprijatelj naroda onaj, koji bi ga odvraćao od njegovih dužnosti.

Porezne oblasti bez obzira na dobu godine, bez obzira na krajeve, odredjuju, kad jim se svidja utjerivanje poreza i to pod prietnjom odgovornosti, što znači, da ne utjera li se poreza toliko i toliko hiljada forinta, poslati će se državni ovrhovoditelj na trošak občinskoga načelnika. Ne mogući obć. organi taj ne zasitljivi magjarski džep zatrpati, šalje se u občinu financijalni državni ovrhoviditelj na trošak načelnika, koji čini na dan 30, 40 forinti

troška, pak ako dodju u nevrieme i ne ućeraju ni toliko poreza, koli su ovi potrošili.

Ja sam osvjedočen o tom, i što govorim, to govorim podpunu istinu.

Do konca g. 1883. imali su obćinski načelnici u Hrvatskoj i Slavoniji eraru povratiti za državne ovrhovoditelje ništa manje nego 280.000 for.

Kako i odkuda će to platiti? To pitanje ja ne mogu riešiti, nego to moram riešiti ovako, da u današnje doba pošten čovjek zazire, da primi obćinsku službu.

Kazao sam malo prije, da je posliednjih godina stvoreno mnogo zakona pogubnih za nas, kako i za same Magjare. Pitam vas, gospodo, koji hodite u Peštu, što vi hodočastite i što radite tamo i što ste iz našega naroda učinili? Vi ste pomogli Tiszinoj vladi a i magjarski narod oglobiti.

Dosta je, ako vas sjetim na zakon o porezu potrošarine, čini mi se od g. 1878., koji je samo pripomoćju Hrvata Tiszinoj vladi mogao zakonom postati! Ministri u Pešti svojom vještinom, što im priznati moram, zamažu vam i Magjarom oči, pak se prodrlo sa pogubnim zakonom jednim iz nehajstva.

Navesti ću vam za primjer zak. članak 47. od 1875. o dohodarinskom prirezu. Bivši ministar Koloman Sell, poznat kao najvještiji financijalni ministar, pripoviedao je razloge osnove, i govorio, da prirez iznosi $3\frac{1}{2}\%$, zastupnici su mislili, da to nije velik %, pa prihvatili taj zakon, ali nitko nije računao, kakva je podloga za odmjeru toga dohodarinskoga prireza, nitko nije olovku uzeo u ruku i pisao, da se uzimlje zemljarina 5struko, kućarina 10struko, rudarski prihod 10struko, dohodarina 8struko, a kad sve te svote saberemo i zaokružimo, nečini to na tekući prije obstojali porez $3\frac{1}{2}\%$, već 14—16%. Ovo se opazilo, ali prekasno, jer je zakon bio već stvoren i sankcioniran, a narod je morao plaćati!

G. 1883. pomogli ste u Pešti i opet stvoriti zakonski članak 46. o dohodarinskom prirezu. U §. 11. kaže se: „Iznosi izpod jedne forinte, imaju se uzeti za podpunu forintu.

Na zemljarinu je udaren prirez od 30%. Glede zaokruženja mislila su gg., da će ostati dojakošnja praksa, t. j. da se iznosi izpod 50 nč. izpuštaju, a preko 50 nč. uzimaju za cielu forintu. Nu ministar financija se domudrio, pak je izdao naredbu posve u duhu zakona, da se svaki iznos izpod for. uzima za cielu forintu.

Imao sam ovih dana u ruku poreznu knjižicu, u kojoj je propisana zemljarina sa 1 for. i 1 nč. K ovoj zemljarini dodan je prirez sa 60 nč. Dakle za onaj 1 novč. valja sada platiti 30 nč. prireza, pa neka mi sada tko kaže, nije li to otimačina?

Uredjenje katastra stoji Hrvatsku i Slavoniju dosele ništa manje već $4\frac{1}{2}$ milijuna forinti, a očevidnost posjeda stoji gorje, nego li za provizorija. Postiglo se je samo to, da plaćamo dvo- i trostruko veći porez, nego smo ga plaćali prije. Za provizorija imali su porezni uredi posjedovne listove, pa jim je nadležala dužnost, da se svaki pravni posao, koji se na odmjeri pristojbe prijavi ili prijaviti mora, u zemljarinskoj očevidnosti provede. Danas evo tako ne biva. Prošle godine provadjane su reklamacije i nekako je uredjen posjed, ali što je poslje toga opet kroz kupoprodaju, zadružne diobe, nasljedstvo itd. nastalo, da je opet sve na starom mjestu. Svi ovi jadi i nevolje nisu ništa drugo, već plod vaše podkrpane nagode sa Magjari.

(Predsjedničko mjesto zauzimlje II. sab. podpredsjednik dr. Stj. Spevec.)

Na pojedinosti samoga proračuna neću se upuštati, jer znam, da ćete ga prihvatiti, pa ću se na neke točke osvrnuti kod specijalne debate.

Reći ću samo još koju o sudstvu i o nastavi.

Sudstvo u Hrvatskoj uživalo je pred stranim svietom više ugleda, nego ikoje sudstvo drugih zemalja. Ukinućem pako zakona o neodvisnosti sudaca zadan je istomu velik udarac.

Gospodo! Vi se smijete, kada g. narodni zastupnik Kamenar govori. Ja ću dopustiti, da ima u njegovu govoru i zabavni dio, nu gospodin zast. Kamenar govori ipak vazda istinu. Ja se sjećam, da vam je isti u razpravi pomenute zak. osnove doviknuo: „Ja bi govorio 6000 dana, samo da odklonim tu sramotu od hrvatskoga naroda."

Gospodo! On je kazao istinu, jer se veća sramota sudstvu i hrvatskomu narodu nije mogla nanieti, već kako je nanešena tom zak. osnovom.

Čitati ću vam jedan list, da vidite, što sada strani sviet, a i sami Magjari o nas sude. Stojeć u poslovnoj svezi s jednom bečkom kućom, zamolio sam za moga klienta povišenje kredita. Na moje pismo dobio sam sliedeći odgovor (čita):

„Wien 30. Sept. 1884.

Herrn I. Obad Agram.

In Beantwortung Ihres Geschätzten von 20. d. M. beehre mich hiemit mitzutheilen, dass mir die jetzigen Zustände in Kroatien nicht erlauben Herrn F. K. einen höheren Credit zu gewähren. Es warnt mich mein Geschäftsfreund aus Budapest, der behauptet, dass seit das Gesetz der Unabhängigkeit des Richterstandes in Croatien sistirt wurde, die dortigen Gerichte nicht mehr diese Thätigkeit und Pünktlichkeit entwickeln, wie vorher, und allem Anscheine nach wird auch hier auf di politische Haltung der Parteien gesehen." (Glasovi na ljevici: Istina! Istina!)

Wollen Sie davon Herrn. F. K. verständigen.

Ich komme im Uebrigen in 8 Tagen nach Agram und wir werden die Angelegenheit besprechen.

Achtungsvoll" . . . . .

Gospodo! Ovo je zaista ne zaslužena osvada, bačena na naše sudstvo (Dr. David Starčević: Na bana.) pa ne-

daj Bože, da bi to istina bilo, jer je doista žalostno, kad stranac ovako o naših sudovih sudi. (Dr. David Starčević: Kada ide predstojnik pravosudja g. Klein u narod korteširat.)

Predsjednik: G. dr. Starčeviću, vi ne imate sada rieči; ja vas molim, da ne prekidate govornika.

(Dr. David Starčević: A gdje vam je većina? Sva vam je otišla van. Komu ćemo govoriti? Mameluci! — Žamor na ljevici.)

Ivan Obad (nastavlja): Ja sam odnosnoga Bečliju čim je došao o protivnom osvjedočio, jer sam si smatrao za dužnost svaku i najmanju ljagu bačenu na naše sudstvo u temelju ugušiti! Vlada motivirala je zakonsku osnovu tim, što su radi organizacije potrebita premještenja. Nu mi o toj organizaciji nismo ništa dosele čuli, već samo to, da su se nekoji sudci maknuli sa svojih mjesta, jer to vladi nije dovoljno, da se sudac posveti samo svomu uzvišenomu zvanju, već on se mora baviti i politikom, on mora biti i vladin korteš inače stići će ga kazan premještenja.

Što da reknem o školi? Dok drugi narodi teže za naobrazbom, podižu škole i ine zavode, kod nas se ide na zatvaranje škola. Senjska gimnazija se kani zatvoriti samo iz političke osvete, jer Senjani neće, da biraju vladi poćudna zastupnika. Kako po ovom nesretnom sistemu u svemu politika odlučuje, odlučuje to i kod školstva Bolja mjesta davaju se većim dielom tudjincem i tako su n. pr. kod zagrebačkih školah 3 tudjinca ravnatelja, a domaći sinovi, jer su Hrvati, ne mogu postići redovito promaknuće. Da je tomu tako, dokazala je vlada najnovijim imenovanjem školskih nadzornika, te je imenovala tudjince i to jednoga Čeha u Varaždinu, a jednoga Štajerca u Križevcih, premda imade dovoljno naših sinova, koji su vrstni učitelji i koji su si stekli zasluga za pučku školu.

Učiteljstvo neće zaboraviti vladi nikada ni toga čina, kad je na vježbaonicu kr. preparandije imenovala čovjeka, kojega je grad Zagreb radi nesposobnosti i drugih Bog zna kakovih nepodobština iz službe dignuo i iz milosrdja samo umirovio, pa se je tomu čovjeku druga vrstnija sila morala maknuti i namjestiti na iličku školu. On je dakle dobio mjesto ondje, gdje bi morale biti dobre sile, koje učeć mladež, uzgajaju ju i moralno. Što dakle drugi kao nevaljano tjeraju i izbace, to naša vlada objeručke prima, samo ako se dotičnik iztakne kao dobar vladin korteš, a kao takav iztaknuo se je dotičnik kod posliednjih izbora u Zagrebu i okolici, pa zato se ga je moralo nagraditi!

Ja mislim, gospodo, da sam dovoljno nacrtao jadno stanje našega naroda, a čuli ste to dovoljno i od mojih drugova, pa želeć, da nam kod budućega proračuna neće trebati više o ovom po narod pogubnom sistemu govoriti, da će Hrvat biti svoj u svojoj kući i nikomu podložan, već samo svomu prejasnomu vladaru, koga nam Bog na mnoga i mnoga ljeta još poživi., završujem svoj govor i kažem, da vladi, koja ne uživa u narodu povjerenja; vladi, koja nerazmjerno gospodari s narodnim imetkom; vladi koja je samo pukom podložnicom pogubnoga sistema, te je samo zato amo postavljena, da goji magjarsku državnu ideju, ne mogu dozvoliti, da troši žuljeve hrvatskoga naroda, odklanjam proračun i glasovati ću proti njemu uz povik: „Gott helfe uns weiter!“ (Živio na ljevici.)

(Članovi stranke prava govorniku čestitaju.)

Predsjednik (zvoni): Rieč ima zastupnik g, Popović. (Zastupnici dolaze u dvoranu. — Dr. David Starčević: Eto, sad je pozvonio, da dodje njihova masa. Žamor.)

Stevo Popović: Visoki sabore! Nijesam ustao, da u zaštitu proračuna govorim, ili da govorim proti prigovorom, koji se dižu proti proračunu sa strane jedne i druge opozicije; nijesam ustao, da uzmem proračun u obranu za to, što se u toku ove debate nijesam uvjerio, da bi bio koji prigovor proti istome dignut sa strane štovane opozicije, a da nije bio temeljito oprovrgnut; najmanje pako ustao sam zato, da govore o tome predmetu produžim, koji se i onako neopravdano dugo vode. Ja, gospodo, nit nebih bio ustao u tom predmetu, da nije jedan od štovanih drugova naših u današnjoj sjednici pronašao nuždnim i sa svoga gledišta cielji shodnim, da u svome govoru apostrofira jedan dio članova ovoga vis. tiela, kome i ja pripadam ne samo po političkima nazorima, po uvjerenju svome nego i po krvi i izpovjedi, a to je na dio srbskih zastupnika u ovoj vis. kući.

Kazao je g. narodni zastupnik Barčić naime o tome dielu nešto malo bliže, nego li je prije dvie godine pokušao staviti u svjetlost taj dio zastupnika, u koji se obično ne stavljaju po ljudima, koji bi imali čuvstvo poštenja i bratske ljubavi.

To me je primoralo, vis. sabore, da ustanem i na to ću doći odmah; nu mimogred kazati ću još nekoliko rieči.

Mi smo svi, gospodo moja, vični u narodnome zastupniku g. Barčiću gledati čovjeka visokih težnja, velika pogleda, zanosljiva duha možda za to, što se rodio na toplijih zracih sunca, nego li su ovdje iza bregova, možda i zato, što je crpio svoje vospitanje duhom Italije, u kolievci klasične obrazovanosti novijega doba: dovoljno, da mi svi rado slušamo Barčića, gdje govori, jer mislimo, da imamo ovako pred sobom personificirana idealistu. I danas se je velikom pažnjom pratio njegov govor u ovoj vis. kući, a oprostite g. Barčiću, ako za vaš govor danas ne imadem drugoga izraza, nego taj, što ga moram kazati, a taj jest: Mjesto da sam se uvjerio, da je idealista, uvjerio sam se, da ideje Barčićeve nijesu više plod idealizma, nego plod pojmova onih, koji ne mogu stajati na podlozi hladnoga razuma. (Žamor.) G. zastupnik Barčić smatrao je nuždnim, smatrao je za izhodnu točku, da napada na proračun, a tim povodom i na cieli sustav, u kome naša otačbina stoji; smatrao je nuždnim učiniti rekriminacije i emanacije, koje smo gledali već prigodom otvorenja ovoga sabora, gdje je narod izašao pred dr. Davida Starčevića, da po njegovu mnienju tobož protestira proti ovome stanju,

u kojem se nalazi naša zemlja; druga emanacija bila je u Zagrebu prigodom svetčanoga otvorenja galerije slika darovatelju tih slika, premda ova emanacija nije više tako važna, pa iz tih premisa što ću ja kazati, to će kazati svatko razborito misleći čovjek, da se iz ovih izlieva, iz ovih emanacija, po kojih da se osudjuje današnji sustav, ne može opravdati onaj „vox populi". Ja jako dobro znadem, što znači smisao onog „vox populi", pa ne mogu pustiti iz vida, da je takav „vox populi" dao razapeti Isusa na krst. Nije dakle uviek pravi „vox populi", koji proizlazi iz ma kako opravdanih motiva, koji će sutra popadati, čim sine jedna iskra sunca . . . . (Žamor.) Ovaj dakle „vox populi" nije opravdan kao glas naroda, koji kaže 2 puta 2 je 4. Ovakav glas naroda proizlazi često zavedenjem ljudi, recimo bujnim zanosom njihovih vodja, te je uviek samo efemerne, a nikada trajne vriednosti, kojemu nije nikada cilj, da se u njem zrcali volja naroda, koja je identična sa istinom.

To sam želio mimogred kazati, da se ja na takav sud „naroda", po kojem se doduše može i glava izgubiti, kako nam historija pokazuje, ne obazirem mnogo, pa dok budem imao svjesti, neću tražiti vriednosti ovakovu glasu, komu bih važnost tek onda poklonio, kad bi se kazalo: Tako je! (Žamor. — Dr. David Starčević: Dakako da ne, dok idete u Peštu.)

Ja bih rado sliedio oštrinu misli g. Barčića u njegovu govoru, nu mislim, da nije potrebno svaku njegovu stavku obarati, jer je mnoga došla ovamo samo kao ilustracija neka, a ja nijesam pozvan, da dolazim ovamo i da se oborim u polemiku, koliko da je opravdano bilo, da je vlada takodjer uplivisala u izbore. Ja ne znam, da li ću se u obće složiti glede toga š njome, ali ovdje, u koliko se tužbe nepristrano dižu i na koliko je meni poznato, ja bi rekao, da se ovdje i opet čini „qui pro quo", jer da je vlada ovim ili onim načinom učinila utisak pri izborih, pa se kaže, da se zato sva odgovornost baca na nju, što je povriedjen zakon. Ja bi rekao, da stvar stoji mjestimice, ali se mora uzeti u obzir stanje, treba se obazrieti na struje, koje su zavladale prigodom izbora, pa valja razlikovati taj utisak od nasilja na slobodno uvjerenje izbornika. Ako je išla n.-pr. vlada, da slobodan izbor g. dr. Starčevića ili Barčića, kao i moj, uzme u zaštitu, pa da jednoga izbornika ili drugoga, ili možda 100 ili 1000 ljudi od takova nasilja obrani, ja mislim, da je takav uticaj vlade ne samo opravdan prigodom izbora, nego da joj se mora priznati, da je vršila samo svoju dužnost, kada je naložila javnim organom javne uprave, koji moraju vršiti tu svoju dužnost i štititi slobodu izbora, da to čine, a to oni moraju i činiti sve dotle. dok su pozvani za to, jer dok oni to ne vrše, ogriešili bi o zakon, te bi trebalo proti njima postupati onako, kako to zakon propisuje, a ne da se kaže: To je neovlašteno, to treba dokinuti.

Što je pako glavno i što me je upravo najviše prinukalo, da ustanem, to je onaj viši polet g. zastupnika Barčića sa sfere visoke politike, u kojoj on nalazi spas i sreću domovine naše, koji kaže, da nije moguće doći do valjanoga sustava zemaljskoga poglavito zato, što pravoslavni elemenat izpriečuje tomu, što on čini zaprieke na tome putu.

Gospodo moja! Po onome. što je veleštovani g. zastupnik Barčić kazao, da je program stranke prava oslobodjenje naše zemlje od tudjina, — ako se taj njezin program ne može ostvariti — ja ne znam, kako bi krivica na pravoslavnome elementu u ovoj sabornici bila. jer taj srbski elemenat nikada neće stajati na putu oslobodjenju naroda našega i balkanskih poluotoka. (Dr. David Starčević: Ne idite u Peštu.)

Ja. kako mi se čini, poznam duh naroda, koji vlada u Hrvatskoj i Slavoniji u narodu, koji se nazivlje narod hrvatski i srbski, pa ako bi mi se i poreklo, da nijesam kadar biti tumačem toga duha našega naroda, ipak mi se ne može poreći, da nijesam kadar biti tumačem nazora srbskoga naroda ovdje. (Dr. David Starčević: Jeste i to za Magjare.) Srbski je narod, tu stanujući, odavna već došao do svjesti i uvjerenja, da takova snaga, kao što je naša, jedva je dovoljna, da uzdrži ono, što je nuždno za bivstvovanje kulturnoga njegovoga razvitka u okviru zemlje, u kojoj se je taj narod rodio. On nalazi sa svoje strane, da je on tako malen faktor, da jedva brigu vodi za se, najmanje pako da vodi brigu za balkanski poluotok.

G. dr. Mazzura može mahati glavom (Dr. Mazzura: Žao mi je vas!); ako on misli, da je Hrvatska i Slavonija tako moćan faktor, da može unatoč Europi, unatoč svim okolnostim, koje utiču u riešenje ovoga pitanja, mjerodavnu ulogu imati, to ja kažem, da se ja i moji ljudi ne možemo nikada razgovarati s onima, koji drže, da u ovako malenom narodu sa ovako velikimi potrebami može biti opravdano i pomišljati na to. da bi ova zemlja bila pozvana svoj zadatak protegnuti i preko balkanskoga poluotoka.

To je moje uvjerenje; ako misli tko od mojih drugova drugačije, prosto mu kao prijatelju naroda, ovo iztaći, ali ja držim, da to nijedan neće. (Dr. David Starčević: Hvala vam na iskrenosti!)

Što ja kažem, da mi je poznato. što misli srbski narod. koji stanuje u trojednoj kraljevini, to bi se moglo preporučiti i hrvatskomu narodu, koji sam znade isto tako, kao i mi: ta mi smo jedni, te imademo dovoljno brige u našoj kući za se, a da nam ne preostaje vremena, da se brinemo za druge. (Smieh na ljevici.)

Ja se moram ograditi i odbijam onu tendenciju, koja leži u riečima gospodina zastupnika Barčića, kada izazivlje elemenat pravoslavni, te mu spočituje krivnju neku . . . (Žamor.) pa nas stavlja u opornost neku prama hrvatskoj braći, pokazujuć prstom na nas . . . (Dr. D. Starčević: Samo na zastupnike.)

(Prama dru. D. Starčeviću:) Vi ste krivi tomu . . .

Ja mislim, da čovjek, kao što je gospodin Barčić, idealista, zanosljiv i pošten, nije mislio, dokle zasižu one njegove rieči, jer ja ne mogu dopustiti, da je on to kazao iz zlobe, jer kazati Srbom, da su to njihove smutnje, da su oni tome krivi, to je velika tužba, to znači činiti nepravdu jednokrvnoj braći, što bi najmanje htio gospodin Barčić.

Ja sam to htio samo iztaknuti, da se vidi, kamo vodi takav idealizam i takova omraza . . . (Žamor.)

Gospodo moja! Već sam prije rekao, da nisam pozvan, da branim, kako Srbi stoje prama Rusiji i neka mi dopusti g. Barčić opazku, da on govori u tom pogledu s nekim autoritetom, a znade se, što je Barčić u Primorju, a Primorje je jedan dio našega svieta.

Gospodo moja! Ja moram kazati, da iz toga proizlazi, da g. Barčić u svojoj zanešenosti kaže nešto, o čem neima znanja, jer stavlja Srbe u položaj i oprieku prama Rusiji i u izvjestan odnošaj prama Austriji. Nije Srbija identična sa momentanim političkim stanjem. (Žamor na ljevici.)

Sada još dvie tri rieči narodnomu zastupniku gosp. Barčiću.

Ja držim, da je on za cielo idealan i u onom političkom obliku, u kojem će biti Zagreb grad naša Fiorenca, a naša Hrvatska i Slavonija Toscana.

Ja mislim, da nijedan državnik neće moći šta takova zamisliti i takovu configuraciju izvesti, kakovu pokazuje g. zast. Barčić. (Dr. D. Starčević: A zašto ne?)

(Prama dru. D. Starčeviću): Sbog istih razloga ne, sbog kojih ne možete vi biti momak od 18 godina. (Dr. David Starčević: To je argumenat, vriedan Popovića!) Dakle za to ne, jer smo prestari! — (Smieh.)

Predsjednik: Ja molim gospodina dra. Davida Starčevića, da ne vriedja članova vis. kuće, jer bi se proti njemu moralo postupati po poslovniku. Vi, g. dr. Starčeviću uztrpljivost ovoga predsjedništva stavljate na odviše veliku kušnju. (Dr. David Starčević: Neka bude kako je u bečkom parlamentu, pa će biti red.)

Stevo Popović (nastavlja):

Ja gospodo, ja bih želio u interesu našega narodnoga razvitka u svakom pravcu, da jedared ozbiljno promisle ona gospoda, koja stavljaju velike ciljeve, da li to nije u mnogom jako grdna, da li ne reagira velika šteta odatle, što stavljaju te ciljeve, koji idu kud i kamo dalje, nego je kadra moć naše domovine dosegnuti.

To je jasno i lahko dokazati, da je opasna praktika iznositi velike nedostižive ideale, podpirivati, nagovarati, varati i obmanjivati narod, — ne da vi to želite, nego, jer mislite, da je moguće, što nije — i tako lahko se ogrieši o svoje dužnosti, koju ima i preko koje ne smije preći i ogriešiti se ujedno o samu svoju budućnost, jer hrleći za onim, što je ne moguće, mogu ga zateći nesrećni trenutci, kad može postradati i izgubiti ono, što ima. Ja smatram, da je to opasno, i zato sam ovom prilikom bio tako slobodan, da obratim pažnju gospode na tu okolnost, jer mnogo zlo, koje se je u našoj domovini razvilo, na koje vi naročito prstom pokazujete, mnogo je, velim plod takova rada i toga upućivanja naroda za onimi ciljevi, koji su ne dostiživi u mnogo većoj mjeri, nego se to danas ukazuje. (Erazmo Barčić: To su isto talijanskim rodoljubom govorili.)

Samo je velika razlika i po geografičnom položaju i kulturnom značaju i bojnoj snazi i po interesim, koji su kadri sile europejske, da se sakupe oko jednoga naroda, velika je razlika izmedju kraljevine Hrvatske i ujedinjene Italije. (Kamenar: Značajnost njihovih sinova.)

Što se tiče značajnosti njihovih sinova, ja se mogu otim ponositi, jer svakako ćete dopustiti, da ja smatram sebe za sina naroda srbskoga, koji u ovoj kraljevini Hrvatskoj živi.

Po tom ja protiv toga značaja, u koliko je opravdan ne samo da ništa imati ne mogu, nego sa svoje strane truditi ću se, da koliko moguće doprinesem, da se taj značaj ili vriednost toga značaja podigne u stranom svietu na što veći stepen. (Kamenar: Vi ćete zastavu nositi, ja se nadam, žamor.)

O god. 1848. ne treba govoriti. Kada će historik o njoj govoriti, on će značaj g. 1848. morati svesti na čisto objektivni značaj, a taj je mnogo manji, nego koji to doba ima u očima onih, koji se varaju o veličini i slavi. To sam bio slobodan kazati. A sada kažem, odbiv sve ono, što je gosp. Barčić htio nabaciti na srbski narod i članove ovoga sabora, ja primam osnovu zakona o proračunu za god. 1885. za podlogu specijalne debate. (Živio! na desnici.)

Predsjednik: Rieč ima narodni zastupnik gospodin Kamenar.

Gjuro Kamenar: Ja ću se, vis. sabore, baviti proračunom. (Živio!) Ja sam već jedanput kazao na ovom istom mjestu, da se nama predloži, zastupstvu naroda, veličanstvu naroda proračun od vlade — je li ovo proračun gospodo moja? je li ova lištra činovnika proračun? ja sam već upozorio na uvriedu, koju vlada narodu čini; gdje su nam dokazala? U magjarskom parlamentu nadjete velike kupove dokazala za proračun. Koja nam vi dajete, da ja mogu primiti proračun?

Preuzv. bana nema tu, meni je žao, da čuje jedanput iz naroda narodnu rieč. On se jadi, srdi, čemeri, da mu ne damo proračuna, da nemamo u njega povjerenja. Ja ne znam, kako bi mogao glasovati kao narodni zast. za ovakovu lištru? Što ste učinili? Lišili ste nas izkustva, da barem u proračunskom odboru, gdje smo ipak nešta doznali, te trkali svoje drugove: daj ovo pitaj, daj ono, a sada stojimo tu, nemamo nikakvih dokazala, pa neka glasujemo.

Najpametnije bi bilo — i kažu vam ljudi vani: zašto tratite vrieme i novac trošite u saboru — neću ono drugo reći — da nanašate uvriedu i prodajete prava zemlje, —

najbolje bi bilo, da vlada vlada po svojoj volji, bar nebi imala našu sankciju.

Gospodo, ja sam vas upozorio, da ne dajete uvriedu nanašati samu sebi, ja nisam ovdje samo kao Kamenar Juraj, nego i narodni zastupnik, ja sam već kazao jedanput Pejačeviću: kad bi on tražio od mene, da mu dadem što, ja bi mu možda težko dao; jer je iza mene žena i djeca, koji bi mogli protestirati, ali kad od mene traži narodna prava, tu se ja, gospodo, moram jako dobro promisliti, kad ja hoću što činiti za narod proti narodu.

Gospodo, ja vam moram kazati: vi višeputa možda vidite na mom oku suzu i vi možda mislite, da suza poleti od slabosti ne hotice iz moga oka. Vi se varate; ja sam miroljubiv čovjek, a kako je Barčić rekao, na ovo, strani ne sjede kukavice i strašivice, nego odvažni ljudi koji su pripravni svaku minutu za ovu slavnu kraljevinu umrieti.

Ako mi, gospodo, kapne koja suza, to mi kapne: jer vidim ovo stanje. — Ja nisam hotio ustati u ovoj sabornici uz velike slavne govornike, koji su si mnogo truda dali.

Nu možda bi se to tumačilo u narodu: zašto taj Kamenar sada šuti (Veselost.) ili što je to, da taj nar. govornik šuti?

Gospodo, moram vam izraziti, da me jako žalosti ovo stanje u našem saboru, koj ima možda 7, 8, 9. stranaka.

Mislite li, da je naša stranka samo jedna stranka, ili vaša stranka? Svaki nas možda sačinjava posebnu stranku u sebi. Je li to nije žalostno stanje? Znate, što narod kaže: — jučer bio je sajam —; složite se za ime božje, uzradite nešto! — mislim, da se tako i vama kaže. Kad vi narodu govorite o slogi, on vam predbacuje: vas ima samo 100 pak se ne možete složiti. Zašto se mi ne bi složili? Ja ću vam reći: Vi ste — tim neću nikoga vriedjati — i mi svi smo Hrvati u jednoj kući kano zadruga, samo jednoga imademo skupnika, koj se priženio i to su Srbi; mi svi smo sinovi jedne matere, vi ste gospodari; jer ste najstariji, stranka prava su najmladji (veselost na ljevici), dakle dobro vi ste najstariji, a mi smo možda srednji; ovi su najpametniji, jer su gospodari (Živio!) — izabrali su ih za gospodare; — mi vam prigovaramo, kuća nam nekako ide natražke, gospodarstvo biva sve slabije. Ja neću u ime stranke govoriti, ja sam navjek prianjao uz vas, koji ste gospodari, ali vidim, da zlo gospodarite, ali ovaj brat — stranka prava — je već prigovarao: ne valja taj posao s onim drugim u družtvu, on će te prevariti, zlo će kuća proći; nu ja sam si mislio: bolje je u družtvu brinuti se, ali kad ja vidim, da zlo prolazim u družtvu s ovim trećim i da se nekako sve više primičem vama, koji ste odavna prigovarali. Kakvo je to čudo, kakvo je to petroljerstvo, kakvo izdajstvo, ako uvidjam, da kuća propada, pak ako nadjete jedan dan, da nema razlike medju nama; je li to čudo, ako nadjete stranku prava t. j. sinove ove i nas neodvisne — koji smo si ovo ime dali — da smo se složili. Sutra možemo uzeti drugo ime (Veselost.) i oni uzmu drugo ime, pa se nalazimo zajedno. Zar ćete se vi čuditi? Zar ime odlučuje? Ne odlučuje ime, nego odlučuje cilj, koj si je čovjek postavio. Mi ćemo se najedanput naći ujedinjeni i moramo se naći, ako smo pošteni Hrvati i pošteni hrv. sinovi.

Možebiti, da je i ovo pretjesno. ali naći ćemo se morati, ne samo mi, nego valjda i vi —; jer još nisam pretrgao štapa nad nijednim sinom domovine Hrvatske, niti nad vami. Vi ste prijatelji Magjara, vi žaliboże ovdje višeputa branite nje i postavljate se kano odvjetnici Magjara, branite svoga druga i prijatelja, da nebi bio uvriedjen ovdje to su posljedice ovoga utemeljenoga stanovišta, na kojem stojite. —

Gospodo, dopustite, mi smo sinovi ove zemlje, ima ljudi, koji su stranoga imena — tako je i Strosmayer, njegov je otac došao simo, Švaba, pa sada najveći Hrvat, može biti i Frank — neću ovdje govoriti o njegovom rodoljublju — njegov otac je došao ovamo, ili može biti Crnković ili koji drugi gospodin — svakoga čovjeka, koji stupi u ovu zemlju, primite ga u krug vaš, pa možda čini dobro i ja idem za njim radje, nego za Josipovićem Crnkovićem. Nemojte predbacivati Hinkoviću i drugim, da si truda dade, da poštuje narod, pa se brini, to je liepo i hvalevriedno, da se brinu takvi ljudi, koji su došli prije 20—30 godina, nego možda Kamenar, koj jezera ljeta (veselost) — moji predji došli su u ovu svetu zemlju. Nemojte predbacivati jedan drugomu, nego svaki, koji dodje u ovu zemlju, pa dobro čini, dobro došao, ali vlastiti sinovi, ako tisuću godina ovdje stanuju, nije vlastan nijedan vriedjati zemlju, ali svaki je vlastan dobro činiti. Kad tako, gospodo, priznajete, ja sam tada bio sam žaliboże, sada mogu sjediti i driemati u ovom saboru, sada vidim, da vas ima u sredini — ja prestajem biti Jeremias, jer se priznaje, da je ovo stanje zlo. Ja sam to već prije 10 godina vidio i nisam pazio tko je na banskoj stolici sjedio. Meni je svejedno. Nebi rado smjeha; nu jer ništa ozbiljnoga nesmijem reći, ukorit će me g. predsjednik, a ako što šaljiva rečem, vi ćete se smijati, s toga radje dižem čašu vina: da Bog poživi bana Hedervara, ako čini dobro — i Boga ću moliti za njega — meni je svejedno za ime, ali mi nije svejedno, kako postupa i radi.

Gospodo, vi priznajete svi, da nam je zlo u zemlji, to priznajete svi i morate, jer to se neda više šarati i zamazivati, o tom ste osvjedočeni i to nećete narodu izčupati iz srca, da se može ovo stanje podržavati. Kad je tako, onda smo se odmah složili, a ne ovakvim predbacivanjem jedan drugomu. Kazao vam je gospodin Barčić, zašto ta vika, on bi nam rado usaditi ljubav i junačtvo u grudi hrvatske, ali badava — vi možebiti nemate srca. Znate kako je rekao g. Marković znamenite rieči: ili

udobnost ili strah — ili ste zastrašeni ili idete za udobnosti.

Kad bi ja bio u tom položaju, nikada ja nebi smio ustati i vladi kazati istinu, ali mislim, da mene vlada mora imati najradje, nego kojega ma i najpodlijega svojega člana, jer uviek istinu govorim i neka se osvjedoči, i to mi je dužnost kao narodnomu zastupniku, jer ja se neću maknuti, samo preko moga mrtvoga tiela možete preći, da ja dadem u moju domovinu dirati. — Kad priznajete svi, da je zlo, mi se možemo brzo sbliziti — a kakva pomoć, čujte to stranka prava kaže — unutar svake stranke neka se izabere odbor od 16 lica, neka svoje misli na pismo metnu, ja svoje, on svoje i mi moramo do boljega stanja doći. Nama ne smije biti pred očima Magjar, niti Talijan, niti Švaba, nego Hrvatska i hrvatska kraljevina i kad to budemo imali pred sobom, doći ćemo do bržega rezultata, kako da imademo postupati i činiti. Oni se groze da nismo sposobni. Ja kažem, da sam ja susjed grofu Erdödyju i Turn-Taxisu, on se vozi na 4 konja, a ja nisam nikada konja imao; ja sam četiri puta pješice u Zagreb došao, ali uviek sam pošten čovjek i ne maknem se niti Turn-Taxisu, niti Erdödyju niti za vlas. Svatko radi onako, kako može. Ako ne budemo mogli plaćati 40000 našemu ministru plaćati ćemo 4000, pa će svojoj zemlji služiti, i naći će se sposobnih ljudi. Ja se čudim g. Popoviću, da može tako pogrdjivati ovu zemlju. Kako može na svoju majku dići ne mač nego metlu (veselost), pa reći, da nije sposobna. Zar je Srbija sposobnija? Zar je Crnagora sposobnija? A kad su na Crnugoru Švabi ustali i rekli, ovako se imade ustrojiti, liepo su im odgovorili: vi se ustrajajte kako je vas volja, a mi ćemo kako je nas volja. Svaki narod neka se ustraja i uradi onako, kako zna najbolje. Velike su države bile, kad je kraljevina Hrvatska bila slobodna, pa su ih kraljevi hrvatski mirili. One velike države su mirili prije tisuću godina, a danas da nije sposobna niti sebe upravljati. Kako se je usudio to kazati. (Gjuro pl. Gjurković: To nije kazao, on je kazao, da Hrvatska nije kadra ujediniti balkanskoga poluotoka.)

Ja vas molim i zaklinjem s mljekom materinskim, koje ste sisali, složimo se, ja vas upozorujem, sami uvidjate, stanje je grozno, samo još fali, da ukvatimo jedan drugoga za vrat, i to će doći.

Ja sam miran čovjek, a drugi mi vele, zašto nisam miran, kad drugi govore. Ja ne mogu biti miran, kad onako govori, ja bi ga podrapao, jer toga ne ima u nijednom parlamentu svieta, da dozvoljuje zastupniku nagrdjivati narod, koji zastupa. U reichsrathu, u magjarskom saboru ubili bi ga onaj hip Magjari, kad bi se to dogodilo, a ovdje se dopušta.

Nemojte se čuditi, ako čovjek ne može mirno sjediti. A kako je ovdje, tako je u cieloj zemlji.

Ja sam jedan put kazao, dok je bio grof Pejačević banom: nebojte se revolucije, vas neće ubiti, imate odmah puške i kanone pred banskimi dvori, nego ja sam prvi, koga će na kolac nataknuti, jer medju narodom živim, ja se imam bojati, lahko je podžupanu, on je blizu željeznice, pobjegne, ali ja ne mogu, živim medju narodom i neću da narod sdvoji, da mu pamet uzavrije, a vi se na to smijete kao da ste u kazalištu. A je li ima narod nade, da ćemo se mi sdružiti, da ćemo nešta valjana stvoriti. Što će sliediti iz našega života? Samo ovo — ne da koga vriedjam, možda ne ćete vi dati, da dodje do toga — dvie stranke će nastati, jedna hrvatska i jedna izdajnička.

(Dr. David Starčević: Kao i sada.)

Hodite kao što ja idem i živim medju narodom i čujte, što narod veli, da on dalje ovoga stanja trpiti neće i kaže, da neće s Magjari nikakova posla imati, neće i neće. Pa vi možete razlagati, kako vas je volja, on neće čuti, a gospodo, i vi sami priznajete, da ovako, makar ste s Magjari najveći prijatelji, da Magjari ne dadu ništa. Vi ste čuli račune g. Franka, ja mu ovdje izričem priznanje kao zastupnik i veliku hvalu na trudu.

Od kada je on stupio u ovaj sabor, posve je drugi način, drugi pravac zauzelo zastupanje narodnih zastupnika. Kad je bio izvjestitelj g. Frank o Kumičićevu izboru, on je kao izvjestitelj jedini od kada sam ja već 10 godina zastupnik onako izviestio, kako se pristoji t. j. izcrpio cieli posao i predao saboru, kako se pristoji.

Da smo tako obaviešteni bili ovaj put, nebi se tako natezali oko proračuna, da nam je vlada dala dokaza za svaku stavku.

Dali ste nam ovo izvješće, odbor je poslao izvjestitelja, izvjestitelj je kazao, da ne ima ništa reći, bacio je kost medju nas, grabite se, niti jednom rieči nije popratio izvješće, razložio u kakvom je stanju narod hrvatski, da bi bio rekao, da priznaje, da je tegotno stanje u cielom narodu itd.

Niti polovinu vremena nebi trebali, da je izvjestitelj znao svoju dužnost vršiti.

Predstojnik Stanković, on je govorio, on je isto ono kazao, što je u izvješću proračunskoga odbora. Ili je odbor prepisao od njega ili se je on naučio iz izvješća proračunskoga odbora, ali drugo ništa (Veselost.)

O stanju tužnoga naroda, kako obćine stoje, je li je bolje ili gore, o tom nismo ništa čuli, zato mi nadovezujemo, zato ja kažem, da je gosp. Frank označio pravac, kako se ima zastupati i kao izvjestitelj, a bogme i kao zastupnik, dočim vlada, koja troši novac narodni, ne čini ništa. Ciela obćina od 6—8000 duša plaća toliki porez, koliku ban ima plaću i potroši, tu se mnoga suza prolije i kravica proda, dok se jedan činovnik namiri. A koliko se suza iztoči i koliko muke stoji, dok se svi činovnici naplate, pa je li je vlada ikakvo izvješće podniela, kako s Magjari stojimo. Ono, što nam je Frank rekao, mi ne znamo, ovo je odnošaj bolestan, je li je vlada što učinila, ona je dužna, jer g. Frank ne ima plaće, on si je sam pribavio svojim novcem podatke, vlada bi to mo-

rala nabaviti s domaćim novcem. I vlada proučava, ja to vjerujem, ali to nije dovoljno, da ona zna, treba da i mi znamo, ona neće niti prigovora čuti, nego kako ban kaže, onako je lahko odgovoriti: ja ću odgovoriti, kad bude za to vrieme. A bude li on živ ili Frank? A narod, koji očekuje odgovora, je li je istina, što gospodin dr. Frank govori.

Meni je drago, da je gosp. ban onako odgovorio, a narod će vjerovati onomu, što g. Frank tvrdi, da nas Magjari varaju, a da smo mi još dužni. Narod će držati, da je Frank živu istinu govorio, a to je preuzv. g. ban svojim odgovorom potvrdio, da je ono sve istina. Ja sam zato zahvalan g. Franku na njegovom trudu u ime naroda, što se je trudio i pozivam svu ostalu gospodu, da tako rade, da ako si sam narod neće pomoći, da sviet uvidi, u kakvoj smo koliziji i pod kakvom željeznom kapom živimo.

Kad sam hvalu izrekao g. Franku i gospodi, moram kazati g. dr. Šramu, koga vrlo cienim, da umne sile ne troši na takvom neploduom polju. Mi vidimo, kako se izpostavlja ruglu pred narodom. (Smieh.)

Kad bi čovjek nešto dokazao, što se dokazati ne može, a ja znam, kako je težko, zato bi ga umolio, da ne upotrebljuje svoje umne sile na to.

Moja gospodo! Ja žalim g. profesora universe Pavića i uru, kada je učio hrvatski jezik, jer tim golubinjim jezikom tako ruži uvredljivim načinom ovu tužnu zemlju. Ja ga molim, da prestane tako govoriti.

Nemojte predbacivati „ti si kriv“; dajte, ja ću biti kriv (Smieh.), bacite svu krivnju na mene, samo se složite za dobro ovoga naroda, odvedite me na trg, objesite me na križ i namažite me petrolejem, a ja ću pjevati psalme i hvaliti vas, samo se složite i prestanite dalje griešiti i zlo raditi. Počmimo jednom raditi.

Kada jedan profesor, koga narod plaća svojimi žuljevi izvadi nekakve ekscerpte, pak čita, da je bilo jadikovka i 1866. godine. Ja velim, bilo je i 1856. godine, ali je bilo samo 2 milijuna poreza. Ja sam već govorio dva i pol sata o tom porezu, kad je Tomić u Reichstagu god. 1850. govorio, da ova zemlja ne može više plaćati od pol drugoga milijuna poreza. Čim se više plaća, to se grabi za kapitalom.

Ja sam već dokazao, da se grabi za kapitalom. Taj muž, do kojega vi svi skupa niste ništa držali, ostavio je službu i živio je u Vivodini, pak je živio kao seljak, jer nije htio pristati na 2 milijuna poreza, a mogao je postati najveći gospodin. Dakle je već tada bilo jadikovka. Narod mora jadikovati, kad mu se čini krivo i sada sve užasnije biva.

Ja sam bio nakanio o tom govoriti u specijalnoj debati.

Ja sam bio u ozaljskoj obćini u uredu, kad je bila sjednica, pak kako svagdje i u crkvi otvoreno govorim, tako sam i ondje govorio.

Moj zastupnik Francisci može kazati, što sam ja često govorio, kad je još Derenčin bio zastupnik naroda, kako se utjerava porez i neka se obazre na ovaj narod, jer već odavno ne ima ništa. Mojemu su dužniku uzeli 15 velikih vedara vina, pak su ga odvezli u Karlovac, gdje su ga metnuli u pivnicu u smrdljive lajte, pak se je čisto pokvarilo i seljak je morao natrag si odvesti, pak ga nije mogao niti po groš prodati.

Ja sam htio presvietlomu gospodinu kazati, zašto se ne prodaje zemlja parcialno za porez. Tako je prodano zemljište vriedno do 4000 for. za 600 for. Kad sam bio to pitao, rekli su mi činovnici, da im je prepovedano po vladi partialno prodavati. To nije bilo prije g. 1866., da bi se prodale sgrade vriedne do 1000 for. i ciela obitelj izbačena. Ja neću kazati, da je tomu vlada kriva, da ona to podupire, da ona nebi kaznila, kad bi saznala, ali gospodo! kad vi imate posla s čovjekom, pak vam taj uslugu čini, to on misli, da smije taliti, da smije zlo počiniti. To nije jedan slučaj, nego dan na dan se prodaje siromašnomu narodu imetak. Možete si misliti položaj toga naroda i vjerujte, da mnogi seljak kaže: Hvala Bogu, da su mi prodali, da sam se riešio te brige, kad ne znam niti računa, kako da štibru plaćam.

Je li se to stanje može uzdržavati? Zar narod dobije samo surovinu od toga? Škole su do sada stojale, a tek sada su namješteni učitelji. Je li to nije ruglo? Ja sam proputovao zemlju, nekoliko kotara, nijedna škola ne valja ništa. Učitelji su dobri, ali sgrade su loše, djeca pogibaju, djeca osliepljuju.

Ja sam htio o tom govoriti u specijalnoj debati. Hodite po svietu, pak se pustite medju narod u razgovor, pak ćete isto vidjeti. Nije narod kriv, što on ne vjeruje nikomu ništa, jer je bio prevaren od vlastelina, popa itd. a najviše od onih, koji su ga zastupali. (Smieh.)

Nemojte mu zamjeriti, što ne vjeruje, nego kad on vidi, da idete dobrim napred, da nosi plod, onda će on tek ovo usvojiti. Nemojte zamjeriti, ako narod ide uz stranku prava, ako David Starčević imade toliki upliv u narodu, jer mu on obećaje, da će biti bolje, kada dodje stranka prava na kormilo. Narod misli, da će mu biti bolje, čim vidi Davida Starčevića. Nemojte dopuštati, da on jedini ima upliv u zemlji i vi mu ga možete lahko iz ruke uzeti.

U odboru proračunskom ste kazali, da nebi znali, kako bi 100.000 for. metnuli uvršćene za gospodarske svrhe. Vi si niste bilježili, kad sam vam kazao, da metnete novac. Kad je g. Francisci k meni došao — ništa zato, što je druge farbe — bio sam mu na pomoć u upravi, pak sam mu kazao, budite u zaštitu ovomu narodu, a on mi je rekao: Kakvo je to siromaštvo? Siromašan je Zagorac, koji ne jede kukuruznoga kruha, nego tropinje i kupi pri židovu sajtlek melje i soli, da može progutnuti.

Gospodo! To je živinska hrana, pak kada to podžupan

znade, znade sigurno i vlada. Zar ćemo biti svi Zagorci? Zar nije vladi briga i dužnost, da narodu pomogne?

Ja neću biti opozicionalac kao u Francezkoj. Ja nisam niti jurista niti sam filozofiju študirao, ali kad bi ja sjedio na vladi, vjerujte, nebi David Starčević imao veliki upliv. (Smieh.)

Ima u Zagorju dosta imanja za prodati, pak jeste li htjeli kupiti imanje koje? Neka kupi vlada imanje po 20.000 for. i neka naseli seljake, neka predloži predlog, a ja neću biti proti njemu. Ja sam isto već g. Mažuraniću kazao, pak mi se je reklo, da to nije za slobodan narod. Što je dobro za narod, to nije suvišno, ali što je potrebno, treba.

U Vivodini mora se cesta graditi. Vivodina ima bogatih ljudi, ali ima i siromašnih, pak moraju delati zemaljsku cestu, koja spaja sa Kranjskom, a moraju i odkupninu plaćati, te ne imaju odtuda niti jednoga novčića koristi. Nije tomu nagodba kriva, nego je kriva vlada i nesposobna, da radi za narod. Vlada neće da bilježi, kad se što kaže.

Ja već govorim 10 godina, nu ništa ne koristi; bio sam u onoj stranci 3 godine, govorio sam u klubu, nu sve badava; ja sam upozorivao vladu, neka proučava, ali ona ne može ništa proučiti, jer neće.

Ja sam g. Stankoviću kazao, zašto se ne pobrine u mom kraju; mi smo blizu Italije, možemo prodavati konje. Kupite imanje Brezovicu. Zašto vlada već odavna nije kupila Brezovicu? Dapače ona prodaje svoja dobra. (Dr. David Starčević: Prodala je Kutjevo.)

Mi smo morali plaćati za uzdržavanje Kutjeva 15.000 for., što je iznašalo 800.000 for., a sada 1,000.000 for.; zašto one ljude sa Lepoglave, koji ljenčare, ne šalju u Kutjevo, da rade. Ja sam to vladi kazao, ali ona je rekla, da je to dobra ideja, ali da se izvesti ne dade.

Vi nas korite s visoke politike, a čuli ste g. bana, što je on kazao. Ja sam si nekoliko izreka zabilježio. On je htio oprovrći g. Mazzuru, nu neka on misli, da to nije g. Mazzura, nego narodni zastupnik. Pak kako mu je odgovorio? Nu ipak mi je drago, što ga je izazvao, jer je očitovao, da niti ne kani pomoći ovoj zemlji, jer ju ne drži slobodnom, dapače je očito izrazio, da su krajiške šume magjarske. Mi ćemo težko dobiti slobodu, dok nam Magjari te šume sieku. Ako se ne složimo, ne ćemo se Magjara riešiti. Ja bi Magjarom sve šume dao, mi ćemo si već nove posaditi. Kada načelnik zemlje, ban, smatra, da smo nagodbom zaigrali i predali svoju državnu slobodu Magjarom, kad se vi natežete za zakon, kakav je to zakon, koji dopušta vladi i načelniku, da može tumačiti zakon, da se izda do 100 milijuna, a narod jede ne žgance, nego klasunce

Ja sam g. banu zahvalan i izričem mu priznanje na iskrenosti prama narodu, mi smo imali nade u Mažuranića, isto tako u Pejačevića, a sada u Khuen-a, nu iz ove izreke će znati narod, na čemu je.

Ja ću biti tako slobodan u specijalnoj debati kod više stavaka reći, a sada samo velim: Pomolimo se Bogu, da nam pamet razsvietli, da možemo dobro i zlo za ovu zemlju vidjeti. (Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Jer je vrieme već odmaklo zaključujem današnju sjednicu, a sliedeću uričem za sutra dne 29. travnja u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

Nastavak generalne debate, eventualno specijalne.

(Konac sjednice 2 sata 5 minuta.)

Četrdeset i prva saborska sjednica,

obdržavana dne 29. travnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Nastavak generalne debate o proračunu za g. 1885. — Interpelacija zast. Dane Rašića glede obćinskoga nameta na državni porez u bivšoj Krajini. — Interpelacija zastupnika dr. Josipa Ivandije glede sastavljanja gruntovnih uložaka u bivšoj Krajini. — Interpelacija zast. Gjure Grlića glede poljskog reda u brodskom okružju

Predsjednik (zvoni): Sjednica počima; molim g. bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Bilježnik dr. **Marko Lončarić**: (čita):

Zapisnik

40. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 28. travnja 1885. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 72 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni: preuzvišeni g. ban Dragutin grof Khuen-Hedervary, zatim odjelni predstojnik g. Dane Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein te odsječni savjetnik g. Janko Jurković.

Čitan bje zapisnik posliednje sjednice, koji se bez primjetbe ovjerovljuje.

Predsjednik javlja, da su na ovaj vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

Br. 245. sab. Predstavka tamničara kraljevine Hrvatske i Slavonije za blago milostivo preuredjenje njihove službovne plaćevne ustanove.

Ide odboru peticionalnomu.

Br. 247. sab. Stanovnici trgovišta Šida mole sistemizovanje mjesta podžupanijskoga liečnika u Šidu.

Ide peticionalnomu odboru.

Prelazi se na dnevni red

Na dnevnom redu je nastavak generalne debate o proračunu za god. 1885.

U 2 sata po podne zaključi predsjednik današnju sjednicu, i ureče buduću za sutra 29. travnja 1885. u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

Nastavak generalne eventualno specijalne razprave ob osnovi zakona o proračunu za potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije.

Mirko Hrvat v. r.
predsjednik.

Dr. Marko Lončarić v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakve primjetbe na ovaj zapisnik? (Nema.) Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Pošto nikakvih podnesaka nema, prelazi se na dnevni red. Na dnevnom je redu glavna razprava o proračunu za god. 1885. Rieč ima g. Josip Žuvić.

Josip Žuvić: Vis. sabore! Dozvolite, gospodo, da iza duljega bavljenja na sudačkom polju, stupim opet na pozorište političko, na kojem sam se dugo desio, akoprem mi nisu cvale velike lovorike.

Meni je dužnost govoriti o proračunu, jer taj stoji na dnevnom redu, a nije mi nakana, a toga niti ne zahtjeva počitanje prema saboru, da razglabam narav i svojstva proračuna i svrhu njegovu, te ću samo naglasiti, koje je moje stanovište napram proračunu.

Ja u tom proračunu nalazim predlog izdataka i dohodaka državnih. Čim je točnija oznaka u proračunu, tim je valjaniji, jer pruža prigodu pokriti sve potrebe i izdatke i uklanjati mogućnost oskude za pokriće ovih.

Nije mi nužda dalje o njem razglabati, jer znam, da tako važan predmet jest ušao u živce svakoga člana ovoga sabora.

Najsjajnija prerogativa zastupstva prema proračunu jest, dozvoliti ga, a nema ni juridičke ni političke dvojbe o tom, da ima pravo i uzkratiti ga; premda ja sa svoje strane smatram to pravo uzkrate u svojoj uporabi vrlo opasnim, jer pravom tim izim inih zamašaja, koji involviraju to pravo, skopčan je takov položaj zemlje, koji bi

bio sasma nesnosan. Administracija, sudstvo, sav organizam trgovine i poljodjelstva, riečju sve poluge i živci, koji prolete javni život i kreću našimi državami, bi se obustavili i izčeznuli i nastao bi metež takav, za koji ja barem odgovornosti nositi nebi htio. Pogledajmo u davnu i u bližu prošlost države, to ćemo vidjeti, da su znameniti opozicionalci, medju njima budi spomenuta imena onih, čije citate spominje štovana opozicija: Burke, Castelar, Perier i mnogi drugi uzkraćivali su vladam proračun, nu ta uzkrata nije bila praćena s onimi podatci i strašću, kakovu sam ja žalibože u ovoj palači, gdje moram slutiti, da je na tu uzkratu proračuna vladi namienjena ozbiljna želja i volja, koja će poroditi sve one posljedice, koje bi morale nastati uz takov uspjeh. Gledajmo na bližu prošlost. Opozicija je težila uzkratiti banu Rauchu proračun, uzkratiti banu Bedekoviću i banu Pejačeviću; no one živahne debate, one strasti nije bilo nikada evolvirano, kako se sada evolvira. Vladu bana Raucha su zazirali, jer je bila, kako mi se čini, previše eksekutivna i bila je prva vlada Hrvatska, koja je morala podleći zakonu o nagodbi, onomu zakonu, kojega više točaka čine se biti vrlo zazorne štovanoj opoziciji. Odstupila je sa pozorišta vlada Rauchova, i došla je druga, barem kojoj je na čelu stajao muž, kojega svi i s osobite nježnosti i dobrote srca poznajemo, i on je bio s istoga razloga ogorčen i odstupio je. Došla je iza kratkoga puta vlada ona, koju je izvojevala opozicija baš od ministra predsjednika na temelju saborskoga paragrafa njegovoga gospodstva nad Hrvatskom, jer je dobila kroz to moć u svoje ruke. Istina, jedan od štovane opozicije član nazvao je tu vladu driemajućom i ja ne znam, je li driemala vlada, ja sam bio izvan Hrvatske, ali znam, da ako je driemala, driemala je sedam godina i gospodstvo se je opozicije držalo kroz sedam godina. Nagodbu je perhorescirala, koju smo mi sklopili g. 1868. Ima nas malo ljudi, u ovoj dvorani samo četvorica, koji smo tada učestvovali. Uvažite gospodo, da je to bilo g. 1868., u hipu gdje dovoljne orientacije o državopravnom odnošaju imati nismo mogli. (Dr. Grga Tuškan: Dakle niste ništa znali!)

Ako vam je nakana g. Tuškanu poremetiti moje pojmove, to vam garantiram, da se varate. (Dr. Grga Tuškan: Ta sami ste kazali.)

Predsjednik: Ja pozivljem na red g. Tuškana.

Josip Žuvić: Ja sam slušao vaše invekcije mirne duše, i kada ih opet budete htjeli dati, opet ću vas slušati mirne duše.

Štovana opozicija stupiv na kormilo išla je na sklapanje nove nagodbe i u istinu sklopila ju.

A što je bio uspieh te nagodbe? Promjenili su pitanje kvote od 2,200.000 for. na tangentu od 45 : 55%. Priznajem, da je to bila brojevna stečevina i klanjam se naporom one regnikolarne deputacije, koja je to izvojevala, iza kako se je kod kuće mogla orientirati o nagodbi i državopravnom odnošaju. Druga je točka, koja je izmienila banov položaj. Točka ona, za kojom ja i sada žalim, jer sam bio god. 1868. jedan od onih oružnika, koji su za tu točku uložili svu svoju snagu i oružje, naime da u zemlji vojnik ne može biti ban. To je nagodba preinačila i utanačila, da može biti i vojnik ban. Sve drugo, što je u staroj nagodbi bitna i nuzgredna ova nova nagodba sadržava. Medju ostalima dva paragrafa, naime onu danas naglašenu samostalnost našu i zavislost od ministra predsjednika. Ni ta deputacija regnikolarna, kojoj je bila jezgra opozicija, u kojoj su bili najzreliji i najmudriji njezini članovi zastupani nije mogla izhoditi, da se ove dvie zazorne točke uklone i kad je došla na sabor nikoga nije bilo, tko bi oskvrnuo čast, dobru volju i domoljublje njezino.

(Glas: Tako je!)

Kad sam kod uzkrate budgeta, i kad razložio, što držim posliedicom te uzkrate moram se svrnuti na to, da pod kraljevskim komisarijatom, dakako buduć ne bijaše sabora, o toj uzkrati govora nije moglo biti, nu moglo je biti govora o drugih važnih momentih, koji se danas ističu proti sadanjoj vladavini, naime o uplivu ministra-predsjednika, kako se sa strane poštovane opozicije kaže, gospodstvo Tiszino nad Hrvatskom.

Tko je čitao kraljevski reskript, koji je ustanovio komisarijat u Zagrebu i u Hrvatskoj, taj će znati, da je u tom reskriptu zavisnost kraljevskoga komisara toli obsežno opisana i tako markirana kako nikada nijedan zakon ni ban nije bio subordiniran ministarstvu ugarskomu, i opet nije bilo zazorno, da je tu komesarijat.

(Glasovi: Tako je!)

Ja neću izpitivati razloge, s kojih nije bilo zazorno, to nije moja briga, to neka bude briga onih, kojima je omilio, a meni je drago, da je prestao. Iza više banova došao je ban grof Khuen-Hedervary. Meni nije nakana, a niti moram uzeti u obranu grofa Khuena-Hedervarya, nu toliko znam, da se je u zemlji od vremena kratkoga njegovoga banovanja mir u zemlji poremećen ustanovio i ublažio i on je sve udesio toliko, koliko je moguće izravnom nagodbom, i proračun predložio, a buduć da nema po mojem mnieju nikakva ni najglavnijega neprijatelja njemu, koji ima čistu saviest i čist pojam o individualnom poštenju, neće moći posumnjati u čistoću njegova domoljublja, i tom banu vi želite uzkratiti proračun. Ja znam, da ta uzkrata ne leži na manjku političkih razloga opozicije, jer ima ona članova, kojima čast radi njihova znanja. Dakle moramo izpitati na čem počiva toliki jal i ogorčenost naprama vladi i naprama banu?

Ja ću se najnježnijimi izrazi poslužiti, jer mi je uvjerenje, da se može ta stavka ublažiti; ako čovjek i kaže istinu, nije nuždno, da ju pofarbamo bojami, iz kojih dodje ljaga na onoga, koji je farbao; polazi taj gnjev iz srčbe i osobite pizme proti vladi i iz negodovanja njezinih djela te i strasti individualne.

Što ima opozicija proti sadanjoj vladi?

Vlada ne dvoji, da će svoj proračun i izvojevati, jer akoprem se kaže, da narod stoji iza opozicije, što može biti samo djelomično istinito, narod po mojem shvaćanju stoji tamo, gdje je majoritet zastupstva. (Žamor.)

Predsjednik: G. Tuškan, izvolite se umiriti, vi nemate većega prava nego ostala gospoda; ako se nećete držati kako se dostoji, ja ću druga sredstva upotriebiti.

Dr. Grga Tuškan: Tu je težko miran biti, kad ovi tako govore.

Predsjednik: I s vaše strane je vriedjana većina, a ipak vas nije nitko uznemirivao.

(Nemir na ljevici.)

Josip Žuvić: Ja ću već doći na žepove Kitingerove, pak ću viditi je li istina. (Dr. Grga Tuškan: To bi i ja rado čuti; a zašto je Preloščica pod vodu došla?)

Predsjednik: G. Tuškanu, ja ću biti prisiljen odstraniti vas iz sabornice. Molim liepo, g. Barčić izvolite se ponašati, kako se dostoji, jer će vam biti ista sudbina, koja i g. Tuškanu na temelju poslovnika.

(Glasovi: Posluh! Čujmo!)

Josip Žuvić: Naglasivalo se je napose prema vladi, da joj je majoritet složen pomoću bajuneta i uredovnih organa.

Gospodo! Ozbiljno i mirno razsudite tu stvar. Kad bi vlada upotriebila bajunete, kad bi vlada upotriebila sav svoj upliv i ugled preko svojih svih činovnika i kada bi oni vršili svoju dužnost, molim vas, bi li mi imali tu sreću u tako velikom i znatnom broju biti ovdje zastupani?

(Glasovi: Istina je! Živio!)

Da vaša stranka i vaši birači jesu svi iz naroda, a nas da su izabrali kaputaši i organi vlade, ja ću samo jednu kazati.

Gospodo! Promotrite izbore u Virju, Gomirju, u Vrpolju, u Bošnjacih i na sto drugih mjestah, gdje je narod iz poljodjelskoga odjela u tako velikoj većini birao nas, da ono neznatnih 10 ili 20 kaputaških vota u izbornoj urni izčezava.

A okrenimo podložje. Kad bi se sva legija štovanoga svećenstva, što ide u prilog opoziciji — zašto ide u prilog, to je njegova briga i nije na meni to izpitivati — sasvim povukla od opozicije, kad opozicija nebi imala viernu armadu u štovanom svećenstvu, opet moram pitati: bi li imali čast u tako znatnom broju ovdje ju vidjeti? A što vlada ima tankoga upliva smjerajućega na uzdržanje mira, to ja vas, gospodo, koja se tako rado pozivate na Franceze, moram opreznimi činiti na sjednicu parižke komore, koja se je držala 27. veljače 1870. Ja sam kazao, a vi imate historičke podatke, izvolite se uvjeriti o istinitosti mojih rieči.

Casagnac pozivajuć se na Perierovu izjavu, da vlada ne smije biti neutralna pri izborih, veli, da joj je pače dužnost sudjelovati pri izborih, da se odstrani svaka neprilika, pristranost i nezadovoljstvo; da je dužna uticati i uplivati da se red uzdrži. (Na ljevici: Tako je.)

O kandidatih nema govora, ali da je dužna uticati na izbore. A što će to reći? To ne će reći tamo policajnu moć držati, nego moralnimi i svimi silami, zakonitim ugledom uticati u to, da bude reprezentiran onaj sistem, koji upravo postoji.

(Na ljevici: To pak ne!)

Kad sam ovako svoje nazore o vladi i o proračunu izjavio, dopustite gospodo, da se svrnem na stanovite točke dotične gg. govornika, koje se kreću dielom o proračunu, dielom o dubljoj politici, a najvećim dielom o našem državopravnom odnošaju prema Ugarskoj. Ja se u računstvene podatke g. dr. Franka ne mogu upustiti, jer kako je jučer jedan vriedni član protivne stranke gosp. Barčić rekao, da nije vještak u ciframa, tako moram i ja izjaviti, te neću o njima razpravljati, jer bi me stigao ukor g. Tuškana, jer bi tu zbilja bio slab.

Nego moram izjaviti čast i poštovanje ugladjenomu načinu, kojega je g. dr. Frank upotriebio u svojoj izjavi. Da li one izjave stoje, na to su odgovorili gg. zastupnici Šram i Pavić; da li i ovi njihovi razlozi stoje, to bi morao odrediti treći forum competentni, i to bi tako išlo dalje, dok se nebi za sve računstvene poslove jedan forum odredio, jer se iz njih čovjek ne može iznieti, pa bili oni analizirani poput načina gg. Šrama i Pavića ili bili oni memorisani po dr. Franku, to ništa ne mienja na stvari i doći ćemo jednom jedanput do toga, da će se utanačit kakov forum, koji će biti ultima instancija u ovom predmetu, da budemo na čistu. Ali provokacije dr. Franka na autoritet Jelineka nisu me osvjedočile o pravilnosti njegovih podataka, jer ako je on to čitao, nije on podao nikakva izvjestna suda o njegovih računih, nego govori poput Njemca: gründlich, ili theilweise ili wahrscheinlich, tako rekuć izbjegava pozitivnu izvjestnost da bi čovjek mogao reći: ti si se podpuno tako i tako izjavio. A što se je dr. Frank pozvao na Szela, bivšega ministra, i na Bartolovića, moram primjetbe učiniti, da je upravo sadanji ablegat Szel onaj čovjek, koji je prigodom sklapanja druge nagodbe račune Bartolovića i sada već pokojnoga Jakića iz stožera izvratio, da su se oni natrag povukli i ostavili polje računarsko sasvim. (Dr. Frank: Istina!)

Drago mi je, da je istina. Kako kažem, iz vrlo ugladjenoga govora dr. Franka, kako bi morao biti ugladjen, svaki govovnik, kojega mi čujemo, iztaknut mi je jedno, i o tom svoje mnienje izraziti, i to je ne slog, ne rieč nego sensus internus, koji leži u ovim riečima, da kao što svaki čovjek ima svoju zadnju sreću i zadnji dan, da ju tako ima i ban. Ja neznam, je li ja sebe precienjujem, ali mislim, da nutarnji zamašaj ovih rieči dobro razumijem.

Meni nije dužnost, a nije mi niti zadaća, zastupati i braniti od osvada sadanjega bana, ali toliko znam, da mu prošlost i sadašnjost, a nadam se u njegov karakter i budućnost zajamčuje, da će mirne sviesti očekivati

zadnju sreću i zadnji dan, i ja veliki štovatelj g. Franka želim, da i on mirne sviesti očekivao bude zadnju sreću i da mu se sa zadnjim danom nikakva tmina ne nadnese.

G. Tuškan neka mi dozvoli, da se malo zabavim s njime, (Dr. Tuškan: Izvolite!) jer moram kazati, da se toliko bojim njegovih napadaja, da moram izvojevati, da stupim na polje reputacije. Dakle neka mi oprosti, a nadam se s tim više, da će mi oprostiti, jer je samo jedna stavka, koja mi je zazorna iz njegova govora, a to je, da su poduzetnici: Sorger, Klein i Kifinger napravili sa vladom kšeft; da se tu radi o privatnih žepovih i da se ne zna, koliko je tko dobio.

Gospodo! Zast. g. Tuškan je još mlad čovjek i nadam se, ako bude prošao jedan turnus godina, da će pomisliti na zamašaj svojih rieči, da ustavna vlada, koja je odgovorna saboru, da radi kšeft takav, kojim se pune žepovi. Da bi rado znati, koliko je tko dobio, to je po mojem shvatu takva sumnja, koja se može pokriti samo velikim imunitetom. Kad bude taj grieh i zločinstvo prevare i pronevjerenja državnoga dobra pred sudom izvidjeno i konstatirano, onda ću kazati: gospodine, oprostite, ja svoju rieč opozivljem; ali dok čovjek pod krinkom imuniteta u saboru zadirkiva u poštenje vlade i njezinih organa i iznaša na vidik ta zadirkivanja načinom i ekspresijami, koje su zazorne svakomu poštenu čovjeku i vladavinskomu organu, toga ne mogu dotle dopustiti, nego ću i ostati uviek neprijatelj takovoga postupka, moram ga koriti, nikada se s njim složio ne budem.

Uhvam se, kada g. Tuškan bude prekoračio tu granicu, neće se trebati opravdavati u saboru, nego izvan okrilja imuniteta, pa kada to dobro promotri, ja sam uvjeren, da neće više takvih sumnja bacati na vis. zemaljsku vladu.

Neka mi dopusti i g. dr. Hinković, da se svrnem na njegovu velikom vještinom i naukom predanu izjavu saborsku.

Sva opadanja, koja je on ozbiljno i u dovoljnoj mjeri rekao proti vladi i njezinim organom, ja prelazim, jer ja nisam advokat i branitelj tih organa. O izbornih kotarih, koje da je vlada tako uredila, da u većini odlučuju vladini organi, to sam prije naglasio i sada moram opetovati, da to istini ne konvenira.

(Dr. Hinković: Ogulin!)

Kada se kaže: jedan i kada se kaže: vlada je ustrojila izborne kotare, za da ima u činovnicih većinu, onda ja ne mogu predmjevati singulara, nego moram misliti, da se taj sud vaš odnosi na majoritet, ako hoću, da vašim riečima važnost pripisujem, a to hoću! Ja sam to izjavio, pa evo baš jedan štovani član vaše opozicije diči se, da je izborom tristo nezavisnih gradjana ušao preko praga ove palače, a ja držim, da bi se i od nas mnogi mogao pohvaliti još većim brojem, te da nas ima pretežiti većina, koji svoj izbor imamo zahvaliti puku iz kategorije poljodjelaca.

Dakle ne odgovara istini, što je dr. Hinković predložio. Što je o Magjarima i o magjarskoj državi naglasio, da mi živimo od Magjara, a u isti čas obratno, da su Magjari kukavice, koje se ne mogu uzdržati.

(Dr. Hinković: Istina je!)

Ja bi molio g. Hinkovića, da se ne meće u takav položaj, kojim bi nas zavisne od Magjarske učinio. Ja ne znam, je li mi živimo od Magjarske; ja sam u više knjige i račune i administrativne odredbe i pod zastorom gledao ovamo i onamo, ali se nisam osvjedočio, da živimo od magjarske milosti, a još manje mogu se osvjedočiti, da su Magjari kukavice, koje se ne mogu uzdržavati.

(Dr. Hinković: Deficiti!)

Ja bi želio vama i sebi, da smo takve kukavice, kakve su oni.

(Dr. Hinko Hinković: Ja ne želim, jer bi bankrotirao!)

Ako Magjarska, od koje živimo, kako ste naglasili, bankrotira onda jao nama, a jao naročito advokatima, jer ne znam, kako će moći partikulare utjerati.

Onaj izraz g. zast. Hinkovića: ako uredimo valjano zemlju, da je spremna mit Mann und Maus preći u naš logor, te da se nada, da će biti još bjegunaca, koji je on jasno učinio i sada kimanjem glave potvrdio — počeo je g. Barčić, u kojega ja — neka mi g. Hinković oprosti — dublju promišljatost nalazim — izvijavati i izvraćati tu izreku, da ne bude imala onu boju i sliku, kao da bi g. Hinković bio spreman iz opozicije izstupiti.

(Dr. Hinko Hinković: Ja ostajem kod onoga, što sam rekao!)

Buduć će se moja jednokrvna braća veseliti toj stečevini, ja se joj veselio ne budem, jer se držim načela Timeo Danaos et dona ferentes; koliko će biti taj dar onim na korist ili na štetu, to će biti stražnja točka, kojom ću se baviti sa g. drom. Hinkovićem.

Daljnje moje razmatranje kreće se oko dosjetke gosp. Hinkovića, glede cara Caligule. Ili je g. Hinković iza dugljega razmišljanja tu dosjetku bacio u sviet, ili je to posljedica njegovoga odhranjenja, ili njegove pizme proti vladi, ili zagrižnjenosti naprama majoritetu.

Ali toliko znam, da ovakovu dosjetku u saboru, pred licem naroda, od kuda ide u ine krugve proti banu i kazati. Ja nemam izraza zato, nego moram slutiti, da može učiniti čovjek, kojemu je sviest takove pruživosti.

(Dr. Hinković: G. predsjedniče! izvolite me branit, to je bezobraznost, koja ne pozna granica.)

Predsjednik: Vi imate g. dru. Hinkoviću druga sredstva u poslovniku, da tražite rieč na osobnu primjetbu, a sada izvolite slušati govornika i ne prekidajte ga.

(Dr. Hinko Hinković: To si ja zabranjujem, to je bezobraznost.)

Josip Žuvić: Ako nije to uvreda, da tko bana prispodobi sa onim, što je g. zast. učinio, ako nije to uvreda

onda ne znam, kako se može justificirati uvreda moga izraza. Ako leži kakova sramota, kakova ljaga u onom izrazu, ta se ne može ticati niti bana, niti vlade, nego lih lica onoga, koji ju je izustio.

(Dr. Hinković: Vi ćete kritizirati!)

Predsjednik: Vi dokazujete, da niste u stanju vladati se, kako se pristoji.

Pozivom na poslovnik, možete kašnje dobiti rieč.

(Dr. Hinković: Vi ne opominjete govornika, niti me uzimate u zaštitu.)

Josip Žuvić: To je čudnovato, kad se moje rieči, koje sadržavaju analizu, justificiraju kao uvreda; a ono, što je on izrazio napram vladi, napram saborskom majoritetu, napram banu i napram ministru predsjedniku, ako nije uvreda onda ne znam, kakovu paralelu, da postavim na njegovu osvadu i na moju.

Stranka, kojoj ja pripadam, je strašnom larmom primila ove rieči i naročito predbacila govorniku, da nije Hrvat. Ja znam, da je gospodin Hinković pravi Hrvat i to iz Vinice.

Ja mu nebi zamjerio kao Singalezu takova ponašanja u saboru, kojim vredja glavu zemlje; ali primam za uvredu to od rodjenoga Hrvata, koji bi morao imati toliko obzira, da glavu zemlje, da majoritet u narodu nevredja i da ne postavi na „Pranger“ glavu naše zemlje. Ja molim g. dra. Hinkovića za oproštenje, ako sam ga uvredio, jer to mi nije bila namjera.

(Dr. Hinković: Niti vi ne možete mene uvrediti; jedan Žuvić neće mene uvrediti.)

(Buka na desnici i ljevici.)

Ja sam takovim napadajem vičan već kroz 46 god. moje službe. Vjerujte mi, da me neće oluja iz Vinice vrnut iz moje flegme, kao ni moje rieči vas nisu podobne uvriediti.

Zadnje svoje rieči upraviti ću na izraz štovanoga zastupnika klanjačkoga.

Ja se u one faze njegove argumentacije, kojom je skočio iz Belgije u Italiju, iz parobrodarstva na željeznicu itd. neću upuštati; to je g. ban dosta naglasio. Što mi je od više točaka, koje se ne slažu sa mojim uvjerenjem zazorno, to je ona izreka glede Rieke i najnovijega putovanja kraljevića Rudolfa.

Ja nisam pozvan lojalnost preuzvišenoga gosp. bana u obranu uzimati; ali toliko znam, da njegova lojalnost, kao i svakoga bana dosada hvala Bogu, tako visoko stoji, da ne treba nikakove preporuke.

Što se Rieke tiče, to je takov predmet, koji spada u državnopravne odnošaje, koji se budu regulirali kroz faktore jedne i druge pole; u koje neće uticati niti volja hrvatskoga sabora, niti volja opozicije, nego državni obziri napram Rieci. (Prigovaranje na ljevici.)

Kada kažem: „državni obziri“, mislim i zakonite obzire. To će regulirati državni obziri. Bili mi zadovoljni, ili ne, to neće nikakove promjene u onom regulativu Rieke prouzrokovati.

Zadnja točka, kojom se bavim, jest kontinuatio ljubavi i privrženosti prama meni one stranke, kojoj gosp. zast. klanjački pripada.

On je mene proglasio mrtvacem u saboru, koga je ban u sabor proturao, da se njegova vojska izpuni.

Ako gospodin zast. klanjački jednoga sudca, koji se je na temelju hrvatskoga provizorija glede Rieke; a ne milošću, nego na temelju provizorija zakonskoga odselio se sa još jednim u Peštu k najvišemu sudu; ako toga sudca, koji je 11 godina dan i noć mučio se, koji zna, što je zadaća jednoga sudca najvišega toga sudišta, da od ponedjeljka do subote svaki dan 4 sata u sjednici sjedi, a u nedjelju imade examina, te da mu za rad nepreostaje ništa drugo osim noći; takova sudca, koji si je stekao one zasluge, koje je g. zast klanjački čitao u novinah svakojakih farba pešt. i zagreb.; ako toga dakle sudca g. zast. medju mrtvace broji: onda ja moram izjaviti to, da kad bi on cielu zalihu u svojoj stranci glede inteligencije iztražio, ne znam, je li bi mogao naći 12 osoba, koje bi bile podobne obavljati onu službu u Pešti.

Ja zaključujem i izjavljam, da ću strpljivo slušati.

Primam proračun za podlogu specijalne debate. (Živio! na desnici.)

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik dr. Tuškan na osobnu primjetbu.

Dr. **Grga Tuškan**: Visoki sabore! Kad se je jedan put biralo u Peštu gospodu . . .

Predsjednik: Molim, govorite na osobnu primjetbu.

Dr. **Grga Tuškan**: Onda sam ja sjedio na onoj (3.) galeriji. Tada je g. Žuvić rekao u saboru: ja sam evo u trećem saboru izabran; a jedan gospodin mu je odgovorio: i sva tri puta ste prevario narod. To g. Žuvić nastavlja i sada je osvadio moju osobu, da sam ja htio vladu i njezine organe osumnjičiti.

Ja sam znatiželjan, što će vlada meni odgovoriti, i onda, kad vlada odgovori, ja ću ona facta, koja sam ovdje naveo, dokazati.

Ja sam onda kazao, da ja iz tih razloga tu sumnju imam, da su to vladini organi učinili, jer nisu razpisali javne dražbe, kako bi morali po zakonu i jer u cielom daljnjem postupku nisu radili, kako bi morali. Nadalje iz toga razloga, što sam znao, da imade i drugih ljudi, koji bi bili taj posao poduzeli; a i sama je vlada znala, da imade trgovaca, koji bi bili poduzeli taj posao.

Ja sam dakle naveo facta, opravdao razloge moje sumnje, a ja nisam osumnjičio nikoga. Kad mi vlada odgovorila bude, ja ću viditi, koliko je moja sumnja opravdana.

Ali ja mogu već sada kazati, da je ovaj factum vlade glede šuma i toga gešefta tamošnje žiteljstvo uznemirio, i ne samo žiteljstvo, nego i trgovačke krugove.

*

Meni će g. Žuvić dopustiti, da je meni dužnost kao narodnomu zastupniku, ako što nedopuštena opazim, a najosobitije, ako se dobro hrvatskoga naroda pronevjeruje, ustati i podignuti svoju rieč. Ja nisam radio kao prosti sumnjivac.

Kada mi vlada na interpelaciju odgovori, onda ću biti tako sretan, dokazati, da je ne samo onih 200.000 for., nego možda i 2 puta i 3 puta toliko hrvatskomu narodu pronevjereno.

Predsjednik: G. dr. Hinković je kazao, da on od g. Žuvića ne može biti uvredjen; po tom bi morao smatrati, da on nema ništa za primjetiti. Medjutim neka izvoli.

Dr. **Hinko Hinković**: Pošto je ova osvada pala u javnosti, mora mi se dozvoliti, da odgovorim.

Predgovornik drznuo se je govoriti o mojoj pruživoj savjesti. Ja mu odgovaram.

Što se moje savjesti tiče, on nije dostojan, da o njoj govori.

Predsjednik: Molim gospodina dr. Hinkovića, ako on još jednu takovu rieč reče, onda ću mu oduzeti rieč. (Nemir na ljevici.)

Vi gospodo jako rado na ovu stranu pucate a težko primate, kad se s ove strane na vas puca. (Živio! Živio! na desnici.)

Meni je žao, što nema danas ovdje g. dra. D. Starčevića, jer sam čitao u novinah, što se je on drznuo kazati. To je njegova sreća, da ga ovdje nema.

Učite se gospodo jedan put na pravdu; pa kad hoćete, da ova strana vas sluša, učite se i vi nju slušati. Ja molim g. dr. Hinkovića, da se umiri i skrati svoju obranu.

Dr. **Hinko Hinković**: Ja sam sigurno pravedan čovjek, jer se moram baviti pravicom. Pravica zahtjeva, da se opravdam ne obzirom na osobu, nego na mjesto.

Što se moga odgoja tiče, ja se ponosim, da je dobar bio. Možebiti nisam mnogo učio, ali što se moga moralnoga odgoja tiče, ja mislim, da onaj gospodin, koji je govorio, nije imao takova odgoja, ili bar plodova takova odgoja, kakova ja.

Predsjednik: Vidite, vi braneći sebe proti tobožnjim uvriedam, sami vriedjate. (G. Kumičić prigovara.)

G. Kumičiću nemojte u rieč uletati.

Dr. **Hinko Hinković**: Ja sam kazao, da me g. Žuvić ne može uvriediti i ostajem kod toga.

Ja tvrdim da iz Priegelpatenta neću učiti pristojnosti, niti morala.

Neka bude uvjeren g. predgovornik, da mi je to tko drugi kazao, koji nije tako star, kao što on, makar smo u sabornici i znadem posljedice, koje bi me čekale, ja bi ga bio pljusnuo. (Oho! Oho! na desnici.)

Predsjednik: Visoki sabore! Izjava ova g. dra. Hinkovića, po mom osvjedočenju, sadržaje takovu uvredu visokoga ovoga sabora, da je ne mogu prešutiti. Zato predlažem, da se g. dr. Hinković na 40 sjednica izključi. (Živio! i pljeskanje na desnici.)

Rieč ima g. zastupnik Smičiklas.

Tade Smičiklas: Visoki sabore! Sa one strane ove visoke kuće (desnice) i sa ove strane (ljevice) pale su takove rieči prema stranci neodvisnoj, kojoj ja imam čast pripadati, a pale su i sa banske stolice da je ona arte facta, zato da ju narod ne razumije, da ova stranka ne može imati pouzdanja u narodu, jer mienja program svake pol godine, da ova stranka ne može imati pouzdanja kod saveznika, da ova stranka nema životne snage itd. Meni je dužnost, da ove prigovore s jedne i druge strane suzbijem.

Prije svega imao bih preuzvišenomu g. banu primjetiti, što nam kao sa njekim tobožnjim sažaljenjem spominje, kako nas je malo došlo u sabornicu, kako nas narod ne razumije, jer da smo arte facta. Imam preuzv. g. banu primjetiti ono, što će mi se i s ove strane vis. kuće (skrajne ljevice) potvrditi, da nas je zato malo, jer se narodu kazivalo: vidite i ovi ljudi imadu posla s nagodbom i oni drže s Magjari, a većina naroda veli: nećemo nagodbu, dolje s Magjari. Zato nas malo ima i po tom vidite, da je i naš mali broj svjedočanstvo za snagu nagodbe u narodu. Reći ćete: kako nas toliko ima, a i mi smo na temelju nagode. Tu imam spomenuti g. Žuviću i kr. zem. vladi, da smo mi liepu čitulju bezzakonja ovdje naveli. Prošli smo od a), b), c), cieli alfabet, a nestalo napokon pismena, da navedemo ne slučaje, već kategorije bezzakonja vaših kod izbora.

Taj naš predlog otišao je spavati, a odgovorilo se nanj sa njekoliko fraza. Kada bi se bio onaj predlog primio u pretresivanje, dokazali bi vam bjelodano, da ste vi arte facta preuzv. gosp. bana grofa Khuena Hedervarya. Ali gospodo! da vas još s jedne strane ogledam. Moj prijatelj izrekao je, da je naša stranka plod inteligencije, a vi ste to prihvatili, da nam svaki čas porugljivo doviknete, da smo cviet inteligencije. Vi sebe valjda držite za taj cviet, a evo ima vas dvie trećine u saboru, ali kao da ne imate ljudi, koji bi čitali vaše nazore, jer pored svih vaših trudova i podpore od vlade, vi niste kadri stvoriti organa za svoje nazore. Po tom se vidi, da ste arte fact stojeći o milosti vlade i sistema, koji ona zastupa. (Živio! na ljevici.)

Gospodo ovaj arte fakt — stranka neodvisna — ima život svoj u narodu hrvatskom od god. 1835. A budać da se je jedan od mojih kolega u svojih govorih puno bavio sa razvitkom stranaka od godine 1835. ovamo dalje, dozvolite, da se i ja u velikih crtah obazrem na dobu od g. 1835. ovamo, da pokažem sve struje političke, koje vladaju u narodu hrvatskom od ove godine, da pokažem, da je život i koren našoj stranci od onda isto tako, kao i život i koren vašoj stranci.

Ja bih mogao iz historije hrvatske prošlih vjekova veoma lašno to pokazati, kako je Hrvatska bila prava dr-

žava, kako nije bila nikada provincija magjarska. Ali ja znam, kad bi ja redom i ovo sve dokazao, da vi nebiste vjerovali. Ja ću navesti preuzv. g. banu i vam svjedočanstvo od jednoga muža, pred kim vi svi do crne zemlje kapu skidate, a to je Deak Franjo, koji je ovu našu nagodu stvorio. On veli u svom djelu: „Denkschrift über das Verhältniss zwischen Ungarn und Kroatien", od 1865. str. 28. ovako:

„Wir betrachten die drei vereinigten Länder als unsere Gefährten, die selbst aus eigenem Willen ihr Schicksal vor Jahrhunderten schon an das unserige geknüpft und die durch Jahrhunderte in Leid und Freud mit uns gehalten haben. Von Superiorität oder Inferiorität kann zwischen uns keine Rede sein, sondern nur von Aufrechterhaltung der durch gegenseitiges Einverständniss geknüpften, durch Jahrhunderte bestehenden Vereinigung". (Živio! na ljevici.)

(Predsjedničku stolicu zauzima 2. sab. podpredsjednik dr. Spevec.)

Ja sam vam samo htjeo navesti dokaz, komu se vi protiviti ne možete, a koji u očitoj protimbi stoji sa onim, što je ban rekao, kad je kazao, da je Hrvatska provincija. (To nije rekao — na desnici.) To je rekao, što nikada nijedan ban s ove stolice nije rekao. (G. Crnković: To nije rekao.) Ja ću se na ovo povratiti, dok pokažem pravo obstanka naše stranke, koji joj vi osobito pobijate, dok pokažem koren njezin od godine 1835. Osobito su mi pred očima prigovori moga premiloga i predragoga prijatelja Pavića, za koga žalim, da ga nema ovdje, da mu pokažem, kakvo je ono njegovo smatranje o stranki, koju sam ja nazvao magjaronskom, kako ju i naš narod zove, da je ta stranka kako on misli konsekventna i patriotična bila uviek i uviek, da je bila čuvarica imena hrvatskoga, da je ta stranka bila čuvarica prava hrvatskoga, da si je ta stranka stekla zasluga proti nastojanju ilirske stranke i proti onoj smušenjačkoj stranci jugoslavenskoj, spasila ime hrvatsko.

Ja ću, visoki sabore, najprvo reći, što je učinila ilirska stranka, (Dr. Ante Starčević nješto prigovara), a odgovoriti ću dr. Anti Starčeviću.

Ilirska stranka radila je težkim naporom i trudom oko toga, da u ovoj zemlji, gdje je tečajem vremena i silom dogodjaja bila izumrla sviest naroda, zavlada onaj književni jezik, kojim mi danas svi skupa razgovaramo, jezik onaj, koji nas je doveo u jedinstvo, književno sa braćom Srbi. Ova je stranka i krv proljevala za pravo ovoga naroda. Ova je stranka bila kadra g. 1848. podići Hrvate i Srbe na složnu obranu od nasilja magjarskoga, što u svih prvanjih vjekovih nije bilo moguće. Ovo je uradila ilirska stranka. A što je uradila madjaronska stranka, koja je tobože ista, koja i danas. I ja kažem, da je ista i velim, da je najkonsekventnija stranka u Hrvatskoj, jer radi uviek samo ono, što Magjari hoće.

Ova je stranka naučila koješta od Magjara, Magjari opet naučili su koješta od Meternicha. Meternich vladao je zajedno sa Sedlnyckim od 1810. do 1825. godine u Ugarskoj i Hrvatskoj absolutno, premda je bila nekakova konstitucija.

Sabor nije nikada bio sazvan. Kako to? Evo ovako. On se smisli, da je moguće preko županija vladati, da same županije dozvoljuju poreze, vojsku i t. d. i t. d. Budući da plemstvo više nebi toga tako lahko dopustilo, zato je on u županije — molim, da se to dobro zapamti — sazvao i seljačko plemstvo. Tako je istom od početka ovoga vieka seljačko plemstvo dolazilo u županijske skupštine. Korteši vladini znali su obilaziti seljake, a bilo je moguće medju seljačkim plemstvom dobiti većinu za najopasnije stvari. Ovo što je učinio Meternich u Ugarskoj i Hrvatskoj od god. 1810. do 1825., to su htjeli naši Magjaroni, da načine od hrvatskoga sabora. Oni su iskali, da u saboru hrvatskom turopoljski plemići dobiju glas; svaki seljački turopoljski plemić, da bude član hrvatskoga sabora.

Na ovakov način, naravna stvar, bio bi sabor hrvatski spao na ono, što je Meternich učinio od županijskih skupština u Ugarskoj i Hrvatskoj. Kada kraljevski odpis od g. 1845. toga nije dozvolio, Koloman Bedeković i drugovi izišli su iz sabornice vičući: „propala je konstitucija". Jest propala konštitucija, koja bi imala bila upropastiti Hrvatsku.

Ovdje nisu uspjeli, premda su tri godine za to vojevali, ali bolje su uspjeli naši Magjaroni godine 1848., kad je magjarski sabor pravio one glasovite zakone od gd. 1848. u onom duhu Košutovom, kada je kazao, da ne može vidjeti na karti Hrvatske.

Metel Ožegović zaklinjao i molio je Magjare, neka popuste Hrvatskoj. Ali onda stao moliti i zaklinjati Dane Josipović: ne mojte popustiti, ne mojte žrtvovati vaše Magjare u Turovom polju. Zato, da ne propadnu Magjari u Turovom polju, načinili su Magjari zakone od gd. 1848., po kojih bi Hrvatska morala izčeznuti sa lica zemlje.

Ovo je radnja naših Magjarona na političkom polju, za koje moj predragi, premili i preljubljeni prijatelj Pavić kaže, da su sviest hrvatsku branili, prava hrvatska sačuvali i t. d.

Ali, gospodo, valjda su u kulturnom pogledu što učinili, valjda su knjigu hrvatsku podupirali, valjda je bio koji od njih mecenas narodnji. Meni je žao, da ne ima moga premiloga prijatelja Pavića, da ga upitam, je li tko takav, da mi bar jednoga rekne. Ne ima nijednoga. Ne samo to, nego u Hrvatskoj tek u 19 vieku trudila se ta smušena stranka ilirska, koja je pošla za ilirskim imenom, a zaboravila tobože svoje ime hrvatsko, ta stranka trudila se je, da hrvatski jezik i u sabor uvede.

Tko se je od toga branio; tko nije dao hrvatski govoriti? To su bili Magjaroni: Nedamo govoriti — vikahu — mi ne damo našega staroga latinskoga jezika;

jer ako staru latinštinu izgubimo, izgubiti ćemo konštituciju.

Kad su opet ta ista gospoda došla u Majgarsku, na zajednički sabor, onda nije bila u pogibelji konštitucija Hrvatske, da oni magjarski govore. Kada je naš zastupnik počimao: misliti status et ordines, digli su strašnu halabuku. Kada je drugi put počeo misliti status et ordines, opet se digla strašna buka. Tko jih je podupirao, nebojeć se za konštituciju? Ti isti Magjaroni.

Gospodo! Ako moj premili i predragi prijatelj kaže, da su se upravo čestita braća Srbi danas sdružili s onom strankom, koja je sačuvala sviest i prava Hrvatske i ako on uzima u ono doba rad magjaronstva za takov, onda bi mu se moglo dogoditi, kad bi on recimo načinio studije o ilirskoj dobi, kao što mu se je dogodilo s njegovom studijom o narodnih pjesmah.

Kada se je g. Pavić iza te študije sastao ovdje na trgu sv. Marka s pokojnim Daničićem, reče mu veliki pokojnik: — oprostite, izraz je krupan, ali ja citiram — Vi pljujete na narodnu pjesmu, vaše majčino mlieko, a ja pljujem na vašu knjigu. Oprostite, ovaj je izraz krupan, ali ja citirah.

Gospodo! Ja ponavljam, da ove stvari zato takodjer spominjem; jer držim, da stranka, kojoj imadem čast pripadati, čuva načela one ilirske stranke, one stranke jugoslavenske od 1848. g., koja je bila kadra složiti zajedno Hrvate i Srbe.

Ovdje nebi rado držao velike peroracije prema častnomu dru. Anti Starčeviću. Kolikogod poštujem njegovu jaku volju i nastojanje, kojim je hrvatsko ime dobilo i ondje korjen, gdje ga prije nije bilo, opet ga ne razumijem, kada on i drugovi njegovi primjećuju o govoru dragoga prijatelja Pavića, da ima pravo. A što se bojite jugoslavenstva?

Jučeranji odgovor hrvatskoga bana grofa Hedervaryja odkrio je tajni ključ našoj narodnoj čisto hrvatskoj politici, kad je kazao — ja sam se čudio toj iskrenosti — da je zabranio jugoslavenski sastanak književnika u interesu hrvatstva, u zaštitu hrvatstva.

Gospodo s ove strane i s one strane! Ako se jugoslavenski sastanak u Zagrebu sastane, ako dodju učenjaci iz Biograda u Zagreb, ako dodju učenjaci iz Ljubljane, pa recimo i učenjaci iz Sofije, pa da ti ljudi razpravljaju o svih potreba književnih, o pitanjih, koja su zajednička izmedju Hrvata i Srba i recimo Slovenaca i Bugara, a takvih naučnih pitanja ima u znanosti, imade i medju ne srodnimi narodi, a kako ih nebi bilo medju srodnimi, pak to bi bila pogibelj za Hrvatsku.

Ako, gospodo, za kongrese ovakove primaju carevi protektorat, ako se članovom njihovim otvaraju palače i dvorovi carski, ako se za takve kongrese natječu carstva i kraljevstva Europe, da budu kod njih; ako absolutna Rusija može podnieti, pa kada dodju ovakvi gosti, prima ih gostoljubivo; a konstitucionalni Zagreb i konstitucionalna Hrvatska ne može podnjeti toga, da dodju srodna braća na sastanak, koja imadu na stotine znanstvenih pitanja, da se o čisto znanstvenih pitanjih porazgovore i da se Hrvati sa Srbi ne sporazumiju — to vam je sve u zaštitu Hrvatstva? (Živio! — Gj. Kamenar: Da nas čim dalje razmaknu.)

Gospodo s ove strane (lievice)! Moram vam reći, da se veoma radujem u srcu svome, da ste s onoga stanovišta, na kojem ste prvo bili, gdje nije bilo u vašem programu ništa slavenskoga, da ste s toga stanovišta prošli. Jer, gospodo, ako li se u današnjem vieku, u vieku onom, gdje se za grupiranje naroda ište zajednička kulturna sviest plemena; u ovom vieku, gdje je na ovom stanovištu osnovana Italija i Njemačka; ako se u ovom vieku izbriše iz ma kojega plemenskoga programa, recimo ovdje hrvatskoga sloga izmedju najsrodnijih plemena, onda taj program nije hrvatski, onda taj program nije naravan niti narodan.

Ali ćete me pitati: vidiš ti njega, onomadne je govorom svojim uvriedio braću Srbe, a sada se opet okreće k njima, to je Slavosrb, to je neodvišnjak, tako oni uviek mienjaju dlaku.

Dopustite mi, da vam otvoreno kažem: Ja se s notabilitetskom politikom vašom nikada neću složiti, ali mislim, da će ova ideja, koju zastupam, naći odziva i u narodu srbskom i da će zdravim razvitkom odnošaja obijuh plemena doći do one sloge, do koje su došli 1848.

Znade se, da je g. 1848. Hrvatska naviestila Ugarskoj rat, znade se, da su tim prekinute one pravne sveze koje su postojale do g. 1848. G. Gjurković se smije, a ja ću mu odgovoriti: Kr. odpis, kojim je članak 42. potvrdjen, priznaje, da je pravna sveza izmedju Ugarske i Hrvatske prestala.

Kad je g. 1861. obnovljen ustav, bilo je od onda ovamo dalje mnogo političkih komešanja, ali jedno je sigurno, da je stranka, za koju ja držim, da imade kontinuitet u našoj stranci, da je ta stranka zastupala podpuni paritet s Ugarskom. Ja mislim, da me neće u tom pogledu desavouirati niti g. izvjestitelj, koji je bio glavni perovodja te stranke kroz mnogo godina, da me neće oprovrći.

Ova je stranka došla u drugu situaciju poslie god 1867., kad je stvorena nagoda izmedju Austrije i Ugarske Nagodom izmedju Austrije i Ugarske podieljena je ova monarhija medju dva naroda, medju Niemce i Magjare. Hrvatsko kraljevstvo došlo je doista u težak i prekarni položaj, a ne ima priličnije prispodobe u mnogom pogledu, nego što je izmedju Češke i Hrvatske. Na onoj strani žrtvovana je Česka, a na ovoj Hrvatska.

U Hrvatskoj dospjeli su naši Magjaroni pod Rauchom pomoćju magjaronskom, što smo mi poslie skupo platili u većinu. Ta većina stvorila je nagodu, a stranka naša došla je u manjinu i ostala je pasivna. Ovako i Česko

došlo verfassungstreues Ministerium Giskra i Herbst i oni ostali pasivni.

Stranka tadanja narodna izbila je poslie dva izborna boja, a sigurno nije arte facta, kad je dva bana s banske stolice sbacila. Ali ova stranka vidjela je, što se je dogodilo u Českoj, pak kapitulira tako zvanom revizijom nagodbe. Ona je preuzela vladu u Hrvatskoj — i doista častnije kapitulirala, nego li Česi. Česi su bili tako daleko sebi pobjedu izvojevali, da su dobili svoje fundamentalne artikule; za nekoliko dana kruniti će se kralj u Pragu; česka pobjeda bila je odlučnija od hrvatske. Ali došli su opet braća Magjari i prevrnuli cielu česku pobjedu. Na ovaj način opet su Česi bili potisnuti u pasivnu opoziciju, pak su iz te pasivne opozicije morali opet doći na aktivno polje, da težkim trudom i mukom steku korak po korak, malo po malo ono, što su već bili stekli u fundamentalnih artikulih.

Gospodo! Česki je narod sviestan, možan, kulturno tako jak, da se može reći, da je premac narodu njemačkomu u Austriji, pa taj narod morao je Verfassung priznati, morao je jače kapitulirati nego li tadanja naša narodna stranka, morao je da stupi na polje akcije na temelju Verfassunga.

Ali, gospodo, sada nastaje razlika izmedju onih od naše stranke, koji su prihvatili reviziju i kapitulirajućih Čeha. Česi u istinu velikim naporom i velikom samozatajom idu napred k svomu cilju, oni idu uviek napred. Što je danas groznica u njemačkih krugovih tolika, da radikalna stranka biva sve jača u njemačkom pučanstvu, razlog je taj, što se boje, da će koncesije Čehom biti veće, nego se danas slutiti može. Dočim što biva kod nas? Što radi naša narodna stranka, koja je u sličnu poziciju došla?

Gospodo! Toliko je toga ovdje izbrajano bilo, da ja toga iz nova izbrajati neću. Tu si je dao truda opet moj dragi prijatelj Pavić, pa je išao počam od revizije dalje do sada, da prispodablja, što se je prvo radilo, a što kasnije. Prije svega bi samo jedno primjetio, kako se gospoda nalaze u protuslovju samo glede bana Mažuranića. Jedni vele, da je driemao 7 godina, a drugi vele, da se je napravilo toliko zakona, da ne znamo, što bi s njimi započeli. U Pešti su vikali, da palače gradi, zato treba, da se miče. Gradio je akademiju, gradio sudbeni stol, umobolnicu, kaznionu itd. Svuda se gradi, viču Magjari, kuda će to dospjeti — vi Hrvati previše investirate! A kada vi velite, da nije ništa uradio, to je svakako protuslovje.

U ostalom neću, da se upuštam dalje, ali kad se od strane moga premiloga prijatelja ovdje nas pita: što vam je radio Mažuranić? ja ću okrenuti pitanje, pa vas pitam, gospodo. Nas ima ovdje dvojica, trojica, koji su podupirali vladu Mažuranićevu — ako je kriva bila — a vas imade petdeset, te sačinjavaste većinu, koja je podupirala onu vladu; primali ste na znanje odgovor na interpelacije, g. Živković vladao je onda sedam godina, zašto ne govori? zašto se ne branite od navala g. Pavića? zar ćemo mi dvojica, trojica braniti vas, koji ste isti u većini i onda bili. (Odobravanje na lievici.)

Gospodo! Najviše mi se dopada jedna stvar od moga premiloga prijatelja. On ovamo ide odmah od Mažuranića dalje na Pejačevića, od Pejačevića na grofa Khuena-Hedervary-ja. Buduć da ste vi onda u većini bili, a većina ste i sada ovdje, on o vama veli: pod Mažuranićem nismo radili ništa, bili smo djeca, svašta koješta smo počinili; pod Pejačevićem postali smo ljudi, onda smo već uradili nešto, a sada pod Khuenom-Hedervary-jem, sada smo mudraci, starci. Po tom ste imali po mnienju moga dragoga prijatelja najprije djetinstva, onda muževnosti, a sada ste u staračkoj dobi. Po tom naravno skoro ćete i umrieti. (Veselost.)

Ali gospodo, mjera svega onoga, što su Magjari učinili na nagodi, morala je biti jednom puna. Da je ta mjera bila doista puna, da Davidova škola nije bagatela, sbog koje je nastala secesija nekih članova narodne stranke, koji su se onda proglasili neodvisnom narodnom strankom dokazuje i ovaj dokumenat, na kojem je podpisan i Mirko Hrvat.

I on je smatrao, da je s Davidovom školom počinjena tako flagrantna povrieda nagode, jer ministar financija zadire u samu upravu glede nastave, o kojoj ne može biti prepora, da pripada samo vladi Hrvatskoj. On je smatrao to povredom i podpisao evo svojom rukom ovaj predlog. Ako je poslje odbjegao, ja nisam kriv. Ovi isti ljudi rekoše: hoćemo reviziju nagode, hoćemo se povratiti na stanovište, na kojem je ova stranka bila prije revizije. Ta stranka neodvisna, kad je izstupila iz narodne stranke, ova je stranka onda stupila na ono isto stanovište, na kojem je bila prije revizije nagode, ergo ima svoj opravdani kontinuitet, ergo nije arte facta. U programu stranke bile su prije svega samostalne financije, a po tom i druge grane samouprave.

Ali gospodo, kad je ministar-predsjednik obustavio ustav, kad je sabor ugarski to povladio, kad se je već u Hrvatskoj i krv prolievala, kad se je sve to dogodilo, što je onda dužnost bila stranci neodvisnoj? Da svoj program narodu jasno i očito izkaže. I ono, što je u adresi Vojnovićevoj, ono nije drugo, nego nastavak one iste stranke, koja je na temelju podpunoga pariteta s Ugarskom od 1861. godine ovamo dalje vojevala i dvoje izbore dobila proti vladi Bedekovića i Vakanovića. Ova stranka povratila se je na svoje historijsko pravo, ona se je povratila na ono historijsko pravo, po kojem je sabor hrvatski kao samostalan faktor izabrao sebi 1527. prejasnu habsburžku dinastiju, ona se je povratila na svoju pragmatičku sankciju.

Ali, pitati ćete, kako je to, kad se je povratila na svoje historijsko pravo, da stoji na nagodbi. Kako se to slaže?

Gospodo, po našem mnienju, ali ne po našem mnienju, nego nepobitno je, da je nagoda ugovor medjunarodni, a medjunarodni ugovori ne sklapaju se tako, da bi jedan ugovornik drugoga najprìje pitao: reci mi, je si ti zakonito došao do vlasti, nego se pita, da li izvršuješ sve one vlasti u tvojoj zemlji, koje su potrebne zato, da načiniš medjunarodni ugovor. Samo to se pita.

Recimo sada sabor hrvatski bio je nezakonit, jer nije bio sastavljen po zakonitom izbornom redu. Ali barun Rauch kao ban izvršivao je vlast bansku, premda sabor, recimo, nije bio zakonito izabran, on je te vlasti izvršivao, njegov sabor bio je vlastan po pojimanju medjunarodnoga prava načiniti takav ugovor. Mi svi u gradjanskom životu dužni smo poštivati zakone, učinjene na temelju toga ugovora.

Gospodo, kako se ti ugovori mienjaju?

Ne mogu se mienjati drugčije, nego kako su postali.

Ali, gospodo. ovdje je drugi ugovornik, a to je sabor ugarski, tim, što je prihvatio jednostrano tumačenje ugovora, što je prihvatio obustavu ustavu, sabor ugarski ga je faktično odkazao.

Ja, gospodo, tu odkazu prihvaćam. Ali kako? Dok sam u parlamentu, moram se pokoravati većini dotle, dok narod bude ovakovu većinu birao. Istom onda, kada ja i g. Tuškan i druga gospoda budemo u većini, onda možemo mi ovu odkazu primiti i onda ćemo naš program realizirati. Dotle, gospodo, ja se moram držati ovoga medjunarodnoga ugovora. Reći ću vam primjer. Francezka republika sigurno nije priznala za zakonite onih ugovora, što ih je načinio Napoleon III. Ali zato ipak i pri postanku svom nije načinila odmah tabula rasa, nego je promienila one ugovore, koji nisu konvenirali Francezkoj, ali onim putem, kojim ih je Napoleon učinio, promienila ih je onda, kad je bila republika. Oni republikanci, koji su bili pod Napoleonom u parlamentu u manjini, bilo ih je šest, sedam, oni su uviek protestirali, ali su ipak prisizali na Napoleonski ustav niti im je preostalo drugo, buduć da ga promieniti nisu mogli.

Ali, gospodo, medjunarodni ugovori mogu se i sasvim dokinuti. Tabula rasa, može se načiniti na dva načina: Staatsstreichom ili prevratom. Staatsstreich može učiniti onaj, koji ima vlast u ruci a narod ne može učiniti drugo nego prevrat. Stranka pak parlamentarna, koja ima iza sebe sviestan narod, mora se nadati većini, ona ne smije računati na prevrat.

Ali, gospodo, vi sami velite s ove strane, da hoćete zakonitim putem promieniti nagodu. Vi velite, mi ćemo se razgovarati s našim kraljem, kad dodjemo u većinu, a što će vam kazati kralj? Prije svega: ja hoću mir medju mojimi narodi. Drugo će reći u jako dobrom slučaju — i ja se nadam, da će to reći — ja trebam, da vojska bude zajednička i za sigurnost vašu i za sigurnost moje monarkije.

Vidite. to isto, što bi vam u liepom slučaju kralj rekao, to vam veli naša adresa. Naša adresa traži za kraljevinu Hrvatsku onu istu samoupravu, kao što je danas samouprava kraljevine Ugarske. Koliko je pak Ugarska dužna dati u zajednicu, to je liepo izveo Franjo Deak ne iz rieči, nego iz duha pragmatičke sankcije, kada je dozvolio delegacije.

I sama hrvatska pragmatička sankcija na ovo nas tumačenje upućuje, kad veli, da će priznati nasljednike one ženskoga roda: qui videlicet non modo Austriae, sed provinciam etiam Styriae, Corinthiae et Carnioliae possessionem habebit et in modo fate Austria residebit. Kada se uzme, da je pragmatička sankcija načinjena u onom vieku, kad je moderna država bila već sveobće poznata, tko će reći, da Hrvati svojom pragmatičkom sankcijom niti u načelu nisu priznavali nikakvih zajedničkih poslova.

Napokon, gospodo! premda mi se po svem ovom čini, da je razvitak stranke, kojoj imam čast pripadati sasvim naravan, moglo bi se ipak dogoditi, što se meni čini, da ova stranka bude artefakt.

Kad je jučer preuzvišeni g. ban očitovao, da su nazori g. dra. Hinkovića glede našega državopravnoga položaja najkorektniji, a dr. Hinković je tvrdio, da smo mi po nagodbi magjarska provincija, kada on timi svojimi izjavami čini presiju na vas, koji polazite u regnikolarnu deputaciju, kada vi gospoda dodjete s tim rezultatom kući; kada vi izbrišete onu mogućnost, da se može paritetni ugovor učiniti medju Ugarskom i Hrvatskom, t. j. izmedju dvih ravnopravnih stranaka, jer provincija naprama državi toga činiti ne može, kada vi sve to uzakonite, onda bi bila stranka neodvisna artefakt, onda ona prestaje biti stranka, onda smo, gospodo, (prema skrajnoj ljevici) jedno. (Živio!)

Zato stojeći na temelju zakona, tužim bana grofa Khuen-Hedervary-a. da on vas pobudjuje, da porušite zakon, da ban pobudjuje na nemire, koji su već bili započeli u Hrvatskoj, te da će se tada izpuniti one rieči, da se odzgora prevrat pravi, da ban gf. Khuen-Hedervary u ovoj zemlji opet sprema nemire. (Živio na ljevici.) Zato stojeći na temelju . . . (Žamor.)

Ja sam dovoljno razložio, zašto ne mogu primiti budgeta za podlogu špecialne debate. (Živio na ljevici.)

Predsjednik: Prelazi se na interpelacije.

Rieč ima gospodin nar. zast. Rašić, da stavi interpelaciju.

Dane Rašić: Vis. sabore!

Kad se je Krajina razvojačila, dobiše obćine t. zv. potrošarinu.

Iz početka je ta potrošina bila malena. ali malo po malo narasla je toliko, da imade obćina, koje plaćaju danas od jedne forinte štibre 300%, ili 3 forinta od 1 forinte.

Govorilo se je i čuo sam od slavne opozicije, štibra

je tolika, da se ne može podnositi i osvjedočen sam, da kroz zadnju promjenu imade obćina, gdje je štibra manja. Osvjedočio sam se u jednoj obćini katoličkoj, gdje je bio procjenitelj Srbin, a katolički je parok dao mašu čitati za njegovo tačno, revno i pravedno provadjanje procjene u toj obćini.

Istinabog prije razvojačenja Krajine, ondašnje kompanije, a sadašnje obćine davale su po nekoliko stotina forinti, a sada se mora plaćati načelnik, plaćati bilježnik, plaćati pandur, plaćati komisija, plaćati sve i to kod ove novčane oskudice novaca u narodu, koji je posve osiromašio.

U ono sam vrieme bio kao satnik u Krajini i po tom kao poreznik i poznato mi je, da kad su zadruge obstojale, pa je najtežje bilo satniku gotovih novaca u narodu sakupiti, a kamo li sada.

Ti dakle nameti, ne štibre, to je ono, što tišti narod, jer molim vas, ako plaća od jedne forinte 8 for., to je od 3 for. 24.

Budué je ove godine budget Krajine s provincijalom slučen i potrošarina u civilnoj Hrvatskoj razporezovana, to sam tako slobodan na visoku vladu staviti sliedeću interpelaciju: (čita)

„Je li vis. vladi poznato, da u bivšem krajiškom području plaćaju manje i siromašnije obćine po 300% obćinskoga nameta na državni porez, pa ako je to njoj poznato, je li ona voljna cielu i onako dosta neznatnu potrošarinu obćinam za njihovo bolje gospodarstvo i umanjenje nametka popustiti, da se na ledja obćinska, kao bezplatnu slugu toliko navalilo, da više riedko tko hoće tu zaista nesretnu službu na sebe primiti."

Predsjednik: Ova će se interpelacija uvrstiti u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Rieč ima gospodin zastupnik Ivandija, da stavi interpelaciju.

Dr. **Josip Ivandija**: Vis. sabore!

Ovaj put se nadam, da ću dobiti od vis. vlade povoljan odgovor i da će moja interpelacija postići povoljan uspjeh po kotar i Krajinu.

Radi se o uvadjanju gruntovnih uložaka.

Ima po više sela, a osvjedočen sam, da je tako i u ostaloj Krajini, koja uživaju zajednički pašnjake, šume, šikare itd. Ova su sela prije uživala bez pitanja, tko je vlastnik tih zajedničkih pašnjaka i šuma. Obično je ciela satnija, odnosno sela te satnije imala te zajedničke pašnjake i šume. Pošto se nije porez plaćao, to se nije pitalo, tko je u gruntovnicu unešen. U gruntovnici je stajalo Gemeinde ili Gemeindegründe. Mir i sloga nisu bili poremećeni, ali sada se spremaju ta sela, da se potuku, bar se je toga bojati, jer su gruntovni uložci krivo sastavljeni; ne znam, je li tomu kriva naredba vis. vlade, ili provadjanje. Faktično je, da su gruntovni uložci vrhu zajedničkih pašnjaka i šuma sastavljaju tako, da se napiše poreznoj obćini, u kojoj se nalazi takav pašnjak, dočim su ostala sela, koja su do sada takodjer uživala iste pašnjake i šume, sada izključena. Porez se mora plaćati, pak ona sela, koja su u gruntovnici kao vlastnici unešeni vele: mi ne damo drugim uživati, mi moramo porez plaćati, a opet se nadju sela, koja vele: kad nije na mene unešeno, neću, da plaćam porez, te tako dolazi do parnica i do tužba smetanja posjeda, dolaze žitelji sela, pak vele, dajte izhodite, da budemo izključivi posjednici pašnjaka, kad smo unešeni kao izključivi vlastnici u gruntovnicu.

Gospodin dr. Tuškan, a i ja sam im rekao: da se ne pačaju u to, da tim gruntovnim unešenjem nisu još dobili nikakva prava i da neka budu složni i neka uživaju u miru; nu oni su učinili obratno, te ne poslušaše, već počiniše smetanje posjeda Došlo je do toga, da su seljaci sasjekli kolje, natjerali blago u kvar, tu je sudac izlazio van, pravili se troškovi. Imam jedan slučaj, gdje su žitelji jednoga sela, koji su smetani i u posjedu odvratili drugčije i rekli:

Kad nam ne date uživati pašnjaka, ne damo vam ići u našu crkvu i našao se je pametan parok, koji je zapriečio, da to nije učinjeno, inače bi došlo do krvi radi ulaza u crkvu.

To za sada. Kašnje, kad prodju tri godine, pošto je unešeno u gruntovnicu, kazati će je, da se stečena po §. 1457. gradj. zakona dosjelošću vlastnost, biti će parnica bez broja i kazna, a najglavnije je, da bez krvoprolića neće proći, osobito u Banatu, gdje se za jednu šljivu posvade, pet šest ranjenih, 2 do 3 mrtvih, pa budu kako vele na robiju odsudjeni, što se zove tehničkim imenom 15—20 g. težke tamnice. To će biti posljedica ovih uložaka.

Dne 6. svibnja biti će konačna razprava kod sudb. stola u Petrinji, radi zločinstva ustanka. Ima 59 okrivljenika, radi pašnjaka Glavanica. Ti su ljudi platili na 100 i 100 for., bili zatvoreni na 100 i 100 dana, potrošili su i još troše više na dobre i zle pisare, a sada su bili odsudjeni može biti svi skupa na više od 100 godina težke tamnice, a tomu je dao povod u prošlosti krivi unos i samovoljna promjena u gruntovnici. Taj pašnjak bio je g. 1804. unešen na selo Bobovac, nu kašnje je promienjeno i unešen na vis. erar. Paralelno s tim počela je bivša krajiška uprava, c. kr. glavno zapovjedničtvo htjelo je 2 sela Bobovac i Strmen u taj pašnjak naseliti.

Kašnje je sve zaspalo i tek prošle god. uz asistenciju od pol bataljuna vojnika, uvedeni su žitelji u svoje kućište.

Rezultat pokazao je, da je došlo do glavne razprave, radi zločinstva ustanka, a to se vidi, da je tomu kriv krivi unos u gruntovnicu.

Ako su zbilja ove šume erarske šume i pašnjaci, nije trebalo metnuti šume na selo Bobovac. Ja se bojim, da se ne bude danas kod ovakvoga unešenja i sastavljanja gruntovnih uložaka isto što takova dogodilo, jer će se kazati poreznim obćinam: Niste vi vlastnik ovih zajedničkih

pašnjaka i šuma, nego erar. Ja držim, da bi to bilo ne pravedno i da će to imati zlih posljedica po narod.

Stoga stavljam na visoku vladu sliedeću interpelaciju: (čita)

U bivšoj Krajini imalo je po više sela zajedničke pašnjake, šume, šikare itd., te zajedničke nekretnine upisuju se kod sastavljanja najnovijih grunt. uložaka na ime porezne občine, u kojoj leže.

Znade li vis. vlada za to i kani li vis. vlada taj postupak promjeniti i čim prije shodno odrediti, da se na te zajedničke nekretnine dosadanji suposjednici u gruntovnici kao suvlastnici upišu?

Predsjednik: Ova će se interpelacija uvrstiti u zapisnik i predati vis. vladi.

Rieč ima zastupnik gospodin Grlić, da stavi interpelaciju.

Gjuro Grlić: Vis. sabore!

Kad u ovoj visokoj kući uzimam rieč, izpunjavam želju svojih izbornika, koji su me izabrali, da ih zastupam, a ta se želja tiče gospodarskih grana.

Nam, koji živimo u Krajini, poznato je, kakve su okolnosti, osobito što se tiče poljskoga redarstva. Mi imamo poljski red, koji je u teoriji jako dobar, nu u praksi se ne može upotriebiti.

Dotični, koji utjera marvenu štetu, uhvati se i izašalje se komisija, t. zv. procienitelj procieni štetu, nu do plaćanja nikada ne dodje, jer načelnik ne može odsuditi, jer je odvisan, pa tko pravi najviše štete? Onaj, koji ne ima ništa za izgubiti.

Poznato je, da se kod nas plaća 10 novč. od glave. Naši ljudi, kr. kot. oblast, okružna upravna oblast, zastupstvo, već su više put molili vladu, da bi globu od 10 nč. bar na 50 povisila, a ako se uhiti krivac u tudjoj šteti, gdje čuva marvu, neka se podigne na 1 for. globa. A zašto nije vlada to učinila?

Ja neću kritizirati poljski red, jer je jako dobar, samo kad bi se mogao upotriebiti. Kad bi se reštovina od 10 novč. plaćala, pak došlo do toga, da se oglobi od 1 do 50 for., pak kad bi štetu morao nadoknaditi, to bi bio veoma kažnjen, ali dolazi u koliziju s dotičnim načelnikom i komisarom, koji ima procieniti štetu. Ovi su u najvećoj opasnosti, ako se podigne globa od 10 na 50 novč. eventualno na 1 for.

Ovako nebi krivac imao posla sa občinom ili procieniteljem, jer kad ga dva tri put uhite i on mora toliko globe platiti, ipak će se laglje štete kaniti, a i panduri ili t. zv. poljski redari će htjeti radje služiti, a občina će biti manje obterećena, jer neće imati plaćati toliki fixum poljskim redarom.

Ja dakle stavljam na vis zem. vladu interpelaciju i molim, da je uvaži, bar na toliko, dok se ne promieni u knjizi: (čita)

„S razloga, što su naše občine već više puta umolile putem kot. oblasti kao i putem okružnoga zastupstva, da se reštarina za poljske štete znatnije povisi i to stoga, što kraj plaće i sadašnje reštarine neće nitko, da bude poljarem, te stoga, što nam u ovih okolnostih obstojeći poljski red ne odgovara, stavljam na vis. vladu sliedeću interpelaciju i to:

a) Je li vis. zem. vladi poznato, da kraj obstojećega poljskoga reda narod trpi znatne štete u svojih usjevih i

b) ako je vis. vladi ta okolnost poznata, da li će se želji većine žitelja brodskoga okružja odazvati, te sada postojeću reštarinu od 10 novčića po glavi blaga, na 50 novčića podići, a ako se pastir sa blagom u šteti uhiti, 1 for. od glave.“

Predsjednik: Ova će se interpelacija uvrstiti u zapisnik i predati vis. vladi.

Prelazi se na dnevni red.

Rieč ima gospodin narodni zastupnik Ferdo Sladović.

Ferdo Sladović: Poslie toliko sjajnih govora, izuštenih u ovoj sabornici s ove strane, zaista je težko ustajati, uzimati rieč u stvari, koja stoji na dnevnom redu.

Kad sam to ipak učinio, ne idem za kakvom pohlepom slavja, kao da bi si ja pod stare dane želio steći govorničku slavu, nego vršim zastupničku dužnost, da i ja sa svoje strane iztaknem svoje osjećanje, da ja kažem, kako se meni prikazuje stanje, u kojem je danas domovina, da i ja vrline od svoje strane donosim toj slici, koja se već dugo slika, a najviše onda, kad se o proračunu razpravlja. Gospodo! Kako god prošle godine, lani, u prošlom zasiedanju, tako i ove godine imamo dvie proračunske razprave, jednu razpravu o indemnitetu, a drugu o proračunu. Reći će neki, a i vele: A i vladi je samoj neugodno i nije drago, da se pruža, što više prilike opoziciji, da zanoveta, te da gudi iste pjesme, ona bi se najradje volila tomu ukloniti, da ju ne sile na to obstojnosti posebne.

Drugi vele, da nije tako. Sabor, kakav jest, ne ima materijala i gradiva za rad, pak da se ova praznina s pomanjkanja materiala i gradiva izpuni, to vis. vlada radi kao ubogi impresario, koji ne ima bogatoga repertoara, dade opetovati stare komade.

Ovaj bi razlog imao nešto za sebe, nu ja mislim, da ne stoji. Puno su ozbiljniji razlozi, koji zahtjevaju od visoke vlade, da što manje iznaša tegobe današnjega sustava neću reći pred sabor, jer nije ona kriva, nego pred većinu, koja je tomu kriva, jer ljudi, koji su sakrivili stvari, pod kojimi danas domovina trpi, dakako ne rado te stvari slušaju. Ja dakle mislim, da tomu stanju, da mi sada po drugi put razpravljamo najprije indemnitet, a onda proračun, i budući se tu radi samo o ostatku potreba za pokriće, ja mislim, da je tu bojazan kriva, da se te stvari ne bi toliko iznašale, jer čega se čovjek boji, onomu se uklanja, što više može. Evo vidi se naša većina radi kao noj, zabode glavu u pjesak misleći, da ga nitko ne vidi,

a naša se većina sakrije u klubske prostorije, pak si misli, što me je briga, neka govore, što hoće.

Moja gospodo! Većina uviek iztiče, da bi rado pomogla narodu, a evo, kad se iztiču narodne tegobe, ona se ogluši i otidje, a opet se tamo veli, da je opozicija potrebna, jer kad ne bi nje bilo, ne bi se znalo, što narod treba, a kad opozicija podigne glas, ne ima većine.

I visokoj se vladi ne mili ta razprava, te uklanja razpravu od dana do dana i u toj slasti i lasti zateče ju svrha godine i ne dotiče joj vremena, pak proračun nije gotov ili ako je gotov, ne može se razpraviti. Nekoliko dana prije konca traži se indemnitet, jer to se za Boga ne smije trpjeti i dopustiti, da bi se ustavnost i magjarski liberalizam oskvrnio, magjarski se liberalizam mora pokazati u vanjskom svietu čist i neoskvrnjen. Naravno, kad bi se htjelo vladati bez budgeta, to bi se vidjelo. ali vanjski se sviet mora obsjenjivati, kao što se mora i prostota obsjenjivati.

Tako evo kod vis. vlade se obistinjuje: Invidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim. Ona uklanja proračun ciele godine, pak napokon iz toga uklanjanja i okljevanja se izlegla dva proračuna, pak ako bude visoka vlada htjela u pravi tok doći, to ćemo imati ove godine još jedan.

Za ovo, što ja ovdje iztičem, moglo bi se kazati: to je opoziciji voda na mlin. ona može kod svake prilike vladi spočitavati i samo ona dobiva. Nu meni se ne mili ovdje utaman trošiti narodni novac. Rado bi biti dobar gospodar i štedljiv; kako sam štedljiv sa svojim novcem, tako bi rado štedio i s novci narodnimi; ne mili mi se toliko trošiti u budgetnoj debati. Ove ćemo godine imati tri, a to mi se ne mili, tim manje, jer sam u duši osvjedočen, da budgetno pravo ovoga sabora ne vriedi niti onoga novca, što jedna debata stoji. Tako ja žalim, što je zasjedanje već bilo sazvano na 18. u subotu, kad je drugi dan svetac — ja nisam došao odmah u prvu sjednicu. Prva je sjednica trajala pol sata, onda se je reklo, da će razprava početi tek 22. Mi smo došli iz svih krajevah zemlje, pak kad smo došli, reklo nam se je: Možete se još koj dan počinuti, prošećite se po Zagrebu. Ja pitam, zašto je to? Reklo se je svaki predlog mora ležati 3 dana na stolu visoke kuće. I ja sam tako računao, pak g. predsjednik Mirko Hrvat u prošlom zasjedanju na jedan prigovor s naše strane, da je jedan predlog prerano donešen, rekao: Kako prerano? Prvi je dan, kada je predlog donešen. I ja sam tako računao, a i drugi. Pak sve da nije toga precedensa, koga smo se uzalud držali, znam, da imade mnogo starih zaprašenih predloga, koji su dozorili za samo 3, 6, 9, 12, 15 dana, pak bi se mogao koji predlog staviti na dnevni red, pak za to vrieme bi dozrio ovaj predlog proračunskoga odbora. To nije učinjeno, a ja ne znam zašto.

Mi smo se zato morali dosjetiti, da to nije pravi razlog, jer kad imade takve zalihe, to bi se moglo tomu pomoći. Nu nam se je reklo, da je pravi razlog, što ne ima zastupnika iz Pešte i bez ove izdašne većine nije se dalo vladi, osobito u ono vrieme, kad je ta većina počela po sebi dobivati čudne žile i mršaviti. Nu ovo stoji već 2000 forinta, a ipak bi se tomu lahko dalo doskočiti, kada bi se tražio indemnitet za 5 mjeseci. Kad smo lani za 6 mjeseci dozvolili, bio bi se pokazao uspjeh povoljan i ove godine. Lani dozvolio se indemnitet za 6 mjeseci, ovaj put bi se dozvolio za 5 mjeseci, pak bi za 1 mjesec napredovali. Mi, visoki sabore. s ove strane toliko put smo kazali, zašto ovoj vladi. kao što i svakoj iza god. 1868., proračuna ne dozvoljavamo. Najbolje bi rekli, ne imamo povjerenja u vladu, pak ne samo. zašto samo trošiti novac narodni i rieči u jedan vjetar. Evo, tu vlada kaže, da ne bi rado trošiti novac, a vidjeli smo, da u stanovitih prigodah troši novac, bez da je prisiljena i primorana na to. Ja u tom postupanju ne vidim pravoga razloga tomu, da se vlada zato toj dugačkoj razpravi uklanja, što bi ona htjela štediti novac narodni, jer to u drugih prilikah, kako smo vidjeli ne biva; nego razlog tomu tražimo u onoj latinskoj poslovici: Grotta cavat lapidem, non semel sed saepe cadendo. Ja ne mislim na srca štovane gospode ove, dali su naše kapi tu takav uspjeh polučile. nego ja mislim, da je tomu uzrok taj. da poštovana većina i visoka vlada uviek vele, da za njima stoji ogromna većina naroda. Ali, gospodo, kako smo mi naučeni specializirati pojmove, dopustite vi meni, da ja pojam naroda malo bliže razjasnim. Mi smo čuli o užoj i širjoj domovini i najužoj, premda je kad kada prostrana, tako ja i pojam naroda uzimljem u užem i širjem smislu. Pojam naroda, kako si ga vi predstavljate i velite, da za vami stoji, to je narod vašega izbornoga reda, privilegirana kategorija naroda, kojoj, vi znate, zašto ste joj podielili izborno pravo i premda je ova privilegirana kategorija naroda dobila iz vaših ruku, iz ruke većine to izborno pravo, ipak od te privilegirane kategorije jedna manjina, nekako je došla do sviesti i prianja uz opoziciju, uz stranku prava. Izim ove manjine privilegirane kategorije ima ogromna većina naroda t. z. bezsviestna masa. Sada ova bezsviestna masa i dio ove privilegirane kategorije motri to i vidi, mogao bi se koječemu domisliti, pak kako sviet živi jedan s drugim i vidi kako se privilegiranoj kategoriji naroda, onoj većini brada gladi od strane vlade, a manjini, koja se je osviestila i ostaloj masi, kako se nemilo struže, to nekako nije baš čist posao. Moglo bi se dogoditi, da se ljudi domisle, kako se i zbilja domišljaju, a to se hoće sve više ugušiti. To je pravi uzrok s kojega se okleva i brani razpravljati.

Već sam kazao, zašto se to ponavlja. Jer se izbjegava, a tim se izbjegavanjem dodje na staro mjesto, a dobijemo duplo i triplo nazad, što se jedanput uzkrati. Zašto smo proti ovoj vladi? To je toliko puta ovdje kazano, jer ona stoji na temelju nagodbe, kako su sve prijašnje stajale. Nagodba sama ne bi bila toliko zla prouz-

*

ročila, kao što je prouzročilo njezino provadjanje. Kad bi nagodba bila narodu mila, kao što se trude ovdje dokazati svietu, onda ne bi bilo nju tako težko provadjati i uzdržati, ne bi se toliko jada, zla i nevolje dogodilo, kad bi narod htio nagodbu, — kako god je štetna, ne bi se tolika demoralizaoija uvela, ne bi toliko jada bilo, da ga ne bi mogli strpati niti u ovu saborniicu, niti na cieli Markov trg. što ga je provadjanje nagodbe prouzročilo od god. 1868. Moja gospodo! Jedno zlo radja drugo i jedno zlo sliedi iza drugoga, sredstva se ne prebiraju, nego se kaže: Finis sanctificat media, a mi velimo: Propter finem maledicimus mediis t. j. radi opake svrhe proklinjemo sredstvo.

Nam se uviek veli, da mi stojimo na temelju negacije. Jučer se je priznalo. da smo mi napredovali. Gosp. zast. Šram priznao je, da smo željni prihvatiti dobio, koje nam budete izvojevali — a tko ga ne bi prihvatio? — On nas je jučer pozvao: Vam je uviek dobro naroda u ustima, pak dajte i vi nešto dobra učinite za narod. Ja sam mu kazao: Dajte vi to učinite, kojih vas je više i koji ste to skrivili, vam je najveća dužnost pomoći i poprinuti se, makar na temelju i u okviru toga proračuna, a moglo bi se nešta učiniti. Ne ću kazati, da bi se ovim stanjem sprijateljio. ali narod bi primio i to; kad je u tako zlih okolnostih, on bi primio svako dobro. Ja vam nisam jalan, ako što izvojštite dobra, ja znam, da će nam uviek još nešto ostati, što ćemo mi izvojštiti.

U vašem proračunu nešto najviše pada u oči — to nije ništa novoga, jer je toliko put iztaknuto i priznano — što je i gosp. zast. Gjurković rekao, da je partie hontense našega proračuna, a to su mirovine, koji da absorbiraju jednu desetinu svote, koja se troši za autonomne svrhe. I zbilja mirovine iznose 560.000, a ciela svota iznosi nešto preko 6,000.000, dakle po prilici deseti dio. To je velika svota te tim više u oči pada, jer to razmjerje ne vlada u drugih zemljah. Od tud sliedi, da bi se moglo nešto prištediti jednostavnim načinom. Mogla bi se pregledati gospoda, koja pobiru tu mirovinu, pak ja sam osvjedočen, da imade medju tom gospodom još sila, koje mogu raditi te da imadu toliki patriotizam. da bi htjeli raditi. Te bi se sile mogle ponamieštati po mjestih, koja bi njihovoj sposobnosti, časti i službi odgovarala. To nije ništa novoga. to je vlada činila već pod banom Mažuranićem. Ona je vlada podielila čovjeku mjesto odlično i on to mjesto danas izpunjuje, te spada medju uzorne činovnike uprave.

Nijedna stranka nema ništa proti njemu, svaka ga hvali. on je toliko patriotičan, da je preuzeo na se vršenje koristi dvovrstne, prištedio je zemlji svotu, što bi ju imao dobiti činovnik koji bi to isto radio, a on taj rad bolje obavlja, nego koji drugi činovnik, a to je presvjetli g. veliki župan varaždinski. To nije ništa nova, to bi se moglo izvesti višeput.

Ja ne znam, koliko ima gospode takve, ali znam, da ma. Evo vam presvjetloga g. bar. Živkovića, on je još jak i čil čovjek, te ja znam, kad bi mu se kazalo, da se nebi ustručavao službu primiti, jer kako sam mu politički protivnik, tako mu priznajem. da ima radnih sila i da umije raditi, te on bi mogao biti koristan nam radeć ono, što radi drugi, a nebi samo ovako vukao 5000 for. penzije.

Sada se govori, da će i veliki župan zagrebački u penziju ići. (Glasovi: Već je otišao.) Gospodo! Ja ga pobliže ne poznam, nego ga vidim osobno, da je jak i još sada dobar, ali znam. da je činovnik one Bachove ere i one Bachove škole, u kojoj se ozbiljno nastojalo i radilo oko uprave, pa kako velim, kako je još jak, kako bi izgubio već kriepost? Ima sijaset mjesta, te ako nije za ovo mjesto dosta jak, bio bi jak za drugo koje mjesto. Zašto njega bacate u penziju? Neka bi radio ono, što bi mogao.

Naprosto ovako sile na ugar bacati, koji ugar neće ploda donjeti, to ja ne mogu pojmiti. Ja mislim, da kod nas, koji toliko na mirovine trošimo, i gdje od svakoga sistema imamo ovdje u tom arsenalu oružja. (Smieh.) ne valja tako postupati. Dakle zašto to oružje bacate? Ja mislim, da bi se ovo oružje moglo još rabiti nekoliko vremena, i da bi se moglo ovdje mnogo prištediti.

Evo nedavno je opet jedan gospodin, ja ga osobno ne poznam, g Milić takodjer suspendiran, i možda, ako je u godinah, biti će pensioniran.

Ja se s tim neću više baviti. Ovdje ću ja još više stavaka nabrojiti i kazati vam, kako bi ja, ne ja nego vi imali raditi, radite kako možete, onda će nam nešto odlanuti, jer je nemoguće, da ne bi ništa hotjeli. (Smieh.)

Moja gospodo! Ja dolazim ovdje na kaznione, to je takodjer jedna strana u našem proračunu, koja strašno mnogo stoji. Evo vidite ovdje, oduzev vlastiti prihod, što ga kaznione imaju, one stoje 189.312 for., ali ovaj trošak vuče za sobom drugi, nego uzmimo samo ovaj trošak.

Ja sam već više puta razmišljao o kaznionah. Evo jučer je g. Kamenar rekao: „Zašto ste prodali Kutjevo, tamo bi mogli ustrojiti kaznionu i poslati onamo kaznenike“. To nije moj nazor, nego ja velim, da državno družtvo ima dužnost i zvanje izmet svoj, kaznenike takve, koji su nepopravljivi na priliku, koji se po dvaput osude, ja neću govorit ob onih, koji se osude po tri put, jer jedanput opraštam svakomu. jedanput je moći pogriešiti, ali ako se tko drugi put osudi radi prevare, kradje i radi sličnih zločina, takova ne valja slati onamo u hladovinu, da ga zemlja ciela hrani, a on samo iz dugoga časa nešto radi, a kad dodje van opet nam je pogibeljan, nego ja mislim, da bi takove ljude, takov izmet morali, da se toga izmeta riešimo, slati i preko mora deportirati, i tamo kaznione kolonialne ustrojiti za nje. (Glasovi: Kod Konga!) Kod Konga sada ima dosta zemljišta, koje bi mogli dobiti za bure rakije. (Josipović: Preko Drave s njimi! Glasovi sa ljevice: Živio!) Kako danas mi živimo u kolonialno doba, to nebi bilo težko našoj ukupnoj monarkiji steći takvih kolonija negdje, pa bi se ovi naši

tamo deportirali. od kojih nema nade, da bi se popravili, naime koji je dvaput radi istog ili sličnoga zločina kažnjen, jer ovaj je izgubljen i pogibeljan nam. Zašto da smo u pogibelji? Neka idu tamo. Ovo će imati posljedicu, da će se ljudi ovoga više plašiti i bojati, nego li Lepoglave, jer ovdje, tko je jedanput bio tamo, i riešen kazne bio, on je već izgubljen, jer više nemari, da i višeput tamo ide. Nu budete li vi njega deportirali iz domovine, to će nekako drugčije zvučiti, to će biti najveća kazna, to će mnogoga suztezati od zločinstva, a tako će se drugi, ugledav se u taj primjer, ustručavati od zločinstva: umanjiti će se zločinstva, kradje, prevare i slično sve više i više, a vi ćete pri tom prištediti na oručničtvu, za koje trošite svake godine više i više, nego li za druge stavke. Dakle koliko god svake godine na oružničtvo sve više i više trošite, naravna je stvar, ako se budu pogibeljni ljudi deportirali, ako budu ovi odavle otišli, a drugi se čuvali, da ne padnu u slične zločine, onda čemu oružničtvo? Ovo će se postepeno umanjivati, a tako ćete prištediti na onoj velikoj svoti, što stoje kotarski sudovi, sudbeni stolovi; evo ovako bi se umanjile ove razprave, dakle nebi bilo ni polovicu posla. Ovako ovo pomalo, kakogod je ovo postepeno naraslo, tako se može polahko ukidati.

Dakle vi ćete ovako prištediti na sudovih. Evo samo što stoje sudbeni stolovi 701.000 for.: kotarski sudovi 552.000 for.; banski stol 146.000 for.; stol sedmorice napose 160.000 fr. Ja nisam ove svote sračunao, te stoga ja nemogu ovako aproximativno reći, koliko bi se prištedilo. kad bi se ova premisa oživotvorila. Ja mislim, da je prištednja moguća, a nitko mi neće moći prosvjedovati proti tomu.

Kad bi ja dakle nešto prištedio, i ako bi prištedio, koliko bi mogao, ja sam uvjeren, kad bi se s ovim sdušno postupalo, da bi se s vremenom moglo mnogo prištediti. Što bi tada ja radio? Ja bi se najprije pobrinio za popunjenje učevnih zavoda, naime ja bi najprije ustrojio medicinski fakultet. Što bi se tim postiglo? Dobili bi liečnika, na kojih jedan dio ladanjskoga naroda oskudieva.

Vidite, gospodo, ja sam u zimi upućen na tri liečnika; jedan nevalja, a dva su 3 ure daleko; te ja moram po njega slati 3 ure daleko, a kad dodje tamo, nema ga, jer u zimi, kad je kod mene bolest prehlade, onda ova bolest vlada i drugdje. Kad bi bio ovdje medicinski fakultet, onda bi se više mladih ljudi posvetilo medicinskoj znanosti, kojoj se ne posvećuju, jer nemaju sredstva, da idu u Gradac ili Beč, nego tamo idu oni, koji imaju sredstva, dočim možda vriedniji nemaju za to sredstva. Što bi se postiglo? Tužite se na znanstveni proletarijat, i tim bi odmah jedna struja, jedan potočić iz one poplave pretočio se u medicinski fakultet, te bi mi izbjegli toj neprilici. I tako je uz medicinski fakultet potrebna takodjer bolnica zemaljska i gradska, te bi uz medicinski fakultet dakako na prvom redu morala stajati bolnica, koja bi imaja stajati blizu sveučilišta, gdje hoćete teater smjestiti. Ovako sve bi to moglo biti na blizu.

Kad bi se to učinilo, računajuć, da bi te prištednje postepeno rasle, onda bi se obratio na komunikacije. Ja bi dakle rekao: popunite cestarsku mrežu, regulirajmo potoke i to manje, onda vodu Savu i t. d., lonjsko polje i t. d. i t. d., ako nebi direktno pomogao cielu kulturu, pa bi se našlo i družtvo, subvencijom kojega bi se to dalo izvesti.

Kad bi to sve učinio i izcrpio, onda bi na se najzadnje pomislio, na prinos narodnomu gospodarstvu. Ja sam tako čedan, da bi gospodaru priuštio najzadnje, jer kad bi sve to bilo, dobili bi nešto a konto, a mi bi lakše pričekali, kad bi red na nas došao. Ja nebi nipošto hotio, dok nebi ova stvar bila podpuna, nebi hotio nipošto više trošiti u narodno-gospodarstvene svrhe, jer ja držim, da se narodno-gospodarstvene svrhe bolje podpomažu indirektno, ako se podpomažu obćila. ako se prilika privriede pomnoža, nego da se pojedinomu gospodaru dieli milostinja. (Glasovi: Tako je.) Ova milostinja ogorčava tim više, što nije moguće izabrati onoga, komu je najpreče dati kakvu podporu, nego se ovdje samo rivaju, pa koji nedobe, onda se tuže, ja nisam dobio. Stoga je najbolje ulagati to u indirektna pomagala. To ja zagovaram, za to sam ja, to nosi plod, koji se osjeća najprije u bližem okolišu, a onda raste, kao što rastu valovi, kad se baci kamen u vodu, te se razprostire po cieloj zemlji.

I tako sam vam ja to razložio u oči preustrojstva uprave, koju nam je presvietli g. predstojnik unutarnjega odjela obećao, da će doći na stol visoke kuće, dakle u jesenskom zasjedanju. Ja sam tu nešto, neke stvari bacio u nadi, da će se, kad nam se veli, da mi pomognemo, a što ćemo mi, zapamtiti neke stvari, da onda radite onako, kako možete, budete mogli, ili što budete htjeli, bolje rekuć.

Kad mi ovdje iztičemo biede naroda, kukavno ekonomičko stanje, vi nam predbacujete, da nije to sve istina, što kažemo „svuda tuga i nevolja", te pokazujete na Zagreb veleć, da se diže. Ja to dopuštam, ali kad bi se hotjela o tom podpuna slika predočiti, ja bi želio, da bi se načinila knjiga, u koju bi se to sve pisalo: ovdje napredak Zagreba, ondje propadanje onoga predjela i t. d. i da bi se bilanca potegla, onda bi se vidilo. Nu vi nam velite, da nije tako, kako mi velimo, da je, što se je na željeznice dosad zaboravljalo, krivo to, što se je morala Pešta, centrum izgraditi. a kad bude to učinjeno, da će doći red na nas. Evo već se je počela graditi željeznica u Slavoniji, a i zagorska željeznica, za koju dakako još nitko nije kazao, da smo ju dobili i da nam ju predbaci kao blagodat. Nu Magjarska je ovdje dopustila, da mi 400.000 for. interesenti položimo, na kojih nećemo dobiti kamate i da će se graditi željeznica, koju će u zakup Magjari, kako je dobro spomenuo gosp. dr. Frank

jeftino uzeti, jer je južno družtvo nudilo više. Ja abstrahiram, da je družtvo zato nudilo više, da Magjari ne prave konkurencije družtvu — ta inače nebi družtvo ni marilo za željeznicu. Ja ne polažem na to nikakove važnosti, nego samo velim to, kako magjarske željeznice, kakove su sada — da me nebi tko krivo razumio, jer ja sam veseo svakoj željeznici — djeluju u Hrvatskoj, to svatko zna.

Evo, jedan naš odličan član, koji je ujedno i suradnik „Agramerice", predbacuje Hrvatom, što hoće željeznice graditi, a da ne znadu štediti, pak veli, neka radje idu, da se nauče gospodariti, pa za dokaz tomu navodi željeznicu žakanjsku. Ja sam jedan put imao prilike viditi ondješnja zemljišta, te sam se osvjedočio, da narod u onih predjelih čami u istom stanju, u kojem i prije, da su mu livade zarasle, da su močvare onakove, kakove su i prije bile, isto je trnje, kô i prije, pa i njive su zapuštene; u kratko ne opaža se nikakav napredak, a to je meni dalo razloga uvidjeti, da onaj narod tamo ne napreduje. Nu pustimo to. Evo imade ovdje s druge strane i gospode iz Primorja, koja nam takodjer pripoviedaju o uspjehu magjarske željeznice ondje; pokazalo se, da Primorje propada, od kada je željeznica na Rieku.

Odavle zaključujem, ne videći na žakanjskoj pruzi nikakova napredka, a videći, da i u Primorju propada narod uz magjarsku željeznicu, da magjarska željeznica nikakove osebitosti narodu ne pruža, dapače da pustoši, pa kada to vidim, ja nikako ne imam onoga oduševljenja za zagorsku željeznicu, koje bi kao gospodar imati morao, pa zaključujem s toga: Timeo Hungaros et dona ferentes — to jest: ja se bojim Magjara, ako nam i darove donašaju.

G. zast. dr. Hinković nam je zadnji put predočio iz statistike stanje naše domovine, te je jako liepo razlagao i brojevi ob uknjižbah dokazivao, kakovo je stanje naše zemlje, a što nije mogao dokazati, to valjda nije našao tamo, jer da je našao, sigurno bi bio nadopunio svoje navode. Tako n. pr. nije mogao kazati — ja znam, da u statistici stoji, koliko ima ondje blaga — ali tamo nigdje ne stoji, koliko to blago teži, — toga dakle niti on nije mogao kazati; nadalje tamo stoji broj konja, ali ne stoji, kako dugo ti konji koriste; danas se ždriebe upregne, a za 5—6 godina obično propadne. Dakle u statistici ne ima, kako dugo koja životinja živi; isto tako ne ima u statistici sadržine šuma po kubičnih hvatih, kako su danas i kako su n. pr. bile prije 20 godina Svega toga ne ima u statistici. Grad Zagreb, o kojem se veli, da napreduje, mi sa svojim kapitalom gradimo i dogradjujemo. Ja u obće ne znam, od kuda dolazi to, da nam Magjari što daju, jer sve što imamo, dajemo mi sami . . . (Žamor.) U statistici imalo bi stajati, koliko je bilo kubičnih metara šume, da bi se vidjelo, kako bi to za 20 godina moralo biti. Kada bi ovako stajalo u statistici, onda bi se mnogo koješta razjasnilo, dakako uslied prociena, koje se obavljaju. — Kada ja što sam vidim, meni ne treba statistike.

Sada vidite, kako se u Zagorju gradila željeznica; išlo se je od jednoga do drugoga, da se vidi, koliko švelera bi se moglo dati, napokon su se šveleri ipak iz Kranjske dobavili.

Još jedno. U toj statistici moralo bi stajati i o rodovitosti tla.

Gospodo! Plodovitost je tla malaksala. Danas zemlja ne nosi više onoga prihoda, koliko ga je nosila prije 20 godina. Ja sam osvjedočen, meni ne treba drugoga osvjedočenja, jer vidim sam, da zemlja sve manje radja. Naš puk sam to uvidja, dakako on ne zna zašto, samo veli, da je prije sve bolje raslo; puk ne zna, da sada manje gnoji, on ne zna, što je „Raubbau". kako Niemac veli, već uzme tamo, gdje ima i radi, kako zna.

Još ću nešto kazati.

Veli se nam, da mi veoma lahkoumno napadamo na postojeći sustav bezobzirno na to, da kada bi on prestao, da bi izgubili i ono, što imamo.

Gospodo moja! Ja ću vam samo kazati: „Cantabit coram latrone vacuus viator" — t. j. pjevati će medju razbojnici već prije oglobljeni putnik.

Ta, gospodo, mi ništa više ne imamo, što ćemo dakle izgubiti? Badava nas plašite užasnimi bojami toga vašega ponora. Jer, što vidimo iza toga ponora? Meni se iz toga ponora odsieva budućnost, za koju, kad se bude ostvarila, ne imam izraza, nego ja ju vidim u duhu, vidim naime pune kupove criepova od misirskih lonaca. (Odobravanje na lievici.)

Još bi nešto o tom rekao, ali neću.

Sada imam još nešto kazati g. dr. Šramu, koji je jučer na dugo i široko napadao na g. dr. Franka, te dokazivao i natezao na sve strane tako, da je napokon nešto izrekao, što nisam razumio.

Ja neću opetovati onih njegovih izreka, jer vidim, da nije ovdje. U kratko došlo se do toga, da sklapajuć nagodbu, obvezala se zemlja na nešto, što već prve godine nije mogla izpuniti. A zašto se to nije moglo izpuniti? — Posve naravno, da se nije moglo izpuniti, jer Magjari, sklapajuć nagodbu g. 1876. s onom polovinom monarhije onaj harač, što ga mi plaćamo za zajedničke interese sveukupne monarhije, dali su tamo; sada su oni naši gospodari, zar da budu oni sada bez harača? Oni vele: Prijatelju moj, daj ti meni harač ovaj ili onaj . . . (Žamor.)

Ja se neću više tim baviti, samo bi još nešto gosp. zast. dr. Mazzuri rekao, komu je već više njih predbacilo, da je on izdao ovdje sebi i svojoj stranci diplomu inteligencije.

Premda je on doktor, ja ne znam, tko ga je ovlastio na tu diplomu baš u ovoj sabornici. Ja mislim, da tu vlast imade svaki nas, da na tu diplomu nešto napiše; ja bi mogao napisati na taj diplom isto tako, kao i svaki ovdje. (Glasovi na desnici: Tako je! Živio!)

Neću duljiti, a neću nikoga ogorčivati; mi i onako

dosta toga jedan drugomu dovikujemo; ja ću samo kazati, da su gospoda (neodvišnjaci) s onom gospodom (većinom) bili 7 godina na vladi, da su ona gospoda od većine podupirali Mažuranićevu vladu (Komeš Josipović: Ja ne!), pa mi smo vidjeli, da su ta gospoda (neodvišnjaci) tada bili doktrinari. To, gospodo, doduše nije ništa zla, ali nije niti ništa povoljna. Oni su načinili mnogo zakona; bili su revni — to jim se mora dati — ali sve ove zakone podupirala je i sadanja većina, kako je već struja bila. (Komeš Josipović: Ja nisam.)

Sada ste vi praktičnjaci, a oni su ostali doktrinari. (Veselost.)

Na ono, što je predbačeno ovoj stranci, da je artefact, da je ona umotvorina, na to neću reflektirati. Reći ću samo to, što je kazao i naš prijatelj g. dr. Hinković, koji je imao najnovije spise u rukuh, pak je naišao na protuslovja: ja ne znam, inteligentan možda nisam, ali duh razbora imam, da sam i ja naišao na protuslovja. Pa ako je našao g. dr. Hinković protuslovja, kojih ne razumije, a ja držim, da je g. dr. Hinković premac g. dr Mazzuri, mi ga bar takovim držimo, pa ako on to ne razumije, kako će onda to prosti narod razumiti i dokučiti. Zato i je kod prostoga naroda ova stranka (neodvisna) drugačije postupala. Rekla je naime seljakom, koji su bili za Starčevića: I mi smo prijatelji dr. Starčevića i mi smo Starčevićanci, pa nam vjerujte . . . tako su prijatelji dr. Mazzure u Klanjcu radili. (Na desnici: Čujte! Čujte!)

Tako su oni ondje sviet zavadjali, a mi nismo kandidata niti postavili, jer nismo bili pripravni na to, da će oni u zadnjem trenutku sa što takova doći. (Smieh na desnici.)

(Dr. Mazzura: To je samo vaša fiksna ideja.)

Ovo nije moja fiksna ideja, to sam ja sam doživio. Je li i to fiksna ideja, da je g. zastupnik klanjački u proračunskom odboru interpelirao, zašto je gradnja župničkoga dvora u Tuhlju zapela? (Dr. Mazzura: To vi znate najbolje.)

(Prema dr. Mazzuri): Vi ste bili moj zastupnik u toj stvari; ja sam prijavio rekurs na vladu, te ste bili bolje informiran u tom, nego zastupnik vlade. — (Smieh na desnici.)

Kako sam dakle prije rekao, vi ste bili doktrinari, pa ste takovi i ostali.

Ja neću dalje kritizirati ovoga vašega postupanja, nego ću jednostavno kazati, da ovoga proračuna ne primam za podlogu specijalne debate. (Živio! na skrajnoj lievici.)

Predsjednik: Vis. sabore! Ja moram na neke rieči g. pregovornika nešto primjetiti.

G. predgovornik nije pravo imao, kada je prigovarao, zašto se dne 20. i 21. saborske sjednice držale nisu, jer da je tobož bilo predmeta, koji su se mogli u razpravu uzeti.

Ja poričem istinu ovoj njegovoj izjavi, pošto je do dne 22. o. m. jedan jedini predmet bio, koji bi se bio mogao staviti na dnevni red, a to je izvješće imunitetnoga odbora. Nijedan drugi predmet nije bio priredjen. (Zast. Sladović: Stari predmeti.)

Izvolite to g. Sladoviću dokazati, koji su to predmeti bili priredjeni. Ja kao predsjednik držim, da ću bolje znati, kada je koji predmet sposoban, da se stavi na dnevni red. Svi predmeti, koji su došli, kašnje su se predali dotičnim odborom, a prije 22. o. m. nije bilo nikakovo izvješće gotovo.

To je jedno.

Drugo. Ja vidim — a to me neće više mnogo ženirati — da se gospodi s lieve strane nikada ne može pravo učiniti, jer ako se računa 3 dana onako, kako se računa u slučaju nužde, nisu zadovoljni; ako se opet računa 3 dana onako, kako poslovnik zahtjeva, i opet nisu zadovoljni. U buduće ja ću se dakle sasvim odreći želje, da gospodi s lieve strane zadovoljim, jer se ta gospoda u obće zadovoljiti ne mogu. (Oho! Oho! na lievici.)

Današnju sjednicu dižem, a sliedeću uričem za sutra u 10 sati prije podne sa dnevnim redom, koji je za današnju sjednicu opredieljen.

(Svršetak sjednice 1 sat 30 časova.)

Četrdeset i druga saborska sjednica,

obdržavana 30. travnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Nastavak i svršetak glavne razprave zakonske osnove o proračunu za godinu 1885.

Predsjednik: (zvoni.) Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik posliednje sjednice.

Bilj. **Jovan Steković** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

41. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane 24. travnja 1885. u glavnom zemalj. gradu Zagrebu pod predsjedanjem sab. predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti od 78 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni prestojnik unut. odjela Danielo Stanković, upravitelj pravosudja gosp. Vjekoslav Klein i odjelni savjetnik za bogoštovje i nastavu gosp. Janko Jurković.

Zapisnik prošle sjednice bi pročitan, te bez primjetbe ovjerovljen.

Podnesaka ne ima.

Prešlo se je na dnevni red.

Na dnevnom je redu: nastavak generalne debate ob proračunu. Tečajem iste predlaže predsjednik, da se dr. Hinko Hinković, zastupnik kotara samoborskoga, koji je težko povriedio dostojanstvo sabora iz četrdeset saborskih sjednicah izključi. O tom predlogu odlučit će se u smislu §. 41. saborskoga poslovnika u prvoj sliedećoj saborskoj sjednici.

Prekinuta je generalna debata i prelazi se na interpelacije. Narodni zastnpnik kotara veljunskoga Stanko Rašić stavlja sliedeću interpelaciju:

Br. 249. sab. Je li vis. vladi poznato, da u bivšem krajiškom području plaćaju manje i siromašnije obćine po 300 % obć. nameta na državni porez, pa ako je to njoj poznato, je li ona voljna cielu i onako neznatnu potrošarinu obćinam za njihovo bolje gospodarstvo i umanjenje nameta popustiti i ako nije čim opravdava svoj postupak, da se na obćinska ledja, kao bezplatnu slugu toliko navalilo, da više redko tko hoće, tu zaista nesretnu službu na sebe primiti.

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi

Br, 250. Sab. Narodni zastupnik kot. sunjskoga dr. Ivandija stavija sliedeću interpelaciju:

U bivšoj Krajini imalo je po više sela zajedničke pašnjake. šume, šikare i t. d. Te zajedničke nekretnine upisuju se kod sastavljanja najnovijih gruntovnih uložaka na ime porezne obćine, u kojoj leže. Znade li vis. vlada za to, i kani li vis. vlada taj postupak promieniti, i čim prije shodno odrediti, da se te zajedničke nekretnine na zajedničke suposjednike u gruntovvicu kao suvlastnike upišu?

Interpelacija ova uvrstit će se u zapisnik i dostaviti kr. zem, vladi.

Narodni zastupnik kot vrpoljskoga Gjuro Grlić stavlja sliedeću interpelaciju:

Br. 251. sab. S razloga, što su naše obćine već više puta umolile putem kot. oblasti i putem okružnoga zastupstva, da se reštarina za poljske štete znatnije povisi, i to stoga, što kraj plaće i sadašnje reštarije neće nitko da bude poljarom, te stoga, što nam kod ovih okolnostih obstojeći poljski red ne odgovara, stavljam na vis. vladu sliedeću interpelaciju:

1. Je li vis. zemaljskoj vladi poznato, da kraj obstojećega poljskoga reda narod trpi znatne štete u svojih usjevih i

2. ako je vis. vladi ta okolnost poznata, da li će se želji većine žitelja brodskoga okružja odazvati, te sada postojeću reštarinu od 10 nč. po glavi blaga na 50 nč. podići, a ako se pastir sa blagom u šteti uhiti, 1 for. od glave.

Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. kr. zemaljskoj vladi.

Za tim je nastavljena generalna debata o proračunu, i pošto je dulje potrajala, zaključi predsjednik današnju sjednicu u $1^3/_4$ sata poslje podne i ureče drugu za sutra 30. travnja 1885. u deset satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom: Nastavak generalne eventualno specijalne debate ob osnovi zakona o proračunu za potrebštine unutarnje samouprave kraljevine Hrvatske i Slavonije za god. 1885.

Mirko Hrvat v. r,
predsjednik.

Jovan Steković v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Pošto primjetbe nema, zapisnik se verificira.

G. zastupnik Zorić sa drugovi podnaša sliedeći predlog:

Bilj. dr. **Marko Lončarić**: (čita)

Predlog.

Podpisani predlažu: Visoki sabor neka izvoli zaključiti: „Ustanove saborskoga poslovnika odnoseće se na razpravu saborskih odbora naročito §. 25. imadu se tumačiti tako. da pojedini saborski odbori mogu viećati i zaključivati samo za vrieme, kad zasjeda sabor kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije“.

Zagreb, travnja 1885.

Josip Zorić v. r., Tito Ožegović v. r. Tade Smičiklas v. r., Franjo Reizer v. r.. Ivan Pintar v. r., dr. Marković v. r., dr. Majcen v. r., dr. Mazzura v. r., Fr. Tompić v. r., Grlić v. r., Beruta v. r.

Predsjednik: Vis. sabore! Ja mislim, da se ovaj predlog uputi odboru. izaslanomu za izradak novoga poslovnika.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja mislim, vis. sabore, nebi li možda bilo uputno, da se o ovom predlogu razpravlja onda, kada se budu razpravljali predlozi, što ih je postavio financijalni odbor. Mislim to zato, jer je ovaj predlog u neposrednom savezu sa djelovanjem financijalnoga odbora. Medjutim, ako vis. sabor misli, da nije uputno, nebih imao ništa proti tomu, da se taj predlog uputi odboru za poslovnik.

Predsjednik; Ja mislim, vis sabore, da ovaj predlog ne stoji u nikakvom savezu sa poslovanjem odbora proračunskoga, nego da spada u djelokrug izaslanoga odbora za preinaku poslovnika; stoga mislim, da se ima istomu odboru dodieliti.

(Prima se.)

Ide dakle odboru za izradak poslovnika.

Zastupnik g. Beruta moli dopust na tri nedjelje radi zakazane mu razprave gorno-odkupne od daćah zemalja njegove župe.

Ja mislim, da će vis. sabor dozvoliti ovaj dopust.

(Prima se.)

Ovaj dopust je primljen.

Prije, nego se predje na dnevni red, glasovat će se o predlogu, koji je u jučerašnjoj sjednici učinilo predsjedničtvo, da se g. Hinković. radi težke uvriede vis. sabora izključi od 40 sab. sjednica.

(Glasovi na ljevici: Zašto ne na 10?)

Vis. sabore! Gospoda, koja su za taj predlog, neka ustanu.

(Ustane većina.)

Većinom glasova je g. Hinković izključen na 40 saborskih sjednica, i ovo ima stupiti u život sutrašnjom sjednicom.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je glavna razprava o zakonskoj osnovi o proračunu.

Rieč ima gospodin narodni zastupnik Gjuro Gjurković.

Gjuro Gjurković: Vis. sabore! S one strane vis. sabora, palo je tečajem proračunske debate više osvada i više tužba na Srbe zastupnike u hrvatskom saboru, pozivajuć se na to, da mi uživamo i upotrebljujemo neki zasebni položaj, da teramo neki separatizam, da stojimo razvitku zemlje ne znam gdje na putu itd. Sbog toga mi je čast odgovoriti na to, nu moram prije razlaganja odmah izjaviti, da odbijam to, da mi tjeramo neki separatizam, da igdje stojimo u normalnom razvitku naše otačbine na putu i razložit ću, zašto stojimo ovdje, a ne tamo, a zašto glasamo i pod kojim uvjetima glasamo za proračun ove godine.

Predbacuje nam se separatizam i da stojimo razvitku ove zemlje na putu. Što se tiče separatizma, ja ga ne razumijem u nikakvom vašem smislu, jer se niste jasno izrazili, je li mi tražimo separatizam politički ili vjerozakonski. Ako mislite vjerozakonski, onda valja, da nam toga na osnovu naših privilegija donekle, ako ne ide protiv interesa naše zajedničke otačbine, ne zamjerate. Što se tiče političkoga separatizma, ja ga ne pojmim; ali čini mi se. da ga već navadjate s toga, što nas nema tamo kod vas i što se svi Srbi poslanici nalaze na ovoj strani. Neću da iztraživam, zašto to rade i zašto tako rade, nego bi vas zapitao, zašto da vi nama . . .

(Gjuro Kamenar: Raztumačite nam to, da znamo!)

Izvolite slušati. Dakle da udovoljim gospodinu Kamenaru; najjasniji ćete odgovor moći sami sebi dati, a to je taj, kad vi nama kažete, zašto nikoga od nas nema kod vas? Vi kažete, gospodo, da mi imamo neke težnje, koje nas vežu za narodnu stranku; ali ja vas pitam, gospodo, zašto vi prilikom ovih izbora, koji tvrdite, da ima u vašem saboru i pravoslavnih Hrvata ili Srba, kako mi kažemo, nijednoga pravoslavnoga Hrvata niste mogli izabrati, da dokažete, da ipak imate jednoga Srbina medju vami, da nije cio srbski narod proti vama. Ne stoji, da

nemate moći zato, jer imate srezova u gornjoj Krajini, gdje ste mogli pravoslavnoga Hrvata izabrati i onda reći: da nije sav srpski narod na našoj strani. Ako to nije jasan dokaz, ja ne znam, što je; meni jasnijega ne treba. Dakle, gospodo, bit će što drugo, bit će to, da mi ovdje ne tjerajuć nikakva separatizma. — jer će vam biti poznato, da srbski klub nije politička osobnost, nego da on ima svoje crkvene i školske interese braniti, — i srbski klub se nalazi u narodnoj stranci, a valjda ne ćete kazati, da u narodnoj stranci nema Hrvata; i ne možete dokazati, da mi tjeramo kakov narodni i politički separatizam. jer smo Hrvati zajedno. iz svega ovoga sliedi to, da mi ne tjeramo separatizma, nego vi. To je istina, vi, a ne mi.“ (Ž mor.)

Nego to pitanje o separatizmu izazivlje nešto, što valja ovdje odpraviti jednom; to je pitanje sad stavljeno na dnevni red, o kome valja jedanput iskreno i otvoreno govoriti.

To je srpsko-hrvatski spor. Jedan spor, koga ja vrlo žalim, jer držim. da ni Hrvati ni Srbi ne mogu imati od te borbe, od te kavge kakve koristi. nego će biti i vama i nama na štetu.

(Glasovi: Istina!)

ja sam najodsudniji protivnik te kavge. I jer sam protivnik, to bih želio, da se sporazumijemo, i navesti ću uzroke toga spora, i navest ću način, kako bi se sporazumjeli: jer ako se ne prestanemo pravdati, onda ćemo izgubiti svu političnu i narodnu snagu u toj kavgi, a drugi će se radovati.

(Glasovi: Magjari.)

Dopustite, gospodo, da o tom sporu nešto pobliže kažem; neću nikoga dirati, nego ću samo o stvari samoj kazati. Govorit ću o jednoj struji. koju vi ne ćete moći poreći. U tom sporu čini mi se, da su dvie bludnje, koje su upravo uzrok našemu sporu.

Prva je bludnja ta, da se kaže: nema u ovoj zemlji Srba, nego samo grčko-iztočnih Hrvata; i to se samo sbog toga kaže. jer je bludnja o tom, da nema nego političkih narodnosti, i jer se zaboravlja. da ima narodnosti i u etnografičkom smislu.

Naime, sasma je na primjer jasno. da onaj, koji živi u Njemačkoj, jest njemačke političke narodnosti, koji živi u Ugarskoj, jest Ugrin, koji živi u Hrvatskoj, jest po političkoj narodnosti Hrvat; ali ne ćete valjda kazati, da onaj Lužičanin i Poljak, koji živi u Njemačkoj, da je Njemac, onaj Srbin i Rumunj, koji živi u Magjarskoj, da je Magjar.

(Na ljevici: To ne velimo!)

Druga je bludnja ta, da medju Srbi i Hrvati niti je postojala. niti postoji razlika do vjerozakonska; da nas ništa drugo ne dieli, nego vjeroizpoviest. To je druga bludnja. Sasvim je jasno, da ako bi na primjer svi Hrvati postali pravoslavni, ne bi postali Srbom. a Crnogorci, da bi svi postali katolici, da samo sbog toga nebi mogli postati Hrvatom.

Dakle, gospodo moja, prvo stoji, da ima političke, a drugo stoji, da ima i narodnosti u etnografičkom smislu. Političku narodnost većina ili druge okolnosti opredjeljuju, a ta politička narodnost ne opredjeljuje drugo, nego državni zvanični jezik, ali pored jedinstvene političke narodnosti, može u etnografičkom smislu biti razlike, a i ima je. Narodnost u etnografskom smislu opredjeljuje 1. narodno poriekl o; 2. materin jezik i 3. lični osjećaj, ili kako da kažem ono, što se njemački kaže „das individuelle Bewustsein.“

Ako tko kaže: Ja sam hrvatskoga poriekla, i govorim dobro hrvatski i ja se osjećam kao Hrvat, to ga onda svatko kao čistoga i pravoga Hrvata drži. Predjimo u smislu tih načela sad na nas Srbe. Ja držim, a i vi ćete valjda dopustiti, da nisu Srbi i Hrvati došli u isto vrieme na balkanski poluotok, da je, što se tiče poriekla uviek bilo i srpske i hrvatske historije; bilo je Zvonimira a i Dušana; dopustit ćete, da je uviek bilo Hrvatske i Srbije. I kad može biti na drugomu mjestu Srba, koji govore srpski i osjećaju se kao Srbi, ne ćete nam moći odreći poriekla srbskoga, pa makar mi i ovdje živili. Što se jezika tiče, to ne ću mnogo rekriminacija o tom da govorim, ali sjećat ćete se valjda iza 50 godina nazad, da je bilo razlike u jeziku, a da postoji i danas. — (Glas: Nikakva!)

Oprostite — i da se našao na sreću jedan Daničić, (Glas: Gaj!) koji je tražio jedinstveni jezik u koliko je moguć.

Daj bože, da se i dalje jedinstvo postigne, al dopustite sada i to: da ako i nismo istoga jezika, da nismo sbog toga iste narodnosti.

Ne treba, da se tješimo u onom, što sve može biti za 50 ili 100 godina; ne mojmo drugo govoriti, nego što narod kaže; kažimo istinu, da ne stoji to, da baš ako je i jezik istovjetan. da smo iste narodnosti.

Ja vam za primjer pružam Engleze i Amerikance; oni govore istim jezikom, a ipak Englez ne će kazati, da je Amerikanac.

(Na ljevici smieh.)

Izvolite se samo smijati, a poslie razložite vaše stanovište.

Što se osiećanja individualnoga tiče, ne ćete nikomu propisati, da je on grčko-iztočni Hrvat; mi ne imamo prava, da se odrečemo našega poriekla, jer ima Srba u Ugarskoj i u drugih stranah; kad bi i htjeli pristati na vaše stanovište, da smo pravoslavni Hrvati. to nebi smjeli, jer ako i dopuštam, da kao što ima pravoslavnih Hrvata. da ima rimo-katoličkih Srba, ipak ne mogu dopustiti ovdje na ovom mjestu, da u ime naroda kažem, da ćete imati ikada izgleda. da će Srbi priznati, da su oni pravoslavni Hrvati. —

Vi, moja gospodo, kažete, da mi stojimo na putu

svakomu razvitku ove zemlje zato, što ne pristajemo uz adresu stranke prava; a vi kažete, da mi nismo za razvitak ove zemlje zato, što ne pristajemo uz program štovane neodvisne stranke. Slučajno mi ne ćemo samo ono. što vi hoćete; mi stojimo na temelju nagodbe; mi držimo, da je treba našoj zemlji, da se na ovom i samo na ovom stanovištu razvija; mi nalazimo, da baš narodna stranka (većina) radi u tom smislu, te po tom ne razumijem, kako bi to mogla biti takva strašna nesreća, što smo se mi pridružili narodnoj stranci. Dakle je s vaše strane, gospodo.. sasvim ne opravdano, da nam odričete patriotizam samo sbog toga, što nas ne ima medju vami.

Dakle, gospodo moja, ako li ozbiljno želite i ozbiljno hoćete, da budemo i s vami, ne dirajte nam u ime, ne dirajte nam u crkvu (Buka na lievici: U to nitko ne dira.), ne dirajte nam u narodnost. (Gj. Kamenar: A tko vam to dira?)

Ja ne kažem, da to Kamenar čini, ali se s vaše strane prigodom izbora kaže: Birajte makar koga, samo ne Vlaha. (Zast. Pavlović: Mi kažemo Magjarona. a ne Vlaha.)

Predsjednik: Ja molim g. Pavlovića, da nebi prekidao govornika.

Gjuro Gjurković (nastavlja): Ja razumijem, gospodo. g. zastupnika krašićkoga, kad on u svom visokom poletu misli, da se stvori velika Hrvatska od Bruka do Balkana. (Glas Barčića na lievici: Neka se stvori Srbija. to je svejedno.)

Ja bi i to razumio, da ima neznatna srbska manjina u zemlji i da ima ogromna većina, koja u smislu državne ideje radi i koja veli, da valja sve proti toj ideji satrti na svaki način. Ali, gospodo moja, o tom se je moglo misliti onda, kada je bio provincijal sam; sada, kada je i Krajina tu, ja vas u interesu otačbine molim, da niti ne pomišljate o tom, da bi se Srbi dali hrvatizirati ili katolizirati u ime velike hrvatske države. (Glasovi na lievici: Ne! Toga mi ne ćemo!)

Ja ovu izjavu štovane opozicije primam za bilježku sa zadovoljstvom i dao Bog, da od vas nitko u buduće drugačije ne govori, nego li danas. (Glasovi na lievici: U tom smo jedni!)

(Zastup. Kamenar: Veći, veći jaz nas dieli, nego li je to!)

Sasvim je, gospodo, jasno, da našemu sporazumljenju niti narodnost, niti jezik, niti crkva, niti slovo nije na putu. Ne ima samo u Hrvatskoj, imade i u drugih zemljâ Srba; pa kako drugdje, tako se možemo valjda i u Hrvatskoj razvijati. Pa kad vidite, da nas ovdje imade i da se nitko svoga imena odreći neće, pustite ga, da si ga i uzdrži. (Glasovi na desnici: Tako je! Živio!)

Sada vam je valjda sasma jasno, zašto mi pristajemo uz narodnu stranku i zašto mi primamo uz neke uslove ovaj proračun. Kako nas nikakovo političko načelo ne dieli od narodne stranke, jer stojimo š njome skupa na temelju nagodbe, tako i proti sustavu proračuna u dotičnom odboru nismo prigovarali.

Bilo je za različito stanovište samo prilike u proračunu za bogoštovje i nastavu, gdje smo se pozivali na lanjski jedan zaključak; — neću o tom na dugo govoriti, nego ću vam samo u kratkih crtah označiti, o čem se je u odboru radilo.

Mi smo se pozivali na lanjski zaključak proračunskoga odbora, koji je bio bez prigovora vis. vlade onda stvoren, da se naime podpora za svećenstvo pravoslavne crkve dieli po razmjeru pučanstva. To se ove godine nije učinilo, te se nije dodao niti jedan novčić u tu svrhu više, nego je ostalo isto tako, kako i lani. Proti tomu moralo se prigovarati, i ja, koji imadem inače visoko poštovanje prama presv. g. predstojniku bogoštovja i nastave, komu ja lično priznajem, da je mnogo učinio za napredak nastave u ovoj zemlji i nadati se je, da će se i ostali njegov rad pokazati u uspješnih posliedicah, ali pored svega toga njegova rada ja nisam mogao propustiti svoje ozbiljne opazke učiniti. Nisam mislio, što se u označenu svrhu niti jedan novčić više nije opredielio, da je to možda s očevidne namjere propušteno, nego sam ja tomu tražio drugi razlog i to s toga, što se i jednomu i drugomu zaključku lanjskoga proračunskoga odbora nije zadovoljilo, što se tiče sustava jednoga naslova proračuna za bogoštovje i nastavu. Biti će dakle nešto drugo; nu bila pogreška sastavljenoga proračuna namjera ili bio nemar, to je svejedno na posliedku, nu po parlamentarnomu položaju nikako se ne može trpiti ovakova šta. Prigovoreno je bilo tomu u odboru i vis. vlada odgovorila je, da ona zaista donekle priznaje to stanovište, ali da je lanjski proračun imao samo, da odluči stvari u pogledu na provincijal i da odredjena svota od 9000 for. sasvim odgovara razmjeru pučanstva u provincijalu.

Visoka je vlada izjavila, da ona ne može da stoji na lanjskom stanovištu, jer da ne odgovara odnošajem jedne i druge crkve, nego da će se sada i u buduće držati načela potrebe, a ne kakvoga razmjera po broju pučanstva ili poreznoga ključa.

Gospodo moja! Mi nismo nikada mislili na to, kad smo tražili, da se prinosi prama razmjeru broja pučanstva, da treba, da se ta podpora na pamet dieli, nego da treba tu podporu prema potrebi dieliti onim, koji ju trebaju.

Nama je svejedno, dielile se podpore po razmjeru pučanstva ili se dielile po potrebi, neka se samo pravedno diele; mi smo sad pristâli na novo vladino načelo tim više, što je preuzv. g. ban, u kojega mi imamo s nâše strane podpuno povjerenje, izjavio, da će strogo izpitati potrebe našega svećenstva i da će se osim onih 2000 fr. još 3000 for. možda i više iz prištednje ove godine, ako se pokaže potreba, dodieliti našoj crkvi.

Upozorili smo vis. vladu i na to, da ima još neka druga nepravda u bivšem proračunu, da se sesionalne

odštete našemu svećenstvu ne podieljuju u bivšoj pukovniji varaždinskoj, belovarskoj, brodskoj i varadinskoj, te smo molili vis. vladu, da u tom pogledu štogod po pravdi učini. Preuzv. g. ban odgovorio je, da će dati tu stvar pobliže izpitati i riešiti, kako bude po pravdi i pravici.

Prije, nego li predjem na drugo pitanje, molio bi vis. vladu, da ne zaboravi na jednu okolnost koja bi mogla pri idućem proračunu opet dati povoda ne povoljnoj diskusiji, a to je ta, da valjda nije daleko do idućega proračuna. Dakle kratko je vrieme, da se izpitaju potrebe, a nije zaboraviti, da ima mnogo većih potreba, nego bi se moglo iz našega proračuna zadovoljiti, da ima birokratskih težkoća i zato bi ja molio vis. vladu, u koliko joj bude moguće, da što brže te potrebe izpitati dade, da stignu do budućega proračuna.

Drugo je pitanje, što smo potakli, tiče se jednoga referenta kod odjela za bogoštovje i nastavu za naše stvari. Visoka je vlada na to odgovorila, da ona posebnoga referenta ne nalazi potrebnim postaviti, jer da ga niti u Ugarskoj ne ima, a niti u Austriji. U Ugarskoj nalazi se redovito jedan dotične vjere sliedbenik, a u Austriji jedan Ruten, koji vodi te bogoštovne stvari.

Priznajem, da se i ovdje vidi dobra volja vlade i držim, da će se prvom prilikom takav referent postaviti. Mi ne tražimo tu separatizma, niti dualizma, nego tražimo to zato, jer scienimo, da bi takav referent u interesu zemlje, pa i u interesu same vlade bio. Jer, ako hoćete ozbiljne brinuti se za jednu i za drugu crkvu, moralo bi se baš u prvom redu tražiti, da bude vlada obavještena sa obe strane. Da je bilo tako već dosada, budite uvjereni, da je bio takav referent kod odjela za bogoštovje i nastavu, nebi se bile dogodile u proračunskom odboru one nepodobštine, koje su se dogodile ove godine.

Čitajte, gospodo, naše novine, kako pišu o našoj autonomiji, o našem crkvenom i školskom sustavu, pa ćete se uvjeriti, da je slabo i kod nas kao i kod vas ljudi, koji te ustanove dovoljno poznaju.

Došlo je nadalje u proračunskom odboru i do važnoga pitanja školskoga. Ne mojmo se, gospodo, varati, ne mojte misliti, da je meni do toga stalo, kako misli g. Kamenar, da zadirkujem na srbsko-hrvatski spor, ja govorim sasvim iskreno, jer želim, da izazovem s vaše strane odgovor, da se ta stvar javno i iskreno ovdje izravna. Ako mi dopuštamo, da se narod dieli u Šokce i Vlahe, ne u šali nego u zbilji, a mi zastupnici naroda tomu ne ćemo stati na put, onda će doći do onih žalostnih posliedica, o kojima sam prije govorio. Dakle sporazumimo se mi najprije ovdje.

(Gjuro Kamenar: Vi toga ne ćete.)

Josip Gržanić: Dajte narodu slobodu, pak smo složni. (Žamor.)

Predsjednik: Ja molim g. Gržanića, da se ne upliće u rieč.

Gjuro Gjurković (nastavlja): Ja neću, da navaljujem lično na g. predstojnika odjela za bogoštovje i nastavu, nego samo konstatiram sliedeće: God. 1875. ukinula se preparandija u Pakracu, ja ne iztražujem zašto — bilo, pa nije. Je li imala vlada razloga ili nije imala, da to učini, je li to bilo koristno ili nije, neću danas izpitivati. Ali, gospodo moja, ako je ta preparandija bila potrebita, zar u deset godina do danas nije bilo prilike, da se ta preparandija uzpostavi.

Gospodo moja! Tražila se lani javnost za preparandiju u gorn. Karlovcu, ali reklo se je: Pod ovima i ovima zaista ne mogućima uslovima može biti javna.

Ja neću sad da izpitujem tu stvar dalje, jer bi mogao vis. kuću dugočasiti; ali makar kako se ta stvar predpostavlja, ja samo vidim taj efekt, da javnost toj preparandiji nije podieljena, pa jer ne ima preparandije u Pakracu, a ona u Karlovcu nije javna, ne ima ni osoba, koje bi izašle kao sposobne iz te preparandije, pa će zaista doći do toga, da nebude za škole dovoljno pravoslavnih učitelja i tako se dolazi do toga, da se radi na štetu Srba i pravoslavja i . . . (Žamor.) na štetu zemlje i proti zakonu.

Kako se tuži narod srbski na osnovne škole, ja sam uvjeren, da znate. Znati ćete, da se kaže — ja neću na ovom mjestu potanje tu stvar izpitivati, jer bi morao obrazložiti i samu reformu — nu kaže se u narodu: Mi nebi imali proti komunalnim školam ništa, da su zaista komunalne, nego to su samo katoličke škole . . (Žamor.) to su hrvatske škole, koje rade proti srbstvu, proti pravoslavju, dakle nisu komunalne, nego konfesionalne škole. (Glasovi na ljevici: Tomu nismo mi krivi, nego vlada. — Gj. Kamenar: To vi vladi govorite, ne nam. Žamor.)

Ima još jedno pitanje, koje je vrlo važno, a to je pitanje naše crkvene autonomije. Neću i opet praviti rekriminacija, ali to postoji, da ta autonomija nije još inartikulirana u zemaljske zakone, i ja držim, da će oni, vlada, imajuć na umu, da odgovori na lanjsku dotičnu interpelaciju, moći odgovoriti i na to, zašto taj zakon nije sankcioniran. Ja neću dalje da se upuštam u tu stvar, samo kažem to, da treba, da imate na umu, ako vam nije stalo do toga, da rušite, što ne možete, da rušite, ostavite autonomiju naše crkve, jer je ona ujamčena drugimi zakoni, koji se moraju držati u interesu zemlje. Vi, koji opominjete uviek, da se nagodba vriedja, radite dakle s nami zajedno, da se ta autonomija inartikulira, jer kašto kroz 200 godina nije naša autonomija nikome štete naniela, tako neće ni od sada , . . (Žamor.)

Ako budete uz naše želje i potrebe, onda će se vidjeti, da želite biti i inače snami . . . (Prigovori na ljevici. Žamor.) Sada čisto i jasno vidite, zašto mi sjedimo ovdje, a ne kod vas. (Glas sa ljevice: Pa mi ćemo glasovati za to, da vidimo. — Smieh. Žamor.) Mi imamo povjerenja u vladu, jer vidimo, da ima dobre namjere za pravdu i pravicu; mi stojimo na temelju nagodbe, jer nećemo politiku unuka, nego politiku iskrenu . . .

(Žamor.) jer treba sačuvati ono, što imamo, a to sačuvati je vrlo težko. Zato se držimo mi nagodbe i zato ćemo i ostati na temelju tom. Na osnovi svega ovoga ja primam predloženi proračun za osnovu specialne debate. (Živio na desnici.)

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Posilović.

Dr. **Miho Posilović**: Vis. sabore! Polag parlamentarnoga običaja progovoriti ću kod proračuna o našem financijalnom i političkom stanju. a pošto je g. predgovornik iztaknuo jedno od flagrantnih pitanja u našoj domovini, progovoriti ću i o narodnih odnošajih naše domovine.

Vis. sabore! Proračun ovaj kako je predložen, pokazuje se tako manjkavim. i tako nepodpunim, neimajuć pravoga temelja, kakov mora imati svaki proračun, da bi takav proračun, neću kazati, većina ovako vjerna, morala odbiti, da ga ne votira vladi, ali da bi ga morala povratiti na popravak i nadopunjenje. Proračun svaki mora govoriti nešto, svaka ona cifra u proračunu govori.

Ako mi uzmemo ono, što govori ovaj proračun za našu zemlju, moramo zaključiti, da je naše financijalno i političko stanje u zemlji našoj u obće veoma žalostno. Ja ću kazati neka pomanjkanja, koja se proti svim načelom protive. Dakako žalostno je to. da nam Magjari bacaju onu tangentu od 45% tako. da niti ne znamo, je li ta svota tolika, kolika stoji u proračunu, naime svota 3,772.303 for ili bi svota imala iznositi više. jer gospoda Magjari su za dobro pronašli obračunati, koko to zahtjevaju zaključni računi, a da nešalju ovih zadnjih godinah našemu saboru baš niti na znanje. Kad čovjek nema, što je potrošio danas, onda ne može ustanoviti, što može potrošiti ove godine.

Naša vlada, ili bar mogu kazati, ministar predsjednik Tisza, oni su odobrili ovaj sistem. da se po preliminiranom cielom dohodku zajednice naše ugarsko-hrvatske pravi proračun za sliedeću godinu. Ovo načelo ne stoji, niti ga nigdje na svietu ne ima. Idite i čitajte: Francezka i Englezka svaka pita, što smo potrošili lani, i po lanjskom proračunu. naime po onom, što je zaista unišlo poreza i koji je unišao. i potrošku koji je zaista imala državna vlast, prema tomu se kroji proračun. Proračun državni razlikuje se u jednom od proračuna običnoga privatnoga čovjeka, to je jedna fundamentalna razlika Naime privatnik svaki pravi i troši prema onomu, koliko ima — dakle se kod privatnoga čovjeka. ako razborito gospodari, pita, koliko ima dohodka, a prema tomu troši. Država pako pita najprije, koliko ona treba, i kako potrebe u državi u zadnje vrieme žalibože i odviše rastu, obično se dogadja, da država obično više treba — bar kod nas je tako — nego što to cifre iznose. Odtuda dolazi ono zlo, koje se zove deficit.

Ja nebi više trebao govoriti proti načelu proračuna već s ovoga razloga, jer košto rekoh, proračun nije napravljen po zaključnih računih, po prijašnjoj godini ili po prijašnjih 3 godina. nego je napravljen po površnom prosjeku dohodka i troška triuh godina. koji nam je predložen samo u glavnih svota, (preliminiranoj hrvatsko-ugarskoj zajednici). Izim toga ima i drugih pomanjkanja još više.

Preuzvišeni g. ban si valjda sam ne umišlja, da je predložio ovdje budget glede spojene Krajine, možda neki članovi u to vjeruju, ali držim, da preuzvišeni g. ban to ozbiljno ne drži. Jer kad se kaže. ti ćeš meni doznačiti 2,200.000 for. da trošim kako hoću, ovaj može biti trošak nabrojen pojedinimi poglavji i naslovi, a napokon se kaže, prenašanje, revirement je neograničen, onda gospodo dozvolite po financijalnom to nije proračun, i takvoga proračuna nije dosele bilo u nijednoj civiliziranoj državi. Imadete izim toga kojekakvih stavaka. a to je tangenta u ime biljegovanoga poreza od onih družtva, koja ovdje imaju poduzeća, a tu je uvršten paušal (na reservi) 20.000 for.

Gospodo! To je onako mrvoljica bačena i žalibože, da se ovakva što, ovakve mrvoljice u našem proračunu nalaze Stoga da je ova tangenta proračunana onako, kako bi trebalo, nebi iznosila 20.000 for., nego valjda 200.000 for. — dakle nemate ni 10% od onoga, što bi na ovu zemlju pripadalo.

S pitanjem proračuna, dopustiti ćete, da je pitanje našega kljnča u savezu, naime po kojem kjuču imamo doprinositi za zajednicu ugarsko-hrvatsku, i da se dade u ovom razpravljati i može, premda bi mnogo ljepše i dičnije bilo, da se ona gospoda, koja našu domovinu zastupaju u zajedničkom saboru, koja ju zastupaju u regnikolarnoj deputaciji, da ta gospoda od većine izvole u tom pitanju tamo razgovarati. Ja bo mislim. n esamo da je dobro, što ga je metnuo g. dr. Frank na dnevni red, nego dapače mi, ako smo narod sviestan, moramo kazati: „ovo pitanje ne bi se s dnevnoga reda nikada smetnuti smjelo".

Meni se dopada veoma, kad jedan divljak, koji je dakako samo saborski. a ne kulturni divljak, onako razmišlja ob ozbiljnih pitanjih, kad napne sve svoje umne sile, i kraj inoga posla nastoji, da oštroumno razvije svoje nazore, te da se neda uplašiti onako, kako se neka gospoda od slavne većine, koja su dapače ovom našom domovinom upravljala, što ja ne mogu razumjeti, da se neda uplašiti, da ne kaže, kako stoji financijalno pitanje ključa. Gospoda neka, napose g. Žuvić na moje veliko čudo, koji je pravio nagodu, koji je moralni nosioc nagode, kaže · ja o ključu ne mogu govoriti. ja nisam matematik. Ja se moram ovoj izjavi diviti i ne mogu čestitati zemlji takvoj, koju zastupaju muževi. koji kažu o fundamentalnom pitanju, da ga ne razumiju ništa. Pitanje ključa, nije pitanje matematike. (Glasovi: Tako je. Živio!)

Ja ću ob istom govoriti, premda nisam za potrebito pronašao pitanje onoga matematika, od koga si je g. dr. Šram dao raztumačiti kao kut g. dr. Franka. Pitanje to

je u istinu financijalno. Razlika izmedju financijalnih računa i drugih računa jest ta, da u financijalnom računu svaka stavka ima neki izražaj, ona govori, dočim matematika abstraktno iztražuje i ne pita, što ima koja stavka značiti, nego se samo na zakone matematičke osvrće. Od matematike na ovakva pitanja na sreću jako malo treba, naime četiri vrsti računa, a za ključ treba proporcije i equacije. To je sve, što je potrebito. Ja držim, da na to, na ove vrsti računa g. Žuvić kod svoga požrtvovnoga službovanja u Pešti nije zaboravio.

Ja sada imam kazati, što ja mislim glede našega ključa. Ja se u načelu slažem sa g. dr. Frankom, u načelu kažem, ne posve. Glede ključa odlučan je §. 12. nagode 6·44% je po istoj percent Hrvatske, što ga ima doprinašati za zajedničke posle. G. dr. Frank ima posve pravo, kad kaže: za zajedničke posle one, koji su zajednički cieloj monarkiji, naime za rat, mornaricu itd., je percent Hrvatske 1·86%, a taj percent prema dohodku cielom mora se uzeti naime prema dohodku Austrije i Ugarske. Ovo je tako rekuć jedan od glavnih izdataka.

Proračun taj doduše uviek raste, ali donekle je proračun pravilan, i prema tomu se po prilici može ustanoviti, koliko je Hrvatska morala doprinašati kroz 5, 6 godina za zajedničke poslove ciele monarkije. Ove godine, uzmimo okruglu svotu, zajednički izdatak iznosi 125 milijuna, te bi Hrvatska po ovom ključu, koji ja prihvačam, za zajedničke poslove neodbiv zajedničkoga dohodka platiti imala 2,232.000 for. Dohodak domovine Hrvatske, Slavonije iznosi oko 10 milijuna, onda gospodo možete računati, što bi nam ostalo, da mi nismo naše financije bez ikakvoga računa predali Magjarom, nam bi ostalo blizu 8 milijuna forinta. Naš budget ne iznosi niti 4 milijuna, a mi za neke zajedničke interese dajemo Magjarom najmanje 4.000.000 for.

G. Žuvić bio je jučer izvanredno iskren, i govorio je istinu, kad je kazao, da mi po njegovom dubokom uvjerenju ne živimo od Magjara, samo nije hotio tu istinu dalje nadopuniti, nego da je to dalje zašutio, o čem je i on uvjuren, da naš dohodak troše Magjari u svoje svrhe, za svoje željeznice, u svoje investicije, na poljepšanje Budapešte, gdje grad Zagreb ne može dobiti, što može svaki srednji grad u Magjarskoj.

Gospodo! Vam je dobro znano, koji su zajednički interesi izmedju nas i kraljevine Ugarske: dakle financije, trgovina, komunikacije itd. Trošak glede ovih interesa, kako je poznato, je jako razpruživ i to radi toga, jer se n. pr. na komunikacije može jedne godine više trošiti, a druge godine može se još mnogo više, dakle proračun glede ovih izdataka ne može biti tako pravilan, košto je proračun n. pr. zajedničkoga ministra rata. Nu da smo mi tu prikračeni i da mi investicija u svojih strukah ne dobivamo od 4 milijuna, to je g. dr. Frank pokazao i dapače dokazao, da je bilo godina takvih, kad Ugarska nije investirati dala našoj hrvatskoj domovini ništa. Mene je u ovom glede ključa, što se u glavnom slažem, uvjerilo razlaganje g. dr. Franka, donekle utvrdilo u uvjerenju i razlaganje dr. Šrama, premda ga ja posve nisam razumio u svem, ali toliko razumim, kad kaže, da i po njegovom mnienju ne stoji taj ključ od 6·44%, ali ne razumim ono, kako on kaže: dočim je zato dobar ključ od 45% prema 55%. Ja toga ne razumim, možda će to razumjeti i protumačiti koji član slavne većine, koji je s njim više u doticaju.

Ja držim, dok mi nemamo pravilnoga ključa prema Ugarskoj, da ćemo uviek biti oglobljeni, da ćemo biti oštećeni u našem dobru i da naša domovina mora propadati.

Ja još nisam posve dovršio, jer nisam kazao, u čem se ne slažem s g. dr. Frankom. Mnogi od vas će kazati na prvi mah, da ovaj razmjer naime od 64% prema dohodku kraljevina Ugarske i Hrvatske, da je taj isti kao 1·86% prema dohodku ciele monarkije. To bi se na prvi mah mislilo, ali to nije istina. Ponajprije je tomu razlog, što su Magjari dobrovoljno primili 30% na mjesto 28·99½, ali taj teret nagodbe nisu svalili niti svaliti mogli na nas, jer se kaže, da smo dužni doprinašati polag podataka, koji su postojali prije sklopljene nagodbe 1868. god. Dakle ovaj percent 6·44% ne bi nikako točno mogao stojati, jer mi možemo samo na glavnoj svoti od 28·98 participirati, a ne možemo participirati na 30%, jer je 70% spalo na Austriju. Dakle računi u obće glede zajedničkih posala sa Magjari ili prema Magjarom po percentu matematički se ni postaviti ne mogu, jer su dva razna temelja, oni su primili 30%, razmjer pako za nas, da plaćamo na 28·98% — tu dakle jedan ključ prema kraljevini Ugarskoj nije moguć. Zato glede zajedničkih posala morao bi ostati onaj ključ, glede drugih onih posala bilo bi najbolje, da ih niste davali Magjarom, jer kako se oni za gradnju željeznica kod nas brinu, tako bi se valjda zrelih ljudih i kod nas našlo, da bi to znali naći, a najbolje da niste to učinili, ali kad ste učinili, onda bi morali doprinositi samo u onom razmjeru, koliko oni za gradnju našu troše, investiraju više niti krajcaru. Ovaj ključ nije pronadjen, ali nije moja zadaća, da ja to pronadjem.

Još moram kazati, što mislim glede 6·44%, je li to načelno stoji. Gosp. dr. Šram je liepo kazao, najbolje da se ovi procenti moraju nadopuniti, naime 93·56 i 6·46% to moraju činiti 100%. Istina, kad bi mi imali s Ugarskom posla, i kad bi hotjeli s njom sasvim se sdružiti, onda bi po prilici ovoliko % iz naše zemlje došlo, ali mi ovih 6·44½ kad bi dali, onda bi dali za magjarsku upravu skoro toliko, koliko i oni, a g. Šram vam veli: „nadopunite to“.“ Magjari nemaju prištednja, dapače kako nas izkustvo uči, dugove prave, a nemajuć oni prištednja od 93·55%, ergo ne možemo niti mi imati; oni sve potroše na svoje potrebe, moralo bi se i ovdje sve potrošiti, a budući da mi dajemo za zajedničke interese, budući da mi dajemo Magjarom takov percent, koji treba nadopuniti, što ima faliti — tu je ono što je glavna pogrieška g. dr.

Franka. Tu mi ne plaćamo Magjarom samo za investicije, komunikacije, trgovinu, u što su nam dosta malo dali, nego mi plaćamo i ministra nutarnjih posala, ministra pravosudja, njihove župane i podžupane, dapače i njihove pandure. Tako mi tolik teret nosimo sa 6·44%. koliko sami Magjari.

Gosp izvjestitelj mislim, da će se na to osvrnuti, i da će nastojati ovaj nazor, ako je neopravdan, pobiti. Ja bi žalio, da se to ne bi razbistrilo, jer ako budemo tako dalje radili, da se ne budemo niti ufali misliti o financijalnom pitanju, o pitanjih, koja su za nas vitalna, onda će za nas zlo biti, jer će nam odjeću, kaput drugi krojiti, kako bude sam hotio, a ne kako budemo mi hotjeli.

Gospodo! Oprostite, što sam ostao tako dugo kod ovoga pitanja. Ja znam, doduše cifre govore, ali težko je s ciframi govoriti. Sada neću više dosadjivati sa ciframi, nego prelazim na dalnje razmatranje o političkom stanju.

Gospodo! Ako i nisu sve stranke izpunile svoju dužnost, ako naši stari parlamentarci, koji po 25 godina u hrvatskom saboru sjede, nisu niti razmišljali o državnih pitanjih, koja na nje spadaju, koji moraju to razmišljati. To narod ćuti, da mu je stanje sve nepovoljno, narod to osjeća u provincijalu; osobito u Krajini, da je ponj naopako, da je sve gore, da terete sve više nositi ne može, da je osiromašio. Narod ćuti, a ono što ćuti, za ovo tražiti bi morali razlog njegovi državnici, njegovi zastupnici.

Poznato će biti gospodi, da mi trošimo od kapitala svoga odavna, da su reserve gospodarske tako rekuć izcrpljene. Ima sada žalibože kuća, gdje je bilo prije po 10 komada goveda, a sada nema nijednoga, ni jedne krave. Toga ima po cieloj zemlji. Što je tomu krivo? Eto ovo sam kazao, naime iz zemlje se odnosi, iz zemlje se vuče i to na temelju onih računa, a u zemlju se ne ulaže ništa. Ja gospodo moram reći, da ja ne mogu pojmiti, da se s ugarske strane tako postupa u financijalnih pitanjih! Ja bi se bar usudio pitati, je li ovaj način dostojan jednoga naroda, koji se za slobodu borio, koji kaže, da se i sada bori za svoje slobodoumne institucije, koji razmišlja o svojoj državnoj ideji. Ja vas pitam, je li dostojno za jedan narod, da on želeć sebi slobodu, napredak, ide pak drugoga upropašćuje kojekakvimi fintami i računi, koji se pokazuju kao prevara.

Gospodo od većine, dopustite mi: vi ste upravljali ovom zemljom sveudilj, vi ste bili gospodari i onda, kad je ban Mažuranić vladao, s toga vi morate uzeti odgovornost moralnu za sve ono zlo, što je učinjeno. Vi ste krivi, što se niste pobrinuli, da se naše financijalno stanje na čisti temelj postavi; vi ste krivi, da niste nagodu znali sačuvati i braniti. Ja bi kazao, od ove nagode, kako postoji, da su skoro svi §§. povriedjeni, te neću nabrajati povriede, morate to sve sami znati, samo za jedan sam siguran, da nije povriedjen, a to je §. 39. koji kaže, da se troškovi zajedničkoga sabora plaćaju iz blagajne ugarske i da na iste participiraju i naši zastupnici iz Hrvatske.

Žalibože moram vam kazati iz toga, jer vi uviek u magjarski sabor birate iz većine, što nije parlamentarni običaj, jer znadete, da Magjari biraju u delegacije i druge stranke, iz opozicije, s toga je nastala sumnja u zemlji, da s te diete magjarskog sabora, drže na okupu ovu vašu stranku.

Gospodo! Pogrieške sve, koje ste vi učinili kao odgovorni, ne mogu se nabrojiti. Kao zastupnik krajiški ili bivše Krajine moram vam kazati, da ste pogriešili kod utjelovljenja Krajine, vi ste sve napravili, što su Magjari hotjeli. Magjari su najprije hotjeli, da budu Hrvati zastupani na ugarskom saboru, a kašnje njim se vidilo, da bi jih bilo odviše, pak su tražili, da se broj zastupnika umanji, te da ne odgovara broju naroda. a i na to ste pristali. Nadalje je nastala razprava glede proventa, Magjari su mudri, koji su bolje mislili o financijalnih odnošajih nego vi, te su Magjari odmah mislili na provente, kako bi je metnuli u svoj džep.

Tu ste popustili, a tu ste popustili radi toga, da bi se Krajina dobila. Ja mislim, da u životu političkom ima takvih momenata ili sličnih momenata, koji su i u drugom organičkom životu, naime ako nešto dozrije, onda to mora biti, onda ne odlučuje jedan faktor po svojoj volji. Ja držim, vojna Krajina bi bila kao zriela jabuka pala u krilo zemlje za njekoliko mjeseci, makar nekoliko godina i bez ovih popusta.

Poslovica kaže „prundentior cedit", ali kad vidim, u što vas vodi vaše popuštanje, moram dvojiti o obćenitoj vriednosti iste, te ja vidim, da je u takvom slučaju bolje ne popuštati, nego popuštati.

S ove strane, košto i s druge strane napadalo se na naš obstanak, a da mi još postojimo, najbolji je dokaz, da smo tu. Dakle s tim se neću mnogo mučiti, da dokažem, je li naša stranka mora postojati ili ne, jer je moj prijatelj Smičiklas to vrlo dobro razložio.

Ja bi se usudio vam odvratiti, što po svih načelih parlamentarnih moram tvrditi: „Vi, gospodo, jeste većina, ali vi stranka niste, vi ste samo onako na okupu, vi ste koterija. (Glasovi: Oho!)

Predsjednik: Molim g. Posilovića, da ovakve uvriedljive rieči ne rabi. (Glasovi sa ljevice: A što ste sve vi nam rekli?) Ja ne mogu dopustiti, da se jedna stranka zove koterijom. (Glasovi: Tako je!)

Dr. **Mirko Posilović**: Ova je stranka sastavljena u nekom broju od starih Magjarona, i ovo je temelj onaj, koga mi štujemo uviek. (Na skrajnoj ljevici: Aaaa!)

Jest, jer su ovi iskreni, kako je pravo kazao gosp. profesor Smičiklas, da oni, kako su g. 1845. stajali, tako stoje i danas, niti su bolji, niti su gori, (Josipović: Bolji!) a glede drugih to žalibože ne mogu kazati.

To je srbski klub, o kom ću morati progovoriti na kraju, jer iz štovanja prema narodu ne mogu ovdje samo o stranci govoriti.

Govoriti ću o vitalnom jednom pitanju, koje je iz-

taknuo moj g. predgovornik. Nu toliko stoji, da je taj savez izmedju vladine stranke i srbskoga kluba veoma star, i premda se je gdjegdje srbski klub prevario i tako mu se nisu neke vruće želje izpunile, ipak držim, da je još uviek spojen čvrsto s vladinom strankom.

Ona ostala gospoda su više manje vladini kandidati.

Ja vas nisam hotio napasti, što po parlamentarnom načelu niste postupali ovdje, vi ne imate ni svoga vodje, koga svaka stranka mora imati, a valjda ne ćete tvrditi, da vam je vodja preuzv. g. ban (Glasovi na desnici: Zašto ne?), a je li bi vi obstojali bez bana? (Žamor.) Tko vam je dakle vodja? Ovdje ga bar ne imate. (Glasovi na desnici: A tko je vaš vodja?) Našega vodje ne ima u saboru.

(Komeš Josipović: Ni našega ne ima. Glas na ljevici: Vaš je vodja Tisza!)

Ja moram priznati, da kao parlamentarna stranka najbolje stoje zastupnici stranke prava, jer njihovi vodje su tuj; kraj sve slaboće ove stranke, njezini vodje mogli su doći u ovaj sabor.

Ja se više neću baviti time. Oprostite, ja nisam htjeo štovane većine vriedjati; već sam mislio samo o načelu parlamentarizma govoriti.

A sada prelazim na naše političko stanje pogledom na djelovanje vlade.

Preuzv. g. ban ima pravo, kada kaže, da si daje truda, da radi, ali naše je uvjerenje, da ne radi za naš narod, za hrvatsku državu, nego proti našemu narodu, proti našoj hrvatskoj državi. (Tako je! na ljevici.) Preuzv. g. ban je upravitelj, on je, kako se kaže „guverner.“ Ali po nagodi nije ono, što bi morao biti hrvatski ban, nije glava jedne vlade; jer valja razlikovat vladu od uprave.

To ćete vi i sami znati, da se sada vode svi poslovi u onom duhu, koji daje i koji inspirira g. ministar predsjednik Tisza. U tom duhu ako se vlada, onda znamo, što to znači.

Mi smo znali, ili bar ja, program preuvišenoga g. bana prije, nego je došao u našu domovinu. Vam će se to činiti paradoksno, ali je istina. Taj program je bio nacrtan prije u „Pester Lloydu“, koji je kazao, da treba postaviti muža u Hrvatsku, koji će braniti i zastupati magjarsku državnu ideju. Preuzv. g. ban to čini u podpunoj mjeri, i kazao nam je prekjučer, da smo mi pokrajina.

(Nije istina! na desnici.)

G. dr. Hinković, koga ste našli za vriedno na 40 sjednica izbaciti, kazao je, da je Hrvatska po nagodi provincija, a ban je to povladjivao, i možda je samomu preuzvišenomu gospodinu banu bilo neugodno, da ste izbacili na 40 sjednica muža, s kojim se je tako slagao.

Moram kazati, da mi je neugodno bilo čuti, da je jedan član od opozicije kazao, da je Hrvatska provincija. Preuzv. g. ban isto tako kazao je u saboru, da se sasvim slaže sa drom. Hinkovićem.

To je silogizam. Ono što je gospodin dr. Hinković kazao, jest i mnienje banovo; po tom imate to, da je ban kazao, da je Hrvatska provincija magjarska.

Kako se iz toga vidi, preuzv. g. ban vrlo krasno vrši svoju misiju. Samo dvojim o tom, da li i štovana većina tako svoju misiju vrši; jer kako se čini i njoj su te rieči bile ne ugodne, te ih nastoji dementirati.

Ali tu ne ćete uspjeti. (Toga ban nije kazao! na desnici.)

Molim, on je kazao, da se slaže sa drom. Hinkovićem; a ako ja kažem, da se np. slažem sa drom. Šramom, onda je ono i moje mnienje, što je on rekao. Tu ne treba komentara. Ako on tako dalje podje, mogao bi kazati danas sutra, da smo mi magjarska županija i onda bi on došo do toga, da bude veliki župan, čemu i zašto bio bi dorasao. Ali, kao što spomenuh, kao glava vlade države hrvatske, koja vlada ima držati se načela nagode i braniti pravno stanovište kao glava vlade on svoju dužnost podpuno ne vrši.

Mi smo uviek u fatalnom položaju medju dvie vatre Na nas napada s ove strane (većine), a istom vi dovršite, napada na nas stranka prava još žešće.

Ja bi molio gospodu, neka izvole čitati nagodu, koja u §. 1. kaže:

„Kraljevina Ugarska sjedinjena s Erdeljem i kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija sačinjavaju jednu te istu državnu zajednicu tako napram ostalim pod vladom Nj. Veličanstva stojećim zemljam, kao što i napram inim državam.“

Zajednica znači u našem jeziku savez, a ne znači jedinstvo. S toga je vlada pogriešno stavila, kako sam čitao, u kr. reskript „državno jedinstvo“, mjesto „državna zajednica.“ U zajednici dakako ima mnogo forma. Ovdje ne treba mnogo govoriti o teoriji. Teorija razlikuje saveznu državu i savez država, Bundesstaat i Staatenbund.

Da li smo mi Bundesstaat ili Staatenbund, Hrvatska ipak ostaje država.

Da to stanje nije promjenjeno, da ga napose nije mislio promjeniti plemeniti Deak, koji žalibože sada nema nasljednika u Magjarskoj, to je dokazao jučer gosp. profesor Smičiklas.

Po nagodbi dakle ostaje kraljevina Hrvatska ravnopravna sa kraljevinom Ugarskom, kao što i prije. Po prijašnjem ugarsko-hrvatskom pravu poznamo „zemlje krune sv. Stjepana.“

U tom savezu država je Ugarska takodjer zemlja. Preuzv. gospodin ban sa velikom ljubavi rabi rieč „zemlja“ za Hrvatsku. Nu ta rieč nije tako pogrdna: jer n. pr. pruski sabor se zove zem. sabor, pak zastupa silniju državu, nego li je zajednica ugarsko-hrvatska.

U tom, ko što rekoh, nebi bila tolika pogrda, da se mjesto kraljevina Hrvatska ili država hrvatska, kaže samo: zemlja.

Ima još i drugih dokaza, nu ja ću se ograničiti na dokaz same nagode, jer je dokaz iz povjesti naše krasno razvio gospodin Smičiklas.

Po nagodi samoj, po §. 59. smo politički narod. Pitam ja preuzv. gospodina bana, gdje u provinciji živi politički narod?

Zatim imademo mi glede naših prepora izaslati regnikolarnu deputaciju. U tom pokazuje se dokaz pariteta.

Recite vi meni, što bi bilo, da danas padne na pamet n. pr. saboru kraljevine Češke, pa da kaže Reichsrathu: dajte izaberite vi regnikolarnu deputaciju i mi ćemo ju izabrati. Sjegurno bi se nasmijali. To su u kratko dokazi, da preuzv. gospodin ban stoji na krivom temelju.

Ja bi želio, da on taj krivi temelj ostavi.

Države glede samostalnosti nisu jednake. Niti sama hrvatsko-ugarska zajednica nije podpuno samostalna država, jer glede nekih poslova i to velike važnosti, kao navještanja rata, sklapanja mira itd., ona je u zajednici sa Austrijom. Dakle nije podpuno samostalna. Ovo, što mi imamo, ovo sačinjava karakter državni, te ne odgovara stanovištu nagode, ako se tvrdi, da smo pokrajina.

Ja mislim, da sam dosta jasno govorio. Kraljevina i država nije isto. Ima kraljevina Češka od koje, ja mislim, položaj naš politički jest povoljniji.

To nije isto, kraljevina i država, jer po znanosti i kraljevine kao takove, spadaju medju države, a država je obćenit pojam.

Ja moram kazati, da naš položaj po nagodi nije sjajan, on je zamršen; jer nagoda glede financijalnoga ključa je naša šteta i naša bjeda.

Ali nagoda, kako stoji, ona je za nas pogubna dosta.

Preuzv. gospodin ban dopustiti će mi, da ako priznajemo nagodu, kao medjunarodan ugovor, da ne moramo priznati, da je koristna za Hrvatsku. To mi priznati ne možemo, dok se tvrdi obično sa onih stranah, da Magjari, da drugi kontrahent nagodu svaki dan vredja. Buduć, da oni nagodu vredjaju, a mi je vredjati ne ćemo i ne možemo u ničem, buduć, da oni to čine: mora doći do toga, ako oni neće lojalno, ako neće točno izpunjavati nagode, da će sama nagoda morati propasti. Jerbo, ako je već sam koji zakon za koji narod tako poguban, taj se zakon mora promjeniti; jer nema nijednoga zakona, koji bi mogao osuditi narod, da trpi to, da moralno, duševno i materijalno propada.

Nagoda, po mome mnienju ne vriedi mnogo.

Štovana većina i naša vlada dozvoliti će mi, da kad bi Hrvatska imala onu duševnu i kulturnu snagu, koju imade Češka, kad bi mi imali u većini svojoj jednoga Riegera i Klam-Martinitza, da bi mi bolje stajali.

Ali žalibože neka uzme tkogod Diogenovu lampu, pak neće naći muža u našoj većini slična ovim.

Mi bismo mogli napredovati. Ali premda narod štedi i radi, premda vlada naša podupire gospodarstvo; dok nam oduzmu po krivom ključu sve, dok Magjari ne investiraju ništa kod nas, dok se narod do skrajnosti izsisava: dotle ne hasni nam radnja, niti štednja. Jer što hasni raditi i štediti onomu, koji je u zajednici sa drugim, a ne zna, što ima dobiti. Toga nitko neće savršenim nazvati.

Onaj, tko radi i štedi, mora znati, zašto radi i štedi, on valja da računa.

Vis. vlada iztiče, da nastoji u svakom pogledu podići gospodarstvo u našemu narodu. To bi morao biti program svake stranke. to se po sebi razumije; jer je konkurencija velika u svietu. Preuzv. gospodin ban istina u tom pogledu vrši svoju dužnost, kao upravitelj; ali kao glava vlade hrvatske ne vrši.

Ja bih rekao, da glede zakona mnogih nema sporazumka izmedju naše i zajedničke vlade.

Uzmimo n. pr. zadružni zakon naš autonomni, za koga ne bih rekao, da nebi mogao biti bolji, ali on postoji, te poznaje tajne diobe. Uzmimo četvorica su potajno podjeljena tako, da po zadružnom zakonu morali bi biti priznani. Trojica od ovih ne plaćaju poreza, a četvrti plaća. Dodje ovrhoveditelj, te pošto onaj, koji radi i plaća porez, ima više pokretnosti, a oni drugi manje, to oduzme i proda njegove stvari za porez onih drugih. Tu bi morao biti sporazumak medju našom i zajedničkom vladom. Ja moram kazati, da u okružju novogradiškom prodaju se posjedi tako često i takovom dosljednošću, da ja ne znam, što će erar učiniti sa timi posjedi. Uzmimo u občini Lipovljani, gdje su nekada mogli uz velike zadruge obradjivati zemljišta, koja su veoma ne plodna, sada erar toliko posjeda kupuje, da ne može imati koristi; jer neće naći, tko će se tamo naseliti, pošto su, kako rekoh, zemljišta ne plodna, te su se mogla obradjivati jedino onda, kad su bile zadruge velike sa 10 i više mužkih članova. U ovakovih pitanjih valjalo bi, da preuzv. g. ban vrši svoju dužnost, kao glavar zemlje.

Preuzvišeni g. ban izvolio je reći, da je on dobar patriot. Ja se glede toga niti najmanje ne mogu izjaviti; jer preuzvišeni gosp. ban nije kazao, da li je patriota hrvatski, ili da li je patriota magjarski. Dok te izjave ne budem čuo, ne mogu se izjaviti. Naši stari, dok su bolje živili sa Magjari, onda su se zvali „filiam barum patriarum."

Preuzvišeni g. ban je izvolio jučer reći ovdje, da je to jedna država, samo i jedno državljanstvo, i kao da on misli, da je i domovina jedna. Ali pošto to nije izrazito rekao, neću toga niti tvrditi.

Preuzvišeni g. ban izjavio je: gdje je jedna država, tu je i jedan žep, samo jedan erar. Na tom temelju hoće sve naše šume krajiške, koje su krajišnici svojim trudom zasadili i odgojili, spraviti u magjarski žep, u žep države magjarske. Ja držim, da je preuzvišeni gosp. ban ovdje opet na krivom temelju. Moram kazati, da pojedini,

čovjek može pogriešit, ali glavar zemlje nebi načelno smio pogriešiti glede onoga zakona, koji si je ta glava za temelj uzela.

Ovdje se kaže u §. 8. nagode: S onim ipak ograničenjem, da ako bi se radilo o prodaji državne dalmatinsko-hrvatsko-slavonske imovine u zemljah i šumah, o tom se sabor i t. d.“ Upozorujem ovdje, da se kaže: državna dalmatinsko-hrvatsko-slavonska imovina u zemljah i šumah“, iz česa takodjer sljedi, da se ovdje naš hrvatski erar, kao državni priznaje: jer inače bi se kazalo „državna imovina u Hrvatskoj i Slavoniji“. Gospodo, nemojmo ono izpustiti iz rukuh, što imamo.

Ako dodje do razkršća, ja bi najradje, da bude onako, kako naša stranka drži; raztrgnuti sasvim ne treba; ali dobro bi bilo, da mi u zajednici sa Magjari imamo samo delegacije.

Tu je gospodo tendencija, da se radi proti našoj narodnosti. Pogledajte željeznice, gdje se namještaju sami Magjari, isto tako kod krajiških šumah namještaju se samo Magjari. I vi, gospodo, imadete djece. Što će od Hrvata biti, ako sva dobra mjesta zauzmu Magjari? Je li to u duhu nagode, je li ban u tom čini svoju dužnost? To su veoma tužne činjenice.

Ja moram kazati to, da je ovdje velika razlika, na koju naši juriste nisu mislili, kad su sklapali ovakove zajedničke interese sa Magjari, — važna je, što će mi i g. ban priznati, razlika izmedju uprave, kako je bila prije godine 1848., koja je bila domaća sa malo agenda, od uprave sadanje. Onda nije imala magjarska uprava ovdje ništa tražiti, a i naša zemaljska vlada imala je mnogo manje posla, nego danas.

Uprava današnja zahvaća tako u život naroda, ona se tako živo može uhvatiti naroda, da narod mora stradati od uprave, ako je ona proti narodu, neprijateljskoga duha, neprijateljske tendencije.

Ja moram kazati, da je strašno, što sada sve uprava ima, želјenice, ceste, obrt, trgovinu, što to uprava može učiniti, ako je narodu neprijateljska. Gospodo, to je i proti načelom humaniteta i proti načelom morala, da jedna vlada, ne mislim našu vladu, nego ministar predsjednik Tisza, može u neprijateljskom duhu raditi proti zemlji ovoj, jer ima drugu narodnost. Mi svoju narodnost nedamo i ne možemo dati.

Gospodo, ako budete i dalje popuštali, moglo bi se dogoditi ono, što je ljepo kazao g. profesor dr. Marković, da mjesto slavnoga naroda, koji je bio antemurale christianitatis, da bude narod kukavan, moglo bi se dogoditi vašim popuštanjem, da iz snažnoga junaka postane nakazni hermofrodit. Ali ja držim, da niti magjarski narod nije tako jak.

Povjest će suditi. I kao što je pojedinac odgovoran pred kaznenim zakonom za zločine, tako je i narod odgovoran pred sudom povjesti. A povjest osuditi će ovakov postupak proti našoj domovini, kraljevini Hrvatskoj, proti narodnosti hrvatskoj. Da se pako proti narodnosti radi, uvjeren sam ne samo onim, što sam kazao, nego iz svih institucija. I u isto domobranstvo uvlači se magjarski jezik. Ja želim, da bude tomu jedanput kraj; a kad to bude, onda ne budemo niti mi išli do skrajnosti.

Žao mi je, da je već vrieme odmaklo, ali budući da je sa protivne strane pala jedna veoma važna izjava glede odnošaja Srba prema Hrvatom, držim se ja obvezanim odgovoriti i moje umirenje u tom pogledu izkazati; tim više, što sam ja zastupnik kotara, košto visoka vlada dobro znade, u kojem je pomješan elemenat katolički i pravoslavni, i što ja u obće kao sin ove domovine moram željeti, da bude sloga, da se razumijemo.

Ja to pozdravljam, meni je drago, da je g. Gjurković to pitanje iztaknuo, pa i ovo pitanje može biti na dnevnom redu, ali je potrebno zrela i hladna razmišlanja, a ne uzajamne svadje. Što se moga stanovišta tiče, to ću ja u kratko kazati.

Rieč Srbin imade kod nas dva znamenovanja: ta rieč znači kod nas jedanput narodnost, a drugiput vjeru. Vjera pravoslavna je u svom temeljnom načelu nacionalna — narodna: naša katolička vjera je universalna.

Katolička crkva je tako konsekventa u svojih načelih universalnih, da ona nebi hotjela popustiti — uzmimo ministru-predsjedniku Tiszi, nego ona nije popustila niti knezu Bismarku, koji je sada prvi državnik. I kad bi n. pr. koj narod htio što separatističkoga imati, ne može on rimsku kuriju prisiliti, da učini nešto proti svomu načelu.

Ovdje kod nas radilo se u onom hodočašću prije 4 godine o tom, da bi se uvela slavenska liturgija. Ja sam uvidjam, da se slavenska liturgija nebi mogla uvesti n. pr. u Kranjskoj i Štajerskoj, gdje su narodnosti pomješane; jer ne bi bilo pravedno, da ljudi razne narodnosti ne samo da nemaju mira u parlamentu, nego niti u crkvi. Ali da je vrhovna glava crkve u Hrvatskoj pristala na slavensku liturgiju, ja vjerujem, da bi onda možda i naša i magjarska vlada obustavila svoju opoziciju. Rimska kurija bila bi popustila u tom narodnom pitanju; jer ovdje smo mi čisti, jer se nebi vriedjao nitko, da se našim jezikom, bilo staroslavenskim ili hrvatskim služi služba božja, ali košto rekoh proti volji rimske kurije mi ne izvojevasmo ništa; jer njezina su načela universalna. To je ona razlika, koja karakteriše ove dvie crkve.

Zato, gospodo, vidite naši popovi mogu propagandu činiti, a vaši nisu sposobni; jer je vaša crkva narodna. Zato imate veliku snagu; jer imate ne samo narodnu ideju za sebe, nego i ideju crkvenu. U tom leži vaša snaga. Naš narod će bolje shvatiti ideju crkve, nego ideju države, dapače domovine — k državnoj ideji ne može se niti dovinuti — n. pr. ako koga nemožeš dobiti da kaže: ja sam po narodnosti Srbin, čim mu vjeru spomeneš, mora kazati: ja sam Srbin. O tom nema dvojbe.

Nadalje stavio je g. Gjurković više teza; jedna je jako klasična, na nju ću najkasnije doći. Nu jedna je veoma praktična i to je ta, da nije svaki Srbin po narodnosti onaj, koj je Srbin po vjeri. To ja razumijem, to bi ja prihvatio i kažem svakomu čast, tko po vjeri kaže, da je Srbin, jer Grk nije. crkva je srbska, a ova je neovisna od patriarha grčkoga. Čast svakomu, tomu ja neću ništa prigovoriti. Nu ja bih štovao i štujem ono individualno čuvstvo, što je spomenuo g. Gjurković. — Ako tko misli, da, premda on i njegova porodica već preko 100 godina živu u našoj domovini Hrvatskoj, u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, da se on po narodnosti osjeća Srbinom, nemoj ga vriedjati, to je njegovo individualno osvjedočenje, to mu uzeti, izčupati ne možeš, inače si ga uvriedio u njegovom ćuvstvu; a ćuvstvo ovo je svakomu sveto. Ja dakle držim, tko je po vjeri Srbin i tko s individualnoga ćuvstva za sebe kaže: ja sam Srbin. dobro, ja proti tomu nemam ništa. Samo bi se opro propagandi, da se kaže: svaki, koj je po vjeri Srbin, taj je i po narodnosti. Tomu se opirem: jer propaganda kao takova protivi se našoj političkoj narodnosti, našoj državnoj ideji.

Gospodo, nemojte više od mene zahtjevati. toliko možete znati, da sam ja uviek zauzet za slogu našega naroda; a ako ćete pogledati dalje, vidjeti ćete. da je ta sloga potrebita. Čitajte magjarske novine, pa ćete vidjeti, kako se oni vesele, ako se mi pokeckamo, oni na to računaju. to je njihov calcul. Učite se iz mnienja tudjega suditi o nam, jer sam čovjek sebe ne može poznati, nije dosta, što on misli, nego što drugi misle o njemu. Ja držim, da je sloga svakako potrebita, a k slogi vodi to, da se stvar razmotri hladno, da se po načelu uma, po načelu znanosti stvar riešava, da ju bar riešavaju oni, koji su na čelu vlade, na čelu crkve, državnici i zastupnici. Pitanje ovo, koje svaki čas može, bilo veću bilo manju vatru poroditi. to pitanje je važno, tomu se pitanju ne može važnost odreći i o njem je svaki patriota razmišljati dužan.

Nu gospodin Gjurković iztaknuo je jedan nazor, koji po nijednoj znanosti ne stoji, napose ne po etnografiji, on je rekao, da smo mi dva naroda, Srbi su poseban narod po etnografskih načelih, a Hrvati posebni.

Ja držim, da jezik odlučuje, narodni običaji donekle, ali jezik najviše. Jedinstvo ovo dao nam je Bog, a drugo moramo si mi stvoriti našom mišlju i našim radom. Ja bi se usudio pitati g. Gjurkovića — on čini mi se u jeziku nalazi razliku — kako se on u klubu može razumjeti s temeljnimi članovi većine, sa starimi unionisti, ta oni nisu govorili ilirski, oni ne priznavaju jugoslavenske ideje i kojekakve ideje, koje su izmišljene samo zato, da se spojimo, da budemo jedno, da ne bude razlike. Oni nisu bili zauzeti, kao što veli gos. Smičiklas niti za našu literaturu, dakle ja pitam, kako ih gos. Gjurković može razumjeti? Ona gospoda morala bi drugim jezikom govoriti, nego on.

Gospodin Gjurković izvolio je spomenuti Engleze i Amerikance kao prispodobu. Ne znam. je li je gosp. Gjurković bio u Americi, ali ja nisam, zato ob ovom pitanju težko je suditi, je li je jezik tako zvanih Engleza u Ameriki isti, koji i Engleza ovdje. Ako se govori o Americi. dopustiti ćete, da tamo ima i Engleza, a kad imade u Americi Engleza, to moraju biti oni, koji su se iz Englezke doselili, onda morate dopustiti, da je amerikanski Englez takodjer Englez, drugačije nije. U Americi imade Njemaca, Engleza, narodnosti su pomješane. A tko se najviše seli u Ameriku? Sele se Irci. Irac neće se priznati za Engleza. I izvolite se sjetiti kod te prispodobe. da mi ne bi došli u tako žalostan položaj prama kraljevini Ugarskoj, kako Irska prema Englezkoj. To proizvadja uzajamne smutnje, patnje, a irski narod trpi najviše.

G. Gjurković izvolio je tumačiti, zašto nema u opoziciji nijednoga Srbina. Ja ne bi njegovo tumačenje prihvatio. Srbski klub spojio je savez, koaliciju s vladinom strankom. Vi ste radili tako. da je izabran u vašem jednom kotaru, gdje su pravoslavni u velikoj većini, katolički pop, za kojega su molili činovnici, kada im ga je vlada htjela dati za kandidata: nemojte za boga poslati nam toga, mi ćemo za svakoga drugoga glasovati. Vladinim ljudem bilo je težko glasovati za njega, vaši su ga izabrali. Ja kažem, da mora dotle doći i to se je kod Srba već počelo pokazivati, mi ne možemo sjediti ovdje po vjeri i narodnosti. Srbin, koj liberalno osjeća za ovu otačbinu, koj vidi, da mi propadamo, da su Magjari nam na zator, zašto ne bi on sjedio u opoziciji, ili dapače na skrajnoj ljevici — u stranci prava, — vi gospodo mislite. da to nije moguće, ali ja sam uvjeren, uzmimo — horribile dictu — da David Starčević postane banom, mnogi vaši Srbi bili bi u stranci prava. (Žamor. Glasovi na ljevici: Svi. Na desnici: I vi.)

Ali, gospodo, želimo si uzajamni napredak, a ne tražimo separatizma, dlake u jajetu. gdje je nema. Ja držim po kulturi narodnost hrvatska sa srbskom jedna je te ista, ne samo ovdje, nego i u kraljevini Srbiji, naša literatura mora biti jedna. I pokojni Daničić bio je toga mnienja, on je bio muž. koj se je svojim radom odlikovao i koga vi Srbi medju prve muževe brojite·

Ja zaključujem tim, da želim, ne samo narodnost priznati, nego napose želim, da mi budemo imali muževa, koji budu Magjarom znali kazati, kao što je Rieger rekao: nedajme se. Želim da mi nadjemo muža, kojemu će domovina doviknuti: složi djecu moju, pokaži, da su sinovi jedne majke, domovine Hrvatske, države Hrvatske, neka se ne dadu od tudjinca, od Magjara gnjesti. Tim vas pozdravljam i zaključujem. (Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Rieč imade preuzvišeni gospodin ban.

Preuzvišeni gospodin ban Dragutin grof **Khuen-Hedervary**: Visoki sabore! Samo ću u kratko reflektirati na

neke tvrdnje g. predgovornika dr. Posilovića. Uztvrdio je g. zastupnik, da sam ja u prekjučerašnjem svom govoru rekao, da su krajiške šume „magjarske šume“. Ja toga nisam rekao, jer su mi onda, kad sam ja označio državni imetak i državni erar, vrlo dobro poznati bili svi kraljevski reskripti, odnoseći se na to, isto tako, kao što §. 8. nagodbenoga zakona od g. 1868. i §. 2. revidirane nagode od god. 1873. Od onoga, što sam rekao. ja ne odustajem. Ja sam se držao onih ustanova, koje su u jednoj i drugoj nagodi sadržane, a u istih ustanovljenu iznimku u pogledu onih državnih nepokretnina ležećih u ovih kraljevinah ne samo da priznajem. već ih ja, koji stojim na temelju nagode i podpuno respektiram. (Živio na desnici.)

A drugo pita g. zastupnik, kakov sam ja patriota?

Na to mu neću odgovoriti i to s razloga, jer se patriotizam riečmi dokazati neda. O patriotizmu suditi će potomstvo po djelih (Tako je na desnici.)

Na dalnja državopravna razlaganja g zastupnika — ja mislim, da će ovaj visoki sabor podpuno priznati moju pravdoljubivost — ako mu ne odgovorim danas. već onda, kad bude dulje ovdje sjedio u saboru.

Medjutim moram nekoliko rieči progovoriti na izreke g. zastupnika Tadije Smičiklasa, koji kao što i g. dr. Posilović tvrdi, da sam ja rekao, da je „Hrvatska provincija“.

Buduć da znadem, da je g. zastupnik povjestničar i da mu je stalo do toga, da dobro napiše poviest, to mu kažem, da ja to nikada uztvrdio nisam. (Živio na desnici.)

Ja sam rekao, da je g. dr. Hinković pravo označio državopravni položaj; znam dobro, što sam rekao. Jer ja sam onda očitovao, da je imao pravo, kad je primietio, da sam ja rekao, da je samo jedna država, dakle da Hrvatska nije država, to tvrdim i danas.

Ali ja nisam odobravao ono mnienje g. dr. Hinkovića, da je Hrvatska provincija, niti sam odobrio ono, što je izvodio odanle, što je prije tvrdio. Ja nisam to odobravao. ko što mnogo toga ne, što je gosp. Hinković iz svoje prvašnje tvrdnje proizveo. Već zato ne bi to bio učinio, jer opetovano kažem, da dobro pazim na svoje rieči za da me ne bi mogao g. dr. Derenčin na račun pozvati, kojemu sam jur potanko označio položaj zemlje, kojemu naime sam rekao, da su ovo kraljevine, da je Hrvatska i Slavonija kraljevina, providjena državopravnom autonomijom. (Živio na desnici.)

A napokon u zadnjih svojih riečih kazao je g. zastupnik Smičiklas, da ja prevrat pokrećem odozgor. Ja mislim, tko mene bolje pozna, da taj ne može to o meni tvrditi, a već zato ne, jer ja otvorenim vizirom vojujem. Nu ja sam pravedan i rekao bih, da i g. zastupnik nije prevratnik, sigurno ne. Ali čini mi se, da je ipak prijatelj prevrata bilo od zgora, bilo od zdola, jer se je odviše pozivao na godinu 1848. (Živio ban! Tako je na desnici. Veselost.)

Predsjednik: Rieč imade gospodin Josipović.

Stjepan Josipović: Visoki sabore! Ja u ovoj debati o proračunu ne bih bio progovorio: jer se zbilja od jedne. druge i treće strane ovoga sabora već govorilo dovoljno i odviše, da mi se nije posebice osvrnuti na nekoje prigovore opozicije.

Da cienjena opozicija neće, da votira proračun vladi, to nije ništa nova, to biva u svih parlamentih; jer štovane opozicije, koje su uviek naravno u manjini, znadu dobro, da one neće zapriečiti votiranje budgeta. Jer da bi one znale, da će one zapriečiti votiranje budgeta, tada — ja sam o njihovu patriotizmu odviše uvjeren, nego da bih mislio, da bi one htjele zemlju u takav metež dovesti, koj bi sliedio, kad bi se plaće činovnika obustavile. Nego opozicije drugu svrhu hoće, da poluče uzkraćujući proračun: prvo da one vladam svoje negodovanje, svoje nepovjerenje izraze, a drugo da zavlače i onemogućuju rad istoga sabora, da mogu biračem kazati: opet nije ništa pod ovom većinom učinjeno, zato gledajte vi, da mi dodjemo na vladu, onda će biti sve dobro. (Žamor na ljevici.)

Jedan vriedni član skrajne opozicije jako je dobro naglasio, da mi moramo štediti s obćim dobrom t. j. da ne smijemo nanašati troška našemu zemaljskomu eraru. Gos. Sladović je to jako liepo kazao i zbilja ja se sasvim slažem s tim. Ali što je bilo? On je svoje rieči odmah činom pobio, jer gospodo, vi ste čuli, da je on više od jednoga sata govorio. (Zast. Kumičić: Zašto govorite vi?)

Stjepan pl. Josipović: Zašto me smetate? Onda ću još dulje govoriti!

Gospodo, ja se na njegovo stanovište stavljam i primjećujem, da svaki dan našega saborisanja stoji 2000 for. Mi držimo četiri sata sjednice, to na sat odpada 500 for. Kažite, je li je njegov govor vriedan 500 for. (Smieh.) On je iz svoga patriotizma nanio zemlji štetu od 500 for.

Gospodo, ja to shvaćam, da opozicija sigurno neće vladi votirati indemniteta, ali hoćemo sada metnuti šalu na stran i malo ozbiljno o stvari govoriti. (Na ljevici: Ta šala skupo stoji zemlju.)

Da se debata s takovom žestinom vodi i takovim načinom, kako se kod nas vodi, oprostite, da izrično kažem, to ne služi na čast niti narodu, koga zastupamo, niti nam samim, a najmanje onim, koji takove prizore provociraju.

Velecienjeni zastupnik g. Smičiklas izvolio je jučer apostrofirati turopoljsko plemstvo. Ja kao župan, comes turopoljski, držim si za dužnost, da odbijem svaku sumnju i kako bi kazao misao, da bi mogli plemići turopoljski biti nepatriotični Hrvati. Ja to moram najodlučnije odbiti. Neka mi bude dopušteno, da gospodinu zastupniku Smičiklasu. koji je i povjestničar, te će to njega može biti intresirati, — da mu neke, neznam kako je daleko on dosegao u svojoj povjesti, da mu neke historičke crte citiram.

Plemići turopoljski već su si pod kraljem Belom IV, stekli velikih zasluga, ne samo za previšnje priestolje, nego i za našu domovinu i za kršćanstvo, kad su njihovom pomoćju suzbijeni bili Tatari, a da je tomu tako,

neka mi bude dozvoljeno, da ovo nekoliko redaka pročitam.

Rudolf II. god. 1582. u povelji svojoj kaže ovako: „Qui videlicet olim ob fidelia servitia eorum, tempore melitissimi quondam Domini Belae Regis quarti per immanissimos Thartaros ad maritimas usque insulas pulsi culmen bonoris nobilitatis eorum sunt adepti, praestare, et exbibera valeant atque possint".

Gospodo! Kojih su predji ovakove zasluge stekli za domovinu i vjeru, njihovi potomci ne mogu biti ne patriote. (Živio! na desnici.)

Ovo su, gospodo, potvrdili i drugi kraljevi. Turopoljci imaju povelju od Sigismunda 1436., onda imadu povelju od kralja Leopolda od g. 1670. i Karola VI. od 1637. godine.

Neka mi bude dopušteno, da pročitam još povelju od kralja Leopolda, koja će možda razsvietliti neke pojave, koji i sada bivaju u našoj domovini. Iz ove povelje vidjeti ćete, da su plemići turopoljski bili uviek vierni svomu kralju. Povelja je pisana latinski, ja sam ju preveo na hrvatski i čitati ću hrvatski, jer se bolje razumije (čita).

Gospodo! Oni, koji ovakova pisma i povelje dobivaju od kraljeva, oni ne mogu biti ne patriote. Toliko mi je bilo kazati o Turopoljcih.

Dalje bio je gosp. veleštovani zastupnik Smičiklas takodjer tako dobar, te je spomenuo osobu moga strica Antuna Daniela Josipovića nekako, kao da je on Magjare protežirao na štetu hrvatštine.

Gospodo! Nije moje ovdje, da ja branim pok. svoga strica; suditi će historija, koji je bolji patriota, koji je više na korist svoje domovine učinio ili Daniel Josipović ili Tade Smičiklas. Ali, hvala Bogu, neće historiju pisati samo Smičiklas, nego će i drugi historici suditi. (Smieh. Na lievici: Magjarski.)

I oni će suditi.

Nadalje je g. Smičiklas izvolio napomenuti ono moderno ime: Magjaroni. Ja mislim, da gosp. Smičiklas tu razumieva one, koji zbilja žele uniju s Ugarskom. Ja spadam medju te i ja sam jedan od onih, jer moju otačbinu Hrvatsku ljubim i ja sam pravi i čisti s dušom i tielom Hrvat.

Gospodo! Uzmite vi, kad mislite da je tako pogubno u uniji s Magjarskom, uzmite posestrimu Dalmaciju; ona nije u toj uniji i mi znamo, što je sada od nje. Ja sam osvjedočen, da kad bi ona bila s Ugarskom u uniji, kao mi, da bi drugačije stajala, što Magjari uviek žele.

Neka se g historik izvoli osvjedočiti iz spisâ saborskih, nije li u svakom ugarskom saboru Dalmacija bila gravamen, a ako Austrija neće, da dade Dalmaciju, to niti su krivi Magjari niti Magjaroni, nego može biti oni, koje vi više ljubite nego Magjare, oni, koji su preko Litave.

Gospodo! Ja sasvim objektivno govorim, uzmite vi, da je Dalmacija s nama sdružena, dotično u uniji s Ugarskom, nebi li ova imala onu autonomiju, koju imamo i mi? A je li bi ona htjela dati svoju autonomiju za našu? Ja sam osvjedočen, da kad bi bila Dalmacija skopčana s Hrvatskom, da nebi g. Mazzuri mogao predbaciti g. Sladović, da je on ne znam pod kakvom firmom izabran za narodnoga zastupnika, nego bi on sjedio kao zastupnik jednoga kotara Dalmacije u ovom saboru. (Tako je! na desnici.)

Moja gospodo! Da prosudimo strašnu pogibelj unije s Ugarskom, inače bi morali nagodbu sklopiti sa Austrijom, inače bi morali ići nekamo preko mora, kako je g. Sladović rekao. Pogledajmo kraljevinu Česku, kojom se niti u bogatstvu niti u kulturi ne možemo mjeriti. Kakav je njezin položaj? Kakva je njezina autonomija, a kakva naša? Gdje je njihova vojska? Mi imademo pod našim narodnim barjakom naše domobranstvo pod hrvatskom komandom. To je velika stvar. (Glasovi na lievici: To je magjarsko. — Prigovaranje: Imadu i oni domobranstvo.) A gdje je njihovo? Gdje imadu oni puteve? Gdje dobije Štajerska i Kranjska paušal? Moglo bi se kazati, da su Česi zaigrali svoj ustav, da su bili nadvladani na bielom brdu. Mi nismo zaigrali ustav, ali čuvajte se, da ga vašom krivnjom ne izgubimo; (Prigovaranje na lievici, odobravanje na desnici.) jer kad se mak na konac tjera, onda pukne.

(Gjuro Kamenar: Ne ćete nas izazvati na takovu bedastoću. — Nemir na desnici.)

Ja to g. Kamenaru praštam. (Smieh.)

Sada bih imao još nešto veleštovanomu g. zastupniku Posiloviću odgovoriti. Veleštovani g. zastupnik Posilović izvolio je kazati, da prije god. 1848. nisu Magjari imali nikakav upliv u našu administraciju i da je hrvatska vlada sama upravljala. To ne stoji; jer mi prije g. 1848. nismo ni imali vlade, nego je obstojao consilium regium Hungaricum, koji je uticao u sva administrativna imenovanja.

Moja gospodo! Ja mislim, kad se ovdje što kaže, da to ide u narod i onda narod može misliti, da Magjari prije 48 godina nisu ovdje ništa uticali, nego da smo mi novi Magjaroni upliv Ugarske donieli. (Glasovi na lievici: Dokažite! Prigovaranje, nemir.)

To je istina, ja ne izvrćem historije.

G. Posilović izvolio je prigovoriti, zašto mi, saborska većina ne bira u delegacije, dotično u zajednički sabor nikoga iz opozicije, t. j. njihove stranke. No, ne biramo s toga, što članove skrajnje lievice ne možemo birati, jer oni ne priznaju zakona. Vi pak, gospodo, od „neodvisne opozicije", vi ste za bana Mažuranića bili 7 godina u Pešti. (Glasovi na lievici: A vaši?)

Ja sigurno ne, a od ove gospode (na desnici) malo ih je bilo. (Glas na lievici: Miškatović.)

Vi ste ona jezgra Mažuranićeve vlade, vi ste bili 7 godina tamo, pak niste ništa dobra učinili za narod i zato vas nismo htjeli birati. (Silan smieh na desnici.)

Još samo nešto imam primjetiti današnjemu velecienjenomu govorniku g. Posiloviću. U koliko sam ga razumio, on ipak stoji na temelju nagodbe, jer ju je on više branio, nego može biti g. Žuvić. (Smieh.)

On dakle stoji na temelju nagodbe, a g. Smičiklas, član iste stranke, rekao je, da on ništa ne priznaje, nego hoće, da skoči na pragmatičku sankciju. Oprostite, gospodo, no ja moram pitati, što da držim do takove stranke, u kojoj se takvi odlični članovi ne slažu ni u političkom temelju, ni u političkom fundamentu svojem! (Odobravanje na desnici.)

U ostalom to na mene ne spada, to je stvar gospode, a gdje će se sastati, toga ja ne znam. (Smieh na desnici i na skrajnoj lievici.)

Da nebi upao u ono, što sam malo prije prigovorio, naime da se badava novac ne troši, svršujem izjavljujući, da primam predlog odbora proračunskoga za podlogu specijalne debate. (Živio! na desnici.)

Predsjednik: Zast. g. dr. Marko Lončarić poduprt po desetorici gospode narodnih zastupnika podnio je sliedeći predlog.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

„Visoki sabor neka izvoli generalnu debatu ob osnovi zakona o proračunu potrebština samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za g. 1885., koja se evo sedmi dan nastavlja, zaključiti".

Predsjednik: Visoki sabore! Glasovati će se o predlogu g. Lončarića i drugova. Molim gospodu, neka izvole na mjesta.

Prima li vis. sabor predlog g. zastupnika Lončarića, da se ova razprava o proračunu za godinu 1885. zaključi?

Koja su gospoda zato, neka izvole ustati.

(Ustaje većina.)

Predlog je primljen i tim je glavna razprava zaključena.

Visoki sabore! U smislu §. 44. poslovnika u slučaju, da sabor takav zaključak učini, mogu upisani govornici izabrati iz svoje sredine govornika jednoga, kako za predlog, tako i proti predlogu imali bi se birati govornici. Nu pošto nije nitko upisan osim g. dr. Majcena, to se samo sobom razumieva, da on imade rieč. Ja dakle zaključujem generalnu debatu i podieljujem rieč g. zastup. Majcenu.

Dr. **Josip Majcen**: Gospodo! Dozvolite mi, da prije svega odgovorim g. komesu turopoljskomu Josipoviću na njegovu historičko-matematičko-političku ekskurziju. Uvjeren sam, da će g. profesor Smičiklas, kad bude pisao specialnu poviest Turopoljaca, zaslužno uvažiti u prilog Turopoljaca citiranu po g. Josipoviću diplomu, poglavito onu od g. 1670., koju je sgodno citirao upravo danas kao na godišnjicu smrti Zrinji-Frankopana.

Što se tiče matematičke vještine gosp. Josipovića, kojom je točno proračunao, koliko stoji govor, držan po g. Sladoviću, to se uslobodjujem g. Josipovića pitati, nebi li znao proračunati, te saboru kazati, koliko stoji njegova šutnja u peštanskom saboru? (Smieh na lievici. Kamenar: Milijune.)

Što se tiče Dalmacije, za koju je g. Josipović naglasio, da bi ona pod krunom Stjepanovom materijalno bolje prosperirala, nego li u zglobu zemalja, zastupanih u carevinskom vieću, to volim, da ne izstupi iz toga zgloba zemalja pod tu cienu, da dodje pod krunu Stjepanovu, već iz toga jednostavnoga razloga, jer premda je prije pasivna nego aktivna, ipak ne čuje na carevinskom vieću gadnih predbacivanja, da biva uzdržavana, što bi za sigurno ovdje svaki čas čula od drage braće Magjara.

Sada dozvolite, da u kratko svoju kažem o proračunu, koji leži na stolu vis. kuće.

Ja ću unići in medias res, te odmah naglasiti, da ću odkloniti koli predlog vlade, toli izvješće odbora proračunskoga, te uslied toga ne primam proračuna za podlogu specialne debate.

Izvješće proračunskoga odbora veli, da se osnova ovoga zakona o proračunu za g. 1885. bitno i pohvalno odlikuje od prijašnjih tim, što je predložen proračun i za Krajinu i za provincijal, te što je time sabor došao u željenu priliku, da može o potrebština i pokriću ukupne sjedinjene zemlje ustavno razpravljati i zaključivati. Nu pitam, nije li to obmana, kad se tvrdi, da je saboru na ustavno pretresivanje predložen proračun, makar je „odstupno", dakle protuzakonito, kako se veli u izvješću proračunskoga odbora, od §. 9. c. kr. naredbe od 15. srpnja 1881. uzakonjene 9. studenoga 1883. autonomna upravna potrebština Krajine ustanovljena paušalnom svotom. Pokriće za autonomne potrebštine bivšega krajiškoga područja nije ustanovljeno po §. 9. spomenutoga zakona, nego se je odstupilo od te ustanove; ja velim, da je ta ustanova, po kojoj je ustanovljena svota od 2,200.000 fr. za sliedeće tri godine, eventualno do obnove financijalne nagodbe, nepravedna i protuzakonita.

Akoprem predlog odbora veli, da se zakon smije na ovakav način promieniti, ja ipak velim, da je to illegalan način, jer bi se taj paragraf morao predhodno promieniti ustavnim propisanim putem po svih odlučujućih faktorih posebnim zakonom, onda bi se tekar mogao donieti ovakav proračun glede pokrića potrebština za područje bivše Krajine.

Pitam nadalje, nije li obmama tvrdnja, da se ustavno razpravlja proračun za bivše krajiško područje, kada u §. 4. osnove financijalnoga zakona imade mjesta revirementu t. j. prenašanju medju stavkami i poglavji? To će reći, da vlada može po miloj volji prenašati potrebštine, a tim se eludira sav posao ovoga sabora. Može se punim pravom tvrditi, da ovakav proračun za bivše krajiško područje niti ne ima sankcije. Revirement i načela ustavna o proračunu, to su pojmovi, koji se ne dadu spojiti.

Već bi ovaj razlog bio dovoljan i toliko važan, da

odklonim prihvat ovoga proračuna za podlogu specijalne debate.

Nu imade još i drugih razloga. Tako proračun iztiče, da nije još sjedinjenje Krajine sa provincijalom podpuno provedeno i da se ovo nesjedinjenje zrcali u tom, što se vidi iz proračuna, da imade mnogo oblasti u bivšem krajiškom području, koje upravljaju po posebnih pravilih i zakonih i različitih od onih, koje imamo za provincijal.

Nu pitam ja, zašto nije sjedinjenje ovo podpuno provedeno? Tomu je kriva vlada. Zar nije imala vlada dovoljno vremena od god. 1881. da izgladi te opreke? Mi vidimo, da su druge zemlje, koje su mnogo veće, provele u mnogo kraćem vremenu organizaciju, skoro u jednoj desetini toga vremena, koje je vlada izgubila.

Koji je razlog tomu zatezanju u podpunom provedenju sjedinjenja bivšega krajiškoga područja? Ili vlada u tom ništa ne radi ili kani organizaciju provesti po osobitoj formi. Tertium non datur. Stavimo, ako je prvo, onda valja zastupstvo naroda da energično pozove vladu, da provede to izjednačenje, da ne bude zemlja pod tim zatezanjem trpjela, jer je vlada stavila u izgled, da će rezultat organizacije biti mnogo prištednje za zemlju. Ako je potonje, tada sam uvjeren, da se neće bez upliva preko Drave provesti organizacija i da će mnogo zaudarati po magjarskoj državnoj ideji.

Ne znam takodjer s kojega razloga nije vlada još predložila proračuna glede uporabe onoga viška, koji je rezultirao iz obračuna izmedju Hrvatske i Ugarske za g. 1881. i od 100 000 for. za g. 1880. Vlada zato ili ne ima vremena ili ne ima potrebština, koje bi se mogle namiriti iz ovoga viška?!

Iz svega ovoga se vidi, da preuzv. g. ban ne radi u smislu zak. čl. II. od g. 1869. glede vremena, kad se ima proračun redovito predlagati, naime uviek prije nastupa dotične proračunske godine, za koju se razpravlja, već nam je i ovakov zadocnieli proračun predbačen u takvoj formi, da ga sviestan hrvatski zastupnik ne može primiti za podlogu specijalne debate . . . . (Nemir na desnici.)

Predsjednik: Molim g. zastupnik ne ima pravo kazati protivnoj stranci, da su nesviestni ljudi. Ako još takovu rieč upotriebi, ja ću mu oduzeti rieč.

(Dr. Franjo Marković: Nije on to rekao.)

Dr. **Josip Majcen**: Gosp. predsjednik me je krivo shvatio. — Ja nisam rekao da je tko bezsviestan, nego sam rekao, da sviestan čovjek proračuna toga primiti ne može.

Predsjednik: Ja g. zastupnika po drugi put pozivljem na red. Ja sam dobro čuo. Tko nije sviestan, taj je bezsviestan.

Dr. **Josip Majcen**: Ne bih mogao primiti proračuna gledom na smjer i tendenciju Njeg. preuzvišenosti bana, koji je nadahnut duhom magjarske državne ideje, tako da se taj duh odaje na mnogih mjestih samoga proračuna.

Ja držim, da je Nj. preuzvišenost kao ban hrvatski i načelnik ove zemlje zlim putem pošao; on bi morao kao ban hrvatski na misli imati, da zastupa interes Hrvatske, a ne Magjarske; on bi morao znati, da ga ova zemlja plaća i uzdržaje, a ne magjarski ministar-predsjednik Tisza (Živio! na ljevici.) i Magjari. Svaki njegov čin bi morao odgovarati interesu Hrvatske kat exohen. Tako mu kao narodni zastupnik Hrvatske ne bih mogao nikada oprostiti onaj propuštaj, ja bih rekao onaj delictum ommissionis, što nije pošao kao ban hrvatski reprezentirati ove kraljevine, kad je boravio carević Rudolf na Rieci, da tamo zastupa Hrvatsku. To bi mu već najobičniji pojmovi o kurtoaziji nalagali, a kamo li u ovoj sgodi, kad se zna, kako stojimo s Riekom. Magjari su pohitili, da se poklone.

Njegova preuzvišenost g. ban već je jedanput rekao g. dr. Markoviću i Derenčinu i meni, da ne prima lekcija od nas. Ja mu velim, da on kao načelnik zemlje po svom položaju mora od narodnoga zastupnika, ako uztreba i lekcija primati. On se mora učiti štovati u narodnom zastupniku veličanstvo naroda, kao drugoga faktora, u ustavnoj zemlji kao legislativnoga faktora.

Nam je svejedno, što radi preuzv. g grof Khuen-Hedervary, ali nam nije svejedno, što radi ban hrvatski! S toga neka mi oprosti preuzv. g. ban, ako naglasim, da jučerašnji govor niti nije formom niti nutarnjom sadržinom odgovarao onomu govoru, koji bi morao i smio držati u hrvatskom saboru hrvatski ban (Živio! na lievici.) u proračunskoj razpravi.

Ili zar dolikuje hrvatskomu banu frazami, ironijom i sarkazmom odvraćati na govore zastupnika, koji iztiču potrebe zemlje? Zar su žuljevi i znoj naroda, kojimi plaća hrvatskoga bana sa 35.000 for., zavriedili, da vriedja narodne zastupnike, a po tom i narod hrvatski?

Ja neću dalje reflektirati na govor preuzv. g. bana iz toga razloga, što nije nijednu tvrdnju, koju je iztaknuo niti jednim dokazom podkriepio, već je samo naprosto tvrdio ovo i ono. Zabrana n. pr. kongresa je dobra za Hrvatstvo, a dokaz nam je ostao dužan itd. Ja dakle neću dalje reflektirati, nego zaključujem svoj govor usvajajuć razloge izrečene s ove strane proti proračunu uz pripomenak, da neću votirati proračuna nijednomu banu, za koga neću biti uvjeren, da je dušom i tielom Hrvat. (Živio! na lievici.)

Predsjednik: Visoki sabore! Današnju sjednicu zaključujem, a drugu uričem za sutra u 10 sati s nastavkom generalne eventualno specijalne debate proračuna za g. 1885. tim, da prvu rieč imade g. izvjestitelj.

(Svršetak sjednice 1 sat 40 časova.)

Četrdeset i treća saborska sjednica,

obdržavana dne 1. svibnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Svršetak generalne i početak specialne debate o proračunu za godinu 1885.

Predsjednik (zvoni): Sjednica počima, molim g. bilježnika, da izvoli pročitati zapisnik.

Bilj. **Stevan Popović** (čita):

Zapisnik

42. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 30. travnja 1885. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 47 gg. saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni: ban kraljevina Hrvatske i Slavonije preuzvišeni grof Dragutin Khuen-Hedervary, predstojnik unut. odjela g. Danilo Stanković, zamjenik predstojnika pravosudnoga odjela g. Klein i savjetnik bogoštovno nastavnoga odjela g. Janko Jurković.

Zapisnik prošle sjednice saborske je pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da su na visoki sabor stigli ovi podnesci:

Br. 256. sab. Odbor za rasudbu zemalj. računa podnosi izvješće o računih saborskih troškova i to za vrieme od 1. siečnja do 31. kolovoza i od 1. listopada do 31. prosinca 1884.

Stavit će se na dnevni red.

Br. 225. sab. Narodni zastupnik Josip Zorić poduprt po dovoljnom broju svojih drugova podnosi ovaj predlog:

Neka vis. sabor izvoli zaključiti:

Ustanove saborskoga poslovnika odnoseće se na razpravu saborskih odbora, naročito §. 25. imade se tumačiti tako, da pojedini saborski odbori mogu viećati i zaključivati samo za vrieme, kad zasjeda sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Upućuje se odboru za izradbu saborskoga poslovnika.

Narodni zastupnik Josip Beruta moli tronedelj dopust. Podieljuje mu se.

Predsjednik stavlja na glasovanje svoj u prošloj sjednici stavljeni predlog koji glasi: da se narodni zastupnik dr. Hinko Hinković sbog tezke povriede saborskoga dostojanstva izključi iz četrdeset saborskih sjednica.

Sabor glasovanjem usvaja ovaj predlog predsjedničtva.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom je redu nastavak generalne eventualno specijalne debate ob osnovi zakona o proračunu za potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za g. 1885.

U toku debate javlja predsjednik, da narodni zast. dr. Marko Lončarić poduprt dovoljnim brojem drugova, podnosi predlog koji glasi:

Visoki sebor neka izvoli generalnu debatu ob osnovi zakona o proračunu potriebština samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1885., koja se evo sedmi dan nastavlja, zaključiti. Predlog ovaj bje po saboru usvojen.

U ½2 sata po podne zaključi predsjednik današnju sjednicu i ureče buduću za sutra 1. svibnja u 10 sati prije podne sa ovim dnevnim redom: nastavak generalne, eventualno specijalne debate ob osnovi zakona o proračunu za potrobštine unutarnje samouprave kraljevine Hrvatske i Slavonije za g. 1885. s time da rieč imade izvjestitelj proračunskoga odbora.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Stevo Popović v. r.
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li, visoke sabore, kakove primjetbe na ovaj zapisnik? (Neima).

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Prelazi se na dnevni red, na dnevnom redu je glavna razprava o proračunu za g. 1885.

Rieč ima odjelni predstojnik g. Danilo Stanković.

Tadija Smičiklas: Molim rieč u osobnoj stvari. Ja čitam ovdje u „Narodnim Novinama", da je preuzvišeni g. ban odgovarajuć na moj govor rekao: čini mi se, da je g. Smičiklas prijatelj prevrata, jer se preveć pozivlje na god. 1848. Ovo sam ja dužan ovdje da izpravim, i da očitujem, da ja stojim na stanovičtu Hrvata od g. 1848., kada su Hrvati branili i obranili prejasnu dinastiju i mogu reći da sam kao Hrvat lojalan, da nisam prevratnik, jer nisam sin naroda, u kojega je historiji upisan debrecinski sabor.

(Na ljevici: Živio!

Zast. vlade **Danilo Stanković**: Visoki sabore!

Zakonska osnova, kojom je vlada zatražila indemnitet, dala je povoda, da se je već onda razmahala formalna proračunska debata: u toj razpravi razglabalo se je obširno i potanko javno stanje zemlje, pak premda je od toga vremena proteklo samo nekoliko mjeseci, nisu poštovana gg. predgovornici oklievali podvrći se i opet tomu trudu. To dokazuje svakako živ interes za javne poslove naše otačbine, a dokazuje i to, da se proračunska razprava mili i onim, kojim se sam proračun baš ne svidja. Kako su poštovana gg. od opozicije onda uzkratila indemnitet, tako odklanjaju sada proračun i to g. zastupnik samoborski u ime svoje stranke, jer je proti nagodbi i sadanjem stavu, a g. zastupnik klanjački u ime svojih jednomišljenika, jer nema povjerenja u vladu. Ja držim, da se izdatci, koji su osnovani na zakonu ili opravdani javnom potrebom, po ustavnih načelih ne mogu samovoljno uzkratiti. Većina izdataka u ovom proračunu osnovana je na zakonu, pak kad bi sabor uzkratio ovakove izdatke, tad bi on jednostavno obustavio zakon, koji je donešen sporazumnom voljom obajuh faktora zakonodavstva, naime krune i visokoga sabora. Za uzkratu pojedinih izdataka mogu dakle po mojem mnienju biti mjerodavni samo razlozi državne ekonomije, pa dolazim ja stoga do zaključka, da uzkrata proračuna iz razloga političkih nije u skladu s ustavnimi načeli, koja gospoda od opozicije rado ističu.

Predležeći proračun udešen je prema temeljnomu zakonu i državopravnomu položaju ovih kraljevina. Prigovor podignut proti ovomu proračunu, da ne obuhvaća dohodke i izdatke zemlje i da se u njem ne nalaze sve grane javnoga života, nije dakle s gledišta zakona osnovan. Gospoda govornici s lieve strane ove visoke kuće, koji su taj prigovor učinili, tvrde da je tomu kriva nagoda, ali oni nisu taj svoj prigovor utvrdili dokazom, da su nagodbenim zakonom u tom pravcu sužena prava zemlje. U istinu taj bi dokaz bio vrlo težak, kada se pomisli, da je prije nagodbe proračun kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije ustanovljivalo carevinsko vieće, a da su saboru kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije dostavljeni na ustavno pretresivanje samo proračun zemaljske konkurencionalne zaklade i još nekih zemaljskih zaklada. Istom nagodbenim zakonom stekla je dakle zemlja proračunsko pravo i odgovornu vladu, te je nagodbenim zakonom došao ovaj visoki sabor u položaj, da uspješno vrši kontrolu nad upravom. Po istom nagodbenom zakonu pripada kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji podpuna autonomija u poslovih nutarnji, prosvjete, bogoštovja i pravosudja. U svih tih poslovih vrši zakonodavstvo prejasna kruna i ova visoka kuća, a eksekutivu obavlja autonomna vlada ovih kraljevina. Tim je zemlja stekla državopravni položaj, koji se napram stanju prije nagodbe i navlastito prama stanju od god. 1791. ovamo može nazvati stečevinom, koju uzčuvati i ojačati vriedno je truda svih rodoljuba domovine. Ja mislim, da to mogu uztvrditi tim većim pravom, čim se kod prosudjivanja nagodbenoga zakona na temelju historičkoga prava ovih kraljevina ne mogu uvažiti pojedini momenti narodne prošlosti, nego sav historički razvoj javnih odnošaja i političkoga života našega.

Sve to nije priečilo, da su obje štovane opozicije sklopile amfiktionski savez proti nagodbi kao temeljnomu zakonu ove zemlje. G. zastupnik samoborski, koji tvrdi, da „stranka prava" stoji na temelju državnoga prava hrvatskoga i na podlozi prava, što ga ima svaki narod na svoj obstanak, zahtjeva za Hrvatsku podpunu samosvojnost, te baciv pogled u budućnost, označio je put, kojim „stranka prava" kani svoj program ostvariti. Rečeni g. zastupnik rekao je naime, da će „stranka prava", dobivši većinu u saboru, podastrieti Njeg. Veličanstvu adresu i kazati kralju, što joj treba. Po programu, što ga je razvila stranka prava u osnovi svoje adrese, zahtjeva ona samostalnost Hrvatske i da joj se povrati osim Dalmacije i Istrija, Kranjska, Koruška i Štajerska. Izpunjenje tih zahtieva nebi zavisilo samo o dobroj volji Nj. Veličanstva, nego bi „stranka prava" morala pod jaram svoga programa skučiti i Ugarsku i kraljevine i zemlje zastupane u carevinskom vieću. (Vrlo dobro, na desnici). Ja držim, da se takov program ne može ostvariti putem parlamentarnim. Stranci prava po mojem mnienju ne bi ostalo ino, van ili ostati i u većini na temelju svoga dosadanjega programa prema devizi: simus ut sumus, aut non simus, ili stupiti na polje realnih odnošaja, te poći putem, kojim su udarile dosadanje većine, — putem nagodbenim. I budać da bi po mojem mnienju i najpovoljniji uspjeh u nazočnom pravcu svakako zaostao vrlo daleko za sadanjim programom „stranke prava" — treba samo pomisliti na rujanski manifest i na revidiranu nagodbu g. 1872. — to bi po mom sudu nastao razkol u „stranci prava". Novi „nagodbenjaci" stranke prava pomakli bi se na desnu stranu visoke ove kuće, a puritani ostali bi na starom mjestu pod starom svojom zastavom, pa budać da se u povjesti sve ponavlja, valjda bi se stara „stranka" prava tada zvala neodvisnom strankom prava. (Vrlo dobro. Smieh na desnici). Ova stranka vindicirala bi jamačno dosadašnjom uztrajnošću sve ono, što drži pravom Hr-

vatske, te bi udarala na prvašnje svoje pristaše istom žestinom, kojom navaljuje sada na narodnu stranku. — (Tako je).

Poštovana „neodvisna narodna stranka“ zahtjeva, koliko ju ja shvaćam, reviziju nagode u onom pravcu, da se zajedničkimi poslovi označe samo oni, koji se razpravljaju u delegacijah: riečju „neodvisna narodna stranka“ ide za tim, da Hrvatska zauzme u cielokupnoj monarhiji onaj isti položaj, koji zauzimlje Ugarska. U tom pogledu Hrvatska nije pristupila na osnovu zakonskoga članka 42. od g. 1861. ugovaranju nagode s Ugarskom, to posvjedočuje i povjestni tečaj stvari, a i sama nagoda, koja počimlje riečima: „Pošto su kraljevine Hrvatska i Slavonija tečajem stoljeća, koli pravno toli faktično spadale ka kruni sv. Stjepana, i pošto je u pragmatičkoj sankciji takodjer izrečeno, da su i zemlje krune Ugarske medju sobom nerazdružive, to su na ovih temeljih s jedne strane kraljevina Ugarska sjedinjena s Erdeljom, s druge strane kraljevine Hrvatska i Slavonija za poravnanje nastavših medju sobom državopravnih pitanja sklopile nagodu“. Državna zajednica nije dakle bila u pitanju kod nagodbenoga ugovaranja medju Ugarskom i kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom; za nju se je a priori uzelo, da nikad nije prestala, te su nagodom uredjena samo državopravna pitanja medju kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom te Ugarskom.

Iz §. 5. — §. 10. nagodbenoga zakona sliedi nadalje, da su oni poslovi, koji su pokraj posala zajedničkih zemljam krune Ugarske i ostalim zemljam Njegovoga Veličanstva još zajednički kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji i kraljevini Ugarskoj, ustanovljeni medjusobnim sporazumkom, čega je naravna posliedica, da se krug tih posala može suziti opet samo medjusobnom privolom obijuh ugovarajućih stranaka. Tražeći povratak tih zajedničkih posala kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji, traži štovana „neodvisna narodna stranka“ vrlo bitnu preinaku nagodbenoga zakona i to u čas, kada narodnoj stranci odriče i nadu, da će ona izcieliti one ustanove, koje smatra povriedjenimi i kad tvrdi, da je upravo taj predvidljivi neuspjeh jedan od onih uzroka, s kojih je odklonila sudjelovanje u regnikolarnoj deputaciji. (Vrlo dobro. Tako je! na desnici.)

Neodvisna narodna stranka izašla je na mejdan s tim programom, premda je oštroumni otac adrese, u kojoj je sadržan program te stranke, priznao, da nebi ni ovakve nagode, kakova je sadanja, sklopili, da ju sada idemo sklapati.

Ja mislim, da je u očigled svega toga dopuštena dvojba, da bi „neodvisna narodna stranka“, da bi bila i u većini u ovoj visokoj kući, mogla ostvariti svoj program.

Preostaje dakle jedina nagodba kao čvrst temelj, na kojem možemo razvijati svoje narodno i političko biće, pa je tako izvediv jedino program narodne stranke, koja stoji na temelju nagode.

Pod uvjetom, da narodna stranka stvori dobru upravu, pripravan je g. zastupnik samoborski pružiti joj ruku, ali buduć da po njegovu mnienju dobra uprava po sadanjem sustavu nije moguća, to bi on mogao naravno pružiti ruku narodnoj stranci samo preko groba nagodbe, a tada jamačno ne u drugu svrhu, nego da joj zaželi sretan put. (Smieh.) I g. zastupnik peteranački navalio je na upravu, tvrdeći, da se po jednom te istom zakonu raznoliko mjeri pravo prama raznolikim osobam i prema vjetru, koji od sgora duhne. Onaj, koji podiže takovu osvadu, morao bi ju dokazati, a ja poričem, da bi g. zastupnik peteranački mogao dokazati tu osvadu. Zakon valja jednako za svakoga, oblasti stoje i moraju stajati nad strankami; za njih kod odlučivanja stvari može biti samo zakon mjerilom, i u tom smjeru glase svi naputci, koji odzgora idu na oblasti, a ako g. zastupnik peteranački zna za kakve druge naputke, neka ih izvoli predložiti. Uprava svake zemlje odgovara kulturnomu stanju njezinomu, pa ja naprama tomu ne protuslovim predgovorniku, da je uprava u Českoj, koja je u kulturnom pogledu toli napredna, bolja nego kod nas.

No kad je g. zastupnik peteranački tako strog, onda bi on morao biti i pravedan, te priznati da u Českoj nisu samo organi javne uprave, nego i svi ostali činbenici javnoga života u istom razmjerju vrstniji, nego kod nas. Zemlja može imati samo takvo činovničtvo, koje je kadro proizvesti, i ja sam sretan, da mogu kazati, da se hrvatsko činovničtvo, što se tiče inteligencije, sposobnosti i čestitosti, ne boji sravnjivanja s nijednim stališem u ovoj zemlji. (Na ljevici: Za kortešaciju!) Činovnici su po prisezi i dužnosti svojoj pozvani, da brane temeljne uredbe zemlje pak jer neće i nesmiju, da se pridruže nastojanju oko rušenja pravnoga poredka, s toga je vika na njih. Ja vrlo žalim, da je g. zastupnik peteranački na svekoliko činovničtvo bacio ljagu, spomenuv samo obćenito, da je mito uzelo igrati znamenitu ulogu. Vlada bi mnogo zahvalnija bila g. zastupniku, da joj je priobćio kakove slučaje mita, pa bi se bio uvjerio, da takav nedostojnik nebi dugo obnašao častno zvanje javnoga urednika. Vlada zahtjeva od javnoga urednika prije svega, da je čistih rukuh, te smatra ona primanje mita najvećom povriedom uredovne dužnosti, s kojom je bezuvjetno i bez milosrdja spojen gubitak službe. (Živio! na desnici.)

Visoki sabore! Vrlo je žalostno, da se u ovoj visokoj kući sa stranačkoga stanovišta prikazuju javni odnošaji u ovoj zemlji u slici, koja ne odgovara pravomu stanju stvari, a to je tim žalostnije, čim je ono neosnovano mnienje, koje gdje gdje u inozemstvu vlada o javnih odnošajih ove zemlje, samo odjek onih neopravdanih osvada, koje se u visokoj kući ovoj podižu proti upravi i sudstvu, što ne škodi samo reputaciji zemlje, nego i njezinomu kreditu. (Glasovi sa desnice. Tako je!)

Dobra uprava moguća je samo ondje, gdje svi slojevi pučanstva prijanjaju oko toga zadatka, podupirući javne organe uprave, (zast. Kamenar: Toga neima!) ali žalibože kod nas se stavljaju zaprieke vladi i organom njezinim baš s one strane, koja najviše viče na lošu

upravu. (Burno povladjivanje na desnici, zastupnik Kamenar prigovara.)

Predsjednik: Molim g. Kamenara.

Predstojnik za unutarnje poslove **Dane Stanković**: (nastavlja).

Poštovani gosp. zastupnik peteranački podvrgao je kritici svojoj i postupak vlade i njezinih organa prigodom minulih izbora. O tom je bila velika razprava ovdje prigodom verifikacije izbora; ja sam imao čast tada razviti stanovište vlade i suzbiti napadaje proti njoj upravljene, pa s toga neću zlorabiti uztrpljivost viš. kuće, ponavljajuć ono, što sam već kazao jedanput. Samo mi je primietiti, da se i g. poštovanomu zastupniku peteranačkomu najviše daje na žao, što su činovnici glasovali za kandidata „narodne stranke."

Činovnici i po ustavnih načelih ne smiju se staviti u protimbu sa temeljnimi zakoni zemlje. (Povladjivanje na desnici. Glasovi: tako je), niti se pokazati kao neprijatelji tih zakona. Takovim držanjem griešili bi oni proti vjernosti, koja ih kao članove državnoga organizma veže s tim organizmom.

Glasoviti Waschington, koji nije bio manje liberalan, nego g. zastupnik peteranački, rekao je jednom: dok ja imam čast upravljati javnimi poslovi, nikada neću sa svojim znanjem na koje važnije mjesto postaviti muža, komu su politička načela u protuslovju sa obćenitimi načeli vlade; to bi bilo političko samoubojstvo". (Glasovi: Tako je.)

S toga je sasvim naravno, da su činovnici kao čuvari zemaljskih institucijâ glasovali za kandidata one stranke, koja stoji na braniku tih zemaljskih inštitucija. Razstavljajuć se s tim gospod. zastupnikom, koji je završio kao „μάντις κακῶν" prelazim na gospodina zastupnika brodskoga, koji tvrdi, da gospodarski odsjek zemaljske vlade ne shvaća svoga zadatka, da subvencionira kazalište, da podjeljuje liečničke i živinarske štipendije, da nagradjuje putujuće učitelje i da se bavi obrtnom obukom, privezujuć toj tvrdnji savjet, neka se rečeni odjel ne bavi stvarmi, koje nanj ne spadaju i neka ostavi obrtnu i gospodarsku obuku nastavnomu odjelu.

Poštovani gosp. zastupnik nalazi se u tom pogledu donekle u bludnji. Gospodarstveni ured zemaljske vlade podjeljuje iz naslova 13. proračuna samo gospodarske štipendije, a sve ostale stavke naslova 13. odpadaju na druge odsjeke. Da gospodarski ured podieljuje gospodarske štipendije, to je logična posljedica toga, što gospodarski i šumarski naukovni zavodi stoje pod njegovim rukovodstvom. Savjetu poštovanoga gosp. zastupnika pak, da se ovi potonji zavodi predadu bogoštovnomu odjelu, protivi se §. 6. zakonskoga članka II. : 1868., koji vrhovnu upravu poljodjelstvene i gospodarstvene nastave pridieljuje nutarnjemu odjelu. Nadalje vojuje proti tomu i razlog taj, da se kod ovih zavodah više radi o strukovnom naobraženju, nego li o humanitarnoj naobrazbi, pa zato ne podpadaju ti zavodi ni u drugih zemljah navlastito u zemljah, zastupanih u carevinskom vieću i u Ugarskoj, ministarstvu bogoštovja i nastave, nego ministarstvu za poljodielstvo i trgovinu. Obrtna nastava, ta se i tako već nalazi u rukuh nastavnoga odjela, samo je kućni obrt pridržan vladnomu odjelu za unutarnje poslove. Ali da ne bude i u tom trvenja izmedju jednoga odjela i drugoga, zaključeno je u banskoj konferenciji, državnoj god. 1883., da strukovna obrtna obuka, gdje nije skopčana s teoretičkom i humanitarnom naobrazbom, imade spadati pod unutarnji, inače pak pod odjel za bogoštovje i nastavu. Nadalje je i to ustanovljeno, da se sastave povjerenstva, sastojeća iz članova obajuh odjela i strukovnjaka, koja bi imala sudjelovati kod izradjivanja naputaka za obrtnu obuku i nastojati oko toga, da postupak u oba odjela bude jedinstven. Što se tiče kućnoga obrta, to ovaj mora ostati kod nutarnjega odjela, jer je on upravo nerazdjeljiv od poljskoga gospodarstva, a izuzet je i od ustanova obrtnoga zakona.

Prigovori g. zastupnika proti narodno-gospodarstvenom odsjeku zemaljske vlade osnovani su dakle tim manje, čim je taj odsjek u novije doba oživotvorenjem požežke ratarnice, izdanjem velikoga gospodarskoga enciklopedičkoga djela, ustrojenjem marvinskih gojilišta širom zemlje uvedenjem kulturnih odbora i gospodarskih podružnica u bivšoj vojnoj krajini, uredjenjem djelokruga kulturnih odbora, podporom regionalnih izložba u Zagrebu, Karlovcu, Križevci i na drugih mjestih, ustrojenjem konjogojskih odbora po kotarih i podžupanijah i drugimi narodno-gospodarskimi naredbami uspješnu djelatnost razvio.

Gospodin zastupnik samoborski, vojujući proti nagodi, dokazuje, kako su se u zemljah krune ugarske pomnožali dohodci od god. 1848. ovamo.

Na to mi je primjetiti, da se taj pojav ne pokazuje samo u ovih, nego u svih zemljah ovoga svieta. (Tako je! na desnici.)

Ako su se pomnožali prihodi, povećala su se i novčana sredstva, kojimi razpolažemo za svoje autonomne potrebe. Dokaz je tomu najbolji, da je godine 1867. proračun hrvatsko-slavonske dvorske kancelarije, koja je upravljala i državnimi riekami u Hrvatskoj i Slavoniji, iznosio 1,600.000 forinti, a nam bez državnih cesta i državnih rieka stoje ove godine do blizo 4,000.000 forinti na razpolaganje.

Rečeni gospodin predgovornik tvrdi, da bi prema omjeru 1 : 17, koji medju poreznom snagom Hrvatske i Ugarske postoji, morao ugarski deficit biti 17 puta toliki, kolik je hrvatski, da bi dakle morao iznašati 74 milijuna, pa budué da je u ovogodišnjemu državnomu proračunu izkazan deficit znatno manji, zaključuje gospodin zastupnik od tuda, da su ugarski računi neizpravni i da su to poslovi ne čisti.

Prema omjeru 1 : 17, koji je medju poreznom snagom Hrvatske i Ugarske postojao godine 1867., morao bi

deficit Ugarske biti 17 puta veći nego li Hrvatske samo onda, kad bi se sticala dva uvjeta: 1. da Ugarska troši kao što Hrvatska 45% cieloga svoga dohodka na one grane uprave, koje su u Hrvatskoj pridržane autonomiji; 2. kad bi isti omjer 1 : 17 postojao i danas glede dohodaka Ugarske i dohodaka Hrvatske.

Gospodin zastupnik samoborski dopušta sam, da Ugarska ne troši 45% svoga dohodka za upravu nutarnju, za struku pravosudnu, bogoštovnu i nastavnu, navodeći, kako se sa ugarske strane tvrdi, da postotni taj dio ne iznosi u Ugarskoj više od 20%, a da on nema kontrole, da bi mogao prosuditi, da li je tomu tako ili nije. No kad bi Ugarska i trošila manje za upitne poslove, i onda veli spomenuti gospodin predgovornik, da bi deficit u ugarskom proračunu morao biti veći nego li je u istinu izkazan. Ovo potonje valjalo bi samo pod drugim gore spomenutim uvjetom, kad bi naime medju dohodkom Ugarske i Hrvatske još i dan danas postojao omjer 1 : 17. Neću se upuštati u iztraživanje, koji bi brojevi bili upravo prikladni, da se sravnjuje dohodak hrvatski s dohodkom ugarskim, samo ću spomenuti, da po samome navodu gospodina zastupnika samoborskoga dohodak Ugarske ove godine iznosi 313 milijuna, da dakle glede dohodaka ugarskih i dohodaka hrvatskih ne postoji više omjer 1 : 17, nego da se je taj omjer znatno razmahao na korist Ugarske. Ugarskoj preostaje dakle i onda, kada bi ona trošila 45% dohodka na spomenute tri grane uprave, za pokriće zajedničkih posala ne 17 puta, nego još mnogo puta veći dohodak nego Hrvatskoj, a preostaje joj naravno još veći dohodak u naznačenu svrhu, ako ne troši 45% dohodka za one grane uprave, koje su kod nas pridržane autonomiji. (Tako je! na desnici.)

Omjer 1 : 17 ne može dakle nipošto služiti dokazom, da se deficit, naznačen u ovogodišnjemu državnomu proračunu, osniva na fikciji.

Što se tiče odbijanja potroška na dohodarstvenih uredih i načina zaračunavanja predujmova kod duhana, te su stvari bile razpravljene javno u zajedničkom državnom saboru, pa se tu može jedino govoriti o razlikosti mnienja, a nipošto o prevari, kako to tvrdi gospodin zastupnik samoborski.

I budući da je visoki sabor to pitanje uputio na regnikolarnu deputaciju, mislim, da nije potrebno, u ovaj čas o tih predmetih dalje govoriti.

Poštovani gospodin zastupnik popovački, koji je zadnjim svojim govorom stupio takodjer u amfiktionski savez proti nagodi, tvrdi, da ključ prema kojemu Hrvatska i Slavonija imadu doprinašati za troškove zajedničkih poslova po ustanova i premisa nagodbenoga zakona ne iznosi 5·57% već 1·86 postotaka, te izvodi od tud, da je već nastupio onaj čas, koji je predvidjen u §. 27. nagodbenoga zakona, naime da 55% dohodka našega nadvisuje onaj dio zajedničkih troškova, koji po ključu opredieljenom u §. 12. nagodbenoga zakona odpada na kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, pa da mi od tih 55% dohodka već ove godine po njegovom računu imamo dobiti, ako se ne varam 300.000 forinta.

Nagodbeni zakon odredjuje, da su kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija dužne prema svojoj poreznoj snagi doprinašati za one troškove, koje s jedne strane poslovi zajednički zemljam ugarske krune i ostalim zemljam Njeg. Veličanstva, a s druge strane poslovi zajednički svimkolikim zemljam krune ugarske iziskuju. To porezno razmjerje ima se po nagodbenom zakonu ustanoviti na onih istih podatcih, na temelju kojih je ustanovljeno zemljam krune ugarske prinosbeno razmjerje za pokriće zajedničkih poslova sa ostalimi zemljami Njegova Veličanstva, a prema tim podatkom čini to razmjerje za Ugarsku 93·55, a za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju 6·45 postotaka.

Pri sklapanju nagodbe nije bilo dvojbeno, da Hrvatska i Slavonija ne će moći barem izprva prema navedenomu ključu doprinašati zajedničkim troškovom, svaku dvojbu u tom pogledu izključuje bo §. 13. nagodbenoga zakona, koji glasi: kaošto bi pako svikoliki čisti dohodci kraljevina Hrvatske i Slavonije onu svotu, koja bi po spomenutom u gornjem paragrafu poreznoj snazi primjernom ključu za troškove zajednički posala na njih odpala, u sadanji okolnosti samo tako pokriti mogli, ako bi ove kraljevine takodjer veći dio od troškova za svoju samoupravu potrebitih u tu svrhu podavale: s toga se kraljevina Ugarska obzirom na obnovljenje onoga bratskoga odnošaja, koji je medju njom i medju kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom od stoljeća obstojao, drage volje sjedinjuje s ovimi kraljevinami u tom, da se ponajprije iz dohodaka kraljevine Hrvatske i Slavonije povuče stanovita svota, koja se od vremena do vremena za troškove samouprave unutarnje ovih kraljevina po nagodbi ustanovi, a ostala svota od pokrića potrebština unutarnje samouprave preostavša, da se obrati za obće potrebite troškove zajedničkih poslova.

Godine 1872. revidirana je nagodba, no gore navedeni ključ glede doprinosa zajedničkim troškovom pridržan je, te jedina promjena učinjena u tom, da će kraljevine Hrvatska i Slavonija za svoje autonomne poslove od svegkolikoga dohodka zemlje dobivati 45%, a 55% da će ići u zajedničku blagajnu za namirivanje zajednički troškova.

Financijalna nagodba obnovljena medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom godine 1880. počiva na istih temeljih, samo je ključ ustanovljen glede Ugarske sa 94.43, a glede kraljevina Hrvatske i Slavonije sa 5.57 postotaka.

Tvrdnja gospodina zastupnika popovačkoga, da ključ 5.57% ne odgovara ustanovam nagodbenoga zakona, jest skroz neosnovana.

Jasno slovo spomenutoga zakona ne dopušta nikakove dvojbe, da mi prema ovomu ključu moramo doprinašati k zajedničkim troškovom sve do konca godine 1887. — dakako ad vires 55% naših dohodaka — pa se naprama

tomu ovo pitanje nebi sada niti imalo razpravljati. već bi ovo moglo doći na dnevni red istom onda. kad se bude radilo o obnovi financijalne nagode.

Ja mislim. da će gospodin zastupnik popovački. kao pravnik. meni u tom pogledu dati pravo.

U istinu. kad bi se tumačila nagoda onako. kako ju tumači rečeni gospodin zastupnik. bila bi ona eklatantno povriedjena. dakle učinjeno ono. što se drugim tako oštro predbacuje. (Glasovi: Tako je.)

Gospodin zastupnik popovački tvrdi. da ključ 6.44 post. odnosno 5.57 post. ne odgovara duhu i premisam nagodbe, ja velim. da i ta njegova tvrdnja ne stoji.

Dvije su vrsti zajedničkih troškova: troškovi za poslove skupne medju zemljama krune Ugarske i ostalimi zemljami Njegova Veličanstva i troškovi za poslove zajedničke napose svimkolikim zemljam krune Ugarske.

Obje vrsti zajedničkih poslova imadu se prema jasnoj ustanovi §. 11. nagodbenoga zakona podmirivati jednakim načinom prema razmjerju porezne snage, a ovo razmjerje porezne snage, ima se ustanoviti prema onim istim podatkom. na temelju kojih je prinosbeno razmjerje zemalja krune ugarske za pokriće troškova zajedničkih posala s ostalimi zemljami Njegovoga Veličanstva godine 1867., odnosno 1878. odmjereno.

Za pokriće ovih potonjih troškova doprinašaju kraljevine i zemlje zastupane u carevinskom vieću 70 postotaka. a krune Ugarske 30 postotaka.

Za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju nije u pogledu troškova za poslove zajedničke obim polam monarkije niti godine 1867. niti godine 1878. ustanovljen poseban ključ i to s toga. jer po nagodi zemlje krune ugarske sačinjavaju jednu te istu državnu zajednicu tako napram ostalim pod vladom Njegovoga Veličanstva stojećim zemljam, kao što i napram inim državam.

Za pokriće zajedničkih troškova kako onih, koji odpadaju na skupne obim polam monarkije tako i onih. koji odpadaju za poslove zajedničke napose zemljam krune Ugarske, mjerodavne su dakle glede kraljevina Hrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske izključivo ustanove nagodbenoga zakona. a te — kako već navedoh — odredjuju, da se obje vrsti zajedničkih troškova imadu podmirivati jednakim načinom prema razmjerju porezne snage.

To razmjerje ne može pak biti ino, već razmjerje izmedju naše porezne snage i porezne snage Ugarske, a to razmjerje iznaša prema službenim podatkom, na temelju kojih je ustanovljeno prinosbeno razmjerje zemalja krune Ugarske za pokriće troškova zajedničkih poslova s ostalimi zemljami Njegovoga Veličanstva — za Hrvatsku i Slavoniju 6·44. odnosno 5·57 postotaka.

Kako rekoh za ustanovljenje našega prinosa k zajedničkim troškovom mjerodavna je jedino porezna snaga kraljevina Hrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske, i to je ona točka. gdje se ja razilazim s poštovanim gospodinom zastupnikom popovačkim.

Rečeni gospodin zastupnik tvrdi naime, da se taj ključ mora ustanoviti isto onako. kako je ustanovljen ključ za podmirivanje troškova za poslove skupne obim polam monarkije t. j. da se kod ustanovljivanja ključa, prema kojemu mi imamo doprinašati troškovom zajedničkih posala. imade uzeti u račun ne samo porezna snaga Ugarske i Hrvatske, već i porezna snaga kraljevina i zemaljah zastupanih u carevinskom vieću.

Ove potonje zemlje plaćaju pak 70 postotaka samo za troškove skupne obim polam monarkije. a mi moramo doprinašati i tim troškovom za poslove, koji su napose zemljam krune ugarske zajednički.

I buduć da je preustrojstvom monarkije godine 1867. raztrgnut stolnjak izmedju kraljevina i zemalja zastupanih u carevinskom vieću i izmedju zemalja krune ugarske u pogledu posala, koji su kao zajednički ovim potonjim zemljam označeni. to je jasno. da zemlje zastupane u carevinskom vieću, ne mogu doći u račun kod ustanovljenja doprinosbenoga ključa izmedju Hrvatske i Ugarske.

Po ključu, ustanovljenom glede pokrića troškova za poslove skupne zemljam krune Ugarske i ostalim zemljam Njegovoga Veličanstva doprinose kraljevine i zemlje zastupane u carevinskom vieću 70 postotaka, a zemlje krune ugarske 30 postotaka. od kojih po računu gospodina zastupnika popovačkoga odpada na Ugarsku 28 postotaka, a na Hrvatsku i Slavoniju 1·86 ili u okruglom 2 postotka.

Gospodin zastupnik popovački tvrdi. da smo mi dužni samo po tom razmjerju t. j. sa 2 postotka doprinašati i troškovom za poslove skupne obim polam monarkije i troškovom za poslove zajedničke napose kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji i kraljevini Ugarskoj.

Zar nebi Ugarska po onomu: „quod uni justum alteri aequum". mogla istim pravom tvrditi. da je i ona dužna doprinašati za obje vrsti zajedničkih poslova samo u istom razmjerju. dakle 28 postotaka. a tko će plaćati ostalih 70 postotaka? Jamačno ne kraljevine i zemlje zastupane u carevinskom vieću, koje doprinašaju onih 70% samo za troškove nuždne za poslove skupne obim polam monarkije, a ne i za troškove potrebne za one poslove, koji su povrh malo prije spomenutih skupnih poslova još zajednički medju Ugarskom i Hrvatskom.

Porezna snaga zemalja. zastupanih u carevinskom vieću ne može se dakle povući u kombinaciju, kada se radi o ustanovljenju ključa izmedju Hrvatske i Ugarske u pogledu prinosa za namirenje zajedničkih troškova, jer rečene zemlje ne doprinašaju ništa k troškovom, koji su lih zajednički izmedju Hrvatske i Ugarske. (Burno povladjivanje: Glasovi: Tako je.) Živio! Živio!)

Ja mislim, da o tom ne može biti nikakove dvojbe, a kad to. onda odgovara ključ 5·57 post. i duhu i premisam nagodbenoga zakona.

Sada prelazim na investicije, koje je poštovani gosp. zastupnik popovački povukao takodjer u krug svojih raz-

matranja, te primjećujem, da je to posao vrlo škakljiv radi toga, što se pojmovi razilaze glede pitanja, što se imade razumjeti pod investicijami.

Mi smo čuli u visokoj ovoj kući od poštovanoga gospodina zastupnika klanjačkoga, da novac uložen u nastavak cestogradnje, nije investicija, a ovomu je nazoru povladjivao gospodin zastupnik popovački (dr. Mazura: Ja to nisam kazao).

Ta je stvar complicirana i radi toga, što mnogi izdatci idu i nam u prilog.

Tako sam uvjeren, da je ono, što se troši na uredjenje Dunava, a na to se troše velike svote, i nama od koristi, kao što je posredno nam na hasan ono, što se izdaje na uredjenje rieke Drave, makar i ne bilo u području našem. (Žamor na ljevici. Glasovi: Čujmo.)

Za budimpeštansko-zemunsku željeznicu potrošeno je 13 milijuna, a ja ne dvojim, da i ta investicija nosi našoj zemlji koristi.

Predpostaviv to samo, da dokažem, kako je tu težko povući granicu, razložit ću, kako stoji s investicijami počam od godine 1875. do 1882., koje je razdobje mislim i gospodin zastupnik popovački imao pred očima.

U tom pogledu moram prije svega iztaknuti, da sam kod investicija predujmove garantiranih kamata za željeznice odbio: jedno što su to sve investicije od prijašnjih godina, te ne spadaju u razdobje, o kojem se ovdje radi, a drugo što će ti predujmovi biti povraćeni, čim upitne željeznice postanu aktivne.

Isto tako nisam uzeo u račun željeznicu od Siska u Sunju, jer će troškovi te željeznice biti konačno namireni iz investicionalne zaklade.

Bez upitnih predujmova garantiranih željeznica i bez troška za gradnju željeznice Sisak-Sunja iznose investicije u spomenutom razdobju 86,631.336 for., a od te svote odpada na Ugarsku 78,532.912 for., na Hrvatsku i Slavoniju 3,500.389 fr., na Rieku 5,598.035 fr.

K tomu dolazi trošak uračunan pod naslovom „gradnja novih cesta i vanredne cestogradnje“, u ukupnom iznosu od 2,391 587, koji se porazdjeljuje tako, da na Ugarsku odpada 1.041.936 fr., a na Hrvatsku i Slavoniju 349.661 forint.

Napokon se imade još pribrojiti trošak pod naslovom vodogradjevine nove i nepredvidjene u ukupnom iznosu od 4,327.999 for., glede, koje svote participira Ugarska 4.448.471 fr., a Hrvatska i Slavonija sa 79.528 fr.

Cielokupne investicije u pomenutom razdobju iznose dakle 93.450.932 forinta, od tuda odpada na Ugarsku 84.923.319 for., na Hrvatsku i Slavoniju 2.929.578 for., a na Rieku 5,598.035 for.

Od cielokupne svote investicija od 93.450.932 for. nisu na račun Hrvatske i Slavonije uzeti mnogi troškovi, koji se tiču naše zemlje i Ugarske zajedno, n. pr. troškovi oko uredjenja zemljarine i t. d.

Isto tako imade u gornjoj svoti investicija, koje nisu naravi zajedničke, pa se s toga moraju u račun uzeti i one investicije, koje su u spomenutom razdobju namirene iz autonomnoga budgeta ovih kraljevina, ako se hoće ustanoviti u pogledu investicija pravo razmjerje izmedju Ugarske i Hrvatske.

Iz autonomnoga budgeta investirano je pak u spomenutom razdobju za cesto- i vodogradnje 3,313.414 fr., na svrhe narodno-gospodarstvene, prosvetne, bogoštovne i pravosudne, računajuć ovamo i trošak za gruntovne uložke 1.156.091 fr, cielokupna svota investicija u Hrvatskoj i Slavoniji iznaša sbrojiv ove svote i gornju svotu od 2,929.578 for. iz zajedničkoga državnoga proračuna 7,394.083 for.

Povuče li se dakle bilanca izmedju cielokupnih investicija ugarskih i naših, ukazuje se razmjerje: u Ugarskoj 92%, a u Hrvatskoj i Slavoniji 8%.

Iz ovoga razlaganja izvoljet će se visoka kuća uvjeriti, da glede investicija stvari ne stoje tako crno, kako ih je narisao gosp. zast. popovački.

Da stvar razjasnim sa svih strana, moram još naglasiti, da gospodin zastupnik popovački nije uzeo obzir na to, da je zajednička vlada u upitnom razdobju kupila za svotu od blizu pet milijuna for. željeznicu zagrebačko-karlovačku, koja leži takodjer u našoj zemlji. (Zast. dr. Frank: To nije investicija.)

Napokon moram navesti i to, da je u krajiškom području iz investicionalne zaklade investirano na ceste i vodogradnje 4,905.905 for.

Te činjenice mislim, da su dovoljne, da uvjere visoku kuću, kako je u upitnom razdobju trošeno na investicije u ovoj zemlji više, nego ikada u prijašnje doba.

To je dokazom, da nam nagodba pruža sve uvjete za unapredjenje kulturnoga napredka i vlastitih materijalnih interesa, a time je ujedno i dokazano, da narodna stranka stojeći na braniku toga temeljnoga zakona imade najpatriotičniji program, naime program realnih interesa domovine (Živio! na desnici.)

Gospodin zastupnik krapinski upustio se je jučer u razpravu govora svietloga bana u pogledu forme i nutarnjega sadržaja.

Ja ne znam, hoće li visoka ova kuća ikada imenovati cenzore, koji će govore u ovoj visokoj kući razsudjivati po formi i sadržaju, a ne znam ni toga, hoće li gospodin zastupnik krapinski biti izabran u taj odbor, no to znam, da je svietli ban razmjerno kratko doba na banskoj stolici i da će gospodin zastupnik krapinski morati dugo listati u dnevnicih saborskih, dok naidje na bana, koji bi bio toliko uticao u saborske razprave, kao što sadanji nosioc te časti. (Burni živio! na desnici). Ovo najbolje pokazuje, kako svietli ban visoko štuje ovu visoku kuću i kako visoko cieni važnost razprava u visokoj ovoj kući.

Što se tiče načina parlamentarne borbe, mislim, da će se visoka kuća složiti samnom u mnienju, da je način obrane s ovih stolica vrlo umjeren prama načinu napa-

daja, kojimi poštovana gospoda od opozicije navaljuju na svietloga bana i na vladu.

Ja sam svršio i molim visoku kuću, da izvoli uzeti osnovu zakona o proračunu za podlogu specialne debate. (Burni živio na desnici.)

(Zast. Frank: Molim rieč na osobnu primjetbu.)

Predsjednik: Ja vam ne mogu dati rieč, jer vidim, da u ovom govoru niste uvriedjen

Dr. **Josip Frank**: Molim rieč, sasvim u kratko.....

Predsjednik: Ne mogu.

(Zast. Obad: Dajte mu rieč! Neka se pojmovi bistre!)

Molim g. Obada, da bi se izvolio umiriti. (Buka na ljevici. — Zast. Obad: Kao da smo djeca.)

Rieč imade g. vladin zastupnik.

Vlad. zast. **Vjekoslav Klein**: Ja se neću osvrnuti na obćenite osvade, koje su pale sa strane veleštovane opozicije u pogledu pravosudne uprave, osobito u tom pogledu, da je tečajem vladavine sadašnjega preuzv. g. bana obustavljena porota i obustavljen disciplinarni zakon proti sudcem, jer je vlada već prigodom onom, kada su dotične zak. osnove ležale na stolu vis. kuće, imala čast svoje stanovište jasno označiti. Pošto nijedan govornik od štovane opozicije nije naveo činjenica, čim bi se dalo zaključiti, da sadašnja vlada zlo upotrebljuje pojačanu moć njoj povjerenu, to mislim, da bi debata o tom bila samo teoretičke vriednosti, nu moram se ipak obratiti na razlaganje zastupnika bistričkoga g. Obada, koji je bjedio tečajem svoga budgetnoga govora vladu, da širi demoralizaciju u činovničtvu i da osobito u tom pogledu pravosudje pomaže, navodeći, da je on sam podnio jednu prijavu proti jednomu biljezniku radi zločina pronevjerenja, koji bilježnik još i dandanas sjedi na tom častnom mjestu, premda je on u tom pogledu sudu dosta pružio materiala.

Već prigodom interpelacije neke, povodom konkretnoga nekoga slučaja stavljene sa strane ovoga istoga zastupnika, odredila je vlada odmah sve, da se ta iztraga koncu privede, nu zabrinuta, da bi se možda osjećaji g. zastupnika obistinili, dala si je vlada predložiti i iztražne spise, pa se je uvjerila, da baš stvar nije tako omašne vriednosti, kako ju je nacrtao g. zastupnik Obad. Tu se naime radi o osvadi jednoga biljezžnika, kojega je g. zastupnik prijavio i državnomu nadodvjetničtvu i županiji, i koji bi imao 26 for. ubožkoga novca, te je u tom pogledu izdao strankam namire. Ja prepušćam osudu glede toga sudu, kamo ta stvar spada, samo hoću spomenuti taj slučaj, da u svojoj obrani isti bilježnik, koji je bio kolega ovdješnjega blagajnika u sv. Ivanskoj obćini, navadja, da je baš g. Obad slična pronevjerenja u većem broju počinio. (Smieh na desnici), da je gosp. Obad počinio i zloporabu uredovne vlasti, dočim je izdao neistinitu svjedočbu, da je isti gosp. blagajnik zatomio podžupaniji račune svetoivanske obćine. Glede tih činjenica imao bi u svoje vrieme iztražni sud suditi. U iztražnih spisih imade zanimivo, vlastoručno pismo istoga g. Obada, u kojem svoga kolegu opominje, da mu nekakav dug plati, u kojem pismu on sam svoj postupak krsti zločinom zloporabe uredovne vlasti i uredovanja, i zločinom pronevjerenja. (Zast. Ivan Obad: To bi ja rado čitati. Žamor na ljevici. Pljeskanje na desnici. Zast. Gjuro Kamenar: Neka prestane govoriti. — Predsjednik zvoni.)

Imade u tih spisih i preslušni zapisnik istoga gosp. Obada, u kojem naročito priznaje, da je on iz obćinskih novaca uzeo 48 for. u proslavu pobjede Plevne i da je iz kolegialiteta uzeo iz obćinskih novaca 100 for., te jih posudio svomu kolegi, koji novci da su naknadjeni, kad su zatraženi bili, iz poreznih novaca obćine i napokon da jih je naknadio iz svoga žepa. (Buka na ljevici: To je strašno. — Zast. dr. Mazzura prigovara. — Na desnici: Čujmo! Čujmo!)

Predsjednik (zvoni): Gosp. zastupnik dr. Mazura ne ima pravo prekidati govornika. Molim . . . (Silna buka na ljevici: To vriedja čast zastupničku. — Zast. Ivan Obad: Da bi to stajalo, nebi tu ja sjedio . . . ja nisam napadao sudstvo . . .)

Zast. dr. Mazzura: Ne ćemo više slušati, izlazimo van!

Zast. Kamenar: Ja bi vam mogao svaki dan donieti što takova od vašega zastupnika. — Ljevica izilazi iz dvorane. — Zast. Kamenar: svaki dan možete od mene što takova čuti. (Buka.)

Predsjednik (zvoni): Gospoda na ljevici znadu druge napadati, a neće slušati, kad tko drugi o njih štogod kaže. (Na desnici: Tako je! Živio predsjednik!)

Zast. vlade **Vjekoslav Klein** (nastavlja): Ja sam si držao za dužnost ovo naglasiti, da se može i vis. sabor uvjeriti, kakav se gospodin stavlja na branik povriedjenoga morala. (Zast. Kamenar: Samo branite lopove . . . Predsjednik zvoni.) Zato mislim, da neće reflektirati vlada na povjerenje zastupnika g. Obada niti na to, da li će on za ili proti predloženu proračunu glasovati, u obće mislim vis. sabore, da bi izvolio predloženi proračun primiti za podlogu specialne debate.

Predsjednik: Rieč imade g. izvjestitelj.

Izvjestitelj **Josip Miškatović**: Visoki sabore! Unapried moram napomenuti, da mi je kano izvjestitelju na ovoj stolici vrlo težak položaj po tomu, što na ponavljane od više godina navale protivnika, ne mogu ni ja van ponavljati nazore, koje sam ovdje već izricao u obranu većine i vlade, koju ona podupire. Tako prigovara štovani zastupnik samoborski, g. dr. Hinković, za koga mi je žao, da nije ovdje, što su drugi davno prije njega prigovarali, da govorimo o budgetnoj razpravi, a da pravo rekući i nemamo budgeta. Prije dva tri dana, visoki sabore, imadosmo priliku čitati, kako je u englezkom parlamentu velik ministar i velik govornik podastro predmet, tičući se budgeta, predmet, o kojem možda visi sudbina, moć i slava, možda život ili smrt velike države englezke, pa taj se predmet u jedan dan, jednim govorom obavio. Ovdje o budgetu, koji obuhvaća 6 miliona, toliki govornici osam

dana razpravljaju, potiču sve uvjete i grane našega materialnoga, moralnoga i državnoga života, pa opet se veli, da nemamo budgeta, da o njemu nije vriedno razpravljati! Srećom je gosp. zastupnik napomenuo, da pravi budget mogu imati samo prave ustavne zemlje, gdje slobodnom voljom izabrano zastupstvo vodi odlučujuću kontrolu nad vladom. Po tom Njemačka i po gotovo Rusija nebi imale budgeta, ter uz njih neka se i nama govori da ga nemamo. Naravno je pako, da u svakoj zemlji postoji i da se razpravlja budget prama postojećim ustavnim uredbam, a što se ne smije s uma smetnuti, nitko neće poreći, da su slične razprave o budgetu, kako se ove godine vodila, sbilja koristne po zemlju i njezin razvitak.

Veleštovani zastupnik popovački, g. dr. Frank, naveo je puno važniji razlog, zašto ne dopušta i ne priznaje proračuna, zašto ne glasuje za budget. Veli naime, da ključ, po komu se pokriće ove zemlje uvrštuje u proračunu, nije izpravan, te iz toga izvadja, da je Hrvatska u svomu dohodku znamenito prikraćena. Visoki je sabor imao malo prije priliku slušati liep govor i u njemu jasno dokazivanje, iz koga se mogaše osvjedočiti o protivnom od onoga, što je izvolio navadjati poštovani g. zastupnik popovački. O istom imao je visoki sabor sgodu osvjedočiti se, slušajući i temeljito razlaganje veleštovanoga zastupnika dra. Šrama. Ja se uz to, visoki sabore, pozivam na svjedočanstvo gosp. Bartolovića, o kom se nemože reći, da bi od ljubavi prama ovoj štovanoj većini izvraćao okolnosti. Mogao bih se, visoki sabore, još pozvati na onaj ugovor, što su prigodom razvojačivanja Krajine sklopile zemlje krune ugarske na jednoj strani, te zemlje i kraljevine Njeg. Veličanstva, zastupane u carevinskom vieću, kada je Krajina prelazila pod upravu Ugarske i Hrvatske, te se imalo ustanoviti, koliko se u ime Krajine ima prinositi za zajedničke poslove ukupne monarkije, i tu se sbilja ustanovilo, da se ima kanoti praecipuum doprinositi 2 milijuna for. Odbijmo od ove svote jedan dielak na dvie pukovnije ugarske Krajine, i recimo, da na njih odpada pol miliuna, to bi na osam pukovnija hrvatske Krajine zapalo plaćati u ime zajedničkih poslova milijun i pol. Kada pako samo Krajina ima za zajedničke cieloj monarkiji poslove doprinositi milijun i pol for., onda nikako ne može biti izpravan ključ, na kojega temelju štovani zastupnik popovački računa, da bi za iste zajedničke poslove provincial doprinosio samo 1,600.000 for. — (Tako je! na desnici) provincial, koji je i veći od Krajine, i u kom se veći porezi, obilatiji podanci pobiru nego u Krajini.

Ali ja se pozivam, gospodo, još na jednoga svjedoka, koji bi još manje, nego g. Bartolović, hotio većini za volju uzeti u zaštitu ustanovu o ključu pozivam se to jest na štovanoga zastupnika samoborskoga, koji posve protivno tvrdi od onoga, što tvrdi g. zastupnik popovački. Ako se može govoriti, gospodo, da se djeca u Českoj radjaju s guslami, tada mislim, da bi se većim pravom moglo govoriti, da djeca one sretne i vrlo darovite rase, iz koje potekoše štovani zastupnici popovački i samoborski, dolaze na sviet sa „jedan put jedan“, (Smieh) po tom ne ima sumnje, da oba umiju dobro računati, pa kada se njih dvojica nemogu složiti u računih, na kojih se osniva ključ, onda je za mene po gotovo težko, da razmrsim njihove opreke, tim teže, što se je štovani zastupnik popovački pozvao na profesora Jellineka, zastupnik samoborski na profesora Biedermana, te i ovi učeni i oštroumni profesori potvrdjuju mnienje svaki svomu pitaocu (Smieh). Profesoru Jellineku čini se, da je ključ dr. Franka izpravan i račun bar vjerojatan, zastupniku samoborskomu odgovara profesor Biedermann, da on sudi pravo. Nisam dakako pozvan, da ikomu dielim savjete i naputke, ali i to bi mislio, da je vrieme, da naši ljudi prestanu sličnimi upiti upravo napastovati strane profesore. U tomu se s jedne strane ukazuje neki inferioritet mišljenja i sudjenja, kada nemoguć se složiti, nemamo vjere u vlastitu pamet i pozivamo strance, da nam odkroje sud. A drugo štovanim učenjakom i profesorom dosadjujemo, neka si razbijaju našu glavu, neka naše odnošaje, naše zakone i naše cifre proučavaju. Kako su uljudni, oni će razlaganje dotičnoga pitaoca pročitati i od uljudnosti odgovoriti: valjda imate pravo! (Smieh.) To znači odgovor profesora Jellineka, to znači i sud profesora Biedermana. Iz njega se stalan sud ne može izvesti.

Najviše me je osvjedočila ili radje moju vjeru u razlaganje štovanoga zastupnika popovačkoga uzdrmalo to, što mu se je pridružio vrlo štovani zastupnik gradiški, dr. Posilović. Od svih zastupnika on se je najodrešitije proglasio njegovim sljedbenikom i vjernikom nauke o njegovu ključu. Ali za čudo, što se govori za glasovitoga profesora Hegla, da ga je od svih učenika samo jedan razumio, pa i taj ga razumio krivo, to se eto dogadja zastupniku popovačkomu: jedini ga razumio dr. Posilović, pa i on ga razumio krivo, jer polazeći od istoga ključa, došao je do drugih brojevnih rezultata nego zastupnik popovački. Jer dočim zastupnik popovački računa, da po njegovu ključu provincial ima ove godine doprinieti za zajedničke cieloj monarkiji poslove 1,600.000 for., zast. gradiški nalazi, da bi u isto ime i po istom ključu imao doprinieti 2,200.000 for. Ako se ovim protuslovjem medju jednim i drugim zastupnikom dokazuje, da jedan od njih ove stvari ne razumije, onda ja ne znam i ne mogu odlučiti, kojemu zemlja ne smije čestitati, što je narodni zastupnik, pošto je g. gradiški zastupnik jučer izjavio, da nemože zemlji čestitati, što ima zastupnika, koji te velevažne stvari ne razumije. (Vrlo dobro! na desnici.) No bio ključ nepravilan, kako tvrdi zastupnik popovački ili pravilan, kako toliki drugi jasno poučavaju, on je svakako i nesumnjivo osnovan na zakonu, te da bi se mienjao, sve dotle nemože biti govora, dok se ne preduzme obnova financijalne nagodbe, ter ne mogu dobro razumjeti popovačkoga zastupnika, koji tvrdi, da stoji na nagodbenom zakonu, a toga do sada nije oporekao, kako može uzkraćivati budget, koji počiva na ključu, zakonom utemeljenu?

No nije samo ključ onaj klip, na koji se jedni potiplju, te ne mogu koračiti do votiranja proračuna. Da se vratim zastupniku samoborskomu, on ima još i krupnijih stvari proti budgetu i naročito navadja, da je uprava zemlje i sve, što s njom u savezu stoji, takva, da ne može biti crnja i žalostnija, pa jer je svemu tomu kriva nagodba i jer nemože bolje biti, dok je nagodba, zato on glasujući proti budgetu, glasuje proti zlokobnoj nagodbi. O zloj upravi, gospodo, o crnu stanju zemlje govorilo se i razpravljalo u ovoj sabornici već toliko, da mi ne treba obširnijega razlaganja proti samoborskomu zastupniku, tim manje, gospodo, što je u razlaganju sam sebe najtemeljitije pobio, dodavši svojoj crnoj slici Hrvatske ovu opazku: I tamo u Ugarskoj narod stenje i jauče i samo je dobro gospodi, koja sjede uz gospodarski stol. Sad ako je istina, da je Hrvatska sklopila nagodbu s Ugarskom, ovoj posljednoj tako probitačnu, da onoj prvoj na zator služi, kako može biti istina, da je usljed te nagode i u Ugarskoj crno zlo, u Ugarskoj, u čijem je interesu nagodba sklopljena, te je kriva, da mi uzdržavamo one biednike i kukavce Magjare, koji po izreci gosp. zastupnika nebi inače imali oda šta živiti? (Vrlo dobro.) Gnjete nas nagoda, koja daje u ruke Magjarom vlast, da izvadjaju u Hrvatskoj guljačinu i otimačinu, a ipak i tamo sve stenje i jauče, zlo je tamo kano u Hrvatskoj! Flagrantije protuslovje ne može biti i njegova crna kritika najbolje se pobija njegovim protuslovjem. Ja bih pako o toj stvari ovako mislio. Dok je Ugarska stajala pod upravom Austrije, dok nije izhodila nagodbe, po kojoj dodje do državne samosvojnosti i tamo govorahu, kako mi sada: da nam se nešto osloboditi huncvuta Nemeta, koja li će dobra zakrenuti u zemlju: manji porezi, veće blagostanje, valjana uprava, svako obilje, naročito uprava neda se ni pomisliti dobra, dok ju vodi Austrija. Tako se govorilo ondje prije nagodbe. A sada, kako nas poučava sam g. zastupnik samoborski, ne samo da se ne plaćaju manji porezi, nego je povišivanje tako brzo i postepeno zaredilo, da je budget Ugarske danas preko 300.000.000 koji je prije nagodbe, prije 16 godina iznosio 60,000.000. A uprava? No, ja neću da sudim o upravi Ugarske, ali odlični ljudi izvan sabora i na saboru danas govore o toj upravi, o vladajućoj korupciji uprav tako, kako zastupnik samoborski o upravi Hrvatske. Po tomu se, visoki sabore, jasno vidi, da nije istina, da je nagodba kriva svemu zlu, koje gledaju crne oči gosp. zastupnika, da nije istina, da nagodba čini nemogućom dobru upravu, pa ne samo da to nije istina, nego bi se mi mogli upravo onako prevariti, kako se prevariše oni u Ugarskoj, misleći: daj samo onu samostalnost, koju ima Ugarska, pa će prestati sve tužbe na poreze i daće, na nedostatke uprave; obratno bi porezi i brže ponarasli, a za upravu valja, što je malo prije izrekao gosp. predstojnik nutarnjega odjela, da njezina vriednost odgovara kulturnomu stanju naroda; čim se gleda dalje na zapad, uprava se nalazi bolje, što dalje prama iztoku, manje je dobra i dotjerana. Uprava u Ugarskoj nije bolja, nego u Hrvatskoj, u Rusiji pako, s kojom bi zastupnik Barčić i Hinković pošao u rat, lošija je nego igdje u Evropi. (Na ljevici protuslove.) Ne vjerujete? Ruski opozicionalci, svojimi političkimi nazori od prilike ravni sljedbenikom „stranke prava“, razglašuju po svietu, da gorega i crnjega pakla nema, nego je ruska birokracija, ruska uprava, ona da je i rodila nihilizam. Ili mislite, da ti opozicionalci lažu? Vrlo je vjerojatno, da crne stranačke očale naše opozicije i kod nas više zla nalaze, nego ga u istinu ima. Ali kad bi se dogodilo, visoki sabore, da Hrvatska, zadobivši samostalnost, koliku uživa Ugarska, nebi tim zadobila manjih poreza, procvata materijalnih interesa i bolje uprave, bi li onda samoborski zastupnik, komu su materijalni interesi sve i jedino dobro, te im valja žrtvovati sve ideale, bi li onda gosp. zastupnik došao s predlogom: Francezka nas može bolje upravljati, većim materijalnim dobrom obdariti, predajmo njoj samostalnost i upravu? Tako bi bar po svojoj teoriji učiniti morao, no ja sam uvjeren, da se hrvatski narod nebi poveo za njim.

A sada k štovanoj opoziciji „neodvisne nar. stranke“, i tu ću držati na umu njezine generalne nazore. Ona ne kaže ni manje ni više, nego da ova većina i ova vlada imaju protunarodnu tendenciju, one su baštinice nekadanje „magjaronske stranke“, protivnice svakomu narodnomu napredku; štovana pako opozicija da ide u stopama nekadanjih Ilira, koji su za narodna dobra marili i borbu vodili. Proti takvoj vladi, proti takvoj većini opravdana je opozicija „neodvisne narodne stranke“, koja njihovoj protunarodnoj tendenciji na put staje. Sumnjivo je, visoki sabore, za život i zdravlje koje stranke, koja mora svaki čas uvjeravati i dokazivati, da ima raison d' etre, da je njezin obstanak potreban. No i bez toga, koji se razlozi navadjaju za protunarodnu tendenciju vlade i većine? Zastupnik klanjački dr. Mazzura, vidi osobite simptone te tendencije, medju ostalim i taj, da se sveučilištnomu bibliotekaru povisuje plaća na 1600 for., a opozicija bi željela 1800 for. Zar je imao protunarodnu tendenciju g. Rački, kad je kano izvjestitelj za zakon o sveučilištu onu plaću predlagao sa 1400 for. ili ban Mažuranić, što nije kroz više godina pristao, da se ona plaća povisuje? Kojim se dakle pravom izvodi protunarodna tendencija one vlade, koja dalje ide nego dr. Rački i ban Mažuranić? Drugi je simpton protunarodne tendencije po mnienju klanjačkoga zastupnika zabrana književnoga kongresa. Štovanoj gospodi narodnim zastupnikom, koji to navadjaju, moram reći, da oni dobro znadu, da u tom kongresu, ako dodju pozvani književnici bugarski i slovenski, nemaju o čemu, a najmanje o jeziku književnička viećanja voditi; oni znaju, da se hrvatski i srbski književnici ne mogu sporazumjeti, a da bi se sporazumili, da ih nebi nitko sliedio, oni dobro znadu, da vrieme živahnih svečanosti nije prikladno viećanju i zaključivanju književničkih zadaća; znadu dobro,

da taj kongres ne može imati ploda; pa ako sve to znade i znati mora, onda mi budi dopušteno posumnjati, da je sazov kongresa imao na umu književničke ciljeve. (Dr. Marković. To je objeda; ja moram protestirati proti tomu.) A ja moram tako govoriti, jer mi tako saviest kazuje. Ja mislim, kad promišljam sve okolnosti, koje se zajedno uz kongres imaju razviti, da je prava svrha sazovu kongresa u tom, da dr. Barčić opet jednoč poslie kongresa uzmogne zaoriti deklamacijom, kako ju ovih dana čusmo. (Zast. dr. Marković: To je samovoljnu denunciaciju podmetati!) Gospodi, koja tako namjeravaju, slobodno je tako zamjeravati; no dopustiti će slobodu faktorom, koji po svojoj dužnosti moraju vršiti svoje zadatke, te stanu na put kongresom, koji se zovu književni, a nemaju posla s književnosti. (Tako je! na desnici.) Kada nastanu shodne okolnosti, biti će i sgode i slobode i za književne kongrese.

Ali mi smo od ove stranke „magjaroni", baštinici starih onih magjarona, a gospoda od „neodvisne stranke" jesu baštinici Ilira. Da vidimo, gospodo, da idemo jednim i drugim u trag. Štovani zastupnik križevački navadja nam iz prošlih vremena nazore i izjave prabilježnika Kuševića, bana Vlašića, biskupa Alagovića. Što je o pravih, o autonomiji Hrvatske mislio prabilježnik Kušević, složeno je u njegovoj knjizi, koju je jamačno čitao i štovani zastupnik križevački: napis joj je: Jura municipalia regnorum Dalmaciae, Croatiae et Slavoniae. Sravni li se ova knjiga s nagodbenim zakonom, sravne li se ustanove municipalne, koje branijaše slavljeni prabilježnik Kušević, s ustanovami nagodbenoga zakona, koje čuvaju nesretni nasljednici starih magjarona, pa će se viditi golema razlika medju državopravnim odnošajem zemlje u onoj i današnjoj dobi. Sravnjivajuć ove dobe, ja sam iztražio ne samo o tom, dali su i kako odpornici one dobe pravili opoziciju, no koja svrha bijaše njihove opozicije, što namjeravaše njome izhoditi? I nadjoh najpoznatijega od njih baruna Ožegovića i njegova druga Bužana. Što oni zahtjevaju od Ugarske za Hrvatsku? Da li ištu, usudjnju li se snivati o autonomiji, koju imamo danas, da li hrvatsku vladu, kakvu vidite prama sebi? Ne usudjuju se, gospodo, nego se zadovoljavaju onimi municipalnimi pravi, koja iztiče prabilježnik Kušević. Ni jedan njih, ni Ožegović, ni Bužan, ni Vlašić, ni Alagović nit ikoji prije god. 1848., ili zastupnik ili velikaš ne usudjuje se poželjeti, izustiti pravo, koje siže preko municipalnih, sitnih sloboština. (Istina na desnici.) Ako je pako to istina, gospodo, kako ćeš onda reći, da je ova stranka, koja danas poštuje, čuva i brani prava puno obsežnija, nego prava municipalna, preko kojih nehoćaše segnuti presv. g. barun Ožegović, kako ćeš onda reći, da je ova stranka magjaronska i baštinica Magjarona? (Zast. Smičiklas: A što je Ugarska imala onda?)

Što su bili Magjaroni onda, a što su sada? Vi morate priznati istinu, da je ta stranka od načela, što je potaknuta okolnostmi onoga vremena, u ono vrieme izpoviedala, odstupila i stala na temelj širi, nego ga smjede zauzeti barun Ožegović ili koji drugi najžešći Ilir prije g. 1848. i te godine. Po čemu je dakle ona danas magjaronska? Zar po tomu, jer prigrljuje danas veća prava, nego su onda prigrljivali naši djedovi Iliri? Je li po tom, što priznaje, da je Hrvatskoj i Ugarskoj jedna kruna, kruna sv. Stjepana? Ako je po tom magjaronska, onda ste i vi Magjaroni, jer i vi priznajete Hrvatskoj i Ugarskoj jednu krunu. O tom, da li jedna od dvijuh stranaka, koje stoje na temelju zajedničke krune, jedna teži za obsežnijim, druga manje obsežnim pravom, ne visi ime Magjarona. Tko bi umio tuj povući granicu? Da netko za dlaku podje dalje od vas, bili vas imao pravo zvati Magjaroni? Ja mislim, gospodo, da takvo nazivanje nije opravdano, da možemo danas, poslje tolikih godina promieniti oštri sud i suditi mirnije o stranci, koja je stojala pod uticajem svoga vremena. Kada se na um uzme, u kojih se okolnostih rodila i odgojila ona stranka u političkom životu; kada se na um uzme, kako je ilirska književnost od prvoga zaroda uzela uzore, onoj stranci nepoznate, ne razumljive, kada se uzme na um, da je ilirska muza prvim svojim glasom udarila u žice panslavističke i ruske, u nešto ljudem one stranke posve ne pojmljivo; kada se na um uzme, da je bilo razloga bojazni, da bi pokret ilirski, ne po svojoj namjeri, no po nuždi svoga razvoja mogao uroditi zatorom ustava, opasnošću za hrvatsku narodnost, pogibelju za prava zemlje i pojedinih stališa, kano što se poslje i sbilja dogodilo; kada se uzme, da su se u Beču brižno zanimali za razvoj ilirstva, što je različite sumnje i bojazni moralo uzbuditi: kada sve to uzmemo na um, onda ćemo sve starinske zablude zaboraviti i reći: hvala bogu, da su ljudi one stranke danas na temelju nagodbe, autonomije i zakona, koji je narod već više putah svojim glasom, obćenitimi izbori potvrdio; onda smijemo i to reći — a ovo iztičem tako naprama ne odvisnoj stranci, kao naprama momu prijatelju zastupniku Cernik-Vilićselskomu, gospodinu Paviću — da bi se — je li slobodno prispodabljati stvari vremenom i prostorom vrlo odaljene, o našim dviema strankama moglo ono reći, što je o Torrijih i Whigih liepo pisao slavni Macauley, da se ne zna, koja je od onih stranaka više koristi privriedila i zasluge stekla za Englezku i njezin ustav. Torriji u svom početku ne htjedoše o tom ni čuti, da se ograničava vlast kraljevska i sva državna odluka prenese u narodno zastupstvo, u parlament: ne htjedoše ni čuti o tomu, da je za prevladu parlamenta nad kraljevskom odlukom dopuštena i revolucija; danas pako ni jedan Torry nebi ni za dlaku odpustio od prava, što je parlamenat tečajem vremena stekao; danas pako ni jedan Whig ne dopušta, da se samo za dlaku dalje ograničava vlast, uglednost kraljevska, il dapače, da se posiže za samom krunom na glavi kraljevskoj. Prispodobite s ovim nekadanje „Magjarone" na te-

melju zem. autonomije, pače, da su „Magjaroni“ uglavili nagodbu, onda puno pravo ima zastupnik vilićselski, da je dobro, što je zemlja imala narodnu stranku, da snuje napredak, i „magjaronsku“, da napredku udahne tvrdi, košćati oblik života, bez koga bi se narodnjačko snovanje pretvorilo u fantastičko snivanje. Ja sam uvjeren, gospodo, da će se morati još dugo vremena na ovom temelju stojati, i da će se o stranci, koju vi zovete magjaronskom, danas sutra govoriti i pisati s onim istim poštovanjem, s kojim govori Macaulay o stranki torrističkoj. (Vrlo dobro! na desnici.)

Najveći ipak simptom protunarodnosti nalazi štovani zastupnik g. dr. Mazzura u tom — a njemu se i ponajbolje pristoji, da o tomu predmetu govori — što odborovo izvješće spominje ujedinjenu zemlju, a ovamo ni proračunski odbor ni njegovo izvješće i ne mare za Dalmaciju. Na njegov prikor moram odgovoriti, da odbor nije zaboravio na Dalmaciju, ali je sviet već davno zaboravio na ono u davnu prošlost zalazeće vrieme, kada je Hrvatska vodila upravu u Dalmaciji, zaboravio je, da ima nešto preko 4 vieka, što se je uprava Dalmacije odružila od uprave Hrvatske. Kad učim, kad čitam i promišljam, kada u profesora Smičiklasa tražim savjeta i pouke, kako se je Dalmacija odružila od Hrvatske i Ugarske, onda mi se pričini, kanda su već prije 4 vieka nekakvi neodvišnjaci spašavali Hrvatsku. (Smieh na desnici) neodvišnjaci, koji su zakuhali veliku opoziciju — zanimivo je, da je medju njimi bio i jedan Hedervary i dao svoju glavu za pokret jugoslavenski. Ja ne znam, a ne vjerujem, ni da su oni znali, zašto su skuhali opoziciju, a ni profesor Smičiklas ne navadja temeljita razloga opozicije, ne prikazuje vjerne slike političke, na kojoj bi se jasno uvidjalo, ovaj su cilj imali i ovako su ga mogli i morali postići. Jedno 15 godina vodili su opoziciju i svi redom izginuli, bili su ljudine i ne žalili glave makar i za pogriešno osvjedočenje: opustošili su Hrvatsku i Dalmaciju, upleli su u svoj pokret kralja bosanskoga; mamili ga, da posegne za dalmatinskimi gradovi, da dopre do mora, u mjesto da su mu svjetovali, neka se u savezu s Ugarskom, Hrvatskom i Srbijom pripravi na rat i obranu svoga priestola i svoje kraljevine, koja je malo zatim i pala pod silnim udarcem turskim. Dozvaše napokon svoga kralja u Dalmaciju, da tu istu Dalmaciju proda Veneciji. Od to doba ni do sada ne vrati se više Dalmacija pod upravu Hrvatske. Gospodo, historija je zato, da se iz nje vadi i crpi nauka, a ja se bojim, da se iz ove historije ne crpi potrebita nauka. Na ovakav glas običajete vi prigovarati, da je u namjeri nekako zastrašivanje, a Hrvat da nije kukavica, koja se dade zastrašiti. Hrvat nije doduše kukavica, ali ne treba, da bude bezumnik, koji poduzima djela, prelazeća njegovu snagu i u vrieme, koje podhvatu nije prikladno. (Vrlo dobro na desnici.) Tako je propala Dalmacija; tko jamči, da tako radeći danas, nebi propalo još i drugo koje dobro naroda, a jamačno je, da tako radeći, opozicija neće povratiti Dalmacije, koja je sličnom opozicijom propala.

Mojemu prijatelju, štovanomu zastupniku Smičiklasu ote se u emfatičkom glasu hrvatska tužba, da je hrvatski ban čovjek prevrata odozgo. Veli mu se, da je sa štovanim zastupnikom samoborskim Hrvatsku nazvao provincijom Ugarske. Ban nije tako nazvao Hrvatske, pa kada samoborski zastupnik uvjerava i dovikuje, da po nagodbenom zakonu Hrvatska nije autonomna svoje uprave kraljevina, nego ugarska provincija onda samoborski zastupnik ne izvraća zakona i ne snizuje Hrvatske na provinciju, a prevratnik je ban, koji je izjavio, da su Ugarska i Hrvatska zajednička država. Gospodo, koliko se putah čuju s naše strane, a ja ni sebe ne izlučujem — izjave, koje kad se hladno razmisle i dublje proniknu, mogle bi slutiti na prevrat odozdo. Ako se onda prot sličnim našim izjavam i s druge strane, oštrije naglašuje nerazdruživost, ne razdjeljivost državne zajednice medju Ugarskom i Hrvatskom, zašto da se odmah izvodi odatle misao, da se želi dokinuti samosvojnost Hrvatske, na zakonu osnovana, a ne namjera, utemeljena u zakonu, neka u Hrvatskoj ne misle, da će se dopustiti, da se Hrvatska, čim tkogod pomisli i zaželi, trga od Ugarske, luči iz državne zajednice. Vi niste takve dozvole našli nigdje na svietu, u nijednoj državi ljudske povjesti. Ima li država na širokom svietu, koja je nastala i postoji na dobrovoljnom spozazumu i ugovoru medju pojedinimi dielovi, to je jamačno sjevero-amerikanska republika. Više posve slobodnih zemalja tu se sporazumjelo, da će uz prostranu autonomiju svake zemlje, sve skupa sačinjavati zajednicu državnu. Mislio bi dakle čovjek, kako su se liepo i drage volje, u interesu svih skupa udružile i sjedinile, da tako liepo i drage volje mogu, kad to njihov interes zahtije, zajednicu prekinuti i svaka sobom upraviti. Pa što smo vidjeli oko godine 1862., kada ono južnici htjedoše ovu jednostavnu nauku u djelo pretvoriti? Vidismo odgovor sa sjevera, preči tutnjem topova, da se dobrovoljni ugovor čuva i brani oružjem u ruci.

Ako jest dakle Hrvatska, visoki sabore, uglavila dobre volje državnu zajednicu s Ugarskom, odatle ipak neće nitko razumno izvoditi: čim tko u Hrvatskoj tako zaželi, odmah se može Ugarskoj doviknuti: S Bogom: To osjeća i poštovana „stranka prava“, u koliko ja mogu suditi o njezinu mišljenju po izjavi štovanoga zastupnika dra. Barčića. Jer taj štovani gospodin zastupnik — a silno mu povladjivahu politički njegovi drugovi — izjavi ovih dana, da će zaoriti složna pjesma, koje ja neću, da spominjem. U svem tome jedno je samo jasno i praktično, dokaz naime, da „stranka prava nema nade u svoju snagu, nego se utiče pod tudju pjesmu i pod tudju zastavu. Ja mislim i moram misliti u interesu dra Barčića, da je on tu izjavu viknuo u sabor, da se po žici razglasi u evropske listove, a da nije ozbiljno uzeo: Da nekako dodje do svoga zaključka, da uzmogne nad svojom strankom razviti tudju

zastavu, siljaše se uvjeriti nas, da nije kriva stranka prava. što Metternich i Schwarzenberg ne uzeše i ne sjediniše Balkana; da stranka prava nije kriva, što se Srbija otela tutorstvu Rusije i podložila, jarmu Austrije, te se odrekla role Piemonta medju plemeni južnoslovinskimi. Ne htjedoše ti toga ni Austrija ni Srbija, stranka prava taj zadatak nalaže Rusiji. Ja dopuštam, da svemu tomu nije kriva „stranka prava“; velim pače: ona je u svemu nevina kano novorodjeno djetešce, jedno zato, što stranke još ne bijaše u vrieme, kada su vladali Metternich i Schwarzenberg (Smieh): drugo zato, što je nije nitko pitao, bili, nebi li uzeo balkanske zemlje, bili se nebi li oteo ruskomu tutorstvu. Ja dapače velim, da će ona biti i u tomu nevina, što će napokon uvidjeti — ja joj jamčim — da Rusija ne misli izvadjati njezina programa, te će u svojoj nevinosti perući ruke moći opet proklinjati Rusiju, kako ju već jednoč proklinjaše.

Kada se, gospodo uzme, da Metternich i Schwarzenberg ne mogoše zauzeti balkanskih zemalja bez krvava rata s Rusijom, za koji rat nitko ne mogaše dati jamstva, da će sretno poći za rukom; kada se pomisli, kako je Aleksandro II. iz Moskve osumnjičio junačtvo srbskoga naroda, koji su u rat vodili srbski generali; kada se uzme, da Rusija nije htjela ili mogla — u politici je ovo dvoje jedno te isto — Srbiji pribaviti Bosnu i Hercegovinu, a morala ih predati austro-ugarskoj monarhiji: kada se promisli, da je austro-ugarska diplomacija Niš proti volji Rusije pribavila Srbiji: kada se uzme, da svi materijalni interesi upućuju Srbiju na promet sa zapadom i na željeznički priključak s Austro-Ugarskom; kada se pomisli, da Rusija nije mogla prisiliti Austro-Ugarsku na povoljniji ugovor sa Srbijom: kada se sve to promisli, onda je posve jasno, da „stranka prava“ nije doduše ničemu kriva, al da nije ničemu kriv ni Metternich ni Schwarzenberg ni Srbija, i da štovani zastupnik dr. Barčić ne ima pravo na njih bacati prokletstva zato, što su vodili politiku, koju im okolnosti nametnuše. Bilo to medjutim ovako ili onako, vrlo je zanimivo, da je štovani zastupnik dr. Barčić istu ulogu namjenjivao redom Meternichu i Schwarzenbergu, zatim Piemontu, Srbiji, a sada evo sjevernomu stricu, te prevariv se ljuto dva puta, čime jamči, da se ne prevari i po treći put? (Vrlo dobro! Živio! na desnici.)

Veleštovani zastupnik dr. Barčić znade, da je vox populi prognala pravednoga Aristida u izgon, da je vox populi uzdigla Kleona nad Periklesa, jednoga od najsvetlijih velikana ljudske historije; dr. Barčić stavlja pod prezir historije Pilata, što je slušao vox populi i Spasa predao vapijućoj svjetini na stratište, i tim veli, da je vox populi zaslužila prezir historije i svieta. Vox populi stojaše u novije vrieme uz Garibaldia; ipak veliki kralj Italije Viktor Emanuel dade, neslušajuć na vox populi, pucati na Garibaldia, da očuva interes Italije. Vox populi jest mnogo putah vrlo vriedno ravnilo, no ima vremena kada je tvrda sviest svakoga čovjeka više vriedno ravnilo njegovih čina, nego vox populi. Ako ovakovu rieč savjesti moraju ponajprije slušati zastupnici, onda je nada svim hvale vriedno, da ju poslušaše naša braća srbskoga plemena. Gledajući, da im jednoplemenici i oni u Ugarskoj i oni u Srbiji, slušajuć svoju sviest i glas političkoga razbora, traže čuvati svoj interes u pomirbi, u sporazumu s austro-ugarskom monarhijom, hoće li oni jedini u Hrvatskoj i svoj interes i interes ove svoje otačbine tražiti u opoziciji proti toj monarhiji? Smije li se njihov patriotizam sumnjičiti, smije li se govoriti, da im je plemenski interes jači od domovinskoga, da će radi onoga ovaj pokopati? Te navale, te udarce primamo mi, njihovi stranački druzi u svoja prsa, naš plemenski interes ne diže proti plemenu hrvatskomu, proti hrvatskoj zajedničkoj domovini. S njimi složno mi smo stranka političkoga razbora, s njimi složno pod zastavom toga razbora mi ćemo čuvati stečena, i bude li sgodno vrieme, razširiti autonomna prava Hrvatske. Preporučujem zakonsku osnovu za podlogu specijalne debate. (Živahno odobravanje na desnici i u središtu.)

Predsjednik: Pošto je generalna debata dovršena, stupa se glasovanju. Prima li visoki sabor osnovu zakona o proračunu za potrebštine nutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije i sjedinjenoga s istimi bivšega hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja za godinu 1885. za podlogu specialne debate?

Ona gospoda koja su za to, neka izvole ustati. (Većina ustaje.) Osnova zakona o proračunu za potrebštine nutarnje samouprave kraljevine Hrvatske i Slavonije i sjedinjenoga s istimi bivšega hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja za godinu 1885. primljena je za podlogu specialne debate. Prelazi se na specialnu debatu Molim gosp. bilježnika Stekovića, da izvoli čitati . . . .

Dr. **Šime Mazzura**: Pošto je već jedan sat, to molim predsjedničtvo, da odgodi sjednicu.

Predsjednik: S razloga, što je sutra svečano otvorenje izložbe svih zemalja krune Ugarske, dakle i Hrvatske, ne mislim držati sjednicu; drugo u ponedeljak ne mogu držati sjednicu prije 11 sati, pošto je u crkvi sv. Marka svečana procesija, dakle bi nas zvonenje zvona smetalo; treće u utorak ne mogu držati sjednice prije 12 sati, pošto imade pravoslavna crkva veliki svetac Gjurgjevo, dakle hoće mnogi članovi sabora prisustvovati, za to mislim, da današnja sjednica bar do 2 sata traje.

Dr. **Šime Mazzura**: Ako se i bude dalje držala sjednica, mi specialne debate dovršiti ne ćemo

Predsjednik: Ja mislim držati sjednicu najviše do poglavja trećega, dakle sabor i ban.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

Poglavje I.

Sabor.

Plaće i stanarine: 3 podvornika po 400 for. plaće i 80 for. stanarine, medju njimi vratar 1.440 for.

Dnevnice stanarine i putni troškovi zastupnika, zatim troškovi saborske pisarne	73.560 for.
Ukupno	75.000 for.
Odobreni proračun za godinu 1884.	50.000 „
Predloženo za godinu 1885. više	25.000 for.

Predsjednik: Pošto na ovo poglavje ne ima izpravka, ja mislim, da sabor prima ovo poglavje, kako je pročitano. (Prima se.)

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

Poglavje II.

B a n.

Plaća za bana	12.000 for.
Službovina za bana	8.800 „
Vladi na razpolaganje za vladine svrhe	15.000 „
Ukupno	35.800 for.
Odobreni proračun za godinu 1884.	35.800 „

Predsjednik: Na poglavje II. podnio je g. zastupnik Mazzura dva izpravka:

Prvo da se stavak prvi na strani 4. službovina za bana 8800 forinti snizi na 4000 forinti i

drugo da se stavak treći: „vladi na razpolaganje za druge svrhe“ podpuno izpusti.

Rieč ima g. zastupnik dr. Mazzura, da obrazloži svoje izpravke.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja ne ću obadva izpravka obrazložiti, jer se mora glasovati najprije o jednom, a onda o drugom.

Predsjednik: Neće se na jedan put glasovati, ali će se zajedno viećati.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Ova svota, koja se dozvoljava banu u stavki II. kao službovina iznosila je u prijašnjem proračunu za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju 4000 forinti.

Iz proračuna Krajine prenešen je na ovu stavku iznos od 4800 forinti i tako je nastala stavka od 8800 forinti.

Službovina daje se banu kao trošak reprezentacije. Ja znam i shvaćam, da, kad su bili dva glavara, da su trebali reprezentirati zemlju, da je jedan, koji je bio glavar Krajine, morao reprezentirati Krajinu, a glavar provinciala provincial i da su oba imala posebne troškove. Nu sada, kada oba stoje u jednom te istom poglavaru, mislim, da je ova stavka absolutno previše udarena, onda, kad su obje stavke kumuliran. Zato sam bio tako slobodan staviti ovaj predlog. Podupirem ga tim više, što morate znati, da ban podnaša svoj partikular, samo Pejačević nije to činio; dakle odnosi se lih na reprezentaciju i zato mislim, da bi se ostalo kod prijašnjega proračuna, da bi se uvrstila stavka od 4000 forinti, odnosno, da se izpusti svota od 4800 forinti.

Glede drugoga izpravka glede „vladi na razpolaganje 15.000 forinti“, konstatirati mi je takodjer, da je u prijašnjem proračunu za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju stojalo 10.000 forinti, a 5000 da je prenešeno iz proračuna za Krajinu.

Ja ću govoriti proti toj stavci iz više razloga, a ponajprije iz onoga razloga, da će mi ova stavka biti pokrićem za druge stavke u našem proračunu malo dotirane, a za druge potrebe, da uputim vladu, ako bi se one povećale na izvanredni proračun, koji će se još ove godine donieti možda.

Ja ne mogu ovu stavku ni zato votirati, jer mislim, da je ne treba. Ona razpolaže, o tom se neda tajiti što mi svi u javnosti jako dobro znamo, ona razpolaže cielim državnim aparatom. Kaže se, da se to daje u vladine svrhe, a ja kažem, da vlada razpolaže cielim državnim aparatom, kad hoće, da svoje svrhe postigne.

Ja bi htio, kad bi mogao izključiti bar vrhovni areopag, da se doprinaša niti jedan kamenčić k umjetnoj zgradi, koju si znade vlada stim državnim aparatom stvoriti. Da li ona to čini, pripuštam neka izviesti sud, ja o tom suditi neću.

Vlada ima na svoje razpoloženje službeno i poluslužbeno novinarstvo, na to ne troši ništa. To je utemeljeno na potrošak budgeta, ne ove godine, ali prijašnjih godina. Mnogo se je na to potrošilo i mnogo izvješćivalo o tom, ali još nismo došli da toga povoljnoga stanja, da bi dobili račun. Medju istim imamo Correspondenzbureau, koji iznosi viesti, kakve vlada hoće, jer znam, da vlada ne bi dopustila, da blagodati koje uživa taj bureau itko drugi uživa, nego onaj, koji je njezin privrženik.

Peštansko novinarstvo takodjer joj je na razpoloženje, a takodjer nije potrebe, da ga plaća, jer znade dobro, da vlada podupire onu politiku, koja je najpovoljnija peštanskomu novinstvu i vladi. Mi znademo, da je glavni list peštanski kao duh, koji upravo inspirira našu domaću vladu, koji znade mnogo prije, što će se ovdje kod nas dogoditi, nego i mi sami. I bečko novinstvo podupire vladu, ako iz nikakvoga drugoga razloga, a to iz onoga, što mrzi Slavene, te što je pobratim peštanskomu novinstvu.

Ne dao Bog, da bi se obistinilo, što se pronosi domovinom sada, da vlada nalazi podporu od poduzetnika, dapače želim protivno, da se one glasine, koje su jako grde, dementiraju.

Nu još je jedan veliki faktor odlučujući u parlamentarnom životu, koji podupire vladu i zbog kojega ona ne treba takvu malenkost od 15.000 forinti, a to su govornici veleštovane većine, a to su košto smo čitali u službenih novinah, kroz koje i vlada očituje svoje nazore to su sami Ciceroni i Demosteni, koji kad se bace na čovjeka, vade mu dušu iz prelamanih kostih.

Ako vlada razpolaže tolikimi državnimi talenti obične dosjetljivosti, oštrine, dubljine i širine i svega ostaloga, onda ćete uvidjeti, da vlada ima u svojih rukuh sva moguća sredstva, da može postići svoje svrhe i uništiti mikroskopičku manjinu kao što je naša, manjina skroz i skroz arte factum.

Čemu dakle, da vladi damo 15.000 forinti materialnih sredstava, kad ona i onako imade u rukuh druga u izobilju sredstva po načelu; ona vojuje po načelih prava, po načelih istine, koja su u svakoj mjeri dopustiva, a mi koji smo pravi mračnjaci, poduprti samimi crnimi ljudmi na biralištih onimi, koji su odavno odpali od slobode one, koju je u Hrvatskoj štitio presvjetli g. Žuvić. Ja ovako govorim, a ne mojte vjerovati, da ja hoću nadkriliti mnogo oštroumnije i satiričnije govornike, nego sam ja. Ovo nije moj genre, ja neću, da se natječem š njimi, da mi se prigovori, da tražim, da mi se otvore vrata uredničtva Bombe, Floha, Kladeradača i Kikerikia.

Ja taj prigovor na sebe uzeti neću, te velim, da vlada, koja ima sva ta sredstva na razpoloženje, ne treba onih 15.000 forinti. Nu dozvolite, da o naravi te razpoložive zaklade kažem nekoliko rieči. Ja ću ovaj put govoriti u prilog veleštovane većine, a na koncu ću kazati smjer i iskreno kažem, da mi je drago, što govorim u prilog većine.

Vladi se daje razpoloživa svota u tu svrhu, da promakne one državne svrhe, za koje nije dobro, s kojimi su sredstvi promaknute, daje joj se zato razpoloživa zaklada, da potroši po volji i bez računa. Ta za Boga u onoga, komu se daje potrošiti nešto bez računa, u toga se imade podpuno povjerenje; dakle može samo onaj dozvoliti vladi razpoložive svote, koji ima podpuno uvjerenje, a podpuno uvjerenje predpolaže to, da će vlada doista trošiti onaj novac ne u svoju svrhu, jer ona ne bi smjela imati druge svrhe, nego za onu državnu svrhu, za koju nije dobro znati, kojimi načini ju ona promiče. Nu državna svrha u našem smislu i vladina posve je druga. Ja ne znam, bi li smio reći, da već u samom pojmu države se ne slažem s vladom. Kako bi se onda složili glede svrhe državne? Ako nam nije pojam isti, kako bi nam bile svrhe iste? A da nam nije pojam države isti, mislim, da ima razlike, koja obstoji izmedju nas i vlade.

Evo zašto obstoji: Obstoji zato, jer je prije nekoliko dana veleštovani prijatelj Hinković tumačeć nagodbu ovo kazao. Citiram upravo štampani govor: (čita.)

Nadalje je rekao: U našem odnošaju naprama Magjvrom, oni su muž, a mi smo žena.

Napokon je rekao: (čita.)

Na ovo opet citiram novine. Preuzvišeni gospodin ban izvolio je reći: (čita.)

Iz ovoga zaključujem, da je preuzvišeni gespodin ban smatrao po nagodbi, da Hrvatska nije država, nego pokrajina, da on o našem odnošaju naprama Magjarom misli, da su oni muž, a mi žena.

Nu, gospodo draga, jučer u sjednici od 30. travnja — ovo se je dogodilo u sjednici od 28 travnja, što sam prije rekao — izvolio je opet preuzvišeni gospodin ban dati očitovanje, kojim kaže naročito: (čita.)

Dozvolite, da za jedan časak budem govorio kao pravnik. Što je za pravnika državopravna autonomija? Gradjansko pravni slučaj je za pravnika gradjansko-pravni slučaj, medjusobni pravni odnošaj je za pravnika medjusobni pravni odnošaj, kazneno-pravni odnošaj je za pravnika kazneno-pravni odnošaj, državo-pravni odnošaj opet je za pravnika državo-pravni odnošaj, te zato za pravnika nije državo-pravna autonomija državna autonomija. Ako je za pravnika državo-pravna autonomija državna autonomija, onda će moći pravnik posve lahko, posve izrazito zaključiti najvećom jasnoćom, da tielo, koje uživa državopravnu autonomiju, da je to tielo država.

Ako prispodimo izjavu preuzvišenoga gospodina bana, danu na govor gosp. Hinkovića i onu, koju je jučer dao u ovom saboru, onda ćete viditi u onih dvih izjaya veliki skok i da se je preuzv. gosp. ban jučer pridružio onomu tumačenju nagode, za koje je uviek vojevala stranka, kojoj pripadam i koja si u veliku zaslugu pribraja, da je ona s ovim tumačenjem najprva došla na vidik.

Ja konsekvencija iz toga neću izvadjati.

Ali dozvolite mi, ja uviek govorim o načelih vlade u onom smislu, da li smijem dozvoliti ovu stavku vladi kao povjerenje.

Dozvolite, da, pošto sam konstatirao, da ban smatra Hrvatsku državom, da se obazrem na ono drugo, što je govorio g. dr. Hinković, da Hrvatska nije država, a Ugarska, da je država. Jedni vele, da je Ugarska država, a drugi, da nije.

Ja ću najprije računati s onimi, koji kažu, da nije država, pa ću upitati: je li municipij, — smješno: je li županija, — smješno; je li provincija. — takodjer smješno. Dakle, što je? Ili je ništa, ili je država. Ja tvrdim, da je država. Oni, koji kažu, da nije država, već da je ništa; to su dakako ljudi, koji niti vide, niti osjećaju, niti ne znaju prosudjivati o pravu državnom

Ja ću doći i na to, što muti one, koji vele, da Ugarska nije država. Muti ih to, što ne razlikuju izmedju nutarnje i vanjske autonomije. . . .

Predsjednik: Ja molim g. govornika, da ne govori o državnom pravu, već o predmetu.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja sam ovo iztaknuo samo zato, da u izjavi bana razliku iztaknem.

Oni, koji vele, da Ugarska nije država, oni to drže zato, jer nema svoje vanjske autonomije. Ako dakle u ovom širokom smislu državu smatraju, u koliko ona podpunu vanjsku autonomiju imade, onda imadu pravo. Ali to nije po državnom pravu.

Oni ovdje uzimaju državu, kako se prikazuje lajiku, a nipošto, kako se prikazuje oku državničkomu, niti učenjačkomu.

Odavle sam htjeo to zaključiti, da citat predstojnika za unutarnje poslove, što ga je danas iz nagode citirao, da je veoma dobro udešen naprama ovom, što smo mi i što je Ugarska.

Ako sam ovo iztaknuo, iztaknuo sam zato, da dokažem, da je preuzv. gospodin ban jedno uztvrdio danas

a za 48 sati drugo, te da bi najblaže mogao to reći, da nema bistroga pogleda u državopravnih pitanjih, a to tim manje zato, jer vjerujem, da njegova prva izjava odgovara njegovomu osjećaju, da je plod njegovih nazora, dočim ova druga izjava je bila artefakt, zato artefakt, ako smijem čisto i otvoreno govoriti, jer ne mislim, da oko one zastave, koju je razvio gospodin dr. Hinković o našem državopravnom položaju, da bi mogao sabrati onoliko zastupnika u ovom saboru, koliko treba za jednu partiju taroka.

Skrajna ljevica će mi reći: ta vi opet branite nagodu, a govorite proti razpoloživoj svoti. Ja, gospodo, samo tumačim i velim, da volim onu gospodu, koja su 1868. god. sklopila nagodu, nazvati ljudmi, koji su nastojali, da steku ono, što je odgovaralo njihovim osjećajem, nego ih nazvati, da su paricide.

Ja bih onda, kad bi oni i izposlovali onakav odnošaj naprama Ugarskoj, kako je naznačio g. dr. Hinković, smatrao ih paricidami. Ali po ovom ne mogu ih smatrati takovimi. Ne mogu opet reći, da ih zato smatram, da su bili vješti državnici, ili bog zna kakovi rodoljubi.

Gospodo, pošto sam ovako ovu stvar razložio, viditi ćete od ovuda, da ja ne mogu imati povjerenja u vladu, koja za 48 sati svoje nazore mienja, koja znade svoju frontu u tako kratko vrieme okrenuti; smatrajuć, da se takovim postupkom ne može za uslugu učiniti onoj stalnosti političkoj, koja je koristna: i kralju i domovini. A najmanje mogao bi ovoj vladi dozvoliti moje povjerenje, koja je znala zaključiti danas razpravu proračuna onakovim prizorom, kao što je danas zaključio ga predstojnik pravosudnoga odjela.

(Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima gospodin narodni zastupnik Pavić.

(Predsjedničku stolicu zauze gospodin predsjednik Hrvat.)

Armin Pavić: Vis. sabore!

Ja pristajem uz predlog odbora, da se vladi votira čitava svota, koja je u proračunu naznačena i to ponajprije svota za službovinu banu, a onda ona svota za razpoloženje t. zv. dispozicionsfond.

Pitanje ovo, da li ćemo banu votirati disposicionsfond ima 2 strane, od kojih prva je ta, da li je taj fond vladi potreban, ili ne.

Ja mislim, vis. sabore, tko malo pogleda u historiju našega budgeta, taj će morati crpiti osvjedočenje, da je taj fond doista vladi potreban.

Opozicija je prvi put kod toga fonda svoj veto uložila u sjednici od 14 kolovoza 1872, kad je današnja saborska većina bila u opoziciji proti vladi Vakanovićevoj. Predsjednici tadašnje opozicije mišljahu, da je taj fond kod nas suvišan, pošto Hrvatska ne ima nikakova resorta za vanjske poslove; a oni se nadahu, da vlada, koju oni očekuju, toga fonda neće trebati, jer se oslanja na narod, te neće morati trebati na one svrhe trošiti, na koje prijašnje vlade.

Za godinu dana dobismo vladu, koju je čitava Hrvatska s oduševljenjem primila. Ali ono očekivanje opozicionih predsjednika od lanjske godine nije se izpunilo; jer je ta vlada u proračunu 1874. god., kao i prijašnje godine 20.000 for. tražila, nadajući se, da će ju sabor svojim povjerenjem poduprieti. Poslje je sam tadanji preuzvišeni g. ban u odboru izjavio, da se zadovoljava sa 10.000 for., koju svotu su mu jednodušno votirali.

Ja sa svoje strane iz obstojnosti, što je tadanji ban tražio fond taj, držim, da za vladu treba; jer kad nebi bio potrebit, znam, da ga tadanji ban nebi tražio.

Vrlo poštovani zastupnik križevački učinio mi je prije nekoliko dana veliku krivdu, kad me je ukorio, da sam, dok je bio banom Mažuranić, uznosio ga kao najvećega pjesnika, a sada je kao ban mrtav, da ga kudim.

G. zastupnik križevački je bio žalostnom dužnošću zapriečen biti u sjednici 10. siečnja; inače bi bio čuo, da sam, dok preuzv. g. bana nije bilo više u životu, rekao, da ga ja kao najuzornijega pjesnika hrvatskoga previsoko štujem i cienim. Štovani g. zastupnik sudi, da je ona moja hvala bila plod laskanja tadanjemu banu. Neka se sjeti g. zastupnik moje kuraže u poslu pravopisa, koja nije zaostala za srčanošću g. zast. križevačkoga, kojom on ovdje u pjesničkih slika bori proti magjarskoj državnoj ideji.

Držim, da sam time oprovrgao onaj prigovor, križevačkoga zast., da se u političkih predmetih držim one: carpe diem. Toliko u osobnu obranu.

Prigovarahu i prijašnje opozicije, a prigovaraju i sadašnje tomu fondu, da, ako se taj fond u čiste svrhe rabi, neka se te svrhe označe, te će i oni novac votirati; a ako se troši u nečiste svrhe, daleko mu kuća.

Na taj prigovor je vrlo ljepo odgovorio tadanji ban, kad je rekao: ova svota znači jakost vlade i novčanu snagu bana; ako hoćete vladu, morate joj ovu svotu dati, da može samostalno živjeti; tko želi, da ima vladu koliko toliko uglednu, taj će joj ovu svotu dozvoliti.

Vis. sabore, ja velikim oduševljenjem slušam, kada ban Zrinjski na poziv Sulejmana odgovara: „Hrvatu ban je kralj."

Danas dakako ban hrvatski ne zastupa u Hrvatskoj kralja, kako nekoč Nikola Zrinjski; ali taman zastupa kralja u Hrvatskoj, a Hrvatska kod kralja u Beču i u Pešti. Ako tko malo razmisli, kakove su danas političke agende bana, taj će priznati, da za ovakove agende, ako hoćemo, da se vrše, kako je za Hrvatsku častno i koristno, nuždne su, osim sposobnosti duševne, još tri stvari: novac, novac i opet novac.

Velepoštovani zastupnik jastrebarski poznatom svojom prepoštenom hrvatskom savješću, iztaknuo je jednom za Pejačevića ovu izreku: (Gjuro Kamenar: To sam ja znao, da će mene spomenut.) „Ako je Mažuranić mogao od-

pustiti 10.000 for., mogao bi preuzv. g. ban, kao bogati kavalir i drugih 10.000 for. odpustiti.

Tako bi veleštovani gospodin zast. mogao misliti o sadašnjem banu. Ali ako uzme gospodin zastupnik na um način, ja mislim spoljašniji način, kako su sva ta gospoda dosada u Hrvatskoj zastupala kralja, a Hrvatsku pred kraljem; ja mislim, da će uvažiti, da nijedan od njih od svoga dohodka nije za crne dane ništa prištedio.

Drugo je pitanje, da li preuzvišeni gospodin ban Hrvatsku zastupa, kako treba. Nato pitanje neka svatko odgovori po svom najboljem uvjerenju i povjerenju. Kad bi htjeo o tom govoriti, znam, da mi predsjedničtvo nebi dozvolilo, da opravdam povjerenje prema vladi; jer se je o tom razpravljalo u razpravi generalnoj. Ja sam se trudio u generalnoj debati dokazati, da Hrvatska po nagodi ne uživa onoliko dobra, koliko bi joj ja želio i koliko zaslužuje, ali da je stekla nagodom toliko dobra, koliko se je pod obstojećimi okolnostmi postići dalo, a to je hvala bogu mnogo više, nego je prije nagode imala.

Sve su se vlade po mom uvjerenju i dokazivanju pošteno i savjestno trudile, — kažem: sve vlade i Rauchova i Bedekovićeva i Mažuranićeva i Pejačevićeva, da iz našega stanja za Hrvatsku izvade dobra, što više mogu. A one dvie vlade, na koje opozicija najviše udara, bile su u tom sticanju najsretnije.

Ja sam slušao govore svih govornika, koji su poslje mene govorili, ali nijedan nije osvjedočio me, da sam krivo govorio, kad sam onako tvrdio.

Jednoga veleštovanoga zastupnika sotinskoga nisam imao prilike slušati; ali koliko sam od njegove besjede u novinah čitao i čuo pripoviedati, držim, da se u novinah čitao govor.

Iz ovoga, što sam čuo i čitao vidim, da je sasvim ozbiljno sastavljen. To vidim po tom, što se kao pravi povjestničar trudi, polemizujuć proti meni ne samo, da iznese sve dokaze iz arsenala pisanih i štampanih dokazala; nego se je potrudio, da iznese i one dokaze, kojih nigdje nije našao pisanih.

Predsjednik: Ja molim gosp. govornika, da o stvari govori.

Armin Pavić: Visoko predsjedničtvo! Ja sam slušao prije dra. Mazzuru, koji je razlagao mnogo toga, što je spadalo u generalnu debatu, pak sam si i ja uzeo slobodu, da progovorim kao na osobnu primjetbu ono, što je jučer i prekjučer . . .

Predsjednik: Ako je g. Mazzura govorio o stvarih, koje ne spadaju u ovu razpravu, tomu ja nisam kriv; ali iz toga ne sliedi, da mogu dopustiti g. Paviću, da se odalečuje od predmeta.

Toga ja neću nikomu dopustiti. (Živio! na lievici.)

Armin Pavić: Da opravdam zašto imam povjerenje u vladu, zašto taj fond votiram, neka mi dozvoli vis. predsjedničtvo, da odbijem one napadaje velešt. zastupnika sotinskoga. On je kazao, da vladina stranka, koja se krsti magjaronskom strankom, nije vršila dužnosti, te da bi se momessaim, koji sam ja učinio, da bi se mojim historičkim studijam moglo dogoditi ono, što se je dogodilo sa mojim essacom o narodnih pjesmah . . .

Predsjednik: Ja molim g. govornika, da govori o predmetu.

Armin Pavić: Ja mislim, da ovo moje mišljenje, koje sam ja razložio, ako ga stigne ona sudbina, koja moju knjižicu o narodnih pjesmah, mogu ja i gospoda, kojih se tiče s njom biti zadovoljna, jer je ona knjižica stekla u svietu pohvale i priznanja.

Na temelju te knjižice izabralo me je učeno družtvo svojim članom.

Ovakovi malheuri nisu stigli poviest hrvatsku gosp. Smičiklasa. Onaj arcanum sloge Hrvata i Srba može se dobiti samo u njegovoj jugoslavenskoj apoteci „echt". (Nemir i negodovanje na lievici.)

Što se tiče ključeva, kako čusmo, ima 6 ključeva, pak dok se gospoda na klupah opozicije sporazume . . .

Predsjednik: Ja oduzimam g. govorniku rieč. (Živio predsjednik! i povladjivanje na lievici.)

Rieč ima g. zast. Pilepić.

Dr. Franjo Pilepić: Visoki sabore! Ja ću biti sasvim kratak, jer se je već vrieme dugo odmaklo, te ću se po mogućnosti držati stvari, da ne dobijem ukora, kao g. Pavić.

Obća je vika u našem narodu, da mi slabo stojimo, da ne smažemo poreza, da ne ima napredka i blagostanja. To mi kažemo i vi priznajete. I vi znate, kolikom mukom se porezi utjeruju, znate, da se do zadnje krave proda. S toga ja ne razumijem, da uz tolik vapaj naroda glavaru zemlje plaću povisujete, koji ima i onako prekomjernu plaću od 16.000 for., dočim sva 3 predstojnika ne imaju koliko on; oni imaju sva tri plaću od 15.350 for., pa njemu još povisujete plaću na 20.000 for.

Lanjske godine, kad se je radilo, da se udovolji molbi činovnika županije, mi smo tu molbu zagovarali, jer trebaju činovnici doplatak radi skupoće na Rieci, ali ta molba se nije uvažila; a glavaru zemlje na jedan put velikodušno dajete 4.000 for. Dakle ta naša vlada je siromašnija, nego zadnji pandur županije riečke. To povišenje nije ničim opravdano; a ja držim, da glavar zemlje niti ne zaslužuje više, nego sva tri predstojnika.

Što sam rekao glede povišenja službovine vredi i za ovu drugu svotu od 15.000 for.

Ja sam proti svakoj svoti, koja se u to ime faktičnoj glavi ove zemlje daje. Ja ne znam i ne pojmim u koju svrhu je ta svota opredieljena, u što bi se mogla potrošiti.

Ovakove svote se dozvoljavaju samo u neodvisnih državah ministru, koji vodi izvanjsku politiku, koji treba kojekakovih izvještaja iz vanjskih zemljâ; i to ne da sazna kakove državne tajne, nego za stvari, koje nisu tajna n.

pr. kad se radi o tom, da se materijal sakupi za kakav ugovor.

Taj materijal sakupljaju agenti, koje treba plaćati, jer oni u tudjoj zemlji izpitavaju i proučavaju promet i trgovinu, te izvješćuju o tom državu.

Ja shvaćam, da se za takove agende novci troše. A ako se i ondje troše na kakove druge svrhe, ja bi i tamo bio proti tomu, ter nebih za nemoralne svrhe n. pr. špionažu dozvolio niti pare.

Toga svega naša vlada ne ima. Mi imamo tri resorta, nutarnji, pravosudni i nastavni, te ne imamo u što tih 15.000 for. potrošiti.

Još imam jedan formalan prigovor.

U onih zemljah, gdje se ta svota dozvoljava, dozvoljava se ministru-predsjedniku, koji ne polaže o tom računa saboru, nego članovom vlade i oni svi skupa razpolažu s tom svotom.

Ovdje se veli: „vladi na razpolaganje za vladine svrhe", a dolazi u poglavju II., gdje se radi o banu. Ja mislim, da niti po nagodbi vladu ne sačinjava sam ban, nego i sva tri odjelna predstojnika, te kad bi se imao u tu svrhu kakav novac dozvoliti, onda taj novac morao bi se dozvoliti svim predstojnikom skupa, i ban bi morao dati predstojnikom računa, a ne da sam ban po volji razpolaže s tim novcem bez da daje račun.

Kada bi pak i to bilo, visoki sabore, kako stvari danas stoje, ja nebih mogao glasovati zato, da se niti krajcar u tu svrhu dade; jer bih to samo mogao dozvoliti vladi, u koju podpuno povjerenje imam. Vi znate, da ja toga povjerenja ne imam po načelih, koja zastupam, a niti po dielih vlade. Dok bude ban hrvatski činovnik, ništa drugo nego činovnik magjarskoga ministarstva, koga ministar-predsjednik skinuti može, u takova bana ne mogu imati povjerenja.

G. predgovornik je dobro napomenuo, da je Zrinjski rekao, da voli biti ban, nego kralj. Ali onda je ban bio jednak kralju, dočim današnji nagodbeni ban nije ništa drugo, nego činovnik i to činovnik, koji je bez osobitih zasluga, bez imena, bez volje naroda našega, samo po volji magjarskoga ministra-predsjednika ovu častnu stolicu zasjeo.

Takovu čovjeku ja niti jednoga krajcara dozvoliti ne mogu.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik gosp. dr. Josip Frank.

Dr. **Josip Frank**: Visoki sabore! G. zastupnik Pavić imao je sretnu misao, kako je već duhovitih nazora, kad je rekao, da se kod pitanja o dispozicionom fondu imade prije svega pitati, je li potreban ili nije. Ja u njegovom govoru nisam ništa čuo, što bi potvrdjivalo njegov nazor, da je dispozicioni fond potreban. Nego nam je rekao, da za reprezentaciju preuzv. g. bana trebaju 3 stvari: novac, novac i opet novac.

Sigurno nije Montecuculi mislio, kad je ovu rieč izustio, da će ju g. Pavić u razpravi o dispozicionom fondu upotriebiti; jer je on, kako je poznato, rekao, da za rat trebaju 3 stvari: novac, novac i opet novac.

G. Pavić morao je okrenuti ovo pitanje, te kazati: ako zemlja hoće dati ovu znatnu svotu, treba joj: novac, novac i opet novac.

Ali on ovakova pitanja nije stavio, nego na to pitanje je danas unapred već odgovorio u generalnoj debati g. predstojnik odjela za unutarnje poslove, da se pojmovi malo razbistre. On je rekao, da se u Hrvatskoj troši na investicije u ovih 8 godina 8% naprama Ugarskoj. Ako je tomu tako, onda živimo u tako povoljnih odnošajih, da možemo ovaj dosta znatan dispozicioni fond od 15.000 fr. platiti.

Meni je ugodno, što sam danas čuo razlaganje g. predstojnika nutarnjega odjela, jer u koliko je ovo u savezu sa pitanjem dispozicionoga fonda, moram kazati, da g. predstojnik niti jednom rieči nije izustio, da moji podatci nebi bili istiniti. Toga on nije tvrdio, nego je usuprot on to potvrdio.

Ja velim, da je rekao: U Hrvatskoj u razdobju od g. 1875. do 1882. jest investirano 2,900.000 for.

Tu od onoga, što sam ja rekao, nema razlike; jer ja sam rekao, da je investirano 2,650.000 for. Dakle je mala razlika od 250.000 for. Ja konstatiram, da moji podatci nisu bili krivi, kako je pisao jedan od gospode zast. u naših novinah domaćih.

Ako to stoji, da je kroz 8 godina kod nas tako malo investirano, kako je to kazao gospodin predstojnik; onda ako daljnja jedna premisa stoji, koju je on takodjer naglasio, da kad se je nagoda sklapala, da se je unapred uvidilo, da Hrvatska nije kadra plaćati toliko na poslove zajedničke, koliko bi po zakonu morala, da su nam od milosti dozvolili Magjari, da 45% naših dohodaka pridržimo za naše autonomne potrebe: onda, mislim, da logika zahtjeva, da, kad smo dobili nešto od milosti, da ne trošimo na takove svrhe, koje nisu jasne i o kojih se ne daje nikakova računa.

Ja smatram dispozicioni fond, kao svotu u socijalnoj mehanici i političkoj mehanici, da služi onim svrham, o kojih se javno govoriti ne može. Ali svaki nar. zastupnik dužan je naglasiti ovu svrhu.

Ja ću naglasiti: ako će se onaj izdatak upotriebiti, da se širi hrvatska ideja, ideja naše državne neodvisnosti u pitanjih uprave, gospodarstva i t. d., ja ću drage volje glasovati, da se banu u širenju ovih ideja i za podporu domaćih važnih poduzeća dozvoli takav fond.

Pošto je pako poznato, da se takav dispozicioni fond votira, da se mogu razširiti ideje, koje nisu povoljne našoj domovini, nego da u kratko kažem, koje imadu služiti za širenje magjarske državne ideje u tudjem i domaćem novinstvu: zato neću glasovati za dispozicioni fond.

Predsjednik: Pošto se više nitko nije prijavio za rieč . . .

(Gjuro Kamenar: Molim za rieč.)

Vama je poznat poslovnik, te se izvolite prijaviti za rieč, kad budete htjeo govoriti.

Rieč ima g. izvjestitelj.

Stevan Popović: Vis. sabore!

Navodi, koji su sa strane jedne i druge opozicije proti ovim dvim stavkam 2. i 3. doneseni i pravac, koga smo tom prilikom opazili, pokazuju, da nije ovladalo tako duboko uvjerenje u govornicih, da je neopravdano, da se dade ovdje kod službovine za bana 4000 for. više, a ovdje kod točke: vladi na razpolaganje 5000 for. više prama prijašnjem, nego, da se dade izraza nepovjerenju prama vladi i da se zato ova prilika upotriebi, što se inače ne bi dalo.

Ja ne smatram, da mi je dužnost polemizirati sa predgovornici, nego ću se ograničiti, da kažem samo ono, što smatram, da je nuždno.

Stavka druga: povišenje dosadanje službovine za navedenu svotu, udešena je prama tom, u koliko se je razširio djelokug vlade usljed spojenja Krajine i time nastali izdatci u tu svrhu. Predjašnji glavar Krajine imao je izvjestnu sumu i trošio ju je na cieli u Krajini. U tu svrhu votira sabor navedenu svotu poglavaru ciele zemlje. Usljed spojenja Krajine sa materom zemljom sasma je logično, da je trebalo prijašnju svotu povisiti; jer dosadanje dvie sume u istu svrhu trošene, sada su u jednoj ruci. Ja držim s toga, da je opravdano, da je ova stavka povišena na 8800 for.

Što se tiče stavke 3.: vladi na razpolaganje za vladine svrhe 15.000 for. tu nisu, vis. sabore, mjerodavni oni motivi, koji su mjerodavni za sličnu stavku u drugih zemljah; jer naša vlada nema voditi spoljašne politike. Kad bi to stojalo, onda svakako nebi votirali samo 15.000 for. Nego ova neznatna svota dokazuje, da su sasvim druge vrsti izdatci, za koje naša vlada treba tu svotu, da oni proiztiču iz naših potreba. Da ne govorim mnogo, kazati ću, da nije špionaža, da nije suteniranje listova, nego da ima i drugih svrha, kao npr. čuvanje auktoriteta predstavnika zemaljskoga i ukorenjivanje istoga u narodu. A dobar dio ove sume upotrebiti će se u slučajevih, kad se siromašniji slojevi našega naroda, ma kojimi ne voljami prinuždeni, uteku u pomoć, da jih ban ne bude prisiljen odbiti, da uzmogne nosioc sjaja bana hrvatskoga otrti koju suzu siromaka. Gospodo, tko ode 2 puta u nedjelju u banske dvore, viditi će silu božju sveta, koji dolazi iz gornje Krajine, Like, da dobije pomoći od poglavara zemlje. Na te svrhe se troši navedena svota.

Ja mislim da mogu sve one druge prigovore preći, te stoga preporučam, da se ove dvie stavke prime po predlogu odbora. (Živio! na desnici.)

Dane Stanković: Vis. sabore!

Ja ću se ograničiti samo na nekoliko rieči.

Prije svega nije izpravno ono mnienje zastupnika grada Baga, koji misli, da se ovdje povisuje plaća bana. Ovdje se samo povisuje službovina banova i to zato, jer je spojena Krajina, te se pomnožali troškovi za representaciju. Banska je čast historična, koja imade svoj sjaj i koju imade ban dostojno da representira. Zato ova svota nije prevelika, osobito ako se uvaži, da imade namjestnika u Cislitavi, koji imadu više u ovu svrhu. Tako ima namjestnik zadarski 6.000 for. u ovu svrhu.

Što se tiče stavke pod brojem 3., votiranje te stavke je stvar povjerenja. Ja bi badava nastojao, uvjeriti gospodu o potrebi ove stavke.

Ali ovo stoji, da svaka vlada treba u tu svrhu stanovitu svotu.

I ako pogledate u proračune drugih zemlja n. pr. u proračun Cislajtanije i Ugarske, to ćete naći razmjerno mnogo veće svote uvrštene u tu svrhu.

Država i kraljevina providjena državopravnom autonomijom, nisu pojmovi istovjetni. Ali, ja se ne nalazim u ovaj čas pobudjenim polemizirati o tom sa zastupnikom klanjačkim; tim manje, što je ta stvar dobro razpravljena u generalnoj debati o proračunu.

Preuzv. gospodin ban nije u tom modificirao prijašnje izjave, već je samo modificirao krive nazore o toj izjavi. Preuzv. gospodin ban nije čovjek, koji drugčije misli, a drugčije čini, već su njegove rieči uviek u skladu sa osjećaji.

Sa negodovanjem moram odbiti osvadu, da vlada dobiva podporu od poduzetnika, kao puku i tendencioznu izmišljotinu, bačenu jedino s namjerom: caelumniare audacter.

Odklanjajuć invekciju gospodina zast. popovačkoga, da vlada novac ovaj troši u protunarodne svrhe, molim vis. kuću, da odbije predlog zast. klanjačkoga i primi ove dvie stavke po predlogu odbora.

(Živio! na desnici.)

Predsjednik: Vis. sabore!

Stupa se k glasovanju o svakoj pojedinoj stavci.

Prima li visoki sabor prvu stavku: plaća za bana 12.000 for.?

(Prima se.)

Ova stavka je primljena.

Proti drugoj stavci: službovina za bana 8.800 for. podnio je gospodin zast. dr. Mazzura izpravak, da se 4.400 for. briše.

Glasovati će se najprije o predlogu odbora, a ako ovaj nebi bio prihvaćen o izpravku gospodina zast. dra. Mazzure.

Ja pitam, ona gospoda, koja su za stavku 2. po predlogu odbora, neka izvole ustati.

(Većina.)

Stavka 2. je primljena po predlogu odbora.

Proti 3. stavci podnio je g. dr. Mazzura izpravak, da se ciela briše.

Najprije će se glasovati o predlogu odbora.

Koja gospoda su za stavku 3. po predlogu odbora, da se dade vladi na razpolaganje za vladine svrhe 15.000 for., neka izvole ustati.

(Većina.)

Stavka 3. je primljena po predlogu odbora.

Prima li visoki sabor poglavje II. ban sa 35.000 forinti ?

(Prima se.)

Poglavje II. je primljeno.

Ja današnju sjednicu dižem, a buduću uričem za ponedjeljak 4. svibnja 1885. u 11 sati prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom.

(Konac sjednice u 2 sata i 15 min po podne.)

Četrdeset i četvrta saborska sjednica,

obdržavana 4. svibnja 1885. u 11 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Osobna primjetba zast. Ivana Obada na govor vlad. zast. Vjekoslava Kleina. — Nastavak specialne debate o proračunu za godinu 1885.

Predsjednik: (zvoni.) Sjednica počimlje, molim g. bilježnika da izvoli zapisnik pročitati

Bilježnik **Franjo Tumpić**: (čita):

Zapisnik

43. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 28. travnja 1885. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 70 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni: preuzvišeni g. ban Dragutin grof Khuen-Hedervary, zatim odjelni predstojnik g. Dane Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein.

Nakon pročitanja zapisnika posliednje saborske sjednice, bude isti bez primjetbe ovjerovljen.

Pošto ne ima nikakovih podnesaka, prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je nastavak generalne eventualno specialne debate ob osnovi zakona o proračunu za potrebštine unuternje samouprave kraljevine Hrvatske i Slavonije za g. 1885. time, da rieč imade izvjestitelj proračunskoga odbora.

U 1 sat poslje podne zaključi izvjestitelj glavnu debatu te se predje na glasovanje.

Predsjednik stavlja predlog: prima li visoki sabor osnovu zakona o proračunu za potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije te sjedinjenoga s istimi bivšega hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja za god. 1885. za podlogu specijalne debate.

Ona gospoda, koja su za to, neka izvole ustati.

Većinom glasova primljena je osnova zakona o proračunu za podlogu specijalne debate. Poslie toga prešlo se na specijalnu debatu.

Potrieba.

Poglavje I.

Sabor 75.000 for.

prima se bez primjetbe.

Poglavje II.

Na ovo poglavje dade na stavku 2. „Ban“ g. dr. Mazzura sljedeći izpravak: „Neka se stavka 2. poglavje II. službovina za bana od 8800 for. snizi na 4000 for.“

Isti zastupnik stavlja na stavku 3. istoga poglavja ovaj izpravak: „Neka se stavka 3. poglavja II. vladi na razpolaganje u vladine svrhe 15.000 for. posve izpusti“.

Predsjednik pita: prima li vis. sabor predlog odbora poglavje II. Ban, rodovita potreba stavka I. plaća za bana 12.000 for.? Primljeno po predlogu odbora.

Preasjednik pita: prima li vis. sabor poglavje II. stavka 2. službovina bana sa 8800 for.

Većina usvaja predlog odbora, te bude izpravak g. Mazzure odklonjen.

Predsjednik pita: prima li vis. sabor poglavje II. stavka 3. vladi na razpolaganje za vladine svrhe po predlogu odbora sa 15.000 for. Većina prihvaća predlog odbora, s toga se i II. izpravak g. Mazzure odklanja, te je time poglavje II. Ban prihvaćeno po predlogu odbora sa 35.800 for. U $2\frac{1}{4}$ sata poslje podne zaključi predsjednik sjednicu, te ureče buduću za ponedjeljak 4. svibnja u 11 sati prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Franjo Tumpić v. r.,
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabore kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nema.)

Primjetbe nema. zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Kr. zem. vlada odjel za unutarnje po-

slove dostavlja po računarskom uredu kr. zem. vlade sastavljeni zaključak o autonomnom budgetu za god. 1883.

Ovo će se tiskati i odboru za razsudbu zemaljskih računa predati.

Kr. zemaljska vlada priobćuje, da će se dne 5. svibnja u 9 sati prije podne u crkvi sv. Katarine obdržavati svetčane zadušnice za blagopokojnu caricu Mariu Anu. Što se članovom ovoga vis. sabora do znanja stavlja, ako žele istim svečanim zadušnicam prisustvovati.

Prelazi se na dnevni red; na dnevnom je redu nastavak specialne debate o proračunu.

Ivan Obad: Molim po poslovniku rieč u osobnoj primjetbi.

Vis. sabore! U sjednici od 1. svibnja ove godine pale su s vladine stolice u ovoj vis. kući na moju osobu takove osvade, koje kada bi bile istinite, bi bile kadre ocrniti moje poštenje i poniziti čast i dostojanstvo narodnoga zastupnika i ugled ovoga parlamenta; a pošto mi je stalo do moje časti i moga poštenja, kao i do ugleda ove vis. kuće, to smatram za najsvetiju dužnost, da vis. saboru podnesem razjašnjenje i protuizjavu. Upravitelj vladinoga odjela za pravosudje kazao je u sjednici od 1. svibnja sliedeće: (čita.)

Na ovu pripoviest moram reći, da se vrlo čudim prvom juristi zemlje, kako on može obiede okrivljenika upotrebljavati proti tužitelju, bez da se je iztragom i dokazi o njihovoj istinitosti osvjedočio; i kako može on kao prvi jurista zemlje tajne iztražne spise predavati javnosti. Nije istina, a izmišljotina je, da predleži vlastoručno pismo, kojim bi ja priznavao i tvrdio, da je 48 for. potrošeno za proslavu pada Plevne; nije istina. a izmišljotina je, da predleži kakvo pismo, kojim bih ja priznavao pritomljenje računa obćinskih; nije istina, a izmišljotina je, da bih ja davao bez propisane jamčevine zajmove. Ja tvrdim, da pismo privatno ne postoji, i ako se je možda našlo, tvrdim, da je falsifikat, kojega je moj protivnik nabavio u svoju obranu. Istina je to i priznajem, da sam bilježniku posudio sto forinti, ali to nije bio obćinski novac, nego moj privatni novac, koji opet on iz osobite kolegialnosti nije vratio, a neće nikada ni vratiti; ja na taj novac već ni ne računam, jer ga od njega ne mogu dobiti; on je i materijalna propalica. Ako tamo kakva prijava leži ili možda kakvo privatno pismo, o kojem meni nije ništa znano; to bi bilo jedino sredstvo, da se dodje do novaca, a takova su sredstva dopuštena, zastrašujuć dotičnika da novac nije moj nego obćinski, samo da bi ga vratio. Istina je, da je na proslavu pada Plevne potrošeno 48 for., nu ne iz obćinske blagajne, nego ih je uzeo načelnik iz priručnoga dnevnika, koje je gradjanstvo isti dan vratilo, te blagajna nije niti za novčić prikraćena. Moram reći, da je taj isti obćinski činovnik aranžirao proslavu pada Plevne, da je ravnao pucnjavom mužara, da je i banket aranžirao i kod banketa bio stoloravnatelj, a drugi dan je sve to denuncirao. To je karakter! Reći će se možda sa protivne strane: lahko je izjaviti, nije istina ovo, nije istina ono. Nu da je na mene bačena osvada neistinita i puka izmišljotina ja ću odmah pružiti dokaz. Prema prije naglašenomu navodu manjkalo bi 148 for., i to 100 forinta posudjeno bilježniku, a 48 potrošeno na proslavu pada Plevne. Nu zar nije g. Klein u iztražnom spisu vidio, da je bilježnik i opet iz osobite kolegialnosti za posudjenih mu 100 for., misleći da ih je dobio iz obćinske blagajne, mene denuncirao, da je na to došla škontracija i nije se našlo ni novčića manjka? Zar nije g. Klein vidio. da su se vodile dvie škontracije i likvidacije sasvim iznenada i nikada se nije našao nijedan nepošteni čin, kojim bi se Obad mogao obiediti Preći ću sada na osvadu o izginulih obćinskih računih. Da su ti računi postojali i da postoje. pozivam se ja na presvjetlog g. Kolomana pl. Mikšića, koji je bio predsjednik dotičnoga odbora; a to svjedoči i zapisnik koji je on vlastoručno podpisao; ja imam duplikat toga zapisnika u kom se medju ostalim kaže: (čita.)

Dakle računi postoje. Ovi su računi podnešeni kraljevskoj podžupaniji zagrebačkoj, koja ih je vratila poglavarstvu svetoivanskomu sliedećom naredbom: (čita).

Molim gospodo, koji se hoćete uvjeriti, stoji vam na razpolaganje. Ista okolnost je i sa računi od god. 1878. Računi od g. 1878. su predloženi obćinskomu zastupstvu. koje je opet izabralo pododbor pod predsjedanjem presvjetloga g. Kolomana pl. Mikšića, kojega je izvješće stavljeno u zapisnik, u kojem stoji medju ostalim ovako (čita.)

G. 1879. je financijalna oblast toga nevriednika, obćinskoga blagajnika, kako ga je g. Klein predstavio, odlikovala imenovanjem za perovodju; dakle činovnikom IX. dnevnoga razreda, koji stoji u rangu sa kotarskim sudcem. Ta se prigoda upotriebila, da se likvidendom predadu povjerenstveno sve agende, koje sam ja imao u rukuh.

Od strane kr. podžupanije bio je prisutan g. Stanisavljević. Tu su sastavili ovaj zapisnik; ja bih dugočasio vis. kuću, da čitam cieli zapisnik, nu on stoji na razpolaganje svakomu članu ove vis. kuće.

G. Klein je još kazao, da sam kojekako manipulirao s novci imovne obćine, da sam davao zajmove. Da je to neistina svjedoči sliedeći absolutorij (čita).

Ovo očitovanje potvrdila je podžupanija sliedećom naredbom (čita).

Nu da sva ova dokazala još jače podkriepiti mogu, dokazati ću to, da pošto su svi računi pronadjeni i odobreni, zamolio sam, da mi se vrati moja službovna jamčevina i kr. zemaljska vlada naložila je obćini sv. Ivan-Zelina, da dozvoli očitovanje izknjižbe, koje glasi ovako (čita).

Ja sam po mojem protivniku bio prošle godine isto tako obiedjen u „Narodnih Novinah“ jednim dopisom tako, da sam morao proti uredniku „Narodnih Novina“ ići tužbu radi uvriede poštenja. Kr. sudbeni stol, poznajuć

stvar i imajuć taj iztražni spis, izrekao je sliedeću odluku (čita).

Sada ću, gospodo, još jednu ne malo važnu činjenicu u svoju obranu pripoviedati. G. 1880 bijah kr. financijalni perovodja u Osieku, te zamolih ovdašnju oblast, da me iz zdravstvenih i obiteljskih razloga premjesti u Zagreb. Financijalna je oblast udovoljila mojoj molbi i već je dekret bio gotov, kad stiže iz osobite kolegijalnosti denuncijacija financijalnomu ravnateljstvu, da ja stojim u iztrazi radi osvada, kakve je g. Klein ovdje naveo. Financijalna oblast obustavila je dekret, nu da se osvjedoči o stvari, zapita državno odvjetničtvo, da li je to istina i da li što proti meni predleži. Slavno državno odvjetničtvo odpisom svojim od 11. listopada 1880. br. 3460. odgovorilo je, da na temelju predizvida i preslušavanja ne ima razloga, da proti meni iztragu vodi i da ne ima prijave radi kakvih kažnjivih čina.

I ovaj spis predleži iztražnim spisom i gosp. Klein mogao ga je čitati, a on se je ipak usudio, da me javno u sabornici denuncira. Ja imam još dovoljno materijala za moju obranu, nu neću, da zlorabim strpljivost visoke kuće, nego je upravo žalostno, da se sa vladine stolice na zastupnika siplju takve osvade i pogrde i što službena glasila popraćuju ovakove čine . . .

(Dr. David Starčević: Triumfom.)

Vlada neka uzme za način . . .

Predsjednik: Molim g. zastupnika; ovo ne spada na vašu osobnu obranu.

Ivan Obad: Spada!

(Gjuro Kamenar: Pustite narodnomu zastupniku, da se opravda!)

Predsjednik: Ja mu dopuštam, da se opravda.

Ivan Obad: Vlada neka primi za ravnanje, da dok će ona ovakove činovnike podržavati . . .

Predsjednik: G. Obade, ja vam oduzimljem rieč, to ne spada na obranu, vi ste svoju obranu već izveli, a ovo je nešto drugo, što ne spada ovamo. (Vika na lievici.)

Ivan Obad: Dajte mi slobodu govora i obrane; ova osvada, da se . . .

Predsjednik: Ja vas pozivljem . . . (Buka na lievici.) Ja sam g. Obadu dozvolio, da je obranu izveo.

Ivan Obad: Ali još nisam svršio!

(Dr. David Starčević: Ako nam ne date, da ovdje svoje poštenje obraniti možemo, mi ćemo govoriti na ulici.)

Kad bi te osvade g. Kleina stajale, kao što ne stoje, pitam vas, kakva bi to bila uprava, koja bi mene pustila sedam godina bez da budem samo jedan put preslušan ili na odgovornost povučen. Ja ovdje javno očitujem i jamčim zato poštenjem svojim, da od g. 1879., od kada sam prijavitelj toga čina, nije me nijedna oblast niti jedan sud preslušavali ili na odgovornost pozvali.

Pa ako će g. Klein to dokazati, da sam bio radi toga preslušavan ili proganjan, ja sam pripravan ostaviti danas svoje mjesto u ovoj vis. kući, a ako ne može dokazati toga osvadjanja, neka on ostavi svoje mjesto. Sada, gospodo, kad me je narod odlikovao povjerenjem, da me je zapala čast narodnoga zastupnika, te pošto pripadam ovoj stranci, navaljuje se na mene ovakovim načinom, misleći, da će me pred narodom omraziti. Dokle će vlada na mene napadati, tako će dugo narod, poznavajuć moje poštenje i odnošaje, vazda izrazivati povjerenje i to ne samo moj kotar, nego i sveto-ivansko žiteljstvo, koje u mene ima neograničeno povjerenje; to može posvjedočiti i zastupnik sveto-ivanski, a i sam presvietli g. Mikšić. Nj. preuzv. ban kazao je prošloga tjedna u vis. saboru, da sve radi . . .

Predsjednik: Molim ovo ne spada na obranu; što je preko osobne obrane, to dopustiti ne mogu.

Ivan Obad: Ja samo pitam Nj. preuzvišenost bana, da li on . . .

Predsjednik: Molim gosp. Obad, ja vam rieč oduzimljem.

Ivan Obad: Hvala liepa!

Predsjednik: Rieč ima odjelni predstojnik g. Vjekoslav Klein.

Zast. vlade **Vjekoslav Klein**: Visoki sabore! Ja nisam hotice one osobne osvade proti g. Obadu pred ovu vis. kuću izneo, nego samo u obrani prama napadaju, koje je g. Obad upotriebio.

(Ivan Obad! Ja nisam napadao!)

Ja sam bio naglasio, da stvar tako stoji, da s jedne strane bilježnik Sajtz obiedjuje g. Obada i da g. Obad osvadjuje bilježnika Sajtza. Ta je stvar pred sudom i da će sud svoju osudu izreći. Konstatujem opetovano, da je u spisu iztražnom nadjen spis, koji se označuje vlastoručnim pismom g. Obada, gdje on sam svoj postupak krsti zločinom pronevjerenja.

(Buka na lievici.)

Ja nisam bio nadležan, da izpitujem istovjetnost rukopisa. Konstatujem, da je g. Obad bio ne samo kao svjedok, nego i kao okrivljenik saslušan, da je pred sudcem iztražiteljem priznao pronevjerenje i da se je jedino pozvao na ustanovu §. 187. kaznenoga zakonika, po kojem se on ne može kazneno progoniti; jer je prije nadomjestio štetu nego što je pronevjerenje odkriveno.

To imam čast konstatovati i spise ću vis. saboru, ako izvoli, na uvid predložiti.

Predsjednik: Prelazi se na dnevni red.

Molim g. bilježnika Barlovića, da izvoli čitati 3 poglavje.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

Poglavje III.

Odjel za unutarnje poslove.

Naslov	1.	Središnja uprava	159 823	for.
„	2	Gradjevni odsjek	33.013	„
„	3.	Računarski ured	67.369	„
„	4.	Statistički ured	7.000	„

Naslov	5. Zemaljski arkiv	3.923	for.
„	6. Zemaljska blagajna	14.971	„
„	7. Političke oblasti I. molbe	633.566	„
„	8. Zdravstvo	217.780	„
„	9. Zemaljsko oružničtvo	475.000	„
„	10. Zemalj. i županijske sgrade	49.300	„
„	11. Cesto- i vodogradjevine	845.025	„
„	12. Prinos narodno-gospodarskim svrham	173.957	„
„	13. Prinos narodnim zavodom i zemaljski stipendiji	39.240	„
„	14. Razne potrebe i nepredvidljivi troškovi	56.200	„
„	15. Mirovine	306.539	„

Predsjednik: Prima li vis. sabor 3. poglavje?

Gjuro Kamenar: Vis. sabore! Vi svi znate, da autoritet u zemlji pada. Vjerujte mi, da ja sada više ne imam onakve volje kao nekada, kad sam rado ustajao. da u vis. saboru govorim. Već vam rekoh, da je u ovoj zemlji svaki autoritet porušen. Kako je prije seoski sudac, jednostavni seljak. koji nije znao ni čitati ni pisati imao više ugleda u občini. takva ne ima ni sam ban danas.

Vi to i sami znate, ali nemojte govoriti ni a ni e, jer to stoji. A odkuda to dolazi, tko je tomu kriv? Mi sami. Evo vidite kakva se osvada bacila u petak na narodnoga zastupnika. Ali ja vas pitam, zar nas ima koga, komu se nebi moglo štogod predbaciti Zar me ne može tužiti kakvagod kukavica, da sam ovo ili ono počinio, ili zar me već nije tužila. Kad sam ovdje branio narodna prava išli su upravo podžupan i tajnik u moje selo i za moje požrtvovanje bunili su ljude proti njihovu načelniku. A ja vas pitam, gospodo, što to znači. kad sama oblast ide krnjiti ugled načelnika, ugled narodnoga zastupnika?

Ako je ovaj ili onaj načelnik štogod kriv. zovte ga pred sud, neka se iztraži njegova krivnja. ali ne radite toga u saboru. jer se tim samo autoritet u zemlji ruši. O tome dvojbe nema. Kad bi vi navalili na Starčevića ili na moga prijatelja Hatza, ja bi ga štitio mojom osobom isto tako kao što bi štitio Starčevića, jer ja ne branim tu osobu Starčevića ili Hatza, nego ugled ove vis. kuće.

Autoritet je u svakoj zemlji glavna stvar. Ja sam nedavno proputovao nekoliko kotara u našoj zemlji. Pa što sam našao u njoj? Narod je ostavio crkvu i svećenika; nitko vam ne ide u crkvu; tu vam vlada tako silan razdor. da ga ja ne mogu riečmi izkazati; ja nisam mogao naći obćine, gdje bi učitelj živio sa svećenikom u slozi, ili gdje bi oblast držala sa narodom. Kad narod opazi poglavara, pomišlja odmah na svoga najvećega neprijatelja. A ja vas molim odgovorite mi, kakvo je to stanje i tko mu je kriv? Mi sami, jer je klica u nami. Ja sam baš iz tih razloga ustao pri ovom predmetu političke uprave. Osobnosti neću spominjati, jer me je moj podžupan molio, da o njem ne govorim, jer, kaže, onda eto zla. Jučer mi se tužio, da ne može nikako koristiti narodu. jer on bi rado namjestiti čestite i poštene ljude, pa ih predloži, a onda se dogodi, da imenuju sasvim druge. Pošten čovjek — ako vjerujete, da je Muzler pošten — ne može više koristiti narodu, jer mu narod ne vjeruje; on misli, da je sve što dolazi od vlade prokletstvo. Mi, koji živimo u ovoj zemlji, koji u njoj imamo posjeda i imetka, koji tu moramo živjeti, i koji smo zvani, da puk na dobro putičemo, molimo vladu i ovaj vis. sabor, neka nekim načinom povrate povjerenje naroda u svoje oblasti, neka povrate autoritet u zemlji. Ja već ne znam, koliko puta sam vam govorio vladi i g. Živkoviću, kad je bio na predstojničkoj stolici.

Čineći mi to, ne krivimo za to zlo odgovornim Magjare, koliko nas same. Mi smo Hrvati svemu našemu zlu krivi, našom neslogom, našim neredom i neznanjem, a ako što i znamo, ne ćemo, da znamo i da slušamo, da se od zla branimo dok nije prekasno. Ja sam već jedanput za bana Mažuranića govorio, da se katastralne radnje bolje urede, i to je pomoglo. Kad sam opet pred dvie godine upozorio na tu veliku i zamašnu radnju, tada je bio na vladi grof Pejačević. Ali tada me nisu htjeli slušati, nego kad već nije bio banom, onda je sam uvidio, kako je katastar zlo uredjen, nu ja sam mu kazao: vi ste uviek prekasno došli.

Vi u obće uviek tako radite, da ne radite, kad možete tako, da spasite koju stvar nego kad već propadne stvar. onda vidite, što ste učinili.

Zato vas ja kod te stavke opominjem, a uz to ćemo mi pojedinim stavkam proračuna primjetbe svoje dodati, a to vam činim kao iskren rodoljub, koji hoću bolje ovoj zemlji, da bude ova zemlja sretna. Ta vi ste u većini, pa radite, a nemojte nas kriviti, da ne radimo, jer mi ne možemo ništa izposlovati. Vi ste odgovorni po zakonu i redu za sve čine u ovoj zemlji.

Zato vas molim u ime naroda i ove tužne zemlje, u kojoj je svaki autoritet pod petami, da ga gledate nazad uspostaviti, da možemo koristonosno raditi za ovu zemlju.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 1. središnja uprava po predlogu sa 159.823 for.?

(Prima.)

Naslov 1. je primljen.

Bilj. **Stjepan Barlović**: (čita) Naslov 2. gradjevni odsjek sa 33.013 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 2. gradjevni odsjek sa 33.013 for.?

(Prima,)

Naslov 2. je primljen.

Bilj. **Stjepan Barlović**: (čita) Naslov 3. računarski ured sa 67.369 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 3. računarskog ureda sa 67.369 for.?

(Prima.)

Bilj. **Stjepan Barlović**: (čita) Naslov 4. statistički ured, predlaže se, da vis. sabor izvoli povisiti. prema predlogu

vlade, stanarinu statističkoga ureda od 200 na 300 for. sa 7.100 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 4. statistički ured sa 7.100 for.?

(Prima.)

Naslov 4. je primljen.

Bilj. **Stjepan Barlović**: (čita) Naslov 5. zemaljski arkiv sa 3.923 for,

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 5. zemaljski arkiv po predlogu vlade sa 3.923 for.?

(Prima.)

Naslov 5. je primljen.

Bilj. **Stjepan Barlović**: (čita) Naslov 7. zemaljska blagajna sa 14.971 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 6. zemaljska blagajna po predlogu vlade sa 14.971 for.?

(Prima.)

Naslov 6. je primljen.

Bilj. **Stjepan Barlović**: (čita) Naslov 7. kr. političke oblasti I. molbe sa 633.566 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 7. po predlogu vlade sa 633.566 for.?

(Prima.)

Naslov 7. je primljen.

Bilj. **Stjepan Barlović**: (čita) Naslov 8. zdravstvo sa 217.780 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 8. zdravstvo po predlogu vlade sa 217 780 for.?

(Prima.)

Naslov 8. je primljen

Bilj. **Stjepan Barlović**: (čita) Naslov 9. zemaljsko oružničtvo sa 475.000 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 9. zemaljsko oružničtvo sa 475.000 for.?

(Prima.)

Naslov 9. zemaljsko oružničtvo sa 475.000 for. je primljen.

Bilj. **Stjepan Barlović**: (čita) Naslov 10. zemaljske i županijske sgrade sa 49.300 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 10. zemaljske i županijske sgrade po predlogu vlade sa 49.300 for.?

(Prima.)

Naslov 10. je primljen.

Gjuro Kamenar: Ja bi molio za rieč.

Predsjednik: (prema bilježniku Barloviću) Izvolite čitati.

Bilj. **Stjepan Barlović**: (čita) Naslov 11. cesto i vodogradjevine sa 845.025 for.

Predsjednik: Visoki sabore! Na naslov 11. podnio je g. zastupnik Zorić predlog, da se na koncu ovoga naslova uvrsti svota od 5000 for. za gradnju ceste od Kozinšćaka na Ježevo i Trebovac, dočim ostavlja cieli naslov nepromienjen. Proti samom naslovu isti g. zastupnik nema prigovora, te s toga mislim, da bi se moglo glasovati najprije o naslovu 11., onda o predlogu.

Gjuro Kamenar: Ja bi rado generaliter o tom govoriti.

Predsjednik: Gospodin zastupnik Zorić ne će govoriti.

Prima li vis. sabor naslov 11. cesto i vodogradjevine u svoti od 845.025 for., kako je vlada predložila?

(Prima.)

Naslov 11. bez obzira na predlog je primljen.

Rieč ima g. zastupnik Zorić.

Josip Zorić: Vis. kućo! Da su valjane komunikacije glavno pomagalo prometa, obrta i trgovine, to je poznata i nedvojbena istina, i znak je dobrobiti i blagostanja jednoga naroda, čim su u njega savršenije komunikacije, savršenija i podpunija obćila. S toga sve države, kojim je stalo do materijalnoga razvitka i blagostanja naroda, nastoje i rade o tom, da jim komunikacionalna mreža željeznička, cestovna i vodna bude što savršenija, a to i odgovara onim ciljevom, koje si države u prvom redu za cilj i svrhu stavljaju.

Kod nas, što se komunikacija tiče, radi se koje kako. Nagodom komunikacionalna struka prešla je na zajednicu, te stoga naš sabor i naša vlada nemaju onoliko upliva, koliko bi morali imati, ako bi željeli uspješno probitke ovoj zemlji pribaviti. Nagodbom je komunikacija prenešena na zajednicu, ili kako kažem, željeznice, vode i ceste, prenešene su na zajednicu, te željeznicami zajednička legislativa bezuvjetno i neograničeno gospodari. Što se cesta tiče, ovdje se zajednička vlada i exekutiva onako neeschofira, nego ovdje se zajednička vlada drži, kao da bi mogla koncesija dati tim, da jedan dio tereta, koji bi imao nositi zajednički budget, odkine sa sebe i svali na ledja naše vlade, naše zemlje.

Kad se nagodba sklapala god. 1868., to se je odmah godine 1869. sastalo ministerialno povjerenstvo, koje je imalo točno razlučiti, koje ceste spadaju u djelokrug zajednice, a koje ceste imade uzdržavati zajednička vlada, a koje opet imaju pasti na teret autonomnoga budgeta, autonomne vlade, autonomne legislative. Godine 1869. u tom ministerialnom povjerenstvu bilo se naročito iztaknulo to, da se cesta vodeća iz Čakovca na Varaždin, odatle u Zagreb, a iz Zagreba u Karlovac i na Rieku ima ubrojiti medju državne zajedničke ceste, dakle medj takove, koje se iz zajedničkoga budgeta imadu uzdržavati.

Slučilo se kašnje nekoliko god., da se je već lujzinska cesta naprtila na teret autonomne naše vlade, te da je vlada bila pozvana, da preuzme u svoju režiju i u svoju upravu lujzinsku cestu Tadašnja vlada, ban Mažuranić obratio se bio na ministra komunikacija, te pozvav se na ministerialne zaključke od god. 1869. branio se, da ne može ne ovlašteno prihvatiti ovu prugu cestovnu na svoj teret, na teret autonomne vlade. Pregovori su trajali, ali ministar komunikacija opet je odgovorio, da je godinu dana kašnje ministerialna konferencija bez sudje-

lovanja Hrvatske zaključila, da se sve one ceste, koje idu paralelno sa željeznicami, imadu izlučiti u Hrvatskoj i Slavoniji iz kategorije zajedničkih cesta. S toga ne preostane Hrvatskoj drugo, nego da uzme tu lujzinsku cestu na svoj teret. Tadašnja vlada nije se s tim odgovorom zadovoljila. te je remonštrirala i pisala na ministra komunikacija obrazloživ mu, da na temelju onoga zapisnika ministerialnoga povjerenstva od 1869. god. Hrvatska nije dužna nikako te ceste uzdržavati, dapače, da se u zapisniku iznimka čini u Slavoniji, te da bi ona cesta imala spasti na teret zemaljskoga erara, na teret hrvatskoga budgeta. a o lujzinskoj cesti, akoprem je projektirana željeznica. nema govora. Medjutim ovo je ostalo samo na papiru i svaki put se od Hrvatske zahtjevalo, da dade jednu svotu za uzdržavanje ove lujzinske ceste.

Što je nastalo? Od toga je nastalo to, da se prvi put u zemaljskomu proračunu od god. 1882. nalazi tangenta za uzdržavanje lujzinske ceste od 10.200 for., god. 1883., kada je vlada obširan exposè stavila o cesto i vodogradjevinah. te u proračunskomu odboru savjetnik Augustin točno razlagao sve cestovne mreže, koje bi se imale izvesti u Hrvatskoj, tada je istom tom sgodom u proračun uvrštena ogromna svota od 60.953 for., za uzdržavanje lujzinske ceste. God. 1884., dolazi u autonomnom budgetu prinos za uzdržavanje lujzinske ceste sa 24.113 for., a u ljetošnjem budgetu dolazi za uzdržavanje lujzinske ceste u autonomnom budgetu svota od 22.000 for. tako, da se u razdobju od 4 god., naime od 1882.—1885. g. na uzdržavanje lujzinske ceste, koja bi imala svakako pasti na teret zajedničkoga budgeta ugarskoga, potrošilo iz autonomnoga budgeta ni manje ni više 117.276 for.

Naravno, ova svota je za zemlju, kakva je Hrvatska, ogromna, koja bi se na stotinu drugih mjesta mogla spasonosnije i koristnije upotriebiti, osobito kod nas, gdje cestovna mreža nije onako udešena, da bi svim zahtjevom prometa, trgovine odgovarati mogla, ali iz toga. što se Ugarska otimlje uzdržavanju ovih zajedničkih cesta, iz razloga, što ove paralelno teku sa željeznicami, nastala je druga pomutnja i druga težkoća u našoj zemlji, jer su po našoj zemlji ceste klasificirane na 4 razreda.

U prvom razredu stoje državne ceste. u drugom razredu t. zv. zemaljske ceste. u trećem razredu kotarske ceste, a u četvrtom obć. ceste.

Onim povodom, što se Ugarska uztegla uzdržavati ceste, koje bi se imale iz zajedničkoga budgeta uzdržavati, je posve naravno, da g. zastupnik popovački nije mogao naći u investicijah za uzdržavanje cesta mnogo troška, jer se je to naprtilo na teret autonomnog hrvatskog budgeta.

Iz toga, što su državne ceste izlučene od uzdržavanja iz zajedničkoga budgeta, što je nastalo? Nastalo je to, da je zemlja morala preuzeti uzdržavanje i državnih i zemaljskih i kotarskih cesta. A što od toga nastalo? Od toga je nastalo, da su se neke klasifikacije poremetile, te su državne, zemaljske. kotarske ceste uvrštene sve u 1. i 2. razred, dočim su se opet mnoge kot. ceste. koje bi se imale uzdržavati iz odkupnine, naprtile na teret obćina, koje ona mora uzdržavati.

Za uzdržavanje cesta, za uzdržavanje komunikacija, za regulaciju rieka, stvorio se „odkupni zakon“, koji dokida svako podavanje u naravi. kao ručne i vozne težake, te se sve to pretvorilo u novac.

U početku se odmah vidila manjkavost toga zakona, jer kad narod radi po ručnih. budi po voznih težacih, to se onda upravo sila naroda razsiplje. Ako svaki ovako svoju tangentu, što dolazi od odkupnoga zakona na jednoga čovjeka, rieši, onda je on riešen dalje svakoga podavanja. Nu to se nije polučilo, dapače podavanja u naravi su još veća, nego li su bila prije odkupnoga zakona.

Ovo je naravna stvar.

Uzmimo primjerice obćinu dugoselsku, to ćemo opaziti, da u obćini dugoselskoj plaća se odkupnina sa 5.682 for. 20 novčića, a za uzdržavanje cesta obćine Dugoselo 20 kilometara i za kot. cestu od 12 kilometara, dakle za uzdržavanje ovih 32 kilometra kot. i zem. cesta, troši se u obćini Dugoselo 4261 for. i 61 novč.

Ali u obćini Dugoselo ima 102·5 kilometra obćinskih cesta, koje obćina mora uzdržavati ručnimi i voznimi težaci i svimi mogućimi sredstvi, ako želi, da te ceste posve ne propadnu; dapače slučilo se usljed toga, da ima jedna cesta u obćini Dugoselo, naime rugvička cesta, koja vodi uz Savu na Resnik, koja je kot., a bačena je na teret obćine, koja ju mora uzdržavati.

Ja to držim. vis. kućo. da je to velika ne pravda. Savski nasip, koji bi se iz odkupnina imao graditi, podigla je obćina ogromnim trudom, ogromnimi žrtvami i ogromnimi nategami svih sila, a taj je nasip od Rugvice prema Resniku krasan, te representira vriednost od 100.000 for., što je sam narod na taj nasip potrošio, koji je u interesu okoliša onoga, reći ću, u interesu ciele zemlje, jer prieči Savu, da tako ne poplavljuje one predjele. Što je tu najnaravnije. ako je obćina svojimi troškovi i svojimi žrtvami te nasipe podigla, da to zemlja uzdržaje, što je obćina svojim trudom, mukom i žrtvami sagradila i da cesta, koja je prije bila kot., ostane nadalje kotarskom — a ne narod sagradi, učvršćuje i onda još mora uzdržavati. jer on mora tu cestu, kao obć. cestu uzdržavati i navažati.

Moj predlog, koga sam stavio, tiče se jednoga ogranka obćinskih cesta u obćini Dugoselo, koji bi po svojoj naravi više spadao medj kotarske ceste. Ova cesta, za koju sam stavio svoj izpravak, proteže se u duljini od 13 kilometara. Ja sam lani prigodom proračuna istu ovu svotu stavio u svoj izpravak, i molio, da ju vlada prihvati, kao pripomoć od 5.000 for. za ovu cestu, a istom sgodom sam stavio drugi predmet, da se metne u proračun 10 000 for. za reguliranje Črnca, ali odustajem od reguliranja Črnca zato. jer se vlada stavila u dogovor sa tamošnjimi posjednici obećav pripomoć za gradnju ovoga kanala.

Jedno sam tu tvrdio, da se nešto počelo raditi, akoprem se bojim, da se nebi ova stvar odstupom velikoga župana Vardiana zanemarila i da se nebi zategla. Ali od predloga za pripomoć ceste ježevačke, za koju kažem, da je u interesu tamošnjega pučanstva i prometa neobhodno nuždna. što će svaki priznati, tko pozna tu cestu, a presumiram, da je poznata vladi i podžupaniji, koja mora ići tom cestom, da je ta cesta u sredini medju najnapučenijimi seli obćine Dugoselo i Brezja, a ujedno će vidjeti svatko, da su najjača sela, skoro jedno do drugoga, da se narod danomice vozi tom cestom, izvažajuć živež svoj i drva trgovaca — jednom rieči. da je prolaz na toj cesti velik.

Po ljeti je lahko, kad Bog i narav učini tu cestu, ali zimu tu komunikacija prestane, jer kola u blatu plivati moraju Tako se meni slučilo, kad je došao k meni jedan seljak, da idem sa izpoviedju, sjeo sam u kola u 7 sati u jutro, pak sam došao kući u 7 sati na večer, jer su kola sa četiri konja po 10 put stala prije, nego sam došao kući.

Izvoz sjena i drugoga na tržište u Zagreb i Dugoselo u zimi, to je skroz ne moguće. Danas je to još teže. Nekoč je narod upregnuo po 6 konja pod kola, a danas se moraju po četiri kuće složiti, da sastave četveroprežna kola — dakle narod ne može danas učiniti, što je nekoč učinio.

Narodu treba, jer se bavi poljodjelstvom i livadarstvom, izvoziti svoje produkte na prodaju; to zato, jer se ovdje najbrže porez ućeruje i druge daće, a ne može izvesti ništa nikamo iz kuće svoje, pače je na neki način interniran. S toga je u interesu pučanstva i tamošnjega naroda, da se jedanput ta cesta počme graditi, da se nešta učini, jer hoćete li vi ili ne, sredstva se zato moraju namaknuti, da se ova cesta izgradi.

Ja neću reći, da vlada nebi hotjela to učiniti, dapače ja znam, da će vlada učiniti potrebite korake, da se ta cesta jedanput mora početi, jer od godine do godine ne može to u ne izvjestnosti stojati.

Stoga bi molio vis. vladu, da točno izvidi stanje ceste, da sastavi osnovu, kako bi se izgradila ta cesta. da se načine razprave, kako bi se cesta uzdržavala, jer ja ne zahtjevam i ne predlažem, da bi se cesta imala staviti u kot. ili druge ceste, nego da se obćini pomogne, da si izgradi ovu cestu, a obćina, kako će moći, uzdržavati će tu cestu.

Vlada će to lahko početi, jer ako zametne dogovore s tamošnjim vlastelinstvom, koje takodjer treba ove ceste, ovo vastelinstvo će sa svoje strane doprinjeti, da se ta cesta izgradi.

Stoga mislim, kad bi se u ovogodišnji proračun uvrstila svota od 5.000 for., narod bi doprinosio, što bi doprinosti mogao, jer narod uzdiše i vapi za ovom cestom, a i vlastelinstvo bi rado svoje žrtve doprinjelo, da se ta cesta izgradi. Tako ako bi se nešto radilo, ja sam siguran, da bi se cesta za 2, 3 godine izgradila, čim bi u veliko bilo pomoženo tamošnjemu siromašnomu narodu. Ovaj narod je vriedan toga obzira. Narod onaj nosi velike terete; uviek na Savi radi žuljevi svojih ruku, gdje sve moguće čini, sve terete nosi: da svojoj dužnosti, kao državljan zadovolji.

Ako narod svoje čini, onda je dužnost zemlje i zastupstva i države, da se za njih brine, da jim ide na ruku, da mu pomogne izgraditi, što si sam ne može izgraditi.

Stoga ja vis. vladi i vis. kući, što toplije taj predlog preporučam, da ga primi. Nisu me na to vukli stranački obziri, te molim, da mi se ne predbaci, što mi se višeput predbacivalo, da ja to činim ad aptandam benevolentiam izbornika, nego ja to činim u interesu naroda, u interesu potreba naroda, jednom rieči u interesu naroda, koga zastupam.

Dakle uzmite to kao prieku potrebu i molim, da bi prihvatili moj predlog.

Predsjednik: Rieč imade gospodin nar. zastupnik Kamenar.

Gjuro Kamenar: Visoki sabore! Godine 1876. predložio sam bio ja preinaku odkupnoga zakona, od godine 1874.

Tadašnji je sabor prihvatio moj predlog i pozvao vladu, da podnese zak. osnovu o preinaci ovoga zakona. Bit će dakle od onda već naskoro 10 godina. Vlada je kazala i odgovorila nekoliko puta, da tu stvar študira.

Ja mislim, da se je vlada od onoga vremena već dosta naštudirala. Ja sam govorio o tom predmetu i onda kad sam bio u vladinoj stranci. Tadašnja je vlada rekla da se mora o tom informirati. jer da imade mnogo prediela u Slavoniji, za koje da je taj zakon pravi eldorado dočim je za ove naše prediele baš pravo prokletstvo. U Slavoniji se plaća od težaka 20 novčića, — ja neću reći da je možda tim moći napraviti cestu. Tim nije moći ceste napraviti, morale su jih napraviti same obćine, pa gdje obćine toga ne mogu, ostaju ceste u blatu. Ja sam ovdje već toliko puta izjavio, kako je sa cestami; nekoje državne ceste uzele su se za zemaljske, zemaljske za kotarske, a kotarske za obćinske, a obćinske su spale n seoske i tako smo sada bez cesta.

Da je odkupni zakon manjkav, to će svaki praktičan čovjek uviditi. Dosada se plaća 1 for. 20 novč. od osobe za odkupninu. Ja bi bio zato, da se plaća makar i 5 for koje će plaćati onaj, koji raditi neće, a tko neće biti gospodin, neka radi. Ne mojte, gospodo, iz našega seljaka gospodina praviti. On je seljak, težak, pa će rado praviti svoje ceste, a ako jih neće praviti, neka plati.

Neću razlagati te odkupnine, što se tiče činovnika nego ću upozoriti samo na moje krajeve, n. p. vivodinsku obćinu sa Prekrižjem, da vidite, kako je već posliednje vrieme, da se taj zakon preinači. Onomadne napomenu sam i svome susjedu g. Hatzu, kako je narod u jastr

barskoj podžupaniji sigurno najsiromašniji, pa i ti ljudi moradu plaćati odkupninu i drakoničkim se načinom ista utjeruje. Občina tu ne može ništa učiniti, mora doći podžupanijski činovnik. U naših su selih djeca gola; ne ćete nigdje naći toliko svieta, kao tu, koji klečeć milostinju prosi. I ovi ljudi moradu plaćati odkupninu i to za cestu državnu, jer ona cesta tamo graniči na krunovinu Kranjsku. te je državna cesta. Ovom cestom prolazi najviše vina, pa ju narod mora graditi o svom trošku, ako hoće, da se vino onuda provaža, jer oni novci, koji dodju od odkupnine, Bog zna, kamo se obraćaju; narod od tih novaca ne ima nikakve koristi. Ja sam i prošle godine donio predlog, da bi se ona cesta uvrstila medju kotarske ceste, a g. Hatz, koji se tom cestom najviše vozi, sigurno će glasovati proti tomu.

Žalostno je to, gospodo, da su kod nas takovi odnošaji, da mora čovjek sam proti sebi glasovati. Pa kada vi glasujete, koji ste uz ove ceste, onda će oni zastupnici iz Slavonije još više razloga imati glasovati proti tomu. Kod nas se govori o cestah samo onda, kada treba kortešacije. Dodje novi kakav podžupan, program mu je — uredjenje cesta; tu se izpituje, što bi bila želja dotičnoga naroda, pa se veli: Dobit ćete sve, samo glasujte za vladu. Reklo se je lani: Glasujte za Franciscia, pa ćete dobiti cestu. Ljudi su glasovali za nj, ali su se osvjedočili, da ceste ne ima. Ja dakle i opet moram govoriti o toj cesti, od koje narod ne ima nikakove koristi. Već su i podžupani i fiškali na toj cesti noge potrli, a ja vam velim: Narod, kojemu ste toliko puta već obećavali tu cestu, on će u buduće sigurno Starčevića ili njegova pristašu izabrati, kad vidi, da od vaših obećanja ne ima ništa. Sada je izabrao vladina kandidata, a u buduće reći će: Nećemo, da vas više slušamo, niti vladina kandidata niti Kamenara, nego samo Starčevića. I tomu bude opet samo vlada kriva, jer ne ćete ni ovo učiniti, što možete. Narod naš hoće ceste uzdržavati, ali neće za nje plaćati, jer ne može. Moja fara u Vrhovcih ima vlastitu cestu u Karlovac . . . Vlada je potrošila na uzdržavanje cesta 20—30.000 for., a ta je cesta ostala občinska. Mi uzdržajemo tu cestu, ali svih ne možemo uzdržavati. Mi ne imamo novaca za mostove. Uz investicije, koje vi činite za narod, narod mora propasti, jer one hiljade, koje se daju puku, koji koji medju vodami, te svaki čas izlazi Kupa, da ne može rieko, nisu dostatne. Mi dakle imamo vlastitu cestu, ali pak ne možemo u Karlovac.

Baš mi je jučer g. podžupan kazivao, da su občine dobile odgovornost za utjerivanje poreza, a i g. Ožegović pripoviedao mi je, da je ovrhu dobio za svoju občinu, a valjda ću ju dobiti i ja, premda neće moći nitko toliko poreza utjerati, koliko ga je utjerao Kamenar, pa nije imao za to ništa, kako su imali kojekakovi protuhe po 0 for. na dan. Eno vam ozaljskoga načelnika, koji ne ima već dvie godine plaće. Čovjek je stran, imade 400 for. na godinu, kojih dakako ne dobiva, pa mu sada nitko više niti za groš kruha ne da na vjeru. Jedan načelnik, gospodo, pak ne ima kruha, jer plaća za ovrhovoditelje . . . Takovo je stanje, moja gospodo, u zemlji. Po tom sudite, kakov autoritet može takav čovjek, takav načelnik imati u narodu!

Ja bi liepo molio vis. vladu, neka jedanput tu stvar već izštudira. (Veselost.) Ja bi još što drugo predložio, ali kako rekoh, znadem, da bi moj prvi susjed glasovao proti tomu, jer bi ja predložio. O mojih cestah dakle, gospodo, neću ni govoriti. Kad sam ja došao u moj kraj, nije bilo niti puta niti staze; ja sam napravio 26.000 hvati ceste, t. j. tri milje duljine. Ova je cesta občinska, a narod ju gradi i odkupninu plaća.

Vivodinska cesta je još gora, po kojoj se ne može niti sa par volova voziti; Vivodinci i Prekrižci ne mogu se nikamo voziti. G. Francisci je obećao, da će biti ova cesta svakako uvrštena medju kotarske ceste, ako bude on izabran za zastupnika. Ja bi dakle molio vis. vladu, neka preinaku dotičnoga zakona predloži. Ja ne imam niti novaca, niti vremena, da bi mogao proputovati zemlju, nego znam, da su ceste u obće zle i da su bile ceste, dok ih je narod sam navažao, 10 puta bolje. Ja već 10 godina govorim za taj zakon, ali uviek uzalud.

Molio bi dakle, da se vivodinska občinska cesta uvrsti kao zemaljska cesta, i da se tamo odtereti narod od plaćanja odkupnine.

G. Zorić predložio je predlog, kojega ja podupirem. — nemojte misliti za to, što sam u njegovoj stranci, nego jer znadem, kako je tamo. Bio sam pred mjesec dana ondje, pa sam se uvjerio, da je upravo užasno. Gosp. Zorić pravo je rekao, da je naš seljak imao po 30 konja, da 20 njih nije nikada niti zapregnuo, a sada evo živi u blatu.

Vozio se nekada neki Švaba na 4 zelenka, pa je kazao: Diese Kroboten muss man anders lernen, a kad se je grofu Vojkfy-u kazalo, neka polahko vozi, rekao je: Nebojte se, ne budem se ovako dugo vozio, jer će me i onako odavle iztjerati.

Lahko se je narodu groziti; narod plaća poreze, od njega se porezi utjeruju, ali zato treba i za nj nešto činiti. Ja sam već kazao više puta: pustimo veliku politiku na stranu, nemojmo imati nikakovih stranačkih obzira, a vlada ima u ruci sredstva, ima novac, pa mora naći i način, da narodu pomogne. Neka dakle jednom tu stvar proštudira.

G. Zorić jako je dobro raztumačio i glede lujzinske ceste. Ja sam prvi govorio o toj cesti i upozorio sam na tu cestu. Družtvo za ovu cestu je prestalo. Magjari ju ne bi hotjeli primiti, a vlada nije se usudila, primiti ju, jer kako da ju primi bez računa? Bivši ban g. Mažuranić rekao je, da pregovori o toj cesti traju, a gospodo, ovakove ceste, kakova je lujzinska, ne ima u cieloj Evropi, a sada evo i ona propada. Vlada je prinukana, da to popravi; tu se troši na hiljade i hiljade, na 100 hiljada, a

drugi krajevi ne mogu za svoje ceste niti 1000 for. dobiti. Kada se šume diele, onda se odmah veli: Ovo je i naše, a kada ceste treba popravljati i urediti, onda se veli: Ovo je vaše. To mi se tako čini, kao one dvie torbe, iz kojih su dva čovjeka jeli kruh. Kad su pojeli iz jedne torbe shupa kruh, onda je rekao onaj drugi čovjek: Iz druge torbe jesti ću kruh ja sam.

Ja bi molio u interesu naše zemlje, u interesu same vlade, koja i plaću za to vuče, da se jednom zauzme za interes ove zemlje. Morate znati, da smo mi Vivodinci i Prekrižci u Zagrebu delali ceste, jer su moji seljaci ovdje delali, a tko dela pri nas?

Mi moramo sami graditi ceste, a valjda ne ćete zahtjevati, da jih gradimo po cielom svietu, a ipak da i odkupninu plaćamo.

Ja dakle još jedanput vis. vladi preporučam, neka taj zakon već jedanput predloži, a podupirem predlog g. zastupnika Zorića.

Predsjednik: Rieč imade presv. g. predstojnik nutarnjega odjela.

Vlad. zast. **Dane Stanković**: Vis. sabore! Kod izvadjanja cesta i vodogradjevina postupa se po sustavu, koji je utanačen takodjer u ovoj vis kući. Taj je sustav ustanovljen jedino prema potrebi komunikacija. Naravno, da u tom sustavu prvu ulogu imadu zemaljske i kotarske ceste, ali vlada podupire takodjer i obćinske ceste u nastojanju, da što bolje izvedu svoje obćinske ceste.

Ja uvidjam podpuno razloge, koje je naveo g. zastupnik sesvetski za ceste, koje se odnose na njegov predlog, ali buduć da imade još priečijih potreba, to vlada nije mogla namieniti pomoći za gradnju ove ceste, ali će svakako držati ovu cestu na oku i učiniti sve, da se želja dotičnoga žiteljstva izpuni.

Molim vis. kuću, da tu svar prepusti vladi i da ovaj podnešeni predlog ne usvoji, jer ne ima pokrića za nj u svom budgetu.

Gosp. zastupniku jastrebarskomu na umirenje moram kazati, da se vlada bavi sa zakonom o odkupu i da će ona učiniti, što bude mislila, da je najbolje za narod.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Nisam namjeravao u tom predmetu govoriti, i ne bi bio govorio, da nije vlada izustila, da ovoga izpravka stoga ne može primiti, jer da ne ima zanj u svom budgetu pokrica. Vlada dakle misli, da bi se ravnovjesje medju dohodci i izdatci poremetilo, kad bi se taj predlog primio. Nu da se ovo ravnovjesje ne poremeti, to bi mi morali en bloc primiti cieli proračun bez ikakove preinake. Vlada je obećala mjeseca siečnja, da će donieti izvanredan proračun i to proračun pokrića, koje se nalazi od zaostataka do god. 1880., 1881., koji će po prilici iznositi do 200.000 for., pa ako bude vis. kuća hotjela promjeniti koju stavku proti predlogu odbora, odnosno povisiti ju, moći će onda naći pokriće u tom stavku.

Ja upozorujem vis. kuću na to, a predlog g. zastupnika Zorića ne smatram, da ga je potrebno dalje opravdati.

Zast. vlade **Daniel Stanković**: Gosp. predgovornik krivo me je razumio. Priznajem, da imade vis. sabor podpuno pravo dozvoliti ili ne dozvoliti koju svotu, — toga prava ja nisam poricao, samo sam kazao, da imade stavaka, koji su po mom mnienju priečiji. Samo u tom smislu mislio sam, da ne ima pokrića za ovu dotaciju u ovom proračunu.

Predsjednik: Želi li još tko o tom predlogu govoriti? (Nitko se ne javlja).

Rieč imade g. zastupnik Zorić.

Josip Zorić: Ja priznajem i rado uvidjam dobru volju vis. vlade, nu kaošto rekoh, ovaj moj predlog nije došao iznebuha, već se povlači više godina. O njem govorilo se je i ovdje i takodjer ondje, gdje mu je mjesta bilo, naime u podžupanijskoj skupštini i kada je došao taj predlog tamo u pretres, tada je predsjednik skupštine podžupanijske, veliki župan g. Vardian, priznao sam, da su kukavne neke ceste i u takovom stanju, da nije moguće prolaziti, pa je takodjer obrekao, da će nastojati, da podžupanijski mjernici izrade osnovu, prema kojoj bi se ove ceste imale sagraditi i po tom, da će umoliti vis. vladu za potrebnu subvenciju. Nu žalibože, da bivaju kod nas nagle promjene i tako dolazi do toga, da se ljudi, koji obećavaju, prenaglo odalje sa pozorišta. S toga razloga ja bi želio, da taj moj predlog ostane uviek na pozorištu tako dugo, dok se ne rieši.

Što se tiče sredstva, napomenuo je moj prijatelj dr. Mazzura, da se može to polučiti iz onih sredstva, koja je vis. vlada već obećala, da će jih predložiti kod naknadnoga proračuna za neke potrebštine naše zemlje, koje bi se imale podmiriti. U ovoj svoti našla bi se svota, koja bi se u tu svrhu mogla upotriebiti.

Ja, kada sam govorio o lujzinskoj cesti, mislio sam, da će vlada tu stvar s nekoliko rieči razjasniti. Ovo ja nisam badava kazao. Svaki proračunski odbor stavio je uviek zaključak: „Poziva se vlada, da te pregovore kraju privede"; — to je bilo u proračunskoj razpravi g. 1882., 1883. i 1884., dočim ljetos niti toga zaključka ne opažam.

Ja sada u istinu ne znam, zašto se taj predlog nije učinio, ili smo možda izgubili pravo ovo tražiti. Svota koja se u tu svrhu stavlja, jest ogromna, i mi ne znamo da li će se ad infinitum ova svota provlačiti. Zato sam govorio o lujzinskoj cesti. Tu bi, vis. sabore, i opet iztaknu ono, što sam već na početku proračunske razprave spomenuo i što smatram kao velevažan čin, naime, da dotični odbor ne radi u isti čas, kada radi i sabor. Nisam ja to iz objesti rekao, nego sam to rekao u interesu, koji zasieca duboko u javni život, ni da naime za sredstva koja se namienjuju za pokriće tih potreba, koja se nalaze u proračunskih stavcih, ne znamo, a izvjestitelj nije vriedan nim pronašao, da se na to svrati, te će se napokon prihvatiti onako, kako je predloženo. Mi dakle nismo n

podpuno upućeni, za što će se glasovati, pa ja mislim, kada se je već vodila razprava odborska u vrieme, kada nije bilo sabora, da bi tada već obzir zahtjevao, da se o svakoj stavci sabor podpuno uputi.

Ja ne reflektiram ovdje na stavke glede plaće činovnikâ, jer se one mienjati ne mogu; jedino, što pozornost svakoga zastupnika na se povlači, jesu one stavke, koje se davaju u investicije, cesto- i vodogradjevine. Ovdje dakle treba što točnijega razjašnjenja, da se zastupstvo uputi, kako se novci ulažu.

Buduć toga svega ne ima u ljetošnjem proračunu, to me je ponukalo, da ono govorim i da spomenem, da se saborskim članovom nije dala prilika, da prisustvuju ovim razpravam, jer da se je ta prilika dala, to bi ovaj ovo, onaj ono pitao, ili koga upozorio na koju svotu . . . .

Predsjednik: Molim g. zastupnika, da bi jednom prestao govoriti u generalnoj debati; ovo su cesto- i vodogradjevine, a on se upušta u djelovanje odbora.

Josip Zorić (nastavlja): Ja sam to spomenuo baš zato, jer se tu radi o stavkah za ceste i vodogradjevine, koje se potrebe imadu namirivati iz investicionalnih zaklada. Nu kako rekoh, ja radostno primam obećanje vlade, da će učiniti sve moguće, da se želji tamošnjega naroda zadovolji.

Molim vis. kuću, da izvoli prihvatiti moj predlog, jer neće škoditi, ako se ova svota u proračun uvrsti.

Predsjednik: Glasovati će se o predlogu zastupnika g. Zorića, koji glasi (čita):

„Za gradnju ceste od Korinšćaka na Ježevo i Trebovac kao pripomoć 5.000 for."

Ona gospoda, koja su za taj predlog, neka izvole ustati.

(Ustaje manjina).

Ovo je manjina. Tim je predlog g. zast. Zorića pao.

Prelazi se na naslov 12.

K ovomu naslovu podnio je zastupnik Zorić izpravak, koji doduše stavke u ničem ne mienja, nego samo želi, da se k ovomu naslovu u stavci 5. tek. br. 3. nagrada za utrkivanje s konji 1.000 for. doda: „za natjecatelje seljačkoga stališa."

Rieč imade zastupnik g. Zorić.

Josip Zorić: Ja ću kod obrazlaganja ovoga svoga predloga biti veoma kratak.

Naš se narod bavi poljodjelstvom i stočarstvom, i u tom imade on veliku budućnost i na tom se on polju može spasiti.

Moram priznati, da se u današnje vrieme oko oplemenjenja konja i stoke, nabavom bikova najbolje pasmine i ustrojenjem pastuharne nešto radi, da dobijemo valjanih konja. Jedino bi na to upozorio vis. vladu, da takove pastuharne po svojih organih najstrožije nadzire i da se na to pazi, da oni, za koje se nabave pastuhi, savjestno rade, pa da se oni pastusi, koji nisu za porabu, izključe. Ja tu neki napredak opažam u ljetošnjem proračunu, jer se daju subvencije i privatnim ljudem, što moram zadovoljstvom priznati, ali ovu svotu od 1.000 for. — ja neznam, kako bi mogao opravdati ovo urkivanje konja — držim za luksus, a luksus nije nam potreban. Mi smo opazili kod tih utrkivanja, da se daje liep primjer gojiteljem konja, ali kada zemlja daje nagradu, ona mora i račun voditi, da li su ti novci koristonosno uloženi. Višeputa dobije koji velikaš zemaljsku nagradu od 800 for. Njemu nije stalo do ovih 800 for., ali kada se već ova svota izpostavlja, trebalo, bi da se seljački stališ privuče u to utrkivanje. Ja znam, da to seljaka veseli, da najviše to veseli seljaka. Iz moje obćine 80—100 Posavaca s veseljem je za ovo utrkivanje timarilo konje. Prije toga vježbali su jih cielu godinu za trkalište i ja sam se upravo čudio, kako naši Posavci liepo jašu. S početka, t. j. prve godine dobili su po 10 dukata nagrade, kašnje po 5, sada dobije većina po 1—2 for. Pomislite, gospodo, da za ovu nagradu mora ići dotičnik po 4 sata daljine, pa da mnogi niti onamo ne ide. Da dakle seljak uvježba svoje konje, da se i on pokaže na takovu trkalištu, neka mu se dade nagrada iz narodnih sredstva.

Ja dakle preporučujem, da se ova svota opredieli za natjecatelje iz seljačkoga stališa.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik gosp. Kamenar.

Gjuro Kamenar: Visoki sabore! Svaka zemlja, bila mala, bila velika država, ako ne ima programa, ako sama sebe ne pozna, ne može napredovati. Kad bi ja zapitao vis. vladu: ima li ona kakav program, ima li ona kakov plan, kakvo postupanje, da naše gospodarstvo podigne, ja bi dobio za odgovor, da študira o tom, ali da ga ne ima. Ja kano gradjanin ove zemlje pitao sam gradjane glavnoga grada: imate li vi ljudi kakav plan? jer sve na jedan put se ne može polučiti. Kamo sreće, da bi mogao biti ban kakav — ja mislim, kad je već na banskoj stolici, da se sigurno brine za ovu zemlju — da bi plan, koga bi si on postavio, mogao izvesti. — To je vrlo težko.

Mi znademo, govorio je mislim u siečnju ove godine u proračunu g. Marković, kako su Francezi i kako je tamo ministar jedan pred 200 godina dao Francezom onaj plan, koji se i danas još izvadja.

Ja bi zato kod ovoga naslova upozorio vis. vladu, da ona počme i zbilja crtati takav plan i študirati i stavljati si ga za temelj, kako će ovaj narod i ovu zemlju urediti, da dodje k boljemu cilju materijalnomu. Ne ima ovdje jedne stavke, nijednoga predmeta, koji ne zasieca u narodno gospodarstvo. Narodno gospodarstvo nije samo stoka, konjarstvo, nego su i pučke škole i ista univerza, čim si je nju stavio, da ovu zemlju vodi do prosvjete. Sve je to narodno gospodarstvo.

Vi morate znati, da je Tomić rekao, da mi ne možemo nego $1\frac{1}{2}$ milijuna poreza plaćati, a danas mi plaćamo 20 milijuna. Kad vi od nas toliko tjerati možete

morate nastojati, da budemo mogli to plaćati bez uštrba kapitala.

Moja gospodo! Kako se plaća kod nas porez?

Predsjednik: Ja bi molio g. zastupnika, da govori o predmetu o oplemenjivanju konja, a ne o utjerivanju poreza. Ja ne mogu dopustiti, da se u specijalnoj debati, kojoj je predmet oplemenjivanje konja, govori o cieloj financiji.

Gjuro Kamenar: Ja govorim o prinosu u narodnogospodarstvene svrhe, kako se kod nas gospodari, zašto je narod bez blaga.

Ja znam, gdje je jedan gospodar imao volove za 500 for. i morao je od toga odtrči 200 for., a za 300 for. kupio je druge na sajmu i napokon ostao je i bez ovih i tu je kapital izgubio. Bilo je ljudi, koji su imali 12 volova, 16, a sada imadu 4; zemlja ne radja, zemlja propada, koja je prije rodila 20 vagana pšenice, danas ne rodi 2 vagana; badava se na činovnika obarate: ti budeš kriv, ako se porez ne utjera. Ja zato molim visoku vladu i ja ću ju pitati na godinu, je li o tom planu študirala i je li taj narod napreduje; jer se sa stolice vis. vlade kaže, da mi napredujemo, ali ja toga ne vidim; ja vidim, da pojedini čovjek napreduje u selu, ako je dobar gospodar — on ima 100.000 for. imetka, a drugi ne ima ništa. on je sve poput vlastelina pobrao u svoju pivnicu i torbak, a muž ne ima ništa. To nije napredak, to se ne može smatrati napredkom.

Ja zato molim vis. vladu, da proučava sve, što spada u narodno gospodarstvo i da načini jedan plan, da ga obradi u jednoj godini, a ako ne u jednoj, onda makar u 100, ali samo na dobro ove zemlje i ovoga naroda.

Vi ćete naći na selu starih ljudi i ja sam bio u jednoj kući, pa starac od 89 godina stupio je plačuć k meni i rekao mi je: gospodine, što bude od nas, vidite u ovom selu bilo nas je 12, koji smo imali 8 volova, a 6, koji su imali po 6, a danas jedno dvojica imadu 4, drugi 2, a drugi ništa.

Ja stojim na razpoloženje svojim znanjem i savjetom vis. vladi, ako što treba, ništa zato, ako sjedim ovdje, ja bi i tamo sjedio medju vami (Veselost.), ali nebi smio govoriti, ovako smijem govoriti. Zato molim visoku vladu, da promišlja o tom stanju i da gleda, da ovomu narodu pomogne u svakom obziru, da ne budemo na godinu morali čuti, da ih nebi znala na što potrošiti, da kad bi joj votirali 100.000 for.

Ja sam si kod kuće napravio plan, da sam glavni grad Zagreb treba 100 milijuna, a vlada ne zna na što će potrošiti 100.000 for. za cielu zemlju! Tomu je uzrok, gospodo, to, što vlada ne zna potrebe narodne, a da zna, nebi se usudila, šta takova kazati.

Ja vam kažem, ja imam na pismu, gdje mogu dokazati, da glavni grad Zagreb, ako bi ga htjeli urediti, kako Magjari Peštu, da bi za godinu dana potrošili 100 milijuna for. Možete si pomisliti, koliko bi potrošili za cielu zemlju, kad bi Savu, Dravu i Kupu uredili, a morate znati, da imade župa, gdje djeca od četiriju župa idu u jednu školu.

To sve mora gledati vlada, da uredi, zato ja preporučam ovaj naslov; jer ovaj naslov sve druge naslove brani. On je baš dvanaesti kao apostol, hrani sve druge, a kad vam on presahne, onda vam je sve drugo presahnulo. Dobro je jednom rekao moj inače protivnik podžupan Kovačević činovnikom u uredu, kad su zahtjevali veću plaću: napokon doći će naša zemlja dotle, da budem i ja morao bez plaće služiti. On je vidio propadanje, da ćemo morati po zemlji badava služiti. Dobro, mi ćemo ga hraniti, on će s nami žgance jesti, ali bude li ovdje universitetski profesor badava mogao služiti? Gdje će stan dobiti?

Nemojte dati, da do toga dodje, da budete morali sve škole zatvoriti. Može biti, gospodo, da nekomu u prilog ide, da mi postanemo insolventni i da nas u svoj torbak povuče.

Vi ne možete toga dopustiti i niti ne smijete. Ja zaključujem i preporučujem ovaj naslov 12.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik gosp. dr. Josip Frank.

Dr. **Josip Frank**: Visoki sabore! Ja ću glede toga naslova nekoliko rieči u obće reći.

Ja mislim, ako se radi o prinosu za narodno gospodarstvo. da se mora imati pred očima čitava slika svih investicija u obće, a napose da se mora gledati na to, koliko državna vlast troši na sve investicije Jer gospodarstveni život. to je jedno tielo, organičko tielo i može se samo onda zdravo razvijati, ako se znade, kako cirkulira u svih njegovih žila. Ja sam radi toga potaknuo u generalnoj debati ovo pitanje i ja sam naveo, koliko državna centralna vlast glede tih zajedničkih poslova u našoj domovini kroz stanovito razdoblje troši na investicije.

Meni je veoma drago, što sam vidio. da se je vis. vlada potrudila, da kontrolira sve moje podatke i da je rezultat te kontrole pred vis. sabor na vidjelo izniela.

Što je presv. g. predstojnik odjela za unutarnje poslove rekao u svojem razlaganju, nijednom rieči nije rekao, da ti navodi nisu istiniti, da su moje cifre krive, nego je indirektno priznao, da su moji navodi istiniti, nego samo je napravio drugu bilancu i račun. Po ovoj bilanci da je na investicije potrošeno u našoj domovini kroz ono razdobje, koje sam ja spomenuo 8%.

Visoki sabore! Ja držim, da je veoma nuždno o tom razpravljati i kod specijalne debate o proračunu, jer mi moramo jedan put na čisto doći glede toga pitanja, da znamo, koliko se doista kod nas troši i što je moguće, da možemo trošiti. Ona bilanca, koju je vis. vlada načinila ovdje i po kojoj bi bilanci kroz vrieme od 1875.—1882. izašlo 8% na ove investicije, ta bilanca učinila je na mene utisak, kao kad kod stanovitoga zavoda ravna-

telj, koji nebi rado dati svojim akcionerom pravu sliku o svih poslovih, koje provodi i napose neće, da dade onakovu bistru sliku, koja bi odgovarala svim prihodom, svim uplaćenim iznosom, da sviet ne sdvoji. kako je poznato, da se nebi dogodio kakov krach kod toga zavoda, stvori umjetnu bilancu. Takovu umjetnu bilancu glede investicija napravila je vis. kr. zem. vlada.

Ja moram to u kratko sa nekoliko rieči dokazati, tim više, jer ne dam svoga ugleda poniziti po službenih glasilih, koja su razglasila, da sam ja krive podatke naveo i da je vlada dokazala, da nije istina, što sam ja naveo. Ja ću kod ovoga naslova ovu bilancu glede investicija malko pobliže pogledati.

Visoki sabore! Ja sam rekao, da je centralna državna vlast potrošila u Magjarskoj 197,930.000 fr. i presvietli g. predstojnik nije rekao, da to nije istina, nego je rekao: ja ću najprije izlučiti od investicija sve iznose na t. zv. Zinzengarantie. Naime presv. g. predstojnik unutarnjega odjela to opravdava tim, da je rekao: to su samo predujmovi, to nisu investicije.

Istina, visoki sabore, da ti kamati, koje plaća državna vlast za ove željeznice, da ti kamati se plaćaju pod naslovom: predujmovi. Ali kako se to plaća? Evo ovako; stvar se ovako ima:

Dotičnici, koji žele graditi onakove željeznice, nebi ju gradili u zemlji, kad nebi država zajamčila takodjer stanovit prihod od same glavnice i zato se mora država obvezati, da će platiti kamate za onaj kapital, dotično uložiti na ove željeznice. Sada ovi kamati nisu ništa drugo, nego sam platež za onu glavnicu, koju dotičnici ulažu u željeznicu. Dakle ovo su investicije. Ti kamati iznašaju kroz ono razdobje 110,000.000 for. Molim, da se sada ovo uvaži:

Kod nas i u svakoj državi zavladalo je načelo: Verstaatlichung der Eisenbahnen, to je svakomu poznato. Što namjerava država s ovim načelom? Odkupiti posebne željeznice i mora to odkupiti, jer ona plaća danas velike kamate u to ime, jer se ovimi kamati, koje dotičnici dobivaju od države može stanoviti kapital izplatiti ovlaštenikom. To se vidi i ne može biti dvojba, da su to investicije za zemlju, jer tamo su one željeznice gradjene i vlada ih mora odkupiti i izplatiti stanoviti iznos u ime kapitala za ove kamate. Po tom je sasvim jasno, da t. žv. Zinsengarantie nije ništa drugo, nego prava i pravcata investicija.

Ona gospoda, koja bi si dala truda, da pregledaju sve one zaključne račune, možda bi našla, da su ti kamati i ti iznosi za kamate uviek pod naslovom investicija u proračun unešeni i to sve do g. 1878. u magjarskom saboru, a na jedanput nisu se više pod naslovom: investicije unašali, nego pod posebnim naslovom su navedeni bili ove godine ti iznosi. Odtuda vis. vlada danas nipošto ne može tvrditi, da oni iznosi, koje država plaća za ove kamate, da to nije investicija, investicija nije za nas, ali je investicija za magjarsku državu, gdje su te željeznice gradjene i to iznosi 110,000.000 kroz ovo vrieme.

Presvietli gospodin je rekao, u koliko sam mogao razumjeti njegove brojeve, koje je naveo — da je u ime tih investicija u Magjarskoj potrošeno 87 milijuna. Sada pribrojite ovim 87 milijunom još 110 milijuna, onda ćete vidjeti, da to iznosi upravo toliko, koliko sam ja rekao, da je to iznos od 197 milijuna.

Molim, da se ovo razjasni, jer ćete vidjeti iz sliedećega, da je to životno pitanje.

On je nadalje takodjer rekao i to, da ono, što država plaća za odkup željeznice od Zagreba do Karlovca, da je i to investicija za nas. Ja ću vam, moja gospodo, to pitanje razjasniti.

Zakonskim člankom 44. od god. 1880. je zajednički magjarski sabor sa južnim družtvom sklopio ugovor. Po ovom je ugovoru kupila magjarska država ovu prugu od Zagreba do Karlovca tim, da plaća svake godine 240.000 forinti i to kroz 80 godina, dok traje konvencija koju ovo družtvo imade, te je kroz ovo razdobje plaćeno 700.000 forinti. Presvietli gospodin rekao je, da je to takodjer investicija za nas i za naše svrhe. Vi znadete, zašto je država odkupila ovu prugu od južnoga željezničkoga družtva, samo radi toga, jer ovaj komad smeta tarifnu politiku magjarsku (živio na ljevici). Ova je željeznica bila toliko godina u Hrvatskoj: mi ne bi trebali za nju ništa trošiti; zemlja je imala već tu prugu; zašto ju je država kupila? Da može jedinstveno urediti tarifnu politiku i jer ju je osjećala kao kolac u svom tielu. Samo za to ju je kupila, te s toga se ne može tvrditi, da ovo sačinjava investicije u naše svrhe.

Na jednoj dakle strani, kako se vidi, na strani Ugarskoj, nije ništa preinačeno. Upravo je toliko navedeno po presvietlomu gospodinu. Na drugoj je strani glede Hrvatske rekao, da kod nas investicija iznaša — molim sada dobro paziti — 2,900.000 forinti, dočim sam ja rekao 2,651.000 forinti. Razlika je za 250.000 forinti. A kako je ta razlika nastala?

Ja sam dobro računao i meni je drago, što vlada kontrolira moje brojeve. Ja sam pazio, kako je presvietli gospodin razložio, ali njegove govore ni podatke nisam mogao još čitati, jer nisu bili štampani. Nu ja sam čuo i na to moram pozornost visoke kuće osobito svratiti, naime rekao je nešto presvietli gospodin, da se ono, što se kod rieka investira na drugoj strani ili obali naime na magjarskoj strani, da se to takodjer imade i uzeti za investiciju kod nas (Veselost na ljevici. Dr. David Starčević: Da vodu ovamo tjeraju), te ćemo tako naći razliku, a to je istina. Vi ćete vidjeti, ako uzmete u ruku zaključne račune magjarskoga sabora glede zajedničkoga budgeta, da ondje ovako stoji: za vodogradjevine u Magjarskoj i za vodogradjevine u Hrvatskoj i Slavoniji, dalje stoji tamo za Dunav i Dravu toliko i toliko, ali na magjarskoj strani, a sada misli visoka vlada, da se ono, što je tako uloženo,

mora smatrati, da služi našim interesom. Ovdje moram i na to upozoriti, što je rekao g. Itlinger glede Osjeka. Istina, da se ovako postupa, ali se samo regulira na magjarskoj strani. Tko je proputovao Slavoniju, taj će znati, kako Dunav, kako Drava dere. Čim oni na njihovoj strani nasip naprave i reguliraju, to upravo kroz to mora voda udariti svom silom na drugu stranu. Tako se je dogodilo Kod Valpova, kod Miholjca, gdje je barun Prandau, gdje su velika skladišta i Legestätten za duge. Tamo je voda odniela više od polovine. Da samo vidite, koliko je voda kvara načinila i što je u Osjeku učinila?

Grad Osjek si je načinio quaie — ja mislim, da je to takodjer g. Itlinger spomenuo, a ipak sam čitao, kako je ugarska vlada znatnu svotu uvrstila u budget za reguliranje Drave. Sve su službene novine razglašivale, koliko se radi za našu domovinu, te da vlada zaslužuje svako povjerenje i podporu sa strane zastupstva Nu nije to potrošeno na našoj strani u Hrvatskoj, nego na drugoj kod D . . . u . . . preko puta od Osjeka i usljed toga odnaša Drava cieli quaie i nije moguće, da se to zaprieči. Tako je i u Sriemu, tako je i u Slavoniji. Ovi se dakle iznosi ne mogu podnipošto smatrati kao investicija, nego baš upropašćuju, ako se ovako izvadjaju.

Ako uzmete ovako račun, to ćete vidjeti, kako je ta bilancija nastala. Vi si morate predstaviti tezulju te je ovih 197,000.000 ili 198,000.000 sve u jednoj zdjelici, tako da vaga ovako stoji. Tu gore u zdjelici su investicije Hrvatske, a tamo dalje usljed svoje težine su investicije Magjarske. Vlada ne kaže, da se na hrvatskoj strani više investira, ona toga ne može dokazati, ne može kazati, da zdjelica ide dolje, nego je izvadila iz druge magjarske zdjelice 1,100.000 u ime tih kamata i tako je dakako ovo ravnovesje nagnulo i našlo se je, da ima 8%. Nu to ne stoji, kako sam ja dokazao, nego je istina, što sam naveo u budgetnom govoru.

To sam htio, da izpravim i da bude jedanput kraj ovim krivim računom, jer to leži u interesu zemlje, da se znade, koliko se troši kod tih stvari. Mi se ne smijemo sami obsjenjivati ovakvimi računi. Ja pozdravljam s velikim veseljem, ako se od strane vlade troši u te svrhe, ali visoka vlada mora i po svojoj dužnosti proučiti sve podatke i mora se prema tomu brinuti, da se sbilja razmjerno od onoga, što zemlja plaća i razmjerno potroši u zemlji.

Ja ću samo još to iztaknuti. Od onih 500,000.000, što ih je država potrošila i dugove napravila od godine 1875. do 1882. morala bi Hrvatska doprinašati po zajedničkih računih do 80,000.000 po ključu 6·44 i po ključu od 1880. godine 5·57 dakle u prosjeku 6%. Od 500 milijuna bi odpalo za Hrvatsku 30 milijuna, a vi ste vidjeli, da se je trošilo 2,600.000 forinti. To je sasvim čist i jednostavan račun.

Ako se postupa ovako, ako nas ovako obterećuju, onda imamo pravo, ako i ne po ovom ključu, jer je taj kriv, ali da se razmjerno prema uplaćivanju dohodaka troši u zemlji.

Toliko sam htio razjasniti.

(Živio na ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima predstojnik za unutarnje poslove.

Vlad. zast. **Danilo Stanković**: Ja ću se ponajprije osvrnuti na predlog poštovanoga zastupnika sesvetskoga, naime, da bi se onih 1000 forinti, koji su u proračunu uvršteni za utrkivanje konja upotrebilo samo za natjecanje stališa seoskoga.

Od ovih se 1000 forinti troši za stališ seoski 200 forinti, a ostala svota za konjogojce plemenitih konja. To je svagdje tako, gdje biva utrkivanje. Meni nije poznato, da se u ikakvoj zemlji ograniči utrkivanje na stališ seoski. Osim toga su seoski konji najviše tegleći konji i ja mislim, da nije utrkivanje pravo mjesto, da se ovakvi konji odgoje.

Ja mislim, da je više učinjeno za konjogojce stališa seoskoga, što su razpisane nagrade za pastuhe i što je uvrštena u proračun svota za oplemenjenje. Tim je sigurno više učinjeno za konjogojce stališa seoskoga, nego kad bi se ova ciela svota opredielila za natjecatelje stališa seljačkoga.

Ja držim, da bi se tim ograničenjem upropastio svaki interes za utrkivanje, te s toga se moram izjaviti proti predlogu veleštovanoga zastupnika sesvetskoga.

Prelazeć na govor g. zastupnika popovačkoga, koji je ovu stavku o utrkivanju upotriebio, da uzjaši svoga staroga vranca, to ću najprije spomenuti, da sam ja obrazložio, zašto ja kod investicija odbijam predujmove za garanciju željeznica i ja velim, da te željeznice nisu gradjene u onom razdobju, koje je uzeo poštovani zast. Popovački za podlogu kombinacijam svojim, nego da su to željeznice, koje su gradjene prijašnjih godina. Drugi je razlog, što se oni predujmovi državi povraćaju. Kad željeznica postane aktivna i već sada konstatiram, da od željeznice po državnom proračunu unilazi preko 24 milijuna.

Ja sam radi toga odbio predujmove i naveo svoje razloge, zašto sam to učinio, a svakomu je prosto uvažiti razloge moje ili zastupnika Popovačkoga.

Što se tiče željeznice Zagreb-Karlovac, to nije bila državna željeznica, nego privatnoga družtva i pošto je postala državna i pošto je objekt u ovoj zemlji to ja mislim, da je to investicija u ovoj zemlji i ja mislim, da kod pitanja investicije ni najmanje ne odlučuje tarifna politika države, nego da je to pitanje po mom mnienju.

Ja sam onda kazao, da imade u investicijah svota — tko si uzme truda, te prodje, taj će naći — i sijaset izdataka, koji nam idu u korist. Tako sam rekao, da željeznica Budimpešta-Zemun potrebuje 13 milijuna, a nitko ne će dvojiti, da ona ide u prilog Sriemu.

Ja sam tvrdio to, što je potrošeno na brodarenje rieka, koje idu kroz našu zemlju, da je to učinjeno na

korist naše zemlje; ja pri toj tvrdnji ostajem. Ja nisam govorio o svotah, koje su potrošene na utvrde obala, nego o onih svotah, koje su investirane u tu svrhu, da se rieke Dunav i Drava učine prikladnimi za brodarenje. I ja opet tvrdim, da takove investicije služe nam na korist. (Živio!) Ja sam naveo nadalje, da u onih investicijah, koje je g. zast. popovački naveo, imade investicija na takve stvari, koje su kod nas pridržane autonomiji. Dakle ako hoće čovjek pravedan biti, da učini pravu bilancu, mora uzeti i one investicije, koje su kod nas učinjene na račune autonomnoga budgeta. To zahtjeva pravednost. Dakle ja sam svoje mnienje obrazložio i sam g. zastupnik priznaje, da su moje cifre istinite: razložio sam, kako sam postupao, dakle ja prigovor neistinite bilance povraćam g. zast. popovačkomu.

U ostalom, ja držim, da zajednička vlada kod investicija imade svoj program, da će po tom programu i veću pozornost obraćati i ovim zemljam, zato već govori ovogodišnji proračun, jer je uvršteno za ovu zemlju 80.000 za reguliranje Dunava, 150.000 za reguliranje Drave, a prvi obrok za reguliranje Save 40.000 forinti dakle sve skupa 220.000 forinti. Osim toga za izradjenje riečke luke 1 milijun. Dakle, gospodo, da se to zbude, prije svega je nuždno, da se približimo našoj saveznici, zajedničkoj vladi, bratskom ljubavi i slogom; mržnja sigurno nije dobra savjetnica u nijednom poslu, a najmanje u državnom.

Toliko sam imao kazati, te molim vis. kuću da zabaci ovaj dodatak zast. sesvetskog i da primi predlog odborov. (Tečajem ovoga govora zauze predsjedničku stolicu predsjednik Mirko Hrvat).

Predsjednik: Želi li još tko govoriti? Ako nitko više ne želi govoriti, rieč ima gosp. izvjestitelj.

Stevo Popović: Visoki sabore!

Na naslov 12. stavku 5. podnio je narodni zastupnik g. Zorić samo ovaj izpravak odnosno predlog, da se kod te stavke stave još ove rieči: za natjecatelje seljačkoga striša.

On je htio tim ograničiti svotu na jedan stališ i ja ne mogu uvidjeti, kako je moglo ovo dati povoda ovoj razpravi, koja se po mom mnienju protivi poslovniku i praksi. U toliko je to manje opravdano, što pazljivo proučiv prvi dio debate nisam mogao naći u kakvom savezu stoje motivi narodnoga zastupnika popovačkoga, motivi, da čuva svoj ugled, koga ne da poniziti sa predlogom, da se ta svota ograniči na seljački stališ. Isto tako nisam mogao vidjeti, u kakvom savezu to stoji sa navodi štovanoga prijatelja g. Kamenara, koji je tom prilikom pripoviedao, kako djeca ne mogu ići u školu . . . . (Juraj Kamenar: Kakav ste vi izvjestitelj gospodarstveni; vi ste za kazalište. Predsjednik zvoni). Ja bi molio, da se ovaj predlog odkloni već zato, jer kad bi se usvojio, ujedno bi visoki sabor usvojio načelo diobe naroda na striše. Ja mislim, da ne bi to koristnimi posljedicami urodilo.

Ovomu predlogu ne ima mjesta, što jedan dio ove svote ide na podporu seljačkoga stališa. Kad bi se zaključilo, da se svota odredi za nagradu seljakom, tim bi se izključio jedan veliki dio naroda, što mislim, da nije dobro. Zato molim visoki sabor, da odkloni ovaj predlog i da usvoji stavku ovu po predlogu odbora.

Predsjednik: Rieč ima gosp. zastupnik Zorić.

Josip Zorić: Visoki sabore!

Kad se je o tom predmetu razpravljalo prijašnjih godina, već su onda neke opazke učinjene, bar se sjećam g. Karla pl. Mihalovića da je izticao, te naglašivao, da ta nagrada ne doprinosi uzgoju konja domaćih, već stranih.

Ja, kaošto sam rekao, to utrkivanje smatram za luksus i držim, da narod imade silu potreba, te da nije opravdan taj luksus. Ako se hoće žrtvovati 1.000 forinti, to neka se podieli onomu, koji treba, da bude potaknut na bolji uzgoj konja.

Ja ostajem kod svoga predloga i molim visoki sabor, da ga primi.

Predsjednik: Stupa se glasovanju. Glasovati će se najprije o predlogu proračunskoga odbora bez dodatka g. Zorića, pak ako bude ovaj primljen, odpada potreba glasovanja o dodatku g. Zorića.

S toga pitam, onu gospodu, koja su za predlog proračunskoga odbora, da se primi poglavje III. naslov 12. prinos narodno-gospodarskim svrham po predlogu vlade sa 173.957 forinti, neka izvole ustati. (Većina ustaje).

Naslov 12. poglavja III. je primljen i tim odpada potreba glasovanja o predlogu g. Zorića.

Molim g. bilježnika, da izvoli dalje čitati.

Bilj. **Stjepan Barlović**: Naslov 13. Prinos narodnim zavodom i zemaljski štipendiji, prima se po predlogu vlade sa 39.240 forinti.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Kamenar.

Juraj Kamenar: Visoki sabore!

Mi smo već kod generalne debate čuli žuhkih rieči, koje moraju svakoga Hrvata peći, da nismo sposobni, da bi mogli posebnu i samostalnu državu imati.

Ja ovdje ne vidim nijedne štipendije, koja bi se podielila našim sinovom, da idu u Francezku ili London ili Švajcarsku, da se uče i da proučavaju stanje. Ja to opažam sa žalošću.

Ako mi takvih sinova do danas ne imamo, ako se smatramo nesposobnimi za samostalnu državu, to ćemo to još manje u buduće imati.

Naši pojedini bogataši ne čine kao Česi, Francezi i Amerikanci, da puste svoje sinove učiti u inozemstvu; kod nas toga ne ima, a to je žalostno. Što kraljevina Srbija imade, čemu se svaki veseli, sposobnih ljudi, imade svojemu knezu Mihajlu zahvaliti, koji je 20—30 mladića u Parizu držao o svojemu trošku.

Ja nisam donio izpravka, jer ni niti najprimitivniji izpravak, kaošto je ovaj malo prije bio, ne primate, a još ćete manje ovaj primiti. Nu ja želim upozoriti većinu za

budućnost i to joj na srce stavljam, da ne bude više u buduće poplave.

Odgojimo se kao državnici i biti ćemo državnici, odgojimo se kao učeni i izkusni ljudi, pak ćemo biti izkusni ljudi, što sa žalošću opažam, da ih ne imamo.

Ja bi preporučio, da bi se donielo 100.000 do 120.000 forinti, da se potraže takvi mladići, da se ne gleda na političku farbu. Odgojite koristno člana zemlje a pripasti će onomu družtvu i stranki, koja će takodjer koristno za ovu zemlju raditi.

Predsjednik: Pošto na naslov 13. izpravka ne ima, to pitam prima li visoki sabor naslov 13. po predlogu odbora sa 39.240 forinti. (Prima se). Naslov 13. je primljen.

Molim g. bilježnika, da izvoli dalje čitati.

Bilježnik **Stjepan Barlović** (čita).

Naslov 14. razne potrebe i nepredvidljivi troškovi, prima se po predlogu vlade sa 56.200 forinti.

Predsjednik: Prima li visoki sabor naslov 14. po predlogu odbora?

(Prima se).

Bilježnik **Stjepan Barlović** (čita).

Naslov 15. mirovine, prima se po predlogu vlade sa 306.539 forinti.

Predsjednik: Rieč ima zastupnik g. Kamenar.

Juraj Kamenar: O ovom sam već govorio, da ne možemo dati na važne potrebe 2 ili 3 tisuće forinti, a ima kod nas toliko činovnika, koji bi mogli jošte služiti zemlji, a bačeni su u mirovinu. Ja čestitam vladi, kada baci ne valjanoga činovnika, ali ja ne razumijem, kad se tjeraju u penziju ljudi i progone na račun zemlje i naroda zato, što su valjani činovnici. Ako je činovnik dobar i hoće, da radi, onda se progoni i baci u nevolju ne samo materialnu, nego on gubi i volju. Ovakav bude bačen u penziju ili mu se bar savjetuje, inače bi ga odpustili bez svake penzije. Tako se troši na stotine tisuća forinti, čega ne bi trebalo. Da se ne bi krivo shvatilo i izvraćalo od službenih novina kao da sam ja proti mirovini moram izjaviti, da nisam proti mirovini, nego samo proti prekoračivanju mirovine.

Koji hoće služiti i ima volju služiti, neka služi.

Jam sam uzeo u obranu činovnike i nijedan član ove stranke nije proti činovnikom govorio, nego smo rekli, da vlada i većina ih na to navadja, da su zločesti. Tim se dokida auktoritet.

I najbolji činovnik ne može koristiti narodu, jer ga ovaj odbjegava. Zato bi preporučio vladi, da ne tjera takve činovnike u penziju.

Ja ne ću govoriti o osobah, koje su metnute u penziju; vlada bi to bolje morala znati.

Ja bi molio g. predstojnika da on u tom pravcu radi. Svaki, koji dodje na onu stolicu, mjesto da bude štovan, biva proklinjan.

Predsjednik: Molim g. Kamenara, da ovakve izraze ne rabi.

Juraj Kamenar (nastavlja): Ja ne ću vriedjati. Ja molim g. predstojnika, neka si ne da od onih skakavaca, koji skaču okolo vlade uplivati, neka ide putem i neka štedi, i neka upotrebljuje činovnike, koji hoće služiti ovu zemlju.

Predsjednik: Prima li vis sabor naslov 15.? (Prima se). Naslov 15. je primljen.

Poglavje IV.

Rieč ima g. Kamenar.

Juraj Kamenar: Visoki sabore!

Ja sam već nešto o tom u generalnoj debati kazao. Ja molim g. predstojnika bogoštovja, da bi zabilježio ono, što ću kazati.

Koliko god, gospodo, prodjete škola u našoj zemlji — ja neću govoriti o universi, jer je hvala bogu ovdje zastupana; nego pošto pučkih učitelja nema ovdje, govoriti ću kao njihov zastupnik — nijedna pučka škola ne odgovara svrsi, pa bila gradjena ove godine ili prije 30 godina.

Ja sam ovdje kazao vladi, da neka si plan napravi za cielu zemlju, neka napravi 3 plana, veći, srednji i manji, po kojih će se imati izvadjati škole.

Ja sam obišao cielu Posavinu, bio sam na Bregih, gdje je nova škola, al u njoj su same škulje, same male sobice u kojih se neda ništa stvoriti. U Ivanić Gradu je sasma nova škola, ali je otrov za djecu, u njoj djeca srču bolest. Tako je u cieloj Posavini, svagdje su takove škole.

U Petrovini prošle godine velikim naporom sagradjena je nova škola, koja takodjer ništa ne valja. Prije su sagradjene škole u Pribiru i Vivodini, koje nisu niti za privatne kuće. U tih školah nema nikakove ventilacije, te ne samo da djeca u njih gube zdravlje, nego i učitelji. Kako taj čovjek izgleda, koji mora predavati u takovoj školi i dali može imati veselje u svom zvanju, prosudite sami. Ja bih zato preporučio vladi i molio ju, da se dade uputiti, da pogleda pučke škole, pa će se osviedočiti, da je istina, što sam kazao. Ta vis. vlada zna, kakvim naporom narod gradi škole, da se tu sve moguće sile napnu, dok se do takove škole dodje.

Što se tiče učiteljstva, to ono, hvala bogu, najveću hvalu zaslužuje, jer čini koliko je moguće. Ja sam kao narodni zastupnik bio tako slobodan, pak sam izpitavao djecu i vidio sam, u koliko je moguće u onih zgradah, jako liepi napredak. Ali same škole ne vriede ništa. U tih školah, koje su fajhtne, gnjiju one skupocjene mape, te se ne mogu sačuvati, premda su u ormarih i premda učitelji paze na njih i čuvaju ih.

Meni se prigovara, da sam gospodar, da sam škrt, da jaučem, da narod nema novaca i bog zna što. Ali, gospodo, kad se radi za kazalište, za univerzu, za pučke škole, ja sam prvi koji votiram. Ja sam kod naslova 12. kazao, da narodno gospodarstvo ne potiče samo od pluga i motike, nego od univerze dolje sve utiče u narodno gospodarstvo; čim smo umniji, tim će nam biti bolje gospodarstvo.

Ja moram ovdje kazati, da nisam donio izpravka, prem bih bio rado, jer to tako brzo ide. Ja sam htjeo donieti izpravak za školu u Ozlju, da joj se dade veća podpora; ali sada je već prekasno. Meni je obćina ozaljska, čijega zastupnika Franciscia niti ovdje nema, poslala spise, da ona ne može svoje škole uzdržavati.

Podžupan Mažuranić podigao je škole, koje mu na hvalu i uspomenu služe, ali te škole su 4 godine bile zatvorene, jer obćina nema sredstva, da učitelja plaća. Sada su učitelji namješteni po tih školah u Ozlju, Trgu, Sveticah i Krmanju; ali obćina ih ne bude mogla plaćati, jer se ne može ništa od naroda utjerati. Ja se moram čuditi obćinskomu poglavarstvu, da je moglo jednogodišnju dužnost od naroda utjerati; ali nameti ostaju.

Zato ja vladi preporučam takove škole.

Ja ne govorim samo za ozaljsku obćinu, nego svakoj obćini valja pomoći, koja još nema škole, a ne može si sama podići, ni uzdržavati. Tako u Prekrižju, gdje g. Hatz živi i Slavetiću nema škole; ali zato tamo narod nazaduje i materijalno i duševno.

Već smo toliko puta u podžupanijskoj skupštini o tom razpravljali, a i sada ćete skoro dobiti predstavku, da narod ne može sam podići škole i uzdržavati ih. Naša vlada se zato ništa ne brine.

Tamo, gdje ne može obćina podići škole, mora vlada t. j. cieli narod pomoći joj podići škole i uzdržavati ih. To je nuždno tim više, što se neuk čovjek ne može za ništa upotriebiti.

Ja držim, da je to najveći razlog, što se naš Zagorac neda od kuće nikamo. Pametan čovjek se dade. To je uzrok, da Zagorac voli kod kuće klasunce jesti, nego otići drugamo i ondje jesti pšenični kruh. To mora vlada staviti u svoj veliki program, te tamo, gdje nema škole, a narod je ne može sam podići, podići ju i uzdržavati.

Makar vi dadete narodu krave, ako ga ne podučite inače, on će i te liepe krave prodati, te mu neće ništa koristiti.

Zato ja preporučam vladi, da gradi pučke škole, i da ih uzdržaje tamo, gdje narod ne može.

Ako bude potrebno kod pojedinih stavka, ja ću uzeti rieč.

(Veselost na desnici.)

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 1. „središnja uprava“, sa svotom od 46.361 for.?

(Prima se.)

Naslov 1. je primljen.

Ja današnju sjednicu dižem i drugu uričem za sutra u 11 i pol sati prije podne, sa ustanovljenim dnevnim redom.

(Konac sjednice u 2 sata 10 čas. po podne.)

Četrdeset i peta saborska sjednica,

obdržavana dne 5. svibnja 1885. u 1/2 12 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Nastavak specialne debate o proračunu za godinu 1885.

Predsjednik: (zvoni.) Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik posliednje sjednice.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

44. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane 4. travnja 1885. u glavnom zemalj. gradu Zagrebu pod predsjedanjem sab. predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti od 65 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni su predst. unut. odjela Danielo Stanković, upravitelj pravosudja gosp. Vjekoslav Klein i odjelni savjetnik za bogoštovje i nastavu gosp. Janko Jurković.

Zapisnik prošle sjednice bi pročitan, te bez primjetbe ovjerovljen.

Na vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Br. 260. sab. Zem. vlada odjel za unut. poslove, dostavlja po računarskom uredu kr. zem. vlade sastavljene računarske zaključke o autonomnomu budgetu za g. 1883.

Tiskati će se, te se upućuje odboru za razsudbu zem. računa.

Br. 64. sab. Kr. zem. vlada priobćuje, da će se dne 5. svibnja t. g. u 9 sati prije podne obdržavati zadušnice za Njezino Veličanstvo blagopokojnu caricu i kraljicu Mariju Anu.

Što se gospodi članovom vis. sabora stavlja do znanja.

Prelazi se na dnevni red. i to na specijalnu debatu o zem. proračunu za g. 1885.

Poglavje III.

Odjel za unutarnje poslove.

Naslov 1.

Središnja uprava. prima se po predlogu odbora sa 159.823 for.

Naslov 2.

Gradjevni odsjek, primljen je po predlogu odbora sa 33.013 „

Naslov 3.

Računarski ured. prima se po predlogu odbora sa 67.369 „

Naslov 4.

Statistički ured. Odbor predlaže, da vis. sabor izvoli povisiti stanarinu predstojnika statističkoga ureda od 200 na 300 for.:

Naslov 4. Statistički ured, primljen je po predlogu odbora sa 7.100 „

Naslov 5.

Zemaljski arkiv, primljen je po predlogu odbora sa 3.923 „

Naslov 6.

Zemaljska blagajna, primljena je po predlogu odbora sa 14.971 „

Naslov 7.

Kr. političke oblasti I. molbe po predlogu odbora primljeno sa 633.566 „

Naslov 8.

Zdravstvo. primljeno po predlogu odbora sa 217.780 „

Naslov 9.

Zem. oružničtvo, primljeno po predlogu odbora sa 475.000 „

Naslov 10.

Zem. i županijske sgrade. primljeno po predlogu odbora sa 49.300 „

Naslov 11.

Cesto i vodogradjevine.

Nar. zastupnik g. Josip Zorić, stavlja kod toga naslova sliedeći predlog: U poglavju III. naslov 11. cestogradjevine, slovo B.. izgradjenje novih cesta poslje točke 3. neka se uvrsti 4. koja će glasiti:

„Za gradnju ceste od Kozinšćaka na Ježovo i Trebovac, kao pripomoć 5000 for.

Predsjednik javlja, da će se najprije glasovati o predlogu odbora, te ako taj nebi bio primljen, onda o predlogu g. Zorića; te s toga pita: prima li vis. sabor naslov 11. cesto i vodogradjevine sa 845.025 for.

Sabor većinom prihvaća predlog odbora, ter polag toga odpada glasovanje o predlogu zastupnika gospodina Zorića.

Naslov 12.

Prinos nar. gospodarstvenim svrham predložen po predlogu odbora sa 173.957 for.

Narodni zast. g. Josip Zorić k ovomu naslovu u stavci 5. tek. br. 3. nagrada za utrkivanje s konji 1000 for., neka se doda „za natjecatelje seljačkoga stališa." Predsjednik javlja, da će se najprije glasovati o predlogu odbora, ter ako taj nebi bio primljen. onda o predlogu g. zastupnika Zorića, koga pita: prima li vis. sabor naslov 12. Prinos nar. gospodarskim svrham po predlogu odbora sa 173.957 „

Sabor većinom prihvaća, te polag toga odpada glasovanje o predlogu gospodina narodnoga zastupnika Josipa Žorića.

Naslov 13.

Prinos narodnim zavodom i zemaljski štipendiji, primljeno je po predlogu odbora sa 39.240 for.

Naslov 14.

Razne potrebe i nepredvidljivi troškovi prima se po predlogu odbora sa 56.200 „

Naslov 15.

Mirovine. prima se po predlogu sa 306 539 „

Poglavje IW.

Odjel za bogoštovje i nastavu.

Naslov 1.

Središnja uprava. prima se po predlogu odbora sa 46.361 „

U četvrt na 3 sata poslje podne zaključi predsjednik sjednicu i ureče buduću za sutra 5. svibnja t. g. u pol 12 sati prije podne sa nastavkom specijalne debate o zem. proračunu za g. 1885.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Stjepan Barlović v. r.
bilježnik.

Predsjednik: Ima li, vis. sabore, kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nema.)

Primjetbe ne ima, zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Verifikacionalni sab. odbor, podnosi izvješće o verifikaciji naknadnih izbora i banskih pozivnica; želi li vis. sabor. da se ovo izvješće tiska?

(Ne želi!)

Izvješće se ne će tiskati, nego će se staviti na dnevni red.

Pavličević Luka pritužuje se proti c. kr. austro-ugarskom konsulatu u Saloniku, što ga je ne dužna proganjao.

Ide odboru peticionalnomu.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom je redu nastavak specijalne razprave o proračunu za g. 1885.

Molim gosp. bilježnika, da izvoli čitati poglavje III. naslov 2.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

Naslov 2.

Gradjevni odsjek, primljen po predlogu odbora sa 33.013 for.

Predsjednik: Vis. sabore! K stavci prvoj, predlaže odbor proračunski, da se za pokriće manjka bogoštovne zaklade, dozvoli svota od 74.773 for.

Za dokaz te potrebe, podaje vlada detaljni proračun iste zaklade, pa u istom proračunu na strani 63., predlaže se u stavci 17. pod tekućim br. 2. prvi obrok za gradnju nove župne crkve u Šišlaviću 10.000 for.

Na ovaj predlog podnio je zast. g. Zorić sliedeći predlog.

Bilj. **Franjo Tompić** (čita):

Predlog.

Vis. sabor, neka izvoli zaključiti:

Poziva se vis. zem. vlada, da potrošak od 10.000 for. za gradnju crkve u Šišlaviću odredjen u proračunu vjerozakonske zaklade pod slovom B., stavkom 17., tek. br. 2. smatra kao predujam, te da ga u svoje vrieme utjera od patrona župe šišlavićke.

Zagreb, travnja 1885.

Predsjednik: Rieč ima gosp. Zorić da obrazloži svoj predlog.

Josip Zorić: Vis. sabore! Stavljajuć svoj predlog, ne mogoh se oteti bojazni, da ćete me možda krivo razumjeti i zlo shvatiti, ne mogoh se takodjer oteti bojazni, da će mi se možda prigovarati. da želim komu nepravdu ili krivicu načiniti. Ja želim, da me shvatite onako, kako ću govoriti, a želim u svom obrazloženju jedino načelno govoriti, pa stoga ću nastojati, da u obrazlaganju svojem budem što jasniji i da ću se držati posve stvarno. objektivno kod svoga razlaganja. U proračunu vjerozakonske zaklade iztaknuta je svota od 10.000 for. kao prvi obrok za gradnju župne crkve u Šišlaviću. Ja ću za tu stavku glasovati i velim, da kada je ne bi bilo u proračunu, ja bih načinio predlog, da se ta svota stavi u proračun u tu svrhu. Tomu sam ja dodao dodatak, da se ovih 10.000 for. smatra kao predujam, koji će kasnije imati dotični patronat župni povratiti. Kad sam stavio taj dodatak. stavio

sam ga u interesu vjerozakonske zaklade, da ju obranim, stavio sam ga u interesu pravnih odnošaja u našoj zemlji, jer držim, ako se prihvati ova svota bez ikakovoga pridodatka, da će se stvoriti praecedens, iz kojega će najžalostnije posliedice tečajem vremena poteći za ovu zemlju, jer će biti svi odnošaji izmedju patronata i crkve poremećeni, a naš zemaljski proračun bit će tako obterećen, da svim potreboćam vjerozakonska zaklada neće moći zadovoljavati. Kad već o tom govorim, budi mi dozvoljeno, da vam koju kažem o postanku, o namjeri i o zadaći vjerozakonske zaklade, a zatim, da razložim kako se je patronatsko pravo u nas razvilo i koja je zadaća, koja su prava i dužnosti patronata. U Hrvatskoj bijaše muževa požrtvovnih i pobožnih, koji su od svojih sredstava odkidali i žrtvovali na žrtvenik dobrobiti naroda i crkve; bijaše muževa, koji su darovnicami i zapisi stavili temelj redovničkim crkvenim redovom, koji su se u zemlji utemeljili, naročito red Paulina i Jezuita. Ovi redovi su svojim marom, radnjom i prištednjom stekli i priličan imetak i posieda ovoj zemlji, ali ovi redovi odgovarali su takodjer svojoj svrsi, koju su imali na umu zakladatelji, kada su te redove uveli u zemlji. Svakomu je poznato, da se je knjiga, da se je nauka i umjetnost u ono divlje doba, kada je vladao mač i oružje, da su ove struke nauka, knjiga i umjetnost našle jedino utočište u mirnih samostanskih zidinah; mi znamo, da se nauka širila u zemlji jedino iz samostanskih zidinah, da su naši velikani crpili svoje znanje od redovnika, koji su stanovali u tih samostanih. Nu nije bilo sudjeno, da ovi redovi bitišu bog zna kako dugo u zemlji, jer se je ona struja duha, koja je zavladala na zapadu Evrope i koju su liberalni enciklopediste širili u svojih spisih, uvriežila bila i na dvoru Josipa II., koji je sve vjerozakonske redove priekim okom gledao i mislio, da će biti koristnije, ako oni članovi družtva, koji mirno žive i bave se umjetnošću i naobrazbom, ako se razidju iz tih samostana; mislio je, da će prihodi, vriednost i imovina tih redova biti koristnije uložena i veće koristi donieti, ako se u jednu zakladu stvori, pa stoga su se naredbom Josipa II. samostani Paulinski i Jezuitski dokinuli, posjedi njihovi prodani, a imovina prisvojena, a iz ove imovine stvorena je vjerozakonska i naukovna zaklada, ali da se ta zaklada neotudji svojoj prvobitnoj namjeri, odredjeno je, da se prihodi i novac tih zaklada imadu upotrebljavati na vjerozakonske i crkvene svrhe u našoj zemlji. Poznato je i to, da su ove zaklade bile rukovodjene od ugarskoga namjestničkoga vieća, a poznato je i to, da kad smo dobili te zaklade u ruke, da su bile znatno oštećene i smanjene. Medjutim kako one stoje, one imadu i danas svoju namjeru opredieljenu u koju se trošiti imadu. Opredieljenje tih vjerozakonskih zaklada jest to, da podupiru sve crkvene i vjerske interese u ovoj zemlji. Intencija tih vjerozakonskih zaklada jest uzdržanje onih župa, koje su se u potonje vrieme stvorile, te ta zaklada uzdržaje i crkve i župnike. Takovih župa pod pokroviteljstvom vjerozakonske zaklade ima mnogo. Trošak i potrebe tih župa jesu ogromne tako, da ovako smanjena vjerozakonska zaklada ne može svim zadatkom zadovoljavati, nego joj mora u pomoć pritjecati zemaljski budget. Opredjeljenje dakle ove vjerozakonske zaklade jest podupirati vjerozakonske i crkvene interese katoličke crkve u ovoj zemlji. Veći diel župa u našoj domovini osnovan je na osnovi privatnoga patronata. A kako je taj privatni patronat nastao? Taj privatni patronat je nastao tako u nas, kao što u cieloj zapadnoj Evropi nekako jednolično; nastao je tako. Vlastela, velmože zemlje dobivali su od kraljeva velike posiede; a dobivali su sa zemljištem ne samo zemlju, nego i cieli narod u obsegu te zemlje; te je tako bio vlastela neograničeni gospodar ne samo svoga tla, zemljišta i posjeda, nego je bio i neograničeni gospodar onoga naroda, koji ga je zapao. Kmet radio je svomu vlastelinu, kmet je služio vlastelinu, a vlastelinska je bila bud riba u vodi, bud pašarija u šumi; njegovo je bilo pravo krčmarenja spojeno s pravom sajmišta u obće sva prava, koja su danas poznata pod imenom regalnih prava; sve to bijaše vlastelinsko.

Iz ovoga odnošaja, po kojem je vlastelin bio sve, sliedilo je, da je vlastelin bio dužan brinuti se i za materijalni interes svoga naroda i kmeta; sliedilo je naravno, da je vlastelin dužan bio brinuti se za duševnu i vjerozakonsku njegovu naobrazbu, i tako su vlastele utemeljile župe i crkve i tako su stekli prvi to pravo, da imenuju župnike, stekli su pravo nadzora nad crkvenom imovinom, nad posjedom župnika, da nitko ne smije ništa odstraniti ili prodati: jednom rieči, uz ovaj teret stekli su pravo, koje im nitko poricati neće i ne može.

Ovo je naravski razvoj patronatskih odnošaja u našoj zemlji. Mogao bi tko god reći: okolnosti su se promjenile; onaj vez, koji je nekoč spajao vlastelina sa kmetom, taj je razkinut, on je prestao i danas više ne postoji. Dakle ako je imalo smisla, patron vlastelin uzdržaje župnika i župi uzdržaje crkvu, onda kada mu je kmet sve poslove radio, to ti obziri danas prestaju. I takav se nazor pojavljuje na više strana, i ja se sjećam, da je u ovoj vis. kući zastupnik gf. Kulmer načinio predlog o regulaciji patronatskih prava, nu to pitanje nije došlo u razpravu jer to zahtjeva zrelo razmatranje, kako da se ta prava urede, ali ja velim, ako je taj vez razkinut, kojim se je vezao vlastelin sa svojim kmetom, ipak nije razkinut tako da vlastelinstvo ne bi odštećeno bilo. Kmet je odkupljen, izplaćen, on je razterećen, jer je vlastelinstvo dobilo za svoje kmetove odštetu. Od ono doba ostala su još sva ona prava pod imenom regalnih prava. Vlastela imadu kod crkve svoje sajmište, ima pravo vinotočja; tako rekuć ovi odnošaji, koji su bili prije uredjeni su danas drugčije, al vlastelinstvo je odštećeno za ono, što je izgubilo, dakle patronatska prava i dužnosti, nisu razvrgnuta ni sada. Sada da predjem na predlog, koga sam stavio na stol ove vis. kuće, naime, da se ova svota od 10.000 for. smatra

predujmom. Zašto to držim tako? Držim s toga, jer mi je poznato i tko pregleda šematizam biskupije zagrebačke, naći će, gdje se govori o župi Šišlavičkoj, da je patron njezin vlastelinstvo šišljevačko. Znam takodjer, da vlastelinstvo šišljevačko vrši pravo patronata, da je presentiralo župnike, kako prijašnje, tako i potonjega, a odatle sliedi, da je vlastelinstvo šišljevačko patron župe. A ako ono vrši ta prava i danas, to stoji, da mora i neke dužnosti nositi, jer ja ne znam, je li gdje ima prava, koje ne bi bilo spojeno s nekimi dužnostmi.

Veli se, barem čujem, da je ta stvar u prieporu, a nekoji kažu, da je već ta stvar riešena u prilog patronatu. Ja znam toliko, da je podžupanija vodila konkurencionalnu razpravu za gradnju župne crkve u Šišlaviću i da je odsudila tamošnjega vlastelina na gradnju te crkve. Znam to, da je vlastelinstvo rekurilo proti toj odluci podžupanije na zemaljsku vladu, ali znam i to, da je zem. vlada odbila utok i potvrdila odluku podžupanije jastrebarske. Znam i to, da je za neko vrieme vlastelinstvo bilo zadovoljno, te je tražilo neku premjeru i to je bilo za banovanja gf. Pejačevića, gdje se je stvar iznovice potakla i da je patronat šišljevački dao opet utok na vis. zem. vladu, neka dokine sve ono, što je prije zem. vlada potvrdila i što je podžupanija jastrebarska presudila. Ja znam, da je ta stvar kod duhovnoga stola i da se nalazi kod državnoga nadodvjetničtva, ali kako je riešeno, ne znam. Ali držim, da je svakako stvar prieporna i želim, da vis. sabor bude vrlo oprezan; to nije stvar osobna, nije meni do osobe, nego do načela, pa držim, da ako vis. sabor svotu uzme bez primjetbe, kako je u proračunu, da će se priznati, da je vlastelinstvo u svom pravu i da je riešeno patronatske dužnosti, a ja držim, da je to pogibeljno za ovu zemlju.

Danas su se odnošaji u našoj zemlji znatno promienili i s toga ja držim, da se ne gleda, koji s koga mjesta govori. Odnošaji su se znatno promienili, vlastelinstva su se razciepkala, vlastelinstva su došla u ruke inovjeraca, koji ne imaju interesa za našu crkvu; vlastelinstva parcelirana su osiromašila, da ne mogu sama sebe uzdržavati, a kamo da bi još crkvu uzdržavala.

Pitam ja sada, ako sabor privoli na to, da se jednomu vlastelinstvu ta pogodnost dade, da se na račun vjerozakonske zaklade crkva gradi, što će onda reći inovjerci, druge vjere? Oni će liepo ovdje naći izliku, kako će gradnju crkve od sebe odkloniti, taj teret, kako se do danas činilo. Što će reći vlastelin, koji bi to velikim naporom i velikim nategom svojih sila gradio? Prijaviti će se jedan, drugi, treći i četvrti ovako, a vi ćete imati u zemlji najveći kaos, čim neće biti pomoženo niti zemlji, kako niti crkvi. Tako vi ćete najzad uzdržavati župe i crkve po cieloj našoj prostranoj domovini, što će biti na zator interesa i države i crkve i vjerozakona.

Zato, visoki sabore, ja ne prejudiciram postupak za vis. zem. vladu, nego neka vis. vlada radi, kao što joj zakon i pravo i pravica kaže. Ali držim, da tako dugo, dok jedan ima popravak nositi, dok uživa pravo, da se od te dužnosti riešiti nikako ne može. Ne znam, da li bi se po ikojemu uslovu zakona dotičnik mogao riešiti svoje dužnosti?

Dakle u interesu mogućih eventualiteta, koji bi se iz takvoga postupka mogli poroditi, ja molim, da vis. sabor ovu svotu prihvati, kako je u proračunu iztaknuto, ali molim ujedno, da se ova svota smatra predujmom, koji će imati kašnje patronat nadoknaditi.

Misli li vis. zem. vlada, da ima patronat pravo, neka saboru spise predloži, ali u tom kažem, mora vlada vrlo oprezna biti, gledeć na moguće neobhodne posliedice, koje bi se iz takvoga precedensa izvadjati mogle. Ja preporučam svoj predlog.

Predsjednik: Rieč imade gosp. zastupnik zemaljske vlade.

Zast. vlade **Janko Jurković**: Visoki sabore! Pitanje o patronatu župe šišljavačke, pitanje je veoma staro, a riešiti se nije moglo dosada radi toga, što vlastelin šišljavački, tvrdeć, da nije patron te župe, nije mogao doprinjeti dokazala, nego je uviek ulagao prosvjede. Tako se je stvar zatezala i vukla sve do najnovijega vremena. Nu pošlo je za rukom vlastelinstvu u nekih javnih arkivih, imenito u arkivu general-komande i duhovnom stolu zagrebačkom pronaći dokazala, kojimi jasno i ne pobitno dokazuje, da se vlastelin šišljavački ne može smatrati patronom župe u onom smislu, (Josip Zorić: A vrši pravo patronatsko?) kako je izvolio kazati g. Zorić.

Gospodo moja! Pita se, tko je patron crkve? Po obćenitih u krieposti još uviek stoječih ustanova kanoničkoga prava patronom crkve smatra se onaj, koji je crkvu utemeljio sensu latiori. Što se traži za utemeljenje crkve in sensu latiori? Traži se, da je dotičnik, koji se zove patronom i koji jest patronom, konkurirao na 3 načina kod utemeljenja crkve: 1. fundatione, 2. aedificatione, 3. dotatione. Pita se, na koji je način vlastelin šišljavački uticao u utemeljenje crkve?

Fundatione da je uticao, ne može se strogo reći, jer zemljište za gradnju crkve i zemljište za gradnju župnoga dvora, koji se razumieva pod tim sensus strictiori, on je doduše dao, nego ga je dao po previšnjoj zapovjedi, koja je onda upravo izdana bila povodom ustrojenja novih župa u Pokupju po prev. zapoviedi, gdje se nalaže svim vlastelinom, da moraju za gradnju župne crkve i za gradnju župnoga dvora ustupiti zemljište.

Aedificatione nije konkurirao, jer je crkvu, kad se župa stvarala pod Josipom II., namjestničko vieće onoga doba dalo popraviti i sagraditi novi župni stan, te je namjestničko vieće izdalo naredbu, koju je vlastelin šišljavački doprinjeo kao dokazalo u svojoj predstavci.

Niti dotatione nije vlastelin konkurirao kod utemeljenja župe i župnoga dvora, jer župnik šišljavački bere svoju plaću od 300 for. iz vjerozakonske zaklade. Onom istom prigodom, kad mu je iz vjerozakonske zaklade po

namjestničkomu vieću to dopitano, odredjeno je tada, da se nutarnji nared crkve ima nabaviti o trošku vjerozakonske zaklade, a to izcrpljuje pojam dotacije: nutarnji nared crkve i uzdržavanje svećenika.

Dakle nijednim od načina, koje kanoničko pravo postavlja za stečenje patronata, nije vlastelin šišljavački konkurirao kod utemeljenja župe šišljavačke. Po tom se ne može on smatrati patronom, nego se patronom mora smatrati vjerozakonska zaklada, koja je zastupala namjestničko vieće. Vlastelin šišljavački nije prema župi šišljavačkoj stajao u nikakvom odnošaju ne doprinesav za utemeljenje crkve niti jednu krajcaru.

Istom g. 1815. stupio je otac sadašnjega vlastelina barun Daniel Rauch u neki odnošaj naprama toj župi, naime on je odkazao župniku selište jedno od 18 jutara oranice i 2 jutra livade, sjenokoše na dva kosca, župniku šišljavačkomu naročito dodavši, da se nebi smatrao patronom župe i da to ne daje župi, nego župniku šišljavačkomu za poboljšanje njegove existencije, te da se vriednost onih selišta ne smije uračunati u kongruu župe. Dakle to je dao na olahkoćenje vjerozakonske zaklade i župnikove existencije.

Mislio je tadašnji vlastelin šišljavački, ako je on to učinio, da je stekao pravo, da može presentirati župnika. Tadašnji biskup na samom tom temelju, da je to zemljište darovano župniku nije hotio uvažiti te presente, nego istom onda, kad je vlastelin šišljavački sam izjavio bio, da prima popravke, reparationes oko župne crkve i župnoga dvora, onda mu je istom priznao pravo praesentandi i presente njegove uvažio.

Ovim činom, naime davši izjavu, da on priznaje popravak, stupio je vlastelin šišljavački na temelju §. 7. intimata od 1789. god., koji je izdan upravo u predmetu uredjenja tih novih župa, u koje spada i šišljavačka. Taj intimat u §. 7. kaže ovo, da se neka gleda sklonuti vlastelin nove župe, makar uz neke blaže uvjete, preuzeti patronat, te da uzme neki dio patronatskih dužnosti patronata i da olahkoti vjerozakonsku zakladu. Taj passus u originalu glasi ovako (čita njemački).

Dakle činom tim, što je darovao zemljište župi, da stupa na §. 7. tim u jus praesentandi, te se imao smatrati patronom cum restrictione onerum ili restrictis oneribus za slučaj ovih novo ustrojenih župa pod Josipom II. Dakle patronatska prava i patronatske dužnosti župe šišljavačke ne smiju se prosudjivati po obćih kanoničkih ustanova, nego vlastelin šišljavački stoji s pitanjem svoga patronata na temelju generalium principium od 1787. g. i na temelju ovoga, što se spominje u intimatu od 1789. godine.

Dakle pravo patronata, koji se u ostalom nazivlje patronom, ovdje nije sasvim točno, jer ima u praesentaciju stupiti na temelju izjave, da je popravke preuzeo, dakle jus praesentandi osniva se na onom, što je dao zemljište i što je preuzeo popravke oko sgradâ župe šišljavačke.

Ovo sve, što sam naveo, smatrala je kr. zem. vlada tako odlučnim, da nije mogla na ino nego pošto je vlastelin šišljavački kroz godine i godine uviek pridržao to svojom dužnošću, za koju je vlada mislila, da postoji i da joj se zadovoljava, te pošto je sada on nepobitna dokazala doprinjeo, da izda riešitbu, koja je uzsliedila mjeseca siečnja ove godine, kojom se vlastelin šišljavački riešava obveze na novu gradnju, te ostaje nadalje dužan po preuzetoj obvezi samo na popravak oko crkve i sgradâ župe šišljavačke.

Da je ovaj praecedens pogibeljan, jer bi se njim mogli drugi patroni poslužiti, te udariti na vladu, da teret patronatski od njih svali na se, ne treba se bojati, jer drugi patroni ne stoje na ovom temelju, na kojem vlastelin šišljavački. Nu ako bi se našao još koji, kako se kaže u Pokupju, da jih ima još više, (Zorić: Takvih ima više!) koji bi mogao ovako svoje pravo braniti, onda dakako vladi neće preostati drugo, nego da stvar ovako rieši. —

Da se ovih 10.000 for. vodi u proračunu kao predujam, to ne može biti, jer je ta stvar definitivno riešena, tu uzmaka ne ima. Jedno bi moglo biti, da se već ove godine ovih 10.000 for. ne uvrsti, jer troškovnik i gradjevna osnova nije podnešena za gradnju crkve i stana župnoga, te da ove godine neće na red doći tako, da bi se mogla izostaviti iz proračuna ljetošnjega. Tim se dosele nebi ništa dobilo, jer bi se do godine morala uvrstiti dvostruka ta svota ili višestruka, ako ne bude niti do godine. Ako se ne potroši ta svota, ostati će nepotrošena, a ako bude potrebno, potrošena će biti — pa zato neka bude uvrštena u proračun.

Ja ne mogu od strane vlade pristati, da se ova svota vodi u proračunu kao predujam, koji bi u svoje vrieme imao povratiti vlastelin šišljavački.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik gosp. Gjuro Kamenar.

Gjuro Kamenar: Visoki sabore! Umirovljeni zastupnik grof Kulmer bio je slobodan tako pred g. 1870., 1876., 1877. predlog staviti velevažan u ovoj vis. kući, da se regulira ovo patronatsko pravo. Vlada je tada odgovorila kroz svoga zastupnika, predstojnika Muhića, da je to važno pitanje, kako i jest, i da tu ne ima samo vlada nego i Njeg. Veličanstvo i ista sveta stolica upliva ovaj predmet riešiti.

Gospodo! Ja se zato nisam ustao, nego si dužnošću smatram kao narodni zastupnik kazati sliedeće. Vi, gospodo, znate, da je tlaka prestala. Novci, koje su vlastela dobila za kmetove, potrošeni su; po gornjem odkupnom zakonu većinu zalihe je vlastelinstvo primilo i već potrošilo — a još jedno, što nije riešeno podpuno, to je regalno pravo.

Gospodo! To su sva kraljevska prava, jer ima po-

davanja još, ima gornjaka, ima činženaka, ima regalnoga prava, ja mislim, da su to vladarska prava. Uz ova prava su imala vlastela dužnost, da kako su mnoga vlastela kao što Frankopan, Zrinjski i drugi plemeniti ljudi dizali mnoge crkve, kako su naseljivali ljude, te jim utemeljili crkvu, župni stan, pa sve to uzdržavali.

Svakako ja mislim, da je vlada dužna promišljati ovo stanje i prema tomu riešiti ovo pitanje. Uzmite strane ljude trgovce, ne vlastelu Erdödije i druge — ne znam, kako jim su stara plemena — koji su utemeljili crkve, župne dvorove, koji su prodali svoja dobra, posjekli šume — a sva ta prava riešena.

Sam gospodin, koji predsjeda, dao je jedan predlog, a i sa ove strane lievice došao je jedan predlog za riešenje regalnoga prava. Samo to riešite, onda vlastela stoje sa seljakom jednako.

Dobro je rekao g. Zorić, da ima vlastele, koja ne može vlastite dvorove i sgrade urediti, pa kako će crkve i župne stanove uzdržavati. Ja poznam dosta takvih vlastelina, a bilo jih je i pred 30 godina, koji ne mogu crkve uzdržavati, dočim su pobrali sva kraljevska prava, odnjeli su jih i potrošili. Što će iz toga sliediti? Iz toga će sliediti, da će to morati budget zemlje primiti, jer neće lišiti naroda crkve, da se pusti rušiti. Ovako je u Šišljaviću, gdje crkvi skoro nije ni spodobna ona crkva.

Ovdje ne preostaje drugo, ili će to vlada uzeti u ruke ili dotični sam narod, kako i pravoslavni, koji sam postavlja svoje župnike i sam gradi svoje crkve. Gdje ovo narod ne može učiniti, mora to učiniti vlada. Ja zato upozorujem vis. vladu, da bi dostojala študirati ovo pitanje, dok je hora, dok ne izmakne. Vlada neka promišlja, kako je liepo zamjenik predstojnika rekao, neka iztražuje patronatska prava, na kojem temelju stoje, pa neka nešta dade i zemlja.

Pokojni g. dr. Gvozdanović, kad je on zastupao Bathyanija u Ozlju, rekao je, da će se rado odreći patronatstva i dati još 5, 10.000 for. dotičnoj župi, samo da se odreče, da ne ima ništa. Vlastela će rado odstupiti ova prava, od dužnosti, pa će nešta i žrtvovati, a vlada je upravo dužna primiti to u ruke radi samoga naroda, da narod ne ostane bez crkvâ.

Što se tiče ovoga samoga predmeta, ja svakako moram podupirati g. Zorića, jer bi se mogao zbilja praecedens takov i za druge učiniti. Ja ne znam — štujem bo jako zamjenika g. predstojnika ovdje — da ne mogu ničemu, što dolazi od one stranke (pokazuje na središte) ne mogu vjerovati, da je tomu tako. (Glasovi: Ah! — Smieh.)

Dočim narod svaku krajcaru stečenu žuljevi daje vladi u ruke, to ne može dobiti za popravak crkve, župnoga stana. Vlastela to neće učiniti, onda mora vlada, jer se župa ne može samo tako dignuti, kako se je kazalo, da će se župa u Remetah dokinuti, a kazalo se i kod mene, da će jednu župu dokinuti, dočim bi još trebalo druge ustrajati, da se narodu čim bliža prilika pruža polaziti crkvu.

Zato sam za predlog g. Zorića, upozorujuć vladu, da to pitanje već jednom rieši.

Predsjednik: Gospodo! G. Kamenara ja sam slušao i pustio da dovrši svoj govor, te buduć da nije govorio o stvari, koja na predmet spada, nego je govorio u obće o patronatskom pravu, to ga ja molim, da u buduće to ne čini, jer mu to neću dopustiti više.

(Zast. Gjuro Kamenar: Ja mislim, da vam to neće škoditi.)

Pošto nitko ne želi progovoriti, rieč ima g. zast. Zorić.

Josip Zorić: Kad sam stavio svoj predlog, mogu iskreno reći, da mi podpuno nije bio poznat tečaj same stvari. Parnici, kako je tekla izmedju vlastelinstva šišljavačkoga i vis. zem. vlade, moram ipak primietiti to, da se je ta stvar ozbiljno razpravljala i kod duhovnoga stola, te je odnosni referent, koji je imao tu stvar riešiti, i sada podpuno toga uvjerenja, da patronatsko pravo u onom smislu, kako ga drugi patroni vrše, stoji i na tom vlastelinstvu šišljavačkom.

Ovo mnienje me je učvrstilo u tom, ne da rečem, što je zaključeno, nego da se ova svota ne prejudicirajuć samoj stvari, smatra kao predujam. Ja sam iz ustiju vladinoga zastupnika čuo dvoje: da je župa šišljavačka tako sretna, da ima dva patrona, jedan koji teret nosi, a drugi uživa pravo i to, vjerozakonska zaklada nosi teret, a vlastelinstvo šišljavačko uživa pravo. Kako onaj, koji ima dva gospodara, pokrovitelja najgore prolazi, tako i crkva šišljavačka uz dva patrona najgore prolazi. (Dr. David Starčević: Ciela Hrvatska ima 2 patrona: Švabu i Magjara. Smieh.)

Vlastelinstvo šišljavačko nije ju sagradilo, dakle nema jus aedificationis, jer je našlo tamo kapelu, koja se pretvorila kašnje u župnu crkvu, a kašnje otac sadašnjega vlastelina poklonio selište za župu uz obvezu popravljati crkvu. Ovaj je mnogo uzeo na se, popravak crkve!

Ali ako se 50 godina crkva nepopravlja, onda dolazi u položaj, da bude ruševina, onda je iluzorna ona dužnost popravljanja.

Ako se crkva nikada ne popravlja, kad se sruši, dužnost je naknaditi crkvu, nipošto dužnost, da ju popravi.

Vis. sabore! Ja znam, da se ova stvar provlači kroz decenije i decenije; ja znam, da je bilo doba, kad bi se crkva šišljavačka dala bila s manje troška popraviti u toliko, da bi se u njoj mogla pristojno služba božja vršiti.

Ja ne znam, da li je vlastelin potrošio i krajcara za popravak crkve, nego ju je pustio, da propadne, kad je već propala, onda patron kaže, ja nisam dužan graditi crkvu, nego neka ju gradi vjerozakonska zaklada.

Još mi je tu jedno primjetiti. Vis. zem. vlada i njezin zast. kaže, da bi ove godine ta svota mogla izo-

stati, da se nebi na to upotrebila, jer se ove godine neće početi graditi. U tom, što sam kazao, ja sam više liberalan, nego on, te ja bi želio, da se ova svota kao predujam već ove godine upotrebi.

Ja velim, a spada to na stvar, da je vjera najjači i najsilniji činbenik u životu tako cielih naroda, kako i u životu svakoga pojedinca. Ja držim, da je vjera svojimi uzvišenimi misli vršila svoju misiju, da uljudi, naobrazi i prosvjeti čovjeka i čovječanstvo, i toj uzvišenoj zadaći, da je ostala vjerna uviek, koja je jedina kadra uzrujane strasti modernoga liberalizma u pravu kolotečinu staviti, a vidljiv znak tomu je crkva, u kojoj se pobožni puk skuplja, da svoju službu prema bogu čini.

Komu je poznata crkva šišljavačka znade, da je to na sramotu našega vieka, na sramotu našega naroda, na sramotu patronata, jer je sam pokojni Haulik se izrazio, da takve crkve niti u Bosni nema, koja pod turskim igom čami. Skrajnje je vrieme, da se načini ta crkva, te vladi mora biti stalo, da ju počme graditi. da učini nešta za onaj puk, koji je — što moram sa žalošću kazati — na zlom putu. Gdje će ovaj puk naći utaloženje svojih strasti, gdje će naći mjerilo svoga života? Jedino je mjesto zato crkva, koja uzvišena čuvstva uzbudjuje, te budite uvjereni, gdje ćete naći crkava liepo uredjenih, ondje ćete naći upitomljen i svjež duh našega naroda, našega seljaka.

Naproti seljak u Šišljaviću je zapušten, jer niti ima crkve, niti ikakve poluge naobrazbe.

Dajte gradite ovu crkvu, ne mojte odgadjati, jer je prieka nužda. S druge strane opet molim, da se nestvori praecedens za buduće, da se ta svota primi kao predujam. (Na ljevici: Živio! Živio!)

Izvj. **Stevo Popović**: Vis. sabore! Sretno se približio predlog, kako ga je odbor proračunski stvorio, tako i predlog veleštovanoga g. zastupnika Zorića riešenju svome. Meni se čini, da bi bilo suvišno govoriti radi objašnjenja same stvari, pošto je g. zast. kr. zem. vlade razložio čisto i jasno pravo stanje toga pitanja, a meni je ovdje kazati sa svoje strane i preporučiti ono, što je g. vladin zast. rekao, — a spomenuo bi samo ovo jedno: da naime baš g. zast. Zorić svojim predlogom na to ide, da se stvori praecedens, koji je on po namjeri svojoj htio odvratiti od vis. kr. zem. vlade i vis. ove kuće u tom smislu, ako bi se njegov predlog primio. Ja preporučam ovaj predlog odbora.

(Na ljevici: Što je to? To mi ne razumijemo! — Na desnici: Praecedens predujma.)

Predsjednik: Pošto je predlog zast. g. Zorića u očitom protuslovju sa predlogom proračunskoga odbora, te se imade smatrati kao dodatak, stoga mislim, da bi se najprije glasovalo o samom dodatku, te pitam, koja gospoda su za dodatak gospodina zastupnika Zorića, neka izvole ustati.

(Ustaje manjina.)

Ovo je manjina i tim je taj dodatak pao.

Vis. sabore! Na stavku 1., 2., 3., 4. i 5. ovoga naslova ne imade nikakova izpravka; stoga pitam vis. sabor, da li se ove stavke primaju?

(Primaju se.)

Ove su dakle stavke i to: 1., 2., 3., 4. i 5. primljene.

Sada dolazi stavka 6., na koju je g. zast. dr. Mazzura podnio sliedeći izpravak . . .

Bilj. **Franjo Tompić** (čita):

„Neka se svota od 3148 for. tek. br. 2. stavke 6. poglavje 4. povisi na 5148 for."

Predsjednik: Riеč imade gospodin narodni zastupnik Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Vis. kućo! U proračunu, što ga je vis. vlada predložila za god. 1885. predlogom svojim od 2. siečnja t. god., naročito u naslovu 2. pod stavkom 6. br. 5. uvrštena je svota za nabavu crkvenih potrebština 5148 for. i to naročito u onom odielu, koji glasi: zem. prinos u svrhe bogoštovne rimo-kat. crkve, stojeć pod pokroviteljstvom Njegova Veličanstva u razvojačenoj Krajini

Ja predmnievam, kada je vis. vlada ovakovu preciziranu svotu dala, da je sigurno i potrebe iztražila i da je na temelju pronadjenih potreba ovu svotu vis. saboru predložila. Naknadnim svojim predlogom, o kojem je sada govor, oduzela je vlada i odkinula od ove svote 2000 for. — ob ovom ćemo kašnje čuti — nu nije izjavila, da ovo odkinuće zato provadja, što se uvjerila, da nije potrebita onolika svota, kolika je bila predložena. Dakle, ako vis. sabore, nije izjavljeno, da se smatra dovoljnom svotom svota od 3148 for., a to se nije ničim razložilo. ja držim, da je to potrebno u onoj mjeri, koja je obstojala onda, kada je vis. vlada predložila saboru budget. Uzimajuć to, da ta potreba postoji, nebi hotio, veleštovana gospodo, da crkva rimo-katolička, stojeć pod pokroviteljstvom Njegova Veličanstva, oskudjeva na potrebah, koje su pripoznane koje su dakle strogo ustanovljene, ja to nebih rado, i to me je skonulo na to, da stavim ovaj predlog.

Da znate i povod, zašto se je to dogodilo. Nastala je naime prepirka u proračunskom odboru radi toga, što vis. vlada nije zadovoljila sab. zaključku od prošle godine, po kojem se imadjaše po razmjerju pučanstva u onih krajevih, gdje je pomiešano pučanstvo katoličko i pravoslavno, porazdieliti svota, koja je na razpoloženju vladi za potrebštine crkve i u obće za one potrebe, koje se imadu pokrivati za svećenstvo jedne i druge vjeroizpovjesti.

Pošto su sama ona gospoda, koja su se u proračunskom odboru protivila tomu, t. j. koja su spočitavala vladi što nije dotičnoga zaključka provela, odrekla se svojega temelja, pošto je vlada 2000 for. odkinula od ove svote koju ja ovdje ponavljam, pa da je ovih 2000 for. opredieljeno za potrebe crkve pravoslavne i dotičnoga svećen-

stva, akoprem priznaje sama vlada, da te potrebe doduše obstoje načelno, ali da nisu posve točno izvidjene; dakle za onu stavku, za koju su potrebe posve izvidjene, ne predlaže se onoliko, ne predlaže se toliko, koliko je potrebno, a za onu stavku, za koju potrebe nisu izvidjene, predlaže se više 2000 for., odkinuv ovu svotu iz one stavke, to ja toga ne mogu razumieti niti opravdati.

Akoprem ja toga ne mogu razumjeti niti opravdati, neka znadu ona gospoda, koja su u financijalnom t. j. u proračunskom odboru dotični predlog stavila i koja su izposlovala ovih 2000 for. na korist pravoslavnoj crkvi i svećenstvu, da se ja ne protivim onoj stavci od 2000 for., koja je naknadno uvrštena u budget i da ću naročito glasovati za to, ali ne mogu propustiti, da se ondje, gdje se potrebe dokažu, od svote odkida.

Biti će još jedno pitanje, veleštovana gospodo, gdje ćete moći odkinuti ovih 2000 for., ako bude moj predlog primljen i tim povećana svota od 2000 for., pošto ja namjeravam glasovati za ovu svotu, koja je za potrebe pravoslavne crkve opredieljena, onda ću ja donieti izpravak ili dodatak k §. 3. ovoga financialnoga zakona, kojim ću predložiti, da se za pokriće ovih 2000 for. uputi vlada na ono izvanredno pokriće, koje je obećala vlada, da će ga podnieti još ove godine.

Ja molim vis. sabor, da primi moj izpravak.

Predsjednik: Rieč imade g. zastupnik vlade.

Zast. vlade **Janko Jurković**: Visoki sabore! Predlažuć ovu promjenu g. zastupnik dr. Mazzura, čini se, da je imao pred očima to, da bi se umanjenjem ove svote od 5148 for. za 2000 for. oštetili interesi katoličke crkve u Krajini, jer je to krajiška rubrika.

Ja ću se toga držati te ću u tom smislu vis. saboru odgovoriti, da ova svota nije jedina, kojom se pokrivaju crkvene potrebe u vojnoj Krajini, nego da imade osim toga još u proračunu samom kod kapelanskih plaća itd. prištednja svake godine do kakovih 9000 for., onda iz imovne, odgojne i obrazovne zaklade imade prinosak od 34.000 for. za školske i crkvene potrebe u vojnoj Krajini bez razlike vjeroizpovjesti od 1861. god. ovamo. Timi sredstvi ja mislim, da će se dovoljno moći pokrivati potrebe katoličke crkve a isto tako, da će se ovom dotacijom dielom osigurati i potrebe grčko-iztočne crkve u Krajini.

Zato ja mislim, da nije potrebno ovu rubriku povećati, nego da se ostavi onako, kako ju je vlada predložila.

Predsjednik: Ako nitko ne želi govoriti, glasovati će se. Najprije će se glasovati ob izpravku g. dr. Mazzure. Ako taj izpravak ne bi bio primljen, pošto je tu samo veća svota, smatra se, da je primljena svota onako, kako ju predlaže proračunski odbor.

Pitam dakle: koja su gospoda za izpravak g. dr. Mazzure, da se svota od 3148 for. povisi na 5148 for., neka izvole ustati. (Ustaje manjina.)

To je manjina, i tim odpada nužda glasovati o predlogu odbora, koji se smatra primljenim.

Vis. sabore! Na stavku 6., 7., 8. i 9. ne imade nikakova izpravka, stoga pitam vis. sabor: prima li ove stavke ovako, kako jih odbor predlaže?

(Prima.)

Ove su stavke primljene i po tom je primljen naslov 2. sa ukupnom svotom od 294.181 for.

Bilježnik **Stjepan Barlović** (čita): „Naslov III. kr. sveučilište Franje Josipu I. u Zagrebu prima se po izpravljenom predlogu vlade, da se naime u stavki 6. tek. br. 3. uvrsti ne za 3 već 4 učitelja živih jezika po 400 for. sa 95.832 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovaj naslov?

(Prima.)

Naslov III. je primljen.

Bilježnik **Stjepan Barlović** (čita): „Naslov IV srednja učilišta, predlaže odbor, da se primi predlog vlade s tim ipak, da se u stavku 7. uvrsti novi tekući broj 4.: „U ime skuparine učiteljem riečke gimnazije po 100 for., ukupno 1400 for., ukupno dakle sa 335.585 for.“

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. Smičiklas.

Tade Smičiklas: Visoki sabore! Poznato je, vis. sabore, da sam ja stavio interpelaciju na kr. zemaljsku vladu radi gimnazije senjske, jer je zem. vlada u mjesecu oktobru izdala naredbu, u kojoj se jasno i otvoreno kaže, da gimnazija senjska koncem ove školske godine prestaje.

Ja sam pitao i u proračunskom odboru, što je sa senjskom gimnazijom, pak mi je odgovoreno, da će mi se odgovoriti na interpelaciju u saboru.

Ja mislim, gledajuć proračun ovdje, gdje je i za senjsku gimnaziju uzet potrošak u račur i to za cielu godinu 1885., da bi senjska gimnazija imala i nadalje ostati, ali što vlada nije one svoje naredbe opozvala, mislim, da ovaj proračun, kako ga mi imam ovdje pred sobom, naročito za senjsku gimnaziju da su potrebe, koje su ovdje naznačene, u protuslovju sa vladinom naredbom, koja kaže, da će senjska gimnazija koncem ove školske godine prestati. Tako bi mi votirali potrebe vladi za mjesece oktober, november i december za nešto, što neće eksistirati, za nešto, što neće postojati.

Stoga bi ja samo ovdje upitao kr. zemaljsku vladu, što je naumila učiniti glede senjske gimnazije, te predlažem, da se ova svota ne votira, dok ne dobijemo jasna odgovora od vlade, što je vlada naumila učiniti sa senjskom gimnazijom?

Predsjednik: Rieč imade g. zastupnik vlade.

Zast. vlade **Janko Jurković**: Vis. sabore! Ja ovo pitanje g. zastupnika Smičiklasa dielim na dvoje: Prvo, što se tiče razpusta senjske gimnazije i drugo, što se tiče budgeta, naime uvrštenja plaća za profesore senjske gimnazije.

Glede pitanja o razpustu te gimnazije, ja nisam u stanju vis. saboru odgovoriti, jer je to pitanje stupilo u

neki novi štadijum. zato se i ne može već sada kazati, kako će se svršiti.

Što se pako tiče plaća za profesore senjske gimnazije, nisu one odvisne od obstanka gimnazije, pa su svakako uvrštene u proračun, jer, ako se gimnazija senjska i razpusti, učitelji uživaju plaću i nadalje bar za godinu dana. Dakle glede plaća profesorskih ne može se nikakova promjena učiniti. (Na desnici: Tako je!)

Predsjednik: Pošto nikakova predloga na ovaj naslov ne imade . . . (Žamor na ljevici. — Zast. Smičiklas prigovara.) . . . Vaš predlog g. Smičiklasu ne može se uzeti u obzir, jer nije podnešen u propisanoj formi. (Žamor. Glas na ljevici: To je bio upit na vladu.)

Molim, g. Smičiklas je kazao: dok vlada naročito ne odgovori glede obstanka senjske gimnazije. da predlaže, da se ovo pitanje ostavi in suspenzo. Takav predlog ne može se uzeti u obzir, pa stoga pitam: Prima li vis. sabor naslov IV. srednja učilišta. kako ga odbor predlaže?

(Prima.)

Naslov IV. je primljen.

Bilježnik **Stjepan Barlović** (čita): Naslov V. Primaljsko učilište. prima se po predlogu vlade sa 5780 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovaj naslov V.?

(Prima.)

Naslov V. je primljen.

Bilježnik **Stjepan Barlović** (čita): „Naklov VI. Uprava pučkih škola, preparandije, gradjanske učione i prinos za pučke škole, prima se po predlogu vlade sa 204.000 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovaj naslov VI ?

(Prima.)

Naslov VI. je primljen.

Bilježnik **Stjepan Barlović** (čita): „Naslov VII. Štipendije i obće obrazovne svrhe. prima se po predlogu vlade sa 36.128 for.“

Predsjednik: Na stavku I. ovoga naslova nije podnešen nikakav izpravak. stoga se smatra. da je ista primljena.

Na stavku 2. i to „prinos zakladi narodnih učiona za pučke škole“ podnio je zastupnik g. Kamenar izpravak, da se ova svota od 11.855 for. povisi na 100 000 for.

Rieč imade zastupnik g. Kamenar.

Gjuro Kamenar: Ja neću dugo govoriti o tom predmetu. jer sam o istom predmetu već više puta govorio jur tako. da mi je već i sam ban došao čestitat na moju klupu i kazao je. da će se svakako obzir uzeti na moj predlog.

Ja sam bio takodjer predložio, da se dade u to ime 12.000 for., kako je sada, kašnje sam molio, neka se dade 25.000 for., a sada. gospodo moja. kada je granica utielovljena, trebat će još jedanput toliko za pučke škole. Ja mislim, da ne bude preveć, ako dademo 100.000 for. (Izvj. g. Popović čudi se.) Vam, gospodine, dakako da se to čudno vidi, ja to shvaćam. jer se i onda čudite, kad se što više moli za narodno gospodarstvo, pa se veli, da ne znate kamo s podporom. Ja nisam proti nijednoj stavci kad se radi o narodnom gospodarstvu, ali kažem, da je u prvom redu pučka prosvjeta. Uzmite. gospodo. u obzir. ako je puk neuk, ako ne bude u stanju pošiljati svoju djecu u školu. ako mu ne budu djeca zdrava, da ne mogu polaziti srednjih škola, kakovo će onda biti gospodarstvo naše u obće? Ako se za gojitbu konja daje po 74 i po 90.000 for., čemu se nije nitko čudio niti protivio, zašto da se čudite i protivite tomu, ako se za gojitbu naroda traži 100.000 for.? Još i ova svota čini se meni premalena. Ja sam već i jučer govorio, koliko imade mjesta bez škola. a i mnogo škola, koje postoje, jest nevaljanih. Učitelji ne dobivaju na mnogo mjesta po pol godine plaće; treba dakle svakako priskočiti narodu u pomoć. Vlada se uviek izgovara, da ne ima odkuda. Žalostno je, da moram baš ja uviek to moliti, mjesto, da umoli dotični predstojnik, da mu se dade veća svota, da može narodu u tom pogledu pomagati. Da baš ja moram to činiti. to je žalostno. ali ja vas uvjeravam, da to ne budem prestao činiti. dok budem u saboru, osobito sada, kada je granica združena s nami. molim, da se 100.000 for. dade kao prinos zakladi narodnih učiona za pučke škole.

Ja preporučam vis. saboru ovaj svoj predlog.

Predsjednik: Rieč imade g. zastupnik vlade.

Zast. vlade **Janko Jurković**: Visoki sabore! Primjetiti mi je prije svega, da ovo možda nije sve, što dolazi pod ovom stavkom, što se naime troši od zemaljskih sredstva za pučke škole. Osim ovih 11.855 for., koji su uvršteni u budget kao prinos zakladi narodnih učiona za pučke škole, znamenitom se svotom svake godine podupiru pučke škole; samo onaj dohodak ili onaj prinos zakladi narodnih učiona imade drugo opredieljenje. naime, odtuda se podupiru občine pri uzdržavanju škola i plaćanju učitelja. nu ova svota uporavlja se i opredieljena je za gradnju škola. Ja dopuštam gosp. Kamenaru, da imade u našoj zemlji školskih sgrada, koje su upravo do nepristojnosti nevaljane, tako, da ne služe na čast zemlji, da jih tko vidi i priznajem i to, da bi trebalo izdašnije pomoći, da se na sve strane priskoči u pomoć občinam siromašnim pri gradnji škola, a najbolje bi dakako bilo, kada bi se moglo u to ime dati onoliko, koliko želi g. Kamenar, ali će svakako uvidjati. da to u naših okolnostih nije tako lahko moguće. nego što je moguće, to se je i dosada učinilo za unapredjenje prosvjete želi se i više toga. te je meni poznato. da se i nastoji oko toga i mislim. da je to i učinjeno time, da se u ovu svrhu još nešto uvrsti u izvanredni proračun: sadanje pako naše okolnosti ne dopuštaju, da se ovaj prinos ovako povisi, kako to g. zastupnik želi.

Predsjednik: Ako nitko ne želi govoriti. glasovati će se. Rieč ima g. izvjestitelj.

Stevo Popović: Visoki sabore! Ovako, kako je veleštovani g. zast. Kamenar svoj predlog obrazložio, izgleda

na prvi pogled, da kr. zem. vlada troši 30% više za pučke škole, nego za gojitbu konja.

Nu tako nije mislio niti g. zastupnik, jer ovdje je stavka, koja glasi, preko 200.000 for., a ovdje se radi o prinosu zakladi narodnih i pučkih škola. To je velika razlika. Ja žalim, da je g. Kamenar onako neugodnu paralelu upotriebio. Ja držim, da nije nuždno više govoriti, te preporučam predlog odborov.

Predsjednik : Glasovati će se najprije o izpravku g. Kamenara. Ona gospoda, koja su za izpravak g. Kamenara, da se dozvoli 100.000 fr. neka izvole ustati. (Ustaje sam g. Kamenar.)

(Glasovi : Jednoglasno.)

Predsjednik : Prima li vis. sabor naslov 7. ?

(Prima se.)

Naslov 7. je primljen sa 36.128 for.

Stjepan Barlović : (čita.)

Zemaljske i školke sgrade 21.000 for.

Predsjednik : Prima li vis. sabor naslov 8. ?

(Prima se.)

Naslov 8. je primljen sa 21.000 for.

Stjepan Barlović : (čita.)

Mirovine 83.244 for.

Predsjednik : Prima li vis sabor naslov 9. ?

(Prima se.)

Naslov 9. je primljen sa 83.244 for.

Poglavje IV. odjel za pravosudje.

Rieč ima g. zastupnik g. dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura** : Visoki sabore ! Ja kanim na vis. vladu staviti čedan upit i žao mi je veoma, da zastupnik vlade preuzv. g. ban nije prisutan, da mi na ovaj upit odgovori. Ali ja ga staviti moram, jer premda je čedne naravi, ipak je od velikoga zamašaja, a osobito je za ustav sam važan. Taj moj upit glasi : da li kani visoka vlada i kada mjesto odjelnoga predstojnika za pravosudje popuniti ?

Da se nebude mislilo, da je ovaj upit osobne naravi, neka mi bude dozvoljeno motivirati ga. Kašnje ću reći, zašto ne stavljam predloga.

Naši zakoni u obće ne poznadu upravitelja odjela. Takove kvalifikacije, čini mi se, da se protive zakonu i ustav.

Zakon od 15. studena 1874. o ustrojstvu političke uprave u plaćevnoj šemi pozna odjelne predstojnike. Prema toj ustanovi zakona i naš proračun votira vladi za plaću odjelnoga predstojnika 4.500 for. sa dotičnom stanarinom.

Odjelnoga upravitelja nema u nijednom zakonu, a vlada ipak podržaje namjesto odjelnoga predstojnika, upravitelja odjela. Nu ovo nije samo razlika u rieči, ovo je stvarna razlika. Jer u proračun ne smije doći ni jedna stavka, koja nije u zakonu sistemizirana ; a pošto to mjesto u zakonu nije sistemizirano, nije došlo u proračun , ali vlada ipak troši na odjelnoga upravitelja.

Reći će se : to je naravi formalne. Nu to nije naravi formalne.

Poznat će biti visokomu saboru članak II. od godine 1869. o ustrojstvu zemaljske vlade, po kojem zakonu na čelu zemaljske vlade stoji ban. Iz toga, što po zakonu na čelu zemaljske vlade stoji ban, jasno je, da ban ne sačinjava sam vlade, nego ima i drugih elemenata, kojim je ban na čelu, te ti drugi elementi sa banom vladu sačinjavaju. Za to isti taj zakon o ustrojstvu zemaljske vlade veli : odjeli su u svom području samostalni i ne zavisni. A za to, jer su odjeli medju sobom samostalni i ne zavisni, zakon o odgovornosti bana od 10. siečnja 1874. nije se mogao oglušiti, a da ne bi bio suodgovornimi učinio i predstojnike dotičnih odjela za čine i propuste, kojimi se vredjaju zakoni zemlje. Iz toga vidimo, da ban djeli suodgovornost sa odjelnimi predstojnici ; odnosno, da predstojnici vlade mogu biti pozvani sa banom na odgovornost. Ako to stoji, veleštovana gospodo, onda ćete vidjeti, da ovaj moj upit nije formalne naravi. Ja uvidjam, kad nije dotična osoba, koja po zakonu suodgovornost vršiti ima, kad dotična osoba nije postavljena na čelo pravosudnoga odjela, — da onaj, koji obavlja poslove toga pravosudnoga odjela kao načelnik, nije odgovoran, pošto imade tu drugi naslov, koji ga od odgovornosti svake izpričava. Uzmite, da se na jednom vladi prohtije, ko što je sada jednostavno imenovala upravitelja odjela pravosudnoga, takodjer imenovati kod odjela nutarnjega, odjela bogoštovnoga upravitelje ; onda bi mi imali ono, da bi samo jedini ban odgovoran bio, i da on ne bi ipak mogao nositi odgovornost za one čine, koje obavljaju predstojnici respektive oni, koji nisu odgovorni. Jer nebivši oni odgovorni po zakonu ; a ban neznajući za te čine i te propuste, što ih oni rade ne bi mogao niti on odgovarati.

Sljedi, da bi tim cieli zakon o odgovornosti vlade postao ilusoran.

Vidite gospodo, da je ovaj moj upit naravi jako odlučne za naš ustav i meni je žao, da se na ovakove stvari tako malo pazi, zato jer žalibože uvidjam, da se ne samo na ovakov način, nego i na mnoge druge načine cieli naš ustav čini iluzornim, da naši zakoni postaju mutno slovo jer nemaju objekta, na koji bi se mogli aplicirati. Ako se odvjetnikom prigovara, da nastoje obilaziti zakon onaj, koji dopušta tumaćenje ; to oni rade u prilog svoje stranke, te im se to može dopustiti ; ali vladi, koja počiva samo na zakonu, ne može to podnipošto dolikovati.

Ali zašto nisam donio predloga ? Zato jer se bojim, da će moj predlog pasti. A kad bi moj predlog pao, stvorio bi se praecedens, koji ja nebi želio, da se stvori.

Ja očekujem, da će vlada dati, na ovaj moj upit takov odgovor, kojim ću se moći zadovoljiti, ja i gospoda većine umiriti.

Predsjednik: Pošto nije nitko podnio na naslov 1. izpravka, pitam: prima li vis. sabor naslov 1?

Središnja uprava 37.824 for.

(Prima se.)

Naslov 1. je primljen sa 37.824 for.

Stjepan Barlović: (čita).

Naslov 2. Kr. stol sedmorice 60.111 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 2.?

(Prima se.)

Naslov 2. je primljen sa 60.111 for.

Stjepan Barlović: (čita.)

Naslov 3. Kr. banski stol 146.081 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 3.?

(Prima se.)

Naslov 3. je primljen sa 146.081 for,

Stjepan Barlović; (čita.)

Naslov 4. Kr. sudbeni stolovi 771.259 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 4,?

(Prima se.)

Naslov 4. je primljen sa 771.259 for.

Stjepan Barlović: (čita.)

Naslov 5, Kr. kotarski sudovi 552.810 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 5.?

(Prima se.)

Naslov 5. primljen je sa 552.810 for.

Stjepan Barlović: (čita,)

Naslov 6. Kaznione 189.318 for.

Predsjednik: Rieč imade g. narodni zastupnik Juraj Kamenar.

Juraj Kamenar: Vis. sabore!

Da je moj izpravak za pučke škole primljen, ja nebi ustao, nu moram vas upozoriti, vis. sabore! i većinu, da uzmete proračun u ruke i da pogledate, kako je liepo obskrbljeno za kaznione. Ovdje ima škola, obskrbljeno je za nabave knjiga, uredjeno je kano universa. Čim manje date puk naobrazivati, tim više dolazi na Lepoglavu.

Ovdje trošite 180.000 for., a tamo nedate 100.000 for. Trošite više za pučku naobrazbu, trošiti ćete manje za kaznione.

Ovako, moja gospodo, svi gospodari rade, koji kane ili bankrotirati, ili iz ove zemlje izniknuti.

Mi radimo sve naopako. Mjesto, da odgojimo puk, da bude čestit i moralan, mi toga ne činimo, nego on mora tek na Lepoglavi učiti čitati, pisati i raditi.

Ja neću ugled našega naroda poniziti, ali je faktum taj, da mnogi čovjek, koji je bio na Lepoglavi, opet želi onamo doći.

Uz ovakove odnošaje, gdje se seljaku zadnja kravica oduzimlje, gdje si ne može ništa privriediti i kupiti, ne smije se čovjek čuditi, ako tko kaže: tamo me nitko za ništa ne pita, tamo živimo u nekom redu.

Toliko sam imao kazati.

Ne mojmo ići tako dolje, jer ćemo inače trebati 10 Lepoglava, a ne jednu, u svakoj podžupaniji, u svakom kotaru, te će biti sav narod u Lepoglavi, a riedko koji vani.

Predsjednik: Želi li još tko govoriti?

(Nitko se ne javi.)

Pošto nitko više ne želi govoriti, pitam, prima li vis. sabor naslov 6. po predlogu odbora?

(Prima se.)

Naslov 6. je po predlogu .obora sa 188.918 forinti primljen.

Molim g. bilježnika, da izvoli dalje čitati.

Stjepan Barlović (čita):

Naslov 7.

Zemaljske i županijske sgrade 58.840 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 7.?

(Prima se.)

Naslov 7. je primljen po predlogu odbora sa 58.840 forinti.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

Naslov 8

Mirovine 168.334 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 8.?

(Prima se.)

Naslov 8. je primljen po predlogu odbora sa 168.334 forinta.

Stjepan Barlović (čita):

B. Pokriće.

Poglavje I.

Naslov 1.

Odjela za unutarnje poslove sa 36.612 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 1.?

(Prima se.)

Naslov 1. je primljen po predlogu odbora sa 36.612 forinti.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

Poglavje II.

Odjel za bogoštovje i nastavu sa 180.751 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor poglavje II. odjel za bogoštovje i nastavu?

(Prima se.)

Poglavje II. je primljeno po predlogu odbora sa 180.751 for.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

Poglavje III.

Odjel za pravosudje sa 66.123 for.

Predsjednik: Prima li vis. sabor poglavje III.?

(Prima se.)

Poglavje III. primljeno je po predlogu odbora sa 66.123 for.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

(Poglavje IV.)

Paušalnom svotom za pokriće potrebštinah autonomne

uprave utielovljenoga hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja od 2,200.000 for.

Predsjednik: Rieč ima gosp. narodni zastupnik Šime Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Kod ove bi stavke imao prigovora, ako bi mi se eventualno uzkratila rieč kod §. 3. Ako dobijem govor o tangenti od 2,200.000 for. kod §. 3., onda nebi tu govorio.

Predsjednik: Ja mislim, da je ovdje mjesto govoriti.

Dr. **Šime Mazzura**: Vis. sabore!

Po §. 9. carske naredbe od 15. srpnja 1881. god. imade se krajiški budget do izlazka financijalne nagodbe ustanoviti tako, da se toli pokriće, koli i dohodak toga budgeta ustanovljuje od ugar. ministarstva financija s banom, a potvrdjuje Njeg. Veličanstvo.

U predlogu svojem vis. kr. zem. vlada priobćila nam je, da je ona odstupno od §. 9. ces. naredbe od 15. srpnja 1881., koja je uzakonjena zakonom od 27. studenoga 1883., da je ona odstupno od te ustanove sa kraljevskim financijalnim ministarstvom u Pešti ustanovila paušal od 2.200.000, odstupno od te ustanove za tri godine, odnosno do buduće financijalne nagode izmedju kraljevine Ugarske i kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, tako, da se ova svota od 2,200.000, koja nosi oznaku paušala, ne može povisiti.

Vi ćete, veleštovana gospodo!, razabrati, da je kralj. zem. vlada sama priznala, da je nešto učinila, odstupajuć od zakona, koji postoji.

Ja ću još kod §. 3. financijalnoga zakona imao prilike izjaviti se, da li ona argumentacija, koju je prisvojio financijalni odbor u svomu izvješću, stoji.

Ja za sada izjavljujem, da ona argumentacija ne može stojati i kad je vlada priznala, da je odstupno od zakona nešto učinila, onda je očito priznala svoju krivnju, jer po zakonu ne može vlada ništa odstupno od zakona učiniti.

Ja žalim, da je to učinjeno upravo za tri godine, a tim, kad velim, da žalim, što je na 3 godine učinjeno, nebi žalio do toga vremena, kad se nebi o tom radilo, da se zakon primi, jer sa svotom od 2,200.000 mogao bi se zadovoljiti, nego ovako sam označio, da je vlada mimo zakona ovaj paušal ustanovila i nadam se, da će sabor naći način, koji da sanira ovu pogriešku vlade.

Ja takodjer u ovom predmetu neću da stavim pozitivnoga predloga, ali mislim, da mimo ove stavke ne može sabor preći onim načinom, kojim je u izvješću izrečeno. Ja si predbježno pridržajem kod štilizacije 4. zadnju rieč, a sada konstatiram, da je mimo zakona vis. vlada samovlastno ustanovila paušal na 3 godine.

Predsjednik: Rieč ima odjelni predstojnik za unutarnje poslove.

Zast. vlade **Dane Stanković**: Vis. sabore!

Kao što je poznato vis. kući, ustanovljuje §. 15. kr. reskripta od 15. srpnja god. 1881., da se do konca godine počam od god. 1882., pak do godine 1887. odnosno do obnove financijalne nagodbe imade dogovorno krajiški proračun ustanoviti izmedju ministra financije i bana ovih kraljevina i potvrditi po Njeg. Veličanstvu. Ovako ustanovljeni proračun je definitivni proračun t. j. taj je proračun razvršten tako, da su potrebe tako razvrštene, da imade značaj definitivni i ne predleži nikakvoj dalnjoj ustavnoj razpravi od strane ove vis. kuće.

Vis. sabor pozvao je vladu opetovano, da podnese sjedinjeni proračun ili jedinstveni proračun, koji će obsizati i prijašnje gradjansko područje i bivše krajiško područje, ovomu saboru na ustavno pretresivanje. Radilo se je o tom, kako da se zadovolji zahtjevom sabora, tu nije preostalo drugo, nego ugovoriti paušal sa zajedničkom vladom. A što znači paušal?

Da se ustanovi svota, koja će predhodno biti dovoljna za pokriće troškova krajiškoga područja. Taj paušal uvršten je u proračun i tako je vis. sabor došao u priliku rapravljati o proračunu jedinstvenom obih pola zemlje. Drugoga puta nije bilo, jer kod proračuna po §. 9. ces. reskripta od 15. srpnja 1881. vis kuća nebi nikada došla u položaj, da proračun razpravlja, jer je proračun definitivan, kao što se i do sada u ovoj kući razpravljao nije. Tu ne ima ništa ne zakonita, jer ovo, što predleži ovdje, to je zak. predlog, jer je financijalni zakon, a zak. predlog, ako kuća pristane na nj i ako dobije sankciju, kako je svakomu pravniku poznato, postavi zakonom, a kašnji zakon mienja prijašnji, dakle ne ima tu govora o kakovoj ne zakonitosti, nego to je jedini put, kojim se je do cilja došlo, t. j. da kuća razpravlja jedinstveni proračun. a taj je put poprimljen u podpunom skladu sa zakonom.

Dr. **Šime Mazzura**: Primam na znanje ovu argumentaciju

Predsjednik: Rieč ima gospodin zastupnik dr. David Starčević.

Dr. **David Starčević**: Kako vidite, nisam vam dosadjivao u proračunskoj razpravi, jer sam ne prijatelj onoga posla, koji ništa ne hasni. nego dapače još škodi.

Dok sam mislio, da nas narod ne pozna, vas i nas, govorio sam; sada sam se uvjerio, da nas narod gleda, zato sada ne treba više o tom razpravljati.

U ovih obstojnostih, pod ovim sustavom ne može drugčije biti, nego ovako. Da mi i složno držimo, nebi se ništa pomoglo i bilo bi isto tako. Sada ne preostaje drugo, nego orati, kako vi orete; ali mi, koji vidimo, da bi se drugčije moralo raditi, radimo na svoju.

Kako sam razumio, sama vlada priznaje, da je kr. reskript, koji je po današnjem sustavu uzakonjen i po većini primljen, a po kralju potvrdjen, te po današnjem sustavu postao zakonom, da nije onim putem ukinut, kojim je načinjen, nego da je sam preuzv. gospodin ban ili Magjari ili naš ministar financija ukinuo, a kralj potvr-

dio, te da je tim putem ukinut zakon. Još to za dobro nalazite. Zašto vi ne predate sve banu, da ugovara, zašto tratimo ovdje vrieme, koje bi mogli kod kuće na bolje upotriebiti.

Nu po današnjem sustavu je to sasvim u redu.

Za vojničku Krajinu je paušalna svota, kako je malo prije g. predstojnik za nutarnje poslove izrekao, odredjena sa 2,200.000 for. te će ta paušalna svota vriediti do obnove financijalne nagode. Ja pitam, jer to nisam čuo, je li takodjer ustanovljeno, da se nikakvi podatci za ovo vrieme u bivšem krajiškom području neće povećati? Magjari mienjaju svaki dan financijalne zakone i vi, koji ste u Pešti, vi povećavate terete, a ovaj će paušal po ovoj ustanovi ostati.

Pitam ja, je li to bilo oprezno i mudro, naročito od zastupnika krajiških, da ovako unapred ustanovljuju, toliko ćemo dobiti; ali nisu rekli, da će više davati. Budué to ne znam, molim vis. vladu da tu razloži.

Predsjednik: Rieč ima presv. predstojnik za unutarnje poslove.

Danilo Stanković: Vis. sabore! Kad bi svietlomu banu do toga bilo, da on sam odlučuje o proračunu Krajine, onda sigurno nebi ovim putem udario, kojim je pošao i nebi bio jedinstveni proračun predložio, nego bi bio ostao kod ustanove one, koja je u kr. odpisu od 15. srpnja g. 1881. i on bi bio ustanovljivao i nadalje taj proračun sporazumno s ministrom financija i podnašao na odobrenje Nj. Veličanstvu. Ali budué, da je ovaj sabor zahtjevao, da mu se podnese jedinstveni proračun i budué je svietl. banu do toga stalo, da se u tom pogledu ustavno postupa, zato je predložio ovaj jedinstveni proračun vis. kući, prepustiv vis. kući, da ga razpravi i ustavnom pretresivanju podnese; dakle ovo je svakako reformatio in melius.

Paušal ovaj ugovoren je tako, da je vlada pomno promišljala sve potrebe, koje će moći nastati za tri godine i prama tomu, tim potrebam udesila i utanačila paušal, koja je prelazila svotu potrošenu za Krajinu za 100.000 forinti.

Dakle, kad se moglo izlaziti s manjom svotom, ja mislim, da će se moći sigurno izlaziti i s ovom, koja je veća za 100.000 for.

U ostalom, gospodo moja, ovdje je samo redovita potreba, koju čovječji um predvidjeti može, a kad bi nastao izvanredni slučaj, koje čovjek predvidjeti ne može, vlada bi se obratila na zajedničku vladu i zajedničko zakonodavstvo i ja ne dvojim, da se zajedničko zakonodavstvo nebi odazvalo takovu zahtievu.

Kao što sam rekao, ovaj paušal veći je od dosadanje svote za 100.000 for.; a kad se prispodobi sa cielokupnim dohodkom Krajine, onda representira 64% cieloga dohodka. Dakle ovaj je paušal povoljan. Zato molim vis. kuću, da izvoli prihvatiti ovaj odgovor na znanje.

(Dr. D. Starčević: A hoće li porez biti veći?) To ne znam. (Dr. D. Starčević: A ovo ćete primiti.)

Predsjednik: Pošto nitko ne želi govoriti, stupa se glasovanju.

Prima li vis. sabor poglavje IV. po predlogu financijalnoga odbora sa 6,011.408 for.?

(Prima se.)

Poglavje IV. primljeno je po predlogu financ. odbora sa 6,011.408. for.

(Mazzura: Nije votirano.)

Ona gospoda, koja su za predlog odbora, neka izvole ustati.

(Ustane većina.)

Predlog je primljen po predlogu odbora sa 6,011.408 forinti.

Stjepan Barlović (čita naslov):

„Zakon o proračunu za potrebštine nutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za g. 1885."

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov?

(Prima se.)

Naslov je primljen.

Stjepan Barlović (čita §. 1.):

§. 1.

Za potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije i sjedinjenoga s istimi hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja za godinu 1885. ustanovljuju se troškovi sa šest milijuna dviesto devetdeset četiri tisuće osamsto devetdeset četiri forinta a. vr. (6,294.894 forinta.)

Predsjednik: Prima li vis. sabor §. 1.?

(Prima se.)

§. 1. je primljen.

Stjepan Barlović (čita §. 2.):

§. 2.

Svota ova razdieljuje se na sliedeća poglavja i naslove:

Poglavje I.

Sabor	75.000	for.

Poglavje II.

Ban	35.800	„

Poglavje III.

Odjel za unutarnje poslove.

Naslov	1. Središnja uprava	159.823	for.
„	2. Gradjevni odsjek	33.013	„
„	3. Računarski ured	67.369	„
„	4. Statistički ured	7.100	„
„	5. Zemaljski arkiv	3.923	„
„	6. Zemaljska blagajna	14.971	„
„	7. Političke oblasti I. molbe	633.566	„
„	8. Zdravstvo	217.780	„
„	9. Zem. oružničtvo	475.000	„
„	10. Zem. i županijske sgrade	49.300	„
„	11. Ceste i vodogradjevine	845.025	„
„	12. Prinos nar. gospodar. svrham	173.957	„
„	13. Prinos narodnim zavodom i zemaljski štipendiji	39.240	„

Naslov	14. Razne potrebe i ne predvidivi troškovi	66.200	for.
„	15. Mirovine	306.539	„

Poglavje IV.

Odjel za bogoštovje i nastavu.

Naslov	1. Središnja uprava	46.361	for.
„	2. Zemaljski prinos u svrhe bogoštovne	294.281	„
„	3. Sveučilište Eranje Josipa I.	95.832	„
„	4. Središnja učilišta	330.585	„
„	5. Primaljsko učilište	5.780	„
„	6. Uprava pučkih škola i preparandija, gradjanske učione i prinos za pučke škole	204.000	„
„	7. Štipendiji i obće obraz. svrhe	36.128	„
„	8. Zem. i školske sgrade	21.000	„
„	9. Mirovine	83.244	„

Poglavje V.

Odjel za pravosudje.

Naslov	1. Središnja uprava	37.824	for.
„	2. Kr. stol sedmorioe	60.111	„
„	3. Kr. banski stol	146.081	„
„	4. Kr. sudbeni stolovi	771.259	„
„	5. Kr. kot. sudovi	552.870	„
„	6. Kaznione	188.918	„
„	7. Zem. i podžup. sgrade	58.840	„
„	8. Mirovine	168.334	„

Predsjednik: Prima li vis. sabor §. 2.?

(Prima se.)

§. 2. je primljen.

Ja današnju sjednicu zaključujem, a drugu uričem za sutra u 10 sati prije podne sa nastavkom današnjega dnevnoga reda, zatim za slučaj potrebe, stavljam na dnevni red izvješće odbora za pregledavanje zemaljskih računa vrhu saborskih računa, a napokon izvješće odbora verifikacionalnoga o naknadnih izborih.

(Svršetak sjednice u 2 sata 7 časova.)

Četrdeset i šesta saborska sjednica,

obdržavana 6. svibnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesak. — Upit zast. dr. Tuškana na predsjedničtvo glede raspisa izbora narod. zastupnika u križkom kotaru. — Odgovor vlade na ovaj upit. — Nastavak specialne debate o proračunu za g. 1885. — Interpelacija zast. Josipa Gržanića o pronevjerenju vlad. povjerenika u Senju. — Interpelacija zast. Gjure Grlića o komunalnoj školi sa pravoslavnim učiteljem u Novom Topolju. — Interpelacija zastupnika Gjure Grlića glede uporabe gorivih drva brodske imovine.

Predsjednik (zvoni): Sjednica počima; molim g. bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Bilježnik dr. **Marko Lončarić**: (čita):

Zapisnik

45. sjednice sabora kraljevina Dalmacije. Hrvatske i Slavonije, držane dne 5. svibnja 1885. u 10 sati u jutro u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem saborskoga predsjednika Mirka Hrvata u prisutnosti 50 saborskih članova.

Od strane visoke kr. zemaljske vlade prisutni: odjelni predstojnik za unutarnje poslove gosp. Dane Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela gosp. Vjekoslav Klein i savjetnik zem. vlade Janko Jurković.

Zapisnik posliednje sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik saobćuje, da su na ovaj vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

1. Verifikacionalni odbor podnosi izvještaj o verifikaciji naknadnih izbora i banskih pozivnica.

Staviti će se na dnevni red.

2. Luka Pavličević pritužuje se proti c. kr. austro-ugarskomu konzulatu u Saloniku, što ga je nedužna proganjao.

Ide odboru za peticije.

Poglavje IV.

Odjel za bogoštovje i nastavu.

Naslov 2.

Zemaljski prinos u svrhe bogoštovne.

K tomu naslovu podnosi zastupnik naroda g. Josip Zorić sliedeći predlog:

Visoki sabor neka izvoli zaključiti:

Poziva se vis. zem. vlada, da potrošak od 10.000 for. za gradnju crkve u Šišljaviću odredjen u proračunu vjerozakonske zaklade pod sl. B. stavkom 17. tekućim brojem 2. smatra kao predujam, te da ga u svoje vrieme utjera od patrona župe šišljavičke.

Predsjednik pita: Prima li vis. sabor dodatak gosp. Zorića, koji glasi:

Poziva se vis. zem. vlada, da potrošak od 10.000 for. za gradnju crkve u Šišljaviću odredjen u proračunu vjerozakonske zaklade pod sl. B. stavkom 17. tekućim brojem 2. smatra kao predujam, te da ga u svoje vrieme utjera od patrona župe šišljavačke.

Manjina glasuje za taj dodatak, time je odklonjen; stavka 1. naslova 2. poglavja IV. slovo A. bude prihvaćena po predlogu proračunskoga odbora sa svotom od 74.783 for.

Stavke 1., 2., 3., 4. i 5. ovoga naslova prihvaćene su po predlogu proračunskoga odbora.

K stavki 6. u poglavju IV. tekući br. 2. podnosi dr. Mazzura sliedeći izpravak:

Neka se svota od 3148 for. tek. br. 2. stavke 6. poglavja IV. povisi na 5148 for.

Predsjednik pita: Prima li vis. sabor izpravak dra. Mazzure, da se svota od 3148 for. tek. br. 2. stavke 6. poglavja IV. povisi na 5148 for.

Većina odklanja izpravak dra. Mazzure, te je cieli naslov 2. zemaljski prinos za svrhe bogoštovne primljen po predlogu odbora sa 294. 181 for.

Naslov 3.

Kr. sveučilište Franje Josipa I. u

Zagrebu primljen po predlogu odbora sa svotom od 95.832 for.

Naslov 4.

Srednja učilišta, prihvaćen po predlogu proračunskoga odbora sa svotom od 330.585 for.

Naslov 5.

Primaljsko učilište. prihvaćeno po predlogu proračunskoga odbora sa svotom od 5.780 for.

Naslov 6.

Uprava pučkih škola, preparandije, gradjanske učione i prinos za pučke škole, prihvaćeno po predlogu odbora sa svotom od 204.000 for.

K naslovu 7. podnosi zastupnik Juraj Kamenar sliedeći izpravak: Prinos za pučke škole 100.000 for.

Predsjednik pita: Prima li vis. sabor izpravak zast. g. Gjure Kamenara, koji glasi: Prinos za pučke škole 100.000 for.

Izpravak taj bude zabačen, a naslov 7. prihvaćen po predlogu odbora, te glasi:

Naslov 7.

Štipendije i obće obrazovne svrhe sa svotom od 36.128 for.

Naslov 8.

Zemaljske i školske sgrade, prihvaćeno po predlogu odbora sa 21.000 for.

Naslov 9.

Mirovine, prihvaćen po predlogu odbora sa svotom od 83.244 for.

Poglavje V.

Odjel za pravosudje.

Naslov 1.

Središnja uprava, prihvaćen po predlogu odbora sa svotom od 37.824 for.

Naslov 2.

Kr. stol sedmorice prihvaćen po predlogu odbora sa 60.111 for.

Naslov 3.

Kr. banski stol, prihvaćen po predlogu odbora sa 146.081 for.

Naslov 4.

Kr. sudbeni stolovi, prihvaćen po predlogu odbora sa 771.259 for.

Naslov 5.

Kr. kotarski sudovi, prihvaćen po predlogu odbora sa 552.810 for.

Naslov 6.

Kaznione, primljen po predlogu odbora sa 188.918 for.

Naslov 7.

Zemaljske i županijske sgrade, prihvaćen po predlogu odbora sa 58.840 for.

Naslov 8.

Mirovine, prihvaćen po predlogu odbora sa svotom od 168.334 for.

B. Pokriće.

Poglavje I.

Odjel za unutarnje poslove.

Naslov 1.

Prihod odjela za unutarnje poslove prihvaćen po predlogu odbora sa svotom od 36.612 for.

Poglavje II.

Odjel za bogoštovje i nastavu.

Prihvaćeno po predlogu proračunskoga odbora sa svotom od 180.751 for.

Poglavje III.

Odjel za pravosudje.

Prihvaćeno po predlogu proračunskoga odbora sa svotom od 66.123 for.

Poglavje IV.

Tangenta poreza i javnih dohodaka prihvaćeno po predlogu proračunskoga odbora sa svotom od 6,011.480 for.

Sliedi specijalna debata ob osnovi zakona o proračunu. Naslov prihvaćen glasi:

Zakon

od . . . .

o proračunu za potrebštine nutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za g. 1885.

§§. 1. i 2. prihvaćeni su po predlogu odbora, te glase:

§. 1.

Za potrebštine nutarnje samouprave kraljevine Hrvatske i Slavonije i sjedinjenoga s istimi bivšega hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja za godinu 1885. ustanovljuju se troškovi sa šest milijuna dviesto devetdeset četiri tisuće osamsto devetdeset četiri forinta austr. vr. (6.294.894 forinta.)

§. 2.

Svota ova razdieljuje se na sliedeća poglavja i naslove:

Poglavje I.

Sabor	75.000 for.

Poglavje II.

Ban	35.800 for

Poglavje III.

Odjel za unutarnje poslove.

Naslov	1.	Središnja uprava	159 823 for.
„	2	Gradjevni odsjek	33.013 „
„	3.	Računarski ured	67.369 „
„	4.	Statistički ured	7.000 „
„	5.	Zemaljski arkiv	3.923 „
„	6.	Zemaljska blagajna	14.971 „
„	7.	Političke oblasti I. molbe	633.566 „
„	8.	Zdravstvo	217.780 „

Naslov 9.	Zemaljsko oružničtvo	475.000 for.
„ 10.	Zemalj. i županijske sgrade	49.300 „
„ 11.	Cesto- i vodogradjevine	845.025 „
„ 12.	Prinos narodno-gospodarskim svrham	173.957 „
„ 13.	Prinos narodnim zavodom i zemaljski stipendiji	39.240 „
„ 14.	Razne potrebe i nepredvidljivi troškovi	56.200 „
„ 15.	Mirovine	306.539 „

Poglavje IV.

Odjel za bogoštovje i nastavu.

Naslov 1.	Središnja uprava	46.361 for.
„ 2.	Zemaljski prinos u svrhe bogoštovne	294.181 „
„ 3.	Sveučilište Franje Josipa I.	95.832 „
„ 4.	Srednja učilišta	330.585 „
„ 5.	Primaljsko učilište	5.780 „
„ 6.	Uprava pučkih škola i preparandija, gradjanske učione i prinos za pučke škole	204.000 „
„ 7.	Stipendiji i obće obrazovne svrhe	36.128 „
„ 8.	Zemaljske i školske sgrade	21.000 „
„ 9.	Mirovine	83.244 „

Poglavje V.

Odjel za pravosudje.

Naslov 1.	Središnja uprava	37.824 for.
„ 2.	Kr. stol sedmorice	60.111 „
„ 3.	Kr. banski stol	146.081 „
„ 4.	Kr. sudbeni stolovi	771.259 „
„ 5.	Kr. kotarski sudovi	552.810 „
„ 6.	Kaznione	188.918 „
„ 7.	Zemalj. i županijske sgrade	58.840 „
„ 8.	Mirovine	168.334 „

U ¼ na 3 sata poslie podne zaključi predsjednik današnju sjednicu, te ureče buduću za sutra 6. svibnja 1885. u 10 sati prije podne sa nastavkom današnjega dnevnoga reda, eventualno: izvještaj odbora za razsudbu zem. računa, o saborskih računih za g. 1884. i izvješće verifikacionalnoga odbora.

Mirko Hrvat v. r.
predsjednik.

Dr. Marko Lončarić v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Pošto primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Kr. zem. vlada odjel za unutarnje poslove dostavlja osnovu zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za koje namirenje redoviti dohodci g. 1885. ne dosižu.

Ide odboru proračunskomu.

Dr. **Grga Tuškan**: Visoki sabore! Po poslovniku, koga ste vi napravili i to po §. 10. ustanovljeno je, da predsjedničtvo, kad nastane slučaj, da se koji zastupnik zahvali ili izostane, pozove vladu, da se razpiše novi izbor; izbori su obavljeni i to svi naknadni, jedino manjka ovdje zastupnik kotara sveto-križkoga. Ja pitam vis. predsjedničtvo. s kojih razloga i zašto nije učinilo dosele shodne korake, da se u kotaru križkom provede izbor narodnoga zastupnika.

Predsjednik: Na ovo mogu samo to odgovoriti, da je predsjedničtvo pozvalo vis. vladu, da izbor razpiše. Zašto vlada izbora nije razpisala, to predsjedničtvu poznato nije na to može samo vlada odgovoriti.

Zast. vlade **Dane Stanković**: Kad je vlada razpisala naknadne izbore, razpisala je da se u kotaru križkom provede novi izbor. Uslied odredbe, koju je oblast dobila, izvjestila je onda da rektifikacija listina obavljena nije. S toga razloga nije se mogao izbor razpisati. Sada je stvar u redu, i izbor će biti razpisan i u zakonito vrieme obavljen.

Dr. **Grga Tuškan**: Na ovo držim, da sam dužan aplicirati u toliko, što ne mogu dopustiti toga, jer to nije nikakav razlog, da se stavlja na volju obćini, hoće li obaviti svoju dužnost ili ne. Meni je poznat i drugi slučaj da je obćina zavlačila ovo ili ono, i tražila nešto, pak da ipak vlada toga učinila nije; ja i ovaj razlog pripisujem drugim okolnostima i držim, da je to izgovor, da taj izbor nije dosele razpisan. Kotar sv. Križki je jedan od najnesretnijih u našoj domovini u svakom pogledu; žitelji onoga kotara ako trebaju gruntovnicu ne znadu, kamo im se obratiti . . .

Predsjednik: Ja bi molio g. zastupnika, da o tom ne govori, jer on na odgovor vlade ne bi imao prava odgovarati, jer on nije interpelirao vladu, on je samo na predsjedničtvo stavio upit i ono je na nj dovoljan odgovor dalo.

Dr. **Grga Tuškan**: Ali onda je odmah i vlada odgovorila.

Predsjednik: Ja samo mislim, da bi se strogo stvari držali, a da ne govorite o odnošajih kotara sveto-križkoga.

Dr. **Grga Tuškan**: Ja sam htjeo toliko reći, da se u ovom slučaju glede toga prava, da taj kotar bude ovdje zastupan, kotaru moslavačkom krivo čini, i ja kao što rekoh pripisujem tu okolnost drugim razlogom; možda vlada nema dovoljno novaca, pak nije mogla sklopiti posla s kakvim . . .

Predsjednik: Ja ću vam rieč oduzeti.

Dr. **Grga Tuškan**: Ja ću skoro zakjučiti, te konstatiram samo to, da vlada ovdje ne vrši svoje dužnosti da rabi izgovore, koje zakonodavno tielo ne može odobriti da se izgovara na obćine, s kojima se u drugih slučajevih drugčije postupa.

Zast. vlade **Danilo Stanković**: Kada se razpišu izbori onda se po zakonu moraju izvjesiti izborne listine; ka

revizija listina u izbornom kotaru križkom nije obavljena, nisu se mogli izbori obaviti; a sve da se je izbor obavio bio bi po zakonu ništetan. Vladi je poćudnije, ako se izbori na jedan dan obave, ali to nije učinjeno samo sa stvarnih razloga, i ja osvade u tom pogledu podignute po g. zastupniku moram odlučno odbiti od vlade.

Predsjednik: Prelazi se na dnevni red; na dnevnom je redu nastavak specijalne debate o proračunu za godinu 1884.

Molim g. bilježnika da izvoli čitati §. 3.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita:) „Paušalnom svotom za pokriće potrebština autonomne uprave utjelovljenoga hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja od 2,200.000 for.“

Predsjednik: Rieč ima dr. Mazzura.

Dr. Šime Mazzura: Vis. sabore! Ja ću se ograničiti na stavku 3. §. 3., naročito na stavku, koja se odnosi na paušalnu svotu od 2,200.000 for. za pokriće potrebština bivše vojne Krajine. Dakako govorit ću o ovoj trećoj stavci, i kazat ću, da nije u skladu ni sa zakonom, naročito sa §. 9. carske naredbe od 13. srpnja 1881., da nije u skladu s izvješćem odbora, da nije u skladu s izjavom i s onom cieli što ju je vis. vlada postići kanila; dakle govorit ću o stilizaciji stavke 3. §. 3.

Iztaknut je od vis. vlade taj nazor, da je ona mogla odustati od §. 9. navedene carske naredbe zato, što je ona na naročito odobrenje ovoga vis. sabora doniela tu paušalnu svotu, koju je za Krajinu ustanovila. Taj isti nazor izražen je i u izvješću financijalnoga odbora. Izvješće financijalnoga odbora stavlja pitanje, koje riešava pitanje: može li se postojeći zakon promieniti osim novim zakonom? Financijalni odbor toga je mnienja, da se postojeći zakon ne može promjeniti doduše bar ne novim zakonom, van samo onda, ako svi faktori, koji su u stvaranju dotičnoga zakona učestvovali privole na promjenu.

Vis. vlada opet kaže, prihvaćajuć ovo mnienje, da je financ. zakon takodjer zakon razumjevajuć pod financ. zakonom zakonsku osnovu u proračanu. Ako i paušal od 2.200.000 postane financ. zakonom, onda će ostati preliminar ustanovljen putem rečenoga pitanja, kojim je otegočan §. 9. c. naredbe od 15. srpnja 1881.

Ovaj argument ne stoji podnipošto zato, što se financijalnim zakonom ne može promjeniti organički zakon, a o tom se je vis. vlada, imenito u ovom saborskom zasiedanju mogla osvjedočiti. Na primjer podnjela je vis. vlada zakonsku osnovu, kojom se mienja plaća bibliotekara universe, dakle plaća bibliotekara universe je ustanovljena organičkim zakonom, i ne može se promjeniti zakonom financijalnim. Nadalje kad smo zahtjevali u proračunskom odboru, da se povisi plaća upravitelja statističkoga ureda, posve je korektno odgovorila vlada, da se povisiti ne može plaća, jer je zakonom sistemizirana, nego donjeti ćemo promjenu ovoga zakona, i onda će se moći takodjer plaća povisiti.

Ako vis. sabor ovo u obzir uzme, to je samo zemaljska vlada priznala, a i priznati morala, jer je u obće u ustavnih načelih priznato, da se organički zakon ne može podnipošto promjeniti zakonom financijalnim. Ovo je jedan razlog dakako, koji jasno i nepobitno to dokazuje, da financijalni zakon traje samo za dotičnu godinu, za koju je ustanovljen, te da njegova kriepost i bez opoziva prestaje izminućem toga vremena, dočim organički zakoni traju sve dotle, dok nisu naročito opozvani.

Ja znam, moja gospodo, da je vis. sabor iznimku učinio prije nekoliko dana proti mojem predlogu odnosno izpravku, kad je preuzvišenomu g. banu doplatak od 400 for. povisio na 8400 for., jer onaj prijašnji doplatak je zakonom normiran, a ovaj višak nije zakonom normiran.

Ja mislim, da je sklizak put to, da se financijalnim zakonom mienja takodjer organički zakon. S kojih razloga je to u ovom slučaju učinjeno, ne mogu absolutno kazati, da se bude to postiglo, nego mislim, da je ovo razlog, koji će uvjeriti vis. vladu i slavni financijalni odbor, da je veoma sklizkim putem pošla.

O čem se tu radi? Radi se tu naročito o tom, da se mimo §. 9. carske naredbe od 15. srpnja 1881. prihvati paušal od 2,200.000 for. na 3 godine, dakle ne samo za ovu godinu nego za 3 godine. Jeli se postigava stavkom 3. §. 3. ono. što se hoće, da se postigne? Ne postizava se, jer stavka 3. §. 3. odnosi se na zakon financijalni, koji u naslovu svojem glasi: „Osnova zakonska za potrebštine nutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije i sjedinjenoga s istimi bivšega hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja za god. 1885.“

Dakle ako to stoji za god. 1885, ako mi primimo štilizaciju ovako, kako je stavka 3. §. 3. t. j. za g. 1885. prihvatimo paušal od 2,200.000 for., tim neće biti pomoženo §. 9., niti neće biti §. 9. izvan krieposti, kako misli vis. vlada, da je stavljen izvan krieposti ovim neizravnim putem.

Ja mislim, da je ovo svakomu jasno. U ostalom, gospodo, ja mislim, da u ustanovah državnih glede predloga zakonskih, glede stvaranja zakona i glede oduzimanja zakonske moći zakonom obstoji neki ordo, a taj ordo jest, da je kruna svojom inicijativom ili sabor svojom inicijativom predložio stanoviti zakon, da je sabor razpravljao o tom, i da je bio zakon predložen kruni na odobrenje, te je tim zakon po obiju faktorih parlamenta, jer je i kruna faktor parlamenta, primljen. Ovdje mi imamo inverso. Ugarski sabor je primio paušal od 2,200.000 for. i bacio ga nam za Krajinu. Tamo je stvoren taj zakon, tamo je mjesto, gdje se naša kvota i paušal ustanovljuje. Toga naš sabor nije rekao, da prihvaća na 3 godine, i kad bi rekao, da to prima na 3 godine, ja bi rekao, da je postupak, koji prevenira postupak ovoga sabora, nekorektan, jer za slučaj, kad ne bi primila kuća osnovu, koju je primila kruna, došlo bi se u koliziju, da bi se nešto sanctioniralo, što se za ovaj sabor ne bi moglo sanctionirati, jer ne bi bilo valjano.

Taj ordo postoji i mora tako postojati da faktori, koji imaju stvarati slične zakone, da imaju istodobno, ako je moguće i bez prejudicija stvarati, zajednički zakon da bude valjan i za drugu stranku.

Moja gospodo! Ovo što sam rekao sada, je samo obćenito, što sam prije uztvrdio, dapače kažem, da vi prihvačajuć stavku 3. §. 3. nećete doći do rezultata, to hoće financijalni odbor i vis. vlada, nego da će to ipak ostati, da će preuzvišeni g. ban odstupiti od §. 9. a da nije svoj odstup podvrgao sankciji ovoga sabora.

Ovo sam, vis. sabore, izjavio u misli, da se niti po intenciji vlade, niti po intenciji financialnoga odbora, niti po obstojećih zakonih ne može primiti stilizacija ovako §. 3., nego da ćete sami pronaći liek, da ovomu nedostatku doskočite.

Predsjednik: Rieč ima g. predstojnik za unutarnje poslove.

Zastupnik vlade **Dane Stanković**: Vis. sabore! Ja sam jučer čast imao izraziti stanovište vlade u tom predmetu. Razlozi g. predgovornika nisu ni malo uzdrmali moje obrazloženje, te ja ostajem nadalje pri tom, da glede proračuna, financijalnoga zakona, zakonske osnove svakako ne stoji tvrdnja g. zastupnika klanjačkoga, da vlada nije to pitanje glede paušala podvrgla sankciji ove vis. kuće.

Istina je, da je financijalni zakon, zakon, koji valja za godinu dana, ali u stvari to ne mienja ništa glede naravi zakona. Postulat je ustavnoga života, da će biti donešen financijalni zakon i za god. 1886. i za god. 1887., dakle će se onda odstupom od §. 9. kraljevskoga odpisa od 15. srpnja 1881. po vis. kući zakon sankcionirati za cielo razdobje, za koje je ovaj paušal ustanovljen.

U čem bi imala sastojati zakonska osnova, glede koje g. zastupnik klanjački misli, da bi se imala predložiti u ovoj vis. kući? Ja mislim, jedino u ovlaštenju vlade, a sadržaj toga ovlaštenja vlade bio bi, da ustanovi sa zajedničkom vladom paušal za Krajinu; ali to veće ovlaštenje vlade, ja mislim, dobilo bi zaključuk vis. kuće, da saboru ovomu vlada podnese na ustavno pretresivanje jedinstveni proračun. Ugarski je sabor uzakonio prev: kraljevski odpis od 15. srpnja 1881., a isto tako i ovaj sabor Ako bi se u ovoj vis. kući predložio zakonski predlog naravi takve, da se kaže, da će se za ovo razdobje imati u ime autonomnih troškova Krajine uvrstiti paušal od 2,200.000 for. za ovo razdobje, onda ne bi bilo dovoljno, da se samo to donese u ovoj kući, nego buduć da se tu radi o zajedničkom poslu, treba takov zakon donesti u zajednički državni sabor.

Ugarski sabor zadovoljio se tim, da se odstupom od §. 9. kralj. odpisa od 15. srpnja 1881. sankcionira financijalni zakon, a sigurno se ugarskom saboru ne može predbaciti, da ne pazi na ustavne forme, te ako bi bilo ikakve nezakonitosti, našlo bi se tamo ljudi, koji bi iztaknuli te stvari u ugarskom saboru.

Vis. sabore! Ja mislim, da g. zastupnik klanjački sa svojim stanovištem, kad bi svoje misli izmislio i došao do kraja, on bi morao učiniti taj predlog, da se proračun povrati vladi, pa da se razluči opet proračun bivše Krajine i podnese vis. kući samo proračun za gradjansko područje, a proračun krajiški da ostane izključiva stvar exekutive. O tom nema dvojbe, da je proračun, koji je ustanovljen prema ustanovi §. 9. kralj odpisa od 15. srpnja 1881., definitivan proračun, te da se ne podlaže nikakvomu ustavnomu pretresivanju, kako se i nije predložio.

Kad je vis. kuća pozvala vladu, da podnese jedinstveni proračun, nije joj drugo preostalo, nego udariti putem, kojim je pošla i ustanoviti paušalnu svotu za razdobje od god. 1885.—87. Tako se je vis. kuća stavila u položaj, da autonomne potrebštine Krajine upotrebljava ustavnim putem. To je jedanput, vis. sabore, da je kuća zbilja došla u položaj taj, da prestane ona anomalija, da zastupnici iz bivšega krajiškoga područja sudjeluju kod razpravljanja proračuna za gradjansko područje, a da nebi mogli sudjelovati kod razprave autonomnih potrebština Krajine.

Ja mislim, da je postupak vlade podpuno opravdan, te molim vis. kuću, da stavku 3. §. 3. izvoli primiti, kako je predložena po vladi, odnosno po financijalnomu odboru.

Predsjednik: Rieč ima gospodin narodni zastupnik Posilović.

Dr. **Miho Posilović**: Vis. sabore! Ja podpuno vidim nepriliku, u koju je došla vlada. Vlada po §. 9. citiranoga odpisa imala je ustanoviti proračun, a sabor je pozvao vladu, da donese jedinstveni proračun. Vlada je hotjela zadovoljiti zahtjevom sabora, ali nije udarila pravim putem.

Ja držim, da ima predgovornik g. Mazzura podpuno pravo, kad kaže, da se organički zakon može mienjati organičkim zakonom. Ako je vlada hotjela zadovoljiti zaključku sabora, mogla se je dogovoriti s ugarskom vladom, a kad je već proračun hotjela doprinjeti, onda svakako je morala prije doprinjeti zak. osnovu, kojom bi se mienjao napose §. 9. citirane prev. naredbe. Ovako je ono, što je vlada učinila, samo paleotivno sredstvo, da zadovolji zahtjevu ove vis. kuće, da će donjeti jedinstveni proračun, ali to nije proračun niti po temelju, niti po pokriću, niti po ikojoj ustanovi.

Svaki proračun mora imati zakoniti temelj. Tako n. pr. naših 45% provinciala ima svoj temelj u zakonu, ali za ovih 2,200.000 for. ne možemo naći temelja nigdje.

Tu ne možeš naći temelja dohodku i prihodu, a ako još dalje ovo u savez stavljaš, ne nadješ temelja niti ključa za ovo, kako se imadu ti prihodi trošiti, jer slieđeći paragraf kaže, da revirament neograničen medju poglavji i naslovi. Ovo je ne čuveno! Kad je revirament neograničen medj poglavji i naslovi, onda to nije proračun, nego se samo kaže: „Evo tu imaš 2,200.000 for.,

što je posebni za Krajinu trošak. te troši, kako znaš." Ovo je misao toga proračunskoga zakona.

Ja dakle takodjer ne mogu uviditi temeljitost ovoga proračuna. niti temeljitost postupka vlade, te se stoga slažem s predlogom g. Mazzure.

Predsjednik: Pošto, vis. sabore. nitko ne želi više progovoriti. stupiti će se glasovanju.

Prima li vis. sabor stavku 3. §. 3. zak. osnove o proračunu?

(Prima.)

Stavka 3. §. 3. je primljena.

Dr. **Šime Mazzura**: Molim neka se glasuje.

Predsjednik: Koja su gg. za stavku 3. §. 3.. neka izvole ustati.

To je većina. i tim je stavka 3. §. 3. primljena.

Bilj. **Stjepan Barlović**: (čita)

§. 4. Prenašanju ne ima mjesta niti medju poglavji, niti medju naslovi ovih troškova za upravu bivšega krajiškoga područja, glede kojih ima mjesta prenašanju medju poglavji i naslovi, no izključivo na korist krajiškoga područja.

Predsjednik: Na ovaj §. podnio je g. zast. Mazzura sliedeći izpravak.

Bilj. **Stjepan Barlović**: (čita)

Neka se izpusti stavka, koja glasi: „Osim posebno izkazanih troškova za upravu bivšega krajiškoga područja, glede kojih ima mjesta prenašanju medju poglavji i naslovi, no izključivo na korist krajiškoga područja.

Predsjednik: Rieč ima gosp. narodni zastupnik Šime Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Vis. sabore! Makar je moj velecienjeni kolega g. dr. Posilović iztaknuo, da je revirement po §. 4. dopušten i to u toliko, u koliko se odnosi na pokriće troškova za bivšu vojnu Krajinu, kod ove stavke nije ne umjestno pitati: „Uz kakvu su cienu dobili taj proračun?"

Vis. vlada doista misli, da ja stavljajuć predloge ove. koji su po mom uvjerenju posve osnovani u ustavu našem i bez kojih nema ustavnoga života, da ja stojim naproti njoj, pridonesav proračun Krajine na ustavno pretresivanje. Ja to odlučno odbijam i za to ne mogu dopustiti, da proračun Krajine ne bude u naših ruku u smislu §. 4., nego da se pokazuje ovdje ono, što realno ne obstoji, pod vidom one formalnosti, koja je jako problematička. Što je vis. vlada učinila, da je odgovorila saborskom zaključku lanjske godine? Dala je proračun Krajine. To je istina. ali ovaj ne zadovoljava ničemu drugomu, nego našoj znatiželjnosti, a našemu pravu nije zadovoljeno tim. Mi imamo pravo govoriti o proračunu; mi imamo pravo uviditi potrošak, koji će se investirati u Krajini itd., ali odlučiti o proračunu nemamo pravo, čim vlada kaže: ono, što je odlučeno, dozvolite meni. da ja to mogu kašnje uništiti.

Ova stavka, za koju sam zamolio, da bi se izpustila. ide naročito za tim, da uništi cielo djelovanje naše oko budgeta Krajine onda, ako to vlada za dobro pronadje.

Veleštovana gospodo! Od g. 1869., kad je prvi put naš proračun poslje nagodbenoga zakona stvaran, svi paragrafi, naročito §. 4. svih zakona financijalnih, koji su donašani, glasili su ovako, kao što glasi prva stavka ovoga paragrafa: „prenašanju nema mjesta medju poglavji i naslovi." O tom se možete uvjeriti iz svih prijašnjih proračuna.

Vlada nije niti jednom riečju opravdala razlog, zašto traži ovakvu izvanrednu mjeru u ustavnom životu, po kojoj ona sama oduzimlje drugom rukom, što je prvom rukom dala.

Ja tvrdim nadalje, da ovaj proračun Krajine nije za ništa drugo. nego je opredieljen u svrhu, da se našoj znatiželjnosti zadovolji, a našemu pravu ne.

Ja sam čuo doduše jednu izpriku, koja glasi: Ta ljudi božji. paušal sam po sebi sadržaje u sebi onu povlast, da vlada može tim paušalom ovako, ili onako razpolagati. Ja moram u istinu reći, da u temelj ovoga izgovora i razloga nisam proniknuo. Za mene paušal nije drugo, nego svota ustanovljena okruglim načinom, koja se daje u stanovitu svrhu alla per aversionem, per portefenile ili kako Njemci kažu per Pauch und Bogen.

Paušal nije svota. koja ide u detaile. a ako ide u detaile. ne ide brojevno. Ako ta svota ne ide brojevno, kako dolazi vlada do toga, kad smo mi brojevno sustavno razporedali sve to, da se povrati na paušal, akoprem se ovako brojevno radi, te ovako odredi: „ja ću to ipak promjeniti. ako budem to za dobro pronašla."

Vis. sabore! Meni se čini, da se ova stavka ne slaže s onim, što nam vlada pripovieda, da je veliku blagodat učinila, što nam je dala na ustavno pretresivanje proračun bivše vojne Krajine. Pa pošto se to ne slaže sa ustavnim životom, niti se ne može izpuniti želja, koja se izrazila u prošlom zasiedanju saborskom, mislim, da moj je izpravak posve umjestan, te molim, da se primi.

Predsjednik: Rieč ima gosp. predstojnik unutarnjega odjela.

Zast. vlade **Dane Stanković**: Vis. sabore! Paušalna svota od 2.200.000 for., kojom se imaju pokriti autonomne potrebštine nutarnje uprave Krajine, jest stalna i nikakvoj promjeni ne podvrgnuta. Ako pako vlada hoće, da pokrije svekolike troškove za Krajinu, mora imati u tom pogledu razvezane ruke, a to joj se podieljuje u §. 4. financijalnoga zakona sa revirement. Nu taj revirement ili povlast, koja se podieljuje vladi, ne znači visoki sabore to, da vlada na primjer troškove ili svote preliminirane za činovničtvo, svote preliminirane za pisarničke i putne troškove ili ine svote, upotriebi na primjer za nagrade za ubijenu zvjerad, ili za nagrade za spašavanje ljudi od životnih pogibelji, nego ovaj revirement znači, da su vladi proste ruke glede pokrića troškova, koji se ne mogu uviek predvidjati. Tako n. pr. za obskrbu bolestnih. što se ne

može unapred stalno ustanoviti. te ovakve troškove pokriva vlada kompensacijom prištednja i drugih stavka.

Povlast, kakva se ovdje daje vladi, to nije visoki sabore unicum, jer takve iznimke sadržaju financijalni zakoni u svih ustavnih država.

U najnovijoj državi, u Englezkoj parlamenat podieljuje vladi revirement glede troškova dozvoljenih za vojsku i mornaricu, a to su svote mnogo veće, nego li je ona, kojom će vlada razpolagati za krajiško pitanje.

Vlada sigurno ovu povlast nebi tražila, da ju nije nužda na to pritjerala, te ona ove godine će prvi put namiriti potrebe Krajine ovako, te i ako se uvjeri. da joj ne treba ove povlasti, neka bude vis. kuća uvjerena, da će se toga vlada drage volje odreći, jer joj to ne daje nikakvo pravo, nego joj nalaže veliku odgovornost.

Stoga molim vis. kuću, da §. 4. financijalnoga zakona izvoli primiti, kako je predložen u financijalnomu zakonu.

Predsjednik: Rieč ima gosp. narodni zastupnik Miho Posilović.

Dr. **Miho Posilović**: Vis. sabore! Argumentacija g. zastupnika vlade nije mogla mene uvjeriti o tom, da se ovako postupa u drugih parlamentih, da revirement može biti ne ograničen. Kako mi se čini, g. zastupnik vlade svojim pokazivanjem na proračun Englezke, valjda je mislio na ovaj najnoviji petit, naime, da se nije znalo, hoće li onaj kredit upotriebiti u Sudanu ili u Avganistanu. Ali to ne čini razlike onomu, što je vlada Englezka votiranu svotu imala upotriebiti samo za ratne svrhe, a ne za druge; te dakle bio rat ovdje ili ondje, to nebi razlike činilo u pogledu, iz koga se to traži, dapače niti u naslovu se nebi ništa učinilo.

Stoga ja držim, da primjera za ovakov proračun zaista nema. G. zastupnik vlade, izvolio nas je uvjeriti, da to neće biti revirement takov, da ono, što je za putne troškove odredjeno, da se troši kao nagrada za ubijenu zvjerad.

Za mene, kao juristu, ovakva uvjeravanja mogu moralno nešto značiti, ali glede valjanosti zakona ne znače ništa, jer se zakon ima tumačiti po sadržaju, a čim je zakon jedanput ustanovljen i sankcioniran, više nijedan od nas nije gospodar one rieči, koja je u jednom ili drugom paragrafu izrečena. Svaki zakon se interpretira po pravnom sadržaju i misli, koje se po načelih interpretacije iz istoga proizvoditi mogu.

Pitam vas, tko će naći u paragrafu, koji ne ograničen revirement dopušta, tko će naći temelj za interpretaciju, kakov je ovdje predložio g. zast. vlade?

Ja držim, to neće nitko naći, te buduć ja mislim, da se zakon ima tumačiti onako, kako je u istinu napisan i po duhu njegovu, buduć, da kad bi čovjek išao na duh ovoga zakona, onda bi još gore prosudio, nego po samih riečih istoga.

Stoga razloga ja moram pristati uz to, da se revirement ovoj vladi uzkrati, i slažem se s predlogom gosp. Mazzure.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik gosp. dr. Josip Majcen.

Dr. **Josip Majcen**: Ja sam već u generalnoj debati naglasio . . . (Žamor.) kod razprave o stavci proračuna bivšega krajiškoga područja svoje mnienje, a sada mi je u specijalnoj debati dodati samo to, da je taj §. 3. i 4. financijalnoga zakona sa gledišta zakonodavne tehnike takav eksperiment vis. vlade, da ja kao narodni zastupnik ne mogu nipošto pristati na ovakovu zakonodavnu krpariju. Mi znamo, kako je ominosna krpica §. 66. nagodbe po nas; s toga ja odbijam ovakovu krpariju, kakovom smatram §§. 3. i 4. financijalnoga ovoga zakona.

Predsjednik: Rieč imade g. predstojnik unutarnjega odjela.

Zast. vlade **Dane Stanković**: Visoki sabore! Riečju o englezkom parlamentu, kao što predpostavlja g. zastupnik novogradiški, nisam mislio na kredit, koji se je u najnovije vrieme zahtjevao od englezkoga parlamenta, nego mi je bio pred očima normalni budget englezki, gdje ova vlada dobiva revirement glede vojske i mornarice. Zaključni računi moradu biti osnovani na istih poglavjih i stavkah, kao što je ustanovljeno u proračunu, a vlada je odgovorna. da se izdatci ravnaju po onom, kako je ustanovljeno u proračunu.

Dakle po ovom revirementu nije vlada dobila pravo, da samovoljno razpolaže sa dohodci Krajine i ona će, imajuć pred očima odgovornost za zaključne račune, odgovarati za svoja prava. Ona će se ovim pravom služiti samo onoliko, koliko to neobhodna nužda zahtjeva.

Naprama g. zastupniku krapinskomu odgovoriti mi je, da ovdje ne ima nikakove krpice, nego da vlada jasno i razgovjetno očituje, što misli.

Molim dakle, da vis. sabor izvoli ovaj §. primiti, kako je predložen.

Predsjednik: Prelazi se na glasovanje.

Prima li vis. sabor §. 4. po predlogu odbora?

(Dr. Mazzura: A moj izpravak?)

Molim, najprije će se glasovati o predlogu odbora. G. zastupnik dr. Mazzura buni se možda s toga, što sam jučer dao prije glasovati o izpravcih, a poslie o predlozih odbora.

Po poslovniku našemu glasuje se pako uviek najprije kada se radi o novčanoj svoti. o većoj svoti, a onda o manjoj.

(Dr. Mazzura: Dobro! Zadovoljavam se.)

Gospoda, koja su za ovaj §. 4., neka izvole ustati.

(Ustaje većina.)

§. 4. je primljen.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

„§. 5. Provedba ovoga zakona povjerava se banu kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije".

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovaj §. 5.?

(Prima.)

§. 5. je primljen.

Prelazi se na predloge proračunskoga odbora.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

„Napokon predlaže ovaj odbor, da vis. sabor izvoli zaključiti:

1. Poziva se kr. zemaljska vlada, da poslie zakona o preustrojstvu političke uprave podnese saboru osnovu zakona ob umirovljenju činovnikâ, ob obskrbi njihovih udovica i sirotčadi".

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovaj 1. predlog proračunskoga odbora?

(Prima.)

Prvi predlog je primljen.

Bilj. **Stjepan Barlović**: Drugi predlog glasi (čita):

„Poziva se saborski odbor, izabran za izradak novoga saborskoga poslovnika, da izradi i saboru podnese statut za poslovanje saborskoga bureau-a i saborske pisarne".

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovaj 2. predlog proračunskoga odbora?

(Prima.)

Drugi predlog proračunskoga odbora je primljen.

Bilj. **Stjepan Barlović**: Treći predlog glasi (čita):

„Poziva se kr. zemaljska vlada, da nastoji o tome, da statistički ured dobije podatke financijalne uprave, odnoseće se na kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, poput onih, koje je priobćio do g. 1878."

Predsjednik: Visoki sabore! Na ovaj predlog podnaša zastupnik g. dr. Mazzura sliedeći izpravak: Da se poslie rieči „statistički ured dobije" uvrsti riečь „priobći".

Ja mislim, visoki sabore, da namjera proračunskoga odbora nije bila druga, nego da statistički ured dotične podatke i priobći; s toga mislim, da bi se taj izpravak g. dr. Mazzure bez svake debate mogao primiti.

Dakle, prima li visoki sabor ovaj 3. predlog proračunskoga odbora sa izpravkom g. zastupnika dra. Mazzure?

(Prima.)

Treći predlog proračunskoga odbora primljen je sa izpravkom g. dra. Mazzure.

Bilj. **Stjepan Barlović**: Četvrti predlog glasi (čita):

„Poziva se kr. zemaljska vlada, da sve okolnosti izvidi i sve odsudne momente u pitanju podignuća zemaljske bolnice u Zagrebu tako na čisto izvede, da se ovo pitanje definitivno riešiti uzmogne".

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovaj 4. predlog proračunskoga odbora?

(Prima.)

Četvrti predlog proračunskoga odbora je primljen.

Bilj. **Stjepan Barlović**: Peti predlog glasi (čita):

„Poziva se kr. zemaljska vlada, da nastoji konačno ustrojiti nadzorničtvo za srednja učilišta i pučke škole".

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovaj 5. predlog proračunskoga odbora?

(Prima.)

Peti predlog proračunskoga odbora je primljen.

Bilj. **Stjepan Barlović**: Šesti predlog glasi (čita):

„Da se molba podružnice jastrebarske za podignuće škole za voćarstvo i vinarstvo u Podgorju uputi kr. zemaljskoj vladi s time, da predmet ovaj potanko izpita i prema stanju stvari da saboru u svoje vrieme predlog podnese".

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovaj 6. predlog proračunskoga odbora?

(Prima.)

Šesti predlog je primljen.

Visoki sabore! G. zastupnik Zorić podnio je predlog, da se kao sedmi predlog uvrsti sliedeći predlog.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

Visoki sabor neka izvoli zaključiti: „Pozivlje se kr. hrv.-slav.-dalm zemaljska vlada, neka sazove enquetno povjerenstvo, te k njegovim razpravam pozove koli teoretičko naobražene strukovnjake, toli muževe, kojim je u svih potankostih poznat život našega naroda, te da mu se na razpravu predloži pitanje, preko koje mjere nebi se kod diobe seljačkih zadruga smjelo dopustiti dielenje nekretnoga posjeda i zatim kako da se omogući što točnija i brža dioba onih seljačkih zadruga, glede kojih pojedini ovlaštenici zaištu diobu zadružne imovine; te da se u što kraćem vremenu provedu diobe koli tajno razdieljenih zadruga, toli onih, u pogledu kojih se dioba zadružne imovine već u tečaju nalazi.

Rezultat tih razprava neka vis. vlada što prije priobći ovomu saboru, te prema potrebi predloži i promjenu pojedinih ustanova zadružnoga zakona".

Predsjednik: Rieč ima zastup. g. Zorić, da obrazloži svoj predlog.

Josip Zorić: Visoki sabore! Ja nisam uzeo rieči kod glavne razprave proračuna, jer mi nije bila namjera baviti se političkimi i državopravnimi odnošaji u našoj zemlji. Za ovaj put bijaše mi namjera svratiti pozornost vis. sabora na agrarne i socialne odnošaje našega seljaka, našega naroda. Ja sam mislio to potaknuti prigodom specialne razprave proračuna, pa jer sam mislio u tom predmetu takodjer staviti predlog, to sam onda moje razmatranje i svoje razlaganje odgodio za ono doba, kada će se taj predlog u formi zaključka moći donieti na stol vis. kuće.

Pošto je sada taj moj predlog ovdje pročitan, to mi ga je i obrazložiti. — Ja unapried molim vis. kuću, da imade uztrpljivost sa mojim razlaganjem, a mislim, da će to važnost samoga predmeta, važnost samoga onoga, što taj predlog predlaže, opravdati.

Hrvatska je uslied nagodbenoga zakona, u nekih strukah javnoga života, autonomna, ona imade u tih strukah podpunu, nezavisnu vlast od ikojih drugih faktora, te

imade svoju eksekutivu i legislativu, a to su atributi državne vlasti. ovamo spada uprava za bogoštovje i nastavu i sudstvo. Upravi u prvom redu brinuti se je, da primakne vrela prihodu zemlje; njezina je glavna zadaća, da se brini i da ima na umu, da budnim okom prati socialne i agrarne odnošaje u našoj domovini. Ovi odnošaji u našoj zemlji, kao što je poznato, prilično su poremećeni te su se prilično udaljili zlom strujom. Vis. zem. vlade imade biti briga, da te odnošaje svede na onaj pravac, na onu kolotečinu, kako će osigurati eksistenciju seljačkomu stališu, kako će obezbiediti uvjete njegova materialna i moralna razvitka. Želi se pako, da se urede ovi socialni i agrarni odnošaji naše zemlje.

Nuždno je ponajprije poznati taj narod; nuždno je ponajprije biti na čistu, kako s timi odnošaji u našoj zemlji stoji, kako su se tečajem vremena razvili, da se po tom dodje do spoznaje tih odnošaja, treba je proučavati na vrelu, treba je proučavati na izvoru, treba je proučavati i sam život naroda.

Nedvojbena je istina, da odnošaji našega naroda nisu analogni odnošajem drugih naroda, navlastito germanskih i romanskih plemena; nedvojbena je istina, da naš narod, osobito seljački stališ imade svojih posebnih osebina, pa s toga je velika pogrieška stvarati u zemlji inštitucije, stvarati uredbe i zakone, koji su možda analogni potrebam naroda drugih, ali nisu analogni potrebam našega naroda. Tom strujom pošlo je i zakonodavno tielo, te je sbilja stvorilo instituciju takovu po primjeru drugih naroda. Iz toga porodile su se najžalostnije posliedice; tim je polučeno ono, što se nije polučiti htjelo, jer umjesto, da se blagostanje naroda podigne, umjesto da se svježi rad u narodu uzdrži, učvrsti i ojača, stvorilo se siromaštvo, stvorio se proletariat Umjesto reda i poredka uveo se u zemlji kaos i metež.

Ja ovdje ovih inštitucija neću na obširno spominjati; dotaknuti ću se samo jedne takove inštitucije, a to je zadružni zakon od god. 1871. i zadružni zakon od god. 1874.

Inštitucija zadružnoga života ili zadruga srasla je sa bićem, sa životom našega naroda. Ovo je neka osobita osebina slavenskih plemena, koja ne imadu ništa slična sa osebinami drugih plemena i mi opažamo, da dočim kod germanskih i romanskih plemena iztiče misao individualnosti, kod slavenskih plemena naročito u Hrvatskoj i Slavoniji prevladjuje misao zajednice, pojedinih skupina ili misao zadruga. Ova je inštitucija tako stara, da joj se ne zna pravi početak. S ovom inštitucijom došao je naš narod u svoju današnju postojbinu, proživiv viekove i viekove u svih fazah svoga života do najnovijega vremena, sve do danas.

Ovo pitanje zadružno, ovo pitanje agrarnih odnošaja našega naroda došlo je prvi put pred forum zakona god. 1836., kada je zakonom priznato bilo seljakom pravo vlastničtva. Agrarno i zadružno pitanje došlo je po drugi put pred forum zakonodavnoga tiela g. 1848., kada se je onaj feudalni sistem razkinuo i onaj vez, koji je spajao seljaka sa vlastelinstvom, prekinuo; kada se je seljak smatrao neograničenim vlastnikom, gospodarom svoga selišta i svoga posjeda. Ali, ako se je seljak, ako se je narod razriešio svojih veza, koje su ga spajale sa vlastelinstvom, ako je svoj u svojem i ostao, zadruga je ostala u našega seljaka nedotaknuta. Seljak naš postao je vlastnik svoga selišta, svoga posjeda. Ali ovo pravo vlastničtva nije bilo stvoreno za pojedinca, nego je bilo stvoreno za cielu zadrugu. Bijaše to sretno doba za hrvatski narod jer riešen svojih prijašnjih spona, a i robstva, u koje je bio kroz viekove okovan, mogao je mirno uzdahnuti svoj sam u svojem djelu. I to je bilo blagostanje po narod, da se zadružni život, da se ta inštitucija uzdrži. O tom vladaju različita mnienja. Neki misle, da bi bilo po narod bolje, da su se u prvom početku same zadruge razvrgle, po čem bi se došlo do toga, na što se je došlo kašnje za više godina.

Neću, da o tom duže razlažem, nego kažem, da zadruga pod sviestnim i sdušnim nadzorom, pod obranom zakona daje našemu seljaku sva jamstva mirna, sretna i zadovoljna života. Ovo je nedvojbena istina, a naš narod bijaše sretan, kad je bio riešen robstva, kad je postao svoj u svojem, kad je stao na temelj, na kojem se je razvijati imao, pa kada bi bilo više pozornosti i više smotrenosti i kada bi na temelju toga zadružne inštitucije bile osnovane u našoj zemlji, to bi sreća našega naroda morala procvasti.

Mnogi, koji su bili u početku proti zadrugam, došli su kašnje na protivno mnienje i ja danas, ako slušam u ovoj sabornici govore govornika, iztičućih ne volje, koje na narod tište, koje su zavladale onim zadružnim zakonom mogao bi smatrati, da je to veliko zlo došlo sa protivnog uvjerenja. Ja znam, da više puta teoretička načela ne odgovaraju praktičnim potrebam i interesom naroda, pa da teoretička načela vriede samo u toliko, u koliko se u praktičnomu životu izvesti dadu.

Ja nisam nikada bezuvjetno zagovarao inštitucija zadruge, kao da nebi i ovdje iznimke moglo biti, jer nigdje u organičkomu životu ne ima pravila bez iznimke. Tako je i u zadružnomu životu; i tu mogu nastati okolnosti koje iznimku zahtjevaju, ali iznimku ne smijemo nikada smatrati pravilom.

Agrarno pitanje, koje se ne luči od socialnoga, zadružno ovo pitanje došlo je već tri puta pred formu zakonodavnoga tiela hrvatskoga sabora; god. 1871., 187- i kašnje god. 1876. Kada ja stojim pred ovimi fakti, ime pred godinom 1871. 1874., dokle se je zadružni zakon stvarao, čudim se, da se najblažje izrazim ne opre[...] nosti i lahkoumnosti zakonodavnoga tiela, koje je tak[...] ukorienjenu inštituciju u narodu jednim potezom pe[...] ukinulo, a nije se prije pobrinulo, da onu prazninu, ko[...] je tim u seljačkom stališu nastala, nečim drugim zamien[...]

Bijaše preogroman skok za našega seljaka; on je došao iz skrajnjega robstva na podpunu slobodu, došao je iz onoga, gdje je bio sputan i svezan, na pučinu uzburkana mora, došao je u valove svoga života, gdje nije bilo nikakovih spona i veza, gdje se je smatrao sam svojim.

Ja sam u ono doba stojao visoko na popriš̌u javnoga života, ali mene je to pitanje uviek zanimalo. Ja sam uviek najvećim interesom čitao i osjećao za te socialne odnošaje u našoj zemlji, te sam i zastupnike, s kojimi sam došao u doticaj, i u novinstvu zaklinjao i molio, ako se radi već o promjeni zadružnih inštitucija, da se radi najvećom opreznošću, jer sam uviek bio nazora toga, da će biti to najžalostnijih posljedica za zemlju i narod.

Ovdje se obično dogadja ono, što se u svakdašnjem životu dogadja, naime, da više puta i savjeti i opomene ostanu bez uspjeha. Ovdje se dogadjalo, što se i Kasandri dogodilo, koja je mogla dokučivati buduće stvari, ali pod tim uvjetom, da joj nitko ne vjeruje. Tako je i ovdje. Savjeti, koji se davaju u zaštitu zadružna života, odbili su se, a onim pojedincem, koji su to izticali, nije se vjerovalo. Zagovornici tadašnjega zadružnoga života po načelih teoretičnih, po načelih crpljenih iz socialnih nauka drugih naroda, tvrdili su, da je zadružni život, da su zadružne inštitucije najvećom zapriekom kulturnoga razvitka naše zemlje; oni su izticali, da će na ruševinah zadružna života procvasti sreća i blagostanje naroda, koji je bio protivnoga mnienja, taj se držao za mračnjaka i natražnjaka, na njega se nije obaziralo, njegovi su se savjeti malo uvažavali, te su se odbili. Pa ipak, gospodo, žalostno izkustvo od kakovih 15, 16 ili 18 godina, poučilo nas je, da su oni, koji su uzimali u zaštitu zadružne inštitucije, zadruge, ili bar, koji nisu bili za drakoničke zakone, koji su smrtnu osudu izrekli nad zadrugami, pravo imali.

Izkustvo nas uči, da se od onoga dana, kad je bio za hrvatsku zemlju sankcioniran taj zakon, datira nazadak koli materialni, koli moralni.

Ovaj nazadak dade se statističkimi podatci, dade se ciframi dokazati. Ovdje se obično, kad se o tih odnošajih govori, čuje s ove ili one strane: To je vaš sabor stvorio, tomu ste vi krivi. Ali takav je prigovor smiešan, kada se o ovako ozbiljnih okolnostih radi. Ja držim, da tomu nisu krive pojedine stranke, već je tomu kriva kod nas ona struja, što je zavladala, porodivša se s krivoga liberalizma, što se više puta najobsežniji problemi riešavaju nekom čudnovatom lahkoumnošću. Kriva je dakle tomu ona struja.

Ja poznam muževe, koji su na svakoj strani; danas su na vladinoj strani, sutra će biti možda na ovoj, i da ih ima i medju njimi zagovornika zadružnoga života.

Naš narod po svom životu, po svojoj prošlosti, po svojoj naravi, po svojem kulturnom razvoju, jest narod kulturni, vezan na poljodjelstvo: on je srasao sa onom grudicom zemlje, u kojoj živi, njemu je zemlja tako omiljela, da se od nje odtrgnuti neda, a to zemljište u zadružnom životu bijaše dovoljno, da mu podmirnje sve potrebe, on nije doduše u razkošju, u udobnosti plivao, ali je živio, kako seljak može živiti udobno i zadovoljno. Stigle pojedine zadrugare ne sreće, ma koje mu drago, da je obolio, osliepio ili osklastio, da nije bio sposoban za rad, nije pao na teret obćini, nego u najcrnijih danih svoga života, našao je ognjište, utočište, svoj asil u svojoj zadruzi, na svom zemljištu. (Zast. Kamenar: A danas?) Od ono doba, odkako su se zadruge razstrojile, promienile su se znatno te okolnosti; gledajte od ono doba statističke podatke, pa ćete se uvjeriti, da je nastala sve to veća potreba ubožnica i troškova za bolnice i troškove, što sa žalošću spominjem, za kaznione, jer poslie, kako su se zadruge ovako naprečac razvrgle, raste postepeno siromaštvo, rastu kažnjiva djela u našem narodu.

(Predsjedničko mjesto zauzimlje II. sab. podpredsjednik dr. Stjepan Spevec.)

U drugih zemljah, koje su bile odviše napučene, te nisu bile kadre svojih članova braniti na ovom malom prostoru, gdje su živjeli, podizala su se druga sredstva privrede, kako da se narod uzdrži, kako da se narod prehraniti može. Gledajte Česku, Francezku, Englezku, pa će te vidjeti silu božju tvornica, procvat obrta i trgovine i sve ove tvornice, obrt i trgovina davaju privrjedu, davaju sredstva privrjede stotinam i stotinam tisuća pučanstva, stotinam i stotinam tisuća naroda, da može živjeti, da se može prehraniti, akoprem uz najoskudnije okolnosti živi, makar i kukavno živi.

A što se kod nas dogadja?

Razdiobami zadruga — ja ću kašnje spomenuti — došlo se do toga, da je veliki dio pučanstva lišen zemljišta na kom je raditi mogao; jer ono, što ga je zapalo, nije dostatno, da hrani njega i obitelj; kad se sve to provede do posljednje konsekvencije, slučiti će se, da će biti množtvo naroda, koga njegovo zemljište neće moći hraniti. Je li se kod nas pobrinulo, gdje bi se nalazila vrela privrjede drugdje? Zakonodavac nije na to eventualno gledao, on se nije pobrinuo, gdje će oni, koji će možebiti ostati bez zemljišta ili ih zemlja neće moći hraniti, gdje će drugdje naći vrela privrjede i prihoda.

U ono doba reklo se to: kad se razdjele — i to se kod nekih kano motiv smatralo — kad se razdjele zadruge, dobiti će zadruge veliki posjed dovoljan, dostatan broj jeftinih težaka. — Ovaj motiv, ako bi i proveo se, je odviše sebičan, odviše spekulozan, nego da bi se mogao povladiti, Ali drugi je motiv — kako se kazalo — kad seljak razdieli, biti će sam na svojem, znati će ona grudica zemlje, koja me zapane, je moja, ja ću na toj grudici raditi i poslovati, pa će intenzivnim radom i marom nadoknaditi ono, što mu je uzeto tim, što se je zemljište smanjilo.

Medjutim dosadanji uspjeh i izkustvo dovoljno nas

*

poučava, da se niti ta intencija, koju je zakonodavac imao, nije polučila. —

Ja sam ovo pitanje često poticao: odmah kako sam postao članom visokoga sabora, to sam iztaknuo to predlozi, to u formi interpelacija u govorih svojih prigodom proračunskih razprava i u formi peticije.

Zašto? Zato, jer sam smatrao i držim danas, da je to životno pitanje i sve reforme, što ih uvadjamo u upravi i sve investicije, što ih ulažemo na korist zemlje i naroda, sve će jalove postati, neće ploda imati, ako se seljaku neosigura njegova eksistencija, ako se ne urede njegovi agrarni i socijalni odnošaji.

Usljed toga je prije 3 ili 4 godine hotjela vis. vlada nešta poduzeti i nešto je učinila: sastavila je memorandum i u tom memorandumu stavila je preko 30.000 for. i to je razposlala na sve obćine, na sva municipija i podružnice, te je pozvala dotične, neka to uzmu u ozbiljno razmatranje i neka na pitanja ova, što ih je vlada stavila, odgovore. — Municipija su se tomu odazvala i obćina dugoselska bila je prva na redu; uzela je to pitanje u pretres, obrazložila ga i poslala zem. vladi, da to pitanje dalje potakne, da ne zadriema, ona je i peticiju poslala, da potakne i vladu i sabor, da to pitanje, koje uredjuje zadružne odnošaje uzmu u ozbiljno razmatranje. Kad je ova peticija pročitana u ovom saboru, izabran bude poseban odbor ad hoc, koj je imao predlog obćine dugoselske riešiti, koj je glasio ovamo, da se diobe do sada stojeće provedu, a dalje da ne obustavi zakon, dok se ove ne provedu. Kad se je taj odbor izabrao i uzeo posao u ruke, šta je učinio? On je rekao, mi odbijamo peticiju obćine dugoselske i prešlo se na dnevni red upravo onako, kano kad bi imao na redu peticiju kakvoga uzničkoga podvornika, koj moli za povišenje plaće. Ja kao član toga odbora, molio sam tadašnje članove odbora: gospodo, niste tim svoju zadaću svršili, pitanje je ovo važno, životno za naš narod, dajte, da se razgovorimo o tom, da podnesemo saboru pozitivni predlog, da pozovemo vladu na ovo ili ono! — Odbor sastao se ne samo u jednu jedinu sjednicu i tim bijaše stvar zaključena i ja sam uzdahnuo: jadni narode za tako bitne interese tvoje eksistencije tako malo smisla i mara nalaziš u svomu zastupstvu!

Medjutim ja se bojim, da dosadjujem vis. kući, kad ovaj predmet toliko godina ponavljam i uviek ističem, a ja i sada kažem, da ću ja taj predmet uviek budnim okom pratiti, da ću nastojati, dok budem mogao u javnom životu djelovati, da se ne skine s reda, dok se za taj narod nešta ne učini; jer sam podpuno uvjeren, da spas naš ovisi o dobro uredjenih agrarno-socijalnih odnošajih. Ja mislim, da bi svaki član ove vis. kuće bio samnom istoga mnienja, kad bi mogao onda, kad mene seljak zove k bolestniku u svoju kolibicu i kad bi vidio, da moram stupiti u onu kolibicu, gdje on u jednom kutu bolestan leži, a dalje je privezana njegova kravica i svinjče: i kad se sjetiš, taj seljak, koj sada zajedno za svojom kravicom i svinjčetom obitava, imao je njekoč udobnije sgrade za svoje blago, nego sada sam ima.

(Kamenar: To je divno!)

To je posljedica upravo ovoga zadružnoga zakona. Svaki bi se uvjerio samnom, da je ovo živa istina, kad bi mogao samnom poći.

Vidio sam na mršavu zemljištu siromašna starca, gdje motikom kopa zemlju i pitao sam ga, što radi, te mi reče: kopam zemlju, da kukuruz posijem; što će motikom, zašto nema plug? a on će reći: nemam blaga, nemam novaca, da kupim. Za stalno neće mu prirasti toliko, koliko treba za uzdržavanje života. A kad znadeš, da je taj starac član one zadruge, koja je njekoč orala sa 6 pluga na svojoj zemlji i mogla na 100, na 1000 vagana žita priraditi i kad se sjetiš, da nijedan član te zadruge nije trpio oskudicu i kad bi tko samnom pošao i vidio 100 parcela slabo obradjenoga zemljišta i vidio, kako se seljak muči u ne vrieme ore: jer nema blaga, a što se u nevrieme radi, ono se i u nevrieme žanje, a to neće donesti obilna ploda i kad 2 3 katastralna povjerenstva dodju, da mu procjene zemljište i kad ovi kažu: ovo zemljište imade liep položaj, ova parcela mogla bi toliko i toliko nositi, zato ćemo ju uvrstiti u 3. ili 4. razred i kad mu kažeš: gospodine, gledajte, da mi slabo zemlja rodi, seljak ne može obradjivati; a on da ti odvrati: što to na mene spada, dodje li zemljište u druge ruke, nositi će obilan plod, ako taj ne može raditi, raditi će drugi i porez će se smoći: Po tom vidimo, gospodo moja, da gospodarstveni interesi propadaju; jer siromak seljak nije moguć obraditi zemljište, povisiti će se s druge strane katastralna vriednost zemljišta, a privrjeda pada, tereti pako rastu, a u ovom razmjeru mora da seljak propada. Ali kad bi tko vidio u blagoslovljenih predjelih naše domovine, gdje je njekoč blagostanje cvalo, da ne jaka djeca za nami skaču i više put traže kakvu podporu, kakav dar kad bi dakle tko samnom pošao i vidio sve to, tada bi se uvjerio o svemu, da se dalje ići ne smije, da se tomu lieka mora naći, zato se mora nešto učiniti.

Nu reći će tkogod, a tko sili zadruge na diobu, zadruga može postojati, nema zakona, koj bi rekao: ti se moraš razdjeliti. Ali tko poznaje duh i smjer zadružnoga zakona, taj će vidjeti u prvi mah, da to ne stoji. Zadružni zakon malo ne imperativno zapovjeda razdiobu zadruge ali koliko taj zakon sam ne nalaže, toliko je u tom smjeru provedba samoga zakona drakonička; jer se u zadružnom zakonu nalaže, da se nove zadruge ne smiju ustrojavati Kako se to tumači? Ovako. Ako jedan zatraži diobu, ta će iz zadruge izstupiti i drugi moraju privoljeti, ali ovi ne smiju ustrojiti nove zadruge i tako se djele oni hoć ili neću.

Ali sve ovo, što sam sada iztaknuo, nije najveće zlo ima još većega u socijalnom životu našega naroda, još nešta, što ubitačnije na naš narod djeluje, a to su, go

spodo. tajne diobe. Tajne diobe sižu daleko, sižu u davnu prošlost: jer košto sam rekao svi ljudi nisu jednaki. više put se zbilja pokaže prieka potreba. da se zadruga razvrgne ili da koj član iz zadruge otidje i prema takovim potrebam mogu nastati diobe i ljudi su se medjusobno živući sporazumno razdjelili. ali ova dioba nije zakonom provedena.

Takovih dioba nema ni više ni manje. kako je u izkazu proračunskoga odbora od g. 1874. izkazano. nego 2000 u našoj zemlji. a bojim se, da će ih više biti sada.

Ove diobe su najveća rak-rana na živom tielu našega naroda; jer zakon tajnih dioba ne pozna u javnom životu. pred zakonom se takove tajne diobe smatraju zadrugom, ona je prava vlastnica, a ne pojedinac; pojedinac ne smatra se vlastnikom ovoga djela, što ga je zapao i što ga posjeduje 10—20 god. već zadruga, koja ne postoji, koja je izumrla. Iz ovoga sliedi, da glede duga, glede tražbina i glede tereta, da zadruga. koja mora odgovarati za svakoga pojedinca, iz toga sliedi, ako jedan, koj je dužan porez. ne može ga namiriti, da mora platiti drugi, iz toga sliedi najveća pomutnja u pravnih odnošajih; jer više put se sluči, da tko je 20 god. živio sa svojom ženom i ostavi ženi posjed. a kad on umre, dodju drugi, koji su zadrugari bili i otmu ženi onaj djel. Ovo su strašni odnošaji s pravnoga gledišta u našoj zemlji, odtuda sliedi posljedica, koja se protivi pravu i pravici i zdravomu razumu.

U ovogodišnjoj skupštini podžupanije zagrebačke bijaše rieč povedena o tajnih dioba; jer se je upravo jedan seljak tužio na žalostne posljedice tih tajnih dioba i naveo je primjer, gdje su upravo nedužnoga oglobili za dug onoga trećega, koj svoj teret nije podmirio, i tu se je stavio predlog, da se zamoli vis. zem. vlada, da. ako se namah ne mogu provesti tajne diobe. da se barem smatraju prema zakonu, kao i razdiobe. da se ne dogadjaju takove nepravde.

Ja ću vam, gospodo. samo jednim klasičnim primjerom posljedice takovih tajnih dioba obrazložiti. Zadruga A. postojala je. bijaše bogata, imućna i najbogatija u cieloj občini; jer je davala 350 težaka vlastelinstvu. Ova zadruga razdjelila se na 5 djelova, svaki je dio za sebe dobio svoje zemljište. Četiri člana bila su nevaljana, niti su plaćali poreza, niti su namirivali svojih dugova, a domala zadužili su se preko vrata; peti bio je marljiv, radin i nije bio sam za sebe, već se pridružio drugoj zadrugi uz ugovor, ako danas sutra do diobe dodje, da će on pridržati pravo onog djela, što je sa sobom donio. Tako je on mnogo godina — 10 god. živio u novoj zadrugi u najvećoj slozi i miru. Sada je nesreća hotjela, da se je ta zadruga podjelila iz koje je on prešao, on je uzeo svoj djel, ali dodje druga nesreća radi duga radi poreza, koj nisu ona četvorica namirila, prodali su grunt ne samo od one četvorice, nego i od petoga i tako pod konac konca peti, koj je najmanje kriv, morao je stradati: jer je bez kuće i kućišta, plače i nariče, što će sada?

Ovi nisu osamljeni primjeri. naći ćete ih više u svagdanjem životu našega naroda. Dali to vodi k svrhi. k dobrobiti naroda, sudite sami.

I sam zakonodavac stvarajuć zadružni zakon god. 1874. imao je na umu tu okolnost, štetne posljedice tajnih dioba i zato je stavio preklusivni rok od dvie godine u kojih se sve tajne diobe ureda radi provesti imadu.

Od ono doba pak do danas nisu protekle dvie godine, već jedanaest godina, pa ipak iza 11 g. ima 2000 takvih tajnih dioba. Ja stoga u tom pogledu ne bih mogao nijedne vlade odriešiti od krivnje. što nije u tom smislu radila onoliko. koliko je morala i imala raditi u interesu naroda

Sada prelazim na zadruge one, koje su prijavile svoju želju, da se razdiele. a ipak nisu još razdieljene.

Struja liberalizma, koja je zavladala širom svieta, provlači se svikuda i doprla je do našega seljaka, do našega puka; samo što se je kod nas drugačije shvatio nego se je imao shvatiti. A to zlo shvaćanje liberalizma podkopalo je svaki auktoritet.

Danas je auktoritet uzdrman u svojih temeljih od sgora. Auktoriteta nema. a ja to veoma žalim stoga, jer to ima štetne posljedice po narod i narodni razvitak, blagostanje i uljudbu samu. Gdje je krivnja? Ja bih rekao. da budem pravedan. krivnje imade odsgora. krivnje imade odsdola: odsgora, ako si ne zna auktoritet pravom ljubavi prama dole sazidati, ako se ne da pravdoljubljem i nepristranom stegom braniti; a krivnja je od sdola, ako se ruši i podkapa, jer bio kakav mu drago auktoritet, kad pada, to je šteta po narod. To je moje duboko uvjerenje, kad nema auktoriteta gore. manje će ga biti kod občinske oblasti. koja je u najužem doticaju s pukom, s narodom, kad ga tamo nema, nećeš moći naći auktoriteta u obitelji medju otcem i djecom. A kad u obiteljskom krugu nema auktoriteta. kad ga nema nigdje, zar mislite, da može gospodar u zadrugi kakav auktoritet imati? Ne može ga imati.

I danas ima u mojoj župi mnogo zadruga. ali mnoge zadruge, veći dio tih zadruga jest, koje nemaju danas gospodara. Zašto? Nitko neće toga posla preuzeti, jer zna da ga neće nitko slušati. A gdje u kući nema gospodara, to budite uvjereni, da će do diobe doći, ovo su predteče diobe. Dakle pomanjkanje auktoriteta krivo je, da se diobe moraju provadjati i da se prijavlja sve više dioba tako, da će ih posve nestati.

Ali još je jedno zlo. a povod tomu zlu opet je zadružni život. Imade u svakom mjestu ljudi sebičnih. koji traže svoju osobnu korist. osobni probitak. ljudi, koji iz neznanja ili može biti slaboće drugih, vuku svoju korist na štetu njihovu. Evo kako to biva.

Više puta se nadje koji član zadruge, koji niti ne misli na diobu. koji se je povlačio godine i godine okolo. koji je bio možebiti u bolnici ili kaznioni, možebiti danas kod jednoga sutra kod drugoga, ne intresira se za posjed,

on zadovoljno živi. Kakav sebičnjak primami ovakova čovjeka k sebi, gosti ga, tovi kroz pol godine i zato vrieme nagovara ga, da zatraži diobu. On zatraži diobu i dobije.

A znam, gdje je takav dobio 15 jutara zemljišta, jer je sam polovinu zadruge imao. Dobio je taj dio, a jeli se je tim okoristio? Nije, nego je zapalo onoga, koji ga je hranio i gostio, on mu je toliko naračunao, koliki je dio dobio, a dio je bio vriedan 2000 for., on ga je prodao za 200 for., a onaj čovjek još se potuca, možebiti krade ili zlo dela.

Ali to nije dosta, za takovoga nema žalosti ni brige, nema žene, djece, ali ima takovih ljudi, koji troše rasiplju imetak a imadu ženu i djecu, prolumpaju što imadu, prave dugove, vjerovnik uzme pod dug njegovo zemljište, a njemu neostane ni mrvice zemljišta, što mu preostane? Potuca se okolo, možebiti se primi kradje i nadje si stan u kaznioni ili bolnici, a djeca moraju se potucati od nemila do nedraga i prosjačiti, a možebiti dodju na stazu, na koju ih je naveo roditelj njihov, njihov otac. Ovo su žalostni odnošaji, koji se danomice u našoj zemlji razvijaju, i kojim treba na put stati.

Usljed izkaza proračunskoga odbora od g. 1884. bijaše još u našoj kraljevini prijavljenih, a ne riešenih dioba 7000. Od ovih 7000 prijavljenih a ne riešenih dioba spada do blizu na podžupaniju zagrebačku. Uzmite sada 700 zadruga, koje su na putu za diobu, koje hoće, da se dioba provede; uzmite sada, kako je tu moguće gospodarstvo, kakav napredak, kakva je moguća kultura? Jer čim zadruga prijavi diobu, što biva? Svaki zgrabi koji komadić zemlje, to izore, posije, posvade se, imade krvi i zatvora, a kad se posprema sjetva, onda je sigurno tučnjave. Kad zadruga hoće, da se dioba provede, nitko ne mari za zadružno blago; a blago representira velik imetak. Jedan put je načelnik morao 10 članova zadruge zatvoriti, jer blagu nije nitko htio dati jesti. A kad dodje vrieme, da treba orati sgrabi jedan, jedan par volova, drugi drugi, ore, a nitko se ne brini, da blago hrani. I tako blago propada, a obično, kad dodje do toga, da kad se dioba provede, nema blaga.

Ali to još nije sve.

Imade dioba, koje se provadjaju godine i godine, ima primjera, gdje se provadja jedna dioba 10 godina, a zadruga potrošila je više od 3000 for., a još do dandanas nema diobe.

Ovdje bi se moglo staviti pitanje, koji su uzroci ovomu sporomu provadjanju dioba.

Ja ću navesti neke uzroke i ono, što navodim, navodim, što sam vidio, što sam znam i zašto jamčim.

Uzroci su: skupa provedba dioba. Kad je zakonodavac zadružni zakon imao na umu, da posao pojednostruči, da bude jeftin, te je na jedan faktor gledao, da jeftino radi, ali nije mogao ograničiti mjernike, koji diobe izvadjaju. On traži svoju zaslugu, takove zaslužbe obično su velike, jer znamo, da zadruge, ako su velike, potroše 50 do 100 for. na mjernika. Ali to nije zloporaba, jer tko radi, neka i zasluži, ali pravednost zahtjeva, da on, koji dobije plaću, koji je posao preuzeo, da taj posao točno izvede. A što biva? Ne znam, je li je slučajno, da su se baš u ovoj podžupaniji i občini, gdje ja živim, takvi drastični slučaji dogodili, kakvih nigdje nije. Ja znam zadrugu, koja je prije više godina dala predujam mjerniku, da dodje izmjeriti, dala je 30 for.: vuklo se je godinu dana, mjernik nije svoga posla obavio i umre.

Mjernik umre, zadruga nije podieljena, ide i traži svoj novac natrag. Mjernik nije ništa ostavio, stečaj je bio zaključen, seljak nije dobio ništa. Šta će sada učiniti? Jer je već dioba začela, traži drugoga mjernika. Nadje drugoga mjernika, dade i njemu predujam od 25 for.

Ni taj mjernik nije došao, da podieli, predujam je primio, ali ne sreća je htjela, da je i taj umro. Dodje k trećemu i tomu dade predujam i taj je umro. Ovo je čudnovat slučaj sa Lorenzom, Benkom i Reichlom; ne sreća je htjela, da je svaki umro, a diobe nije proveo. Naravno, ovakav slučaj ne sretan je, koban za narod i ja sam sastao seljaka, gdje je plačuć nosio novce u žepu i reče: što ću učiniti, bio sam kod dvojice, sada bih mogao da radim i idem k trećemu, a bojim se, jer sam već dva put izgubio, da i ovaj put ne ću izgubiti. To je jedan uzrok.

Ima drugi uzrok taj, što sami članovi zadruge prave zaprieke i to onaj, koji zatraži diobu, misleć, da će ga mnogo zapasti. Ali kad se ide izvadjat, izvadi rodoslovje i vidi, da će ga najmanje zapasti, jer koja je loza najjača, najprije traži diobu, pa tako se sluči, da jednu lozu od 30 članova zapadne 10—15 rali, dočim drugih 10 članova, jer sačinjavaju tri loze zapadne 45 jutara zemlje.

Ja sam jednom pravio rodoslovje, pa sam rekao: za ime božje, što tražiš diobu, tebe će vrlo malo zapasti, budi miran u zadrugi: — Pa kako je to, zašto? — Tako je, zakon pušta diobu po lozah — Onaj, koj bi dobio najmanje, veli: ja neću nikada mjernika pustiti na zemljište, koji su moji otci i djedovi obradjivali. Veli, da neće pustiti. I tako se sbilja dogadja, u takovom slučaju mjernik dodje, jedan član mu se suprotstavi i mjernik otide, njemu je svejedno, dodje drugi put i treći put, a dioba se ne može provesti. Znam za zadruge, kojoj je polag zakona bila dioba dozvoljena, ali nikako nije mogla doći do toga, da se dioba provede; kad je mjernik došao, protjerali su ga.

Uzmite dakle te odnošaje u našoj domovini, kako se danomice razvijaju, pitam vas, je li je moguće, da se radi o dobrobiti i blagostanju naroda. Porezi su težki, daće velike, ali da su socijalno-agrarni odnošaji onako udešeni prama naravi, životu, ćuvstvu, osjećajem našega naroda, narod bi sve snosio i podmiriti mogao. Ali kad je raztrovan na svom kućištu, u svojih socijalnih odnošajih, kad njega ti odnošaji ubijaju, kad mu oduzimlju svu ži-

votnu snagu. težko je govoriti, da se narod digne, da se blagostanje podigne.

Zlo je i to, što kad se diobe provadjaju naš zakon nema mjerila, do kojega se mogu diobe obaviti, a više puta je nemoguće takovo mjerilo donieti. A što biva? Obično biva, da se otac sa svojim sinom odieli od zadruge. mislite, da je otac u zadrugi sa djecom? Ne ima auktoriteta. Otac kaže sinu: daj to radi, daj to i neće ga slušati, a otac, da mirno zadnje dane svoga života proživi, i siedi otac pod siede dane: dočim je mladu dobu proživio sretno, možda i težko u zadružnih odnošajih, mora ostati sam u svojoj kolibici, gdje ga djeca ne gledaju. I tako došlo je već do toga, da se otac sa djecom dieli.

Ovim sam, gospodo, razvio situaciju seljačkoga stališa, kako postoji.

Kad sam to iztaknuo u proračunskoj razpravi, reklo mi se je, da je to ne patriotično iznašati rane naroda na vidjelo.

Ja pako držim, da onaj, koji ljubi diete svoje, da će gledati, da pozna mane djeteta svoga. Ja držim, da to nije ne patriotično, ako liečnik razgali rane bolestnika, da ih izvida. Ja to činim samo u tu svrhu.

Tom zgodom mi se reklo, da sam fatalista, što mi je Karlo Mihalović predbacio: Ti rušiš stanje zemlje, a ne donosiš lieka.

Ja opet velim: Nisam fatalista, jer se nadam u dobru zviezdu i providnost, da imade u narodu uvidjavnih ljudi, koji imadu osjećaja za svoj narod, koji su pripravni, da sile svoje umne požrtvuju.

Ja znam, da se tim odnošajem, ako bude ljubavi i mara m že pomoći; ja znam, da je dvanaesta ura, da se pristupi tomu radu, da se ti odnošaji iztisnu.

Budi mi dozvoljeno, kad sam već strpljivost ove vis. kuće zlorabio, da se još na jedan odnošaj osvrnem, koji doduše ne stoji u ne posrednom savezu sa zadružnim odnošajem, ali ipak zasieca u socialne odnošaje našega naroda, a to jest ono, što se je više put u ovoj vis. kući izbiralo, da narod u nekih predjelih naše domovine materialno propada, da je siromašan, kao što se n. pr. kaže za gornje Zagorje. To je živa istina, to već znade i sabor, kada nerodica, elementarne nezgode prisile, da naše podpore iz budgeta za ovaj siromašni narod dajemo.

Koji je uzrok tomu, da taj narod, koji je marljiv i radin u siromaštvu kuburi? Tomu je uzrok, što je taj predjel prenapučen, tako, da ne može onoliki broj pučanstva hraniti, jer na jednu četvornu milju dolazi preko 6000 duša, dočim u najplodnijih dielovih naše domovine u Slavoniji na jednu četv. milju dolazi 500 duša.

To je golema razlika. Pomislite, kako bi se našim socialnim odnošajem moglo pomoći.

Ja mislim, da bi bilo dobro i kod nas, da se pomisli na kolonizaciju; nu ne na zaantlantičku i u zamorske predjele. Mi ne idemo van, mi ljubimo domovinu, nam je zemlja sveta, na kojoj živimo, mi ne idemo dalje: mi želio bi, da se kukavac Zagorac, koji ima volju, da radi, a ne ima zemljišta preseli u Slavoniju, gdje ne ima radinih sila i gdje Česi, Magjari i Niemci liepo uspievaju: zašto da se Zagorac ne preseli u onaj predjel, gdje bi mogao uspješno raditi. Ja znam, da je to pokušano ne u provincijalu, nego u krajiškom dielu i ja znam, da imade mnogo obitelji u križevačkoj regimenti, koje su se doselile iz Otočca, iz Like, pak su se liepo priučile onomu podnebju i onoj klimi, pak su najradeniji i najmarljiviji gospodari, pak su sada bogati muži i živu dobro.

Tako bi se moglo i Zagorcem učiniti, koji bi pod onim podnebjem živili, pak uz svjež duh moralan život, koji je u Zagorcih, može biti bi se onaj duh, koji nije posve čist medju narodom u Slavoniji pomladio, osvježio, tako se mladji naraštaj okriepio.

Ja sam to spomenuo, da se i to kod uredjenja naših odnošaja u obzir uzme.

Uredjenje socialnih odnošaja je problem, kojim se svi narodi bave, kojim se zanimaju učenjaci, te su o tom znanstvena djela napisali. Ovaj se problem mora riešiti i u našoj domovini.

U prostranoj ruskoj carevini, koja se je držala za barbarsku, posvećivala se je velika sumnja stališu seljačkomu. Ruska vlada čini najviše u prilog ovomu stališu. Tako se i car ruski zove: „car mužika“ To mu je na čast i on imade u prostom narodu najveće uporište svoje vlasti, jer je narod za dinastiju fanatiziran, što biva svagdje, jer je seljački stališ najvažniji faktor u svakoj zemlji, a koja zemlja pušta s vida taj faktor, ne može napredovati. Ja ovdje navadjam, ako i nije točan primjer Poljsku, koja je više put naprezala svoje sile za slobodu, ali seljak nije razumio vlastelina, niti je vlastelin razumio seljaka, pak je seljak ostavio ovdje na cjedilu.

Gdje se hoće veliki kulturni ciljevi postići, uviek se mora tim faktorom računati, uviek se mora ići za tim, da se taj faktor podigne, a priznajem, da je težko doći seljaku, jer nas ne shvaća, jer nije kadar uzpeti se do visine, na kojoj stoji inteligencija. Nu pošto se on ne može uzpeti do naše visine, mi moramo do njegove nizine sići, te ga postepeno iz nizine dići, moramo mu dati misao, što je za njegovo dobro najbolje i u tom radu imadu sve stranke istu zadaću, treba da budu složne za narod i vlada s narodom.

Vladi leži to u njezinom interesu.

Tužilo se je više put sa vladine stolice, da je narod zaveden. Dobro. Nu do nje stoji, da ona digne blagostanje u zemlji, da digne blagostanje u narodu prosvieti toga čovjeka, da davši mu uvjete toga života, davši mu sredstva, da može biti svoj u svomu, da može misliti svojom mišlju, može živjeti životom svojim i kad seljak do toga dodje, sigurno se neće dati od nikoga zavesti.

To je zadaća poštovane stranke prava, koja niknuvši iz naroda, imade interes, da taj narod zastupa, da bude oduševljen, da bude sviestan svoje zadaće. Nu narod ne

može biti sviestan na prosjačkom štapu, nego samo onaj, koji imade uvjete materialnoga i moralnoga razvitka, koji uživa blagostanje.

Što se nas tiče, može biti će tko kazati: što ćete vi ne odvišnjaci? koji smo često svemu krivi, kako se kaže; dapače je u proračunskoj razpravi rekao g. Miškatović, da su ne odvišnjaci za dobe braće Horvata i Pažlžne krivi, što je Vladislav prodao Dalmaciju Veneciji.

Što ćemo mi neodvišnjaci, kojim se predbacuje, da ne poznamo narod i da nas narod ne pozna i s toga odziva u narodu ne nalazimo? Što ćemo mi neodvišnjaci, kojim se predbacuje, što je rekao g. zastupnik pregradski, da oni živu od milosti stranke prava? Što ćemo mi, koji ne imamo raison d' être? Ja kažem, da ćemo biti svaki nas sretan i presretan, ako ćemo kao najprostiji radnik makar i kamečak doprinieti onoj sgradi, koja se zove narodna sreća, narodno blagostanje.

Neodvisna stranka i ja u toj stranci imajući svoj program, na kojem stojimo i koji ga sliedimo iz uvjerenja, a po mom najdubljem uvjerenju dadu se polučiti oni ciljevi, za kojimi narod gleda, ipak kažemo; Ako štujemo i držimo do svoga programa i do svoga obstanka, da je program i stranka samo sredstvo, a nije ideal, kojemu se klanjamo. Nu meni je u srcu upisana sreća, dobrobit i blagostanje naroda. Neka narod cvate, neka se blagostanje digne, neka bude domovina sretna, pak neka i ne bude naše stranke. Mi se tomu klanjamo, pak ćemo svimi silami podupirati vladu u tom nastojanju, koje ide na dobrobit našega naroda.

Ja ovdje nisam predloga stavio, što bi se imalo učiniti, kako bi se mogli promieniti ti odnošaji. Zašto? Jer ne mogu biti tako ne ćedan, da kažem, da imam zato sposobnosti i znanja, za koje ne imaju niti veliki učenjaci.

Nu ja predlažem, da se vlada pobrine zato, da sabere ljude teoretički naobražene, koji poznaju sve odnošaje našega naroda, njegove socialne rane, da ih pozove ujedno u enquetu na dogovor, da im stavi viseća pitanja, koja se imadu riešiti, a prema rezultatu viećanja, da predloži saboru zakonsku osnovu, koja radi o promjeni pojedinih paragrafa zadružnoga zakona.

Ja završujuć svoj govor, preporučam što toplije na uvaženje moj predlog. (Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Prelazi se na interpelacije.

Rieč ima gosp. zastupnik Gržanić, da stavi interpelaciju.

Josip Gržanić: Gospodo! Preuzv. g. glavar zemlje izrazio je u svom govoru, da je i on pravedan i da stoji na temelju zakona. U istom se je smislu izrazio i presv. g. predstojnik nutarnjega odjela, koji je osobito na nišan uzeo u svom govoru od 1. svibnja nas, zato što smo proti činovničtvu zemlje. (Navadja navod iz „Narodnih Novina".)

Evo, što je rekao (čita):

„Zemlja može imati samo takvo činovničtvo, koje je kadro proizvesti, i ja sam sretan, da mogu kazati, da se hrvatsko činovničtvo, što se tiče inteligencije, sposobnosti i čestitosti, ne boji sravnjivanja s nijednim stališem u ovoj zemlji".

Visoki sabore! Vrlo je žalostno da se u ovoj vis kući sa stranačkoga stanovišta prikazuju javni odnošaji u ovoj zemlji u slici, koja ne odgovara pravomu stanju stvari, a to je tim žalostnije, čim je ono ne osnovano mnienje, koje gdjegdje u inozemstvu vlada o javnih odnošajih ove zemlje, samo odjek onih ne opravdanih osvada, koje se u vis. kući ovoj podižu proti upravi i sudstvu, što ne škodi samo reputaciji ove zemlje, nego i njezinomu kreditu.

Dobra uprava moguća je samo ondje, gdje svi slojevi pučanstva prianjaju oko toga zadatka, podupirati javne organe uprave, ali žalibože kod nas se stavljaju zaprieke vladi i organom njezinim baš s one strane, koja najviše viče na lošu upravu.

Tu se je dakako sa strane slavne većine pljeskalo i odobravalo. Ja do rieči ništa ne držim, ako se rieči ne slažu s čini, a čini su me osvjedočili, da ne mogu niti neću vjerovati riečim.

Gospoda od većine prigovarajuć opoziciji navadjali su i tražili su konkretne čine, da se nebi prigovaralo bez toga činovnikom i molila su, da opozicija konkretne slučajeve navede.

Meni se čine oni govornici tražeć konkretne slučaje, kao onaj, koji je u šumi, pak od samih stabala ne vidi šume. Dan na dan se navadjaju pritužbe i to iz raznih krajeva, a nikada se ništa ne čini, a što je najgore, traže se konkretni čini, o kojih su najbolje oni osvjedočeni, koji te čine traže.

Najprije ću govoriti načelno. Danas je zavladala moda, da se postavljaju u svih gradovih vladini povjerenici. Želio bih, da me vlada uvjeri o zakonitosti toga, nu ja nisam s tim na čistacu. Mislim, da zakon shvaćam, da ga razumijem, ali ne na onaj način, kako vlada svoje povjerenike postavlja i mislim, da nije kadra to nikako zakonom opravdati. Načelo je izraženo u zakonu, da se vladini povjerenici postavljaju samo u onih slučajih u gradovih, kad je ili zastupstvo razpušteno, te vladin povjerenik mora izbor obaviti u najkraćem roku, ili ako se izbor obavlja, da bude pod kontrolom vlade: ali vladin povjerenik ne smije se upuštati u agitaciju i ne smije uplivati na izbor. Jedina je provedbena naredba, kojom je taj zakon u život stupio, kaže, da prve izbore vodi vladin povjerenik, nu ti su prošli kod nas po svuda.

§. 35. zakona od 28. siečnja od g. 1881. ob ustroju gradskih obćina u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji glasi (čita):

„Zemaljska vlada vlastna je izaslati svojega povjerenika, koji ima bditi, da izbori budu obavljeni točno po

propisu ovoga zakona, ali ne ima uticati u slobodnu volju izbornika".

Nadalje glasi §. 45. (čita):

„Zemaljskoj vladi pripada pravo razpustiti s važnih razloga gradsko zastupstvo, nu u tom će slučaju najdulje za 8 dana po razpustu zastupstva razpisati nove izbore, koji se moraju za četiri nedjelje po razpisu obaviti.

Dok ne ima gradskoga zastupstva zamjenjuje ga vladin povjerenik zajedno sa gradskim poglavarstvom po propisih ovoga zakona".

Dakle to samo stoji u zakonu, koliko je meni poznato.

Kad se nebi dogodilo zlo i na zator naroda odaslao vladin povjerenik, ja nebi niti ustao.

U gradu Senju već su bila, koliko je meni poznato, dva povjerenika. Niti jedan od ovih slučajeva nije nastao, svaki put je zastupstvo ostalo u svojoj vlasti, a vlada je imenovala svoje povjerenike, koji su upravljali s imovinom gradskom, te su ga razsipali na tisuće, a ne na stotine.

Zašto je vladin povjerenik poslan u grad Senj g. 1882. to će znati tadanji predstojnik Živković, i koji mu je vlada naputak dala. Nu da je taj povjerenik ne zakonito upravljao, to je jasno, što nije niti izbor razpisan, niti ga je trebalo, jer su samo 2 gradska zastupnika manjkala, dočim zakon veli, da se mora izbor obaviti, ako najmanje 3 zastupnika manjkaju. Vlada dakle ne može opravdati svoj čin, što je poslala svoga povjerenika za nadzor izbora zastupstva, jer je zastupstvo ostalo u svojoj službi.

Što je tamo radio vladin povjerenik? Ponajprije je, nemojte dvojiti o riečih, jer su dokazane, ustrojio družtvo, pijančevno, kojemu on bijaše predsjednik. Činovnici, koji nisu došli svaki dan na sastanak k večeri, bili su kao ne prijatelji političkoga sistema tuženi, denuncirani i proganjani.

Što drugo?

Navesti ću konkretan slučaj, da se može suditi o tom vladinom povjereniku. Jedne nedelje bio je odpravio gradskoga kapetana neka ide u stanovitu gostionu, jer da će se ondje izgred dogoditi. Na uvjerenje njegovo, da ne bude izgreda, rekao mu je: Ja znam sigurno, da će biti. Tu su povjerenik Klemenčić i gradski kapetan Fabiani. Kapetan došav u dotičnu gostionu vidjeo je družtvo obrtnika, koji dakako ne spadaju vladinoj stranci, koji su se zabavljali i pjevali. U to dodje klica ljudi, dvojica, trojica li, koji su počeli zadirkivati, a to su bili prijatelji Klemenčićevi, psujuć na Hrvate kličuć „eljen" itd. Ovi su na to odvraćali i na jednom jedan od onih, koji su zadirkivali, odleti Klemenčiću, koji dodje unutar, pozatvara ljude te ih odsudi nekoje na 15 dana, a nekoje odmah zatvori. Taj je slučaj bio kod vis. vlade na riešenju. Klemenčić je ove odsudio na 15 dana, ovi su rekurirali, a vlada je odredila, da se imade iztraga iznova povesti, kad je uvidjela, kakvi su to slučaji i odnošaji.

Ja ne znam, je li dobio taj povjerenik naputak od vlade, ali čim ga je ona poslala i on š njom u korespondenciji stajao, mislim na svaki način, da ga je imao. On je gledao, da li imade obćina gdje koji novčić i gdje god ga je našao, potrošio ga je po svojoj volji i ne pitajuć zastupstva. Videći, da se je gradska blagajna osušila, zavirio je, da li ima zaklada kakvih i nadje zakladu ubožkoga zavoda. Naravski, tko će agitirati treba novaca. On opazi 4000 fr. državnih obveznica i digne ih iz ubožkoga zavoda i založi ih za 2000 for., a novac potroši.

Ubožki je zavod imao 2000 for. gotovoga novca u štedioni naročito u tu svrhu, da se imade uručiti nekim suprugom Biankini. Ubožki je bo zavod podpisao obvezu, da će izplatiti spomenutim suprugom 2000 for. čim sa pokretnina budu brisane stanovite uknjižbe. To je učinjeno, ali ubožki zavod ne može sada zadovoljiti obvezi, jer je Klemenčić potrošio sve novce.

Nadalje je bez pitanja zastupstva prodao dvie kuće ubožkoga zavoda na svoju ruku bez da je itko na svietu o tom znao Osim toga je novac, koji je utjeran od raznih globa, a taj iznaša preko 400 for., opet potrošio. U što? U agitacije i kortešacije, kad je postavio za načelnika Vuića. On je taj novac razdieliti dao medju siromake, ali ne zato, da im pomogne, nego da kliču živio Vuić i živio Klemenčić. Sve te novce on je potratio. Ubožki zavod imade pravila, po kojih postoji odbor, koji upravlja tim imetkom i niti vlada, niti zastupstvo se ne ima u to pačati, a ta jadna kukavica poslana od vlade uništio je taj zavod, koji sada ne može podmirivati troškova. Evo, supruzi Biankini tuže obćinu za izpunjenje ugovora, izplate od 2000 for., a ubožki zavod, ne imajuć novaca, ne može drugačije raditi, nego pritužiti se vladi, da ona odgovara za čine svoga ljubimca, svoga poslanika.

Ja nazrievam u svem tom zloporabu, a na neki način i pronevjerenje, jer je to učinio u vlastite svrhe. On je htio tim polučiti svrhu, da ugodi vladi, što je i zbilja polučio. On je postao podžupanom pod vladom g. grofa Khuena-Hedervarya.

U što su se ti novci najviše trošili? Možda će se kazati, ako mi bude odgovoreno, najviše se trošilo na doček bivšega bana grofa Pejačevića Gradsko je zastupstvo zaključilo u odnošajih, u kojih je žalibože, da će potrošiti 1000 do 1200 for. Ja mislim, da je to liepa svota i da bi se mogao liep doček učiniti. Nu činovnici, a na čelu im načelnik, kojega je vlada ne znam kojim načinom splela, potrošili su preko 5000 for., a nisu imali pokrića. Dakle radi toga su dirnuli u ubožki zavod. Za doček ljudi taštih troši se toliko novca.

Ja mislim, da to nije opravdano ni ljudski, kada se s novcem, kojim se sirotinja uzdržaje, dočekuje ban. Ja mislim, da se to ne slaže sa išto uredjenim stanjem koje države. Od tih 5000 for. niti dana današnjega obćina račune dobila nije.

Gospodo! Senjska obćina, odkad je dobila svoju samoupravu, razmjerno je, to mogu uztvrditi, najviše za

svoje poliepšanje učinila, više nego ijedan hrvatski grad. To su ljudi, koji ljube svoj grad, koji su požrtvovni. Tko je bio pred neko vrieme u Senju i vidi danas Senj, moći će mi to potvrditi. Odkad se je pako vlada počela miešati u gradske odnošaje, od toga dana, od toga vremena postao je grad tako rekuć insolventan, ne može niti plaćati činovnike svoje, ubožki zavod ne može sam pokrivati troškova, nego se moraju pokrivati iz gradske blagajne.

Vi nam jošte kažete, gospodo, da ne navadjamo konkretnih slučaja! Kažete nam, da smo anarhisti, a ja pitam: tko je anarhist? tko ruši, je li mi ili vi i vlada? Mi smo dizali, dok vlada nije dirala u nas, a kad je vlada dirnula, ruši se i srušit će sve.

Ja sam uvjeren, gospodo, da ova vlada kao i sve prijašnje od Mažuranića nisu radile o ničemu drugomu, nego o propasti naroda, kao što i njezini povjerenici . . .

Predsjednik: Molim g. govornika . . .

Josip Gržanić: Što branite. što ne valja. (Nemir.)

Predsjednik: Izvolite se držati poslovnika . . .

Josip Gržanić: Ja navadjam konkretne čine.

Predsjednik: To su osvade. (Nemir i prigovaranje.)

Josip Gržanić: To nisu osvade. Ako su to osvade, ja se liepo zahvaljujem. Ovo nije niti jedna trećina. što sam naveo.

Predsjednik: Ja ništa ne kažem o činih, ali vi pripisujete vladi neprijateljske tendencije proti narodu. Izvolite čine navadjati.

Josip Gržanić (nastavlja): Ja samo kažem, da je vlada toga povjerenika imenovala za nagradu podžupanom i to se odnosi na današnju vladu, jer ga je ona nagradila za taj čin. Ona dakle odobrava te čine i slaže se š njimi.

Ja nisam ovu interpelaciju iznio za drugo, nego da se odužim narodu i da iznesem ovo na vidjelo, na čemu smo i kako vlada Njeg. apost. Veličanstva radi. Molim, da mi vlada odgovori i nadam se. da to ne bude u mom odsuću.

Ja sam tim dovršio, te ne trebam više govoriti, jer interpelacija sama govori (čita):

Da li nam može i hoće preuzvišeni g. glavar kr. zem. vlade odgovoriti na sliedeću interpelaciju:

1. Kojih li se zakonskih ustanova vis. kr. zemaljska vlada drži, kad ostavljajuć gradska zastupstva u svojoj službi, povjerava upravu gradova naravnoga i prenešenoga djelokruga svojim povjerenikom?

2. Je li vis. kr zem. vladi poznato, da je takov vladin povjerenik za grad Senj god. 1882. g. Oktavian Klemenčić mimo zastupstva na svoju ruku dirnuo u zakladu ubožkoga zavoda grada Senja, te 4000 fr. državnih papira založio za svotu od 2000 for.; da je povrh toga opet gotovih 2000 for. istoga zavoda, naročito uloženih za korist suprugâ Bianchini, izvadio i potrošio; da je isti dvie kuće istoga zavoda samovoljno prodao i novce potrošio, da je isti povrh svega toga jošte znatne druge iznose ove zaklade potrošio u koje kakve svrhe?

3. Je li vis. kr. zem. vladi poznato. da sada supruzi Bianchini na temelju ugovora, jurve uknjižena, tuže ubožki zavod na izplatu onih 2000 for., koje ubožki zavod sada ne ima i obvezu izpuniti ne može?

4. Je li vis. kr. zem. vladi poznato, da je isti povjerenik ne osvrćuć se i ne pitajuć gradsko zastupstvo znatne izdatke učinio i iz gradske blagajne na koje kakve svrhe; dieleć nagrade, nabavljajuć koje kakve predmete, razbacujuć se tako obćinskim novcem, da je gradsku obćinu skoro insolventnom učinio, a ubožkoga zavoda glavnicu, u koju nitko bez kazni dirnuti ne smije, tako osakatio, da ne može redovitih troškova pokrivati?

5. Ako je to sve vis. kr. zem. vladi poznato, da li ona taj postupak svojega povjerenika odobrava i čim ga opravdava?

6. Ako joj to sve nije poznato i taj postupak svojega povjerenika ne odobrava i protuzakonitim smatra, je li voljna proti njemu zakonito postupati i pobrinuti se za naknadu oštećenikom?

Predsjednik: Interpelacija će se uvrstiti u zapisnik i predati zem. vladi.

Rieč imade gosp. zastupnik Grlić, da stavi interpelaciju.

Gjuro Grlić: Visoki sabore! Ja držim, da nam je svim poznato, da se u našoj pravoslavnoj crkvi ne može uredno služba božja obavljati, ako ne ima učitelja u župi. Ja sam iz župe novo-topoljske. Ta već više godina ne ima učitelja. A zašto? Jer ne ima dovoljni broj djece. Moralo bi ih biti 40. a ima ih samo 32

Visoki sabore! To čini veoma ne ugodan utisak na puk, kad ne može župnik obavljati službu, kao što to vjera zahtjeva.

Mi imamo u Novom Topolju liepu sgradu školsku i fali nam samo osmero djece, jer ih imamo samo 32.

Ja bi, gospodo, bio podpuno uvjeren, da kad bi se od toga odustalo, nebi smetalo ono osmero djece, pošto ja ne želim konfesionalnu nego komunalnu školu, te da se namjesti jedan učitelj, koji je pravoslavne vjere, koji bi mogao dotičnomu župniku odpojati.

S toga sam tako slobodan staviti sliedeću interpelaciju (čita):

„Pošto u Novom Topolju u garčinskom kotaru obstoji pravoslavna župa, te pošto u istom mjestu postoji i školska kuća, ali žalibože već 3 godine bez učitelja, te pošto pravoslavni svećenik bez učitelja, koji istome mora odpjevati, ne može ni svoju službu božju vjerodostojno obavljati, a iz mjesta 32 djece školu polaze, to neka bi mi visoka vlada odgovoriti udostojila, da li je voljna od zakonitoga broja djece od 40 odustati, te obzirom na župu početkom školske godine 1885|6. u Novom Topolju komunalnu školu otvoriti i učitelja pravoslavne vjere namjestiti?“

(Tečajem ove interpelacije zauze predsjedničku stolicu g. Mirko Hrvat.)

Predsjednik: Ova će se interpelacija uvrstiti u zapisnik i predati zemaljskoj vladi. Rieč ima g. zast. Grlić, da stavi drugu interpelaciju.

Gjuro Grlić: Visoki sabore! Nam je krajišnikom poznato, da odkad su šume razdieljene u šume imovne i državne, da su žitelji podieljeni na dva diela na t. z. pravoužitnike i ne pravoužitnike. Pravoužitnici dobivaju drva uz podplatu, a mi. koji smo ne pravoužitnici, ne možemo dobiti drva uz gotov novac. Dok su šume obstojale, dobivali smo drva uz uplatu takse za ogriev potrebna.

Iz razloga toga, što mi u brodskom okružju drugoga vrela ne imamo i što iz stabla, koja se prodavaju poduzetnikom za izradjivanje, imadu se samo drva izradjivati, a odpadci pripadaju pravoužitnikom, stoga stavljam na visoku vladu sljedeću interpelaciju (čita):

a) Jeli vis. vladi okolnost poznata, da takozvani „nepravoužitnici“ bivše Krajine uz gotov novac ne mogu kupiti gorivih drva iz „brodske imovine“, koja je jedino vrelo u brodskom okružju, a osobito u Garčinskom i Vinkovačkom kotaru i

b) Ako je vis. zem. vladi poznato, hoće li se tomu odazvati, da povjerenstveno potreboću gorivih drva pojedinih „nepravoužitnika“ bivše Krajine onako ustanoviti dade, kao što je to prije 3 godine za goriva drva „pravoužitnika“ utanačeno, te da polag toga svaki „nepravoužitnik“ svoju godišnju potrebu iz „brodske imovine“ u svoje vrieme kupiti može?

Predsjednik: Interpelacija dostaviti će se vis. kr. zemaljskoj vladi.

Nastavlja se razprava o predlogu gosp. zastupnika Zorića.

Rieč ima presvjetli g. odjelni predstojnik Stanković.

Dane Stankovič: Visoki sabore! Vlada uvažava u podpunoj mjeri dužnost agrarnoga pitanja, te se ozbiljno bavi tim pitanjem, a najpače pitanjem, kako da se urede potajne diobe.

Vlada je zaključila sazvati enquetu, koja će to pitanje razpraviti, kao i sve zadružne odnošaje. Buduć je vlada sama zaključila pozvati enquetu, po mom mnienju odpada potreba pozvati vladu, da sazove enquetu, što sadržaje predlog g. zastupnika sesvetskoga.

Predsjednik: Rieč ima g. Kamenar.

Gjuro Kamenar: Ja ću odustat od rieči, neka mi g. predstojnik reče a zašto se ne bi primio predlog gosp. Zorića.

Predsjednik: Izvolite govoriti.

Gjuro Kamenar: Ja prihvaćam sva načela, koja je g. Zorić izrekao i podupirem sa svom dušom ovaj predlog. Ja mislim da nema Hrvata, da nema čovjeka u ovoj zemlji, a najmanje u saboru, koji ne bi ga prihvatio.

Dobro je g. Zorić rekao, da nije samo naša zemlja, koja se ovim pitanjem bavi, već da se i Amerika i sve države ovim pitanjem bave.

Ja ću samo u kratko navesti razvoj toga pitanja u Hrvatskoj. Najveći prijatelj zadruga bio je vlastelin do godine 1848. i on je zadruge podržavao u slogi i miru. Od godine 1848. najveći neprijatelj zadruga bio je vlastelin sam. Prije su vlastelini podržavali zadruge zato, jer su znali. da je u zadrugah moć i sila, koja može uzdržati ne samo silu čovjeka, nego i silu marhe za obradjivanje zemlje nuždne kao i za život članova zadruge i vlastelina.

Poslje god. 1848. nisu se mogli izraziti vlastelini, nisu imali mjesta, gdje da se izraze proti zadrugam, nego se zrcali taj izraz u zakonu od g. 1870. za bana Raucha.

Taj zakon je tako užasan i njegove posljedice su tako užasne. da možda nikada ni jedan parlamenat nije tako užasnoga zakona stvorio, kao taj. On je dopustio g. 1870.. da se zadruge djele, te djevojke, koje su 1848. rodjene, vlastne su tražiti diobu, pa makar su već odavna udate u 3. ili 4. selo. Ovo je užasno. Vi ne ćete nigdje naći natrag djelujućega zakona na cielom svietu; a ovaj tako važan zakon natrag djeluje.

Gospodo, jedino se poštenju i dostojanstvu našega naroda zahvaliti ima, da vi nemate u našoj zemlji kaosa; jer redko koja ženska, da bi se usudila diobu tražiti i premda joj zakon dopušta.

Ovaj zakon je zrcalo ondašnjih vlastelina, koji su bili u saboru. Oni su proricali, da će biti dovoljno težaka, kad se razvrgnu zadruge, da će biti pravi eldorado u našoj zemlji, da će procvasti kultura, prosveta i sve dobro, samo kad se ovaj zakon uvede.

Godine 1874. došla je vlada Mažuranićeva. Prvi predlog je bio, da se obustavi ovaj zakon, te je najprije obustavljen ovaj užasni zakon i bio je neki mir u zemlji, te su prestale diobe; akoprem se je i prije onaj zakon od 1870. god. redko vršio, jer sam narod nije tražio, a i obćine nisu imale volje vršiti ga. O zakonu od g. 1874. sam ja pisao u javnih listovih mnogo, pa sam bio i proti ovom zakonu, jer, akoprem je ovaj zakon našao kaos u našoj zemlji. imao je i on jedno grozno načelo, da imadu prestati zadruge. To je ona grozota, koja obsudjuje jedino instituciju. kojoj imamo zahvaliti. da sada još ima Hrvata, da smo u svojoj državi. I posljedice toga zakona su užasne, jer jedan čovjek ako zatraži diobu, kaže zakon, da se ima razvrgnuti ciela zadruga, pa makar se uništi.

Zakonodavac je doduše dobro mislio. On je mislio: kada se zadruga dieli jedan je trošak, djeli jedan ili svi; pa neka se raztrga sve, biti će jeftinije. On je dopustio, da mogu ostati ostali članovi u zajednici.

Ja neću toga ovdje razlagati vam, vi to znate, jer živite medju narodom; vi znate, kako propada narod i kako djeluje taj zakon, kako ne mogu dospjevati naše oblasti, da razvrgnu tajne zadruge. To vi sve znate. Vi znate i to, da je tadanji predstojnik pravosudja pokušao

prigodom uredjenja gruntovnice i potajne diobe voditi, a i to znate, da je vlada učinila nešto.

Ali još imade kod nas krasnih zadruga, koje imadu dnnas 150 000 for. vriednosti. koje imadu 3000 vedara vina u pivnici, ima zadruga. gdje je otac na smrtnoj postelji ostavio strašno prokletstvo, ako se zadrugari podiele. Dakle još nije tako daleko došlo, da se nebi mogao u zemlji red uzpostaviti.

Ja ću navesti još i onaj factum. da je do godine 1848. naš seljak kmet bio bogatiji od plemstva. Ja sam odgojen u Turovom polju i vidio sam, kako se tamo plemići diele. te su tako daleko bili došli. da ono. što je tko dobio. nije mogao obradjivati, tako uzak je slog, da se nije dalo po njem niti proći. a kamo li obradjivati ga.

G. Kukuljević je ovdje zagovarao. da se nekretnine djele in infinitum. dakle na atome. da se raztrgaju. Prijašnji vlastelini su dobro shvaćali. kad su kazali. da ako ne može seljak hraniti 2 vola. 1 kravu, da mu se ne smije dopustiti dioba. Zakon, koji je vriedio do 1870. nije dopuštao diobu. ako nije seljak svojim osebujstvom mogao naknaditi onoliko. koliko se je zahtjevalo. da posjeduje. Zahtjevalo se je, da ima 3 rali oranice i sjenokoše. bez pašnjaka i šuma. Tako je nekako mogao živiti i hraniti blaga. koliko je trebao nuždno. Poslie ovoga zakona g. 1874. prošlo se je preko svega: a zakon od g. 1874. je mislio na to. ali je sve prepustio izvadjanju činovnika. te ih je tim u najveću nepriliku stavio.

Ja sam bio možda kod 100 dioba. Zakon opredjeljuje. da se oranica ne smije izpod 800 hvati djeliti: a ona se djeli i na 100 hvati. dapače i na 40 hvati. U tom leži ono zlo. kako je to g. Zorić iztaknuo.

Ovaj zakon. pošto je postavio načelo. da se zadruge imadu razvrći. učinio je. da gospodari u zadrugah ne maju nikakvoga auktoriteta. pa makar bili i otci nad svojom djecom. Oni dodju u občinu i občina kazni jedan put nepokornoga člana. a drugi put im kaže: hodite na podžupaniju, pak se razdjelite. To ona učiniti mora. jer seljak sam zna, da se može djeliti. pak si uzme advokata. te metne načelnika, ako mu ne dozvoli djeliti se u disciplinarnu iztragu.

Ja nisam dao djelitl se. jer znam. da se narod uništuje, pak sam došao pod disciplinarnu iztragu.

G. ban Pejačević je dao liepu naredbu, da imadu obćinska poglavarstva djelovati na to. da se diobe neizvadjaju. Ali polak svega toga, došao je poglavar obćinski u disciplinarnu iztragu. ako nije zadovoljio ovomu zakonu. jer je seljak uzeo si odvjetnika. koji mu je izhodio diobu.

Visoka vlada je nama kazala. da kani enquetu sazvati. Ali ako se prihvati predlog g. Zorića i sve stranke izraze, da se ovo pitanje riešiti ima, onda će se još prije riešiti.

Ja sam zato uzeo rieč, da kažem, da bi valjalo složiti sve tajne diobe natrag u zadrugu. a i one, koje su zakonito provedene, ako podjeljeni ne mogu živjeti. To bi učinio zato, da nam ne budu puni špitali i Lepoglava.

Kad sam ja prije o tom govorio, reklo mi se je, da to nije liberalno. da to nije slobodoumno. Ja sam uviek kazao: ovakvomu treba dati slobodu do stanovitih granica. Ako sloboda prelazi granice čovjeka, koji ne zna tu slobodu rabiti, urodi uviek zlim plodom. Toga vlada ne smije dopustiti.

Dobro je kazao g. Zorić: nikada naš seljak nije išao po svietu, sliepca i čuklavca su doma hranili; a danas obćina nema sredstva. te idu takovi u špital na trošak zemlje.

Ja preporučam ovaj predlog i molim vas, koji ćete u tu enquetu doći. da se ne strašite vi ni vlada nijednoga sredstva poprimiti za dobro naroda.

Ja bih iste zadruge, koje su zakonito razdieljene, složio, ako ne mogu živjeti i to za njihovo dobro. Čim to narodno zastupstvo prihvati. nastati će auktoritet u zadrugah. i one će moći obstojati.

Dodjite jedanput na diobu zadruge. gdje je bio stari gospodar, pak će te vidjeti. da on ne ide k diobi. već se nasloni na zid i plače. kad mu se postojbina trga. jer zna posljedice.

Ja moram vladu upozoriti i onu gospodu, koja će biti u toj komisiji, da neka ne uzimaju jednostrano stanovište. jer uzmite u Vivodini. na briegu. tamo morate drugi način uzeti, nego u Posavini.

U Posavini nije dovoljno 3—4 rali zemlje, a u Vivodini je dosta 3—4 rali vinograda. U Rečici 30 rali zemlje ne vriedi 30 for., dočim u brdovitom predjelu vriedi jedna ral više, nego tamo cieli posjed.

Zato molim vladu. da stvari jednostrano ne shvaća, nego prema položaju zemlje neka različite predloge stavi. Onda će biti predlog od usjeha.

Ja zaključujem i preporučam predlog g. Zorića.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik dr. Grga Tuškan.

Dr. **Grga Tuškan**: Ja ću biti vrlo kratak. Povodom momu govoru jest izjava g. predstojnika, da će vlada sazvati enquetu, da razpravi ovo pitanje; jer smo vikli, da vlada, kad nekani ništa učiniti. ovako postupa.

Ja sam ovdje rekao, da je to veliko zlo, koje bi se imalo čim prije odstraniti.

Ja ću to razjasniti jednim slučajem.

Ja zadrugu samu po sebi smatram kao najidealniju polugu narodnoga gospodarstva: jer držim. da bez udruživanja ne može biti napredka niti u onih zemljah, gdje je najveća sloboda i samostalnost, jer ima ciljeva. koji se samo udruživanjem postići dadu; a kamo li žali bože kod nas, gdje je stanje. kako je poznato, takovo, da ćemo težko odoljevati i onda, ako budemo više marili za uzdržavanja nego do sada.

Ja bih bio za samu zadrugu, da može obstojati, kako bih ja želio; ali bih prije svega želio onakve ljude, kakvi

su bili, dok su zadruge obstojale. Medjutim o tom neću razpravljati.

Nego imamo jednu stavku u zakonu, o kojoj se nije nikad govorilo.

Ja sam već sa više gospode o tom razgovarao, te su mnogi protivnoga nazora.

Po našem zadružnom zakonu djele se zadruge na loze. Kad se dioba provede, dodje u gruntovnicu predstavnik loze, a to je otac. Taj otac imade 2, 3 i 4 sina, koji nisu djeca, nego su oženjeni ljudi, koji imade svaki posebnu obitelj, u koju spada i njegova žena.

Druga je ustanova u zakonu, da žena tim, što u zadrugu dolazi, stiče pravo na zadružne nepokretnosti. Kad se dioba obavi, dolazi u gruntovnicu otac kao samovlastnik, te zanj nevriedi više zadružni zakon, nego gradjanski zakon.

Po gradjanskom zakonu vlastnik je onaj, koji je upisan u gruntovnicu. Ja imam flagrantan slučaj u Sisku.

Može se dogoditi, da je otac dobar, te da je sin kriv neslogi: ali imade više slučajeva, da je otac razsipan čovjek, da sinovi uzdržavaju grunt.

Ovaj otac, kad se dioba obavi, zahtjeva: djeco idite vi van iz grunta, grunt je moj, i zahtjeva od suda, da njemu samomu preda grunt. Sada mora.u sinovi sa 2, 3 djece otići iz grunta. To su ljudi stari, koji neznaju zanata, niti su naučili samostalno živiti, pak su na jednom bačeni na ulicu, gdje je sa ženom i malenom djecom bez ikakve na svietu podpore. Ali u nebo je vapijuci grieh, da zakon, koji je garantirao ženi, kad se je udala stečenje imetka nepokretnosti, da je po tom istom zakonu žena na ulicu bačena, te ne ima nikakova prava na već stečene nepokretnine.

Tu je on sa ženom i cielom porodicom proletarac i u tom je najveća pogibelj odnošaja zadružnoga.

Tu se ne smije niti časa počasiti, već valja nešto učiniti, da se ti odnošaji urede. Zašto?

Dok to učini jedan i uspije, učiniti će i drugi i treći, te će nastati tu parnice, razkol medju otcem i sinom, mužem i ženom; te će nastati u zemlji zadružni odnošaji takovi, kakovih kod nas još nije bilo. To će se dogoditi tim više, što nas pritište i sile na ovakove ne poštene čine, sili otca proti sinu, ovo nesretno stanje u kom živimo. Da se to stanje nešto snosljivim učini, gledajmo, da ovaj odnošaj zadružni čim prije uredimo Obzirom na tu ustanovu u zakonu držao sam si za dužnost, da na nju upozorim vladu.

Ja podupirem predlog g. Zorića

Predsjednik: Rieč imade g. zastupnik Svetozar Kušević.

Svetozar Kušević: Visoki sabore! Ja držim, da je predlog g. Zorića bez predmetan postao kroz to, što je vis. vlada izjavila, da su joj sve potežkoće, koje su donešene, poznate, da ona taj predmet od duže vremena študira, da sabire podatke, a konačno učiniti će i isto ono, što g. Zorić želi, sazvati će enquetu, koja će svim onim nepodobštinam, u koliko bude moguće, doskočiti.

Ja držim, da predlog g. Zorića ne može se od naše strane primiti poslie izjave vladine. Zato preporučam, da se odbije predlog g. Zorića.

Predsjednik: Rieč imade gosp. zastupnik dr. Josip Majcen.

Dr. **Josip Majcen**: Mnijem, da će biti u smjeru predloga zastupnika Zorića, ako u kratko upozorim vladu na onu okolnost, što kod provadjanja diobe veliki troškovi prouzrokuju, da se polagano diobe provadjaju.

U Zagorju u krapinsko-topličkoj podžupaniji imade mnogo zadruga, u kojih su diobne osnove pravomoćne, ali se ne može dioba provesti, jer ne ima novaca za mjernika, a mjernik ne ide bez predujma. Ovaj predujam i plaća za mjernika je prema zaslužbi često jako visoka, te tako su troškovi diobe veliki.

Stoga bih se usudio umoliti visoku vladu, da svoju pozornost svrati na to, da se kod provadjanja dioba u koliko je moguće, osobito kod siromašnih seljaka, koji imadu izpod pol selišta, da se mjernički poslovi obave po podžupanijskom mjerniku ili pristavu uz dnevnice propisane po zakonu.

Što se tiče izjave vladinoga zastupnika, da ne može usvojiti toga, da sabor primi predlog Zoričev; to ja nisam s tim sporazuman, jer držim, da bi se tim podkrepilo i utvrdilo ono, što g. Zorić predlaže.

Predsjednik: Rieč ima g. Josipović.

Stjepan Josipović: Neka mi bude dozvoljeno, da nekoliko rieči progovorim i moje stanovište naznačim.

Visoki sabore! ja sam tvrdo uvjeren, da zadruge hrvatske bile su nekada ponos našega naroda. Gospodo, tko je vidio naše hrvatske zadruge, on se je morao osviedočiti o onom krasnom životu i materijalnom blagostanju i o zadovoljstvu naroda. Onda zbilja naš seljak nije mogao prosjakom postati. Kada je bio u zadruzi jedan nevaljanac, pravedno nije bilo, da su ga morali drugi uzdržavati; ali je bilo ipak bolje, nego je danas, kad jedan nevaljanac zaište diobu zadruge, da se razdjele i svi drugi.

Ja bi se još zadovoljio sa zakonom, koji bi kazao da može svaki slobodno živjeti i neodvisno svoj imetak upravljati; ali da zakon tako daleko ide, da ne samo, da se onaj mora odjeliti, nego da se mora čitava zadruga razvrći, ako i ne faktično, a ono bar na papiru, da kad tko samo zatraži, može svoj dio izlučiti, toga ja nebi nikada preporučio.

Ali, gospodo, što ćemo onda jaukati i pobijati ono, što je bilo i što nije moguće, da natrag bude: jer diobe mnoge su provedene zakonito. Malo još imade obstojećih zadruga, kako su nekada obstojale; jer su potajne diobe svagdje provedene. Ako oni i rade zajedno, onda žitak diele; svaka porodica za sebe kruh peče i za sebe kuha.

Zato sam ja, gospodo, toga mnienja, kad su sve diobe već provedene stranom zakonito, stranom potajno,

da se ovaj zakon do kraja provede, jer naš narod mora iz ovoga kaosa izaći. Osobito gdje se radi o porezu.

Gospodo, mi znamo, kako je težko, kada je dioba potajno provedena, jedan ne plaća poreza, a drugi plaća; tada se neće moći ovrhovoditelju u grieh upisati, ako sve zaplijeni, što u zadrugi nadje; jer se poglavarstvo ili oblast ne može upustiti u njihove potajne diobe, da prizna njihove potajne diobe.

Zato da se zapreče takove neprilike, ja sam zato, da se te diobe čim prije provedu.

Držim, da valja uvažiti opazku g. dra. Tuškana, jer je to zbilja Lücke im Gesetze, gdje otac zato, jer se po lozah dieli, dobije sav imetak i prošundra ga, a sinovi punoljetni sa svojom djecom ostaju bez imetka. To bi se imalo uvažiti, kad se enqueta sastane i vlada podnese svoj predlog.

Što se tiče provedenja dioba — to je ono najgore zlo, koje obstoji — ja mislim, da bi se morala povjerenstva ustrojiti u obćinah, koja bi imala ex officio diobe provesti, a ne da traži svatko svoga inžinira. Kako je dobro kazao g. Zorić, jedan uzme predujam i ode u Slavoniju, drugi umre i tako se diobe zavlače tako dugo, dok propadnu sve stranke. Žalibože, da se kod nas diobe provadjaju samo donekle, a kad dodje do provedenja gruntovnoga, onda leži stvar godinu dana.

S toga bi ja predložio, da se i gruntovno provedu ove diobe kroz povjerenstva.

Što se tiče predloga g. Zorića, ja upravo zato, jer imam povjerenja u vladu i pošto je vlada izjavila, da uvažava razloge i da će sazvati enquetu, odklanjam predlog g. Zorića.

Predsjednik: Ja bi imao primjetiti, da su se gospoda posve udaljila od predmeta razprave, te se upustila u razlaganje, kao da je to enqueta.

Pošto nitko ne želi više govoriti, rieč ima g. zast. Zorić.

Josip Zorić: Proti momu predlogu se nije s nijedne strane prigovorilo ništa stvarna, te ne imam ništa pridati. Drago mi je, da je vlada u tom samnom sporazumna, premda ja za njezine intencije nisam znao.

Bio primljen ili ne bio moj predlog, polučiti će se ista svrha, za kojom moj predlog ide.

Ja ostajem kod svoga predloga.

Predsjednik: Rieč ima g. izvjestitelj.

Stevo Popović: Već iz izjave samoga predlagača vidi se, da se ovaj predlog mirnom dušom može odkloniti; jer je izjava vlade tako jasna, da će pitanje, koje se ovim predlogom preporuča, u život staviti. S toga sabor može pristati na moj predlog, da se ovaj predlog odkloni, a to tim prije, što predlog g. zastupnika Zorića sadržaje u sebi tako hiterogenih stvari, da se već s toga nebi smio primiti. U 4. točki toga predloga nalazi se pitanje, koje sabor ne smije riešiti, jer bi mu se od predlagača i njegovih prijatelja moglo predbaciti, da je lahkoumno postupao.

U prvom dielu predloga kaže se, da bi enquetna komisija imala zadaću odrediti maximum odnosno minimum, preko koga se razriešivanje zadruga nebi smjelo provesti.

Tim bi sabor rekao, kad bi taj predlog primio, da se taj minimum mora postaviti. Ja dopuštam, da će se morati postaviti minimum, ali to može samo biti u enqueti poslie razmatranja na temelju podataka, koje će joj dati vlada na razpolaganje; jer je vlada izjavila, da ovo pitanje studira i sabire podatke, s toga ovaj sabor ne imajuć podataka, nebi se smio u ovo pitanje upustiti.

Ja dolazim u veliku kušnju, da sliedim nit misli g. predlagatelja, pošto je on postavio mnogo pogrešnih teorija nacionalno-ekonomičkih, koje će u publici naći odziva, koja se sa nacionalnom ekonomijom nije sprijateljila. Ali pošto je vrieme odmaklo, a nadam se, da ću imati prilike još u toku ove godine pokazati prstom na te teorije pogrešne, koje je g. predlagatelj naveo.

Sada molim vis. sabor, da toga predloga ne primi.

Predsjednik: Glasovati će se o predlogu g. zastupnika Zorića.

Ona gospoda, koja su za predlog g. Zorića, neka izvole ustati.

(To je manjina.)

Tim je predlog g. Zorića odklonjen.

Ja današnju sjednicu dižem i drugu uričem za sutra u 10 sati prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom i k tomu dodajem proglašenje zajedničkih zakona, naročito zak. čl. 39., 40. i 41. od g. 1884.

(Konac sjednice u 2 sata po podne.)

Četrdeset i sedma saborska sjednica,

obdržavana dne 7. svibnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Treće čitanje zak. osnove o proračunu za godinu 1885. — Razprava o predlogu zast. dr. Franka glede obložena izkaza dohodaka kraljevine Hrvatske i Slavonije te bivše vojne Krajine.

Predsjednik: (zvoni.) Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik posliednje sjednice.

Bilježnik **Franjo Tumpić** (čita):

Zapisnik

46. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane 6. svibnja 1885. u glavnom zemalj. gradu Zagrebu pod predsjedanjem sab. predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti od 60 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni su predst. unut. odjela Danielo Stanković, upravitelj pravosudja gosp. Vjekoslav Klein i odjelni savjetnik za bogoštovje i nastavu gosp. Janko Jurković.

Zapisnik prošle sjednice bi pročitan, te bez primjetbe ovjerovljen.

Na vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Kr. zem. vlada odjel za unutarnje poslove dostavlja osnovu zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za koje namirenje redoviti dohodci godine 1885. ne dosižu.

Ide odboru proračunskomu.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom je redu nastavak specialne debate o zem. proračunu za g. 1885. i to:

Poglavje IV.

Odjel za pravosudje.

§. 3.

Troškovi prediducim paragrafom odobreni imadu se pokriti:

1. Vlastitimi dohodci i to:

a) odjela za unutarnje poslove sa 36.612 for.

b) odjela za bogoštovje i nastavu sa 180.715 for.

c) odjela za pravosudje sa 66.123 for.

2. Tangentom izravnih i neizravnih poreza i drugih javnih dohodaka kraljevina Hrvatske i Slavonije i to:

a) prihodom u ime 45% izravnih i neizravnih poreza i drugih javnih dohodaka sa 3,772.303 for.

b) župničkim birom u županiji belovarskoj sa 19.105 for.

c) biljegovnom pristojbom od željezničkih i parobrodarskih poduzeća i agencijâ osiguravajućih družtva, zatim prevozarinskim porezom i biljegovnimi pristojbami od poštarskih tovarnih listova paušalnom svotom od 20.000 for.

3. Paušalnom svotom za pokriće potrebština autonomne uprave utjelovljenoga hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja od 2,200.000 for.

§. 4.

Prenašanju ne ima mjesta niti medju poglavji, niti medju naslovi ovih troškova, osim posebno izkazanih troškova za upravu bivšega krajiškoga područja, glede kojih ima mjesta prenašanju medju poglavji i naslovi, no izključivo na korist krajiškoga područja.

K §. 4. podnosi zastupnik dr. Mazzura sliedeći izpravak:

Neka se izpusti stavka, koja glasi: „osim posebno izkazanih troškova za upravu bivšega krajiškoga područja, glede kojih ima mjesta prenašanju medju poglavji i naslovi, no izključivo na korist krajiškoga područja“.

Predsjednik pita: Prima li vis. sabor §. 4. po predlogu prorač. odbora?

Većinom glasova prihvaćen je §. 4. po predlogu

odbora, a uslied toga odpada glasovanje o izpravku zast. dra. Mazzure.

§. 5.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Prihvaćeno po predlogu odbora.

Prelazi se na predloge odbora proračunskoga:

1. Poziva se kr. zemaljska vlada, da poslie zakona o preustrojstvu politicke uprave podnese saboru osnovu zakona ob umirovljenju činovnikâ, ob obskrbi njihovih udovica i sirotčadi.

Prima se po predlogu odbora.

2. Poziva se saborski odbor, izabran za izradak novoga saborskoga poslovnika, da izradi i saboru podnese statut za poslovanje saborskoga bureau-a i saborske pisarne.

Prima se po predlogu odbora.

3. Poziva se kr. zem. vlada, da nastoji o tome, da statistički ured dobije podatke financijalne uprave, odnoseće se na kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, poput onih, koje je priobćio do g. 1878.

K ovomu predlogu podnaša g. dr. Mazzura sliedeći izpravak:

Neka se poslie rieči: „da statistički ured dobije“ uvrsti rieč „i priobći“.

Izpravak ovaj prihvati ciela kuća, te glasi:

Poziva se kr. zemaljska vlada, da nastoji o tome, da statistički ured dobije i priobći podatke financij. uprave, odnoseće se na kraljevine Hrvatsku i Slavoniju, poput onih, koje je priobćio g. 1878

4. Poziva se kr zem. vlada, da sve okolnosti izvidi i sve odsudne momente u pitanju podignuća zem. bolnice u Zagrebu tako na čisto izvede, da se ovo pitanje definitivno riešiti uzmogne.

Prihvaćeno po predlogu odb ra.

5. Poziva se kr. zemaljska vlada, da nastoji konačno ustrojiti nadzorničtvo za srednja učilišta i pučke škole.

Prihvaćeno po predlogu odbora.

6. Da se molba podružnice jastrebarske za podignuće škole za voćarstvo i vinarstvo u Podgorju uputi kr. zemaljskoj vladi s time, da predmet ovaj potanko izpita i prema stanju stvari, da saboru u svoje vrieme predlog podnese.

Prihvaćeno po predlogu odbora.

Narodni zast. g. Josip Zorić sa drugovi stavlja k ovim predlogom još 7. ovaj predlog:

Visoki sabor neka izvoli zaključiti:

„Pozivlje se kr. zem. vlada, neka sazove enquetno povjerenstvo, te k njegovim razpravam pozove koli teoretičko naobražene strukovnjake, toli muževe, kojim je u svih potankostih poznat život našega naroda, te da mu na razpravu predloži pitanje, preko koje mjere nebi se kod diobe seljačkih zadruga smjelo dopustiti dielenje nekretnoga posjeda i zatim kako da se omogući što točnija i brža dioba onih seljačkih zadruga, glede kojih pojedini ovlaštenici zaištu diobu zadružne imovine, te kako da se u što kraćem vremenu provedu diobe koli tajno razdieljenih zadruga, toli onih u pogledu kojih se dioba zadružne imovine već u tečaju nalazi.

Rezultat tih razprava neka vis. vlada što prije priobći ovomu saboru, te prema potrebi predloži i promienu pojedinih ustanova zadružnoga zakona“.

Pošto je već ³/₄ na 1 sat po podne prešlo se na interpelacije.

Narodni zast. g. Gržanić stavlja na vis. vladu sliedeću interpelaciju:

1. Kojih li se zakonskih ustanova vis. kr. zem. vlada drži, kad ostavljajuć gradska zastupstva u svojoj službi, povjerava upravu gradova naravnoga i prenešenoga djelokruga svojim povjerenikom?

2. Je li vis. kr. zemalj. vladi poznato, da je takav vladin povjerenik za grad Senj g. 1882. gosp. Oktavian Klemenčić mimo zastupstva na svoju ruku dirnuo u zakladu ubožkoga zavoda grada Senja, te 4000 fr. državnih papira založio za svotu od 2000 for.; da je povrh toga opet gotovih 2000 for. istoga zavoda, naročito uloženih za korist suprugâ Bianchini izvadio i potrošio; da je isti dvie kuće istoga zavoda samovoljno prodao i novce potrošio; da je povrh svega toga još te znatne druge iznose ove zaklade potrošio u koje kakve svrhe?

3. Je li vis. kr. zem. vladi poznato, da sada supruzi Bianchini na temelju ugovora, jurve uknjižena, tuže ubožki zavod na izplatu onih 2000 for., koje sada ubožki zavod ne ima i obvezu izpuniti ne može?

4. Je li vis. kr. zem. vladi poznato, da je isti povjerenik ne osvrčuć se i ne pitajuć gradsko zastupstvo znatne izdatke učinio i iz gradske blagajne za koje kakve svrhe: dieleć nagrade, nabavljajuć koje kakve predmete, razbacajuć tako obćinskim novcem, da je gradsku obćinu skoro insolventnom učinio, a ubožkoga zavoda glavnicu, u koju nitko bez kazni dirnuti ne smije, tako osakatio, da ne može redovitih troškova pokrivati?

5. Ako je sve to vis. kr. zem. vladi poznato, da li ona taj postupak svojega povjerenika odobrava i čim ga opravdava?

6. Ako joj to sve nije poznato i taj postupak svojega povjerenika ne odobrava i protuzakonitim smatra, je li voljna proti njemu zakonito postupati i pobrinuti se za naknadu štete oštećenikom?

Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Predsjednik podieljuje rieč nar. zast. g. Grliću, da stavi interpelaciju, koja glasi:

„Pošto u Novom Topolju u garčinskom kotaru obstoji pravoslavna župa, te pošto u istom mjestu postoji i školska kuća, ali žalibože već 3 godine bez učitelja, te pošto pravoslavni svećenik bez učitelja, koji istome mora odpjevati, ne može ni svoju službu božju vjerodostojno

obavljati, a iz mjesta 32 djece školu polaze, to neka bi mi vis. vlada odgovoriti udostojila, da li je voljna od zakonitoga broja djece od 40 odustati, te obzirom na župu početkom školske godine 1885/6. u Novom Topolju komunalnu školu otvoriti, a učitelja pravoslavne vjere namjestiti?"

Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Isti narodni zastupnik stavlja još sliedeću interpelaciju:

„Je li vis. vladi okolnost poznata, da tako zvani „nepravoužitnici" bivše vojne Krajine uz gotov novac ne mogu kupiti gorivih drva iz „brodske imovine", koja je jedino vrelo u brodskom okružju, a osobito u garčinskom i vinkovačkom kotaru?

Ako je vis. kr. zem. vladi poznato, hoće li se tomu odazvati, da povjerenstveno potreboću gorivih drva pojedinih „nepravoužitnika" bivše Krajine onako ustanoviti dade, kao što je to prije 3 godine za goriva drva „pravoužitnika" utanačeno, te da polag toga svaki „nepravoužitnik" svoju godišnju potrebu iz brodske imovine u svoje vrieme kupiti može?"

Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Predsjednik izjavlja, da se nastavlja razprava o predlogu g. Zorića. Manjina ustaje i time je isti predlog odklonjen.

U 2 sata poslie podne zaključi predsjednik današnju sjednicu i ureče buduću za sutra t. j. 7. svibnja 1885. u 10 sati prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

1. Treće čitanje osnove zakona o proračunu;
2. nastavak današnje razprave sa ustanovljenim redom;
3. proglašenje zajedničkih zakona naročito zak. čl. 39., 40. i 41. od g. 1884.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Franjo Tumpić v. r.,
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li, vis. sabore, kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nema.)

Primjetbe ne ima, zapisnik se verificira.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom je redu treće čitanje zakon. osnove o proračunu za g. 1885.

Molim g. bilježnika Stekovića, da bi ju izvolio pročitati.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

Osnova zakona
o proračunu za potrebštine nutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za g. 1885.

§. 1.

Za potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije i sjedinjenoga s istimi hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja za godinu 1885. ustanovljuju se troškovi sa šest milijuna dviesto devetdeset tri tisuće petsto devetdeset četiri forinta a. vr. (6,293.594 forinta.)

§. 2.

Svota ova razdieljuje se na sliedeća poglavja i naslove:

Poglavje I.

Sabor		75.000	for.

Poglavje II.

Ban		35.800	„

Poglavje III.
Odjel za unutarnje poslove.

Naslov	1. Središnja uprava	159.823	for.
„	2. Gradjevni odsjek	33.013	„
„	3. Računarski ured	67.369	„
„	4. Statistički ured	7.000	„
„	5. Zemaljski arkiv	3.923	„
„	6. Zemaljska blagajna	14.971	„
„	7. Političke oblasti I. molbe	633.566	„
„	8. Zdravstvo	217.780	„
„	9. Zem. oružničtvo	475.000	„
„	10. Zem. i županijske sgrade	49.300	„
„	11. Cesto- i vodogradjevine	845.025	„
„	12. Prinos nar. gospodarskim svrham	173.957	„
„	13. Prinos narodnim zavodom i zemaljski štipendiji	39.240	„
„	14. Razne potrebe i nepredvidljivi troškovi	56.200	„
„	15. Mirovine	306.539	„

Poglavje IV.
Odjel za bogoštovje i nastavu.

Naslov	1. Središnja uprava	46.361	for.
„	2. Bogoštovje	294.381	„
„	3. Sveučilište Franje Josipa I.	95.432	„
„	4. Srednja učilišta	329.185	„
„	5. Primaljsko učilište	5.780	„
„	6. Uprava pučkih škola i preparandija, gradjanske učione i prinos za pučke škole	204.000	„
„	7. Stipendiji i obće obrazovne svrhe	36.128	„
„	8. Zemaljske i školske sgrade	21.000	„
„	9. Mirovine	83.244	„

Poglavje V.
Odjel za pravosudje.

Naslov	1. Središnja uprava	37.824	for.
„	2. Kr. stol sedmorice	60.111	„
„	3. Kr. banski stol	146.081	„
„	4. Kr. sudbeni stolovi	771.259	„
„	5. Kr. kotarski sudovi	552.810	„
„	6. Kaznione	189.318	„
„	7. Zemalj. i županijske sgrade	58.840	„
„	8. Mirovine	168.334	„

§. 3.

Troškovi prediducim paragrafom odbreni imadu se pokriti:

1. Vlastitimi dohodci i to:

a) odjela za unutarnje poslove sa	36.612	for.
b) odjela za bogoštovje i nastavu sa	180.751	„
c) odjela za pravosudje sa	64.823	„

2. Tangentom izravnih i neizravnih poreza i drugih javnih dohodaka kraljevina Hrvatske i Slavonije i to:

a) Prihodom u ime 45% izravnih i neizravnih poreza i drugih javnih dohodaka sa	3,772.303	„
b) župničkim birom u županiji belovarskoj sa	19.105	„
c) biljegovnom pristojbom od željezničkih i parobrodarskih poduzeća i agencija osiguravajućih družtva, zatim prevozarinskim porezom i biljegovnimi pristojbami od poštarskih tovarnih listova paušalnom svotom od	20.000	„

3. Paušalnom svotom za pokriće potrebština autonomne uprave utjelovljenoga hrvatsko-slavonskoga krajiškoga područja od	2,200 000	„

§. 4.

Prenašanju ne ima mjesta niti medju poglavji niti medju naslovi ovih troškova, osim posebno izkazanih troškova za upravu bivšega krajiškoga područja, glede kojih ima mjesta prenašanju medju poglavji i naslovi, no izključivo za korist krajiškoga područja.

§. 5.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Predsjednik: Visoki sabore! Pristupa se glasovanju o zakonskoj osnovi o proračunu.

Pitanje glasi: Prima li vis. sabor osnovu zakona o proračunu za potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za g. 1885.?

Ona gospoda, koja su za taj predlog, neka izvole ustati.

(Ustane većina.)

Osnova zakona o proračunu za potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za g. 1885. primljena je.

Prelazi se na drugi predmet dnevnoga reda, naime na nastavak razprave o podnešenih predlozih i to prvo o predlogu g. dra. Franka, koji glasi.

Bilj. **Franjo Tompić** (čita):

„Poziva se kr. zem. vlada, da istodobno sa izvanrednim proračunom pomenutim u vladinom predlogu od 2. siečnja 1885. ovomu saboru priobći obloženi izkaz svih dohodaka kraljevina Hrvatske i Slavonije, te bivše vojne Krajine i izdataka skopčanih sa ovimi dohodci“.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Frank.

Dr. **Josip Frank**: Visoki sabore! Predlog, koji imam čast ovdje pred vis. saborom zastupati i obrazložiti, bio je već jedanput kod druge prilike po svojoj bitnosti markiran po preuzv. g. banu oznakom originalnosti. U koliko se to ima smatrati kao nepovoljan prognostikom za uspjeh ovoga predloga, to će ovisiti o držanju većine ove vis. kuće. Ali zato nemojte misliti, da ja živim u kakvoj iluziji glede sudbine tog predloga; ja dobro znam, da je uz možda dobro razpoloženje većine vis. kuće ipak veoma nesigurno ono tlo, kojemu ja povjeravam udes i sudbinu moga predloga. Ja dobro računam i sa ovim faktorom, da se većina vis. kuće u pogledu ovakovih predloga, kakove smo već višeputa čuli sa ove strane (ljevice) vis. kuće nalazi u njekakvom neprestanom kolebanju izmedju dobre volje i čina, i da ova volja daleko zaostaje za samim činom. Ja zato tim više danas apelujem na triezno, duboko i temeljito vaše razmišljanje i patriotičnu vašu razsudu: na moru dubokog vašeg osvjedočenja neka plovi moj predlog, neka razpne jadra, ja ću pokazati smjer i cilj, a do vas je, hoćete li pomoći, da ovaj cilj postignemo u interesu naše domovine.

Vi pitate, što je svrha moga predloga? Svrha je jasnost i sigurnost naših dohodaka, naših financija. Vi znate, da jedan dio tih dohodaka stvara mjeru i obseg našemu budgetu, naime 45%; dohodci naši moraju nam zato jasni i sasvim sigurni biti. Nu nema čovjeka u čitavoj našoj domovini, koji bi na tom polju danas sasma orientiran i o svem ubaviešten bio. Znam, da u ovoj rieči leži žestoka obtužba, ali ona se ublažuje tim, što državna upravna mašina, kako danas radi, prieči jasnost i drma sigurnost naših financija i dohodaka. Time obćutljivo djeluje i na sam budget, na njegov sastav i na njegovu zadaću i obseg, i na njegovo znamenovanje za narodnogospodarstveni život. Budget, kao zakon o državnom gospodarstvu ima zadaću, da omogući i da posreduje znanje gospodarstvene snage naroda, njezinog gibanja, njezine razpruživosti i svih zadaća njezinih. Budget pobudjuje i na druge misli, nu ja se ovdje nesmijem upuštati u to, prvo jer nespada na stvar, a s druge strane, pošto je financijalno pravo naše domovine postojeće na nagodbenom ugovoru tako suženo i osakaćeno, nemogu si dozvoliti širi izgled, nego sam vezan na tiesni okvir, koji mi je dan po nagodbenom ugovoru.

Po nagodbenom ugovoru je zem. vlada dužna priobćiti saboru izkaze o svih naših dohodcih i izdatcih, da nam budu jasni i sigurni. Na to ide moj predlog. Vis. je vlada već u osnovi svojoj ili predlogu o budgetu pridodala izkaz onih u državni proračun za g. 1885. uvrštenih javnih dohodaka, od kojih odpada 45% na podmirenje autonomnih potrebštinah Hrvatske i Slavonije. Nu ovaj izkaz, koji je visoka vlada priobćila ovomu saboru,

podnipošto nemože zadovoljiti, jer nije podpun, nego samo sumaran izkaz, a napose nesadržaje takodjer izkaza u pogledu dohodaka bivše vojne Krajine. Jedno i drugo je od bitnog upliva, i kroz to bitno trpi potrebita jasnost, jer sumarni izkaz, kako ovdje predleži, nesadržaje pojedinostih i svih onih činbenika, iz kojih je ovaj resultat nastao, i koji nas najviše zanimaju, jer u tih pojedinostih upravo se zrcali gospodarstvena snaga naroda. Kroz to, što je ovdje samo sumarni izkaz predložen, zatvara se ugled i uvid u pojedinosti, te smo mi upućeni u tom pogledu na sliepo vjerovanje; mi moramo vjerovati, što je u izkazu samo navedeno, a ja se neću držati onog načela, a još manje morao bi se držati sabor načela · jurare in verba bana ili ugarskog ministra financija.

Pošto nam se dakle ovakovim sumarnim i nepodpunim izkazom zatvara onaj uvid u sve pojedinosti, to smo mi prosto lišeni mogućnosti, da si stvorimo podpunu sliku o poreznoj snagi i o gospodarstvenoj snagi naroda, a još više, mi neznamo, kako se po tom razmjerju ova snaga na korist naše domovine, ili bolje rekuć, na korist magjarsku izrabljuje.

Vis. sabore! Ja držim, da tomu mora jedanput kraj biti. Kako sada stvari stoje, predstavlja nam se najvažnija grana, najvažniji bi rekao dio javnoga života i prava naše domovine kako od strane magjarske zastrta slika. Ja mislim, ova koprena mora jednom pasti; ne smije se dozvoliti. da se s onu stranu Drave šire glasovi, zadirući u čast našu, glasovi, da Magjarska uzdržava Hrvatsku, da ona od milosti živi. Tomu neka bude kraj, neka pukne svjetlo, mi moramo zaprieke odstraniti, koje tomu stoje na putu. A na to ide moj predlog, da se sazna u tom pogledu prava i čista istina.

Visoka je vlada vlastna tražiti sve ove podatke od ugarskog ministra financija. a ugarski ministar financija dužan je, sve te podatke priobćiti vladi, a vlada dužna je priobćiti jih ovomu saboru podpuno. Ona je to dužna; u pogledu provinciala ne može biti dvojbe, ali niti u pogledu bivše vojne Krajine, jer ban nije više kr. komisar, nego je odgovoran saboru. Kako je to potrebno, i kako bi to bilo potrebno već prije njekoliko dana, da se učini, to se vidi iz stavke, koja je jučer bila ovdje povodom prepora i razlaganja od strane g. dra. Mazzure, one stavke naime od 2,200.000 for., koju je svotu ban nagodbenim putem sa zajedničkim ministrom financija utanačio. Mi ovdje glede temelja te nagodbe nismo imali nikakovih podataka, a to je veoma žalostno. Zašto? Zato, jer svaki od nas može biti pozvan na odgovornost, da razjasni stvar izbornikom, kako je ta nagodba nastala i na temelju kojih podataka se ona osniva. Mi pako nismo imali prilike, da se osvjedočimo, kako stojimo sa našimi dohodci od bivše Krajine, da bi mogli podpuno i savjestno odgovoriti na ovo pitanje.

Za sada abstrahiram od ovoga pitanja, da li je nagodba zakonita ili ne, nego važnost je u tom, što nismo vidjeli tih podataka, koji se na nagodbi osnivaju. Paušalu nisam prijatelj, jer pri tom uvjek jedna stranka trpi, bud Ugarska, bud Hrvatska. Nu ja neću, da Ugarska kroz Hrvatsku trpi, još manje, da Hrvatska bude prikraćena s takovim paušalom. Mora se obzir uzeti na one posliedice, koje nekim načinom postaju već iz ovoga paušala „anriechig“. Od god. 1878. iznosi . . . (Žamor) 2,200.000 for., kašnje je preinačen taj paušal; kada bi dakle imali ove podatke, to bi u interesu naše domovine bilo, da se taj paušal sliedeće godine stavi u budget. Akoprem stoji ovdje, da nije to podvrženo nikakovoj promjeni, to bi se ipak, zahtieva li to korist zemlje, na predlog vlade, štogod promieniti moglo. Svakako je bitno, da se ovi podatci o svih dohodcih i izdatcih podnesu vis. saboru, jer tako ćemo dobiti podpunu jasnost, što je uvjek preduvjet svim dobrim odnošajem. Ovo, istina, makar u prvi čas, i gorko djeluje, ali je svakako prikladno, da može zacieliti sve rane.

Kako je potrebno, da se ovakovi izkazi priobće vis. saboru, da bude podpuna jasnost, ja ću to sada dokazati.

Ja sam kod indemnitetne debate u ovom visokom saboru rekao, da je Hrvatska prije nagodbe od 1868. god. za one poslove, koji su sada po toj nagodbi zajednički, plaćala u centralnu blagajnu 1,900.000 for., a danas da preko našeg budgeta plaća već 10 milijuna u centralnu blagajnu.

I na to odgovorio mi je preuzvišeni g. ban, kako je svim poznato, ja bi rekao po svom nemjerodavnom mnienju, da mi je odgovorio nekom uzrujanošću: da, ako to nije bludnja a onda je najveća smjelost.

Ja kod indemnitetne debate nisam smio dalje o tom govoriti, već sam bio upućen na budgetnu razpravu. Ja sam poseban predlog stavio o naših dohodcih, te ću imati prilike posvjedočiti, da je ono, što ja u vis. ovoj kući kažem, doista istina.

Sam preuzv. g. ban nije se jasno izrazio, u čem se sastoji ona bludnja ili ona moja najveća smjelost; je li možda baš zato nije to jasno izrazio, jer je bio malko uzrujan.

Pitam ja: je li bludnja ili najveća smjelost ona tvrdnja, da je Hrvatska plaćala jedan miljun 900.000 for. prije nagodbe u centralnu blagajnu za spomenute poslove? Je li smjelost, je li bludnja ona tvrdnja, da mi sada preko potroška u našem autonomnom budgetu plaćamo u zajedničku blagajnu 10 miljuna forinti? Gospodo! To nije bludnja niti smjelost, a najmanje je to smjelost, nego je istina, a da je istina, to hoću sada dokazati.

Preuzv. g. ban veoma će se čuditi, ako velim, da mi kao vrielo pri tom služe Koloman Szel i Bela Lukacs, dakle osobe, koje se u pogledu Hrvatske sigurno ne mogu smatrati, da su mutna vriela. Kako je poznato, bilo je god. 1872. i 1873. revizija nagodbe. Onda je naša deputacija po svom nunciju izrekla, da je nepravedno, da za

skupne poslove Hrvatska i Slavonija u centralnu blagajnu toliko plaća. (Žamor.)

Od god. 1860. do 1869. doprinosila je Hrvatska i Slavonija u centralnu blagajnu 1,900.000 for. Ovo isto veli i Koloman Szel u svom odgovoru g. 1873. na ono. što je hrvatska deputacija rekla. On veli (čita njemački).

Predsjednik: Ja bi molio g. zastupnika. da bi izvolio ovaj citat hrvatski pročitati.

Dr. **Josip Frank**: Ovo je doduše njemački, ali je podpisano po Szelu, dakle se može smatrati izvorom; u ostalom, presvjetli gospodine ako možete gdje naći bolji izvor, ja ću vam biti zahvalan . . .

Predsjednik: Po mom uvjerenju original o tom jest svakako hrvatski, a vi čitate njemački.

Dr. **Josip Frank**: Ovo je prevod originala i novina . . . (Žamor. Dr. Tuškan: Zahtjevate original, gdje znate, da ga ne ima.)

Dakle tim je ona prva tvrdnja dokazana, da je naime Hrvatska plaćala u zajedničke svrhe prije godine 1868. 1,900.000 for.

Sliedi sada druga tvrdnja. da je naime sada preko našeg potroška u autonomnom budgetu Hrvatska uplaćala još deset miljuna forinti.

Ja sam u „Pester Lloydu“ od 10. siečnja prošle godine čitao jednu razpravu od Bele Lukača pod naslovom „das selbständige Kroatien“, samostalna Hrvatska. U tom izkazu razložio je i pokazao od stavke do stavke g. Bela Lukacs. da svi naši dohodci iznašaju 16,375.000 for. Ako se sada odbije od te svote ono, što je za prošlu godinu po autonomnom budgetu od ukupne bivše vojne Krajine i provinciala nam na razpolaganje stavljeno bilo, vi znate. gospodo, da je prošle godine iznosio budget 5,824.000 for., ako se dakle sada uzme 16,375 000 for. kao čitav dohodak, od kojeg imade se odbiti ovaj potrošak našeg autonomnog budgeta i to 5,824.000 for.. to onda ostane još 10,551.000 for., koji je dakle iznos ostao u centralnoj blagajni preko našeg potroška prošle godine. Tim je dokazana ona druga okolnost, da je sbilja preko toga ta svota preostala i da sada Hrvatska preko našeg autonomnog budgeta plaća u centralnu blagajna 10,551.000 forinti.

Odatle uvidjeti će vis. sabor, da ovdje nije nikakova bludnja, a još manje kakova smjelost, nego je puka i čista istina ono, što sam rekao; odavle se vidi, kako je potrebno, da vlada priobći podpune izkaze vis. saboru. jer se onda neće dogoditi, što se meni dogodilo, da mi se predbacuje bludnja i smjelost. kad to tvrdim, jer će svaki narodni zastupnik onda moći sve točno razviditi. a vlada dužna je štovati gospodarstvenu snagu našega naroda, koja je bitan uslov kulturnoga i materialnoga promicanja i svakog napredka u našoj domovini, pa samo tako moći će se oživotvoriti onaj program, što si ga je preuzv. gosp. ban stavio. (Na ljevici: Tako je! Živio!)

Vis. sabore! Ova potreba, koju sam sada spomenuo, još više proizlazi iz sliedećih podataka. Ja sam kod idemnitetne debate takodjer rekao, da izim onih 10 miljuna Hrvatska još plaća u magjarsku zajednicu koji miljun i to svake godine, preuzv. g. ban odgovorio je na to, da je to velika smjelost, bezdvojbena smjelost. Ja sada dolazim na drugi dio moga obrazloženja i velevažnog pitanja ob osiguranju naših dohodaka, ob osiguranju kontrole.

Visoki sabore! I ovaj dio je poučan i velevažan te žalim, što neimam svih podataka, koji bi narodu mogli oči otvoriti. Ja mislim, da ću jih s vremenom dobiti, pa da ću s timi podatci narodu predočiti i živo dokazati. da ovako, kako je dosada išlo, nesmije više ići, ako nećemo, da životne interese našega naroda proigramo. (Živio! na ljevici.) Dohodci Hrvatske, gospodo moja, nisu osigurani proti otimanju i prvi korak, što ga mora učiniti visoki sabor, jest, da si pribavi priliku, da se osigura, učvrsti kontrola u pogledu dohodaka naše zemlje. Ja držim, da smo mi već po nagodbi vlastni tražiti tu kontrolu, da se stavimo u posjed te kontrole, na to smjera moj predlog, da tu kontrolu nedamo više iz ruke. Kada sam rekao. da trebamo kontrolu glede naših dohodaka, tada se izvolio preuzv. g. ban u svom odgovoru našaliti i vis. je sabor njegovu dosjetku primio s velikim smjehom. Rekao je naime preuzv. g. ban, da je zastupnik Frank izumio novi sistem kontrole našeg autonomnog sabora na zajedničkom saboru. nu kakav bi taj sistem imao biti. to da će valjda drugi put obrazložiti, za sada valjda hoće samo upozoriti na onaj dan, kad bi taj sistem ugledao svjetlo . . . (Žamor i smieh. Dr. Tuškan: Boje se računa!)

Ja sam prijatelj dobroj šali i ja se rado šalim. nu da možemo sasvim uživati, čujte, kakova je kontrola zajedničkog računarskog dvora. Vi znate, gospodo moja. da računarski zajednički dvor imade zadaću. da mora svake godine takodjer zaključni račun sastaviti o državnom budgetu za zajednički sabor i tako je zajednički računarski dvor zaključne račune sastavio, što sam ja mogao uviditi. za god. 1873. do g. 1877.. pa kad je sastavio ove zaključne račune. morao je doći do nekakova rezultata, pa na temelju svoje kontrole izpostaviti taj resultat. Tu se je pokazalo sliedeće: Godina 1873. svršila se s deficitom i to, kako je taj računarski dvor izkazao. sa 18,000.000 for. Ugarski se je sabor tomu začudio te nije mogao vjerovati, da deficit toliko iznosi, kako je zajednički računarski dvor izračunao kroz ovih 5 godina. te je izabrao odbor ili komisiju. koja je imala zadaću da kontrolira taj zajednički računarski dvor. Sada smo imali kontrolu zajedničkog računarskog dvora i ugarskog zajedničkog sabora. na koju kontrolu nas upućuje preuzv. g. ban. Nu što se pronašlo? Ona komisija parlamenta ugarskoga. odnosno zajedničkog ugarskog sabora našla je, da deficit one godine neiznosi 18,000.000 for. nego samo 8.600.000 for.. dakle razilazile su se kontrole samo za neznatnu svoticu od skoro 10.000.000 for.

Za godinu 1874. izračunao je opet zajednički raču

narski dvor deficit sa 19.600.000 for., a parlamentna komisija, odnosno zajednički sabor izračunao je taj deficit na 12,000.000 for.. dakle razlika je bila samo za 7.600.000 for. God. 1875. izračunao je zajednički računarski dvor deficit ugarske države sa 12,000.000 for., a parlamentna komisija sa 7,000.000 forinti, dakle je bila razlika za 5.000.000 for. God. 1876. izračunao je zajednički računarski dvor deficit magjarske države sa 14,000.000 for., a komisija ug. sabora izračunala ga je sa 4,800.000 for., dakle bilo je i opet razlike skoro za 10,000.000 for. Za god. 1877. izračunao je zajednički računarski dvor deficit sa 13.000.000 for., a ugarski sabor sa 5.600 000 for.. bila je dakle i opet znatna razlika od 8.000.000 for.

Ja sam indi uzeo, vis. sabore, pet godina, kroz koje je imala magjarska država deficit, pa imamo tu taj resultat sa strane ugarskog računarskog dvora. da je deficit izračunan ne na temelju preliminara, nego na temelju prelaznog mu računa, da je izračunan deficit od 77,000.000 for., a ugarski je sabor na temelju istih podataka, istih računa izračunao taj deficit na 38.000.000 for., razlike je bilo dakle za 39,000.000 for., odnosno za 40,000.000 for.

Vidite, moja gospodo, ovo je ona kontrola onih faktora. o kojih govorimo, a efekt te kontrole jest, da nam preuzv. g. ban s onim svojim velikim humorom, koji već rabi proti nam, preporučuje ovakovu kontrolu. — Nu sada šalu na stranu, pa pitam: što leži u takovoj kontroli? Što leži u takovih podatcih, koji su sasma istiniti. Vi se možete osvjedočiti. da u tom leži to. da ugarski zajednički sabor okrivljuje zajednički računarski dvor sbog krivih računa i krive kontrole i obratno: zajednički računarski dvor sbog resultatah, koje je našao, okrivljuje opet ugarski sabor sbog krivih računa i krive kontrole. To leži u tih resultatih.

Ja pitam: može li biti ovakova kontrola ozbiljna? Nije li opravdana i temeljita bojazan, koja se radja sbog ovakove kontrole kod onih, kojim je stalo do hrvatskih interesa? (Gjuro Kamenar: Milijuni se ovako bacaju!) Ja mislim, da se takova šta nemože dulje podnositi. Kad se radi o časti Ugarske. onda su gospoda tamo složna. a kad se radi o hrvatskih dohodcih i o prikraćenju Hrvatske. i tu su oni složni. tu nepostupaju oni onako, kako postupamo mi ovdje. Kada se radi o interesu naše domovine. onda nije ovaj sabor složan, dočim su tamo svi složni. kad se radi proti interesom Hrvatske.

Tu je zavladala. vis. sabore. kad se radi o kontroli napram Hrvatskoj, praksa, o kojoj bi preuzv. gospodin punim pravom mogao kazati: „Ako nije bludnja, to je onda najveća smjelost“. Tu je zavladala napram Hrvatskoj glede izračunavanja naših dohodaka, glede izračunavanja naše tangente takova praksa, koja bi za nas mogla biti veoma štetonosna i o kojoj bi mogli uztvrditi: „ako nije bludnja, onda je najveća smjelost“.

Visoki sabore! Vi. gospodo znate, da Hrvatskoj pripada od izravna i neizravna poreza i svih javnih dohodaka naše zemlje po ugovorenoj nagodbi 45%. Nu znate li takodjer, je li Hrvatska sudjeluje kod ustanovljenja tih 45%? Ja mislim, da bi kod ustanovljivanja tih % Hrvatska morala imati više upliva, nu tu se postupa po onoj: sic volo. sic jubeo; tu se postupa po nekoj dobro promišljenoj osnovi; ne na jedanput, nego od vremena do vremena oklještruje se nagodba i naša tangenta. Čim gospoda tamo u Magjarskoj vide i opaze, da Hrvatska u pogledu svojih dohodaka nešto raste, onda valja odmah oklaštriti njezine dohodke, jer oni nemogu gledati, da se Hrvatska diže. To nesmije biti. tu se onda odmah po nekoj dobro promišljenoj osnovi postupa.

Prije god. 1873. bio je taj nesretni paušal. G. 1873., kad se je kazalo, da ćemo od svih javnih dohodaka dobiti tangentu, ipak su izlučeni od tih naših javnih dohodaka dohodci od pošte i brzojava. Kad sam ja vidio izkaz svih naših dohodaka, ja sam uplivne članove sadašnje većine ove kuće upozorio na to, te sam ih pitao, kako to, da mi neimamo u ovom izkazu o našem budgetu takodjer dohodaka od brzojava i pošte? Ja sam od te gospode dobio za odgovor, da ti dohodci nisu sigurni. Ja sam ih upozorio, da u izkazu neima od pošte i brzojava niti jednoga novčića, a ti bi dohodci od pošte mogli iznositi ove godine valjda 45.000 for., a od brzojava 220.000 for. Po onom izkazu, što ga je Bela Lukacs sastavio, iznosili su ti dohodci prošle godine 865.000 for.: imade se dakako odbiti od toga manipulacionalni trošak. Ako se to učini, ipak će ostati znatna svota, od koje bi imali dobiti 45%. koje sada nedobivamo.

Kojim se pravom tako postupa? Nikakovim pravom. Oni jednostavno tako postupaju; nam se s naše strane nemože ništa prigovoriti. Taj dohodak takodjer spada u javne dohodke naše domovine. a ipak je, kako vidite, izlučen. — Kako su nadalje postupali, neću da opetujem, nego ću samo spomenuti. što se dogodilo god. 1876. s krajiškim proventi. Najedanput se reklo: nedamo više krajiških proventa. Po kojem pravu? Po nikakovom. Po kojem zakonu? Po nikakovom.

Gosp. predstojnik odjela za bogoštovje i nastavu, kad je bio još samo član ove vis. kuće. izradio je kao član regnikolarne deputacije izvrstan memoar. gdje je dokazao, da su naši zahtjevi temeljiti i da je to čist dohodak Hrvatske, a sada on ipak ovako postupa . . . . . (Žamor), jer se Hrvatska morala odreći tih dohodaka, koji su od god. 1876. do 1880. g. iznosili znatnu svotu od 1,200.000 for., naime 300.000 for. svake godine. Dakle i to označuje onaj smjer i pravac, kojim se ide.

Što se je nadalje dogodilo? Dogodilo se je to, kako znate. da su na jedan put Magjari nove račune uveli u pogledu duhana i u pogledu soli. Ne ću opetovati. kako je to išlo. ta to vi znate; — usljed računa g. Bartolovića konštatirao se je rezultat, da su Magjari po tom novom računu do godine 1878. dobili 1,700.000 for., dakle za

jednu godinu 380.000 for., a tko vam jamči, da se ne će naskoro i opet što takova dogoditi? Ja čujem, da se već pripravlja nešto, da se nešto već valja iza brda, pa ćemo naskoro valjda opet nešto čuti, te ćemo se pitati: Po kojem je to pravu? Po kojem zakonu? Po nikakovom. Tu nam valja samo ona latinska: „sic volo sic jubeo."

Gospodo! God. 1884. bio je povišen izravni porez, t. j. tečajem g. 1884. u magjarskom saboru, a dočim je ovaj izkaz, koji sam malo prije spomenuo, u početku g. 1884. sastavljen bio, to se nije mogao obzir uzeti na to i odtuda ide u ime povišenja poreza 200.000 fr., nadalje, kako možete ovdje vidjeti manjka ovdje i porez na lutrijske zgoditke, koga takodjer ovdje neimadete. A ovaj dohodak iznosi nekoliko tisuća; zatim ima porez od prevoza na željeznicah i parobrodih, koji iznaša kod nas, dobro izračunan, 260.000 f., zatim porez u ime biljegovine, od željezničkih i parobrodarskih družtva, od osiguravajućih družtva, od poštarskih tovarišta, listova — dobro računan 50.000 f., a u to ime dobijemo samo 20.000 for.; nadalje, gospodo, maltarina iznaša 26.000 for., a što je najviše, mi nedobivamo takodjer ovdje, bar pravo nedobivamo, kompensacije od povratka potrošarine na izvoženje u inozemstvo žeste, sladora i piva. A odtuda, kako je dobro izračunao Bartolović, ide nas 632.000 for. Ako dakle to sve izračunate, to iznosi u jednoj godini 1,556.000 for., a ja mislim, moja gospodo, ako već uzmete, da kroz čitavo ovo vrieme ne bi bili dobili tog znatnog iznosa, dobili bi bili ipak svake godine priličan miraz za one navale i psovke, kojimi nas Magjari časte, opisujuć nas kao siromake, koje nas uzdržavaju. (Živio! na ljevici.)

Ovdje mi je još nešto dodati, što smo svi u „Pozoru" čitali i to jednu interesantnu razpravu glede načina, kako se izračunala tangenta od 45%, gdje je dokazano, bar obrazloženo, bar vjerojatno opravdano, da šteta našemu budgetu iznosi uslied krivo računanih troškova i izdataka 155.000 for., a dotičnik je izračunao i to, da od poreza neizravnog u Hrvatskoj iznosi trošak skoro za 6% više nego u Magjarskoj, a ipak je to sve uredjeno te ovdje i tamo jedni te isti su odnošaji, zato se nemože pojmiti, ako se pravedno postupa, da se ovako znatna razlika izpostavlja.

Ja mislim, vis. sabore, da sam s ovimi podatci dovoljno razložio, da netreba dalje o tom govoriti, kako je Hrvatska prikraćena u pogledu svoje tangente s ovakovimi računi. Odkuda to dolazi? Uzmite samo stvar triezno i ozbiljno pa ćete vidjeti, da to dolazi odtuda, jer se ovaj vis. sabor ne bavi s ovim pitanjem onako temeljito i ozbiljno, kako bi bio dužan učiniti. (Živio! na ljevici.) Mi ne možemo više dopustiti, da ova praksa i nadalje traje i da ovako dalje napreduje. To će pako svakako biti i nadalje, ako se vi, gospodo, (pokazuje na desnicu) nezauzmete za ovu stvar. Najmanje, što se može tražiti na temelju ugovora, na temelju nagodbe, jest, da se vladi priobće svi podatci od svih dohodaka i svega prihoda, koji je skopčan s ovimi dohodci. To je, kako rekoh, najmanje, što se tražiti može. Ako to tražite, gospodo, budite uvjerena, da nećete počiniti nikakova grieha, pa ako to tražite, što će biti posliedica? Biti će posliedica ta, da će vis. sabor, da će svaki član vis. ove kuće imati priliku, da sve prouči i sazna, kako . . . (Zast. Gjuro Kamenar: Kako stoji pravo stanje zemlje.) Vi ćete onda znati, kakove imamo dohodke, a to će biti na obće dobro čitavog naroda i tek onda, kad ćete to od vas saznati, onda tek moći će braniti narod svoje, jer tako je već u naravi: dok čovjek nezna, što je njegovo, što su njegovi dohodci, dotle on nit ne može braniti svoje; čim pako jedanput znade: to je moje, čim je osvjedočen o tom, što je njegovo, ne ima više snage, koja bi ga oslabila u njegovoj obrani za svoje. Tako se mora sa strane vis. sabora postupati u interesu čitave naše domovine. To je dakle najmanje, što se zahtievati može, a to, kako rekoh, može se zahtievati na temelju postojeće nagodbe, a da je to opravdano, možete se osvjedočiti iz ovog utanačenja, koje je sklopio bivši ban grof Pejačević sa ugarskim ministrom financija, koje utanačenje glasi: „Što se napokon tiče upliva bana kod sastavljanja proračuna i obračuna, to ćemo utanačiti s ugarskom vladom, da se putem hrvatsko-slavonskoga ministarstva svi podatci" . . . a molim na to dobro pazite, „svi podatci, odnoseći se na ove kraljevine, za vrieme na razpolaganje stave". Ovdje pako, gospodo moja, kako vidite, neimate u tom izkazu svih podataka, neimate svih dohodaka, a ipak je dužnost ugarskoga ministra financija, da sve podatke, odnoseće se na naše kraljevine, priobći vladi, a vlada je dužna, da jih priobći vis. saboru.

Napokon mi je još spomenuti, da §. 90. nagodbe, ako se nevaram — takodjer veli, da se dohodci kraljevine Hrvatske i Slavonije imadu voditi u posebnom jednom izkazu, a to stoji u savezu sa računom tangente od 45%, koja je ugovorena god. 1868. Dakle zakon je to predvidio, pa je rekao, da se poseban izkaz mora o tom voditi, a zašto se taj izkaz nepriobći vis. saboru?

Gospodo! Vi se uvjek držite načela, a to se dade opravdati s vaše strane, vi uvjek tvrdite, da nećete učiniti ono, što je proti nagodbi, to ja sve uvidjam, da imate pravo sa vašeg stanovišta, ali naše je i vaše pravo, koje stoji u nagodbi, pa ako vi ovo pravo nećete vršiti, onda neznam, kako shvaćate odgovornost napram vašim izbornikom. (Živio! na ljevici.)

Zato, gospodo, ja vas molim, da stvar ozbiljno i triezno uzmete, da vašu zadaću po savjesti vršite i time svršavam svoj govor. (Odobravanje na ljevici.)

Predsjednik: Rieč imade presvjetli gosp. zastupnik vlade.

Zast. vlade **Dane Stanković**: Visoki sabore! G. zastupnik popovački predlaže, da se istodobno s izvanrednim proračunom podnese vis. kući obrazložen izkaz svih dohodaka Hrvatske i Slavonije i bivšeg krajiškog područja. Taj je predlog u toliko nejasan, što g. predlagatelj

ne naznačuje vrieme, za koje se ti izkazi imadu podnieti, niti nekaže. što razumieva pod „obrazloženimi izkazi.“ (Žamor na ljevici. Zast. Gj. Kamenar: Računi da se donesu, sve do danas.) Toga razjašnjenja ja iz njegova razlaganja nijesam vidio. Izkaz, kakav se traži, jest u savezu s §. 3. financijalnoga zakona, te ja stvar tako shvaćam, da on želi imati ove izkaze u svrhu, da prosudi. jesu li oni podatci temeljiti. na kojih je proračunana 45% tangenta svih naših dohodaka, koji nas idu za namirenje autonomnih potreba naših.

U tom pogledu moram iztaknuti, da po dogovoru, po ugovoru, utanačenu izmedju prijašnjeg bana i zajedničke vlade ugarske i ugarskog financijalnog ministarstva, kada se sastavlja državni proračun, priobćuje se to zemaljskoj vladi. odnosno svjetlomu banu, i da onda zemaljska vlada uvjek pošalje svoga pouzdanika, koji izpituje one podatke, na kojih je država proračunala uvrštenje ove tangente. Tako je i ove godine bio pouzdanik zemaljske vlade ovdje te je izpitao sve podatke. (Na ljevici: I sve je u redu pronašao.) Tu su u dodatcih navedeni svi dohodci gradjanskoga područja, a ujedno i izdatci, skopčani s timi dohodci, koji se imadu po zakonu od 27. studenoga 1880. složiti. kako se imade ustanoviti naša tangenta od 45%. Tu su dakle naznačeni svi dohodci. koji po tom zakonu imadu doći u račun, kada se tangenta ustanovila.

Gosp. zastupnik popovački nije uspio. kad veli, da zakonu od g. 1880., slovećem ob obnovljenju financijalne nagodbe izmedju kraljevina Hrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske, nema dohodaka od sgoditaka lutrijskih unutri. Ja vidim pako, da je taj dohodak naveden. Isto tako veli. da glede pošte nije ništa navedeno, a ja vidim ovdje paušal. željezničke pristojbe. biljegovine, pristojbe osiguravajućih družtva i t. d. To nam pripada po zakonu od god. 1880. Sada se samo o tom radi, da li ovaj izkaz odgovara zakonu, jer sva druga pitanja nespadaju u ovu razpravu; sva druga pitanja spadati će u razpravu onda, kada se bude obavljala financijalna nagodba i ustanovljivao ključ. a ne sada, kada se radi o proračunu. Za sada nemože biti drugo pri tom mjerodavno, nego postojeći zakon, koji to normira. a to je zakon od god. 1868. Ovomu pako zakonu odgovara podpuno ovaj izkaz. Svota, koja je ovdje preliminirana kao 45% tangenta, to je svota samo aproksimativna, te neće biti odlučna, koliko se ovdje preliminira i što će sbilja efektivno unići u ime dohodka, dakle taj modus služi samo zato, da se može aproksimativno označiti taj dohodak, ali ne će biti time odlučan efektivni dohodak, koji će ove godine unići. Dakle sa gledišta proračuna nije ni najmanje opravdano, da se govori o neobloženih podatcih, jer su podatci tu. (Žamor.)

Što se tiče gradjanskoga područja i krajiškoga područja, tu je paušalno ustanovljeno 2.200.000 fr., tu dakle nije dohodak nego potreba. Da ovu stvar razsvietlim sa njezine strane, ja sam u svom govoru, kojim sam uveo proračunsku debatu, dao podatke o dohodcih krajiških tako. da je vis. kuća bila u položaju prosuditi tu stvar. Naveo sam, da je brutto-dohodak g. 1881. bio 4,195.190 for., izdatak iznosio je 1,103.982 fr., dakle čisti dohodak Krajine bio je 1881. god. 3.091.218 for. Isto tako sam naveo. da je brutto-dohodak Krajine godine 1882. bio 4,337.837 for., a izdatak . . . . (Žamor.) neto-dohodak dakle 3.305.460 for.

Brutto-dohodak Krajine g. 1883. iznosio je 4,063.000 for., izdatci 997.000 for., netto-dohodak Krajine iznosio je dakle preko 3 milijuna forinti. Ugovoreni paušal od 2,200.000 for. iznosi 71% od čistog dohodka Krajine za g. 1881., a 76% čistog dohodka Krajine od g. 1882., 67% od čistog dohodka Krajine za god. 1883. Ako se uzme promjer od 3 godine, to iznosi paušal 60% čistoga dohodka Krajine. Dakle ja mislim, da je svatko kadar na temelju tih dohodaka prosuditi, je li ugovoreni paušal Krajine premalen ili ne. (Gjuro Kamenar: A jesu li šume tu unutra?)

Jesu i šume. (Žamor.)

G. zast. popovački traži, da se efektivni dohodci i izdatci predlože vis. saboru.

Nu postupak glede toga jest ovaj: Ugarsko ministarstvo financija sastavlja zaključne račune; to se priobći vladi. Vlada pošalje svoga pouzdanika, koji imade prosuditi podatke, na kojih ti računi počivaju. Taj zaključni račun glede Hrvatske i Slavonije i obračun izmedju kraljevina Hrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske ide na računarski dvor, a odavle ide na zajednički sabor s obrazloženjem. Dakle sabor ga pretrese i tu su zastupnici ovih kraljevina: tu je sve otvoreno, nikomu nije ništa sakriveno, te je po tom dosta sigurnosti i jasnosti glede tih računa. (Žamor na ljevici.)

Što je g. zastupnik popovački navadjao razmiricu izmedju računarskoga dvora i zajedničkoga sabora, to ne dokazuje ništa. nego samo to, da glede deficita izmedju računarskoga dvora i zajedničkoga sabora može biti razlikosti mnienja. A to sbilja dokazuje i to, kako se savjestno po obih faktorih ti računi izpituju.

Ne stoji ona tvrdnja, koju je naveo g. zastupnik popovački, da ne ima u tih izkazih jasnoće. To je stvar, koja nije nikomu sakrivena, zaglavni računi nisu tajni, a to najbolje dokazuje i sam gosp. zast. popovački, koji je došao do tih računa.

G. zast. popovački dokazivao je, da mi na zajedničke troškove de facto doprinašamo preko 10,000.000 fr. Ova tvrdnja ne stoji.

On je to uzeo najviše iz novinskih razmatranja. ali koliko je meni poznato, ta razmatranja počivaju na hipotezi, a ne na podatcih o naših dohodcih.

Po izkazu, koga je vlada dopriniela, iznosi iznos za razdobje od 3 godine 8,382.000 for. čistoga prihoda, a čisti prihod za Krajinu ne nadmašuje za ovo razdobje 3,500.000 for. Što se tiče dohodka čistoga Hrvatske i Slavonije ukupno s krajiškim dohodkom, to on ne iznosi

preko 11,500.000 for. Kad se uvaži, da naše potrebe po ovom proračunu iznašaju 6,293.000 for. to odpada na zajedničke troškove nešto preko 5,000.000 forintih, a ne 1,000 000 for. kako je to sasvim krivo tvrdio gosp. zast. popovački.

Što se se tiče kompenzacije potrošarine, to je gosp. zast. zaboravio, da po nagodbenom zakonu ne ide potrošarina u državnu blagajnu, nego u korist naših občina. Ta potrošarina iznosi nekoliko sto tisuća forinti. (Nemir na ljevici.) Kad se dakle govori o financijalnoj nagodi izmedju kraljevina Hrvatske i Ugarske, onda se mora i to uzeti u račun, jer bi ova potrošarina, koja sada ide našim občinam u prilog, inače tekla u ugarsku državnu blagajnu. (Dr. Frank prigovara.)

Predsjednik: Ja molim g. zast. Franka, da ne bi prekidao govornika, jer će imati zgodu govoriti u svom zaključnom govoru.

Zast. vlade **Danilo Stanković** (nastavlja): Zakonito stanovište je to, da zaglavne račune i obračune izmedju kraljevina Hrvatske i Slavonije i Ugarske izpita zajednički ugarski sabor i da se predlaže ovoj visokoj kući znanja radi. To se i čini. U koliko g. zast. popovački zahtieva da definitivan izkaz dohodaka ova visoku kuću izpituje, to ipak mislim, da se je udaljio od stanovišta zakona i da nije moje, sliediti ga na tom polju

Većina ovih prigovora, što ih je podigao g. zast. popovački, mislim, da nije osnovana na nagodbenom zakonu. Nagodbeni zakon točno označuje razmjerje, što ga imamo doprinieti za zajedničke troškove i što imade služiti za podmirenje autonomnih potreba. Ta će se pitanja moći razpravljati, kako sam već kazao, istom onda, kad se bude radilo o obnovi financijalne nagode.

Ako napokon g. zast. popovački tvrdi, da smo plaćali prije nagode za zajedničke troškove 1,900.000 for. to nisam u stanju kontrolirati, da li to stoji, ali znam, da smo za svoje potrebe dobivali do god. 1868. iz zajedničke blagajne samo 1,600.000 for. (Juraj Kamenar: Mi smo plaćali tolike milijune poreza!) Ali zato su se povisili dohodci iz Krajine na 6,000.000 for.

Poziv g. zast. popovačkoga u savezu sa proračunom, da se ovi obloženi izkazi dohodaka predlože, ne ima niti svrhe, a manjka mu zakonita podloga. Zato molim visoku kuću, da ne izvoli počastiti ovaj predlog svojim prihvatom.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. dr. Posilović.

Dr. **Miho Posilović**: Visoka kućo! Ja vidim žalibože iz nekih odgovora visoke vlade, da se je vis. vlada sve više udaljila od zakona. Baš vis. vlada i većina ove kuće, koja podpuno želi štovati nagodbu kao zakon, baš vlada i većina morala bi nastojati o tom, da se taj zakon vrši ne samo proti nam, nego i za nas.

Što je g. Frank predložio, to je osnovano, to stoji u nagodbi jasno. Kaže se tamo, da se imadu obračuni i zaključni računi predložiti hrvatskomu saboru znanja radi. A što odgovara g. predstojnik nutarnjega odjela? Ono znači, da mi ne trebamo znati tih računa niti znanja radi.

Niti g. Frank nije toga predložio. da ćemo mi kao hrvatski sabor kontrolirati magjarski sabor. Nu svakako bi bilo koristno, da svaki član ove visoke kuće može znati, koliki su dohodci naše kraljevine i da si to zapišu osobito ona gospoda, koja idu u regnikolarnu deputaciju. da mogu kazati Magjarom: To nije pravo, mi smo prikraćeni. Ja držim, da u nijednom razumnom odnošaju medju trgovci to ne stoji, da bi od dvojice jedan kazao: ne treba račun znati.

Da su Magjari najkorektnije postupali dosada, ja još ne bi pristao uz mnienje visoke vlade, nego bi kazao: To je naše pravo, mi imamo pravo znati, što i koliko iznose naši dohodci i koliko imamo zahtievati. Nu ne samo to, da Magjari nisu tako sviestno računali, nego mi smo žalibože uvjereni o protivnom naime, da biva naša domovina sve više prikraćivana.

Ja ne mogu shvaćati. da predstojnik nutarnjeg odjela kaže, da je to sviestno računano, ako izmedju dva faktora bude razlika od 10 milijuna. Ja držim, da su pogriešili ili jedan ili drugi ili oba, ili ne znadu računati ili ne računaju sviestno. Tu ne može biti točnoga, sviestnoga i valjanog računa.

Što je izvolio g. predstojnik kazati glede razmjerja, da smo prije za autonomne troškove trošili 1,600.000 for., to mu ja to vjerujem, ali smo onda plaćali samo 1,900.000 for. za zajedničke troškove, pa ako uzmete račun gosp. Franka, po kojem je Hrvatska prikraćena, to bi uz dohodak od 7,720.000 sada plaćala za zajedničke potrebe 4,600.000 for.

Izvolite razmjerje staviti, pak ćete vidjeti. da se sada plaća razmjerno više, premda Magjari kažu, da smo pasivni, nego prije zlosretne nagodbe.

Ja držim, da nije potrebno više obrazlagati predlog; ja mislim, da si je g. Frank truda dao obrazložiti, da mi imamo pravo znati račune kao sabor i da je dužnost pojedinih članova, osobito većine, koja sada vlada i upravlja zemljom, osvjedočiti se o tom, da li računi stoje na pravom temelju

S tih razloga podupirem predlog zastupnika g. dra. Franka.

Predsjednik: Rieč imade gosp. zastupnik Gjuro Kamenar.

Gjuro Kamenar: Visoki sabore!

Meni je žao, da ja uviek dolazim u opreku sa vis. vladom. Da vlada stoji na temelju nagodbe, da vlada vlada hrvatski, onda ja nebi dolazio u opreku. Nu ona nije hrvatska vlada, nego brani samo Magjare, da ih ne bi tko uvredio. Kako je bilo sve do Pejačevićeve dobe? Ona ju stranka nije držala pouzdanom, jer je tražila g. 1877., da joj se izkaz podneso.

Isto ovakav predlog učinio je proračunski odbor pod Mažuranićem, te je rekao, da neće viećati, dok se izkaz

ne pribavi. I vlada je pribavila izkaz. To će sve gospoda priznati, koja su bila u odboru. Ja dapače imam te podatke i donio bi ih, da sam znao, da će biti o tom razprave.

Da li su bili podatci istiniti? To smo dočuli, da nisu bili, jer nam je g. Bartolović. i gospoda, koja su bolje zavirila, dokazao, da nisu bili istiniti.

Ja mislim, da mi sabor, ako hoćemo biti prijatelji i ako ne ćemo doći u najveće neprijateljstvo sa braćom, moramo zahtjevati stvorene račune.

Ovo, što je g. Frank dokazao, na to mu opet liepo izričem hvalu, da si je toliki trud dao.

Ja sam već kazao, čim tko izreče sumnju javnu, da je vlada i sabor dužan, da ju razjasni, da ta sumnja ne ostane u narodu.

Ja sam već kazao. da se na jednoj strani za pučke škole, za biblioteku jako malo daje, dočim se na drugój strani milijuni gube. Ja mislim, da je to naša briga, ako ne ćemo, da na nas sve dodje prokletstvo, da nas narod ne proklinje, da se to razjasni.

To nije uvreda za Magjare, ako jim kažete: Opozicija kod nas dobiva sve veći terain, ako hoćete biti prijatelji. dajte, da možemo narodu istinu kazati i ako ste učinili kakvu pogrešku, ne mojte, da bude u buduće. Ja mislim, da tu ne ima nemogućnosti.

Ja molim visoku vladu, da bude hrvatska. Ja ne razumijem preuzv. g. bana, kako je mogao odgovoriti g. dr. Franku praznimi frazami, gdje se radi o milijunih. Bez novaca se ne može ništa učiniti. Cifra cifru pobija.

Ja molim visoku vladu, da pomisli, da smo narodni zastupnici, koji smo odgovorni narodu, koji će nas pitati, je li ono stoji, što je g. Frank govorio? Ja ću morati reći, da si osiguram moja ledja: gosp. dr. Frank ima pravo.

Kako sam već kazao, prijašnji sabor i proračunski odbor su zahtjevali izkaz paušala dva tri put, a Magjari nisu htjeli dati.

Ja zato moram podupirati ovaj predlog i molim, da se prestanemo jedan put igrati šišmiša. Ovo je sabor hrvatskoga naroda, koji nije još nikomu bio podanik. Ja mislim, da taj narod ima pravo za sebe govoriti i skrbiti.

Ja Magjare ništa ne krivim; ugledajte se u njihov primjer, u njihovo domoljublje i shvaćanje prava i sami budimo takvi. Oni sve moguće čine za svoju domovinu, makar su i gladni, da svietu pokažu, da mogu držati veličajnu državu, a mi kažemo, da smo siromašni, da ne imamo sposobnosti. To je grozno, kad si sami dajemo ovako svjedočanstvo.

Promislite to dobro, pak čitajte poviest Smičiklasovu, pak ćete vidjeti, kako su se Hrvati borili, koji su, kad im je još jedino Zagorje ostalo i to branili kao kraljevinu, a mi pred cielim svietom priznajemo, da smo slabi.

Magjari izdavaju u Italiji francezke novine, da pišu, da nas uzdržavaju, oni troše stotine tisuća, da nas mogu sramotiti. To mora prestati.

Ja podupirem i hvalu izričem g. Franku, a negodovanje vladi.

Predsjednik: Rieč imade narodni zastupnik g. Josip Gržanić.

Josip Gržanić: Gospodo! Predlog g. Franka tako je jednostavan i opravdan, da sam se čudio zast. vis. vlade, da se je proti njemu ustao

Tai predlog traži čiste račune od vitežke braće Magjara. On se je postavio na stanovište nagodbe i po ovoj nagodbi imade sabor na svaki način pravo pozvati vladu, da traži račune, da može konstatirati. da li su računi istiniti, da li odgovaraju istini, da li su svi računi unutra sadržani.

Ja ob ovom predmetu nebi govorio, ali sam izazvan riečima zastupnika vlade.

Odmah u početku je kazao, da je predlog ne jasan; da nije kazano vrieme, kad se imadu računi predložiti. Ja mislim, kad se računi predlažu, da se to ima čim prije predložiti. Složite se u tom, pak nadopunite taj predlog. Glede obloženja točnimi izkazi ne može nitko staviti pitanje, da li odgovara glavna suma istini, da li se naši troškovi tu sadržaju.

G. zastupnik vlade kaže, da je jedan pouzdanik vis. vlade odpravljen gore na pregled računa. Taj će pouzdanik naravno, koji pregleda račune, naći sve u redu, jer je činovnik vlade i mi znamo, da neće niti jedan činovnik proti volji svoga bana kazati, dapače sam osvjedočen, da će i smrtnu odsudu svoga otca podpisati . . .

Predsjednik: To je uvreda nanešena činovničtvu ove zemlje. Ja vas na red pozivljem i opominjem vas, da takve rieči ne upotriebljujete. Tomu se mora na kraj stati, da se ovdje činovničtvo redovito ne ponizuje i grdi.

Josip Gržanić (nastavlja): Da ne bude činovničtvo tako napadnuto, što je meni najviše žao, mislim, da bi bilo najnuždnije, da se pregledaju računi, da ne bude na nikomu sumnje.

G. zastupnik vlade i sam ne zna točno, dapače mu je nejasno, ne zna to ili ono, a ipak bi bar vlada mogla znati točno; ona sama ne zna podataka, nego je podniela sumarne izdatke, o kojih budi dozvoljeno svakomu nam sumnjati.

Ovi računi ne moraju biti od obnove financijalne nagodbe podnešeni. Ja mislim, da bi se morali svake godine podnašati. jer se svake godine ustanovljuje paušalna svota, dakle morate znati, koliko je svake godine dohodaka.

Mi smo, gospodo, sa svoga stanovišta, proti proračunu, jer ne imamo svih grana gospodarstvenih, ne imamo slobode, ne upravljamo dohodci po volji, kako se pristoji narodu. S toga ja nebi niti u ovom predmetu govorio, ali moram podupirati predlog dra. Franka, da se razjasni stanje, kako stojimo na temelju te vaše nagodbe.

Nitko neće tajiti, da g. Frank briljira sa svojimi podatci i da mu nitko ne može prigovoriti, jer obći prigovori nisu prigovori. G. Frank traži takve podatke, kojimi bi se naša vlada, jer bi ih morala najbolje znati, imala najmanje suprotstaviti. Eto gg. Bartolović i Hinković isto tako briljiraju sa brojkami, a uviek se kaže od strane vlade: to nije tako ili se kaže: cifre nisu takve. Nu ja ipak mislim, gospodo, da bi najbolje pobili g. Franka, kad bi vlada dala jasnu sliku tih računa, kojom bi vlada mogla oprovrći podatke g. Franka.

Ja mislim, da je to u vašem interesu, da se prihvati taj predlog.

Gospoda, koja su bila za nagodbu. uviek su govorila, da su za poštenu uniju. za pošteni savez sa braćom Magjari. Ja mislim, da se kod poštenja najprije predpostavlja, da budu čisti računi. Da je to poštena unija. čemu bi se bojali predložiti račune? To je najnuždnije. Talijanska poslovica veli: Conti chiari, amici cari, a kod nas: Budimo prijatelji, a kese neka se grizu. Ja ne znam, kako Magjari, ako pošteno postupaju, sami nebi zahtjevali, da račune predadu kontroli Hrvata, bar većini, da su osnovani. Ovako svaka sumnja, koja se diže proti Magjarom, svaka je opravdana i ta se sumnja drži kao podpuna istina, da nas Magjari u svojih računih varaju. Kako se neće podržati ta sumnja, kad se vidi, da narod od dana do dana propada, da gine. Naravno je, što se kaže, da nam Magjari otimlju blago.

Ja se nisam niti najmanje osvjedočio iz riečih gosp. zast. vlade, da su dohodci od šuma u tih triuh milijunih, gdje znamo, da dohodci krajiških šuma iznašaju svake godine 3 do 4 milijuna. Mi o tom moramo podvojiti. A da ne budemo dvojili o tom, zašto nebi vlada pristala na taj predlog?

Najviše se moram čuditi i čudim krajiškim zastupnikom, da mogu ovakva šta povladjivati, da budu proti predlogu g. Franka, da su izručili na milost i ne milost sve dohodke krajiške Magjarom. Vidjet ćemo. kako će se povrnuti kući, što će kazati svojim izbornikom, kada budu tražili od njih račun. A da toga ne bude, zašto nebi tražili računa od Magjara?

Magjari. kako se kaže, uzdržavaju nas. Mi ne trebamo milosti magjarske. Čemu bi bili tako dobri naprama nam? Neka nas puste. Oni mogu to kazati onim. koji će ih slušati ili koji ih moraju slušati, ali hrvatskomu narodu ne. Kod[e] narodâ ne ima toga, da će koji koga uzdržavati.

I preuzv. g. ban je rekao, da je samo jedna država, jedan državni erar i to magjarski, dakle su naše krajiške šume magjarske, a vi. gospodo, krajišnici pljeśćete. (Glas na desnici: To nije istina.)

Rekao on to ili nije, to sliedi iz nagodbe. On je mogao uvjeravati druge stranke, ali nas nije mario uvjeravati, to mi znamo.

Ja mislim, da po ovom, ako se nebi računi podnieli, da bi se pružio najjasniji dokaz, da smo mi pod prostom magjarskom kuratelom, da kod nas ne ima ljudi, koji znadu računati. Što će narod reći? Ne bućete li dali računa. reći će, da nas Magjari varaju i imadu podpuno pravo. a ja mislim, da se boje računa.

Ja moram podupirati predlog g. dra. Franka, jer je opravdan i pravedan.

Predsjednik: Rieč ima zastupnik gosp. dr. Lavoslav Šram.

Dr. **Lavoslav Šram**: Visoki sabore!

Kod zajedničkoga gospodarstva, gdje dolaze dvie ili više stranaka, ne ima dvojbe i ne može podleći pitanju, da je svaka stranka vlastna, da je u podpunom pravu, ako hoće u pogledu dotičnoga dohodarstvenoga razmjerja, u pogledu svih na to uplivajućih odnošaja podpunu javnost imati.

Na koliko se je u obće u današnjoj debati iztaknulo ovo pitanje, načelno mu ne može biti prigovora, ali mu nisam niti čuo prigovora sa strane visoke vlade, te se mora dopustiti s načelnoga gledišta podpuno pravo kraljevina Hrvatske i Slavonije, da u pogledu obračuna izmedju kraljevine Ugarske s jedne strane i Hrvatske i Slavonije s druge strane, da si svaki pojedini zastupnik visoki sabor pribavi podpunu jasnost i da se svaka nastajuća dvojba razjasni. Ovo je načelno pitanje, koje nije u dvojbu postavljeno.

Nu ta žestina, koja je mogla zavladati može biti uslied toga, što se radi o tako eminentno opravdanom načelu samo je mogla dovesti g. predlagatelja i onu gospodu koja su ga zagovarala, da su zaboravila na to, da se u ovoj debati ne radi o tom načelu, da se načelno ne radi o tom, da se uzkrati koje pravo, nego o tom, je li bi se primio predlog g. dra. Franka.

Za zauzeti u tom pogledu stanovište, treba ocieniti njegov predlog i ja ću biti tako slobodan pročitati ga još jedan put i onda naznačiti razloge, zašto ne mogu pristati na njegov predlog. Samo se o tom radi, a ne o načelu koje nije bilo u dvojbu postavljeno.

Predlog dra. Franka glasi: (čita)

„Poziva se hr. zemaljska vlada, da istodobno sa iz vanrednim proračunom, pomenutim u vladinom predlogu od 2. siečnja 1885. ovomu saboru priebći obloženi izkaz svih dohodaka kraljevina Hrvatske i Slavonije te bivše vojene Krajine i izdataka, skopčanih sa ovimi dohodci."

Sada o tom ne može biti dvojbe, da ovaj predlog sam po sebi nije jasan, a svakako u sebi involvira neki anakronizam, jer na koliko se ovaj predlog stavlja u savez s proračunom, je taj predlog ne spadajuć u proračun preran, a u koliko s pitanjem o proračunu. toliko se odnosi na prošlost, ne spada u proračun, ne spada na ovaj predmet, nego bi morao biti samostalno donešen. kad bude o obračunu govoreno.

Drugo. Ja nisam iz govora velecienjenoga zastupnika dra. Franka mogao razabrati, kako si predstavlja obložen

izkaze svih dohodaka i izdataka, koji bi morali biti u savezu sa proračunom. Tu mu je zastupnik visoke vlade primietio, a i sam gosp. Frank će dopustiti, jer je verziran u pitanjih i jer je dobro proučio nauku o državnom gospodarstvu i rukovodjenju državnih financija, te će znati, da kod proračuna u obće ne samo kod našega, kod pokrića dotični dohodci mogu se samo sperativno uvrstiti t. j. da se preliminira na temelju izkustva. crpljenim kroz razdobje stanovito da preliminar izgleda, koji se uzimlje za podlogu rukovodjenja financija za dotičnu godinu, pak se veli: Kad su ove grane donašale u tih godinah toliko. prosječno dakle toliko, to se može sperativno predpostavljati, da će toliko ove godine donieti. Tako se sastavlja i izgradjuje zgrada preliminiranoga državnoga prihoda, pak se na temelju toga rezultata u samom budgetu, gdje se razpravlja cjelokupni budget državnih financija takodjer donašaju dotični predlozi u pogledu pokrića onih ostataka, koji se ovimi prihodi ne bi mogli pokriti, koji se prikazuju kao sperativni deficit, jer se znade, da je ovaj deficit takodjer preliminiran, te se može prema tomu smanjiti.

Ako to drži g. Frank na umu, to će dopustiti, da se ne može kod proračuna predložiti drugčije obloženi izkaz dohodaka i izdataka, nego na temelju onoga prosjeka. koji se izpostavlja iz obračuna prijašnjih godina, jer je to za sam proračun dovoljno. Ovo ne derogira u obće našemu pravu niti onomu. koje može za nas nastati, ako ga na temelju obračuna primimo; ne derogira u obće našemu pravu. jer se znade. da se svake godine nakon svršetka godine obavlja obračun i da taj obračun pokazuje definitivni efektivni prihod zemlje, koji je može biti različan od sperativnoga u izgled stavljenoga prihoda i na temelju toga se onda sastavlja izkaz o teretih, o saldu ili teretnom ili koristnom, te prema tomu koji stupac prevagne imamo ili mi što dobiti ili Ugarska. Na tom temelju tih tako preliminiranih prihoda unišavših dohodaka sastavlja se izvanredni proračun, koji je predložen visokoj kući, gdje visoka vlada predlaže zakon o stečenih dohodcih. da se prištednje investiraju na tamo naznačene svrhe. Već ovo pokazuje, da se tim ne derogira efektivnomu dohodku. Ne može se derogirati našemu pravu, jer je stvar po sebi jasna, da u računstvenih stvarih i obračunavanju može prevladati i uzeti se za valjajuće ono, što je izkazano, da postoji. U tom pogledu upliv je osiguran neposredno kroz zastupnike naše na zajedničkom saboru i kroz uticanje vlade. Visokomu saboru se dostavlja obračun i ja dielim mnienje. da je kod one prigode visoki sabor vlastan, ako mu se dade povod temeljit, da stavi primjetbu, da zahtjeva razjašnjenje i ja ne dvojim, da će visoka vlada doći u susret visokomu saboru, te ta razjašnjenja pružiti.

To sam htio kazati, da se već iz toga gledišta pokaže predlog dra. Franka neprihvativ, jer taj dodatak, da se obloženi izkaz dohodaka i prihoda prigodom proračuna predloži, nije po sebi opravdan, jer se obloženi izkaz ne može predložiti, nego kod konačnoga obračuna, a kod sperativnoga preliminara će se samo predložiti prosječni izkaz prošlih godina.

Ja dalje ne mogu sliediti g. dra. Franka u tom smislu, kako si predstavlja izkaz, ali na koliko sam si mogao protumačiti aplicirajuć na naznačeni predmet. ne mogu njegovo mnienje dieliti. Ja se ne ću upuštati u pojedinosti dra. Franka, samo na jedno se moram osvrnuti, a to je ono, kada je izvolio kazati. da je dohodak 1,0000.000 forinti, koji idu u zajedničku blagajnu. a nam ostane najmanja tangenta. On je zaboravio spomenuti ono, da to nije netto-dohodak, a ja ni najmanje ne dvojim, da g. Frank kaže: Evo netto-dohodak iznaša 10,000.000, a g. će Frank dopustiti, da nije ono mjerodavno. što je u izkazih kao brutto-dohodak, nego ono, što se izpostavlja kao netto-dohodak,

A drugo je izvolio reći o restituciji. da se naša prava mimoilaze, a tu je zaboravio na potrošarinu.

Ali ja upozorujem g. dra. Franka, da se restitucija odnosi na produkciju sladora i žeste i g. zast. dr. Frank meni će dopustiti, da mi žalibože u kraljevini Hrvatskoj nemamo niti jedne tvornice sladora, jednu ili dvie tvornice žeste; koliko te izvažaju iz zemlje ne znam, ali ako izvažaju. ja ne dvojim, da će se onim dotičnikom, ako preko granice izvažaju. da će dobiti restituciju, ali o tom ne dvojim, da ako bi se ta svota u prihodu izpostavila. da odtuda ne može velika kolona rezultirati od velike visine s toga, što su te grane kod nas slabo zastupane.

Ja s moje strane odbijam predlog g. dra. Franka.

Predsjednik: Pošto nitko ne želi govoriti, rieč imade g. zast. dr. Frank.

Dr. **Josip Frank**: Visoki sabore! Meni je već ta izvanredna sreća u dio pala. da uviek. kad ja nešta predlažem, evo g. dra. Šrama, da svojim velikim oštroumljem moje razlaganje odmah oprovrgava I tako je ovdje g. dr. Šram dokazao veliki anachronizam, koji da leži u mojem predlogu.

Gospodo! Ja sam sličan predlog stavio kod indemnitetske debate, i tada mi je rekao on, a i g. Miškatović, ako se ne varam bio je tako uljudan i rekao je: to danas ne spada u ovu razpravu, nego kod obračunske debate biti će najbolja prilika za ovaj predlog i ja sam osvjedočen. dodao je on, da će čitava kuća i većina podupirati ovaj predlog; jer je ovaj predlog opravdan, samo motivacija ne spada kod dozvole indemniteta, ali kod obračunske razprave je sasma umjestan, onda vi stavite ovaj predlog i mi ćemo ga podupirati. To je anachronizam.

Sada kad sam ja u budgetnoj razpravi govorio i spomenuo naš dohodak sa 16,000.000 onda je presvjetli gosp. Živković meni upao u rieč i rekao je: samo vi stavite takav predlog. to će biti jako interesantno, to smo svi čuli. Eto, ja sam stavio predlog. a sada za ovaj anachronizam, nitko neće znati sa ove strane vis. kuće.

Visoki sabore! To je onaj anachronisam; ali u čem

*

sastoji ono temeljito oprovrgavanje veleštovanoga zastupnika II. kotara zagrebačkoga g. dra. Šrama? On veli ovako: što govori dr. Frank o toj stvari. to ne spada ovamo: ako on misli proračun, to je samo sperativna preliminacija, kako to spada ovamo?

G. dr. Šram ima već to načelo i tu navadu. da on uviek, kad oprovrgava svoga protivnika tako postupa, da si stavi novu thezu — on uviek in thesi govori — i sada se on bori sa svojom thezom. O toj thezi nije nitko govorio i kako on dobro priznaje i uvidja — moj predlog izključuje takvu thezu i sperativni dohodak, pošto sam kazao, da naš obloženi dohodak već pokazuje, da tu ne može biti sumnje, da ja nisam mislio sperativni dohodak. Dakle u tom pogledu mislim, da je razlaganje veleštovanoga zastupnika dra. Šrama suvišno. Ali u koliko misli, da nije moguće, da bi mi mogli biti ovakovim načinom prikraćeni, jer će se to izpostaviti kod zajedničkoga obračuna, onda sam tako slobodan upozoriti ga, da je on na krivom putu: jer ti se zaključni računi, kako je veleštovanomu gospodinu zast. dru. Šramu dobro poznato, najprije pretresuju u magjarskom saboru, a kako je tamo Hrvatska zastupana, vi znate, u najmanjoj manjini. — Ti obračuni najprije se imadu predati odboru, a kako je Hrvatska u tom odboru zastupana pitam vas? — Taj odbor, komu se iz sredine magjarskoga sabora povjeravaju ovi obračuni, na izpit, taj odbor ima odlučnu rieč, on stvara svoj predlog, daje svoje mnienje i kad je pregledao ove račune, onda ih preda magjarskomu saboru. U tom odboru ne vrše naši zastupnici svoje dužnosti, kako mislim ima samo jedan ili dvojica, koji se niti ne potrude, da sudjeluju u odboru. Dakle tamo nema garancije i jamstva i zato je učinio g. Bartolović, koga mi svi štujemo radi izvarednoga truda kog si je dao i sve to pronašao i upravo je zato on učinio predlog u jednoj brošuri, u kojoj je on napisao, da se u ovom odboru magjarskoga zajedničkoga sabora pomnoži broj hrvatskih zastupnika. Ali tim nam nije ni najmanje pomoženo, jer će u tom odboru Magjari biti u većini. Njihovi će predlozi doći pred magjarski sabor. A što će biti rezultat, ako je dvojba nastala, ako je sukob nastao izmedju interesa hrvatskih i magjarskih, to ja vas pitam, možete li u dvojbi biti, kako će stvar biti svršena u magjarskom saboru? Zato kažem, da kod tih obračuna nema jamstva, pošto Hrvatska ne može odlučnu kontrolu vršiti.

U koliko je spomenuo presvjetli g. predstojnik nutrnjega odjela takodjer taj razlog, to sam već na to odgovorio; s toga ne trebam dalje reflektovati na ovu primjetbu: ali presvjetli g. naveo je još i drugih razloga radi kojih misli, da ne može prihvatiti moga predloga. Misli, da se ne može počastiti moj predlog prihvatom sa strane vis. kuće.

Što veli presvjetli gospodin predstojnik? što je njegovo temeljno umovanje.

On veli ovako: Ovdje su izkazani naši dohodci i to oni dohodci, koji nam pripadaju za izračunanje naše tangente na temelju zakona od god. 1880. Ja se uslobodjujem presvjetloga g. predstojnika na jednu veliku bludnju zakona upozoriti. §. 5. glasi: „potrebštine nutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije imadu se... prije svega pokrivati sa 45% izravnih i neizravnih poreza i drugih javnih dohodaka kraljevina Hrvatske i Slavonije“ Tu nije ništa drugo rečeno i ustanovljeno, nisu specificirani dohodci, nego je rečeno 45% od naših javnih dohodaka. A što kaže ovaj izkaz? Ja molim, da slušate, kako glasi naslov izkaza. Dakle: „Izkaz onih“ — dakle već ograničeno, to nije sve — „u državni proračun za god. 1885. uvrštenih javnih dohodaka, od kojih 45% odpada na namirenje potrebštinah autonomne uprave kraljevina Hrvatske i Slavonije.“ Dakle svaki, koj može medju redci čitati, znade, da ovdje stoji na izkazu ne svih dohodaka, tu se veli samo „onih“: zato tu postoji velika razlika, a ta se pokazuje takodjer u detailih presvjetloga gospodina predstojnika. On je rekao — a tu ćemo jasno vidjeti bludnju — kako može dr. Frank tvrditi. da u tom izkazu nema dohodaka od pošte, kad ja čitam u ime paušala od poštarskih tovarnih listova 20.000 fr., Ja sam naveo, da dohodak pošte iznaša 650.000 fr.; pitam vas, je li se sastoji dohodak pošte samo od poštarskih tovarnih listova? To nije. Dohodak pošte sastoji se takodjer iz drugih beriva, ne samo iz tovarnih listova; vi imate ovdje samo jednu granu od onoga dohodka pošte, a ne može se kazati, da su to svi dohodci pošte. Isto tako imade se sa potrošarinom.

Presvjetli g. predstojnik je mene krivo shvatio. kad je rekao. da sam ja rekao, da u ime reštitucije nama pripada 632.000 for., a kad je na to odgovorio, da se ja u bludnji nalazim, jer, kako svaki znamo, potrošarina ide općinam.

Ja moram upozoriti g. zast. Vučetića, koj je mislio, da to sasma stoji, što vis. vlada tvrdi. ali to niti najmanje ne stoji. (Dr. Vučetić: Ja nisam govorio) Stavili ste primjetbu.

Dakle, stvar se imade ovako. Ja sam sasma druge dohodke mislio, a ne ovu reštituciju ili kompesaciju. Reštitucija od potrošarine, to je sasma nešta drugo. To je ugovoreno izmedju Ugarske i Cislajtanije ugovorom, pošto se to ne može sasma dobro izračunati kod svakoga posebnoga slučaja; nu budući se moraju točni računi voditi od toga, što ide u inozemstvo, da se potrošarina može povratiti: zato su Cislajtanija i Ugarska sklopile nagodu i po ovoj je g. Bartolović sasma savjestno i točno, uzprkos prigovoru g. dra. Šrama, gdje se on baš na to osvrće i veliku važnost postavlja, da mi nemamo fabrika od sukna i sladora, izračunao, da iznosi 632.000 fr. dohodka. Ako će si gospodin dr. Šram. koj se rado bavi ovim pitanjem, dati truda, da čita ovo interesantno razlaganje, naći će, da ono baš oprovrgava točno navode g. dra. Šrama. (Dr. Šram: Čitao sam.) Onda se čudim, da

ste to kazali, ako ste čitali. Upravo radi toga odpada na nas 532.000 for., a kako mi poznamo g. Bartolovića, to ne će nitko tvrditi, da je on krivo računao.

Visoki sabore! veli se još i to, da je moj predlog nekako ne jasan radi jedne rieči, a to je jedna nesretna rieč: „obložen", da ja tražim obložen izkaz. Dakle to vas plaši, u tom vi nalazite povod i razlog, da vi ne ćete glasovati za moj predlog; jer ja tražim obložen izkaz. Ne odsudjuje li to najviše našu protivštinu proti tomu predlogu, ako vi tvrdite: ne može se to shvatiti, kako to obložen? Ovaj izkaz nije obložen i zato ga ne možemo smatrati kano pravim i valjanim izkazom. Nego mora biti obložen, ako želimo znati, kako naši dohodci stoje. — Ako vi mislite, da se radi toga ne može prihvatiti moj predlog, onda ste vi sebi osudu izrekli; jer velite, da ne ćete čiste račune dati. (Živio! na ljevici.)

Svrha moga predloga je sasma jasna. Svrha moga predloga je, da osiguramo ovomu saboru kontrolu svih naših dohodaka. Ova kontrola nam po naravnom pravu pripada, ako i nebi bilo ovo pravo u nagodi ugovoreno i jasno ustanovljeno. — Nu vi niste rekli, da nije jasno ustanovljeno, ali ovo pravo sliedi iz naravi. Ako ja kažem 45% od mojih dohodaka pripada meni, onda se mora meni točan izkaz svih mojih dohodaka priložiti; jer u tom što mi pripada 45%, leži mi pravo tražiti izkaz svih dohodaka. Taj zahtjev nije podnipošto anachronisam i nije podnipošto predlog površno stiliziran; ja tražim za prošlost, meni je svejedno, ako vis. vlada predloži za jednu godinu za posljednju godinu, ja ću se s tim zadovoljiti; jer iz posljednje godine ćemo se osvjedočiti, koliko je tih dohodaka i obložen želim izkaz. To nije tako težko, jer znademo, da magjarski sabor dobiva takodjer sve podatke, koji se odnose na veliki državni proračun. Zašto se nebi mogli nama svi dohodci, koji nisu tako veliki, kano njihovi, predložiti? Ja nigdje ne vidim zapricke.

Zapricka je samo u dobroj volji. Ako se ne će to dozvoliti, onda se mora kazati: ne ćemo mi, mi ne možemo tražiti obrazloženje dohodaka; jer kad tražimo obloženi izkaz, onda bi mogli Magjari kazati — kako sam ja ovdje dobio odgovor — to je neki način nove kontrole, što hoće hrvatski sabor. On hoće kontrolu nad nami; ali ja mislim, da smo mi vlastni ovu kontrolu, ako se i radi proti Magjarom, izvršivati. Na još jednu okolnost imam upozoriti.

Visoki sabore! Tvrdi se, da sada nije za to vrieme, već godine 1887. kad će biti revizija nagode. Mi se moramo danas već pripravljati na onu reviziju financijalne nagode i vaša je dužnost, koji ćete ovu nagodu financijalnu revidirati, vaša je dužnost, da si pribavite sav ovaj potreban materijal, da možete sasma oboružani doći i čuvati interese ove zemlje. Najskrajnje vrieme je, da se već sada čini, da se pribavi sav materijal u pogledu dohodaka naših i poreznoj snagi našega naroda i na temelju toga, da se sklopi nova nagoda; jer nije prerano 3 godine; jer treba, da se dobro prouči i promisli i da se pripravi na tako oštru borbu, koja bi bila umjestna u tom smislu proti Magjarom. Zato preporučujem još jedan put moj predlog.

Predsjednik: Rieč ima gospodin zast. Živković na osobnu primjetbu.

Jovan barun Živković: G. Frank bio je tako dobar pozvati se na moju osobu . . . (Žamor.) Ako nije slobodno govoriti, ja siedam.

Meni je, vis. sabore, vrlo žao, da se je g. dr. Frank pozvao na mene, jer ja nisam bio voljan progovoriti u ovom predmetu kao niti kod budgetne razprave, kako ste vidjeli, ja sam ćutao, ali kada me je gosp. dr. Frank izazvao, neka mi se dopusti, da mu u kratko odgovorim, jer ako je on i ja sam ljubitelj prava i istine.

Dr. Frank mene je upitao prijateljski, da li bi mogao i da li bi dobro bilo, da dodje naprvo s jednim predlogom u obće glede naših dohodaka, prihoda i razhoda i to me je zapitao, kad je bila rieč o indemnitetu.

Ja sam g. dru. Franku odgovorio, što će i sam potvrditi morati, da mi se čini, da ne spada na indemnitet, o čem sam uvjeren i sada, da je i g. dr. Frank uvjeren, da nije spadao u onu debatu. Jer što je indemnitet? Odobrenje, da vlada može po prijašnjem proračunu trošiti, dok podnese proračun. Kako dakle može biti debate o prihodu i razhodu zemlje, koji nije u razpravi, nego hoće li se dati vladi dozvola, da troši po prijašnjem proračunu kroz izvjestno vrieme? On bi bio mogao govoriti, kako je sam rekao, bilo bi interesantno, ali nebi spadalo na stvar i ja sam mu kao prijatelj kazao; toga nemojte činiti.

Ali g. dr. Frank je išao, dalje pa je kazao sada, da mu je kazano, ne znam tko mu je kazao, možebiti ja, naveo je rieči, da mu je onda kazano, da može kod proračuna staviti svoj predlog, a sada, kad se razpravlja o proračunu nailazi na renitenciju sa ove strane, da ga nitko ne podupire.

Veleštovani gospodin, meni je žao, da se na mene pozvaste, jer premda sam ja dosta dotupavan, shvaćam stvari, ja ne razumijem vašega predloga; može biti gosp. Tuškan i gospodin Kamenar, da ga razumiju, ja razumio nisam.

Kad se ublaži izkaz svakako, kako je sam g. Frank primjetio efektivnih dohodaka, onda se pita i koje godine? (Na ljevici: Svejedno, koje god. Žamor.)

Ako imate strpljenja, ja ću govoriti, ja ne govorim od objesti, ja hoću, da dokažem g. dr. Franku, da sve može imati.

Predsjednik: Ja molim g. Živkovića; ja to ne mogu smatrati za osobnu primjetbu. (Na ljevici: Neka govori.)

Ja najboljemu prijatelju ne mogu dopustiti, što poslovnik ne dopušta; a ja sam sigurno prijatelj gospodinu barunu.

Jovan barun Živković: Ja vidim, g. predsjedniče, da

se kod nas sloboda govora drugčije tumači nego u drugih parlamentih.

Predsjednik: Rieč ima presv. g. predstojnik za unutarnje poslove.

Danilo Stanković: Visoki sabore! Najprije imam primietiti g. zastupniku novogradiškomu, da se je obračun hraljevina Hrvatske i Slavonije predlagao i da će se uviek predlagati ovoj vis. kući. Izkaz dohodaka ovih kraljevina, kako je u dodatku naznačen, podnašale su sve dosadanje vlade, dakle vlada, kojoj je bio na čelu ban Pejačević i vlada, kojoj je bio na čelu ban Mažuranić. Ne razumijem, kako g. zastupnik jastrebarski dolazi do toga, da rádi toga samo ovoj vladi izrazuje svoje negodovanje. Nesjeća li se tu čovjek nehotice onih udovica, koje naprama živomu mužu hvale uviek pokojnoga, ako i nisu u rajskoj ljubavi živili s njim (Veselost.)

G. zastupniku ivanečkomu imadem primjetiti. da me je zlo razumio, kad tvrdi, da ja neshvaćam pojedine stavke u izkazu. Ja sam naveo, da ne mogu kontrolirati neke račune g. predgovornika dra. Franka. I to tako krivo je razumio g. zastupnik ivanečki svjetloga bana, kad tvrdi, da je ban kazao, da su krajiške šume ugarske. To Nj. preuzvišenost nije kazala. svjetli ban stoji na temelju nagode.

G. zast. ivanečki tvrdio je, da podatci, koje sam ja dao o dohodcih krajiških već zato ne mogu biti izpravni, što dohodci iz krajiških šuma nose do 3—4 milijuna for. U tom pogledu on je u bludnji. jer po službenih podatcih iznosili su:

G. 1881. dohodak 951.056 for.. a troškovi 452.882 for. god. 1882. dohodak 903.868 for., izdatci 398.000 for., god. 1883. dohodak 836.193 for., a izdatak iste godine 372.675.

Napokon je gosp. zastupnik ivanečki poricao onomu organu vladinomu, koji je išao, da pregleda podatke glede proračuna državnoga patriotizma što držim, da po parlamentarnih načelih nije dopušteno i ja se ogradjujem proti toj osvadi.

Ja ostajem na dalje pri tom. da „izkaz obložen“ nije jasno označen u predlogu g. zastupnika popovačkoga. Ja tvrdim to radi toga, jer dohodci i izdatci, izkazi ti, sastavljeni su na temelju računa poreznih ureda, pristojbenih ureda i drugih. Ako g. zastupnik popovački pod obrazloženim izkazom razumjeva, da se vis. kući sve te podloge dadu na uvid . . . (Glasovi na ljevici: sve, sve!)

Gosp. zast. popovački izvodi iz naslova izkaza, u kojem se kaže: izkaz onih u državni proračun za g. 1885. uvrštenih javnih dohodaka, od kojih 45% odpada na namirenje potrebština autonomne uprave kraljevina Hrvatske i Slavvnije, izvodi iz ovoga napisa, da u ovom izkazu nisu navedeni svi dohodci. koji ovamo spadaju. Ali to je posve krivi nazor. jer to je tako navedeno radi toga, izključivo radi toga, što u ovom proračunu imade i takovih dohodaka, koji nedolaze u državnom proračunu.

Ako g. zast. popovački o tom dvoji, neka izvoli pročitati §. 3. fin. zakona, kako predleži vis. kući. G. zast. popovački kaže, da su dohodci od pošta 600.000 for., i da to nije uvršteno u taj račun. Ali g. zast. popovački zaboravio je navesti izdatke, t j. troškove pošta i dokazati, da je ovo višak, koji bi se morao dieliti izmedju nas i Ugarske po ključu od 45% i 55%. (Gržanić: Zato dajte račune)

Predsjednik: Ja molim gospodina Gržanića, da nebi prekidao.

Danilo Stanković: G. zast. popovački traži izkaz u savezu s proračunom. A ja kažem, da proračun počiva na aproksimativnoj svoti, nije odlučno. da ono, što metnemo u proračun, da će uljezti, nego je ono mjerodavno, što uljegne od naših dohodaka. On to najpače traži u savezu s izvanrednim proračunom, a taj proračun razpolaže s viškom obračuna kraljevina Ugarske i Hrvatske i Slavonije za god. 1880. i 1881. Što se tiče toga obračuna za g. 1880. bio je predložen vis. kući, i visoka kuća ga je razpravila; a proračun za g. 1881. i taj će predložiti kad se bude razpravilo o proračunu.

Ja mislim, u savezu s proračunom. da ovaj predlog nema smisla, da nema svrhe, a povrh toga zakonite podloge. S toga ja opetujem molbu, da vis kuća ne prihvati ovaj predlog.

Predsjednik: Rieč ima g. izvjestitelj.

Josip Miškatović: Visoki sabore! Smatrajuć ja razlaganje presv. g. predstojnika nutarnjega odjela posve jasnim, nebih uzeo rieči. da se g. zast. popovački nije osobno na mene pozvao.

Veleštovani zast. popovački rekao je, da je u ono vrieme. kad se je razpravljalo o indemnitetu. o osnovi zakona. da sam ja jedan od onih. koji su obrekli za ovaj predlog, da će ga podupirati.

Ja moram reći, da je g. zast. popovački zaboravio, o čem se je onda govorilo u onoj razpravi o indemnitetu. O predlogu sadašnjem nije bilo niti govora. nego on je izašao sa svojim govorom o ključu. Ja odgovarajuć na njegov govor rekao sam, da o tom ključu može se govoriti u vrieme razprave o budgetu. da ćemo razpravljati onda o tom: da ću ga ja podupirati, ako dokaže, da je njegov ključ istinit, o kojem sam već onda dvojio. Ali se sjećam dobro, gospodine, vi izvoljeste jedan put razgovarati sa mnom posve privatno i rekoste, da imate nakanu ovakav predlog iznieti i molili ste mene, da vam kažem. što ću ja uraditi. I vi se dobro sjećate, da sam ja rekao, da ga ne ću podupirati, naročito ne u vrieme razprave o budgetu, držeći, da više spada na razpravu o konačnih računih, zaključnih računih nego na razpravu o budgetu. Jeste li se usljed toga ili drugih razloga smislili drugačije, nego meni ste izjavili, da odustajete od ovoga predloga — da ste ga sada podnesli. Ja sam čuo razlog, veleštovani g. zastupnik popovački. zašto je uzprkos onoj izjavi, da ga ne će podnieti saboru ipak predložio. da je

kazao, da mu ovaj predlog najljepšu zgodu pruža odgovoriti na neke prigovore g. bana, učinjene u vrieme indemnitetske razprave. (Veselost.)

Dakle ovo je bio glavni razlog, zašto je g. zastupnik popovački današnji predlog podnio, premda je meni rekao, da se odriče toga predloga. Ovo su činjenice, gdje nikakve cifre, nikakve kontrole ne treba, nikakve prevare ne može biti, zabašurivanja. Pa ako g. zast. popovački u ovih činjenicah u kratko vrieme, od mjesec dana ili dva zaboravi, što je onda bilo i što je bilo sada; koliko ja imam prava misliti, da se popovački zastupnik vara u tako velikih računih, o kojih nas uvjerava. Bilo medjutim, što mu drago, ovo ja poričem štov. zast. popovačkomu, da kontrole o računih, kao i obračunih, nema.

Prva je kontrola ta, da organ zemlje, naša vlada ima pravo i ona ovo pravo vrši, da može ugledati sve račune, koji služe za podlogu zaključnim računom i obračunom. To je jedno.

Drugo: 42 člana ovoga vis. sabora imadu upravo takovo pravo kao i svaki zastupnik zajedničkoga sabora, da račune, koji predleže zajedničkomu saboru, da te račune pregleda od α—ψ.

Dopustiti ću i vam, ako reknete, da 42 zastupnika hrvatska ili sada 43 možebiti ne vrše svoje dužnosti. Odatle sliedi, ne da kontrole nema, nego da oni ljudi, kojim je kontrola povjerena, svoju dužnost ne vrše i od tuda zaključujemo, da ili ih ne treba postaviti na to mjesto ili opomenuti, da u buduće bolje svoju dužnost vrše. Ako g. zast. popovački nema te kontrole, odkuda njemu pravo kazati, da je u obće nema. G. zastupnik popovački imade pravo iskati, da se izkaz dohodaka i razhoda naše domovine ovomu saboru podastre i ja njega uvjeravam, da to biva ovdje uz proračun i biva uviek, kadgod se podastire ovomu saboru obračun izmedju kraljevina Ugarske Hrvatske i Slavonije, da ga uzme na znanje, uviek prileži točan izkaz ovih zajedničkih dohodaka, ovi zajednički dohodci i razhodi redom se sbrajaju, drugoga izkaza nema niti zajednički sabor, upravo takav izkaz daje se i zajedničkomu saboru.

Što može učiniti svaki zastupnik zajedničkoga sabora? Tu dopuštam razliku; jer on može kazati: ovo nije dovoljno, vidim tu sumarni izkaz, ali ja nisam obvezan vjerovati, da je ovakav sumarni izkaz sbilja osnovan i utemeljen. Može li on kazati: neka vlada sve ove izkaze obloži svimi dokazali, da se ja o tom uvjerim? Ja mislim, da to ne može, jer bi se moralo čitav cug vagona po one obloge poslati i dovesti u sabor, da svaki zastupnik može sva ona pisma pregledati i uvjeriti se, da li je istinit sumarni izkaz.

(G. Gržanić: Magjari gledaju sve.)

Predsjednik: Ja gospodina Gržanića posljednji put opominjem; njega nije nitko u govoru prekidao, neka se jedan put i on umiri te ne prekida govornika, jer ću biti prisiljen druge mjere upotrebiti.

Josip Miškatović: Ja ću samo jedan primjer navesti. Gospodin zastupnik popovački je naveo, da mi ovdje nemamo izkaza o dohodku pošta u Hrvatskoj. Možda g, popovački zastupnik zna, koliko ima pošta u Hrvatskoj, kad se je glede dohodka njihova živo zanimao, ja ne znam, Uzmimo, da ih ima 500; svaka pošta na godinu ima svoj dohodak, te uzmimo, da sve nose 600.000 for.

Gospodin zastupnik popovački, kako je jako škakljiv na novac, mogao bi reći: tko meni jamči, da ta pošta, uzmimo, iznosi 1000 for.; ja se hoću osviedočiti, je li nosi upravo 1000 for. Tako od 500 pošta od jedne do druge gledao bi svaki dan upisani prihod na pošti. Od 500 pošta svaki dan upisani prihod, što mislite, koliko je tu papira koliko obložaka? Pa vi izvolite na ovaj način sav dohodak obložiti, o svakoj forinti, koja unidje.

Ako ne ćete vjerovati sumarnomu izkazu, onda ne možete niti drugim, van koji je od svakoga krajcara do 100 for. obložen. Što biva u zajedničkom saboru? Odbor saborski ako posumnja o kojoj svoti, može otići u ured, dakako, da mu se ide na ruku. — (G. Kamenar: Dajte ovamo priloge.)

Ja nikada ne polemiziram proti g. Kamenaru, dakle neka i on mene pusti na miru. Ovdje može svaki član otići u ured, koji je pun obložaka, pak si dade izvaditi dotičnu stvar i umiri se. (Glas: Onda ga odprave kao i Bartolovića.)

Bartolović je najbolji dokaz, da je moguća kontrola. (Dr. Marković: Zašto onda nije u saboru? Glas na desnici: Jer nije izabran.)

Ako gospodin zastnpnik popovački ima sumnju o kojoj stvari . . . . (G. Kamenar: Ne samo on, nego mi svi, a ja najviše.)

Predsjednik: Ako bude g. Kamenar još tako postupao, ja ću biti prisiljen predložiti ga na izključenje iz saborskih sjednica. Njemu će biti svaki od zastupnika hrvatskih zahvalan, da svoje sumnje izkaže i svaki od nas će ići izpitivati, da li je ta sumnja opravdana.

Meni se čini, ako ne nemoguće, a to nekakova strahota, da bi se morali vući u Zagreb svi ti spisi, te zato ne mogu toga predloga podupirati. Sumarni izkaz može g. zastupnik imati i ja ću ga podupirati, da ga dobije.

Zaključujuć, da to ne stoji, da mi kontrole nemamo i protestirajuć, da smo mi proti kontroli, ja ću glasovati, da se ne primi predlog g. Franka.

Dr. **Josip Frank**: Molim rieč na osobnu primjetbu.

Predsjednik: On vas nije uvriedio, vi nemate rieči.

Dr. **Josip Frank**: G. Miškatović je rekao, da sam ga prevario.

(G. Miškatović: Ja toga nisam rekao.)

Ja ću kazati, da je Miškatović meni protivno rekao i moje rieči krivo rekao, te da je on prevario sabor. (Vika u sabornici.)

Predsjednik: Prelazi se k glasovanju. Molim g. bilježnika, da čita predlog.

Tompić Franjo: (čita) „Poziva se kr. zem. vlada, da istodobno sa izvanrednim proračunem pomenutim u vladinom predlogu od 2. siečnja 1885. ovom saboru priobći obloženi izkaz svih dohodaka kraljevina Hrvatske i Slavonije, te bivše vojne Krajine i izdataka skopčanih sa ovimi dohodci."

Predsjednik: Visoki sabore! Pošto je predložilo 10 članova vis. sabora, glasovati će se poimence. G. bilježnik Steković čitati će imena; a gospoda bilježnici Tompić i Barlović voditi će kontrolu glasovanja.

Ona gospoda, koja su za predlog g. dra. Franka glasovati će sa „da"; a ona gospoda, koja su proti predlogu sa „ne".

Jovan Steković: (čita) Bakarčić Andrija dr., da. Barlović Stjepan, ne. Davidović Lazar, ne. Folnegović Fran, da. Francisci Hinko, ne. Frank Josip dr., da. Fröhlich Dragutin, da. Gržanić Josip, da. Grba Petar, ne. Hatz Vilim, ne. Itlinger Lavoslav, ne. Ivandija Josip dr., da. Jaić Lavoslav, ne. Janković Vladimir, ne. Kamenar Gjuro, da. Krestić Gjordje, ne, Krestić Nikola, ne. Kritovac Vaso, ne. Kršnjavi Izidor dr., ne. Kumičić Eugen, da. Kušević Svetozar, ne. Liebhard Vjekoslav, da. Lončarević Makso, da. Lončarić Marko dr., ne. Majcen Josip dr., da. Marković Franjo dr., da. Mazzura Šime dr., da. Miković Teodor, ne. Mikšić Koloman, ne. Milekić Ćiro, ne. Milić Nikola, ne. Miškatović Josip, ne. Nikolić Šandor, ne. Paukовić Vaso, ne. Pavić Armin, ne. Pavlović Milan, da. Pejačević Ferdo grof, ne. Pevalek Franjo, da. Pilepić Franjo dr., da. Popović Stevan, ne. Posilović Juraj dr., da. Radanović Andrija, ne. Rašić Stanko, ne. Rukavina Josip, ne. Sladović Matija, ne. Sliepčević Petar, ne. Smičiklas Tadija, da. Spevec Stjepan dr., ne; Stanković Danilo, ne. Stanković Milan, ne. Starčević Ante dr., da. Sudarević Hugo, ne. Suvich Josip, ne. Šimek Ivan, da. Šorak Jovan, ne. Šram Lavoslav dr., ne. Steković Jovan, ne. Šumadović, ne. Tudić Stjepan, ne. Thaler Filip, ne. Tompić Franjo, da. Tuškan Grga, da. Valušnik Andrija, da. Vukotinović Ljudevit, ne. Vučetić Stjepan dr., ne. Zec Miloš, ne. Zindel Antun, ne. Zmajić Bartol barun, ne. Živković Jovan barun, neglasujem. Dedović Gjuro, ne.

Predsjednik: (zvoni)

Rezultat glasovanja je sljedeći: glasovalo je 70 gospode zastupnika; od ovih 25 sa „da", a 45 sa „ne". Tim je većinom glasova predlog g. dra. Franka odbijen.

Prelazi se na predlog g. zastupnika dra. Mazzure.

Franjo Tompić: (čita)

„Neka visoki sabor nakon razprave i odluke o predlozih usvojenih po financijalnom odboru blagoizvoli uzeti u razpravu i odlučiti još o sljedećem predlogu:

Poziva se kr. zemaljska vlada, da njedno sa osnovom zakona o preustrojstvu političke uprave podnese saboru osnovu zakona ob ustrojstvu i djelokrugu kr. autonomnoga računarskoga dvora po načelih sadržanih u zak. čl. XVIII. 1870. zajedničkoga hrv.-ug. sabora ob ustrojstvu i djelokrugu državnoga računarskoga dvora."

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik dr. Mazzura, da obrazloži svoj predlog.

(Dr. Lavoslav Šram: Molim, da se zaključi sjednica, jer je već jako kasno.)

(Gjuro Kamenar: Sabor moli odgodu.)

Ako g. dr. Mazzura želi danas govoriti, nastavit će se sjednica, inače ću zaključiti današnju sjednicu.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja molim, da izvoli vis. predsjedničtvo zaključiti sjednicu.

Predsjednik: Današnju sjednicu zaključujem, a drugu uričem za sutra u 10 sati prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom.

(Konac sjednice u 1 sat 45 časaka po podne.)

Četrdeset i osma saborska sjednica,

obdržavana dne 8. svibnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Razprava o predlogu zast. dr. Mazzure ob ustrojenju računarskog dvora.

Predsjednik (zvoni): Sjednica počima, molim g. bilježnika, da izvoli pročitati zapisnik.

Bilj. **Stevan Popović** (čita):

Zapisnik

47. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 7. svibnja 1885. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 63 gg. saborskih članova.

Od strane vlade prisutni predstojnik unutar. odjela zem. vlade g. Dane stanković. Zapisnik prošle sjednice bi pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Podnesaka neima, prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je treće čitanje zakona o proračunu za potrebštine nutarnje samouprave, kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1885. koji glasi:

Zakon

o proračunu za potrebštine nutarnje samouprave kraljevinah Hrvatske i Slavonije za god. 1885.

§. 1.

Za potrebštine nutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije i sjedinjenoga s istimi hrvat.-slavon. krajiškoga područja za godinu 1885. ustanovljuju se troškovi sa šest milijuna dviesto devetdeset četiri tisuće osamsto devetdeset četiri forinta a. vr. (6.294.894 forinta.)

§. 2.

Svota ova razdieljuje se na sliedeća poglavja i naslove:

Poglavje I.

Sabor	75.000	for.

Poglavje II.

Ban	35.000	for.

Poglavje III.

Odjel za unutarnje poslove.

Naslov	1.	Središnja uprava	159.823	for.
„	2.	Gradjevni odsjek	33.013	„
„	3.	Računarski ured	67.369	„
„	4.	Statistički ured	7.100	„
„	5.	Zemaljski arkiv	3.923	„
„	6.	Zemaljska blagajna	14.971	„
„	7.	Političke oblasti I. molbe	633.566	„
„	8.	Zdravstvo	217.780	„
„	9.	Zemaljsko oružničtvo	475.000	„
„	10.	Zemaljske i županijske sgrade	49.300	„
„	11.	Cesto- i vodogradjevine	845.025	„
„	12.	Prinos narodno-gospodarskim svrham	173.957	„
„	13.	Prinos narodnim zavodom i zemaljaki stipendiji	39.240	„
„	14.	Razne potrebe i nepredvidljivi troškovi	56.200	„
„	15.	Mirovine	306.539	„

Poglavje IV.

Odjel za bogoštovje i nastavu.

Naslov	1.	Središnja uprava	46.361	for.
„	2.	Zemaljski prinos u svrhe bogoštovne	294.181	„
„	3.	Sveučilište Franje Josipa I.	95.832	„
„	4.	Srednja učilišta	330.585	„
„	5.	Primaljsko učilište	5.780	„
„	6.	Uprava pučkih škola i preparandija, gradjanske učione i prinos za pučke škole	204.000	„
„	7.	Stipendij i obće obrazovne svrhe	36.128	„
„	8.	Zemaljske i školske sgrade	21.000	„
„	9.	Mirovine	83.244	„

Poglavje V.

Odjel za pravosudje.

Naslov	1. Središnja uprava	37.824	for.
„	2. Kr. stol sedmorice	60.111	„
„	3. Kr. banski stol	146.081	„
„	4. Kr. sudbeni stolovi	771.259	„
„	5. Kr. kotarski sudovi	552.810	„
„	6. Kaznione	188.918	„
„	7. Zemaljske i županijske sgrada	58.840	„
„	8. Mirovine	168.334	„

§. 3.

Troškovi prediducim paragrafom odobreni imadu se pokriti:

1. Vlastitimi dohodci i to:

a) odjela za unutarnje poslove sa	36.612	for.
b) odjela za bogoštovje i nastavu sa	180.751	„
c) odjela za pravosudje sa	66.123	„

2. Tangentom izravnih i neizravnih poreza i drugih javnih dohodaka kraljevina Hrvatske i Slavonije i to:

a) Prihodom u ime 45 postotaka izravnih i neizravnih poreza i drugih javnih dohodaka sa	3.772.303	„
b) župničkim birom u županiji belovarskoj sa	19.105	„
c) biljegovnom pristojbom od željezničkih i parobrodarskih poduzeća i agencijah osiguravajućih družtva, zatim prevozarinskim porezom i biljegovnimi pristojbami od poštarskih tovarnih listovah paušalnom svotom od	20.000	„

3. Paušalnom svotom za pokriće potrebština autonomne uprave utjelovljenoga hrvatsko-slavon. krajiškoga područja od 2.200.000 „

§. 4.

Prenašanju neima mjesta niti medju naslovi ovih troškova, osim posebno izkazanih troškova za upravu bivšega krajiškoga područja, glede kojih ima mjesta prenašanju medju poglavji i naslovi, no izključivo na korist krajiškoga područja.

§. 5.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Sabor glasovanjem usvaja pročitanu osnovu zakona. Isti zakon predložiti će se kr. zem. vladi za izhodjenje previšnje sankcije.

Dalje na dnevnom redu stoji:

Predlog narodnoga zast. dr. Josipa Franka, koji glasi:

„Poziva se kralj. zem. vlada, da istodobno sa izvanrednim proračunom spomenutim u vladinom predlogu od 2. siečnja 1885. ovomu saboru priobći obloženi izkaz svih dohodaka kralj. Hrvatske i Slavonije te bivše vojne Krajine i izdataka skopčanih sa ovimi dohodci."

Iza dovršene debate naredjuje predsjednik imenično glasovanje ob ovom predlogu te sa 45 proti 25 glasova bi ovaj predlog dr. Josipa Franka odklonjen.

Prelazi se na predlog dra. Mazzure, koji glasi:

Neka vis. sabor nakon razprave i odluke o predlozih usvojenih po financijalnom odboru, blagoizvoli uzeti u razpravu i odlučiti još i o sliedećem predlogu:

„Poziva se kr. zemaljska vlada, da ujedno sa osnovom zakona o preustrojstvu političke uprave podnese saboru osnovu zakona ob ustroju i djelokrugu kr. autonomnoga računarskoga dvora, po načelih sadržanih u zak. članku XVIII.: 1870. zajedničkoga hrvatsko-ugars. sabora ob ustrojstvu i djelokrugu državnoga računarskoga dvora.

Iza pročitanja ovoga predloga, predsjednik zaključuje današnju sjednicu u $1^1/_2$ sati poslje podne i uriče buduću za sutra 8 svibnja 10 satih prije podne sa jur ustanovljenim dnevnim redom.

Mirko Hrvat v. r.
predsjednik.

Stevan Popović v. r.,
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li visoki sabor kakve primjetbe na ovaj zapisnik? (Nema!) Primjetbe nema, zapisnik se verificira. Saborski proračunski odbor podnosi izvješće o zakonskoj osnovi o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavovije za kojih namirenje redoviti dohodci godine 1885. ne dosižu.

Vis. sabore! Pošto je osnova zakona tiskana, ja bih predložio, da se stavi na dnevni red za ponedeljak 11. svibnja ove godine. (Prima se!)

Dakle ovo izvješće i razprava o zakonskoj osnovi stavlja se na dnevni red za ponedeljak 11. svibnja ove godine. Odbor za podignuće Kačićeva spomenika moli za jednu pripomoc. Ide odboru peticionalnomu.

Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom je redu razprava o predlogu zastupnika g. Mazzure o podignuću računarskoga dvorskoga ureda.

Rieč ima g. dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**! Visoki sabore! — — — — — — imade tri strane, s kojih ga treba razmatrati i to je: nalog, izvršba i kontrola, odnosno censura. Nalogu odgovara zakon; izvršba zakona, to je onaj drugi organ državni, koji je u ustavnih državah saboru odgovoran; a kontrola, to su posebni organi, koji izpituju, da li je izvršba napram zakonu obavila svoj posao. U svakoj državi u obće obstoje ovakovi organi, ali osobito u državah ustavnih obstoje tako, da je eksekutiva odgovorna legislativi, onoj vlasti, koja naloge daje; a ustrojeni su opet posebni organi — kao censura — da izpituju, da li eksekutiva vrši naloge, naloge njoj zakonom dodieljene. Ako ti posebni organi ne postoje, dakako da censuru vrši legislativa, ali osobito u poslovih, gdje legislativa nije u stanju vršiti censuru vladinih čina, ustrojila je — kao delegirane organe od samoga parlamenta — računarske dvorove, osobito u svrhu, da bdiju nad izvršbom financijalnih zakona.

Jako je težka censura. osobito u poslovih proračuna, koje sabor, odnosno parlamenat ne može potanko izpitati, i zato je opravdana nužda takova organa. Sve konstitucionalne države došle su do uvidjenja, da valja takav organ stvoriti i doista su ga stvorile.

Težko je kontrolirati vladu u izvršbi proračuna zato, jer dotični financijalni zakon jedva godinu dana traje, a kako se zna, ima toliko ustanova u njemu, koje su javnosti pritajene pri vršitbi, koje vlada u svojem okviru sa svojimi činovnici izpunjava. Pošto su i druge države došle do toga, da im treba usavršiti kontrolu posebnim organom mislio sam, da mi valja staviti predlog takov, koji će i našoj kraljevini takav organ stvoriti. U drugih državah, gospodo, taj organ ima trostruku zadaću, a to je politička zadaća, zadaća sudbena, a treća je upravna. U političkom djelokrugu nadzire ministarstvo u odredjivanju troškova, da ovi ne prekorače budgeta. U djelokrugu pravosudnom izpituje i prosudjuje račune svih komptabiliteta, a osobito nadzire njihovu manipulaciju. U djelokrugu upravnom vodi nadzor nad jamčevinom, nad ustanovljenimi prinosi, kontrolu nad državnom imovinom i t. d. Manje više ovo je u velikih crta kompetencija toga računarskoga dvora, a u to ne ću da se dalje upuštam, jer bih trebao mnogo vremena, da razložim, kako to stoji u mnogih modernih državah Evrope. Dozvolite samo — pošto se moj predlog odnosi na to, da se ustroji računarski dvor, kakav Ugarska ima — dozvolite da u kratko nacrtam, kako se u Ugarskoj po zakonskom članku XVIII. od god. 1870. sastavio računarski dvor, i kakva mu je intencija.

Računarski dvor je u Ugarskoj državi od ministarstva neovisan. Glavni su mu činovnici predsjednik i računarski savjetnik. Glede imenovanja predsjednika predlaže zastupnička kuća trojicu, a jednoga imenuje onda Njeg. Veličanstvo uz protupodpis ministra doživotno. Predsjednik računarskoga dvora neovisan je od ministarstva, no zato je odgovoran saboru. Odgovornost, odnosno obtužbu za čine ili propuste, zaključuje sabor većinom glasova, a pod obtužbu stavlja se na temelju zakonskoga članka III. od god. 1867. istoga članka, koji sastavlja takodjer sudište za odgovornost ministarstva.

Računarski predsjednik predlaže savjetnike, koje imenuje Nj. Veličanstvo, a ostale manje činovnike imenuje sam predsjednik vrhovnoga računarskoga dvora. Odsjecajuć djelokrug računarskoga dvora Ugarska se drži — prihvaćajuć zakonski članak XVIII. od god. 1870. najliberalnijih načela, onakvih načela, kakva je izkustvo dokazalo, da su nuždna za ovakvu censuru nad računi i izvršbom budgeta i nad narodnim gospodarstvom. U §. 14. napomenut ću samo nekoje ustanove, da ne budem dug.

Po §. 14. izpituje računarski dvor, da li je doznaka učinjena na temelju zakona o državnom proračunu, da li doznake odgovaraju naslovom i rubrikam, da li ne nadkriljuju dotičnu svotu, da li se svaka štednja rukovodi u posebnoj mjeri, koja je zakonom označena; nadalje, kao što svi prijetci i izdatci dolaze u pregled računarskoga dvora, pregleda računarski dvor — upravo rečeno — državni imetak, pregleda račune drugih komptabiliteta: državni računarski dvor pazi nad obdržavanjem pravila mirovinskih, uslied česa drži popis svih dosluženika itd. Na temelju ovakve kompetencije i pošto je računarski dvor svoj posao redovito i točno obavio, predlaže on račune ministarstvu, koje kašnje te račune saboru podnosi. Ali ako je računarski dvor opazio takav nedostatak, koji se ne slaže sa zakonom, ima on pravo neposredno se obratiti na sabor i prijaviti dotične manjke.

Gospodo! Ovakve uredbe kod nas nema, a dokazivat njezinu potrebu čini mi se, da bi suvišno bilo zato, jer ako kod nas, gospodo, vlada sustav konstitucionalni, vlada u toliko i u drugih državah, i kad su druge države našle za dobro, da ove uredbe stvore, ja mislim, da nam ne će biti na uštrb, pače obzirom na ono, što postoji, mislim, da će biti od velike koristi. Vi znate, da imamo računarski ured, koji je stvoren zakonskim člankom XXI. od god. 1871., ali na taj računarski ured ne proizlazi kao delegat sabora, niti nosi kakve odgovornosti za čine, koje sam obavlja. Taj računarski ured naročito po §. 1. spomenutoga zakonskoga članka nastupio je djelokrug obstojećega državnoga računovodstva, dakle uredbe absolutističke, te se kaže nadalje, da sačinjava cjeloviti dio zemaljske vlade i smatra se pomoćnim uredom zemaljske vlade; i u §. 2. veli se naročito: osoblje računarskoga dvora stoji na . . . . s banom, dakle nije odgovorno nikomu nego banu, kao i svaki drugi činovnik. Hoćemo li uzeti praktički jedan slučaj, pa recimo, da vlada pošalje stanovit račun računarskomu uredu, i da zahtjeva, da se prebilježi, jer drugoga djelovanja nema računarski ured. Računarski ured može staviti opazku, da dotični račun ne odgovara proračunu zemaljskomu, da ne nalazi pokrića i povraća ga natrag. Ban imade pravo, pošto je on organ, komu je odgovoran računarski ured, reći: ja zabranjujem, da se upuštate u kritiku djela, za koja ja odgovaram, prebilježite i ured ne smije nego jednostavno prebilježiti izdatak, koji se sa zakonom ne slaže. Dakle ovakva uredba nije podnipošto uredba censure, ovakva uredba ne može odgovarati ustavnoj državi, niti ustavnoj vladavini.

Prije nekoliko dana spomenuo je veoma umjestno velemožni g. Jurković, zastupnik vlade ovdje, da se uredbe republikanskih država ne smiju preradjivati u države monarkične, ali ovo pravilo valja i obratno, naime, da se uredbe absolutističke ne mogu presadjivati u države republikanske, da se odredbe monarkije absolutno ne mogu se ni pridržati ni presadjivati u države, koje su vladane po konstituciji. Ako to, gospodo, stoji, onda neizbježiva logika zahtjeva, da se mi poskrbimo zato, da onaj računarski ured, koji ne odgovara današnjim zahtjevom, koji nije vrstan vršiti censuru nad izpunjavanjem osobito proračunskoga zakona, da treba da i mi stvorimo takav institut.

*

koji će od pomoći biti kontrolirajuć vladine čine prigodom vršitbe proračuna.

Gospodo! kada sam jučer slušao razvijanje stanovitih načela, iz kojih bi proizlazilo, da nije moguće zadovoljiti predlogu dra. Franka, zato jer bi taj predlog njegov involvirao neizmjerno velik posao i trud, a na koncu, da se nebi došlo do rezultata, kojega bi dr. Frank želio postići, naime da se izpita, da li se nama zaračunavaju dohodci, kako se efektivno i biraju: kad sam slušao onakova načela, ja sam mislio, ako gospoda odpuste predlog dra. Franka, da će poprimiti moj predlog, jer moj predlog ne zahtjeva neposredan upliv sabora za onu gotovo istu svrhu, koju hoće dr. Frank, nego upliv stanovitoga organa, koji će imati vremena i znanja izpitati sve vagone računa, koje sabor ne može izpitati. To sam mislio jučer, a to mislim i danas, da će me vis. sabor podupirati, a i oni članovi vis. ove kuće, koji nisu za onakav nespretni predlog dra. Franka htjeli glasovati.

Dakle ja, stavljajuć ovaj predlog zagovaram uredbu skroz i skroz konstitucionalnom, zagovaram uredbu, koja će donekle popuniti naš ustav.

Ja znam, gospodo, da tim ne ćemo odmah sagraditi ustava, da nećemo sagraditi tvrdjavu, koja ne bude pristupna nijednomu načelu, koje se ne slaže i nijednomu činu koji se ne slaže s uredbom konstitucionalnom. Nu momožemo biti sigurni, da ćemo pridonieti jedan kamen sgradi, koja je u interesu nas svih, naime ustavu. Upitajmo se malo, zašto tako sporo uspieva kod nas ustav? Ja mislim zato sporo uspievaju ustav i ustavne uredbe, jer zakon naš i ono, što sad stvaramo, mnogo je putah u sukobu s glavnimi načeli ustava. Dozvolite mali pregled. Kažite mi, ima li izborni red garancija za slobodu biranja; kakvu garanciju ima činovnik, da će smjeti po savjesti glasovati za kandidata, za kojega misli, da će najbolje zastupati i braniti interese domovine?

Nema! Uzmimo zakon ob odgovornosti vlade. Za promjenu ustava i odnošaje naše prama Ugarskoj dovoljna je većina ovoga vis. sabora i to većina od 35 glasova, koji treba da su u saboru, da se stvori valjan zaključak, a za obtužbu bana treba dvie trećine svih verificiranih saborskih članova i još zaključak stvoren od dvie trećine članova. Odgovara li to konstitucionalnomu životu? Ja ne znam; ja bih mislio, da je ovakav zakon ob odgovornosti posve izlišan, i da je moguće, da nebi ni uz najveće povriede zakona mogla biti vlada pozvana na odgovornost. Kazneni zakon još je iz absolutističke dobe: uzmite lapidarnu njegovu i drastičnu te elastičnu uporabu njegovu i vidjet ćete cielu rugobu paragrafa, koji označuje kriterija smetanja javnoga mira, i § 100., koji je više elastičan, nego saviest dra. Hinkovića: a k tomu dodajem, da je taj kazneni zakon pooštren s onim takozvanim: lex Žuvićiana. Hoćete li dalje uzeti kazneni postupnik. Kazneni postupnik je uništio u §. 166. slobodu osude, a uništio je takodjer svetost kućnoga praga.

Uzmite, da ste vi privoljeli samo na to, da se zakon o odgovornosti sudaca privremeno izvan krieposti stavi, da vis. vlada neće da proganja, nego da uzimlje u zaštitu činovnike, kojoj bi se imali podvrći onda, ako su nešta kriva učinili, da politički činovnici nisu prema obćinstvu u ničem odgovorni, da ne mogu tužiti, jer obavljaju absolutne čine državne vlasti. Ako uzmete zakon o pravu sakupljati se, da ovaj zakon odvisi od privole više vlasti, od vlade, te ima slučajeva, gdje nam nisu dali javno se sakupljati zato, jer se dotični program nije dopao vladi. Uzmite, da nemamo zakona o pravu sastajati se, nego da vlada jošte onaj od g. 1832.

Uzmite, da je to centrifugalno od temeljnih načela ustava, i da sve to ide na porušenje toga načela. Pitate, gospodo, zašto je u Englezkoj, zašto je u Italiji konstitucija tako učvršćena? Gospodo! Englezi su, kako smo i mi, napisali svoj ustav vlastitom svojom krvlju, oni su od kraljevskih prerogativa odkidali ona prerogativna prava, koja su si kraljevi usvojili bili, pak su ta prava zapisali krvlju, i tako su ljubomorni bili, da nisu mogli dopustiti, da bi i jedna državna uredba bila centrifugalna od temeljnoga načela, koje je proglašeno, da ima vladati puk t. j. onda još ne puk, nego ona konstitucija, koja je stricte u „Magna charta“ označena. To isto biva u Italiji danas, tamo se sve klanja temeljnim načelom države, i nijedna državna uredba nesmije disharmonirati.

Tako su, vidite, te države uvidile, da treba stvoriti sgradu čistoga sloga, nipošto pomiešati sa heterogenimi crtami, koje na slog ne spadaju, koje ga kvare. Ja znam, moja gospodo, da ću zagovarajuć u ovoj kući ustavna načela, ustavnu vladavinu, ustavnu sgradu, naći mnogo prijatelja, i zato sam se usudio svoj predlog staviti u podpunoj nadi, da ćemo jedanput ozbiljno početi graditi zgradu, koja je nam svakomu mila, a toj zgradi biti jedan kamen onaj, koga evo svojim predlogom predlažem, naime ustrojstvo autonomnoga računarskoga dvora. Molim zato, da se moj predlog primi.

Predsjednik: Rieč ima predstojnik za unutarnje poslove.

Zast. vlade **Dane Stanković**: Vis. sabore! Kako je g. predgovornik iztaknuo, ustrojen je zak. člankom XXI. od g. 1870. računarski ured kao pomoćni ured kr. zem. vlade za kontrolu u zemaljskom kućanstvu našem. Taj računarski ured ima onaj isti djelokrug, koga ima po §. 14. zak. članka XVIII. od 1870. računarski dvor ugarski, naime djelokrug, koga je izvolio gospodin predgovornik pročitati.

Računarski ured izpituje dakle sve račune, odnoseće se na zemaljsko kućanstvo naše, izpituje sve naredbe vlade, da li su u suglasju s financijalnim zakonom, i to izpituje u pravcu onom, da li su suglasne s poglavji, naslovi i stavkami zemaljskoga proračuna, izpituje ih nadalje u onom pravcu, da li ne nadkriljuju dozvoljenu dotaciju, izpituje ih napokon u pravcu, da li se štednje vode prema revirementu, koji je dozvoljen u zakonu.

Ugarski računarski dvor, ne može zapriečiti naredbe vlade. Predsjednik računarskoga dvora ima pravo samo remonštrirati proti odredbam dotičnoga ministarstva, a ta remonštracija ide na ministarsko vieće, koje definitivno odlučuje. Naš računarski ured nema samo pravo nego ima i dužnost činiti svoje primjetbe, ako misli, da odredba doznake vlade nije u suglasju sa zakonom, a vlada odnosno ban odlučuje pod vlastitu odgovornost, da li se ima ostati pri toj naredbi ili ne.

Ustrojenje računarskoga dvora bilo bi samo onda opravdano, kad bi imali samostalne financije, koje po temeljnom zakonu ove zemlje nemamo. U današnjih odnošajih dovoljan je računarski ured s djelokrugom, koga ima za prigledbu domaćega kućanstva našeg, navlastito za zakonitu kontrolu, koju vis. kuća vrši, izpitujuć i odobravajuć zaključne račune. Pokraj računarskoga dvora imaju sva ugarska ministarstva svoje računarske odsjeke, računarske urede, dakle i zem. vlada bi morala imati svakako računarske urede svoje onda, kad bi se ustrojio računarski dvor.

Ustrojenjem računarskog dvora pomnožali bi se svakako znatno troškovi uprave, za koje moram dvojiti, da bi stajali u omjeru sa koristmi, koje bi zemlja imala od te institucije.

Ja se neću upuštati u oprovrgavanje daljnjih exkursija g. predgovornika, za koje držim, da ne stoje u causalnom savezu s ovim predlogom, nego molim vis. kuću, da nebi prihvatila predlog g. zastupnika klanjačkoga.

Predsjednik: Želi li još tko o tom rieč?

(Ustaje zast. bar. Živković.)

Rieč imade zastupnik g. barun Živković.

Jovan barun **Živković**: Vis. sabore! S one se strane (lievice), nekim načinom apeluje na patriotizam većine, da i ona uvidi, što je po zemlju našu koristno, što služi na izgradjenje sgrade, koju zovemo nagodbom ili ustavom. Jest, gospodo, ona to uvidi, pa se i nada punim pravom podpore od svih slojeva naroda. (Smieh i žamor na ljevici.)

Prije nego li glasujem o tom predmetu, dopustite, gospodo, da samo nekoliko rieči o tom predmetu progovorim. Malo prije čuo sam rieči: „Sve je centrifugalno od ustava", a isti je govornik zaključio s riečmi, da treba „tim osbiljnije latiti se, da izgradimo tu sgradu."

Istina je, g. predgovorniče, da bi tu trebalo osbiljne misli, da bi trebalo, da se u to izgradjenje svaki hrvatski patriota zamisli, da se svatko zamisli, kako da se izgradi ona sgrada, koja se zove nagodbom, i sve one inštitucije, koje se osnivaju na toj nagodbi i koje iz nje poteći imadu. To bi imala biti osbiljna misao svih nas i one gospode, koja te sgrade niti ne pojme. (Zast. dr. Tuškan: O da bi se samo srušiti mogla!) Nu ja ne pojmim, kako to, da tko može željeti, da se ta sgrada sruši, dočim drugi prijatelj njegov, želi da se izgradi. Ovo je po mom mnienju Sisipov posao, na kojem izradjuju patriote ove zemlje, jer su tako razsijanih misli i tako kontradiktovati mislih, kako se žalibože u ovoj vis. kući opaža. U tom traži g. predgovornik razlog onomu, što je prije rekao, da je sve centrifugalno, jer jedna stranka ide na posvemašnje rušenje, a druga ne na izgradjenje, nego na razširenje onoga, što postoji. Tu je naravna stvar, da su se takove konsekvencije pojavile, koje su izazvale oštrije mjere, kako se dogodilo žalibože s obustavom porotnoga zakona itd. itd., tako da vlada polag najbolje volje nemože da ide na izgradjenje ove sgrade, koja se zove nagodba i iz nje proiztičućega ustava. Dopustite, gospodo, da nekoliko rieči progovorim o predlogu glede računarskoga dvora. Ja sam iz duše moje zato, da se jednom počme graditi ona sgrada i da se izgradi, ali o tom govora nemože biti tako dugo, dok ne dodje većina naroda do uvjerenja, da je potrebno, da se svojski i ozbiljno svi toga posla latimo, svi bez razlike stranaka. (Žamor i prigovori na ljevici. Predsjednik zvoni.)

Ja bi se usudio uztvrditi, da se vi niste jošte ozbiljno bavili tim pitanjem, da bar vidite, što nagodba vriedi i u sebi sadržaje. (Zast. dr. Tuškan: Mi to ćutimo jako dobro!) Za vas je dosta ono, što je dosta i lievici u ugarskom saboru, naime, da sve zlo, što dolazi, dolazi od tako zvanih zajedničkih poslova. Tako i vi velite, da sve zlo, što postoji, dolazi od nagodbe. (Zast. dr. Tuškan: Jest, to je izvor svega zla.) Onaj, koji za dobro zemlje radi, treba da se sprijatelji s trudom i mišlju, da proučava ovaj zakončić (pokazuje nagodbu), da vidi, što u sebi sadržaje, pa onda u drugom redu, a to je mnogo važnije, na što sada dolazim, da traži, da li taj zakon imade one uslove u sebi, da se ono ostvariti može, što u njem leži. Ovi su uslovi došli u pitanje od nedavnoga vremena, a ako se pita od većine, da li ovaj zakon imade uslove, garancije za ostvarenje onoga, što u sebi sadržaje, pa ako ste patriote, treba da nas tu podupirete, da nadjemo te uslove. Ako jih nadjemo, onda može biti tek govor ob onom, što je g. dr. Mazzura jako liepo predložio i razvio. Hajde da izgradimo tu sgradu dalje, ali se potrudi, o ostvarenju onoga, što imadeš. Veliko je pitanje, gospodo, hoćemo li doći do tih uslova i garancija. Mi ćemo gledati, da to izvedemo, a ne budemo li mogli, naša krivnja ne će biti. (Žamor na ljevici. Glasovi: Dakle čija će biti?) Biti će krivnja svakako onih, kojim nije ništa pravo. (Na ljevici: Ali vi imate većinu. Zast. Kamenar: Već 16 godina! — Čujmo! Čujmo! Predsjednik zvoni.)

Ja govorim sasma objektivno te sam ob ovom, što govorim, i duboko uvjeren. Povjest i javno mnienje suditi će meni i vam, a tomu se sudu ja niti najmanje ne otimljem.

Što se tiče ovoga računarskoga dvora, velim, da prije, nego li postignemo garanciju za ostvarenje i izvedenje onoga, što je tu, ne možemo korak dalje poći, ali danas taj korak nebi bio shodan. (Na ljevici smieh.) Molim, gospodo, nemojte se smijati. Ja sam najveći neprijatelj

onoga, koji izkrivljuje tudje misli. Ja poričem pravo, da se na temelju postojećega zakona može stvoriti takav sud, te bi se usudio reći, da bi prema tomu sudu tako zvani administrativni sud bio preči i shodniji, nego li taj tako zvani Verwaltungsgericht, premda je prema našemu položaju uprava velika, a financialna uprava jako malena, te upravo izčezava. Mi znamo, da je težište financialne uprave u Budapešti po nagodbenom zakonu. A sada ogledajmo se malko, što misli g. dr. Mazzura, je li on u tom na čistu, jer ja nisam čuo iz njegova govora, kakovu bi ingerenciju mogao imati naš računarski dvor napram onomu dvoru, koji postoji. Jučer mi je prekinuta rieč, a danas hoću da reknem o tom računarskom dvoru, koji imade pod sobom preko vlade sve izvore financialnoga kućanstva i financialne uprave ciele države, dakle i sve porezne urede. Taj financialni dvor imade preko vlade svake godine od svih grana financialne uprave i cieloga gospodarstva pokupiti sve podatke i na temelju tih podataka zajedničko ministarstvo, pravivši svoj izkaz, priobći, kako to jako dobro znade g. dr. Mazzura, računarskomu dvoru, koji iz svega toga sastavi izkaz, da se vidi embrio svega toga, financialno ministarstvo na temelju toga sastava pregleda, je li taj izkaz pravilan i izpravan ili nije, pa na koliko jest, dade svoj parere o tom. Je li o tom prepiske kakove bilo i kako dugo, to nije naša stvar. Tu imade dakle naša vlada ingerenciju, da može uviditi sve izkaze, koji će biti podlogom zaključnih računa, ne samo taj izkaz, nego i one izkaze, koje je g. dr. Frank nazvao oblogom ili obloženimi izkazi. Dakle i to je kadar naš izaslanik uvidjeti. Kada se sve tako prodje, ciela se financialna uprava ogleda u tih računih, a u sve to naš računarski dvor niti ne bi mogao uticati. Pa kada dodjemo u zajednički sabor, svaki od nas imade pravo uviditi sve one izkaze i izvore, t. j. sve one podatke, koje traži g. dr. Frank, koji dakle nije imao pravo, kada kaže, da smo u manjini ovdje. Jesmo u manjini u tom pogledu, da, ako se kakav izkaz toga računarskoga dvora po odboru ne primi, da Hrvati, ako nisu toga mnienja, ostaju u manjini. U tom imate podpuno pravo. Ako bi dakle kakav izkaz bio neizpravan, odlučiti će se inače, mi ga doduše ne možemo uzkratiti, ali imamo temelj, da izjavimo, što hoćemo, da znamo, na čem se osniva taj izkaz. Tu dakle neima majoriziranja, jer se mora svakomu dati obavjest, koji ju uztraži. O tom dakle može svaki zastupnik pravom zahtjevati razjašnjenje ovdje, gdje se o tom raspravа vodi. (Dr. Tuškan: Dakle budemo tamo išli), ali svakako je zajednički sabor po zakonu onaj organ, koji je pozvan odlučivati o tih računih . . . (Žamor na ljevici) . . . jest, gospodo, tako je, da hilft kein Weinen (Smieh.) Zakon je dakle dao i nam i vladi pravo do tih računa, pa ako mi, nas 43 nijesmo na svom mjestu, onda badava zakonu. Čemu dakle onda kakav savez, ako ga niste u stanju vršiti? (Na ljevici: Mine!) Ja kažem i opet badava zakon i sve, ako nismo kadri vršiti ono, što taj zakon daje. (Zast. Kamenar: Vrlo dobro.) Ja sam uvjeren o pravnom čuvstvu i našem i svakom, pa jesmo li u stanju dokazati koju neizpravnost, koju netemeljitost čega, toliko je pravnoga čuvstva ulieveno u svakom, bio on Magjar ili tko drugi . . . (Žamor), da se tu neće samovoljno postupati; dakle ne stoji, da u svakom pogledu odlučuje većina „de meo et tuo“, nego tu, gospodo, odlučuju cifre; tu se ne može dogoditi nikomu krivo, tu imamo sigurnost, da se možemo spasiti od svake krivice, koja bi nam se nanieti mogla sa strane kompaciscenta, sa strane Ugarske. Na izpravnost tih računa upliviše se dakle na dva načina: kroz vladu i ovamo na sabor dodju na uvid.

Ja sam već jučer hotio reći g. dru. Franku, da on što traži, može imati. On naime hoće, da vidi efektivne prihode Hrvatske i Slavonije. Ta evo podnešen je račun naš, u kojem vidite i od ove godine prihode i razhode, na koliko je prihod veći i na koliko je hrvatska vlada manje potrošila, nego li je bilo preliminirano, i odkuda dolazi višak, o kojem imamo razpravljati. Ako se misli dalje ići, pa ako se kaže, da je tu učinjena falinga, to se vara i g. dr. Frank i dr. Mazzura, ako misle, da bi tu falingu popraviti mogao računarski dvor, a to je, da bi mi u našem saboru reći mogli, da se mi s onim izkazom, koji je tu, nezadovoljujemo, nego da hoćemo vršiti ono, što vrši sabor ugarski, da vidimo, na čem se onaj x i y osniva, pa daj ti meni vlado izkaz svih poreznih ureda i svega onoga, što je izvor, na kom su utemeljeni oni računi, toga prava ne ima hrvatski sabor. Takov uvid nemože zahtjevati ni g. dr. Frank ni ja, nego oni, koji su ondje, koji o tom odlučuju. Toga prava nebi po nagodbi imao ni sam računarski dvor, za koji se predlaže, da se ustroji i o kojem se veli, da se ograniči na naše kućanstvo. Izvolite uviditi, kakovo je naše kućanstvo: za 3 ure možemo cielo proći: imamo nešto malo prihoda, ali neimamo niti razpisivanja niti utjerivanja poreza, ne imamo nikakovih ogranaka financijalne uprave, a što bi bio posao toga računarskoga dvora, nego da vidi, jesu li doznake — Ausveisungen — izpravne ili ne. (Zast. Kamenar: Vrlo dobro!)

Svaki je računarski činovnik više nego li obični činovnik; on je dužan ne samo ustmeno nego i pismeno opitati se o svakoj dvojbi — izvolite se upitati kog gosp. Dane Rašića, je li tako — on se ima pravo ograditi, a za to je on upravo obvezan, proti svakomu izdatku, koji nije osnovan na zakonu, jer je zato on i odgovoran. Dosta zlo, kad bi činovnik zavisio u svemu samo od svoga predpostavljenoga. On mora imati zakon pred očima. Računarski su činovnici na to vezani više, nego ikoji drugi.

Ako misli g. dr. Mazzura, da bi taj računarski dvor imao uticati u sastav preliminara, pa da bude neko coordinirano tielo sa ugarskim računarskim dvorom i da sa vladom stupi u dogovor, da se vidi, na čem se osnivaju prihodi i razhodi, to se on vara, jer u zajedničkih stvarih

odlučuje in prima linea zajednička vlada, a in secunda linea računarski dvor ugarski. Naš računarski dvor nebi bio uzporedjen sa ugarskim, nego bi bio samo računarski dvor za naše kućanstvo, koje s onim ne ima nikakova posla. Za ovakova šta stvoriti taj skupocieni aparat, bilo bi odviše luksuriosno. Taj bi naš računarski dvor imao biti posve neodvisno tielo, ravno vladi, a plaćati za tu malenkost prema položaju, nije shodno, dok se ne budemo svojski zauzeli za to, da najprije obezbiedimo ostvarenje onoga, što je tu na papiru, a to je takozvana nagodba, pa kad to učinimo, onda možemo ići dalje na izvadjanje onoga, što valja dalje izgraditi, a to polag najbolje volje, neka oprosti g. dr. Mazzura, nismo u stanju

Ja glasujem proti predlogu.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. Žuvić na osobnu primjetbu.

Josip Žuvić: Moram da prihvatim rieč u osobnom pitanju.

Štovani g. dr. Mazzura stavio je dosjetku o pruživosti savjesti, tako zvanom Galgenpatentu (Nemir i žamor na ljevici. — Glasovi na desnici: Čujmo! Čujmo!) opet jednu pustio u zrak.

Što se tiče napadaja, koji bi ležali prama mojoj osobi, o toj osobnosti neću povesti rieči, jer sam vičan toga specia od g. dra. Mazzure već evo 16 godina.

Što se tiče prispodobe glede savjesti, ja sam toliko obziran prama odsutnomu zastupniku, da izaziv onaj, koji leži u prispodobi rimskoga cara Kaligule, mislim, da bi u oštrini svojoj milijun puta bio jači, nego odgovor onaj, koji glasi, da taj izaziv proizlazi iz pružive političke savjesti. (Nemir i žamor.)

Kada bi još 100 puta odgovorio na taj napadaj, 100 puta bi upotriebio taj izraz, nehoteći nikoga uvriediti, najmanje onoga, koji je tu prispodobu učinio, koju ja žalim i koje se sramim kao Hrvat. (Zast. dr. Tuškan: To je čudno, da se još sramite.)

Molim g. Tuškana, da uzme u obzir, da ja u njegove rieči nikada nisam uticao, niti ne budem.

Što se tiče Galgenpatenta, mnogi od vas ne poznate genesis toga patenta. Čitali ste prije 16 godina, što i danas novine pa i privatni listovi trube, da je to Galgenpatent. Gospodi, koja ne znadu pravo genesis toga Galgenpatenta i u obranu proti g. Mazzuri, ja ću genesis toga Galgenpatenta odkriti.

Bilo je to god. 1869., kad sam ja kao predstojnik odjela za pravosudje napravio zakonsku osnovu na zaštitu ustava, jer kako je g. Živković malo prije kazao, da se imade nagodba smatrati temeljnim zakonom, podležala je ona ipak napadajem, te je trebalo, da se u zaštitu uzme ova vrst ustava. (Zast. Kamenar: Hvala vam liepa!)

Vi znate, kad se zakon stvara, da se ne vadi iz žepa kao novac, nego da mora proći faze one, koje mu dopuštaju, da se predloži saboru. To je uzsliedilo i zakon taj primljen je jednoglasno u saboru. U tom Galgenpatentu o smrtnoj osudi ne ima niti govora, nego o temporalnoj kazni proti onomu, koji bi proti ovoj vrsti ustava, naime proti nagodbi, sklopljenoj s Ugarskom, bunio ili kakovo oštrije sredstvo, naime materialno sredstvo za porušenje te nagodbe upotriebio.

Ako vi, gospodo, tvrdite, da se jedan zakon, kojim se uzimlje u zaštitu drugi zakon, smatra Galgenpatentom, kada se naime kroji na njegovu zaštitu, to sami sebi odgovarajte kao juriste, je li pravo činite ili ne. Zakon taj uslovljen je g. 1869., te je bio valjan pod banovanjem Rauchovim i pod sadašnjim ministrom preuzv. g. Bedekovićem postojao je taj zakon; nadalje je taj zakon postojao pod administratorom Vakanovićem, zakon taj postojao je kroz 7 godina neoskvrnjen, nezadirkovan, nešvanjen, nenapadan kroz 7 godina pod banovanjem Mažuranićevim, gdje je stranka ova bila u majoritetu, koja je danas u minoritetu i koja je dovoljno imala prilike, da okrene taj zakon, promjeni ili ga uništi. (Na desnici: Tako je!) Nego ovaj majoritet držao je takodjer za nuždno, da se taj uzdrži, da bude zaštićen tako, da ga nikakova izvana ne ruši sila.

To je genesis toga Galgenpatenta. Koliko pravilnosti leži u dosjetljivosti izraza „Žuvićev Galgenpatent“, koji se na mene baca, prosudite iz genesis ovoga zakona.

Ja, što se tiče predloga g. dra. Mazzure, uvidjam dobro čistu volju njegovu, ali mislim, da nismo na jednom temelju sa ugarskim saborom, gdje imade „Rechnungshof“, a kad bi se taj „Rechnungshof“ i mogao stvoriti, ja neznam, odkuda troškovi i kakovu bi zadaću imao taj „Rechnungshof“ u očigled onoga „Rechnungshofa“, koji već obsiže kraljevinu Ugarsku i nas, budući je to zajednički posao.

Ja se moram složiti sa vidikom g. Živkovića i sa žalošću odklanjam predlog g. dra. Mazzure. (Na desnici odobravanje. Na ljevici: buka i nemir.)

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. dr. Frank.

Dr. **Josip Frank**: Vis. sabore! Ja iz dna srdca svoga pozdravljam predlog g. dra. Mazzure kao vooma koristan, kao velevažan. Upravo ono, što je razložio presvjetli g. Živković danas, upravo to je ponukalo mene, da govorim o tom predmetu, akoprem nisam niti najmanje mislio, da ću danas o tom govoriti.

Nu da se stvari sasvim razjasne, to bi ja zadaću računarskoga dvora, koja se zadaća nikako ne može dobro shvatiti sa strane ove vis. kuće, u kratko označio tim, da bi rekao: Zadaća toga računarskoga dvora imala bi biti najprije, upozoriti na ono, što nam se kriva učinilo u tih računih, a drugo kontrolu vršiti u svakom pogledu glede naših javnih dohodaka.

Presvjetli g. Živković misli, da nam je već tim dovoljno služeno, da svaki član hrvatske deputacije na ugarskom saboru može tamo one obložene račune ugledati. Ja mislim, da tim nije niti najmanje pomoženo. Presvjetli g. barun misli, da sve te račune i obračune, koji se tamo

pretresaju, mi ovdje dobivamo, i da imamo priliku, da možemo sve naše dohodke kontrolirati, te onda takodjer o tom svoj sud stvoriti.

Upravo radi toga sam ja uzeo rieč, da upozorim vis. kuću, da stvar ovako ne stoji. Ovomu vis. saboru, nam nešilju se oni računi, koji se tiču svih naših dohodaka, nego samo oni računi i oni izkazi, koji se tiču onih dohodaka, koji su uvršteni u naš autonomni budget. Tu postoji velika razlika, gospodo moja! Razlika ta sastoji u tom, da se jedan dio tih naših dohodaka upotrebljuje prije svega na namirenje zajedničkih troškova, od tih dohodaka mi nedobivamo našu tangentu od 45%, moja gospodo, a to je velevažno. Tim trpimo mi efektivan gubitak, jer kad bi mi i od onih dohodaka, koji tamo služe — ja ću navesti, koji su to dohodci — dobili što, kad se nebi odmah upotriebilo, a priori na pokriće zajedničkih troškova, mi bi dobili odtuda 45%.

Uzmimo stvar in concreto. Jučer sam spomenuo već dohodak od pošte i dohodak od brzojava. Dohodak od pošte iznosi 645.000 for. ove godine. Mi nedobivamo tangentu od toga dohodka, nego se čitav dohodak upotrebljuje na namirenje zajedničkih troškova izmedju Ugarske i Hrvatske, zato mi gubimo od toga 45%. Buduć da se tako postupa na ugarskom saboru, jer se ovaj čitav dohodak upotrebljuje za namirenje zajedničkih troškova, zato upravo nemate u ovom izkazu unutar ovaj dohodak od pošte i brzojava, upravo tim je dokazano, da se ovdje našemu saboru, da se nam ne pruža prilika, da mi možemo kontrolirati, kako misli presvjetli gosp. Živković sve naše dohodke.

Ja ću jednu velevažnu okolnost iztaknuti, a ta se okolnost tiče povratka konpensacije potrošarine, o kojoj je jučer ovdje govora bilo. Ja ću sada potanko razložiti, da se vidi, kako je nuždno, da mi imamo takov organ, koji može upozoriti isto tako, kako je to učinio magjarski računarski dvor glede krajiških proventa, kad je mislio, da ti proventi ne idu Hrvatsku, treba naime jedan organ, koji bi vis. sabor upozorio i kazao: To po zakonu ne spada Ugarskoj, nego to spada Hrvatskoj, i zato se mora tomu kraj učiniti.

Da vidimo, kako s tom konpensacijom stojimo. Jučer je izvolio veleštovani g. zastupnik Šram naglasiti, da Hrvatska radi toga ne može dobiti tu kakov dobitak osobit ili kakov dohodak, imenito od konpensacije potrošarine, jer nemamo tvornica sladora, ne proizvadja se ovdje u onoj mjeri žesta, pivo, te da ne može biti tako znatne svote, kako je 632.000 for. — Nu upravo protivno stoji. Upravo radi toga, moja gospodo, jer mi nemamo ovdje takovih fabrika, odpada na nas veća takva tangenta.

Čujte, kako se sa tom stvari ima! Izmedju Cislajtanije i zemalja krune ugarske, na koje zemlje takodjer i mi spadamo, postoji t. zv. savez, tu su zajednički svi dohodci, od kojih dohodaka odpada tada stanovit dio na Ugarsku i na Hrvatsku. Ako uzmemo n. pr. da svi ti zajednički dohodci ukupne monarkije iznose 100 milijuna, onda odpada na zemlje ugarske krune 30 milijuna, a odtuda, ako uzmemo okrugli broj, na Ugarsku 28 milijuna, a na Hrvatsku 2 milijuna. Sada, gospodo moja, to je brutto dohodak zajednički, od koga brutto dohodka dakako da se imadu odbiti i zajednički izdatci, i tu ostavlja Ugarska nam u računu kao zajednički izdatak onu svotu, koja se u ime te konpensacije povrati dotičnikom, naime svaki, koji proizvadja u zemlji slador, pivo, žestu, taj mora potrošarinu plaćati, ako se to u inozemstvo izvozi, onda dobiva on tamo na granici svoju boletu, kojom može dobiti onaj, koji je platio potrošarinu, natrag ovu plaćenu potrošarinu. S toga ako u Ugarskoj ima više fabrika za sador, pivo i t. d., tada se vidi odtuda, da u ime toga troška Ugarska više plaća. Sada od slučaja do slučaja ovo se ne kontrolira, pa su upravo radi toga, jer se ovo ne može tako kontrolirati, pošto bi to dalo odviše posla, sklopiii Cislajtanija i Ugarska utanačenje u tom smislu, da se ima paušal dati zemljam krune Ugarske, a tako i Cislajtaniji. Ovaj paušal, ako se ne varam iznosi 8 milijuna — sasvim točno sada ne mogu kazati. — Ali paušal obstoji za zemlje ugarske krune! Sada Ugarska više participira na paušalu, jer i više proizvadja, kako je g. dr. Šram dobro rekao, da više proizvadja, nego li mi, dakle ono je potrošak Ugarske.

Sada Ugarska ovako postupa. Na nas odpada, kako sam rekao, iz svih zajedničkih dohodaka od 30 milijuna 2 milijuna. Sada Ugarska ne stavlja tako račune, da bi veliki potrošak stavila samo na svoju tangentu od 28 milijuna, nego Ugarska odračuna od svih 30 milijuna, gdje je takodjer i naš dohodak unutri, te stavlja u odbitak ovu svotu kod toga povratka potrošarine. Usljed toga dakako odpada na nas manje, nego li bi nas išlo, jer dočim Ugarska mora sve to svojim ljudem dati, a mi to ne dobivamo ovdje — onda dakako nije to čist račun. Od 30 milijuna odbije se 8 milijuna na povratak potrošarine Ugarskoj, onda ostanu 22 milijuna, a mi dobimo ne od 30 milijuna nego od 22 milijuna tangentu takvu, da nemožemo dobiti 2 milijuna, nego dobivamo za toliko manje, za koliko je povraćeno već u Ugarskoj dotičnim proizvoditeljem.

Tu se vidi, gospodo moja, da se ovdje sasvim krivo postupa i da je tu efektivna šteta za Hrvatsku. Ima još i drugih stvari, ali ja ne ću kod svake prilike o tom govoriti, nego ću naglasiti, da je sasvim umjestan takov predlog, takov organ, koji bi kod svake prilike mogao upozoriti, ako se takva što dogodi, da može Hrvatska u stanju biti, da čuva svoje interese.

Ja mislim, da bi želio g. Mazzura svojim predlogom računarski dvor, samo moram kazati, da se ja nešofiram za onu instituciju, koja je i sada u Magjarskoj, jer ako i jest konstitucionalna u temeljnih uslovih, to najvažnija ustanova onoga zakona glede računarskoga dvora veli: Ako postoji kakov priepor izmedju računarskoga dvora i po-

jedinoga ministarstva, o tom odlučuje ne sabor magjarski, nego odlučuje ugarsko ministarstvo, a ako odlučuje o tom ugarsko ministarstvo, onda nema nikakve važnosti samo institucija glede te odlučne rieči, jer uplivni djelokrug postaje kroz to iluzornim.

S toga danas nemamo još govoriti o tom, kakov bi taj dvor imao biti, ali samo hoću kazati, da se ja za ovaj magjarski računarski dvor baš ne ešofiram, nego ja bi želio, da se stvori računarski dvor, ali onakov, da bi nam ova institucija sama zajamčila mogućnost, da podpuno čuvamo ovdje u našoj sabornici interese naše domovine. Zato ja zagovaram predlog g. Mazzure.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Josipović.

Stjepan Josipović: Vis. sabore! Ja držim, da bi institucija računarskoga dvora ovdje u našoj Hrvatskoj bila suvišna i štetonosna za narod, dotično za naš budget. (Zast. Kamenar: Vraga!) Da bi bila suvišna, to dokazujem samo na kratko odtuda, jer naravna stvar, računarskoga dvora, u obće računi su stvar povjerenja.

Gospodo moja! Mi imamo zajednički računarski dvor u Budapešti. (Glasovi sa skrajne ljevice: Netrebamo ga!) naš narod je po zakonu zastupan u Budapešti, (Povici sa ljevice: Strašno!) vi kažete, da nemate tamo povjerenja. pošto je tamo narod zastupan iz većine saborske, (Žamor na ljevici.) a gospodo moja, ako bude računarski dvor stvoren, on bude opet zastupan od većine sabora. on bude imao odgovarati saboru ovdje našemu. gdje opet većina odlučuje.

Dakle, gospodo moja. to je stvar povjerenja. Vi nemate povjerenja. vi ga ne ćete imati niti ovdje. Zašto bi mi nepotrebit trošak našem narodu nanjeli? Ako bi ovu novu birokratičku instituciju uveli. stajala bi najmanje 60.000 for. naš narod. Što bi bila posljedica tomu? Opet nepovjerenje, jer vi bi opet rekli, to nije istina; to nestoji, što je računarski dvor sastavio. Ja se podnipošto nebi slagao s uvedenjem ove našemu narodu na teret načinjene birokratičke institucije. (Zast. dr. Mazzura: Bravo!)

Gospodo moja! Da se zaključni računi ovamo donašaju, to nam je najboljim dokazom evo ovo izvješće, koje je porazdieljeno, iz koga vidimo, da je poslje konačnih računa god. 1880. preostalo 113.000 for. god. 1881. 499.000 for.... Moja gospodo, onda se veli. da to nije istina, da bi toliko milijuna moralo ostati navedeno. A kad bude ovaj naš računarski dvor, onda ćete takodjer kazati, da tomu nije tako. Ja sasvim uvidjam. da bi ta institucija suvišna bila.

Izim toga, gospodo moja, što je cieli naš budget, koji iznosi 6 milijuna, prem je to liepi novac, ali koliko ima privatnih ljudi, koji imadu više od 6 milijuna, pak ne će računarski dvor uvadjati. To je naravno. Mi imamo vladu. imamo zajednički računarski dvor, treba samo povjerenja, a kad bude povjerenja, onda ne će trebati računarskoga dvora. Ako nemate povjerenja, makar bilo 10 računarskih dvora, opet ne bude povjerenja. Ako budete vi u većini, onda ću ja biti u manjini, pak vam neću vjerovati.

(Predsjedničku stolicu zauze drugi podpredsjednik dr. St. Spevec)

Što bi bilo, gospodo, kamo bi došli, kad bi ovakve nepotrebite troškove našemu narodu naprtili, koji je, kako je vriedni zastupnik g. Kamenar iztaknuo, golota i bosota. Koliko bi se kravica, kako je izvolio već g. Kamenar kazati. našemu mužeku prodalo, dok bi računarski dvor bio plaćen.

S toga u interesu našega naroda ja ne mogu na ovaj predlog privoliti, i glasovati ću proti predlogu.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Tuškan.

Dr. **Grga Tuškan**: Gosp. Mazzura pozvao je većinu, da prihvati predlog njegov, da tim stavi kamen našemu ustavu. Ja sam za predlog g. Mazzure, i unapred kažem, da ću zanj glasovati, ali nemam uvjerenja. da bi taj računarski dvor, i kad bi ga prihvatila ova većina, drugo bio do li sgrada. koja je sastavljena iz krpa — a usljed toga do takove sgrade meni nije stalo, a držim i mogu reći, da nije niti mojim prijateljem.

Gosp. Živković prihvatio je to, pak je rekao, da je i on za to, da se jedanput poćme graditi ta sgrada, koju je nazvao g. Mazzura „ustavom", ali dalje kaže, da se nebi imalo početi pod tim kamenom jer da nekim načinom takov kamen već imamo, nego treba dalje da idemo pozivljuć nas sve na zajedničku slogu, na zajednički rad kod dogradjivanja ustava, a taj ustav. da je nagoda. Dakle pozivlje nas, da tu nagodu sagradimo. učvrstimo i izpunimo možebit, ako gdje što fali.

Dakle presvjetli gosp. misli, da je nagoda isto, što je i ustav. naime ono, što je mislio g. Mazzura. Ustav, gospodo, ja ne ću toga ovdje da razpravljam, ta vi ste svi parlamentarci, te mislim, da znate, što znači ustav Samo ću spomenuti u glavnom, da je ustav dioba vlasti izmedju krune i naroda. Gdje mi imamo ustav? Ako ga imamo, onda mi i naš narod imademo neka prava, koja su bila prije zajednička s kraljem t. j. prije nagode, te mi imamo pravo s kraljem odlučivati o glavnih funkcijah državnoga ustroja. recimo n. pr. o vojsci, financijah, izvanjskih odnošajih, našem gospodarstvu i t. d.

Molim vas liepo, gdje Hrvatska imade pravo, vlast kakvu govoriti, recimo. o našoj krvi, o vojničtvu, gdje ima pravo, vlast odlučivati o financijah naših. (Glasovi sa desnice: U zajedničkom saboru.) Ta vi znate, kako i koliko hoće Magjari da razpišu vojnika, koliko hoće, da odrede poreza, da učine zajmove itd. itd., a sve to po svojoj volji. Molim vas, gdje odlučuje naš narod, gdje je naš ustav? Ta vi će te kazati ono. što je kazao g. Josipović, da je naš narod zastupan u Pešti. Ako bi bio zbilja naš narod zastupan u Pešti. onda se tim, što vi šaljete tamo neke, koji su izabrani, ne narodom nego činovničtvom i u koliko je narod sudjelovao pod moraš, ako ovi zbilja predstavljaju hrvatski narod, utaplja hrvatski

narod u Pešti; a to se priznaje s više strana, da je upravo smiešnost, da budu naši zastupnici tamo njih 40 štogod postigli prema 413 Magjara. Tu ne ima o kakovom odlučenju, o vlasti niti govora. To je manje, ja držim, nego je ono, što su nekoć Hrvati imali, dok su šiljali svoje glasnike u Magjarsku, u magjarski sabor, ja držim, da današnji zastupnici imadu manje vlasti. Ovo govoriti, da mi imamo ustav, da taj ustav vršimo kroz naše zastupnike, tobože u Pešti, to je više nego li smiešno.

Gospodo! Ovo su pokazale faktične okolnosti, da je tomu zbilja tako, da ova nagoda, koju mi imamo, nepruža hrvatskomu narodu nikakve vlasti. Recimo, najeminentnije ustavno pravo i vršenje ustavnoga toga prava jest, da narod, svoju vlast kroz svoje zastupnike, svojim uplivom i svojom vlašću, kako je to zakonom propisano, postavlja izmedju krune i sebe, recimo, izmedju glave zemlje i izvršujuće vlasti.

Vi svi znate, kako je njegova preuzvišenost, glavar zemlje ovamo došao? Tko je vas pitao, kad je glavar ovaj, grof Khuen-Hedervary postao banom: gdje je vaš ustav, gdje je vaš glas, koji ste tamo u Pešti? Ja držim, nikoga od vas nije se pitalo. On je ovdje postavljen, došao je ovamo samovoljom Tisze i sam je rekao, da netreba vašega povjerenja, da ne treba hrvatskoga naroda. Dakle došao je proti volji hrvatskoga naroda, bez sudjelovanja hrvatskoga naroda. Gdje je ustav, gdje ovako biva?

Gospodo, što se samih financija tiče, to ste sami priznali jučer i danas, a to je istina, o čemu mi razpravljamo? Koliko magjari i kakve sume pošlju i izkažu, presv. g. sam tvrdi, da mi ovjerovati moramo i uzeti ih za istinu. I u tom pogledu, što se gospodarstva tiče, mi bi mogli u tri sata sve razpraviti. Zar je ovo ustavna vlada; zar je ovo pravo, koje je vriedno braniti? Ja za takav ustav, takovo pravo nebih htio niti pet groši potrošiti, a kamo li ovolike milijune.

Presv. g. pozivlje nas, neka idemo i u nagodi tražimo garanciju našemu ustavu, slobodi, t. j. u nagodi sadržanoga. Ja držim, da je nagoda negacija hrvatskoga prava, kako ja mogu u negaciji tražiti kakvu pozitivnost, kako da u nagodi tražim pravo: koje je izbrisalo državno hrvatsko pravo? Hrvatska je po nagodi provincija, kao što to faktično ćutimo. I tim odgovaram na ono, da si mi nismo dali truda, da se osvjedočimo, da proučimo prava, koja se garantiraju nagodom, jer mislim, kroz 16 godina, da se je svaki hrvat osvjedočio o blagodatih nagodbe, i da se nijedan ne vara o njih, koje je ona doniela.

Te blagodati izvolio je presv. g., bio je tako odvažan, kazati magjarom u peštanskom saboru: nisam čuo, da li su njegove rieči našle odziva; pače poslje onoga opazio sam to, da su se magjari nekako više ogorčeni ćutili prama hrvatom, te su moje prigovore na njegovu izjavu stavili. Dakle kako da mi tražimo garanciju ustavu, u nagodi, koja nagoda negira naše pravo, uništuje slobodu i samostalnost Hrvatske? Zato nebi bilo vriedno, da mi išto žrtvujemo u to ime pa ni jednoga novčića.

Presv. g. zaključio je svoju tvrdnju, da mi svi pomognemo graditi tu uzvišenu zgradu, pa je rekao, neka se odvažimo i počnemo, da stvorimo sbilja nagodu.

Na to ja mogu kazati, što se moje osobe tiče, da nisam proti nagodi u načelu, da se ja nebih htio nagadjati s Magjari. Ja držim, kad bi zahtjevala moja korist, ako hoćete i s Turskom. Ali ovakove nagode nebih htio niti s najplemenitijim narodom, a ne s onim, koji se nestidi, da se sa žuljevi hrvatskoga naroda hrani, pa mu pogrde u lice baca, da ga uzdržaje. Mi ćemo imati prilike to dokazati, kad se bude radilo o šumah.

Presv. g. bio je jučer u odboru i mogao se je osvjedočiti, koje blagodati njegova sgrada, koje zaklonište pruža, naime nagoda. Zar smo mi krivi i zar je to hrvatska država, hrvatsko pravo, da se je god. 1883., još kad ste vi na vlasti bili, da se je pošlo strieljat hrvatski narod, a sada iz one objesti, koju su drugi skrivili, da hrvatski narod plaća vojsku? . . .

Predsjednik: Ja moram upozoriti gospodina govornika, da se je sasvim udaljio od predmeta. Izvolite se držati predloga.

Dr. **Grga Tuškan**: Ja sam za predlog g. dra. Mazzure, premda ne s tom namjerom, da tu sgradu gradim, jer ja bih ju najvolio srušiti i postaviti je na hrvatsko državno pravo, a ne ću nikakve druge sgrade.

Predsjednik: Rieč imade g. dr. Šram.

Dr. **Lavoslav Šram**: Visoki sabore! Nema dvojbe, meni se barem tako čini, ja mislim, da mogu reći, nema dvojbe, da se je debata o predlogu, koga je stavio velecienjeni gosp. zast. dr. Mazzura, da se je ta debata daleko dalje prenjela preko onoga okvira, koga je postavio g. dr. Mazzura svojim predlogom i da se je prenjela takodjer na sasma drugo polje. Ja neću to sliediti, niti ću se upuštati u ocjenjivanje i razmatranje dotično, a napose ne u razmatranje, koje sam čuo od strane velecjenjenoga gosp. predgovornika; jer zbilja držim, da nestoji u savezu sa predlogom, ali moram dodati to, da su i presvjetli g. barun Živković i presvjetli gosp. Žuvić, segnuli preko okvira, kako ga je postavio gosp. dr. Mazzura, a isto tako i gosp. dr. Frank.

Ja ću stvarno ocjenjivati predlog g. z. dr. Mazzure, a za opravdati ovu primjetbu, koju sam stavio gg. predgovornikom, moram izjaviti i naglasiti to, da je gosp. dr. Mazzura stavio predlog: neka se donesu zakonska pravila o ostvarenju i uvedenju autonomnoga računarskoga dvora, a u njegovom razlaganju, da je naveo sve ove razloge, koji idu za tim i koji mogu opravdati predlog, da ostvare jedan podpuno neovisni organ, koj će vršiti ustavnu i budgetnu kontrolu nad našim kućanstvom. Ja dakle mislim, da sam dobro shvatio i razumio gosp. dr. Mazzuru i da mogu punim pravom primjetiti gg. predgovornikom, da se to ne radi, a da to niti ne leži u namisli i predlogu

gosp. z. dr. Mazzure, da bi se ostvario računarski dvor ovakav, koj bi imao izpitivati obće državne financije i kućansvo, nego da smjera lih tamo, da se stvori autonomni računarski dvor, koj bi imao propitati rukovodjenje našega domaćega kučanstva i domaćih financija.

U tom pogledu moram najprije kazati, da što se mene tiče, a možda se tako sbiva i s visokim saborom, da smo tu opet u čudnom nekom položaju, pa za označiti i opravdati stanovište, koje ću ja u tom pogledu zauzeti, ja ću razbistriti pitanje i kazati: da tu treba opet lučiti načela, koja iztiče g. zast. dr. Mazzura od njegovoga predloga. Načelo, koje je izvolio g. zast. dr. Mazzura naglasiti je samo po sebi posve pravo i odgovara ustavnosti i ideji kostitucionaliteta. Ono odgovara načelu. da stvoreni organ, koj propitiva i kontroliraju rukovodjenje naših domaćih financija sa strane vlastnih organa i od strane vlade. Teorija, gospodo, u tom pogledu razlikuje mnogo i sa strane učenjačkoga svieta mnogo ventiliranoga pitanja. razlikuje dvogubu kontrolu: kontrolu tako zvanu budgetnu i kontrolu tako zvanu ustavnu. Meni će biti dosta, ako se u tom pogledu pozovem na teoriju, napose ako izvolite, da vam imenujem jednoga od prvaka u učenjačkom svietu i njegova učenjaka, koj je u najnovije vrieme izdao svoje djelo, najme dr. Steina i to njegovo djelo je „Lehrbuch der Finanz-Wissenschaft". Tu se dakle razlikuje tako zvana budgetna kontrola od tako zvane ustavne kontrole i to u velikih crtah. Veli se, da budgetna kontrola obuhvaća i obsiže onu tako zvanu, teorija ju tako ne zove, a ja bi se usudio nazvati ju, nizku računarsku kontrolu, koja se sastoji u tom, da razvidi, da izpita dotične račune, da ih prispodobi sa dotičnimi prilogi i prema tomu, da razvidi, da li su računi sami po sebi izpravni i korektni. Ovakva kontrola bila je uviek i u svih državah i onda, dok se još nije ustav i ustavnost u Europi bila tako razvila, ko što danas. Ali ono je više stanovište i to je valjda stanovište, koje poglavito imade gosp. zast. dr. Mazzura pred sobom; to je stanovište tako zvano ustavne kontrole, koja sastoji u tom i koja daje ovomu organu sasvim neodvisnu vlast, da može na polju, ja bi rekao na najizdašnijem i najćutljivijem polju narodnoga života, na polju narodnoga bogatstva, dotičnih prihoda i razhoda, da može razpitivati postupak vlade, da može razpitivati, da li se je vlada vazda kod dotičnih oznakah strogo držala ustavnosti i ustava i dotičnih propisa za nju donešenih u zakonu budgetnom.

U načelu naravno, kako velim, ne može biti prigovora proti uzvišenom ovom sa strane teorije posvuda prihvaćenomu nazoru, ali tu dolazim na onu točku, gdje ću se ja sraziti sa g. zast. dr. Mazzurom. Ovdje se ne pita za ovo, nego se pita da li je ovaj njegov predlog umjestan za nas i da li je danas hora, da se donese? Ja bi rekao, da ovaj predlog gospodina dr. Mazzure, danas nije nuždan i za danas da ne odgovara našim potrebam. Kod nas, ja ću abstrahirati od drugih zamašnih pitanja, koja bi mogao u tom pogledu potaknuti, istina je ta, a ovo valja tim više, čim se izpostavi, da se sam predlog g. Dr. Mazzure odnosi na naše autonomno državno kućanstvo; svakako je istina dakle, da je polje na kom se kreće naš život državni odnoseći se na prihod i razhod, da je ovo polje tako uzko, tako neobsežno, da je u istinu težko pojmiti i naći razlog, s kojega bi se ovako svakako skupocjeni aparat, a skupocjen mora biti, ako se hoće, da odgovara ideji i da bude podpuno neodvisan s kojega bi se tako skupocjen aparat opravdati dao. Da vam, gospodo, u tom pogledu navedem samo to, kako ni Stein predstavlja organizam ovakvoga računarskoga dvora. On veli: na čelu toga računarskoga dvora morao bi biti predsjednik, a djelatnost računarskoga dvora bi se djelila na dvie velike grane; jedna bi obuhvaćala tako zvanu bilanzkontrolu, koja bi se bavila s ovom tako zvanom budgetnom kontrolom, a druga tako zvanom anweisungs-kontrola, koja bi se bavila s tako zvanom ustavnom kontrolom; u svakoj grani bio bi posebni šef s bureauom „für jede Bilanz-Kontrole, a isto tako je Anweisungs-Kontrole, koja bi se bavila.

Dakako ovo je u velikom konceptu, ali svakako makar prilagodjen našim okolnostim, taj aparat makar i stegnut, ipak bi se morao moći smognuti, ako se hoće posve ostvariti nazor dr. Mazzure.

Kako se imade kod nas s tim? Kod nas računarski ured vrši po svom zadatku tako zvanu običnu računarsku kontrolu; jer propisiva izpravnost, da li su dotični izdatci providjeni u budgetu, da li imadu svoje pokriće u budgetu i prema tomu daje oznaku, da li se mogu ostvariti. Taj računarski odsjek faktično vrši, kako sam čuo od presvjetloga g. predstojnika vis. vlade, vrši i ono, što preko toga ide; kad bi opazio, da se od njega ište doznaka za izplatu, koja nije providjena u budgetu, da stavi svoju primjetbu i opazku; sada istina je, da po našem ustroju ova primjetba nije mjerodavna, nego odlučuje na pose volja svjetloga bana i volja vis. vlade, nu tim se ne svršava cielo računarsko pitanje, nego se podpuno obložen proračun donaša pred ovaj visoki sabor i visoki sabor vrši onu eminentnu granu, onu drugu granu ustavne kontrole, pa razpituje, vidi, prosudjuje i ocjenjiva sve dotične pojedine stavke i izdatke. Sada bi se o tom dalo diskutirati, da li je ono samo po sebi shodno, što se obavi po saboru ili da se preda trećemu posve neodvisnomu organu. O tom se dade diskutirati, ali svakako se mora dopustiti, dok se vlast vrši po samom saboru, da se može prigovarati, da se povjeri drugomu organu, ali se ne može reći, da je vlada bez svake ustavne kontrole; jer je svakako istina, da sabor dolazi u položaj propitivati i ste strane ocjenjivati stanovište vlade i dotičnih kolona. S razloga dakle, što držim, da se ova grana vrši i da se uspješno vrši i da se može uspješno vršiti po samom saboru i što ne stoji u razmjeru u obće s našim prihodom i razhodom, a nebi rekao cielim likom, da ne stoji ovaj

*

aparat u razmjeru, to ja ne mogu pristati uz predlog gosp. zast. dr. Mazzure.

Medjutim neće možda biti od sgorega, a svakako će biti interesantno, ako mi gospoda dopuste, da im samo nekoliko onako per summos ·opices citiram iz djela, na koje sam se pozvao, iz djela dr. Steina, pa ću vam reći, da je za čudo, da velik taj učenjak veli, pošto je razložio kako bi morao biti ideal tih računarskih dvorova (čita).

Sada prelazi dr. Stein na historičko razlaganje i tu će, gospodo, možda za mnogoga za čudo biti i nova stvar, a svakako biti će nova stvar za onu gospodu, koja se uviek, kako bi rekao ex opposito, pozivaju na Englezku, gdje nam dr. Stein odkriva, što je već i prije njega Gneist u „Verwaltungslehre" odkrio, da je u toj velikoj Englezkoj, gdje je ustav na najvećem stepenu, da je upravo u ovom, na najnižem stupnju (čita).

Dakle to samo mimogredno da kažem, da država, koja u ustavnom pogledu tako visoko stoji, kao Englezka, da ipak u tom pogledu zaostaje i sam Gneist veli, da nijedna država nije postigla u tom pogledu relativnu uzornost i savršenost, do jedine Belgije. I u Francezkoj, kako znate, da imade taj courde comptes", koj djeluje istom ovoga vieka u ustavnom pogledu; jer u prijašnjem vieku, dok je bila absolutna vladavina u Francezkoj, prem su onda obstojali ti „cour de comptes", ali su se zvali „cour de receptes". Ali u Francezkoj postoji taj „cour de comptes", nu tamo su izreke onoga vrhovnoga računarskoga suda podvržene najvišemu „cour de cassation". Ovo napominjem samo s toga, da kažem, gospodo, kakogod djelim, usvajam i takodjer visoko cienim onaj motiv, uz koj je prionuo gosp. dr. Mazzura, da ovo predloži, ali ipak gosp. dr. Mazzura će dopustiti, da ja izrečem nadu, da će nam se oprostiti, ako kraj ovakvih opažanja ne prihvatim njegovoga predloga i ako se za ovaj put odrečemo svih nada, koje je on mislio spojiti sa svojim predlogom, držeći, da se i ovoj ustavnoj grani kontrola vrši i može vršiti i po samom saboru. Glasujem proti predlogu.

Predsjednik: Rieč ima g. Vukotinović.

Ljudevit Vukotinović: Visoki sabore! Ja ću naročitu neku pripomenu učiniti na govor zastupnika Tuškana. Ja sam jedan od onih, koj sam tako sretan, da sam doživio današnje vrieme, a imao sam prilike učestvovati i sudioničtvovati u vrieme prijašnje — prije 48. godine, te mi se pričinja, da je g. zast. Tuškan onu dobu stao naslikati onako ružovitom bojom, kano da bi mi svi željeti morali, da se povratimo natrag; jer onda i zastupstvo naše bilo je kamo moćnije uspješnim djelovanjem svojim, nego je sadanje. Ja uvjeravam gosp. zastupnika, da sam već onda imao prilike biti zastupnik županije križevačke na tih naših t. zv. congregacijah regnorum — gosp. Tuškana valjda nije bilo — ja znam, kako su se te congregacije regnorum sastavljale, ja znam, kako dugo su trajale i znam, kako su se razišle. To je obično tri dana bilo, prvi dan bio je „Veni sancte", kratka sjednica, govor predsjednika i izabrana su tri zastupnika za ugarski sabor, drugi dan publicatio actorum, treći dan svaki k sebi. A kakova je bila administracija?

Ova tri zastupnika na zajedničkom saboru — comitia — nisu imali drugu zadaću, nego braniti municipalna prava i to s toga gledišta i stanovišta, što se nisu smjela u zajedničkom ili ugarskom saboru uzimati u pretres; sve ostale radnje, sve stvaranje zakona, tu hrvatski zastupnici sa tri svoja glasa, možete si misliti, što su mogli uplivati.

Medjutim ciela administracija u našoj zemlji bila je pod namjestničtvom budimskim i županije naše hrvatske primale su u svem naputak odanle, o svemu davale su izvješća onamo i niti jednoga pisara niti pandura nisu mogli imenovati, da se nije dalo na znanje. To je bilo naše djelovanje.

Što se tiče bana, kazao je g. zastupnik: tko nas je pitao, kad su bana imenovali? a ja bi pitao g. zastupnika gdje je onaj zakon, po kojem se mora pitati ne znam tko — sabor ili tko drugi? Kad su u staro doba, dok je banska čast vojnička bila i s toga je imala ugleda kao general comandirender, kako možete misliti, da u postavljanju takovoga častnika i dostojanstvenika, da je kruna pitala koga, nego su imenovali bana, bez da su koga pitali. Ta banska čast kakva je bila? (Buka na ljevici. Dr. Mazzura: To ne spada na stvar.)

Ja govorim isto tako o toj stvari, kao što i gosp. zast. dr. Mazzura često puta govori o raznih stvarih, koje on navadja kao neki nakit i prave excursije. (Dr. Mazzura: Na primjer), a ja se držim onoga načela — kako je g. zast. Tuškan proglasio — da nebi nitko na to odgovorio, a to se ne slaže s mojom svjesti, te ako bi se šutilo, mi bi onda to sve priznali, da je to istina, prem u tom imade toliko nepravilnosti, da se to mora oprovrći.

Što se tiče predloga samoga, buduć da su govornici s ove strane dovoljno obrazložili, ja ću glasovati proti njemu. (Dr. Tuškan. Izvolite kazati, zašto ste resignirali kao veliki župan?)

Erazmo Barčić: Visoki sabore! Ja ću glasovati proti predlogu g. zast. Mazzure, zato smatram za nuždno, da opravdam svoj glas pred svietom.

Istina, institucija računarskoga dvora je eminentno ustavna ustanova i neda se pojmiti ustav bez takve institucije. I u ovo doba napredno on vrši kontrolu nad vladom, da vidi, je li se je vlada držala proračuna i jeli je vršila svoju eksekutivu po ustavnih načelih. Dakle glede principa, naravno, ja kao ustavan čovjek moram zagovarati predlog g. dra. Mazzure. Nego zašto sam ipak proti tomu predlogu?

Dr. Mazzura svojim predlogom na mene je učinio efekt onoga čovjeka, koji bi htio u zgradi trošnoj, u koju sa svih strana curi, spremiti skupociene slike. Ja mislim, da ako ja popravim velikim troškom ovu sgradu i metnem skupociene slike u takovu zgradu, koja je pristupna na-

valam neprijatelja i razbojnika, u koju sa svih strana ćuri: to će se te stvari, koje su unutra smještene, oštetiti, a trošak je uzaludan.

Mi, gospodo, nemamo ustava, po nagodi nemamo nikakva prava, da u financijah svojih prigovorimo; dakle zašto trošiti takove troškove od milostinje, koju nam davaju Magjari, 60.000 for. na godinu, na računarski dvor, koji nikakva prava nevrši, koji nema nikakve praktične vriednosti. Kako sam g. dr. Mazzura priznaje ima toliko i toliko drugih institucija, koje su potrebite, na kojih počiva ustav, kakvu imadu vriednost, kad su izložene navalam Magjara? Dakle ja ću glasovati proti predlogu g. dra. Mazzure, samo ću odvratiti g. bar. Živkoviću, koji je izvolio pozvati stranku prava, da pruži svoju pomoćnicu ruku većini, da radi oko nagode, pa da postane jedan put temeljem našega ustava.

Ja sam opazio u govoru presv. g. baruna Živkovića veliku contradictio in adjecto. Jer prije svega kaže: po nagodbi nam ne pristoji nikakvo pravo, po nagodbi mora se ovaj posao razpravljati, o tom se odlučuje u magjarskom saboru, a kašnjije kaže, dodjite u kolo, ovo ćemo učiniti. Što ćemo učiniti, kad nemožemo?

Ja s ovih razloga, koje sam naveo, da opravdam svoj glas proti predlogu g. dra. Mazzure, zaključujem i glasovati ću proti predlogu.

Predsjednik: Pošto se nitko nije prijavio za rieč, rieč ima g. predlagatelj.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Kad naša visoka vlada govori o naših uredbah, o našem stanju, kad pobija prigovore, koje temeljito dokazujemo, odgovara tim načinom, koji bi morao svakoga uvjeriti, da je ova zemlja u svakoj svojoj uredbi savršena, zemlja u kojoj eksekutiva stoji na najvišem stepenu. Tako je vlada uzela razmatrajuć moj današnji predlog uzveličavati onu instituciju, koja se kod nas zove računarski ured.

Ja moram konstatirati, da ovaj put u tom uzveličavanju vlada uspjela nije, jer veleštovani gosp. dr. Šram (. . . žamor). Kad g. Hatz svrši, onda ću nastaviti. (Lj. Vukotinović: Ne moramo vas slušati, ako ne ćemo.)

Predsjednik (zvoni):

Dr. **Šime Mazzura**: Moram konstatovati, da se vis. vlada niti u razlaganju niti u svrsi ne slaže sa predgovornici, s drom. Šramom i g. bar. Živkovićem. Oba gospodina priznavaju potrebu ureda, kojega sam ja predložio, oba govornika kažu, da samo donekle i u dalekom vidu odgovara računarski ured onoj zadaći, koju bi računarski dvor imao izpunjavati. Dakle moram to konstatirati, da svakako niti se priznaje suvišnost moga predloga, niti se priznaje momu predlogu stanoviti stepen šovinizma, pače se nazivlje patriotičnim. Odtuda ja zaključujem, da potreba postoji, da je nužda, da se uredi takav računarski dvor kod nas. Ali ovo je ono, što hoću, da oprovrgnem naime to, da je vis. vlada zaboravila, da se u z. čl. od g. 1870. naročito navodi, da nastupom ovoga računarskoga ureda ima prestati djelokrug državnoga računovodstva. A vi znate, kad je državno računovodstvo ustanovljeno u Hrvatskoj. U doba absolutistično. Ono, što je prije bilo državno računovodstvo, to je danas naš računarski ured. Dakle to ne možete poreći, da se ovdje radi lih, kad se govori o računarskom uredu, o uredbi posve absolutističnoj.

Zar mislite, da od god. 1860. do 1867. nije imala država računarstva u Pešti? Zašto su ga ukinuli? Zato jer su znali, da ne odgovara ustavnoj vladi; jer su imali samo ono, što je malo prije g. dr. Šram spomenuo, da državno računarstvo je imalo samo budgetnu kontrolu, koja kontrola nije ništa drugo nego administrativna i judicalna kompetencija, koja se ne slaže, neobuhvaća sve kompetencije, koje su potrebne, da se stvar u duhu ustavnom uredi. Ono što je prije veleštovani g. zastupnik dr. Šram nazvao ustavnom kontrolom, nazvao sam ja političkom kontrolom. Isto je ono, što je odlučno kod onoga, jer politička kompetencija toga ureda je ona politika, koju vrši taj ured napram ministarstvu, to je ona opravdana taktika, u kojoj znade dotični ured suprotiviti se onoj ili ovoj odredbi pismeno, ali ipak tako, da ta njegova pismena suprotivština dolazi pred sabor. Evo vidite: pismeno, ali neposredno.

U Belgiji je to posredno, a u Ugarskoj neposredno. U §. 22 se kaže: — na što vas upozorujem — „ima se po ministru-predsjedniku bezodvlačno saboru podnjeti." Iz toga se vidi, da opažaji dvora dolaze u sabor ne neposredno, ali posredno kroz ministarstvo, a to biva zato, da se ministarstvo opravdati može.

Sada vas pitam, gospodo, jeli tako kod našega računarskoga ureda, je li dolaze opažaji našega ureda pred sabor? Toga kod nas nema. A pošto je tamo izvor, gdje se ti opažaji stavljaju, to oni mogu prosuditi pogrieške. Pošto je tamo izvor, to smo mi jako daleko od izvora. I ono što može opažati računarski dvor cielu godinu, ako hoće, to mi ne možemo u nekoliko sati ovdje, kad nam se zgoda pruži.

Ja bih još mogao mnogo toga reći, ali vrieme je kratko, a još imamo jedan predlog razpraviti, te ne ću duljiti.

Još ću odgovoriti na pitanje, tko bi bio odgovoran za posao našega računarskoga dvora. Za posao računarskoga ureda odgovoran je sam ban; a za posao računarskoga dvora odgovoran je sam predsjednik toga računarskoga dvora onim istim načinom, kojim i ministar, jer je neodvisan od ministra.

To je opet razlika izmedju računarskoga dvora i računarskoga ureda.

Veleštovani g. zastupnik Živkovič izvolio je iztaknuti, da ja sada apeliram na patriotizam većine. Jest, ja apeliram na patriotizam većine, jer mislim, da imade u većini mnogo ustavnih ljudi, koji su se za naš ustav borili i nadam se, da će u toj borbi za naš ustav još dugo uz-

trajati, pak i onda, ako se bude vlada protivila takovu predlogu, koji bi onu zgradu, o kojoj sam malo prije govorio, usavršiti imao. Ovaj predlog je takov.

Veleštovani g. Živković iztaknuo je, da ne može podupirati ovaj moj zahtjev ponajpače zato, što mi rušimo onoj zgradi temelj, na kojem stojimo. Mogu li protegnuti ovaj prigovor na se, ne znam. Samo ću reći, da ljudi, koji hoće proširiti ovu zgradu, da bude udobnija, misle, da je ne treba rušiti; a oni ljudi, koji drže, da im ta zgrada nepruža garancije za dalnje stanovanje, ti ce ju dakako porušiti i graditi iz nova. Ja ovdje ne ću da govorim o razlici izmedju naše stranke i stranke prava.

Ja se ne slažem niti teorijom g. Živkovića, niti sa onom g. Barčića, jer znam, da se ne radi ovdje o ustavu, kao što je htjeo iztaknuti g. Živković, a s druge strane, da se ovdje ne radi o takovoj zgradi, koja bi se, evo na, imala porušiti. Ne slažem se sa g. Živkovićem, jer ovdje nemože biti govora o ustavu. Dobro je iztaknuo g. Tuškan, da nagoda nije ustav. U nagodi su samo one ustanove ustavne, kojimi se ograničuje na našu štetu autonomija; može se reći, da su one ustanove, u kojih se naš ustav ograničuje. Ali da je nagoda i ustav jedno te isto, to ja podnipošto ne mogu dopustiti. Mi imamo drugih temeljnih zakona, koji našu ustavnost uredjuju, to je zakon o uredjenj vlade, saborski poslovnik, izborni red i t. d. Na ovih zakonih je naš ustav osnovan.

Ne mogu se složiti s onim, što je g. Barčić rekao i to zato, jer se ne radi ovdje o ustavu, nego o uredu, koji ja hoću, da našoj domovini stečem i to ustavnoj domovini. Makar nagoda, za koju on misli, da je ustav, a ja mu opet velim, da nije, makar nagoda i bila tako trula, kao što on kaže, ja bih ipak rekao, da nije tako trula, da ne bi mogla stati u njoj jedna Wertheimerica, da se u nju sprave dragocjenosti i u njoj čuvaju.

Gospodin Živković je rekao: ja ne mogu pristupiti na dalnju gradnju, dok se ovaj temelj neprima. On je poprimio ono načelo od preuzv. gosp. bana, koje je izrekao prigodom moga prigovora glede medecinskoga fakulteta. On je kazao: ja hoću, da se najprije učvrsti ono, što je, a na ono, što još nije, kasnije ćemo misliti. Tako, čini mi se, umuje i g. Živković. Usuprot solidan gospodar nemisli samo, što i kako će danas, nego misli i na sutra. Tako misliti treba i kod ovoga moga predloga.

Glede kompetencije moram odgovoriti gospodi zastupnikom Živkoviću i Šramu. Ja sam predložio autonomni računarski dvor. Kad sam rekao „autonomni računarski dvor", mislim, da sam posve točno označio njegov djelokrug. U smislu političkom je autonoman, jer bi imao naše oblasti kontrolirati, u smislu upravnom je autonoman, jer bi imao raditi o penzijah, mirovinah i t. d., koje se odnose na našu autonomnu državu, a u smislu judicielnom bi imao prosudjivati sve ono, što se na našu autonomiju odnosi.

Primjetiti mi je g. Živkoviću, da na našu autonomiju spada i ona tangenta od 45%. Vlada je rekla, da mi vršimo tu nekakovu kontrolu. Šalje se 1 činovnik u Peštu, komu se svi izkazi predoče na proučavanje. Kad ih je on proučio, pošalje ovamo izvješće, na koje mu vlada odgovori, da li se slaže. Ako se slaže dodje natrag; a ako se ne slaže, ostaje tamo, dok se stvar ne izravna. Ja uvidjam, da računarski ured, kakov je sada, imade nekakovu ingerenciju u ustanovljenju tangente. On može reći: ovdje ste krivo uračunali i t. d. Ta ingerencija postoji i kod računarskoga dvora; ali razlika je ta, što računarski dvor, ako vidi, da je tangenta premalo odmjerena, može reći saboru: vidiš tu je premalena tangenta odmjerena po podatcih ovih i ovih. Dočim to sada pred sabor ne dolazi, nego se riešava in camera caritatis izmedju bana i ministra-predsjednika te ministra financija. U tom je velika razlika.

Gg. dr. Šram i Živković izvolili su reći da u današnjih okolnostih je dovoljna kontrola glede tangente, što dolaze računi revidirani po računarskom dvoru pred ugarski sabor, te jih naši zastupnici tamo prosudjuju, da li ih dobro prosudjuju ili ne, to spada pred njihovu savjest. Ali ona kontrola, koju vi tamo vršite, jest posve različita od ove tuj. Ako vi tamo kontrolu i vršite, vršite ju posredno, a mi zahtjevamo, da se vrši kontrola neposredno kroz naš računarski dvor

Glede našega računarskoga ureda moram kazati, da oni računi, koji dolaze k nam, ne dolaze neposredno, već kroz bana i to bez ikakovih opazaka.

Dakle ja mislim, da ona kontrola, koju sabor i dotični odbor vrši jest posve površna i ne odgovara onoj svrsi, koju ja želim postići, kad predlažem računarski dvor.

G. dr. Šram je iztaknuo, kako dr. Stein kritizira tu izradbu u Englezkoj. On ali mora znati, da su u Englezkoj 2 ureda, jedan je ured, koji vodi, kako je on izvolio naznačiti, kontrolu budgetnu, a onda general kontrolor, koji kontrolira političku. Kod budgetne kontrole tužili su se Englezi, da se ta kontrola ne vodi točno. Ali što se je dogodilo? Nije samo ukradjeno 500.000.000 for.; nego su ih našli; jer je u Englezkoj banka kasir, koja izplaćuje sve troškove državne. Ali banka englezka niti jednoga novčića bez kontrole generalnoga kontrolora ne izda, ako on ne stavi svoj: vidi, neka se izplaćuje. Tu su dakle dva ureda, te se je moglo dogoditi, da nije zaračunana stanovita svota. Ali nije onako, kako je rekao, da obstoji takova kontrola, koja ne odgovara svrsi ustavne države.

Ne samo u Belgiji nego i u Americi je danas savršena kontrola. Nu meni je veoma milo, da je spomenuo g. Dr. Šram Belgiju. Ja neću reći, da mi možemo imati onako razgranjenu kontrolu kao Belgija; ali je to sigurno dokaz, da malene države misle na to, kako da usavrše svoj ustav i svoje uredbe.

Još ću odgovoriti nekoliko rieči g. Žuviću. Ja sam jako birao izraze, kad sam se izjavio o njegovih djelih.

Ja sam rekao: „lex Žuvićiana“, a on sam o svom djelu izvolio je kazati, da je Galgenpatent. On je rekao, da je on to predložio, da se osigura i zaštiti ustav.

Ja moram odgovoriti, da kad se uzme, da su ustav i nagoda jedno te isto, onda ima pravo.

U tom zakonu u §. 1. kaže se: Koj se čega podhvati (§. 58. k. z.) što bi napereno bilo na silovitu promjenu ustava . . . krivac je zločina veleizdaje. te se ima kazniti po ustanovah §. 59. sl. b. druga alinea i sl. c) k. z. Dakle po absolutističnom zakonu §. 2. poziva se na §. 65. k. z. §. 3. poziva se na §. 300. k. z. Dalnji §§. 4. 5. i 1. nisu drugo nego citiranje absolutističkoga kaznenoga zakona. Pošto je g. Žuvić tako oštar zakon predložio, da u smislu absolutističkoga kaznenoga zakona štiti nagodu, reklo se je, da je to Galgenpatent. Štogod je proti nagodi pljeni se; a nepljeni se zato, jer je direktno proti nagodi. nego se zna elastično raztegnuti, kako je i §. 300. elastičan.

Glede elastičnosti savjesti moga prijatelja dra. Hinkovića imam još to reći, da sam podpuno uvjeren, da njegova politička savjest neide tako daleko, da bi on skočio iz crnoga kabineta u zeleni, a iz zelenoga natrag u crni.

Ja vas molim, da blagoizvolite uvažiti moj predlog, koji smatram, da ide na boljak domovine naše, te ga podupirati kod glasovanja.

Danilo Stanković: Visoki sabore! Ja si smatram dužnošću svratiti se na primjetbu g. zastupnika svaračkoga glede načina, kako je ban došao na bansku stolicu.

Vladari u ustavnih državah imadu podpunu slobodu u izboru doglavnika. Protivno shvaćanje razmaklo bi ravnovjesje medju oba činbenika ustavna života, na štetu preimućtva krune, što se nikako neslaže sa načeli ustavne države. Vlada ovih kraljevina nije odbor ove visoke kuće. nego je vlada Njegova Veličanstva. Preuzvišeni g. ban vodi poslove ove zemlje podporom i u podpunom suglasju sa većinom ove visoke kuće i tim, mislim, da zadovoljava najstrožem shvaćanju ustavnosti. (Tako je! na desnici.)

Gospodinu zastupniku popovačkomu daje se na žao, da pred ovu vis. kuću dolaze samo računi o 45% prihoda, a ne i računi od 55% prihoda. To je ipak sasvim u skladu sa zakonom, te se na tom ne bude ništa promjenilo ustrojenjem računarskoga dvora, jer se to ustrojenje, po naravi stvari, nebude moglo drugčije izvesti, nego unutar granice povučene nagodbenim zakonom.

Tvrdnja g. zastupnika popovačkoga. da se najprije oduzimlje 55% naših prihoda za zajedničke troškove. (Dr. Frank: To nisam tvrdio). a ostatak, da se uzima za autonomne potrebe; ta tvrdnja je u diametalnoj opreci sa zakonom. koji izrično ustanovljuje, da se najprije uzme 45% za autonomne potrebe, a ostalo da se upotrebi za potrebe zajedničke. Toj tvrdnji pridao je g. zastupnik popovački primjetbu, da u izkazu naknadnoga proračuna nisu uvedeni dohodci od pošta i brzojava. Nu gosp. zastupnik nam je ostao dužan dokazati, da su pošta i brzojavi gg. 1881., 1882. i 1883. bili kod nas aktivni, na koje razdobje odnosi se izkaz dohodaka pridat proračunu.

Što se kompetencije obih pola monarkije tiče, kazati mi je, da je u skladu sa zajedničkim zakonom čl. XII. od 1867. koje članke je Hrvatska izrikom priznala kao obvezatne za sebe.

Ja nisam uzveličao računarskoga ureda, kako to zastupnik klanjački tvrdi, nego sam nacrtao pravo stanje stvari i tim pitanje ovo stavio na svoju pravu podlogu. Meni nije bilo ni na kraj pameti tvrditi. da je računarski ured ravan računarskomu dvoru; nego samo to sam tvrdio, da imade takav djelokrug, da u naših okolnostih uspješno vrši kontrolu nad zemaljskim kućanstvom našim. Ja mislim, da sa tom svojom tvrdnjom nisam došao u protivštinu niti sa izjavom zastupnika zemunskoga, niti sa onom zastupnika II. kotara zagrebačkoga.

Računski odsjeci u ugarskom ministarstvu nisu, kako misli g. zastupnik klanjački, ukinuti usljed uvedenja računarskoga dvora, oni postoje i danas. Isto tako morala bi vlada naša zadržati računarski ured i onda, kad bi se ustrojio računarski dvor. Troškovi, koji bi bili skopčani sa ustrojenjem računarskoga dvora, bili bi sasvim novi, koji bi pali na teret autonomnoga našega budgeta; a nebi stojali u nikakvom razmjeru sa koristi, koja bi bila tim računarskim dvorom skopčana.

G. zastupnik klanjački tvrdi, da zaključni računi ne dolaze ovamo neposredno, nego preko bana. To je istina; ali je istina i to, da zaključni računi zajednički ne dolaze neposredno ugarskomu saboru od računarskoga dvora. nego preko ministra predsjednika. Ja molim vis. kuću, da ne izvoli prihvatiti predloga g. dra. Mazzure. (Živio! na desnici.)

Predsjednik: Rieč ima g. izvjestitelj.

Josip Miškatović: Visoki sakore! Kako uviek želim. da budem napram svakomu pojedinom zastupniku pravedan. tako smatram za svoju dužnost, da sa ove stolice, s koje sam jučer nepravo učinio gosp. zastupniku popovačkomu, da to popravim. Moram priznati, da je gosp. zastupnik popovački u indemnitetnoj razpravi predložio izpravak, u kojem je isti predlog učinio, koji i jučer. Zaboravivši na to, ja sam mislio, da on sa svojom primjetbom tangira na naš privatni razgovor. Sada moram to izpraviti i moliti g. zastupnika popovačkoga, neka mi ne zamjeri, što sam iznio naš prvobitni razgovor.

Sto se tiče predloga, o kom se danas razpravlja. ja ću samo na kratko nekoliko rieči kazati.

G. zastupnik klanjački zaboravio je, čini mi se, da, uzprkos tomu. što u Ugarskoj postoji računarski dvor, postoji u svakom ministarstvu računarski ured i kad se doznačuju izplaćivanja od koje oblasti, onda se ne pošalje doznačivanje računarskomu dvoru. da on odobri, vidimira, nego to obavi računarski ured posve nalik našemu računarskomu uredu. Ali ne postoji ona supozicija g. zastupnika klanjačkoga, da računarski dvor kao ustavna insti-

tucija može obustaviti izplatu doznačenu po kojoj oblasti. Ja sam iz dokazivanja g. zastupnika klanjačkoga opazio to, da može računarski dvor sa svojimi opazkami doći u opreku sa ministrom; ali onda računarski dvor ne rešava te prepirke, koja se porodi medju njim i ministarstvom. već je sudac sabor. Ako je ovo istina, onda je istina, da kod nas, ako se učini pogreška proti zakonu budgetnomu, proti ustavnom zakonu. da sudi ovaj sabor; jer ovaj sabor svakako ima priliku, da dodje do toga, da uvidi pogrešku učinjenu i da digne prosvjed proti tomu, te da taj prepor rieši, bila ta opazka računarskoga dvora ili ju opazio sam sabor izpitujuć zaključne račune. Ako je istina, da sabor odlučuje o tom, a ne računarski dvor, onda ja držim, da ako i nebi bila suvišna ovakova institucija, da bi bila za naš budget preskupa i zato neću prihvatiti predloga g. zastupnika klanjačkoga.

Imam još nekoliko rieči nadovezati, da odgovorim g. zastupniku dru. Barčiću, koji veli, da je ova zgrada prokisla, da sa svih stranah vjetar puše u nju te da je zato proti predlogu g. zastupnika klanjačkoga.

Ja mislim, da g. zastupnik klanjački, koji se i sam rado pridružuje navalam na ovu zgradu, ipak uvidja, donesav ovaj predlog, da u njoj ima koješta, što je vredno spasiti. Ja mislim, da je opravdan taj razlog predloga; ali jer sam iz drugih navedenih razloga proti njemu, to molim vis. kuću, da ga ne prihvati.

Predsjednik: Visoki sabore! Prelazi se na glasovanje Mislim, da je suvišno, da se predlog još jednom čita.

Ona gospoda, koja su za predlog neka izvole ustat. (Manjina.)

Predlog je odklonjen.

Prelazi se na drugi predlog dra. Mazzure.

Stevan Popović (čita):

„Poziva se kr. zem. vlada, da u prvom budućem saborskom zasjedanju podnese izvješće o posljedku izvidjenja odredjenih §. 1, ces. naredbe od 15. srpnja 1881. ob ustanovljenju i upravljanju vanrednih dohodakah hrv. slav. Krajine itd. uzakonjenje 27. studena 1883.“

Predsjednik: Rieč ima dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Veleštovani zast. dr. Marković stavio je na vladu interpelaciju prošle godine, koja u prvoj točki ovako glasi (čita):

Na ovu interpelaciju kao i na mnoge druge očekujemo odgovor već godinu dana, ako se ne varam.

Ja smatram, da je ovaj moj predlog od neizmjerno velike važnosti obzirom na naš budget, na naše svrhe bogoštovja i nastave, takodjer obzirom na potroške, koji se ulažu u obćinske puteve, ošumljenje Krasa itd. §. 1. carske naredbe od 15. srpnja 1881. glasi ovako (čita):

Dakle kad budu izvidjenja svršena, pridržaje si Njeg. Veličanstvo, da će izim onih 30.000 jutara šuma odrediti nove zaklade, koje će se stvoriti prigodom debata prestarjelih t. j. kad se bude eksploatiralo ono, što je za siečnju dozrielo.

A kakve su to zaklade? Te su zaklade navedene u §. 8. iste navedene naredbe. Nadalje se kaže ovdje (čita).

Nadalje imadu se osobito za ličko-otočko i ogulinsko-slunjsko okružje, kao i za siromašniji dio banskoga okružja utemeljiti stalne zaklade za podpomaganje uzdržavanja katoličkih, iztočno pravoslavnih i obiuh evangeličkih crkva i župnih dvorova, za podupiranje osiromašenih i nemoćnih katoličkih i iztočno-pravoslavnih svećenika. za podpore u svrhu školskih gradnja, za uzdržavanje pučkih školskih gradnja, za uzdržavanje pučkih školskih zgrada i za plaćanje pučkih učitelja, onda za uzdržavanje obćinskih cesta, napokon za ošumljenje Krasa i za sredstva, kojimi bi se ošumljene već površine imale čuvati, da ne bi opet opustile.

Kako vidite, Njeg. je Veličanstvo izvolilo nam izjaviti, da će onda, kad budu izvidjenja svršena odrediti, da se neke zaklade stvore u plemenite svrhe, koje danas nalaze pokriće u redovitom budgetu. Moja gospodo! Mi znamo, da su to izvidjenja bila; mi znamo i da je za ta izlučenja ne izmjerno mnogo novaca potrošeno do jedno 80.000 for. (Glas: 200.000) dakle to je još više; znano je i to, da je general Filipović zahtjevao izlučenje u novcu; prijatelji generala Filipovića znadu, da je on zahtjevao, da se odluči već sada t. j. onda kad se je radilo o združenju Krajine, te je postavio u zakladu od 8,000.000 forinti; znade se. da je on zaračunao toliku svotu ne na temelju izvidjenja, što ih je on učinio kao Hrvat i kao krajišnik može biti, da svojoj domovini i rodnomu mjestu i okružju pribavi izdašnu korist, nego na temelju izvidjenja što ih je učinio barun Mollinary, dakle čovjek nam posve stran; znade se i to i ja znam, da je barun Mollinary ne izmierno veliku svotu namjeravao predložiti, da bi se u investicionalne separatne zaklade stavila.

Ako je sve to i ako je Njeg. Veličanstvo vodjeno od tih izvidjenja, to će biti lahko razabrati, da mi želimo, da Njeg. Veličanstvo dodje čim prije u tu zgradu, da se može odužiti pristojno krajiškomu narodu, da se može odužiti obećanju, što ga je dalo, kad je Krajinu predalo civilu i združilo materom zemljom. Vi znadete, moja gospodo, da na teretu našega budgeta leže troškovi patronata, troškovi uzdržavanja crkava, župnih dvorova pače i uzdržavanje potreboća crkvenih i to upravo za bivšu vojničku Krajinu. Kad bi se ustrojile ove zaklade, bio bi naš budget mnogo olahkoćen i ja sigurno neću pogriešiti, ako kažem, da upravo zato, što se je znalo, da će ovi i svi drugi tereti spasti na naš budget, da su se imale ustrojiti ove zaklade. da nebi pale na teret našega budgeta. O tom ne ima dvojbe.

Još je jedan razlog, zašto bi se ove zaklade imale ustrojiti.

U gornjoj je Krajini naročito elementu pravoslavnomu učinjena neizmierno velika nepravda s posjedom, što su ga pravoslavni Srbi trpili u doba, kad su se preselili iz Bosne, od obitelji Frangepana god. 1558. Te obitelji, koje

su došle iz Bosne, preselile su se u obćine Gomirje i Vrbovsko, obćinu Mrkopoljsku i Moravice.

Grofovi Frangipani uzeli su ih u zaštitu kao svoje podanike. Kad su se udomili, zahtjevali su, da se odkupe od feudalnoga odnošaja i da kupe onu zemlju, koja im je provizorno dana za obradjivanje. U tu je svrhu sastavljen ugovor i ustanovljena ciena od 15.000 for. u zlatu. To je bilo ugovoreno 13. srpnja god. 1657., a vi znadete, što to znači 15.000 forinti u zlatu u ono doba. Taj je ugovor potvrdjen carskom diplomom Leopolda od 13. srpnja 1657. god.; potvrda je obnovljena od Karla VI. diplomom od 30. kolovoza 1727. i diplomom od Marije Terezije od 17. svibnja 1759.

Medjutim videć i uprava vojnička, da se tu radi o velikom posesoriju pod izlikom tom, da se krajišnici ne trebaju baviti toliko sa svojimi zemljami, koliko za svrhe militarske, nastojala je uprava vojnička, da one šume, koje su Srbi kupili od Frangipana u Krajini gornjoj, da te šume u svoju upravu privedu. Što je napravila? Dotične knezove, koji su upravljali timi šumami imenovala je oficiri samo pod vidom tim, da će oni nadzirati upravni imetak krajiški, i tim ih je odvisne od sebe učinila i od tih oficira preuzela je upravu, malo po malo ovoga posjeda.

Sada videći i znajući pravoslavno pučanstvo gornje Krajine, mjesto da je gospodar tih šuma gornje Krajine, da mora živjeti od milosti i naputaka konsignacije vojničke, počelo je remonstrirati te je god. 1800. poslalo molbu u Beč, da mu se povrati taj posjed. Isto tako je učinilo god. 1803., 1807. i 1818. i jedva na ovaj poziv je došla rješitba od 11. travnja 1822. broj 1330, kojom se odredjuje, da se umjesto posjeda povrati stanovita svota, nešto više od 15.000 for. u zlatu. Tu svotu tražili su naročito Srbi i ležala je ovdje. Neki su pokušali privatnim putem, a može biti i egoizmom kudeći tu svotu, nu svota je ostala neizplaćena. Kašnje god. 1840. i 1852. zahtjevali su takodjer krajišnici, da im se povrate šume, ali stvar nije dalje pošla do god. 1875. God. 1875. pošlo je jednomu prijatelju tamošnjih Srba za rukom, te je izhodio od generala Mollinary-a, da dielovi šume, što si ih Gomirje i Drežnica vindicira kao svoje, kupljene od obitelji Frangipana, po sadašnjih povjerenstvih šumskih služnosti točno pobilježiti i izlučiti iz segregacije. Taj prijatelj zadovoljan tim mogao je ubaviestiti tamošnje obćine, da su uspjele. Radilo se je o tom, da ugovore to, ali objekt nije bio konstatiran, jer su križevi bili ili izgubljeni ili poremećeni. Na žalost toga pučanstva izašla je nova naredba od iste general komande od 26. veljače 1877. br. 175., kojom se prijašnja odredba opozivlje. Taj opoziv bio je poraz za dotično pučanstvo, te isti prijatelj pošao je generalu Mollinary-u, te ga je molio, neka uznastoji, da se udovolji prijašnjoj odredbi, neka uznastoji dati istomu prijatelju podatke, na temelju kojih bi mogao podići parnicu, da spasi taj imetak. Pak znate, kakav je odgovor dobio? Evo ga: Gospodine, naše su šume obilno nadarene, pol šuma pripada njim, one su dovoljno bogate. Mi ne možemo ništa drugo učiniti. Mi namjeravamo ustrojiti zaklade, koje će biti doista obilne u svrhe školske, crkvene, obćinske. Bolje je, da upravljamo mi, zemaljska vlada kao vrhovna oblast, nego li samo žiteljstvo, koje dosta imade posla s inimi šumami, koje su mu pripale kao tangenta iz segregija. Dakako prijatelj tamošnjega pučanstva se nije mogao zadovoljiti tim; ali remonstrirati nije mogao, pošao je u dotični kotar u Gomirje i priobćio je: Vi ne imate nade, da dobijete parnicu, neću da ju podignem, od onda do danas stoji stvar, da ne ima nade ustanoviti objekt, kojega ustanovljenje je ne obhodno potrebito za podignuće parnice. Nu isti se je prijatelj uzradovao, kad je vidio, da se je milost Njeg. Veličanstva, sjetila, što je Mollinary obećao, kad je za podporu krajiškoga pučanstva ne samo katolika, nego i pravoslavnih odredilo, da će se ustrojiti na svršetku izvidjenja zaklade.

Sada znadete, u koju svrhu stavljam predlog. Zato, da budemo na čistom, je li imademo što dobiti iz tih krajiških šuma, da li će biti Njeg. Veličanstvo u položaju, da stvori te zaklade Moj predlog ide na to, da se izkažu rezultati, a kad budu rezultati izkazani, je li imade nade, da će biti naš proračun razterećen i da ćemo se mi moći prepokornom adresom mimoići na Nj. Veličanstvo, neka izvoli ove zaklade ustrojiti. Moj je predlog naročito u interesu pučanstva gornje Krajine; on ide naročito u prilog gospodi Srbom i nadam se, da će mi krajišnici u ovom predlogu pomoći i zato Vas molim, da ovaj predlog, koji je u interesu ukupne zemlje izvolite poduprti. (Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima presvjetli g. odjelni predstojnik za unutarnje poslove.

Zast vlade **Dane Stanković**: Visoki sabore! Kako smo čuli od g. predgovornika, ustanovljuje §. 1. c. kr. naredbe od 15. srpnja g. 1881., da zajednička vlada sporazumno sa banom ovih kraljevina odredi pouzdana izvidjenja kroz vještake, da se pronadje izvanredna uporaba onih dielova krajiških šuma, iz kojih će se prestarjela debla opredieliti za investiciju za krajiške svrhe. Prema daljnjemu sadržaju te naredbe će Njeg. Veličanstvo na temelju tih izvida još od prestarjelih sastojina tih krajiških šuma izlučiti u svrhe investicionalne za Krajinu i za utemeljenje nekih stalnih zaklada, te će još nadalje izlučiti neke prestarjele sastojine krajiških šuma toliko, koliko bude moguće pogledom na razumno gospodarstvo sa šumami.

Iz te ustanove i iz drugih ustanova ove naredbe, koje su stim u savezu vidi se, da si je Njeg. Veličanstvo kao pokrovitelj tih zaklada pridržalo konačnu odluku u tom predmetu i da predmeti, koji su uredjeni ovom naredbom ne podpadaju ustavnomu pretresivanju ove visoke kuće. To je jasno i po duhu i po slovu ove c. kr. na-

redbe. S toga se moram u ime vlade izjaviti proti predlogu g. zast. klanjačkoga.

Na umirenje ove visoke kuće čast mi je izjaviti, da razprave u pravcu §. 1. naredbe teku medju nadležnimi faktori i da će svjetli ban nastojati sa svimi silami prema dužnosti svojoj, da se ovo rieši što skorije i što povoljnije za krajiško pučanstvo i da će se tim nade i otčinske nakane Njeg. Veličanstva u podpunoj mjeri ostvariti. Ovoj izjavi mi je dodati molbu, da visoki sabor izvoli odkloniti predlog zast. klanjačkoga i da skrbi za krajiško pučanstvo prepusti i nadalje Njeg. Veličanstvu, koje će sigurno očinskom skrbi sve učiniti, da se ono, što se odredi u podpunoj mjeri izpuni. (Živio! na desnici.)

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Posilović.

Dr. **Miko Posilović**: Visoki sabore! Ja ne mogu upravo pojmiti izjavu g. predstojnika nutarnjega odjela, gdje on kaže, da će vlada učiniti sve, što nalaže carska naredba, a ipak se zaključak protivi tomu, jer nije primio predlog, koji ide na to, da učini vlada svoju dužnost, da se izvidjenja savjestno vrše, da se obave tako, kako ište carska naredba.

Smjer predloga g. zast. Mazzure je taj, da se izvidjenja ne obave tako, da Magjari napokon kažu: Tu ne imaju ništa krajišnici dobiti, nego da se vode izvidjenja prema previšnjoj naredbi izrečenoj u carskoj naredbi.

Kad se izvidjenja moraju voditi, to mi mora dopustiti visoka vlada, da ona mora vršiti svoju dužnost t. j. nastojati dotle, dok traju izvidjenja, svimi mogućimi silami, da se izvidjenja sviestno vode, da izpadnu tako, da ne budu na korist Magjarom, nego na korist Krajine, kojoj po naravi i pravu pripadaju šume.

S toga, što kaže g. predstojnik, da u zadnjoj instanciji imade odlučivati Njeg. Veličanstvo, glede rezultata iz toga ne sliedi, da vlada ne ima dužnosti, da se izvede carska naredba, ona mora nastojati, da se izvrši zakon, isto tako, da se izvrši carska naredba.

Ja s ovih razloga ne bi mogao pojmiti, kako se može visoka vlada oteti svojoj dužnosti i protiviti se predlogu, koji je već utemeljen u previšnjoj carskoj naredbi. Samo jošte moram dodati, da su žalibože glede krajiških šuma zavladali takvi pojmovi, da bi mogao krajiški narod podvojiti već sada, da li će, ako se bude tako dalje postupalo, ikada imati koristi kakve od krajiških šuma. Ako budete vi, gospodo, uzimali tako lahko, ako vlada ne bude činila svoje dužnosti, ako je istina, što je rekao preuzvišeni g. ban: ja poznam jednu državu, jedan državni erar, odnosno jedan čep, onda će dotle doći, da će sa krajiškimi šumami, odnosno dohodci tih šuma graditi bulevarde u Budapešti, a naša će zemlja ostati gola.

Ja mislim, jer je i ovo pitanje u savezu s krajiškimi šumami, da je dužnost svih nas, a osobito krajiških zastupnika, da pokažu patriotizam i da si ne dadu svoje dobro oteti jednostavno.

Ja podupirem predlog dr. Mazzure.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Tuškan.

Dr. **Grga Tuškan**: Visoki sabore! Ja držim, da bi bilo suvišno zastupnikom iz Krajine predlog preporučivati.

Kad čujem o krajiških šumah govoriti, ćutim, gospodo, moram iskreno govoriti, kao zadnji graničar. Vi ćete oprostiti, ali kad čujem o tih krajiških šumah govoriti, onda u meni krv vrije u onom stanju, kad čovjek vidi da mu se na očigled otimlje i grabi njegovo dobro. Meni je težko o tom govoriti, nu ja ću medjutim nastojati, na koliko budem mogao, da budem čim mirniji. Ovomu je predlogu svrha, da budu izvidjenja već jednom obavljena. Ja ne mogu pojmiti, kako može vis. vlada u tom nazrievati, da je to nekakvo isticanje u pravo Njeg. Veličanstva. Držim, da je opravdano, da se našim sudjelovanjem ta izvidjenja vode i da nam se priobći, kakva su izvidjenja. Ovim bi došli prvi put u priliku u neko pravo, da možemo govoriti o krajiških šumah.

Vi znadete, kako je dioba obavljena; vi znadete, da je to jedino dobro, koje nam nije mogao tudjinac oteti i kako se je postupalo tim dobrom. Nas, koji živimo u ustavnoj državi nije nitko pitao, premda je i naše dobro. Kako se je dioba obavljala, tu se je iznenadio krajiški narod. Naložilo se je, taj i taj ima doći u odbor, a da nije nijedan krajišnik o tom što znao. I ja sam bio kod kuće, ali nisam ništa o tom znao, a ipak se danas na to veli, da je narod kod diobe šuma sam sudjelovao. To ali, gospodo, ne stoji, jer narod niti je znao, što se radi i što se namjerava niti je sudjelovao. Ako vi kažete, da su častnici sudjelovali, to ja vjerujem, ali ćete mi vi dopustiti, da je tada bila tolika sloboda govora, koliko u ovom saboru.

Dioba dakle šuma krajiških provela se je proti volji naroda te tako rekuć tako, da upravo narod niti ubaviešten nije bio o toj diobi. Oni, koji su bili prisutni, nisu se smjeli protiviti višjim nalogom. Tim je učinjeno ono, što je zbilja učinjeno t. j. da je krajiški narod lišen svojih šuma . . .

Predsjednik: Ja molim g. zastupnika, da prestane govoriti o diobi šuma, nego da se drži predmeta. Ona ne spada na stvar Ja moram konstatirati, da se radi o predlogu g. Mazzure, a ne o diobi šuma.

Dr. **Grga Tuškan**: Ja mislim, da je to prva prilika da dolazimo u priliku govoriti o krajiških sumah.

Predsjednik: Ja vam neću dati govoriti o diobi krajiških šuma, nego samo strogo o predmetu.

Grga Tuškan: Nadalje kaže vis. vlada, da je proti tomu predlogu s toga razloga, jer da je Njeg. Veličanstvo već samo shodne odredbe učinilo i da bi se tim dirnulo u pravo Njeg. Veličanstva. Kojim pravom je došlo Njeg. Veličanstvo do vlastničtva tih nepokretnina, najbolji je dokaz ovaj slučaj, što ga je naveo g. dr. Mazzura, gdje se je otelo šume žiteljem Gomirja, koji su gotovim novcem plaćali, da budu danas u posjedu Njeg. Veličanstva. Ja čestitam na takvoj obrani . . . (Nemir.)

Predsjednik: Ja opominjem g. govornika i ako bude

još jedan put tako govorio, ja ću mu rieč oduzeti. Nije pristojno niti dopustivo. da se uvlači osoba Njeg. Veličanstva u debatu.

Dr. **Grga Tuškan** (nastavlja): To je učinila visoka vlada.

Predsjednik: Gospodin govornik je nešto drugoga rekao, nego g. predstojnik. Vi ste naročito rekli, da je Njeg. Veličanstvo došlo ne pravednim načinom do posjeda svih šuma.

Dr. **Grga Tuškan**: Ja ću dakle ostaviti historički razvitak, o kojem sam mislio, da mogu govoriti, pak prelazim, kako je to sada.

Njeg. je Veličanstvo namjenilo krajišnikom, koji smo, gospodo, oderani, koji ne imamo nigdje ništa, koji smo golotinja ipak nešto. Nu tu se drugčije radi. Ja mislim, da tu nije ništa prerano, da mi mislimo to samo pospješiti.

Taj je predlog zato nuždan, jer vidimo, što biva s krajiškimi šumami. Ja sam vam ne davno slučaj dokazao.

Nu meni je poznato, a i javnosti, da Magjari nisu niti tim zadovoljni. što su učinili, da im je i to premalo novaca, što su dosada dobili. Oni su nakanili drugčije postupati. Oni su nakanili razdvojiti šumarski ured, da bude jedan u Zagrebu, a drugi u Vinkovcih jer dosele se je radilo i moralo se je tako raditi po volji Nj. Veličanstva preko ureda u Zagrebu. Ovaj ured u Zagrebu, moram kazati, prilično je pod uplivom našim t. j. pod uplivom javnoga mnienja, a taj ne odgovara po svoj prilici želji magjarskoga ministra. te zato su se domislili, da bi bolje bilo. kad bi taj ured ili bar jedan dio došao van. gdje bi imali veći upliv, gdje ne bi javno mnienje u Hrvatskoj kontroliralo djelovanje ugarskoga ministra. Tad će raditi gospoda u Pešti s našimi šumami, kako budu htjela. a mi ne ćemo niti slova znati. Dok je ured jedinstven, tako rekuć svako diete znade, kako se uredjuje, a kad bude ured u Vinkovcih. nitko neće biti ubaviešten o uredovanju ureda šumarskoga, što dosada nije.

Dakle u interesu nas krajišnika i našega naroda, koji zastupamo i koji jedva čeka, da se koja potreba pokrije, ja držim, da je u redu, da svi, koji smo iz Krajine budemo za predlog ovaj, dapače bi morali bili prije učiniti korake kod vlade, da se na čistac izvede i da iz ovoga maloga dohodka ne pokriva ono, što bi se moralo pokrivati iz dohodka krajiških šuma. Tim. što zavlačimo, radimo u interesu magjara. jer ono, što bi došlo u naše krajiške zaklade, dolazi u magjarski žep. Ja se nadam, da si Magjari našom voljom ne budu žepove punili.

Predsjednik: Rieč ima g. barun Živković.

Jovan bar. **Živković**: Visoki sabore! Ovo je vrlo tugaljivo pitanje i tugaljiv predlog bilo govoriti za, bilo proti. Ali krajišnikom, kad se o šumah povede rieč, kazati otvoreno, što mislimo, to je naša dužnost. Ja gospodo, pa makar članom moje stranke nije pravo, ne ću glasovati za ono, o čem nisam uvjeren, da imam pravo.

Za to je nuždno, da ja kao krajišnik povedem i opravdam, za što ću glasovati i kako ću glasovati: jer ukloniti se s mejdana u ovakovoj stvari ne vriedi ništa.

G. dr. Mazzura zahtjeva — što? da vlada podnese izvješće o izvidjenjih, koja se vode, da pronadju prestara debla u šumah krajiških. da se vidi. hoće li se polučiti ono, što je Nj. Veličanstvo blagohotno krajišnikom namienilo, da ono postane t. j. krajiške zaklade.

Ja dielim ovdje voditi kontrolu javnu nad tim, da li se izvodi ono. što je kruna opredielila, od onoga, da li mi imamo pravo ingerencije u upravu toga. Ono pravo mogu činiti, ono drugo ne mogu. G. Mazzura latio se je onoga drugoga, on naime traži izvješće od vlade. što je vlada u tom pogledu uradila (Žamor na ljevici.) Molim.

Vis. sabore! ja sam prije g. dra. Mazzure potaknuo ovo u drugoj formi na ugarskom saboru i doduše ondje mi nitko nije odgovorio. da toga prava nemam i zato sam u stanju i vis. vladi nešto reći, da se nesmije tako strogo i skupulozno držati toga, da mi ne smijemo povesti rieči o krajiških šuma. Ja sam ondje rekao, da krajiški puk imajući izgleda od tih šuma, da mu se stvore zaklade namienjene po Nj. Veličanstvu, jedva čeka, da se izvedu i potrebuje ih, pošto su većom stranom namienjene u kulturne svrhe. gdje najviše osjeća nužde i oskudice, da se ostvare čim prije. Ja sam bio samo toliko slobodan navesti u ovoj vis. kući, to sam gore rekao. a ja mislim, da sam rekao istinu.

Reklo mi se je: radi se, znao sam i to. Koliko je meni znano, za ove tri godine radilo se je o procienjivanju šuma. Ta procjena nije pojela, kako je g Mazzura rekao, nego koliko je meni znano 30.000 fr.

Moja gospodo. za proći sve šume i za pronaći sve ono, što spada na uhar tih zaklada. to nije mala stvar. Šuma ima 500 000 rali izlučenih. svih je 1,500.000 rali, 500.000 rali šuma je krajišnikom poklonjeno. Dakle pronaći to sve i procieniti, treba novaca i vremena. Dakle ja mislim, ako su i tri godine protekle. da svakako možemo očekivati rezultat tih izvidjenja. pak vidjeti. da li je ban, da li je vlada kriva, ako se ne vrši volja Nj. Veličanstva. Ja se usudjujem ovdje to tvrditi prama vladi, dzk bude hrvatsko-slavonsko-erarskih šuma i dok bude ovdje hrvatskih zastupnika i krajišnika, da rieč povesti o tih šuma ne će nikada prestati, dok bude nas, biti će i rieči o tih šuma i neka se vlada ovdje i u Pešti na to sprema, ali u kojem pravcu? U tom, da vidimo, da se vrši ono. što je Nj. Veličanstvo odredilo Meni ne pripada ingerencija, tako daleko ne mogu ići, da rečem: vlado, daj mi izvješće o tom. Ja ovdje toga prava nemam, meni je ta ingerencija oduzeta i tu budi intra parentheses rečeno — Hrvatska vlada nije kriva, da nam je ta ingerencija oduzeta. (Žamor na ljevici: većina.) Ni većina nije kriva.

Javno mnienje in prima linea, a hrvatski sabor in secunda imati će dosta vremena i prilike, da vidi, kako

*

se je postupalo i da povede rieč u onom pravcu, u kojem je opravdano i ovlašten. To mogu učiniti kad pokrenem koju stvar, koja se možebiti nepravedno vrši proti intenciji, da se učini ono, za čim težim, a to može i hrvatski sabor, ako vidi, da se šumami ne ravna onako, kako je intencija Nj. Veličanstva.

Dočim ovu namjeru braniti krajiške šume prama intenciji Nj. Veličanstva, ne ću odbiti, nego kao pravi muž i državnik moram raditi oko toga, ipak ne mogu tako daleko ići u formi kako g. dr. Mazzura, što je kadro dovesti do toga, da nam se jedan put za vazda kaže: nemaš o tom govoviti! Dakle da ne pokvarim samu stvar, nesmijem primiti njegov predlog t. j. zahtjevati ingerenciju, gdje je nemam: ali ne dam si uzeti ingerenciju kontrole, da pitam: vlado, što se radi? Zato pored najbolje intencije videći opasnost u predlogu g. dra. Mazzure, ja ga kao krajiški zastupnik odbijam, ali uzimam na sebe dužnost braniti tu stvar na ovom mjestu kao i gore i ja ću potegnuti ne samo bana ovdje, nego ću potegnuti i zajedničkoga ministra na odgovornost, ako vidim, da postupa kako nije intencija Nj. Veličanstva.

Predsjednik: Pošto nitko više ne želi govoriti, rieč ima g. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore!

Ja sam svaki drugi predgovor očekivao, nego što ga je stavila visoka vlada i g. Živković. Pomislite si jedan moment ovaj slučaj. Da je u ugarskom saboru koji zastupnik stavio ovakav predlog: da je ministar-predsjednik rekao, ja se ne smatram odgovornim dati saboru izvješće o tom predmetu, izvolite kazati, što bi nastalo u ugarskom saboru?

Izvolite uzeti, da stoji naročito u §. 1. (čita): imadu se po Mojoj ugarskoj vladi u zajedničtvu s banom Hrvatske, Slavonije i Dalmacije do skora odrediti pouzdana izvidjenja pomoćju vještaka.

U §. 4. stoji ovo (čita):

Glede unovčivanja tih prestarjelih šumskih sastojina pripada banu isti onaj djelokrug, što ga je do sada imao zapovjedajući general u Zagrebu.

Kakav je to djelokrug, to izvješće točka 11. General je imao sigurno najveću ingerenciju u tih poslovih. Ban imade istu ingerenciju kao general. Ban nije komisar, nije zapovjedajući general: on je ustavna oblast, naša je vlada ustavna vlada. Kad se je Krajina razvojačila, prešla je ustavnu vladavinu. Vlada znade, da mora odgovarati za svaki čin u Krajini. To se je unapred znalo i za to su se ove naredbe uzakonile. Ja pitam, je li imade ban u ovih uzakonjenih naredbah drugi djelokrug, nego li ustavni ovomu saboru odgovorni ban. Neka mi se dokaže, da ban nije odgovoran, onda ću reći, da ima absolutističan djelokrug, za koji nije ovomu saboru dužan dati računa, ali zahtjevam pokažite mi zakon, na koji se taj ekstravuršt odnosi. Ja moram reći g. barunu, da se čudim, da ja prosudjujem kompetenciju, koja saboru ne pripada; ja opažam, da nije točno rečeno od g. baruna, a ja uzimam točno, da ne bi kazao izraz, koji ne bi bio parlamentaran, a ja ne ću da budem ne parlamentaran.

Ja smatram, da ban djelujuć posredno ili neposredno na eruiranje imovine ove zemlje, na šume krajiške, da je ovomu saboru tim više odgovoran, što se tim djelovanjem vežu rieči Nj. Veličanstva da se ne mogu izpuniti one blagodati, koje je srce Nj. Veličanstva odredilo na korist ove zemlje. Naročito se kaže u naredbi, da kad se izvidjenja ta obave, odrediti ću kašnje naredbe. Njeg. Veličanstvo može dakako pitati, dajte mi račune, nu istim pravom, kojim on to može kao jedan faktor zahtjevati, možemo mi kao drugi faktor: Bane, kaži, što je na stvari? Ja sam rekao o tom, što je s timi djelovi šume, da ne pripada odluka nam, nego Nj. Veličanstvu, na koje ćemo se mi obratiti prepokornom adresom, da izpuni onu svoju blagohotnu nakanu. Tako sam ja prije rekao, a ja u ingerenciju vladara nisam išao, nego u ingerenciju bana. Dok sam ja zastupnik, nastojati ću, da tražim račune i mislim, da sam ovlašten tražiti račune i tražiti ću ih. Ja znam kako je g. Živković mislio; znam, da je on član većine kluba i da ide njegova izjava za tim, da odvrati Krajišnike, da nebi glasovali za moj predlog.

Predsjednik: Ja vas pozivljem na red; vi ste to isto radiii, da ste apelirali, što sada spočitavate gospodinu Živkoviću.

Dr. **Šime Mazzura**: Istina je, ja apeliram i govorim, da se moj predlog primi. Dakle to nije ništa zlo, g. Živković — budimo iskreni — da na klub većine upliva svojim načinom, ne ću reći ne ustavnim ali to ćete dopustiti, da to nije u interesu krajiškoga naroda, da ova izvidjenja još nisu dogotovljena.

Predsjednik: Rieč ima presvjetli gosp. predstojnik Stanković.

Zast. vlade **Dane Stanković**: Visoki sabore!

Svako slovo i svaka rieč previšnjih naredaba, koje rade o spojenju Krajine, odiše vrućom otčinskom ljubavi Njeg. Veličanstva prama krajiškomu narodu i tkogod pročita ove naredbe uvjeriti će se, da je Njeg. Veličanstvo obasulo krajiški narod blagodatim i ja sam uvjeren, da kao što je sabor izjavu zastupnika švaračkoga odbio negodovanjem, da će to odbiti i vazda vierni krajiški narod (Tako je! Živio na desnici.) Učiniv kriepošću svoje svevlasti u krajiškomu području zaklade, vlastno je i Njeg. Veličanstvo ustanoviti uvjete za te zaklade. Ja tvrdim, da je po duhu i slovu ove carske naredbe konačna odluka kod Nj. Veličanstva i da ova stvar ne podleži ustavnomu pretresivanju ove visoke kuće. (Dr. Franjo Marković: Zašto je ovamo donešen zakon?)

Ja velim, da je ova carska naredba doslovno uzakonjena po ovoj visokoj kući zakonom od 27. studenoga 1882. Zahtjevajuć g zastupnik klanjački od vlade, da pod-

nese izvješće, ne znači ništa drugo, nego kao što je iztaknuo g. zast. zemunski, vindicirati ovomu saboru pravo, da se upušta u meritorno pretresivanje ovih predmeta, na koje se odnose previšnje naredbe; jer tko traži izvješće, taj će izreći sud o tom, je li izvješće u redu ili nije, a tim predlog vindicira upliv na stvar, koja je ovdje uredjena, a ja odgovaram, da to nije slovom niti duhom ove carske naredbe, koja je uzakonjenjem postala zakonom zemaljskim.

Vlada stojeći na temelju zakona mora se protiviti tomu predlogu, a ja mislim, da će se i svi članovi visoke kuće, koji stoje na temelju zakona tomu protiviti. Moje je uvjerenje, da će visoka kuća tim većim umirenjem preći na dnevni red preko predloga g. dra. Mazzure, što će ostati stvar krajiškoga naroda u najpouzdanijih rukuh, u rukuh Njeg. Veličanstva. (Odobravanje desno, nemir i prigovaranje lievo) . . . .

Predsjednik: Ako se ne bude dozvolilo govoriti g. predstojniku, ja ću sjednicu dignuti.

Zast. vlade **Dane Stanković** (nastavlja): u rukuh Nj. Veličanstva, koje ne će jamačno trpiti, da se makar s koje strane krne blagodati one, koje je Njeg. Veličanstvo namienilo narodu krajiškomu i molim visoku kuću, da odkloni predlog zastupnika klanjačkoga.

(Dr. Grga Tuškan: Molim, da odgovorite na interpelaciju.)

Predsjednik: Rieč ima g. izvjestitelj.

Josip Miškatović: Visoki sabore!

Razpravljajući proračunski odbor, došao je na jednu stavku, koja je sama davala, da je preuzvišeni gosp. ban ovo izjavio: gospodo! imade za te potrebe u Krajini opredieljeni novac u zakonih i odredbom Nj. Veličanstva takva zaklada, iz koje će se podmirivati potrebštine kulturne u Krajini za jednu i drugu crkvu, i ja ću nastojati, da se ova zaklada čim prije oživotvori. Ja vas molim, da ovaj faktor držite pred očima i da mislite je li g. predlagač, štovani g. zastupnik klanjački može biti upravo ovom misli vodjen došao do toga, da ovaj predlog učini. Mi, koji smo ovu izjavu od preuzv. g. bana dobili iz njegove inicijative, kad g. Mazzura nije niti mislio na ovaj fond, te kad ban pokazuje, da misli na to i kaže, da će nastojati, da se čim prije oživotvori, te da znade, da taj fond ide na to, da se obrati na potrebe bogoštovja obih crkva; kada sve to pred očima imadem, onda ne razumijem, da se može od nas zahtjevati, da silimo, da učini ono vlada, koje je prije rekla, nego je došao g. Mazzura sa svojim predlogom. Ja držim, da je to nelogično zahtjevati od vlade to učiniti, što je sama obećala, da će učiniti.

Ako se i ovo obećanje ne bude izpunilo, ja držim, da će sabor uviek imati vremena i da će pozivati vladu, kad vidi, da ona zato ne mari.

O krajiških šumah bilo je jako mnogo govora. G. zastupnik švarački često nam je podviknuo, da su krajiške šume krajiško dobro. Ja ne znam, kako on to razumije, da li su to šume obćine — (Dr. Grga Tuškan: Naroda hrvatskoga!) da bi š njima imao raditi, što hoće. (Dr. Grga Tuškan: Mi imamo ovdje odlučiti i nitko drugi.) Dakle vi priznajete, da su krajiške šume državno dobro Hrvatske i Slavonije. Tako i jest i ja velim to, što veli g. zast. švarački, da su krajiške šume državni imetak kraljevina Hrvatske i Slavonije i da od onoga dobra ne ima nitko drugi užitak, nego kraljevina Hrvatska i Slavonija, te da od prihoda krajiških šuma i od poreza 45% pokriva naše zajedničke potrebe, a 55% dužnosti zajedničke. Upravo je tako, kao što su i naši porezi samo dobro kraljevine Hrvatske i Slavonije, te od prihoda svih poreza dobivamo 45%, a sa 55% pokrivamo one dužnosti, koje imademo u višem smislu naprama monarkiji, koju vaša pragmatička sankcija od god. 1712. takodjer stavlja kao temelj ugovora medju dinastijom i Hrvatskom.

Pošto dr. Mazzura naknadno zahtjeva, da učini sabor, što je pred njim visoka vlada obećala, da će učiniti, to ja ne vidim logike, da se pristane na taj predlog

Predsjednik: Prelazi se na glasovanje.

Glasovati će se poimence na zahtjev g. Kamenara i drugova. G. bilježnik čitati će imenik, a bilježnici gg. Barlović i Steković voditi će skrutinium. Ona gospoda, koja su za predlog dr. Mazzure, glasovati će sa d a, a koja su proti njemu, sa n e.

Bilj. dr. **Marko Lončarić** (čita):

Barčić Erazmo, da. Barlović Stjepan, ne. Dedović Gjuro, ne. Francisci Hinko, ne. Frank Josip, dr., da. Fröhlich Dragutin, da. Gržanić Josip, da. Grba Petar, ne. Hatz Vilim, ne. Itlinger Lavoslav, ne. Dr. Ivandija Josip, da. Jaić Lavoslav, ne. Josipović Stjepan, ne. Kamenar Gjuro, da. Krestić Gjorgje, ne. Krestić Nikola, ne. Kritovac Vaso, ne. Dr. Kršnjavi Izidor, ne. Kumičić Eugen, da. Kušević Svetozar, ne. Lončarević Makso, da Dr. Lončarić Marko, ne. Dr. Majcen Josip, da. Dr. Marković Franjo, da. Dr. Mazzura Šime, da. Miković Teodor, ne. Mikšić Koloman, ne. Milekić Ćiro, ne. Milić Mikola, ne. Miškatović Josip, ne. Nikolić Šandor ne. Ožegović Tito, da. Pauković Vaso, ne. Pavić Armin, ne. Grof Pejačević Ferdo, ne. Petrović Ivan, da. Pevalek Franjo, da. Dr. Pilepić Franjo, da. Pinter Ivan, da. Popović Stjepan, ne. Dr. Posilović Miko, da. Radanović Andrija, ne. Radić Ivan, da. Rašić Stanko, ne. Bar. Rukavina Gjuro, da. Vitez Rukavina Josip, ne. Sladović Ferdo, da. Sladović Mato, ne. Sliepčević Petar, ne. Smičiklas Tadija, da. Dr. Spevec Stjepan, ne. Stanković Danilo, ne. Stanković Milan, ne. Sudarević Hugo, ne. Suvich Josip, ne. Šimek Ivan, da. Šorak Ivan, ne. Šteković Ivan, ne. Šumović Andrija, ne. Tudić Stjepan, ne. Thaler Filip, ne. Dr. Tuškan Grga, da. Valušnik Andrija, da. Vukotinović Ljudevit, ne. Dr.

Vučetić Stjepan, ne. Zec Miloš, ne. Zindl Antun, ne. Bar. Zmajić Bartol, ne. Zorić Josip, da. Barun Živković Jovan, ne.

(Poslie glasovanja.)

Predsjednik: Visoki sabore! Rezultat je glasovanja sliedeći. Glasovalo je 70 članova ove visoke kuće i to 25 sa da, a 45 sa ne i tim je većinom glasova odklonjen predlog dra. Mazzure.

Današnju sjednicu zaključujem i uričem sljedeću za sutra u 10 sati sa već ustanovljenim dnevnim redom.

(Konac sjednice u 2 sata 25 časova.)

Četrdeset i deveta saborska sjednica,

obdržavana 9. svibnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesak. — Razprava ob izvješću odbora za razsudbu sab. troškova. — Razprava ob izvješću verifikacionalnog odbora — Interpelacija zast. dr. Ante Starčevića glede neke novinarske vjesti u pogledu dozvole gradnje željeznice Barč-Pakrac, odgovor vlade. — Interpelacija zast. Andr. Valušnika glede liečnika u Delnicah. — Interpelacija zast. dr. Davida Starčevića glede rješitbe biskupskog ordinariata od 3. siečnja 1885. — Interpelacija zast. dr. Jos. Ivandije glede pučke škole u Pračnu kotara petrinjskog. — Interpelacija zast. Vase Paukovića glede cesta u gornjoj Krajin — Interpelacija zast. Ferde Sladovića radi radnje pučanstva na cesti iz Pregrade u Rogatac. — Interpelacija zast. Makse Lončarevića radi protuzakonitostih kod sastavljanja izbornih listina za 1885. u 25. izbornom kotaru. — Odgovor vlade na interpelaciju zastupnika dr. Tuškana o prodaji hrastova iz krajiških šumah tvrdki Sorger.

Predsjednik: (zvoni.) Sjednica počimlje, molim g. bilježnika da izvoli zapisnik pročitati

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

48. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 8. svibnja 1885. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 79 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni: odjelni predstojnik unutarnjega odjela g. Danilo Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela Vjekoslav Klein, te savjetnik odjela za bogoštovje i nastavu Janko Jurković.

Zapisnik prošle sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Br. 269. sab. Saborski proračunski odbor podnosi izvješće ob osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština nutarnje samouprave kraljevine Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci godine 1885. ne dosižu.

Predsjednik izjavlja ter predlaže, pošto je dotično izvješće jur tiskano i medju članove visokoga sabora razdieljeno, da se isto dana 11. svibnja 1885. g. stavi na dnevni red

Sabor prihvaća.

Br. 164. sab. Odbor za podignuće Kačić-spomenika u Gradcu u Dalmaciji moli za jednu podporu.

Ide odboru peticionalnomu.

Prešlo se je na dnevni red.

Na dnevnom redu je predlog narodnoga zastupnika g. dra. Mazzure i drug., koji glasi:

Poziva se kr. zem. vlada, da ujedno sa osnovom zakona o preustrojstvu političke uprave podnese saboru osnovu zakona ob ustroju i djelokrugu kr. autonomnoga računarskoga dvora, po načelih sadržanih u z. čl. XVIII. od g. 1870. zajedničkoga hrv.-ugar. sabora ob ustrojstvu i djelokrugu državnoga računarskoga dvora.

Nakon podulje razprave prešlo se na glasovanje, ter predsjednik pita: Prima li vis. sabor predlog dr. Mazzure i drug.

Sabor većinom ne prima predlog.

Sliedi drugi predlog g. dra. Mazzure i drug.. koji glasi:

Predlog.

Neka vis. sabor, nakon razprave i odluke o predlozih po financijalnomu odboru, blagoizvoli uzeti u razpravu i odlučiti još i o sliedećem predlogu:

„Poziva se kr. zem. vlada, da u prvom budućem saborskom zasiedanju podnese izvješće o posliedku izvidjenja odredjenih §. 1. carske naredbe od 15. srpnja 1881. ob ustanovljenju i upravljanju vanrednih dohodaka hrvatsko-slavonske Krajine itd. uzakonjene 27. studenoga 1883.“

Po dovršenoj razpravi prešlo se na glasovanje, ter predsjednik javlja, da narodni zastupnik Juraj Kamenar sa desetoricom predlaže, da se poimence glasovati imade, te stavlja sliedeće pitanje: gg. članovi vis. sabora, koji

su za predlog g. dra. Mazzure i drug., neka glasuju sa „da“, a koja proti sa „ne“. Rezultat glasovanja bijaše sliedeći: Glasovalo je 70 gg. saborskih članova; sa „da“ glasovaše 25 saborskih članova, a sa „ne“ 45 saborskih članova.

Polag toga je predlog dra. Mazzure i drug. većinom glasova zabačen.

U 2½ sata po podne zaključi predsjednik današnju sjednicu, ter ureče buduću za sutra t. j. 9. svibnja 1885. u 10 satih prije podne sa ustanovljenim jur dnevnim redom.

M i r k o H r v a t v. r.,
predsjednik.

S t j e p a n B a r l o v i ć v. r.
bilježnik.

Predsjednik: Ima li, vis. sabore, kakove primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Kr. zem. vlada, odjel za unutarnje poslove dostavlja obavljeni obračun medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom za g. 1881.

Ide odboru — po mojem mnienju, kao i do sada — za proračun i razsudbu zemaljskih računa.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom je redu izvješće odbora za razsudbu zem. računa o saborskih troškovih.

Molim g. izvjestitelja.

Izvj. **Stevan Popović** (čita):

I z v j e š ć e

odbora za razsudbu zemaljskih računa o računih sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije za god. 1884.

Visoki sabore!

Zaključkom vis. sabora, donešenoga u saborskoj sjednici 36., držanoj dne 22. travnja 1885., na pretres i izvješće ovomu odboru upućene račune o troškovih sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, i to: račune istih troškova od 1. siečnja do konca rujna 1884. i od 1. listopada do konca prosinca 1884. god., uzeo je ovaj odbor u pretres, te pronašao, kao što mu je evo čast izvjestiti ovaj vis. sabor: da je iste račune u svemu i podpuno u redu pronašao, i to:

Ukupni primitak za vrieme od 1. siečnja do konca rujna 1884. godine sa	92.127	for.	18 nč.
Ukupni izdatak za isto vrieme	85.627	„	45 „
A za vrieme od 1. listopada do konca prosinca 1884. ukupni primitak sa	40.429	„	73 „
a ukupni izdatak sa	36.010	„	53 „
te blagajnički izdatak koncem godine 1884. sa	4.419	„	20 „

s toga predlaže:

da vis. sabor izvoli računski zaključak saborskih potreba i pokrića za vrieme od 1. siečnja do konca rujna i isto tako od 1. listopada do konca prosinca 1884. g. odobriti.

U Zagrebu, 29. travnja 1885.

L a z a r D a v i d o v i ć s. r.,
predsjednik.

S t e v a n P o p o v i ć s. r.,
izvjestitelj.

Predsjednik: Želi li, vis. sabore, tko progovoriti?

Rieč ima g. Zorić.

Josip Zorić: Ja o tom predmetu nebih ni uzimao rieči, da je izvjestitelj tako dobar bio, pak izvješćujuć o saborskih računih, da je bar naveo predmete tih izdataka. Jer kako smo mi obavješteni, dolazi u tih računih više stavaka, s kojima ne bih bio sporazuman, tako n. pr. ima stavka za troškove saborskih povjerenika. Ja ne znam, kakva je to institucija povjerenika saborskih. Molim, da nas izvjestite o tom predmetu.

Izvj. **Stevo Popović**: Vis. sabore! U ovih glavnih računih ima svega 16 stavaka. Ako je s voljom visokoga sabora, ja ću ih redom pročitati, ali toga ne ima. (Čita pojedine stavke.)

Kao što se vidi. toga ne ima.

Dr. **Grga Tuškan**: A što je ono: Pripomoći i nagrade?

Predsjednik: Za razjašnjenje, što je g. Tuškan želio imati, napominjem, da se više puta dogodi, da su bud činovnici, bud podvornici tražili od sabora pripomoć i nagradu i vis. sabor je te molbe odstupio predsjedničtvu, a predsjedničtvo ih kad kada usliši, a kad kada ne, i nagrade dodielilo.

Dr. **David Starčević**: Po poslovniku, po vam stvorenom, zastupnika, koji vam nije po volji i koji istinu govori, stjerate, a njegove dnevnice tim propadaju, a ja pitam: u koju se svrhu daju?

Predsjednik: Ostaju u saborskoj kasi.

Visoki sabore! Pošto nitko ne želi govoriti, pitam: prima li vis. sabor predlog odbora za pregledbu računa, i to: da vis. sabor izvoli računski zaključak saborskih potreba i pokrića za vrieme od 1. siečnja do konca rujna a isto tako od 1. listopada do konca prosinca 1884. g. odobriti.

(Prima se.)

Predlog ovaj je primljen.

Prelazi se na drugi predmet dnevnoga reda, a to je izvješće odbora za verifikaciju.

Molim g. izvjestitelja.

Izvj. **Josip Miškatović** (čita):

I z v j e š ć e

verifikacionalnoga odbora.

Visoki sabore!

Verifikacionalni odbor, sastavši se 1. o. mj. u sjednicu, uzeo je u pretres i proučio dvie banske pozivnice,

i to: presv. g. Iliji Hraniloviću, križevačkomu biskupu i presv. g. Stjepanu grofu Erdödy-u od Monyorokéreka, zatim izborne zapisnike ob obavljenih 17. travnja t. g. naknadnih izborih, i to:

a) za izborni kotar 11. sa biralištem u Ogulinu,
b) „ „ „ 24. „ „ „ N Gradiški,
c) „ „ „ 20. „ „ „ Petrinji,
d) „ „ „ 12. „ „ „ Koprivnici,
e) „ „ „ 55. „ „ „ Virovitici,
f) „ „ „ 53. „ „ „ Ivanić tvrdji,
g) „ „ „ 29. „ „ „ Bošnjacih,
h) „ „ „ 71. „ „ „ Erdeviku,
i) „ „ „ 7. „ „ „ Varaždinu.

Pošto su obe spomenute banske pozivnice izdane u suglasju sa ustanovami zak. čl. II. g. 1870. o uredjenju sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, predlaže verifikacionalni odbor, da vis. sabor izvoli ovjeroviti poziv presv. g. križevačkoga biskupa Ilije Hranilovića i presvietloga gosp. Stjepana grofa Erdödy-a od Monyorokéreka.

Predsjednik: Hoće li vis. sabor, da se ovo odmah rieši ili da se sve pročita?

(Prima se, da se po točkah riešava.)

Pitam vis. sabor: Prima li predlog verifikacionalnoga odbora, da se banske pozivnice presv. g. biskupa Ilije Hranilovića i g. Stjepana grofa Erdödy-a imadu smatrati ovjerovljenimi?

(Prima.)

Ove banske pozivnice su ovjerovljene.

Izvj. **Josip Miškatović** (čita dalje):

Upoznavši zatim iz izbornih zapisnika, navedenih pod a), b), c), d), e), f), g), h), i), da je izbor u spomenutih izbornih kotarih obavljen redovito i po svih propisih zakona, pa da i drugčije ne ima nikakova prigovora proti obavljenu u ovih kotarih izboru, predlaže verifikacionalni odbor, da visoki sabor izvoli ovjeroviti izbor sliedeće gospode:

Vučetića Stjepana u Ogulinu,
Posilovića Mihajla u Novoj Gradiški,
Jelošića Slavoljuba u Petrinji,
Pevaleka Franje u Koprivnici,
Pejačevića grofa Teodora u Virovitici,
Gržanića Josipa u Ivanić tvrdji,
Žuvića Josipa u Bošnjacih i
Šumanovića Koste u Erdeviku.

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovaj predlog verifikacionalnoga odbora?

(Prima.)

Pročitana gospoda su verificirana i smatraju se kao verificirani članovi sabora.

Izvj. **Josip Miškatović** (čita dalje):

U izbornom zapisniku ob izboru za izborni kotar 7. u Varaždinu opazio je verifikacionalni odbor, da su neki izbornici već na biralištu u oči sama izbornoga čina prosvjedovali proti eventualnomu izboru kandidata g. Eugena Kumičića, pozivajući se na §. 10. zak. čl. II.: 1870. ob uredjenju sabora.

Osim toga bio je istomu izbornomu zapisniku priložen prosvjed, podpisan od 23 izbornika toga izbornoga kotara i poduprt zakonito propisanom jamčevinom od 300 for. I taj prosvjed poziva se na §. 10 zak. čl. II.: 1870., te medju ostalim veli: g. Kumičić ne posjeduje ni aktivno ni pasivno pravo glasa i ne dolazi unešen u nijednoj izbornoj listini u kraljevina Hrvatskoj i Slavoniji.

Verifikacionalni odbor svratio je osobitu svoju pozornost na §. 5. zakona ob izbornom redu od g. 1881., koji paragraf ovako ustanovljuje: U 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9, 10., 11., 12., 13., 14., 30, 31., 40., 53., 55., 63., 69. i 75. izbornom kotaru vrši se izborno pravo samo neposredno, pa takovo pripada: a) mjestnim gradjanom, koji su takovimi imenovani godine predhodeće popisu izbornikâ, dotično godišnjoj izbornih listina.

Pošto je pako g Eugen Kumičić imenovan mjestnim gradjanom mjeseca ožujka t. g., te mu uslied gornje ustanove ovoga §. ne pripada izborno pravo u godini 1885., predlaže odbor vis. saboru, da izvoli ne ovjeroviti izbor g. Eugena Kumičića u Varaždinu.

U Zagrebu, 2. svibnja 1885.

Bartol barun Zmajić s. r.,
predsjednik.

Josip Miškatović s. r.,
izvjestitelj.

Predsjednik: Visoki sabore! Poslie, kako je verifikacionalni odbor svoj posao obavio i vis. saboru o tom izvješće podnio, podnio je g. Kumičić stranom meni, a stranom izvjestitelju verifikacionalnoga odbora više izprava, kojima želi dokazati svoje aktivno, a tomu dosliedno i pasivno izborno pravo. Dočim ja držim, da se ovakove izprave ne mogu u plenumu sabora pregledavati, to bih želio, da se predmet verifikacije g. Kumičića vrati odboru s tim, da podnešene izprave pregleda i novi predlog, možebit slučajno i sasma ovomu protivan, vis. saboru podnese.

Prima li vis. sabor moj predlog?

(Prima.)

Dakle predmet se vraća verifikacionalnomu odboru tim, da sve doprinešene izprave g. Kumičića u pretres uzme i novi predlog vis. saboru podnese.

Prelazi se na treći predmet dnevnoga reda, t. j. proglašenje zakonskih članaka 39., 40. i 41. od godine 1884.

Bilj. **Jovan Steković** (čita zak. čl. 39., 40. i 41. od g. 1884.)

Predsjednik: Visoki sabore! Premda je dnevni red izcrpljen i premda još nije 12 sati, mislim, da bi se prešlo na interpelacije (Prima se.)

Rieč ima gosp. dr. Ante Starčević, da stavi interpelaciju

Dr. **Ante Starčević**. Ja poznam jedine peštanske i dvoje bečke novine, neodvisne od vlada i od družba, kojima je novinarstvo prostim obrtom, pa zato novine onih družba za plaću svašta pišu i svašta zamršavaju. One peštanske, i jedne rečenih bečkih novina donesoše nedavno sliedeću pripoviedku izvadjenu iz listova, koji izlaze u carstvu njemačkom:

Lani, prije saborskih izbora u našoj domovini, nekoj razglasani bečki poduzetnik znadijaše u kakvoj je neprilici zagrebačka vlada, pa joj ponudi za izbore 50.000 fr., ako mu ona izhodi dopuštenje sagraditi željeznu cestu od Barča do Pakraca. On obeća tu prugu sagraditi i uzdržavati, bez da mu država ili tko drugi zajamči ikakve kamate troškova. Na tu ponudu zagrebački oblastnici upotriebiše sav svoj upliv u Pešti, za izhoditi to dopuštenje. Peštanska vlada privoli. Ona je mogla na to tim lakše privoliti, što ju ta pruga ni novčića ne stoji; što joj se tu pružila prilika, da ljudi kupljeni trube, da magjarska vlada tom prugom olakšava obćenje, i tim cjelokupno gospodarstvo u našoj domovini čim je rečeno, a lahko bi se našlo kratkovidih, koji će vjerovati, a napokon ona je dozvolila tu prugu glavno zato, jer se od nje i osebnoj koristi nadala, budući je predpolagala, da će izrabljenje i upravljanje pruge stajati pod upravom državnih željeznih cesta Ungarije.

Ali kad je došlo do podpisa dotične uprave, poduzetnik pokaza i predloži peštanskomu ministeriu obćenja ugovor, što ga je za slučaj, ako dobije to dopušćenje, sklopio sa ravnateljstvom južnih austrijskih željeznih cesta. Po tom ugovoru izrabljivanje i uprava te nove pruge ima stajati pod austrijanskim rečenim ravnateljstvom. Na temelju toga ugovora zahtjeva poduzetnik, da peštanska vlada u rečenoj izpravi potvrdi taj ugovor i odnošaj.

Sada nastade velika smetnja u peštanskoj vladi i to glavno zato, jer se htjelo bezuvjetno osigurati upravu pruge ravnateljstvu ugarskih željeznih cesta, a ne onomu austrijanskih. Dopuštenje bude obustavljeno. Onaj poduzetnik ode i javi svojim zagrebačkim zaštitnikom, da im on u tom stanju stvari ne može, kako nije ni dužan izplatiti ono 50.000 for. To se dogodilo tri dana prije, nego su počeli saborski izbori. Što je, kako li je, onaj dan radio brzojav medju Zagrebom pa medju Peštom i medju Bečom, to u veliku javnost nije doprlo. Nu ima se učin i taj, da je onaj poduzetnik sutra dan, dakle dva dana prije izbora ono dopuštenje dobio onako, kako ga je zahtjevao i želio. — Pripoviedka ide i dalje, nu ja se ograničujem na ono, što sam napomenuo.

Prva viest o tom liepom poslu došla je iz Pešte u nekoje berlinske novine, pak je iz ovih raznešena i izkićena i primljena u druge. Je li, nije li ta pripoviedka istinita? ja ne znam; nego danas učinit ću koliko mogu, za da doznamo, kako stvar stoji. Do sad, po mojem osvjedočenju, stvar se ima ovako:

Neka bude, da bečka vlada napram svojim sestram i drugaricam naprama vladam Zagreba i Pešte, nema ni malo obzira, i da za to nije zaplienila, ni progonila onaj list, koji u javnom mnienju tako nemilo obe ove vlade nagrdjuje.

Recimo, da vlade zagrebačka i peštanska proti peštanskom listu, koji je tu sablazan donio, ne postupaju zato, jer su se priučile sličnim sablaznim, slušajućih o sebi svaki dan u sabornicah i izvan sabornicah, i zato, jer znadu, da bi pred porotom pravdu izgubile, budući javno mnienje, ikoliko nepokvareno, svako zlo o njih obih smatra za nedvojbenu istinu.

Uzmimo, da većina peštanskoga sabora o tom poslu muči zato, jer se slaže sa svojom vladom, koja ju je sakupila, ter ju drži, a da manjina peštanskoga sabora tu sablazan nije izniela zato, jer ju smatra običnim postupkom ovih dvijuh vlada, i jer je osvjedočena, da kad bi se dala na razpravljanje takvih i sličnih sablazni, ona ništa drugo nebi mogla razpravljati.

Ako sve ovo, što kazah, dopustim, ja onda još sudim, da je interpelacija u ovoj sabornici o toj stvari upravo nuždna. Ako je ona pripoviedka istinita — a ja, gospodo, to uviek predpolažem, ja tu stvar smatram za dogodjaj izvanredan, za prvi svoje struke.

Jer, da mi tko kaže: Znaš da svaki dan nekoji javni službenici, počev od vladinih krugova pa do najnižjih, prodavaju pravicu; da primaju mito pod ovim ili pod onim imenem — — —

Predsjednik: Molim gosp. zastupnika, da nebi ovdje takve rieči upotrebljavao, jer ne mogu dopustiti, gdje se cieli stališ činovničtva vriedja.

Dr. **Antun Starčević**: Molim, ja nisam to rekao. Ja sam kazao „nekoji", a ja sudim, da će dopustiti i gosp. predsjednik bar mogućnost, da takovih ima. Dakle nastavljam: da nekoji javni službenici progone ljude nekrive; da krivce zaklanjaju; da odpušćaju ili u mir teraju službenike samo za da na njihova mjesta postave druge, koji im plaćaju; da izazivlju i izvadjaju smutnje, nerede, izgrede, pa da šalju povjerenike, s kojimi diele nadnevnice; da ne traže, ili propušćaju ili ne pedepsavaju kako treba ljude, koji kradjom, razbojničtvom i drugimi protuzakonitimi načini mnogo grabe i dobro plaćaju im; i tako dalje bez kraja; da mi, velim, tko počme nizati ovakove slučaje sa svimi okolnostmi osoba i stvari, t. j. sa navadjanjem imena krivaca, njihovih žrtva, mjesta i vrsta zločinom, ja bi mu odgovorio:

To je sve istina; ali se i takove stvari redovito s bivaju u 4 oka, više ili manje u potaji, pod ovim ili pod onim plaštem. Takve stvari svatko vjeruje; ali kakovo je kod nas stanje zakona i oblasti, te zločine bilo bi težko, možda nemoguće dokazati; od takvih zločina redovito pojedinci primaju korist; u tih zločinih nekoji članovi vlade mogu nekrivi biti, mogu neznati za zločine, kojim drugi nedadu u javnost dopreti.

A drugačije stvar stoji u dogodjaju o kojemu je

govor. Ako je ona pripovjedka istinita, ja to uviek predpolažem, onda je, gospodo, očita stvar, da su ovdje upletene obje cjelokupne vlade zagrebačka i peštanska.

Dopuštenje graditi željezničku cestu ne stoji od jednoga ministra ili bilo od kakvoga pojedinca i to dopuštenje premnogo stoji tako jer od strategičkih razlogah; u tom pitanju odlučuje sva vlada, dakle cielo ministarsko vieće, kojemu redovito predsjeda vladar. Ako je i taj put vladar predsjedao, eto vidimo, da je i on makar nehotice u tu odurnu stvar upleten; ako li on slučajno nije predsjedao, ili je predsjedao, pa mu njegova vlada nije kazala, ili mu je nekako sakrila, ili krivo predstavila naravnu i razloge toga dopuštenja, onda gospodo vidimo, kako stoji sa nuždnim ugledom krune, koju i najprvi njezini službenici, dakle oni, koji ju najbolje poznadu, tako zametavaju i preziranju narodah izlažu.

Ako je ta pripovjedka istinita, tu su gospodo, najviša oblast uključiv i krunu, velim, najvišje oblasti ovih zemalja jednom u čovjeku na izrabljivanje, prodale cielu okolicu za 50.000 for. Ta je kupovnina upotrebljena za kvariti puk, i kod saborskih izbora; to su učinile one vlade, koje se punim pravom tuže na propadanje ugleda oblasti i na pokvarenost puka; ta je kupovnina otvorila vrata ove sabornice nekoj gospodi, kojoj nije drago slušati, da ju narod ne smatra za svoje zastupnike, jer joj to pravo nije povjerio i negodi joj, što ju ne smatraju za svoje drugove, oni, koji su čistim i pravim putem ovamo došli. —

Ako je pripovjedka istinita; ako je ona pruga za javno dobro nuždna ili samo koristna; ako poduzetnik ne samo ne zahtjeva od nikoga nikakvo jamstvo kamata ni troška za sagradjenje i upravljanje pruge, nego on povrh svega toga još polaže 50.000 for., a to će reći nekako 3000 godišnjega prihoda kao suvišak, naime čist godišnji prihod pruge: onda ne znam, zašto sama zemlja, ili kako se eufemistički govori, sama država ne sagradi tu prugu, nego gradi i odkupljuje takove, koje često ni ugljen ne izplaćuju, nego ih narodi moraju uzdržavati zato jer ih one upropašćuju.

Sudim, da sam timi crtami dovoljno pokazao težinu ovoga predmeta, i da sam razložio moju sliedeću interpepelaciju (čita):

„Može li, i ako može, hoće li nam vredna vlada njegova otčinskoga i apoštolskoga Veličanstva kazati: Je li ona, ili peštanska vlada učinila kakove korake za oprovrgnuti ili za razjasniti viest, koju donesoše nekoje novine, ter kaže, da je lani stanoviti poduzetnik zagrebačkoj vladi ponudio 50.000 for., za saborske izbore, ako mu ona pribavi dopušćenje za prugu željezne ceste od Barča do Pakraca, i da je on to dopušćenje, kako ga je želio, tim putem zbilja i dobio.“

Predsjednik: Interpelacija dostaviti će se zem. vladi. Rieč ima predstojnik za unutarnje poslove.

Zast. vlade **Dane Stanković**: Vis. sabore! Vlada je u najnovije doba doznala iz lista jednoga, koji je došao u Zagreb, za viesti, koje je g. interpelant učinio predmetom svoje interpelacije, ali dosada dementirala te viesti s toga što su te viesti tako absurdne, da svaki misaon i nepristran čovjek mora jih priznati za ono, što su, naime za neistinite. (Zast. dr. Tuškan: To ne stoji!)

Kralj. zem. vlada nepodieljuje željezničkih koncesija, njoj nepristoji nikakov upliv kod riešavanja pitanja, kojoj se osobi od konkurenta podieljuje koncesija.

Dr. **David Starčević**: Da, nikakov upliv nemate, kad se radi o Hrvatskoj! Primamo to na znanje.

Predsjednik: Gospodine Starčeviću, ja vas opominjem na red.

Dr. **David Starčević**: Ja mirno sjedim, ali ne mogu slušati te sramote. Drugda kažete, da vlada može sve učiniti, a sada tu nemože ništa vlada kod podieljenja koncesije. (Na ljevici buka.)

Zast. vlade **Dane Stanković** (nastavlja): Kod toga pitanja vlada nema nikakvoga upliva. (Glasovi sa desnice i središta: Tako je.) Vlada nije posredno niti neposredno uticala u pitanje, kojim da se podieljuje koncesija za gradnju željeznice Barč-Pakrac.

Poduzetnik se je jedanput obratio na kr. zem. vladu, i to onda, kad je već dobio tu dozvolu, umoliv vladu, da uputi oblasti, da ga podupru kod izvedenja, što čine svi poduzetnici, koji izvadjaju kakvu gradnju u ovih kraljevinah.

Vlada nije niti posredno niti neposredno stupila u doticaj nikada s tom osobom, te niti posredno niti neposredno nije ponude nikakve primila od nikoga, naročito ne ponudu, da će joj platiti tko 50.000 for., ako zem vlada izposluje koncesiju za gradnju željeznice Barč-Pakrac.

Ja očitujem pred licem vis. sabora, da su sve viesti one, o kojih se govori u tih novinah, u koliko se tiču kr. zem. vlade, puka izmišljotina, gdje neima niti sjenke istine. (Na desnici: Živio! Živio!) Ja sam uvjeren, da je neistina i ono, što se kaže o zajedničkoj vladi, pa da će ona već dementirati one viesti, u koliko bude smatrala nuždnim.

Molim vis. sabor, da ovaj odgovor uzme na znanje.

Predsjednik: Molim g. interpelanta, da se izjavi, da li se s odgovorom vlade zadovoljava.

Dr. **Ante Starčević**: Ja se ne mogu zadovoljiti tim odgovorom. Ja nisam tvrdio, da ta pripoviedka jest, ni da nije istinita; nisam vladu pitao, što misli o njoj, nego je li kakve korake učinila.

Jednostavno očitovanje u ostalom prevriednoga člana vlade o takvih stvarih meni nije dost:, jer vlada progonja novine često poradi stvarih, u kojih je nedvojbena sama istina. Kako bi dakle to bilo, da ona ne proganja dotičan list poradi takvih, recimo izmišljotina?

Ja sada opažujem: bila u tu stvar upletena cjelokupna vlada jedna, bila druga, bile obje, bilo upleteno koje udo njih koje, taj odgovor ne podpuno štovanje osobe

govornika i zagovaratelja vlada, ja ne mogu primiti za istinu. U ostalom, možda će o tom biti prilike drugda govoriti, t. j. ako se bude o tom iztraga zahtjevala.

Predsjednik: Molim g. zastupnika, da nebi ovdje takve rieči upotrebljavao, jer ne mogu dopustiti, gdje se cieli stališ činovničtva vriedja.

Dr. **Ante Starčević**: Molim toga ja nisam rekao. Ja sam kazao „neki", a ja bi sudio, da će dopustiti i gosp predsjednik mogućnost, da takovih ima. Da se proganjaju ljudi nekrivi, da se krivica zaklanja . . . . .

Zast. vlade **Dane Stanković**: Visoki sabore! One viesti su puki navodi bez dokaza ikakvoga, te ja mislim, da su zato dovoljni formalni dementi, da su izmišljotine, a na onomu, koji je te viesti naveo, je dužnost dokazati, je li to istina ili ne istina. (Glasovi sa desnice: Tako je.)

Predsjednik: Pošto g. interpelant s odgovorom zadovoljan nije, pitam vis. sabor: Prima li odgovor vlade na znanje? (Na ljevici: Nemir.)

(Prima.)

Molim izvolite, gospodo, na mjesta ići. (Zast. dr. David Starčević: Tako je)

Prima li vis. sabor odgovor vlade na stavljenu interpelaciju na znanje? Koja su gospoda za to, neka izvole ustati.

(Većina ustane.)

To je većina, i tim je većinom glasova primljen odgovor vlade na stavljenu interpelaciju na znanje.

Rieč ima gosp. zastupnik Valušnik, da stavi interpelaciju.

Andrija Valušnik: Visoki sabore! Kad je preuzv. gosp. grof Khuen-Hedervary s pouzdanjem magjarskoga ministarstva stupio na čelo vlade autonomne Hrvatske, bio je obrekao, da će mu jedina i najglavnija briga biti dobra uprava, a netom tečajem razprava budgetnih progovorivši zastupniku g. dru. Hinkoviću je kazao, da za odstranjenje nereda ima vlada i hoće stranci prava oduzeti svako oružje za dalnje agitiranje.

Kako se preuzv. g. grof Khuen-Hedervary brine za dobru upravu, i kako će stranku prava ne škodljivom učiniti, neka vam gospodo, služi sliedeći primjer:

Dne 12. o. mj umro je u Delnicah liečnik županijski dr. Cesar Odoni. Županija delnička izim kotara čabranskog broji do 40.000 duša. U Čabru je namješten kotarski liečnik, ali Čabar je do 10 sati udaljen od Delnica, a u cieloj ostaloj podžupaniji i okolici nema do Rieke i Ogulina liečnika, dakle u području od 15 milja nije ni jednoga liečnika. Do današnjega dana liečnik podžupanijski u Delnicah nije imenovan, prem je rok natječaja već minuo.

Je li ostaviti toli napučeno okružje kroz 4 mjeseca bez liečnika znači grofu Khuen-Hedervary-u dobru upravu? Evo, kako se vis. vlada brine ovdje za zdravlje i život gradjana hrvatskih?

Na temelju predpostavljenoga i usljed poziva, koji su na mene došli od više strana podžupanije, stavljam na vis. vladu sliedeću interpelaciju (čita):

„1. Zašto vis. kr. zem. vlada odmah iza smrti pokojnoga podžup. liečnika Cesara Odoni nije namjestila u Delnicah liečnika?

2. Zašto, premda je minuo rok natječaja nije dosele imenovala za podžupaniju delničku liečnika mjesto umrvšega Odona?

3. Kako opravdava vis vlada, što je podžupaniju delničku kroz četiri mjeseca ostavila bez liečnika."

Predsjednik: Interpelacija će se dostaviti zem. vladi.

Rieč ima g. zastupnik dr. David Starčević, da stavi interpelaciju.

Dr. **David Starčević**: Gospodo! Evo imam u ruci izvornu molbu nekoga administratora u vojničkoj Krajini, koja je po propisih obložena sa svimi dokazali za postignuće nadarbine u gornjoj Krajini, koja stoji pod pokroviteljstvom Nj. c. kr. apošt. Veličanstva. Nu to pokroviteljstvo prenjelo je Njeg. Veličanstvo za podieljivanje nadarbina sada na našega načelnika zemlje.

Vi, gospodo, koji se pozivate uviek na ustavnost, koja je utemeljena, kako je bivši predstojnik nutarnjega odjela rekao, na magna charta naše slobode, a vi znate, košto i mi, da se pod ustavnošću razumieva samo ono, gdje netko može kazati, ovo je dobar ustav, a gdje drugi može takodjer kazati, ovo nije dobar ustav.

Nu bi reć, u Hrvatskoj se pod tom ustavnošću razumieva ona i da su samo oni ustavni, koji rade, da se uzdrži današnji položaj u Hrvatskoj, koji ide samo na zator naroda hrvatskoga, a na korist naših saveznika.

Gospodo! Na koliko se sjećam g. 1860. bili su svi sinovi Hrvatske složni, tu su se ljubili bez razlike prije obstojavših stranaka jedan s drugim na ulici ili u kući, jednom rieči sve se ljubilo i grlilo; a razlog pripoviedali su Iliri i Madjaroni bio je taj, jer su se iz Hrvatske odselili Švabe i svi koji su s njimi došli. Zašto je bila mržnja na one doseljenikesa absolutizma? Bila je zato, jer su jeli naš kruh, bili naša gospoda, a mi smo u strahu drhtali i morali gledati, kako se oni našom mukom goste.

Gospodo! Danas je pod ovim sustavom svakomu čestitomu Hrvatu istotako. Mi moramo gledati gdje se svakojaki tudjinci na mastne službe u Hrvatskoj namještaju i predpostavljaju se nam za uzor znanosti, značaja, dočim mi uz najobjektivnije iztraživanje ne možemo to naći. Sve smo najviše poglavare u zemlju dobili iz inozemstva preko Drave. Mi smo dobili kardinala preko Drave, a vi braća Srbi ste dobili patriarku preko Drave. To su glave! Pomislite sada, kad je glava tudja, kako moraju noge skakati po domaćem tlu. (Smieh.)

Gospodo! Za označiti u maloj prispodobi, kako je u Hrvatskoj, neka služi ovo. Neki župnik imao je mnogo družine, a kako je običaj u Hrvatskoj uviek se gostiti, tako se i kod njega gostilo, te je putnik umoran k njemu uviek dobro došao. Tu se jelo i pilo gospoda i ostali

stranjski kočijaši i druge sluge gostili su se tako, da su sve pojeli, a domaćoj družini nije ništa ostalo, radi čega je domaća družina na to mrko gledala i bila nezadovoljna. Ali šta će? Nu bio jedan pametan sluga, koji je pazio na blago, na kojem slanina raste, pa kad je ovom blagu davao kukuruzu, uviek je puštao tudje blago, koje je jelo domaći kukuruz. Jednom je župnik gledao na prozor i povikao: Jankiću! Jankiću! Tjeraj — da razumite ja ću reći sada — svinje tudje; ali on bi kazao tada: Lahko je za domaće, vi ste tako rekli, kad su tudji sluge jeli, stranjski moraju pojesti.

Ja bi, gospodo, vam od većine rekao, da nebi i naš sluga rekao: Mi ćemo se za druge brinuti, a ne za domaće. Nu, gospodo, hrvatska poslovica kaže: „Nema brata, dok ga ne rodi majka"; a opet druga kaže: „Tko ne ljubi svoga brata, njega biju tudja vrata".

Za badava je granica u Hrvatskoj učinjena izmedju Istre i Hrvatske, Dalmacije i Hrvatske, Bosne i Hrvatske, kad srdca, kako je danas hvala bogu, jednako biju u svih hrvatskih pokrajinah i kad jednako misle tako, da ne bude mogao tudjinac zapriečiti, da se sve to jedanput nesloži.

Tako se dogodilo nedavno, da je kod naše vis vlade namješten, naime kod školskoga odjela jedan tudjinac koji je došao pred više godina iz Češke. Taj ima, gospodo, veliku plaću, radi sve, što vlada hoće, koja radi što Magjari hoće — a to je najbolji sluga. Dogodilo se, da je k njemu došao jedan iz Istre svršen profesor moliti, da bi u Hrvatskoj dobio službu, a ovaj Pemac ovomu: Kako vi iz Cislajtanije dolazite ovamo, (Smieh.) što vi tražite ovdje? Sada vidite, gospodo, što bi na to drugi čovjek rekao? Ja se nebi čudio, da se je to dogodilo u Italiji, Njemačkoj, Francezkoj. To je strašno, kad tudjinac, koji se za kruh otimlje ovdje, otimlje kruh domaćemu sinu, kad dolazi u svoj narod!

Gospodo! Mi stranka prava i narod, koji drži s nami odavna, došao je do uvjerenja, da samo onaj, koji služi u tudje svrhe, dobiva ne samo što ga ide po pravu nego dapače i proti pravu. Svatko, tko drži samo sa vladom, za toga će se, makar iz Liepoglave izišao, reći, da se je popravio, onda će dobiti službu nekakvu, samo treba, da kortešuje i hvali vladu. Kad je to, a da je to istina to sav narod zna, onda je ugled vlade i onih, koji vladu podupiru kukavniji, nego li je bio ugled pokojnoga Udmanića.

Predsjednik: Molim g. zast., ja ga na red pozivljem.

Dr **David Starčević**: Ja nisam nikoga uvriedio.

Predsjednik: Molim — Ja sam čuo što ste vi kazali.

Dr. **David Starčević** (nastavlja): Gospodo! Mi domaći sinovi Hrvatske, koji smo na naše ljute rane učili poviest, što su naši otci radili ne samo za ovu grudu zemlje, nego i za prejasni priestol naš, pak upravo u vojnoj Krajini, koja je krvava haljina, da sin jedan, koji je po postojećih propisih svršio sve nauke, da služi narodu, da ga uči i podučava, kad dobiva ovako riešenje načelnika zemlje

Gospodo! Ja bi rado znati, što bi vas tko učinio — stavimo, da niste u većini? — Ali ako ste vi u većini, morate znati onu iz svetoga pisma. U kojoj mjeri vi mjerite da će se i vam odmjeriti. Nije dugo, da je mnogi od vas bježao iz Hrvatske od kolca i konopca, pa se je opet povratio — a moglo bi doći, bog zna, opet to vrieme, jer stoji napisano: Tko trpi, taj ne pozna nikakovoga zakona, nego udara samo lievo i desno — pak puklo, kamo puklo!

Gospodo! Ova riešitba, koju imadem u izvoru, neću imenovati mjesta ni osobe, pokazuje, da samo onaj, koji se je urotio proti Hrvatskoj, dobiva službu, samo onaj, koji tu službu Magjarom u Hrvatskoj može kako tako vegetirati, a drugi skapavaju. Već je to, gospodo, do najnižega seljaka prodrlo. Već občinskim pandurom ne može biti onaj, ako je gdje rekao: To nije dobro, kako je danas ili da exekutori na silu otimlju. Dakle samo oni, koji su se urotili proti domaćoj našoj slobodi, sreći, oni su podupirani od naše vlade, dobivaju ne pravedno mjesta i službe, za koje nisu dorasli; a onaj, koji se zauzimlje za ovaj kukavan narod, koji istinu govori, koji po posto jećih zakonih ne može pod nikakvu pedepsu zakona pasti, koji radje neće ništa raditi, nego da radi zlo, on se progonja.

Ja sam čuo u Krajini od jednoga i to najvećega svećenika, da naša vlada svakoga onoga kapelana, župnika i administratora u Krajini drži, koji nije glasovao za vladina kandidata, prevratnikom, a koji je ljude nagovarao za drugoga, koji nije vladi po volji, taj je buntovnikom — a takvo je riešenje od naše vlade dano Onda vi, gospodo, kažete, da mi imamo slobodne izbore, kad se onaj, koji nije glasovao za vladinoga kandidata, smatra buntovnikom, prevratnikom?! To vi izvolite kazati živinam u šumi, a ne nam Hrvatom, koji ovdje sjedimo!

Izvolite poslušati dalje. Na spomenutu molbu stiglo je riešenje od biskupskoga ordinariata od 3. siečnja „N. N." br. 6. ovako glaseće: „Ovu molbenicu nije izvolio svietli ban uvažiti s razloga, jer da ste vi privrženik te zle stranke prava i da se nijednomu svećeniku, koga dielovanje ide na riešenje prevratnih načela stranke prava, ne može stalno povjeriti uprava koje župe". (Zast. dr. Tuškan: Takve je riešitbe izdavao i podžupan karlovački Kovačević.)

Tko ne vjeruje, evo mu izvorne molbe i odluke.

Ja iskreno izpovjedam, jer sam čuo od svih službenika, da ne ima većega sužanjstva za poštena čovjeka, nego ikakovu službu u Hrvatskoj obnašati, a zašto? Jer narod drugačije misli i drugačije sudi, ne poznavajuć onih naredaba i zakona, kojih je svih skupa toliko, da nebi niti u ovoj sobi mogli stati, a vlada opet drugačije radi, jer se tako hoće preko Drave, drugačije radi činovnik, koji je kao žito u mlinu, koje se gore vrti, a dolje se ne miče, nego ostaje u žrvnju. Uzmite, gospodo, savjestna čovjeka, koji sam osjeća, on ne može onako, kako

vlada zahtieva, a u kakovu se položaju nalazi ovakav činovnik. Ova župa, za koju moli, je u Granici, te imade 200 duša, pa ovaj dotičnik upravlja tamo od god. 1881. od 1. rujna do danas kao administrator. Ako on nije mogao pokvariti ono 200 duša rimo-katolika, upravljajuć kroz ovo vrieme, pitam vas, što će on drugačije raditi, da je imenovan pravim župnikom?

Ja mislim, da bi on onda još manje kvario, ako se već mora uzeti, da tko koga kvari, ako je pošten Hrvat. On vrši i čini svoju službu kao svaki drugi župnik.

Gospodo! Ja ne znam, kako tko misli, nego znam, da ste već i vi prilično osvjedočeni, koji zastupate većinu naroda, kako velite, da dugo tako neće moći stajati, da se naime jednomu otimlje, a drugomu, koji to ne zaslužuje, daje. To družtvo ne može obstati, jer je u narodu našem već skrajna nužda, pa ga niti svi bajoneti neće moći uzdržati, pa možete još svašta doživjeti: eno u Beču obdržavaju se već javni komersi za Prajse . . .

Predsjednik: Ja molim g. zast. dr. Davida Starčevića, da se drži stvari.

Dr. **David Starčević** (nastavlja): U Pešti je dakako sve mirno, jer se ondje pitaju s hrvatskimi blagodati, vi se klanjate Magjarom, a oni, makar i gladni, zadovoljni su, samo ako jim ostruge zveče, pa da vide, da imadu sluge u Hrvatskoj. Zar mislite, da će uviek tako biti? Ako Bog da, neće dugo tako biti.

Ova vaša većina je umjetno skovana većina, vlada je trošila za nju novac . . .

Predsjednik: Ja i opet opominjem g. dr. Starčevića, da se drži stvari, pa ako se još jedan put ovakovimi izrazi posluži, ja ću mu rieč oduzeti.

Dr. **David Starčević** (nastavlja): Ja ću biti odmah gotov. Mene najviše boli, kada sam čitao nekadašnje govore našega predsjednika u ovom saboru. Ja sa svojimi govori samo gladim rane prama onomu, što je on nekoč govorio, te sam došao do te misli, da me Bog nebi nikada na ono njegovo mjesto postavio, jer bi bio možda onda kao on.

Uzmite, gospodo, u ruke dnevnik saborski od godine 1860., pa ćete vidjeti, kako je tada naš sadašnji predsjednik govorio naročito proti banu Šokčeviću, pa ga nije predsjednik niti ukorio, a kamo li iztjerao iz sabornice. (Glas na ljevici: Tempora mutantur!)

Pa ako je danas tako, onda bi bolje bilo, da niti ne imamo sabora. Kako sam prije 4 dana rekao, ja sam istina i grublje i ne otesanije govorio, jer sam mislio, da za ovakovu kvrgu treba jaka bata . . .

Predsjednik (zvoni): G. zastupniče, dr. D. Starčeviću, ja vam oduzimljem rieč. (Buka.)

Dr. **David Starčević**: Mene to gosp. predsjedniče ne smeta . . . (Nemir na desnici; buka na ljevici.)

Predsjednik: Ja g. dr. D. Starčevića predlažem na izključenje. (Velika buka na ljevici.)

Dr. **David Starčević** (viče): Molim — s toga stavljam sliedeću interpelaciju (čita):

„Na prošnju stanovitoga upravitelja župe za podieljenje župne nadarbine, stojeće pod pokroviteljstvom Njeg. c. kr. apoštolskoga Veličanstva uzsliedila od biskupskog ordinariata od 3. siečnja 1885. br. 6. ova riesitba: „Ove molbenice nije izvolio svjetli ban uvažiti s razloga, da ste privrženik tako zvane stranke prava, i da se ni jednomu svećeniku, kojega djelovanje ide na razširenje prevratnih načela stranke prava ne može stalno povjeriti uprava koje župe.“

Ja pitam Njeg. Preuzvišenost, po kojem pravu, po kojoj znanosti on smatra za prevratnike ljude stranke, koja ne radi o drugom, nego da po povjesti i javnu pravu naše domovine sam narod sa svojim zakonitim vladarom u svih javnih poslovih odlučuje?

Napose, po kojem zakonu može Njeg. preuzvišenost uzkratiti promaknuće javnu službeniku u obće i duhovniku napose, ako oni dokazuju dovoljno znanja i vještine i marljivosti i javno i navlastno ponašanje, proti kojem nikakove obstojeće oblasti neimaju ništa prigovoriti?

Je li Nj. preuzvišenost, kako u ovom, tako i u drugih slučajevih i na kakovu temelju izdaje za prevratnike i buntovnike sve sinove naše domovine, koji po osvjedočenju i duševnosti rade o sreći svoga naroda, a proti obstojnostim, koje su i nezakonite i ubitačne po naš narod?“

Predsjednik: Interpelacija dostavit će se zemaljskoj vladi.

Rieč imade g. zastupnik Vukotinović, da stavi interpelaciju. (Glasovi: Ne ima ga ovdje.)

Pošto g. Vukotinovića neima ovdje, dajem rieč gosp. dr. Ivandiji, da stavi interpelaciju.

Dr. **Josip Ivandija**: U interesu moga kotara staviti mi je sliedeću interpelaciju, koja se tiče škole u Pračnu, a i ciele uprave.

Gosp. zastupnik vlade Jurković izvolio je kazati, da imade školskih sgrada, osobito pučkih, koje nam ne služe niti najmanje na čast. Ovakav je slučaj u mom kotaru, u selu Pračnu . . . (Žamor) gdje nije bilo škole, i nakon mnogih molba, predstavaka i tužba napokon je uvedena škola. Nakon 10 godina ta je škola došla u drvenu kuću prostoga krajišnika, u kojoj se je jedna soba iznajmila za školu. Ta je soba tamna, ne ima svjetla, pod je zemljom nabijen, a ulaz je strm, po poledici i pogibeljan, kada po zimi djeca dodju u školu, imadu od kiše i sniega mokre cipele, k tomu je pod vlažan, a to škodi za zdravlje djece i za napredak djece. Ova je soba premalena, te se nisu mogla ove godine nit sva djeca uškolati, a ove godine biti će još mjeseca listopada il studenoga kakovih 30 djece, koja neće imati mjesta u toj sobi. Isto je u kotaru petrinjskom u selu Plini, gdje je pučka učiona na kat za 18.000 for., a ovu školu neće moći občina uzdržavati, a na drugom mjestu neće da se sagradi. Ima ljudi, koji

vele, da radi toga neće vis. vlada napraviti ondje škole, jer da su seljaci glasovali za mene kod posliednjega izbora. Ja mislim, da to nestoji te se nadam, da će vis. vlada moći ondje podići školu iz one svote, koju imamo za vojničku asistenciju votirati.

Ja stavljam na visoku vladu sliedeću interpelaciju (čita):

„Znade li vis. vlada, u kakovoj sgradi smještena je pučka škola u selu Pračnu, kotara petrinjskoga: ako znade, čim opravdava, da dosada nije pristojna školska sgrada podignuta, pa kani li istu i to jošte ove godine graditi dati."

(Predsjedničtvo zauzimlje I. sab. podpredsjednik Vaso Gjurgjević.)

Predsjednik: Ova interpelacija dostavit će se kr. zemaljskoj vladi.

Rieč imade zastupnik gospodin Pauković, da stavi interpelaciju.

Vaso Pauković: Vis. sabore! Otvorenjem nove ceste Dieżnik-Jasenica preko male Kapele pozdravio je narod ličko-otočkoga okružja s najvećim oduševljenjem, jer se je nadao, da će se izgradnjom te prometne ceste preko male Kapele, Dobra i Škora do Otočca srušiti onaj kinezki zid, koji u zimsko doba dieli gornju Krajinu od ostaloga svieta, pošto su velika Kapela i Vratnik čestim provalam na mjestima tako izvržena, da je zimi češće svaki promet obustavljen, što više i putovanje samih osoba.

Gradnja te ceste doprla je samo do stanovite točke na maloj Kapeli do blizu Dobra, a dalje njezino izvedenje do Dobra, Škora i Otočca zapelo je žalibože o neslogi, da nerečem sebičnosti nekojih sela i pojedinaca, koji bi svaki rado tu cestu na svoj kraj prevući.

U toj protimbi raznih interesa vlada se naša ne može da odluči, kojim pravcem da izvede dalje tu započetu, a nedogradjenu cestu, da li na Jezerane ili Križpolje ili Brinj ili pako na Dobar, Škore i Otočac.

Ja držim, visoki sabore, da onaj pravac zaslužuje prednost pred svim drugim, gdje je najpreča potreba i najveća korist po zemlju.

Što se potrebe tiče, to je već skrajne doba, da se jedanput već preko male Kapele u gornju Krajinu sagradi kakova takova prometna cesta, koja bi vezala gornju Krajinu sa dolnjim krajem naše domovine.

Na potreboću te ceste upućuje sam tamošnji narod, jer on najvoli preko male Kapele do Ogulina i Karlovca putovati, ma da je to putovanje preko vrletne Kapele sa najvećimi težkoćami i sa pogibelji života skopčano, pošto mu je to puno kraći put, nego preko velike Kapele.

Da narod ne pogiba, dužna je zemlja za taj kraj napraviti cestu.

U tom kraju ličko-otočkoga okružja nalazi se, gospodo moja, ciela jedna upravna obćina Dobar od 4000 duša, koja do danas neima nikakove ceste; ova je obćina okružena na okolo samimi strmimi brdinami, da nemogu nikud, ali pošto toliko stanovničtvo živjeti mora, to su oni prisiljeni preko briega Bogavče putovati do Gospića, Otočca ili Senja. Ali na Bogavči ne ima prave ceste, već neka vrst kozjega puta. Tuda se putnik ne može na kolih voziti, već mora većinom pješice uz kola klipsati, a često bogme i kola prihvatiti, da se neprevale.

Ako seljak vozi takav teret, treba uviek, osobito u zimi i zlu vremenu predpregu, pak pokraj svega niesu riedki slučajevi, da mu se kola prevale i da mu se sve prolije i potare prije, nego sa Bogavče sadje.

Narod upravne obćine Dobar jest pravi mučenik u tom pogledu, te je uprav za nas sramota, da ima još dan danas u našoj domovini cielih obćina, koje ne imaju baš nikakove ceste, kao što je dobarska, koja do Otočca i i glavne ceste nije ni puna 3 sata udaljena.

Što se pako koristi tiče, to zaslužuje pravac te ceste preko Dobra i Škora do Otočca i u tom pogledu prednost pred svimi drugimi prugami.

Na prugi bo Dobar-Škore-Otočac leže ove državne šume: Korač sav, strana pod Jasenskom sva, Javornik br. 21., veliki Lisac br. 19., Siminovac i Markovac br. 18. duga staza i Pavlovac u svemu tomu još polovica uvale i kose više Glibodola, sve ove šume bile su još onda, kada su šume, ležeće na jezeranskoj i križpoljskoj pruzi još ciele bile, kud kamo vriednije i veće od potonjih danas pako reprezentiraju one tri puta veću vriednost, što se dade lahko konštatovati.

Pokraj velike koristi te ceste za državne i imovne šume postigao bi se još izgradnjom te ceste preko Dobra Škora do Otočca najkraći put, koji bi gornju Krajinu spojio preko Plaškoga sa riečkom i karlovačkom željeznicom.

Na ovoj pruzi ne ima u zimi nameta, te je zato važna i u strategičkom pogledu, jer je obće poznato, da je za vrieme okupacije Bosne sva vojska za Bišće i okolna mjesta išla preko male Kapele i sva obskrba od Ogulina preko Plaškoga i male Kapele.

Na pruzi Dabar-Škare-Otočac imade dosta vode, što na pruzi križpolje ne ima, tamo bo se pije voda iz kišnica.

Izim toga postoje na pruzi preko Dobra već šumske kontrole gotove, a što je najvažnije, izgradnjom te pruge preko Dobra do Otočca podigla bi se znatno porezna snaga tamošnjega dobrostojećega naroda, jer bi ova cesta otvorila živahan promet sa Otočcem, koji je radi svojih nedjeljnih sajmova daleko na glasu.

Uzme li se još u obzir, da drugi kraj već ima svoju cestu preko velike Kapele i preko Vratnika, pak zatim, da od Otočca do Škara već imade cesta, to bi se imao samo onaj komad od Škara do one točke na maloj kapeli, gdje je cesta stala, još izgraditi, što bi puno jeftinije stajalo, nego izgradnja mnogo dalje pruge na Križpolje.

Neima zato nikakove dvojbe, da je dalje gradnja ceste od male Kapele preko Dobra i Škara, obilazeć Glibodol, najpreča i najkoristnija.

Narod upravnih općina Otočac, Škare, Dabar, Drežnik i Plaški obratio se je zato već davno na preuzv. gosp. bana jednom predstavkom, da bi se Njeg. preuzvišenost na prieku potrebu naroda ličko-otočkoga okružja obazrela te izgradnju ceste od one točke, gdje je na maloj Kapeli cesta stala, preko Dabra i Škara do Otočca odrediti blagoizvoljila.

Ovi razlozi, kao i molbe tamošnjega bjednoga naroda ponukali su me, da na Nj. preuzvišenost g. bana stavim sliedeću interpelaciju (čita):

1. Je li Nj. Preuzvišenosti g. banu poznato, da cielo ličko-otočko okružje ne ima baš nikakve prometne ceste, koja bi gornju Krajinu spajala najkraćim putem preko Male Kapele sa ostalimi krajevi naše domovine, naročito sa karlovačko-riečkom željeznicom?

2. Je li Nj. Preuzvišenosti poznato, da je prieka potreba, a i vruća želja ciele gornje Krajine, da se već do Male Kapele izgradjena cesta dalje preko Dabra, Škara do Otočca dogradi?

3. Je li dalje Nj. Preuzvišenosti poznato, da na tom pravcu ležeća ciela upravna občina dabarska ne ima još niti danas baš nikakove ceste, i da zato preko 4000 duša ljuto strada?

4. Ako to sve Nj. Preuzvišenosti poznato nebi bilo, je li Nj. Preuzvišenost voljna potreboću te ceste i patnje tamošnjega siromašnoga naroda izviditi dati: ako je pako to sve poznato, je li onda Nj. Preuzvišenost voljna odrediti, da se započeta, a ne dogradjena cesta od one točke gdje je ona na Maloj Kapeli stala, dalje preko Dabra i Škara do Otočca izvede i dogradi?

Predsjednik: Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti zemaljskoj vladi.

Rieč imade g. zast. Ferdo Sladović, da stavi interpelaciju.

Fedo Sladović: Visoki sabore! Predmet moje interpelacije, koju ću sada staviti na vis. vladu, u savezu je sa zakonskim člankom VI. od 30. prosinca god. 1873., koj slovi o odkupu javnih radnja. Glede ovoga zakona već su sve stranke na čistom, a i vis. vlada bila je već prije 5 godina na čistom, da je neshodan, da nevalja, da se pokazuje štetnim. Ja dakle nemam ovdje povoda, da se upuštam u meritornu valjanost toga zakona, kad je već osuda preko njega izrečena, da nevalja.

Prije 5 godina pozvana je — neću reći enqueta — (Kamenar: 1876. gd.) — bile su pozvane podžupanijske skupštine, te su pozvani kulturni viećnici, da se izraze o djelovanju ovoga zakona i kako bi se i u kojem smjeru promjeniti mogao i morao. Tu su skupštine sve i kulturni viećnici — onda sam i ja bio kulturni viećnik, sada više nisam — svoje očitovanje dali i u skupštini stvorili zaključak i preporučili, da se taj zakon promjeni, a naročito su iztakli, da se ključ, podloga odmjerenja toga odkupa sastoji u tom, da se oporezuje blago — dotično posjednici toga blaga, koji posjeduju tegleće blago, da plaćaju odkup od svakoga blažčeta po forintu, da je to krivo i ne pravedno, da otegoćuje gospodarstvo, da kazni marljivoga posjednika, dočim veliki posjednik, koji na hiljadu rali posjeda imade, a dade sve u zakup, ako se netiče njihove osobe, od koje plaćaju 1 for. 20 novč., sasvim su prošli, dočim drugi gospodar, koji teži svoju zemlju, koj blago goji, on je kažnjen. Nema sumnje, da je to skroz nepravedno; jer blagodat cesta ne služi samo vlastnikom blaga, nego to je obće dobro, to je državna imovina, to služi svim slojevom pučanstva, da se tim koristi više ili manje, a najviše oni, koji najviše imadu, koji imadu veliku trgovinu, veliki posjed, oni dakako da se više koriste, nego siromak seljak, koji imade dva junca. Još se i ta nepravda tu dogadja, da se ne kaže u zakonu, u kojoj dobi blažče podpada pod taj porez, nego se i za telića razpisuje, a kod nas je poznato, da zagorac $1\frac{1}{4}$ ljeta stare teliće upregne sa susjedovimi, pa tako na četvero vozi i ore, te mora od toga platiti odkupninu, jer u zakonu ne stoji ništa za dobu, već se obćenito kaže: „tegleća marva, koja radi", i tako mora platiti; u zakonu nije kazano, od koje god. podpada pod porez blago, da li od 2, 3, 4. Dakle neću dalje razlagati, možebiti će doći prilika — toliko je interpelacija glede toga zakona bila, možebiti će kakva osnova o promjeni toga zokona doći — a ja se nadam, da će do skora doći — i onda će biti prilike pobliže se upuštati u meritornost: — danas pako pripovjedat ću vam samo slučaj, koj je povod mojoj interpelaaiji.

Prije tri mjeseca po prilici, dogodilo se na cesti izmedju Pregrade i Kostella, koja vodi iz Pregrade u Rogatac — na kotarskoj cesti, da se potegao jedan dio briega u Kostelu — u potok. To je prijavljeno kr. podžupaniji krapinsko-topličkoj, i došla je komisija to pregledati, bilo je obć. poglavarstvo, mjernik i gledali su na licu mjesta. Stanovnici su rekli: gosp. mjerniče, ovu zemlju, koja je njekim djelom zatrpala taj potok, nije sasvim, tu bi morati čim brže odstraniti; jer bi mogla nastati velika voda, pa kako cesta polag vode stoji, nebi mogla voda odticati i pokvarila bi cestu: ali mjernik je rekao: što vi znate, to će voda odplaviti i korito očistiti, mi nemamo toliko novaca u našoj nakladi, to će se korito samo očistiti. Tako je ostalo, komisija bila je i ništa nije učinjeno i prepušteno je naravi Kostele, da sama svoje korito čisti.

Prije dva, tri tjedna došlo je zlo vrieme, kiša, a voda još nije obavila posao, što joj ga mjernik namienio, nije očistila toga korita, te je ostalo mnogo kamenja stvari, šlunjka, i što ja znam unutri, i došlo je još briega u jarak, zatrpalo se korito sasvim i voda je nabrekla, i naravno da je navalila cestom i razorila svu cestu do pećine; jer je medju vodom i pećinom cesta, tako je strugala i ostrugala svu cestu.

Sada je komunikacija prestala, jedan dan nije niti pošta mogla prolaziti ni drugi putnici. Meni je poznata

jedna obitelj, koja se vozila u Krapinske toplice, morala je po noći pješice prolaziti i konje i kola poseb prevažati i voditi — jedva su s pogibelju života prošli.

To je opet prijavljeno podžupaniji, koja je poslala komisiju: mjernika i činovnika — ne znam kojega i odmah su odredili, da se korito imade brže bolje očistiti i cesta popraviti. Tko će popraviti? Po zakonu odkupa od javnih radnja, to bi se moralo već prije učiniti, kad je prvi put nezgoda nastala, ali se je lahkoumno zanemarilo, hotjelo se štediti. Sada je ovdje jedan §. z. čl. VI. od 30. prosinca god. 1873. koj govori istina o elementarnih nezgodah, pak veli naročito, da kod odgrtanja sniega, povodnje, obrane mostova, vatre u šumah i t. d. da su dužni obližnji žitelji, kojih se stvar tiče, potrebitu ručnu i voznu radnju u naravi bezplatno obaviti cielom svojom snagom. Nu ovo ne može se već računati u elementarne nezgode; jer k pojmu elementarnih nezgoda spada glavno predbilježje to, da se ne može predvidjeti, ali tu elementarnu nezgodu proricali su mjerniku i članovi komisije, da čim voda nabrekne, da će ići cestom. Dakle to ne spada k ovoj ustanovi zakona, gdje se je to moglo predvidjeti, da bi se ono bilo popravilo, kako je prvi put bilo korito zatrpano. ipak se toliko nebi bilo zatrpalo, da bi se pokvarila cesta, a ako i bi se pokvarila cesta, to se nebi bila u tolikoj mjeri. Polagano bila bi se stvar mogla popraviti iz sredstvah, koja stoje podžupaniji na razpolaganje iz odkupa, nu podžupanija je u kratko naložila na temelju toga paragrafa, da su to dužni žitelji iz Pregrade obaviti ručnim i voznim djelom i to sve badava. I još je ta neprilika: da je to bilo sada prije 10, 12 dana, kada su ljudi u najvećoj nuždi za djelo, u najvećem gospodarstvenom radu, gdje još nije vinograd okopan, a mora svaki nastojati, da si okopa kukuruz, — ako nema njega, nema Zagorac ništa — a kako svaki nema blaga, to si ga kupi od susjeda, te je sve blago u ruku danas kod ovoga, a sutra kod onoga, oni plaćaju, samo da si brže uzoru — a netrebaju više nego 2—3 dana — onomu, koj blago ima, kolikogod traži, samo da mu izore. — U toj velikoj sili su ljudi siljeni, da moraju ići ceste popravljati, da moraju korito čistiti bez plaće, dočim, gdje bi tko imao vremena od svoga rada, mogao je obilno zaslužiti si, ako bi hotio; jer svaki zna, da si može što zaslužiti, to blagom, to ručnim radom. A tamo je nužda, da si sviet što privriedi, poslje tako duge zime i poslje takovih elementarnih nezgoda, koje su snašle ova ubogi narod. Znade se, da su potrebni zanj prinosi sakupljani po zemlji i da je vis. vlada priskočila u pomoć dieleć sama kukuruze i žitka, kad su tučom bili potučeni, a sada, kad im se pruža prilika, da si radom što zasluže, da si gospodarstveno djelo u vrieme obave, sada se sile na put. A ovi videć i znajuć, da tomu oni nisu krivi, nego oblast, koja to nije predvidjela, kad je bila upozorena od dotičnih, sada naravno da se njim krivo vidi i oni vele, da slute, da se najviše za to na nje navaljuje, da ne bude krivnja ostala na mjerniku, jer je on tomu kriv; da je on prvi put pročistio korito, to se nebi bilo to dogodilo bar ne u tolikoj mjeri i ako bi se dogodilo, to nebi bilo tako nuždno, tako prešno — na vrat na nos, da se radi — da bi mogli raditi uz odštetu dotičnu, nego oni moraju raditi to badava. — Ljudi su ti nekako čudnovati, oni vide i pitaju: kako to dolazi do toga, kad zakon stoji, oni plaćaju glavarinu 1 fr. 20 nvč. za sebe i plaćaju od svoga blaga ma kako kržljavo i slabo, a sada u najvećoj sili moraju badava raditi.

Ja mislim, da je tim moja interpelacija dovoljno obrazložena. Ja ne ću da tu dalje nastavljam, nego samo molim vis. vladu, da za umirenje tamošnjega pučanstva skoro odgovori na moju interpelaciju: jesu li dužni ili nisu? To je najgore, kad seljak ne zna, je li dužan ili nije. Ja mislim, da nisu dužni, jer se taj slučaj mogao predvidjeti, dakle ne spada u kategoriju navedenih elementarnih nezgoda. Ja stavljam na vis. vladu ovu interpelaciju (čita):

Može li i hoće li vriedna vlada Njegova ces. i kr. apošt. Veličanstva ovomu vis. saboru kazati, po kojem zakonu kr. podžupanija krapinsko-toplička žitelje obćine Pregrada sili, da tamo na kotarskoj cesti vodećoj iz Pregrade u Rogatac bezplatno rade i iste takodjer podvoze davaju bezplatno?

Čime vredna vlada Njeg. c. kr. apošt. Veličanstva to bezzakonje tamošnje kr. podžup. opravdava?

Kani li vredna vlada Njeg. c. kr. apošt. Veličanstva tamošnji, opetovanimi elementarnimi nezgodami već upropašćeni i zdvojeći narod proti takovom neumjestnom revnovanju tamošnjega predstavnika u zaštitu uzeti?

Kani li visoko ista žrtvam toga patriarhalnoga uredovanja pribaviti zadovoljštinu?

Kani li im namaknuti kakovu odštetu?

Predsjednik. Interpelacija ova stavit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Rieč ima gosp. zast. Makso Lončarević, da stavi interpelaciju.

Makso Lončarević: Visoki sabore! Zakon jamči, da se ustanove i odredbe obdržavaju: jer to su pravila, kojih se svaki držati mora. Zakon opredjeljuje svakomu dužnosti, ali i čuva njegova prava. Dok se zakon obdržava, dotle se ponješto i red drži, a čim se zakon počme krnjiti odozdol ili odozgor, odmah nered i nezadovoljstvo nastupa. Žalostno je, ako se odozdol počme zakonu dužno štovanje ne izkazivati, ako se odozdol počme zakon ne obdržavati i ne štovati, ali onda se dotični lahko pozovu na odgovornost i kazne, nu ako se odozgor ne obdržava, onda je još veća žalost; jer pobudjuje nezadovoljstvo u onih slojevih, koji narušitelje zakona ne mogu na odgovornost pozvati i kazniti.

Mi imamo zakon o izbornom redu. Po ovm izbornom redu imade politička oblast koncem siečnja svake godine

stalne listine izbornika sastaviti. U kotaru oriovačkom već pri koncu siečnja sastavljene su te listine. Kotarska oblast je sama već u neprilici glede izbora narodnoga zastupnika; jer imade puno nevezanih izbornika u ovom izbornom kotaru — imade ih preko 700. To je dakako zazorno, jer nevezani i slobodni izbornici prave kod izbora kotaru nepriliku, ne će, da glasuju, kako im se zapovjeda, s toga kotar potraži drugi način, kako da se umanji broj izbornika. Zato je kotarska oblast razaslala po običaju medju inimi naputci na obćinske urede i sliedeći (čita): „Toga i toga dana izaslati će izaslanika u sjedište tamošnjega obćinskoga ureda u 9 sati, gdje ga u tamošnjem obć. uredu bezuvjetno dočekati imadu g. načelnik, obć. bilježnik, ter od svakoga tamošnjega sela mjestni starješina ili u zapriečaju istoga pouzdani obć. viećnik, komu su poznate mjestne, osobne i ine okolnosti osoba, koje se u stalne izborne listine upisuju ili iz njih brišu".

Dakle osobne i ine okolnosti, koje su poznate pouzdanu viećniku odlučuju, a ne da bude za mjerilo census, već druge okolnosti. To pokazuje, što je imalo sliediti. Izaslanik kotara oriovačkoga u pojedine obćine došao je s nekimi listinami, pa se pred komisijom izkazao s jednim previšnjim riešenjem od 5. studenoga 1857. gdje su naslovi izravnoga poreza označeni, a po tom opet od god. 1872. 15. ožujka okružnicom ces. kr. glavnoga zapovjedničtva u Zagrebu. Pošto se u ovih nije nalazio ni novi nikakav naslov porezni, s toga je taj izaslanik sasvim izpustio one, koji uplaćuju porez pod drugimi naslovi, koji nisu ubilježeni u previšnjem riešenju od 1857. i okružnici glavnoga zapovjedničtva od g. 1877. Mi znademo, da je polag sadašnjega novoga katastra gdjegdje umanjen porez, ali zato je prirez narasao, nadomjestio ono, što je u porezu oduzeto, a pošto izaslanik poreza nije htio u izravan porez uračunati, jer tobože nije u reskriptu i okružnici naveden, to je tim načinom na stotine poreznika izbrisano iz listina u oriovačkom kotaru.

Ja sam koncem siečnja začuo za tu stvar, te sam prigovorio, a za odgovor dobio sam moj prigovor, da se takovih naslova ne nalazi u previšnjem riešenju od god. 1857., niti u okružnici glavnoga zapovjedničtva od god. 1872. Ja sam dakako i priziv učinio na vis. stol sedmorice, ali kako je bilo onda zlo vrieme, nisam mogao u ono kratko vrieme iz obćinah sakupiti one izbornike, kojim je usljed toga postupka uzkraćeno pravo glasa, te sam načelno tražio, neka se rieši: da li se zemaljski prirez i drugi porez, koj se nalazi pod drugim naslovom, koji se navadja kano izravni porez, imade računati kao izravan u tu svrhu, da se dobije pravo glasa? Na ovo dobio sam riešenje nepovoljno na neki način kano od kakvoga delphičkoga orakula: Ilis redibis, tobože nije svih osoba navedeno, kojim je izborno pravo uslied toga postupka uzkraćeno, zato imadu listine netaknute ostati.

Da se ovakova nepravilnost u buduće nebi dogodila i da onaj, koji nosi svoje dužnosti uživa svoja prava, s toga stavljam na visoku vladu sliedeću interpelaciju (čita):

Povodom tim, što je kod sastavljanja stalnih izbornih listina za g. 1885. u 25. izbornom kotaru sa sjedalištem u Oriovcu velika protuzakonitost počinjena time, što se po smislu §. 7. izbornoga reda nisu sve vrsti izravnoga poreza porezovnikom uračunale, a osobito zemljarinski prirez od 30%, koji se eminentno ima smatrati izravnim porezom i koji je u drugih kotarih doista uračunan, usljed koje protuzakonitosti na stotine porezovnika kotara oriovačkoga prikraćeno je u svom izbornom pravu, slobodan sam na vis. vladu staviti sljedeću interpelaciju.

Je li taj postupak kotara oriovačkoga usljedio po nalogu ili po intenciji, ili možda barem znanjem vis. kralj. zem. vlade?

Ako je po nalogu ili intenciji ili znanjem vis. vlade usljedio, čim će vis. vlada tu nepravdu protuzakonitošću dotičnim porezovnikom nanešenu opravdat?

Ako je taj protuzakoniti čin bez naloga, proti intenciji, bez znanja vis. vlade izveden, hoće li vis. vlada dotične krivce na odgovornost pozvati i kazniti, da se tako protuzakonitim postupkom oskvrnuti ugled zakona povrati i povredjenim u svom pravu porezovnikom zadovoljština učini.

(Tečajem ovoga govora zauzeo je predsjedničko mjesto saborski predsjednik g. Mirko Hrvat.)

Predsjednik: Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti zem. vladi.

Rieč ima g. predstojnik za unutarnje poslove, da odgovori na interpelacije.

Dane Stanković: Visoki sabore! Gosp. zast. švarački stavio je sliedeću interpelaciju (čita).

(Vidi interpelaciju g. zast. Tuškana o prodaji hrastova iz krajiških šuma tvrdki J. Sorger.)

Na ovu interpelaciju čast mi je odgovoriti u ime vlade sliedeće:

Vladin povjerenik za brodsku imovnu obćinu izviestio je 1. lipnja pr. g., da rečena imovna obćina kani sudjelovati kod zemaljske izložbe, koja se je imala obdržavati g. 1885. Na temelju izkaza, što ga je gospodarski ured rečene imovne obćine sastavio o predmetih, koji bi se imali izraditi za upitnu izložbu, zatražio je rečeni povjerenik izvješćem od 30. lipnja pr. g. iz blagajne brodske imovne obćine, da se može pristupiti k predradnjam oko izložbenih predmeta.

Pošto u tom pravcu nije bilo predvidjeno glede gromade drva u odobrenoj drvosječnoj osnovi i potrebe novčanih sredstva u proračunu, koji je zastupstvo brodske imovne obćine prihvatilo i vlada odobrila, to je vlada izdala odredbu, da se uputi na zastupstvo brodske imovne obćine, da ono i s obzirom na §. 10. svoga naputka od god. 1880. za imovne obćine zatraži privolu zastupstva imovne obćine za to poduzeće.

Uslied toga zastupstvo imovne obćine u glavnoj skup-

štini, držanoj 14. kolovoza pr. g. jednoglasno prihvati taj predlog i donielo je zaključak, koji je zem. vlada riešitbom svojom od 29. rujna pr. g. i odobrila.

Gospodarstveni ured rečene imovne obćine uvidjajuć, da u kratko vrieme do izložbe neće biti moguće naći potrebiti broj pouzdanih i vieštih radnika i okretnih u toj struci poslovodja, da se izložbeni predmeti izrade tako, da brodska imovna obćina bude dostojno zastupana na izložbi, a smatrajuć s druge strane svojom dužnosti, da izvede zaključak zastupstva imovne obćine, da ta imovna obćina bude zastupana na izložbi, stupi u dogovor sa tvrdkom J Sorger, da preuzme izradjivanje izložbenih predmeta rečenoga gospodarstvenoga odbora, smatrajuć to jedinim jamstvom, da se polučí namienjena svrha tim više, što je i uprava državnih šuma isti posao predala tvrdki J. Sorger i što je na dobru glasu.

Tvrdka J. Sorger očitovala se je pripravnom preuzeti izradbu i odpremu izložbenih predmeta i to pod onimi istimi uvjeti, koje joj je stavio gospodarstveni ured imovne obćine brodske, t. j. da će se po postojećih propisih i kontroli doznačiti toj tvrdci stabala toliko, koliko bude nuždno za izradbu izložbenih predmeta, a da će tvrdka Sorger biti dužna prama povjerenstvenoj procienbi pojedinih stabala uplatiti podpunu pristojbu ustanovljenu cienikom, dočim će izložbeni predmeti nakon izložbe preći u njezino vlastničtvo. Nadalje bijaše ugovoreno, da tvrdka Sorger imade doznačena stabla izcrpiti najprije za predmete izložbene, a preostala t. j. drvo ne sposobno za izložbene predmete, da upotriebi u svoje svrhe, dakako uz uplatu podpune šumske pristojbe, a goriva drva da imadu ostati u šumi, koja će se poslie podieliti medju plodoužitnike.

U tom smislu sklopljen je ugovor izmedju tvrdke Sorger i gospodarstvenoga odbora imovne obćine brodske i predložen vladi na odobrenje. S razloga, što su iztaknute po gospodarstvenomu uredu poteškoće, koje bijahu zaprekom, da imovna obćina nije u vlastitoj režiji mogla izvesti upitne izložbene radnje; s razloga, što predaja upitnih radnja, gdje se radi o tom, da imovna obćina bude dostojno zastupana na izložbi, jest stvar povjerenja, da dakle takova prodaja ne može biti predmetom javne dražbe; s razloga napokon, jer imovna obćina niti zakonom niti naredbom nije vezana, da ona prodaju stabala realizira izključivo javnom dražbom, već je prama propisom §§. 25., 26., 27., 92. i 93. naputka od g. 1881. imovnoj obćini prosto stabla, koja imade unovčiti, strankam, koje se za to prijave, prodati ili putem primjerbe kubičnoga sadržaja drva ležećih u stablu uz uplatu podpune šumske pristojbe ili putem javne dražbe uz predhodnu okularnu procienu stabala postojećih u stanovitom dielu šume: s ovih razloga odobrila je vlada ugovor pod tim uvjetom, da se prije izhodi privola upravljajućega odbora imovne obćine brodske i da on podpiše ugovor, jer po §. 14. naputka svojega od g. 1881. samo upravljajući odbor vlastan je zastupati imovnu obćinu u pravnih poslovih tičućih se nje i sklapati ugovore.

Upravljajući odbor sklopio je 5. listopada pr. god. ugovor sa Sorgerom, pa uslied toga je izradba izložbenih predmeta u ime imovne obćine brodske predana po postojećih propisih i po sklopljenu ugovoru tvrdki J. Sorger.

Po izvješću vladina povjerenika brodska imovna obćina doznači Sorgeru u to ime 750 stabala hrastova na površini od 6000 jutara i to u šumskom predielu (čita) tako, da na 7 jutara dolazi jedno stablo.

Ta uporaba ne može se sigurno nazvati prećeranom, kad se uvaži, da je tvrdka Sorger imala izraditi raznovrstnih dimenzija od najvećih do najmanjih detaila čistih šumskih proizvoda i da je u šumah posavskih 60% stabala prikladnih za goriva drva, a samo 40% za tehnička drva, koje je razmjerje ovdje dakako tim nepovoljnije, što se je za izložbene predmete moglo upotriebiti samo zdravo drvo Po glasu izvješća istoga povjerenika uplatio je Sorger poprečno za svaki hrast 60 for. 86 nč.: za sve hrastove u ovoj grupi sadržane 55.648 for. 58 nč.

Ova se ciena može smatrati tim povoljnija, što ona nadmašuje za 16% popriečnu cienu, koja je polučena kod veleprodaje god. 1883. kod kojih je polučena za jedan hrast samo popriečna ciena od 52 forinta.

Nu ako bi, što ja ne dopuštam, i bila šteta kakva na strani imovne obćine, to ona nije mogla iznositi toliko, koliko bi obćina štetovala, da je preuzela u vlastitoj režiji izradbu tih radnja ili nadzor.

Iz dosada navedenoga sliedi, da je zastupstvo imovne obćine brodske zaključilo, da sudjeluje kod izložbe Budimske i da je upravni odbor po postojećih zakonih bio vlastan prodati stabla tvrdki Sorger uz opredieljenu podpunu šumska pristojbu, dakle da je i mimo javne dražbe ovaj ugovor sa Sorgerom sklopljen sasvim u skladu sa postojećimi propisi; da je siečnja od 650 stabala ostala bez štetnih posljedica za šumske sastojine i da brodska imovna obćina nije imala štetu sudjelovanjem svojim kod izložbe budimpeštanske. To je dokaz, da je postupak u ovom predmetu sasvim opravdan i da su osvade, koje je gosp. interpelant podigao proti pojedinim organom i proti zem. vladi skroz i skroz neopravdane. U šumah investicionalne zaklade nije ništa posječeno za izložbu, a u koliko se interpelacija g. zast. švaračkoga odnosi na državne šume, na to ne može vlada odgovoriti . . .

(Dr. Grga Tuškan: Čujete, čije su šume, graničari, jučer su bile naše . . . Vika i nemir).

Predsjednik: Molim g. Tuškana, da ne prekida govornika.

Zast. vlade **Dane Stanković**: (nastavlja)

Molim visoku kuću, da izvoli primiti ovaj odgovor na znanje.

Predsjednik: Molim g interpelanta, da se izjavi, je li je s odgovorom zadovoljan.

Dr. **Grga Tuškan**: Visoki sabore! Ovo je predmet,

*

gdje bi ja mogao tako rekuć cieli dan govoriti i moram iskreno kazati, da bi tomu trebao i priprave, jer kad sam stavio interpelaciju, nisam izcrpio cieli predmet, a pošto nisam znao, da će presvietli g. predstojnik danas odgovoriti, ne bi niti mogao odgovoriti tako, kako bi predmet zaslužio i kako bi ja želio. Presvietli je g. predstojnik izjavio, da on ne ima prava govoriti o onih šumah, koje se zovu državne, koje su ugrabili Hrvatom Magjari . . .

Predsjednik: Ja Vas pozivljem na red. (Dr. David Starčević: Kakav red, kad je to istina.) I istina se mora pristojno govoriti. Ja podieljujem g. Starčeviću ukor .

Dr. **Grga Tuškan** (nastavlja): Ja se čudim, da presvietli gosp. predstojnik nam dokazuje sa vladine stolice, da je g. Sorger uslied onoga, jer je poduzeo ovaj posao platio imovnim obćinam ovu ili onu nagradu, da su tako dobre bile i predale taj posao njemu, s kojim se je on morao toliko mučiti. Velim, da se čudim, jer po onom, kako si to predstavlja presvietli g. predstojnik sliedilo bi, da se g. Sorger sretnim smatra, da može služiti poduzećem onoga posla imovnim obćinam, jer je dobio te hrastove, iz kojih je načinio predmete za ovu izložbu, a kad se svrši, dobiti će imovne obćine natrag te hrastove. A gdje je nagrada? One druge malenkosti predstavio je g. predstojnik kao da nisu ništa vriedne.

Da sam ja prilično dobro informiran o stvari i da oni, koji su mi kazali o toj stvari, nisu lagali, to mi je potvrdio g. predstojnik svojom izjavom. On je naime kazao, da su dale imovne obćine 750 hrastova, a ja sam onda, kad sam stavio interpelaciju rekao, da je prvi put dala obćina 600 hrastova, a poslie na zahtjev g. Sorgera, da je dala još, nu nisam naveo koliko. Iz toga sliedi, da se taj j o š sastoji iz 150 stabala, dakle je obćina dala 750 stabala. Nu obćina i država su radile paralelno, pak je po svoj prilici država dala isto toliko. Dakle sliedi uslied izjave zemaljske vlade, da je Sorger dobio za one predmete, koje je poslao u Peštu na izložbu 1500 stabala. Ja mislim, da o tom ne ima dvojbe, pošto su radili paralelno.

Što je g. Sorger izradio, to ćete vi biti tako sretni, pak ćete vidjeti, kad dodjete u Peštu, a onda vas molim, prosudjujte, ako već ne ćete meni sada vjerovati, da li je za one objekte poharano 1500 najljepših stabala, za koje kažu vještaci, koji su više šuma izradili, koji su se više tim bavili, nego firma Sorger, da za one objekte bi dosta bilo 50 najviše 100 hrastova, predpostavljajuć, da se svaki izabere.

Vi, gospodo, morate znati, da šumski ljudi, koji se šumskimi poslovi bave, kad pogledaju stablo, mogu najvećom pozitivnošću kazati kvalitet toga stabla. Dakle supposito, da obstoji mogućnost, da čovjek, koji je pogledao hrast, absolutno mora poznati drvo, pak supposito da je g. Sorger izabrao 1500 hrastova, pitam ja, kakav je to posao, kad se preda jednomu čovjeku toliko stabala, a za posao je dovoljno 100 hrastova.

Ja mislim, gospodo, da je to više nego Geschäft, da je to otimačina.

Tim sam odgovorio najprije na ono, što je g. predstojnik kazao. Sada da opravdam sebe prema onomu, što je presvietli gospodin rekao, da je već drugom prigodom izjavio, da su to sumnjičenja s moje strane.

Gospodo! Ja nikada ništa ne radim, niti ne govorim, ako nisam u mojoj duši osvjedočen, da imam pravo. Ne ću kazati, da je to uviek onako, kako ja kažem. Ja sam čuo o količini ovih stabala različito. Jedni su kazali, da je g. Sorger dobio 2000, a drugi 2200, a bilo ih je, i oni su imali pravo, da je dobio ukupno 1500 hrastova, dakle vidite, da nisam čuo laži. Nu to meni nije bilo dosta, pak sam čuo, po svoj prilici, da će taj g. Sorger — a to je bilo i u novinah — izložiti te predmete, a ne imovne obćine: dapače se je hvalio, kako će izložiti ogromno bure na budimpeštanskoj izložbi.

Onda sam dalje propitkivao, pak sam je pitao, ako g. Sorger bude izložio, pak ako je obično, da se kod ovakovih stvari, kada obćina ili država štogod daju poduzetnikom, razpiše dražba, ako je nam jasno, da su uslied ovih 2—3 godine obdržavanih dražba upravo kolosalne ciene postignute kod dražbe stabala, tada sam se pitao, zašto nisu vlada i obćina načinile razpis dražbe, zašto nisu to predali ljudem, koji su na mnogo većem glasu s proizvoda iz drva, zašto nije râzpisana dražba ili zašto nije pozvala vlada pojedine tvrdke? Pak kad sam si odgovorio, došao sam do osvjedočenja, da tu ne će biti čisti posao.

Kad sam to saznao, pitao sam se, a zašto je nečist posao? Ljudi, koji su izložili, mogli su izložiti i onda, kad bi se razpisala javna dražba, dakle ne bi javnom dražbom osujećena bila izložba.

Nu zašto je upotrebljena tajnost, koji je razlog tomu? Razlog je taj, što se kod dražbe ne može nitko nagraditi, ne može nitko profitirati. Tu je bio momenat, da se nagradi i profitira. G. Sorger je nagradjen, a tko je profitirao, to ja ne znam, ali ja mislim organi jedne i druge vlade, jer su oni kod toga posla bili zanimani. (Franjo Folnegović: Leben und leben lassen. Dr. David Starčević: Und rauben dazu.)

Presvietli gospodin je rekao, da je jedan hrast prodan kod ove prodaje za 60 forinti, te je uztvrdio, da je ta ciena primjerena, jer da nije niti kod dražbe postignuta bolja. Neka mi oprosti, ali to ne stoji, on ima podpuno krivo već s toga, što je na javnoj dražbi već prodavano jedno stablo po 105 do 120 for. god. 1871., a drugo je ogromna razlika, kad se prodaje jedan cieli srez, pak se taj srez prodaje ukupno. U ovakovom se srezu prodaju stabla po 105—120 for., dakle, gospodo, ovdje ne stoji, da je najveća ciena postignuta — 60 for., abstrahirajuć od toga, da je Sorger izbirao. Ja sam već kazao, da trgovac kupuje 9 loših ili malo vriednih, koji ne imaju nikakve ciene za volju jednoga hrasta. Zašto?

Jer jedan hrast predstavlja vriednost onih drugih 9, koji su ili loši ili ništa vriedni. Ovaj hrast nije za to baš vriedan 60 for., nego može biti je vriedan do 300 for., dapače ima takvih hrastova, koje nije moći niti platiti. Ovakove je hrastove dobio g. Sorger, kad je izabirao u sriezovih, koje je označio presvietli gospodin. On nije dobio one hrastove, koji se prodaju po 60 for., nego koji se mogu prodati za 200—300 for. Ja vas dakako o tom ne mogu uvjeriti i to dokazati. Razpišite dražbu, pak ćete se uvjeriti, pozovite trgovce, da si izabiru hrastove po volji, pak ćete vidjeti, koliko će platiti. Meni su vještaci i trgovci kazali, koji su o tom obaviešteni, da bi platili za hrastove u srezovih Krizaljski i Orljak 200 forinti. Pošto to vlada nije učinila, to su se prikrajile i obćine i fondovi za graničarski narod za onu svotu, za koju sam rekao.

Dok vi to ne dokažete, ja ostajem pri tom, da je krajiški narod u svojih šumah prikraćen, da su ove šume poharane za bagatel, za volju stanovitih faktora.

Dakle stoji dokazano to, da su to obćine, da je to država dala u graničarskih šumah naših zato, da se mogu Magjari na svojoj izložbi predstavljati, kako su bogati i kako imadu krasne šume. (Dr. David Starčević: Mi ćemo tamo izložiti našu vladu.)

Nadalje kaže presvietli gospodin, da nije mogla imovna obćinn izraditi i poduzeti ove radnje. Zar je g. Sorger što drugoga? Zar on to bolje razumije, nego li pojedini u onom odboru? ili čim je dokazano, da je g. Sorger tako poznata i najbolja firma? Ja to niečem, jer što je više bačvarskih radnja, to je najpoznatija firma Jäger u Osieku.

Što se tiče onga, da je obćina u vlasti bila to kazati i učiniti, to ja držim, da i to ne stoji, jer visoka vlada imade nadzirati, da privoli ili uzkrati. Meni je poznato, da u drugih stvarih visoka vlada jako rigorozno postupa a da ovako ne postupa u drugih slučajevih.

Iz cieloga sliedi, da je ne samo za onu svotu, koju sam naveo, nego za mnogo veću prikraćena ne samo obćina, nego i državni erar, kao što je jučer g. Miškatović kazao, hrvatski erar.

Što se tiče dakle šuma samih, to ste čuli na usta vlade, da mi ne imamo nikakva posla sa onimi šumami, koje su t. zv. državne šume. Ako mi ne imamo posla i prava od njih koristi pobirati, onda ja ne znam, u čem sastoji naše pravo vlastničtvo.

Ovo su prevratna načela, to su komunistična načela. Države su naše, a država radi što hoće, a ja ne smijem iti znati.

Ja ću upotriebiti drugu priliku za moje opravdanje, li moram izjaviti, da se ne mogu zadovoljiti vladinom izjavom, jer iz nje proizlazi, da je eminentno povriedjena korist imovnih obćina, a napose nas, koji smo u Krajini rodjeni i da mi prosvjedujemo proti ovakvomu haranju krajiških šuma.

Predsjednik: Rieč ima presv. g. predstojnik unutar. odjela.

Zast. vlade **Dane Stanković**: Visoki sabore! Ja nisam uztvrdio, da kr. zem. vlada ne ima posla s državnimi šumami, nego sam kazao, da je uprava krajiških šuma neodvisna od vlade, te da ne može odgovarati za čine . . . (Nemir i prigovaranje na ljevici. Glasovi: To je isto.)

To nije isto.

Što je Sorger imao s upravom državnih šuma, to zem. vladi nije poznato, niti je se ne tiče.

Ovdje se radi o onih 750 hrastova, što ih je brodska imovna obćina odkupila za izradbu predmeta izloženih. G. zastupnik švarački tvrdi, da je tomu dosta 100 hrastova. Da se visoka kuća uvjeri, da nije tako, navesti ću neke predmete, koje je imao Sorger izraditi iz tih 750 hrastova po ugovoru (čita).

Takovih imade 16. Tko će tvrditi, gospodo, da je za sve ove predmete dovoljno 100 hrastova. (Fran Folnegović: I 50 je dosta.)

Što se tiče izbora, to je naravno, da su se mogla samo zdrava debla izabirati. Nu to nije birao sam gosp. Sorger, nego i povjerenici, dakle nije bilo prevare.

Što se tiče ciene, govorio sam na temelju dosadanjega izkustva i tvrdio sam, da se kod veleprodajah u istih predjelih g. 1883. nije postigla veća ciena od 52 for., a ako g. zast. švarački tvrdi, da ima ljudi, koji bi za svaki hrast do 200 for. plaćali, pitam ja, gdje su onda bili, kad su se obavljale javne dražbe. Nije nikada polučena veća ciena, nego 52 for., a sada je polučena eiena od 60 for. 86 nč.

Gospodo moja! Nije se radilo o tom, da se prodadu šume, nego o tom, da se prirede predmeti za izložbu. Tu je trebalo naći čovjeka, koji je vrstan i prikladan izraditi predmete tako, da budu imovne obćine dostojno zastupane. Obćina je tražila takvih strukovnjaka i nije ih našla, nego je morala sklopiti ugovor sa g. Sorgerom.

U ostalom, ja sam već imao čast spomenuti, da je obćina ne samo vlastna prodavati drva putem dražbe, nego joj i prosto stoji, da prodaje putem predhodne premjerbe uz podpunu šumsku pristojbu. Tu se je radilo o tom, da bude obćina zastupana na izložbi, pak ako je takvih žrtava doprinjela, to je doprinjela, da bude dostojno zastupana i da svrati pozornost posjetitelja izložbe na sebe i svoja drva.

Što je g. zast. švarački tvrdio, da je g. Sorger izložio pod svojim imenom i to ne stoji, jer točka 5. ugovora glasi ovako (čita).

Ja mislim, gospodo moja, da sam podpuno dokazao, da je postupak i organa i vlade sasvim korektan, te moram najodlučnije odbijati osvade, koje je podigao g. zastup. švarački i koje ne može iz kakovih činjenica dokazati.

Dr. **Grga Tuškan**: Molim samo malo rieč.

Predsjednik: Ja vam je ne mogu dati, jer je proti poslovniku.

Pošto g. interpelant nije zadovoljan odgovorom vis. vlade, to pitam:

Prima li visoki sabor odgovor vis. vlade na znanje. Ona gospoda. koja su zato, neka izvole ustati.

(Prima se.)

Odgovor vis. vlade primljen je na znanje.

Današnju sjednicu zaključujem. a drugu uričem z ponedjeljak 11. svibnja u 10 sati prije podne.

Na dnevnom je redu razprava o osnovi zakona izvanrednom proračunu.

(Konac sjednice 1 sat 20 časova.)

Petdeseta saborska sjednica,

obdržavana dne 11. svibnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Generalna i specialna debata o izvanrednom proračunu za g. 1885.

Predsjednik: (zvoni.) Sjednica počima.

Molim g. bilježnika, da pročita zapisnik posliednje sjednice.

Bilježnik **Jovan Steković** (čita):

Zapisnik

49. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane 9. svibnja 1885. u glavnom zemalj. gradu Zagrebu pod predsjedanjem sab. predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti od 80 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni su predst. unut. odjela Danielo Stanković, upravitelj pravosudja gosp. Vjekoslav Klein i odjelni savjetnik za bogoštovje i nastavu gosp. Janko Jurković.

Zapisnik prošle sjednice bi pročitan, te bez primjetbe ovjerovljen.

Na vis. sabor stigao je sliedeći podnesak:

Br. 274. sab. Kr. zem. vladah odjel za unut. poslove, dostavlja obavljeni obračun medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom za g. 1881.

Dostaviti će se odboru za proračun i za razsudbu zemalj. računa.

Prelazi se na dnevni red i to na razpravu izvješća odbora za razsudbu zemalj. računa o računih saborskih troškova za vrieme od 1. siečnja do 31. kolovoza i od 1. listopada do 31. prosinca 1884. godine.

Glasovanjem primljen je predlog odborov, te se odobravaju saborski računi za vrieme od 1. siečnja do 31. kolovoza i od 1. listopada do 31. prosinca 1884. god.

Uzima se u pretres izvješće verifikacijonalnoga odbora, te su po predlogu odborovu glasovanjem proglašeni ovjerovljenimi presvietla gg. Ilija Hranilović, biskup križevački, i Stjepan grof Erdödy od Monijskereka, zatim glasovanjem sliedeći narodni zastupnici: Vučetić Stjepan dr. za kotar 4. ogulinski, Posilović Mihailo dr. za kotar 24. novogradiški, Jelošić Slavoljub za kotar 20. petrinjski, Pevalek Franjo za kotar 12. grad Koprivnicu, Pejačević grof Ferdinand za kotar 55. virovitički, Gržanić Josip za kotar 53. grad Ivanić, Žuvić Josip za kotar 29. bošnjački i Šimunović Konstantin za kotar erdevički, takodjer proglašeni po predlogu odbora ovjerovljenimi, dočim ob izboru narodnoga zastupnika za kotar II. grad Varaždin Kumičića Eugena nije sabor odlučio, već je na predlog predsjednika, što je isti naknadno dokazala na taj predmet spadajuća pridonio, taj predmet verifikacionalnomu odboru na iznovično pretresivanje povratio.

Proglašeni su sliedeći zajednički zakoni i to: zak. čl. XXXIX. god. 1884. „o odkupu prugah dioničkoga družtva alföldsko-riečke (velikovaradinsko-osiečkog diela) željeznice.“

zak. čl. XL. god, 1884. „o naknadnoj vjeresiji, potrebnoj za radnje prenaprave pruge Uyszöny-Bruck.“

i zak. čl. XLI. god. 1884. o javnih teretih i državnih izdatcih, koji će se u mjesecih siečnju i veljači g. 1885. imati nositi i pokriti.

Prešlo se je na interpelacije. Narodni zastupnik grada Bakra dr. Ante Starčević stavlja sliedeću interpelaciju:

„Može li, i ako može, hoće li nam vredna vlada njegova otčinskoga i apoštolskoga Veličanstva kazati: Je li ona, ili peštanska vlada učinila kakove korake za oprovrgnuti ili za razjasniti viest, koju donesoše nekoje novine, ter kaže, da je lani stanoviti poduzetnik zagrebačkoj vladi ponudio 50.000 for., za saborske izbore, ako mu ona pribavi dopušćenje za prugu željezne ceste od Barča do Pakraca, i da je on to dopušćenje, kako ga je želio, tim putem zbilja i dobio.“

Zastupnik kr. zem. vlade predstojnik unut. odjela odgovara odmah na istu interpelaciju, interpelant se odgovorom ne zadovoljava, dočim sabor većinom glasova uzima odgovor vlade na znanje.

Narodni zastupnik Andrija Valušnik stavlja sliedeću interpelaciju:

„1. Zašto vis. kr. zem. vlada odmah iza smrti pokojnoga podžup. liečnika Cesara Odoni nije namjestila u Delnicah liečnika?

2. Zašto, premda je minuo rok natječaja nije dosele imenovala za podžupaniju delničku liečnika mjesto umrvšega Odona?

3. Kako opravdava vis. vlada, što je podžupaniju delničku kroz četiri mjeseca ostavila bez liečnika."

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi.

Narodni zastupnik dr. David Starčević stavlja sliedeću interpelaciju:

„Na prošnju stanovitoga upravitelja župe za podieljenje župne nadarbine, stojeće pod pokroviteljstvom Njeg. c. kr. apoštolskoga Veličanstva uzsliedila od biskupskoga ordinariata od 3. siečnja 1885. br. 6. ova riesitba: „Ove molbenice nije izvolio svjetli ban uvažiti s razloga, da ste privrženik tako zvane stranke prava, i da se ni jednomu svećeniku, kojega djelovanje ide na razširenje prevratnih načela stranke prava ne može stalno povjeriti uprava koje župe."

Ja pitam Njeg. Preuzvišenost, po kojem pravu, po kojoj znanosti on smatra za prevratnike ljude stranke, koja ne radi o drugom, nego da po povjesti i javnu pravu naše domovine sam narod sa svojim zakonitim vladarom u svih javnih poslovih odlučuje?

Napose, po kojem zakonu može Njeg. preuzvišenost uzkratiti promaknuće javnu službeniku u obće i duhovniku napose, ako oni dokazuju dovoljno znanja i vještine i marljivosti i javno i navlastno ponašanje, proti kojem nikakove obstojeće oblasti neimaju ništa prigovoriti?

Je li Nj. preuzvišenost, kako u ovom, tako i u drugih slučajevih i na kakovu temelju izdaje za prevratnike i buntovnike sve sinove naše domovine, koji po osvjedočenju i duševnosti rade o sreći svoga naroda, a proti obstojnostim, koje su i nezakonite i ubitačne po naš narod?"

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi.

Narodni zastupnik dr. Josip Ivandija stavlja sliedeću interpelaciju:

„Znade li vis. vlada, u kakovoj sgradi smještena je pučka škola u selu Pračnu, kotara petrinjskoga: ako znade, čim opravdava, da dosada nije pristojna školska sgrada podignuta, pa kani li istu i to jošte ove godine graditi dati."

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi.

Narodni zastupnik Vaso Pauković stavlja sliedeću interpelaciju:

1. Je li Nj. Preuzvišenosti g. banu poznato, da cielo ličko-otočko okružje ne ima baš nikakve prometne ceste, koja bi gornju Krajinu spajala najkraćim putem preko Male Kapele sa ostalimi krajevi naše domovine, naročito sa karlovačko-riečkom željeznicom?

2. Je li Nj. Preuzvišenosti poznato, da je prieka potreba, a i vruća želja ciele gornje Krajine, da se već do Male Kapele izgradjena cesta dalje preko Dabra, Škara do Otočca dogradi?

3. Je li dalje Nj. Preuzvišenosti poznato, da na tom pravcu ležeća ciela upravna obćina dabarska ne ima još niti danas baš nikakove ceste, i da zato preko 4000 duša ljuto strada?

4. Ako to sve Nj. Preuzvišenosti poznato nebi bilo, je li Nj. Preuzvišenost voljna potreboću te ceste i patnje tamošnjega siromašnoga naroda izviditi dati: ako je pako to sve poznato, je li onda Nj. Preuzvišenost voljna odrediti, da se započeta, a ne dogradjena cesta od one točke gdje je ona na Maloj Kapeli stala, dalje preko Dabra i Škara do Otočca izvede i dogradi?

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi.

Narodni zastupnik Ferdo Sladović stavlja sliedeću interpelaciju:

Može li i hoće li vredna vlada Njeg. c. kr. apostolskoga Veličanstva ovomu vis. saboru kazati, kako i po kojem zakonu kr. podžupanija krapinsko-toplička žitelje obć. Pregrada sili da tamo na kotarskoj cesti, vodećoj iz Pregrade u Rogatac bezplatno rade i isti takodjer bezplatno podvoze davaju?

Čim vriedna vlada Njeg. c. kr. apostolskoga Veličanstva to bezzakonje tamošnje kr. podžupanije opravdava?

Kani li vredna vlada Njeg. c. kr. apostol. Veličanstva tamošnji opetovanimi elementarnimi nezgodami već upropašćeni i zdvojeni narod proti takovomu neumjestnomu revnovanju njezinoga tamošnjega predstavnika u zaštitu uzeti?

Kani li visokoista žrtvam toga patriarhalnoga uredovanja pribaviti zadovoljštinu?

Kani li im namaknuti kakovu odštetu?

Interpelacija ova uvrstit će se u zapisnik i predati kr. zem. vladi.

Narodni zastupnik Makso Lončarević stavlja sliedeću interpelaciju:

Povodom tim, što je kod sastavljanja stalnih izbornih listina za god. 1885. u 25. izbornom kotaru sa sjedištem u Oriovcu velika protuzakonitost počinjena time, što se po smislu §. 7. izbornoga reda nisu sve vrsti izzravnoga poreza porezovnikom uračunale a osobito zemljarinski prirez od 30%, koji se eminentno ima smatrati izravnim porezom i koji je u drugih kotarih doista i uračunan: usljed koje protuzakonitosti na stotine porezovnika kotara oriovačkoga prikraćen je u svom izborom pravu.

Je li taj postupak kotara oriovačkoga uzsliedio po nalogu ili po intenciji ili možda barem znanjem vis. kr. zemalj. vlade?

Ako je po nalogu ili intenciji ili znanjem vis. vlade uzsliedilo, čim će vis. vlada to opravdati, hoće li vis. vlada dotlčne krivce na odgovornost pozvati i kazniti, da se tako protuzakonitim postupkom oskvrnuti ugled zakonu povrati i povriedjenim u svom pravu porezovnikom zadovolština učini?

Intepelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi.

Predstojnik unutar. odjela zem. vlade odgovara na interpelaciju stavljenu u 36. sjednici od 22. travnja 1885. po narod. zastupniku dru. Grgi Tuškanu. Interpelant se odgovorom ne zadovoljava, sabor uzima odgovor na znanje.

Predsjednik zaključi sjednicu u 1¼ sata po podne i ureče buduću za ponedjeljak dne 11. svibnja 1885. u 10 sati prije podne sa sliedećim dnevnim redom: razprava ob osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci godine 1885. ne dosižu.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Jovan Steković v. r.,
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li kakove primjetbe na ovaj zapisnik? (Neima.)

Primjetbe neima, zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Prije nego se predje na dnevni red, neka mi izvoli vis. sabor dozvoliti jednu izjavu. Običaj pojedinim govornikom u rieč upadati i time razprave vis. sabora bez potrebe zavlačiti, tako je u vis. saboru, osobito u novije vrieme zavladao, da je nesnosan; s toga ja, po svoj dužnosti, molim gospodu vis. sabora, da bi se izvolili od upadanja u rieč pojedinim govornikom u buduće čuvati.

Prelazi se na dnevni red; na dnevnom je redu zakonska osnova o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci godine 1885 ne dosižu.

Molim g. bilježnika, da ju izvoli pročitati.

Bilj. **Jovan Steković**: (čita)

Izvješće

saborskoga odbora za zemaljski proračun ob osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci godine 1885. ne dosižu.

Visoki sabore!

Odbor za zemaljski proračun, u sjednici svojoj od 6. i 7. svibnja 1885. god. držanoj, uzeo je u pretres, zaključkom sabora iz XLVI. od 6. svibnja 1885. držane sjednice dostavljenu mu „osnovu zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci g. 1885. ne dosižu“, te razpraviv ju u svih §§. i naslovih, izjavio se suglasnim kako sa razporedom razpoloženih svota namienjenim na dotičnim stavkam iste osnove, svrham, tako i namjenom iz §. 2. iztičućih preostataka, te je slobodan predložiti:

Neka visoki sabor izvoli ovu, ovomu izvješću priloženu osnovu zakona u cielini i pojedinih joj §§. nepromjenjeno prihvatiti.

Predsjednik: Molim g. bilježnika, da bi i izvješće izvolio pročitati.

Bilj. **Jovan Steković**: (čita)

Osnova zakona

o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci godine 1885. ne dosižu.

§. 1.

Ovlašćuje se zemaljska vlada, da za izvanredne potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, koje u proračunu za god. 1885. ne imaju pokrića; smije izdati niže naznačene svote.

A. Na poglavje III.

Odjel za unutarnje poslove.

Naslov 5. Zemaljski arkiv.

1. Za izpitanje županijskih i gradskih arkivah i za prikupljanje arkivaliah zemaljskomu arkivu	2.000 for.
Naslov 8. Zdravstvo.	
2. Za liečenje trahomatoznih bolestnika	30.000 for.
Naslov 11. Cesto- i vodogradjevine.	
3. Za podpuno izgradjenje ceste Čazma-Graberje u podžupaniji križkoj preko onih u proračunu za g. 1885. (Naslov 11. stav. 106) uvrštenih 5000 for. preostatak potrebe	5.000 for.
	37.000 for.
4. Za savsku obalu utvrde kod Galdova, Stenjevca i Strmca	20.000 for.
5. Pripomoć za radnje oko savskih prodora kod Preloščice	5.000 for.
6. Prinos za nadopunjenje predradnja oko projekta za osušenje lonjskoga polja	6.000 for.
Naslov 12. Prinos narodnogospodarstvenim svrham.	
7. Za gradjenje ratarnice u Požegi	20.000 for.
Naslov 14. Razne potrebe i nepredvidljivi troškovi.	
8. Troškovi vojničkih asistencija g. 1883. povodom nemira	100.000 for.

B. Na poglavje IV.

Odjel za bogoštovje i nastavu.

Naslov 3. Sveučilište.

9. Za uredjenje i katalogiziranje sveučilištne biblioteke	2.000 for.
10. Za sagradjenje botaničkoga zavoda kr. sveučilišta u Zagrebu	20.000 for.

Naslov 7. Stipendije i obće obrazovne svrhe.

11.	Prinos za gradjenje pučkih škola	5.000 for.
12.	Prinos za uzdržavanje pučkih škola	5.000 for.

Naslov 8. Školske i zemaljske sgrade.

13.	Za podmirenje preostatka troškova za gradjenje kemičkoga laboratorija	12.000 for.
14.	Za sagradjenje stubišta i popravak sveučilištne sgrade II. obrok	18.310 for.
15.	Za gradnju obrtne škole u Zagrebu	20.000 for.

C. Poglavje V.

Odjel za pravosudje.

Naslov 7. Zemaljske i županijske sgrade.

16.	Za podignuće uzišta kod kralj. sudb. stola u Zagrebu	20.000 for.
17.	Za dogradjenje ženske kaznione u Zagrebu	8.000 for.
	Ukupno	290.910 for.

§. 2.

Troškovi naznačeni u prediducém paragrafu imaju se pokriti iz prihoda od 299.197 for. pripadšega kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji iz obračuna za god. 1881. medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinami Hrvatskoj i Slavoniji u ime viška 45% prihoda od svih izravnih i neizravnih poreza i inih javnih dohodaka. zatim iz preostatka od 100.318 for. od prihoda iz obračuna za g. 1880. zakonom od 25. kolovoza 1884. o pokriću izvanrednih potrebština neizcrpljenoga i na dotična poglavja i nastave zaračunati.

§. 3.

O upotrebljenju preostatka od u prediducém paragrafu 2. naznačenoga prihoda ima zemaljska vlada učiniti predlog saboru.

§. 4.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu.

Predsjednik: Vis. sabore! Počima generalna debata. Rieč ima g. zastupnik Posilović.

Dr. **Miho Posilović**: Vis. sabore! Ovaj proračun, koji je ovdje predložen. pokazuje se kao dodatak glavnomu proračunu. Stranka, kojoj imam čast pripadati, zauzela je svoje stanovište prema tomu glavnomu proračunu, te od onda nije imala razloga svoje stanovište promjeniti: naime stanje se nije od onda promjenilo ni popravilo; vlada nije se pokazala za dobro ove zemlje više zauzetom nego je onda bila. dapače je svojimi izjavami prigodom samoga proračuna i prigodom razprave zaključaka, koji su se dodali tomu proračunu pokazala da ne misli štovati, niti ne misli braniti državno pravo i ustav ove kraljevine: pokazala je svojimi izjavami. da je na nejasnom glede državne imovine naše kraljevine i s toga naša stranka ne može imati u takvu vladu povjerenja. te ne može ni ovoga dodatka proračunu votirati

Držim za dužnost još nekoliko rieči progovoriti glede ovoga fenomena, koji je doista zagonetan, da se ovaki proračun ili dodatak proračunu, da je odmah iza glavnoga proračuna, gdje nikakva promjena nije takva nastala, koja bi opravdavala ovakovo razstavljanje ili ciepanje proračuna na dvoje. Na pr. uzmimo, da je poplavom koji dio zemlje postradao, pa da vlada kaže: imamo novaca razpoloživih, to ćemo dati u te svrhe; to bih pojmio, nu ovako se stvarno ne može pojmiti. Ja se neću dugo nagadjanjem baviti, ja držim, da vlada nije imala stvarnoga razloga, biti će neki drugi razlog, biti će razlog tajne naravi. Ja bih glavni razlog našao u tom, što ovdje dolazi kao gorka pilula 100.000 for. za vojnu asistenciju g. 1883. O ovoj stavci izjavit će se stranka, kojoj pripadati smatram si za čast, prigodom specialne debate; ja ću samo to iztaknuti, da vlada valjda nije imala umah odvažnosti, da to sa glavnim proračunom predloži.

Dapače vidi se iz obrazloženja, da vlada ni sada nije svojega stanovišta odkrila. Ona traži 100.000 for., premda veli, da ti troškovi iznose mnogo više i kako se čuje ogromnu svotu. koja bi kroz više godina u naš budget pritiskati mogla. Kao što rekoh, nije vlada toga učinila najedanput, te se čini, da ona misli ovaj otrov, kojim hoće naš narod ne samo vriedjati, nego i trovati, u više pilula razdieliti. zato mislim, da ove godine dolazi samo 100.000 for. Glede ostalih stavaka, koje su investicionalne, naša stranka nebi imala prigovora: rado bi ih dala i votirala, nu ne može ih votirati ovoj vladi.

Predsednik: Rieč ima g. zastupnik Rukavina.

Gjuro barun **Rukavina**: Pošto je ova zakonska osnova, koja ovdje na dnevnom redu leži, u savezu sa proračunom, to smo mi, ja i moji jednomišljenici zaključili neučestvovati u generalnoj debati s istih razloga, koje smo razvili prigodom razprave proračunske, nu pridržavamo pravo izpravke proti pojedinim točkam donieti i gledati, da se novac ovaj, koji se ima vladi dopitati, razpolaže na korist našega naroda.

Predsjednik: Vis. sabore! Želi li još tko progovoriti? Rieč ima odjelni predstojnik za unutarnje poslove.

Zast. vlade **Danilo Stanković**: Vis. sabore! Ja ću reflektirati samo na razloge, koje je zastupnik novogradiški naveo proti tomu, da je vlada iza redovitoga proračuna doniela ovaj izvanredni proračun.

Tomu su ovi razlozi: Iz obračuna izmedju kraljevina Hrvatske i Slavonije i kraljevine Ugarske proiztiče na korist ovih kraljevina iz obračuna god. 1881. svota od 299.177 for., koja svota sa nepotrošenom svotom iz obračuna od god. 1880. u iznosu od 100.318 for. predstavlja prihod kraljevina Hrvatske i Slavonije sa 399.518 for. Od toga prihoda ima se prema ovoj zakonskoj osnovi upotriebiti za izvanredne potrebe svota od 598.510 for., a ostatak od 100.000 for. ima se upotriebiti za nepredvidljlve potrebštine, glede kojih će se opet vis. kući učiniti predlog. Dakle ostaje višak od nešto 100.000 for.

Vlada nije uvrstila ove viške u proračun jedno stoga, što ovo zbilja nisu dohodci tekuće godine, a drugo, što bi se proračun bio morao završiti viškom, i u stranom svietu porodili pojmovi o financijalnom stanju našem, koji ne odgovaraju pravomu stanju stvari, zato je vlada mislila, da je najumjestnije, da ih odieli i da te viške namieni pokriću vanrednih potrebština.

To su glavni razlozi, koji su vladu vodili, a ne predpostave, koje je zastupnik novogradiški naveo, a najmanje nije manjkalo odvažnosti, da ono, što je ovdje uvršteno, uvrsti u redoviti proračun.

Molim vis. kuću, da izvoli uzeti ovu zakonsku osnovu za podlogu specijalne debate.

Predsjednik: Rieč ima zastupnik dr. Frank.

Dr. **Josip Frank**: Vis. sabore! Ne želim se za sada upustiti u ocienjivanje naravi predležeće zakonske osnove, nego želim upozoriti samo na jednu, po mojem mnienju veoma važnu okolnost. Razabiremo iz obrazloženja ove zakonske osnove, da Hrvatskoj pripada iz obračuna od god. 1880. 100.318 forintih, i iz obračuna od godine 1881. 289.177 for., dakle blizu 400.000 for. Mi razabiremo nadalje iz obrazloženja ove zakonske osnove, da se Ugarska nalazi već od god. 1880. dotično od god. 1881. u posjedu i uživanju ovih 400.000 for. Ja mislim, da se ovakov usus, ili bolje rekuć abusus nipošto ne može sa strane vis. sabora uzeti na znanje bez ikakva prigovora, Tu se namiće velevažno pitanje, po kojem pravu i zakonu to biva, da se Ugarska može poslužiti našimi novci kroz 4 godine, a neće od te znatne svote nama nikakve ni zakonite odštete dati. Zna se, da je običaj i u cislajtaniji i u translajtaniji, da vlada, čim imade stanovitu razpoloživu svotu, da dotičnu razpoloživu svotu odmah shodno ukamati i upotriebi; da, ako neima nikakove druge svrhe za dotičnu svotu kupuje shodne državne papire i tim dotični novac koristonosno ulaže. Ako bi Hrvatska bila već, kako to i zakonu odgovara, odmah došla u posjed tih novaca, naime tih 400.000 for., onda bi se ta svota mogla upotriebiti na koristonosne investicije, ili bi se ta svota do danas, ako se nije htjela upotriebiti, uložila na kamate.

Ta šteta, ako se računa samo sa zakonitimi kamati, iznosi 84.000 for. Ja mislim, da je to ipak znatna svota i ne znam, odkuda Ugarskoj pravo, da može naš dohodak, naš gotov novac kroz 4 godine zadržavati i poslovati s našim novcem. To ne odgovara nagodbi, to ne odgovara zakonu.

Ja mislim, da bi Ugarska, čim opazi, da mi pravo imademo na takovu svotu, dotičnu svotu odmah imala izručiti vis. vladi, da se ovakova svota može upotriebiti na shodne i koristne inštitucije.

To sam hotio kazati, da se vidi, kako Ugarska postupa. Da je bar naknadno svoju zakonitu dužnost izpunila i one kamate, odnosno onu korist, koju je imala od te svote, nam sada izručila u dotičnom iznosu sa kamatami i pošto taj predležeći izkaz u toj zakonskoj osnovi ne iznosi 40.000 fr. nego 480 000 for., a toliko nam vis. vlada ne izkazuje. zato ja već radi toga ne mogu prihvatiti ove zak. osnove za podlogu specialne debate.

Predsjednik: Rieč ima preuzv. g. ban.

Ban preuz. g. **Dragutin** grof **Khuen Hedervary**: Ja imam g. zastupniku kazati samo toliko na razjašnjenje, da su te svote samo od lani razpoložive. reśpektive likvidirane. da jih dakle Ugarska prije nije mogla izplatiti, dok nisu bile putem računarskoga dvora i putem zajedničkoga sabora odobrene. Zaključni računi nisu bili doznačivani, pa i s drugoga gledišta i pravednosti nije zemaljska vlada zatražila doznaku te svote, jer zajedničko ministarstvo dosta puta mora produjmovati mnoge veće svote za namirenje naših autonomnih potrebština u ono doba, kada porezi u većem razmjerju ne teku u blagajnu, a treće. da nije tu krivnja na Ugarskoj. niti na ugarskoj vladi koja nije ovako postupala, kakono g. kaže, već je ovako postupala ova vlada, koja za svoj postupak svu odgovornost na se uzimlje. (Živio! na desnici.)

Predsjednik: Rieč imade zastupnik gosp. dr. Sime Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Vis. sabore! Na ovaj proračun čuli smo sa strane visoke vlade kojekakove razloge kao opravdanje na prigovore naše . . . (Žamor). nu meni se čini, da bi bilo jednoč vrieme. da se s ovakovimi prigovori i opravdanji sa strane vladine stolice, koja ne imadu temelja, skoro bi rekao da ne imadu razbora, jedanput prestane.

Presv. g. vladin zastupnik, predstojnik nutarnjega odjela mislio je. da mu je dužnost pobiti izjavu. koju je dala stranka. kojoj imam ja čast pripadati. kroz g. zastupnika dr. Posilovića te veli. zašto nije dala ovo k proračunu. zašto nije ovo pomiešala s glavnim proračunom. jer da nisu ovo dohodci ovogodišnji, pa da mi najprije razpolažemo s dohodci ove godine. kojih nismo još ubrali a s onimi dohodci, koje smo jur ubrali, nismo hotjeli najprije razpoložiti, nego kašnje. jer nam je još nešto preko toga ostalo na koncu.

Ove argumentacije ja ne razumijem. Meni se čini, da bi trebalo najprije opredieliti, kako da se potroše oni dohodci. koji su u ruci. a oni nisu sigurni, koji nisu u ruci. Ove argumentacije ne mogu shvaćati. A drugi razlog navadja. da se zato nisu ove svote pomiešale sa stavkami proračuna, da bi se financijalno naše stanje zlo shvatiti moglo, jer bi nastao suvišak u proračunu, a što bi onda bilo, to se nije izreklo.

Moja gospodo! Zar se smatra cieli sviet tako sliepim, da neće viditi iz ovoga proračuna, da imamo suvišak od 100.000 i nekoliko forinti? Zar nije to svejedno, ako se taj suvišak pokaže ovdje ili u glavnom proračunu? Ja toga ne pojmim.

Glede opravdanja preuzv. g. bana. zašto nisu svote, koje su unišle sada a imale su prije unići. zašto nisu te

svote unišle prije, imadem opaziti to: Ja priznajem, da, dok ih nije računarski dvor likvidirao, nije se mogao zahtjevati povratak. ali ne shvaćam ovo, pošto porezovnici naši. ako zakasne samo jedan ili dva dana uplatiti, imadu po zakonu kamate nadoknaditi. Ja ne znam, kojim razlogom nije ugarska vlada, rešpektive ugarsko ministarstvo financija nadoknadilo kamate od godine 1881. odnosno od god. 1880.

To je bio glavni prigovor, što ga je g. dr. Frank stavio. da se spasi onaj organ, od kada je imao uplatiti unišlu svotu, da spasi one kamate. koji su nam pripali upravo onako. kako ih je dužan platiti i zajednički erar.

Preuzv. g. ban izvolio je kazati, da se sa gledišta pravednosti imalo zahtjevati zato, što je ministar financija predujmio mnogo veće svote. Jest. ali to je njegova dužnost, koja je u zakonu osnovana, ali nije naša dužnost trpiti, da se na onu svotu ne plaćaju kamati, kad se zna, da su to dužni plaćati porezovnici.

Stoga mislim. da mi je ostati kod načela g. zast. dr. Posilovića, te ove zak. osnove neću primiti za podlogu specialne debate.

Predsjednik: Želi li još tko o tom govoriti?

(Nitko se ne javlja.)

Pošto nitko više ne želi rieći, rieč ima g. izvjestitelj.

Izvjestitelj **Josip Miškatović**: Vis. sabore! Na one razloge veleštovanoga g. zaztupnika gradiškoga, na koje se pozivao već i kod glavne razprave o proračunu, ja ću isto tako edgovoriti. Kao što je naime on rekao, da na sve one prigovore, koje je štovana opozicija proti vladi izniela, a isto tako i vlada i stranka, koja vladu podupire, dovoljno je odgovorila, pa kao što su onda ti razlozi stajali, tako stoje i sada, da se votira ovaj izvanredni proračun.

Pita u obće veleštovani g. gradiški zastupnik, zašto se razstavlja ovaj izvanredni budget od glavnoga bugeta? Ja mislim. da je za vis. vladu napokon svejedno, da li se votira ovaj prihod u glavnom proračunu ili ondje što opredieli ili ne oprodieli, to su stvari. koje ne imadu nikakova znamenovanja.

K onim razlogom. zašto se ovaj proračun posebice daje, što je naveo presvj. gospodin predstojnik unutarnjega odjela. dodati mi je još ovo: Proračun ili pokriće ovo, kojim se razpolaže u ovom proračunu. nije redovito, nije sigurno, da će svake godine dolaziti. Mi dakle ne znamo. hoće li svake godine biti višak, kao što se pokazao god. 1880. i 1881. Svakako se mora uzeti. da je to prihod nestalan. izvanredan. pa ako se ovom svotom ovako izvanredno opredieljuje u ovom vis. saboru. to odgovara njezinoj naravi. Po tom ne može stajati ni onaj razlog. koga navadja gospodin zastupnik gradiški, da je taj izvanredni proračun podnešen valjda radi onih 100.000 for., koji dolaze ovdje za pokriće vojničke asistencije prigodom lanjskih nemira; ovakov razlog može navesti samo takov narodni zastupnik. kojega lanjske godine nije ovdje bilo, jer da je bio ovdje, znao bi, da je već i lanjske godine ovakov proračun bio, kada ovih 100 000 for. nije bilo, pa lanjske godine nije mogao navoditi takav razlog vladu, da daje posebice naknadni proračun. U obće, kakav bi to bio genialni manevar, za 5—6 dana kašnje predložiti ovu svotu, da se sakrije onih 100.000 for.

Ja mislim, kada bi bio štovani g. zastupnik gradiški na vladi, nebi bio došao na ovako genialni manevar, pa kada nebi on došao do toga, kako može suponirati drugim da na takav manevar dolaze.

Što se tiče prigovora gosp. zastupnika popovačkoga, koji je rekao, kojim se pravom Ugarska kroz 4 godine služi našom svotom, ja mislim, da gosp. zastupnik popovački dobro znade, da ove svote nisu 4 godine ondje ležale, da se Ugarska vlada nije 4 godine služila, i makar se kako ona žurila sa obračunom i zaključnim računom, to je sigurno, da već god. 1880. nije mogla napraviti državnoga obračuna, i da je tu dosta vremena prolazilo; medjutim obračun u najpovoljnijem slučaju za god. 1880. mogao bi se bio oboriti g. 1882., a svota, po kojoj je onaj suvišak od god. 1880. nije ove god. predan zemaljskoj vladi, nego već lanjske godine i već lanjske godine imao je sabor prilike razpoložiti tom svotom, tim suviškom od preko 100.000 forintih i samo po ovom zaključku ostao je već od lanjske godine za god. 1880. za izvanredne potrebštine suvišak od 100.000 for. Dakle od god. 1882. u najboljem slučaju ležala je ta svota do početka god. 1884. Neima dakle suviška od 4 godine; suvišak je od godine 1881. Da je ležao ondje, ne može se kazati. jer je već ove godine predan zemaljskoj vladi, ; ne stoji dakle, da je ležao toliko vremena, kako je gosp. zastupnik popovački izračunao.

Pošto dakle ne imadu temelja gg. zastupnici. koja su uzela rieč proti ovom proračunu, molim vis. sabor, da ovu zakonsku osnovu izvoli primiti za podlogu specijalne debate.

Predsjednik: Rieč ima preuzv. gosp. ban,

Preuzv. g. ban **Dragutin** grof **Khuen-Hedervary**: Visoki sabore! Imam samo neku primjetbu na primjetbu g. dr. Mazzure. Ja bi rekao. buduć da se je on iztaknuo kao vrhovno sudište razboriti. da mu nisam više vlastan na ovu njegovu izreku koju reći, ali sam dužan razjašnjenje dati vis. saboru, i to, kada je opravdao izreku gosp. dr. Franka, da nebi bilo umjestno, pošto je to g. predstojnik vlade izrekao, da se financialno stanje nebi pravom slikom izkazalo, da se je ova svota uvrstila u redoviti proračun. Ja moram ovo opetovano potvrditi, da bi to sbilja tako bilo, jer su to izvanredni dohodci, koji se ne će svake godine opetovati i zato bi moglo u zemlji nastati krivo mnienje, da su naši dohodci svake godine veći do 300.000 for., nego li sbilja jesu. S toga razloga ne može se uvesti u redoviti proračun onaj izvanredni dohodak. Možda će biti još koji izvanredni dohodak po razmjerju još koje

godine, po razmjerju trogodišnjega prosjeka ali je i taj slučaj. da su potrebe zemlje svake godine veče a da bi manjak nastao, svakako to nebi bila prava slika. — Da pako Ugarska nije platila kamata za onu svotu, to molim g. zastupnika, neka ne krivi za to ugarsku vladu; ako je tomu tko kriv. to je kriva zemaljska vlada i ja ću mu opetovano odgovoriti. da preuzimljem na se. G. zastupnik je u bludnji, ako misli. da po nagodbi mora predujmovati zajednički ministar financija svotu. koja je nam potrebita; po §. 3. nagodbe od g. 1873. stoji sasma jasno. da se imadu troškovi pokrivati sa 45% izvanrednih etc. javnih dohodaka, koji se imadu izručivati u onu blagajnu, koju zahtjeva zemaljska vlada. G. zastupnik vrlo dobro znade, da imade razdobja u godini, gdje 45% izvanrednih dohodaka ne bi dosizalo, da se namire troškovi autonomne zemlje; indi svakako ne po dužnosti, nego po pravednosti dobijemo one predujmove. Iz tih razloga nije se zatražilo od strane zemaljske vlade, da se za ove izvanredne dohodke nam kamati plaćaju. Ja opetovano kažem, ako nije to pravo, neka se pokrivi onaj. koji je za to odgovornost na se uzeo. (Živio! na desnici i u središtu.)

Dr. **Šime Mazzura**: Molim riečna osobnu primjetbu.

Predsjednik: Izvolite.

Dr. **Šime Mazzura**: Preuzv. g. ban izvolio se izjaviti tako, da on na moje rieči nije dužan učiniti prigovora, nego da je to dužan učiniti vis. saboru. Ja ga molim, da se ni u buduće nikada ne obazire u svom odgovoru na moje rieči, jer mislim, da izmedju njegovih načela i mojih jest dubok jaz.

Dakle ja ga molim, da se na moju osobu ni u buduće nebi obazirao.

Predsjednik: Generalna debata je svršena, te će se glasovati.

Prima li vis. sabor osnovu zakona o pokriću izvanrednih petrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci g. 1885. ne dosižu, za podlogu specialne debate?

Ona gospoda. koja su zato, neka izvole ustati.

(Ustaje većina.)

To je većina. Tim je ova osnova primljena za temelj specialne debate.

Sliedi specialna debata.

Biljeznik **Jovan Steković** (čita): „Osnova zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1885. ne dosižu“.

Predsjednik: Prima li vis. sabor ovaj naslov?

(Prima.)

Naslov ovaj je primljen.

Biljležnik **Jovan Steković** (čita): „§. 1. Ovlašćuje se zemaljska vlada, da za izvanredne potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, koje u proračunu za god. 1885. ne imaju pokrića, smije izdati niže navedene svote.

A. na poglavje III.

Odjel za unutarnje poslove.

Naslov 5. Zemaljski arkiv.

1. Za izpitanje župabijskih i gradskih arkiva i za prikupljanje arkivalia zemaljskomu arkivu 2000 for.

Naslov 8. Zdravstvo.

2. Za liečenje trahomatornih bolestnika 30.000 for.“

Predsjednik: Vis. sabore! Na §. 1. do naslova 11. Cesto- i vodogradjevine neima nikakova izpravka niti protupredloga; stoga mislim, da onaj §. 1. do naslova 11. vis. sabor prima.

(Prima.)

§. 1. do naslova 11. je primljen.

Bilježnik **Jovan Steković** (čita):

„Naslov 11. Cesto- i vodogradjevine.

3. Za podpuno izgradjenje ceste Čazma - Graberje u podžupaniji križkoj preko onih u proračunu za g. 1885. (Naslov 11. stavka 106.) uvrštenih 5.000 for. preostatak potrebe 5.000 for.

Predsjednik; K ovom naslovu podnio je zastupnik g. Folnegović sliedeći predlog.

Bilježnik **Jovan Steković** (čita): „Na naslov 11. cesto- i vodogradjevine predlažem, da se pridoda sliedeća 7. točka: za čišćenje bujice (torente) kod Senja 10.000 for.

Fran Folnegović: Gospodo! Godine 1878. imao sam priliku u ovoj vis. kući upozoriti vladu na pogibelj, koja prieti gradu Senju od bujice „Torrenta“ zvane, koji se iz krajiških prodolica spušta u dol, te se u slučaju veće kiše svaljuje k Senju, i ako je korito, u području krajiškom ležeće, kao što je u obsegu grada Senja zamuljeno i kamenjem prenapunjeno, onda je katastrofa za Senj svaki dan za očekivati.

Gospodo! God. 1849. bila je takova katastrofa, koja je u Senju uništila mnogo obitelji; voda se izlila, te u grad provalila, podrume okvasila, te pokvarila svu robu u magazinih, pače je isto groblje tako razrovala, da su mrtve lješine u more odnešene bile. Visoka je vlada onda uvidila potrebu troška, te je odmah odredila izvide, a opazivši prieku pogibelj, koja prieti Senju od Torrente za prvu nuždu 2.100 for, da se najme najnuždnije stvari urede, a ujedno zahtjevala je iz krajiškoga odjela podporu. jer je ta stvar bila onda u obsegu i Krajine i provincijala, te je mnogo više učinjeno. da se korito učvrsti u krajiškom predjelu.

Medjutim je vlada i to opazila, da se tim samo za čas pomogne, u najvećoj naime pogibelji, ali odbor koji je tu stvar iztraživao, uvidio je, da tu treba radikalnoga lieka, te se je dao proračunati trošak. koliko bi sve to stojalo. Vještaci izračunali su te troškove na 10.500 for. God. 1879. bilo je naloženo od zemaljske vlade i to dopisom od 15. prosinca br. 23.365 kr. podžupaniji riečkoj, da u toj stvari zapodjene konkurencijonalnu razpravu,

da se vidi, koliko krajiško područje, koliko zemlja i koliko grad Senj u tom imade doprinieti za obavu toga posla.

Gospodo! Ako vas upozorim, da je god. 1979 zemaljska vlada odmah 2.100 for. žrtvovala i Krajina još veću svotu, te je istodobno priznala pogibelj, koja prieti gradu Senju, tomu jedinomu trgovačkomu gradu Hrvatske, gdje se još nešto trgovine uzdržalo, odrediv, da se odmah načelno ustanovi i trošak za radikalno čišćenje ovoga kotla, te da je bilo odmah naloženo podžupaniji riečkoj, da provede konkurencijonalnu razpravu, pa kada vas upozorim, da od god. 1879. do danas ta konkurencijonalna razprava provedena nije, to je naravna stvar, da moramo priznati, da su se okolnosti od onoga doba u tom obziru na gore promjenile. Ne ima dvojbe, da kroz 5 godina nije korito očišćeno, nego da je sve to više zatrpano, pa da bi trošak za očišćenje sada biti mogo veći. jer je i pogibelj sada znatno veća. Dogoditi bi se moglo to, ako provali oblak iz Kratnika, da bi Senj bio razoren.

Dakle ja držim, da bi bila najsvetija dužnost oblasti nastojati, da se ovakova katastrofa preprieči, tim svetija, pošto su oblasti vać uvidile opravdanost toga zahtjeva. Pitam vas dakle, gospodo, kako to i koji su razlozi, da zem. vlada od god. 1879. do danas, uvidivši već tada potrebu, nije u toj stvari ništa učiniti dala i zašto nije pozvala na račun županiju riečku, da dobivena naloga provela nije? Ja sam osvjedočen i moje je subjektivno mnienje to, da nije Senj birao po nesreći mene u sabor, da bi bilo štogod u tom pogledu već učinjeno. Ja bi želio, da imate priliku mene podpuno u laž utjerati, pa da učinite nješto, t. j. da votirate u tu svrhu zem. vladi onoliko, koliko se je već prije 5 godina pronašlo nuždnim.

Stoga predlažem, da se za očišćenje toga potoka za sada dade 10.000 for. i to za najnuždnije poslove, dočim uvjeravam gospodu, da je za vrieme posliednje krajiške uprave bilo glede toga mnogo više učinjeno; tako je n. pr. za bujicu Jablanac ked sv. Jurja 30.000 forinta dano. Ja preporučam svoj predlog.

Predsjednik: Rieč ima preuzv. gosp. predstojnik nutarnjega odjela.

Zast. vlade **Dane Stanković**: Visoki sabore! Ja vrlo žalim, da poštovani g. zastupnik senjski nije potaknuo glede toga interpelacije, da bi došao u položaj, da se jasno i razgovjetno izrazim o toj stvari, jer vlada će se svakako osvjedočiti, zašto je stvar zapela i zašto nije konkurencijonalna razprava držana i ako je tko tomu kriv, ona će dotičnoga sigurno na odgovornost povući. Dok se pako to ne ustanovi, dotle neima niti vlada, niti vis. kuća pravo, da izvodi ove premise.

Ja molim vis. kuću, da ne prihvati toga predloga, nego da prepusti stvar vladi, koja će ju sigurno onako izvesti, kako to interes grada Senja zahtjeva bez ikakvoga obzira na izbor dotičnoga zastupnika.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. Zorić.

Josip Zorić: Vis. sabore! Ja podupirem i zagovaram predlog zastupnika senjskoga, jer je nedvojbeno, da gdje je nužda i pogibelj, da se tudier i pomoći mora, a vladi je poznato, i predlagatelj je iztaknuo, da cielomu Senju prieti pogibelj, ako se njegovomu predlogu ne udovolji.

Ali pošto je u ovom naslovu, na koje je g. zast. senjski svoj izpravak stavio, govora o vodogradjevinah, jer su u njem znatne svote uvrštene za uredjenje savskih obala, to želim o tom u kratko nekoliko rieči progovoriti. Posebnoga predloga ne stavljam, jer znam, kakova je u obće sudbina svih predloga, koji s ove strane dolaze. Ovo što kažem, biti će u namjeri upozoriti vladu i vis. kuću na njeke okolnosti kod provedbe vodogradjevina.

Krajnom nategom porezne snage, a još više drastičnim utjerivanjem poreza i daća narasla je u prihodu i tangenta od 45 postotaka, namienjenja pokriću autonomnih potrebština naše zemlje. Ali da porezna snaga ne smalaksa, da vrela, u kojih te daće izviru, ne presahnu, dužnost je države, dužnost je naša nastojati oko toga, da porezna snaga našega naroda ojača, a to će biti, ako se narodu na drugoj strani vraća, što mu se je najednoj uzelo, ako mu se jedna barem čest njegovih daća uloži u produktivne investicije, a ovakove su cestogradjevine i vodogradjevine.

Naša vlada dužna jo razviti obsežnu djelatnost oko vodogradjevine, to iziskuje sama narav naše domovine, koje najljepši a ujedno najplodovitiji djelovi leže u bujnih nizinah Save i Drave, natapane Bosutom i Vukom, koji bi svojimi plodovi mogli hraniti cielu našu domovinu i suvišak jošte izvoziti na tržišta, ali upravo ovim stranam sa neuredjenih rieka i potoka prieti pogibelj povodnje i poplave, koje ne samo uništuju usjeve već i kuće ruše. Uz sustavan rad ovi bi se predjeli rajem pretvorili. Pak zar se na toj struci ništa ne gradi?

Dakako da se radi. Osnove same za izšušenje lonjskoga polja stoje preko milijun forinti. Na utvrdu savskih obala troši se godimice znatna svota, jer gdje se nužda pokaže, vlada, kojoj je nad interesom naroda bditi, ne smije štediti.

Pak uslied ovakovih prekinutih radnja biva, da je trošak sve veći, a od časovite samo koristi; dočim kad bi se po stalnoj osnovi izvodio, trošak narasao bi doduše, ali uspjesi bili bi trajne vriednosti, i plodovitost onoga zemljišta bila bi obezbiedjena i od provala i poplava osigurana.

Ali takovim sustavnim radnjam dvie su zaprieke. Prva nestalnost vlada, koje se prema časovitim promjenam okolnosti mienjaju, te dok si je jedna stvorila osnovu djelovanja, namislila ju izvesti, već joj je ustupiti mjesto drugoj, koja ili se ne obazire na intencije svoje predšastnice, ili je u vjeri, da će što boljega izvesti. Ovo je svakako po sustavnu radnju pogibeljno. Nu kod naše vlade imade samostalni gradjevni odsjek, komu je zadaća brinut se za onu struku gospodarstva narodnoga.

Ovaj odsjek imao bi biti na čistu sa dotičnimi osnovami, on bi imao bditi, da se pitanje o uredjenju rieka i potoka ne baci sa dnevnoga reda, pa ma došla vlada koja mu drago, dok ono ne bude podpunoma izvedeno.

Druga zaprieka biti će pomanjkanje materijalnih sredstva, novca. Istina, mi ne razpolažemo samostalnimi financijami, mi ne možemo namaknuti izvanrednih sredsta za pokrića. Ali obzirnom štednjom kod neproduktivnih potreba, savjestnom kontrolom, da nam se ne uzkraćuju i ne odkidaju zajamčeni zakonom prihodi: dala bi se u tu svrhu prilična svota namaknuti, ali ovako, gdje se na ledja našega tiesno odmjerenoga budgeta navaljuju ogromni troškovi, kojih mi nismo po zakonu dužni nositi: naravno, da će nam uzmanjkati sredstva za provedbu onih investicionalnih radnja, koje bi u interesu naše zemlje moralo izvesti, jer evo mi smo u kratkom razdoblju od tri godine od proračuna morali žrtvovati ogromnu svotu na neopravdane potrebe: tako za uzdržavanje državnih cesta, koji bi po zakonu imao uzdržavati zajednički budget, potrošilo se iz našega autonomnoga proračuna od 1882. do 1885. god. 117.000 for., za radnje oko izsušenja lonjskoga polja, jerbo su zapale nečistih ruku, mora zemlja nadoknaditi bez ikakove koristi svotu od 300.000 for., a sada za ugušenje tudjom krivnjom prouzročenih nemira, zahtjeva se u današnjem izvanrednom proračunu 100.000 for., što sve zajedno čini svotu od preko pol milijuna forinti. — Taj novac bačen je badava; a da se je upotriebio na sustavno reguliranje rieka i potoka, koliko bi dobra, kakvu li korist našoj domovini donio. Ovo sam naveo, da upozorim vis. vladu i sabor, da razmišlja o sustavnom radu oko vodogradjevinah.

Predsjednik: Gosp. zastupniku Zoriću moram primjetiti, da njegov sadašnji govor spada u generalnu debatu. Ja to spominjem zato, jer bi molio gg. zastupnike, da se nebi poveli za g. zastupnikom Zorićem. (Zast. Kamenar prigovara.) Molim gosp. Kamenara, da bi izvolio mirno slušati.

Želi li još tko o tom govoriti?

Josip Gržanić: Gosp. zastupnik senjski obrazložio je svoj predlog na temelju službenih podataka, nu njegove rieči nisu još mogle opisati pogibelji, koja prieti gradu Senju. Grad Senj leži u dolini, a potok Torente u visini. Taj potok Torrente je, kako je kazao g. Folnegović, god. 1849. uništi doljnji grad Senja, gdje je sva trgovina i sav imetak grada. Tada je mnogo obitelji postradalo, koje su si kroz vrieme i kroz trgovinu opet pomogle, jer nisu bili javni tereti toliki, nu danas je sasma drugačije. Kako je g. Folnegović rekao, zemlja propada u svakom pogledu trgovine, jer se bujica više godina nije popravila. Bilo je tu raznih molba i predstavaka na vladu i vlada je odaslala svoje najpouzdanije vještake, da se osvjedoče, što je na stvari. Već su nekoji i pokojni inžiniri, koji su išli na lice mjesta sve od početka, gdje bujica proviruje. Ta su povjerenstva u zapisniku posvedočila i dokazala pogibelj te predložila vis. vladi, da na svaki način, ako želi, da nebude katastrofe i nesreće, čim prije učini na tom mjestu shodne radnje. Krajiška uprava moguće da je u sretnijem položaju bila, nego naša zemaljska. Ona je dala na nekih mjestih pregrade učiniti, koje su — može se reći — i spasile, da nije bujica prodrla u zemlju i mjesto poplavila. Naša vlada, kako je gosp. zastupnik Folnegović kazao, potrošila je u tu svrhu god. 1879. 2.100 for., te je učinila ondje zid, nu taj zid po mojem mnienju — a moje se mnienje bazira na vještačkom mnienju — jest novac u more bačen, dočim onaj novac, što ga je u tu svrhu dala krajiška uprava, po vještačkom mnienju, koristno je uložen te nije utaman bačen. Voda je naime srušila onaj zid, što ga je dala zemaljska vlada sagraditi, za to, jer nije bio u tehničkom smislu učinjen onako, kako bi bio morao učinjen biti. Još za vrieme vojničke uprave, ako se nevaram, bilo je god. 1870., što vlada, što obćina dale su načiniti bar ono, što je bliže Senj . . . (Žamor), nu košto kod nas navadno sva mjesta tudjinci dobe, tako je bilo i tu. Inžiniru kao tudjincu niti je stalo do dobrobiti pučanstva, a niti su mu poznate okolnosti, te se je sagradilo tako nespretno korito, da danas niti pol stope neima prostora, kuda voda može prolaziti u more. Sreća, da ovo $1\frac{1}{2}$ godine nije bilo provale u Senju! Da srednja voda dodje, budite uvjereni, da će se sve ono korito, koje je sagradjeno, razstaviti, razsuti.

Sve te okolnosti konštatirane su i zemaljskoj su vladi jako dobro poznate Grad Senj bi na svoju ruku i danas tu bujicu dao osnažiti, jer vidi, da je u pogibelji i imetak i život njegovih gradjana, nu obćina nalazi se u takovu materialnom stanju, da ona nemože u tu svrhu potrošiti; ona je osiromašila po ljudih, koje je vlada tamo poslala, da usreće to mjesto.

Godine 1879. odredila je kr. zemaljska vlada, da se imade uputiti na lice mjesta opet jedno povjerenstvo, a konkurecijalna razprava, koja je imala biti, zaspala je kod županije riečke, a neka bude uvjeren g. predstojnik nutarnjega odjela, da je ta razprava zaspala samo radi političkih razloga a ne drugih, jer, kako je poznato, kod podžupanije riečke činovnici, navlastito inžiniri — poimence neću nikoga spomenuti — rade samo ondje, gdje znadu, da su privrženici vladini, dočim protivnikom, samo ako mogu, naškode. Tako je u Senju i u Bakru. Moje i Senjana jest tvrdo uvjerenje, da se tako sada postupa samo iz osvete radi političkoga mnienja Senjana.

Sada mi je samo još nekoliko kazati na odgovor presvj. g. predstojnika nutarnje odjela, za predlog zastupnika g. Folnegovića.

Ja ću ponajprije kazati, da sam i ja uvjeren u nutarnjosti svojoj, da bi g. predstojnik nutarnjeg odjela, kada nebi bio na mjestu, gdje jest, sigurno učinio kao čovjek ono, što se u takovu slučaju mora učiniti. Nu o njegovoj volji to ne ovisi i ja dvojim, da će on uz najbolju svoju

volju moći učiniti ono, što smatra, da bi bilo najbolje i najkoristnije. Nije trebalo gosp. Folnegoviću interpelirati o tom predmetu, jer je već g. Folnegović o toj stvari govorio u ovoj sabornici, a osim toga gradsko se je zastupstvo senjsko i poglavarstvo više puta obratilo na zemaljsku vladu, da bi se jednom ta konkurencijonalna razprava povela. Tih urgencija naći će presvjetli gospodin u pisari zemaljske vlade dosta. Ja mislim, da se ovaj predlog nebi smio odkloniti po predlogu g. predstojnika, jer ga smatram veoma prešnim i zatezanje te stvari veoma pogibeljnom za grad Senj već i za to, što je zem. vlada odredila ove godine, da se ova konkurencijonalna razprava jednom obnovi. Dakle ta je stvar dovoljno poznata i kako sam čuo, razprava je morala biti 19. ožujka ove godine, nu nije povedena već odgodjena na 24. o. mj.

S razloga dakle, što je službeno konštatirano, da pogibelj gradu Senju prieti, s razloga, što u jeseni bujica navadno provaljuje, kako je to bilo god. 1849., što je g. Folnegović spomenuo, gdje su bili uništeni dućani i lješine iz groblja u more odnešene, mislim, da bi se ovaj predlog na svaki način morao prihvatiti, ako se išta misli o koristi naroda, da se bar zlo odstrani; jer neprihvati li se taj predlog, da se bar 10.000 for. u tu svrhu uvrsti, pa makar se obnašlo, da to imade nositi pomorska oblast ili kr. zemaljska vlada, ili obćina, to bi vlada morala u interesu ovdješnjega pučanstva predujmiti taj iznos pa ga naknadno utjerati od onih, od kojih bi ga imala utjerati. To je jedno, a drugo, što će bujica možda za mjesec danâ provaliti i čuti ćete o katastrofi, pa tada imati će zemlja i grad ne 10.000 nego na 100.000 for. troška.

Pošto je dakle predlog g. zastup. Folnegovića posve opravdan, ja ga podupirem.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. Tuškan.

Dr. **Grga Tuškan**: Visoki sabore! Pošto mi je nešto malo uslied mjestnih okolnosti poznat postupak vis. vlade kod vodogradjevina, biti ću tako slobodan, da uzmem o toj stvari rieč i da vis. sabor upozorim na neke okolnosti, potrebne, da se uvaži predlog gosp. zastupnika Folnegovića, koji je posve jasan. G. Folnegović sjetio vas je, gospodo, na čin, koji se je prije dogodio pa tko znade, kakav je to dogodjaj i uslied česa se sbiva, može vjerovati, da mogu iste okolnosti sutra ili prekosutra i opet nastati. Ja mislim, da je o potrebi pomoći svatko vas osvjedočen, pa niti g. predstojnik nutarnjega odjela zemaljske vlade nije rekao, da to uredjenje te bujice nije potrebno, nego je rekao nešto drugo, naime, da ne zna za tu potrebu. Gosp. predstojnik je dakle naglasio sam, da se kod vlade nezna za sve potrebe, najmanje znade se pako za one, koje zaslužuju prednost. Pa kada vlada ne zna za te potrebe, ne može biti govor o kakovoj prednosti, a to dakako biva uslied toga, jer vlada ne vodi nikakove evidencije o takovih potrebah i meni se uslied toga jako čudno vidi, kako vis. vlada ono, što je g. Folnegović u ovom predmetu naveo, može nas ovdje u saboru moliti, neka ne prihvatimo taj predlog, nego da predjemo preko njega, jer da su već dozvoljene predhodeće stavke.

Meni je poznato, kako se postupa kod vodogradjevine, recimo n. pr. u Sisku kod savskih utvrda. Tamo je propust gradjen, za koji je 5000 for. bilo dozvoljeno, nu kako je gradjen? Vlada je dala, ako se ne varam, samo 600 for., i svako diete, koje je taj propust vidilo, znade, da uz najmanju navalu vode neće biti kadar pogibelj odstraniti, jer je sagradjen na piesku, kod prve navale vode otidje u zrak. Uslied toga nastade velika nesreća i ne samo, da je izgubljeno 5—600 for., nego je odnešeno i više kuća. Vlada bi morala dati kakovu odštetu stoga, što je dozvoljeno 5.000 for., a ljetos nije ništa učinjeno. Ja bi rekao, ako čovjek uvaži, kako je prije bilo, da je ovo 500 for. upravo badava bačeno i da nije ništa koristna učinjeno, po gotovo za učvršćenje Galdova i Strmca. Tu bi se imalo nešto sistematična učiniti; ili što, ili ništa, jer ono, što se je dalo, upravo je bačen novac. Ja sam za to, da se nešto valjana učini, a da se ne baca novac, kao što se je bacio za propust u Pielošćici. Mi trošimo novac za stvari, koje po svoj prilici ne budu imale nikakova uspjeha, a evo ne ćemo, odnosno vlada neće da privoli na to, da se opredieli svota u svrhu, koja je neizmjerno nuždna, a da je nuždna, to još po nikomu nije porečeno. Vlada kaže, da ne zna, kako da se do uredjenja te bujice dodje, nu gospoda su predgovornici dokazali, da vlada to zna i da mora znati. Iz ovoga sliedi, da vlada to sve zna, ali da neće ništa učiniti, Kada vlada, kako sama priznaje, ne zna za to, a nam je poznata nužda, to nam ne preostaje drugo, ako hoćemo, da narodu koristimo, nego da prihvatimo predlog g. Folnegovića, koga najtoplije preporučam.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. Barčić.

Erazmo Barčić: Visoki sabore! Ja podupirem predlog moga prijatelja gosp. Folnegovića. Jedini razlog, što ga ima vis. vlada proti predlogu je taj: da ona nije znala, da bujica ova prieti tolikom pogibelji gradu Senju, a da takodjer još nije zaključeno ništa dok se razprava ne dovrši, i prije nego se dovrši razprava, ne može se votirati ova svota: jer da se ne zna, koliko će imati zemlja, koliko drugi faktori k tomu doprinieti. — Što se tiče prvoga razloga: da g. predstojnik nutarnjega odjela nije obavješten o tako važnoj stvari, kao što je ova; ja se moram čuditi i držim, da bi se u svakom drugom parlamentu takvomu predstojniku izrazilo podpuno negodovanje; jer je to upravo dužnost mu i ako predstojnik nije obavješten o takovoj stvari, gdje prieti pogibelj cielomu gradu, ne samo imetku, nego i životu pojedinih gradjana, to je dosta žalostno.

Što se tiče drugoga razloga, da još nije konkurencijonalna razprava dovršena: ja se tomu razlogu ne mogu dosta načuditi. Kad se radi o takovoj pogibelji, dužnost je zemlji, da predujmi. U nadi, da će se to sa strane ovoga sabora odobriti; a s druge strane, kad se

dovrši konkurencionalna razprava, da će se moći kod dotičnih faktora, obvezanih da doprinašaju, utjerati. Ja radi toga ne nalazim niti jedan niti drugi razlog valjanim, da može predlog g. Folnegovića odvratiti. Stoga sam slobodan, da vis. saboru preporučim, da izvoli primiti predlog.

Predsjednik: Rieč imade g. zastupnik Folnegović.

Fran Folnegović: Moram iskreno kazati, da me je vrlo iznenadio g. predstojnik svojim prigovorom. Ja ga poznam kao muža vrlo ozbiljna, koji gleda, što moguće u svom javnom zvanju emancipirati se stranačkoga upliva i gleda, koliko mu okolnosti dopuštaju, da bude pravedan i objektivan, nu ipak zahtjeva, da vi odklonite predlog, koji sam ja iztaknuo, ali ga nisam ja obrazložio, nego on, t. j. vlada; jer on je vlada. Vlada je sastavila troškove od 1300 for., vlada je iztaknula prieku potrebu, da se gradi, vlada je pozvala podžupaniju na konkurencionalnu razpravu, vlada je pozvala pojedine zastupnike u tu razpravu, vlada je to sve učinila i danas pošto nam kaže: ne znam, što sam jučer htjela, zato vas molim, ne mojte vi htjeti, što sam ja htjela.

Ova slika najbolje ilustrira čitavi parlamentarni sustav. Da ta stvar nije pošla od zastupnika sa strane ove, na kojoj mi radi naših stranačkih odnošaja stajati moramo, on se ne bi usudio, kako ja njega poznajem, tako daleko u svom zvanju zaboraviti i stranačkim borbam administrativne dužnosti zapostaviti i s uma metnuti samo za volju stranačkih odnošaja, da ne bi tobože jedan predlog opozicije prodro. Ali ja vas uvjeravam, da to nije moj predlog, nego predlog vlade, koj je promašila zato, jer nije znala, što je jučer htjela; to je njezin predlog. Ja sam samu nju sjetio i vas, a ne mojte misliti, da je to moj predlog.

Što se kaže, da konkurencionalna razprava nije dovršena, da se ne zna glede svote, moram vas sjetiti, da se na takove stvari kod proračuna nikada ne pazi. Baš u ovom proračunu gledajte prinos, aproksimativno uvršteno je 6000 forinti. Za ratarnicu u Požegi, niti danas ne znate, koliko će stojati, aproksimativno uvršteno je 20.000 for. Za tu ratarnicu uvršteno je tri puta po 20.000 for., a danas niti jednoga novčića od tih tri puta 20.000 for. nije potrošeno. Potrošeno je u druge potrebe i druge svrhe. Pak ako dokažete i osvjedočite se, da je tamo ovaj trošak suvišan, čega se ja ne bojim, može se upotriebiti u druge svrhe.

Ovdje je uvrštena svota za sagradjenje botaničkoga zavoda od 20.000 for. Koliko će stajati? Tko će znati. Vlada to ne može kazati, nego ovdje je jedan dio svote, tako i ja zahtievam za ovu svotu, koje se visina doista prikrivati ne može; jer je vlada prije 5 godina taj trošak proračunala na 30.000 forinti, a po svoj prilici vjerojatno je i ne treba dvojiti, da pošto nije ništa izvedeno bilo, da okolnosti nisu na bolje krenule, da trošak neće biti manji od 10.0000 for., nego veći. Ali u koliko će biti veći, možete reflektirati na podporu gubernija i grada Senja; a moram sasvim ozbiljno kazati: koliko god se nastojim obuzdati, jer znam strahote i pogibelji, koje priete ovomu gradu, da ne budete primili predlog opozicije, nego vlade, koja danas ne zna, što je jučer htjela.

Predsjednik: Rieč ima presvietli gosp. predstojnik.

Zast. vlade **Danilo Stanković**: Vis. sabore! Tko je mene pomnije slušao, taj je razabrao, da nisam rekao, da mi nije ništa o tom predmetu poznato, nego samo potankosti.

Ja sam uvjeren, da niti vrlopoštovani zastupnik krašički ne zna sve potankosti parnice, koje su mu povjerene i ako dodje stranka u parnici k njemu, to će on ići, da pogleda malo spise i ja mislim, da to neće biti povoda za stranku, da mu oduzme punomoć.

Ja sam vis. sabore iztaknuo i naglasio i to sam g. zast. senjski priznaje, da je o toj stvari odredjena konkurencionalna razprava i da ta konkurencionalna razprava nije dovršena, te da će se tekar, kad bude dovršena, znati, s kolikom pomoći imade zemlja priteći k uredjenju toka bujice. Ja sam rekao, da će vlada požuriti tu stvar, da se dovrši čim prije i učini, što kani da sačuva pučanstvo od pogibelji. Pučanstvo imade pravo zahtievati, da ga vlada štiti od elementarnih nezgoda i u toj svojoj dužnosti ne će sigurno i nesmiju vladu smetati politički i stranački obziri.

Što se tiče gosp. ivanečkoga zastupnika, on je bio tako dobar, pak je podvrgnuo kritici postupak vlade kod lanjskoga utvrdjenja obale kod Preloščice. Kod ovoga utvrdjenja moraju u prvom redu doprinašati interesirani, a vlada i zemlja da ih podupiru po mogućnosti. Kod Preloščice izveden je drven čep proti izričnoj odredbi vlade, jer nisu interesirani pristali, da se metne gvozden i dali su u zapis izjavu, da će odgovarati za sve posljedice zato, što su metnuli drven čep. Iz toga se vidi, kako su neosnovana predbacivanja zast. švaračkoga i u koliko u tom pogledu osvadjuje vladu. Ja velim, da samo zato ne privoljujem, da se uvrsti 10.000 for.; jer nemam sigurne podloge, na temelju koje da se uvrsti i da dodje od ove strane (pokazujuć na desnicu), kakav predlog u tom smislu, ja sam pripravan isto tako proti njemu izjaviti se, kao što i proti ovomu. Ja velim, u tom pogledu ne mogu igrati nikakve uloge politički obziri. To je moje shvaćanje; a vlada će stvar pospješiti i sve učiniti, što je u njezinoj moći, da odvrati pogibelj od stanovničtva senjskoga.

Predsjednik: Rieč ima g. izvjestitelj.

Josip Miškatović: Visoki sabore! presvjetli gosp. predstojnik nutarnjega odjela vrlo je dobro govorio proti predlogu štovanoga gosp. senjskoga, ali ipak, koliko je vješt u govoru, nije tako dobro govorio proti njemu, košto gosp. zast. dugoselski, premda je zaključio, da podupire predlog; jer je on posve osnovano razvio; da vodogradnje koje se imadu izvadjati u zemlji, treba raditi po njekak-

vomu sistemu, da će samo onda, ako se bude po njekakvomu sistemu radilo, biti i manjega troška i većega uspjeha. Ovo, što je gosp. zast. senjski predložio, protivi se principu i posve osnovano, gosp. zast. dugoselskog; jer, oprostite gospodo, neka dodje svaki zastupnik, koj imade čast sjediti u ovom saboru s gosp. zast. senjskim i neka predloži: da treba uvrstiti u proračun 10.000 for. za njekakve vodogradnje ili cestogradnje njegovoga kotara i koj kotar toga valjda i treba, kakav bi to bio sistem, po kojem bi se ove gradnje izvadjale? Što treba u Senju, ja dopuštam, da imade puno kotara, koji to isto trebaju i kad bi svaki zastupnik došao i zahtjevao uvrštenje od 10.000 for. što bi od našega proračuna bilo?

Da je Senj u takovoj pogibelji, da će biti razoren, bila bi griehota za ono gnjezdo sokolova, koje je od vjekova poznato u našoj povjesti, nu gosp. zastupnik će vjerovati, da Vratnik već duže stoji nad Senjom, nego sam Senj, da su se provaljivali oblaci nad Vratnikom kroz vjekove i hvala Bogu Senj do sada nije bio razoren. Ja se uzdam, gospodo, u Boga, da uzprkos glasu, Kasandrinu gosp. zast. senjskoga neće biti dotlje razoren Senj, dok vlada bude moguća dokončati ono, što je započela. Da tu nisu nikakvi politički razlozi smetali vladu, da ovo djelo izvede, dokazuje ovaj proračun, koj pretresujemo: za Preloščicu 5000 for. u pomoć da se čep začepi, a Preloščica je izabrala gosp. zast. popovačkoga i baš su oni ljudi najvjerniji pristaše od njega. Ja ne znam, što imade vlada bitı više prijateljica gosp. zast. popovačkomu nego gosp. zast. senjskomu; ako proti zast. popovačkomu vlada ne radi pristrano, ja ne znam, kakav bi bio razlog, da radi baš proti zast. senjskomu. Sami čini vlade pobijaju ovakove neopravdane navale i badava uz sve te čine uviek se te osvade neosnovane ponavljaju, a uviek se vjernih nadje, koji to primaju pod sveto pismo.

Ja mislim, da ovdje ne stoji u istinu predlog na vladu, nego predlog gosp. zast. senjskoga i pošto nije moguće, da bi sabor nepripravan pristao, ja molim, da ga vis. sabor ne primi. (Pljeskanje na ljevici.)

Predsjednik: Vis. sabore! Pristupa se k glasovanju. Prima li vis sabor predlog gosp. Folnegovića, da se kano nova točka metne za čišćenje bujice kod grada Senja 10.000 for.? Gospoda, koja su za predlog, neka izvole ustati.

(Manjina.)

Predlog je pao.

Jovan Steković (čita): 5. i 6. stavku.

Predsjednik: Prima li vis. sabor 5. i 6. stavku?

(Prima se.)

5. i 6. stavka je primljena.

Jovan Steković: (čita naslov 12.)

Predsjednik. Prima li vis. sabor naslov 12.

(Prima se.)

Naslov 12. je primljen.

Jovan Steković: (čita naslov 13.)

Predsjednik: Prima li vis. sabor naslov 13.?

(Prima se.)

Naslov 13. je primljen.

Jovan Steković: (čita naslov 14.)

Predsjednik: Na ovaj naslov podnio je g. zast. Marković sliedeći predlog.

Jovan Steković: (čita.)

K §. 1. osnove zakona o pokriću izvanrednih potrebština samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci g. 1885. ne dosižu, k stavci 8. na poglavje III. odjel za unutarnje poslove, naslov 14.:

„S razloga, što su nemiri, koji su se dogodili u kolovozu i rujnu g. 1883. u nekih predjelih zemlje, bili izazvani nezakonitom odredbom zajedničke vlade, da se na zgradah financijalnih oblastih izvjese grbovi s magjarskimi nadpisi; s razloga, da provede protuzakonitu svoju odredbu, obustavila povredom temeljnih zakona zemaljski ustav i izaslala vlastitoga povjerenika, podredjenoga neposredno ugarskomu ministru predsjedniku, kojemu bijaše povjerena uprava zemlje; s razloga, što je ta nezakonita uprava obnašla nepotrebitu vojničku silu, da osigura provedbu gorepomenute nezakonite odredbe zajedničke vlade; s razloga, što se obzirom na to sabor ne drži ne ovlašćenim ni obvezanim dozvoliti naknadu troškova, prouzročenih posredovanjem vojničke sile; podpisani predlažu:

„neka sabor ne dozvoli troškova vojničke asistencije povodom nemira g. 1883. sa svotom 100.000 for. a. vr. već odnosni predlog povrati financijalnomu odboru s pozivom, da glede upotrebljenja te svote učini novi predlog, kako bi se razpoloživa svota obratila na koristne investicije zemlje.

Predsjednik: Narodni zastupnik g. Folnegović i drugovi podnjeli su sljedeći predlog.

Jovan Steković: (čita.)

Na §. 1. sl A. br. 8. Podpisani stavljaju sljedeći protu-predlog:

„Selskim našim obiteljim, koje su stradale kroz smutnje g. 1883. 100.000 for.“

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Marković.

Dr. **Franjo Marković**: Visoki sabore! Gosp. izvjestitelj je kod predloga glede Senja razvio svu svoju veselost; valjda jer je znao, da će se imati zahtjevanih ovih 100.000 for. izplatiti za troškove radi nemira. Dakako, gosp. izvjestitelj, kad se što zahtjeva za grad, koj je u pogibelji, smatra tu stvar šaljivom, suvišnom, dočim on smatra, da je ovakov zahtjev od 100.000 for. za narod koristan i častan, da je to takov zahtjev, za koji će on rado razviti svu svoju rječitost i dokazivati, kako je narod, kako je sabor ovakvim zahtjevom stavljen u najpovoljniji položaj.

Ja sam tako slobodan upitati glede ovoga zahtjeva, dvoje: koji su bili povodi, iz kojih je nastao ovaj trošak, i kakva je oblast one troškove učinila?

Glede jednoga i drugoga pitanja ne mogu ja ovdje

razlagati stanovište naše, koje smo mi u saboru u toliko predloga i izjava već očitovali. nego meni će ovdje morati poslužiti očitovanja same saborske većine u raznih njezinih zaključcih glede povoda onih nemira i glede vlasti, koja je imala one troškove učiniti.

Koj je bio povod nemirom? U službenih „Narodnih Novinah“ od 12. listopada 1883. imade članak, koj na ovo pitanje odgovara, članak, koj bez dvojbe rabi glede ovoga pitanja službene podatke. Ja ću iz ovoga članka priobćiti, što mislim, da je ovdje potrebno. Pučanstvo se najviše pritužuje proti nezakonitomu postupku državnih ovrhovoditelja, koji su zaplienjenu marhu tajno u bez cjenu prodavali, n, pr. seljaku Franji Lazarinu su za 64 for. duga poreza u Zagrebu prodana dva vola za 38 for. protuzakonito izpod ruke, i tim je došao taj seljak na prosjački štap. Ovakovih slučajeva, kaže članak u „Nar. Nov.“, imade u Hrvatskoj i Slavoniji na tisuće. Drugo bezzakonje, veli se u članku, bijaše u tom. da je nezakonitim načinom bivalo izašiljanja državnih ovrhovoditelja.

Niti zakon financijalni. niti odredbe ministarstva financija od 31. kolovoza 1880. br. taj i taj nije mogla obćinske činovnike zaštititi proti nezakonitomu postupanju državnih financijalnih organa, najme skoro svaki dan bivalo je to bezzakonje, da su načinom, koji zabranjuje, slali državne ovrhovoditelje na trošak obćina. Folianti pritužba, vele „Nar. Nov.“, nalaze se kod vis. vlade. Primjer je Stenjevačka obćina, koja je bila dužna za g. 1883. utjerati 14.000 for. poreza, od 1. siečnja t. god. do 1. kolovoza utjerala je 10.000 for., dakle je zaslužila pohvalu, ali ipak je poslan na trošak njezin državni ovrhovoditelj. Najveća pako nepravda, koja pučanstvo mora tjerati do bune, — tako pišu „Nar. Nov.“ — jest, što financijalni organi ignoriraju sasvim činjenicu potajnih dioba u narodu. Usljed toga dogadja se ovakvih užasnih nepravda, kojim su primjer ova dva slučaja. Jedan zadrugar nije ništa dužan na porezu, pak mora platiti porez svoga suzadrugara, prem su se davno razdielili. Ili, imade neka potajno razdieljena zadruga 5 dionika. te imade 5 krava; na porez prodadu se 4 krave, te preostaje samo jedna. — Tim, veli se u „Nar. Nov.“, tjera se narod u očajanja, u kojem nije čudo da se bune. Dalje, Nevjerojatna basna čini se da je, ali ipak je živa istina, da se porezovnikom na temelju neuredno vodjenih poreznih knjiga ekscekucija pravi za zaostatke porezne, koji ne postoje. te kojih porezovnici ne duguju. N. pr. obćina Ostrna imala je platiti za pašnjak poreza godišnjih 3000 for., a ta obćina je od 61—75. god. preko 3000 for. poreza platila, a još joj se odredilo kao dug preko 5000 for., premda je poreznu dužnost kud i kamo preplatila, jer je u razdobju od 61—75. god. imala platiti 525 for. Nadalje kaže se u „Nar. Nov.“; vojnička taksa odredjuje se i ućeruje sa 3 for., dočim pučanstvo zna, da u susjednoj Kranjskoj i Štajerskoj samo sa 1 forintom. To zna hrvatsko pučanstvo i stoga se buni. Obćine služe samo ministarstvu financija, a za druge poslove nepreostane im vremena.

Uvo su, gospodo. podatci „Narodnih Movinah“. podatci, kojih nisam ja izmislio, već je to obćeniti sud. Evo to je jedan od povoda, zašto je narod dotjeran do zdvojnosti. Pošto su ovrhovoditelji porezni, državni organi iztaknuti kano povodnici nezadovoljstva i nemira naroda, stoga zar dolazi na ovaj sabor zahtjev, da zemlja plati troškove?

Tko je bio kriv nemirom? U službenih „Nar. Nov.“ od 15. rujna imade u članku ova izjava: da je financijalna i porezna uprava postavila krunu demoralizacija, ona je i svaku dobru misao vlade Pejačevića i narodne stranke osujetila, te obćinsku i svaku upravu u Hrvatskoj gotovo nemogućom učinila.

Zato zar valjda dolazi na hrvatski sabor zahtjev, da plati zemlja posljedice ovakve financijalne uprave i gospodarstva?

Ima nadalje u članku od „Nar. Nov.“ od 4. listopada 1883. izjava, da su politički motivi bili samo zadnja iskra, koja je potisnula u zdvojnost narod i proizvela onaj plamen i one nemire. Glavnomu i pravomu uzroku — a to je osiromašenje, — pridošli su i drugi uzgredni uzroci. Javni tereti. koji su zagorskoga seljaka u najnovije vrieme pritisli, a poglavito nesmiljeno ućerivanje poreza, naćeralo je, pišu „Nar. Nov.“ ovaj siromašni, inače dobri, radini i prometni puk u pravu zdvojnost, i trebala je samo iskrica pasti, da bukne nezadovoljstvo. Nego još da spomenem jednu izjavu u službenih „Nar. Nov.“ od 22. rujna 1883., gdje se kaže u članku „Odlučna načela“, kojega pisac veli se bio je g. izvjestitelj: „Odkuda je nastao u Hrvatskoj pokret? Svi se slažemo u tom, da je uzrok u povriedah temeljnoga zakona zemlje — nagode; da je pak taj pokret elementarnom silom provalio, da je uzanj nastala i buna u seljačtvu. to se ima poglavito pripisati poreznoj upravi, kako ju je u Hrvatskoj ravnatelj David uveo. Ova uprava morat će se bezuvjetno preinačiti, da se u Hrvatskoj politička administracija u obće učini mogućom, i da se u buduće preprieče seljačke bune. Pokret ovaj nastao je od povrieda nagodbe.“

Gospodo, ako je tako, onda neka gospoda, koja su tako izjavljivala, dokažu, da tadanje njihove izjave nisu bile istinite. Ako je tako. onda ja ne razumijem, kako bi se moglo zahtievati od hrvatskoga sabora, da na to pristane, da zemlja hrvatska plati te troškove za posljedice ovako izazvanih nemira.

Zna se nadalje, gospodo, da je izvješenje dvojezičnih grbova ovdje u Zagrebu bilo pravi i neposredni povod nemiru, što su gospoda od većine, a i sam g. izvjestitelj medju njimi, toliko put izjavili i očitovali, da je grb, koga je dao David izvjesiti, nezakonit bio.

Zna se, da su tek onda, pošto se to u Zagrebu

učinilo, nastali nemiri. i da je po narodu najprije bližem. koji je baš poreznim postupkom do zdvojnosti dotjeran bio, nastala vika: gdje su te magjarske table? Narod ih je svuda vidio, nazrievao i očekivao. Ja mislim, da su te dvie činjenice uprave financijalne državne, a naročito državni ovrhovoditelji doveli su narod do skrajnosti. Narod izmučen uzkolebao se je i posrnuo u nemire, kad se je ono bezzakonje glede napisa na grbovih dogodilo.

Gospodo, ja ostavljam onim, koji su se tako izjavili, neka sada dokažu, da su bili sasvim nedužni porezni, državni ovrhovoditelji, da su bili nedužni grbovi koje je David dao izvjesiti itd. Ja pako mislim, da su one izjave u „Nar. Nov." bile istinite, ja sam ih sravnio s činjenicami i mislim, da se one ne mogu pobiti. Ako ja dakle ovako shvaćam povod onim nemirom, onda ja ne razumijem, kako su oni, koji su dali povod, a to su organi državne vlasti prekodravske, bili nagradjeni — medju inimi David —, kako oni nemaju ništa doprinositi kod toga troška, nego sama zemlja, čitavi narod, koj je baš stradao, koj je bio tako mučen kod ućerivanja poreza, te njegov porezni prinos, to jest onaj suvišak njegova poreza od god. 1880. i 1881., koj se onako grozno ućerivao, taj da ima služiti tomu, da se troškovi, koji su radi onih nemira učinjeni, pokriju? Meni se čini, da je to vrlo ne pravedno.

Nu još ću morati govoriti o tom, kako su gospoda od saborske većine shvaćala komisariat t. j. onu vlast, koja je učinila te troškove. Meni se čini sasvim ne obično i ne očekivano, da se od sabora ustavnoga zahtjeva, da odobri trošak za one čine, koje je počinila neustavna vlast, ona vlast, koju je taj isti sabor svojimi zaključci nezakonitom proglasio. — Ne razumijem, kako se može sada zahtjevati platež toga troška od sabora iz autonomnih sredstava, pošto je trošak učinjen bio vlašću absolutnom, gdje je autonomija naša bila sasvim ukinuta, gdje su sva autonomna zakonita prava bila uklonjena s puta: a sada se zahtjeva od hrvatskoga sabora, da on odobri trošak one vlasti. Ja mislim, da je u tom uključeno i to, da se odobri i bitak i postanak one komisariatne vlasti. Kako će gospoda od većine u sklad dovesti odobrenje ovoga troška sa starimi svojimi zaključci, ja toga ne znam. Ja moram reći, da toga ne pojmim, kako se jedno s drugim slaže. U kratko ću samo nešto o tečaju stvari, koliko se odnosi na komisarijat, navesti.

Poznata je izjava saborske većine od 17. kolovoza, kojom je očitovala, da su grbovi Davidovi nezakoniti, jer je ovdje hrvatski jezik državni i službeni. Nadalje je poznato, da je tom izjavom većina zahtjevala od bana, neka upotrebi sav svoj službeni položaj, da zapreči povredu zakona. U toj izjavi je većina kazala i to, da ne može podupirati vlade, koja bude činila ili dopuštala činiti ovakove povriede zakona. Zatim je sljedilo, da su od tadanjega bana gore zahtjevali, neka on opet uzpostavi one nezakonite grbove. Znamo iz izjave pismene bivšega bana, a znamo takodjer iz izjavah ustmenih ovdje u saboru učinjenih, tadanjega predstojnika g. Živkovića, da je tadanji ban (i tadanja vlada) u svakom stadiju pitanja i u zadnjoj konferenciji ministarskoj u Beču očitovao, da su ti grbovi protuzakoniti.

Poznato je nadalje, da nije tadanji ban htjeo uzpostaviti onih protuzakonitih grbova; jer se je držao one izjave narodne stranke od 17. kolovoza. jer je smatrao, da on ne može kao ustavan ban zakonitim načinom obnoviti protuzakoniti čin Davidov. Što se je dogodilo usljed toga? Tadanji ban morao je odstupiti, jer je magjarska vlada htjela provesti silom ono bezakonje po drugi put, htjela je po drugi put izvjesiti grbove nezakonite. Nastupio je komisarijat; sav naš ustav je bio obustavljen. U svojoj izjavi od 6. rujna ista saborska većina očitovala je, da je uvedenjem komisarijata u temelju svom povredjen ustav, da je u stožeru povredjen temeljni zakon valjajući za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Poslje te izjave od saborske većine, od narodne stranke, koja i danas postoji ista, došlo se je iza dulje stanke do sabora; pak u tom saboru, post tot discrimina rerum, poslje mnogih promjena u izjavah saborske većine, stvoren je zaključak u lipnju 1884. god., kojim su prihvaćeni izpravci, kako ih je na predlog odbora jedanajstorice podnio g. Svetozar Kušević; sa sva 63 glasa u odsutnosti opozicije prihvaćen je zaključak, kojega prva točka glasi:

„Sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije izjavljuje, da je imenovanjem kr. povjerenika u svrhu rukovodjenja uprave ter u obće zemaljske vlade, povriedjen u stožernom svom biću ustav kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, koji počiva na dvostranom ugovoru izmedju kraljevine Ugarske i kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, stoga se sabor ovaj svetčano ogradjuje proti tomu činu. Ujedno se sabor ogradjuje proti svakomu jednostranomu tumačenju temeljnoga zakona nagodbenoga kano dvostranoga ugovora, sklopljenoga izmedju kraljevine Ugarske s jedne strane i kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije s druge strane.

Gospoda od većine saborske tumačila su tada, što znači ovaj ovako od sabora primljeni zaključak. Tako je sam predlagatelj g. Kušević kazao, da taj zaključak u načelu sasvim prihvaća sve ono, što je u prvobitnom predlogu bilo sadržano, da on suaviter im modo sed fortiter in re sbivšu se činjenicu označuje, spram koje sabor ravnodušan biti ne može i proti kojoj na temelju ustavnoga prava mora za buduće lieka tražiti; da ovaj zaključak sadržaje podpun odziv na ovu izjavu, koju su isti g. Kušević i njegovi jednomišljenici u rujnu 1883. podizali."

Gospodo, ako je to smisao saborskoga zaključka, od 11. lipnja 1884.; ako taj zaključak sadržaje isto ono, što ste prije ne jednom kazali, najme da prosvjedujete proti povriedi temeljnoga zakona, počinjenoj uvedenjem

komisarijata; ako taj zaključak izriče ogradu proti tomu činu, onda ne znam, kako bi sada mogao sabor poslje onoga zaključka odobriti troškove za čine one vlasti, koja je od sabora kao nezakonita odsudjena; za čine vlasti, proti bitku koje se je sabor ogradio najsvečanije, kao proti najeklatantnijoj povriedi temeljnoga zakona.

Medju onimi, koji su tada podupirali ovakov zaključak, bio je i g. dr. Šram, koji je dne 12. lipnja ovako u sjednici saborskoj kazao:

„Ovim zaključkom (dotično izpravkom) ne napušta se nijedno načelo prvobitnoga predloga, u njem se usredotočuje i vrši sve ono. što i u samom predlogu, naime ograda i izjava, da je u svojoj bitnosti povriedjen temeljni zakon. Ministar predsjednik neima po zakonu ni popreko ni neposredno uticati na naše autonomne poslove; nama držati se je naših poslovnih načelah: nil de nobis sine nobis“.

Gospodo, ako onaj zaključak znači „nihil de nobis sine nobis“; ako sačinjava ogradu proti činu, kojim je obustavljen ustav, proti vlasti komisarija zato, jer je ta vlast radila i postavljena bila „sine nobis“, a radila je „de nobis“; onda ne znam. kako bi sada ta ista gospoda mogla kazati: sabor neka odobri troškove. koje je ona vlast učinila „de nobis, sine nobis“.

Ako gospoda to prihvate, onda prihvaćaju mjesto one „nihil de nobis, sine nobis“, onu drugu „omnia de nobis, sine nobis“ (Živio! na ljevici). Ja mislim, da je ova nakana sasvim jasna u ovakovu zahtjevu, koja se sada saboru postavlja. Neka gospoda izvole dokazati, da nije tomu tako: ja mislim. da jest.

Gospodin, sadanji izvjestitelj branio je onaj predlog Kuševićev u sjednici od 14. lipnja. te je. slaveći onu izjavu narodne stranke. od 6. rujna kazao: „Zadaća narodne stranke bila je, da poslove zemlje. koji su se izvješenjem nezakonita grba s puta zakonita odmakli, opet na put zakona svede. U to ime 6. rujna. pošto je kr. povjerenik došao, zaključila je narodna stranka poznatu izjavu, u kojoj dolazi, da je ustav zemlje obustavljen po zajedničkoj vladi. Dogodjaji u zemlji nisu bili takovi, da bi se mogli smatrati protivštinom proti državnoj zajednici; taj slučaj nije bio, pak zato treba prosvjedovati proti izvanrednim mjeram, koje nisu imale razloga; ja dajem prednost izpravku g. Kuševića, jer taj izpravak odsudjuje čin, krivnju, dakle i onoga, koji je čin počinio“.

Ovako je 14. lipnja 1884. sadanji gosp. izvjestitelj Miškatović govorio.

Ako one izvanredne mjere nisu imale razloga; ako nisu bile ničim opravdane, već protuzakonite i suvišne; onda ja ne znam, kako bi mogao sabor sada, uz podupiranje i zagovor istoga g. Miškatovića prihvatiti ovaj zahtjev o troškovih, što ih je učinila bez razloga i bez potrebe ona nezakonitim načinom ovdje postavljena vlast.

Ja ću još samo kao nekako uzgrednu stvar spomenuti, da je u saborskoj sjednici od 16. lipnja 1884. sa svih 63 prisutnih glasova — opozicija je bila odsutna — prihvaćen i ostali predlog g. Kuševića, u kom su ovi dalji zaključci: „Da se svestrano obdržavanje nagodbenoga zakona kao dvostrano obvezatnoga ugovora zakonskimi garancijami obezbiedi, te da se opreke, koje su se jednostranim tumačenjem nagodbe porodile, izravnaju, sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije poziva kralj. zemaljsku vladu, da izhodi saziv regnikolarnih deputacija, one pako povrede nagodbenoga zakona, koje se administrativnim putem dignuti uzmognu. da ista sporazumno sa zajedničkom vladom dokine“.

Gospodo, to je bio zaključak i poziv sabora.

Izvolite malo razviditi po našoj zemlji, koja je od povrede nagode od ono doba ukinuta administrativnim putem? Nije li još u autonomnom uredu npr. računarskom onakova karta, koja pokazuje Hrvatsku kao broj 8. u magjarorsagu? Nije li, gospodo, n. pr. kod domobranstva puno obilje raznih organa, koji su Magjari? Nije li, sve ono, što se je prošle godine tolikimi interpelacijami pitalo kr. zem. vladu glede različitih povreda nagode, ostalo bez odgovora od vlade itd.?

Što se pak tiče regnikolarnih deputacija, to evo sada ovako stvar stoji. Najprije se — tako se sada zahtieva — moraju platiti troškovi od 100.000 for.; najprije se mora onaj, uz onakovu muku sabrani, uz onakovo bezzakonje i nasilje državnih magjarskih ovrhovoditelja utjerani novac predati kao konfiscirani dio imetka toga izmučenoga naroda, da se pokriju troškovi, što ih je učinila oblast, proglašena od sabora nezakonitom oblašću, oblast, proti koje bitku i postanku se je sabor ogradio i svečano prosvedovao. Meni se pako vidi, da je ovdje sasvim jasno i očito, što bi se imalo izvesti, da se zahtjevom zaključka saborskoga zadovolji. Imala bi se povreda nagodbenoga zakona ukloniti, ono, što se je zahtjevalo popraviti, a ponajpače ukloniti onakovo utjerivanje poreza po državnih ovrhovoditeljih: ali to su sada sve same takove stvari, koje se mogu odgadjati, te nije nuždno, da se odmah izvedu; nego prije svega je potrebno, da narod plati kao prvi obrok onih 100.000 for.!

Gospodin tadanji izvjestitelj veleštovani gosp. Vaso Gjurgjević zagovarao je prvobitni predlog odborov, te je osobito naglašivao ovu okolnost, da je David postavio nezakonite grbove, pak je dalje u svom govoru kazao ovako: da se opet uzpostave ti grbovi — što je nezakonit čin — poslan je kr. komesar, jer nije htio ni mogao onoga učinili ban; imenovanje komesara bilo je proti temeljnomu zakonu zemlje, nagodi, po kojoj ima zemlja podpunu autonomiju u tri državne struke, te su i autonomni zakoni o djelokrugu zemaljske vlade i sabora povriedjeni.

Ovako je umovao tadanji izvjestitelj, a to je bilo mnienje i ostale gospode od saborske većine, samo zato, što su oni sudili, da su u predlogu g. Kuševića ova te-

meljna načela sačuvana, prihvatili su predlog g. Kuševića mjesto prvobitnoga predloga odborova.

Ja mislim poslje svega toga prihvat ovoga zahtjeva, da se plati 100.000 for., znači, odobriti komisariat, znači odobriti sve, što je predhodilo i sljedilo uvedenju toga komisariata.

Ja znam, a i svakomu je poznato, da je magjarska vlada tada shvaćala i da shvaća i danas, kako je očitovala u magjarskom saboru, — da je David izvjesio one grbove bez povrede zakona, da je to bilo po zakonu moguće, da je i uvedenje komisarijata bilo moguće po zakonu

To je magjarski sabor prihvatio i odobrio, a ovdje se je sabor protivno očitovao. Mi smo čuli sa vladine stolice kašnje, prije pol godine ili godinu dana, da magjarsko ministarstvo nije uvadjalo zakona prama Hrvatskoj, nego da je zakonito postupalo. Onda je dakako sasvim dosljedno i naravno, da sada vlada zahtjeva od sabora, da one troškove od 100.000 for. odobri. Ja mislim pako, da bi sabor tim odobrenjem sva ona bezzakonja, sve one protuzakonite čine, koje je prije odsudjivao, odobrio. Ja znam, kako kod svakoga dosadanjega slučaja, tako će i sada gospoda od većine prikazivati svoj postupak, koji će oni odabrati, kao najbolje sredstvo za polučenje cilja, kojim ide narodna stranka, to jest kao najbolje sredstvo za saniranje povreda nagodbenoga zakona i uzčuvanje zakonitoga položaja, zakonitoga prava ove zemlje. Tu neka mi bude dozvoljeno, da za ilustraciju ovakova postupka u obrani zakonitih prava zemlje navedem, što je velecienjeni g. dr. Šram o poznatoj rezoluciji zastupnika hrvatskih, koju su izdali u listopadu 1883. u Pešti, izjavio. Ne trebam spominjati, što je sadržavala ona rezolucija u Pešti u listopadu g. 1883., nego samo, što je veleštovani gosp. dr. Šram o njoj pisao u „Narodnih Novinah“ od 8. listopada 1883.; navesti ću samo malen stavak: „U neposrednom savezu sa postojećom razmiricom stoji nagodba, kakova jest: po njoj službeni jezik u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji jest izključivo hrvatski, a pošto se je proti toj ustanovi griešilo što prije što neposredno sada, treba da se sve ove povrede dokinu; to zahtieva 1. i 3. točka naše u Pešti rezolucije. Nadalje: po nagodbi zajamčuje se kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji ustavna vlada, ustavni sabor; i ovaj je dio nagode povriedjen: uslied toga treba, da se povrieda izcieli, zakonito stanje uzpostavi: to zahtieva 2. točka naše resolucije. Sad se dolazi do ovoga pitanja: ako su hrvatski zastupnici u Pešti — većina njih — držali, da će udjelotvorenje onih triju točaka pospješiti time, što su izjavili svoju sklonost, nakon reštitucije zakonitih grbova stupiti u sabor ugarski; ako su oni taj postupak smatrali za prikladno sredstvo: jesu li oni time napustili one tri točke, ili ino kakovo pravo svoje domovine? Na ovo pitanje želio bih konkretnoga odgovora“.

Eve g. dru. Šramu konkretnoga odgovora. Prvi mu je konkretan odgovor taj, da nisu restituirani oni zakoniti grbovi, kakovih je on zahtjevao i njegovi drugovi, nego se straže sveudilj onakovi grbovi, kakovi prije nisu postojali; a poznato je, da su gospoda očitovala u onoj rezoluciji, da grbovi sa hrvatskimi napisi jedini su oni, koji odgovaraju slovu i duhu nagodbe. Evo kako je onaj postupak prikladno sredstvo za saniranje nagode.

Što se tiče uzpostavljenja ustavne vlade, to vi tvrdite, da je uzpostavljena. Ovakov podlog vlade, kojim se zahtjeva, da se 100.000 for. plati za troškove, koje je učinila neustavna vlada, postavljena povredom temeljnoga zakona, ja ne znam, kako se slaže sa pojmom ustavnosti; ja tega ne pojmim.

Gospodo, samo još u kratko dozvolite mi nekoliko opazaka, da nakupim u jedno od prilike glavne točke, koje sam bio slobodan spomenuti, ne da motiviram naš predlog, — jer one rieči, koje su navedene prije predloga kao uvod njegov, za nas dosta obrazlažu naš predlog, dakle ne da obrazlažem, nego da razjasnim, spomenuti ću povode, koji su nas priveli našemu predlogu, da se ovih 100.000 forinti nema dozvoliti za troškove nemira, nego da se imade potrošiti za koristne zemlji investicije, ceste, i t. d. Komisarijat, kano nezakonita vlast odsudjena je toliko put spomenutim zaključkom ovoga sabora. Povod nemiru i dalje komisarijatu bijaše bezzakonje magjarskih ovrhovoditelja i izvješenje nezakonitih grbova. Mi smo ovdje predlagali, neka saborska komisija iztraži povode nemirom.

Taj predlog je zem. vlada odklonila i vi ste ga odklonili. Tim se dakle sabor ne treba ili ne smije baviti, ali sada sabor mora odobriti, da zemlja plati. Gospodo, je li to ustavno? Je li to odgovara najprimitivnijim pojmovom kakva samostalna rada, kakve suodluke ovoga sabora, kad se ne smije razpraviti povod trošku, ali platiti se trošak mora?

Mi smo ovdje i to predložili, neka se spisi saboru podnesu, iz kojih će se vidjeti, kako je tadanja zem. vlada, to jest vlada grofa Pejačevića u pitanju grbova branila zakonita prava naše zemlje. Ta stvar je važna, kada se radi o tom, ima li zemlja platiti 100.000 for. troška. Ali sadanja vlada se je tomu protivila, i sama većina toga nije htjela. Dakle to razviditi ne spada medju poslove ovoga sabora, a odrediti da plati, — to spada.

Kako bi ono, što je neustavan organ trošio, te o čem ovaj sabor ne može dobiti nikakovih računa, a ne može ih od one vlasti ni tražiti, jer on kano ustavan, kao zakonit sabor sa neustavnom vlasti ne može imati posla; — kako bi velim ono, što je takav neustavan organ potrošio, ovaj sabor mogao odobriti i odrediti, da zemlja plati.

Ja ne mogu pojmiti, kako, ako taj sabor odobri troškove, ne odobrava onda i postanak i čine one vlasti. Da, platiti sada, to se mora, ali je li su izcieljene povriede temeljnoga zakona, uz koje je po vaših izjavah, komisarijat nastupio, to se ne pita. Nepita se sada, da se povriede

počinjene postavljenjem i uzpostavljenjem nezakonitih grbova i t. d. izcjele, to valjda netreba sada; nego treba da zemlja, da narod plati troškove, koji su bezzakonjem i nezakonitim načinom potaknuti. Sabor je protestovao proti svemu ovomu, a sada neka sabor dozvoli troškove za sve ono, što je bivalo.

Gospodo, ja mislim, da je sasvim naravno, da onaj plati, koji je kriv, da oni, koji su odobrili uvedenje komisarijata, oni, koji su odobrili izvješenje nezakonitih grbova, oni da odrede i izplate troškove: a to je magjarski sabor, a ne hrvatski sabor, koji je proti svemu tomu prosvjedovao. Ja ne znam, kako bih to razumio. Vi ćete možebiti dokazati, da tako mora biti.

Tu se pita, tko ima platiti vojsku, Vojska je zajednička inštitucija. Doduše ako je kakva urbarialna svrha, onda onaj privatnik, koji je krivac, mora dakako nositi i štete. Ali evo g. sadanji izvjestitelj Miškatović rekao je. da je bio bez razloga uveden komisarijat, da nije bio potreban, i da je bio protuzakonit. Ako to stoji, onda ja ne znam, kako će se moći sravniti slučaj sa slučajem, kad krivac. koji je dobio eksekuciju, mora nositi i troškove. Kod ovrhe n. pr. urbarialne učinjeno je sve sudjelovanjem zakonitih vlasti, dakle zakonito, a ovdje u našem pitanju tadanja vlada hrvatska, jer nije dala, da se bezzakonje obnovi, morala je silom uklonjena biti. Isto tako je sabor, kojega većina je vladu onako postupajuću podupirala, bio silom uklonjen. A evo sada ono, što je tada učinjeno, ima sabor hrvatski odobriti i odrediti, da zemlja zato plati troškove; ja ne razumijem, kako je to moguće.

Reći će se, da je taj trošak učinjen za uzpostavljenje mira, a uzpostavljenje poremećenoga mira i uzdržavanje mira spada po zakonu u autonomne poslove zemlje, te zemlja mora platitit, što je u tu svrhu potrošeno. Liepo, vrlo liepo. Sada, kada treba platiti, sada mi imamo autonomiju za uzdržavanje mira i reda, a onda, kada je trebalo vlast vršiti, onda nismo imali autonomije, onda se je prije svega morao s puta ukloniti ban, koji nije dao, da se uzpostavi nešto nezakonita; onda je morala naša autonomija u kut; onda uzdržavati red i mir nije bio posao autonomne vlasti i sabora, nego posao magjarske vlade zajedničke. Gospodo, ja ne znam, kako ćete dokazati, da je ovo častno i koristno za naš autonomni položaj, da mi sada plaćamo, i da je posve opravdano i nuždno, da se je sve ono dogodilo.

Narod, koji je u onih nemirih sudjelovao, bio je kažnjen. Ljudi su bili na tisuće preslušani, sudjeni i odsudjeni na zatvor, a koji su učinili materijalnu štetu, i na odštetu. Narod je bio, kako ste vidjeli u izjavi službenih novina torturom državnih organa zajedničkih priveden i nagnan na zdvojnost, a k tomu su ti takodjer državni organi financijalni po nalogu ministarstva povriedili temeljno pravo naše glede jezika.

Narod ovako nagnan videći i znajući, da ban hrvatski smatra taj postupak magjarskih organa nezakonitim. da najugledniji članovi sabora n. pr. gg. Krestić i Miškatović — svetčano to pred čitavim narodom nezakonitošću očituju — narod, onom zdvojnošću natjeran i osječajućim se jačim time, da su odlučni zakoniti faktori taj nezakoniti postudak odsudjivali, činio je izgrede, koje valja žaliti. Narod je bio potican i agitatori iz vana. Znade se, da je u Bednju bila unešena agitacija antisemitička iz obližnje Magjarske. gdje je upravo u ono doba agitacija ta strašna bila, te su se ondje čini užasni dogadjali. Narod platio je kaznom dosta težkom za ono, što je skrivio. Oni, koji su sudjelovali u tih nemirih, mislim, da su pred licem pravde sasvim absolvirani.

Oni, koji su kao oblastni organi počinili bezzakonja, oni koji su, kako je rekao g. Miškatović, nepotrebno uveli iznimno stanje; oni stoje pravedni, oni nisu nikakovih kazna doživili.

Sada evo višak poreza g. 1880. i 1881. utjerana, a utjerivana onako, kako sam vam malo prije po „Narodnih Novinah“ naslikao, taj višak porezni imade se opet obratiti na to, da Hrvatska plati ono što je bezzakonjem i okrutnošću onih ljudi potaknuto, što joj je oteto svako pravo, svaki zakon ponižen i sve vlasti predane u sasvim druge ruke. Uz sve to vi od iste saborske stranke naći ćete nekakav račun, nekakvu riešitbu te zagonetke.

Ja moram reći iskreno, da ako to riešite, ako nadjete, da se s vašimi zaključci slaže, da vi sada odobrite taj trošak, da odobrite, da zemlja plati ovih 100.000 fr., a valjda ćete i više, onda ja mislim, da je sve moguće, onda nije ništa nemoguće. Onda neka gospoda opet, kada nadodju posljedice, dokazuju — ali će biti prekasno — da je njihov postupak, koji sada odobravaju, bio najprikladniji k tomu. da Hrvatska dodje do reda, da dodje do štovanja zakona, do očuvanja najpotrebitijih uvjeta svomu obstanku.

G. sadanji izvjestitelj — neka mi oprosti, da spominjem ovdje naš razgovor, — kazao mi je jedanput pred drugimi, da Magjarom nije nikakov zakon svet; to je on kazao, kad se je vratio sa regnikolarnoga posla glede Rieke. Ja to spominjem zato, jer držim, da je ta izjava njegova onda bila istinita, a da je i sada. Gospodo, nedavno čitali smo izjavu jednoga uglednoga političara magjarskoga, koji je kazao, da kada se radi o interesih magjarskoga plemena, ne poznaje nikakovih obzira na pravednost, na pravo i zakon

Čini tomu odgovaraju; a medju te čine, ja bar po momu shvaćanju brojim zatjev, da Hrvatska plati troškove za one nemire. Ja sam rado znati razloge koji mogu taj zahtjev opravdati, i biti ću sretan i zadovoljan, ako budem osvjedočen, da to sve nije temeljito, što sam kazao, da je čisto, jasno i opravdano i na zakonu osnovano, da Hrvatska plati.

(Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima gosp. zast. Folnegović, da obrazloži svoj protupredlog.

Fran Folnegović: Gospodo! Malo prije imao sam čast govoriti ovdje i iztaknuo sam stvari na temelju službenih akta, na temelju dokumenata u vladinih rukuh nalazećih se, te sam iznio predlog baziran na temelju tih dokumenata i taj je predlog pao. A tko se je protivio tomu predlogu? Onaj isti organ, koji je te službene dokumente meni u ruke dao — vlada; protivila se je jer je g. izvjestitelj rekao, da to nije vladin, nego moj položaj i da vi ne znate, je li pravo govorio ili ne i da stvar nije dosta motivirana.

Danas ovaj čas opet dolazi se sa vladine stolice sa zahtjevom, da dademo 100.000 forintih u svrhu, koja je bar do danas posve nova. Od nas se zahtjeva, 100000 for., a nismo čuli niti slovca od izvjestitelja niti od vlade, koja bi motivirala taj zahtjev. Ja sam osvjedočen, da ćete vi za to glasovati, jer je za vas dosta motivirano, ako netko ne motivira.

Naravna stvar, da je meni lahki posao ovdje kao predlagatelju govoriti ne samo u prvoj besjedi, jer ja bi se morao s moje strane ograničiti na pitanja. S druge strane bi se moralo najprije govoriti i motivirati predlog, koji je izazvao protupredlog, a onda tekar imao bi obrazložiti izpravnost svoga predloga. Gospodo! Kolika je ratna kontribucija, na koju nas danas sile, o tom se ne zna ništa. To ne zna niti vlada (Glas: Imade, ali neće da kaže.) ja opetujem, da ne zna. A znate, zašto to tvrdim? Jer znam, da ti troškovi još dilj teku. Možete vidjeti straže, koje nieme grbove čuvaju; u vojničkoj Krajini možete vidjeti još danas u paradi vojsku, koju mi još danas plaćamo. Zašto mi to plaćamo, to se ne obrazlaže, nego se samo kaže: Zahl Krawat 100000 for. Nije se takodjer reklo, kako se je došlo do tih troškova. Bilo bi zanimivo znati, zašto se ta svota nije do danas tražila, jer kako znate, dvie godine su minule od onih nereda, ako; nisu neredi posve ugušeni, zašto se nečeka, da bude sve izplaćeno, dok bude — mir podpun i dok se bude ciela svota likvidirala; zašto se dolazi danas tim zahtjevom, a zašto se nije lanjske godine ništa uvrstilo u proračun?

Jedno mi je samo jasno, simpton karakterističan u oči sastanka regnikolarnih deputacija. Vlada jako dobro znade, što ona tim činom hoće, ona hoće probati do skrajnosti svoju većinu (Nemir na desnici.) . . . Nu ona je u tom pogledu jako naivna i ako dvoji o tom, ja imam dovoljno razloga vjerovati, da se na toj većini dadu i drva ciepati. (Živio! na ljevici.)

Gospodo! Predgovornik, prijatelj moj dr. Marković dokazao je historičkimi dedukcijami, — ja bi morao od rieči do rieči njegove rieči opetovati — na izpravnost ovakvoga zahtjeva, dokazao je, da narod nije kriv za ono, što se danas od njega pita; dokazao je, da treba krivca drugoga tražiti. To je dokazao dovoljno svojimi govori i citati iz službenih glasila, izjavami ljudi vladinih i vladi blizu stojećih. Ja bi sve ovo morao opetovati, da obrazložim prvi dio svoga predloga, u kojem se podpuno slažem s njim i zato ne trošim niti jedne rieči, nego želim obrazložiti drugi dio moga predloga i svojih drugova.

Mi pitamo, da se 100000 for. izda za obskrbu i podpomoć biednim seljačkim obiteljim, koje su nastradale kod zadnjega ustanka. Ja ću biti u tom pogledu kratak, jer držim, da ako tko srca ima i smisla za nevolju i ako je tko čist o uzroku te nevolje, tomu duge besjede ne treba, a tko ne ima srca za biedu sirotinje, i neće da bude čist za uzroke nevolje, za njega je suvišno trošiti svaku rieč.

Gospodo! Svi znamo, što je seljaka nagnalo u očajnu ovu borbu. Mogao bi vam uz ono, što je spomenuo dr. Marković, citirati rieči visokoga državnika, koji je onda meni kazao, da ne pojmi, gdje je narod smogao toliko strpljivosti, da podnaša odnošaje. Ako je istina, kao što je poznato i samoj kruni, da se je porez na takov način utjerivao, da se je perina izpod matere odniela, koja je u krevetu ležala i tek diete rodila; ako je istina, da se je seljaku otimala zadnja koza, koju si je kupio, da doji diete, kojemu je mater umrla; ako je to istina, a takvih slučajeva ima na tisuće, zar narod nebi pokazao, da je izgubio svaku životnu snagu, svaki inštinkt čovječanskoga ponosa, kad se nebi opro na jedini način, koji mu preostaje ovakvim užasnim odnošajem? On je tražio pomoć u obćinskoj oblasti. Je li mu pomogla i pomoći mogla? Tražio je pomoć u podžupaniji, koja je vidjela, što on trpi, tražio je pomoć u saboru, pak je vidio, da ovaj svaki čin magjarske vlade, kojim se narod globi i svako bezzakonje, koje se kod nas uvadja mirno — kao što ćete i danas učiniti — prima, dapače sankcijom odobrava.

Kad ga je dakle iznevjerila obćina, podžupanija, vlada i vlastiti njegov narodni zastupnik, a on ne ima ništa, upravo ništa; kad mu se od jedinoga mu djeteta, što ga imade, zadnja kaplja mlieka grabi, zar nije naravno, da grabi za kukom i motikom, te zdvojan kaže: Bolje umrieti nego umirati. (Živio! na ljevici.) Vlada je pako dobro informirana o uzrocih o postanku izgreda, sve je moguće pokušala i nastojala, ne bi li mogla komu od opozicije ili kojoj stranci zapisati krivnju ove nesreće, sve moguće podatke je sabirala, a ima slučaja, gdje je samo jednomu kaputašu 470 pitanja iztražni sudac stavio u namjeri, da uhvati koga od stranke prava. Nije htjela tražiti začetnika bune, gdje mu je mjesto, u saborskoj većini, koja je svoj narod izdala neštovanjem prava i ignoriranjem idealnih pitanja dovela do zdvojnosti i nevolje . . . . .

(Burni: Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Ja molim gosp. zastupnika, da iz ove sabornice ne širi po zemlji duh nemira, duh protivnosti, koji bi mogao istomu narodu najveću štetu donieti.

(Tako je! na desnici.)

Fran Folnegović: Ja vas uvjeravam, da narod hrvatski nije nikada ni jedne rieči . . . .

Predsjednik: Ja neću dopustiti takve rieči: ako ne ćete prestati, ja ću ona sredstva upotriebiti, koja mi zakon pruža.

Fran Folnegović: Ja sam uvjeren, da poznam dobro duh ovoga naroda, te znam jako dobro, da ovomu narodu nijednom rieči, nijednom besjedom strpljivosti njegovoj kraj se ne može učiniti, nego samo takvimi čini, kojimi se ogrešuje saborska većina.

Gospodo! Kad sam kazao i razložio, da je taj siromašni i biedni puk uslied toga, jer je tražio spas u svojoj smrti, da je posegao za kukom i motikom, da je stotine ljudi nastradalo, da su nedužni većinom ljudi nastradali, onda ćete pojmiti opravdanost zahtjeva, da se ovim biednikom buniteljem, koje su upravo užasni družtveni odnošaji prisilili utisnuti kuku i motiku, obezbiedi eksistencija, jer smo im hranitelje oteli i na muke metnuli.

Ja ću čuti po svoj prilici iza sebe razloge, kojimi je opravdan zahtjev. Kod nas ide sve naopako. Mjesto da se motivira predlog vlade ili odbora, moram najprije motivirati svoj predlog. Nu imati ću prilike kazati drugi put, što imam proti predlogu većine. (Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Posilović.

Dr. **Miho Posilović**: Visoki sabore! Ja se nisam doduše nadao, da ću još danas morati uzeti rieč, nu obrazložit ću predlog naše stranke s moga gledišta, naime obrazložit ću, kako je vlada magjarska krivo postupala, obrazložit ću, da je ona i nemirom u našoj zemlji kriva, naime zajednička vlada magjarska i da nismo mi krivi, kao što je izvolio g. predstojnik kazati, nego da je ova zemlja jedino nepravednimi zakoni i mjerami magjarske vlade dotjerana do zdvojnosti.

Ovdje se moram prije svega sjetiti jedne rieči bivšega kr. povjerenika generala topničtva Ramberga. On je predavajući upravu banu rekao, da je ova zemlja mirna, da joj ne treba ništa drugoga, nego pravednosti. Žalibože nisam se mogao do sada uvjeriti, da si je Nj. preuzvišenost dobro ove rieči zapamtila. Ne vjerujem niti to, da je zajednička magjarska vlada ili ministar-predsjednik ikada mislio na te rieči, kada je poduzimao mjere proti Hrvatskoj.

Ja ću prije svega dokazati jasno, da je magjarska vlada kriva nemirom, koji su se u našoj zemlji dogodili izvješenjem nezakonitih grbova. Dokazati ću zatim, da je ista magjarska vlada kriva, što se je morala tolika vojna sila upotrebiti, jer je ista magjarska vlada zahtievala zadovoljštinu, da se grbovi — o tom ne ima dvojbe — nezakoniti izvjese.

Gospodo moja! Ja ću shvatiti pokret, kako su ga shvaćali članovi većine u ono odlučujuće doba, te samo moram žaliti, što danas sasvim drugčije misle, nu tomu se ne moramo čuditi, jer je to stara navada, kada dodje do nezgode, onda se osokole i drže se, da bi čovjek mislio, da niti stranka prava ne može odlučnije postupati. Oni su odlučni, dok narod in flagranti misli, što se je dogodilo, a kad misle, da se je već zaboravilo i kad misle, da je najvažniji posao izbor obavljen, onda drugčije misle, tada na sve pristanu i tada popuste Magjarom do skrajnosti.

Ja ću dakle onako misliti, kako su mislili g. 1883. svi članovi ovoga sabora i držim, da bi bilo pametnije, da sve stranke jednako misle o ustavu naše zemlje, da budu sve stranke složne prema Magjarom. Čitajte, kako su Magjari složni proti nam. Niste nikada čuli slučaja o preporu prema Hrvatskoj, da nisu bili složni, samo su se natjecali, kako će svoje stanovište iztaknuti, kako će oni što oštrije pokazati svoje stanovište i svoje nazore naprama Hrvatskoj. Njihova skrajnja lievica ide do skrajnosti, upotriebljuje izraze, za koje bi mi za sigurno, da smo ih upotriebili, bili opomenuti. Magjari dakle za sebe jednostrano rade, ali su patriote.

Za naše se sinove žalibože ne može to kazati, nego su se mnienja o ovako važnih pitanjih razilazila. Dogodilo se je za pol drugu godinu, da ljudi sada drugčije misle, nego što su mislili prije dvie godine.

Ja se, kako rekoh, sa shvaćanjem tadanjega pokreta slažem i indignirana duša hrvatskoga naroda pokrenula se je istina u glavnom gradu Zagrebu. Ovdje je početak pokreta i od izvješenja odnosno skidanja nezakonitih grbova veliki je nemir nastao. Glasovi su kazali, da je pokret u Zagrebu dao povod buni u Zagorju. Narod, koji je takodjer u zdvojnosti bio, jedva je to i dočekao, pak čuvši o magjarskih tablicah i mjerah, počinio je čine, koji su imali značaj pobune.

Ovdje je dakle pitanje, je li je imala ugarska vlada pravo, kad je izvjesila grbove s magjarskim napisom. Svaki jurista, koji znade taj zakon tumačiti, mora to pitanje tako riešiti, da bez dvojbe nije magjarska vlada, kada je dala izvjesiti grbove, imala pravo. Nije magjarska vlada kao naša, da bi htjela popustiti kada ona pravo imade.

U nagodbi se kaže, da se izvjese na zajedničkih oblastih zajednički grbovi. O napisu ne ima niti spomena. U obće po načelih heraldike grbovi ili države, ili naroda ili obitelji ne moraju imati napisa, dakle govore grbovi za sebe, te ne trebaju napisa. Oni napisi napose, koji su bili na poreznom uredu i na kr. ravnateljstvu financija nisu spadali na grbove, pak i same rieči pokazuju, da označuju ured, a ne grb, drugčije bi moralo biti napisano: ne kralj. porezni ured, nego kralj. državni hrvatsko-ugarski grb.

O tom ne ima dvojbe, da Magjari, kad su dopustili, da u našoj zemlji ima vladati hrvatski jezik kao što pokazuje §. 56. (čita):

„U svem kolikom obsegu kraljevine Hrvatske i Sla-

vonije službeni je jezik hrvatski, toli u zakonodavstvu, koli u sudstvu i upravi“.

Kad se moraju porezni i zajednički uredi služiti jezikom hrvatskim, onda je svakomu jasno, dapače i jednomu djetetu, da onda i ovi napisi, kojimi se označuje, što je i kakav je ured, mora biti u hrvatskom jeziku. Jasno je dakle, da je magjarska vlada onda narod brutalnim načinom izazvala proti zakonu, te bi ona za sve posliedice toga čina imala odgovarati.

Nu što je onda? Magjarska je vlada tražila zadovoljštinu, kako je već „Pester Lloyd“ naglasio u prvom članku: nije tražila moralnu zadovoljštinu, koju bi mogla naša vlada ili vieće glavnoga grada dati. Bahati Magjar nije tražio zadovoljštinu moralnu, nego fizičnu zadovoljštinu, brutalnu zadovoljštinu. Kad je htio ovakovu zadovoljštinu, morao bi se taj trošak iz zajedničkih financijah namiriti.

Ne ima o tom dvojbe, da kad nebi bila ugarska vlada zahtievala zadovoljštinu za one grbove, za koje je ona faktumom dokazala, da su nezakoniti, da budu opet izvješeni uz pripomoć vojske i sile, onda ove nebi trebalo niti jednu četvrtinu, niti jednu desetinu, da bi se valovi bili slegli u gradu Zagrebu, čim bi se pokazalo, da se ugarska vlada drži zakona, da znade štovati pravednost, da znade štovati povriedjeno narodno čuvstvo; odmah bi se svuda pobune slegle, jer kao što sam prije iztaknuo u Zagrebu se je stvar pokrenula, od kud bi se čim laglje razširila po cieloj domovini. Vlada ugarska je mislila, da je tim, što je dala grbove, za koje sam dokazao, da su bili nezakoniti, silom izvjesiti, naime s magjarskim nadpisom, dobila zadovoljštinu državne ideje magjarske. Ja držim, da se vara i većina ove kuće, ako bude svojim glasovanjem podupirala ovakve nazore.

Što je država? Država je najsavršeniji ustroj ljudskoga družtva. Država mora imati stalne zakone; država mora štovati neka načela; država mora prije svega počivati na pravdi i pravici, te u politici držati se kao što je bilo i prije, tako i dandanas one: justitia regnorum fundamentum. Zar to znači dati zadovoljštinu državi, kad se silom oružja, kojega svjetlost i čistoća mora biti neoskvrnuta, kad se uzpostavlja ono, što je nezakonito? To nije zadovoljština, to nije drugo, nego zadovoljenje bahatosti, nipošto moralna zadovoljština . . . (Nemir.)

Predsjednik: Ja moram g. zastupnika na red pozvati, jer je opetovano rabio ne parlamentarne izraze. (Prigovaranje na ljevici. — Glasovi: Koji su to?)

Dr. **Miho Posilović**: Ja molim g. predsjednika, da bar slobodu govora imam.

Predsjednik: Ja priznajem, da g. govornik imade slobodu govora, nu on ne smije nikoga vriedjati i mora se držati slobode govora, koja se izražava parlamentarno, a ne neparlamentarno.

Dr. **Miho Posilović** (nastavlja): Ja doduše ne znam, koji je moj izraz bio neparlamentaran, te ću nastaviti svoja promatranja dalje.

Ja sam govorio o moralnoj i pravoj zadovoljštini i ja držim, da je to tema, koja bi morala biti svakomu sveta, te da nisam u tom parlamentarnost povriedio.

Ja dakle kažem, da za čovjeka, koji stoji na temelju uzvišenih načela sadanjega vieka, za čovjeka državnika prava zadovoljština može biti samo u činih, koji se slažu sa temeljnim zakonom države. Zadovoljština drugčija nije moralna, nije zadovoljština pravu odgovarajuća.

Ja sam ovim dokazao, da i u ovom drugom činu, koji je baš iziskivao veću silu u našoj domovini, takodjer leži povreda zakona.

O glavnoj povredi, koja je kašnje nastupila, govorio je moj vriedni drug g. dr. Marković, te neću duljiti o postavljenju kr. povjerenika, samo moram i to kazati, da kako mi imamo zakon o ustrojstvu autonomne vlade, da ovo izaslanje kr. povjerenika nije bilo zakonito, te da bi ugarski ministar-predsjednik, koji ga je izaslao, imao preuzeti odgovornost za ovo izaslanje.

Iz ovih je razloga jasno, da naša zemlja nije prouzročila trošak ovaj, da naša zemlja ne može biti držana, da ovaj trošak nosi.

Ja ću preći sada na razmatranje ovoga pitanja s političke strane, te ja ovdje pitam ponajprije, koliki je taj trošak? Kad je računovodstvo računalo, ja držim, da je gotov račun, a svakako bi bila dužnost vlade da kaže, koliki će biti trošak ciele asistencije? Nadalje bi se moralo znati, što je hrvatska vlada učinila, da li je remonstrirala proti tomu, da li je kakve dogovore imala budi sa Austro-Ugarskom ili sa ugarskom vladom, jer kod vlade, kao što je naša autonomna, koja imade glede državnih stvarih odlučivati, nebi se smjelo tako postupati, da se jednostavno računa paušal, nego bi morala na taj račun kazati svoje mnienje i svoje stanovište očitovati.

Ja vidim ovdje, da se ti troškovi označuju kao troškovi vojničke asistencije. To bi bilo stanovište, kao da su to bile pobune u nekih mjestih, koje nisu u nikakvom savezu. Takva se asistencija traži kod urbarialnih prepora, koje se porode uzrujanošću občina, tako da se je bojati, da bi se mir porušio.

Ja pitam s političkoga gledišta: što je u Hrvatskoj g. 1883. bilo? Da li se ono mora nazvati pobunom, da li je ono bio nemir u pojedinih mjestih ili je to bio nemir u cieloj zemlji ili je to bila neka pobuna? Vlada bi morala u tom pogledu svoje stanovište kazati. Nadalje pitam, za koje je prediele izračunana ova svota od 100.000 for., je li to samo za provincijal ili takodjer za Krajinu?

Gospodo! Ovo formalno mora stojati, jer ako se tu računa asistencija za utjelovljenu vojničku Krajinu, to se iz tih 100.000 for. nikako nebi mogla podmiriti. Ja držim, da ovaj formalni prigovor, kad za druge važnije ne marite, niti većina niti vlada oboriti neće.

Uzela se ova stvar s kojega mu drago gledišta, ja

držim, da vojska austro-ugarska imade rat voditi i mir uzpostaviti, te na koliko mi uzdržavamo zajedničku vojsku, moramo doprinositi po istoj tangenti, a zato doprinašamo i više, nego moramo.

Pitam ja n. pr. kada je bila buna u Boki, je li onaj trošak platila Dalmacija, je li tko na to i pomislio? Nije nikomu palo na pamet što takvoga zahtjevati, a eto ovdje, gdje je narod stradao, gdje je zaista ostalo udovica i sirotčadi, gdje je krv prolivena za tudju objest . . .

Predsjednik: Ja opominjem g. govornika, da ne upotrebljuje takve izraze.

Dr. **Miho Posilović**: Zar je to prosti izraz? Ja ne znam drugi izraz za objest.

Predsjednik: Pripišite si onda sami posliedice, koje će sliediti. (Prigovaranje na ljevici.)

Dr. **Miho Posilović** (nastavlja): Gospodo! To ne znači sada drugo, nego narod, koji je zbilja mnogo pretrpio, gdje imade zbilja žrtava na stotine i stotine, gdje je svaki krivac, koji je bio krivac, pred zakonom odgovarao, da taj narod, koji je tako izmučen, maltretiran, da se ovim načinom, naime traženjem tih troškova asistencije upravo provocira, jer ako je ta stvar tako pravedna i čista, ja nebi rekao, da bi računarski ured tako sporo radio, da nebi do sada troškove proračunao. Dakle ti troškovi su morali biti poznati, pak ako je stvar pravedna i ako ju ima vlada odvažnosti kao pravednu zastupati, zašto nije naša vlada već god. 1884. to iznicla. Onda ste drugčije govorili; onda se je govorilo o regnikolarnih deputacijah, koje se još nisu sastale; onda se je govorilo o povredi nagode, o paritetu i drugih liepih stvarih, a sad se dolazi s ovim, da se traže troškovi za onu ranu, koja je onda zadana narodu našemu.

Gospodo! Ja se sjećam, da sam čuo, kad sam bio još djak pokojnoga Perkovca, kako je prispodobio narod naš Isusu na križu razapetomu, kojemu mjesto napitka pružaju žuć, to je može biti onda bila figura, danas bi morali to kazati, da je istina. Narodu, koji je izkrvavljen onim načinom bez pravoga razloga, narodu tomu nudja se žuć, da on mora troškove takodjer nositi za tu asistenciju.

Kao što sam spomenuo, pravo moje i na uvjerenju osnovano stanovište je to, da bi se ovaj trošak vojske morao iz zajedničkih sredstava namiriti. Nu ako bi se zajednička vlada branila i od sebe odvaljivala taj trošak, onda bi se morao u najgorem slučaju namiriti iz budgeta hrvatsko-ugarskoga, jer kao što sam dokazao, ugarska vlada bila je kriva, da su nemiri izvedeni.

Vi ćete može biti kazati, da je bio kriv grof Pejačević, da je on što ne zakonita zahtievao. Nemojte to misliti, on je bio odviše krotak. Ili da je kriv Živković? Nije, niti je vlada učinila što ne pravilna proti Magjarom, niti cieli narod. Dakle odkud, da ovi troškovi za nemire, koje je provocirala ugarska zajednička vlada, spadnu na ovu zemlju?

Pitam ja nadalje, tko je zvao asistenciju? Je li naš ban Pejačević ili kašnji ban preuzv. g. grof Khuen-Hedervary? U čije su ime zvali asistenciju? Naručio ju je ugarski ministar-predsjednik, koji se je naturio kao poslovodja bez naloga, proti volji zemlje. Ja znam, što se sbiva po gradjanskom zakonu s onim, ako se tko proti volji koga umieša. Mora nositi sve troškove, a ne može naturiti onomu troškove, u čije se je poslove umiešao. To bi moralo i ovdje biti.

Bilo, da je on ili pod njegovimi naputci stojeći kr. povjerenik tražio asistenciju, mora se uzeti, da nisu tražili od zakonita organa naše zemlje, nego od organa, koga je zajednička vlada postavila; dakle bi morala takodjer za taj trošak, koji je odtuda nastao, zajednička vlada odgovarati, odnosno morao bi se iz zajedničkoga budgeta namiriti.

Ja se neću upuštati u to, da li je trebalo toliko sile baciti u zemlju, jer su to pitanja vojnička, premda u politička razmatranja donekle spadaju, je li se dade pobuna izmiriti manjom ili većom silom, nu pošto je namjera kr. povjerenika bila uperena samo na uzpostavu grbova i ugušenje nemira, to je s toga gledišta težko prigovoriti, da bi se kazalo, da je proti Hrvatskoj ili da je onda upotrebljena veća sila militarska, nego što bi trebalo, premda se je i ovaj prigovor s neke strane čuo.

S ovih jednostavnih razloga došao sam, gospodo, do zaključka, da ovaj teret na Hrvatsku spasti ne može i ja držim, da je to anahronizam — žao mi je, da g. Šrama ne ima, koji o tom anahronizmu znade razpravljati — da ovakvi troškovi dolaze na naš budget prije, nego li je riešeno pitanje, tko je povriedio ustav i nagodbu, da li mi ili Magjari.

Ja apeliram, gospodo od većine, na vas. Ako hoćete biti dosliedni i pokazati istu muževnu odvažnost, koju pokazuju Magjari, da ili bar odgodite dotle, dok se stvar u regnikolarnih deputacijah ne rieši, tko ima pravo, tko ima krivo. Nadalje bi se morala stvar odgoditi tako dugo, dok vlada ne pokaže, koliki je račun — veli se, da iznaša preko 400.000 for. — dok vlada ne navede razjašnjenja, da li je ona u dogovor stupila s ugarskom vladom i sa zajedničkom Austro-Ugarskom. Ja mislim, da se ova stvar odgodi, dok se to ne rieši. Inače ćete si sami stvoriti prejudicium i vi ćete onda ići sa svezanimi rukami u regnikolarnu deputaciju. Ako vi to votirate, ne treba niti govoriti, jer mi znamo, što će izaći od te regnikolarne deputacije.

Ja držim, da su i pravni i politički prigovori, koje sam naveo proti votiranju ove svote, tako važni, da mogu sa savješću izjaviti, da pristajem uz predlog profesora Markovića. (Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Današnju sjednicu zaključujem, a sliedeću uričem za sutra u 10 sati. Na dnevnom je redu nastavak današnje razprave.

(Konac sjednice u 2 sata i 10 časova.)

Petdeset i prva saborska sjednica,

obdržavana 12. svibnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Nastavak specialne debate o naknadnom proračunu za god. 1885.

Predsjednik (zvoni): Sjednica počima: molim g. bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Bilježnik **Stjepan Barlović** (čita):

Zapisnik

50. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 11. svibnja 1885. u 10 sati u jutro u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem saborskoga predsjednika Mirka Hrvata u prisutnosti 85 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni: preuzvišeni g. ban Dragutin grof Khuen-Hedervary, zatim odjelni predstojnik g. Dane Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein i savjetnik bogoštovno-nastavnoga odjela g. Janko Jurković.

Zapisnik posliednje sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjedničtvo daje sliedeću izjavu:

Običaj prekidati pojedine govornike i time nepotrebno saborske razprave zavlačiti, tako je u ovom vis. saboru naročito u posljednje vrieme zavladao, da je nesnosan postao, s toga držim za dužnost moliti sve članove ovoga vis. sabora, da bi se u buduće čuvali svakoga prekidanja govornika.

Pošto podnesaka nema, prešlo se je na dnevni red i to izvješće proračunskoga odbora ob osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci g. 1885. ne dosižu.

Nakon pročitanja gornjega izvješća i osnove zakona, započe glavna razprava, po dovršenoj glavnoj razpravi prešlo se je na glasovanje, te predsjednik pita: prima li vis. sabor osnovu zakona o pokriću izvanrednih potrebština kraljevine Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1885. ne dosižu, za podlogu specijalne debate.

Sabor većinom prima.

Prešlo se na specijalnu debatu.

Zakon

od . . . .

o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1885. ne dosižu.

Naslov je primljen.

§. 1.

Ovlašćuje se zem. vlada, da za izvanredne potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, koje u proračunu za g. 1885. nemaju pokrića; smije izdati više naznačene svote.

A. Na poglavje III.

Odjel za unutarnje poslove.

Naslov. 5. Zemaljski arkiv.

1. Za izpitanje županijskih i gradskih arkiva i za prikupljanje arkivalia zemalj. arkivu — 2.000 for,

Naslov 8. Zdravstvo.

2. Za liečenje trohomatoznih bolestnika — 30.000 „

Do naslova 11. Cesto- i vodogradjevine primljeno sve, a k ovomu naslovu podnosi narodni zastupnik Folnegović i drug. sliedeći predlog:

Na naslov 11. cesto- i vodogradjevine predlažem, da se pridoda sliedeća 7. točka: za čišćenje bujice kod Senja 10.000 for.

Nakon razprave prešlo se na glasovanje, ter predsjednik pita: prima li vis. sabor predlog narod. zast. Folnegovića i drugova.

Sabor većinom ne prima, već je primljeno po predlogu odbora ter glasi:

Naslov 11. Cesto- i vodogradjevine.

3. Za podpuno izgradjenje ceste Cazma-Graberje u podžupaniji križkoj preko onih u proračunu za god. 1885. (Naslov 11. stav. 106.) uvrštenih 5.000 for.
Preostatak potrebe 5.000 „
4. Za savsku obalu utvrde kod Galdova, Stenjevca i Strmca 20.000 „
5. Pripomoć za radnje oko savskih prodora kod Prcloščice 5.000 „
6. Prinos za nadopunjenje predradnja oko projekta za osušenje lonjskoga polja 6.000 „

Naslov 12. Prinos narodno-gospodarskim svrham.

7. Za gradjenje ratarnice u Požegi 20.000 „

Naslov 12. je primljen.

Naslov 14. Razne potrebe i nepredvidljivi troškovi.

8. Troškovi vojničkih assistencija g. 1883. povodom nemira 100.000 for.

K ovomu naslovu podnosi narodni zastupnik dr. Fr. Marković i drug. sliedeći predlog:

K §. 1. osnove zakona o pokriću izvanrednih potrebština samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1885. ne dosižu, k stavci 8. na poglavje III. odjel za unutarnje poslove naslov 14.

S razloga, što su nemiri, koji su se dogodili u kolovozu i rujnu godine 1883. u njekih predielih zemlje, bili izazvani nezakonitom odredbom zajedničke vlade, da se na sgradah financijalnih oblasti izvjese grbovi s magjarskimi nadpisi;

s razloga da provede protuzakonitu svoju odredbu, obustavila povredom temeljnih zakona zemaljski ustav i izaslala vlastitoga povjerenika, podredjena neposredno ugarskomu ministru predsjedniku. kojemu bijaše povjerena uprava zemlje:

s razloga što se obzirom na to sabor ne drži ni ovlašćenim ni obvezanim dozvoliti naknadu troškova prouzročenih posredovanjem vojničke sile; podpisani predlažu;

„neka sabor ne dozvoli troškova vojničke assistencije povodom nemira god. 1883. sa svotom od 100.000 for. a. vr. već odnosni predlog povrati financijalnomu odboru s pozivom, da glede upotriebljenja te svote učini novi predlog, kako bi se razpoloživa svota obratila na koristne investicije zemlje.

Narodni zastupnik g. F. Folnegović i drug. podnosi sliedeći predlog:

Na §. 1. slovo a. br. 8.

Podpisani stavljaju sliedeći protupredlog:

Selskim našim obiteljim, koje su stradale kroz smutnju 1883. god. 100.000 for.

U ¼ na 3 sata poslje podne zaključi predsjednik današnju sjednicu, ter ureče buduću za sutra 12. svibnja 1885. u 10 sati prije podne sa nastavkom specialne debate ob osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije. za kojih namirenje redoviti dohodci g. 1885. ne dosižu.

Mirko Hrvat v. r.
predsjednik.

Stjepan Barlović,
sab. bilježnik.

Predsjednik: Visoki sabore! Ima li kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

Primjetbe neima, zapisnik se verificira.

Prelazi se na dnevni red.

Rieč ima zast. dr. Kršnjavi.

Dr. **Izidor Kršnjavi**: Visoki sabore! Gosp. zastupnik senjski kazao je jučer, da je vis. vlada podniela ovaj predlog glede naplaćenja 100.000 for. u ime vojničke assistencije kod bune zato pred ovaj sabor. da izkuša, kako će daleko poći ova većina i hoće li na sebi dati drva ciepati. Punim pravom mogo je zastupnik senjski svoj govor smatrati kao probu, u koliko će od govornika manjine, dati ova većina na sebi drva ciepati, jer objeda. koju je g. zast. senjski izrekao proti ovoj većini. da je ona naime kriva propadanju naroda i onoj buni jest jedna od najtežih objeda na svietu, koje ja ni proti najžešćem protivniku izustiti nebih mogao. tim manje, ako nebih bio podpuno uvjeren o tom, da je u istinu takva tvrdnja posve istinita. Ja u ovoj debati nebih bio govorio zato već, što u ono vrieme, kad se je onaj žalostni dogodjaj dogodio nisam bio na političkom polju, ali pošto zastupam kraj, koji nije bio u buni, a sada ipak mora djelomično takodjer trpiti pod posliedicami toga, moram opravdati svoj votum. koji ću zato dati, da se u istinu plati od naše strane tih 100.000 for. Velevriedni zastupnik senjski iztraživao je uzroke te bune, i slagao se sa svim sa zastupnikom križevačkim u tom, da je glavni razlog buni bilo siromaštvo naroda, grbovi s napisom da su samo bili povod, a pauperizam, koji je zavladao, da je dotjerao narod do skrajne sdvojnosti, da se je latio kuke i motike i počeo se buniti. G. zastupnik senjski je odmah iza toga iztraživao i uzroke o tom pauperizmu pak ih je naravno vrlo brzo našao u ovoj većini ovdje.

Ja vjerujem u iskrenost osjećaja i riečih gospode zastupnika, jednoga i drugoga, koji su preda mnom govorili, ali ja mislim gospodo, da ovaj put puste s vida svoje osjećaje pak da sa mnom sasma objektivno razmotre prave uzroke siromaštva našega naroda, jer se i ja slažem, da je sgoljno siromaštvo, sgoljni pauperizam mogao dotjerati narod do zdvojnoga koraka nemira i bune.

Gospodo! Naš narod nije sam u jednoj velikoj krizi, naš narod ne trpi sam pod vanjskim odnošajima, koji su sve agrikulturne države bacili u ozbiljni i težki položaj; naš narod, kao i svaki agrikulturni narod trpi pod eksistencijom amerikanske konkurencije, trpi pod politikom carine, koja je zavladala, i pod sistemi, na koji mi nismo

imali upliva i on nije sam jer i veliki njemački narod trpi pod istimi odnošaji. Ali je jedna okolnost, koju mi teže nosimo nego itko drugi, a to je, da mi onaj prelaz, koji je nuždan u ovih odnošajih, naime prelaz iz agrikulturne države u industrijelnu naći ne možemo. A zašto? Ako hoće koji narod da danas svoje agrikulturne produkte unovči koristonosno, onda taj narod mora imati i kapitala na razpolaganje toliko, da će moći agrikulturnu industriju uvesti, i produkte svoje pretvarati u produkte industrije i tim više zaslužiti, a tako se i od biede spasiti. Kod nas fali kapitala i jeftin kredit. (Gjuro Kamenar: A vi dajete 100.000 for.)

Ja molim g. Kamenara, da bi do kraja pričekao!

Predsjednik: Ja molim g. Kamenara, da ne bi upadao u rieč, jer će ga inače druge posliedice stići.

Dr. **Izidor Kršnjavi**: Valjda predpostavljate, da sam razmislio, što ću govoriti. (Gjuro Kamenar: Ja da sam predsjednik, ja vam nebih dao govoriti!)

Govori se g. Kamenaru za razbistrenje pojmova, ali ja rezigniram, da ću vaše pojmove razbistriti.

Gospodo moja! Ja moram spomenuti jošte jednu drugu činjenicu. Ima krajeva u našoj zemlji, gdje uz agrikulturu ni onda, kada bi se ona spojila s industrijom nebi narod mogao eksistirati, jer sam kraj nije plodan, da bi dao nuždnu podlogu za takvu agrikulturnu industriju. Tu je nuždna velika industrija druge vrsti. Tu je pogodba za veliku industriju stvorena, što siromašni narod hoće da radi i za najmanju nadnicu, ali ni uz najmanju nadnicu ne može naći posla. Velika industrija traži krajeve, gdje je nadnica malena, velika industrija rado dolazi u takve krajeve, i da bi takva industrija, koja ne gleda na osjećaje srca, nego na calcul novca došla k nama, pružila bi ako i ne izdašnu, a to bar toliku zaslugu, da narod nebi stradao i došao u takov jadan položaj, koji je položaj istinito orisao g. Folnegović, da ovrhovoditelj mora otimati perine. Ovo su žalostni odnošaji, ali oni su samo znak, da mora nešto biti nezdravo u našim javnim odnošajima i uredbama. Vi kažete, da smo mi krivi; ja vam toga neću vraćati, nego ću nastaviti razmatranje objektivno, da dodjemo na uzroke, koji su tomu zlu krivi. Ima u našoj domovini krajeva, koji su vrlo bogati ugljenom, to je crni dijamant 19. vieka; imade krajeva u našoj zemlji, koji su bogati željezom, oti krajevi mogli bi postati industrijalna središta, mogli bi postati izhodištem bogatstva u našoj zemlji, ali tomu treba kapitala i jeftina kredita.

Gospodo! U našoj zemlji nema dosta kredita za takova velika poduzeća, gdje se milijuni zahtjevaju, ako se hoće da rad postane koristan, plodan i za život sposoban. Mi bi morali svimi silami ozbiljno nastojati, da navratimo tudji kapital u našu zemlju i to u velikoj mjeri i izdašno. A zar vi mislite, gospodo, da je moguće tudji kapital navratiti u jednu zemlju, gdje vladaju takvi nesigurni politički odnošaji, da se mora očekivati svaki čas kakav nemir i kakva buna. Ja cienim, gospodo, da nijedna žrtva nebi smjela biti prevelika, a da uvedemo mirne, solidne i stalne političke odnošaje u našoj zemlji; zato ja držim, da nije umjestno, kada vi uviek stavljate u pitanje temeljne zakone našega ustava; jedni niječete te zakone, a drugi ih odkazujete, kad mi nikada pravo ne znamo, kakva će biti većina u ovoj zemlji i neće li doći ona, koja će sve to porušiti. Jedan §. nagode, kažete, da je povriedjen, pak vidite kakva je buna nastala, a pomislite kakav bi metež nastao, da ciela nagodba propane! (Smieh na ljevici. Dr. David Starčević: I da vi s njom propanete?) Ja, gospodo, uvjeren sam o tom, da ako vam ne prijaju ove stečevine i ako vam nije dovoljno, što imamo osigurano stanje nagodbeno, da bi imali sklopiti primirje i složiti se u tom, da jedanput nećemo razpravljati uviek je li je nagodba dobra, valja li ju promjeniti ili odkazati, priznati ili ne priznati, nego da barem nekoliko godina posvetimo zajednički svi složno cieli naš rad tomu, da poboljšano narodno-gospodarstvene odnošaje u zemlji. Evo nedjelje i nedjelje ovdje sjedimo, pa o ovakovim stvarima procese vodimo; za toga vremena narod propada i mi ne dospievamo, da dobre zakone stvorimo, i nešto učinimo, što bi pomoglo našemu narodu.

G. Kamenar ne uvidja, kako ja uslied toga, što ovako naše narodno gospodarstveno stanje opisujem, mogu biti zato, da ipak platimo 100.000 for. Ja ću to razjasniti u koliko mi bude moguće. Svaka žrtva, koju mi tomu doprinesemo, da pokažemo najobilniju volju uzdržati u svih odnošajih red u našoj zemlji, svaka žrtva u tu svrhu nam je dozvoljena i nije prevelika, i ja pače mislim, da bi i vi naši politički protivnici morali jednoglasno kazati: nered je bio, ne ćemo iztraživati tko je kriv . . . (Buka na ljevici!) ali mi ćemo votirati svotu, da pred svietom pokažemo, da smo ozbiljno voljni takav stabilitet uvesti u zemlji, da će tudji kapital dolaziti u našu zemlju i da će industrija moći prosperirati. Velike države velike žrtve doprinašaju, da ratove ne vode samo za radi toga, da stabilitet svojih odnošaja sačuvaju i da svoj narod ne upropašćuju. Ja sam s toga razloga sasvim zato, da se ovih 100.000 for. kao takva premija assekuracijonalna plati . . . (Smieh na ljevici) za dokaz, da smo uviek voljni uzčuvati mir i poredak u našoj zemlji.

Ja mislim, gospodo, da sam dakle sa svim opravdao svoj votum, to je moje uvjerenje. Ja ne znam, jesam li vas osvjedočio, jer se istina ne dojimlje svakoga čovjeka, nego se stavlja u odnošaj sa skupom pojmova, koji su u njem. Vi živite u takvom krugu pojmova, da jedna istina, koja se ne slaže s vašimi pojmovi, ne može vas osvjedočiti; ali ne mislite zato, da što protivnik kaže, nije absolutna istina, s toga, što vas ne osvjedočuje. Ja odklanjam u ime moje stranke objedu onu, što ju je senjski zastupnik na nas nabacio, da smo mi krivi. Ja tu objedu odklanjam, ali je ne vraćam, prem ima više razloga, koje bih mogao navesti, da vi gospodo od one strane ne ćete upravo da ono činite, što sami nama preporučujete. Vi

n. pr. spočitavate vladi, upravo u jučerašnjih govorih, da neće, da uredi dobre uprave. Jedan član iskrene opozicije kazao je pače nedavno, da bi htio pristati uz nas; kada bi se snosljiviji odnošaji stvorili.

Gospodo! a kako vi podupirete to, da se ovakvi odnošaji stvore? Evo poslie svih tih buna i nemira dobili smo za glavara zemlje g. bana sadanjega, o kojem i protivnici moraju kazati, da ima sva dobra svojstva, koja treba glavar zemlje. (Buka na ljevici. Glas: Nemojte mu hofirati!)

Ja, gospodo, Nj. preuzvišenost bana držim za tako inteligentna, da mu ne treba komplimenta, ja to nečinim zato, da mu ugodim, ali pošto se na takav strastven način na osobu bana napada, i na način odgovara, kako je zastupnik klanjački odgovorio, to scienim, da mi, koji smo osobni privrženici banovi imamo iztaknuti pred narodom izvrstna svojstva njegova. (Na desnici: Živio ban! Na ljevici buka.)

Ban hoće, da uredi dobru upravu u nas, on je voljan i on hoće to učiniti, i ja kažem iskreno da sam zato njegov privrženik, jer se tomu od njega nadam. A kako vi njega podupirete u tom? Vi mu bacate klipove pod noge svakom prilikom, gdje možete, neugodnosti mu činite, zaprieke mu stavljate, nastojite, da mu ugled umanjite u narodu. Je li to pravo? (Na ljevici: To je naša dužnost!)

Ako vi iskreno hoćete, da bude dobra uprava u zemlji, a vi se poštenu i pametnu čovjeku, koji nam je došao vladati pridružite i pružite mu ruku, a on neće odbiti ni svog političkog protivnika, nego će mu dati priliku, da svoje znanje uloži u korist ove zemlje. Vi vidite, da neleže svi uzroci na ovoj strani, da nije sve, kako vi hoćete nego da bi mogli nješto i izpred svojih vrata izmesti. (Dr. David Starčević: Da bi vas izmeli!)

Onda još jedno, gospodo, ću vam kazati. Da vi danas slučajno dodjete u većinu i da postane makar dr. Starčević banom zar mislite, da bi vi na prečac i jednim udarcem mogli stvoriti bolju upravu nego sada? Zar vi ne znate, da dobar broj najlošijih činovnika u zemlji jesu upravo vaši pristaše (Buka na ljevici.) Ja ću vam kazati uzrok i tomu.

Gospodo! Ja sam kazao, da nam se kredit kvari tim, što nam politički odnošaji nisu konsolidovani, ali se kvari i to, da nemamo dobrih sila administrativnih i drugih strukovnjaka, s toga, što vi podržavate neprestance vatru političke borbe i svi izvrsni talenti beletristički ili drugi mjesto, da se bave svojom strukom, bacaju se na arenu političke borbe, i tim se oduzimlju talenti narodu. Tako ste vi sukrivci, što naš narod ne može, da se pomogne i da nema dobrih činovnika administratora i strukovnjaka. Vi nam kažete, što držite, da je istina, a ja sam bio slobodan, da kažem iskreno ono, što držim po duši, da je istina. (Glas na ljevici: I mi ćemo se ugledati u vas!)

Predsjednik: Ja vidim, da je jučeranja moja molba, stavljena vis. saboru, da se govorniku ne prekida rieč bila uzaludna. Moja dužnost jest po poslovniku sve upotriebiti, da se red viećanja i sloboda govora obezbiediti može, a pošto vidim, da moja molba, stavljena na visoki sabor nije koristila, očitujem, da ću svakoga onoga, koji će u buduće govornike prekidati jedanput opomenuti i onda predložiti na izključenje iz saborskih sjednica. (Dr. David Starčević: Slobodno, samo nemojte ni vi pretrgavati mene!)

G. Starčević, nemojte izvrgavati ruglu visoki ovaj sabor, jer ako vam je poznat poslovnik, a morao bi vam biti poznat, vi znate, da predsjednik ima pravo prekinuti govornika. (Dr. David Starčević: A je li to sloboda govora?)

Rieč ima zastupnik dr. Antun Starčević.

Dr. **Ante Starčević**: Po mojoj navadi, držati ću se stvari; ugibajuć se nadmudrivanju i prepiranju kakova se kad što pojavljuju i u ovoj sabornici. Ja sam za protupredlog mojega druga i prijatelja g. Folnegovića, i svesrdno se veselim, da ga ne marim ni malo zagovarati, buduć se on sam sobom dovoljno preporučuje. O njemu stoji ona Paskalova: ima stvari tako jasnih, da ih ne treba i nevalja dokaživati. Taj protupredlog neide za drugim, nego da se po mogućnosti popravi ona krivica, s koje desetke tisuća nekrivih duša našega puka trpe. Ti desetki trpe zato, jer su ih vlada i javne oblasti obstojećega sustava bez svake potrebe, i u najboljem slučaju, koji dosad nije dokazan, bez dovoljna pravna i zakonita razloga lišile roditelja ili muževa, dakle lišili hranitelja, branitelja i odgojitelja. Izjavljujuć se za ovaj protupredlog ja sam već time proti odborovu predlogu i proti protupredlogu štovanoga g. dr. Markovića i njegovih štovanih drugova. Taj predlog, na koliko sam ga iz čitanja jučer i danas razabrao, zahtjeva da se ciela ova stvar povrati istomu obstojećemu odboru, koji neka novi predlog podnese.

Ako je tako, u tomu zahtjevu ja ne vidim nikakva riešenja, nego zatezanje stvari, a od ovoga obstojećega odbora ja se u stvari ne mogu nadati nikakvomu boljemu predlogu nego je ovaj, koji je u razpravljanju.

A predlog odbora tako mi se čini ne osnovan, i zamršen, da se o njemu nebi moglo ozbiljno ni temeljito razpravljati, dok ima današnji sadržaj i oblik, ni onda, kada bi on u stvari, sam u sebi, ikako stajao, kao što doista ne stoji. Nu samo njegovo razloženje razjasnjuje ga na toliko, da ga je moći, pače i morati, bezuvjetno i mirne duševnosti zabaciti. U obrazloženju kaže se, da su troškovi vojničkoga posredovanja za koje se ta svota zahteva, s računani po vojničkom računarstvu zajedničkoga ministarstva vojničkoga; da ti troškovi već dosada iznašaju preko 100.000 for.; da su odnosni računi dostavljeni zemaljskoj vladi; i da se povratak tih troškova potražio, te da se još ove godine imaju podmiriti.

Gospodo, ja opažujem već u načelu; da bi ja sam postavljao mnienja, i držao, i to računarstvo i tu zemaljsku vladu, bez uvriede ikoje osobnosti tih oblasti, na prost račun računarstva, na prost predlog vlade, prije nego li

račun razgledam i u redu nadjem, ja nebi dao ni novčića, a kamo da dozvolim na desetke, možda na tisuće for.

Po mojem osvjedočenju, račune mora točno poznati osobito onaj, od koga se njih izplata traži. Ovdje se zahtieva, da naš narod podmiri te račune, a nama bar mojim drugovom i meni nami zastupnikom naroda, dosada ništa nije poznato ni o stavkah, ni o načinu računanja, ni o posledku računa.

Pače tu se neima ni račun, nego samo nešto računa. Iz sama obrazloženja vidi se, da ovo nije podpun račun, da nije dovršen, buduć se kaže, da već dosada iznosi preko 100.000 for., a ne kaže se ni po prilici koliko on bude još. odsada, u buduće iznašati i iznieti. Ako li se to uzme za račun, pa se ove godine izplati u iznosku 100.000 for., kamo je onaj suvišak, ono što je već danas preko 100.000 for.? Je li to izbrisano, ili darovano, ili će se kakvim dodatkom, ili s novim komadom računa do godine i budućih godina dolaziti. Pa kada će biti kraj tomu računanju i plaćanju? Kakov je dakle to predlog, iz koga se to ne vidi? Dakle što da radimo u tom stanju stvari?

Na ovo pitanje moj je odgovor kratak i jasan, a taj je, da nije dostojno ozbiljnih muževa, da nije dostojno nas, da razpravljamo ovako neizvjestne, ovako nestalne, ovako, da pravo kažem, protuslovne stvari. Razpravljati račune na komade, na djelove, na stupnje, bez da se zna način računanja i postizak, to je, gospodo, do sada nečuveno, i ne vjerujem, da će to gospoda većine i vlada izvan vaših krugova učiniti običajnim.

Nu znam, da imade gospode medju nami, koja nemisle ovako, njoj je taj račun opravdan i predlog jasan, pa će predlog braniti bar time, da će ga prihvatiti, da što po svojoj navadi, po svom uvjerenju i osvjedočenju. Jer ja proti tomu ne mogu ništa, ja ću ovaj put pokušati toj gospodi u tom poslu pomoći i ojačati jih, a tim ću takodjer moje drugove i mene, koji nismo za taj predlog, bar ponešto utješiti.

Poslužit ću se primjerom klasičkim i prikladnim.

Car Domician sazvao senat u izvanredno vrieme. Senatori misleć, da se tu o bog zna kakvoj stvari radi, na vrat, na nos zapuhani dohrliše u sabornicu. Tu im car pokaza ribu obične vrsti, ali neobične veličine, i predloži im, neka odrede, kako da se ta riba pripravi, buduć nema posude, u koju bi ona ciela stala. (Smieh.)

Jedan senator bijaše sliep, slučajno se okrenuo na onu stranu, na kojoj nije bila riba, pa je upravo taj sliepac najviše i najvruće hvalio veličinu i ljepotu ribe. (Smieh.) Riešenje senata na našu stvar ne spada. Tumačenje je suvišno.

Ako dakle nekoji izmedju nas prihvate taj predlog kao jasan, to ne će biti prvi slučaj ni za nje, ni za nas, kojim je on posve nejasam, ter ga gledamo, ali opravdan ne vidimo, prem imamo zdrave oči i dobar vid.

Da bi taj račun bio opravdan i zaključen tako, da se svotom od 100.000 for. taj trošak posve pokriva, mene bi onda vodilo sliedeće razmatranje u riešenju toga predmeta.

Gospodo, svi, koji smo ovdje, sjećamo se, da je prije nekoliko godina u Parizu bila strahovita javna smutnja, koju je samo silna vojska dovršila; sjećamo se, da je zadnjih godina u mnogih ruskih pokrajina vojničtvo moralo posredovati; svi znamo, da je danas Irska vojničtvom obirpana; da je tako više ili manje u mnogih strana Mletačke; i da Turska drži neobično vojske u Macedoniji.

Svi znamo gospodo, da se na to vojničtvo trošilo i da se još troši samo za povrat odnosno za uzdržavati javan mir i red. I nut, još nikomu nije palo na pamet kazati, a kamo li zahtjevati, da troškove onoga vojničtva izplate ili grad Pariz, ili pokrajina Ile-de France, ili dotične pokrajine ruske, ili Mletačka, ili Macedonija.

Nitko, izvan vas, gospodo većine i vlade i vaših krugova, ne može što takova ni pomisliti. Svatko bo drugi zna, da narodi plaćaju stojeće vojske upravo poradi sigurnosti izvanjske i domaće, upravo za uzdržati, odnosno za uzpostaviti javan mir i red; svatko zna, da se te vojske plaćaju iz proračunah cjelokupnih država, a ne iz prinosa pojedinih pokrajina napose; svatko zna, da vojničtvo po svojem zvanju mora ići onamo, kamo ga dužnost zove, i da mora činiti, što mu njegove oblasti nalažu. Bilo, radilo i trošilo vojničtvo, u ovom ili onom mjestu, to je u stvari isto.

Kako pokazah, ova načela sveto sliedi i republika, i ustavna monarkija, i zakonita diktatura i azijatska despocija: slede ih sve poznane vladavine, sve države, koje imadu ikakov razlog svomu obstanku, ikakovo pravo živiti, kamo dakle gospodo većine i vlade spadate vi, kamo brojite taj vaš sustav, vašu vladavinu protivnu svim vladavinam i sustavom?

Ali ne samo troškovi vojničke pripomoći ne padaju na pojedina mjesta ili na pokrajine, koje ju primaju, nego poimence u Parizu, državna, javna oblast podpuno je naknadila sve materialne štete svim, koji su ih imali kroz onu smutnju. Ovako u stvari radi i Rusija, ter i car Abdul Hamid šalje bezplatno žita za posijati, i do nove letine za prehraniti puk, koj je kroz domaću smutnju postradao.

Ne sjećam se, što dosada učiniše i njegovo otčinsko apoštolsko Veličanstvo i njegove vriedne vlade za naše unesrećenike, a evo vidim, da se zahtieva izplata onih troškova, koji su upotriebljeni, da su junački postreljani ili izranjeni nevini, nedužni, goloruki seljani, i da je na tisuće duša bačeno u zatvor. (Tako je! na ljevici.)

Za doznati izvor, narav i doseg smutnje od 1883. gd. mi smo zahtievali dotične spise od vlade. Ona nam jih neda, kako neda u javnost pismarnicu i spise, koji se odnose na smutnju rakovičku. Ona sigurno ima tomu čvrst razlog. Čist posao ne boji se svjetlosti. Iz tih spisah

doznali bi se krivci tih smutnja, vidilo bi se, da ti nisu oni, koji su stradali i koji stradaju, nego da su početnici i ravnatelji smutnja vjerne sluge Njegovoga otčinskoga apoštolskoga Veličanstva.

O smutnjah g. 1883. imamo po mojem mnienju sjajnu osudu. Ta je osuda zaključak peštanskoga sabora. Taj sabor, gospodo, primao je i zaključio, najblaže govoreć, da dotični nadpisi, koji su bili povodom smutnje, po obstojećih zakonih u Hrvatskoj nisu opravdani. Kad je tomu tako, onda gospodo. ja ne znam, tu mora biti nekakva logika, koja meni nije poznata, a većinu vodi, logika, koja ne vjerujem, da će većinu uvesti u život. Kad je tomu tako, onda ljudi, koji su te grbove i nadpise rušili, nisu time radili proti nikakvom zakonu, nisu pogazili zakon, kojega ni nema; onda ti ljudi nisu radili ništa zabranjena, dakle ti ljudi nisu krivi ni sa redarstvena prekršaja, ni poradi izgreda, kakav je bio izgred onih, koji su nekada u Zagrebu bacali austrijske orle, ter s ovimi izgrednici neimadoše posla ni bajonete ni sudbeni stolovi. Kad je tomu tako, kad zakon onim postupanjem nije pogažen, onda za mene, a ja sudim, da je bez dvojbe jasno i za druge, onda velim ne samo vojničke pomoći nije trebalo, nego nebi niti smutnje bilo, kad ju nebi bili vlada i njihovi ljudi zasnovali i izvadjali. Ovo je do sada sud naroda i javnoga mnienja o toj smutnji, i radile vlade što im drago, taj sud stoji, dok one ne dadu u javnost dotične spise, i dok se iz njih drugačiji sud ne izvadi. (Tako je! na ljevici,) Ja idem u skrajnost, ako hoćete u prispodobu.

Recimo, da je podpuno dokazano. da je vojničke pomoći zbilja trebalo, da trošak u istinu iznaša 100000 for., da je on u redu i da po ovom ili onom zakonu ili pripisu ne spada u pokriće, koje se vadi iz cjelokupnoga proračuna zajedničkoga vojničtva, dakle iz ovoga proračuna, koji se razpravlja u delegacijah.

Recimo, da je to sve dokazano i priznano, kao što nije ni ne može biti. Ako se dakle taj trošak ne može izplatiti u proračunu cjelokupne monarkije, onda nije druge, nego da on padne na jednu polovicu monarkije, dakle na Translajtaniju, koja troši i prima naš prihod.

Nemojmo se ovdje obsjenjivati. Za ovakove dvie smutnje, koje su bile u Krivošijah, ako cielokupna monarkija nije podmirila troške, doista Dalmacija sama nije jih podmirila, nego jih je pokrila ciela Cislajtanija. Dakle ove troškove ima podmiriti ciela Translajtanija t. j. Hrvatska, Erdelj i Ungaria. Sada po ključu o prinašanju za skupne posle ovih trijuh zemaljah, po ključu koj su i sama gospoda većine ovdje branila, od toga iznosa pada na Hrvatsku 5—6000 for., a ostatak pada na Erdelj i Ungariju.

Meni se čini, da je to jasno. Za okruniti ovu prispodobu i sablazan, recimo da je dokazano i priznano, da po ovom ili onom vašem zakonu pada ovaj ili ovakov trošak na pokrajinu, u kojoj se smutnja dogodila, dakle ovdje na Hrvatsku. Neka bude. Ali ako je tako, onda gospodo dokažite, da u ovom trošku, koji je izdan za utišati mnoge smutnje, što su se neke godine pokazale, u mnogih županijah Ungarije, smutnje, koje dolaze pod imenom pokreta antisemitskoga, a one su bile zbilja socijalne, u najstrožem smislu političke naravi, dokažite mi gospodo, da u tom trošku nema prinosa od naše domovine. Ako vi to ne dokažete, onda se nemojte čuditi, da vaša sva razlaganja, umovanja i mudrovanja ostaju bez svakoga temelja, i da ona izvan naših krugova nikomu ne vriede ni malo.

Osim ovoga, što kazah, ja smatram, da o tom pitanju još išto govoriti, znamenovalo bi ponizivati moju osobu, moje drugove i moju stranku, u koju spadamo, i narod, kojega smo sinovi i zastupnici.

Dakle ja zaključujem s opazkom: ako gospoda većine i vlade, ne budu pobijeni razlozi, koji su do sada proti tomu predlogu navedeni; pak ako taj predlog bude primljen na temelju razloga, koji do sada zanj vojuju, ili sličnih, koji bi se možda u buduće naveli, ako se to dogodi, gospodo, onda se bude na novo potvrdio sud onih, koji kažu, da razumni i pošteni ljudi na ulazih u sabornice Hrvatske i Austro-Madjarije o većinah i vladah čitaju onaj nadpis na vratih Danteova pakla, koj nadpis glasi: Per me si va tra ta perduto gente, a to će reći, vrata govore u slobodnom prevodu: „Kroz nas ideš k izgubljenim ljudem“.

(Burno odobravanje na ljevici i povici: Živio! Živio!)

Predsjednik: Rieč imade preuzvišeni g. ban.

Preuzvišeni gospodin ban grof **Khuen-Hedervary**: Visoki sabore! Da svojim očima ne vidim, da g. dr. Antun Starčević prisustvuje sjednicam sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, ja mu nebih odgovorio na ono što je on sada govorio, jer držim, da ovo nije njegov sabor, da zakoni, koji su ovdje stvoreni, nisu zakoni, koji se njega tiču, dakle da on izvan toga stoji, s toga bih i ja njemu mogo odgovoriti tako, da mu ništa ne odgovorim, s toga ja njemu neću ni odgovarati.

Ja ću, gospodo, samo ono razjasniti, što je on pred ovim vis. saborom, po mojih nazorih, krivo uztvrdio.

Svakako je bludnja, ako gosp. zastupnik dr. Antun Starčević misli, da je troškove antisemitskih nemira u Ugarskoj itko drugi platio nego Ugarska, koja je vršila svoju dužnost nastojeći, da mir i poredak u zemlji uzdrži, pa da se nemiri ne šire dalje.

Da se oni troškovi nemira, o kojih vis. ovaj sabor razpravlja, ne mogu prispodobiti sa troškovi, koji su prouzročeni nemirom u Krivošijah, to je sasvim jasno; jer je pobunom u Krivošijah bio interes ciele monarhije dirnut. (Nemir na ljevici.) Ondje se je vodio rat, a taj se je morao ugušiti u interesu monarhije i zato je ciela monarhija morala za one troškove skrbiti.

Troškovi, o kojih se ovdje razpravlja, imadu drugu narav, oni su naravi nutarnje, oni su samo nutarnjemu miru namienjeni.

Niti ono, što je gosp. zastupnik dr. Antun Starčević naveo glede rakovičke pobune ili rakovičkoga nemira — ja bih rekao pobune — ne može se s ovim slučajem prispodobiti; tu je takodjer velika razlika izmedju one pobune i nemirah, koji no su se sbili god. 1883., a ja žalim, veoma žalim, da ta razlika postoji; jer u rakovačkoj pobuni poginuli su svi oni, koji su toj pobuni proti monarhiji krivi, dočim su kod ovih nemirah postradali samo oni, koji su možebiti najmanje bili krivi. (Buka na ljevici; odobravanje na desnici. — Dr. David Starčević viče: Istina, mnogi su u penziji, koji bi morali biti na vješalih. — Dr. Pilepić: Govori nam, kao da smo djeca! — Drugi na ljevici viču još: Pazite na posliedice. — Na desnici: Čujmo! Čujmo!)

Predsjednik (zvoneći): Molim gospodu, da se umire; jer ću inače morati sjednicu prekinuti, a posliedice imat ćete si sami pripisati.

Gjuro Kamenar: Slobodno, zašto dopuštate, da se ovako govori?

Predsjednik: Ja molim g. Kamenara, da se umiri. (Vika na ljevici: Zar smo djeca?)

Preuzv. g. ban **Dragutin grof Khuen-Hedervary** (nastavlja): Gosp. zastupnik dr. Antun Starčević govorio je možda sa stanovišta, koje zauzima izvan sabora, no ako on ovaj sabor ne smatra svojim saborom, ja ga moram smatrati i njegovim saborom. (Živio! na desnici. Glasovi: Tako je!) Ono, što je rekao, nikako nije razumljivo ni sa stanovišta njegove stranke; jer on hoće da dokaže, da su ove kraljevine sasvim samosvojne, da imadu sve grane državne uprave u svojoj ruci, kad se radi o političkih pravih, no kad se radi o troškovih, koji su prigodom nemirah u zemlji učinjeni, onda se on tomu protivi. (Nemir i smieh na ljevici.) Medjutim meni je i to razumljivo; jer je taj trošak gospodi neugodan. Ja ipak samo jedno imam opaziti, a to ću učiniti, ogradjujući se proti tomu, da bi vlada bila kriva, što su stradali sinovi ove zemlje, koji su rečenim nemirom možda najmanje krivi; oni su obtuženi i odsudjeni po redovitih sudovih, nije jih dakle vlada odsudila.

Jučerašnji govornici ljevice, naime gospoda, koja su predloge i protupredloge stavila, predbacuju vladi, da ona nije pobliže razjasnila svoje stanovište glede ovoga troška. Ja iskreno moram izpovjediti, da izim onoga, što je u obrazloženju, vlada i neima drugo što kazati, jer je ta stvar tako jasna i jednostavna, da se može u 10 redaka izcrpsti: naime radi se tu o pokriću onoga troška, koji je učinjen na odredbu vlade ove zemlje, da se uzpostavi mir i poredak. Uzpostavljenje mira i poredka u zemlji stvar je nutarnje uprave, buduć pako da je nutarnja uprava poglavita grana naše autonomije, to je sasma jednostavno i jasno, da se svi troškovi moraju namiriti iz autonomnoga budgeta.

Ja drugoga obrazloženja niti znam, niti mogu dati, jer samo u to ime tražim pokriće toga troška, koji je odredbom zem. vlade učinjen.

Tim bih mogao svršiti, ali se moram obazrieti i na stavljene protupredloge.

G. zastupnik dr. Marković stavio je predlog, da se ta zakonska osnova povrati proračunskomu odboru, sva svota da se upotriebi u investicionalne svrhe, a trošak za ugušenje nemirah da se plati iz budgeta zajedničke vlade. Tako od prilike glasi njegov predlog; to jest, on se ne brine, tko će platiti trošak nemirah u Hrvatskoj, samo traži, da se ovih 100.000 for. upotriebi u investicionalne svrhe. Ja mogu g. zast. Markovića uvjeriti, da bih i ja najvolio, da se ova svota može upotriebiti u kulturne svrhe, ali je meni žao, da to ne može biti. Tko je tomu trošku kriv, dokazuje g. zastupnik Marković s jedne strane iz članakah službenih novina. Ali, gospodo, što je u neslužbenom dielu službenih novina, zato vlada nikakova jamstva ne može pružiti, a još je pitanje, nisu li službene novine i drugo što pisale izim onoga, što je gosp. zastupnik naveo ovdje u saboru. (Tako je! na desnici.)

Naveo je g. zastupnik iz tih članakah i još drugih podataka, koje ima, da je financijalna uprava kriva onim nemirom, pa samo u toj financijalnoj upravi da leži krivnja. Ja ću tražiti dokaze baš iz riečih g. zastupnika i njegovih sudrugova, da je financijalna uprava najmanje kriva u tom, jer da je tomu tako, onda bi se valjda moralo zaključiti, da je financijalna uprava samo oko Zagreba postavila najlošije činovnike i u sporazumku š njom da je i zem. vlada opet samo u okolici Zagreba držala najlošije obćinske činovnike, jer ima dosta pokrajina u zemlji i predjela, gdje ista financijalna uprava postoji i gdje nije bilo nemirah. Dakle nije tomu tako. Ako jest pako tako, onda stvar drugačije stoji, onda mora gosp. zastupnik potvrditi, da od kada sam ja ovdje, da se je ta financijalna uprava u toliko popravila, da su se izgubili svi razlozi nemirom — drugačije ne može stajati — ili jedno ili drugo. (Burno povladjivanje na desnici. — Nemir na ljevici.)

Nu ja neću to tvrditi, već ja tvrdim, da je financijalna uprava danas, kao što je bila i onda. (Dr. David Starčević: Još gorja!) Dakle nije financijalna uprava kriva onim nemirom. Ja bih drugdje tražio uzroke tim nemirom; ja jih ne tražim niti u financijalnoj upravi, niti u drugoj kojoj oblasti, već ja tražim krivnju u onih agitatorih i njihovih suradnicih, koji su možda u Zagrebu onim pružili ljestve, koji su grbove skidali i u onih, koji su po zemlji hodali i narod na pobunu nagovarali, pa jer nisu drugo mogli izumiti, rekli su, da će se porez plaćati po bradi i brkovih i po svakom rodjenom djetetu, da će se za svakoga mrtvaca porez plaćati, da su se nekakove tablice nosile i da su činovnici biljegovani po Magjarih. To je narod uznemirilo, a za krivce, raznositelje tih glasova nije se doznalo. — (Dr. David Starčević: Pa zašto onda

ovako govorite?) Nije se doznalo, ali ja se tješim s onom njemačkom poslovicom: „Nichts ist so fein gesponnen, es kommt doch an die Sonne". Ovo neka bude gospodi na utjehu, da ja i danas još te krivce tražim. (Nemir na ljevici.) Jest, ja jih tražim, jer se, gospodo moja, i danas još pokazuje rad tih agitatora.

Ja ću g. dru. Markoviću kazati, što je sigurno i on čuo, da se sada i u najnovije doba prigodom putovanja biskupa Gašparića i opet u narodu šire agitacije, da se naime raznosi, da ide magjarski biskup i da će oni, koji će se dati po njem krizmati, osliepiti. (Smieh na desnici. — Nemir na ljevici), a ovih danah, kad su se razilazili pričuvnici, da su se med njimi dielili prevratni govori, ne da se tim pouči narod, jer to ne služi pouci, već svakako, da se tim u narodu agitira. Dakle vidi se, da postoji nekakva klika, koja tu agitaciju rukovodi, a tomu će se u trag ući, makar to i više vremena potrajalo. (Na ljevici glas: Bog zna!) . . . nastojati će se, da se uspije. Ono što narod govori, najviše vriedi i tu. Gospodo! Ja ću vam kazati, što narod govori, a ja to nisam čuo samo od jednoga čovjeka i bez svjedokah, već ono, što ću kazati, čuo sam pred svjedoci, stotinu i stotinu ljudi. Kada sam naime, putujuć Krajinom, pitao ljude, zašto ste to radili, rekli su mi: „Gospodine! Mi vam ne znamo kazati; došli su ljudi ovdje nepoznati, bili ovdje po 1—2 sata, te su rekli: Zvonite, dolazi neprijatelj, pobunite se, ali pazite na vašu glavu. (Nemir na ljevici. — Na ljevici glas: Na glavu magjarskih agitatora!)

To vam, gospodo, govori narod i ja sam uvjeren, da će narod paziti na svoju glavu i da ne će više, ako Bog da, slušati ovakovih agitatora, da ih ne će slušati, ako budemo svi pazili na to. (Burno odobravanje na desnici. — Gj. Kamenar: Hvala Bogu, da smo vas dobili, možemo bar mir uživati!)

Gospodin zastupnik Marković vidi povriedjenu ustavnost zemlje tim, da je vlada tražila izplatak toga troška. Ja bih mislio, da leži baš u tom najznamenitiji fakt ustavnosti, da se saboru predlaže stvar, koju može sabor prihvatiti ili odkloniti. To je jamstvo ustavnosti, a drugi dokaz ustavnosti jest svakako to, što opet predbacuje g. dr. Marković, što se za one troškove traži pokriće, kojih nije ustavna vlada učinila.

Ja mislim, da u tom leži još veći dokaz ustavnosti, da ova ustavna vlada, koja postoji, preuzima odgovornost na se i za djelovanje one vlade, koja je iznimno postojala u našoj zemlji. To je svakako garancija ustavnosti, kad se ne može bez vlade ništa dogoditi, pa ako se može tko na odgovornost pozvati, neka se pozove onaj, koji je tu. (Odobravanje na desnici.)

Gospodin profesor Marković u svom govoru svaki čas spominje bezzakonje, nezakonitu vladu i nezakonite čine sabora i vlade: ja se čudim, da to može on govoriti, koji je za vrieme svijuh vlada, koje su do sada obstojale, ipak sve ono uživao, i danas uživa, što vlada u ime zemlje može dati. (Silna buka na ljevici. — Povici: Ovaj čovjek vriedja narod. — Zast. dr. Pilepić: Profesor Marković zaslužuje plaću, ali vi ju ne zaslužujete, vi vučete 70.000 for., pa provocirate samo — to je škandal. Buka na ljevici.)

Ja sam to naveo samo zato, jer od svakoga moram tražiti, da štuje zakon zemlje. (Dr. Pilepić: A vi prvi imate štovati taj zakon. — Buka na ljevici.)

Naveo je g. zastupnik i razliku medju pokrićem troškovah, koji se traže od pojedinih obćina, kada se možda sbog urbarialnih poslova brachium zatraži, za koji trošak mora dotična obćina odštetu nositi. To je velika razlika; jer kad se radi o privatnom interesu, mora za to i privatnik jamčiti, a kad se radi o interesu javnom, kao što je ovaj, gdje je engažovana čast zemlje, (Zast. Folnegović: Magjarske!) to će taj trošak i nositi zemlja. (Buka na ljevici, iz koje se čuju glasovi zastupnika dr. Pilepića i dr. Bakarčića.)

Predsjednik: Vis. sabore! Pošto gg. zastupnici dr. Pilepić i Bakarčić, kraj svih mojih opomena, nisu se ustručavali ovdje nemir praviti, s toga predlažem, da se uz podieljenje ukora izključe iz 81 saborske sjednice.

Preuzvišeni g. ban (nastavlja): Gospodo! Žali g. zastupnik i to, da su ti troškovi u ono doba nanešeni zemlji, kada nije postojala autonomna vlada, a evo ipak nije nanešena u tom pogledu nikakova šteta zemlji, jer čim su nemiri bili ugušeni, uzpostavljena je i ustavna vlada: autonomija dakle nije niti najmanje bila dirnuta te danas postoji tako, kao i prije; dakle nije bila tendencija u tom, da su se morale iznimne mjere preduzeti.

Žalim i ja one seljake, koji su kažnjeni, koji su kao što sam prije naveo, kroz agitatore nahuškani na to te su se radi izgredah morali kazniti: žalim ih stoga razloga, što možda krivci sjede u kojem salonu i pripoviedaju, kako žale, da im nije za rukom pošlo uspjeti. (Burno odobravanje na desnici; buka na ljevici.)

Ja velim: Hvala Bogu, da su ti nemiri ugušeni, a trošak nije odviše velik.

Ja dakako, tako misleći, ne mogu biti za predlog gosp. dra. Markovića, i svakako moram ostati kod predloga, koji stoji u zak. osnovi.

Još nekoliko riečih na predlog gosp. zastupnika Folnegovića.

Gosp. zastupnik Folnegović traži drugdje razloge, a ne ondje, gdje bi jih morao tražiti, naime u obrazloženju, koje je vlada dala saboru, pa i mnoge druge stvari njemu su nerazumljive. Nije mu razumljivo, kako da se troškovi još i danas nose za posadu, koja je i danas u Zagrebu. Za razjašnjenje odvraćam, da ta posada postoji samo zato, što gradsko poglavarstvo nije hotjelo preuzeti jamstva, da se izgredi ne ponavljaju. (Na desnici: Tako je!) Što se tiče Krajine, niti krajcara nije uračunano u taj trošak; onaj trošak, koji pada na Krajinu, taj će se namiriti po svojoj naravi po zajedničkom ministarstvu fi-

nancijah, koje je imalo u to doba skrbiti za sve potrebe, Krajine.

Dakle ta bojazan odpada.

Na pitanje, Bog zna, koliko će toga još biti, mogu gosp. zastupnika umiriti, da neće biti Bog zna koliko, nego onoliko, koliko od prilike tražimo. Do zadnje svote ne možemo to kazati, ne možemo stoga, što se računi sada likvidiraju, a možda će toga biti i više, možda i manje. (Dr. David Starčević: Dati ćemo predujam državi.) Ako se bude to moglo na drugo rame svaliti, vlada će to sigurno proučiti i tražiti, da se zemlji što manji trošak nanese, a neće li se tih 100.000 for. potrošiti, kako to g. Tuškan kaže, to će se pokazati kod zakjučnih računah. Do sada se pako nije izplatilo zato, jer se nije zatražilo. Računi su dostavljeni i sada se traži namirenje istih. Tu neima nikakovih drugih tajnih razloga.

Ja moram kazati, da me je gosp. zastupnik Folnegović iznenadio. kad je našao jedan tajni razlóg, naime taktiku vlade u oči regnikolarne deputacije.

Ja se, gospodo moja, nebi mogao taktike učiti od gosp. Folnegovića, ali ga liepo molim, da svakako ima pred očima, da, ako je vlada, kako to iz njegove argumentacije proizlazi, ad captandam benevolentiam to učinila, da se tim stvar, koja je neugodna po stranku i vladu, rieši sporazumno, to bi bila nečuvena taktika, koja se nigdje ne običaje rabiti. (Zastupnik Folnegović: Ja ću to već razložiti.) Vlada ne ima te taktike; ona otvoreno radi, kao što je i do sada radila, pa tako će raditi i nadalje, da ono, što po zakonu mora da zahtieva, zatraži, negledajuć na stranačke interese.

Ja bih rekao, da i to dokazuje u tom slučaju, da ne postoji ta tendencija, da bi se išlo od captandam benevolentiam, jer bi se onda moglo sasvim drugčije postupati. Kazati ću kako: Sasvim jednostavno. Vlada je odredila asistencije, da je vlada hotjela onako postupati, onda bi bila ona dala to zaračunati pa bi bila to u zaključnih računih opravdala. a onda s Bogom — stvar bi prošla. To bi bilo najjednostavnije i nebi se sabor imao baviti tim pitanjem. nego samo kod zaključnih računah, kada su već sva pitanja riešena, što su bila prieporna. To bi svakako bilo jednostavnije.

Još mi je dodati i to, da mi ti računi nisu došli u ruke sada, da nebih bio u stanju tražiti taj kredit, pa da bi se ti računi bili morali izplatiti bez privole sabora, (Glasovi na desnici: Tako je!) jer ono, što je vlada odredila, mora se platiti. Ja bih morao odgovornost preuzeti kod zaključnih računah, nu budué su ti računi sada došli, ja mislim, da je mnogo iskreniji i otvoreniji postupak, da se kaže iskreno: Gospodo! Taj trošak je tolik, dajte mi kredit zato. (Glasovi na desnici: Tako je! Na ljevici nemir.)

Predlog g. zastupnika, da se ova svota razdieli medju one, koji su postradali radi tih nemira, ja bih shvatio sa dva gledišta. Možda je i sasma opravdan razlog, da se dodje u pomoć onim, koji su možebiti postradali bez svoje krivnje. Nu može biti i drugi razlog, a to bi bio taj, da bi ovo razdieljenje služilo kao premijum novim kakovim nemirom. Toga razloga ja dakako ne mogu prihvatiti. ja bih ga mogao samo pod jednim uvjetom prihvatiti, a taj bi uvjet bio — ako bi u obće bio moralan — da se ta svota razdieli uz uvjet. da se saznadu pravi krivci. (Na ljevici: Živio! Pristajemo na to! Primamo! Držat ćemo vas za rieč!) Ali to su gospodo, nemoralna sredstva, koja neću nikada tražiti, makar i došao ovako do cilja. (Zast. Folnegović: Jer se bojite!) Ja ću to tražiti putem zakona, ako se to može, ali nikada putem nemoralnih sredstva. (Odobravanje na desnici. — Zast. Folnegović: A zašto govorite o nemoralnih sredstvih?)

Naveo je gosp. zastupnik Folnegović i rieči jednoga državnika, s kojim je u ono doba govorio. Ja mislim, da je g. Folnegović oprezno uradio, što nije imenovao toga državnika, jer bi taj državnik možda danas bio drugoga mnienja.

A sada još jednu g. zastupniku Folnegoviću, koji je nekom nasladom, kako se njemački kaže „mit Schadenfreude“ naveo, da je vlada sve učinila, da nadje te krivce, a da joj nije ipak to pošlo za rukom. Žalibože, da joj to nije pošlo za rukom. (Zast. Folnegović: Zna jih vlada, samo se čini, da jih ne zna.) Ja mislim, da nezna, jer u tom leži stvar, da su vlade u sličnih stvarih uvjek najgore informirane, a to je sigurno, da vlada i možda ondašnje vlasti nisu dobile dobrih informacija. (Zast. Folnegović: Zašto plaćate zle špione?) — U manje ili veće takove pogrieške može pasti svaka vlada, a ona je vlast sigurno najmanje kriva, jer je kratko vrieme obstojala u zemlji i bila sasma nova . . . (Žamor na ljevici.)

Kao što sam već prije spomenuo, ja bih smatrao prihvat toga predloga g. Folnegovića kao neki premium za izhodjenje novih nemira, to se moram tomu protiviti i moram opetovano moliti vis. sabor, da prihvati tu svotu, u zak. osnovi naznačenu, jer ja smatram taj trošak, kao što je g. dr. Kršnjavi sasma dobro rekao, kao neku asikuraciju, kao jamstvo za vanjski sviet, da se u ovoj zemlji, makar uz žrtve, hoće mir i poredak uzdržati. (Burno i dugotrajno odobravanje na desnici.)

Predsjednik: Rieč imade zastupnik gosp. dr. Josip Ivandija.

Dr. **Josip Ivandija**: Visoki sabore! Ja sam proti predlogu odbora, da se 100.000 for. plati kao trošak vojmčke asistencije prigodom nemira g. 1883.

Ja sam preko 300 obtuženika branio, pa ćete dopustiti, da znadem kao branitelj, koji su upravo ne povodi nego uzroci bili t. zv. tobožnjemu ustanku u Banatu. Ja sam došao do toga osvjedočenja: da nisu bili u Zagrebu izvješeni grbovi sa magjarskim napisom, da u Banalu do ustanka, do bune došlo nebi, ali ja držim, da to vriedi isto tako i za Zagorje i za Zagreb i sav okoliš. K tomu

došlo je u Banalu još i to, da je u Petrinji jedan trgovac prigodom svetčanosti rodjendana Njeg. Veličanstva skinuo hrvatski barjak s jedne kuće i na način neoznačiv pogrdio. Sviet, ljudi navalili su na kuću toga trgovca s tintom, kamenjem i razbili mu prozore, a on je jedva živ utekao iz Petrinje. Poslie toga išao je od sela do sela glas, da će na obćinski ured, na crkvu izvjesiti magjarske barjake i magjarske grbe — kako su oni govorili — grbove i da ona obćina, gdje će taj barjak, taj grb magjarski preko 24 sata biti, da će ta obćina, ta župa biti pomagjarena. To je bilo osvjedočenje skoro svih pobunjenih, to je osvjedočenje njihovo bilo tako čvrsto, da kad smo na razpravi protivno im govorili: predsjednik, sudci, državni odvjetnik i branitelji i onda su ostali kod toga osvjedočenja, pa su odgovorili: a ipak su nas hotjeli pomagjariti; — dapače poslie odsude, kad su bili već odsudjeni, našlo se takovih, koji su kazali: da, odsudili su nas, ali taj i taj odnio je u Petrinju 3 kila banka i podmitio je od predsjednika sve do zadnjega pisara, naravno i branitelja. Ali još više. Kad sam došao iz Pečuha, gdje smo na muštri bili kano domobranci, poslie nemirah, dogodilo se je, da otcevi nisu došli pred svoje sinove. Zašto? Oni kazaše: mi smo mislili, da ste svi u Pećuhu poubijani i da su vas Magjari upravo zato poslali u Pećuh, da nas proti pomagjarenju ne možete braniti.

Kad je to osvjedočenje tako čvrsto bilo, je li se čuditi, da su ovi išli i sabrali se pred uredom i crkvom, da brane izvjesiti magjarske barjake i magjarske grbove. Kad su se sabrali, onda su se našli ljudi neoprezni ili zlobni, koji su u tom osvjedočenju stojeći narod podražívali i podvikivali: ali ipak ćete biti pomagjareni. Našao se je dapače jošte jedan, koji je imao kuraže, pa je rekao: ja ću upravo magjarski grb izvjesiti na crkvi na tornju. A to su bili upravo oni, koji su prije za onih izbora, koji su predvodili ustanku, glasovali za pristaše vlade, odnosno za unioniste, odnosno, kako su ih oni krstili, za Magjarone. — (Dr. David Starčević: To su korteši magjarski.)

Što je bilo? Je li još to trebalo? Sam po sebi narod, koji je bio osvjedočen, da se hoće njega pomagjariti, da je došao sam po sebi do toga uvjerenja, da samo ti barjaci i grbovi mogu biti kod pristašah unionista, kod Magjarona. Zato su te skupine naroda pošle do ovih, do načelnika, do bilježnika i do gdjekojega otmenijega krčmara, pa su zatražili od njih barjak i te magjarske grbove. — Naravski ovi nisu imali niti grbove niti barjak, ali narod nije hotio vjerovati, nego je pozatvarao ih i onda se opet dao na stražu kod crkve i kod obćinskoga ureda Ogorčeni su bili, u strahu su bili, da ne budu pomagjareni. Ogorčeni su bili proti Magjaronom, pa su te iste, koje su u zatvor metnuli, na mjestih i zlostavljali i išli su im u kuće i demolirali ih. To je sve učinilo osvjedočenje njihovo, da budu pomagjareni. Dogodilo se je i to, da se gdjegdje što ukralo, ali za sve ovo su bili Banalisti oštro kažnjeni — na 100 godina iznašaju njihove tamnice.

Pitanje je: što je kod toga imala asistencija posla? Narod je pače poslie toga, kad je te sve poglavite Magjarone zatvorio, počeo se miriti i mirovati i samo stojati kod crkve, kod obćinskoga ureda, da nebi tko drugi izvjesio barjak, ali zlo nisu radili dalje nikomu, jedino se nije hotio razići u toj jedinoj bojazni, da nebi bili izvješeni magjarski barjaci i grbovi. A bilo se je bojati, da će se i u drugih mjestih početi sakupljati u istu svrhu pred crkvom i obćinskim uredom. Tu je došla asistencija i imala je u Banalu zadaću tu, da raztjera narod, koji se je bio sakupio i da preprieči sakupljanje naroda, koji se još nije bio sakupio kod svojih obćinskih uredah i svojih crkvah. To je factum. Dakle asistencija je imala tu zadaću u Banalu, da silom razprši u Banalistih bojazan, da ne budu pomagjareni. Tu zadaću je asistencija izvršila. Ta bojazan je nedvojbeno potekla od toga, što su u Zagrebu grbovi s magjarskim napisom izvješeni. Dosliedno onaj, koji je kriv, da je bojazan nastala u narodu, taj mora nositi i troškove one asistencije, koja je bojazan silom odstranila, a to su gg. Magjari, to je lih civilno-pravna obveza Magjara, da oni moraju to nositi, a ne mi; jer tko dopušta, da su magjarski grbovi bili protuzakonito izvješeni u Zagrebu, a toga smo mnienja mi, pače i isti Magjari, pošto su kašnje sami dali ih skinuti, a pošto stoji, da je asistencija bila zato poslana, da tu bojazan skrši, to dosliedno moraju priznati, da oni, koji su povod dali, moraju nositi i posliedice, moraju sami platiti te troškove. Sa stanovišta državno-pravnoga ne ima niti pitanja o tom; obveza Magjara je još očitija, da plate te troškove; jer nas smatraju, da smo njihova provincija. O tom smo na čistom. Kao što nije Dalmacija za Boku platila ništa, tako ne ima niti ova provincija platiti niti za Banal niti za Zagorje. Ova se je asistencija trebala u interesu javnoga mira, kao što u Boki Kotorskoj, zato to spada na državu, a država je magjarska, a nismo mi — i po tom ja mislim, da je dužnost magjarska s civilno-pravnoga stanovišta i državno-pravnoga stanovišta, da je njihova dužnost platiti ove troškove, a ne naša. Ovu, ja mislim, dužnost su gg. Magjari priznali i sami, jer u isti čas, kad se traži za bunu u provinciji 100.000 for., ne traži se za Krajinu, gdje je takodjer bila buna u Banalu i kamo je odaslana asistencija, ne traži se odnosni dio iz proračuna krajiškoga iz paušala autonomnoga od 2,200.000 for., a konsekventno bi se moralo iz autonomnoga paušala krajiškoga tražiti za pokriće troškova one asistencije, koja je bila potrebita u Banalu, a ne iz ovih drugih sredstava, što preostaju za zajedničke troškove osim paušala; jer Krajina je tako dio provincijala, koji se zove Hrvatska i Slavonija sa državo-pravnom autonomijom, kao što i bivši provincijal. Što vriedi za jedan dio, to vriedi i za drugi. Iz autonomnoga budgeta traži se 100.000 for. za provincijal, a iz autonomnoga budgeta

za Krajinu ništa, tim priznaju — ja mislim, to leži u samoj činjenici — da su oni dužni ovaj trošak platiti. To Magjari dakle indirekte priznavaju, izuzev ako su dotičnu svotu iz autonomnoga budgeta odbili, to je nešto drugo, a to nije izjavljeno od strane vlade i većine.

Kad stvar ovako stoji, kad je dužnost magjarske države, da ova nosi te troškove, kad su Magjari to indirekte priznali, onda čovjek mora pitati: zašto su nam poslali račune, što su ih od ministarstva rata dobili, da ih mi likvidiramo i platimo. Magjari su ženerozan narod, oni za nas plaćaju milijune i milijune kroz godine, pa da 100.000 for. neće da plate, što su upotriebili za uzpostavljenje auktoriteta, kako govorahu, magjarske države? To je čudnovato. Ja mislim, da mora drugi razlog biti, a ne potreba, da se tih 100.000 for. plati. Ja držim, da oni hoće s tim postupkom da Hrvate ponize, kojih ne samo da je na desetke poginulo, na stotine odsudjeno, stotine obitelji unesrećeno, nego pošto su protuzakonito, protupravno izvješeni barjak i grbove izbacili, moraju da plate 100.000 for., da se tako rekuć pokaju pred svietom, što su se usudili skinuti protuzakonite grbove, koje su kašnje Magjari sami skinuli. Ovo je po mom mnienju nedvojbeno najmanje ne kavalirski od Magjara. G. Tisza znao je, da su grbovi s magjarskimi napisi protuzakoniti, on ih je ipak dao izvjesiti i provocirao kroz svoj postupak nemire, koje je silom oružanom utišao, ustav obustavio, a sada još traži nagradu, plaću, da se plati 100.000 for., a to je, ja mislim, malo i za vis. sabor i za nas Hrvate, koji smo tako jako strpljivi i — odviše.

Gosp. Marković je rekao, da neće Europa dati, da u Hrvatskoj nastanu dvie vrsti ljudih: potlačeni robovi, bez povoda, a druga objestni tlačitelji. Ja bi rekao, da je ovdje već početak učinjen: Europa ide gledat magjarsku izložbu, a za nas, koji uvriediteljem ruku cjelivamo, za nas neima nego sažaljnoga posmjeha, Europa se ne miče.

Vi, gospodo od većine, votirate 100.000 for., jer slušate Tiszu, vi vašim glasom izričete osudu tu nad hrvatskim narodom, kad se je ustao, da skine grbove s magjarskim nadpisom. Dakle vi kažete s vašim glasovanjem: hrvatski je narod veleizdajica prama magjarskoj državi, kad je protuzakonite grbove skinuo. Vi sami znadete, da ta osuda vaša niti je pravedna, niti je zakonita. Nu ovdje je kod ovoga pitanja još nješto, što je, ako je moguće, još zamašnije, nego ono, što sam do sada naveo. Zašto i kako smo mogli doći, da se u ovom vis. saboru o takvom pitanju i razpravlja. Moje je osvjedočenje, da je g. Tisza sam hotio izazvati bunu godine 1883. za da jedanput dobije vladu i većinu, kakvu danas ima.

Gosp. Žuvić rekao je nedavno, da je Mažuranićeva vlada 7 god spavala, a za vladu grofa Pejačevića nije to kazao. ali za njegovo banovanje, naime grofa Pejačevića govore Magjari, da se u Hrvatskoj ne vlada, ali čim je grof Hedervari zasio bansku stolicu, koji i danas vlada, onda se pisalo i govorilo: sada se u Hrvatskoj vlada. Ja vjerujem to, da se vlada i opažam ovu razliku izmedju prijašnje i sadanje vlade. Hrvatsko-ugarska nagoda ovakva kakva je, ima jedan momenat, koj omogućuje shvaćanje, kakvo poštovana neodvisna stranka imade o njoj, nekakvo paritetno shvaćanje. Dosadanje vlade su to paritetno shvaćanje i usvojile i pokazivale odpor proti Magjarom, koji su tu nagodu hotjeli razvijati i koji ju razvijaju, ne u smislu pariteta, nego u smislu podredjenja Hrvatske i Slavoniie Ugarskoj Tim su nedvojbeno nastala trvenja izmedju zajedničke i dosadanjih naših vlada. I tako je to dozlogrdilo gosp. Tiszi, da on ima trvenja, da mu ista većina, sabor, da mu nisu sasvim pokorni, a da se toga rieši, nije drugo preostalo, nego da učini kraj jedanput svemu dotadanjemu političkomu postupku u Hrvatskoj.

Za nemire u Hrvatskoj pisale su neke magjarske novine, da je gosp. Tisza prouzrokovao nemire i dao izvjesiti grbove s magjarskim napisom zato, da vidi, tko je za nagodu, a tko proti nagodi, to su pisale magjarske novine. Ja mislim, da je g. Tisza to učinio, ne da vidi tko je za nagodu i tko proti nagodi, nego u tu svrhu, da si dobavi jedanput većinu u ovom vis. saboru i vladu u Hrvatskoj takovu, koja upravo neće više niti sanjati o kakovom paritetnom razvijanju nagode, nego koja će se klanjati načelu vrhovnom koje glasi: kad dodje u sukob interes cjelosti, t. j. magjarske države sa interesom djela, t. j. interesom provincije Hrvatske i Slavonije, onda imade interes djela, t. j. interes provincije Hrvatske i Slavonije uzmaći pred interesom državnim i bilo pisano u nagodi kako mu drago. Doista ovakovu vladu, ovakovu većinu danas gosp. Tisza imade, to je postigao. Ja držim, da je za njega bila to posve neznatna ciena, uz koju je to postigao: nekoliko desetaka Hrvata je palo i bilo ranjeno. na stotine obiteljih je unesrećeno, i od te ciene tako malene još hoće tih 100.000 for. odbiti. Može biti ćete koji od gospode prosvjedovati proti tomu, da niste prihvatili to vrhovno načelo, najme gdje dolazi interes Ugarske u sukob sa interesom Hrvatske, da imade hrvatski interes podleći, ali ja mislim, da je to već postanak današnje vis. vlade i današnje većine dokazao. Kad je g. Tisza ukinuo ovaj naš kakav takav ustav, uveo komisariat, imenovao je vladu. Iz većine ovoga vis. sabora niti od većine ovoga vis. sabora nije potekla većina današnja, nego po g. Tiszi naimenovana vlada stvorila si je većinu. Nedvojbeno, tu se vidi, što je odlučeno. Gosp. Tisza odlučio je, da se u interesu magjarske države mora popustiti, da naši intereši, naši pravedni zahljevi moraju popustiti. pa makar su na nagodi kako god osnovani. Dakle ovaj postanak današnje visoke vlade i većine dokazuje, da je oznaka, koju sam ja dao, da je istinita. To je za prošlost.

Za budućnost je izjava gosp. Žuvića, da se kod rie-

šavanja pitanja riečkoga nas malo ili ništa pitati, da nećemo odlučivati mi, nego državni obziri, a to je ono što sam ja rekao; nu on je dodao i zakonski obziri, tu je valjda mislio nagodu. Koliko će ti zakonski obziri pomoći; ja mislim jako malo.

Ja držim ovaj predlog, koj se razpravlja, za ništa drugoga, nego da je nov dokaz za moju oznaku. Momentano ćute se Magjari jaki i kako su oholi i shvaćaju po mom mnienju svoj interes ovdje krivo, željni su, da se provincija pokaje javno, što jih je uvriedila u onom času kad su oni nju protuzakonito uvriedili. Vi ćete onu pokoru učiniti; komu će koristiti? Hrvatskoj sigurno neće.

Predsjednik: Rieč ima g. Pilepić, nu pošto ga neimade ovdje, rieč imade g. Radić.

Ivan Radić: Visoki sabore! Ja u obće, a napose u ovom predmetu uzimam vrlo težko rieč i to s dva razloga. Prvi je razlog taj, što poštovana većina vrlo ne rado sluša istinu s ove strane, a drugi je razlog taj, što rieči izrečene sa strane budi jedne ili druge opozicije u najplemenitijoj namjeri o dobru i sreći ovoga naroda, ostaju glas vapijućega u pustinji.

(Predsjedničku stolicu zauzimlje prvi sab. podpredsjednik Vaso Gjurgjević.)

Ja kao gospodar, koji se bavim izključivo gospodarstvom, s neuspjeha više puta moga ekonomičkoga rada jesam žalostan, a više puta ogorčen. Žalostan sam onda, kad je neuspjehu moga ekonomičkoga rada uzrokom slučaj ili elementarna nepogoda; a ogorčen sam, kad je mom neuspjehu uzrokom zloba ljudska.

Primivši mandat saborski, pošao sam u ovu sabornicu samo iz toga razloga, da momu narodu, u koliko je moguće na temelju postojećega zakona koristim. A došavši ovamo i primajući se rada u ovoj vis kući, osvjedočio sam se, da je to uz ovakovu većinu, kao što je ova saborska većina, upravo nemoguće. Razgovarajući se više puta izvan ove sabornice sa vrlo odličnimi članovi ove vis. kuće i njezine većine, dopuštala mi se više puta ta mogućnost, da će poštovana većina u pitanjih bar u okviru ove zlosretne nagode podupirati predloge manjine, kad budu išli tamo, da se boljak ovoga naroda unapriedi.

Gospodo, iz razprava odborskih osvjedočio sam se, da niti u najneznatnijih pitanjih, koja pitanja nisu ni najmanje dirala temeljnih zakona, nije podupirala većina manjine, već je radila sasvim protivno njihovim predlogom. Kako je radila poštovana većina u odborskih razprava, tako radi i u plenumu. Usljed toga, kad ja vidim, da je moj rad uz najbolju volju, sjedeći u ovoj vis. kući, bezuspješan, tomu konsekventno morao bih ja ostaviti ovo mjesto, da ne trošim badava vrieme i posvetiti se svomu ekonomičkomu radu.

Bivši pako nedavno s izbornici moga kotara, koji me pitahu o stanju naših političkih odnošaja, odgovorio sam jim, da mi neka oproste, što za sada ne mogu uz najbolju volju ništa koristna po domovinu učiniti. A to isto sam jim prigodom izbora kazao buduć sam prilično o našoj polit.-konstelaniji upućen. Nu izbornici moji me sami obodriše i rekoše, da ne polažem mandat, nego da uztrajem u političkoj borbi za naša sveta prava, a da će doći vrieme, kad će progledati hrvatski narod i birati zastupnike, koji će ga zastupati iz osvjedočenja i ljubavi prama njemu. Ja pobudjen timi riečmi i duboko osvjedočen, da će doći i to skoro doći vrieme, da će stranka, kojoj ja imadem čast pripadati, zauzeti, ako ne sve, a to većinu stolica s one strane (desnice) i da će biti u većini — odlučih i nadalje ostati na ovom uzvišenom mjestu na koje me je povjerenje naroda postavilo.

Prelazim na predmet, koji je od mnogo vještijih govornika i vještaka pretrešen, a to je predmet glede pokrića troškova vojničke asistencije povodom nemirah gd. 1883. sa svotom od 100.000 for. Vis. sabore, u običnih parnica je tako, da izmedju dvih prepirućih se stranaka ona stranka, koja parnicu izgubi, plati troškove parbene i ovršne.

U ovom konkretnom slučaju smatram jednom strankom magjarsku državu, odnosno njihovu vladu, drugom strankom narod hrvatski, a predmetom smatram povriedu temeljnoga zakona i to zak. čl. I. odnosno XXX.: 1868. i to §. 56., koji glasi: (čita) „U svem kolikom obsegu kraljevina Hrvatske i Slavonije službeni je jezik hrvatski toli u zakonodavstvu, koli u sudstvu i upravi.“

§. 58. koji glasi: „Za organe zajedničke vlade ustanovljuje se takodjer hrvatski jezik službenim jezikom unutar granica kraljevina Dalmacije Hrvatske i Slavonije, §. 57. nagode dakle jasno i nepobitno izražuje, da je jedini službeni jezik hrvatski.

Gospodo, uzprkos ovim jasnim ustanovam zakona nagodbenoga drznuo se je organ magjarske vlade bivši upravitelj financijah Hrvatske i Slavonije, zloglasni David, te je u noćno doba dao izvjesiti protuzakonite grbove na financijalnih sgradah hrvatskih. Već sama doba, kad se je taj dogodio, označuje dovoljno činitelje. Da je to protuzakonit čin i naperen, da se hrvatski narod razdražuje dokazom je uz jasno slovo zakona takodjer izjava većine ove vis. kuće, i po njezinih pouzdanicih od 15. kolovoza 1883., u kojoj se izjavi taj čin protuzakonitim označuje.

Pod tom izjavom podpisani su i današnji članovi ove vis. kuće, i to gg.: Vukotinović, Šram, Krestić i Miškatović, od kojih se ja nadam, da neće možebiti votirati ovu svotu za pokriće tih troškova, s razloga upravo, jer su tu izjavu podpisali. Izvješivanje tih grbova prouzročilo je ogorčenje u glavnom gradu Hrvatske u Zagrebu u toj namjeri, da je morala magjarska vlada krače povući time, što su zak. grbovi opet uzpostavljeni. To je dokaz. da je na temelju jasnoga slova zakona i javnoga mnienja od ovih dviju prućih se stranaka jedna, i to magjarska vlada

izgubila parnicu. a tomu dosljedno morala bi platiti i troškove.

Nu najveće osvade bacaju se na narod izvan Zagreba i da su ti troškovi najviše narasli nemiri u narodu izvan grada Zagreba.

Gospodo, kakvo je stanje naše domovine, to je dovoljno ocrtano; to je ocrtao dr. Marković kao i g. Folnegović takovimi bojami, da samo okorjela duša nebi mogla na ove činjenice proplakati. Meni je vrlo žao, da nije u sabornici preuzv. g. bana, da bi mu na neke primjetbe odgovorio, osobito na one točke, gdje je rekao, da odkad je on u Hrvatskoj, da je financijalna uprava bolja. To je čudnovato reći nam, koji dolazimo iz naroda, gdje gledamo svaki dan grozote, koje se dogadjaju prigodom utjerivanja državnoga poreza i ostalih daća u narodu. Ja ne imam dovoljno parlamentarnih izraza, kojimi da označim današnji postupak financijalnih organa. Za to odgovaram u savezu s tim i g. dru. Kršnjavomu, koji je tu tako liepo govorio, kako bi trebalo narod materijalno pridići industrijom, trgovinom i t. d,

Gospodo, kad se je viećalo u odborskih sjednicah, ja sam slučajno kao član došao u takvu jednu sjednicu i slušao sam, gdje se je predlagalo od strane opozicije, da se u gospodarstvene svrhe na temelju predstavke centralnoga odbora gospodarskoga družtva uvrsti u gospodarstvene svrhe mjesto 20.000 for. 100.000 for. Onda su se gospoda od strane većine snebivala: kamo ćemo mi Hrvati, investirati 100.000 for. Gospodo, to je grozno!

Ovdje ima u većini vlastelina i gospodara i žalim ih, da su tako zaostali u rationalnom gospodarstvu, da ne bi znali u cieloj kraljevini Hrvatskoj investirati 100.000 fr., a ja velim, da može gospodar, vlastnik jednoga povećega vlastelinstva 100.000 for. investirati, pa se tim još ne bi opazila belgijska industrija, a kamo li ne u Hrvatskoj, koja je jedna od gospodarstveno najzanemarenijih pokrajina monarkije.

Što se tiče preuzv. g. bana, to on imade čudnovate pojmove i nazore o gospodarskom družtvu i o članovih, koji to družtvo sačinjavaju. On misli, da su članovi gospodarskoga družtva sve samo ne gospodari, da su literati, politici i bog zna kakvi špekulanti, i tako je on o tom uvjeren bio, da je morao jedan član toga odbora poimence imenik svih tih članova čitati, a taj gospodin, koji je čitao taj popis članova, rekao je o sebi, a ja sam najzadnji i najnevještiji, a mi ga poznamo dobro, da je g. Folnegović i na polju gospodarskom dobro vješt muž.

Gospodo! Čulo se je takodjer sa vladine stolice odvažnoga člana visoke vlade, da gospodarsko družtvo nije smjeti previše podupirati, jer bi se zaneslo na podpore i ne bi onda ništa radilo.

Gospodo! Da ne bi taj gospodin sam bio vlastelin, ne bi se čudio na takvu izjavu, a kad on tako kao gospodar govori, više je, nego smiešno, jer pomisliti, da se može gospodariti bez kapitala, više je nego naivno, jer su gospodaru bez novaca ruke prazne. Samo u Hrvatskoj je moguće gospodariti bez kapitala. To je zbilja čudovište. To je za ono, kad se je reklo sa strane većine, da zajednički podupremo gospodarstvo i industriju; to su samo puke fraze, jer se sve moguće radi proti tomu,

Reklo se je takodjer, da je uprava mnogo bolja nego prije i da je utjerivanje poreza blažje. Nedavno je bio slučaj u mojoj podžupaniji, gdje sam naišao na takav grozan slučaj, da sam se snebivao.

Ja idem cestom i vidim, gdje 2 ovrhovoditelja vuku tele. Ovo nije tele ovršenikovo bilo, nego ga je imao samo u hrani. Došavši do tih ovrhovoditelja, razgovarao sam se s njimi, a ovršenik odleti za to vrieme i posudi od susjeda 8 f. da to tudje tele izkupi. Ja vidivši, da tele nebijaše više vriedno od 5 for., a ovršenik nudi ovrhovoditeljem 8 fr. pak da mu to tudje tele puste, rekao: Ja vam zabranjujem kao obćinski odbornik to tele vući, budući je notorno poznato, da je tudje pak država nebi imala koristi, jer bi si ga vlastnik izlučnom tužbom natrag uzeo, nego vucite čovjeka, kad vrag po vragu ide, koji imade 8 fr. u džepu. Ovrhovoditelji na moju rieč zbilja odvedoše ovršenika u obćinski ured, koji izplati 8 for. poreza i pripoviedaše kako se je zbilo. Slučajno je bio upravitelj podžupanije taj dan u obćinskom uredu pak reče načelniku: A sad ga imamo, taj buni narod proti ovrhovoditeljem na štetu visokoga erara. Načinite odmah prijavu. Načelnik prijavio je kr. podžupaniji mene kao puntara. „Sada ga imate" — reče. — (Smieh i nemiri.) Budući je obćinski ovrhovoditelj i ujedno obć. odbornik mene posluhnuo i nije to tudje tele vodio silom u trgovište krapinu, nego je primio veći iznos novaca, nego je tele vriedno bilo, te je odveo i čovjeka sa istim novcem u obćinski ured, bude od kr: podžupanije kao najpošteniji čovjek na zatvor osudjen. Isti je odbornik dapače predložen za nagradu, jer je najviše poreza u svojoj obćini utjerao.

Čuvši to, dodjem onamo i pitam upravitelja, kakov je to postupak, zar ste postavljeni, da budete radili proti interesom visokoga erara, jer ja sam radio za interes erara. On mi na to reče: on mora ići u zatvor, jer je odsudjen. Ja zatvorim vrata i otidjem. Videći to upravitelj, pustio je čovjeka odsuditi na globu od 5 forinti. Da li ju je platio ili ne, to ne znam.

Veli se, da je financijalna uprava pod banovanjem našega g. bana Khuena-Hedervarya bolja. To neka svjedoči taj slučaj, da je danas, kao što je i prije bilo i ništa bolje. Ako danas dodjem u porezni ured i hoću platiti dužnost svoju za cielu godinu, to mi ne može to porezni ured konštatirati, da sam platio za cielu godinu i da nisam ništa više dužan. On veli, mi ne znamo, što morate platiti, nego što platite biti će na račun upisano.

Gospodo! Ja mislim, da se to utjerivanje poreza ne može nazvati urednim. Ja bi to nazvao najblažjim izrazom otimačinom.

U ostalom, kako mislim, naš svjetli ban ne može niti

uplivati na financije, niti ciela vlada. Meni je žao, da ne ima moga bivšega podžupana Franciscia tu, da bi ga pitao pred vami, nije li istina? Kad su jedan put za njega došli državni ovrhovoditelji u moju obćinu uzprkos, što smo mi sami porez utjerivali, izabrav u obćinsko vieće odbornike za ovrhovoditelje. Uzprkos tomu došli su državni ovrhovoditelji i g. Francisci je pred 15—16 skupštinara rekao: Ja ne imam tu vlasti, svaki eksekutor je veći gospodin u tom poslu, nego ja kao politički šef Ja ne mogu pomoći, protjerajte ga. To je rekao g. Francisci, a što da onda kaže narod, koga se kože tiče.

Ako narod u ovakvoj konštelaciji postane malo uzrujan, a ne da bi se on bunio, jer zagorski se narod nije bunio, nego je ustao na obranu najsvetijih prava i na obranu jezika svoga; taj je narod ustao ne lupežkim načinom kao drugi narod prigodom antisemitskih izgreda, gdje su krali, palili, robili, otimali, nego je ustao dostojanstveno; niti porezno blago nije htio primiti, nego je branio samo moralno svoje pravo — onda se ne može kazati takvomu narodu, da se buni, nego samo da štuje zakon, koji su pokušale oblasti hrvatske i vlada hrvatska kao organ magjarske vlade . . . (Nemir. Komes Josipović: Baumgärtnerovi prozori! Dr. David Starčević: Da su vam glavu razlupali.)

Gospodo! Vi se dobro sjećate one nevolje u našem Zagorju, gdje je tuča sve potukla i voda odniela. U ono su vrieme sakupljani milodari po cieloj domovini, pak su državni ovrhovoditelji seljaku iste milodare plienili za porez. Jedva je donio nešto kuruze kući, ali je došao ovrhovoditelj, pak mu je oteo. Tu je bilo pritužba na vladu, nu sve badava.

Rekao je preuzvišeni g. ban, da on jednako pravo kroji ne gledeći na stranke. Da je on ovdje, pitao bi ga, kojim on pravom nije potvrdio izbor mjestnoga sudca, koga je narod po 2—3 put birao i koji je, videći nesreću naroda hrvatskoga, očitovao, da je voljan na temelju zakona badava služiti? Ja bi ga pitao, kojim si on pravom uzimlje slobodu gaziti zakon, gdje nigdje u zakonu ne stoji, da bezplatno ne smije obnašati službu pristaša stranke prava? U zakonu stoji, da onaj, koji je sposoban, mora dobiti službu, a najpače u obćini, gdje se nalaze ljudi, koji su kadri i voljni badava službu obnašati.

Gospodo! Ne samo to doprinaša ogorčenju ovomu u narodu hrvatskom, nego takodjer i postupak političke oblasti proti pristašam protivnoga političkoga osvjedočenja. Tako n. pr. kad se pozove čovjek pred političku oblast pozivnicom, pak je zapriečen doći, odmah po njega pošalju žandare, pak ga dotjeraju, zato, jer je tobože buntovnik.

Gospodo od većine i visoka vlado, ako budete tako dalje radili, ako budete narod hrvatski i dalje proganjali, ako budete i dalje proganjali pristaše stranke prava, jer budite osvjedočeni, da kako ćuti manjina odnosno stranka prava, tako ćuti cieli hrvatski narod — da će biti zlo.

Ja vam savjetujem, ne podpirujte ove vatre, koja samo tinja, pa bi mogao puhnuti sjeverni vjetar (Oho! Oho!) pak bi mogao razpuhnuti tu vatru, koja bi vaše obraze osmudila, a magjarske popalila. Ja vas pominjem, ne činite toga više. — Ja znam, što narod ćuti i što ga najviše boli.

Gospodo! Ja nisam ovdje, da vodim visoku politiku. Ja sam došao, da ako je ikako moguće, što god dobra za narod učinim u slozi pak makar i u okviru ove nagode. Ja sam bio i izvan ove sabornice, pak sam rekao, je li bi se ovaj ili onaj zakon dao popraviti, promieniti; izvan sabornice ste svi zato, jer vidite, da je to objektivni zahtjev, a kad se ovdje predloži, onda svi glasujete proti njemu, ili kako je rekao moj nekadanji profesor: „Tacetis uti pisces“. Ja ne znam, kojim obrazom možete pred ozbiljnim čovjekom ovako govoriti izvan sabornice, a ovdje se dižete proti osvjedočenju, jer da ste o tom osvjedočeni ja bi vas prezirao. (Oho! na desnici.) Vi imate drugo osvjedočenje nego glasujete i radite.

Gospodo! Ovo nezadovoljstvo u narodu pretvorilo se u ogorčenje, koje se je povećalo nemiri u Zagrebu. Da je narod zbilja proti Magjarom, kriva je vlada i vi od većine. Narod je tako ogorčen, da kad Zagorac samo čuje rieč Magjar, da u njemu kipi krv. — Ja sam se tomu čudio. Nije tomu stranka prava kriva. Imate zahvaliti stranki prava, što ti nemiri nisu veći zamašaj zauzeli. (Nemir.) Kad se je narod skupio u Sv. Križu kojih 500 do 600, pak je rekao, mi se ne mićemo od tud, dok ne vidimo toga Magjara, makar došao s topovi, jer smo odlučili prije goloruki poginuti proti topovom, nego našu sramotu vidjeti. Narod nije slušao niti podžupana, niti činovnike, nego je odlučio ondje ostati, dok bi dočekao te Magjare, jer se je reklo, da Magjari dolaze s magjarskimi tablicami. (Žamor). Stranka prava nije tako luda, da će narodu kazati neistinu, jer ona ima kratke noge, nego ona ima pred očima budućnost, te ne pita narod lažmi, nego istinom. Kad bi stranka prava podigla tu pobunu, drugčije bi načinila, ona ne bi rekla, ako Magjari dodju sa tablami, poskidajte ih, jer će za 24 sata zastariti vaše pravo. Narod, da osujeti to odlučio je čekati na otvorenom polju Magjare. Taj se narod nije htio niti ganuti s mjesta na ničiji nagovor, dok nije došao njihov zastupnik naš drug g. Pisačić. Kad je on razložio, da to nije istina i neka se odalji, onda su svi otišli. To je faktum. Stranka prava nije bunila . . . . (Dr. David Starčević: U narodu ne ima ni jednoga magjarona do vas. Prodane mješine.)

Predsjednik: Ja podjeljujem g. Starčeviću ukor, koji će se u zapisnik staviti. Ja molim, da se štuje sloboda govora, te ne mogu dopustiti, da se govornik prekida, makar i od svojih privrženika.

Ivan Radić: (nastavlja). Gospodo! Pošto su ovi nemiri imali povoda od strane magjarske i pošto su troškovi prouzročeni sa strane magjarske, stoga ja mislim,

da bi se imali i pokriti iz magjarskoga budgeta, te zato pristajem uz predlog g. Folnegovića. (Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Pinter.

Ivan Pinter: Najprije ću kazati, da odklanjam ovaj predlog, da zemlja plati 100.000 forinti.

Iz razloga, što ova hrvatska zemlja doprinaša za uzdržavanje zajedničke vojske, koja ima u mirno doba red uzdržavati i da oni nemiri, što se zbiše, ne bijahu velike pobune, koje bi pod dobrom upravom i domaća žandarmerija raztjerati mogla. Izazvali su najviše, kako znam financijalni organi ugarskoga ministra financija i njegovoga izpostavljenoga Davida, koji je baš u gradu Zagrebu stvorio t. z. artefakt.

Visoki sabore! Kadno se god. 1848. pobuniše Magjari, kadno Hrvati ne htjedoše biti Košutovi republikanci, već je ustao kukom i motikom narod na obranu domovine, prestolja svoga vladaoca; kad se digoše tolike vojske i naša i ruska, da te pobunjene Magjare ukrote, — načini se toliko sile dugova državnih, od kojih mi lojalni Hrvati sada kamate plaćamo. Mi smo za to utišenje nagradjeni dankom, koji bog zna kako dugo teče.

Je li ministarstvo ratno u sličnom dogodjaju u Ugarskoj tražilo kakvu odštetu, kad su bili nemiri, nije mi poznato. Uzmimo n. pr. kad je vojska krotila nemirnjake, kad su u Ugarskoj židove proganjali, kad se kod izbora tukoše, kad su u Dombovaru Hrvate klali — moguće da su krivci odsudjeni, ali dvojim — upotriebila se je vojska, a platila se je iz sredstava, iz kojih se vojska uzdržava. Gospodo! Neću spominjati o Krivošijah i Bokezih; bilo bi suvišno, jer su to gospoda već razložila. Ja, gospodo, sudeći iz gospodarskoga gledišta tih 100.000 for. bi se imalo uložiti u koristnije svrhe, nego je namienjeno. Kadno je kod nas gospodarska skupština pitala visoku vladu za podporu po 100.000 for. za narodno gospodarstvo, znamo, što joj je odgovorila? Na što bi ih potrošili? To je jako žalostno. Sada ovih 100.000 mora ići van, a to je žalostno. Teorija o narodnom gospodarstvu naše visoke vlade, visi na jako slabih noguh, kada pita kuda bi se potrošilo 100.000 for. Tolika je tuga i žalost u Zagorju, da seljak leti skoro i bos i gol na rad. Zar se nebi moglo postupice takve svote, koje iz obračuna izadju, ili ovdje ili ondje upotriebiti, da bi se što pomoglo narodu, te u drugih krajevih pokupovalo jeftine zemlje, te narod preseliti onamo. Ali ne, trebalo je vojske uzdržavati, pak na Hrvate slati, da se nebi oni ponieli kao Magjari 1848. god. i da nebi republiku proglasili.

Gospodo! Dopustite, da ne dosadjujem ovoj visokoj kući. Bilo je mojih jednomišljenika, koji su to bolje razložili, nego sam ja, nego kažem uz sav sjaj, koji se od strane Magjara čini i ta njihova državna ideja razprostire i kod nas, da i ona stoji na slabih noguh, te će doći i tamo dan, kako je došao i na Beč, pak će taj cieli sjaj i te izložbe i sve slično — će proći, te će svemu biti kraj, kad židovi prestanu novaca posudjivati Magjarorsagu (Živio na ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Barčić.

Erazmo Barčić: Visoki sabore! Svaki zastupnik prosudjuje dužnosti svoje po načelih stranke, kojoj pripada. Što se mene tiče, ja neznam do dužnosti i to najglavnije dužnosti svakoga narodnoga zastupnika, a to je kazati vladi istinu otvoreno bez svake koprene, u svakoj zgodi, bile posljedice loše ili dobre.

Ja, gospodo moja, uviek sam se držao te dužnosti, te sam kazao isto i onda, kad nisam bio narodni zastupnik, kada dakle bijaše mnogo pogibeljnije, nego sada istinu kazati, a tu ću istinu i danas kazati.

Prije svega moram se osvrnuti na neke rieči preuzvišenoga gospodina Khuena-Hedervarya i to zato, da opravdam, zašto se stranka prava nalazi u ovoj sabornici i zašto govori.

Mi ne priznajemo zakone iza nagodbe stvorene kao valjane, ali mi se moramo poslužiti onimi sredstvi, koje nam to stanje pruža, da možemo odkriti narodu istinu, da ga možemo podučiti o njegovom pravu i dužnosti. Vlada je konfiscirala sve slobodne inštitucije ove zemlje, a nam ne preostaje drugo, nego ova tribina s koje mi narodu govorimo. — Znam, da je Marat, koji nije mogao spasiti glavu u dvoranah konventskih, najsjajnijim govorom narod svoj do veličanstva doveo; znam, da Demosthenes u saboru Atenjana nije mogao nikakav veliki uspjeh polučiti, te je svoj najodlučniji uspjeh postigao na trgu; te svoj narod do slobode doveo (Živio na ljevici.)

Proračunski saborski odbor predložio je, da bi mi dozvolili iz autonomnoga budgeta 100.000 for. visokoj vladi, da se ovom svotom podmire troškovi nastali prigodom posljednih nemira 1883. g. Za moći prosuditi temeljitost ovoga zahtjeva visoke vlade i predloga proračunskoga odbora treba prije svega, da si damo točan odgovor na sljedeća tri pitanja: 1. Tko je kriv tim nemirom? 2. Tko je pozvao vojničku asistenciju? 3. Tko je oštećen uslied tih nemira? Na koliko sam mogao dočuti, kazalo se je i tvrdi se, da je povodom ovih nemira bilo izvješenje grbova. Ja ipak držim, da taj povod mnogo dublje leži. Izvješenje grbova ne bijaše nego malena iskrica, koja je pala na ogromnu kolikoću praskave i zapaljive tvari, koja po svih kutevih naše domovine leži. Vjetar je puhnuo u nekih krajevih, te je prietio, da će zauzeti cielu domovinu, te da će se razširiti u svih 15 pokrajinah monarkije, u kojih vlada isto nezadovoljstvo, kao i kod nas. Existencija bila je kompromitirana; existencija monarkiji zahtjevaše, da se ta vatra zaguši, te po tom dotični troškovi ne mogu pasti na teret autonomnoga budgeta, niti zajedničkoga magjarskoga, nego se troškovi imaju podmiriti iz budgeta sveukupne monarkije, naime budgeta ministarstva rata.

Nu, gospodo moja, da možemo pronaći, tko je kriv ovim neredom, dakle, tko bi morao nositi ove troškove,

dopustite, da iztražim genezu tih nereda, da navedem u velikih crtah odnošaje, koji se može biti ne dotiču neposredno ovih nemira, nego u kojih treba naći povod.

Prije nekoliko doba navalio je hrvatski ban, podignuv slavnu trobojnicu na poljane Magjarske, gdje je izvojštio sjajnih pobjeda, koje će hrvatskomu imenu častnu uspomenu u nepristranomu historiku sačuvati. Oko toga bana sakupiše se čete hrvatske, srbske i bugarske; svi prisizahu na jedan ugovor oslobodjenja s jedne strane Hrvatske, uresa slavenskoga juga, a s druge strane Magjarska i robstvo Hrvatah, dočim se svi ostali narodi monarkije nisu brinuli, dapače su prianjali uz prevrat. koji je bio u Magjarskoj. Mi samo borili smo se kao lavi proti prevratu i plemenu. s riekami naše krvi obustavismo, da debrecinski zaključak, kojim je bila lišena dinastija krune sv. Stjepana, nebude priznat po ostalih državah. Mi smo otvorili put, kojim je mogla ruska vojska prodrieti u Ugarsku i doista je velike žrtve hrvatskoga naroda i velikodušje autokrata ruskoga spasilo je Austro-Ugarsku. Pitam ja, kakva je bila nagrada tolikim velikim hrvatskim žrtvam. Hrvatska zapregnuta izpod kola Austro-njemačkcga prevrata, lišena svoga ustava, obterećena kojekakvimi do onda nepoznatimi porezi, izložena preziru slobodoumne Europe, prikazana kao ruda, iz koje se kopa gvoždje, kojim da se okuje svaki, koji vojuje za slobodu — ova Hrvatska vierna, bje nadarena onim. kojim bijaše Ugarska kažnjena.

Ban, ljubimac naroda, postade omražen narodu; sjajna obećanja po ovomu narodu učinjena hrvatskoj kraljevini; bjehu zaboravljena; muž, koji je mogao biti kralj na slavenskom jugu, koji je obranio Austriju i uzčuvao Hrvatsku, takav muž poginuo je izpod udaraca austrijskoga vjerolomstva.

Tako trajaše do godine 1859. O novoj godini 1859. onaj epohalni pozdrav, kojim je Napoleon III. susreo austrijskoga poslanika, razpršio je onaj nenaravni položaj. Dočim je Hrvatska uzprkos ovim disilusiam pretrpljenim sakupljala dobrovoljce za obranu Austrije proti navali Piemonta i Francezke, magjarski patrioti, magjarski narod je sakupljao legije, koje su se pod Tührom i Klapkom u Tirolu sa Garibaldiem borile proti carskim zastavam. (Dr. D. Starčević: Većina će to oprovrći.)

Iza Solferina bijaše proglašena listopadska diploma, koja je morala biti znakom nove ere u Austriji. Hrvatska nadala se je, da će u tom novom ustrojstvu moći spasiti svoje biće, ali Šmerlingovi patenti su htjeli sve na staro privesti. Medjutim g. 1866. Pruska i Piemont naviestili su rat Austriji. Mi smo žalibože opet sakupljali nove dobrovoljce, koji su morali braniti monarhiju proti navalam saveznika, a Magjari sakupljali su pod Tührom i Klapkom dobrovoljce, kojim je bila namjera, da prodru u Ugarsku i da u Ugarskoj ostvare debrecinski zaključak. Iza sadovske katastrofe utanačen je mir. A kakve su bile posljedice? Andrassy, Tühr, Klapka, Perczy, ovi prevratnici, svi honvedi, koji su ostvarali debrecinski zaključak, nadareni su najvišimi dostojanstvi u Ugarskoj i postali su odlučujući faktori u savjetu krune, a Hrvati bačeni su na put.

Dualizam uveden je bez nas, dapače proti saborskom zaključku uveden je u monarhiji, nagoda diktirana je po onih, proti kojim smo se borili, i koji upravo toga radi, jer smo se borili proti njim, imadu pravo da nas mrze, narod je osiromašen, oglobljen, Rieka nam je odtrgnuta, Primorje naše je na prosjački štap dovedeno, Zagorje nam gladuje, Slavonija je zapuštena, obrt i trgovina su upropašteni, komunikacije zanemarene, zemlja poplavljena sa magjarskimi činovnici, kojih moramo plaćati ili sa onih 45% koji su opredieljeni za autonomne potrebe ili sa 55% koji su opredieljeni za zajedničke potrebe. na čelu zemlje je Magjar, na čelu uprave Magjar . . .

Predsjednik: Ja nemogu g. govorniku dopustiti, da on glavu zemlje tako naziva. Izvolite se držati predmeta. Ovo što ste do sada kazao. to je historija, ali sa ovim predmetom nije u nikakvom savezu.

Erazmo Barčić (nastavlja): Ja mislim, da je to u uzkom savezu sa predmetom, jer ja razlažem povode. zašto se narod pobunio.

Ja kažem, da je na čelu uprave Magjar, on je po mom mnienju Magjar, a po vašem je Hrvat. On nam je sa banske stolice, s koje je nekoč Erdedy doviknuo Magjarom: „regnum regno non praescribit leges", ovdje poručio. da smo pokrajina magjarska i da je njegova zadaća. da Hrvatska magjarskom pokrajinom ostane.

Gospodo, kad se sve to promotri i uzme u pretres, onda pojmimo, zašto je narod tako ozlovoljen i zašto se je dao zavesti na ustanak. Izvešenje grbova po mom mnienju je ovu katastrofu približilo, ali neposredni uzrok ovo izvješenje nije bilo. Da je ovo izvješenje protuzakonito što je sama štovana većina priznala, to je priznala i vlada, kada je bivši ban Pejačević volio prije odstupiti, nego na novo dati izvjesiti grbove. To je priznao i sam ministar-predsjednik, kada je mjesto dvojezičnih grbova dao metnuti nieme grbove. Ako su dvojezični grbovi zakoniti, ne uvidjam, zašto ministar Tisza nije dao izvjesiti ove grbove, a ne grbove bez svakoga nadpisa. Ja dakle glavnoga krivca glede tih nereda vidjam u magjarskoj vladi, dotično onih odnošajih, koji su našoj domovini stvoreni i toga radi mislim, da terete za ugušenje onih nereda, da troškove ugušenja nereda ne može nositi naša domaća vlada.

Visoki sabore, danas je preuzvišeni g. ban (Tako je! na desnici.) preuzv. g. grof Khuen-Hedervary — čujem ga od vas uvjek zvati banom, pa mi se čini, da je nemoguće, da bude Hrvatska bez bana, ali žalibože je tako — preuzvišeni g. grof Khuen-Hedervary je drugom prigodom kazao, a i sa stolicah većine bila je okrivljena stranka prava kao poticateljica onih nereda. Očito je to kazao, ako se ne varam komes turopoljski g. Stjepan Jo-

sipović, kad je rekao, da u redovih stranke prava imadu se tražiti poticatelji, koji su, kad je buna počela, uzmakli, ostavili narod sam sebi.

Gospodo, vi nas možete, kako hoćete, potvarati do zla boga, mi znamo, da nemamo nego samo jedan grieh, a taj je plemenita naša odluka, braniti prava našega naroda. Svaka vlast, koja nastoji da potlači narod, obično kaže, kad narod traži svoje pravo, da ovi zahtjevi nepotiču od naroda, nego da dolaze od nekolicine nezadovoljnika.

Godine 1848. dočim su u Lombardiji po svih kutevih dizala se vješala, austrijski plaćenici htjeli su cielomu svietu dokazati, da neredi nepotiču od naroda, nego da dolaze od nekoliko nezadovoljnika. Ipak gospodo ova šaka nezadovoljnika iza kako se je borila 5 dana kod Milana, protjerala je čete generala Radetzkya iz Milana.

Stranka prava to znade, da danas oni ustanci izolirani ne imadu svrhe. Od godine 1821. do 1859. bijaše pozorište takovih izoliranih ustanaka Lombardija, koji su svi bili ugušeni u krvi njihovih začetnika. Ovi ustanci nisu imali druge stvrhe, nego da Evropi prikažu nezadovoljstvo talijanskoga naroda, da dokažu težnju njegovu za oslobodjenjem.

Ako se je to moglo opravdati do g. 1848., kad su narodi bili lišeni svakoga sredstva, da mogu jade svoje na vidjelo iznjeti; to se danas neda opravdati. Krv naroda treba da se čuva brižno sve dotle, dok očajni i bolni vapaj naroda negane mogućnijega faktora, da preuzme u ruke djelo oslobodjenja našega naroda. Mi ćemo nastojati svi, da narod ne pogine i ne gubi svoje glave badava.

Visoki sabore, pitanje je dalje, tko je asistenciju vojnu potrebovao. Na temelju nagode uzčuvanje mira i poredka u Hrvatskoj pripada u kompetenciju kr. zem. vlade. Odstupom bana Pejačevića na čelu kr. zem. vlade kao redoviti funkcionar stajaše presv. g. barun Živković. Ja sam uvjeren, da kr. zem. vlada bijaše spremna i voljna uzpostaviti mir i poredak u Hrvatskoj. Toga radi ne mogu dokučiti, kojim pravom je ministar-predsjednik Tisza mogao nagodbenu djelatnost vlade obustaviti, kao i nagodbeni ustav, kako je mogao u Hrvatskoj uvesti iznimno stanje i izručiti Hrvatsku na diskrecionalnu moć kr. povjerenika. Ja držim taj postupak posve protuzakonitim, to bijaše čin skrajnje samovolje ministra Tisze i da toga radi troškovi dotični ne mogu pasti na teret domaćoj vladi. Jer ili spada u kompetenciju kr. zem. vlade uzdržavanje mira i poredka ili ne spada. Ako spada, onda je kr. zem. vlada morala dotičnu asistenciju zatražiti i troškovi dotični morali bi biti uvršteni u naš autonomni budget, ili je uzdržavanje mira i reda stvar zajednička; onda ne možemo niti tereta nositi mi, nego zajednička vlada. Dakle ja kažem, da zahtjevati, da hrvatski narod imade platiti za samovoljne odredbe i nezakonite odredbe ministra-predsjednika troškove dotične, da ja toga ne dokučujem i ja moram kazati, da se čudim, kako se može naći ljudi u Hrvatskoj, koji hoće takovu stvar zagovarati, kako se može naći hrvatska vlada, koja takovu žrtvu od hrvatskoga naroda zahtjeva. (Živio! na ljevici.)

Nastaje pitanje, tko je oštećen onimi dogodjaji. Ja mislim, da je iz jučeranjega govora moga vriednoga druga Folnegovića jasno, da onimi dogodjaji nitko drugi nije oštećen, nego nevini seljaci u Zagorju i u banskoj Krajini. Mnogi je izgubio glavu, a na tisuće jih je zatvoreno. U dotičnih predjelih, gdje je buknuo ustanak, zavladalo je skrajnje siromaštvo i bieda, te nam dužnost prinadleži, da mi u pomoć tim krajevom priteknemo.

Gospodo, ja znam, da neće uzmanjkati sjajnih riečih g. izvjestitelja i takodjer članova većine, kojimi će nastojati opravdati ovakovu po narod ubitačnu nakanu. Ali gospodo, dobro pamtite, da sve vaše sjajne rieči neće moći izbrisati uvjerenje zavladalo u narodu, da bez takove većine ministarstvo magjarsko nebi se bilo nikada usudilo tako postupati. (Živio! na ljevici.) Budite uvjereni, da sve vaše uzvišene i liepe rieči neće izbrisati u očijuh naroda onaj prizor, da u uniformah magjarskih husara, u uniformah austrijskih vojnika pucajući na narod sakrivala se je većina.

Gospodo, vi glasujući za ovu osnovu zakona ćete možda steći simpatije Magjara, ali za sigurno zaslužiti ćete negodovanje naroda. (G. Folnegović: Prezir njihov.) Ja, koji nada sve cienim simpatije naroda, a ništa one Magjara, odklanjam predlog odbora, a glasovati ću za predlog g. Folnegovića. (Živio! Živio! na ljevici.)

(Tečajem ovoga govora zauzeo je predsjedničku stolicu sabor. predsjednik presv. g. Mirko Hrvat.)

Predsjednik: Prije nego se predje dalje, ima visoki sabor odlučiti o predlogu mojem, da se g. dru. Davidu Starčeviću podieli ukor. Molim gospodu, da idu na mjesta, jer će se glasovati ustajanjem sa stolica.

G. dr. D. Starčević upotrebio je izraz, kojim je težko povriedio dostojanstvo sabora, s toga predlažem, da mu se podieli ukor, koji će se imati ubilježiti u zapisnik. Ona gospoda, koja su za predlog predsjedničtva neka izvole ustati. (Većina.)

To je većina.

Rieč ima g. zastupnik dr. Majcen.

Dr. **Josip Majcen**: Ja bih molio visoko predsjedničtvo, pošto nisam danas disponiran, a i vrieme je već odmaklo, da digne sjednicu, te mi dozvoli sutra govoriti, jer danas i onako nebi mogao svršiti.

Predsjednik: Ako visoki sabor želi, ja nemam ništa proti tomu.

Gospoda koja su za to, da se sjednica digne, neka izvole ustati.

(Većina.)

Ja današnju sjednicu dižem, a drugu uričem za sutra u 10 satih prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom.

(Konac sjednice u 1 sat i 45 časaka po podne.)

Petdeset i druga saborska sjednica,

obdržavana 13. svibnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Nastavak razprave o izvanrednom proračunu za god. 1885. — Interpelacija zast. Vukotinovića glede veterinarskih zakona i propisa. — Interpelacija zast. Crnkovića glede literarnog kongresa zasnovana po jugoslav. akademiji znanostih i umjetnostih u Zagrebu. — Interpelacija zast. Valušnika glede urbarskih prava obćinah Vrbovsko, Mrkopalj, Ravnagora i Komorske-Moravice. — Interpelacija zast. Pisačića u pogledu naumljenog po vladi premještenja podžupanije krapinsko-topličke iz Sv. Križa u Krapinu. — Odgovor vlade na interpelaciju zastup. Lončarevića glede ceste od Vrbanja do Lužana; na interpelaciju zast. Hinkovića o izboru u Brlogu; na interpelaciju zast. Ivandije o krivo sastavljenih gruntovnih uložcih.

Predsjednik (pozvoni): Sjednica počimlje.

Molim gospodina bilježnika da pročita zapisnik prošle sjednice.

Bilj. **Stevan Popović** (čita):

Zapisnik

51. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 12. svibnja 1885. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 89 saborskih članova.

Od strane visoke kr. zemaljske vlade prisutni: preuzvišeni g. ban grof Khuen-Hedervari, predstojnik zemaljske vlade unut. odjela g. Daniel Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela gosp. Vjekoslav Klein i savjetnik Janko Jurković.

Zapisnik prošle saborske sjednice bi pročitan i bez primjetbe ovjerovljen. Podnesaka ne ima; prelazi se na dnevni red. Na dnevnom redu je specijalna debata ob osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1885. ne dosižu.

Razprava se započela na stavci 8, naslov 14. §. 1. iste zak. osnove, gdje je završetkom prošle sjednice prekinuta.

U toku debate stavlja predsjednik predlog, da se narodnim zastupnikom gg. dr. Pilepiću i dr. Bakarčiću radi gungule, koju su podignuli i radi povriede dostojanstva sabora podieli ukor, te da se isti izključe iz trideset i jedne sjednice sabora.

Ob ovom predlogu odlučiti će sabor u idućoj sjednici.

U daljnjem toku sjednice predlaže predsjedničtvo zastupniku dru. Davidu Starčeviću podieliti ukor radi nepristojnoga ponašanja u saboru tako, da se ovaj ukor ima ubilježiti u zapisnik. Sabor usvaja predlog predsjedničtva, te se ovim podieljeni ukor narodnomu zastupniku dr. Davidu Starčeviću u zapisnik ubilježi.

U $1\frac{1}{2}$ sata poslie podne zaključuje predsjednik današnju sjednicu i ureče buduću za sutra 13. svibnja u 10 satih prije podne sa već ustanovljenim dnevnim redom t. j. nastavak specijalne debate ob osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1885. ne dosižu.

Mirko Hrvat v. r.
predsjednik.

Stevo Popović v. r.
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nema.)

Primjetbe neima; zapisnik se verificira.

Vis. sabore! Saborski odbor za poslove unutarnje zemaljske uprave podnosi izvješće o predlogu narodnoga zastupnika Smičiklasa i drugova o donešenju osnove zakona o zastupanju Žumberka i Marindola na ovom vis. saboru

Stavit će se na dnevni red.

Prije nego se predje na dnevni red, glasovati će se o predlogu predsjedničtva, da se gg. zastupnikom Pile-

piću i Bakarčiću podieli ukor i da se na 31 sjednicu izključe.

Gospoda, koja su zato, naka izvole ustati.

(Ustane većina.)

To je većina, i tim su gg. Bakarčić i Pilepić na 31 sjednicu izključeni, ukor će se u zapisnik uvrstiti, a ova kazan počimlje sutrašnjom sjednicom.

Rieč ima g. zast. Žuvić.

Josip Žuvić: Vis. sabore! U predmetu, koji na dnevnom redu leži, naime dozvola asistencijonalnoga troška, hoću da se u kratko i sasvim ozbiljno bez diatriba izrazim, jer taj predmet je toliko izcrpljen i kroz predgovornike i u svih fasah razjašnjen, da mi je suvišno i govoriti i uztrpljivost vis. sabora zahtjevati. Ja smatram stvar jednostavno kano ovakovu: je li ustavnim putem ovaj trošak ušao u izvanredni proračun i tko je dužan ovaj trošak namiriti. Sve prispodobe, koje su učinjene, poimence glede izgreda u Krivošijah, te ne mogu da imadu odziva i analogije s našim slučajem, jer ono je bio ustanak pravi, ustanak formalno državni, od ciele one male državice Dalmacije, a država Dalmacija nema autonomije, tamo nema autonomnoga fonda, koji bi troškove nosio. Ovo ne može biti državni izdatak, jer Cislajtanija nije uticala u izgrede, ne može biti zajednički trošak sa Ugarskom, jer Ugarska nije uticala u izgrede. Izgredi su se sbili na teritoriju autonomnom, autonomna vlada zamolila je asistenciju i dobila ju, autonomni fond dužan je namiriti troškove. To je moje individualno mnienje, i ja mislim, da ga ne trebam više obrazložiti.

Kad sam ovo svršio, neka mi dozvole gospoda iz opozicije, da istim tonom, koji je na temelju ugladjenosti izrečen naročito po g. dr. Markoviću, da im sa svom svojom ugladjenosti odvratim, što mislim da sam dužan.

Profesor dr. Marković je u saboru dao izjavu, da je ovaj sabor komisarijat proglasio nezakonitim, i da su sva djela, koja proizlaze iz ovoga ne zakonitoga komisarijata ne zakonita i za ukinuti vriedna očitovana po saboru. Jedno to, što nisam onda učestvovao u saboru i nisam vješt tomu, što se je dogodilo, ali koliko me uspomena ne vara, sabor je doduše izjavio, da drži komisarijat ne zakonitim, ali da se njegova diela imadu ukinuti, to je nešto drugo. Jer i ja držim, da je komisarijat nezakonit, jer ga ustavan čovjek ne može smatrati zakonitim, ako ga i, drži, da je kad što potreban, nu njegovo djelovanje uništiti, ne zakonitim proglasiti, toga sabor nije učinio; a nebi bilo ni moguće; jer kad bi bilo moguće sve ustanove, koje su oživotvorene po ne zakonitih organih, uništiti, kakav bi metež nastao u dotičnih mjestih i državah, gdje su kraljevski i ne kraljevski komisari ustanovljivali razne odredbe, i te već u život prešle; to nije moguće. Bili bilo moguće most kod Podsusjeda srušiti, i bili bilo dotičnomu predjelu tim pomoženo? Kr. komisar imenovao je n. pr. profesore, podieljivao je advokature, komu će pasti na um, da to uništi? Ja mislim, da bi bilo bolje ovu stvar ostaviti na miru, i ja samo opreznа činim g. dra. Markovića, da nije juridički istovjetno, ne zakonitim proglasiti komisarijat i ukinuti njegova djela. Drugo, g. zastupnik dr. Marković je tražio izvor onih izgreda u našoj zemlji, u terorizmu štibrenih oblastih ili Steueramta i njihovih organa. Gospodo! Ima nješto u manipulaciji financijalnoj, što nije točno, sto ne odgovara posve zakonu, nego ta financijalna manipulacija i ta netočnost ne treba da se traži u viših ili srednjih krugovih, nego ju valja tražiti u najnižjih krugovih, gdje dotični financijalni organi u prenapetoj svojoj revnosti u službovanju počine djela, koja nisu po volji srednjim ni višim organom financije, a najmanje su po volji vis. vladi.

Nu da ta vrela treba drugdje tražiti, ja ću pročitati sitnariju, koja je meni uručena, mnogi ju od vas znadu ali treba da ju znadu i ostali i obćinstvo. Je li tomu, što ću pročitati kriva nagodba, je li kriv ovaj stupac od 100.000 for., je li kriv ban, je li kriv majoritet sabora, to u vašem sudu ostavljam, da prosudite.

Stojan Gavrilović, umirovljeni nadporučnik u Maji iza 14 dnevnoga svoga uredovanja kao načelnik, dakle kroz 14 dana nije mogao dokazati mnogo dobrih svojstvah, a ni loših svojih svojstva, bude napadnut po svjetini, koju je prije počastio i podvorio i iza toga bude u Maji usmrćen. (Dr. Grga Tuškan: To je bilo u novinah!)

Bilo je mnogo toga u novinah, što smo od vas čuli, pa smo to i po drugi put slušali; novine svatko ne čita i svatko toga ne zna, ne zna obćinstvo iz našega kruga, a treba da zna, gdje se trebaju tražiti razlozi. (Čita dalje.)

Gospodo! Ovomu što se sbilo tamo u tih izgredih nije kriv ovaj stupac, a nemojte krivnje tražiti ni u vladi, nemojte tražiti ni u majoritetu ovoga sabora. Ja neću da idem dalje u iztraživanju izvora, samo to moram kazati, da istodobno, kada su se ti izgredi ovdje zbili, istodobno 2—3 dana prije slični su se sbili i u Magjarskoj, u Pešti. Ja sam slučajno tamo prisustvovao, i kada sam došao kući, bio sam sretan, da sam i kod kuće izgrede našao. Ondje su se sbili pod plaštem antisemitizma, a ovdje pod plaštem grbova.

Gospodo! Metnite ruku na srce, pak se upitajte na samo ozbiljno, je li taj naš narod, koji je dobar i pošten, je li može dokučivati i penetrirati u nutarnji zamašaj tih grbova, je li on zna, da je dično, ako ima jedan, a da je nedično, ako imaju dva napisa? Drugo smo mi, koji smo na političkom polju, ali puk, da nije podučavan, nebi pravio te razlike. Antisemitisam bio je jabuka, koja je tamo bačena u sviet, a ovdje grbovi; nu što stoji tomu iza ledja, u čemu je uporna točka? Ako vidite posljedice, koje su se zbile kroz graju svjetine u Pešti, ako vidite posljedice ovdje kod nas, gdje se ruše škole i obćinski uredi, gdje se pale knjige i orlovi, sjeku šljive i vinogradi, naći ćete, ako tražite zadnje vrelo uzroke u socialismu, ako ne na granicah komunizma. Tamo valja uzrok

tražiti, a ne ovdje. Koji su tomu krivi, ja ih ne znam, ja ih ne izazivljem, oni samo svojim komitantom odgovaraju. Dr. Marković mokira se na regnikolarnu deputaciju, od koje hoće, da postavi te nazore i razloge i posljedice asistencionalnoga izplaćivanja, riečju da će tegobe pripasti regnikolarnoj deputaciji. G. profesor Marković očitovao je to liepim i ugladjenim načinom, ali ja nisam bio u saboru, kada je regnikolarna deputacija izabrana i ustanovljena, ali ne možete tajiti, da sve rane i jadi — ako i ne priznajete nagodbe valjanom i zakonitom, ali znate da eksistira, pa ako ju pročitate morate znati, da svaka povrieda ove nagode ne može se izliječiti ovdje, a ni u peštanskom saboru, nego izliječiti zajedničkom privolom i radom obadvajuh sabora, a takav rad spada pod zajedničke poslove, a takve poslove in prima linea razpravljaju regnikolarne deputacije, dakle ne treba se mokirati na deputaciju, nego mirno očekivati njezinu zadnju deklaraciju, a onda će biti dosta povoda i prilike dispotiranju i prosudjivanju njezine vriednosti.

Neka mi dopusti g. Barčić da se svrnem na nekoje njegove izjave, sve stojeće u savezu s glavnim predmetom. Ja prelazim glorifikaciju Marata i Rusije, jer to smo nekoliko puta čuli od g. zastupnika, nego na jednu stavku moram se osvrnuti, i to je da je toliko gorkim glasom i kamenitim riečima osvadio i osudio ustanak Ugarske od g. 1848.

Gospodo! Vi ćete vjerovati meni, kad vam kažem, da sam čovjek konstitucionalan, svomu vladaru vjeran i da ja takav ustanak, kakav se sbio na debrecinskom saboru, nisam povladjivao i da sam ga osudjivao uviek; ali ovim putem i na ovom mjestu, gdje stoji narod, gdje se čita i čuje svaka rieč u tu — i inozemstvu, narod, koji stoji s nama pod jednim žezlom i krunom osuditi onakovim načinom u predmetu, koji je Nj. Veličanstvo zastrlo koprenom zaboravnosti, ja bih očekivao, da inače vješt govornik toga učinio nebi. I ja prelazim onaj incidentalni momenat, da se je g. Barčiću izmakla rieč „ban", jer vidim iz tih razprava, da se tu nekako principielno ne nazire u sadanjem banu ban, koji bi morao po zakonu biti, nego se pod nazivom glavar zemlje hoće implicite da ne prizna njegova vlast. Ja nisam pozvan, da vas učim na publiko-političkom polju, ta je nakana daleko od mene, nego moram kazati, da je taj ban, koji tamo sjedi tako dobro moj ban, kao i vaš; ban ljevice, desnice i skrajnice, od Rieke do Zemuna legalno po Nj. Veličanstvu imenovan ban, kojega smo dužni slušati i mi i vi. (Smieh na ljevici. Dr. Grga Tuškan: Sabor slušati bana!)

Meni je žao, da nema dra. Ivandije tu. Ja nisam imao sreće dosada stupiti s njim u nikakav doticaj i vrlo mi laska, da je on tri puta spomenuo moju osobu u svojem govoru. Ali da rektificiram neke nedostatke i krivote u njegovu govoru kazat ću nešto. G. dr. Ivandija je kazao ove rieči: G. Žuvić je govoreći o vladi bana Mažuranića kazao, da je ona 7 godina spavala. Meni je to svejedno, što se bivšoj vladi bana Mažuranića i njezinih pristaša sudi, meni su budnosti i sni bana Mažuranića deveta briga, ja nisam za njih nikada mario, ali taj izraz nisam upotriebio i to svečanim načinom od sebe odbijam. Govoreći o vladi bana Raucha i Pejačevića prešao sam na Mažuranića i rekao sam: ona vlada, koja je kroz sedam godina vladala i koju ste vi driemajućom prozvali — tu sam reflektirao na govor dra. Hinkovića, koji možete čitati u „Slobodi" i u „Pozoru". On je kazao da je vlada Mažuranićeva 7 godina driemala, i to sam naglasio: koju ste vi nazvali driemajućom. Ne treba autorstvo te izmišljotine meni pripisivati, to je vlastničtvo drugoga gospodina. Dalje je rekao, da sam ja kazao o Rieci, da mi nećemo tu odlučiti nego državno zakonski obziri, i ja opet očitujem i opetujem, da sam to rekao i Rieka žali bože spada u zajedničke poslove. Regnikolarnih je deputacija ne znam koliko bilo, a konačnoga rezultata nema i ne ćete odlučiti vi, a još manje mi udesom riečko - hrvatskim, nego jer je to posao zajednički, odlučit će zajednički sabor preko regnikolarnih deputacija i tamo ne može biti drugih obzira nego obzira zakona i državnih. Meni je žao, da je mnienje g. dra. Ivandije još i to, da je Tisza izazvao izgrede godine 1883. Kad ja presudim ostali slog govora g. zast. dra. Ivandije, moram kazati, da je ovo pametan i učen čovjek, a kada ovo slušam onda moram, ne mogući odkloniti, da je učen i pametan čovjek, kazati da je strastveno govorio; jer kako ministar-predsjednik dodje do toga, da izazove izgrede, gdje se popovi tuku, a tako i Schulmeisteri i Gemeindevorstandi u Maji — to ne pojam; moguće da je tu dublja nauka potrebna. Još imam na jednoga govornika od protivne strane moje primjetbe činiti, ako je meni vrlo žao, jer me u socialnom i privatnom životu nekakva simpatija veže s tim čovjekom, a ne znam je li obratno, i mogu reći, da mi se na žao dade, kada moram reflektirati na njegove izjave, a to je vriedni zastupnik senjski.

Gosp. zastupnik senjski naglasio je razloge stvari, ali sve u takovom slogu, u kojem bi bilo shodnije, da se u javnom životu, gdje se svaka rieč čuje i uvažuje po narodu, da se u tom slogu ne čuje. — Jer meni je žao, da ga nema tu — na ovakav način govoriti u parlamentu meni se čini, da znači i istovjetno je sa izazivanjem tamnih moći, koje u svojih žrtvah ne prave razlike.

Budu li te tamne moći stupile u život i svojim vihrom udarile na nas, vjerujte, te tamne moći neće pitati, jesi li ti magjaron, neodvišnjak, ili član stranke prava, nego će uništiti sve, što im dodje pod ruke; nemojte dvojiti da je tomu tako.

(Milan Pavlović: Vas će dobro poznati!)

Kad ste stupili na polje prispodobe, te uplitali Angliju i Belgiju, svakojake rimske i nerimske careve, dopustite da i ja prispodobu učinim, jer sam rekao, da te tamne moći, koje se izazivlju ovim udaranjem na stranu, te tamne moći neprave razlike u svojih žrtvah. To sam

rekao i to hoću da sa slikami i predstavami, koje su vama, koji bolje historiju znate, poznate, ali nisu cielomu svietu, pokažem.

Vi znate, da su Bourboni uništeni po Girondistih, Girondisti po Hebertistih, Hebertisti po Dantonistih, Dantoniste uništio je Tallien i njegove pristaše, Tallien stradao je nakon njekih promjena u vladi i žrtvom pao vojnomu Cezarizmu.

(Franjo Folnegović: To je zakon naravi!)

Kod nas Rauchova vlada uništena je po današnjoj opoziciji, kako ona misli, a ja znam to drugčije.

Iza Rauchove vlade došla je vlada ministra Bedekovića, koji je ogorčen sa stanovitih razloga odstupio; došla je vlada grofa Pejačevića, kojega je bosanska oluja odpirila, došao je kraljevski komisarijat, i taj je prošao, a sada dolazi ustavni ban, koga vi ne priznajete, i sada su sve sile naperene proti sadanjoj vladi.

Gospodo moja! Nije mi u nakani nikoga uvriediti, tako mi poštenja nije, i ako neću ni upotriebiti kakav gorak izraz, nego ne može čovjek, kada o otrovu govori ne može ga ružicami nakititi.

Gospodo! Mislite li vi, kada bi vama uspjelo ovu vladu srušiti, mislite li vi, da ima krunisana glava, da ima njezinih savjetnika, koji bi privolili na to, da se vlada uz postojeći vaš program u vaše ruke postavi? Je li to vjerujete? Dok stoji vaš program, koji je osudjen u listovih i naših i ugarskih i njemačkih, koji je, kako se glasa osudjen i na previšnjem mjestu i kod ciele nam bližnje diplomacije, dok postoji, ne vjerujem da bi se našao vladar i vlada, koja bi vama povjerila kormilo. Drugo je, kad bi odstupili od vašega programa, i došli u većinu i išli na polje, koje zakon propisuje, ne velim da bi vam uzmanjkalo sposobnosti i volje stupiti na vladu; ali inim načinom ne možete stupiti, jer dok postoji vaš program vi ne možete doći na vladu. Vi treba, da promislite na pute i na orudje, koje vodi do te vlade. Put taj nebi mogao biti drugi nego — neću da upotriebim izraz — ali vi znate, kojim bi samo putem moguće bilo po postojećem sustavu, znam da vam ne leži u želji, ali tim vašim putem neda se udariti poslie berlinskoga ugovora i skiernijevičkoga dogovora.

Zato, gospodo, ne krivite g. bana, ne krivite majoritet, nenapadajte nas, nego budite uvjereni, kako smo uvjereni prema vami, da ćete vi, ako budemo u stanju, da se izravna ta stvar, boljim putem udariti, pa vi ćete biti zadovoljni s nami, a mi s vami.

Ja sam kazao, što mislim o toj stvari, te prihvaćam predlog odbora. (Odobravanje u središtu i na desnici.)

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Mazura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Razpravljajuć ovo pitanje, ja ću nastojati, da budem jasan i u koliko mi bude moguće kratak.

„Tandem aliquando!" čuli smo jedan razlog i sa vladine stolice, koji se na ovu stvar neposredno odnosi. (Nemir. Predsjednik zvoni.) Taj je isti razlog danas ponovljen po g. Žuviću, pa glasi od prilike ovako: „radi se o pokriću troškova, učinjenih na odredbu vlade ove zemlje, za uzpostavljenje mira i reda u zemlji, a to je posao autonomni".

To je po mnienju vlade stvar toli jasna, da joj netreba daljega obrazloženja. Ta se jasnoća dakle predpolaže i od vlade i od veleštovane većine.

Ne znam, nisam li se zarekao, kad sam kazao, da se to predpolaže i od veleštovane većine. Prije nego li je govorio g. Žuvić mislio sam, da ću moći uztvrditi, da je to stvar jasna samo za onoga, koji neće, da se obazre na temeljne zakone ove kraljevine i za onoga, koji ne zna naredaba, kriepostnih u ovoj kraljevini. Da, samo onaj može onako riešiti ovo pitanje, kao što je jučer riešeno, a isto riešenje danas ponovljeno.

Ja ću dokazati, da ovakovo riešenje počiva ili na neštovanju zakona naših ili na neznanju odredaba, koje obstoje kod nas.

Moja gospodo! Poslovi oko javne sigurnosti, to su poslovi, koji spadaju u nadležnost autonomnu. To jasno propisuje §. 6. zak. čl. II. od god. 1869. Nitko u ovoj kraljevini, ako je mir poremećen, pa ako nije proglašeno ratno stanje, nitko nije pozvan, da mir uzpostavi, nego naša autonomna vlada, naše autonomne oblasti.

Nu žalibože na našem teritoriju vrše jurisdikciju dvovrstne oblasti: autonomne i zajedničke. Imademo dakle dvovrstnih posala, a to su poslovi autonomnoga djelokruga i poslovi zajedničkoga djelokruga. Imademo dakle, gospodo, odredaba i zakona autonomnoga djelokruga i odredaba i zakona zajedničkoga djelokruga. — Na primjer: odredba da se na sudbenoj palači na Zrinjskom trgu imade staviti grb kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije s ugarskom krunom, to je odredba autonomnoga djelokruga. Usuprot odredba, da se na financijalnom uredu u Gundulićevoj ulici imade staviti zajednički grb, to je odredba zajedničkoga djelokruga. Zakon o izvlastbi zemalja potrebnih za gradnju željeznica, to je zakon zajedničkoga djelokruga, pa odredbe, koje se čine u izvršbi toga zakona, to su odredbe djelokruga zajedničkoga. Usuprot zakon o izvlastbi nekretnina za grad Zagreb, to je zakon autonomni; a odredbe što ih obzirom na taj zakon čini povjerenik kr. zem. vlade, to su odredbe djelokruga autonomnoga. — Kad bi mir i red bio poremećen uslied odredaba, što bi ih izdali povjerenici za izvlastbu zemalja potrebnih za gradnju zagorske željeznice, bio bi mir i red poremećen uslied odredaba djelokruga zajedničkoga, u poslu dakle djelokruga zajedničkoga. Uporavite li to na zakon izvlastbeni za grad Zagreb, mir i red bio bi poremećen u poslu autonomnoga djelokruga. Ali uzpostaviti mir i red bilo u jednom bilo u drugom slučaju, nitko nije pozvan nego zem. vlada i naše autonomne oblasti.

Ovo je mislim, gospodo, jasno za svakoga: ja sam

bar nastojao, da budem jasan, da me svatko uzmogne lako razumjeti.

Druga je stvar glede naplate troškova, učinjenih za povratak mira i reda. Imademo zato našom srećom zakona i odredaba, koje ustanovljuju, tko da nosi te troškove. Budi mi dozvoljeno pozvati se na naredbu kr. zem. vlade, odjela za nutrnje poslove od 11. kolovoza 1876. br. 13399, koja u posliednjoj stavci veli: (Nemir. Glasovi: Čujmo!) „Napokon upućuju se oblasti . . . da pogledom na to, da troškovi nastali porabom brachiuma u poslovih autonomnoga djelokruga, padaju na teret zemalj. budgetu, trajanje brachiuma ograniče samo na najpotrebitije vrieme". Obstoji dakle naredba, koja jasno odredjuje, da troškovi vojničtva upotrebljena za uzpostavljenje mira i reda u poslovih autonomnoga djelokruga, padaju na teret autonomnomu budgetu. Dakle, ako je mir poremećen u poslovih autonomnoga djelokruga, to jest obzirom na odredbe i zakone autonomne, troškove brachiuma plaćamo mi.

Ali ako je mir poremećen u poslovih zajedničkoga djelokruga, obzirom na odredbe i zakone zajedničke, onda troškove brachiuma ne nosimo mi, jer mi zato neimamo ni zakona ni naredbe, koji bi nas obvezao, već ih nosi zajednički budget.

Tko je vrstan dokazati, gospodo, da su odredbe i zakoni autonomnih oblasti izazvali nemire od g. 1883.? Ako je tko kadar to danas tvrditi, neka pobliže označi svoje stanovište, neka ga dokazi obrazloži, a nipošto tvrdnjom, koja možda odgovara želji njegove duše ili srčbi, zato što u zemlji inače biva, nego li bi dotičnik hotio. Ja vas medjutim kao pravnik uvjeravam, da je ono što sam sada obrazlagao toli duboko usadjeno u mojoj pameti, da sam pripravan — ako se u ovom pitanju pravne naravi sazove sud nepristranih dobrih ljudi, obranički sud, pa ako pravorok njegov bude glasio proti nazoru, što sam ga netom iztakuuo — rekoh da sam pripravan za taj slučaj žrtvovati svoju desnu ruku.

Gospodo! Ja sam dokazao, da je troškove za uzpostavljenje mira i reda u poslovih zajedničkih, zajednički budget dužan nositi. Mi znamo, kojim su povodom izazvani. Zajednički dvojezični grbovi bijahu ona baklja, koja je nemire zapalila. Vi znate. jer se je mnogi od vas osvjedočio, da je narod naš, bivši i onako uzburkan radi postupka financijalnih organa, na glas da su u Zagrebu buknuli nemiri radi grbova, ustao, da potraži te nove magjarske table, pa ako to znate, onda je i opet dokazano, da su nemiri po selih nastali uslied postupka i uslied odredaba financijalnih oblasti. Vi znate napokon gospodo, tko je bio onaj pravi agent provocateur, koji je odredio, da se dvojezični grbovi stave na sgradah financijalnih; znate, da je taj provocateur bio izaslanik ugarske zajedničke vlade.

Ako je sve to dokazano, nuzgredni dogodjaji, koji su se dogodili tečajem ustanka, bili oni naravi kakove mu drago, bili ma baš naravi onakove, kakovu je označio g. predgovornik, utapljaju se oni u valove, koje je bura ustanka pokrenula. Nepodobštine, zločini, što jih čini u ratu pojedini vojnik, kraduć i harajuć po ratištu, robeći i paleći kud god prolazi vojska, neudara biljega ratu, neoznačuju njegove naravi. Iz pojedinih učina, zato naime, što su u Zagrebu prozori nekojih privatnih kuća razlupani, nekoje privatne i javne osobe po selih, iz mržnje i osobna neprijateljstva napadnute i ubijene, ne smije se prosudjivati narav ustanka, te mu udariti biljeg socijalni, kao što je g. Žuvić to pokušao. To ne odgovara nimalo faktičnomu stanju stvari.

Hoćete li moja gospodo, da promotrimo ovu stvar s gledišta nagode? S gledišta nagode odlučan je u ovom slučaju §. 45. zak. čl. I. 1868. Dozvolite, da vam pročitam §. 45., koji ovako glasi (čita): „Središnja vlada nastojati će, da u obsegu kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije sporazumno postupa sa autonomnom vladom istih kraljevina; nu budući, da je središnja vlada za postupak svoj odgovorna zajedničkomu saboru, na kom su i kraljevine Dalmacija, Hrvatska i Slavonija zastupane s toga će zemaljska vlada istih kraljevina i njene oblasti podpomagati središnju vladu u obziru njenih odredaba, pa će takove i neposredno izvršivati na toliko, na koliko središnja vlada vlastitih svojih organa ondje imala nebi".

Glavno težište ovoga §. pada na onu ustanovu, da će središnja vlada nastojati, da u obsegu ovih kraljevina sporazumno postupa s autonomnom vladom. Je li obzirom na izvješenje dvojezičnih grbova, je li obzirom na utjerivanje poreza, zajednička vlada sporazumno postupala s našom vladom? Nije: — pače zajednička je vlada, uzprkos i proti volji naše vlade postupala. Vam je poznato, gospodo, da su dvojezični grbovi godinu i pol prije, nego li su pribiti na financijalnih uredih, stajali u pripremi u koridorih g. Davida. Kada je zajednička vlada potaknula pitanje o izvješenju dvojezičnih grbova, izjavio je bivši načelnik grada Zagreba g. Mrazović, da on ne može na se odgovornosti preuzeti za red i mir i zajamčiti, da će takovi grbovi, kad budu izvješeni, ostati na mjestu. I ban grof Pejačević se je ogradio proti izvješenju tih grbova; ali David, koji je mnogo puta izjavio, da on u ovoj zemlji ne pozna nad sobom gospodara, nije se hotio pokoriti odluci bana Pejačevića. Kada je ban Pejačević otišao iz Zagreba, njemu iza ledja, po noći, načinom clamdestinim snimljeni su zakoniti, a izvješeni su dvojezični grbovi: to se dakle dogodi načinom, koji nije oblasti dostojan. Ban Pejačević ogradio se je proti tomu, a ogradio se je i zamjenik banov, g. barun Živković. Kakova je zatim nastala prepirka, to svi znamo. Iz te je prepirke izašao ban Pejačević čist kao sunce, kako se pristoji, da iz meteža onakovih intrigua izadje hrvatski kavalir.

To gospodo, nepobitno stoji glede dvojezičnih grbova. Izpitujte sada, da li je zajednička vlada postupala sporazumno s autonomnom glede utjerivanja poreza? Vi ćete naći više folianta kod zemaljske vlade, kojimi se ona ogra-

djuje proti postupku financijalnih organa u utjerivanju poreza. Bilo je i prietnja, nebude li se inače postupalo. G. barun Živković priznao je javno u ovom saboru nekoliko puta, da financijalne oblasti ne postupaju izpravno; odgovarajuć na interpelacije rekao je barun Živković, da se je zem. vlada obratila i na financijalno ravnateljstvo i na financijalno ministarstvo radi obustave ovrha u nevrieme preuzetih; a meni je poznato od činovnika kralj. zem. vlade, koji žalibože više ne živi (Hrvoić) i koji se je bavio tim predmetom, da je često bilo remonstracija naravi neizmjerno oštre, radi odredaba financijalnih oblasti.

Ako je to sve istina, biva dokazano, da se zajednička vlada i njezini organi nisu obazirali na nikakov sporazumak s autonomnom vladom, nego da su njoj uzprkos na svoju ruku radili.

A ipak gospodo, uslied §. 45. nagode uništene su naše obćine, koje nisu više naši organi, nego organi ug. financ. ministarstva, jer ne dospjevaju, da što drugo rade, da na što drugo misle, van na onaj djelokrug, koji jim je nametnuo §. 45. nagode. Naše su vlade nastojale odteretiti obćine, ali uspjele nisu.

Još je druga ustanova u §. 45. nagode, koja se odnosi na slučaj, koji razpravljamo, kojom je naime propisano: da je naša autonomna vlada dužna podupirati zajedničke organe u poslovih djelokruga zajedničkoga, ako zajednička oblast svojih vlastitih organa zato ovdje imala nebi. Obzirom na ovu ustanovu i obzirom na §. 6. prije navedenoga zak. čl. II. 1860. posve je jasno, da bi naša vlada i onda, kada bi se nemiri dogodili imala podupirati zajedničke organe u izvršbi zakonitih njihovih odredaba. U takovom slučaju pitalo bi se najprije, imade li i zajednička vlada organa svojih vlastitih za uzpostavljenje mira i reda, koje bi zem. vladi stavila na razpoloženje. Naša vlada može podpomagati zajedničke oblasti samo s onimi organi, koje sama ima, pa ako ih nebi imala, nebi se moglo od nje zahtjevati, da ih na korist zajedničke vlade uzme u zakup; a još manje, da organe zajedničke vlade uzme u zakup, za izvršbu odredaba one iste vlade zajedničke. Za uzpostavljenje mira i reda mogla je naša vlada upotrebiti oružničtvo, a kad ovomu nebi uspjelo mir uzpostaviti, onda je zajednička vlada bila dužna staviti autonomnoj vladi na razpolaganje domobranstvo, kao organe svoje vlastite, koje je dužno po njegovih reglementih uzpostaviti u slučaju nemira red i mir u zemlji. Odavle sliedi, da ni zem. vlada ni zajednička vlada nisu bile vlastne apelirati na reguliranu centralnu vojsku sve dotle, dokle nebijahu posve izcrpljena sva ona sredstva, koja jim stojahu na razpoloženje, a ta su sredstva oružničtvo i domobranstvo.

Pitam sada, da li je u tom smislu domobranstvo upotrebljeno? pa da je upotrebljeno, bi li troškovi eksekucije vojničke bili onoliki, koliki se sada iztiču? Pitam, je li domobranstvo bil vrstno uzpostaviti mir i red? Ja tvrdim da jest, upravo onako kao i regularna vojska. Pa ako jest, zar bi mi bili dužni, da je domobranstvo, kao organ zajedničke vlade, upotrebljeno u izvršbu odredaba njezinih, plaćati troškove toga njezinoga organa, a za njezine odredbe?

Pošto sam dokazao, i to: 1. da mi u nijednom slučaju nismo dužni plaćati troškova za provedbu odredaba vlade zajedničke; 2. da je zajednička vlada imala vlastitih organa, koje je morala staviti zem. vladi na razpoloženje, da mir i red uzpostavi; onda mislim, da je zem. vlada posve zadovoljila propisu §. 45. nagode, dočim mu zajednička vlada nije zadovoljila ni u toliko, u koliko je zakon i štednja to od nje zahtievala.

Razmotriv ovako ovo pitanje s gledišta nagodbenoga zakona, dozvolite mi gospodo, da ga malko razmotrim s gledišta legitimnoga. U tom smieru mi se je pozvati na naredbe, koje postoje. Imademo „naputak", kojim se propisuje kada i kako se imade brachium upotrebiti. Taj je naputak sastavljen sporazumno s našom kr. zem. vladom, kr. ug. ministarstvom i ministarstvom rata, te našim autonomnim jurisdikcijam priobćen naredbom, koju sam prije citirao, od 11. kolovoza 1876. br. 13.399. Znate li gospodo, kako glasi §. 1. ovoga naputka? Glasi ovako (čita):

„Svrha brachiuma jest podupirati javne oblasti, da jim se time pruži materijalna sila proti silovitu odporu poduzetu proti zakonitim odredbam i službenu poslovanju njihovu".

Ovaj naputak govori jasno, da se upotrebljuje brachium proti silovitom odporu poduzetom proti zakonitim odredbam. Tko bi se od nas usudio danas uztvrditi, tko izim g. grofa Khuena-Hedervary-a, da su grbovi, koji su uzpostavljeni na financijalnih sgradah, po zakonitoj odredbi onamo uzpostavljeni? Izvolite se izjaviti!

Tko bi se danas usudio u Hrvatskoj tvrditi, tko izim preuzv. grofa Khuena-Hedervary-a, da su one kod ovrha porezovnih učinjene zloporabe, da je ono globljenje naroda učinjeno uslied odredbe zakonite? Tko? Neka se javi?

Vi, gospodo, šutite; nu kaže se, da ćete glasovati za vladin predlog. Ali ja toga ne vjerujem, jer bi vi tim onim odredbam, onomu globljenju dali biljeg zakonitosti. Vi bi takovim glasovanjem prevenirali ono riešenje, koje sami očekujete od regnikolarnih deputacija, ono riešenje, koje će izreći: da li se je ili nije prema zakonu nagodbenomu postupalo, kada se je hrvatski narod globio.

Gospodo! Glasujte, ako možete, da su sve odredbe, o kojih je govor, bile zakonite, ali u isti moment, molim, opozovite vašu regnikolarnu deputaciju.

Nu još je jedna stavka u §. 1. naputka, koja glasi: da treba štititi javne oblasti u službenom poslovanju njihovom proti silovitomu odporu. Zakonitost poslovanja ostavljam na stran, nipošto zato, što ju treba pustiti s vida, već zato, da se obazrem na onu argumentaciju, koja će sigurno kasnije doći, a to je ova: reći će naime g.

izvjestitelj, oponašajuć g. ministra-predsjednika Tiszu: Bila odredba kakova mu drago, bila oblast kakova mu drago, ulica ne smije odlučivati. Da, moja gospodo! — ulica ne smije odlučivati. A kako je došlo do toga, da je ulica odlučila? Tko je ulicu provocirao, tko je narod zavadjao, tko ga je ogorčavao?

Od fatalne godine 1868., od kada je nagoda sklopljena, ona se neprestance vriedja, ne samo vriedja, nego se posiže u najsvetija čuvstva našega naroda, u sve njegove svetinje. Toga ne znam samo ja, već znadu i svi oni moji prijatelji, koji su se borili samnom od godine 1868. do 1873., da nijedna narodna svetinja nije ostala čista. Osobna sloboda stavljala se u verige; ni sieda glava Žužlova nije se poštedila, uz njega bijah i ja zatvoren, a uz nas do 30 drugih mladića čamilo je u zatvorih ove županijske kuće. Osobna se sloboda tlačila, a zašto? Jer smo se usudili podići rieč na obranu narodnih prava.

Povredjena je svetost kućne tajne najogavnijom špionažom. Znalo se je, što smo jeli, znalo se, što smo govorili, znalo se, kad smo spavali, znalo kad smo bdili. Pak kad to ne bijaše dosta, skovane su promemorije, koje su nas kao veleizdajnike imale voditi na stratište. I bila se našla željezna ruka, koja se na to djelo ponudila, rekav: g. banski namjestniče, ja ću, ako hoćete, sve one, o kojih promemorije govore, sutra zatvoriti.

Naša štampa bijaše prognana, te je g. Miškatović morao najprije u Beču zakloniti svoju rusu glavu, a zatim u Krajini pod vojničkom sabljom, jer je pod sabljom veće slobode bilo, nego li pod okriljem ustavnih oblastih ove zemlje.

Pa ako se je sve to dogadjalo, zar mislite, da se je zato dogadjalo, da se uzčuva svetost nagodbenoga zakona? Ne, jer se je u isto doba i nagodbeni zakon gazio. Ja vas sjećam, gospodo, na onu prvu interpelaciju, koju je godine 1869. stavio pokojni zastupnik Broz, nanizav liepu kitu povreda nagodbenoga zakona, koje još i danas traju.

Došla je zatim vlada Mažuranićeva, te je uzpostavila mir u zemlji. Prestao je lov zagrebačkih mesara, koji su nas lovili, da nas danju i noćju tuku i vuku, te izbijene predadu policiji, da nam onda ona sudi. Pa kad je pod Mažuranićem mir i red uzpostavljen, zar mislite, da je taj mir i red bio nagradjen povratkom čistoće nagodbenoga zakona? Ne, moja gospodo! pod Mažuranićevom vladom gazio se i opet nagodbeni zakon.

Kad je došao ban grof Pejačević i donio zlatnu jabuku Krajine, on otvoren privrženik vladavine, koja i danas postoji, on koji se nije sigurno kompromitovao, da bi ugarska vlada mogla sumnjati u njegovu čistu i iskrenu privrženost naprama Ugarskoj, je li on bio kadar uzpostaviti čistoću nagode? Nije, nagodbeni se je zakon i pod njim nogama gazio. A sad je trebalo posegnuti u narodni imetak porezovnimi ovrhami, trebalo je glavnomu gradu Zagrebu dati zaušnicu, udariti nanj biljeg tudjinstva, trebalo je dokazati, da glavni grad Hrvatske ne smije biti bez magjarskoga emblema, trebalo je taj emblem postaviti na javnih financijalnih sgradah, pa kad je to učinjeno, onda, tekar onda odlučila je ulica. Kada je dakle ulica odlučila? Kad su ju ostavile sve nade, da će se nagodbenomu zakonu povratiti čistoća, da će se moći zaštititi ona prava, koja su nagodom zajamčena: odlučila je ulica, kad se je osvjedočila, da proti novim povriedam druge pomoći ne ima, do — samoobrane.

Eto sada znate, kada je i kako je bilo. Pita se sada, tko je ulicu provocirao? Hoćete li znati za intelektualnu posrednu provokaciju? Onda ću vam reći, mi smo bili oni prouzročitelji. Ta mi smo vam to rekli na glavnoj razpravi pred sudom, kada je u zemlji vladao kr. povjerenik, mi, nas desetorica odvjetnika solidarno izjavismo, da smo posredno izazvali svjetinu, da grbove skine, jer mi bijasmo oni, koji rekosmo: vidiš to je pogrda na tvoje pravo. Mislite li u ovom posrednom našem odnošaju naći povod nemirom u Zagrebu, onda jesmo mi oni provocateuri, a mi se tim dičimo (Glas na desnici: Pa onda i platite.) Hoćete li nemire staviti u neposredni odnošaj s uzrokom njihovim, onda ćete naći provokaciju u protuzakonitih odredbah, naći ćete provocateure ad hoc poslane iz Ugarske.

Ulica je odlučila! Recimo, da je ulica kriva. Ali ona je svoju krivnju svojom krvi platila, platila ju je svojom slobodom. Još je danas preko stotine zatvoreno, a bilo ih je preko pet stotina; palo je do 100 ljudi, (Glasovi na ljevici: 140 bez ranjenih.) dakle 140 ljudi je palo. Ulica je kriva! — a izvolite mi kazati: je li oblast kriva? Jest, jednim potezom pera oblast je naša ustav porušila, jednim potezom pera sve naše temeljne zakone uništila. Ja znam, gospodo! da se osoba vladareva ne smije povlačiti u parlamentarnu debatu, ja znam, da osoba vladareva ne odgovara za nijedan vladalački čin, ja u osobu vladara ne diram, ako kažem, da su odgovorne oblasti i samu kraljevsku zavjernicu pogazile, jer kraljevska zavjernica glasi: da će Ugarske i posestrimih joj kraljevina prava, ustav, zakonitu neodvislost nepovredjene sačuvati. Posegla je dakle oblast ne samo u svetinje ove zemlje, nego je raztrgala i najtanje žice ustava, dirnula je u kraljevsku zavjernicu, pa je li ta oblast kažnjena? Nije. Ona oblast, koja je bila ravna ulici, nije kažnjena, a puku, koji je nosio tovar svih tereta, hoće ga se novim teretom natovariti, teretom novčanim!

A napokon, moja gospodo kakova je ona oblast bila? To vam je kazao jučer g. grof Khuen-Hedervary; rekao nam je, da je to bila „oblast ove zemlje“. Znajte, gospodo, da je kr. komisar bio „oblast ove zemlje“, pa i onaj, koji je poslao komisara, g. ministar Tisza. Dakako g. grof Khuen-Hedervary zna, da je oblast „ove zemlje“, trošak koji se išće, učinila. Nu izvolite, gospodo, vi, koji ste se proti komisariatu u svoje doba izjavili, izvolite se danas

izjaviti, da li smatrate, da je ono bila „oblast ove zemlje?" Ja ne znam, kako se ta izjava g. grofa slaže s vašim čuvstvom, s vašimi osjećaji, ali znam, da se ne slaže s nekadašnjom vašom rieči. Vaša je rieč prije nekoliko vremena drugačije glasila. Vi ste ovo rekli (čita): „Sabrani na konferenciji od 6. rujna 1883. saborski članovi narodne stranke izjavljuju, da je imenovanjem kr. komisara povriedjen po zajedničkoj ugarsko-hrvatskoj vladi u stožernom svom biću ustav kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, te da će nepokolebivo i odlučno stajati na braniku ustava i zakona, i svom snagom o tom raditi, da se što skorije ustavno stanje povrati; a razmirice nastale prije toga medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinami Dalmacijom, Hrvatskom i Slavonijom na zakonitom putu i samo u interesu domovine i naroda onda rieše, kad se ustavni odnošaji u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji uzpostave". Ovo je jasan dokaz, da vi ne smatrate, da je „vlada ove zemlje" za doba komisariata u zemlji vladala, a vi sačinjavaste stranku, koja je onda imala većinu u saboru. Nemiri, da se ovako niste u saboru izjavili, sigurno je, da je ovo onda bio vaš program, a s njim ste izjavili, da ono ne bijaše „vlada ove zemlje". Ako je vaša stranka danas možda drugoga mnienja, pitam, kako se ona odazivlje onoj drugoj svojoj izjavi od 3. prosinca 1883., koja je, nota bene, priobćena u službenom listu, te koja glasi (čita): „U Zagrebu stanujući članovi narodne stranke, sastavši se danas radi nove situacije na razgovor, mišljahu, da ne mogu stvarati kakovih zaključaka, kojih u ostalom i ne treba, pošto stranka ima svoj program, na kojem čvrsto stoji i u svih okolnostih ostati mora. Do priznanja toga programa stojati će njezin budući odnošaj prama novo imenovanomu banu".

Bitnost je ovoga programa čistoća nagode: po ovom je programu priznato, da je ustav u stožernom svom biću povriedjen imenovanjem komisara. Po jučerašnjoj pak izjavi, da smo onda imali vladu, koja bijaše „vladom ove zemlje", bitnost je toga programa uništena. Ingerencijam ugarskoga ministra-predsjednika, vodila je ona tako zvana „vlada ove zemlje" sve poslove u zemlji, ona je pozvala vojnički brachium, te ga razaslala po zemlji, ona je uzpostavila nieme grbove, njezine odredbe još i danas postoje.

Nu ako je po mnienju g. grofa Khuena-Hedervary-a ono bila legitimna vlada ove zemlje, po našem mnienju nije bila legitimna, a niti bijahu legitimne po njoj provedene odredbe. — Mi njezinim odredbam ne možemo priznati zaštite, koju zakonitim odredbam pruža §. 1. naputka.

Hoćete li, moja gospodo, razmatrati predmet današnje razprave sa gledišta političkoga, onda morate priznati, da rana, koja je ustankom od g. 1883. zadana, nije jošte izcielila. Mjesto da se ta rana vida, zapaljuje se baklja, pa se goruća u onu ranu tura, da bol i strast opet razpali. Je li to politički, ne znam, ali to znam, da odioznijega predmeta nego li onaj, koji je na dnevnom redu, te kojim se ište trošak za vojnički brachium — u Hrvatskoj ne ima. Ja ne znam, da li će vaše glasovanje za vladin predlog trajno osigurati mir u ovoj zemlji, ali to znam, da ne ima čovjeka u Zagrebu, koji bi rekao, da je vladin zahtjev pravedan, svi pače kažu, da bi bila nepravda i sramota, da bi značilo udariti žig sramote na našu zemlju, kad bi se trošak votirao. A kako ovdje u Zagrebu, tako se govori sigurno po cieloj zemlji. Ako dakle imate srdca i osjećaja (Nemir na desnici.) . . . . ostaviti narod, koji tako misli, bilo vam prosto; mi ćemo uz narod dalje, pa ćemo s narodom dalje reći: to je nepravda, to je sramota, to . . .

Predsjednik: Ja molim g. zastupnika, da nebi upotrebljavao takovih izraza, da svaki onaj baca žig sramote na narod, koji je slučajno drugoga mnienja, nego li on.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja toga nisam rekao, ja sam rekao, da narod smatra ovaj vladin zahtjev nezakonitim, sramotnim, a pri tom i ostajem g. predsjedniče.

Predsjednik: Vi ste kazali to kao svoje mnienje, ali ste i rekli, da na onoga, koji je zato, pada žig sramote. Ja sam dobro čuo, što ste rekli, pa ako još jedan put takov izraz upotrebite, uzeti ću vam rieč.

Dr. **Šime Mazzura** (nastavlja): Hoćemo li tu stvar promatrati s gledišta računa? Pitajte, kojim su putem računi ovamo došli? Od ratnoga ministarstva poslani su na ug. ministra predsjednika, od predsjedničtva ug. ministarstva došli su ovamo. To je sve što znamo, a po tom znamo, da ti računi nisu putem naših redovitih oblasti ovamo dospjeli, već ingerencijom ug. ministra predsjednika, a mi smatramo, da je i to proti nagodi.

Tko je te račune pregledao? Ni toga ne znamo. Čuo sam od mojih prijateljah, koji su ih uvidili, da ih nitko nije pregledao, da ih naš računarski ured nije ni vidio.

Hoćemo li razmatrati stvar sa gledišta potrebe učinjenih troškova? Mi, moja gospodo, plaćamo onaj bataljun, koji je još danas u Kostajnici i onu kumpaniju, koja je još danas u Rujevcu. Jučer smo čuli, da plaćamo još one straže po Zagrebu, koje čuvaju nieme grbove, Što rade danas oni vojnici u Kostajnici i Rujevcu? Obavljaju li oni službu mjestnoga redarstva? Kada je g. Ramberg predavao ured g. grofu Khuenu-Hedervary-u rekao je, da je zemlja mirna, pa da joj ne treba drugo, do valjane uprave. Mir danas nije više poremećen, što dakle rade one straže? Obavljaju posao mjestne sigurnosti. Vi znate što glede toga posla kaže naredba. Evo što kaže naredba, koju je izdao vladin odiel za nutrnje poslove od 4. studena 1869. br.2543: (čita) „Vojničtvo neima se upotrebljivati za mjestnu redarsku službu, a za asistenciju samo u slučaju neizbježive potrebe". Ova naredba nije opozvana ona je štampana u sbirci od god. 1884. po činovniku, koji je služio kod zem. vlade i koji je znao, koje su naredbe u kriepostí, koje li nisu. Ova je dakle naredba i danas kriepostna, pa se vojničtvo ne smije upotrebljivati u

svrhu mjestne sigurnosti. a ipak se je vojničtvo u tu svrhu u Zagrebu upotrebljivalo, pa i sada još straži grbove, da ih nebi tko snimio ili zamrljao. Što odavle sliedi? Sliedi, da se proti obstojećoj toj naredbi i nadalje troši. kao da nije dovoljan ovaj teret, koji je dosada na nas pao.

Mi smo gospodo, čuli jučer izjavu, koja je jako znamenita, a ta izjava glasi, da za nemire, koji su bili u krajini, te za koje je upotrebljen vojnički brachium, nisu ovdje zaračunani troškovi; one račune da će platiti ug. ministarstvo zato, što je onda, god. 1883, krajina bila na teret financijalni. ugar. ministarstva. Tako je gospodo krajišnici!

Vi gospodo iz krajine ne ćete doći u nezgodu. da se izjavite za trošak, da glasujete za trošak, koji će biti izdan za krajinu. Ja vas pitam, hoćete li vi ovdje glasovati u ovom predmetu. koji se izključivo na nas odnosi? Pred ovim pitanjem gospodo, maram stati, pa razmišljati je li to, kako bi rekao, spretno. je li to uputno, da gospoda iz krajine. koja nosi već ovakav teret zato, što je u ono doba stajala pod financijalnom upravom zajedničkoga ministarstva. da ta gospoda preuzmu na se još i drugi teret, teret glasovanja na našu štetu? Ja dvojim, da će krajišnici. sinovi ove zemlje to učiniti.

Moram još reflektirati na jednu izjavu, koja je jučer dana sa vladine stolice. Reklo se je naročito, da se uzroci, koji su provocirali ustanak u Krivošijah, ne dadu prispodobiti s uzroci našega ustanka, pa niti posliedice. Tamo da je bila u pogibelji monarkija. zato da je ona nosila trošak, ovdje da su bili samo nutrnji nemiri. To je isto danas napomenuo i presvjetli gosp. Žuvić, Uočimo malko ovu izjavu: je li to zbilja stoji?

Godine 1869. radilo se o provedbi obranbenoga zakona u Austriji. Taj jo obranbeni zakon proveden u svih kraljevinah i pokrajinah, zastupanih u carevinskom vieću. Ciela je Austrija bila vojnički ustrojena. kako je obranbeni zakon odredjivao. Jedina kotorska Boga ustručavala se je taj zakon primiti. stavljajuć nekoje uvjete, uz koje bi ga primila. Pronašla je austrijska vlada, da joj valja zametnuti pregovore s Bokelji, da jim valja stvar razložiti i uvjeriti pučanstvo, da to nije onako velik teret, kako si ga predstavlja. da mu valja reći, da je želja premilostivoga vladara, da se zakon provede i tim učvrsti njegova država. I zbilja urečen je sastanak i na tom sastanku, Franz okružni upravitelj, čovjek oštar, čovjek, koji je uz to imao naputak, da sa Slaveni oštro postupa, baci Krivošijanom u lice rukavicu izjaviv, da bilo ili nebilo njim po volji, zakon da će se provesti. Pučanstvo ogorčeno izašlo iz dvorane, diglo ustanak, potuklo se s vojskom, pobjedilo vojsku. Monarkija u neprilici, što će? Odaslan je barun Rodić pravi prijatelj puka, da sasluša želje pučanstva, pa da ih pokaže Nj. Veličanstvu. Pa što je odredilo preblago srce vladara? Odredilo je, da se mimo zakona obranbenoga imadu mnoge iznimke na korist Bokelja dozvoliti, da se imadu uslied ustanka porušene kuće sagraditi na trošak države; pa ne samo to, nego za uništene usjeve i hranu. pošto se pučanstvo nebi moglo preko zime prehraniti. da se imade pružiti odšteta. pače kupiti sjeme i blago, da uzmogne dalje raditi. Tako je onamo postupalo Njegovo Veličanstvo. a uslied toga palo je ministarstvo Giskrino i došlo drugo, koje je imalo ono provesti, što je inicijativom vladara obećano.

Kaže nam se, da neima nikakove prispodobe izmedju našega i onoga ustanka Doista nema! Mi smo se ovdje borili proti nezakonitim odredbam, oni tamo proti zakonitim. možda oštrim. ali u zakonu osnovanim. Oni su vojsku potukli, a bijahu pomilovani . . . . (Glas na ljevici: Nagradjeni!) neću reći nagradjeni. ali je blago srdce monarha pronašlo dokazati. da ono pučanstvo nesamo da nije izgubilo njegove milosti. već da mu treba u pomoć priteći.

Ovdje vojska nije bila potučena. ništa se nije izvanredna dogodilo, pa što se danas ovdje zahtjeva? Nikakove milosti. nikakove amnestije, niti jedan novčić nije potrošen, za siromašne obitelji, kojim su otci postradali. ovdje se pače zahtjeva: plati što nisi dužan platiti.

Dà, ali u Austriji vladaju uljudni odnošaji; ovdje kod nas onakovi. kakove je spomenuo barun Senney u saboru ugarskom, a ja ne trebam. da rieč njegovu opetujem.

Gospodo! Kakova li razlika u postupku! A kakav je smisao onih rieči. što ih je jučer izrekao preuzv. g. grof Khuen-Hedervary? „Radilo se ob obstanku monarkije“. Ob obstanku ciele monarkije! Je li znate koliko je pučanstva u Krivošijah? 2500 ljudi. Obstanak monarkije, koja ima milijun vojske, obstanak monarkije u pogibelji? Zar je tom izjavom, preuzvišeni gospodin grof Khuen-Hedervary uslugu učinio našoj vojsci! Vojska od jednoga milijuna, da nebi mogla nadvladati pučanstvo od 2500 duša!

Ali kakov je moral ove izjave? Moral je po mom sudu upravo strahovit. Onaj, koji je stavio u pogibelj monarkiju, taj ne treba, da plaća troškova; onaj koji je stavio u pogibelj mjestni mir, taj neka troškove plati. Proučite dobro taj moral drugi put, kad budete htjeli ustati. Nemojte ustajati po pojedinih mjestih, nego ustanite diljem ciele zemlje svi. onda nećete plaćati troškova! To su konsequencije iz riečih, koje se ne govore promišljeno. Tom se istom konsequencijom opravdava ustanak u Ugarskoj Mletačkoj, ondje su svi ustali, te su god. 1848. stavili u pogibelj monarkiju. pa troškova nisu platili. Liepa je to utjeha, koja se čuje sa vladine stolice.

Kaže se, da je engažovana čast naroda pa zato. da mi onaj trošak plaćati moramo. Jest i ja smatram, da je engažovana čast naroda, da je narod povriedjen u svojoj časti i dostojanstvu onda, kada su se njegovi zakoni gazili. Pa zato što je čast i dostojanstvo naroda engažirano. mislim. da ovaj sabor, zahtjevani trošak neće votirati.

Financijalna uprava — reklo se je sa vladine stolice — nije ničemu kriva. Taj nazor dovodi do onih zaklju-

čaka, koje sam prije spomenuo, da se naime kod vlade misli danas, da je sve opravdano što je ugarska vlada učinila, da je i ona tabula rasa našega ustava bila opravdana, jer to sve bijaše učinjeno u opravdanju postupka financijalnih oblasti.

Reklo se: za ugušenje antisemitskih nemira u Ugarskoj platila je Ugarska. Gosp. dr. Ante Starčević tražio je dokaz. Odgovorilo se jednostavnom tvrdnjom. Postavimo, da je Ugarska platila. Ali od onih 55% što ih mi plaćamo, ne polaže Ugarska posebnoga računa, da li dosižu ili ne dosižu za namirenje one tangente zajedničkih posala izmedju nas i Ugarske, koji smo mi dužni nositi, zato nitko ne pita. Imade ih, koji tvrde, da dosižu i da preostaje, imade ih, koji tvrde, da ne dosižu. Izmedju tih tko će odlučiti, tko dokazati, ako preostaje, da nije stanoviti dio od tih 55% na to upotrebljen? Ja pak tvrdim, da onaj dokaz, što ga išče g. dr. Ante Starčević nije nuždan, jer ugušenje onih nemira bijaše posao same Ugarske.

Istakla se sa vladine stolice jedna razlika izmedju rakovačke bune i ustanka od god. 1883. ona to jest, da su onamo u Rakovici i začetnici bune poginuli, dočim začetnici ustanka od god. 1883. jošte žive. Dà gospodo, mi smo označili prave začetnike ustanka od god. 1883., ne trebam ih pobliže označiti. Ne ćemo reći, da nam je žao što su živi i što se kreću po salonih, nu drugo nešto žalimo, da vladaju s nami. Mi jim želimo dug život, ali vladanju njihovom što skoriji konac.

Gospodo! Sa stolice banske bio je hrvatski narod vičan slušati rieč ponosa, rieč, koja je hrabrila vjeru u njegova prava. Kakove rieči slušamo mi danas? Za me, ono su rieči poniženja, rieči prietnje. Ja i moji drugovi koji smatraju ove rieči, riečmi poniženja, kako da jim odvratimo, ako ne prezirom! A na prietnje? Narod će znati one prietnje uvažiti i dokazati, da je on sam, uz svoga vladara, gospodar u svojoj kući.

Nesamo naša, nego povjest svih naroda bilježi momenata, kad su se silnici bili nad narodom podigli; ali sudbina silnika uviek je ostala ista, a naroda ista. Silnike je odnio vjetar, a narodi su ostali, Ja se nadam u žilavost hrvatskoga naroda, da će i on svoje silnike preživjeti.

Predsjednik: Gospodine zastupniče, ja vas po drugi put opominjem, da takove izraze ne upotrebljivate; ja nemogu dopustiti, da zakonitu vlast silnikom izmjenujete.

Zast. **Kamenar**: Ja sam pobjegao van, kad je onaj jučer govorio.

Predsjednik: Molim g. Kamenara, ako mu nije to po volji, ja ću mu drugu ljubav učiniti (Prama govorniku): Izvolite!

Dr. **Šime Mazzura**: Ja znam, da su manjušni pokreti, demonstracije, kao što su bile one izmedju god. 1869. i 1873; neznatne parnice o privatnih delictih pročistile banske dvorane od ondašnje vlade. Znam, da je mali nemir, kakov bijaše onaj od god. 1883. srušio vladu bana Pejačevića, a ja se gospodo nadam, da će se ostvariti naša sadašnja želja mnogo lagljim putem.

Ali znam još i to, da bez žrtava nije bilo slobode. Mi smo na žrtve pripravni, mi smo se već onda žrtvovali, kada su jogunasti mladići jahali u liepih odorah, kao alabarderi Rauchove instalacije, pa kao što su nam oni alabarderi crveno-žuto odjeveni bili onda smiešni, dokle smo mi u zatvorih čamili, tako dopustite da kažem, da su nam danas još smiešniji oni, koji ovamo dolaze da nam se priete, kao Tiszini quadrilirani smedji trabanti.

Predsjednik: Ja vam oduzimljem rieč. (Veliko odobravanje i pleskanje, govorniku pružaju ruku članovi obih opozicija).

Prelazi se na interpelacije; rieč ima g. zast. Vukotinović, da stavi interpelaciju.

Ljudevit Vukotinović: Visoki sabore! Predmet moje interpelacije jesu i opetovani oni zatvori, koji se zbivaju uzduž granica ugarskih napram Hrvatskoj i Slavoniji. Imade naime u zemljah kraljevine u carevinskom vieću zastupan posebni zakon zdravstva i posebne policajno veteranske uredbe, koje valjaju za tamošnja područja; drugi imade u Ugarskoj, isto tako zakon zdravstva i propisi policajni, kojih se imadu držati u nutarnjih krugovih zemaljah ugarskih; treće imade opet po autonomnoj uredbi u našoj zemlji poseban zakon zdravstva i policajno-veterinarske uredbe, tada postoje dakle tri naredbe o jednom predmetu, ali ove naredbe nisu u nikakvom skladu. Tim se često dogadja, da se prepori poradjaju. Primjer je jedan bio izmedju Ugarske i Austrije, glede onoga marvinskoga sajma, koj je kašnje u Požun prenešen.

U tih okolnostih, koji prema ovim dvim konpleksom je manji i u položaju manje povjerenja imade, mora često stradati, Ugarska se zatvori, kao što naravski pravo ima, da čuva svoje domaće zdravstvo, odnošaje marvinske i promet i trgovinu. Hrvatska, koja je jošte u tom nesretnija, što imade u susjedstvu svojem Bosnu, koja od vajkada stoji u tom glasu, da je tamo kano permanentno gnjezdo ove nesretne marvinske kuge, prem su usljed ove nove uprave odnošaji nutarnji i red mnogo bolji, nego je dosada bio, ipak se dogodi, da se porodi kuga, ili ako nije, to da je sumnja, da bi se mogla poroditi i k nam unesti, i kad se takva porodi ili sumnja samo, ma da nastane u daleko udaljenih krajevih granice ugarske, onda se redom zatvara granica ugarska i kad se jednom zatvori, onda vrlo dugo traje zatvor; jer je težak postupak, da se može dokazati, da su uzroci ovakvoga zatvora nestali. U to vrieme prestane sav promet, sva trgovina, i to naravno veliku štetu nosi ne samo cieloj zemlji našoj, nego osobito onim žiteljem, koji stanuju uzduž granice Ugarske, a još veća je šteta za ona sela, koja leže preko Drave.

Usljed toga su se porodile mnoge tužbe sasvim opravdane od strane gospodara, koji se bave marvo-

gojstvom, i od strane trgovaca, koji se bave trgovinom marve.

Usljed ovih tužba bio je njeki pregovor započet sa vladom ugarskom, koja se naravski poziva na to, da je ovaj zakon autonomni i to pitanje se nije moglo riešiti, jer se o posljedicah njegovih do sada ništa ne zna.

Pita se dakle, je li se ovaj predmet izmedju Ugarske i Hrvatske može svesti u enaj sklad, da se naš autonomni zakon ne povriedi. Ja dakle želim, da se ovo pitanje, koje je, kako se čini zaspalo, na novo potakne i uslied toga imadem čast na visoku vladu staviti interpelaciju. (Čita.)

„Je li ona zbilja u tom pogledu započela kakav dogovor s kr. vladom ugarskom?

Kakav je bio uspjeh toga dogovaranja?

Kani li vis. kr. vlada naša zemaljska nastaviti dogovor i nadalje, da bude povoljnim uspjehom ovjenčana?

Predsjednik: Interpelacija uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Rieč imade gosp. Crnković, da stavi interpelaciju.

Nikola pl. **Crnković**: Visoki sabore! Poznato je nam svim već pogledom na to, što se javnimi poslovi bavimo, da se već dulje vremena s neke strane u našoj zemlji nastoji uzdržati permanentna razdraživost proti postojećem sustavu; poznato je nadalje, da se nastoji s neke strane podraživanjem proti saborskoj većini i proti vladi stvoriti javno mnienje, podržavati uzrujanost i tako pripravljati za eventualnosti, koje bi mogle biti toli za zemlju, koli za narod težkih posljedica. Svakoga, koj te činjenice motri, obuzimlje bojazan, da bi mogla nastati katastrofa, koju bi mogli mi svi, a s nami cieli narod ozbiljno požaliti.

Vrlo poštovani moj drug gosp. dr. Mazzura izvolio je prigodom indemnitetske debate izjaviti, da će on i njegova stranka u svoj zemlji nastojati stvoriti i stvarati nove odnošaje i da će se prema tim novim odnošajem imati državo-pravni položaj naše zemlje, naših kraljevina urediti. Tom prigodom izvolio je preuzvišeni g. ban vrlo umjestno odgovoriti, da će on budnim okom pratiti stvaranje tih odnošaja i ako će se stvarati kakvi odnošaji, da će i on kod stvaranja prisustvovati. (Smieh na ljevici.) Ja ne nalazim tu ništa smiešnoga. — Ja se neću upuštati u rekriminacije, neću spominjati ovdje dogodjaje mjeseca studenoga, zbivše se prigodom tobožnje kulturne svetkovine otvorenja galerije slika, koji su valjda dali i služili podlogom toj izjavi gosp. dra. Mazzure; ja ne ću spominjati, da se je toj svetkovini, kako je najbolje gosp. Barčić izjavio, posve drugi pravac dao, nego je bio iz početka namjenjen; nego ću spomenuti pojav, za koj držim, da je svakako potrebno, da se upre u unj ono budno oko, kako je izvolio preuzvišeni g. ban u izgled staviti.

Poznato je iz pravnih listovah, da je pod imenom jugoslavenska akademija postojeći učevni zavod naumila sazvati literarni kongres. Po pravilih, koja postoje za jugoslavensku akademiju, nije ona vlastna sazvati takav kongres, a niti po posebnom poslovniku, kojega si je stvorila, uslied toga je ona zamolila vladu, da joj dade dozvolu za taj kongres, ali pod brojem 18 rezervata, kojega sam imao sreću saznati od poštovanoga druga Mazzure, uzkratila je vlada obdržavanje toga kongresa. Svatko koj pozna politički smjer pokrovitelja jugoslavenske akademije i njezinoga predsjednika i većine članova, svatko mora odobriti postupak vlade; tim više, jer se u normalnih odnošajih ne može dopustiti, da se učevni zavod pretvori u bureeu političkih agitacija s tendencijom proti postojećem sistemu i proti postojećoj vladi.

Ali čini se, da ta uzkratna odluka nije imala onoga uspjeha, koji se s pravom mora očekivati. Kako javni listovi bečki i peštanski, posve neodvisni listovi javljaju, to je jugoslavonska akademija stvorila zaključak, da će kod proslave petdeset godišnjice preporoda hrvatske književnosti sazvati sva jugoslavenska literarna družtva. Jugoslavenska akademija po svojih pravilih nema prava niti za takov saziv i stoga držim, i svatko samnom, koji stoji na temelju zakona, da je jugoslavenska akademija tim zaključkom hotjela mimoići naredbu vlade, a mimoidjenje ondje, gdje je vlada stalno stanovište zauzela, je sukob, proti komu mora vlada sa svom ozbiljnošću ustati. — Svatko, koji je motrio djelovanje akademije, mora pristati uz mene, da takovo djelovanje učevnomu zavodu ne dolikuje, a najmanje dolikuje učevnomu zavodu, da u zemiji političke demostracije pravi.

Usljed toga, pošto mi nije znano, da li je preuzvišenomu gosp. banu što znano u tom pogledu, čast mi je staviti sljedeću interpelaciju. (Čita.)

Da li je vašoj preuzvišenosti poznato, da je učevni zavod „jugoslavenska akademija" uzprkos izdanoj zabrani za obdržavanje literarnoga kongresa stvorio zaključak, da se u jeseni k proslavi petdesetgodišnjega preporoda hrvatske književnosti sva jugoslavenska literarna družtva pozovu i time prespomenuta zabrana obdržavanje kongresa mimo odnosno obidje.

Ako jest ovaj zaključak Vašoj preuzvišenosti poznat, koje je mjere Vaša preuzvišenost preduzela, da uzčuva zakonitost svoje naredbe.

Nije li pako zaključak Vašoj preuzvišenosti poznat, kani li Vaša Preuzvišenost shodna izvidjenja u svrhu dobave toga zaključka učiniti i tada eventualno daljnje prama zakonu odrediti.

Predsjednik: Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Rieč ima preuzvišeni g. ban.

Dragutin grof **Khuen-Hedervary**! Visoki sabore! Pridržavajući si pravo na sada stavljenu interpelaciju drugom sgodom pobliže odgovor dati vis. ovoj kući, neka mi bude dozvoljeno predbježno samo nekoliko rieči odgovoriti g. interpelantu. (Kamenar: Kad ste si to naručili.)

Predsjednik: Gosp. Kamenar, ja vas pozivan na red.

Dragutin grof Khuen-Hedervary: Na prvo pitanje, koje sadržaje interpelacija, imam odgovoriti, da mi je poznato službeno, da je jugoslavenska akademija stvorila zaključak, kojim da mimoidje odredbu vlade; s tim u savezu odgovaram i na drugo pitanje: da usljed toga nisam imao prilike, da koju odredbu učinim, da se moja odredba izvrši; a treće, budué da mi nije do sada poznato bilo, to ću se svakako trsiti saznati, je li taj zaključak postoji, u kakvom savezu postoji i ako bi zbilja taj zaključak postojao u tom smjeru, kako ga je gosp. interpelant naznačio, najme da se mimoidje odredba vladina ili moja, onda ću ja svakako poprimiti shodne mjere. Buduć je to pitanje u uzkom savezu sa proslavom preporoda hrvatske književnosti, koju proslavu posvema opravdanom izjavljujem i smatram s moje strane, nu ipak s druge strane izjavljujem pred ovim vis. tielom i ovom vis. kućom, da ću svakako. kako uviek tako i ovom zgodom, znati, izhoditi štovanje mojim odredbam. (Živio!)

Predsjednik: Rieč ima gosp. zast. Valušnik, da stavi interpelaciju.

Andrija Valušnik: Visoki sabore! U početku ovoga mjeseca bila je odredjena razprava u segregacionalnoj parnici državе gospoštije Vrbovsko proti obćinam Vrbovsko, Ravnagora, Mrkopalj i komorske Moravice. Riešenje toga pitanja, toliko godina očekivano, primiče se dakle, kraju.

Kralj. šumarski ured u Fužini razpisao je po običaju i ove godine dražbenu prodaju stabala i drvlja, koja se nalaze u predjelih prenavedene gospoštine Vrbovsko. Jest vjerojatno, da nekoji od tih prediela će iza provedene segregacije pripasti rečenim obćinam, Segregacija u primorskih gospoštinah brodskoj i čabarskoj mjesto da bude za dotične urbarske obćine dobročinstvo, bje zator; budi dosta rečeno, da grobničko polje, koje nema niti traga travi, a kamo li stablu, bijaše zaračunano obćinam kao nizka šuma. Obćinam nadalje bijahu doznačeni stranom predjeli poharani, a stranom pak nepristupni.

Urbarske obćine Vrbovsko, Ravnagora, Mrkopalj i komorske Moravice s toga zabrinute, željele bi, ili da se u predjelih, koji će njima zapasti, više ne sieče; ili pako, da se novac, koji će od sele do izvedene segregacije unići, položi u sjegurnom mjestu, pa da se zatim, poslie izvedene segregacije za stabla posiečena u predjelih, koji će obćinam zapasti, dopasti, dotična svota obćinam izruči.

Pošto držim, da je taj zahtiev posve opravdan, stavljam sliedeću interpelaciju (čita):

Je li vis. kr. zem. vlada može i ako može, je li hoće i kakove mjere preduzeti, da nebudu u svojem pravu oštećene urbarske obćine Vrbovsko, Ravnagora, Mrkopalj i komorske Moravice daljnjim sjećenjem drvlja i stabla u šumah državne gospoštije Vrbovsko, dok nebude segregacija provedena?

Predsjednik: Ova interpelacija uvrstit će se u zapisnik i predat vis. vladi.

Rieč ima g. zastupnik Pisačić, da stavi interpelaciju.

Dragutin Pisačić: Visoki sabore! Jednom prigodom predložio je vriedan član ove vis. kuće g. dr. Majcen, da vis. vlada premjesti kr. podžupaniju krapinsko-topličku, koja je u Križu, u Krapinu. Ja sam kazao, da stavljam uvidjavnosti vlade, što će učiniti.

Sada sam kazao, da je naumila vlada premjestiti u istinu 1. srpnja tu podžupaniju iz sv. Križa Začreće u Krapinu. Ja sam tako slobodan upitati vladu, koji razlozi su ju ponukali, da to učini prije sveobće reorganizacije. Ako su opravdani razlozi, umolio bih ju, da tim premještenjem pričeka do otvorenja zagorske željeznice, da stanovnici onoga mjesta, koji su samo radi podžupanije stranom posagradili nove kuće, stranom stare sa velikim troškom popravili, dobiju nekim načinom odštetu i prometu, koji će se ondje oživotvorenjem zagorske željeznice podići, jer će ondje biti, kako se govori, željeznička postaja.

Ja neću dulje ovu vis. kuću zabavljati, već stavljam na vis. vladu sljedeću interpelaciju (čita):

Da li je istina, da je naumila vis. vlada premjestiti prerečenu podžupaniju iz Sv. Križa u Krapinu i koji su razlozi ponukali visoku istu, da to čini prije sveobćega preustrojstva, kojim se prouzrokuju zemlji nepotrebni selitbeni troškovi, a nanaša mješćanom sv. Križa (Začretja), koji si li nje radi stranom podigoše nove sgrade, stranom pako popraviše starije sgrade velikim troškom, što inače nebi bili učinili, već bi potrošen u tu svrhu novac upotrebili bili u drugu koristniju svrhu, bud gospodarstvenu, bud trgovinsku, jer liepe sgrade sa više soba gode oku i udobnosti, nu žepu nikako osobito na ladanju, gdje se iste ne mogu tako lahko iznajmljivati, kako se to u gradovih može. Ako li već to s kojegagodj opravdanoga razloga misli vlada učiniti, nebi li barem pričekala sa premještenjem do otvorenja zagorske željeznice, da se ponačinjene sgrade njekim načinom dotičnikom odštete prometom, koj će svakako biti, bude li kako se pogovara na istom mjestu željeznička postaja.

Predsjednik: Ova interpelacija uvrstiti će se u zapisnik i predati svietlomu banu.

Rieč ima g. predstojnik odjela za unutarnje poslove, da odgovori na interpelaciju.

Dane Stanković: Visoki sabore! G. zastupnik oriovački stavio je na vladu sljedeću interpelaciju (čita).

Na tu interpelaciju čast mi je odgovoriti sljedeće:

Ovdje u pitanju stojeća cesta u kotaru virovačkom nije bila u vrieme, kad je iztaknuti po g. interpelantu popravak odredjen, državna cesta već je uvedena medju državne ceste g. 1883. Prema tomu su bile obćine oriovačkoga kotara dužne uzdržavati ovu cestu bez ikakove odštete.

U mjesecu ožujku g. 1882. odredila bijaše krajiška

oblast, da se ova vrlo zanemarena cesta pošljunći, te obzirom na to, da su upravo obćine kotara oriovačkoga mnogo doprinosile ručnih radnika oko izvedenja savskih nasipa, dozvolila je ona iznos od 4000 for. za pošljunčenje te ceste kamenom tučenim na onih mjestih, koja su najviše zanemarena. Pošto pako dotične obćine nisu htjele preuzeti ove radnje uz nabavnu cienu, to su te radnje uz tu cienu preuzeli Benković i Gradić i samo obćina Kapela preuzela je komad ceste od Vrbova do Kužana uz paušal od 1080 for. Kako rekoh, ove 4000 for. bile su dozvoljene obćinam kao podpora i tim nisu obćine bile odriešene dužnosti, da dovažaju bezplatno potočno posipaio na ona mjesta ceste, za koja nije bilo dozvoljeno, da se pošljunče tučencem kamenom.

Od onih 4000 for. obćina Kapela dobila je 1080 fr., poduzetnici 2780 for., za kamen se je potrošilo 26 for. 85 nč. A ostatak od 213 for. 15 nč. povratio se je krajiškomu budgetu. Molim vis. kuću, da izvoli primiti odgovor vlade na znanje.

Makso Lončarević: Vlada je odgovorila na moju interpelaciju po izvješću kotarske oblasti. Ja znam, da onaj komad puta od Vrbova do Lužana je napram onom drugom djelu mnogo bolje u stanje stavljen, nego drugi dio, koga su poduzetnici Benković i Gradić preuzeli. Na onom djelu je mnogo više materijala potrošeno, nego bi bilo potrošeno na dielu poduzetnika Benkovića i Gradića, premda je mnogo više novaca dobio Benković i Gradić. nego li kapelačka obćina.

Ja sam vidio, da na onom dielu ima samo nekoliko hrpa kamena velikog doveženo, dočim je na onom drugom dielu bila sve hrpa do hrpe. Ja sam upitao u obćinskom vieću, kada su me upitali moji obćinari. da zašto oni moraju badava u rujnu i ožujku cestu nasipavati, te nisu ništa za svoj trud dobili, dočim su obćinari Kapele dobili 1080 for. — ja sam u obćinskom vieću upitao kotarskoga izaslanika prigodom skontriranja kase, a ovaj mi nije znao nikakove rieči kazati, onda sam upisao u zapisnik, što je sa tim novcem, na to sam dobio odgovor, odnosno obćinsko zastupstvo, da za novce državne kotarska oblast nije dužna nikomu računa davati.

To mi je dalo povoda, da sam stavio ovu interpelaciju. Sada sam čuo, da je eraru povraćen onaj novac; ali ne vidim, da je pravo, da se povraćen novac neda onim obćinarom, koji su bili prisiljeni cestu navažati, kad su dobili plaću i obcinari Kapele.

S toga se ne mogu zadovoljiti sa odgovorom vlade.

Dane Stanković: Visoki sabore! Ja sam iztaknuo, da ona podpora od 4000 for. dozvoljena je samo za posipanje ceste kamenom tučencem i da osim kapelačke obćine nijedna obćina nije htjela primiti dovoz kamena tučenca, naravski, da nije mogla onda ni participirati na dobitku. Za dovoz potočnoga pjeska, naravski, da se nije mogla dati nikakova odšteta, jer je to obćinska cesta bila. Što je potrošeno za nasipanje ceste kamenom tučencem, o tom je kot. oblast vladi podnesla račun, koga sam priobćio.

Predsjednik: Molim gosp. članove sabora, da zauzmu mjesta, jer će se glasovati.

Prima li vis. sabor odgovor vlade na znanje?

Ona gospoda, koja su za to neka izvole ustati. (Većina.)

Odgovor vlade je primljen na znanje.

Dane Stanković: Visoki sabore! G. zastupnik samoborski stavio je na vladu sliedeću interpelaciju. (Čita.)

Vlada je u ovoj stvari bila odredila iztragu. Na temelju toga na iztraživanja časti se sliedeće odgovoriti:

Predradnje za izbor obćinskoga zastupstva u Brlogu odpočele su mjeseca rujna prošle godine. Obavljene su sasvim u smislu zakona, te su i svi prigovori proti izbornim listinam riešeni do 20. studena prošle godine. Da se taj izbor ne zavlači, odredila je kot. oblast riešenjem svojim od 20. studena prosle godine izbor obćinskoga zastupstva na 24. istoga mjeseca, te je ta odredba proglašena kod svih crkvah u brložkoj obćini, a ne samo u Brlogu, nego i u Kompolju po bilježniku Šimatoviću i na Vratniku po obćinskom činovniku Nećaku i to u nedjelju 23. studenoga prošle godine.

Izboru prisustvovali su od prvoga biračkoga razreda preko 400 birača iz svih selah obćine brložke. To dokazuje svakako, da su birači bili za dobe obavješteni, da su mogli doći pravodobno. Nestoji dakle tvrdnja, da radi kratkoće vremena, nije bilo moguće doći biračem na birališće.

Što se tiče prigovora da nije uvažen zahtjev stranke Prpićeve, da kod izbora budu prisutna dva člana te stranke kao kontrola i da bilježnik Šimatović nefungira kao perovodja kod izbornoga povjerenstva, čast mi je primjetiti, da izborno povjerenstvo sastoji iz odaslanika kotarske oblasti i dvajuh obćinskih viećnika. koje opredjeljuje kotarska oblast i da je zahtjevu stranke Prpićeve udovoljeno bilo, što je drugim članom povjerenstva imenovan član stranke u osobi Tome Jurkovića.

Navodi se dalje, da se je izbor obavljao na temelju krivotvorenih punomoći od osoba umrlih i osoba odsutnih. I ovaj je prigovor prema posljedku vodjene iztrage neosnovan. Od izbornika, koji bi prema izjavam preslušanih pristaša stranke Prpićeve Marasa, Orizovića i Polia imali biti mrtvi o kojih bi se punomoći imale smatrati kao krivotvorene, jesu osim Jove Markovića kbr. 62 iz Kompolja, po potvrdi župnoga ureda, svi bili živi; imenito Jovan Ljubibratić, koji nije ni glasovao, Jovo Drakula, Jovo Anić, koji nije ni glasovao, Ilija Wećak, Joso Degoricija kbr. 37, Joso Degonicija kbr. 32, koji nije glasovao, August Fajdetić kbr. 31 i Tomo Nikšić kbr. 36 svi iz Kompolja; Tomo Nikšić iz Vlaškog polja, koji takodjer nije glasovao, dočim Petra Nikšića, niti neima u izbornoj listini. Za sve ove tvrdilo se je, da su mrtvi, a svi su živi po potvrdi župnoga ureda.

Isto tako je glede onih, za koje se veli, da su bili, ne znam gdje, odsutni. Od ovih Marković nije niti u izborne listine uvršten, Fajdetić nije glasovao, a Stjepan Glumac glasovao je za stranku Prpićevu. Ostali koji se navode kao Odončić, Degoricija, Vinko Dubrovčić, Digoncija, Gjuro Ljubibratić i Mijat Katalinić, ti su svi ili bili kod svojih kućah, ili na putu trgujuć sa robom ili inače na zaslužbi i to je sa putnimi izkazi i preslušanjem svjedoka dokazano, da su oni svoje punomoći nedjelju prije izbora poslali svojim ukućanom ili su predali ukućanom prije nego su otišli punomoći napravljene u občinskom uredu pred 2 svjedoka, koje je vladin povjerenik providio sa občinskim pečatom i svojim podpisom.

Navod, da je bivši načelnik Dane Grčević krivotvorio punomoći i zlorabio občinski pečat, nije osnovan, jer je ustanovljeno izkazi oružnika Antuna Beričića i Vase Vujčića i občinskoga bilježnika Ilije Nećaka, da su oba občinska pečatnjaka cio onaj dan za trajanja izbora bila u občinskoj kući i da su oružnici na zahtjev pokazivali te pečatnjake izbornikom u znak, da se njimi nikakova zloporaba nečini.

Osvada, da je izbor nezakonito obavljen, jer da su glasovali samo pristaše stranke Grčevićeve, a da je izbor zaključen kad su pristupili k izboru pristaše stranke Prpićeve, takodjer nije temeljita; jer su izbornici prozivani onako, kako su unešeni u izborne listine bez obzira na to, kojoj stranci pripadaju i jer je konstatirano, da je povjerenstvom izborni zaključak proglašen istom onda, kad su pristaše stranke Prpićeve uvidjajuć, da će ostati u manjini, očitovali, da neće glasovati i prietili su izbornomu povjerenstvu, ako ne zaključi izbora i ne izruči jim izbornih spisa. U tom pogledu je vodjena kaznena iztraga.

Iz svega toga se vidi, da činovnici niti su krivotvorili bitnice, niti su uplivali na izbor, te da vlada nije imala povoda odrediti iztragu i kazniti jih, već da je izbor obavljen sasvim po zakonu, te je vlada odredila konstituranje toga zastupstva.

Ja molim, vis. sabor da izvoli primiti odgovor vlade na znanje.

Fran Folnegović: Molim rieč po poslovniku.

Zadnja alinea §. 35. kućnoga reda glasi:

„Prepis interpelacije ima se po predsjedniku sabora dostaviti banu s pozivom, da u prvoj sjednici izjavi, hoće li na interpelaciju odgovoriti.

Interpeliranomu stoji prosto odmah, kada se interpelacija pročita ili na nju odgovoriti, ili izjaviti, da će to u opredjeljeno vrieme učiniti. Isto tako može odmah uz navadjanje razloga izjaviti, da na interpelaciju odgovoriti neće".

Ja konstatiram, da se ova ustanova poslovnika od kad postoji poslovnik po vladi ne respektira. I danas odgovara vlada saboru i to, u onaj čas, kad je znala, da interpelanta neće biti u ovom saboru i da neće moći na to odgovoriti. To je razlog zašto moji drugovi i ja budemo se sustezali od glasovanja o ovakovih odgovorih vlade, kad ne bude interpelant prisutan.

Predsjednik: Ja moram odgovarati g. zastupniku, da vlada može odgovoriti na interpelaciju kad hoće, te joj sabor ne može dati roka do koga da odgovori. S toga se ne može vladi prigovoriti, da danas odgovara.

Pošto interpelanta neima, pristupa se k glasovanju.

Ona gospoda, koja primaju odgovor vlade na znanje, neka izvole ustati. (Većina.)

Odgovor vlade je primljen na znanje.

Rieč ima g. predstojnik odjela za pravosudje, da odgovori na interpelaciju.

Vjekoslav Klein: Visoki sabore! U sjednici od 29. travnja stavio je g. zastupnik dr. Ivandija sljedeću interpelaciju (čita).

Na ovu interpelaciju čast mi je odgovoriti sljedeće:

U bivšoj vojnoj krajini postoji naredba glavnoga zapovjedničtva od 28. travnja 1879. odjela za pravosudje br. 2221. za povjerenike, koji imadu nove gruntovne uložke sastavljati. Po §. 9. te naredbe imade se u pravilu tako postupati, da se u nove gruntovne uložke upišu oni kao gruntovni vlastnici, koji se kao takovi označeni u starih gruntovnicah nalaze. Dakle povjerenik ureda radi ne može ništa mienjati nego prenjeti prijašnjega vlastnika u novi gruntovni uložak.

Nego ako je nepreporan posjed i ako je usljedio prijašnji upis u staru gruntovnicu u očitoj bludnji, onda može putem reklamacije to ipraviti i onda može, ako stranke na to pristanu i odluku izdati povjerenik, da se upiše faktični posjednik kao vlastnik.

Po toj instrukciji postupa i petrinjski povjerenik, o kojem je g. interpelant poveo rieč. Isti povjerenik pozvan je na izvješće, te izvješćuje, da zbilja ima sela, koja nisu u starih gruntovnicah upisana kao vlastnici, s toga da su stigle molbe od pojedinih občinah, da se ona sela, koja suuživaju pašnjake upišu kao suvlastnici; te molbenice uputio je povjerenik na občinska zastupstva onih političkih občinah, u kojih občinski katastri leže, i čim občinsko zastupstvo izjavi, da je nepreporan suposjed dotičnoga sela, onda će morati se upisati dotično selo kao gruntovni suvlastnik.

U ostalom vlada kroz izaslanika, koji rad gruntovnih povjerenika kontrolira, nastoji, da narod ne bude izvržen suvišnim parnicam.

Molim vis. kuću, da izvoli primiti odgovor vlade na znanje.

Predsjednik: Interpelanta nema, pak s tega pitam, prima li vis. sabor odgovor vlade na znanje. (Prima.)

Odgovor vlade je primljen.

Prelazi se na specialnu debatu o razpravi o izvanrednom proračunu.

Rieč ima g. zast. dr. Majcen.

Dr. Josip Majcen: Visoki sabore! Prije svega žalim, da mi je konstatirati, da je osnova zakona, o kojoj raz-

pravljamo, došla na stol ove vis. kuće povredom zakona ob ustrojstvu sabora. Ova osnova nije na predhodnu sankciju predložena Njegovu Veličanstvu, kao što nalaže pomenuti zakon. Barem sam to razabrao iz odgovova preuzv. g. bana na interpelaciju g. zastupnika dra. Mazzure u odboru proračunskom. Konstatirajući to, naglasiti mi je, da je §. 13. pomenutoga zakona usljed toga razširen, te da imade u ovom tjelu inicijatívu osim Njegova Veličanstva i sabora još netko treći, a to je preuzv. gosp. ban grof Khuen-Hedervary, ili ako hoćete, ministar - predsjednik Tisza. Inartikulacije ove prakse visoke vlade netreba, ona podnaša saboru osnovu zakona bez predhodne sankcije; ta mi smo privikli, da izjave i čini preuzv. gosp. sadašnjega bana imadu kriepost zakona, ili kako bi Romaniste rekli: „pro lege habentur“, „vigorem legis habent“: kao što s druge strane nedvojbeno zakonite ustanove usljed izjave banove bivaju derogirane.

Sa žalošću mi je konstatirati nadalje, da vis. vlada računah, koje je predložilo ministarstvo rata odnosno odsjek računarski ministarstva rata, nije niti sama pregledala, niti po vještacih pregledati dala, ponapose po vještacih takovih, koji su vješti i znadu vojnički pristojbenik. (Militärgebührenforschrift.) Da je to vlada učinila, onda bi došla na to, da je u tih računih mnogo i premnogo stavaka uvršteno, koje po vojničkom pristojbeniku spadaju u budget ratnoga ministarstva, kojega razprava spada u delegacije.

Ja sam si uzeo slobodu upitati vladu za račune, te sam ih gledao i — horribile dictu — na moje pitanje, ima li kakav pregledni svotnik, zna li vlada reći, koja je vojska i koliko u kojem kraju upotrebljeno i koje stavke su per summa capita uvrštene i zahtjevane od ministarstva rata, da ih zemlja odšteti — dobio sam odgovor: mi toga ne znamo. Gospodo, moje je podpuno uvjerenje, da preuzv. g. ban u poslovih ove odštete nije se zauzeo za stvar zastupajuć Hrvatsku prema ratnom ministarstvu onako, kako bi se zauzeo bonus pater familias.

Ja sam uvjeren, da se je preuzv. gosp. ban zauzeo ovako za tu stvar, da se je informirao o onom, što se zahtjeva, da su Magjari skrušeno rekli: „pater pecavi“, sjegurno nebi ministarstvo rata ovakovoga računa predložili saboru, da ga votira i izplati ova zemlja.

Za ilustraciju kako vojni erar više puta pristojbe uračunava, koje nisu infalibilne, koje nisu baš uvjek takove proti kojim se nebi moglo prigovoriti, dozvolite, da jedan primjer navedem, koji mi se je kao jednostavnomu pričuvnomu častniku dogodio.

Godine 1878. bio sam mobilizovan za Bosnu. Zapala me je zadaća, da sa dva druga pričuvna poručnika vodim transport preko Komareva Sunje, Kostajnice i Dvora u Bosnu.

Vodeći 600 momaka dobismo novce za obskrbu njihovu s prepomenkom, da položimo svojedobno račune. Dogodilo se je, da smo usljed silne žege i omare, koja je vladala, morali u Komarevu počivati i menažirati. Naš stanoredja, zaboraviv na našu zapovjed, da neda prirediti menažu za ukonačiti se imajuću vojsku u njihovih ubikacijah, dade prirediti uzprkos tomu u Sunji menažu. Tako su naši dični Leopoldovci isti dan dva put menažirali. Nu drugi dan dodje načelnik sa računom od 150 for., da ga platimo za tu menažu. Da smo mi postupali kao preuzv. g. ban, mi bi platili to je bjelodano. Nu mi smo apelirali telegrafično na oberstara u Kostajnicu i ministarstvo i tako se je dogodilo, da nismo mi platili, nego ratni budget. Nu dvie godine iza toga dobijemo mi račun, da imamo tih 150 for. platiti. Ali opet smo prigovarali i tako se je dogodilo, da je napokon ratno ministarstvo odustalo nas označivati krivci, već je sasvim druge krivce našlo.

To sam samo za primjer naveo, da naglasim, da se preuzv. g. ban nije zauzeo za tu stvar, te nije remonstrirajuć proti ratnomu ministarstvu nikakova stanovišta zauzeo i ja sam uvjeren, da se je on zauzeo za tu stvar i upućivao ministarstvo ratno, da predloži svoje račune delegacijam, koje će iztraživati naravne smutnje, sigurno bi predležali drugi računi za namirenje ovih troškova. Karakteristično je u tom i to, da visoka vlada ne zna ili ne će kazati, pravu narav smutnjah od g. 1883. Doduše preuzv. g. ban odgovarajuć ili polemizirajuć sa dr. A. Starčevićem htio je naglasiti, što on drži o naravi ove stvari. Nu to me ne može zadovoljiti od načelnika vlade. Visoka vlada nije nam niti jedan momenat predočila i naglasila, koji bi služio kao uporište zakona, na temelju kojega bi mi mirnom dušom mogli votirati ovih 100.000 for.

Poučno bi svakako bilo, a po Hrvatsku koristno, da je visoka vlada izpitala — kaošto je predgovornik dr. Mazzura naglasio — narav smutnje i nemira u Krivošijah Da je izpitala, uvjerila bi se, da su i tamo upravni činovnici krivi, koji su imali provadjati zakon o domobranstvu, kaošto su i ovdje bili krivi upravni činovnici, koji su ustali proti zakonu i proti volji naroda za protuzakonitost. Razlika je samo to, da su ovdje kaošto je g. dr. Mazzura naglasio, ustali za zakon i pravo, a bivaju kažnjeni na ovakav način, a oni su tamo ustali proti zakonu, a bili su donekle nagradjeni. Vidimo posljedak knezlačkog mira, da je Austro-Ugarska monarkija svoje podanike, koji su ustali proti njoj, nagradila, kupila im je kuće, nared gospodarski i dala im je novaca za život.

Bilo bi poučno i za nas veoma koristno, da je vis. vlada svratila pozornost na to, kako je prigodom onih nemira i prije, nego je zatražena vojnička pomoć, bila držana ministarska konferencija u Beču, u kojoj su sudjelovali zajednički ministri i kako je motivirana tudjer, ja bi rekao, ta parcialna mobilizacija. Bilo je naglašeno, da treba priličnu silu vojnika upotriebiti, da se ti veliki nemiri uguše, jer se je bojati, da bi mogli ovi izgredi i nemiri zahvatiti i Bosnu. (Tako je! na ljevici.)

Mi dakle vidimo, da je to ležalo u interesu monarhije, da je toliku snagu upotrebila. Jer ja si nebi mogao

*

protumačiti, da je primjerice u malom trgovištu Krapini 2 i pol mjeseca regimenta sa štopom bila. Tamošnje je pučanstvo bilo mirno, samo su jednoga dana tražili u poreznom uredu tablice i taj dan je 6 oružnika, čini mi se, uzdržalo red.

Ljudi su se protivili jedno vrieme, dok nije jedan stražmeštar na trgu ustrielio jednoga siromaka seljaka. Kad su seljaci vidjeli, da nije istina, da oružnici ne smiju pucati i da imaju oštrih naboja razišli su se i nisu se više sastali. 8 ili 10 dana kasnije dobismo, kad je već sve umireno bilo, regimentu, koja je bila kod nas 2 i pol mjeseca, te danas plaćamo za muziku, koju smo svaki dan slušali.

Gospodo moja! Prije nego svršim, dozvolite mi, da se samo u kratko osvrnem na neke primjetbe g. dra. Kršnjavia i preuzv. g. bana, koji su htjeli karakterizirati narav tih nemira, a s druge strane htjeli na neki način označiti i pravno konstruirati narav te kontribucije i krvarine, te rekoše, da je to asikuraciona premija, što ju imade Hrvatska platiti, da svoj kredit uzdrži.

Gospodo moja! Ja ne znam kod kojega agenta i osjeguravajućega družtva su ta gospoda osjegurala Hrvatsku, ali ja velim, da bi se moglo dogoditi, da ih je ovaj agent na krivi put naveo i da će biti osjeguranik, za koga ćete vi glasovati, da se plati premija, sasvim treći, da ćemo mi asekurirati in favorem tertii.

Što se tiče opazke preuzv. g. bana, da bi on tih 100.000 fr. izplatio odmah bez svakoga prigovora u onom slučaju, da je ratno ministarstvo u vrieme, kad sabor hrvatski ne zasjeda, tražilo, imam spomenuti, da u tom slučaju ni najmanje ustavno nebi radio i da neka pazi zakonske ustanove zak. čl. II. od g. 1869.

Iz svih ovih razloga ja ne mogu votirati ovih 100.000 for. ratnomu ministarstvu za tu odštetu, nego ću glasovati za predlog dra. Markovića, naglasujuć, da načelno nisam protivan niti predlogu g. Folnegovića, koji nije uvršten u naš, da ne bude kumulacije.

Predsjednik: Rieč imade gosp. zastupnik dr. Radošević.

Dr. **Jakov Radošević**: Visoki sabore! Meni je vrlo žao, da od kako sam ja došao u saborničcu, nijednoga po narod koristnoga predloga visoka vlada nije predložila, nego predlaže takva pitanja i takve predloge, kojimi nas sili, da se bavimo onimi pitanji, koja ne spadaju ovamo, te nisu koristna po narod, nego spadaju po današnjem sustavu ili na zajedničko ugarsko ministarstvo, odnosno delegacije ili na regnikolarne deputacije.

Gospodo moja! Prigovaralo nam se je, da mi vodimo sanjarsku politiku. Nu narod hrvatski ne vodi sanjarske politike; narod hrvatski pristaje uz nas, dakle je logički zaključak, da i mi ne vodimo sanjarsku politiku. Kadgod se radi o materijalnih pitanjih, onda se najviše govori od naše strane, a i danas, gospodo, se najviše iztražuje, je li je ta svota likvidirana, je li smo ju mi po zakonu dužni i kako bi ju mogli u druge svrhe upotriebiti, dočim većina, dočim vlada niti pita likvidnost ove svote, niti znade, komu će biti izplaćena, niti je li smo ju dužni. Dobar gospodar ne može izplaćivati računa, o kojih se obstojnostih nije osvjedočio, a najmanje mi, koji ne razpolažemo vlastitim novcem, nego novcem naroda, koji ga je krvavo zaslužio i komu se, kako je ovdje narisano, iztisne štibra.

Glavno bi bilo, pošto je taj predmet dovoljno izcrpljen, da izpitamo uzroke toga nemira i je li može taj nemir i opet nastati.

Uzrok toga jedino je kukavno stanje naše, koje bi bilo kukavno onako, kako je nagodom ustanovljeno, ali je još kukavnije, ako se krši nagoda, kao što se ovdje i u Magjarskoj dokazuje i priznaje kršenje nagodbe namještenjem tudjinaca u t. zv. zajedničkih uredih. Dočim n. pr. mi imamo vrstnih šumara, namještaju se kod nas tudjinci, a naši domaći sinovi moraju tražiti službu po tudjini. Spomenuti ću samo Vraničara, koji je bio štipendista vlade, nije mogao biti namješten ovdje, nego u Bosni, pak tako i Škarić i drugi, dočim se kod nas namještaju Richteri, Anderke itd.

Većina od ovih tudjinaca haraju šume, jer im nije narod k srcu prirasao kao domaćemu sinu, čine pronevjerenja, kao u Čazmi i Vinkovcih, tako da je jedino blago, što ga još imamo u šumah, izloženo pogibelji i propasti.

Uvadjanje magjarskoga jezika u zajedničke urede toliko je put spominjano i uviek tražimo, da se tomu doskoči, a svaki dan se možemo osvjedočiti kod pošte, brzojava i željeznica, da se magjarski jezik uvadja i lih magjarski bez hrvatskoga.

Izvješenje magjarskih grbova nije tako tamna stvar, da nebi toga razumjeli i ladanjski ljudi i nije bilo tako, kako je g. Žuvić rekao, da toga narod nebi razumio, kad ga nebi nitko podučavao, jer narod pozornim okom prati naš rad; narod posve dobro znade, koji je za njega, tko proti njemu; on čuje tko gospodari njegovimi šumami i tko ima upravu željeznica, te osjeća, tko mu porez nameće. Kad to narod sve dobro znade, onda se nije trebalo čuditi, ako kaže, to je grb magjarski, to je napis magjarski i što to znači. To znači priznati zakonitost onoga stanja, koje je protuzakonitim načinom uvedeno u Hrvatskoj.

Ovu protuzakonitost i rušenje nagodbe priznala je većina i Magjari, a sad se zahtieva votiranje ove svote, da mi ono, što smo priznali za nezakonito, sada priznademo za zakonito, a to će kazati, zahtjevati od nas, da budemo dosliedni u nedosliednosti, a pošto to nije naš princip, to se mi ne možemo priključiti, da glasujemo za predlog odbora.

Ovaj neugodni pritisak obstoji i dandanas, a pošto ne znamo, koja je svota potrošena i pošto bi se nemiri

jošte mogli dogoditi, to je tim važnije, da se ovo pitanje razpravlja.

Spomenut ću samo kotar veliko-gorički, gdje stanujem i kostajnički, koji me je ovamo poslao, da razložim kakvo je razpoloženje naroda.

U kotaru veliko-goričkom vlada podpuna anarhija. Ljudi su u kotaru veliko-goričkom većim dielom bez zakona, a to zato, što nijedan imovni odnošaj nije uredjen zakonom. Plemićke zadruge, o kojih sam već imao u jednoj interpelaciji čast u ovom saboru govoriti, stoje izvan zakona. Meni dolaze često ovakvi plemićki seljaci. da mi se potuže na svoje domare, da ih odnemaruju, da neće kupiti odiela, da im ne dadu uživati zadružne imovine. Ja im ne mogu davati savjeta, kao što im ne može davati niti sud, a to s toga, što ne ima zakona.

Plemićke imovne občine ne mogu niti tužiti, niti tužene biti, jer nije zakonom ustanovljeno, tko je ovlaštenik takve plemićke zadruge, niti ju tko može pred sudom ili oblasti zastupati. Ako bi se dakle dogodilo, da netko u takvoj plemićkoj zadrugi čitavom imovinom na svoju korist upravlja, ako neće položiti računa ili ako je koga sasvim iztisnuo, ja nebi znao kao odvjetnik pravnoga savjeta dati. Pošto takvi plemići živu većinom na okupu, to nije njihov odnošaj zakonom ustanovljen niti prama sudomarom, niti prama njegovoj zadrugi, niti prama i jednomu trećemu. Takav je plemić obično član koje imovne občine. Kako se u imovnoj občini postupa? U imovnih občinah vlada puka samovolja. Imademo slučaj kod imovne občine mraclinske. G. 1875. dielila se je kupovinom šuma, te su tom sgodom moji 5 klienti nadieljeni s istom tangentom, kao i ostali ovlaštenici. G. 1880. došlo je opet do diobe takve kupovine, te je imovna občina jednostavno zaključila, da ova petorica neće dobiti tangente. Oni su se obratili na sud, te je došla riešitba od vis. banskoga stola, da taj predmet ne spada pred sud, nego na upravnu oblast, a kašnje, „kad sam se ja obratio na podžupaniju, dala je odgovor vrlo dvojben i ja držim. da će se podžupanija i vlada morati konačno odreći nadležnosti tomu predmetu. jer ne ima zakona, po kojem imovna občina podpada pod nadležnost političke obtasti niti ne ima zakona, kojim će se ovlaštenja dosuditi i potvrditi. U tom pogledu, osobito za občinu Lomnicu, bila je već riešitba podžupanije, da nekim ovlaštenikom, koji su već uživali ta prava i koji su štetovali tim, što su uplatili stanovitu svotu, da nisu bili pripušteni u skupštinu, da uživaju občinsku plemićku imovinu. Ja sam glede toga uložio utok na vis. vladu, kojega utoka još dandanas riešenje dobio nisam.

Ovi su plemići takodjer članovi turopoljskoga komposesoriata. To je osinjak, u koji, kad bi se dirnulo, mnogo bi došlo na vidjelo, što nebi moglo biti opravdano pred nepristranim sudcem. Taj turopoljski komposesoriat nije nikakvim zakonom utemeljen, niti su ovlaštenja zakonom uredjena, tako da plemić u Turopolju za nijedan imovni odnošaj ne ima zakona, nego ovisi o milosti dotičnoga sudca, imovna občina o dotičnih upravnih organa turopoljskoga komposesoriata i izručen o milosti svojih domara, da ga svega ne liše.

Gospodo moja! Ono malo, što je još, je sudstvo, jer ja velim i opet, da je sudstvo jedino, koje može još spasiti narod od podpune propasti. Narod sam to sudstvo karakterizira, a ja na nijedan način, koji sam naveo, nisam dobio odgovora od vlade, kad je odgovarala na moju interpelaciju, niti je li taj čin onakav, kako sam ga naveo ja ili je drugčije, nego se je tamo uztvrdilo, da je dotični sudac pošten čovjek. Nu to nije dovoljno, jer oni čini protivno dokazuju, a to držim, da može sudstvu vrlo škoditi. Spomenuti ću, kako je kod nas vrlo težko opravdati sudove.

U Velikoj gorici ima 2 bagatelna sudca, a imaju upravo protivne nazore u nekih pitanjih . . . .

Predsjednik: Ja molim g. zastupnika, da bi već prestao govoriti o stvarih, koje u nikakvom savezu ne stoje sa predmetom, koji je na dnevnom redu.

Dr. **Jakov Radošević** (nastavlja): Ja sam već kazao, da je vrlo uputno ovom zgodom izpitati uzroke nemira i to kakvo je razpoloženje naroda, ne će li se nemiri i opet opetovati i zato sam spomenuo one čine, koji nemire i nemirni duh u narodu pobudjuju, te držim, da je to vrlo z· odno, da se to čini. te da vlada prve čine iztraži, pak će vidjeti, da su istiniti, te neka nastoji, da ih ukloni. Ako mi je dozvoljeno, ja ću taj smjer nastaviti.

Predsjednik: Ja ne mogu dozvoliti dalje u tom smjeru govoriti.

Dr. **Jakov Radošević** (nastavlja): Ovo je karakteristično, jer kako bi se inače od jednoga sudca mogla očekivati sasvim druga osuda, nego od drugoga, tako, da ja mogu reći svojoj stranci. Ako će taj sudit, dobit češ parnicu, ako onaj, izgubit češ. Medjutim, kad ne ćete dozvoliti, da o tom govorim, ja odustajem.

U kotaru kostajničkom i čitavoj banskoj Krajini, bar tako je preuzv. g. grof Khuen-Hedervary naglasio, nisu dočekali g. biskupa Gašparića, te nazire u tom ne sjajnom dočeku znak nemira, dapače se je zagrozio, da će se ciela stvar iztraživati i da će se krivci pronaći. Gospodo moja! Velika gospoda su naučna, da se sjajni doček obavi, a kad ne ima novaca, ne žacaju se posegnuti i za ubožkom blagajnom, kako se je u Senju dogodilo. Ja mislim, da nitko ne može očekivati sjajni doček, a najmanje svećenik, koji ide u svom duhovnom poslu i koji ne će tražiti sjaj, nego čista srca, a to će naći onda, ako dodje sam čista srca i ako u njem bude nazirao narod ne samo dobroga pastira, nego i branitelja svoga i zatočnika. U čitavom kotaru, pošto znadu tko je za narod, tko proti njemu, osvjedočila se je visoka vlada o tom, da je onaj narod tim, što nije dočekao oduševljeno g. biskupa Gašparića upravo dokazao, da ne odobrava onoga smjera politike, koji g. Gašparić ovdje tjera . . . .

Predsjednik: Molim g. zast. opetovano, da ne govori o stvari, koje na predmet ne spadaju. (Glasovi: spada i ban je govorio.)

Ja bolje znadem prosuditi, da li spada. Molim liepo, da li ima kakvog saveza izmedju dočeka presvj. gosp. biskupa Gašparića sa debatom o 100.000 for. potrebitih za troškove brakialne. Ako g. zastupnik samo još jedan put odstupi od predmeta, ja ću mu rieč oduzeti.

Dr. **Jakov Radošević**: Ja znadem i uvidjam, da to ne bi imalo smisla, ali ja i znadem, da je to preuzv. g. grof Khuen-Hedervary spomenuo i zaprietio iztragom, što također ne ima smisla, a po onom smjeru ima moj govor smisla i spada na taj predmet. Ja sam samo to htio konstatirati, da se ovim načinom razdraženost i u onih okolinah podigla i držim, da je svaki svećenik, koji pripada t. zv. stranci magjaronskoj nemoguć i da je svećenstvo i pristaše magjaronske stranke ne stoji po . . . .

Predsjednik: Ja sam g. zast. dva put opomenuo, a pošto se nije prestajao udaljivati od predmeta, to mu oduzimljem rieč.

Turop. komes **Stjepan Josipović**: Molim rieč na osobnu primjetbu.

G. predgovornik spomenuo je i turopoljski komposesoriat. (Glasovi na ljevici: Je li to osobna primjetba?) Ja mu imam na kratko odgovoriti, da komposesoriat nije osinjak, nego košnica pčela, puna meda, koje znadu štititi svoj med proti stranim pčelam, te će ga braniti i nadalje.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Vučetić.

Dr. **Stjepan Vučetić**: Visoki sabore! Nisam naumio govoriti danas o tom predmetu, jer je dosta poznato moje stanovište, koje zauzimam u pogledu vlade i političkih nazora Uzimam rieč sada zato, jer je g. predgovornik takvimi se izrazi poslužio. te je poantirao, da onaj, koji se zove magjaronski svećenik, ne može imati povjerenja a narodu, da obratno odgovorim, na što nikako ne bi inače odgovarao gospodo moja. Moje je uvjerenje sljedeće: Ako jedan vodja stranke digne zastavu i nadje se ljudi patriota, koji tu zastavu sliede u podpunom uvjerenju pošteno, ja proti tomu ne imam ništa. Nu gospodo moja, kad pod tim barjakom imade svećenika, onda si smatram za dužnost poantirati nazore, koje ja s moga stanovišta imam.

Taj vodja stranke napisao je jednu knjigu: Slavosrbska pasmina. (Silna vika. Glasovi: Čujmo!) Pak što kaže u toj knjizi?

Ako se dobro sjećam na strani 93. ili 94. kaže: da je nauk Isusov manje čist, nego što je Muhamedov. (Glasovi na ljevici: To je laž, vi lažete.) Isti je pisao u toj knjizi, da je narod hrvatski tako pokvaren, da je tako porušen, da je tomu katoličko svećenstvo krivo. To je na posliednjoj strani. Sada ja pitam . . . .

Predsjednik: Molim g. zast., da prestane o tom govoriti i neka se drži stvari. (Na ljevici: Živio predsjednik.)

Dr. **Stjepan Vučetić**: Ja sam samo htio kazati, da narod ne može imati povjerenja u te nazore, jer to znači nauk apostolski ostaviti.

G. predsjednik misli, da nije umjestno o tom govoriti, te idem dalje i to na primjetbu g. dra. Mazzure, koji je kazao, da on ne može vjerovati, da će zastupnici iz bivše Krajine votirati svotu, koja se njih ne tiče navodivši, da tu svotu, koja stoji u tom stupcu, od 100.000 for. traži vlada, da namiri troškove vojničke asistencije za provincial, dočim, da će ministar financija platiti svotu, koja na one krajeve bivše Krajine spada, dakle, da ne bi bilo umjestno, da mi zastupnici iz bivše Krajine, votiramo tu svotu.

Gospodo moja! Ja znam, da je ovaj sabor uviek tražio ingerenciju u budget bivše granice, dakle se ne može zaniekati niti zastupnikom bivše Krajine, da imadu ingerenciju u stvari ovdje.

Tom prilikom čuo sam od njega, da je učinjena buna, a toj pobuni da nije kriv narod, nego vlada magjarska i hrvatska. Poslie nekoga vremena je kazao, da je i on tu pobunu pomagao, ili u sudnici javno, jer je kazao, da je to nepravedno i neumjestno i da je i on malo pomagao buniti. Ja to vjerujem i to ne samo u sudnici da je bunio, nego i izvana, a zašto to činim, ja ću mu kazati. On je posegnuo na god. 1870. i na inštalaciju bivšega bana Raucha, te je učinio prispodobu, što se tiče osoba bana. Ja poznam preuzv. g. bana i znam, da mu ne će ostati dužan i da moje obrane ne treba, nu neka mi dopusti, da kažem, zašto ja vjerujem, da je g. dr. Mazzura malo i izvan sudnice sudjelovao kod bune. On se sjeća godine 1870. kad je zagrebački nadbiskup unišao u glavni grad Zagreb. Onda je gospodin dr. Mazzura punu šaku karta sa napisom bacio u kola nadbiskupova . . . . (Dr. Šime Mazzura: To je laž.)

Predsjednik: Ako još jedan put g. Mazzura takvu rieč upotrebi, ja ću ga predložiti na izključenje. Ja ne mogu dopustititi, da ovakvima riečima jedan drugom upada u govor.

Ja sada ono, što sam čuo i čitao samo reproduciram. Može biti, da sam krivo čuo, a da sam ja to čuo i čitao, to ću dokazati. A što se je dogodilo? Jedno će mi dopustiti, ako i nije ono bacio, da ondjašnja dispozicija njegova danas; on je postao krotak i miran, on je sada istomu nadbiskupu savjetnik, on je njegov advokat.

Iz toga izvadjam, da one velike prietnje, da se može opet narod pobuniti, da se toga nije bojati s njegove strane, jer je miroljubive i krotke naravi, a drugo što se nas tiče, ja mu kažem, neka se sjeti poslovice: U jednom se selu priete, a u drugom se selu ljudi ne boje.

Primam predlog odborov za podlogu spec. debate.

Dr. **Šime Mazzura**: Molim rieč na osobnu primjetbu.

Predsjednik: Ja vam ne mogu dati rieči, jer ste upotriebili takve izraze, koji se u parlamentu upotriebiti ne mogu.

Današnju sjednicu zaključujem, a buduću uričem za prekosutra u 10 sati prije podne. Na dnevnom je redu nastavak ove debate.

(Konac sjednice u 2 sata.)

Petdeset i treća saborska sjednica,

obdržavana 15. svibnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Nastavak razprave o izvanrednom proračunu za god. 1885.

Predsjednik (zvoni): Sjednica počima, molim g. bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Bilj. dr. **Marko Lončarić** (čita):

Zapisnik

52. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, dne 13. svibnja 1885. pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 72 gg. saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni preuzvišeni gosp. ban grof Khuen-Hedervary, predstojnik g. Danilo Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein i savjetnik zemalj. vlade g. Janko Jurković.

Čitan je zapisnik posljednje sjednice, koji je bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da je na ovaj vis. sabor stigao sliedeći podnesak:

Saborski odbor za poslove unutarnje zemalj. uprave, podnosi izvještaj o predlogu zastupnika g. Smičiklasa i drugova o donešenju osnove zakona o zastupanju Žumberka i Marindola na saboru kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.

Staviti će se na dnevni red.

Prije nego se prešlo na dnevni red, imade se glasovati o predlogu predsjednika g. Mirka Hrvata stavljenom u jučerašnjoj sjednici: da se narodnim zastupnikom gg. dr. Pilepiću i dr. Andriji Bakarčiću sbog gungule, koju su u saboru podignuli i sbog povriede dostojanstva sabora, podieli ukor, te da se isti izključe iz trideset i jedne saborske sjednice; ter predsjednik pita: koja su gospoda za predlog predsjedničtva saborskoga, da se zastupnikom Dr. Pilepiću i Dr. Bakarčiću podieli ukor uz ubilježenje u zapisnik i da se ista gospoda zastupnici izključe iz trideset i jedne saborske sjednice, neka izvole ustati.

Većina ustaje, te time bude predlog predsjedničtva prihvačen. Zastupnikom se Dr. Pilepiću i Dr. Bakarčiću uz ubilježenje u zapisnik podieljuje ukor; isti se zastupnici iz trideset i jedne saborske sjednice izključuju, a to izključenje počima prvom budućom sjednicom.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je nastavak specijalne debate ob osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevine Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1885. ne dosižu.

U 12 sati o podne podieli predsjednik rieč zastupniku Ljudevitu Vukotinoviću, da stavi sliedeću interpelaciju:

Suvišno bi bilo dokazivati, da je marvogojstvo jedan od glavnih faktora za promicanje poljskoga gospodarstva, nu ne samo to, već je marvogojstvo glavni takodjer faktor za promicanje cielokupnoga blagostanja narodnoga, da to medju tim uzbude, treba što slobodnijega kretanja u pogledu prometa i trgovine. U zemljah i kraljevinah u carevinskom vieću austrijanskom zastupanih, postoje posebni zdravstveni i veterinarski propisi; u kraljevini Ugarskoj postoje opet drugi zakoni i propisi veterinarski valjani samo za obseg iste kraljevine, — a napokon imade opet kraljevina Hrvatska svoje zakone i uredbe veterinarske, jer predmet zdravstveni spada u područje autonomno kraljevine Hrvatske. Sva tri zakona nisu do sele u sklad dovedena, te se uslied toga vrlo često radjaju za Hrvatsku vrlo neugodne da i vrlo štetne posljedice.

Bosna nam susjedna pošašću marvinskom svaki čas pohodjena; te kad što možebit i krivo stoga osumnjičena, da je žalibože povoda da se Ugarska sa svojih granicah zatvara svaki put, kad se počuje, da se je kod nas gdje god er ma i daleko od granicah pojavila kuga, ili da ima sumnje, da bi se mogla pojaviti. Zatvor takov kad se izvodi, traje obično dugo, jer je postupak težak i dugačak,

dok se dokaže da je uzrok prestao, il da je zatvor neumjestan bio. Čestoput ponavljajuće se zatvaranje granica Ugarskih, otegočuje, onemogučuje promet i trgovinu s marvom u obće za cielu Hrvatsku a još većma za one prediele naše domovine, koji leže uzduž granicah kraljevine Ugarske. Stoga su opravdane prošnje i tužbe naših marvogojitelja i marvinskih trgovaca, u tu svrhu da se ovi nepovoljni odnošaji shodno promiene i ublaže.

Našoj kr. vladi zemaljskoj poznate su bezdvojbeno ove okolnosti, te je ona već i pokušala u tom obziru zametnuti dogovore s kralj. ugarskom vladom, nu kakovim uspjehom poznato nije.

Zato se usudjujem na kralj. zem. vladu najuljudnije staviti pitanje: Je li ona sbilja u tom pogledu započela kakav dogovor sa kr. vladom ugarskom?

Kakav je bio uspjeh toga dogovaranja?

Kani li vis. kr. vlada naša zemaljska nastaviti dogovor i nadalje. da bude povoljnim uspjehom ovjenčana.

Interpelacija ova uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi.

Predsjednik podieli rieč narod. zastupniku Nikoli Crnkoviću da stavi sliedeću interpelaciju:

Dali je Vašoj preuzvišenosti poznato, da je učevni zavod „jugoslavenska akademija“ uzprkos izdanoj zabrani za obdržavanje literarnoga kongresa stvorio zaključak, da se u jeseni k proslavi petdeset godišnjega preporoda hrvatske književnosti sva jugoslavenska literarna družtva pozovu i time prespomenuta zabrana obdržavanju kongresa mimo odnosno obidje.

Ako jest ovaj zaključak Vašoj preuzvišenosti poznat, koje je mjere Vaša preuzvišenost preduzela, da uzčuva zakonitost svoje naredbe.

Nije li pako taj zaključak Vašoj preuzvišenosti poznat, kani li Vaša preuzvišenost shodna izvidjenja u tu svrhu dobave toga zaključka učiniti i tada eventualno dalnja prama zakonu odrediti.

Interpelacija uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi.

Svietli Ban s mjesta predbježno odgovara, obečav da će u svoje vrieme meritorno na tu interpelaciju odgovoriti.

Predsjednik podieli rieč narod. zastupniku Andriji Valušniku da stavi sliedeću interpelaciju:

Je li vis. kr. zem.vlada može i ako može je li hoće i kakove mjere preduzeti da ne budu u svojem pravu oštećene urbarske obćine Vrbovsko, Ravnagora, Mrkopalj i komorske Moravice dalnjim siečenjem drvlja i stablja u šumah državne gospoštije Vrbovsko dok ne bude segregacija provedena?

I ova interpelacija dostaviti će se kr. zem. vladi.

Napokon podieli predsjednik rieč narod. zastupniku Dragutinu Pisačiću, da stavi sliedeću interpelaciju:

Da li je istina, da je naumila vis. vlada premjestiti Krapinsko-topličku podžupaniju iz sv. Križa u Krapinu, i koji su razlozi ponukali visoko istu, da to učini prije sveóbćega preustrojstva, kojim se prouzrokuju zemlji nepotrebni selitbeni troškovi a nanaša mieščanom sv. Križa (Začretje) koji si lih nje radi stranom podigoše nove sgrade, stranom pako popraviše starije sgrade velikim troškom, što inače nebi bili učinili, već bi potrošen u tu svrhu novac upotrebili bili u drugu koristniju svrhu bud gospodarstenu bud trgovinsku, jer liepe sgrade sa više sobah gode oku i udobnosti, nu žepu nikako osobito na ladanju, gdje se iste ne mogu tako lahko iznajmljivati kako se to u gradovi može.

Ako li već to skojega godj opravdanoga razloga misli vlada učiniti, nebi li barem pričekala sa premještenjem do otvorenja Zagorske željeznice, da se ponačinjene sgrade njekim načinom dotičnikom odštete prometom, koji će svakako biti, bude li, kako se pogovara u istom mjestu željeznička postaja.

Ova interpelacija uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi.

Predsiedntk podieli rieč predstojniku unutar. odjela Danilu Stankoviću, da odgovori na interpelaciju Maksa Ločarevića stavljenu u 28. saborskoj sjednici dne 10. siečnja 1885. u pogledu ceste od Vrbanje do Lužanah:

Interpelant se odgovorom ne zadovoljava a sabor prima odgovor vlade na znanje.

Predsjednik podieli rieč predstojniku odjela za unutarnje poslove, da odgovori na interpelaciju Dr. Hinkoviću stavljenu u 24. saborskoj sjednici dne 2. siečnja 1885. u pogledu izborah obćinskih u Brlogu.

Interpelanta neima u saboru, a većina prihvati vladin odgovor na znanje.

Predsjednik podieli rieč upravitelju pravosudnoga odjela Vjek. Kleinu. da odgovori na interpelaciju Dr. Ivandije stavljenu u 41. saborskoj sjednici dne 29 travnja 1885. u pogledu pašnjaka.

Interpelanta neima u saboru a većina prihvati odgovor vlade na znanje.

Iza toga nastavljena je specijalna debata.

U 2 sata poslje podne zaključi predsjednik današnju sjednicu i ureče buduću za petak 15. svibnja 1885. u 10 sati prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom t. j. nastavak specijalne debate o zakonskoj osnovi o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci godine 1885. ne dosižu.

Dr. Marko Lončarić v. r., sab. bilježnik. — Hrvat. v. r.

Predsjednik: Imali vis. sabore, kakve primjetbe na ovaj zapisnik? (Neima.)

Primjetbe neima, zapisnik se verifica

Zast. **Ivan Šimek**: Molim vis. predsjedničtvo po poslovniku rieč u osobnoj primjetbi.

Predsjednik: Izvolite!

Ivan Šimek: Posliednji put pala je u ovoj vis. kući jedna po svoj prilici prenagljena, ničim nedokazana rieč,

da su svi oni svećenici, koji pripadaju stranci prava apostate. Ja, koji sam prije svega svećenik, a onda domoljub, a tako isto i moja braća svećenici bili smo tom riečju jako uvriedjeni i meni će dozvoliti vis. kuća, da se svečano proti tomu ogradim. Ja toga imena zaslužio nisam, ja se mogu pozvati na sav svoj život, na svoje poglavare u sjemeništu i na župljane, gdje sam god bio, da sam nastojao pristojno i čedno i kako se svećeniku dolikuje ponašati se; šta više, poznat sam sa prvakom stranke prava i nisam čuo, da bi bio on apostata. Ako on nije očitovao javno, da odpada od katoličke crkve. kojim se pravom more to kazati svećenikom, koji samo njegovu politiku sliede, da su odpadnici. Ja pred cielim svietom očitujem, da bih prije ostavio sveta prava svoje domovine, nego li svoju svetu katoličku crkvu, i kada bi ikada stranka prava digla javno očitovanje, da je proti svetoj vjeri i svećenstvu, ja sam prvi, koji ću od nje odstupiti. Zato ponavljam i čudim se, kako je i s kojih razloga je mogla pasti osvada. da smo mi svećenici, pristaše stranke prava, apostate. Ja g. kanonika sjećam, da je on bio moj profesor morala, i on je učio, ne znam, je li već zaboravio, ali prekjučer je bio svakako zaboravio, da se svaki čovjek, po moralu mora tako dugo smatrati dobrim, dok mu se protivno ne dokaže, i ja ga sjećam na rieči sv. pisma, ne sudite, jer ćete biti osudjeni.

Dr. **Stjepan Vučetić**: Molim za rieč.

Predsjednik: Izvolite!

Dr. **Stjepan Vučetić**: Gospodo! Zastupnik . . . (Gjuro Kamenar: Šta je to, vi ste ga uvriedili!) Vi, g. Kamenaru, kažete, da ja vriedjam . . . (Gjuro Kamenar: Nedajte Magjaru rieči, došao je ovamo u našu zemlju!) Stariji sam Hrvat nego Kamenar; vi ste Kranjac. (Smieh na ljevici.) Gospodo! To je zaista osvada za mene, kad g. Šimek kaže, da sam ja s tim uvriedio katoličko svećenstvo ono, koje je u onoj stranci.

Ja sam to kazao i znam, zašto sam kazao, a čuo sam i to, da je moj drugačije velevriedni i cienjeni prijatelj Folnegović kazao, da je to laž. To je bila uvrieda za mene i zato sam držao za dužnost opravdati sebe i ono, što sam kazao, i pozvati se na onu knjigu, na koju se on pozvao i tom sam prilikom kazao, da je pisac ove brošure dr. Ante Starčević na jednom i na drugom mjestu upotriebio takve rieči i izraze i to jedno prema načelnom pitanju o kršćanstvu i muhamedanstvu, a drugo o jednom praktičnom pitanju, koje se tiče gosp. Šimeka i njegovih sudrugova, o kojem on govori i kaže: da je ovaj hrvatski narod postao živina i poživinčen ima se to pripisati katoličkomu svećenstvu.

(Glasovi na ljevici: Nije tako!)

Sada, ako je hrvatski narod poživinčen, a ja kažem, da nije, mogu još manje priznati, da je tomu katoličko svećenstvo krivo. Jer ja poznam katoličko svećenstvo kao dobročinitelja naroda, narod ima svu kulturu, sve spomenike slave, koje je stekao, njemu zahvaliti.

Predsjednik: Molim g. govornika, da bi prestao dalje o tom govoriti, on je svoje kazao, ja mu nemogu dopustiti da dalje govori. (Žamor. Dr. Grga Tuškan: Vi niste za svećenika. Dr. Vučetić odgovara; ne razumije se.)

Ja ne mogu dopustiti dalje o toj stvari razpravljati. Prelazi se na dnevni red; na dnevnom je redu specijalna razprava o zakonskoj osnovi o izvanrednom proračunu. K toj razpravi podnio je g. Lončarić i drugovi sliedeći predlog.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

Podpisani na temelju §. 44. sabor. poslovnika predlažu: Vis. sabor neka izvoli dalnju razpravu o naslovu 14. poglavju III. o osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevine Hrvatske i Slavonije za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1885. ne dosižu, — koji glasi: Razne potrebe i nepredvidljivi troškovi točka 8. Troškovi vojničkih asistencija g. 1883. povodom nemirah 100.000 fr. zaključiti.

Gjuro Kamenar: Vis. sabore! Ja bih molio rieč po poslovniku.

Predsjednik: Tu nema nikakva pozivanja na poslovnik, tu je treba glasovati.

Gjuro Kamenar: Još nisu prošla tri dana. što smo počeli razpravljati.

Predsjednik: G. Kamenaru, ja vas pozivljem na red, jer ću vas inače predložiti radi nemira, da se izključite.

Koji su za to. da se specijalna debata o naslovu 14. razne potrebštine i nepredvidljivi troškovi zaključi, neka izvole ustati.

(Ustane većina.)

To je većina i tim je razprava zaključena.

Vis. sabore! Pošto su proti predlogu upisani g. zast. Tuškan, Frank i Zorić, a za pako Popović, Gjurgjević, Gjurković i Zmajić, to molim, da si gospoda, koja su proti, izaberu jednoga, a koja su za, jednoga govornika.

Dr. **Grga Tuškan**: Mi izabiremo dra. Franka.

Predsjednik: Dakle vi ste izabrali dra. Franka, a ovi su izabrali Gjurgjevića.

Rieč ima dr. Frank.

Dr. **Šime Mazzura**: Najprije neka se govori za.

Predsjednik: Posliednji govorio je dr. Vučetić za, sada sliedi proti.

Dr. **Franjo Marković**: To nije bio nikakav govor.

Predsjednik: G. Frank, ja vas pozivljem, da izvolite govoriti.

Dr. **Josip Frank**: Vis. sabore! Prije svega ću biti tako slobodan i molbu staviti na vis. predsjedničtvo. neka mi dozvoli za moj govor slobodu govora. Ja, kako me svi poznate, ne diram u nijednu osobu niti u čast pojedinih članova vis. kuće, te neću ni sada u mojem govoru na nikoga napadati.

Predsjednik: Ja moram na ovo odgovoriti g. zastup-

niku da ja ničiju slobodu govora nisam ograničavao i neću ni njegovu, dok se bude držao stvari, a ako se nedrži, oduzet ću mu rieč.

Dr. **Josip Frank**: Ja ću se držati stvari. Vis. sabore! Alfa i omega kod svakoga predloga donešena po vis. vladi mora biti, a ja mislim u tom se i većina ove vis. kuće sasma slaže, mora biti zakon. Ako se radi o kakvom zahtjevu stavljenom po vladi na vis. kuću u nutar okvira postojećih uredaba, tada može biti izhodište takvu zahtjevu samo zakon. Ja ću si zato staviti pitanje kod mojega govora, kako se odnosi predlog vis. vlade prema zakonu, da li odgovara postojećemu zakonu i postojećim uredbama. Ja ću se, da riešim ovo pitanje ponajprije staviti — dakako samo u svojem govoru — na mjestu desnoga krila ove vis. kuće, na mjesto jednoga zastupnika desne strane ove vis. kuće. Ja mislim, ako duhom svojega govora za kratak čas — jer dugo me nebi trpili, niti bih ja mogao tamo dugo sjediti — zauzmem u svojem govoru ovaj položaj, onda mi neće nitko prigovoriti, da gojim nečiste tendencije ili da je ono, što govorim, izljev pokvarene ćudi. Interesantno je, kako član vis. kuće, koji sjedi na onoj strani, sudi o takvom predlogu, kako si stvara svoje mnienje. Čuo je takodjer, da se govori o tom, da ta zakonska osnova u ovoj točki ne odgovara sasma zakonu: uslied toga bijaše pomalko zabrinut, što je sasma naravski, jer neima nikakve dvojbe, da svaki član visoke kuće gleda ponajprije na to, što veli zakon i ako se takva pitanja možda riešavaju u klubu, i ako jedan član pristaje unapried na predlog ipak je uviek predpostava samo tada taj predlog svakako odgovara zakonu, i ako se već u klubu nije moći informirati, svakako će se moći iz zakonske osnove ili govora pojedinih govornika, da doista odgovara dotični predlog sasma zakonu i tako najprije traži za umirenje svoje savjesti iz zakonske osnove odgovor, kako se odnosi taj predlog vlade naprama zakonu. Iz osnove nije dobio nikakva odgovora, iz obrazloženja takodjer nikakva odgovora, tu se ne veli ni jednom rieči, kako ta osnova ili predlog odgovara zakonu. Uslied toga je sada još više zabrinut bio i htio je pomno slušati govornike od većine. Od tih je najprije govorio g. Kršnjavi.

G. Kršnjavi znade veoma oštro govoriti, on uviek pogadja misli većine ove vis. kuće, ali o zakonu i kako se odnosi ova osnova naprama zakonu, o tom ni jedne rieči nije govorio. O pauperizmu naroda, koji je proizveden konkurencijom Amerike, o tom je govorio, ali o zakonu, kako se odnosi predlog prema njemu, o tom vriedni član vis. kuće iz govora gosp. Kršnjavia nije ništa čuo. Poslie toga bio je još više zabrinut; na to je govorio dr. Ante Starčević. Dr. Ante Starčević je sasma ozbiljno kucao na vrata zakona u toliko, u koliko se pozivao na postojeće uredbe i mislio je sada vriedni član vis. kuće, da će ipak sliediti kakav odgovor u smislu postojećega zakona i zbilja ustao je svietli ban i odgovorio dru. Anti Starčeviću, ali dakako mi nismo čuli, da je svjetli ban dru. Anti Starčeviću nešto glede zakona odgovorio. U početku se je vriedni član visoke kuće veselio, da će sada biti temeljito stvar sa gledišta zakona razjašnjena, ali svjetli ban je rekao, da dru. Anti Starčeviću ne može dati odgovora jer on stoji tako rekuć izvan ove vis. kuće, rekao je, da se dr. Ante Starčević ne smatra članom ove vis. kuće, da sabor nije njegov, da vlada nije njegova i zato, da mu ne smije i ne može odgovoriti. Ja moram na ovu primjetbu svjetloga bana nešto odgovoriti. Ja mislim, da se svjetli ban nalazi glede toga načela u bludnji i ja moram tu bludnju izpraviti

Ne ima dvojbe, da svjetli ban obnaša čast bana u našoj domovini sa svimi pravi, koja pripadaju banu, ali nema ni najmanje dvojbe o tom, da svjetli ban ima sve dužnosti, koje su spojene s ovom čašću, kad ju ovdje obnaša. Narodni zastupnik nije ovdje samo ona osoba, koja kao narodni zastupnik govori; ne dolazi ovdje dotična osoba u obzir, nego ona osoba i govornik zastupa svoj kotar, svoje izbornike, zastupa jedan dio naroda, koja svojimi žuljevi izdržava konstitutionalizam, sabor i vladu. (Na ljevici: Živio!) Zato se mora pitati: tko stoji za onim narodnim zastupnikom, koji je govorio. Ja abstrahiram od sljedbenika dra. Ante Starčevića, koji svi takodjer izpovjedaju ista načela, nego mislim onaj kotar, i po tomu zastupa svaki pojedini narodni zastupnik suverenitet — uzprkos svim ironijam izvjestitelja — zastupa suverenitet hrvatskoga naroda ovdje, a ovomu suverenitetu dužan je ban da se klanja. (Na ljevici: Živio!)

Tu ću ja odmah odgovoriti na onu primjetbu preuzv. gospodina, koju je učinio u pogledu veleštovanoga našega druga dra. Markovića, kad je rekao, da vlada plaća g. dra. Markovića, a da on veli, da je sve, što je ovdje učinjeno, ne zakonito, a ipak prima plaću od nezakonite oblasti. (Zast. Popović: To nije rečeno.) Evo tu je stenografijski govor, pa ako ne vjerujute, ja ću vam ga čitati.

Istina, moja gospodo, da profesor Marković vuče plaću od vlade ne, nego zemlja mu daje sredstva za plaću, a g. profesor Marković vrši svoju dužnost kao profesor na sveučilištu, i čitavi zavod se ponosi onim načinom, kako ovu častnu stolicu kao narodni zastupnik obnaša. (Burno povladjivanje na ljevici, pljeskanje uz povike: Živio! Živio!) Tako će se ponositi i naša zemlja, ako će jednakim načinom i patriotičkim duhom preuzv. g. ban, koji takodjer vuče plaću od zemlje, kako i g. Marković, vršiti svoju dužnost. (Burno povladjivanje na ljevici: Živio! Tako je.)

Iz govora dakle preuzv. g. bana u pogledu samoga zakona vriedni član većine nije saznao zakoniti razlog. Na to je još jedan govornik govorio, kad je već prije onaj član digao svoj glas, kad je već njegovo čelo postalo vedrije i jasnije usljed toga, što je preuzv. g. ban uzeo rieč. A sada je ustao g. Žuvić, te mu je sada posve odlanulo, jer je mislio, da će dobiti podpuno razjašnjenje, jer nije Žuvić samo Eidmeister, politik, nego je, kako je

sam pripoviedao, bio u vrhovnoj časti magjarskoj, te da će nam on podpuno s gledišta zakona razjasniti to, kako odgovara ova osnova postojećim zakonom. Nu g. Žuvić, što je rekao glede toga? Samo dvie, tri rieči. Što je rekao, to me sjeća, što je profesor Kumer rekao, kad je govorio o gradjanskom zakoniku: „Ich bin der Vater Cefises, und sage dir nichts als dieses." Sada znate, što je kazao. (Smieh na ljevici. Zast. Kamenar: Vrlo dobro.)

Na to je od većine ove vis. kuće govorio samo g. Vučetić o stvari, ali u stvari nije ništa govorio. Ovomu je već odgovorio g. Šimek u osobnoj primjetbi, zato mi odpada nužda, da ja o tom nešto govorim. Nadalje ne treba valjda ni odgovoriti na to, što je g. Vučetić rekao velecienjenomu prijatelju Mazzuri, jer mislim, ako će se to još jedanput u ovoj kući dogoditi, da će se sigurno naš predsjednik, koji je zabrinut za čast pojedinoga, zauzeti za čast narodnoga zastupnika i s ove strane kuće, (pokazuje na ljevicu) i da neće ovakve osvade dati izusćivati u ovoj kući. (Burno povladjivanje na ljevici uz povike: Živio!).

Kad dakle vriedni član desnoga krila ove vis. kuće nije od govornika ništa čuo glede toga zakona, ja ga zato sada ostavljam u vlastitom svomu razmatranju i refleksijam. Još ću sada kazati i to, što mi je palo na um, ako je sve govornike čuo, ako je čuo i g. Kršnjavia, ako je čuo svjetloga bana, ako je čuo zastupnika Žuvića, ako je čuo i g. Vučetića, onda je zbilja morao kazati, ako mi je dozvoljen jedan citat iz Fausta, gdje je rekao, kad je proučio: „Und nun steh ich armer Thor klug wie zu vor".

Dakle ja ću sada ostaviti onoga zastupnika, te ću se baviti samo sa načinom, kako ja shvaćam ovaj predlog, dakako s gledišta zakona, jer ja želim samo ovako riešiti ovo pitanje. Tu ću kazati, da je moje pravničko osvjedočenje — ja ću naime odmah opravdati, da ova osnova, ovaj zahtjev, koji je stavljen pred vis. kuću — da stoji u očitom protuslovju sa zakonom, da je ovo flagrantna povrieda zakona, pa ako se uvaži zakon, onda ne može nikada po ovoj vis. kući ova osnova, ovaj zahtjev biti prihvaćen. (Glasovi sa ljevice: Tako je.) To ću ja dokazati.

Ponajprije ću govoriti o temeljnom zakonu, koji u tom pogledu obstoji. Mi smo za čitavu našu obavjest dobili iz obrazloženja osnove uputu samo tu, da je ratno ministarstvo poslalo to ugarskoj vladi, a ugarska vlada da je stavila taj zahtjev hrvatskoj vladi, a hrvatska vlada stavila je taj zahtjev na vis. ovaj sabor. Što je to poslalo ratno ministarstvo, odtuda možemo mi već razabrati, da se tu radi o trošku vojske.

Što veli temeljni zakon sklopljen izmedju Cislajtanije i zemalja ugarske krune, zastupanih samo tada po Magjarih, dakle ta nagoda izmedju zapadne i iztočne pole monarkije veli, da se ratno ministarstvo i budget ratnoga ministarstva ima riešiti u delegacijah. To je potaknuo i g. dr. Ante Starčević.

Na to je preuzv. g. ban, ako i ne njemu, ali je ipak odgovorio donekle ovomu vis. saboru i razložio, kako se podnipošto ne može ovdje reći, da to spada u budget zajedničkoga ministarstva.

Kao poseban slučaj naveo je još g. dr. Ante Starčević Krivošije, ustanak u Dalmaciji. On tada nije rekao izvjestno, da li se ovaj trošak podmirio iz zajedničkoga ministarstva rata, ali je rekao: „Valjda se ovaj trošak ondje podmirio." Pošto sam čuo dvojbe o tom, to ja mogu danas sasvim izvjestno kazati, da je onaj trošak doista, u iznosu od 4,000.000 for. votiran g. 1870. u delegacijah. Tu je ovaj proračun, a vis. predsjedničtvo će mi dozvoliti, da ga pročitam njemački, jer ga žalibože nemamo u hrvatskom jeziku (čita njemački.).

Veli se tamo 4,000.000 for. Što se indi prigovara tomu? Veli se, da je ovdje sasvim drugi slučaj. Kakov je slučaj? Ovdje se radi samo o tom, da se opet uzpostavi mir i red.

Nadalje se veli, da je tamo bila pogibelj za državu, za monarkiju — a to je rekao preuzvišeni g. ban. Sada ja moram na to kazati vis. saboru, da prije svega, ako si vlada dozvoli od postojećega zakona učiniti kakvu iznimku, mora ovu iznimku opravdati.

Presvjetli g. ban i vis. vlada morati će još opravdati, gdje je vlada našla ovu iznimku u postojećem zakonu, gdje je našla onu ustanovu i zakonsku iznimku, da, ako se radi o uzpostavi mira i reda, onda to ne spada, ako je vojska dotični trošak učinila i prouzročila, na ratno ministarstvo, a napose, gdje je našla iznimku zakonitu, da ako je pogibelj za monarkiju, onda spada, a ako nema, onda ne spada. (Glasovi sa ljevice: Tako je. Zast. Kamenar: Jako dobro.)

Ja molim, da se citira ona zakonska ustanova, a napose molim, da se ima citirati ona ustanova, gdje je normirano, što je pogibelj za državu, monarkiju, a što je pogibelj za zemlju, autonomiju? (Glasovi: Tako je.)

Molim vis. sabor, da se ne miešaju ovdje pravni pojmovi, koji su temelj svakomu ustavnomu životu. Ako mi odstupimo od pravnih pojmova i načela, onda vaš ustav ne vriedi ništa. (Glasovi sa ljevice: Tako je.)

Zato molim zakonitu definiciju, što je pogibelj za državu, a što nije za državu, zatim molim zakonitu definiciju za to, što je pogibelj za autonomiju, a što nije. Ako smo dobili ovu zakonitu definiciju, onda ću moliti, da mi se pokaže onaj paragraf u zakonu, gdje stoji, ako je ovaj slučaj nastupio, onda to ne spada u zajednički budget, nego je to iznimka. (Povladjivanje na ljevici.) Dok to ne pokažete, ja kao pravnik u prvom redu govorim, da vi niste kompetentni meritorno riešiti stvar, jer ne znate, o čem se radi. (Glasovi sa ljevice: Tako je.) Vi ne znate to, pak sudite, nije li to najveća nepravda pred forumom naroda i pred forumom svieta — a tako se ne smije hrvatski narod blamirati. (Burno povladjivanje sa ljevice: Živio! Tako je.)

Ja ću doći na iznimku tu, ja ne velim, da nema iz-

*

nimke, ali samo ćemo vidjeti, da li ova iznimka ovdje postoji. Iznimka je, moja gospodo, kaže se, a još se nije izrazila jasno vlada u tom; ali se kaže, da je to ona naredba, na koju se je pozvao g. dr. Mazzura, od 11. kolovoza 1876. kod zem. vlade pod br. 11.399., u našem sborniku pod br. 77.

Vis. sabore! Ovdje je prije svega prigoda, i ja Vas molim, da budete malko za časak pravnici tada t. j. da se držite naravnoga prava, ako zakona već ne razumijete. (Glasovi sa desnice: Oho! Oho!) To ja velim za gospodu, koja nisu pravnici, dočim nisam tim hotio nikoga uvriediti. Dakle onu gospodu, koja nisu pravnici, moram sada upozoriti na to, da nitko o tom ne dvoji, da temeljni zakon onaj, koji sam spomenuo, naime da to spada pred delegacije.

Tako glasi ovaj temeljni zakon, da se trošak vojske ima namiriti iz budgeta vojnoga ministarstva. Sada iznimka da je ustanovljena naredbom ovdje? Molim, gospodo, slušajte, da se zakon ovdje preinačuje naredbom. Jeste li to čuli, da to može biti u ustavnoj državi; da jednostavna naredba može ukloniti temeljni zakon? To ne može biti.

Oprostite i dozvolite mi, da u kratko razložim, što je naredba. (Podpredsjednik dr. Spevec: To ne spada na stvar. Glasovi sa desnice: Oho! Nemir na ljevici. Predsjednik zvoni.) Molim. Naravno, moja gospodo, kako da se razbistri ovo pitanje, a da se tom prigodom ne pita, što je naredba. (Nemir. Glasovi: Čujmo!)

Ja imadem veleštovanomu g. podpredsjedniku odgovoriti, da ja razpravljam ovo pitanje, da li ima naredba moć derogativnu naprama zakonu, a ako se veli, da postoji iznimka od zakona na temelju naredbe, onda sam vlastan i prisiljen, da razpravljam, da li je naredba zakonito izdana, da li ima takovu i tu moć. (Glasovi sa ljevice: Tako je.) Ujedno ja mislim, da je u hrvatskom saboru dozvoljeno takodjer razpravljati zakonita i pravna pitanja, jer gdje će se naš narod učiti i razbistriti u ovih pojmovih, i imati jih razlučiti, ako ne smijemo ovdje o tom javno govoriti.

Ja neću potanko razložiti to, da ima tri vrsti naredba, naime da ima naredba izvršbenih, upravnih i t. zv. Nothverordnungen t. j. naredba od nevolje. Svaka naredba nije ništa drugo, nego izljev volje vlade, a u tom je razlika od zakona, koji je izljev volje naroda i krune, (Glasovi sa ljevice: Tako je,) t. j. sporazumno s voljom naroda i krune stvaraju se zakoni. Naredbom se izvadja samo volja vlade, pa zato se naredbom ne može nikada derogirati ustavno pravo t. zv. Verfassungsrecht. Dakle ako je takva naredba izdana, ja njoj a priori — akoprem nepolažem veliku važnost na taj moment — odričem moć, da može derogirati zakon. To će svaki pravnik znati.

Nu ja sada idem dalje za korak, i velim to, da ta naredba niti najmanje neukida temeljni ustavni zakon. Ta naredba je donekle tumačena bila po g. dr. Mazzuri. Ta naredba glasi u uvodu: Sporazumno sa hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom i ugarskom vladom i c. kr. zajedničkim ministarstvom rata utanačen je sliedeći naputak. I zbilja u posljednjoj stavci ove naredbe se veli, a na to je vis. vlada stavila važnost: „Napokon se upućuju oblasti, da pogledom na to, da trošak u pogledu poslova autonomnoga djelokruga pada na teret našega autonomnoga budgeta“.

Visoki sabore! Ovdje je doista ustanovljeno, da trošak u poslovih autonomnoga djelokruga pada na autonomni budget. To je sasvim naravno. Što se tiče našega autonomnoga budgeta, to neće nitko od nas tražiti, i ne može, da to podmiri budi ratno ministarstvo, budi ugarska vlada.

Nu prije svega se pita, da li je taj trošak učinjen u poslovih autonomnoga budgeta? sada je interesantna definicija sa strane visoke vlade, odnosno od svjetloga bana, kao i od bivšega vrhovnoga sudca Žuvića prihvaćena, usljed koje zbilja pada ovaj trošak na autonomni budget. Šta ta definicija veli? Ova definicija veli, kad se radi o uzdržavanju mira i reda, kad se radi o uzpostavi mira i reda, onda to spada u unutarnje poslove, a kroz to u naš autonomni budget.

Ovo se zbilja čini u prvi mah, kad to vlada zagovara i g. semptemvir Žuvić, da je to zbilja opravdano. Ali nije podnipošto. Jer ja vas pitam, nije li se radilo u Krivošijah o uzpostavi mira i reda, nije li tamo bio narušen mir i red. Odje ovu razliku ne ćete naći u nijednom zakonu, da je uzpostava mira i reda karakteristikon, da to spada u nutarnje poslove, isto tako ni ono, što se ovdje takodjer dodalo, naime da pogibelj odlučuje.

Nu ako već razpravljamo o toj stvari, onda moram ovdje na izjavu, koju je u tom pogledu preuzv. g. ban učinio, ovo reči:

Svjetli ban tvrdi i rekao je, da on uviek otvoreno ovdje govori. Ja ne dvojim, i ja neću dvojiti o tom, nego vis. sabore svaki državnik, a za toga ja smatram i svjetloga bana, ne smije kazati čitavu istinu. Vi znate, što je rekao Tajlarost, da je jezik dan čovjeku, da svoje misli sakrije, te državnik ne smije uviek svu istinu kazati. Dakle ne može ju uviek kazati, ali kad sabor traži uputu i razjašnjenje o stanovitom predmetu, napose u takvom slučaju, gdje se traži trošak, namirenje troška u stanovitoj stvari, onda je vlastan tražiti sabor razjašnjenje, tada je vlada dužna, da mora ovo razjašnjenje dati.

Upravo po tom ću ja kazati, da je preuzv. gospodin u tom pitanju postupao po onoj Tajlarotovoj izreci, jer preuzv. gospodin dobro zna, kako je bilo s onim pitanjem, da su ovdje sjednice bile držane ne samo kod kr. naše zem. vlade, ne samo u magjarskom ministarstvu, nego i u zajedničkom ministarstvu pod predsjedničtvom Njeg. Veličanstva. Ako se dakle kaže, da je to stvar, koja spada u naš autonomni budget, onda ću ja sada u kratko pročitati sve viesti, ako jih nam vlada neće kao uputu dati, ali da samo vi možete suditi, je li to bila autonomna stvar ili nije. (Glasovi na ljevici: Tako je!)

Dakle autonomna stvar. Vi znate, da su naši brzojavi uviek službeni, te da ne dobijemo inih brzojava.

Evo jednoga brzojava (čita): „Beč. Prije zajedničkoga ministarskoga vieća viećali su austrijski ministri“. — To je bilo 23. kolovoza, kad je ovdje u Hrvatskoj bio onaj nemir. — „Jučer je bila konferencija zajedničkih ministra u naših autonomnih poslovih, kojoj je prizvan i ministar Bedeković. Konferencija je držana pod predsjedničtvom Njeg. Veličanstva i trajala je od 2—3 sata. Odlazak Tisze u Ostende postao je dvojben. U 4 sata na večer Tisza, Szapary i Kalay viećali su o stvarih, koje spadaju na naše autonomne poslove. Zagrebačko poslanstvo riešeno je. Tisza dolazi večeras u Budimpeštu. O tom pitanju se ne može izreći meritoran sud. Ovo tugaljivo pitanje ima još veće dimenzije, jer se tu ne radi samo o pitanju o grbovih“.

Ja ću kazati o čem se još radi.

„Ugarska vlada zastupa naprama hrvatskim poslovom — to je službeno — suverenitet ugarske države, koji ne prestaje ondje, gdje počima hrvatska autonomija“.

Jeste li čuli. Tu se radi, kako čujemo, o stvari, o pitanju, koje se riešava u konferenciji zajedničkih ministara, u konferenciji pače, gdje cislajtanski kabinet sudi — a to sve spada na našu autonomiju.

Gospodo! Kad bi to sve spadalo na našu autonomiju gdje ima suditi cislajtanski kabinet i zajednički, onda ja ću odmah votirati 100.000 for., a ujedno se obvezujem, jer se nadam, da će naš narod još veću svotu dati, nego je ta. (Burno povladjivanje i uzklici: Živio! Živio!)

Nekoliko dana kašnje (čita); „Beč 4. rujna. Jučer je držana pod predsjedanjem kraljevim ministarska konferencija, koja je trajala pol drugi sat. Kraljevsko ručno pismo, po kojem se ban Pejačević konačno riešava svoje službe, priobćiti će se u četvrtak u službenom listu. General konjaničtva barun Ramberg imenovan je kr. povjerenikom sa najobsežnijom punomoći u ovoj konferenciji. General Ramberg odlazi u sriedu u Zagreb, gdje će preuzeti sveukupnu upravu, a sabor se neće sastati dotle, dok bude upravljao kr. povjerenik“.

Sada još samo jedno, šta tu jedan list piše: „Ne ugarska vlada nego zajedničko ministarstvo dovelo je do ovih odluka“. Ja ću razložiti, moja gospodo, zašto je zajedničko ministarstvo sudjelovalo ovdje i zašto se je dovelo do ovih odluka, izvršba kojih nije povjerena Ugarskoj nego austrijskomu generalu? Faktično je Austrija u Hrvatskoj gledala svoju vladu osnovati.

Nu ne samo to, nego jedan ugarski list u Pešti, komu je dobro poznato što je službeno, piše: „Podmaršal Ramberg konferirao je sa ministrom Tiszom, Kalnokyjem i Kalayem, te je poslie ministarske konferencije primljen u kraljevsku audienciju. Instrukcije, koje kr. povjerenik u Zagreb nosi, pružaju mu najobsežniju punovlast“.

Sada ja pitam, moja gospodo, kako se to može s našim budgetom, s našim autonomnim budgetom u ikakov savez staviti? Ramberg je bio imenovan po Njeg. Veličanstvu, barun Ramberg konferirao je prije, što je bio primljen u kraljevsku audienciju s Kalnokyjem, s Kalayjem — s Kalayjem, to, moja gospodo, dobro znajte! O čem se tu radi? Tu se radi o Bosni i Hercegovini. A kad će doći na red pitanje, je li je to bilo autonomno pitanje?

G. Ramberg bio je imenovan kr. povjerenikom za Hrvatsku. Sada ja vas pitam, gospodo, zar vi mislite, da bi ugarsko ministarstvo moglo izhoditi samo pod tim pitanjem, da se tu radi o hrvatskoj autonomiji ili bi mogao tu Tisza izhoditi od Njeg. Veličanstva kr. komisara? Ja velim, da to ne može biti i nije to moglo biti pod ovim naslovom, nego pod izlikom, gospodo, ovom izhodio je on to, jer se uviek govorilo — to se moglo čitati u onih novinah — o velikoj pogibelji, koja postoji ovdje za monarhiju; i to ne samo pogibelj za Hrvatsku, za hrvatsku autonomiju, jer za tu nebi nitko mario, nego se je tu radilo, kako se je reklo — što sam čitao u novinah — od strane Njeg. Veličanstva, od strane ministarstva o pogibelji za Bosnu i Hercegovinu, da se ova buna, koja je u Hrvatskoj nastala, širi preko granica Hrvatske, te da je već ondje buna nastala.

Tko može uslied toga tajiti, da je bilo Nj. Veličanstvo prisiljeno, da izvanredne mjere poprimi, kad se je mislilo, da je pogibelj nastala za čitavu monarhiju i za one predjele, koji sada živu uslied berlinskoga kongresa pod žezlom Nj. Veličanstva. Radi toga moralo je biti već onda tako. To su Magjari znali tako dobro nacifrati, da mora biti kr. komisar. Doista kaže se, da nije svietli ban sve istine kazao, ali on to znade i mora znati, da je bila odmah vojska iz Kranjske i Koruške i bližnjih okolica iz Cislajtanije delegirana napram bosanskoj granici.

To je već g. dr. Majcen razložio, kakove su to priprave bile; kada naime nije vojska posla imala tamo, onda je morala u Krapini bandu svirati kroz dva mjeseca. Ako se to uzme u obzir, onda pitam ja vis. kuću, ne smatra li ona za svoju dužnost tražiti razjašnjenje od kr. zemaljske vlade? Gospodo! Ne mojte misliti, da ja imam ovdje nakanu, da vas tjeram u škripac, da vi tjerate opoziciju proti vladi. — (Glasovi na desnici: Bog sačuvaj!) Ja neću to, ali valjda je još dozvoljeno apelirati na vaše muževno ponašanje, na vaše patriotično čuvstvo. Ja nisam nikada smatrao, da vi proti vašemu osvjedočenju radite, — ne, to ja ne predpostavljam. Ja znam, da vi kao vladina stranka činite svoju dužnost. (Komeš Josipović: I kao patriote. — Smieh na ljevici. — Dr. Tuškan: Drugi se nitko iz većine ne javlja osim g. Josipovića.)

Ja neću ni najmanje uzdrmati vaše discipline, — slušajte, molim vas kao narodni zastupnik, da tražite razjašnjenje u toj stvari; to neće biti nikakova nesreća . . . (Glas na desnici: Mi smo na čistu.) Vi, gospodo, ćutite, da je doista ovdje uplivalo zajedničko ministarstvo; vi ste

čuli, da je pri tom i Kalay sudjelovao; vi ste čuli, da je i vanjsko ministarstvo sudjelovalo; vi hoćete, da sve, što se onda odredilo, naprtite našemu budgetu, zato morate prije svega pitati — što je sasvim naravno — što su ta gospoda odredila u pogledu hrvatske autonomije, a onda ako vidite, što su odredila, onda zaključak stvorite u tom pogledu.

Dakle možete suspendirati meritorno riešenje toga; ako ne ćete zabaciti . . . ja vas dakako ne želim siliti, da vi to činite, a ako bi mogao, bi to sbilja i učinio.

Idemo sada na zakon glede riešenja toga pitanja. U nagodbenom zakonu stoji, moja gospodo, da trošak — kaže se autonomni trošak — u autonomnih poslovih učinjen, spada na našu autonomiju.

Prekjučer vam je g. dr. Mazzura veoma instruktivno razlagao sa didaktičnoga gledišta, nu i ja ću vam malko s praktičkoga gledišta stvar protumačiti. Možda ćemo kroz to uspješnije riešiti ovo pitanje.

U poslovih autonomije obuhvaća ili obsiže naša nagodba nutarnje poslove, sudstvo i nastavu i bogoštovje. Sada, ako se radi o kakovu trošku, koji su te struke učinile, ne može biti dvojbe, pošto je to naša autonomija, da taj trošak spada u naš budget. Iznimka tu nije moguća po nagodbi. Ako je n. pr. izrečena pravomoćna osuda po sudu ili podžupaniji glede činženih daća, da se moradu utjerati i da k tomu treba vojska da posreduje, onda je sasvim naravno, da taj trošak, koji uslied toga nastaje, spada na naš autonomni budget. Tako je moralo biti, ali u poslovih, koji ne spadaju na naš autonomni budget, ne može trošak pasti na naš autonomni budget.

Sada ja pitam, moja gospodo, jesu li oni grbovi izvješeni i dotični troškovi, koji su odtuda nastali, takovi, koji bi spadali na naš budget. (Žamor.)

Molim, dajte si truda, pa mislite o tom bar jedan čas. Ja sam tu došao na uzroke onih nemira i na uzroke tih troškova i tu je rekao preuzv. g. ban, da su bili širitelji tih nemira — to je ne dvojbeno po njegovoj izjavi — u opoziciji, da se tu moradu tražiti širitelji tih nemira, pa da danas nekoji takovi mirno sjede u salonih. Iz rieči preuzv. g. bana ne dvojbeno proizlazi, da je hotio opoziciju objediti (Glasovi: I divljake.) — jest i divljake. (Smieh. — Gjuro Kamenar: Nemojte se smijati, svemu tomu je vlada kriva.)

Vi ste živjeli u Hrvatskoj, čuli ste i čitali naše opozicionalne novine. Dozvolite mi ovdje navesti „Pozor“, gdje se je dan na dan upravljala molba na sve uplivne prijatelje, da toplim nagovaranjem odvrate puk, koji se je sastajao u javne svrhe, od svake i najmanje povriede proti osobi ili imetku ma čijem, jer da bi to našoj dobroj stvari i obćim domoljubnim svrham moglo naškoditi. Veli se tu: Dostojanstveno neka bude naše seljačtvo, kao što je svjestno bilo naše zagrebačko gradjanstvo . . . (Žamor.) Ovakova molba se čitala kroz čitav mjesec . . . . A sada da vam još kažem, kako se je pisalo u organu stranke prava . . . . (Žamor.)

Predsjednik: Ja bi molio g. zastupnika, da bi prestao čitati razne izvadke iz novina, jer to ne spada na stvar. (Buka na ljevici. — Zast. dr. Tuškan: Dakako, to se ne smije čuti, što je stranka prava pisala.)

Izvolite govoriti, ali čitati ne dopuštam.

Dr. **Josip Frank**: (nastavlja.) Ja dakle neću čitati, ali velim, da je bila izjava i od stranke prava, koja je bila podpisana po njezinih članovih dr. Anti Starčeviću, Barčiću i Valušnik i to izjava od 11. kolovoza god. 1883., gdje istim toplim i muževnim načinom odgovaraju puk, neka ne sudjeluje kod ovakovih izgreda, gdje se apeluje na patriotizam i rodoljubivost našega naroda, da nesudjeluje kod ovakovih izgredah. Ako tako, kojim se pravom može sa vladine stolice predbacivati velikomu duhu našega naroda, da on širi, da on proizvadja nemire u narodu. (Zast. Folnegović: Reci, da ti nereče. — Glas sa ljevici: Širili su te nemire magjarski agitatori.)

Još je važnija ona stvar, ako se promatra sa gledišta zakona, ako naime uzmemo obzir takodjer na onaj naputak od ratnoga ministarstva i ugarskoga ministarstva i od zemaljske vlade, koji je izdan po ovoj naredbi.

Taj je naputak integrisan dio te naredbe.

Molim vas, gospodo, slušajte, slušajte, što vam taj naputak kaže. Veli se: Tko je vlastan tražiti brachium za koji mora jamčiti hrvatska autonomija . . , (Žamor.) U Ugarskoj ugarsko ministarstvo, u Hrvatskoj i Slavoniji hrvatsko slavonska zemaljska vlada.

Sada ja vas pitam, je li ovaj brachium zatražen bio od Hrvatske i Slavonije? (Tako je!) Pitam vas kako možete u sklad dovesti onu osnovu i ovaj zahtjev vlade s postojećim zakonom? Tu se dakle veli: „zemaljska vlada“. A brachium je tražio kr. komisarijat. — je li kr. komisarijat zemaljska vlada? (Zast. Popović: Vam je bio.) God. 1874. izdan je zakon ob odgovornosti vlade, koji veli, da je vlada odgovorna vis. saboru, a takova vlada mora uviek odgovarati saboru o troškovih, koji spadaju na našu autonomiju, da može o njih votirati. A je li odgovorna vlada kr: komisariat, imenovan na predlog Tisze? Je li to odgovorna vlada? Pa što onda vriedi onaj zakon, kad se veli, da je to po našoj vladi učinjeno? (Burno odobravanje i pleskanje na ljevici.)

Kr. komisar bio je, kako je poznato, mandator ugarskoga ministarstva, mandator, u čije ime? U ime ugarskoga ministra - predsjednika, jer previšnjim ručnim pismom, kojim je bio barun Ramberg imenovan, Nj. Veličanstvo upućuje generala Ramberga, da primi uputu od ugarskoga ministra-predsjednika.

Vis. sabore! Prije nego ovdje dalje idem, moram na jednu primjetbu reflektirati, koju je učinio svietli ban glede komisara, odnosno glede prigovora g. Folnegovića i dr. Posilovića. Dr. Posilović je rekao: Kada je general

Ramberg odslupio i predao upravu svietlomu banu, rekao je ovomu: Ovaj je narod miroljubiv narod; ovomu narodu treba samo pravednosti.

Gosp. zastupnik Folnegović govorio je o onih osobah, koje su sudjelovale i znale širiti u našem narodu glasove, koji su onda prouzročili bunu. I preuzv. gosp. ban je na to odgovorio, da se krivci nisu mogli naći i žalibože, da se nisu mogli naći, i krivo je, da se nisu mogli naći onaj komisarijat, naime kr. povjerenik barun Ramberg nije si znao dobre upute pribaviti glede pravih osoba, krivaca. U tom dakle da je kr. komisarijat neku pogriešku učinio. Kr. komisar može se izpričati time, da je prekratko vrieme vladao: nu gospodo, kada je već o tom rieč, onda da otvoreno govorim, mi znamo, da je g. povjerenik dao zbilja dr. Hinkoviću i nekojim drugim članovom opozicije odvjetničtvo, a g. Žuvić misli iz toga izvesti, da, ako se veli, da je kr. komisarijat ne zakonit da i to imenovanje odvjetnika ne bi vredilo i odtuda, što je zbilja kr. povjerenik tako pravedan bio i tim osobam, koje su po zakonu pravo na to imale, podielio pravo odvjetničtva, zato se veli i govori, da postoje ovdje neke tajne, i da je ovdje ona kriva uputa i ona pogrieška.

Ja bi ovdje proti svojoj dužnosti i uvjerenju radio. kada bi išao tako daleko, da bi mogao dopustiti, da bi stranka prava bila s istim u kakovu doticaju, to neće dopustiti poštenje stranke prava. Ali isto tako neće poštenje kr. komisara dopustiti, da se ovakovimi sredstvi kakova svrha postigne; nego je on radio o pravici i pravednosti i ovu je pravednost i pravicu odlikovalo i Njeg. Veličanstvo ručnim pismom, gdje je baruna Ramberga odlikovalo visokim redom i najtoplijim priznanjem.

I ovo se nazivlje pogrieškom, što je Nj. Veličanstvo tako učinilo . . . (Na desnici. Oho! Oho! Komeš Josipović: Tu su ustavnjaci! — Na ljevici: Tako je! Na desnici: Nije tako!)

Kraljevski je komisar odredio brachium; kraljevski je komisar morao putem ratnoga ministarstva, putem zajedničkoga ministarstva dobiti dozvolu. da može dobiti vojsku od one strane monarkije. kad ovdje u zakonu izrično stoji, da može samo hrvatska vlada tražiti brachium, da samo u takovom slučaju pada trošak na našu autonomiju. Sada, kojim pravom zahtieva vis. vlada, nešto proti postojećim zakonom, što se nikako nemože u sklad dovesti s ovim zakonom? Ja ću apelovati na vis. vladu. neka ne ide na takov sklizak put. jer ako se ovako ide, onda — kako je već rekao g. Smičiklas — ako se odstupi od zakona, tim se načinom šire od banske stolice razvratne misli u narodu. (Na ljevici: Tako je!

Nemojmo, gospodo, odstupiti od takovih izričnih ustanova zakona. Ja vas molim. pitajte zakon i radite po zakonu i tim ćete najbolje vršiti vašu dužnost i volju vlade, ako se pomno i točno obavjestite o svem, što se ovdje radi, ako vam se sve predloži, kako je stvar tekla, vi nećete nikada na to privoliti, niti sama vlada. Pomislite, da se ovaj slučaj u Magjarskoj dogodio, kako bi se bilo tamo postupalo. N. pr. da je, moja gospodo, u onih stvarih, koje su zajedničke izmedju Cislajtanije i Ugarske, od ratnoga ministarstva kakova odredba izdana, odredba naime takova, koja bi vriedjala pravo Ugarske, i kada bi usliod toga bio kr. komisar na predlog ratnoga ministarstva i to cislajtanski komisar imenovan za Ugarsku, kad bi se tamo bio obustavio ustav kao kod nas i taj kr. komisar odredio bi brachium iz Cislajtanije i čitave monarkije, da uzpostavi red i mir. a uzpostava toga recimo da je učinjena i poslie godinu dana dodje zahtjev na magjarski sabor, gdje se traži trošak za vojsku, zar vi mislite, moja gospodo, da će magjarski narod, da će magjarski sabor priznati, da votira ovaj trošak, koji je učinjen uslied takova povoda? Nijedan, bud od opozicije, bud od vladine stranke ne bi pristao na to; tamo bi jednodušno svi glasovali proti ovakovu postupku. (Na ljevici: To je samo u Hrvatskoj moguće.) A zašto da se drugačije kod nas postupa? Ja mislim, vis. sabore, tu neće nikakova nepravda biti, niti proti ugarskoj, niti proti našoj vladi, niti proti zajedničkoj vladi, ako se pita, kako je ta stvar tekla. Mi znamo. da je ministarstvo u toj stvari sudjelovalo, a sada mora vlada . . . to je sasma naravno, ali taj predmet nije u zraku, da dodje iz zraka pred sabor; neka se vlada opita kod ugarske vlade, od kuda je taj trošak, kako je sudjelovalo cislajtansko i zajedničko ministarstvo u toj stvari, pak ćemo saznati iz onih spisah konferencijah i ministarskih viećah, koja su bila pod predsjedanjem Nj. Veličanstva, da su se sve te mjere poprimile radi sigurnosti monarhije. Ako će te si dati truda. da vlada to traži od ugarske vlade, vidit ćete, da to ne spada na našu autonomnu vladu, pa će i ugarska reći, da to nije nikakova nesreća i nikakova nepravda. nego da je to sasvim čisto i jednostavno. Dajte dakle pogledajte tu stvar; ne mojmo dopustiti, da se sve uviek svaljuje samo na Hrvatsku i na hrvatsku autonomiju, što ovamo ne spada. (Zast. Kamenar: Vrlo dobro!) Zar vi mislite, da će te ovako griešiti proti disciplini kao stranka vladina? Nipošto! Vi će te si steći priznanje, ako ovako uzradite, jer će te poduprieti vladu uz ine zemlje. (Na ljevici: Tako je!)

Ja ću odmah svršiti. Vi ste čuli, da sam do sada veoma objektivno govorio i ja ću tako svršiti. nego u kratko ću doći na onaj razlog smutnje i nemira.

Traži se, da mi dozvolimo ovaj trošak, trošak za predmet. koj ste vi sami nazvali nasiljem — tako je u službenih novinah Kako je ono nasilje bilo izvedeno, je li onaj korak učinjen, kako se dolikuje i kako mi sciениmo vitežka svojstva, — to ja cienim takodjer kod naroda, ali ja pitam: je li to odgovara ovakvomu svojstvu? Po noći, gospodo moja, po noći, ne po bjelom danu, nego po noći — kako se reklo i pisalo — kradomice odstranjen je simbol izključivoga gospodstva hrvatskoga je-

zika; po noci kradomice odstranjen je onaj simbol suvereniteta hrvatskoga naroda, po noći je ono nastalo, kako se je moglo čitati, krstilo se imenom, koje ja ne mogu ovdje upotriebiti, jer mi je odviše stalo do ugleda ove vis. kuće i ja ovakav izraz, kako se je krstilo ono nasilje, neću upotriebiti. I za ovakvo nasilje, da mi platimo trošak! A kako se je svršilo? Dozvolite, da vas sjetim. Žalim, što nema našega ministra Kolomana Bedekovića, sjetite se i on je osjećao i bolno osjećao onaj udarac, koj je bio zadan hrvatskomu narodu, pravu hrvatskomu i on je dao demisiju i on je položio svoju čast u ruke Njegovoga Veličanstva i samo uslied velikoga nagovaranja i nastojanja dao se je ministar Koloman Bedeković sklonuti, da nosi dalje breme svoga portefeula. Kako je to bilo, vi znate onu epizodu, koja se je dogodila u magjarskoj vladinoj stranci: držali su sjednicu i stupio je u dvoranu ministar prrdsjednik i stupio je ministar Koloman Bedekovič i kad je ministar predsjednik Tisza vidio hrvatskoga ministra, onda ga je zagrlio i suznima očima rekao: gospodo, ako sam ja ikada učinio uslugu mojoj domovini, to sam ju danas učinio, Svaki čovjek, koji je to čitao, veselio se je i morao se je radovati ovakovu prizoru; jer komu je ozbiljno stalo do dobrih odnošajah izmedju Hrvatske i Ugarske, taj se mora veseliti, kad vidi hrvatski živalj u radostnom i iskrenom naručaju magjarskom. Mislilo se je dakle, da su se izmirili ovi elementi: ugarski elemenat i hrvatski elemenat, to su mislili; ali se je pisalo: sada će se izliečiti sve povriede, o kojih je i g. dr. Marković prigovorio; ali naskoro znalo se i vidjelo, što je onaj naručaj imao značiti. (Vidi se. Živio! na ljevici. Kamenar: Judaš.)

Naskoro, gospodo, je ovaj list, o kojem sam govorio, naskoro je osvanula ona nova ideja, koja, ja ne mislim, da služi interesom monarkije, a mislim, da služi interesom Ugarske. osvanula je ova najnovija državna magjarska ideja i malko zatim obustavljena je ovdje sloboda savjesti sudaca, obustavljena je naša štampa, obustavljena je sloboda govora ovdje u ovom saboru i sada, kad je bio sagradjen ovakov temelj, sada se dalje u ime nasilja ovoga traži, da . . . .

Predsjednik: Ja opominjem g. zastupnika, da nebi takove rieči upotriebljivao.

Dr. Frank: Kakove rieči?

Predsjednik: Nasilje; da je ovdje ugušena sloboda govora.

Dr. Frank: To nisam rekao.

Predsjednik: Izvolili ste reći, da je ovdje ugušena sloboda govora.

Dr. Frank: Nisam rekao, da je ugušena, nego da je obustavljena.

Predsjednik: To je svejedno.

Dr. Frank: Sada se traži ovdje i radi o zahtjevu, za koji se veli — gospodo, mogli ste čuti u javnom mnienju u Zagrebu, što se veli, kakav je to zahtjev — veli se, da je kandijski jaram, ovaj trošak. A zašto kandijski jaram? Zato, gospodo, jer se smatra, da je ovom iznimnom mjerom bilo pravo hrvatsko oboreno i nadvladana je bila Hrvatska. Sada se mora kroz onaj jaram ići i platiti. (Na ljevici: Tako je!)

Nu g. Mazzura nam je kazao, ako idete od kuće do kuće, od palače do palače, a ja vam velim od kolibe do kolibe, čuti ćete, da hrvatski narod neće, da nosi ovaj kandinski jaram, i da će ga indignacijom odbiti. A, gospodo, molim vas ne mojto sudjelovati, da na vas ne padne, da ga ne budete morali vi nositi. (Živio! na ljevici.)

Opet vam velim, vi ne ćete nikakva grieha počiniti, kad se obratite na vladu, da ona stvar dade potanke izviditi i ja sam osvjedočen, da će to vladu izbaviti od ugarskoga ministarstva i zajedničkoga ministarstva, da se neće više govoriti u ovoj sabornici o tom trošku. S tim svršujem. (Živio! Živio! na ljevici,)

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Gjurgjević.

Vaso Gjurgjević: Visoki sabore! Kad bi ja pošao putem i pravcem, što ga je neposredni moj g. predgovornik (dr. Josip Frank) uzeo u svojem govoru, ja bih kano 17. govornik u ovoj razpravi morao dugo moriti vaše ustrpljenje; ali ja neću da se bavim sa pojedinimi govornici, kao što je g. predgovornik činio, nu jedno neka mi bude dopušteno, da se sa samim g. predgovornikom bavim, tim više, što je on sve naše govornike s ove strane pretresao i analizirao svakoga pojedince, kako je on mislio sa svoga stanovišta, da ih ima analizirati.

G. predgovornik dao mi je — hvala mu na tom — liepu priliku, da mu odgovorim na ono, što se svagda predbacuje s one, lieve strane ovoj desnoj strani: za nama je narod, g. dr. Frank, koji se iztiče kao odvjetnik stranke prava, kaže: nema nitko prava, da posumnja u suverenitet naroda, što ga svaki pojedini poslanik zastupa ovdje; on tražeći autoritet i suverenitet naroda onoga, koga zastupa dr. Ante Starčević, ujedno je tim dokazao, da mi punim pravom imamo da tražimo i kažemo: rešpektujte i vi auktoritet i suverenitet onoga naroda, koga zastupa svaki poslanik od većine. (Tako je! na desnici.)

(Zast. Gržanić: Od vlade.)

Ja ću na to odmah odgovoriti. Znam ja, što se kaže s one strane (lieve): vi zastupate vladu, a mi narod, dajte nam, kao što je jedanput rekao jedan zastupnik, ako se nevaram senjski: dajte nam slobodne izbore englezke, pa da vidimo, koliko će vas biti ovdje; a ja vam na to velim: dajte vi meni englezke izbornike, političku obrazovanost englezkih izbornika, pa da vidimo, koliko će vas biti ovdje. (Živio na desnici i pljeskanje.)

Gospodo, tko naše saborske razprave prati, primjetiti će, da se svagda makar i nebio predmet uviek političke naravi, ma on iz daleka ne zasjecao u državopravne odnošaje, da se svagda razprave kreću oko političkih pitanja, oko naših državopravnih odnošaja, pa makar ni iz daleka

nemaju saveza sa političkimi i državopravnimi odnošaji i uviek je pri takovih razpravah kriva nagoda, na kojoj se temelje ti državopravni odnošaji, kriva je većina, koja se drži nagode i kriva je vlada, koja ju izvadja. Tako će se svatko, tko naše saborske razprave prati, uvjeriti, da se uviek razprave oko toga pitanja kreću i ja se ne čudim, da se je i sada najviše tako kretala, jer ovaj predmet uzela je opozicija per eminentiam kao predmet političke naravi. I pri takvih razpravah su s one strane prigovori uviek jedni te isti, kao što rekoh; nagoda, većina i vlada krive su svemu zlu, ako ga imade, pa kad su uviek ti prigovori isti, to ćete dopustiti, da moraju i odgovori biti jedni te isti. Dokle se kod nas bude ovako razpravljalo, to ja ne znam . . . . to možda naše opozicije znadu, ali znam i kažem to, dok se bude tako kod nas razpravljalo, dotle ne može biti u našoj zemlji blagodati niti za zemlju niti za narod: dotle ne mogu stvari da okrenu na bolje, nego se kreću na gore i ako usljed toga dodje do kakove katastrofe, onda budite uvjereni, da će većina punim pravom moći kazati vam: propast tvoja od tebe Izraele! (Živio na desnici. Neće vam nitko vjerovati! na ljevici.).

Zaista, gospodo, ja ovo ne želim, da to mogu doviknuti, ali ja se bojim, da će zaista dotle doći, ako jedna i druga opozicija ne bude uvidjela, da su programi njihovi neizvedivi i da će idući tim putem obje naše opozicije i dalje, doći vrieme gdje ćemo se ne milo sjetiti narodne poslovice koja veli: „tražeći veće, izgubismo iz vreće.“ (Zas. Folnegović: Ne možemo više ništa izgubiti osim vas).

Predsjednik: Ja pozivam g. zastupnika senjskoga na red! Ovdje nema nikakovoga iznimnoga položaja; vi ste bili slušani, s toga molim izvolite sada imati strpljivosti, jer ću inače strožja sredstva poslovnika upotriebiti.

Vaso Gjurgjević: Ja ne sumnjam u ničiji patriotizam, ali držim, da bi pravi patriotizam, da bi taktika politička nalagala našim obim opozicijam, da se bar neko vrieme strpe, da vide hoće li, želi li i znade li ova većina, da razvijajući mirno one grane državnoga života, koje su nama nagodom zajamčene, ako ne baš bog zna što stvoriti, a ono barem utrti put boljoj i liepoj budućnosti naše zemlje, da se barem strpe neko vrieme i ako vide, da narodna stranka, da većina ili neće, ili ne može i nezna, da utre put, onda imate podpuno pravo ne samo da napadate nego da i uništite većinu, ali ako pak ta većina pokaže, da ima uspjeha u svom radu i poslu, onda će za cielo izgubiti opozicija ono oružje, s kojim danas vojuje. Ovakva medjutim politička borba satire snagu naroda, troši vrieme skupocjeno, a to zatiranje narodne snage i gubitak vremena upropastilo je već mnogo veće i jače narode, nego smo mi. (Gdje je jedan uspjeh? viču na ljevici. Krajina! — odzivaju se na desnici.) Toj političkoj borbi ništa drugo nije krivo nego šovinizam. (I to magjarski! na ljevici.) Šovinizam radja uviek pauperizam, a taj ne vodi nijednu zemlju niti k bogatstvu niti samostalnosti, nego k potlačenosti i odvisnosti. Ja držim, da šovinizam upravo ide proti Vašemu vlastitomu programu, u kojem ste vi iztaknuli neodvisnost i samostalnost Hrvatske. — Znam pa i netko je, mislim g. zast. senjski, ovaj čas doviknuo, da ima i u drugom narodu šovinizma, ali ja se ne brinem za drugoga, nego samo za sebe i ja vam kažem, da šovinizam mora kod svakoga naroda jednim te istim plodom uroditi, samo valja znati i to, da kod većih i jačih naroda može ta bolest potrajati duže, ali slabi i siromašni narodi moraju takovoj bolesti, podleći brže i to možda brže, nego bi željeli.

U toj, gospodo, tako vječitoj političkoj borbi opozicije leži klica mnogoga zla i nemira u našoj zemlji i sbog te borbe ustručava se zajednička vlada po mojem uvjerenju mnogo štošta za Hrvatsku učiniti, što bi možda inače bez zazora učinila bila, i sbog te borbe ne dospjeva niti naša autonomna vlada, da posveti svu svoju brigu, snagu i vrieme uredjenju zemlje: sbog te političke borbe ne može ni narodna stranka, ova većina, da izcrpi sve koristi iz nagode, koje se izcrpiti dadu, jer je s vami u vječitoj borbi za samu tu nagodu. (Živio! na desnici A 100.000 for.? na ljevici.)

A kad tako stoji, onda ćete mi dopustiti, da se ne može kazati da nismo krivi mi, što ne ima, jer ne može biti uspjeha, nego su tomu krivi oni, koji nas priečavaju, te ne možemo upravo ništa uraditi; jer se nalazimo u vječitoj borbi i napram gori proti onim jačim i silnijim i napram vam, da održimo ono, što imademo. Kod nas se vodi kao što i iz ove razprave proizlazi, ljuta borba proti obstanku ove jedne stranke, a za obstanak jedne i druge opozicionalne stranke. Ja bih rekao, da se prieči većina u slobodnom radu baš zato, da ne može pokazati uspjeh, da se tako opozicija uzmogne kamenom baciti na nju, za da si time osigura svoju vlastitu eksistenciju i eksistenciju svoje stranke. To je karakteristika žalibože i ove razprave, premda za to povoda nije bilo. Mislio tko gospodo, kako mu drago o ovoj stvari, koja je na dnevnom redu, ja mislim i sudim ovako.

Gospodo, čuli smo s više strana, da će većina glasovati za ovaj predlog i ako nema dovoljno razjašnjenja, ako nije dosta jasno pitanje; a ja moram kazati, da je meni i sigurno svakomu to pitanje jasno, tko samo hoće, da mu bude jasno, a tko ne će, tomu ne će biti nikada jasno. A onomu nije jasno, koji u ovo pitanje uvlači sasvim druga pitanja, koja ne stoje u savezu i koja se s tim niti iz daleka ne riešavaju. Gospodo, uzmimo stvar, kako jest, ne dajmo joj niti gore niti bolje lice, nego pokažimo ju s onim licem, u kom se ona sama pokazuje. Svi znademo, da su u Zagrebu mjeseca kolovoza i rujna god. 1883. zavladali nemiri, koji su pošli proti zajedničkim financijalnim organom — je li tako? — pa su ti nemiri, poslje okrenuli se i proti našoj vlastitoj autonomnoj oblasti — i to stoji — pa su kasnije ti nemiri potegnuli čak i proti javnoj sigurnosti imetka i osobe — gospodo i to

stoji. Dakle ti nemiri pošli su iz Zagreba i počeli su se širiti dalje i najposlje se izvrgoše u pogibelj za javnu sigurnost osobe i imetka. Da se povrati mir i obezbiedi javna sigurnost, čiji je to zadatak? Po našem temeljnom zakonu — to sam ja govorio prilikom komisariatske debate — a to i danas kažem, spada to per eminentiam u djelokrug našega zemaljsko-vladnoga nutarnjega odjela po §. 6. zak. čl. II. od g. 1869. Pošto to spada u djelokrug naše zem. vlade, odjela nutarnjega i pošto su zaista u zemlji zavladali nemiri s onim karakterom, što sam ga prije označio i pošto nije dotjecala straža niti redarstvena zagrebačka niti zemaljska, što je mogla drugo zemaljska vlada učiniti, nego posegnuti za onim, što bi i bez naredbe morala bila učiniti, da potraži pomoć u vojsci-asistenciji vojničkoj, da poremećeni mir opet uzpostavi, da povrati zemlji javnu sigurnost osobe i imetka. Kad to sve stoji, onda se može logično samo to zaključiti, da ima nositi i troškove ona zemlja, u kojoj je bio mir i red poremećen i kojoj je opet vojničkom asistencijom mir i red povraćen. (Tako je!) Nije tu nikakva parnica. (Komisariat? na ljevici.).

Predsjednik: Molim, gospodo, da ne upadate u rieč.

Vaso Gjurgjević: Nije tu bila nikakova parnica, kako se to s vaše strane kaže. a još manje je ta parnica u tom štadiju, da bi ju jedan već izgubio, a drugi dobio. Ne pita se tu. ni tko je kriv, da su ti nemiri nastali, niti tko ih je izazvao ili izmanevrirao ili podupirao nego, gospodo, nemiri su bili u zemlji, ti nemiri morali su se ugušiti i na to bila je pozvana zem. vlada, pa je ona zaista to i učinila, u početku ustavna autonomna i odgovorna vlada, a kašnje je nastavio to kr. komesariat. A to će i gospodin Mazzura sam dopustiti, da je kr. komesariat bio onda ako i ne ustavna, ali svakako vrhovna upravna zemaljska oblast, pa je ta oblast potražila brachium i pomoću toga brachiuma ugušila je vrhovna zemaljska upravna vlast nemire i povratila mir i red Kad to, onda odpadaju sva druga pitanja i ne riešava se sada drugo, nego da je po autonomnom položaju svom dužna zemlja naša, da nosi trošak za to. što je mir, koji je bio poremećen, opet povraćen. Ili zar vi mislitite, ili hoćete, pa se može u našoj zemlji praviti nemir, a trošak da netko treći plaća? (Vrlo dobro! na desnici.) Kao što rekoh, to pitanje troškova ne stoji u nikakvom savezu sa svimi ostalimi pitanji, koja su u razpravu ovu povučena, nego kad su gospoda upletala u ovu razpravu pitanja, koja ne spadaju ovamo, onda dopustite. da se i ja na ta pitanja obazrem.

Gosp. zastupnik Marković, obrazlažuć svoj protupredlog, pozvao se je na moju malenkost, kako sam ja u razpravi o komesarijatu rekao, pozivajući se na §. 6. zak. čl. II. 1869., da uzpostavljenje mira u ovoj zemlji pada lih na djelokrug zemaljske vlade. I po tom rekao sam onda, ja velim to i danas, da nije bilo mjesta kr. komesaru, a najmanje je bilo umjestno, velim danas kao i onda što sam rekao, dati komesaru zem. upravu; to sam onda rekao, to velim i danas i glasujući za ovaj trošak, držim, da neću doći u sukob sa svojim načelom, koje sam onda izpovjedao i sa stanovištem svojim. nego naproti, da ću svoje stanovište glasujući za troškove ojačati.

A vi, koji nemire one danas drugim okom gledate, nego ste ih gledali onda, vi ste zauzeli stanovište našemu autonomnomu djelokrugu sasvim protivno. (Tako je! na desnici.)

Gospodo, sbog Davidovih grbova, kako znamo, nastala je opreka izmedju naše autonomne vlade i vlade zajedničke. Ta opreka imala se je izgladiti izmedju obijuh vlada, ako je moguće. ako ne, onda se takove opreke izgladiti imadu putem, koji je u zakonu propisan, naime, putem regnikolarnih deputacija.

Ali, gospodo. prije nego što je vlada mogla donieti konačnu odluku i prije nego su se regnikolarne deputacije mogle sastati, sama svjetina dala si je satisfakciju i riešila je onu oprieku po svom osjećaju silom. Sada ta sila na ulici, naravna stvar, morala je izazvati protivnu silu ne samo državnu nego i sa strane autonomne vlade, koja je bila dužna, da pazi na mir i red u gradu i u zemlji, pa ako taj red ne može liepim, dobrim i mirnim načinom uzpostaviti. dužna je jedna i druga oblast, da upotriebi silu. Ali sada se kaže, što je sliedilo poslje toga? To je današnji g. predgovornik izticao i pozvao se i on kao mnogi i drugi predgovornici na ministarsko vieće, koje se je sastalo u Beču.

Jest. tamo se je sastalo ministarsko vieće, to mi svi znamo, ne treba nam danas to čitati, to smo mi svi čitali onda. Ali u onom ministarskom vieću bio je i sam ban kraljevina Hrvatske i Slavonije i to ministarsko vieće — ne mojmo se obmanjivati — nije se bavilo nikakvimi ratnimi planovi, koji bi se u Hrvatskoj imali razvijati, tomu nije bilo ni povoda, nego se je tu pretresalo pitanje o tom, da li se ima ostaviti stvar, kako ju je svjetina na ulici svršila ili se ima autoritet države uzpostaviti. O tom se je sigurno radilo — nisam bio tamo — ali zdrav razum svakomu kaže, da je tako moglo biti. Naravna stvar, da je ministarsko vieće išlo za tim. da se autoritet državni uzpostavi. pa ako drugčije neide. silom. (Na ljevici: Po kojem zakonu?)

Pitate, po kojem zakonu? Po zakonu onom, da se nitko nesmije protiviti obstanku države: a ako se protivi, onda ima konsekvencije one, koje mi danas imademo.

A sada mi dopustite da izvedem dalje nit, koju sam naumio. Velim, prirodnim takvim razumnim razmišljanjem, mora svaki zaključiti. da se je ministarsko vieće bavilo tim pitanjem i zaključilo, da se imade uzpostaviti autoritet državni. ako ne s dobra. silom. Ban kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije imao je taj zaključak ministarskoga vieća izvršiti. — to znamo svi. Pa taj ban došavši kući, što je ovdje zatekao? Ovu žalostnu. kukavnu, tako pogrdjenu narodnu stranku, koja je izjavila onaj: memento bane, narodna stranka neće podupirati nijednoga bana.

koji bi išao na to, da uzpostavi one grbove, koje je David dao izvjesiti. Ta narodna stranka ostala je na braniku ustava i prava, pa ipak ta narodna stranka onda je doživila pogrdah kao i danas, jer se je reklo, da nitko nije kriv, što je došao komesarijat nego ta stranka! I kad se je ban Hrvatske, Slavonije i Dalmacije vratio u Zagreb i kad je vidio se u toj situaciji, on je rekao: ja ovo izvršiti nemogu, ja demisioniram. A pošto je narodna stranka odlučno izjavila, da će se držati označenoga svoga stanovišta i programa, s ponosom konstatiram, da se nije našao nijedan ban ovdje, koji bi bio preuzeo taj zadatak proti izjavi i volji narodne stranke. I kad to nitko nije htio preuzeti, naravno, da je došao za izvršenje toga zaključka kr. komisar. Ili zar vi mislite, da će se monarhija, da će se ministarsko vieće, da će se državna vlast pokloniti pred uličnimi izgredi, pa napustiti tu stvar i onako ju ostaviti, kako ju je ostavila svjetina na ulici? Ja mislim da nijedan, koji ozbiljnu politiku tjera, ne može toga dopustiti.

Sada, gospodo, taj kr. komisar znamo svi, izvršio je zaključak ministarskoga vieća i budite uvjereni, kad bi se samo tim bilo svršilo, niti bi bili toliki troškovi, a najmanje bilo bi krvi od toga, što je izazvalo te nemire. Ali znadete, da su se dalje u zemlju širili nemiri i neredi, po mom mnienju iz sasvim drugih razlogah, nego onih, koje vi danas navodite i kojimi danas karakterišete te nemire.

Da se ugušeti nemiri, da se uzpostavi mir i red, dobio je kr. komisar naputak i punomoć, što više dobio je punomoć, da imade preuzeti i zemaljsku upravu i proti ovakvomu naimenovanju kr. komisara i opet je narodna stranka dne 6. rujna 1883. god. izjavila, da mi nećemo učestvovati u javnih poslovih sve dotle, dok ne bude zemlji povraćen ustav i da ćemo nastojati svimi sredstvi, da se ustav zemlji što prije povrati.

Narodna je stranka nastojala po na to pozvanih faktorih, da se ustav što prije povrati, pa je ustav i povraćen. Tako je narodna stranka dočekala kr. komisara i pod njim radila, da što prije dodje do ustava.

A što je radila opozicija? (Živio! na desnici.) Kako je ona dočekala kr. komisara? (Živio! na desnici.) Po onom, kako je opozicija kr. komisara ovdje upravo najviše njegovala, po tom mi nebi ni danas imali ustava. Vi kažete, što će nam taj ustav? Vi bi danas kod kuće sjedili, da nemate ustava i nebi ovdje tako govorili, kako danas govorite, (Ah! na ljevici), za narod tobože, u istinu pak proti njegovim najbitnijim interesom. (Živio! na desnici. — Toga se vi bojite! na lievici). Toga se mi nebojimo, jer kad bi se mi toga bojali, mi bi radili, da nebude sabora, pak bi radili kod kuće, kako svaki znade. (Glasovi na ljevici: Bilo bi bolje.) Nu baš zato, što se ne bojimo javnoga mnienja i vaših govora, mi smo to izradili, da dodjete na sabor, na koji po Vami nebi nikada došli. (Pleskanje i burno živio na desnici.)

Sada, gospodo moja, zato jer je narodna stranka izjavami i u saboru zaključkom odsudila i uticanje zajedničke vlade i djelokrug komisara u našoj zemlji, zato su pale tolike pogrde i to svakojake i na narodnu stranku i na bivšega bana grofa Pejačevića. Tko se sjeća članaka u ono vrieme pisanih proti Pejačeviću? Bilo je svakojakih pogrda proti njemu iznešenih, te je rečeno bilo sve samo ne to, što je rekao nekidan g. dr. Mazzura, da je bivši ban bio pravi kavalir hrvatski. Onda se je tako mislilo o banu Pejačeviću, a danas pjevaju mu se slavospjevi po g. dru. Mazzuri. Neću da kažem o njem, što je rekao g. predstojnik zastupniku Kamenaru, da g. Mazzura hvali pokojne vlade poput one žene, koja se je po drugi put udala, pak pred živim mužem hvali mrtvoga, kojega je, dok je živio, grizla i jela dotle, dok ga nije i u grob sahranila. (Živio! na desnici.)

Gospodo moja! Ja sam i onda povodom razprave o komisarijatu zastupao to, da nije bilo opravdano imenovanje kr. komisara, a najmanje, da imade preuzeti zemaljsku upravu, da je tim povriedjen naš temeljni nagodbeni zakon, naročito što je bio tim povriedjen naš temeljni zakon, naročito, što je bio tim ustav obustavljen. Tako smo onda govorili i tako mi i danas govorimo. Onda smo tako govorili, što smo ondašnjim nemirom davali samo onu karakteristiku, koju su karakteristiku ti nemiri imali, naime, da su ti nemiri bili nemiri lokalne, interne naravi, koji neimaju drugoga karaktera, nego da su bili proti javnoj sigurnosti, koju uzpostaviti strogo spada u djelokrug autonomne vlade. Zato nije trebalo komisara, nego bi i vlada mogla uzpostaviti javnu sigurnost kao i kr. komisar. Tako sam govorio i onda, a tako govorim i danas.

U koliko se sjećam, gospodo moja, ne mislim, nego znam, da je sama opozicija tada isto tako mislila, kao što i mi, samo smo se razišli u samom zaključku. Jedni su predlagali oštrije, a drugi blažije, ali u tom smo bili složni, da nemiri nisu bili takve naravi, radi kojih bi trebalo postaviti komisara i obustaviti ustav itd. (Glas na ljevici: Što ste onda predbacivali?)

Sada, gospodo moja, hoćete da izvrnete one nemire u nešto drugo; sada ste svi složni u tom, da su oni nemiri bili kao i bokeljski ustanak i da nisu bili izgredi proti javnoj sigurnosti, nego da je to bila prava buna i ustanak, pak onda kažete, kad Krivošijanci nisu platili, ne treba ni mi da platimo. Ja mislim, da ste vi sami u tom u protuslovju, vi niste taj karakter našim nemirom prije dopuštali, pa nebi to smjeli niti sada dopustiti. Kad bi zaista oni nemiri imali to obilježje, vi u vlastitom interesu nebi smjeli dopustiti toga obilježja, jer ako one nemire držite takovom političkom bunom i ustankom, onda, gospodo moja, bacite koplje u trnje, a vaš program u vatru, jer vi neimate naroda za sebe, koji bi išao za vaš prgram u boj! (Tako je! tako! na desnici Živio!).

Nu meni se čini, da ste vi to samo za to kazali, da su to više nego nemiri, da možete paralelu povući izmedju

naših nemira i ustanka u Boki. Gospodo moja! Kako stoji s tom paralelom?

Povrh onoga, što je već rečeno od strane vlade, ja imam samo to dodati. Ustankom u Krivošijah zaista je bila kompromitirana monarkija; u tom je ustanku austrijska vojska bila i potučena, znate i to, da je glavni vodja austrijski, Auersperg, morao pobjeći, makar je bilo samo 2500 Bokelja. Tako je onaj ustanak tekao i taj se je ustanak svršio knezlačkim mirom, a posljedak je toga, da su Bokelji sve dobili, što su za ustanka izgubili. Sravnite to sada s našim ustankom, ako je to već po vašem mnienju ustanak bio. Ovaj ustanak hvala Bogu nije kompromitirao niti našu zemlju, a kamo li koga drugoga. No onim, što vi zovete ustankom, zemlja tako se je osramotila, da držim, kad se nebi ti nemiri tako brzo utišali, da iz ovakovoga ustanka nebi u Hrvatskoj nastao knezlački mir, nego hrvatska Sadova.

Zato, gospodo moja, u vašem vlastitom interesu, biti će dobro, da ne govorite o nemirih god. 1883. kao o ustanku; jer držim, da nije naš narod tako slab, kao što je onaj vaš ustanak bio kukavan; ne pripisujte onim nemirom niti više niti manje, nego ih karakterizirajte, kakvi su bili, naime strogo interne i lokalne naravi, a za te nemire imade vlada djelokrug i dužnost, da ih uguši. Kada zemaljska vlada stupa sada pred nas ovim predlogom, te kaže: za ono, što su bili nemiri u zemlji, koji su se morali vojničkom asistencijom ugušiti, zahtieva se od sabora, da zemlja plati, — ide vlada tim upravo u susret onomu stanovištu, koje veli: Ovo spada strogo samo u djelokrug autonomne vlade. a kad je tomu tako, onda je opravdan glas sabora, da mora zemaljski budget troškove platiti, vi, gospodo moja, ovako stojeći prama nemirom, stojite u oprieci sa tim stanovištem, budući ste s nami zajedno rekli, da to spada strogo u djelokrug vlade i u ničiji drugi. (Tako je! desno). Mnogo je štošta govorio g. predgovornik, što ne mogu propustiti, da mu ne odgovorim.

On je takodjer najjače iztaknuo, da to nisu bili obični nemiri, nego nešto više. Zastupnik g. Barčić rekao je izrikom, da ti nemiri dublje leže, nego u grbovih i da je njima bio kompromitiran cieli obstanak monarkije. G. dr. Frank reče, da je bilo pogibelji ne samo za našu javnu sigurnost, nego i za cielu monarkiju, a neimate. gospodo, u zakonu odredjene granice i definicije o tom, gdje počima pogibelj za monarkiju a gdje za našu zemlju. On je tim svojimi riečmi dao karakter nemirom, takav, kao da je po njih pogibelj prietila za monarkiju. Gospodo! Zar vi mislite ozbiljno to, da ti naši nemiri nose na sebi obilježje, da je u njima ležala pogibelj za monarkiju? Ako toga ne mislite, onda ne možete kazati, da je monarkija imala platiti troškove vojničke asistencije za uzpostavljenje reda. (Dr. Miho Posilović: A Kalnoky?) Odgovoriti ću i na to. — Ja nisam Bog zna kakav veliki prijatelj zajedničke vlade, a nisam prijatelj nijednoj vladi, o kojoj sam uvjeren, da ne radi po zakonu ili kako bi trebalo, ali moram da proti svojoj volji branim zajedničkoga ministra-predsjednika proti onomu, što sam čuo od g. dra. Franka. Meni se je doviknulo i ime Kalnoky. Ja mislim. gospodo, da niste tako slabi političari, da nebi, kad bi htjeli dublje zaviriti u tu stvar, mogli naći cielu sliku u toj stvari, koju, kad bi vam odkrio, drugčije bi govorili (Dajte, na ljevici), jer što govorite danas, dopustite, to se govori samo iz prevelike mržnje naprama Magjarom, a badava je to, mržnjom se ne može nijedan narod satrti. Ako neimate snage, kao što ja držim, da neimate. onda ne trebate mrziti, jer ta mržnja ne može po nas povoljnim plodom uroditi.

Sad, gospodo moja, zar vi mislite, da je ministru-predsjedniku bilo drago imenovati komisara? Zar vi mislite, da je on baš htio dati mu punomoć, koja mu je dana? Ne znate li vi za one tajne niti koje je spomenuo g. dr. Frank, i koje su se izpredale prigodom tom, kada je kr. komisar imenovan?

Vi, gospodo, od opozicije, vi ste išli u zamku i vi ste podupirali eno, jer vam je momentano godio komisarijat, ali znajte, da bi poslje, da je na tom ostalo, gorko plakali. Vi bi željeli poslije ne samo nagodu nego i onakvi ustav, da možete rane naroda iznositi otvoreno na javnost i govoriti onako. kako vam se hoće. Baš zato. što je Kalnoky tu bio. čini mi se, da su se s neke strane htjele nad našom domovinom izpredati niti, ne mojte misliti možda u korist naše domovine, ne mojte misliti, da bi iz komisarijata nastala korist, kojoj ste se vi nadali, dok je trajao komisarijat, za kojim ste vi tako rekuć plakali, kad je prestao. (Tako je! desno. — Prigovaranje i nemir lievo.) Nije dakle ministar-predsjednik trebao izliku, da pošalje komisara, nego ga je poslao prema ondašnjoj situaciji, u kojoj se je nalazio sam.

Ja sam danas doviknuo nekoliko putah opoziciji, da krivimo nju, što nas priečava u pozitivnom radu. Nu, g. zast. dr. Frank uzeo je u obranu i jednu i drugu opoziciju, te veli, da neima niti većina niti preuzv. gosp. ban pravo, kad predbacuju opoziciji, da je kriva bila onim nemirom. G. zastupnik dr. Frank čitao je izjave „Pozora“ i „Slobode“. s kojimi dokazuje, da ta sumnja mora odpasti. I ja sam čitao te izjave, nu ja mnogo ne držim do tih izjava, nego ja gledam na to. što tko misli, govori i čini. Ove izjave mogu baš služiti za to, da prikriju misli i čine kao što g. predgovornik reče za Tailleranda, da je čovjeku dan jezik, da sakrije misli

Samo ću se jošte obazrieti na neke primjetbe gosp. zast. Mazzure. On je jedan moral povukao iz ustanka Bokelja i naših nemira, pak je apelirao tako rekuć na narod vrlo opasno jer je rekao moral taj: ustanite svi, pa kada svi ustanete, onda će vam se nadoknaditi ono, što ste izgubili, te ne ćete morati ništa platiti. Na to moram odgovoriti, ja držim, da je to vrlo opasna nauka. Zar mislite, da nebi treći jedva dočekao, da se ovakav apell učini? Pak što bi doživjeli? Doživjeli bi, još jedanput velim, ne

mir knezlački nego hrvaisku Sadovu. (Zast. Fran Eolnegović: Na njoj se samo radi. — Dr. Grga Tuškan: Vi radite!)

Predsjednik: Molim gosp. dra. Tuškana, da ne upada u rieč.

Vaso Gjurgjević: G. dr. Marković obrazlažuć svoj predlog, a mislim isto tako i g. zast. dr. Mazzura, završio je tim: Ako većina glasuje za ovaj predlog, onda netreba regnikolarne deputacije, onda ste porušili sve, što ste izjavili prije i u saboru zaključili. Ja nasuprot glasujuć za ovaj predlog, držim, da tim jačamo svoju autonomnu poziciju, pa da ćemo baš zato sa većim pravom moći zapitati se za junačko zdravlje na nadležnom mjestu tko je kriv, da je do toga došlo, i zašto je kriv, što se imade u takvom slučaju raditi, je li bilo potrebno, da se obustavi ustav i izruči komisaru uprava.

Kad bi vlada protivno uradila, kada bi ministar magjarski u svoj budget taj trošak uzeo, pak bi kazao: Da ugušim nemire u Hrvatskoj, ja sam toliko potrošio. onda bi se time sankcionirala ingerencija zajedničke vlade u naše autonomne poslove. Ja toga ne mogu nikada dopustiti, makar to stojalo ne samo 100.000 for. nego mnogo više, jer su mi ustav i autonomija mnogo skuplji i dragocjeniji nego 100.000 for.

Tim sam dokazao, da glasujući za ovaj predlog nenapuštam ona pitanja, koja se odnose na povredu ustava i autonomije naše, nego ih smatram kao otvorena pitanja, koja će imati nadležni faktori, regnikolarne deputacije još da rieše i da ja i stranka većine ostajemo u podpunom skladu sa svojim prvašnjim načelnim stanovištem, koje smo zauzeli s početka već u ovoj stvari, pa ostajući tomu dosliedan, glasovati ću za ovaj predlog, (Živio i burno odobravanje na desnici.

Predsjednik: Rieč ima gosp. predstojnik za unutarnje poslove.

Danilo Stanković: Visoki sabore! Zahtjev od 100.000 for. za namirenje vojničke asistencije, rekvirirane god. 1883. povodom nemira, pokrenu razpravu u ovoj visokoj kući o dogodjajih onih, koji su već prije obilno pretresani u visokoj ovoj kući. Gospoda govornici lieve strane dozivali su visokoj ovoj kući te dogodjaje u pamet, da na temelju toga dokažu, da zemlja nije dužna nositi ove troškove.

Moj je zadatak, da uvjerim vis. kuću, da to dokazivanje nije uspjelo. Ja ću vršiti taj zadatak, ograničujući se na stvarno razlaganje.

God. 1883. bio je u više mjesta što uzdrman, a što narušen javni mir i red tako, da obične sile, koje stoje političkoj oblasti na razpolaganje, nisu bile dovoljne, da se javni mir i red uzdrži, odnosno uzpostavi. Nije preostalo ino, nego priteći upravnim oblastim oružanom silom u pomoć, da na tih mjestih uzdrži odnosno uzpostavi mir i red. Po propisih, koji jednako postoje za obe pole monarkije, dužan je u takvom slučaju civilni erar nadoknaditi sve troškove vojničkomu eraru, prouzročene asistencijom vojničkom. Medju takove troškove spadaju doplatci putni, troškovi transporta, obskrba pričuvnika, pridržanoga u prezentnoj službi preko opredieljenoga vremena, onda troškovi za trošenje odjela, oružja i t. d.

Upirući se na te propise, zatražilo je ratno ministarstvo naknadu tih troškova] od kr. zemaljske vlade i prama računom do sada dospjelim, iznašati će troškovi za gradjansko područje kraljevina Hrvatske i Slavonije do 100.000 for., a za bivše krajiško područje do 37.000 forinta.

Nemiri au započeli u ovoj zemlji 15. kolovoza god. 1883., pak su u razdobju od 15, kolovoza do 6. rujna odašiljana brachia u Zagreb, Novu Gradišku, Vukovar, Goricu i Zagorje po tadanjem banu grofu Ladislavu Pejačeviću, koji je tada stajao na čelu zemaljske vlade i koji je bio imenovao vladine povjerenike za grad Zagreb, Zagorje. da uzpostave, odnosno uzdrže javni mir i red. Od rečenoga dana, t. j. 6. rujna odašiljana su vojnička brachija na zahtjev kr. komisara generala topničtva baruna Ramberga, koji je na temelju previšnjega ručnoga pisma od 4. rujna 1883. preuzeo rukovodstvo vlade, u Samobor, Farkaševac, Zagorje i vojničku Krajinu, dočim su vojničke oblasti upravnim oblastim same poslale brachija u Zamršje, Rječinu, Kupčinu i Gradac.

Odgovarajuć pitanju, koje je potaknuo g. zastupnik Popovački, koje su naravi ti nemiri, prije svega mi je primietiti. da se o buni samo onda može govoriti, gdje se hoće promieniti državni državopravni poredak silovitim načinom.

Mi znademo, da su nemiri. o kojih je ovdje govor, započeli u Zagrebu rušenjem dvojezičnih grbova na financijalnih sgradah. da su se ti nemiri protegnuli i na druge predjele zemlje, da su uzeli pravac proti pojedinim obćinskim organom i da su se napokon izvrgli na mnogih mjestih i u napadaje proti sigurnosti osobe i imetka. Ti nemiri dakle ne mogu se nazvati bunom u državopravnom smislu t. j. bunom proti državopravnomu poredku, već se mogu oni samo nazivati neredi ili da govorim jezikom g. zastupnika senjskoga, smutnjom proti javnomu redu i miru, odnosno proti javnomu redu i miru, odnosno proti javnoj sigurnosti. Javna sigurnost spada medju poslove, pridržane autonomiji ovih kraljevina. To ne sliedi samo iz jasnoga slova nagodbenoga zakona, nego i iz §. 6. zak. čl. II. od god. 1869. o ustrojstvu vlade kraljevina Hrvatske i Slavonije. Ova brachija upotrebljena su u poslu unutarnjem autonomne vlade, dakle napram tom obterećuju troškovi tih brachija autonomni budget.

G. zastupnik popovački nastojao je iz izvadakah iz nekih novinah, koje on nazivlje službenimi izvješći i u kojih ja ne vidim ništa, nego novinarske kombinacije, da sve troškove mora nositi zajednički erar. Za dokaz naveo je. da su u ministarskom vieću prisustvovali za-

jednički ministri i da je bilo dogovora sa dostojanstvenici, koji stoje na čelu zemljam susjednim.

Nitko sigurno neće poreći., da je svjetloj kruni slobodno posavjetovati se o svih stvarih sa svimi doglavnici svojimi i ako se je konferiralo i sa ministarstvom ratnim, nije ni to čudo kakvo, jer se je imala iztaknuti vojna sila. isto tako nije čudo, ako je konferirano sa četom uprave susjednih zemalja. jer da buknu nemiri u Bosni ili Kranjskoj. vlada bi zaboravila na sve dužnosti, kad se nebi odmah stavila u dogovor sa vladom ove zemlje, a ja držim, da nitko razborit neće tvrditi, da će ova kraljevina na temelju toga dogovaranja doprinositi za namirenje troškova za one zemlje.

Gospoda zastupnici popovački i klanjački ne imaju dakle pravo, kada oni iz naredbe kr. zem. vlade od 11. kolovoza 1876. po §. 45. nagodbenoga zakona izvode, da ove troškove mora nositi zajednički erar, jer spomenuta zakonska osnova govori proti njihovu nazoru.

G. zastupnik popovački tvrdi, da je vojska uredba zajednička, da se dakle moraju troškovi namiriti iz sredstvah zajedničkih i da tražbina glede podmirbe ovih troškova spada pred delegacije. On je bio pokušao tvrditi, da se taj zakon nije mogao promieniti naredbom od 11 . kolovoza g. 1876., ali u koliko sam ga mogao razumjeti, opet je odustao od toga (Dr. Josip Frank: Nisam.), dočim to baš ne stoji. Nu ja ne mogu, a da ne iztaknem, da isto takva naredba obstoji i za zemlje kraljevine Ugarske i i da postoji od 26. ožujka i za kraljevine i zemlje zastupane na carevinskom vieću.

Ja dakle ne znam, na kojem temelju bi mi mogli zahtjevati, da mi ne plaćamo brachialnih troškova, nego zajednički erar, odnosno delegacije.

Kako sam već imao čast napomenuti ovdje u pitanju stojećem na dnevnom redu, asistencije vojničke odašiljane su ponajprije po kr. zemaljskoj vladi, kojoj je stajao na čelu ban grof Pejačević, a onda po kr. zem. vladi. koju je rukovodio kr. povjerenik. 'Vis. ova kuća imala je već opetovano priliku, da odobri odredbe kralj. povjerenika, učinjene u korist ove zemlje, a meni nije znano, da je od koje strane ili od jedne od poštovanih opozicija ili od poštovanoga zastupnika popovačkoga učinjen predlog, da se svikoliki čini kr. povjerenika proglase ništetnimi. (Smieh na desnici.)

Ja dakle ne razumijem, kakovom se logikom može zahtievati, da se odklone troškovi skopčani sa mjerami kr. povjerenika oko obezbiedjenja javne sigurnosti, koja u svih drugih zemljah vriedi kao veliko blago.

U načelu dakle ne može biti nikakve dvojbe, da je zemlja dužna podmiriti ove troškove, pak to je prisililo kr. zem. vladu, da se je pobrinula za pokriće tih troškova i to u koliko se radi o gradjanskom području, u izvanrednom proračunu, a za područje vojničke Krajine tražiti će vlada dotaciju od zajedničke vlade. što proiztiče iz onih vremena. za ko i nije bio ugovore paušal.

U lanjski proračun nije mogla kr. zemaljska vlada uvrstiti te troškove, jer ih je zajedničko ratno ministarstvo zatražilo istom pod konac prošle godine. Računi, koji su do sada kr. zemaljskoj vladi dospjeli, teku za gd. 1883., nu ima ih i od god. 1884., dakle se može s razlogom predpostaviti, da u računih, koji bi još sada prispjeli vladi, neće biti niti iz daleka tolika svota, kolika je uvrštena u predležeći izvanredni proračun. Svota ova predstavlja se samo kao kredit, a dužnost će biti vlade, pobrinuti se, da ove račune, koji su vladi prispjeli, dadę valjano izpitati, i visoka kuća neka bude uvjerena, da će se upotriebiti od kredita samo toliko, koliko bude potrebno, da se namire svi troškovi, koje ova zemlja po postojećih propisih mora da namiri.

Visoki sabore! Čuli smo tečajem debate, da je izvješenje dvojezičnih grbova na financijalnih sgradah bilo ne zakonito, da je to izvješenje dalo povoda nemirom i da se tim nemiri opravdavaju. Naš ustav ne sadržaje nikakove ustanove, koja bi ovlastila koga na odpor proti odredbam vlasti, moderne države takodjer ne podnose takve ustanove, jer im nije moguće povući granice takova odpora i jer bi se pravom takvoga odpora u vječitoj opasnosti nalazila stalnost državnih uredaba. Je li dakle, nije li izvješenje dvojezičnih grbova bilo zakonito, o tom su nadležni suditi zakoniti faktori, a nipošto nije pozvana masa, da tumači nagodbeni zakon i da se ona umieša u to pitanje neovlaštenim nasiljem svojim.

Srušenje tih grbova bilo je dakle svakako ne zakonito. pa se riešenjem pitanja, tko imade platiti ove troškove, neće riešiti pitanje, da li je izvješenje dvojezičnih grbova bilo zakonito ili ne.

Brachijem nazivlje se ona četa, koja se daje u pomoć političkim oblastim, da joj naprama nasilnomu odporu služi kao materijalna sila. Takov brachium upotriebljen je kod nas. A jesu li takovi brahiji upotriebljeni u Boki, kako gospoda predgovornici od opozicije tvrde? Ja velim, da nisu. Tamo nije vojnička sila stajala na razpolaganje političkoj oblasti, kao što kod nas; tamo se nije kretala vojnička sila po naputcih upravne oblasti; nego se kretala po samostalnih zapovjedih vojničkih zapovjednika i prema zahtjevom strategičkim i faktičnim, Nikako se dakle ne mogu ti nemiri u Boki prispodobiti sa nemiri u ovoj zemlji. Jer nemiri u ovoj zemlji ugušeni su sa vojničkimi brachiji, koji su bili na razpolaganje dani upravnim oblastim, a nemiri u Boki slomljeni su vojničkimi operacijami, izvedeni mimo ikakova upliva upravne oblasti. Krivošijani platili su skupo svoje zablude: precienjujuć svoju snagu zaboravili su, da danas kod ovako savršenoga oružja mali narod mora propasti, koji se upusti u boj sa jačim, u svakom slučaju mora mali narod ostaviti cviet svoj na poprištu. Onakova pobjeda, kakovu su na Maratonskom polju izvojevali, danas nije više moguća u Europi.

Ja držim, da oni, koji narod potiču na odpor, ne

čine mu nikakove usluge; a narod potiču na odpor oni, koji tvrde, da su nemiri od god. 1883. bili opravdani.

Visoki sabore! Dvojezični grbovi izvješeni na financijalnih sgradah u Zagrebu srušeni su nasilnim načinom po ne ovlaštenoj masi. Dostojanstvo državne vlasti zahtjevalo je, da se ti grbovi opet izvjese, i da se tim pokaže, da ulica nije nadležna razpravljati državopravna pitanja. Prijašnji ban grof Pejačević mislio je, da on ne može to izvesti putem ustavnim, a kako smo čuli, toga mnienja bio je i njegov namjestnik, tadanji predsjednik vladinoga odjela za unutarnje poslove.

Tražiti bana, koji bi ustavnim putem bio voljan uzpostaviti rečene grbove, zato u najboljem slučaju trebalo je više vremena; a stvar nije trpjela odgadjanja, jer su se nemiri sve više širili u zemlji. Tim nastala je ona nužda, za koju vlada: „salus reipublicae suprema lex esto.“ Ima ustanovah, koje za ovakove potrebe ustanovljujn iznimnu vlast, koju vlada ima za takove slučajeve.

Za takov slučaj naš ustav nema ustanove, I po ustavnih načelih odlučuje o tom, da li je nastao slučaj kada su nuždne izvanredne mjere, vladar, koji stoji nad strankami u središtu i na vrhuncu javnoga života, koji kao priznati regulator uzdržava ravnovjesje medju ostalimi ustavnimi faktori, koji brani državu od kolebanja, i strastvenih ekstrema i osigurava državnoj vlasti jedinstvo volje- Vladar je donio tu odluku imenovav u izvanrednih okolnostih kraljevskoga povjerenika uz protupodpis ugarskoga ministra-predsjednika, koj ima po nagodbi predlagati imenovanje bana kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i koji dakako po ustavnih načelih ima za tu odredbu odgovarati. Nestoji tvrdnja g. zastupnika klanjačkoga, da se je imenovanjem kr. povjerenika posegnulo u zavjernicu Njegova Veličanstva. Ja moram proti toj tvrdnji kao skroz neosnovanoj najsvetčaniji protest uložiti. (Glas na ljevici: To ne stoji.)

G. zastupnik klanjački tvrdi, da je preuzvišeni g. ban izjavio, da je komisarijat zakonita vlada ovih kraljevina. Preuzvišeni g. ban toga izjavio nije, nego je označio komisarijat, kao iznimnu vladu ove zemlje; pak se je g. zastupnik klanjački u tom pravcu džilitnuo nepogodno cilja.

Još većma se je od istine udaljio g. zastupnik popovački, reflektirajuć na govor banov. Ban tvrdio je u svom govoru, da vlada kr. komisarijata krivce nije mogla pronaći radi kratkoće vremena, što je trajala, a g. zastupnik popovački, osvrčući se na banov govor, govorio je o nekih nitih izmedju stranke prava i kr. povjerenika, govorio o podjeljenju nekih advokatskih mjesta. To su osvade, koje je prvi u ovom saboru izustio g. zastupnik popovački i ne može se dopustiti, da on osvadu, koju sam podiže, baca na drugoga. To je postupak, za koji ja nemam dovoljno rieči, da ga žigošem.

Komisarijat ne treba opravdanja od g. zastupnika popovačkoga proti osvadi, koju je on sam proti njemu podigao; muž, koji je obnašao čast komisara, stoji daleko nad nuždom obrane g. zastupnika popovačkoga.

Najčudnovatije čini mi se onaj navod g. zastupnika klanjačkoga, da zastupnici iz krajine nebi imali glasovati za ovaj predlog, budać da ih se on ne tiče. Dosada mi nije znano, da se je kod glasovanja djelilo, što valja za krajinu, a što za gradjansku Hrvatsku. Ja si ne mogu drugčije protumačiti ovu tvrdnju van da dokazuje, kako na slabih noguh stoji stvar, koju zastupa g. zastupnik klanjački, da se on utiće ovakovim dosjetkam.

Tvrdilo se je tečajem debate, da su ti nemiri provocirani odozgor. Kad bi bilo tako, zar bi u kritičnom onom času sudba ove zemlje bila metnuta u ruke odličnoga ovoga vojskovodje i državnika, koji je čvrstom rukom i državničkom mudrošću svojom u kratko vrieme pribavio sigurnost zemlji i tako stekao si neumrlih zasluga za ovu zemlju. Kad bi ta predpostava stojala, stvorili bi se bili kod nas takovi odnošeji, da bi se bili oni nemiri izvrgli u klanje i otimanje te najodurniju sliku gradjanskoga rata, iz kojega bi ova domovina jedina krvava i izmrcvarena izašla. Visoki sabore! Prihvatom ove stavke neće se ništa inoga odobriti, već to, da se državopravna pitanja u ovih kraljevinah ne smiju rješavati sjekirom i toljagom; nikakovo drugo pitanje neće se riešiti prihvatom ove stavke, a najmanje će se prejudicirati razpravom regnikolarnih deputacija. Zemlja je dužna namiriti ove troškove, to sigurno ne može biti sramota, da zemlja naplati ono, što po zakonu jedino ona platiti mora. Prihvatom ove stavke neće vis. sabor nametnuti zemlji kaudinski jaram, kao što to tvrdi g. zastupnik popovački; te se ovaj vis. sabor neće dati skučiti pod jaram slavohleplja i bludnje g. zastupnika popovačkoga, u koju je on, kako se čini zapao. Ja se obraćam na vis. kuću s molbom, da odkloni oba protupredloga te da izvoli ovu stavku primiti po predlogu odbora. (Živahno odobravanje na desnici.)

Dr. **Josip Frank**: Molim rieč na osobnu primjetbu.

Predsjednik: Samo strogo na osobnu primjetbu.

Dr. **Josip Frank**: G. predstojnik je rekao, da sam ja izmislio, da je preuzvišeni g. ban rekao u svom govoru, da je prijašnja vlada kr. komisara Ramberga pala u pogrešku i da si nije znala pribaviti upute, — g. predstojnik je kazao, da sam ja to izmislio. Ja odbijam od sebe svaku insinuaciju, da sam ja nešto izmislio. Ja apeliram na vis. predsjedničtvo, neka dade čitati iz stenograma njegove rieči. Preuzvišeni g. ban je kazao: prijašnja vlada je mogla pasti u tu pogriešku, jer je bila samo na kratko vrieme.

Predsjednik: Ja molim gospodu, da nebi zlorabila rieči na osbnu primjetbu; jer ja toga neću dopustiti.

Dr. **Šime Mazzura**: G. predstojnik nutarnjega odjela izvolio je reći, da sam se ja udaljio od istine onda, kad

sam uztvrdio, da je preuzvišeni g. grof Khuen-Hedervary označio komisarijat vladom ove zemlje i tvrdio je danas g. predstojnik, da je preuzvišeni g. ban kazao, da je to bila iznimna vlada ove zemlje. Znajući ja, da istinu tvrdim, meni je tu istinu ovdje i izticati i to na temelju stenografičkoga izvješća priobćenoga u „Narodnih Novinah", gdje se kaže, da je ban rekao: ovdje se radi o pokriću onoga troška, koji je učinjen na odredbu vlade ove zemlje, da uzpostavi mir i poredak.

Predsjednik: Visoki sabore! Ja današnju sjednicu odgadjam do poslje podne 5 satih.

(Konac u 1 sat 40 časaka po podne.)

Nastavak petdeset i treće saborske sjednice,

držane dne 15. svibnja 1885. u 5 satih poslie podne, pod predsjedanjem drugoga saborskoga podpredsjednika dra Stjepana Spevca.

Predsjednik (zvoni): Sjednica se nastavlja.

Rieč ima zastupnik g. dr. Marković.

Ja molim g. zastupnika da izvoli početi.

Dr. **Franjo Marković**: Visoko predsjedničtvo, ja sam htjeo malo pričekati, dok se gospoda namjeste.

Visoki sabore! Zadaća, koja mi je pala u dio, doduše je nješto tegotna pošto se imam obazirati na vrlo raznolične protu-opazke, učinjene na naš predlog, nu ja ću nastojati i uz te potežkoće doprinesti nješto za podkriepu našega predloga. Osvrnut ću se na one odgovore gg. predgovornika, koji su nješto stvarna, a obzirom na naš predlog prigovorili, a onda poglavito dakako na izjave visoke vlade.

G. septemvir g. Žuvić postavio je ovaj razlog glavni i temeljni za prihvat zahtjevane izplate od 100.000 for. autonomna vlada učinila je odredbu i trošak za ugušenje nemira, zato mora autonomni budget taj trošak platiti.

Ova temeljna i načelna izreka g. Žuvića, bila je u nješto drugčijem i možda u različitom obliku, ali u istom smislu, ponovljena od same vlade. Ja sam tako slobodan izpitati, da li je ova izreka, da je autonomna vlada trošak učinila suglasna sa zakonom.

Što je autonomna vlada ili kr. zem. vlada učinila, to ne ovisi o mnienju pojedinaca, nego to ovisi o ustanovam zakonskim, pa ustanove zakonske, neukinute i postojeće jesu takve, da izraz g. Žuvića: autonomna je vlada učinila trošak za ugušenje nemira nipošto ne može stajati. Naime, svojstva i dužnosti onakve vladavine, koja se može i smije zvati autonomnom ili kr. zem. vladom jesu u nagodbenom zakonu, za tim u zakonskom članku II. od g. 1869. o ustrojstvu autonomne vlade kr. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, i onda u zakonu o ustrojstvu sabora od god. 1870. zak. čl. II., i u zak. članku o odgovornosti autonomne vlade od g. 1874., u tih zakonih jesu svojstva i dužnosti one vlade, kojoj pripada naziv autonomna ili kr. zem. vlada opredieljene; naime u nagodbenom zakonu veli se u §. 45. — ne znam pravo u kojem — da na čelu kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije za autonomne poslove stoji autonomna vlada odgovorna saboru; zatim zak. članak II. od g. 1869. o ustrojstvu autonomne vlade veli u §. 3.: (čita.)

„U svih poslovih, naznačenih u prediducem §. 2. izvršuje Nj. ces. i kr. ap. Veličanstvo vlast eksekutivnu putem odgovorne zemaljske vlade".

Nadalje §. 5. kaže: (čita.)

„Na čelu zemaljske vlade stoji ban, a njemu podčinjeni odjeli samostalni su u svom području i medju sobom nezavisni".

Nadalje §. 9. kaže (čita):

„Ban stojeći na čelu zemaljske vlade (§. 5.) odgovoran je saboru zemaljskomu za ustavnost i zakonitost vladarskih akta, spadajućih u svoje područje i zvaničnih djela svojih".

Napokon §. 10. kaže (čita):

„Ako ban izbiva ili je inače zapriečen, ili ako je banska čast izpražnjena, tada obavlja funkcije njegove u pogledu na zemaljsku vladu odjelni predstojnik namješten u vladnom odjelu za unutarnje poslove, pod vlastitom odgovornošću".

Nadalje zak. čl. II. od god. 1870. glede uredjenja sabora kaže medju inim u §. 13.: pravo initiative pripada kruni i saboru. Da zakon o odgovornosti te kralj. zem. autonomne vlade od g. 1874. stavlja tu vladu pod odgovornost, naročito glede svih čina i propuštaja, kojimi bi se težki uštrb mogao nanesti državnopravnoj samostalnosti kr. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, ta ustanova toga zakona je ovdje takodjer od osobite odlučnosti, jer se radi o tom, da je ta vlada, koja po zakonu može nositi naslov kr. zem. vlada ili autonomna vlada i za povriede, kojima bi se državopravna samostalnost kr. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije okrnjila, odgovorna saboru. Pošto su to zakonita svojstva i dužnosti one vlade, kojoj pripada naslov kr. zem. vlada ili autonomna vlada, to nipošto ne može i po zakonu ne smije se davati komisa-

rijatu po temeljnom zakonu naziv autonomne vlade ili kr. zem. vlade.

Zašto se nesmije dati, netrebam spominjati, to će svak priznati, da oni bitni kvaliteti. ona bitna svojstva i dužnosti, što ih ima po citiranih zakonih kr. zem. ili autonomna vlada, nije imao komisarijat, nego komisarijat — kako se zna iz naputka, što ga je imao komisar — bio je upućen na naputke ugarskoga ministra predsjednika, a ne neposredno na krunu. On nije bio odgovoran saboru i t. d., dakle sva ona ustavna i zakonita svojstva i dužnosti bile su uklonjene. Naročito je zadatak — po naputku, dobivenu od ugarskoga ministra predsjednika — bio je zadatak komisarijata, uzpostaviti dvojezične grbove, koji su bili silovito i nezakonito skinuti. Uzpostavu tih dvojezičnih grbova nije htio provesti bivši ban. dakle predstavnik zakonite vlade, zato, jer je znao, da je u protuslovju sa zakonom o odgovornosti vlade od g. 1874. i sa ostalimi zakoni, citiranimi od mene prije, po kojih zakonih je bivši ban Pejačević i s njim, ne doduše tada saborskim načinom svetčano izraženim i stranka, koja je bila uz vladu bivšega bana Pejačevića, dakle zakonita predstavnica tadašnje vlade ban i stranka, koja nije doduše saborskim načinom odredila, nego zakonita predstavnica ban Pejačević, kazao je da ne može provesti uzpostavu grbova, jer se protivi zakonu.

Baš osobito ova okolnost, što je uzpostava dvojezičnih grbova bio kao prvi zadatak komisarijata, te pošto ovaj zadatak nije mogla zakonita vlada, autonomna kr. zem. vlada preuzeti, to se nikako ne može i ne smije se komisarijatu pridati naziv autonomna vlada ili kr. zemaljska vlada.

Zato ja sudim ovako. da je septemvir Žuvić zaključujuć ovako: autonomna vlada učinila je odredbu i trošak za ugušenje nemira, za to mora trošak autonomni budget pokrivati, učinio izjavu, koja po mojem sudu nije suglasna sa zakonom, pošto je on pogriešio, kada je rekao, da je autonomna vlada učinila trošak i odredbu, to zaključujem, da je pogriešio i u zaključku onom, da ima autonomni budget nosit taj trošak i da po ustavnom saboru i zakonitom autonomnom organu, predstavniku naroda ima biti taj trošak dozvoljen.

Mislim, da se u obće ciela razlika i ne samo razlika nego oprieka mnienja kreće u tom, da li se smije po ustanovah zakonskih stanovita svojstva pripisivati stanovitim činom, stanovitim aktom, koji su se tada dogodili, kako ću u dalnjem tečaju iztaknuti. G. Žuvić osvrnuo se je na onu moju glavnu primjetbu proti prihvatu zahtjeva vis. vlade, da je sabor svojim zaključkom progiasio komisarijat nezakonitim i ogradio se proti njegovu uvadjanju. Proti toj mojoj argumentaciji navadja on ovo: ako je sabor zaključkom svojim komisarijat nezakonitim proglasio nije ukinuo njegovo djelovanje, čine nije moguće uništiti kao n. pr. podsusedski most. Da to je istina, jer factum infectum fieri nequit, ali ovdje se ne radi o tom, da se unište kakvi čini, nego se radi o tom, da li bismo povode, koji su komisarijatu predhodili, tim i odluke, koje su stvorile komisarijat, tim da trošak učinjen prihvatimo, takodjer bar implicite odobrili. Kada bismo mi kazali, da prihvaćamo trošak učinjen ono bismo takodjer tim kazali, da opravdanim smatramo one odluke, koje su taj komesarijat uvele. Dakako g. Žuvić nastoji i osobito o tom da on povode nemirom kao povod komisarijatu tako prikaže, da nebi nikakva zakonita prava ovoga naroda bila povriedjena sudjelovala kod povoda nemirom, te kao da nebi sam komisarijat i odluka, kojom je komisarijat uveden bila takodjer povrieda zakonita prava naše zemlje, on hoće sasvim odvaliti svaki uticaj na nastale nemire od financijalnih i upravnih organa, on kaže naročito: pod plaštom grbova socijalizam i komunizam bio je izvor, iz kojega su potekli nemiri, koji su se morali ugušiti. Ovo je osobito karakterističan način obrane predloga vis. vlade, da je pod plaštem grbova bio socijalizam i komunizam povod nemirom.

Od gospodina glavnoga govornika Gjurgjevića stvar je istinitije prikazana, a mislim i istinito, gdje je izjavio da su se najprije izgredi proti financijalnim organom dogodili, zatim u drugoj fari proti upravnim, a tek u trećoj da se zastirala u vlastničtvo i t. d. Da su bili grbovi. dotično izvješenje grbova prvi povod, to je nepobitno, i ja ću takodjer nekoje, osim u prvom govoru spomenutih činjenica sada spomenuti. Naime odredba, koju je učinila vlada bivšega bana Pejačevića, prva odredba za uklonjenje nemira i izgreda, odnosi se lih na ovaj grb. Tako spominjem proglas povjerenika kr. zem. vlade g. Stjepana Hervoića od 16. kolovoza 1883., koji je bio postavljen zato, da izgrede nastale uslied izvješenja dvojezičnih grbova, naime skidanje grbova protuzakonitih smiri i kraju privede.

U tom proglasu stoji: da će se poredak i mir ustaliti očekujem, što sada nema više razloga, da se prave gungule. Tako je sam povjerenik shvaćao i pred čitavim svietom javno očitovao u proglasu. da su prvim gun ulam dali povod grbovi: bili su skinuti, te veli, nema više razloga tomu. Da se ima tako shvaćati, zaključujem odatle što je sav sviet u Zagrebu razumjevao tako, da je grb povod nemirom, te je i tudja štampa naročito „Pester Lloyd“ tako shvaćala, te grdila povjerenika i vladu, koji nisu ništa odvratili, te su dakle ovakovo shvaćanje povjerenikovo odobravali. Od osobite pako važnosti je u toj stvari izjava zastupnika saborskih od narodne stranke, koju su oni 18. kolovoza 1883. publicirali, a podpisalo je tečajem vremena 30—40 članova narodne stranke, medju inimi dr. Vučetić onu izjavu narodne stranke. Ta izjava saborskih zastupnika narodne stranke kaže medju inim, da će ona zahtjevati, da se dužnosti, koje iz sklopljena ugovora iztiču više štuju te ne može podnositi, da se postojeći zakoni odozgo, od

oblasti povriedjuju; nadalje kaže: zato sabrani u današnju konferenciju zastupnici narodne stranke izjavljuju (čita).

Podpisalo je ovu izjavu 30 do 40 članova narodne stranke. Ovo je tada, u ono doba, kad se je čin dogodio izjavljeno i tadašnja izjava mora se smatrati vjerodajnom, a ne što g. Žuvić sada, nesjećajući se i nemajući točno okolnosti kaže. Dakle ja velim, da je ovdje upravo jedan od glavnih momenata u ovom pitanju, da je izvješenje dvojezičnih grbova, smatrano i proglašeno protuzakonitim, dalo povod prvim izgredom. Nego od veće je važnosti to, da je ovo pitanje o dvojezičnih grbovih dalo povod postupku prijašnjega bana Pejačevića, onomu postupku, koji je priveo uvedenje komisarijata. To je poznato, kako je bivši ban u ministarskoj konferenciji u Beču i ministar hrvatski u toj konferenciji izjavio, kako po §. 57. nagode smatra dvojezične grbove protuzakonitimi; zna se nadalje, kako je bilo očekivano od bivšega bana, da će on ne kao ban, nego kao povjerenik ad hoc — ne kao ban, jer je očitovao, da toga po zakonu ne može izvezti, da će izvesti. Došavši u Zagreb, bio je upravo od istih mjerodavnih osoba narodne stranke, koje su osobe, osobito onu izjavu od 17. kolovoza provele i podpisale, nukan, da neka nikako zahtjev nezakonit, koji se ne slaže sa zakonom o odgovornosti i zahtjev, koji se ne slaže s nagodbom nikako ne izvodi; i pošto je tako upravo stranka, koja je zastupala nagodbu, ona ista, koja ju zastupa i sada, pošto je zakonita vlada tada, koja je onda zakoniti organ u tih pitanjih od strane Hrvatske jedina mogla biti, pošto sabora nije bilo, pošto je zakonita vlada tako uzkratila svoje sudjelovanje za uzpostavu dvojezičnih grbova. to je nastupio konflikt državopravni i taj konflikt državopravni jest glavni biljeg cieloga ovoga posla, a nipošto ne nemiri, koji su poslie na sviet došli, jer nije bio povod postavljenju komisarijata nikoji drugi nego upravo taj, što nije htio ban, dakle zakoniti zastupnik zemlje i što nije htio njegov — po citiranom §. — zamjenik, naime prestojnik unutarnjega odjela provesti ovu uzpostavu bezzakonitih grbova.

One osobe, koje su ovdje učinile protuzakonitost i izgred, naime skidanjem grba, bile su kažnjene, te je prekršaj počinjeni bio po zakonitoj vladi odmah pedepsan. Dakle se dala satisfakcija, a dala se bez dvojbe i time, ne znam sigurno, nego znam iz službenih organa, što se nije htjelo dirati u zajednički grb kao simbol zajednice državne, nego samo magjarski napis kao protuzakonitost samo on je bio povod. Upozorivalo se toliko puta u službenih novina i kroz zastupnike naše vlade na to, da baš u Gundulićevoj ulici tik do financijalne sgrade stoji sgrada brzojavna, na kojoj brzojavnoj sgradi nije bio metnut dvojezični grb, nego je stari zajednički grb s hrvatskim napisom stajao i taj grb u onoj uzrujanosti nije pozliedjen, nego je ostao netaknut i to se dogodilo u čitavom Zagrebu, da zajednički grb nije povriedjen, nego je povriedjen samo grb sa dvojezičnim napisom.

Ovo je takodjer u razvitku stvari od odlučne važnosti zato, jer se može punim pravom reći, da nije bio simbol državne zajednice sam, kao takav povriedjen, jer gdje je stajao stari grb sa napisom hrvatskim, taj nije onda u Zagrebu, uza svu onu uzrujanost, bio od nikoga dirnut, nego dapače onaj je, kako se opet veli u službenih novina bio aklamiran. Dakle su bili momenti i činjenice, koje su privele komisarijatu takve, koje su obranile zakonita prava, prava u nagodi, prava u autonomnih s njom u savezu stojeći zakoni, prava, koja u nagodi kao u zakonitom temelju sadržavaju obranu tih prava zemlje, bila su rukovoditeljica svih čina. Tadašnja vlada puko zato, što nije htjela izvesti čina, bezzakonita, naime uzpostavu protu-zakonitih grbova, zato je ona braneći zakon, i mogući pokazati na to da je satisfakcija dana povriedi počinjenoj uličnim izgredom, mogući pokazati na to da nije zajednički grb, kao takav bio povriedjen, nego da je na njem jezik, kojega zakon ne dopušta, povriedjen bio i vlada zakonita, mogući to učiniti morala je uzmaknuti, što je očit konflikt državo-pravni.

Na to je sliedila izjava od 6. rujna, koja je bila takodjer od jedno, mislim 60 članova iste narodne stranke podpisana; podpisana od iste gospode, koja sjede tu kao članovi te stranke. Ova rujanska izjava je još podpunije označila, kako je državopravni konflikt nastao, t. j. označila, da je uvedenjem komisarijata na predlog ugarskoga ministra-predsjednika u svojih temeljih povriedjen državnopravni ugovor izmedju Ugarske i Hrvatske, povriedjena nagoda. Ja sam tim označio ono glavno stanovište, po kojem se, ne možda po mojih izmišljotina nego po činjenica, koje su bile i po zakonih postojećih ima prosudjivati nastanak komisarijata. Komisarijat nastao je uslied toga, što su hrvatske. na to pozvane oblasti htjele uzčuvati zakonu ne povriednost zakona i što su bile podupirane takodjer od stranke narodne. Ova pako bezzakonja, što je počinila ulica, bila su pedepsana, ljudi su bili zatvarani i iztraga se vodila. Nego upravo je to od važnosti što se s ugarske strane stvara sa ovim protivno shvaćanje, stvara se naime shvaćanje takvo, kao da ne postoji državopravni položaj Hrvatske takav, da se nebi u njezine nutarnje poslove mogla umješati zajednička vlada. Neću se na kojekakve vjesti novinske ovdje obazirati, nego ću upotriebiti neke glavne momente iz razprave, koja je vodjena u ugarskom saboru početkom listopada god. 1883. Glede svih odredaba, koje su učinjene bile. Izjave, koje su dane tada od vlade i zaključci, koji su stvoreni od sabora jesu takodjer od odlučne važnosti u prosudjivanju ovoga pitanja glede izplate traženih 100.000 for. Razprava se ednosi na dvie točke; odnosi se na grb i na uvedenje komisarijata.

Što se tiče grba, dala je vlada ugarska izjavu, da je grb dvojezični zakonit! tako je ministar-predsjednik kazao (čita).

Dakle ministar-predsjednik je izjavio, da su dvojezični grbovi zakonu konformni; to je isto izjavio onaj, koji je neposredno kao ministar financija odredbu učinio, da se

ti grbovi izvjese, naime ministar Szapary; on je kazao, da se uporaba od njega uvedenih zajedničkih grbova ima smatrati zakonitom, da ju on smatra zakonitom, a sabor je to odobrio. On reče ovako (čita): „Na temelju §. 57. nagodbe . . ."

Ja ću ovdje spomenuti u savezu, da je, mislim, ljetos, kad je u ugarskom saboru razprava vodjena o izaslanju regnikolarne deputacije, potaknute s ove strane, opet ug. ministar-predsjednik kazao glede razmirice to, da ugarska vlada smatra, da nije u ničem u Hrvatskoj zakon nagodbeni povriedjen, ali pošto Hrvati tako drže, neka pokažu. Dakle još danas je isto stanovište, koje je bilo tada, da su i dvojezični grbovi zakoniti.

Ja se moram proti ovomu shvaćanju najodlučnije očitovati i držim, da je nepobitno stanovište, koje je učinio prigodom svoje demisije bivši ban, naime da je, kad je jezik na grbu jedino hrvatski jezik u suglasju s nagodom.

Ja ću kazati, da ovakovo interpretiranje zakona, kako ga je učinio ugarski ministar financija i kako je kuća prihvatila odobravanjem, nije u suglasju s tumačenjem zakona, koji se zove a contrario. Mnogi pisci, medju njima Laurent, ustanovljuju sasvim jasno i ne dvojbeno, kada je argumentacija a contrario nuždna, a kada pako nije, nego je dapače zavedljiva.

U ovom slučaju neću se upuštati u pitanje, da li je argumentacia a contrario nuždna i jedino moguća, ona, koja kaže: zakon opredieljuje kao službeni jezik u Hrvatskoj hrvatski i za zajedničke urede i s toga je izključen magjarski jezik. Zato i obzirom na to, što je ratio legis takav i što je po zakonu od g. 1868. u Ugarskoj magjarska narodnost politička narodnost, u zakonu takvom proglašena, a po zakonu nagodbenom od godine 1868. jest politička narodnost u Hrvatskoj hrvatska i hrvatski jezik politički jezik, a on je i državni jezik, te je tim argumentacia a contrario nuždna i odgovara samo zahtjevu tumačenja, odgovara nakani zakona, odgovara razumu i odgovara tumačenju onome, koje su gospoda n. pr. Žuvić, Šuhaj i Zlatarović ovdje u saboru učinili, kad se je razpravljalo o prihvatu nagodbenoga zakona, g. Žuvića nije ovdje, on se obazire osobitim interesom na moje opazke, žao mi je, da nije prisutan. Sve ove okolnosti, koje sam naveo i onda praksa petnaest godišnja, svjedočanstvo daju, da je shvaćanje hrvatsko suglasno sa nagodbenim zakonom, a ugarsko, koje je ministar-predsjednik i ministar financija očitovao, te ugarska kuća prihvatila, to nije suglasno sa zakonom.

Evo, gospodo, to glede grba jest jedan povod državopravnomu konfliktu; sada bi se rado o tom nastojalo, da se indirektnim načinom ova stvar obadje.

Kako bi se to obašlo indirektno, to ću ja poslie kazati. Medjutim sada ću odmah spomenuti to.

Stanovište Hrvatske u tom pogledu, koje je vlada i stranka zauzela, naime zakonito stanovište obašlo bi se indirektno, kad bi se prihvatio trošak onaj, koji je učinjen zato, da se ono nezakonito i po shvaćanju Hrvatske i tadanje vlade nezakonito i protuzakonito upotriebljenje nadpisa na grbovih opet provede. Dakle ovdje je opet jedan bitni moment u cieloj vodjenoj razpravi, te ja molim, da se ovaj moment nebi zaboravio obzirom na vodjenu tada razpravu.

Drugu točku moram takodjer naglasiti, koja se tiče obustave ustava u Hrvatskoj i uvedenja komisarijata ovdje.

Ministar-predsjednik Tisza dao je glede uvedenja komisarijata, glede naravi nemira u Hrvatskoj prema njegovom zakonskom shvaćanju dvie različite izjave — koja na neki način stvar ima Janovo lice — a to da daje onda karakter nemirom i ujedno povodu, zašto je komisarijat bio potreban s onakvom punomoćju? Po tom se shvaćanje nemira i povoda za komisarijat na dva načina shvaća.

Jedno je shvaćanje takvo, koje tim nemirom daje karakter posve lokalni, a drugo je shvaćanje, koje nemirom daje karakter od velikoga interesa za čitavu monarkiju.

Ja ću povod izjave, koju je ministar predsiednik učinio, u kratko s nekoliko rieči spomenuti. „Što se dogodilo u zemlji? Možebit izgred, protuzakonitost? Nipošto, nego povrieda narodne časti. Hrvatska i Slavonija, premda u smislu našega ustava ima autonomiju, ipak je sastavni dio države, sv. Stjepana, dočim u naslovu stoji krune sv. Stjepana — to je uzgredno — pak se te zemlje u tom pogledu, ako se nemiri dogode, moraju suditi s istoga gledišta i stanovišta, s skoga i ini drugi dio Ugarske"; Ovo je osobito važna izjava: „kako i ini drugi dio Ugarske"; naime kao što koja županija, koja obćina u Ugarskoj.

Gospodo! Kad se stvar ovako shvaća, pak se onda veli, da je radi toga, što je Hrvatska kao što drugi dio Ugarske, u pogledu nemira kao kakva županija Ugarska, onda, gospodo, pitam, gdje je autonomni djelokrug naše zem. vlade glede čuvanja i uzpostave mira i reda? Evo ovako, gospodo, motivirajuć uvedenje komisarijata u Hrvatskoj, ugarska vlada upravo je smatrala Hrvatsku ne samo provincijom, nego kao kakvom obćinom, kakvom županijom Ugarske. (Glasovi sa ljevice: Tako je.)

Ako bi to tako stajalo, onda bi Hrvatska, makar se kako zvali autonomni poslovi, koje imade po zakonu Hrvatska, jer je ona kao obćina ili kao županija morala za izgrede, koji su upravo bez ikakve krivnje njezine, pače skroz protuzakonito počinjeni, nositi sama sasvim troškove.

Gospodo! Pošto je ugarska vlada i ugarski sabor toga stanovišta, da su dvojezični grbovi zakoniti, to je takodjer onda u tom uključeno, da nije bilo zakonitoga povoda uzkratiti hrvatskoj vladi, da uzpostavi te grbove. Dakle ako bi to stanovište glede grbova bilo izpravno, onda bi hrvatska vlada, koja nije hotjela uzpostaviti gr-

bove dvojezične, bila u krivnji, a krivnja bi pala na Hrvatsku, koja bi radi toga bila dužna, da nosi troškove, te bi bila shvaćena kao kakav drugi dio Ugarske. Ili pako možebit, ako se hoće drugčije to shvaćati, ako je Hrvatska u tom pogledu glede nemira i uzpostave mira kao što drugi dio Ugarske, onda bi opet moralo to svakako padati na teret budgeta Ugarske, a ne nas.

Kako god se uzelo ovo stanovište, ovakvo shvaćanje, koje mi shvaćanje odklanjamo zato, jer se protivi zakonu, jer Hrvatska nije u pogledu mira i reda kako drugi dio Ugarske, nego ta stvar spada u izključivi djelokrug vlade, one vlade, koja vrši ustav neposredno pod njegovim Veličanstvom, a nipošto po naputcih i odredbah ugarskoga ministra predsjednika.

Gospodo! Ja mislim, da je ona izjava, da se komisarijat odredi, jer ugurska vlada smatra Hrvatsku glede mira i reda kao drugi dio Ugarske, učinjena, da se motivira pravo Ugarske poslati u Hrvatsku komisara. Ova izjava je protivna sasvim uzakonjenomu našemu pravu.

Druga izjava bila je sasvim drugoga gledišta. Dočim rečena izjava smatra to kao unutarnji nemir, kao nemir u samoj užoj Ugarskoj učinjen ili nemir učinjen u takvoj državi, gdje Hrvatska nije državopravno - autonomna, gdje nema autonomne svoje vlade, koja je jedina zvana bez uticaja ugarske vlade mir i red uzpostaviti. To je druga izjava ugarskoga ministra predsjednika onoga karaktera. da imadu gg. predgovornici moga nazora pravo. kad vele, da je stvar bila shvačena kao da je zajedničkoga karaktera, naime ciele monarkije Austro-Ugarske.

Gospodo! Ministar predsjednik je kazao u pogledu austro-ugarske ministarske konferencije za vanjske odredbe obzirom na Hrvatsku ovo: „Zajednički ministri austro-ugarski izjavili su se o tom, kakvom bi posljedicom ova ili ona eventualnost mogla roditi s gledišta njihovoga resorta. Dogodjaj se je promotrio s onoga upliva, što bi ga mogao imati na vanjske odnošaje. To je izjava ministra predsjednika.

Evo vidimo, kako je to shvatila tadanja vlada, koja je uvela komisarijat i dala povoda komisarijatu. Ona je naime shvaćala tu, da se tangiraju zajednički interesi ciele monarkije. Stoga gospodo, ako su i bile tako obsežne vojničke mjere poprimljene, to iz tako obsežnih vojnih mjerah sliedi takodjer konačno trošak.

Dakle kad su gg. moji predgovornici, moji prijatelji i drugovi izticali to, da bi ta stvar spadala na delegacije, onda su oni upravo imali na umu ovo shvaćanje, ovu motivaciju ugarske vlade. Ugarska vlada po mojem sudu postupala je na dva načina, naime: dočim se je u zajedničkih konferencijah izticala stvar s ovoga zajedničkoga austro-ugarskoga gledišta, te se tim izhodile za Hrvatsku obilne mjere vojničke za podržavati sve akte ustavolomne, to se je s druge strane pred ugarskim saborom da se dobi dozvola za to, motivirao postupak i prikazala strar, da je tako interna Ugarske, kao da je u kakvoj županiji.

Sada je to jedno i drugo u protuslovju. Tako se to bar meni čini očito. Ova dva lica povlače ova protivna i različita shvaćanja o istoj stvari, to se provlači kroz čitava pitanja, a tako i u izjavi kr. zem. vlade, stvar ima sada drugo lice. (Odobravanje na ljevici uz uzklike: Živio! Živio!)

Ovakovu izjavu vlade, ovakvo tumačenje i glede grbova i glede komisarijata, te glede obustave svega ustava u Hrvatskoj, glede obustave zakonite oblasti i saborskoga djelovanja i t. d., primila je ugarska kuća na znanje, a primljena je ujedno i ovlast, da se odstupi od zakona, naime od dvojezičnih cimera zato, da se umire duhovi u Hrvatskoj uzrujanih agitatora. Stoga samo kao odstup od zakonite porabe je shvaćeno i izjavljeno ono dozvoljenje glede skidanja privremenoga dvojezičnih grbova, pošto oni budu kroz komisarijat opet uzpostavljeni.

Od velike je važnosti zato, da li će se hrvatski sabor u svojih izjavah dati voditi takvimi motivi, koji stoje u suglasju skakvom takvom ogradom zaključka saborskog od 11. lipnja 1884.; ili će indirektnim načinom prihvaćajuć posljedice troškovne svega onoga, tim će takodjer one odluke i odredbe primati valjanimi i izpravnimi.

Ja sam zato već u prvom govoru osobito naglasio, da li stoji prihvat ovoga zakona vis. vlade u suglasju sa zaključkom sabora, kojim se veli, da je imenovanjem kr. povjerenika u svrhu rukovodjenja uprave i zem. vlade, povriedjen u stožernom biću ustav kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, koji počiva na dvostranom ugovoru izmedju kraljevine Ugarske i kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Stoga se sabor ogradjuje svečano proti ovomu, a ujedno se sabor ogradjuje proti jednostranom tumačenju nagode, koja je kao dvostrani ugovor izmedju kraljevine Ugarske i kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Gospodo! Ovo stoji u oprieci s onim zaključkom ugarskoga sabora. Sada, ako se prihvati trošak, koji je učinjen onako, pod onakvim shvaćanjem, te koji trošak nebi bio učinjen, da je ugarska vlada drugim putem udarila, koji ću poslie označiti, onda ovi troškovi nebi nastali.

Dakle ja sam toga dubokoga uvjerenja, da se indirektno, implicite daje odobrenje onim učinjenim korakom, koji su ustav slomili, ustav povriedili i dignuli, dočim je upravo u svom biću stožernom dvostrani ugovor povriedjen.

Ja sam tako slobodan, da ja letimice uhvativši izjave današnje sa stolice vis. vlade, kažem, što ja mislim, u koliko bi mogle izjave ove uticati i kako na shvaćanje te stvari, te ću razložiti, zašto mislim, da one izjave i argumenti navedeni nipošto ne obaraju temeljitost naših motiva za taj predlog.

Prvi je presv. g. predstojnik kazao, da je dostojanstvo državne vlasti zahtjevalo, da se bačeni grbovi uzpostave, a to je shvaćanje upravo ugarske vlade i ugarskoga sabora. — Ja ponavljam i ističem ovdje, da nije državna vlast, nije dostojanstvo državne vlasti, autoritet državne vlasti trpio uslied onoga, što se ovdje dogodilo u Zagrebu, jer kako velim, nije se samo u Zagrebu u grb kao takov diralo, nego u jezik, koji je nezakonito postavljen. (Sa ljevice glasovi: Tako je!) Osim toga, ja moram izjaviti, da izraz dostojanstvo državne vlasti ovdje ne smatram i ne mogu smatrati suglasnim sa zakonom, jer postoje za Hrvatsku dvie državne vlasti: jedna je državna vlast ova autonomna vlada, a druga državna vlast je zajednička vlada.

Dostojanstvo ove autonomne državne vlasti je upravo zahtjevalo, da ona ne uzmakne, da ne pristane na uzpostavu dvojezičnih grbova. Ne samo da je to dostojanstvo zahtjevalo od nje, nego to je bila i dužnost one vlade, a na tu dužnost vlada je upravo izjavom od 17. kolovoza pozvana od saborskih članova. (Glasovi sa ljevice: Tako je. Zast. Kamenar: Vrlo dobro.)

Tu je došla u konflikt dužnost autonomne vlade u Hrvatskoj sa nazorom ugarske vlade, jer je zajednička vlada držala, da je državno dostojanstvo povriedjeno u onih grbovih.

Ja mislim, iz onih momenta, koje sam prije spomenuo, da nije to bilo, a zato ovakvo shvaćanje nije prema činjenicam. Osim toga ovo shvaćanje vis. vlade je identično sa jednostranim tumačenjem ugarskoga sabora i ugarske vlade. (Sa ljevice glasovi: Tako je. Živio!) Tim upravo, što vis. vlada takve motive navodi, prejudicira regnikolarnim deputacijam.

Nu dostojanstvo državne vlasti zajedničke ili zajednice državne ostati je moglo sasvim dobro uzčuvano na ovaj način, na način, koga se ja nisam dakako mogao domisliti, nego koga su gg. narodne stranke, juriste, poznavaoci temeljiti zakona zamislili i ovdje u saboru izjavili.

Pošto je dvojezični grb bio skinut, imali su se kazniti izgrednici, a i bili su kažnjeni, te se imala dati zadovoljština u formi izjave od strane autonomne državne vlade, pak pošto je ugarska vlada smatrala dvojezične grbove zakonitimi, onda nastupa takov slučaj §. 70. nagode slučaj protivštine mnienja o shvaćanju naredba, onda su regnikolarne deputacije već imale i morale ovu stvar razpravljati; pa ako bi odluka glasila, onamo pogodba bi se polučila, da je pravo na ovoj ili na onoj strani, onda bi stvar išla svojim tečajem redovitim.

Dakako ovaj način nije se hotio prihvatiti, a moram još naročito naglasiti to, da se je upravo sa strane ugarske vlade nastojalo i pokazalo, kako je hrvatska vlada bila sporazumna sa dvojezičnimi grbovi. Ja pozivljuć se na izjavu tadanjega predstojnika g. Živkovića, i na izjavu u novina tadašnjega bana, ja držim, da je vlada bila protivna; a znam činjenicu i dvie godine predhodivši onom izvješenju dvojezičnih grbova, da se je vlada protivila tomu. A nagoda zahtieva, kako znamo u spomenutom paragrafu sporazumak zajedničke vlade s autonomnom vladom kod provadjanja ovakvih stvari. Dakle povriedjena je bila stvar od ugarske vlade postupkom, što nije u sporazumku sa zem. autonomnom vladom izvješenje provela. Povriedu je još veću počinila, što nije predala, pošto su grbovi bačeni, stvar regnikolarnim deputacijam zadovoljiv se kaznom onih, koji su izgred počinili, koji se izgred kao nutarnji nemir shvaća, koji se igred ne shvaća i nije mogao shvatiti kao buna, kao povrieda dostojanstva države, jer samo kao povrieda dostojanstva državne vlasti ne može se onako qualificirati.

Ja velim, da zajednica državna ili dostojanstvo zajednice državne ili zajedničke države nije bilo povriedjeno, nego je bio onaj grb nezakonit po nadpisu. To je prekršaj ili prestupak ne buntovne nego naravi policajne, te je kažnjen kao takov, makar kako strogo, te uz satisfakciju drugu od zem. vlade mogla je stvar za tada biti izmirena. Ali je uz to izazvan državopravni konflikt ne našom vladom nego ugarskom vladom tim, što je zahtjevala od naše vlade čin, koji njoj nije moguć radi postojećega zakona, baš radi nagode §. 57. radi zakona o odgovornosti vlade.

Dakle gospodo, ovo je državopravni koflikt, koji uzpored je glavni uzrok s gledišta državopravnoga uvedenju komisarijata. Ovaj konflikt je bio prouzročen ne kroz našu vladu, nego kroz ugarsku vladu, zajedničku vladu.

Zato ako mi odobrimo zahtjev troška komisarijatom učinjena, onda se mi ne stavljamo na stanovište tadanje vlade autonomne, niti na stanovište, koje je narodna stranka tada zastupala, nego na stanovište posve magjarsko, (Glasovi sa ljevice: Tako je, Živio!) koje je ugarski sabor i ugarska vlada kod one izjave zastupala. Zato je ovo upravo ubitačan prejudicium regnikolarnim deputacijam, kad se s takovih motiva prihvaća izplata toga troška.

Kazao je presvjetli g. predstojnik nutarnjega odjela glede bivšega bana, da je on mislio, da ne može ustavnim putem izvesti uzpostavu bačenih grbova; a to isto, da je mislio g. Živković, a stvar nije trpila odvlake, jer su se nemiri širili. Ovdje nisu, primjećujem ja, jedino nemiri vanjski po selih bili odlučni motivi za komisarijat nego je odlučan motiv državopravni konflikt, ono držanje bana, (Glasovi sa ljevice: Tako je.) jer nemiri nisu bili tako obsežni, da jih zem. vlada, autonomna vlada na uklon ustavoloma nebi mogla bila povesti i uzpostaviti red i mir. (Glasovi sa ljevice: Tako je.)

Ja onu izreku vis. vlade, da nije tu bilo bune u državopravnom smislu nego da je bila smutnja proti javnoj sigurnosti, u to ime smatram temeljitom, što se nije proti državnoj zajednici bunilo, dakle nije bilo bune u državopravnom smislu, ali konflikt je bio državopravan, a tu je ono odlučno. Taj konflikt medj vladom ugarskom i vladom hrvatskom bio je povod komisarijatu.

Ja kažem, da je mogla dostajati domaća vlada, da uzpostavi red i mir, ali dakako nije mogla dostajati, jer nije smjela dostajati, jer nije po zakonu smjela uzpostaviti dvojezične grbove. Kaže vis. vlada. da ova stvar nebi nikako spadala pred delegacije. nego da se ta stvar ima po naredbi glede uporabe brachiuma suditi. te da je to stvar posve autonomna. što ima autonomni budget platiti. Moji drugovi izvadjali su upravo iste naredbe o brachiumu, da nipošto nemože autonomni budget ovakvim načinom, ovakvimi motivi uveden komisarijat primiti na budget autonomni, te troškove one učinjene izplatiti.

Osobito su od važnosti ovi momenti. Svrha brachiumu je podupirati javne oblasti proti odporu proti zakonitoj odredbi. Zakonita odredba nisu bili oni dvojezični grbovi i uzpostava njihova takodjer nije bila zakonita odredba, jer nešta nezakonita drugi put postaviti, to ne može biti zakoniti čin.

Veli se nadalje u toj naredbi, da neposredno brachium zaiskati može u Hrvatskoj i Slavoniji hrv.-slav. zem. vlada. Ja ovdje opet kažem, da se pod hrv.-slav. zem. vladom ne može i ne smije, ako se neće učiniti pogrešna aplikacija i nelogična, smatrati komisarijat, jer hrv.-slav. zem. vlada ima svoje opredieljenje, karakter svoj u zakonu, kako se prije odgovarajuć g. Žuviću kazalo, a ovaj komisarijat nije bila hrv.-slav. zem. vlada, kako se po naredbi od 1876. misli i moglo se je jedino misliti.

Veli se u jednoj drugoj točki naredbe, da se samo putem hrv.-slav. kr. zem. vlade može izaslanje brachiuma obaviti. Evo tu je ona ista okolnost, te se čini po mojem dubokom osvjedočenju sliedeća pogrieška, kad se ova naredba hoće aplicirati na komisarijat. Komisarijat je — upravo je u tom karakteristikom — po tom nastao, što je autonomna po zakonu odredjena vlada uklonjena bila; i što je nastupila vlada, koja nije imala svojstva i dužnosti u zakonu nagodbenom o odgovornoj vladi, u zakonu o ustrojstvu vlade, u zakonu o ustrojstvu sabora, koji ima, a to je vrlo bitno inicijativu kao kruna, i u zakonu o odgovornosti zem. vlade. U ovih zakonih opredieljena svojstva i dužnosti kr. zem. vlade nije imao komisarijat, i zato je po mojem sudu pogrieška, da se naredba ova od 1876. sada aplicira na komisarijat, dočim onda, kad se je radilo o provedenju mira i reda, onda se nije na to obaziralo, kakov je zakon odredjen za autonomnu vladu, koja se može služiti takvom naredbom, onda se to nije pitalo, nego se učinilo uz povriedu svih zakona, nagode i spomenutih zakona o ustrojstvu vlade itd., da vlast. koja je primila naputak od ugarskoga ministra predsjednika, izvede ono, što bi imala izvoditi samo ustavu odgovorna vlada po naredbi od 1876. Onda su uklonili paragrafi, koji opredieljuju narav i djelokrug zem. vlade, a sada, kad se ima platiti, sada se opet iz onih istih zakona vadi jedan paragraf, a taj je §. 6. zakona od 1869., gdje se veli, da u djelokrug zem. vlade autonomne spada red i mir uzdržati i poremećen uzpostaviti. Evo taj je paragraf upravo od vis. vlade bio kao basa temeljna uporabljena, da se ima trošak pokriti iz autonomnoga budgeta.

A što se tim počinja? Počinja se to: Dočim ona vlast, komisarijat nije imao onih drugih u zakonu propisanih svojstva i dužnosti, to se ne može i ne smije sada onaj §. 6. aplicirati na nje. Jer ako se §. 6. o ustrojstvu autonomne vlade aplicira na komisarijat, onda se može aplicirati na komisarijat i svaki paragraf onoga zakona o ustrojstvu autonomne vlade, dakle može se aplicirati sve drugo, a to je ako se to prizna, da se ima procienjivati komisarijat po §, 6. zakona o ustrojstvu vlade: te onda može vlada neimati nijednoga karaktera, nijednoga biljega, koja je po onih zakonih odredjena, pak će se ipak smatrati kao moguća i obnova ponavljanja ovakvoga komisarijata uz povriedu svega ustava, uz povriedu temelja i stožera nagode kao dvostranoga ugovora — a ponavljanje toga pripravlja prejudicium. tim ponavljanjem kod ovakvih motiva, ovakvim shvaćanjem hoće se dokazati temeljitost zahtieva od 100.000 for. na onaj trošak. (Zast. Kamenar: To je ono pravo. Sada ste dobili po glavi.)

Ja dakle s toga razloga ne mogu se nipošto složiti sa nazorom vis. vlade, da je to bila kr. zem. vlada, koja je privremeno rukovodila povjereničtvo. Ovako je izjavio g. predstojnik: „Zemaljska vlada, koja je privremeno rukovodila poslove kao povjerenik, učinila je taj trošak, pa kako se može onda odkloniti dozvola izplate toga troška“.

Evo ja to ponavljam, da se komisarijat ne smije s gledišta zakona postojećega tako zvati, da je kr. zem. vlada, koju je privremeno rukovodio povjerenik. Ne. Ta vlast komisarijata, — kako moram osobito naglasiti — bila je zato, da se u prvoj liniji uzpostave dvojezični grbovi, dakle čin nezakonit, a zato baš mi ne možemo nipošto smatrati, da je to suglasno sa zakonom. da bi se platio trošak učinjen komisarijatom.

Na naš navod i na našu tvrdnju, da je izvješenje dvojezičnih grbova dalo povoda nemirom, odgovorio je presvietli gosp. predstojnik, da odpor proti državi nije dozvoljen, da nije bila masa vlastna suditi, da li su grbovi zakoniti ili ne, te rušenje grbova da je bilo nezakonito, ali platežom troška neće se odlučiti uzgredno, da li je bilo izvješenje grbova zakonito ili protuzakonito.

Ja sam ovdje slobodan primjetiti samo to, da komisarijat nije nastao usljed toga, kako je masa, ulica sudila o grbovih, nego je bila upravo i poglavito provocirana i potaknuta, što je zakonita vlada, ban sudio, da ti grbovi nisu zakoniti. (Odobravanje sa ljevice: Živio! Tako je!) Dakako rušenje grbova bilo je bezzakonito, ono se imalo kazniti, a ono se i kaznilo; pak tada ako se prizna dužnost naše zemlje, da platimo trošak, onda se poriče neizravno, ali svakako implicite, nuždno izpravnost i zakonitost postupka tadanjega bana, tadanje vlade, a takodjer i postupak i sud same tadanje saborske većine.

Nadalje je vis. vlada kazala, da je u onom konfliktu nastupila uporaba i potreba uporabe onoga staroga načela: „Salus reipublieae supprema lex esto, ali je odmah vlada pridodala tomu vrlo odlučno, da nema u današnjem ustavu ustanove, koja bi se u sadašnjem ustavu mogla upotrebiti; pak da je radi toga u onom konfliktu, jer je tu salus reipublicae, odlučila kruna, koja je donesla odluku komisarijata uz supodpis ugarskoga ministra predsjednika, na koga predlog se je ban imenovao, i koji je odgovoran ugarskomu saboru.

Ovdje je osobito važna ona točka, ali ja ju držim neizpravnom. Nije odlučila kruna, koja je u ustavnoj državi izvan parlamentarne debate i izvan uporabe ovdje na motivaciju. Supodpisana je ona odluka od odgovorne vlade, dakako ugarskom saboru, ali tim nije nipošto dokazana zakonitost uvedenja komisarijata, nego da li je kakva ustanova ili kakva odredba zakonita glede Hrvatske, to se imadu autonomni zakoni postojeći u Hrvatskoj, i dakako nagoda kao dvostrani drržavopravni ugovor uzeti u obzir, a po svem tom nije nipošto salus reipublicae na ovaj način bio zakonito provadjan, apliciran nego protuzakonito proti Hrvatskoj povriedom njezinih stožernih prava. S toga je ova argumentacija i motivacija vis. vlade vrlo pogubna, držim odlučna, da se ne slaže sa zakoni t. j. da prejudicira regnikolarnim deputacijam. — (Glasovi na ljevici: Tako je.)

Moram reći, da ovdje salus reipublicae nije mogao stupiti u nuždnu uporabu, jer kako sam prije nastojao dokazati, nije to bilo potrebno, nego se moglo načinom suglasnim sa zakonom, koji bi ipak zadovoljio časti Ugarske onda izaći, a naročito poslje satisfakcijah od hrvatske vlade danih Ugarskoj, a obzirom na zajednički grb mogle su regnikolarne deputacije stvar u razpravu uzeti. (Glasovi sa ljevice: Tako je.)

Osobito je dakako ono u §. 70. uglavljeno stanovište pariteta nagodbenoga, ono je komisarijatom sasvim povriedjeno. Ova povrieda je odobrena u ugarskom saboru, a to je jednostran postupak, to je proti nagodi, proti §. 70., te se nipošto ne može, što je ovakvim načinom i ovakvim postupkom učinjeno, inplicite i indirectno ovdje odobriti, a to bi bilo učinjeno, ako bi se dozvolio trošak za ono. Ugarski sabor je odobrio uvedenje komisarijata, izjavu je prihvatila vlada, dakle on njoj priznaje to pravo, da ona smatra Hrvatsku kao kakvu županiju, da ona postupa glede nje u onih njezinih autonomno državnih pravih kao da tih autonomnih državnih prava nema.

Ja dakle mislim, da navod vis. vlade, da se ne prejudicira regnikolarnim deputacijam prihvatom ovoga zahtjeva, ne stoji.

O ničem se drugom ne radi, veli presvjetli g. predstojnik, nego o izplati troška, a sva druga pitanja ostaju regnikolarnim deputacijam. (Zast. Kamenar: Fala liepa!) Ja moram ovdje kazati, i podpunim, mislim, pravom, ako so trošak prihvati, koji iz ovoga postupka u državopravnom konfliktu nastao, da se onda takodjer opravdanim i potrebnim prizna e onaj postupak. Postupak onaj niti je opravdan po zakonu, niti je potreban, a da je potreban, gdje je to dokazano? Ako bi bio potreban onaj postupak ako bi bio od takvoga zamašaja, da bi imao na zajedničke austro-ugarske poslove kakov upliv, te kakva pogibelj bi mogla nastati, što sam prije iztaknuo, nebi mogla stvar padati na teret autonomnoga budgeta.

Uzelo se ovako ili onako, koje god od dva lica, što je pokazala stvar po shvaćanju ugarske vlade, pa koje god moći, po nijednom se ne može ovaj trošak navaliti na autonomni budget.

Svakako će se morati priznati, da su vrlo zamašne argumentacije, koje su gg. pravnici prije mene s ove strane (pokazuje na ljevicu) naveli citirajuć zakone i naredbe proti dozvoli ovoga troška. Ako je naša domovina toliko postradala pogledom na one nemire glede svojih zakonitih prava, zar nije nuždno, zar nije pravedno, da se najprije glede saniranja, glede popravka onih povrieda učine koraci, i da se stvar najprije izvede na čistac; a onda tekar da se pristupi k izplati ovoga troška.

Ako bi se izkazala kod onih razprava regnikolarnih Hrvatska u krivnji, onda bi ja takodjer pristao uz to mnienje, da zahtieva čast Hrvatske, da ona plati taj trošak. (Zast. dr. Tuškan, To možete i sada.) Ovo pako nije na čast Hrvatske nego je na njezinu štetu i na sramotu, ako bi ona po postojećemu zakonu, po tečaju stvari u svakom pogledu bila prikračena, pogažena, ponižena, a sada se za sve to ima njoj učiniti regres tim, da ima čast platiti. (Glasovi sa ljevice uz odobravanje: Tako je. Živio! Živio!)

Ako je Hrvatska dala zbilja povod, ako je Hrvatska kriva, onda neka plati, ako nije, neka ne plati. A evo tu je upravo vidjeti sasvim jasno, da se prejudicira regnikolarnim deputacijam. Sada ako regnikolarne deputacije ne budu imale pitanje o dvojezičnih grbovi, ako ne budu imale pitanje o obustavi ustava, a što budu onda regnikolarne deputacije imale? Ako regnikolarnim deputacijam uzmete ta dva pitanja, onda ste jim gospodo uzeli sve. Dakle regnikolarne deputacije će istom opredieliti bar stvar materialnu, da se može podpuno uviditi, kako stvar stoji.

Tim ja opet kažem, da smo mi tražili, da bi se mogla stvar razgledati, komisiju i spise — a nije nam se ništa dozvolilo, pa zato nije nipošto povlašteno od nas očekivati, da mi pristanemo na taj zahtjev: dapače mi smo dužni po razlozih navedenih iz našeg dubokog osvjedočenja biti odlučno proti tomu, i smatrati to za vrlo pogibeljan čin našoj domovini, pogibeljan njezinim zakonitim pravam. (Burno odobravanje na strani ljevice sa uzklici: Živio! Živio!)

Kad se je radilo o investicijah u proračunskom odboru onda su se u nebo vapijuće potrebe našega naroda odklonile, da nema novaca. Tako je u nebo vapijuća potreba ona komisija za uredjenje tajnih dioba. Svim je nadalje poznato, kako je to strašna rak-rana, te koliko naš narod

trpi, i kako je ta okolnost upravo kod zadnjih nemirah pridonesla hrane, a ovo se neće uzeti kod vis. vlade u pretres, nego izplata troška od 100.000 for., na koji trošak bi sigurno vojno ministarstvo moglo neko vrieme počekati, a imalo bi počekati do časa, kad se regnikolarne deputacije svrše, kad oba sabora glede regnikolarnih degovoranja stvore rezultat, zaključak, onda bi bilo vrieme za to pitanje o trošku za namiriti, vrieme, koje nebi vriedjalo čast naše zemlje. Ali kad se to sada postavlja, mi nipošto ne možemo tu stvar kao čast i korist za našu zemlju smatrati, nego ju moramo za protivno smatrati.

Toliki su upravo bili zahtjevi u nebo vapijući, ali su svi ti zahtjevi, molbe i zaklinjanja u proračunskom odboru za neke ceste, koje su učinili g. Subotić i još neki drugi odklonjeni, premda su ovi rekli, da su upravo izabrani od svojih birača pod uvjetom, da tu cestu izhode, jer je nuždna kao kora kruha, a odklonjeni su zato, jer nije novaca. Uz to ima toliko drugih potreba upravo krvavih, pak za njih nema novaca.

Kad je n. pr. gospodarsko družtvo tražilo subvenciju od 100.000 fr. na podignuće narodnoga gospodarstva, onda je vis. vlada kazala, da nebi znala, zašto bi to potrošila.

Kad se sravne ove u nebo vapijuće potrebe prve, druge, treće, i toliko drugih, koje su upravo presantne, pak su odklonjene; a sada s druge strane ova sigurno ne u nebo vapijuća potreba nego upravo ovaj problematičan svakako čin, jer mi se čini to problematičnom stvarju, ako se ovdje postavlja kao prečija nuždnija i kao neodklonjiva stvar, onda ja moram reći, da se tu ne mjeri jednakom mjerom.

Nu ova ne jednaka mjera nije meni odlučan motiv, nego je odlučan motiv onaj, da će prihvatom ovoga zakona onaj zaključak saborski, koji se ogradjuje svečano proti povriedi ustava, onaj zaključak. koji se protivi jednostranomu tumačenju, dakle jednostranom apliciranju nagodbenoga zakona, biti upravo izvjetren.

To je moje uvjerenje. Ja mislim, da ona saborska stranka, koja je onaj zaključak stvorila, nebi smjela toga zaključka ovakvim načinom stavljati, a tim ja neposredno mojem predgovorniku velecienjenomu g. Gjurgjeviću kažem, da naši prigovori stranci narodnoj u ovom pitanju od početka do sada upravo se osnivaju na tom, da ta stranka uviek ostavlja posve, što je jedan put prihvatila.

To se povlači evo od dviju godinu. neću reći od dviju godina, nego godinu i pol, od polazka u Peštu. Koncem rujna 1883. tako se je postupalo i zato ovaj postupak nipošto ne ojačava. nego slabi nade u uspjeh, koga si je ta stranka kano sveti svoj program i dužnost postavila pred narodom. A iz riečih, što je govorio g. Gjurgjević proizlazi iz njegove stranke i od njega upravo neizravno priznati taj strah, da tako stvar zbilja stoji, ali tomu mi nismo krivi. To je njegova stvar.

Ja sam nastojao u ovo kratko vrieme, koje mi je preostalo od sjednice prije podne, u kojoj sjednici su nove izjave učinjene, nastojao sam bar nešto doprinesti za podkriepljenje našega predloga.

Moram još na koncu kazati. da pošto se u novinah o tom govorilo, pošto je i ovdje o tom rieč bila, da ja onu u govoru preuzvišenoga gospodina bana stojeću izreku, koja se odnosi na mene, nisam onda smatrao tako, a niti ju sada ne smatram, pošto sam čitao, da bi sadržavala nešta, što bi meni moglo dati povoda biti uzrujan'; ja smatram onu izreku preuzvišenoga g. bana kao njegov nazor. Ja imam o mom položaju sasvim protivan nazor i držim, da onaj nazor vis. vlade izražen u ovoj izreci nije opravdan, da vis. vlada nema prava onakvu opazku meni činiti i ja odklanjam onakav nazor.

Ja sam prije nekoliko godina u položaju svojem drugom imao prilike razložiti moje shvaćanje. Ja ovo shvaćanje, koje sam zastupao u afairi svoga druga Vojnovića, držim osnovanim na pravu, na zakonitom pravu svojem. Onaj nazor, koji sam tada zastupao, onaj nazor, koji sam tada smatrao pravcem izključivo nuždnim i časti moga druga Vojnovića odgovarajućim, taj pravac smatram obvezatnim za se i budem ga smatrao uviek.

Ja na to svoje shvaćanje, na onaj nazor tamo zastupan neću se ovdje dalje osvrtati. ali kažem samo to, da ako vis. vlada hoće postupati, njoj stoji prosto; ja nisam ovdje zato, da kad mislim, da u svoju misao, stavim svoju plaću i da moja plaća mjesto mene misli. (Živio na ljevici.)

Preuzvišeni g. ban je tamo izrazio svoje čudjenje meni. Neka izvoli učiniti. što on hoće. a ja se nadam, da neću začuditi i ražalostiti svojih drugova i neću svoje duše, svoga duševnoga bića niti najmanje okaljati. Ja sam pripravan. kako sam kazao i prijašnjemu preuzv. g. banu nositi sve posljedice zastupanja svojih prava. Ja radim i živim po svojoj sviesti, a sviest duševno biće je u rukuh viših, najviših, nije u ruku preuzv. gospodina. U njegovih ruku je zahlungsbogen, a drugo ne; moje duševno biće nedokučno je nepovriedivo od njega. (Živio! Živio! na ljevici.)

Ja sam morao radi glasila. koja su raznosila o toj stvari, morao sam se osvrnuti na to:

Ja vis. saboru naš predlog preporučam, jer je osnovan na našem dubokom osvjedočenju, taj predlog želi, da se nebi s prihvatom onoga zahtjeva učinila škoda i pravu i glasu naše domovine. (Živio! Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima Nj. preuzvišenost svjetli ban.

Dragutin grof **Khuen-Hedervary**: Visoki sabore! Neću se sada osvrtati na obrazlaganje g. zastupnika, kojim on podkrepljuje predlog svoje stranke, neka mi bude dozvoljeno to kašnje učiniti, kad ću i drugomu g. predlagatelju svoje kazati. Ali ona zadnja izreka g. predlagatelja nuka me, da mu odmah odgovorim, i ja ću mu kazati to, da niti jedan čas nije mi bilo na umu, da njega osobno vriedjam; ali imam uviek toliko kuraže i ovdje i izvan sabora

da branim to, što po svom osvjedočenju moram od svakoga tražiti, komu su poznati zakoni morala.

Ja sa svoje strane, buduć da je gosp. zastupnik sasvim drugu izjavu danas pred licem sabora učinio, priznajem, da sam možebiti bio u bludnji.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Folnegović, da obrazloži svoj predlog.

Dr. **Franjo Marković**: Molim vis. predsjedničtvo za rieč na osobnu primjetbu.

Predsjednik: Po mom mnienju preuzv. g. ban nije ništa rekao, što bi vas moglo uvriediti.

Dr. **Franjo Marković**: Preuzv. g. ban je rekao, da on ima zahtievati ono, što on zahtieva. Ja to odklanjam; ja moje stanovište držim za moralno nuždno. . . .

Predsjednik: Vi ste vaše stanovište dosta obrazložili, zato molim da se nastavi dnevni red.

Rieč ima g. zast. Folnegović.

Fran Folnegović: Zadaća moja nije težka ovaj put proti predlogu odbora govoriti. Ono isto, što bih ja mogao ili bolje kazao je moj prijatelj veleštovani g. dr. Marković. Za predlog sam, kojega sam ja podnio nije nuždno mnogo govoriti, jer za njega je jučer dosta govoreno, a proti njemu samo su dvie opazke bile iztaknute. Pa kad nebi ova, kao što i svaka druga debata iole važna kod nas povlačila za sobom razna pitanja i usljed toga opravdala i jednoj i drugoj stranci, da govori o predmetu, koji je bliže ili dalje u doticaju sa samim dnevnim redom, mogao bih završiti s dvie tri rieči svoj zaključni govor. Ali vidim ovdje neobično velik broj zastupnika, vidim čestita lica, koja se riedko u ovoj sabornici vidjevaju; a kad se oni pojave u ovoj kući, svaki se pita: što to znači, o čemu se danas za Hrvatsku radi u saboru? I gospodo, pitam se, o čemu se danas radi u hrvatskom saboru, kad vidim ove dobrodošle gostove? I na to pitanje nalazim odgovora u izjavah neke gospode zastupnika većom stranom vladine stranke i sam g. podpredsjednik Gjurgjević učinio je izjavu, koja kaže u kratko: mi spašavamo autonomna prava danas u hrvatskom saboru. U to ime taj sukurs. A kad je u to ime, nitko to radostnije ne može pozdraviti od mene, ovdje stvari se očevidno kreću na bolje. Jer poznato je, da je prije uviek bivalo protivno. Kad god se je radilo pritisnuti javno mnienje u ovoj zemlji, pritisnuti glasove opozicije u ovoj zemlji, koji su uviek bili izražaj zaštite prava autonomnih, onda se je takova pomoć prizvala. Danas gospoda od većine uvjeravaju, da je protivno, samo su ostali dužni kazati cielu izreku; morali su kazati, proti komu brane tu autonomiju hrvatsku; proti komu ju brane ta gospoda slavne većine? Proti nam, gospodo? I to budi dokazom gospodi jedne i druge opozicije, da se malko bolje imamo pobrinuti za autonomiju ove zemlje; to budi dokazom, da imamo malo oštrije izticati prava ove domovine, da nas ne preteku ona gospoda, koja su nas na ovaj način danas iznenadila.

Pitajte, gospodo, za razloge, zašto većina tako tvrdi. To je druga stvar i tu se namah razilazimo. Tu se pojavljuje čitava crna i tamna slika parlamentarizma, koja je, od toli užasnih posljedica, crna slika, koja je stotine udovica u crno zavila, crna slika, da moramo ovaj harač platiti, bar se zahtieva, da ga platimo.

Kako se brane autonomna prava ove zemlje, o kojih se danas ovdje govori?

Brani se tom tvrdnjom, jer su ti izdatci učinjeni po autonomnoj vladi, i autonomna vlada mora ih takodjer iz autonomnoga budgeta platiti. Čitav niz argumentacije veleviedne gospode, predgovornika Mazzure, Markovića i Franka a da ne spominjem načelne temeljite neoprovrzive opazke moga druga dra. Ante Starčevića, čitav taj niz nastojao je i pokušao razbiti vrli drug naš podpredsjednik g. Gjurgjević i on je to uz veliko odobravanje većine radio, dok mu se na koncu nije dogodio jedan malheur, koji je svu njegovu argumentaciju satro i koji je najbolji argumenat proti njegovim dedukcijam. Jer, kad ga je pitao dr. Frank: po kojem zakonu to pitate, dobacio je, to pita obstanak države.

Obstanak države i autonomni budget, kako se to u sklad može dovesti, na to je ostao dužan odgovora g. Gjurgjević i na to će ostati dužan on i svi oni, koji neće da znadu, da je državni budget takodjer budget i ove zemlje, jer ova zemlja mora u državni budget doprinašati i tim bi se iz državnoga budgeta ovi troškovi imali namiriti, jer ovo nije država treća ni četvrta, niti Italija niti Turska, kad se radi o blagajni, u koju dolaze žuljevi i ove zemlje.

Kako je nastala smutnja, koji je njezin uzrok, koji su krivci, o tom se je mnogo govorilo, ali se je jako obzirno izbjegavalo ići stvari samoj u trag pravim putem, a dužnost je naša, da predočimo narodu podpunu, vjernu sliku, zato ćemo govoriti, da tu sliku što jasniju predočimo. A i onako je velevriedni g. podpredsjednik rekao, ako ništa drugo od parlamentarizma nemate, imate to, da vi ovdje govorite. Dakle mi ćemo se poslužiti tim pravom i mi se služimo u koliko možemo.

Pitajmo se dakle, kako su nastale smutnje. Zar je stvar u detailih razložena? A ipak svaki nas mora imati pred očima jasnu sliku prije nego može svoj glas u ovoj velevažnoj stvari dati.

Ovamo od god. 1868. uviek su i uviek trvenja radi nagode izmedju nas i Ugarske; bili su razni sabori i čudnovato, svake moguće parbe bile su na vladi i svake vrsti opozicije bilo je u saboru, bila je dapače takva situacija, kad je sabor bio gotovo bez opozicije i onda se je kazalo, da nikada nije bilo gore nego onda; a danas se opet veli, da nikada nije bilo gore nego danas, kad je takova opozicija. Ali od onoga doba do dan danas nisu prestale tužbe na kršenje nagode i izvan sabora, i iz klupa ovoga sabora, ali nikada nije saborska većina učinila ono, što joj je bila dužnost i ona i vlada, koja je stajala na

čelu, da učini kraj ovomu sistematičnomu narušivanju nagode i kraj uzrujanosti, koja je podpirivana ne od stranke prava, jer ta se ne brine za kršenje nagode — čim ste ju vi bolje kršili tim nam je bilo draže — nego od ljudi, koji su veći idealiste nego mi i misle, da se na temelju ove nagode dade što koristna, uspješna uzraditi za ovu zemlju.

Jedna povrieda sliedila je za drugom, sve opomene, opetovane tolike interpelacije nisu mogle trgnuti iz užasne letargije saborske većine, koje su za sve, što se je sa vladine stolice predlagalo kao i danas rekle svoj obligatni „da“ ako zastupnika nije bilo dosta, telegrafiralo se je po župane, a svaki je župan morao podupirati vladine predloge, pa tako na temelju tih zaključaka došli smo do toga, da smo po nagodi govoreć doživili insultu, da su se po noći dvojezični grbovi izvjesili; uzrujanost bila je velika; pitalo se ovamo, onamo, govorilo se ovo, ono a možebiti bi se mogao i gospodin izvjestitelj dobro sjetiti, da je tri dana prije 15. kolovoza, kad su grbovi pali sa zidova, da je on rekao pred Račkijem. Derenčinom, Vojnovićem: donesite mi ljestve, ja ću sam grbove snimiti. (Živio! na ljevici.)

To se je jako znalo, obćenito govorilo, možete si misliti, kako se je to dojmilo gradjanstva: kad već Miškatović tako govori i radi, što moramo tek mi činiti? Nam ne preostaje drugo, nego krv lievati. I nije preostalo ino, nego je nagrnulo ljudi, da preotmu slavu g. Miškatoviću i eto čitav malheur, konfuzija i ova ne ugodna debata, da moramo platiti ovaj trošak.

Gospodo. ovako se je govorilo onda, ovaj nazor nije bio samo g. Miškatovića, ja ga ne kanim denuncirati, nego sam mislio pokazati, da i u njem može biti kraj strpljivosti, to je za njega od moje strane dokaz štovanja.

Kad se je tako radilo, možete si misliti, kakav se je duh u cielu zemlju morao prenieti i da se je dogodilo, što se je dogod,ti moralo. Kad se, kako je vrlo zgodno spomenuo moj drug Barčić, kad se praskava tvar zapali na jednom mjestu, brzo se prenese oganj na sve krajeve, u tom ognju uz suho, naravno, da kadšto i sirovo planuti mora.

Nego, kad mi to svi znamo, da vi sasvim ignorirate one neoborive dokaze iz zakona crpljene, da mi nismo dužni nositi ove troškove, pitam ja vas, da mi izvolite odgovoriti, da li je pravedno, da mi na ovaj način moramo ovu težku globu sami snašati, je li je to pravedno?

Ali tomu nije kraj, a kad će biti kraj, to nitko ne zna. Preuzvišeni gosp. grof Khuen rekao je, da te grbove danas čuvaju soldati na naš trošak, dočim nije treba slične grbove isto takove grbove čuvati na brzojavnom uredu.

Kako će dugo ta krivica trajati od strane Magjara. Ono, što je preuzv. gospodin priznao, ono se ja usudjujem nadopuniti, da još danas osječko fin. ravnateljstvo istimi onakovimi štampilijami i napisi korespondira u Magjarsku, kakove je uveo David. Ali kakvi su momenti na to doveli? Je li to, da se posebni položaj slavonskoga ravnateljstva od krvatskoga iztakne, ili koji drugi? Ali ja taj factum konstatiram.

Pa onda, kad ove stvari sbilja tako stoje, što da držim, kako da prosudjujem onu tvrdnju izrečenu ronornim, uzvišenim glasom sa vladine stolice: ja tražim još te krivce, ja se nadam, da ću ih naći, ja ću gledati, da budu kažnjeni.

Stara je rieč, nevalja činiti vuka ovčarom. Isto tako ne treba povjerovati vladi, da traži one krivce, koji se moraju u vladinih krugovih tražiti. Zato su ti krivvi u parlamentu, zato se u parlamentu moraju tražiti i parlamenat htio se je pobrinuti, pa je tražio razjašnjenja u ovoj aferi, tražili smo spise od vlade, da vidimo, da li je zajednička vlada ili su naši organi krivi, mi smo tražili, ali ona ista glava, koja svoju odgovornost tako ostentativno ističe, ona ista glava rekla je, da tih spisa neda, a vi ste joj poslje to revno blagoizvoljeli potvrditi.

Tim se ujedno ilustrira u podpunoj slici načelo odgovornosti i po tom ciela ustavnost, koja se s naše strane a osobito iz ustiuh njeg. preuzvišenosti tako često iznaša.

Ta odgovornost, gospodo, postoji, ali prama komu? Ta je odgovornost zakonom normirana, ali kako i kakvimi? Mi smo vas sjetili na početku nastupa Njeg. preuzvišenosti, da moramo znati za sadržaj zakletve onoga, koji je nam odgovoran, bar kako zakon kaže. Vi ste držali to suvišnim. Mi smo vas upozorili, kad se je radilo, da se obustavi zakon o odgovornosti sudaca, na anomaliju, da učinite onoga sudcem, kojemu bi oni imali biti sudci svojim sudcem. Vi ste i taj postupak odobrili.

Vi ste se pobrinuli i za to. da se ne može tako brzo, dapače nikada, dok ovi zakoni u zemlji postojali budu, ovo stanje promieniti naravnimi i prirodnimi zakoni, kako to obćenita načela ustavnosti pitaju, jer nad ovom našom tužnom domovinom kao slikom ustavnosti prikazuje se 4 čavla, koja počivaju na liesu ove kraljevine, koja nosi samo ime kraljevine. To je zakon o uredjenju sabora, kojemu neima slična u nijednoj drugoj na svietu državi, da može ne ograničeni broj virilaca doći u sabor, to je zakon o izbornom redu, za koji bi nam znao sam veleštovani g. zast. Višnički kazati, da je takav, da uslied njega imade polovicu kotara u Hrvatskoj, gdje imadu činovnici više glasova, nego neovisnih izbornika. To vam je zakon, gospodo, o porabi tiska, o uporabi porote i provedba ovih zakona. To vam je napokon. kojim se ukida odgovornost sudaca.

To vam je slika naše ustavnosti i neka mi bude dozvoljeno, kad sam vam tu sliku pred oči stavio, da se osvrnem na doista veleštovanoga prijatelja zast. Gjurgjevića, kojom vas je tako liepo razigrao. Ja mu zato izkazujem hvalu, jer vas je udobrovoljio. Nu moram ga izpraviti, jer mu se je podkrala jedna pogreška. Citirao je moje rieči, ali sasvim krivo, jer da ih je pravo citirao, ne bi mo

gao onako liep vic izpasti. Ja nisam tražio: Dajte nam englezki izborni red. (Josip Miškatović: Jeste.) Molim izvolite uzeti saborski dnevnik, inače vam se ne vjeruje. (Josip Miškatović: Niti vam.) Ja opetujem, što sam kazao ovdje, a naći će se u dnevniku. Ja sam prispodobio parlament englezki i magjarski, pak sam dokazao, kolika je razlika izmedju jednoga i drugoga, te sam rekao: Ne englezki, nego dajte nam izborni red, kakav imadu Magjari, dajte nam pravo skupljanja, kako ga imadu Magjari, dajte nam tiskovni red, kako ga imadu Magjari, i ja vam glavom stojim, da od vas neće biti nijedan izabran u hrvatski sabor ili bar neće pod ovom zastavom vojevati. To sam kazao i dobro se sjećam, da sam g. zast. osječkoga, Krestića, u oči gledao i mislim, da će se on tih rieči sjećati. Ja sam ovo razlaganje motivirao, jer sam rekao, da tako dugo ne mogu vjerovati u patriotičnost mojih političkih protivnika, dok ti isti protivnici zagovaraju ovaj sustav odvisan od Magjarske u ovoj zemlji, dok isto takve ustavne garancije ne zajamče nam, kakve imadu Magjari za sebe. Ja velim, ako tih garancija neimamo, da moramo prije ili poslje postati Slovačka magjarska i zato sam stavio nadu u Boga, da neće doteći vremena do toga. (Živio! lievo.)

Kad bi bio moj veleštovani drug ovako citirao, onda bi onaj liep vic odpao, ali ja sam mu zahvalan na tom, jer mi je dao prilike, da ono i opet opetujem.

Opomenuo nas je i on, a prije njega osobito zastupnik iz Broda, dr. Kršnjavi, da dademo odahnuti toj gospodi, da se mogu pobrinuti za dobro ove zemlje i za blagostanje one domovine, da se ne moraju hrvati uviek s nami. Gospodo! Ja sam vas već sjetio, da je bilo vremena za opaziti kroz ovih 10 godina, što je radila vlada, što je radila većina, jer vas nije nitko smetao. Ja sam vam takodjer kazao, da u ovom sustavu ne može biti ništa dobroga, radili mi štogod mu drago i sve što možemo u bitnosti učiniti, nije ništa dobroga niti koristnoga, da se umiranje samo nastavlja, ali smrt, da bi bila neizbježiva ovoga naroda, propast sigurna, kad nebi postojalo uvjerenje, da mora biti kraj ovoga umiranja a to je razvrgnuće ovoga državnoga sustava.

Koliko smjelosti smože g. govornik dr. Kršnjavi, kad on nam misli dokazati, da će se tudji kapital navrnuti u našu zemlju, ako votirame 100.000 for. Ako on tako velike dedukcije izvadja, to izvolite sami razmisliti, a ja samo kažem, ako pravoslovac ili državnik posve bude pametno pazio, što se kod nas radi i o čem se debatira, ako se bude obazirao na pravne razloge ove stvari, pak ako bude vidio, da uzprkos tih pravnih razloga bude glasovanje izpalo protivno, što je g. dr. Kršnjavi rekao, onda će se tudji kapital lecati ove zemlje, koja ne pazi na svoj interes i mirnom dušom baca 100.000 for., gdje nije dužna niti novčića votirati. Taj će se tudji kapital pitati za ono, zašto se vi ne pitate, gospodo! Nismo li mi stvorili precedens, da zajednička vlada, kad god joj bude konveniralo po inštrukcijah, koje je David iz Hrvatske dao: Vi Hrvate nikada nepokoriste, dok ih na prosjački štap ne dovedete, da će ona gledati po mogućnosti smutnje razprostraniti u ovoj zemlji, zato, da nas svake godine sve više globi sigurno s ovoga precedensa, da ćemo mi to plaćati morati.

Tu mi dozvolite, da upitam g. Žuvića, da li se je ovo u području autonomnom dogodilo, što on razumije pod područjem zajedničkim ako se kaže, u zemlji, jer se može doći do bludnjah, a što pod autonomnim. Ako je čuvanje grbova autonomno naše područje, što je onda zajedničko? Ja bi to rado znao i tim biti na čistu glede te stvari.

Uzrujanost raste, uzrujanost se širi, a na odgovornost se povlače ljudi s ove strane, a za dokaz tomu navadjaju se naši govori. Okrenite stvar kako se ima. Mi ne nosimo uzrujanost u zemlju, nego zemlja nosi uzrujanost ovamo na naša usta. Vani je mnogo gorje i vani se mnogo drastičnije govori o tom, (Tako je! na ljevici) Ljudi, koji su na usta jednoga svećenika apostazijom okrivljeni, oni ljudi, koji su na istom učilištu učili teologiju i istoga Boga vjeruju, a može biti isto tako vjerno slave kao i g. Vučetić, oni su ljudi meni kazivali kad sam putovao po gornjih stranah naše domovine: Gospodine prijatelju, pozdravite mi svu dičnu braću Hrvate preko Velebita, a na pose onoga gospodina dra. Davida Starčevića i recite mu, da mu prijatelj poručuje, neka on svojom toljagom jače udara. To je živa istina. (Nemir na desnici.) Kako se uzrujanost u zemlji širi, o tom dozvolite da vam dvie tri slike predoćim, jer sam već kazao na opomenu g. predsjednika, da neka ne govorim tako, da bi mogao življe izvan sabornice uzrujati, da se ne širi uzrujanost uslied naših rieči, nego uslied nezakonitih čina onih, koji su postavljeni, da zakon čuvaju i da zakon vrše.

Gospodo! Kod nas vlada ne čuveno načelo ili bar ne čuvena praksa, da se kod nas jako rado zakon iztiče sa strane vlade, ali se nikada ne pazi na to, da taj zakon bude u skladu sa načelom pravice, nego se nastoji po mogućnosti uzdržati ovaj sustav i da se nastoji taj zakon tako izvršiti i tumačiti, kako ne bude sa načeli pravice harmonirao.

Vi se sjećate, gospodo, onoga prosvjeda, koji je bio priposlan iz Virovitice na ovaj sabor. U tom prosvjedu sto izbornika kaže: Gospodo slavna! u visokom saboru evo ovaj je čin ne zakonit, dogodio se je ovaj čin ne zakonit —

Evo 300 for. i izvolite izaći na iztragu, pak se osvjedočite, da je tako i ne zabacite prosvjed. Iztraga bude odredjena, konstatirano je, da su sve te činjenice istinite a ipak ste ove ljude odsudili na nošenje troškova. Gospodo ovakvi čini su užasan faktor tako, da nisu nikakve rieč naše kadre razpiriti mržnju u zemlji proti ljudem, koji takav sustav podržavaju, koji udaraju ovim pravcem, kao što dokazuje onaj jedan čin. Sjećam vas na članke, koji su u službenih novinah izlazili u oči sastanka ovoga sa

bora. Izašla je naredba, ne u službenih novina, ali drugim putem — da se ukida senjska gimnazija radi prevratnoga duha, koji je u tom gradu zavladao. Moj štovani prijatelj g. Gržanić je oslikao u dvie tri interpelacije, odkud taj duh dolazi. Ja bi mogao o tom pripoviedati, ali je već odmakla doba, a ima ostalih važnih stvari. Tko je rušio grbove i kako? Financijalna straža od 5 momaka sa bajoneti i fišeki stajala je u veži financijalne sgrade, kad su tri mala dječarca grbove skidali.

Ali ja sjećam na tu činjenicu i neću da razložim to pitanje. Vi znadete iz interpelacija, što znači gimnazija u Senju. Vi znadete, da je ona u Gospiću mladja, a za mladež i težko namaknuti stanova, jer je premalo gradjanstva. Pak istodobno, kad se je proglasila naredba, kojom se ukida gimnazija u Senju, da će ona u Gospiću ostati i da će se vlada pobrinuti, da se još jedna škola napravi. Ako bi bilo razložito, da se jedna gimnazija ukine, govorimo kao ljudi, kojim je jednak gospodar Bog nad njimi, kad bi ta potreba bila flagrantna, ne osvrčuć se na druge razloge, kojih ima dosta i važnih, je li bilo pravedno, ako se u jednom gradu gimnazija uzdrži, a u drugom se napušta, dapače se radi, da se načini u drugom još jedan drugi srednji inštitut, koji ne ima niti svih onih svojstva za naobrazbu kao u prvom. U isto se je vrieme već snubilo po službenih novina kao nagrada Gospićanom, jer su lojalno birali. Ako se na ovaj način zakon provadja, nemojte se čuditi, da onomu siromašnomu ocu, koji je nekriv, jer se hoće oblast osvetiti onim, koji joj nisu poćudni, ali im ništa inače ne može vlada prigovoriti iz nepoštenja i drugih čina — a on mora nevin stradati i mora izgubiti priliku, da si diete naobrazi, da taj čovjek plane osvetom. To bi bilo sigurno kažnjivo, ali ne bi bilo dokučivo?

Pak gospodo, koliko takvih čina i dogodjaja ste imali prilike čuti s ovih stolica u ovom i prošlom zasjedanju na usta zastupnika sredstvom interpelacija. Koliko se je takvih dogodjaja dogodilo osobito u oči izbora? Što znači taj pojav, koji je sasvim načela pravičnosti izbrisao sa lica ove tužne zemlje. To znači, da i oni, koji stoje na čelu toga sustava, ne znadu, što im je dužnost ili ako znadu, da su osvjedočeni, da ne mogu taj sustav podržati, nego ovakvim nasiljem i nepravdom, koji su u nebo vapijući griesi.

Dozvolite, da ovom prilikom g. Žuviću, koji nas opominje neka ne rušimo vlade, na umirenje njegovo kažem, da to nije naša zadaća rušiti ovu ili onu osobu; mi ne tjeramo osobnu opoziciju; nismo si glavu razbijali, kako bi bana srušili, nego se borimo samo proti samomu sustavu. Mi znademo jako dobro, da u Hrvatskoj po ovom sustavu se neće moći nikada sabor srušiti. To si mi ne utvaramo, to je absolutno i matematički ne moguće. Nu vlade ipak padaju, pak ako vas sjetim, da pojedine vlade padaju, onda ćete razumjeti, kako je naš parlamentarizam prekrasan institut. Rauch se je srušio sam. Mažuranića je srušila većina, što ga je previše podupirala; g. Pejačević pao je u onom momentu, kad je Hrvatska mislila, da nikada čvršće ne sjedi na banskoj stolici. O tom je osvjedočena ta saborska većina, pao je u onom momentu, kad je izveo davno željeni cilj, sjedinjenje Krajine. Kad i kako će g. grof Khuen pasti, o tom si možda g. Žuvić više glavu razbija. Nu neka bude uvjeren, da nam nije do toga, da on što prije padne, nego da taj sustav padne, bilo pod tim sustavom 10 ili jedna vlada. Rušenjem vlada ne dobivamo ništa. Mi smo osvjedočeni, da se tim, što se osoba mienja, a ne sustav, koga sam u pravoj slici predočio sa svimi nemarnostmi, ništa ne mienja. Na to dolaze samo pretnje, koje su kadre koje diete zastrašiti, ali se čini jedne vlade od druge ne razlikuju. Mi vidimo težnju, koja opravdava naše stanovište, skučiti pravo ove zemlje, što moguće autonomnu instituciju učiniti absurdnijom, jer to pita uvršćenje ove autonomije. Pa kad mi to znademo, čudimo se, zašto izražava Njeg. preuzvišenost prietnje, koje su naperene proti nam, kako će naći krivca. Zašto on to čini, kada mora znati, da mi na ovakve prietnje ne znamo naći drugoga, nego ono, što mi je uzeo iz ustiuh dr. Antun Starčević.

U velikoj ste bludnji, ako mislite, da je ovaj narod zbilja tako obezkrepljen, tako duboko moralno pao, da je izgubio svaku iskricu ponosa. Krivo mislite, ako mislite, da ovaj narod ne ima zdravih možđjana, koji vidi, na koji se način njegovi materijalni interesi uspješuju i činjenice, koje je ovaj sustav na nj navalio; te činjenice jako korteširaju i to su oni saveznici, koje ja priznajem kao izdašne saveznike. G. dr. Šram je tvrdio, da nisu naša načela, nego slaboća pojedinih vlada krive našemu uspjehu. Jesu naša načela, nu važni su saveznici slaboće, te naravne posljedice svoga sustava, jer što je otrovano, ne može nego otrovom roditi.

U ovakovu narodu, koji misli na svoje materijalne probitke, kad narod znade, da ti materijalni probitci ne mogu inače, nego podpunom slobodom razvijati se, podpunom slobodom, gospodo, u tom vieku skučiti narod, koga nije moglo 8 vjekova drugih težkih vremena satrti. To je smjelost, koja će se osvetiti. Ako kod te osvete naš narod i nastrada i naših glava padne, žrtva je tu, valjda ju naravni zakon pita, valjda su naši otci bili takvi, kakvi ste vi danas. (Živio na ljevici.).

U cieloj stvari ja na vašem mjestu gledao bi prepriečiti ovu razpravu jednostavno i iskru izjava. Budimo iskreni, ne iznašajmo sve na veliki bubanj. Ovi su se troškovi zbili, mi ih moramo nositi, jer podupiremo takvu vladu, koja je imala smjelosti grbove dati izvjesiti; moramo platiti, jer smo kao skutonoše služili onim, kojim bi morali na prste paziti, dužni smo zato, jer smo reprezentirali većinu. To je znala dobro magjarska i austrijska bečka vlada, inače nam ne bi poslala. Da ste tako kazali, bar bi bila izjava iskrena. Ovako kad ste se zaklonili za formu zakona, koju niste kadri naći, učiniste akt, koji je

u podpunom skladu s vašimi djeli, za koje će vas i bog nagraditi. (Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima preuzvišeni g. ban.

Dragutin grof Khuen-Hedervary: Visoki sabore! Po svom obećanju osvrnuti mi se je sada na razlaganja gospode predlagatelja, a najprije na rieči g. zastupnika križevačkoga. Gosp. zastupnik Marković govorio je doduše skoro dvie ure, nu ja mislim, da je govorio još šest ura, da me nebi bio uvjerio, jer je on govorio o stvarih, koje nisu u savezu sa predlogom o trošku nemirah, koji stoji na dnevnom redu. Ja mu neću — dopustite, da tako kažem — ići na ljepak, osvrčući se možda na njegov prigovor, da se naplatom troška nemira prejudicira regnikolarnim deputacijam. Ja neću da se prejudicira zaključkom regnikolarnih deputacija, s toga neću niti jedne rieči da odvratim na ono, što je on govorio o grbovih. o komisarijatu i t. d. Ja ću samo pokušati, da neke nazore, koje je on razvio, izpravim. Meni je žao, što prije nisam imao prilike kako sam bio nakanio, izpraviti ono, što se je govorilo, što sam i o današnjoj i o jučerašnjoj razpravi čitao i čuo, jer, da sam imao tu priliku, nebi g. zastup. Marković mogao temeljiti svoj govor na ono, na što ga je temeljio.

Tememeljio je on svoj govor na izreku, koju sam učinio u prekjučerašnjem svojem govoru, naime, da je autonomna vlada odredila asistenciju i da za to mora zemlja platiti te troškove.

On kaže, da sam ja ili mislio ili rekao ili tvrdio, da je komisarijat te troškove prouzročio, a toga nisam ja niti jednom rieči rekao, nego sam rekao ovo: „Radi se o pokriću onoga troška, koji je učinjen odredbom vlade ove zemlje, pak je vlada ove zemlje, na čelu koje je stajao preuzv. g. grof Pejačević, tadašnji ban i presvietli gosp. barun Živković kao predstojnik unutarnjega odjela tadašnje vlade, dakle zemaljska vlada ove zemlje, odredila i zatražila asistenciju.“ Da je ona kašnje odstupila i da je onda iznimna vlada dalje izvršila, što je ona odredila, to nije nikakav dokaz, da je iznimna vlada to odredila. Ona je samo nastavila, što je u načelu odredila autonomna vlada ove zemlje. Ja sam mislio, da sam može biti u kojoj drugoj izreci ne jasno se izrazio, zato sam to u stenografičkih bilježkah svoga govora potražio. Ja sam rekao, da sadašnja vlada preuzima odgovornost na se i za djelovanje one vlade, koja je iznimno postojala u našoj zemlji, dakle ne samo za ono, što je prijašnja autonomna vlada učinila, nego i za ono, što je iznimna vlada učinila u ovoj zemlji.

Ima u prvom mojem govoru još i treća izreka, koja isto tako glasi i koju neću citirati, nu ja i sada tvrdim, da je te odredbe učinila zemaljska vlada za ugušenje nemira i za tu svrhu da je zatražila asistenciju.

Kad bih ja to bio prije gosp. zastupniku iztaknuo, ja mislim, da bi mu može biti jedan sat njegova govora bio prištedio.

Posve jasno i izravno tvrdi g. zastupnik Marković, da komisarijat nije ona vlada, koja stoji u zakonu od g. 1869. Po mom uvjerenju — ja sam slušao govornike — nije toga nitko ni tvrdio. Ona je bila iznimna vlada; a što je ona rabila zakone i naredbe ove zemlje, iz toga htjeti izvoditi, da je ona postala tim zakonitom t. j. običnom ustavnom vladom, to mislim, nije nitko htjeo dokazati. Ja samo pitam g. zastupnika, što on misli, koje bi naredbe, koje zakone morala rabiti ona iznimna vlada? Što je iznimna vlada rabila zakone postojeće u zemlji, to je dokaz, da je ona uzko u okviru autonomije naše djelovala; a to je opet dokaz, da je to autonomna stvar, o kojoj se radi, i zato moramo mi nositi troškove.

G. zastupnik je u nekoj opreci i sa njegovim sudrugom g. zastupnikom klanjačkim; jer on kaže, da su ono bili izgrednici, koji su protuzakonito skinuli grbove, pa da su oni, koji su to bezakonje učinili, kažnjeni. To veli gosp. zastupnik Marković. Dakle je bio protuzakonit čin, skinuti one grbove. No zastupnik klanjački g. dr. Mazzura, ponosi se i hvali, da je on potaknuo taj protuzakoniti čin — ja se samo čudim, da zastupnik klanjački neima toliko lojaliteta, da se stavi pred redoviti sud. Tu je velika razlika izmedju shvaćanja jednoga g. zastupnika i drugoga iste stranke; nu to neka gospoda medju sobom izravnaju, to, hvala bogu, ne spada na mene.

Ja neću strpljivosti visoke ove kuće odviše rabiti i zato neću pobliže ulaziti u njihovo razlaganje. Moram samo to iztaknuti, da se sva gospoda s one (lieve) strane kuće, slažu samo u jednom, a to je, da neće, da taj trošak plate; ali u dokazivanju, zašto neće taj trošak da plate, razišla su se njihova mnienja na sve strane. (Smieh na desnici.) Jedini g. zastupnik popovački hotio je sjediniti ove različitosti mnienjah, pa se je stavio na stanovište suvereniteta naroda. Može biti, da on na to i najviše ima pravo, jer ga sigurno neće ni jedan član njegove stranke desavouirati. (Živio! Obći smieh na desnici.).

Čudi se g. zastupnik popovački, što je stvar tih nemirah služila povodom, da se je upitalo za mnienje zajedničkoga ministarstva monarhije, te je htjeo tim dokazati, da je to stvar monarhije. Rekao je još i to, da su nemiri u Hrvatskoj i Krajini mogli djelovati na izvanjske poslove, na izvanjske odnošaje, pak je po tom pitao, kako možemo tvrditi, da je to nutarnja stvar. Ja mislim da ima dosta stvarih u nutarnjem životu naroda, zemlje, koje mogu djelovati na vanjske odnošaje države i zato da može biti koja nutarnja stvar važna i u pogledu vanjskom, ali tim narav stvari nije promienjena, ona ostaje unutarnjom.

Jedno je ipak sasvim ne razumljivo, a to je, da g. zastupnik dr. Marković ide izmedju jedne i druge izjave ministra-predsjednika tražiti nekakovo ne suglasje i iz toga izvoditi to, da se njegova stranka mora staviti na izreku ministra predsjednika, na izreku, o kojoj je g. zastupnik Marković rekao, da je sam ne razumije! On kaže: Ja ne razumijem toga, toliko je medju jednom i drugom izrekom ministra predsjednika opreke, pa ipak on i njegova

stranka stavljaju cieli svoj raisonnement na ono tobožnje protuslovje, koga ne razumiju! Onda je težko razumjeti i vaš predlog i vaše dokazivanje, kad niti ovo ne razumijete sami, na čem osnivate vaše dokazivanje. (Odobravanje na desnici.)

Kaže g. zastupnik križevački nadalje, da je to sasvim dobro, da su oni kažnjeni, koji su izgrede počinili. (Glasovi na ljevici: Toga nije rekao.) Nije rekao, da je dobro, ali je rekao, da bi se tim mogli zadovoljiti, da su kažnjeni. Ali tu zaboravlja g. zastupnik, da oni nemiri, nisu onda prestali, kad su izgrednici u Zagrebu bili potegnuti pred sud — nego da su veći postali i razširili se izvan Zagreba i da se tu nije više radilo o nikakvom drugom zadovoljstvu, već o onom zadovoljstvu, po kojem je dužna postojeća u zemlji vlast, da skrbi za to, da se onim, koji prinose k tomu, zajamči sigurnost osobe i sigurnost imetka.

Gospodin zastupnik križevački reče, da mu nije pojmljivo, što se je od strane vlade reklo, da je tu bilo povriedjeno dostojanstvo državne vlasti; pa budući da on nije toga mnienja, da je dostojanstvo državne vlasti bilo u pitanju, misli, da nije bilo povoda ići dalje.

Nu ako se to ovako shvaća, ja držim, da je to samo odobravanje dostojanstva fakinade: jer se je ugušila ona fakinada, koja je nemire dalje tjerala; dakle po mnienju g. zastupnika dostojanstvo fakinade nebi se bilo smjelo ugušiti.

Gospodin zastupnik križevački htjeo nam je dokazati, kako bi se to moglo bilo drugčije urediti, nu priznao je sam, da se on nije za to rodio i da ima drugih ljudi, koji su za to vrstniji.

Ja bih mu rekao, da u tom ima podpuno pravo; neka mi oprosti; ja ga neću vriedjati, on ne razumije te stvari. Ja pitam, je li možda bilo opravdano čekati dotle, dok se regnikolarne deputacije ne sastanu, kako to gosp. zastupnik misli. Zar se je ovdje narod imao medju sobom klati, dokle stvari regnikolarne deputacije nerazprave? (Prigovaranje na ljevici.)

Predsjednik: Molim gospodu, da nebi prekidala govornika.

Dragutin grof **Khuen-Hedervary**: O tom se je pitalo. (Dr. Marković: Nije.) Jest. Neka gosp. zastupniku budu svjedoci oni, koji su u imetku i osobnoj sigurnosti bili uznemireni, ima jih dosta.

Još jedno: G. zastupnik je kazao, da dozvola ovoga troška, koji se traži za vojničke asistencije, prejudicira za regnikolarne deputacije.

Ja bih taj prigovor razumio od svakoga drugoga; ali od strane g. zastupnika i stranke, kojoj on pripada, nije mi to razumljivo; jer, kako je poznato stanovište gosp. zastupnika i njegove stranke, oni ne drže ništa do regnikolarnih deputacijah, a sada veli g. zastupnik na jedanput, da dozvola toga troška kraljevinskoj deputaciji prejudicira. Nemojte se bojati. Ili je prejudic ili nije, ili jesu regnikolarne deputacije faktor, koji se mora uvažiti ili nisu? Sada priznajete važnost regnikolarnim deputacijam, a prije niste je priznavali, niti ste htjeli pristupiti k izboru te deputacije.

Prispodobio je g. zastupnik Marković odredbe iznimne vlade glede ugušenja nemira sa drugimi njezinimi odredbami i kazao, da je posve u redu, da je iznimna vlada na temelju zakona, preduzela neka imenovanja, gradjenje mosta u Podsusedu i t. d. Ako su odredbe iznimne vlade u jednom pravcu bile opravdane, onda su bile opravdane i u drugom pravcu. Ako valja jedno, mora valjati i drugo, Ja ne poričem sa svoje strane niti jedno, ali niti drugo; jer tko jedno priznaje, mora priznati i drugo.

Ja ću gospodinu zastupniku još jednu razliku kazati, koja je izmedju jednih i drugih odredaba iznimne vlade. Ta je razlika u tom, da one odredbe, koje su za prvi čin učinjene, nisu po ustavnoj vladi ni pripravljane ni riešene, dočim je pitanje o ugušenju nemira riešeno po ustavnoj vladi ove zemlje.

Htjeo nam je spočitnuti g. zastupnik i to, što se je vlada pozvala na to, da u iznimnih slučajevih imade kruna bditi nad interesi države i državljanah; s tim da je vlada htjela uplesti krunu u „debatu parlamentarnu". Posve pravo ima gosp. zastupnik, da tomu nebi smjelo tako biti; ali žalibože ne drže se sva gospoda takovih nazora. No ja moram upozoriti g. zastupnika, da je kruna najvažniji faktor u ustavnom životu i da se njezini čini moraju smatrati ustavnimi čini.

G. zastupniku križevačkomu nije ni to razumljivo, da se je g. predstojnik nutarnjega odjela pozvao na salus reipublicae; jer po njegovom mnienju nije tu bilo ni govora o „salus reipublicae." Gospodin zastupnik valjda u ono doba nije bio u stanju to prosuditi, jer sjegurno su oni, koji su dotični fakt izveli, dobro promislili prije, nego su pristali na to, da se iznimne mjere preduzmu. A da je svakako ovdje bio slučaj „salus reipublicae", kad su se morale preduzeti iznimne mjere i da su se morale te mjere preduzeti, to pobliže dokazivati neimam zažto, jer je obće poznato, da je i onda i ban i predstojnik nutarnjega odjela vladu ostavio, da se je moralo skrbiti za to, da se u zemlji red uzdrži. To je bio „salus reipublicae".

Boji se g. zast. križevački — što mi opet nije razumljivo — da će se to pitanje oduzeti regnikolarnim deputacijam. Neka ga zato ne bude briga.

Što se tiče investicijah, za koje bi on želio upotriebiti svotu, o kojoj se razpravlja, izjavljujem, da i ja žalim što nije moguće ovih 100.000 for. uložiti koristonosno na investicije u zemlji. Nu ipak nebi mogao prihvatiti onaj nazor g. zastupnika, da se u pogledu investicijah nije ništa učinilo. Najviše je žao g. zastupniku, da u budgetu ništa nije uvršteno za uredjenje dioba.

Može biti da je g. zast. zaboravio, ali u budgetu stoji za to posebna stavka uvrštena.

Što se cesta tiče, požalio je g. zastupnik na tvrdo srce vlade, koja neće ceste da gradi nit ondje, gdje to i

koji zastupnik narodne stranke traži. Može biti da je istina, da je tako; ali ako je tako, to je samo dokaz, da vlada ove zemlje nikakve nevrši presije i nedieli nagrada za to, što ju tko podupire. (Prigovaranje na ljevici.)

G. Marković tvrdio je ovako. On je rekao, da ima tu kojekakovih potreba, koje su mnogo nuždnije, nego ti troškovi. Znam i ja, da ima potreba i mogao bi ih možda više nabrojiti, nego g. zastupnik Marković; ali tu se neradi o potrebi, nego o vršenju dužnosti. (Tako je! na desnici.)

Sada ću reflektirati još na nekoje primjetbe g. zastupnika Folnegovića. Tu moram priznati, da se je g. zastupnik Marković ipak držao u okviru toga u pitanju stojećega troška, dočim je g. Folnegović govorio o svem, samo ne o predmetu. On kaže, a to je sasvim dosljedno onomu programu njegove stranke, koji nam je dovoljno poznat — „mi do svega toga sasvim ništa nedržimo, zato nam je svejedno ma štogod učinili“. Pa ipak je g. Folnegović govorio 1½ sata. (Zast. Folnegović: ¾ sata! Meni se je bar tako dugo činilo. (Smieh na desnici, zast. Folnegović: Vjerujem,)

On u svom govoru ništa pozitivnoga nije naveo, već on samo sve ne gira. Njemu nije pravo, što sam ja ovdje rekao u saboru, da ću nadalje tražiti krivce, prave krivce onih nemira. No, sada, visoka kućo, ja mislim, da smo poslje ove debate riešeni te dužnosti, i neka se gospoda ne boje ništa; jer ja mislim, kad poznamo one, koje smo željeli upoznati, onda je dosta, da jih poznamo, za one prilike, koje bi mogle doći. Svakako je onaj ton, kojim gosp. zastupnik govori, uzvišeno branjenje krivaca i ja žalim, da nemam njegova glasa; ali makar kako on uzvišeno govorio, ja mogu uvjeriti g. zastupnika, da se ja isto tako neću dati plašiti po njegovom govoru kao što on uvjerava, da ga nisam ja preplašio; jer meni nije bila nakana ikoga ovdje u saboru plašiti. Ali ako ja jedno ili drugo naglasujem, činim to zato, da se čuje i izvan sabora; jer ako je gospodi dozvoljeno da govore u saboru, da se čuje i izvan sabora, onda mislim, da je i meni dopušteno. (Dr, Tuškan: Ban ima govoriti u saboru zastupnikom, a ne kroz prozor.) (Živio! i odobravanje na desnici. Prigovori na ljevici.)

Predsjednik (zvoni).

Preuzvišeni gosp. ban **Dragutin** grof **Khuen-Hedervary**: Samo je jedna razlika izmedju onoga, što ja govorim, i onoga, što g. Folnegović govori. Ono, što ja kažem, to priznajem otvoreno, nije možda uviek ugodno; od mene niste čuli, da će se porezi obaliti, niste čuli, da ja ovakove ili onakove neizvedive stvari obećavam narodu. Ja uviek kažem: nemojte odviše zahtjevati, nisam ja onaj, koji mogu čudesa stvarati, toga ne očekuje nitko od mene. A što vi kažete? „Sve nevolje, svi tereti dolaze od sustava, koji se ima porušiti“. Vi tim samo sustavljate i priečite rad, koji bi morali podupirati.

Gospodo, Ja moram od nužde tako govoriti, da opreznimà učinim one, koji to možda od vlasti očekuju, da se opomenu. Ja vam velim, da mene trubljenje vaše ne plaši, što vi udarate u bubanj. Slobodno vam budi vikati i bubnjati nu uspjeti ne ćete. Hvala bogu, ja mogu konstatirati, da ne postoji ona uzrujanost u narodu, o kojoj je govorio g. Folnegović; ne postoji za to, jer su gospoda odviše vikala i larmala, pak im narod više ne vjeruje. (Buka na ljevici. Živio! na desnici. Dr. Tuškan: Pak nas je ipak narod izabrao. Zast. Crnković: I nas.)

Predsjednik: Ja opominjem g. Tuškana posljednji put, da se pristojno vlada.

Dragutin grof **Hedervary**: Rekao je g. zastupnik Folnegović, da se vladi neugodno vidi, da ne može k radu pristupiti, pa da za to krivi opoziciju. Ja ću priznati, da ste vi tomu zaista krivi ali vas mogu i utješiti, da ne ćete naš rad sasvim onemogućiti, jer se mi hvala bogu nedamo plašit, pak ćemo i dalje raditi; samo je to istina, da će naš posao malko polaganije ići.

Nije se g. zastupniku Folnegoviću niti to svidjelo, što je jedan g. zastupnik naveo, da su ti nemiri uzrok, da se je naš kredit pokvario, pa što je naglasio, da će dozvola ovoga troška služiti tomu, da se on opet popravi. Istina, na jedanput neće se naš kredit popraviti, ako te troškove i platimo, u tom imate pravo, ali i to je jasno, da vašimi govori neće nikada niti jedan krajcar doći u zemlju, jer kako vi predstavljate stanje zemlje, nije moguće, da dobijete ma i jednoga bankira, koji bi vam ma i krajcaru povjerio. (Istina. Tako je, na desnici.)

Gospodin zastupnik Folnegović uvjerava, da on i njegova stranka ne agitiraju, nego da se izvana iz naroda agitira na nje, pa da su gospoda u saboru zato uzrujana. To moramo priznati, da su gospoda kadkad uzrujana; ali ako je istina, da gospoda ne rade, da narod uzrujavaju, pitam, zašto šire govore svoje u narodu; valjda ne zato, da ga umire! (Smieh na desnici. Zast. Folnegović: Da vidi, da vršimo svoju dužnost.) Da je g. Folnegović vrstan u tom poslu, ja mu drage volje dajem svjedočanstvo, jer bolje za Senj agitirao, nego on, nije sjegurno jošte nitko u ovom saboru.

Naveo je g. zastupnik medju ostalim i to, da je u ovoj zemlji bilo toliko vladah, pak da su jedna onako, druga onako pale, pa dodao, da će i ova sjegurno pasti. Ja bih mogao g. zastupniku kazati, da je to moguće; nemora biti, nu može biti svakako. G. zastupnik je dodao da mu je sasvim svejedno, pala ova vlada ili ne pala, to nije njegova stvar, on samo do toga drži, da taj ustav padne. Ja kažem g. zastupniku, da je moguće, da ja padnem i ja neću žaliti pasti, ako osiguranim vidim sustav za koji radim. (Živio! na desnici,)

Gosp. zast. Folnegović naveo je i to, da je većina kriva što je opozicija onakva, kakva jest. Prije nego što na ovaj prigovor odvratim, moram da reflektiram na ono što se je jučer ovdje reklo. Reklo se je, da sam ja komisariat, onu iznimnu postojalu vlast u zemlji, da sam

ja taj komisariat htjeo tobož nekim načinom njegova ugleda da lišim; da sam naime rekao. da ova iznimna vlada nije bila sposobna jedno i drugo izvršiti. Ja ću istini za volju pročitati ono, što sam rekao, a rekao sam ovo: (Čita iz Nar. Nov. od 13. o. mj.)

Ja sam nasuprot drugim vladam iztaknuo onu iznimnu vladu i rekao, da ako je koja, to je ona najmanje kriva. Po tom ona insinuacija nije uspjela.

Ja držim do toga, da se moja rieč čuje i da se o njoj ne podvoji te sam osvjedočen. da se ondje, gdje do toga držim, niti neće podvojiti u lojalitet mojih izjava.

Je li — da sada nadovežem na ono, što sam čas prije spomenuo, — je li, kako g. Folnegović predbacuje, većina kriva, što je opozicija onakva, kakva jest, ja neću da izpitujem; no ako je tomu tako, ja velim hvala bogu da je tako; jer opozicijam, koje odobravanje svoga postupka moraju osnivati na tom, da izkrivljuju rieči, mi ćemo brzo doskočiti. (Živio na desnici.)

Sada nemam ništa više da kažem, nego da opetovano preporučim predlog, da se odobri taj trošak; jer kako sam već u prvom svom govoru kazao, ja sam tvrdo uvjeren, da je taj trošak učinjen po nuždnoj odredbi vlade ove zemlje, namienjen miru i poredku ove zemlje. (Živio! Živio! na desnici.)

Predsjednik: Rieč ima g. izvjestitelj

Josip Miškatović: Moguće je, visoki sabore, nu ja se toga više ne sjećam, ali pošto je g. zastupnik križevački ovo uvjeravao i pače pozvao se na svjedoke — moguće, da sam ja, vraćajući se sa regnikolarnih deputacijah, rekao, da Magjarom nije zakon svet.

Ona poznata izjava ugarske regnikolarne deputacije, preporučujuća vladi, da bez obzira na ugovorene ustanove u pitanju riečkom odsele čini na kući, što joj se učini shodno glede toga, mogla je na mene dielovati, da sam one rieči kazao.

Zna se, gospodo, da je g. ministar tako stvar udesio, da ona izjava ugarske regnikolarne deputacije nije došla u razpravu i da nije postala svojinom ugarskoga sabora. Ali i to je istina, vis. sabore, da nisam nikada kazao — toga nije niti g. zastupnik križevački tvrdio — da ne mora biti i Hrvatu zakon svet. Svet mu mora biti tim više, čim je očevidnije, da samo na zakonu svoje pravo štititi može. Ovoga načela, želio bi, da se drži vis. sabor i sada, gdje razpravlja o predmetu, koji je na stolu vis. ove kuće.

G. zastupnik križevački ne zna samo ono, što sam rekao, kao izvrstan pjesnik nadaren je on darom proročanskim i prorokuje: izvjestitelj kazati će, da je ovaj izdatak častan i koristan po narod. Ovdje ga je prvi put iznevjerio pjesnički dar proročanstva; jer izvjestitelj kazati će, da ovaj izdatak smatra po povodu, kojim je postao ili po ogromnoj svoti, koja predleži, niti je koristan, niti je častan, a uz to doziva u pamet dogodjaje tako grozne, da ne može biti ni koristan ni častan, a to tim manje, što u tu gorkost nepada niti jedna kaplja ublažujuća ponosa narodnoga.

Da vidimo, kako se je to sbilo.

Na jedan put, visoki sabore, osvanu u Zagrebu grbovi sa hrvatskim napisom uz napis magjarski. Mi smo svi poviknuli, da su ovi grbovi protuzakoniti. Onda su u Zagrebu bile dvie oblasti; jedna državna zemaljska, a druga gradska sa gradskim zastupstvom. Mogli smo, dakle čekati, što će učiniti, hoće li oblasti vršiti u ovom slučaju svoju dužnost; mogli smo preko gradskoga poglavarstva pozvati zemaljsku vladu, da svoju dužnost čini, a mogla je konačno razgranjena u Zagrebu inteligencija stati na čelo pokretu i čuvati ga od kola sličnoga izgreda. I ovo je ono, što sam ja svjetovao u ono doba; niti sam tražio od g. Vojnovića ili od gosp. Derenčina lojtre, da skinem grbove, nego sam savjetovao, na to se posve dobro sjećam, te se pozivam na g. profesora Smičiklasa, neka se postavi na čelo pokreta inteligencija, koja neka traži, da se zakonu zadovoljština učini. Mi od svega toga nismo učinili ništa, ali smo iz cielih prsijuh duvali u njetilo strasti.

Govorilo se je, da se nekakove slike inteligentne za kulisami pomiču na pozornicu; na vidik izašla je samo svjetina i onaj politički pokret prometnuo se je u ulične izgrede protivne javnoj sigurnosti zaplašujuć svakoga, koji je što posjedovao.

Taj karakter još mnogo pogoršan, prenešen je u prostranu zemlju, te nitko drugi, gospodo, nego naše občine, niti g. Tisza, niti g. Szapary, nego naši sugradjani, bojeći se za svoj imetak i svoj život, vapili su dan za danom, svaki dan silnije i žurnije, moleći zaštitu vojničku, da si sačuvaju imetak i život. Dapače bilo je takovih občina, koje ne uzdavajući se u ustavne oblasti domovine, tražile su brzojavno pomoći od carske kancelarije. Tako je daleko došlo bilo, da gradjani ustavne zemlje, ne imajući više pouzdanja u ustavnost, toplo su želili i od srdca se radovali imenovanju generala na čast kr. komisara, vjerujući, da će vojnička oštra sablja bolje štititi i sačuvati sigurnost, nego ustavni zakoni.

Ja sam ovu crtu u kratko nacrtao sasvim objektivno. Iz nje će nepristrani motrioc morati zaključiti, da je politički pokret preuzeo onaj mrzki, onaj sićušni karakter, po kojem nije morala Ugarska braniti sebe proti Hrvatskoj, nego mi svoje sugradjane. Ove mjere, koje spadaju na onoga, koji se ima brinuti za javnu sigurnost, preuzeo je ne kr. komisar, kako je kazao g. zastupnik križevački, nego ustavni ban kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Uzmimo, gospodo, sada zakon u ruke i pogledajmo, čija je dužnost i pravo štititi javnu sigurnost. Očevidno je, da je to pravo i dužnost ovih kraljevina. Kada je to pravo i dužnost ovih kraljevina, onda se imade trošak za uzpostavu mira i reda pokriti iz prihoda ovih kraljevina.

Moglo bi se reći i reklo se je: izgrede izazvala je financijalna oblast, a narod je na te izgrede odgovorio svojim načinom: „qui est causa causae, est etiam causa causati“; financijalna oblast proizvela je trošak, neka ga i plati.

Ne upuštajuć se u definiciju, kako, kada i gdje se izražava narodna volja, ja bi se usudio pozornost vašu okrenuti na to, da se ovako može govoriti svagdje samo ne u saboru i od svakoga, samo ne od ljudih, koji imadu zakone stvarati.

Teorija, da na nezakonite čine oblasti narod odgovara silom, teorija, u absolutnoj državi sumnjiva, u ustavnoj upravo absurdna, u silnih narodah radja revolucijom kadšto pobjedonosnom kadšto utučenom, kod nas samo anarhijom, vazda ubitačnom. Triezan narod zapliva u valove revolucije, kada su sva sredstva zakona bez ploda izcrpljena: u kal anarhije zagazit će samo ne razborit narod.

Proti nezakonitu činu financijalne oblasti mi niti ne pokušasmo zakonita sredstva: mi ne čekasmo, što će započeti sabor; mi odmah svrnusmo u pokret, koji se nije pravo ni počeo i odmah se prometnuo u anarhiju. Njezine posliedice bijahu grozne: jedna tih posliedicah iztiče svoju gorkost u ovoj svoti, o kojoj razpravljamo i koju sabor mora odobriti, dok stoji na temelju zakona o javnoj sigurnosti.

Ima način, po kojem može biti i većih nemira po Hrvatskoj, pa opet ovakve svote neće doći u razpravu ovoga sabora. Predložimo, da javna sigurnost bude zajednički posao. Ja slutim, da će ugarski sabor ovaj predlog objeručke prihvatiti: onda držimo smutnje, koliko nas volja, sve će troškove nositi zajednički budget. Ima li tko srdca, da ovu promjenu predloži?

No mora li predloženi budget pokriti ove troškove, mora pokriti samo one, koji sbilja na njega spadaju. Jer ja razlikujem ovdje troškove troje vrsti: prvo, koji su trebali, da se uzčuva javna sigurnost u Zagrebu i Zagorju. Ovi su potekli iz odredabah ustavne vladavine bana grofa Pejačevića, te se moraju bezuvjetno naplatiti iz našega prihoda.

Drugi su izdani, da se uzčuva javna sigurnost u banskoj Krajini. Ovi ne spadaju na naš budget, ne zato, što ih je odredio kr. komisar. Komisar nije ni jednoga novčića izdao, da uzčuva svoju i svoje vladavine sjegurnost. Ni živa duša nije pomislila, da silom ustane proti njemu i njegovoj vladavini. I tu je bio u opasnosti jedino život i imetak naših sugradjana.

No suvišak, iz koga se podmiruju troškovi smutnjah i nemirah, potiče iz prihoda provincijala, a prihod provincijala ne pokriva uprave krajiške. Dosliedno dakle ni prihod provincijala, ni paušalna svota Krajine nisu pozvani, da ove troškove naplate. Za njih mora skrbiti ona uprava, koja se je one godine morala pobrinuti za pokriće ...iških potrebština. Napokon su troškovi upotriebljeni na čuvanje uzpostavljenih grbova. Te uzpostave nije tražila hrvatska vlada, ni jedna hrvatska obćina, ni jedan naš sugradjanin. Ja se pouzdano nadam, da će vlada Nj. preuzv. bana grofa Khuena-Hedervarya, što se ovih troškova tiče, izpuniti svoju patriotičnu dužnost.

S ovim, što sam razložio, ne stoje u protuslovju izjave narodne stranke, koje nam u pamet dozivljaše g. zastupnik križevački. Istina je, mi izjavismo, da je napis magjarski proti zakonu. Mi izjavismo, da imenovanje kr. komisara vredja u stožeru ustanove našega ustava. Proti boljem uvjerenju izjavismo, da onoga pokreta nije desetak advokata nahuškalo, da je bio spontani izraz povriedjena osjećaja radi nezakonitosti. Mi branismo napadnutu našu upravu i uzroke nemira svadjasmo na pravu kolotečinu. No mi onda izjavismo zajedno, da su izgredi proti svakomu zakonu, proti svakoj političkoj razsudbi. Jedno i drugo izjavljujem i danas.

To ćemo mi izjavljivati i u buduće na svakom mjestu i u regnikolarnoj deputaciji. Magjarski napis na grbu bio bi protivan zakonu, sve da nisu nastali radi njega izgredi; izgredi su bili protivni zakonu uzprkos magjarskomu grbu. Te dvie stvari mi dobro razlikujemo, te sam uvjeren, da će u tom razlikovanju više logike pokazati regnikolarna deputacija ugarska, nego naša opozicija ovdje.

Vi znate, gospodo, da se ja ne uklanjam polemiki; gdje koji će mi dopustiti, da se ja u njoj nešto i razumijem. No ovaj je predmet odviše ozbiljan, nego da se igram doskočice. Zato puštam Garibaldia, neka mirno počiva u hladnom grobu i zahvalnoj uspomeni talijanskoga naroda. Ne dozivam generala Türra, neka on mirno kopa panamski kanal. Ostavljam sjeverni vjetar, neka vitla prašinu turkmenskih pustara. Dapače bacam koprenu štednje i smilovanja na ovaj zapećak, iz koga su srčani generali Bumbunci osnovali ženialnu ratnu osnovu i poslali ne vojsku na slavno bojište, nego zavedene žrtve na krvavo stratište. Toliko ću samo kazati: mi se ne brinemo za ničije simpatije i antipatije, mi jednostavno razabiremo stanje Hrvatske, Ugarske, monarhije i Europe. Iz toga razabiranja došli smo do tvrdoga uvjerenja, da je za Hrvatsku prieka nužda, da čuva nagodbeni zakon i autonomiju. Vi imate drugo uvjerenje, te imate pravo, da na svaki način krčite put svomu uvjerenju. Ali ako imate sluha za glas, koji zaklinjući dolazi iz grobovah naših djedovah, on vam veli: ne sadite, ne širite u masu nazora i osjećaja, koji se ne slažu sa pojmom i bićem ni jedne, pa ni hrvatske vaše države. Inače će biti opet smutnjah, a od njih najmanja šteta u ovakovoj svoti, nego će opet zakukati majke, žene i sirotčad djeca, dok napokon ne zakuka najuzvišenija mati, hrvatska domovina, gledajuća u oči svoje propasti.

Ja preporučam predlog odbora. (Živio! Živio! na desnici.)

Predsjednik: Stupa se k glasovanju.

Prije svega ima se glasovati o predlogu odborovom.

Pošto je g. zast. Gjurković, a zatim i g. Kamenar predložio, glasovati će se poimence.

Gospoda, koja su za predlog, glasovati će sa „da", a koja su proti sa „ne".

Imena čitati će g. Steković, a skrutinij voditi će gg. Barlović i Popović.

Jovan Steković (čita):

Barlović Stjepan, da. Bedeković Koloman, da. Budisavljević Budislav, da. Crnković Nikola, da. Davidović Lazar, da. Dedović Gjuro, da. Erdödy Stjepan grof ml., da. Fodroczy Aleksander, da. Folnegović Fran, ne. Franciscі Hinko, da. Frank Josip dr., ne. Fröhlich Dragutin, ne. Gržanić Josip, ne. Gjurgjević Vaso, da. Gjurković Gjuro, da. Grba Petar, da. Hatz Vilim, da. Hranilović Ilija, da. Itlinger Lavoslav, da. Ivandija Josip dr., ne. Jaić Lavoslav, da. Jelošić Slavoljub, ne. Josipović Stjepan, da. Janković Vladimir, da. Kamenar Gjuro, ne. Keglević Oskar grof, da. Krestić Gjordje, da. Kritovac Vaso, da. Kršnjavi Izidor dr., da. Kulmer Miroslav grof, ne. Kumičić Eugen, ne. Kušević Svetozar, da. Lončarević Makso, ne. Lončarić Marko dr., da. Majcen Josip dr., ne. Marković Franjo dr., ne. Mazzura Šime dr., ne. Mikšić Koloman, da. Milić Nikola, da. Miškatović Josip, da. Nikolić Šandor, da. Ožegović Tito, ne. Pauković Vaso, da. Pavić Armin, da. Petrović Ivan, ne. Pevalek Franjo, ne. Pisačić Dragutin, ne. Popović Stevan, da. Posilović Miho dr., ne. Radanović Andrija, da. Radošević Jakob dr., ne. Rašić Stanko, da. Rauch Gejza barun, da. Raizer Franjo, ne. Rukavina Josip vitez, da. Reizner Ljudevit, da. Sladović Ferdo, ne. Sladović Matija, da. Sliepčević Petar, da. Smičiklas Tadija, ne. Spevec Stjepan dr., da. Stanković Dane, da. Stanković Milan, da. Starčević Ante dr., ne. Sudarević Hugo, da. Suvich Josip, da. Šumanović Kosta, da. Šorak Jovan, da. Steković Jovan, da. Tudić Stjepan, da. Thaler Filip, da. Tuškan Grga dr., ne. Utješenović Ognjoslav, da. Valušnik Andrija, ne. Vukotinović Ljudevit, da. Vučetić Stjepan dr., da. Zec Miloš, da. Zindel Antun, da. Zmajić Bartol barun, da. Zorić Josip, ne.

Predsjednik (zvoni): Glasovalo je 80 gospode članova: od ovih 54 sa „da", a 26 sa „ne"; tim je primljen većinom glasova predlog odbora.

Visoki sabore! Ja današnju sjednicu zaključujem, a drugu uričem za sutra u 10 sati prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom.

(Konac sjednice u 9 sati i 20 minuta na večer.)

*

Petdeset i četvrta saborska sjednica,

obdržavana 16. svibnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Nastavak i švršetak razprave o izvanrednom proračunu za godinu 1885. — Interpelacija zast. dr. Posilovića glede zapliene „Pozora". — Interpelacija zastupnika dr. Posilovića glede pronevjerenja školskih novaca u občini semeljačkoj. — Interpelacija zast. Pevaleka o prodaji erarialnih sgrada u bivšoj belovarskoj brigadi.

Predsjednik (pozvoni): Sjednica počimlje.

Molim gospodina bilježnika da pročita zapisnik prošle sjednice.

Bilj. **Stevan Popović** (čita):

Zapisnik

53. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 15. svibnja 1885. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 80 saborskih članova.

Od strane visoke kr. zemaljske vlade prisutni: preuzvišeni g. ban grof Khuen-Hedervary, predstojnik zemaljske vlade unut. odjela g. Daniel Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein i savjetnik bogoštovnonastavnoga odjela Janko Jurković.

Zapisnik prošle sjednice je pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Na dnevnom je redu: nastavak specijalne debate o stavci 8. naslov 14. §. 1. zakonske osnove o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih redoviti dohodci g. 1885. ne dosižu.

Prije započete debate priobćuje predsjednik saboru, da je narodni zastupnik dr. Maako Lončarić poduprt dovoljnim brojem saborskih članova podneo ovako glaseći predlog:

Podpisani na temelju §. 44. sabor. poslovnika predlažu: Vis. sabor neka izvoli dalnju razpravu o naslovu 14. poglavju III. o osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevine Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci g. 1885. ne dosižu, — koji glasi: Razne potrebe i nepredvidljivi troškovi točka 8. Troškovi vojničkih asistencija g. 1883. povodom nemirah 100.000 for. zaključiti.

Sabor usvaja ovaj predlog te predsjednik izjavljuje, da je debata ob ovom predmetu zaključena u toliko, što će još od upisanih govornika za i proti predlogu osnove alineje 5. §. 44. sab. poslovnika s jedne i s druge strane govoriti samo po jedan govornik, te su izabrani od strane govornikah proti predlogu narodni zastupnik dr. Josip Frank, a od govornikah strane za predlog Vaso Gjurgjević.

U $1\frac{1}{2}$ sati po podne odgodi predsjednik sjednicu do u 5 sati poslje podne.

U 5 sati nastavlja se specijalna debata o stavci 8. naslova 14. poglavja III. §. 1. zakonske osnove o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevine Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1885. ne dosižu.

Iza dovršene razprave odredjuje predsjednik glasovanje i to da se glasuje najprije za predlog proračunskoga odbora, koji glasi: Razne potrebe i nepredvidljivi troškovi točka 8. Troškovi vojničkih asistencijah g. 1883. povodom nemira 100.000 for.

Glasovalo je poimence 80. saborskih članova i to 54 za predlog, a 26 proti predlogu odbora, s toga je predlog proračunskoga odbora većinom glasova prihvaćen ter glasi: Razne potrebe i nepredvidljivi troškovi točka 8. Troškovi vojničkih asistencija g. 1883. povodom nemira 100.000 for.

U $9\frac{1}{2}$ sati na večer zaključi predsjednik današnju sjednicu i ureče buduću za sutra 16. svibnja 1885 u 10 sati prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom, naime nastavak specijalne debate ob osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina

Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci godine 1885. ne dosižu.

Mirko Hrvat v. r.
predsjednik.

Stevo Popović v. r.
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakvu primjetbu staviti na ovaj zapisnik.

Prigovora nema: zapisnik se verificira.

Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom redu je specijalna razprava o zakonskoj osnovi o pokriću izvanrednih potrebština za g. 1885. Molim g. bilježnika, da bi izvolio čitati poglavje IV. točku 9.

Bilj. dr. **Marko Lončarić**: (čita) „9 Za uredjenje i katalogiziranje sveučilištne biblioteke 2000 for."

Predsjednik: Prima li visoki sabor ovaj predlog? (Prima se.)

Predlog ovaj je primljen.

Bilj dr. **Marko Lončarić**: (čita) „10. Za sagradjenje botaničkoga zavoda kr. sveučilišta u Zagrebu 20.000 for."

Predsjednik: Pima li vis. sabor točku 10.? (Prima.)

Točka 10. je primjena.

Bilj. dr. **Marko Lončarić**: (čita) „11. Prinos za gradjenje pučkih škola 5.000 for."

Predsjednik: Prima li vis. sabor točku 11.? (Prima.)

Točka 11. je primljena.

Bilj. dr. **Marko Lončarić**: (čita) „12. Prinos za uzdržavanje pučkih škola 5.000 for."

Predsjednik: Prima li vis. sabor točka 12.? (Prima.)

Točka 12. je primljena.

Bilj. dr. **Marko Lončarić**: (čita) „13. Za podmirenje preostataka troškova za gradjenje kemičkoga laboratorija 12.600 for."

Predsjednik: Prima li vis. sabor točku 13.? (Prima.)

Točka 13. je primljena.

Bilj. dr. **Marko Lončarić**: (čita) „14. Za sagradjenje stubišta i popravak sveučilištne sgrade II. obrok 18.310 forinti."

Predsjednik: Prima li vis. sabor točku 14.? (Prima.)

Točka 14. je primljena.

Bilj. dr. **Marko Lončarić**: (čita) „15. Za gradnju obrtne škole u Zagrebu 20.000 for."

Predsjednik: Prima li vis. sabor točku 15.? (Prima.)

Točka 15. je primljena.

Vis. sabore! Kao dodatak podneo g. zast. Smičiklas sliedeći predlog:

Bilj. dr. **Marko Lončarić** (čita).

Predsjednik: Gosp. zast. Ožegović podnio je sliedeći predlog:

Bilj. dr. **Marko Lončarić** (čita).

Predsjednik: Viećati će se ob oba predloga zajedno, a glasovati napose.

Rieč ima g. zastupnik Smičiklas. da obrazloži svoj predlog.

Zast. **Tadija Smičiklas**: Vis. sabore! Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti dobivala je kroz mnogo godina podporu od vis. kr. zem. vlade iz zaklade regnikolarne i to: za izdavanje velikoga akademijskoga riečnika 1000 for., a za izdavanje historijsko-juridičkih spomenika 1000 for. Dogodilo se je medjutim, da je koje godine zaklada bila pasivna ili nije bilo volje da joj se dade, pak tako akademija nije dobila ništa. Zato se je bila obratila akademija na kr. zem. vladu, a mislila se je obratiti i na ovaj vis. sabor. Ja sam bio pročitao molbu namienjenu saboru u proračunskom odboru, da joj se 2000 for. metne stalno u budget za ove dvie stvari i 1000 for. za uzdržanje galerije slika. U proračunskom odboru, kad se je razpravljalo o redovitom budgetu, onda mi se reklo, naročito je predsjednik g. Mirko Hrvat kazao, da je moja težnja, i težnja akademije, da se osigura ta svota tim, što će doći u redoviti budget, da je suvišna, jer što dodje ove godine u redoviti budget, to do godine ne mora doći. Ja sam onda kod izvanrednoga proračuna opet isti predlog ponovio i onda mi se reklo: ovo je potreba redovita, dakle u izvanredni proračun ne spada. To mi je odgovorio g. Miškatović. Pitalo se onda od kr. zem. vlade odakle je akademija dobivala tu podporu i reklo se iz regnikolarne zaklade, a da li će ju dobivati i dalje o tom niesam dobio nikakva odgovora. Dapače na to, što sam ja molbu akademije ovdje pročitao i sa nešto rieči razložio, odgovorio je preuzvišeni g. ban, da akademija ne moli. — premda sam ja njezinu molbu pročitao i premda je takova molba od slova do slova otišla k preuzvišenomu gosp. banu — reklo se da akademija ne treba, da ima dosta.

Ja nemogući tako prodrieti u proračunskom odboru dolazim ovamo pred sabor hrvatski, pa ako i sabor hrvatski ne nadje niti jednoga novčića za svoju akademiju, meni će biti i to dosta, onda će se to konstatirati, da sabor hrvatski za akademiju ne nalazi ni krajcare podpore. —

Gospodo! Reklo se je tamo, rekao je preuzvišeni g. ban, da akademija ne treba.

Redoviti budget akademije jest: prihod za godinu 1885. 13.275 for., biskup Strosmayer daje za riečnik 1000 for. Ovo je prihod iz glavnice akademije za godinu 1885.

Pogledajmo kakav prihod ima magjarska akademija. Prihod od njezina kapitala proračunan je na 147.000 for., a pored toga što ima 147.000 for. dobiva magjarska akademija podpore 31.000 for. iz državnoga proračuna, i to u svrhu povjesti i književne povjesti 15.000 for., za izdavanje spomenika umjetnosti 5.000 for., za prirodoslovna iztraživanja 5 000 for., za klasičnu filologiju 1000 for., za knjižnicu 5000 for. S akademijom su u savezu tamo drugi neki zavodi. zato je vriedno i to spomenuti. Za zem. galeriju slika, koju je zemlja kupila 1880. godine od Esterhasya za više milijuna forinta, troši se na godinu 26.000

for., za muzej 90.000 for., za izobraženje domaćih umjetnika 15.000 for. Uzmite jošte, što Magjari daju za uzdržanje domaćih spomenika 30.000 for. Ako se prispodobi ova svota, koja se traži kod nas za uzdržavanje galerije slika od 1000 for. sa 26.000 for., onda mislim da je jasno kakovo razmjerje tu postoji. Ako se prispodobi, da u našem redovitom proračunu za izkapanje starina dolazi svota, za koju nitko ne zna koliko je, jer je kumulirana sa drugimi svotami, pa ako se prispodobi ova svota od 30.000 for., onda mislim, da je jasna proporcija.

Ja ću uzeti za prispodobu još dvie druge slične akademije: akademiju u Krakovu i učeno družtvo u Biogradu. Akademija u Krakovu imade dohodak od države 30.000 for., zemaljska subvencija je 15.000 for., za prirodoslovna iztraživanja 3000 for., za geologijska iztraživanja 500 for. Grad Krakov 500 for. Ali da vidimo kako je u Biogradu Družtvo učeno u Biogradu štampa sva svoja djela u državnoj štampariji bezplatno, a pored toga dobiva subvenciju za god. 1885. 7340 for.

Ovo sam samo zato spomenuo, da se vidi i ilustrira ona rieč, koja se izrekla od strane kr. zem. vlade, da akademija ne treba. Akademija otvorila je i biblioteku; ta biblioteka je javna. akademija plaća i bibliotekara sa 400 for., tim načinom je biblioteka, jer je svaki dan otvorena publici javnim dobrom.

A što da rečemo za galeriju slika? G. Miškatović, kao izvjestitelj proračunskoga odbora, kad sam predlagao podporu za galeriju slika, kazao je: to je po privatnom čovjeku osnovano, što da se zemlja brine za ono, što je privatan čovjek osnovao? Da je privatan čovjek . . .

Predsjednik: Ja mislim, da nije u redu, da se u vis. saboru navadja ono, što je u odboru govoreno. Gosp. zastupnik može svoje razloge navesti samostalno, bez obzira na ono, što je u odboru govoreno, a tim više, što ne prikazuje rieči onako, kako su u odboru govorene, a naročito moje rieči nije naveo onako istinito, kako sam ih izrekao. Zato ga molim, da nastavi bez obzira na razpravu odborsku.

Zast. **Tadija Smičiklas**: Ako je privatan čovjek učinio ono, što je učinio, ono je učinio, što drugdje čine kraljevi, ako je privatan čovjek učinio što drugdje čine kraljevstva i zemlje, ako je privatan čovjek galeriju, koju je velikim troškom sabrao, od sebe odielio i dao, da bude na korist ciele zemlje, ako je taj čovjek to učinio, onda je to prestala biti svojina privatna. Galerija je na korist svemu narodu i znajte, gospodo, da će akademija, ako joj se i u vis. saboru molba odbije biti prisiljena učiniti to, što nikomu neće biti drago, da će za polazak galerije, koji je, mogu vam reći, dosta velik, da će ulazninu uvesti, i tim će ono, što bi bilo za obću korist, za naobrazbu publike naše, to će se tim načinom zapriečiti. Ali može biti, da se ta akademija niti ne bavi pravo naukami. Ja ću ovdje samo u kratko reći, da su radnje akademije stekle priznanje u cielom učenom svietu. Nego, gospodo, prije dva dana pala je u ovom saboru rieč, da bi se mogl akademija po svem svom radu pretvoriti u agitacionaln bureau proti sustavu i zakonu. Tu je valjda onaj klju oporbe proti akademiji. A ja pitam, neka se pokaže jedan spis, koji je dosad izdala akademija, koji pokazuj takav smjer.

Ja se pozivljem na gg. zastupnike Pavića i Vukoti novića i ja mislim, da će oni sa mnom zajedno ovu po tvoru najsvečanije odbiti.

Zar akademija jugoslavenska izdaje, recimo, onaka časopis, kakav izdaje akademija magjarska u svojem „Ungarisches Revue“, gdje se porugi izvrgavaju narodnosti gdje ćete naći takvih poruga na narod hrvatski i ime njegovo, gdje se sa velikim aplombom štampaju i razgla suju spisi, kako ih piše Pesty.

Predsjednik: Ja pitam g. zastupnika, da li to spada na predmet?

Zast. **Tadija Smičiklas**: Spada!

Predsjednik: Spada? Ja opominjem g. govornika, da ako ne bude drugačije govorio, da ću mu rieč oduzeti. (Zast. Gjuro Kamenar prigovara.) Ja molim g. Kamenara ovdje se govori o subvenciji, a ne može se govoriti o političkom djelovaju jedne ili druge akademije.

Zast. **Tadija Smičiklas**: Ovdje je akademija na takav način obezčašćena, da smatram za dužnost to oprovrći. Kada se kaže: Agitations-Comité . . .

Predsjednik: Ja opominjem g. govornika po drugi put; ako ne prestajete onako govoriti, ja ću vam rieč oduzeti!

Zast. **Tadija Smičiklas**: Ja upravo hoću, da je sav rad akademije osnovan na poslovniku.

Predsjednik: Pošto g. govornik ne prestaje onako govoriti, ja mu uzimljem rieč.

Rieč ima g. Tito Ožegović.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja bih želio u tom predmetu govoriti.

Predsjednik: Najprije ima rieč g. Tito Ožegović.

Zast. **Tito Ožegović**: Vis. sabore! Poznato je vis. sabore da je obćina bedenička dala molbu na vis. vladu, da joj vis. vlada dozvoli namet od 160%, da si jedan put može sagraditi učionu, koja je toliko godina ondje takova, da i zbilja djeca u nju ići ne mogu. Vis. vlada znajuća, da je obćina bedenička vrlo slaba u svom dohodku, da ima i onako dosta veliki namet, koji namirivati mora, nije izvolila dozvoliti namet od 160%, navodeći, da je to preogroman teret, koji župna obćina bedenička nebi mogla podnositi. Obćina bedenička, kao župna obćina vodila je razpravu u svojoj obćinskoj sjednici, pozvana od kr. podžupanije na temelju predložena proračuna, koji je proračun odobrila takodjer vis. vlada, da ima ta obćina sagraditi učionu sa 9000 fr. Za nabavu tih 9000 fr. potrebit je namet od 160%. Dočim je vis. vlada sama uvidila, da obćina bedenička nebi mogla toga podmiriti pokraj ogromnih troškova, keje mora nositi, to se usudjujem vis. vladi i vis.

saboru predložiti i moliti, da se iz ove ovdje naznačene svote pod 11. stavkom prinos za gradnju pučkih škola 5000 for., dade obćini bedeničkoj podpora od 3000 for., tim više, što je vis. vlada sama uvidila, da taj ogromni trošak obćina bedenička kao župna obćina nositi nebi mogla.

Da je obćina bedenička u slabom položaju za uzdržavanje svojih učiona vidi se i od tuda, što je obćina bedenička iz 5 župah sastavljena i ima za pet učiona učitelje plaćati. Zatim je tako arondirana, da od tih 5 župa spada na nju upravo ono, što nenosi nikakve koristi, a obćini bedeničkj čini veliki teret. Naime sve one birtije, koje su spadale prije u obćinu bedeničku podpadaju u obćinu Budinšćinu, a putevi i ceste obćinske, one su odpale obćini bedeničkoj na teret, jer znamo, da na cestah obćinskih treba mostova i propusta, malih i velikih, koji na godinu iznose veliki trošak. Obćina bedenička ako hoće namiriti svih 5 učitelja, mora svu potrošarinu, što je god dobiva, dati za učitelja, štoviše ni to nije dosta, jer obćina bedenička duguje obćini svetoivanskej i obćini bizjačkoj znamenite svote, koje namiriti mora, i zato mora svoj namet povisiti, da te dugove izplati. S toga ja umoljavam vis. vladu, koja je i sama uvidila, da je taj namet od 160% odveć ogromna svota, da izvoli iz ove stavke pripomoć obćini bedeničkoj pružiti i tim preporučam svoj predlog i molim da ga vis. sabor izvoli prihvatiti.

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. dr. Mazzura.

Dr. Šime Mazzura: Vis. sabore! Moj prijatelj Smičiklas stavio je predlog, da se stanovita svota opredieli i to za izdavanje riečnika hrvatskoga i srbskoga jezika i za izdavanje historičko-juridičkih spomenika i za galeriju slika. Ova svota odnosi se naročito na to, te imade zadaću, da se njom pokriju troškovi za uzdržavanje galerije slika i izdavanja riečnika hrvatsko-srbskoga jezika. Vi znate, da je to djelo obćenite nužde. Hrvatski narod pravo rekuć do sada, a niti srbski narod neimade riečnika, koji bi zadovoljavao potrebam koli strukovnim, toli obćenitim. Drugi narodi imadu u obilju takovih djela. Talijani, kako je poznato, imadu svoj riečnik, tako zvani de lingua parlati, jezikom, kojim se govori, imadu svojih sinonima, a kod nas na tom polju neima ništa. Započeto je evo djelo, koje će nadopuniti ono, što onako po nuždi postoji, a to je ono, što je izdao naš poznati Šulek. Dakle ovo djelo nadopunit će, usavršit će ono, što postoji. A vi znate, da onaj muž, koji je bio zaokupljen tim poslom, prerano je žalibože za Hrvatsku i Srbsku poginuo, da je taj muž zasnovao to djelo na način, koji je koristan i jednomu i drugomu narodu hrvatskomu i srbskomu narodu. Ako sam rekao, da je to djelo od obće važnosti, onda mislim, da smo svi po mogućnosti dužni poduprieti taj podhvat; ne radi se tu samo o zavodu, koji je izdavanje, redakciju toga djela u svoje ruke uzeo, da se trošak toga djela pokrije, već se radi o dužnosti doprinašati u obće koristne svrhe, pa ako smo mi privatnici dužni to podupirati, to je u prvom redu dužna to učiniti i zemlja. Dokazivati, da to odgovara onoj dobroj volji, koju svaki narod imade za napredak i za usavršenje literature svoje, bilo bi posve suvišno. Akademija je dobila za to djelo podporu; ona je dakle imala nadu, da će i nadalje iz zemaljskih sredstvah dobiti podporu. Hoće li joj se ta podpora uztegnuti, ne znam, ali o tom se radi, da joj se ta podpora posve izvjestnim načinom osigura bar za ovu godinu, a za buduću godinu ćemo i opet sreću pokušati, nećemo li možda u redoviti proračun moći prodrieti s predlogom, da se ova svota kao stalna akademiji dozvoli.

Juridičko-historički spomenici, moja gospodo, tako su kod nas još neobradjeno polje, da je od prieke nužde, da se počme to bolje obradjivati. Neima, gospodo, dvojbe, da se svaki narod najnaravnije razvija onda, ako se razvija na temelju svoje historije; jer historija je ogledalo njegovih običaja i težnja, od kojih ako se narod odvrati, postaje nešto drugo, nego je u načelu bio, gubi svoj karakter.

Zakonarstvo je najboljim putem udarilo, veleštovana gospodo, koje je na temelju narodnih običaja, narodnih pregnuća, narodnih osjećaja stvorilo zakon. Evo vidite malu Crnugoru. Osjećajuć tu potrebu a neimajuć zakona, ona je pozvala učenjake, koji su poznali običaje njezine, koji su znali čuvstva naroda, koji su poznali tradicije naroda; pozvali ga ovi, da stvori, što imadu državnici da stvore zakon odgovarajući.

Moja gospodo! Ako vi pomislite, u kakovoj smo mi nesgodi bili radi zakona o zadrugah, te ako malo dublje u stvar zaronite, onda ćete uvidjeti, da je gradjanski zakon uveden onako napastno i da je to glavni razlog, s kojega je naša zadruga ovako razvrgnuta i da se više ne može uzdržati u onoj čilosti, u kojoj je bila u predožujsko doba. Da je naš gradjanski zakon na temelju historijsko-juridičkih spomenika, na temelju tradicija narodnih izradjen bio, budite uvjereni, moja gospodo, da naša zadruga nebi bila onako naprosto razvrgnuta, kao što je danas, a potrebu toga, mislim, da će svatko uvidjeti, a s druge strane, pošto to zasieca u djelokrug našega zakonodavstva, ja se nadam, da nećete uzkratiti podpore jugoslavenskoj akademiji.

Potrebu glede galerije slika dokazivati, mislim da bi suvišno bilo; galerijom slika popunjen je jedan manjak, koji je bio u gradu Zagrebu, da nekažem drugo o tom nego to, da će tudjinci, koji dodju u Zagreb, znati prosuditi napredak upravo onako, kako ga znadu prosuditi po onih spomenicih na groblju. Ako spomenici, gospodo, na groblju dokazuju stepen uzvišene kulture naroda, tim više to dokazuje galerija slika.

Kaže se, kako da zemlja dade stanovitu svotu u podporu galeriji slika, kada ona neima uprave kod te galerije. Ovaj je prigovor, meni se čini, neosnovan, a moglo

bi se i reći, zašto da zemlja daje podporu galeriji slika, kada zemlja neima nikakove koristi od te galerije. Ovdje se radi o koristi a neradi se o tom, u čijih je rukuh uprava; bila uprava u jednih ili drugih rukuh, ako je koristna, to je svejedno. Ja pitam, bi li bila uprava jugoslavenske akademije bolja, — ako je moguća bolja uprava — da je u drugih rukuh, nego li je danas? Pače pošto je onaj, koji je darovao tu galeriju slika, spomenuo u darovnici uvjet, da ostane galerija slika u upravi jugoslavenske akademije, nebi se ta uprava niti mogla oduzeti tomu inštitutu, ako bi se i dokazalo, da ta uprava podnipošto ne valja. Ja vidim, da se je kod te stavke udaljilo od objektiviteta. Neima dvojbe, da je sve ono, što treba, da se pribavi simpatija zavodu, o kojem govorim, a to je jugoslavenska akademija, umjestno, da se tom prilikom u saboru kaže; smatram, da bi umjestno bilo pobijati sve argumente, koji se stavljaju u saboru zato, da se odvrati ljubav od toga zavoda, da se odvrati ponos, koga mi bar, poznavajuć taj inštitut, imamo do njega radi njegovih visokih djela, ali ja danas o tom neću dalje poći, jer bi mi se mogla uzkratiti rieč; ja dakle na to polje neću poći, nego moram samo žaliti, da su u ovom saboru proti tako uzvišenom inštitutu pale onakove rieči, koje mogu nazvati potvorom.

Preporučam predlog gosp. zastupnika Smičiklasa.

Predsjednik: Ja g. govorniku pozivljem na red; ovdje se ne nanašaju nikakove potvore.

Rieč imade zast. g. Zorić.

Josip Zorić: Visoka kućo! Ja ću zagovarati i glasoza predlog moga druda i prijatelja g. Smičiklasa.

Progovoriti ću samo nekoliko rieči. — Ja držim, da je prosvjeta, naobrazba biljeg kulturnoga razvitka svakoga naroda, pa se s toga i države i vlade, kojim je do toga stalo, brinu sa svimi silami, da takove kulturne svrhe promiču, a isto tako zavode, koji služe tim svrham, podupiru, podpomažu, koliko njihove sile i snage dopuštaju. Takovi su zavodi stvoreni u svakoj državi Evrope. Takovi zavodi kao što je akademija, živu od novčanih prinosa naroda i vlade. I kod nas u Hrvatskoj medju ostalimi učevnimi zavodi imamo zavod jedan, posvećen prosvjeti i nauci, a taj je zavod jugoslavenska akademija.

Postanak te akademije nam je svim poznat, a taj postanak nije zahvaliti vladi, nego se ima zahvaliti njezino ustrojenje i život požrtvovnosti sinova ove domovine. Zavod taj postoji i blagosovno djeluje, te se svaki Hrvat ponosi ovim zavodom, koji je dosele izdao već 145 knjiga, koje su razširene po svoj našoj domovini. Ja mislim, da je svakomu milo i drago, ako čuje, da Hrvat ponosom spominje zavod, koji se prije spominjao nije. Gospodo! Čim bude veća prosvjeta u narodu, tim bude više uvjeta njegovu materialnomu i moralnomu razvitku.

Predlog g. Smičiklasa radi o tom, da se ovoj akademiji u svrhu izdavanja učenih djela pruži podpora, a to je posve opravdano. Tu se netraži drugo, nego ono, što čine i druge države i vlade. Uzmimo si, gospodo, i ovdje primjer u naše prekodravske braće, gdje ćemo vidjeti primjer, kako oni obilno žrtvuju za prosvjetne svrhe, za svrhe akademičke u Ugarskoj. A zašto se nebi i kod nas prama našim silam i snagam za uzdržavanje, za podignuće ovoga zavoda radilo? Ja držim, gospodo, da takova stvar, da votiranje te svote nije stvar stranačka, nije stvar politička, nego stvar, kojom se Hrvat ponosi, koji ljubi svoju domovinu. Ja držim, da je svaki Hrvat ponosom pripravan doprinieti kakav danak u svrhu, kakova je ovo, naime za jugoslavensku akademiju. Riečnik, koji se izdaje, takovo je djelo, kakova Hrvatska nije imala: s ovim će ona djelom moći u bok stati drugim narodom. Izdavanje historijskih spomenika važno je za zemlju, kao što je važno za svaku kulturnu zemlju, koja hoće, da imade na čistu svoju prošlost, jer se iz prošlosti crpi njezina budućnost. Isto tako je sa galerijom slika, koja prikazuje sve liepo, dobro i plemenito, koja je kadra oplemeniti čuvstva, oplemeniti strasti naroda; s toga razloga ja podupirem predlog g. Smičiklasa i molim vis. kuću, da ga izvoli primiti.

Predsjednik: Rieč imade zast. g. Pavić.

Armin Pavić: Visoki sabore! Akademija naša umjetnosti i znanosti jest inštitut zemaljski, pa ako se i uzdržaje od dohodaka velikoga svoga kapitala, ne može biti nimalo dvojbe, pošto je ona inštitut zemaljski, da će vlada morati misliti, kada uvidi, da ovi dohodci privatna kapitala nedotiču za namirenje potreba, da priskoči u pomoć.

Kada pogledamo u prošlost, odkako akademija postoji, naići ćemo na pojav, koji je svakomu poznat, da akademija već dugo u saboru podporu za svoje potrebe traži, ali redovito je bila sa svojimi molbami od sabora odbijena. Tako znam, da je za vrieme, koje je svakomu poznato, kad je banovao preuzv. g. ban Rauch, tražila podporu od 1000 for. i tadašnji je predstojnik nastavnoga odsjeka u saboru odklonio tu pripomoć, držeći, da nije potrebna. Za banovanja bana od 1873. do 1880., kada je na čelu vlade bio muž književnik, sigurno je mogao svaki očekivati, da će akademija svojom molbom za podporu najtoplije uslišana biti, a u koliko se spominjem, prve se godine doznačila podpora od 1000 for., a druge godine, kada je ovaj znameniti riečnik počeo izlaziti, ona je podpora prestala. Mislim g. 1878. prijatelj jedan toga zavoda u saboru pravom se je tužio, da sada već akademija treću godinu podpore od 1000 for. nije primila.

Iz svega ovoga vidjet će vis. sabor, da, ako se navaljuje s one strane na ovu većinu, što bi uzkratila podporu ovu akademiji, da ne može krivnja pasti na nju samu, da je u oprieci sa akademijom, jer to nije prvi put, što tako u saboru biva. To se opetovalo u prošlosti vrlo često. Ako bi se popitali za uzrok, zašto je odklonjena podpora akademiji, ja kao član ovoga zavoda nebi nikako mogao reći, da je tu uzrok taj, što se ona u svom

znanstvenom radu ne drži znanosti, nego da zalazi na drugo polje; uzrok tomu neima se tražiti nigdje drugdje, nego u tom, da vlade, koje su to odklanjale, nisu bile u stanju prosuditi dovoljno njezine namjere, da se njezina molba opravda. da preko dohodka, što ga imade od velikoga kapitala, treba u istinu podporu zemlje.

Ja sam podpuno uvjeren, da će vlada preuzv. gosp. bana, ako dodje u priliku, da se osvjedoči, da je podpora, kolika se traži u predlogu moga poštovanoga prijatelja potrebna, tu potrebu doznačiti, pa ako za tu potrebu već sada doznala nije, nemogu u tom tražiti drugi razlog nego taj, što do sada nije mogla razvidjeti, kako se novci troše, i da li sbilja ta potreba akademije postoji.

Samo jednu pogrešku bi rado izpraviti, koja se s one strane (ljevice) učinila u pogledu riečnika, gdje se kazalo, kao da sadašnja vlada na izdavanje toga znamenitoga djela ništa ne doprinosi. ništa ne čini. Vlada od god. 1878. do 1880. odklonila je podporu od 2000 for. te je tako doista sav trošak za izdavanje riečnika bacila na akademiju. Sadašnju vladu vrlo zanima izdavanje ovoga riečnika, jer vlada uzdržaje ono, što je tu najpotrebitije, naime silu, koja taj riečnik uredjuje, za koji treba čovjeka, koji sav svoj život i sve svoje sile može tomu djelu posvetiti.

Ja držim, da je vlada učinila svoju patriotsku dužnost, kad je primila redaktora toga riečnika, koji se plaća sa 1600 for. na godinu, te je preuzela i dužnosti. koje su spojene s plaćanjem toga profesora, u budget zemaljski, a taj profesor niti je prije, a valjda neće ni sada služiti ovoj zemlji. da bi na temelju svoje službe imao pravo na svoja beriva.

Ja mislim, da vlada — a to želim izpraviti — nije se ustručavala podieliti podporu za to djelo, pa tako se nadam, da će se i u buduće naći podpora za akademiju. ako bude imala temeljito osvjedočenje, da je ta podpora potrebna.

Ja za sada glasujem za predlog odbora.

Predsjednik: Rieč imade zast. g, Kamenar.

Gjuro Kamenar: Visoki sabore! Čuditi se moram, kako član toga učevnoga zavoda ne uvidja potrebe, nego kaže. kad se vlada uputi o potrebi, onda će i podporu dati. —

Moja gospodo! Uputite dakle vladu, da bude znala za tu potrebu, inače ona nije kriva, ako čini zlo. Dobro je kazao preuzv. g. ban, da prijašnja vlada nije mogla činiti dobro za ovu zemlju, jer je bila upućena zlo. Upućujte dakle vladu na dobro, a ne na zlo. I ja velim, da ovo nije stranačko pitanje, ovo je pitanje narodnoga poštenja; ovo je zavod, koji radi uspješno na znanstvenom polju, a takovu zavodu nesmjemo uzkratiti podpore. Kapital toga zavoda neka raste, ali ja mislim, da ne raste, da pada, pa da taj zavod samo vegetira. Ako nismo bogataši, da možemo u takove svrhe dati milijune, dajmo bar, koliko možemo. Drugi narodi davaju u takove svrhe milijune, oni s velikimi novčanimi žrtvami podižu i uzdržavaju ovakove zavode. Ako to mi pojedinci ne možemo učiniti. dajmo bar ukupno nešto.

Ja sa svoje strane ne mogu uzkratiti te podpore, te molim g. bana, neka bude na čelu hrvatskoj vladi, pa neka čini za ovu zemlju i sbilja ono. što je kao ban dužan učiniti.

Ja preporučam i predlog g. zast. Ožegovića, koji radi o pučkih školah te upozorujem vis. vladu, kada pučke škole gradi, neka neda graditi iste političkim oblastim, nego neka odredi, da se političke oblasti svakako u doticaj stave sa strukovnjaci, koji znadu to prosuditi. Bog zna, koliko bi se nameta nametnulo toj obćini za uzdržavanje škole, jer potrošarina ne dosiže na uzdržavanje pučke škole. jer treba misliti i na upravu. Ja sam predložio u takove svrhe 100.000 for., jer sam htio, da se sve sile napnu, da se takovi zavodi podignu.

Ja preporučam vladi, neka ne dozvoli političkim oblastim samim gradnje ovakove, neka ovakove gradnje strukovnjaci po osnovi grade, da bude siromašni narod, kod već troši, imao prikladne škole.

Ja preporučam predlog g. Ožegovića.

Predsjednik: Pošto nitko više nije za rieč prijavljen . . .

Fran Folnegović: Molim rieč.

Predsjednik: Molim gospodu, da bi se u buduće za vrieme prijavljivala za rieč.

Rieč imade g. Folnegović.

Fran Folnegović: Visoki sabore! I ova razprava je simptom naših nezdravih parlamentarnih odnošaja. Mi razpravljamo o podpori za inštitut, kakav u svih zemljah, u svih narodah zauzimlje prvi rang medju kulturnimi inštitucijami. U svih civilizovanih zemljah stavlja se u proračun redovita stavka za ovakove inštitute. To svaka zemlja, svaka vlada smatra za čast. da može najviše svoje znanstvene zavode podupirati. da može pokazati. koliko je zemlji stalo do toga, da ovi inštituti svojoj dužnosti budu mogli zadovoljavati, te je zato pripravna svaka zemlja ovakove podhvate svojih inštituta podupirati. Takove se stvari primaju obično svagdje bez debate, jedino se radi o visini dotične kvote a o tom se može debatirati. Kod nas nije tako. Kod nas se dozvoljuje, da član toga naučnoga zavoda iz historije parlamenta našega dokazuje. kako se šaroliko postupalo s tim zavodom, s toga razloga, da opravda svoj votum, da se danas ne votira ta podpora. Ovo su neshvatljivi odnošaji za čovjeka, koji ne vidi, da se kod nas nijedno pitanje ma kako nepolitičke vrsti, ne može od politike odieliti.

Ja vidim, da g. Pavić klima glavom tobož, kao da nije protivnoga nazora i kao da nije proti toj subvenciji govorio. Ali badava; tko zna, kakov efekt takav govor porodi, kako je pripoviedao, da nijedna vlada nije glede toga ništa učinila. to nemojte tobože niti nam zamjeriti, ako nebudemo ništa više učinili, a samo to je bila namjera njegova govora, a možda još jedna, a ta je, da mi

nemojmo od parlamenta nego od hrvatske vlade očekivati takovu subvenciju, to, gospodo znači diskreditirati sam inštitut, diskreditirati samu vladu, koja se ovim načinom prikazuje, da joj treba i ovakova sredstra za pokazati, kako je moćna i jaka.

Čudnovato je, da se u proračunu, koji se razpravljao u polovici godine, govori o stavkah, koje su davno prije već motivirane i molbom obrazložene bile po samoj akademiji a vlada veli, da nije još o tom pravo orientirana, da se ovakove stavke u proračun stave. Ja ne pojmim, kada će biti vlada dosta orientirana, ako za pol godine nije dospjela, da se o tom orientira, pošto je poznato, da je na sabor od akademije i daleko prije već ovakova molba obrazložena bila, pa kad će se orientirati, odkuda će novac uzeti, da to podmiri.

Da bi g. Pavić i ostala gospoda, koja vele, da nisu proti tomu inštitutu, ovako umovala, nebi mogla biti proti tomu predlogu. Ja bi molio, da se uvrsti 3000 for. u tu svrhu, ali da se prepusti vladi, da ima pravo to i uzkratiti, ako se pokaže, da je nepotreban izdatak; ali ako vi uzkraćujete vladi ovu svotu, da se nesmje u proračun uvrstiti, onda ne znam, na koji način vi ovlašćujete vladu na taj trošak, ako to ignorirate u proračun. Ili hoćete, da vlada iz drugih stavaka na svoj riziko troši? Kamo vodi ovakovo diktovanje, to prosudite sami. (Živio! na ljevici.)

Gospodo! Ovaj naučni inštitut spada, ja se neustručavan izrično to kazati, već po imenu svojem i po ljudih, koji u njem glavnu rieč vode, medju najokorjelije protivnike stranke prava, te ako sudimo taj zavod po političkoj situaciji, to se mi kao stranka prava, koja uzvisuje svoga prvaka, nije mogla nikada pohvaliti ljubavlju i simpatijom toga naučnoga inštituta; mi na to niti u buduće nereflektiramo, jer smo osvjedočeni, da ovaj inštitut nije danas na onoj stazi, na kojoj je u svom prvom početku bio; ovaj inštitut nepojimlje ideju hrvatstva onako, kako se u prvi čas činilo, da ju pojimlje i premda nas ima takovih, kojim po naših odnošajih taj zavod nekonvenira, da radi za probitak hrvatske literature, za razbistrenje hrvatske povjesti onoliko, koliko bi mogao i pošto se do danas nije s nijedne strane osvrnula temeljita kritika na rad toga inštituta, koja bi mogla obezkriepiti rad njezin, ja od svoje strane ipak držim, da činim svoju dužnost, ako podupirem predlog za zemaljsku podporu ovomu inštitutu, u koliko smatram, da je opravdana.

Ja sam osvjedočen, da je opravdana, kao što je opravdana svaka podpora, koju ikoji narodni zavod traži, jer je to minimum, što se traži ta povlast, a to je uviek dokaz, neka se vidi, da zemaljska vlada, da zemaljsko zastupstvo hoće reśpektirati i uvažavati naše potrebe, makar i nismo kadri posve tim potrebam doskočiti, jer bi tu trebalo daleko veću svotu, a vidite, kako u tom pogledu Ugarska podupire ovakove inštitute. (Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Rieč imade g. zast. Vukotinović.

Ljudevit Vukotinović: Vis. sabore! Dopustite mi samo nekoliko rieči progovoriti. Ja sasvim odobravam što je g. predgovornik kazao, da se kod nas iz svakoga pitanja pravi politički kapital. Meni je vrlo žao, da je akademija došla ovakovim načinom ovdje na dnevni red, da se o njoj ovdje govori. To mi dokazom služi, što je g. predgovornik kazao, da se tu razni pojmovi razvijaju, koji se svakomu akademiku — ja moram iskreno reći — koji se ćuti kao strukovnjak, da je pozvan, da u krugu znanstvenom akademije radi, neugodnim čine, jer se ovakovimi govori i nazori sasvim izvraća ono, što akademija sama po sebi biti mora.

Ja bi želio, da niti u spomen ne dodje akademija ovdje, kako to nit u drugih parlamentih ne biva (Glasovi na desnici: Tako je.), jer nismo čuli ovakve razprave nit u Pešti, Beču, nit u Berlinu ikada o takovoj stavci, o takovu trošku: jer se ovo samo po sebi razumije i u red stavlja svojim putem definitivno i nepromjenljivo. (Sa ljevice: Samo kod nas ne.)

Da to kod nas ne biva, dopustite, da se ne upuštam u to ovdje zašto nebiva, jer bi morao dublje razpraviti različite odnošaje akademije, koji žaliboże postoje, ali ovamo sada ne spadaju.

Kad se počimlje riečnik izdavati, kad bi pojedinac taj podhvat poduzeo, onda se mora unapred osjegurati njegov razvitak i uspjeh. A zašto kad se riečnik počeo izdavati, uviek da se naknadno moljaka svake godine? To je neumjestno, a to se je moglo drugčije urediti. O tom nemojte dvojiti, gospodo moja. I zato ja neću o tom govoriti, jer imadem osvjedočenje, da riečnik nit sada neće propasti. On se je izdavao do sada, a izdavati će se i nadalje.

Ja se nadam, da će vlada, koja je od prije podupirala ovaj podhvat, ako ne redovito, ja se ne sjećam svake godine koliko je bilo u kojem proračunu u tu svrhu, nego to znam, da je iz zaklade zemaljske regnikolarne ova stavka bila votirana.

Glede zahtjeva one gospode, koja traže, da se ova stavka prenese u redoviti budget, imam reći sliedeće: Ja mislim, buduć da ovaj riečnik neće trajati vjekovito, da je ovaj podhvat prolazan, vremenit već po svojoj naravi pa ako se ovdje ne uvrsti svota u proračun redoviti, da zato ova stvar nije pala. Ja se dakle sa svoje strane, pošto imam povjerenje u vladu zemaljsku, neću dakle protiviti onomu, što se u izvješću odborovom predlaže i glasovati ću, kako to izvješće zahtieva.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Pisačić.

Dragutin pl. Pisačić: Vis. sabore! Sa ovo malo rieči, što kanim reći za predlog g. profesora Smičiklasa i akademika, budi mi dozvoljeno reći vriednoj većini, da neka barem sada pokaže, da svoju uputu svrati i nagovori vis. vladu, da u istinu što za ovako prosvjetljen zavod učini, kakav jest.

G. predgovornik je s ciframi dokazao, što se u po-

sestrimi vašoj prekodravskoj na takove zavode troši, koju vi hvalite, pa zato nemojte biti njoj veći prijatelji nego samomu sebi.

Ja mislim, gospodo, da je to vrlo malena svota, što ju je g. predgovornik predložio tako, da može svatko od nas sasvim savjestno bez ikakvoga strančarstva. bez ikakvoga odstupa tim glasovanjem od svoje stranke za tu svotu glasovati. Ja mislim. da će upravo danas sama preuzvišena vlada reći, da ona to ne zahtieva od svojih jednomišljenika, da se u obće ne votira akademiji taj iznos.

Ja preporučam taj iznos i mislim, da će se i vriedna većina pokloniti takodjer predlogu predgovornika moga

Predsjednik: Rieč imade preuzv. g. ban.

Ban grof **Khuen-Hedervary**: Visoki sabore! Ja ću u kratko stanovište vlade obznaniti u predlogu, koji je donešen po zastupniku g. Smičiklasu

Ja hotomice nisam prije govorio zato. što sam mislio, da ću iz riečih gospode, koja zagovarajn ovaj predlog g. Smičiklasa, dobiti onakove podatke. koji do sada fale, jer stanovište vlade ne može biti drugo u ovom pitanju, nego li je kod svakoga troška. koji ide iz budgeta zemaljskoga, naime, da se za svaki trošak mora izkazati potreba, a potreba glede toga pitanja vladi nije poznata, koja bi opravdala taj zahtjev.

To je jedini uzrok, s kojega se ja moram sa svoje strane proti tomu predlogu izraziti.

Ja podpunoma priznajem i sa svoje strane. da promicanje kulturnih svrha nije stranačka stvar i želim, da se to svestrano u našoj zemlji ovako uzme, te mogu uvjeriti g. zastupnika, da ću sa svoje strane uviek sasvim objektivno suditi o kulturnih podhvatih zemlje i ovako sa svoje strane zagovarati i podupirati takove stvari.

Ja znam, da ovakovi zavodi i pdhvati u kulturnom smjeru mogu mnogo doprinieti i k tomu, da akreditiraju koju vladu, ali ja mislim, da to stoji obratno.

Ja se neću dalje sada upuštati u tu stvar, već mi je samo u kratko izjaviti, da tu potreba nije izkazana. Ja mislim, da će akademija kao što do sada, još i bolje od sada moći zadovoljiti dužnostim svojim, buduć da je danas akademija uredjena i moguće. da su prijašnje vlade i sabor za to kadgod koju svotu akademiji dale, što nije bila još uredjena i to je po svojoj naravi bilo izkazano, da ima više troška i u tom smjeru neznajuć za potrebu, ali predmnivajuć ju, pošto je imala izvanrednih troškova, moguće je bilo prijašnjoj vladi uvrstiti koju svotu u tu svrhu.

Iz toga razloga, koga sam naveo, nisam bio u stanju zagovarati redovito pokriće za trošak, koga je akademija obznanila i tražila od vis. kuće.

Time se moram izjaviti proti predlogu g. zastupnika Smičiklasa, a što se predloga g. zastupnika Ožegovića tiče, tu će stanovište vlade obznaniti g. zastupnik vlade Jurković.

Predsjednik: Rieč imade zast. vlade g. Jurković.

Zast. vlade **Janko Jurković**: Na predlog g. zastupnika Ožegovića čast mi je odgovoriti ovo:

Ja iz njegova govora nijesam drugo razabrao. nego to, da je nutarnji odjel kr. zemaljske vlade. u čiju to kompetenciju spada. odbio namet, kako to isti g. zastupnik kaže, 160% za gradnju škole u Bedenici. Ovo se lahko dokuči, jer takav se namet nebi mogao dozvoliti bez velike bojazni, da se pučanstvo, koje je, kako g. zastupnik veli, siromašno, preko mjere ne obtereti. — Kako vidim, radi se tu o dozvoli novčane podpore iz zemaljskih sredstvah, da se narodu tamo olahkoti snositi taj teret. odnosno da se taj namet obali. Ovo spada u kompetenciju odjela za bogoštovje i nastavu, te je u redoviti proračun uvršteno za gradjenje škola 10.000 for. i evo osiguralo se dalje u izvanrednom proračunu 5000 for. — svega skupa 15.000 for. Ova je svota veoma neznatna naprani silnim molbam, koje stižu za takove podpore. Upravo radi neznanja upućena je vlada u konkretnih slučajevih što rigoroznije izpitati potrebe takovih podpora i zato, ako se sa trane obćine Bedenica podnese molba za podporu, postupati će vlada š njom onako, kako postupa i s drugimi molbami, t. j. izpitati će potrebu, koja bi imala, kako se čini, ovdje biti jasna i onda će vlada prema svomu obnašašću, kako naime obnadje taj konkretni slučaj, odlučiti o tom, da li se ima toj obćini dati podpora i koliko.

Svakako sam pako u ime vlade proti tomu, da bi se u ovom izvanrednom proračunu iztakla ova podpora u ime obćine Bedenica, da bi se naime u tu svrhu opredielilo ovdje 3000 for.. jer vlada ne može znati unapred, koliko će biti takovih slučajeva te prema tomu ne može kazati. da li će moći ili neće moći toliko dati. koliko se znhtieva.

Dakle ja molim vis. sabor, da izvoli to prepustiti vladi. da ona. kada dotična molba stigne. ako stigne. prema konkretnom slučaju. prema potrebi odluči. da li se ima podpora dati i koliko se ima dati iz ukupne svote od 15.000 for.

Predsjednik: Rieč imade g. Ožegović.

Tade Smičiklas: Zar ja neimadem rieči?

Predsjednik: Vi neimate rieči, pošto vam je rieč oduzeta za cieli ovaj predmet. (Žamor na ljevici.)

Fran Folnegović: Ja bi molio, da bi se poslovnik u ovom pogledu tako tumačio. ako je predlagatelju uzeta rieč za cieli predmet, da imade o tom predmetu zaključnu rieč onaj, koji je prvi supodpisao dotični predlog. jer ako je predlagatelju uzeta rieč. nebi onda nitko imao zaključne rieči. Nemojte i u tom slučaju slobodu govora krnjiti.

Predsjednik: Ja imam g. Folnegoviću kazati, da ću njegove rieči, kojimi biedi ovaj sabor, da se sloboda govora krnji, u buduće drugčije kazniti, jer ne mogu dopustiti, da se ad absurdum tjera ovaj parlament. Poslovnik kaže: Komu se rieč uzme u cielom predmetu, taj više ob istom predmetu ne može govoriti. Ja drugačije poslov-

nika ne mogu tumačiti. pa makar se 100 puta g. Folnegović proti tomu dizao. (Tako je! na desnici.)

Dr. **Šime Mazzura**: Dotičnom se ustanovom u poslovniku ne predpostavlja, da u slučaju, ako se komu u cielom predmetu rieč uzme, nebi koji supodpisatelj istoga predloga imao pravo na zaključnu rieč. Poslovnik naročito ustanovljuje, da predlagatelj ima pravo govoriti zadnji i da ga isti obrazlaže. Ova ustanova sab. poslovnika dakle nije jasna, jer ako se prekine govor predlagatelja, nesliedi o tom, da nebi smio kašnje više o tom predmetu govoriti, a još manje sliedi iz toga, da drugi koji predlagatelj o istom predmetu nebi smio govoriti.

Za ovaj slučaj ja molim g. predsjednika, da bi pozvao kuću, da izvoli tumačiti poslovnik.

Predsjednik: To je sigurno, da bi se tim sankcija poslovnika sama mimoišla, kad bi se govorniku, komu se je oduzela rieč, i opet rieč dala, da nastavi ob istom predmetu govoriti.

Ja ne mogu dopustiti. da se govorniku, komu je jednom rieč oduzeta, dade dalje govoriti, jer se to ne slaže niti sa slovom ni sa duhom saborskoga poslovnika. Nu, ako želi prvi supodpisani toga predloga govoriti, a to je ovdje g. Mazzura, neka izvoli.

Dr. **Šime Mazzura**; Vis. sabore! Jedan je razlog, koji je u ovoj vis. kući pao s vladine stolice, usljed koga bi se ovaj predlog imao odlučno odbiti, a taj razlog jest, da nije izkazana potreba.

Sada ako pogledamo ovaj naš proračun, naročito jednu stavku glede dogradjenja ženske kaznione u Zagrebu, pa onda ako pročitamo motivaciju, pitam ja, da li su i ovdje na temelju ovakve motivacije izkazane potrebe? Uzmimo dalje stavku glede podignuća uzišta kod kr. sudbenoga stola u Zagrebu, pa ako pročitamo motivaciju, uvidjeti ćemo, da nije vis. vlada niti jedne rieči rekla, koja nije već drugdje govorena, pak mi recite, da li su tu izkazane potrebe?

Ja ću vam o tom predmetu nešto više reći.

Vis. kr. zem. vlada imala je molbu, koju je jugoslavenska akademija podniela, te je u toj molbi jugoslavenska akademija izkazala svoje potrebe. U toj molbi kaže akademija, da su ovo izvanredne stvari, za koje ona ne dosiže pokriće iz svojih dohodakah t. j. iz glavnice, koju ima za redovito pokriće. Ta molba je, veleštovana gospodo, u prisutnosti vlade pročitana u proračunskom odboru, a danas kaže vlada: Ja nemam uvjerenja, da je ta potreba dokazana.

To je glavni razlog. Ako ovim načinom ne može vis. vlada doći do toga, da spoznati može, da li potrebe obstoje, onda ne znam, kakov bi joj se argumentum ad oculos imao pružiti, da sazna potrebe. Hoće li odrediti vlada, da se povjerenik njezin šalje u jugoslavensku akademiju, da mu se pokažu računi? Sada je pitanje, da li će povjerenik osvjedočiti visoku vladu, da su potrebe izkazane?

Ali još više znajte. Po zakonu je upravitelj zaklada jugoslavenske akademije zem. vlada, koja ima kod sebe sve papire, koja ima po tom podpun izkaz o imetku jugoslavenske akademije. Dakle po tom zem. vlada upravlja tim dohodkom, dočim akademija samo razpolaže s tim dohodkom — dakle je zem. vlada upravitelj imetka odnosno fundalnih zaklada akademije. Zemaljska vlada. imajuć to u svojih rukuh, hoće nekim načinom da predstavi tu stvar tako, kao da ne zna za dohodak niti za potrebe jugoslavenske akademije. Još više; akademija daje svake godine svoj proračun o dohodcih i potrošku vladi, a zemaljska vlada valjda nije tako daleko od svih nas i od naših interesa, da nebi te potrebe znala. Na koncu zem. vlada vidi svake godine, koliko araka jugoslavenska akademija tiska u svakom predmetu, što ga na svjetlo iznaša, pak ipak ona ne može proračunati potrebe u predmetu jugoslavenske akademije, ako ona ište podporu.

Moja gospodo! Bilo što mu drago, bio to razlog, koga savjest zemaljskoj vladi diktira, da ga ovdje otvoreno kaže, ali mi imamo drugo osvjedočenje, mi imamo to osvjedočenje, da zavod onakav, kakav je jugoslavenska akademija, neće sigurno dobiveni novac u tu svrhu kapitalizirat ili Bog zna na kakovu drugu svrhu upotriebiti, nego ga ište iz realne potrebe na podporu naše znanosti i umjetnosti. To je moje uvjerenje, ali toga uvjerenja neima vlada, jer ne vjeruje o potrebi judoslavenske akademije i ne vjeruje. da bi ta podpora bila narodu.

Mi se dielimo u tom obziru sa nazorom vlade i sudimo, da će predlog propasti, pa će o tom narod suditi. (Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Rieč imade g. predlagatelj Ožegović.

Tito Ožegović: Visoki sabore! Iz moga razlaganja uvidjeti je mogla vis. vlada, da je već bila molba kod vis. vlade radi nameta od 160%. dakle viditi će vis. vlada, da je baš taj ogromni namet dao meni povoda, da na vis. vladu ovu molbu predlažem, da vis. vlada i sabor dozvoli podporu, pošto bi inače spomenuta obćina preobterećena bila. kad bi se ovaj namet bio dozvolio.

Dakle vis. vlada već je onda upućena, da je to preogromna svota za jednu obćinu, zato sam bio tako slobodan taj predlog učiniti i moliti, da se toj obćini bedeničkoj za izgradjenje nove učione dade podpora od 3000 for. Nu dočim je vis. vlada izjavila, da je ovdje posebna molba potrebna, koja bi se imala na vladu štilizirati, to će biti obćina bedenička tako slobodna, pa će tu molbu podnieti, samo ja molim, da bi ju vis. vlada uvažila, jer je namet već i onako za samu obćinu prevelik, a kamo li, da se još osim toga udari novi namet, koji namet iznaša po 20—25%. To bi dakle bio ogroman namet, koga obćina nebi mogla podnipošto snositi.

Ja dakle preporučam molbu vis. vladi. koja će od dotične obćine stići.

Predsjednik: Je li povlačite svoj predlog natrag?

Tito Ožegović: Za sada moram ga povući natrag.

Predsjednik: Rieč imade preuzv. g. ban.

Ban **Dragutin** grof **Khuen-Hedervary**: Samo nekoliko rieči g. supredlagatelju dru. Mazzuri.

Rekao je naime g. zastupnik, da je predložena molba akademije, a da vlada nije za nju znala. Može se dogoditi, da se izmedju 97.000 komada, koji stižu vladi, jedan predmet izgubi, da vlada zaboravi na taj predmet; bar ja nisam za to znao, a ono dokazivanje akademije u onoj molbi, koja se čitala, slušao sam u proračunskom odboru. Ja žalim, da ne mogu priznati, da ono služi dokazom, da bi se trošak priznao opravdanim. Istina je, da vlada kao upraviteljica zaklade imetka jugoslavenske akademije poznaje i dohodke njezine i hvala Bogu, moram priznati, da je taj imetak i dohodak njezin liep, pa se nadam, da će još i rasti, ali što se potrebština tiče, te su izkazane vrlo površnimi podatci, a ja na temelju takovih površnih podataka nikada ne mogu zagovarati troška u ime novaca zemlje. Može se koji dohodak i bolje i lošije upotriebiti u učevnom smislu, ali u financialnom smislu ja se neću upuštati u nikakovu kritiku akademije kao znanstvenoga zavoda. Ja mogu pohvaliti znanstveni i učenjački smjer toga zavoda, ali učenjaci kadšto se slabo razumiju u financijalne poslove, a ja to neću nikada odsuditi, ako financijalno pitanje manje razumiju. Zato ja površnih podataka ne mogu prihvatiti za podlogu prihvata toga troška i moram kod toga ostati, da se odkloni predlog g. Smičiklasa.

Što se pako predloga g. zastupnika Ožegovića tiče, istina, da ga povlači natrag, buduć da uvidja, da ne spada u sabor, ja ga ipak mogu uvjeriti, ako će se dotični trošak izkazati opravdanim, da ću sa svoje strane drage volje doprinieti u onom razmjerju, u kojem će se ta potreba izkazati. (Živio! na desnici.)

Predsjednik: Rieč imade g. izvjestitelj.

Dr. **Šime Mazzura**: Ovo je predlog privatan, te izvjestitelj neima u tom zadnje rieči. (Glasovi: Svakako.)

Izvjestitelj **Josip Miškatović**: Ne zato, što nebi imao izvjestitelj u tom predmetu rieči, nego zato, što mislim, da se je o tom predmetu dosta razpravljalo razprava tako shvatljiva bila, da se nemože potanje o tom govoriti, ja se odričem zadaće, da nadalje tu stvar obrazlažem, da navadjam razloge za ili proti predlogu gosp. zastupnika. Ja se sa svoje strane veselim izjavi g. senjskoga zastupnika, da mu je toliko štovanje prama akademiji znanosti i umjetnosti, da desavuira one anateme, što su se u organu njegove stranke mogle o tom zavodu čitati. (Zast. dr. Tuškan: To je on samo sa svoje strane govorio.)

Kad bi stranka, koju zastupa g. Folnegović bila u sgodi, da se od nje zatraži podpora akademiji znanosti, ja mislim, da bi se drugčiji odgovori čuli ovdje proti takovomu predlogu i zahtjevu. nego bi se ikada moglo očekivati. da bi ih ova stranka mogla dati.

Ja se izjavljujem proti predlogu.

Predsjednik: Prelazi se na glasovanje. G. zast. Smičiklas predložio je: jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti za izdavanje riečnika, za izdavanje historičkih spomenika 2000 for., za pripomoć uzdržavanja galerije slika 1000 for. Gospoda, koja su za taj predlog neka izvole ustati. (Manjina.)

To je manjina i tim je predlog gosp. Smičiklasa odklonjen.

Jovan Steković: (čita)

C. Poglavje V.

Odjel za pravosudje.

16. Za podignuće uzišta kod kr. sudb. stola u Zagrebu 20.000 for.

17. Za dogradjenje ženske kaznione u Zagrebu 8000 fr.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Polazeć s ovoga gledišta, s kojega polazi vis. vlada, da svaka stavka mora biti tako opravdana u proračunu, da mora biti potreba izkazana, pošto ove stavke nisu u zakonu utemeljene, uzimljem rieč o njih.

Glede prve stavke neću da se upuštam, naročito glede stavke, koja se odnosi na pokriće troškova potrebnih za uzište kod kr. sudb. stola u Zagrebu, jer neću, da prigovaram zaključku, koji je stvoren u saboru, kad mene nije bilo u saboru, gdje je potreba izkazana. Ali osvrnut ću se na drugu stavku t. j. za dogradjenje ženske kaznione u Zagrebu

Vis. vlada kaže samo to glede ove stavke, da je ženska kaznıona bila osnovana za 80—100 kažnjenica, a danas da je napučena do blizu 150 i za to da nema dovoljno spavaonica, niti dovoljno prostora za radnje. Ovo je tvrdnja, koja nije dokazana; ravna je onoj tvrdnji jugoslavenske akademije, da treba za riečnik, da treba za izdavanje juridičkih spomenika toliko i toliko. Dakle po onom, da se potrebe točno imadu izkazati, viditi ćete, da na ovom temelju nebi mogao votirati to. Dakako, ovdje je rieč o zahtjevu vlade, a tamo o zahtjevu privatnoga družtva. Nu ja ću reći to, da vlada imade dovoljno prilike i ovdje kod privatnog družtva akademije znanosti, da se uvjeri o potrebah. Nego meni je ono drugo nejasno, što se ne kaže: kako je onaj višak od 50 na jedanput došao. Meni se čini, da će ovdje možda biti i kažnjenica, za koje mi nebi bili dužni graditi kaznione. Vi znate, da kod nas kaznione u našem budgetu neizmjerno veliki teret bacaju, znate, da trošimo gotovo 100.000 for. na to, a nemamo glede ove stavke pobližega proračuna; mi neznamo za koliko kažnjenica kani se razprostraniti ta kaznіona; mi ne znamo, hoće li trošak od 8000 for. biti prevelik ili premalen.

U ovom smjeru, mislim, da ova stavka nije opravdana, zato ja nemogu za ovu stavku glasovati, dok od vis. vlade nebudu pruženi oni podatci, koji će me uvjeriti, da je ova stavka potrebita.

Predsjednik: Rieč imade preuzv. g. ban.

Dragutin grof Khuen-Hedervary: Visoki sabore! Dobro je rekao g. zastupnik, da se neće upuštati u stavku onu, koja se bavi sa uzištem u Zagrebu, jer je to načelno riešeno lani, kad je sabor prihvatio jednom obrok za gradjenje tih uzišta. Ja mislim, kad bi g. zastupnik pogledao ta uzišta — makar nije strukovnjak — da bi sam priznao, da se moraju nova podići.

A što se tiče dogradjenja ženske kaznione, to ću mu kazati, da je to samo jedan kredit, a da će ih biti možebiti više. Onaj predlog t. j. onaj zahtjev, koji se stavio na vis. ovu kuću, osnovan je na predlogu i radu strukovnjaka i činovnika zemlje, koji su u tu svrhu postavljeni. Indi ova potreba, koja se tu izkazuje, je sasvim osnovana na ovoj podlozi, koja se kod svakoga rada vlade mora zahtjevati — dakle njegova prispodoba ne stoji.

Zahtjev stavljen na vladu od one strane, da se dogradi ta kazniona, je viši od one stavke, koja se tu zahtjeva, nu vlada ide za tim, da po mogućnosti obali taj zahtjev, zato netraži više, nego što misli, da je neobhodno potrebito. Radi se tu naime, da se dobave i dograde prostorije za radionice i to će se moći po novoj osnovi izgraditi onako, da bude ovo dalje razšireno, da će i više kažnjenica naći mjesto u ovoj kaznioni, i zato je moguće, da se više neće tražiti od one svote, koja je tu uvrštena i to s toga samo razloga ne više, jer vlada traži po mogućnosti obaliti trošak, da se ne namiće zemlji ova potreba.

Predsjednik: Rieč imade gosp. upravitelj pravosudnog odjela.

Vjekoslav Klein: Visoki sabore! Ja ću samo za umirenje g. z. klanjačkoga, nadovezati na rieči preuzvišenoga gosp. bana to. Ženska kazniona u Zagrebu gradjena je s početka samo za potrebne provincijale; nu već onda se mislilo, ako se bude spojila Krajina, da se po jednoj osnovi gradi, koja se dade svaki čas, kad potreba nastane, razširiti po prvobitnom planu kaznione. Tko gleda zgradu, odmah će opaziti, da je jedan ključ nedogradjen. Prvobitna največa potreba bila je 80 kažnjenica za provincijal; ali pošto nije niti taj broj bio postignut, onda je zem. vlada pozvala upravnu oblast krajišku, da i svoje kažnjenice tamo smjesti. Tako je s vremenom od 80 kažnjenicah nastao broj 140, 155, 145 — to se je svaki čas mjenjalo, zato jer nije stalan broj. Zato je rečeno sada, da imade blizu 150 kažnjenica, koje su sada smještene.

Pošto su indi sve prostorije okupirane i spavaonice i samice, onda nepreostaje niti za školu, niti radionicu prostora tako, da je svaki povjerenik, koj je od strane vlade poslan radi vizitacije, došao s tužbom, da iz zdravstvenoga, naukovnoga i disciplinarnoga obzira nije moguće toliko kažnjenica držati u jednom prostoru; tako da je kućni liečnik kao i upravitelj toga zavoda predložio prije godinu dana, da se razširi zavod. Pošto se tu radi, da se poluči edukativna svrha i da se u zavodu industrija malo sustavnije goji, nego do sada, mislim, da je potrebito, da se ne može odbiti ovo. Primjećujem pako, da ima blizu 20 kažnjenica iz Bosne i Hercegovine, a glede tih kažnjenica može se, ako bi silna potreba bila, odbiti i to je vlada učinila, da više takovih kažnjenica ne prima. Ali uzprkos svemu tomu, ako se hoće sustavno ovršiti kazna i sustavni red uvesti u kaznionu, neobhodno je potrebito, da se po prvobitnom planu izgradi.

Predsjednik: Prima li vis. sabor stavku 16. i 17.? (Prima se.)

Stavka 16. i 17. je primljena.

Jovan Steković (čita):

§. 2.

Troškovi naznačeni u predidućem paragrafu imaju se pokriti iz prihoda od 298.197 for. pripadšega kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji iz obračuna za god. 1881. medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom u ime viška 45% prihoda od svih izravnih i ne izravnih poreza i inih javnih dohodaka, zatim iz preostatka od 100.318 for. od prihoda iz obračuna za god. 1880. zakonom od 15. kolovoza 1884. o pokriću izvanrednih potrebština neizcrpljenoga i na dotična poglavja i nastave zaračunati.

Predsjednik: Prima li vis. sabor §. 2.? (Prima se.) §. 2. je primljen.

Jovan Steković (čita):

§. 3.

O upotrebljenju preostatka od u predidućem paragrafu 2. naznačenoga prihoda ima zemaljska vlada učiniti predlog saboru.

Predsjednik: Prima li vis. sabor §. 3.? (Prima se.) §. 3. je primljen.

Jovan Steković (čita):

§. 4.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu.

Predsjednik: Prima li vis. sabor §. 4.? (Prima se.) §. 4. je primljen.

Visoki sabore! Prelazi se na interpelacije. Rieč ima g. zast. Posilović, da stavi interpelaciju.

Dr. **Miho Posilović**: Visoki sabore! Sloboda je u svih državah modernih načelo, koje se priznaje. Sloboda pako prije svega treba slobodu izražaja u govoru i štampi. U štampi, najme u slobodi iste zrcali se stanje iste države: zrcali se isto tako u toj slici, da se pokaže, da li u toj državi vlada sloboda načela ili pako da li vlada servilizam.

Dana 13. svibnja ove godine dogodilo se je, da je ovdješnji dnevnik „Pozor“ zaplienjen dvaputa. Jedanput zaplienjen je radi neke neznatne notice — ne kažem samo neznatne, nego zaista posve bezazlene. — Stojalo je unutri, da je profseor Marković povodom neparlamentarnoga napadaja Njegove preuzvišenosti g. bana dobio viši izražaj povjerenja. Pitam ja: šta imade u tom pogibeljna, zašto plienjenje? Ta pozicija Njeg. preuzvišenosti bana nije tako uzdrmana, da bi to pogibeljno za njega involviralo, ako profesor Marković, koj povjerenje zaslužuje

ako dobije neki znak povjerenja. To preuzvišenomu banu a niti poziciji vis. vlade nije ni najmanje moglo škoditi. Nu dogodilo se je ovdje valjda to, da su organi zemalj. vlade bili odviše revni, prerevni; jer inače ja nebi mogao pojmiti toga protuslovja, da se je dnevnik „Pozor“ radi ovakve bezazlene notice 13. o. mj. plienio, a jučer 15. da je preuzv. g. ban bio prinukan svoju rieč kano na bludnji osnovanu natrag povući, svoj izraz upotriebljen prema profesoru Markoviću u debati glede 100.000 for. da je pronašao u dvojbi i opozvao ga; kako se to slaže? To se protumačiti ne može, nego tako, da su organi bili prerevni.

Njegova preuzvišenost dala je jedanput neku izjavu u pogledu štampe, koja nije bila bog zna kako uzorna, da bi odgovarala načelom štampe, koja je neugodna i možda nepovoljna bila za Njegovu preuzvisenost — komentirala su tako neka ugledna glasila bečka, kao n. pr. „Nova Presa“, Njeg. preuzvišenost dala je izjavu, nu iz one izjave nebi se dao izvadjati ovako drastičan i ne opravdan postupak prema političkom dnevniku.

Isti dnevnik „Pozor“ bio je jedan dan dvaput zaplienjen i to radi saborskih izvještaja. Tu kako sam čuo nije bilo ništa ne istinita izvješćeno, ali se kazalo: nije sve unutra, nije stenografički izvještaj. Dnevnici nisu niti najveći u stanju odmah stenografički pisane izvještaje priobćiti, a ja mislim, da se to još manje može iskati od „Pozora“; jedino kako je preuzv. g. ban jedanput u svom govoru spomenuo, da unutri nije ništa neistinita, da nije ništa takova, što u saboru nije bilo izrečeno, a kako sam upućen, takova što nije takodjer dokazano. Hotimice nije treba izkrivljivati govore, napose opozicionalne. Nu kazalo se je, da je razlog taj, da govori opozicionalni nebi došli medju narod, da se čitaju. To je velika slabost, ako se vis. vlada boji opozicije, brojem zaista dosta slabe.

Ako opozicija svoje razloge navadja glede koje stvari, slobodno je većini, slobodno je vladi, dapače preuzvišeni gosp. ban je u tom prerevan — dakle slobodno je svim svoje proturazloge navadjati; ali to bi bila velika slabost, to bi bilo majušno misliti ovim načinom, ovimi sićušnimi zapljenami, da će se to prepriečiti, da narod neće znati stanovište, koje je opozicija zauzimala u kojoj stvari i stanovište većine i vlade. Ja držim ovakov postupak, da je kano zloporaba onoga tiskovnoga zakona, koj doduše nije na načelu slobode štampe osnovan i komu sam se ja u svoje vrieme protivio pogledom na t. z. objektivni postupak. Taj objektivni postupak nije ad absurdum u nijednoj zemlji tako izrodio, koliko u našoj domovini i meni se čini, da je naša Hrvatska domovina bila pozvana, da i zakonodavcu u Beču otvori oči i da pokaže, kakova se zloporaba može praviti od objektivnoga postupka u zemlji, gdje se hotimice hoće kadšto izkriviti zakon na korist jedne ili druge stranke. Ovdje sjedi muž, koj je takodjer u svoje vrieme postao žrtvom toga postupka na bezprimjerni način.

Ja, da ne mislite, da hoću razlike praviti, da hoću koju vladu hvaliti, a drugu kuditi, ja očito očitujem, da su glede ovoga postupanja proti štampi bile nepravedne, složne i jadnake skoro sve vlade i iz toga ne sliedi, da se pri tom pogledu nebi moglo napredovati, te da vlada Njegove preuzvišenosti, koja imade sada na razpolaganje ovako veliku većinu, da vlada Njegove preuzvišenosti nebi uvidila, da netreba toliko upotriebiti ta drastična sredstva, da netreba barem zlorabiti taj objektivni postupak tako, da bi se pokazao kano velika neobjektivnost, kano postupak pristran, kano postupak nepravedan.

Visoki sabore! ja držim, da je ovakvo plienjenje tim više — a g. upravitelj pravosudnoga odjela vlade će mi dati pravo, da je neumjestnije tim više, što ovakvim postupanjem samo načelo pravde veoma trpi. Prije se dala još razumjeti kolizija, dok je bila porota, da ako je što zaplienila državna vlast i ako je zbor strukovnjaka sudaca kazao: opravdana je ta zapliena, da je ipak porota, koja nešto sudi po javnom mnienju političke stvari, koja po javnom mnienju ravna se, da ta porota onda kaže: ipak ti nisi kriv, koj si to učinio. Uzmite slučaj ovdje kad se što zaplieni, sudbeni stol odobri zaplienu, porotu ste ukinuli, da svaki slučaj dodje pred sudbeni stol, koj je opet od sudaca strukovnjaka sastavljen; nebi li oni pod moralnom presijom onoga, koj je počinio štetu opetovnom zaplienom kano subjektivnoga krivca morali kazniti. Ako ga nebi kaznili, onda bi došli u protuslovje s prvom odlukom, gdje su kazali, da u tom činu predleži čin kazne.

Gospodo, nemojte se titrati sa idejami važnimi, sa idejami svakomu civiliziranomu narodu svetimi, nemojte se titrati sa idejom pravde i pravice; nego gledajte, da se ta ideja svagdje konsekventno i sistematički štuje i da se iz svakoga čina sudbenih stolova, iz svakoga čina vladinih organa i vlade vidi, da ona zna štovati pravdu i da neće da njihovi pojedini čini pogledom na pitanje pravde dolaze u protuslovje. Ja držim, da su one rieči bile dovoljne za obrazloženje interpelacije na Njeg. preuzvišenost g. bana, koja ovako glasi (čita):

1. Je li Vašoj preuzvišenosti poznato, da je politički dnevnik „Pozor“ dne 13. svibnja t. g. dva puta zaplienjen?
2. S kojih razloga je to učinjeno?
3. Je li Vaša preuzvišenost pripravna slobodu tiska, napose slobodu glede izvještaja o saborskih sjednica štititi?

Predsjednik: Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Rieč ima gosp. zastupnik Posilović, da stavi interpelaciju.

Dr. **Miho Posilović**: Visoki sabore! Ovdje imam predložiti jednu interpelaciju na Njeg. preuzvišenost g. bana, o kojoj nisam iz vlastitoga znanja ovako dobro uvjeren, košto sam bio malo prije iz rečene.

Žitelji obćine semeljačke potužili su se u javnih glasilih, napose pako u „Pozoru“ već lanjske godine na mnoge nepodobštine, nepravde njihovoga bilježnika gosp.

Dmitra Ivoševića; potužili su se takodjer na takav čin, koj bi skroz podpadao pod okvir kaznenoga zakona. Napose pako potužiše se žitelji tešinački, koji u tu obćinu spadaju, da je isti g. Dmitar Ivošević podigo 2000 fr., koje su oni bili uložili za gradnju škole u štedionicu, da je on tih 2000 for. bez ičije dozvole podigao, potrošio, dakle pronevjerio. Taj čin, ako je istinit podpadao bi pod kazneni sud — iznimno da bi dotični to prije nadoknadio.

Obćina i obćinari semeljački zahtjevali su likvidaciju usljed toga, što je sumnja bila najveća, da nije red u blagajni, napose da je novaca pronevjereno. — Likvidacija bila je preduzeta sa strane podžupanije u Djakovu, te je bio izaslan g. Kršnjavi. Nu prigovara se g. izaslaniku, da je on osobni prijatelj g. Ivoševića, što je mogao znati g. upravitelj Cuvaj i mogao je izbjeći tomu, da obćinari ne sumnjaju, da je ta likvidacija nepravedna. Uprava bi imala počivati na temelju pravednosti i morala bi biti naperena na to, da se što više materijalno i moralno blagostanje naroda pospješi.

Vi gospodo znate, da su izbori puk podobni demoralizirati, nu izbori su podobni demoralizirati i upravne činovnike i druge obćinske činovnike; to je sveza ova, koja se stvorila prerevnim slnžbenim kortešovanjem kod izborah. Kod nas najme je tako daleko došlo, da i obćinski činovnici, koji imadu pravo glasa: načelnici i bilježnici, da su morali glasovati za vladinoga kandidata; a veli se: ruka ruku pere. Ovako koj se izkaže kod izbora, on misli, da zato će mu se kroz prste gledati, da će morati kod uprave manje savjestno raditi. Iz ovih razlogah nastalo je ovakvo stanje, da je kontrola obćinske uprave kadšto nedostatna i pristrana. Ja bi mislio, da nebi bilo zlo, da vlada, napose da politička struka vlade izašalje takodjer kadšto svojega povjerenika u zemlju, da vidi kakvih pritužba, kakvih nezadovoljstva imade i da razloge istih iztraži. Ja držim, da bi ovakav izaslanik kadšto divnoga materijala mogao doniet. — Nego gospodo, kako redovito od pravosudne uprave idu vizitirati sudove — ja neću kazati, da to nije dobro sud vizitirati — ali kako se to čini, nebi bilo zlo političku upravu pregledati, osobito kod nas, gdje znate, da smo glede političke uprave još dosta slabi, a glede obćinske uprave tako rekuć još da nemamo načela, ne znamo hoćemo li pod državnu vlast skučiti ili sasma na autonomne noge postaviti, hoćemo li napraviti veće ili manje obćine. Pitanja su ovo vožna i ja sam se usudio spomenuti ih u savezu s mojom interpelacijom.

Moleć na koncu, da se nebi s nijedne strane uzelo, da sam ja na osobu dotičnika mislio, koga niti ne poznam, nego ja sam mislio ovom interpelacijom služiti stvari javnoj. Ista glasi ovako (č ta):

1. Jesu li Njeg. preuzvišenosti poznate razne protuzakonitosti izvedene u semeljačkoj obćini, po bilj. g. Mttru Ivoševiću, napose da je on 2000 fr. školskih novaca bez ičije dozvole podigao i potrošio — dakle pronevjerio?

2. Šta je vis. kr. zem. vlada u tom pogledu učinila, odnosno što misli učiniti, da se red u upravi te obćine uzpostavi?

Predsjeduik: Interpelacija uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Rieč imade g. zast. Pevalek, da stavi interpelaciju.

Franjo Pevalek: Visoki sabore! Poznato će biti ovoj vis. kući, da su god. 1883. sve razpoložive vojne zgrade erarske i ine nekretnine u bivšoj belovarskoj brigadi prešle u vlastničtvo kr. državnoga ugarskoga erara. Na koji je način došao do toga, ne znam, nu znam to, da su ove zgrade žuljevi i znojem tadašnjih krajišnika podignute, kod kojega podizanja pod tadanjom vojničkom upravom, kao što svi od gospode znadu, je bilo mnogo i mnogo kazna i batina po ledjih graničara palo, a sad gospodo moja, plod ovih žuljeva dieli s nami treći u razmjeru 55 naprama 45%.

Te sgrade odredjene su na prodaju, i dozvolite, gospodo, da u kratko ocrtam, na koji se način prodaju. U mjestu Novigrad, podžupanija koprivnička nalaze se tri slične zgrade. Za jednu od tih zgrada stavljena je ponuda, ne znam preko kojih oblasti na financijalno ministarstvo, koja ponuda je odpisom ministarstva od 16. siečnja 1884. god. br. 645, odnosno naredbom financijalnoga ravnateljstva od 2. veljače iste godine br. 4072 i prihvaćena, dočim su istodobno stavljene i druge dvie ponude, medju njimi i jedna moja po istoj oblasti, premda su znatno preko procjene glasile po financijalnom ravnateljstvu u Zagrebu odbite tom primjetbom, da će prosto stojati kod dražbe istih zgrada sudražbovati. Ja nezadovoljan ovom odlukom ravnateljstva financija ponovio sam ponudu neposredno na ministarstvo financija, našto dobijem od njega isto takav odgovor, istu odluku, jednom rieči Nem lehet.

Taj postupak opisao sam tada u „Slobodi", nu članak bijaše zaplienjen. Razlozi zapliene glasili su onamo, da se ne istinitimi podatci izkrivljuje istina i smiera razdraživati proti upravnim organom i da to čini prestupak po §. ne znam kojem, mislim 300. i da se zaplena imade provesti. Gospoda i vis. vlada neka se izvole o istinitosti ovih brojeva osvjedočiti, pak će moći doći do osvjedočenja, da nije bilo izkrivljenje istine, nego da je bila puka istina, a g. censor je tada samo puku istinu zaplienio, što mu se valjda često dogadja.

Pitam dakle vis. vladu, koliko upliva imade kod prodaje ovih zgrada i da li joj je poznato, da financijalna uprava na razne načine, putem javne dražbe i opet putem pismenih ponuda prodaju. Pred zakonon smo svi jednaki ali ne mieri nam se svim istom mjerom, valjda to političke boje odlučuju, a to mi naziva misao, kao što se govori, da kod naših budi viših, budi nižih, budi raznih oblastih, postoje dva ogromna registra ili knjige i to jedna crvena i jedna crna, pak da oni sretnici, koji se nalaze u crvenoj knjizi kao bezuvjetni privrženici vlade, postigavaju sve, dočim nesretnici iz crne knjige bivaju progonjeni.

Da svršim i da dodjemo na čistac stavljam na vis. vladu sliedeću interpelaciju (čita):

1. Da li je vis. kr. zem. vladi znano, da se zgrade ležeće u bivšoj belovarskoj brigadi, a spadajući sada na vlastničtvo kr. ugar. državnoga aerara, po financijalnih oblastih na razni način, naime nekima izpod ruke putem jednostavne pismene ponude (vidi naredbu kr. fin. ravnateljstva u Zagrebu od 2. veljače 1884. br. 4972. odnosno odpis kr. financ. ministarstva od 16. siečnja 1884. broj 645.) prodavaju, dočim se drugi ponuditelji odpućuju dodatkom, da će se upitne kuće javnom dražbom prodavati, premda bi ipak jednoličnost kod tih prodajah biti imala?

2. Ako je ta okolnost visokoj kr. zem. vladi poznata, čim opravdava taj protuzakoniti postupak koli sa svoje, toli sa strane kr. financ. oblasti, te neka vis. vlada u obće izjavi, u koliko i ona sama kao repräsentant Hrvatske kao suvlastnice od 45% kod prodaje tih sgrada upliva?

3. Nije li pako vis. vladi o raznom, dakle nezakonitom načinu prodaje upitnih sgrada po kralj. financ. oblastih ništa poznato, čime opravdava to svoje neznanje?

Predsjednik: Ova će se interpelacija uvrstiti u zapisnik i dostaviti kr. zem vladi.

Dnevni red današnje sjednice je izcrpljen. Na dnevni red buduće sjednice stavljam treće čitanje osnove zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti prihodi g. 1885. ne dosižu.

Današnju sjednicu zaključujem, a sljedeću uričem za sutra u 10 sati prije podne.

(Konac sjednice: 12 sati 45 časova.)

Petdeset i peta saborska sjednica,

obdržavana dne 17. svibnja 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Treće čitanje zak. osnove o izvanrednom proračunu za g. 1885. — Čitanje i ovjerovljenje zaplsnika 55. saborske sjednice.

Predsjednik: (zvoni.) Sjednica počimlje, molim g. bilježnika da izvoli zapisnik pročitati

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

54. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 16. svibnja 1885. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 76 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni: preuzvišeni gosp. ban Dragutin grof Khuen-Hedervary, odjelni predstojnik unutarnjega odjela g. Danilo Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela Vjekoslav Klein, te savjetnik odjela za bogoštovje i nastavu Janko Jurković.

Zapisnik prošle sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Podnesaka ne ima.

Prešlo se na dnevni red: nastavak specijalne debate ob osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1885. ne dosižu.

B. Na poglavje IV.

Odjel za bogoštovje i nastavu.

Naslov 3. Sveučilište.

9. Za uredjenje i katalogiziranje sveučilištne biblioteke 2.000 for.
10. Za sagradjenje botaničkoga zavoda kr. sveučilišta u Zagrebu 20.000 for.

Naslov 7. Štipendije i obće obrazovne svrhe.

11. Prinos za gradjenje pučkih škola 5.000 for.
12. Prinos za uzdržavanje pučkih škola 5.000 for.

Naslov 8. Školske i zemaljske sgrade.

13. Za podmirenje preostatka troškovah za gradjenje kemičkoga laboratorija 12.600 for.
14. Za sagradjenje stubišta i popravak sveučilištne sgrade II. obrok 18.310 for.
15. Za gradnju obrtne škole u Zagrebu 20.000 for.

Sve ove stavke primljene su glasovanjem po predlogu odbora, a na to stavljeni predlog narodnoga zastupnika Tadije Smičiklasa: Podpisani predlažu neka u predležećoj osnovi izvanrednoga proračuna kod poglavja IV. odjel za bogoštovje i nastavu kod naslova 7. štipendija i obće obrazovne svrhe iza stavke 12. umetne stavka 13., koja glasi: Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti za izdavanje riečnika i za izdavanje historijsko-juridičkih spomenika 2.000 for.
za pripomoć uzdržavanja galerije slika 1.000 for.
bude odklonjen.

C. Poglavje V.

Odjel za pravosudje.

Naslov 7. Zemaljske i županijske sgrade.

16. Za podignuće uzišta kod kr. sudb. stola u Zagrebu 20.000 for.
17. Za dogradjenje ženske kaznione u Zagrebu 8.000 for.

Ukupno 298.910 for.

Glasovanjem primljeno po predlogu odbora.

§. 2.

Troškovi naznačeni u prediducém paragrafu imaju se pokriti iz prihoda od 299.197 for. pripadšega kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji iz obračuna za godinu 1881. medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinami Hrvatskoj i Slavoniji u ime viška 45% prihoda od svih izravnih i neizravnih poreza i inih javnih dohodaka, zatim iz preostatka od 100.318 for. od prihoda iz obračuna za god. 1880. zakonom od 25. kolovoza 1884. o pokriću izvanrednih potrebština neizcrpljenoga i na dotična poglavja i nastave zaračunati.

Primljen po predlogu odbora.

§. 3.

O upotrebljenju preostatka od u predidućem paragrafu 2. naznačenoga prihoda ima zemaljska vlada učiniti predlog saboru.

Primljeno po predlogu odbora.

§. 4.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu.

Primljeno po predlogu odbora.

Poslie toga stavlja narodni zastupnik dr. Mijo Posilović sliedeću interpelaciju:

„1. Jesu li Njegovoj preuzvišenosti poznate razne protuzakonitosti izvedene u semeljačkoj obćini po bilježniku g. Mitru Ivoševiću. napose da je on 2000 forintih školskih novaca bez ičije dozvole podigao i potrošio, dakle pronevjerio?

2. Šta je vis. kr. zemaljska vlada u tom pogledu učinila, odnosno što misli učiniti, da se red u upravi te obćine uzpostavi?"

Interpelacija ova uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Isti zastupnik stavlja sliedeću interpelaciju:

„1. Je li Njegovoj preuzvišenosti poznato, da je politički dnevnik „Pozor" dne 13. svibnja o. g. dva puta zaplienjen?

2. S kojih razloga je to učinjeno?

3. Je li Vaša preuzvišenost pripravna slobodu tiska napose slobodu glede izvještaja o saborskih sjednicah štititi?"

Interpelacija ova uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Narodni zastupnik Fran Pevalek stavlja sliedeću interpelaciju:

„1. Da li je vis. kr. zemaljskoj vladi znano, da se sgrade, ležeće u bivšoj belovarskoj brigadi, a spadajuće sada na vlastničtvo kr. ugar. državnoga erara, po financijalnih oblastih na razni način, naime nekima izpod ruke putem jednostavne pismene ponude (vidi naredbu kr. financijalnog ravnateljstva u Zagrebu od 2. veljače 1884. br. 4072., odnosno odpis kr. financijalnoga ministarstva od 16. siečnja 1884. br. 645.) prodavaju, dočim se drugi ponuditelji odpućuju dodatkom, da će se upitne kuće javnom dražbom prodavati, premda bi ipak jednoličnost kod tih prodajah biti imala?

2. Ako je ta okolnost visokoj vladi poznata, čime opravdava taj protuzakoniti postupak koli sa svoje toli sa strane financijalne oblasti, te neka vis. vlada u obće izjavi, u koliko i ona sama kao representant Hrvatske kao suvlastnice od 45% kod prodaje tih sgradah upliva?

3. Nije li pako vis. vladi o raznom, dakle ne zakonitom načinu prodaje upitnih sgrada po kr. financijalnih oblastih ništa poznato, čime opravdava to svoje neznanje?"

Interpelacija ova uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. vladi.

Predsjednik zaključi sjednicu u 1 sat poslie podne i ureče buduću za sutra 17. svibnja 1885. u 10 sati prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

Treće čitanje zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci godine 1885. ne dosižu.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Jovan Steković v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li, vis. sabore, kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe ne ima. zapisnik se verificira.

Prelazi se na dnevni red; na dnevnom je redu treće čitanje zakonske osnove o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci godine 1885. ne dosižu.

Molim g. bilježnika, da izvoli čitati.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

Zakon

od . . . . .

o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci godine 1885. ne dosižu.

§. 1.

Ovlašćuje se zemaljska vlada, da za izvanredne potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, koje u proračunu za god. 1885. ne imaju pokrića; smije izdati niže naznačene svote.

A. Na poglavje III.

Odjel za unutarnje poslove.

Naslov 5. Zemaljski arkiv.

1. Za izpitanje županijskih i gradskih arkiva i za prikupljanje arkivalia zemaljskomu arkivu	2.000 for.
Naslov 8. Zdravstvo.	
2. Za liečenje trahomatoznih bolestnika	30.000 for.
Naslov 11. Cesto- i vodogradjevine.	
3. Za podpuno izgradjenje ceste Čazma-Graberje u podžupaniji križkoj preko onih u proračunu za godinu 1885. (Naslov 11. stavka 106.) uvrštenih 5000 for. preostatak potrebe	5.000 for.
4. Za savsku obalu utvrde kod Galdova, Stenjevca i Strmca	20.000 for.
5. Pripomoć za radnje oko savskih prodorah kod Preloščice	5.000 for.
6. Prinos za nadopunjenje predradnjah oko projekta za osušenje lonjskoga polja	6.000 for.

Naslov 12. Prinos narodno-gospodarskim svrham.

7. Za gradjenje ratarnice u Požegi	20.000 for.
Naslov 14. Razne potrebe i nepredvidljivi troškovi.	
8. Troškovi vojničkih asistencija g. 1883. povodom nemirah	100.000 for.
B. Na poglavje IV.	
Odjel za bogoštovje i nastavu.	
Naslov 3. Sveučilište.	
9. Za uredjenje i katalogiziranje sveučilištne biblioteke	2.000 for.
10. Za sagradjenje botaničkoga zavoda kr. sveučilišta u Zagrebu	20.000 for.
Naslov 7. Štipendije i obće obrazovne svrhe.	
11. Prinos za gradjenje pučkih škola	5.000 for.
12. Prinos za uzdržavanje pučkih škola	5.000 for.
Naslov 8. Školske i zemaljske sgrade.	
13. Za podmirenje preostatka troškova za gradjenje kemičkoga laboratorija	12.600 for.
14. Za sagradjenje stubišta i popravak sveučilištne sgrade II. obrok	18.310 for.
15. Za gradnju obrtne škole u Zagrebu	20.000 for.
C. Poglavje V.	
Odjel za pravosudje.	
Naslov 7. Zemalj. i županijske sgrade.	
16. Za podignuće uzišta kod kr. sudb. stola u Zagrebu	20.000 for.
17. Za dogradjenje ženske kaznione u Zagrebu	8.000 for.
Ukupno	298.910 for.

§. 2.

Troškovi naznačeni u prediducem paragrafu imaju se pokriti iz prihoda od 299.197 for. pripadšega kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji iz obračuna za god. 1881. medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinami Hrvatskoj i Slavoniji u ime viška 45% prihoda od svih izravnih i neizravnih poreza i inih javnih dohodaka, zatim iz preostatka od 100.318 for. od prihoda iz obračuna za g. 1880. zakonom od 15. kolovoza 1884. o pokriću izvanrednih potrebština neizcrpljenoga i na dotična poglavja i nastave zaračunati.

§. 3.

O upotrebljenju preostatka od u prediducem paragrafu 2. naznačenoga prihoda ima zemaljska vlada učiniti predlog saboru..

§. 4.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu.

Predsjednik: Prima li vis. sabor sada pročitanu zakonsku osnovu u cielosti svojoj?

(Glasovi: Ne prima! Prima!)

Koji su za to, da se primi, neka izvole ustati.

(Ustaje većina.)

Osnova zakona primljena je, te će se preko visoke kr. zem. vlade podnieti na previšnju sankciju.

Visoki sabore! Dnevni red današnje sjednice je izcrpljen; ja ću zaključiti ovu sjednicu i sjednice vis. sabora odgadjam na neizvjestno vrieme, pak će se sjednice vis. sabora po potrebi sazvati. Molim g. bilježnika, da bi zapisnik stante sessione sastavio i pročitao, da se može verificirati.

(Poslie sastavljena zapisnika.)

Bilj. dr. **Marko Lončarić** (čita):

Zapisnik

55. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, dne 17. svibnja 1885. pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 54 gg. saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni: predstojnik unutarnjega odjela g. Danilo Stanković i upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein.

Čitan je zapisnik posljednje sjednice, koji je bez primjetbe ovjerovljen.

Na ovaj sabor nije stigao nijedan podnesak.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je treće čitanje osnove zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci godine 1885. ne dosižu, te koji glasi:

Zakon

od . . . . .

o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci godine 1885. ne dosižu.

§. 1.

Ovlašćuje se zemaljska vlada, da za izvanredne potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, koje u proračunu za god. 1885. ne imaju pokrića; smije izdati niže naznačene svote.

A. Na poglavje III.	
Odjel za unutarnje poslove.	
Naslov 5. Zemaljski arkiv.	
1. Za izpitanje županijskih i gradskih arkiva i za prikupljanje arkivalia zemaljskomu arkivu	2.000 for.
Naslov 8. Zdravstvo.	
2. Za liečenje trahomatoznih bolestnika	30.000 for.
Naslov 11. Cesto- i vodogradjevine.	
3. Za podpuno izgradjenje ceste Čazma-Graberje u podžupaniji križkoj preko onih u proračunu za gopinu 1885. (Naslov 11. stavka 106.) uvrštenih 5000 for. preostatak potrebe	5.000 for.
4. Za savsku obalu utvrde kod Galdova, Stenjevca i Strmca	20.000 for.

5. Pripomoć za radnje oko savskih prodorah kod Preloščice	5.000 for.
6. Prinos za nadopunjenje predradnja oko projekta za osušenje lonjskoga polja	6.000 for.
Naslov 12. Prinos narodno-gospodarskim svrham.	
7. Za gradjenje ratarnice u Požegi	20.000 for.
Naslov 14. Razne potrebe i nepredvidlji troškovi.	
8. Troškovi vojničkih asistencija g. 1883. povodom nemirah	100.000 for.
B. Na poglavje IV.	
Odjel za bogoštovje i nastavu.	
Naslov 3. Sveučilište.	
9. Za uredjenje i katalogiziranje sveučilištne biblioteke	2.000 for.
10. Za sagradjenje botaničkoga zavoda kr. sveučilišta u Zagrebu	20.000 for.
Naslov 7. Štipendije i obće obrazovne svrhe.	
11. Prinos za gradjenje pučkih škola	5.000 for.
12. Prinos za uzdržavanje pučkih škola	5.000 for.
Naslov 8. Školske i zemaljske sgrade.	
13. Za podmirenje preostatka troškova za gradjenje kemičkoga laboratorija	12.600 for.
14. Za sagradjenje stubišta i popravak sveučilištne sgrade II. obrok	18.310 for.
15. Za gradnju obrtne škole u Zagrebu	20.000 for.
C. Poglavje V.	
Odjel za pravosudje.	
Naslov 7. Zemalj. i županijske sgrade.	
16. Za podignuće uzišta kod kr. sudb. stola u Zagrebu	20.000 for.
17. Za dogradjenja ženske kaznione u Zagrebu	8.000 for.
Ukupno	298.910 for.

§. 2.

Troškovi naznačeni u predidućem paragrafu imaju se pokriti iz prihoda od 299.197 for. pripadšega kraljevinam Hrvatskoj i Slavoniji iz obračuna za godinu 1881. medju kraljevinom Ugarskom i kraljevinami Hrvatskoj i Slavoniji u ime viška 45% prihoda od svih izravnih i neizravnih poreza i inih javnih dohodaka, zatim iz preostatka od 100.318 for. od prihoda iz obračuna za god. 1880. zakonom od 25. kolovoza 1884. o pokriću izvanrednih potrebština neizcrpljenoga i na dotična poglavja i nastave zaračunati.

§. 3.

O upotrebljenju preostatka od u predidućem paragrafu 2. naznačenoga prihoda ima zemaljska vlada učiniti predlog saboru.

§. 4.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu.

Glasovanjem primljena je osnova zakona u svojoj cielosti, te će se dostaviti kr. zem. vladi za izhodjenje previšnje sankcije.

Predsjednik zaključi ovu sjednicu u ½11 sati prije podne i odgadja saborske sjednice na neizvjestno vrieme, te će buduću ureči po potrebi, tim je ovaj zapisnik stante sessione sastavljen, pročitan i podpisan.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Dr. Marko Lončarić v. r.,
izvjestitelj.

Predsjednik: Ima li vis. sabore kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe ne ima, zapisnik se verificira.

Ja vam, gospodo, želim sretan put i da se opet sretno vidimo!

(Na desnici: Živio predsjednik!)

(Svršetak u 10 satih 40 minuta.)

Petdeset i šesta saborska sjednica,

obdržavana 30. rujna 1885. u 11 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Izvješće predsjednika sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije Mirka Hrvata, o poklonstvenoj deputaciji, koja je u ime sabora ovih kraljevinah pozdravila Nj. c. i kr. ap. Veličanstvo premilostivoga nam kralja Franju Josipa I. prigodom prev. došašća u Požegu. — Podnesci. — Predlog gosp. nar. zastupnika E. Barčića i drug. da sabor kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije pozdravlja najiskrenijim oduševljenjem oslobodjenje južne Bugarske od turske zavisnosti i sjedinjenje njezino sa sjevernom Bugarskom. — Razprava o prešnosti istoga predloga. — Predlog gosp. zast. Tuškana, da se Njeg. preuzvišenost gosp. ban grof Khuen-Hédervary stavi pod obtužbu radi povriede zakonskoga članka VII. od godine 1870.

Predsjednik: Otvaram sjednicu.

Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

„Izvješće predsjednika sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Mirka Hrvata, o poklonstvenoj deputaciji, koja je u ime sabora ovih kraljevina pozdravila Nj. c. i kr. apost. Veličanstvo premilostivoga nam kralja Franju Josipa I. prigodom prev. došašća u Požegu".

Bilj. **Franjo Tumpić** (čita):

„Visoki sabore! Glas o došašću Nj. ces. i kr. apost. Veličanstva premilostivoga nam kralja Franje Josipa I. u Požegu k vojničkim vježbam mjeseca rujna t. g. probudio je veliku radost i veselje u svih slojevih pučanstva mile nam domovine, te su sa svih krajeva zemlje naše pohrlile poklonstvene deputacije u Požegu, da pozdrave miloga si kralja i gospodara.

Radostnomu tomu pojavu nije zaostao ni smierno podpisani predsjednik sabora, te je sa gospodom I. podpredsjednikom sabora, Vasom Gjurgjevićem. i II. podpredsjednikom sabora, dr. Stjepanom Spevcem, stigao u Požegu dne 11. rujna t. g., da u ime sabora ovih kraljevina pozdravi Njegovo c. i kr. apostolsko Veličanstvo premilostivoga nam kralja i gospodara.

Dne 13. rujna t. g. blagoizvoljelo je Njegovo Veličanstvo premilostivo primiti u audienciju poklonstvenu tu deputaciju našu, koju je podpisani predsjednik sabora predvodio i Njegovo Veličanstvo hrvatskim jezikom preponizno pozdravio sa sliedećim govorom:

„Vaše cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo kralju i gospodaru premilostivi! Sabor vazda viernih kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sretan je, što može opet jednom na zemljištu ovih kraljevina Vašemu posvećenomu Veličanstvu podastrieti čuvstva neograničene viernosti i odanosti naroda, koji zastupa.

Bog štiti Vaše Veličanstvo na slavu uzvišene dinastije te na sreću naroda kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije".

Na ovaj preponizni pozdrav blagoizvoljelo je Njeg. Veličanstvo odgovoriti ovo:

„Primam zadovoljstvom i hvalom uvjeravanje o Vašoj viernoj odanosti. Nadam se, da će sabor, koji ovdje zastupate, sudjelujući u smislu zakona, svoju zadaću vazda uspješno riešavati na dobro zemlje".

Nakon toga dostojalo je Njegovo Veličanstvo sa pojedinimi članovi deputacije porazgovarati se. te deputaciju u milosti odpustiti.

Što mi je čast vis. sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u smiernosti do znanja staviti.

U Zagrebu, dne 27. rujna 1885.

Predsjednik sabora:

Mirko Hrvat s. r."

Predsjednik: Prima li visoki sabor ovo izvješće na znanje?

(Prima se.)

„Preuzv. g. ban priobćuje, da je Njeg. c. i kr. ap. Veličanstvo blagoizvoljelo previšnjim riešenjem od 27. kolovoza t. g. uz izraz previšnje zahvale premilostivo uzeti na previšnje znanje čestitku sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prigodom previšnjega rodjendana".

Prima se na znanje.

„Preuzv. g. ban priobćuje, da su Njihove visosti priestolo-nasliednik nadvojvoda Rudolf i priestolo-nasliednica nadvojvodkinja Stefanija blagoizvoljeli uz izraz za-

hvale na najviše znanje uzeti prepokorne čestitke, podnešene po saboru kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prigodom Nj. visokoga rodjen- odnosno imendana".

Prima se na znanje.

„Unutarnji odjel kr. zem. vlade priobćuje, da je Nj. c. i kr. apost. Veličanstvo previšnjim riešenjem od 30. svibnja t. g. blagoizvoljelo premilostivo podieliti previšnju svoju sankciju osnovi zakona o proračunu za potrebštine unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za godinu 1885."

Prima se na znanje.

„Unutarnji odjel kr. zem. vlade priobćuje. da je Nj. c. i kr. apost. Veličanstvo blagoizvoljelo prev. riešenjem od 30. svibnja t. g. osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1885. ne dosižu, premilostivo podieliti svoju sankciju".

Prima se na znanje.

„Unutarnji odjel kr. zem. vlade dostavlja proračun zemaljskih zaklada za god. 1885. stojeći pod upravom unutarnjega odjela kr. zem. vlade".

Ide odboru za proračun.

„Kr. zem. vlada predlaže na ustavno pretresivanje osnovu zakona o porabi grba kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije po privatnih osobah i korporacijah, poduzećih i zavodih privatnoga značaja".

Ide odboru za unutarnju upravu.

„Pravosudni odjel kr. zem. vlade dostavlja proglašenja radi previšnjom potvrdom providjene hrvatske izvornike na zajedničkom ugarsko - hrvatskom državnom saboru donešenih skupnih zakonskih članaka i to 1., 2., 4. i 5. od god. 1885."

Staviti će se na dnevni red.

„Pravosudni odjel kr. zem. vlade dostavlja proglašenja radi previšnjom potvrdom providjene hrv. izvornike na zajedničkom ugarsko-hrvatskom državnom saboru donešenih skupnih zakonskih članaka. i to: zak. čl. 8., 9., 10., 12., 13., 14.. 16.. 17., 18., 19. i 20. od godine 1885."

Stavit će se na dnevni red.

„G. Nikola Krestić. zastupnik I. kotara grada Zagreba, polaže zastupnički mandat".

Pozvat će se zem. vlada, da izbor u I. kotaru gradu Zagreba razpiše.

Uslied toga izpraznio se je za jednog člana kraljevinski odbor, odbor za unutarnju upravu, odbor za obćinarstvo, imunitetni odbor, odbor za saborski poslovnik i jedan zastupnik za ugarski sabor.

Ja mislim, da se svi ovi izbori stave na jedan put na dnevni red.

(Prima se.)

„Predsjednik zastupničke kuće ugarsko - hrvatskoga državnoga sabora priobćuje, da je hrvatski zastupnik na ugarskom saboru Žiga barun Otenfels svoj mandat položio".

Izbor stavit će se na dnevni red.

„Koloman pl. Mikšić polaže mandat za dolnju kuću ugarskoga sabora".

Izbor stavit će se na dnevni red.

„G. Andrija pl. Marković podnosi izborni zapisnik, po kojem je izabran za narodnoga zastupnika za kotar Križ".

Ide verifikacionalnomu odboru.

„Preuzv. g. ban odstupljuje po Marku grofu Bombellesu ml. podnešenu bansku pozivnicu u svrhu ovjerovljenja".

Ide verifik. odboru.

„Predsjedničtvo sabora podnaša račune o saborskih troškovih za vrieme od 1. siečnja do 30. rujna 1885."

Ide odboru za razsudbu zemaljskih računa.

Gosp. narodni zastupnik Barčić, poduprt dovoljnim brojem članova podnaša sliedeći predlog.

Bilj. **Franjo Tompić** (čita):

P r e d l o g.

S razloga, da što više imade naroda slobodnih i nezavisnih. tim više razvija se kulturni i materijalni napredak čovječanstva;

s razloga, da je toga radi oslobodjenje južne Bugarske od turske zavisnosti. sjedinjenje njezino sa sjevernom Bugarskom probudilo najiskrenije zadovoljstvo kod svih prosvjetljenih naroda;

s razloga, da Hrvatska naša imade tim većega povoda uzradovati se upitnom stečevinom srodnoga si bugarskoga naroda, što se time za jedan korak dalje pomaklo riešenje balkanskoga pitanja i ostvaranje oslobodjenja, nezavisnosti i sjedinjenja balkanskih zemalja od Marice do Jadranskoga i Egejskoga mora;

s razloga, što je ovaj sretni dogadjaj po svih slojevih pučanstva naše otačbine u istinu neizmiernim oduševljenjem poprimljen;

s razloga, što je obćenita želja našega naroda, da se ovoj narodnoj sveobćoj radosti dade zakoniti javni izraz putem manifestacije nadležnoga faktora;

to podpisani stavljaju sliedeći

P r e d l o g

neka vis. sabor izvoli zaključiti:

a) Sabor kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije pozdravlja najiskrenijim oduševljenjem oslobodjenje južne Bugarske od turske zavisnosti i sjedinjenje njezino sa sjevernom Bugarskom, najtoplije čestitajući srodnomu si bugarskomu narodu za ovu spasonosnu stečevinu.

b) Ovaj se zaključak imade po predsjedničtvu ovoga sabora staviti do znanja predsjedničtvu bugarskoga sabora (sobranja) u Sofiji.

Neka izvoli visoki sabor ovomu predlogu priznati prešnost i o prešnosti danas razpravljati".

(Na ljevici: Živio!)

Predsjednik: Predlog o prešnosti riešit će se pod konac današnje sjednice.

Erazmo Barčić: Ja bih molio na presvietlost Vašu jedan upit, ako bi mi dozvolili . . .

Predsjednik: Molim, prije ne možete, nego se publiciraju svi podnesci.

G. narodni zastupnik dr. Tuškan podnio je sliedeći predlog.

Bilj. **Franjo Tumpić** (čita):

P r e d l o g.

Posmotriv, da su tako zvani komorski spisi odstranjeni iz zemaljskoga hrvatskoga arkiva i odpremljeni u Budimpeštu,

posmotriv, da je to odstranjenje i odpravak uzsliedio po nalogu Nj. preuzvišenosti g. Dragutina grofa Khuena-Hedervarya;

posmotriv, da je time zakonski članak VII. od god. 1870. povriedjen;

posmotriv, da je kriepošću zakona od 10. siečnja 1874. ban za tu povriedu odgovoran, to podpisani predlažu:

Neka vis. sabor izvoli u smislu §. 10. pomenutoga zakona izreći zaključak:

Preuzvišeni g. ban grof Dragutin Khuen-Hedervary stavlja se pod obtužbu i proti njemu povadja se postupak radi povriede zakonskoga članka VII. od g. 1870.

Predsjednik: Visoki sabore! Ovaj predlog stavlja se na dnevni red za subotu 3. listopada o. g.

„Magistrat trgovišta u Rumi od 9. srpnja 1885. br. 751. moli, da se mjestnomu sudu trgovišta Rume podieli nadležnost do iznosa od 100 for.“

Ide pravosudnomu odboru.

„Molba Šime Tormana i drugova žitelja iz Gušće, obćine Topolovec, poduprte po dru. Josipu Franku, narodnom zastupniku, za oprost izrečene kazne radi šumske štete na temelju naredbe kr. podžupanije u Sisku od 12. svibnja 1885. br. 3393.“

Ide peticionalnomu odboru.

„Molba Ivana Češkovića i drugova žitelja iz Prelošćice, obćine Topolovec, poduprte po dr. Jos. Franku narodnom zastupniku za oprost izrečene kazne radi šumske štete na temelju naredbe kr. podžupanije u Sisku od 23. rujna 1884. br. 6433“.

Ide peticionalnomu odboru.

„Predstavka župljana iz mnogovrstnih župa u pogledu župnih drva iz Like, da se teret davanja župnih drva umanji polag faktične nužde i kompetencija istih ustanoviti se.“

Ide peticionalnomu odboru.

„Molba obćinara županijskih, kojom ponizno mole, da se pri nadoč imajućem zaokruživanju političkih i sudbenih oblasti iz navedenih razloga, kotarski sud iz Bošnjaka u Županje prenese.“

Ide peticionalnomu odboru.

Visoki sabore! Ja bih molio, da bi me vis. sabor izvolio ovlastiti, da predstojećemu imendanu Nj. Veličanstva podnesem smiernu čestitku ovoga sabora. (Živio.)

Rieč ima gospodin zastupnik Barčić.

Erazmo Barčić: Visoki sabore! Obično je, kad se sbiva kakov radostni dogodjaj za narod, a sabor, nije na okupu, da se tada i predstavkom u ime sabora pošalje čestitka; tako je, kako vidimo, to i sada bivalo prigodom boravljenja Nj. Veličanstva u Požegi, te je vis. predsjedničtvo sada izvjestilo vis. sabor o deputaciji, koja je odaslana Nj. Veličanstvu. Naravno, to se prima na znanje, i taj je postupak vis. predsjedničtva hvale vriedan.

Nastalo sjedinjenje južne Bugarske sa sjevernom, takodjer takov dogodjaj, koji je obradovao cieli naš narod hrvatski. Dokaz je tomu to, što su sve novine bez razlike stranaka, dapače i iste „Narodne Novine“ bugarskomu narodu na tomu dogodjaju čestitale. Stoga sam ja podneo predlog, da se od strane ovoga sabora čestita bugarskomu narodu; nego za slučaj, ako je možebiti g. predsjednik prevenirao ovaj sabor, jer ga nije bilo na okupu, bio bi moj predlog suvišan, te bi ga ja povukao natrag. Stoga uslobodjujem se moliti g. predsjednika i staviti nanj upit, je li je možda g. predsjednik, pošto sabor nije bio na okupu, takovu čestitku odaslao?

Predsjednik: Ja se nisam držao ovlaštenim takovu čestitku odaslati.

(Na ljevici: onda ostaje predlog.)

Dr. **Šime Mazzura**: Vis. sabore! Biti će poznato vis. kući, da su članovi ovoga sabora, i to na broju 20, upravili na vis. predsjedničtvo zahtjev, da se ima sabor čim prije sazvati, te da su osnovali svoj zahtjev na §. 33. poslovnika. Biti će poznato takodjer vis. kući, da je vis. predsjedničtvo ovoga sabora blagoizvolilo molbu riešiti tim, da ne smatra, da bi takovo pravo pristojalo 20 saborskih zastupnikah onda, ako sabor nije na okupu.

Sa ovim tumačenjem vis. predsjedničtva ja se ne slažem (Kamenar: Ni ja!) za to, jer mislim, da se ovakovo tumačenje ne može izvoditi iz treće stavke §. 33. sab. poslovnika.

Zato ja pitam vis. predsjedničtvo, hoće li blagoizvoliti ovaj predmet donieti pred vis. sabor, ako ne, onda si ja pridržajem pravo o tom predlog donieti.

Predsjednik: Vis. sabore! Ja sam alineju §. 33. sab. poslovnika u savezu sa alinejom 1. istoga §. uviek tako razumio, da 20 članovah ovoga sabora pripada pravo tražiti sazov izvanredne sjednice samo onda, kad je sabor sakupljen, ne pako kad je odgodjen. Stoga nisam odgovorio zahtjevu g. dr. Ante Starčevića, koji je tražio na temelju istoga paragrafa sazov izvanredne sab. sjednice. Medjutim, pošto ja vidim, da g. dr. Mazzura inako tumači alineju 3 §. 33. nego ja, stoga će mi veoma drago biti, ako g. dr. Mazzura propisanim putem izhodi autentično tumačenje smisla §. 33., tim više, što ja neću smatrati kao nepovjerenje prama meni, ako bi vis sabor

inako tumačio alineju 3. §. 33., nego ću biti zadovoljan i veseo, ako vis. sabor pravo ovoga sabora i predsjedničtva razširi. (Dr. David Starčević: Tim će se dokazati, da nitko ne razumije vaš poslovnik.)

Dr. **Šime Mazzura**: Predlog o smislu poslovnika ne treba pismeno podnieti; ja mislim, da vis. sabor može odmah odlučiti, da li priepor stoji ili ne. Mi nemamo takove norme u poslovniku za tumačenje poslovnika, kako obstoje glede drugih predloga. Ja mislim dakle, visoko predsjedničtvo, da bi se debata o tom mogla danas odmah povesti bez pismena predloga i odlučiti, da li sam dobro shvatio smisao poslovnika.

Predsjednik: Poslovnik ne pravi nikakove razlike medju predlozi o tumačenju poslovnika i drugih predloga. Svi predlozi, ticali se kojega god predmeta, imadu se prije započete sjednice podpredsjedniku priobćiti; stoga ja. premda sam sasvim indiferentan, kako će se riešiti, nemogu dopustiti, da se predmet odmah u pretres uzme. — Vis. sabore! Prem još nema 12 sati, mislim, da bi mogli preći na interpelacije. (Prima se.) Rieč ima g. dr. Ante Starčević.

Dr. **Ante Starčević**: Gospodo! Kako svi znamo Nj. otčinsko i apoštolsko Veličanstvo običaje osobito za vojničkih vježbanja dolaziti u različita mjesta cislajtanije i Ugarije. U tih prigodah redovito mu se predstavljaju mjestne i ako najviše susjedne javne oblasti, pa može biti i pojedini javni službenici i pojedini navlastnici To ja nalazim sasvim u redu. Ja ovdje neću razlagati, da su padnućem feudalizma u zemljah, u kojih su zakoniti odnošaji, prestala takva obširna poklonstva, u koliko su političkoga značaja, i da tim poklonstvom u zemljah, u kojih više ili manje još traju, nema temeljita razloga. Dosta mi je, sudim, napomenuti, da u svoj Europi više ili manje za feudalnoga sustava povlašćenici živiše više ili manje iz milosti ili pravo rekuć iz dozvoljenja povlastice, a to će jasno govoreć reći iz zloporabe. U ono vrieme, kako rekoh, bijaše stalež povlaštenih, na čelu svih popovlaštenika stajaše vladar. Tu bijaše mjesto, da se niži klanjaju višemu, a svi skupa najvišemu. — Nu gdje narod i vladari grade zakone, gdje javni službenici samo takove zakone uporabljuju i gdje se svi državnici samo pred zakonom klanjaju, smatra se za uvriedu zakona i za poniženje čovjeka klanjati se bilo kojemu javnomu službeniku kao takovu, a za javna službenika smatra se svaki onaj, koj od naroda plaću bere. — Izvan naše domovine tako je više manje u svoj Europi. Ni u Hrvatskoj nema feudalnoga sustava; nu jesu sve zloporabe s njim skopčane. Ja ih ne mogu ukinuti, ali ih neću ni braniti, ni odobravati na štetu naroda i ne govoreć o pravu i časti naroda.

Nedavno se Nj. otčinsko i apoštolsko Veličanstvo bavilo u Požegi i to kod vojničkih vježbanja. Ja ne mogu reći, što nekoji kažu, da je dotjerano, nego da je tamo pozvano na stotine ljudi iz Hrvatske, pa iz Bosne i Hercegovine. — Ja ne mogu pretjerivati nekoje izraze, koji su se čuli tamo iz ustah stanovitih ljudi. odnosno iz ustah samoga otčinskoga i apoštolskoga Veličanstva, izraze, koji su kroz brzojave, dakle kroz šake vlada Nj. otčinskoga i apoštolskoga Veličanstva došli u različite novine; ja to ne mogu, jer ima ljudi, koji kažu, da su bili nazočni tik uz dotične govornike, da imaju zdrav sluh, da su pomnjivo pazili i da nisu čuli dotičnih izraza. Ako je tima vjerovati, onih izraza, koji su, kako rekoh, službeno proglašeni, a nisu službeno oprovrgnuti, nije bilo. Nu svi oni ljudi slažu se u tom u bitnosti, da hvale obstojeće javne obstojnosti i početnike njihove i branitelje, da hvale današnje stanje rečenih zemalja. Kako su dotične osobe slušale, kako li su razumjele to hvalenje, ja ne znam, nego sudim, da i one znadu, da rečene ljude nitko po običaju i zakonu nije izabrao. ni ovlastio onako govoriti; a mi, gospodo. svi, koji smo ovdje, mi svi. samo ako hoćemo, dobro znamo, da u zauzetih zemljah, od strane kojih se čula hvala za mir, za red, za sigurnost. za pravicu. u obće za blagodati, koje da one uživaju, da u tih zemljah danas je manje mira, reda, pravice, sigurnosti, u obće dobra. nego li ga bijaše ikada od prije, a da je zloća, zločina i zločinaca više nego ukupno kroz 400 godina, kada su stajali u turskoj upravi.

Mi svi, ako hoćemo, znamo, da nema osude ni riešenja, koje god struke, u kojem mitenje ne odlučuje. Mi, gospodo, svi, samo ako hoćemo, znamo, da se u onih zemljah daće bez broja uvadjaju i utjerivaju tako. kako ni za tamnog i barbarskog srednjeg vieka nije bilo u krajevih, koje su tudjinski neprijatelji osvojili. Mi znamo svi, da pravila prometa u onih pokrajinah nema nikakvih, a to glavno zato, jer nema pravne sigurnosti. Tuženik krivo prisegne ili najmi krive svjedoke ili službenika dobro plati i riešen je obtužbe i svih zlih posljedica. A što se nekretnina tiče, to je možebiti unicum odkad se zna za čovječanstvo. Ako čovjek kupi zemlju i izplati i na se prepiše, uzme u posjed. uredi. obradi, na njem načini kuću, ili kakvu drugu koristnu zgradu; bivši vlastnik zahtjeva zemlju i sve, što je na njoj natrag uz sam povratak kupovine i ako se niži sud postupi takvu tužbu, kako se kaže, ex primo dekreto odbiti, on po zapovjedi višega suda mora primiti razpravu i suditi po zahtjevu tužitelja. Moja slaboća nije upuštat se u pojedinkosti. ali ja bih vam mogao o svem tom navesti primjera. Mi svi znamo, da je u zauzetih zemljah i propis i javne oblasti od Austro-Madjarije, dakle da su tamošnji javni službenici sluge Nj. otčinskoga i apoštolskoga Veličanstva i da svoja riešenja izdaje u ime Nj. otčinskoga i apoštolskoga Veličanstva. Kako je kod nas, to znamo svi i ne marim ništa napominjati. Po načelu, koje ja sliedim, svakomu mora biti slobodno na svoj trošak ići slobodno kamo hoće i na svoju odgovornost izazivati, što mu volja i svakomu mora biti slobodno slušati koga ili što mu se svidi.

Da budu tako učinila ona gospoda došavša pred Nj. otčinsko i apoštolsko Veličanstvo, ja ne samo nebi imao ništa protiv, nego bi se veselio zato, što mogu veseo mučati. Nu učinilo je one vrstom nekakvih odbornika. Dakle zastupnika od mjesta, iz kojih su došli. Oni su došli na trošak puka i govorili su u ime puka, kako puk u današnjem stanju doista niti misli, niti ćuti. Sigurno, gospodo, svi znamo, da su se oni novci na stotinu načina u svakom dotičnom mjestu mogli koristnije upotriebiti, nego što su upotriebljeni na to, na dnevnice, koje su mjesta morala dati i taj trošak ja dosada ne mogu uviditi nuždnim, ni koristnim, u obće opravdanim, nego čini mi se vrstom preodurne globe i za dobiti u tom pogledu razjasnjenje ja stavljam u ovom osvjedočenju sliedeću interpelaciju (čita):

„Može li i ako može, hoće li nam vriedna vlada Nj. otčinskoga i apoštolskoga Veličanstva kazati: Zašto je iz njezina područja, pa iz Bosne i Hercegovine pod oblikom odborah, na trošak naroda pozvana množina ljudi pred Nj. otčinsko i apoštolsko Veličanstvo. bavivše se u Požegi kod vojničkoga vježbanja?

Predsjednik: Interpelacija dostavit će se preuzvišenomu gospodinu banu.

Rieč ima g. zast. Barčić. da opravda prešnost svoga predloga.

Erazmo Barčić: Vis. sabore! Meni će trebati vrlo malo rieči, da opravdam prešnost mojega predloga. Kad se čestita komu. to uljudnost i običaj zahtjeva, da se to odmah učini, čim se dogodjaj sbije; jer smješno bi bilo, kad bi se čestitalo poslje godinu dana. Da je združenje južne Bugarske sa sjevernom bilo pozdravljeno oduševljenjem naroda našega. to je stvar obće poznata i da narod želi, da se čestita bugarskomu narodu. Uljudnost zahtjeva. ako se hoće čestitati. da se predmet odmah primi ili odkloni. Stoga mislim. da će vis. sabor priznati prešnost predloga.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Ja sam u osobito ugodnom položaju, što u ime svojih drugova i u svoje ime mogu izraziti radost nad predlogom. što ga je g. Barčić stavio na stol vis. kuće, i upravo zato. što se tomu predlogu radujem, biti ću zato. da se prešnim proglasi. Gospodo, vi ste sigurno čitali, da odlični muževi i državnici svih naroda nisu ni momenta okljevali. kad se je ovaj veliki čin prije nekoliko dana dogodio, da nebi izraza dali svojoj radosti o tom dogodjaju. — To je izraz ljudi. koji daleko stoje od nas stoga mi kao krv iste krvi. u kojih kući se je dogodila takva radost. ne smemo zaostati ni časak onim stranim čestitkom. te molim uzeti predlog kano prešan. Zato ja glasujem za prešnost predloga.

Predsjednik: Rieč imade g. zast. Tuškan.

Dr. **Grga Tuškan**: Vis. sabore! Gosp. Barčić je u preporuci svoga predloga izjavio. da je sav narod hrvatski veseo i da pozdravlja najvećim veseljem sjedinjenje južne Bugarske sa sjevernom. Ako je to istina, a to stoji, jer toga nitko poreći ne može, onda držim, da bi mi morali zbilja prešnost prihvatiti i odmah o predlogu se izjaviti; jer čemu veselje, ako ne doprinosimo ništa k uspjehu samoga predmeta o kojem se radi. Vi vidite, da sada još nije odlučeno, neće li Turska u Bugarsku, da se Madjari groze Bugarom, ne bi li se i njim prohtjelo doći, stoga da prištedimo krv naše braće, da im pomognemo, kako možemo, izjavimo se odmah, a ta naša izjava imati će barem moralnu vriednost. pokazati će Turskoj i Magjarom, da imadu Bugari i drugi narod uz sebe, koj je pripravan djeliti š njim ako dodje do borbe.

Dakle da ne ostane, kao što je obično pri nas, samo pri veselju, pokažimo činom, da onoliko, koliko možemo, bar moralno podupremo bugarski narod ovom izjavom. Stoga sam ja za prešnost predloga gosp. Barčića.

Dr. **David Starčević**: (javlja se za rieč.)

Predsjednik: Gosp. Tuškan nije o stvari govorio, pa stoga molim gosp. Starčevića, da o prešnosti predloga govori.

Dr. **David Starčević**: Gospodo! Ja vidim, da svaka čestitka i dobra misao u Hrvatskoj, koja bi nam služila na slavu ili bar na kakav takav ponos, da se u Hrvatskoj u obće dade težko provesti i svagdje nalazi na zaprieke. Ja vidim težak porodjaj i ove misli. jer evo već govorili su četvorica za prešnost, a ona druga strana muči i čeka, dok bude veći broj i tako će pasti prešnost. Nu predlog nije badava, svaki Hrvat ćuti sužanjstvo u sebi, kako su ćutili Bugari i svaki Slaven na jugu ćuti tugu i nevolju, koju mu Magjari zadavaju. Zato makar i zabacite prešnost predloga, badava je, kad ga u srcu nosi svaki Hrvat. Izvolite zaključiti što hoćete, ja sam za prešnost.

Predsjednik: Rieč ima gosp. zast. Vučetić.

Dr. **Stjepan Vučetić**: Vis. sabore! Ja nisam znao, da će taj predlog podnešen biti po gosp. Barčiću. niti sam znao želju njegovu, koja je poduprta od više članova, pa stoga nisam imao na misli govoriti o toj stvari. Nu čuvši u prijašnjoj interpelaciji, kako riše g. dr. Ante Starčević stanje naše domovine i Bosne. pa je tako daleko išao. da je o tom svoje osvjedočenje izrazio. da je stanje u Turskoj bolje . . . . (Je li to o prešnosti?)

Predsjednik: Molim, da ne prekidate govornika, jer on nasleduje samo prijašnje govornike. Ja bi molio g. Vučetića, da bi samo o prešnosti govorio.

Dr. **Stjepan Vučetić**: (nastavlja.) Nema nikakvoj prešnosti ni mjesta; jer gosp. Ante Starčević je kazao, da ima osvjedočenje, da je stanje u Turskoj bilo bolje, nego danas, ako je to istina, onda je smješan vaš predlog i smješna prešnost. onda bi Turcima morali gratulirati, da su tako sretno vladali. kako dr. A. Starčević kaže, a Bugare sažaljevati, što su od te . . . . . (Na ljevici smjeh i prigovori.)

Predsjednik: Molim g. govornika, to ne spada na stvar.

Dr. **Stjepan Vučetić**: Ja uvidjam, da jedno i drugo stojati nemože, zato ne primam prešnosti.

Predsjednik: Rieč imade g. zast. Marković.

Dr. **Franjo Marković**: Vis. sabore! Ima jedan službeni čin Hrvatske iz god. 1842., kojega ja rabim za argumenat prešnosti. Ja mislim, da je onaj čin od gd. 1842., koj je službena Hrvatska tada učinila, očekivanje onoga, što se je sada dogodilo. Hrvatska od 1842. godine čekala je na sretan jedan dogodjaj Bugara, pak pošto se je to poslje 43 godine dogodilo, što se je onda od službene Hrvatske želilo, to mislim, da to govori za prešnost čestitke bugarskomu narodu na sretnom dogodjaju. God. 1842. je najme županija varaždinska podnjela predstavku na Nj. Veličanstvo, u kojoj je molila, da bi Nj. Veličanstvo kršćane u Bugarskoj, koji su tada grozno stradali s progonstva, uzelo u svoju zaštitu. Ova predstavka bila je poslana na sve županije u Hrvatskoj, da ju podupru svojim zaključkom, i ta predstavka otišla je na Nj. Veličanstvo. Ja to shvaćam tako, da je Hrvatska kroz svoje ustavne organe god. 1842. izrazila svoju najvruću želju, da bugarskomu narodu bude bolje i pošto se je to dogodilo, ja mislim, da bi današnja Hrvatska ustavno zastupana u saboru učinila ono, što su onda učinile županije hrvatske t. j. da bi Hrvatska čestitala bugarskomu narodu na njegovoj sreći i sjedinjenju. Taj čin bio bi odgovor na onaj od god. 1842. Ja mislim, pošto je Hrvatska, kako sam slobodan misliti, sreću bugarskoga naroda očekivala 43 godine, evo stoga časa zgodna, da se čestitka primi. To su razlozi, koje ja doprinosim prijašnjim za prešnost.

Predsjednik: Pošto se nitko više nejavlja, rieč ima gosp. zast. Barčić.

Dr. **Erazmo Barčić**: Vis. sabore! Ja mislim, na koliko sam razabrao gg. prijašnje govornike, da se ovdje konfundira predlog za prešnost sa onim, što ćemo čestitati. Ja sam rekao, ako se sada ne čestita, za godinu dana toga ne treba; sada treba odlučiti, da li je predlog prešan ili ne, a onda razlozi pro et contra o tom će sutra biti govor. Jedno ću opaziti g. zast. Vučetiću, da se u interpelaciji dr. A. Starčevića kazalo samo o Bosni i Hercegovini, koja se nije oslobodila od tudjinca, a to je velika razlika. Stoga preporučam vis. kući prešnost predloga.

Predsjednik: Visoki sabore! Stupit će se k glasovanju. Ja molim gospodu, koja su za prešnost predloga g. Barčića, neka izvole ustati. (Učini se.)

To nije dovoljan broj, nisu dvie trećine, stoga prešnost nije primljena. (Na ljevici razni glasovi. Gjuro Kamenar: Koj je to paragraf?) Dosta žalostno, ako zastupnik toga ne zna.

Dnevni red današnje sjednice je izcrpljen, medjutim ja ću predlog g. Tuškana i predlog g. Barčića dati tiskati i tiskane poslati svakomu pojedinomu članu u kuću. Buduća sjednica je u subotu 3 listopada: na dnevnom redu je predlog g. Tuškana, da se ban pod obtužbu stavlja.

(Svršetak u 11 sati 50 časaka.)

*

Petdeset i sedma saborska sjednica,

držana dne 3. listopada 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Razprava ob predlogu zast. gosp. Tuškana, da se Neg. preuzvišenost gosp. Khuen-Hédervàry stavi pod obtužbu.

Predsjednik (pozvoni): Sjednica počimlje.

Molim gospodina bilježnika da pročita zapisnik prošle sjednice.

Bilj. **Franjo Tumpić** (čita):

Zapisnik

56. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 30. rujna 1885. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 72 saborska člana.

Od strane visoke kr. zemaljske vlade prisutni: gg. predstojnik zemaljske vlade unut. odjela Daniel Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela Vjekoslav Klein i savjetnik bogoštovno-nastavnoga odjela Dolhopf.

Predsjednik javlja, da su na ovaj vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

Izvješe predsjednika sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije Mirka Hrvata o poklonstvenoj deputaciji, koja je u ime sabora ovih kraljevina pozdravila Njegovo c. i kr. apoštolsko Veličanstvo, premilostivoga nam kralja Franju Josipa I. prigodom previšnjega došašća u Požegu. Uzima se na znanje.

Preuzvišeni g. ban priobćuje, da je Njegovo c. i kr. apoštolsko Veličanstvo blagoizvoljelo previšnjim riešenjem od 27. kolovoza o. g. uz izraz previšnje zahvale premilostivo uzeti na previšnje znanje čestitku sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prigodom previšnjega rodjendana. Uzima se na znanje.

Preuzvišeni g. ban priobćuje, da su Njihove Visosti priestolonasljednik nadvojvoda Rudolf i priestolonasljednica nadvojvodkinja Štefanija blagoizvolili uz izraz zahvale na najviše znanje uzeti prepokorne čestitke, podnešene po saboru kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prigodom njihovoga visokoga rodjendana odnosno imendana. Uzima se na znanje.

Unutarnji odjel kr. zemaljske vlade priobćuje, da je Njeg. c. i kr. apoštol. Veličanstvo previšnjim riešenjem od 30. svibnja t. g. blagoizvolilo premilostivo podieliti previšnju sankciju osnovi zakona o proračunu za potrebštine unut. samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije za god 1885. Uzima se na znanje

Unutarnji odjel kr. zem vlade priobćuje, da je Njeg. c. i kr. apoštolsko Veličanstvo blagoizvoljelo previšnjim riešenjem od 30. svibnja t. g. osnovi zakona o pokriću izvanrednih potrebština unutarnje samouprave kraljevina Hrvatske i Slavonije, za kojih namirenje redoviti dohodci god. 1885. ne dosižu, premislostivo podieliti previšnju svoju sankciju. — Uzima se na znanje.

Unutarnji odjel kr. zemaljske vlade, dostavlja proračun zemaljskih zaklada za god. 1885., stojeći pod upravom unut. odjela kr. zem. vlade. — Ide proračunskomu odboru.

Kr. zem. vlada predlaže na ustavno pretresivanje osnovu zakona o porabi grba kraljevina Dalmacije Hrvatske i Slavonije po privatnih osobah i korporacijah, poduzećih i zavodih privatnoga značaja. — Ide odboru za unutarnju upravu.

Pravosudni odjel kr. zemaljske vlade dostavlja proglašenja radi previšnjom potvrdom providjene hrvatske izvornike na zajedničkom ugarsko-hrvatskom državnom saboru donešenih skupnih zakonskih članaka, i to: 1., 2., 4. i 5. od god. 1885. — Stavit će se na dnevni red.

Pravosudni odjel kr. zem. vlade dostavlja proglašenja radi previšnjom potvrdom providjene hrvatske izvornike na zajedničkom ugarsko-hrvatskom državnom saboru donešenih skupnih zakonskih članaka i to zak. čl. 8. 9, 10, 12, 13, 14,-16, 17, 18, 19 i 20 od g. 1885. — Stavit će se na dnevni red.

Predsjednik sabora javlja, da narodni zastupnik Nikola Krestić polaže svoj zastupnički mandat. Pozvat će se kr. zemaljska vlada, da novi izbor razpiše.

Kroz položenje mandata g. Nikole Krestića imadu se sliedeći saborski odbori popuniti, i to:

1. odbor za unutarnje poslove,
2. „ „ obćinarstvo,
3. „ „ imunitet,
4. „ „ saborski poslovnik,
5. „ „ kraljevinski odbor,
6. izbor jednoga zastupnika za ugarski sabor, te će se isti izbor staviti na dnevni red.

Predsjednik zastupničke kuće ugarsko-hrvatskoga sabora priobćuje, da je hrvatski zastupnik na ugarsko-hrvatskom saboru Žiga barun Otenfels svoj mandat položio. — Stavit će se izbor na dnevni red.

Koloman pl. Mikšić polaže mandat za dolnju kuću ugar. sabora. — Stavit će se izbor na dnevni red.

Preuzv. gosp. ban odstupljuje po Marku grofu Bombellesu mladjemu podnešenu bansku pozivnicu u svrhu ovjerovljenja. — Ide verifikacionalnomu odboru.

G Erazmo Barčić i drugovi podnašaju na sabor sliedeći predlog:

S razloga, da što više imade narodah slobodnih i nezavisnih, tim više razvija se kulturni i materijalni napredak čovječanstva:

s razloga, da je toga radi oslobodjenje južne Bugarske od turske zavisnosti i sjedinjenje njezino sa sjevernom Bugarskom probudilo najiskrenije zadovoljstvo kod svih prosvietljenih naroda:

s razloga, da Hrvatska naša imade tim većega povoda uzradovati se upitnom stečevinom srodnoga si bugarskoga naroda, što se time za jedan korak dalje pomaklo riešenje balkanskoga pitanja i ostvarenje oslobodjenja, nezavisnosti i zemalja od Marice do jadranskoga i egejskoga mora:

s razloga, što je ovaj sretni dogadjaj po svih slojevih pučanstva naše otačbine u istinu neizmjernim oduševljenjem poprimljen,

s razloga, što je obćenita želja našega naroda, da se ovoj narodnoj sveobćoj radosti dade zakoniti javni izraz putem manifestacije nadležnoga faktora;

to podpisani stavljaju sliedeći predlog:

Neka visoki sabor izvoli zaključiti:

a) Sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije pozdravlja najiskrenijim oduševljenjem oslobodjenje južne Bugarske od turske zavisnosti i sjedinjenje njezino sa sjevernom Bugarskom, najtoplije čestitajući srodnomu si bugarskomu narodu za ovu spasonosnu stečevinu,

b) Ovaj se zaključak imade po predsjedničtvu ovoga sabora staviti do znanja predsjedničtvu bugarskoga sabora (sobranja) u Sofiji.

Neka izvoli visoki sabor ovomu predlogu priznati prešnost, i o prešnosti danas razpravljati.

Predsjednik izjavlja, da će se na koncu sjednice o prešnosti Barčićeva predloga odlučiti.

Gosp. Andrija pl. Marković podnosi izborni zapisnik, po kojem je izabran za narodnoga zastupnika za kotar Križ. — Ide verifikacionalnomu odboru.

Magistrat trgovišta u Rumi od 9. srpnja 1885. br. 751 moli, da se mjestnomu sudu trgovišta Rume podieli nadležnost do iznosa od 100 for. — Ide pravosudnomu odboru.

Molba Šime Tormana i drugova, žitelja iz Gušće, obćine Topolovec, podupri po dru. Josipu Franku, narodnomu zastupniku, za oprost izrečene kazne radi šumske štete na temelju naredbe kr. podžupanije u Sisku od 12. svibnja 1885. br. 3393. — Ide peticionalnomu odbor.

Molba Ivana Češkovića i drugova, žitelja iz Preložčice obćine Topolovec, poduprta po dru. Josipu Franku, narodnom zastupniku, za oprost izrečene kazne radi šumske štete na temelju naredbe kr. podžupanije u Sisku od 23. rujna 1884. br. 6433. — Ide peticionalnomu odboru.

Predstavka župljana iz mnogovrstnih župah u pogledu župnih drva iz Like, da se teret davanja župnih drva umanji polag faktične nužde i kompetencija isti ustanovi. — Ide peticionalnomu odboru.

Predsjedničtvo sabora podnaša račune o saborskih troškovih za vrieme od 1. siečnja do 30. rujna 1885. — Ide odboru za razsudu zemaljskih računa.

Molba obćinara županjskih, da se pri nadoći imajućem zaokruživanju političkih i sudbenih oblasti iz navedenih razloga kotarski sud iz Bošnjaka u Županje prenese. — Ide peticionalnomu odboru.

Predsjednik moli, da ga visoki sabor opunovlasti, da u ime sabora k previšnjemu imendanu Nj. c. i kr. apošt. Veličanstva najsmjernije želje podnese.

Narodni zastupnik dr. Grga Tuškan podnaša sa drugovi sliedeći predlog:

Posmotriv, da su tako zvani komorski spisi odstranjeni iz zemaljskoga hrvatskoga arkiva i odpremljeni u Budimpeštu;

posmotriv, da je to odstranjenje i odpravak usliedio po nalogu Njegove preuzvišenosti gospodina Dragutina grofa Hedervarya;

posmotriv, da je time zakonski članak VII. od god. 1870. povriedjen;

posmotriv, da je kriepošću zakona od 10. siečnja 1874. ban za tu povriedu odgovoran:

to podpisani predlažu: neka visoki sabor izvoli u smislu §. 10. pomenutoga zakona izreći zaključak:

Preuzvišeni g. ban grof Dragutin Khuen-Hedervary stavlja se pod obtužbu i proti njemu povadja se postupak radi povriede zakonskoga članka VII. od god. 1870. — Stavit će se u subotu 3. listopada 1885. na dnevni red.

Prelazi se na interpelacije.

Narodni zastupnik dr. Ante Starčević stavlja sliedeću interpelaciju:

Može li, i ako može, hoće li nam vriedna vlada Njegova otčinskoga i apoštolskoga Veličanstva kazati: Zašto je iz njezina područja, pa iz Bosne i Hercegovine pod oblikom odbora na trošak naroda, pozvana množina ljudi pred Njegovo otčinsko i apoštolsko Veličanstvo, baviv se u Požegi kod vojničkoga vježbanja?

Interpelacija dostavit će se kr. zem. vladi.

Prodje se zatim na glasovanje o prešnosti predloga Barčićeva. Bndući da nisu dvie trećine bile za prešnost, to je ista odklonjena na dnevni red.

Predsjednik izjavi, da će se predlog kao Barčićev tako i Tuškanov tiskati dati i članovom kući poslati.

Zatim predsjednik digne sjednicu i buduću ureče za subotu, 3. listopada 1885. u 10 sati prije podne sa dnevnim redom: Viećanje o predlogu dra. Tuškana i drugova.

Mirko Hrvat v. r.
predsjednik.

Frajo Tompić v. r.
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakvu primjetbu staviti na ovaj zapisnik.

Prigovora nema; zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Preuzvišeni g. ban javlja, da će se u slavu imendana Njeg. c. i kr. apost. Veličanstva Franje Josipa I. u nedelju 4. listopada u 9. uri obdržavati svetčana služba božja u crkvi sv. Katarine.

Gospoda članovi vis. sabora pozivaju se, da ovoj svetčanosti prisustvovati izvole.

Gg. zastupnici Pilepić i Bakarčić mole, pošto su iz saborskih sjednicah izključeni, a pošto je podnešen predlog g. dra. Tuškana radi obtužbe izreći se imajuće proti banu, da se za vrieme razprave ovoga predmeta puste u saborske sjednice.

Ova je molba naperena proti zaključku vis. sabora. Po mom mnienju takove molbe i prigovori ne mogu se uzeti u obzir.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je predlog g. zast. dra Tuškana i drugova.

Dr. **David Starčević**: Molim po poslovniku rieč.

Predsjednik: Prešlo se već na dnevni red.

Dr. **David Starčević**: Po poslovniku molim rieč. §. 67. saborskoga poslovnika glasi ovako:

„Svaki član sabora ima pravo razpolaganja sa jednom trajnom ulaznicom, koja vriedi za tečaj cieloga saborskoga razdoblja“. I ja sam dobio takvu ulaznicu kao i mnogi od gospode i danas nije na galerije nijedna osoba, koja je imala naše ulaznice t. j. od opozicije, puštena. Ja držim, kako je predsjednik rekao prije, da je i ovaj poslovnik sabor zaključio, pa bih ja rado znati, je li to predsjednik zabranio, da nitko ne smije sa našom ulaznicom na galerije ili saborsko osoblje. Danas došav u sabor nadjem oglas, da ravnatelj saborske pisarne daje na znanje, da će dieliti karte od 4—5 sati i to samo dan prije sabora, a na dan saborske sjednice neće se bez razlike nikomu ulaznice dieliti. Ako bude kakvo saborsko osoblje ili podvornici nama zapovjedali, pitam vas, kako branite ugled ovoga vis. sabora? Ja znam, da je naš spasitelj 3 dana ležao u grobu, i tamo su postavili žandare kako i ovdje i on je utekao, a tako će i Hrvatska uteći.

Predsjednik: Tu sam stražu ja stavio, a ne sabor.

Dr. **David Starčević**: Vi ste to zaključili, zar vi smijete gaziti zaključak sabora?

Predsjednik: Nemojte nikoga uvredjivati, što imate govoriti, izvolite meni kazati. Je li ste svršili?

Dr. **David Starčević**: Ja sam svršio i pitam, po kojoj odredbi ne smiju osobe, koje imaju karte od opozicije, danas ući u sabor? Kako se usudjujete gaziti vaš poslovnik?

Predsjednik: Visoki sabore! Što se tiče permanentnih karta, to ću ja naredbu dati, da se ulaz na galerije ne zaprieči onim, koji imaju permanentne karte; a što se tiče drugoga, da odpravničtvo dieli karte jedan dan prije sjednice, to nije danas uvedeno, nego još za prošlog sabora, pak se ova naredba veoma dobrom i koristnom pokazala. (Dr. David Starčević: Praznine na galerijah!) Molim, vi ne imate više rieči; dakle ovaj je predmet već prije potaknut, i vis. sabor je uzeo na znanje ovu naredbu, u ostalom imam kazati g. predgovorniku, da predsjednik ima po §. 16. sve ono odrediti, što misli, da je potrebno za osigurati držanje sjednice. Ja držim neobhodno potrebnim, da se broj slušateljstva na galerijah ograniči; ja držim neobhodno potrebnim, da straža bude onakva, kakva ja mislim, da je potrebna pa s toga nisam dužan odgovarati dru. Davidu Starčeviću, jer me na to cpunovlašćuje poslovnik. (Dr. David Starčević: A i mene; čemu se onda karte diele?)

Molim, da se izvolite umiriti. Prešlo se na dnevni red.

Bilj. **Franjo Tumpić** (čita predlog dra. Tuškana i drugova.)

Predsjednik: Visoki sabore! Na ovaj predlog podnio je zastupnik g. Vukotinović sa drugovi sliedeći protupredlog.

Bilj. **Franjo Tumpić** (čita protupredlog g. Vukotinovića i drugova.)

Dr. **Šime Mazzura**: Molim rieč po poslovniku. Vis. sabore! Zakonom od 10. siečnja 1874., kojim je utemeljena odgovornost bana naprama ovomu saboru, ustanovljen je postupnik za slučaj, ako bi obtužba proti banu stavljena bila ili predmet obtužbe došao na dnevni red. Naročito u §. 10. rečenoga zakona veli se doslovce (čita).

Odavle sliedi, da predlog, koji smiera na obtužbu ili predlog obtužbe ne smije biti pomiešan nikakvom drugom razpravom, da se nikakov drugi predlog ne smije kumulirati s njim, nego se samo on razpraviti ima ili jednostavno preći na dnevni red. Ja vidim, da je g. Vukotinović i drugovi podnio protupredlog ili motivirani dnevni

red. Taj motivirani dnevni red ne slaže se sa zakonom i ja se nadam, da će vis. predsjedničtvo ovoga sabora udesiti stvar tako, da se o ovom predlogu ne bude razpravljalo ujedno sa predlogom o obtužbi. Ako vis. predsjedničtvo bude tako odredilo, biti ću zadovoljan, a ako ne, onda ću biti slobodan drugi korak učiniti, smierajući na obezuspješenje ovoga protupredloga.

Predsjednik: G. Mazzura izvolio je sam pročitati, da §. 7. a ne §. 10. zakona od god. 1874. o odgovornosti bana glasi ovako, da se uslied predloga, da se ban ima staviti pod obtužbu, ima razprava stegnuti na to, da li se predlog uvažiti ima ili će se preko njega preći na dnevni red. Ne stoji u istom zakonu jednostavni dnevni red; može se dakle razprava zametnuti o dnevnom redu ili jednostavnom ili motiviranom. Čim se razpravljati mora o tom, da li se ima predlog uvažiti ili preko njega preći na dnevni red, to je dosliedno, da se ujedno ima razpravljati svaki predlog smierajući na prosti ili motivirani dnevni red. S toga ću ja dati o predlogu dra. Tuškana i Vukotinovića ujedno i razpravljati i glasovati, a gospodinu stoji prosto predlog donieti, koji će se takodjer razpravljati.

Dr. **Šime Mazzura**: Pošto ne imam drugoga sredstva, da se proti ovomu postupku vis. predsjedničtva, koji smatram, da se ne slaže sa §. 7. zakona od 10. siečnja 1874., obranim i pošto će se voditi razprava o motiviranom dnevnom redu, predloženu po g. Vukotinoviću, to sam slobodan u ime svojih drugova i svoje proti izjavi g. Vukotinovića donieti protu-izjavu i protupredlog, te ga stavljam na stol vis. kuće.

Bilj. **Franjo Tompić** (čita protupredlog g. dra. Šime Mazzure i drugova.)

Predsjednik: Visoki sabore! Počima razprava: rieč ima g. dr. Grga Tuškan.

Dr. **Grga Tuškan**: Visoki sabore! Kad sam čitao viest o mojem predlogu, ja sam unapried znao, da ćete vi započeti drugu akciju, te danas nisam oduševljeno išao u ovu sabornicu; nu kad sam stupio pred vrata i vidio ovdje žandare s bajonetami, obuzelo me ipak njeko čuvstvo nade, i ja sam se već tim momentom ćutio, da sam ono, što sam u obće po mojem zvanju, t. j. branitelj, t. j. da sam ne u sabornici, nego u sudnici. Vidio sam sebe kao tužitelja, vidio sam žandare, vidio sam sudce, ali jedino to mi je žao, što sam vidio i branitelje obtuženika. Dakle naše je sudište sastavljeno i ja se nadam, da će meni poći za rukom, što mi je više puta u sudištu pošlo za rukom, da sa mojim govorom uspjeh postignem.

Visoki sabore! Razlozi rad kojih smo mi podnieli naš predlog navedeni su u samom predlogu. Taj predlog meni je dužnost da sada obrazložim, a tom prilikom neka mi bude dozvoljeno da se osvrnem na istoričke momente, koji su važni u ovoj prigodi.

Gospodo! Kada je nesrećom izumrla domaća dinastija u kraljevstvu hrvatskom došli su kao reprezentanti faktičnoga hrvatskoga veličanstva njegovi banovi. Najveća je nesreća po jedan narod, kad dodje pod vlast osobe, koja nije ono što jest, t. j. osoba, koja nije ono što bi biti morala uslied svoga znanja. Ovakva se nesreća prečesto opetuje u monarhičkih državah, gdje je čast representanta narodnoga veličanstva nasliedna. Ova čast faktičnoga representanta narodnoga veličanstva nije bila u Hrvatskoj nasliedna i uslied toga bio je hrvatski narod sretan. On je imao reprezentanta svojega veličanstva, s kojim bi se mogao svaki mnogo veći i stariji narod ponositi. Banovi: Bakači, Alapić, Erdödi, Zrinović i Frankopan mogli bi služiti na ures svakomu prestolju u Europi. Ovakvi banovi bili su, ako ih je samo volja naroda postavila na bansku stolicu, bili su velim i hrabri vodje i pravični sudci svojega naroda, riečju bili su mu otac njegov. Uslied ovih svojstva dakako omililo je dostojanstvo bansko hrvatskomu narodu, i nije čudo, da je hrvatski narod u povjesti često puta pokazao da mu je više do banske časti stalo, nego do samoga njegovoga bića. G. 1555. poručila je, da Vukotinoviću zadovoljim, kongregacija hrvatskoga naroda, a ne vis. sabor, radje ćemo poginuti mi i s našim narodom skupa, nego da se pokorimo tudjincu i da dopustimo, da nas tudjinac u rat vodi. Ja bih rado znati, bili tu kuražu imao g. Vukotinović, koji sjedi u visokom saboru, to kralju poručiti. (Dr. David Starčević: Ne bi penzije iz milosti dobio) Ja mislim da nebi! Dakle, gospodo, tko bi u Hrvatskoj ustao proti dostojanstvu i časti banskoj, taj bi ustao proti najsvetijemu osjećaju hrvatskoga naroda; komu bi pošlo za rukom porušiti taj temelj države hrvatske, uništio bi cielu prošlost hrvatskoga naroda, koja je istovjetna s dostojanstvom bana.

Gospodo! Kad bi bila svrha našega predloga ta kao što sam prije rekao, budite uvjereni, da ja nebih imao odvažnosti, da zastupam ovaj predlog ovdje, jer bi mi uzmanjkala sila, kao Cimbru, kojemu je pala sjekira, kojom je htjeo ubiti Maria, kad mu je ovaj doviknuo „zar si ti muž, koji si kadar Caja Maria ubiti?“ Ja štujem dostojanstvo bansko, jer kao što sam rekao ono je spojeno s prošlosti hrvatskom; dostojanstvo i čast banska provela je hrvatski narod kroz tolike bure i vjekove, provela ga je, da je još i danas tu, pak ako je i osakaćen, ipak još živi.

Gospodo! Hrvatski narod ljubi, štuje, klanja se dostojanstvu banskomu i osobi, koja tó dostojanstvo obnaša, ali samo tada, ako ta osoba odgovara pojmovom o banu t. j. ako je zaslužila njegovu ljubav i štovanje.

Gospodo! Da Nj. preuzvišenost grof Khuen-Hedervari nije stekao te ljubavi i štovanja dokazuje evo naš predlog.

Gospodo! U Hrvatskoj nema mjesta, nema sela, da ja bih mogao reći, da nema kuće, u kojoj se nije govorilo o predmetu, koji ima danas biti predmet naše razprave.

Gospodo, ja sam uvjeren, da nema mjesta, nema sela, nema kuće, u kojoj se nebi izčekivalo, da zahtjevalo od nas, da mi pozovemo Njeg. preuzvišenost na odgovor

radi čina, kojim je on dirnuo u najfinije osjećaje hrvatskoga naroda. Jer, gospodo, narod usljed ovoga čina nije osjetio samo gubitak ovih spisa, već on je vidio, da je on, da je njegovo dobro u rukuh čovjeka, koj razpolaže s njim po svojoj volji.

Gospodo, ja sam rekao, da hrvatski narod ljubi štuje svoga bana i povjest nam sa više primjera pokazuje, da je nastalo u zemlji nezadovoljstvo, da je bilo i nemira, kad je zasjela na bansku stolicu osoba, koja nije bila po volji naroda, osoba, koju nije pozvao sam narod na bansku stolicu. — Nj. preuzvišenost će mi oprostiti i dopustiti, da on nije ovamo došao niti voljom, niti željom hrvatskoga naroda, već iz jednostavnoga razloga, pošto narod za nj nije niti znao; a košto sam rekao: naš narod vikao je bio pozivati na bansku stolicu muževe slavne i za svoj narod zaslužne. Dakle Nj. preuzvišenost došla je ovamo voljom drugoga, voljom tudjinca, koj imade posebne želje od želja hrvatskoga naroda i košto je uviek bilo u povjesti, to je i sada i biti će u buduće, da kad se želje tudjinca križaju sa željami naroda, da nastaju u narodu nemiri i nezadovoljstva, a o materijalnom stanju ne ću da govorim.

Gospodo, ja nisam bio kod imenovanja u vieću kad se je radilo, zaključivalo o imenovanju Nj. preuzvišenosti za bana u Hrvatskoj, ali sudeć po njekojih činih onoga vremena i po činih Nj. preuzvišenosti tečajem evo dvih godina držim, da je Nj. preuzvišenost u tom vieću dobila po prilici nalog ovakav, košto su ga davali sultani u Carigradu svomu veziru, kad su ga odpravljali s vojskom proti Hrvatskoj. Gospodo, taj nalog, taj recept, kako se proti Hrvatskoj ima postupati, gledati ću, da obrazložim, da uzmognemo podpuno razumjeti postupak Nj. preuzvišenosti i prema tomu ga prosuditi i naše mnienje o njem izreći te držim za potrebito, da se svratim na okolnosti, koje su bile prije imenovanja Nj. preuzvišenosti.

Gospodo, vi se sjećate, kad je bivši ban Pejačević išao u Ljubljanu na poklon Nj. Veličanstvu, vi se sjećate, da je ciela žurnalistika magjarska tim postupkom bila tako uzrujana, da mogu reći, da joj je taj posjet bio više zazoran, nego sada sjedinjenje Bugarske. U svojoj ogorčenosti, da se je Nj. preuzvišenost ban Pejačević usudio ići pokloniti kralju u Ljubljanu, oni su tomu prigovarali i toga više napisali, nego su sami hotjeli reći. Medju ostalim oni su i zaključke stvarali, kako imade budući ban raditi i kako se imade držati. Ja se jako dobro sjećam, da je onda pisano bilo, da je uni sono zaključeno: dostojanstvo bansko u Hrvatskoj mora se prije svega uništiti, ban nesmije drugo biti no činovnik ugarskoga ministra predsjednika, koj imade slušati njegove naloge i pokoravati se njegovim odredbam; pa pomislite gospodo, tom prigodom — tko se novinstvom bavi, mora se toga sjećati — bilo je rečeno, da ban hrvatski nema ništa tražiti u Beču, da nesme bez znanja ministra ugarskoga razgovarati s našim kraljem i bilo je treće rečeno i to je usljedilo usljed naših prigovora, jer je bilo rogoboreno s naše strane, te odgovoriše Magjari: mi ćemo upotriebiti sredstva, mi ćemo učiniti Hrvate nam nepogibeljne (Dr. D. Starčević: Drastična sredstva.) Gospodo, uvažite ovo i primjerite to djelovanju Nj. preuzvišenosti, i onda se vi ne ćete čuditi, da je Nj. preuzvišenost imala toliko odvažnosti, te se usudio usuprot vašoj volji poslati spise u Peštu. Pače čuditi se moram, da svi nisu tamo. Dakako što dosele nije, može biti u buduće. Gospodo, prema ovomu, košto rekoh, postupak je Nj. preuzvišenosti jako dosljedan i taj recept prilično je već izpunjen.

Kad je Nj. preuzvišenost ovamo došla ja znajući, da je Nj. preuzvišenost čovjek mlad, očekivao sam od njega, da će se sjetiti dostojanstva, da će se sjetiti prošlosti onoga dostojanstva, onih koji su sjedili prije njega na toj stolici; nu mjesto slavospjeva na to dostojanstvo, koje nema uzmaći niti pred dostojanstvom kraljevskim, bila su usta Nj. preuzvišenosti puna o svemoći Magjara, o moćnoj zaštiti magjarskoj, o magjarskoj državnoj ideji — o banskoj časti kano takovoj niti jedne rieči. Ja sam se sada sjetio onoga, što je magjarska žurnalistika pisala. Pače što više Nj. preuzvišenost, kad mu se predstavilo činovničtvo, predstavio se istomu ne kano ban dostojanstvenik, nego kano ban činovnik; svimi načini naglašivano je: ja sam činovnik, samo da nije rečeno: ja nisam ban Ovo je bivalo u javnosti, u položaju službenom i zato sam ja ovlašten ovo ovdje navesti mimolazeći ono, što spada na privatni život, na vanjštinu, koja nije zvana izreći o ovom, o onom svoje mnienje. Košto rekoh, sve to pokazuje, da je Nj. preuzvišenost došla ovamo, da izpuni ono, što je magjarska presa pisala u vrieme, kad je grof Pejačević išao u Ljubljanu. —

Gospodo, i dalje je Nj. preuzvišenost u izpunjenju svoga naloga postupala doslovno onom svom zvanju. Došav ovamo mjesto da nastoji po primjeru predšastnika svojih u prošlosti t. j. onih, koje je volja naroda postavila, da si steče ljubav i štovanje naroda, a to bi mogao učiniti samo onda, ako bi radio za ovaj narod; mjesto toga držala je Nj. preuzvišenost za najzgodnije, da uništi u Hrvatskoj slobodu štampe, da uništi samostalnost sudaca, da uništi u obće svako kretanje, koje može narod dovesti do samostalnoga mišljenja, do njegove slobode i blagostanja. Nj. preuzvišenost mislila si je, dosta da Magjari imadu slobodan tisak i samostalne sudce, čemu da to imadu Hrvati, ono što Hrvatom treba, mogu naći u Magjarskoj, ovdje nam toga ne treba. Pače ja sam i čuo — ovdje samo mimogred spominjem — da se je Nj. preuzvišenost izrazila; da bi on dozvolio slobodu tiska za civilnu Hrvatsku, ali da je on zvan čuvati nepokvaren još narod u Krajini. Ja kao krajišnik poznavajući osjećaje krajiškoga naroda uvjeravam Nj. preuzvišenost, da je taj strah suvišan, da je hrvatski krajišnik tako u tom pokvaren, da nema sredstva, koje bi bilo kadro krajišnika pomiriti sa Magjarom i uliti mu ljubav prema Magjaru. Tu ne treba više, da ga pokvari, on je u tom pokvaren do skrajnosti.

Gospodo, Nj. preuzvišenost išla je dalje, pak je nastojala, da odgovori i glede onih „sredstva“, gdje su Magjari rekli, da oni moraju Hrvate učiniti nepogibeljnimi, a to je značilo osiromašiti narod i ako je siromašan, onda je gotov rob. U izpunjenju ove dužnosti ja sam, gospodo, uvjeren, da smo platili onih 100.000 for. na temelju Magjara radi intervencije vojničke. Mi nismo platili, jer nismo dužni, nego zato da ih nemamo, da si ne sagradimo koj koristan inštitut za nje. U tu istu svrhu je i gospodarenje sa našimi šumami i magjarska izložba je došla kano ugodna prilika, da se naše šume još bolje poharaju, nego treba. Nu košto rekoh namjere i zadaće, koje je Nj. preuzvišenost imala u Hrvatskoj izvesti, te su bile već prije odkrivene, nu ipak nije ništa hrvatskomu narodu tako otvorilo oči, košto ovaj zadnji čin sa komorskimi spisi, što i kako hoće Magjari da postupaju prema Hrvatom.

Gospodo! O pravom naslovu ovih spisa moram da nešto spomenem, premda držim, da to nebi potrebno bilo.

Kada je hrvatski narod izabrao sebi za vladara magjarskoga kralja, kako je to obćenito iz povjesti poznato, bijaše rečeno, da u Hrvatskoj ne smije niti stanovati ni jedan Magjar; pa ako to, onda je naravna stvar, da tada Magjari nisu mogli imati niti drugoga prava ovdje. Do god. 527., dok je naš narod došao pod istu dinastiju, hrvatski je narod živio samostalno, on je odredjivao porez, sazivao svoje sabore i t. d. i t. d.

Pitam ja sada Nj. preuzvišenost, čije su vlastničtvo oni spisi, koji su one dobe? Ja mislim, da magjarski nisu, pa držim, da su Hrvatski; ako se pako drži, da ti spisi s one dobe nisu naši, kojim bi pravom oni bili magjarski?

Poslie god. 527., kada se mienjala dinastija, Hrvatska je liepo i samostalno živila, imala je svoj sabor, imala je svoj novac, imala je svoje zakone. Pitam Nj. preuzvišenost, čiji su spisi vlastničtvo iz one dobe, čiji su oni spisi, koji se protežu na onu dobu?

God. 712. pokazala je Hrvatska, da je samostalna, sklopiv pragmatičku sankciju: dakle spisi iz one dobe mora da su njezino vlastničtvo, mora da su vlastničtvo Hrvatske, pa kada jesu, kako to, da i ovi spisi spadaju u magjarski arkiv?

Istina je, da se je tečajem vremena, osobito odkako je došao u doticaj sa bečkom vladom, u Hrvatskoj mnogo toga otimalo i odnašalo u Beč. Pitam Nj. Preuzvišenost, smatra li on tu otimačinu, pa došla ona s koje mu drago strane, za neko stečeno vlastničtvo? Naravna je stvar, najviše se toga otimalo u Granici.

Gospodo! Vi, koji ste iz Granice — ne znam, jeste li čuli, nu ja sam čuo prije, nego li sam u školu išao, da su se po Granici pastiri natjeravali, da su se pretraživale njihove torbice, da su se uzimale stvari stanovitim obiteljim i odnašale u Beč. Tako se je radilo s pojedinimi stvarmi za vladanja Josipa II., kad su ukinuti samostani, pobrane su naše knjige, naše zaklade, naši spisi, te je to sve skupa s onim, što je već prije ugrabljeno bilo, odpravljeno u Peštu. Ovo je bilo nasilje; to nije bio zakoniti naslov, kojim su Magjari došli u posjed tih spisa. Za mene je svakako čudnovato, da su Magjari, iza kako je Josip II. umro i prije već za dobe centralizacije, sve takove odredbe proglasili ništetnimi, i samo odredba glede hrvatskih spisa i zaklada ostala je valjana. Dakle sve je bilo nevaljano i nezakonito, što je Josip II. učinio, samo kad se je pograbio hrvatski imetak, to je bilo valjano. Magjari neće da jim valja patent: oni neće, da se izdavaju naredbe protuzakonite, a kada su dobili patent, kojim se dopituje blago iz Hrvatske, onda je taj patent valjan za stečenje prava vlastničtva. Takovo osvjedočenje imadu susjedi Magjari i glede Rieke. (Dr. David Starčević: Većina, većina ovdje; nisu Magjari krivi, da su takovi.)

Gospodo! Ako Magjari imadu to osvjedočenje, ja mislim, da mi ne moramo imati takova osvjedočenja. Naš pravni naslov osniva se na slobodnom, na prirodnom načinu, a stečenje magjarskoga pravnoga naslova osniva se na protuzakonitih odredbah Josipa II.

Ja mislim, da sam u kratko taj pravni naslov dosta razjasnio.

Gospodo! Ovo, što sam rekao o naslovu, odnosi se naravna stvar nekim načinom na predmet, u koliko se imade riešiti izmedju nas i magjarskoga naroda i na ono, što je bliže našemu predlogu, što se odnosi na sam predlog, naime na povriedu obstojećega zakona.

O našem arkivu imade zakon, a taj je zakon povriedjen tim, što Nj. Preuzvišenost, premda je u javnosti, u službene novine dala, što niti najmanje ne dolikuje mužu, koji se smatra zastupnikom vitežkoga naroda u Hrvatskoj, da će ti spisi ostati tu, da ne budu nikuda otišli, da stojimo pod zaštitom zakona .... (Žamor.) Molim, sve to bilo je u „Narodnih Novinah“. (Dr. David Starčević: To je samo ovako Miškatović na svoju ruku napisao.)

Kako rekoh, ja držim, da je tim Nj. Preuzvišenost povriedila ustanovu §. 1. zak. članka g. 1870. o arkivu, gdje se veli, da je arkiv sahranište spisah cieloga naroda, gdje je i njegova povjest, pa je tako arkiv proglašen zemaljskim dobrom, te je samo stavljen pod nadzor Njeg. Preuzvišenosti.

Ja mislim, da Nj. Preuzvišenost neće uztvrditi, da je nadzor isto, što je i razpolaganje, jer onaj, koji ima nadzor nad čim, neima zajedno i razpolaganja, jer kad bi tako bilo, onda bi onaj vojnik, koji stoji na straži pred banskom zgradom, imao pravo na pokućtvo Nj. Preuzvišenosti. Već u načelu samom, koje predpostavlja ustavnost sliedi, da o vlastnosti pojedinih predmeta zemlje, bilo u cielosti ili u pojedinosti, neima odlučivati eksekutiva, nego legislativa. Ovo je sve u tom §. 1. zak. čl. od god. 1870.

Ako vi, gospodo, ovdje uzmete, da je Nj. Preuzvišenost ovlaštena bila odazvati se zahtjevom i željam Magjara, te da je ovlaštena bila odposlati ove spise, kažite mi, do koje granice, do kojega temelja ide to ovlaštenje? U čem

bude odsele zaštićen naš zemaljski arkiv? Tko nam pruža jamstvo, da Nj. preuzv. neće sutra dobiti nalog, da se svi spisi iz arkiva pošalju u Peštu. (Dr. David Starčević: I galeriju slikâ.) Ako ga sada ne pozovete na odgovor, tko vam jamči, kako će biti u buduće. Ne radi se samo o tih spisih nego se radi o tom, što bi u buduće moglo biti. Radi načela samoga vi ne smijete ovdje dozvoliti, da Nj. Preuzvišenost ne bude stavljena pod obtužbu, kako sam u našem predlogu zahtievao.

Gospodo! Tim će biti udovoljeno našemu narodu, koji vas je ovamo poslao, da zastupate njegove interese. (Smieh na ljevici.) Ja sam već prije rekao, a toga mi neće nitko poreći, da je svatko izmedju nas dosta proti tomu postupku čuo govoriti u privatnih družtvih, gdje svaki čovjek absolutno osudjuje postupak Njegove Preuzvišenosti.

Gospodo! Hrvatski narod podnosio je, da ga gule Španjolci, Mletčani i Niemci, ali ja ne mogu razumjeti, da hrvatski narod sam pomaže, da ga guli Magjar i u njegovo ime onaj, koga narod sa svojimi žulji plaća. Ta naš je narod već dosta oglobljen od Magjarâ. — Ja vas molim, prihvatite naš predlog, pa ćemo vidjeti, kako će se Nj. Preuzvišenost opravdati. — Ja, gospodo, očekujem, da ćete vi zbilja jedan put učiniti kraj vašoj popustljivosti, pa da ćete Njegovoj Preuzvišenosti doviknuti: Dovle, a dalje ne.

Gospodo! Nj. Preuzvišenosti pošlo je za rukom uništiti u Hrvatskoj slobodu tiska, koja je stavljena upravo na ruglo: Nj. je Preuzvišenosti pošlo za rukom stegnuti slobodu sudaca i eto pošlo je Nj. Preuzvišenosti za rukom lišiti Hrvatsku nekih njezinih dobara, ali jedno je, česa Nj. Preuzvišenost, pa poduprle ga sve sile magjarskoga naroda, polučiti neće, a to je, da on nebude ponizio dostojanstvo hrvatskoga bana; jer čovjek, koji je za novac svoje ime krpario, ne ponizuje bana hrvatskoga (Odobravanje na ljevici.)

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. Vukotinović.

Ljudevit pl. Vukotinović: Visoki sabore! (Dr. David Starčević: Sada će akademija govoriti. — Smieh na ljevici.)

Predsjednik (zvoni): Ja molim g. dra. Starčevića da se mirno vlada. (Dr. David Starčević: Pa što onda, ako sam rekao, da će učeno govoriti? — Smieh.)

Ljudevit pl Vukotinović (nastavlja): . . . to mene neće smetati, da svoje nazore kažem. (Na ljevici: Znamo! Znamo!)

Gospodin predgovornik je u početku svoga razpravljanja napomenuo moje ime te mislim, da mi nekim načinom predbacuje, što sam kazao u nekoj sjeditbi, da je regni congregatio sada „visoki sabor". Nu to je bilo u staro doba . . . (Žamor na ljevici.) . . . gdje su bili banovi starinski, pa kada se rekurs pravi na ono vrieme, ne treba, da se napominju pojedine osobe, nego bi trebalo spomenuti cielu situaciju, jer stari banovi spadali su prilično u staru situaciju. (Smieh na ljevici.) Visoki sabor će biti, ako se bude znao držati na visini svoje zadaće; ako to ne bude znao, onda neće biti „visoki sabor", nego „nizki". (Gj. Kamenar: Ako se bude vas držao.)

(Govornik prema zast. Kamenaru): Ovo je osobna uvrieda; vi bi se morali . . . . (Buka na ljevici. Predsjednik zvoni: Molim, ja g. Kamenara pozivljem na red; ako se ne bude umirio, ja ću upotriebiti druga sredstva.)

Gospodin Kamenar: mene hoće da pozove na red . . . (Buka na ljevici. — Gj. Kamenar prama govorniku: Hodite Boga molit u kloštar. Smieh.)

Ja bi ovaj protupredlog, koji imadem čast zastupati u svoje ime i u ime svojih drugova, sada samo kratkom rieči popratio. Ja bi mislio gospodo moja, da je ovaj cieli postupak preran i prenagljen. Gosp. predlagatelj dr. Tuškan nije sam znao o predmetu mnogo govoriti, te je samo obćenito navadjao svakojake stvari, koje možebiti u dalekom savezu stoje s ovim pitanjem, koje bi imalo točno sačinjavati predmet ove razprave, a to znači da obćinstvu niti ovomu saboru nije ništa poznato sa mjerodavnoga mjesta o tom, nego ono, što se čitalo u novinah, što se pogovaralo na ulicah, što se pogovaralo, kao što kaže g. Tuškan, u svakoj kući, u svakoj kolibi naše zemlje, što ja medjutim jako žalim (Na ljevici: Oho! Oho!), jer ima više takovih naroda, gdje se u svakoj kolibi razpravljaju pitanja, koja onamo ne spadaju. (Na ljevici: A glad spada onamo, je li?) Ja nebi želio, da to kod nas ostane u modi; ja bi mislio, da bi bilo vrlo sgodno, kad bi se s mjerodavnoga mjesta čula ta stvar razjasniti i razložiti, pa tako biste i vi, koji tražite neku obtužbu, dobili neki temelj, o koji možete osloniti vaš predlog, a mi ćemo zastupati svoj predlog.

Ja si dakle za poslie, kada se bude ta razprava dalje vodila i kada budem s vaše strane razabrao razloge vašemu predlogu, pridržajem pravo, da u svoje vrieme zaključnu rieč osbiljnije i obširnije progovorim. (Dr. David Starčević: Što ste sada govorili, to je bila dakle samo šala? — Govornik: To sam se samo od vas naučio.)

Predsjednik: Rieč imade preuzv. g. ban. (Na ljevici: Nedajmo mu govoriti! Buka. Dr. Mazzura hoće da govori. Predsjednik zvoni:) Ja molim, da bi se g. dr. Mazzura izvolio sjetiti, da banu pripada uviek rieč, kadgod zaište.

Preuzv. gosp. ban grof **Khuen-Hedérvary**: Na utjehu gospodina zastupnika ja ću biti kratak, te bi imao sada samo odgovoriti na upit g. zast. Vukotinovića i moram kazati, da sam mu iskreno zahvalan, što je taj upit stavio, jer sbilja da toga ne bude, ja nebi znao, kako da u položaj dodjem, da o predlogu g. dr. Tuškana i drugova uzmem rieč.

Ja mislim, da će za taj upit svakako biti zahvalan i g. dr. Tuškan, jer će tako moći svoj predlog utemeljiti, a imati će razlog za svoj predlog eventualno i glasovati,

jer što se je do sada o tom govorilo, govorilo se je samo na temelju novinarskih glasova.

Ja mislim, da on odviše štuje ovo vis. tielo, da bi mimoišao taj momenat, da sabor o toj stvari ništa ne zna. Indi sabor o tom nije službeno obavješten, a po mom mnienju, dok nije službeno obavješten, niti nije u položaju, da kakove akcije u toj stvari čini; nu buduć da mi se sada o tom prigoda pruža, ja ću u kratko dati obavjest.

Što se tiče stvari same, radi se o tom ponajprije, jeli su ti t. z. komorski spisi odaslani ili nisu?

Na to mi je u kratko odgovoriti, da jesu odaslani .... (Vika na ljevici. Predsjednik zvoni.)

Ja mislim, da će biti gospoda za to zahvalna, ako glede te stvari dobiju službenu obavjest. (Buka na ljevici.)

Predsjednik: Molim gospodu, ako ne bude vladao mir, ja ću sjednicu dignuti.

Ban grof **Khuen-Hedérvary**: Ja odviše štujem dostojanstvo ovoga tiela .... (Vika na ljevici.) Ja odviše štujem ovo visoko tielo, da nebi na upit ikojega člana ovoga sabora izvjestan odgovor dao. (Dr. D. Starčević: Kolikokrat smo interpelirali, pak niste odgovorili.)

Ja se čudim, da u ovom predlogu, koji se po shvaćanju gospode zastupnika, koji su taj predlog stavili, i koji je po njihovom shvaćanju važan predlog, da si nisu uzeli toga prava putem interpelacije. Svakako stvar je na dnevnom redu, jer kako sam rekao spisi su odaslani. Sada mi je reći u kratko, kako su odaslani; jer što se tiče predloga, koji je na stolu ove vis. kuće, imati ću drugi put prilike govoriti.

Kaže se najme, — moram od zadnjega momenta početi i natrag ići — da zakon o uredjenju arkiva, da je na putu tomu, da se ovi spisi mogu i da su se mogli odaslati iz arkiva, gdje su bili shranjeni. To je glavna točka, na kojoj sam i ja osnivao moj postupak. Najme baš taj zakon 7. jer taj zakon §. 1. toga zakona kaže, da ban ima nadzor nad arkivom zemaljskim. N a d z o r. I ja podpuno se slažem s nazorom g. zast. Tuškana predlagatelja, da nema prava razpolaganja ban, već samo pravo nadzora. A pravo nadzora, na temelju prava nadzora ja sam učinio ono, što sam učinio, najme na stavljeni zahtjev sam se osvjedočio, tražio sam se osvjedočiti, dali se ovi spisi nalaze u arkivu našem ili ne. Kad sam se osvjedočio, da se nalaze i što ću kasnije kazati, da ne sačinjavaju sastavni dio arkiva našega, već su samo shranjeni bili u arkivu, onda sam na temelju toga prava nadzora odredio, da se ti spisi odašalju. (Na ljevici veselost.) Ja neću sada upuštati se u razlaganje predloga ja ću samo u kratko kazati: moj nazor u toj stvari leži u tom, što je g. Tuškan kazao, da je to stvar legislative, a ne eksekutive i ja držim to, da u koliko bi se ticala, ta stvar prava razpolaganja, to svakako bila bi stvar legislative. Buduć se pako temelji na pravu nadzora, to je stvar eksekutive.

Ja ću u kratko to kazati ... (Dr. D. Starčević: Jeste li ga razumjeli?) ... po mom shvaćanju, da se moje shvaćanje podpuno slaže i sa shvaćanjem svih ovih eksekutivnih vlada, koje su u te stvari uticale, ako jest to stvar legislative bila, onda svakako vlast, koja se je umiešala u te stvari nije bila vlastna i koraka učiniti, već je to uviek bila zadaća legislative. Nu nijedan faktor koji je uticao u tu stvar, nikada nije na legislativu mislio, već se nadležnim izjavio na temelju vlasti eksekutive. Izim prvoga čina, koji je daleko u historiji odredbom zakonitoga vladara Josipa II. cienjen, koji je u ovom momentu, kad je onu odredbu dao, u sebi svakako vlast legislative spajao, — što se tiče dalnjih koraka, tu se je uviek samo eksekutiva miešala. I ja se na novo čudim, da se s ove strane, da se brani ovaj korak eksekutive, kojim su ovi spisi ovamo došli. Ali mimo toga budi samo to dokazom, da se je ona vlast izkazala nadležnom na temelju vlasti eksekutive.

Isto tako shvaćala je stvar i kasnije eksekutiva i to g. 1854. obstojalo ministarstvo. (F. Folnegović: A gdje je bila legislativa?) Nije je bilo. (Veselost.) A nije je bilo, kad je i ona odredba učinjena g. 1848. isto tako nije je bilo. (Gj. Kamenar: Molim nemojte nas sliediti.)

Predsjednik: Molim g. Kamenara, da se umiri.

Dragutin grof **Khuen-Hedervary**: Ja nisam u stanju sliediti gospodu u logici njihovoj. (Na ljevici žamor.) Jer dosadanjim dokazom samo taj momenat pridajem, da su se sve vlasti dosada izjavile nadležnimi i to na temelju eksekutivne njihove vlasti. Isto tako učinila je vlada ustavna u Hrvatskoj, kad je to pitanje pravno u pretres došlo, a to onim momentom g. 1879. kad je stvar opet potraživana bila od strane Ugarske i gdje se opet nadležnom izjavila i ona vlada stojeća indi i to na temelju zakona. Tako nisam ni ja mogao drugčije shvatiti stvar, nego da to spada svakako na eksekutivu i ja se samo čudim jedino tomu, da kažem g. predlagatelju, da on, koji toliku vlast pripisuje banskoj časti, da joj on u tom poslu manje vlasti pripisuje već onim faktorom, kojih činom zakonitost pripisati hoće. Ja tim svršujem i mislim, da sam za sada dosta rekao o predlogu stojećem na stolu ove vis. kuće.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Ako bih ikada kanio glasovati za predlog g. Tuškana i drugova, to bih sigurno bio u ovom momentu tako razpoložen, kako nikada prije. Ja ću za obtužbu glasovati, ali se smatram takodjer dužnim parlamentarnim običajem opravdati svoj predlog i prema tomu stavljam se za sada samo na stanovište svoga protupredloga.

Ja sam protupredlog taj podnio iz nužde. Jedva prije nekoliko sati nego sam u stanju bio predati ga na stol ove kuće, jedva nekoliko sati prije saznao sam, što je zaključila velešt. većina. Da se proti onomu, što je ona zaključila ogradim i obranim, bio sam prinuždjen podnieti ovaj predlog i kazati ću na kojih se temeljih osniva, jer

niste bili u stanju niti da ga pročitate, jer nebijaste u stanju dobiti razjašnjenja, da vidite, na čemu ja osnivam svoj predlog.

Ja sam osnivao svoj predlog na onom načelu. koje je bilo primljeno, veleštov. gospodo, od svih i praktički i teoretički, načelo naime, da je materijal, koji je sahranjen u arhivu, pokretno fiskalno dobro one kraljevine, one zemlje, u koje vlasti se arhiv nalazi. To je upravo onako pokretno fiskalno dobro kao biblioteka, pinakoteka, muzeji, nacionalna tiskara i novac u blagajni.

Polazeć sa ovoga stanovišta, znamo, tko pokretnim dobrom fiskalnim jedne kraljevine, jedne zemlje imade razpolagati. Znamo, da imade razpolagati sabor, ako je zemlja dotična ustrojena tako, da je sustav ustavan. Ako to znamo, onda znamo još dalje i to, da je to fiskalno dobro zaštićeno zakonom, naročito čl. VII. 1870., kojim je odredjeno sahranište, način uzdržavanja tih spisa, odredjeno je još i to, da se ti spisi imadu rabiti po općinstvu, a kako da se imadu uporabljivati, ustanovljuje zem. vlada.

Imademo ovdje dva momenta, jedan je momenat, koji se odnosi na pravo javno, a taj je momenat, da samo sabor može razpolagati s fiskalnim dobrom; imamo drugi momenat, koji se odnosi, da je sve ono, što je bilo u arhivu, da je ono bilo u posjedu ove kraljevine, jer je taj posjed zaštićen zakonom. Kad ja znam, da je kraljevina ova toga posjeda lišena, onda znam, da je učinjeno s dvojakoga stanovišta protupravno djelo, a to je protuzakonito tim, što je povriedjen posjed i pro uzakonito tim, što je pravo onoga faktora, koji imade s ovim dobrom razpolagati, povriedjeno. Zato sam ja izašao s ovim mojim protupredlogom proti predlogu g. Vukotinovića, da se pointira zakonitost i protustavnost, da se pointira liek proti tomu t. zv. restitutio in integrum.

Ja smatram, kad o posjedu govorim, da moram upotriebiti one jurističke izraze, koji k tomu idu, a takav je izraz restitutio in integrum t. j. zahtjev bezodvlačne povrate spisa. Ovo na razjašnjenje moga predloga.

Što se tiče obtužbe same, ja ću onda svoje nazore razviti, kad budem dalje čuo, kako se rabulistički brani ona osoba, koja se hoće staviti pod obtužbu. Na onaj rabulizam, koji je upotriebljen u ovoj ozbiljnoj stvari ja kao član ovoga sabora, mislim, da imam najprije to reći, da odgovaram, ali težkom dušom, jer su argumenti tako maleni, da skoro nebi bilo vriedno, da se u jednom parlamentu uzimlju u obzir.

Kakav je to argumenat: meni nadzor podieljuje pravo, da fiskalnim dobrom razpolažem, da ja to dobro iz svoga nadzora předam tudjemu nadzoru. Kakav je to argumenat? To je ofizam i to tako slab, da leži kontradikcija u samih rieči, koje su se rabile, da se dokaže opravdanost onoga, što opravdati nije moguće. (Na ljevici: Živio!)

Nadzor podieljuje mi nadzor, da odstranim iz svoga nazora ono, što je meni kao nadziratelju povjereno.

Čuo sam još jedan argumenat, a taj je argumenat, da ono, što je bilo u arhivu i što je odpravljeno iz arhiva, da nesačinjava sastavni dio arhiva, da ne sačinjava dio tobože nadzora, jer ono što je po zakonu zaštićeno samo ono je pod nadzorom bana; a što nije sastavni dio arhiva, ono nije pod nadzorom bana; dakle nikoga. Ono je tobože kao res nullius, to se je moralo prenieti u Ugarsku.

Ako prije nisu razpolagale u ovom predmetu i radile u ovom predmetu legislative nego eksekutive, kako da nebi danas eksekutiva imala prava razpolaganja.

Tko je radio u ovom predmetu? Hoćete li uzeti ono, što se je radilo za Josipa II.? Hoćete li uzeti ono, što se je radilo prigodom ugarske revolucije? Ili ono, što se je u tom predmetu radilo god. 1851.?

Dobro je opazio moj veleštov. prijatelj Folnegović. Onda nije država bila ustrojena kako danas. Onda je bila u jednoj ruci zakonodavna i administrativna vlast i nije mogla odgovarati eksekutivna vlast samoj sebi kao legislativi niti nadzirati legislativa eksekutivi. Dakle ovdje je opet sofizam, jer ovi faktori nisu bili razdieljeni u vlasti kako danas, a razdieljeni su zakonom. Ja znam i uvidjam sam, zašto je to kazano. Kazano je zato, jer uvidjamo u ovoj siromašnoj zemlji, da tu samo jedna vlast postoji. a to je eksekutiva, koja je podjarmila vlast sudačku načinom onim, koji se neda opisati, koja je podjarmila vlast zakonotvornu, nametnuvši joj se načinom, koji ja ne smatram, da odgovara sustavu parlamentarnomu. Zato se to kaže. Ali ovaj čin, koji je danas na dnevnom redu, ovaj predlog, taj, mislim, ako ne danas, sigurno u najkraće vrieme biti će vrstan svesti vlast svačiju u one granice, koje joj pripadaju po zakonu.

Gospodo, ja sam ovako, samo u koliko sam mogao reflektirao na izjave plemenitoga grofa, a reflektirati ću i kašnje na njegove izjave, za koje sam mu ja zahvalan, kad ću imati zaključnu rieč.

Odgovoriti ću g. Vukotinoviću, što je rekao, da smo mi onako ljudi lahkoumni, što ovako lahke ruke predlog stavljamo, a neznajuć što i kako se stvar ima.

Na to mi je odgovoriti, da niti tražimo, niti trebamo biti članovi kabineta preuzv. grofa. Da smo mi članovi kabineta, znali bi se za njega mnogo uslužnijimi učiniti nego sadašnji članovi privatnoga i stranačkoga kabineta. Ako nismo znali, kako g. Vukotinović kaže, kako se stvar ima, jer nismo imali prilike crpiti na onom vrelu, gdje on. Ali gdje su ona vrela i kakva su, čuli smo danas. Ovim hoću da reknem; čuli smo kakvimi se argumenti brani ovaj postupak. Na onom vrelu našli su g. Vukotinović i drugovi podlogu za onakov postupak, kao što je onaj, koji preporuča, da veniam, oprostite sve i onda ako znaš, da ti je netko iz posjeda tvoga uzeo ono, što znaš, da je tvoje.

Ovoliko za sada, a pod konac opravdati ću svoj predlog.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Tadija Smičiklas.

Tadija Smičiklas: Visoka kućo! Ja sa svoga gledišta smatram, da mi je dužnost progovoriti prvo kao zastupnik, a drugo kao strukovnjak, da razjasnim, što je u stvari i koji je sadržaj tih spisa, kako su došli ovamo i kako su odavle odnešeni. Ja smatram to za dužnost, da razjasnim mirno, objektivno, pozitivno, na temelju zakona ovako kako se je cieli taj čin razvijao i žao mi je, da se je ovdje predbacilo već prvo, da ne znamo, o čem govorimo. Ja ću gosp. Vukotinovića uvjeriti o tom, da mi jako dobro znamo. o čem govorimo i ja mislim, da će poslie moga razglabanja morati svakoga Hrvata stid pošiknuti, koji bi rekao, da ti spisi nisu hrvatski. (Na ljevici živio!)

Gospodo! Što je sadržaj tih spisa. Prvo, gospodo, su ti spisi samostanski. Samostani su po cieloj našoj zemlji bili paulinski, jezuitski i drugi. Te je dao ukinuti Josip II. On je konfiscirao njihova dobra, on je konfiscirao njihove biblioteke. Kako je to učinio. onda je, budući, da je komora upravljala sa imetkom samostana, onda je naravska stvar, predao te spise komori najprije austrijskoj, jer su spisi za upravu imetka bili neobhodno potrebiti, jer se radi o imetku onih samostana.

Kad je poslie Josip II. komoru ugarsku osnovao, onda su svi spisi otišli tamo. Gospodo! što ima u tih spisih?

Uzmimo evo remetski samostan.

Taj je samostan osnovan koncem 13. vieka od njekoga Herkuka, koji je dao samostanu svoje zemlje. Samostanci su došli i prokopali i prekrčili šume, osnovali vinograd bukovački i cieli okoliš maksimirski i sam Maksimir. Tu je evo taj red stvorio oko Zagreba divnu kulturu od toga. Što su tomu redu dale pobožne duše hrvatske, o tom imadu darovnice. Ovaj je red došao u sukob sa vlastmi — i to imade u spisih. Ovaj je red dopisivao sa vlastmi — tu su dopisi toga reda. Ovaj je red popisivao svoja dobra, ti su popisi u tih spisih. Gospodo! Ja bih rado znao, što može u tih spisih biti magjarskoga? Ovaj kraj Zagreba remetski samostan, polja, livade, šume, vinogradi itd.? — Tu su originali i prepisi originala onih, koje su dobili, darovnice koje je dobio remetski samostan, te su ostale u originalu. to je svojina remetskoga samostana, to je njegovo dobro, to je na njegovu adresu upravljeno, evo kao da ja pismo primim: ili su opet bili popisi, koje su odpravljali iz samostana, te su jih u kopijah čuvali. To je njihovo, jer su načinili za svoju porabu.

Gospodo! Kad je Josip II. dokinuo ove samostane i kad je komori predao imetak, nije predao ovaj imetak kakvomu zajedničtvu izmedju Hrvatske i Ugarske, nije predan Ugarskoj dapače zaklade, o kojih viećamo, te su zaklade iz tih samostana, to je dobro Hrvatske i ovi spisi odnose se na zaklade, o kojih viećamo. Gospodo! Dakle ako su zaklade svojina hrvatska, onda su i spisi hrvatski, ako su ti spisi po mnienju Nj. preuzvišenosti pohranjeni, onda su i zaklade tamo pohranjene. (Žamor.) Ali, gospodo, sabor hrvatski g. 1790. naročito je ništetnimi proglasio sve odluke bezzakonite. kad je rekao: „Regis non coronatio nec privilegia nec aliae vi protestatis executivae factae ordinationes vigorem non obtiveant“ — kao što si možete pogledati u protokolu str. 49.

Gospodo! Drugi dio tih spisa su t. zv. spisi „loci credibiles.“ Ovi su „loci“ bile oblasti u Hrvatskoj kod kaptola, koji su zato bili namješteni, da kad bi tko otišao kamo, da bi prepisali original i prepis ovjerovili, i ja idući na razne puteve, sudišta, da ne moram original nositi. imao sam na kaptolu original i prepis. Ovo je bilo uzidano u stolnoj crkvi u Zagrebu. Zašto? Za to, jer je ovdje sigurno od vatre, jer je ovo bilo mjesto sveto, odakle nije bilo moći odnieti te spise. Locus credibiles ovjerovio je te spise, te su bili na uslugu upravi i sudstvu. Loci credibiles nisu bili organ nikakvoga zajedinstva, već na uslugu banskoj vlasti i sudovom u Hrvatskoj. Gospodo! Što tu može biti magjarskoga? Ovdje nema ništa magjarskoga. Tako su odnešeni znameniti „loci credibiles“ iz kaptola sv. Petra u Požegi. A kako?

Kad se je Slavonija povratila izpod turskoga jarma. onda je mislila bečka vlada, da zadrži Slavoniju onako kao i krajinu, pa da će sama upravljati s njom i da će upravljati s njom carska austrijska komora, kad bi to bila Hrvatska priznala. — Naravska je stvar, trebala je komora te spise za upravu. kao što je u obće trebala svaka uprava „locus credibilis“. Ona je ove spise za svoju porabu u obće trebala. Ali, gospodo, zar su Hrvati bili zadovoljni s tim, da se Slavonija uzme i da se upravlja onako kao posebni dio Hrvatske i da se kao takova smatra. Hrvatski sabor izabrao je Gatalu, svoga podbana za komisara za Slavoniju, da tamo uredi županije. Kada su to čuli stališi hrvatski. prosvjedovali su i izjavili, da je Slavonija s Hrvatskom (čita): „semper in unum corpus compositum, servatum at que sic unitum regnum üsdem juribus, privilegüs et libertatibus dotatum.“

Kad je već vlada htjela, da Sriem odkine od Hrvatske, da načini posebni teritorij, onda su stališi hrvatski izabrali jednoga poslanika, koji je imao otići u Sriem, da prosvjeduje, pa su mu naložili, da otidje na lice mjesta, te da izjavi: „in forma et modi quo meliori possunt contradicant et protestantur.“ Tako glasi saborski zaključak od 19. Marta 1698. Po ovom načinio je sabor hrvatski, legislativa, i samo odluku svoju čuvajuć protestovao proti tomu, da se Slavonija smatra posebnim dielom, odieljenim od Hrvatske, protestovala je, da se ovi spisi odnesu i za nješto drugo nego hrvatskimi smatraju. Što Nj. preuzvišenost kaže, da su u hrv. arhivu pohranjeni kao tudje vlastničtvo, ja mislim, ovim činom, da je hrv. sabor protestirao proti onomu činu i riečim, koje je Nj. preuzvišenost rekla (Živio.)

Gospodo! Još je treća vrst spisa, koji su iz zem.

arhiva odnešeni. Treća vrst spisa jesu t. zv. konfiscirana imanja, najviše spisi Zrinjsko-Frankopanski.

Gospodo! Svi znamo sudbinu ove familije. O tom ne ću spominjati. Znamo. da je bečka vlada, kad je konfiscirala imanja zrinsko-Frankopanska, nastojala o tom i tako uredila, da cieli današnji gorski kotar, dakle cielo Primorje s gorskim kotarom da se od hrvatske odciepi i da to spadne neposredno pod austrijsku komoru.

Tim načinom, kad je to učinjeno, naravna stvar, da je opet austrijska komora i sve spise, koji se odnose na onaj kraj pobrala i odnesla sa imanja Zrinjsko-Frankopanskih u Gradac. Mi znamo danas, da ovaj dio nije odlučen od Hrvatske; ali je vriedno i to znati, da li je sabor hrvatski ovu odluku bečkoga dvora i vlade odobrio.

Hrvatski sabor ne samo da ne odobrava nego opet protestuje i šalje poslanstvo pod vodstvom biskupa zagrebačkoga 1675. gd., koji vodi deputaciju u Beč, da protestuje i tu je načinjen protokol sabora g. 1675. str. 57. 303 i 304 — isto tako gd. 1692., 1695. str. 107. — to su sve protesti, koji su doduše napokon imali taj uspjeh, da su se one strane vratile Hrvatskoj. Ja opet velim, čemu je hrvatski sabor prosvjedovao? Prosvjedovao je proti svemu, što se tiče dobara i imetka ovih strana.

Ali, gospodo, nisu bila konfiscirana samo dobra zrinjsko-frankopanska, nego i spisi zrinjsko-frankopanski. Ovi spisi ne odnose se samo na familiju zrinsko-frankopansku, već se odnose na odnošaje čabarskoga kotara, delničkoga, kraljevičkoga kotara itd. Isto tako bi, gospodo, mogao pripomenuti dosta toga, što se tiče odnošaja onih gradova. onoga puka, koji više puta treba i u starinu zasegnuti u ovoj zemlji, gdje urbarski i drugi odnošaji još su neuredjeni. I tako, ako bi tko htio, da u ovu davninu zasegne, morati će u Peštu, da vidi odnošaje, koji su u njihovoj zemlji i kotaru, koji on u ovom saboru zastupa. (Na ljevici negodovanje.)

Gospodo! Ja sam imao slučajno priliku, da čitam dopis ministra Tise na našega zemaljskoga arkivara. Ja sam bio u arkivu i radio sam tamo upravo za moje naučne radnje, i tu je dobio arhivar, pokojni Pogledić, dopis i kaže, što ću ja s ovim načiniti? U tom dopisu što se konačno veli? Veli se ovo: Hrvati i Madjari i onako imaju samo jednu historiju i za to nije treba, ni potrebno, da se ti spisi drugdje čuvaju, nego na jednom zajedničkom mjestu sahrane.

Gospodo! Ovo sam ja čitao mojima očima, i ovo mi ne će moći nitko pobiti, ali, gospodo, ako ste zapazili, što sam ja prvo spomenuo, o čem se radi u tih spisih, da se radi ob odnošajih pojedinih familija, da se radi ob odnošajih pojedinih gradova, da se radi ob odnošajih one autonomije, koju vi danas smatrate kao svetim, jakim, nepokolebivim temeljem za ovu zemlju, — ako se o tom svem radi, gospodo, kako se onda može ovo kazati, da imamo i onako jednu historiju i da su to predmeti iz jedne historije.

Gospodo! Ima historija državna, ima historija provincije, historija obćine, historija gradova — ali, gospodo, pa makar je historija Hrvatske historija samo provincije, ovi spisi ne spadaju nikamo drugamo, nego u hrvatsku historiju, jer rade o kulturnih odnošajih u ovoj zemlji. Radi se, ako uzmemo remetski samostan o tom, kako je remetski samostan kulturu razvijao oko Zagreba. Ja bi pitao svakoga, šta je tu za historiju, kako ju hoće g. Tisza. Istina našlo se jedno pero, koje je pisalo za g. Tiszu — ovo je crno pero, ja ga neću slikati, jer slika je njegova na svačijih očiju.

Evo, gospodo, kako su ovi spisi dopremljeni ovamo. Godine 1848. sabor hrvatski prekinuo je svaku svezu medju Hrvatskom i Ugarskom. Hrvatska je dobila svoju bansku vladu; a čim je to dobila, tražila je i svoje spise i sve fondove tičuće se Hrvatske. Ban Jelačić boravio je u Budimu, kada je u mjesecu siečnju g. 1849. odlučilo bansko vieće na temelju saborskoga zaključka, da mu se od strane Ugarske predadu svi na Hrvatsku spadajući fondovi i sva arhivalna pisma, te je bio izabran odbor, koji je otišao u Budim prijaviti tu odluku banu.

Čuli smo preuzv. gospodina bana, kada je kazao, da se sa ove strane priznaje legalnom ona vlada, koja je one spise ovamo dopremiti dala. Ja se čudim Njegovoj preuzvišenosti, da ne priznaje legalnosti one vlade. Tada su, gospodo, bile dvie vlade u Ugaskoj; jedna je Njegovo Veličanstvo Franjo Josip I. po svom alteregu Windischgrätzu, a druga je bila vlada Košuta Lajoša. Ban se obratio na kraljeva alteregu, a bio bi se imao obratiti po mnienju Njegove preuzvišenosti na vladu Košuta Lajoša. Ja se bojim, da se ovakvim načinom traži sa strane Ugarske, da se makar indirektno prizna zakonitom vlada Košutova i zakoni ugarski od g. 1848.

Ja ću Njegovu preuzvišenost o zakonu malo podučititi. Njeg. preuzvišenost je kazala, da je vlada Windischgrätzova bila nezakonita, premda će kašnje možda izjaviti, da toga nije rekla. Ali. gospodo moja, velika je razlika u shvaćanju hrvatskom od shvaćanja ugarskoga počam od god 1848. onamo. Mi smo primili zakone i naredbe, koje su bile pod absolutizmom stvorene, dok se zakonitim putem nepromjene. Ovo je bilo hrvatsko stanovište. Mi smo primili naredbe Windischgrätzove, a Magjari ih nisu priznali zakonitimi. Sada se pita, na kakvom stanovištu stoji preuzvišeni gosp. ban Khuen-Hedervary, da li kao ban, kojega je sabor priznao, ili na stanovištu magjarskom, po kojem ove naredbe nisu zakonitimi priznate, jer nisu od ustavne vlade potekle. Mi imamo ovdje bana, koji ne stoji na zakonitom temelju, nego na stanovištu magjarskom.

Gospodo moja, pogledajmo dalje, kako su ti spisi povraćeni. Ban Jelačić traži ove od Windischgrätza: „On traži arkivalne i familiarne spise, osobito pak one, koji se čisto na teritorij Hrvatske, Slavonije i Dalmacije za-

jedno sa primorjem protežu, a to zato, da jih mogu u svoju prvobitnu domovinu prenjeti."

Windischgrätz mu odgovara: „On izdaje 23. Februara 1849. na arhiv naredbu, u kojoj veli, da se predadu ona akta, koja se dotiću državnih, fiskalnih i privatnih dobarah sada živućih i izumrlih rodova u teritoriju kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, ili u originalu ili u kakovom se već obliku nadju."

Dakle, gospodo, nije tražila Hrvatska magjarske spise, nego je tražila svoje spise.

Gospodo, sastavljena je komisija, u toj komisiji sjede od magjarske strane Kolar Szabó, Kovačić, Bali i Vital.

Ova komisija sastala se je sa hrvatskom komisijom, te je imala šnjom zajednički raditi. Što je ova komisija radila, čitamo na strani 18. i 19. Kukuljevićeva djela: „Iz komorskoga arkiva imadu se predati u izvoru samo oni spisi, listine i povelje, koje su čisto hrvatske, slavonske i dalmatinske, koje se protežu samo na areal trojedne kraljevine".

To su, gospodo, odlični Magjari zajedno sa hrvatskom komisijom podpisali. Ali što mislite, gospodo, da su Hrvati zalazili u magjarski arhiv? Magjari su davali, što su uzeli. Ova komisija je bila upućena, da sastavi elenke, popis svih spisa i da Hrvati dobiju takodjer taj popis, da se vidi, što je naše, a što je njihovo. Nu oni toga nisu dali, već je magjarska komisija napravila nekakove elenke bez njihova sudjelovanja. Dakle mi smo godine 1849. dobili ono, što su nam Magjari htjeli dati. Zato nije čudo, da su u Budim-Pešti po mnienju Kukuljevićevom „nach der bereits erfolgten Ausscheidung" ostala još neka pisma. Mi smo gospodo, godine 1849. primili ono, što su nam Magjari htjeli dati. — Sada bi nekoja gospoda htjela, da se izašalje komisija, koja će ići potražiti, što je hrvatsko, i što ta nadje, da će se donjeti simo u arhiv zemaljski. Ja mislim, da je to suvišno i proti zdravom razumu. Ali, gospodo, nisu niti predani svi spisi ovamo. Nisu predana: 1) kraljevska riešenja počam od godine 1835.—1848.; 2) literae armales; 3) one listine, koje su kraljevski ugarski činovnici komorskoga arkiva iz kraljevskih knjiga izpuštali; 4) dva pisma tičuća se jedino Dalmacije. Sve to spominje Kukuljević, da nismo primili. On je onda, kad je bio tamo, mislio, da je primio prilično sve, ali se je prevario.

Gospodo! Ja vas mogu uvjeriti, da za XIII. vjek manjka do 100 poveljah, koje su štampane u magjarskom „codex diplomaticus", te koje su čisto hrvatske. Dakle nam nisu predali sve, nego su od hrvatskih komorskih spisa zadržali ono, što su htjeli. Gospodo! Ovo nije sve, što je interesantno. Sada dolazi najinteresantnije. Sada dolazi, kako su ovi spisi odaslani iz zem. arkiva.

Tri godine dana boravila je hrvatska komisija u Pešti; listić po listić prebirali su prije, nego li su predali i jedan spis u naš arkiv. U našem arkivu naći ćete knjige, gdje su prepisani spisi skupni; pa iza svake knjige naći ćete protokol, na kome je pečat i podpis komisara i hrvatskoga i ugarskoga, koji su to pregledali, jeli sve u redu i onda potvrdili. Dočim su u Pešti primanja i predavanja spisa trajala skoro 3 godine dana, odnešeni su ti spisi iz našega arkiva u jedan tren na način nečuven, na način, kojega ni jedan čovjek, koj vjeruje u zakon, ne može vjerovati.

Gospodo moja! Zemaljski arkiv stoji, kako nam je razloženo, pod nadzorom Njeg. preuzvišenosti bana. On je sahranište, a ne odnesište: on je sahranište spisa odnosećih se na javno pravo, a ne prelazni depot ili pače odpremište. Naš arhivar je odgovoran za sahranu spisa, koji su njegovoj brizi povjereni. Pitam ja, kako je on nadzirao te spise? Vrhovni nadzor ima, kako rekoh preuzvišeni gospodin ban. Taj arkiv je, neka mi se to ne zamjeri, u banskoj kući, on je banu pod nosom. Gospodo moja, zemaljski arkiv piše članke, jedan put pod slovom C, drugi put pod slovom M. Ja ću imati prilike, o tom govoriti. On u arkivu piše članke, u kojima se tuži, da zemlja ova mora biti nesretna, kada činovnici, mjesto da svoju službu vrše, bave se politikom, to on piše, koji se niti ne bavi sa službom, za koju je prisegao, već piše članke za novine u arkivu. Arkivara zamjenjuje adjunkt, toga adjunkta već nekoliko godinah u arkivu bilo nije. To je nadzor! Adjunkta arkivarskoga zastupa pisar, ali niti toga već nekoliko mjeseci nije bilo, jer je dobio odpravninu. Ostaje dakle u arhivu za one afere, kad je izašla ona naredba na arhivara, koj vrši, kako navedoh, svoju službu, arhivar i sluga.

O tom slugi, Franji, moram reći, da sa svim poštovanjem donosim njegovo ime pred ovaj sabor. Čuti ćete zašto?

Gospodo! Stigao je, kako rekoh, dopis od prezvišenoga gospodina bana na arhivara od 15. srpnja t. god. neka se odmah izluče komorski spisi i njemu predadu. Gospodin arkivar tada bio kod kuće ili ga nije bilo. Ako je bio kod kuće, on je kao vjeran sluga gospodara morao izčekivati, dok dodje vrieme, da preda, što mu se zapovjedi; ili ga nije bilo kod kuće. On veli, da ga nije bilo.

Zapovjed primio je Franjo. Ali Franjo ne zna pisati, on može dati spis, ako mu se prstom pokaže. Čast Franji. (Smjeh na ljevici) On je jedini pokazao, da osjeća za prisegu, koju je položio; pa kada je došla zapovjed, da preda spise, branio se je. (Burni: živio Franjo! i odobravanje na ljevici.) Franjo je kazao: što će mu gospodar kazati. Istom kada mu je rečeno, da ima još većega gospodara od njegovoga, onda je predao spise. Pripovjeda se, da se je jedan sat opirao. Franjo otvorio je onda arkiv tajniku preuzvišenoga gosp. bana Spiceru. Sada dolazi arhivarno poslovanje i vještina. Sada će te vidjeti, kako je ovaj primao spise, kako se je radilo sa ovimi spisi, za koje je trebalo 3 godine dana, da se iz Pešte amo dopreme. Gosp. Špicer je mislio, da on može biti arhivar, kao moj sluga bibliotekar, koji poredjuje knjige

po veličini. On je mislio, koji su pod jednakim kartonom spadaju medju komorske spise. On je predao sve te spise. Ali mu je pasirala velika neprilika, o kojoj se možete osvjedočiti, kad izadjemo iz sabora. (Dr. Tuškan: Idemo se svi osvjedočiti.) Odnešeni su spisi, koji nisu nikad bili u komorskom arkivu; a to zato, jer su bili pod istim kartonom. Slučajno nije arkivar imao više kartona. Ali o tom se ne možete uvjeriti jer tih spisa ne ima tu. Uvjeriti se možete u drugom. Jezuitski spisi koji spadaju u komorske spise, ostali su tu, jer su slučajno bili u drugom kartonu. I tako su ostali u našem zemaljskom arkivu. Ovo je postupak preuzvišenoga gosp. bana, da pobere spise po kartonih kao sluga Franjo.

Gospodo! Sada dolazi najljepše.

Magjari se jako mnogo bave nekim pitanjem, a to je Slavonijom. Tu jih škaklja u grlu; o tom rade svakom prilikom, kako bi mogli viknuti: Slavonija je naša! Trude se dokazati, da je Slavonija njihova. Ja sam pročitao samo jedan zaključak sabora hrvatskoga, skog se vidi, da je ona naša zemlja, i da je uivek naša bila. Magjari su poslali ovamo jednoga svoga učenjaka iz Budim-Pešte sa sveučilišta, koga imam čast poznavati. Tomu omilješe osobito povelje slavonske, ne bili š njima mogao dokazati, da je Slavonija magjarska zemlja. On si je izvadio iz komorskih spisa cielu hrpu tih listina, da si jih dade prepisati. Kada je arhivar g. Špicer komorske spise dao prenieti, nije tih listina bilo pod timi kartoni, pak jih g. Špicer nije pobrao, to se i sada nalaze u našem arkivu. Gosp. Miškatović jih daje prepisivati, valjda znade, da će i ti sigurno odputovati, pak da budu barem prepisi ovdje. To je pouzdanje u preuzv. g. bana, da jih daje prepisivati. Gospodo! Otidjite u zemaljski arkiv, pa će te se o tom sami osvjedočiti. Ako to nije istina, ja nisam više zastupnikom kotara, koga zastupam.

Gospodo moja! Ako ovo nije postupak lahkouman, ako ovo nije postupak protuzakonit, ako ovo nije igra sa dobri ove zemlje, ja ne znam, gdje počima, a gdje svršava zakon.

Ja mislim, da sam jasno pokazao, kako su spisi bili naši, kako su kao naši donešeni od samih Magjara, kako su bili ovdje zlo čuvani i kako jih je njegova preuzvišenost na lahkouman način odnesla.

Ali ja ipak radi časti imena i naroda, kojemu se s ponosom pribrajam, moram odgovoriti na neke stvari, koje je preuzvišeni gosp. ban dao po magjarskih i drugih novinah raztrubiti, da ti spisi nisu 1848. već 1849. ovamo donešeni — od nikoga niti taknuti nisu bili, po tom da ne imaju ovdje nikakova znamenovanja. To se je onda pisalo za dobru plaću. Ja moram u ime časti naroda od drugova mojih, koji rade na historičkom polju, koji rade za prosvjetu naroda, kazati sljedeće: Na temelju ovih spisa izdao je Matija Mesić svoju monographiu o Nikoli Zrinjskom, o Petru Berislaviću, u II. knjizi „Rada", cielu monografiju o rodu Berislavića u XXII. knjizi „Rada". Osnovana je takodjer i VIII. knjiga „Rada" na ovim aktima. Mesić: Gradje mojih razpravâ — u starinama knjiga V. — Hrvati početkom XVI. vieka) ima od 314 dokumenata iz bečkih, mljetačkih, akademijskoga, biskupskoga, kaptolskoga arhiva, dakle iz različitih arhiva ipak iz N. R. A. 74 dokumenta.

Lopašić osnovao je svoje razprave o Karlovcu, Bihaću, o Žumberku, o Novom Gradu, o Draganiću, većim dielom iz ovih spisâ.

Kukuljević u svojim gradinamâ i gradovimâ rabio je ove spise.

Rački rabio je iste u svom „Pokretu"; Tkalčić u svom „Codex ecclesiae Zagrabiensis."

Ja vam mogu donjeti 100 izvadakah iz ovih spisah, koje sam ja rabio. Moram odbiti što svečanije onu na nas bačenu osvadu, da stojimo kano ignoranti pred blagom našim, da je ono ostalo od god. 1849. netaknuto, dakle da ne ima vriednosti. Ja moram proti tomu svečano prosvjedovati.

Gospodo moja! Svaki sviestan Hrvat težko je osjećao onaj prezir, koj je ban grof Khuen-Hedervary pokazao prama uzrujanomu narodu hrvatskomu, kad je on spise odpremio u budipeštanski arhiv, onaj dan, kada je u novinama izašao poziv dr. Mazzure i drugova na predsjedničtvo, da sazove izvanrednu saborsku sjednicu. Svaki sviestan Hrvat morao se je iz dna srca ogorčiti, kada je u službenim novinama, ne ću reći kakovo pero, jer je to i onako u ustima gotovo svega naroda, dokazivalo da su svi spisi vlastničtvo magjarsko. Mene je mnogo muke stajalo, da svladam ne izmjernu ogorčenost, koja mi je palila srdce kroz ovo 2 mjeseca dana. Ako sam ipak nješto mirniji, to je samo zato, jer se pokazala tako jaka volja po svem narodu, da brani svoje pravo, da će vaše vladanje, gospodo, vjere mi, ako se oglušite ovomu pravednomu ogorčenju narodnomu, opet zabiti jedan čaval u vašu mrtvačku strugu.

Kada pogledam po svietu, pak vidim, da najprosvjetljenije države vode najveću brigu za svoje arhive, u kojima su pohranjene svetinje otaca, onda se tješim, da je narod hrvatski shvatio dobru žicu, koja će mu dati častno mjesto medju kulturnimi narodi.

Napoleon veliki na vrhuncu svoje slave izdao je iz Schönbruna arhivalne dekrete, koji su znanost u cielom svietu.

Belgija, najnaprednija država u Europi, troši razmjerno najviše na svoje arhive. Ako i hrvatski narod pokazuje veliku brigu oko arhiva te svom dušom i svim srcem prianja u zanj, onda me to tješi; ako vi i drugčije odlučite, narod će preko vaše odluke preći na dnevni red. Mene i to tješi, da narod hrvatski diše istim duhom kojim je disao g. 1848. i 1849., da neće nikada priznati zakonitom vladom onu Košuta Lajoša. Zato mi i danas kao god. 1848. kličemo: Živio kralj! (Na ljevici burni: Živio kralj! Pleskanje. Na galerijah: Živio kralj!)

Predsjednik: Ja današnju sjednicu dižem, a buduću uričem za ponedjeljak dne 5. t. mj. u 10 satih prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom.

(Konac sjednice u 12 sati 50 minuta.)

Petdeset i osma saborska sjednica,

obdržavana dne 5. listopada 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Nastavak razprave o predlogu gospodina zastupnika Tuškana i o protupredlozih.

Predsjednik: (zvoni.) Sjednica počimlje, molim g. bilježnika da izvoli zapisnik pročitati.

Bilježnik **Stevan Popopović** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

57. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 3. listopada 1885. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 86 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni: preuzvišeni gosp. ban Dragutin grof Khuen-Hedervary, odjelni predstojnik unutarnjega odjela g. Danilo Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela Vjekoslav Klein.

Zapisnik prošle sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da su ovomu visokomu saboru prispjeli ovi podnesci:

Preuzvišeni gosp. ban pozivlje p. n. gg. narodne zastupnike k službi božjoj, koja će se 4. o. m. u slavu previšnjega imendana Njegova ces. i kr. apoštolskoga Veličanstva kralja Franje Josipa I. u crkvi sv. Katarine obslužavati. — Uzima se na znanje.

Narodni zastupnici gg. Dr. Bakarčić i Pilepić mole, da se kod razprave predloga Dr. Tuškana i drugova: da se preuzvišeni gosp. ban grof Dragutin Hedervary stavi pod obtužbu, dozvoli, da mogu saborskim sjednicam prisustvovati.

Pošto sabor ne prima proti svojim odlukam prigovora, to se ovaj predmet ne prima.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je predlog narodnoga zastupnika Dr. Grga Tuškana i drugova, koj glasi:

Promotriv, da su tako zvani komorski spisi odstranjeni iz zemaljskoga hrvatskoga arkiva i odpremljeni u Budimpeštu;

promotriv, da je to odstranjenje i odpravak usliedio po nalogu Njegove Preuzvišenosti gosp. Dagutina Khuen-Hedervarya;

promotriv, da je time zakonski članak VII. od godine 1870. povriedjen;

promotriv, da je kriepošću zakona od 10. siečnja 1874. ban za tu povriedu odgovoran; to podpisani predlažu;

Neka visoki sabor izvoli u smislu §. 10. pomenutoga zakona izreći zaključak:

Preuzvišeni gosp. ban grof Dragutin Khuen-Hedervary stavlja se pod obtužbu i proti njemu povadja se postupak radi povriede zakonskoga čl. VII. od god. 1870.

Narodni zastupnik g. Ljudevit Vukotinović i drugovi podnose ovaj protu predlog.

Visoki sabor neka izvoli zaključiti:

Sabor prelazi preko predloga g. dra. Tuškana i drugova na dnevni red, očekivajući da će ban poprimiti shodne mjere, da oni spisi tako zvanoga komorskoga arkiva, koji pripadaju kraljevinam Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, budu čim prije priposlani zemalj. arkivu.

Narodni zastupnik Dr. Šime Mazzura i drugovi podnosi ovaj protu predlog:

Proti izjavi g. Ljudevita Vukotinovića i drugova podnašaju podpisani sliedeću protuizjavu, odnosno protupredlog na dnevni red:

Obzirom na to, što je materijal u arkivih pokretno fiskalno dobro erara, u čijoj je vlasti arkiv, gdje su spisi sahranjeni; obzirom na to, što kraljevina Hrvatska i Slavonija imadu svoj posebni zemaljski arkiv, stojeći pod zaštitom zak. čl. VII. od god. 1870., koji odredjuje, da je zemalj. arkiv sahranište svih na javno pravo kraljevina ovih, na povjestnicu i sve grane javne uprave odnosećih se izprava i napose saborskih spisa;

obzirom na to, što su u arkiv kraljevine Ugarske odpravljeni spisi preko 35 godinah bili sahranjeni u zemalj. arkivu kraljevine Hrvatske i Slavonije;

obzirom na to, što je erarskim dobrom zemaljskim, bilo ono pokretno ili nepokretno, samo sabor vlastan razpolagati, onaj sabor, i koji je i de jure i de facto zakonskim člankom VII. od 1870. god. uzeo u sankciju krune pod svoju vlast zemalj. arkiv i spise u njem sahranjene, pa dosliedno tomu, da pravo razpolaganja ne pristoji nipošto upravnoj vlasti;

nu vidiv ipak, da je preuzv. g. ban grof Dragutin Khuen-Hedervary mimo ovoga sabora lišio zemalj. arkiv velikoga broja spisah, koji bijahu u njem sahranjeni kao u sahraništu zakonom opredieljenom:

Sabor kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije ogradjujuć se svečano proti protuzakonitomu i protuustavnomu postupku bana Dragutina grofa Khuen-Hedervarya kojimi je odredio i izveo odpravak u arkiv kraljevine Ugarske spise, koji bijahu sahranjeni u zemalj. arkivu kraljevine Hrvatske i Slavonije, te pozivajuć kr. zem. vladu da bezodvlačno izhodi povratak odpremljenih spisa, prelazi se na dnevni red preko izjave g. narod. zastupnika Vukotinovića i drugova.

Poslje kako je razprava podulje trajala, u jedan sat po podne zaključi predsjednik današnju sjednicu, i ureče iduću za ponedeljak 5. o. m. u 10 sati prije podne.

Na dnevnom redu je:

Nastavak razprave o predlogu narod. zastupnika dra. Tuškana i drugova, te protupredlog narod. zastup. Vukotinovića i drugova i protupredlog narod. zastupnika dra. Mazzure i drugova.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

St. Popović v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li, vis. sabore, kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe ne ima, zapisnik se verificira.

„Pravosudni odjel zem. vlade dostavlja prev. potvrdom hrvatske izvornike na zajedničkom ug.-hrv. državnom saboru donešenih skupnih zak. članaka, i to zak. čl. VII. od god. 1885. o preinaci ustrojstva kuće velikaša. i zak. čl. XI. od g. 1885. ob umirovljenju državnih činovnika, podčinovnika i podvornika.“

Staviti će se proglašenja radi na dnevni red.

Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom redu je razprava o predlogu gosp. zast. Tuškana i o protupredlozih. Rieč ima g. zastupnik Posilović. (Nema ga.) Rieč ima g. zastup. Živković.

Bar. **Jovan Živković**: Vis. sabore! neka mi bude dopušteno u ovoj stvari njekoliko rieči progovoriti i to sine ira et studio, sasma stvarno i objektivno. To sam dužan učiniti prama sebi samomu radi položaja, koji sam do danas zauzimao u većini vis. kuće, od koje se danas u ovoj stvari dielim; dužan sam to učiniti i stoga, što smatram ovu stvar važnom. Ne držim ju samo zato važnom, što su možebiti ti spisi sami po sebi velevažni, jer moram reći da ih nisam niti ugledao, i ne znam, kako nijedna izprava glasi. Moguće je, da nemaju tolike važnosti, koja im se pripisuje, ali kao sin ove zemlje moram dieliti ono javno i privatno mnienje, da po nas imaju valjda ipak kakvu vriednost, i to već zato, što vidimo, da se za te spise bore dvije zemlje. Ugarska ih sebi prisvaja, a mi ih prisvajamo sebi; da ne imaju nikakve vriednosti nebi toga činila Ugarska, nit bi toga činila Hrvatska. A činim to ne samo radi spisa, nego što je kako rekoh i stvar važna; a zašto je važna? Važna je zato, jer se njom bavi javno mnienje ciele zemlje. Gospodo! Ja držim, da nema politika, ako se politikom bavi, koji može, koji smije, da posve ignoruje javno mnienje u ustavnoj zemlji. Gospodo! Ovdje je mjesto, ako je javno mnienje na krivom putu, da ga izvedete na pravi put, a ako je na pravom putu, da mu date zadovoljštinu. Viste glas naroda, vaša treba, da se čuje vani, je li se misli dobro ili zlo u ovoj stvari, a stvar je razvitlala cielom zemljom, a meni se čini, u protimbi s jednim izrazom veleštovanoga jednoga predgovornika, da je pravna sviest i ono što je pravo, ono isto u kolibi što je i u palači. Ja moram s toga žaliti, da se pristupilo k razpravi u ovoj stvari načinom, koji važnosti ovoga predmeta ni najmanje ne odgovara, i s toga otvoreno velim, da nijedan od predležećih predloga ne odgovara situaciji. (Dr. G. Tuškan: Pa ćemo čuti novi!) Nećete čuti novoga predloga od mene, nego ozbiljne rieči. Ako vam je stalo doista, da osudite onoga, koji je kriv morate znati, jeli on kriv ili ne. Ja bih rado čuo barem jedan predlog s koje strane, da se kaže: vlado, podnesi spise o toj stvari, da vidimo, što si i kako si učinila, jer nam je danas u dva pravca suditi: Prvo, je li ban bio kompetentan učiniti ono, što je učinio, koju kompetenciju ja banu poričem; a drugo, ako je kompetentan, je li ima razloga za uvjerenje, koje ima t. j. da spisi nisu naši nego ugarski. Ni o jednom ni o drugom niste s one strane ubavješteni. Ono, što je Nj. Preuzvišenost s njekoliko rieči izvolila kazati, to je, moram kazati, vrlo mršava ubaviest. A ako je istina ono, što smo dosta krupno čuli s one strane, ja ne znam, kako se one činjenice mogu s one ćutanjem preći. Svega toga nebi bilo, kada bi imali pred sobom stanje stvari onako, kako se dogodilo, i onda bi vis. vlada i ciela zemlja imala pravo tražiti glas od nas, koji bi imao biti pravedan. U pomanjkanju svega toga držat ću se onoga, što sam svojim trudom i znanjem crpio iz ove brošure u toj stvari, a i iz drugih vrela. Predleže nam, gospodo, ovdje tri predloga: prvi predlog, koji zahtjeva, da se Nj. preuzvišenost ban stavi pod obtužbu. Ja ću najprije u kratko o tom predlogu govoriti. Svaka kazna, koja ima koga snaći, ta predpostavlja takav čin, koji je

izveden zlom nakanom, i da se hotice izvede ono, što zakon kaznjivim proglašuje. Ja poričem ovoj gospodi, koja su predlog stavila, da mogu iz one proste činjenice, da je ban odpravio spise u Budimpeštu, izvoditi, da je on tim hotice učinio nješto, čim se je ogriešio o zakon, t. j. da se je hotice ogriešio o članak VII. od god. 1870. A zašto velim, da zla nakana „vorsätzlich", manjka u toj činjenici? Zato, što sam čuo iz malo riečih banovih, a i na drugom mjestu, da je Nj. preuzvišenost u podpunom uvjerenju, da je on u pravu učinio ono, što je učinio.

(Dr. David Starčević: To veli i svaki tat pred sudom!) Vi, koji branite svaki dan i predlagatelj i ovaj, koji mi je sad u rieč uletio, znate, da vam je prvo i prvo gledati, je li predleži zla nakana, i ako tu znate obraniti, spasili ste klienta. Ako vi imate ustavnu vladu, možete li si vi pomisliti ustavnu vladu bez uvjerenja; ako imate odgovornu vladu, možete li pomisliti odgovornu vladu, koja nema slobode za akciju, da učini, što hoće učiniti. Ban je rekao: Moje je uvjerenje, da spisi Ugarskoj spadaju, i moje je uvjerenje, da sam bio vlastan to učiniti. Ako to uvjerenje stoji, ja sam rekao, da mi je žao, što nemamo ubavjesti, da vidimo, da li je opravdano ili ne, dotle nemamo razloga sumnjati o tom uvjerenju. Ako to stoji, onda pada podloga vašemu predlogu, onda nemamo prava pod obtužbu stavljati, nego imamo posla samo sa činjenicom, koja je izvedena. Ja sam dakle u kratko sa vašim predlogom gotov, jer, kako dobro znate, gdje ta nakana ne predleži, tu je stvar i persekucija kažnjivoga čina prestala, tu nema glavnoga i prvoga kriterija, da se može pod obtužbu staviti.

Prelazim na samu činjenicu. Nj. preuzvišenost je odpravila spise iz zemaljskoga arhiva, i to jedino zato, što je držala, da je ovlaštena to učiniti, jer da je to stvar exekutive, a ne legislative, i drugo, što je uvjerena, da ti spisi Ugarskoj pripadaju. Glede te činjenice predleže 2 predloga, i to prvi, koji glasi: — i taj mi je dosta, kako da kažem, maglovit — u očekivanju, da će ban Hrvatskoj pripadajuće spise natrag vratiti arhivu, prelazi se na dnevni red. Ja moram reći, da ne znam, što to znači; prvo vidim u tom, da oni, koji to predlažu, sami dvoje o tom, da su ti spisi, koji su otišli, zbilja svojina Hrvatske i Slavonije, jer kažu: „Hrvatskoj pripadajuće", dakle ima medju njimi spisa, koji nisu naši; drugo ne vidim u predlogu ni to, što većina, koja to predlaže, misli o činu, da li je ban bio kompetentan to učiniti, i ako je, ne vidim, je li smatra taj čin bana opravdanim. Ja ću najprije, prije nego predjem na sasvim stvarno razmatranje i jednoga i drugoga predloga, u kratko moje mnienje kazati, i to sasvim sa juridičkoga gledišta.

Ja smatram, da se je Hrvatska i Slavonija, to jest naša zemlja nalazila glede ovih spisa onda, kad su od nas odpravljeni, i u faktičnom i u poštenom i u pravnom posjedu. (Dr. David Starčević: U vlastničtvu). U vlastničtvo ne diram. Da smo bili u faktičnom posjedu tih spisa, to cieli sviet zna kroz 35 godina, a da smo bili pošteni posjednici, to dokazuje jasno brošura, resp. ono, ako ste se, gospodo! potrudili pročitati, što ste našli ovdje, kako su ti spisi došli do nas. Mi vidimo, da je to stvar sabora hrvatskoga do godine 1848.: tako zvano bansko vieće ili banska vlada izaslala je svoje poslanike, koji su ujedno bili poslanici sabora, u Ugarsku, da traže i ištu spise hrvatske, one, koji spadaju na areal Hrvatske i Slavonije. Dakle oni su imali poštenu namjeru, da ištu, što drže, da je naše. Pod poštenim smislom razumjevam smisao juridički, jer koji traži ono, što drži, da je njegovo, mora se reći, da je pošten posjednik. Dakle namjera je bila poštena, u smislu zakona ići za onim, što drže za svoje. Zašto? Zato, jer je predhodio jedan čin, koji je ovlastio zemlju na taj postupak, a taj čin jest, da je hrvatski sabor izrekao odciepljenje Hrvatske od Ugarske. Ja nehotice moram baciti pogled na ono doba; nisam kriv, da to potičem, ali kad je taj čin u povjesti, kad ga svako diete zna, neće biti sgorega, da se nam u pamet letimice dovede, što se onda sbilo. Ja mislim, da nema povjestnice, koja će moći osuditi Hrvatsku i Slavoniju za onaj čin. Ja nisam bio kod onoga čina, ali nisam bio diete, već sam se pripravljao za svoje zvanje i bio sam ondje, gdje se zametnula ona kavga. Kad je ugarski sabor, predhodivši našemu saboru bez upliva i uticaja naših zastupnika takav zakon, kojim je preko ondašnje političke individualnosti hrvatske zemlje prešao na dnevni red i zbrisao individualnost naše kraljevine, koja je postojala i kad je on to učinio samovlastno, stvorivši proste županije iz naših kraljevina — na što i danas ide jedan brat u Ugarskoj, ali ne čini dobre usluge svojoj zemlji, a to je Pesty, — kad je ugarski sabor to učinio, onda nisu izostale konsekvencije. Onda je došao glas u zemlju našu: nas više nema kako smo bili. I što se je zbilo? Jedan je glas bio u narodu: mi se odciepljujemo od Ugarske. Tomu nismo bili krivi mi, nego oni, koji su kavgu zametnuli nepromišljeno. Gospodo! Preko toga, što je hrvatski sabor tada rekao nije prešla na dnevni red niti kasnija poviest o razvitku našega javnoga prava, a ni temelj, na kojem sam ja do danas s ovom strankom stajao, a i danas je osveštala poviest tu izreku sabora hrvatskoga, a to što se s mnogo strana poriče, slobodan ću biti to dokazati. Ovo mi je nuždno, da dokažem, da svi koraci, koji su sliedili uslied te izreke, da su bili opravdani, da nisu bili nezakoniti, nego da je bilo opravdano to, što su išli u Peštu i što su izhodili nije bilo silom, nego na temelju zakona.

Nas je i našu zemlju tada iza onih dogodovština u Ugarskoj bivši vrhovni upravitelj zemlje knez Windischgrätz, bivši više nego zapovjednik vojske, jer su mu sve upravne oblasti podredjene, a ne usporedjene bile, bivši alter ego kralja, izvršujući onu vlast, koju je vršio u ime kralja, taj muž nazvao je našu oblast, koja je ovdje bila „Landesbehörde": — On ju je priznao za takovu, on je

nije smatrao za samovlastnu i revolucionarnu, nego zakonitu „Landesbehörde". To je bio knez Windischgrätz. Iza njega, pošto je zadatak svoj svršio za godinu dana, došao je onaj, koji je udario temelj Ugarskoj, može se reći, na 20 godina, naime Geringer, upravitelj i reorganizator Ugarske, opet ne u ime drugoga, nego u ime kralja. Taj upravitelj Ugarske i njezin organizator, pod kojom organizacijom je ona s malom promjenom kroz 20 godinah živila i to ne u nezakonitom, nego zakonitom, ako i ne ustavnom stanju, i taj čovjek nazvao je našu oblast „Landesbehörde", i smatrao ju ovlaštenom na vršenje čina, koje je ona vršila, imajući na čelu uprave bana grofa Jelačića. Gospodo! Te zakonite oblasti i jedna i druga priznale su ono odciepljenje Hrvatske od Ugarske kao faktično, ali meni nije dosta, što to knez Windischgrätz ovdje jasno priznaje, ja držim, da je ovo istina, što je ovdje napisano, da su odpisi i dopisi, koji se ovdje nalaze, istinito navedeni, ali i bez obzira na to, je li to istina i bez obzira, da je Geringer, koji je vršio vlast u ime Nj. Veličanstva, te priznao, idem dalje i velim, da postoji zakon nepobitan, koji dokazuje, da preko te odciepljenosti javno pravo naše nije prešlo na dnevni red. Izvolite uzeti nagodbu u ruke i pogledajte na uvod i §. 1., pak što ćete naći? Naći ćete to, da su se naši, do god. 1848. u onom obliku, kakvi su bili državopravni odnošaji posve iznova imali urediti i utanačiti. A što to znači?

Ako nismo bili odciepljeni, onda taj uvod nebi imao smisla; onda smo bili god. 1868. ondje, gdje smo bili god. 1848. i onda se moglo reći samo to: imaju se zakoni od god. 1848., koji su samo nepovoljni, za buduće preinačiti, nego tu se to uzelo, da su se posve iznova utanačili i ja mislim, da sa naše strane ne može biti pravnika ni politika, koj bi to u dvojbu stavio.

(Na ljevici: Tako je!)

Ovaj zakon tako je jasan, da se bez učiniti silu ne može drugčije tumačiti. Ako je tomu tako, onda čini izvedeni od banskoga vieća naime priznanje ovih spisa nisu bili ne zakoniti, zakon ih nije priznao takovimi, dapače priznao je, da ono što se je zbilo, da je bilo zakonito, do onoga dana, kad su se imali sasma novi odnošaji utanačiti, i to sasma ravnopravni izmedju jednoga i drugoga faktora. Ako je tako, onda idemo dalje, da vidimo, koja je oblast bila, s kojom smo imali posla, da dokažem, da smo zbilja bili u poštenom posjedu spisa. Ta je vlast bio knez Windischgrätz, koja nije bila ustavna ali zakonita. Prem se proti njemu govorilo to i to, ali on nije upotriebio nikakav „Gewaltackt", nego je pozvao grofa Almasa, koji je prvi ustanovio komisiju, da iztraži, što je naše i rekao je: dajte izlučite što spada na areal Hrvatske i što spada na privatne obitelji Hrvatske i Slavonije, dakle nije bilo zahtjeva ni dozvole na ino, nego što spada na Hrvatsku. Ovo što je rekao Windischgrätz, koji je malo imao sa upravom posla, jer mu je o bedri visila sablja, rekao je i onaj, koji je sjedio u upravi, a to je baron Geringer. On je dao tražbinu Hrvata iztražiti, i do njega je samo 21 sanduk u Hrvatsku odpravljen, a pod njim 140. Taj čovjek izpitao je naša potraživanja i imenovao mješovitu komisiju od svih na to pozvanih faktora, da nikomu ne bude krivo i rekao je u svojem odpravku, da se prama jednoj i drugoj strani posve pravedno postupa, i izpitav tako sve, sastavio je zapisnik komisijonalni, koji je ustanovio, kako se imadu elenki brojiti, da se vidi, što je Hrvatsko, i što Hrvatska kao svojinu traži. Kad je Geringer to izdao, on koji je to mogao krieposću svoje vlasti učiniti, jer što je on radio, odobravao mu je Bach, a u njem je bila koncertrovana absolutna vlast, jer nije bilo razlike izmedju legislative i administracije, on je vidio, da se tu radi o pitanju zemlje, da to nije stvar uprave, da ovdje reklamira jedan kronland od drugoga svoju svojinu. Tražili su se fondovi, ali nije stvar administracije izdavati fondove, iskali su od muzeja biblioteke, to je sve jače i veće nego spisi, a što je rekao u svojem izvješću na ministra od kojega je tražio odobrenje? Rekao je: što se tiče spisah upravnih spisa, tu nema potežkoće, jer Hrvati da i nisu tražili, ona oblast, koja je zamienila prijašnju vlast, ta bi i onako morala tražiti te spise, a i morala bi ih dobiti; i ako se prizna, da je država uredjena i zakonom upravljana, nema vlasti u Hrvatskoj i Ugarskoj, koja bi se usudila uzkratiti izdatak takvih spisa. I tako je bilo opredieljeno, da se izdadu financijalni spisi i što ja znam, da se izdadu upravni spisi, ali pošto je to pretežak posao, reklo se je: ograničit će se izdavanje na deset godina, jer mi znamo, da se pravi razlika izmedju registrature i arhiva.

Registratura čuva spise 25 godina, a poslje se škartira i uništuje, što nije potrebno, a ostalo se čuva u arhivu. Ovakve stvari, ovakove spise izdati nema potežkoće, neka se izdadu, samo je pitanje, prodjite elenke i vidite što spada na Hrvatsku, jer se Geringer nije mogao oteti tomu, da smo odciepljeni i da ne imamo posla uprave s Ugarskom. Tomu se opirao Majlath, judex curiae, koji je kazao: mene ne veže zaključak sabora hrvatskoga, ja znam da Hrvatska spada u 2. i 3. instanciji pod Ugarsku, to ne mogu učiniti na svoju ruku. Nu preko toga se prešlo ne samo u ono vrieme, nego i kasnije, jer kako znate, mi ne spadamo više u 2. i 3. inštanciji pod Ugarsku, nego smo svoji.

To samo navodim, da vidi i Nj. Preuzvišenost i gospoda ovdje, kako se je postupalo sa ne ustavnom Ugarskom tada i s onimi vlastmi, koje su bile, kakve su bile vlasti, ne ću da kažem kakove, ali nisu bile ne zakonite, i kako se je postupalo u ustavnoj zemlji t. j. da nije bilo Majlatha niti arkivara u zemlji. Svaki mora očitovati i dopustiti, da je trebalo posla, dok se je došlo do spisa, koji su bili dobiveni. Gospodo moja! Što je rekao Geringer? kao glava zemlje, što je rekao Windischgrätz? Rekao je: Da se niste usudili dirati u drugo, nego što

spada na areal hrvatski. Bio je pravedan čovjek, te nije htio učiniti krivo, te je dao naputak hrvatskoj komisiji, da se ograniči zahtjev na ono, što je zbilja hrvatsko i na ono, što spada na privatne i familiarne arkive.

Što je dalje kazao? Kazao je: Ako se nadje, da ima zajedničkih stvari, koje nisu sve hrvatske, onda je to pravedno, da hrvatski zastupnici ne traže ono, što je zajedničko u izvoru, nego u prepisu. Ono, što je moje i tvoje, neka bude kod tebe. Ja mislim, da se nije moglo pravednije postupati, bar s ove strane. To dokazuje, da je ono, što su tražili i postigli tim načinom pošten posjed. Gospodo! Dolazim na treću stavku i treće mnienje ili odredbu baruna Geringera, koja se ticala dragocjenosti Ugarske, a i naših. muzeja i biblioteke. Pak što je rekao? Glede muzeja rekao je: Oprostite, braćo Hrvati, ali ja vam toga izdati ne mogu, a ne mogu niti preporučiti, da se izda, to su pokloni iz raznih zemalja. a vaš je naslov slabiji prema ugarskomu i ja vam te stvari nedam. Onaj čovjek, koji je mogao predati te stvari, da je bila sila. odbio je taj zahtjev, dapače je išao tako daleko, da nije niti podvrgao odluci Reichsgerichtshofa, koji je bio ovlašten da odluči o tom.

Taj Geringer učinio je isto s bibliotekom. Vidio je protivnih očitovanja, vidio je potežkoća sve iztraživati: Kazao je: Ako i jest ovdje samostalnoga iz samostana hrvatskih, a to je u toj i iz ugarskih i t. d. jednom riečju na ova očitovanja ne dade niti biblioteku. To je učinio čovjek, o kojem se je mislilo, da je postupao po svojoj volji. Ograničio se je samo na ono, o čem je bio sasvim na jasnom t. j. spise, koji su upravni i moraju dati, te arkivalne, ali se je ograničio na one, koji su hrvatski. To je zato učinio, jer odciepljenoj zemlji pripadaju. To nije učinio sam Geringer, nego usljed izvješća podnešenoga vlasti, koja je bila zejednička administrativna, a to je ministarstvo, koje je to odobrilo.

Iz ovoga, moja gospodo, izvolite dopustiti, da ja bez najmanje uvrede drugoga mnienja crpim juristično uvjerenje, da Hrvatska. koja je na taj način došla do onoga, do čega je došla po faktorih na to pozvanih, kojim zakonitost nitko poreći ne može, a najmanje član ove zemlje, da je došla do posjeda ne samo poštenim, nego i pravnim načinom, da je dobila od vlasti, koja je bila na to ovlaštena to učiniti, kako je učinila. Prigovor, da to nije učinila legislativa, nego ministarstvo u Beču, nije umjestan, jer je tada ondje i jedna druga vlast bila usredotočena. (Na ljevici: Tako je!) Ja bi rekao, da, kad bi onaj ministar imao dva lica, da je to učinio onim licem, koje se zove legislativa, jer je vidio, da je prepor izmedju jedne i druge zemlje, a ne izmedju jedne i druge oblasti; dao je, što je naše. Vidio je, da se ovdje traže muzealne stvari, odstranjeni imetak jedne zemlje i fondovi. Ako je on odlučio, ovo i ovo dam, a ovo nedam, to je administrativa, ali ako je on to rekao u ime zemlje, to je legislacija. Ja bar držim, da kad se kod nas o tih stvarih radi, da ne možemo imati drugoga mnienja, dok protivnik ne dokaže protivnoga.

Ako smo dakle, gospodo, bili u faktičnom, poštenom i pravnom posjedu, što smo dobili, što kako čujem da je bilo 158 sanduka, pitam ja, tko u zemlji ima, da jamči za taj posjed, tko ga ima čuvati i braniti? U prvom redu vlada, a na čelu joj preuzvišeni g. ban, a u drugom redu mi, naime sabor. (Tako je! na ljevici.) Tko stoji na čelu vlade? Preuzvišeni g. ban. Ja mislim po momu shvaćanju, da je preuzv. g. ban dužan respektirati ovaj posjed na ovaj način stečen, dok protivnici protivno ne dokažu i ako on dvoji o tom, da je dužan popitati onoga, u čije je ime donešeno, a to nije donešeno u ime bana Jelačića, nego u ime nas. (U ime naroda! na ljevici.)

Gospodo moja! Reklo se je, da je ovo stanovište kašnje sama vlada poremetila i bečka i ova, jer je riešavala stvari bez pitanja sabora. Što je radila bečka vlada to ja opet kažem, da je radila kao vlada Njeg. Veličanstva i administrativna i eksekutivna vrhovna vlast.

Hrvati, gospodo moja, prevarili su se u tom, da će biti samostalni, odciepili su se odanle, a ne postadoše samostalni za se; oni se riešiše septemvirata i kurije Ugarske, a ne stvoriše svoga septemvirata, oni se riešiše magjarske vlade, ali ne osnovaše vrhovne vlasti, nego podpadoše pod Beč. Što je naravnije za mene, nego, da ona vlast, koja je uzela te spise, koji iznašaju 158 sanduka, a po mom računu iznašaju 211 sanduka, dade financiji njihove, upravi njezine, jednom rieči sve spise, koje smo donieli ne da ih metnemo u arkiv. nego da budu dani sudovom, kamo spadaju.

Arkivalija došla su ovamo. Sve to spada in prima linea na financije, te su spisi predani financijalnomu ravnateljstvu. Ovo financijalno ravnateljstvo poslalo je neke spise, koje je mislilo, u Beč, a nešto je zadržalo kod sebe. Bečka dakle vlada nije opozvala svoje naredbe, da se imadu spisi ovamo odpraviti, nije ni desavouirala svoju naredbu, nego je zahtievala ono, što je zahtievala uprava, bez čega se ne može upravu voditi. Tim hoću, da toliko kažem, da tim činom Bach, kojim zahtieva spise, nije oprovrgao niti desaovonirao čin, koga je Geringer potvrdio da se izdade, što se je nama izdalo.

To se je isto, gospodo, predbacilo — pala je samo jedna rieč preuzv. gosp. bana — da je to stanovište zauzela vlada god. 1879. Ovo se malo i mene tiče, zato neka mi dozvoli preuzv. gosp. ban, da u kratko kažem, da ako jest vlada sa gledišta uprave taj zahtjev ugarske vlade suzbila, pak je rekla, da su spisi pomiešani, da još nije tim in merito priznala, da se imadu predati Ugarskoj, Ona je našla za shodno onda odgovoriti dilatorno i suzbiti, što je lakše i mislim, da će i ova vlada uviek gledati da suzbije na lakši način, da se ne upusti s onim, koj je jači. Tek ako ne uspije, onda ćemo doći mit groben Geschütz. Gledati će vlada da parira makar i za neko vrieme. Ne može se reći, da ona vlada, koja

je to uzela za načelo, da bi ona u samoj stvari odstupila, da je došlo do toga. Dokazom je to, da je vlada 7 god. suzbijala, te nije izdala spise.

Ja ovo zato navodim, da suzbijem navode, da je samo vlada vlastna odlučivati o tom posjedu. (Dr. David Starčević: Zašto nije saboru predloženo?) Jer nije do toga došlo. (Dr. David Starčević: Imala je drugoga posla, morala je nagodu popravljati.) Svaka vlada u onih stvarih, koje meritorno na nju ne spadaju, dužna je, dok nisu zrele za sabor, učiniti ih gotovimi, da dodju pred sabor .... (Komesu Josipoviću) Vi se slobodno smijete. (Komes Josipović: Kako se crnci peru. U tom se ja sa Starčevićem slažem.)

O pravnom posjedu nije vlada vlastna odlučiti, a ako nije vlastna, to je imala to pitanje podnieti saboru. Ja mislim, da su ovo pitanje mogla braća Magjari trokratnom obnovom nagode iznieti te reči: Učinite i vi nam pravo, dajte da se pogodimo, oteli ste nam spise i mi smo tu stvar iztraživali i izpitali i svakomu svoje, jer ja mislim, da se u uredjenoj zemlji ne vlada gotovimi čini jer zakon vlada Gospodo moja! Ja bi se usudio imati jedno mnienje, koje je kadro bilo spasiti i čast vlade i čast sabora i naroda, nu kako se je uzelo, da iz mene govori nekakav ja ne znam, opozicionalni duh, te se nije dobro mislilo, što sam ja kazao, to ću ja biti tako slobodan da vidi Njegova preuzvišenost, da dokažem, da je moglo biti spašeno i jedno i drugo i treće.

Moja gospodo! U dobro uredjenih državah, gdje se zakon štuje i gdje se za tim ide, da se povriedjenomu zakonu uz svaku cienu zadovoljština dade, u takvih državah ima t. zv. financijalnih, upravnih i državnih sudišta. Gospodo moja! Ta sudišta postoje u državah dobro uredjenih, a ne samo u dobro uredjenih nego i u malo bogatijih državah, nego li smo mi.

To su inštitucije, gospodo moja, skupocjene, koje maleni narodi nisu kadri uzdržavati, niti imati, pa da vidimo pozive tih sudišta, zašto su oni. To kažem stoga, jer sam čuo s više strana, da ovo, što je učinio ban, nije korektno, a i ja mislim, da njegova preuzvišenost nije mislila ob onom „errase humanum est“, jer on misli, da nije falio, dočim drugi kažu, nije to najkorektnije učinjeno. Je li pametno praviti od zla gore? Ovo je zlo, a još gore ono, da se to sanira drugim načinom.

Radi toga hoću, da kažem nekoliko rieči o tom, da onaj, koji tu govori ob nekakvoj krizi ili sama sebe vara ili zavodi druge. Evo dopustite, gospodo, da vam to dokažem. Koji je zadatak ovih vrhovnih oblasti, gdje postoje ova administrativna, financijalna i državna sudišta, te kako su uredjena.

Ovakov Verwaltungsgericht u Beču i drugdje, svuda stoji nad vladom, a to će reći, da se svaki povriedjen po ministru odgovornom saboru može pritužiti ovomu u zemlji najvećemu sudištu, koje je vlastno po svojoj razsudi dotičnu oblast kasirati ili kazati, da ovo ili ono nije pravo. Dakle nema tu mjesta kakvomu Cabinetsfrage, jer je ovo sud, koji je vlastan kazati, tko je falio, dapače mora se odštetiti onaj, komu se što dosudi.

Gospodo moja! Pitate dalje, što su upravna sudišta? — To su ova isto, jer se po ovom može svaka naredba, donešena po ministru kao vrhovnoj glavi uprave kasirati, uništiti, proglasiti ništetnom i taho učiniti, da nema štetnih posljednica proti komu je donešena.

Uzmimo nadalje vrhovno državno sudište, to je ono isto, naime ako se izmedju dviju vlada jedne krunovine dogodi prepirka svaka radeć u svojem djelokrugu, onda dodje treći, pak konačno odluči, tko ima pravo ili kasira odredbe obiju vlada odrediv treće nešta. U nijednom slučaju, gdje vrhovne oblasti utiču ovako, ne smatra se nitko uvriedjen niti potišćen u svom položaju

A što ima kod nas? Kod nas nema ni upravnih, ni državnih ni financijalnih sudišta, već kod nas je sabor ono tielo, koje tu vlast vrši. Njeg. preuzvišenost g. ban već je više put kazao sasvim naravno: „Ja za moje čine vami odgovaram“, a to će reći, da ban naravno i po zakonih i po ustavu priznaje pravo kontrole ove visoke kuće; a ako priznaje pravo kontrole, onda to će reći, da on mora gledati na konsequencije ove kontrole, koja može kazati, ovo ti odobravam, ovo ti ne odobravam; pak ako kaže da ne odobrava, onda je dvoje moguće, ili je hotice štogod povredio, onda ga stavimo pod obtužbu, ili ne hotice, onda ga pozovimo, da izpravi ovo.

Gospodo moja! Ako ban kao ustavan čovjek priznaje pravo kontrole saboru, onda mora priznati i dužnost, da izpravi ono, što sabor zahtjeva i učini ono, što drži, da nije učinjeno pravo, naime, da se po mješovitoj komisiji naša svojina odstrani odanle i povrati nama natrag. U tom se ne nalazi niti uvrieda, niti kriza za bana, niti nepovjerenje učiniv to u svom djelokrugu vrši zahtjev kontrole, za koju priznaje sam, da smo mi. U nijednom slučaju nema krize za bana. Ban bi mogao, ako je ustavan čovjek, kazati „ja ću to učiniti“, a ako priznaje pravo kontrole, onda mora kazati „ja moram to učiniti.“.

Što dalje? Jest, ali to nije više u rukuh bana, nego je to u ruku nekoga jačega od nas, naime u ruku Tisze ili ugarske vlade. Sada ako ugarska priznaje zakonito stanje ovdje i ondje, kako držim, da priznaje, nadalje ako ugarska vlada ustavnost ove zemlje, kako držim, priznaje, onda valja priznati, da je ban odgovoran saboru, a to znači, da sabor ima pravo kontrole nad činima bana. Ako je ban dobio tu odluku, da to učini, onda se moralo umoliti s one strane, (pokazuje prema skranjoj ljevici) da se povrate spisi, što neizključuje mogućnost, da se stvar svrši onako, kako je bila dovedena medju jednom i drugom zemljom.

Gospodo moja! Recimo da to sve neće primati gore po ovom: „ban je odlučio, a vaša se kontrola mene ne tiče, ja spisa ne dam“. (Nemir na ljevici sa povici: Tako je!) Gospodo molim, da me kod mislih neprekidate. Ja

to govorim za one, koji misle, da je tu nekakva kriza. (Dr. David Starčević: Kakva?) Gospodo! Ako bi se polučilo to od ugarske strane, da se spisi nudadu, i ako preuzv. ban nebi izhodio ono, na što ga je pozvao sabor, onda ostaje njeg. preuzv. intaktna, onda mi s banom ne imamo ništa, jer je on obzirom na kontrolu sabora, što je ovaj zahtievao, učinio, te je onda naša stvar stupiti naprama onomu, koji nam je to uzkratio — onda imamo jednu gravaminu više od tolikih, koje su učinjene. (Buka na ljevici.)

Na taj način bila bi spašena čast sabora i bana samoga, jednom riečju i čast one većine, ako bude inače učinjeno, da je u opasnosti krize kakve, koje ja ne vidim, te onda imamo računati s onim, koji nam to uzkraćuje. a to je Ugarska, ne ban. Gospodo moja! Meni je žao, da se ovim načinom, kako već ovaj predlog glasi. prelazi na dnevni red ne radi spisa, nego na dnevnom redu je godina, koja je javno pravo osvještala, da nije bila badava: a to je god. 1848., a to mislim, da nije pravo, da mi to činimo. Onaj narod, koji svoje pravo ne zna ili neće da brani, on nije niti vriedan. (Dr. David Starčević: To je istina.) „U tudje nediraj, ali svoje nedaj", pak za to mi učinimo sve korake, koje nam daje zakon, i onda smo se odazvali svojoj dužnosti prema budućnosti.

Ovaj predlog većine ne mogu ja primiti, jer stojim na braniku onoga prava, da ono, što je poštenim načinom, optima fide u našem posjedu bilo do sada, dotle je naše, dok se ne odredi zakonom inače, a primiti ga ne mogu zato, jer se tim ne vrši ono pravo nad banovimi čini, koje bi se u ovoj stvari vršiti moglo i moralo, bez da bi se potresao položaj bana i samoga sabora i ove većine, i to za to ne, jer otvoreno kažem i priznajem, da je ovo najmanje parlamentarno odgovorna vlada, jer ako i učini što se njoj ne svidja, to ona ne mora pasti, te ako se odbije po ugarskoj vladi zahtjev bana, to on ostaje nadalje ban. (Dr. David Starčević: To je liepi ustav.) To je po zakonu. Baš zato ne moramo praviti ondje krize, gdje je nema, nego neka svaki učini svoje, pak ćemo vidjeti, kako će tko uspjeti.

Gospodo! Ako ne primam ovaj predlog, ostaje mi koju reći o trećem predlogu Taj treći predlog ne čini mi se do ½ posve dosliednim, ali ostalo odgovara i mojemu nazoru, po kom se poziva ban, da postavi stvar naime spise u prijašnje stanje. Ovo bi i ja želio. Kako kažem, po zakonu bez povriede prava moglo bi se to učiniti, a ostavljam, da se stvar ova razpravi medju nami i Ugarskoj onako, kako zakon traži, jer držim, da Ugarska ne će za boga kazati, ja u Hrvatskoj vladam i hoću, da stvorim gotov čin. Dakle mislim, da ćemo se sporazumjeti.

Treći predlog kaže „ogradjujuć se proti tomu i tomu", te ja nikako ne smatram ograde proti činima vlade na svom mjestu, jer to nije ustavan način. Je li ban pogriešio ili nije pogriešio, to valja pitati, pak ako je pogriešio, valja ga pozvati na odgovornost, ali ogra-diti se proti činima vlade, to ja ne mogu dosjeći. Vi možete bana pod obtužbu staviti, dati mu ne povjerenje, sažaljenje, birajte što hoćete, ali da se ogradjujete proti činima vlade, upravo to je izpod dostojanstva sabora.

Dakle, gospodo, ja odbijam to sa svoje strane, da se ogradjujemo, nego uzmimo stvar kakova jest, onda ga ne možemo staviti pod obtužbu, jer je radio in optima fide. Ja ga kazniti ne mogu, a niti se ne mogu ograditi, jer ne nalazim niti u jednom niti u drugom ne povjerenje, nego mogu jedino tražiti: „dajte spise natrag, u posjedu kojih smo se nalazili, a ostalo neka se razpravlja, što ste zahtievali.

Još mi je na koncu govora kazati, da je od tih 158 sanduka, ili kako ja velim, 210 sanduka otišlo sve koje kuda odnosećih se više manje na upravu, te je otišlo onamo, kamo je trebalo, da se dade, a ostalo je još samo 17 sanduka izprava, o kojih je rekao grof Almaši i Geringer: Diese Acten i t. d.

Dakle samo ono, što je bilo pravom svojinom zemlje, što je bilo od upliva na poviest onih vremena, te što je bilo dragocjenosti za zemlju. Od 158 sanduka imali ste ovih 17, koji su otišli, a ja znam, da je od onih upravnih i financijalnih izprava 17 sanduka pod Davidom otišlo u Peštu.

Proti tomu nije nitko ustao, jer su bili financijalni spisi, te su otišli vrhovnoj oblasti onamo, gdje su jih trebali. Je li vriedno bilo dirati u jedino ono hrvatsko, što nije niti muzejalno, niti ne spada na biblioteku, u listine, koje su se odnosile na ovu zemlju, što bi hrvatski ban morao čuvati i braniti, dok nebi bio primoran, da jih dade, a te sile u ustavnoj zemlji bilo nije.

Pošto ja, vis. sabore, žalim, da njeg. preuzvišenost, o kojem moram izpovjediti, da će on, koji ima gvozdenu volju, moći postići da se ne otimlje onoj latinskoj rečenici „errare humanum est", da postigne zemlja ono, što je prenaglo odstranjeno, da bi mogao učiniti predlogom, koji mu dam, ali nisam ni toga čuo, preuzv. gospodine, da će te to učiniti, pa stoga mi ne preostaje drugo, nego pristati uz one, koji kažu: Neka se povrati onim načinom, kojim je oduzeto.

Dixi et salvavi amimam meam. (Pavladjivanje na ljevici.)

Predsjednik: Rieč imade preuzvišeni gosp. ban.

Ban grof **Kkuen-Hedervary**: Visoki sabore! Neke opazke dužan sam gos. predgovorniku, a pridržajem si pravo, da ću na one, koje sam već prekjučer čuo, kod druge prilike odgovoriti.

Predbacio mi je gosp. predgovornik, da sam odaslavši t. zv. komorske spise to učinio zato, jer sam mislio, da nisu to hrvatski spisi, već ugarski spisi. Ja tim činom nisam nista drugo učinio, već sam povratio komorske spise onamo, gdje su bili, naime nasljedniku komorskoga arkiva; indi nisam to učinio, što mi je predbacio gosp. predgovornik.

Što se pako tiče posjeda, o kojem je gosp. zastupnik kazao, da je bila u faktičnom posjedu zemlja preko 35 godina, to znamo svi, to ne mogu niti ja poreći. Ali da li je to bio pošten posjed, kao što je to označio g. predgovornik, o tom bi ja podvojio . . . . . (O! O! O! To je škandal. Silna buka i vika na ljevici. Predsjednik zvoni. Dr. David Starčević pokazujući na bana: Ovo je buntovnik! Ovo je otimač! Jeste li ga čuli, kako se vlada? Da sam ja to rekao, što je rekao on, reklo bi se da sam ne lojalan." — Silna buka na ljevici. — Na desnici: Mir! Umirite se gospodo! — Dr. David Starčević viče: Sram vas bilo s takovim banom. Dakle što kralj radi, to je ne pošteno? Windischgrätz je u njegovo ime radio. Sramota, da to ban kaže. — Buka u dvorani.)

Predsjednik: (zvoni): Molim, molim . . . . (Gjuro Kamenar viče: Što molite? Ja vas molim u ime boga . . . . Silna buka i štropot na ljevici. Čuju se povici. Van š njim! — Okolo preuzv. g. bana sakupljaju se članovi desnice: članovi ljevice izlaze iz klupah vičuć: To je sramota! Van š njim! — Predsjednik zvoni:) Ja molim gospodu, da ušute . . . . (Neprestana buka i povici: Što molite? Što trebate moliti?) Visoki sabore! Radi riečih, što ih je izgovorio g. dr. Starčević sada, koje nanašaju ovomu visokomu saboru veliku uvriedu . . . . (Silna buka na ljevici. Na desnici vika: Čujmo! Čujmo!) . . . Predlažem dakle, da se gosp. dr. D. Starčević iz 41 saborske sjednice izključi. (Ponovna vika i halabuka na ljevici. Čuju se povici; A banu ništa? — Dr. D. Starčević: Ban sramoti ovu zemlju! Nepoštenjak! Ovoga bi trebalo van . . . . . . — Neprestana buka, iz koje razabiru se rieči predsjednikove:) Molim g. Starčevića, da bi se izvolio umiriti. Rieč imade preuzvišeni gospodin ban, da nastavi . . . .

Ban grof **Khuen-Hedervary**: (nastavlja.) Ovo, visoki sabore, kako rekoh, ono sto sam sada tvrdio . . . . . . (Buka na ljevici.)

Dr. **D. Starčević**: Ja molim gosp. predsjedniče, neka ovaj (pokazujući na bana) opozove svoje rieči, drugačije ja tražim u ime naroda zadovoljštinu . . . . (Silna buka na ljevici. Čuju se povici: Neka opozove! Neka opozove! Hrvati ne imadu ništa nepoštena i Vi kradete! Vi razbojnici! Tati! Neka opozove! Neka kaže, komu su Hrvati što oteli! Neka dokaže! Van š njim!) Uz silni štropot izlaze zastupnici iz svojih mjestah. — Ban ostavlja svoje mjesto uz silnu viku lievice. Predsjednik i zastupnici sa desnice slıede preuzv. g. bana. Ljevica oslaje u dvorani silno vičući: Nedajmo mu govoriti! Nesme govoriti.)

(Četvrt sata traje. dok se opet sjednica ne nastavi.)

Predsjednik: (zvoni.) Vis, sabore! Sjednica se nastavlja. Usljed dogodjaja, koji su se sada u ovoj vis. sabornici dogodili, predlažem ja, da se g. dr. D. Starševič izključi na 60 saborskih sjednica, (Dr. D. Starčević: Primam na ugodno znanje.) g. Gržanić na 60 sjednioa, g. Kamenar na 40 sjednica, (Dr. D. Starčević: Dakle je on pomilovan.) g. Valušnik na 60 sjednica, gosp. Kumičić na 60 sjednica, gosp. Pavlović na 60 sjednica i g. Obad na 60 sjednica. (Velik smjeh na ljevici. Povici: To je ustav. Zašto ne odmah na 60 godinah?) Ja molim g. dr, Starčevića, neka bi pomislio, da svojim postupkom sam sebe više sramoti, nego drugoga. (Dr. David Starčević: Vi ne možete nikoga sramotiti. — Buka.) Osim toga će se po predsiedničtvu vis. ovoga sabora proti dotičnim izgrednikom karna prijava učiniti

Ja današnju sjednicu dižem i uričem drugu za sutra u 10 satih prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom

(Svršetak u 12 sati.)

Petdeset i deveta saborska sjednica,

državana dne 6. listopada 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Nastavak razprave o predlogu gospospodina zastupnika Tuškana i o protupredlozih.

Predsjednik (pozvoni): Sjednica počimlje.

Molim gospodina bilježnika, da pročita zapisnik prošle sjednice.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

Zapisnik

58. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 5. listopada 1885. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 88 saborskih članova.

Od strane visoke kr. zemaljske vlade prisutni: gg. preuzvišeni ban grof Dragutin Khuen-Hedervary, predstojnik zemaljske vlade unutarnjega odjela Daniel Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela Vjekoslav Klein i savjetnik bogoštovno-nastavnoga odjela Dolhopf.

Čitan je zapisnik posliednje sjednice i bez primjetbe ovjerovljen.

Pravosudni odjel kr. zemaljske vlade dostavlja previšnjom potvrdom providjene hrvatske izvornike na zajedničkom ugarsko-hrvatskom državnom saboru donešenih skupnih zak. članaka i to: zak. čl. VII. od god. 1885. o preinaci ustrojstva kuće velikašah i zak. čl. XI. od g. 1885. ob umirovljenju državnih činovnika, podčinovnika i podvornika.

Staviti će se proglašenja radi na dnevni red.

Prešlo se je na dnevni red: na razpravu o predlogu narodnoga zastupnika dra. Grge Tuškana i drugova.

Tečajem debate predloži predsjednik dra. Davida Starčevića da se na 41 sjednicu izključi, a pošto se je porodila gungula, to je predsjednik sjednicu na $^1/_4$ sata digao i u nastavljenoj predložio, da se narodni zastupnici dr. David Starčević na 60, Josip Gržanić na 60, Andrija Valušnik na 60, Eugen Kumičić na 60, Milan Pavlović na 60. Ivan Obad na 60 i Gjuro Kamenar na 40 sjednicah iz sabora izključe s toga, što su počinili u saboru gungulu, usljed koje se je saborska sjednica morala prekinuti, radi pogrda izrečenih protiv preuzvišenomu banu, članu vlade, te time nanešenoj uvriedi samomu saboru; i ujedno prijavljuje predsjednik, da će proti onima koji su u sabornici na bana ne samo porugama i pogrdama nego i djelotvorno navalili, karnu prijavu učiniti.

Zatim zaključi predsjednik u $11^3/_4$ sati prije podne sjednicu i ureče buduću za sutra, dne 6 listopada 1885. u 10 sati prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom.

Mirko Hrvat v. r.
predsjednik.

Ivan Steković v. r.
bilježnik.

Gjuro Kamenar: Ja imam prigovor proti zapisniku. Visoki sabore! Gungula, koja je nastala, ili kako hoćete nazvati, škandal, tko ju je izazvao? Ja mislim Hedervary, a ne Kamenar, a ni drugi u zapisniku imenovani moji drugovi. Ja mislim, da bi one rieči uvriedljive, koje je Hedervary izustio, morale doći u zapisnik. Ja odbijam od sebe, da bih dostojanstvo vis. kuće htio vriedjati ili da sam ja kada vriedjao, dapače sam uviek nastojao svojimi riečmi, a i djelotvorno odstraniti svaku uvriedu ovoga vis. tjela, zato ja molim, da se briše moje ime i to, da sam ja ovo sveto tielo uvriedio, a da se uvrsti, da je on uvriedio vis. sabor i gungulu proizveo.

Predsjednik: U zapisniku stoji, da sam ja predložio, da se g. Kamenar, radi potaknuća gungule, na 40 saborskih sjednica izključi. To je fakt, kojega gosp. Kamenar zaniekati ne može, zato to i stoji u zapisniku.

Dr. **Jakov Radošević**: U zapisniku se veli, da je sjednica dignuta, te opet nastavljena. Ja sam točno slušao i nisam čuo, da je predsjednik dignuo sjednicu, nego se je jednostavno udaljio, s toga ne mogu pristati na to, da se

ova sjednica dignutom smatra. Drugo. u zapisniku ne stoji čin opisan, kako je hrvatski narod ustao na obranu svoje časti i kako je onu osobu, koja je povriedila hrvatski narod i kralja, upravo dostojanstvenim načinom kaznio, tim, što ga je faktično izturao iz ove sabornice. S toga ja molim. da se zapisnik izpravi tako, da sjednica nije bila dignuta, te da se konstatira. da je faktično nogama izturan iz sabornice.

(Glasovi na desnici: To je laž!)

Predsjednik: Vis. sabore! Ja najbolje znam, a moraju mi posvjedočiti i oni, koji su bili blizu mene, da sam sjednicu na ¼ sata odgodio. Drugo: moram g. zast. Radoševića ukoriti. što se je usudio, čin nedostojan. koji je povriedio dostojanstvo ovoga sabora, dostojnim nazvati.

Dr. **David Starčević**: Molim za rieč.

Predsjednik: Izvolite, ali samo o zapisniku.

Dr. **David Starčević**: Jest o zapisniku i o činu. koji se je ovdje dogodio.

Predsjednik: Ja nedam govoriti o činu.

Dr. **David Starčević**: Ja odkada sam izabran za narodnoga zastupnika uviek sam tražio . . . .

Predsjednik: Ovo ne spada na zapisnik, ja vam o tom nedam govoriti.

Dr. **David Starčević**: Ako ćete me vi prekidati ovdje, ja ću si na ulici zadovoljštinu uzeti. Kad ne date govoriti . . .

(Negodovanje na desnici. Glasovi: A!)

Nego što? Kad ću ja svršiti izvolite vi ustati i recite: ovaj ludo govori; onda ćete imati vi pravo; ne kad čovjek otvori usta već prekidate. ili koji vas ili predsjednik dižete graju. Vi niste u zakup uzeli predsjednika, on je predsjednik hrvatskoga sabora; ja zahtjevam i hoću, da me slušate. kad me hoćete suditi. Takova suda nema na cielom svietu, nit u Turskoj kao u hrvatskom saboru. Ne date govoriti, a vriedjate uviek. Molim, ja ću liepo kazati! Ja sam se uviek držao toga načela. da branim pristojno hrvatska prava; kad niste dali. branio sam se i odbijao navalu kako sam mogao i znao u ime moje osobe i onih, koji su me ovamo poslali.

Ako nije uvrieda za hrvatski narod, da mi. koji smo posjedovali ove spise 35 godina. da smo bili u nepoštenom posjedu . . . .

Predsjednik: To nespada na stvar.

(Dr. G. Tuškan: To spada u zapisnik.)

Predsjednik: To ne spada na stvar.

(Dr. G. Tuškan: To spada u zapisnik.)

Dr. **David Starčević**: Kad je Hedervay rekao, da ono nije naše i poriče pošten posjed hrvatskomu narodu od 35 godina. tim je rekao. da je ban Jelačić nepošteno spise donio od Magjara: tim je rekao, da je Windischgrätz, namjestnik Nj. Veličanstva, nepoštenim načinom predao Hrvatskoj spise.

(Buka.)

Molim, gospodo, onda vi govorite, a sad čujte.

Vi uvjek iztičete lojalnost hrvatskoga naroda prema kralju; medju vama ima, koji su u vojsci služili, ja vas pitam. kako možete proglasiti čovjeka, koji je u vojsci bio i vama predao one spise nepoštenim? (Na ljevici pljesak.) a onoga čovjeka. koji kaže, da su Hrvati nepošteno te spise posjedovali, vi podupirete, i ja vam čestitam, i ako ćete me na galge voditi, ja to proglasujem najvećom lupeštnom i vi, koji lupeža podupirete, još ste veći lupeži nego on. Sada izvolite vi govoriti, ja ću slušati.

Josip Gržanić: Molim rieč!

Predsjednik: Ja ne dam govoriti nego samo o zapisniku.

Josip Gržanić: Ja se sasma slažem s nazori dra. Davida Štarčevića, shvaćajte vi kako hoćete — mi smo zastupnici naroda. Narod. koji nas je ovamo poslao, hoće. da štitimo njegova prava i da odbijamo svaku porugu, koja bi mu se naniela. Isti vaš poslovnik kaže, da se začetnik gungule ima kazniti. On je taj začetnik — meni je prvo narod, a onda sve drugo — on je začetnik, koji je nazvao hrvatski narod nepoštenim posjednikom spisa.

Što se tiče moje osobe, ja niti sam ukora niti pomene skoro dobio, pak se čudim, kako se može sa strane predsjedničtva tako gaziti poslovnik. Ovdje se kaže na 30 sjednica, a vi predlažete 60.

Predsjednik: G. Gržanić nema više rieči.

Josip Gržanić: Ja hoću da se stavi u zapisnik. da je Hedervary uvriedio dostojanstvo . . .

Predsjednik: Molim vis. sabore! Prima li vis. sabor, da se ovaj prigovor primi u zapisnik?

Dr. **Grga Tuškan**: Molim za rieč! Ja neću govoriti o stvari. koje se vi bojite. G. predsjednik izvolio je najaviti čega ja ne razumijem i što je unikum u evropskom parlamentarizmu, da će prijaviti kaznenu iztragu proti nekojim članovima sabora. Ja kao pravnik znadem, da će kod kaznene iztrage mjerodavno biti ono, što je u zapisniku. G. Radošević naveo je čin jedan, koji nije u zapisniku, a ima jedan, koji takodjer nije spomenut u zapisniku, naime taj fakt. da je Starčević prvi put na 41 sjednicu izključen i tek poslje, kako je — kako predsjednik tvrdi — sjednica prekinuta bila. onda je nastala gungula i onda je došlo do toga, da se predložilo, da se dr. David Starčević izključi na 60 sjednica. Dakle se vidi. da ništa nije istinito u zapisniku navedeno onako, kako je bilo i kako bi moralo doći u zapisnik. dočim zapisnik mora vjerno ocrtati stanje stvari, kako se je sjednica obdržavala. Ja mislim, da je ova primjetba umjestna, i da predsjednik i vi, koji ste prisutni bili ne možete kazati. da je ovo istina, što je u zapisniku.

(Dr. Stjepan Vučetić: Jest. to je istina.)

G. Vučetiću je sve istina, što se odavle veli, jer je najljepše komotno sjediti, kako on sjedi. Ja držim, da nije istina, jer nije spomenuto; a istina je. da je dr. David Starčević na 41 sjednicu izklučen. Ja molim, da se prama ovomu izpravi zapisnik. jer je stvar važna.

Predsjednik: Nestoji što je g. Tuškan kazao, da je dr. David Starčević izključen na 41 sjednicu, nego je na predlog stavljen . .

(Dr. Grga Tuškan: Da, predlog je stavljen.)

To ima pravo! Prije nego je sjednica dignuta na ¼ sata, ja sam predložio, da se dr. David Starčević izključi na 41 sjednicu. To je istina, i to se ima staviti u zapisnik, a poslie je istina, da sam poslie u nastavljenoj sjednici predložio dra. Davida Starčevića na izključenje na 60 sjednica. (Dr. David Starčević: To je istina!)

Dr. **Šime Mazzura**: Vis. sabore! Svakako onaj povod koji je bio neposredni uzrok dogodjaja, što su se jučer dogodili u ovoj sabornici, mora biti naveden u zapisniku, i mislim, da zapisnik neće biti vjerna slika jučerašnje sjednice — koja će imati mnogo više zamašaja, i koja će biti dugo vremena zabilježena u našoj povjesti — neće biti vjerna slika, ako se to ne zabilježi.

Bilo je ovako: pošto je preuzvišeni g. ban izjavio, (čita iz stenografičkih bilježaka): „al da li to bio pošten posjed, kako je to označio gosp. predgovornik, o tom bi dvojio" nastalo je uslied ovih rieči ono, što je nastalo. G. predsjednik ovoga sabora uslied riečih izraženih po g. dru. Davidu Starčeviću pronašao je predložiti, da se na 41 sjednicu izključi. Poslje toga zahtjevalo se ovdje u sabornici, da preuzvišeni g. ban opozove one rieči, i pošto je on ustao i opetovano rekao: „ja opetujem" to sam dobro čuo, nastalo je ono, što je kašnje nastalo. Ja mislim, ako se ovako vjerno izpravi zapisnik naprama dogodjaju, koji svi znamo, da se je tako dogodio, da će biti zapisnik vjerna slika ove sjednice i molim da se konstatira način, kako se je to zbilja dogodilo.

Predsjednik: Vis. sabore! Ako je preuzv. gosp. ban izrekao koju, koja se ne slaze s uvjerenjem koje stranke ili pojedinih članova ovoga sabora, (Na ljevici: O. O!) tim još nije nitko dobio pravo, da gungulu diže i držanje sjednice onemogući i da navaljuje na koga, bilo riečmi, bilo djelotvorno. S toga ne mogu dopustiti, niti je moje uvjerenje, da je preuzv. gosp. ban riečmi svojimi dao povoda gunguli.

(Na ljevici: Prigovori i buka.)

Glasovat će se o tom: prima li visoki sabor primjetbe osim one, da je dr. David Starčević po meni predložen na izključenje na 41 sjednicu. Molim, da g. bilježnik izvoli pročitati.

Bilj. **Jovan Steković**: Već je izpravljeno. (Čita dotični izpravak u zapisniku.)

Predsjednik: Prima li vis. sabor zapisnik ovako, kako je pročitan?

(Glasovi: Prima, ne prima!)

Koja su gospoda zato, neka izvole ustati.

(Učini se.)

To je većina i tim je zapisnik verificiran.

Predsjednik: Vis. sabore! Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Gosp. grof Pavao Drašković podnaša bansku pozivnicu.

Ide verifikacionalnomu odboru.

Gosp. zastupnik Fran Folnegović sa dr. podnio je sliedeći predlog:

Bilj. **Franjo Tompić**: (čita)

„S razloga, što je u jučerašnjoj sab. sjednici gosp. grof Khuen Hedervary, jer je ponizio bansku čast i uvriedio narod sa banske stolice, ponižen javno žigom infamije;

s razloga, što ovako obružen javni službenik na čelu zemlje, niti časti krune, niti probitkom naroda, zadovoljavati može;

predlažemo:

Sabor zaključuje, obratiti se predstavkom na Njeg. Veličanstvo, da s mjesta ukloni s banske stolice g. grofa Khuena-Hedervarya.

Do riešenja ove predstavke sabor obustavlja svoje djelovanje.

Molimo predlog ovaj prešnim proglasiti."

Predsjednik: Ja mislim da se o prešnosti ovoga predloga u sutrašnjoj sjednici razpravlja. (Glasovi: Na koncu ove sjednice. — Dr. Šime Mazzura: Po poslovniku ima se pod konac sjednice razpravljati.)

U poslovniku ne ima ustanove o tom. Običaj je bio dosada, da se u istoj sjednici razpravljalo, ali ja predlažem, da se razpravlja u sutrašnjoj.

Prima li vis. sabor predlog, da se ob ovom predlogu u sutrašnjoj sjednici razpravlja?

(Glasovi: Prima: ne prima.)

Koja su gospoda zato, neka se izvole ustati.

(Učini se.)

To je većina. (Eugen Kumičić: Jedan nije ustao.) Molim g. Kumičića.

G. zast. Mazzura i dr. podnašaju sliedeći predlog.

Bilj. **Franjo Tompić** (čita):

P r e d l o g.

U jučerašnjoj saborskoj sjednici izjavila je Nj. preuzvišenost ban grof Khuen Hedervary, da je ova kraljevina doduše faktično posjedovala spise, poznate pod oznakom „komorski spisi", nu da on „dvoji o poštenju toga posjeda."

Ovaj izraz u običnom smislu rieči, a naročito po jasnom slovu §. 336. austr. gradj. zak., sadržava težku objedu, da je posjednik u sviesti da vriedja tudje pravo, zaposjeo i zadržao tudju stvar.

S obzirom na to, navedenom je izjavom ban grof Dragutin Khuen-Hedervary bacio ljagu na kraljevinu, koja je i prema običnom i prema jurističkom shvaćanju bila nedvojbeno poštena posjednica t. zv. komorskih spisa.

Navedenom je izjavom grof Dragutin Khuen-Hedervary javno u punom saboru izrazio sumnju ne samo o poštenju namjestnika Nj. Veličanstva kralja, u ime kojega bijahu „komorski spisi" ustupljeni hrvatskoj vladi, već i

glavu tadašnje vlade, bana Josipa Jelačića osvadio sudjelovanjem kod nepoštena djela i tim uvriedio svetu uspomenu neumrloga bana;

navedenom je izjavom nanešena uvrieda ne samo saboru, koji je upitne spise kao svojinu zemlje uztražio, već i svim kasnijim zastupstvom zemlje, koja su o njihovu čuvanju brigu vodila, a naročito saboru, koji je sve spise odnoseće se na poviest zemlje i nalazeće se u njezinom posjedu, stavio pod osobitu zaštitu zakona;

navedenom su izjavom uvriedjene sve beziznimno stranke ovoga sabora, jer prema onim dosele u pitanju arkiva učinjenim predlogom nijedna od saborskih stranaka ne dvoji o vlastničtvu, a kamo li o poštenom posjedu zemlje;

navedenom je izjavom ban zauzeo stanovište, koje uz pogrdjujuću osvadu napušta pravo zemlje, koje po složnom mnienju sabora nije dvojbeno;

navedenom je izjavom poružena banska čast, u kojoj je hrvatski narod vičan gledati budna i vjerna čuvara svojih prava

S ovih razloga podpisani drže, da je izmedju sabora i bana nastao takav sukob, uz koji se neda ni pomisliti na miran i uspješan zakonotvorni rad.

Podpisani drže, da je sadašnji ban spomenutom izjavom posvjedočio na najbezobzirniji način takovu opreku izmedju vlastitih nazora i nazora sabora u prevažnom pitanju, da on pouzdano i sam uvidja, da kao saboru odgovorna glava vlade, nemože uz ovaj sabor obnašati bansku čast.

Banu grofu Drag. Khuenu-Hedervaryu biti će to jasnije, ako pomisli, da je usljed njegove izjave djelotvorno izturan iz sabornice.

U oči toga faktuma, koji mi radi banskoga dostojanstva duboko sažaljujemo, i u savezu s gore navedenimi razlozi, Njeg. preuzvišenost ban znade pouzdano dužnost, koju mu nalažu najobičniji pojmovi o ustavnoj vladi.

S ovih razloga podpisani predlažu, neka vis. sabor zaključi:

„Sabor ne će držati meritorne sjednice, već ostati na okupu, dok predsjednik ne ureče sjednicu, u kojoj će se moći ustanoviti, da je gore navedeni sukob uklonjen prema zahtjevu prava, časti i dostojanstva ove kraljevine i njezina zastupstva.

Molimo, da se ovaj predlog izjavi prešnim, da se o njegovoj prešnosti odmah razprava povede.

U Zagrebu, 6. listopada 1885.

Predsjednik: Visoki sabore! Glede ovoga predloga predlažem, da se o njegovoj prešnosti u sutrašnjoj sjednici razpravlja.

Dr. Šime **Mazzura**: Visoki sabore! Ja se pozivam na §. 37. poslovnika, te se protivim predlogu gosp. predsjednika; jer po §. 37. poslovnika imade se prvi dojdući dan iza kako bude dotični predlog tiskan i medju članove podieljen, o njem razpravljati. Dakle, što stoji na putu razpravi predloga? Ako se tiskanje može tako brzo obaviti, da se za nekoliko sati dogotovi — i dogotovit će se, onda se ima o dotičnom predlogu razpravljati u prvoj budućoj sjednici. To involvira, da se o prešnosti predloga razpravlja prije t. j. odmah u istoj sjednici, u kojoj je predlog donešen. Ovo je bila konstantna praksa odkad postoji sabor, dakle i ovaj poslovnik. Pošto vis. predsjedničtvo nije razloga navelo, s kojih bi se imalo drugčije postupati prema mojemu predlogu, nego se je postupalo prema prijašnjim, molim vis. sabor, da izvoli zaključiti, da se o prešnosti moga predloga danas razpravlja i to je naprama predlogu samom, jer involvira dignuće meritornih sjednica. S toga ponovno predlažem, da se razpravlja odmah.

Predsjednik: Visoki sabore! Gosp. dr. Mazzura nije dobro čitao, jer ono što je on čitao proteže se na predloge, koji su jur prešnimi proglašeni, a ne na one, o kojih se prešnosti radi. U ostalom, vis. sabore, kad g. zast. dr. Mazzura želi znati razlog zašto sam predložio, da se danas ne razpravlja, razlog je taj, što su ti predlozi takove važnosti, kakovi još nisu bili u ovom saboru podnešeni. Kada se vieća o prešnosti takovih predloga, mora se svakomu članu ovoga vis. sabora dozvoliti bar 24 sata, da razmišlja. Zato sam predložio, da se o prešnosti navedenih predloga u sutrašnjoj sjednici razpravlja. (Na ljevici: Ali mi smo gotovi.) Znam, da su gospoda odmah gotova glede njihovih predloga, ali drugi nisu gotovi.

Fran Folnegović: Ja bi se sporazumio sa nazori gosp. predsjednika, ako se usljed važnosti ovih predloga današnja sjednica nebi nastavila, da budemo svi skupa imali vremena razmišljati, da budemo sutra svi pripravni.

Predsjednik: Vis. sabore! Ja ću želji g zastupnika zadovoljiti, jer sam i sam mislio, da se nebi danas meritorna sjednica držala.

Pitam: Prima li vis. sabor moj predlog, da se o prešnosti predloga g. zast. Mazzure i drugova u sutrašnjoj sjednici razpravlja.

(Prima se.)

Visoki sabore! Poznato je vis. saboru, da sam jučer predložio, da se gospoda dr. David Starčević, Josip Gržanić, Andrija Valušnik, Eugen Kumičić, Milan Pavlović i Ivan Obad izključe na 60 sjednica, a gosp. Juraj Kamenar na 40 sjednica.

Nu pošto sam se poslje uvjerio iz zapisnika, da gg. zastupnici dr. David Starčević, Josip Gržanić, Juraj Kamenar i Ivan Obad za ovoga sabora nisu bili još izključeni, a prvi put ne može se predložiti izključenje na 60 sjednica: s toga glede gg. dra. Davida Starčevića, Josipa Gržanića i Gjure Kamenara modificiram moj predlog tim, da se izključe na 30 sjednica. (Dr. David Starčević prigovara.) Glede g. zast. Ivana Obada povlačim moj predlog posve. Glasovati će se o predlogu predsjedničtva. (Nemir

na ljevici.) Dakle predlažem, da se gg. zastupnici Andrija Valušnik, Eugen Kumičić i Milan Pavlović izključe na 60 sjednica, a gg. dr. David Starčević. Josip Gržanić i Gjuro Kamenar na 30 sjednica. Ona gospoda, koja su zato, neka izvole ustati.

(Većina.)

Predlog je primljen, te su gg. zastupnici: dr. David Starčević, Josip Gržanić i Juraj Kamenar na 30 sjednica izključeni, a gg. zastupnici Andrija Valušnik, Eugen Kumičić i Milan Pavlović na 60 sjednica. To izključenje vriedi počam od sutrašnje sjednice.

(Dr. David Starčević: Zašto me niste na 60 izključili.)

Ja današnju sjednicu dižem, a drugu uričem za sutra u 10 sati prije podne.

Na dnevnom redu sutrašnje sjednice biti će najprije razprava o prešnosti predloga gosp. zast Frana Folnegovića i drugova, onda razprava o prešnosti predloga gosp. zast. dra. Mazzure i drugova; a onda nastavak razprave, koja je na današnjem dnevnom redu bila.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja imam proti dnevnomu redu prigovoriti. Prešnost predloga, koji su danas došli odgodjena je na sutra, ja nisam čuo, da li će se u sutrašnjoj sjednici odmah razpravljati o prešnosti tih predloga, ili će se razpravljati po dnevnom redu sada ustanovljenom.

Ako je vis. predsjedničtvo mislilo, da će se sutra proći na dnevni red, a na koncu sjednice razpravljati o prešnosti moga predloga, to bi ja stavio drugi predlog glede dnevnoga reda; da se uzme najprije u pretres prešnost moga predloga, a onda da se predje na dnevni red.

Predsjednik: Visoki sabore! Ja mislim, da je gosp. zastupnik pazio, što sam ja kazao. Ja sam kazao: Najprije razpravljati će se o prešnosti predloga gosp. Folnegovića i drugova, zatim o prešnosti predloga g. zast. dra. Mazzure i drugova; ako prešnost ovih predloga nebi bila primljena, da će se stupiti na dnevni red.

Ja današnju sjednicu dižem

(Svršetak sjednice u 11 sati i 10 časova.)

Šestdeseta saborska sjednica,

obdržavana dne 7. listopada 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Razprava o prešnosti predloga g. zast. Folnegovića i drugova. — Razprava o prešnosti predloga g. zast. Mazzure i drugova. — Nastavak razprave o predlogu g. zast. Tuškana i o protupredlozih.

Predsjednik: Sjednica počima, molim g. bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Bilježnik **Stjepan Barlović** (Čita zapisnik 59 sjednice).

Zapisnik

59. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane dne 6. listopada 1885. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata u prisutnosti 85 saborskih članova.

Od vlade prisutni gosp. Dane Stanković, predstojnik unutarnjega odjela, upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein i g. A. Dolhopf, savjetnik odjela za bogoštovje i nastavu.

Na visoki sabor stigoše sliedeći podnesci,:

Grof Pavao Drašković podnosi bansku pozivnicu.

Ide odboru verifikacionalnomu.

Narodni zastupnik g. Fran Folnegović i drugovi podnosi sljedeći predlog:

S razloga, što je u jučerašnjoj saborskoj sjednici g. grof Khuen - Hedervary, jer je ponizio bansku čast i uvriedio narod s banske stolice, ponižen javno žigom imfamije;

S razloga, što ovako obružen javni službenik na čelu zemlje, niti časti krune, niti probitkom naroda zadovoljavati može; predlažemo:

Sabor zaključuje obratiti se predstavkom na Njeg. Veličanstvo, „da smjesta ukloni s banske stolice g. grofa Khuena-Hedervary-a.

Do riešenja ove predstavke sabor obustavlja svoje djelovanje, te molimo predlog ovaj prešnim proglasiti.

Glede prešnosti toga predloga zaključi sabor večinom glasova na predlog predsjednika, da će se u sutrašnjoj sjednici viećati.

Narodni zastupnik g. dr. Šime Mazzura i drugovi podnosi predlog:

U jučeranjoj sjednici izjavila je Njegova preuzvišenost ban grof Khuen-Hedervary, da je ova kraljevina doduše faktično posjedovala spise, poznate pod oznakom „komorski spisi", nu da on dvoji o poštenju toga posjeda.

Ovaj izraz u običnom smislu rieči, a naročito po jasnom slovu §. 326. austr. gradj. zak. sadržava težku objedu, da je posjednik u sviesti da vriedja tudje pravo, zaposjeo i zadržao tudju stvar.

S obzirom na to, navedenom je izjavom ban grof Dragutin Khuen - Hedervary bacio ljagu na kraljevinu, koja je i prema običnom i prema jurističkom shvaćanju bila nedvojbeno poštena posjednica tako zvanih komorskih spisa.

Navedenom je izjavom grof Drag, Khuen-Hedervary javno u punom saboru izrazio sumnju ne samo o poštenju namjestnika Nj. Veličanstva kralja, u ime kojega bijahu „komorski spisi" ustupljeni hrvatskoj vladi, već i glavu tadanje vlade, bana Josipa Jelačića osvadio sudjelovanjem kod ne poštena djela i tim uvriedio svetu uspomenu ne umrloga bana;

navedenom je izjavom nanešena uvrieda ne samo saboru, koji je upitne spise kao svojinu zemlje uztražio, već i svim kasnijim zastupstvom zemlje, koji su o njihovu čuvanju brigu vodili, a naročito saboru, koji je sve spise odnoseće se na poviest ove zemlje i nalazeće se u njihovom posjedu stavio pod osobitu zaštitu zakona:

navedenom izjavom uvredjene su beziznimno stranke ovoga sabora, jer prema svim dosele u pitanju arkiva učinjenim predlogom nijedna od saborskih stranaka ne dvoji o vlastničtvu, a kamo li o poštenom posjedu zemlje;

navedenom je izjavom ban zauzeo stanovište, koje uz pogrdjujuću osvadu napušta pravo zemlje, koje po složnom mnienju sabora nije dvojbeno;

navedenom je izjavom ponižena banska čast, u kojoj je hrvatski narod vičan gledati budna i umna čuvara svojih prava.

S ovih razloga podpisani drže, da je izmedju sabora i bana nastao sukob, uz koji se neda ni pomisliti na miran i uspješan zakonotvorni rad.

Podpisani drže, da je sadašnji ban spomenutom izjavom posvjedočio na najbezobzirniji način takovu opreku izmedju vlastitih nazora i nazora sabora u prevažnom pitanju, da kao glava vlade ne može uz ovaj sabor obnašati bansku čast. —

Banu grofu Drag. Khuen - Hedervary-u biti će to jasnije, ako pomisli. da je uslied njegove izjave djelotvorno izturan iz sabornice.

U oči toga factuma, koji mi radi banskoga dostojanstva duboko sažaljujemo i u savezu s gore navedenimi razlozi, njegova preuzvišenost ban znade pouzdano dužnost, koju mu nalažu najodličniji pojmovi o ustavnoj vladi.

S ovih razloga podpisani predlažu, da visoki sabor zaključi:

Sabor neće držati meritorne sjednice., već ostati na okupu, dok predsjednik ne ureče sjednicu, u kojoj će se moći ustanoviti. da je gore navedeni sukob uklonjen prema zahtjevu prava, časti i dostojanstva ove kraljevine i njezina zastupstva.

Molimo, da se ovaj predlog izjavi prešnim i da se o njegovoj prešnosti odmah razprava povede.

Glede prešnosti toga predloga zaključi sabor na predlog predsjednika većinom glasova, da će se u sutrašnjoj sjednici viećati.

Poslie toga izjavi predsjednik, da je u jučerašnjoj sjednici predložio, da se gospoda narodni zastupnici:

Juraj Kamenar od 40 saborskih sjednica; dr. David Starčević od 60 sjednica: Josip Gržanić od 60 sjednica; Andrija Valušnik od 60 sjednica; Milan Pavlović od 60 sjednica: Eugen Kumičić od 60 sjednica i Ivan Obad od 60 sjednica izključe; nu pošto se je on poslje iz zapisnika uvjerio, da gg. narodni zastupnici dr. David Starčević, Josip Gržanić. Juraj Kamenar i Ivan Obad u ovom saboru jošte izključeni ne bijahu, to da se isti po poslovniku za sada najviše na 30 sjednica izključiti mogu, to on svoj jučerašnji predlog u toliko modificira, da se gg. narodni zastupnici Gjuro Kamenar, Josip Gržanić i dr. David Starčević izključe od 30 saborskih sjednica, glede Ivana Obada pako predlog svoj podpunoma povlači natrag.

Uslied toga stavlja predsjednik na glasovanje sliedeći predlog:

Da li vis. sabor prima, da se gg. narodni zastupnici Gjuro Kamenar od 30, Josip Gržanić od 30, dr. David Starčević od 30, Eugen Kumičić od 60, Milan Pavlović od 60 i Andrija Valušnik od 60 saborskih sjednica izključe.

Sabor većinom usvaja predlog.

U ½12 sati prije podne zaključi predsjednik današnju sjednicu te ureče buduću za sutra t. j. 7. listopada 1885. u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

1. Razprava o prešnosti predloga F. Folnegovića i drugova.

2. Razprava o prešnosti predloga dr. Šime Mazzura i drugova, eventualno ako se prešnost nijednoga ovih dvajuh predloga primila nebi.

3. Nastavak razprave o predlogu dr. Tuškana i drugova.

Mirko Hrvat v. r.
predsjednik.

Stjepan Barlović v. r.
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabore kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe ne ima, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Kr. sudbeni stol u Zagrebu moli, da mu vis. sabor blagoizvoli dopustiti sudbeni progon gg. dra. Davida Starčevića i Josipa Gržanića radi zločina javnoga nasilja.

Ide odboru imunitetnomu. (Dr. Grga Tuškan: Kako se pašte!)

Položenjem zastupničkoga mandata g. Nikole Krestića izpražnjeno je jedno mjesto u imunitetnom odboru. Ja predlažem, da se ovo mjesto izborom popuni danas, i to pod konac ove sjednice.

(Prima se.)

Izbor jednoga člana imunititetnoga odbora preduzeti će se danas pod konac sjednice.

Vis. sabore! U jučerašnjoj saborskoj sjednici, i to prigodom razprave o verifikaciji saborskoga zapisnika izustili su gg. narodni zastupnici dr. Radošević i dr. David Starčević rieči, koje ja sam vjerovao nisam, da su izušćene; nu poslie toga iz stenografičkoga saborskoga izvještaja uvjerio sam se, da su ta gospoda zastupnici izrekli takve rieči, koje su vrhunac svega onoga, što se na poniženje ovoga vis. sabora i na poniženje bana reći može. Vis. sabore! Ja s toga predlažem, da se gg. zastupnici dr. J. Radošević i dr. David Starčević na 60 sjednica izključe.

(Dr. Grga Tuškan: Opet Davida Starčevića! Za boga miloga, što ćete . . .; nemir na ljevici.)

Vis. sabore! Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom je redu razprava o prešnosti predloga gosp. Folnegovića i drugova.

Rieč ima g. Folnegović.

Fran Folnegović: Gospodo! Kada sam jučer sa svojimi čestitimi drugovi podnio ovaj predlog pred vis. kuću, predstavljao sam, da će se o prešnosti ovoga predloga razpravljati po običaju još isti dan u istoj sjednici. Iznenadilo me je mnienje g. predsjednika, da se razprava o

prešnosti moga predloga odgodi na današnju sjednicu. Kako nismo upućeni u intencije vis. predsjedničtva, pošto nemamo nijednoga političkoga jednomišljenika u čislu saborskog predsjedničtva, ja sam slobodan pomišljati, da se je tražilo odgoditi razpravu o prešnosti samo zato, da se uzmogne prije vašom voljom izagnati nekoliko naših drugova, da se tim kod glasovanja predlog impozantnije provesti može. Medjutim je g. predsjednik bio toliko prijazan pak nam je izvolio kazati pravi razlog, zašto je razprava preko običaja na 24 sata odgodjena; on je taj razlog spomenuo, naime prevelika važnost samoga predmeta, jer tako važan predmet još nije došao na razpravu u vis. sabornici.

Istina bog, gospodo, po mojem čednom mnienju važnost kojega predmeta nije dovoljan razlog, da se odgodi razprava toga predmeta, dapače čim je važniji predmet, tim hitrije riešenje iziskuje.

Samo predmet, koji je i važan i zamršen pak dulje razmišljavanje iziskuje: samo takav predmet, gdje nije situacija jasna, može se odgoditi na dulje vremena, dok ima nade, da se situacija razbistriti može. Nu odavde sam morao zaključiti, da velepoštovana gospoda od većine vis. kuće kane zbilja o ovom važnom predmetu razmišljati i tomu sam se iskreno poradovao. Vidit ću kod glasovanja što ste i kako ste razmišljali. Predmet je samo onda važan — a vi ste jučer izvolili priznati, da je važan — samo onda je važan, ako je i prešan, jer situacija dulje ovako ostati ne može. Ili ćete vi vašim votumom usvojiti nazore, koji su i naši — što je najvjerojatnije u ovoj situaciji —, a tim ćete s vis. kuće i sa naroda skinuti ovu težinu situacije, koju svi skupa osjećamo, ili ćete vašim votumom imati čast i priliku identificirati se sa čini i osobami, o kojima se ovdje radi.

Predsjednik: Želi li još tko govoriti?

(Nitko se nejavi.)

Pošto nitko ne želi progovoriti, glasovat će se o prešnosti predloga g. Folnegovića i drugova.

Prima li vis. sabor prešnost predloga g. Folnegovića i drugova? Koji su zato, neka ustanu.

(Učini se.)

To je manjina, pošto nisu dvie trećine, i tim je prešnost odklonjena. Pošto je prešnost ovoga predloga odklonjena, to ja predlažem, da se ovaj predlog preda odboru od 7 osoba, koji bi se u sutrašnjoj sjednici izabrati imao.

(Prima se.)

Sutra će se izabrati odbor od 7 lica, kojemu će se predati predlog g. Folegovića i drugova.

Prelazi se na razpravu o prešnosti predloga g. dra. Mazzure i drugova. Rieč ima g. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Vis. sabore! Moram priznati, da mi je veoma težko govoriti u ovoj stvari. Ljevica je decimirana, glasova za prešnost ovako važnih predloga, kako su evo današnji, jest malo; jedan glas možebiti mogao bi nam se pridružiti, a to je glas u obrani poštenja našega. Ja sam u tu svrhu sa veleštovanimi drugovi svojimi ovaj predlog stavio, i smatram ga prešnim upravo, jer se o tom radi. Prešnost je u jezgri mojega predloga, a jezgra moga predloga iztiče sukob izmedju čeonika vlade i vis. ovoga sabora. Ako je sukob dokazan, dokazana je i prešnost, a sukob ide na to, po mojem sudu, da za čas, dokle se ne bude situacija razbistrila, da prestane rad sabora, koji uslied toga sukoba ne može biti ni miran ni uspješan. A zašto sukob? Zašto prešnost? Kad je u kobnoj saborskoj sjednici od 5. listopada grof Khuen-Hedervary obiedio mnoge i mnoge faktore, a medju timi faktori i nas ovdje obiedio je, da smatramo, da je pošteno ono, što po njegovom sudu treba dvojiti da je pošteno; u onoj kobnoj sjednici nastao je sukob, koji sam prije spomenuo i opetuje: zašto sukob? Kad se govori o poštenju i nepoštenju posjeda, može se uzeti, gospodo, u dvojakom smislu: u običnom smislu rieči poštenja, kako se u obćinstvu to shvaća, i u znamenovanju rieči poštenja, kako se po zakonu gradjanskom shvaća onda, kad se govori o posjedu.

Prvi momenat puštam s vida, jer je govoreno o posjedu, dakle moramo uzeti, da se govorilo o posjedu po zakonu. Posjed nezakonit po zakonu je ovako opredieljen: posjednik nepošten je onaj, koji zna ili iz okolnostih mora misliti, da je tudja stvar, koju posjeduje; dakle onaj, koji zna ili mora iz okolnostih misliti. Mi, koji tražimo natrag spise, koji su odpravljeni u Budimpeštu, znamo, ili iz okolnostih moramo znati, da oni naši nisu. A tko traži te spise? Ne tražimo samo mi, nego tražite i Vi, jer vi izričete u svojem predlogu, koji stoji na stolu vis. kuće: nadamo se, da će se spisi povratiti. Vi tražite ono, što znate, da nije vaše zato ste nepošteni posjednici; ali niste samo vi, nego i svi oni faktori, koji su sudjelovali u tom poslu od god. 1849. pa sve do danas· I to je: zemlja ova g. 1849. kad je po svojoj banskoj vladi stavila zahtjev, da se ovi spisi povrate, i oni koji su te spise povratili, i vlada Nj. Veličanstva u Budimpešti, i sabor, koji je stvorio zakonski čl. VII. od 1870. i drugi zakonodavni faktori, koji je taj zakon sankcionirao, i svi slojevi našega pučanstva, koji su držali, i koji i danas drže svi, da su oni spisi naši, oni nisu pravo imali, t. j. oni su mala fide radili, kad su te spise upotrebljivali, shranjivali ih, na njih trošili, radili su sve mala fide, jer su oni prisvojili, shranili, upotrebljivali i trošili na tudje stvari.

Ovo je zamašaj onih rieči, koje su s banske stolice bačene nam reprezentantom naroda, nam, vlasti, koja je ravna onoj, koju on reprezentira; nama, vlasti koja je ravna kruni i ne samo nama nego i kruni, jer je ona sankcionirala zak. č. VII. od g. 1870.

Mene ovo, gospodo, dira u poštenje, jer ovdje stojim kao zastupnik naroda; dira me u poštenje zato, jer sam član one zemlje, koja je sva uvjerena — jer nema čovjeka, kojega nebi uvjeriti mogli — da su ti spisi naši; jer

sam član zemlje, koja jednodušno kaže: spisi su naši, a kaže jednodušno u dobroj vjeri posjeda svojega. Ako je on, naime grof Khuen-Hndervary, faktor takav, koji mora s nama sjediti, a ako je u oprieci s nami, onda nema druge: ili mi, ili on. To je posljedica, koju ja izvodim iz riečih grofa Khuena-Hedervarya; to je priepor i sukob, koji je nastao iz riečih grofa Dragutina Khuen-Hedervarya. Plemeniti grof ne zna, što je mislio . . .

Predsjednik: Gosp. govornik je dosta govorio o onom što ne spada strogo na predlog, molim, da se držite stvari.

Dr. **Šime Mazzura**: Vis. predsjedničtvo neka bude uvjereno, da govorim neizmjerno težko, i ako sam ovo rekao, smatram, da je to tako uzko spojeno s predlogom, da nebih obrazložio prešnosti i sukoba, koji je nastao, kad bih inače govorio. Nego ja sam na koncu svoga govora. Iz ovih rieči, koje sam prije izjavio, razabrat ćete, zašto smo donieli predlog naš na stol vis. kuće, pak smatrajuć ga neizmjerno važnim, smatrajuć ga takovim, da je i zbilja veleštovana većina bivši ravno u istoj liniji, u kojoj i mi, povriedjena, vjerujem da će i ona za prešnost predloga glasovati. Zato preporučam prešnost našega predloga.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Posilović.

Dr. **Mijo Posilović**: Vis. sabore! Prešnost ovoga predmeta sliedi iz stvari same, jer se ište prekinuće saborskih razprava dotle, dok se konflikt nastali izmedju sabora i bana ne ukloni. Ja bih pojmio posvema, kad bi većina nama dozvolila prešnost predloga, a predlog da baci, al da prešnost ovakva predmeta nebi uvidila i dopustila, to ne pojmim. Premda se moj vjerni drug dr. Mazzura nada, da će prešnost našega predmeta biti primljena, ja se ne nadam. Ja držim, da će naš predlog dieliti sudbinu predloga stranke prava. Nu ja moram očitovati, da mi se čini, da to nema smisla, vi možete predlog meritorno baciti, ali ne možete tvrditi i to zastupati pred javnim mnienjem i pred nikim, da ovakov predlog, koji zahtjeva da se stante pede prekinu saborske sjednice, nije prešan. Ako hoćete nesmisao zaključiti, toga vam ja i manjina ne možemo prepriečiti.

Predsjednik: Ja molim, da ne upotriebljujete ovakovih rieči, nijedna stranka, niti pojedini govornik nema prava proglasiti zaključak sabora nesmislom.

(Na ljevici: Ali još nema zaključka.)

Dr. **Mijo Posilović**: Prešnost, kako sam rekao, sliedi iz stvari same, a na koliko prešnost iz same stvari sliedi, moram o tome progovoriti. Konflikt je ovdje žalibože nastao i ako ikoja stranka moramo mi sažaljivati, da se ovakva šta dogodilo i moram kazati, ako je tomu itko kriv, naša stranka nije ni najmanje kriva. — Kriv je prije svega grof Khuen-Hedervary, koji je bezobzirno i lahkoumno povriedio čast naroda, a kriva je i većina, koja njega uzprkos njegovih nesmotrenih izraza ipak trpi i sve podnosi. — Nu ja kažem, košto narodi vele, kada dodju do krize: ako smo izgubili sve, poštenja nismo izgubili. — Kad se s banske stolice kaže: posjed je nepošten, to nije samo juridički pojam, nego ima i političko znamenovanje. — Da on štuje narod i zastupstvo narodno naime sabor, nebi upotriebio takvih rieči i kada bi išao argumentirati . . ..

Predsjednik: Okanite se tako govoriti: jer ću inače biti prisiljen rieč vam oduzeti.

Dr. **Mijo Posilović**: Iz same stvari sliedi prešnost. Kao što sam rekao, ta stvar nije juridička, nego politička i mora se uzeti, da je uvrieda hotice učinjena narodu, s toga držim, da je svaki sviestan zastupnik dužan u ovoj stvari nešto meritorno reći, a da to može reći, treba priznati, da je predlog prešan, a to može, ako za prešnost glasuje, s toga preporučam prešnost predloga.

Predsjednik: Gosp. zast. Posiloviću moram podieliti ukor poradi izraza, što je kazao, da svaki sviestan Hrvat mora glasovati za ovaj predlog. Gosp. zastupnik nema prava ikojega zastupnika naglašivati i pozivati.

(Nemir.)

Dr. **Mijo Posilović**: Ja se ogradjujem proti tomu.

Predsjednik: Želi li još tko govoriti? Rieč ima gosp. zast. Tuškan.

Dr. **Grga Tuškan**: Visoki sabore! Ja moram kazati, da samo zato nisam progovorio kod predloga g Folnegovića, jer sam bio iznenadjen, jer nisam niti časak pomisliti mogao, da se može dogoditi, da nitko od većine neće progovoriti u ovom predmetu.

Pošto sam ja to očekivao, da će tko od većine ustati i contra govoriti, a to se nije dogodilo, s toga sam bio iznenadjen, te nisam imao prilike progovoriti.

S toga ja sada ustajem, da rečem koju o predlogu g. Mazzure.

Gospodo! Da je grof Khuen-Hedervary, tajni savjetnik Nj. Veličanstva, iz ove sabornice izturan van . . . .

(Nemir i žestoki prigovori na desnici.)

Predsjednik: Molim g. zastupnika . . .

(Nemir i buka.)

Ja vam rieč uzimljem.

(Na desnici larma, te se čuje glas: To je laž!)

Dr. **Grga Tuškan**: Molim ja ću to razjasniti.

(Buka na desnici.)

Predsjednik: Ja ne mogu dopustiti, da gosp. zastupnik ovdje tvrdi, što je neistinito. Ja sam vam rieč oduzeo.

Dr. **Grga Tuškan**: Ne znam, kako hoćete . . . (Buka) pozovite Crnkovića, koji je rekao, da je laž. Zašto i njega ne pozovete? Zašto i nas ne štitite? — Mi ćemo našu dužnost učiniti. Samo napried tako!

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Pošto ja nisam čuo nikakovoga prigovora od strane većine, niti jedne rieči, kojom bi se prešnost predloga oprovrgnula, i pošto u svakom parlamentu biva običaj, da se razlozi pobijaju sa razlozi to se ja sigurno nadam, da će većina jednodušno glasovati za moj predlog.

Ja uvidjam i meni je jako žao, da je nadvladala

struja, koja kaže nam, da je sve neistina, što mi velimo. U javnosti u Zagrebu biva jedno, a predstavlja se preko Drave. da je drugo: ovdje dogadja se jedno, a kaže se, da je drugo. Tako mi se ne možemo snaći u labirintu, koji dokazuje, da je naša existencija narodna tako stisnuta, i tako prekrasno na životu stoji: ali ja se nadam od sinova Hrvatske, da će reći: „Jest ovi ljudi imaju pravo, mi ćemo s njima", i za to se nadam, da ćete glasovati s nami.

Predsjednik: Prelazi se na glasovanje.

Prima li vis. sabor po g. zast. Mazzuri zahtjevanu prešnost predloga njegova? Gospoda, koja su zato, neka se izvole ustati.

(Učini se.)

To je manjina, prešnost predloga je odklonjena.

Predlažem, visoki sabore, da se ovaj predlog predade onomu odboru, koji će se danas birati za predlog g. Folnegovića.

(Prima se.)

Prelazi se na dnevni red. i to na razpravu o predlogu g. dra. Tuškana i dr.

Rieč ima g. zast. Crnković.

Nikola pl. **Crnković**: Visoki sabore! Pod utiskom dogadjaja, koji su se prekjučer u ovoj visokoj kući dogodili . . . . .

(Na ljevici prigovori: Ništa, ništa: prije je rekao, da je laž.)

Ja još jednom opetujem. pod utiskom dogadjaja, koji su se sbili u ovoj saborn'ci, težko je govoriti svakomu, a naročito onomu. koji, kao što sam ja, nije tako vješt govornik. Nu. gospodo. ako čovjeka vodi duboko uvjerenje, onda mu je to ipak moguće. Istina, ja se ne nadam, da ću u ovoj vis kući postići onaj uspjeh, kojemu se nada vriedni g. dr. Tuškan, podlažući obtužbu, onaj uspjeh, kojemu je on naučen kao branitelj u kaznenih stvarih, ali nadamse, da me moja objektivnost, koja me je kroz 13 godina kod sudovanja vodila. neće ni danas iznevjeriti.

Neka mi bude dopušteno, da g. dru. Tuškanu bez zamjere jedno prigovorim prije, nego predjem na samu stvar predloga. G. dr. Tuškan pokazao je, predlažući i obrazlažući svoj predlog ob obtužbi, njeku — neka ne zamjeri — okrutnu ćud. Došao je i vidio sudište: vidio je obtuženika, vidio je sudce, pak je požalio, što vidi i branitelje obtuženika. (Dr. Tuškan: Branitelji su zajedno sa sudcima jedni te isti.) Ja držim, da on kao moderni odvjetnik nebi smio to kazati; ja držim da je on tim očitovao njeku bojazan, jer ako se tužitelj boji branitbe, onda njegova stvar na slabih noguh stoji. U ostalom, ja sam posve uvjeren, da njegovi drugovi ad hoc od neodvisne stranke tu okrutnu ćud ne diele, jer kao plod inteligencije i ljudi od humanitarnih načela (Na ljevici: A! A!) neće dopustiti da ikoji obtuženik ostaje bez branitelja, ma zvao se obtuženik i grof Khuen-Hedervary. (Folnegović: Ja vam to rado priuštim.) Molim, gosp. Folnegoviću! ja sam vas uviek mirno slušao. molim, da i mene ne prekidate. Jednu ipak činjenicu nalazim u cieloj toj obtužbi. koju se usudjujem konstatirati, ako ja i ne mogu priznati, kako bi želio. Stranka prava. stavljajuć svoj predlog obtužbe, priznala je nagodu. priznala je zakon ob ustrojstvu zem. vlade, priznala je bana Khuena-Hedervarya banom; jer zakon od 10. siečnja 1874. osniva se na zakon. čl., a taj opet na zak. čl. 1., odnosno nagodi. Tko prizna jedno, mora priznati i ono, na čem se temelji.

Sada, gospodo, prelazim na samu stvar.

Ja u obtužbi nisam onoga našao, što §. 6. zakona od 10. siečnja 1874. traži; one točne oznake povreda, koje §. 1. navedenoga zakona, po mom shvaćanju, taksativno navadja, nisam našao. Pošto toga nisam našao, bio sam znatiželjan čuti g. predlagatelja, kako će obtužbu obrazložiti. Što sam čuo u obrazloženju? Čuo sam, da je ban tudjinac, da su faktori, koji su ga imenovali, odnosno predložili na imenovanje, tudjinci, da radi oko osiromašenja naroda, da je ugušio slobodu štampe. da je uništio sudačku vlast itd. Treće, što g. predlagatelj tvrdi jest. da se spisi. koji su odaslani tiču hrvatskih dinastija. te da je tim odaslanjem učinjena povreda hrvatskomu narodu. Ta tri glavna momenta vuku se kao crvena nit kroz govor veleštovanoga g. dra. Tuškana.

Ja ću se usuditi ponajprije to oprovrći.

Što se imenovanja banova tiče, to su oni isti faktori kod njega sudjelovali, koji su sudjelovali kod imenovanja prijašnjih banova, kao kod Pejačevića Mažuranića itd. Ja se usudjujem kazati, da za mene oni faktori — recimo otvoreno: Magjari — nisu tudjinci, jer narod, s kojim 800 godina zajedno živimo pod istom krunom, pod istim ugar. državljanstvom. — taj narod za mene nije tudjinac. Ali. gospodo, bez obzira na to, što svi znamo, da je preuzvišeni g. grof Khuen-Hedervary rodjen Slavonac, mene nebi smetalo, da zasjedne na bansku stolicu pravi rodjeni Magjar. kao što me nebi smetalo . . .

(Živio! Živio! i pljeskanje na ljevici.)

Mene nebi smetalo, da na stolicu ugarskoga ministra predsjednika zasjedne g. dr. Ante Starčević. (Dr. Tuškan: Pitajte Magjare. što bi oni na to rekli. Frölich: A zašto nebi ti?)

Dakle, gospodo, u toj činjenici nema povrede, nego dapače u toj činjenici leži ovo, što §. 1. zakona od 10. siečnja godine 1874. izrazito zahtjeva, a to je učvršćivanje i obezbiedjenje sveze zemalja krune ugarske.

Dolazim na drugu točku, a to je uništenje, ugušenje slobode štampe. Glede štampe postoji onaj zakon, koji je stvoren za bana Mažuranića uz sudjelovanje mnogih zastupnika, koji sada sjede na stolicah neodvisne narodne stranke.

Što se tiče obustave sudačke vlasti, ja ću i na to doći. —

Sjećati će se gospoda, koja čitaju „Pozor" ili „Obzor", organ neodvisne narodne stranke, da je god. 1876. ili

1877. izašao u tom listu niz članaka, da je porota institut takov, za koji hrvatski narod nije dozrio. Taj niz članaka napisao je jedan član, koji i danas još pripada vriednoj neodvisnoj stranci, kako se govori. Dakle ako je porota obustavljena, onda je time samo želji neodvisne narodne stranke udovoljeno. (Dr. Marković: Samo želji jednoga pisca.)

Što se obustave sudačke vlasti tiče, ja ne razumijem, da se za to ban okrivljuje. Sabor je taj zakon stvorio, i da sabora nema, da toga faktora nema, onda taj zakon nebi bio stvoren. Sabor u dobrom shvaćanju interesa zemlje stvorio je taj zakon. S toga ne može biti razloga za obtužbu.

Što se tiče osiromašenja naroda, tu se navodi za razlog stanovitih 100.000 forintih. Ja o tom neću govoriti . . . . (Dr. Tuškan: To je samo jedan primjer, ima toga više.) Već je o tom dosta razpravljano. Ja se usudjujem navesti samo nekoliko činjenica, koje protivno dokazuju. Svatko zna, koji se javnimi poslovi bavi, da se danas nastoji, da se što više željeznica sagradi. Evo zagorska željeznica će se skoro otvoriti, kao što će mi g. Folnegović posvjedočiti, koji je kod nje samnom sudjelovao. Željeznica Vinkovce-Brčka predati će se prometu; pruga Barč-Pakrac predana je prometu; pruga Sunja-Brod je u radnji, a pruga Sisak-Karlovac je u najboljem izgledu, da će se sagraditi. Dakle svaki, koji se javnimi poslovi bavi, uviditi će, da se narodu sva moguća sredstva pružaju ne osiromašenju, nego obogaćenju, da mu se otvaraju vrela prometa i trgovine. Ako narod uz to prione, sjegurno neće osiromašiti.

Treći razlog, koji g. dr. Tuškan navodi za obtužbu, jesu spisi hrvatskih dinastija. Ja moram iskreno kazati, da o tom nemam znanja, već se moram držati onoga, što profesor historije g. Smičiklas kaže; a on nije spomenuo, da su se medju komorskimi spisi, koji su odpravljeni, nalazili spisi hrvatskih dinastija. Ja dakle moram uz toga gospodina pristati, te po tom i ta točka obtužbe postaje bezpredmetnom.

Glede komorskih spisa izvolio je g. dr. Tuškan kazati, koliko sam ga ja shvatio i razumio, da se u svakoj kući u Hrvatskoj o tih spisih govori. Što se govori i zašto: nije naveo. On je najmanje naveo, što je najpotrebitije; a to je razlog, da je odaslanjem tih spisa učinjena povreda onih dužnosti, koje zahtjeva §. 1. zakona od 10. siečnja 1874.

Ja se čudim upravo stranci prava, vriednomu gosp. dru. Tuškanu i drugovom, da su podpisali predlog na obtužbu radi povratka spisa u ugarski arkiv, koji su spisi došli posredovanjem onoga muža u Hrvatsku, koga je vriedni g. dr. Ante Starčević toliko puta u ovom saboru nazvao austrijskim generalom; one Austrije, za koju je rekao: Timeo Danaos et dona ferentes.

(Prigovaranje na ljevici.)

Predsjednik: Vis. sabore! Vidi se, da se s ove strane (sa desnice) nikada ne prekida govornik ljevice. Ja mislim da je već jedanput vrieme, da se i gospoda sa ljevice kane svakoga prekidanja govornika.

Nikola Crnković: Ti spisi su došli u Hrvatsku posredovanjem muža, o kom je g. 1870. napisao g. dr. Ante Starčević takav pamflet, da ga je morala uzeti u zaštitu ondašnja unionistička stranka. Kakva je to konsekvencija neka vriedna stranka sama sobom obračuna. Ja se svakako čudim tomu, da može dr. Ante Starčević i njegovi drugovi podizati obtužbu radi takovih danajskih darova.

Sada, gospodo, dozvolite, da ja svoju o samih arkivskih spisih kažem:

Do godine 1848., o tom nema dvojbe, o tom smo svi složni, bijaše centralni arkiv svih naših spisa.

(G. Smičiklas: To nije istina.)

Godine 1848. nastali su odnošaji burni, nastala su abnormalna vremena, u kojih je u Ugarskoj postavljen nekim načinom kr. komisar knez Windischgrätz. Godine 1849. u tih iznimnih okolnostih i odnošajih traženi su ti spisi sa ove strane, da se predadu natrag. U tih iznimnih odnošajih izdao je knez Windischgrätz nalog, da se ti spisi imadu ovamo predati. Predatba ta uzsliedila je uz protest onih, koji su bili bona fide vlastnici tih spisa. Naravno je, gospodo, da je prema odnošajem prijašnjim i odnošajem, koji su stvoreni g. 1868. ta predaja bila nezakonita i neustavna. Ja držim, da je taj čin predaje bio nezakonit, da su spisi imali ostati ondje, gdje su bili, dotle, dok se neizreče odciepljenje Hrvatske pravno od Ugarske, a tek onda da su se imali povratiti. Rekoh, dok se neizreče pravno odciepljenje Hrvatske od Ugarske; jer nitko ne može tvrditi, da je g. 1848. Hrvatska pravno odciepljena od Ugarske.

(Dr. Franjo Marković: Jest člankom XLII.)

Članak XLII. nije zakon.

(Dr. Franjo Marković: Jest, jer nije nikada opozvan.)

Pošto to stoji, da bijaše prema svim tim odnošajem povrata spisa nezakonita: to držim, da su se imali ti spisi, kad je državno-pravna nagoda godine 1868. sklopljena, gore razlučiti, predpostaviv da su gore bili. Pošto to nije učinjeno, jer su spisi ovdje bili i pošto je tim nezakonitim činom, predajom spisa ovamo god. 1849. povredjeno formalno pravo Ugarske, to držim, da se je odaslanjem tih spisa sada usljed stvorenih novih odnošaja g. 1868. povredjenomu ugarskomu formalnomu pravu zadovoljilo. Ja tim ne tvrdim i ne ću tvrditi, da su ti spisi vlastničtvo Ugarske i ja dopuštam, da ima medju njimi spisa, koji nam pripadaju; ali formalnoj povredi prava usljed promienjenih odnošaja, usljed restitucije ustava, moralo se je udovoljiti.

Ja iz ovih razloga sa ovoga gledišta odobravam postupak preuzvišenoga gospodina bana, i ponosim se, da to u ovom saboru mogu kazati, da čuju Hrvati i Magjari, da ima u Hrvatskoj ljudi, koji se ne plaše niti terorizma,

niti ne gramze za časovitom popularnošću, nego žele iskren i pošten savez sa braćom Magjari.

(Na desnici: Živio. Na ljevici: Žamor.)

Predsjednik: Visoki sabore: Sada ćemo preći na izbor jednoga člana u odbor imunitetni.

Dr. **Mijo Posilović**: Molim za rieč pozivom na poslovnik. Meni je predsjedničtvo podielilo ukor, a po §. 41. nema predsjednik pravo podielivati ukor, nego predložiti saboru . . . .

Predsjednik: Ja bi vam bio odgovorio, da ste me pitali onda, a sada nisam vam dužan odgovoriti.

Gosp. bilježnik Steković čitati će imenik. Skrutinijum sačinjavat će gospoda Radić, Ožegović, Jajić, Milić i bilježnici gospoda Steković i Popović.

Odgadjam sjednicu na 5 časova, da gospoda cedulje napišu.

Predsjednik (zvoni): Vis. sabore! Do obavljena skrutinija odgadjam sjednicu.

(Poslie izbora.)

Predsjednik (zvoni): Molim, vis. sabore, sjednica se nastavlja.

Uspjeh glasovanja je sliedeći: Glasovalo je 64 saborska zastupnika; od ovih dobio je 61 glas g. zastupnik Žuvić; tim je većinom glasova izabran.

Molim, da bi se odbor imunitetni poslije podne u 4 sata sastao, da se može kostituirati; jer pošto je odstupio g. Krestić, predsjednika nema.

Vis. sabore! Povodom sadašnjega izbora moram napomenuti nekoj gospodi članovom, naročito pako onim, koji su kazali, da ne glasuju §. 55. sab. poslovnika, koji kaže, da, kad se poimence glasuje, da je dužan svaki član glasovati.

Prelazi se na interpelacije.

Rieč ima gosp. dr. Jakov Radošević, da stavi interpelaciju.

Dr. **Jakov Radošević**: Vis. sabore! U gradu Kostajnici razpušteno je gradsko zastupstvo, a vladinim povjerenikom imenovan je bivši načelnik g. Mašek. — A tko je taj Mašek?

To vam je čovjek donekle bogat i imućan, nu svojom trgovinom u Sisku došao je do toga, da nije mogao potrebita sredstva za svoj život u Sisku pribavljati, te se je povratio natrag u Kostajnicu.

Predsjednik: Molim g. zastupnika, ovdje ne spada na stvar, da se biografije privatnih ljudih pripovjedaju.

Dr. **Jakov Radošević**: Ja ga moram opisati privatna onako, kakav je.

Predsjednik: Ja vas opominjem, da ću vam rieč oduzeti, ako tako nastavite.

Dr. **Jakov Radošević**: U Kostajnici bijaše izabran načelnikom i tim načinom došao je u položaj, da se oddruži s onimi prijatelji i znanci, koji su ga upravo svojom dobrohotnošću na to mjesto postavili. Slagao se iz početka, dok je pred očima imao zakon, nu doskora uvidi, da što je postigo po prijateljih, da će još više postići, ako bude uz vladu, i tim je postupkom izposlovao, da je bio vladin kandidat, i za njeko vrieme i zastupnik vladine stranke.

Počitanje zakona mislio je, da mu neće taliko ugleda pribaviti koliko to, ako upotriebi silu, — a ako je danas sila na dnevnom redu — zaključke gradskoga zastupstva, ako mu nisu bili po volji, nije ih dao ni uvrstiti u zapisnik. Na pitanje pojedinih gradskih zastupnika: kako stoji imovina gradska, kako se plaćaju daće? ili nije nikad ni odgovorio, ili je stvar izkrivljivao.

Bio je njeki Pojanić zastupnik, ostao dužan 1500 fr. Radi te svote obtužio ga je grad, a načelnik hotio mu oprostiti. Zastupstvo mu se uzprotivi i kroz sve te instancije izgubi on párnicu. Pitanje je, da li je povratio tu svotu? A g. načelnik zatajio je povratak.

Svi činovnici gradski tvrde, da je blagajna kostajnička u neredu, da je načelnik knjige poslao u Petrinju i bosansku Kostajnicu, da bi iste u sklad doveli. Nu ovomu herkulskomu poslu nije nitko dorasao.

Prste svoje imao je u poslovih blagajničkih njeki pisar gradski Bošnjak.

Dogodilo se je, da je na odpis vis. vlade bilo odredjeno sabiranje milodara za pogorelce Jaskanske. Skupila se bila svota i predala Bošnjaku. Nakon više mjeseci pitao je jedan gradski zastupnik, što je s tom svotom. Traže se spisi i novci i spisi. — nu nikada ni spisa ni novaca.

Usljed toga, što većina gradskoga zastupstva nije mogla sudjelovati kod uprave gradske imovine niti je nadzirati, obratilo se zastupstvo predstavkom na visoku vladu, da se samovolji g. Mašeka učini kraj, da se imenuje povjerenik, koji će blagajnu skontrirati i da se iztraga povede radi spomenuta čina proti Bošnjaku. Nu ova njihova predstavka ne bijaše uvažena, blagajna nije se skontrirala: iztraga nije povedena, a konac tomu bijaše, da je Mašek imenovan vladinim povjerenikom za grad Kostajnicu. Doista čudnovat postupak.

U Karlovcu hvalio se je narod sa svojim načelnikom g. Štancerom, da je njegovim trudom dogradjena bolnica i tako uredjena, da gradu na čast služi. Hvalio ga je narod, da su njegovim nastojanjem podignuta dva mosta, od kojih će grad imati danas sutra velik dohodak i tako svoje potrebe tim dohodkom namirivati. Hvalio se je, da je za ljepotu grada i zdravstvo istoga mnogo učinio. I baš izlišnim načinom je taj načelnik dignut i postavljen povjerenik mjesto njega, činovnik.

Ako se sada prispodobi, koje je zasluge učinio Mašek za Kostajnicu, njegova zasluga jest ta, što je interpelirao radi quai-a u Kostajnici, za kojega su držali mnogi, da se neće moći izvesti i koji se još študira, i prem ja dvojim, da će se to izpuniti i ja bi bio upravo iznenadjen,

ako bi to vlada izvela i njegovo obećanje izpunila; ali dok se to ne izvede, on nije učinio za Kostajnicu ništa dvbra, nego je došlo do toga, da se nitko ne može snaći u blagajničkih stvarih i da do gradskoga poglavarstva nitko povjerenja ne može staviti.

U Kostajnici stoje uz Mašeka još dva druga, gosp. Pavelić, koji je u iztragi radi pronevjerenja 9000 for. i Valić, koji kao revan učitelj svojim životom upravo izazivlje vis. vladu, da mu oduzme uzgoj djece. I petrinjska osuda može dovoljno materijala vis. vladi pružiti. Kad se ovo na um uzme, tada mi se čini, ako se bude logičnom dosljednošću ovako nastojalo, da ćemo se mi od ohoricije sve malo po malo opisati i da mora biti komisar g grof Khuen-Hedervary. A kad bi se onako jasno, istinito prikazalo i Nj. Veličanstvu stanje stvari u Kostajnici, ja sam uvjeren, da lice g. Mašeka nebi bilo radost prouzročilo niti izraz terorizma, bačen na grad Kostajnicu. Nu na temelju lažnih izvješća . . .

Predsjednik: Molim g. zastupnika, da takove rieči ne upotrebljuje.

Dr. **Jakov Radošević**: Dakle na temelju ne istinitih izvješća, koja su sigurno morala ići kroz usta naše vlade, mogao je taj izraz pasti, a ja vas uvjeravam, da u Kostajnici od gradjantva nitko nije teroriziran, pače terorizam potiče od g. Mašeka i vis. vlade, jer se ne bijaše pokazalo niti najmanje ne mirnim niti onda, kad je čulo upravo ne kvalificirani dekret, da je g. Mašek imenovan povjerenikom za grad Kostajnicu i da se sudbina grada njemu povjerava. Ja sam bio dan prije u Kostajnici i težkim trudom pošlo mi je za rukom, da umirim gradjanstvo, da se ovomu nasilju ne protivi silom. Nu sigurno mogu kazati to, da je tolika uzrujanost, da može samo iskra pasti, da će ondje buknuti. S toga vršim svoju dužnost i mislim, da bi bila dužnost i vlade, da vrši i ona svoju te stavljam na vis. vladu sliedeću interpelaciju. (čita.)

Iz kojih razloga je vis. vlada razpustila gradsko zastupstvo u Kostajnici, te zašto je imenovala povjerenikom g. Mašeka?

Je li vis. vlada odredila, da se po zakonu odmah novi izbori obave?

Predsjednik: Interpelacija dostavit će se zem. vladi.

Rieč ima isti g. zastupnik, da stavi interpelaciju.

Dr. **Jakov Radošević**: Načelo stranke prava jest, da svakom zgodom traži zakonitost, kod stvaranja zakona, kod izvedenja istoga; a postojeće zakone priznaje stranka kao faktično postojeće nu kojim poriče, da su zakonitim putem stvoreni.

Zakonitost iziskuje stranka prava od vlade, od družtva i od pojedinca, te upravo da ovu provede diže svoj glas često bez uspjeha, a pripravna je riečju, djelom pa makar i prolićem krvi učiniti, da se zakonitost svagdje poštuje.

Osobito vlada morala bi se u svakoj i najmanjoj stvari držati strogo zakona, nu toliko put je ovdje iztaknuto, da se toga ona ne drži.

Predsjednik: Molim g. zast. Radoševića, da bi još jedanput opetovao one rieči o prolievanju krvi, nisam dobro razumio.

Dr. **Jakov Radošević**: Stranka prava traži, da se svagdje zakonitost vrši, u stvaranju zakona, u izvadjanju; ona to traži od vlade, od družtva i pojedinca, te je pripravna riećju, djelom, pa makar i prolićem krvi učiniti, da se sva dje to vrši.

Predsjednik: Vis. sabore! Ovo su rieči, koje se u sabornici monarhičke države ne mogu dopustiti, s toga predlažem, da se takav zastupnik, koji takove rieči upotrebljuje, koje smjeraju na podignuće bune — izključi na trideset sjednica.

(Buka na ljevici. Dr. Tuškan: Zakonitost braniti je dozvoljeno! Ja zakonitost smijem braniti.)

Dr. **Jakov Radošević**: Ja držim, da upravo rieč „lojalnost" iziskuje to, da svaki stoji uz zakonitost pa makar i svoj život bude žrtvovao. Ja držim dakle, da nipošto nebi mogao tim, što kažem, da ću se uviek držati zakona, povriediti dostojanstvo sabora, izim ako je pravilo ovoga sabora, da se ne drži zakon.

Predsjednik: Gosp. zastupnik valjda je zaboravio, da je bula Andrije II. dignuta.

Izvolite.

Dr. **Jakov Radošević**: Naš poslovnik propisuje: „Prepis interpelacije ima se po predsjedniku sabora dostaviti banu s pozivom, da u prvoj saborskoj sjednici izjavi, hoće li na interpelaciju odgovoriti."

Pošto na mnoge interpelacije vis. vlada nije niti očitovala hoće li odgovoriti, a nekmo li da je odgovorila i to naročito na moju interpelaciju glede zakonita uredjenja plemenskih imovnih odnošaja i pošto sam u ovom saboru vis. predsjedničtvo upitao, zašto se vlada u smislu ovoga paragrafa poslovnika ne očituje, te je predsjedničtvo reklo, da vrši svoju dužnost i dostavlja interpelacije vladi, a da ne može odgovarati za propuštaje vis. vlade u ovoj kući: to sam se ja nadao, da je ovaj izraz dovoljna opomena na vršenje zakona. Nu ovaj se hotice ignoruje, te niti kašnje nije se vis. vlada pokazala pripravnom, da vrši u ovoj točci zakon. Ali samo da se i to konstatira, stavljam na vis. vladu sliedeću interpelaciju:

(Čita.)

„Buduć da vis. vlada na stavljene interpelacije ne odgovara, a niti u smislu §. 35. poslovnika ne izjavlja, hoće li odgovoriti, pitam:

Čim opravdava ovaj svoj protuzakoniti postupak?"

Predsjednik: Interpelacija dostaviti će se zem. vladi.

Visoki sabore! Ja bih pozornimi učinio gg. članove vis. sabora na propise §. 31. poslovnika, da se interpelacije uviek prije sjednice predsjedničtvu priobće. Ja za

današnje interpelacije g. zastupnika nisam znao, dok nije vrieme za interpelacije došlo. Stoga u buduće molim gospodu, da se strogo drže poslovnika i priobće svoje intepelacije prije sjednice.

Ja današnju sjednicu zaključujem, a drugu uričem za sutra 8. listopada u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

1. izbor odbora od sedam lica, kojim da se dade predlog g. Folnegovića i g. Mazzure: zatim nastavak razprave o predlogu g. Tuškana.

(Konac sjednice u 11 sati 55 časova.)

Šestdeset i prva saborska sjednica,

obdržavana 8. listopada 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedničtvom saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Izbor odbora od sedam lica, kojim se dade predlog g. zast. Folnegovića i g. zast. Mazzure. — Nastavak razprave o predlogu gosp. zast. Tuškana.

Predsjednik: Sjednica počima. Molim g. bilježnika, da bi izvolio zapisnik pročitati.

Bilj. **Franjo Tumpić:** (čita.)

Zapisnik

60. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, dne 7. listopada 1885. pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata u prisutnosti 84 gg. saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni: predstojnik unutarnjega odjela gosp. Danilo Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein. te savjetnik odsjeka za bogoštovje i nastavu g. Dolhopf.

Čitan je zapisnik posljednje sjednice. koji je bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja. da su na visoki sabor stigli sliedeći podnesci:

Kr. sudbeni stol zahtjeva izručbu narodnih zastupnikah gg. dr. Davida Starčevića i Josipa Gržanića u svrhu kaznenoga progona radi zločina javnoga nasilja.

Ide odboru za imunitet.

Predsjednik javlja, da je položenjem mandata g. Nikole Krestića jedno mjesto u odboru za imunitet izpražnjeno. te će na koncu današnje sjednice izbor toga člana preduzeti.

Poslie toga predloži predsjednik. da se gg. zastupnici dr. Radošević i dr. David Starčević radi nekih prigodom razprave o verificiranju saborskoga zapisnika od jučerašnje saborske sjednice izrečenih rieči, koje su vrhunac svega, što se na poniženje dostojanstva sabora i bana reči može, izključe od saborskih sjednica i to svaki od 60 sjednicah.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je razprava o prešnosti predloga g. Frana Folnegovića i drugova, zatim razprava o prešnosti predloga dr. Šime Muzzure i drugova, koji oba zahtjevaju odgodbu meritornih sjednicah, dok se sukob izmedju bana i sabora odkloni.

Kod glasovanja, pošto se samo manjina za predlog g. Frana Folnegovića ustala, bude prešnost istoga odbita.

Predsjednik po tom predlaže, da se u sutrašnjoj sjednici izabere odbor od 7 lica, koj će taj predlog u protres uzeti.

Prima se.

Prelazi se na glasovanje drugoga predloga, kojega je podnio g. Mazzura.

Predsjednik pita: da li vis. sabor predlog g. Mazzure prešnim izjavljuje. — Pošto je manjina za prešnost ustala, to je tim ona odbita, te će se i taj predlog predati odboru od 7 lica, koji će se sutra izabirati — na pretres.

Prodje se na debatu predloga dr. Grge Tuškana i drugova ob obtužbi bana, te poslje kako je ista njeko vrieme potrajala, predsjednik poziva sabor, da preduzme izbor jednoga člana za odbor imunitetni.

Predsjednik predlaže za skrutatore gg. Radića, Ožegovića. Milića, zatim bilježnika Popovića i Barlovića.

Predsjednik odgadja sjednicu do obavljenja skrutinija.

Sjednica se nastavlja.

Uspjeh glasovanju jest, da je od 64 glasujuća člana dobio g. Žuvić 61 glas, te da je time g. Žuvić većinom izabran u odbor imuniletni.

U $^3/_4$ na 11 sati prije podne prodje se na interpelacije.

Narodni zastupnik g. dr. Radošević stavlja sliedeću interpelaciju:

„Iz kojih razloga je vis. vlada razpustila gradsko zastupstvo u Kostajnici, te zašto je imenovala povjerenikom g. Mašeka?

Je li vis. vlada odredila, da se po zakonu odmah novi izbori obave?

Interpelacija uvrstiti će se u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi?

Isti gospodin stavlja još ovu interpelaciju:

„Budué vis. vlada na stavljene interpelacije ne odgovara. a niti u smislu §. 35. poslovnika ne izjavlja, hoće li odgovoriti, pitam:

Čime opravdava ovaj svoj protuzakoniti postupak?

Interpelacija dostaviti će se kr. zem. vladi.

Poslje toga predlaže predsjednik, da se narodni zastupnik g. dr. Jakov Radošević poradi nekih rieči, upotriebljenih u motivaciji druge interpelacije izključi na 30 sjednicah.

Predsjednik diže današnju saborsku sjednicu i uriče buduću za sutra 8. listopada 1885. u 10 sati prije podne sa ovim dnevnim redom:

Izbor odbora od 7 lica za pretresivanje predloga g. Frana Folnegovića i dr. Šime Mazzure, po tom nastavak debate o predlogu dr. Grge Tuškana i drugova ob obtužbi bana.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Fr. Tompić v. r.
sab. biljžnik.

Predsjednik: Ima li, visoki sabore, kakve primjetbe na ovaj zapisnik? (Nitko se ne javlja.) Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Imunitetski saborski odbor podnaša svoje izvješće o zamolbi kr. sudb, stola u Zagrebu glede sudbenoga proganjanja gg. zastupnika dr. Davida Starčevića i Josipa Gržanića. Pošto je to izvješće tiskano i podieljeno, to će se u svoje vrieme staviti na dnevni red.

G. grof Janko Drašković podnaša bansku pozivnicu. Ide odboru verifikacionalnomu.

Vis. sabore; Prelazi se na glasovanje o predlogu predsjedničtva, da se gg. zastupnici dr. Jakov Radošević i dr. David Starčević izključe; i to dr. Jakov Radošević najprije na 30, a zatim na 60. a dr. David Starčević na 60 sjednica.

Dr. **Šime Mazzura**: Molim visoko prodsjedničtvo za razjašnjenje. G. dr. David Starčević je izključen na 30 sjednica, a jučer na 60; je li se smatra, da je izključen na 90 ili na 60 sjednica?

Predsjednik: Na 90.

Prima li vis. sabor predlog predsjednika? (Prima se.) Predlog je primljen i tim je dr. Radošević izključen na 60, a dr. David Starčević na 90 sjednica.

Dr. **Grga Tuškan**: To je proti poslovniku . . ,

Predsjednik: Prem g. zast. Tuškan ne ima rieči, ipak ću mu odgovoriti, da nije proti poslovniku. Poslovnik veli, da se prvi put može izključiti na 30, a drugi put na 60 sjednica. G. Starčević je izključen na 30 sjednica, dakle se opetovano može na 60 sjednica izključiti. G. dr. Radošević bio je mjeseca listopada prošle godine izključen na 30 sjednica, dakle može se sada na 60 sjednica izključiti.

Dr. **Grga Tuškan**: Nješto bih opazio. Da je netko izključen iz saborskih sjednica po našem poslovniku, to se može smatrati samo onda, kada je sabor zaključio. Kad ste vi zaključili, da se dr. David Starčević ima izključiti na 30 sjednica, onda ga nije bilo u saboru; kako dakle može biti izključen na 60 sjednica?

Predsjednik: G. zastupnik se vara; on je bio u sjednici, pak je nov izgred počinio, prije nego je odluka izrečena na izključenje od 30 sjednica.

Prelazi se na dnevni red i to: izbor odbora od 7 lica, kojemu se imade predati predlog g. Folnegovića i predlog g. dra. Mazzure.

Skrutinium će obavljati gg. zastupnici: Šimek, Sudarević, Milić i Rašić; zatim bilj. Popović i Tompić, dočim će g. bilj. Steković čitati imena.

Odgadjam sjednicu, dok se skrutinium svrši.

Bilj. **Jovan Steković** (čito imenik.)

(Poslje obavljena skrutinija.))

Predsjednik: Visoki sabore: Uspjeh skrutinija je sljedeći: Glasovalo je 93 člana vis. ovoga sabora: od ovih dobio je g. Gjurić 93, g. dr. Šram 93, g. dr. Mazzura 92, g. Folnegović 91, g, dr. Spevec 66. g. Miškatović 59, g. Žuvić 58 glasova, poslje su glasovi razciepkani tako, da su gospoda Gjurić, dr. Šram, dr. Mazzura, Folnegović, dr. Spevec, Miškatović i Žuvić dobili absolutnu većinu i smatraju se izabranimi u isti odbor.

Ja bi molio gospodu, da se izvole danas u 4 sata sastati i konstituirati.

Prelazi se na dnevni red.

Drugi predmet dnevnoga reda je razprava o predlogu g. dra. Tuškana, da se preuzvišeni gosp. ban pod obtužbu stavi.

Predsjednik: Rieč ima preuzv. g. ban.

Ban grof **Khuen-Hedérvary**: Visoki sabore! Ja ću ovdje nastaviti. Na ljevici vika; Hajdmo van! Neka opozove, što je rekao!)

Predsjednik: Molim, gospodo mir . . . (Ljevica izlazi štropotom iz dvorane.)

Molim gospodo, svakomu je prosto na polje izaći, ali treba mirno izaći.

Ban grof **Khuen-Hedervary** (nastavlja): Ja ću gospodo, ondje nastaviti svoj govor, gdje sam ga morao prekinuti.

Rekao sam naime u dotičnoj stavci (čita): „Ali da li je to bio pošten posjed, kao što je to g. predgovornik označio, o tom bi ja podvojio" — i to za to, jer ako je po privatnom pravu pošten posjed, to se ova stvar nipošto ne može i ne smije prosuditi na temelju privatnoga već na temelju javnoga prava. Predpostava, skoje je potekla naredba, uslied koje su ti ovamo došli, jest ukinuće sveze izmedju Ugarske i Hrvatske od strane Hrvatske i na toj predpostavi osniva i g. zastupnik Živković dokaz za pravni

naslov na te spise. Nu i ovom prilikom iztiče . . . (Za saborskimi klupami netko lupajuć hoda. Predsjednik: Molim dotičnoga gospodina, da nebi izvolio ovuda šetati) . . . iztiče, da me pozna za čovjeka ustavnih načela. Ako je tomu tako, onda ne znam, gdje mu se počimaju a gdje mu se svršavaju pojmovi ustavnosti, jer cieli moj postupak strogo se osniva na načelih ne samo ustava u obće, već napose na starodavnom ustavu našem. (Burni živio!)

Ja se podpuno slažem sa gosp. zastupnikom, da se je u onih tužnih i burnih vremenih dosta toga dogodilo, što svi sažaljujemo, nu to ne opravdava, da ne sliedimo veličanstveni primjer izmirenja vlasti u državi i monarkiji. (Živio! Živio!)

A sada na stvar. Ja sam podpuno osvjedočen, da oni, koji su tražili te spise, da su to učinili u najboljem svom osvjedočenju, u sigurno najpoštenijoj namjeri. te da je i ona odredba, koja izručenje tih spisa odredjuje, potekla opet na temelju osvjedočenja . . . (Čuje se lupanje. — Predsjednik: Ja molim g. Tuškana, da bi izvolio mirno sjediti, ili na polje izaći, jer ne mogu dopustiti, da se ovdje lupajuć šeće.) . . . da je za izdati takovu naredbu ista vlast podpuno ovlaštena bila. Nu osvjedočenja i uvjerenja nisu kriterija, koja se mogu kod razsudbe čina upotriebiti, koji se imade prosuditi na temelju javnoga prava.

Gospodin zastupnik nije niti pravedan, jer on samo govori u ime prava Hrvatske, a na Ugarsku, koja je sigurno i po njegovom mnienju bar ravnopravan faktor, nikakov obzir ne uzimlje. Zar po ustavnih načelih može tvrditi g. zastupnik, da je knez Windischgrätz ovlašten bio govoriti u ime Ugarske? Ja mislim, da bi to opet po ustavnih načelih bila najpogibelnija teorija.

Što razumjeva g. zast. pod naslovom „alter ego“, to nam je ostao dužan obrazložiti; bar bi mene vrlo zanimalo čuti od njega kao „par exelence“ pravnika tumačenje toga pojma. I u državah, gdje vlada najstroži absolutizam, nije moguće ni pomisliti. da bi se mogao vladar odreći legislativne svoje moći ni za jedan trenutak, a zapovjednik kao alter ego nije mogao u sebi ništa više u se usredotočiti, već i najviše povlasti samomu vladaru pridržane eksekutivne moći. Nu ja velim, da niti je on više toga trebao, a na temelju te eksekutivne vlasti je mogao učiniti, što je učinio.

Tako isto mislim, da je g. zastupnik uslugu vrlo dvojbene naravi učinio, sigurno vrlo zaslužnomu Geringeru i ministru Bachu, kada je rekao, da je isti ministar tu svoju odredbu učinio tako rekuć s licem legislative. Ministar sa dva lica, to je u obće nješto, što bi nam g. zastupnik u praksi mogao predočiti, jer do sada, hvala Bogu, teorija toga nije poznala. (Burno odobravanje.) Što je dakle Geringer učinio, to je učinio kao upravni organ i kao takovu neće mu sigurno ni g. zastupnik pripisati legislativne vlasti.

Što se pako ministra Bacha tiče, to je g. zastupnik u bludnji, kada misli, da je on sve te odredbe odobrio i da jih je kašnije djelomice samo opozvao.

Ministar Bach u dopisu svom od 8. travnja godine 1854. br. 6960. naložio je banskoj vladi to (Čita): „Sämmtliche aus dem ungarischen Kameralarchive im Verlauf des Jahres 1849 und auch später bisher übernommenen Akten und Urkunden sind an die k. k. Finanzlandesdirektion in Agram allsogleich auszufolgen und über den geschehenen Vollzug dieses Auftrages die baldigste Anzeige anher zu erstatten.“

Financijalno ministarstvo pak uputilo je financijalno ravnateljstvo u Zagrebu, da te spise odmah u Budim odašalje. Ministar Bach je rekao: Sämmtliche Schriften aus dem ungarischen Kameralarchive“, indi je ministar obćenito govorio. Nu može bit da bi nam sad g. zastupnik, budući mu to bolje u prilog ide, rekao, da je to ministar Bach tako rekuć sa licem eksekutivne vlasti učinio, jer to će i g zastupnik priznati, da je eksekutiva manje od legislative. U toj kontroverzi neću da dalje sliedim g. zastupnika, jer ne tvrdim, da se ta stvar imade putem legislative riešiti. već tvrdim, da ova stvar spada samo eksekutivi. Nu koja od ovih ima stvar ustavno odlučiti, na to nas upućuje naš ustav i naš državopravni položaj. (Barun Živković: Hvala liepa!) I zato je zemaljska vlada. kad se je god. 1868. nadležnom izjavila, u riešenju toga pitanja, to je sasma korektno postupala. Što je gospodin zastupnik onda mislio — ili on sada misli — to ne spada na stvar. Ja sam uvjeren, da zemlja nije ni najmanje oštećena tim, da je zemaljska vlada onako postupala, kako jest, nu ako je g. zastupnik tako onda mislio, kako danas misli, da bi bolje bilo, da je drugačije mislio.

A sada da se povratim na onu predpostavu g. zastupnika, da je god. 1848. izrečeno faktično oddieljenje Hrvatske od Ugarske i da se je time sve porušilo, što je prije bilo.

G. zastupnik bi posve pravo imao, da nije godine 1868. sliedila nagodba, koja baš po g. zastupniku citiranom uvodu kaže to (čita): „Pošto su kraljevine Hrvatska i Slavonija tečajem stoljeća koli pravno toli faktično spadale ka kruni sv. Stjepana, i pošto je u pragmatičnoj sankciji takodjer izrečeno, da su i zemlje krune ugarske medjusobno nerazdručive; to su na ovih temeljih s jedne strane kraljevina Ugarska sjedinjena s Erdeljem, s druge strane kraljevina Hrvatska i Slavonija za poravnanje nastavših medju sobom državopravnih pitanja, sklopile sliedeću nagodbu“ . . .

Indi je rečeno u tom uvodu to, da ono, što je biti moglo faktično, niti je bilo, niti je moglo biti pravno, a ta ideja u tom uvodu je važna, jer jedino pruža jamstvo za osiguranje onoga državopravnoga položaja, koga ove kraljevine danas uživaju. Na temelju same nagodbe sam ja učinio, što sam učinio, i baš zato sam u čvrstom uvjerenju, da to nije na štetu ovih kraljevina, te će se u

obće ovo pitanje imati riešiti na temelju javnoga prava ove zemlje.

Sada bi samo još nekoliko opaziti imao na ono, što je gospodin zastupnik nuždnim držao, da osobno meni primjeti.

Veli naime g. zastupnik, da je pogrieška, koju sam tobož ja učinio, težka, nu ipak, budući je on uvjeren, da sam to u dobroj namjeri učinio, po osvjedočenju svomu, o kojem on neće podvojiti, da bi se ta stvar dala urediti onako, kao što on veli, dilatornim načinom (Barun Živković: Kad bi se htjelo.) naime, da se ti spisi povrate ovamo, i ako jih onda sabor ugarski ne dade, ili pako ako Ugarska ih nebi htjela povratiti, neće biti krivnja na meni, pa si lako mogu spasiti bansku čast. K tomu dakako ne bi ništa trebalo, već da se stavim na ono načelo „errare humanum est", pa da zato ne mogu biti uvriedjen, jer da je svaki čovjek pogriešljiv.

Ja zato nisam ni najmanje uvriedjen, nu ipak propozicijom, koju je g. zastupnik meni stavio i koju sam pri e naveo, mislim, da prihvaćajuć ju, najviše bi ponizio sebe i bansku čast, jer da time, da od sebe odvraćam tobožnju krivnju, da ju na Ugarsku ili na sabor ovaj svaljujem, da spasim bansku čast, to je ponuda, na koju ne imam odgovora, već taj, da na takovo i slično mešetarenje nikada pristati neću. (Burni živio!) Zato, kako ne mogu dieliti mišljenje njegovo od godine 1878., za koje smo sada saznali, isto tako ne ću primiti njegov savjet; i s toga mislim nadalje, ako i ne mogu prisvojiti mnienje i savjet g. zastupnika, za to nisam porekao ovomu saboru pravo, da ne zaključi ono, što je pravo. (Živio! Živio!)

Nu već s toga razloga neću da primim savjeta g. zastupnika, jer ne imam ništa da požalim, budući da sam si sviestan, da nisam nikada propustio ikakvo pravo ovih kraljevina štititi i očuvati. (Burno odobravanje i klicanje: Živio ban!)

Napokon upozorio je g. zastupnik i ovaj sabor na to, kao da će se kod riešenja toga pitanja riešiti i druga dvoja pitanja o historiji i nagodi. — Ja ne znam, ja dvojim, da će to biti, jer mislim, da se neće ništa drugo riešiti, van onaj predmet, koji je u pretresu; pa ako se hoće već kakav sud izreći, to će se — bar po mojem mnienju — izreći sud o shvaćanju g. zastupnika o nagodbi i državopravnomu položaju našemu. (Barun Živković: Toga se ne stidim.)

Sada bi imao još nekoje opazke na govore drugih predgovornika i to najprije bi učinio opazku g. profesoru zastupniku Smičiklasu, da je to najnekvalificiraniji ne parlamentarizam, povući u debatu osobe, koje se kao činovnici ne mogu braniti pred ovim saborom, i tim je to nekvalificiranije, jer onaj, koji je to odredio, na čem se osniva djelovanje onih činovnikah, stoji pred gosp. zastupnikom.

Na govore gg. dra. Tuškana i dra. Mazzure ne imam ništa kazati, već bi im samo citirao onu narodnu poslovicu: koja kaže. „U jednom se selu groze, a u drugom se ne boje." (Burno odobravanje.)

(Predsjedničku stolicu zauzeo je drugi saborski podpredsjednik g. dr. Stjepan Spevec.)

Predsjednik: Rieč ima gosp. dr. Ante Starčević.

Dr. **Ante Starčević**: Gospodo! Sa stranah, s kojih su dosadanji govornici razpravljali taj predlog, ja ne znam, može li se o njem još što nova kazati; dakle ja ću pokušati s novih stanovišta o njemu napomenuti nekoliko opazaka.

Ovo je prvi slučaj kod nas, gdje se radi, da član vlade dodje pod obtužbu, da odgovara za svoje čine po zakonu, što ga priznaje i pred sudom, kojega takodjer priznaje. Ja izpoviedam, da do ovoga vašega postupka i do njegovoga uspjeha ne držim ništa. (Dr. Grga Tuškan: Hvala liepa, ja to nebi rado mislim, da će biti nješta.) U načelu, bez obzira na ovaj naš slučaj, odgovornost vladâ je upisana u ustavu ili u pojedinih zakonih i ovo ja smatram samo jednom izmedju mnogih onih obsjena, kojimi se nastoji kratkovidne ljude zamamiti i uputiti ih, da oni zbilja imadu prava, kojih ne imaju, budući se njimi ne mogu poslužiti. — Osobito u naše doba, ja govorim u obće, u svoj Europi svaka vlada redovitu može kod izbora za se dobiti većinu. Dok vlada ima većinu, radila vlada što joj volja, manjina nju ne može staviti pod obtužbu. Ako li vlada nije dobila većinu, ona može sabor odgadjati ili razpuštati, stvar otezati dotle, dok si većinu ne stvori. Dakle u izvanrednih i redovitih okolnostih odgovornost vlada ustavnih ostaje na papiru. Obično stvori si vlada većinu, pa su ove dve skupine već iz toga tako složne, da se jedna druge čvrsto drži. Ako većina odbjegne vladu, može ova krivca maknuti možda na mjesto još bolje, može, kako rekoh sabor razpustiti ili odgadjati i evo nas, gdje smo prije bili. A u izvanrednih okolnostih, imala većinu kakvu hoće, ako je ova narodu skrivila, ona odgovara i ne samo po zakonu o njezinoj odgovornosti i ne samo po zakonu ustava, dakle tu odgovara i vlada i većina, tu je onaj zakon suvišan, kako je u redovitih okolnostih ne koristan.

Uporavljajući ovo načelo na slučaj, o kojem govorim, ja opažujem ovo. Tko sluša njekoju gospodu u ovoj dvorani i vani, pa ne zna, ili neće, da zna naše stanje, taj bi često morao i istu Englezku u pogledu javnih odnošaja sažaljivati. Tako govore ta gospoda o naših pravih, o naših zakonih i za krunu svega toga kažu, da smo mi država. Meni se čini, da ta gospoda tako pišu i govore samo da sakriju svoju ili svojih krivnju i da obsjenjuju ili razdražuju narod. Nu bio tomu njihovomu postupku uzrok koj mu drago, ja sam osvjedočen, da svaka na priliku francezka obćina, kojih je preko 36.000, ima veće i ozbiljnije pravo nego mi i da svaku onu obćinu moći je smatrati državom mnogo razložnije, nego Hrvatsku poslje godine

1866.; jer svaka ona obćina, ako i ne izabire nijednoga službenika, doslovno ako ga ne može niti odpustiti ili odkloniti, ipak ima stanovita prava i stanoviti krug djelovanja, u kojem je najodlučnija. Kod saborskih izborah one obćine imadu tolike zakonite vlasti i moći, ako se njih većina slože, one mogu promjeniti vladara i vladu i vladavine i sve javne odnošaje, i sve francezke obćine medju obćinami svih prosvjetljenih zemalja imadu najviše prava. A kakvo pravo, kakav krug djelovanja imade danas Hrvatska u obće i napose? Kakvo pravo, kakav krug djelovanja u ovom pitanju imamo mi? Posve nikakvo pravo, posve nikakav krug djelovanja, osim da možemo govoriti, dok nam drugi dopuštaju. U ovom pitanju ja se držim onoga načela, koje kaže: Ejus est destituere, cujus est instituere. Dakle makar se mi složili i jednodušno primili ovaj naš predlog, ja ne uvidjam, kako bi mi našim zaključkom mogli ukloniti gosp. Khuena-Hedervary-a s javnoga mjesta, na koje ga nismo postavili; ja ne uvidjam, kako bi on nama zbilja mogao biti odgovoran. Tim ne velim, da promjena ne bude ili da ih ne može biti; njih će biti mora biti, ali ne poradi našega zaključka, niti obstojećega sustava, niti s voljom Magjara.

Ja idem na skrajnost i velim: uzmimo, da ćemo se mi svi u ovom predlogu složiti, da će g. grof Khuen-Hedervary zbilja odsudjen biti i da ga Njegovo otčinsko i apoštosko Veličanstvo neće pomilovati i pooštrimo stvar i recimo, da je stim skopčan i gubitak glave i da je taj čin na Njeg. preuzvišenosti već zbilja ovršen; ja, gospodo, do toga svega ne bi ništa držao, tu smrt ja ne bi mogao uzeti za zadovoljštinu; jer da tko otme moju haljinu, pa makar ga objesili, meni tim ne bi bilo pomoženo, ako mi ju ne vrati, pače ako mi moju haljinu povrati, ja bi bio zadovoljan, pa makar se njemu nikakovo zlo ne dogodi. Ovdje je meni do mojih spisa. Hoćemo li ih dobiti pa makar mi svi skupa složili se u ovom predlogu, pa makar g. grof Khuen-Hedervary bio odsudjen i taj čin ovršen, makar kako, ja to ne vjerujem, ja tomu ne vidim nikakva izgleda.

Nedavno se otvorio magjarski sabor i nijedan član toga tiela nije se našao, koj bi bio svoju vladu upitao o tom, — da se poslužim riečmi, što je moguće lagljimi —, o tom ruglu, o tom bezzakonju, o tom zločinu.

Kakov ustav imadu Magjari, nije i ne može biti primjera kod nijednoga naroda, kojemu je bar ikoliko stalo do vlastite javne časti . . .

Predsjednik: Molim gospodina govornika, da bi se držao stvari.

Dr. **Ante Starčević** (nastavlja): Dakle eto bez iznimke svi oni ljudi kod kojih ovaj čas stoje i naši spisi i g. grof Khuen-Hedervary, u tom činu složni su snjim, oni svi kao i on. Dakle kakva je tu nada, da ćemo mi pravicu dobiti.

Ja tvrdo vjerujem, gospodo, da će Magjari povratiti te spise, ali ne u današnjih okolnostih, ne po obstojećem sustavu. Dok ovo dvoje stoji, ja od njih ne očekivam ništa dobra. Dok su oni na današnjoj stazi, ja ne očekujem štovanja bilo kojega našega narodnoga prava.

Predmet, što ga razpravljamo, po svojoj naravi takav je, da se je lahko moći oskliznuti u osebine ili bar da se slušateljem učini, kao da se govornik na osebnosti svraća. Ja ću te osebnosti čuvati i u ovom slučaju, i dati ću svečanu izjavu.

Neki gospodin sjedivši na stolici, na kojoj sada sjedi g. grof Khuen-Hedervary, ljetos dao je u novina očitovanje, u kojem kaže, da su Magjari već od njega zahtjevali spise i da je on odgovorio, da poradi tehničkih potežkoća i zaprieka tih spisa ne može dati.

Moji prijatelji i ja držimo, da imamo pravo, ako nam se svidi, zahtievati, da se saboru predloži cielo dopisivanje o tih spisih, dopisivanje medju vladami zagrebačkom i peštanskom, Nu već iz onoga očitovanja rečenoga, gospodo, vidi se, da je on nekako priznao vlastništvo Madjara na te spise, a i tako ni prije ni poslje onoga svoga odgovara nije javio o tom svojatanju.

Ni onoga gospodina, ni g. grofa Khuen-Hedervary-a, narod nije postavio, da sudi ili da razpolaže vlastničtvom imetka našega naroda. Dakle čini ovoga nijednoga gospodina u tom pravcu ne mogu preodsuditi prava naše zemlje.

Kad je vlastničtvo Magjara priznao čovjek domaći, koga njegovi drugovi drže za poštena, došao je tudjinac iz zemlje, u kojoj je poslovica, da u njoj ne kradu oni, kojih nije, i u kojoj za najodličnijega drže onoga, o kom misle, da je najviše ciganske krvi, pa taj gospodin ukloni one tehničke težkoće, zaprieke, te Magjarom izruči ono, što je njegov predšastnik priznao, da je njihovo; u tom stanju stvari, ja ne mogu razabrati, koji je od tih dvaju veći krivac ili da se po mojem podpunom osvjedočenju izrazim, ja neznam, koji je od tih dvaju veći zločinac, Ja ne dokučujem kako neka gospoda oduševljeno samo jednoga zločinca mogu odsudjivati, a drugoga ne . . . : (Dr Franjo Marković: Nije priznao! N. Crnković: Jest, priznao, M. Posilović: Neka je priznao i Hedervary, samo da ih nije izdao.)

Gospodo, u ovom pitanju nema osebnosti, nego je tvrdo osvjedočenje, da g. grof Khuen-Hedervary onakav, kakav je i kakvim se kroz svoje čine pokazuje, ima apoštolsko prestolje, čvršći stup, niti Njeg. otčinsko i apoštolsko Veličanstvo dostojnijega zastupnika. Na ovo osvjedočenje pristati ćete i vi gospodo, ako pomislite, da je ovaj isti gospodin, pošto ga je poradi onoga zločina obsudilo bolje javno mnienje, itak Njegovu otčinskom i apoštolskom Veličanstvu predstavljao, kao da odbore onoga naroda, koji je godine 1848. učinio, da Njegovo otčinsko i apoštolsko Veličanstvo sa svojom obitelju nije preteklo svoje rodjake Bourbone i Habsburge Italije. I vi ćete pristati gospodo, na ovo moje osvjedočenje, ako promislite, da je taj gospodin i danas na tom mjestu i u istoj

*

časti i vi ćete suditi, kako ja misiim i danas o njem i njegovih viših.

Ostaje mi da kažem, što mislim o tih spisih, o činu, koji proglasih zločinom i o onih, koji ga izvedoše. U prvoj točki poslužiti ću se prispodobami, jer držim, da one ovdje najviše odlučuju.

Od kada je javnih spisa, od onda se ima svjedočanstva, da su svi narodi do tih mnogo držali. Propuštam stari viek, prepuštam i najnoviji viek, u kojem je pismarničtvo postalo vrstom znanosti, ja ću iz srednjega vieka napomenuti samo Franceze i Niemce.

Javni spisi carstva njemačkoga bili su razmješteni u Beču, Regensburgu, u Mainzu i u Wetzlaru, a napose spisi carske komore u Spiri.

To je učinjeno poradi sigurnosti, ako bi kojom nesrećom spisi propali u jednom mjestu, da su sačuvani oni, koji su na drugih mjestih. A Francezi su do sigurnosti svojih javnih spisa toliko držali, koliko do sigurnosti kralja. Ti su spisi bili čuvani samo u kraljevskom dvoru, a na mjestu najsigurnijem. Kad je kralj putovao ili išao u rat, oni su spisi s njim voženi tako, da je Filip August proti Englezom izgubivši boj kod Fretevala izgubio takodjer i pismarnicu. Izgubitak boja bijaše težka rana, grdna rana, nu izgubitak pismarnice bijaše javna nesreća, rana za ne preboljeti.

Osim država, svaka vidjenija obitelj, svaka obćina svaka pokrajina imala je svoju pismarnicu i čuvali su ju, kako su najbolje znali i mogli, najobičnije u samostanih pod svodovi, u koje težko da mogaše i grom doprieti, Kako u Francezkoj i Njemačkoj, tako u toj stvari u tom pogledu bijaše u svoj Europi.

Tim gospodo, ja nacrtah vrstu svetinja, koju su svi narodi u svojih spisih gledali i štovali. Narod hrvatski ni u tom pogledu nije popustio i ne popušta ni danas nijednomu drugomu narodu.

Ovo. što rekoh o javnih spisih, vriedi u stvari i za spise navlastne. Ovi imadu ne izmjernu vriednost osobito za povjest.

Ako je dakle medju nami gospode, koja o tih spisih misle drugčije nego su nekada mislili, što ja znam, o stvarih domovine, razmjerno ne znatnih; ako je medju nama ljudi, o kojih valja ona starinska: vilia sunt nobis quaecunque prioribus annis vidimus, et sordet quidquid spectavimus olim. Ako ima velim medju nami ljudi, koji ne će ili ne znade o tih spisih suditi ni cieniti onako, kako ih mi cienimo, ja proti tomu nemogu ništa drugo nego opomenuti tu gospodu, da tu ne će biti nijedan Hrvat i da će se oni o tom osvjedočiti, ako samo ne bude prekasno, kako sam ja danas osvjedočen.

Za velikoga prevrata francezkoga kojih trideset i šest pokrajina razdieljeno je na županije. Razlozi, s kojih je to učinjeno, zahtjevali su, da se što moguće više pomieša pučanstvo, koje kroz vjekove bijaše razstavljeno zakoni, običaji i istimi jezici. Tako da samo jedan slučaj napomenem. Županija Somme, danas brojeća oko 6.161 četv. kilomt. i 556.700 duša, složena je iz šest bivših pokrajina; imena sudim nije vriedno, da čitam. kad me i onako slabo glas služi. Kad su tako pokrajine razdieljene bile, izdan je zakon, da one imadu svoje spise dati svojim nasljednicam t. j. županijam. I jer je svaka pokrajina razdieljena na mnogo županija, tu bijaše velike muke za razabrati, što kojoj ide. Tu je izdano mnogo zakona; taj je posao trajao desetak godina; taj postupak ja preporučam razmišljanju one gospode, koja su proti našemu predlogu.

Jučer se Talija sjedini i nikomu nije palo na pamet da se spisi bivših pokrajina, odnosno države prenesu u Turin, Fiorencu ili Rim, nego sve što se tiče samo Napulja ili Toskane ostalo je u pismarnici ovih zemalja. U središnju kraljevine pismarnicu nije uzeto ništa, jer po načelih, koja tamo vladaju, u pismarnicu kraljevine spadaju samo oni spisi, koji se nisu preživljeli za javne službe i koji spadaju na cielu kraljevinu. Takovih spisa danas nema.

Francezka i Talija, te su zemlje, u kojih je državna vlast najviše centralizirana, pa eto, gospodo, pismarnice ne samo nisu složene u jednu, nego ne malo svaki grad ima svoju, i što je mnogomu za čudo, mnoga od ovih pismarica u pogledu starih spisa ne izmjerno je veća i znamenitija od pismarnice kraljevine, poimence pismarnice Nantesa, Lyona, osobito Toulouse i Mljetaka, da ne spominjem druge, — svaka od ovih je znamenitija, što se starina spisa tiče od parižke i rimske.

Gospodo! Ja znam, bolje rekuć, osvjedočen sam, da je magjarska narodnost kao gospodujuća, izmišljotina zdvojne politike austrijske. Ja znam, da se sliepi i zaslieplјeni Magjari drže te izmišljotine. Ja znam, da Magjari na tu udicu uhvaćeni nam škode samo za vrieme, a da upropašćuju svoj narod. Ja znam, da ti Magjari Hrvatsku smatraju svojom pokrajinom. Ja znam, na kakvom temelju oni to misle. Ja znam, da će u svoje vrieme i oni opaziti, da su se varali u tom mnienju.

Tim, ovimi potezi ja odbodoh nacrt za moje stajalište. Iz ovoga nacrta ja vadim zaključak: kako je središnja pismarnica na priliku Normandija razdieljena na pet šest pismarnica i županija, tako se je po naravi stvari bivša skupna pismarnica Hrvatske i Ugarske imala razdieliti onaj čas, kad su ove zemlje dobile posebnu zemljištnu vlast; onaj čas, kad su izgubile skupnu upravu.

Da budu Magjari pravedne duševnosti, ne bi bili čekali poziv Windischgrätza niti ikoga, nego bi sami posao taj obavili. Ovdje se nije radilo, da Hrvati steku ili da Magjari izgube kakova prava, ili da Hrvati dobiju magjarske stvari, magjarske spise, nego samo da se Hrvatom povrate hrvatski spisi bivši iz nužde po neki način i zakonito u skupnoj i bivšoj pismarnici kod skupnih bivših najviših oblasti.

A koji su to spisi? To nije ničija samovolja odlučila,

nego je imalo odlučiti i odlučilo je povjerenstvo vještačko kako Hrvatske tako Magjarske. Zahtievati. da se ti spisi Hrvatom povrate, imaše upravo dužnost ne samo general Jelačić, nego svaki pošten Hrvat, koji je bio u prilici. Zadovoljiti tomu zahtjevu bijaše dužnost ne samo generala Windischgrätza, nego svakoga ikoliko poštenoga oblastnika. General Windischgrätz bivši u vlasti nije znao ili nije htio njom se poslužiti kako bijaše pravo nuždno; on je preveć dopisivao, pa zato su Magjari predali ono, što su htjeli, a ne sve, što su imali predati. Poimence oni nisu predali spisa o Medjumurju, a ovaj hrvatski predjel do Josipa II. spadao je na našu domovinu, te su ga onda Magjari činom kriomice posvojili i misle držati ga. Nijedan spis nije došao u Zagreb bez da su ga magjarski povjerenici priznali hrvatskim. Dakle i po njihovu priznanju svi ovi spisi samo su hrvatski. Na kakovu temelju danas mogu Magjari govoriti, da su njihovi spisi? Samo na temelju bahatosti, koja je u naravi pripuza i jer Magjari vjeruju, da se ovdje mogu oslanjati na izgubljenike još veće, nego su oni sami.

Nu recimo, gospodo, da je medju timi spisi takodjer magjarskih, ja bih bio prvi, i doista ne bih bio sam za predlog, da se sa obijuh stranaka imenuje povjerenstvo, dakle dva povjerenstva, da se slože, pa da razgledaju pismaru i zagrebačku i peštansku, pa da Hrvatskoj sve i samo ono što je hrvatsko, a Magjarom sve i samo ono što je magjarsko, predaju. (Na ljevici: Tako je!)

Ovako mislim ne samo o javnih nego i privatnih spisih. Danas bilo krivnjom g. grofa Khuena-Hedervarya, bilo nesporazumljenjem, danas se ne može doći do toga predloga i on nebi vodio svrhi. Na poziv Magjara, da im se spisi izruče, po mom sudu, g. grof Khuen-Hedervary imadjaše odgovoriti, da je njegovo zvanje bditi nad izvršivanjem zakona, da se ima zakon, koji mu nalaže nadziranje pismarnice. da nadziranje stoji u čuvanju i u nadgledavanju, a ne u prošundrivanju onoga, što se ima. (Na ljevici: Tako je!

Dosljedno, da on. kao javni službenik, proti prisegi ne može, a kao pošten čovjek ne će odazvati se tomu pozivu. Ako bi Magjari mislili, da imadu kakovo pravo na te spise, neka gledaju kroz sabor ili delegacije ili kojim drugim zakonitim obiju naroda dostojnim načinom tu stvar na čistac dovesti.

Kako je Nj. preuzvišenost odgovorila na ovaj poziv. Ona je Magjarom odpravila spise, koje za prosuditi, ako ima sposobnosti, neima vremena ni prava. Spise koje predati bilo komu, Nj. preuzvišenost nije ovlaštena. Što je tim učinila Nj. preuzvišenost?

Gospodo, ja nisam sudac ni osobno nisam ovlašten riešiti to pitanje, nego ću samo napomenuti, što o tom sudi nepokvareno javno mnienje. Nu koliko znam, svi se prilično slažu u tom, da je Nj. preuzvišenost učinila prosti zločin, da je učinila, što ne spada pod iznimni zakon o ustavnoj odgovornosti vlade, nego što spada pod redoviti kazneni zakon i zato, da je državno odvjetničtvo imalo postupati. Nu mnogi se ne slažu u tome, da taj zločin pada pod naslov pronevjerenja, ili pod naslov zlobna oštećenja tudjega vlastničtva, ili pod naslov kradje, ili pod naslov zloporabe uredovne vlasti, i t. d. ili možda pada pod više kaznih naslova,

Buduć državno odvjetničtvo nije postupalo, buduć je njegovim mirovanjem i tom prigodom utvrdjeno osvjedočenje, koje se u narodu ukorenilo, osvjedočenje, da su oblasti namještene za da ih narod plodom svojih žuljeva uzdržaje, a da one, kako im se kad svidi, progone ljude nekrive, nedužne, poštene, ili da brane i štite zločince.

Buduć je, velim, dokazano, da javne oblasti ne mare ni za taj zločin, moji prijatelji i ja učinismo ovim predlogom sve što do sada mogosmo učiniti. Taj je predlog, gospodo, korakom prieke nužde.

Gospodo! Ja ne znam bili mogao izprositi njekoliko časova, da odahnem; ja ću naskoro dovršiti, ali već mi nestaje rieči. (Glasovi: mali odmor.)

Predsjednik: Dakle pet časova odmora.

(Iza odmora.)

Predsjednik: Ja molim gosp. govornika, da izvoli nastaviti.

Dr. **Ante Starčević**: Gospodo! Ja sam sa svimi svojimi zemljaci osvjedočen, da Magjari kroz svoje izravne ili neizravne službenike i kroz svoj sustav izazvaše i da izazivlju sve smutnje, sve izgrede, sve zločine, jednom riečju, sva zla, koja bivaju i koja će u našoj domovini bivati, dok narod ili tko drugi ne začepe vrelo tih zala.

I u tom zločinu, o kojem govorimo, ja vidim samo obično, osnovano izazivanje. Ja sam osvjedočen, da će se Magjari kajati za ovo izazivanje i za taj zločin, o kojem sudim, da nije vriedno više govoriti.

Zaključujući moram kušati, da izpravim krive nazore, što su možda gospoda dobila o mojih drugovih i o meni. Gospodo! Slušavši vas, poimence mene u ovoj razpravi, činit će se možda čudno, da čovjek — govorim o samom sebi — koji niti obstojeće javne odnošaje priznaje zakonitimi, niti se dobru nada od predloga, koji i on sam zagovara i preporuča, pa makar taj predlog i pimljen bio — dakle da takav čovjek amo dolazi i da prilično dugo preporuča taj nekoristan predlog. Moj je odgovor kratak i razgovjetan. Ta bi se gospoda imala sjetiti, da su naši javni odnošaji g. 1861. i g. 1865. do 1667. u pravnom pogledu bili onakvi kakvi su i danas, pa da sam se i ja sa mojimi prijatelji i onda borio proti onim odnošajem, kako se danas borim proti obstojećim današnjim odnošajem.

Ta bi gospoda imala znati, da mi u one sabore dolazismo i da u ove dolazimo za to, jer nas u nje slalo i jer nas šalje povjerenje našega naroda, kojemu služiti po mogućnosti, kojega prava braniti po mogućnosti mi smatramo za najuzvišenije, najsvetije, za najsladje državljan-

stvo. Ta bi gospoda morala znati kako mi to državljanstvo izvršivamo u ovoj dvorani, da bi ga tako izvršivali, i da ga tako u prilici izvršujemo i u navlastnoj porabi i u kavani i u drugom družtvu — riečju, u svakoj prigodi, koja nam se pruža. Ta bi gospoda imala znati, da smo mi razpravljali o predlogu vladine stranke i prije nego je jedan diel te stranke uzeo posebno ime pridržav stara skupnu težnju stranke obijuh tih diela. Imala bi znati, da smo mi te predloge razpravljali kao i danas, ne u vjeri da ćemo koga uputiti i na pravi put navesti. nego za razkinuti i razjasniti one predloge i pokazati da ta većina predlaže samo ono, što je našemu narodu škodljivo. Ta gospoda neka znadu, da mi stavljamo predlog ne u nadi, da će biti primljen ili da će biti koristan, ako bude primljen — razumije se u današnjih okolnostih — nego samo zato, da pružimo priliku, u kojoj će vladina stranka pokazati, da je ona proti svemu, što smjera na sreću naroda i da joj na toj stazi ne služe nikakvi razlozi . . . .

Predsjednik: Ja molim gospodina govornika, da jednomu dielu visoke kuće ne bi takovih nakanah podmetao; može biti, da se članovi ove kuće razilaze u načinu i sredstvih, ali ja mislim, da nema razlike u patriotizmu njihovom. (Glasovi na ljevici: Oho! Tu su dva patriotizma? jedan je magjarski, drugi hrvatski. To baš je ono, to je razlog).

Dr. **Ante Starčević**: Ja ne govorim o patriotizmu, ja govorim o činih; kako se radi i ja bih rado, da mi tko pokaže i jedan slučaj, u kojem bi većina naš predlog primila ili gdje bi većina odstupila od svoga predloga, pak makar mi dokazali njegovu štetu po narod kako mu drago. Neka ta gospoda znadu, da smo mi na toj stazi liepe i velike uspjehe postigli, da na njoj ostajemo i da na njoj očekivamo prigodom riešavanja ovoga našega predloga dobiti nov uspjeh — hoću da tim kažem — nov dokaz, kako će većina svoj značaj sjajno potvrditi. Ta će većina vjerna svojoj prošlosti, kod ovoga našega predloga u svojem osvjedočenju i uvjerenju nastojati, da njekim načinom tvori zločin. zločin prost, promišljen, navlaš u zloj namjeri učinjen; zločin, koji veliki diel naroda sma'ra kradjom. Ona je to već pokazala svojim protupredlogom, koji, natezao ga kako tko hoće, nikako ne može mu naznačiti kakovu drugu svrhu.

Za taj novi dokaz u toj novoj stvari ja unapred izrazujem toj većini moju čestitku. (Na ljevici: Živio!).

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Pavić.

(Glasovi: Nema ga. Dr. Posilović: Izgubio je dakle rieč, kao i ja. Nemir na ljevici. Glasovi na desnici: Evo ga dolazi.)

Armin Pavić: Visoki sabore! Veoma poštovani gosp. zastupnik švarački, donio je predlog, da se stavi pod obtužbu preuzv. g. ban zato, što je odpravio na svoju ruku spise u Peštu i time povriedio zak. čl. VII. od g. 1870. Veleštovani g. besjednik, liepo je na početku besjede označio počitanje i muževnu smjernost, koju svaki od Hrvata mora da ćuti, kada je rieč o banu hrvatskomu, ako je pokazao, da mu je sreća naroda na srdcu. Za sadašnjega bana g. besjednik mnije, da nije takav, da nije onakove ljubavi od Hrvata zaslužio; jer je narod hrvatski odprije ljuto ucvilio koječim, poimence odredbom o vlasti sudaca i slobode štampe. Ja ću dati za pravo g. besjedniku, da današnji ban narodu hrvatskomu nije ništa drugo privriedio, nego one dvie odredbe kroz ove niti 3 godine, njegova obtužba bila bi opravdana. Ali mislim, da je sasvim neopravdano osuditi čovjeka. dok nismo izpitali, da li je on i što dobra učinio. Ja držim, da ono dobro, što ga je sadanji ban namakao hrvatskoj zemlji, nije tako neznatno, da ga ne bi bilo viditi pred onim zlom, o kojem je govorio g. predlagatelj. Što je danas hrvatski narod i teritorijem i pučanstvom tako velik, kako 400 godina natrag nije bio; na tom djelu znamo. da imade znamenite zasluge i sadašnji ban. Toga nitko ne može poreći, da je sdruženje Krajine za Raucha i Bedekovića započelo, a onda za 7 gladnih godina po Hrvatsku zapelo. da se je je za Pejačevića nastavilo, a za sadašnjega bana sretno kraju privelo.

Znano nam je i to, da narod najviše pati sa materijalnih nevolja, a to ponajviše u povodu toga, što se je ugarska vlada premalo brinula, da koristnimi inštitucijami digne poreznu snagu naroda.

Znamo i to, da je u tom pogledu na bolje krenulo, a da je zbilja krenulo, naveo je mnogo primjera moj veleštovani sudrug g. zast. Crnković jučer. A mi gospodo, i u samom pitanju arhiva. (Gospodin Frölich prigovara)

Predsjednik: Visoki sabore! Ja bi molio gospodu s one strane (ljevice), da izvole mirno slušati. Ova strana kuće (desnica) pokazala je malo prije, kako se mogu i najveće osvade najmirnije slušati.

Ako gospoda ne budu mirno slušala, biti ću prisiljen upotriebiti sredstva poslovnika.

Armin Pavić: Gospodin predgovornik smetnuo je s uma, da ban, spustivši s vida odaslanje spisa, imade zasluga, koje jasno pokazuju, da ban nije nipošto neprijatelj bogata i dobro uredjenoga hrvatskoga arkiva. Ja znam, da mi veleštovana stranka prava neće zamjeriti, ako ovo tvrdjenje uznastojim dokazati, razsvietlivši pitanje ovo lučem historije arkiva.

Mislim, ako se to pitanje tako razsvietli i dokaže, da će svaki mirno, triezno i objektivno moći prosudjivati krivnju bana; ako je to krivnja, da je ban spise odaslao u Peštu.

Arkiv bez sumnje spada medju one prosvjetne institucije, kojima se svaki narod ponosi i gleda, da si ih čim bolje uredi; jer odatle onda veliku korist crpi. Zato dobro razumijem onu težku bol, koja je obuzela plemenitu dušu našega velikoga narodnoga prosvjetitelja tolikom silom, te mu se iz srca iztikoše u saborskoj sjednici od 26. siečnja 1866. ove priekorne rieči: „Gospodo, dakako naša visoka vlast, koja se 4 godine ortografijom bavila, nije imala vre-

mena, da u red postavi naš arkiv.“ Nitko živ, gospodo, ne može poreći opravdanost ovoga priekora; jer ako je podpuno istinito, da se oblasti imadu starati o tom, da se spisi nikomu ne predadu; istina je i to, da se oblasti imadu starati i o tom, dok su ti spisi tu, da budu u redu držani, kako to služi na ponos i korist naroda.

U silnoj halabuci, koja se je po novinama podigla naša je „Sloboda“ rekla, a i dični vodja stranke prava ovdje danas izustio, da se njoj čini, da u ovom pitanju nezavisna opozicija prve krivce slavi, a jednoga da hoće metnuti pod obtužbu. Ja mislim, da u ovoj tvrdnji izstavljenoj u novinama i izrečenoj u ovom saboru ima mnogo istine; te mislim, ako se to dokaže, da će dati svakomu mogućnost, da sudi mirnije, objektivnije i pravednije. Daj da to pitanje razsvietlimo.

Godine 1865. postala je glasovita fuzija, koja je išla za prijateljskim sbliženjem sa Magjari, te su glavni govornici, koji sada sjede u redovih nezavisne opozicije, u redovih nezavisne opozicije, u svojih besjedah u vis dizali plemeniti i kateksohen ustavni narod magjarski. Blage posljedice toga pokazaše se odmah u prvom početku. Zakonski članci o akademiji, sveučilištu bijahu odmah potvrdjeni; a statut arkivski uzet bi u pretres. Kako je bilo potrebno, da se statut arkivski stvori, pokazalo se je u tadanjoj budgetnoj razpravi: jer doznajemo, da su već tada bili sa arhiva izginuli neki, ne preporni, nego čisto naši spisi, koji se tiču god. 1848. Ova fuzjja se je brzo raztegnula, te je postala u narodu magjaronska i narodna stranka, a stranka prava pridružila se je magjaronskoj stranci.

Nastojanje narodne partije, da se zaprieči dualizam, izjalovilo se je. Rauchov sabor vlada od god. 1868. do god. 1870.

Vrlo poštovanomu zastupniku klanjačkomu mili se do vadjati nam pred oči užase i strahote te ere. Pače nam je pripovjedao, kako je vlada slala ljude, da gledaju u lonce, da sazna, što se u kojoj kući kuva. Ja držim, da joj on danas ono njuškanje po loncih prašta, kad uzme na um, da je ta vlada izhodila sankciju statuta arhivskoga, pod zakriljem kojega danas radi o tom, da bana stavi pod obtužbu.

Proljeće god. 1871. doneslo nam je novoga bana, koji je uzeo u ruke posao, da prema sankcioniranom statutu arhivskom uredi arhiv.

Za arhivara bude imenovan pokojni Pogledić, a na mjesto pristava bude pozvan mladi književnik opozicionalac, koji tada jedini u zemlji imadjaše zakonom propisanu kvalifikaciju. Pošto nije bilo moguće arhivara uzeti iz opozicije, koji imadjaše zakonom propisanu kvalifikaciju, digao se je u zemlji toliki urnebes, da je onaj mladi književnik ostavio to mjesto. Ja držim, da je u ovom sa drugimi griesi poglavito vrelo, da se je ova katastrofa mogla dogoditi.

Sabor godine 1872.—1875., u kojem su glavnu rieč i ulogu vodili odlučni pristaše sadanje nezavisne opozicije, na predlog glasovitoga našega historika dra. Franje Račkoga kod proračunske debate za god. 1872., izabrao je anketnu komisiju, koja je imala složiti i urediti arhiv. Kod proračunske razprave za godinu 1873. nema o arhivu ništa, jer je novi ban netom svoju čast nastupio, te se je u obće sve razpravljalo grozničavom brzinom, sve onako na harmak. Uza sve to činilo se je, da sada svićU sretniji dani za arhiv. A kako i ne bi, kada je na čelo vlade stupio naš proslavljeni patriota, pjesnik i književnik, a na čelo nutarnjega odjela muž, koji se brine za naš arhiv, kao za svoju rodjenu djecu. (Na desnici: veselost.) Nu ove zlatne nade nisu se, žalibože, obistinile.

Kod proračuna za god. 1875. naš slavni historik dr. Rački opomenuo je vladu, da je već prije tri godine sabor prihvatio njegov predlog, da se stanje arhiva izpita i uredi, pak da se izpitalo nije ništa, a niti učinilo ništa; što da je tim više zlo, što bi uredjeni arhiv bio od velike koristi novo otvorenomu sveučilištu. Sabor je mukom prošao preko ove opomene na dnevni red.

U novom trijeniju kod proračuna za god. 1876., desetorica predlažu: „Neka se visoka zem. vlada pozove, da u smislu po njoj naumljena preustrojstva zemaljskoga arkiva i centralizacije svih oblastnih arkiva zakonsku osnovu o tom i potrebni za to potrošnik jednomu od budućih saborskih zasjedanja podnese, te mole, da se taj predlog prešnim proglasi.“ Taj predlog bude u nešto malo drugačijoj formi jednoglasno prihvaćen. Ali poslovi oko uredjenja arkiva nijesu se žalibože, kod svega toga ni malo popravili, a na tom nam je tim više žaliti, te je tim prikornije, što je baš te iste godine ugarsko ministarstvo započelo od vlade tražiti, da mu se komorski spisi vrate i naša tadanja vlada za cielo, da je imala najljepšu prigodu, da proces o vlastničtvu tih spisa zapodjene, donesavši pred sabor zakonsku osnovu o novom uredjenju arkiva i tim da rieši to pitanje. Mjesto toga ona je svojim izvinjivanjem, da ih uz najbolju volju s tehničkih razloga ne može predati, stvar u našu štetu vrlo otežčala.

Gospodo, meni se ovo riešenje tadanje vlade čini upravo tako: Ja imam kaput, a k meni dodje prijatelj i kaže mi: brate, taj kaput je moj, vrati mi ga; a ja mu odgovorim: komšijo, ja ti ga ne mogu vratiti s tehničkih potežkoća, kaput je zatvoren u ormaru i pomješan s drugimi kaputi.

Veleštovani g. zastupnik baron Živković označio je takovo riešenje delatornim; ja ga smatram takovim, da o njem ne mogu izraza ovdje kazati, jer mi kao činovniku sviest brani, takova što reći i o mrtvoj vladi. Za konstatirati, kakovo je to riešenje bilo, vriedno je spomenuti, da, kada su bivšemu banu Pejačeviću donieli ovakovo riešenje na podpis, da je kazao, da takova riešenja ne podpisuje, nego da vještaci moraju dati drugi odgovor.

Kod proračuna za god. 1877. sabor je i opet po drugi put jednoglasno prihvatio predlog: „Pozivlje se kr. zem. vlada, odiel za unutarnje poslove, da do budućega zasjednuća sabora godine 1877. predloži ovomu saboru osnovu zakona o preustrojstvu zemaljskoga arkiva, zatim da uznastoji, da se u zemaljskom arkivu pokupe i u njem pohrane svi spisi i sva pisma nekadanjih županijskih arkiva, gradskih, obćinskih, javnogradjanskih, sahranjenih kod crkvenih oblastih, a koliko je moguće i privatnih obitelji.“ Žalibože niti to uredjenju arkiva nije ništa pomoglo.

Sabor kod proračuna za god. 1878. opet po treći put jednoglasno prihvaća predlog: Pozivlje se kr. zem. vlada, odjel za unutarnje poslove, da još ove sjeditbe saborske podnese osnovu zakona o preustrojstvu zemaljskoga arkiva, zatim da uznastoji, da se u zemaljskom arkivu prikupe i pohrane svi spisi i sva pisma nekadanjih županijskih arkiva“.

Žalibože niti taj treći vapaj nije ništa pomogao, zato se nije više niti malo čuditi, te je u trećem trijeniju kod debate o idemnitetu za 1879. dr. Vrbanić odlučno odbio indemnitet vladi „koja od svih zaključaka, što ih je stvorio vis. sabor prigodom posliednje razprave proračuna, nije izvela tako rekuć niti jednoga: pozivljem se na saborski zaključak. da se još za prošle sjeditbe sabora podnese osnova zakona o uredjenju zemaljskoga arkiva, o žandarmeriji, sveučilištnoj knjižnici, zgradi gimnazijskoj i t. d.

Ali žalibože niti ta četvrta oštra opomena nije ništa pomogla. Na to je sabor kod proračuna za god. 1879. i opet jednoglasno primio predlog: „pozivlje se kr. zem. vlada, odjel za unutarnje poslove, da još za ove sjeditbe saboru podnese osnovu zakona o preustrojstvu arkiva, zatim da uznastoji, da se u zemaljskom arkivu prikupe i pohrane svi spisi i sva pisma nekadanjih županijskih arkiva.“

Ali niti taj peti krik sabora nije ništa hasnio, da bi se vlada smilovala i pogledala na arkiv. Pitanje arkiva ostalo je gdje je i bilo. Dapaće šef nutarnjega odjela izjavio je, da ne može jamčiti, da će što za arkiv učiniti.

Istom ove godine pod vladom ovoga bana, koga vi radi arkiva stavljate pod obtužbu, čitamo u proračunu ovogodišnjem, da je uvrštena u tu svrhu stavka od 400 for., a čitasmo i u novinah, da će se poslati širom domovine učenjaci, da saberu, što bi se sabrati dalo za centralni arkiv u Zagrebu. (Smjeh na ljevici. Glasovi: Da i to odpremi u Peštu.)

Ja, gospodo, držim, da iz ovih činjenica vidimo, da ban nije ne prijatelj našemu zemaljskomu arkivu, nego da on usuprot želi, da se u Zagrebu arkiv dobro uredi i bogato spisi snabdije.

Nezavisna stranka je u svom organu i ovdje u saboru koješta predbacila nam i karala nas, pače jednom je glavni njezin besjednik g. zastupnik klanjački tako daleko išao, te nam je kazao, da mi nismo stranka, nego konsorterija u bog zna kakovu svrhu. Evo vam vaših zasluga za arkiv. Kad ste se domogli vlade i sedam godinah vladali, kazao sam da je tih sedam godina bilo sedam najgladnijih godina za naš arkiv.

(Prigovaranje na ljevici.)

Predsjednik: Molim gospodu, da ne prekidaju govornika.

Armin Pavić: Znao sam, da će me veleštovani gosp. zastupnik sotinski upitati, zašto ja griehove tadanje saborske većine turam na njih, kad nisu bili članovi te većine. Ja mu odgovaram moleć ga, da nas ne drži tako naivnimi, da ne bismo bili kadri razabrati, da ne zavisne opozicije ne bi danas niti na svietu bilo, kada knjoj ne bi bud kao pravi, bud kao podupirajući članovi pripadali, danas se već može reći, upravo svi zastupnici vlade od god. 1872.—1879., a tako i najglavniji članovi saborski, koji su tada tu vladu držali.

Ja, gospodo, iz ovoga što do sada rekoh, da je velikim dielom, veleštovana nezavisna opozicija kriva, što se i ova afera s skomorskim spisima mogla dogoditi. Da nismo g. 1871. kod namještenja arkivskoga činovničtva tadanjoj vladi uzkratili našu pomoć, da smo prihvatili njenu prijateljski pruženu pomoćnicu ruku, da smo zajedničkimi silami prionuli oko uredjenja arhiva; da se nije vlada g. 1871. do god. 1879. oglušivala na onolike i onako oštre opomene arhiv urediti, kako je sabor želio i zahtjevao; da se vlada odmah kod prvoga magjarskoga traženja tih spisa nije zaklanjala za kojekakve izgovore tehničkih potežkoća, nego za pravo naše, što ga na te spise nagodbom dobismo, — ja držim, da Magjarom ne bi dolazilo na um, da traže od nas tih spisa, kad bi ih vidjeli pohranjene u arkivu, koji to ime zaslužuje, jer je cielomu svietu za znanstvena študija zgodno uredjen.

Ali daj da sada iz bližega razmotrimo, ima li u tom povoda bana pod obtužbu staviti, što su Magjari kod ovakovoga stanja stvari te spise tražili, a ban je njihovu zahtjevu zadovoljio i spise na svoju ruku u Peštu odaslao. Puštajuć, gospodo, za čas na stran pitanje, da li je ban pravo radio, što je na svoju ruku spise u Peštu poslao, ja mislim, da ne može ni časak biti sumnje o tom . . . . (Dr. Posilović: Baš o tom se radi.)

Predsjednik: Ja moram g. Posilovića pozvati na red, radi upadanja govorniku u rieč.

Armin Pavić: O tom ću govoriti poslje. Ja mislim, da o tom ne može nitko dvojiti, ako su Madjari imali pravo reći, da su ti spisi njihovo vlastničtvo, onda su ih imali pravo od nas tražiti. Magjari pako izvode ovo vlastničtvo od tuda, što je car Josip predao te spise ugarskomu komorskomu arkivu. To su spisi, koji su poticali od manastirskih i obiteljskih arkiva prije i za njegova carevanja; a ti spisi predavahu se i poslje njega Magjarom. Ako su ti spisi, kažu Magjari, godine 1848. pod knezom Windischgrätzom došli u Hrvatsku, to da ne

alterira njihovo pravo, jer da su ti spisi uz protest magjarski bili poslani od vlade, koju oni ne mogu smatrati ustavnom.

Naš historičar dr. Rački trudio se je suzbiti ovo tumačenje u Pester Lloydu umujuć ovako: Ako je vlada kneza Windischgrätza bila absolutna, bila je i vlada cara Josipa absolutna. Ja čestitam našemu historičaru, jer mu je sretno pošla za rukom ova paralela izmedju Windischgrätza i cara Josipa.

Ali mu nije pošlo za rukom, da nadje paralelu izmedju medju protestovanja Hrvata proti odredbam Josipa i protestovanju Magjara proti odredbam Windischgrätza. Gosp. zastupniku sotinskomu veliku sam zahvalnost dužan, jer je on pokušao ovu paralelu povući. On je rekao, da su Hrvati poslie smrti Josipa odmah čim se je povratio ustav proglasili sve njegove odredbe ništetnimi, dakle i odredbu, da se predadu spisi. Ovo je bila sretna misao.

Sada bi vas molio, gospodo, da bi me uputili ob ovom: Vi nam dokazujete, da je Hrvatska bez prekida ostala samoodlučna i samosvojna, a istom kod krpanja nagode, da je izgubila svoju samosvojnost. Kako to dolazi da stari Hrvati banove od god. 1790. do 1848., kada je naša samostalnost bila u podpunom cvietu, nisu stavili pod obtužbu i tražili, da se imadu pisma natrag vratiti.

Ja ne znam tomu drugoga razloga naći, nego taj, da je našim starim posve pravo bilo, da se ti spisi šalju u Peštu i da se tamo čuvaju. Ja nisam nigdje čuo niti čitao, da su Hrvati bud u saboru, bud u skupštinah protestirali proti odredbam Josipovim, da se spisi tamo šalju. Ako su spisi tim putem tamo došli, te su tamo bez prigovaranja Hrvata proživili 50-godišnji jubilej; ja moram reći, da držim, da su Magjari pravo vlastničtva na njih stekli. (Živio! Živio! na ljevici i smieh.) Ja, gospodo, bolnom vam dušom moram to priznati; jer o tom ne može biti sumnje, da u ovomu saboru ne ima Hrvata, koji kod ove debate ne bi osjećao svu gorčinu kolizije izmedju uma i srca, te kad glasuje za predlog većine, radi ne po srdcu, nego po umu. (Glasovi sa ljevice: Sramite se! Na desnici: Čujmo! Gosp. Barčić prigovara.

Predsjednik: Pozivam g. Barčića na red. (G. Barčić: Srdce mi neda mira, kad to čujem.)

Armin Pavić: Gospodo, dajte da ovo pitanje sa njegova lica okrenem na naličje. Kaže se: mi smo Hrvati god. 1848. prekinuli savez sa Magjari, mi smo ih nadvladali, a po tom imali smo i pravo tražiti te spise, a pošto smo ih dobili, imali smo ih 36 godina u našem posjedu.

Veleštovani g. zastupnik sotinski dokazivao je kako smo te spise od Magjara primili i čitao je iz Kukuljevića ono mjesto, u kojem se riše, kako su naši povjerenici dogovorno sa ugarskom komisijom te spise primali. Ali da bude poštovani g. zastupnik čitao ono mjesto, gdje se piše, kako su magjarske oblasti protestirale proti odredbam kneza Windischgrätza i od prvoga početka se otimale, morao bi reći, da mi nismo te spise od Magjara primili, nego da su nas posve poštenim načinom zapali, kao što zapada u ratu jačega ono, što je slabijega.

A je li, gospodo, tim alterirano pravo Magjara, da te spise od nas traže? Ja sam čitao takodjer nješto svjetske historije, te znam, kako su europejske oblasti god. 1815. rekvirirale u Parizu, što im je Napoleon I. oteo. Ali nisam čitao, da su dirale europejske vlasti u išto, što je Francezka tekom vjekova na pravni način stekla. Ja znam, da je civilizacija urodila tim plodom, da jedan narod poštuje znanstvene i umjetničke zbirke, koje si je drugi narod na pošten način stekao.

Daj da iz bližega razmotrimo, kojom prigodom smo god. 1849. spise te primili.

U tom pozvati ću se na Kukuljevića, koj je bio očevidac, pak znam, da on sigurno nije takav prijatelj Magjara, da bi što na štetu našu, a na korist Magjara ne istinita napisao. U njegovoj brošuri navadja se, da je prvo primanje počelo godine 1849. u početku, te da se je prekinulo, jer su naši povjerenici morali ostaviti Peštu, buduć se je približavala magjarska vojska.

Drugo je primanje započelo pod konac god. 1849. kad je i Kukuljević polag bio.

Kukuljević o ovom primanju kaže sljedeće: „Bijaše u Ugarskoj tako zvani mir i red opet povraćen. Dakako ne red u smislu staroga ustava i prava, kako su to ustavo- i pravo ljubni Hrvati sa svojim banom željeli, nego po kroju vladajućih tad njemačko centralističkih vojničkih nazora“.

Gospodo, ako je u Ugarskoj po svjedočanstvu očevidca Kukuljevića takovo stanje vladalo, kad smo mi te spise primali, stanje protupravno, kakvoga Hrvati nisu mogli željeti, pitam ja vas; koji ustavni i pravdoljubivi Hrvat može držati, da su ti spisi prešli u naše vlastničtvo.

Ja mislim, gospodo, kod ovoga jednoga argumenta, da bi bilo suvišno dalje dokazivati, kako Magjari, žalibože nebrigom naših starih stekoše pravo reći, da imadu pravo vlastničtva Oni isti, koji su odredjivali, da Magjari moraju nam te spise dati, poslje su odredjivali, da mi moramo Magjarom natrag vratiti Naša vlada, žalibože, nije se zaklanjala za naše nepobitno pravo, nego za kojekakve nepobitne neprilike.

Reklo se je ovdje, da §. 1. arkivskoga štatuta daje banu samo pravo nadzora, a ne razpolaganja sa spisi. Molim vas, dajte me podučite, na temelju kojega paragrafa, pošto smo mi te spise u Pešti primili, daje se knezu Windischgrätzu pravo razpolaganja s timi spisi, pošto je razpolaganje uz protest onih oblastih uzsliedilo, koje su timi arkivi upravljale. Kaže se, Windischgrätzova oblast bila je obsolutna, ali ja držim, da i absolutna vlast, ako odredbe budu zakonite, treba, da se drže postojećih zakona i propisa.

Vrlo poštovani zastupnik sotinski reče, da su Hrvati

pravo vlastničtva na te spise stekli s tim, što su u saboru kod smrti Josipove protestovali proti svim ne ustavnim odredbam cara Josipa II.

Gospodo! Zar nisu Magjari, čim im se je ustav god. 1861. povratio, protestirali proti svim odredbam, što se od god. 1848. do tada ne ustavnim načinom držaše? (Tako je! na desnici.)

Toliko, gospodo, o pitanju, je su li Magjari imali pravo te spise tražiti ne kao magjarsku, nego zajedničku hrvatsko-ugarsku svojinu.

Drugo je sada pitanje, da li je preuzvišeni g. ban i ako su oni imali pravo te spise od nas tražiti, radio pravo, što ih je na svoju ruku odpremio u Peštu? Ja ću, gospodo, sasvim kratko tu reći svoje mnienje ovako:

Pošto ti spisi nisu bili naša prava, ali ipak faktična svojina, ban bi bolje učinio, da je te spise pridržao ovdje, a to stoga, što smo nagodbom našom, koju smo s Magjari sklopili zadobili pravo, da kako iz razlaganja vrlo poštovanoga zastupnika sotinskoga čusmo, možemo od Magjara pravo vlastničtva ne samo na one odnešene spise zatražiti nego i na druge, koje su u peštanskom arkivu zaostali.

U toj pogriešci preuzv. gosp. bana, koju ja kažem, kako moram priznati vidim opet s druge strane jednu dobru stranu, a to je ta: Ako je Nj. preuzvišenost onolikom spremnošću kao reprezentant hrvatske eksekutive ugarskomu ne magjarskomu formalnomu pravu zadovoljio, možemo biti uvjereni, da će njegovomu uplivu tim laglje poći za rukom, našemu na temelju nagodbe stečenomu nepobitnomu pravu na te spise zadovoljiti, pak u tom uvjerenju ja sam za to, da visoki sabor odbije predlog vrlo poštovanoga zastupnika švaračkoga i drugova, naime da bi se ban pod obtužbu stavio. (Burni živio na desnici. Fran Folnegović: Hvala Bogu!)

Predsjednik: Rieč ima gosp. grof Miroslav Kulmer.

Grof **Miroslav Kulmer**: Visoki sabore: Prvi put, odkada se nalazim na parlamentarnom polju, vidim ovdje na stolu ove vis. kuće ležati predlog, da se glava eksekutive stavi pod obtužbu. Kakogod se s pojedine strane ove vis. kuće taj predlog razmatrao, moram priznati, da je taj predlog probudio bolnih osječaja u meni, te mi da povoda ozbiljnomu razmišljanju ne radi osude, koja bi mogla stići preuzv. g. grofa Khuen-Hedervary-a, nego stoga, jer u tom činu preuzv. bana vidim ne samo neposredni povod tomu predlogu o ne ovlaštenom odpravku arkivskih spisa, nego i dosljedno povedenje načela, koja s jedne strane idu za tim, da podkopaju samostalni državopravni položaj ovih kraljevina, kako ga isti nagodbeni zakon zajamčuje, a s druge strane, da se vlast legislative spravi što više pod vlast eksekutive. (Tako je! na ljevici.)

Jedno i drugo u oprieci je sa postojećim pravom, jedno i drugo kadro je podkopati ustav i dovesti u položaj takav, kakav se ne da opravdati niti s gledišta historičkoga prava, niti sa stanovišta istoga nagodbenoga zakona. (Tako je! na ljevici.)

Učin, o kojem se u nazočnom slučaju radi, poznat je vis. kući, a potvrdio ga je i preuzv. g. ban, da arkivskih spisa, koji su 30 godinah u zakonitom posjedu ovih kraljevina bili, danas u Hrvatskoj više nema. Ja sam žalibože uvjeren, koliko god se s protivne strane očekivalo i nadalo, te u službenih i poluslužbenih novina obećavalo, da jih Hrvatska tako brzo vidjeti neće. (Na desnici: A! A!; na ljevici: Tako je!)

Već sam ovaj čin ma bio posljedicom kakvoga nadzora vlasti izvršujuće dostatan je, da se pitamo, je li izvršujuća vlast u kraljevini Hrvatskoj korektno shvatila zadatak, koji u pogledu arkiva u §. 1. zak. čl. VII. od g. 1870. odredjuje, da arkiv stoji pod nadzorom bana. Nadzirati znaći, da ono, što se ima nadzirati, ostane sačuvano, kako je povjereno, po onom, koji taj nadzor vršiti ima. Nadzirati u smislu elementarnih pojmova upravne nauke znaći nastojati o tom, da se predmet povjeren nadzoru čuva i sahranjuje onako, kako to zakon propisuje (Na ljevici odobravanje.)

Po tom ako pravo nadzora propisano zak. čl. VII. od god. 1870. ovlaštuje bana, da se uvjeri, da li se ovi ili oni spisi nalaze u arkivu, to ga nipošto ne ovlašćuje, da izvadi te spise iz arkiva i da jih drugoj vlasti preda u pohranu, a kamo li vlastničtvo. To nije više nadzor, to prekoračuje granice povjerenoga mandata, to je čin, koji se u privatnih odnošajih qualificira posebnom oznakom, (Na desnici: A! A!) a u javnom pravu, da se najblaže izrazim, nazivlje se prekoračenjem kompetencije. Buduć pako, da u nazočnom slučaju ovo prekoračenje nije nastalo bona fide, već kako sam tečaj stvari pokazuje, namjerice, to upravo u tom nalazim momenat, koji pokazuje protuzakonitost i protuustavnost ovoga čina . . .

Predsjednik: Ja bi morao g. govornika upozoriti, da valjda nije hotio reći, da je preuzv. gosp. ban „mala fide“ radio, jer je preuzv. g. ban izjavio, da je držao, da stvar mora biti tako, pak ako je po svom osvjedočenju radio, onda je radio „bona fide.“ (Prigovaranje na ljevici.)

Grof **Miroslav Kulmer**: Kad bi visoki sabore, ovaj odpravak arkivskih spisa učinjen bio „bona fide“, ja bi namah prešao preko toga, ali razlaganje preuzv. g. bana od 3. listopada t. g. uvjerilo me baš o protivnom, jer ne mogu dopustiti, da kraljevinom Hrvatskom upravlja ban, a da se u njegovoj najbližjoj blizini ne nalazi muževa, koji ne znaju, u čem se sastoji pravo nadzora i koji ne bi poznavali najprimitivnije pojmove uprave. To ja ne mogu i ne smijem dopustiti, jer sam dobro uvjeren o pronicavom umu preuzv. g. bana i njegovih savjetnika.

Čim to stoji, tada ne ima dvojbe, i priznati će mi se sa stolice vladine, da su t. zv. komorski spisi odprav-

ljeni hotice mimo volje faktora, koji posebnim zakonom povjerava nadzor banu. Tim si je prisvojila eksekutiva pravo, koje joj ne pripada, tim je prekoračila granice svoje vlasti, koje joj nalažu, da vodi upravu u okviru postojećih zakona. Tim zakonom pako ne ovlašćuje se vlada, da može slobodno odtudjivati vlastničtvo zemlje. (Na desnici! Oho!) već kako leži u naravi stvari, povjerava joj se samo nadzor nad imovinom zemlje Kad bi pravo nadzora ležalo u pravu odtudjivati imovinu zemaljsku, tada zem. vlada ne bi trebala, da se poslužim primjerom, zakonske osnove o prodaji Kutjeva niti bi joj smetala predaja zaklada kraljevini Ugarskoj, jer i nad njimi vrši isto tako pravo nadzora, kao i nad arkivom. (Burno odobravanje na ljevici sa uzklici: Živio! Živio! Živio! Na desnici nemir. Predsjednik zvoni.)

Nu reklo se je, da legislativa nikada nije sudjelovala u pitanju komorskih spisa, pak da stoga nije ni od potrebe pitati legislativu, da se odnesu rečeni spisi iz arkiva. Ja, visoki sabore, ne mogu shvatiti ovakova načela o vlasti eksekutive i legislative, ako promotrim razvitak historički od Josipa II. do danas, jer moram onda dopustiti, da vlada jednim potezom pera, da ne govorim o drugom, može dokinuti i naš gradjanski zakon i kazneno pravo i proizvesti najljepši kaos na zemlji. (Na ljevici: Živio!) Kad je god. 1864. i 1867. vlastna bila dokinuti ugarska eksekutiva onaj najznamenitiji čin Windischgrätzov; kojim je uzpostavio na priestol ugarski habsburžku dinastiju, to ja gospodo, toga prava ne dopuštam nijednoj pa niti hrvatskoj eksekutivi, tim manje što je poslie Josipa II. bilo takvih čina eksekutive, koja su zasiecala u pitanja legislative.

Tako se znade, da je po starom ustavu imao nadzor proto-notar ovih kraljevina, koji je takodjer imao ključeve. te je dapače god. 1861. kraljevskim predlogom od 26. veljače pozvao sabor, da bira takvoga proto-notara i da mu je po samoj svietloj kruni priznat nadzor nad arkivom.

To je osvjedočenje bilo tako duboko uvrieženo kod nas, da čim je uredjen državopravni položaj prama kraljevini Ugarskoj, bio je jedan od prvih zadatakah sabora, da uredi arkiv i da stvori zakon o arkivu i to na temelju kontinuiteta s tom promjenom. da su prava proto-notara prešla na bana

Kako god okretali stvar, ja gospodo, u odpravku spisa razumjevam samovoljnu ingerenciju eksekutive u pravu legislative; nalazim precendens tim pogibeljnije, što je odpravak spisa uzsliedio bez intervencije Nj. Veličanstva, koji je, kao svagdje, tako i u Hrvatskoj glava eksekutive. (Tako je! na ljevici. Burno odobravanje.) Ove privole u nazočnom slučaju tim više je trebalo, jer su rečeni spisi samo privolom Njeg. Veličanstva prispjeli ovamo u naš arkiv, t. j. naredbom kneza Windischgrätza, koji je bio alter ego Njeg. Veličanstva. Sudilo se medjutim o obsegu Windischgrätza kako mu drago, jedno stoji, da je u ono doba on vršio funkcije vlasti eksekutivne i legislativne, te da se njegova odredba jednostavnim aktom eksekutive hrvatske ništetnom proglasiti ne može. (Odobravanje na ljevici.)

Još je jedna stvar od osobite važnosti, a to je okolnost, što je odredba o odpravku spisa uzsliedila usljed requisicije ugarske vlasti, te što se je krvatska vlast obvezanom držala izručiti te spise, dakle otudjiti vlastničtvo zemlje na zahtjev vlasti tudje. Da je ugarsko ministarstvo zahtievalo ovo od podvržene mu podžupanije, to bi ja podpuno shvatio tu naredbu, ali u nazočnom slučaju. gdje se radi o poslu, koji spada lih u legislativne posle kraljevine Hrvatske, gdje je ban u poslovih autonomije, kamo spada i arkiv, neodvisan od ministra ugarskoga, kao što prema svakomu ministru druge države, u takvom slučaju nije vlastna hrv. eksekutiva zadovoljiti zahtjevu Ugarske bez naročite dozvole sabora. (Burno odobravanje na ljevici sa povici: Živio! Živio! Živio!) To je mogla učiniti vlast podredjena, a ne vlast ravnopravna i podpuno samostalna i ne odvisna od vlasti ugarske.

Kad se je to ipak učinilo, to ja ne mogu nazrievati, da je taj učin nastao bona fide, jer inače bi morao predpostaviti kod nadležnih krugovah neznanje najznatnijih pojmova državopravnih, što niti smijem. Taj korak nastao je hotice, da se opet jednim činom pokaže, kako je nagodbeni zakon samo na papiru, te da se ne samo u Pešti nego i na Markovom trgu ne dopušta shvaćanje, da je Hrvatska samostalna, ravnapravna kraljevini Ugarskoj. (Burno odobravanje uz pleskanje na ljevici.)

Ja prepuštam drugim silam, da tu točku potanje razlože, jer za mene je dosta, da u odpravku komorskih spisa nalazim povriedu samoga nagodbenoga zakona, koja je tim pogibeljnija za ustav naše domovine. što dolazi baš s one strane, koja bi imala taj zakon braniti, i ne samo, da nam je ovim činom nestalo dragocjenih spomenika, te da su hrv. obitelji lišene svojih izprava važnih za historiju, nego je tim činom eksekutiva zasegnula u pravo legislative, te zadala udarac državopravnoj samostalnosti ovih kraljevina.

Predje li se preko ovoga protuzakonitoga i protuustavnoga čina na dnevni red, onda je otvoreno polje daljim činom, koji bi se mogli danas sutra svršiti tim, da tudjinu bude predana sva naša imovina, i da bude pokopana okrnjena naša sloboda. (Burno odobravanje uz uzklike: Živio!)

S toga nijedan sin ovoga naroda dopustiti ne može, pošto je protuzakonitim i protuustavnim odpravkom spisa nanešena povrieda pravu i slobodi ovih kraljevina, te pošto je nečuvenim izrazom preuzv. gosp. grofa Hedervary zadan udarac časti i dostojanstvu ove kraljevine,

*

izraz, koji on opozvao nije, niti ga razložio, te kad je tim nanešena uvrieda ne samo kraljevini, nego i onomu factoru, po zapovjedi koga su spisi ovamo došli, tada mislim, da mora svaki, koji iole ljubi ovu domovinu, stati u jedno kolo i jednodušno odbiti povriedu i nasrtaje na ovu našu domovinu. (Burno pleskanje na ljevici uz klicanje Živio!)

Predsjednik: Rieč ima g. zast. dr. Kršnjavi.

Dr. **Izidor Kršzjavi**: Ja bi molio, da mi se dozvoli sutra govoriti.

Predsjednik: Ako je s voljom vis. kuće, to ću današnju sjednicu zaključiti i sliedeću ureći za sútra u 10 sati nastavkom današnjega dnevnoga reda.

(Svršetak u 1 sat i 35 časova.)

Šestdeset i druga saborska sjednica,

obdržavana dne 9. listopada 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Nastavak i svršetak razprave o predlogu g. zast. Tuškana i o protupredlozih.

Predsjednik: (zvoni.) Sjednica počimlje, molim g. bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Bilježnik **Stevan Popović** (čita zapisnik posliednje sjednice):

Zapisnik

61. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 8. listopada 1885. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 93 saborska člana.

Od strane kr. zem. vlade prisutni: preuzvišeni gosp. ban Dragutin grof Khuen-Hedervary, odjelni predstojnik unutarnjega odjela g. Danilo Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela Vjekoslav Klein, te savjetnik kod odjela za bogoštovje i nastavu velemožni g. Dolhopf

Zapisnik prošle sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da su na ovaj vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

„G. Janko grof Drašković podnosi bansku pozivnicu i moli, da se na temelju iste verificira za člana sabora".

Ide odboru verifikacionalnomu.

„Imunitetni saborski odbor podnosi izvješće glede zamoljene po kr. sudbenom stolu u Zagrebu dozvole sudbenoga progonjenja narod. zastupnikah dra. Davida Starčevića i Josipa Gržanića".

Stavit će se na dnevni red u svoje vrieme, a pošto je tiskano, razdielit će se medju članove sabora.

Zatim prelazi sabor na izbor odbora od sedam lica, koji će uzeti u pretres predlog narodnoga zastupnika g. Folnegovića i drugova i predlog narodnoga zastupnika g. dra. Mazzure i drugova, koji oba zahtievaju odgodbu meritornih sjednica.

Izbor je obavljen skrutiniumom. Za skrutatore imenuje predsjednik sabora gg. saborske članove: Šimeka, Milića, Sudarevića i Jaića, te saborske bilježnike Tompića i St. Popovića. Pri glasovanju učestvovala su 93 saborska člana, te je dobio glasova: dr. Šram Lavoslav 93, dr. Gjurić Jovan 93, dr. Mazzura Šime 92, Folnegović Fran 91, dr. Spevec Stjepan 66, Miškatović Josip 59 i Žuvić Josip 58, te se tako ova gospoda imaju smatrati izabranimi članovi ovoga odbora.

Predsjednik nadalje pita: prima li vis. sabor od predsjedničtva u prošloj sjednici stavljeni predlog, da se narodni zastupnici gg. dr. David Starčević i dr. Radošević sbog izrečenih rieči, koje su vrhunac svega, što se na poniženje dostojanstva sabora i bana reći može, izključe od saborskih sjednicah, i to dr. Radošević na 90. a dr. David Starčević na novih 60 sabor. sjednicah. Prima se

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu saborske razprave stoji nastavak debate o predlogu narodnoga zastupnika dra. Grge Tuškana i drugova ob obtužbi bana, te pošto je debata trajala do $1^3/_4$ sata po podne, zaključi predsjednik današnju sjednicu i ureče buduću za sutra u petak dne 9. o. mj. u 10 satih prije podne sa dnevnim redom: Nastavak debate o predlogu dra. Tuškana i drugova ob obtužbi bana.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

St. Popović v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li, vis. sabore, kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javlja.)

Primjetbe ne ima, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! G. grof Rudolf Erdödy podnaša bansku pozivnicu.

Ide odboru verifikacionalnomu.

G. zastupnik Kušević i drugovi podnašaju sliedeći predlog.

Bilj. **Jovan Steković** (čita).

Predsjednik: Visoki sabore! Prima li visoki sabor predlog zastupnika Kuševića i drugova, da se o predlogu dra. Tuškana i drugova dalnja razprava zaključi? (Glasovi: Prima, ne prima!) Ona gospoda, koja su zato, da se primi, neka izvole ustati! (Učini se.) To je većina, i tim je predlog gosp. Kuševića i drugova primljen, te se razprava o predlogu g. dra. Tuškana i drugova ima zaključiti.

Visoki sabore! Dosada je upisan kao govornik za predlog dra. Tuškana g. Ivandija, i tomu kao glavnomu govorniku pripada rieč. Za protupredlog upisani su gg.: Vukotinović, Kršnjavi, Fodroci i Josipović, te su izabrali i meni priobćili kao glavnoga govornika g. Kršnjavia. Nadalje su upisani: Sermage, Beruta, Marković i Zorić, s toga molim ovu gospodu, da jednoga glavnoga govornika izaberu.

(Josip Zorić: Ja svoj glas ustupljujem Beruti!)

(Dr. Franjo Marković: I ja odstupljujem svoj glas g. Beruti!)

Predsjednik: Dakle je izabran kao glavni govornik g. Beruta.

Rieč ima g. zast. Kršnjavi.

Dr. **Izidor Kršnjavi**: Visoki sabore! Dozvolite, da svoj govor kratkom pričom u ime uvoda počmem Kad je jednom djavo bio dobre volje, načinio je ogledalo, u kojem se je svako malo zlo prikazivalo kao jako veliko, a svako dobro izčeznulo je. Pošto je on s tim ogledalom u svietu jako mnogo neprilike. nesloge i nemira i bune ponačinio bio, zaželio je, da s tim ogledalom i nebesa dovede u nered, te je pohitio s ogledalom u nebo, ali se pred licem svemožnoga razpršilo to ogledalo u sam prah. koji je žalibože pao na zemlju, te je popadao mnogim ljudima u oči. Na svakom prašku ostalo je svojstvo čitavoga ogledala, i ti ljudi, koji imaju toga praha u očima, svako malo zlo vide jako veliko, a dobra ne vide. Ja ovu priču moram da apliciram na veleštovanu gospodu od nezavisne opozicije; jer premda je ovaj predlog ob obtužbi preuzv. g. bana stavljen po g. Tuškanu, to mi se vidi ipak, da neću pogriešiti, ako uzmem, da su prazačetnici toga predloga gospoda od narodne neodvisne stranke. Mi vidjamo u obće posliednjih godina u našem parlamentarnom životu taj čudni pojav, da se ponajviše od one strane potaknu takve stvari, a slavna opozicija — stranka prava — te stvari provadja, te da idejam ondje potaknutim, gospoda zastupnici od stranke prava svoju elementarnu snagu na razpolaganje stavljaju. Nu to je stvar, koju oni medju sobom imadu izvesti. ali ja ju konstatiram. S toga ću se ja više obazirati na ono, što su gospoda od neodvisne stranke kazala, nego što je rekao g. dr. Tuškan, koji je u ostalom s ove strane kuće temeljito i dobro oprovrgnut. Govor g. Mazzure dosta je mršav, što se argumenata tiče, nego za karakteristiku ciele njegove argumentacije navesti ću jedno, što je rekao. On se tuži, da u ovoj siromašnoj zemlji postoji samo jedna vlast, a to je eksekutivna, koja je podjarmila vlast sudačku, načinom onim, koji se neda opisati, i koja je podjarmila vlast zakonotvornu, nametnuvši joj se načinom. koji ja ne smatram, da odgovara sustavu parlamentarnomu. Isti taj gospodin, istim duhom govora kaže: ali ovaj predlog, koji je danas na dnevnom redu, biti će vrstan svesti svačiju vlast u one granice, koje joj pripadaju po zakonu. Ja mislim, da je očevidno u ovom ono, što je g. zastupnik Mazzura preuzv. g banu spočitnuo, naime rabulistika. G. Mazzura ovdje si sam protuslovi; jer da je to istina, da je u nas eksekutivna vlast podjarmila svaku drugu vlast podpuno, onda ne uvidjam, kako bi legislativna vlast mogla to korigirati, jer više nebi nikakve moći imala. Žao mi je, što se je i g. grof Kulmer tomu mnienju pridružio, te je rekao, da je tendencija vlade, da se vlast legislativna spravi što više pod vlast eksekutivnu. Proti jednom i drugom, što su ta gospoda kazala, ja se usudjujem citirati mjesto drugoga oprovrgnuća ono, što je preuzv. g. ban ovdje svetčano i jasno izrazio. Ja prilažem njegovim riečima veliku važnost, i kada on kaže, da je eksekutiva manja od legislative, to mislim, da je on svoje stanovište koje i mi podpuno dielimo, izrazio, te tim obilježio istiniti položaj u našoj zemlji.

G. zastupnik Mazzura ljuti se u svojem govoru na to, da je istom jedan sat prije saborske sjednice saznao za naš predlog motiviranoga dnevnoga reda, te je u hitrini učinio protupredlog, da nekim načinom odbije šiljak našega predloga. On je tim priznao, da je u bitnosti naš predlog sasvim suvišnim učinio predlog opozicije, te je samo, da spasi l'honneur de drappeau, stavio takodjer predlog. Već u tom, kako se predlog naglo rodio, da se stavi, nazrievam kriterium toga predloga, te mislim, da ćemo našoj savjesti podpuno zadovoljiti, ako predlog taj odklonimo. G. Smičiklas, zastupnik sotinski, takodjer je u ovom predmetu govorio. Kao govornik, koji u ime ostalih prijavljenih govornika rieč imam, moram se obazrieti na njegov govor. Profesor Smičiklas (Tadija Smičiklas: Zastupnik!) uvadja svoj govor riečima: poslie moga razlaganja morat će svakoga Hrvata stid pošiknuti, koji nebi priznao, da su spisi naši. To nije rečeno ad captandam benevolentiam, nego da se kaptivira slušatelj drugim načinom, ne na benevolentiu nego strahom na priezir, da se ne usudjuje biti osvjedočen o drugom nego o onom, što je g. Smičiklas kazao; u ostalom g. Smičiklas je silom otvorio već otvorena vrata, jer je g. Mazzura sam kazao, da je naš predlog identičan sa njihovim predlogom; on je naime na koncu svojega govora kazao, da ima tri predloga u ovoj visokoj kući, ali nije u njih razlike u

mnienju glede vlastničtva tih spisa. Dakle i mi smo isto tako osvjedočeni kao g. zastupnik sotinski, da su ti spisi, koji se protežu na zaklade, imenice nastavne zaklade, zbilja hrvatska svojina.

Nije indi nuždno, da g. profesor (Tade Smičiklas: zastupnik) nama njekim načinom prieti, da ćemo doći u položaj, gdje će nas pošiknuti stid. G. profesor (Prigovor: zastupnik) je upravo tim, što je sveo u savez zaklade sa spisi, nama dao najbolje oružje u ruke, da ga oprovrgnemo; jer će g. profesor (Prigovor: zastupnik) priznati. da su zaklade od veće vriednosti, pošto mnogo milijuna forintih vriede, nego spisi, radi kojih se tolika prašina uzvitlala, a neće nitko poreći, da smo mi sasma ustavnim putem od Magjara one milijune i imanja liepim uredovnim načinom natrag dobili; dakle nije pomisliti, da će Magjari ustručavati se upravo ove spise, koji predstavljaju manju vriednost, povratiti ustavnim pravilnim putem.

I g. grof Kulmer spominje u svom govoru imanje Kutjevo, i boji se, ako su spisi odpremljeni, da će na isti način i zaklade biti odpremljene. Ja obratno tvrdim, kako su zaklade došle natrag, tako će i spisi doći natrag, i to ne samo oni spisi, koji su ovdje bili, nego svi, koji se tiču Hrvatske, te se još danas nalaze u centralnom arkivu. (Na desnici: Tako je!)

G. profesor Smičiklas (Smičiklas: zastupnik!) vjerujem, nema te vjere u Magjare, jer on diše u obće proti Magjarom . . .

Predsjednik: Molim g. govornika, ja vidim, da se g. zast. Smičiklas ne zadovoljava sa titulom profesora, neka bi ga izvolio imenovati zastupnikom.

Izidor Kršnjavi: Ja sam mislio, da je kao profesor više zaslužan već kao zastupnik . . . (Na ljevici glasovi. Dr. Tuškan: Znamo mi, što to znači.)

Dakle g. zastupnik kako je rekao: stid će pošiknuti svakoga Hrvata, istim je načinom htio utisak da probudi u nas, kako je on budan na sva naša prava. i kazao je, kako je on čitao jedan dopis, u kojem se veli, da mi sa Magjari imademo samo jednu historiju. On je kazao, da je to sam čitao sa svojima očima; nu ja bi rado znati, kako bi mogao g. Smičiklas pisati svoju povjest hrvatsku, a da nije morao ujedno pisati i magjarsku.

G. profesoru Smičiklasu (Prigovori: zastupnik), g. zastupniku sotinskomu imam prigovoriti još jedno. On je mislio, da je takovu dilemu stvorio, iz koje se preuzv. gosp. ban neće moći nikako izvući, rekav, da su se u Ugarskoj godine 1848. dvie vlade sbile, jedna Njeg. Veličanstva Franje Josipa I. sa alter ego-m Windischgrätzom, a druga Kossuta Lajoša, te pošto nj. preuzvišenost ban prvu nije priznao zakonitom, tim da je onu drugu priznao zakonitom.

Ovo izgleda u istinu jako opasno, kad čovjek pomisli, da na banskoj stolici sjedi čovjek, koji priznaje vladu Košuta Lajoša legalnom. To bi bilo kadro pobuditi u važnijih krugovih bojazan, da se ovakvom banu povjerava vlada zemlje, a to je možda radi toga i rečeno bilo. (Na desnici: Tako je!)

Ja još čitam u govoru profesora Smičiklasa: „da će preuzv. g. bana malo podučiti" . . . . Neka mi oprosti g. zastupnik, meni se to vidi sufisantnim, kad pouka neizpade onako, da bi koga mogla podučiti. G. zastupnik dva stanovišta razlikuje i kaže, da Hrvati priznaju sve ono, što se je od g. 1848. absolutističnim načinom odredilo zakonitim, dočim ga Magjari ne priznaju, a pošto ban takodjer nepriznaje to zakonitim, da stoji tu na magjarskom stanovištu.

Gospodo! Ja sam u početku svoga govora razlučio dvie strane, koje su u opoziciji, — nisam to učinio s drugom namjerom, nego da se ovdje pozovem na to. Koliko sam shvatio iz dosadanjih govora i spisa veleslavne stranke prava, razabirem to, da u istinu stranka prava sve dogodjaje od god. 1848. što su pod absolutističkom vladom učinjeni, u svih drugih stvarih ne smatra zakonitimi; ona žali u ovom slučaju, da su spisi faktično odpremljeni, ali tim stranka prava nije nipošto priznala, da je ono zakonito, što je absolutizam stvorio, a slavna opozicija neodvisna dopustiti će mi, da stranka prava u istinu zastupa veći dio naroda nego veleslav. a opozicija neodvisna. Slavna stranka prava, ona u tom, mislim, ima bliže stanovište našemu, koji takodjer sve ono, što je absolutizam stvorio ne smatramo zakonitim, nego želimo, da se ustavnim putem isto zakonito učini. (Odobravanje na desnici.) Ja mislim, da preuzv. g. ban u tom poslu stoji bliže stranci prava, nego što stoji veleslavna neodvisna opozicija, koja je tu stvar potaknula. (Nemir, buka, smieh. Dr. Posilović: Gratuliram stranki prava!)

Ja, gospodo, ovu alternativu, da onaj, koji ne priznaje vladu Windischgrätzovu za legalnu, da mora zato Košut Lajoš-ovu priznati legalnom, ne priznajem, nego kažem protivno, da niti vlada Windischgrätzova niti Košut Lajoš-ova nije bila legalna, kad je bila buna i revolucija u Magjarskoj. (Nemir. Glasovi: Čujmo!)

G. zast. sotinski uvlačio je u razpravu slugu Franju iz arkiva i mislio je, da je tim pobio g. arkivara, pokazav, kako su strašni odnošaji u arkivu, da je sluga Franjo koji ne zna možda ni čitati ni pisati, jedini svoju dužnost vršio. Ovdje moram ipak sjetiti, da je g. sotinski zastup. profesor, i on će znati iz onoga vremena, što ga je proživio u Beču na nauci, da na znanstvenih zavodih nije nipošto neobično, dapače protivno baš obično, da se sluga rabi za mehaničke poslove, da sluga u raznih zbirkah znade bolje, nego sami činovnici gdje je koja knjiga ili spis. (Tako je! na desnici.) A i na sveučilištu sigurno nije g. profesor išao g. bibliotekaru za knjigu, jer g. bibliotekar nebi znao naći, kao recimo sluga Franjo biblioteke bečke. Profesor botanike bečke imao je pače slugu, koji je tako dobro biljke u herbariju poznavao. da su uzimali mladi medicineri „kurs" kod njega. On im je biljke pokazivao i imena reko ne po svojstvih biljke, već primje-

rice, po ljagah na papiru i t. d. i tako su se naučili, koliko su trebali za rigorozum, a često je kazao slušateljem, kad su se skupili: Danas ne mogu kurs držati, jer moram ribati skaline. Iz toga bi čovjek mogao zaključiti, da je profesor botanike u Beču strašno zanemario svoju dužnost i da je pravi profesor botanike sluga Franjo u Beču. (Živio! i smieh na desnici.)

Silni efekt, što ga je postigao g. zastupnik sotinski tim, što je kazao, da se sluga branio dati spise, te koji je kako se čini bio upravljen za postići sjajni „živio" za slugu Franju, lje u bečkom Reichsrathu ne ćete nikada naći. (Tade Smičiklas: Niti ovakav analogni čin ne ćete naći!)

Ja mislim, da sam dovoljno označio način argumentacije zast. sotinskoga, komu se poviest Hrvatske sa god. 1848. sasvim svršava. On se tješi tim, da narod hrvatski diše onim duhom, kojim je disao god. 1848. i 1849. i da ne će nikada priznati vlade Košuthove, što dakako i mi ne činimo. te zato oduševljeno kliče na koncu govora kao i g. 1848. „živio kralj". To je jako dobro sredstvo na koncu govora, jer se znade, gdje god ima Hrvata, da će svaki Hrvat od srdca uzkliknuti „živio", ali će za cielo radje s nama uzkliknuti: živio u s t a v n i k r a l j! (Burni živio na desnici.) G. zastupnik sotinski spominjući odnošaje od godine 1848. nikada ne spominje, što je bilo kašnje. a on kao historik mora znati, da se ne može historija presjeći gdje god, nego da je historija tekuća rieka, koja uviek nove tvorine radja. Naša poviest nije stala kod g. 1848., nego se je dalje razvijala. Ja znam, presvjetli g. predsjedniče, da nije dozvoljeno u ovoj kući uvući osobu Nj. Veličanstva u debatu. ali ako hoću tražiti uzvišene primjere nedosižive za obične ljude, ne mogu ih naći, nego u sjaju priestolja. moram spomenuti veličanstveni akt, kojim je oprostio buntovnikom magjarskim. Kad je bila krunitba dobilo je Nj. Veličanstvo po običaju veliku svotu novca na dar. U koju ga je svrhu upotriebilo? Stvorilo je tad fond za nemoćne h o n v e d e. koji su se g. 1848. i 1849. proti njemu borili bili. Ono je tim jasno pokazalo, da želi izbrisati svaki trag žalostnih zgoda, ono je htjelo tim pokazati, da se narodi krune ugarske, koji su stojali u ratu, imadu takodjer pomiriti i oprostiti si. (Burni živio na desnici.)

Ako g. zastupnik dr. Tuškan kaže, da su krajišnici tako pokvareni (dr. Tuškan: Jesu), da se nikada neće pomiriti sa Magjari, to ja to, gosp. zastupniče, poričem. I ja poznajem krajiški živalj i ja sam živio medju njimi više godina te kažem: ako krajišnikom budete kazali istinu, to jest ako im budete kazali: Vaš je kralj oprostio Magjarom, on želi da se š njimi pomirite, to će oni, kako su u rat išli, ići i u ljubav i mir. (Dr. Tuškan: Što? Hodite im to kazati, to bi bila vaša dužnost. Nemir.)

Ja znam iz povjesti i svi dobro znadete, da iza svakoga rata ostaje gorčina medju narodi; vi dobro znadete, kako su krajišnici išli proti Magjarskoj i Italiji jednako, jer se je imao čuvati car i kralj. Ostala im gorčina i proti talijanskomu i magjarskomu narodu u srcu. Gorčina proti talijanskomu narodu izumrla je, jer ju nije nitko razpirivao (Tako je! na desnici), a proti magjarskomu prestati će takodjer, kada budete prestali ovako govoriti kao gospodin zastupnik Smičiklas. (Nemir na ljevici, odobravanje na desnici.) Gospodin zastupnik sotinski neprestano krvave slike probudjuje, što je na veliku žalost i štetu ne samo naroda našega, nego i magjarskoga. (Burni živio! na desnici.) Ja sam sa g. zastupnikom sotinskim gotov.

Moram kazati, da mi se je pričinio jednim od najboljih govora u tom poslu govor gosp. dra. Ante Starčevića. Njegovo veliko izkustvo u političkom životu tako je djelovalo na njega, da je spustio s vida samu svrhu cieloga svoga govora i predloga samoga, da je u svom razlaganju čistu istinu po svom osvjedočenju podpuno kazao, i moram reći, da u mnogih stvarih pristajem posve uz njegove nazore. — (Dr. Grga Tuškan: Drago mi je!)

Rekao je naime (čita): „Neki gospodin sjedivši tu na stolici, na kojoj sada sjedi g. grof Khuen-Hedervary, ljetos dao je u novinah očitovanje, u kojem kaže, da su Magjari već od njega zahtievali spise, te da je on odgovorio, da poradi tehničkih težkoća i zapreka tih spisa ne može dati", a nadalje kaže g. dr. Ante Starčević. da je tim očitovanjem n e k a k o p r i z n a t o v l a s t n i č t v o M a g j a r a.

G. barun Živković, kad je o istom predmetu govorio, govorio je uzvišenim glasom, dok je opravdao obtužbu indirektno, ali kad je došao donlje, gdje je on sudjelovao, naime kod priznavanja vlastničtva, nešto je snizio glas, te se vidio, da sam osjeća, da je kriva situacija, u koju je došao, da on navaljuje na nekoga radi posljedica čina, koji je sam počinio. (Barun Živković: To nije istina!) Ja neću da kažem, da bi radi toga gosp. baruna Živkovića želio vidjeti na obtuženičkoj klupi, jer držim, da se ovaj predmet nije sretno potaknuo obtužbom na bana, nego da bi ga bolje riešio predlog g. dr. Ante Starčevića; ali ako bi ikada došlo do toga, da bi tko stavio u ovoj vis. kući predlog, da se g. barun Živković stavi pod obtužbu radi toga. što je svojom toliko godišnjom lošom administracijom cielu zemlju uveo u vrlo nepovoljne materijalne odnošaje, tad bi se ja rado toj obtužbi pridružio. (Odobravanje na desnici. Buka. Dr. Grga Tuškan: Podupiraste ga sami kod toga.)

Dakle gosp. dr. Ante Starčević je na ovom mjestu kazao, da je vlastničtvo Magjara na ove spise priznao čovjek domaći, koga drugovi drže, da je pošten. Na trećem mjestu kaže, da je tim, što su ti spisi kroz stoljeća ležali u zajedničkoj pismarnici, na neki način zakonito tamo bili. U istinu iz ovih argumentacija ni neizvodi da se ipak ima onaj staviti pod obtužbu, koji je izveo

ono, što je već drugi riešio bio. Onaj je vlastničtvo priznao, a ovaj je bio zatražen, da povrati ono, čije vlastničtvo je već riešeno, pak je i povratio. (Dr. Marković: To je laž!)

Predsjednik: Molim g. Markovića, da nebi rabio takove nedostojne rieči, jer on nema prava komu spočitnuti, da je laž. (Dr. Grga Tuškan: I meni se govorilo, da lažem. Nemir na ljevici.)

Dr. **Izidor Kršnjavi**: Gosp. zastupniku križevačkomu imam odgovoriti, da ja citiram samo govor g. dr. Ante Starčevića, a mene se ne tiče, ako tko kaže, da je laž. Izvolite to medju sobom izravnati. Gosp. dr. Ante Starčević iz ovih premisa zaključuje, da nebi trebalo staviti bana pod obtužbu, nego kaže: „Nu recimo gospodo, da je medju timi spisi takodjer magjarskih, ja bi bio prvi, i doista nebi bio sam za predlog, da se s obijuh strana imenuje povjerenstvo, dakle dva povjerenstva, da se slože, pa da razgledaju pismaru zagrebačku i peštansku, pa da Hrvatskoj sve i samo ono, što je hrvatsko, a Magjarom sve i samo ono, što je magjarsko predadu“. Da ste vi gg. mjesto predloga obtužbe donieli predlog vašega prvaka, da se ima komisija sastaviti, mi bi od srdca rado na taj predlog pristali (Prigovaranje na ljevici.) i g. dr. Ante Starčević imao bi primjer, da smo mi jedan put i njegov predlog primili. (Živio! Na desnici. Buka na ljevici.)

Kako dakle vidite, gospodo, ja sam obrazložio, zašto se slažem sa g. drom. Antom Starčevićem, i moram kazati, da je u samoj motivaciji naveo mnogo više toga, nego sam stručni historik, zašto ovi akti moraju ovdje biti. Tako su primjeri Francezke i Italije jako eklatantni, da i iste centralistične države ostavljaju akte makar i u provincijalnih arkivih.

Imam se još obazrieti na govor g. grofa Kulmera, neka mi oprosti, ako mu primetnem, da ga je čitao, a ovo ja ne kažem za to, da ga pecnem, (Glasovi na ljevici: I vi ga čitate.) — pa čitam samo evo štampane citate, — nego da nešto motiviram. Da je g. grof Kulmer svoj govor rekao, ne na izust nego kako situacija momenta zahtieva, to nebi mogao mimoići onoga, što je preuzv. g. ban prije rekao. Gosp. grof medju ostalim takodjer je kazao, da se je preuzv. g. grof Khuen-Hedervary poslužio izrazom, kojega nije niti opozvao niti razložio, a pol sata prije ban je taj izraz tako razložio, da se može kazati, da ga je i opozvao. (Glasovi na ljevici: Nije istina!)

Dakle ja mogu samo tomu prigovoriti, da je gosp. grof rekao to, što je htio prije kazati, a da nije uzeo obzir na dovršeno razloženje prekinute izreke banove. (Glasovi sa ljevice: Za vas je razložio, za nas nije). G. grof ovdje nekim načinom, a kako mi se čini, jako oštro kaže, da je kod naše vlade, kao nadležnih krugova neznanje najznatnijih državopravnih pojmova, a jedno deset redaka prije čitam, da g. grof govori o ugarskoj vlasti kao vlasti tudjoj. Ja pitam g. grofa Kulmera, nije li to državopravni pojam izrečen u §. 1. nagode, da su ove kraljevine od Ugarske nerazdruživa cjelina. (Grof Miroslav Kulmer: U autonomnih stvarih?)

Kako može magjarska vlada, koja ima zajednička ministarstva s nami u vrlo važnih poslovih, koja stoji u tiesnom državopravnom odnošaju s nami, sižućim daleko dalje, nego li u personalnoj uniji, kako to može biti vlast tudja? (Nemir na ljevici.) Ja mislim, da po najprimitivnijih pojmovih državo-pravnih ni ona država, koja stoji u personalnoj uniji, nije tudja vlast. (Tako je, na desnici.)

Gosp. grof Kulmer će mi dopustiti, ako svoj govor završim s jednom rieči, koju na njega upraviti moram. G. grof, kaže se, da će biti, ako se sruši ban, njegov nasljednik, ban Hrvatske. Ja sam se g. grofu Khuenu-Hedervaryu, kad sam stupio u javni život, pridružio zato, što sam u njem vidio sjajne duševne darove, izkustvo i veliku vještinu u administraciji, (Buka na ljevici. Tade Smičiklas: Kadi mu!) a uvjeravam gosp. grofa Kulmera, sudeć po njegovom jučerašnjem govoru, ako bi se dogodio slučaj, te bi on postao banom, da mu ja neću kaditi, nego ću sjesti na najskrajniju ljevicu. (Na ljevici: Ah!) pače neće mi biti dosta mjesto Folnegovićevo, nego ću si još stolicu postrance metnuti. (Živio! na desnici. Nemir na ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima ospodin Živković na osobnu primjetbu.

Barun **Jovan Živković**: Visoki sabore! Na osvadu, koja je izrečena proti meni i koja je ostentativnim aplausom primljena, čast mi je osobno ovo par rieči kazati.

Koliko se vis. sabor sjetiti mora, ja sam sa one stolice ne jedan put kazao, ne samo da stojim za sve svoje čine odgovornim, nego dapače zahtievam, neka se iztakne ma i jedan kažnjiv čin, a ne tražim zaštitu od većine. Što sam onda kazao, to i danas kažem.

Ako sam u tom činu budi sudjelovao načinom kažnjivim, ili supodpisao, ili radio, kako gospoda drže, da nisam trebao raditi, to ne tražim većine, da me ona štiti, pa niti današnjega bana, nego zajedno idimo pred kraljevinski sud. (Burno odobravanje uz pljesak na ljevici.)

Ja ostavljam moj današnji položaj, ali ne, da me štiti većina zajedno s onim, koga štiti, nego neka nam sudi kraljevinski sud, a sve navode veleštovanoga gospodina predgovornika, koje nije providio nikakovim razlogom, odbijam kao prostu klevetu. (Burno odobravanje na ljevici.)

Grof **Rikard Sermage**: Ja sam bio predbilježen za rieč . . .

Predsjednik: Razprava je danas zaključena, te vam ne mogu dati rieč.

Rieč ima g. zast. dr. Ivandija. Pošto g. zastupnik nije prisutan, rieč ima g. zast. Beruta.

Josip Beruta: Visoki sabore! Kad u nazočnoj razpravi

i ja progovaram, činim to više kao svećenik, nego kao narodni zastupnik, a činim to vrlo nerado i samo tom bojazni sam prisiljen, da ne napustim probitke, kojim sam se od mladosti zavjerio, činim to težko zabrinut, da u žestini boja, koji se je ovdje medju idejami razplamtio, ne ranim časti, koje osobe predstavljaju, ne povriedim obzirnosti, koju želim i svomu protivniku izkazati. Meni će upravo zato biti težko kvalificirati čin, koji tvori podlogu razprave.

Nu kad je taj čin razsvietljen s pravnoga i s historičkoga gledišta, to držim, da razprava nebi bila podpuna, kad se nebi razjasnio i s moralnoga gledišta. Svojina, gospodo, odkad ima ljudih, stavljena je pod zakone pisane ne u ljudskoj knjigi, nego u ljudskih grudih prstom božjim, pod zaštitu zakona koji je sankcijoniran i svečano proglašen na Sinaju, odkud je on poprimljen i unešen u ljudske zakonike. Upitni spisi, o kojih se ovdje radi, jesu svojina Hrvatske. Zašto su svojina Hrvatske? Jer su tl spisi postali u Hrvatskoj, jer se tiču Hrvatske, jer o njezinih stvarih i poslovih govore i jer su kroz stoljeća bili u Hrvatskoj, jer su proti volji Hrvatske za kratko vrieme prenešeni iz nje, jer su kašnje opet u nju dopremljeni, jer napokon tih spisa treba u Hrvatskoj znanost, treba uprava, treba poviest. Ako svi ti naslovi ne tvore svojinu, ne tvore vlastničtva, tada neima, gospodo, svojine i neima vlastničtva, tada gospodo, i usjev na mojoj zemlji i mojom rukom usijan, nije moj; tada kuća po meni na mom zemljištu sagradjena nije moja; tada diete od mene rodjeno nije moje.

Ovi naslovi sačinjavaju pače nezastarivu svojinu. Ja to zato naglašujem, što su jučer i danas pale u ovoj visokoj kući rieči, iz kojih bi se dalo izvesti, da ova svojina, jer je bila kratak čas iz Hrvatske drugamo prenešena, prvoga gospodara zastarila, te da je ona tim vlastničtvo drugoga postala. To se je reklo tim sigurnije, što po smrti cara Josipa II., koji je taj prenos dao izvesti, nije naša zemlja tu svojinu natrag iskala, te se je tako sama odrekla.

Nu dotična gospoda govornici, ako su hotjeli biti pravedni, morali bi uvažiti i to, da se upravo tečajem onoga vremena, dok su upisni spisi bili u Budimu, imala i Hrvatska svoju vladu u Budimu, koja vlada je te spise upravo ondje trebala kao vrhovna upravna oblast za Hrvatsku. Onim dakle prenosom i biranjem spisa u Budimu izvan naše zemlje, nisu spisi promienili drugo, nego samo svoje boravište, jer u Budimu njimi upravljala i služila se u potrebi i u poslovih tičućih se Hrvatske hrvatska vlada. I zaklade bile su upravljane u Budimu, ali tim nisu prestale biti našimi, pače i dobra nekretna imala su svoju upravu ondje, a tim ne promieniše svoga vlastnika.

Kad je Hrvatska opet dobila svoju vladu u Zagrebu, to je naravno, da su ti spisi opet iz Budima prenešeni u Zagreb, gdje je hrvatska vlada boravila. Kad je Ugarska sklapala s Hrvatskom državopravnu nagodbu u nakani, da tom nagodom rieši sva viseća pitanja medju jednom i drugom kraljevinom, tada je bila najbolja zgoda i to je bio onaj forum, gdje bi se imalo i ovo pitanje razpraviti. To su Magjari doista dobro znali, te bi zaista i ono pitanje bili potaknuli, da ga nisu već drugi riešili, (Tako je, na ljevici.) ali ga nisu smatrali visećim, nego već razpravljenim.

Kad su dakle ti spisi, koji su tvorili svojinu Hrvatske, odtudjeni, tim odtudjenjem i načinom odtudjenja, tim gospodo, dopustite, da kažem, da je povriedjen i zakon morala, (Živio! na ljevici.) da je zadan udarac onomu zakonu, koji je zakon nad svimi zakoni, koji je zakon ne jednoga naroda, nego svega svieta, koji ondje, gdje imade pitomih ljudi i udružbah uredjenih, koji odzvanja: „Per me reges regnant, per me legum conditores justa decernunt, per me principes imperant et potentes decernunt justitiam . . . qui aderunt, diligunt mortem“.

Tomu zakonu zadan je udarac s one strane i visine, od koje je sviet vikao izgledati osobitu njegu i zaštitu toga zakona, zadan je u vrieme, gdje uslied zavladale velike pomutnje pojmova, uslied nečistih, da ne reknem razvaljenih nasipa vlasti, ugleda, vlastničtva, valjalo bi raditi, pak se s druge strane i radi o spašenju tih skupocjenih dobara čovječanskih.

Nedvojim, gospodo, za to, da su uprte oči na nas nesamo našega naroda, nego i svieta, koga se ovi spisi i naš rad neposredno ne tiču (Tako je, na ljevici) izgledjuć od nas presudu. Izpadne li presuda, da mi ne osudimo čin, ili o čem se ovdje radi, da ne nadjemo niti za vriedno dati ga napose zavjerenim sudcem na izpitivanje, nego kako se veli, da predjemo preko njega na dnevni red, tada smo mi, gospodo, sabor kraljevina Hrvatske i Slavonije, naviestili, da u Hrvatskoj nema svetinje, (Odobravanje na ljevici: Tako je!) mi smo tada svietu naviestili, da u Hrvatskoj nema nikakve sablazni, ne zato, kao da nebi bilo ljudi, koji bi sablazni činili, nego jer jih nema, koji bi sablazni razumjeli i o njih se spoticali.

O čem se radi ovdje, moja gospodo? Dobro neko — predmnjevajuć da ćemo biti tako neuvidjavni i bezćutni, da ne ćemo shvatiti smisla njegovoga čina, da ne ćemo osjećati njegov udarac; predmnievajuć da ćemo primiti rog za svieću, nečast za čast. (Tako je! na ljevici.) Uslied ovoga, što sam rekao, pada na tezulju novi važniji momenat: predleži naime krivac očevidan, on se ne izpričaje, nego svomu kažnjivomu djelu stiče toliko sukrivaca, koliko ovaj vis. sabor broji svojih članova.

Visoki sabore! Moji predgovornici i ja dokazali smo, mislim, da su ti spisi bili i ostali svojina Hrvatske, ali uzmimo u ovom procesu najgori slučaj, da je Hrvatska bila samo u posjedu tih spisa. Što odatle sliedi? Vam će biti poznata pravna zasada, po kojoj posjed, bio kakav mu drago, nitko nema prava samovlastno ga smetati, te

oblast ima dužnost svakoga u posjedu braniti, dok smetalac ili osvajalac jači naslov nanj pred sudom nedokaže. Tko je u našem slučaju bio sudac, to vi znate i to je kazano. Nikako onaj, koj si je zvanje sudca prisvojio, odluku izrekao, dapače i izvršbu proveo. Uzmete li dakle i samo posjed i to ma kakov posjed, Hrvatska se nije smjela lišiti toga posjeda; a najmanje po onom, koj ju je lišio. Hoćemo li, gospodo, da onu pravnu zasadu o posjedu prevrne glava hrvatske oblasti i da mi zakonodavno tielo taj prevrat sankcioniramo? Ako to, gospodo, onda budite pripravni i na konsekvencije toga nemodernoga u hrvatskom saboru stvorenoga prava, onda imajte dobrotu pomišljati na sudbinu svojih žepova, na sudbinu vaše vlastite pokretne i nepokretne imovine. (Tako je! na ljevici.)

Reklo se je ovdje i opet žalibože sa visine, da se pitanje o arkivalijah nema prosudjivati po pravu privatnom, nego po medjunarodnom pravu. Neka mi se, gospodo, oprosti, ako reknem, da je ovo vrlo krivo, da se je ovim nješto reklo, da se samo reklo. Ova rečenica dade se samo tim opravdati: jer nevaljano djelo ne može se nego nevaljanim razlogom braniti. (Na ljevici: Tako je! Živio!)

Ja doduše, gospodo, nisam profesor prava, ali o pravu nešto znadem. Znadem, da imade viševrstnih prava, a medju njimi i privatnoga prava, da imade državnika, koji uče, da je i sila pravo — dakle najveće pravo. — Ali znate, da sva prava imadu jedno vrelo: Bog; da sva idu za jednom svrhom i da si protusloviti ne mogu. U tom smislu sve razlike prava nisu drugo, nego oblici, norme, po kojih se u čovječanstvu, medju ljudmi pravda božja u privatnom, javnom i medjunarodnom životu vrši. U tom okviru imade dašto svoje mjesto privatno pravo, u tom okviru našlo se pravo, po kojem jedan narod može nešto od drugoga iskati, ali svojim putem i svojim načinom, prema postojećim zakonom i ovlaštenim faktorom, koji zakoni i faktori dašto nisu svuda i uviek jednaki. — Ali ja ne znam, gospodo, a mislim, da i gospoda juriste ne znadu za pravo, koje bi na zahtjev cieloga jednoga naroda ovlastilo koga odtudjiti svojinu drugoga naroda, odtudjiti ju kratkim putem, samovlastno; odtudjiti ju bez privolje, pače bez znanja onoga naroda; naše zemlje, i to dobro, kako su već gg. predgovornici opisali, ne baš malo vriedno, bilo je nekomu pod pazku, nadzor i na čuvanje povjereno, toga dobra je nestalo. Mi kad nebi znali, kako ga je nestalo, po najprimitivnijih pojmovih o dužnostih, morali bismo pitati, kako ga je nestalo, morali bismo na odgovor potegnuti one, kojim je čuvanje toga dobra povjereno; i kad bi to zanemarili, mi bi povriedili svoju dužnost, mi bi pred narodom udarili sami na sebe žig nesdušnosti. (Na ljevici glasovi: Tako je!)

Ali gospodo, mi znamo, kako je toga dobra nestalo. Krivac bio je tako iskren i čestit, pak se je sam odao, a taj krivac nije nitko drugi nego sam onaj, komu je dobro na čuvanje bilo povjereno, (Tako je! na ljevici) — preuzvišeni g. grof Khuen-Hedervary. Pomislite, gospodo, zar sada ne treba više raditi, zar zato ne, što je taj krivac glava naše zemlje, ban, zar zato ne, što taj kvivac ne samo po svom položaju i zakletvi, nego po izričnom zakonu to dobro mora čuvati. Kad bi se tuj radilo o mom osobnom dobru, o mom žepu, pa kad bi krivac uz zasvjedočenje iskrenosti i priznaje još požalio čin i ma što naveo za svoje izpričanje, ja sa svoje strane, gospodo, bi mu vjerojatno oprostio.

Kad se meni kao svećeniku tajno povjeri ovakov ili sličan čin, ja sam i tada pripravan i dužan, vršeć sud božjega milosrdja, opraštati i riešavati, ali pod uvjetom, da sam krivac i sam osudjuje i žali čin, te je pripravan na podpunu naknadu.

Ali, gospodo, ovdje stvari stoje sasvim drugčije. Mi ovdje ne sačinjavamo onako skrovno sudište, gdje se imaju vršiti blagi sudovi božji. Dobro izginulo nije osobno naše, nego je naše zemlje, koje mi kao njezini zastupnici i punomoćnici ne smijemo i ne možemo pokloniti, nego ga moramo čuvati i braniti.

Krivac, ako se sam odaje i priznaje, nije tkogod nego glava naše zemlje, sam čuvar dobra, on ga nije trebao niti uzeti za sebe nego za nekoga trećega, on nijednom rieči ne odaje znaka kajanja, a kamo li pripravnost na podpunu povratu, a da i ne govorimo o nemogućnosti te povrate: pače što je krivac na opravdanje svoje kušao navesti, ne usudjujem se niti ovdje ponoviti. Ono nije vrstno oštećenika i njegova punomoćnika vriedjajuć njegova najtanja čuvstva umiriti i ublažiti, nego ljuto još razdražiti. (Tako je! na ljevici. Fran Folnegović: To mu je zadaća.) Dotični okrivljenik ne izpričaje nego krivnju povećaje. On budi znao, budi ne znao, kako je rečenih spisa nestalo, o čem oni rade, kako su odavle otišli, kako su opet ovamo došli, nije bio vlastan izpitivati i suditi bud pošten, bud nepošten posjed tih spisa, nego ih je imao savjestno čuvati; a nije smio razpolagati s timi spisi, odnosno ih pokloniti ili — kako je on izvolio kazati — vraćati. — Čuvar dakle ili nadziratelj tih spisa, kad ih je odtudjio, ne samo da nije vršio svoje dužnosti, nego ju je mnogostrano i ljuto povriedio: on ne samo da nije štovao svoju i zemlje čast, nego ju je zanemario; on i nakon toga taknuo se bolnim načinom nas, naše zemlje i naše časti; odtudjiti u vrieme, gdje ne postoje iznimne okolnosti, nego vladaju zakoni, pače ustavni odnošaji, koji odnošaji sami kažu put i faktor, kojim se medjunarodne tražbine imadu izpitivati i udovoljiti. Najmanje znam za pravo, po kojem bi mogao narodno dobro odtudjiti onaj, koj ga je po svom položaju i zvanju, po svojoj prisegi i po naročitom zakonu dužan braniti. (Tako je! Tako je! na ljevici.)

Spominje se ondje još pokojni knez Windischgrätz i navadja se pitanje: da li je on imao dva ili jedno lice?

*

Ako se pod licem ima razumjevati vlast, to je on zaista tada u iznimnih vremenih spajao u sebi dvie vlasti ili — ako hoćete — imao dva lica. Ta tvrdnja ne stoji, dok u drugom smislu imao je on samo jedno lice t. j. on se nije prikazivao drugim nego što je bio i imao biti, naime vjeran vojnik svoga cara i vjeran zatočnik monarkije i prijatelj reda. (Tako je! na ljevici.) One ljude, koji se grade slobodnjaci, ustavnjaci, vršitelji zakona, a rade proti ustavnosti, proti zakonu, general Windischgrätz nije mogao oponašati. Kad već govorim o generalih nadovezujem jošte jedno. Mene je strah, kako su stvari kod nas pošle, kako se sloboda razvija, ustavnost provadja, uprava rukovodi, jednom riečju kako se vlada, kako se osobiti pojmovi počimaju ovdje širiti o vlastnosti, strah me je, velim, da će si naš narod zaželiti generala. (Na ljevici: Tako je!) Ja sam, gospodo, štogod vi na to rekli, osvjedočen, da nijedan austrijski general, ma ne bio sin ove zemlje, ma ne bio prijatelj ustavne vlade, ma ne bio vezan zakonom odgovornosti vlade; već jedino po svom položaju i po svom zvanju kao upravna glava ove zemlje, nebi se nikada odvažio samovlastno odtudjiti dobro ove zemlje. (Na ljevici odobravanje. Folnegović: To je ciela razlika izmedju nas i vas.)

S koje god dakle strane, gospodo, promatrali stvar i kakogod sam sklon prije na blagost, nego na strogost i kakogod bi rado u cielom činu uočiti kakav olahkoćujući momenat, to ne mogu ga, nego pače nalazim sve protivno.

Imao bi se osvrnuti još ovdje na primjetbu veleciienjenoga prijatelja gosp. Živkovića, na primjetbu, kojom je on mislio pobiti opravdanost predloga našega zato, jer da ne predleži ili bar nije dokazana zla namjera. Nakon ipak čuvene izjave obtuženikove, mislim, da je potrebno osloniti se na primjetbe. Cienjeni g. barun biti će i onako izrekao više u blagoj nakani, nego uvjeren u korektnost. Biti će on bolje upućen, nego ja, da prvim povodom iztrage ili obtužbe služi protuzakonito kažnjivo djelo, kako se ono u svom vanjskom obliku sudcu prikazuje. Zla nakana se izpituje i važe kod konačne razprave. Kada tako ne bi bivalo, tada u obće niti ne bi došlo do iztraga i tužba. O čem se ovdje radi? Radi se o tom, da se uoči protuzakonito djelo, koje je nedvojbeno učinjeno, kojega počinitelj je poznat, izručen zakonom i po zakonu ovlaštenim sudcem. Ovdje će biti dovoljno prilike, a i sud će jamačno smatrati svojom svetom dužnošću, da i sam djelo sa svih strana razgleda i obtuženika presluša i njegovu nakanu izpituje i uvaži, jednom riečju, da prigovore saslušа i sve, što može služiti podlogom pravednosti i sdušnosti. Ovakova sudišta i njegove odluke imade se tim manje bojati g. okrivljenik, ako si je sviestan svoje dužnosti, što mu zakon daje tu pogodnost, da si njekoje iz toga sudišta izluči i što tim sudcem neće biti moguće unapred naručiti odluke, kako to drugdje biva. (Tako je! na ljevici.) Ja u položaju okrivljenika ne samo da nebi zazirao od obtužbe, nego bi ju sam dapače tražio, a onim, koji bi inači postupak zagovarali, zahvalio bih se na tom, smatrajući taj zagovor težkim sumnjičenjem, osvadom . . . (Žamor. Odobravanje na ljevici. Dr. Grga Tuškan: Tko je pravedan zašto se boji?)

Gospodo! Veliki, nedužni i plemeniti muževi običavali su u ovakovih slučajevih reći: „Et si fractus illabetur orbis, impovidum ferient ruino".

Visoki sabore! Imajuć mi pred sobom čin, s kojim se odtudjuje dobro naše zemlje bez znanja i privole naše; imajuć mi počinitelja ovoga djela, mi nismo vlastni, mi ne možemo drugačije suditi o njem, nego što bi školsko diete, upitano za takav sud o njem, reklo. Mi ne možemo i ne smijemo drugo, nego predati stvar zakonom označenim sudcem, jer bi inače porušili sve ograde izmedju zakona samoga, sve ograde izmedju dopuštena i nedopuštena, izmedju krieposti i grieha. (Dr. Marković: Tako je! Živio na ljevici.) Mi smo inače na narod, mi smo na pučku školu, mi smo na oblasti, urede bacili sasma druge pojmove o mojem i tvojem, nego što su se dosele učili od pučkih učitelja svećenika i sudaca . . . . (Žamor.)

Ja ne mogu pojmiti, kako će poslie listopadskoga dogodjaja osvadjenik . . . . (Žamor) kako će počinitelj toga djela moći dalje sjediti u vieću prejasne krune. (Na ljevici: Tako je! Ja ne mogu pojmiti, kako će on moći od činovnika, od dostojanstvenika primati zahvale, kako će moći tražiti savjestan rad i štovanje zakona od njih, kako će moći zakonom u ruci tražiti pokornost. Ja ne mogu pojmiti, kako će moći nagradjivati vjerne vršitelje zakona, nagradjivati kriepostne i progoniti i dati progoniti zlotvore. (Odobravanje na ljevici.)

Predjimo preko svega toga, a tada mi zastupnici naroda, mi zastupnici ove kraljevine mi otci naroda moramo dopustiti, da se o toj zemlji i o meni rekne: „Et multiplicata sunt mala in terra . . . . Et exiit ex eis radix peccatrix."

Iz svega ovoga, što sam rekao, vi ćete gospodo, razabrati, da ja smatram jedini predlog g. dra. Tuškana umjestnim, opravdanim, poštenih ljudi dostojnim; ja sam istina podpisao predlog gospodina dra. Mazzure, ali vi dobro znate, da je moj predlog kao manje zlo postao uslied drugoga predloga . . . (Žamor.)

Ego dixi et salvari animam meam. (Burno odobravanje i pljeskanje na ljevici.)

Predsjednik: Visoki sabore! Ja bi gospodu zastupnike visokoga ovoga sabora imao upozoriti na §. 40. poslovnika.

Rieč imade zastupnik g. dr. Tuškan.

Dr. **Grga Tuškan**: Visoki sabore! Kada je g. Kršnjavi upotriebio neki mali poziv na nekoga umjetnika i zrcalo, neka mi bude dopušteno, da i ja učinim poziv na nekoga njemačkoga povjestničara, koji je rekao u pitanju: koja je razlika u literaturi njemačkoj i francezkoj

pa je naveo, da je ta: da Niemci pišu zato, jer hoće, da jim se ime čita, a Francezi zato, da dadu ono blago što su nakupili svojim umom i trudom. — Kada se sjetim na to, onda moram i nehotice zaključiti žalibože, da i s one strane gospoda govornici zagovaraju ovaj predmet samo zato, da se vidi, kako su odani onomu, koji imadu u rukuh svu vlast, a drugo, da pokažu prema vanjštini, da su oni vješti govornici.

Gospodo! Ako se pomisli, da u ovom predmetu, koji je eminentno političko-pravne naravi ustaju da govore o njem jedan filolog i jedan slikar, onda dopustite — moram iskreno kazati — da se to meni čudnovato čini tim više, što na onoj strani (desnici) sjedi brojem tako moćna stranka.

Gospodo! Kada bi ovdje dokazi vriedili, kada bi se moglo postići što god tim, da se nešto dokaže, onda ja nebi dvojio ob uspjehu ovoga predloga, ali pošto imadem uvjerenje protivno, naime to, da ovdje ne vriede dokazi, nego da vriedi načelo onakovo, kakovo je naš vješti i umni državnik g. Kršnjavi izrekao sada i drugom jednom prilikom prije, naime: „Kada bi vi stavili g. Mažuranića pod obtužbu, mi bi se s vami složili, (Na desnici: To nije kazao) . . . ali mi nalazimo, da sadanji ban nije povriedio zakona, jer mi to ne ćemo; kada bi vi tužili Mažuranića, onda bi bio zakon povriedjen . . .“ (Zastupnik Popović: To nije kazano!) Tko to kaže, da nije to kazano? (Glasovi: Popović.) Jest, kazao je, kada bi mi tužili Mažuranića, onda bi bio s nami, onda bi podupro naš predlog. (Žamor.)

U ostalom, predjimo na stvar. Vidite, gospodo, koja ironija, da mi, koje ste vi i ovdje i u vaših službenih i poluslužbenih novinah nazivali s imeni, koja nadkriljuju sva ona, koja su se u europskoj štampi davala petrolercem, nihilistom itd., velim, koja ironija, da mi ustajemo sada, da branimo zakon, koji ste stvorili vi! Koja ironija, da mi kao takovi ustajemo, da branimo vlastnost, koja je temelj svih socialnih odnošaja Europe! Vidite, mi smo i tu onakvi, kao što smo u svakom drugom pitanju. Pa, gospodo, što ste učinili vi? Kako nam odgovarate vi? Ovom prigodom, gospodo, pokazaste i napisaste na listak naše povjesti i opet onu: Hrvati pokorili su se i napustili i ovaj put svoje pravo; pokorili su se jačemu t. j. Magjaru. Ja ne mogu drugačije, nego da si to tako tumačim. (Predsjedničko mjesto zauzme drugi sabor. podpredsjednik dr. Stjepan Spevec.)

Kada sam čuo razloge, koje navadjate vi, da nije povriedjen zak. čl. VII. od g. 1870., gospodo, dakako, ja se ne čudim dvojici naših poznatih pretendenta, da oni tvrde, da nije ovaj članak zakona povriedjen s toga, jer jo povriedio Windischgrätz i Geringer, kako li se ti zovu, magjarski ustav, ali moram da se čudim vještomu našemu pravniku, poznatomu mentoru gosp. Crnkoviću, da on to tvrdi. Bar on mogao bi znati, da zakon može biti povriedjen i onda, ako je povriedjen i koji drugi zakon, pa ako on protivno tvrdi, naime, da s toga, što je povriedjen jedan zakon, da ne može biti povriedjen ovaj zakon, onda ja moram iskreno kazati, da vrlo dvojim o njegovoj objektivnosti, a ja držim, da je bolje biti pravedan nego blag.

Gospodo! Po mom mnienju povriedjen je zakonski članak VII. i ovo mnienje mora dieliti sa mnom svatko, koji imade samo najprimitivnije pojmove — da upotriebim taj izraz, koji je toliko upotrebljivan ovdje o tumačenju zakona. Gospodo! Taj zakon ovako glasi — — ja nevjerujem, da su mnoga gospoda držala potrebnim taj zakon ma samo pročitat — — taj dakle zakon u §. 1. glasi (čtta): „Zemaljski arkiv kao sahranište svih na javno pravo kraljevina ovih, na povjestnicu i sve grane javne uprave odnosećih se izprava kao napose svih saborskih spisa, stoji pod nadzorom bana“.

Gospodo! Ovaj je zakon sankcioniran. Ja sam gospodo, uvjeren, da se mnoga gospoda ne brinu, što znači sankcija zakona. Ja ću pročitati, što se obično na koncu zakona, koji je sankcioniran, kaže. Tu kaže naime sam kralj (čita): „da ćemo taj zak. članak kako sami obdržavati, tako i po drugih obdržavati dati.“

Vidite dakle, kad je koji zakon sankcioniran, toga zakona imade se držati i Nj. Veličanstvo kralj, a mora se ga držati i svatko drugi, te je ponajglavnija dužnost Nj. Veličanstva prema tomu, da Nj. Veličanstvo pazi na to, da se zakon obdržava, ne izuzimajuć nikoga, niti samoga sebe. A nigdje, gospodo, u nijednom zakonu nije nepoznato, da se ga ne smije držati grof Khuen-Hedervary. Možda je tko od gospode iz većine našao gdje što takova; ako jest, ja bi ga molio, neka me na to uputi; ja bar nisam mogao nigdje što takova naći.

Gospodo! Sva gospoda, koja su ovdje govorila — bilo jih je doduše vrlo malo — ali upravo svi su ignorirali taj zakon, o kojem nije nitko smatrao se obvezanim, da ma samo jednu rieč progovori, baš kao da ne obstoji taj zakon.

Gospodo! Vidite da ovaj zakon ne pravi razlike glede onih objekta, koji se nalaze u sahraništu, naime u arkivu; ovaj zakon ne pravi razlike, da li su oni spisi u arkivu, ili u kištah i predjelih, ili u papiru ovako ili onako zamotani; ovaj zakon ne pravi razlike, da li su ti spisi sada ili onda, ovim ili onim načinom došli u ovo sahranište, u ovaj arkiv. O tom zakon niti jedne rieči ne govori; u njem se samo ono, što je u nutri, povjerava banu u nadzor i ništa drugo, kojim dakle pravom, kako i gdje vi dolazite do toga, da izpitujete narav, pravni naslov posjeda i vlastnosti onih spisa, koji se tamo nalaze? Ovu juridičku vještinu, ovu juridičku znanost i ovo juridičko tumačenje može poznati gosp. Pavić ili Kršnjavi, ali ja takova smisla ne mogu da u njem nadjem.

Gospodo! Rekli su nadalje svi govornici s ove strane (desnice) zato, jer je prijašnji jedan zakon povriedjen. Gospodo! Ja ću na ono doći, što g. Crnković misli tim, ali za sada samo to opazujem, da bi gosp. Crnković bar

— ja neću govoriti o dvojici drugih govornika — znati morao onu istinu, koja vriedi svagdje, gdje u zakonodavstvu vlada neka ozbiljnost, neki red, neko poštenje: svagdje gdje se neće kaos, gdje se neće anarkija, naravno je da „lex posterior derogat priori."

Ovaj zakon, kao zakon specialan, kao zakon noviji, mislim, da vriedi više, nego onaj zakon, koji je bio prije, koji se nije niti protezao na arkiv. U ostalom mogao bi g. Crnković prigovoriti, da je tu možebiti kolizija zakona. Ja velim, kao što sam već rekao, da nije, već s toga nije, jer nije g. Crnković pokazao nikakova drugoga zakona, kojim bi bio uredjen naš arkiv prije zakona od g. 1870.

Gospodo! Mi dakle, prosudjujući i govoreći o mom predlogu, moramo se držati strogo samo zakona, koji imademo pred sobom. Istina je, da se zahtieva, da bude koji zakon hotomice povredjen, kao što je g predgovornik sasma dobro opazio, nu ja mislim, da sada ne može više dvojbe biti o tom, da je ovaj naš zakon o arkivu povriedjen hotomice. Zakon je dakle taj povriedjen tim, što su spisi oduzeti, udaljeni; imamo dakle povriedu zakona činom, a imamo i izraženu volju, koja je bila, kada su spisi odaslani. Dakle zadovoljeno je svemu, što zakon zahtieva.

Gospodo! Ja nisam bio prijatelj, a niti sam sada vlade bivšega bana Mažuranića, a ja sam u sretnom položaju evo po drugi put, da nekim načinom zagovaram tu vladu (Na desnici: Oho! Oho!) . . . ne zagovaram, nego odgovaram za nju. Nu ja ću navesti razlog, s kojega ću to činiti. Ovdje mi je kazati, da ban Mažuranić nije radio patriotično, da nije radio odvažno, kao što bi bio radio ja na njegovom mjestu — to stoji, ali zato, što Mažuranić nije učinio ovo ili ono, ili zato, što je oklievao, zar odatle sliedi pravo za grofa Khuena, da on smije ono izvesti, što je oklievao izvesti Mažuranić? Ja držim, da nije, da to nije dalo ovlaštenja, da nije dalo nikakova prava grofu Khuenu, da učini, što je učinio, već s toga ne što §. 1. spomenutoga zak. članka o ovakovih izgovorih ne zna ništa, što taj §. takovih izgovora ne poznaje.

U ostalom, gospodo, ovo stoji: Vi se, gospodo, sjećate, kako je Gambetta znao grmiti kao zastupnik naroda proti vladi Napoleona III. Nu čim je on postao predsjednik komore, čim je stupio na vladu kao ministar, ja bar nisam nikada čuo, da je osudjivao ovaj ili onaj čin vlade. Zašto ne? Zato, jer to zahtieva auktoritet vlade same, da čine, koje je izvadjala prijašnja vlada, sa svojim auktoritetom štiti. Bude li jedna vlada psovala na čine druge, kažite vi meni, kamo će to dovesti? Onamo, kamo bi grof Khuen hotio, da Hrvatska dodje.

Eto, to je razlog, s kojega sam ja kazao, da moram u ovom slučaju takav čin osuditi, gdje se s vladinih stolica navaljuje na vladu bana Mažuranića.

Gospodo! Nekoja se gospoda jako rado titraju sa logikom i kad nam već ništa ne znadu predbacivati, onda predbacuju nelogičnost. Ali, kao što sam već prije rekao, zar je to logika: zak. čl. VII. od god. 1870. nije povriedjen zato, jer je povriedio Windischgrätz, Geringer itd. magjarski ustav. Zar je to logika: zak. čl. VII. od g. 1870. nije povriedjen zato, jer spisi, koji su poslani u Peštu, nisu sastavni dio toga arkiva. Zar je to logika, kad se tvrdi, da spisi, koji su tamo sahranjeni, s toga ne spadaju u ono sahranište, jer su oni vlastničtvo Magjara, odnosno jer zahtjeva to uzpostava ustava od god. 1848? Ja držim, da nije.

U ostalom, kao što rekoh, gospodo, da je ovaj zakon povriedjen o tom ne može biti ni dvojbe, a najbolji dokaz ste tu vi sami tim, što ste taj zakon upravo ignorirali.

Gospodo! Ja ću nekim načinom nastaviti ono, što sam u obrazloženju moga predloga rekao, a to je glede čina Josipa II., kojim je on one spise predao Magjarom.

Gospodo! Ljudi, kao što je moj štovani kolega g. Crnković, koji se toliko klanja ustavu i ustavnosti, čude se, kad se pozivlje s ove strane na čin austrijskoga generala, neka mi dopuste, da se i ja njima čudim, da se oni pozivlju na čin Josipa II. On je sigurno upućen više u povjesti magjarskoj nego ja; u koliko sam čuo i čitao ja znam — a to sam već i prije rekao — da su Magjari i mi skupa s njimi odsudjivali vladu Josipa II., pače mi znamo, da Magjari Josipa II. niti ne smatraju svojim redovitim kraljem, nego da ga navadjaju kao „heredetarius rex." Znade se, da su oni u svojoj ogorčenosti proti njegovomu činu išli tako daleko, da su uništivali pojedine čine i povelje, koje je on davao pojedinim obiteljim.

Pak evo, gospodo, ono je onaj njegov način, na temelju koga su stekli Magjari pravo na posjed i vlastničtvo naših, hrvatskih spisa.

Molim ja, gospodo, kakova je to ustavnost, kakovo je to ustavno osvjedočenje! Dakle samo zato je valjalo, jer je to došlo u korist njima, — kad bi bilo protivno, onda je nevaljalo, onda je protuustavno.

Gospodo! Gospoda opravdavajuć svoje pravo, odnosno pravo Magjara — što je zalibože žalostno u ovoj kući, da se nalazi ljudi, koji brane Magjare, dočim ja nisam našao u ovoj kući Magjara, koji brane pravo hrvatsko — pozivlju se na godinu 1848., veleć, da je uzpostavljeno sve ono sada, recimo u konkretnom činu, da je ovim činom zadovoljeno pravici, zakonu, kojim je uzpostavljeno pravno stanje od god. 1848,

Tim hoće gospoda kazati, da smo mi g. 1848. bili buntovnici i t. d., gospodo, da smo mi bili godine 1848. — kao što sam već prije razložio — u realnoj svezi s Magjari.

Godine 1848. došlo je, da su Magjari htjeli, da se onaj način, s kojim smo bili s njimi u družtvu promieni; mi nismo bili s njikovom željom i voljom sporazumni pa smo stavili naše zahtjeve. Konačno je došlo do rata, od-

lučilo se je. Što je bilo naravnije, nego da je svaki uzeo svoje. Kojim pravom Magjari sada zahtjevaju ono, što sam, kad sam bio u zajednici, uzeo i što meni pripada.

Gospodo! Ja se ne ću obazirati na one čine, bili oni ustavni ili neustavni, to su gospoda predgovornici dosta jasno i temeljito razložili. Ja ću sada nastojati opet u drugom smislu uzeti to, da se, gospodo, ovdje ne radi samo o povriedi zak. članka VII.

Gospodo! Ja sam vas upozorio u obrazloženju moga predloga na bujicu, na struju, kojom Magjari navaljuju na naša prava. Ja sam vam pokazao tim, da tendenciju Magjara t. j. tendenciju, koja stoji i koja dokazuje sve čine sadašnje vlade, nije nitko niti porekao a kamo li oborio.

Jest! Za opravdanje, da ova vlada sada zastupa interese ove zemlje, naveo je g. Crnković kao jedan dokaz to, naime izgradjenjem željeznica. Kad su željeznice jednomu narodu koristne, to ja prepuštam ovdje navadjati, nego samo tvrdim i znam: naš narod u cielosti sada jako dobro ćuti, da te željeznice nisu na našu korist. Tim željeznicam je smjer izrabljenje Hrvatske. (Na desnici prigovaranje.)

Gospodo, ako to ne vjerujete, (Gosp. Josipović prigovara) ali ja se čudim g. Josipoviću da to ne vjeruje. Neka pita naše mlinare, oni će mu o tom znati najbolje kazati.

Naveo je gosp. Crnković za dokaz kao osobitu brigu naše vlade oko materijalnoga blagostanja samo to, a osobitu drugu zaslugu, da je pod vladom sadanjom spojena granica sa Hrvatskom odnosno sa materom zemljom, kako to vi običajete govoriti.

Ja mislim, da to nije zasluga grofa Khuena-Hedervarya. Prvo, taj je bio čin već prvo svršen i dogotovljen, drugo, taj čin je morao sliediti. Granica se nije mogla držati, vojnički sistem nije mogao da se drži onako, kako je bio stvoren u granici. To je jedini razlog, da je spojena, a nipošto, da su Magjari htjeli biti pravedni pram nam.

Gospodo! Gosp. Crnković i Nj. preuzv. najbolje su potvrdili ono, što sam ja u obrazloženju svoga predloga rekao, naime radi se o „restitutio in integrum“ t. j. ima se izvesti sve ono, što je poslije godine 1848. nastalo, da se uzpostavi stanje ovakovo, kakovo je bilo onda. Vi ste stariji i bolje to znate kako je bilo onda nego ja, nego kako si ja to predstavljam.

Ja si to predstavljam ovako. God. 1848. tražio je g. Košut Hrvatsku i on je nije našao. God. 1868. našao je tu Hrvatsku Deak i evo sada hoće g. Tisza, da se potraži ta Hrvatska, da te Hrvatske nema. (Prigovaranje na desnici.) Nj. preuzv. se smije na to. (Nj. preuzvišenost: da!), — ali to mi potvrdjuje i okolnost ta, što je Nj. preuzv. u Požegi dopustila, da se Hrvatskoj gospodarom predstavi g. Tisza, a ako je gosp. Tisza gospodarom Hrvatske i bude li g. Tisza gospodarom njenim, onda ja smatram, da Hrvatske nema.

Istina je, vaša nagoda dala mu je njeku vlast nad Hrvatskom, ali hrvatski narod u svojih srdcih, u svojoj duši ne priznaje Magjara svojim gospodarom i neće ga nikada priznati.

(Na ljevici: Tako je, tako je.)

Ima ovdje gospode, koja bi najsretnija bila, kad bi sbilja Hrvatske i nestalo ili bar kad bi se obseg njen stegnuo na dvie županije: zagrebačku i križevačku, pa kad bi te u željeznoj ruci držao g. Crnković.

Nu ja se nadam, da do toga neće doći; kad je ta Hrvatska toliko mučnih zgoda pretrpjeti mogla, da će još i ove muke, i uvjeren sam, da g. Khuen-Hedervary ne bude mogao uživati te slasti da bi mogao kazati: ja sam izveo osnovu g. Tisze magjarskoga ministra-predsjednika. Stavili vi njega pod obtužbu ili ne, to je za nas svejedno — ovaj čin g. grofa Khuena-Hedervarya osudio je narod sam, on je o njem osudu izrekao.

Gosp. Crnković pozvao je mene, neka mu kažem, što o tom činu i kako narod govori, a taj poziv glasi ovako (čita): „Glede komorskih spisa izvolio je g. dr. Tuškan kazati, koliko sam ga ja shvatio i razumio, da se u svakoj kući u Hrvatskoj o tih spisih govori.“ Što se govori u svakoj kući u Hrvatskoj, to se ja u istinu bojim ovdje kazati sbog vaše strogosti, kojom ste započeli proti nam postupati, ali kazao vam je to presvjetli grof Kulmer, a rekao je to i naš vriedni starina dr. Ante Starčević.

A vi budite uvjereni, da je ta osuda izrečena bez obzira na vašu konstituciju od g. 1848.; bez obzira na to, što se nam ne dopada čin Windischgrätza i Geringera, bez obzira na to, da ste vi tako ustavni ljudi. Narod sam znade, što znači, kad mu se njegovo otima bez njegova privoljenja.

(Prigovori na desnici.)

Gospodo! Ja sam rekao u obrazloženju moga predloga i to, kad bi ga prihvatili, da bi zadovoljili svojoj dužnosti. Ja znam, da vas ima množina ovdje, koji ste sami osvjedočenja onoga kojega sam i ja — pa ja za to držim, da čovjek pošten mora prilagoditi vanjske svoje čine nutarnjemu svomu osvjedočenju, a tko to ne radi, taj za mene nije pošten čovjek. (Prigovaranje na desnici.) Gospodo, imali ste dosta prilike govoriti, pa nisam čuo ni jednoga, da je govorio.

Predsjednik: Ja bih molio gosp. govornika, da ne bi apostrofirao uviek neposredno jednu stranu ove kuće.

Dr. **Grga Tuškan**: Gospodine predsjedniče, mora se čovjek na razloge ovdje ondje obazrieti, pa mislim da gospodi nije žao, jer gospoda jako rado imadu, da se govori o njih; kad ne bi htjeli, ne bi se dali izabirati. U ostalom ja ću prestati, te sam uvjeren, da ćete vi postupati ovdje kao što svagdje postupate, da ne ćete sliediti, što vam kaže vaša dužnost i savjest.

Predsjednik: Ja radi ovih zadnjih rieči pozivljem g. govornika na red.

Ljudevit Vukotinović: Visoki sabore! Ja ne ću ništa originalna kazati, ako rabim tu frazu, koja se često rabi u takvom slučaju, kad budem rekao, da je predmet ovaj na dnevnom redu stojeći podpuno izcrpljen i de se ne bi moglo mnogo više držati o njem govora. Ja sam to mislio od prije, te sam one neke bilježke, koje sam načinio, sada tim više metnuo u džep, kad sam čuo govor moga neposrednoga govornika, g. zast. Tuškana.

Kad bi se čovjek htio upustiti u polemiziranje proti ovim navodom, ja sbilja ne znam, kamo bi napokon došao. Ja dakle ograničujuć se na samu stvar, pokušati ću odriešiti ovo pitanje od svih uzgrednih privjesaka, koji simo spadaju. Ja ću kazati ponajprije jedno, što se tiče godine 1848. na kratko, da ju ja smatram kao periodu veoma znamenitu i važnu u razvojnom procesu našega naroda, kao periodu prelaznu i iznimnu, te zato i neustavnu periodu. Ova našla je svoj svršetak napokon poslje krunisanja kralja ugarsko-hrvatskoga i napokon poslje sklopljene nagode. Ovi odnošaji prijašnji povratili su se tada u svoje redovito stanje.

Sklopljena nagoda opredielila je zajedničke predmete i odlučila je one, koji spadaju na autonomiju našu. I to je stanovište naše, kojega se mi točno držimo.

Premda nisam nakan upuštati se u nikakovo polemiziranje, jer niti ja niti svi skupa moji štovani drugovi nebi mogli vam što dokazati, jer ste vi sami prije sebi dokazali i odlučili kao što i mi, pa kad dodje čas odlučni, svaki će znati, kako će postupati. Ja dakle neću g. grofu Kulmeru ništa opažavati glede njegovih načela državopravnih i publiko-političkih, nego jedno, što je naveo glede arkiva — buduć da stoji sa stvarju u tiesnom savezu — svrnuti nam se na ono, što je jučer izvolio kazati, kad je rekao: „Tako se znade, da je po starom ustavu imao nadzor proto-notar ovih kraljevina, koji je takodjer imao ključeve, te je dapače g. 1861. kraljevinskim predlogom od 26. veljače pozvao sabor, da bira takovoga proto-notara i da mu je po samoj svjetloj kruni priznat nadzor nad arkivom.“

Tako je stvar onda sbilja bila u arkivu, te će mi g. grof vjerovati, jer ja nisam čuo ili čitao, nego sam osobno prisustvovao i vrlo dobro poznam stanje. Je li imao protonotar ključe, to ne znam, ali zatvarati niti nadzirati nije mogao arkiv, jer nije u Zagrebu stanovao nego na svojem imanju i dolazio je u Zagreb, kad se je držala regni congregatio na nekoliko dana ili kad je banski stol držao svoje sjednice od poslje novoga ljeta do uskrsa i od Kraljeva do Miholja, nego je bio namješten arkivar, koji je pazio na arkiv. A da je odpisom pozvan sabor, da bira proto-notara, to je onda tako bivalo, jer su ga birali najprije stališi i redovi, a kašnje sabor, kad je prijašnji umro, ili je bio premetnut na drugo mjesto. Medjutim to još na zadnje imam kazati, da u onom arkivu, kojega je proto-notar imao čuvati, komorski spisi nisu niti nutra bili. Kakvi su ti komorski spisi bili, to mogu za ilustraciju navesti sliedeći dogodjaj, koji markantno i flagrantno pokazuje, kamo takovi spisi idu i kamo su išli.

Ne mnogo prije g. 1848. umrla je grofica Patačić, posljednja iz te obitelji. Imanja njezina imala su spasti stranom na mužke stranom na ženske pretendente. Tu spominjem Vrbovec i Rakovec, koji su spali na mužke. Ali pretendenti kao baštinici zaposjeli su ta imanja Vrbovec i Rakovec i kad se nisu mogli ili htjeli pogoditi s kr. fiskusom, došao je fiskus kao zastupnik krunskih prava iz Budima i najavio je županiji križevačkoj u smislu tada postojećih zakona i sloboština i tražio je od županije testimonium legale. Ja sam onda bio jedan član toga testimonija. I fiskus je došao i oboružanom rukom okupirao je imanja Vrbovec i Rakovec i izbacio pretendente van. Tada je bilo popisano cielo imanje, fundus instructus i svi spisi. cieli arkiv, koji je bio dosta znamenit, njega je je fiscus regius ponesao sa sobom u Budim. Istina, ono su bila imanja krune, prava krune i jure caducitatis, kamo su spala imanja, tamo su spali i spisi. Dakle komora i arkiv komorski i spisi, koji su tim putem došli u posjed komore, u posjed direktora causarum regalium in ultima linea same krune, bili su vlastničtvo krune, kruna dakle bila je vlastnica takvih imanja i takvih spisa, a arkiv bio je samo mjesto, gdje su se takvi spisi polagali. Ova komora bila je od vajkada zajednička i imala je svoje mjesto i sjedište u Budimu. Sada dakle ne može se reći, da bi ovakovi spisi, došavši iz hrvatskih imanja i odnešeni u zajednički arkiv, da bi prestali biti spisi hrvatski i da su tim spisi magjarski. To je nazor, koji je posve neumjestan, jer je komora arkiv zajednički i oni spisi ostali su zajednički. A kad se je poslje sklopila nagoda, moralo se je pomisliti i može se takodjer zahtievati, da se za one struke, koje spadaju na našu autonomiju, da u resort tih struka spadaju takodjer dotični spisi, osobito oni, koji su putem konfiskacije ili baštine imanja spali u taj arkiv. To je naravno, da se taj zahtiev može i mora staviti, kao što se i sbilja stavlja.

Vi. gospodo moja, ste naperili svu oštrinu vaših predloga proti osobi banovoj, misleći, da ćete prije spise dobiti, ako vam podje za rukom, da se primi predlog, koji je proti Njegovoj preuzvišenosti; ali svakako spise stavljate u drugi red, a u prvom redu je obtužba i napereni su koraci proti osobi bana. Mi koji želimo osigurati posjed i povratak ovih spisa, mi nismo kanili poći tim putem, da se obratimo svom oštrinom ili ikakvim zahtjevom, obiedjenjem, osvadjanjem proti osobi bana, jer držimo i uvjereni smo, da je on formalnu pravu toga zajedničkoga arkiva glede sahranjenja tih spisa na onom mjestu, gdje su uvjek bili, zakonitim načinom, zakonitim pravom, sahranjem bili, da je on formalnomu pravu, koje je bilo faktično prekinuto i povriedjeno, da je on zadovoljio i da će se usljed toga i našemu realnomu pravu zadovoljiti.

Mi smo uvjereni, da će g. ban to učiniti, jer nam je poznato, da ovomu zahtjevu i ovomu naumu, kojim mi kanimo, da se izhodi povratak spisa, da proti tomu načinu nepostoji nikakva zaprieka i da će se ta stvar vrlo liepo mirnim i prijateljskim putem riešiti. Uvjereni mi, dakle s tim uvjerenjem i povjerenjem prama osobi g. bana, da će on tu svoju dužnost rado vršiti i tim više uspjeti, ako bude poduprt sa željom i voljom našom, izraženom u predidućem predlogu naše stranke, koii ja vam preporučam na prihvat.

(Živio na desnici.)

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoko predsjedničtvo! Pošto je vrieme odmaklo, ja bih molio, da zaključi današnju sjednicu.

Predsjednik: Tek je jedan sat. (Glasovi na ljevici: Neka se zaključi! Kasno je.)

Visoki sabore! Pošto se ne može glasovati onaj dan, kad se razprava svrši, to scieni ovo predsjedničtvo, da radi jednoga govora nije vriedno cieli dan žrtvovati. Izvolite.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Kulminantna točka svakako vladavine preuzv. g. grofa Khuena-Hedervarya bila je ona, kojom je on iz arkiva zemaljskoga kao Hrvatske i Slavonije odpremio spise nedvojbeno pripadajuće kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji; spise uzete pod zaštitu zakona, odpremio je u Budimpeštu. Do toga koraka došao je on sigurno svojom nesmiljenom logikom, a vi ne ćete zamjeriti, ako tu nesmiljenu logiku malko raztumačim, odnosno ako malko zavirim u one stožere, u one premise, s kojih ona onako nesmiljeno ne ustupa.

Vi ćete se sjaćati, veleštov. gospodo, onih rieči kr. odpisa, kojim je sabor ovaj otvoren 27. rujna 1884., rieči, kojimi se je preuzv. gospodin kao glava eksekutive ovomu saboru u svečanoj odori predstavio. Te su rieči glasile, da je narodnost, ustavnost, autonomija, uvjetovna državnim jedinstvom, da su one državnomu jedinstvu podredjene. Taj je program trebao on, vis. sabore, provesti, taj se program provadja. A kako se provadja?

Podupiruć narodnost ne bi ga bilo moguće provesti; jer narodnost naša sigurno ne može podupirati državno jedinstvo. Zašto ne? Jer je u velikoj oprieci naša narodnost sa narodnosti, koja u Ugarskoj vlada, koja to jedinstvo hoće, a to je narodnost magjarska; a mi ništa zajedničkoga nemamo do božjega sunca, a i to ne grije jednako. Tako ne imajuć zajedničkoga ništa, ne možemo se u ovom smislu, ne možemo se jedan drugoga podupirati i zato je trebalo, da preuzv. gospodin provadja jedinstvo državno, da odmaže narodnost našu.

Izvolite se sjetiti predloga nekoliko naših članova, stavljena u odboru financijalnom, predloga, koji je smjerao na podupiranje naše narodnosti, na podupiranje onih uredba, koje narodnost proniču, koje je podpomažu; pa ćete vidjeti, da mi, zagovarajuć toplo predloge svoje tamo smjerajuće nismo mogli tamo doći, da iztisnemo ma samo jedan novčić, koji bi na to smjerao, da se narodnosti našoj pripomogne.

Sjetite se, veleštovana gospodo, na jednu okolnost jošte, a to je, da se pozivlju u Hrvatsku na odlična mjesta pomagjareni Hrvati (Folnegović: renegati — Tečajem ovoga govora zauzeo je predsjedničku stolicu sab. predsjednik g. Mirko Hrvat.)

Predsjednik: Gospodina Folnegovića opominjem i pozivljem na red.

Dr. **Šime Mazzura**: Na uzvišena mjesta pozivlju se ljudi, koji su našu zemlju ostavili i prigrlili narodnost tudju; ljudi, koji zakona naših ne znaju, jer ih učili nisu; ljudi, koji propisanih izpita za onakovu službu nemaju; ljudi, koji nemaju nikakove prakse za takovu službu; ljudi se takovi pozivlju onda, kad imade na stotine naših vrstnih domaćih sinova. Oni se iz onih služba izgone i bacaju u provizoria nekakva opredieljenja, a ovdje se definitivno uzimlje onaj, koji za Hrvatsku možda nikada nije mario. Ako ovo uzmete u obzir, koliko je ljubavi za narodnost našu u onom krugu, koji bi morao biti focus ljubavi narodnosti hrvatske. Ali ni po tom ustavu nije moglo doći do oživotvorenja programa preuzv. gospodina, da provede državno jedinstvo. Dakle i ustavnost neka bude izbrisana. A zašto? Jer se putem ustavnim ne može doći do državnoga jedinstva, pošto se tomu ustavna sviest protivi, ne može se do državnoga jedinstva doći putem ustavnim, jer se tomu uredbe ustavne protive. To treba rušiti, a ustavnost ponajprije.

Novinstvo ustavnost podupire, bez toga ustavnost skoro si nije moguće pomisliti, ali odredilo se je s banske stolice, da se novinstvo imade ugušiti, ono novinstvo, koje jedino podiže patriotični glas, kad se radi o pravu, o dobru ove zemlje. A da se uzmogne to novinstvo ugušiti, trebalo je ponajprije porušiti porotu. I porota izgubila se je na dugo vremena iz Hrvatske. Trebalo je razširiti objektivni postupak. I on je razširen.

Trebalo je zabraniti prodaju novinstva, i to samo onoga, koje je u svako doba posvjedočilo, da znade stojati na braniku prava hrvatskih, dočim se uzprkos razprodaje ono novinstvo, skoro u svakoj trafiki, koje navaljuje na prava naše zemlje. Vi ćete naći mnogo magjarskih novina, koje se slobodno razprodavaju, a znate kako krupnih ima psovka i svakojakih navala na naša prava, osobito pako ono novinstvo, koje je organom ugarskoga ministra predsjednika Tisze. Ako nije to dosta trebalo je novinstvo domaće, službeno, posve demoralizirati, a ono je danas tako demoralizirano, da vi ne nadjete niti jedne slovke, koja bi odgovarala dostojanstvu i časti ove zemlje. Vi ćete naći samo navale na sinove, koji se bore za ovu zemlju ili za prava ove zemlje. A da ne bude niti to dosta, najmilo se je strane ljude, pridošlice u ovoj zemlji samo zato, da u strano novinstvo telale viesti, koje su upravo onako pogrdjujuće za naše

pravo i za naše hrvatsko ime, kao što žele, da budu pogrdjena prava i ime naše oni, koji jih plaćaju . . .

Predsjednik: Ja bi molio g. zastupnika, da se izvoli stvari držati. Ovo po mojem mnienju ništa na stvar i na predlog g. zastupnika Tuškana ne spada. To je sve stvar, koja je „extra connexum predloga, koji je na dnevnom redu.

Dr. **Šime Mazzura**: Vis. predsjedničtvo! Ja govorim proti preuzvišenomu gospodinu, koji je na obtužbu predložen. Ja navadjam sve, što god se obtužbe tiče.

Predsjednik: Ako će g. Mazzura tako govoriti, ja ću biti prisiljen njemu rieč uzeti. Neka se izvoli ograničiti na predlog, a ne sasvim drugo djelovanje preuzv. gosp. bana. Kad bi ban bio predložen na obtužbu radi povriede zakona, ja ne bih imao ništa proti tomu, ali tu je napomenut slučaj, radi kojega se želi pod obtužbu staviti. Dakle imade se gosp. predlagatelj svraćati samo na ovu stvar.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja u ovom slučaju, usljed koga bi se imao staviti pod obtužbu preuzvišeni gosp. ban, vidim povriedu zakona prvo sa gledišta nagodb. zakona, a drugo sa gledišta ob uredjenju arkiva.

U oprieci sa nagodb. zakonom je bio preuzv. gosp. ban, kada je prije nekoliko dana bivši u Požegi dostojanstvo bansko i čast bansku predao drugomu, koji nije imao prava zastupati ju u ovoj zemlji, te moram reći, da je to učinio upravo u nakani, da izvede ono, čega u ovoj vis. kući ne smijem spomenuti, ono, što si je on doista uzeo za program, koga će izvesti.

Sada ću, gospodo, strogo preći na stvar, te ću govoriti o spisih. Spisi su nestali iz arhiva. Kojim pravom? Ako hoćemo, da sudimo pravo, onda se ponajprije moramo vratiti na narav predmeta, na koj se to pravo odnosi, i zato ću ja dakle govoriti o naravi predmeta.

Spisi su dobro. To će mi priznati svaki, i to dobro pokretno. Priznati će svatko, da ono, što je sahranjeno u arkivu, da je dobro one zemlje, kraljevine, carevine, onoga priv. tiela, družtva trgovačkoga, ako je arkiv trgovački, ili u obće one korporacije, u čijoj je dotični arkiv vlasti.

Pošto je zakonskim člankom VII. od god. 1870. arkiv uzet pod zaštitu zakona toga, nema dvojbe, da su spisi sahranjeni u arkivu, dobro ove zemlje

Vi će te me pitati, je li obstoji zemaljski erar, osobnost ta, kojoj pripadaju ti spisi. Pošto se danas kod nas sve poriče, moglo bi se i to poreći, da ovdje ne postoji zemaljski erar, nego da je to erar državni, da mi nemamo ništa svoga, nego da to sve spada u financijalni erar, koji je zastupan u Budapešti.

Da to oprovrgnem, spomenuti ću zakon ob ustrojstvu zemaljske vlade, naročito ustanove toga zakona, koje se odnose na odjel nutarnji i financijalni. Mi imamo naš financijalni odjel, imademo naš vlastiti budget, imademo vlastite zaklade i dobra, imademo nješto nepokretnih dobara kao zgrade itd. Iz toga proizlazi, da je njetko vlastnik tih dobara. A vlastnik tih dobara je Hrvatska, je erar hrvatski. Taj nrar imade zastupati po §. 3. zakona od 21. studena 1874., kraljevski državni nadodvjetnik sa podčinjenim osobljem. Obzirom na narav dobra, koje je sahranjeno u arkivu, moramo reći, da je to pokretno, fiskalno dobro Erar, u čijoj vlasti je arkiv, jest erar kraljevine Hrvatske. Pokretna fiskalna dobra, obzirom na tečenje, uzdržavanje i otudjivanje ravnaju se po normah privatnoga prava; jer država dotično erar kao subjekt pravni spada pod norme privatnoga prava, respektive gradjanskoga zakona. Tako predaje sveuč. profesor g. dr. Spevec u pandektih. Biti će bolje, da citiram zakon naš, koj je ovdje u nas u krieposti, pa da kažem, da po §. 290. obć. gradj. zakona imadu se fiškalna dobra dotično državna dobra ravnati glede tečenja, uzdržavanja i otudjivanja po normah gradj. zakona. Ali ovdje se je nastojalo, moja gospodo, ovaj predmet i njegovu pravnu kvalifikaciju svesti sa pravoga puta, pa smo čuli nabacivati se frazami, da je to ravno-pravna stvar i da se tuj radi samo o formalnom pravu, dočim da je materijalno pravo naše.

Gospodo, po javnom pravu ono je isto, što i po privatnom pravu. Po javnom pravu, ako ga uzmete medju državnom i državnom vlasti, ove ne posjeduju ništa, nego reprezentiraju nješto, one neimaju same po sebi pravne eksistencije kao subjekti prava.

Ako hoćete uzeti stvar sa gledišta medjunarodnoga prava, posjed ima istu kvalifikaciju kao u privatnom pravu; samo glede tečenja su drugi načini, jer u medjunarodnom pravu sila opravdava posjed, on se ravna po via facti.

Ako se neće, da se razpravlja o ratnom pravu, onda mislim, da se razprava ob ovom predmetu ne smije svesti iz granica zakonom opredieljenih; a to su granice prava privatnoga.

Ja bi vam mogao navesti nekoliko citata, koji potvrdjuju moje nazore, naročito iz Bluntschilia, koga svaki od vas pozna kao auktoritet u tih stvarih, ali ja to puštam ovaj put, jer je i onako prekasno Uztvrdiv ovo, i znajuć, da su spisi bili u našem posjedu, te da je taj posjed trajao 35 godina; znajuć, da je svimi pravnimi obilježji providjen bio; da je od ovih kraljevina čuvan bio, da je taj posjed uzdržavan bio itd. — onda se o posjedu našem tako dugotrajnom ne može reći, da je bio ne zakonit. A to zato ne, jer onaj, koji bi htjeo tu ne zakonitost tvrditi, kad bi ab initio i postojala; tomu bi se začepila usta sa prigovorom zastare.

Da je posjed bio istinit, o tom nema sumnje, jer ga nismo dobili nec vi, nec clam, nec praecario Da je pošten, kaže nam naša sviest. Ako je taj posjed sa svimi pravnimi obilježji providjen, onda nam daje taj posjed pravo na vlastničtvo. Ako je tomu tako, pitam onda, tko smije izim zakonitoga zastupstva kraljevina Hrvatske, Dal-

macije i Slavonije, razpolagati sa posjedom, koj pripada ovim kraljevinam? Tko drugi smije tim dobrom razpolagati izim ovoga sabora.

Ja mislim nitko. Ja mislim, da je iz toga izključeno i bansko dostojanstvo.

Sa banske stolice čuli smo, na kojem se je temelju hotjelo dokazati, da glavi eksekutive pripada pravo razpolagati sa državnim, erarnim dobrom. Reklo se je, pravo nadzora je dalo gospodinu grofu Hedervaryu, da on iz zemaljskoga arkiva pošalje u zajednički, za koji ne znamo da postoji, komorske spise. Što biste rekli, kad bi nadzornik carske riznice najedandut nekoliko dragocienih diamanta sa krune odpremio iz Beča u Berlin ; što biste rekli, kad bi čuvar krune sv. Stjepana pronašao za shodno, da treba da odpravi tu krunu iz Ugarske recimo u Ameriku. Vi bi taj čin kvalificirali isto onako, kao što je čin sa spisi kvalificirao jučer dr. Ante Starčević.

Tim činom je povriedjena zemlja, jer je sa pravom zemlje. sa dobrom zemlje učinjeno ono, što se ne slaže sa postojećim zakonom. Nu ja idem sada na drugo polje, pak kažem, da nije samo zemlja povriedjena, nego da smo povriedjeni mi i ovo naše zakonodavno tielo, i to s istih razlogah, koje je jučer napomenoo g. grof Kulmer. Ovo je pitanje kompetencije, zato se ima povući u razpravu ne samo zakonski članak VII. od god. 1870., koji je uzeo u zaštitu spise arkivske, nego i svi zakoni, koji se odnose na organizaciju današnjega našega stanja.

Organizam ustavne države predočuje nam harmoniju vlasti, a po našem zakonu, harmoniju vlasti pravosudne, bogoštovne i nastavne, eksekutivne i vlasti zakonodavne. Svaka od ovih vlasti imade svoju kompetenciju. Što bi vi rekli, kad bi mi u ovom saboru na jedan put počeli riešavati parnicu trgovca proti trgovcu radi vlastničtva dužica; ili kad bi počeli riešavati pitanje, koje se odnosi na priepor zadružne diobe. Što bi vi rekli, kad bi banski stol izborni red ili stol sedmorice sveobću mobilizaciju odredio. — Vi bi rekli, da jedna vlast siže u djelokrug druge, vi bi rekli, da je tu anarkija zavladala. jer borbom medju vlastnici nastaje trvenje, a iz ovoga se poradja anarkija. Razpolagati sa državnimi dobri spada u kompetenciju sabora. Pošto je glava eksekutive razpoložila tim dobrom što je spise odpravila u drugu, tudju nam zemlju — tudjom ju smatrala zato, buduć mi imademo posebnu historiju, — to smatram, da je dokazano, da je eksekutiva dirnula u pravo legislative, t. j. ne legislative u širem smislu, nego u užem smislu rieči, one sastavine te legislative, koja imade vlast razpolagati sa tim državnim dobrom.

Moja gospodo! Ako je to istina, onda sliedi odatle još jedna istina i to je ta, da smo mi kao zakonodavno tielo tim činom eksekutive povriedjeni ne samo u svom pravu nego i u svojoj časti i u svom dostojanstvu. Jer da je eksekutiva štovala našu čast i dostojanstvo i da ju je htjela čuvati, ona znajuć pozitivno, kao i mi, da posao razpolaganja sa državnom imovinom spada pod našu kompetenciju, ne bi bila u naše pravo dirnula.

Zaključujem dakle iz prenavedenoga, da su povriedjena prava ove zemlje u toliko, u koliko je ona vlastnica otudjenoga dobra: da su povriedjena prava legislative onda, kad je tim činom eksekutiva dirnula u kompetenciju legislative.

Ali meni će se reći, da govorim samo o posjedu spisa a o vlastničtvu spisa ništa. Ja toga pitanja ne ću razpravljati, jer kad bih htjeo, morao bih uzeti u obzir i povriedu trećega facta. Ako to stoji, da se državna dobra imadu ravnati glede njihova tečenja, uzdržavanja i otudjivanja po gradjanskom zakonu, onda suditi o vlastnosti tih dobara spada u kompetenciju sudova. Ja tvrdim, da predmet ako ne našim privoljenjem niti ne spada na delegacije, jer bi to — kad bi došlo pred delegacije — značilo kompromis. Mi bi onda delegirali glede ovoga predmeta, da sudi ne redoviti sud, nego izvanredni, pričuvav si na koncu pravo odlučiti o tom. je li je dobro sudio. Kad ne bi sa sudom regnikolarnih deputacija bili zadovoljni, moglo bi samo to sliediti, da dodje do parnice. Kad bi na koncu naša regnikolarna deputacija donesla izvješće saboru glede ovoga predmeta, a mi ga ne bi primili, nebi pristati mogli na sud izrečen po regnikolarnih deputacijah. stvar bi prošla na redoviti sud. kad bi spisi bili ovdje. Ali pošto tih spisa neima tu, ako Magjari nebudu htjeli nama dati iz milosti ono, što je naše, mi jih nikada ne možemo dobiti, jer ako bi i regnikolarna deputacija izrekla, da nam jih imaju dati, oni će odgovoriti: non possumus. a posljedica tomu bi bila, da bi morali podići parnicu u Pešti, gdje se spisi sada nalaze. t. j. sigurno podleći. To se je svakako i htjelo. jer da se to nije htjelo. bili bi spisi ostali ondje, gdje su bili 35 godina.

Gospodo! Govorilo se je mnogo ovdje o legitimitetu i reklo se je: oblasti koje su g. 1849. predavale spise Hrvatom, bile su illegitimne. Borba Magjara god. 1848. nije bila toliko borba za slobodu i narodnost svoju. koliko za pomagjarenje narodah živućih pod krunom sv. Stjepana. Gospodo, to nije sud moj, nego sud velikoga talijanskoga državnika, sud, koj nije bio izrečen poslje svršene borbe, nego upravo kada se je borba najviše razmahala; to je sud talijanskoga državnika i ministra Cavoura, što ga je u talijanskom parlamentu kazao, a glasi: „Il motto slavo, represso dalla forza brutale nel settentrione dell'impero, si spiegò più vigoroso, più minaccioso, più potente nel mezoddì, nelle provincie danubiane, abitate dagli Slavi-Croati.

Io non prenderò qui ad esame le cause od i pretesti che suscitarono il noto della Croazia contro d'Ungheria. Non voglio discendere nei particolari della gran lotta che ferve tra i Magiari e gli Slavi; solo ricorderò alla Camera che i Magiari, nobili, generosi quando si trattava di difendere i dirriti della loro nazione contro la

prepotenza imperiale, si monstrarono sempre orgogliosi, tirranici, oppressori verso la razza slava sparsa nelle provincie dell'Ungheria. Comunque sia, io on intendo fare l' apologia dei Croati (Ilarità) e nemmeno dell'ardito loro capo, il bano Jelachich. Mi restringo ad osservare che il vessilo ch'essi hano spiegato è il vessilo slavo, e non già, comme altri suppone, il vessilo della reazione e del despotismo".

Ovo je, gospodo, kazao conte Cavour, kad je govorio god. 1848. u talijanskom parlamentu, ovo je dovoljna lekcija za one, koji su se usudili prije nekoliko dana one faktore, koji su bili patriotični i neizmjernom ljubavlju ljubili dom svoj, osuditi, kao da su bili buntovnici proti pravu i ustavu.

Što se je dogodilo g. 1848.? God. 1835. hrvatski narod počeo je dolaziti k sviesti. God. 1848. stvoreni su na ugarskom saboru zakoni, koji su napravili tabulam rasam samostalnosti i paritetu hrvatskomu. Bužan bješe delegat u Pešti, te se je ogradio proti tomu zakonu. Ti zakoni su poslani na hrvatski sabor, koji jih nije hotio proglasiti. Znade se, da se je pokušalo postići sporazumak medju Hrvatskom i Ugarskom, i da su Magjari poslali Baćana, koji je izjavio, da neima punomoći govoriti o onakovom sporazumku, kako ga žele Hrvati. Zato je otišao po dalnju punomoć, koju mu ali ugarski sabor nije podielio. Pošto su tako prekinuti pokušaji izmirenja, onda je bila hrvatska zemlja sviestna, da joj se je zakoni od god. 1848. krivo učinilo. Što je imala Hrvatska učiniti? Zar podvrći glavu pod zakone ugarske od god. 1848.? Kada bi to bila učinila, onda bi u Hrvatskoj sve bilo legitimno, a ovako je sve illegitimno

Ja ne mogu držati, da bi to stojalo, već znam protivno, da narod, koj se bori za svoju eksistenciju, smatra to zakonitim, i uzima se sve kao takovo što ide na korist njegove eksistencije.

Jer to je prirodjeno pravo svake osobe; a to pravo na eksistenciju mora biti i pravo naroda, da uzdrži svoju eksistenciju. Vrhu toga prava neima drugoga prava. Pa ako su Hrvati načinili zato one korake protiustavne proti zakonom, koji su jim se nametnuti htjeli 1848., mislim, da su radili za svoju eksistenciju kao sviestni ljudi, koji hoće, da i nadalje ostanu u životu.

Ali čuo sam danas a i prije nekoliko dana nazor, koji je doista klasičan. — Moj štovani prijatelj Smičiklas napomenuo je, da su 1849. bile dvie vlasti, Košutova i Windischgrätzova, pak je pitao, koja je bila legitimna. Danas je rečeno, da nije ni jedna bila legitimna. Dakle je Ugarska bila bez vlasti. Mi koji smo smatrali, da imamo legitimnu vlast, našega bana i sabor, mi bismo morali čekati dotle, dok se u Ugarskoj mir povrati, dok se tamo nješto legitimnoga stvori; mi bismo morali bili do toga doba spavati?! Pitam ja što je to; je li to zbilja odgovara uredjenoj državi, koja niti jednoga časka ne smije biti bez vlade. Ja mislim, da ćete mi dati pravo, ako kažem: pošto tamo nije bilo reda, učinili smo mi red u našoj kući; ako smo po tom redu stekli kakva prava, mi jih se i držimo. Ako to sve uzmemo u obzir, nitko nam neće moći kazati, da smo mi krivi, ako je u Ugarskoj što illegitimnoga učinjeno.

Svi prigovori ovdje idu proti Hrvatskoj u obranu Magjara, a ja ne znam, što to na nas spada, ako su Magjari dospjeli u anarkiju, u kojoj su bili godine 1848. Onimi riečmi sam htio označiti, da nije pravo stanovište onih, koji iztiču legitimitet, i tim nastoje odredbe Windischgrätzove predočiti kao illegitimne, i takove na podlozi kojih nije moguće prava steći.

Je li preuzv. g. ban imao prava razpolagati sa onim, čim je ovaj sabor jedino bio u pravu razpolagati; o tom ćete suditi sutrašnjim glasovanjem, ali ujedno ćete suditi i o pravu i časti ovoga zakonodavnoga tiela, o časti i dostojanstvu zemlje. Bilo kako mu drago, narod će primiti taj sud i znati će na kom je temelju danas, je li na ustavnom ili na absolutističnom.

Pitat će se, pod kojimi auspicijami izvedeno je ono, što je izveo g. grof Hedervary. Na glas, da su spisi prenešeni iz arkiva u predsoblje banovo, zadrhtala je sva zemlja. Poznavajuć mi njega, pobojali smo se za svoje pravo, i počeli smo prositi članove vaše stranke, neka interveniraju, neka rade oko toga, da spisi budu povraćeni na svoje mjesto. Faktori ti su intervenirali i jednodušno se izjavili proti odpravku tih spisa. Pače se je u vaših novinah pisalo (čita): „Zakon o arkivu ne dozvoljuje banu, da može zatrti i odtudjiti arkivska pisma, uprav kano što Lykurgov zakon nije dozvoljavao sinovom, da mogu ubiti otca. I sama pomisao, i daleka sumnja o tom, da bi ban mogao zlo upotriebiti svoju vlast, te arkir osakatiti, bila bi nakazna, jest absolutno izključena."

Sada, moja gospodo, kada se je štampa ovako izjavila, i kada su svi faktori intervenirali, bilo je rečeno, da se ti spisi neće odpraviti. Onda je sjegurno morao neki jači faktor uplivati na preuzv. gosp., kojemu nije mogao odoljeti, pak je spise odpravio. Taj faktor bilo je čuvstvo, koje on u sebi osjeća. (Živio na ljevici! Glasovi: tako je.)

Preuzv. gosp. Hedervary postavio se je sudcem nad vlastničtvom Hrvatske i Ugarske. On je kao personificirana Themis izdao osudu, koja je glasila: da se je osvjedočio o vlastnosti spisa i poslao jih u Peštu.

Ja znam, da su do god. 1848. svi domaini preuzv. gospodina, kojih je bilo mnogo, bili skopčani sa jurisdikcijom nad podanici; ali da bi god. 1885. Hrvatska bila domaina Nj. preuzvišenosti, da bi Hrvatska bila njegova podložnica, a Hrvati njegovi robovi, toga ne mogu absolutno dopustiti. (Veselost na ljevici.) Do g. 1848. mogao je kao vlastelin krojiti justiciju svojim podložnikom, ali god. 1885. kao ban toga prava nad Hrvatskom neima. (Dr. Grga Tuškan: faktično.)

Kada znam, da je ciela zemlja zadrhtala, kad je čula,

da su ti spisi odnešeni iz arkiva u bansko predsoblje, te kad smo svi bili zauzeti za te spise i jednodušno izjavili, da bi bilo protuzakonito, kad bi iz zemlje otišli; pitam ja vas, što se je dogodilo poslie toga? Dogodilo se je, da se danas opravdava postupak preuzv. g. Hedervarya. Ja znam, što se je dogodilo i zašto se opravdava korak Nj. preuzvišenosti. Stranka, koja podržaje Njegovu preuzvišenost, misli, da kada bi on bio stavljen pod obtužbu, ili kada bi se pravu ove zemlje dala odmazda načinom, koji sam ja predložio, da bi se moglo dogoditi, da bi Njeg. preuzvišenost grof Hedervary morao za spisi odputovati u Peštu, a stranka da bi onda bila uzdrmana; pak da zato mora uzdržati radi same sebe i gosp. grofa. To čini ona u plemenitoj nakani, da će doći čim prije vrieme, da će zemlji moć koristiti, a to će biti onda, kad se bude počela borba za veća prava ove zemlje, t. j. kad se bude radilo o saniranju nagode. Ja uvidjam, da mnogi od vas može to vjerovati i misliti, da je ovo fait accompli, i bog zna kakvu bi mi snagu morali imati, da učinimo, da factum postane intectum; s toga slegnimo rameni i čekajmo na bolja vremena i gledajmo, da spasimo ono, što budemo mogli spasiti, a to će biti, kad bude regnikolarna deputacija došla s elaboratom pred ovaj sabor. Ja mislim, da gospoda krivo računaju. Ja vidim, da onda kad taj elaborat bude došao na dnevni red, a to će biti za godinu dana, onda Nj. preuzvišenost neće vas više trebati. Vi ste mu ukinuli zakon o poroti, zakon ob neodgovornosti sudaca, a izborna borba znate u čijih je rukuh. — Kanite mu votirati zakon o reorganizaciji uprave, po kojem će iz naših vel. župana učiniti ono, što su i u Ugarskoj. Čujem, da ćete mu promieniti i izborni red, te kad mu to sve date u ruke, onda će vam reći: hvala vam, gospodo, ja vas više ne trebam, ja ću sastaviti stranku od samih Žuvića, Josipovića i Crnkovića, a vi, gospodo, dr. Šram i drugovi, ako niste zadovoljni, možete otići na imanje. (Živio! veselost na ljevici; prigovaranje na desnici.) Gospodo! to je živa istina, takova je pozicija danas. Ja mislim, da to svaki od vas uvidja, samo što niste imali odvažnosti, to javno onako kazati, kao što sam vam ja evo kazao. (A! A! A! na desnici.)

Pod ovimi auspicijami, kad hoćete da sanirate nagodbeni zakon, izveo je g. grof taj čin. Vas koji hoćete sanirati nagodu, pitam, je li u ovom činu smatrate pomoć u saniranju nagode. Ja znam, da je jedan vaš odlični član, što je uvidio, da se je ovim činom saniranje nagode nemogućim učinilo, pronašao ostaviti vas, prem je to učinio žalostna srdca.

Ja držim, da je Nj. preuzvišenost naniela zemlji štetu i povriedila zakon zemlje, jer bi gosp. Czernkovich mogao znati, da u §. 1. zakona ob odgovornosti banovoj stoji stavka, koja ovako glasi: „Za svaki čin ili propust, kojim hotimice kude težko povriedjen temeljni koji zakon državni ili drugi koji zakon." Ne treba da bude povriedjen koj zakon temeljni, već je dovoljno, da bude povriedjen koji drugi zakon, koj zasieca u javno pravo kraljevine naše.

Naravno, da se nebi radi povriede priv. prava mogao preuzv. gospodin staviti pod obtužbu, n. pr. da nije platio mjenbeni dug. Ja sam uvjeren, da je obtužba opravdana, iz razloga, kojega sam naveo. Oprostite ako sam jih naveo raztrešeno; zato će jih skupiti g. slikar Kršnjavi, da mi dade qualifikaciju, do koje mi je malo stalo.

Prelazim gosp. predgovornike. Ja se ne slažem sa mnogimi nazori gosp. Živkovića. Ne slažem se sa onim nazorom, da on u ovom činu banovom ne uvidja zle nakane; ne slažem se ni s onim, da mi neimamo parlamentarne vlade. Ali što je g. bar. Živković rekao o posjedu kao oštrouman pravnik, s tim se podpunoma slažem. Ja kažem, da su one njegove rieči bile moguće samo iz ustijuh vrloga prokušanoga i praktičnoga pravnika. Ova moje svjedočbe ne treba g. barunu, on je kao takav poznat po svoj zemlji. Ako ja to iztičem, činim to zato, što mi je milo, da je te rieči izrekao čovjek, koj je prije nekoliko dana bio član većine.

G. Czernkovich kazao je, da je kod nas sve od g. 1848.—1867. bilo nezakonito, zato da je i odciepljenje od Ugarske bilo samo faktično, dakle nezakonito. Kao što se vidi, kod g. Czernkovicha to vrieme ne postoji pravno, jer sve što je onda bivalo, nije ništa, sve ne ima podloge. Kad bi se došlo do posljedica, koje ova tvrdnja sobom donosi, moralo bi se ovako postupati: onaj, koj je kupio vinograd, bio bi ex lege, te bi u njegovom vinogradu mogao svatko po volji brati i t. d. Za njega više vriedi ograda onih činovnika magjarskih, koji su rekli, da smatraju Hrvatsku i nadalje pravno sdruženu s Ugarskom, nego li zaključak hrvatskoga sabora, koj je izrekao odciepljenje Hrvatske od Ugarske.

Ipak branitelj banov, jer se je takovim g. Czernkovich iztakao, odapeo je na koncu svoga govora žarku strielu, kad je rekao, da je govorio za to, da se dobro zna, da u Hrvatskoj ima iskrenih prijatelja Magjara. De gustibus non est disputandum. Ja mu ne mogu zamjeriti, što je prijatelj Magjarom. Ali ja ću mu nješto reći, a to je to, da su takovi prijatelji mnogo Ugarskoj škodili, da su g. 1848. Magjare nješto bolje upućivali, da su jim uviek istinu kazivali, da jih nisu obsjenjivali sa pričami, da imade u Turovom polju kolonija magjarska... (Josipović: U Dalmaciji ima talijanska kolonija.) Tamo jih ima, ali u Turovom polju magjarske neima. Da su prijatelji magjarski bili iskreni prama njim i rekli jim, kakov je položaj u zemlji, da dogadjaja 1848. nebi bilo.

Što ima značiti, kada g. pl. Czernkovich kaže, da je njemu svejedno, je li je na banskoj stolici Magjar ili Hrvat? a izrekav to veli, da stoji na temelju zakona! To je sjegurno bila salva, koju je izpuknuo na radost saniranja nagode. On zna, što propisuje nagoda, pak je s ovimi riečmi većini pokazao, da teži za onim, što sam vam malo prije rekao, da su vaši redovi pročišćeni.

Imadem se još obazrieti na govor preuzv. gospodina grofa Hedervary-a. Pošto je preuzv. g. grof uztvrdio, da se ova stvar ne može suditi na temelju priv. prava, nego na temelju javnoga prava; a pošto sam danas naveo pozitivne ustanove zakona, iz kojih proiztiče, da se ova stvar imade riešiti na temelju privatnoga prava, ja se nadam, da će nam Njegova preuzvišenost razjasniti, kako je to, da spada u javno pravo, jer nam razloga nije naveo nikakvoga. Meni je veoma žao, da visoko predsjedničtvo nije dozvolilo govoriti, da dokažem, na kakvih se načelih osniva ustavno čuvstvo Njeg. preuzvišenosti, jer je naročito jučer rekao, da se cieli njegov postupak osniva na načelih ne samo ustava u modernom shvaćanju riečih, nego i na starodavnom ustavu. Ja bi rado znati tu starodavnu ustanovu, koja bi dozvolila banu pravo razpolaganja sa spisi. Nj. preuzvišenost je rekla, da bi mi morali nasljedovati velik primjer izmirenja medju vlasti u državi i monarhiji. O tom izmirenju vlasti govorila je Nj. preuzvišenost, ali o primjeru izmirenja naroda ne ćete naći spomena u govoru Nj. preuzvišenosti. Izmirenje naroda, to je mislim, što nam mora svakom na duši ležati. A čim će narod biti izmiren, onda će od toga i država najveću korist crpiti. Ali ovakovi čini, koji se izvadjaju u banskih dvorih, ne idu na izmirenje naroda proti narodu. (Fr. Folnegović: Hoće im se hrvatske krvi; zavidjaju slavu Halleru!)

Nj. preuzvišenost je uvjerena, da je izdala takovu naredbu, kakovu je bila ovlaštena izdati, ja ću reći, da niti forma one naredbe, kakova je. ne odgovara ovlaštenju Nj. preuzvišenosti. Naredba je izdana iz praesidiala, a po zakonu ob ustrojstvu zemaljske vlade po §. 5. ovaj predmet spada — ako se ovdje može govoriti o razpolaganju, što ja poričem — u djelokrug odjela za unutarnje poslove. Pošto je praesidialnim načinom izdana, ne ćete se čuditi, ako nije u obtužbu došao i presv. g. Stanković, jer po zakonu i on bi morao biti odsudjen. Ako to nije, nije zato, jer se je znalo, da je ta naredba izdana mimo njega. Ne samo ta naredba, nego mnogo više drugih glede zamašnosti ravnih ovoj, izdavalo se je iz praesidija. To ćete moći najbolje prosuditi, ako vam kažem, da praesidialni brojevi već danas dosižu 3300 do 3400.

Svi važniji poslovi riešavaju se sada u praesidiju. Po tom je danas zakon ob ustrojstvu zem. vlade mimoidjen, te stoji samo na papiru. Odjeli kod nas nisu više ne odvisni, kao što bi imali biti jedan od drugoga, već je i tu ne odvisnost porušila Nj. preuzvišenost.

Niti sa forrmalnoga gledišta nije ustavu zadovoljeno. (Cr. Tuškan: Zašto to dopuštate g. Stankoviću, to nije po zakonu. Grof Hedervary: Interpelirajte.) Argumentirajuć Nj. preuzvišenost iz uvoda nagode izvodi, da ono što se je dogodilo god. 1848., ono odieljenje, da ne može imati ustavnoga niti zakonitoga temelja. Kako glasi taj uvod: „Pošto su kraljevine Hrvatska i Slavonija tečajem stoljeća koli pravno toli i faktično spadale ka kruni sv. Stjepana ....“

Ako su spadale, onda je jasno, da se tim kaže, da sada ne spadaju, jer kada bi i u vrieme sklapanja nagode bile spadale, ne bi bilo trebalo nagode. Ovim se je directe priznalo prekinuće te zajednice. Onda ne stoji argumentacija Nj. preuzvišenosti. Još je jedan argumenat važan, a taj je naveden u uvodu nagode: „i pošto je u pragmatičkoj sankciji takodjer izrečeno, da su i zemlje krune ugarske medjusobno nerazdružive ....“ — Obazrite se natrag na g. 1849. Ako to stoji, da je po pragmatičkoj sankciji Hrvatska ne razdruživo spojena s Ugarskom; onda se obazrite na sabor u Debrecinu; pak vas pitam, da li je poslje tih dogodjaja obstojala u Ugarskoj pragm. sankcija? Ako nije obstojala, onda na kojem temelju smo mi mogli biti ne razdruživo spojeni sa Ugarskom.

Nj. preuzv. izvolila je svršiti svoj govor tim, što je rekla g. dr. Tuškanu: „u jednom selu se groze, a u drugom se ne boje.“ Mi nismo stvoreni za grožnje, kod nas vojuju ideje, nazori, pravno osvjedočenje i dobra volja, da pomognemo narodu. Mi se groziti niti ne znamo, jer kad bi i znali, znamo, da nam naše grožnje usljed naše nemoći fizične ne bi koristile. Mi se borimo sa idejami. Stoga ova opazka Nj. preuzvišenosti nije bila na mjestu: pak budite uvjereni, da se niti mi ne bojimo. Ne bojimo se zato, jer znamo, da ideje za koje vojujemo, ostvaraju se odlučnošću, koja baš toliko koristi, da niti milijuni bajuneta ne mogu ništa proti njim. Ideje ove, znamo, da su učinile veliki napredak u Europi tečajem druge pole ovoga stoljeća; pak znajuć to, stajati ćemo i nadalje na temelju ovih ideja u vjeri, da jih niti kanoni ne mogu uništiti, a kamo li mužari nj. preuzvišenosti.

Dozvolite, da se još obazrem na govor gosp. zast. Pavića. Kad slušam njegovu rieč, čini mi se, da slušam Parerove Carmagnone. Neznam hoće li to vel. g. zast. Pavić i nadalje tako raditi i onako svršiti kao onaj. Za sada ga pitam, koga tuku oni njegovi klasični pabirci? Ja se ne osjećam potučenim, ako on kaže, Mažuranićeva vlada radila je ovo i ono, ona stranka radila je to i to, jer kako znate, niti sam bio blizu Mažuranićevoj vladi, niti tadanjoj nar. stranci, niti je ova nezav. nar. stranka ona, koja je bila za Mažuranića. Najbolje svjedočanstvo bi mi mogao dati štov. barun Zmajić i skoro svi vi, jer niste nego rekrutirani iz vladine stranke Mažuranićeve. Ako je g. Pavić koga udario, to je sigurno vas, a ne mene. (Gosp. Pauković prigovara.) A to zato g. Paukoviću, jer sam ja god. 1874. pisao proti vladinoj stranci, jer sam one godine iz nje izstupio. To se ne može protezati niti na mojega prijatelja Smičiklasa, niti na mnoge druge prijatelje. U ostalom, što je dokazivao g. Pavić, da je bilo i prije ljudi, koji su se brinuli za arkiv, koji su želili, da se u njem red uvede i da činovnici budu marljiviji. to ide samo nama u prilog, jer svi oni, koje

je on spomenuo, da su u tom nastojali, spadaju u nezavisnu nar. stranku. On je upotrebio argumenat, koji ne ide na ono, što je htjeo dokazati, da su početnici onoga djela grofa Hedervary-a u stranci našoj, pak je dokazao, da su oni bili početak tomu, kako bi se imalo bolje uredjenje arkiva izvesti.

Vel. gosp. Pavić udario je putem kompensacije, jer je dokazivao, da je ban nastojao, da se u razvojačenoj krajini uvede red, da se na materijalno blagostanje zemlje veći obzir uzme, da je za zem. arkiv uvrstio u proračun 400 for., (Veselost na ljevici.) pak zato da je bio ovlašten preko pol arkiva prenieti iz Zagreba u Peštu. To je argumentacija Pavićeva. Ja se na ovakovu argumentaciju neću osvrtati; jer ako su prvi put i bili interesantni pabirci Pavićevi, sada su već fad, te ih skoro niti većina neće htjeti rabiti.

Reko sam malo prije, da ne znam, kako će gosp. slikar Kršnjavi kvalificirati moj govor. Ali svakako bi bilo za mene interesantno, da vidim, kako se je on ugledao u onom ogledalu, što ga je opisao.

Ja bi u onom ogledalu vidio onoga velikoga gorostasa, koji je izrekao izreku: kralj naš, kruna zaklopila je sve tragove iz ugarske revolubije od g. 1848., on je oprostio i onim, koji su bili na smrt odsudjeni kao buntovnici; on je podigao zavode i fondove za honvede, koji su se borili godine 1848. proti njemu; što to znači? Ja ću reći, da mi one tragove nebi trebali odkapati i da bi time učinili usluge i narodu hrvatskomu i ugarskomu. Tko odkapa te tragove? Preuzv. gosp. grof Hedervary. Zato, jer on odkapa te tragove, smatram, da smo u pravu, ako smo pristali na obtužbu protiv njemu — Još nekoliko riečih. Na ovo me potiče slikar g. Kršnjavi.

Predsjednik: To je po mnienju vašem nedostojno, zvati drugčije zastupnika, nego imenom zastupnik. Ja sam vidio vaš nemir, kad je g. zastupnik Kršnjavi nazvao g. zast. Smičiklasa profesorom, a vi ste sada nekoliko puta porugljivo nazvali g. zastupnika Kršnjavoga slikarom.

Dr. **Šime Mazzura**: Koja je razlika izmedju predloga, našega i vašega? Naš je predlog jasno izrekao ono, što je faktično, t. j. da je taj čin banov protuzakonit i protuustavan i zahtieva red. Vi niste rekli u vašem predlogu niti da je taj čin ustavan, niti ne ustavan, niti zakonit, niti ne zakonit. Vi ne znate, na koje stanovište da se stavite. Vi kažete najprije, da neka spisi natrag dodju, a time kažete, da odredba banova nije na nikoji način bila u redu, jer inače vi nebiste nikako mogli tražiti te spise natrag. Samo ne znam, ne mogu pojmiti vaše konsekvencije, kako možete banu reći, da on, koji je tu odredbu učinio, ima raditi oko povratka tih spisa. Vi mu dajete time ulogu, koja za njega ne može biti dostojna, da djelo koje je stvorio, imade sam raztvoriti. Ja mislim, da je iskrenost naša mnogo veća, kad mu kažemo: 'gospodine! uradili ste protuzakohito i protuustavno, zato otidjite, jer od onga časa, odkad ste to učinili, zemlja ima doduše bana, ali taj je bez časti i dostojanstva. (Živio i odobravanje na ljevici,

Predsjednik: Rieč ima preuzv. gospodin ban. (Barčić: Idemo van.)

Ban grof **Khuen-Hedervary**: Ja mislim, da nemam tudi braniti slobodu govora. No uzimam rieč, jer mi to zakon podaje; neću ni dugo govoriti, nu moram njeke opazke učinit onoj gospodi, koja su izašla, jer će ta gospoda i onako slušati moj govor iza klupa, svakako govorim s toga razloga, jer ono, što ja kažem, kažem zato da to sluša sabor i zemlja.

Što se najprije tiče onih navoda gosp. Tuškana, — žalim, što ga neima ovdje, — ja bi mu rekao, da mi je najbolju uslugu učinio tim, što je priznao pravo nadzora bana nad arkivom. On je kazao naime, da je taj arkiv shranište svih na javno pravo ovih kraljevina spadajućih spisa. On mi daje tim veću vlast, nego bi si ju sam pripisao; jer ako to stoji, mislim, da bi se moglo naći spisa, odnosećih se na javno pravo ovih kraljevina, koji su u inozemstvu, a da ja imam pravo nadzora nad svimi timi spisi, makar se nalazili u Gradcu, Aachenu ili Rimu, tu vlast si ja nisam pripisao.

Kazao je g. zastupnik, da imam ja samo pravo nadzora; evo, veli, moramo se držati zakona, zakon kaže da imam samo nadzor vršiti, a drugo ništa; zakon pak o komorskih spisih da ne zna ništa, indi se ja imam držati stanja, u kojem je bio arkiv od g. 1870. Ja podpuno znadem, da zakon od g. 1870. nije mogao znati, što ima u arkivu, ali onaj, koj ima nadzor vršiti, mora to znati: to je razlika izmedju onoga, što može zakon ustanoviti, i onoga, što mora znati onaj, koji ima nadzor vršiti. S druge strane, ako mi g. zastupnik toliku vlast daje u istu svrhu, onda mi opet oduzimlje prava — ako samo nad onim, što je do god. 1870. u arkivu bilo, imam nadzor vršiti, — jer mi tim oduzimlje pravo, u slučaju mogućnosti spise, odnoseće se na javno pravo, zemaljskom arkivu dobaviti. Ja mislim, da bi se o dužnost moju zakonitu ogriešio, ako bi ja imao načina i sredstva za to, da ikakove, ma gdje na svietu nalazeće se spise tičuće se javnoga prava ovih kraljevina, pribavim zemaljskomu arkivu, a ja toga ne bi učinio.

Nu kaže g. zastupnik i to, da sam ja hotimice povriedio zakon. Ja sam u svojoj izjavi dao izraza tomu, da sam ja ono, što sam učinio, učinio znajući što činim, i budući sam ja učinio znajući — ili kako g. zastupnik možebiti shvaća, hotimice, — s toga jošte nisam hotimice zakon povriedio, baš zato, što ja tvrdim, da u obće nisam povriedio zakon.

Sada se moram postaviti na obranu prijašnje vlade, jer se reklo nešto, što nebi moglo ostati bez prigovora t. j. da je prijašnja vlada, naime vlada bana Mažuranića ne patriotično radila. To nije nitko uztvrdio, dapače sam ja jučer izjavio, da je u podpunom uvjerenju i osviedo-

čenju i sigurno na temelju čistoga patriotizma radila, što je učinila. Ja se dakle moram ograditi proti tomu, da se je sa vladine stolice prijašnjoj vladi išto predbacilo.

Što se tiče historičkih momenta, koje je naveo g. zastupnik, to je sam priznao, da nije historik, zato ga niti ja na ovo polje sliediti neću; a neću ga ni sliediti na polje komunikacija; ja mu prepuštam, da si traži ubavjesti o potrebi željeznica, gdje to za dobro pronadje, samo bi mu savjetovao, da se nebi samo na mlinare uputio, nego da bi bolje bilo, da pita i kirijaše.

Što se tiče položaja ministra-predsjednika, neću da ga ovdje zastupam i označim, budući je g. zastupnik sam sebe oborio u svom dokazivanju. S toga me je sasvim riešio te dužnosti, a isto tako me je riešio, da odgovorim g. dr. Mazzuri. jer je time i njega oborio. Što se pako tiče onoga, što narod govori — ja mu podpunoma vjerujem, da se u svakoj kolibi, u koju on stupi, onako govori, kao što on govori.

Sada bi još nješto imao g. dr. Mazzuri odgovoriti. Ja sam ga slušao, ako me on pako neće slušati, nije na meni krivnja. Ja nisam nikada rekao ni tvrdio, da su ove kraljevine podredjene jedinstvu državne krune Ugarske. Ja nisam to tvrdio, nego mislim, da smo dionici te države. Što se pako moga shvaćanja o narodnosti tiče, ja neću da u tom obziru sam sebe branim, neka budućnost o tom sudi, a to će sigurno biti pravedan sud.

Da se u upravu pozivlju ljudi, koji su u drugoj zemlji ovoj zemlji na čast služili, ja mislim, da se radi toga ne može ništa predbaciti vladi, niti meni; meni je sigurno milo, kao i svakomu u ovoj zemlji, ako se Hrvat ili Slavonac u drugoj zemlji izkaže na čast ove zemlje (Živio! na desnici), dapače, ja si to upisujem u zaslugu, da takove ljude, za koje znam, da su izvan zemlje častno služili, opet natrag pozovem, da djelovanje ovdje nastave, dočim su drugoj zemlji koristili. (Povladjivanje.)

Ne znam, na čemu hoće da temelji g. zast. tvrdnju, da bi ja ustav htio brisati. Ja mislim, da sam dovoljno svjedočanstvo dao, da ja nada sve štujem ustav, pače, da ja volim koješta vidjeti i ne vidjeti, samo da spasim ustavnost.

Što se tiče novinarstva, ja neću nikomu propisati lekturu; neka si svaki sam izabere lekturu, koja mu je najbolje po ćudi, ali jedno ću učiniti, a to je, neću dopustiti da novinstvo buni zemlju. (Živio!)

Što se naročito spisa tiče, opet je g. zastupnik došao na stanovište privatnoga prava, nu makar koliko citirao paragrafa, sve jih je citirao sa stanovišta privatnoga prava; ali stvar sama ne može se i ne smije nipošto prosuditi na temelju privatnoga, nego na temelju javnoga prava. Zato cielo ovo dokazivanje njegovo je izvan kruga onoga, što se na onaj predmet uporaviti može, — Gosp. zastupnik, vidim. da sam nekako uvidja, da je na krivom putu, jer mu na koncu nije ništa drugo preostalo, da se iz neprilike izbavi, nego da uz užju i širju legislativu izumi još treće lice nekakve delegacije, koje nisu ni definirane koje su? Ja nisam nikada tvrdio, — a mislim, da i nije nitko drugi tvrdio, — da su vlasti god. 1848. postavljene po Njeg. Veličanstvu bile illegitimne; ja sam izravno kazao, da su bile legitimne, ali sam kazao, da nisu bile ustavne Zato neka g. zast. Mazzura pazi na rieči, da neizkrivi ono, što sam rekao, jer ću ga ja na to svaki put upozoriti.

Što se tiče sabora, sigurno će se on držati same stvari, a neće nipošto drugoga posla htjeti riešiti, nego onaj, koji je na dnevnom redu; a ja mislim, da neće ni najmanje sliediti recept ili prorokovanje g. dra. Mazzure, već da će učiniti ono, što po svom osvjedočenju za pravo drži. (Tako je! na desnici.) Zato se neće nitko dati plašiti po g. zastupniku, jer ma što on govorio, on je ipak tražio, da predoči saboru, kako sam ja neustavan, kako sam sagriešio proti zakonu, kakvim u obće duhom ovdje vladam, koji da je proti duhu narodnomu i interesu ovih kraljevina, pak je rekao: „Pazite gospodo od većine, nedajte se na ovaj put dovesti; nije li to pretnja? Ja mislim, da toga neće ni slušati većina ovoga sabora, jer da on pobudjuje sviest narodnu ili pravnu ovoga sabora, mislim, da on nije na to zvan, a nije nitko ni drugi. Svaki član biti će toliko sviestan, da će znati, što radi i kako radi. (Povladjivanje na desnici.)

Ja sam ipak jedno opazio medju riečmi govora g. zast. dra. Tuškana i dra. Mazzure; opazio sam naime, da napreduju poslovi g. dra. Tuškana, dr. Mazzura pristaje uz predlog dra. Tuškana, što je za njega laskavo, a svakako dobro i da se druga gospoda njemu opet pridružuju. Ne znam, komu bi više čestitao, ili g. Tuškanu zato, što se je g. dr. Mazzura njemu pridružio, ili onoj gospodi, koja idu za tim, da podupru predlog dra. Mazzure, koga on sam nije branio. Nu ta stvar ne spada ovamo. Sabor će odlučiti, kako najbolje znade.

Ja bi samo još nešto opazio, jer se je g. zastupnik Mazzura na moj jučerašnji govor osvrnuo. On je naveo naime, da ja neću izmirenja naroda. Ja sam rekao, da se je u onih tužnih i burnih vremenih dosta toga dogodilo, što svi sažaljujemo, nu to ne opravdava, da ne sliedimo veličanstveni primjer izmirenja vlasti u državi i monarhiji. On je naveo, da u tih mojih riečih ne ima ni spomena o izmirenju naroda. Pošto toga tu ne ima da ja toga ni neću. Zašto sam ja taj primjer naveo? Baš zato, jer su se državne vlasti izmirile, neka se u taj primjer i narodi ugledaju.

Što se tiče onoga, da se nisam zakona držao već zato, što sam tu naredbu praesidialiter izdao, to mislim, da me §. 1. zakona o arkivu na to ovlašćuje, koji kaže: da zemaljski arkiv stoji pod nadzorom bana. To je izrično rečeno; pa napokon imao ma koji odjel upravu nad arkivom, svim tim odjelom stoji ipak na čelu ban.

Napokon niti ona opazka g. Mazzure ne stoji naime: Vidi se, tu se sve presidialiter riešava; 3000 komada riešeno je u praesidiumu, takova samovolja vlada! Ja ću

mu kazati, da on to ne može znati sigurno i da to u praksi biva, odkad su ovdje vlade u Hrvatskoj; u jednoj se godini više, u drugoj manje praesidialiter rieši, ali svake godine okolo 3000 komada. Ali toga se nemojte bojati, to nije ništa novoga.

Čudim se, što hoće g. zastupnik, da legitimitet priznaje debrecinskomu saboru; to je najčudnovatiji pojav u cieloj debati, da se je našao u ovoj sabornici zastupnik, a da to baš g. dr. Mazzura, koji legimitet debrecinskoga sabora priznaje! Neka mu bude, kako on misli. Ja toga nisam nikada učinio i ja sam sve ono, što činim i što sam dosad kazao i tvrdio, strogo uviek na temelju legimiteta osnivao, zato ne mogu biti mnienja gosp. dra. Mazzure, što se tiče debrecinskoga sabora. Ja sam u jučerašnjem svojem govoru izjavu dao i mislim dosta jasnu, ja sam i onda i danas sigurno onako se izrazio, da mi nitko ne može kazati, da sam ili da sam htio ikoga vriedjati: to sam izjavio i nastojao dokazati, kolikim uspjehom to će imati drugi proučiti, da nisam povriedio zakona, a napokon i bez da me je g. dr. Mazzura o tom podučavao, da podpuno znadem i osvjedočen sam i uvjeren sam i sviestan sam si, da sam učinio pravo, a ne samo to, nego sam si sviestan i o tom, da kad sam učinio ono, što sam učinio, da nisam sigurno ni u onom poslu i kakvo pravo ovih kraljevina propustio štititi, već da sam to učinio ne samo za očuvanje i svoje i banske časti u obće, već i za uzdržavanje časti zemlje i dostojanstva naroda. (Burno odobravanje na desnici.)

Predsjednik: Visoki sabore! Razprava je zaključena. Ja ću sjednicu dignuti, a drugu uričem za sutra u 10 satih sa sliedećim dnevnim redom: Glasovanje o sada u razpravi stojećem predlogu, zatim izvješće odbora imunitetnoga o zamolnici kr. sudb. stola u Zagrebu za izručenje narodnih zastupnika dra. D. Starčevića i Josipa Gržanića.

(Svršetak u 3 sata.)

Šestdeset i treća saborska sjednica,

obdržavana dne 10. listopada 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Glasovanje o predlogu g. zast. Tuškana. — Izvješće imunitetnoga odbora o zamolnici kr. sudbenoga stola za izručenje nar. zast. dr. Davida Starčevića i Josipa Gržanića. — Čitanje i ovjerovljenje zapisnika iste sjednice.

Predsjednik (pozvoni): Sjednica počimlje.

Molim gospodina bilježnika, da pročita zapisnik prošle sjednice.

Bilj. **Jovan Steković** (čita):

Zapisnik

62. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, dne 9. listopada 1885. pod predsjedanjem saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata u prisutnosti 86 saborskih članova.

Od strane visoke kr. zemaljske vlade prisutni: gg. preuzvišeni ban grof Dragutin Khuen-Hedervary, predstojnik zemaljske vlade unutarnjega odjela Daniel Stanković, upravitelj odjela za pravosudje Vjekoslav Klein i savjetnik bogoštovnoga odjela Gustav Dolhopf.

Čitan je zapisnik prošle sjednice i bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da su na vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

G. grof Rudolf Erdödy podnosi bansku pozivnicu i moli, da se na temelju iste verificira. — Dostaviti će se odboru verifikacionalnomu.

Narodni zastupnik Svetozar Kušević i drugovi podnosi sliedeći predlog:

Pošto se razprava o predlogu gosp. zastupnika dra. Tuškana i drugova, da se preuzv. g. ban stavi pod obtužbu, vodila već tri dana, to podpisani na temelju §. 44. saborskoga poslovnika predlažu, da se dalnja razprava o tom predlogu zaključi. — Predlog bi većinom glasova usvojen i upisani govornici izabraše si iz svoje sredine govornike i to: dra. Ivandiju, dra. Kršnjavia i Berutu.

Prešlo se je za tim na dnevni red: na razpravu o predlogu dra. Grge Tuškana i drugova; i pošto je ista podulje potrajala, te razprava o istom predlogu svršena, zaključi predsjednik sjednicu u 3 sata i ureče buduću za sutra dne 10. listopada 1885. u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

a) Glasovanje o predlogu dra. Grge Tuškana i drugova.

b) Izvješće odbora imunitetnoga, da se narodni zastupnici dr. David Starčević i Josip Gržanić izruče kr. sudb. stolu u Zagrebu za sudbeno progonjenje.

Mirko Hrvat v. r.
predsjednik.

Jovan Steković v. r.,
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabore kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

Dr. **Šime Mazzura**: Čuo sam, da su spomenuti glavni govornici za predlog dra. Tuškana i za predlog Vukotinovićev, ali nisam čuo, da je spomenut govornik za moj predlog.

Predsjednik: Jest i gosp. Beruta je u zapisniku. Primjetbe druge neima, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Prelazi se na dnevni red: na dnevnom je redu glasovanje o predlogu g. Tuškana i o protupredlozih. Glasovati će se najprije o protu-predlogu g. Vukotinovića, kojim se predlaže motivirani dnevni red. Ako taj predlog nebi bio primljen, glasovati će se o predlogu g. Tuškana.

Vis. sabore! Pošto je gosp. grof Teodor Pejačević predložio sa svojimi drugovi, da se o predlogu gosp. Ljudevita Vukotinovića poimence glasuje, a gosp. Posilović predložio, da se o istom predlogu poimence glasuje, a g. Pisačić želi, da se o predlogu g. Tuškana pojedince glasuje, i g. Mazzura predlaže, da se o svih predlozih

poimence glasuje, to će se o istih predlozih glasovati poimence.

Imenik čitat će g. bilježnik Jovan Steković; skrutinij voditi će gg. bilježnici Popović i Tompić. Ona gospoda, koja su za predlog, dotično za protupredlog g. Vukotinovića, glasovat će sa da, a koji su proti, glasovati će sa ne. Prije glasovanja pročitat će se svi predlozi.

Bilježnik **Stjepan Barlović**: (čita predlog dr. Tuškana, protu-predlog gosp. Vukotinovića, a zatim predlog dra. Mazzure.)

Predsjednik: Molim g. bilježnika Stekovića, da izvoli imena čitati.

Bilježnik **Jovan Steković** (čita imenik, te glasuju):

Barčić Erazmo dr. ne. Barlović Stjepan, da. Bedeković Koloman. da. Bubanović Julio, da. Budisavljević Budislav, da. Budisavljević Danilo, da. Crnković Nikola, da. Davidović Lazar, da. Dedović Gjuro, da. Drašković Teodor grof, da. Drašković Pavao grof, ne. Drašković Josip grof. ne. Drašković Ivan grof, ne. Erdödy Stjepan grof ml., da. Erdödy Rudolf grof, da. Fodroczy Aleksander, da. Folnegović Fran, ne. Francisci Hinko, da. Frank Josip dr., ne. Frölich Dragutin, ne. Gjurić Jovan dr., da. Gjurković Gjuro, da. Grba Petar, da. Grlić Gjuro, da. Gvozdanović Dragutin, da. Hatz Vilim, da. Itlinger Lavoslav, da Inkaj Ferdo barun. da. Jaić Lavoslav, da. Jelošić Slavoljub, ne. Josipović Stjepan, da. Janković Vladimir grof. da. Keglević Oskar grof, da. Krestić Gjordje, da. Kritovac Vaso. da. Kršnjavi Izidor dr., da. Kršnjavi Mirko, da. Kulmer Miroslav grof. ne. Kušević Svetozar, da. Kulmer Ljudevit grof, ne. Liebhard Vjekoslav, ne. Lončarević Makso, ne. Lončarić Marko dr., da. Majcen Josip dr., ne. Mandić Petar, da. Marković Franjo dr., ne Marković Andrija, da. Mazzura Šime dr., ne. Miković Teodor. da. Mikšić Koloman, da. Milekić Ćiro, da. Milić Nikola, da. Miškatović Josip. da. Nikolić Šandor, da. Obad Ivan, ne. Ožegović Tito. ne. Oršić Stjepan grof, da. Pauković Vaso, da. Pavić Armin, da. Pejačević Ladislav grof. ne. Pejačević Ferdo grof. da. Pejačević Teodor dr. grof, da. Pevalek Franjo, ne. Pinter Ivan, ne. Pisačić Dragutin. ne. Popović Stepan. da. Posilović Miho dr., ne. Radanović Andrija, da. Radić Ivan, ne. Rašić Stanko. da. Rauch Gejza barun, da. Reizer Franjo, ne. Reizer Ljudevit, da. Rukavina J. vitez, da. Sermage Rikard grof, ne. Sladović Ferdo, ne. Sladović Matija, da. Sliepčević Petar, da. Smičiklas Tadija, ne. Spevec Stjepan dr., da. Stanković Dane, da. Stanković Milan, ne. Starčević Ante dr., ne. Suvich Josip, da. Sudarević Hugo, da. Šimek Ivan, ne. Šipuš Nikola, ne. Šram Lavoslav dr., da. Šteković Jovan, da. Šumanović Konstantin, da. Tudić Stjepan, da. Thaler Filip, da. Thanhoffer Milan, da. Tompić Franjo, ne Tuškan Grga dr., ne. Tüköry Vjekoslav, da. Vukotinović Ljudevit, da. Vučetić Stjepan dr., da. Zec Miloš, da. Zindl Antun, da. Zmajić Bartol barun, da. Zorić Josip, ne. Živković Jovan barun, ne.

Predsjednik: Visoki sabore! Pošto je iz imenika pogriešno izostavljen gospodin grof Gjuro Jelačić, on će se prozvati, kad će se iznova čitati imena onih, koji nisu bili prisutni.

Bilježnik **Jovan Steković**: (čita po drugi put imena odsutnih).

(Kod drugoga čitanja glasuje.)

Jelačić Gjuro grof, ne.

(Poslje drugoga pročitanja.)

Josip Beruta: (Ne čuje se.)

Predsjednik: Po poslovniku imadu se imena neprisutnih još jednom pročitati, a koji nije kod drugoga čitanja prisutan bio, ne može se više pripustit glasovanju. Izvolite čitati poslovnik.

Predsjedaik: Visoki sabore! Rezultat glasovanja je sljedeći: Glasovalo je 104 gospode saborskih članova. Od ovih je glasovalo 69 sa „da", a 35 sa „ne". Tim je predlog, dotično protupredlog gosp. Vukotinovića, da se preko predloga g. dra. Tuškana i drugova predje na motivirani dnevni red, primljen: i tim odpada potreba glasovati o drugom predlogu.

Prelazi se na drugi predmet dnevnoga reda, na predlog imunitetnoga odbora.

Stjepan Barlović (čita):

Visoki sabore!

Izza kako je predsjednik imunitetskoga odbora, gosp. Nikola Krestić ostavku dao, a izvjestitelj toga odbora g. dr. Bogdan Medaković službeno odsutan bio, konstatirao se je odbor tako: da je narodni zastupnik g. Lavoslav Šram predsjednikom, a narodni zastupnik Jovan Suvich za danas izvjestiteljem izabran, tako, da će predmete, koji će se danas razpravljati u saboru zastupati.

Nakon svoga konstituiranja uzeo je imunitetni odbor u svojoj današnjoj sjednici u pretres, nanj, iz 60. saborske sjednice pod br. 335. upućeni dopis kr. sudbenoga stola zagrebačkoga od 6. listopada 1885. br. 11231, kojim moli: da se narodni zastupnici gospoda dr. David Starčević i Josip Gržanić — dopisom vis. predsjedničtva od 6. listopada 1885. broj 97. kaznenim činom okrivljeni — izruče u svrhu kaznenoga progonstva radi javnoga nasilja globljenjem počinjena.

Pošto su se mnienja nazočnih članova odbora razgranila, stavi predsjednik predmet razprave ove na glasovanje, čemu bijaše posliedak: da su tri člana odbora glasovala proti izručbi, a pet članova odbora za izručbu.

Prema tomu zaključku predlaže odbor vis. saboru: da kr. sudbenomu stolu zagrebačkomu u zatraženu svrhu dozvoli izručbu narodnih zastupnika gg. dra. Davida Starčevića i Josipa Gržanića.

Predsjednik: Visoki sabore! Razprava počima, rieč ima g. izvjestitelj.

Josip Žuvić: Visoki sabore! Prije svega moram opaziti, da se ovdje u ovom tribunalu našem neradi o pronašašću krivine ili o odgodi ili odbačenju te krivine. Vis

predsjedničtvo sabora podnielo je kaznenu prijavu radi izgreda, kojim ste bili svi svjedoci. Na temelju te prijave traži kr. sudbeni stol zagrebački izručbu okrivljenika dra. Davida Starčevića i Josipa Gržanića. Kada kr. sudbeni stol traži izručbu, uvidio je, da imade temelja u toj kaznenoj prijavi, jer da nije našao temelja, on bi po zakonu simpliciter tu prijavu odbacio bio. Kada toga učinio nije, nego je prihvatio prijavu i traži izručenje: onda ovomu našemu tribunalu ne preostaje drugo, nego potražiti, neima li razloga onoga, kojega se svi izobraženi parlamenti drže, i koj je po našem zakonu opravdan, naime postoji li veksacija. Da tuj neima veksacije, tomu ste bili svi očevidci, jer je izgred bio takav, da je radi njega morao kr. sudbeni stol tražiti izručbu. Ako ovaj predmet nije takav, onda ovaj sabor neima glasa, jer je to stvar suda, da li će jih pronaći krivimi ili jih nevinimi pr glasiti.

Zato prelazim ja preko razglabanja krivine, nego ostavljam saboru na razpolaganje prijavu predsjedničtva i poziv sudb. stola, da se izruče navedeni zastupnici, te molim, da vis. sabor izvoli prihvatiti predlog odborov, da se ta dva zastupnika sudb. stolu izruče.

Predsjednik: Visoki sabore! Rieč ima g. zastupnik Posil vić

Dr. **Juraj Posilović**: Visoki sabore! Ja bi molio s pozivom na poslovnik, da bi visoko predsjedničtvo dalo pročitati svoju prijavu i dopis kraljevskoga sudbenoga stola, da bar nješto saznamo, o čem se radi. (Na ljevici: Tako je!)

Predsjednik: Visoki sabore! Ja mislim, da ima samo sabor pravo odlučiti o tom, s toga pitam vis. sabor: koja su gg. zato, da se prijava predsjedničtva i dopis sudb. stola imade čitati, neka izvole ustati. (Manjina.) To je manjina. Premda je manjina, ja sa svoje strane neimam ništa proti tomu, da se pročita. Molim g. bilježnika, da ju čita.

Jovan Steković (čita prijavu predsjedničtva na drž. odvjetničtvo):

Slavno kr. državno odvjetničtvo!

U saborskoj sjednici od 5. listopada 1885. provocirao je narodni zastupnik dr. David Starčević i izveo je narodni zastupnik Joso Gržanić siloviti nasrtaj na osobu preuzv. g. bana Dragutina grofa Khuen-Hedervarya, koji je nasrtaj onamo naperen bio, da bana, glavara zemlje u vršenju pripadajućih njemu po zakonu prava prietnjami i djelotvornom uvriedom prieči.

Dogodjaj, o kome je rieč, opisan je u javnih glasilih, te će ga moći posvjedočiti pred sudom narodni zastupnici i osobe, koje su svojom fizičnom intervencijom osujetile namjeru izgrednikah, i to dr. Izidor Kršnjavi, Gjuro Dedović, narodni zastupnici, ravnatelj saborske pisarne Theodor Kuzmanović, saborski podvornik Franjo Šimunec, kao i druge osobe, koje su najbliže bile gunguli, i to narodni zastupnici Vilim Hatz, Stevo Popović i Nikola Crnković.

Smatrajuć u postupku dra. Davida Starčevića i Josipa Gržanića težku povredu kaznenoga zakona, molim, da sl. kr. državno odvjetničtvo obzirom na važnost predmeta i na povriedjenu čast i dostojanstvo sabora kraljevina najvećim pospješenjem kazneni progon protiv gg. narodnih zastupnika dra. Davida Starčevića te Josipa Gržanića odredi, te da o meritornoj riešitbi ovoga predmeta ovo saborsko predsjedničtvo obavjesti.

U Zagrebu, 6. listopada 1 85.

Hrvat v. r.

Predsjednik: Molim g. bilježnika, da čita dopis kr. sudb. stola.

Jovan Steković (čita dopis kr. sudb. stola):

„Pošto je dopisom vis. predsjedničtva od 6. listopada t. g. br. 97. pr. ustanovljeno, da su narodni zastupnici dr. David Starčević i Josip Gržanić u saborskoj dvorani dne 5. listopada t. g, silovitim načinom uznastojali Njeg. preuzvišenost g. bana u vršenju njemu pripadajućih po zakonu pravah prisiliti na čin, koj su zahtjevali prenavedeni zastupnici. što je ustanovljeno navodom očevidaca narodnoga zastupnika dr. Izidora Kršnjavoga i Gjure Dedovića, ravnatelja saborske pisarne Todora Kuzmanovića i saborskoga podvornika Franje Šimunca, — što tvori učin pokušaja javnoga nasilja globljenjem, providjena u §. 8. i §. 98. k, z. i buduć se toga radi ima po zahtievu ovlaštenoga tužitelja proti uvodno spomenutim zastupnikom kazneno postupati, — to umoljava podpisani sud:

Visoki sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, da blagoizvoli izručbu narodnih zastupnika dr. Davida Starčevića i Josipa Gržanića u svrhu kaznenoga progona radi zločinstva javnoga nasilja globljenjem dozvoliti.

Kr. sudbeni stol.

U Zagrebu, 6. listopada 1885.

V. Cuculić v. r."

Predsjednik: Vis. sabore!

Rieč ima g. zast. Pisačić.

Dragutin Pisačić: Vis. sabore!

Kada hoću da branim one, radi kojih je stigao dopis od sudbenoga stola, da se kao krivci radi prizora sbivšega se 5. listopada sudu izruče; moram iskreno reći da se uhvam, da ne ima nijednoga izmedju članova ove visoke kuće, koji se ne bi protivio, koli dopisu ovoga visokoga predsjedničtva na slavni sudbeni stol, toli izvjestiteljstvu, koje nam je takov predlog stavilo. (Na desnici: A, A!)

Gospodo moja! Mi evo sada vidjamo postupak danomice, koj nas ne umiruje, nego nas pače ogorčava. Mi vidjamo, da se nijedan predlog u vis. ovoj kući bez gradskih pandura i žandara ne riešava. Je li to dostojanstvo ovoga tiela? Je li se ovako na pravnom temelju stvaraju

zakoni za ovu našu zemlju? To nije nasilje, nego ono, što su ona dvojica počinili, što bi u ostalom svaki od vas učiniti morao. (Oho! na desnici.)

Predsjednik: Visoki sabore! Ja moram gosp. govornika opomenuti, da se takovimi riečmi ne čini krivcem istoga zločina.

Dragutin Pisačić: Vis. sabore! Čuli smo ovih dana o vrlo važnom predmetu, koji se je viećao, čuli smo ovih dana težku povriedu, koja je učinjena od strane visokoga dostojanstvenika, pa je li se je i jedan od vas digao, kad se je radilo o najvećem poniženju naroda.

Predsjednik: Ja bi molio g. govornika, da bi govorio o stvari.

Dragutin Pisačić: Gospodo! Oprostite mi, da tako govorim, jer je tomu kriva uzrujanost, koja je vladala i onom dvojicom, kad je ban izjavio, da smo mi nepošteni posjednici . . .

Predsjednik: Visoki sabore! Ja molim gosp. govornika. da prestane ovako govoriti. Ja sam već jednom napomenuo kad bi ban takove rieči izustio, koje se čitavoj njihovoj stranci ne dopadaju, da neima ta stranka pravo, da djelotvorno traži sebi pomoći proti takovim riečim.

Dragutin Pisačić: Gospodo! Dopustite, da predjem na stvar, kao svršeni pravnik, nebaveći se pravom. Ja moram kazati, da pod nipošto nebi smjelo stati, kako sudb. stol navadja, da se dotična gospoda izruče u svrhu kaznenoga progona radi javnoga nasilja globljenjem. Kad čujemo ovaj izraz, moram misliti, da je jedan ili drugi od gospode morao nekoga oglobiti. Kad bi to bilo, ja bi namah izstupio iz ove stranke. Kad bi ja doznao, da je onaj gospodin kao odvjetnik ikoga globio. ja bi onda kazao stranci: pogovara se to i to, ako se ova gospoda ne opravdaju, ja izstupam iz stranke. Nu ja mislim. da ona gospoda nisu onim činom nikoga globili, već znam, da su u svojoj uzrujanosti počinili čin, koga ja neću ovdje ponavljati, da nebudem opet opomenut od g, predsjednika.

Ja mislim. kao što je ova visoka kuća mogla preko predloga dra. Tuškana i drugova na dnevni red preći da može i preko ovoga, ako imade ponosa u svom srdcu.

Ja s toga, da se ne ogriešim, da nebudem jedan izmedju one devetorice, koji su odstranjeni; molim svakoga člana ove vis. kuće. da se protivi ovomu predlogu.

Predsjednik: Rieč ima g. zast dr. Posilović.

Dr. **Mijo Posilović**: Visoki sabore! Ja nisam bio prisutan u ovom vis. saboru onaj dan, kada se je dogodio izgred u njem, kojega ja moram sažaljivati. Zato ćete mi ipak dopustiti. da ovdje, gdje se o posljedicah toga izgreda radi, uzmem rieč. Ja mislim, da ćete mi to dopustiti tim radje. jer što nisam bio prisutan, vjerovat ćete više u moju objektivnost.

Ono stanovište, koje je zauzeo g. izvjestitelj u ovom predmetu, ne može nikako stajati, koje stanovište je možda on prema vašem zaključku zauzeo; nu ja držim, da njegovo izvješće sa njegovim znanjem kao pravnika u protuslovju stoji. On bijaše toliko godina sudac, te nije nikada mislio, da se o pravnom pitanju može ovako površno izvjestiti.

Kod svakoga pravnoga pitanja mora se najprije znati o čem se radi. Vi, gospodo, kako mi se čini, ne ćete da znate, što se je dogodilo; ali onda ja ne pojmim, kako možete zahtjevati, da to sud progoni. Zar vi mislite, gospodo. da se kod suda može zabašurivati istina kao u novinah ili u ovom saboru? Ja držim, da to nije moguće; jer će ona gospoda kod suda izkazivati pod prisegom

Ja vidim, da ovdje nema čina, tu nije kazano, što je jedan ili drugi član počinio. Kad ne znamo, kakov je čin; ja držim, da tomu niti razborito suditi ne možemo. Ja neću izpitivati, što se je dogodilo; jer je to poznato gospodi na onoj strani (desnici), a i gospodi ovdje (na ljevici). Dogodilo se što mu drago, bilo istinito ono, da su gg. poletila samo prema banu ili bila istinita ona druga versija, da je nješto primio, o čem on neće namire izdati — mi moramo znati, zašto sabor dolazi prvi put do toga, da svoje članove izda sudbenomu stolu, o kojih može sam dosta drastički suditi izključujuć jih iz sjednica itd.

Buduć dakle nije čin, koga su počinili gg. zastupnici dr. David Starčević i Josip Gržanić, opisan u prijavi vis. ovoga predsjedničtva, niti u izvješću g. izvjestitelja, a niti u dopisu kr. sudbenoga stola; držim, da vam manjka podloga, da možete sa čistom savieśću kazati: ova gospoda težko su se ogriešila o kazneni zakon, zato ćemo jih predati sudu, da ih progoni.

Meni će se možda htjeti prigovoriti, da ja nisam kompetentan suditi o tom činu; dobro, ja ga očekujem i lahko ga suzbijam. Zakon ob neodgovornosti saborskoga zastupnika od godine 1867., koji je inartikuliran godine 1874., kaže naročito, da sud ne može dotle progoniti nar. zastupnika, dok ga sabor neizda. Sabor dakle, gospodo moja, imade po tom zakonu važno pravo. on ima pravo kazati: Ja ti izručujem člana sabora ovoga, ti ga, sudbeni stole, možeš sada suditi, što misliš. Ali dok je još pitanje to na dnevnom redu. dok su oni članovi sabora, prem iz 60 saborskih sjednica izključeni, ipak duševno u našoj sredini, oni su članovi ovoga visokoga tjela: te dok jih mi nismo predali sudu, imademo pravo pitati. što su oni počinili, da li je vriedno i potrebno izdati jih, napokon ono, što je štovani gospodin izvjestitelj napomenuo. da li ne ima u tomu veksacije od strane sudbene oblasti.

Visoki sabore! Dok mi dakle nismo izručili članove ove vis. kuće sudu, dotle smo mi sudci kompetentni: mi možemo kazati. je li bio ono zločin tako velik, da bi se ovi okrivljeni članovi sabora imali sudu predati ili ne.

Ako si mi ovo pitanje stvorimo, možemo pravo o tom predmetu suditi, jer držimo, da smo mi prilično kompetentni; jer u vis. ovom sboru sjedi dosta jurista, koji ne samo, da su prava učili, nego koji druge pravo uče, naime mladež našu. Tu se možemo nadati, da ima muževa kompetentnih, koji mogu kazati, je li u ovom slučaju predleži koji zločin ili ne. Ovdje u dopisu kraljev. sudbenoga stola kaže se ponajprije, da su ova gg. htjela prisiliti bana na nekakav čin; na kakav čin, to se ne zna. Ja, na koliko poznam stanje stvari, znam, da je preuzvišeni gospodin grof hotio otići u predsjedničku sobu. Ako je on zbilja hotio tamo otići, onda ga oni nisu trebali na to siliti, da otidje tamo, već bi se jedino moglo kazati, da su mu oni pomogli; ali da su ga oni silili, da on nješto učini, što nije htio, to, dopustite, iz takvoga opisa čina, kako ste ga vi predstavili, ne može sliediti. Moglo bi se kazati, da su hotjeli, da nješto trpi, ali to je izvedeno. Oni nisu sile upotriebili na to, da bana prisile, da nješto izvede. Dakle ovdje neima govora o globljenju, koje ja ne shvaćam onako kao g. Pisačić; ovdje o „Erpressung" ne može biti govora. Meni se čini, da je ta kvalifikacija izvedena a priori i da o njoj nije sudio sudb. stol. U prijavi nalazi se stavka, da su ovi članovi htjeli priečiti Nj. preuzvišenost u uredovanju, te da je to zločin javnoga nasilja globljenjem. Ja držim, da bi to bilo protuslovje, jer ako tko javnoga službenika silom prieči u vršenju službe, onda to nije globljenje, nego javno nasilje III. slučaja, označeno u §. 81. k. z. Ovo globljenje ne može se motivirati.

Ja provociram g. predsjednika dra. Spevca, neka nam on kaže, da li ovdje predleži globljenje, shvaćao se čin, kako mu drago. Kad sam već počeo govoriti o činu, pravedno je, da budem pripravan odgovoriti mu, ako me on upitao, što ja mislim. Ja dakako, vjerujuć da je žalibože preuzv. ban tvorno uvriedjen, moram dopustiti, da je ovdje počinjena uvrieda poštenja. (Tako je! na ljevici.) To je prosta ili obična uvrieda poštenja, a ne uvrieda službenika u službi, koja bi podpadala pod §. 311. kazn. zakona. Pitati ćete me zašto? Ja držim zato, jer preuzv. gosp. ban ostavio je stolicu bansku; dapače su nieki tvrdili, ne nekompetentni članovi, već sam predsjednik rekao je, da je sjednica već bila dignuta. Ban odilazeć iz dignute sjednice u sobu predsjedničtva, nije bio već u uredovanju: inače bi morali tvrditi da se je banu štogod dogodilo vani na Markovu trgu, kad je izašao, kako se je ondje bilo svjeta sakupilo, da je i ondje bio u uredovanju. Tomu uredovanju nebi bilo ni kraja ni konca. Ja ću dopustiti, da dok ban na stolici banskoj sjedi ovdje u saboru, da je u službi; ali pošto ju je ostavio, počinili su oni, koji su ga gorko povriedili prostu uvriedu poštenja.

Sada se pita, da li je vriedno, da mi radi uvriede poštenja izdajemo članove sabora sudbenomu stolu. Na to pitanje moralo bi se odgovoriti niječno i onda, kad bi tražio kompetentni član vis. kuće; kad bi to tražio kralj. kotarski sud u Zagrebu, koji je kompetentan za običnu uvriedu poštenja. Ovako kad traži izručenje sudbeni stol radi zločina javnoga nasilja globljenjem, koji stanju stvari ne odgovara, moramo tim više zaključiti, da mu članove ovoga sabora ne izdademo. Vi ćete me pitati, zašto jih nebismo izdali baš radi uvriede poštenja. Zato ne, jer ponajprije se ima za svoje poštenje svaki sam brinuti. Na ovakovu prijavu, koju nije podnio ban, nego predsjedničtvo ovoga sabora, ne možemo izručiti saborskih članova. To je juridička nemogućnost, ako pristanete uz mnienje, da je taj čin ono, što zbilja jest, da je uvrieda poštenja. Ja držim, ako itko, da on nije zaslužio specijalne obrane ove vis. kuće, jer se je onaj izgred dogodio usljed uvriede, koju je ban sa banske stolice nanjeo hrvatskomu narodu. Vi znate, da je poštenje osobna stvar, pa da se svaki sam za poštenje brinuti mora. Nemojte iz toga zaključivati, da ja možda mislim, da bi ban jednoga ili drugoga od gospode morao na dvoboj pozvati a tomu se nebih niti nadao od preuzv. g. bana. Ja dvoboj sa moralnoga i pravnoga gledišta odsudjujem. Odsudjujem ga, uzela se stvar ozbiljno ili kao komedija, gdje svaki čovjek sa sigurnošću može tamo stojati, znajuć, da mu se tamo ne može ništa dogoditi. Iz toga sliedi, da ja mislim, ako je ban povriedjen, neka si traži zadovoljštinu kod kompetentnoga suda; a to je kr. kotarski sud u Zagrebu.

Kad bi on tu prijavu podnio, onda bi pitanje drugčije stojalo i onda bi se moglo razpravljati, hoćemo li jih izdati ili ne. Možda niti onda ne bi bilo preše. Pošto je to pitanje stavljeno u sasvim drugoj formi, kojoj se ne može zadovoljiti, to velim, da jih ne bi smjeli izdati.

Ja ovu stvar ovako shvaćam sa gledišta dostojanstva ove vis. kuće, kao i sa gledišta časti i dostojanstva nar. zastupnika, a iskati ćete od mene i to, da ja to činim i sa gledišta pravednosti. Pa zaista, ja se ne bi usudio ustati u ovoj vis. kući, kad ne bi bio o tom uvjeren, da jih prema ovako stavljenom zahtjevu iz čuvstva pravednosti ne smijemo predati.

Glede g. zast. dra. Davida Starčevića, u koliko je meni poznato, ja bi tvrdio, da nije ništa tvornoga učinio; on nije ruke postavio na preuzv. g bana. Ako zakon o nepovriedivosti saborskoga člana stoji, mora svatko dopustiti, da sve, što je zastupnik za razprave u saboru kazao, dakle što je riečima izustio, da zato zastupnik ne odgovara. Pitat ćete, kako ja mislim, da ne odgovara.

Ja držim, da po zakonu o imunitetu saborskih članova, kod razprave kojega predmeta, onim, što koji član sabora ustmeno izreče, ne može počiniti nikakova zločina. Ne smije se reći niti, da je počinio ono, što bi bilo zločin, kada bi ga tko počinio izvan ove kuće, jer ono, što on kaže ovdje nije zločin, niti je u svom prvom početku

kažnjiv čin. (Tako je! na ljevici.) Dakle gosp. dr. David Starčević nije počinio kažnjivoga čina.

Što je počinio g. Gržanić, to se točno ne zna, jer su razna stanovišta na jednoj i drugoj strani.

Ja ne razumijem, da se s jedne strane progoni „Pozor“ i „Sloboda“, jer su donieli viest, da je ban tvorno uvriedjen, radi razširivanja lažnih viesti; a s druge strane izdajete sudb. stolu zastupnike dra. D. Starčevića i Gržanića, jer da su ipak taj čin počinili. To je protuslovje. Dakle s jedne se strane kaže, da banu nije ništa učinjeno a s druge da je.

Moja gospodo, vi ćete mi dopustiti, da ćete sa ovakovim postupkom doći prije u sukob sa idejom pravednosti, nego ja. Ja ne samo kao jurista, jer pravnu sviest mora svatko imati, nego ja pravno ćutim, moram kazati, da bi to bilo u protuslovju sa mojom pravnom sviesti, kad bih hotio hotimice štititi gg. saborskim imunitetom iz drugih obzira. a ne zato, jer sam uvjeren, da po pravednosti nije potrebno ove članove sabora izdati. Pravno čuvstvo, o kojem se govori, mora biti u svakom. Gospodo! ja sam u tom onih nazora, koje je jučer tako krasno razložio g. zast. Beruta. Čovjek, ako sa sebe svuče svako čuvstvo morala i pravednosti nije čovjekom. Ja sam toga nazora, da se pravno čuvstvo mora štovati, da mora biti gojeno ne samo u visokih palačah, nego i u nizkih kolibicah. Dakle i sa gledišta pravednosti i sa gledišta morala mora se taj predmet razjasniti.

Ja sa gledišta pravednosti, kako sam kazao, nebi izdao gg. zastupnike s toga, jer je to prosta ili obična uvrieda poštenja po mom shvaćanju, i jer preuzv. g. ban nije tražio progona ove gg. zastupnika.

Ali, gospodo, moram vam nješto drugo kazati bolnim srdcem, što bi se odnosilo na veksaciju. Ja sam čitao u „Neu Freue Presse“ viest, koju ja držim bezstidnom, da će danas doći na razpravljanje pred ovu vis. kuću predlog glede izručenja gg. dr. Davida Starčevića i Gržanića, pak da će ovi biti po svoj prilici izručeni. To bi ja pojmio, ali kaže dalje, da se glasa, da će ova 2 zastupnika odmah čim budu izručeni, biti metnuta u iztražni zatvor.

Gospodo, koji ste juriste, dajte mi kažite, čim bi iztražni zatvor bio opravdan? Pitam ja visoku zemaljsku vladu, kako je ta viest došla u novine. da će se povesti iztraga kod kr. sudb. stola u Zagrebu i kako je to, da je netko izjavio mnienje, da čim dobiju zastupnike, da će ih zatvoriti.

Moja gospodo! Čini se, da je ovdje savez medju upravom i sudstvom odviše uzak, da ono, što misli preuzvišeni g. ban, mora misliti i sudac i vice versa, da vlada komunikacija ideja, koja je po zakonu nedopuštena. koja se pravednosti protivi.

Zaista. gospodo, već u interesu našega pravosudja da štedimo bar vanjsku formu pravednosti; već u interesu same redovite sudbenosti, da mi doduše žalostnim i bolnim srcem, u ovih okolnostih ne dobijemo osvjedočenje, da je nepristranost sudaca uzdrmana; u interesu toga, da se sudstvo ne stavlja na skrajnu probu; u interesu svega toga nebi smjeli izdati naših zastupnika, (Nemir. Dr. Tuškan prama desnici: Vi to bolje razumijete.)

Moja gospodo! Kad se ovakova što mora kazati, da je nepouzdanje u sudstvo nastalo. onda moraju okolnosti u zemlji žalostne biti. Nu meni će zaista oprostiti svi savjetni sudci, što sam ovu dvojbu izrazio; držim, da će mi oprostiti, jer je moja intencija čista. Moja je intencija bila ta, da bi bile u ovoj zemlji takve okolnosti da bi se pravda tako visoko štovala, da se nebi nitko usudio gaziti pravednost, da bi se štovala nezavisnost i neodgovornost sudaca.

Predsjednik: Ja bi molio gosp. zastupnika, da prestane o tom govoriti, jer to ne spada na stvar, te nije š njom u nikakovom savezu. Neka izvoli govoriti o zamolnici kr. sudbenoga stola i o predlogu imunitetnoga odbora. Ja sam već odviše dugo čekao, te ako ne prestane govoriti o stvarih, koje ne spadaju na stvar, ja ću mu rieč oduzeti.

Dr. **Miho Posilović**: Svi uvjeti samostalnosti sudaca su porušeni, s toga ja ne imam povjerenja, da bi kr. sudb. stol u Zagrebu . . .

Predsjednik: Pošto g. zastupnik ne samo da nastavlja ono, što ne spada na stvar, već se je dapače usudio uvriediti cieli sudbeni stališ, to mu ja oduzimljem rieč. (Živio na desnici.)

Rieč ima g. zast. Folnegović.

Fran Folnegović:

Gospodo!

Predsjedničtvo sabora dobilo je od vas veoma veliku vlast, kakvu predsjedničtvo nijednoga parlamenta na svietu ne ima. I upravo zato, jer je ta vlast tako velika držim, da bi bilo vrlo potrebito, da se u onih prigodah, kad su duhovi uzdrmani i uzburkani, da se predsjedničtvo onom ozbiljnošću služi, koja je jedina kadra donekle umiriti duhove i vjeru u savjest visokoga sabora podržati.

Vi znadete, gospodo, dobro za dogodjaj, koji se je ovdje zbio, da je pet ili deset minuta kasnije iza ovoga, što se je bilo dogodilo i pod kakvim utiskom, što se je bilo dogodilo, proglasilo predsjedničtvo predlog, drugom riečju zaključak ili odredbu svoju, da će se učiniti proti dotičnim izgrednikom kaznena prijava na sudbeni stol, da je kaznena prijava ista usliedila, košto i odgovor od sudb. stola, te je drugi dan već bio dopis kr. sudb. stola odbor odmah primio, a da nije što popunjeno, da se je isti dan poslje podne sastao imunitetni odbor, te čim se je sastao, prem nije imao izvjestitelja, brzo si je stavio izvjestitelja, te odmah uzeo u razpravu dotični predmet i odmah ga riešio i predao, ne bi li jim se što prije vruća želja izpunila, da se rad dra. Davida Starčevića, nar. zastupnika,

koji jim toliko smeta ne samo u ovoj vis. kući nego i vani što prije onemogući.

Gospodo! To je išlo vrlo brzo i vrlo naglo, i ja to ovdje konstatiram, da vas upozorim na veliki kontrast, koji postoji u sličnih stvarih i okolnostih, koji dokazuje, da kod nas sve ide naopako.

Kad bi vis. predsjedničtvo sebi dalo vremena, a pogibelji nije bilo nikakve za to, jer su dotična gospoda i onako izključena, te vam ovdje ne smetaju više; kad bi bilo pitalo za savjet ovu vis. kuću, da li je u redu ili nije, da se ravnopravni članovi ove kuće, bez ikakvoga osobitoga razmišljanja na milost i nemilost izruče upravnoj oblasti zaradi čina, koji je počinjen ovdje, zaradi svega prije nego li koristoljublja, da li je u istinu koristno, politički i patriotično radilo onda, kad je prijavu učinilo, koju tako visoko uvažuje sudb. stolu, jer veli: „Radi ustanovljenoga učina toga i toga zahtievam, da se izruče". On je već tim dopisom izrekao osudu za ljude, koji nisu danas ovdje preslušani, te kojim niti ne dajete prilike, da se u ovoj kući brane, a niti će tamo imati prilike, da se brane, kako bi se to učinilo pred sudovi, gdje je pravica uz savjestnu porotu nedvojbena.

U istinu, gospodo, jako je umjestna opazka gosp. izvjestitelja, da se mora pitati kod izručbe saborskih članova, da li ne postoji tu veksacija? Ja ne znam, kakov pojam o veksaciji ima g. izvjestitelj, kakov se pojam u obće o tom ima u Hrvatskoj? Nu ako se uzme, da je u dva dana, u 24 sata, pošto se učin dogodio, prijava učinjena, usljed prijave uzsliedila zamolnica, da se ta gospoda izruče, da je ta zamolnica riešena procedurom, te je već drugi dan došlo izvješće, da se što prije dočepate ove gospode u svoje šake; ako vas s druge strane upozorim, da je ova ista oblast i ovaj isti sud, koji je riešio akte u pet minuta i ustanovio zločin, o kojem ne zna ništa nego iz ubavjesti predsjedničtva, ako je taj isti sud utamničio vlastnika i urednika novina, jer je kod njega našao inkriminirani članak, te je na tom temelju dobio priznanje, da je pisac toga članka, te je sam učin u pet minuta konstatirao i svršio dokazni postupak u četvrt sata, pak je ipak toga čovjeka četiri i pol mjeseca držao u zatvoru za to, da dovedši ga pred porotu dočuje, da je nevin stradao; ako se od jedne oblasti ovako s jedne, a onako s druge strane postupa, tu već ne samo da ne ima nikakove dvojbe u našem srdcu, da je to veksacija, nego to je mnogo više od veksacije — to je najstrašnija korupcija, koja se je mogla dogoditi igdje u ikojoj državi.

Gospodo! Mislite li vi o pravu i o dužnosti narodnih zastupnika kako vam drago, kao što porota nije dužna, da se drži paragrafa zakona pozitivnoga, nego mora u svom srdcu, u grudih svojih, u razumu svomu, u poštenju i karakteru svomu tražiti dokaz i crpiti uvjerenje za krivnju ili nekrivnju, tako i mi ovdje moramo biti najprije porotnici, a ne da dodjemo kao Shylok tražeći mesa radi toga, što je to učinjeno, kako se to priča u trgovcu venecijanskom, nego treba udesiti situaciju prema tomu, tko je provocirao krivnju i prema tomu prosudjivati sam učin.

Vi svi znadete, što se je dogodilo, kojim se povodom dogodilo, vi morate vidjeti neku nemezu u tom predlogu od Boga, jer je za vas najveća satira i ironija, kad vi tražite, da se izruči dr. David Starčević i Gržanić na progonstvo radi javnoga nasilja globljenja, pak danas predlažete, da se dr. David Starčević izruči, kao da je dr. David Starčević koga oglobio, a kao da nije ogloblјen današnjim vašim votumom hrvatski narod za spise, za dragocjene svoje spomenike, . . . (Burni živio na ljevici; nemir na desnici. Predsjednik zvoni neprestano.) mi smo ogloblјeni sa banskoga mjesta, a ne od dra. Davida Starčevića, adrese ste samo promjenili . . . . (Buka i žamor na desnici, a odobravanje na ljevici)

Predsjednik: Sjednica je dignuta na četvrt sata.

(Poslje stanke.)

Predsjednik: Sjednica se nastavlja.

Visoki sabore! Pošto je gosp. zastupnik Folnegović svojimi riečmi uvriedio čast visokoga ovoga sabora, s toga ga pozivljem, da svoje rieči, koje je posliednje izustio, opozove.

Fran Folnegović: Koje rieči?

Predsjednik: Vi ste rekli, da je vis. sabor današnjim votumom oglobio narod . . .

Fran Folnegović: Ja sam rekao: Vi ste odobrili postupak globljenja naroda.

Predsjednik: To je isto.

Fran Folnegović: Toga ne mogu i neću opozvati, dok sam živ.

Predsjednik: S toga ja g. zast. Folnegoviću uzimljem rieč, a drugo predlažem, da mu se radi ove rieči ukor podieli i u zapisnik stavi.

Fran Folnegović: Uzimam ga sa štovanjem.

Predsjednik: Rieč ima zast. g. dr. Šram.

Dr. **Lavoslav Šram**: Visoki sabore! (Čujmo!) Ja ću nastojati, da u tom predmetu budem što kraći, prvo s toga, što u obće shvaćam, da je zadatak sabora u ovom i sličnih pitanjih prilično stegnut, a drugo zato, jer nebi rado govorio obširno o predmetu, koji se tiče naših sudrugova, na koliko bi možda u svojem govoru morao se dotaknuti onih strana pitanja, koje strane bi možda mogle, na njihov uštrb kod riešavanja same stvari uplivati. Dakle s ovakovim ocjenjivanjem, ili bolje rekuć sa ne ocjenjivanjem samoga predmeta ja ću kazati, da po mom shvaćanju i po nazoru teorije i po svuda vladajućoj parlamentarnoj praksi, da ima stanovište sabora u ovakvom pitanju biti posve nepristrano, te sabor ne smije ni ne može, da budi posredno, budi neposredno utiče u samo pitanje, u pitanje stvarno, koje ovdje predleži, nego se sabor mora ograničiti na to, da sebi stavi pitanje, da li ima tu povoda za onu tako zvanu negativnu djelatnost,

da u konkretnom slučaju uzkrati izručenje dotičnih članova.

Jedino na ovo se može stegnuti djelovanje i zadatak sabora, a sve, što bi preko toga išlo, to bi bilo u opreci sa pojmom nepristranosti sabora, a bilo bi u opreci i onda, kad bi se sabor upuštao u razglabanje, kako sam čuo od cienjenih drugova samoga pitanja s pravnoga i stvarnoga gledišta

Razglabajuć ovo pitanje prema shvaćanju, koje bi shvaćanje bilo u prilog dotičnoj gospodi. bio bi sabor pristran ne samo sa stvarnoga gledišta, nego bi bio pristran u toliko, u koliko bi stavio pitanje s pravnoga gledišta na diskusiju, te bi tako dopustio, da može biti o tom protivno mnienje, i tako bi dao prigodu, da se pitanje o krivnji i o ocjenjivanju dotičnoga fakta, da se o tom pitanju danas ovdje radi ili bar mnienje sa strane sabora izreče, koje bi moglo uticati i prejudicirati razsudi samoga čina na onom mjestu, koje je po zakonu zvano, da ocjenjuje i da izreče svoje mjerodavno mnienje o tom.

Još više bi sabor bio pristran, kada bi ovaj faktum ocienio s protivnoga gledišta, te kad bi sabor stupio na samu podlogu osvade, uslied koje se od njega traži, da se dotični članovi izruče, jer ne samo da bi se iz istih razloga, koje sam naveo, preokupiralo i prejudiciralo i onako dosta težkomu stanovištu dotičnih zastupnika, nego bi tu, ja bi rekao, još više griešio proti svojoj nepristranosti, jer bi, što se nikako izpričati nebi dalo, u pozitivnom obliku donio mjerodavnu izreku, koja bi svakako težko važila u prosudjivanju same stvari. Držeći pred očima zadatak sabora prema tomu, da mora u podpunoj nepristranosti biti naprama jednoj i naprama drugoj stranci; stojeći na stajalištu iznad predmeta, treba da se samo pitanje stavi, ima li se uzkratiti izručba ili ne, a tuj ja moram doći do toga nazora, koga sam već takodjer izrekao u samom odboru, da ne mogu naći razloga, s koga bi mogao uzkratiti izručbu, kako ju traži sudb. stol.

Čuo sam i na toliko ću se upustiti sa svom reservom, koju sam naglasio, da ću se uzdržati glede samoga stvarnoga pitanja i pravnoga ocjenjivanja, u neke razloge, koje sam danas čuo, a medju timi razlozi dolazi u prvom redu ovaj veoma težak razlog, koga sam čuo od velecienoga g. dra. Posilovića, razlog, koga se moram dotaknuti, makar mu je uslied ove izjave oduzeta rieč i makar je po tom postao njegov položaj nepovoljan, ostavši razoružan proti mojim opazkam, jer ne mogu, da nebi izjavio, da — kad bi bio uvjeren o tom, da je po tom, što se ovdje prihvaća predlog imunitetnoga odbora, da se ne stavlja zaprieka progonstvu, kako ište sudb. stol; kad bi mogao biti o tom uvjeren, da je tim već podpisana sama sudbina tih članova; (Dr. Grga Tuškan: Sigurno!) kad bi mogao biti uvjeren, da u tom leži već konačna presuda; — da bi ja onda, a to izpoviedam javno, glasovao proti izručbi, makar bi priznao, da sam pogriešio proti pravokrugu sabora, ali bi postupao po načelu: Fiat justitia, et pereat mundus. (Živio na desnici.) Nu jer ne mogu i ne smijem, jer mi to ne dopušta moje patriotičko čuvstvo, koje bi me inače moralo voditi do najskrajnje zdvojnosti, jer ne mogu dopustiti, da ne ima sudaca u Hrvatskoj, kao što se je kazalo, da ima još sudaca u Berlinu, i da ne ima poštenih sudaca u Hrvatskoj; jer ne mogu to uvjerenje dieliti, zato ne smijem stupiti na stanovište, koje bi ovako ne povoljno ocienilo cieli stališ, koji je jedan od najblagotvornijih faktora u državnom bivstvovanju. (Folnegović: Ima poštenih sudaca, ali gdje su?)

Napomenulo se je mnogo toga i ja ću se sa svom rezervom samo mimogredce upustiti u razglabanje toga o silnom efektu o uzrujanosti, o razpoloženju duševnom itd. Ja ću samo na to primietiti, da kako god dopuštam, da u svem tom mogu ležati veoma važni razlozi, koji su uvaženja vriedni za same karne sudce. da ta stvar daleko leži od djelatnosti sabora, radi česa se sabor u to upuštati ne može; kako god ja dopuštam, da sudac, sud i u obće pravnik, bude li u stvarnom i pravnom pogledu stvarna ona podloga sastavljena, koja se iziskuje, da se dotičnici u istinu odsude, to sam uvjeren. da će taj sud i ti sudci morati i htjeti sve ono uvažiti, što se je u prilog dotičnoj gospodi navelo, ali sabor sa svoga uzvišenoga stanovišta u to se upustiti ne može, jer ne može se, ostavljajuć ono stanovište, upustiti u tom pogledu u kakvu stvarnu debatu.

Iz istih razloga, kojih sam već naveo, biti će razumljivo, kad kažem, da ono, što se je primietilo sa strane velecienjene gospode predgovornika, da naime ne ima u dotičnom dopisu sudb. stola konstatiranoga ili konkretisiranog facta, biti će razumljivo, kad ja velim, da se ja u to upustiti ne mogu i držim, da se i sabor u to upustiti ne može, da je u obće poziv sliedio u svrhu, da se dade dozvola na progonstvo, a djelovanje sabora, kako ga ja shvaćam, mora biti stegnuto na lih negativni okvir, ima li se u obće uzkratiti dozvola.

Iz navedenih dakle razlogah ne mogu drugčije, nego, da zagovaram predlog imunitetnoga odbora.

Predsjednik: Rieč ima zastupnik g. dr. Tuškan.

Dr. **Grga Tuškan**: Visoki sabore! G. predgovornik izrazio je toliko uvjerenje o naših sudovih, pak je kazao, da ima sudaca, koji bi mogli postupati ne pravedno i protuzakonito držeći, da sam istoga uvjerenja, ja ga uvjeravam, da to nestoji . . .

Predsjednik: Ja bi molio g. Tuškana, da nebi pao u istu pogriešku, kao njegovi predgovornici, koji osudjuju cieli jedan stališ . . .

Dr. **Grga Tuškan**: Mi toga ne kažemo, da u Hrvatskoj ne ima sudaca, u koje bi mi imali povjerenje, i da ne bi imali ljudih, koji bi sudili po osvjedočenju i najboljem znanju. Nu g. predgovornik će mi dopustiti,

da čovjek pametan gledajuć neke čine, koji su se sbili, može zaključiti na nješto, što njega o protivnom osvjedočava.

G Folnegović naveo je, kako je sve to brzo išlo, kako se je postupalo, pak je izrazio bojazan, da je naime već osuda napisana, tim više, što se to u vanjskih novinah tako piše, naime, što se to potvrdjuje, a s naše strane u tom pogledu se nije ništa dogodilo, dočim se u drugih prigodah i slučajevih dotičnici, pozivlju na odgovornost, što šire viesti, koje su tobožno lažne i ne istinite.

Gospodo! Kad bi ovdje tužio grof Khuen-Hedervary radi uvriede poštenja. kao što bi tužiti morao, ja bi bio s mjesta pripravan glasovati za to, neka se dr. David Starčević i Gržanić izdadu sudu, jer ja sam neću, da krijem svoje čine za nepovriedivost sabor. zastupnika. Onaj, koji je što učinio, neka i odgovara zato. Ova gospoda, kojih se izručba traži, sigurno imaju toliko odvažnosti i pravne sviesti, da se ne bi protivili izdanju, kad bi jih grof Khuen-Hedervary tužio.

Gospodo! Glede pravnoga razloga, s koga mi moramo, da se protivimo izručbi ove gospode, to je dosta naveo, dosta jasno i obširno razložio g. dr. Posilović i neću se više na to svraćati.

Gospodo! Ne samo da bi se tim vi riešili prava i slobode, koju mi moramo imati, ako hoćemo, da nešto koristna za narod učiniti možemo, nego ćemo se učiniti odgovornimi za svaku rieč, koju mi ovdje izustimo tim, da ćete nas predati sudovom, kojih slobodu ste vi skratili tim, što ste nam zakon o neodgovornosti sudaca uzkratili. Tim je naše djelovanje ovdje absolutno ne moguće.

Dakle za volju naše slobode, za volju stvari, za koju smo ovdje, ja držim, da vi nebi smjeli izdati gospodu, koju sud traži.

Gospodo! Vi tim, što ste, kao što vidim, pripravni izdati ovu gospodu, pokazujete takodjer, da niste onakovi borioci na političkom polju, kakovimi se predstavljate, da ne imate eneržije, koju pokazujete u stanovitih slučajevih naprama nam. Prva je kriepost u borbi ta, da stranka, kad dodje u položaj, da može vršiti svoju vlast nad podredjenim, bude ponosno muževna, da znade biti kavalirska. (Nemir na desnici.) Vi pako, gospodo, kad izdajete naše drugove ovdje sudu s uvjerenjem, koje je nam dobro poznato, kakvi ste vi suparnici? Ja držim — nikakvi.

Vi se veselite, kako će te se riešiti one žrtve, koja vam je pala u ruke uslied moći, koju imadete tim, što ste brojevno veći nego mi.

Gospodo! Kad u ratu pobjedi jedna stranka drugu, onda čim su vodje plemenitiji, tim više štuju svoga protivnika, koji se je tako naprama njemu ponio.

Što mi ovdje radimo? Zar vi mislite, da smo mi takvi, jer imamo osobne koristi, ili da mi želimo možda štogod postići? Mislite li vi to, gospodo, onda ja ne mogu da ne uztvrdim, ako tako mislite, da u vami ne ima ljubavi prama narodu, koji ovdje zastupamo; ne samo to, nego u vami neima ni ćuvstva pravednosti. Zar mi ne znamo, zar mi ne vidimo, da mi ne ćemo postići niti službe, niti časti niti odlikovanja, niti dostojanstva? U ovih je okolnostih za nas sve to izgubljeno, mi toga postići ne ćemo. To znajuć, mi za tim ne težimo to nije svrha našega rada.

Gospodo! Mi smo došli ovamo s osvjedočenjem, a tvrdim i živim uvjerenjem, da zastupamo cieli hrvatski narod. U tvrdom uvjerenju, u tom osvjedočenju osjećamo, da smo dužni, da moramo učiniti sve, što daje uspjeh onomu, što narod želi, što narod hoće. Sviestni si toj dužnosti. mi to činimo onako, kako možemo i čim vi nas u tom radu priečite, tim je naravna stvar, da je naše ogorčenje prama vam sve veće. To stoji.

Gospodo! Kada jedan narodni zastupnik meni kaže — a taj sjedi u vašoj većini — „Gospodine, bio sam medju mojimi izbornici, pa mi rekoše, da od mene zahtievaju, da glasujem . . . .

Predsjednik: Molim, to ne spada na stvar, to nije u nikakvoj svezi sa predmetom, o kojem se govori. Ja Vas opominjem, da se držite stvari.

Dr: **Grga Tuškan** (nastavlja): . . . da narod zahtieva od njega, neka bude za obtužbu proti banu, pa ako ne bude to, da ne smije doći medju svoje izbornike. I taj je gospodin glasovao proti tomu.

Ja nisam čovjek, koji ne bi imao stanovitih obzira, pa kada vidim ovakov postupak, ne mogu da ostanem miran, ja ne mogu, da svojoj ogorčenosti ne dadem izraza. Takav sam ja, takav je dr. David Starčević, takav je Gržanić, takvi smo mi svi. Gospoda, o kojih se radi, bijahu izazvana na svoj čin postupkom, koji je prije njihova čina sliedio. I mi bi bili sretniji i nam bi bilo ugodnije, kad bi mogli ovdje raditi svi skupa na korist i sreću ovoga naroda, ali da li smo mi krivi, da ne možemo ništa učiniti? Evo, gospodo, preko dvie godine sam ja u saboru, pa moram iskreno kazati, da mi se upravo gadi biti u saboru, zašto? . . .

Predsjednik. Ja moram gosp. govornika još jednom opomenuti, da pristojnije govori

Dr. **Grga Tuškan** (nastavlja): . . . Štogod sam ovdje, bilo je kakova tri ili četiri dana, da se je razgovaralo o gospodarstvenih pitanjih. Mi smo svi tada mislili, kako bi bilo ugodno i liepo, da možemo ovako mirno razgovarati i o koristnih stvarih viećati. Dakle mi nismo bili onda takovi, kakovi smo obično. Ova 3—4 dana su prošla i mi se opet bavismo izključivo govori o politici, o stvarih, koje diraju najnježnije naše osjećaje. Tu se skoro 4 puta na godinu razpravlja budget. Mi ga ne predlažemo, mi nismo tomu dakle krivi. Kada dodje do toga, naša je dužnost. da se o njem izrazimo. Došlo je i drugih predmeta. Svi predmeti zaktievaju od nas upravo onaj postupak, kako smo postupali ovdje.

Dakle, gospodo, to sam naveo samo s toga, da vam

pokažem, da vas sjetim na razloge, s kojih mi ovako postupamo: mi smo dužni, mi moramo ovako postupati, jer nam naše osjećanje tako nalaže. Vi ćete polag duševne dispozicije vaše zbilja zadovoljiti zamolnici sudbenoga stola. Vi ćete to učiniti, a mi znamo jako dobro, što naše drugove čeka; mi znamo jako dobro, da je osuda za nje već napisana; ali znamo i to, da je bio i ovdje povriedjen zakon obstojeći i pravno ćuvstvo svakoga pravednoga čovjeka, koji drži nešto do sebe i do svoje domovine.

Već u samoj prijavi, u samoj zamolnici nazirem ja ono, što će biti mjerodavno kod sudova, koji će osuditi naše drugove. Evo prijava kaže; da je nasrtaj na Nj. preuzvišenost učinjen i da je uslied toga nasrtaja Nj. preuzvišenost zapriečena u izvršivanju svoga prava. — Sve to bilo je pred našima očima i svatko od nas mora znati, da je Nj. preuzvišenost sa svoje stolice otišla i išla onamo i da ondje (pokazuje na izlaz) nije vršila svoga zvanja. Ako uzmete, da je i ovdje vršio svoje zvanje kako je g. dr. Posilović jako dobro razložio, onda vrši on svoje zvanje i onda, kada ide po Markovu trgu. Ja pako držim, da je uredovanje bana samo na ovom mjestu (pokazuje na vladinu stolicu), te vidim, da se tu podmiče i nešto tvrdi, čega nije bilo, a sud u svojoj zamolnici zahtieva i hoće da kaže, samo da vanjština čim prije vjeruje, da su gg. dr. David Starčević i Gržanić počinili globljenje, da su počinili neki zločin. Istina je, da ta rieč „globljenje“ ima drugi smisao, a ne obični, kako se uzima, ali obzirom na javu i važnost predmeta nebi se smio, nebi se morao upotriebiti taj izraz, mogao bi se upotriebiti drugi, nu to je sve proračunano.

Gospodo! Kao što prije rekoh, kada bi Nj. preuzvišenost zahtievala naše drugove, ja bi bio bez dvojbe za to, da se oni izdadu, nu ovdje se radi o činu, koji se je pred njim sbio; ovdje se radi o našem činu i mi tim, što izdajemo naše drugove, odričemo se našega najvećega prava, vlasti, koju mi za nas moramo imati i nekim načinom pred vanjskim sudom, pred vanjskim svietom pokazujemo, da mi ne imamo toliko vlasti, da kaznimo našega druga, nego da i mi poput onoga seljaka ili cigana tražimo pomoć suda, da štiti našu slobodu.

Vidite, gospodo, ovo ne stoji. Mi za našu slobodu, koliko treba, imademo dovoljno vlasti. Ovo najbolje dokazuje to, što ovdje ne ima gospode, koja su izključena iz sjednica. Tim, što su oni izključeni, mi smo jih se riešili, t. j. vi — mi ne — vi ste se riešili svake zapricke sa strane izključenih osoba. Čemu da se sada zahtieva, neka jih sud kazni. Ja mislim, da to učinite sbog druge svrhe, nego da izkalite vašu dušu proti dotičnikom. To se pojedinomu čovjeku ne dolikuje, najmanje se pako dolikuje to ovomu najvišemu tielu u zemlji.

Gospodo! Izdali vi ili ne izdali naše drugove, svakako mi vjerujemo, da ćete ih izdati, za nas je to svejedno. Dok nas bude jednoga ovdje, mi ćemo raditi onako, kako nam naše osvjedočenje nalaže, dakako žaliti ćemo, da nam je uzkraćena pomoć naših drugova, ali tješimo se, da ćemo za nje naknadu dobiti u samom narodu, a vi sa vaše strane pokazujete time narodu, da se bojite ljudi, koji brane njegova prava. (A a a! Oho! Oho! na desnici.)

Predsjadnik: Ja posliednji put opominjem g. govornika, da ne rabi ovakovih izraza. Ako neprestanete dalje ovako govoriti, ja ću Vam rieč oduzeti.

Dr. **Grga Tuškan** (nastavlja): Baš ovo, gospodine predsjedniče, jesu razlozi velike važnosti, kad bi u obće ovdje razlozi pomogli . . .

Predsjednik: Kako možete što takova izuztiti, da ovdje razlozi ne imadu nikakove vriednosti. Ja vam sbog toga izraza podieljujem ukor.

Dr. **Grga Tuškan**: Kada vidim, da neimamo uspjeha, moram se tako izraziti.

Predsjednik: Tomu su vaši predlozi krivi.

Dr. **Grga Tuškan** (nastavlja): Naš je narod sav osvjedočen, da jedini dr. Starčević brani onako, kako se moraju braniti prava naša, pa kada njega izključujete, pokazujete, da se ga bojite.) Žamor na desnici.) S toga razloga molim vas, da ne zadovoljujete zamolbi sudbenoga stola glede progonstva ovih zastupnika. (Živio! Na ljevici.)

Predsjednik: Rieč imade g. zastupnik dr. Mazzura, nu preći ćemo prije na interpelacije. G. zastupnik Folnegović doduše prijavio se je prije za rieč, nu ja sam mu uzeo rieč za čitavu današnju sjednicu, s toga on danas više ne imade rieč. (Oho! Oho! na ljevici.)

Molim, ja sam mu uzeo rieč po §. 41. sab. poslovnika. (Žamor na ljevici.)

Rieč imade zastupnik gospodin Ivan Radić, da stavi interpelaciju.

(Predsjedničku stolicu zauze II. sab. podpredsjednik dr. Stjepan Spevec.)

Ivan Radić: Vis. sabore! Pred ne davno vrieme stavile su se interpelacije baš radi neodgovora na interpelacije sa strane vis. vlade, zato i ja danas težkim srdcem stavljam jednu interpelaciju, kojoj valjda takodjer ne bude uspjeha, i na nju odgovora, kano i na sve druge interpelacije sa ove strane stavljene.

Sveobće je poznato, da se gradi zagorska željeznica i skorih danah biti će dogradjena. Glavni posao pri gradnji svake željeznice je expropriacija zemljišta, o kojih nješto reći moram.

Da se expropriacija zemljišta za željeznicu valjano izvesti može, treba prije svega, da su gruntovnice dotičnih posjednika u redu, t. j. da se može pravovaljani ugovor sklopiti izmedju graditelja i posjednika zemljišta. Nisu li u redu gruntovnice, onda naravna stvar, da siromašni narod trpi veliku štetu, jer ne može dobiti za svoje zemljište, koje mu oduzmu, pošto odstupiti mora, svoju odštetu. — Kod nas stoji uredjivanje gruntovnice

ogromnu svotu novaca i čim se više uredjuju i izpravljaju i popravljaju, tim su sve gore i zamršenije i neurednije.

Razloga tomu imade dosta, medju kojimi ja smatram i taj, što dotični gruntovni povjerenici za izpravke gruntovnih uložaka imadu odviše stegnut djelokrug s jedne strane; a s druge strane, što on kod nas u obće prikazuje maleni napredak u poslovanju činovničtva, opaža se da valjan, čestit, sposoban i vrstan činovnik za svoje zasluge, za svoj rad, ako nije gorljiv korteš vladin, nalazi slabu nagradu od vis. vlade.

S toga je zavladala neka apatija u čitavom radu našega činovničtva, te za dokaz toga imade dosta primjera da vrstne, sposobne sile šeću odpuštene po gradu i kavanah. A zašto? Zato, što vrše svjestno svoju dužnost, a nisu voljni i vrstni — jer im naravno nije to prirodjeno — da u svrhu vis. vlade i u tudju svrhu kortešuju i narod s pravoga puta zavadjaju. Dakle, kako se vidi, ne uspjeh je u obće u poslovanju i kod upravnih i sudbenih činovnikah tako i kod gruntovnice naše. U svakom uredjenju drugom imale bi biti gruntovnice zrcalo vlastnosti dotičnih posjednika; jer one su temelj hipotekarnoga kredita, a narod, koj nema kredita, ne može niti materijalno napredovati.

Nadalje u onom konkretnom slučaju kriva je neuredjenost gruntovnice, što mnoge ostavinske razprave nisu provedene, ili ako su provedene, nisu dovršene. Zašto? Zato, jer troškovi ostavinskih razprava po kr. javnih bilježnicih nadmašuju više puta i istu ostavinu, pa seljak videći, da ako podigne ostavinsku razpravu iza otca ili djeda svoga, koji su kano mrtvi u gruntovnici unešeni, videći, da će troškovi nadmašiti njegovu baštinu pušta mrtvoga posjednika upisanoga u gruntovnici i uživa svoj posjed, akoprem nije vlastan braniti se. Slučaj ovaj gdje se gradi zagorska željeznica, nuka ga, da mora svoju gruntovnicu urediti, ako hoće da dobije novca.

Ako nebi to hotio, već bi rekao, da radje poklanja gradjevnomu poduzetniku, nego da bi tražio po kr. bilježniku razpravu, to je ipak po zakonu primoran, da svoju gruntovnicu stavi u red, da se može unesti kao vlastnik onoga komada, koji za gradnju željeznice daje.

Ja kao zamjenik moga prijatelja Folnegovića razmišljao sam, kako bi tim siromakom omogućili, da mogu polučiti ostavinsku razpravu iza svojih pokojnika, da nebi mnogo trošio, došao sam na tu ideju, da bi se to dalo u sklad dovesti sa postojećim zakonom tako, da bi Nj. preuzvišenost gosp. ban izdao nalog na sve kotarske sudove, kroz kojih obseg teče zagorska željeznica, da bi sve one ostavinske razprave, tičuće se izvlastiti se imajućih čestica obavili kr. kotarski sudovi ureda radi i to u prekluzovnom roku, koj je potrebit, da može seljak prije, nego se željeznica prometu preda, do svoga novca doći.

U tu svrhu sam i u skupštini županije varaždinske kano skupštinar učinio predlog, da bi se tamo zaključilo, učiniti predstavku na preuzv. g. bana i da bi se taj nalog izdao na kotarske sudove, što se ne bi zakonu protivilo. Županijska skupština bila je mjeseca srpnja, a ja ne dvojim, da je ta predstavka na temelju jednoglasnog zaključka podastrta Nj. preuzvišenosti, a do danas ne vioim uspjeha tomu.

To me je tim više iznenadilo, pošto je g. zast. dr. Czernkovich izbrajao velike zasluge Nj. preuzvišenosti za dobrobit ovoga naroda, kako se trsi, da ga materijalno i moralno podigne i kako g. dr. Kršnjavi navadja, da je jedino s toga razloga u toj stranci, naime radi moralne sposobnosti Nj. preuzvišenosti. S toga ja gradeć na to mislio sam, da će sbilja taj naš predlog skupštine županije varaždinske naći odziva, nu toga do danas nije. — S toga ja stavljam na Nj. preuzvišenost g. bana sliedeću interpelaciju (čita):

„Da li je Nj. preuzvišenost primila predstavku županijske skupštine, obdržavane u Oaraždinu mjeseca srpnja o. g., glaseća tamo, da bi Nj. preuzvišenost g. ban blagoizvolio naredbenim putem izdati nalog onim kotarskim sudovom, u kojih obsegu teče zagorska željeznica, da bi sve ostavinske razprave tičuće se izvlastit se imajućih zemljišta, sami kot sudovi ureda radi sa strankami obavili, da se time siromašnomu narodu prištede troškovi, koje bi jim inače ostavinskimi razpravami kr. javni bilježnici prouzročili?

Ako da, — zašto dosele Njegova preuzvišenost pravednoj i na zakonu temeljećoj se predstavci udovoljilo nije?

Ako ne, — kani li si Nj. preuzvišenost pomenutu predstavku po sl. kr. podžupaniji varaždinskoj podastrti dati i prema njenom smislu na korist naroda shodna odrediti?“

Predsjednik: Ova interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti vis. kr. zem. vladi.

Prelazi se na dnevni red. Rieč imade g. zastupnik dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Treba da se obazrem na izjavu, što ju je učinio veleštovani gosp. izvjestitelj. On je rekao, da je sudbeni stol uvidio, da ima temelja progonstva, treba izručiti one, koje je on kanio progoniti. Ja u ovoj izreci veleštovanog gosp. izvjestitelja vidim negaciju imuniteta. Navesti ću jedan primjer. Recimo, da kralj. sudbeni stol uvidi, da treba progoniti jednoga od nas radi govora izuštenoga u ovom saboru; recimo, da je to uvidio, a uvidiv to, da je poslao na sabor peticiju, da se dotični izdade. Po logici gosp. izvjestitelja treba ga izdati. Ja mislim, gospodo, da bi vi uzkratili izdanje dotičnika zato, jer je na putu imunitetni zakon.

Osobito pako ne stoji izreka gosp. izvjestitelja zato, jer on znade, da kod nas obstoji akuzatorni princip u postupku kaznenom, znade, da po akuzatornom principu imade pravo državno odvjetničtvo zahtjevati od sudbenoga stola, kad se radi proti dotičnomu, progonstvo. a državni odvjetnik stoji pod neposrednom vlašću bana, da će uvidjeti gosp. izvjestitelj, da su ovi momenti takovi, koje svakako treba uvažiti onda, kad se radi ob imunitetu narodnoga zastupnika. Za mene, gospodo, učin radi kojega bi se imali izdati velecienjeni moji drugovi dr. David Starčević i gosp. Gržanić, je naravi političke. Da se može, recimo, zločin globljenja, zločin javnoga nasilja 12. slučaja provesti, o tom, mislim, ne treba dokazivati, to je stvar u obće svakom poznata, koj se bavi s kaznenim zakonom.

Ja smatram, da je političke naravi učin, radi kojega se zahtieva progonstvo, a pošto je g. izvjestitelj izvolio izjaviti, da bi svaki parlamenat izdao u ovakovu slučaju gospodu, koju sud zahtieva, da mu se izdadu radi progonstva, to ja mislim, da moram upravo protivno kazati: Gdje se radi o političkom gledištu da ne ima parlamenta na svietu, koji bi svoga člana izdao. (Živio! na ljevici.) Odavle, moja gospodo, sliedi, ako sve ove momente uvažimo, da i bez obzira na ono, što su navela velecienjena gospoda, bez obzira na to, samo radi ove kvalifikacije čina nebi ovaj parlamenat smio privoljeti uz zahtjev veleslavnoga sudbenoga stola.

Dozvolite, da se obazrem na motive, s kojih misli veleštovani drug g. dr. Šram, da treba izdati osobe, koje sl. sudb. stol traži.

Rekao je velecienjeni g. dr. Šram, da u ovom saboru treba u obzir uzeti samo ovo ograničeno pitanje, ima li sabor povod izdati osobe. koje se zahtievaju . . . (Žamor. Glasovi: neizdati.) To je svejedno, recimo dakle: „povod neizdati“, ima li dakle sabor povod izdati ili neizdati, — ovo smatram da je svejedno. zato ću uzeti ono prvo . . . (Žamor.)

Prije, nego li ja imadem povod koga izdati ili neizdati, moram biti na čistu, radi čega se zahtieva to izdanje. Samo onda, ako uvidim, da je izdanje neosnovano, onda imam povoda reći: ja ne ću, da ga izdam. Moram znati povod izdanju, pa onda iz toga povoda zaključim, da li ću ga izdati ili ne, a povod, moja gospodo, to je onaj čin, radi kojega se izdanje zahtieva. Dakle ja moram znati učin, radi kojega se zahtieva progonstvo. Kada znadem taj učin, onda koji motivi će me voditi na to, da kažem „da“ ili „ne“, a da nebi tim činom ogriešio se proti zakonu . . . . (Žamor) pa kad budem o tom na čistu, je li se ili nije ogriešio o zakon, onda ću reći, da se izdaje ili ne.

Ja mislim, da je to logika i premisa, koju je stavio velecienjeni g. dr. Šram. Dakle čin moram uzeti u cielom obsegu njegovu; a kada ga uzmem u cielem obsegu njegovu, onda ga moram nekim načinom prosuditi, nu ne tako, da bi se s ovom mojom presudom stvorio prejudikat ili da bi š njom bila skopčana posliedica, kaošto su skopčane s judikatom, ali prosuditi ga moram, da uzmognem svojoj savjesti odgovoriti, da li sam pravo radio, kad jesam ili nisam zadovoljio zahtievu sudova.

Kad ja ovako svojoj sviesti podvrgnem čin, koji se je ovdje dogodio, moram tražiti, ako hoću da dodjem do zaključka, koji su motivi za mene, koji ne sudim u kriminalnoj stvari, nego u saboru. Motiv taj, usljed kojega je ovaj čin učinjen smatram, da je bio izljev razdraženosti onoga momenta, razdraženosti, koja bez temelja nije bila.

Gospodo, vi znate, s kojih je rieči ovo nastalo u sjednici od 5. o m. Vi znate, da su one rieči jučer opetovane. Nastojalo se je ove rieči opravdati, kad se je svela razprava sa polja političko-gradjanskoga zakona na polje medjunarodnoga prava ili javnoga prava, ali ipak jučer ponovljeno je ono isto, što je rečeno. naime jučer, gospodo moja, da je dotični čin izveden zato, da se uzdrži čast zemlje i dostojanstvo naroda. Povod je bio taj, što se je smatralo, da su one rieči povrieda naroda u časti i dostojanstvu. To je bio povod — govorim o povodu onoga čina, a ne izključenja, — jer su oni smatrali to, da je tim činom, pošto upitne spise narod naš niti prevarom, niti kradjom, niti otimačinom do njih došao nije, niti ih je budi kojim drugim načinom krivim prisvojio, smatrala su gospoda, da su povriedjena u svojoj časti, čim je protivno uztvrdjeno: jest, ti su spisi ovdje povredom časti i dostojantva naroda.

Hoće li se, ja pitam, aplaudirati na ovakovu izreku, kad što ste vi počeli i sa „živio“ ju popratili, kako čitam u saborskom izvješću; ako vam je to pravo, ako to za se dopuštate, možete li kriviti one, koji se na te rieči osjećaju uvriedjenimi i smatraju, da je povriedjena čast i dostojanstvo zemlje i naroda? Kad ovako razlažem stvar, činim, što je preporučio g. dr. Šram i dolazim na motive ne izdanja zastupnika, koji se za progonstvo predlažu i kažem, ako je ikada motiva, koji nebi opravdavali ono, što su oni počinili, ipak se mora priznati, da je njihova plemenita ćud i njihov plemenit osjećaj dao povoda, da budu onako prisiljeni raditi, kako prisiljeni bijahu.

Ali ja ću i nadalje sliediti primjer, t. j. naputak velecienjenoga g. dr. Šrama. Ja moram poći na kvalifikaciju, da uvidim, je li stoji ono, što sudbeni stol kaže. I u tom obziru ne da se poreći, da je jako temeljito govorio g. Posilović. Ako hoću, da izpitam slučaj, koji se je ovdje dogodio, da ga podnipošto ne mogu subsumirati pod 12. slučaj javnoga nasilja globljenja, jer se ovdje radi o povredi nanešenoj osobi, koja u službi nije bila. Ali ja neću, da se s tim bavim, neću zato, jer bi suvišno bilo, kad je to i onako dr. Posilović kazao. Nu svakako mislim, da sam iz onoga, što sam rekao, vlastan izvoditi posljedicu, koju preporuča velecienjeni gosp. dr.

Šram, da ja ne trebam pristajati na zahtjev sudbenoga stola, da se gospoda, koja se zahtjevaju, na progonstvo izdadu.

Velecienjeni gosp. dr. Šram izjavio je velikom indignacijom, da se on ne slaže s nazori o sudstvu, koje je razvio moj prijatelj g. dr. Posilović, i ja i ona gospoda, koji smo svaki dan u sudbenoj praksi, mi to znamo. Ja ovdje ne ću slikati stanje našega pravosudja, ali ću vam reći mirne sviesti, ja mislim, da pravosudje neće biti povriedjeno, ako kažem, da je pravi izranjeni „ecce homo".

Predsjednik: Želi li tko govoriti?

Pošto se nitko nije javio, rieč imade gospodin izvjestitelj.

Josip Žuvić: Visoki sabore! Ja se u dotične polemike, kojim ima dovoljnoga povoda, ovdje upuštati neću, i to zato, što, kako ste sami priznali, tu osvjedočenje jedne strane proti drugoj neima po izjavi jednoga gospodina, koji je rekao, da, dok bude jednoga jedinoga tamo, da će se opirati nazorom našim. Dakle tu je sasvim suvišno upuštati se u polemiku, osobito u ovom predmetu, u kojem, kako vidim, kad bi se u polemiku upustio, još bi više doprinjeo razdraženju duha.

Na kratko osvrnut ću se na ono, što za posve nuždno držim. Najprije suvišno je, da se upuštam u razglabanje političkih pojmova, koje je g. zastupnik Posilović u osobi izvjestitelja hotio okrnjiti. Kakvi su izvjestitelja pojmovi o pravnih stvarih budući da je i priznani i dobar jurista g. zastupnik Šram pristao uz te pojmove, i budući da su ti kritizirani i analizirani kraj druge potencije, kojim će i g. zastupnik Posilović prednost priznati i budući ta stvar ne interesira ovaj sabor, ja preko te primjetbe prelazim na dnevni red.

Konstatiram to, da su gg. Posilović, Pisačić i sam g. Tuškan u toj činjenici priznali fakt kazneni (Dr. Tuškan: To nisam priznao) naime uvriedu poštenja. Uvrieda poštenja jest fakt kažnjeni, samo je u stepenu razlika. Upuštati se u analizu fakata, to na nas, ni na njih, ni na cieli ovaj tribunal ne spada, nego na sudbeni stol. Gospoda pravnici od veleštovane opozicije dobro znadu, da se u imunitetnih pitanjih ne razglaba svojina i svojstva krivine, nego samo onaj obzir, da li se ima zadovoljiti pozivu sudbenoga stola na onom temelju, na kojem se bazira ili nezadovoljiti; a razglabanje same krivnje spada na sudbeni stol. Zato držim, da je krivo nazivati taj čin uvredom poštenja, kakogod meni ne pripada vlast ocjenjivati naslov 12. slučaja javnoga nasilja, niti da li je 1. §. 8. kaz. zak. ili 67., to je stvar suda, on ima o tom razpolagati.

G. zast. štovani Pisačić, on je u svom govoru i to naglasio, da ne možemo ništa rješavati bez pandura i žandara. G. kolega ima pravo, ali to nije naša krivnja, to je žalostno, da je tako, a gdje je krivnja, to ostavljam vama, da sudite, u koliko je bio prisiljen sabor, da očuva čast i dostojanstvo sebi oružanom rukom.

U polemiku se ne upuštam, najpače ne sa g. zast. Mazzurom, koji uživa moje podpuno štovanje u privatnom životu, ali kad bi se ja s njim pustio u polemiku, mi bi ovdje tri godine sjedili i ne bi se osvjedočili.

U nazore gg. Folnegovića i Tuškana ne zadirkivam, jer sam tvrdo uvjeren, a može biti i više mojih drugova, da izim njihova rodoljublja, to sve što navadjaju, svi nacrti što ih izvadjaju, ja bih rekao, da nije drugo nego captatio arbitru aurae popularis. Ja štujem vaše rodoljublje, ali znam, da je napereno na vanjštinu na t. zv. narod, na novinstvo, a ne na to, da nas uvjerite. (Dr. Grga Tuškan: to je dopušteno, to je dopušteno, to nije uvrieda!)

Gospodo! Ja opetujem, da imamo suditi samo o tom, da li imademo sudbenomu stolu izručiti prijavljene osobe ili ne. Dalje naš tribunal ne može doseći. Prijava je učinjena, sudbeni ju je stol justificirao, traži izručenje, zapreke nema nikakove — s toga preporučam vis. saboru, neka primi predlog imunitetnoga odbora. (Tečajem ovoga govora zauzeo je predsjedničku stolicu sab. predsj. Mirko Hrvat).

Predsjednik: Razprava je svršena, pristupa se glasovanju. Prije svega molim gosp. bilježnika, da pročita predlog.

Stjepan Barlović čita:

Visoki sabore!

Iza kako je predsjednik imunitetskoga odbora, gosp. Nikola Krestić ostavku dao, a izvjestitelj toga odbora g. dr. Bogdan Medaković službeno odsutan bio, konstatirao se je odbor tako: da je narodni zast. g. Lavoslav Šram predsjednikom, a narodni zastupnik Josip Suvich za danas izvjestiteljem izabran, tako, da će predmete, koji će se danas razpravljati u saboru zastupati.

Nakon svoga konstituiranja uzeo je imunitetni odbor u svojoj današnjoj sjednici u pretres, nanj, iz 60. saborske sjednice pod br. 335. upućeni dopis kr. sudbenoga stola zagrebačkoga od 6. listopada 1885. br. 11231., kojim moli: da se narodni zastupnici gospoda dr. David Starčević i Josip Gržanić — dopisom vis. predsjedničtva od 6. listopada 1885. broj 97. kaznenim činom okrivljeni — izruče u svrhu kaznenoga progonstva radi javnoga nasilja globljenjem počinjena.

Pošto su se mnienja nazočnih članovah odbora razgranila, stavi predsjednik predmet razprave ove na glasovanje, čemu bijaše posliedak: da su tri člana odbora glasovala proti izručbi, a pet članovah odbora za izručbu.

Prema tomu zaključku predlaže odbor vis. saboru: da kr. sudb. stolu zagrebačkomu u zatraženu svrhu dozvoli izručbu narodnih zastupnika gg. dra. Davida Starčevića i Josipa Gržanića.

Predsjednik: Visoki sabore! Po predlogu g. zastup.

nika Pisačića i drugova glasovat će se o ovom predlogu poimence.

Gosp. bilježnik Steković neka izvoli čitati imenik, a gg. bilježnici Popović i Barlović neka izvole bilježiti glasove.

Ona gg., koja su za predlog odbora neka izvole glasovati sa „da“, a koja su protivna sa „ne“.

Jovan Steković (Čita imenik):

Barčić Erazmo dr. ne. Barlović Stjepan, da. Bedeković Koloman, da. Beruta Josip, ne. Bubanović Julio, da. Budisavljević Budislav, da. Budisavljević Danilo, da. Crnković Nikola, da. Davidović Lazar, da. Dedović Gjuro, da. Erdödy Stjepan grof ml., da. Erdödy Rudolf grof, da. Fodroczy Aleksander, da. Folnegović Fran, ne. Francisci Hinko, da. Frank Josip dr., ne. Frölich Dragutin, ne. Gjurković Gjuro, da. Grba Petar, da. Grlić Gjuro, da. Gvozdanović Dragutin, da. Hatz Vilim, da. Itlinger Lavoslav, da. Inkej Ferdo barun, da. Jelošić Slavoljub, ne. Jaić Lavoslav, da. Josipović Stjepan, da. Janković Vladimir grof. da. Keglević Oskar grof, da. Krestić Gjordje, da. Kršnjavi Izidor dr., da. Kršnjavi Mirko, da. Kušević Svetozar, da. Liebhard Vjekoslav, ne. Lončarević Makso, ne. Majcen Josip dr., ne. Mandić Petar, da. Marković Franjo dr., ne. Marković Andrija, da. Mazzura Šime dr., ne. Miković Teodor, da. Mikšić Koloman, da. Milekić Ćiro, da. Miškatović Josip, da. Nikolić Šandor, da. Obad Ivan, ne. Ožegović Tito, ne. Oršić Stjepan grof, da. Pauković Vaso, da. Pavić Armin, da. Pejačević Ladislav grof. ne. Pejačević Teodor dr. grof, da. Pejačević Ferdo grof, da. Pevalek Franjo, ne. Pinter Ivan, ne. Pisačić Dragutin, ne. Popović Stjepan, da. Posilović Miho, dr., ne. Radanović Andrija, da. Radić Ivan, ne. Rašić Stanko, da. Rauch Gejza barun, da. Reizer Franjo, ne. Reizer Ljudevit, da. Rukavina Josip vitez, da. Sladović Ferdo, ne. Sladović Matija, da. Smičiklas Tadija, ne. Spevec Stjepan dr., da. Starčević Ante dr., ne. Sudarević Hugo, da. Suvich Josip, da. Šram Lavoslav dr., da. Steković Jovan, da. Šumanović Konstantin, da. Tudić Stjepan, da. Thaler Filip, da. Thanhoffer Milan, da. Tuškan Grga dr., ne. Tüköry Vjekoslav, da. Vukotinović Ljudevit, da. Vučetić Stjepan dr., da. Zec Miloš, da. Zindl Antun, da. Zmajić Bartol barun, da. Zorić Josip, ne.

Predsjednik: Svaki prisutan član dužan je glasovati. To je čudnovato, da gospoda ne znadu poslovnika. Svaki prisutan dužan je glasovati.

(Poslije glasovanja.)

Vis. sabore! Resultat glasovanja je sliedeći: glasovalo je 86 članova: od ovih 62 sa „da“, 24 sa „ne“ Tim je predlog odbora primljen.

Vis. sabore! Pošto u proračunskom odboru, koji će ovih danah mnogo posla imati fali jedan član tim, što je g. vel. župan Vardijan u pensiju došao i time neima više prava prisustvovati razpravam ovoga sabora, s toga predlažem, da se sada izabira jedan član ovoga odbora. (Dr. Miho Posilović: Birajmo per acclamationem.)

Molim g. Posilovića, da ne bi ruglu izvrgavao sabor. Poslovnik toga ne poznaje. (Posilović: Ja ne študiram poslovnik svaki dan).

Dragutin Pisačić: Štovano predsjedničtvo! Mi izjavljujemo, da kod toga izbora ne ćemo sudjelovati.

Jovan Steković (Čita imenik).

Predsjednik: Visoki sabore! Rezultat je sliedeći. Glasovalo je 62 člana; od ovih dobio 60 glasova g. Vučetić, tim se smatra izabranim.

Visoki sabore! Budući da razni odbori imadu veleважnih predmeta u razpravu uzeti, s toga ja buduću sjednicu uričem na 27. o. m. A dotle molim odbore naročito proračunski neka preuzme i odbor za razsudbu zemaljskih računa da bi izvolili predmete, koji su im povjereni riešiti i svoje izvješće podnieti.

Na dnevni red prve sjednice stavljam:

1. izvješće proračunskoga odbora o proračunu zaklade Marija-Terezijanske i narodnih učiona za godinu 1885.;
2. izvješće peticionalnoga odbora;
3. proglašenje zaj. zakona;
4. izvješće imunitetnoga odbora.

Ako vis. sabor nema ništa proti tomu, ja današnju sjednicu dižem i buduću uričem za sada ustanovljenim dnevnim redom za 27. o. m.

(Živio predsjednik.)

Molim g. bilježnika, da izvoli zapisnik sastaviti, da se može stante sessione ovjeroviti.

Bilježnik **Stjepan Barlović** (čita):

Zapisnik

63. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane dne 10. listopada 1885. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata u prisutnosti 104 saborskih članova.

Od vlade prisutni gosp. Dane Stanković, predstojnik unutarnjega odjela, upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein i g. A. Dolhopf, savjetnik odjela za bogoštovje i nastavu.

Nakon pročitanja 62. saborske sjednice bje isti bez primjetbe ovjerovljen.

Pošto podnesaka ne ima, prešlo se je na dnevni red i to na glasovanje o predlogu dra. Tuškana i drugova, odnosno o protupredlogu Ljudevita Vukotinovića i drugova.

Predsjednik izjavlja, da će se ponajprije glasovati o protupredlogu Ljud. Vukotinovića i drugova, te ako isti primljen ne bi bio, o samom predlogu dra. Tuškana i drugova; pošto je nar. zast. g. dr. Teodor grof Pejačević sa drugovi podnio predlog, da se o protupredlogu Lj. Vukotinovića i drugova, — a isto tako i g. dr. Posilović sa drugovi, — poimence glasuje. Nadalje predlaže nar. zast. g. Dragutin Pisačić i drugovi, da se o predlogu dra. Tuškana i drugova poimence glasuje; a napokon dr.

Šime Mazzura i drugovi, da se u svih trih predlozih poimence glasuje; te kako su predlog dra. Tuškana te protupredlog Lj. Vukotinovića pročitani, stavlja predsjednik na glasovanje najprije protupredlog Lj. Vukotinovića i drugova, te izjavlja, da gg. članovi sabora, koji su za protupredlog Lj. Vukotinovića i drugova, neka izvole glasovati sa „da", a koji su proti sa „ne". Glasuje se, ter rezultat glasovanja bijaše sliedeći: Glasovala su 104 gg. člana sabora, od kojih je 69 glasovalo za, a 35 proti protupredlogu Lj. Vukotinovića i drugovah. Time je protupredlog Lj. Vukotinovića i drugova primljen, ter po tom odpada potreba glasovanja o predlogu dra. Tuškana i drugova.

Prešlo se je na dalnji dnevni red, i to ob izvješću odnosno predlogu imunitetnoga odbora, u pogledu izručbe narodnih zastupnika gg. dra. Davida Starčevića i Josipa Gržanića kr. sudb. stolu zagrebačkomu u svrhu kaznenoga progonstva radi javnoga nasilja globljenjem počinjena, koji glasi, da se kr. sudb. stolu zagrebačkomu u zatraženu svrhu dozvoli izručba narodnih zastupnika gg. dra. Davida Starčevića i Josipa Gržanića.

Pošto je prijava predsjedničtva na kr. državno odvjetničtvo, ter zamolnica kr. sudb. stola zagrebačkoga ob izručbi pročitana, započe razprava. Prigodom razprave rabio je nar. zast. g. Fran Folnegović u svojem govoru neparlamentaran izraz, iza kojega je predsjednik u pol 12 satih sjednicu na četvrt sata odgodio, a pri nastavljenoj sjednici u $^3/_4$ na 12 satih, pozvao je predsjednik govornika, da opozove svoj neparlamentarni uvriedljiv izraz, bačen na zaključak većine sabora; a pošto govornik izraz opozvati ne htjede, oduze mu predsjednik za cielu današnju sjednicu rieč i predloži, da se govorniku Franu Folnegoviću ukor u zapisnik ubilježi. — Sabor usvaja predlog.

Nastavljena je razprava. U $^3/_4$ na 1 po podne podieli predsjednik rieč narodnomu zastupniku gospodinu Ivanu Radiću, da stavi sliedeću interpelaciju:

Da li je Nj. preuzvišenost primila predstavku županijske skupštine, obdržavane u Varaždinu mjeseca srpnja o. g. glaseću tamo, da bi Nj. preuzvišenost g. ban blagoizvolio naredbenim putem izdati nalog onim kot. sudovom u kojih obsegu teče zagorska željeznica, da bi sve ostavinske razprave, tičuće se izvlastiti se imajućih zemljišta sami kot. sudovi ureda radi sa strankami obavili, da se time siromašnomu narodu pričtede troškovi, koje bi jim inače ostavinskimi razpravami kr. javni bilježnici prouzročili:

Ako da — zašto dosele Nj. preuzvišenost pravednoj i na zakonu temeljećoj se predstavbi udovoljila nije?

Ako ne — kani li Nj. preuzvišenost pomenutu predstavku po slav. kr. podžupaniji varaždinskoj podastrieti dati i prema njenom smislu na korist naroda shodna odrediti?

Interpelacija uvršćuje se u zapisnik i dostaviti će se preuzv. g. banu.

U $^1/_4$2 po podne nastavljena je razprava, a nakon dovršene razprave, pošto je narodni zastupnik Dragutin Pisačić sa drugovi podnio predlog, da se o predlogu imunitetnoga odbora poimence glasuje, stavlja predsjednik sliedeće pitanje:

Gg. članovi odbora, koji su za predlog imunitetnoga odbora, glasovati će sa „da", a koji su proti sa „ne".

Predsjednik proglasi sliedeći rezultat glasovanja: glasovalo je 86 gg. saborskih članova, od kojih je za predlog odbora imunitetnoga glasovalo 62 člana, a proti 26 članova. Time je predlog odbora primljen.

Predsjednik javlja, da je umirovljenjem velikoga župana Ivana Vardiana jedno mjesto u financijalnom odboru izpražnjeno, ter predlaže, da se to mjesto odmah izborom popuni.

Sabor prihvaća taj predlog.

Prešlo se k izboru, ter glasovaše 62 saborska člana, od kojih pripade 60 glasova g. dru. Vučetiću, koji se time izabranim smatrati ima.

Predsjednik zaključi današnju sjednicu, ter ureče buduću za dan 27. listopada t. g. u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

1. Izvješće proračunskoga odbora o proračunu zemaljskih zaklada narodnih učiona i zaklade štipendijalne M. Terezijanske za g. 1885.
2. Izvješće peticionalnoga odbora.
3. Dva izvješća imunitetnoga odbora.
4. Proglašivanje zajedničkih zakona;

te poslje kako je predsjednik pozvao saborske odbore, naročito pako proračunski i za razsudbu zem. računa, da nastoje do prve saborske sjednice povjerene im poslove obaviti, bude ovaj zapisnik stante sessione ovjerovljen.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Stiepan Barlović v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Visoki sabore! Molim imam primjetbu jednu na zapisnik, da sam najprije rekao, da će se glasovati o predlogu dra. Tuškana, a nisam rekao, da se glasuje o predlogu gosp. zast. Mazzure. Molim, da se ta primjetba stavi u zapisnik.

Ima li vis. sabor kakove primjetbe? Primjetbe ne ima, zapisnik se verificira.

(Svršetak sjednice u 1 sat 45 časovah.)

Šestdeset i četvrta saborska sjednica,

obdržavana dne 27. listopada 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Podnesci. — Izvješće odbora za zemaljski proračun o proračunu zemaljskih zakladah stojećih pod upravom vladinog odjela za bogoštovje i nastavu za g. 1885. — Izvješće imunitetnoga odbora o zamolnici da se mogu sudbeno progoniti gospoda narodni zast. Vjekoslav Tüköry d'Algyest, Vilim Hatz, Grga Tuškan, Miloš Zec, Stevo Tudić i Milan Pavlović. — Interpelacija narodnog zast. Šime Mazure zašto je svrgnut sa službe tajnik kr. zem. vlade Gjuro pl. Milić.

Predsjednik: Sjednica počima.

Visoki sabore! Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Ban priobćuje, da je Nj, c. i kr. ap. Veličanstvo blagoizvoljelo previšnjim riešenjem od 13. listopada t. g. uz izraz previšnje hvale premilostivo uzeti na previšnje znanje čestitke sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, podnešene povodom previšnjega imendana. — Prima se na znanje.

Proračunski odbor podnaša izvješće o proračunu zemaljskih zaklada za god. 1885. — Stavit će se na dnevni rnd.

Odbor za razsudbu zemaljskih računa podnosi izvješće o računih saborskih troškova za vrieme od 1. siečnja do. 30. rujna 1885. — Stavit će se na dnevni red.

Odbor za razsudbu zemaljskih računa podnosi izvješće o računskom zaključku o potrebi i pokriću autonomnoga budgeta za godinu 1883. — Stavit će se na dnevni red.

Augusta Zapletal, udova kr. kot. liečnika u Zagrebu, Duga ulica br. 28, moli za milostivo podieljenje iz sirotinske zaklade za godinu 1885. Ide odboru peticionalnomu.

Vis. sabore! Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom je redu izvješće odbora za zemaljski proračun o proračunu zemaljskih zaklada stojećih pod upravom vladinoga odjela za bogoštovje i nastavu za god. 1885.

Molim gosp. izvjestitelja, da izvoli mjesto zauzeti.

Izvj. **Stevan Popović**; Čast mi je je ovdje pročitati: „Izvješće saborskoga proračunskoga odbora o proračunih zemaljskih zaklada i to zaklade narodnih učiona i zaklade stipendijalne Marije-Terezijanske za god. 1885.

Proračun zaklade narodnih učiona za god. 1885.:

Pokriće sa . . . . 49.796 for.
Potreba sa . . . . 49.796 for.

Za tim: Proračun zaklade stipendijalne Marije-Terezijanske za god. 1885.:

Pokriće sa . . . . 1.326 for.
Potreba sa . . . . 1.270 for.
Višak sa 60 for.

Predsjednik: Želi li tko progovoriti? Ako nitko ne želi progovoriti, stupit će se glasovanju. Prima li visoki sabor predlog odbora za zem. proračun o proračunu zemaljskih zaklada, stojećih pod upravom odjela za bogoštovje i nastavu, naročito zaklada narodnih učiona i stipendijalna zaklade Maria-Terezijanske? — (Prima)

Predlog odbora je primljen. Prelazi se na drugi predmet dnevnoga reda, naime izvješće peticionalnoga odbora. Molim g. izvjestitelja, da izvoli mjesto zauzeti..

Izvj. **Stjepan Barlović** (čita);

I. Izvješće stalnoga saborskoga odbora za peticije.

Visoki sabore: Stalni odbor saborski za peticije i pritužbe u svojoj sjednici obdržavanoj dana 10 listopada 1884. konstituirao se je izabrav si predsjednikom Svetozara Kuševića od Blacka, a izvjestiteljem Stjepana Barlovića.

U sjednici od dana 21. travnja 1885. uzeo je pako u razpravu dodieljene mu podneske, te mu je čast podnieti visokomu saboru svoje izvjesće sa predlozi, kako sliedi:

I. br. 20. sab. Uznički stražari kr. sudb. stola u Belovaru mole za povišenje plaće, ter osiguranje mirovine, — Odbor predlaže da se molba ustupi kralj. zemaljskoj vladi.

II. br. 38. sab. Uznički stražari kr. sudb. stola u Osieku mole povišenje plaće, namještenje uz dekret, ter osiguranje mirovine. — Odbor predlaže, da se molba ustupi kr. zemaljskoj vladi.

III. br. 69. sab. Obćina Stari Slankamen moli, da se iz investicionalnoga fonda sagradi cesta od Dunava do Novog Slankamena. — Ustupa se preuzvišenomu g. banu.

IV. br. 132. sab. Gjuro K. Protić, ravnatelj putujućega kazalištnoga družtva moli, da mu se podieli stalna novčana podpora. — Odbor predlaže, da se molba vis. kr. zemalj. vladi na uredovanje ustupi.

V. br. 138. sab. Franjo Serafin Vilhar, hrvatski skladatelj u Karlovcu, moli podporu za izdavanje svojih glasbotvora. — Ustupa se kr. zem. vladi.

VI, br. 139. sab. Terezija pl. Köröškeny iz Virovitice moli. da se za muzej kupi slika, spadajuća u njenu vlastnost. Odbor zaključi, da pošto sama moliteljica svoju molbu upravlja na privatne osobe, da se na molbu nikakovi predlog vis. saboru podnieti ne ima.

Predsjednik: Molim prvi predlog pročitati.

Izvj. **Stjepan Barlović**: (čita prvi predlog).

Prédsjednik: Prima li visoki sabor prvi predlog peticionalnoga odbora? (Prima.)

Predlog peticionalnoga odbora pod broj. 1 primljen je.

Izvj. **Stjepan Barlović**: (čita 2. predlog.)

Predsjednik: Prima li visoki sabor predlog odbora. (Prima.)

Predlog odbora je primljen.

Izvj. **Stjepan Barlović**: (čita 3 predlog.)

Dr. **Šime Mazzura**: Zašto?

Predsjrdnik: Zato, pošto investicionalni fond spada pod upravu bana, a ne na sabor; stoga se predlaže, da se odstupi banu.

Prima li vis. sabor predlog odbora? (Prima.)

Predlog odbora pod br. 3. je primljen.

Izvj. **Stjepan Barlović**: (čita 4 predlog.)

Predsjednik: Prima li visoki sabor predlog odbora pod br. 132? (Prima.)

Predlog odbora je primljen.

Izvj. **Stjepan Barlović**: (čita 5. predlog.)

Predsjednik: Prima li vis. sabor predlog odbora pod br. 138? (Prima.)

Predlog odbora je primljen.

Izvj. **Stjepan Bariović**: (čita 6. predlog.)

Predsjednik: Prima li vis. sabor predlog odbora pod br. 139? (Prima.)

Predlog odbora je primljen.

Prelazi se na treći predmet dnevnoga reda, naime na izvješće imunitetnog odbora. Molim g. izvjestitelja, da izvoli mjesto zauzeti.

Izvj. Dr. **Bogdan Medaković**: (čita.)

Visoki sabore! Odbor za imunitet, kojemu je iz XXIII. sab. sjednice od 29. prosinca 1884. upućena na izvješće molba kr. kotarskoga suda u Daruvaru za dozvolu kaznenoga postupka proti narodnom zastupniku g. Vjekoslavu Tüköry-u d' Algiest radi prekršaja uvriede poštenja i molba glede kr. grad. delegovanoga kot. suda u Zagrebu narodnoga zastupnika g. Vilima Hatza radi prekršaja §. 427. k. z., uzeo je ove predmete u svojoj danas držanoj sjednici u razpravu, pa je, videći da neima razloga da se zamoljene dozvole uzkrate, zaključio preporučiti saboru, da izvoli dopustiti, da se narodni zastupnici gg. Vjekoslav Tököry d' Algyest i Vilim Hatz i to prvi radi prekršaja uvriede poštenja, a potonji radi prekršaja §. 427. kr. sudbeno pregoniti smiju.

Preesjednik: Pošto nitko ne želi govoriti, pitam: prima li vis. sabor predlog imunitetnoga odbora glede izdanja narodnih zastupnika Tükörya i Hatza? — (Prima.)

Predlog odbora je primljen. Moiim predlog imunitetnoga odbora br. 244.

Izvj. Dr. **Bogdan Medaković** (čita):

Visoki sabore: U svojoj današnjoj sjednici uzeo je imunitetski odbor u pretres upućenu mu iz XXX. saborske sjednice o 17. siečnja 1885. na izvješće molbu kr. gradsko-delegovanoga kotarskoga suda u Zagrebu za dozvolu sudbenoga progonjenja nar. zastupnika Dr. Grge Tuškana, (br. 173. sab.) zatim upučenu mu iz XXXIV, saborske sjednice od 19. siečnja 1885. molbu kr. sudbenoga stola u Zagrebu za dozvolu sudbenoga progonjenja nar. zast. Miloša Zeca (br. 184. sab.), dalje dodieljenu mu iz XXXV. saborske sjednice od 18. travnja 1885. molbu kr. sudbenoga stola u Belovaru za dozvolu sudbenoga progonjenja nar. zast. Steve Tudića (br. 194 sab., i molbu kr. kot. suda u Brinju za dozvolu sudbenoga progonjenja nar: zastupnika Milana Pavlovića (br. 204. sab.)

Odbor ovaj ni u jednom od predležeća četiri slučaja nije našao razloga, o kojih bi se imala uzkratiti tražena dozvola sudbenoga progonjenja, pa zato predlaže vis. saboru. da izvoli dozvoliti, da se proti narodnim zastupnikom dr. Grgi Tuškanu, Milošu Zecu, Stevi Tudiću i Milanu Pavloviću radi činah. o kojih se okrivljuju, po nadležnima sudovima postupati smije.

Dr. **Josip Frank**: Zašto dr. Tuškan.

Izvj. dr. **Bogdan Medaković**: Radi prekršaja §. 21. tiskovnoga zakona. naime radi prekršaja počinjena tim. što je razširivao po kotarskom sudu uzapčene spise.

Predsjednik: Pošto nitko ne želi govoriti, pitam prima li vis. sabor predlog imunitetnog odbora? (Prima.)

Predlog odbora je primljen.

Prelazi se na 4. predmet dnevnoga reda, t. j. na proglašenje nekojih zajedničkih zakona. Molim g. bilježnika, da ih izvoli proglasiti.

Bilj. **Stjepan Barlović**: (čita) zak. članke, i to: 1, 2, 3, 4. 5, od god. 1885., 22. od god. 1885.; 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19 i 20 od god. 1885.; 7. i 11. od god. 1885.

Predsjednik: Visoki sabore! Pošto je dnevni red današnje sjeduice izcrpljen, prelazi se na interpelacije.

Rieč ima g: zast. dr. Mazzura, da stavi interpelaciju.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Mjeseca kolovoza o. g. bio je tajnik kr. zem. vlade gosp. Gjuro pl. Milić

odpušten iz službe nakon iztrage, koja je trajala 4 mjeseca. G. tajnik Milić službovao je 35 godina, bio je odlikovan 2 puta i to 1879. vitežkim krstom reda Franje Josipa, a 1881. hrv. ugarskim. nasliednim plemstvom. Čovjek u službi veoma marljiv i vjeran, čedan u družtvu otac prilično velike obitelji, što je za boga počinio, da ga je toli žalostna kob zadesila? To bijaše pitanje, a njegova kob pobudila je u gradjanstvu našem i u cieloj zemlji, mislim, veliku senzaciju. — Za Boga, nije li povriedio uredovnu tajnu? Ako tako, onda ga je postigla kob ona, koju je zaista zaslužio. Ali vi ćete dozvoliti, da. kad se radi o takovu slučaju, koj je pobudio senzaciju imade ljudi. koji pobliže hoće da stvar izvode, jer si nemogu nikako protumačiti, kako bi čovjek, koj je toliko godinah u službi bio, najedanput takav skok počinio. da je povriedio dužnost svoje službe.

Ja sam bio jedan od onih, koji su pobliže u tu stvar ulazili i biti ću slobodan razjasniti stvar. koliko je moguće na temelju izvješća. koje sam crpio, rek bi upravo iz spisa uredovnih, jer ti su uredovni spisi predani štampi.

Prigodom izpravka izbornih listina za sabor referent grads. poglavarstva grada Zagreba. koji je bio referent ujedno pri sastavku i izpravku tih izbornih listina, popitao se je kod tajnika zemaljske vlade kratkim putem, da mu označi obseg. u obće o tumačenju §. 11. zak. članka od 30. travnja 1880. o zavičajnih odnošajih i §. 3. zak članka od 15. srpnja 1881. o izbornom redu. Morate znati, voleštovana gospodo. da su ova dva paragrafa u uzkom savezu, jer §. 3. od 15. srpnja 1881. pozivlje se na ustanove zakona o zavičajnih odnošajih, gdje kaže: „Pravo izbora ima svaki, koji je polag ustanove zakona od 30. travnja 1880. ob uredjenju zavičajnih odnošaja u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji stekao zavičajno pravo u kojoj obćini ovih kraljevina“. Dakle vidi se, da je ovaj §. kao stožerno načelo uzeo to, da zavičajan mora biti onaj, koji smije biti izbornikom Ovo je temeljna kvalifikacija izbornika. zavičajnost: dakle tko nije zavičajnik, ne može biti izbornikom.

Referent kod grad. poglavarstva, premda je znao za ustanovu o zavičajnosti, da je tako jasna, da ne dopušta dvojbe, bio je prinukan na upit za to, jer se znalo, da je praksa t. j. tumačenje ovoga paragrafa u praksi posve drugačije, t. j. znalo se, da se činovnikom zajedničkim, koji nisu spomenuti u §. 11. zak. o zavičajnosti, da se njim podieljivalo izborno pravo i onda, ako oni zavičajnosti stekli nisu. §. 11. navedenoga zakona glasi naročito: „Stalno namješteni činovnici zemaljski, obćinski, i javnih zaklada. zatim duhovni i javni učitelji stiču nastupom službe zavičajno pravo u onoj obćini, u kojoj im je stalno uredovno sjedište naznačeno.“

Dakle, veleštovana gospodo, ovaj paragraf o zajedničkih činovnicih ne govori ni rieči. Radi se o tom, da pošto je praksa prošla mirnim putem, a ustanova zakona jasna bila, radi se o tom. imadu li se činovnici zajednički uvrstiti u izbornu listinu i naročito u gradu Zagrebu, a to nije samo sbog izbornoga prava nego i radi drugih prava što ih zavičajnik stiče u onoj obćini, gdje ima zavičajno pravo. Obzirom na to ima pravo na podporu, recimo n. pr. iz ubožke blagajne itd.

Bila je dakle upravo dužnost referenta kod poglavarstva. da doista samo one, koji su zavičajnici, uvrsti u izbornu lislinu, jer je zavičajno pravo temelj za izborno pravo. Pa se obratio na referenta kr. zemaljske vlade u svrhu uredovnu. ne možda iz privatne naslade ili možda zato, da ovoj ili onoj stranci privrženika steče. niti je ikakve druge uporabe trebao od činovnika, do u svrhu strogo uredovnu.

Tajnik zem. vlade bijaše g. Gjuro pl. Milić. i on da uzmogne valjano podčinjenomu, ako i ne neposredno podčinjenomu a ono nižemu činovniku, da uzmogne raztumačiti valjano zakon, segao je u vrelo, i mislio je. da će na temelju tih vrela moći posve korektno protumačiti i riešiti ono pitanje. koje je zahtievano. da ga rieši činovnik gradskoga poglavarstva.

Gospodo, kad se sastavljaju zak. osnove sabire se materijal. recimo statistički, materijal znanstveni. saslušavaju se vještaci putem enquete, razlozi se sabiru. koji su bili navedeni u strukovnoj i političkoj obćini, a to je sve materijal. na temelju kojega se sastavljaju zakonske osnove. Tko će reći, da je taj materijal uredovna tajna, te ne samo da nije tajnom, nego je u interesu sudovanja same eksekutive. da se sazna. Dapače. gospodo. da u mnogih državah imade redakcija toga materijala na obću porabu, ja ću vam samo spomenuti. da u najnovije vrieme izlazi komentar gradj. zakona od Fellnera i Hartmanna u Beču, koji se naročito obazire na izvore, koji su bili podlogom stvaranju zak. osnove. koja već možda 100 godinah postoji u našoj monarkiji. — Dakle vidi se, da se ona vrela, na kojih se osniva gradj. zakonik, akoprem su dugo vremena ne pristupna javnosti bila, i ako se onda na to zaboravljalo, danas se priobćuju u interesu same eksekutive. Ja mislim, da ovakov materijal ne može biti tajnom uredovnom. Milić je. kako sam rekao, posegao u vrela, o kojih sam malo prije govorio, u svrhu uredovnu. I to ne samo da ne može biti svrha plemenita, jer što da bude čovjeku plemenitije i duši više priraslo, nego da može valjanoj uporabi zakona najviše nositi onaj. komu je povjerena eksekutiva.

Kad sam ovo rekao, dopustite, da kažem. kakova su to vrela.

God. 1876. naša kr. zem. vlada sastavila je zak. osnovu o zavičajnih odnošajih i predočila ju za predhodnu sankciju kr. hrv. ministru, da ju podnese Nj. Veličanstvu na predhodnu sankciju.

God. 1877. ministar hrvatski mislio je, da treba

prigovoriti nekim ustanovam ove zak. osnove, naročito §. 11., jer su se u zak. osnovi nalazile rieči „dvorski i drž. činovnici, da stiču pravo zavičajnosti, ako su namješteni u teritoriju Hrvatske.“

Ovaj prigovor mislio je gosp. ministar, da valja temeljiti na onom momentu, da hrv. sabor ne može stvarati zakona za činovnike pripadajuće legislativi ugarskoj; dakle zahtievao je, da se izpravi, da dvorski i drž. činovnici stiču zavičajno pravo. Kr. zem. vlada videć temeljitost ovoga prigovora, izpustila je te rieči i zak. osnovu povratila bez onih riečih na predhodnu sankciju. Ovakova zak. osnova dobila je predhodnu sankciju i razpravljala se u saboru i tim postala zakonom.

Iz tih izvorah crpio je g. tajnik Milić uvjerenje, da zajednički činovnici, ako nemaju zavičajnosti, ne stiču je tim, što su u zajed. službi na teritoriju hrvatskom. Crpeć to iz izvora, priobćio je svoju odluku, temeljito osnovanu referentu gradskoga poglavarstva u svrhu uredovne porabe, a referent je izpustio dotične činovnike iz izborne listine.

Gospodo, zato, što se tajnik zemaljske vlade Gjuro pl. Milić drznuo to priobćiti, on je svrgnut sa službe, pa ono, što bi u drugih državah po mom mjerodavnom mnienju svakako zasluga bila, jer tumačenje zakona, valjana uporaba eksekutivnih načela itd., to se u svakoj državi za zaslugu smatra, kod nas radi naših iznimnih okolnostih zasluga to nije, dapače to je prekršaj, radi kojega se mora tako drastično postupati proti činovniku, koji već 35 godinah vjerno služi.

Reći ćete, ta vrela bijahu tajnom; gosp. Milić neima prava razpolagati s timi vreli, on je imao svojim predpostavljenim staviti pitanje: zahtieva se od mene ovo i ono smijem li to učiniti? On samovlastno nije bio vlastan učiniti, što je učinio, dakle ipak je nješto učinio, ako to baš i nije uredovna tajna.

Gospodo, što smatrate tajnom, sa gledišta forme ili sadržaja? Ako sa gledišta forme, nećete naći da je istinito, ali sadržaj je onaj, koj odlučuje o bitnosti tajne. Pitam vas: je li sadržaj onoga dopisivanja tajan; zar je kr. zem. vlada to tajnom smatrala? Gotovo one iste rieči, koje su u dopisivanju hrv. ministra, rieči naime, da hrv. sabor ne može stvarati zakona glede činovnika pripadajućih legislativi ugarskoj, one iste momente priobćila je glasno i jasno kr. zem. vlada i to mnogo prije, nego je g. Miliću na pamet došlo, da bi razmišljao o tumačenju §. 11. zakona o zavičajnih odnošajih. A znate kako je to proglasila? U zakonskoj osnovi, obrazloženoj zakonskoj osnovi, u obrazloženju saboru ovomu podnešenom, što je iz sabora prešlo u javnost u sve novine i svaki, komu je bilo ležeće, da se osvjedoči, kako glede zajedničkih činovnika shvaća vlada §. 11. zakona o zavičajnih odnošajih, taj je mogao vidjeti, kako vlada shvaća, kad je onako, kao kr. krv. ministar saboru kazala: „U §. 11. zakonske osnove izpuštene su ove rieči sadržane u austrijskom zakonu „dvorski i državni“ pošto taj zakon samo o autonomnih činovnicih odredbe učiniti imade.“

To su rieči, sadržane u obrazloženju zakonske osnove o zavičajnosti pod brojem 12.006 podnešene saboru. Dakle sadržaj ove tobožnje tajne, koju je gosp. pl. Milić izdao, bio je poznat cielomu svietu, te je bio štampan i vašem uvaženju veleštovana gospodo podnešen.

Dakle niti je tajna bila, pak ćete pitati, što je onda moglo biti, da je taj čovjek, ako to nije bila tajna, što je moglo biti, da je tako gorko kažnjen.

Vi se, gospodo, domišljate, a ja ću vam reći, da tražite progonstvu Milićevu uzrok drugdje, nego je uzrok ondje, koji je na javu iznešen. Uzprkos tumačenju §. 11. zakona o zavičajnosti znadete, da su zajednički činovnici bili konstantno uvršćivani u izborne listine i to naročito zato, da se dobar kontigenat glasovatelja pribavi prijateljem oficiozne kandidature. Kad to znate, da se uzprkos zakona kontigenat njihov povećao, to se je lani dokazalo, i usljed onoga dopisivanja, koje je danas javno samo u formi, ali glede sadržaja nije, mislim, da je bjelodano dokazano, da se je ovdje radilo o tom, da se činovnik nesmije stavljati u oprieku sa onom makinacijom, koja je protuzakonita, kad se je uvršćivalo u onu listinu činovnike, ne imajuce prava zavičajnosti.

Ako to stoji — drugi razlog sigurno neću čuti niti od vis. vlade — pitam, kakva je kob zadesila toga čovjeka službujućega 35 godinah, i marljiva, pošto je 2 puta odlikovan bio, da bude žrtvom ovoga istinitoga tumačenja zakona, žrtvom valjane eksekutive? Gospodo, ako je to, onda pitajmo se, u kakvih je odnošajih naša eksekutiva, pitajmo se, kakove su pravičnosti ljudi naše zem. vlade?

Ja mislim, da ovdje više rieči ne treba. Ovaj slučaj ovoga činovnika istinito izložen, tako je jasno predstavljen kao slučaj dobre usluge po činovniku počinjene, a s druge strane kao slučaj sa strane kr. zem. vlade, koj se mora označiti skrajnom samovoljom. Stoga moram staviti interpelaciju, a pošto je ovaj slučaj takav, koj je kr. zemalj. vladi poznat i mora biti poznat, ja se nadam, da ću odmah dobiti odgovor na interpelaciju, koja glasi ovako (čita):

1. Je li istina, da je bivši tajnik kr. zem. vlade Gjuro pl. Mihalić svrgnut sa službe samo zato, što je referentu o zavičajnih i izbornih poslovih kod gradskoga poglavarstva u Zagrebu priobćio u svrhu uredovnu dopise, odnoseće se na predhodnu sankciju zakonske osnove o zavičajnih odnošajih u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, naročito dopise odnoseće se na sadržaj i tumačenje §. 11.

2 Ako da, kako opravdava preuzv. g. ban svoj postupak proti tajniku kr. zem. vlade Gjuri pl. Miliću?

Predsjednik: Interpelacija dostaviti će se preuzvišenomu g. banu.

Visoki sabore! Ja današnju sjednicu zakllučujem, te

uričem sliedeću za subotu 31. listopada u 10 sati prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

1. Izvješće odbora za razsudbu zemaljskih računa o saborskih troškovih od 1. siečnja do 30. rujna.

2. Izvješće istoga odbora o zaključnih računih autonomnoga budgeta za god. 1883.

3. Izvješće proračunskoga odbora o zemaljskih zakladah stoječih pod upravom nutarnjega odjela, za god. 1885.

Ako vis. sabor ništa nema prigovoriti, to stavljam ovo na dnevni red. Medjutim, ako bi potreba bila, ja ću tečajem ove nedjelje izvanrednu sjednicu sazvati.

(Svršetak sjednice u 12 sati o podne.)

Šestdeset i peta saborska sjednica,

državana dne 31. listopada 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Izvješće odbora za razsudbu zemaljskih računa. o saborskih troškovih od 1. siečnja do 30. rujna. — Izvješće istoga odbora o zaključnih računih autonomnoga budgeta za g. 1883. — Interpelacija gosp. zast. dr. Jovana Subotića o zak. osnovi „o uredjenju posala spadajućih na crkvenu-školsku autonomiju Srba izpovjednika grčko-iztočne crkve u Hrvatskoj i Slavoniji kao i o uporabi ćirilice“.

Predsjednik (pozvoni): Sjednica počimlje.

Molim gospodina bilježnika, da pročita zapisnik prošle sjednice.

Bilj. **Stjepan Popović** (čita):

Zapisnik

64. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu, dne 27. listopada 1885. pod predsjedanjem saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata u prisutnosti 57 saborskih članova.

Od strane visoke kr. zemaljske vlade prisutni: gg. predstojnik unutarnjega odjela Daniel Stanković i odsječni savjetnik bogoštovnoga odjela Gustav Dolhopf.

Predsjednik javlja, da su na vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

Pruzv. g. ban priobćuje, da je Nj. c. i kr. apoštolsko Veličanstvo blagoizvoljelo prev. riešenjem od 13. listopada t. g. uz izraz previšnje hvale premilostivo uzeti na znanje čestitke sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije podnešene povodom prev. imendana. — Uzima se na znanje.

Proračunski odbor podnaša izvješće o proračunu zemaljskih zaklada, stojećih pod upravom unutarnjega odjela kr. zem. vlade za g. 1885.

Staviti će se na dnevni red.

Odbor za razsudbu zemaljskih računa, podnaša izvješće o računih saborskih troškova za vreme od 1. siečnja do 30. rujna 1885.

Staviti će se na dnevni red.

Odbor za razsudbu zemaljskih računa podnaša izvješće o računskom zaključku o potriebi i pokriću autonomnoga budgeta za g. 1883.

Staviti će se na dnevni red.

Augusta Zapletal udova kr. kot. liečnika u Zagrebu, moli za milostivo podielenje podpore iz sirotinske zaklade za g. 1885.

Upućuje se peticionalnomu odboru.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom je redu: Izvješće saborskoga odbora za zemaljski proračun o proračunih zem. zakladah stojećih pod upravom odjela za bogoštovje i nastavu za g. 1885. i to zaklade narodnih učionah i štipendijalne zaklade Marija-Terezijanske za g. 1885. — Kod glasovanja primljeno je isto izvješće te zakjučak glasi:

Proračun zaklade narodnih učiona za g. 1885. prima se po predlogu vlade i to:

pokriće sa	49.796	for.
potreba sa	49.796	„

za tim: Proračun zaklade štipendijalne Marija-Terezijanske za g. 1885. prima se po predlogu i to:

pokriće sa	1.326	for.
potreba sa	1.260	„
višak sa	66	for.

Za tim prešlo se je na razpravu I. izvješća peticionalnoga odbora i to:

I. br. 20.|sub. Uznički stražari kr. sudbenoga stola u Belovaru mole povišenje plaće, ter osjeguranje mirovine.

Odbor predlaže, da se molba ustupi kralj. zemaljskoj vladi.

Primljeno po predlogu odbora.

II. Br. 38.|sab. Uznički stražari kr. sudbenoga stola u Osieku, mole povišenje plaće, namještenje uz dekret, ter osjeguranje mirovine.

Odbor predlaže, da se molba ustupi kr. zemaljskoj vladi.

Primljeno po predlogu odbora.

III. Br. 69.|sab. Občina Stari Slankamen moli, da se iz investicionalne zaklade sagradi cesta od Dunava do Novog Slankamena.

Ustupa se preuzv. g. banu.

Primljeno po predlogu odbora.

IV. Br. 132.|sab. Gjuro K. Protić, ravnatelj putujućega kazalištnoga družtva, moli, da mu se podieli primjerena novčana podpora.

Odbor predlaže, da se molba ustupi kr. zemaljskoj vladi.

Prima se po predlogu odbora.

V. Br. 138.|sab. Franjo Serafin Vilhar, hrvatski skladatelj u Karlovcu moli podporu za izdavanje svojih glasbotvorah.

Ustupa se kr. zem. vladi.

Prima se po predlogu odbora.

VI. Br. 139.|sab. Terezija pl. Köröškeny iz Vinice, moli da se za muzej kupi slika spadajuća u njenu vlastnost. Odbor zaključi pošto sama moliteljica svoju molbu upravlja na privatne osobe, da se na molbu nikakov predlog vis. saboru podnieti ne ima.

Primljeno po predlogu odbora.

Na dnevnom redu dalje stoji: Izvješće saborskoga imunitetnoga odbora u stvari zatraženja sudbenoga progonjenja narodnih zastupnika gg.: Vjekoslava Tyköria, Vilima Hatza, dra. Grge Tuškana, Miloša Zeca i Steve Tudića.

Napokon preduzeto je proglašenje previšnjom potvrdom providjenih hrvatskih izvornika na zajedničkom ugar.-hrvatskom državnom saboru donešenih zajedničkih zakonskih članakah, koji jesu:

Zak. čl. II. godinu 1885. o državnom proračunu za god. 1885.

Zak. čl. IV. godinu 1885. tičući se državne sgrade, imajuće se u Budapešti podići za ugarsko ministarstvo poljodjelstvenih, obrtnih i trgovačkih poslova.

Zak. čl. V. god. 1885. tičući se državnoga predujma za svobće izložbe u Budapešti od g. 1885.

Zak. čl. VIII. god. 1885. o regulaciji deveny dunaradvanijskoga poteza reke Dunava.

Zak. čl. IX. god. 1885. o kr. ugar. poštanskoj štedionici.

Zak. čl. X. god. 1885. o spojnoj prugi, sagraditi se imajućoj medju postajama Szered i Galgocz-Lipotvar nalazećimi se na vagdolinskih potezih poveljenoga austro-ugarskoga državnoga željezničkoga družtva, kao i o preinaci njekojih ustanova dozvolbenih izprava uzakonjenih zakonskimi članci XLV. od godine 1882. i X. od godine 1884.

Zak. čl. XII. god. 1885. o pomnožanju bakrenoga sitnoga novca.

Zak. čl. XIII. god. 1885. o izgradjenju željeznice od Doboja preko Dolnje Tuzle do Siminhana.

Zak. čl. XIV. god. 1885. tičući se preinake 12. §. XYVIII. zak. čl. od 1875. godine.

Zak. čl. XVI. god. 1885. o preustrojenju častničkoga sbora domobranskih liečnika.

Zak. čl. XVII. god. 1885. o pokriću troškova, potrebitih za dogradnju sgrade Ludovika-akademije.

Zak. čl. XVIII. god. 1885. u pogledu opunovlašćenja, odnosećega se na dozvolu i pripomoć biharskih i bekeških željeznica mjestnoga interesa.

Zak. čl. XIX. god. 1885. u pogledu opunovlašćenja odnosećega se na izgradjenje i dozvolu matranske željeznice mjestnoga interesa.

Zak. čl. XX. god. 1885. o nabavi obrtne glavnice kr. ug. državnih željeznica i njihove tvornice strojeva kao i diösgjörske tvornice željeza i čelika ter erarialnih željeznica.

Zak. čl. VII. god. 1885. o preinaci ustrojstva kuće velikaša.

Zak. čl. XI. god. 1885. ob umirovljenju državnih činovnika, podčinovnika i podvornika.

Zak. čl. XXII. god. 1885. ob očevidnosti zemljarinskoga katastra.

Iza pročitanja ovih zakonskih članaka stavlja narodni zastupnik g. dr. Šime Mazzura sliedeću interpelaciju:

1. Je li istina, da je bivši tajnik kr. zemalj. vlade Gjuro pl. Milić svrgnut sa službe samo zato, što je referentu o zavičajnosti i izbornih poslovih kod gradskoga poglavarstva u Zagrebu priobćio u svrhu uredovnu dopise, odnoseće se na predhodnu sankciju zakonske osnove o zavičajnih odnošajih u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, naročito dopise odnoseće se na sadržaj i tumačenje 11. §. osnove?

2. Ako da, kako opravdava preuzv. g. ban, svoj postupak proti tajniku kr. zemaljske vlade gosp. Gjuri pl. Miliću?

Interpelacija dostaviti će se preuzv. g. banu.

Predsjednik zaključi današnju sjednicu u 12 satih o podne i ureče buduću za subotu dne 31. listopada 1885. u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

1. Izvješće odbora za razsudbu zem. računah o računih saborskih troškovah za vrieme od 1. siečnja do 30. rujna 1885. god.

2. Izvješće istoga odbora o računskom zaključku o potriebi i pokriću autonomnoga budgeta kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1883.

3. Izvješće proračunskoga odbora o proračunih zem. zakladah, stojećih pod upravom odjela za unutar. poslove kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade za god. 1885.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Stjepan Popović v. r.,
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li, vis. sabore, kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javi.)

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Na visoki sabor stigli su sliedeći podnesci:

„Kr. sudb. stol u Zagrebu moli za dozvolu sudbenoga progonjenja nar. zast. Eugena Kumičića radi pokušanoga javnoga nasilja globljenjem".

Ide odboru imunitetnomu.

„Kr. sudb. stol u Zagrebu moli za dozvolu sudbenoga progonjenja nar. zast. dra. Jakova Radoševića radi počinjenoga prestupka označena u §. 308. k. z"

Ide odboru imunitetnomu.

„Molba Betike Čačić, udove kr. gimn. profesora, za podporu iz zem. sirotinske zaklade".

Ide odboru peticionalnomu.

Prije nego se prodje na dnevni red, ima rieč g. Mazzura obzirom na poslovnik.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Naš poslovnik propisuje u §. 35., da se prepis interpelacije ima po predsjedniku sabora dostaviti banu sa pozivom, da u prvoj sjednici saborskoj izjavi, hoće li odgovoriti ili ne. Ovoga se propisa vis. vlada nije držala. a ja smatram, da je ona obvezana kao i sabor držati se propisah poslovnika. Pošto mi je poznato, da vis. predsjedničtvo uviek priobćuje vis. vladi interpelacije sa pozivom na §. 35. poslovnika, a vlada se ipak tomu ne odazivlje, to molim vis. predsjedničtvo, da pozove vis. vladu, neka se očituje, hoće li na interpelaciju, koju sam stavio, odgovoriti.

Predsjednik: Vis. sabore! Ja, dotično predsjedničtvo, sabora dostavljam uviek vis. zem. vladi interpelacije s pozivom na poslovnik. Ako vlada tomu zadovoljiti neće, to predsjedničtvo ne ima nikakva sredstva, da vladu na to prisili, s toga držim, da je svaki ponovni poziv suvišan.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja mislim, da je predsjedničtvo sabora zvano, da štiti ustanove sab. poslovnika. Ako se koji član sabora prituži, da njetko ne obdržava sab. poslovnika, onda je dužnost predsjedničtva saborskoga bditi nad tim, da se obdržavaju ustanove sab. poslovnika, s toga ja opetovano, molim, da se pozove vlada, da vrši ustanove poslovnika, ako ne, ja molim, da se visoki sabor izjavi, je li postupak predsjedničtva korektan.

Predsjednik: Ja sam već izjavio, da je postupak predsjedničtva posve korektan, pošto predsjedničtvo uviek dostavlja vladi interpelacije pozivom na poslovnik.

Zast. vlade **Danilo Stanković**: Vis. sabore! Koliko se sjećam, u nekoj zadnjoj sjednici stavio je zast. dr. Radošević interpelaciju glede obdržavanja te ustanove poslovnika. Vlada će imati priliku doskora odgovoriti na tu interpelaciju i onda će gosp. zastupnik klanjački imati prillike uvjeriti se o korektnosti postupka vladinoga.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja želim znati, hoće li vlada odgovoriti . . .

Predsjednik: Molim, gosp. zastupnik nema više rieči, pošto se po poslovniku ne može dopustiti, da jedan dva tri put o istoj stvari govori.

Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom redu je na prvom mjestu izvješće saborskoga odbora za razsudbu zemaljskih računa, o računih sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije za g. 1885.

Molim g. izvjestitelja.

Izvj. **Stevo Popović** (čita):

Izvješće

saborskoga odbora za razsudbu zemaljskih računa, o računih sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije za god. 1885.

Visoki sabore!

Sljedujući nalogu, sadržanom u zaključku ovoga visokoga sabora donešenoga u LVI. sjednici od 30. rujna 1885. primio je i u pretres uzeo ovaj odbor upućene račune o troškovih sabora kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije za vrieme od 1. siečnja do 30. rujna 1885. godine, te pronašao iste u svemu podpuno u redu, i to:

Ukupni primitak za vrieme od 1. siečnja do 30. rujna 1885.	for.	68.889·92
Ukupni izdatak za isto vrieme . .	„	63.007·83
Te blagajnički ostatak	„	5.882·09

S toga predlaže: da visoki sabor izvoli računski zaključak saborskih potreba i pokrića za vrieme od 1. siečnja do 30. rujna god. 1882. odobriti, te računopoložiteljem absolutorij podieliti.

Predsjednik: Želi li tko o tom progovoriti? (Ustaje zast. barun Rukavina.)

Rieč imade zastupnik g. barun Rukavina.

Barun **Gjuro Rukavina**: Po tom izvješću, koje je ovdje predloženo, potrošeno je na ovaj sabor za tri četvrt godine preko 60.000 for. Ako se bude u tom razmjerju trošilo, biti će potrošak za cielu godinu preko 80.000 for. U tom izvješću ne dolaze pojedinkosti; niti znadem ja, niti znadu moji prijatelji, kako se taj novac potrošio. Za odobriti taj račun i za razloge k tomu imati, morali bi znati sve pojedinkosti, kako su nanizane s ovim računom.

Ja ću samo uvjetno razlagati naše stanovište i u tom smislu imam izjaviti: da ako su ovdje i naši putni troškovi sadržani, da bi svota za te putne troškove mnogo manja morala biti; jer ovaj sabor mogao bi svake godine jednom zasjedati i onda bi samo jedan putni trošak bio. To bi se lahko moglo postići, ako bi se samo gledalo lih na djelovanje povoljno po hrvatski narod. Ako su u ovom troškovniku sadržani izdatci za saborski dnevnik i za saborske sjednice, koje njeko vrieme dobivamo redovito za svaku sjednicu drugi dan, to bi i ovaj trošak mogao izostati i novac se upotriebiti za druge koristnije svrhe. N. pr. u Francezkoj nema niti saborskoga dnevnika, niti nema posebnoga izvješća o saborskih sjednicah, već u službenih novinah dolazi izvješće točno napisano iz sitnopisnih bilježkah. Zašto se ne bi moglo to i kod nas uvesti, da

naše službene novine u prilogu donašaju točno i podpuno izvješće iz sitnopisnih bilježkah, i taj trošak bi prestao.

Kad se koj račun razpravlja, mora se gledati na svaki dohodak, na svaku štetu i na svaki probitak, koj je š njim svezan. U svakom sboru, gdje se razpravlja o javnih probitcih, mora da vlada neograničena sloboda govora. Govornik može se pedepsati, dapače više puta se govornik i mora pedepsati, nu ta pedepsa ima se protezati lih na njegovu osobu i ne smije se protezati na sav narod. Narod ne smije biti lišen svoga zastupnika, i to takovoga, u kojega ima svoje povjerenje. Usuprot ovih načela, koja su sveta i drže se neoskvrnutimi, kod nas većina lišava narod svojih zastupnika, i to takvih zastupnika, koji svoju dužnost vrše. I vi ste iz ove kuće izagnali muževe, koji samo ovdje, kad vas gledaju jesu takovi, ali svigdje drugdje u svakom družtvu, u svakom mjestu nema naobraženijih i ugladjenijih ljudi od njih. (Oho! na desnici.) Vi ste se dali na prostu prijavu . . . (O! o! na desnici.)

Predsjednik: Ja opominjem g. govornika, da ne bi govorio ono, što ne stoji i što ne smije ovdje govoriti.

Barun **Gjuro Rukavina**: Gospodo! Vi ste se obratili na sudbenu oblast i tražili, da postupa proti činu, koj se je dogodio u ovoj sabornici, a sami ga tajite. Za ovo izvješće u prvom pogledu bi se držalo, da nije važno, ali je važno i naročito zato, jer se izkazuje, da se je potrošilo nekoliko desetaka tisuća forinti, a potrošilo se za tielo, od koga narod posvemašne koristi ne uživa. Ja bar i moji drugovi niti sami znademo, niti smo to od naroda inače čuli, da mu je ovaj sabor ikakve koristi donio. Vi se puštate samo na glasovanje, vi se naslanjate na vašu većinu, vi n ćete predmete, koji ovamo dolaze, savjestno pretresivati, a ne samo da sami ne ćete, nego i manjemu djelu ovoga sabora zapriečavate razpravljati o predmetih. Nije dosta, da vi vaše dužnosti ne vršite po vašem mnienju, već ste dopustili riečmužu u ovoj sabornici, koji nije niti član sabora, već je samo član vlade . . .

Predsjednik: Ja poričem, da je ovdje tko govorio, komu nije rieč pripadala.

Barun **Gjuro Rukavina**: Nije član sabora. (Žamor na ljevici.)

Predsjednik: Tko je član vlade, njemu pripada rieč isto tako ovdje kao što i g. barunu Rukavini. (Na desnici Tako je!)

Barun **Gjuro Rukavina**: Molim g. predsjedniče, ja još nisam dogotovio. Članovom vlade pripada rieč, to ja znam, ali u poslovih lih vlade, a ne osobnih stvarih, kako se to ovdje dogodilo.

Dne 5. t. m. preuzv. g. Khuen-Hedervary . . .

Predsjednik: To ne spada na stvar. Vi ste već dovoljno govorio ob onom, što se ne bi smjelo govoriti. Ja vas molim i opominjem, da ne bi govorili o predmetu, koji ne stoji u nikakovu savezu s predmetom, koji se nalazi na dnevnom redu.

Barun **Gjuro Rukavina**: To stoji u savezu . . .

Predsjednik: Ja ću vam oduzeti rieč, ako ne ćete govoriti o stvari. Ovdje su predlozi odbora za razsudbu saborskih računa, a nije govor o djelovanju sabora, niti o djelovanju vlade. U našem poslovniku ne stoji nigdje razlika, kada vlada ima pravo govoriti, a kada ne. Dakle po zakonu može vlada u svako doba i o svakom predmetu govoriti.

Barun **Gjuro Rukavina** (nastavlja): Vi ste se izticali s tim čovjekom. (Žamor na desnici.)

Predsjednik: Ja g. govornika posljednji put opominjem, da o stvari govori; jer ću vam inače uzeti rieč. Stvari o kojih govorite, ni malo ne spadaju na predmet, koji se nalazi na dnevnom redu.

Gjuro barun **Rukavina**: Moja gospodo! Ja ću prekinuti premda bi imao još nešto navesti. (Žamor na desnici.) Medjutim taj čin je javnosti predan i radi toga čina mi po pravu ne bi smjeli više u ovaj zbor doći i u ovo družtvo, u kojem je ovaj čovjek. Medjutim ja i moji drugovi dolazimo u ovo družtvo samo zato, da vršimo svoju dužnost i da po mogućnosti sve predmete razpravljati možemo; dolazimo zato, jer se držimo načela, čistomu je sve čisto, i jer smo odlučili uztrajati neodoljivo braneći pravo hrvatskoga naroda, i jer se nadamo, da ćemo mi i naši sljedbenici u narodu preživjeti i vas u većini i vaše gospodare i vaših gospodara gospodarenje. (Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Želi li još tko o tom govoriti? (Nitko se ne javlja.)

Pošto nitko o tom ne želi govoriti, rieč imade gosp. izvjestitelj.

Izvjestitelj **Stevo Popović**: Visoki sabore! Da li će narod naš imati koristi o takovu radu, kaošto to moj veleštovani g. predgovornik misli, to neka prosudi narod; meni je na obranu dotičnoga odborova predloga samo to kazati, da g. predgovornik, veleštovani član ovoga sabora, nije dokazao s nikoje strane, da bi se ovim računom što osnovana prigovoriti dalo, jer ono, što veli, da njemu i njegovim prijateljem nije poznat detailiran prihod i razhod, nije razlog protimbe već zato, što se svi odbori, da tako i ovaj odbor za zaključne račune, sastavljaju iz svih stranakah ove vis. kuće, a da li je g. predgovornik ili stranka prava ovoj ili onoj stranci prijatelj ili ne, to na svaki način ne može biti osnov za opravdanje, za zametnuće ovim prigovorom. Ovi dakle računi nisu jednostrano pretraženi, niti je ovakov zaključak jednostrano podnešen, nego se to dogodilo uz uticaj svih stranaka. — Nu ja sa sa svoje strane mislim, u koliko je govor g. predgovornika glede samoga predmeta neosnovan, a vis. je kuća tomu svjedok, da je samo za to ustao da govori povodom računa, da može iztaći ono, što smo malo prije čuli, a ne o računih, koji stoje na dnevnom redu.

Pošto su se svi računi pronašli podpuno korektnimi,

molim vis. sabor, da ovaj zaključak odbora onako prihvati. kako je ovdje podnešen.

Predsjednik: Sada će se glasovati o sliedećem predlogu (čita): „Računski zaključak saborskih potreba i pokrića za vrieme od 1. siečnja do 30. rujna godine 1885. odobravaju se te računopoložiteljem absolutorij podieljuje“.

Prima li vis. sabor ovaj predlog odbora? (Prima.) Ovaj je predlog primljen.

Prelazi se na drugi predmet dnevnoga reda. naime na izvješće saborskoga odbora za razsudbu zemaljskih računa o računskom zaključku o potrebi i pokriću autonomnoga budgeta kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1883.

Izvjestitelj **Stevo Popović** (čita):

Izvješće

saborskoga odbora za razsudbu zemaljskih računa o računskom zaključku o potrebi i pokriću autonomnoga budgeta kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1883.

Visoki sabore!

Odbor za razsudbu zaključnih računah o računskom zaključku o pokriću autonomnoga budgeta kraljevina Hrvatske i Slavonije, pregledavši, saborskim zaključkom iz XLIV. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od 4. svibnja 1885. god. uručene mu. po kr. zem. vladi od 19. travnja 1885. god. br. 15.734. z. v. saboru predložene zaključne račune zemaljskoga autonomnoga budgeta kraljevina Hrvatske i Slavonije za godinu 1883., te obnašav ih urednimi podnosi vis. saboru ovo izvješće:

A. Potreba.

POGLAVJE I.

S a b o r.

Preliminirano	50.000 for.	— nvč.
Doznačeno	27.557 „	71 „
Manje . . .	22.442 for.	29 nvč.

POGLAVJE II.

B a n.

Preliminirano	26.000 for.	— nvč.
Doznačeno	28.269 „	99 „
Više . . .	2.269 for.	99 nvč.

opravdano usljed uvedenog kr. povjereničtva.

POGLAVJE III.

O d j e l z a u n u t a r n j e p o s l o v e.

Naslov 1. Središnja uprava.

Preliminirano	91.561 for.	— nvč.
Doznačeno	95.378 „	89 „
Više . . .	3.817 for.	89 nvč.

opravdano usljed veće potrebe za uredske i pisarničke potrebe i što interkalar u preliminiranoj svoti nije polučen.

Naslov 2. Gradjevni odsjek.

Preliminirano	20.818 for.	— nvč.
Doznačeno	20.950 „	74 „
Više . . .	132 for.	74 nvč.

opravdano tim, što preliminirani interkalar nije polučen.

Naslov 3. Računarski ured.

Preliminirano	39.929 for.	— nvč.
Doznačeno	40.605 „	47 „
Više . . .	676 for.	47 nvč.

opravdano tim, što nije preliminirani interkalar polučen.

Naslov 4. Statistički ured.

Preliminirano	7.000 for.	— nvč.
Doznačeno	6.793 „	7 „
Manje . . .	206 for.	93 nvč.

Naslov 5. Zemaljski arhiv.

Preliminirano	3.434 for.	— nvč.
Doznačeno	3.539 „	28 „
Više . .	105 for.	58 nvč.

opravdano tim, što je na uredske i pisarničke troškove više trebalo i što nije polučen interkalar.

Naslov 6. Zemaljska blagajna.

Preliminirano	11.587 for.	— nvč.
Doznačeno	11 784 „	64 „
Više . . .	197 for.	64 nvč.

opravdano tim, što nije polučen preliminirani interkalar.

Naslov 7. Kr. političke oblasti I. molbe.

Preliminirano	370.806 for.	— nvč.
Doznačeno	364.700 „	27 „
Manje . . .	6.105 for.	73 nvč.

Naslov 8. Zdravstvo.

Preliminirano	178.360 for.	— nvč.
Doznačeno	192.062 „	87 „
Više . . .	13.702 for.	87 nvč.

opravdano radi većega troška na zemaljsku ludnicu.

Naslov 9. Zemaljsko oružničtvo.

Prelimirano	241.440 for.	— nvč.
Doznačeno	241.047 „	33 „
Manje . . .	382 for.	67 nvč.

Naslov 10. Zemaljske i županijske sgrade.

Preliminirano	14.400 for.	— nvč.
Doznačeno	13.236 „	96 „
Manje . . .	1.163 for.	4 nvč.

Naslov 11. Cesto- i vodogradjevine.

Preliminirano	722.831 for.	— nvč.
Doznačeno	718.418 „	11 „
Manje . . .	4.413 for.	89 nvč.

Naslov 12. Prinos narodno-gospodarskim svrham.

Preliminirano	157.100 for.	— nvč.
Doznačeno	140.357 „	50 „
Manje . . .	16.742 for.	50 nvč.

Naslov 13. Prinos narodnim zavodom i zemaljski štipendiji.

Preliminirano	38.840 for.	— nvč.
Doznačeno	58.115 „	— „
Više . . .	19.275 for.	— nvč.

opravdano subvencijom nar. kazalištu.

Naslov 14. Razne potrebe i nepredvidivi troškovi.
Preliminirano . . . . 16.400 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 7.256 „ — „
Manje . . . 9.144 for. — nvč.

Naslov 15. Mirovine.
Preliminirano . . . . 173.170 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 169.609 „ 28 „
Manje . . . 3.560 for. 72 nvč.

Posljedak poglavja III. po tome jest sliedeći:
kod naslova 4, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 15 pištednje iznašaju . . 41.728 for. 66 nvč.
nasuprot prekoračenja kod naslova 1, 2, 3, 5, 6, 8, 13 . . . . . 37.908 „ 20 „
te po tom doznačeno manje . . 3.920 for. 46 nvč.

POGLAVJE IV.

Bogoštovje i nastava.

Naslov 1. Središnja uprava.
Preliminirano . . . . 31.959 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 32.188 „ 44 „
Više . . . 219 for. 44 nvč.
opravdano nepolučenim interkalarom.

Naslov 2. Zemaljski prinos u svrhe bogoštovne.
Preliminirano . . . . 146.966 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 133.563 „ 32 „
Manje . . . 13.402 for. 68 nvč.

Naslov 3. Kr. sveučilište Franje Josipa I.
Preliminirano . . . . 88.764 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 99.415 „ 88½ „
Više . . . 10.651 for. 88½ nvč.
opravdano nabavkom posoblja za sveučilište i vanrednom potrebom ogreva i razsvjete sveučilišta.

Naslov 4. Srednja učilišta.
Preliminirano . . . . 222.224 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 228.000 „ 88 „
Više . . . 4.776 for. 88 nvč.
opravdano prirastkom beriva za dva profesora i što nije preliminirani interkalar postignut.

Naslov 5. Primaljsko učilište u Zagrebu.
Preliminirano . . . . 4.780 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 4.080 „ 76 „
Manje . . . 699 for. 24 nvč.

Naslov 6. Uprava pučkih škola i preparandije.
Preliminirano . . . . 34.230 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 34.722 „ 96 „
Više . . . 492 for. 96 nvč.
opravdano s tim, što nije postignut preliminirani interkalar.

Naslov 7. Štipendije i obće obrazovne svrhe.
Preliminirano . . . . 30.073 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 29.347 „ 15 „
Manje . . . 725 for. 85 nvč.

Naslov 8. Zemaljske i školske sgrade.
Preliminirano . . . . 38.500 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 52.199 „ 10 „
Više . . . 13.699 for. 10 nvč.
opravdano potrebom adoptacije na sveučilištnoj i na gimnazijalnoj zgradi u Zagrebu, kao i za višeradnje u kemičkom laboratoriju.

Naslov 9. Mirovine.
Preliminirano . . . . 26.291 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 30.531 „ 14½ „
Više . . . 4.240 for. 14½ nvč.
opravdano priraštajem novih mirovina.

Posljedak obračuna ovoga IV. poglavja jest:
naslovi 2, 5 i 7 pokazuju prištednju od . . . . 14.827 for. 77 nvč.
nasuprot prekoračenja na naslovi 1. 3. 4, 6, 8, 9 sa . . . . . 34.080 „ 41 „
te prema tomu prekoračenje sa . 19.252 for. 64 nvč

POGLAVJE V.

Odjel za pravosudje.

Naslov 1. Središnja uprava.
Preliminirano . . . . 27.882 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 20.960 „ 38 „
Manje . . . 6.921 for. 62 nvč.

Naslov 2. Kr. stol sedmorice.
Preliminirano . . . . 44.320 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 40.449 „ 73 „
Manje . . . 3.870 for. 27 nvč.

Naslov 3. Kr. banski stol.
Preliminirano . . . . 96.663 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 92.684 „ 81½ „
Manje . . . 3.978 for. 81½ nvč.

Naslov 4. Kr. sudbeni stolovi.
Preliminirano . . . . 448.280 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 460.006 „ 98 „
Više . . . 11.726 for. 98 nvč.
opravdano većimi troškovi kaznenoga postupka i ovrhe kazne slobode.

Naslov 5. Kr. kotarski sudovi.
Preliminirano . . . . 323.126 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 318.311 „ 86½ „
Manje . . . 4.407 for. 13½ nvč.

Naslov 6. Kr. zemaljske kaznione.
Preliminirano . . . . 138.370 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 132.962 „ 63 „
Manje . . . 5.407 for. 37 nvč.

Naslov 7. Zemaljske i županijske zgrade.
Preliminirano . . . . 46.840 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 49.982 „ 33 „
Više . . . 3.142 for. 33 nvč.
opravdano većimi troškovi na regiju i tekuće popravke.

Naslov 8. Mirovine.
Preliminirano . . . . 101.682 for. — nvč.
Doznačeno . . . . 105.813 „ 79 „
Više . . . 4.131 for. 79 nvč.
opravdano priraslimi u tečaju godine mirovinami.

*

Posljedak ovoga V. poglavja jest:
naslovi 1, 2, 3, 5 i 6 pokazuju
prištednju od . . . . 24.991 for. 58 nvč.
prema prekoračenju kod naslova
4, 7 i 8 od . . . . 19.001 „ 10 „
te po tome doznačeno manje . . 5.990 for. 48 nvč.

B. Pokriće.

POGLAVJE I.

Odjel za unutarnje poslove.

Naprama proračunom ustanovljenoj svoti . . . . . 57.453 for. — nč.
unišlo je manje za . . . . 4.368 „ 87½ „

POGLAVJE II.

Odjel za bogoštovje i nastavu.

Naprama proračunom ustanovljenoj svoti od . . . 133.776 for. — nč.
unišlo je manje za . . . . 665 „ 66 „

POGLAVJE III.

Odjel za pravosudje.

Naprama proračunom ustanovljenoj svoti od . . 80.552 for. — nč.
unišlo je manje za . . . 11.865 for. 85½ nč.

POGLAVJE III.

Tangenta izravnih i neizravnih poreza i drugih javnih dohodaka.

Naprama proračunom ustanovljenoj svoti od . . 3,742.845 for. — nč.
manje za . . . . . . 54.163 for. 25½ nč.
s razloga što je za toliko, za pokriće autonomnih troškova manje izvadjeno iz državne blagajne.

Posljedak pokrića:

Unišlo je kod sva četiri poglavja u svem manje za . . . . 71.063 for. 64½ nč.

Uz zaključne račune autonomnoga budgeta kraljevine Hrvatske i Slavonije za g. 1884. podnešeni su ovomu odboru još i sljedeći računski podnesci za god. 1883. i to:

1. Blagajnička bilanca.

2. Gospodarski izkaz o primitcih i izdatcih autonomnoga budgeta za cielu god. 1883.

3. Izkaz aktivah i pasivah.

4. Sumarni izkaz o gibivoj i negibivoj imovini zemaljskoj.

Blagajnička bilanca autonomnoga budgeta za godinu 1883. pokazuje ukupni primitak i izdatak od 5,073.191 for. 39½ nč. i sudara se s gospodarskim izkazom o primitcih i izdatcih za vrieme od 1. siečnja do konca prosinca 1883. god.

Blagajnički ostatak na 1. siečnja 1883. . . . . 167.521 for. 71 nč.
a) na dotacije iz kr. državne blagajne . . . . . . 1,320.000 for. — nč.
b) na vlastite dohodke, uračunajuć primitke prelaznoga gospodarenja i računske provedbe . . . . 625.794 for. 84 nč.
c) na primitke za autonomni budget kod kr. poreznih uredah . . . . . 591.193 for. 10 nč.
d) na plaćanja kod kr. poreznih uredah i u obće na komisionalna plaćanja za račun kr. zem. blagajne odnosno autonomnoga budgeta, koja su bilanciranja radi kao primljene dotacije kr. zem. blagajne“ izkazana kod primitka . . . . 2,368.681 for. 74½ nč.
Skupa . 5,073.191 for. 39½ nč.

usuprot izkazano je kod izdatka:
a) izdatci kod kr. zem. blagajne god. 1883. . . . 2,012.533 for. 76 nč.
b) izdatci kod kr. poreznih uredah i komisionalna plaćanja na račun autonomnoga budgeta . . . . 2,959.874 for. 84½ nč.
c) blagajnički ostatak kod kr. zem. blagajne koncem g. 1883. radi bilanciranja . 100.782 for. 79 nč.
Skupa . 5,073.191 for. 39½ nč.

Gospodarski izkaz o svih primitcih i izdatcih autonomnoga budgeta za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1883 sadržajući cielokupni promet koli za prošlu toli i za tekuću godinu 1883. pokazuje.

A. Primitak.

1. U izvjestnom gospodarenju:
a) podmirba od 1. siečnja do konca travnja 1883. za g. 1882. . . . . 58.738 for. 56 nč.
b) podmirba od 1. siečnja do konca g. 1883. . . . 4,210.762 for. 03 nč.

2. U prelaznom gospodarenju te u vjeresijskih operacijah i računskih provedbah svega . . . . . . 803.690 for. 80½ nč.
Ukupno . 5,073.191 for. 39½ nč.

B. Izdatak.

1. U izvjestnom gospodarenju:
a) podmirba od 1. siečnja 1883. do 30. travnja 1883. za g. 1882. . . . . . 130.225 for. 42½ nč.
b) podmirba od 1. siečnja 1883. do 31. prosinca za g. 1883. . . . . . . 4,091.758 for. 48 nč.

2. U prelaznom gospodarenju, ter u vjeresijskih operacijah i računskih provedbah:
a) podmirba od 1. siečnja do konca g. 1883. . . . 750.424 for. 70 nč.
b) blagajnički ostatak koncem g. 1883. radi bilanciranja 100.782 for. 79 nč.
Ukupno . 5,073.191 for. 39½ nč.

Izkaz aktivah i pasivah autonomnoga budgeta za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju za godinu 1883. pokazuje sliedeće rezultate stranom u gotovu novcu, stranom u efektih:

A. Aktiva.

	Koncem godine 1883. u gotovu	u efektih
1. Blagajnički ostatak u kr. zem. blagajni u Zagrebu . . .	100.782 f. 79 n.	20.199 f. 34 n.
2. Glasom glavnoga svotnoga zaključnoga računa za aut. budget	227.780 f. 97 n.	— f. — n
3 Zem rezervna zaklada	— f. 37½ n.	150.080 f. — n.
4. Naukovna zaklada	— f. — n.	— f. — n.
Skupa .	338.464 f. 13½ n.	170.279 f. 39 n.
	498.743 for. 52½ nč.	

B. Pasiva.

1. Glasom glavnoga svotnoga zaključnoga računa za autonomni budget	31.033 for. 67 nč.
2. Ostatak zajma od 40.0000 for. za pravosudne sgrade . .	364.520 for. 26 nč.
3. Ostatak zajma od 40.000 for. za kupljenu Gajevu kuću u Zagrebu	26.144 for. 40 nč.
4. Ostatak zajma od 9.500 for. za kupljenu Althalerovu kuću u Pakracu	7.608 for. 45 nč.
5. Ostatak zajma od 40.000 for. za kupljenu Kukovićevu kuću u opatičkoj ulici u Zagrebu . .	38.325 for. 4 nč.
Skupa .	467.631 for. 82 nč.
Svota pasivah .	498.743 for. 52½ nč.
Čisti aktivum .	31.111 for. 70½ nč.

Sumarni izkaz ob ukupnoj gibivoj i negibivoj imovini zemaljskoj sadržavajuć vriednost koli svih zemaljskih pokretnina, poimence: uredskoga pokućtva i inih sprava; za tim pastuha, konja i rogatog blaga; oružja, odjela, posteljine itd. toli i cieloga nepokretnoga imetka zemaljskoga pokazuje krajem god. 1883. ove rezultate:

A. Pokretnine.

1. Kr. vladni odjel za unutarnje poslove	402.744 for. 26 nč.
2. Kr. vladni odjel za bogoštovje i nastavu	146.012 for. 75 nč.
3. Kr. vladni odjel za pravosudje	98.648 for. 72 nč.
Ukupno .	647.405 for. 73 nč.

B. Nekretnine.

1. Kr. vladni odjel za unutarnje poslove	1,588.187 for, 38 nč.
2. Kr. vladni odjel za bogoštovje i nastavu	481.100 for. — nč.
3. Kr. vladni odjel za pravosudje	1,267.120 for. 48 nč.
Ukupno .	3,336.407 for. 86 nč.

Ukupna vriednost pokretne i nepokretne imovine zemaljske krajem g. 1883. 3,983.813 for. 59 nč. Prema svemu ovdje izloženom, odbor za razsudbu zemaljskih računa predlaže vis. saboru, da izvoli zaključiti:

„Računi autonomnoga budgeta kraljevina Hrvatske i Slavonije o potrebi i pokriću za godinu 1883. odobravaju se.“

Predsjednik: Želi li. vis. sabore, tko o tom govoriti? (Nitko se nejavlja.) Pošto nitko ne želi progovoriti, pitam: Prima li vis. sabor predlog odbora za razsudbu zemaljskih računa, da se: „Računi autonomnoga budgeta kraljevina Hrvatske i Slavonije o potrebi i pokriću za god. 1883. odobravaju?“ (Prima.)

Predlog odbora je primljen.

Pošto je već skoro 12 satih, prelazi se na interpelacije.

Rieč imade zastupnik g. dr. Subotić. da stavi interpelaciju.

Dr. **Jovan Subotić**: Vis sabore! U 117. sjednici od 29. kolovoza 1884. prihvaćena je osnova zakona „o uredjenju posala spadajućih na crkveno-školsku autonomiju Srba izpovjednika grčko-iztočne crkve u Hrvatskoj i Slavoniji kao i o upotrebi ćirilice“ u trećem čitanju.

Ova je osnova zakona od sabora priposlana Njeg. preuzvišenosti gospodinu banu dne 31. kolovoza 1884. pod br. 590. radi izhodjenja previšnje sankcije sa strane krune.

Prošla je dakle puna godina dana od toga doba i ovaj sabor nije još o rezultatu ovoga predmeta obavješćen.

Usljed toga stavljam kako u ime svoje, tako i u ime mnogih svojih političkih prijatelja na preuzv. gosp. bana sljedeću interpelaciju (čita):

1. Je li Vaša preuzvišenost spomenutu od sabora prihvaćenu osnovu zakona svjetloj kruni radi podieljenja previšnje sankcije podniela?

2. Je li kakovo previšnje riešenje u ovoj stvari jur izteklo i kakovo?

3. Ako nije Vaša preuzvišenost spomenutu osnovu zakona radi podieljenja previšnje sankcije kruni podniela. je li voljna Vaša preuzvišenost ovomu saboru priobćiti razloge, zašto to nije učinila i izjaviti korake, koje možda namjerava u ovoj stvari sa svoje strane učiniti.

Predsjednik: Interpelacija dostaviti će se preuzv. g. banu.

Rieč ima g. barun Živković.

Barun **Jovan Živković**: Visoki sabore! Ovaj postupak malko me je iznenadio sa strane neposrednoga g. predgovornika, jer za vrieme od 25 godina, odkako sam na političkom polju, ovo je prvi slučaj, da je koji drugi ovdje interpelaciju zastupao, nego li g. govornik, koji je inter-

pelaciju izneo. Dotičnu interpelaciju stavio sam ja 10. siečnja t. g. i rekao sam to: Pošto mi je poznato, da je u jednoj od zadnjih sjednica prošloga sabora po saboru donešena i prihvaćena zakonska osnova, koja glasi ob ustrojenju ili polučenju ili opredieljenju crkveno-školske autonomije pravoslavnih Srba grčko-iztočne vjere u ovih zemljah, te sam tako slobodan bio ja, a ne g. predgovornik, upozoriti vladu na sudbinu te osnove, da li naime imade nade, da će biti sankcionirana. I ja sam gosp. predsjedniče, koji više mjesecih čekam odgovor na ovu interpelaciju.

Ja sam se prije više dana opetovano javio vis. predsjedničtvu, da sam voljan upotriebiti pravo po §. 35. poslovnika i upitati, da li vis. vlada kani odgovoriti na onu interpelaciju.

Ja sam zahvalan g. predgovorniku na toj interpelaciji, ali si pridržajem pravo — ili dobijem ili ne dobijem odgovor prema ovoj interpelaciji — odgovoriti prema odgovoru vis. vlade, što ja mislim, a hoće li on što odgovoriti, to je njegova stvar.

S toga mi je čast upitati vis. vladu, imenom vis. odjel za bogoštovje i nastavu, da li na moju interpelaciju od 10. siečnja t. g. u predmetu sankcioniranja zakonske osnove o crkveno-školskoj autonomiji pravoslavnih Srba grčko-iztočne vjere u ovih kraljevinah, odgovoriti kani ili ne?

Predsjednik: Interpelacija dostaviti će se preuzv. g. banu.

Visoki sabore! Ja današnju sjednicu zaključujem, a sliedeću uričem za sriedu 4. studenoga u 10 satih prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom.

(Svršetak u $^3/_4$12 satih.)

Šestdeset i šesta saborska sjednica,

obdržavana dne 4. studenoga 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika presv. g. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Izvješće proračunskoga odbora o proračunu zemaljskih zaklada za g. 1885. — Interpelacija narodnoga zast. g. dr. Jovana Subotića o pitanju javnosti srbske konfesionalne preparandije u Karlovcih. — Interpelacija narodnoga zast. gosp. dr. Mije Posilovića o kraljevskom odpisu, kojim je kraljevski povjerenik za zadnji pravoslavni srbski crkveni sabor imenovan.

Predsjednik: (zvoni.) Sjednica počimlje, molim g. bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Bilježnik **Jovan Steković** (čita):

Zapisnik

65. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 31. listopada 1885. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 66 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni: predstojnik unutarnjega odjela g. Danilo Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein, te savetnik odsjeka za bogoštovje i nastavu g. Dolhopf.

Čitan je zapisnik posljednje sjednice, koji je bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da su na visoki sabor stigli sliedeći podnesci:

Br. 363.|sab. Kralj. sudbeni stol u Zagrebu moli za dozvolu sudbenoga progonjenja narodnoga zastupnika Eugena Kumičića radi pokušanoga javnoga nasilja globljenjem.

Ustupljuje se odboru za imunitet.

Br. 364|sab. Isti sudbeni stol moli za dozvolu sudbenoga progonjenja narodnoga zastupnika dra. Jakova Radoševića radi počinjenoga prestupka označenoga u §. 308. k. z.

Ustupljuje se odboru za imunitet.

Molba Betike Čačić, udove kralj. gimn. profesora i perovodje kr. zem. vlade, za podporu iz zem. sirotinske zaklade.

Ustupa se peticionalnomu odboru.

Prelazi se na dnevni red: na razpravu izvješća odbora za razsudbu zemaljskih računa o računih saborskih troškovah za vrieme od 1. siečnja do 30. rujna 1883.

Glasovanjem bi računski zaključak saborskih potreba i pokrića za vrieme od 1. siečnja do 30. rujna 1885. po predlogu odbora odobren i računopoložiteljem absolutorij podieljen.

Poslje toga razpravljalo se je izvješće istoga odbora o računskom zaključku o potrebi i pokriću autonomnoga budgeta kraljevina Hrvatske i Slavonije o potriebi i pokriću za godinu 1883. po predlogu odbora glasovanjem primljeni.

Prešlo se je za tim na interpelacije.

Narodni zastupnik dr. Jovan Subotić stavlja sliedeću interpelaciju:

1. Je li Vaša preuzvišenost spomenutu od sabora priobćenu osnovu zakona svietloj — kruni radi podieljenja previšnje sankcije podniela?

2. Je li kakovo previšnje riešenje u ovoj stvari jur izteklo i kakovo?

3. Ako nije Vaša preuzvišenost spomenutu osnovu zakona radi podieljenja previšnje sankcije kruni podniela, je li voljna Vaša preuzvišenost ovomu saboru priobćiti razloge, zašto to nije učinila, i izjaviti korake, koje možda namjerava u ovoj stvari sa svoje strane učiniti.

Interpelacija ova dostaviti će se preuzvišenomu gosp. banu.

Narodni zastupnik barun Jovan Živković stavlja sliedeću interpelaciju:

Čast mi je upitati vis. vladu, odjel za bogoštovje i nastavu: Da li je na moju u saborskoj sjednici od 10. siečnja t. g. u predmetu sankcioniranja zakonske osnove o crkveno-školskoj autonomiji pravoslavnih Srba grčko-

iztočne vjere u ovih kraljevinah stavljenu interpelaciju odgovoriti kani ili ne?

Interpelacija ova dostaviti će se preuzvišenomu gosp. banu.

Predsjednik zaključi sjednicu u 11¼ sata prije podne i ureče buduću za sriedu dne 4. studenoga 1885. u 10 satih prije podne sa jur ustanovljenim dnevnim redom.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Jovan Šteković v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li, visoki sabore, kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javi.)

Primjetbe ne ima, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Na ovaj vis. sabor stigli su sliedeći podnesci:

Nj. preuzvišenost ban podnaša na ustavno pretresivanje sliedeće zakonske osnove:

1. Osnovu zakona ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih;

2. osnovu zakona o upravnih odborih u županijah;

3. osnovu zakona, kojom se preinačuju, odnosno nadopunjuju nekoje ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćina u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji i napokon:

4. osnovu zakona o karnostnoj odgovornosti urednika i službenika, namještenih kod županijskih i kotarskih oblastih.

Visoki sabore! Ja predlažem, da se ove zakonske osnove predadu odboru ad hoc od 13 lica.

Dr. Šime Mazzura: Ja bih predložio odbor od 21. lica.

Predsjednik: Ja sam predložio odbor od 13 lica, a g. Mazzura predlaže odbor od 21 lica. Koji su za predlog predsjedničtva neka ustanu. (Učini se.)

To je većina; tim je predlog predsjedničtva, da se ove zakonske osnove predadu odboru od 13 lica primljen, i ja predlažem, da se izbor toga odbora u današnjoj sjednici poslje obavljenih interpelacija obavi.

Imunitetni odbor podnaša izvješće glede dozvole sudbenoga progonjenja gg. zastup. dra. Jakova Radoševića i Eugena Kumičića.

Stavit će se u svoje vrieme na dnevni red.

Uzoriti g. stožernik Josip Mihalović pozivlje gospodu članove sabora, da prisustvuju dne 8. studenoga t. g. svečanomu posvećenju prvostolne crkve, koja svečanost započeti će u 8 satih u jutro.

G. Hilarion Ruvarac podnosi izborni zapisnik, po kojem je izabran za narodnoga zastupnika za 74. izborni kotar dobrinački.

Ide odboru verifikacionalnomu.

186 izbornika grada Zagreba prosvjeduje proti obustavi izbora narodnoga zastupnika za I. izborni kotar zagrebački i mole, da se izbor čim prije odredi.

Molba ide odboru peticionalnomu.

Dr. Šime Mazzura sa drugovi podnašaju sliedeći predlog:

Bilj. **Stevan Popović** (čita):

Vidiv peticiju i pritužbu zagrebačkih izbornika danas vis. saboru podnešenu, radi odgode izbora narodnoga zastupnika u I. izbornom kotaru grada Zagreba odredjenoga na 24. listopada t. g.;

vidiv, da je gradsko poglavarstvo grada Zagreba, kada je 14. listopada obnarodovalo izbor, vladom odredjen na 24. listopada, postupalo po propisu §. 39. izbornoga reda;

vidiv usuprot, da je u vis. saboru 30. rujna proglašeno, da je g. N. Krestić, zastupnik I. izbornoga kotara grada Zagreba položio mandat, te da je kr. zem. vlada odrediv izbor narodnoga zastupnika u I. izbornom kotaru grada Zagreba na dan 24. listopada, bitno povriedila ustanovu §. 4. zak. čl. II. od 1870. ob uredjenju sabora, koja odredjuje, da se izbor ima najkašnje za tri nedjelje danah obaviti, ako se pod zasjedanjem sabora izprazni mjesto zastupnika;

vidiv, da je tu bitnu povriedu zakona kr. zem. vlada obnovila, kada je na neizvjestno vrieme pod izličnim razlogom izbor odgodila, pa da povrieda ta sveudilj traje;

vidiv dužnost ovoga vis. sabora, da budnim okom bdije na izvršbu svih zakona u obće, a poglavito onih, koji zajamčuju njegov vlastiti obstanak i organizam, to prilažuć podpisani pod ./. riešitbu kr. zem. vlade, kojom je prenavedeni izbor odgodjen, predlažu, neka vis. sabor blagoizvoli zaključiti:

1. da izbor nar. zastupnika urečen u I. izbornom kotaru grada Zagreba na dan 24. listopada bijaše protuzakonito obustavljen;

2. da se vlada poziva, da bezodvlačno ustanovi rok za nov izbor, te propisanim putem da ga obavi, a predlog ovaj prešnim izjavi.

Predsjednik: Visoki sabore! O prešnosti ovoga predloga mislim, da se razpravlja u prvoj budućoj meritornoj redovitoj saborskoj sjednici. (Prima se.)

Prelazi se na dnevni red i to na izvješće odbora proračunskoga o zakladah za g. 1885.

Izvjestitelj **Stevo Popović** (čita): „Izvješće proračunskoga odbora o proračunih zemaljskih zaklada za godinu 1885."

Sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, iz svoje 56. dne 30. rujna 1885. godine držane sjednice, uputio je ovomu odboru na razpravu proračune zemaljskih zaklada, koje stoje pod upravom odjela za unutarnje poslove kr. zem, vlade.

Razpraviv upućene mu proračune, odbor je pronašao sliedeće:

I. Zaklada sirotinska.

Pokriće iznosi	45.084 for.
Potreba iznosi	21.042 „
Više	24.042 for.

II. Zaklada komercijalna.

Pokriće iznosi		31.622 for.
Potreba iznosi		31.622 „

III. Zaklada regnikolarna.

Pokriće iznosi		19.276 for.
Potreba iznosi		17.294 „
	Višak	1.982 for.

IV. Zaklada osječkog sirotišta.

Pokriće iznosi		18.706 for.
Potreba iznosi		16.748 „
	Višak	1.948 for.

V. Zaklada stradajućih.

Potreba iznosi		1.064 for.
Pokriće iznosi		610 „
	Višak	454 for.

VI. Zaklada komasirana za dobrotvorne svrhe.

Pokriće iznosi		3.921 for.
Potreba iznosi		200 „
	Višak	3.721 for.

VII. Zaklade kazalištne.

Pokriće iznosi		14.801 for.
Potreba iznosi		1.250 „
	Višak	13.551 for.

VIII. Zaklada jamničke kiselice.

Pokriće iznosi		3.296 for.
Potreba iznosi		1.726 „
	Višak	1.570 for.

IX. Zaklada za promicanje gospodar. svrhah.

Pokriće iznosi		4.944 for.
Potreba iznosi		4 „
	Višak	4.940 for.

X. Zaklade obće hrv.-slav. realne vjeresije (prije zemaljske realne vjeresije.)

Pokriće iznosi		7.167 for.
Potreba iznosi		632 „
	Višak	6.535 for.

te predlaže vis. saboru, da izvoli odobriti kako pokriće tako i potrebu ovoga proračuna.

Ujedno podnosi vis. saboru ovaj predlog: neka vis. sabor izvoli zaključiti:

1. „Poziva se kralj. zemaljska vlada, da u buduće proračun zemaljskih zaklada podnese pravodobno, po propisu §. 13. zakona ob ustrojstvu autonomne zemaljske vlade“;

2. da se u buduće uz naslov „sirotinske zaklade“ svagdje rabi u zagradi rieč „pupilarne“.

Molim vis. sabor, da izvoli uzeti na znanje ovo izvješće“.

Predsjednik: Zeli li tko progovoriti. (Nitko se ne javi). —

Pošto nitko ne želi progovoriti pitam visoki sabor, prima li na znanje izvješće odbora proračunskoga, kako pokriće tako i potrebu ovoga proračuna. (Prima se,)

Predlog je primljen.

Prima li vis. sabor poziv: „Poziva se kr. zem. vlada, da u buduće proračun zemaljskih zaklada podnese pravodobno po propisu §. 13. zakona ob ustrojstvu autonomne zem. vlade. (Prima se.)

2. Da se u buduće uz naslov „sirotinjske zaklade svagdje rabi u zagradi rieč „pupilarne“. (Prima se.)

Predsjednik: Visoki sabore! Dnevni red današnje sjednice je izcrpljen, te mislim, da bi se prešlo na interpelacije:

Rieč ima g. zast. Subotić.

Dr. **Jovan Subotić**: Visoki sabore! Ima tomu oko 10 godina, kako je na temelju pravilah, koja je srbsko pravoslavni crkveno-narodni kongres ustanovio i svietla kruna potvrdila, vrhovna uprava srbskih konfessijonalnih škola u gornjih Karlovcih u život uvela srbsku konfessijonalnu preparandiju.

Ovaj je zavod naročito od stanovnikah srbske narodnosti i pravoslavne crkve u gornjoj Krajini s velikim zadovoljstvom pozdravljen, s velikim očekivanjem dočekan, zašto? Jer je tu bio veliki broj i onih, koji pomoći pučke škole trebaju, i onih, koji su se želili za pučke učitelje pravoslavnih srbskih stanovnika ove domovine pripraviti.

Ovaj se zavod počeo bijaše krasno razvijati, i ništa mu nije više valjalo, da se podpunoma razvije, nego da dobije pravo javnosti, da mu učenici dobiju osposobljenje, da se uhljebiti mogu, kad nauke u zavodu dovrše.

Ja sam prije dvie godine posriedovao kod vis. vlade na dotičnom mjestu u toj stvari i neopisano sam se obradovao, kad sam iz izvješća jednoga od vladinih najizvrstnijih dotičnih školskih nadzornika doznao. da samo vrlo male popune treba, pa da se tomu sasvim uzmogne pravo javnosti podieliti, u toliko sam se više tomu obradovao, što se bijaše uprava zavoda izjavila, da je gotova i pripravna one dopune činom u najkraćem vremenu izvesti.

Tomu se obradovala duša u meni, i s najvećom radosti priobćim dotičnicima, da će vis. vlada za iduću taki godinu 1884. zavodu pravo javnosti podieliti.

I doista presv. g. predstojnik odjela za bogoštovje i nastavu, izjavi vis. saboru, da namjerava srbskoj konfessijonalnoj preparandiji u Karlovcih javnost podieliti.

Medjutim evo prodje i jedna i druga godina, i to pravo javnosti jošte ne ugleda svieta na najveću štetu i pravoslavne crkve u onim pokrajinama i onih mladi ljudi, koji su se u tom zavodu pripravljali, da državi i narodu posluže i na pučkijem školama.

Da je s tim velika šteta za pravoslavnu crkvu i ovim gornjim pokrajinama skopčana uvidit će svaki, koj znade da u životu pravoslavnih stanovnika ovih kraljevina naših crkva i škola „pari passu ambulant“, da je život

stoljeća kod njih crkvu i školu kao sijameske blizance spojio, da crkva bez škole u pola iznemaže — pak kad pri tom dozna, da mnogo pravoslavnih obćina u ovih pokrajinah ima, u kojih srbska pravoslavna djeca učitelja svoje crkve nemaju, da je dakle crkva školske pomoći posve lišena, dakle da jedna strana narodnoga crkvenoga života gine.

A da u tom grdna leži šteta za one mlade ljude, što se u tom zavodu za svoje usavršenje u životu spravljaju, to će svatko lahko uviditi, kad zna, da ti mladići ne mogu ono postati, zašto su se pripravili.

Uzmimo, da je za 10 godinah 200 mladih ljudi iz toga zavoda izašlo i ne ohljebljeno ostalo, to je 200 neposrednih familija, a najmanje 2000 posrednih rodjaka i interesenta oštećene i životnomu zdvojenju u krilo bačeno.

Ja zadržavam pravo ob ovom predmetu, ako potrebno bude obširno i izcrpljivo govoriti, a sad se ograničavam na ove i za samu vis. vladu po svojim posljedicama najvažnije dvie okolnosti i stavljam na Nj. preuzv. svietloga g. bana sliedeću interpelaciju (čita):

„1. Je li voljna Nj. preuzvišenost ovomu saboru priobćiti, što je u pitanju javnosti srbske konfesionalne preparandije u Karlovcih učinila?

2. Koji su razlozi, da dosada pravo javnosti tomu zavodu jošte nije podieljeno?

3. Je li voljna Nj. preuzvišenost autonomnoj srbskoj upravi školskoj, uz pričuvanje državnoga prava nadzora u bitnih granicah, u svemu ostalomu kulantno i prijateljski na susriet izići, da se toj srbskoj konfessionalnoj preparandiji još u ovoj školskoj godini pravo javnosti podieli“.

Predsjednik: Interpelacija dostaviti će se preuzv. g. banu. Rieč ima gosp. zastupnik Posilović, da stavi interpelaciju.

Dr. **Mijo Posilović**: Visoki sabore! Vrlo neugodno dojmila se je viest svakoga Hrvata i Srba u našoj domovini, kada se je čulo, da je ove godine previšnji reskript, kojim je imenovan povjerenik za pravoslavni srbski sabor, izdan u magjarskom jeziku, kao originalu, a samo u prevodu našem hrvatskom i srbskom jeziku. Nadalje se je takodjer neugodno dojmila ta viest, da je isti kr. povjerenik pri svečanom otvorenju srbskoga pravoslavnoga sabora govorio magjarski.

Ja držim, gospodo, da ne samo vi kao zastupnici naroda i zakonodavci o tom nećete dvojiti, da je ovim povriedjeno naše pravo, da je povriedjeno ćuvstvo svakoga Hrvata i Srba, nego se je osjetila u svakoj kolibici ta povrieda zakona. Ja sam već prije jednom prigodom kazao, da žalibože povrieda nagodb. zakona imade toliko, da bi se moralo od §. do §. ići onda, kada bi jih čovjek sve htio nabrojiti. Ja se ovdje ne moram mnogo truditi, da dokažem, da po nagodbi spadaju bogoštovni predmeti svih crkava i vjerozakonskih družba u našoj domovini u obseg našega zakonodavstva, u obseg ovoga sabora i eksekutive, povjerene zemaljskoj vladi odnosno banu. Ne moram se truditi to dokazati, jer su u nagodi točno nabrojeni predmeti zajednički, a ovi kao zajednički označeni nisu, izim ako bi čovjek zajedinstvo izvadjao iz toga. Što je katolicizam, kao i pravoslavna srbska vjera zajednička ma bio jedan ovdje ili u Magjarskoj. Nu uredbe sve i izvedba tih uredaba glede crkve i družtava bogoštovnih u obsegu kraljevinah Hrvatske i Slavonije spadaju nedvojbeno pod djelokrug hrv. sabora i hrv. eksekutive. To potvrdjuje zak. članak II. od godine 1869. ob ustrojstvu zemaljske vlade, koji u §. 2. odnosno § 4. kaže, da poslovi za bogoštovje i nastavu spadaju u djelokrug zem. vlade, nadalje u §. 7. kaže: u djelokrug bogoštovja i nastave spadaju: poslovi svih zakonom priznatih crkva i vjerozakonskih družtva itd. Dakle po ovih zakonih o tom nema dvojbe, da ingerenciju glede svih poslova pravoslavne srbske crkve u obsegu kraljevinah Hrvatske i Slavonije imao bi vršiti ban.

Magjari su doduše zak. člankom IX. od god. 1868. glede uredjenja odnošajah pravoslavne srbske crkve nas donekle pretekli, naime oni su ono, što na organizam, na organičku uredbu crkve spada, time uredili. Nu ovaj zakonski članak jedno izišo je prije nagodbe, a drugo nagodba nije nijednim zak. člankom dokinuta, dapače po svih pravnih načelih morala bi se uzeti nagodba u odnošaju izmedju nas i Magjarah kao zakon specijalan tako, da svaki zakon, bio ugarski ili hrvatski, koji bio u protuslovju sa nagodbom nebi valjao.

Kaošto spomenuh po načelih prava moralo bi se priznati da zak. čl. IX. magjarskoga sabora od g. 1868. može valjanost svoju i posliedice svoje imati samo u obsegu kraljevine Ugarske, a ne takodjer u obsegu kraljevinah Hrvatske i Slavonije po načelih: „lex posterior derrogat priori“ i „lex specialis seu secularis derrogat legi generali“.

Tu nema dvojbe o tom, da pogledom na ovaj odnošaj mora podpuno stojati i valjati nagoda, a po nagodi ne može biti dvojbe o tom, da ciela uredba crkve pravoslavno-srbske u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji spada pod naše zakonodavstvo i našu zem. vladu.

Uzprkos tomu opaža se ta praksa, da Magjari misle, da odnošaj glede ove crkve spada pod njihovo zakonodavstvo, napose da su oni privilegirani čuvaoci privilegija srbske crkve.

Mi se nismo nigdje izrazili, da bi bili protivnici tih privilegija, a buduć da ima ovakov zakonodavni ustavni položaj, kako je po nagodi, mora se priznati, da isto tako, kaošto Magjari vele, da je Ugarska zakoniti čuvalac tih privilegija srbskih u obsegu Ugarske, isto tako da je kraljevina Ugarska i Hrvatska zakoniti čuvalac tih privilegija u obsegu ove kraljevine. O tom dvojbe nema, a braća Srbi, neka budu uvjerena, kaošto smo bili uviek pronikнuti pravdoljubljem prema svim i slobodoumjem vjerozakona, da ćemo njihova privilegija uviek štovati. (Živio! na desnici)

Iz ovoga bi sliedilo to, da bi kod svakoga kongresa

imao ban hrvatski vršiti ingerenciju jednaku s ugarskim ministrom-predsjednikom, i to radi toga, jer zastupnici crkve pravoslovno-srbske, koji su sabrani na saboru u Karlovcih, zastupaju sliedbenike tako stanujuće u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, kao i neki stanujući u kraljevini Ugarskoj, dapače moralo bi se priznati, da bi ban morao imati veći upliv, jer se crkveni sabor drži u obsegu ovih kraljevina, a broj sliedbenika u ovih kraljevinah je veći nego li onaj u Ugarskoj.

Nu ne samo to, da se ne vrši taj upliv glede pravoslavno-srbske crkve, nego se dapače i zakon vriedja, a i ćuvstvo narodno, mislim, tako Hrvata kao i Srba tim, što je gosp. kraljevski povjerenik držao govor na magjarskom jeziku.

Ne treba se mnogo truditi, da se pokaže, da se u obsegu kraljevine Hrvatske kod nijednoga člana, ma se ticao vjerozakona ili državne uprave, financija itd., ne smije upotriebljivati jezik magjarski. Ja držim, da bi bilo braći Srbom s voljom, da se njihov sabor otvorio jezikom, koji je njim i nam zajednički, — jer o tom, da je jezik hrvatski i srbski jedan te isti, mislim, da ne ima dvojbe — ja držim, da bi bilo njim s voljom, da je srbski sabor otvoren bio jezikom, ma pod imenom hrvatskog jezika, jer bi ga svakako razumjeli i znali bi, da je taj jezik naš zajednički jezik hrvatski i srbski.

Po nagodi ne ima dvojbe, da se je imao hrvatski jezik upotriebiti kod otvorenja srbskoga sabora, jer §. 56. kaže jasno: „U svemkolikom obsegu kraljevina Hrvatske i Slavonije služben je jezik hrvatski toli u zakonodavstvu, koli u sudstvu i upravi". I sliedeći paragrafi podkriepljuju to, jer se i za organe zajedničke vlade ustanovljuje hrvatski jezik službenim unutra granica kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

To zato navodim, da nebi tko prigovorio, da je g. kraljevski povjerenik Čeh imao pravo služiti se magjarskim jezikom. Ja držim, da je ovo jedna od najeklatantnijih povrieda nagode, državnoga prava i našega narodnoga ćuvstva, te s toga usudjujem se staviti na Nj. preuzvišenost g. bana sliedeću interpelaciju (čita):

1. Je li učinjeno sa znanjem i sporazumkom Vaše preuzvišenosti, da je previšnji kraljevski odpis, kojim je kraljevski povjerenik za zadnji pravoslavni srbski crkveni sabor imenovan, izdan u magjarskom jeziku, a samo preveden u srbski jezik?

2. Drži li Vaša preuzvišenost, da to odgovara zakonom, a napose nagodi?

3. Ako ne, je li će Vaša preuzvišenost glede toga korake učiniti?

4. Što namjerava vlada učiniti, da se odnošaj pravoslavne narodno-srbske crkve po Hrvatskoj i Slavoniji prama našemu državnomu pravu zakonodavno uredi, a dotle da se upravnim putem postojeći zakoni točno izvode?

Predsjednik: Interpelacija dostaviti će se Nj. preuzvišenosti g. banu.

Prelazi se na izbor odbora od 13 lica.

Dr. **Josip Frank**: Ja sam takodjer javio jednu interpelaciju . . .

Predsjednik: Meni ju niste prijavili . . .

Dr. **Josip Frank**: Meni je g. questor rekao . . .

Predsjednik: Ja ne znam, što je g. questor izvolio vama kazati, ali znam, da se niste držali poslovnika i da niste ništa prijavili predsjedničtvu. Poslovnik kaže, da se ima interpelacija napisati i prije sjednice predsjedniku prijaviti, a ne pako questoru.

Vis. sabore! Prelazi se na izbor odbora od 13 osoba. Gosp. bilježnik Šteković čitati će imena, a gg. zastupnici Popović, Barlović, Ožegović, Sladović Ferdo i Thanhoffer obavljati će skrutinium.

Da mogu gg izpuniti glasovnice, odgadjam sjednicu na $^3/_4$ sata.

(Poslje stanke.)

Bilj. **Jovan Steković** (čita imena).

Predsjednik: Do svršetka skrutinija odgadjam sjednicu. —

(Poslie obavljena skrutinija.)

Predsjednik (pozvoni): Sjednica se nastavlja. Visoki sabore! Rezultat skrutinija je sliedeći! Glasovalo je 64 člana ovoga visokoga sabora; od ovih dobila su gg.: Budislav Budisavljević 63, Davidović Lazar 58, Gjurić Jovan 63, Gvozdanović Dragutin 59, Itlinger Lavoslav 62, Kušević Svetozar 62, Koloman Mikšić 62, Pisačić Dragutin 64, vitez Josip Rukavina 57, Rikard grof Sermage 64, dr. Stjepan Spevec 64, Suvich Josip 57 i Josip Zorić 64.

Ova se dakle gospoda smatraju izabranimi.

Ja bi molio, visoki sabore, da bi se ovaj odbor izvolio odmah sada poslie saborske sjednice konštituirati. (Glasovi: Dobro.)

Visoki sabore! Na dnevni red buduće sjednice predlažem izvješće imunitetnoga odbora, koje je danas vis. saboru predloženo.

Dr. **Šime Mazzura**: I prešnost moga predloga. (Žamor.)

Predsjednik: Ja predlažem samo izvješće imunitetnoga odbora, jer prešnost ne spada na dnevni red . . . (Žamor.) Predsjedničtvo znade, što je njegova dužnost i što imade učiniti. (Na desnici: Tako je!)

Današnju sjednicu dižem, a sliedeću ureći ću po potrebi.

(Svršetak u 11 satih 50 časovah.)

Šestdeset i sedma saborska sjednica,

držana dne 16. studenoga 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Razprava o izvješću saborskoga imunitetnoga odbora.

Predsjednik: Sjednica počima. Molim g. bilježnika, da bi izvolio zapisnik pročitati.

Bilježnik **Stjepan Popović** (čita):

Zapisnik

66. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane dne 4. studenoga 1885. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata u prisutnosti 80 saborskih članova.

Od vlade prisutni gosp. Dane Stanković, predstojnik unutarnjega odjela, upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein i g. A. Dolhopf, savjetnik odjela za bogoštovje i nastavu.

Zapisnik prošle sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da su na ovaj vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

Preuzv. g. ban dostavlja na ustavno pretresivanje sliedeće osnove zakona, i to:

1. Osnovu zakona ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijah i kotarih.

2. Osnovu zakona o upravnih odborih u županijah.

3. Osnovu zakona, kojom se preinačuju odnosno nadopunjuju njekoje ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćina u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji; i napokon:

4. Osnovu zakona o karnostnoj odgovornosti urednika i službenika, namještenih kod županijskih i kotarskih oblastih.

Sabor odluči, da se ove osnove upute odboru od 13 lica, koji će se izabrati u ovoj saborskoj sjednici izza toga, pošto se stave prijavljene interpelacije.

Imunitetni saborski odbor podnosi izvješće u stvari zatraženoga po kr. sudb. stolu u Zagrebu sudbenoga progonjenja narodnih zastupnika gg. Eugena Kumičića i dra. Jakova Radoševića.

Staviti će se na dnevni red.

Uzoriti g. stožernik Josip Mihalović pozivlje gg. članove sabora, da prisustvuju dne 8. studenoga t. g. svečanomu posvećenju prvostolne crkve, koja će svečanost započeti u 8 satih u jutro.

Priobćuje se gg. zastupnikom znanja radi.

Gosp. Hilarion Ruvarac podnosi izborni zapisnik, po kojem je izabran za narodnoga zastupnika za 74. izborni kotar dobrinački.

Ide odboru verifikacionalnomu.

186 izbornika grada Zagreba podnose prosvjed proti obustavljenom izboru nar. zastupnika u I. izbornom kotaru grada Zagreba.

Upućuje se peticionalnomu odboru.

Narodni zastupnik dr. Mazzura i drugovi podnose predlog, koji glasi: 1. da izbor narodnoga zastupnika, urečen u I. izbornom kotaru grada Zagreba na dan 24. listopada t. g. bijaše protuzakonito obustavljen; 2. da se vlada poziva, da bezodvlačno ustanovi rok za nov izbor, te propisanim putem, da ga obaviti dade, a predlog ovaj prešnim izjavi".

O prešnosti ovoga predloga viećat će se u prvoj budućoj meritornoj redovitoj saborskoj sjednici.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je izvješće proračunskoga odbora o proračunu zemaljskih zaklada za godinu 1885. stojeći pod upravom unutarnjega odjela kraljevske zemaljske vlade.

Kod glasovanja usvaja sabor predlog proračunskoga odbora, kojim se odobrava pokriće kao i potreba proračuna zemaljskih zaklada za g. 1885., stojećih pod upravom unutarnjega odjela kr. zem. vlade. Ujedno primljeni su po saboru sliedeći po proračunskom odboru predloženi zaključci: 1. Poziva se kr. zemaljska vlada, da u buduće

proračun zemaljskih zaklada podnese pravodobno, po propisu §. 13. zakona ob ustrojstvu autonomne zemaljske vlade; 2. da se u buduće uz naslov „sirotinske zaklade“ svagdje rabi u zagradi rieč „pupilarne“.

Prelazi se na interpelacije:

Narodni zastupnik dr. Jovan Subotić stavlja na N.j preuzvišenost svjetloga bana, ovu interpelaciju:

1. Je li voljna Nj. preuzvišenost ovomu saboru priobćiti, što je u pitanju javnosti srbske konfesionalne preparandije u Karlovcih učinila?

2. Koji su razlozi, da do sada pravo javnosti tomu zavodu jošte nije podieljeno?

3. Je li voljna Nj. preuzvišenost autonomnoj srbskoj upravi školskoj uz pričuvanje državnoga prava nadzora u bitnih granicah, u svemu ostalomu kulantno i prijateljski na susriet izići, da se toj srbskoj konfesionalnoj preparandiji još u ovoj školskoj godini pravo javnosti podieli.

Interpelacija ova dostaviti će se Njegovoj preuzvišenosti g. banu.

Narodni zastupnik dr. M. Posilović podnosi sliedeću interpelaciju:

1. Je li učinjeno sa znanjem i sporazumkom Vaše preuzvišenosti, da je previšnji kraljevski odpis, kojim je kr. povjerenik za zadnji pravoslavni srbski crkveni sabor imenovan, izdan u magjarskom jeziku, a samo preveden u srbski jezik?

2. Drži li Vaša preuzvišenost, da to odgovara zakonom, a napose nagodi?

3. Ako ne, je li Vaša preuzvišenost glede toga što učinila?

4. Što namjerava vlada učiniti, da se odnošaj pravoslavne narodno-srbske crkve u Hrvatskoj i Slavoniji prama našemu državnomu pravu zakonodavno uredi, a dotle da se upravnim putem postojeći zakoni točno izvode?

Interpelacija ova dostaviti će se Njeg. preuzvišenosti g. banu.

Prelazi se zatim na izbor odbora trinaestorice. Za skrutatore imenuje predsjednik narodne zastupnike gg. Barlovića, Ožegovića. Thanhofera. Popovića i Ferdu Sladovića.

Da se glasovnice izpuniti uzmognu predsjednik odgodi sjednicu na $^1/_2$ sata. Iza izminuća toga vremena naredjuje predsjednik nastavak odgodjene sjednice i obavu izbora, te javlja, da su glasovala 64 člana sabora, te su dobili glasova: Budisavljević Budislav 63, Davidović Lazar 58, Gjurić Jovan dr. 63, Gvozdanović Dragutin 59, Ittlinger Lavoslav 62, Kušević Svetozar 62, Mikšić Koloman 62, Pisačić Dragutin 64, Rukavina Josip 57, Sermage Rikard grof 64, Spevec Stjepan dr. 64, Suvich Josip 57 i Zorić Josip 64, te se ova gg. imaju smatrati izabranimi članovi ovoga odbora.

Predsjednik poziva odbor, da se poslie današnje sjednice konstituira.

Iza toga zaključi predsjednik današnju sjednicu u 12 satih o podne, a buduću sazvati će po potrebi.

Na dnevni red buduće sjednice stavlja se:

Izvješće imunitetnoga odbora.

Mirko Hrvat v r.,
predsjednik.

Stevan Popović v. r.,
bilježnik.

Predsjednik: Ima li vis. sabor kakove primjetbe na ovaj zapisnik? (Nema.) Primjetbe ne ima, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Dne 19. o. m. imendan je Njezinoga Veličanstva carice i kraljice, s toga molim, da bi me visoki sabor izvolio ovlastiti, da k imendanu Njezinoga Veličanstva smjernu čestitku visokoga sabora podnesem. (Živila!)

Na visoki sabor prispjeli su sliedeći podnesci:

„Odbor trinajstorice za pretres zakonskih osnova o reorganizaciji uprave podnaša svoje izvješće“.

Pošto je izviešće tiskano, predlažem, da se isto stavi za četvrtak 19. o. m. na dnevni red. (Prima se.) Izviešće ovo stavlja se na dnevni red za 19. o. m.

„Odbor peticionalni podnaša svoje drugo izvješće“. Stavit će se na dnevni red.

„Preuzv. g. ban priobćuje, da će se u slavu previšnjega imendana Njezina Veličanstva kraljice Jelisave obslužavati u četvrtak dne 19. studenoga t. g. u 9 satih svetčana služba božja u prvostolnoj crkvi, kojoj se članovi vis. sabora pozivlju.

G. narodni zastupnik barun Jovan Živković podnaša sliedeći predlog:

Bilježnik **Marko Lončarić** (čita):

Povodom tim: prvo da se pri donašanju zajedničkih zakona na zajedničkom saboru više puta i nehotice uvlače povrede državopravnoga položaja t. j. državne zajednice kao i državopravne autonomije ovih kraljevina, kako se je to žalibože već tečajem više godina izpostavilo i dokazalo; i

drugo: da se svi zajednički zakoni iza previšnjega odobrenja, po ustanovi §. 60. nagode dostaviti imaju ter i dostavljaju hrv.-slav. saboru, koji tada imade najbolju priliku, da se prigodom proglašenja njihova i to svakako još prije toga, a to će reći, predhodno na shodan način, izpitav stanje stvari uvjeri o tom, eda li koji od priobćenih mu zajedničkih zakona kakovu povredu bud državopravne zajednice ili državopravne autonomije ovih kraljevina u sebi zadržava ili ne, te da u slučaju potrebe, stanju stvari shodne mjere poprimi, da se eventualne povrede zakona propisanim putem odstrane; na što ga i njegovo pravo, kao sa Ugarskom posve ravnopravnoga nagodbenoga kompaciscenta ovlašćuje, a ujedno i dužnost kao zakonitoga zastupnika i zaštititelja pravah zemlje strogo upućuje; ne pako, da po dosadanjem običaju priobćene mu zajedničke zakone bez predhodnoga po-

drobnoga izpitivanja stanja stvari proglašuje, ter takovim načinom i od svoje strane preko eventualnih povreda šuteć prelazi, kako se je to po dosadanjem izkustvu već više puta dogodilo — čast je podpisanim predložiti:

Neka visoki sabor izvoli prihvatiti sliedeći zaključak:

Ima se izabrati poseban odbor od pet lica, koji će na sabor dolazeće zajedničke zakone prije njihova proglašenja, sa gledišta na zakonu utemeljene državne zajednice i državopravne autonomije ovieh kraljevina izpitati, te prema posliedku svoga iztraživanja u slučaju povrede jedne ili druge, stanju stvari shodan predlog saboru podnieti“.

Predsjednik: Visoki sabore! Ja predlažem, da se ovaj predlog odstupi odboru ad hoc, sastojećemu od sedam lica.

Prima li visoki sabor predlog predsjedničtva, da se ovaj predlog odstupi odboru od 7 lica? (Prima.)

Predlog ovaj odstupit će se odboru od 7 lica, koji će se u jednoj od sliedećih sjednica izabrati imati.

Grof Gjuro Jelačić podnaša bansku pozivnicu na ovaj vis. sabor.

Ide odboru verifikacionalnomu.

Predstavka slob. i kr. glavnoga grada Zagreba, da se ne prihvati podnešena po kralj. hrvat.-slavon,-dalmat. zemaljskoj vladi osnova zakona, kojim se preinačuju odnosno nadopunjuju njekoje ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob uztroju gradskih obćina u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji.

Ja mislim, da bi se ova predstavka odputila odboru od 13 lica, koji je izaslan za razpravu osnova zakona o preustrojstvu uprave.

Fran Folnegović: Ja se slažem sa predlogom visokoga predsjedničtva, nu mislim, da se još ima tako dopuniti, da se izvješće o toj predstavci podnese istodobno, kada se ima otvoriti razprava o osnovah, koje su predložene, štampane i razdieljene, glede kojih mi se čini da izvješće nije podpuno, jer glede četvrte zakonske osnove nema nikakovih opazaka. Ja sad ne znam je li izvješće podpuno ili nije; ako izvješće nije podpuno, molim, da se nebi stavilo u četvrtak na dnevni red, nego onda, kada bude podpuno izvješće razdieljeno.

Predsjednik: Na ovu opazku gosp. zast. Folnegovića imam primjetiti, da odbor trinajstorice na 4. osnovu nije nikakove opazke učinio, nego kaže u izvješću, da ju je primio bez ikakve opazke.

Dragutin Pisačić: Gosp. predsjedniče, ovdje nema ni podpisah . . .

Predsjednik: Ovo nije nikakov odpis; podpis treba da je na originalu, a ne na tiskanicah. Ja sam predložio, da se ova predstavka predade odboru trinajstorice, a g. Folnegović zahtieva, da se istomu odboru naloži, da ima svoje izvješće do četvrtka donieti.

Glasovat će se ponajprije o predlogu predsjedničtva, a ako ovaj nebi bio primljen, glasovat će se o predlogu g. Folnegovića.

Molim gospodu, koja su za predlog predsjedničtva, da se predstavka predade odboru ad hoc, neka ustanu. (Ustane većina).

To je većina, tim će se predstavka odboru ad hoc predati.

„Žitelji obćine Korenice mole za izradjenje cestovne pruge pravcem s Udbine preko Jošanah i Pećanah do na vrh Gorice i tim otvorenje prirodne sveze preko Korenice sa Bosnom s jedne i Karlovcem s druge strane“. Ide odboru peticionalnomu.

Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom redu je izvješće imunitetnoga odbora.

Dr. **Šime Mazzura**: Molim glede prešnosti mojega predloga. U posljednjoj sjednici izvolio je g. predsjednik izjaviti, da će se glede prešnosti predloga, što sam ga ja sa svojimi drugovi podnio, razpravljati prije, nego se predje na dnevni red. Molim dakle da se razpravlja o mojem predlogu.

Predsjednik: G. zast. Mazzura me nije dobro razumio. Zaključak sabora bio je ovaj: o prešnosti ima se pretresivati u prvoj meritornoj redovitoj idućoj sjednici, dakle danas, ali nije kazano, da će se prije dnevnoga reda razpravljati, jer se prije dnevnoga reda pretresivaju samo predmeti, koji su prešnimi proglašeni. Pomutnja je samo u tom, što se o tom predlogu po predlogu predsjedničtva i po zaključku vis. sabora ima danas pretresivati, a gosp. Mazzura misli, da se ima na prvom mjestu pretresivati.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja sam tako čuo gospodina izvjestitelja.

Predsjednik: Ja sam kazao, da znam što mi je dužnost, pošto je predlog već stavljen na dnevni red.

Erazmo Barčić: Molim za rieč po poslovniku.

Predsjednik: Molim, prešlo se na dnevni red i nitko nema rieči po poslovniku.

Erazmo Barčić: Ja bih imao po poslovniku prigovoriti. Po §. 37. poslovnika ima se tiskati svaki predlog, koji se donaša na razpravu, a ovaj predlog imunitetnoga odbora nije tiskan, s toga držim, da se o njem danas ne smije razpravljati, jer predlog mora biti štampan i barem tri dana ležati na stolu visoke kuće. Takva je bila praksa do sada, tako se postupalo i kad se je radilo o izručenju dra. Davida Starčevića i Josipa Gržanića. Ja mislim, da se i danas ima tako postupati pošto po jasnom slovu poslovnika ima se svaki predlog tiskati i tri dana ležati na stolu vis. kuće.

Predsjednik: Istina je, što je gospodin Barčić kazao, ali je istina i to, da je praksa bila ta, da manje važni predmeti nisu tiskani. Kada je izvješće o ovom predmetu publicirano u saboru, ja sam kazao, da će se izvješće staviti na dnevni red i nijedan član sabora nije tomu prigovorio ili zahtjevao da se izvješće tiska, s toga

nije tiskano. U ostalom neka vis sabor odluči, hoće li se izvješće imunitetnoga odbora danas uzeti na dnevni red ili ne.

Dr. **Šime Mazzura**: Poslovnik je organički zakon, kojega se vis. sabor držati mora. Ja mislim. da je u pogledu opazke stavljene po g. Barčiću §. 37. našega saborskoga poslovnika posve jasan. Ja ne bih želio, da se stvori precedens u ovom slučaju za buduće, i to zato ne, jer nije nigdje normirano, što je manje, a što je više važan predmet. Ovakove razlike nema u §. 37. i jer bi onda opet stajalo u vlasti predsjednika smatrati je li predmet koji manje ili više važan, a to mislim, da se dopustiti ne može u oči jasnoga smisla §. 37. Zato se pridružujem predlogu g. Barčića, naime da se ono. što je zanemareno popuni, da se izvješće imunitetnoga odbora tiska i stavi na dnevni red.

Predsjednik: Rieč ima gospodin zastupnik Folnegović.

Fran Folnegović: Kad je visoko predsjedničtvo ovaj predmet na dnevni red stavilo nije bio kazan izvjestan dan sjednice, pače se je kazalo izrično, da će se sjednica ureći po potrebi. Mi smo suponirali, da će se izvješće medju tim štampati i nam zastupnikom u kuću dostaviti, te da ćemo ga tri dana prije imati u rukuh, da možemo pripravni doći u sjednicu. To je uzrok, što nismo onda stavili prigovora, jer smo mislili, da će se predlog u to vrieme štampati i nam dostaviti, a da se za to ne sazivlje posebna sjednica, jer se je tako i prije već prakticiralo. Što se tiče važnosti predloga, ja mislim, da važnijega predloga ne može biti, nego kad se radi o osobnoj slobodi člana visoke kuće. S toga sam ja toga mnienja, da se zakon, koji je ovdje za nas mjerodavan, ne gazi, i ako se je inače prakticiralo, to se je griešilo; a da se i ovom sgodom ne grieši, to sam ja za to, da se razprava odgodi, dok ne bude ustanovam poslovnika zadovoljeno.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Frank.

Dr. **Josip Frank**: Visoki sabore! §. 37. poslovnika ima dvie ustanove; prva glasi (čita): „Prije nego se stavi koji predlog na dnevni red, mora da bude tiskan". Istina, da je vis. sabor praksom već odstupio od ove ustanove, i istina je, da je vis. predsjedničtvo stavilo ovaj predmet za prvu buduću sjednicu na dnevni red. I ja bi mogao dopustiti, da se od ove prve ustanove odstupi, ali od druge ustanove, koja glasi (čita): „. . . i barma tri dana prije zametnute saborske razprave medju članove sabora podieljen", od ove ustanove nebi se moglo podnipošto odstupiti. Ako je praksom odstupljeno od toga, da ne treba biti tiskano dotično izvješće ili predlog, ako ga stavi vis. predsjedničtvo na dnevni red, pak kad dodje na viećanje, ako nije štampano i razdieljeno, ne znam, kako ćemo doći u vis. kuću i razpravljati o predmetih, o kojih nismo ubavješćeni.

Ja se dakle pridružujem nazoru gospodina Folnegovića, da nema važnijega predmeta, nego kad se radi o imunitetu narodnoga zastupnika. Na imunitetu počiva čitavi sabor, i ja mislim, ako se tvrdi, da ovaj predmet nije važan, onda čitava eksisestencija visokoga sabora nije važna i tim je prestala važnost svakoga djelovanja našega. Ja držim, da je to najsvetija dužnost, u ovakovom važnom predmetu ubavjestiti sve članove visoke kuće, da se zna o čem će se razpravljati, a ovo izvješće mora biti i obrazloženo. Takova izvješća do danas štampana primili nismo, zato po drugoj ustanovi §. 37. držim, da vis. sabor ne može nipošto danas preći na dnevni red, naime na meritornu razpravu toga predmeta.

Ja mislim, da neće biti nikakve nesreće, ako se samo budete zakona držali, i ako budemo 2—3 dana kašnje razpravljali o tom predlogu. Ako se mi ne ćemo držati zakona — i onako se čini, da se zakoni vani ne drže onako, kako bi se držati morali, — ako ovdje dademo znak, da se niti ovdje zakon u obzir ne uzimlje, da se zakon ne smije uvažavati, onda ja ne znam, pošto dolazimo u ovaj sabor.

Ja vam gospodo, preporučam, da nepromišljeno ne odstupljujete od zakona, jer ćete dati time zločest primjer, koj može imati nedoglednih posljedica.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Pisačić.

Dragutin Pisačić: Vis. sabore! Pridružujuć se čestitim predgovornikom, da se danas o ovom predlogu nema razpravljati, spomenuti ću uz ostale navedene i taj razlog da smo bar dosele u praksi, kad se je htjelo kakov predlog preko zakona na brzo proturati, saznali zanj bar iz službenih novina, a za ovaj nisam ništa čitao niti u službenih novinah niti u kakovom izvješću. U obće ja ne znam, tko je to izvješće izdao. da li su u njem kakovi razlozi spomenuti, radi česa želi sudb. stol, da mu se ti zastupnici izruče.

Vis. sabore! Ja mislim, da vam je stalo do našega poštenja i značaja . . .

Predsjednik: Molim g. govornika.

Dragutin Pisačić: Vis. predsjedničtvo ce mi dopustiti, da ja moram biti sklon, odmah čast narodnoga zastupnika položiti, ako se bude snizavala čast narodnoga zastupnika. (Stevan Popović: To možete.)

Predsjednik: Rieč ima zast. dr. Šram.

Dr. **Lavoslav Šram**: Vis. sabore! Istina je, da se je dosadanja praksa već više puta onamo očitovala, da se je kod predlogah manje važnosti tako postupalo, da su došli u pretres saboru, a da nisu bili prije tiskani i porazdieljeni medju članove sabora. Ovo naglašujem s toga, da pokažem, da je vis. predsjedničtvo optima fide postupalo, kad je stavilo ovaj predlog danas na dnevni red, pak da nije bilo nakano nametnuti mjerodavnim načinom svoga mnienja saboru, pokazalo je danas, što je, makar je ovako postupalo, smatralo ovo pitanje otvorenim i dopustilo saboru, da ga danas rieši.

U oči toga, pošto je danas učinjen appell na §. 37.

poslovnika, koji je tako jasan, da o njegovom smislu ne može biti dvojbe, i pošto se je u tom pogledu naglasilo, da se treba strogo držati zakona, — a ovo pravo zahtievati, da se odstupi od dosadanje prakse, koja se može nazvati lakšom, pripada svakomu članu, — to mislim, da nema razloga odbiti predlog zastupnika Barčića, te da se u ovom slučaju ima postupati prema slovu §. 37. poslovnika, da se ovaj predlog skine danas sa dnevnoga reda, da se tiska i u svoje vrieme stavi na dnevni red.

Predsjednik: Želi još tko govoriti? (Nitko se ne javlja.) Pošto nitko ne želi progovoriti, dužnost mi je primjetiti, da nije predsjedničtvo mimo tiskanja stavilo ovaj predlog na dnevni red, nego da je predsjedničtvo predložilo, da se ovaj predlog stavi mimo tiskanja na dnevni red, a sabor da je to zaključio.

Ovaj čin nije čin predsjedničtva nego čin zaključka sabora. Predsjedničtvu je svejedno, da li sabor ovo ili ono zaključi.

Ja moram primjetiti gosp. zast. Barčiću, da ću se i ja u buduće držati poslovnika, pak neću dopustiti, da se takov predlog pretresiva, samo da mi se ne bude kazalo, da se jedan put držim poslovnika, a jedan put ne. Na njegov predlog se prema poslovniku nebi obzir uzeti mogao. (Živio! na desnici.)

Ja pitam: Prima li vis. sabor predlog gosp. zast. Barčića, da se izviešće imunitetnoga odbora danas ne uzme u pretres, nego da se tiska i poslie stavi na dnevni red? Koja su gg. za to, neka izvole ustati. (Manjina.) To je manjina. (Prigovaranje na ljevici.) Molim gosp. bilježnika Popovića, neka izvoli brojiti. (**Stevan Popović**: 29.)

Ona gg. koja su proti predlogu, neka izvole ustati. (**Stevan Popović**: 40.)

Dakle je sabor većinom glasovao odklonio predlog g. zast. Barčića.

Molim g. bilježnika Stekovića, da izvoli pročitati izvješće imunitetnoga odbora

Jovan Steković (čita):

Visoki sabore! U svojoj današnjoj sjednici uzeo je saborski odbor za imunitet u pretres upućene mu iz 65. saborske sjednice zamolnice kr. sudbenoga stola u Zagrebu od 30. listopada o. g. br. 11.218. i 11.231. pr. radi dozvole sudbenoga progonjenja narodnih zastupnika Eugena Kumičića i dra. Jakova Radoševića. Glede nar. zastup. Eugena Kumičića nisu bili članovi odbora istoga mnienja. Jedan je nazor bio, — a zastupala ga je manjina, — da u činu, koji se ovomu zastupniku u grieh stavlja, nema učina zločina javnoga nasilja §. 98. k. z. radi kojega bi se progoniti imao, a da tu o pokušaju govora biti ne može, da se dakle nebi mogla tražena dozvola dati. Većina pak odborskih članova, držeći se nazora već usvojenoga u sličnom, a sa ovim predležećim i u tesnoj svezi stojećem slučaju, bila je toga mnienja, da pitanje o kvalifikaciji, kao god i pitanje o krivnji spada na sud, a da inače nema u predležećem slučaju razloga uzkratiti traženu dozvolu za sudbeno progonjenje.

Tako je većinom glasova zaključeno predložiti vis. saboru, da dozvoli sudbeni postupak proti narodnomu zastupniku gosp. Eugenu Kumičiću radi čina, s kojega se okrivljuje.

Glede narodnoga zast. dra. Radoševića nije se ni sa koje strane iztakao, pa se nije ni našao razlog, s kojega bi valjalo uzkratiti traženu dozvolu za sudbeni postupak, pa je tako jednoglasno zaključeno, predložiti vis. saboru, da dozvoli sudbenomu stolu u Zagrebu, da proti nar. zastupniku dru. Jakovu Radoševiću radi prestupka §. 308. k. z. postupati smije.

Iz sjednice saborskoga odbora za imunitet, držane dne 3. studenoga 1885.

Dr. **Šime Mazzura**: Molim neka se pročitaju zapisnici i prijave, koje su stigle.

Predsjednik: Ja onoga čega ne imam ne mogu dati čitati, ja imadem samo zamolnice sudb. stola.

Molim g. Stekovića, da jih pročita.

Jovan Steković (čita):

Vis. predsjedničtvo sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u Zagrebu.

Na temelju izkaza preslušanoga svjedoka Stjepana Gjurgjevića, koji veli, da je i Eugen Kumičić na preuzv. g. bana poletio, zatim na temelju izkaza svjedoka Lavoslava Itlingera, koji veli, da je isti napram galerijam doviknuo: „narode! tat je izbačen", i napokon temeljem izkaza svjedoka Radoslava pl. Rubide, koji veli, da je isti napram galerijam doviknuo: „tat je ipak vani", podnio je ovlašteni tužitelj proti Eugenu Kumičiću prijavu radi pokušaja javnoga nasilja globljenjem, providjena u §§. 8. i 98. k. z., pa budući se toga radi ima proti narodnomu zastupniku Eugenu Kumičiću kazneno postupati, umoljavam vis. sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, da blagoizvoli izručbu nar. zast. Eugena Kumičića u svrhu kaznenoga progona radi zločinstva javnoga nasilja globljenjem dozvoliti.

U ime kr sudb. stola.

U Zagrebu, 31. listopada 1885.

Vis. predsjedničtvu sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u Zagrebu.

Na temelju izkaza priznavajućega sukrivca Pere Gavranića, koji veli, da im je narodni zastupnik dr. Jakov Radošević u uredničtvu „Slobode" nakon saborske sjednice od 5. listopada diktirao onaj članak, glede kojega je kr. državno odvjetničtvo u Zagrebu podnielo kaznenu prijavu radi prestupka označena u §. 308. k. z., s razloga, što izkaz Pere Gavranića potvrdjuje preslušani svjedok Vjekoslav Fleišer u cielosti, a donjekle i svjedok Janko Ibler, i budući se toga radi ima po zahtjevu ovlaštenoga tužitelja proti nar. zast. dru. Jakovu Radoševiću kazneno postupati, umoljavam visoki sabor kraljevina

Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, da blagoizvoli izručbu narodnoga zastupnika dra. Jakova Radoševića u svrhu kaznenoga progona radi prestupka §. 308. kaz. zak. dozvoliti.

U ime kr. sudb. stola.

U Zagrebu, 30. listopada 1885.

Predsjednik: Pošto se gospodin izvjestitelj odriče za sada rieči, molim gospodu, koja žele govoriti, neka se prijave.

Rieč ima g. zast. dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Kao što smo čuli iz čitanja izvješća odbora imunitetnoga, imunitetni odbor nije pronašao, da bi bilo razloga izdanju drugova naših Kumičića i Radoševića. Meni se čini, kao što iz izvješća odbora imunitetnoga vidimo, da je odbor tražio razloge izručenju, ali da ih većina odbora pronašla nije. Ja ću pokušati tražiti razloge, a mislim, da jih ima u izobilju.

Ne dielim mnienje većine odbora imunitetnoga, da kvalifikacija u smislu objektivnom, pak onda aplikacija zakona u smislu subjektivnom postoji, da to spada na sud, a da sabor ovaj nebi imao prava razpravljati o tom i da takovo pitanje nebi smjelo uplivati na odluku vis. ove kuće, kada se imade odlučiti, da se u progonstvo izdadu njekoji od naših drugova. Ako tko, to sigurno zakonodavno tielo, držim, da mora znati, što zakon sadržaje, jer ono, ne samo da stvara zakone, nego ih ono i autentično tumači. Ono će znati takodjer odlučiti, da li djelo, koje se ovim našim drugovom imputira, ima objektivnih kriterija za progonstvo. Uzmite, da se prohtije sudb. oblasti zatražiti kojega člana ove vis. kuće radi zločina umorstva počinjena na zecu ili radi prekršaja suprot sigurnosti poštenja počinjena na golubici: bili ovo zakonodavno tielo moglo doista izdati svoga člana onomu sudu na progonstvo, koji ovako tumači zakon, znajuć, da takovoga zločina niti prekršaja u zakonu nema. Vi biste rekli, da se molbi sudbene oblasti ovo vis. tielo nebi smjelo odazvati, da bi cum reverencia molbu natrag povratilo sa primjetbom, da se sud izvoli malo bolje uputiti u sadržaj zakona.

Što biste rekli, kad bi vam ja kazao, da se danas radi o takovom slučaju!? Zahtjeva se g. Kumičić zato, jer su blagoizvolili njeki njegovi drugovi, članovi ovoga visokoga sabora i njeki vanjski članovi izjaviti, da je rekao: narode, tat je vani. Zar je to javno nasilje, odnosno pokušaj javnoga nasilja? Ako je to pokušaj javnoga nasilja, onda prestaje moja juridička pamet u aplikaciji toga učina na §. 98. k. z. Ima još nešto, što je veoma važno. Kad ja nebih znao, da se g. Kumičiću samo to imputira, pak kad bih čitao, da se ima zaključiti radi pokušaja javnoga nasilja 12. slučaja, a znao bih o kakvom se slučaju radi, da se naime radi o „factum repentinum“, za koji nije bilo nikakove pripravе, o činu iznenadnom; onda ja kao kriminalista znam, da pokušaja zločina kod zločina javnoga nasilja 12. slučaja nema, van ako se o pripravah radi. Ja sam rekao, da znam, kakav je slučaj bio. Pošto znam, da je factum nastao momentano usljed rieči, izuštenih po preuzv. gosp. banu, da tu nije moglo biti o pripravah govora; onda znam, da se tu ne može aplicirati zločin javnoga nasilja 12. slučaja slovo a) niti slovo b).

Meni se čini, da ovaj zahtjev ne postupa baš jako obzirno prema osobi, koja bi imala biti objektom kažnjivoga djela. Zahtjeva se naime po zakonu, da je prietnja bila kadra i vrstna proizvesti strah u osobi proti kojoj je izvedena. Zar misli sudb. stol, da je preuzv. g. grof Khuen-Hedervary u onom času, kad je njetko ustao i proti njemu pošao, pa makar se je i tvorno napram njemu ponašao, bio u takovom strahu, da bi se proti njemu moglo počiniti javno nasilje globljenjem. Ako to stoji, što je u zamolbi kr. sudb. stola, onda ja gratuliram na kuraži i njemu i sudb. stolu.

Ovo su razlozi, s kojih ja podnipošto ne mogu glasovati za izručbu g. zastupnika Kumičića, ali ne mogu glasovati ni za to, jer znam nješto drugo, a to je da je g. zastupnik Kumičić preslušan u istom predmetu kao svjedok, te da je tada izrekao nješto, što nije bilo poćudno onim, koji sada nastoje o njegovom progonstvu. Ja znam, kad čitam prijavu, da se ovdje ne radi o ničem drugom, nego da se gosp. Kumičić ne bude mogao kao svjedok preslušati, kad ga bude trebalo preslušati, da njegovo svjedočanstvo ne bude klasično, a da se to uzmogne sbiti, da njegovo svjedočanstvo ne bude odlučujuće, to ga je valjalo staviti kao sukrivca. Ja znam, da se ovamo cilja tim, ali takovim manevrom ne mogu dati svoga votuma. Osim toga kad znam, kako se je postupalo sa sudrugovi našimi, koji su izručeni na progonstvo, kad znam, da su oni u zatvoru koluzionalnom, i to zato, jer je zastupnik Gržanić rekao, da je on . . . .

Predsjednik: Molim ovo ne spada na predmet, a osobito osude sudačke ne spadaju amo, da se razglabaju. (Dr. **Grga Tuškan**: I te kako spadaju amo.)

Dr. **Šime Mazzura**:

Vis. sabore! Ja ne razglabam o sudačkoj osudi, jer te ne ima. Ja mislim, da ta stvar spada na nas, da uzmognemo razabrati, koja je svrha ove zamolbe, koja od nas zahtjeva, da naše drugove izdademo sudu. Ja bi molio vis. predsjedničtvo, da bi bilo malo uztrpljivo, pak će uvidjeti, da to spada strogo na stvar.

Ja sam rekao, da je zast. Gržanić zatvoren za to, jer je rekao, da je on tvorno postupao proti grofu Khuen-Hedervaryu, i jer je rekao, da je tvorno proti banu postupao, a to nije istina, zato je zatvoren, što da je istina, bio bi pušten na slobodu. Meni, moram istinu reći, pamet prestaje, kad to znam. Ja ne znam, koji su to uplivi koji tako djeluju na sudce. Ja ću misliti, da je to uvjerenje sudaca, nu ne mojte zamjeriti, ako se pravni sviet

tomu čudom čudi, i ja se tomu postupku čudim i duboko ga sažaljujem.

Glede Radoševića je opet oprieka, jer on se imade izručiti zato, jer je priobćio krive viesti, za koje se veli da su ova dvojica prije izručena, da su u činu tom sudjelovali. S jedne strane dolazi progonstvo radi toga čina, a s druge strane progonstvo radi krivih viesti o tom činu. Ili ćemo jednoga izručiti a drugoga ne, ili obratno. Treće ne može biti.

Ja mislim, da dostojanstvo ovoga visokoga tiela traži, da se imade iztaknuti čin, radi kojega se traži izručenje, a sabor se ne može niti ne smije dati uplivati, da bi radi čina, koji nije jasno kvalificiran, izdao kojega od svojih sudrugova. Ja ću glasovati proti predlogu imunitetnoga odbora.

Predsjednik: Rieč ima g. zast. dr. Ivandija.

Dr. **Josip Ivandija**: Visoki sabore! Ja ću u kratko navesti razloge svoje proti predlogu imunitetnoga odbora i stavljam pitanje, zašto imunitetni zakon ne dozvuljuje, da se koji član sabora ne smije progoniti prije, nego je sabor to dozvolio. Ja mislim, da zakon hoće to, da zakonodavno tielo bude osigurano od eksekutive i od sudova, da bude osigurano proti tomu, da ne može eksekutiva, odnosno sudovi budi sami za sebe, budi zajedno onemogućiti njegova rada, odnosno rada cieloga zakonodavnoga tiela. To je svrha toga zakona. Ako je to svrha toga zakona, onda je jedini kompetentan sudac, da li se koji član sabora ima progoniti, ovaj sabor. Kad bi se notorno znalo, da je koj član sabora počinio zločinstvo ubojstva, ja vindiciram ovomu saboru pravo, da kaže: ja ga neizručujem; i sa stanovišta zakona ne može nitko saboru prigovoriti.

Može se pitati, sa praktičkih obzira, kakovim plodom može takov postupak uroditi, ali da sabor ima pravo i radi notornih čina neizručiti zastupnika, to stoji nedvojbeno. Ako to stoji, pitam, kako stoji sa vašim postupkom? Vi jednostavno kažete: sud ga ište, neima razloga, da ga neizručimo. To je bila ciela motivacija kod izručenja dra. Davida Starčevića i Gržanića, a i kod onih drugih lapalijah. Jednostavno se kaže, sud ga ište a mi neimamo razloga, da ga neizručimo. Ja držim, da vis. sabor mora obratno postupati i pitati, ima li razloga, da jednoga drugoga i trećega člana izručimo u ruke suda, jer će inače biti uviek 15— 16 članova u iztražnom zatvoru. Ja mislim, da ovaj vis. sabor mora dobro promisliti i izpitati to, te da je to ne samo ovlašten nego i dužan činiti; pak ako nadje, da imade temeljitih razloga za izručbu, da onda izreče: ja ga izručujem. Ovako kako ovaj vis. sabor postupa, meni se čini, da je zakon ob imunitetu samo pomagalo, kad bi se zbilja koji lopov, nepoštenjak zločinac u ovom saboru našao, te počinio zločin, te bi mu se imunitetnim zakonom pustilo, da može uteći, dok se vi nesastanete. Ovako ovaj vis. sabor u praksi izvadja ovo svoje najsvetije pravo izručenja svojih članova.

Da je tomu tako, da kažete: sud ga ište, ja ga izručujem, to se je vidilo i kod izručenja dra. Davida Starčevića i Gržanića. Ondje, gdje je vis. sabor sam očevidac bio, tamo je barem mogao kazati: ja znam, kako je bilo i što je bilo, ja ću sam odlučiti iz tih i tih razloga, da se navedeni zastupnici izruče. Mjesto toga se je jednostavno reklo, sud jih ište, neimajmo razloga, da jih neizručimo. Tim prije ste spremni izići s tom praksom na vidjelo, u slučaju, gdje ne znate o činu ništa i reći: sud ga ište, a mi neimamo razloga, da ga neizručimo.

O gosp. Kumičiću ne znamo mi u sabornici ništa. Dvojica ili trojica kažu, da znadu o činu, koji mu se imputira. Tu ćete još prije reći: sud ga ište, a mi ga izručujemo.

Ja mislim, da bi trebalo izpitati, što je zast. Kumičić učinio. Izvješće kaže, da ga većina imunitetnoga odbora predlaže na izručenje, zato što drži, da je njegov čin u savezu sa učinom dra. D. Starčevića i Gržanića: dakle da je i on na neki način pokušao ono zločinstvo izvesti, koje su izveli dr. David Starčević i Gržanić. Čini se, kao da imputira sudb. stol svoj trojici jedno te isto djelo. Kad sam čuo razloge dra. Mazzure, došao sam do uvjerenja, da je tomu zbilja tako, da ga sudb. stol hoće kao sukrivca istoga čina progoniti. Ako je tomu tako, onda bi morao sudbeni stol cielu stranku prava tužiti, jer nisu predusreli izvedenju toga zločina. Ako se može zastupniku Kumičiću isti zločin imputirati, onda smo svi mi zločinci, što nismo prepriečili izvedenje toga čina. Kad se stavlja taj savez, mora se uvažiti ono, što se je imputiralo dru. Davidu Starčeviću i Gržaniću. Po vašem izvješću imputira im se, da su na preuzvišenoga gosp. bana htjeli učiniti nasilje, ali da su u tom spriečeni bili, te da ga se nisu niti dotaknuli, a ban da je miran i priezirnim pogledom otišao u klubske lokalitete. Tako većina visokoga sabora predstavlja taj čin. Ako je tomu tako, da sudbeni stol progoni onu dvojicu na temelju ovakovih tvrdnja, te jih traži po §. 98. kaz. zak. tomu se moram čuditi. §. 98. kaznenoga zakona kaže (čita): „Zločinstva javnoga nasilja globljenjem čini se krivcem onaj, koji

a) osobi kojoj nanese u istinu nasilje hoteći ju time primorati, da što učini, trpi ili propusti . . .". Slovo b) govori o grožnji u istu svrhu.

Dakle ja mislim, po jasnom slovu toga paragrafa ne može biti dvojbe, da sudbeni stol može samo na slovo a) navlačiti onaj čin, radi koga su izručeni dr. David Starčević i Gržanić. Ovdje stoji: „onaj koji osobi kojoj nanese u istinu nasilje". Vi ćete svi, koji ćete biti pozvani kao svjedoci pred sud po svoj prilici pod prisegom kazati, da banu nije nasilje načinjeno. Kako je moći kazati . . .

Predsjednik: Molim, ovdje se ne radi o dru. Davidu Starčeviću i Gržaniću. (Glasovi na ljevici: To je u savezu.)

Dr. **Josip Ivandija**: Ja sam vam naveo, kako glasi §. 98. k. z. slovo b) „da se nanese kojoj osobi u istinu

nasilje", a veli se, da nisu nasilja učinili. Po tom možemo kazati, da nisu krivi. Danas, kad se radi o Kumičiću navodi se, da je taj čin u savezu sa onim dra. D. Starčevića i Gržanića. Nu oni nisu izveli nasilja, a tim manje Kumičić. U onih riečih ne može biti, da je izveo nasilje na bana.

Jedino što bi donjekle izgledalo kao nekakovo nasilje, jest po navodu svjedoka, da je poletio u klupi prema onomu mjestu, gdje je bio ban. Ako se to već krsti pokušajem javnoga nasilja, prestaje svaka razlika izmedju čina, koji pravni poredak ne vredja niti najmanje, i zločina; jer onaj gospodin, koji ga je vidio poletiti u klupi, ne može tvrditi, da je Kumičić došao izvan klupe, niti ga je tko natrag porinuo, dakle je eklatantno, da Kumičić nije ništa počinio.

Ja imam još jedan primjer navesti i glede dra. D. Starčevića i Gržanića i glede Kumičića. Kad je tko bačen iz privatnoga družtva napolje, makar bilo to družtvo i ugrijano, ne kaže nitko, da je tu počinjeno javno nasilje, već se veli, da se je samo dogodio škandal. Pak ako uzmete §. 98. i taj čin na um. to je to isto, učinjena je sila i bačen je van, pak ipak ne dodje k državnomu odvjetničtvu i ne kaže, da mu je učinjeno javno nasilje. Pošto ne pravi zakon razlike niti glede osoba niti glede mjesta, gdje se nasilje počini, to držim, da ni sabor ni sud ne može tuj razlike praviti.

Kada se još razmotri nakana, koja je nuždna za zločinstvo javnoga nasilja 12. slučaja, da neka osoba što učini, trpi ili propusti, o toj nakani bi morao kazneni sud, prije nego traži izručenje kojega člana sabora, točno kazati, kakvu je nakanu imao zločinac. O toj nakani ne znamo ništa, a ne zna niti sudbeni stol. Kad nema izrazito navedene nakane, koju je gosp. Kumičić imao; onda ja ne mogu biti zato, da se na ovako neopredieljen i neizvjestan zahtjev izruče članovi visokoga ovoga sabora.

Meni se čini, gospodo, ovo izručenje zastupnika, koji se bore za prava Hrvatske, za slobodu njezinu, da je to isto takav postupak, koji se danas preko Drave upotrebljuje proti Bugarom. Magjari čine to ovdje i ondje; kako dugo, vidjeti ćemo. Ja sam gotov.

Predsjednik: Visoki sabore! Ja moram gospodina zastupnika na red pozvati radi riečih, kojimi je visoki sabor prispodobio sa onakim veselim družtvom. (Nemir na ljevici.) (Dr. Ivandija: To ja nisam rekao). Ako niste zadovoljni tim, predložiti ću, da vam se podieli ukor.

Rieč ima g. zast. Crnković.

Nikola Crnković: Visoki sabore! Kad bi htio sliediti veleštovanu gospodu predgovornike, onda bi se ja acontrario morao upuštati u kvalifikaciju čina, glede kojega tuži državno odvjetničtvo g. Kumičića, a sudbeni stol zagrebački izručbu zahtieva. Ja držim, da po momu shvaćanju, po zakonu o imunitetu nije sabor vlastan upuštati se u pitanje kvalifikacije, da je istina vlastan sabor, prema kvalifikaciji suda glede koga čina u pogledu objektivnom izjaviti, da taj čin smatra takovim, glede kojega može izručbu dozvoliti ili ne. Ja dakle, gospodo, ne čudim se ni najmanje, da se prema tomu mogu u ovoj sabornici razvijati nazori, i to s jedne strane nazori, koji drže, da učin, kako je kvalificiran po sudbenom stolu, da taj učin nebi mogao služiti predmetom razprave odnosno izručbe.

I ja u tom pogledu imam svoje nazore i držim, da može biti čina i zločina takvih, glede kojih i ja ne bi glasovao za izručenje, jer ja visoko cienim i držim zakon, kojim se štiti sloboda saborskih članova. Nu po momu uvjerenju ne obaziruć se niti najmanje na ono, što se je dogodilo ovdje, niti na nazore, koji su bili izjavljivani, meni je pred očima ona ustanova kaznenoga zakona, koju upotrebljuje sud kvalificirajuć čin prostim zločinom javnoga nasilja. Po momu uvjerenju je to čin takav, glede kojega mora svaki zastupnik za izručbu glasovati, tim više, jer se ne može od sabora očekivati, da bi medju sobom i svojimi članovi trpio prostoga zločinca. S toga predlažem, da se izruči gosp Kumičić. (Dr. Tuškan: A zašto ste glasovali za moje izručenje?)

Predsjednik: Prelazi se na interpelacije. Rieč ima g. zast. dr. Frank, da stavi interpelaciju.

Dr. **Josip Frank**: Visoki sabore! Ne ima grane javne uprave, koja nam ne bi dala oćutiti našu veliku nemoć, naše težko breme gospodarstvene odvisnosti od magjarske vlasti, te je tako nastala upravo nesnosljiva gospodarstvena miserija. Ja ću drugi put, mislim imati prilike, da o tom predmetu obširnije progovorim, te ću se sada ograničiti na predmet svoje interpelacije, koja mi opet kao svako gospodarstveno pitanje, živo dozivlje u pamet sve blagodati nagodbenih odnošaja. Po toj nagodi veli se: „da smo samostalni, neodvisni, pače da smo ravnopravni kraljevini Ugarskoj". Ali dodje li se do konkretnoga slučaja, do faktične izvršbe odnosno uporabe te ravnopravnosti u nagodi, dodje li se do stvaranja odnošaja, iz čega izvire i predmet moje interpelacije, onda nam se namiće porugljivo pitanje: „Čim je ta ravnopravnost zaštićena i osigurana?" — tada vidimo, da ova ravnopravnost nije drugo, nego biće bez sadržaja neki fantom, neko zavadjajuće svjetlo, koje zavadja nas u močvare nagodbenih odnošaja. Ja ovu rieč „močvare" nisam uzeo figurativno, nego koje u istinu jesu močvare brojeće na milijun kilometara izmedju Vuke, Drave i Dunava i to stalne močvare, radi čega ovako propada na milijune narodno-gospodarstvene vriednosti, blagostanja, imetka narodu dolje u Slavoniji.

Slavonija, ovaj tužan list u gospodarstvenoj povjesti našega naroda; Slavonija još jučer gospodarstven cviet, ponos bujnoga života, grad Osjek, taj trgovački emporij naše domovine, a danas 16 godina poslje vladanja gos-

podarstvene politike postojeće nagodbe, taj je cviet kao mrazom poparen, životna snaga mu je skršena, slomljena, ako ne sasvim presječena; grad Osjek je mrtav grad, a čitava zemlja uzprkos velikoj radinosti i marljivosti, koja je priznata tamošnjemu pučanstvu i gradjanstvu, uzprkos velikoj odanosti, vjernosti, pače samozatajnoj odanosti postojećemu sistemu i nagodbenim odnošajem, ipak čitava zemlja u Slavoniji jest u neprestanom nazadovanju i u neprestanom propadanju.

Gospodo! Vi ste čitali izvješće trgovačke komore grada Osjeka, ovo je izvješće „memento mori“, a ovaj memento mori ne smije biti više skinut s dnevnoga reda. Obćenito se kaže: „Slavoniji se mora pomoći“; te mi, koji smo ovdje, i koji iskreno želimo, da se — velim — napokon Slavoniji čim prije i čim izdašnije priskoči u pomoć, mi se možemo veseliti, da je napokon i u mjerodavnih magjarskih kruzih ovo osvjedočenje uhvatilo korjena, da se Slavoniji mora pomoći i za blagostanje, za narodno-gospodarstveni život ovoga naroda nešto učiniti, a magjarske listove ne bih ja spominjao, da nisu to službeni organi navješćujuć nam ovako neku akciju. Da li je ta akcija prava, da li je spasonosna, na to može odgovoriti izvješće trgovačke komore grada Osieka.

Ovo izvješće kaže, ako se hoće doista pomoći Slavoniji, onda se moraju prije svega znati svi uzroci narodno-gospodarskoga nazadovanja i propadanja, a tu ne treba ništa tajiti, tu se mora otvoreno prizvati; a i izvješće priznaje te uzroke, a kao najvažniji i najglavniji propadanju narodno-gospodarskoga blagostanja Slavonije navadja, gospodo, lojalan grad Osjek, da je tomu kriva centralistička magjarska trgovačko-gospodarstvena prometna politika. (Dr. Tuškan: Koju podupiru sami njihovi zastupnici i predsjednik).

Grad Osjek, visoki sabore, bio je još jučer velevažno mjesto na daleko i široko proizvadjajuće i posredujuće mjesto; svi kulturni i industrialni proizvodi sa zapada i sjevero-zapada našli su se u gradu Osjeku na sajmovih, koje sam ja kao mlad čovjek vidjevao; svi su išli u Slavoniju, Bosnu i još dalnje krajeve preko Osjeka, a isto tako gospodarstveni i agrikulturni proizvodi Slavonije, Bosne i drugih krajeva prokrčili su si put kroz Osjek prema zapadu i sjevero-zapadu. Možete si misliti, da je u srdcu zemlje sve koncentrirano bilo tako, da može trgovina i blagostanje napredovati.

Sada nadodje nagodbom magjarsko-centralistička trgovačko-prometna politika; ona je sve te velevažne točke, kao što su zemlja Bosna i dalnji krajevi neposredno spojila što željezničkimi prugami, što pogodnostmi u tarifi za dovoz u Peštu i izvoz iz Pešte. I tako će s vremenom na jedan put čitav trgovački život, koji je u Slavoniji bio, sa svimi uvjeti za procvat blagostanja i narodnoga gospodarstva, prenešeni biti u Budimpeštu, i tako će biti skoro ciela zemlja, trgovina i gospodarstvo upravo uništeno; a grad Osjek, to znadu svi zastupnici, to je danas sasvim mrtav grad.

Ovo je faktum takav, da se neda tajiti, a neda se niti više promieniti.

Ovim faktumom računalo je izvješće trgovačke komore grada Osjeka, te zato predlaže, da mora sada pošto se pod ovim sistemom neda promieniti, jer Magjari neće odstupiti od svoje gospodarstvene politike, da se moraju otvoriti nova vrela narodno-gospodarstvenom životu i trgovini, a kao takvo predlaže u svomu izvješću, da se osuši onaj predjel, što sam ga gore napomenuo i da se Vuka regulira. Ja neću govoriti o tom predmetu, jer su knjige o tom napisane, nego ću upozoriti kuću samo na to, da je ovo pitanje stupilo u novu fazu, kako se razabire iz izvješća trgovačke komore, jer se sada ne misli više izvesti osušenje čitavoga predjela, nego samo jednoga diela i ovakvim načinom doći do realiziranja ovoga projekta. Ali izvješće izriče još i tu bojazan, da se tu može dogoditi još kakav medjutomni slučaj, koji bi mogao sve to osujetiti, a takvih slučajeva izvanrednih, nenadanih znamo iz izkustva, jer ništa, što se ovakvih pitanja tiče, ne može biti kod nas izvedeno.

Ali čujemo, da će se nešto tamo učiniti, a kako će se učiniti, a to čujemo iz magjarskih listova. A što vele? Čudnovato! Izvješće trgovačke komore grada Osjeka na temelju svestranoga izpitivanja našlo je pravi uzrok narodno-gospodarstvenoga nazadovanja i propadanja Slavonije, našlo je krivnju i našlo je i krivca, te podpuno jasno i glasno pokazuje, akoprem veoma čedno i bojazljivo na krivca, koji je sve to učinio, i koga sam ja malo prije označio. Isti krivac u svih svojih glasilih baca krivnju na nas ovdje, na užu Hrvatsku. Ja se moram veoma čuditi tomu postupku, jer bi to morala znati gospoda ondje, da je poznat narodu onaj, za kojim se je išlo u potjeru, vičuć iz napetih sila: Držite ga!

A što predlažu oni? Opet moram kazati čudnovato. Grad Osjek, trgovačka komora našla je na temelju svestranoga izpitivanja i proučavanja predmeta, da se imadu otvoriti nova vrela narodno-gospodarstvena života. A kako postupaju organi, koji navješćuju neku akciju? Zar kažu da se mora u tom pravcu nešto učiniti? Ne. Oni pokazuju na grad Zagreb i vele: Ovdje je sjedište svih oblasti, sabora, zemaljske vlade i sudova, ovo valja prenieti u grad Osjek. Dakle izsušenje onoga velikoga predjela, što ga je označila trgovačka komora kao najvažnije i upravo životno pitanje, što se mora učiniti, o tom se ne veli ništa. A zašto ne? Jer tu bi magjarski državni erar morao posegnuti u svoj žep, jer tu bi se prinosi moralo priskočiti u pomoć. Ali ako toga treba, onda Magjari ne će ništa znati i ne će nikakve podpore našoj zemlji dati. Zato znaju jeftinije sredstvo, ovakvim načinom ubiti grad Zagreb i prenieti sve oblasti u grad Osjek i da je onaj način pravi način, kako se mora postupati. Ja se samo čudim izvješću trgovačke komore, da ona ništa ne spo-

minje to sredstvo. Grad Osjek ne gleda lakomim i zavidnim okom na grad Zagreb, nego traži lieka u drugom sredstvu, ali se drugo sredstvo preporuča iz Pešte, s tim se ne sije sjeme za razvitak narodnoga gospodarstva i blagostanja narodnoga, nego se razdor pravi. Ako se uvaži da se po zakonu onaj predlog ne može izvesti, jer je po zakonu sjedište sabora, zemaljske vlade i sudova u Zagrebu, i ako se a priori zna, da je to neizvedivo, onda moramo kazati, da nijedan ozbiljan čovjek ne može vjerovati u onu ljubav, za koju čujemo, da će se obratiti na ljubav, i nju iskrenom smatrati. (Predsjedničku stolicu zauzme prvi podpredsjednik Vaso Gjurgjević.)

Predsjednik: G. zastupnik prijavio se je za interpelaciju o regulaciji Vuke. Ja sam čuo samo jedno deset do petnaest rieči o tom predmetu, a drugo spada sve na polemiku, o sjedištu sabora i o koječem drugom. Ja molim g. zastupnika, da bi se držao svoje interpelacije, a da se nebi svraćao na stvari, koje u nikakvom savezu s ovim predmetom ne stoje.

Dr. **Josip Frank**: Ja sam zahvalan g. predsjedniku za ovu opomenu. Neka mi dozvoli, jer ja nisam govornik od sajmova, da bi mogao tako svoje misli složiti, kako to g. predsjednik misli, nego mislim, da moram djelovati nacrtanjem svih postojećih okolnosti, da pokažem važnost predmeta onoga, a sastoji u tom, da Slavonija, što ne može ni g. predsjednik poreći, neprestano nazaduje, a ne misli se ozbiljno o tom, da se tomu pomogne. Tim sam htio samo djelovati na uspjeh moje interpelacije. Ja ću prestati o tom govoriti.

Ja sam rekao, da želimo svi pomoći, da uvidjamo prieku potrebu i nuždu, da joj se što izdašnije priskoči u pomoć. Nu kad vidim, da se tamo neće ništa učiniti, onda mislim, da ću se odazvati želji čitavoga sabora, ako urgiram izvedenje ove važne osnove, koju trgovačka komora grada Osieka predlaže. U tom pogledu glasi prva točka moje interpelacije, koju ću pročitati, ovako (čita): „Što je vis. vlada učinila, i što kani učiniti za pospješenje te regulacije“.

S ovim pitanjem je po naravi u savezu još drugo pitanje moje interpelacije. Ovakvih jada i nesreća, kojih ima tamo u Slavoniji, imamo i mi ovdje u užoj našoj zemlji, u Hrvatskoj. Što su tamo rieke Vuka, Drava i Dunav, to su ovdje Sava, Lonja i druge jošte, kao što Kupa. Mi vidimo ovdje, kako svake godine i više puta u godini nabuja ovdje Sava, te se je baš ovih danah dogodila strašna nesreća u Oborovom, o čem se čita izvješće u službenom listu. Ovako se svake godine dogadjaju velike nesreće, jer Sava strašno nabujav srće preko svoga korita, uništiv poljske radnje, usjeve, kuće i sve, što je tamo, te ništa ne može odoljeti harajućoj i strašnoj sili nesmiljenoga elementa. Ovako imetak narodni danomice propada — a narod gladuje.

Tu je umjestna slika Prometheja, komu prikovanom na hridini svaki dan u jutro proždirao je strašan orao jetra, koja su mu preko noći narasla. Promethej je naš ubogi narod izvrgnut poplavam kroz čitavu godinu, jer sve, što mu naraste svake godine, naime hranu tako nuždnu za život, proždire ovako nesmiljeni elemenat. U priči je onoj pošlo za rukom Herkulu ubiti orla, a kod nas još se neprestano uzprkos obećanju nije pokazao Herkules, koji bi na tom polju nešto učinio. Prieka je potreba u tom pogledu ovdje nešta učiniti, ali naš narod žalibože ostaje dotle prikovan na strašnoj hridini, dok nagodbeni odnošaji postoje onako, kako postoje. Po nagodbi bo ne mogu se ovdje izvoditi onakve vodogradjevine, kakve je Magjarska izvodila u Tiszinoj dolini, pa zato se tumarajuća ideja i fantom o našoj neodvisnosti, o našoj samostalnosti i našoj ravnopravnosti, ne će dotle oživotvoriti, dok ne će još uviek naš narod prikovan na hridi, postići sbilja ravnopravnost po nagodi, a prije ne. Neugodan osjećaj ovoga predmeta povećaje se i tim, što u pojedinih slučajevih kod poplave za ublaženje našega naroda naše oblasti ne vrše svoje dužnosti, kako bi to morale činiti.

Moja gospodo! Čujte strašni slučaj, koji se dogodio u Preloščici. Tu je upravo država smatrala potrebnim učiniti proti poplavam i povodnjam propust, te je zbilja u mjestu Preloščici dala učiniti eine Schleusse. Kad su seljaci vidili, kako državni organi taj propust prave, zgražali su se, molili i zaklinjali dotične vještake — morao bi znak pitanja staviti kod rieči vještaci — da tako ne rade, jer da će biti nesreće; ali ti vještaci su se smijali neukom seljaku, te je pače ovaj seljak bio skoro zatvoren, što je opomenuo, da se ovako Schleussi prave, a ne onako. Što je siromašni i neuki seljak predvidjao, to se je zbilja i dogodilo. Ove godine bo nabujala je Sava, te je 12. travnja ove godine navalila takvom žestinom i vehemencijom na propuste, da je za jedan čas provalila poplaviv kuće i stanove, pokućtvo, . . . žita, sva i sve — pa je za pet minuta bila katastrofa gotova. Poslje ove katastrofe ostale su tamo takve jame, da si čovjek ne može misliti, da bi bile tako velike i duboke, a to je sve voda učinila. Drugi ili treći dan usljed telegrafske dozvole od vis. vlade došla je komisija od podžupanije na lice mjesta da vidi, što se je dogodilo. Moram priznati, da je to veoma liepo, da se oblasti zauzimlju za ove stvari i izvide čine, procjeniv štetu. Ja sam se sam, kad sam to vidio, zahvalio presv. g. predstojniku nutarnjega odjela misleći, da će seljaci dobiti podpunu naknadu one štete, koju su ovakvim načinom morali pretrpiti, a i sama je komisija obećala to. Nu kad tamo jedan je seljak dobio 25 for., drugi 50 for., a treći 75 for., i to ljudi, koji su sve izgubili, čitav svoj imetak. Tako kod jednoga procjena je, a možemo si misliti, da oblasti ne ciene dobro, preko 1700 for., a dotičnik je dobio samo 25 for. Nu reklo se, da je to samo za prvi čas, da će već kašnje dobiti jošte, samo se mora potrpiti, ali ti ljudi nisu više ništa dobili, te su si morali za nevolju napraviti iz nekoliko dasaka male kolibice, u kojih kuburiraju.

Oprostite, gospodo, ako vam kažem, da vi ne bi dali niti vašim psetom tamo živjeti i čekati na pomoć visoke kr. vlade.

Ne samo to, oni seljaci učinili su molbu na vladu, da jim se naknadi šteta, nacrtav svoje stanje, u kojem nacrtanju vele, da jim je gore od prosjaka, koji mogu bar prosjačenjem od kuće do kuće kruha si izprositi, dočim oni u zimi moraju sasvim nastradati i poginuti ovako bez pomoci. Ovi nisu dobili nikakov odgovor.

Nema dvojbe, da se narodu ovako nastradalomu radi neveštine i velike nerazboritosti od strane oblasti, mora podpuno naknaditi imetak, pa radi toga stavljam drugo pitanje moje interpelacije ovako (čita): „Kada će se žiteljem iz mjesta Preloščice Imbri Dobranoviću, Andri Paneriću i Jagi Rapić dati podpuna naknada za njihov provalom Save kroz tamo sagradjeni propust dne 12. travnja t. g. uništeni imetak".

Predsjednik: Ova će se interpelacija uvrstiti u zapisnik i predati kr. zem. vladi.

Rieč ima g. zastupnik dr. Ivandija, da stavi interpelaciju.

Dr. **Josip Ivandija**: Visoki sabore! Što god se s ove strane predloži i interpelira, možemo pouzdano računati, da se neće odgovoriti, niti učiniti.

Ja sam pitao vis. kr. zem. vladu, da li će se graditi škola u selu Pračnu u mojem izbornom kotaru, a onda mi je namignuo presv. g. Stanković, da će biti još ove godine. Još danas nije škole, a ipak ima do 30 djece sposobnih za školu, koja ne mogu ići u školu, jer ne imaju zgrade.

Niti ovaj put se ne nadam velikomu uspjehu moje interpelacije, ali da znade narod, da mislimo na nj, navadjam ovo:

Spomenuo sam, da druga banska imovna obćina ima 30.000 for. u državnih magjarskih papirih. Rekao sam, da je ona ipak tako siromašna, da pravoužitnici moraju plaćati pristojbu za drva budi gradiva, budi goriva, za koja nebi trebali, da plaćaju, kad bi se taj zakon o gospodarstvu imovnih obćina i novcu, koji dobivamo iz šumah, promienio onamo, da se taj novac ne pretvara u magjarske državne papire. Kad bi se visoka zem. vlada mogla brinuti ozbiljno za napredak imovnih obćina, odnosno naroda, koji medju ove spada, bilo bi joj najsvetijom dužnosti, da promieni zakon o imovnih obćina, da donese predlog o tom. Nu danas nam to nije moguće. Toga ne može učiniti visoka vlada, niti može to visoki sabor prihvatiti, jer to Magjari ne dopuštaju, jer bi time za koji milijun forinti državnih magjarskih papira došlo na tržište, a to bi moglo kreditu magjarske države škoditi; ne može dozvoliti, jer bi se taj novac povratio u imovne obćine, te bi mogle ove polakšice stvoriti u svojih obćinah, a toga Magjari ne će, tim manje, jer Magjari sami trebaju te novce. Bitno dakle pomoći tomu narodu, tako da mu se dade, što mu je pripalo od šuma, nije moći. Nu ipak se dade odmoći jednomu zlu u drugoj banskoj imovnoj obćini.

Ima naredba, po kojoj se pravoužitnici moraju prijaviti u proljeću, t. j. naznačiti svoju potrebu za goriva i gradjevna drva. Ta se prijava ima učiniti načelniku i šumaru. Odbor sastavi prema tim prijavljenim potrebam i odluči, koliko se po prilici od šumah opredieljenih one godine za sjeći ima prodati javnom dražbom, i to što je prodano rabi se za podmirenje poreza, za gospodarstvene izdatke i za pošumljene. Svaki bi sada mislio, da će gospodarstveni ured kazati: Ljudi vi ste se prijavili, ali niste uplatili; počekajte do proljeća i uplatite pristojbu, koju morate platiti za goriva i gradiva drva. To gospodarstveni ured ne radi, nego pozove, kašto imamo ovdje jedan oglas, tiskanicu, narod istom oko 30. rujna, a rók je ustanovljen za 24. listopada. Dok se oglas raznese po svih selih, prodje opet osam dana, te tako pravoužitnici imadu samo 14—16 dana vremena, da plate tu pristojbu. Kad se pomisli, da se u banalu od početka do 24. listopada još bere kukuruza, da za mošt nitko ništa ne dade, osim ako ga hoće seljak u bezcjenu dati, da blago ne ima vriednosti u to vrieme i da se u isto vrieme počme porez utjerivati, to nastaje pitanje, odakle da smognu pravoužitnici novaca i da plate pristojbu u 14 danah, gdje još mora vani raditi i kukuruzu brati, dok povodnja ne dodje.

Moglo bi se kazati: tomu se dade pomoći, da se taj rok produži do konca godine. U to vrieme dobije blago vriednost i mošt i kuruza veću cienu. Produljimo dakle rok. Ali to ne ide. A zašto ne? Gospodarstveni ured mora ostatak drva, koji ne bude pravoužitnikom dopitan iz onoga kraja, koji je opredieljen za sjeći, prodati na dražbi. Ta dražba mora se najmanje 6 nedjelja razpisati, a trgovci moraju istu zimu izvesti drva iz šume. Ako hoće, da tomu zadovolje, moraju ići najmanje do prvog siečnja šumu izradjivati. Da mogu ići u siečnju šumu izradjivati, mora biti dražba 6 nedjelja prije razpisana, a to dodje do polovice novembra i tako je nemoguće, da se taj rok dulje produlji, a do toga vremena ne ima narod čim da plati.

Ovomu je moći tako pomoći, ako se dozvoli narodu, da do veljače sječe i kupuje i da se ustanovi, da ona drva, koja preostanu iza toga i koja su opredieljena, da se prodadu na javnoj dražbi, da se prodadu druge godine, a tim je pomoženo i trgovcem i pravoužitnikom.

Ovako pravoužitnici dodju u nepriliku, jer ne imaju novaca, da plate u tako kratkom roku. Nadodje vrieme, da si popravi narod krov, da si pokrpa kuću, da se očuva od zime i kiše, pak si uzme gdjegod drva, pa čini štetu i to u onakovih predielih, koji još nisu opredieljeni za siečnju, a tim je šteta jošte veća. Tomu bi se dalo izbjeći kako navedoh. Reći će se samo jedno tomu: a što će učiniti imovne obćine, jer nije prodan za vremena preostatak šuma? Tomu bi se dalo pomoći, da se državni papiri budi založe, budi prodadu, pak za kratko vrieme

od 5 do 6 mjeseci, da se poslje izkupe, a tim bi bilo pomoženo i jednomu i drugomu.

S toga stavljam sliedeću interpelaciju: (čita)

Znade li vis. kr. zem. vlada, da imovne obćine, naročito II. banska imovna obćina razpisuju u nevrieme kada narod nema sredstva, k tomu razmjerno kratak rok i da ga moraju ovako razpisati za uplatu pristojba, koje pravoužitnici imadu skoro svake godine plaćati? i ako znade, kani li vis. vlada odrediti: da imovne obćine imadu ustanoviti dulji rok n. pr. do veljače mjesto do studena za rečenu uplatu; onemogućena tim dražba suviška šume, koji se prodati imadu za podmirenje poreza, gospodarstvenih izdatakah itd. da se sljedeće godine obavi, a dotle si imovne obćine kojim god načinom pomognu n. pr. prodajom ili zalaganjem državnih papira?

Predsjednik: Ova će se interpelacija uvrstiti u zapisnik i dostaviti kr. zem. vladi. Prelazi se na dnevni red. Rieč ima zast g. Pisačić.

(Predsjedničku stolicu zauzeo je saborski predsjednik presvietli g. Mirko Hrvat.)

Dragutin Pisačić: Visoki sabore! Kao što sa svakim vrlo važnim predlogom, da se protura u ovoj visokoj kući, biva, da se izvjestitelj stanovitog predloga odriče razjasnjenja istoga predloga. tako je i kod ovog. Mora mi g. izvjestitelj oprostiti, što sam sada izreko, i to s razloga, što iz današnjeg dnevnog reda. najme iz izvješća imunitetnoga odbora nisam saznao razloga, zašto se prerečena gospoda zastupnici imadu izručiti iz sredine naše sudbenomu stolu. Kad bi to bio gospodin izvjestitelj danas učinio, možda bi mnogomu od članova vis. ove kuće predočio istinitost i valjanost razloga. s kojih traži izručenje zastupnika vis ove kuće. Znajući, da je svakomu članu vis. ove kuće stalo do časti zastupnika kano takovog, do ciene njegova dostojanstva, do kotara, koji ga je ovamo poslao, ne bi se smjelo tako na brzu ruku pristati uz predlog imunitetnoga odbora, da se izruče spomenuta gospoda sudu.

Razlog, što nam ga je rekao g. zastupnik vriedne većine, s kojega je on za izručenje, nemislim da je kojega člana vis. kuće mogao podkriepiti, da bi i on bio za izručenje. On je naime rekao, da cieni svakoga člana vis. ove kuće, da se neobazire na čin, koji je bio, ali da upravo mora biti za izručenje, jer su počinili zločin javnog nasilja. Ja mislim, gospodo, da se to nemože podnipošto subsumirati, ako se nedokaže s razlozi, je li je taj čin bio zločin toga i toga zakona, te i te izreke zakona ili paragrafa ili nije. Pravnici ovdje, vriedni predgovornici nastojali su dokazati i opravdati, da nisu za izključenje, a ja mislim, da bi onda, koji to neodobrava i nepriznaje te razloge, morao jedan od većine pobiti to, nu to nije učinjeno. Mene bi bio možda gosp. izvjestitelj uputio svojim razjašnjenjem, kad bi bio naveo razloge, s kojih mora biti zato, da se dotični izruče sudbenomu stolu. Ja sam jedino čuo iz izvješća pročitanog po našem gosp. bilježniku, da je morao sudbeni stol na izjavu jednog člana galerije pozvati gosp. zast. Kumičića; jer se je izrazio riečmi, koje ja nemogu ovdje ponoviti, da nebudem odpravljen iz vis. ove kuće. Ja mislim, vis. sabore, da je predsjedničtvo vis. ovog tiela zvano, da nastoji o miru saborisanja ovoga tiela, da ako bi se slučilo, da koji član na galeriji svoju dopadnost ili nedopadnost izreče, mora ono toga člana odstraniti sa galerije; ali da je tako nizko spao član ove vis. kuće, da na prostu denuncijaciju jednog člana galerije bude pozvan pred sudbeni stol, ja mislim, da neće nijedan član vis. ove kuće to dozvoliti.

Ne budimo prosto sredstvo, da na mig idemo, budimo sasvjestni, držimo do svoga poštenja, ne otimljimo jedan drugomu poštenje, svi smo zastupnici; što meni danas, sutra može biti tebi. Ako budem ja okrivljen, ja ću otvoreno stupiti pred sud, ako sam krivac ili nisam, ali sabor mora zaključiti, da li jesam ili nisam kriv.

Gospodo! Ovako ste se imali zauzeti u prijašnjih sjednicah za prava naša, za otete spise. Ja mislim, da je jednako pravo za svakoga, nu nije se našao nijedan član, nijedan sudbeni stol, da bi na odgovornost pozvao našega glavara. Njega ste štitili, ali našeg člana, koji je tražio pravo za svoj narod, da bude ušutkan i odstranjen, prognali ste ga na 60, onda na 90 sjednica i predali ste ga sudu. Je li je to način slavan? Je li to zakonodavno tielo želi? Zar se tako nastoje ugušiti vapaji naroda? Neka svaki metne ruku na srce i neka si dovine u pamet: je li je takav, kakav je dužan svaki svjestan član biti, ma i neznalica bio, jer mu zdrav razum mora kazati: tako mora biti, tim i tim načinom je dužnost moja raditi, a ne na ničiji nalog, nego što mu nutrnjost nalaže. Ja sam uvidio, da je i vriedna većina prekoračila i onu naklonost prema predsjedničtvu, na koju je vezana. Predsjedničtvo je dozvolilo čitati ono, proti čemu je bila većina. Da se to u mom klubu učini, ko što je predsjedničtvo već dvaput učinilo, ja bi ga odmah ostavio.

Ja sam proti izručenju s razloga, što nisam čuo razloga, s kojih bi se imala prerečena gospoda izručiti, niti crpajući iz službenih novina, niti od gospodina izvjestitelja, koji se vazda otimlje razjašnjenju, kad se hoće što brže bolje proturati; jer se znade, da će biti koga s ove strane, koji će se za stvar zauzeti, a onda će gospodin izvjestitelj nahrupiti i obraniti svoj predlog. Lahko je onda, jer nijedan više neima rieči, on se nemože braniti, jer znade, da se obiedjeni nemože braniti, a niti ga može tko drugi braniti. Ja cienim svakoga člana ove vis. kuće i dostojanstvo, za koje se vazda veli, da se po našoj stranci ponizuje, što nestoji; kad sam bio prisutan, kad su se iz vaše sredine članovi morali izručiti sudu, rekao sam: neka se štiti dostojanstvo saborskog člana, nu vi ste ih izručili. — Ja sam proti izručenju.

Predsjednik: Želi li još tko govoriti? (Ustaje zastupnik Barčić.) — Rieč ima g. Barčić.

Erazmo Barčić: Vis. sabore! Ne ću da držim govor, nego želim samo s njekoliko rieči obraniti dostojanstvo vis. sabora i temeljna načela ustava. Ja držim, da imunitet saborskoga zastupnika je upravo temeljno pravo, na kojem se osniva ustavnost i da bez saborskoga imuniteta zastupnika ne dade se niti ustavnost pomisliti. Zahtieva se od sudbenoga stola izručenje saborskoga zast. g. Kumičića i imunitetni odbor predložio je, da se ovomu zahtjevu udovolji; nu ipak imunitetni odbor ne navodi, niti ne razlaže ničim, radi čega bi imalo sljediti izručenje, ali niti u dotičnoj zamolbi sudbenoga stola nisu navedene okolnosti, s kojih se traži izručenje. Ja mislim, da dostojanstvo vis. kuće zahtjeva, da svaki član bude na čistom, o čem se radi prije, nego se to izvede, a još više gdje je tako veliki atribut, kakav je imunitet saborskoga zastupnika, što sudbeni stol jedino kaže: ovaj saborski član okrivljuje se radi pokušaja zločina javnoga nasilja. Radi toga ja držim, da je izpod dostojanstva vis. sabora, da ga prostoručno bez izpitivanja izručimo. Ja sam čuo odavde vriednoga člana većine, koj je podupirao izručenje da je kvalificiran učin već tim; nu onda po mom mišljenju nebi trebalo, da sabor zaključuje: je li imade izdati dotičnoga okrivljenika sudu. nego dosta bi bilo, da sudbeni stol samo javi saboru: ja sam proti tomu i tomu poveo tužbu radi toga i toga zločina, a vi ga predajte. Nu ovdje se upravo tim hoće obezbiediti saborski zastupnik proti svakoj mogućoj eventualnosti, ovdje se hoće obezbiediti njegovo pravo, da sudbeni stol, da sudovi naročito sada, kad je dignuta njihova neodvisnost, gdje su podvrženi vladi, da na nalog vlade, svojevoljno, bez temeljna razloga napastuju narodne zastupnike. (Živio na ljevici.)

Ja držim indi, da bi se imalo svakako izpitati, koja je krivnja ovih ljudi, jer bi se svaki pojedini narodni zastupnik mogao okriviti kojim zločinom, da se kaže samo: ovaj i ovaj je kriv zločina kradje. Ja mislim, da ga mi ne možemo izručiti, jer tim velimo skoro da je on kriv, nego treba da znamo, što je on počinio, da li se njegov čin za zločin kradje može kvalificirati. Njeki gospodin, kad je branio predlog odbora, bijaše ipak priznao, da je sabor vlastan izpitivati: je li u obće rekvisita dotičnoga suda imade možda kakvu veksativnu namjeru i da u tom slučaju je sabor vlastan uzkratiti predaju dotičnika. Ako se niti do danas nije mogao uvjeriti, da je upravo zamolba sudbenoga stola ovakve veksativne naravi, onda se niti ne će. Ona dva zastupnika, koja smo izručili, čame u iztražnom zatvoru. Iztražni zatvor, koj se u modernoj legislativi nastoji odstraniti, takove je veksatorne naravi, da gore ne može biti. Zakon odobrava iztražni zatvor, da se zaprieči dogovor.

Dana 5. listopada bijaše se ovdje zbio dotični dogodjaj, nekoliko dana — mislim dva — zatim došla je zamolba sudbenoga stola, od onda je 40 dana prošlo, tečajem kojih su se ova gospoda mogla sporazumjeti sa svjedoci i medju sobom. Ovaj dakle iztražni zatvor ne ima svrhe, nego samo ima veksativnoga smisla i toga radi ja mislim, da je dužnost naša, vidiv, kako se u konkretnom slučaju postupa, da mi barem glede g. Kumičića, koji se istim zločinom okrivljuje, uzkratimo predaju i štitimo imunitet. (Živio! na ljevici.)

Ja držim, da cielo ovo pitanje, da cieli ovaj postupak kr. sudb. stola ne ima druge svrhe, nego samo svrhu osvete. To je moje duboko uvjerenje i ništa drugo. Ja nisam prisustvovao kod sjednice 5. listopada o. g., te nisam bio svjedok dogodjaja, koji se je zbio. Ja držim, da moram znati prije, nego glas svoj dadem, je li dotični, koj se imade izručiti zaslužio to ili nije. Ja sam doista čitao u raznih glasilih, nu ne znam, da li je ono, što sam čitao zbilja autentično, da s one stolice, gdje sjedi grof Khuen-Hedervary, bijaše bačena strašna uvrieda na narod hrvatski, jer da g. grof Khuen-Hedervary bijaše tom prigodom otvoreno u brk narodnom zastupstvu kazao, da posjed komorskih spisa Hrvatske nije bio pošten. Ja mislim, gospodo, ako je to istina, da je svakomu patriotu morala krv uzkipiti i da je toj uvriedi samo uvriedom odgovoriti mogao. Ako je tomu tako, onda dotični narodni zastupnici, ne samo da se ne smiju kazniti, nego sabor bi bio dužan pohvalu im u zapisnik diktirati, a nipošto ih izručiti sudu. (Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Molim gosp. zastupnika, da bi izvolio o predmetu govoriti, ako će nadalje tako govoriti, ja ću mu rieč oduzeti.

Erazmo Barčić: Ja ću svršiti. Samo to kažem, da se meni čini, da cieli postupak sudbenoga stola, da cieli postupak sudbene oblasti proti jednom narodnom zastupniku ima samo jednu jedinu svrhu, a ta je možda: opoziciju prestrašiti i upravo zato ja želim. da većina protivno pokaže, pa da uzkrati izdanje narodnoga zastupnika gosp. Kumičića.

Ja sam jur jednom kazao, da narodni zastupnik, koji sjedi s ove strane vis. kuće ne pozna, što je strah.

Mi znamo, da težaci, koji rade na polju oslobodjenja i nezavisnosti svoje domovine, ne žanju plod truda svoga. Mi znamo, da nas ne čeka nikakova dobra stvar, do jedina utjeha svoje savjesti, već da su vješala, tamnice i progoni vazda nagrada tih ljudi i mi smo na to pripravni.

Mi znamo, da glava Marka Botzarisa izvješena na Haremu u Carigradu, pogubljenje velikoga pjesnika Bigara, koga je austrijska perfidnost Turčinu izručila, mučeničtvo archimandrite Germanesa, pokolji Parge, Missolungia, Seća izbavili su Grčku, mi znamo da vješala austrijska, Spielberg, mletački piombi, mučenici braća Bandiera, Orsini, Cattareo, Pelico, braća Cairoli i hiljade i hiljade drugih talijanskih mučenika su spasili Italiju; mi znamo, exil Lajoš Košutha, pogubljenje Battyanyia i stotine i stotine magjarskih mučenika su Magjarskoj sadanji državopravni položaj izposlovali.

Mi naše uloge ne ćemo promieniti, mi tu ulogu primamo, da ćemo slobodan narod predati, a vi nas slobodno izručujte vlastim, a tiešimo se time, da ćemo prije ili poslie pobiediti.

S toga razloga ja sam proti tomu izručenju. (Burno odobravanje i pljeskanje na ljevici.)

Predsjednik: Ja moram g. zastupnika na red pozvati i najmanje, što mu mogu kazati jest to, da nije parlamentarno, kada postupak sudova kritizira, oblast dakle, koja je koordinirana sa zakonodavnom vlasti, a isto je tako neparlamentarna izjava, kojom on u ovom vis. saboru izgrednike glorificira. Ja ne mogu propustiti, da to ne napomenem, da je najmanje, što se može reći, da su to neparlamentarne izjave, kojimi narodni zastupnik izgrede u zaštitu uzimlje.

Rieč imade zastupnik g. Gjurgjević.

Vaso Gjurgjević: Visoki sabore! Ja ću govoriti i glasovati za predlog imunitetnoga odbora. — Slušajući govore, koji su danas u ovoj stvari ovdje pali, našao sam, da se s jedne strane upravo na to ide, da se dotičnici obrane, kao da se već ovdje radi o tom, da ona dva obtuženika sjede ovdje pred sudom, a gospoda govornici da su u tom sudu branitelji, koji te krivce brane. (Zast. dr. Mazzura: Tako i jest.)

Predsjednik: Ja molim g. dra. Mazzuru, da nebi govornika prekidao, jer niti njega nije nitko prekidao (Dr. Mazzura: To je bila samo mala opazka.) Ovamo ne spadaju nikakove opazke, a u govore ne ima nitko prava bacati opazke. (Žamor na ljevici.)

Vaso Gjurgjević (nastavlja): Nu tim, što su se dotična gospoda govornici u toj stvari ponašali kao branitelji, odjelili su se od naravi samoga predmeta. Priznati moram, da se je samo moj gospodin predgovornik strogo držao stvari, što je pokušao da dokaže ono, što bi trebalo, da se odredi, da li je odvjet, da li je dopis suda veksativne naravi ili ne.

Visoki je sabor dosada uviek, kad se je iskao na izručbu sudu koji zastupnik, ovako postupao; mi smo svagdje, počitujuć dostojanstvo sabora, kad se vršilo pravo, da se štiti sloboda svakoga zastupnika, ovo dostojanstvo sačuvali; nu nije dostojanstveno, kad se kaže: Mi štitimo slobodu i mir, a pravdu bježimo . . . . . (Žamor na ljevici.) Pravda pako ište, da se vidi, što je pravo, što ne; u ovom se slučaju samo štiti dostojanstvo sabora. (Zast. Drag. Pisačić: A komorski spisi ne!)

Ja nisam ovdje ustao da govorim o objektu, radi koga se dotičnici pred sud traže, pa se neću upustiti u neku kritiku u subjektivnom pogledu, nu moram reći, da sve ovo ne spada danas na ovaj predmet i na ovu razpravu. Sabor nije sud, da sudi, je li tko kriv ili ne, a moji su neposredni govornici jednako govorili, da treba izpitati razloge krivnji; mi nismo zato ovamo pozvani, pa svatko, koji je jurista, znade, da ne može biti ovdje govor o pitanju, je li tko kriv ili nije. Po našem postupovniku onaj, koji je u iztrazi, smatra se kao osumnjičenik, koji je pod obtužbom obtuženik, a koji je osudjen onaj je krivac. Dakle okrivljenici nisu jošte krivci, a danas se samo o tom radi, da se kaže: Dajte, da vidimo, jesu li i ovi u tom izgredu učestnici, a to ište sud.

Ja sam čuo dopis i razloge sudbenoga stola, gdje stoji jasno i razgovjetno, zašto se izručba traži, jer se ondje kaže: ovako i ovako jest stanje iztrage, pa u savezu s otom iztragom jest pitanje o osobi Kumičića i Radoševića, pitanje naime, jesu li oni, kako se u iztrazi konštatovalo, učestnici onoga izgreda ili nisu. Sud dakle kaže: Dajte, da vidimo; dajte, da jih saslušamo, pa ako su oni u istinu krivi, ne možete, gospodo, zahtievati, da se štite pod plaštem imuniteta. (Na desnici: Tako je! — Na ljevici žamor.) To se zahtieva od nas, a ništa drugo. Sve ostalo vršiti će sudci na sudu, a moram ujedno najsvečanije odbiti insinuaciju, kao da su pred našimi sudovi krivci uviek samo opozicionalci. Sud će isto tako osuditi opozicionalce kao što i članove ove većine, budu li što krivi, te će naši sudovi osuditi i jedne i druge jednom mjerom i istimi paragrafi. (Žamor na ljevici.) Vi, gospodo, ne smjete zahtjevati od nas, da mi radi toga, što bi štitili slobodu osobe i cieloga sabora, onemogućimo vršenje pravde. (Na desnici: Tako je!) Nije ovdje, gospodo moja, razgovor, je li počinjeno zločinstvo umorstva na jednom zecu; nije ovdje razgovor o tom, je li tko prekršio proti sigurnosti poštenja na jednoj golubici, nego se ovdje pita o tom, kako se imade prosuditi onaj izgred od 5. listopada o. g. Da je izgred počinjen, toga ne možete poreći, jer ste bili ovdje. Ja nisam bio prisutan u onoj sjednici, pa se neću upuštati u samu narav onoga učina, nu dopustite, koliko sam čitao o izgredu, koji se dogodio spomenutoga dana u ovom saboru, da kažem, da je to bio učin, kakovu dosada neima primjera, da je to bio izgred takove dimensije, da nije to već samo izgred, nego da treba taj izgred izpitivati, imade li u njem učina druge naravi. (Glasovi na ljevici: Kakove?) To neka sud izpita, imade li u onom izgredu više, nego li bi se disciplinarno moglo progoniti, pa ako ima, ne možete zahtievati, da dotičnike neizručimo, a ako neima, neće jim ništa biti. To je dakle izgred, o kojem treba da prosudi sud.

Ja kažem, gospodo, poput mojih predgovornika, da sabor ima izpitivati razloge, kada hoće da izruči svoje članove sudu, ali ne ovako izpitivati, kako to traži gosp. Pisačić, naime razlog krivnji, nego samo onaj razlog, da li nije možebiti ovdje najobičnija veksacija. Kada ište sud da se izpitaju ljudi sbog čina, koji se ovdje dogodio, to ćete dopustiti, da su oni tu bili, dopustiti ćete, da se je izgred dogodio. Kako vidim iz dopisa i vaših govora, nešto su počinili gg. Kumičić i Radošević . . . (Žamor) pa ipak kažete, da je to gola veksacija. Gospodo! To nije puka veksacija, ovdje zahtieva pravda, da mi izručimo dotične zastupnike sudu, pa neka sud vidi i izpita,

imade li u onom izgredu što kažnjiva, pa ako ima, da se pronadju krivci. To se ište od nas a na to nesmjemo se oglušiti.

Kaže g. Ivandija, kada bi onako išlo, mi bi onemogućili sabor. Da sam ja uvjeren, da imade u saboru toliko zastupnika, koje treba izdati pravdi, ja ću onemogućiti i sabor, neka bude pravda vršena. Nije saborski imunitet zato, što kaže g. dr. Ivandija, da zastupnike za počinjene čine nebude tako lahko potegnuti na odgovor. Imunitetni zakon štiti nas, da ne budemo izvrgnuti veksacijam; mi imademo ovdje podpunu slobodu govora; u tom nas štiti zakon, da ne odgovaramo samo za svoje govore, nu proći u što više, nego li u govor, pa to da se štiti, tako daleko nije išao zakon, a očito je, da je u onom slučaju od 5. listopada bilo nešto više nego li govor, tako su bar izrekli i priznali, koji su prisustvovali onoj sjednici, a što je bilo, tko je bio krivac, neka dotičnici izvole kazati pred sudom. Ja ne mogu takove misli tumačiti a niti to treba, jer će to dotičnici najbolje znati. Ako su momci reći će: Ovo smo mislili, a nisu li momci, njihova je stvar, kako će pred sudom govoriti, kako da opišu, što se dogodilo. Je li bio izgred ovako il onako pripravljen i što se je htjelo, to ćemo sve vidjeti onda, kad sud stvar uzme u svoje ruke.

Neposredni g. govornik nabacio se s razlogom proti izručbi tako, da je rekao: Već ta okolnost, što su dr. Starčević i Gržanić zatvoreni, jest razlog, da je to samo veksacija, pa da se radi toga ištu opet dva zastupnika, da se zatvore, ergo, da se ne smiju izručiti. Kada bi to tako bilo, da se jedan ili dva zastupnika bez ikakove podloge samo iz neke objesti ištu, to bi doista bila neopravdana izručba, ali toliko ćete predpostaviti savjesti i poštenja svakomu članu ove kuće, da ne ćemo kazati: ovdje neima ništa, pa kad neima ništa, ne ćemo jih izdati. Mi smo dosada uviek udovoljivali ovakovim sudbenim zamolnicam, jer je bio učin označen, pa jesu li dotični učini bili kažnjivi ili nisu, to nije spadalo ovamo. Toliko povjerenja imali smo uviek u sudstvo, da će ono objektivno prosuditi učin. (Zast. dr. Tuškan: To ćemo vidjeti.)

Ja štujem i one mučenike, koje je spomenuo gosp. predgovornik; sretan narod, koji neima mučenika! (Glas na ljevici: To ste vi!) Kada vi budete mučenikom, ja ću biti sigurno tri puta toliki mučenik (Živio na desnici. Smieh na ljevici.)

Ja sam izkusio, da baš onaj, koji najviše govori o mučeničtvu i drugim koješta predbacuje, dodje li u priliku, ne samo da neće biti mučenikom, nego i ono, što je počinio, ne priznaje. Takova mučeničtva ne ćete si u čast pribrajati. Čast i poštenje gospodinu govorniku, koji je danas govorio, kako je sretan narod, koji imade mučenikâ, nu to je s opozicionalne strane lahko govoriti, a kada se pokaže, da se tko zatvori, onda jao i naopako, onda se jauče: Nemojte nas! Ponositi se izgredom, a nebiti rado zatvoren, to nije moguće. (Burno odobravanje na desnici; smieh na ljevici.) Mučenici moraju pripravni biti na sve muke; nemojte dakle izvraćati, kad hoćete da budete mučenici. (Zast. dr. Tuškan: Treba reći, da je sve po zakonu.) Poštujemo i mi mučenike, a ima i medju nami mučenikâ, možda više, nego medju vami. pa mi znamo, kako treba da bude mučenik naroda na sve pripravan; kada na jednu stazu stupi, gdje ga mučeničtvo čeka, ne valja gledati, da se otegne sudu. . . . (Žamor. Na desnici: Tako je!) Razlog dakle mučeničtvu ovdje ne stoji, taj razlog mučeničtva dakle odpada. Kada bi bilo ovdje mučeničtvo, onda bi to samo vam u prilog išlo, ali mi to nečinimo, jer znamo, da neima mučeničtva, nego da je to postulat pravde, izručiti vaše drugove sudu, jer se je ovo i ovo dogodilo, što predleži, što se je u dopisu pročitalo. Dalje se mi nesmjemo u stvar upuštati. Kada sud navede razloge, s kojih ište izručbu, onda neimamo razloga suprotstaviti se izručbi, jer nije tomu mjesta ovdje; zato morate i vi mirnom dušom staviti ruku na srdce, pak priznati, da je ovdje mjesto, da se zastupnici pravdi izruče, neobaziruć se na to, što jih čeka. Čeka jih ono, što propisuje zakon, što sudci pronadju, što su zaslužili. Ja držim, da niti oni sami neće, da se što drugo čini, nego što pravda zahtieva. Mi bismo se ogriešili od dostojanstva sabora, kada bi kazali, da ne izdademo dotičnike, da se ne progone oni, koji su učestvovali kod izgreda 5. listopada o. g. Ja ću dakle mirne duše glasovati za predlog odbora, da se dotičnici izruče pravdi.

Predsjednik: Želi li još tko govoriti? (Ustaje zast. Folnegović.) Rieč imade zastupnik g. Folnegović.

Fran Folnegović: Gospodo! Moja nakana nije bila tražiti rieč u toj stvari, jer mi je dobro poznat uspjeh govora, a iza rieči moga prijatelja Barčića skoro da smatram, da je svaka obrana suvišna. Nu moj gospodin predgovornik prešao je na drugo polje, a to me ponuka, da nekoliko rieči progovorim. Nemojte misliti, da se mi bojimo za naše prijatelje, Kada bi se mi bojali, nebi se usudili govoriti ono, što ste imali priliku čuti, da su na žalost vašu priznali više, nego ste željeli. Nije nas dakle strah trpljenja; mi se tomu možemo više radovati nego bojati, ali drugo je, gospodo, na što moramo svi skupa misliti, a to je čast i dostojanstvo ovoga tiela, koje nesmije da se ogrieši griehom stranačke osvete, a to nije ništa drugo, nego puka stranačka osveta. — Druga je bojazan, zašto odvraćamo predlog imunitetnoga odbora, da poštedimo naime naše sudove od one strašne uloge, koju im je zakonodavac namienio, Ja sam imao priliku, gospodo, razmišljati i osvjedočiti se o riečih, koje je prigodom razprave o izručbi gg.: dr. Davida Starčevića i Gržanića ovdje izrekao g. dr. Šram, kada je zavikao eufatično: Još imade sudaca u Hrvatskoj! Ja sam na te rieči jako ozbiljno mislio onda, kada sam pratio tok iztrage proti Gržaniću i Starčeviću i upravo sam se bavio u koridoru sudbene palače, kad je sudbeni senat viećao o njihovu zatvoru i kad su se sudci vratili, iza kako su

viećali i zaključili dotični zatvor, Jest gospodo, imade sudaca, o tom sam se osvjedočio. Gospodo! Kada su oni išli u viećnicu, liepo su me uljudno pozdravili a kada su izašli iz viećnice, nisu me nit pogledali, oni su šuteć prošli mimo mene. Ovaj njihov stid je meni bio dokaz, da ima sudaca u Hrvatskoj, kad bi bilo samo pravde da budu čestiti. Gospodo! Vi na strašne muke mećete to naše jadno sudstvo, jer zahtievate, da radi po volji eksekutive, po volji ove vlade, koja je u ovoj stvari stranka, koja je u ovoj stvari tužitelj.

Vi vrlo dobro znate, kako je sa sudstvom; vi vrlo dobro znate, što imade ban u ruci proti svakomu sudcu i vi ste mu tu vlast u ruke dali, a konsekvencija vaših čina jest strašan moralan poraz za vas i za nas. Ne bojimo se mi osude; vi ste u jako dobrih rukuh, vi ste tjerali lisicu, pak ste iztjerali vuka. Na ovo valja pomišljati, ako vam nije do drugoga stalo, nego da u svakom pogledu kompromitirate Hrvatsku. U ostalom Bog vam i duša vam! (Živio! na ljevici.)

Predsjednik: Rieč imade zastupnik g. dr. Frank.

Dr. **Josip Frank**: Visoki sabore! Već je karakteristično za čitavu ovu razpravu, da nema g. izvjestitelja, za predlog, koji je na dnevnom redu. Zadnji put, kad se je razpravljalo ob ovoj stvari, onda je g. izvjestitelj, koji je branio predlog, da se izruče nar. zastupnici, obrazložio tim, da je rekao: ako sud traži dozvolu za progon, onda je zadaća sabora ta, da se mora gledati i izpitati, ima li tu kakve veksacije, i kako u nadležnom slučaju ne predleži nikakova veksacija, ne može sabor drugo učiniti nego dotične zastupnike izručiti. S ovom definicijom, s ovakovim uzkim ograničenjem prava riešavanja pitanja imunitetnih dakako da se ne može zadovoljiti lieva strana ove vis. kuće, koja si je stavila zadaću, da na ovom tako izloženom mjestu brani prava i da brani sloboštine ovih kraljevina. Zato su govornici lieve strane ove vis. kuće razložili, da podnipošto pravo ove vis. kuće nije tako uzko, da se nebi moglo dalje ići, da bi se moglo samo to izpitati, je li kakova veksacija, nego su opravdali, da saboru pripada pravo, da može i same čine kvalificirati, da prema tomu osvjedočenje svoje stiče i prema tomu može viećati i zaključivati o zahtjevih suda. Danas je na ovo obrazloženje lieve strane visoke kuće odgovorio nar. zast. g. Crnković, da saboru ne pripada ovo pravo, da ne smije sabor kvalificirati učine, da ne smije izpitivati sam čin, nego da to spada na sudove. Ja žalim, što veleštovani gosp. predgovornik nije obrazložio svoj nazor, da nije kazao, što ga opravdava i ovlašćuje na to, da može ovakove nazore u ovoj vis. kući izreći. Otvorenje ovoga postupka glede toga pitanja već smo u zadnjoj debati čuli, kako se je opravdala ova tvrdnja, da sabor može kvalificirati i učine.

Veleštovani g. zast. drugoga kotara grada Zagreba razložio je s gledišta nerazlučenih vlasti, da sabor nesmije upuštati se u ta pitanja. Sud ima svoj djelokrug, a sabor ima svoj djelokrug. Na djelokrug suda spada izpitati i kvalificirati, a ne na onaj sabora, jer bi se tim onemogućio i osujetio svaki sudbeni postupak, da sabor takovim načinom vrši zadaću suda.

Ja moram priznati, da ovo razmatranje veleštovanoga člana većine vis. ove kuće, koje sam danas čuo indirektno od g. zast. Crnkovića, samo što ga nije tako obrazložio, da pobudjuje i izazivlje nas na veliku pozornost. Ako stoji, što je veleštovani član ove vis. kuće tvrdio, da sabor po onoj teoriji o razlučenih vlasti, nije vlastan kvalificirati i izpitivati čine, ako stoji, da uporaba te teorije nije opravdana, onda neima dvojbe, da bi svaka rieč i svaka protivna tvrdnja bila suvišna i neplodna pače da bih morao odsuditi svaku protivnu rieč. Ali ja moram dodati, da je ovaj visoki sabor najsvetije mjesto, gdje se javno pravo zemlje mora braniti i štovati, a ne mutiti, i kad valja braniti javno pravo zemlje, da smo mi u prvom redu pozvani, da ga branimo.

Dakle, ako to stoji, ja neću prigovarati; ali to je upravo pitanje: zar je zbilja djelovanje sabora ograničeno samo na to, da li ima izpitivati i iztraživati, dali je kakova veksacija. Je li sbilja stoji to, da usljed teorije razlučenih vlasti, nema sabor prava kvalificirati te učine?

Ja ću kod riešavanja ovoga pitanja biti veoma pravedan; ja ću priznati, da teorija o razlučenih vlasti sbilja u konštitucionalnoj zemlji obstoji; ja ću priznati i proglasiti ovu teoriju o razlučenih vlasti velikom stečevinom, gdje je zakonitom vlasti u narodu provedena, da je sbilja vlast sudačka sasma odieljena od uprave, da je tako zaštićena i ogradjena vlast sudačka u svojem djelokrugu proti svakom uticaju od druge koje vlasti. Ja ću proglasiti sretnim onaj narod, gdje je ta teorija doista u ovakvom pogledu provedena, a ne samo na papiru. Nego ja pitam, je li istina da ova teorija postoji u zakonu, je li istina, da je sudačka vlast sasma oddieljena od uprave je li sasma sigurna i zajamčena u svojem položaju kod rješavanja pitanja, a kod pitanja, koja u politiku zasjecaju, napose, je li takova sudbena vlast zaštićena proti svakoj influsiji, je li pravedna ona teorija i podpuno neovisna sudačka vlast? Ja mislim, moja gospodo, da nitko danas ne može tvrditi da to obstoji. Influsiranje sudova može biti uredjeno, netreba ovo biti možda nalog ili rieč ili zahtjev, ovo netreba biti baš izrično i činom provedeno. Influsija sudova leži u osobitih, izvanrednih odnošajih, u osobitih okolnostih — tako rekuć već u zraku.

Tamo gdje je javni progon na dnevnom redu, tamo gdje se usljed ovoga običnoga faktuma influsija sudova pokazuje djelotvornom, tamo ona i vrši njeki utisak posebni u sudove. Ja vas pitam, moja gospodo, je li se može danas u tako uredjenih odnošajih kazati, da ovakove

influsije, da javnih progona ne biva u Hrvatskoj. Ja mislim, da je slučaj, radi kojega je veleštovani g. zastupnik klanjački interpelirao, da je onaj slučaj najbolji dokaz, što svaki činovnik riskira u slučaju, ako se samo najčednijim načinom, pače sámim izvršivanjem zakonskoga prava, stavi u opreku s postojećim sistemom. Ali tu je influsija bez dvojbe kroz ovakove progone dokazana. Ja pitam dakle, možete li vi gospodo, u takovom slučaju dokazati; gdje vidite da sudbena vlast samo sudjeluje, gdje sudstvo i činovnik nije osiguran i zaštićen proti eventualnim izgredom? Možete li u ovaj čas zaniekati i zatajiti, da je sudbena vlast usljed toga izvržena izvanjskim pritiskom te na milost i ne milost izručena? Ne možete. Već se ne može zatajiti, da je upravo najuzvišenija, najsvetija vlast sudova danas zarobljena i podjarmljena; jer u čas, kada ste stvarali zakon, kojim ste obustavili neovisnost sudbene vlasti, samo ste porušili sgrade, koje su moćnom zaštitom za neovisnost i čistoću sudbenih čina. Tim ste činom, gospodo najsvetiju glavu one teorije na koju se danas pozivate, odrubili i uništili tako, da ta teorija danas nepostoji faktično. U onom času, kad ste suspendirali zakon o neodvisnosti sudova bacili ste boginju prava sa uzvišenoga mjesta i priestola, na kojem je tek sebi dana i posvećena bila. (Živio! na ljevici). Vi nemate prava pozivati se na teoriju o razlučenih vlasti, danas možete kazati: to prepustite sudu, to je njegova stvar, da kvalificira stvar; jer danas ne može sud učiniti po slobodnom svom osvjedočenju i uvjerenju.

Što biva danas, kako se dozvoli izručenje i zar mi danas, pitam vas, da li možete odgovoriti, zar mi izručujemo zakonito sudu, pitam vas, zar je usljed toga, što je neodvisnost sudca i dokinut upliv druge vlasti, zar ne može danas biti baš u sudačkoj vlasti drugi važni faktor. Onomu mi izručujemo naše drugove a ne sudačkoj vlasti. (Fran Folnegović: Nebi ni pitali, da to ne znaju.) Zar se ne pomalja iza sudova drugo lice, koje nekim požudnim, osvetnim, njekim krvavim licem pogledava sve one, koji brane prava ove kraljevine. Kad se to pomisli i vidi komu izručujemo narodne zastupnike, onda ja pitam, zar vi izručujete sudu nar. zastupnike? Nije li sud samo folija i aparat druge vlasti. (Burno živio na ljevici.)

Predsjednik: Molim gosp. zastupnika, da prestane napadati na sudove; još jedan napadaj na sud i ja ću mu rieč uzeti.

Dr. **Josip Frank**: Ja mislim, da ja branim sudove, a ne napadam sudove.

Ja sam tim htio dokazati, da ako sabor zaključi, da se gg. narodni zastupnici Kumičić i dr. Radošević izruče, da taj zaključak trpi na nutarnjoj nelojalnosti prama postojećoj sudačkoj vlasti, da taj zaključak nije niti iskren, niti istinit. Tim morate osvjedočeni biti, da ne izručujete sudu narodne zastupnike, dakle, ako sa ovoga gledišta stvar prosudjujete, morate doći do osvjedočenja, da ona teorija o razlučenih vlasti u konstitucionalnoj zemlji, da ona teorija danas kod nas ne obstoji i da po toj teoriji ne možemo izručiti narodne zastupnike. Do toga istoga osvjedočenja doći ćemo i onda, ako ćemo u nutarnjost, nutarnje biće ove teorije ići i pitati, kako se stvar ima.

Moglo bi se prigovoriti, što sam dosada kazao, da nije ništa dokazano proti onoj teoriji. Sudačka vlast je odlučena i danas u Hrvatskoj sudovi imadu svoj terrain; dr. Frank ne postupa pravedno, ako štiti sudove proti influsiji druge vlasti, da se sabor u to mješa. Ja tako daleko idem, da taj prigovor stavljam. Ja ću pitati i stvar razmatrati i s toga gledišta.

Svaka teorija — moja gospodo — a to je temeljno pitanje ovdje, može li sabor uticati u sudbene poslove zato ja govorim o teoriji, a tako je i veleštovani g. predgovornik govorio o teoriji, da se po toj teoriji ne mogu izručiti — ja velim, svaka teorija može se razumjeti i shvatiti, ako se znade njezina poviest i ako se uvaži njezina poviest. Zato i vidimo kod svake teorije razloženu njezinu poviest. Svaka teorija je svrsni pojam (Zweckbegriff); svakoj teoriji je zadaća, da stanovitoj svrsi služi, onoj svrsi, iz koje je nikla, iz koje se je porodila, iz koje je ta teorija jednom rieči nastala.

Visoki sabore, dozvolite da o tom govorim, ja nisam mislio danas, da danas govorim, ali moram, pošto se radi o veleважnom predmetu. Po mojoj misli, razložito — nemojte zamjeriti, ako to što temeljitije učinim, makar je kasno — mora svaka teorija počivati na izkustvu i to na onom, iz kojega je ta teorija nastala.

Mi vidimo, vis. sabore, da u naravi djeluju izvanredne sile, elementarne. Te sile proizvadjaju i pobudjuju u čovjeku čuvstva i ugodnosti i ne ugodnosti. O ugodnosti, žalim, da nemam prigode govoriti; a neugodnosti u osobitih okolnostih pooštravaju i povećavaju do podpuna uništenja eksistencije. Tako mi vidimo, da se svaki čovjek brani proti ovakovim elementarnim silam, brani se u početku slabo, u početku nisu zaštitne mjere njegove razvijene, još su na nizkom stepenu, ali s vremenom podje mu za rukom, da se štiti proti svakoj sili, te sile nema, zato i kaže narodna poslovica: svaka sila do vremena. Tako i kod ove teorije. One sile, koje u naravi djeluju, one djeluju i u čovječanstvu, družtvu. Čovjek, bio koji mu drago, on je jedan atom u neizmjernom prostoru i u tom atomu djeluju sile, koje vidimo u naravi. Proti ovakovom čovjeku, proti ovakovim silam u pojedinih ljudi uviek su narodi nastojali, da se brane i štite; a to je pravo, koje se nikomu ne može poreći i tako nastalo sudstvo. Ja ne trebam razlagati potanko, kako se je sudstvo razvilo, ali to spominjem, u početku nije čovjek imao proti jačemu druge zaštite nego slab čovjek sam proti naravnim silam. Ali neću niti to spomenuti, ne treba ni spominjati, kako je jedan čovjek odlučivao o sudbini čitava naroda, kako je odlučivao o njihovu životu i smrti i mogao dati smaknuti hekatombe nesretnih duša, na mig njegov su se žrtvovali; to se je opažalo. Ali najviše se je to

opazilo, da oni ljudi, koji su se borili za obstanak naroda, za prava naroda, t. j. opažalo se je, da su upravo t. zv. politički delikti, politički zločinci, oni su najviše uviek kod ovakovih čina stradali A kod toga se opažalo i to, da je danas jedan, koji se žrtvovao za svoj narod, svršio na gubilištu, a drug njegov, koji je sretno izmakao i isto se tako žrtvovao za narod, ali je sretan bio, te je mogao izmaći, on je za nekoliko godina bio uzvišen, odlikovan i veliku je ulogu vršio u onoj istoj državi, gdje je njegov siromašni drug stradao na oltaru domovine.

To sve se je opažalo i ovo izkustvo dovelo je do toga, da su oni veliki vladari, koji su ljubili svoj narod, koji im je bio povjeren i oni, koji su zastupali narod, mislili su na to, kako će se to zapriečiti, kako da se ono, što se ne može označiti i što sliedeća generacija, a niti sliedeća nego ista generacija nije smatrala nikakvim zločinom, da se, jednom rieči, politički čin — na to se mislilo — da se ne smije u isti red staviti sa prostim zločinom. I za to je došlo do toga, da je legislativa stvorila poseban zakon naime, da se mora sudačka vlast posve odlučiti od upravne vlasti, jer se je mislilo, da u konstitucionalnoj zemlji politička vlast ne može da vrši nikakav upliv na sudbenu vlast, ako se osigura sudbena vlast proti tomu, onda je i politički faktor zaštićen proti zloporabam od strane upravne vlasti. Tako je došlo do one teorije.

A sada ja pitam, moja gospodo, ja mislim, da smo o tom svi na čistu, da nije došlo drugim putem do izlučenja sudačke vlasti od upravne, — nu pitam, je li moguće, ako čovjek to ima pred očima, je li moguće u nazočnom slučaju dozvoliti izručenje narodnih zastupnika g. Kumičića i dra. Radoševića. Ja držim, da nije moguće.

Ja ne trebam tako daleko ići, to su gospoda zastupnici na ovoj strani vis. kuće učinili, da su se upustili u sam predmet, za mene je dosta, da je to politički čin. Ali, ako bi se to dopustilo — ja sam danas čuo čudnovat odgovor od g. predgovornika, sasvim umjestno primjetio je g. zastupnik klanjački, da sud može tražiti izručenje radi umorstva počinjena ili pokušana na zecu; ali to se je činilo momu neposrednomu predgovorniku da ovo ne može biti, da ne treba o tom govoriti, sud neće s onakovom bezsmislenom kvalifikacijom doći pred ovu visoku kuću; ali uzmimo stvar ovako, da sud traži izručenje narodnih zastupnika radi pokušanoga umorstva na banu u onoj sjednici od 5. prošloga mjeseca, ja velim, s istim onim pravom, kojim sud traži izručenje radi globljenja, s istim pravom mogao bi sud tražiti izručenje radi pokušanoga umorstva. Ja ne vidim druge logike, koja bi dozvoljavala u ovom slučaju taj učin, a u drugome ne, ja pitam, da li bi vi izručili, da sud ovakovo izručenje traži; mi smo svi vidjeli onaj prizor, i bi li vi izručili narodne zastupnike, da ih sud traži radi pokušanoga umorstva? Moglo bi se dogoditi, da sud pod ovim naslovom traži izručenje (Crnković: Bi). Ja dvojim, da bi sabor to učinio, makar bi i Crnković na to pristao. Ali ja netrebam tako daleko ići u samu narav stvari, nego za mene je dosta, da mogu konstatovati, da se ovdje radi o političkom činu i nema dvojbe, da je taj čin naravi političke. (Crnković: To je prosti zločin.) Gosp. Crnković misli, da nije. Taj čin se je ovdje dogodio u političkoj borbi, to ne može nitko tajiti, zato je i došao g. narodni zastupnik Barčić i on je sasvim točno opisao čin. Mi znamo, koje su rieči pale s one strane i žuč je narodnoga zastupnika tako prekipila, da je došlo do onoga prizora, dakle je narodni zastupnik kao takav to počinio i tu se može kazati, da je to politički čin bio, to se neda tajiti. Ako je tako, onda ja mislim, da legislativa, da vis. sabor radi političkoga čina ne može izručiti svoje drugove. Uzmite samo, da je jedan od tobožnjih izgrednika stupio preko granice naše u Cislajtaniju ili Italiju da je otišao, zar bi ga Italija, zar bi ga ikoja zemlja izručila našemu sudu na sudbeni progon? Nikada. Vi znate, da se to ne čini, jer je jedan od najvećih aksioma kulture i modernoga svieta taj, da se neizručuju politički zločinci. Dakle tudji narodi jače zaštićuju težnje političke našega naroda, nego vi sami. (Na ljevici: Živio! Tako je!)

Ali, gospodo moja, ne samo to, nego kad je kod starih barbara jedan zločinac sretno u hram pobjegao, on je tamo bio spašen i nitko ga nije taknuo; a mi ovdje u 19. vieku poslje proglašenja kršćanske ljubavi, u ovom hramu predajemo, izručujemo narodne zastupnike radi političkih čina na sudbeno progonjenje. Dakle, gospodo moja, ja mislim da to neide, već radi samoga predmeta nebi smjeli dozvoliti, da se izruče naši kolege. Ali kako je veleštovani član ove vis. kuće g. zastupnik drugoga kotara grada Zagreba rekao, da kad bi on znao, da je sudbina toga čovjeka danas unapred odsudjena, nebi privolio na izručenje, a što nam je tako umno razložio g. zast. Gjurgjević iz poštovanja prama sudovom, on je rekao, što se mi branimo, naš postupak tako je nedužan, što ćemo mi izručiti narodne zastupnike, a sud će tek iztražiti i u konačnoj razpravi suditi, dakle ja ih nipošto neću unapred žrtvovati, njihova sudbina nije odlučena. Kad bi tako bilo, ja bih prvi pristao uz g. zast. Gjurgjevića. Ja mogu apelovati na glas njegovoga srdca i kad bi ja tamo mogao dobiti isti odgovor, ali ja sam osvjedočen, da ga neću dobiti. Ja sam u ovoj vis. kući čuo njegov glas, ali ga razumio nisam, jer znam, da ima u njega drugi glas, koj to neodobrava . .

Predsjednik: Molim gosp. zastupnika još jedan put, ja ne mogu dopustiti niti indirektno sudove vriedjat, niti da se jedan zastupnik licumjerstvom objedjuje. (Na ljevici: A što se je Barčiću reklo!) Inače ja ću vam rieč oduzeti.

Dr. **Josip Frank**: Ja ću primjetiti i to, da za nas, koji hoćemo viećati i suditi o tom, da li se imadu izručiti, mora biti velevažan i odlučan momenat, a to je pitanje zatvora.

Moja gospodo! Zakon imunitetni što propisuje? Pro-

pisuje, čujte me, gospodo, da se nijedan nas zastupnika ne smije u zatvor baciti, dok to ne dozvoli sabor izrično. Tako glasi zakon o imunitetu. Nijedan saborski član nesmije bez izrične dozvole sabora u zatvor bačen biti. A što se je dogodilo? Tako jasno glasi zakon. Nikada nas nije pitao sud za dozvolu, da se može dr. David Starčević i Gržanić metnuti u iztražni zatvor. Ovaj zahtjev nije došao na ovu vis. kuću, ali nakon zahtjeva, da nesmije nijedan član ove vis. kuće bez izrične dozvole doći u zatvor, ipak se je to dogodilo, da su ti ljudi, naši kolege, bačeni u zatvor. Vidite, tako se gazi postojeći zakon, tako se ni najmanje ne uzimlje obzira na prava, koja zaštićuju obstanak samoga sabora i tu dolazim na prigovor, koji kaže, da sabor ima gledati samo na to, da li tu predleži veksacija. Zar je ovo imunitetno pravo tako malena sadržaja, da se može mjeriti sa majušnoga gledišta veksacije Imunitetnim pravom postaje nam zastupnik neovisnim, zaštićuje ne samo njegovu osobu nego čitavo zakonodavstvo i čitav narod. Imunitetno pravo to čini, da se zaštićuje ono tielo, kojemu je premilostiva i svjetla kruna podielila i odstupila jedan dio njegovih suverenih prava; legislativi i nar, zastupstvu. Gdje to predleži, gdje je takav važni faktor zaštićen u imunitetnom pravu, tu vi hoćete mjeriti ovaj faktor sa gledišta, gledišta tako neznatna, sa gledišta veksacije. Ja mislim, da to nipošto neide. Imunitet, to je obstanak čitavoga sabora ovoga; čim više držimo do toga, tim veća je moć i ugled sabora, čim manje i lakoumnije s njim postupamo, tim više ponizujemo ugled sabora i zabacujući tako lakoumno imunitet, mi smo onaj neuki seljak, koj sjedi na grani, koju će odpiliti tamo, gdje izvire od stabla.

To bi se i nama dogodilo, kad bismo neoprezno postupali s imunitetnim pravom. A ja mislim, ovako lakoumno nemože se postupati s tom važnom stvari. Ali tako se malo respektira ovo pravo, akoprem je u zakonu ustanovljeno, da se zastupnik ne smije zatvoriti, nego sabor mora izrično dozvoliti. Zakon razlikuje dozvolu za progon u. obće, a napose za zatvor. To se je u nazočnom slučaju dogodilo. Sada pitam, kako se može zakon ovako nogama gaziti? Zar nije odlučena sudbina onoga, koji je izručen. I to se mora uvažiti, što je spomenuo g. dr. Barčić. Iztražni zatvor, koji je posljedica izručenja jest najnemoralnije sredstvo kod svih modernih zakonodavaca, i kaže se, da se ima ograničiti na stanovite slučaje, zato da se nečini nesretan s iztražnim zatvorom. Tu se čovjek naprečac iztrgne od čitavoga svoga djelokruga, da ne govorim o siromašnih obiteljih, koju mora uzdržavati svojim radom, to sve je uništeno, čitava eksistencija, čim je čovjek stavljen u zatvor. Zato je to najstrašnije sredstvo, što se rabi, a napose kad se rabi proti političkim tobožnjim izgrednikom. To je najnemoralnije sredstvo, ako se čovjek baci u iztražni zatvor radi političkoga zločina. A ipak to biva kod nas. Ja mislim, da mi tako mirno ne možemo preći preko ovih dogodjaja, koji su kadri uzdrmati svakom sviešću onoga, koji je zauzet za zakon. Tu se ne smije preko takovih dogadjaja tako lakoumno preći te izručiti zastupnike na sudbeni progon, ne na progon, nego zatvor, što je već i sud učinio te čim podkopava sudb, postupak, da unapred trpe i čame u zatvoru za ono, što nije dokazano, da je učinjeno.

Lako je g. Gjurgjeviću reći: još nije sud svoju rekao. Lako je to reći, ali još nije ustanovljena krivnja i dr. Starčević je odsudjen, da mora čamiti u zatvoru, odsudjen proti zakonu. Sto vriedi važnost i sudbina jednoga zastupnika? Ništa.

Ja se podnipošto ne mogu s ovim predlogom identificirati i ne mogu glasovati za nj, tim manje što sam danas čuo, radi česa se danas traži izručenje. Onda neznam, što će iz toga sliediti, ako se može radi čina, koji smo mi svi vidjeli i znamo, da gosp. Kumičić ništa nije učinio, nego smo svi vidjeli, da je ovdje u klupi bio. Ako se može tražiti radi toga progon nar. zastupnika, za me je to dokaz i ja javno izričem, da se neće ostati kod ovoga izručenja. Ako se radi ničesa, kažem, traži izručenje, onda će doći do toga, što je gosp. zast. dr. Ivandija u šali primjetio, a mislim da se igra s vatrom, da se može radi nikakvih razloga tražiti izručenje, radi nikakvih čina, čina koji se nije dogodio, a onda izručenju nema ni konca ni kraja ni granice, a ja se bojim, da će sud za koji dan doći zahtjevom pred ovu vis. kuću, da se imadu i drugi nar. zastupnici izručiti, pa čemu sve to? Ne moramo li mi paziti, da mi bez daljega i duljega razmatranja i izpitivanja predmeta tako lako predjemo na dnevni red, ne moramo li mi paziti na posljedice, koje će se dogoditi? I pomislite samo na posljedice, ja vas molim. Bilo mi je tako kad sam čuo g. zast. Gjurgjevića, kao da je on — bože sačuvaj, da ti kažem, da je on to htio provocirati, kad je apelirao na mučeničtvo — takav utisak na mene je učinio, kao da se čeka njekakav čin, koji bi se imao dogoditi izvan ove kuće na ulici. Nekažem, da je on pozivao na to, da se učini. Ali uzmite, kako stvari stoje.

Preinačenim zakonom o poslovniku mislilo se je, da će prestati, da će se moći u ovom duhu i načinu razpravljati o predmetu kako ste vi željeli. Ja sam rekao uzorci su dublji. Reklo se je: tim pooštrenim poslovnikom spasilo se je viećanje u ovom saboru; a ja danas kažem, čovjek ne treba biti prorokom, danas ja kažem ako se ovakovim načinom bude postupalo, kako se postupa, da će se radi najne znatnije stvari zastupnik sudu izručiti, to će biti posljedica, da će čovjek biti bačen u zatvor, lišen svoga kruha, obitelji i to bi se duboko kosnulo naroda i to se nebi uzelo bez čuvstva i tu bi moglo doći do grdesija. To je lahko moguće.

Takovim načinom vi stvarate i izazivate odnošaje, koje svaki nar. zastupnik mora nastojati zapriečiti i mora želiti, da ne postane iz ovoga najlojalnijega naroda, koji je vičan, da štuje pravni red da nedodje do izgreda, koje

bi mi svi žalili. Na to pazite, ja vas molim, nemojte to pregledati; očekujem od vas, da ne ćete glasovati za izručenje nar. zastupnika Kumičića i Radoševića. (Na ljevici: Živio!)

Predsjednik: Rieč imade g. zast. Gjurgjević na osobnu primjetbu.

Zast. **Vaso Gjurgjević**: Moram odbiti od sebe najodlučnije onu insinuaciju pretvaranja, koju ću ja rado priznati g. zastupniku, ali ja je nemam. Ja sam već deset godina u saboru, govorio sam uviek u govoru kako mislim. Ja od sebe svečano odbijam ovo, što on pripisuje meni, jer ja takve sposobnosti niti sam ikada imao niti ću imati.

Predsjednik: Rieč ima g. savjetnik Klein.

Vjekoslav Klein: Visoki sabore! Ja ću njekoliko primjetiti na razloge g. dr. Franka u koliko se je on upuštao u tvrdnju, da su sudovi sada ovisni i podvrženi eksekutivnoj vlasti i da po viših nalozih rade.

Ja moram odlučno tvrditi, da u nijednoj iztragi i stvari, koja spada u judikaturu, vlada nije izdala naloga nikakvih sudu, pa niti u ovom konkretnom slučaju. Ja moram to primietiti, da se vlada u obće ne upušta u judikaturu sudova i da nije ukinućem njekoliko paragrafa u sudačkoj vlasti ni najmanje smjerala djelovati na judikaturu, i da današnje disciplinarne stvari sudaca idu kroz sve instancije suda. Dakle je dosta spašen svaki sudac zaštitom viših sudova, a sigurno g. nar. zast. nebi znao navesti nijednoga primjera, gdje je bio koji sudac proganjan ili pozvan na opravdanje, što je prama zakletvi svojoj i po sviesti sudio.

Izim toga moram upozoriti na to, da proti gg. zastrpnikom dr. Davidu Starčeviću i Gržaniću nije odredjen, kako se to uztvrdilo. iztražni zatvor nego samo koluzionalan zatvor, proti kojemu ima pravnih ljekova, koji će ga tako stegnuti, da se iztraga pospješi.

U tom pogledu moram korigirati izjavu gospodina dr. Franka.

Predsjednik: Vis. sabore! Današnju sjednicu dižem, a sliedeću uričem za sutra u 10 sati prije podne sa jur ustanovljenim dnevnim redom.

Dr. **Šime Mazzura**: A prešnost moga predloga?

(Sjednica se svršila u 2 sata i 5 časova poslije podne)

Šestdeset i osma saborska sjednica,

držana dne 17. studenoga 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Razprava o izvješću saborskoga imunitetnoga odbora.

Predsjednik: (zvoni.) Sjednica počimlje, molim g. bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati

Bilježnik **Marko Lončarić** (čita):

Zapisnik

67. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 16. studenoga 1885. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 79 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisatni: odjelni predstojnik unutarnjega odjela g. Danilo Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela Vjekoslav Klein, te savjetnik kod odjela za bogoštovje i nastavu velemožni g. Dolhopf

Čitan bje zapisnik od posliednje sjednice, koji je bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da je dne 19. studenoga t. g. previšnji imendan Njezina Veličanstva premilostive naše carice i kraljice, te drži, da će visoki sabor odobriti, da predsjedničtvo tom sgodom Njezinomu Veličanstvu podastre najsmjerniju čestitku na ime ovoga sabora.

Odobrava se.

Nadalje saobćuje predsjedničtvo, da su na sabor stigli sliedeći podnesci:

Njegova preuzvišenost g. ban priobćuje, da će se u slavu previšnjega imendana Njezina Veličanstva carice i kraljice Jelisave obslužavati u četvrtak dne 19. studenoga o. g. u 9 satih svetčana služba božja u prvostolnoj crkvi, te predsjednik poziva vis. sabor, da istoj svetčanosti prisustvuje.

Prima se na znanje.

Saborski odbor trinaestorice za pretres zakonskih osnova o reorganizaciji uprave podnaša svoj izvještaj.

Stavlja se za 19. studenoga t. g. na dnevni red.

Peticionalni odbor podnaša II. svoj izvještaj.

Stavit će se svojedobno na dnevni red.

Zastupnik naroda Jovan barun Živković, poduprt dovoljnim brojem članova, podnosi sliedeći predlog:

Povodom tim:

prvo: da se pri donašanju „zajedničkih zakona“ na „zajedničkom saboru“ više puta i nehotice uvlače povriede državopravnoga položaja t. j. državne zajednice kao i državopravne autonomije ovih kraljevina, kako se je to žalibože već tečajem više godina izpostavilo i dokazalo; i

drugo: da se svi zajednički zakoni iza previšnjega odobrenja po ustanovi §. 60. nagode dostaviti imaju, ter i dostavljaju hrv.-slav. saboru, koji tada imade najbolju priliku, da se prigodom proglašenja njihova i to svakako još prije toga, a to će reći predhodno na shodan način izpitav stanje stvari, uvjeri o tome, da li koj od priobćenih mu zajedničkih zakona kakovu povredu bud državne zajednice ili državopravne autonomije ovih kraljevina u sebi sadržava ili ne, te da u slučaju potrebe stanju stvari shodne mjere poprimi, da se eventualne povrede zakona odstrane, na što ga i njegovo pravo kao sa Ugarskom posve ravnopravnoga nagodbenoga kompaciscenta ovlašćuje, a ujedno i dužnost kao zakonitoga zastupnika i zaštititelja pravah zemlje strogo upućuje; ne pako da po dosadanjem običaju priobćene mu zajedničke zakone bez predhodnoga podobnoga izpitivanja stanja stvari proglašuje, ter takovim načinom i od svoje strane preko eventualnih povreda čuteć prelazi, kako se je to po dosadanjem izkustvu već više puta dogodilo, — čast je podpisanim predložiti:

Neka vis. sabor izvoli prihvatiti sliedeći zaključak:

Ima se izabrati poseban odbor od pet lica, koj će na sabor dolazeće zajedničke zakone prije njihova proglašenja sa gledišta na zakonu utemeljene „državne zajednice“ i „državopravne autonomije“ ovih kraljevina izpitati te prema posliedku svoga iztraživanja u slučaju

povrede jedne ili druge. stanju stvari shodan predlog saboru podnieti".

Ide odboru ad hoc od 7 licah, koji će se u budućoj kojoj sjednici izabrati.

Grad Zagreb moli, da se ne prihvati zakonska osnova, kojom se preinačuje odnosno nadopunjuju neke ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih občina u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji.

Ide odboru ad hoc izaslanom za razpravu osnovah zakona o preustrojstvu uprave, dočim je predloženi dodatak po g. Folnegoviću, da odbor do 19. studenoga o tome izvješće podnese, većinom odklonjen.

Preuzv. g. Gjuro grof Jelačić Bužinski podnosi bansku pozivnicu.

Ide odboru verifikacionalnomu.

Žitelji občine Korenice mole, da se izradi cestovna pruga s Udbine preko Jošave i Pećana do na vrh Gorice.

Ide odboru peticionalnomu.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom je redu izvještaj imunitetnoga odbora o sudbenom progonjenju zastupnika naroda gg. Eugena Kumičića i dr. Radoševića.

Zastupnik gosp. Barčić predlaže, da se taj izvještaj štampa i po poslovniku nakon tri dana u pretres uzme. — Predlog Barčića bude glasovanjem odklonjen, te je razprava ob izvješću imunitetnoga odbora, za koje je zast. dr. Ivandija na red pozvan zbog neumjestne prispodobe sabora sa veselim družtvom, trajala do 12 satih, u koje doba zamjeni predsjednika prvi podpredsjednik g. Vaso Gjurgjević, te podieli rieč zastupniku dru. Franku, da stavi sliedeću interpelaciju:

„1. Što je vis. kr. zemalj. vlada učinila i što kani učiniti za pospješenje regulacije Vuke.

2. Kada će se žiteljem iz mjesta Prelošćice Imbri Dobraniću, Andri Paneriću i Jagi Rapić dati podpuna naknada za njihov provalom Save kroz tamo sagradjeni propust dne 12. travnja t. g. uništeni imetak".

Interpelacija ova dostaviti će se visokoj kr. zemalj. vladi.

Predsjednik podieli rieč zast. dru. Ivandiji, da stavi sliedeću interpelaciju:

„Znade li vis. kr. zem. vlada, da imovne občine, naročito II. banska imovna občina, razpisuju u nevrieme, kada narod neima nikakovih sredstva, k tomu razmjerno kratak rok i da ga moraju ovako razpisivati za uplatu pristojba, koje pravoužitnici imadu skoro svake godine plaćati? i ako znade, kani li vis. vlada odrediti, da imovne občine imadu ustanoviti dulji rok, na primjer do veljače mjesto do studena za rečenu uplatu; onemogućena tim dražba suviška šume, koji se prodati imade za podmirenje poreza, gospodarstvenih izdataka i t. d. da se sliedeće godine obavi, a dotle si imovne občine kojim god načinom pomognu n. pr. prodajom ili zalaganjem državnih papira?"

Interpelacija ova dostaviti će se visokoj kr. zemalj. vladi.

Predsjedničtvo preuzme saborski predsjednik gosp. Mirko Hrvat, te bude nastavljena razprava ob izvještaju imunitetnoga odbora do 2 sata poslie podne, kadno predsjednik zaključi današnju sjednicu uričuć buduću za sutra dne 17. studenoga 1885. u 10 sati prije podne sa dnevnim redom:

Nastavak razprave ob izvještaju imunitetnoga odbora.

Mirko Hrvat v. r,
predsjednik.

Dr. Marko Lončarić v. r.,
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li, vis. sabore, kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javi.)

Primjetbe nema. zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Na visoki sabor stigli su sliedeći podnesci:

„Zemaljska vlada, odjel za unutarnje poslove, dostavlja proračun zemaljskih zaklada, stojećih pod upravom unutarnjega odjela kr. zem. vlade, za god. 1886."

Ide odboru za proračun.

G. zastupnik dr. Frank i drug. podnašaju sliedeći predlog:

Bilj. **Jovan Steković** (čita): „Predlog.

S razloga, što je g. predstojnik odjela za pravosudje u jučerašnjoj saborskoj sjednici u ime kr. zem. vlade izjavio, da se gg narodni zastupnici dr. David Starčević i Josip Gržanić nalaze u koluzionalnom zatvoru kod kr. sudb. stola u Zagrebu;

s razloga, što je člankom o nepovredivosti i neodgovornosti saborskih poklisara, proglašenim u saboru kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije dne 20. svibnja 1867., i odobrenim po Nj. ces. i kr. apost. Veličanstvu previšnjim odpisom od 16. svibnja 1867., uvrštenim naredbom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade od 21. ožujka 1874. broj 735. u sbirku zakona pod broj 19. — ustanovljeno, da svaki član saborski stoji, dok traje sabor, pod osobitom zaštitom, i da proti nijednomu članu sabora nije, dok traje sabor, dopustiv zatvor;

s razloga, što je zato koluzionalnim zatvorom narodnih zastupnika dr. Davida Starčevića i Josipa Gržanića učinjena ne samo krupna povreda zakona već i tako težka navala na temeljni obstanak i sigurni red kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije zajamčujući zakon, preko koje se mukom preći ne smije, ne će li se čitavi konstitucionalni život naše kraljevine na kocku staviti; to podpisani pridržavajuć si pravo o tome staviti još druge shodne predloge, stavljaju ovdje sliedeći predlog:

Sabor kraljevine Hrvatske. Slavonije i Dalmacije ogradjuje se proti povredi imunitetskoga prava, izvedenoga ko-

luzionalnim zatvorom narodnih zastupnika dr. Davida Starčevića i Josipa Gržanića, te zaključuje, da se o toj ogradi imade obaviestiti kr. sudbeni stol u Zagrebu, kojom se traži dozvola za kazneni progon narodnih zastupnika Eugena Kumičića i dr Jakova Radoševića".

Predsjednik: Visoki sabore! Ovaj predlog ide odboru za pravosudje.

Dr. **Josip Frank**: Molim na poslovnik za rieč. Po §. 29. poslovnika ne može se ovaj predlog odputiti na odbor za pravosudje, nego se ima o njem danas viećati ujedno sa predlogom, koji na stolu vis. kuće leži; jer taj §. 29. izrično ovako propisuje (čita):

„Predlozi kojega člana sabora moraju biti napisani i osim predlagatelja poduprti još od drugih 10 članovah.

Predlozi se imaju predati na ruke predsjednika sabora prije započete saborske sjednice; ako se pak odnose na koji na dnevnom redu stojeći predlog kao protupredlog, svakako prije nego započme saborsko viećanje o protivnom predlogu".

Dakle ovdje se izrično veli, da se predlog imade predati predsjedniku prije započete sjednice, i pošto taj predlog nije protupredlog na sam predlog imunitetskoga odbora, nego pošto zasieca u sam ovaj predlog i pošto imade biti integrirajućim dielom onoga zaključka, koji će biti danas stvoren u smislu 2. alineje §. 29. odnosno §. 30., koji radi o izpravcih, to se imade o njem viećati danas zajedno sa predlogom na dnevnom redu stojećem; jer razumieva se samo po sebi, da se o predlogu, koji se odnosi na predmet na dnevnom redu stojeći, ne može posebice razpravljati; to bi značilo osujetiti samu svrhu toga predloga. S toga ne može se na odbor uputiti.

Predsjednik: Visoki sabore! Svaki predlog, koji se saboru podnese, ima se smatrati ili kao samostalan predlog ili kao predlog dotično protupredlog proti na dnevnom redu stojećem predlogu. Ovaj predlog je samostalan predlog, dakle se ima po poslovniku svakako jednomu odboru od postojećih saborskih odbora odstupiti. Ako se ima smatrati kao protupredlog ili kao dodatak na predlog na dnevnom redu stojeći, onda bi se svakako imao podnieti prije, nego je započelo pretresivanje predloga na dnevnom redu stojećega (Odobravanje na desnici.), tim više, što ako se ovaj predlog sada u pretres uzme ujedno sa predlogom, koji stoji u razpravi, sva gospoda, koja su se već izjavila o predlogu, izgubila bi pravo izjaviti se o njem. S toga ne mogu dopustiti, da se ovaj predlog mimo pretresivanja u odboru danas stavi na dnevni red. Ide dakle odboru za pravosudje. (Tako je! na desnici.)

Zastupstvo slob. i kr. grada Bakra moli, da se zakonska osnova o uredjenju županija u koliko se gradova tiče, ne prihvati.

Ide odboru ad hoc.

Predstavka žiteljstva katoličke občine virjanske u predmetu izbora občinskoga zastupstva.

Ide odboru peticionalnomu.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu je razprava o predlogu imunitetskoga odbora.

Rieč ima g. zast. dr. Ante Starčević.

Dr. **Ante Starčević**: Gospodo! O načelu izručivanja narodnih zastupnika sudovom, o načelu, pod koje podpada i pitanje, što ga evo danas razpravljamo, ja sam već davno kanio moje mnienje kazati. Nu dosad uviek nešto me priečilo. Ja niti danas nisam za govoriti, nu sudim, da moram nekolike opazke napomenuti, glavno zato, jer mi se čini, da bar za me tomu brzo neće biti sgode. Nazore, koje ću navesti, razvio sam prije nekoliko godinah, izvan ove dvorane, ter ću ih sada, ako dopustite, u kratko samo ponoviti. Ja ću to učiniti u obliku razgovora, kako sam i onda učinio i mislim, da je to na mjestu, jer će se tu viditi i moji razlozi, koji su bezuvjetno proti svakomu izručivanju i razlozi protivnikah, koji su za izručivanje, nu te razloge nisam čuo navadjati od članova vladine stranke.

Kadno se ovdje javilo, da sud zahtieva, neka mu se izruči g. Zabrdac, bivši član narodne stranke, nekoji će gospodin meni: „Sud tvrdi, da je g. Zabrdac učinio kradju ili pronevjerenje, svakako zločin prost. On je to učinio izvan sabora i izvan svoga zastupničkoga zvanja, dotično izvan kruga, za koji samo njemu pripada po zakonu neodgovornost i nepovriedivost za čine javne. Dakle osobito vi, članovi stranke prava, morate g. Zabrdca bezuvjetno sudu predati i to tim bezuvjetnije, što je član vladine stranke, dakle stranke one, koja će vas svakoga bez obzira, svakom prigodom i ne kriva i ne dužna sudu žrtvovati." I ja odgovorih: „Moguće je, da sud ima tu pravo, moguće da ima krivo. Ja ću uzeti, da ima pravo, nu kako on danas zahtjeva g. Zabrdca, recimo kriva, tako sutra taj isti ili koji drugi sud može ili ako uztreba, na mig vlade; sigurno hoće zahtjevati drugoga možda nekriva zastupnika. Ako sada izručimo g. Zabrdca . . . , .

Predsjednik: Ja bi molio g. zastupnika, da nebi upotrebljivao ime jednoga, koji nije ovdje i koji je već umro, ako već hoće da imenuje koga, neka upotriebi ime člana, koji žive.

Dr. **Ante Starčević**: Ja razvijam one razloge, koji me vode, da nikoga neizručujem, a za vriednoga druga Zabrdca znam, da je umro, a ja sam bio proti izručenju njegovu, samo ću kazati razloge, koje su drugi naveli proti meni, a ako mi to ne dopustite, meni je draže, da mogu mirovati i mučati.

Ako mi sada izručimo g. Zabrdca, bez da smo na temelju valjanih dokaza osvjedočeni o njegovoj krivnji, ja ne znam, kako nebi sutra mogli kojeggod zastupnika sudu predati, i ako se damo na polje izručivanja, vlada će moći iz sabora iztisnuti svakoga člana, koji njoj nije po ćudi i mi članovi stranke prava, kostrušili se koliko mu drago, nju bi u tom odurnom poslu podpomagali.

To bi vodilo tamo, da mi amo odpravljeni, da nadziremo cjelokupnu uporabu i izvršivanje zakona, vladu t. j. nekoliko čovjeka ovlastimo. da svojim hirom kadšto neopravdanim, kadšto škodljivim. podlože i izbor i zakon i nas iste. Ja se držim samo stvari i načela. a ne marim za osobe.

Ako vladina stranka svoga druga izruči sudu, ona će zlo učiniti zato. jer će pogaziti načelo, koje mora i njoj i svakomu biti sveto. Ako ona svoga druga izruči, to će učiniti valjda zato, jer zna, da mu se nikakvo zlo neće dogoditi, buduć je njezin. Ali ona će tim izručenjem, da si prokrči put, postupati proti ostalim takodjer zastupnikom naroda. Mi manjina ne možemo joj to zabraniti, nu mi možemo i moramo bezuvjetno izjaviti se proti tomu prilično okrinkanomu bezzakonju, koje je tako jasno, da ga svaki razuman vidi i svak pošten osudjuje.

U tom načelu ja idem tako daleko, da nikoga u današnjih obstojnostih naše domovine današnjim javnim oblastima izručio nebih ni onda, kad bi ga sam u zlu djelu, kako se kaže in flagranti zatekao, nebi učinio zato, jer gdje strasti vladaju, kako žalibože kod nas, tu se mogu okolnosti i čini i ljudi urediti tako. da se čovjek nekriv i nedužan nadje u zlu djelu i hoće se mnogo truda, da se razabere je li prav ili kriv. Ja idem dalje i velim: makar se sa zastupnikom naroda potukao, što nisam nikada i makar me on izbio, sigurno to mi nebi godilo, nu da bi ga sud porad toga zahtievao, ja mu ga nebi htio izručiti, jer mislim, da imam toliko moralne snage, da za volju osobne uvriede i za volju osobne štete nebih htio pogaziti načelo, koje smatram za sveto i s kojim propada neovisnost narodnoga zastupnika i tim u obće sav rad. A što će vlada i njezina stranka raditi proti nam, koji smo od stranke njoj protivne, to je njezina stvar, samo znam to, da se s vremenom na svaku vladu svalila krivica ona, koju je činila svojoj protivnoj stranci. Ja ne dvojim, tako će biti i kod nas. Moj razgovornik zavapi: „To načelo zaudara po divljem fanatizmu i ako je moguće, što je još gore ukida svaki moral, svaku pravicu, svaki red, riečju sve što ljudem što narodom naobraženim mora drago i sveto biti. Po tom načelu zastupnici naroda mogu tri godine ljude tući, vriedjati poštenje ljudi, riečju raditi zla djela i to bez svakoga straha, jer bez svake pedepse i to zato, jer su ne odgovorni kao narodni zastupnici. Znate reče, da nekoji čini izvedeni, po zakonu u vrieme razmjerno kratko, znate takodjer, da se nekojim učinom kroz nekoliko godinah može trag zamesti tako, da nestane ili svjedoka ili krivca, riečju da se zločin ne može dokazati, ili da se krivac ne može pod zasluženu pedepsu baciti: znate da u karnih zakonih glavna stvar stoji u tom, da pedepsa što je moguće brže i prije sliedi krivnju. Uz ovo vaše načelo to sve prestaje, i kako rekoh, narodni zastupnici mogu raditi što im je volja ne bojeć se suda ni nikoga kroz tri godine, što im poslanstvo traje“.

Ja odvratim: „Praznim riečima kod mene ne budete obavtli; strahote, koje napomenuste ne izviru iz načela, koje ja sliedim i branim, pače one su mu sasvim protivne. Ako bi se ti zločini pokazali, za to ima se zahvaliti ne mojem načelu ni mojim drugovom, koji ga sliede, nego vladi i njezinoj stranci. Jer za stati na put svim takvim zločinom, u obće deliktom, netreba drugo nego zakonska ustanova, u kojoj neka bude, da čini, što ih narodni zastupnici za trajanja svoga poslanstva proti zakonu izvadjaju ne zastaraju po redovitom zakonu, nego da se smatraju učinjenimi prvi dan kanšto je njihovo poslanstvo prestalo: (Glasovi: Tako je.) Ta zakonska ustanova, rekoh, sigurno bi bila uspješnija, nego je danas načelo izručivanja. načelo, koje je više ili manje samovoljno, načelo u koje više ili manje uplivaju ili moraju uplivati stranačke i druge često nečiste strasti. Uz takovu zakonsku ustanovu sud bi mogao bezobzirnije i neovisnije i tim temeljitije postupati nego uz današnje izručivanje, jer dok saborska većina kojega god zastupnika iz manjine preda sudu, tu se obično drži, da je vlada proti njemu i da ga upravo zato predaje sudu, da ga sud progoni. Moguće da to kadšto ne stoji, nu taj nazor žalibože obćenito vlada. Kad sud sabere sva ostala nuždna dokazala lahko mu je nakon 2—3 godine preslušati okrivljenika i proti njemu postupati, kao proti čovjeku, koji sa vladom ne stoji u nikakovom odnošaju, dakle sud može mnogo nepristranije i pravednije postupati.

Moj razgovornik priznade, da bi takova zakonska ustanova mnogo vriedila, ali reče, da bi uz nju krivci mogli pobjegnuti, kad bi vidili, da se primiče vrieme, kada moraju pred sud.

Ja zaključujem, danas uz načelo izručenja, krivci samo ako hoće, mogu lahko uteći. Zabrdac mogao bi već odavno bio umaknuti makar u Australiju, od kako je doznao ili naslutio, da sud misli postupati proti njemu i do vremena, kada ga je sabor izručio, dosta je vremena imao ukloniti se kamo ga volja.

Ako se ukloni, već tim dokazuje, da se smatra krivcem, i bude iz ogluhe osudjen, što više vriedi, nego se mnogomu u prvi mah čini. A kamo sreće, da bi svi krivci i zločinci utekli iz Hrvatske. Ja da mogu, dao bih svim poputninu. To bi sigurno mnogo bolje bilo, nego da danas gdje u zatvoru pogibaju i pripravljaju se za nove zločine; gdje njihove obitelji trpe, propadaju, bez odgojenja i nadzora, po nekoji način pripravljaju se na zla djela, na koja ih često i nužda navodi.

Je li je moj razgovornik osvjedočen o valjanosti mojih razloga, ali još nije govorio, da bi ikoga morali sudu predati. To su razlozi, gospodo, koji su mene vodili i nadam se, da će me do smrti voditi u tom pitanju. U današnjih javnih obstojnostih, današnjim javnim oblastim ja

nebi izručio nikoga poradi nikakvih čina i iz nikakvih razlogah. Kako na početku nasjekoh, ovo valja za čine, koji bivaju izvan sabora, izvan saborskoga zvanja.

Gospodo većine, vi ste iznašli novu vrst izručivanja i to poradi rieči, poradi činah, koji bivaju u ovoj dvorani. To je stvar druga, nečuvena, nevidjena. Zato vaše izumljenje ja sudim, da ne marite tražiti povlastice, jer sam siguran. da vas nitko neće u tom nasljedovati i da neće nitko tu vašu liepu robu pačiniti. O tom izručenju vaše nove vrsti, sudim, da nije dostojno muža ozbiljna govoriti.

Ako sam pravo razumio, g. Radošević ima se sudu izručiti, jer da je neistinite viesti razširivao.

Gospodo. ako zato sud ima koga progoniti, ja mislim, da u čitavoj Europi i Americi počam od sedme godine nema nikoga. proti komu sud nebi postupao.

Ja i mi svikoliki nehotice moramo kadšto razširivati neiztinite vjesti, moramo zato, jer nemožemo razabrati često. što je istinito, a što nije. Tu nema suda, sudca, koji će obćenito pravilo staviti, po kojem bi svi ljudi o istih dogodjajih imali jednako suditi. Pak recimo, da je viest neistinita, ja sudim, da je nju moći izpraviti, kako i sbilja redovito biva.

Nu je li g. Radošević neistinitu stvar javio? Jedni vele, da je, a drugi, da nije. Bečke novine, u koje gosp. Radošević nije pisao, ni nas nijedan, i parižke novine doniele su, da je Njegova preuzvišenost izčuškana bila, a ako tko dvoji, neka se na me obrati i ja ću mu pokazati najvidjeniji parižki list „Soleil", koji kaže: „poussé hors de la salle des séances". Možete toga progoniti dopisnika bečkoga u parižki list „Soleil". Pa makar ga sud odsudio, mislite, da će netko vjerovati više meni ili g. grofu Khuenu-Hedervaru ili sudovom Nj. Veličanstva, nego mužu, koji sam kaže, što je učinio i što je namjeravao učiniti. Ja u toj stvari više vjerujem g. Gržaniću nego istomu meni, koji sam ovdje bio, i svim sudovom.

G. Kumičića želite predati sudu pomoću galerijah, na koliko sam mogao razabrati, jer proti njemu svjedoče dva gospodina bivša na galeriji. Ako to stoji, gospodo, vi se više ne možete poniziti, kon što taj čin učiniti, ja se neću ponižívati dalje govoreći o njem, nego velim, nastavljajte vaše čine, služite se vašom vlasti, dok možete, jer tomu će biti kraj. Meni kao čovjeku bilo bi neizmjerno žao, da se što takova učini u Patagoniji, ili makar gdje, gdje ima ljudsko biće. Nu meni će, kao čovjeku političke stranke, jako drago biti, ako vi i tu dosljedni budete vašim načelom, koja su vas do sada vodila i kojim vjerno služite. Kad bi trebalo, ja bih preporučio, moram priznati iz zlobe, da prihvatite taj predlog odbora. Nu ja sam proti njemu i siguran sam, da su proti njemu svi oni, koje bog u svom djelu nije prokleo, da ga je u takovo družtvo i medju takove ljude odsudio. (Na ljevici: Odobravanje.)

Predsjednik: Rieč ima g. zast. Tuškan.

Dr. **Grga Tuškan**: Jer su načela, koja je moj predgovornik izrazio. tako uzvišena, tako jasna, to bih ja smatrao, za povriedu istih, kad bih dalje uzimao rieč. Ja se stoga odričem rieči.

Predsjednik: Želi li tko progovoriti? Pošto se nitko nejavlja, rieč ima g. izvjestitelj.

Dr. **Bogdan Medaković**: Visoki sabore! Razvila se je u ovom predmetu velika i veoma živahna debata. Na završetku kazati ću ja, što mislim i kako mislim o stvari, jer sam pozvan kao referent i jer sam na to izazvan. Kazati ću nekoliko rieči u obće, jer su zaista u ovoj diskusiji izneseni i razpravljani osnovni nazori, kojih bi se kod riešavanja ovoga pitanja držati imalo. Rieč je ovdje o imunitetu, evo kako ja o tom mislim i sudim.

Kako svako pravo tako i imunitet mora biti ograničen u interesu i sabora i njegovoga dostojanstva i u interesu svakoga pojedinoga člana, za kojega postoji, jer bez toga može, da se izopači, bez toga može, da se dovede do absurda. Ja vjerujem, da će tomu biti prigovora, pa zato ću, da spomenem onoj gospodi, koja bi radi toga prigovor staviti htjela, da ih sjetim na ono. kad je francezki narod u svojoj velikoj revoluciji u čas najvećega zanosa, u času, kad je proklamirala prava čovjeka, kad je pošla. da nosi slobodu kao najdragocieniji dar drugim narodom. kad je pojam te slobode jasno obilježila i stegnula u dosta uzke i oštre granice i to jednim članko baš istih prava čovječjih, a sa riečima, da i slobodi mora biti pravednost mjerilom, prava drugoga granicom, a zakon zaštitom. I kamo sreće, da su Francezi znali tada očuvati u svojoj čistoći ona velika načela, jer tada zaista sloboda njihova nebi bila ogrezla u blato i utopila se u krvi vlastitih sinova, te bi žarom svojim bila ogrijala već tada cio sviet. Pa i naš zakon jasno obilježuje pravo imuniteta, pa ga i ograničava i pravi razliku izmedju odgovornosti saborskoga člana, njegove izjave kod razpravah i glasovanja i izmedju odgovornosti saborskih članova za ostale čine u drugih prilikah izvan sabora i saborskih sjednica. Onu prvu odgovornost pridržao je sebi, a za drugu dopušta, da ga sud može progoniti, ali samo uz dozvolu sabora. Čega dakle da se sabor drži, što mora imati pred očima, kad mu valja odlučivati o ovako traženoj dozvoli?

Ja držim prije svega, da se mora uzeti, predpostaviti, da svaki čovjek prima na sebe i nosi rado odgovornost za sve svoje čine i u privatnom, a kamo ne u javnom životu, pa ne mogu pomisliti, da bi narodni zastupnik htio toj odgovornosti umaći, jer po mom shvaćanju odgovornost, to je upravo aksiom ustavnosti, odgovornost svih faktora, koji utiču u javne poslove. Reći dakle, da ni ovaj, ni nijedan drugi parlamenat nebi smio izručivati, izdavati svoje članove radi političkoga delikta i zločina u obće ja mislim to bi značilo ogriešiti se o pravo ustavnosti. (Dr. Tuškan: Ako kralj koga ubije što onda?) Ja sam ovo čuo u ovoj razpravi od dr. Franka i da je s

ovim nazorom izašao g. dr. Mazzura u prijašnjoj sjednici kojoj ja nisam prisustvovao.

Medjutim pojam sam političkoga delikta kao i pojam imuniteta raztegnuli su gg. govornici do skrajnosti; ja bar nevidim, da su im granice povukli tako, da bi se znalo, dokle ide i gdje stoje. Dr. Mazzura iztakao je kao obilježje političkoga delikta politički motiv iz kojega je potekao. Ja medjutim znam, da teorija neuzima motive za karakteristiku već pravo ono, protiv kojega se grieši i čin, koji je protiv njega naperen.

Gospodin zastupnik dr. Frank je za podkrepu svojih nazora potegnuo i medjunarodne ugovore i praksu medjunarodnu državnu, da naime političke zločince ne izdaju. Ja čisto držim, da je to on pod utiskom momentane inspiracije učinio, a da nije izpitao stvar dalje i dublje, jer inače ja mislim, da bi lako našao razloge, s kojih s jedne strane države sklapajući vremenite ugovore odriču se prava da izdavaju zločince političke „par excelence“, ljudi, koji su u otačbini počinili zločinstvo budi veleizdaje ili bune ili ustanka.

Pa da je tražio, našao bi taj razlog i on bi tu priliku upotriebio kao podkriepu za svoj nazor. Medjutim ja držim, da izlučiti sve političke delikte, zločine, ni sam zakon nije htio, jer to bi lasno bilo reći: radi li se o političkom deliktu, o deliktu iz političkih motivah izvedenom, tu o izlučenju i progonstvu ne može biti govora. To zakon nije uredio, ali i zakon vodi račune i o položaju, što ga zauzima parlamenat u državi i o položaju parlamentarnih članova. Nisu više iste prilike kad bi nastala prva potreba salvusa conductusa; ali danas su takove prilike, da parlamenat garanciju za slobodu svojih članova tražiti mora i danas parlamenat prama eksekutivi upravo mora stojati nad njom, pa da očuva taj položaj i svoj i svojih članova mora se starati da održi. zato da članovi njegovi ne mogu, i ako u javnom radu svom dodju u sukob i sudar sa vladom, da ne mogu biti izloženi objestnomu progonjenju od strane njezinih organa. Kod nas je taj princip: progoni li javni tužitelj koga člana sabora, uzeti ga pod svoje okrilje, dužnost je sabora. Ako se pita, na koji način da postupa sabor kod prosudjivapja ovakovih slučajeva, moramo već sustati i kod pitanja, u kojoj to formi biva; jer se i u tom pogledu pojavila kontroversa: ima li biti u afirmativnoj ili negativnoj formi. Ja u tom pogledu držim, da ako se može predpostavljati, presumirati veksa, onda je izdanje pravilo, i onda se pita ima li razloga neizdanju; je li možda nastupio slučaj: da nema vekse, da se ne izda. Ja mislim, da takova štogod i od sudovah naših i ako ne postoji više u ovom vremenu zakon neovisnosti sudaca, da se što takova od sudaca ne može presumirati, onda ne ima druge nego pitati, ima li razloga, da se uzkrati proganjanje.

Kad je rieč o veksi, moram reflektirati na jednu primjetbu g. dr. Franka. Njemu se taj momenat čini suviše majušan, a da bi mogao služiti za mjerilo kad se radi o imunitetu saborskih članova, sabora i cieloga naroda. Ja upravo moram da mu se čudim u tom shvaćanju, kao da bi to bila mala i neznatna stvar. Meni se čini u sasma drugom obliku. Veksacija od strane sudbenih članova predpostavlja malam fidem na njihovoj strani; a činovnik sudbeni, koj radi mala fide, gazi nogama pravo, koje mu je povjereno. I tako sam ja glede ovoga shvaćanja došao u opreku sa onimi govornici vis. kuće, koji su govorili proti predlogu imunitetnoga odbora, a pošto ću slučajem nekim u ovom pitanju stati na istu točku, da im se približim.

Koji je bio povod, dužan sam i to kazati, s kojega ja ne mogu prihvatiti predlog odborske većine? Kod izpitivanja glavnoga momenta, da li ima veksacija od strane oblasti suda ili je ne ima, mora se sabor izpitivajuć i prosudjujući stvar vrlo dobro čuvati, da se ne upusti u prosudjivanje i izpitivanje samoga pitanja o krivnji.

Pošto je g. zastupnik dr. Šram naglasio potrebu ove pažnje u govoru svom u razpri o sličnom predmetu, koji sam tek iz novina čuo, ja uvidjam potrebu, da se pozornost saborskih članova na taj momenat svrati. Samo ja sad ne znam, kako bi se moglo pristati na zamolnicu sudbenoga stola u pogledu g. zast. Kumičića, a da se ne ogrieši o ovo načelo. Sud u svojoj zamolnici kaže: svjedok jedan vidio je, da je narodni zastup. g. Kumičić učinio ovo i ovo, drugi sumnja, da li je što počinio, treći ne može kazati, da zna, je li učinio ili kazao šta; a ako je tako, ja ne znam, da li tu predleži zločin javnoga nasilja XII. slučaj, odnosno pokušaj javnoga nasilja. Molim, da mi dozvoliš, da na tom temelju i u tom pravcu nar. zastupnika progoniti smijem. Odgovoriti na to: dozvoljujem; bojim se, da bi značilo odobriti ovu kvalifikaciju suda, odobriti od strane, koja je pozvana, da autentično tumači zakon; bojim se, da bi se vrlo opasni prejudic stvorio; bojim se, što se iztiče s druge strane, da riešenje sabora ne prejudicira, da pitanje o kvalifikaciji krivnje spada na sud, da pitanje kvalifikacije biva predmetom judikature, da danas iztražni sudac kvalificira ovako, a sutra na razpravi stvar da se drugčije izpostavi. To sve ne može da ukine kod mene bojazan, da se ovakovim zaključkom stvara prejudica u judikaturi suda, da su tim prejudicom judikaturi suda vrata zatvorena.

I tu, kad na istom stanovištu s g. zastup. Barčićem stojim, moram da to razložim i kad se razilazim u stvari. On odbija predlog imunitetnoga odbora, jer veli, da ne ima u zamolnici razloga, da tamo nije kazano, što se uradilo; ali ja velim, da je tamo mnogo rečeno, što ja ne mogu odobriti.

Iz govora posliednjega govornika ostale su mnoge stvari ne jasne, možda će mi se razjasniti, kad malko više promislim o njima. — Gosp. dr. Tuškan odmah ih je razumio, njemu su se pričinile jasne, možda će se i meni činiti. Ali nešto sam opazio, a to je, da je gosp.

predgovornik kazao: ja ne vjerujem nikomu, pa ni samomu sebi više od krivca, kad kaže: radio sam tako, s tom namišlju i nakanom. A ja mislim, da će mu biti poznato toliko primjera, gdje je pred sud došao čovjek, koji je kazao: radio sam tako i tako, i opisao sve detaljno, a nije bio krivac. To može biti iz gadnih, ali u najviše slučajevah biti iz najljepših pobudah. (Živio! na desnici.)

Sad mi pada na pamet, da sam ja dužan odgovoriti dru. Mazzuri, koji je stavio prigovor u onoj stvari, glede koje sam se ja s većinom slagao, a to je glede izručenja g. dra. Radoševića. Ali prije toga neka mi dozvoli, da kažem, da kao što ima svaki pojedinac i svaka osoba pravo, da svoje poštenje i svoj dobar glas čuva, da se ne razprostiru lažni glasovi o njem i njegovih činih, tako mislim, da mora imati i sabor pravo, da se ne razprostiru i ne raznose lažni glasovi uslied kojih mogao bi se sabor kao zakonodavno tielo prikazati širemu dalnjemu svietu od prilike u onoj slici, koju je g. dr. Ivandija nuzgredice upotrebio. (Stevo Popović: O razigranom družtvu, je li?)

A što se tiče prigovora g. Mazzure, da naime pitanje odnosno slučaj sa drom Radoševićem stoji u takvom kausalnom neksusu sa Starčevićem i Gržanićem, da krivnja jednoga izključuje krivnju drugoga, to ne spada ovamo, nego to ima izpitivati sud. A baš ovaj slučaj sa drom Radoševićem rekao bih ja, da vrlo jasno pokazuje, kuda bi došao imunitet, kad bi bio onako razširen i raztegnut, kako to dr. Mazzura i mnogi drugi žele. Tu je najbolje dokazano, kako bi se za plaštem imuniteta mogli skrivati mnogi drugi, nisam napisao ja, nego N. N. zastupnik. — Zastupnik ne odgovara, sabor ne može ga iz principa izdati i svaki čin našao bi svoj plašt, za koji bi se skrivao.

Završujuć ne mogu a da se ne obazrem na završetak g. dra. Ivandije. On je završio sa aplausom, što su ga krvavi dogodjaji u Srbiji izazvali.

Zaista je ta Srbija čudne sreće, kad na zveket njezina oružja odziva se aplaus. Tako je danas i tako je bilo prije nekoliko godina. Zveket oružja, što ga je Srbija poniela prije nekoliko godina za slobodu svoga i bugarskoga naroda, bio je jači i jače se je pljeskalo i klicalo gdje i komu? Nigdje drugdje nego kod nas, a klicalo se pobjedonosnomu Kerim-paši. Od ovakovoga pljeska i ovakove sudbine ja bih želio, da bog sačuva Hrvatsku.

Predsjednik: Visoki sabore! Razprava je zaključena, prelazi se na glasovanje.

Stavljam pitanje, prima li visoki sabor predlog imunitetnoga odbora, da se gospoda narodni zastupnici Eugen Kumičić i dr. Jakov Radošević na sudbeno progonjenje izruče?

Glasovat će se poimence i to ona gospoda, koja su za predlog imunitetnoga odbora glasovat će sa „da“, a ona koja su proti njemu sa „ne“.

Molim g. Stekovića da čita imenik. a gg. bilježnike Barlovića i Lončarića da bilježe glasove.

Vis. sabore! Glasovati će se dva puta, najprije o g. Kumičiću a onda o g. Radoševiću. Gospoda, koja su za predlog odbora neka izvole glasovati sa „da“, a ona koja su proti njemu sa „ne“.

Fran Folnegović: Je li je predlog odbora proti izručenju ili je za izručenje? mi ne znamo.

Predsjednik: Nemojte se izgovarati. Jučer je predlog čitan, a ja sam sada kazao.

Fran Folnegović: Gospodin izvjestitelj govorio je proti izručenju.

Predsjednik: To je njegovo privatno mnienje.

Jovan Steković (čita imenik):

Angjelić German, odsutan. Bakarčić Andrija dr., odsutan. Barčić Erazmo dr, ne. Barlović Stjepan, da. Bedeković Koloman, da. Beruta Josip, ne. Bubanović Julio, da. Budisavljević Budislav, da. Budisavljević Danilo, da. Batthyani Edmund knez. odsutan. Bombell Mark grof ml.. odsutan. Crnković Nikola, da. Čudić Nikola, odsutan. Davidović Lazar, da. Dedović Gjuro, da. Drašković Teodor grof, odsutan. Drašković Pavao grof, odsutan. Drašković Josip grof, da. Drašković Ivan grof. da. Erdödy Stjepan grof ml., da. Fodroczy Aleksander, da. Folnegović Fran, ne. Francisci Hinko, da. Frank Josip dr., ne. Frölich Dragutin, ne. Gašparić Franjo, da. Gržanić Josip, odsut. Gjurgjević Vaso, da. Gjurić Jovan dr., da. Gjurković Gjuro, odsutan. Grba Petar, odsutan. Grlić Gjuro, odsut. Gvozdanović Dragutin, da. Hatz Vilim, da. Hinković Hinko dr., odsutan. Hrvat Mirko, ods. Hranilović Ilija, odsutan. Itlinger Lavoslav, da Ivandija Josip dr., ne. Inkej Ferdo barun, odsutan. Jelošić Slavoljub, odsutan. Jaić Lavoslav, odsutan. Josipović Stjepan, da. Janković Vladimir grof. odsutan. Kamenar Gjuro, odsutan. Keglević Oskar grof, odsutan. Khuen Antun grof, odsutan. Krestić Gjordje, odsutan. Kritovac Vaso, odsutan. Kršnjavi Izidor dr., odsutan. Kršnjavi Mirko, da. Kulmer Miroslav grof, ne. Kumičić Eugen, odsutan. Kušević Svetozar, odsutan. Kulmer Ljudevit grof, odsutan. Liebhard Vjekoslav, odsutan. Lončarić Marko dr., da. Majcen Josip dr., odsutan. Mandić Petar, da. Marković Franjo dr., ne. Marković Andrija, da. Mazzura Šime dr., ne. Medaković Bogdan dr., ne. Mihalović Josip, odsutan. Miković Teodor, da. Mikšić Koloman, da. Milekić Ćiro, da. Milić Nikola, odsutan, Miškatović Josip, da. Nikolić Šandor, odsutan. Norman Gustav grof. odsutan. Nugent Artur grof., odsutan. Obad Ivan, ne. Otenfels Sigismund barun. odsutan. Ožegović Tito, ne. Oršić Stjepan grof, odsutan. Pauković Vaso, odsutan. Pavić Armin, da. Pavlešić Janko, odsut. Pavlović Milan, odsut. Pejačević Ladislav grof. odsutan. Pejačević Teodor dr. grof, odsut. Pejačević Ferdo grof, odsut. Petrović Ivan, ne. Pevalek Franjo, ne. Pilepić Franjo dr., odsut. Pinter Ivan, ne. Pisačić Dragutin, ne. Popović Stjepan, da. Posilović Juraj dr., odsut. Posilović Miho, dr.,

odsut. Radanović Andrija, da. Radić Ivan, ne. Radošević Jakob dr., odsut. Rašić Stanko, da. Rauch Gejza barun, odsut. Rauch Levin barun, odsut. Reizer Franjo, ne. Reizer Ljudevit, da. Rukavina Gjuro barun. odsutan. Rukavina Const. barun. odsutan. Rukavina Josip vitez, da. Ruvarac Hilarion, da. Sermage Rikard grof, odsut. Sladović Ferdo, ne. Sladović Matija, da. Sliepčević Petar, da. Smičiklas Tadija, ne. Spevec Stjepan dr., da. Stanković Danilo, odsutan. Stanković Milan, da. Starčević Ante dr., ne. Starčević David dr., odsut. Subotić Jovan dr., odsut. Suvich Josip, da. Sudarević Hugo, da. Šimek Ivan, ne. Šipuš Nikola, odsut. Jorak Jovan. odsut.. Šram Lavoslav dr., da. Šteković Jovan, da. Šumanović Konstantin, da. Tudić Stjepan, odsut. Thaler Filip, da.Thanhoffer Milan, odsut. Tompić Franjo. odsut. Tuškan Grga dr., ne. Tüköry Vjekoslav, odsut. Türk Franjo, odsut. Utiešenović Ognjoslav, odsut. Valušnik Andrija, odsut. Vončina Ivan, odsut. Vukotinović Ljudevit, odsut. Vučetić Stjepan dr., da. Zec Miloš, odsut. Zindl Antun, da. Zmajić Bartol barun, odsut. Zorić Josip, ne. Živković Jovan barun, odsutan. Živković Teofan, odsutan.

Predsjednik: Visoki sabore! Glasovala su 72 člana ove vis. kuće, od ovih 47 sa „da“. a 25 sa „ne“. Tim je većinom glasova primljen predlog odborov.

Glasovat će se istim načinom o predlogu imunitetnoga odbora glede izručenja g. zastupnika dra. Radoševića.

Jovan Steković (čita):

Angjelić German, odsut. Bakarčić Andrija dr., odsut. Barčić Erazmo dr., ne. Barlović Stjepan, da. Bedeković Koloman· da. Beruta Josip ne. Bubanović Julio, da. Budisavljević Budislav, da. Budisavljević Danilo, da. Batthyani Edmund knez, odsut. Bumbell Marko grof ml., odsutan. Crnkovic Nikola, da. Čudić Nikola, odsut. Davidović Lazar, da. Dedović Gjuro, odsut. Drašković Teodor grof, ods. Drašković Pavao grof, odsut. Drašković Josip grof, da. Drašković Ivan grof, da. Erdödy Stjepan grof ml., da. Fodroczy Aleksander, da. Folnegović Franjo, ne. Francisci Hinko, da. Frank Josip dr., ne. Fröslich Dragutin ne. Gašparić Franjo, da. Gržanić Josip, odsut. Gjurgjević Vaso, da. Gjurić Jovan dr., da. Gjurkovič Gjuro, odsutan. Grba Petar, odsut. Grlić Gjuro. odsut. Gvozdanović Dragutin, da. Hatz Vilim, da. Hinković dr. Hinko, odsut. Hrvat Mirko, predsjednik. Hranilović Ilija, odsut. Itlinger Lovoslav, da. Ivandija Josip dr., ne. Inkej Ferdo barun, odsut. Jaić Lavoslav, odsut. Jelošić Slavoljub, odsutan. Kamenar Gjuro, odsut. Keglević Oskar grof, odsut. Khuen Antun grof, odsut. Krestić Gjorgje, odsut. Kritovac Vaso, odsut. Kršnjavi Izidor dr. odsut. Kršnjavi Mirko, da. Kulmer Miroslav grof, ne. Kumičić Eugen, odsut. Kušević Svetozar, odsut. Kulmer Mjudevit grof, odsut. Liebhard Vjekoslav, odsut. Lončarević Makso, ne. Lončarić Marko dr., da. Maicen Josip dr., odsut. Mandić Petar, da. Marković Franjo dr., ne. Marković Andrija, da. Mazzura Šime dr., ne. Medaković Bogdan dr., da. Mihalović Josip, odsutan. Miković Teodor, da. Mikšić Koloman, da. Milekić Ćiro, da. Milić Nikola, odsutan. Miškatović Josip, da. Nikolić Šandor, odsutan. Norman Gustav grof, ods. Nugent Artur, grof, odsutan. Obad Ivan, ne. Ottenfels Sigismund barun, da. Ožegović Tito, ne. Oršić Stjepan grof, odsut. Pauković Vaso, odsutan. Pavić Armin, da. Pavlešić Janko, odsutan. Pavlović Milan, odsutan. Pejačević Ladislav grof, odsutan. Pejačević Ferdo grof, da. Pejačević Teodor dr. grof, odsutan. Petrović Ivan, ne. Pevalek Franjo, ne. Pilepić Franjo dr.. odsutan. Pinter Ivan, ne. Pisačić Dragutin, ne. Popović Stjepan, da. Posilović Juraj dr., ods. Posilović Miho dr., odsut. Radanović Andrija, da. Radić Ivan, ne. Radošević Jakob dr., odsutan. Rašić Stanko, da. Rauch Gejza barun, odsutan. Rauch Levin barun, odsut. Reizer Franjo, ne. Reizner Ljudevit, da. Rukavina Gjuro barun, odsutan. Rukavina Const. barun, odsutan. Rukavina Josip, da. Ruvarac Hilarion, da. Sermage Rikard grof, odsutan. Sladović Ferdo, ne. Sladović Mato, da. Sliepčević Petar, da. Smičiklas Tadija. ne. Spevec Stjepan dr., da. Stanković Danilo. odsutan. Stanković Milan, da. Starčević Antun dr., ne. Starčević David dr., odsutan. Subotić Jovan dr., odsutan. Suvich Josip, da. Sudarević Hugo, da. Šimek Ivan, ne. Šipuš Nikola, odsutan. Šorak Jovan, odsutan. Šram Lavoslav dr., da. Šteković Joven, da. Šumanović Konstantin, da. Tudić Stjepan, odsutan. Thaler Filip, da. Thanhoffer Milan, odsutan. Tompić Franjo, odsutan. Tuškan Grga dr., ne. Tüköry Vjekoslav, odsutan. Utiešenović Ognjoslav, odsutan. Valušnik Andrija, odsut. Vončina Ivan, odsutan. Vukotinović Ljudevit, odsutan. Vučetić Stjepam dr., da. Zec Miloš, odsutan. Zindl Antun, da. Zmajić Bartol barun, odsutan. Zorić Josip, ne. Živković Jovan barun, odsutan. Živković Teofan, odsutan.

Predsjednik: Vis. sabore! Rezultat skrutinija je slieđeći: glasovala su 72 člana ovoga sabora; od ovih 48 sa da, 24 sa ne, te je tim predlog imunitetnoga odbora primljen većinom glasova.

Prelazi se na drugi predmet dnevnoga roda, na razpravu o prešnosti predloga dra. Mazzure i drugova.

Rieč ima g. zast. dr. Mazzura, da obrazloži prešnost.

Dr. **Šime Mazzura**: Vis. sabore! Tandem aliquando! Tantae molis erat, da prešnost predloga, koji se odnosi na povriedu temeljnoga zakona zemlje u ovoj kući nakon 12 dana dodje na dnevni red. Ako mora igdje u zemlji biti auktoriteta, mora ga biti ovdje, a zakon je najviši auktoritet, jer gdje zakon ne uživa auktoriteta, u onoj državi ne može se reći, da vladaju pravni odnošaji.

Ja znam, da je sa etičnoga gledišta jednaka povrieda, ako se povriedi jedan podredjeni zakon, kao ako se povriedi temeljni zakon, a znam i to, da je povrieda temeljnoga zakona uviek nešto takova, što iziskuje liek, koji mora biti pružen čim prije i zato, gospodo, smatram ja, da se imade moj predlog prešnim proglasiti, tim većma.

šio ovaj temeljni zakon zasiže upravo u ustrojstvo ovoga sabora, dakle po tom je on temelj našega ustava.

Povriedjen je zakon članak II. od godine 1870. naročito §. 4. . .

Predsjednik: Ja bi molio g. zastupnika, da se nebi upuštao u predmet sam, nego da govori samo o prešnosti. Ja neću podnipošto dopustiti, da se zlorabi sloboda govora. (Dr. Franjo Marković: Vi zlorabite vlast predsjedničku. — (Prigovaranje na desnici.)

Dr. **Šime Mazzura**: Pošto smo mi stavili predlog, o čijoj prešnosti se imade sada odlučiti, to mislim, da moram reći u čem se taj naš predlog sastoji i o čem se u njem radi. Možete mi oduzeti rieč. ali to nemogu dopustiti, da mi stežete slobodu govora, da nebih mogao kazati, što je u stvari. Postupak predsjedničtva postao mi je već nesnosnim. Ja pokazujem toliko strpljivosti, dajem se koriti od predsjedničtva, ali zato hoću, da mi se dozvoli kazati što . . .

Predsjednik: Ja mislim, da se ne može nitko potužiti na slobodu govora . . . . (Buka i prigovarenje na ljevici) . . . . te moram kazati da se sloboda govora zlorabi.

Dr. **Šime Mazzura**: Moram reći da je u §. 4. zakonskoga članka II. od 1870. sadržana ustanova, po kojoj se mora, ako koji zastupnik položi mandat za vrieme kad sabora neima, razpisati izbor prije, nego se sabor sazove a ako se izprazni mjesto zastupnika kojega dok sabor zasjeda, da se imade za tri nedjelje najkašnje izbor razpisati. Povrieda je ovoj ustanovi nanešena, jer znamo, da je gosp. Krestić položio mandat kad sabor nije zasjedao, ali je to priobćio tek u prvoj sjednici ovoga zasjedanja najme 30. rujna. Visoka vlada razpisala je izbor na 24. listopada poslie 3 tjedna, dakle nekoliko dana poslie, nego li je morao biti razpisan, jer zakon naročito kaže, da mora biti razpisan najkašnje za tri tjedna. Nu to nije bilo vis. vladi dosta. Ona je pronašla, da taj izbor ima obustavit i obustavila ga je u noći izmedju 23. i 24. navadjajuć za to razlog, koji nestoji. Tim je dokazala da joj ne samo nije do toga, da vrši zakon. nego da ako je i imala volju razpisati izbor. da je od toga odustala te. kako znate. još danas nije izbor razpisan. Taj postupak izazvao je veliko ogorčenje u obćinstvu. Izbornici . .

Predsjednik: Molim g. zastupnika, je li to spada na predmet o prešnosti. Ja opominjem g. govornika, da ako će govoriti o drugom nego o prešnosti, ja ću mu rieč oduzeti.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja si te slobode oduzeti nedam. Ako hoćete, ja ću vam govoriti tako, da će svaka osma rieč biti prešnost. Ako mi nedate o tom govoriti, oduzmite mi rieč, pa ću prestati govoriti.

Gospodo, ja vam stavljam naš predlog na dušu. Gospodinu predsjedniku ću se iz dna duše zahvaliti, što je predlog jedanaestorice svojih drugova tako kasno u razpravu uzeo. U ostalom g. predsjednik bi morao znati, da je on ovdje samo primis inter pares.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Pisačić.

Dragutin Pisačić: Vis. sabore! Ja moram biti takodjer za prešnost predloga moga velevriednoga predgovornika i to zato, što vidim, da se u istinu od glavnoga glavara ove zemlje zakon dnevice sve više gazi. Kad se to i nebi činilo, navadjam razlog, što se dnevice izključuju članovi ovoga sabora, te će se tim izborom to postići, da dobijemo opet u sabor kojega novoga člana. Ako vlada imade svoga kandidata. neka razpiše izbor i neka si ga dade izabrati, ta ona ima zato sredstva.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Marković.

Dr. **Franjo Marković**: Vis. sabore! Zbilja naši javni poslovi došli su do najvećega absurda. Dokaz tomu je ovo pitanje.

Prije 12 dana učinilo je jedanajst članova ove vis. kuće predlog, tražeć istomu prešnost, kako da se na put stane povriedi temeljnoga zakona, koji se odnosi upravo na konstituciju sabora. Predsjednik je ad Calendas Graecas odgodio stvar, te se danas poslje 12 dana razpravlja o prešnosti toga predloga. Je li to nije satira. Ako misli g. predsjednik, da je učinio satiru onim, koji su predložili taj predlog, neka bude uvjeren, da o tom neće suditi samo on, već da će o tom suditi i zdrav razum obćinstva, koga ne može zapljeniti, te koji će uviek razabirati što je istina i pravo. Da se tako postupa kod takovoga predloga od predsjedničtva i da većina to odobrava, to je najveći argumenat, da je u ovoj zemlji, ne u obćinstvu i manjini sabora, nego u onih, koji imadu vlast sjediti na onoj stolici, prestala i zadnja iskra svjesti o zakonu i pravu. (Burni živio! i pljesak na ljevici. Prigovaranje na desnici. Stjepan Josipović: To je profesor!)

Predsjednik: Ja oduzimljem rieč g. dru. Markoviću. (Glasovi na ljevici: Istinu je kazao. Pljeskanje i živio!)

Rieč ima g. zast. dr. Tuškan.

Dr. **Grga Tuškan**: Visoki sabore! Da li je koji predlog prešan, leži u samoj stvari, i svaki, koji hoće, može to uviditi.

Kad se u životu povriedi zakon, to se državnomu odvjetniku odmah prijava učini, da se zadovolji pravdi; a mi ovdje, koji imademo istu zadaću, toga ne ćemo da radimo. Kad se je pitalo, da li je povriedjen zakon, što je ban odpravio spise . . . .

Predsjednik: To ne spada na stvar. (Dr. Marković prigovara.)

Ja bi molio g. dra. Markovića, da bi se ponašao onako, kako se pristoji narodnomu zastupniku,

Dr. **Grga Tuškan**: Ja kažem, da čovjek, koji ima u sebi iskru pravednosti, mora priznati, da čim je zakon povredjen, da je prešno, da se ta povreda izlječi. Ovaj zakon, koji je povriedjen važan je već zato, jer je zakon; a još više je važan radi toga, jer je temeljni zakon. Pitam ja vas, kako se može dokazati prešnost ako se ne može

govoriti o tom kako je ta povreda nastala. Ja sam htjeo dokazati, kako vi ne ćete da smatrate, da je povriedjen zakon ondje, gdje jest. Vi niste našli povrede zakona u odnošaju spisah iz arkiva, a ne nalazite je niti u tom, što je dr. David Starčević i Gržanić zatvoren.

G. Medaković je kazao, da je poznato, da je bilo ljudi, koji su se sudu prijavili kao zločinci, a ništa nisu učinili. Tim je hotio reći . . . .

Predsjednik: Ja bi molio g. zastupnika, da bi govorio o prešnosti.

Dr. **Grga Tuškan**: Ja nebi o tom govorio, da mi niste povoda dali! . . .

Predsjednik: Ako se ne budete držali predmeta, ja ću vam rieč oduzeti.

Dr. **Grga Tuškan**: Ako je tomu tako, onda bi vi morali najprije govoriti, da znademo, što spada, a što ne spada na stvar.

Ja sam hotio reći, ali me je g. predsjednik prekinuo, da u samoj naravi stvari leži, da svaki, koji hoće može razabrati prešnost toga predloga, da je nuždno, da se čim prije ukloni ovakov postupak, kojim se zakon vredja. Vi to isto tako dobro znadete, kao i mi, ali ne ćete da toga uvidite.

Ja ne znam, čemu se mi napinjemo, da vam nješta dokažemo; to je nemoguće. Ja vam ne ću dalje dokazivati.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Folnegović.

Fran Folnegović: Jedanajstorica zastupnika podnjela je u ovoj kući predlog, kojim se obtužuje eksekutiva, da je povredila zakon. Tu tužbu trpi većina ovoga sabora premda je jedanajstorica članova zahtjevala, da se prešnost prizna, te se silna ljaga baca na eksekutivu, ako se ovaj predlog opravda. Ovu osvadu trpi većina, jer podupire eksekutivu, već 12 dana bez potrebe, jer nije iznjela na razpravu predmeta o prešnosti ovoga predloga. Mi smo morali suponirati, da će gospoda od većine sama staviti u razpravu taj predlog u interesu vlade. Danas kad se razpravlja o prešnosti toga predloga, postupa se sa govornici tako, da ovdje ne može biti sumnje, kakva će sudbina zapasti ovaj predlog o prešnosti. Ja imam priliku sa radošću konstatirati, da vi, koji ćete tu prešnost odkloniti dajete tim jednostavan argumenat, da se eksekutivi neda prilika, da skine sa sebe ljagu, koju je na nju bacila jedanajstorica zastupnika, da želite, da se nerazpravlja o tom predmetu, jer se bojite, da bi se istinitost navoda u predlogu dokazala. (Živio!)

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik dr. Frank.

Dr. **Josip Frank**: Visoki sabore! Ja smatram taj predlog prešnim, jer se radi nesamo o visokoj vladi, nego i o drugoj oblasti, koja je napadnuta. Ova oblast je gradsko poglavarstvo u Zagrebu.

Gradsko poglavarstvo je čin dražbe . . . . (Smjeh na desnici.)

Oprostite, ovdje se ne može mirno govoriti. jer vi to prečite.

Predsjednik: Većom stranom se od one strane (ljevice) upliće u rieč govorniku, a naročito vi to običajete.

Dr. **Josip Frank**: Razpisom samoga čina izbora bilo je zakonu udovoljeno, kako to zakon propisuje. Zakon najme propisuje, da se ima za 13 dana razpisati izbor, a tako je i učinilo gradsko poglavarstvo Nu visoka vlada je u riešitbi, kojom je obustavila izbor, navela, da je gradsko poglavarstvo krivo, što nije zakonito čin dražbe razpisan. (Smjeh na desnici). Ja ću kazati zašto mješam ovdje rieči, te kažem mjesto „čin izbora“ „čin dražbe.“

Tu se porodilo pitanje, kako se dugo imade u javnih glasilih razpisati čin izbora. Mi nemamo izrične ustanove u zakonu druge nego samo kod čina dražbe, gdje zakon naročito govori, kako se imade računati rok, koji je razglašen u javnih glasilih. U tom zakonu se izrično veli, da se ima računati već onaj dan kad je edikt odpravljen. Pošto druge ustanove glede čina izbora nema, to treba analogno postupati. To je razlog, da sam ja zamjenio jednu rieč sa drugom.

Predsjednik: Molim g. govornika, je li to spada na prešnost.

Dr. **Josip Frank**: Molim ovo spada na prešnost. Po zakonu ima se računati onaj dan, kada je edikt odpravljen: pak je vlada ovdje pokazala ili neznanje ili hotomično vredjanje zakona.

Predsjednik: Kad će se raditi o predmetu, onda ćete moći o tom govoriti.

Dr. **Josip Frank**: Baca se krivnja na gradsko poglavarstvo, da je ono propustilo zakonitim načinom proglasiti čin izbora. Kad se baca ovakova uvreda na javnu oblast u Hrvatskoj, mislim, da je sabor dužan, da ne smije okolievati. da stvar razmotri, da se sazna, tko je pravi krivac. Viditi će se, da nije krivac gradsko poglavarstvo, nego da se taj ima negdje drugdje tražiti. Ja mislim, da se stvar ne smije dulje zavlačiti, već da se ima odmah razpraviti.

Dane Stanković: Visoki sabore! Danas je na dnevnom redu samo prešnost predloga; a kad se bude sam predmet razpravljao, onda će vlada imati priliku dokazati, da je postupala posve korektno. (Prigovaranje na ljevici).

Predsjednik: Želi li još tko govoriti? (Nitko).

Rieč ima g. dr. Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Ja nebi bio govorio, da me nije na to potaknuo g. zastupnik vlade.

Ja znam, da je naša vlada povredila malne sve zakone; ali povredjenja zakona aritmetike. ja mislim, da joj zdrav razum neće dopustiti; da će znati brojiti do četrnajst.

Predsjednik: Prelazi se na glasovanje.

Pitam, prima li visoki sabor, da se predlogu gosp. dr. Mazzure i drugova podjeli prešnost? Ona gospoda, koja su zato, neka izvole ustati. (Manjina).

To je manjina s tim je prešnost predloga dr. Mazzure i drugova odklonjena.

Ja predlažem, da se ovaj predlog odstupi odboru pravosudnomu (Prima se).

Visoki sabore! Tim je dnevni red izcrpljen, te ja zaključujem sjednicu i uričem sliedeću za četvrtak dne 19. t. mj. u 10 satih prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom.

(Konac sjednice u 12 satih i 15 minutah).

Šestdeset i deveta saborska sjednica,

državana dne 19. studenoga 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Glavna razprava o osnovah ob ustroju zemalj. uprave.

Predsjednik: Sjednica počima. Molim g. bilježnika, da bi izvolio zapisnik pročitati.

Bilježnik **Stjepan Barlović** (čita):

Zapisnik

68. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije držane dne 17. studenoga 1885. u glavnom i zemaljskom gradu Zagrebu pod predsjedanjem saborskoga predsjednika g. Mirka Hrvata u prisutnosti 73 saborska člana.

Od vlade prisutni gosp. Dane Stanković, predstojnik unutarnjega odjela, upravitelj pravosudnoga odjela g. Vjekoslav Klein i g. A. Dolhopf, savjetnik odjela za bogoštovje i nastavu.

Zapisnik prošle sjednice bje pročitan i bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik javlja, da su na ovaj vis. sabor stigli sliedeći podnesci:

1. Zemaljska vlada, odjel za unut. poslove, dostavlja proračun zem. zaklada, stojećih pod upravom unutar. odjela kr. zem. vlade za god. 1886.

Ide odboru proračunskomu.

2. Narodni zastupnik g. dr. Frank i drugovi podnieli su predlog, da se sabor zaključkom svojim ogradjuje proti povriedi imunitetskoga prava izvedenoga koluzijalnim zatvorom narodnih zastupnika dra. Davida Starčevića i Josipa Gržanića.

Ide odboru pravosudnomu.

3. Grad Bakar moli, da se zakonska osnova ob uredjenju županija u koliko se gradova tiče, ne prihvati.

Ide odboru ad hoc za pretres zak. osnova o reorganizaciji uprave.

4. Predstavka žiteljstva političke obćine virjanske u predmetu izbora obć. zastupstva.

Ide odboru peticionalnomu.

Prešlo se je na dnevni red i to: nastavak razprave ob izvješću imunitetnoga odbora.

Nakon dovršene razprave predje se na glasovanje, a pošto narodni zastupnik g. Dragutin Pisačić sa drugovi predlaže, da se poimence glasuje, to predsjednik stavlja pitanje: Prima li vis. sabor predlog imunitetnoga odbora, da se gg. narodni zastupnici Eugen Kumičić i dr. Jakob Radošević izruče kr. sudbenomu stolu; ponajprije da će se ob izručbi g. Eugena Kumičića glasovati, ter predsjednik javlja, da gospoda, koja su za izručbu, neka glasuju sa „da“, a koja su proti sa „ne“.

Rezultat glasovanja bijaše sliedeći: Glasovala su 72 sab. člana, od kojih je sa „da“ 47 saborskih članova, a sa „ne“ 25 saborskih članova glasovalo; te je po tom primljen predlog odbora imunitetnoga, da se g. Eugen Kumičić izruči kr. sudb. stolu u Zagrebu.

Nakon toga glasuje se ob izručbi dra Jakoba Radoševića, te isto tako poimence bi glasovano. a rezultat glasovanja bje, da su glasovala 72 saborska člana; sa „da“ glasovalo je 48 saborskih članova, a sa „ne“ 24 sab. člana, pak polag toga primljen je predlog imunitetnoga odbora, da se i dr. Jakov Radošević kr. sudb. stolu zagrebačkomu izruči.

Konačno podieli predsjednik rieč nar. zastupniku g. g. Šimi Mazzuri, da prešnost svojega predloga, podnešenoga u 65. sab. sjednici opravda. Nakon opravdanja prelazi se na glasovanje, ter predsjednik pita, prima li vis. sabor prešnost predloga dra. Šime Mazzure u pogledu obustave izbora narod. zastupnika za I. izborni kotar grada Zagreba? Sabor većinom odklanja prešnost, te se predlog g. dra. Mazzure i drug. upućuje na pravosudni odbor.

U ½ 1 sat po podne zaključi predsjednik današnju sjednicu, ter ureče buduću za četvrtak dne 19. studenoga 1885. u 10 sati prije podne sa jur ustanovljenim dnevnim redom.

Mirko Hrvat v. r., predsjednik. Stjepan Barlović v. r., bilježnik.

Predsjednik: Ima li visoki sabore kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Na ovaj vis. sabor prispjeli su sliedeći podnesci:

„Odbori za proračun i razsudbu zemaljskih računa podnašaju izvješće glede obavljenoga obračuna izmedju kraljevine Ugarske s kraljevinami Hrvatskom i Slavonijom."

Pošto je ovo izvješće već tiskano, stavit će se u svoje vrieme na dnevni red.

„Poglavarstva gradova Križevac, Varaždin, Senj, Petrinja, Sisak i Karlovac mole, da se zakonska osnova ob uredjenju županija, u koliko se gradova tiče, neprihvati."

Ide odboru ad hoc.

„Franjo Kralj. podvornik kr. zem. arkiva, moli za milostivo podieljenje podpore."

Ide odboru peticionalnomu.

Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom redu je razprava o izvješću podnešenom po odboru ad hoc ob osnovi zakona o preustrojstvu uprave. Molim g. izvjestitelja....

Ivan Obad: Molim po poslovniku za rieč. Ja imadem na vis. predsjedničtvo staviti upit, da li će se vrhu svih četiriuh predloženih zakonskih osnova voditi zajedno glavna razprava ili za svaku posebice?

Predsjednik: Ja bih na to morao opaziti, da se upiti na predsjedničtvo stavljaju prije nego se predje na dnevni red. nema tomu upitu mjesta, i g. zastupnik će se moći izjaviti onda, kada se bude o tom radilo.

Molim g. izvjestitelja. da izvoli pročitati izvješće.

Izvj. dr. **Jovan Gjurić** (čita):

Izvješće

odbora 13-torice izaslanog iz LXVI. sjednice sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, držane dne 4. studena 1885. za pretres po visokoj zemalskoj vladi saboru podnešenih zakonskih osnova: „Ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijah i kotarih", „O upravnih odborih u županijah", „O preinačenju odnosno nadopunjenju njekojih ustanova zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćina u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji" i „O karnostnoj odgovornosti urednika i službenika namještenih kod županijah i kotarskih oblastih".

Visoki sabore!

Odbor trinajstorice izaslan od vis. sabora, za pretres gore pomenutih po visokoj vladi ovom saboru podnešenih zakonskih osnova držao je svoju prvu sjednicu dne 4. studena 1885. god.; te se konstituirao, izabrav sebi za predsjednika g. Svetozara pl. Kuševića, za zamjenika mu g. Lazara Davidovića, a za izvjestitelja gosp. dra. Jovana Gjurića.

U drugoj sjednici držanoj 6. studenoga t. g. pristupio je odbor k radu, te je prije svega jednoglasno zaključio, da su sve četiri predložene gore pomenute zakonske osnove u takovoj organičkoj svezi. da bi razlučeno pretresivanje i razpravljanje istih ne samo stvar otegotilo, nego bi se skoro jedne te iste debate o svakoj pojedinoj zakonskoj osnovi vodile, čime bi se stvar neopravdano zatezala.

Zatim je odbor prešao na generalnu debatu o sve četiri gore pomenute zakonske osnove, koja bude u trećoj odborskoj sjednici, držanoj dne 7. studenoga t. g. dovršena, te budu iste zakonske osnove u toj sjednici sa 10 glasova proti jednomu glasu primljene za podlogu specijalne debate. Primjećuje se, da su u toj sjednici dva člana odbora odsustvovali. U specijalnoj debati, koja je vodjena u odborskih sjednicah, držanih 7., 9. i 10. studenoga t. g., jesu samo neki paragrafi dotičnih zakonskih osnova u nečem izmienjeni, a u nečem nadopunjeni.

Tako je naime u zakonskoj osnovi „ob ustrojstvu županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih" §. 2. br. 4. nadopunjen s tim, da poslje slova d) dolazi e), „upravna obćina Sudovac podžupanije križevačke". A isti §. 2. br. 5. st. c) kako stoji nadopunjuje se: „izim upravne obćine Sudovac"; u §. 6. sl. a) iste zakonske osnove dodata je nadopuna, te ima glasiti: „a) osobe, koje su osudjene, ili koje se nalaze itd." u §. 22. iste zakonske osnove izmjenjena je u drugoj rečenici rieč „dva" sa rieči „četiri" te ista rečenica glasi: „glasovanje počimlje od 9, a svršuje u 4 sata poslje podne".

§. 27. broj 5. iste zakonske osnove nadopunjen je ovako: „br. 5. uprava županijske imovine i županiji povjerenih zaklada i zavoda".

§. 28. alineja 2. iste zakonske osnove izpravljena je, te glasi: „Štatuta itd. i mogu se udjelotvoriti 30 dana nakon valjanoga proglašenja i nakon izjave vladine, da s njezine strane ne ima prigovora".

U § 33. iste zak. osnove u rečenici drugoj izostavljena je rieč „jedan".

U §. 36. iste zak. osnove, alineja 2. izostavljena je rieč „jedne", a iza rieči „petine" uvrštena je rieč „prisutnih".

§. 41. iste zakonske osnove sl. k) izpravlja se u posliednjoj stavci počam od rieči „onda" i glasi: „onda podieljivanje ženitbenih dozvola na koliko su takove dozvole nuždne i na koliko ne spadaju na drugu nadležnost".

§. 42. iste zak. osnove nadopunjen je s tim, da se iza slova c) uvršćuje još i slovo „g".

U §. 57. iste zakonske osnove slovo b) izpravlja se rieč „i" sa rieči „ili", a na kraju istog §. dodaje se: „I onda ako utok ne ima obustavne moći prosto je oblasti poprimiti privremene odredbe podobne osigurati izvedenje napadnute odluke".

U §. 80. iste zak. osnove dolazi iza rieči „županijah" još: „i podžupanijskih oblasti".

U prilogu D. k §. 67. iste zakon. osnove u obrazuc

prisege za podvornike izmienjuje se rieč „hitro“ sa rieči „brzo“.

Nadalje se u zakonskoj osnovi „o upravnih odborih u županijah“ nadopunjuje §. 12. s tim, da iza posliednje rieči „tajnik“ dolazi još: „ili drugi koji županijski urednik, kojega predsjednik za to odredi“.

§. 17. ove zakonske osnove nadopunjen je tako, da je iza prve alineje uvršćena kao alineja 2. posve nova, koja glasi: „Za valjanost zaključka potrebita je prisu nost od najmanje petorice članova računajuć ovamo i predsjednika“. Alineja 2 predložene zak. osnove o upravnih odborih u županijah postaje prema tomu 3. alinejom §. 17. iste zakonske osnove, a ova se nadopunjuje tako, da iza rieči „glasovati“ dolazi još: „Ako su glasovi razpolovljeni, odlučuje predsjednik“.

§. 25. ove zakonske osnove nadopunjuje se sa još jednom novom točkom, a ova glasi: „12. Donašanje odluka, koje se imadu na temelju doprinosbene razprave glede gradnje crkava, župnih stanova, škola, groblja itd. izreći o dozvoli gradnje te o upravi doprinosbenih propisa na takove radnje pod uslovi i ograničenjem navedenimi u §. 41. zakona ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijah i kotarih.

Nakon toga je u zakonskoj ustanovi. kojom se preinačuju odnosno nadopunjuju nekoje ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćina u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. dopunjen §. 6. pri kraju riečmi: „ali ne ima pravo glasa“. §. 20. iste zakonske osnove dopunjen je s tim, da se pri koncu istoga §. dodaje: („§. 45. zakona o upravnih odborih u županijah“).

Napokon je §. 27. ove zakonske osnove nadopunjen s tim, da na kraju istoga dolazi još: „Oni gradovi. koji ne imaju 2000 stanovnika, biraju po jednoga zastupnika u županijsku skupštinu“.

Zakonska osnova o karnostnoj odgovornosti urednika i službenika, namještenih kod županijskih i kotarskih oblastih, primljena je po odboru bez ikakve izpravke ili nadopunjenja.

Iz svega prenavedenoga proizlazi, da je odbor. uvaživ u punoj mjeri obrazloženje ovih po visokoj zemaljskoj vladi predloženih zakonskih osnova same te zakonske osnove prihvat.o u njihovoj cjelini s malimi izpravci i dopunjenjem, a to s toga, što je na osnovu temeljitoga proučenja i pretresivanja ovih zakonskih osnova stekao si osvjedočenje, da će administracija zemlje utemeljena na predležećimi zakonskimi osnovami s jedne strane biti posve valjana i da će očekivanju cielokupne naše zemlje odgovarati, a da će s druge strane timi zakonskimi osnovami biti čvrst temelj udaren boljemu razvitku ustavne sviesti našega naroda, tim prije, što ove zakonske osnove odgovaraju kako historičkomu razvoju županijske uprave, tako i duhu sadanjega vremena, jer će po istimi zakonskimi osnovami vršiti državnu vlast eksekutiva po svojih organih, a narod će uticati u upravu stranom djelotvorno, a stranom posredno vršeć kontrolu nad istom.

S toga odbor visokomu saboru najtoplije preporučuje prihvat ovih zakonskih osnova za podlogu specijalne debate, a isto tako toplo zagovara prihvat istih zakonskih osnova u specijalnoj debati onako, kako ih odbor izpravljene i nadopunjene ovomu visokomu saboru na razpravu podnaša.

Predsjednik: Molim g. bilježnika. da bi izvolio pročitati dotičnu osnovu; imam primjetiti, da će gosp. bilježnik čitati onako, kako odbor predlaže, s izpravci možda kakovih tiskarskih pogriešaka.

Bilježnik **Stjepan Barlović**: (čita.)

Osnova zakona

ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijah i kotarih.

GLAVA I.

Županije i njihov teritorijalni obseg.

§. 1.

Na mjesto županija u gradjanskom području i okružjih u bivšem krajiškom području kraljevina Hrvatske i Slavonije ustrojava se osam županijah.

§. 2.

Te županije jesu:

1. županija ličko-krbavska, sa sjedištem u Gospiću i sa gradovi Senj i Bag.

Ova županija obsiže:

a) sadanje ličko-otočko okružje, i

b) obćine Brinj, Jezerane i Kriviput kotara brinjskoga

2. Županija modruško-riečka. sa sjedištem u Ogulinu i sa gradom Bakrom.

Ova županija uključuje u sebi:

a) sadanje ogulinsko-slunjsko okružje. izuzam obćine Švarča, Sošice i Kalje kotara rakovačkoga i obćine Brinj, Jezerane i Kriviput kotara brinjskoga.

b) sadanju podžupaniju riečku;

c) sadanju podžupaniju delničku;

d) obćine Severin i Bosiljevo podžupanije karlovačke, i

e) obćinu Vrginmost kotara istoga imena.

3. Županija zagrebačka sa sjedištem u Zagrebu i sa gradovi Zagreb, Sisak. Karlovac, Petrinja i Kostajnica.

Ova županija obsiže:

a) sadanju podžupaniju karlovačku, izuzam obćine Severin i Bosiljevo:

b) sadanju podžupaniju jastrebarsku;

c) sadanju podžupaniju zagrebačku;

d) obćine Marija-Bistrica, Stubica doljna, Stubica gornja i Bedenica podžupanije zlatarske, onda obćine Švarča, Sošice i Kalje kotara rakovačkoga;

e) sadanju podžupaniju sisačku, i

f) sadanje bansko okružje. izim obćinah Jasenovac i Krapje kotara dubičkoga i obćine Vrginmost, kotara istoga imena.

4. Županija varaždinska, sa sjedištem u Varaždinu i sa gradovi Varaždin i Koprivnica.

Ova županija obuhvaća:

a) sadanju podžupaniju krapinsku;

b) sadanju podžupaniju zlatarsku, izuzam obćine Marija-Bistrica, Stubica doljna, Stubica gornja i Bedenica;

c) sadanju podžupaniju varaždinsku;

d) sadanju podžupaniju koprivničku, izuzam porezne obćine Peteranec, Drnje, Sigetec, Hlebine, Gola i Gatalovo političke obćine peteranačke, onda obćine Sokolovac, Novigrad i Virje, i

e) upravnu obćinu Sudovec podžupanije križevačke.

5. Županija belovarsko-križevačka, sa sjedištem u Belovaru i sa gradovi Belovar, Križevci i Tvrdja Ivanić.

Ovu županiju sačinjavaju:

a) sadanja podžupanija belovarska;

b) sadanja podžupanija križka;

c) sadanja podžupanija križevačka, osim upravne obćine Sudovec i

d) porezne obćine Peteranec, Drnje, Sigetec, Hlebine, Gola i Gatalovo političke obćine peteranečke, zatim obćine Sokolovac, Novigrad i Virje podžupanije koprivničke.

6. Županija požežka sa sjedištem u Požegi i sa gradom Požegom.

Ovu županiju tvore:

a) sadanja podžupanija pakračka;

b) sadanja podžupanija požežka;

c) sadanje gradiško okružje, i

d) obćine Jasenovac i Krapje kotara dubičkoga.

7. Županija virovitička sa sjedištem u Osieku i sa gradovi Osiek i Brod.

Ovoj županiji pripadaju:

a) sadanja podžupanija virovitička;

b) sadanja podžupanija osječka;

c) sadanja podžupanija djakovačka, i

d) kotar garčinski brodskoga okružja.

8. Županija sriemska sa sjedištem u Vukovaru i sa gradovi Mitrovica, Zemun, Karlovci, Petrovaradin i poput gradskih municipija uredjenim trgovištem Rumom.

Toj se županiji dodieljuju:

a) sadanja podžupanija rumska;

b) sadanja podžupanija vukovarska;

c) sadanji kotari Vinkovci i Županja okružja brodskoga, i

d) okružje petrovaradinsko.

§. 3.

Svaka županija ima se prema potrebi službe razdieliti u više upravnih kotara. Teritorijalni obseg tih upravnih kotara i siedišta kotarskih oblasti opredielit će vlada putem naredbenim.

§. 4.

Sadanji teritorijalni obseg gradskih municipija i poput gradskih municipija uredjenoga trgovišta Ruma ostaje ovim zakonom netaknut.

Isto tako ostaju i imovne obćine bivše hrvatsko-slavonske Krajine kako u svom teritorijalnom obsegu, tako i u unutarnjem ustrojstvu svom ovim zakonom netaknute.

GLAVA II.

Županijske skupštine.

§. 5.

Poslove samouprave vrše županije preko svojih skupština, koje sastoje polovicom iz članova, koji u području županije plaćaju najviše poreza i koji imadu pravo birati saborske poslanike; a polovicom iz izabranih članova.

§. 6.

Članovi skupštine ne mogu u obće biti:

a) osobe, koje su odsudjene ili koje se nalaze pod iztragom radi zločina, ili radi drugoga djela kažnjiva po kaznenom zakonu, te počinjena iz koristoljubja;

b) oni, koji stoje naprama županiji u odnošaju kao zakupnici (najamnici), podhvatnici, položitelji računa, ili kao parbena stranka.

§. 7.

Broj članova skupštine ravna se prema broju žiteljstva županije tako, da se na dvie tisuće stanovnikah broji jedan član skupštine.

§. 8.

Imenik najjačih porezovnika sastavlja na koncu svake godine verifikacionalni odbor županije na temelju izkazah poreznih ureda.

Verifikacionalni odbor sastoji iz pet članova, izabranih po županijskoj skupštini na godinu dana, zatim iz predsjednika i pet članova, koje takodjer na godinu danah iz članovah županijske skupštine imenuje veliki župan.

Izvjestiteljem toga odbora jest po velikom županu odredjeni urednik županijski.

Da odbor valjan zaključak stvori, nuždna je prisutnost od pet članova računajuć ovamo i predsjednika.

Odbor drži svoje sjednice u opredieljene i proglašene dane javno, odlučuje konačno o reklamacijah, te predlaže izpravljeni imenik u izvorniku županijskoj skupštini, a u dvogubki podžupanu (§. 17. ovoga zakona).

§. 9.

Kod ustanovljivanja reda dolazi u račun samo cjelokupni izravni državni porez, koga dotičnik plaća u županiji.

Članovom akademije znanostih, svećenikom svih zakonom priznanih vjeroizpovjesti, službujućim, razpoloživim i umirovljenim kraljevskim i zemaljskim činovnikom i umirovljenim vojničkim častnikom i urednikom, profesorom i javnim učiteljem, diplomiranim doktorom svih fakulteta, odvjetnikom, mjernikom, ljekarnikom i ranarnikom, pomorskim kapetanom, šumarskim i gospodarskim činovnikom, računa se porez dvostruko.

U porez supruga ili otca ima se uračunati i porez

supruge i malodobne djece, ako dotičnik upravlja imetkom supruge ili malodobne djece.

Svatko može biti članom samo jedne županijske skupštine: tko u više županijah dospije u red najjačih porezovnika, članom je skupštine one županije, koju si odabere.

Ako dvojica ili više ih jednak porez plaćaju, odlučuje medju njimi žrieb.

§. 10.

Oni, koji hoće da se posluže pogodnošću, označenom u §-u predidućem, moraju se za trajanja sjednica verifikacionalnoga odbora najaviti pismeno ili ustmeno kod toga odbora i dokazati svoje pravo, inače gube za taj put gore spomenutu pogodnost.

§. 11.

Izborni kotari za skupštinare jesu upravni kotari.

§. 12.

Svaki izborni kotar bira samo toliko skupštinara, koliko od skupštinarah, podvrženih izboru, odpada na izborni kotar prema razmjeru broja stanovnikah (§. 7. ovoga zakona).

§. 13.

Izbornik i izberiv je svaki stanovnik županije, koji imade pravo izbora kod saborskih izbora, ako izberivosti njegovoj ne stoji na putu koja od zaprieka, navedenih u §. 6. ovoga zakona.

Izkaze izbornika pojedinih izbornih kotara sastavlja u abecednom redu iz izborne listine izbornika saborskih povjerenstvo, koje izašilje županijska skupština.

§. 14.

Skupštinari, podvrženi izboru, biraju se svake treće godine na šest godina.

Od skupštinarah, izabranih prvi put, izstupa nakon triuh godina polovica izabranikah prema žriebanju, koje se u svakom kotaru imade posebno obaviti.

U napredak izstupaju svake treće godine oni, koji su navršili šest godina skupštinarstva.

Žriebanje obavlja predsjednik u županijskoj skupštini. Izstupivši članovi mogu opet biti izabrani.

§. 15.

Skupštinar, koji izgubi sposobnost za člana skupštine, prestaje biti članom iste, te popunjuje njegovo mjesto kao i mjesto onih članova, koji su medjutim umrli ili se zahvalili, koncem svake godine onaj izborni kotar, koji ih je izabrao.

§. 16.

Izbor skupštinara može se preduzeti samo nakon sastavka, odnosno izpravka izkaza najjačih porezovnikah (§. 8.).

§. 17.

Dan izbora opredjeljuje županijska skupština.

Podžupan dužan je proglasiti imenik verificiranih skupštinara, — porezovnika, — a podjedno i pravodobno obnarodovati i dan izbora.

§. 18.

Izbornici imadu doći k izboru osobno i ondje glasovati ustmeno abecednim redom.

Izabranimi članovi skupštine imadu se smatrati oni, koji su dobili najviše glasova.

Ako ih je više dobilo jednak broj glasova, odlučuje o tom. tko da bude skupštinar, žrieb, izvučen po predsjedniku izbornoga odbora.

§. 19.

Izborom ravna odbor, sastojeći iz izaslanika kotarske oblasti kao predsjednika i četvorice pismenih pouzdanika, koje pri početku izbora biraju prisutni izbornici iz svoje sredine.

Neće li izbornici da se posluže tim pravom, imenuje predsjednik pouzdanike.

§. 20.

Bude li tko izabran skupštinarom, koji je već kao najveći porezovnik članom županijske skupštine, te primi li taj izbor, onda stupa na njegovo mjesto sliedeći najjači porezovnik. Onaj, koji bude izabran na više mjestah, zastupat će izborni kotar, koji prema izjavi, upravljenoj na velikoga župana, želi zastupati.

Ne izjavi li se dotičnik jasno i opredieljeno, uzimlje se, da prima izbor u onom mjestu, u kojem je dobio najviše glasova.

Izpražnjena mjesta popunjuju kotari novim izborom.

§. 21.

Predsjednici izbornih odborah dužni su uzdržavati kod izbornoga čina redovit postupak, te im pripada pravo i dužnost uzdržavati mir i red.

Zabranjeno je k izbornomu činu oružje sa sobom ponieti.

Gradjanske oblasti i zapovjednici oružane sile držani su zadovoljiti bez oklievanja pozivu predsjednika odbora, kad on u svrhu uzdržanja mira i poredka zatraži u njih pomoć.

§. 22.

Izbor ne smije u jednom te istom izbornom kotaru trajati dulje nego jedan dan. Glasovanje počimlje u 9, a svršuje se u četiri sata poslie podne.

§. 23.

Predane glasove imade točno bilježiti perovodja, koga imenuje predsjednik odbora. Sbrajanje glasova biva javno, te proglasuje predsjednik odmah posljedak.

§. 24.

O tečaju izbora ima se sastaviti zapisnik, u kojem se imade naznačiti ime kotara, dan izbora, vrieme, kad je izbor počeo i kad je završen, broj izbornikah, koji su glasovali, imena izabranih skupštinarah, i broj glasovah, s kojimi su izabrani.

Zapisnik podpisuje predsjednik izbornoga odbora, perovodja i pouzdanici, te odašilje predsjednik izbornoga odbora taj zapisnik odmah predsjedniku verifikacionalnoga odbora.

Ako pouzdanici neće da podpišu zapisnika, ima se to zabilježiti u zapisniku. Takova uzkrata podpisa nesmeta valjanost zapisnika.

§. 25.

Pritužbe proti izbornomu postupku ili proti izberivosti izabranih skupštinara imadu se za 8 danah, računajuć od dana izbora, predati verifikacionalnomu odboru, koji o njih odlučuje konačno.

Bude li izbor ukinut, odredjuje skupština nov izbor.

§. 26.

Čim bude izbor obavljen u svih izbornih kotarih i čim je verificirana četvrtina izabranih skupštinara, imade veliki župan županijsku skupštinu sazvati i proglasiti ju konštituiranom.

§. 27.

U djelokrug županijske skupštine, kojoj predsieda veliki župan, a kad je ovaj zapriečen podžupan, spada:

1. stvaranje štatuta:

2. pravo razpravljati predmete javnoga interesa, dati izražaja svojim odnosnim nazorom, priobćivati te nazore drugim županijam i vladi, i obratiti se u formi peticije neposredno na sabor, tim ograničenjem, da takove predstavke i peticije ne prieče udjelotvorenja odredbe, proti kojoj su upravljene;

3. riešavanje pitanja o promjenah teritorijalnoga obsega obćinah (§. 2. zakonskoga članka XVI. : 1870. ob uredjenju obćinah i trgovištah, koja neimadu uredjena magistrata);

4. riešavanje pitanjah ili predmetah naravnoga djelokruga, koji se tiču interesa jedne ili više obćinah, kotarah ili ciele županije, na koliko takovo riešavanje po svojoj naravi ne spada u nadležnost koje druge oblasti;

5. uprava županijske imovine, županiji povjerenih zaklada i zavoda;

6. nabava i prodaja županijskih nepokretnina, uzimanje zajma, utanačivanje ili razrješenje obterećujućih ugovora;

7. izbor odborah u smislu ovoga zakona;

8. razprava predlogah pojedinih skupštinarah;

9. vršenje kontrole nad upravom kako obćinskom, tako kotarskom i županijskom.

Skupština vlastna je potražiti u tu svrhu od predsjednika svoga shodnu obavjest i tražiti putem predstavke na vladu lieka proti opaženim nedostatkom.

10. Osim gore naznačenih predmeta može veliki župan, odnosno zamjenik njegov, i druge predmete javnoga interesa ciele županije ili pojedinih kotara i obćina, i predmete narodnoga gospodarstva u obće podvrći razpravi i prosudjenju županijske skupštine, da sazna u tih pitanjih informativno mnienje njezino.

§. 28.

Štatuta može županijska skupština donašati samo unutar granicah svoga samoupravnoga djelokruga.

Štatuta nesmiju biti u oprieci sa zakoni i s naredbami vlade stojećimi u krieposti, ne smiju dirati u samoupravu obćinah, a mogu se udjelotvoriti 30 danah nakon valjanoga proglašenja i nakon izjave vladine, da s njezine strane neima prigovora.

§. 29.

Zaključci glede predmetah, naznačenih u točki 6. §. 27., stiču svoju valjanost tek onda, kada budu potvrdjeni po zemaljskoj vladi. Ako vlada za 40 danah od dana, kada joj predmet prispije, neda nikakove izjave, imadu se zaključci smatrati odobrenimi i mogu se provesti.

§. 30.

Sliedeći županijski činovnici: podžupan, tajnik, inžinir, liečnik, školski nadzornik, nadšumar i veterinar, a isto tako i kotarski predstojnici imadu u županijskih skupštinah pravo mjesta i glasa.

Ostali županijski i kotarski činovnici imadu to pravo samo onda, ako su skupštinari po izboru ili kao veleporezovnici.

Činovnike županijskih i kotarskih oblasti ne mogu županijske skupštine birati u županijske upravne odbore.

§. 31.

Županijske skupštine imadu se držati dva puta na godinu, i to u proljeću i na jesen.

Ako veliki župan ili njegov zamjenik potrebitim pronadje, ili ako to trećina skupštinara pismeno zatraži, imade se sazvati izvanredna županijska skupština.

Veliki župan, odnosno njegov zamjenik, obvezan je dan, kojega će se obdržavati županijska skupština, i predmete, koji će se razpravljati, valjano obznaniti najmanje osam danah prije, nego će se skupština obdržavati.

§. 32.

Županijske skupštine imadu, izvan slučaja označena u §. 36., vazda biti javne.

§. 33.

Predmete, koji se imadu razpravljati u skupštinah, i njihov red opredieljuje predsjednik. Predlozi skupštinara imadu se dan prije sjednice prijaviti pedsjedniku, koji ih stavlja na dnevni red tako, da se svakako jošte u istom zasjedanju preduzmu.

§. 34.

Županijsku skupštinu otvara i zatvara predsjednik, on rukovodi razpravu, pazi na red i formulira pitanja, o kojih se imade glasovati.

Njemu pristoji dozvoljivati rieč i oduzeti ju, kada bi govornik prekoračio granice pristojnosti ili se odaljio od razpravnoga predmeta; isto mu tako pripada pravo pojedine skupštinare pozvati na red, skupštinu odgoditi, dignuti i za drugo vrieme opet ureći

§. 35.

Nalogom predsjednika oko uzdržanja reda mora se skupština vazda pokoriti.

U slučaju da se koji skupštinar posluži izrazom ili činom, vriedjajućim dostojanstvo skupštine, ili ako uvriedi koju budi prisutnu, budi odsutnu osobu, vlastan je svaki

skupštinar potražiti obsudu uvriedítelja od skupštine, koja dotičnoga uvrieditelja može kazniti globom do 100 for.

Osuda se takova, proti kojoj neima pravnoga lieka, i koja neizključuje daljega sudbenoga postupka, ovršuje političkim putem.

Dokle globa nije plaćena ili utjerana, ne može dotičnik učestvovati u skupštini.

§. 36.

Predsjedniku pripada nadalje pravo, prisutne slušaoce, za koje se imade poseban prostor opredieliti, kad se nebi mirno i pristojno vladali, na red pozvati, i kad to nebi koristilo, zapovjedati im, da se odalje, što se učiniti mora i onda, ako to ⅕ skupštinara zahtjeva.

Na zahtjev petine prisutnih skupštinara ili uslied odredbe predsjednika ima se držati tajna sjednica, ili javna pretvoriti u sjednicu tajnu.

Zaključak, stvoren u tajnoj sjednici, mora se proglasiti u sjednici javnoj.

§. 37.

Županijska skupština odlučuje većinom glasova prisutnih članova.

Glasovanje biva ustajanjem: na zahtjev dvadesetorice članova dužan je predsjednik odrediti, da se glasuje poimence.

Kod razpolovljenih glasova glasuje, te time i odlučuje predsjednik.

§. 38.

Skupštinski zapisnik vodi županijski urednik, koga predsjednik za to odredi, te treba, da su u tom zapisniku u kratko i točno pobilježeni svi razpravljeni predmeti s odnosnimi zaključci. Taj zapisnik ima se u sliedećoj sjednici istoga zasjedanja proglasiti i autenticirati, te po predsjedniku, bilježniku i dvojici skupštinara podpisati.

Zapisnik posljednje sjednice zasjedanja ima se u istoj sjednici ovjeroviti.

§. 39.

Ovjerovljeni prepisi zapisnikah županijskih skupština imadu se zemaljskoj vladi, odjelu za unutarnje poslove, za 14 danah, računajuć od autentikacije, predlagati, pojedini zapisnici imadu se pako na zahtiev vlade istoj odmah podnieti.

§. 40.

Stranke mogu proti zaključkom županijskih skupština i proti stvorenim statutom uložiti na zemaljsku vladu utok u roku od 14 danah, računajuć od dana, kojim je takav zaključak dostavljen odnosno valjano proglašen. Utok ima se predati podžupanu, koji ga imade podastrieti vladi.

GLAVA III.

Djelokrug županijah u poslovih upravnih

§. 41.

Županijam pripada u upravnom području njihovom javna uprava, na koliko nadilazi djelokrug kotarskih oblasti, a nije samoj vladi izrično pridržana.

Navlastito spada u djelokrug županijah:

a) uzdržavanje mira i javnoga poredka u području njihovom;

b) skrb, da se zakoni i odredbe vlade i inih nadležnih oblasti točno proglase i ovrše, u koju svrhu mogu i prisilna sredstva upotriebiti i za podredjene si kotarske oblasti vojničku pomoć izhoditi;

c) riešavanje predmetah urbarskih, županijam posebnim zakonom dodieljenih;

d) riešavanje u prvoj molbi svih pitanjah, nastalih medju kojom obćinom i kotarskom oblasti ili medju dva i više kotarah, na koliko to riešavanje ne spada u drugu nadležnost;

e) javna gradjevna uprava u obsegu ciele županije glede svih gradjevina na suhom i na vodi — na koliko nisu po zakonskom članku I. : 1868. zajedničke naravi — u okviru odobrenoga za to proračuna i uz ograničenje, koje vlada u pogledu svoga višega nadzora i odobrenja posebnimi naputci ili od slučaja do slučaja izdala bude;

f) vodjenje predhodne razprave, ako je takova radi eventualnih interesenta ili što se predmet tiče više obćinah jednoga ili više kotarah, potrebna kod gradjenja kakovih cestah, mostovah, kanalah, prokopah, kod uredjenja vodah i potokah, kod utvrdjenja obalah, kod izvedenja nasipah, natapanja i osušenja tla itd., donešenje odluke o dozvoli tih gradnjah, kao i o doprinosbenom ključu, u koliko to nije pridržano vladi, te riešavanje pritužbah i prieporah, koji nastanu kod takovih gradnjah, ako predmet nespada na sud;

g) pod istimi uslovi i ograničenji vodjenje doprinosbene razprave kod gradnje crkavah, župnih stanovah, školah, grobljah itd., dozvoljivanje gradnje, te izricanje odluke ob uporavi doprinosbenih propisah na takove gradnje;

h) izdavanje listova za kućarenje kao i dozvole za sabiranje u dobrotvorne svrhe u vlastitom području;

i) stavljanje pod zabranu šumah;

j) riešavanje prieporah ili dvojbah, nastavših glede predmeta i obsega izvlastbe, dozvoljene po višoj oblasti, ako se takovi priepori i dvojbe dadu odstraniti na osnovu dozvole, podieljene za podhvat, u kojega se korist imade izvlastba obaviti, i na osnovu postojećih obćenitih ili posebnih zakona;

k) podieljivanje oprosta od naviešćivanja zaručnikah, gdje je takov po postojećih zakonih i propisih potreban, onda podieljivanje ženitbenih dozvolah na koliko su takove dozvole nuždne i na koliko nespadaju na drugu nadležnost;

l) dozvola za nedjeljne sajmove;

m) dozvola za plovljenje na javnih vodah i riekah, u koliko takova nije pridržana zemaljskoj vladi: i

n) svi poslovi, koje postojeći zakoni i naredbe županijam u prvoj molbi izručuju.

§. 42.

Predmete, naznačene u prediducem paragrafu, riešava kr. županijska oblast u prvoj molbi, izuzam predmete, na-

vedene u točkah c) g) i) i l), koji su dodieljeni nadležnosti upravnoga odbora županije.

§. 43.

U drugoj molbi odlučuje kr. županijska oblast glede onih predmeta, u kojih je kotarska oblast doniela riešitbu u prvoj molbi, te koji nisu izrikom izručeni upravnom odboru županije kao prizivnoj molbi. (§. 30. zakona ob upravnih odborih u županijah.)

§. 44.

U koliko su županije odnosno županijske oblasti zvane na temelju §. 24. i 45. zakonskoga članka I.: 1868. sudjelovati u poslovih zajedničkih: opredieljuju zajednički zakoni i naredbe zajedničke središnje vlade.

GLAVA IV.

O upravi u kotarih.

§. 45.

U kotarih vrše upravu kr. kotarske oblasti kao upravne oblasti prve molbe u svih poslovih uprave, koji nisu pridržani drugim vlastim i organom.

§. 46.

U djelokrug kotarskih oblasti spada navlastito:

1. neposredna skrb oko izvršbe zakonah, oko uzdržavanja sigurnosti, javnoga reda i mira i oko promaka javnoga boljka;

2. briga oko toga, da se zakoni i naredbe, opredieljene za proglašenje unutar granicah kotara valjano proglase prema postojećim propisom i dobivenim nalogom;

3. skrb oko izvedenja i uzdržavanja cestah i mostovah prema pestojećim propisom i dobivenim naputkom i nadziranje stanja vodogradjevinah, navlastito mlinah, grabaljah, ustavah, splavah i nasipah i upliva njihova na obale i vode;

4. briga, da se predusretne povredam osobe i imetka, da se stane na put širenju oštećenjah navlastito kod požarah, poplavah i sličnih obćenitih nevoljah, da se stradajućim svaka moguća pomoć pruži, obseg i povod oštećenja izvidi, nastale štetne posljedice odstrane i prekršitelji zakona zasluženoj kazni predadu;

5. odredbe, da se u slučaju silovita ili zlom nakanom preduzeta smetanja posjeda javni red sačuva ili opet povrati i daljni nasrtaji zaprieče, s priuzdržajem sudbenoga postupka glede podnešenih tužbah radi smetanja posjeda:

6. rukovodjenje posalah, tičućih se zemaljske kulture i narodnoga gospodarstva u obće, u koliko ti poslovi nespadaju u djelokrug sudovah ili nisu pridržani višjoj vlasti, — zatim poslovi zadružni diobah;

7. nadzor nad granicami utjelovljenih kotaru obćinah i nad granicami kotara;

8. odlučivanje u prvoj molbi u poslovih zavičajnih;

9. odlučivanje u prvoj molbi u pogledu povriede redarstvenih propisah i naredabah, u koliko takovo odlučivanje nespada u nadležnost kaznenoga suda, ili druge koje oblasti;

10. sudjelovanje u poslovih rudarskih prema postojećim propisom;

11. izdavanje putnih izkaznicah i propustnicah, na koliko su potrebite;

12. vršenje državnoga redarstva u kotaru;

13. uredovanje u predmetih regalnoga prava;

14. vršenje agendah obrtne oblasti prve molbe;

15. prvomolbeno odlučivanje u slučajevih povrede poveljah, kao i zaštite obrtničkih biljegah i uzorakah;

16. svi poslovi, koji po zakonu o zajmu i sva agenda, koja po zakonu ob obročnicah obrtnoj oblasti prve molbe pripadaju;

17. vršenje nadzora nad družtvi, u koliko takov upravnoj oblasti u smislu zakonskih propisah pripada;

18. vršenje nadzora nad skupštinami u smislu zakona od 14. siečnja 1875. o pravu sakupljati se, tako, da se pod izrazom poglavarstvo u kotarih imade razumievati kotarska oblast;

19. vršenje redarstva u poslovih tiskovnih u smislu zakona od 17. svibnja 1875. o porabi tiska, odnosno o kaznenom postupku u poslovih tiskovnih;

20. nadgledanje mjestnoga redarstva pripadajućega obćinam;

21. poslovi zdravstva, u koliko ovi prema obstojećim zakonom i propisom spadaju na upravnu oblast prve molbe:

22. poslovi bogoštovni i nastavni, u koliko su ovi zakoni i naredbami izručeni najnižim oblastim upravnim;

23. rukovanje redarstva oko promicanja ćudorednosti, podieljivanje dozvolah za glasbu i dozvolah za kazalištne i slične predstave u kotaru, u koliko su dotične osobe već providjene zakonitom ovlašću i

24. ini poslovi, koje postojeći propisi i naredbe upravnim vlastim prve molbe izručuju.

§. 47.

Djelokrug kotarskih oblastih u poslovih obćinskih opredieljuje zakon obćinski. Kotarske oblasti vlastne su dozvoliti obćinski namet do 20% izravnoga poreza.

§. 48.

Kao druga molba postupat će kotarske oblasti u svih onih predmetih, koje postojeći zakoni i naredbe dodieljuju drugomolbenomu riešenju najnižje oblasti upravne, u koliko zakonom ob ustroju upravnih odborah u županijah nije učinjena preinaka.

§. 49.

U djelokrug kotarskih oblastih spada sudjelovanje kod novačenja po postojećih propisih i kod držanja evidencije vojnoj dužnosti podvrženih u obće, kao takodjer i kod držanja evidencije, nadziranja i sazivanje dopustnikah, pričuvnikah i domobranah odnosno patentalnih nemoćnikah, sudjelovanje kod provedbe zakona o vojno-oprostnih taksah i kod sazova naknadnih pričuvnikah, sudjelovanje i nadziranje u poslovih predprežnih, ukonačivanje vojske i obskrbe vojske, u koliko su upravne vlasti postojećimi zakoni i propisi zvane na to uredovanje ili pozvane od vlastih vojničkih.

§. 50.

U koliko su kotarske oblasti zvane na temelju §. 24. i 45. zakonskoga članka I.: 1868. sudjelovati i u drugih poslovih zajedničkih: opredjeljuju zajednički zakoni i odnosne naredbe zajedničke središnje vlade.

GLAVA V.

o pravnih liekovih proti rješitbam kotarskih i županijskih oblastih.

§. 51.

Proti odlukám i odredbam kotarske oblasti pripada nezadovoljnoj stranci pravo utoka na županijsku oblast, a u predmetih izručenih upravnomu odboru županije kao prizivnoj molbi (§. 30. zakona ob ustroju toga odbora) na rečeni upravni odbor.

§. 52.

Proti drugomolbenim odlukam kotarske oblasti (§. 48. ovoga zakona) imade mjesta utoku na županijsku oblast samo onda, ako kotarska oblast ne potvrdi odluke prvomolbene.

§. 53.

Proti rješitbam županijske oblasti, donešenim u prvoj molbi, dopušten je utok na zemaljsku vladu bezuvjetno, a proti drugomolbenim rješitbam te oblasti dopušten je utok na zemaljsku vladu, no tom stegom, da u predmetu prekršaja lovskoga zakona, potočnoga redarstva, privremenoga reda za brodarenje, zatim u predmetu šumskih štetah i u svih predmetih mjestnoga redarstva neima mjesta utoku proti rješitbi županijske oblasti, potvrdjujućoj odluku prve molbe.

§. 54.

Utok proti odluci kotarske oblasti ima se kod ove oblasti, a utok proti odlukam županijske oblasti ili kod ove oblasti, ili kod oblasti kotarske pismeno predati ili ustmeno u zapisnik dati za četrnaest danah, ako u pojedinih zakonih ili naredbah nije ustanovljen drugi rok.

§. 55.

Utočni rokovi počimaju s prvim danom poslie dana onoga, kojega stranci bude dostavljena odluka.

Pri dostavah, koje se čine poštom, ne teče rok od dana, kojega se spis dade na poštu, nego od dana, kojega se primi.

Nedjeljni i svetkovni dani računaju se kod roka kao i dani težatni, samo ako posljednji dan roka padne u nedjelju ili u obćenitu svetkovinu priznatu zakonito, svršuje se rok sliedećega dana težatnoga.

§. 56.

Proti rješitbam županijske oblasti, izrečenim u trećoj molbi (§§. 48. i 52. ovoga zakona), neima mjesta daljemu utoku.

§. 57.

Utok imade obustavnu moć te je iznimki od toga pravila mjesta samo:

a) ako to posebni zakon odredjuje, i

b) ako važni javni interesi ili prieteća obćenita opasnost bezodvlačnu provedbu odluke zahtjevaju.

U takovu slučaju valja već u odluci jasno navesti, da se odredba imade odmah provesti te da utok neće obustaviti te provedbe. I onda ako utok neimade obustavne moći, prosto je oblasti poprimiti privremene odredbe, podobne osigurati izvedenje napadnute odluke.

GLAVA VI.

O velikom županu i o urednicih županijskih i kotarskih oblastih.

§. 58.

Veliki župan, kojega na predlog bana imenuje Njegovo Veličanstvo kralj,stoji na čelu županije, predstavnik je eksekutivne vlasti i pouzdanik vlade, te kao takav vrši on nadzor nad samoupravom županije i nad cjelokupnom političkom upravom županije i kotarah.

U tu svrhu:

1. drži on prije svake redovite sjednice županijske skupštine, skontralnu sjednicu sa podžupanom, tajnikom i kotarskimi predstojnici, odredjuje što je nuždno, izvješćuje ob onom, što je pronašao i što je odredio, za osam danah banu, te prilaže tomu izvješću odnosni zapisnik i poslovni izkaz;

2. pregleda barem jedanput u godini poslove urednikah kako županijske oblasti tako i kotarskih oblastih, zagleda kad god mu se shodnim čini, u naredbe viših oblastih i druge podneske prispjele županijskoj ili kotarskoj oblasti, dotično načelnikom tih oblastih, te u razredbe učinjene na temelju tih naredabah i podnesakah odredjuje prema onomu, što je opazio; pregleda u pojedinih obćinah rukovanje posalah i čini što je nuždno, da nadležne vlasti odstrane opažene nedostatke;

3. odredjuje proti nemarnim činovnikom iztragu i obustavlja im, izuzam podžupana, za trajanja iztrage službu i plaću.

4. vlastan je na poziv zemaljske vlade ili u vlastitom djelokrugu unutar pripadajućega mu prava nadzora na županijske i kotarske vlasti odnosno na načelnike tih oblastih i na obćinske organe naredbe izdavati, te od svih tih neposredno i izvješće tražiti;

5. vrši sva prava i izpunjuje sve dužnosti, koje mu nalaže zakon.

§. 59.

Veliki župani polažu zakletvu pred županijskom skupštinom, i to po obrazcu sadržanom u prilogu A.

§. 60.

Veliki župani uvršćuju se u V. činovni razred, plaća im se ustanovljuje sa 3000 for., a stanarina sa 400 for., te će im se za putovanja dopitati paušal, koji će se ustanoviti prema strogoj potrebi, a koji ne smije prekoračiti 800 for.

§. 61.

Podžupan stoji na čelu županijske oblasti te kao takav:

a) rukovodi upravu unutar djelokruga županijske oblasti;

b) izvršuje zaključke županijske skupštine;

c) prima i pod svojim podpisom odprema sve uredovne spise;

d) izvješćuje skupštini u svakoj redovitoj sjednici i velikomu županu o stanju uprave u županiji;

e) izvršuje naredbe vlade, izradjuje i obavlja njemu po vladi ili velikom županu povjerene poslove, odnosno izvršuje naloge velikoga župana, dane mu na osnovu §. 58. točke 4. o. z.;

f) skrbi da predmeti, koji podpadaju viećanju županijske skupštine, budu, kako treba pripremljeni (instruirani).

§. 62.

Podžupana, kada je zapriečen, zastupa najstariji perovodni činovnik županijske oblasti.

§. 63.

Na čelu kotarskih oblastih stoji kotarski predstojnik, kojega, kad je zapriečen zastupa u činu najstariji perovodni činovnik dotične kotarske oblasti.

§. 64.

Kategorije službah, plaće i ina beriva urednikah i službenikah županijskih i kotarskih oblastih naznačena su u prilogu **B.**

§. 65.

Podžupane i ostalo perovodno i strukovno osoblje županijah i kotarskih oblastih imenuje ban na predlog velikoga župana.

Pomoćno i podvorno osoblje istih oblastih imenuje veliki župan i to glede županijskih oblastih na predlog podžupana, a glede kotarskih oblastih na predlog kotarskog predstojnika. saslušav o tom predlogu i podžupana.

Imenovanju upravnih činovnikah i službenikah ima u pravilu predhoditi razpis natječaja.

§. 66.

Za postignuće perovodne ili strukovne službe zahtjeva se teoretičko i praktično osposobljenje. izkazano prema postojećim propisom, na koliko molitelj od tog izkaza nije odriešen ovim zakonom, a glede pomoćnoga i podvornoga osoblja valjaju postojeći posebni propisi, naročito zakonski članak II.: 1873. zajedničkoga sabora zemaljah krune ugarske.

§. 67.

Uredovnu zakletvu polažu činovnici i službenici županijskih oblastih, onda kr. kotarski predstojnici u ruke velikog župana dotične županije, činovnici i službenici kotarskih oblastih u ruke predstojnika kr. kotarske oblssti i to po obrazcih sadržanih u prilozih C. i D. Za unutarnje poslovanje kod županijskih i kotarskih oblastih imade u smislu i áuhu ovoga zakona za ravnanje služiti uredovni naputak od 17. ožujka 1885. br. 52. d. z. l.

§. 68.

Karnostnu vlast nad velikimi župani vrši ban, no ako se radi ob odpustu velikoga župana iz službe ili ako se radi ob umirovljenju njegovu, odlučuje na predlog bana, Njeg. Veličanstvo kralj.

Kako se vrši karnostna vlast nad ostalimi činovnici i službenici županijskih i kotarskih oblastih, opredieljuje posebni zakon.

§. 69.

Urednici istovrstne kategorije službene sačinjavaju jedan status, te uživa ondje. gdje je plaća ustanovljena u dva stupnja, polovica tih urednikah svagda višu, a polovica manju plaću.

Ako je broj urednikah takovih nejednak, onda se većina ih imade uvrstiti u niži stupanj plaće.

Gdje je plaća ustanovljena u tri stupnja, obuhvaća svaki stupanj jednu trećinu urednikah dotične kategorije, a oni urednici, koji preostanu nakon takove razdiobe, imadu se uvrstiii u najniži stupanj plaće.

§. 70.

Perovodni vježbenici neuvršćuju se u nikakav razred činovni, nego im se daje karakt-r kraljevskih činovnikah i dozvoljuje pripomoć u iznosu naznačenom u prilogu B.

§. 71.

Oni urednici, koji imadu stan u naravi, nemogu podjedno brati stanarine.

§. 72.

Upravni činovnici odgovorni su za svaku štetu, koju svojom krivnjom, povredom ili zanemarenjem svoje uredovne dužnosti (§. 1294. o. g. z.) kojoj stranci ili državnomu, dotično zemaljskomu eraru nanesu. na koliko se ova drugim načinom naknaditi ne uzmogne (§. 24. zakona ob upravnih odborih u županijah.)

§, 73.

Dopust mogu dozvoliti kotarski predstojnici svojim podčinjenikom na 8 danah, a veliki župani urednikom i službenikom županijskih i kotarskih oblastih do 30 danah, preko toga vremena, ili kad veliki župan za se traži dopust, dozvoljuje ga ban.

§. 74.

Upravni činovnici županijskih i kotarskih oblastih nemogu, dok stoje u službi vršiti mandat narodnoga zastupnika na zemaljskom saboru.

Virilno pravo glasa velikih županah u tom saboru ostaje ovim zakonom netaknuto.

GLAVA VII

Zaglavne i prelazne ustanove.

§ 75.

Vrhovni na'zor nad svom upravom u županijah i kotarih pripada zemaljskoj vladi.

§. 76.

Za namirenje troškovah i potrebah županijske uprave odredjuje se dotacija u zemaljskom proračunu.

§. 77.

Za pokriće uredovnih, putnih, pisarničkih i inih za paušaliranje prikladnih troškovah doznačivati će se predstojnikom županijskih i kotarskih oblastih primjeren paušal.

Troškore putne ili povjerenstvene u poslovih javne uprave namiruje zemaljski erar, a u privatnih dotična stranka.

*

§. 78.

Do preustrojenja gradjevne službe dodielit će se prema potrebi pojedinim kotarskim oblastim tehnički strukovnjaci, te će dotična kotarska oblast prema naputkom županijske oblasti, odnosno zemaljske vlade, obavljati gradjevne poslove u obsegu, koji će vlada opredieliti putem naredbenim.

§. 79.

Zdravstvo i veterinarstvo uredit će se posebnimi zakoni: dotle će sadanje strukovno osoblje obavljati po naputcih županijskih oblastih i zemaljske vlade poslove zdravstvene i veterinarne.

§. 80.

Dokinućem postojećih županijah i podžupanijskih oblastih u gradjanskom, onda okružnih upraviteljstvah i kotarskih oblastih u bivšem krajiškom području kraljevinah Hrvatske i Slavonije, stupaju svi činovnici i službenici tih oblastih u stanje razpoloživosti na godinu danah, a kad taj rok mine, ima se s onimi, koji za to vrieme nebudu namješteni, normalno postupati.

§. 81.

Oni činovnici, koji se već sada u upravnoj perovodnoj službi nalaze, riešeni su kod novoga imenovanja dužnosti, izkazati propisano teoretičko i praktično osposobljenje za perovodnu ili strukovnu službu.

§. 82.

Činovnici i službenici, koji bi novim imenovanjem polučili mjesto, skopčano prema njihovomu prijašnjemu s manjom plaćom ili s manjim činovnim razredom, zadržavaju svoj prijašnji čin i plaću, te im se višak njihove plaće imade smatrati osobnim doplatkom, uračunivim kod odmjere mirovine

§. 83.

Onim činovnikom i službenikom, koji se novim imenovanjem nebudu okoristili niti u plaći, niti u činu, dozvolit će zemaljska vlada razmjernu odštetu u ime troškovah preselenja na novo polučeno mjesto.

§. 84.

Ostale sa preustrojenjem upravnih oblastih skopčane prelazne ustanove, kao i vrieme, kada će županijske i kotarske oblasti stupiti u život, odredit će vlada putem naredbenim.

§. 85.

Veliki župani pozvat će čim nove oblasti u život stupe, članove sadanjih županijskih skupštinah odnosno okružnih zastupstvah svojega područja u sjedišta novih županijah u prvu županijsku skupštinu.

Ta će skupština izabrat iz svoje sredine pet članovah u verifikacionalni odbor, a veliki župan imenovat će u tu svrhu ravan tomu broj skupštinarah i predsjednika. Istodobno imat će rečena skupština ustanoviti broj skupštinarah za cielu županiju (§. 5. ovoga zakona) i broj izboru podvrženih skupštinarah u pojedinih izbornih kotarih županije (§. 12. ovoga zakona), te odaslati povjerenstvo, koje će sastaviti imenike izbornikah za pojedine izborne kotare.

§. 86.

Čim imenici spomenuti u predidućem §. budu dogotovljeni, i čim verifikacionalni odbor dovrši svoj postupak (§. 8. ovoga zakona) opredielit će veliki župan dane za izbor skupštinarah.

§. 87.

Sadanje skupštine županije riečke i križevačke, zatim zastupstva okružja banskoga, gradiškoga, brodskoga i petrovaradinskoga, imadu se prije ustrojstva novih županijah sazvati, da izraze svoje mnienje o razpoložbi sa sadanjom njihovom imovinom i zakladami.

§. 88.

U koliko bi nove županijske skupštine predlagale shodnije zaokruženje pojedinih županijah i u koliko bi vlada usvojila takove predloge, imade vlada takove promjene saboru najdulje za godinu danah priobćiti uzakonjenja radi, što će vlada učiniti u istom roku i onda, ako uzmora pri prvom opredieljenju teritorijalnoga obsega kotarskih oblastih preinačiti zaokruženje pojedinih županijah.

§. 89.

Zakoni i naredbe, koje se i na koliko se ovomu zakonu protive, stavljaju se izvan krieposti.

§. 90.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu.

Prilog A. k §. 59.

Obrazac prisege za velike župane.

Ja N. N. zaklinjem se bogu živomu, (blaženoj djevici Mariji i svim svetcem božjim), te zadajem vjeru svoju i obećajem, da ću Njegovomu cesarskomu i kraljevsko-apoštolskomu Veličanstvu premilostivomu gospodaru Franji Josipu Prvomu, caru austrijanskomu, kralju českomu i t. d., apoštolskomu kralju ugarskomu, hrvatskomu, slavonskomu i dalmatinskomu i previšnje vladajućemu domu Njegovomu svagda biti vjeran, poslušan i odan, da ću nastojati slavu, čast i moć Njegovoga Veličanstva, Njegovih nasljednikah i potomakah svagda uzdržati i unapriediti, Njegovu štetu pako polag mojih silah odkloniti. Zaklinjem se, da ću obdržavati kako zajedničke državne zakone zemaljah krune ugarske, tako i zakone kraljevinah Hrvatske i Slavonije, da ću u svih poslovih, spadajućih u moj uredovni djelokrug bez najmanje razlike osobe — bila bogata ili sirota — odklonivši molbu, nagradu, uslužnost, strah, mržnju, ljubav i laskanje, kako po Bogu i po svetoj njegovoj istini osvjedočen budem, zakonom primjereno pravo i pravednost vršiti.

Tako mi Bog pomogo, (blažena djevica Marija i svi svetci božji!)

Prilog B. k §. 64.

Osobni i plaćevni šema.

upravnih urednikah i službenikah i to:

A. kod kralj. županijskih oblastih.

Tek. broj	Svojstvo službenika	Činovni razred	Plaća	Stanarina	Opazka
			forintih		
1	Podžupani	VII.	2.200 2.000	300	
2	Tajnici	VIII.	1.600 1.400	250	
3	Perovodje	IX.	1.000 900	200	
4	Pisarski oficijali	XI.	600 700	100	
5	Inžiniri	IX.	1.200 1.000	200	
6	Inžinirski pristavi	X.	800 700	150	
7	Nadšumari	IX.	1.000	200	
8	Liečnici	IX.	1.000 900	200	četiri kvinkyenala á 100 for.
9	Podvornici	—	300	60	uredovna odjeća ili u to ime 40 fr.
10	Pomoćni podvornici	—	250	60	isto

B. kod kr. kotarskih oblastih.

1	Kotarski predstojnici	VIII.	1.600 1.400 1.200	250	
2	Kotarski pristavi	X.	900 800	150	
3	Vježbenici	—	500 400	—	
4	Akcesiste	XII.	600 500	100	
5	Podvornici	—	300	60	uredovno odielo ili u to ime 40 forintih
6	Pomoćni podvornici	—	250	60	isto
7	Dnevničari i sluge pomagači prema potrebi	—	—	—	

Prilog C. k §. 67.

Obrazac prisege za konceptualno i pomoćno osoblje.

Vi ćete se zakleti Bogom živim, te ćete zadati vjeru svoju i obećati, da ćete Njegovomu cesarskomu i kraljevsko - apoštolskomu Veličanstvu premilostivomu gospodaru Franji Josipu Prvomu, caru austrijanskomu, kralju českomu i apoštolskomu kralju ugarskomu, hrvatskomu, slavonskomu i dalmatinskomu i previšnjemu vladajućemu domu Njegovomu biti svagda vjeran, poslušan i odan, da ćete se držati kako zajedničkih državnih zakonah zemaljah krune ugarske, tako i zakonah kraljevinah Hrvatske i Slavonije, da ćete službu svoju vjerno i revno obavljati u smislu naputakah i naredabah, izdanih po Banu ili po inih Vaših starešinah, da ćete svaki Vam povjereni posao po najboljem svojem znanju savjestno i s poštenjem obaviti, te da službene tajne nikomu odkriti nećete.

Sve što mi je sada pročitano i što sam posvema dobro i jasno razumio, imam i hoću točno i savjestno izpunjavati.

Tako mi Bog pomogo (blažena djevica Marija i svi svetci božji!)

Prilog D. k §. 67.

Obrazac prisege za podvornike.

Ja N. N. zaklinjem se živim Bogom, blaženom djevicom Marijom i svimi svetci božjimi, da ću kako Njegovu cesarskomu i kraljevsko-apoštolskomu Veličanstvu Franji Josipu Prvomu, i prejasnomu vladajućemu domu Njegovu, tako i zakonom u svakoj okolnosti vjeran ostati, da ću naloge svojih predpostavljenikah u svako doba po najboljem svojem mogućtvu voljno i hitro izvršivati, da ono, što mi u slržbenih stvarih do znanja dodje, ili što takovoga budem načuo, nikomu odati neću, te da ću svagda, kao što se poštenu slugi pristoji, vjeran i marljiv biti, da ću se pristojno ponašati i da me od najtočnijega izpunjavanja moje službene dužnosti neće odvratiti nikakovi obziri, niti obećanja, niti pokloni, niti darovi.

Tako mi Bog pomogo, blažena djevica Marija i svi svetci božji.

Bilježnik **Stevo Popović**: (čita):

Osnova zakona

o upravnih odborih u županijah.

GLAVA I.

Članovi upravnoga odbora i obćenite ustanove.

§. 1.

U svakoj županiji imade se ustrojiti upravni odbor.

§. 2.

Članovi upravnoga odbora jesu: veliki župan, podžupan, liečnik, inžinir, nadšumar, školski nadzornik, narodno-gospodarski izvjestitelj i 6 članovah, izabranih po županijskoj skupštini.

§. 3.

I kr. porezni nadzornik član je upravnoga odbora u poslovih poreznih s djelokrugom, označenim u zajedničkih zakonih o rukovanju javnih porezah.

§. 4.

Izboru podvržene članove bira županijska skupština većinom glasovah tajnim glasovanjem na dvie godine.

Polovica izabranih članovah izstupa koncem svake godine.

Ob izstupu odlučuje na koncu prve godine žrieb, a

kasnije izstupit će oni, koji su navršili dvie godine odborničtva.

Član, koji tim načinom izstupi iz odbora, može opet biti izabran.

§. 5.

Član, koji za trajanja svojih funkcijah prestane biti članom županijske skupštine, prestaje biti i članom upravnoga odbora.

§. 6.

Na mjesto člana koji umre, izstupi ili s inoga zakonitoga razloga bude lišen članstva, bira županijska skupškupština pri prvom svojem sastanku drugoga člana.

U pogledu trajanja funkcije tako izabranoga člana valja ono isto, što bi valjalo glede onoga člana, na kojega je mjesto izabran.

§. 7.

Članovi, koji su izabrani po županijskoj skupštini, te koji taj izbor prime, dužni su vršiti preuzetu time zadaću.

§. 8.

Služba članova upravnoga odbora, koji nisu činovnici, je počastna. Samo izvjestitelju u poslovih narodno-gospodarstvenih, vlastna je vlada dozvoliti primjerenu odštetu za putovanja.

§. 9.

Član, koji ne bijaše pol godine u nijednoj sjednici, i koji nije svaki put opravdao svoga izostanka, prestaje biti članom odbora i nemože biti izabran kod prvoga izbora, onaj pak, koji nije godinu danah učestvovao kod sjednicah, smatra se da je izstupio i ne može kod prvoga izbora biti izabran niti onda, ako je odsutnost svoju opravdao.

§. 10.

Razlozi, koji opravdaju odsutnost jesu:

1. Dogodjaj u obitelji, koji zahtjeva bezuvjetnu prisutnost, n. pr. porod, vjenčanje, opasna bolest i smrt u obitelji.

2. Odsutnost radi javna ili neodgodiva privatnoga posla.

§. 11.

O tom, da li je odsutnost izpričana, odlučuje odbor u redovitoj sjednici.

Proti odnosnomu zaključku može dotična stranka, a ako je odsutnost priznata opravdanom, svaki sa zaključkom nezadovoljni član odbora, za 8 danah uložiti utok na županijsku skupštinu.

§. 12.

Predsjednikom upravnoga odbora je veliki župan, kada je on zapriečen podžupan, a perovdjom je županijski tajnik, ili drugi koji županijski urednik, koga predsjednik za to odredi.

§. 13.

Članovi odbora, koji su činovnici, jesu ujedno izvjestitelji u svojih strukah.

Gdje su poslovi podieljeni po strukah, može podžupan odrediti, da u upravnom odboru izvješćuje činovnik, komu je odnosna struka povjerena, no takovi činovnici neimadu pravo glasa.

§. 14.

Sjednice upravnoga odbora su javne. Iz sjednicah karnostnoga odbora pak može predsjednik, kada se stane viećati o zaključku, udaljiti slušatelje.

§. 15.

Upravni odbor drži svoje redovite sjednice u prvoj polovici svakoga mjeseca, u silnih slučajevih može odbor držati i izvanrednu sjednicu, koju sazivlje veliki župan, a kad je on zapriečen, podžupan.

Ako u poreznih poslovnih ili u inih hitrih predmetih izvjestitelj zatraži, ima se izvanredna sjednica vazda sazvati.

§. 16.

U predmetih, koji ne dopuštaju odgode, vlastan je veliki župan ili kad je on zapriečen, podžupan pod vlastitom odgovornošću učiniti odredbu, koju je, kao i razlog, s kojega nije pričekao na odborsku sjednicu, dužan priobćiti u prvoj sjednici.

§. 17.

U zapisniku o svakoj sjednici imadu se pobilježiti imena prisutnih članovah.

Za valjanost zaključaka potriebna je prisutnost od najmanje petorice članovah, računajuć ovamo i predsjednika.

Zaključci stvaraju se absolutnom većinom glasovah, ako su glasovi razpolovljeni, odlučuje predsjednik.

Nijedan član odbora nemože sudjelovati kod viećanja o predmetih takovih, kod kojih je interesiran kao stranka sukromna, ili je kod istih učestvovao u drugom kojem svojstvu, n. pr. kao sudac, odvjetnik, punomoćnik itd.

§. 18.

Zaključkom upravnoga odbora imadu se pokoriti svi upravni i obćinski organi.

§. 19.

Zaključke i odluke upravnoga odbora podpisuje i izdaje kad je predsjednik zapriečen, njegov zamjenik.

Više naredbe, koje spadaju u djelokrug odbora, te koje nepodleže daljoj razpravi, kao i naredbe, koje su u pojedinih strukah upravnih potrebne, da se provedu odborski zaključci, predlaže predsjedniku, a kad je ovaj zapriečen, njegovomu zamjeniku, izvjestitelj odnosne upravne grane, koji se imade ujedno pobrinuti za odpravak tih naredabah s podpisom predsjedatelja ili njegovoga zamjenika.

GLAVA II.

Djelokrug upravnoga odbora u poslovih autonomne uprave.

§. 20.

Izvjestitelji pojedinih grana upravnih izvješćuju u svakoj redovitoj mjesečnoj sjednici potanko o stanju upravne grane njihova djelokruga i o potežkoćah, koje su se možda pojavile u dotičnoj grani upravnoj.

U istoj sjednici mogu i ostali članovi opazke praviti ob onom, što su primjetili.

§. 21.

Upravni odbor odredjuje, što je nuždno, da se te potežkoće odstrane ili podnaša shodan predlog vladi, ako odnosna naredba nadilazi djelokrug njegov. Ako su te potežkoće nastale krivnjom organa javne uprave, vlastan je upravni odbor odrediti proti takovim organom karnostnu iztragu.

§. 22.

Upravni odbor izpituje i potvrdjuje obćinske proračune u slučajevih, označenih u §. 49. zakonskoga članka XVI. : 1870. ob uredjenju obćinah i trgovištah, koja neimadu uredjenoga magistrata, te onda, kada obćinski namet prekoračuje 20% izravnoga poreza. Upravni odbor odobrava obćinski namet do 40% izravnoga poreza.

§. 23.

Upravni odbor izpituje i potvrdjuje obćinske račune, odobrava odtudjenje obćinskoga dobra i nabavu pokretnoga i nepokretnoga dobra za korist obćine, te dozvoljuje uzimanje zajma pod uvjeti, označenimi u točki 2., 4. i 5. §. 26. zakonskoga članka XVI. : 1870. ob uredjenju obćinah, odnosno pod uvjeti, označenimi u §. 18. obćinskoga reda od god. 1871. za obćine u vojnoj Krajini.

§. 24.

Upravni odbor rješava u prvoj molbi sindikatske pritužbe proti kotarskim i županijskim urednikom. Privatni učestnik ima svoju odnosnu pritužbu proti dotičnomu činovniku i službeniku udesiti prema propisom cesarske naredbe od 12. ožujka 1859. br. 46. drž. z. l. i podnieti upravnomu odboru, koji će predmet pritužbe riešiti po načelih prenavedene cesarske naredbe.

Tiče li se pako nanešena šteta državnoga ili zemaljskoga erara, dostatna je za provedenje toga postupka prijava nadležne oblasti.

Ako je proti dotičnomu uredniku ili službeniku karnostni postupak jur u tečaju, može se takov protegnuti i na pitanje ob odgovornosti za naknadu počinjene štete.

§. 25.

Djelokrugu upravnoga odbora izručuje se nadalje:

1. riešavanje urbarskih predmetah županijam posebnimi zakoni dodieljenih;

2. pravo podjeljivanja dozvolah, da se šumska zemljišta preobrate u druge vrsti gojitbe, te izricanje odnosnih kaznah;

3. izricanje kaznah radi nepošumljenja novoizsječenih dielovah šume kao i starijih čistinah u smislu §. 3. šumskoga zakona, te ustanovljivanje rokovah za iznovično pošumljenje:

4. stavljanje šumah pod zabranu;

5. podieljivanje dozvolah za pravljenje spuzaljkah preko javnih cestah i vodah, kroz sela pokraj tudjih sgradah ili preko njih;

6. odredjivanje mjerah, koje se poprimiti imadu proti pustošenju zareznikah;

7. sastavljanje i predlaganje cjenikah za naknadu šumskih štetah;

8. opredjeljivanje šumsko-upravnih kotarah;

9. podieljivanje dozvolah za prodaju obćinskih šumskih stabalah, nalazećih se u tekućih godišnjih sječinah:

10. nadizpitivanje godišnjih računah imovnih obćinah. (§. 4. zakona obustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih);

11. dozvole za nedjeljne sajmove;

12. donašanje odlukah, koje se imadu na temelju doprinosbene razprave glede gradnje crkavah, župnih stanovah, školah, grobljah itd. izreći o dozvoli gradnje, te o uporavi doprinosbenih propisah na takove radnje, pod uslovi i ograničenji, navedenimi u §. 41. zakona ob ustroju županijah i uredjenju uprave u županijah i kotarih.

§. 26.

Upravni odbor bdije preko dotičnih upravnih organah:

a) da djeca, podvržena školskoj dužnosti, polaze učionu;

b) da se učiteljem točno plaće namiruju i

c) da se školske sgrade u dobrom stanju nalaze.

§. 27.

Izvješća u tih predmetih izručuje predsjednik odbora školskomu nadzorniku, koji na temelju tih izvješćah i na temelju vlastitih opažanjah predlaže upravnomu odboru potanki izvještaj i odredbe, koje valja učiniti.

Odbor odlučuje na temelju tih predlogah ili predlogah svojih članovah, te izdaje u smislu odnosnoga zakona shodne naputke, odnosno podnaša u stvarih, nadilazećih njegov djelokrug, izvještaj zemaljskoj vladi.

§. 28.

Izvjestitelji pojedinih granah upravnih, koji su članovi upravnoga odbora, vlastni su s mjesta prijaviti i za 24 sata zemaljskoj vladi podnieti predstavku proti zaključkom upravnoga odbora, koje oni drže nezakonitimi ili štetnimi po struku, koju zastupaju.

Ako se vlada neizjavi o takovu zaključku za 14 danah ili ako vlada potvrdi takov zaključak, ima se taj zaključak provesti bezuvjetno i nečekajuć na daljnu sjednicu.

§, 29.

Proti rješitbam upravnoga odbora, donešenim u prvoj molbi može stranka, koja se smatra povriedjenom, uložiti utok na zemaljsku vladu u roku od 14 danah računajuć od dana proglašenja ili dostave odnosne riešitbe.

§. 30.

U drugoj molbi odlučuje upravni odbor:

1. ob utocih proti zaključkom obćinskih odborah, u koliko se ovi tiču pojedinacah;

2. ob utocih pojedinacah proti obćinskomu nametu;

3. ob utocih stranakah u poslovih obćinske potrošarine;

4. ob utocih u diobnih zadružnih poslovih;

5. ob utocih proti temeljnim knjigam, koje se vode o razmjeru prava ovlaštenikah na šumske koristi;

6. o pritužbah u poslovih odkupa javnih radnjah.

§. 31.

U pogledu predmetah, navedenih pod 1., 4. i 5

§. 30. dozvoljen je utok proti drugomolbenoj riešitbi upravnoga odbora na kralj. zemaljsku vladu bezuvjetno, a u pogledu predmetah, navedenih u točkah 2., 3. i 6. istoga paragrafa samo onda, ako je rješitbom upravnoga odbora preinačena prvomolbena odluka na štetu utjecatelja.

§. 32.

Veliki župan ima pravo u svih slučajevih, navedenih u §. 30. stvar podnieti zemaljskoj vladi nadpregledbe i konačne odluke radi.

GLAVA III.

Djelokrug upravnoga odbora u poslovih poreznih.

§. 33.

Poslovni krug upravnoga odbora u poslovih poreznih opredjeljuju zajednički zakoni o rukovanju javnih porezah.

§. 34.

U poslovih poreznih podredjen je upravni odbor ministru financijah, te je dužan njegove odredbe točno provesti.

Odnosne poslovne predmete podastire predsjednik upravnoga odbora ministru financijah putem financijalnoga ravnateljstva u Zagrebu.

§. 35.

U svih onih poreznih poslovih, u kojih porezni nadzornik prizove proti zaključku upravnoga odbora, imade taj zaključak ostati in suspenso, dok nestigne rješitba ministra financijah.

§. 36.

Zajednički zakoni o rukovanju javnih porezah opredjeljuju djelokrug upravnoga odbora kao druge molbe u poslovih poreznih.

GLAVA IV.

Djelokrug upravnoga odbora u poslovih karnostnih.

§. 37.

Upravni odbor postupa u karnostnih poslovih kao oblast prve molbe proti svojim redovitim članovom (§. 2.), koji su činovnici, izuzam velikoga župana.

§. 38.

Nadležnost upravnoga odbora u karnostnom postupku proti ostalim županijskim urednikom, zatim proti urednikom i službenikom kotarskih oblastih ustanovljuje zakon o karnostnoj odgovornosti urednikah i službenikah namještenih kod županijskih i kotarskih oblastih.

§. 39.

Upravni odbor nadležan je u prvoj molbi u karnostnom postupku i proti obćinskim načelnikom, bilježnikom, blagajnikom i obćinskim šumarom, kad se radi ob odpustu njihovom iz službe.

§. 40.

Glede osobah, koje su vlastne na zemaljsku vladu uložiti priziv proti karnostnim presudam upravnoga odbora, zatim glede roka, u kojem se taj priziv imade predati, mjerodavne su i glede urednikah, spomenutih u predidućem paragrafu ustanove zakona o karnostnoj odgovornosti urednikah i službenikah, namještenih kod županijskih i kotarskih oblastih.

§. 41.

Upravni odbor vrši karnostnu vlast preko povjerenstva, sastojećega iz pet članovah.

Predsjednikom toga povjerenstva je veliki župan, a kad je on zapriečen, podžupan.

Upravni odbor bira iz svoje sredine članove povjerenstva tako, da se dva člana biraju izmedju javnih urednikah, a dva izmedju članovah izabranih po županijskoj skupštini.

Podžupan ne može predsjedati, a ni glasovati u karnostnoj iztrazi proti sebi samomu.

§. 42.

Karnostno povjerenstvo bira se u prvoj sjednici o početku godine za vrieme od godinu danah.

Ujedno imadu se izabrati dva zamjenika: jedan iz sredine javnih organa, a drugi iz sredine izabranika županijske skupštine, te imadu zamjenici učestvovati onda, kada su redoviti članovi zapriečeni.

§. 43.

Upravni odbor bira (§. 41.) iz sredine viećnikah najbližega sudbenoga stola, koji se nalazi u području županije, dva člana i jednoga zamjenika, koji će u karnostnom postupku proti podžupanu učestvovati mjesto onih članova karnostnoga povjerenstva, koji su javni urednici.

§. 44.

Karnostno povjerenstvo, koje imade u prvoj molbi odlučivati o službenih prestupcih, štono ih kr. porezni nadzornik, državni organi spadajući k njegovomu pomoćnomu osoblju i stalno namješteni državni porezni ovrhovoditelji počine, obavljajuć povjerene im poslove, sastoji iz pet članovah.

Predsjednikom toga povjerenstva je veliki župan, a kad je ovaj zapriečen, onaj, kojega imenuje ban sporazumno s ministrom financijah. Članovi su toga povjerenstva: kr. porezni nadzornik, državni urednik, kojega iz reda organah zajedničke vlade imenuje ministar financijah sporazumno s banom, onda ona dva člana upravnoga odbora, koje je ovaj u smislu §. 41. iz sredine izabranikah županijske skupštine izabrao za redovite članove karnostnoga povjerenstva.

Izvjestiteljem karnostnoga povjerenstva je kr. porezni nadzornik.

Kr porezni nadzornik ne može učestvovati pri viećanjih karnostnoga povjerenstva u slučaju, kad se razpravlja njegova vlastita stvar karnostna.

Za taj slučaj, kao i za onaj, kad bude kr. porezni nadzornik ili drugi imenovani povjerenstveni član zapriečen, imenuje ministar financijah sporazumno s banom iz reda urednikah zajedničke vlade još jednoga člana, koj će u naznačenih slučajevih kao zamjenik učestvovati u karnostnom povjerenstvu.

U slučaju onom, kad bude koji od izabranih članovah karnostnoga povjerenstva interesiran ili inače zapriečen

udioničtvovati u povjerenstvenih sjednicah stupa na njegovo mjesto onaj član, kojega je upravni odbor iz sredine izabranikah županijske skupštine izabrao članom zamjenikom karnostnoga povjerenstva (§. 42.). Karnostni postupak i molbeni tečaj uredjuju zajednički zakoni o rukovanju javnih porezah.

§. 45.

U karnostno povjerenstvo imadu se svakom prigodom pozvati svi članovi, a u slučajevih, predvidjenih u §. 42. i dotični zamjenik odnosno oba zamjenika. Valjanu zaključku dostatna je prisutnost trijuh članovah, računajuć amo i predsjedatelja.

GLAVA V.

Zaglavne i prelazne ustanove.

§. 46.

Upravni odbor izvršuje odredbe kralj. zemalj. vlade i bdije nad provedbom istih.

Vlada upravlja svoje odredbe u predmetih, koji se tiču njegovoga djelokruga, na upravni odbor, te otvara te naredbe predsjednik odbora, odnosno njegov zamjenik.

§. 47.

Upravni odbor podnaša svake pô godine banu izvještaj o stanju javne uprave u svih granah, o nedostatcih u zakonih i o karnostnih i utočnih predmetih, riešenih tečajem dotičnoga polugodišta.

Tom prilikom prosto mu je predložiti i one odredbe, koje može učiniti jedino vlada ili zakonodavstvo.

§. 48.

Pokraj ovoga redovitog izvještaja može odbor — kad god uztreba — izvjestiti banu kako o pojedinih slučajevih, tako o upravi u obće, ili o pojedinih granah iste, a i dužnost mu je takova izvješća na poziv bana podnašati.

§. 49.

U slučaju razlikosti mnienjah glede sadržaja takovih izvješćah, vlastni su oni, koji su ostali u manjini, zahtievati, da se s izvješćem podastre i njihovo posebno mnienje.

§. 50.

Veliki župan dužan je uz izvješća, spomenuta u §§. 47. i 48. u posebnu izvještaju navesti, da se slaže s timi izvješći, ili pako obrazložiti, u kojoj se točki i zašto neslaže s timi izvješći.

§. 51.

Izvješće, spomenuto u §. 47. podnosi upravni odbor i županijskoj skupštini obavješćujući skupštinu i o predlozih, koje je u smislu stavke druge navedenoga paragrafa podnio vladi.

§. 52.

Upravni odbor dužan je dati županijskoj skupštini obavjesti, koje ova zatraži od njega.

§. 53.

Vrieme, kada će ovaj zakon stupiti u život opredielit će vlada putem naredbenim. Dotle obavljat će županijske oblasti poslove naravi samoupravne, spadajuće u djelokrug upravnog odbora.

§. 54.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu.

Predsjednik: Visoki sabore: Prelazi se na interpelacije. Rieč ima g. zastupnik Pisačić, da stavi interpelaciju:

Dragutin Pisačić: Visoki sabore! Predmet moje današnje interpelacije biti će poznat vis. ovoj kući, i žao mi je, da opet moram vis. ovu kuću s otim predmetom moje interpelacije dugočasiti: ali biti ću kratak, pošto je to već četvrti put, što interpeliram, a odgovora nisam dobio od vis. vlade, premda mi je obrekla predjašnja vlada, da će odgovoriti, nju smo izgubili, a od današnje vlade, premda sam često interpelirao o istom predmetu, nisam imao sreće do danas dobiti odgovora Ja scienim, da sada neću ostati bez odgovora, a to je sliedeća interpelacija, koju imam čast na vladu staviti: (Čita.)

S razloga, što mi podpisanomu nije na niže stavljenu interpelaciju jur dva puta na prošastu vladu odgovoreno, s razloga, što mi i današnja vlada nije na ponovljenu interpelaciju odgovorila: čast im se sada i na ovu današnju vladu po drugi put staviti sliedeću interpelaciju:

1: Znade li vis. vlada, koliko joj je uručeno na razpolaganje milodarnih novaca za razdielbu s potresa nastradalim g. 1880 žiteljem Zagreba i okoliša mu i to:

Koliko, komu i do kojega vremena glavnice, koju vratiti imade bez kamata, a napokon koliko, komu i do kojega vremena glavnice sa 4% kamata?

2. Ako znade, je li je voljna vis. ovoj kući to čim prije priobćiti, da se može po kojem članu vis. ove kuće predlog staviti, da se koji povraćeni iznos glavnice po vladi izruči žiteljem Oborova, koji nastradaše s požara i poplave.

U toliko sam bio danas prinukan staviti ovu interpelaciju, pošto je znano svakomu članu ove vis. kuće, da je veoma velika šteta požarom počinjena žiteljem u Oborovu, a ne samo požarom nego i poplavom. A pošto vladi kadkada nije znano odkuda pomoći pružiti takovim stradalcem, ja mislim, da je sigurno koji od dotičnih koji iznos uplatio, i sabor mogao bi radostno očekivati odgovora ne samo ja, pa bi se možda prinukanim smatrao sjetiti se Oborana i vladu upozoriti, da im pritekne u pomoć.

Predsjednik: Interpelacija dostavit će se vis. zem. vladi. Prelazi se na dnevni red dalje. Molim g. bilježnika, da izvoli čitati.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

Osnova zakona

kojim se preinačuju odnosno nadopunjuju njekoje ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćinah u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji.

GLAVA I.

O vrhovnom načelniku za grad Zagreb i o velikih županih za ostale gradove.

§. 1.

Na čelo zemaljskoga glavnoga grada Zagreba stupa

vrhovni načelnik, a na čelo ostalih gradskih občinah, uredjenih na osnovu zakona od 28. siečnja 1881. (br. 3. sbornika zakona i naredaba) i uredjena poput gradskih občina trgovišta Rume, gradski veliki župan.

§. 2.

Vrhovnog načelnika i gradske velike župane imenuje na predlog bana Njeg. Veličanstvo kralj.

§. 3.

Veliki župan odnosne županije može biti i veliki župan gradovah ležećih u području županije. (§. 1. ovoga zakona.)

§. 4.

Vrhovni načelnik (veliki župan) jest predstavnik eksekutivne vlasti, te kao takav vrši nadzor nad poslovi gradske samouprave i nad javnom upravom, prenešenom u djelokrug gradskih poglavarstva.

U tu svrhu:

1. drži on svake pol -godine skontralnu sjednicu s načelnikom i gradskimi viećnici, odredjuje što je nuždno, izvješćuje ob onom, što je pronašao i što je odredio za 8 dana banu, te prilaže tomu izvješću odnosni zapisnik i poslovni izkaz.

2. pregleda barem jedanput u godini poslovanje gradskoga poglavarstva i pojedinih mu organa: zagleda, kad god mu se shodnim čini, u naredbe viših oblastih i u druge podneske prispjele načelniku ili gradskomu poglavarstvu, te u razredbe, učinjene na temelju tih naredaba i podnesaka;

3. odredjuje proti nemarnim činovnikom iztragu i obustavlja im izuzam načelnika, za trajanja iztrage, službu i plaću;

4. vlastan je na poziv zemaljske vlade ili u vlastitom djelokrugu unutar pripadajućega mu prava nadzora davati načelniku, a preko ovoga i ostalim poglavarstvenim organom naloge, te od načelnika tražiti i izvještaje;

5. vrši sva prava i sve dužnosti, koje mu zakon nalaže.

§. 5.

Drži li načelnik, da ne može provesti koje naredbe izdane po vrhovnomu načelniku (velikomu županu), može preko vrhovnoga načelnika (velikoga župana) podnieti za 24 sata zem. vladi predstavku, koju je vrhovni načelnik (veliki župan) dužan u roku od dalnja 24 sata podastrieti kr. zem. vladi odluke radi.

§. 6.

Vrhovni načelnik (veliki župan) vlastan je sazvati sjednice gradskoga zastupstva i predsjedati im (§. 64, 67. i 71 zakona ob ustroju gradskih občina), ali ne ima pravo glasa.

GLAVA II.

Ob ustroju upravnih odbora za gradove Zagreb i Osiek.

§. 7.

U glavnom zemaljskom gradu Zagrebu i u slob. kr. gradu Osicku imadu se ustrojiti upravni odbori za poslove porezne i karnostne tih gradskih občinah.

§. 8.

Članovi upravnoga odbora jesu: vrhovni načelnik (veliki župan), gradski načelnik, podnačelnik, dva po vladi imenovana urednika autonomnih oblastih i četiri člana, izabrana po gradskom zastupstvu.

§. 9.

Kr. porezni nadzornik je u poslovih poreznih član upravnoga odbora s djelokrugom označenim u zajedničkih zakonih o rukovanju javnih porezah.

§. 10.

Predsjednikom upravnoga odbora je vrhovni načelnik (veliki župan), a kad je ovaj zaprečen, gradski načelnik.

§. 11.

Gradska občina ima se pobrinuti za nuždne prostorije i za osoblje potrebno za pisarničke poslove upravnoga odbora.

§. 12.

Prema stegnutomu djelokrugu ovih odbora imadu se u smislu shodno upravljivati i na ove odbore ustanove zakona ob ustrojenju upravnih odborah u županijah time, da je gradskomu upravnomu odboru prosto, ustanoviti više redovitih sjednicah.

GLAVA III.

Djelokrug upravnoga odbora u poslovih poreznih.

§. 13.

Poslovni krug upravnog odbora u poslovih poreznih ustanovljen je u zajedničkih zakonih o rukovanju javnih porezah.

§. 14.

U poslovih poreznih podredjen je upravni odbor ministru financijah, te je dužan njegove odredbe točno provesti.

Odnosne poslovne predmete podastire predsjednik upravnoga odbora ministru financijah putem financijalnoga ravnateljstva u Zagrebu.

§. 15.

U svih onih poreznih poslovih, u kojih porezni nadzornik prizove proti zaključku upravnoga odbora, imade taj zaključak ostati in suspenso, dok nestigne rješitba ministra financijah.

§. 16.

Zajednički zakoni o rukovanju javnih porezah opredjeljuju dielokrug upravnoga odbora kao druge molbe u poslovih poreznih.

GLAVA IV.

Djelokrug upravnoga odbora u poslovih karnostnih.

§. 17.

Upravni odbor postupa u karnostnih poslovih, kao oblast prve molbe proti svojim redovitim članovom (§. 8.), koji su javni urednici, izuzam vrhovnoga načelnika (velikoga župana), te vodi karnostnu iztragu proti tim urednikom izaslani član upravnog odbora ili više njih.

§. 18.

Priziv proti karnostnoj presudi upravnoga odbora,

izrečenoj proti urednikom, spomenutim u prediducém paragrafu vlastni su uložiti na zemaljsku vladu:

a) stranke;

b) vrhovni načelnik (veliki župan).

Taj se priziv može podnieti za 14 danah, računajuć od dana, kad je presuda dostavljena stranci, odnosno od dana, kad je vrhovni načelnik (veliki župan) obavješten o karnostnoj presudi.

§. 19.

Kao karnostna oblast druge molbe nadležan je upravni odbor glede svih gradskih urednikah i službenikah. izuzam gradskoga načelnika (§. 17.), te ide priziv na upravni odbor proti karnostnim presudam gradskoga načelnika i disciplinarnoga odbora. (§. 54. zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih občinah.)

Proti drugomolbenim presudam upravnoga odbora dopušten je priziv na zemaljsku vladu.

Glede osobah, koje su vlastne poslužiti se prizivom proti karnostnim presudam gradskoga načelnika i disciplinarnoga odbora, onda proti drugomolbenim rješitbam upravnoga odbora, i glede roka, u kojem se taj pravni liek uložiti može, valja ono, što je ustanovljeno u §. 18. ovoga zakona.

§. 20.

Upravni odbor vrši karnostnu vlast preko povjerenstva, sastojećega iz pet članovah.

Predsjednikom toga povjerenstva je vrhovni načelnik (veliki župan), a kad je on zapriečen, gradski načelnik.

Članovi karnostnoga povjerenstva jesu ona dva javna urednika, koje zemaljska vlada imenuje članovi upravnoga odbora (§. 8.) i ona dva člana, koje upravni odbor izabere izmedju članovah, izabranih po gradskom zastupstvu. (§. 45. zakona o upravnih odborih u županijah.)

§. 21.

Kao zamjenike imenuje vlada jednoga urednika kr. oblastih, a drugoga bira odbor iz izabranikah gradskoga zastupstva.

Gradski načelnik nemože predsjedati u karnostnoj iztrazi proti sebi samomu, a ni onda, kada se radi o karnostnoj presudi, koju je on izrekao u prvoj molbi.

§. 22.

Karnostno povjerenstvo, koje imade u prvoj molbi odlučivati o službenih prestupcih, štono ih kr. porezni nadzornik, državni organi spadajući k njegovom pomoćnom osoblju i stalno namješteni državni porezni ovrhovoditelji počine, obavljajuć povjerene im poslove, sastoji iz pet članovah.

Predsjednikom toga povjerenstva je vrhovni načelnik (veliki župan), a kad je ovaj zapriečen, onaj, kojega imenuje ban sporazumno s ministrom financijah. Članovi su toga povjerenstva: kr. porezni nadzornik. državni urednik, kojega iz reda organah zajedničke vlade imenuje ministar financijah sporazumno s banom, onda ona dva člana upravnoga odbora, koje je ovaj u smislu §. 20. iz sredine izabranikah gradskoga zastupstva izabrao za redovite članove karnostnoga povjerenstva.

Izvjestiteljem karnostnoga povjerenstva je kr. porezni nadzornik.

Kr porezni nadzornik nemože učestvovati pri viećanjih karnostnoga povjerenstva u slučaju, kad se razpravlja njegova vlastita stvar karnostna.

Za taj slučaj kao i za onaj, kad bude kr. porezni nadzornik ili drugi imenovani povjerenstveni član zapriečen, imenuje ministar financijah sporazumno s banom iz reda urednikah zajedničke vlade još jednoga člana, koj će u naznačenih slučajevih kao zamjenik učestvovati u karnostnom povjerenstvu.

U slučaju onom, kad bude koji od izabranih članovah karnostnoga povjerenstva interesiran ili inače zapriečen udioničtvovati u povjerenstvenih sjednicah, stupa na njegovo mjesto onaj član, kojega je upravni odbor iz sredine izabranikah gradskoga zastupstva izabrao članom zamjenikom karnostnoga povjerenstva. (§. 21.)

Karnostni postupak i molbeni tečaj uredjuju zakoni o rukovanju javnih porezah.

GLAVA V.

O molbenom tečaju u poslovih gradovah Zagreb i Osiek.

§. 23.

Propisi, odnoseći se na molbeni tečaj u poslovih, koji spadaju u djelokrug zastupstva i poglavarstva glavnoga zemaljskoga grada Zagreba i slobodnoga kr. grada Osieka, ostaju, u koliko nisu preinačeni prediducimi ustanovami, ne taknuti.

GLAVA VI.

O molbenom tečaju u poslovih ostalih gradova.

§. 24.

Svi ostali gradovi, uredjeni prema zakonu od 28. siečnja 1881., i poput gradskih municipija uredjeno trgovište Ruma ostaju u svom dosadanjem ustroju kao upravne oblasti prve molbe, te se samo u pogledu molbenoga tečaja u stvarih prenešenoga djelokruga i u poslovih poreznih podredjuju županijskoj oblasti, odnosno upravnomu odboru one županije, u koje području leže.

§. 25.

U poslovih naravnoga djelokruga ostaju rečeni gradovi i trgovište Ruma i nadalje ne posredno podredjeni kr. zem. vladi.

§. 26.

Svi gradovi — osim Zagreba i Osieka — i trgovište Ruma, imadu biti u smislu zakona ob ustroju županija i ob uredjenju uprave u županijah i kotarih, zastupani u skupštini one županije, u koje području leže.

§. 27.

Izbor županijskih skupštinarah u gradovih obavlja se u smislu spomenutoga zakona, koji se na te izbore imade smislu shodno uporaviti. Oni gradovi, koji neimadu 2000 stanovnikah, biraju po jednoga zastupnika u županijsku skupštinu.

*

§. 28.

Svaki grad sačinjava jedan izborni kotar, a izborom ravna izaslanik gradskoga poglavarstva.

GLAVA VII.

Nadležnost i molbeni tečaj u karnostnom postupku proti urednikom i službenikom gradovah, izim grada Zagreba i Osieka.

§. 29.

Upravni odbor županije odlučuje kao karnostna oblast prve molbe u karnostnom postupku proti gradskomu načelniku.

§. 30.

Priziv proti karnostnoj presudi upravnoga odbora vlastni su uložiti na zem. vladu:

a) stranke;

b) veliki župan.

Taj se priziv može podnieti za 14 danah, računajuć od dana, kada je presuda dostavljena stranci, odnosno od dana, kada je veliki župan obavješten o karnostnoj presudi.

§. 31.

Kao karnostna oblast druge molbe, nadležan je upravni odbor glede svih ostalih gradskih urednika i službenika, te ide priziv na upravni odbor proti karnostnim presudam i gradskoga načelnika i disciplinarnoga odbora. (§. 54. zakona od 28. siečnja 1881.)

Proti drugomolbenim presudam upravnoga odbora dopušten je priziv na zem. vladu.

Glede osobah, koje su vlastne poslužiti se prizivom proti presudam gradskoga načelnika i disciplinarnoga odbora, onda proti drugomolbenim riešitbam upravnoga odbora i glede roka, u kojem se taj pravni liek uložiti može, valja ono, što je ustanovljeno u §. 30. ovoga zakona.

GLAVA VIII.

Prelazne i zaglavne ustanove.

§. 32.

Čim budu oblasti uzpostavljene u smislu zakona ob ustrojenju županija i uredjenju uprave u županijah i kotarih imadu zastupstva u svih gradovih, osim Zagreba i Osieka i poput gradova uredjenog trgovišta Rume, izaslati povjerenstvo, koje će sastaviti imenik izbornika za izbor županijskih skupštinara i imenik najjačih porezovnika i te imenike dostaviti županiji. (§. 85. zakona ob ustroju županija i ob uredjenju uprave u županijah i kotarih.)

§. 33.

Ustanova §. 49. zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćina u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, kojom se izbor gradskoga načelnika podvrgava potvrdi kralja odnosno bana — stavlja se izvan krieposti.

§. 34.

Vlada je vlastna uzeti u pojedinih gradovih redarstvo u svoju upravu, te će se u tom slučaju s gradskom obćinom, koja ostaje i nadalje obvezana namirivati troškove redarstva, sporazumjet glede doprinosa k tim troškovom iz zemalj. sredstvah.

§. 35.

Vrieme, kada će ovaj zakon stupiti u život, opredielit će vlada putem naredbenim.

§. 36.

Svi zakoni i naredbe, koje i u koliko stoje u oprieci s ovim zakonom, stupaju izvan krieposti.

§. 37.

Provedba ovoga zakona povjerava se banu.

Predsjednik: Visoki sabore! Na ovaj predlog odbora podnio je g. zastupnik grof Sermage s drugovi sliedeći protupredlog.

Bilj. **Stjepan Popović** (čita):

S razloga:

„1. što predložena zakonska osnova o preustrojstvu naše uprave ostavlja naše što prenešenim, što porezno-financijalnim djelokrugom preobterećene obćine u svom dosadanjem organizmu i djelokrugu netaknute;

2. što su naše obćine tim prenešenim djelokrugom kao i tom poreznom upravom — kako je obće poznato i priznato — tako obterećene, da su jim uslied toga njihovi obćinski autonomni poslovi i računi posve zapušteni;

3. što odtuda a naročito iz porezne manipulacije, naše obćine radi nevještih sila i silnih pronevjerenja, za koje po zakonu odgovarati imaju, neizmjerne štete trpe;

4. što se poboljšanje toga preko svega lošeg stanja uprava naših obćina samo tako s uspjehom očekivati može, ako one prenavedenoga tako zvanoga „prenešenoga“ a naročito porezovno-upravnoga djelokruga, ako ne posvema, ali svakako u većoj mjeri riešene i svome naravnome djelokrugu i zadatku povraćene budu;

5. što i sam nagodbeni zakon naše obćine u pogledu financijalne iliti porezne uprave samo kao „podpomagajuće“ i državnu upravu „podupirajuće“ ne pako kao neposredno upravljajuće organe smatra, te se je sa razlogom nadati, da će našoj kraljevinskoj deputaciji možda za rukom poći u tome pogledu za naše obćine kakve polakšice t. j odterečenje od porezne manipulacije u smislu i na temelju nagodbenoga zakona izhoditi i napokon

6. što nam je i prekratko vrieme pruženo bilo za moći sve ove osnove, koje su — imajuć radikalnu reorganizaciju pred očima — po našu zemlju od tolikoga zamašaja valjano proučiti,

predlažu podpisani visokomu saboru na prihvat sliedeći zaključak;

Razprava zakonskih osnova br. 370. 371, 372 i 373. o reorganizaciji uprave, odgadja se na ono vrieme, dok kr. zem. vlada osnovu novoga zakona o preustrojstvu i takovom uredjenju naših obćina saboru na razpravu predložila bude, koja će prenešeni djelokrug obćina saužiti i takovu sa priekim exigencijama državne uprave u sklad dovesti, a naročito današnju poreznu upravu do-

vesti u granice mogućnosti autonomnoga budgeta i pravoga zadatka općina".

Predsjednik: Visoki sabore! Gospodin zastupnik dr. Mazzura i drugovi podnieli su sliedeći protupredlog.

Bilj. **Stevan Popović** (čita):

„S razloga, što u obrazloženju osnove zakona „ob ustrojstvu županija i uredjenju uprave u županijah i kotarih" kr. zem. vlada priznaje, da bi uprava bila skuplja kad bi se prema istoj zakonskoj osnovi provela;

s razloga, što vlada sama nije naznačila iznosa, koji će potreban biti, da se pokriju potrebe uprave, udešene prama osnovanoj reorganizaciji pa tim i sama priznala, da nije dovoljno proučila novu organizaciju;

s razloga, što je ona i samomu saboru uzkratila mogućnost, da se stvori jasna slika o budućem potrošku, jer niti je naznačila broja upravnih kotara, niti broja urednika i službenika, budi kod kr. županijskih, budi kod kr. kotarskih oblastih;

s razloga, što se kr. zem. vlada nije odazvala obćemu i opravdanomu zahtjevu naroda, da se obćine razterete od prenešenoga, a osobito od financijalnoga djelokruga, pa je gradeć upravnu sgradu napustila ovaj jedini temelj, koji bi upravo zajamčio trajnost, red i svjež život;

s razloga, što se s osnovom zakona, koja se odnosi na gradske obćine, uništuje njim, postojećimi zakoni zajamčena, a od starodavne dobe stečena municipalna autonomija:

s razloga, što su mnoge ustanove predloženih osnova u oprieci sa z. čl. I. 1868. te bitno povriedjuju državnu autonomiju kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije;

s razloga, što su predložene osnove u pretežnoj većini njihovih ustanova nepodpune, nejasne, u obće plod nezrele študije, vrstan izazvati metež i smutnju u upravi;

s razloga, što se načela, na kojih osnove počivaju, neslažu ni s duhom vremena, ni s ustavnim načinom vladanja, već bi se usuprot s njimi stvorile uredbe i urednici, kojih se obstanak jedva opravdati može u sustavu absolutističke vladavine;

s razloga, što upravni zakoni, koji su u krieposti u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, nisu ni po sustavu ni u bitnosti različiti od onih, koji su u krieposti u bivšoj vojnoj krajini tako, da se i bez nove organizacije nebi moglo već sada provesti izjednačenje uprave u bivšoj vojnoj krajini, s upravom, koja obstoji u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji;

s razloga, što je uslied neprestanih konflikta izmedju upravnih oblasti i stečenih političkih prava pojedinaca nastala živa potreba, da se stvori vrhovno upravno sudište:

to podpisani predlažu, da visoki sabor blagoizvoli usvojiti sliedeći predlog:

Sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije prelazi na dnevni red preko predloženih osnova zakona ob uredjenju političke uprave," te poziva kr. zem. vladu, da čim prije ovomu saboru podnese osnovu zakona ob izjednačenju uprave u predielih bivše krajine s upravom u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji na temelju zakona od 15. studenoga 1874., istodobno s osnovom zakona ob ustrojstvu i uredjenju vrhovnoga upravnoga sudišta".

Predsjednik; Visoki sabore! Ja držim, da podnešene osnove zakona o preustrojstvu uprave sačinjavaju cjelinu, pa da se nemože razpravljati o jednoj osnovi, a da se nebi o ostalih govorilo. Ja bi zato predložio, da se o svih četirih osnovah vodi jedna generalna debata, a ne o svakoj napose; dočim bi se o svakoj napose glasovati moglo. Na ovo me tim više nuka ta okolnost, što su podnešeni protupredlozi napereni proti svim četirim osnovam, to se nebi na nikakov način moglo dieliti pretresivanje protupredloga. S toga činim taj predlog vis. saboru. (Glasovi na desnici: Prima se.)

Bilj. **Stjepan Barlović**: (čita.)

Osnova zakona

o karnostnoj odgovornosti urednikah i službenikah, namještenih kod županijskih i kotarskih oblastih.

§. 1.

Krivcem službenoga prestupka čini se urednik i službenik:

a) koji povriedi dužnosti, koje mu nalaže služba njegova:

b) koji se ponašanjem svojim u službi ili izvan službe pokaže nedostojnim časti, ugleda i pouzdanja, što mu treba prema zvanju njegovu.

§. 2.

Ako čin ili propust vrsti, naznačene u §. 1. sadržaje u sebi podjedno prestup zakona, kažnjiv po obćenitom zakoniku kaznenom, tada je stvar redovitih sudovah kaznenih, isti čin ili propust iztražiti i kazniti.

Dok traje iztraga kod suda kaznenoga proti uredniku ili službeniku, nemože se proti njemu povesti niti nastaviti postupak karnostni radi istoga učina.

§. 3.

Ako na temelju redovitoga postupka kaznenoga bude okrivljevnik oprošten ili osudjen tako, da s tom osudom nije neposredno ni posredno spojen gubitak mjesta službenoga, što ga obnaša, tada se može na temelju onoga istoga učina, na kojem se je osnivala iztraga kaznena, povesti poslie postupak karnostni proti dotičnomu uredniku ili službeniku: no karnostna je vlast vezana na učin, kako ga je ustanovio sud kazneni, te imade prosuditi, da li je u tako ustanovljenom učinu sadržana povrieda uredovne dužnosti službene.

§. 4.

Svaki predpostavljenik u službi, vlastan je davati svojim podčinjenikom opomene i priekore, upozorujuć dotičnika na zakonite posliedice, ako bi i po drugi put povriedio svoje dužnosti.

Proti podieljenim opomenam neima pravnoga lieka nikakova.

Proti priekoru može dotičnik tražiti lieka utokom, koga valja podnieti za 14 danah, i to ako je ukor podieljen po načelniku kotarske oblasti, na oblast županijsku, inače na zemaljsku vladu.

§. 5.

Karnostne kazne jesu:

a) ukor;

b) kazan novčana;

c) oduzeće postupnog promaka;

d) premještaj u službi pod kazan;

e) odpust od službe.

§. 6.

Ukor daje se pismeno i treba, da je u njem sadržana prietnja strožega karnostnoga postupka za slučaj ponovljenja povriede službene dužnosti.

§. 7.

Kazni novčanoj, a imenito kazni odbitakah od plaće ima mjesta ondje, gdje ju naredjuju propisi osobiti.

§. 8.

Pravo na postupni promak može se komu oduzeti za stanovite slučajeve ili na vrieme neizvjestno, to jest dotle, dok se takova dosudjena stega nedokmne.

§. 9.

Premještaj pod kazan biva:

a) u jednakom svojstvu u drugo sjedište s istom ili manjom plaćom;

b) na drugo službeno mjesto s istom ili manjom plaćom.

Onoga, koji je pod kazan premješten, neide nikakova odšteta u ime putnih i preselbenih troškovah.

§. 10.

Imadu se odmah, niti treba tomu dalje karnostne presude, od dana, kad sudbena presuda postane pravomoćnom, smatrati odpuštenimi oni urednici i službenici:

a) koji budu proglašeni kao krivci kojega zločinstva;

b) koji radi ina narušaja zakona budu osudjeni barem na šest mjesecih zatvora;

c) koji padnu pod stečaj pa u iztrazi stečajnoj nebudu pronadjeni nekrivimi, ili koji radi razsipnosti budu stavljeni pod skrbstvo.

§. 11.

Povrh toga može urednik ili službenik biti odpušten od službe:

a) kada poradi kojega prestupka ili kojega prekršaja bude osudjen na kazan manju, nego što je spomenuta u §. 10. slovo b);

b) kada inimi i nepoštenimi čini izgubi štovanje i pouzdanje;

c) kada učini u službi prestupak takov, na koji je osobitimi propisi zapriećen odpust iz službe;

d) kada pri svem tom, što je jur pretrpio blažih kaznah karnostnih, opet zanemari ili povriedi službene dužnosti.

§. 12.

Karnostna kazna nemože se izreći van na temelju karnostne iztrage, provedene proti dotičnomu uredniku ili službeniku, kojemu se imadu priobćiti sve proti njemu podignute osvade, da se može opravdati pismeno ili ustmeno.

Ustmeno opravdanje ima se uzeti u zapisnik.

§. 13.

Karnostnu iztragu odredjuje:

a) proti županijskim činovnikom, koji su članovi upravnoga odbora, ovaj odbor ili veliki župan;

b) proti svim ostalim županijskim i kotarskim urednikom i službenikom upravni odbor, veliki župan ili podžupan.

Zemaljska vlada vlastna je odrediti iztragu karnostnu proti županijskim i kotarskim urednikom i službenikom bez razlike.

§. 14

Karnostnu iztragu vodi proti onim županijskim urednikom, koji su članovi upravnog odbora, izaslani član toga odbora ili više njih, a proti ostalim urednikom i službenikom podžupan, koji može za to odrediti i kojega urednika županijske ili kotarske oblasti.

§. 15.

O provedenoj karnostnoj iztrazi odlučuje:

a) u pogledu urednikah, spomenutih u §. 13. sl. a) u prvoj molbi karnostno povjerenstvo upravnoga odbora, a u drugoj zemaljska vlada, odjel za unutarnje poslove;

b) u pogledu urednikah, o kojih je govor u §. 13. sl. b) u prvoj molbi, ako se karnostni prestupak imade kazniti jednom od kaznah, navedenih u §. 5. sl. a)—d) podžupan, a ako se imade uporaviti vrst kazne, označene u §. 5. sl. e), karnostno povjerenstvo upravnoga obora, u drugoj molbi i u jednom i drugom slučaju zemaljska vlada, odjel za poslove unutarnje.

§. 16.

Podžupan imade, kad misli, da u konkretnom slučaju treba uporaviti kazan, označenu u §. 5. sl. e), spise podastrieti sa svojim mnienjem karnostnomu povjerenstvu upravnoga odbora, koje u takovu slučaju odlučuje i onda, ako se po njegovom nazoru imade uporaviti koja od kaznah, navedenih u §. 5. sl. a)—d).

§. 17.

I karnostno povjerenstvo i zemaljska vlada može prema potrebi odrediti nadopunu karnostne iztrage.

§. 18.

Priziv mogu uložiti:

a) stranke;

b) veliki župan.

Prizivni rok jest 14 danah, računajuć od dana, kad je stranci dostavljena presuda, odnosno od dana, kada je veliki župan obavješten o presudi.

U istom ovom roku imadu se podnieti iztražni spisi ujedno s izviešćem o posliedku karnostne iztrage zemaljskoj vladi, ako je vlada odredila karnostnu iztragu proti dotičnomu uredniku ili službeniku.

§. 19.

Privremeno ima se uredniku ili službeniku obustaviti služba i plaća:

a) ako je u redovitom postupku kaznenom odredjen zatvor istoga, ili ako bude proti njemu izrečena osuda, koja još nije postala pravomoćnom, a glasi na gubitak službe ili gubitak taj sliedi po zakonu;

b) ako bude u postupku karnostnom izrečena presuda, glaseća na odpust od službe, nebuduć postala još pravomoćnom;

c) kada padne pod stečaj;

d) kada to prema naravi i težini prestupka zahtieva sigurnost i ugled ureda, ili uspjeh povedene iztrage.

§. 20.

Povrh toga može se uredniku ili službeniku privremeno obustaviti služba i plaća, ako proti njemu bude poveden postupak kazneni ili karnostni, iz kojega bi mogao sliediti odpust od službe.

§. 21.

Pravo, privremeno obustaviti uredniku ili službeniku službu i plaću, pripada:

1. upravnomu odboru;
2. velikomu županu;
3. podžupanu;
4. neposrednomu predpostavljeniku dotičnoga urednika ili službenika, ovomu potonjemu samo u slučajevih osobito bitnih.

§. 22.

Proti privremenoj obustavi od službe može se uložiti utok u roku od 8 danah na županijsku oblast, ako je obustavu odredio načelnik kotarske oblasti, inače na zemaljsku vladu. Taj utok neima odgodne moći.

§. 23.

Dok traje privremena obustava, bere obustavljenik samo polovicu plaće i stanarinu.

Pridržana beriva imadu mu se poslie izplatiti sva, ako bude proglašen nekrivim.

§. 24.

I onda, ako obustavljenik nebude pronadjen sasvim nekrivim, može se u slučajevih osobita obzira vriednih dosuditi posvemašnji ili dioni povratak pridržanih berivah. O tom, da li se i koj dio pridržanih berivah imade izplatiti dotičniku, odlučuje karnostna vlast u karnostnoj presudi.

§. 25.

Svaka dosudjena kazan karnostna ima se zabilježiti u sposobniku dotičnoga urednika ili službenika.

§. 26.

Rokovi ustanovljeni u ovom zakonu, nemogu se produljiti.

Podnesci zakašnjeni imadu se odputiti ureda radi.

§. 27.

Ustanove ovoga zakona, glaseće ob odpustu od službe i o privremenoj obustavi službe i plaće, imadu se smislu shodno uporavljivati i u karnostnom postupku proti urednikom i službenikom gradskih poglavarstvah.

§. 28.

Kada minu tri godine, može urednik ili službenik, ako se je za to vrieme vladao bezprikorno, zaiskati, da se izbriše ukor, ubilježen mu u osobnik.

Odluka o tom pristoji onoj karnostnoj vlasti, koja je ukor podielila.

§. 29.

Svi zakoni i naredbe, koje i u koliko stoje u oprieci s ovim zakonom, stavljaju se izvan krieposti.

§. 30.

Izvršba ovoga zakona povjerava se banu.

Dr. **Šime Mazzura**:

Visoki sabore! Meni je čast navesti razloge, s kojih moj predlog obćenito glasi. Pošto je izvješće odbora tako sastavljeno, da se kumulira razprava o svih četirih osnovah, meni nije ništa drugo preostalo, nego kumulirati zahtiev, koji se odnosi na predlog odbora.

Ja se nebi mogao složiti sa mnienjem predsjedničtva, da se na jedanput vodi generalna debata o svih četirih osnovah zakonskih.

Visoki sabore! Ako je istina, da stoje sve 4 osnove u nekom odnošaju, stoji ipak i to, da svaka ima posebna načela, da svaka uredba, koja se hoće da stvori, ima tako rekuć ne samo svoju posebnu literaturu već i svoju pragmatiku, da se zna kakovim je uspjehom urodila. Ova načela strpati zajedno, mislim, da bi bilo na uštrb debate. Ja bih se htjeo oteti prigovoru, da je sabor u ovako važnom predmetu postupao na lahku ruku, da je bacio, kako se ono kaže, sve te četiri osnove zakonske u jedan koš, te o svih na jedanput razpravljao. Zato bi predložio, da se svaka zak. osnova uzme napose u pretres i kod generalne i kod specijalne debate.

Predsjednik: Rieč ima gosp. zastupnik dr. Lavoslav Šram.

Dr. **Lavoslav Šram**:

Visoki sabore! Po mom shvaćanju osnove pod br. 370., pod br. 371. i pod br. 373. stoje u nekom neposrednom savezu i odnošaju. Nije tako sa osnovom pod br. 372. Osnova zakonska ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijah i kotarih, osnova zakona o upravnih odborih u županijah i osnova zakona o karnostnoj odgovornosti urednikah i službenikah namještenih kod županijskih i kotarskih oblastih, stoji u nekom ne samo izvanjskom, nego i organičkom savezu, dočim osnova zakona, kojom se preinačuju odnosno nadopunjuju nekoje ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih občina u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, makar imade mjesto koje, koje u savezu sa predidućimi zak. osnovami, to ipak ova osnova toli glede predmeta, koji se imade razpraviti, toli i glede, ja bi rekao, pravnoga subjekta, koji se imade reorganizirati i preurediti, sačinjava svakako posebnu osebitost; što je lahko dokazati od tuda,

što se one tri osnove odnose na municipija, da se poslužim ovim izrazom staroga prava, županijska, dočim se osnova ova odnosi na municipija gradska i sada postojeća.

Uslied toga bi ja mislio, da ne ima potrebe, da debatu kompliciramo tako, da se generalna debata vodi o sva četiri predloga, nego da bi se generalna debata imala voditi o prvom, drugom i četvrtom predlogu, a napose da bi se vodila generalna debata o predlogu u pogledu uredjenja gradskih municipija. Zatim bi se moglo glasovati, da li se primaju one 3 osnove, a napose pako o četvrtoj osnovi. Da je u obće potrebno kod glasovanja napose postupati, proizlazi iz toga, jer može nastati slučaj i bivati, da bi koji član sabora bio bud za jednu, drugu ili treću osnovu, a nebi bio za četvrtu osnovu, ili obratno; a kad bi se glasovalo o svih četirih osnovah, to bi bio taj član sabora u tom neugodnom položaju, da, makar je zauzet za većinu tih osnova, mora glasovati proti tomu, da se ma i jedna osnova ova primi za podlogu specijalne debate.

Uslied toga opetujem, da bi ja mislio, da se imade razpravljati i glasovanje dieliti ovako, da se te 3 osnove uzmu u jedanput u generalnu debatu i da se u jedanput glasuje; o četvrtoj pako zakonskoj osnovi, da se napose razpravlja i glasuje.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Jovan barun Živković.

Barun **Jovan Živković**:

Visoki sabore! Kad bi se mi strogo držali poslovnika, morali bi zahtievati, da se svaka ova osnova uzme napose u razpravu, kako to poslovnik naročito u §. 43. zahtieva. §. 43. naime kaže: „Razprava se vodi ponajprije o načelih, na kojih počiva predloženi predlog (generalna debata)“.

Kako vidimo, ova ustanova neizuzima od te potrebe razprave niti predloga, koje vlada donese.

Moram priznati, da sam imao istu misao kao i dr. Šram, ali me je on pretekao. Ja uvidjam posve, da je osnova, koja se odnosi na političku upravu i osnova o preustrojstvu županija u savezu i da bi ove dvie osnove morale biti jedan predlog, ali samo u dva diela.

Kad ih je već vlada podniela posebice, možda s toga razloga, jer se upravni odbori nalaze na različitih mjestih, kao poseban institut, kad ih je već posebice podnesla, neka se drži, da je to pravilno. Da se uzmogne o tih osnovah razpravljati, treba da se podvrgnu jednoj razpravi, jer se radi o jednom predmetu. S toga valja, da se generalna debata vodi o njih u isto doba, jer su odbori upravni dio županija.

Isto držim i za treću osnovu o disciplinarnoj odgovornosti činovnika, jer je i to dio istoga zakona. Ja pristajem u tom posve uz predlog dra. Šrama.

Ja ne mogu uviditi toga saveza u osnovi, koja radi o gradskih municipijih i u osnovi, koja radi o reorganizaciji uprave, jer se ona osnova ne odnosi na zakone ob ustroju političke uprave, nego na posve drugi zakon. Ja mislim, da zaista, i koliko smo bistrog uma, da znamo, kako ćemo razpravljati, neće ni jedan od nas moći zapamtiti sva načela osnove, koja se tiču gradskih municipijah i osnove o preustrojstvu županijah, ako se budu zajedno razpravljale, te bi se moglo dogoditi, da ne ćemo znati, koji će komu odgovarati. S toga bi bilo shodno u interesu povedene razprave — pošto je ovdje i onako spomenuto, da nam je dano kratko vrieme za proučavanje ovih osnovah — da se ova razprava ne preuhitri, a preuhitriti će se, ako se ove 2 osnove, koje su načelno posve različite, spoje u jednu debatu.

Zato molim vis. kuću, da primi predlog, da se po sebice razpravljaju navedene osnove, jer će time prestati prigovor, da smo na lahku ruku uzeli ovu stvar. Ja se zato slažem sa predlogom dra. Šrama, te me ne smeta onaj njegov zadnji razlog, koji se valjda na njegovu osobu odnosi. Mene tu nevode osobni razlozi, ja se držim stvari, te mislim, da bi valjalo ona dva predloga razlučeno razpravljati.

Predsjednik: Rieč imade gosp. zastupnik Ferdo Sladović.

Ferdo Sladović: Ja se slažem podpunoma sa predgovornici, da treba lučiti ova dva predloga; jer kad budemo razpravu vodili, svaki govornik bude drugu generalnu debatu vodio; jedan bude više naglasivao osnovu o političkom preustrojstvu, a drugi osnovu o gradskih municipijih.

Gospodo, s one strane vis. kuće prigovorit će se možda, da je na ovu ili onu osnovu manje opazaka učinjeno, te da ju opozicija prima, a može se opet dogoditi, da bude taj prigovor učinjen u drugom pravcu.

Ja držim, gospodo, da je predlog g. dr. Šrama posve umjestan i da će se njim postići ozbiljna razprava i zrelo promatranje.

Predsjednik: Rieč imade gosp. zastupnik Fran Folnegović.

Fran Folnegović: Gospodo! Ja nebi znao navesti primjera iz europejskih parlamenata, da bi se jedno jedinstveno izvješće podnielo za četiri osnove zakonske. Mi smo i u tom originalni. Radi toga izvješća dogodila se je i izazvana je ova pravedna razprava; a meni je, da vam kažem otvoreno, svejedno, da li će se voditi razprava o svih osnovah skupa ili o svakoj napose, jer mi je poznata sudbina tih osnova.

Medjutim svatko, tko se hoće držati stalnih načela, pristati će uz nazor dra. Šrama. Ja se slažem s njim, jer sam osvjedočen, da su one tri osnove jedan zakon i nisam mogao pojmiti, zašto su stvorene tri zak. osnove; dočim je osnova, koja imade ukinuti autonomiju gradskih obćinah, posebna osnova.

Ja se slažem sa predlogom g. dra. Šrama i molim, da se u buduće nebi tako prakticiralo.

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Bude Budisavljević.

Bude Budisavljević: Visoki sabore! Ja sam dužan kao član odbora trinaestorice kazati, zašto sam zato glasovao, da se vodi jedna debata o svih tih četirih zak. osnovah. Pošto su me gospoda predgovornici lišili nužde, da razložim naše stanovište glede prvih triuh osnova, jer su naveli razlog naš, da su ove tri osnove o organizaciji uzko spojene; slobodan sam progovoriti na prigovore podnešene proti zaključku odbora trinajstorice, zašto da je išao tobož miešati i četvrtu osnovu o preinaci odnosno dopuni nekojih ustanova zakona o ustrojstvu gradskih obćina u ove tri osnove. Moram kazati, da nije niti odbor, a niti sam ja išao za tim, da si stečemo priznanje originalnosti, nego da smo se držali temeljne misli, izražene u samom temeljnom zakonu; a to je zakon ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijah i kotarih, koji u §. 2. kaže, da spada na županije ono i ono područje sa gradom N. N. U četvrtoj zakonskoj osnovi iztiče se, da imadu gradovi učestvovati pri izboru županijske skupštine, da imadu sudjelovati u njih i u upravnih odborih, a u ovih imenice u poslovih djelokruga autonomnoga, zatim u poslovih disciplinarnih i t. d. Radi toga držim, kad se temeljni zakon uzme u pretres u vis. ovoj kući, da bi vrlo težko bilo posve lučiti i u generalnoj razpravi posebice razpravljati načela, suvisla s upravnim sustavom i glavnimi ustanovami visokoj kući predloženoga temeljnoga zakona.

Osim toga §. 90. zakona ob ustroju gradskih obćina daje vladi pravo i stavlja joj dužnost nadzora nad poslovanjem gradskih obćina. Visoka vlada imala je dakle i razloga i temelja iznieti prema dojakošnjemu izkustvu, i ovu osnovu, kojom precizira, te u pozitivne forme svadja nadzor pripadajući joj na temelju istoga zakona.

Temeljni zakon o ustroju županija i uredjenju uprave u županijah i kotarih, kotarskih oblastih, napokon uredjuje djelovanje u potonjih upravnih oblastih prve molbe, s toga se nije smjelo mimoići niti djelovanje gradskih poglavarstva kao upravnih oblasti.

To su od prilike razlozi, s kojih je odbor trinajstorice zaključio, da ova osnova dodje s inimi drugimi zajedno na dnevni red i zajedničku razpravu.

Predsjednik: Želi li još tko govoriti? — Rieč ima g. zastupnik Miškatović.

Josip Miškatović: Meni se čini, visoki sabore, da je vis. vlada učinila tako, kako je naveo g. barun Živković, da je, mjesto četiri osnove, predložila saboru jednu sa četiri odsjeka, da nebi niti bilo te razprave, da nebi niti jednomu članu vis. sabora došlo na pamet prigovoriti jednoj generalnoj debati; nego bi se reklo: vlada je predložila tu osnovu i o jednoj osnovi ima se voditi razprava; niti bi se reklo: pošto je vlada tako predložila tu osnovu, neće biti dovoljno razjašnjen predmet razprave. Ovdje je glavno, da se razprava vodi, da se razsvjetle predmeti, o kojih govore osnove.

Ja dopuštam, da govoriti o županijah i o gradovih je neka komplikacija, i možebit bi pristao na predlog dra. Šrama, kad nebi znao, da ima i specijalna debata u kojoj će se moći obširnije razsvjetiti predmet, o kojem se govori u osnovi o gradskih municipijih, nego u generalnoj debati, tako da će specijalna debata popuniti one manjke, koji bi proizašli iz ovako zbiljnoga načina razprave u generalnoj debati.

Ja sam za taj predlog, da se zajedno razpravlja o svih osnovah, a glasuje razlučeno.

Pradsjednik: Rieč ima g. Posilović.

Dr. Miho Posilović: Visoki sabore! Ja ne držim ovo pitanje za pitanje stranke, da bi se vezao na predlog dra. Mazzure. Meni bi bilo pravo, da se prihvati predlog dra. Šrama, da se razpravljaju osnove zakonske prema tomu, kako su u savezu. Ja držim, da su gradovi naše domovine imali uviek svoju posebnu eksistenciju. Svi gradovi digli su se peticijami na sabor, boreć se za svoje pravo. Ja držim, da će biti mnogo ozbiljnije i bolje odgovarati naravi stvari, ako prihvatimo načelo, da glede gradova razpravimo stvar napose.

Argumenat g. Miškatovića je onakov, kakvi su obično njegovi argumenti, na oko oštrouman, ali ipak sofizam. Ako gospodin Miškatović kaže, da bi se imala jedna debata voditi, kad bi bila vlada poduprla jednu zakonsku osnovu; to je istina; ali neka izvoli visoka vlada primiti komplimenat, koji joj daje g. Miškatović, da one stvari, koje su u savezu, hoće raznimi osnovami zakonskimi normirati. Napose glede osnove zakonske o županijskih odborih čudio sam se, da ta osnova ima posebnu eksistenciju.

Ja držim da bi se predlog visokoga sabora mogao tako daleko protegnuti, da mi još kašnje iz ovih osnova o županijah i odborih stvorimo jedan zakon. Nu iz toga, što je vlada osnove zakonske razstavila, a što odbor misli, da su sve te osnove jedne fele i da su jednom misli nadahnute, sliedi, da se je odbor u toj stvari stavio na protuslovno stanovište prema stanovištu vlade.

Buduć su ovdje četiri osnove, mi bi imali pravo zahtievati, da se vodi o svakoj posebna generalna debata, i to tim više, što si je većina stvorila mogućnost, da se kod svake debate, poslje četiri dana njezinoga trajanja, može zaključiti konac iste.

Ja kad bi pristao, kao što je to u interesu stvari, na predlog dra. Šrama, mislio bi svakako, da se taj predmet ne smije uzeti u tom smislu kao jedan predlog, da se četvrti dan debata zatvoriti može.

S tih razloga se protivim tomu, da se sve osnove zajedno razpravljaju i pristajem uz predlog dra. Šrama.

Predsjednik: Pošto nitko govoriti ne želi, pristupa se glasovanju, ali prije držim si za dužnost odgovoriti g. zast. barunu Živkoviću i g. zast. Posiloviću, da je meni

poznat poslovnik i baš zato, jer mi je poznat, kažem, da nisam proti poslovniku radio, kad sam predložio generalnu debatu.

G. barun Živković mora znati, da tu neima predloga vladinoga, da tu neima četiri osnove po vladi predložene, nego da je na dnevnom redu izvješće odbora trinajstorice, te kad nebi podnio izvješće odbor trinajstorice, ja nebi predložio ono, što jesam; odnosno g. zast. Sramu moram primjetiti, da sam predložio, da se o svakoj osnovi napose glasuje.

Imamo ovdje, visoki sabore, dva predloga: Predlog predsjedničtva, da se o svih četirijuh osnovah vodi generalna debata, a glasuje napose, i predlog g. zast. Šrama da se o osnovah pod br. 70., 71. i 73. jedna generalna debata vodi i jedno glasovanje, a pod br. 372 da se posebna generalna debata vodi. (Glasovi na ljevici: A Mazzurin predlog?) Treći je predlog dra. Mazzure, da se o svakoj osnovi napose razpravlja i glasuje.

Prije svega molim onu gospodu, koja su za predlog predsjedničtva, da se o svih četirih osnovah jedna debata vodi, neka izvole ustati.

(Ustaje većina.)

To je većina i tim odpada potreba o dalnjih predlozih glasovati. Voditi će se jedna generalna debata, a o svakoj osnovi glasovati će se napose.

Visoki sabore! Ja današnju sjednicu zaključujem i sljedeću uričem za sutra u 10 sati prije podne sa ustanovljenim jur dnevnim redom.

(Svršetak u 1 sat 18 časova.)

Sedamdeseta saborska sjednica,

držana dne 20. studenoga 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Glavna razprava o osnovah ob ustroju zemalj. uprave.

Predsjednik: Sjednica počima. Molim g. bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Bilj. **Stjepan Popović** (čita):

Zapisnik

69. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 19. studenoga 1885. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 69 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni: odjelni predstojnik unutarnjega odjela g. Danilo Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela Vjekoslav Klein, te savjetnik kod odjela za bogoštovje i nastavu velemožni g. Dolhopf.

Čitan bje zapisnik od posliednje sjednice, koji je bez primjetbe ovjerovljen.

Predsjednik priobćuje saboru sliedeće podneske:

1. Odbori za proračun i razsudbu zemaljskih računa sa izvješćem glede obavljenoga obračuna izmedju kraljevine Ugarske i kraljevina Hrvatske i Slavonije za godinu 1885.

Staviti će se na dnevni red.

2. Poglavarstva gradovah: Križevac, Varaždin, Senj, Petrinja, Sisak i Karlovac mole, da se zakonska osnova o uredjenju županija, u koliko se gradovah tiče, ne prihvati.

Upućuje se odboru ad hoc za izpitivanje zakonskih osnova o reorganizaciji uprave.

3. Franjo Kralj, podvornik kr. zemalj. arkiva, najsmiernije moli za milostivo podieljenje kakove podpore.

Ide peticionalnomu odboru.

Prelazi se na dnevni red.

Na dnevnom redu saborske razprave stoji: Osnova zakona o preustrojstvu zemalj. uprave, koja bi u cielosti pročitana.

U 12 sati prekine se čitanje na dnevnom redu stojeće osnove, te se predje na interpelacije.

Narodni zastupnik g. Dragutin Pisačić stavlja na kr. zem. vladu sliedeću interpelaciju:

„1. Znade li vis. vlada, koliko joj je izručeno na razpolaganje milodarnih novaca za razdielbu s potresa nastradalim godine 1880. žiteljem grada Zagreba i okoliša mu i to: koliko, komu i do kojega vremena glavnice, koju vratiti ima bez kamatah, a napokon koliko, komu i do kojega vremena glavnice sa 4% kamata?

2. Ako znade, je li je voljna vis. ovoj kući to čim prije priobćiti, da se može po kojem članu visoke ove kuće predlog staviti, da se koj povraćeni iznos glavnice po vladi izruči žiteljem Oborovo, koji nastradaše s požara i poplave".

Interpelacija ova dostaviti će se visokoj kr. zemalj. vladi.

Zatim se nastavlja čitanje osnove o preustrojstvu zemaljske uprave.

Na ovu zakonsku osnovu podnosi narodni zastupnik Rikard grof Sermage sa drugovi sliedeći predlog:

„Razprava zakonskih osnova br 370., 371., 372. i 373. o reorganizaciji uprave, odgadja se na ono vrieme, kada kr. zem. vlada osnovi novoga zakona o preustrojstvu i takovom uredjenju naših obćina saboru na razpravu predložila bude, koja će prenešeni djelokrug obćina zauzeti, takvom sa prekim exingencijami državne uprave u sklad dovesti, a naročito današnju poreznu upravu obćinah svesti u granice mogućnosti autonomnoga obstanka i pravoga zadatka obćinah".

Narodni zast. dr. Šime Mazzura i drug. podnosi ovaj predlog:

„Sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije prelazi na dnevni red preko predloženih osnovah zakona ob uredjenju političke uprave, te poziva kr. zem. vladu, da čim prije ovomu saboru podnese osnovu zakona ob

*

izjednačenju uprave u predjelih bivše vojne Krajine s upravom u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji na temelju zakona od 15. studenoga 1874., istodobno s osnovom zakona ob ustrojstvu i uvedenju vrhovnoga upravnoga sudišta“.

Predsjednik predlaže, da se o svih četirih predležećih osnovah zakona o preustrojstvu zem. uprave vodi jedna generalna debata.

Narodni zastupnik dr. Lavoslav Šram predlaže na suprot ovomu, da se osnove pod br. 370., 371 i 373. kao jedna za se. a osnova pod br. 372. opet za se vieća i glasa, dočim dr. Mazzura predlaže, da se o svakoj od predležećih zakonskih osnova vodi posebna generalna debata i da se o svakoj posebno glasuje.

Sabor glasovanjem usvaja predlog predsjednika, te će se o cieloj zak. osnovi o preustrojstvu zem. uprave voditi samo jedna generalna debata.

Predsjednik zaključuje današnju sjednicu u 1½ sata po podne i ureče buduću za sutra, petak 20. studenoga 1885. u 10 sati prije podne sa ustanovljenim jur dnevnim redom, a to je:

Razprava zakonskih osnova o preustrojstvu zemaljske uprave.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Stevan Popović v. r.,
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li, vis. sabore, kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Opažam, da u zapisniku nisu i ostali predlozi navedeni. Meni se čini, da se u zapisniku nebi smio samo onaj predlog navesti, koji je primljen, nego da se vidi prava slika, kako je debata tekla. imao bi se osobito staviti protupredlog, koji je makar i pao. S toga molim, da se i protupredlog stavi u zapisnik.

Predsjednik: Ja mislim, da će se ovoj želji zadovoljiti i zapisnik tako izpraviti, i tim mislim, da se može zapisnik verificirati.

Vis. sabore! Pošto podnesaka ne ima, prelazi se na dnevni red.

Riec ima g. izvjestitelj.

Dr. **Jovan Gjurić**: Vis. sabore! Na stolu sabora evo čas prije pročitane zak. osnove, kojima kanimo, sada iza kako je bivša Krajina s materom zemljom stvarno spojena, organizaciju uprave u cieloj zemlji provesti.

Ta predložena organizacija uprave utemeljena je na historičkom razvitku uprave u našoj zemlji, ali je ujedno prema današnjemu duhu vremena i prema današnjim okolnostima izostavljeno sve ono, što se iz staroga županijskoga sustava preživjelo i što bi se protivilo postojećim ostalim zakonima, a uvrstilo se je ono, što odgovara modernim načelima uprave.

Narodi, koji hoće svoju narodnu individualnost da očuvaju, da ju učvrste i da ju prema zahtievima kulture razvijaju, ne smiju praviti u težnji za svojim razvitkom budi u kojoj grani svoga života takove skokove, koji bi kadri bili prekidati historički kontinuitet, a koji bi kadri bili staviti ih u opreku sa dojakošnjim životom.

Takovi skokovi mogli bi se nazvati eksperimentacijami, koje mogu biti od najveće pogibelji za život jednoga naroda.

Organizacija uprave. koja se smjera predležećim zakonskim osnovama provesti, ne samo da se ne može uvrstiti u red takovih skokova i takovih opasnih eksperimentacija, nego se mora sa svih strana zemlje pozdraviti kao takova, koja će biti doista kadra dobru upravu u našoj zemlji uvesti i učvrstiti na podpuno zadovoljenje zahtievah utemeljenih na historiji i na današnjim okolnostima i potrebama naše zemlje.

Predležeće zak. osnove udovoljile su historičkomu razvitku uprave u našoj zemlji time, što su uzpostavile i opet županije s većim teritorijalnim obsegom, što su uzpostavile županijske upravne odbore, u kojima će gradovi izim glavnoga grada Zagreba i Osieka kroz svoje reprezentante biti zastupani.

Uzpostavljenjem županijah, županijskih skupštinah i upravnih odbora povraćena je našoj zemlji „samouprava“.

Municipalna samouprava — jer je u našoj zemlji kroz stoljeća postojala — jeste našemu narodu posve poznata i prirodjena institucija, koja je vazda imala blagodelnih posliedica po našu zemlju i po naš narod.

Istina je, da je sve do godine 1848. bila municipalna samouprava naslonjena na sasma druge elemente, nego što će od sada biti, ako ona i opet u život stupi, ali s toga, što su oni elementi, koji su davali onda municipalnoj samoupravi života, od god 1848. ovamo izgubili svoj privilegialni položaj, ne može se tvrditi, da municipalna samouprava neće moći imati prave vriednosti. Ja baš držim, da će u današnjim promienjenim okolnostima biti u narodu našem dovoljno elemenata, koji će biti kadri ne samo municipalnu samoupravu novim živahnijim i snažnijim duhom zadahnuti, nego ju i učvrstiti i unapreditі.

Baš je to velika sreća za obći naš napredak, što su privilegije prestale, te je ovim osnovama cielomu narodu koji je u pravima posve izjednačen, data prilika, da dovoljnim naobraženjem, gradjanskim vrlinama i ustavnom sviesti snabdeven, može djelotvorno uticati u poslove javne uprave, koje će uticanje bezdvojbeno biti od najkoristnijih posliedica po našu zemlju i narod.

Nije, gospodo, municipalna samouprava zastarjela i preživjela institucija, kao što mnogi kod nas misle, jer eto vidite, da se i sama nauka njome bavi i da ju kao blagodatnu inštituciju u upravi modernih država jako ciene i uzdižu.

Nauka naime veli, da je takova samouprava, uredjeno učestvovanje i dielovanje gradjanstva u stvarih, spadajućih

na upravu, a u svezi s postojećim zakonima u državi, da je dakle samouprava vez, koji veže družtvo gradjansko sa državom, da je vez, koji veže gradjanske slobode sa javnim dužnostima.

Temeljna misao samouprave je dakle učestvovanje i djelovanje gradjanstva u svih obćih i javnih upravnih stvarih usuprot autoritativnomu i birokrativnomu tutorisanju oblastih, jer se ondje, gdje samouprava postoji, ne dade više gradjanstvo smatrati čisto predmetom brige oblasti. Zato je posve naravno, da je samouprava jedino moguća u državah slobodoumnih, u državah sa reprezentativnim ustavom, jer samo u ovakovih mogu reprezentativni elementi mnogostručno učestvovati u poslovih uprave.

Ali samouprava stavlja i razne zahtieve na gradjane, i samo ondje može od dobrih posliedica biti, gdje se gradjani trude, da zahtievima udovolje

Takovi zahtievi jesu naime:

1. toliko naobraženja, da svaki gradjanin, koji u upravu udje, može poslove spadajuće u upravu dovoljno pojmiti i da ih može prema tomu i izvršiti;

2. toliko gradjanskih vrlina, da može dobro shvatiti, što je to javna dužnost, pa da prema tomu pokaže dovoljno požrtvovnosti za obće dobro i za obće svrhe u onih poslovih uprave, koji mu se povjere;

3. toliko slobodnoga vremena, da može za ono doba, kad je pozvan da vrši poslove javne uprave, bez velikoga uštrba napustiti svoje privatne poslove, od kojih živi.

Kad se ta tri svojstva spojena nadju u gradjanah, onda doista ne može biti dvojbe o tome, da samouprava neće uroditi najboljim plodom po narod i državu.

Ovoliko samo o onom, što nauka o samoupravi veli, i što je poznato, a to sam bio slobodan s toga navesti, da dokažem, da nauka samoupravu u zemljah sa reprezentativnim ustavom, u zemljah, gdje liberalizam vlada, visoko cieni i uzdiže.

Ja pak držim, da i u našoj zemlji, koja ima reprezentativan ustav, vlada načelo liberalizma, što medju ostalim naime baš i predležeće zakonske osnove ponovno dokazuju.

Time mislim da sam dovoljno opravdao i stanovište odbora, a i stanovište moje ne prema ovim zakonskim osnovam, koje kane da uvedu i opet u život municipalnu samoupravu, koja se u našoj zemlji osniva na historičkom razvitku uprave, a i koja se ni u čemu ne protivi s onim, što nas nauka o samoupravi uči.

Ali te zakonske osnove, koje uzpostavljaju municipalnu samoupravu, ne ogrešuju se niti o postojeće ostale zakone, niti o današnje naše odnošaje i potrebe. Ovim zakonskim osnovama ostaje odieljenost sudstva posve netaknutom. Iz ovih zakonskih osnova vidi se, da državna vlast vrši upravu kroz svoje činovnike i to izključivo kroz ove, gdje poslovi uprave iziskuju stranom neprekidni rad, stranom gdje se poslovi po naravi svojoj mogu uspješno samo po činovnicih obavljati, a udruženo sa županijskim upravnim odborima u svih onih poslovih, koji se po načelih municipalne samouprave mnogo bolje i koristnije ovako obavljati mogu.

S toga vidimo u tih zak. osnovah posve točno opredieljen kako djelokrug županije i kotarah kao upravnih oblastih, tako isto i dielokrug županijskih skupština, pa i upravnih odbora.

Pa držeći te opredieljene dielokruge pred očima, vidimo nadalje, da po ovih zak. osnova ne leži cielokupna uprava županija i županijskih skupštinah u upravnih odborih, kao što je to u predjašnje doba, i to po upravu možda i ne povoljno bilo, nego da je uprava po naravi posala spadajućih samoupravu tako medju činovnici i zastupstvi razpodieljena, da nikako municipalna samouprava neće biti samo fikcija i da neće u takvoj upravi, kao što je hoće ove zakonske osnove da uvedu, nastati kaos.

Bilo je u odboru mnienja, da se ovimi zakonskimi osnovami hoće da uvede institucija, koja danas u Ugarskoj postoji, pa da valjda s toga, što u Ugarskoj slična institucija postoji, takovu u našu zemlju ne treba uvadjati.

Izvinite, gospodo, što ja moram u tom pogledu moje mnienje izreći, a to je, da institucija županijska samouprave nije samo ugarska, nego da je ta institucija slavenska, pošto smo i Hrvati i Srbi takovu možda i prije Magjara imali, ali je hrvatski narod ju znao kroz više stoljeća, pa sve do najnovijega doba sačuvati i održati. S toga ako Ugarska i ima sličnu instituciju, to ne mogu nikako to mnienje odobriti i s njime se složiti, kao da ove zak. osnove hoće ugarske i našemu narodu posve strane institucije da uvadjaju.

Čuo sam u odboru, a i čitao sam u presi i to, da su ove zak. osnove kopija u magjarskoj postojećeg zakona o upravi, ali da su posve hrdjava kopija. Ne mogu se ni s tom tvrdnjom složiti, a to osobito s toga, što se vidi iz ovih zak. osnova, da je uprava, koja se kani u našoj zemlji uvesti, na posve protivnom načelu utemeljena, nego što je to danas u Ugarskoj. Ja sam već bio tako slobodan navesti, da će upravu u našoj zemlji vršiti državna vlast kroz svoje organe skupno sa županijskimi zastupstvi po točno opredieljenom dielokrugu upravnih oblastih i tih zastupstva, dočim u Ugarskoj municipija kao takova vrše upravu po svojih biranih činovnicih i po svojih biranih zastupnicih. (Na lievici pljeskanje.) Držim, da se dakle ove zakonske osnove u bitnosti razlikuju od upravnih zakona, koje u Ugarskoj postoje, a držim baš s toga i to, da bi onaj uvaženi magjarski državnik, koji je rekao, da će dotle, dok takova uprava — kao što je magjarska — u zemlji postoji, biti azijatski odnošaji u Ugarskoj, kad bi pročitao predležeće zakonske osnove jamačno uztvrdio, da takovi odnošaji neće u našoj zemlji nastupiti.

U ostalom, gospodo, sve kad se ove zakon. osnove nebi u bitnosti razlikovale od ugarskoga upravnoga zakona, ja ne znam, s kojega je razloga nebi mi primili iz ugarske zakonske ustanove o upravi, ako su dobre i ako odgovaraju historičkomu razvitku naše uprave, ako odgovaraju načelima, koje je nauka o samoupravi ustanovila, ako odgovaraju našim današnjim odnošajima i ne stoje u oprieci sa postojećim ostalim zakonima. Ako bi u Ugarskoj zakonske ustanove o upravi doista takove bile, ja bi bio prvi, koji bi ih bez zazora i bez bojazni od umišljenoga bauka — magjarizacije — primio. Ali ja sam već napred naveo, a i dokazao, da se magjarski upravni zakon od ovih zakonskih osnova u bitnosti razlikuje, da dakle ove osnove i ugarski upravni zakon nisu jedno te isto, pak sam još prije zato, da se ove zak. osnove od sabora prime.

Čitao sam u javnih glasilih, a i čuo sam u odboru od strane štovane opozicije, da su ove zakonske osnove bez dovoljnoga predhodnoga pretresivanja po mjerodavnih naših ljudih i po žurnalistici, dakle prenagljeno pred ovaj visoki sabor na razpravu i za prihvat od strane visoke vlade podnešeni; pa da je tako ne samo obćinstvo nego i sam ovaj visoki sabor s tima zakonskima osnovama iznenadjen.

Izvinite, gospodo, što ću i opet biti slobodan i u tom pogledu svoje mnienje izreći, koje se s tim sada iztaknutim nazorom ne slaže.

Mi smo i godine 1874. imali pred ovim visokim saborom zakonsku osnovu o organizaciji uprave u zemlji. Ta tadašnja zakonska osnova, koja je doista postala zakonom, koji i danas postoji, smierala je, da se takova uprava u našoj zemlji uvede, koja prekida s historičkim kontinuitetom, koja, ako je i odgovarala možda modernim načelima o upravi, nije posvema odgovarala našim odnošajima i našim potrebama, kao što je to vremenom od deset godinah stečeno izkustvo i dokazalo, čega radi evo i opet stojimo na tome, da tu upravu boljom izmienimo.

Pa što se je dogodilo tada, t. j. god. 1874., kad je ona zakonska osnova pred ovaj visoki sabor došla? Dogodilo se i onda to, da se je predbacivalo, kako je ta tadašnja zakonska osnova prenagljena i kako je suviše brzo pred sabor došla.

Onda se od strane vis. vlade na to predbacivanje odgovaralo, da se ta zak. osnova nije razpravljala pred saborom 2—3 dana, nego 2—3 nedjelje, ali je vlada i to rekla, da joj je do toga stalo, da tadašnja zakonska osnova čim prije zakonom postane i da čim prije u život stupi i ovaj se razlog uvažio.

Vidite indi gospodo, kako se tada brzo radilo na jednoj zakonskbj osnovi, koja je u ono doba sasvim prekinula sa dosadašnjim historičkim razvitkom uprave u našoj zemlji, pak nečega posve novoga stvarala, takovoga novoga, što donde sabor kraljevina Hrvatske i Slavonije u svom radu nigdje nije poznavao. Pa ipak se je mogla takova zakonska osnova na brzu ruku primiti i uzakoniti.

I baš gospoda, koja su tada preko te brzine, s kojom je upitna zakonska osnova razpravljana bez primjetbe prešla i prihvatila su tu zak. osnovu i uzakonili je, sada najviše o tome govore, kako su ove predležeće zakonske osnove prenagljeno pred vis. sabor došle, akoprem ove zakonske osnove ne namjeraju uvadjati takove nove upravne ustanove, koje ne stoje u svezi sa historičkim razvitkom naše uprave, i koje bi uvadjale u upravu nečega, čega do danas nije bilo.

Neka mi je dozvoljeno još i to reći, da je tečajem debate o zak. osnovi od godine 1874. jedan vrlo umni muž i vrlo uvaženi patriota hrvatski, kome neće dotična gospoda moći ništa prigovoriti, na to predbacivanje glede prenagljenja odgovorio: „To primam kao pohvalu i priznanje marljivosti sabora. Zahvaljujem na toj primjetbi! — Samo da navedem primjer jednake marljivosti velim, da je norvežki ustav, koji se smatra kao uzorom valjanih uredabah za 24 sata osnovan i primljen bio“.

Ne stoji, što se od strane opozicije predbacuje, da su se na brzu ruku donjele sve osnove, dočim se o upravi, koja još danas postoji kao zakon, već tri godine radi i piše, da se ova uprava s novom i boljom izmjeni.

Ja sam kazao, da zakonske osnove, koje ovdje predleže na pretresu, nisu ništa stranoga, ništa nova, nego da su ove samo udešene i prilagodjene prema historičkomu razvitku, prema načelom nauke i prema našim odnošajem i postojećim zakonom tako, da se uprava dobra i cieli shodna u našoj zemlji uvede. Kod takova stanja stvari, gdje se ne uvadja ništa protivna historiji i našim odnošajem, i kad se uvidi, da tu nije nikakvo prenagljenje s ovimi zakonskimi osnovami, onda se može mirne duše kazati, da se ove osnove brzo ne razpravljaju, jer se je o tom već mnogo govorilo i pisalo, a biti će još prilike, da se u ovom visokom saboru temeljito potrese.

Gospodo! Proučavajuć ove zakonske osnove, uvidio sam, da je županijskim skupštinam, koje se kane ovdje uvesti medju ostalim, djelokrugom jedno eminentno pravo podieljeno, a to je pravo razpravljanja o predmetih javnoga interesa, o čem imaju davati saobćenja stavljajuć se glede svoga mnienja u sporazumak s drugimi županijskimi skupštinami. U obće na taj način stvara se jedno mnienje o kakvom predmetu javnoga interesa.

Ovo držim, gospodo moja, da je sgodna prilika, da se baš u tih skupštinah razvija ustavna sviest tako, da se zaista županijske skupštine mogu smatrati ognjištem, na kojem gori budna ustavna sviest našega naroda.

Upravni odbori u tih županijah jesu prema zakonu tako uredjeni i udešeni, da će bez ikakve sumnje biti od najboljega ploda i najveće koristi po naš narod. Jer, gospodo, kad se to uzme u obzir, da činovničtvo, ponamješteno u raznih županijah nije ovdje rodjeno, nego strano i prema tomu, pošto ima vrlo mnogo agendah

svojih tako, da ne može dospjeti. da proučava narodno-ekonomićke odnošaje i potrebe županije, u kojoj ureduju, onda se vidi velika korist tih upravnih odbora odtuda, što će zastupnici naroda činovničtvo naroda ne samo informirati o nacionalno-ekonomičkih odnošajih i potrebah naroda, nego će tu svojim radom sudjelovati i stvarati zaključke, što će biti koristno za županije.

Još da se osvrnem na upravne odbore u pogledu onoga djelokruga, kojim je podieljena jim vlast u poslovih poreznih. Mnogogodišnje izkustvo dovelo nas je do toga, da uvidjamo zaista, da je naša uprava u tom pogledu posve manjkava. Ove zak. osnove ištu naročito popuniti manjkavosti uprave i stati na put nekorektnosti. Najviše opravdanih tužba iz našega naroda čuli smo, da dolazi odtuda, što se pri pobiranju utjerivanju i razpisivanju poreza dogadjaju zloporabe od strane financijalnoga činovničtva, a tomu zlu misli se doskočiti ovimi zak. osnovami time, što je upravnomu odboru razširen djelokrug u poslovih financijalnih odnosno poreznih. Ovi odbori će za cielo dovoljnu garanciju dati, da će sada upravni odbori, koji se sastoje dielom iz zastupstva naroda, djelom iz činovnikah, koji su takodjer sinovi ove zemlje, to se sve poravnati i da se od sada neće dogadjati pri razporezanju i utjerivanju poreza nepodobštine i zloporabe zakona, kako je to do danas bivalo.

Ovimi zak. osnovami uveden je i zakon o karnostnoj odgovornosti činovnika i službenika namještenih kod županijah. Izkustvo nas uči, da je dojakošnji karnostni zakon vrlo manjkav bio i tako manjkav, da je činovničtvo predano na milost i nemilost vlade. Ova zak. osnova o karnostnoj odgovornosti je takova, da je točno odredjeno, kad se činovnik može smatrati krivcem prestupka karnostnoga zakona, i kad se proti njemu u obće može kazn. iztraga voditi. Nadalje je u toj zak. osnovi o kazn. odgovornosti činovnikah uvedeno to, da iztragu kazn. vodi povjerenstvo sastavljeno iz činovnikah i izabranikah naroda, koji se nalaze u upravnom odboru.

Tim mislim, da je dovoljna garancija dana, da će se od sada kazn. zakon nad činovnici najsavjestnije vršiti, te da će se onda, kad se bude tako kazn. zakon nad činovnici vršio, omogućiti, da će činovnici isto tako gradjansku slobodu uživati, kao što ostali gradjani naše zemlje.

Nadalje zak. osnove ove idu na to, da se mjesto dosadanjih dvijuh molbah uvedu tri molbe. Ja mislim, gospodo, da će svaki ovo radostno pozdraviti, što se iz izkustva dojakošnjega vidi, da samo dvie molbe nisu odgovarale vašim odnošajem i našim potrebam. Naš bo narod riedko se zadovoljava riešitbom prve molbe, nego skoro proti svakoj utiče se u višu molbu. Kroz to se je nagomilalo tako mnogo stvarih ovih kod druge molbe, da je težko dočekati riešenje. S toga se je išlo na to, da se ova druga molba decentralizira tako, da će sada županije biti druga molba, te da se dozvoli u važnijih slučajevih i ondje, gdje prve dvie molbe nisu jednako riešile, riešenje trećoj molbi. Ovako držim, da će odsada brzo riešitbe na narod stizati, a ujedno je dovoljna garancija pružena, da će se točnija i obsežnija riešenja donašati nego li je to do danas moguće bilo.

S početka moga govora naveo sam, kako samouprava kao takova stavlja zahtjeve na gradjanstvo i kako se gradjanstvo mora truditi, da tomu udovolji, ako hoće, da ona urodi dobrim plodom. Naveo sam, da se svemu tomu iziskuje dovoljno naobraženje, dovoljno gradjanskih vrlinah i slobodnoga vremena; pa da vidimo, hoće li naš narod moći podpuno ovim zahtjevom odgovarati, pošto su sada županije proširene sa dosta obsežnim obsegom, valja uzeti u obzir, da na svaku županiju odpada popriečno do 200.000 dušah, radi čega držim, da će se s toga u svakoj županiji dovoljno elemenata naći, koji će biti toliko izobraženi, da će moći razumjeti i shvaćati poslove javne uprave. Ja držim, da u narodu ima dovoljno takvoga elementa, koje ima dobro shvaćanje o javnoj dužnosti i koje ima dovoljno požrtvovnosti.

Što se trećega tiče, tu se mnogo govori. da će zapeti, jer gdje se neće nitko nagradjivati i odštetiti za troškove putovanja, da će vrlo riedko tkogod od izabranikah u upravni odbor doći, te da će u odboru biti sami činovnici — a samouprava da je samo fikcija ovdje.

Ja držim, gospodo, da kad se kaže, da u našem narodu ima dovoljno naobraženja, da ima smisla o požrtvovnosti, da će svaki izabranik ono svoje slobodno vrieme i trošak kod toga, koji i tako dosta često bez ikakvoga ciela troši, nadahnut gradjanskom požrtvovnošću rado pregorjet, znajuć, da vrši posle javne uprave, koji su mu kao izabraniku naroda povjereni.

Ja dalje neću mučiti strpljivost vis. sabora nego kažem, da pošto vidim, da su ove zakonske osnove utemeljene na historičkom razvitku naše zemlje, na načelih nauke, na naših odnošajih i potrebah, neprotiveć se niti ostalim zakonom u našoj zemlji, to držim, da će ove biti od najbolje koristi po naš narod; pa s toga sam tako slobodan preporučiti, da se sve ove osnove primu za podlogu specialne debate. (Odobravanje na desnici.)

Predsjednik: Rieč ima g. grof Sermage.

Grof **Rikard Sermage**: Visoka kućo! Moja današnja zadaća, koja je opravdati moj i mojih drugova predlog, bila bi veoma lasna, te nebi morao uztrpljivost kuće upotriebiti, ako nebi morao i nebi htio ništa drugo dokazati, nego što su svi članovi ove kuće u javnosti, u publicisti izjavili, što su oficiozni i opozicionalni listovi stokrat objelodanili, da je rukovodjenje poreza od strane občinah neizmjerno zlo neizmišljiva nezgoda ne samo za porezovnika, nego dapače za oblast samu.

Ali, visoka kućo! to ne bi bilo tako kratko moguće, a moje opravdanje ne bi bilo tako točno izjavljeno, a još više, ja nebi mogao ovako postupati, jer obrazloženje vladino

imade 1 pasus, koji je veoma karakterističan. Ovaj pasus pag. 11 alinea 12. ovako kaže (čita): „Občine neće doduše time biti razterećene od nadležećih im poslova poreznih, kako se mora željeti u interesu uprave občinske", a dalje kaže: „buduć da reforma uredabah občinski spada medju najsilnije i budući da vlada smatra svojom dužnošću, da taj posao uzme čim prije u ruke".

Visoka kućo! S toga bi sliedilo, kako bi svatko od nas mislio, da tako silna reforma občinah na prvomu mjestu, tako rekuć kao naslov radnje vlade glede preustrojstva uprave pred nama ležati bi morala. A zašto? Ja sam bio u enqueti godine 1883., a meni je poznato, da nam je onda predloženo bilo, što, ja se bojim vlada danas od ministra financijah nemože dobiti, tako glede ustrojenja, glede utjerivanja poreza još glede organizacije činovnikah zajedničke vlade, tako da su potvrdjeni od autonomne vlade. Usuprot tomu, da vlada ovako kaže, da svoju nakanu izjavljuje, vidimo, da ona kronična bolest našega naroda, rukovodjenje občinah ostaje netaknuta u svojoj kriepostí, a usuprot cieli aparat upravni svom silom mora se preinačiti. S toga bi ja morao zaključiti, da će ovaj novi zakon biti tako pun blagodati, da je to, kako bi ja pravo rekao, na tielo naroda skrojeno, da su bar one najjače i najsilnije potežkoće, koje najsilniju pomoć traže, da su one odstranjene.

Nu, gospodo, to ja nemogu naći. Na prvom mjestu, kaže se, o liberalizmu, kaže se o samoupravi, a ja to ištem badava. Ja protivno vidim željezna klešta, zakon, koji može gibanje javnoga života zapriečiti; ja vidim, da ondje, gdje je bezplatno izabran član odbora, u predjelih gdje nisu komunikacije takve, kakve bi mogle biti i kako mi želimo, da budu, da ondje činovnici sasvim bez kontrole mogu raditi, te budu sami vodili poslove, a odgovornost im bude lahko snositi, pošto izabrani članovi odbora, premda nisu bili prisutni, tu odgovornost š njima zajedno snositi imadu.

Ako uzmemo §. 4. u pretres onda vidimo, da bilo od činovnika ili od zastupnika to ili ono, vrhovnomu županu je slobodno odbaciti ili primiti i urediti si stvar, kako mu se svidi. Ako uzmemo taj paragraf u pretres, to kaže ovako: „Vrhovni župan vlastan je na poziv zemaljske vlade ili u vlastitom djelokrugu unutar pripadajućega mu prava nadzora davati načelniku, a preko ovoga i ostalim poglavarstvenim organom naloge, te od načelnika tražiti i izvještaje. Moram priznati, ako to dobro promotrim, da moć i vlast vrhovnoga župana ide dalje, nego poglavara zemlje, jer on nemože postupati bez suodgovornosti predstojnika odjela, odgovoran je on tielu, saboru, a vrhovni župan nikomu. Veli se, da su 3 glavna uzroka, radi kojih je ova reorganizacija pospješena bila. Prvo, kaže se, da gradovi u prvom redu grad Zagreb čim prije dobije nadnačelnika i da bude konstantan komisar imenovan. Drugo, kako se kaže, da se odstrani županija s Rieke, a treće, da se po kalupu ugarske administracije uvede kod nas uprava. Glede prvoga nije moja zadaća ovdje govoriti i dokazati, da neima razloga, da grad Zagreb, koji se nemože hvaliti od dobrote vlade, ako se osvrnemo na odnošaj glede bolnice, glede oprosta od pristojbah, glede zajma, da nije zaslužio, da mu se dade komisar i da se autonomni život ovakvim načinom uništi. To budu valjda zastupnici grada Zagreba opravdali. (Živio! na ljevici).

Drugo je glede grada Rieke. Glede grada Rike ću ja kazati, što moram kazati.

Treće je, što se tiče sličnosti, da se ima po kalupu ugarske administracije kod nas stvoriti uprava. Ako se to obistinuje onda gospodo, moram kazati, da nam se tim daruje ono, što već drugi neće. (Živio! na ljevici.) Tomu je klasičan svjedok „Pester Lloyd" od 4. srpnja o. g. i to tako izvrstno, da ga nije moći prevesti (čita): „Vielgliederige um den mildesten Ausdruck zu gebrauchen schwerfällige Körperschaft welche in den Comitatsausschüssen als Comitatmunicipien fungirt und für administrative Agenden nicht fähig ist". (Predsjedničku stolicu zauze prvi predsjednik Vaso Gjurgjević.) Tako drastično osudjuje onaj Leibjournal sadanjega ministra nutarnjih poslovah onaj organizam, koji će se nam darovati, ako uspije onaj passus u obrazloženju vlade, koji ovako kaže (čita): „Svaka reforma mora da se zadovolji time, da odstrani ono, što se je preživilo, te da čuva i brani ono, što je u dosadanjih pravnih uredbah sposobno za život".

Sada gospodo, ne znam, gdje bi ja uporabio one rieči ili na „Pester Lyoda" ili na one naše doživljaje, jer smo i mi imali skupštine i znam, da nisu ništa polučile u administraciji. To je epilog na ovo, što vlada kaže. Stoga u obće moramo konstatirati, da je u Ugarskoj i kod nas osudjena ova institucija, nego „dato non concesso" recimo da nebi bio ovaj način tako loš po ugarskom šablonu, kako „Pester Lloyd" piše, kad bi imao onaj način i onaj duh, kako ima ugarski. Žaliti moram, da se je upravo kod ove osnove, ako se uzporedi s ugarskom vrhnje oduzelo, a mlieko nam se hoće darovati, osobito ako vidim, da vlada ovako kaže u obrazloženju (čita): „U istinu je prizivanje občinstva k poslovom javne uprave podobno poticati požrtvovnost gradjanah, razvijati njihove talente, njihovo znanje, njihovu vještinu u poslovih, njihov mar za obći boljak i njihove gradjanske krieposti, što je sve opet kadro obogatiti upravu i oživiti ju".

Nu, gospodo, o samoupravi ne može se ništa viditi iz osnove, pa se ne vidi niti to, da žiteljstvo može tu učestvovati, jer svagdje činovničtvo nadmašuje brojem tako, da će sviet kazati: To je karikiranje konstitucionalizma.

Idimo dalje, prem bi to spadalo na specijalnu debatu, ja ću ipak ovdje iztaknuti taj način. Tako po §. 8. osnove skupštinare veleposjednike i birane skupštinare verificira odbor, u kom sjede šest po vel. županu imenovana i pet iz skupštine birana člana. Tako je u najboljem razmjeru od 6 prama 5.

§. 19. i §. 24. skupa. Po §. 19. ovoga zakona stoji izbor skupštinarah posve u vlasti izaslanika kotarske oblasti, pa ako bi slučajno izaslanik preračunao se u izboru pouzdanika, te se oni ogradili protiv izbornom postupku, ostaje po §. 24. zakona odnosni izborni zapisnik ipak valjan,, te ako se izbornici potuže protiv izboru podje pritužba na verifikacijonalni odbor, u kom je kako rekoh razmjer 6 : 5.

Skupština je posve u rukuh vel. župana. On po §§. 33. i 34. ustanovljuje dnevni red, on skupštinu saziva, diže i odgadja po volji.

Povrh toga u njoj po §. 30. sjede uviek okolo 18 činovnika, koji će kod sustava nednevničkoga za skupštine, biti često jedini skupštinari ili bar u pretežnom broju.

A preko svega toga po §. 35. osudjuje se svaki skupštinar na globu od 100 for. ili odnosni zatvor, a dok jedno ne plati ili drugo ne odsjedi, ne smije u skupštinu, a sve to radi vrlo pružive nekakove uvrede, kako ju krsti bez svake pobliže oznake taj famozni § 35.

Idemo dalje na § 36., koji glasi (čita):

„Sliedeći županijski činovnici: podžupan, tajnik, inžinir, liečnik, školski nadzornik, nadšumar i veterinar, a isto tako i kotarski predstojnici imadu u županijskih skupštinah pravo mjesta i glasa“.

Je li je moguće, da žiteljstvo nešto poluči ili nešto drugo želi, nego činovničtvo? Jer ako i nešto poluči, onda vrhovni župan, ako mu se ne svidi, odbaci. (Tako je! na ljevici.)

§. 41. o upravnih odborih glasi (čita):

„Upravni odbor vrši karnostnu vlast preko povjerenstva, sastojećega iz pet članova“. dakle 3 : 2.

A tako, gospodo, ide to dalje. Te bi sve spadalo u specialnu debatu. Ja neću više zlorabiti uztrpljivost kuće. Idemo malo dalje.

Ne može dakle biti govora o samoupravi, s toga ovaj pasus obrazloženja vladinoga, ja ne mogu drugčije kazati, za mene ne ima smisla, ili onoga smisla, kako sam prije kazao.

Sada, visoki sabore, dolazim još na jedan pasus, gdje vidim povriedjen nagodbeni zakon, kojega zaštita je moja i mojih prijatelja prva zadaća, to jest koliko riečko pitanje, koje još doduše po regnikolarnoj deputaciji riešeno nije sa ovom osnovom o reorganizaciji prejudicira. Što se kaže glede razdielenja kotara i županija.

Kraljevina Hrvatska i Slavonija, nagodiv se godine 1868. sa kraljevinom Ugarskom, nije se mogla s istom sporazumjeti glede grada Rieke. Abstrahirajuć od neobične forme, u kojoj se pokazuje §. 66., proizlazi jasno iz samoga sadržaja toga §., da si je Hrvatska i Slavonija pridržala glede uredjenja autonomije i na nju se protežućih zakonodavnih i upravnih odnošaja grada Rieke onu istu ingerenciju, koju daje isti §. kraljevini Ugarskoj i Rieci kao separatum corpus. To svoje pravo na Rieku nije Hrvatska i Slavonija nikada napustila. Dopustite, da ovdje navedem one autonomne zakone, u kojih se taxativno navadjaju pojedini dielovi teritorija tih kraljevina: tako u z. čl. III. od g. 1870. točka 9. i u zakonu od 25. srpnja g. 1881. §. 3. br. 76. i 77., koja oba zakona ustanovljuju izborni red za sabor kraljevine Hrvatske i Slavonije. U zakonih pako, u kojih se uredjuje uprava politička, navadja se sasvim suglasno sa nagodom §. 66. naročito „županija riečka“.

§. 1. z. čl. 17. od g. 1870. i §. 3. zakona od 15. studenoga 1874., koji §. spominje naročito Rieku kao sjedište riečke županije.

Nu ne samo zakonodavstvo hrvatsko-slavonsko, nego i sama kr. zem. vlada vršila je i nakon §. 66. nagodbe ono pravo ingerencije na riečke poslove, koje rezervira Hrvatskoj i Slavoniji rečeni §. 66. Za dokaz tomu sudjelovanje bana kod naredbe 1) od 14. rujna 1871. ob ustrojstvu kaz. sudišta na rieci (sbornik br. 70.) 2) od 10. svibnja 1873. o sudbenosti u prepornih financijalnih poslovih (sbornik br. 32.) 3) od 10. prosinca 1875. o uvedenju ugarskoga odvjetničkoga reda na Rieci (sbornik br. 15. ex 1876.)

Sada pako predloženimi osnovami o upravi županija i gradova ne spominje se Rieka nigdje, ne gledeć na do sada ne napuštena prava Hrvatske, dočim bi ipak bilo umjestno, da se u smislu §. 66. pravo, koje nam u autonomnih poslovih pripada, spominje.

Sa političkoga gledišta moram kazati, da nije pravedno, da mi kao jednaki faktor u onom momentu, kad Ugarska uvadja svoje oblasti stojeće pod zajedničkom vladom, izadjemo van, da faktično napustimo ono, što nam pripada. (Odobravanje. Na ljevici: Istina!)

Sve, što sam do sada, gospodo, izjavio i kazao glede meritorne vriednosti ove osnove i što sam naveo, premda nije u takovom savezu, da bi se moralo navesti, nego sam morao to navesti, da dokažem, ako je moguće, da nije bilo razloga i blagodati pospješiti tako tu stvar i da još nije odstranjeno ono drugo, obzirom na uredjenje obćinah.

Dakle ja sam to morao navesti, a sada dolazim na momenat, koji moram kazati, da je najcrnije poglavje našega narodno-gospodarstvenoga življenja, a to je stanje, kako stojimo nakon toliko godina obzirom na način pobiranja i utjerivanja poreza.

Ovo, što hoću kazati, spada u budged, ali moram i ovdje pogriešiti, iztaknuv mimogredno, da dokažem, kakov je ovaj aparat, što je polučio, što mu je rezultat i zašto bolji elementi obćinskih oblastih ne mogu sudjelovati, jer nije moguće takov element pronaći, koji bi htio ovdje sudjelovati. Posjednici, vlastelini, što bi bilo prije moguće, sada više ne. Zašto ne? Oprostite, da ne mogu drugčije, nego da čitam, jer ne mogu na izust citirati, da nebi krivo citirao. Zato se najradje oslanjam na uredovne spise i tu imadem spomenicu, koja je izdana pod zadnjim

banom od strane vlade od 10. siečnja 1883., te je meni kao kulturnomu viećniku bila priposlana. (Čita.)

„Spomenica je obća tužba, da seljak nazaduje svakim danom, da je svake godine siromašniji i da mnogi nije u stanju dolazeće nanj javne državne i občinske daće namiriti. Da ova tužba nije bez temelja, osvjedočila se je vlada već iz toga, što broj realnih ovrha za porez svake godine raste, ter jih je u Hrvatskoj i Slavoniji g. 1879. i 1880. provedeno 404, dočim je već u prvoj polovini 1881. broj realnih ovrha skočio na 230, a predloženi su po občinah za realnu ovrhu jošte 5650 porezovnika, plaćajućih zemljarinu i kućarinu. a ima jih 11.322 porezovnika, koji nisu kadri plaćati dalje poreza. ter će se morati predložiti za realnu ovrhu tako, da ukupno 314.483 porezovnika plaćajućih zemljarinu ili kućarinu 16.972 spadaju medju posve insolventne. što više od 5 post. iznaša“.

Ovdje imadem takodjer uredovni spis „Narodne Novine“ br. 291. godine 1884. U ovom dokazalu nalaze se 24 ovrhe radi poreza. Isto tako „Narodne Novine“ br. 245. od 22. listopada godine 1884. navode 25 slučajeva gdje se radi poreznih zaostataka realna ovrha provadja. U g. 1882. i 1883. ukupno je radi poreznih zaostataka 3000 realnih ovrha provedeno bilo.

Sada, gospodo, da znate, kako se postupa tu, imadem za to jedan exemplar porezne knjižice, iz koje ćete vidjeti, postupak, kako se razpisuje porez bio tomu uzrok porezna oblast ovdje ili vani ili občina. Tu imam od jedne zadruge, koja je g. 1880. sasvim sve platila, te nije ostala nego 10 nč. dužna, a evo se kaže, da ostatak od godine 1886. iznosi 30 for., a isto tako u drugoj knjižici zaostatak od 50 nč. na drugoj strani iznosi 15 fr. Ovakovih 20 knjižica imao sam. s kojimi sam pošao k g. ravnatelju financijalnomu Davidu, predloživ mu ove knjižice, na što ovaj sam je priznao. da su to ogromne pogrieške, koje se moraju odmah popraviti, te odmah izda nalog, da se ostatak ima razpisati na dojduće 3 godine. Otišav kući mislio sam, da sam nešto dobra učinio, onda sam se razbolio, a kad sam se vratio i pitao seljake, je li su dobili, rekli su mi: „Gospodine nikada vam ne ćemo doći, dajte nam naše knjižice natrag“.

I to je bilo prije nego je ona okružnica od ravnateljstva došla na občine, a to su one, u kojih leži najveći porez. Ovako rastu ostatci i ovakav je rezultat.

Gospodo! Ja još ovdje mislim, da je svatko osvjedočen glede tužbah radi porezne uprave, o kojoj upravi navesti ću pasus iz službenih „Narodnih Novina“, gdje se kaže, da Stenjevac ima 1883. g. 14.000 fr. zaostatka, a iste godine utjeralo se 10.700 for., da su tamo dakle zaslužili sbog toga pohvalu, a mjesto pohvale dobili su ovrhovoditelja. Uslied velikih pisarija naložilo je financijalno ravnateljstvo dopisom od 16. rujna, da se u občini Stenjevac oživotvorena odgovornost odmah suspendira. Ovako je bilo kod nas i u občini Vrhovac, gdje se kaže u dotičnoj predstavci občine Vrhovac ovako (čita): „Gdje pako prenavedeni slučaj nastupio nije, eto opet starih grieha još poreznih ureda, gdje su občinam prigodom povjerenja porezne manipulacije predani silni porezni zaostatci, nabacani na pojedine stavke porezovnika bez svakoga razmjerja pravednosti i istinosti, jer se je prigodom zaključivanja poreznih tabela, ako se sbrojeni iznos slagao nije, manjkajući iznos najbližemu porezovniku pripisao, pa je tako knjiga bila zaključena, jer su se na koncu iznosi slagali. Takovi zaostatci su godine 1870., 1871. i 1872. po osobitih odredbah financijalnih oblasti, pravom zaloga na nepokretni imetak porezovnika osjegurani.

Tko je za onda i tko danas evidenciju tih uknjiženih tražbina vodio. to ovom poglavarstvu poznato nije, ali naprotiv mu je dobro poznato, da kr. porezni nadzornik na jedanput zatraži realnu ovrhu, da se razpiše i dražba obavi. Nakon toga dodju stranke na obračun, prigodom kojega se izpostavi, da ovršenik ništa ne duguje, dapače bilo je kod ove občine slučajeva, da je imao ovršni porezovnik još preplate na porezu, za koji mu je grunt prodan. Ovdje navedene okolnosti su samo sjena faktičnomu stanju porezne neurednosti, jer kad bi se sve ovdje nabrojiti htjelo, kao potajne diobe, propadanja zemljišta itd., zapele bi sve tvornice papira sa obterećenosti proizvadjanja istoga, jer kad se uvaži, da imade ova upravna občina 50.000 zaostala poreza, a svi porezovnici dužni na zaostalom porezu posjeduju grunta i inih vriednostnih stvari do najveće vriednosti od 2000 for., dočim oni, koji zaostatka ne imadu, ovdje se pribrajati ne smiju. Po tom ključu moralo bi se uzeti, da se porezu podvrženi predmet za 10 godina 3 puta izplati, što ipak biti ne može, već je ovdje krivo, netočno i nepravedno nametnuće poreznoga zaostatka. Veleslavna kr. podžupanija, kojoj su ti svi odnošaji u poreznoj neurednosti već stranom priobćeni, a stranom iz izkustva poznati, uviditi će lahko, da danas i sutra još nekako ide, a za prekosutra nitko jamčiti ne može, da će se moći što utjerati, pošto porezovnik nikada svoje točne porezne dužnosti ne znade, zaostatci mu rastu bez svakoga računa i likvidnosti, porezna snaga mu malakše samo podmirivanjem zateznih kamata i ovršnih troškova. a sa druge strane ne može občinsko činovničtvo napredovati, jer razračunavanjem silu vremena gubi, pa ipak ništa razračunati ne može, što najbolje dokazuje sliedeće: Godine 1882. potužila se je zadruga Lisičak iz Peskovca vis. kr. zemaljskoj vladi, da joj se nepravedni porezni zaostatak pripisuje. Vis. kr. zemaljska vlada naložila je uslied te pritužbe veleslavno istoj, da zaostatak ove zadruge pomoćju kr. poreznoga ureda u Križevcu i mjernika Schella razračuna Kod razračunjivanja preduzetoga još godine 1882. prisustvovaše g. kr. poreznik Vučetić za kr. podžupaniju, občinski načelnik Katinčić i mjernik Schell; pošto ovi nisu mogli stvar na čistac izvesti, dodje kr. poreznik Rusan, za Rusanom kr.

poreznik Vučković, koji je svaki više tjedana uredovao, ali do danas nijedan zadrugu Lisićak u zaostatku razračunao nije. Kada ovakovi strukovnjaci ništa učiniti mogli nisu, može li se od obć. činovnika zahtievati, da čudesa prave?

Za obrazložiti moj predlog, mogu ja, živući u blizini naroda, dovoljno iz izkustva crpljenimi dokazi posvjedočiti.

Obćine naše prisiljene su baviti se poglavito utjerivanjem poreza, koje je u novije doba još mnogo tegotnije postalo, jer su novi naslovi, kao naročito vojnooprostne takse i odkup gorno-činženih zemalja itd. pobiranje poreza razširili.

Sada još mislim u kratko kazati, što iz moje blizine znadem. Tako n. pr. trgovište sv. Križ i Klanjec imadu ne vješte ljude, koji nisu blagajnički izpit položili, pa kad je već ne dobiju, makar i dobro plaćeni bili, onda o odgovornosti nije moći misliti. Poslovi se razširuju uslied utjerivanja poreza, djelokrug je razširen tim, da imadu, kako rekoh, vojnu taksu i gorno-činžene zemlje zaračunavati. Zaračunavanje je dakle veće, a sredstva, a materijal je svaki dan lošiji i gori. Tako n. pr. imademo u Zagorju takav slučaj, da se skoro svaka kariera završi tim, da dodje pod iztragu i da je dotičnik zatvoren, a obćina poslie izgubljene službe plati. Iz novinah su dovoljno poznata imena Broz, Devčić, Ilić, Iveković itd., nekoji su umrli, nekoji su se izgubili, a obćina je morala manjak platiti.

Ne znam, da li mi je za rukom pošlo dokazati, što sam htio, nego sada mi preostaje još ono, da rečem i dokažem, koliko je zlo ovim prenešenim djelokrugom. Cielo vrieme, ciela radnja obćina je izcrpljena time, te jim ne preostaje ništa za njihov normalni djelokrug, na redarstvene poslove, na upravne poslove, na imetak i na gospodarstvo obćinsko. Obćinske oblasti, dotično obćinski uredi zlo su uredjeni, a odgovornost je velika.

U sv. Križu plaća se načelnik 300 fr., u Trgovištu 800 for. — svagdje je tako. To je, moja gospodo, otvorena rana, bolest, koja se mora popraviti.

Ja mislim, gospodo, da sam vam tu ranu dokazao, a sada moram priznati, da ne uvidjam koristi s ove toli pospješene organizacije. Ja sumnjam, da vlada nije moguća tom organizacijom te pogrieške izpraviti, nego da možda želi biti popularnom — ali tu rieč ne smijem upotriebiti — nego da će naći veoma zahvalnih ljudi, koji će reći, da je to dobro provedeno.

Pošto ovako stoji stvar i pošto vidim, da ova osnova ne sadržaje ništa, što bi željeli, da je ova osnova samo sjajna slika liberalizma, da je njom sapeta autonomija naša, zato je dužnost meni i mojih drugova ne samo tražiti i želiti, da se ona osnova odgodi, nego da se i sama osnova preinači i da se stvori na zdravom temelju uprave, pa da nam dade takovu upravu, koja nam je potrebna i, kako ja mislim, nebi bilo težko pronaći način, kako da se to izvede, jer ovaj sadanji rad, koji nam predleži u ovoj vis. kući, ne odgovara potrebam naroda i mislim, da drugoga cilja ne ima, nego baš t. zv. ustavnim putem ustavnu slobodu podkopati i uništiti. (Na ljevici: Tako je! Živio!)

Predsjednik: Rieč imade zastupnik gosp. dr. Šime Mazzura.

Dr. **Šime Mazzura**: Visoki sabore! Jedno od prvih pitanja, koje mi se je nametnulo, da sam odlučio govoriti o predmetu toli važnom, bilo je ovo: hoće li se bože dragi u ovom saboru našem voditi razprava o privatnom pitanju onako, kako se vodi u ostalih parlamentih?

G. izvjestitelj učinio je svoju dužnost i zbilja onom iskrenošću, da je neki dio ove vis kuće bio primoran aplaudirati: ali vis. vlada, od koje proizlaze toli važne današnje osnove, nije pronašla, da za ovo čedo svoje kaže niti jedne rieči. — Postupak je ovaj, gospodo moja, reći ću takav, da se sigurno ne sgadja ne samo u nijednom parlamentu, nego takav, kojim vlada dokazuje, da ona ne mari za ono, što si imademo mi — osobito mi pratupredložitelji — misliti o njezinu poslovanju. Bilo joj to na čast! Ja sam već naučan i vis. sabor će biti naučan takvomu poslovanju, ali ja se ipak nadam, da će veleštovana većina u ovom predmetu toli važne naravi sigurno onako postupati, kao što se postupa u drugih parlamentih, tim većma će to učiniti, što imade u svojoj sredini mnogo prokušanih administratora, koji imadu opravdati upravo razlog svoga sjedala u ovom saboru. A to je i potrebno, gospodo moja, jer ne mojmo tajiti, da je zavladalo u Hrvatskoj mnienje to, da štogoder dolazi od vlade, da je to zlo; pa i upravo zato, kako to vis vlada znade jako dobro kano i mi, upravo zato nastala je nužda, da ona progovori.

Gospodo! Nama se obično predbacuje, da mi u svako pitanje uvlačimo pitanje državopravno, Ja neću, da govorim o državo-pravnom položaju, već ću samo spomenuti, da i u ovom pitanju vidim posljedak odnošajah naših državopravnih. Ja ću to tečajem svoga govora dokazati. Upravo zato znam, da će biti velika oprieka izmedju nas i većine i u pitanjih priepornih. Mi smo od većine naučeni ne samo očekivati oprieke u pitanjih državopravnih, nego smo naučeni već i na to, da i u nutarnjem svojem programu bude u opreci sa opozicijom, a to je sigurno ovo saborsko zasjedanje dovoljno dokazalo. — Istina je dakle, da smo se mi i većina u svakom pitanju, ma bilo i naravi naše najintimnije i domaće, da smo se razlučili,

Medjutim, gospodo, jedno mi valja spomenuti, a to jest, da bude pravedan jednako za sve na koje se proteže; jer je živa istina, da se zakon, koj nosi u sebi klicu nepravde, najprije se osvećuje onomu, koj ga je stvorio. Razpravljajući o pitanjih upravnih, gotovo nije moguće, da se čovjek nedotakne državopravnih, što je i gosp. izvjestitelj učinio. Ja znadem, da je mnogomu u ovoj kući onako nepoćudno to doktrinarstvo; jer bože moj, što je

doktrina? Njezin svjet imao bi biti par smušenih učenjaka, njezin teritorij biblioteka itd. Dozvolite, da rečem u ovom tonu, da njezin block ne može biti kratka pseudo praktika, jer je odviše malena, da bi mogla zadržati nazor neizmjernih duhova; nu svakako to stoji, da pitanje ovo: da li centralizacija ili decentralizacija? nije nikakvo pitanje doktrine. To je pitanje faktuma, koj imade svoje posljedice u državnom životu; to je pitanje, koje je imalo svoj uspjeh, a imade i svoj neuspjeh, ako se kaže centralizacija.

Čudnovata je stvar, gospodo, da u današnjem vieku pseudokoncentriranja, gdje ciela Europa decentralizira, nestoji ono, što je rekao g, izvjestitelj, da se autonomna lokalna municipalia nalaze samo u državah reprezentativnih. Ja neću govoriti, da decentralizira Englezka, ili druga država kao Italija, Belgija, Švajcarska, Amerika itd., da gvozdena i ukočena Pruska i absolutistička Ruska decentralizira; u Ruskoj zakonom od 19. veljače 1861., od 1. siečnja 1864., od 16. lipnja 1870., a u Pruskoj od 16. prosinca 1872.. nije samo udaren temelj decentralizaciji, nego je podignuta uznosita sgrada decentralizaciji.

Gosp. izvjestitelj rekao je, da su kašnji privilegi prestali; a ja velim, da državna vlast imade danas u slobodoumnih državah u poslovih obćih državni interes. Ako bi tko hotio to sravniti na apotezu francezke decentralizacije, zasnovane u prošlom stoljeću, taj bi uslied apoteoze u uzburkanih valovih, koji su uzburkali Francezku, kad bi se dočepao vlasti, centralizacijom stvorio državi udarac. To je moguće samo u onoj zemlji državi, gdje je sva sila u jednoj ruci centralizirana i upravo zato ne samo države parlamentarne, košto je gosp. izvjestitelj iztaknuo, nego mnoge absolutističke došle su do uvjerenja, da je razvitak državnoga života miran, ako pučanstvo samo učestvuje u poslovih uprave.

Ja znadem, gospodo moja, da imade u ovom saboru i bivših centralista, nu nebojmo se njih, oni su pitomi, jer je njihov centrum svaka vlada, ma bila i centrifugalna. Ali znadem i to, da se i vis. vlada odlikuje s namjerami decentralizacije, pače, da se ona dade hvaliti u službenih novinah radi liberalnih načela i nazora, pak zato upravo mislim, da mi netreba dokazivati, da je centralizacija valjano načelo, da je ovaj uspjeh u državnom životu, jer predpolažem, gospodo moja, da je ta kod svih nas kano valjana priznana. Ovaj aforizam božanskoga Nazarenca, — koj je rekao: dajte caru, što je carevo, a bogu božje; mislim, da se dade upravo i na državni život aplicirati i kazati: dajte državi, što je državno i narodu, što je narodno; vlada neka upravlja sveobćimi poslovi neposredno državnoga interesa; u tih poslovih neka centralizira, ta njezina uprava mora biti javna; ali u poslovih lokalnoga interesa neka postoji podpuna sloboda, neka dopusti decentralnu autonomiju. Koliko je vlada autonomije namienila županijam i u kojoj formi ih je ona namienila, biti će zadaća moga govora, ali prije svega dozvolite mi, da se obazrem na obseg reformah vladom predloženih.

Ne stoji nipošto kao posve jasno i istinito ono, što je gosp. izvjestitelj rekao, da je spojitba krajine upravne ove reforme izazvala. Spojenje Krajine nije te upravne reforme izazvalo; jer znamo svi. da kad je Krajina razvojačena god. 1871., da su administratori krajine, a osobito barun Mollinary, da je uvodio u Krajini one iste zakone, koji su ovdje bili uvedeni; on je pripravljao put za onu dobu, kad bude dozriela jabuka, spojenje administrativno, i za to znademo, da nije treba glede same administracije, nikakvih izvanrednih mjera, da se uzmogne jedan i drugi dio zemlje administrirati. Ja neću kazati, da ne postoji baš nikakva razlika izmedju uprave krajiške i provincijalne, ja znadem, da imade razlikah, ali to hoću, da kažem, da te razlike nisu bitne, da nisu u sustavu samom. Upravne reforme izazvale su naše obćine. Obćina je os, na kojoj je učvršteno kolo razvitka, slobode i javnoga blagostanja, ona je neporušiva tvrdjava od naravi stvorena, gdje su zaklonjene tradicije i interesi pučanstva. Pod nijednom vladavinom nije moguće slobodan život bez valjanoga municipalnoga ustrojstva i municipalne slobode, a uz ovo je moguće slobodan život pod svakom vladavinom.

Ovako kažu prokušani administratori, u koje se nije hotjela ugledati naša vis. vlada, kad je pronašla, da joj treba reformirati našu upravu; da sagradi sgradu, nego je ona počela graditi džamiju sa dva sprata minareta, od kud će moći svojim glasom zagrmiti rieči trepeta i strave; ona je zanemarila to isti čas, kad je bio vapaj silan u zemlji: dajte nam bolju upravu u obćinah! Politički djelokrug, ko što danas stoji prevladao je djelokrug financijalni. Gospodo moja! To je parasit, koji se je uvriežio u tielo naših obćina kano filoksera u korjen loze mimo naše volje. Aristotel veli u svojoj politici: da je narav stvorila obćine, da ova sastoji od ljudih sdruženih u jednoj misli, čuvstvu i pregnuću za zajedničkim životom, pak tako i jest. Moja gospodo! Da je moglo biti dopušteno našim obćinam, da se razviju prema naravi našega puka, prema naravi eminentno udružne, vjerujte da naše zadruge nebi bile pale kao što jesu na veliki uštrb našega materijalnoga i političkoga blagostanja. Iz obćinah dakle napravili su najprije političke, a onda financijalne urede, a tim su one lišene one obrane proti povredam, kojim su bile najbliže, lišene su one onoga, što je mogla domaća uredba spasiti.

Naši administratori nisu promislili, da ruše obćinu u njezinu djelokrugu, naravno da nisu mogli očekivati, da će biti dobre volje u djelokrugu političke uprave upravo onako, kao što čovjek po naravi kržljava tiela ne može biti dobre volje. Kada je dakle promislila vlada i odlučila, da treba reformirati upravu, mislim, da nije ništa naravnijega, da joj nije nijedna misao naravnija mogla lebditi pred očima, nego ona, da započme reformu od

občine, zato smatram posve temeljitimi one razloge, koje je naveo presv. g. grof Sermage, i da je posve opravdan onaj predlog, kojim odklanja on i njegovi drugovi spomenutu osnovu, koja je stavljena na stol vis. kuće.

Čitam u obrazloženju osnove, — i to je takodjer spomenuo gosp. izvjestitelj, — kada se radi o uzkrsnuću županija, kao središta javnoga života, kao inštituta nama namjenjena, ne može mojom zadaćom biti, da razvijem historički izhodište županija: nu to sigurno znadem, a rečeno je i sa izvjestiteljske stolice, da se ne radi o uzkrsnuću starih županija po ugarskom sistemu.

Danas to ne može da bude; danas je državni i socijalni život posve na drugi temelj stavljen. Visoko plemstvo „remeši i kaste" danas nisu više faktori niti državni niti socijalni. Povraćati se na predožujsko doba, bilo bi danas nemogućnost. Tomu stoje na putu oni faktori, koji upravu odlučuju; to je oslobodjenje naroda, kojemu je badava iztrošena gospodja s kamelijami hotjela pjevati pjesmu „ai nostri monti" ili bolje „morti ritorneremo". Danas je Hrvatska i Ugarska taj fakt, a fakt, koji je ravan ovomu, jest jezgra naroda. Pa je li to tako? Gospodo? Ja mislim, kada govorimo o temeljih socijalizma i o državnom životu, da možemo samo jednu razliku izmedju nas i ciele Europe naći i taj jest, da smo možda i mi, kao što je i magjarski narod u Ugarskoj koješta zaostali u kulturi i intelektualnom radu, ali da bi druge razlike bilo to ne mogu dopustiti. Dakle niti u Ugarskoj niti u Hrvatskoj neima podloge za razvitak države, koja bi bila specifično naša. Zakonodavstvo, sudstvo i vrhovna uprava, gospodo, reformirani su cielomu zapadnomu svietu; asijatski odnošaji istina jenjavaju, ako Ugarska ovakovih zakonskih osnova ne bude uzkrisila, pače u eminento aristokratskoj Ugarskoj mora se priznati, da demokracija podiže svoje liepo lice, što je najčudnovatije, u krugu same aristokracije. Što je naravno, ako je tako, nego da je u Ugarskoj oćućena potreba, da se temelj predožujskoga doba promieni.

Tu, moja gospodo, imajuć Ugarska odgovorno ministarstvo, odgovornu vladu, parlamentarnu vladu, nije mogla držati predožujskih župana, jer „humano cupsti cervicem pictor aequinum" ili bolje: „desinet in piscem mulier formosa superna". To se vidjelo da neide, zato se pomislilo na reformu i reforma je izvedena, ali moram reći, da nipošto nije izvedena zdrava administrativna uredba. Evo zašto ne. Županije samoupravne ili kao što se veli, samostalna municipija povjerena su državam razne narodnosti i ta je narodnost pretežitija nego li je vladajuća u Ugarskoj, a to je bilo nešto pogibeljna za Magjare. Treba je dakle centralizacijom dati neko zadovoljstvo za onaj upliv što se je imao u predožujsko doba. Ovo dvoje treba je obezbiediti, a gospodo moja, ovo je dvoje obezbiedjeno u onih poslovih, u onom sistemu, koji je danas u Ugarskoj. Trebalo je taj upliv u magjarskom narodu omogućiti odozgor, ergo centralizirati, a „gentri" moguć je dati zadovoljštinu, ako u ničem drugom, a to u formi parade, koja je uviek Magjarom bila mila. Tako su nastale današnje županije, koje nisu ništa drugo, nego karikatura predožujskoga doba i pravi rococo onih uredaba administrativnih, koje su u ostaloj izobraženoj Europi. Ili, jeste li možda, gospodo, čuli, da bi današnja Ugarska pokazala život u poslovih autonomije županijske? Godišnja izvješća dotičnih županija istina da su čitave knjižurine, koje donose bombastične uredovne kronike i kojekakove birokratičke podatke, koje su toliko vriedne, a možda još mnogo manje, ako jih čitate, nego li koji novinarski članak. Vi ćete jako težko u ovih izvješćih tražiti upravni rad, koji bi bio ponikao iz narodne volje, iz iniciative naroda. Ja neću reći, da za takova šta možda magjarski narod nije dozrio, ali prieči se u tom upravo uslied ovakova ustrojstva.

U obrazloženju ove osnove spomenuo se zak. čl. VII. od g. 1877., koji da je polazio s onoga stanovišta, da su županije samostalna municipija i municipija s autonomijom, a to je sigurno konkutura

Veli se nadalje u obrazloženju, da je uticanje občine u javne poslove načelno i da je plodonosno. Moja gospodo! Ovakove rieči, kolika su satira za §§. 27. i 28.! Načelo decentralizacije dieli upravne poslove onako, kako jih narav dieli: u občinske poslove državnih interesa i u poslove lokalnih interesa, koji spadaju na više občina, koji su zajednički više občinam, u užem smislu napokon na poslove upravne. Županije kao autonomna municipija, kao tjelesa moralna nisu ništa nova, to nije inštitut, koji je nikao u Ugarskoj ili Hrvatskoj. Ovakova tjelesa, ovakove korporacije zovu se u Italiji provincije, u Englezkoj conte, u Belgiji departementi, u Pruskoj Kreisi, a u Rusiji zemstva. (Glas na desnici: To nije isto.) Ovakove dakle uredbe nisu ništa nova.

To nije izum niti magjarski niti hrvatski. Ako nismo znali ništa stvoriti, što bi bilo prama našim odnošajem strogo udešeno, što bi našoj naravi odgovaralo, onda ste imali u Evropi dosta uzrokah, pa ste morali izabrati onaj uzorak, koji je za nas najpriličniji.

Kaže se, da je ipak različita uprava od uprave u Ugarskoj, nu svako se može osvjedočiti, koji zna čitat. i morati će priznati, da je uzorak magjarski. Ja očekujem dokaza o tom, da je takovo uredjenje u obće dobro i onda, da je za naš narod napose prikladno. Ja se nadam, da će mi tko pružati takav dokaz, jer ja to znam, moja gospodo, da mi s Magjari ma baš ništa neimamo zajedničke naravi. To sam spomenuo i posliednji put, da, što goder je kod nas zajedničkoga, nije ništa drugo, nego samo prisiljeno. Ako to stoji, onda ćemo mi, — ne mi, nego vi — i to primiti, ali da ćete to primiti s voljom naroda, to ću u svako doba poreći. Dakle kao što u Italiji provincije, u Belgiji departementi, u Pruskoj Kreisi i u Ruskoj zemstva, tako bi mogla i naša upravna autonomija udešena biti i radi se upravo o tom, da ustanovimo obseg i formu autonomiji. Autonomni djelokrug po-

slova županijskih naveden je u §. 27. osnove; od onih 10 točaka tamo spomenutih meritorne i realne su samo 3 i to riešavanje pitanja o promjeni teritorialnoga obsega obćinah, o upravi županijske imovine i zakladah — iz milosti možda, ako nam jih budu dali — o nabavi i prodaji županijskih nekretnina — sve to je u ovih dvih točkah meritorne, a one druge su organičke naravi, osobito one, koje je izvolio spomenuti g. izvjestitelj, one su morfium, koji će možda za čas utaložiti boli, ali uzroke boli podnipošto neće odstraniti. Ako dopustimo, moja gospodo, da se uprava vlastite imovine može uzkratiti u privatnom životu, ako je dotičnik malodoban, ili ako je slabouman ili razsipan, onda si odtuda možete lahko stvoriti pojam i obseg one autonomije municipija županijskih, koju je vlada namienila našim županijam. U drugih državah korporacije ovim slične imadu kud i kamo veći djelokrug obzirom na korist županijskih cesta, šuma, monumentah, arkiva i lova. Najmanje se je sjetilo i obaziralo na školstvo, na štipendije bogoštovne, sajmove, na financijalno izpitivanje računa i ugovora, na umirovljenje činovnika šumarskih i lugara . . . (Žamor) nije se obzir uzeo na obćinske potrebe, a to je druga točka §. 27., na prepor više obćinah glede naravi njihova djelokruga i to po vlastitih organih svojih i onda nadzor nad obćinami.

Prispodobimo li ovaj djelokrug, koji biva u drugih državah sa djelokrugom, što nam ga prikazuje vis. vlada, onim naznačenim u §. 21., pak s onim djelokrugom, što se namienjuje županijskim oblastim u §. 41., onda imademo u podpunoj slici predočeno najokrutniju centralizaciju.

Decentralizacija ne znači razdieliti upravne poslove izmedju više i niže oblasti, to nije decentralizacija. Decentralizirati znači prepustiti pojedinim skupinam državnim autonomnu upravu posala vlastitoga djelokruga, a te su: županije, kotari, obćine i dakako država sama. Ako dakle županijska oblast u vlastitom djelokrugu, kako je ovdje u §. 41. ustanovljeno, riešava poslove. koji bi spadali u djelokrug županije kao tiela moralnoga, to je jasno. da su ti poslovi u rukuh vlade, i da je vlada upravu centralizirala.

Zato gospodo, je ili neznanje ili obsjena, kad se kaže da je vlada udarila putem decentralizacije. Izvolite, gospodo samo pomisliti to i prema tomu sliku naše županijske autonomije izvesti.

Županija nema proračuna. Zašto ga nema? Jer nema poslova gospodarstvenih, za koje treba proračuna. A znate, što se kaže o čovjeku, koji nema vlastitoga džepa? Kaže se, da je homo sine pecunia imago mortis. (Veselost.) A to su vaše županije, cadavera bez ikakvih mišica, cadaver kojemu fali, što je najviše: nervus rerum gerendarum.

Zato, gospodo, mislim, da sam glede obsega obrazložio jasno, da ovo što se danas predlaže kao tobožnja autonomija županijah. da to nije ništa nego izlika, da se uvede nešto drugoga, da se uvede pravi absolutizam. A to ću vam gospodo, mislim i glede forme dokazati. Moja gospodo, ovo glede obsega, a glede forme pokazuje se stvar još goropadnijom.

Glede forme reći ćete, da postoje županijske skupštine. Da, ali tim skupštinam je gazda veliki župan. I sada u generalnoj debati neću o tih skupštinah govoriti, dodje li — ako dodje, to ne znam bi li se smio nadati ili ne. (Glasovi na ljevici: Sigurno) — do specijalne debate, govoriti ću o županijskih skupština onda a sada dozvolite, da o gazdi tih skupština govorim: da pokažem, tko je vel. župan. Tko je vel. župan obzirom na imenovanje? Njega imenuje na predlog bana Njeg. Veličanstvo. Na predlog ministra predsjednika Tisze Nj. Veličanstvo imenuje bana.

Harmonija izmedju nagode i ovoga zakona vidite gospodo, to je posve uzorna. Kakvim je plodom urodilo ono, što je u nagodi, ne trebam ni spominjati. Nego ona genealogija narodjenja banova, rodila je bana grofa Khuena-Hedervarya, to je dosta.

Ja priznajem, da u redovitih okolnostih u državi, koja bi bila slobodna glede imenovanja odgovorne vlade, da bi imenovanje velikih župana bio postulat parlamentarne vlade da bez toga nebi mogla vlada odgovarati za čine osoba, koje od nje imenovane nisu. To priznajem. Ali u naših okolnostih, gdje je genealogija rodjenja bana plod već doniela ja nebih želio, da takav plod bude genealogija narodjenja velikih župana. Toliko, gospodo, o genealogiji; a glede velikih župana, ja sam rekao prije, da je on absolutan gospodar županije. On nije samo predstavnik eksekutive, što mora da bude: nije samo nadziratelj, što bi danas morao biti, već je on glavni faktor njezin.

Pomislite, da tko postane vel. župan, ne treba nikakve kvalifikacije. A zato što netreba nikakve kvalifikacije, može, biti velikim županom i takav, koji ništa ne zna.

Moja gospodo, on ima sliedeće povlasti; samo ću dva tuceta spomenuti, ono drugo vam prikazujem. On saziva skupštine; on predsjeda skupštinami i on naznačuje i opredieljuje predmete viećanja; on ustanovljuje dnevni red; on može odgoditi i dignuti skupštinu; on opredieljuje prostor za slušaoce, on izključuje javnost; on imenuje perovodju za skupštinu; on imenuje većinu verificionalnoga odbora; on je predsjednik tomu odboru; on obavlja vrhovni nadzor u županijah; on je pouzdanik vladin — rieč, koja do sada nije poznata bila nijednomu zakonodavcu. To je prvi put, što ju vidim. On odredjuje iztrage, obustavlja plaće; on izdaje naredbe, predlaže na imenovanje županijske i kotarske činovnike; on daje dopuste na 30 dana; on ima u saboru virilno pravo glasa. On netreba nikakve kvalifikacije, član je upravnoga odbora, a uz njega većina onih, koji su imenovani po njegovu predlogu; on predsjeda upravnomu odboru, on pred-

sjeda kaznenomu povjerenstvu, on može biti gradskim velikim županom; on je vjekoviti priziratelj, a napokon poslie ovih dvajuh tucetak po §. 58. vrši sva prava i sve dužnosti, koje mu zakon nalaže, kao da svaki pojedini gradjanin i ciganin u zemlji ne vrši sva prava i ne izpunja sve dužnosti, koje mu zakon nalaže. (Na ljevici: Živio!) I ovakove pet do šest puta dolaze u zakon. Ja moram reći, da je izmedju uzvišenoga i smiešnoga samo jedan korak i da bi ove zak. osnove, naročito prva bila i taj korak prekoračila, da nije odviše gorka ona čaša, koja se njom pruža našemu narodu.

Sada, gospodo, znate, tko je vel. župan; znate za njegovu genealogiju; vi ga možete klasificirati kako hoćete, ja ću ga ovako, da je prvi emens na klupi absolutistah. Vidite, moja klasifikacija jako je lahka. Recite, nije li se u ovom djelovanju velikoga župana obistinio onaj maksim . . Ili ako hoćete ovaj maksim uporabiti na ustavni život i vi ćete znati, što se imate nadati od one municipijalne uprave i reforme, u kojoj se ta municipijalna uprava imade vršiti, što se imadete nadati na temelju te zak. osnove. Jest, neda se tajiti, gospodo, da je županijska skupština tu, ali da ona nije ništa drugo nego lutka u ruci vel. župana. Neda se tajiti, da je opredieljen nov djelokrug, ali taj je tako mikroskopičan, da se jedva može viditi, a dosta je to, da su povjereni poslovi vladinomu činovniku; a ako je to, onda imamo in plenissima forma absolutizam. Protagonista ove osnove jest vel. župan, a nisu županijske skupštine. Nije se mislilo dati županijskim skupštinam autonomiju, nego se je htjelo stvoriti velike župane. To je svrha ove osnove.

Moja gospodo, meni je ipak treba priznati, da županije u Ugarskoj nisu provinciae populi romani, dakle one su barem provinciae senatus; da su one podvržene odgovornomu ministarstvu, kojemu je vel. župan odgovoran, dakle parlamentarnomu ministarstvu; da su veliki župani magjarski prokonsuli.

Ali, gospodo, ovi župani, koji se nam predlažu, ti veliki župani, ti su legati provinciae Caesaris podvrženi diktaturi njihovoga diktatora. Veliki župani kao legati vigilandae pacis, da pod plaštem pacis te radeć o miru i poredku vršiti će ono djelo korupcije i uništenja ovoga naroda. (Na ljevici: Živio!) To vam, gospodo moja, dokazuju: oni praefecti rimski carske dobe i prefecti Napoleona I. od njega imenovani, ali od njega i protjerani. To dokazuje genealogija njihovoga imenovanja t. j. vlast ona, koja im se je povjeravala. Ali, gospodo, Caesar je doživio i dovladao; carevi rimski doživjeli su i dovladali i Napoleon I. doživio je i dovladao; ali bez suza njihovih prefekta, bez suza gradjana rimskih i francezkih. A kako su vladali, to vas poviest uči. Znamo, da će dovladati grof Khuen-Hedervary, da li će ostaviti monumentum, koji su podigli oni vulkanički genii, ali se nadam, da će naš puk i to preživiti. Vi ćete ga ukopati s ovom osnovom u gomilu azijatskih odnošaja, on je preživio više toga, a kad bude razbacio i ovu gomilu, ako padne to kamenje i nas, mi ćemo to očekivati moćnom sviesti da nam je duša čista; hoćete li vi to, ja ne znam.

Kao što županijske oblasti isto tako i kotarske oblasti ustrojene su ovom zakonskom osnovom po istom kalupu. Ja znam, gospodo, da po ovoj osnovi kotarske obćine nebi mogle biti municipalna tjelesa, nebi mogle biti autonomne skupine; ali znam, da njihova zadaća nije samo političke naravi t. j. naravi eksekutivne nego reći ću, da bolje označim predmet, da je njihov djelokrug ili bar imao bi biti posredujući. Oni, gospodo, kao lokalni svjedoci potrebe u kotaru, oni su posrednici izmedju pučanstva i vlade, odnosno organa vlade. Ovo posredovanje vrše savjetom, studiranjem lokalnih odnošaja. Hoće li oni imati vremena i volje zato, dopusta zato, to će takodjer ovisiti o volji onoga, koji ima tresti, a to je od volje vel. župana. Odatle razabirete lahko smjer ove zak. osnove.

Ja činim kompliment grofu Khuenu-Hedervaryu i golubinjoj ćudi presv. g. predstojnika nutarnjega odjela, kažem li, da je ovo djelo njihovo one vladavine, koju su oni prije dvie godine inangurirali, da je djelo njihove vladavine, njihova patriotizma, njihove političke budnosti ona ustanova, usljed koje se iz grada Rieke odjeljuje sjedište županije, pa zato i dolikuje njihovoj dosljednosti i mudrosti, patriotizmu i uvidjavnosti ono uništenje autonomije gradske municipijalne autonomije, starodavne autonomije toli dične historičke za ono pučanstvo, koje u svojem teritoriju taj municipij sadržaje. Gospodo, oni su i tom osnovom stvorili monumentum aere perennius.

S neke strane čulo se hvaliti i neizmjerno uzvisivati ove zak. osnove, jer su stvorile tri molbe.

Kad sam to čuo, mislio sam prije nego sam osnove čitao, he, bar u tom biti će nekakav red. Ako, gospodo, čitate u tom obziru, molbenom obziru, u sudbenosti smjer ove osnove, vidjeti ćete, da su i u ovom pogledu djelo prave konfuzije. A to ću dokazati obilno u specijalnoj razpravi.

Izvolite samo pogledati §. 46. osnove, pa ćete se osvjedočiti, da su predmeti nadležnosti sudstvene pomiešani, da se jedva može naći bar čovjek, koji nije dobro upućen u takove poslove. Nije bilo vriedno za onoga, koji je sastavljao ovu osnovu, da gleda predmete po upravnih granah ili inače. Izvolite pregledati §. 45. onda ga sravnite §. 84. osobito obzirom na to, da je izdavanje pojedinih zakona, da su obstojale oblasti raznih imena, a tu kako znate, izdavali su pojedini ljudi glavne zakone, ali sustavno nisu izdani, a to je bilo ne jedan put nego mnogo putah, tako da i najvještiji činovnici sigurno se nebudu znali snaći u pitanjih administrativne kompetencije i to se vidi, da ovoj osnovi fali sasvim limen, labor et mora. Ja priznajem, da ima ljudi više manje oštroumnih ja priznajem tu oštroumnost i g. izvjestitelju, ali neka mi dozvoli, da reknem, da ja bar za sebe nisam dopro, da proučim posve ove zak. osnove.

Neće biti moja krivnja, ako se u detaile neću upustiti u druge osnove, nego imam u obziru osnovu prvu. Ali svakako u ovom obziru molbenom to mi u oči pada, da zemlja kao što je naša zemlja konflikta izmedju političke oblasti i stečenih političkih prava pojedinacah; da neima ni suda, ni ničesa, nego tko je jači, taj kvači. A zašto nemamo suda ni sudišta, možemo si tumačiti tim, što ti konflikti nastaju odporom onih samih, koji bi morali te konflikte odstraniti. Zato, da njim ugodi, nisu pronašli za dobro. da bi valjalo ustrojiti administrativno pravosudje na onaj način. kako je u više izobraženih državah Europe ustrojeno, a recimo i u Austriji i Ugarskoj. A znate zašto se to nije dogodilo? Ja odgovor čujem već; jer zemlja malena kao što je naša ne može trošiti za to; te gledajte ne možemo imati niti vrhovnoga računarskoga dvora, koji stoji 20.000 for., pa zato neka na drugoj strani 100.000 propadne, pak za malen trošak. koji bi se izdao ne smijemo administrativnoga pravosudja imati. ali za financije naše nije preskupo mienjati svakih deset godina uprave i stvarati velike župane. S ovom svrhom. koja je namienjena osnovi, o kojoj se razpravlja. ta preskupa nije, ali bar naša vlada je tako iskrena i kaže, da će uprava u buduće ponješto skuplja biti. Čulo se do 30.000 fr. Ja ne znam tko bi preuzeo na se obvezu platiti, što je preko 30.000 for.

Ja mislim. da vlada ne zna, koliko će stajati uprava, ako će se provadjati po ovoj osnovi; ja samo to znam, da ona toga ne zna, zato jer nije na čistu koliko će kotara uvesti, koliko će trebati činovnika kod pojedinih županijah, koliko kod pojedinih kotarah, jer kad bi to znala, što je naravnije nego da kaže: moja organizacija je ovo i ovo. Ja ovako kanim obsege kotara razdieliti, ovako kanim činovnike razdieliti na županije i po kotarih. Evo uprava stoji fiks ovoliko i ovoliko više. Ja ne mogu držati nego da vlada ili taji, a taji zato. jer je uprava skuplja ili pak sama ne zna koliko će ta uprava u buduće više stajati: a neka mi dozvoli, ako ona to nezna ili neće da kaže, da nam je slobodno reći ili kaži ili mi ne možemo sa ovako slabim imetkom dozvoliti onoliko, koliko ti zahtjevaš za novu reorganizaciju.

Ja sam, gospodo, htio spomenuti glede neke stavke. osobito glede one f i g u §. 41. glede vodjenja predhodnih razpravah, koje ima voditi županija, da će biti dvostruko skuplje. nego kad bi ih vodile kotarske oblasti radi velikih putovanja itd.. a ne mogu o tom danas više razpravljati, jer sam bolestan.

Samo ću reći nešto glede tehnike. Tehnika je takovo konfuzno djelo, da se ja moram čuditi, da je ovako djelo moglo dobiti predhodnu sankciju. Izvolite samo nekoje paragrafe pročitati, a biti će o tom puno govora u specialnih razpravah.

Uzmite §. 8. (čita): „Imenik najjačih porezovnika sastavlja na koncu svake godine verifikacionalni odbor županije na temelju izkazah poreznih uredah“. Porezni uredi nisu oblasti. o kojih bi mogli razpravljati, ovi su uredi zajednički. Zar mislite, da verifikacionalni odbor ima pravo, da može revidirati porezne iznose? Nemože. Porezni uredi onako rade, kako im bude zapoviedjeno. a ne onako, kako su u knjizi, to se nije jedanput dogodilo. to se je dogodilo više puta

Hoćete li dalje, moja gospodo? (Čita): „Odbor drži svoje sjednice u opredieljene i proglašene dane javno . .“ Znate li vi, kako će se ti dani proglasiti i opredieliti? Komu se ostavlja u ovako nježne naravi pitanjih opredieljenje? Samo županu. A tko je u tom odboru, to je prije g. grof Sermage spomenuo.

Da je to djelo navlaš konfuzno, pokazuje §. 9. (čita): Članovom akademije znanostih, svećenikom svijuh zakonom priznanih vjeroizpovjestih, službujućim, razpoloživim i umirovljenim kraljevskim i zemaljskim činovnikom . . .“

„Kraljevskim i zemaljskim“ je li znate smisao ovoga paragrafa? Genezis naći ćete u izbornom redu. Ovaj i je tiskarska pogrieška, zato što se reklo, da su kraljevski činovnici zajednički, a naši činovnici nisu kraljevski i oni su ugarski samo kraljevski. Radi ovoga i dolaze zajednički činovnici do prava izbora. Vlada je to znala i njezina je dužnost bila onu konfuziju odstraniti, a ona navlaš ju i opetovala, a to nije djelo pravedno, s kojega se meni pravna moja sviest prevraća, kad vidim, da vlada stupa s ovakovom stilizacijom paragrafa. (Na ljevici: Živio!)

Kaže se u istom paragrafu o šumarskih i gospodarkih činovnicih. Znate kako se tumačilo? Tumačilo se to: svi privatni gospodarski i šumarski činovnici imaju pravo glasa.

Tu su bile reklamacije i mnogo toga već vlada zna pa ipak je navlaš konfuziju u tom zakonu tla iztakla. Moja gospodo! Ovako se ne postupa.

Kad ovo sve saberem, moja gospodo, onda znate, što ja držim do ovakove zakonske osnove. Zemlju našu uzburkali su veliki valovi nezadovoljstva; o tom nemojte dvojiti. toga sami vi ne možete tajiti. Stanje je u našoj zemlji zdvojno. Mjesto da se kamen smutnje odstrani, da se pučanstvo, koje je u valove zla strovaljeno i uzburkano, ublaži, a vi mu još bacate kamen smutnje. Ako je to u ovakovoj zak. osnovi ne jasno i nepraktično u vrieme kad bi trebalo najviše mira i ozbiljnosti, ovakova je zak. osnova podobna izvesti nemire. Vara se onaj, koji misli da ju povjerava čvrstomu faktoru, onaj, koji ju povjerava birokraciji i birokratizmu. Birokracija i birokratizam nisu nikada bili faktorom i to iz razloga jednostavnoga. što birokracija i birokratizam nemaju čuvstva. Birokraciji je svejedno ili se upravlja država ustavno ili absolutistički, ona se drži za to, jer zna, da u životu ustavnom ili absolutističkom jednako svoju plaću bere.

Kao što birokracija služi miru i redu danas, služiti će sutra revoluciji. Još nikada u povjesti nijednoga naroda nije bila birokracija protivna revoluciji. Toga primjera u povjesti neima. Ona se rado pokorava sili. tim se radje sili pokorava, čim je čvršća ona ruka, koja tu

silu drži; ali tko odsječe ruku, taj je gospodar situacije, a odsječe li revolucija, onda je revolucija gospodar situacije. To pamtite, o tom su se i druge države, koje su mislile, da će čvrstom rukom birokracije održati mir i poredak, osvjedočile, da to nikako neide, jer je došlo vrieme, gdje je i država i vlada, a to je sudbina, u stanje bolestnika došla, pa je onda taj bolestnik ovu svoju jaku ruku morao pustiti i onda su pali svi temelji mira i poredka. Dakle je u jednom i drugom slučaju zlo oslanjati se na birokraciju.

Moja gospodo! Prije mnogo i mnogo godina rekao je stari Stein o Pruskoj, čini mi se god. 1808., ovako ja hoću upravnu državu odnosno municipalnu, autonomnu, to će reći županije, provincije u širem smislu, da uredim državu na podlozi što široj. Pa kad su mu predbacivali i pitali, zašto, odgovorio je: ja hoću da to učinim, jer je smjer taj, da svaki državljan bude činovnik, a onda će biti država na podlozi najjačoj, onda valovom uzburkanja neće predleći. To je, što je osvjedočilo Prusiju g. 1872. da je na širokoj podlozi stvorila svoje „Kreise"; koji nisu mogli da se uzdrže, onda ih je vlada iz vlastitoga budgeta uzdržavala. Poslove, koje je imala uzdržavati iz vlastitoga budgeta. To je načelo vladavine muža, koji je skoro prije cieloga jednoga vieka živio i pokazuje se kao organizacija najbolja danas. Na ovako širokom temelju nije moguće da se ustroji naša županijska autonomija, pa ja to žalim, jer vidim, da su pogubna načela, koja su nanizana u ovih zak. osnovah, ne mogu ih primiti za podlogu specijalne debate, već molim, da ih odklonite. (Na ljevici: Živio!)

Predsjednik: Rieč ima g. zastupnik Ferdo Sladović.

Zast. **Ferdo Sladović**: Visoki sabore!

Zakonske osnove, koje leže ovdje na stolu vis. kuće čini se meni i mojim prijateljem i ne čine se samo, nego i vidimo, da su zaglavni kamen one sgrade, koja se je počela graditi godine 1868.

Od one godine pa do danas gradilo se je, čuvao se je i spremao materijal, pak se je opet gradilo i opet rušilo i nanovo gradilo; u najnovije vrieme, koje je u obće vrieme napredno, pošlo se je još dalje, odstranile su se sve razvaline dosadašnjega sustava, koje su bile na putu novoj gradnji, pak neće dugo trajati, te će se dignuti ta veličanstvena sgrada ovjenčati i okruniti cimerom prekodravskoga liberalizma, koji samo vanjštinom svojom sjaji, a kako iz nutra izgleda evo već su gg. govornici iztakli, i ja ću na temelju ovih osnova gledati, da to razložim.

Ja ću samo letimice kazati svoja opažanja, jer moji drugovi, koji na ovoj strani sjede, čekaju, da bi oni doprinjeli nješto kako tu pred nama stoji široko polje već prilično pokošene, ali svakomu ima obilnoga rada, a vis. vlada već se je skrbila, da ćemo se napinjati i bog zna hoćemo li ikad izcrpiti — tako je obilno to gradivo.

Kad sam stupio u visoku kuću, držao sam za načelo, „dulce et decorum est propatria pugnare". Ovoga držat ću se i danas, pak ću samo u glavnom, ono, što mi je najviše palo u oči iztaknuti. Iztaknut ću to, jer znam, da je kratko vrieme samo od tri dana; a neka se svaki moj drug toga dulce-a i decorum-a drži, dok se može i dok bude moguće. Ja to znam i zato jer su naše sile i naše oružje nejednake. Imade nas ovdje iz raznih slojevah pučanstva, svaki ima svoja opažanja u svojem krugu, a pošto ih je navikao gledati ovdje, može laglje svoja opažanja stavljati, kao i onaj, koji navikao na sitnozor gledati, vidi stvari jasnije, a onomu, koji ih nije navikao na sitnozor gledati, smrkava se još više. Ja ću se dakle u mojem razlaganju najviše osvrtati na osnovu, koja se nama predlaže o županijah, o upravi u županijah i o kotarih ter velikih županih, a osnovu o gradovih dotično osnovu o vrhovnih načelnicih ću samo s nekoliko rieči spomenuti. Osnovu o karnostnih i disciplinarnih poslovih prepustiti ću vještijim silam, jer znam, da ima na ovoj strani silah, koje će to bolje i uspješnije izpitati.

Prije nego podjem na potanje razlaganje opet imam „načelna" samo dva prigovora.

Najprije moram se, kako je već spomenuto i kako su već gospoda govornici spominjali, jer im je to u naravi, moram se i nemogu, a da se ne čudim, kad je gospodar kuće, kojoj nije davna što je sagradjena, vidio, da mu nevalja, na mjesto, da ju je porušio sasma i sa temelja novu načinio — kad tamo, on toga neće, on samo hoće, da poruši prvi kat, pak hoće, da na temelju, koji je priznat kao zbilja nevaljan i koji je, kako sam danas iz one okružnice, koju je vis. vlada poslala, vidio, mislim, g. 1883., gdje je priznala, da su obćine nevaljane, sasvim tim hoće, da kuće gospodar — da ostanem kod slike — pridrži temelj i da na tom temelju podigne prvi sprat, hoće da i drugi sprat podigne premda se prvi težko drži, on veli, da su nepovoljne okolnosti, on ne može drugčije, pak će s vremenom u boljih okolnostih taj temelj učvrstiti, kako se bude dalo, jer onako sasvim iz nova bilo bi fizički nemoguće, jer kad stoji prvi i drugi sprat, kako će se temelj sasma pregradjivati. To je nemoguće.

Drugi prigovor, koji ja imam, to je taj, da se ova osnova ne obazire na to, da je g. 1874., kada je provedena zadnja organizacija, bilo obće priznato, da županije, kako su uzkrišene g. 1861. u današnjih okolnostih nemogu živjeti, nego samo vegetirati. Uzrok tomu bio je taj, što je g. 1848. usljed prevrata i posljedica nastavših iz njega i radi sasvim novih okolnosti plemstvo izgubilo sve povlasti. Mi znademo, da su županije u predožujsko doba prije god. 1848. bile osnovane na temelju aristodemokratičkom, t. j. svi plemički stanovnici u županiji uživali su jednako kumulativno pravo mješati se u javne županijske poslove. Ovo je g. 1848. prestalo. Ove je godine plemstvo izgubilo komulativne povlasti; jednom riečju kod njega je prestao onaj smisao, onaj interes, da se zanima za javne poslove u županiji.

Rekao sam, da su županijske skupštine bile prije

god. 1848. aristo-demokratički zborovi. Sada moralo se je prema potrebi vremena, kad je ovaj temelj prestao, a demokratički temelj obstojao je već prije, te institucije usavršiti u tom pravcu; moralo se je zastupstvo županijske još više demokratizirati na temelju obćega prava zastupanja na temelju što širjega izbornoga podnožja. Na mjesto toga su županije od g. 1861. onako se uzimale, kakove su bile: oni isti ljudi, koji su imali prije vlast dolaziti u te skupštine, dolazili su i nadalje u njih, ali izgubili su sav interes, pa se je uvidilo, da se imade drugim pravcem udariti.

Nu u mjesto, da bi se te skupštine demokratizirale i stvorile se na temelju obće potrebe, nije se to htjelo učiniti, nego se je išlo putem reaccionalnim, te su se stvorili nekakvi povlašteni virilisti. Ustanovilo se je, da se jedna trećina skupštinara izmedju ovih bira, da bude jedna polovica izmedju velikih porezovnika, a druga polovica od odabranih zastupnika, a ova polovica veleporeznika, da bira izmedju sebe opet jednu polovicu, tako da bude jedna trećina veleporezovnika, a dvie trećine običnih zastupnika. To je učinjeno godine 1870.

Sada naravno g. 1874., već sam kazao, da se je pokazalo, da se tim neda ništa postići. Još sam nešto hotio kazati, najme da svi virilci, koji su sačinjavali jednu trećinu skupštine, da su sasvim badava morali prisustvovati skupštini i da nisu imali dnevice niti nikakve odštete za dangubu i trud, dočim su odabrani članovi imali dnevnice i miljarinu. Iz toga je sljedilo, da veleporeznici nisu išli na te skupštine, jer nisu hotjeli trošiti videći, da je djelokrug tih skupština svaki dan sve manji, a seljaci su išli.

Tu moram opaziti, da su obični članovi, dočim je antagonizam postojao izmedju seljaka i vlastelina, da su većinom birali drugove svoje seljake u skupštinu, pa se je tim načinom skupština napunila sa seljaci, dočim veleporeznici nisu htjeli badava putovati i na skupštini trošiti svoje novce, te su tim načinom sami činovnici i seljaci bili u skupštinah. Tim nije bilo ništa pomoženo, jer seljak naš je doduše dobar, lahko ga je moći uputiti, ali inicijative nikakove nejma, pa su zato činovnici radili, što su htjeli.

To nije bilo pravo. Sadanja osnova, kako je saboru predložena, hoće da povrati skupštine, kako se u njoj veli, na historički temelj. Ali kakav je taj historički temelj? To je temelj historičkoga eksperimenta. Ona se obazira na skupštine, kakve su bile po zakonih od godine 1874. Ovaj eskperimenat hoće, da u jedno sabere načela u navedenih zakonih, te pridržaje eksperimenat sa virilisti, prem se nije pokazao shodnim eksperimenat sa virilisti, te se samo sada njihov broj povećava, jer vlada misli, da će ipak od tolikoga broja barem tko doći u skupštinu. K tomu došla je u nutar polovica izabranih skupštinara, a jednim i drugim uzkraćuje se odšteta za njihov trud i dangubu, Oni neka idu tamo trošiti svoj novac i dangubiti, a da li će što izposlovati ili ne, to je pitanje, na koje ću se kasnije vratiti.

Gdje ćete sada naći ljudi, koji su kadri, kao oni u predožujsko doba, smoći novac, da ga troše zabadava. U predožujsko doba imali su plemići s vlastelini silu kmetova i mnogo dohodka, a nisu imali novca gdje trošiti, pa su jedva čekali vrieme skupštine, da se tamo sastanu sa svojimi prijatelji, rodjaci i drugovi, da tamo vjećaju i razpravljaju.

Gdje ćete takvih sada naći? Sada veleporeznici, kojim poslje velikih troškova nepreostaje drugo, nego deficit, da idu s deficitom tim na skupštine, i da si ga još povećavaju; tko će to misliti? Badava se tu apelira na patriotizam kad je on nemoguć. Tako je u provincijalu.

Nego to će se još više pokazati u Krajini; jer je obseg županijah tako velik, a komunikacije tako loše, da bi se jedva mogao smoći tolik trošak. Pak ako i dodju ljudi tamo, koji imadu najbolju volju raditi, neće toga moći; jer će im prečiti §. 35., koji im prieti globom. Nije dosta, da tamo troše novac i vrieme gube, nego moraju se još nadati, da će platiti globu od 100 for. To je dakle nagrada za njihovu požrtvovnost, ako budu u obće htjeli tamo ići, što ja vrlo dvojim. Ja znam, da neće ići, jer ja sudim po sebi.

Ja nisam idealista, ja sudim ljude, kakvi jesu i kakvi moraju biti. Svaki čovjek je niko iz vremena, u kojem živi; tu je sve badava. Nu neka bi još i to bilo, da bi htjeli žrtvovati na godinu 4 dana; jer svakako mislim, da treba tomu 4 dana, jedan dan putovat, jedan dan tamo biti, da čovjek prijavi svoj predlog, jer sad se mora dan prije sjednice najaviti predlog, jedan dan prisustvovati skupštini, a jedan dan putovati kući. Ali gdje ćete naći članove za upravni odbor, koji budu 12 puta na godinu morali putovati u sielo županije i tamo se baviti 3 do 4 dana.

Ja priznajem upravnim odborom veliku važnost. Ali ti su tako sastavljeni, da je ne samo 6 slobodnih, biranih članova u odboru, nego od te šestorice mogu biti polovica, a i svi članovi činovnici. To se može vrlo lahko dogoditi, budući je poznato, kako se kod nas izbori obavljaju.

To će biti lahko izraditi, da mjesto onih 6 slobodnih biranih članova dodju u upravni odbor 4 činovnika, pa će ona 2 slobodna birana člana izgubiti svu volju, da idu 12 puta na godinu gledati, kako se radi, a učiniti sami i onako ne mogu ništa. Tu neka nitko ne misli, da će se što polučiti moći. Obćinski upravni odbori bili bi od velike važnosti, kad bi vi rekli, da se nijedan činovnik nemože niti ne smije birati, kad bi vi broj slobodnih članova povisili na 8, te kad bi im vi dopitali odštetu za njihov trud i dangubu, tada bi se od ovih upravnih odborah mogli nečemu nadati, ali ovako ništa.

Iztakav ja ovdje načelne moje opazke, samo ću još neke stvari mimogred spomenuti, koje mi se čine više od načelne važnosti i koje padaju svakomu u oči; te

premda su već ovdje iztaknute po gospodi predgovornicih, ja ću obratiti svu pažnju na njih, jer su tako važne, da ih nije moći dosta opetovati. Neke opazke pridržajem si navesti u specijonalnoj debati.

§. 2. kaže (čita): „Županija modruško-riečka sa sjedištem u Ogulinu i sa gradom Bakrom“. Gospodo, to je tako već „locus communis“ nastao, ta naša Rieka, da mogu biti u ovom pogledu posve kratak. To je sa svih stranah tako izpitano i dokazano naše hrvatsko neprieporno pravo na Rieku, da toga Hrvatom nije treba dokazivati, a Magjarom, napinjali se mi koliko mu drago, nemožemo dokazati.

U oči regnikolarnih deputacija čudno zvuči, ako se neće praecedens stvoriti, zašto se to radi; zašto se hoće oblasti naše odande maknuti, zašto se nebi sjelo županije ostavilo tamo. Mi znademo, da grad Varaždin leži na periferiji varaždinske županije, koja se proteže do Sutle, pa ipak nitko ne traži, da sjelo županije dodje u Krapinu. Isto tako može sjelo županije ostati na Rieci; kad može biti na jednom mjestu, zašto nebi moglo na drugom. To nije razlog, nego razlozi su znamo koji.

Kaže se u §. 3. (čita): „Teritorijalni obseg tih upravnih kotara i sjedišta kotarskih oblasti, opredieliti će vlada putem naredbenim“.

Već sam jučer čitao, da je došla deputacija iz Kostajnice pokloniti se vladi i moliti, da bi se njoj dalo sjedište kotarske oblasti. Tako će iz ciele Hrvatske dolaziti deputacije kao u Meku, tražiti i metanisati, te trošiti novac i vrieme. Kad bi to bilo opredieljeno ovdje u osnovi, koliki bi se novac prištedio. Neka vlada predloži: tamo i tamo će doći kotarski uredi, gdje su ili sada sudovi ili neka samo mjesto označi, pak će tako biti doskočeno svim neprilikam, te se nebi onda ovdje pred nami prošćenja držala. (Veselost na ljevici i živio.) Što će se ovako dogoditi? Iz svih mjestah domovine naše hodati će ovamo ljudi i govoriti: ovo je mjesto najprikladnije, ovdje su svi uslovi itd. Kostajnica je već počela. Ako se to bude jedanput dovršilo, dočim vlada ima pravo putem naredbenim preinaćiti sjedište kotarskoga ureda, kod izborah budemo vidili, da će vlada govoriti gradovom: ako budete ovako i ovako glasovali izgubiti ćete sjedište kotarskoga ureda. Je li se tim ne šire nemiri i korupcija? (Istina! na ljevici.) Zašto se tomu nebi stalo na put? Ja ne velim, da je to vlada htjela, ali to tamo vodi. Zašto se tomu nebi stalo na put?

Drugi je prigovor, što ga je naveo već moj predgovornik, da poradi toga niti neznate, što će to koštati. Dakle i u tom je ta zak. osnova manjkava.

Ovdje u §. 7. kaže se (čita): „Broj članova skupštine ravna se prama broju županije tako, da se na 2000 stanovnika broji jedan član skupštine“, u §. 30. se napominju inžiniri, doktori, veterinari itd., i onda se kaže, da je svaki predstojnik kotarski eo ipso član skupštine. I njih ima 7 i još k tomu 7 kotara u županiji, dakle 10 članova. Imade li se ovih 10 članova uračunati u broj članovah skupštine, tako da na 2000 stanovnika jedan član? To nije jasno. Meni nije jasno; a ako se kod nas tumači zakon, to ga je moći navlačiti i ovako i onako. Kod nas se meću dapače i nove rieči u zakon, koje se dodavaju pojedinomu paragrafu. Vidili smo, da je poslovnik dobio dodatak. Znamo najme, gdje se govori, da se imade izvanredna saborska sjednica sazvati na zahtjev 20 članovah, dodalo se je „kad je sakupljen“. — Ovdje toga u zakonu neima. jer kad je sabor sakupljen, ne treba ga tekar sakupljivati. To se mora naglasiti, ima li se onih 10 službenih članova pribrojiti onim, kojih se jedan ima izabrati na 2000 ili ne. To nije jasno. Tu nije smjeti ništa prepustiti zdravomu razumu. Isto tako sa ovim suvisno glasi §. 12. (čita): „svaki izborni kotar bira samo toliko skupštinara, koliko od skupštinarah, podvrženih izboru, odpada na izborni kotar prama razmjeru broja stanovnika (§. 7. ovoga zakona).“

Kad bi bilo u svakom kotaru 2000, 4000, 6000 itd. onda bi bilo lahko; nu ako je u jednom kotaru 2500, a drugom 2400, kako će se sa ovimi odlomci računati? Tu se prosta vrata ostavljaju samovolji, te će veliki župan raditi kako bude htjeo, jedanput ovako drugi put onako.

Ovdje imademo još nešto. Zadnji put sam opazio kad je čitano izvješće odbora, da je odbor §. 28. na koncu promjenio u tom, da je uklonio jedan dodatak. U tom se §. veli (čita): „Štatuta ne smiju biti u oprieci sa zakoni i sa naredbami vlade stojećimi u krieposti, ne smiju dirati u samoupravu obćinah, i mogu se udjelotvoriti 30 danah nakon izjave vladine, da s njezine strane neima prigovora i nakon valjanoga proglašenja“; a u izvješću je stavak (čita): „nakon vladinoga proglašenja“ izpušten. (Izvjestitelj dr. Jovan Gjurić: Nije izpušten samo je premješten napred.) Onda je dobro.

§. 35. sam se već taknuo, glede globe, te mi ga ne treba razmatrati. To je nagrada onim članovom, koji će žrtvovati vrieme i novac, da dodju na županijsku skupštinu.

Vladine nam je župane zast. klanjački narisao, on jih je fotografirao tako točno, da ja ne imam tomu ništa dodati niti oduzeti, nego imam samo kazati, da je okvir njihovih povlastica i rada tako širok, da je težko, da ga promaše. Ja ne znam, kako bi ga promašili.

Ja sam evo ovdje pokazao svoje nazore, pridržujuć si neke opazke, da jih izrazim kod specijalne debate. Ja mislim, da sam pokazao, da ova sgrada, koja se bude sada podigla, ne izgleda iznutra, kakva je izvana. To će nadam se moji drugovi još ljepše obrazložiti. Već smo vidjeli iz razlaganja predgovornikah, da oni koji kašnje dodju, da im se ne mili opetovati razloge već navedene, već ono iztiču što nova nadju. Ja sam si takodjer neka data pripravio, ali pošto su jih već gg. predgovornici naveli, neću da ponavljam.

Gospodo! Ja ću kazati, da nisam neprijatelj munici-

palnoga sustava, da nisam neprijatelj samouprave, kad bi vis. vlada upravu htjela preustrojiti 'sa onim, što je i što ima, kad je nebi sa temelja mjenjala. Ja bi najvolio, da vlada počeka, dok bi sa temelja raditi mogla, dok bude ugarski ministar financija dozvolio, da se obćine oslobode prenešenoga djelokruga — pobiranja poreza. On to ne može dozvoliti, jer veli, da ima 30,000.000 fr. deficita, a kad bi sami financijalni organi pobirali porez, bio bi taj deficit još veći, a veli, da u naprednih državah nije to ni običaj, da bi organi državni pobirali porez.

Kad bi se obćine mogle riešiti toga prenešenoga djelokruga, ja bi bio mnienja, da bi najbolje radili, kad bi načinile obćine upravne oblasti prve molbe. Sasvim lahko može se to učiniti; samo bi se siromašnijim obćinam morala dati pripomoć, da mogu uzdržavati vrstnije činovnike te bi se morala razširiti kompetencija obćinskih odbora.

Sada nemaju nikakove važnosti. Nijedan zaključak obćinskoga odbora ne može se provesti, dok ne dodje dozvola od podžupanije. Kad bi se reklo, da odborovi zaključci se mogu onda provesti, kad jim se nitko u odboru neprotivi, već bi se time mnogo učinilo; odbornici bi se zanimali za odborske sjednice, te bi dolazili u nje kad bi vidili, da mogu nešta uraditi. A tako se odbornici sazivlju na sjednice 2, 3, 4 puta, jer nejma dovoljni broj odbornika, da se stvori zaključak; pa pošto će doći, kad se može sve kassirati po podžupaniji.

Kad bi odbori imali više važnosti, imao bi sviet više interessa za javne stvari, te bi se time budila samosviest. Trebalo bi, kako rekoh, da vlada činovnikom obćinskim plaću poveća i drugu qualifikaciju potraži nego dosada; jer kako je grof Sermage rekao, sada se neda nitko u obćinske činovnike. Zato bi valjalo zakonom odrediti, da imaju drugu qualifikaciju i malo veću plaću. Oni bi mogli imati prvu molbu kod obćinah. Druga molba bila bi podžupanije ili kotarske oblasti.

Kod podžupanijah imale bi i podžupanijske skupštine više smisla nego kod županijah; jer podžupanije imadu manju periferiju, nego li županije. U podžupanijskoj skupštini potrošim jedan dan, jer sam na večer kod kuće. U podžupanijskoj skupštini interessiraju me predmeti više, jer sam s njimi u bližem doticaju, poznam ljude i okolnosti.

A i zbilja pokazuje se, da ljudi u podžupanijsku skupštinu prilično marljivo dolaze, dočim u županijsku nedolaze, premda imadu dnevnice, jer kad dodju tamo jedanput na godinu, neimaju što razpravljati. U podžupanijskih skupštinah ipak se nešto razpravlja i ljudi tamo dolaze, jer se čita izvješće, podnašaju predlozi itd., a dolazili bi i napred, kad bi jim se djelokrug razširio napram osnovi za županije, koja se predlažu. Koji bi u upravni odbor išao, koji bi se kod podžupanijah mogli ustrojiti, onaj bi morao dobiti nekakvu odštetu, jer upravni odbor je činovnik, te onaj, koji bude u upravni odbor išao, bude radio više, nego mnogi činovnik. Činovnici mnogi za badava plaću beru, a onaj koji bude izabran u odbor, neće imati odštete. Upravni odbori bi mogli onda koristiti, kad bi bili drugčije uredjeni, kad bi metnuli u zakon, da se ne smije u upravne odbore birati činovnik niti onaj koj služi, niti penzionirani, kada bi broj članova neodvisnih pomnožio na 8 ili kad bi bar ovih 6 bilo neodvisnih i kad bi ti upravni odbori bili kod podžupanijah. Onda bi se mogao postići uspjeh, ali kod županijah nećete ništa postići niti u provincijalu, a još manje u Krajini. Vi ste idealiste, ako to mislite.

Time bi se mnogo prištedilo, kada bi obćine bile oblasti prve molbe, a podžupanije oblasti druge molbe jer bi onda izčeznule kot. oblasti, te bi se sve ono, što bi te kotarske oblasti koštale, ako baš ne sve, a ono bar mnogo prištedilo.

Po ovom nacrtu spada u djelokrug županijah sva javna gradjevna uprava na suhom i na vodi, kako se u §. 41. slovo e) navodi. Isto tako po slovu f) istoga paragrafa spada na županije: vodjenje predhodne razprave, ako je takova radi eventualnih interesenta potrebna kod gradjenja cesta, mostova, kanala, prokopa,, recimo u kratko kod konvencijonalnih razpravah sudjeluje županijska oblast. Ako dodje iz centruma županije komisija, košta mnogo više, nego li ako oodje od podžupanije i to na kilometri i dangubi.

Kod razpravah doprinosbenih, kod gradnje crkava, župnih stanova, škola, groblja itd. po slovu g) §. 41. sudjeluju po ovom nacrtu županijska oblast, dočim su dosad sudjelovale podžupanije, te bi to mogle i u buduće. Dosada je dolazila komisija iz Krapine u Klanjac, a sada će morati dolaziti iz Varaždina. Tim bi se riešili influzije činovnikah. Gosp, dr. Mazzura je iztaknuo, da se birokracijom okorišćuje država, samo tako dok ju može držati. jer da birokracija podržaje svaki sustav. Za dobro države s toga nije povećanje birokracije. za dobro države služi, ako su državljani upućeni na svoje sile u trgovini. prometu i gospodarstvu, a ne da se na državne troškove uždržavaju, a još k tomu dosta puta svoj narod unesrećuje.

Ja sam evo sada svršio sa onim, što se tiče osnove ob ustroju županija i kotarski oblastih: ostale opazke pridržajem si navesti u specijalnoj debati, gdje ću podnjeti izpravke, ako dodje do toga, a znam, da će doći.

Ja ću sada preći na osnovu o gradskih velikih županih i o promjeni zakona o gradskih obćina. Ja vam moram iskreno kazati, da dosada nisam znao, što je vrhovni načelnik. Ja sam čuo, da je u Pešti vrhovni načelnik na kolodvoru dočekao Nj. Veličanstvo ili vanjskoga kojega potentata, nu nisam znao, što je. Mislio sam, da je počastna služba. koja ne upliva u administraciju, da je to samo parada. Ja sam iz ove osnove naučio, što je to, da je to nadtutorstvo gradova, da gradski načelnik grada Zagreba neće više reprezentirati grada, da će dobiti nadtutora, te da neće moći ništa slobodno odrediti. U tom sastoji skrbljenik, da bez dozvole tutora ne može ništa

učiniti. Tako će načelnik u gradu Zagrebu biti podvržen skrbničtvu vrhovnoga načelnika, a načelnici svih ostalih gradova skrbničtvu velikih župana.

Čuli smo ovih dana, da su došle od većine hrvatskih gradova peticije na sabor, da neka nebi primio osnove o vrhovnih načelnicih i gradskih velikih županih. Ova izjava, gospodo, vrlo je za mene važna, da se cielo gradjanstvo hrvatsko obraća na sabor i moli, da se nebi primila ta osnova zakona. Ja ne znam, ako ju vi kanite primiti, koga mislite, da budete zastupali. Da li gradjane? Ja mislim da ne, jer oni su se izrazili kroz svoja gradska zastupstva, da drže tu zakonsku osnovu pogubnom, ja mislim, da su zastupnici gradski predstavnici gradjana, te da su gradjani složni sa svojimi zastupnici, jer kad to nebi bili, oni bi lahko upriličili metinge, na kojih bi stvorili zaključke, da nisu sporazumni sa peticijami svojih zastupnika. Ja mislim, da se tim metingom nebi sa strane vlade stavljale zapreke, dapače da bi se vrlo rado gledali. Ako gradjani tih metinga neobdržavaju, kao što ne drže, oni stoje čvrsto kao klisura uz svoje zastupnike, te su svi gradjani proti toj osnovi. Zato vi ne možete kazati, da zastupate hrvatske gradjane, kad glasujete za ovu zak. osnovu. A zar seljake? Zar su seljaci sporazumni, da jih sa gradjani zavadite? Zar to ide seljaku u prilog, da se sloboda gradova potiskuje? Zar nebi bila vaša dužnost, da nastojite, da se ova uzajamnost uzdrži? Vi bi se morali obazirati na te predstavke gradova. kad bi seljaci i drugčije htjeli. Gradovi su sjedišta inteligencije, te je seljak vičan paziti na gradove, kad seljak vidi, da na gradove navlačite crne oblake, pune težka i ledena grada, zar vi onda izvršujete njegovu volju. Dakle ja vidim, da vi niti seljake ne zastupate, a vidili smo, da niti gradjana ne zastupate. Zar vi možda zastupate svoju djecu ili budući naraštaj? Vi niti tih ne zastupate. vi zastupate sami sebe.

Još imam nešto opaziti. Gospodo moja! ja ću nešto opaziti na vaš rad u zadnje vrieme, komu sam i sam očevidcem.

Ja sam vidio, da ste navukli na narod hrvatski troškove za ugušenje bune. Zašto su seljaci ustali? Znamo, da su ustali zato, jer su vidili, da neće nitko ustati, koji bi bio dužan i zvan, da brani zakon. Ja ne opravdavam ustanke, ali našao sam mu razlog. Vi ste nametnuli troškove vojničke asistencije na narod. Čovjek bi mislio, da se vojska plaća da se bori sa neprijatelji; a kad se bori proti narodu, zar ju mora onda narod plaćati.

Mi smo imali razpravu glede odštete za lonjsko polje. Ljudi vaše svojte i vašega programa bili su nametnuli hrvatskomu narodu izsušenje lonjskoga polja. Žitelji u lonjskom polju, koji bi imali poglavito doprinašati, tomu su se nekom srećom oteli tomu njim prietećemu materijalnomu razsulu, jer bi bili tako materijalno nastradali, da bog zna, kada bi se bili oporavili. Oni bi bili možda i tjelesno nastradali. Mi imademo dosta puta takove vještake kako nam je iztakao g. zast. popovački, da bog zna, nebi li se bio dogodio slučaj, da bi se bila neka sela sasvim podavila. Narod se je oslobodio ne samo od materijalne nego i od fizične propasti. Ali se nije oslobodio od pogreške, da mu se trošak nametne. Vi ste ga odsudili, da on imade platiti troškove, koje je imao konzorcij za pripreme, u iznosu od 300.000 for.

Vi ste ukinuli u ovom saboru porotu, ne znam, da li iz nuždne obrane ili iz drugih razloga, jer se ovdje odlučni razlozi ne iznose van. Vi ste trpili ravnodušno progon štampe i trpite ga dandanas. Vi ste ukinuli i neodvisnost sudaca, te se plodovi toga svaki dan više pokazuju i ja ne znam, da li ste htjeli ugoditi time više sebi ili vašim gospodarom. Primite još samo ovu zakon. osnovu, kako je predložena, onda možete uzkliknuti sa Faustovom Margaretom: Dragane moj, dragane, toliko sam učinila za te, da mi već ništa ne preostaje, što bi već za te učiniti mogla. Poznat nam je udes osoba u ovoj priči, ja neću nagovještati o sudbini Nj. preuzvišenosti, već ću samo napomenuti, da sa zadaćami, koje je on izpunio, teku zajedno i probitci stranke prava.

Ja vam kažem, da je težko biti tako revan, kao vješt, marljiv kao mudar, da je težko svuda se uprezati, a ostati opreznim, u provadjanju dužnostih biti sviestan kao savjestan, a najteže je imati u ruci silu, a ne rabiti ju više, nego je sila.

Ja, gospodo, kako sam čvrstoga uvjerenja, da imade moralnoga poredka na ovom svietu, u ime toga moralnoga poredka znadem sigurno, da će iz ovih zakonskih osnova, koje ja smatram, da su četiri, te koje su naperene na prsa hrvatske majke, a drugi nazrievaju, da su te striele partičke — u ime moralnoga poredka, ja se nadam i čvrsto sam osvjedočen, da kako su god u priči „Faustovoj“ Margareti pristupili dobri duhovi i izbavili ju od veće propasti, da našoj hrvatskoj Margareti neće pristupiti dobri duhovi, nego zli duhovi, koji će ju porinuti sa ruba propasti, na koji je stupila, onamo, kamo je zaslužila.

Ja ne primam ove osnove.

Predsjednik: Vis. sabore! Ja današnju sjednicu dižem i uričem buduću za sutra u 10 sati prije podne sa ustanovljenim dnevnim redom.

(Svršetak sjednice u 2 sata 10 minuta.)

Sedamdeset i prva saborska sjednica,

držana dne 21. studenoga 1885. u 10 satih prije podne pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gosp. Mirka Hrvata.

Sadržaj: Čitanje i ovjerovljenje zapisnika posljednje saborske sjednice. — Podnesci. — Glavna razprava o osnovah ob ustroju zemalj. uprave.

Predsjednik: Sjednica počima. Molim g. bilježnika, da izvoli zapisnik pročitati.

Bilj. **Stjepan Barlović** (čita):

Zapisnik

70. sjednice sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držane dne 20. studenoga 1885. u glavnom i zemalj. gradu Zagrebu, pod predsjedanjem saborskoga predsjednika gospodina Mirka Hrvata u prisutnosti 65 saborskih članova.

Od strane kr. zem. vlade prisutni: odjelni predstojnik unutarnjega odjela g. Danilo Stanković, upravitelj pravosudnoga odjela Vjekoslav Klein, te savjetnik kod odjela za bogoštovje i nastavu velemožni g. Dolhopf.

Čitan bje zapisnik od posliednje sjednice, koji je sa malom primjetbom narodnoga zastupnika g. dra. Mazzure ovjerovljen.

Pošto podnesaka ne ima, prelazi se na dnevni red, t. j. glavna razprava ob izvješću odbora 13-torice glede osnove zakona ob organizaciji zemlje.

Predsjednik zaključuje današnju sjednicu u 2¼ sata po podne i ureče buduću za sutra, subotu 21. studenoga 1885. u 10 satih prije podne sa sliedećim dnevnim redom:

Nastavak glavne razprave ob izvješću odbora trinaestorice glede osnove zakona ob organizaciji zemlje.

Mirko Hrvat v. r.,
predsjednik.

Stevan Barlović v. r.,
sab. bilježnik.

Predsjednik: Ima li, vis. sabore, kakve primjetbe na ovaj zapisnik?

(Nitko se ne javi.)

Primjetbe nema, zapisnik se verificira.

Visoki sabore! Na visoki sabor stigli su sliedeći podnesci:

Gosp. zastupnik Barčić i drugovi podnašaju sliedeći predlog:

Bilj. **Stevan Popović** (čita):

„S razloga, što je predstojnik odjela za pravosudje u sjednici od 16. studenoga 1886. u ime kr. zem. vlade izjavio, da se narodni zastupnici gg dr. David Starčević i Josip Gržanić nalaze u kolluzialnom zatvoru kod kr. sudbenoga stola u Zagrebu;

s razloga, što je članko o nepovriedivosti i neodgovornosti saborskih poklisara, proglašenim u saboru kraljevine Dalmacije, i Hrvatske Slavonije dne 27. svibnja 1867. i odobrenim po Nj. c. i kr. apaštolskom Veličanstvu previšnjim odpisom od 16. svibnja 1867. te uvršćenim naredbom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade dd 21. ožujka 1874. br. 735 u sbirku zakona pod br. 19. ustanovljeno, da svaki član saborski stoji, dok traje sabor, pod osobitom zaštitom naših zakona, glasećih o „salvus conductus“ i da proti nijednomu članu sabora nije, dok traje sabor. dopustiv zatvor;

s razloga, što je zato kolluzionalnim zatvorom narodnih zastupnika dr. Davida Starčevića i Josipa Gržanića učinjena ne samo krupna povrieda zakona, već i takova težka navala na temeljni obstanak i sjegurni rad sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije zajamčujući državni zakon, preko kojega mukom preći ne smije, ne želi li se čitavi konstitucionalni život naše kraljevine na kocku staviti;

s razloga, što je predstojnik odjela za pravosudje u ime kr. zem. vlade u sjednici saborskoj dne 16. t. mj. odobrio spomenuti kolluzionalni zatvor;

s razloga, što preuzv. g. ban po §. 28. kaz. postupnika vrši svoj upliv na kazneni postupak kroz državno odvjetničtvo, koje je dužno po §. 27. sl. e) kaznenoga postupnika skrbiti da se obdržavaju zakoni;

s razloga, što je njeg. preuzv. gosp. ban, sve i da nije po njegovoj uputi uzsliedio predlog na predbježni zatvor rečenih narodnih zastupnika, ipak po zakonu dužan bio bezodvlačno podieliti državnomu odvjetničtvu nalog, da shodne korake učini za izposlovanje dokinuća toga zatvora;

s razloga, što je propustiv to učiniti svakako hotomice povriedjen temeljni gore navedeni zakon; to podpisani stavljaju sliedeći predlog:

Neka izvoli vis. sabor zaključiti, da se njeg. preuz. ban i namjestni predstojnik odiela za pravosudje imadu staviti pod obtužbu, zato što je njihovim postupkom u pitanju kolluzionalnoga zatvora narodnih zastupnika dr. Davida Starčevića i Josipa Gržanića težko povriedjen temeljni zakon o nepovriedivosti i neodgovornosti narodnih zastupnika i da se proti njima provadja propisani postupak."

Predsjednik: Vis. sabore! Predlog ovaj stavlja se za utorak 24. o. mj. na dnevni red.

„Obćina Barilovićka, kotara rakovačkoga moli, da bi se u slučaju, da se kotarska oblast Rakovca ne u Barilović nego u Vojnić premjesti, dodielila obćina kotaru i sudu Karlovačkomu". — Ide odboru peticionalnomu.

„Marija Živković, udova ravnajućega učitelja, moli za podieljenje podpore iz sirotinske zaklade." — Ide odboru peticionalnomu.

Prelazi se na dnevni red. Na dnevnom redu je razprava o zakonskih osnovah o preustrojstvu uprave. Rieč ima g. predstojnik odjela za unutarnje poslove.

Zast. vlade **Danilo Stanković**: Vis. sabore! G. zast. klanjački odpočeo je jučerašnji svoj govor po svojoj navadi filipikom proti vladi, što nije razvila odmah pri početku debate svoje stanovište i tako omogućila redovit tečaj razprave. Zemaljska vlada razvila je svoje stanovište u pismenom obrazloženju odnosnih osnova, proti kojim su podnešena dva predloga, i to jedan, kojemu je upravo kumovao g. zastupnik klanjački. I po poslovniku i po parlamentarnom običaju ide predlagatelje prva rieč, pa sam ja u skladu s tim parlamentarnim običajem mislio, da gospodu predlagatelje ide rieč pred zastupnikom vlade.

Takav postupak činio mi se tim pravilnijim, čim vlada ima da rekne svoju glede predloga, koji leže na stolu vis. kuće, pa nalaže već obična pristojnost vladi, da čuje, što predlagatelji imaju kazati u podkriepu svojih predloga Napomenuv ovo, da obranim vladu od toga ničim neopravdanoga napadaja, prelazim na stvar samu.

Gradjansko područje kraljevina Hrvatske i Slavonije preustrojavano je od g. 1861., a krajiško od g. 1871. ovamo po tri puta. Takova česta preustrojenja nisu podobna učvrstiti pravne odnošaje i uredbe zemlje, pa je samo neodoljiva sila mogla sklonuti vladu, da stupi s novimi ustrojstvenimi osnovami pred vis. kuću. Ta je neodoljiva sila nastala uslied spojenja krajiškoga područja sa gradjanskim područjem kraljevina Hrvatske i Slavonije, koje spojenje kategorično zahtieva, da se faktično sdruženi dielovi zemlje i organički spoje jednakimi uredbami zakonskimi. Potreba takove jedinstvene uprave naglašivana je opetovano i priznana u vis. kući. U adresi, kojom je vis. sabor odgovorio na kr. odpis od 27. rujna 1884., iztaknuo je ovaj vis. sabor, da tim radostnije očekuje zak. predloge, koji imadu tako dugo vremena razstavljene, a sada faktično sdružene dielove zemlje sliti u jedno organičko tielo, čim je uznositiji pojav, da će mu u tom praktičnom zadatku pomagati jedva dočekani zastupnici iz negdašnje Krajine.

I na lievoj strani vis. kuće podizali su se glasovi, koji su zahtjevali od vlade, da stupi pred visoku kuću s organizatornimi zakonskimi osnovami. Te osnove leže na stolu vis. kuće. a s njimi uzporeda dva predloga i to jedan od najmladje opozicije, glaseći, da se razprava tih organizatornih predloga odgodi, a drugi od štovane neodvisne narodne stranke, pojačaue strankom gosp. popovačkoga zastupnika. glaseći onamo, da se predje na dnevni red preko organizatornih osnova. Svatko će na prvi pogled odmah opaziti, da su predlagatelji, gospoda grof Sermage i zastupnik klanjački. tečajem vremena znatno promjenili svoje nazore u pitanju organizacije zemlje. Plemeniti grof, koji je stajao sasvim na osnovu pomenute saborske adrese, očituje sada, da ustrojstvo obiuh polah zemlje po jednakih načelih može čekati do preustrojstva obćinah u pravcu razterećenja njihova od poslova prenešenoga djelokruga, a gospodin zastupnik klanjački, koji je opetovano urgirao preustrojstvo zemlje, izjavlja sada, da u obće netreba nikakove nove organizacije. Ja se ne čudim tomu, jer je meni kao pravniku poznato načelo: „ambulatoria est voluntas hominis usque ad extrenum vitae exitum".

Kako rekoh, g. grof Sermage i njegovi drugovi hoće, da se odgodi razprava organizatornih osnova dotle, dok vlada ne predloži osnovu novoga zakona o preustrojstvu uprave i o takovom uredjenju obćina, koje će s uziti prenešeni djelokrug obćina. I vlada je uvjerena o nuždi, da se obćine, koliko je moguće. raztercte od poslova prenešenoga djelokruga, a najpače od poslova oko rukovanja javnih poreza. Nu tomu nije nuždno, da se odgodi razprava upitnih organizatornih osnova, pače po mojem je mnienju upravo potrebno, da ova razprava predhodi radnjam oko preustrojstva obćinske uprave i to tim više, čim se tomu preustrojstvu može pristupiti istom onda, kada budu ustanovljena načela, na kojih će uprava zemlje počivati u viših stupnjevih. Prihvat ovih zak. osnova neće dakle ni najmanje smetati valjanomu preustrojstvu obćina, a još manje smetat će radu kraljevinske deputacije u pravcu naznačenom po predlagatelju. Prema dalnjemu razlaganju g. grofa Sermaža ustanovila je enqueta, kojoj je on prisustvovao, i način, kako da se obćine razterete od poslova poreznih, pa on s toga pita vladu, zašto nije podniela u tom pogledu predloge udešene prema odnosnim

utanačbam. U istinu je medju prijašnjom vladom i zajedničkim ministrom financija ustanovljeno bilo, da se kod svakoga kotarskoga ureda namjesti na račun zem. budgeta po jedan porezni pristav za obavljanje poreznih poslova. Poslovni krug toga poreznoga pristava je pako tako obsežan, da vlada nije mogla dosad steći uvjerenja, da će on moći doista te poslove obavljati, pak se vlada nije mogla oteti bojazni, da će teret poslovanja poreznoga ostati i nadalje većim dielom na obćinah i da tako žrtve doprinešene iz zem. budgeta za dotičnoga pristava neće uroditi željenim plodom. To je i uzrok, da vlada u ovom stadiju nije podniela predloga u tom pogledu, a bojazan, koju je grof Sermage izvodio odtuda, da se neće moći više izhoditi sličan način razterećenja obćina od poreznih poslova, čini mi se beztemeljnom, jer je lahko predvidjeti, da će zajednički ministar financija uviek biti spreman pristati na to, da se kod kot. uredah ustroje organi za porezne poslove na račun zem. budgeta.

(Dr. Grga Tuškan: A pod njegovom vlasti!)

Po mojem mnienju mogu se obćinam pribaviti polakšice glede poslova prenešenoga djelokruga, a navlastito glede poslova poreznih jedino shodnimi reformami na polju obćinskoga zakonodavstva, a vlada će se latiti toga posla, čim ove zak. osnove postanu zakonom. Okolnosti, koje je grof Sermage naveo o poreznoj upravi, najbolji su dokaz, kako je nuždno ovo ustrojstvo, a navlastito ustrojstvo upravnih odbora, koji će moći razviti vrlo blagotvornu djelatnost u poreznih poslovih i mnogim oštrinam i protiurednostim već u zametku stati na put. Veliki župani odgovarati će za svoja uredovna djela banu, a ban će za njihova djela odgovarati vis. kući, pa mi je upravo neponjatno, kako g. grof Sermage može tvrditi, da veliki župani po ovoj organizatornoj osnovi nisu nikomu odgovorni. Ostale izvedbe g. grofa Sermage-a jesu osvade bez dokaza i zato mislim, da mi se nije dalje osvrtati na te izvedbe.

G. zast. klanjački polazi u svom predlogu sa stanovišta, da upravni zakoni, koji su kriepostni u gradjanskom području Hrvatske i Slavonije, nisu različiti od upravnih zakona, kriepostnih u krajiškom području tako, da se nebi moglo i bez novoga preustrojstva odmah provesti izjednačenje uprave u vojnoj Krajini sa upravom u ostalom dielu kraljevina Hrvatske i Slavonije, pa poziva dosliedno tomu zem. vladu, da podnese zak. osnovu o izjednačenju uprave u predjelih vojne Krajine sa upravom u gradjanskom području Hrvatske i Slavonije na temelju zakona od 15. studenoga 1874. ob ustroju političke uprave u Hrvatskoj i Slavoniji. Sudeći po tom, ja bih mislio, da si g. klanjački zastupnik to izjednačenje predstavlja tako, da se okružja u Krajini nazovu županijami, a kotari podžupanijami; da se okružna zastupstva u Krajini pretvore u županijske skupštine, a uz kotare, odnosno podžupanijske oblasti, da se ustroje podžupanijske skupštine, te da se okružni predstojnici imenuju velikimi župani, a kotarski predstojnici podžupani.

Takovo izjednačenje u istinu je jednostavno, ali pita se, da li bi odgovaralo zahtievom uprave. Ja velim, da nebi, jer su okoliši podžupanija preveliki, a uslied toga podžupanijske oblasti težko pristupne pučanstvu. Tada nebi preostalo drugo, nego da se pomnoža broj podžupanija; a uslied toga morale bi se pomnožati i radne sile kod vlade. Jasno je dakle, da bi i kod sadanjega sustava troškovi uprave bili toliki, da nebi bili manji od onih, koji su potrebni za novu upravu.

U obrazloženju zakonske osnove ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijah i kotarih dodan je proračun troškova novih županijskih i kotarskih oblastih. Ti troškovi iznose za 8 županija i 60 kotara 675.251 for. U tom proračunu naznačeni su osobni i stvarni izdatci, te broj urednika i službenika svake kategorije. Ne stoji dakle ono, što gosp. zast. klanjački tvrdi, da vlada nije naznačila potrebnu svotu za novu upravu; da nije naznačila niti broja kotarah, niti broja urednikah i službenikah pojedinih kategorija, jer je to sve u proračunu navedeno.

Kao što jur rekoh, nebi ni uz dosadanji sustav troškovi bili znatno manji od troškovah nove uprave poradi toga, što bi se broj podžupanija morao pomnožati. Ali i tim pomnožanjem podžupanija nebi bilo posluženo zahtjevom dobre uprave, jer sadanji sustav počiva na dvih upravnih molbah; a dosadanje izkustvo dokazalo je nepobitno, da se zemlja sa 757□ m. i sa pučanstvom od preko 1,900.000 dušah neda upravljati samo sa 2 upravne molbe. Naravna posljedica toga sustava je, da se i najsitniji poslovi koncentriraju kod vlade, što ne može ići u prilog valjanoj i brzoj upravi. Ne preostaje dakle ništa drugo, nego da se ti poslovi decentraliziraju, a to nije moguće provesti inako, van da se stvori srednja molba medju kotari i zemaljskom vladom. Ta srednja molba po cieloj prošlosti ove zemlje ne može biti druga, nego županije, koje su uviek bile važan činbenik u upravi ovih zemalja, te koje je i zakon od 15. studenoga 1874. ob ustroju političke uprave pridržao kao nieku molbu barem u osobi velikoga župana i u institutiju županijskih skupština.

Temeljna misao starodavnoga ustava ovih kraljevina je ta, da narod sudjeluje ne samo u zakonarstvu, nego i u upravi. To je načelo izraženo i u instituciji županija. U današnje doba nije pak uprava tako jednostavna, kao njekoč, ona zahtieva osposobljenih organa, koji su posvetili javnoj službi čitav svoj život; ona zahtieva ustrojstvo takovo, koje zajamčuje brzi i neprekidni tečaj posala. Od tada sliedi dvoje. prvo, da organi uprave županijske ne mogu podležati izboru; drugo, da županija zastupana županijskom skupštinom, dakle tielom mnogobrojnim i tielom takovim, koje nije uviek na okupu, ne može neposredno vršiti poslova javne uprave. To nesmeta nikako,

da odaslanici županijskih skupština sudjeluju oko zadataka javne uprave zajedno sa zvaničnici županije. Prema tomu vršiti će u županijah upravu 2 organa: županijska oblast i upravni odbori, koji pod predsjedanjem velikoga župana sastoje polovicom iz urednika županijskih a polovicom iz odabranikah županijske skupštine. Županijske skupštine vršiti će samoupravu u poslovih svojih vlastitih i u poslovih naravnoga djelokruga obćina, koji djelokrug će se moći razširiti i na poslove gospodarstvene, kad se budu točno znale potrebe novih županija i kada bude moguće donieti zakon o kućanstvu . županija. Županijske skupštine imadu pravo nadzora nad upravom kako obćinskom, tako i kotarskom i županijskom, imadu pravo razpravljati poslove javnoga interesa; dati svojim nazorom izraza, te jih priobćivati drugim županijam i vladi, i obraćati se peticijami neposredno na sabor. Podžupani imadu podnašati izvješća županijskim skupštinam, isto tako i upravni odbori, pa je tako županijska skupština na svih točkah spojena sa javnom upravom. Time je doznačen županijskim skupštinam vrlo važan položaj u upravnom organizmu zemlje tako, da će one kao moralna tielesa moći vršiti na upravu vrlo uspiešan upliv. Uzprkos svemu tomu nazire gospodin zastupnik klanjački u županijskih skupštinah, zasnovanih predležećimi zakons. osnovami, cadaver bez mišica, pa to veli onaj isti muž, koj nazrieva u županijskih skupštinah, osnovanih prema zakonu od 15. studena g. 1874., uzor samoupravnih tjelesâ.

Centralizacija je ujedinjenje poslova u jednom središtu, od kuda se razgranjuju ti poslovi prama periferiji, a decentralizacija izrazuje se u tom, da pojedini organi na periferiji vrše samostalno izručene im funkcije uprave.

Predležeće zakonske osnove predstavljaju u tom smislu decentralizaciju posala javne uprave. Gosp. zast. klanjački ima dakle krivo kad tvrdi, da centralizacija znači izključivo predati pojedinim skupinam državnim autonomnu upravu posala njihovoga djelokruga, pa je po tom kriv i izvedeni od tuda zaključak njegov, da predležeće zak. osnove predočuju najokrutnije centralizacije. Iz toga će ovaj vis. sabor izvoliti razabrati, na kojoj je strani neznanje i obsjena, kojimi se izrazi g. zastupnik klanjački tako darežljivo nabacuje. (Živio! na desnici.)

Položaj velikih župana normiran je u ovoj zakonskoj osnovi u bitnosti isto onako, kao u zak. čl. XVII. od god. 1870. o županija. Župani su dakle uviek vršili one funkcije, koje im izručuje predležeća zak. osnova. Oni te funkcije vrše većim dielom i danas, dapače oni danas imenuju sve članove verifikacijonalnoga odbora, i vrše disciplinarnu vlast nad podžupanijskimi urednici i službenici, prava, koja jim predležeće zakonske osnove nepodieljuju. Veliki župani nisu dakle poput Minerve nikli iz glave sadanje vlade, oni su već odavno na svietu i mnogo su stariji od ove vlade, koja bi im po mnienju g. zast. klanjačkoga imala biti otcem.

Predležećimi zakons. osnovami uvadja se u upravu sudjelovanje gradjana oko posala javne uprave; uvadja se javnost u upravu, i čak i u poslove karnostne; daje se županijskim skupštinam pravo kontrole nad upravom kao i pravo razpravljati o poslovih javnog interesa, pa ipak tvrdi g. zast. klanjački, da se ovom zak. osnovom uvadja absolutizam u javnu upravu. To tvrdi dakle onaj isti muž, kojemu je u pogledu uprave uzor zakon od 15. studena 1874. ob ustrojstvu županija u Hrvatskoj i Slavoniji, koji najveću vlast daje vladi u ruke

G. zast. klanjački napada u svom govoru birokraciju; a to čini i opet onaj isti muž, koji je zagovornik zakona od 25. studena 1874., koji je mnogo više nalik birokratičkomu sustavu. On to čini u isto vrieme, kada se ne može dosta nakuditi vlade, što nije opredielila velikim županom birokratički djelokrug, već položaj takov, da mogu vladu podupirati u vršenju viših zadataka uprave. (Živio! na desnici.) Ja si takovoga protuslovja od čovjeka. inače bistroumna, ne mogu protumačiti inače, već da rezultira iz ne zreloga studija predležećih zak. osnova. (Živio! na desnici.)

Ono, što g. zast. klanjački navadja proti pojedinim ustanovam ovih zak. osnova, je po mom mnienju bez temelja i ja ću to imati prilike dokazati tečajem specialne debate. Nu ti su prigovori, ne gledeć na pitanje osnovanosti, tako sitni, da mu ne daju prava govoriti sa one visine, koju si on u hipertrofiji svoje samosviesti vindicira. (Živio! na desnici.) Taj postupak podoban je opravdati sumnju, da sposobnost gosp. zastupnika klanjačkoga kritizirati tudje radnje, ne ide uviek uzporedo sa boljim umienjem.

Kod opredieljenja sjedišta županija bili su mjerodavni obziri uprave, te je jedino pogledom na te obzire opredieljeno sjedište riečko-modruške županije u Ogulinu. — Pitanje to ne stoji u nikakovom savezu sa pitanjem glede pripadnosti grada Rieke. Način, kako se ovo potonje pitanje imade riešiti, točno je označen u nagodbenom zakonu, te će se i riešiti tako i nikako drugačije. §. 44. i §. 50. zakonske osnove ob ustroju županija i uredjenju uprave u županijah i kotarih odgovaraju sasvim propisom §§. 24. i 45. nagodbenoga zakona, koji je za vladu mjerodavan.

G. zast. klanjački tvrdi, da se ovom zak. osnovom uništuje autonomija gradskih obćina; ali on nam je dokaz o tom ostao dužan. Zakonom od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćina dopitano je u načelu pravo državnoga nadzora vladi nad obćinskom upravom; al vršenje toga prava nadzora nije opredieljeno zakonom. To je praznina, koju je nuždno popuniti već radi toga, da se preprieče trvenja medju vladom i timi samoupravnimi tieli. Nadzor po naravi svojoj predpostavlja, da imade nadzirajuća vlast znanje o cielokupnoj djelatnosti gradske uprave.

I budué da takov nadzor mora biti neprekidan. izručuje zak. osnova, kojom se preinačuju, odnosno nadopunjuju nekoje ustanove spomenutoga zakona od 28. siečnja 1881, taj neprekidni nadzor u gradu Zagrebu vrhovnomu načelniku, a u ostalih gradovih gradskim velikim županom. Time se dakle jedino nadopunjuje spomenuti zakon u pravcu dosada zakonito ne uredjenoga državnoga nadzora nad gradskom upravom.

Kao što dosele, tako će i odsele biti grad. načelnik glava gradskoga poglavarstva i vršiti samostalno povjerene mu poslove, te će isto tako i gradsko zastupstvo obavljati poslove izručene mu zakonom, a vrhovni načelnik, odnosno gradski veliki župani imati će jedino bditi nad tim, da se gradska uprava kreće unutar granica, označenih joj duhom i slobodom postojećih zakona. Vlada nije mogla ostati kod toga, da zakonom uredi samo pravo nadzora nad gradskom upravom, nego si je morala staviti pitanje, koje mjesto da zauzmu gradske obćine u novoj organizaciji, kojom se uvadja treća molba u županijah. Na to pitanje odgovaraju zak. osnove tim, što podredjuju sve gradove, osim grada Zagreba i Osieka, u poslovih prenešenoga djelokruga i u poslovih poreznih županijskim oblastim i upravnim odborom onih županija, u kojih području leže.

Poslovi prenešenoga djelokruga i poslovi porezni jesu pak funkcije uprave državne, zakonodavstvo može dakle. a da ni najmanje ne dirne u autonomiju gradskih obćina, te poslove uviek urediti prema potrebi dobre uprave i prema dobro shvaćenim interesom gradskih obćina.

U istinu postale su gradske obćine samoupravna tiela istom tada, kada su kao teritorijalne cjeline dobile svoju posebnu sudbenost. Ipak je ta sudbenost oduzeta gradskim obćinam, pak nije nitko tvrdio, da je tim ukinuta samouprava gradskih obćina. Sve je to dokazom, da su stvarni prigovori g. zast. klanjačkoga proti predležećim zak. osnovam bez temelja, pa da on proti njim tako oštro vojuje samo poradi toga, što su potekle od vlade. a to je vrst opozicije, koju pravim imenom označiti ne dopušta mi moja golubinja ćud.

G. zast. pregradskomu imam odvratiti, da se okoliši kotarskih ureda ne mogu urediti zakonom, a to zato, jer se moraju često mienjati prema potrebam službe, te bi svaki put bilo potrebno za to donieti poseban zakon, što nebi bilo u prilog uprave. Mnienje g. zast. pregradskoga glede obćina u tom pravcu, da bi se iz njih napravile upravne oblasti prve molbe, razilazi se od mnienja njegovih predgovornika od opozicije, koji zahtievaju, da se poslovi prenešenoga djelokruga obćina što više s uze; a i meni se čini, da za takovu samoupravu naše obćine ne imaju dovoljnih elemenata.

G. zast. pregradski tvrdi, da će se zak. osnovom, kojom se preinačuju odnosno nadopunjuju neke ustanove zakona od 28. siečnja 1881. ob ustroju gradskih obćina u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, poremetiti suglasje izmedju seljačtva i gradjanstva. Po predležećih zak. osnova sastajat će se seljaci i gradjani u županijskih skupštinah i zajedničkim radom nastojati oko javnih posala, a ja mislim, da je to više kadro unaprediti sbliženje i harmoniju medju seljačtvom i gradjanstvom, nego ju poremetiti.

Ja, visoki sabore, mislim, da sam dokazao, da nisu osnovani prigovori, podignuti proti zak. osnovam, koje leže na stolu vis. ove kuće. Ove zak. osnove naslanjaju se na historički razvitak uprave u ovih kraljevinah, u njih je sadržano sve, što je prokušano u prošlosti, a nije napuštena nijedna stečevina na polju moderne uprave. Ja završujem i molim vis. kuću, da izvoli odkloniti predloge g. grofa Sermage-a i g. zast. klanjačkoga, te ove zak. osnove uzeti za podlogu specijalne debate.

(Burni živio! i odobravanje na desnici.)

Predsjednik: Rieč imade gosp. nar. zastupnik Josip Zorić.

Josip Zorić: Visoki sabore! Dužnost mi i čast nalaže, da uzmem rieč u razpravi na stolu vis. ove kuće ležećih zak. osnova. Dužnost mi nalaže čast i zvanje narodnoga zastupnika, da svoje mnienje pred saborom i pred licem naroda izrazim. Dužnost mi nalaže kao bivšemu članu odbora trinaestorice, komu bijaše povjerena zadaća, da uzme u razpravu ove zak. osnove. Ja sam u odboru zauzimao posve različito stanovište od ostalih članova odbora, te sam se izrazio, da tih osnova ne mogu primiti za podlogu specijalne debate. To svoje mnienje bio sam dužan obrazložiti u odboru, a dužan sam činiti to i ovdje.

U izvješću odbora trinaestorice kaže se, „da je odbor uvaživ u punoj mjeri obrazloženje ovih po vis. kr. zem. vladi predloženih zak. osnova, same te zak. osnove prihvatio u njihovoj cjelini, s malima izpravcima i nadopunjenjem, a to s toga, što je na osnovu temeljitoga proučenja i pretresivanja ovih zak. osnova stekao si osvjedočenje, da će administracija zemlje, utemeljena na predležećimi zak. osnovami, s jedne strane biti posve valjana i da će očekivanju cielokupne naše zemlje odgovarati, a da će s druge strane timi zak. osnovami biti udaren čvrst temelj boljemu razvitku ustavne sviesti našega naroda, tim prije, što ove zak. osnove odgovaraju kako historičkomu razvitku županijske uprave, tako i duhu sadanjega vremena, jer će po istim zak. osnovami vršiti državnu vlast eksekutiva po svojih organih, a narod će uticati u upravu, stranom djelotvorno, a stranom posredno vršeć kontrolu nad istom". Ovo je sud poštov. odbora trinaestorice, s kojim se ja ne slažem i tvrdim i sada, kao što sam i u odboru tvrdio, da će se timi zak. osnovami polučiti posve protivno od onoga, što se ovdje navadja. Ja kad uzmem u obzir, da su ove zak. osnove stavljene na stol ove vis. kuće bez svake obrazložbe 4. o. m., da ih je uzeo odbor u pretres 6. o. m. i da se je onda istom dielila obrazložba istim, to je sbilja krasan rezultat, da je odbor mogao u 5 sjed-

nica, dakle u vremenu nešto duljem od 10—12 sati, proučiti te zakonske osnove, koje obsižu 6 tiskanih tabaka i više stotina paragrafa. — Taj krasan rezultat može služiti na čast odboru. Ja se tom hvalom ne mogu ponositi, niti ju mogu primiti na sebe, jer ja iz ono malo vremena, što je preostalo za razpravu tih osnova, iz čitanja istih, iz mojega stečenoga izkustva, kroz ovo dvadeset godina mojega javnoga djelovanja, došao sam do posve protivnoga uvjerenja.

Kad uzimam rieč u razpravi ovih predloga, imam najprije primjetiti, da ovdje govorim kao narodni zastupnik bez svakoga obzira stranačkoga, jer držim, da ima u životu naroda pitanje, gdje ne smije nikakav obzir nadvladati do onoga koristi i dobrobiti samoga naroda. Ja velim, spadao ma kojoj stranci, ja bi govorio onako, kako ću sada govoriti. Ja želim, da u ovoj stvari prevlada to mnienje, da je to stvar interna zemlje, tičuća se životnih interesa našega naroda i zemlje, da ovdje složnim radom i pretresivanjem moramo ići za jednim ciljem, da budemo imali onakav upravni organizam, koji će odgovarati materijalnim potrebam naroda i njegovomu moralnomu razvitku.

Ja sam rekao u početku, da mi je vrieme za onakovo točno pretresivanje, kako ga je odbor opisao, bilo prekratko. Zakonske osnove, koje zasižu u život naroda, moraju se zrelo i svestrano pretresivati, a to nije moguće u nekoliko dana, tomu treba študija kroz mjesece i godine.

Doduše kazalo se je prije trijuh godina za vlade bana Pejačevića, da se ima uvesti nova organizacija u zemlji, tad se je ta potreba motivirala time, da se obćine odterete od agenda prenešenoga djelokruga. Ja sam u ono vrieme pozdravio nakanu vlade bana Pejačevića, jer sam uvidio, da ako imade mana, da je glavna mana organizacije, što obćine nisu svoje i što radi onih agenda prenešenoga djelokruga ne mogu obavljati onih agenda, koje su najbliže narodu. Ja sam si mislio, podje li to za rukom, da se obćine odterete onih strašnih agenda, pod kojimi izdišu, da će narod moći u užem krugu promicati svoj materijalni boljak i raditi na svom moralnom razvitku. Ja sam radi toga pozdravio onu nakanu vlade; ali danas ide se mimo toga. Obćine ostati će, kako su prije bile, one će stenjati pod agendami prenešenoga djelokruga. Kada će se to riešiti, ne zna se. Ali zna se, da se na klimavom temelju upravo smrvljenih obćina gradi sgrada, koja bi imala zakloniti pod svojim krovom ovu zemlju i čuvati ju od nepogoda.

Kada se je stvar ova u odboru tako brzo pretresla, ja sam se nadao od poštovanoga izvjestitelja ovoga odbora, da će, izvješćujuć saboru o radu odbora, gledati nastojati, da ono duboko uvjerenje odbora usadi u pamet i mozag članova vis. ovoga sabora. Kako bi to mogao učiniti? Ja držim prispodobnim putem, kad bi dosadanju organizaciju sravnio sa ovom, koja se sada uvadja; kad bi kritici podvrgao sustav dosadanji, iztakao mane, pogreške, nedostatke istoga i naveo, kako se istim sada liek donosi, da bi si vis. kuća mogla stvoriti mnienje o dosadanjoj upravi i o valjanosti ove zakonske osnove, koja se sada namiće našoj zemlji.

Ja pobijajuć predmet ove zakonske osnove i opravdavajuć svoje stanovište u odboru trinaestorice, moram se u kratkih obzirih osvrnuti na prošlost. Ja se neću kod toga osvrnuti na g. 1848., niti na organizaciju prije toga. Ona organizacija od g. 1848. spada u povjest. Ona organizacija županija, nikla iz feudalnoga sustava, morala je pasti istim časom, kad su i feudalni odnošaji prestali; kada je sav narod zadobio prava, koja su prije imale jedine kaste. Ja mislim, da ne ima člana u ovoj visokoj kući, koji bi želio onaj sustav i želio ono vrieme. Zato velim, da onaj sustav od godine 1848. spada u povjest, i nikamo dalje, njemu je sa poprišta ovdje mjesta nestalo.

Poslie g. 1848. i poslie umirenih onodobnih odnošaja nastao je u našoj domovini provisorij, nastao je absolutizam. Ovaj je za upravu zemlje, jer je postala prijašnja suvišnom, morao stvoriti način, kako da se zemljom upravlja. U ono vrieme upravljalo se je zemljom patenti i naredbami, koje su bile tako česte, da se u njih čovjek nije mogao niti iznaći. Ovaj provisorij je trajao od godine 1850. do godine 1854.; drugi provisorij trajao je od g. 1854. do godine 1860. Godine 1859. porazom kod Solferina i onodobnimi političkimi odnošaji preokrenulo se je lice monarkije, a po tom i naše domovine. Listopadskom diplomom godine 1860. obećalo se je narodu, da će doći u posjed starih pravica. Kad se je to dogodilo, naravno, da su i dotadanji absolutistički provisoriji morali pasti i tadanji predstojnik dikasterija i dvorske kancelarije, a kašnje ban Mažuranić stvorio je provizorij za zemlju našu, jer se nije mogla organizacija provesti. Poslie svoga provizorija i iza utanačene nagode g. 1868. stvorila se je na pozitivnom temelju organizacija od g. 1870. Ova organizacija, koja se većim dielom oslanja na predožujski ustroj županija s nekimi promjenami, trajala je samo 4 godine.

G. 1874. dodje opet nova organizacija zak. člankom od mjeseca studena 1874. Ta postoji i danas i ta bi se organizacija imala današnjimi zakon osnovami izmieniti novom organizacijom. Tako vidimo, da smo od g. 1850., pak do danas imali tri provizorija i tri organizacije, prvi je provizorij trajao četiri godine, drugi šest, treći deset godina; prva organizacija trajala je četiri godine, druga od godine 1874. do danas, dakle 11 godina. Ovo je peta organizacija, a ova, koja se danas predlaže, je šesta organizacija.

Ja razmatrajuć uzroke ovim naglim promjenam u organizaciji, moram se pitati: Kako dolazi do toga ova siromašna zemlja, da mora u tako kratkom razdobju podnieti i proživjeti tolike organizacije. Ja na to pitanje imam

taj odgovor, da razlog tomu stoji u političkom odnošaju naše zemlje. Ja dolazim do toga razloga, da Hrvatska po nagodi nije onako samostalna, kao što bi morala biti; da se u ovoj zemlji ne mogu ustaliti pravni odnošaji, koji su joj samim zakonom zajamčeni. Ovu borbu za zakoniti položaj izazvalo je više vlada, a svaka vlada gledala je utisnuti biljeg svoga vladanja narodu.

Kada bi se ovdje samo teoretički razpravljalo pitanje organizacije, kad ova razprava nebi imala nikakav upliv na život naroda, nebi me smetala i ja bi preko ovih zak. osnova mirno prešao. Ali ja, držeć, da je svaka organizacija operacijonalni nož na tielu naroda, znam, pa bilo to i najjače tielo, ako se takovimi operacijonalnimi noževi često razglabaju uda njegova, da će morati podleći, njemu će sile malaksati i biti će mu podsječena nit života. Kad ja vidim česte organizacije, koje se u načelih razilaze, tada mi se izvine bolni uzdah: je li je Hrvatska „corpus vile", da se na njoj takove i tako česte organizacije provadjati mogu.

G. 1870., poznato vam je, kako je organizacija nastala. Narod hrvatski u dugoj borbi u dvih bitkah održao pobjedu; pardon! nadvladala je Rauchova struja, koja je pod pritiskom dobila većinu. To je poznata stvar. Naravno unionistička stranka nije imala drugih želja, nego da opet sav ustroj u zemlji uredi prema ustroju u Magjarskoj, nego da stvori organizaciju, koja će što više odgovarati organizaciji u Magjarskoj. Nego 4 godine su prošle iza toga, u narodu se je podigla borba, te je narodna stranka pobiedila u dvie bitke.

(Tečajem ovoga govora zauzeo je predsjedničku stolicu prvi saborski podpredsjednik gospodin Vaso Gjurgjević.)

Ova došav u saborsku većinu i videć, da se sustav onaj, stvoren g. 1870., više održati neda, da nosi u sebi klicu razsula, da prieči dobru i valjanu upravu, predloži vlada saboru zak. osnovu, koja se mjeseca listopada 1874. u ovoj sabornici razpravljala U ono vrieme u ovom vis. saboru zak. osnova od 1874. nije imala mnogo protivnika, i ako se izuzmu jedno dvojica zastupnika plemenitaške obćine turopoljske (Tuškan: A!), većim dielom sav sabor bio s onom osnovom zadovoljan. Prigovor se je čuo jedan od g. 1874., te je nekom emphasom izušćeno: „Gospodo, vi dokidate starodavnu instituciju županija, tim podkapate individualitet Hrvatske: vi rušite ograde ustavne slobode", a medjutim taj emphatičan poziv nije našao odziva u vis. saboru osim predlagatelja i još jednoga sudruga iz Turovogpolja.

Ja, uzimajuć u obzir ovu zak. osnovu od 1874., primjećujem samo presv. g. predstojniku odjela za nutarnje poslove, da meni ona osnova nije uzor uprave, pa zato mislim, da ju nije niti gosp. predgovornik jučerašnji dr. Mazzura smatrao uzorom uprave. Ja toga takodjer tako ne smatram, jer vidim i znam, da i u organizmu čovjeka nije ništa odmah savršeno, nego da se sve postepeno razvija, pa znam odatle i priznajem, da je u ovoj zak. osnovi mnogo manjkava i nepodpuna, ali to ipak ne ovlašćuje, da sve sbrišemo i uništimo, pa se onda uprava na novih načelih ustroji i osnuje.

Ona uprava od 1874., kad bi se bila obzirno, mudro popunila, kad bi se pazilo i nadziralo, da se točno ustanove toga organizma provode, to bi se taj organizam sve više od godine do godine razvijao, popunjavao i usavršio, te tako nebi u našem narodu nastala potreba, da se taj organizam opet dokine. Kad bi taj organizam ostavio obćine u svom naravnom djelokrugu, kojemu su poslie nadošli poslovi prenešenoga djelokruga, i ostale u svojoj autonomiji, stojeće u najbližem doticaju s narodom, mogle bi spasonosno i blagotvorno djelovati na narod. Nu pošto se kašnje na obćine prenjelo, što obćine nebi mogle snositi, te pošto su jim dani poslovi, zašto nisu imale sila, onda je sva vika i krika pala na obćine, ali ove pogreške ne leže u sustavu, nego u političkom odnošaju naše zemlje.

Gospodo moja! Ima pogrešaka u upravi obćina, a neka mi bude dozvoljeno, da posve iskreno kažem, da je ovim pogreškam kriva vlada.

Što je obćina? Obćina je tielo jedno, sastavljeno od ljudih jednoga okoliša, u kojem glavnu rieč vode i sačinjavaju to tielo pouzdanici onoga okoliša. Ovo si zastupstvo bira svoga načelnika, koji rukovodi poslove obćine. Što je dužnost njegova? Dužnost je da nadzire, da se zastupstvo i svi organi obćine kreću u okviru zakona. A što biva danas? Biva naime, da se unatoč jasnoga slova zakona, da se unatoč jasnih ustanova uprave prieče obćine u svom djelokrugu. Imamo ovdje na stolu vis. kuće peticiju obćine virjanske, pa kad čovjek promotri sve, što se tamo suprot zakona i suprot jasnim ustanovam upravo radi, naime, da se tamo već podržava 6 godina zastupstvo proti volji obćinara i to proti volji 600 izbornika, pa kad se uz to uzme u obzir, da su se proti tomu slali prosvjedi, peticije i da se proti tomu demonštriralo i molilo, da kad vlada neće ni da zastupstvo zakonitim putem izabrano potvrdi, da bar odredi izbor novoga zastupstva. Ja mislim, da je ta peticija posve opravdana i na zakonu osnovana, pa kad se niti toj želji ne zadovoljava, da se zakon vrši i da se narodu prilika dade, da može svoje pravo vršiti, onda ja mislim, da se vlada, još stojeća na dosadanjem organizmu, opravdati ne može.

Gospodo! Kad ja vidim ove zak. osnove na stolu vis. kuće, opet mi se namiće pitanje, koji je uzrok i koja nužda zahtieva, ove zak. osnove da se oživotvore. Naravno prvi povod i uzrok je toj organizatornoj osnovi bio Krajina. Sav narod želi, da se u okviru zakona ova zemlja s materom zemljom posve spoji i taj uzrok spojenja Krajine sbilja opravdava tu nuždu. Nu, gospodo moja, ja velim a razloge zašto to kažem, navesti ću kašnje, da spojenje Krajine nije zahtievalo nuždno ovu osnovu organizacije kako predleži, jer držim, da bi moguće bilo zaokruženj

kotara u bivšoj vojnoj Krajini u podžupanije i županije polag današnjega organizma i polag organizma postojećega dosada u vojnoj Krajini.

Drugi razlog, koji se navodi za potrebu ovih zakon. osnova, je taj: mane, nedostatci, neuspjesi današnje uprave zahtievaju silno, da se uprava promieni, čim će se bolji odnošaji stvoriti, koji će promicati materijalno blagostanje naroda.

Ja, gospodo, priznajem, da je stanje našega naroda očajno, za koje je nekoč predstojnik odjela za unutarnje poslove sa stolice vlade izjavio nakon pregledanja stanja u upravi, da je zemlja naša siromašna, te da mora sve više propadati. Nu bilo to opravdano ili ne, svakako stoji, koji gleda statističke podatke o materijalnom stanju naše zemlje, da rapidnom brzinom naša zemlja nazaduje i da se zbilja primiče već stadiju, gdje će se reći: dotle, dalje se više ne može.

Ja neću ovdje navadjati statističke podatke, ali ću navesti nešto iz statistike, šta svjedoči o moralnom stanju naše zemlje. Iz ove statistike opaža se, da u materijalnom stanju naš narod nazaduje i moram reći, da je na mene vrlo neugodan utisak učinilo, čitajuć i slušajuć tamo u akademiji razpravu statističku o kriminalitetu. Jest, gospodo, ovo je vrlo žalostan pojav, ovo je nešto, što čovjeka u dnu duše boli.

Nu hoćete li naći uzrok ovim pojavom u našoj zemlji, onda nemojte jih tražiti u onom organizmu od 1874., nego tražite jih drugdje, gdje jesu, za što je bila dužnost vlade i sabora, da te uzroke odkloni, a kad budu odklonjeni, onda će se naš narod moći razvijati. Naš narod je osiromašio, danomice propada — a zašto? Pod ogromnim teretom javnih daća i poreza danomice strada, jer se od njega traže žrtve, a ne pridodava mu se toliko, da može snositi te žrtve. Naš narod strada, nazaduje, jer su stvoreni zakoni proti njegovoj naravi, proti njegovoj potrebi, proti njegovim tradicijam, proti njegovim životnim interesom, kao n. pr. zadružni zakon, koji je naš narod doveo na prosjački štap, koji je bio povodom zadjevica i razmirica, koje se dokončaju krvavim putem i po zakonu ob odkupu javnih radnja. Evo obilna posla vladi i saboru, da ove mane kao prvi uzrok propadanju našega naroda odklone, odstrane, i kad je to odstranjeno, onda se može nadati, da će se narod materijalno dići i da će moralno napredovati.

Nu usuprot ovim manam i nedostatkom, što se ovdje stavlja kao liek; što se u izmienu toga stavlja, da će uprava sada biti valjana, da će odgovarati potrebam, želji i historičkim tradicijam našega naroda? Stavljaju se usupor ove zak. osnove, koje ovdje stoje na stolu vis. kuće. Veli se u obrazloženju, da to nije ništa drugo, nego samo historički kontinuitet. Dobro, ali ja velim, gospodo, i rekao sam prije, da ustroj županija, kao što je obstojao prije, spada samo u poviest, te da se u javnom životu, u praksi više uporaviti ne može. Vi ćete reći, mi smo ovu osnovu o županijskom organizmu preustrojili, mi smo izsisali dotle, što je nevaljano i preradili onamo, kako to odgovara novovjekim potrebam.

Pogledajmo dakle taj haljetak, što ga je vis. vlada prikrojila, kojim je zaodjela naš narod, hoće li mu dobro biti, hoće li se ogrijati, hoće li napredovati i sretno živjeti pod tim haljetkom?

Što se stavlja u izgled ovom zak. osnovom? Kaže se u tih zakon. osnovah, da će se probuditi njimi ustavna sviest u narodu, da će se narod uvesti u javni život, u razpravu svojih vitalnih interesa; nadalje se reklo, da će se ovimi zak. osnovami postići to, da će se odstraniti tužbe na upravu, pošto će se voditi sdušna i stroga kontrola. Kaže se nadalje, da će, pošto ove zak. osnove probudjuju ustavnu sviest u narodu, budnim okom čuvati ustav i slobodu ove zemlje.

Ovo je sve liepo, što se ovdje navodi, ali je to žalostno, da to ne stoji, što je ovdje. Ja se podpuno slažem, a slažem se ne iz opozicionalnih razloga, s mojim prijateljem g. Mazzurom, kad je tu instituciju velikih župana onako karakterizirao, kako je treba karakterizirati. Oni su svemoćni u cielom organizmu. To mi neće nitko izbiti iz glave, makar se trudio g. predstojnik, koliko mu drago, da me o tom osvjedoči, jer mi to izkustvo, osvjedočenje i duh ovih osnova kaže. Svi poslovi teku kroz njegove ruke, bez njega se ništa ne obavlja, on ima pravo nad životom i existencijom pojedinoga činovnika.

Gospodo! Ako je to zbilja tako, pa uzmite paragraf po paragraf zak. osnove, pak mi recite, da će naš ustav cvasti, da se tu decentralizira. Ja toga ne mogu viditi i ja upravo kažem, da upravo tu instituciju smatram najvećom pogibelju po ustavnu slobodu i pravnu sviest ovoga naroda i ove zemlje.

Kaže se, da mi ovom zak. osnovom dobivamo samoupravu. Što se razumije pod samoupravom? Tko može govoriti o samoupravi? Onaj, koji je u stanju, koji ima sredstva, koji može nasmagati sredstva za svoju samoupravu; pa ako što zaključi, da je potrebito, da ima načina, sredstva, da pokrije i izvesti to može, — jednom rieči, županija ako hoće, da izvede nešto, što joj se namienjuje, treba joj budgeta, a toga ne ima. Po ovih zak. osnova sve to je normirano u zakonu o budgetu, koga mi svake godine ovdje razpravljamo. Županija tako dobiti će samo ono, što joj budget votira. Ako je tomu tako, kako će samouprava onako uspješno moći obavljati poslove.

Napokon se kaže: ovimi zak. osnovami uvadja se naš narod u javni život, daje mu se prilika, da o svojih interesih sam razpravlja i o svojoj sudbini govoriti može u županijskih skupštinah. Ako ja uzmem, pa neka uzme tko god od gospode dosada postojeći zakon, naime obćinski zakon, može se vidjeti ovdje, koji djelokrug imadu obćine i o čem mogu razpravljati. Uzmite zak. ustanove o podžupanijskih skupština i županija, predjite sve agende,

koje imadu do sada županije, pak ih sravnite sa agendami, koje im daju ove zakonske osnove, pak ćete vidjeti, da su jedno te isto. Ono, što se vieća u obćinah i podžupanijskih skupštinah, o tom će se takodjer viećati po ovih zakonskih ustanovah u županijskih skupštinah i ništa više.

Ili će možda županijske skupštine da brane ustavnu sviest naroda i interese narodne, moći razpravljati o kakvoj mreži kanalizacije, u kojoj podžupaniji nuždne? Neće, jer zato ne će imati sredstva. — Hoće li uticati u poslove, koji su zakonom normirani? Neće, jer zakonske osnove izključuju ove poslove i pridieljuju ih vladi. — Hoće li zakonske osnove probuditi i držati budnu sviest naroda i stojati na braniku naroda, hoće li ikada to biti, da će imati toliko smjelosti, ako dodje kakva naredba od vlade, koja stoji u sukobu s postojećim zakonom, hoće li skupština imati toliko odvažnosti i srdca, veleć: mi ne ćemo izvesti! (Dr. Tuškan: Bi ih zaprli.) Neće moći, jer župan predlaže, što se ima razpravljati i preko njegove volje se ne može ništa razpravljati. Pak ako bi i stvar došla do toga, župan ima pravo razpustiti skupštinu i kazniti obćinare. I tako ono, što se u izgled stavlja, da će se budnim okom čuvati ustavna sloboda, ja držim, da će postati posve iluzornim. Napokon se veli, narod se uvadja u javne poslove. Ja ne znam, je li se to zbilja tako ozbiljno uzimati može, da timi zakonskimi osnovami narod, ja ne mislim ovdje inteligenciju, ja ne mislim veliki posjed, nego mislim cieli narod, a veći dio naroda sačinjava onaj siromašni narod, koji rukami i žuljevi obradjiva zemlju, pak pitam ja, hoće li taj sav narod biti uveden u kolotečinu javnoga života, da se bude mogao sa svojimi interesi zanimati? Gledajmo zak. osnovu. U skupštine županijske, kaže se, da dolazi polovica skupštinara virilista t. j. najveći porezovnici, kako porezni ured dokazuje. Ovi su eo ipso zastupnici županijske skupštine. To je prva polovica, a druga polovica narod. To je puka obsjena, jer to ne stoji, pošto ste takav cenzus postavili na izborno pravo, po kojem nije moguće narodu sudjelovati i nije mu moguće doći u skupštine. Vi ste naime uzeli cenzus ovdje od 50 for., pak uzmemo li, da pošto su zadruge razkidane, pak da ovi kukavci jedva 5, 10 ili 15 fr. poreza plaćaju, neće moći biti tako izabrani. Dakle jedna polovica je izmedju najvećih porezovnika, a drugu polovicu birati će opet veleporezovnici izmedju sebe. Dakle koga ćemo imati u žup. skupštinah? Tu će biti jedino veliki posjed, a može biti riedko kada, da će ovamo koji od naroda zabluditi. Tomu dodajte jošte činovnike, koji i onako imadu pravo i mjesto glasa u ovih skupštinah, pak mi kažite, da li je to skupština, koja reprezentira cieli narod i da li će se onako narod uvesti u kolotečinu javnoga ustavnoga života? (Dr. Tuškan: Tako je!) Ja, gospodo, ne mogu smatrati, da se to tako ozbiljno misli, jer sama zak. osnova protivno svjedoči.

Nadalje liepo se kaže, da će žup. skupštine braniti ustavnu slobodu, da su one najjače i najsigurnije orudje u težkoj borbi našega naroda za svoje pravo, da su one bedem ustavne sviesti i slobode, da odgovaraju novovjekim potrebam za uspješan javni rad, za slobodni ustav zemlje, premda ne stoje članovi žup. skupštine pod zaštitom imuniteta, premda ove skupštine može razpustiti župan kad hoće, dapače župan može kazniti globom od 100 for. onoga, koji bi uvriedio kojega prisutnoga ili odsutnoga člana. A što se može dogoditi onda, ako dodje koji siromak mužek, pak se potuži, da mu je koji činovnik krivo učinio, pak ne birajuć rieči došao bi siromak pod ovakvu globu, prem je dva dana putovao na ovu skupštinu i premda već 4 dana sjedi ondje o svom trošku. Svejedno mora on platiti 100 for. Pitam ja, je li je moguće tu misliti o bedemu ustavne slobode, nije li to lišenje našega prava? (Dr. Tuškan: To je istina!) Spomenuo sam već prije, da ja danas smatram gorkom ironijom govoriti i misliti, da su župan. skupštine bedem i ograda ustavne slobode, kad se s druge strane ruše sve ustanove i zakoni, što ih je naš viek, znanost i potreba stvorila.

Upravni odbori županija drže se za veliku blagodat u ovih zak. osnovah. Upravni odbori, kako su ovdje, za mene ne vriede ništa. Upravni odbori su i prije bili i nisu se održali, pače su se pokazali bez uspjeha. Upravni odbori sastojeći polovicom od činovnika, a polovicom od biranih upravnika ili obćinara, uviek će imati premah u svakom poslu. Hoće li upravni odbori uspješno riešavati poslove svoga djelokruga, imajuć posala takvih, koji se natrpavaju, koji se moraju riešavati in constanti? Kad se sastaju oni upravni odbori? Jedan put na mjesec. Dakle će prešna stvar, koja dodje prvoga ovoga mjeseca, čekati na riešitbu cieli mjesec dana.

Ali veli se ovdje, da može županijska oblast, ako uvidi prešnost, sama riešavati stvari, pače ja sam siguran, da će riešavati ne samo jedan predmet, nego sve tako. — Obćinari pako ne će biti ondje prisutni, pak ako i dodju onamo, izgubiti će volju biti u ovom odboru, gdje vide, da je njihov upliv i njihova moć iluzorna.

Podjimo sada dalje na inu hvalu zak. osnove, da će se po toj zak. osnovi vršiti nadzor nad činovnici, a tako da će se vršiti nadzor i nad upravom. Kontrola je istina svagdje potrebita i nuždna, jer ako činovnik vidi, da netko nad njim bdije, kako dužnost svoju vrši, naravno, ako ga sama sviest ne nuka, to će ga prinukati nadgled ponešto. Kako je bivalo do sada? Podžupanijska oblast imala je pravo nadzirati obćine. Ja znam u obćini dugoselskoj, gdje ne ima nikakovih tužba, da je svake godine po 2 put došao činovnik podžupanijski pregledati akte i blagajnu, te otišav referirao je o obćini dugoselskoj ili kojoj drugoj. Županija dakle samo, kad je htjela, mogla je posve točno i savjestno vršiti nadzor. Nu ja se bojim, vis. kućo, da se ovdje s ovim nadzorom, koji se ustraja u ovoj zak. osnovi, neće ništa postići. Opet reći će mi se, to su

sumnjičenja. Zbilja u današnje vrieme, gdje čovjek pred svojom sjenom nije siguran, gdje ne zna, što je svjetlo, neće li za čas potamniti, neka mi zato nitko ne zamjeri, jer su takvi odnošaji, ako u tom nazirem sumnju i ako ne mogu vjerovati sasvim. A zašto ne mogu? Ne mogu zato, jer me na to još više potiče zakon o karnostnoj odgovornosti.

Gospodo moja! U ovom zakonu u §. 1. kaže se, da svaki činovnik podpada kazni, koji ne vrši svoje dužnosti; i opet se kaže, koji se ponašanjem svojim pokaže nedostojnim svoje službe. Dopustite mi, gospodo, da na to ovdje nešto reflektiram. Ovdje u sabornici, u novinstvu, u javnom životu, ističu se često, a više put se prećeruju pogrieške našega činovničtva, više put živimi bojami rišu se ona nedjela, što jih činovnici počinjaju. Ja sam o tom svoje mnienje rekao, i velim, da u tom ima istine. Nu, gospodo, hoće li se upravni ovaj organizam stvoriti, stvorite mu organe, dajte ovim organom položaj, koji slobodnomu biću pripada, uzgojite jih, da budu sposobni za uzvišeno zvanje, stvorite jih, da vrše svoju dužnost, nastojte, da se samo sposobni promaknu, a ne sposobni da ostanu. Stvorite dakle činovnikom takav položaj, da će smjeti otvorenim licem u svakom družtvu kazati: „Ja sam činovnik, ja sam slobodan, jer ja sam vršitelj zakona“.

Gospodo! Ima činovnika, koji ne vrše svoje dužnosti, jer danas je tako pruživ pojam o dužnosti, da ne znamo, gdje joj je početak, a gdje joj je kraj. Zašto se ne kaže, činovnik, koji povriedi dužnosti, koje mu zakon nalaže, činovnik neka stoji pod ogovornošću zakona, ali ne pod odgovornošću ništa ne značeće rieči „dužnosti“, kako se danas kaže. Uzmite, gospodo, činovnika, koji točno vrši svoju dužnost, koji je uzor upravnoga činovnika, kojega poštuje cieli sviet, pošten značaj, vedro lice, i uzmimo, da vrši zakon, ali jer ga nije vršio u onom pravcu, za koji mu zakon nalaže, nego koji mu predpostavljeni, dapače u privatnih stvarih dolaze takve stvari, gdje se zahtieva, da on nešto učini, što se sa njegovom svieśću ne slaže, koji ima svoje mnienje osnovano na zakonu.

Što se sbiva s takvim činovnikom u današnje vrieme? Imamo jedan slučaj iz interpelacije prijatelja g. Mazzure, gdje je činovnik vršeći dužnost, koju mu zakon nalaže, jer zakon nalaže, da činovnik svakoj oblasti ima podavati podatke glede izbora, koje izborni organi od njega zahtievaju, taj činovnik vršeći taj zakon, što je š njim, zar je nagradjen bio? Da, bio je nagradjen vitežkim krstom, plemstvom, a poslie je bačen van nakon 35-godišnjega službovanja. Gospodo! To je žalostan precedens za učvrstiti ustanove zak. dužnosti, koju će moći vršiti činovnik, dočim se ne spominje, koja dužnost, da li ona dužnost prema predpostavljenim ili dužnost, da se pokorava svemu, ma bilo i u protuslovju sa zakonom. Ja ne znam, je li to zak. dužnost, jer to se ne vidi iz ove zakonske ustanove.

Gospodo! Ja velim, slobodno treba da je činovničtvo, neću, da me tko krivo razumije, jer i ja nisam zato, da činovnik bude agitator ma koje stranke. Toga ja ne zahtievam, ali zahtievam, da bude branitelj zakona, da uzvišeno svoje zvanje vierno i savjestno prema zakonu vrši. Pak ako ćete zaštititi činovnike, dajte im izgleda za njihovo dielovanje i vi ćete imati najbolje organe. Svaki organizam uz valjano činovničtvo moći će napredovati, jer uz dobro činovničtvo i slabi organizam može napredovati. Stvorite organizam taj, ma po kojem sustavu, ako ga dadete u ruke činovnika, koji smatraju dužnošću, što im se nalaže, takvo činovničtvo porušiti će i najbolji sustav. (Na ljevici: Tako je!)

Ja se sjećam, da sam g. 1883. spomenuo u ovoj kući, da je Hartman sudac u javnom metingu u govoru svom bio nazvao ministra-predsjednika Gladstona švindlerom. Ministar Gladstone je muž evropski važan, dočim je onaj njegov činovnik slabi stvor prema njemu, pak kad su ljudi tužili ministru-predsjedniku, da kazni toga muža, koji se je drznuo javno uvriediti ministra-predsjednika, nazvav ga švindlerom, na što je ministar-predsjednik rekao: ja ga kazniti neću, jer je govorio po svom uvjerenju, a svaki razborit čovjek znati će prosuditi, što do njegove izjave držati valja; nadalje rekao je lord Gladstone, da dodje li pred sud Gladstone ili tko drugi, da će Hartman i onda pošteno i pravedno suditi.

Činovnik, koji je zaštićen u svom dostojanstvu, koji je čovjek i gradjanin, taj može točno i savjestno vršiti svoju dužnost, pod takvim činovničtvom može procvasti uprava, a uz upravu blagostanje naroda.

Dr. **Grga Tuškan**: Molim, već je vrieme za interpelacije.

Predsjednik: Ja znam svoju dužnost, a g. zast. Zorića pitam, ako misli skoro dovršiti svoj govor, da bi ga mogli pričekati jošte, da svrši.

Josip Zorić: Molim za mali odmor.

Predsjednik: Prelazi se na interpelacije. Rieč ima g. zast. Tuškan, da stavi interpelaciju.

Dr. **Grga Tuškan**: Visoki sabore! Narod koji imade svoju slobodu, svoju samostalnost, u toj slobodi svi slojevi pučanstva misle i rade o javnom dobru. U tom radu očituje se politički život dotičnoga naroda, a gdje je to, naravno je, da nastaju i političke stranke i privrženici istih hrle svaki svojim putem, koji im opredjeljuje po istih postavljena načela. Gdje slobode neima, tu, gospodo, zamjenjuje politički rad potištenost i sebičnost, tu se politički život očituje u svih onih nekriepostih, koje sliede sa potištenošću i sebičnošću, tu zamjenjuju političke stranke čopori plaćenika i hvastavaca, te spletkari ili kako se zovu švindleri. Oni laskaju i gmižu, da se održe na jaslah; oni pletu, metu i skaču, da do toga dodju.

Gospodo! Ja se sjećam, da je presv. g. barun Živković već jedanput spomenuo, kako mu je rekao jedan ministar u Beču, da iz Hrvatske dobiva na tačkah de-

nuncijacije. Gospodo! Ja neimam prilike govoriti s onom gospodom, koja položaj zauzimlju, kojega je zauzimao onda dotični ministar, nu sudeć po onom, što gledam što oko nas biva, ja bi rekao, da nije u tom krenulo kod nas na bolje, pače i na gorje, te i sada će biti denuncijacija, ako ih treba i na kola, premda danas i netreba denuncijacija one vrsti, kašto su onda bile, naime pismene, danas su naime denuncijacije bez svakoga obzira na tu okolnost, da je denuncijacija sramotan čin, t. j. danas se je izgubio ponos i poštenje, te se denuncira javno i otvoreno.

Gospodo! Naravno je, da je u ovakvih okolnostih i u ovakvom političkom životu težko i najteže za one, koji se nalaze u ovih čoporih, koji rade požrtvovno, koji rade iz ljubavi prama domovini i narodu, iz kojega su nikli.

Bilo kako mu drago kod nas, ja ću samo spomenuti, da političke borbe, koje su bile u prošlosti i koje bivaju sada, pokazale su nuždom, da se sudstvo uzme uplivu političkih stranaka; pokazale su političke borbe tih stranaka, da je u interesu države i u interesu slobode pojedinca, da sudstvo bude uzeto izpod upliva političkih stranaka. Moj g. predgovornik g. Zorić naveo je slučaj, da zbilja danas tako biva u narodih, gdje narod ima svoju slobodu, gdje ima ponos i sviest o vlastitom svom dostojanstvu i časti.

Gospodo! Vi znadete, da je samostalnost i neodvisnost sudačkoga stališa stečevina novijega vieka, da su u starom i srednjem vieku imale i stvarale si političke stranke svoje sudce, kad su došle do vlasti, pa su, ako su ih u obće rabili, rabili te sudce kao sredstvo za gnječenje i uništavanje svoje protivne stranke. Da su ovo najkrvavije i najužasnije borbe, to je naravno i onaj će to pojmiti, koji znade za dobu Marija, Sulle i Cinne ili bliže ovamo za dobu francezke revolucije. Izkustvom ovim poučen svaki narod nastoji i ide za tim, da stvori samostalno sudstvo.

Kod nas pošlo se je u najnovije vrieme protivnim putem, kod nas je i ono, što je bilo osigurano, sudcem oduzeto i prešlo se je tamo, da se stvori stanje, koje je danas već zastarjelo, da dodju sudovi kao organ države. Gospodo! Slučaj, koji ću sada navesti, ja držim, da pokazuje dovoljno, da ono, što sam prije rekao, reć bi nedaleko biva. Gospodo! Naši drugovi g. dr. David Starčević i g. Josip Gržanić izdani su vašom privolom uslied prijave, koju je učinio g. predsjednik i to za čin, koji se je u ovoj kući zbio.

I onda, kad je bilo o tom govora, mi smo kazali, da to znamo, da ne predajemo naših drugova sudu, već da jih predajemo nekomu drugomu, t. j. onomu, koji sa sudci zapovieda, kojemu su oni podčinjeni. Ovdje je g. dr. Šram nekim ponosom uzviknuo, da ima jošte u Hrvatskoj sudaca, pa da je za dotični predlog samo s toga, što podpuno vjeruje, da će sudci suditi po zakonu, pa je s toga razloga i privolio u to, da se naši drugovi izdadu sudu.

Gospodo! U koliko sam čuo, dakle u koliko znam, izdani su naši drugovi sudu na prijavu predsjedničtva, a sud saslušav ih dao ih je zatvoriti: g. Gržanića ako se nevaram 8. studenoga, a g. Davida Starčevića 9. Od tih dana, gospodo, sjede ova dvojica u zatvoru. A evo, gospodo, u koliko sam čuo, s kojih su razloga zatvoreni. Kazalo se naime, da se oni pridrže u zatvoru, jer bi se mogli sporazumjeti sa svjedoci. Gospodo! dr. David Starčevvić i g. Gržanić obćili su s nami prije nego su na sud bili pozvani, skoro cieli mjesec dana. Tu svakomu čovjeku, koji imade zdrav razum, mora biti jasno, da su se oni s nami sporazumjeti mogli, kako god su htjeli i koliko ih je volja bila, odnosno i mi s njimi. A možda je pogibelj, da će se sporazumjeti s onimi svjedoci od većine ili s onimi, koji su jih predali sudu? Ja mislim, da bi to bilo više, nego reći, da takav čovjek nebi imao razuma, koji bi mislio, da ćete se vi sporazumjeti s gg. dr. Davidom Starčevićem i Gržanićem, vi, koji ste jih predali sudu. To bi bilo za mene nešto nepojmljiva.

Nadalje navelo se jedan drugi razlog, koga u zakonu neima, naime taj, da se imade tim više strogo ovdje postupati, jer da se radi o časti i dostojanstvu banskom. U koliko je meni kazneni postupovnik poznat, pa i kazneni zakon, ja nigdje nisam čitao nit našao, da bi se pravila ikakova razlika izmedju jedne i druge osobe i izmedju jedne i druge časti.

Baš ta okolnost, da je naime sud s toga razloga pridržao naše drugove u zatvoru, pokazuje, da naši sudovi nisu ono, što bi morali biti, nego da su oni, koji su predali naše sudrugove nekomu drugomu u ruke. U samom §. 166. točki 3. kaže se, da je zatvor samo onda opravdan, ako je bojazan, da će dotičnik djelovati na svjedoke, a kako prije rekoh, ta je mogućnost u tom slučaju absolutno izključena. Tu ne može govora biti, da bi kakovo sporazumljenje bilo — a nami ga nije treba, a vi se s njimi nebi htjeli sporazumjeti. Osim toga svi su svjedoci već preslušani, pače ovdje svjedoka nije niti trebalo preslušati, jer je jedan okrivljenik priznao sve, pače i više, nego se zahtievalo.

Po ustanovi §. 181., ako su već naši drugovi imali biti pritvoreni, imali bi se isti pustiti na slobodu, jer nije više nikakav razlog, da se i dalje drže u zatvoru, pošto su svjedoci preslušani, koji su sve i u svakom obziru konštatovali ono, česa oni, koji su dotičnike sudu predali, možda i hotjeli nisu.

Gospodo! Ja ne znam, što vis. vlada misli o samostalnosti i ugledu sudova. Nu to bi morala znati, da ništa ne kvari toliko naroda i da neima većega neprijatelja državi, nego, kada se ruši vjera u pravo i vjera u zakon. Ako ja znam, da zakon glasi tako i tako, ako ja znam, da svaki zastupnik naroda je nepovriediv, ako ja znam, da obstoji zakon, koji zaštićuje podpunu slobodu narodnoga

zastupnika, ako ja znadem, da ovaj zakon zabranjuje zatvor narodnoga zastupnika, pitam onda vis. vladu, što ću držati ja do toga zakona, do tih sudova, kada ja vidim, da usupor svemu tomu sudovi zatvaraju naše drugove, da sudovi usupor svemu tomu krše i gaze zakon? Ovako, kako mislim i kako ja znadem, znade cieli narod; svatko misli i svatko znade, da sudovi sbilja nebi smjeli naših drugova zatvoriti, a evo, pošto su oni u zatvoru, mislite li, da ste tim podigli vaš ugled i ugled narodnomu zastupniku? Ja sam već jednom prilikom rekao, da meni nije do toga toliko, što vi kažete i gazite zakon, koliko do toga, da se tim upravo narodu zadaje pokraj svih strašnih udaraca još i taj udarac, da ga tim sredstvom demoralizujete. Zar misli tko od vis vlade, da samo ona imade volju komu zadovoljstvo dati. Neka bude uvjerena zemaljska vlada, da i drugi ljudi imadu volju i sredstva i puteve, pa da znadu naći načina, kojim će svojoj strasti oduha dati. Kada se što ovakova dogodi, onda se traže uzroci obično negdje drugdje a ne ondje, gdje se u istinu oni nalaze. Kršenjem zakona odzgor daje se narodu najgori primjer, mnogo više, nego, ako ga tko prekrši odzdol. U interesu dakle samoga ugleda vlade, u interesu prava i zakona, pitam zemaljsku vladu (čita):

„S razloga, što je proti zastupnikom naroda gg. dr. Davidu Starčeviću i Josipu Gržaniću odredjen po kr. sudbenom stolu u Zagrebu iztražni zatvor i ovi se jur od 8. odnosno 9. studenoga t. g. nalaze u tom danas;

s razloga, što ovaj zatvor nije opravdan zakonom, naročito zakonskom ustanovom §. 166. k. p. pitam:

Da li je visokoj kr. zemaljskoj vladi poznat način kaz. postupka proti gg. dru. Davidu Starčeviću i Josipu Gržaniću? ako jest, čim opravdava nezakonit postupak kr. sudbenoga stola u Zagrebu?“

Ja se nadam, da će mi vis. vlada s mjesta odgovoriti, pošto se radi o osobnoj slobodi i flagrantnoj povriedi zakona, pošto se radi o činu, o kojem se ne može reći, da joj nije poznat, pa mislim, da neće odgovor na ovu moju interpelaciju odgoditi opet na duže vrieme kaošto to obično radi.

Predsjednik: Interpelacija uvrstit će se u zapisnik i dostaviti zemaljskoj vladi.

Rieč imade zastupnik g. Zorić, da nastavi govor.

Josip Zorić (nastavlja): Kada sam sve ovo naveo, namiće mi se pitanje, koji je ipak mjerodavan, odlučujući razlog bio, da se ova zakonska osnova, kakova predleži na stolu vis. kuće, na razpravu podniela? Ja sam našao taj razlog, a taj razlog nije moj, taj su razlog izustila i priznala u ostalom gospoda mnogo mjerodavna, a taj je razlog, da bude u Hrvatskoj i u Ugarskoj jednolična uprava. Ja držim, da je to glavni uzrok, da je taj uzrok odlučujući, a upravo taj je uzrok najpogibeljniji. Ja sam rekao u odboru trinaestorice, da smatram ovu zakonsku osnovu. kopijom, zločestom kopijom magjarske organizacije. Veli se doduše: Mi smo ono izpustili, što nevalja, a pridržali ono, što valja. Ja bi to priznao, ali bi rekao, da ste sve ono. što nevalja, izpustili iz magjarske organizacije, naime ono, što bijaše liberalna u magjarskoj osnovi, a to ste učinili samo zato, da se vidi, kako se kod nas rado recipira s ugarskoga zakonarstva, s ugarskoga organizna, što daje vladi, što daje mjerodavnim krugovom u ruke sve niti javnoga života u Hrvatskoj, kojim se tako rekuć drži mreža u ruci, u koju se narod priteže, dočim su se izostavile sve ustanove, koje su u magjarskom zakonu liberalne. Medjutim meni to nebi odviše smetalo, ja bi prešao i preko toga premda bolnim srcem, kada bi živjeli u normalnih odnošajih. Ja sam tu rieč izustio i u odboru trinaestorice i svjetli se je ban ogradio proti toj enuncijaciji i rekao je, da on prosvjeduje proti tomu, da u Hrvatskoj abnormalni odnošaji postoje. Misli li se pod normalnimi odnošaji to, da narod plaća porez, da narod vrši svoje dužnosti, da sluša svoje poglavarstvo, da je u zemlji mir, e onda je istina, da u Hrvatskoj vladaju normalni odnošaji; ali ja držim pod normalnimi odnošaji one odnošaje, gdje je zakon jedini mjerodavan, gdje zakon stoji kao čvrst temelj, na kojem se sve druge osnove izvode. Ja, gospodo moja, po mojem objektivnom uvjerenju, po svojoj savjesti ne mogu držati, da su takovi odnošaji zbilja u našoj zemlji.

Ja neću ići daleko. ja ću se ovdje ograničiti na prijave, koje su se u kratko vrieme ovdje sbivale. — Vi ste vidjeli i priznali sami, da su dvojezični grbovi bili protuzakoniti; ovu je protuzakonitost priznala i ugarska vlada i svi mjerodavni faktori, a premda ste to priznali kao povriedu, nastradali su ipak s te objesti naši ljudi, te su tu objest platili svojom krvlju; ni to nije bilo još dosta, nego za onaj grieh, što se je učinio odzgor, platio je naš narod još i eksekuciju. Mene se u ono vrieme bol jako dojmila, jer se reklo s naše strane, da se i drugdje izgred dogadjao, da se je i drugdje narod ustao, pa se je sve to zaboravilo, n. pr. u Ugarskoj, u Krivošiji itd., pa kada smo mi to spomenuli, reklo se je: što to spominjete zašto krvarite one rane, koje je sama kruna plaštem ljubavi, plaštem zaboravnosti prikrila. U meni se tada porodilo bolno čuvsto, jer sam si mislio: Drugomu se narodu to pokriva plaštem ljubavi, plaštem zaboravnosti, a tebi — narode moj — tebi se tvoje rane razkrivaju, neka ih cieli sviet vidi. (Odobravanje na ljevici.)

Mene se je ta bol dojmila, a karakteristično jest, — da idemo dalje — što je ta stvar istom zašutila, kao da se zaboravilo na te uvriede, što su se naniele narodu, došlo je pitanje arkivarsko. Ja ga neću spominjati, ali ga držim protuzakonitim, pa sada mislim, kad se to jedno za drugim dogadja, nije bilo vrieme, nisu bili odnošaji mirna razvoja; trebalo je, da se dade i parlamentu i zemlji oduška bar na vrieme, da svoj rad nastaviti može, pa evo — jedva se to umirilo, — preko noći prekršio se opet drugi zakon, jer izborno je pravo zakonom zajamčeno, a ipak je ono prekršeno u noći, pošto je izbor u Zagrebu

u noći od 9.—10. dana obustavljen. (Na ljevici: Tako je!) Ima više takovih primjera. Gospodo! Je li to znači ljubav prama narodu? Je li to znači ljubav prema razvitku zemlje? Je li običui politički razlozi zahtievaju takovo provociranje? To je, gospodo, ono, što u narodu pobudjuje bojazan u vjeru, u svetost zakona, a gdje se jedanput ruši vjera u svetost zakona, tamo nastaju odnošaji, od kojih da Bog spasi milu našu domovinu!

Dakle, kada ide sve za tim, da se radi u prilog jednoj ideji, da se radi u prilog onoj utopiji magjarske države i magjarske misli, kada tomu sve služiti mora od najvišega do najnižega, kada se radi te jednoličnosti u svoj zemlji, onda oprostite, što sam pravo rekao i nisam griešio, da ja ovu zak. osnovu smatram željeznom tračnicom, kojom će Hrvatska brzovlakom preći onamo . . . (Žamor. — Odobravanje na ljevici.)

Još ću jedno spomenuti i tim ću svršiti. Našemu se narodu hoće mirna razvoja, mirna života. Naš narod ima sto i sto krvavih potreba, za koje traži lieka, a što prieči njegovu mirnu radu, što prieči mirnu radu njegovih upravnih organa, što prieči mirnu radu njegovih obćina i svih slojeva, koji su zvani, da rade? Prieči jih vjekovito trvenje, prieči jih vjekovito talasanje. Evo, polag svih zak. osnova, kako je izbor razvijen u našoj zemlji! Tu ima najprije obćinski izbor, — ovdje ima već trvenja — istom je ovaj minuo, dodju već županijski izbori, a istom su ovi minuli, dodju opet saborski izbori. To je dakle još veći aparat. Dakle upravna oblast, obćine, županije, sav taj aparat bavi se izbornom borbom, a tko izlazi ranjen iz ove borbe? Narod, jer ako i pobiedi, u samoj pobiedi leži njegov poraz. (Odobravanje na ljevici.) Danas se tužimo na padanje auktoriteta. Jest, on pada u obiteljskih krugovih, u kući, u obćini, u gradovih, a padanje auktoriteta najveća je pogibelj po mirni razvitak zemlje i naroda. Je li što jače pospješuje ubojito oružje proti auktoritetu, nego li upravo ovi viekoviti izbori, pa već to uvažuje sam narod, da u takovu trvenju viekovitih izbora ne može uspjevati. Ja se ne mogu sprijateljiti s ovom zak. osnovom, osobito kad znam i uvjeren sam, da se izbori ne provadjaju onako, kako bi se imali provesti kod slobodoumnoga naroda.

Ja sam dovršio. (Odobravanje na ljevici.)

Predsjednik: Rieč ima zastupnik g. Sladović na osobnu primjetbu.

Ferdo Sladović: Danas je presvjetli gospodin predstojnik nutarnjega odjela, kad je pobijao jučeranje govornike, kazao, da sam ja jučer kazao, da se kani — ne da se kani, nego da se hoće ovom osnovom o županijskih skupštinah, da se gradjani i seljaci budu sastali u skupštini i kada budu zajednički viećali, poremetiti ili u pogibelj staviti nuždna harmonija. Kad bi ja bio sbilja to rekao, onda bi ja sam sebe pobio. Ja to nisam rekao, ja sam rekao: Budući smo vidjeli, da su svi gradovi odaslali peticiju na sabor, da se nebi primilo taj inštitut o velikih županijah i da je tim gradjanstvo kroz svoje zastupstvo izrazilo želju, da ne stoji za tom osnovom i da ne želi, da se primi, pa sam rekao: Ako većina te osnove primi, ona neće zastupati gradjane, ona može samo seljake zastupati, i tim bi se mogla poremetiti nuždna harmonija medju slojevi naroda. To sam rekao, i ništa drugo.

Predsjednik: Reč ima veliki župan g. Budisavljević.

Veliki župan **Budislav Budisavljević**: Visoki sabore! U odborskoj sjednici trinaestorice zapala me je čast, da progovorim o predloženih osnovah iza velečastnoga gosp. zast Zorića, pa ću to i danas pokušati. Nu reći mi je prije, da mi nije zgodno podulže govoriti ob ovih osnova samo zato, jer sam jošte neuk, mogu reći novajlija u saborskih razpravah, i jer mi je dosta tanko zdravlje za poduži govor. Nu jer sam sudjelovao i u enqueti i u odboru trinaestorice pri razpravi ob ovih osnovah, smatram dužnosti svojom progovoriti, koliko mi moja snaga segne, a to bez granice za ljepotom smišljena, kićena govora, bez granice za poletom misli, bez granice za dubokim i visokim umljem.

Ja ću progovoriti lih kano upravni činovnik prema svomu prilično dugomu izkustvu, zašto držim, da su ove zakonske osnove podobne utrti put boljoj upravi političkoj u zemlji, a pri tom vratiti ću se na ono stanovište, koje sam zauzimao pred dvie ili tri godine u enqueti, što ju je vis. zem. vlada sazvala, da čuje glas o preustroju političke uprave.

U glavnom bili su preustroju tada pa su i sada ovi razlozi. Sav je narod želio, da se Krajina povrati u krilo matere zemlje i želju je tu jednom sretno doželio, Čim se je Krajina spojila sa starim provincijalom, nastala je potreba, da se ujedinjena domovina ujedini i u upravnom smjeru kano organična cjelina. Pitanje je nastalo: da li se je to izvesti dalo naprosto zaokruženjem upravnih kotara susjednih, pa onda tobož mirbog. Već tada sam držao, pa i danas istoga nazora ni u čem promienio nisam, da zemlji nebi pomoženo bilo ciglim zaokruženjem njekih susjednih kotara iz staroga i novoga provincijala; jer su preustrojstvo uprave iziskivali i ini važni razlozi upravni. Upravne oblasti u starom provincijalu, kako su ustrojene zakonom od god. 1874., obuhvaćale su u starom provincijalu prevelike upravne kotare; mnoga su upravna područja bila preogromna, te u narodu slabo pristupna, pa gotovo u zemlji našoj, gdje se iza godine na godinu naprežu i vis. zem. vlada i vis. sabor, da se što više smetne prinosa u izgradjenje ceste. Predaleka sjedišta upravnih oblasti pako po narod su gotova nevolja; a uzmemo li, da će zato činovnik trčkarati ovamo i onamo, zalaziti u obćinu ovu ili onu, tim bi se tratilo i vrieme i trošak. Činovnik upravni pako po mojem mnienju mora da je što češće usried naroda, komu treba da bude neki propoviednik svakoga dobra, (Dr. Grga Tuškan. Kortešacije) . . . . propovjednik svakoga na-

predka narodnoga. Činovnik upravni mora da živim osobnim uticanjem gleda dopomoći, koliko god može, uputom, savjetom, pa i ozbiljnijim pozivom, da se narod trgne jačom sviešću, na svoje zadaće, kako da uljepša crkvu, da ju ukrasi izvana i iznutra, da popravi svomu duhovnomu otcu dom, da popravi i bolje uredi školu, da izgradi cestu, da prokopa vodi odtok; u jednu rieč da na sve četiri strane uzradi ob onom, što je vrstno poslužiti boljku crkve, škole, obćine i u obće svih njegovih rodjenih interesa u polju i gorah, u livadi i vinogradu, u svakoj struci gospodarstva njegovoga. Djelovanje upravne oblasti mora dakle biti čim neposrednije, čim življe; a ne bude li to, uprava će ostati mrtvim slovom, i neće biti ono, što biti imade u narodu. Čim su dakle upravna okružja prevelika, nastaje prieka nužda, da se s upravnih obzira svedu na manja; a ako ih na manja svedemo, biti će ih toliko, da nema govora o tom, te bi mogla vis. zem. vlada vršiti uspješan nadzor nad poslovanjem tih tolikih oblasti; da i ne govorim ob oblastih prve molbe, koje u prenešenom djelokrugu predstavljaju sami magistrati.

Nu vis. vlada nije u stanju bila, niti je dospjeti mogla, da vrši trajan i izdašan nadzor nad djelovanjem lih upravnih oblasti i zato, što je prezaokupljena množinom posala spesifično administrativnoga djelokruga, posala sitnih, neznatnih i niže vrsti. (Dr. Grga Tuškan: Je vraga, kortešacijom). A broj je ovakovih posala morao biti silan, jer je podžupanija u sebi usredotočila djelokrug upravne oblasti i prve i druge molbe, dakle dvostruki djelokrug, pored koga su se množili i rojili neprekidno bezbrojni utoci, te zadavali silna posla znatnu broju činovničtva, pridieljena vis. vladi. I doista je ovo činovničtvo imalo ne mala i ne lahka posla, riešavajuć stotine pravo reći malica u upravnom djelokrugu zemaljske vlade kao druge i posliednje molbe. — Uprava velikih upravnih kotara hramala je napokon još u jednu ruku: niti je mogla biti brza, ni temeljita, a uprava, koja ne radi brzo i temeljito, nije po narod blagoslov, već nevolja i prava kuga i u selu i u kotaru i u županiji i u zemlji.

S ovih je dakle razloga nastala bila živa potreba već god. 1882. ili 1883., da se pomnoža broj upravnih kotara, a sada smo na tom, da se prezaokruže još i manji nekada krajiški kotari, te da se uzpostavi bezuvjetno nuždna druga molba, Ova se druga molba pako uzpostaviti može najugodnije i najshodnije prema historičkomu razvitku naših pravnih uredaba i prema zahtjevom oblastnoga sustava uzpostavom županije, stare častne institucije narodne. Nu i tuj se opet pokazuje nuždnim, da se pored oskudice novčanih sredstava zemlje županijam dade što veći obseg, a oveći obseg omogućen je položajem županije kao druge molbe te kao posredujuće nadzorne oblasti. Visoka vlada, predloživši ustroj županija i kotarskih oblasti, predlaže u osnovi zakona za one prve još i širi djelokrug, nego li se je prvobitno, pred 2 ili 3 godine mislilo. Prem se u bitnom naime slažu obe osnove, imenice u tom, što načelno rade poduprieti djelovanje županije sudjelovanjem obćinstva u županijskih skupštinah, to predležeća osnova kani oživotvoriti još i posebne upravne odbore u prilog djelatnosti samoupravnoj. U ovom je smjeru pridržano i načelo, izraženo u XVII. z. čl. god. 1870, načelo ne male ciene u životu ustavnom, a osigurano pravom peticije na sabor, priobćivanja svojih nazora o predmetih javnoga interesa, drugim županijskim skupštinam itd. Jest, tvrdo je uvjerenje moje, od prije od danas, da je sbilja udovoljeno pravoj potrebi uprave ovom zakonskom osnovom ob ustroju županijskih i kotarskih oblasti te oživotvorenjem županijskih skupština s posve primjerenim djelokrugom, iz koga je dašto izlučeno ono, čemu prema modernim zahtjevom uprave u skupštini danas mjesta nema, dočim se je pridodalo ono, što je uz pošten rad činovničtva i patriotično sudjelovanje obćinstva podobno razbuditi volju i pomnju za potrebe javne uprave, te utrti put uzpiešnoj upravi u zemlji. Izim toga donosi ustroj županije taj blagoslov, što će župan svukud neposredno nadzirati moći râd oblasti prve i druge molbe, pa će htjeti i umjeti i nastojati, da poslovi upravni teku brzo, zakonito i temeljito. Stoga mi je bila čast izjaviti, kada sam u odborskoj sjednici trinaestorice odgovarao velečastnomu predgovorniku, da se slažem sa osnovom ob ustroju županija i uredjenju županijskih i kotarskih oblasti, uvjeren u duši, da one odgovaraju bitnim uvjetom bolje uprave.

Osnova druga ob ustrojstvu upravnih odbora nije nego integrirajuća čest ove prve, a uredba ova svakako je podobna poslužiti na mnogu korist obćinstvu u pojedinih županijah, ako se, kao što je za stalno očekivati, uz rodoljubivo činovničtvo nadje i rodoljubiva obćinstva, koje će u poslovih samouprave, u poslovih poreznih, u poslovih u njekom smjeru disciplinarnih, sudjelovati s činovnici županije. S ovakovom je osnovom u organičkom savezu osnova o dopuni, odnosno o preinaci zakona o ustroju gradova, kako sam pred nekoliko dana imao čast polag svoga čednoga mnienja izjaviti. Osnovom potonjom pošla je visoka vlada očito za tim, da nadzor nad upravom gradskih obćina postane jednom zbiljom, istinom, pa da se taj nadzor uzmogne vršiti i shodno i koristno po upravu samih gradova; pošla je za tim, da se molbeni tečaj u pogledu uredovanja gradskih poglavarstva u poslovih prenešenoga djelokruga i poslovih poreznih, izim grada Zagreba i Osieka — podvrgne županiji odnosno županijskim upravnim odborom, i napokon da se prikupi umna snaga gradova u skupne skupštine i odbore lih na korist ove i imenito na korist samouprave, a bez uštrba po autonomiju gradova. Na posliedku: središte županije je obično srce cieloga okružja, u njem sbijena je jača snaga inteligencije; ono je sa sto niti razna prometa trgovačkih veza spojeno sa vanjskimi obćinami i gradovi istoga županijskoga područja, pa neka je i u upravnom životu s njimi u živoj vezi i slozi, to ne može

ni u čem zlo biti ili nepriličuo, već uharno i dobro. — U najužem skladu s ovim trima osnovama ona je ob odgovornosti karnostnoj.

Meni je vrlo žao, što sam ob ovoj osnovi čuo razlagati, posve protivno stanovište, pa i od strane velečastnoga g. predgovornika. Ovu će osnovu pozdraviti činovničtvo ove zemlje najusrdnijom dobrodošlicom. A zašto? Zato, jer mu ona pruža garanciju, da će se krivcu odsele suditi sbornim sudištem, dakle svakako na temelju šire osobno-pravne sigurnosti. Iz dosadanje prakse svoje mogao bih reći, da sam ne jednom, nego mnogoputa bio u neprilici, kada mi je bilo disciplinarnu odsudu krojiti, ne što bih se možda bojao ogriešiti se o svoju savjest, već što mi se je tanke savjesti radi namitala dužnost, imati oko sebe ljudi, koji bi svojim glasom pomogli do svestranijega izpita svih okolnosti i razloga, te do čiste i jasne istine. Ja se dapače pozvati mogu na presvietloga gosp. baruna Živkovića, moga bivšega predstojnika, pred kim sam pismeno i ustmeno a uz povladu njegovu zagovarao, da se donesu ustanove nalik današnjim o sbornu prosudjivanju povrieda činovničkih dužnosti, koje mogu biti predmetom disciplinarnoga postupka.

Sama naredba od god. 1860., mislim od 10. ožujka po kojoj predstojnici županija, odnosno podžupanija i danas sami disciplinarne presude kroje, ili, što no rieč, inim činovnikom kapu kroje, bog i duša ne dostaje u svakom obziru. A ako je zazora od ove četvrte osnove pravcem do danas naglašenim, onda bih ja rekao, da je baš ova osnova na temelju šire pravne sigurnosti kud kamo jači suzbij svakoj samovolji te jači zakon činovniku, koji se o svoje dužnosti ogriešio. Zato ponavljam, kako sam uvjeren, da govorim iz duše upravnomu činovničtvu, da će ovu osnovu uprav srdačnom dobrodošlicom pozdraviti.

Kaže se, da bi se moglo i iz ovoga izviti kojekakovo stanje: nu ako ćemo o svemu sumjati i ako ćemo svemu i svačemu prišivati kojekakve namjere, onda zlo i naopako ne samo po činovničtvo, nego i po zemlju samu, a o tom ću imati sgode još svoju primjetiti.

Ovo je u glavnih crtah po mom mnienju smjer novih zakonskih osnova. A obzirom na ono, što je presvietli gosp. predstojnik vlade za unutarnje poslove danas izjavio; na ono, što sam čitao u obrazloženju visoke vlade; na ono, što je g. izvjestitelj jučer kazao: držim, da bih predaleko zašao, kad bih išao potanko odgovarati veleštovanim govornikom s one strane od danas i jučer.

Jedno ipak premučati ne mogu, a to je, kako me se je jučerašnja razprava bolno dojmila. Razprava jučerašnja izniela je jasno na vidik težnju, da se predložene zakonske osnove prikažu svietu našemu kao veliko zlo, a zlo tim veće i crnije, što mu se je k jednu nastojalo prikazati upravno činovničtvo, rekao bih, u najmaškaradnijoj slici.

Samo da se s nekoliko rieči osvrnem na ono, što je presv. g. grof Sermage jučer izvolio iztaknuti. Kad smo pred dvie tri godine razpravljali nacrt izradjen u pojedinih odsjecih unutarnjega odjela vis. zemaljske vlade o preustrojstvu uprave, povela se je rieč i o tom, kako dolazi vlada do toga, te hoće da preustroji političku upravu uzpostavljajući nove instancije, a da se najprvo ne prihvati preustroja upravnih obćina, premda je priznala, da je i potonje priekom potrebom, te da će se čim okolnosti dopuste i takva osnova izraditi. Tad je presv. g. predstojnik vlade za unutarnje poslove barun Jovan Živković izvolio me poučiti, da to nikako ne ide, jer je red ponajprije odsjeći i utvrditi načela upravnomu sustavu i prema njim udesiti ustroj oblasti, pa tek onda da se prema ovim preinakam može preći na ustroj obćina i ovaj ustroj u sklad dovesti s novim ustrojstvom upravnih obćina.

Po duši moram reći, da tada nisam namah shvatio bio toga razlaganja, te sam se kratio pristati uz ove nazore. A danas priznajem, kako sam i onda u mnogom drugom priznavao, da je presvietli gosp. barun Živković bistrijim upravničkim okom posegao bio stvari ovoj u dno. Poslie sam se podpuno uvjerio o izpravnosti onih nazora, danas više nego ikada, kad uzmem potanje razmišljati, kako bi se imale s nova ustrojiti obćine, taj najniži, ali vrlo važni upravni organizam bez obzira na ustrojstvo viših oblastih i na sam upravni sustav.

I zbilja: zar današnje upravne oblasti, preobterećene tolikimi posli, nadziruć toliki broj upravnih obćina, izdišuć, rek bi, pod bremenom preraznih zadaća i posala, da se sada dadu još i na novo ustrojavanje obćina smjera, objama i djelokruga ina, koliko i kako da jih urede, komu da jih predadu nakon provedbe novih oblasti posve drugoga obsega?

Ne ima dvojbe, da se to s administrativnoga gledišta, pa i s inih tehničkih potežkoća izvesti nebi dalo. Inače se podpuno slažem s plemenitom željom presv. g. grofa, da se i preustroj obćina čim prije preduzme, a to je i vis. vlada u izgled stavila.

Samo ću još jednu, bez zamjere, skinuti sa srdca.

Jučer je izvolio veleštovani g. nar. zast. dr. Mazzura apostrofirati upravno činovničtvo zemlje načinom, koji me se je neizmjerno bolno dojmio. Ja niti sam obićavao, niti imam ćudoredna prava, da se na ikoga ovdje ružno nabacujem, a od svoje strane dapače cienim i poštivam značaj i muževnu ozbiljnost veleučenoga gospodina dra. Mazzure.

Nu, gospodo, ako se na ovom najjavnijem i najuglednijem mjestu zemlje uzme predstavljati činovničtvo upravno u onakvoj odori, kako je to jučer izvolio veleštovani g. nar. zast. dr. Mazzura učiniti, onda izvolite biti uvjereni, da će se kruto osvetiti prosvietljenomu rodoljublju takav grieh na- sinovih zemlje, koji svu svoju snagu i svoj pošteni glas ulažu i polažu na korist svoje domovine. (Živio!)

Ja ću svršiti uz nadu i želju živu, da ova zakonska osnova postane zakonom, pa da donese napredak i svaki blagoslov hrvatskoj našoj domovini. — (Živio !)

Predsjednik: Rieč imade zastupnik naroda g. Ivan Simek.

Ivan Šimek: Visoki sabore! Kao svećenik imam u svojoj službi jako mnogo sgode, da se vježbam u umjetnosti govorničtva, a baš najmanje želim, da to činim ovdje, a ipak sam se nekoliko puta oglasio u ovoj vis. kući pred svietlom gospodom, koju ja visoko štujem; a to sam učinio onda, kad sam mislio, da imam nekakvo znanje i da me moje osvjedočenje na to sili.

U ovoj kući sbivali su se svakojaki dogadjaji, koji su me jako potresli; ked kojih, kad bi htio tvorno sudjelovati, nebi niti ono malo zdravlja imao, što imam. Hvala budi bogu, da je jedan put došlo nešto na pretres, o čem svaki član mirno može kazati sve, što spada na dobrobit ove zemlje. Ja mislim, da će se tomu svi radovati i u tom sučestvovati, pa tako i ja želim sučestvovati. Imadem svoje osobite nazore, što držim do činovnika i kako sudim to činovničtvo, da li pravo ili ne pravo postupa sa narodom i kakav je njegov rad i kako prama narodu uspjeva. Do sada sam bolnim srdcem gledao, kako veliki malim plodom rodi i moram kazati, da niti od ove današnje osnove ne nadam se bog zna kakovu uspjehu. Ja se lecam i zgražam, kad čitam one crne točke u ovoj zak. osnovi.

Ja se nadam od uprave, da bude pravedna, nepristrana. Ali ovdje, ako hoću da sudim činovnike, moram misliti na se i misliti i suditi kao da sam i ja činovnik. Kad bih ja uviek drhtao pred svojim predstojnikom, onda ja nebi mogao mirno i triezno raditi. Kad bi ovdje mi bana postavljali, onda bih vam ja čestitao, onda bi vaša osnova valjala. Ali kad ban ne odvisi od nas, od naše većine, nego ga drugi postavljaju, a on postavlja velike župane, a veliki župani tresu sa podžupani i kotarskimi predstojnici: onda, ja si mislim, da sam ja činovnik, da bi mi neprestano lebdio pred očima ban i veliki župan, što će oni kazati i već nebi mirno nepristrano, bez strasti radio, a kod nas je tako. To je strahota, kakva je ta vaša osnova.

S druge strane liepe ste plaće opredielili činovnikom. Dok sam još mlad učio u školi, mislio sam, čovjek jak, zdrav, ima sposobnosti, znanja, zašto nebi narodu služio i za onu se službu, ono mjesto preporučio i onu veliku plaću pobirao. Ja sam držao, da ima pravo. Ja nisam nikomu jalan i pravo je, da svaki čovjek, koji zna, da je za službu, da ju vrši da nije badava. Ali po mojem sudu sada, plaće su tako velike, da se činovnik boji izgubiti službu, jer takovu ne može drugdje dobiti, i za koju se je morao dugo boriti, da ju je dobio; a jedva ju je dobio; pak ju nebi rado izgubiti i mora drhtati pred poglavarom, i vrši službu samo da bude on zadovoljan i da ne izgubi službu. To ja vidim i u ovoj zak. osnovi. Nemojte misliti, da mi hoćemo samo žigosati činovničtvo, to bi značilo, da smo mi divlji, to bi bilo jako žalostno, tim bi se nas htjelo uvriediti. Mi visoko štujemo činovničtvo, jer kad njega nebi bilo, nebi bilo reda niti mira, niti poštovanja osobe, nego mi činovničtvo žalimo zato, jer naše siromašno činovničtvo nije slobodno. Vi ćete dokazivati, da jest, a ja ću dokazivati, da je moje osvjedočenje i izkustvo, da niste slobodni; da bi bilo uzor-činovnik možda u svakoj zemlji, da Magjari s vama ne tresu. Vi ste dokazali i vaši drugovi, da imadete svakojakoga znanja i karaktera, ali kad dodje u ovoj kući do toga, da štogod uradite, izdajete takove riešitbe, da se čovjek mora sgražati. Bilo je ovdje predloga, kojim sam se ja veselio, — jer ja mnogo cienim svakoga čovjeka — i mislio sam ovdje će se sigurno naći njeka gospoda, koja će uvidjeti, da je ovo opravdan zahtjev, pak će snama glasovati, ali ja sam se osvjedočio, da nije tako. Kako je ovdje, tako je vani. Vi ne smijete drugčije raditi; vi morate sve moguće razloge izmišljati, kako ćete se izpričati, zato se ja od ove osnove mnogo ne nadam. Prigovaralo se je svakojako i ja sam osvjedočen, da gospoda s ove strane imadu valjanih prigovora. Što dobiva vel. župan u ruke to je nješta velika, strašna u zemlji, koja nije samosvojna, nezavisna, koja je drugima podredjena, čovjeku takovomu, koji hoće, da pred cielim svietom izkaže, da je on prvi. Naši drugovi liepo rade i ja bih čestitao našoj domovini, kad bi i mi tako radili, ali oni su slobodni, mi nismo.

Mi ovdje moramo mnogi put zamučati, najponosniji čovjek prigne glavu u Hrvatskoj zemlji, kad zna, da nesmije raditi kako mu duša i savjest nalaže.

Ovdje se govorilo, da su županije velike — njeki bi mogli reći, da su male, da bi mogle biti veće — za to moraju biti velike županije, jer zem. vlada nije mogla sve poslove riešavati, a sada će se njeki poslovi riešavati kod županije; ali ono, što se s naše strane prigovaralo, da su vel. župani velika gospoda, nikomu odgovorna, ono je istina. Ako se kaže, da će biti odgovorni banu, tim se kaže zlo, a ništa dobra. Ovdje su mnoge interpelacije stavljene na vladu, a nisu odgovorene, a komu će odgovarati vlada, ako ne nar. zastupniku. Velite, da je ban odgovoran. Nije odgovoran; on je drugomu odgovoran, a ne nam. Sada, ako je vel. župan takovomu banu odgovoran, onda ta odgovornost nije naprama nam, nego naprama njekomu drugomu; a to je zlo, to je naša nesreća.

Što se tiče skupština, to su njeka gospoda jako liepo kazala, da su te skupštine samo strašila. Doći će čovjek nagle ćudi, morati će potrošiti iz svoga žepa, a drugi će dnevnice vući, liepe plaće su opredieljene, pak ako dodje posjednik, gradjanin ili svećenik, pak ima i godine jednu stvar na pameti i misli si: aha, sada ću si oduška dati, pa tamo kaže oštrije svoje mnienje: eto globljenja, iztjerat će ga iz skupštine, i nikada njega ne ćete dobiti više na

skupštinu. A to će drugi čuti, niti oni se neće dati na skupštinu, osobito seljani ne. Zašto? Jer mora ići na svoj trošak, izgubit će vremena, a poslie toga bude još globljen. Da nije tako velika ustanova ove skupštine, čovjek bi rekao, da je to šala; meni je miliji absolutizam nego te županijske skupštine, jer tamo ima svaki svoje pravo. Danas je kazao g. zast. Zorić, kako tu dolaze najprije virilisti, a onda oni, koji najviše poreza plaćaju, a poslije izbornici, od kojih ima vel. župan pravo birati drugu polovicu. Ti su zastupnici najveća gospoda. Čast gospodi, ali ne mojte kazati, da ćete muže pozvati, Što će djelovati županijske skupštine? One imaju svakojakih poslova, a kako mi vidimo u Hrvatskoj gdjegod bi se dalo šta dobra stvoriti, mi to ne možemo.

Ja do te osnove mnogo ne držim, te će biti samo za paradu, ali ne vidim nikakve koristi od toga. Nisam starac, ali su mi poznate svakojake potrebe u našoj zemlji, kojim ne može niti sabor lieka donieti, niti županijske skupštine.

Gospodo! Kod nas mnogo zapinje sbog toga, jer nije uprava brža; sad su se stvorili kotari, a meni to je svejedno, kako se oni zvali. Jučer sam čuo svakojakih imena, koje drugi narodi imadu; ali u Hrvatskoj, gdje je sve natepeno s magjarskom primjesom; kod nas ništa ne uspjeva. tako se ja ne mogu ni od kotara ničemu nadati. Moguće je, kad ste ih više stvorili, više ih bude, da će biti uprava brža. Ali žali bože, naše zadruge sve su raztrovane, a malo jih uredjeno. A i drugi poslovi traju godine i godine. Mi bi trebali puno činovnika i mnogo trošiti, da bi ih bilo više, da bi naša uprava bila štogod brža.

Uprava naša morala bi biti jeftina; ali oprostite, ja sam s njekimi starimi ljudmi razgovarao, da ću prigovoriti velikoj plaći činovnika, zato, jer mi je na duši, neka mi nitko ne zamjeri, ja ću pristojnim načinom govoriti. Kao mladić čitao sam i čuo, da se je rado vikalo na veliku skupoću, da činovnici imaju malu plaću, mislio sam, da je pravo, da traže veću plaću, da se mogu pristojno odievati, hraniti se, uzdržavati ženu i djecu; to mnogo stoji; ali sada u ovo vrieme, gdje naša privrieda ne vriedi ni polovicu prijašnje, mislim, da bi se plaća činovnikom sniziti imala. Vi ste naznačili, da će biti 35.000 manjka, a drugi su rekli, da će biti još više. Baš zato, što nisu ovo naši hrvatski činovnici, zato sam ja proti velikoj plaći, ali da su naši činovnici nezavisni, kako ih drugi narodi imadu, ja se ne bi sgražao velike plaće, nego bi, ma iz svoga žepa nastojao, da se čim bolje plate. Ali ovako, kad imaju veliku plaću, oni će se bojati, da ju ne izgube. Tim kvarimo činovnike i oni u strahu pred svojim poglavarom budu pakazivali takav duh, kakvoga neimaju, oni će se prikazivati većimi pristašami vlade nego jesu, a to sa mojega gledišta nevalja.

Činovnici upravni morali bi biti lahko pristupni narodu. Kad ste oko 60 upravnih kotara nakanili stvoriti, biti će nešto pristupniji poglavari narodu. Ali jučer prigovoreno je nešto glede obćina. Ja sam se sasma drugačije osnovi nadao, ja sam se nadao, da će osnovu skupa s obćinami stvoriti, pa da će se sve drugačije urediti.

Ja ću kazati svoje mnienje, činilo se vam pravo ili krivo: slobodno vam je mene pobijati; a ako baš tko hoće može se i smijati.

Ja mislim u sadašnjem vremenu gdje imade toliko jurista, da bi se imalo naše obćine ukloniti i veće napraviti, dva tri put veće obćine s juristom na čelu, da mu se nebude muž mogao smijati.

Ja sam imao prilike više puta vidjeti takovoga obćinskoga poglavara, da je muž — premda ima pametnih muža — rekao: „čuju em je to bedak". To je moje izkustvo. Ja sam vidio gruboga gospodina, komu je svaki čas Kristuš i Bog na jeziku, i muž je rekao: ovaj je grub, ali onaj je bedast, kad mu što dam, zna napraviti, a ovaj jedan put je napravio ovako, a drugi put onako, prvi put smo mu platili, drugi put smo mu platili i sad treći put ćemo mu platiti, a ne zna ništa, napokon ćemo morati drugomu ići. Zato bi od srdca želio, da se obćini na čelo stavi jurista, koji bi imao ugleda pred narodom, a kad bi što riešavao, riešavao bi čestito, a sada je jurista dosta, a bit će ih ako Bog da i više. Zato mi je žao, da je ovakova osnova došla glede županija i upravnih kotara bez obćina.

Morale bi se i obćine skupa u toj osnovi dodati, pak da se onda stvori jedan zakon o preustrojstvu županija i upravnih kotara i obćina. Onda bi se po mom mnienju dalo nešto dobra i temeljita stvoriti. To govorim zato, jer sam spomenuo, da bi morali naši poglavari biti pristupniji. I kad bi ovakve obćine bile stvorene, nebi trebali kotara, mogli bi pridržati podžupanije, a obćine mogle bi se zvati kotari. U tih kotarih bio bi jurista bar jedan kao načelnik pak bi mu se pridielio jedan bilježnik, a onda jedan poreznik, pak onda bi bilo sasvim drugo ustrojstvo, a ovakovo, kakovo se predlaže visokoj kući, ja se bojim, da od sada ne budu poglavari pristupniji, nego su do sada bili.

Onda, što bih želio, to vidite kao crvenu nit moga govora, jest, da bi bilo naše činovničtvo domoljubno. Ovo nije drzovit zahtiev, to je u svakom narodu. Ja vjerujem činovniku, da ljubi narod, da mu se u oku svieti, da ljubi onu sirotinju, koja pred njega dolazi, ali joj ne može pomoći. — Kad bi naše činovničtvo ljubilo narod i kad bi moglo tu ljubav pokazati, onda bi si mi mogli čestitati.

Svaka osnova, meni se ni ova ne vidi čisto zločesta, ako se velikomu županu daje velika vlast. To nije zlo, ali mene je svakoga činovnika strah, koji uviek odozgor naloge dobiva. Ja sam strašnih stvari vidio, grozote kod izbora, što je jedan podžupanijski činovnik morao raditi. Koji se je revnim pokazao, bio je nagradjen, a čestit

činovnik, ako se je malo mlitavim pokazao, izgubio je službu.

Ne sliedi uviek, da je onaj najbolji činovnik, koji se najživahnijim pokazuje. Često tih i miran čovjek u svojem uredu sve obavlja. U našega činovničtva ne smije biti domoljublja, zato se ne smiju pokazati prema narodu prijazni, nego se moraju pokazivati, da su odieljeni od njega. Meni se čini, da je prije tako bilo, a sada da će biti gore, da će biti u vječnom ratu s njimi. Mi se ne možemo nikada liepo sastati i pozdraviti se; činovnik ne smije u opozicionalnu kuću doći, ne smije se s opozicionalcem razgovarati makar njegov suučenik bio, jer u sumnju dolazi, da on hodi steklišu, makar najliepše stvari mi razgovarali, a i morali bi se više puta dogovarati kao braća: ja sam to i to doživio, deder lieka nadji tomu; ali niti se on usudjuje k meni, niti ja k njemu. I tako smo razstavljeni, dočim bi složnimi silami mogli liepše napredovati: narod u stegi držati, kad bi se smjeli dogovarati i narod podučavati u krieposti; podučavati se medjusobno, svoja izkustva si kazivati. Toga svega kod nas nije, niti će tomu ova osnova lieka dati. (Glasovi: A skupštine?)

Gospodo! Ja ne bih bio ustao, da nisam nakanio ovdje svoje misli kazati. Ja mislim, da je dobro, kad tko pristojno kaže, što misli i da to neće škoditi; a ja mislim, da je dužnost moja, kao narodnoga zastupnika, da kažem ono, što mislim, da je na dobro moga naroda. — Ja sam rekao moje osvjedočenje, oprostite, ako sam koju oštriju kazao, nisam nakanio nikoga uvriediti. (Živio! Živio!)

Ja ne mogu prihvatiti ove zakonske osnove, ja ju odklanjam i preporučam visokoj kući, da ju i ona odkloni.

Predsjednik: Rieč imade veliki župan g. Aleksander Fodroczy.

Aleksander Fodroczy: Vis. sabore! Neka bude i meni dozvoljeno kao u službi ostarjelu činovniku o tih osnova nešto progovoriti.

Od g. 1848. bilo bi ovo već peta promiena političke uprave. G. 1851. uvedene su županijske oblasti i bile su razdieljene na podžupanije. G. 1854. uvedeni su kotarski i mješoviti uredi. G. 1861. uvedenjem ustava uzkrsnule su opet županije sa pravom samouprave, a za kratko vrieme oduzeto bi im pravo izbora. G. 1875. uvedene su podžupanije, a ta organizacija kopirala je onu od g. 1851. izpuštenjem županijskih oblasti. Pitat će se sada: koja je od ovih organizacija bila najbolja? Ja bih rekao i držim, da će svi oni, koji su preživjeli sve četiri organizacije, dopustiti, da je uredba od g. 1854. sa mješovitimi kotarskimi uredi najshodnija bila za ladanjsko pučanstvo, jer je bila, tako rekuć, pod jednim krovom i politička oblast i porezni ured i to sve pod jednim predstojnikom u najboljem skladu.

Uvedenjem podžupanija i razstavom sudstva od političke oblasti u prvoj molbi, zatim samostalnošću poreznih uprava sliedilo je prvo, da se je politička judikatura na drugu instanciju snizila; drugo, da su se stanovnici jedne podžupanije razdielili na više kotarskih sudova i poreznih ureda i tako moraju ići od Poncija do Pilata; treće, da su se morale ustrojiti občine poput kotarskih ureda, a podžupanije bile su smjesa kotarskih i podžupanijskih oblasti: a četvrto, da je pod poreznom upravom, koja nije bila pod nikakovom kontrolom, jadikovala čitava zemlja.

Ova okolnost morala je sama dati povoda, da se što prije zemlja organizira, a kako je danas rečeno, glavni je to uzrok, da je stvar prešna i neodgodiva, naime, da se u čitavoj zemlji jednolična uprava uvede. Kad je tomu tako, onda će se uvidjeti, da je uvedenje kotarskih oblasti i ureda na svaki način mnogo shodnije od dosadanjih podžupanija; jedno zato, što već takova oblast u bivšoj Krajini postoji; drugo, što je pristupna pučanstvu; treće, što će biti moguće u istom mjestu i kotarske oblasti i kotarske sudove spojiti; a četvrto, što će veliki dio agenda, koji je pripadao podžupaniji, odpasti na županijske oblasti.

Bilo bi željeti s predloženjem ovih občina pitanje o uredjenju občina predložiti. Ali kako je ovaj zahtiev pravedan, tako nije lahko izvediv. Jer občine su ustrojene na temelju zak. čl. od g. 1870., a od onoga vremena dobile su na temelju zajedničkoga zakona mnogo veći djelokrug, naime razpisivanje i utjerivanje poreza. Ovaj posao ne može jednostavan zakon občinam odvaliti od ledja, a s druge strane nadati se je, kako smo čuli, i ja se čvrsto nadam, da će vis. vlada pomoćju ovoga ustroja po kojem predleži nadzor nad poreznom upravom i na skoro će predložiti vis. saboru uredjenje občina u sporazumku s drugim faktorom i tako će se ono, što se sada želi, za koji čas polučiti.

Osnove zakonske o ustrojenju županija i županijskih oblasti kao druge molbe, zatim o uvedenju skupština i upravnih odbora sa pravom samouprave, a što je najvažnije, sa pravom nadzora nad poreznom upravom, ja smatram prema dosadašnjemu mrtvilu na polju javnoga interesa, da su veoma važne i veoma liberalne, i ja zato kao pripadnik ove zemlje s najvećom zahvalnošću primam.

Želio bih, da financije naše dozvoljavaju, da se više županija ustroji, naime mjesto osam, dvanaest; ali kad financije ne dopuštaju, ja ne mogu o tom niti predloga staviti.

Novi prigovori stavljaju se proti uvedenju vrhovnih načelnika i gradskih vrhovnih župana; ali kad glavni grad u Ugarskoj, zemlji ustavnoj „par excelence“ može podnesti vrhovnoga načelnika i nadzor vel. župana, to mogu to isto sigurno i naši gradovi.

Promotriv, da uprava naših gradova nije bolja od ugarskih, dapače gorja, te u nekih takova, da im može i obćinska uprava biti uzorom, to ja preporučam svę četiri zakonske osnove i koje su podlogom specijalnoj debati.

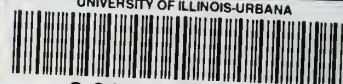
Predsjednik: Rieč imade zastupnik gosp. Obad. (Odsutan.)

Pošto g. zast. Obada ne ima, biti će sliedeći govornik na redu.

Ja današnju sjednicu dižem, a sliedeću uričem za ponedjetjak 23. o. m. u 10 sati prije podne sa nastavkom ustanovljenoga već dnevnoga reda.

(Svršetak sjednice 1 sat 50 časova.)

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 109626728